

L I E T U V O S V A L S Č I A I

Užpaliui
II dalis

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

ANTICARINIO 1863 METŲ SUKILIMO 150 METŲ SUKAKČIAI
1863–2013

UŽPALIŲ 780 METŲ SUKAKČIAI
1233–2013

UŽPALIŲ MIESTO MAGDEBURGO TEISIŲ SUTEIKIMO
220 METŲ SUKAKČIAI
1792–2012

Užpaliai

II dalis

Versmė
Vilnius
2013

Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys

Užpaliai II dalis

27-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausiasis redaktorius sudarytojas
STANISLOVAS BALČIŪNAS

Redaktoriai
STANISLOVAS BALČIŪNAS, PETRAS JONUŠAS, EDITA KORZONAITĖ, JUOZAS SKIRIUS,
REGINA RINKAUSKIENĖ

Kalbos redaktorė
NERINGA BALČIŪNAITĖ

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas
ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Korektorė
VIDA KASPARAVIČIENĖ

Viršelio dailininkės
ONA LIUGAILIENĖ, KARINA ADAMONIENĖ

Principinio maketo dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Kartografiė
AIRA DUBIKALTIENĖ (UAB „Žemėlapių artelė“)

Maketuotojos
VIOLETA BARKAUSKAITĖ, KARINA ADAMONIENĖ

Monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisija

Prof. habil. dr. ROMUALDAS APANAVIČIUS (etnologija), prof. habil. dr. VALENTINAS BALTRŪNAS (geologija), prof. habil. dr. GRASILDA BLAŽIENĖ (kalbotyra), dr. DANUTĖ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ (XX a. istorija), dr. ARŪNAS BUBNYS (XX a. istorija), dr. RASA BUTVILAITĖ (menotyra), LMA tikrasis narys prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIŽUTIS (kultūrologija), doc. dr. VIRGINIJUS GERULAITIS (geografija), VIDA GIRININKIENĖ (XIX a. istorija), LMA narys emeritas prof. habil. dr. ROMUALDAS GRIGAS (sociologija), doc. dr. ALGIRDAS JAKUBČIONIS (XX a. istorija), doc. dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalbotyra), doc. dr. ROBERTAS JURGAITIS (istorija), dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ (XIX a. istorija), LKMA akademikė prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija), dr. JURGA MOTIEJŪNAITĖ (botanika), prof. dr. AIVAS RAGAUSKAS (istorija), prof. habil. dr. STASYS SKRODENIS (tautosaka), dr. DARIUS STONČIUS (biologija), dr. ŽILVYTIS ŠAKNYS (etnologija), IRENA ŠUTINIENĖ (sociologija), LKMA akademikas, LMA narys emeritas prof. habil. dr. ANTANAS TYLA (istorija), doc. dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija, komisijos pirmininkas)

Rengėjas ir leidėjas
VšĮ „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas PETRAS JONUŠAS)

Pagrindiniai finansuotojai ir rėmėjai
Utenos rajono savivaldybė (meras Alvydas Katinas), Stepono Kairio fondas, Užpalių bendruomenė, Užpalių garbės piliečiai Viktorija Jovarienė ir Vytas Jurka, Vladas Murnikovas, Vanda ir Pranas Miškiniai, Petras Jonušas, UAB „Magnolija“ (direktorius Jonas Dubickas)

Viršelio aplankale ir priešlapiuose
Po lėktuvo sparnu – Užpalių panorama. 1999 m. Stanislovo Balčiūno nuotr.

Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir visą juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2015-05-29

ISBN 978-9955-589-85-3 (2 dalis)

ISBN 978-9955-589-86-0 (2 dalys)

ISBN 978-609-8148-22-0 (elektroninė kn.)

© VšĮ „Versmės“ leidykla, 2013

Antrosios dalies turinys

ISTORIJA. ŠVIETIMAS IR KULTŪRA

- 1173 *Milda Balčiūnienė*. Užpalių krašto knygnešiai
- 1186 *Vida Juškienė*. Biblioteka – išminties aruodas
- 1193 *Jonas Bučelis, Vanda Kuliešienė*. Užpalių Švč. Trejybės bažnyčios istorija
- 1245 **Marija Rupeikienė*. Užpalių dvaro sodybos ir miestelio sakralinių pastatų bei parapijos trobesių architektūra
- 1273 *Vanda Kuliešienė*. Užpalių cerkvė
- 1276 *Vanda Kuliešienė*. Užpalių sinagoga
- 1278 *Vanda Kuliešienė*. Konvertitai
- 1281 *Asta Motuzienė*. Aukštaitiškų kanklių skambėjimas
- 1301 *Stanislovas Balčiūnas*. Tautinis Valstybės šventės minėjimas
- 1308 *Stanislovas Balčiūnas*. Gražių žmonių gražios tradicijos
- 1321 *Vanda Kuliešienė*. Gimtinės šventės, tradicijos ir amžinoji trauka
- 1327 *Stanislovas Balčiūnas*. Medus per barzdą varvėjo...
- 1332 *Vytas Jurka*. „Už palių“ laikraštis – populiarusis metraštininkas

ETNINĖ KULTŪRA

- 1339 *Vanda Kuliešienė*. Užpalėnų sodybos ir senoji architektūra
- 1347 *Regina Abukauskienė*. Gyvuliai, jų ganymas, priežiūra
- 1351 *Jonas Keraminas*. Užpalėnų arkliai
- 1359 *Palmira Sirvydytė*. Kaimo kasdienybė tarpukario metais
- 1375 *Audronė Stanikienė (Paškonytė)*. Užpalėnų papročiai
- 1407 **Jolanta Zabulytė*. Užpalių kryždirbystės paminklai
- 1433 **Rolandas Petkevičius*. Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje

* Žvaigždute turinyje žymimi straipsniai, įvertinti monografių serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos (žr. p. 4).

- 1477 *Vanda Kuliešienė*. Užpalėnų kasdienis stalas XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje
- 1488 Valstiečių maistas
- 1492 Užpalėnų smagurių valgiai (XX a. pirmoji pusė)
- 1495 Kad būtų derlius geresnis (XIX a. pab.–XX a. pirmoji pusė)
- 1508 *Vanda Kuliešienė*. Dažymas natūraliomis priemonėmis (XIX a. pab.–XX a. pirmoji pusė)
- 1514 *Vanda Kuliešienė*. Užpalėnų etiketas
- 1515 *Monika Balikienė, Vytautas Navickas*. Moterų maginės patirtys
- 1524 *Monika Balikienė*. Bloga akis

ETNINĖ KULTŪRA. MENO PULSAS UŽPALIUOSE

- 1532 *Dalia Tarandaitė*. Užpalių seniūno Pranciškaus Sapiegos portretas
- 1536 *Stanislovas Balčiūnas*. Kai sieloj kelios mūzos...
- 1541 *Stanislovas Balčiūnas*. Vladas Karatajus susižavėjęs Užpaliais
- 1543 *Stanislovas Balčiūnas*. Gyvenanti tarp angelų
- 1547 *Marija Dovydaitienė*. Liuda Bekintytė iš Bekinčių kaimo
- 1549 *Birutė Minutkienė*. Geležinės Regimanto Motuzos gėlės
- 1550 *Vytas Jurka*. Šventas Motinos vardas
- 1554 *Palmira Sirvydytė*. Medžio drožėjas Pranas Rimiškis
- 1559 *Birutė Minutkienė*. Mediniai Jono Vaškelio stebuklai
- 1560 *Birutė Minutkienė*. Ko nepasakė Šulcas
- 1561 *Vanda Kuliešienė*. Fantastiškas Marijos Grižienės pasaulis
- 1562 *Birutė Minutkienė*. Išraiškingas lino kalbėjimas Genovaitės Mierkienės drobėse
- 1563 *Stanislovas Balčiūnas*. Bronės Uborevičienės drobių kalba
- 1565 *Ona Sirvydienė*. Spalvų skambėjimas audimo raštuos
- 1569 *Elvyra Kuncienė*. Raštų žaismas motinos drobėse
- 1570 *Birutė Minutkienė*. Visas pasaulis – mažomis šukėmis
- 1571 *Birutė Minutkienė*. Gyvenimas tarp lėlių
- 1572 *Regina Abukauskienė*. Vytautas Šaučiūnas kuria ne parodoms
- 1575 *Birutė Minutkienė*. Laimutės Šakalienės spalvų pasaulis
- 1576 *Birutė Minutkienė*. Onutės menas ir ant stalo, ir ant sienų, ir ant pečių...

- 1577 *Audronė Stanikienė (Paškonytė)*. Aš amatininkų dukte
- 1578 *Stanislovas Balčiūnas*. Teptuką dailininkė pasidarydavo iš savo plaukų
- 1580 *Stanislovas Balčiūnas*. Ramybės spalvos fantazijų pasaulyje
- 1582 *Birutė Minutkienė*. Pakeliui į dailininkų gretas
- 1584 *Birutė Minutkienė*. Spalvinga operatoriaus kasdienybė
-
- 1633 Šiandieninės užpalėnų dainos. *Parengė Asta Motuzienė, Algimantas Kubiliūnas*

KALBA

- 1641 *Regina Rinkauskienė*. Užpalėnų šnektas
- 1648 *Vanda Kuliešienė*. Užpalių valsčiaus vietovardžiai
- 1672 *Stanislovas Balčiūnas*. Užpalėnų pavardės, vardai ir pravardės
- 1678 *Vanda Kuliešienė*. Užpalėnų anekdotai (tarmiškai)

TAUTOSAKA

- 1687 *Vanda Kuliešienė*. Ką dainavo ir porino užpalėnai
- 1737 *Vanda Kuliešienė*. Padavimai ir sakmės
- 1748 *Vanda Kuliešienė*. Apie velnius ir vaiduoklius

UŽPALIŲ KRAŠTO ŽMONĖS

UŽPALIŲ KRAŠTO ŽMONĖS. UŽPALIŲ GARBĖS PILIEČIAI

- 1757 *Vytas Jurka*. Užpalių garbės piliečiai
- 1761 *Birutė Minutkienė*. Buvimas žemėje – nelengvas darbas
- 1774 *Antanas Napoleonas Stasiškis*. Šis tas apie save ir prabėgusį laiką
- 1795 *Stanislovas Balčiūnas*. Matematikas, mokęs gyvenimo išminties formulės (Apie mokytoją Alfonsą Dominiką Juzulėną)
- 1807 *Stanislovas Balčiūnas*. Įsiklausęs gimtosios žemės balso... (Profesorius Albinas Kusta)
- 1829 *Vytas Jurka*. Gimtinės balsas pasiekia kanadietės širdį (Užpalių garbės pilietė Elena Narbutytė)
- 1832 *Stanislovas Balčiūnas*. Gimtinės žvaigždės parodė kelią... (Stanislovo Balčiūno išpažintis vietoj autobiografijos)

- 1853 *Stefa Meiduvienė*. Prie užpalėnų tautiškumo aruodų
(Mokytoja, kraštotyrininkė Vanda Kuliešienė)
- 1860 *Regina Abukauskienė*. Pensija – geriausias ženklas tapti
menininke (Kraštotyrininkė Palmira Sirvydytė)
- 1866 *Stefa Meiduvienė*. Atsakingas už gyvybę ir gyvenimą
(Medikas Kazys Binkis)
- 1870 *Stanislovas Balčiūnas*. Gimtinės aidas širdyje
(Pedagogė, politikė Milda Petrauskienė)
- 1890 *Stanislovas Balčiūnas*. Pasaga – likimo ir laimės ženklas
(Ūkininkė, visuomenininkė Viktorija Jovarienė)
- 1904 *Gražina Kačerauskienė, Albinas Kusta*. Seniūnijos autoritetas
(Ilgametis Užpalių seniūnas Vytautas Jurka)
- 1914 *Ona Palubinskienė*. Spinduliuojanti gerumu
(Pedagogė, visuomenininkė Nijolė Rimkevičienė)
- UŽPALIŲ KRAŠTO ŽMONĖS. IŽYMYBĖS PRAEITIS IR
ATEITIS SANDŪROJE
- 1922 *Aurimas Abukauskas, Petras Abukauskas* – ryšininkas,
sujungęs Lietuvos miestus
- 1924 *Vanda Kuliešienė*. Kukli žymaus žmogaus biografija
- 1925 *Stanislovas Balčiūnas*. Gražios šeimos motina
- 1931 *Bronė Balčiūnienė*. Gimtinės poetės pėdos
- 1932 *Nijolė Bankauskienė*. Džiaugiuosi, kad užaugau prie
Alaušo
- 1935 *Valdemaras Beržinskas*. Gyvenimo patirtis išmokė
skaičiuoti pinigus
- 1937 *Stanislovas Balčiūnas*. Svajonę likimas nugalėjo
- 1940 *Bronius Kviklys*. Gydytojas Antanas Čerškus
- 1943 *Stefa Meiduvienė*. Rašytojas Jonas Drazdauskas
- 1944 *Regina Sasnauskienė*. Marija Dovydaitytė –
gimtinės patriotė
- 1947 *Vanda Kuliešienė*. Pedagogė Anelė Dulkytė
- 1948 *Juozas Girdvainis*. Lietuvos radijo kūrėjas Kleofas Gaigalis
- 1960 *Daiva Ivanauskaitė*. Vilniaus užpalėnų klubo pirmininkas
Jeronimas Galvydis
- 1970 *Gintautas Surgailis*. Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas
- 1983 *Gražina Kačerauskienė*. Docentė Elena Gargasienė
- 1988 *Leonas Geleževičius*. Mūsų vaikystės pėdomis

- 1993 *Vanda Kuliešienė*. Mokslininkas Vytautas Gipiškis
- 1994 *Vanda Kuliešienė*. Pranas Gladutis
- 1995 *Rūta Jonuškienė*. Su saule viršum stirnų miško
- 2002 *Albinas Degutis*. Tarp Antalieptės ir Užpalių – atminties ir kūrybos šaltiniai
- 2007 *Stanislovas Balčiūnas*. Julius Jodelė kūrė net Amerikos kosminius laivus
- 2009 *Vanda Kuliešienė*. Pranas Jodelė – statybų profesorius
- 2011 *Irena Budriūnienė*. Pranciškus Jurgelėnas 40 metų vargonininkavo Užpaliuose
- 2016 *Birutė Minutkienė*. Pedagogas ir aukščiausios prabos menininkas
- 2021 *Elena Gargasienė*. Chemikė Gražina Kačerauskienė
- 2023 *Stanislovas Balčiūnas*. Etnologė Gražina Kadžytė
- 2026 *Egidija Lekavičienė*. Žurnalistas Juozas Kazlauskas
- 2028 *Stanislovas Balčiūnas*. Ir svetimų vaikų gerumas paglosto širdį (Apie Eugenijaus ir Jūratės Keraminių šeimyną)
- 2035 *Genovaitė Šnurova*. Anapus Šventosios gimusi, šiapus Šventosios gyvenusi
- 2038 *Dobilas Kirvelis*. Prie žmogaus proto paslapčių
- 2040 *Dobilas Kirvelis*. Mūsų tėvas Jonas Kirvelis
- 2051 *Algimantas Antanas Kubiliūnas*. Širdyje amžinai užpalėnas
- 2053 *Stanislovas Balčiūnas*. Tėvai – humanitarai, sūnus – fizikas
- 2056 *Stefa Meiduvienė*. Medikas Vidmantas Kviklys
- 2058 *Vanda Kuliešienė*. Vincas Liulevičius užpalėnų vaikų draugas
- 2059 *Stefa Meiduvienė*. Sėkmės formulė: šeima, mokykla, talentas
- 2064 *Stanislovas Balčiūnas*. Mokslo premijos laureatų rikiuotėje užpalėnas Ričardas Makuška
- 2072 *Stanislovas Balčiūnas*. Meilę miškams suradęs Dvarašilyje...
- 2074 *Stanislovas Balčiūnas*. Vytauto Mikučionio svajonių sparnai
- 2079 *Stanislovas Balčiūnas*. Matematikas Vytautas Merkys
- 2083 *Stanislovas Balčiūnas*. Gyvenimas be kompleksų
- 2086 *Stanislovas Balčiūnas*. Kukli žymių mokslininkų šeima
- 2089 *Stefa Meiduvienė*. Ekonomistė išminties semiasi iš kasdienybės

- 2094 *Stanislovas Balčiūnas*. Antanui Namikui Užpaliai buvo svarbesni nei universitetas
- 2123 *Stanislovas Balčiūnas*. Lakūnas Juozas Namikas
- 2124 *Regina Nijolė Pilipavičienė*. Namikų giminė už jūrų marių
- 2128 *Dobilas Kirvelis*. Pasaulio tautų teisuolės iš Užpalių – Bronė Pajedaitė ir Veronika Žvyronaitė
- 2133 *Sofija Jalionienė*. Netilstantis Sekminių ragelis (Balio Pakšto muzikinio gyvenimo akimirkos)
- 2140 *Stanislovas Balčiūnas*. Neišgirstas pranašas ir gyvenimo patvirtinta Lietuvos ateities nuojauta
- 2153 *Stanislovas Balčiūnas*. Nuo pirmojo blyno iki karūnos
- 2157 *Juozas Girdvainis*. Lietuvą Europoje garsino ir radijo inžinierius iš Užpalių Petras Radžiūnas
- 2168 *Vanda Kuliešienė*. Poetas Pranas Raščius
- 2169 *Stanislovas Balčiūnas*. Spalvingos biografijos asmenybė
- 2181 *Vytautas Ridikas*. Lemtingi atsitiktinumai
- 2184 *Vanda Kuliešienė*. Pedagoginės išminties saugotojas Vincas Ruzgas
- 2185 *Stanislovas Balčiūnas*. Jis girių paslaptis pažįsta
- 2189 *Vanda Kuliešienė*. Kazimieras Sakalauskas
- 2190 *Palmira Sirvydytė*. Mano motinos Faustinos Sirvydienės patirtys
- 2195 *Stanislovas Balčiūnas*. Mokslininkas, išmintį paskyręs paukštininkystei
- 2196 *Vanda Kuliešienė*. Jono Sirvydžio gyvenimas paskirtas mokslui
- 2197 *Stanislovas Balčiūnas*. Ačiū, profesoriau, už gerą širdį (Apie kardiologą Vytautą Joną Sirvydį)
- 2204 *Stanislovas Balčiūnas*. Ne visad saldi kasdienybė
- 2210 *Aldona Puodžiukienė*. Garsus matematikas Jonas Sunkloda
- 2211 *Stanislovas Balčiūnas*. Julijonas Šlepetys
- 2212 *Regina Narbutienė*. Užaugau doroje Sургailių šeimoje
- 2214 *Stanislovas Balčiūnas*. Gyvenimas paskirtas gamtos paslaptims
- 2215 *Stanislovas Balčiūnas*. Parodos – Aloyzo Tarvydo gyvenimo dominantė
- 2218 *Jūra Štepetienė*. Prasmingas Antano Tarvydo gyvenimas

- 2220 *Vanda Kuliešienė*. Muziejininkas Balys Tarvydas
- 2221 Pirmasis Užpalių valsčiaus viršaitis Jonas Tarvydas-Tarvydavičius, jo artimieji ir palikuonys.
Parengė Jonas Puodžius, Valensas Puodžius
- 2231 *Stanislovas Balčiūnas*. Geologijos paslapčių žinovas Rimvydas Tarvydas
- 2233 *Stanislovas Balčiūnas*. Giminės šaknų atradimas
- 2235 *Kornelija Gureckaitė*. Tursų giminės genealogija 1733–1940 metais
- 2240 Tursų giminės genealoginis medis (1733–1940 m.).
Sudarė istorikė genealogė Kornelija Gureckaitė
- 2242 *Vanda Kuliešienė*. Jonas Urbonas kilnios dvasios užpalėnas
- 2243 *Albinas Kusta*. Melioracijos profesorius Rimantas Urbonas iš Armoniškio
- 2244 *Vanda Kuliešienė*. Povilas Vaitonis – pasaulinio garso šachmatininkas
- 2245 *Marija Dovydaitienė*. Albino Vanago gyvenimo žingsniai
- 2249 *Lina Jukonienė*. Chorvedys Juozas Vanagas
- 2265 *Vanda Kuliešienė*. Jono Varno sieloj armonika grojo
- 2266 *Vanda Kuliešienė*. Profesorius, literatūrologas Bronius Vaškelis
- 2267 *Zenonas Jusys, Eugenijus Morkus*. Akademikas Povilas Algirdas Vaškelis
- 2271 *Stanislovas Balčiūnas*. Ar profesorių Algirdą Vyžintą nuo Sibiro išgelbėjo Stalinas?
- 2278 *Dobilas Kirvelis*. Antanas Žvironas – socialdemokratas
- 2295 *Dobilas Kirvelis*. Pasaulio klajūnas – Kazys Žvironas iš Galinių
-
- 2298 Straipsnių, įvertintų monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos, reziumė anglų kalba
- 2304 Apie autorius
- 2307 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 2311 *Stanislovas Balčiūnas*. Monografijos finansuotojai ir rėmėjai
- 2312 Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Jūratė Baradinskienė, Stanislovas Balčiūnas*

- 2351 Buvusio Užpalių valsčiaus žemėlapis, sudarytas pagal 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenis. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė
- 2352 Buvusio Užpalių valsčiaus demografinis žemėlapis. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė
- 2354 Užpalių seniūnijos demografinis žemėlapis. Sudarė Vidmantas Jurka
- 2355 Užpalių miestelio žemėlapis. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė
- 2356 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė
- 2358 Buvusių Lietuvos valsčių abėcėlinis sąrašas
- 2360 Buvusių Lietuvos valsčių teritorinis sąrašas
- 2362 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 2366 Rengiamų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų bei monografijų, išleistų iki 2013 m. pabaigos, žemėlapis. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė
- 2368 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“ (anglų k.)

Spalvotų iliustracijų puslapių intarpas „Meno pulsas Užpaliuose“, p. 1585–1632. Parengė Stanislovas Balčiūnas

Užpalių krašto knygnešiai

Milda Balčiūnienė

*Sustingo lietuvis, pabalo kaip drobė,
Kuo garbins jis Dievą, kaip gins jis Tėvynę,
Maskolius jam knygą iš rankų pagrobė,
Maskolius jam gimtąją kalbą užgynė.*

P. Vaičiūnas

Gimtoji kalba, raštas, knyga – tai vertybės, kurių lietuviai negalėjo atsisakyti net savo sveikatos, laisvės, gyvybės kaina. To niekur kitur nebuvo. Lietuvą vienintelė visame pasaulyje negalėjo, nemokėjo ir nenorėjo netekti savo rašto, savo kalbos, savo papročių, savo kultūros. Lietuva – vienintelė pasaulyje knygnešių šalis!

1864 m. uždraudus lietuvišką spaudą, tik knygnešių veikla garantavo, kad užsienyje (Mažojoje Lietuvoje arba Prūsijoje) leidžiami lietuviški leidiniai pasiektų kiekvieną Didžiosios Lietuvos skaitytoją – ir taip ištikus 40 metų, nepaisant baudų, areštų, kalėjimų ar tremties. Suėmus vieną knygnešį, jo vieton stodavo du ar trys nauji. Tai buvo visos tautos kova už savo kalbą, raštą, knygą, už savo kultūrą.

Nors dar taip neseniai buvo labai žiauriai numalšintas 1863 m. sukilimas, tačiau to meto lietuviai turbūt dar su motinos pienu būdavo įsiurbę posakį: „*Tauta gyva tol, kol gyva jos kalba.*“ Po sukilimo numalšinimo caro valdžia mūsų krašte įvedė aibę apribojimų ir draudimų. Buvo uždrausta lietuviška spauda, lietuviškos mokyklos, taip pat užgintos kai kurios organizacijos ir net visuomeninė veikla. Taip užkirstas kelias kultūriniam darbui ir tobulesnėms pramogoms, netgi rengti spektaklius buvo griežtai draudžiama.

Tačiau nepaisydami caro diskriminacijos ir žandarų baudimo, lietuviai organizavo slaptas lietuviškas mokyklas, spausdino neleistinas knygas ir laikraščius, steigė draudžiamas organizacijas, plėtojo užgintą kultūrinę veiklą, rengė slaptus lietuviškus vakarus.

Iš pradžių knygnešių darbas nebuvo organizuotas ir našus – patys gabendavo knygas ir savo pastangomis jas platindavo. Vėliau atsirado veiklios knygnešių organizacijos, tokios kaip „Sietynas“, „Artojų draugija“ (Suvalkijoje), „Sodiečių knygų platintojų draugija“ (Aukštaitijoje, Garšvių k.), kurioje darbavosi J. Bielinis, K. Ūdra ir kiti garsūs knygnešiai.

Nors sieną saugojo jau net keturios eilės spygliuotos vielos, prie kiekvieno stulpo – ginkluoti žandarai, į kiekvieną, einantį per sieną, buvo įsakyta šauti, patyrę knygnešiai sugebėdavo pergabenti ištikus draudžiamos spaudos lobius. Jie būdavo slepiami tam specialiai įrengtose didžiulėse slėptuvėse. O toliau jau kiti knygnešiai nešė, vežė, gabeno uždraustą spaudą, slėpė ją savo įrengtose slėptuvėse, dalino gyventojams. Nors visame krašte ir dieną, ir naktį visais keliais siūte siuvo raiti ir pėsti žandarai, sekliai, policininkai, knygnešiai sugebėdavo ne tik aprūpinti uždrausta spauda savo kraštą, bet ji pasiekdavo net ne Lietuvoje gyvenančius kraštiečius.

Mums knygnešys – tik šviesus, bet tolimas ir dabar sunkiai besuprantamas tautos idealas, kuris aukoją viską: savo gyvenimą, šeimą, net ir gyvybę lietuviš-

kam žodžiui. Todėl dabar širdimi prisilieskime prie tų dienų, kai „*knygas draudė*“, kad pajustume tą Užpalių krašto knygnešių dvasios stiprybę, kurios net sunkus žandaro batas nepajėgė sutrypti.

Kiek knygnešių dirbo šiame krašte, tiksliai pasakyti sunku, tačiau faktai rodo, kad jų knibždėte knibždėta. Juk net močiutės, švenčių ar atlaidų dienomis prekiauvusios bažnyčios šventoriuje šventintais paveiksliukais, rožiniais, ir tos turėdavo draudžiamos spaudos ir ne vienam, einančiam į bažnyčią ar iš jos, pasiūlydavo. Didžiulis, storas „Knygnešių ir daraktorių žinynas“ pateikia 15 Užpalių krašto knygnešių pavardžių. Tačiau jų būta tikrai daug daugiau, tik atsiminimų apie juos sunkiai išliko vyresnių užpalėnų atmintyje. Žmonės prisimena knygnešius Motiejų Masiulį, Kazį ir Martyną Siručius, lietuviškomis knygomis prekiavusį ir vaikus mokiusį, raštingiausiu apylinkėje laikytą Adolfą Kustą. Užpalėnai knygnešiai turėję ryšių su Ryga, Varšuva, Peterburgu, Mogiliovu...

Caro žandarų persekiojami, net gyvybe rizikuodami, knygnešiai visokių gudrybių griebdavosi. Jie lietuvišką spaudą gabeno vežimais dvigubu dugnu, apsimesdami kvaileliais, elgetomis, degutininkais, slėpė šį brangų turtą medžių drevėse, raistuose, bažnyčiose. Knygnešiams išradingumo netrūko.

1962 m. rajoniniame laikraštyje „Lenino keliu“ buvo išspausdintas seno užpalėno Jono Vaitonio pasakojimas:

„1864 m. buvo uždrausta spauda lotyniškomis raidėmis. Niekur nebuvo galima gauti lietuviškų laikraščių ar knygų. Maža tebuvo ir rusiškų. Ir štai Tilžėje įsikūrė nelegali spaustuė, kurioje buvo spausdinamos lietuviškos knygos, laikraščiai. Atsirado žmonių, kurie, nepaisydami jokių caro pareigūnų persekiojimų, gabeno spaudą iš Tilžės ir platino ją Lietuvoje. Į Užpalius bei aplinkinius kaimus spaudą atgabendavo šio krašto knygnešys, kilęs iš Čižiškių kaimo, Juozas Baranauskas. Jo brolis Alfonsas platino spaudą tarp kareivių. Tėvas persekiojo sūnų ir norėjo jį išduoti. Kartą, kai Juozas grįžo su spauda ir paslėpė ją svirne, tėvas apie tai pranešė uriadninkui. Kol atvažiavo caro pareigūnai, Juozo brolis Alfonsas per grindis įsibrovė į svirną ir iš maišo iškraustė knygas ir laikraščius, o į jų vietą prikrovė plytų. Taip caro valdininkai išvažiavo nieko nepešę.“¹

Senieji užpalėnai pasakoja ne tik apie knygnešį Juozą Baranauską iš Čižiškių, kuris buvo labai daug nusipelnęs Užpalių kraštui. Buvo ir daugiau drąsių šio krašto žmonių, nepaisančių žandarų persekiojimo, nebijančių trėmimo grėsmės. Tai Kaniūkų kaimo gyventojai Magyla ir Griška, Vaiskiūnų Tamošius Stankūnas, Tamošius Uborevičius, Mataušas Remeikis iš Užpalių, tačiau metų bėgsmas žinias apie jų gyvenimą ir darbus jau beveik ištrynė iš žmonių atminties.

Knygnešys iš Kaniūkų kaimo Magyla, gyvenęs kartu su Juozapu Paršiuku, žmonių vadinamu Griška, turėjo tik trobelę ir mažą žemės rėželį. Stiprūs vyrai buvo. Jie abu eidavo „į Rygą druskos pirkti“. Draudžiamas lietuviškas knygas slėpdavo maišuose su druska ir

¹ Balčiūnas S. Laikas ir spauda, *Lenino keliu*, Utena, 1962, geg. 8.

taip gabendavo į Užpalių kraštą. Knygnešių kelią jiems parodęs kitas šio kaimo šviesus žmogus, taip pat neabejingas lietuviškam spausdintam žodžiui, – Čerškus. Bet kartą raiti kazokai atlėkė į Kaniūkūs, suėmė abu vyrus, primušė ir, pririšę iš abiejų arklio pusių prie vežimo ienų, išsivarė į Ūteną. Laimėi, spaudos jau mažai bebuvo likę, didžioji dalis buvusi išdalinta. Griškai pavyko pabėgti, o Magylai teko patirti tremtinio dalią. Griška su draugu pradėto darbo ir vėliau neatsisakė. Apsimetęs nevispročiu, eidavo iš kaimo į kaimą nešdamas kalendorius, maldaknyges, elementorius. Nešti spaudą druskoje nebebuvu galimybės, nes tai žandarams jau buvo žinoma, tad Griškai teko ieškoti naujų būdų. Ir sugalvojo! Radęs negyvą šunį, padarė jo iškamšą, į vidų dėdavo spaudą ir, užsimetęs per petį, linksmas pasišokinėdamas ir švilpaukdamas keliaudavo knygnešių keliais. Jo niekas nebelietė, nes ir žandarai patikėjo jį esant ne viso proto.

Šio kaimo gyventojas Antanas Gladutis už draudžiamos spaudos laikymą ir platinimą buvo ištremtas, tokio paties likimo susilaukė ir Martynas Būga bei Marijona Būgienė.

Užpaliuose Basanavičiaus gatvėje tebestovi tvirtas gyvenamasis namas, pažymėtas atminimo lenta, kad šiuose namuose gimė ir augo Namiko sūnus Antanas, žinomas pedagogas, Utenos kraštotyros muziejaus įkūrėjas, uolus Užpalių krašto istorijos tyrinėtojas. Po šio namo stogu kadaise buvo slepiamas lietuviškas spausdintas žodis. Tai buvusi Motiejaus Namiko sodyba. Jo brolis išėjęs mokytis kunigu. Sykį jis kažkam pasigyres, kad jo tėvas turi draudžiamų knygų. To užteko, kad žandarai namuose padarytų krata. Šeimniną suėmė. Žandaras klausia suimtojo žmonos: „*Ty žena?*“ (liet. – Tu žmona?) O ši, nemokėdama rusiškai, nedrąsiai atsako: „*Nežinau.*“ – „*Jesli ne žena, tak ostavaisia doma*“ (liet. – Jei ne žmona, tai pasilik namuose), – pareiškęs žandaras. Motiejų Namiką išsivarė. Jį, be abejo, būtų ištrėmė į Sibirą, bet jo bičiuliui kunigui Razmai užstojant ir davus žandarų viršininkui solidų kyšį, vargais negalais pavykė šį šviesų žmogų išgelbėti.

Netolimas Juozo Baranausko kaimynas ir uolus padėjęjas iš Vaiskūnų kaimo Tamošius Stankūnas buvo siuvėjas, dailidės sūnus, jis gabeno draudžiamą spaudą nuo 1885 m. Spaudą slėpė Dusetų bažnyčios bokšte, gabeno ją iš Žemaitijos, o vėliau – Daugpilio bei Mogiliovo pusėn. Suimtas, bet pavyko išsisukti, tačiau buvo žandarų prižiūrimas iki pat spaudos atgavimo dienų.

1929 m. mokytojas V. Liulevičius „Ryto“ laikraštyje yra rašęs apie du žymius Užpalių krašto knygnešius: Juozą Baranauską ir Juozą Kilių.²

Juozas Baranauskas gimė 1862 m. Čižiškių k., Užpalių vls., Utenos apskr. Tėvai buvo ūkininkai ir neblogai gyveno. Jam nereikėjo bastytis pas svetimus žmones. Paūgėjęs lankė pradžios mokyklą, kurią baigęs darbavosi su broliais namie. Kai sulaukė 15 metų, mirė jo motina, ir tėvas parvedė pamotę. Pamotė Juozuko nemylėjo, mat jis iš mažens mėgo skaityti knygas, bet uždraudus spaudą, knygų beveik negalėjo gauti.

Jo brolis Alfonsas, būdamas kariuomenėje, artimiau susipažino su kitais lietuviais ir sužinojo, iš kur gaunama knygų. Tuoj parašė Juozui laišką, kviesdamas atvykti Kaunan, žadėjo nurodyti, kur ir kaip galima gauti knygų. Be to, Juozą imtis knygnešystės ragino Užpalių

² Liulevičius V. Užpalių knygnešiai, *Rytas*, Utena, 1929, vas. 6.

klebonas Kazimieras Kosminskis. Juozas tuoj išdūmė į Kauną. Čia susipažino su keliais knygnešiais ir pamėgo tą darbą. Vėliau Užpalių klebonas rekomendavo jį kanauninkui J. Tumui-Vaižgantui kaip tinkamą knygnešystei žmogų. Tas nurodė jaunam vyrui, iš kur ir kaip gabenti draudžiamas knygas ir kitą literatūrą. Prasi-dėjo sunkus ir pavojingas darbas. Per sieną pereiti buvo labai pavojinga. Stovėjo keturios linijos (kordonai) sargybinių. Gudrūs knygnešiai vis dėlto mokėdavo pro sargybas pralįsti. Jie tartum dvasios su didžiuliais ryšuliais pro sargybinius prasmukdavo. Tekdavo kartais ir įkliūti.

Kartą J. Baranauskui vykstant iš Prūsų su draudžiama literatūra, prie sienos nušovė jo arklį ir atėmė knygų už 500 rublių. Jis pats vos gyvas paspruko ir pėsčias per visą Lietuvą atkeliavo į Bikūnus pas seserį Gružinskienę, visas suvargęs, pusnuogis ir basas. O buvo jau ruduo. Kitą kartą irgi neteko arklio.

Vieną sykį keliese gabeno knygas ketvertu arklių. Rasėniuose sustojo pailsėti. Juos kažkas išdavė žandarams. Pamatę žandarus, spruko per langus ir, palikę arklius, laimingai pabėgo. Žandarai, norėdami surasti kaltininkus, paleido arklius laisvai eiti, o patys juos sekė. Kur arkliai parėję sustos, to ir bus knygų. Bet Baranauskas spėjo pirmas parbėgti į sodžių pas tą šeimnininką, kurio buvo arkliai, ir priprašė šeimnininką, taip pat ir visą sodžių neprisipažinti. Arkliai atėjo prie savo šeimnininko daržinės ir sustojo. Nors žandarai spyrė pripažinti arklius, bet nei šeimnininkas, nei kaimynai nepripažino. Arklių neteko, bet savo ir kitų kailį išgelbėjo.

Kelis kartus nukentėjęs, J. Baranauskas jau nebegalėjo vykti į Prūsus, taigi imdavo knygas iš Kazimiero Ūdros ir platino jas savo apylinkėj. Taip Baranauskas tapo Garšvių knygnešių organizacijos nariu ir bendradarbiu. Šioje organizacijoje dirbo kanauninkas J. Tumas-Vaižgantas, Kazimieras Ūdra, Jurgis Bielinis, Antanas Neteckis. Ūdra paprastai laikydavosi netoli sienos. Prireikus kokių nors knygų, jam parašydavo laišką, o jis greit pristatydavo. J. Bielinis vežiodavo į Lietuvos gilumą, o kiti platino po savo apylinkes. J. Baranauskas platino daugiausia tarp užpalėnų. Platino maldaknyges, įvairias knygas ir laikraščius – „Aušrą“, „Tėvynės sargą“, „Varpą“, „Apžvalgą“ ir „Ūkininką“. Kiti jo padėjėjai buvo svainis J. Gružinskas, Tamošius Stankūnas, Jonas Grigėnas, Stimbirienė, gyvenusi Dusetosė, ir daug kitų.

Knygų namie nelaikydavo, bijodavo žandarų. Slėpdavo medžių drevėse, duobėse, bet daugiausia negyvenamoje Juozapotos Slapšinskienės trobelėje, esančioje netoli nuo jo namų Čižiškėse. Daug knygų paslėpdavo Bikūnuose Ragaišio linaminėj mašinoj. Slaptas knygų sandėlis buvo pas Klemensą Urboną jaujoj. Ten buvo iškasta duobė, o įėjimas į ją – per pamatą, atritant didžiulį akmenį. Vėliau, sužinojus blogos valios žmonėms, sandėlį teko perkelti kitur. Dar pasidėdavo Užpaliuose pas J. Vitkų ant pirkios aukšto.

Vietos policija kas savaitę kratydavo ir gaudydavo, bet pas jį nieko nerasdavo, nes labai gudriai slėpdavo. Pats gaudomas mokėdavo pasprukti. Kartą, užklupus žandarams, bėgdamas lauke pačiupo kaimyno arklį ir užsėdęs nušvilpė miškan. Žandarai nesugavo.

Juozas Baranauskas nesitenkino vien savo apylinke. Jis gabeno knygas net į tolimą Mogiliovą, kur anuomet buvo daug lietuvių. Ten gyveno Gasparas Rapševičius, kuris padėjo knygas platinti tuose kraštuose. Vieną kartą nugabeno knygų už 250 rublių, kitą kartą – už 150 rublių.

Kartą važiuojant su knygomis sučiupo uriadnikas. Žinodamas, kad rusai mėgsta kyšius, davė uriadnikui 10 rublių. Tuomet uriadnikas atsisėdęs vežiman ant knygų ir pasakęs: „*Teper neboisia*“ (liet. – dabar nebijok), palydėjo per miestelį. Taip laimingai keliavo toliau.

Juozas Baranauskas buvo drąsus žmogus. Tai įrodo ir toks atvejis. Viena jauna 18 metų žydaitė iš Griáužės (prie Obėlių) sumanė priimti katalikų tikėjimą. Rusų valdomoj šaly tai buvo draudžiama. Prašomas Baranauskas nugabeno ją į Tilžę, kur ji apsikrikštijo ir gavo Onos vardą. Dabar knygnešys jau gabeno dvejoją kontrabandą – knygas ir naują katalikę. Vėliau ta mergaitė gyveno pas Gružinskus ir padėjo platinti lietuviškus raštus. Taip knygnešys įgijo sau naują pagalbininkę.

Po kurio laiko K. Ūdra ir daug kitų knygnešių pateko į žandarų nagus. Jų kompanija iširo. Baranauskas norėjo mesti knygnešystę, bet vienas kunigas prikalbino tęsti šį darbą ir toliau. Vienam likus, buvo gana sunku, nes reikėdavo pačiam iš Tilžės vežti ar nešti ir pačiam platinti. Vėliau kun. J. Tumas davė jam žmogų, kuris atveždavo knygas iš Tilžės, o Baranauskas jas paimdavo ir platinavo. Tačiau tą žmogų suėmė, ir dar metus Baranauskui teko nešioti vienam. Jo tėvams, ypač pamotei, labai nepatiko, kad jis – knygnešys, net kelis syk skundė žandarams. Bet kaip prityręs knygnešys, mažai bijojo. Dabar slėpė knygas daržinėj – šiene. Kartą tėvas rado knygas, pernešė į klėtį, užrakino ir išvažiavo į Užpalius pranešti žandarams, bet tada brolis Alfonsas, atplėšęs grindis, knygas išėmė, o į maišą prikrovė plytų. Tada Baranauskas išitaisė kitą slėptuvę. Išsikasė duobę žemėje, įrengė ten slėptuvę, o kad geriau ją užmaskuotų, apsejo žirniais. Bet slėptuvė buvo gera tik tol, kol prinoko ankštys, tada piemenukai bežirniaudami slėptuvę rado ir pradėjo knygas nešiotis. Kelios pateko pamotei, toji pranešė žandarams. Žandarai taip pat rado knygų pas Mataušą Maliauką ir Slapšinskienės trobelėj. Slėpusius knygas suėmė ir vienam mėnesiui uždarė Utenos kalėjime. Tuo metu Baranauskas buvo išvažiavęs Tilžėn knygų. Kai tik grįžo, suėmė ir jį. Teko aštuonis mėnesius sėdėti Ežerėnų ir devynis Pānevėžio kalėjimuose. Sėdėdamas Ežerėnuose, prašė draugų paslėpti knygas, kurių buvo apie porą gerų vežimų. Bendradarbiai, bijodami įkliūti, tas knygas užkasė į žemę. Be to, kalinys prašė sąrašus, kur buvo surašyti visi knygnešiai ir laikraščių ėmėjai, kur nors giliai paslėpti, kad nepakliūtų žandarams bei jų šnipams į rankas. Jonas Gružinskas paslėpė palėpėn ir užmiršo. Vėliau, ardydamas stogą, rado, bet popieriai laiko, oro ir pelių buvo sunaikinti, o gaila, būtų buvę galima aiškiai nustatyti, kas tikrai brangino lietuvišką spaudą.

O štai ką apie savo tėvą 1978 m. pasakojo jo dukros Jadzė Baranauskaitė, gim. 1910 m. Lenkijoje, gyv. Utenos r., Sudeikių apyl., Čižiškių k., ir Ona Baranauskaitė, gim. 1927 m., gyv. Utenos r., Sudeikių apyl., Čižiškių k.

Juozas Baranauskas gimė 1862 m. Utenos apskr., Užpalių vls., Čižiškių k. Povilo Baranausko, kilusio iš Vaiskūnų k., ir Monikos Maliaukaitės iš Armališkio k. šeimoje. Apie 1880 m. mirus motinai, tėvas parvedė pamotę – Veroniką Gipiškytę-Rapševičienę iš Užpalių. Pamotė nekeitė pirmosios Povilo žmonos vaikų – Juozo, Alfonso ir Anelijos. Ir į knygnešystę ji su vyru žiūrėjo lyg į kokį atskalūnišką darbą, trukdantį namų ramybę, gaišinantį laiką, keliantį maištą prieš valdžią. Namuose Juozas negalėjo apie tai laisvai kalbėti ir su knygomis rodytis. Teko

pasikliauti kaimynais ir gerais pažįstamais. Draudžiamą lietuvišką spaudą jis slėpė visur – ir Ramavýdiškėse pas Jodeles, ir keltuotame, šlapiame Gyvatraistyje, kur neprieidavo joks pašalinis žmogus. Todėl nenuostabu, kad dažnai naktį į namus grįždavo šlapias ir išvargęs, nes tekdavo braidyti klampiais raistų takais, iškėlus rankas, nešti laikraščius ir knygas saugant, kad šis brangus turtas nesušlaptų. Pas seserį Aneliją Gružinskienę Bikūnuose jis irgi turėjo jaujoje lietuviškų knygų ir laikraščių prikimštą slaptavietę... Grįžęs su spaudos vežimu, Juozas tuoj pat, nakčia, seseriai Anelijai miegant, pro langą įmesdavo riestainių virtinę. Tai buvo ženklas, kad kelionė sekėsi gerai. Greit Juozas Baranauskas susipažino su artimesniais ir tolimesniais lietuviškų knygų platintojais – Tamošiumi Stankūnu iš Vaiskūnų, Stuku iš Kairionių. Kaimyniniame Armališkių kaime jis turėjo artimą draugą ir dėdę – knygnešį Mataušą Maliauką. Šis su knygomis eidavęs lyg lokys, storai apsvyniojęs kojas, atbulas, kad žandarai nesusektų pėdsakų. Į spaudos gabenimo darbą buvo įsijungęs ir Mataušas Remeikis iš Ramavydiškių kaimo. Pas Zaknienę jis atnešdavęs platinimui skirtų lietuviškų knygų ir elementorių. Juozas Baranauskas buvęs artimai pažįstamas su Jurgiu Baranausku iš Debeikių (jie nebuvo giminės, vėliau abu suimti ir ištremti). Kartą keliaudami sukaito, sulindo į upelį atsigaiivinti, ant kranto drabužius ir mantą palikę. O čia nežinia iš kur žandarai išlindo, vyrukai spėjo pasislėpti, bet drabužius ir krepšį su knygomis prarado, nors patys neįkliuvo. Kitą kartą žingsniuoja abu vieškeliu, vis pasikeisdami, ažuoline lazda pasiremdami. Mato, raitas žandaras atsiveja, stabdo. Tuomet Jurgis ta lazda iš visos sveikatos arkliui per kojas taip trenkė, kad gyvulus suklypo, o raudonsiūlis raitelis į krūmus nusivoliojo. Kol žandaras iš tų krūmų išsikrapštė, Baranauskų ir pėdsakai atšalę buvo...

Palaikė Juozas ryšius su J. Tumu-Vaižgantu. Jie perduodavę vienas kitam knygas, laikraščius, pas Vaižgantą Juozas palikdavęs lietuviškų knygelių, kad šis jas išdalintų žmonėms. Juozas Baranauskas apie 1882 m. priklausė Garšvių kaime susikūrusiai „Sodiečių knygų platintojų draugijai“, kurioje darbavosi ir J. Bielinis, K. Ūdra ir kiti žinomi knygnešiai.

Knygnešio J. Baranausko keliai siekė ir kur kas toliau – knygas jis gabendavo net į Dinaburką ir Mogiliovą, kur tais laikais gyveno daug lietuvių, ir kitur. Dirbdamas pavojingą darbą, Juozas visada stengdavosi būti atsargus. Slapstydamasis nuo caro žandarų, stengdamasis sumėtyti pėdsakus, jis kartais net ilgesnį laiką ištūnodavo pasislėpęs Malinio ežero, esančio prie Bikūnų, ажeryne, o knygas tarp gyventojų platindavo tik nakties metu, ne veltui buvo pasirinkęs Paukštės slapyvardį. Veždavęs spaudą apsitaisęs elgeta suklypusiais dvigubu dugnu ratais. Vėliau savo sūnui Ciprui pasakojęs:

„Kol aptiko žandarai, tuo vežimu daug knygų pervežiau. Bet slėpti spaudą ne visada sekdavosi. Štai kartą ant kalno netoli namų apariau dirvą, naktį su draugais arime iškasėme duobę, išklojom lentomis. Netgi lentynas knygomis ir laikraščiams sudėti sukalėme, sudėjęs knygas ir gerai užtaisęs viršų pasėjau žirnius. Tai, man atrodė, buvo gera slaptavietė, jos net saviškiai nežinojo. Tačiau kur tau! Kai atsirado ankščių, bežirniaudami vaikai slėptuvę aptiko. Apie ją, aišku, sužinojo ir pamotė, ir tėvas.“

Be to, žandarai 1898 m. vasario penktą dieną Čižiškėse darė kratą, neva ieškodami naminės degtinės varytojų. Vietoje to sniege jie surado maišelį su lietuviška spauda, porą laiškų, pašto perlaidą. Pas Juozapotą Slapšinskienę aptiko 116 lietuviškų kalendorių, keletą „Tėvynės sargo“ numerių. Vienas laiškų buvo rašytas Jurgio Baranausko, kuris prašė atsiųsti knygų. Antras laiškas – knygnešio Juozo Sakalausko. Ant maišelyje rastų tuščių vokų buvo Mataušo Maliaukos ir Juozo Baranausko pavardės. Tai buvo aiškus įrodymas, ir knygnešiai pateko į kalėjimą. Prie Juozo Baranausko kaltės įrodymo, be abejo, prisidėjo ir pamotės bei tėvo parodymai, kad sūnus gabendavęs ir platindavęs lietuvišką spaudą. 17 mėnesių Juozas išsėdėjo kalėjime laukdamas teismo sprendimo, po to buvo ištremtas. Tremtyje išbuvo daugiau nei 10 metų. Teisė Juozą Baranauską dar nevedusį, šeimą sukūrė po keletu metų tremtyje. Vedė jis Janę Žigutaitę, Trākų krašto tremtinio dukrą. Čia jis pragyveno ligi 1910 m. Po to grįžo į Lietuvą, bet tebebuvo laikomas valdžios priežiūroj. Bet Juozą su žmona ir trejetu vaikų brolis Alfonsas į gimtus namus priimti atsisakė. Priglaudė juos Bikūnuose gyvenusi sesuo Anelija. Tik vėliau, atgavęs savo dalį, Juozas su šeima persikraustė namo. Tačiau buvusio knygnešio vargai nesibaigė. 1914 m., Lietuvą okupavus kaizerinei kariuomenei, jis buvo išvežtas į Vokietiją „ant akuopų“. Grįžęs po kurio laiko tėviškėje neberado nieko – nei žemės ūkio padargų, nei gyvulių. Jo trobelės langai išdaužyti, krosnis sugriauta. Visą turtelį vėl buvo pasigrobęs brolis Alfonsas. Juozo šeima gyveno prisiglaudusi pas svetimus. Ir dabar Juozo neatstūmė bikūniškė sesuo. Tik apsitvarkęs savo būstą su žmona ir septynetu vaikų sugrįžo namo. Gyventi buvo nelengva, reikėjo galvoti, kaip išmaitinti gausią šeimą. Todėl Juozas griebdavosi įvairiausių darbų. Žiemą jis taisydavo pakinktus, vydavo virves, siūdavo batus, mokydavo savo ir kaimynų vaikus skaityti, spręsti uždavinius. Visą laiką jautė pagarbą knygai. Turėjo knygų įrišimo stakles. Jo knygos būdavo kietais viršeliais, derva užlietomis nugarėlėmis. Juozas Baranauskas savo gyvenimą pašventęs kilniam knygnešio darbui patyrė daug skriaudų ir neteisybių ne tik iš valdančiųjų, bet ir iš savųjų. Mažai dėkingumo jam parodė ir nepriklausomos Lietuvos vyriausybė. Tik prieš pat mirtį buvusiam knygešiui paskirta pensija – 60 Lt, kurią gavo, deja, tik vieną vienintelį kartą. Mirė Juozas Baranauskas 1928 m. sausio 21 d., eidamas 56-uosius metus. Palaidotas Užpalių kapinėse.

Kitas mokytojo V. Liulevičiaus aprašytas knygnešys – Juozas Kilius, kuris gyveno Užpaliuose, Bažnyčios gatvėje. Iš jaunystės pamaldus, mėgo būti arti bažnyčios. Kurį laiką dirbo Vyžuonų zakristijonu, vėliau grįžo į Užpalius. Čia su Veronika Žiliūte pasistatė namus Vytauto gatvėje, kur gyveno iki mirties. Anot Žiliūtės, jis pirmasis Užpaliuose pradėjo knygnešio darbą. Iš pradžių platinė tik tas knygas, kurios jau buvo atvežtos iš Tilžės. Kartą kitą pabandė pats parsinešti knygų iš Tilžės. Pavyko. Pradėjo dažniau vaikščioti į tą kraštą. Greitai Prūsų pasienis tapo jam gerai žinomas, todėl sargybai nė karto neįkliuvo. Buvo pasisiuvelęs ilgą ir platų paltą. Jame iš vidaus buvo prisiūta iš rankšluosčių daug kišenių, o kadangi buvo nestoras, tai niekas ir neįtarė, kad tos kišenės prikrautos knygų. Kartą taip apsitaisęs perėjo sieną ir pamažu kiūtino toliau. Tuo tarpu pro šalį važiavo kažkoks ponas. Jam pagailo suvargusio žmogaus, todėl liepė sėsti į vežimą. Kilius įlipo į vežimą ir stovi. Ir šiaip taikosi, ir taip, o atsisėsti negali.

Galop sako: „*Aš, mat, ponuli, nelabai sveikas*“. Bet kai pamatė pono susirūpinimą jo „nesveikata“, prisipažino, kad atsisėsti neduoda knygos. Ponas, liepęs pasitaisyti ir drąsiai sėdėti, pavėžėjo net tris mylias.

Kai grįžęs namo J. Kilius nusivilkdavo palta, V. Žiliūtė vos jį pakeldavo. Kartą Kilius gavo labai daug knygų, net panešti nepajėgė. Tada iš gerai pažįstamo Radviliškio klebono Švegždos gavo skrynią, į kurią sukrovė knygas, nusipirko kelias apnešiotas kėdes, plytelę ir viską gabenosi traukiniu. Apsimetęs žmogumi, kuris kraustosi iš vienos vietos į kitą, laimingai pasiekė Užpalius. Kitą kartą Kilius važiavo vežimu, maiše buvo prikišta šieno, o šiene – ryšulys knygų. Viename miestelyje prisistatė žandaras: „*Pokaži savoji vešči*“ (liet. – Parodyk savo daiktus). J. Kilius, dėdamasis nieko neturįs, maišą su šieniu (ir su knygomis) padėjo arkliui po snukiu būti. Žandarui pasakė: „*Žiūrėkit, pone, mes nieko neturim.*“ Žandaras, vežime nieko neradęs, išėmė lentas, galvodamas, kad gal vežimas su dvigubu dugnu, bet nieko nepešęs nuėjo. Kilius laimingai grįžo namo.

Jis gabendavo maldaknyges, elementorius, kitas knygas. Mėgo tuo užsiimti vienas. Kartą buvo susidėjęs su kitais, bet per juos vos pats neiškiuvo žandarams. Apie save mažai pasakodavo, užtai mažai kas apie jį težinojo. Iš jo knygas imdavo svėdasiškiai ir iš Kamajū, net iš Petrapilio kartais atvažiuodavo. Iš pradžių knygas slėpė savo namuose tarp dvigubų lubų. Dar slėpdavo kaimynystėj – pas Jodelę. Ten klėtėlėj gyveno jo žmonos sesuo Veronika Kaunelytė. Ji leisdavo iškelti klėties grindų lentą ir ten pakišti knygas. Kai apsigyveno dabartiniame Žiliūtės name, knygų paslėpimu rūpinosi ji. Kilius buvo linksmas žmogus ir su kiekvienu mokėjo pasikalbėti. Mirė 1923 m., sulaukęs 79 metų, palaidotas Užpalių kapinėse.

1970 m. gegužės mėn. Utenos rajoniniame laikraštyje „Lenino keliu“³ R. Vėbra rašė apie labai įdomią Užpalių krašto XIX a. pabaigos–XX a. pradžios asmenybę – Adolfą Kustą. Jo gyvenimą nušviečia užrašų knyga, pradėta rašyti, kai Adolfui tebuvo 17 metų, ir apimanti 1891–1908 m. laikotarpį. Kas paskatino Adolfą rašyti savotišką dienoraštį, dabar sunku pasakyti. Gal literatūriniai polinkiai, o gal to meto lietuviška periodinė spauda, skatinusi publicistinę veiklą, tautosakos rinkimą, gyvenimo įvykių aprašymą. Kaip prisimena brolis Benediktas Kusta ir jo žmona Kristina, Adolfas Kusta gimė 1873 m. pagal dabartinę administracinę paskirstymą Utenos r., Užpalių apyl., Kustų k. Adolfas buvo antras iš keturiolikos vaikų. A. Kustos tėvas turėjo apie 15 ha žemės. Nenorėdamas jos skaidyti, jis stengėsi savo vaikus išmokyti amato. Adolfas nesidomėjo žemės ūkiu ir, radęs laisvą valandėlę, puldavo prie knygų. A. Kusta buvo knygų mylėtojas ir platintojas. Prisidengdamas knygrišio, „karabelniko“, „škaplerniko“ ar kitokio smulkaus prekybininko vardu, jis Užpaliuose platino uždraustas knygas. Prekybininko verslas žymiai palengvindavo draudžiamų knygų platinimą, nes jos būdavo parduodamos drauge su cenzūros leistomis. Atskirti draudžiamas ir cenzūros leistas knygas būdavo nelengva, nes ir ant draudžiamų leidinių dažnai būdavo užrašomas fiktyvus cenzūros leidimas, nurodomi neteisingi išleidimo metai.

Aktyviau knygų įrišimu ir platinimu A. Kusta pradeda užsiimti nuo XIX a. paskutiniojo dešimtmečio pra-

³ Vėbra R. Raštingiausias žmogus apylinkėje, *Lenino keliu*, 1970, geg. 19.

džios. Minėtoje užrašų knygoje yra pastabų apie kalendorių pirkimą. Jo paties įrištame rinkinyje yra 1897, 1898, 1900, 1904, 1905 metų rusiški kalendoriai. XX a. pradžioje prekyba knygomis taip išsiplečia, kad A. Kusta užmezga ryšius su Peterburgo, Rygos, Varšuvos, Maskvos ir Vilniaus knygininkais. Iš užrašų knygos ir atskirų lapelių su pastabomis galima drąsiai tvirtinti, kad A. Kustos plačiai prekiauta ir lietuviškomis knygomis. Tai „Būdai gydyma nekurių ligų“, „Kaip reikia kiaules auginti“, „Uždavinynas“ ir kt. Lietuviškas knygas, spausdintas Rytų Prūsijoje, jis gaudavo iš plačiai visoje apylinkėje žinomų Toleikių kaimo knygnešių Martyno ir Kazio Siručių.

Panaikinus spaudos draudimą, A. Kusta tuoju užmezgė ryšius su „Vilniaus Žinių“ redakcija ir iš čia gaudavo knygų bei kalendorių siuntas. Gautas knygas, prieš parduodamas, įrišdavo. Todėl užrašų knygoje nuolat rašoma apie odos, kolenkoro, kartono, popieriaus, dažų pirkimą. Matyt, jis buvo neblogas meistras, nes Užpalių kunigai jam patikėdavo net mišiolų ir kitų bažnytinių knygų, o valsčiaus administracija – kanceliariinių knygų įrišimą. Nors apylinkėje buvo žinomi du daraktoriai – Namajuška ir Banys, – tačiau ir A. Kustai teko mokyti vaikus. Apie tai liudija užrašai jo knygoje. Mokė jis Vaineikiuose ir Mikėnuose. Tačiau iš visų šių amatų ir darbų A. Kusta pragyventi negalėjo. Papildomų pajamų jis dar gaudavo iš dvarininko K. Minkevičiaus. Dvarininkas pavesdavo jam, kaip apsišvietusiam ir apsukriam žmogui, važinėti su įvairiais reikalais į Dusetas, Duokiškį, Jūzintus, Kāmajus, Kūpiškį, Rōkiškį, Svėdasius, Ūteną, Užpalius, Zārasus.

1894 m. A. Kusta persikėlė gyventi į Butiškes pas tą patį dvarininką. Pastataris jam pripiršo sužadėtinę, ir 1895 m. A. Kusta vedė. Vargo ir nepriteklių slegiamiems, Adolfui ir Marijonai teko dirbti visus pripuolamus darbus: ganyti gyvulius, kirsti mišką, samdytis padieniais darbininkais įvairiems žemės ūkio darbams. Tačiau, nepaisant nuolatinio skurdo ir ligos, A. Kusta su savo smuikeliu buvo nepakeičiamas muzikantas per kaimo pasilinksminimus, visuomet surandęs šmaikštų žodį. Amžininkų prisiminimuose jis išliko kaip raštingiausias (norai surašydavo visiems pageidaujantiems skundus, prašymus, laiškus), bet kartu ir paprasčiausias žmogus apylinkėje. Iki paskutinių gyvenimo dienų jis buvo vargšų užtarėjas, svajotojas, žmogus, ieškantis savo gyvenimo kelio, blaškomas įvairių negandų, nuolatos kankinamas ligos.

Kaip jau buvo minėta, „Lietuvos knygnešių ir daraktorių žinyne“ pateikta 15 Užpalių krašto knygnešių. Tai, žinoma, ne visi, dirbę šį sunkų, bet labai reikalingą darbą.

Žinyne pateikti šie knygnešiai: Kazys Kaušyla, Stanislovo, gim. 1879 m. Užpaliuose. Lietuviškai skatyti išmoko savarankiškai, suradęs brolio Kasparo paslėptų lietuviškų knygų. Būdamas apie 11 metų, susirgo raupais. Liko neįgalus, mokydavo vaikus lietuviškai skaityti, jų atsineštus lenkiškus vadovėlius pakeisdavo lietuviškais. Atėjęs žandarams, gulėdamas lovoje rėkdavo, todėl žandarai lovos, kurioj po šiaudais buvo paslėptos knygos, nekrėsdavo. Lietuviškos spaudos gaudavo iš brolio Kasparo ir iš Juozo Baranausko. Dalyvavo 1905 m. revoliucijoje, platino atsišaukimus, buvo žandarų sumuštas, apkurto. Mirė po 1940 m.⁴

Juozas Kilius, gim. 1844 m. Gyveno Užpaliuose. Zakristijonas, knygnešys. Vienas iš pirmųjų Užpaliuose

⁴ Kaluškevičius B., Misius K. *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904*, Vilnius, 2004, p. 219.

pradėjęs platinti lietuvišką spaudą, kurią pats parsigabendavo iš Tilžės. Dažniausiai eidavo pėsčias, stengdavosi gabenti vienas, be padėjėjų. Nešdavo paslėpęs ilgo paltu papildomai prisiūtose vidinėse kišenose. Parsigabėjęs slėpdavo savo namuose, slėptuvė buvo tarp dvigubų lubų. Iš viršaus išėmęs vieną lentą, sukišdavo knygas, paskui užpildavo spaliais. Slėpti ir platinti padėdavo tuose pačiuose namuose gyvenusi Veronika Žilytė. Knygas taip pat slėpdavo pas kaimyną Juodelę. Mirė 1923 m.⁵

Motiejus Maliauka, Petro. Gimė 1851 m. Gyveno Užpaliuose. Turėjo 20 dešimtinių žemės. Knygnešio Juozo Baranausko dėdė ir bendradarbis. 1898 m. per kratą J. Baranausko sodyboje tarp rastų lietuviškų knygų užtiko ir jo laišką su adresu. Per kratą pas J. Slančiauskiene, kurią įtarė turėjusią ryšių su Juozu ir Jurgiu Baranauskais, taip pat rado Maliaukos laišką, todėl 1898 m. kratyti jo namai. Rastas vienas egzempliorius „Tėvynės Sargo“, kuriame buvo antivyriausybinų straipsnių. Iš pradžių atsakomybėn patraukė tik Maliauką, bet, kai kvotos metu paaiškėjo, jog žmona Amelija norėjo laikraštį paslėpti, apkaltino ir ją. Vėliau šią bylą nutraukė. Maliauką apkaltino tuo, kad išigydavo ir platindavo antivyriausybinius leidinius. Nubaustas 14 d. arešto policijos areštinėje.

Amelija Maliaukienė, Jono. Gimė 1862 m., gyveno Armoniškyje, Užpaliuose, ūkininko Motiejaus Maliaukos žmona. 1898 m. per kratą knygnešio Juozo Baranausko sodyboje tarp rastų lietuviškų knygų užtiko ir jos vyro M. Maliaukos laišką su adresu. Per kratą pas J. Slančiauskiene, įtarta turėjusią ryšių su knygnešiais Juozu ir Jurgiu Baranauskais, taip pat rado M. Maliaukos laišką, todėl 1898 m. buvo kratyti M. Maliaukos namai. Rastas vienas egzempliorius „Tėvynės sargo“, kuriame buvo antivyriausybinų straipsnių. Kratos metu ji norėjo šį laikraštį paslėpti, apkaltinta antivyriausybinų leidinių laikymu. Prokuroras siūlė nubausti vienu mėnesiu policijos areštinėje, bet byla dėl įrodymų stokos buvo nutraukta.⁶

Izidorius Masiulis, gimė 1875 m. Čiornaja Padina, mirė Traidžiūnuose. Dvarininkas, rašytojas, knygnešys. Tėvas buvo 1863 m. sukilėlis, iš Užpalių parapijos ištremtas į Čiornaja Padina, ten praturtėjo. Grįžęs Latvijoje Alūkštos apylinkėse pirkto du dvarus. Palaikė ryšius su knygnešiais. Kunigui Antanui Petravičiui į Alūkštą iš Užpalių ir kitų apylinkių knygnešių atveždavo lietuviškų knygų, jas dalijo vietos lietuviams. Į Alūkštą ištremtą knygnešį J. O. Širvydą parėmė pinigais, padėjo gauti lietuviškų knygų. Buvo parašęs dramų, apysakaičių, bet per karą viskas dingo. Bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje. Paremdavo pinigais Kamajų, Panemunėlio ir kt. slaptus ar viešus lietuviškus vakarus.⁷

Mataras, gyv. Sudeikiuose, Utenoj. Platino spaudą Utenos krašte, atnešdavo ir į Trumpalius.⁸

Tamošius Remeikis, Justino. Gyveno Užpaliuose. Smulkių prekių prekiautojas, knygnešys. Per kratą pas jį surado ir atėmė 88 lietuviškas knygas, taip pat 89 tuzinus rožinių, kryželių, škaplierių. Sakė visa tai pirkęs Kaune. Nubaustas 2 mėn. arešto policijos areštinėje.

Martynas Sirutis gimė 1847 m. Toleikiuose. Knygnešys. Lietuvišką spau-

⁵ *Ten pat*, p. 229.

⁶ *Ten pat*, p. 284.

⁷ *Ten pat*, p. 292.

⁸ *Ten pat*, p. 294.

dą platino Užpalių apylinkėse. Žandarai 1892 m. pas jį surado ir atėmė 358 lietuviškas knygas, iš jų 15 maldaknygių, nubaustas 3 mėn. arešto policijos areštinėje.⁹

Tamošius Stankūnas, Tamošiaus. Gimė 1853 m. Vaiskūnuose. Lietuvišką spaudą platino apie 10 metų iki spaudos draudimo panaikinimo. Bendradarbiavo su knygnešiais Juozu Baranausku, Jurgiu Pilypu. Spaudos gaudavo iš knygnešio J. Pilypo. Viena iš slėptuvių buvo Dusetose pas Joną Grigėną ir zakristijoną Ebrederį bažnyčios pastogėje ir bokšte. Spaudos iš jo ėmė parapijos vikarai – Budrys, Mickevičius, Masilionis, Masiulevičius, Mažeika. Įkliuvo 1895 m. gabendamas knygas geležinkeliu pro Daugpilį. Po ilgo tardymo paleido, bet paliko policijos priežiūroje.¹⁰

Boleslovas Šlamas. Gimė 1871 m. Rameikiuose. Kunigas, knygnešys. Padėdavo knygnešiams platinti spaudą, pats važiuodamas palikdavo sutartose vietose, pakelėje, atėjusiems išpažinties jauniems vyrukams prisakydavo pas Mickūnaitį nusipirkti lietuviškų knygų. Mokydavo jaunimą dainuoti, važinėdavo po kaimus rinkdamas dainas ir senas knygas.¹¹

Kazimieras Sirutis. Gimė 1819 m. Toleikiuose. Pasienio sargybiniai 1893 m. gruodžio 12 d. sulaikė jį kelyje Baisógala–Panevėžys, rado 5 ryšulius draudžiamos literatūros. Sirutis davė 2 rublius kyšio, bet buvo nubaustas 3 mėn. arešto.

Jonas Grigėnas gyveno Dusetose, bendravo su knygnešiu Tamošiumi Stančūnu, kuris pas jį slėpdavo parsineštą spaudą. Į J. Grigėno ūkį pasiimti spaudos ateidavo knygnešiai iš Užpalių.

Juozapota Slančinskienė (Slapšinskienė) gimė 1838 m. Gyveno Čižiškėse. 1898 m. vasario mėn. policija jos grytelėje rado Juozo Baranausko paslėptus 124 lietuviškus leidinius. Nubausta 14 d. arešto.

Veronika Žilytė gimė 1855 m. Smulkių prekių prekeivė, knygnešė. Būdama 17 metų pradėjo pardavinėti Užpaliuose prie šventoriaus rožinius, škaplierius. Lietuviškų knygų gaudavo iš Juozo Masiulio, vėliau – iš Juozo Kiliaus. Turėdavo rūbuose prisiūtų kišenių, kur slėpdavo lietuvišką spaudą. Įsidrąsinusi pati šešis kartus vyko į Tilžę, Jurbarką, parsigabeno lietuviškos spaudos. Knygnešiumi Juozui Kiliui atvykus į Užpalius, rūpinosi jo pargabentos spaudos slėpimu. Buvo labai drąsi moteris.

Taigi šių drąsių moterų ir vyrų, kurie buvo pasiryžę ir toliau eiti šiuo pavojingu keliu, neišgąsdino nei baudos, nei kalėjimai, nei tremtis. Kaip savo knygoje „Sunkiaisiais laikais“ rašė „Artojų“ draugijos pirmininkas A. Rucevičius:

„Susipratusių žmonių skaičius vis augo. Mūsų pačių energija ir dvasia stiprėjo. Nebaisūs jau mums buvo nei kalėjimai, nei žandarai. Kokio nors lietuviuo suėmimas tik dar daugiau surevoltuodavo jo draugus ir gimines, nes savo darbą skaitėme šventu ir teisiu...“

Pagaliau caro valdžia pajuto, kad spaudos draudimas naudos neduoda, vietoj to, kad lietuviškos spaudos ne-liktų, jos tik padaugėjo. Dr. K. Grinius

⁹ Ten pat, p. 421.

¹⁰ Ten pat, p. 438.

¹¹ Ten pat, p. 469.

leidinyje „Varpo metų knygnešiai“ rašo, kad *„tai buvo iš tikrųjų visos tautos nacionalinė kova, kuri buvo suvienijusi visus...“*¹²

O mūsų pasakojimą apie Užpalių valsčiaus knygnešius baigsime Aldonos Gladutytės-Aglinskienės prisiminimais.

Mano tėvelis – Pranas Gladutis, Jokūbo sūnus, mums, dukterims, buvo aprašęs (apie 1934 m.) mūsų bočius. Aprašą labai dažnai skaitydavau ir perdaviau originalą sesutei Grasildai, gyvenančiai Kanadoj, Toronte. Turėjau nuorašą, kurį perdaviau savo anūkui, tačiau po jo mirties nuorašo neberadome. Kadangi gerai prisimenu, ką aprašė mano tėvelis, pabandyčiau atpasakoti jo žodžiais. Pavardinimas „Bočiai“:

„Rašau, norėdamas palikti savo vaikams nors trumpų žinių apie jų protėvius. Rašau nenorėdamas save pagirti ar pateisinti. Mano, romantikų, karta jau po truputį traukiasi iš šio gyvenimo. Dabartinė karta to romantizmo vis mažiau teturi. Karo muziejaus sodnelyje kas vakarą skamba maršas, invalidams pakeliant vėliavą prie Nežinomo kareivio kapo – paminklo. Muzikos autorius – Gudavičius (kas jį prisimena?) jau iš Aukštybių tai girdi ir mato.“

Toliau rašoma:

„Utenos apskrityje, Užpalių valsčiuje buvo kaimas – Norvaišiai. Šiame kaime XIX amžiaus pradžioje gyveno Baltazaras ir Rozalija Gladučiai. Iš tėvų pusės Rozalijos pavardė buvo Gabrytė. Tai mano seneliai. 1848 m. vasario 10 d. jiems gimė sūnus, kurį pakrikštijo Užpalių bažnyčioje Jokūbo vardu.“

Kadangi Norvaišių kaimo gyventojai buvo nepaklusnūs rusų caro valdžiai, dauguma dalyvavo 1831-ųjų metų sukilime, taikytos rusų valdžios represinės priemonės. Kaimas buvo tremiamas į Rusiją. Ištremtas ir Baltazaras Gladutis. Žmona Rozalija pati išvyko kartu su juo į tremtį, mažiuką sūnų Jokūbą paliko tolimiems giminaičiams. Kaimas buvo ištremtas į Samaros sritį. Baltazaras mirė Samaroje. Jo žmona, būdama našlė, ištekėjo už tremtinio Tamošiaus, taip pat pavarde Gladutis.“

Jokūbo globėjai buvo geri žmonės, nes tais laikais leido į mokyklą. Užpalių mokykloje mokytojavo sulenkėjęs lietuvis pavarde Gulbinas. Mokiniams griežtai buvo draudžiama kalbėti lietuviškai. Jei ką išgirdavo kalbant, tam ant kaklo pakabindavo skardinę lentelę ant virvutės. Ji buvo vadinama „Matalinka“. Savaitės gale kas ją turėdavo, buvo baudžiamas. Visi stengėsi tą „Matalinką“ perduoti kitam, kuris prakalbėdavo lietuviškai.“

Baigęs mokyklą, Jokūbas kurį laiką dirbo raštininku, vėliau, išmokęs siu-

¹²Grinius K. *Varpo metų knygnešiai*, 1924, p. 4.

vėjo amato, vaikščiojo po kaimus siūdamas žmonėms drabužius. Kai iš tremties sugrįžo jo motina Rozalija ir patėvis Tamošius, Jokūbas jau dirbo Užpalių bažnyčioje zakristijonu. Visi gyveno šalia bažnyčios vadinamojoje „špitolėje“. Jokūbas jau vyresnio amžiaus (apie 50 metų) vedė jaunutę Grasildą Didžiokaitę. Tai buvo mano tėveliai. 1983 m. balandžio 2 d. gimiau aš – Pranas Gladutis. Po trejų metų gimė sesutė Ona Gladutytė.

Mano vaikystė prabėgo gyvenant „špitolėje“. Mokiausi pradžios mokykloje. Prisimenu, kai buvau dar vaikas, tėvelis dažnai man duodavo pundelius knygučių, kurias mažomis kopėtaitėmis užnešdavau į pačią varpinės bokšto viršūnę. Tik vėliau sužinojau, kad tai buvo slapta lietuviška spauda, kurią mano tėvelis dalindavo kitiems. Rusų žandaras užeidavo pas tėtį. Ar jis tai užuodė, nežinau. Gavęs „čierką“ išgerti išeidavo.

Mano diedukas Tamošius (taip vadindavom) buvo ilgaamžis – jam ėjo šimtieji metai. Kartą, kai jis atėjo į virtuvę pasižiūrėti kelinta valanda (spaudos draudimas jau buvo panaikintas), aš jam parodžiau lietuvišką laikraštį. Diedukas, nors ir nemokėjo skaityti, ilgai glostė laikraščio lapus ir verkė. Taip verkė 1831 metų sukilėlis.

Ir kas galėtų dabar man pasakyti, kad spaudos atgavimas buvo atsitiktinis dalykas, o ne išgyventas, išsvajotas kiekvieno lietuivio širdyje.

Ir štai 1904 m. gegužės 7 d. caras Nikolajus II patvirtino nutarimą panaikinti spaudos draudimą. Paskelbus šį manifestą, daugelis bylų buvo nutraukta ir daugeliui knygnešių pavyko išvengti kalėjimų bei tremties.

Ne be reikalo B. Brazdžionis rašė: *„Jums, knygnešiai, garbė tebūna, / Kad nešėt Lietuvai Bretkūną (...) / Būkit palaiminti Praamžiaus! / Garbė ir gyrius jums per amžius.“*

Biblioteka – išminties aruodas

Vida Juškienė

1908 m. Užpaliuose buvo įsteigtas parapijos knygynas.

Nuo 1914 m. Užpaliuose veikė trys nedidelės bibliotekėlės: Lietuvos šaulių sąjungos, kurioje literatūra buvo karinio patriotinio pobūdžio, Lietuvos jaunimo federacijos „Pavasario“ kuopos, kuri turėjo literatūros klerikalizmo, kovos su materialia pasaulėžiūra temomis, ir Užpalių progimnazijos biblioteka.

Progimnazijos, šaulių ir pavasarininkų bibliotekėlėse 1935 m. buvo daugiau kaip 2 000 knygų.

Pokariu, 1945 m., Užpaliuose susikūrė Užpalių biblioteka. Jai vadovavo bibliotekininkė Skarinienė. Tai buvo naujos besikuriančios bibliotekos metai. Ji įsikūrė Vytauto gatvėje esančiame name (dabar Nr. 8). Nuo 1948 m. lapkričio mėn. bibliotekoje pradėjo dirbti Natalija Šilova, o fonde buvo apie 1 700 egzempliorių knygų.

Nuo 1951 m. vasario mėnesio Užpalių miestelio bibliotekai pradėjo vadovauti Aldona Velutytė.

Vėliau prasidėjo didelė bibliotekos darbuotojų kaita. Vedėjomis dirbo: Emilija Vaišnoraitė, Alma Kunigėlytė, Būgienė, Jūratė Sakalauskienė, R. Rinkevičienė. Biblioteka persikėlė į kultūros namų patalpas.

1968 m. bibliotekai, kurios fonde buvo 7 000 egzempliorių knygų, pradėjo vadovauti Ieva Vaškelytė. Ji šias pareigas ėjo 25 metus – iki 1992 m.

Šiais bibliotekos veiklos metais buvo rengiami knygų aptarimai, vakarai, garsiniai skaitymai, jubiliejinės parodos ir kt. renginiai.

1992 m. rudenį Užpalių bibliotekos filialas Nr. 9 perkeliamas į Užpalių vidurinę mokyklą ir sujungiamas su mokyklos biblioteka. Sumažinus etatų skaičių, bibliotekininkė I. Vaškelytė 1992 m. spalio 22 d. perdavė Užpalių bibliotekos filialo Nr. 9 fondus (9 192 egz. knygų, žurnalų, brošiūrų) Užpalių vidurinės mokyklos bibliotekininkei Rimai Juzulėnaitei, kuri mokyklos bibliotekoje vyr. bibliotekininke dirbo nuo 1974 m. rugsėjo 1 d.

Didelį dėmesį bibliotekininkė Rima Juzulėnaitė skyrė vaikų skaitymo kultūrai ugdyti. Su savo paruoštais moksleiviais Respublikiniame skaitymo kultūros konkurse 1985 ir 1988 m. laimėjo pirmąsias vietas. Nuolat pildė kraštotyros kartoteką. Pa-

Belaukiant, kol bibliotekos vedėja V. Juškienė užregistruos išduodamas knygas...

S. Balčiūno nuotrauka

*Susitikimas su knygos
apie Viešeikių kaimą
autore B. Zinkevičiene.
R. Šliogerienės
nuotrauka*

ruošti apylankai: „Žmonės, išgarsinę Užpalius“, „Senoji krašto tautosaka“, „Tremtinių atsiminimai“, „Užpalių krašto istorijos puslapiai“, „Užpalių liaudies medicina“. Surinkta medžiaga apylankams apie profesorius Kazį Pakštą, Praną Juodelę, Antaną Žvironą, lakūną Juozą Namiką ir kitus žymius Užpalių krašto žmones.

1994 m. vasario mėnesį įsteigta 0,5 papildomo bibliotekininės etato, į kurio pareigybės įeina vadovėlių apskaita, mokytojų metodinės ir papildomo ugdymo literatūros apskaita ir populiarinimas. Šias pareigas mokyklos bibliotekoje pradėjo eiti bibliotekininė Danguolė Vaškelienė.

Nuo 2004 m. kovo 2 d. Utenos viešosios A. ir M. Miškinių bibliotekos Užpalių filiale vyr. bibliotekininke pradėjo dirbti Vida Juškienė.

Nuo 2009 m. mokyklos bibliotekininke vietoj D. Vaškelienės pradėjo dirbti R. Šliogerienė.

Pagrindiniai bibliotekos tikslai ir uždaviniai yra organizuoti Užpalių gimnazijos bendruomenės moksleivių (280) ir Užpalių mikrorajono gyventojų (1 348) bibliotekinių aptarnavimą, kaupti spaudinių ir kitų dokumentų fondą, informuoti skaitytojus apie gautas knygas, teikti reikalingą bibliografinę informaciją, rengti parodas, bibliografines apžvalgas, organizuoti kultūrinę, kraštotyros veiklą, masinius renginius, mokyti vartotojus naudotis informacinėmis technologijomis, ruošti projektus, dalyvauti LIBIS diegimo ir kituose darbuose, susijusiuose su informacijos sklaida ir bibliotekos paslaugų reklama.

Užpalių bibliotekos fondą 2010 m. sudarė 14 479 fiziniai vienetai įvairių dokumentų: grožinės, mokslinės, informacinės, metodinės literatūros, mokomųjų programų. Prenumeruojami 24 pavadinimų periodiniai leidiniai. Turime 420 skaitytojų, 22 jaunuosius knygnešius.

Bibliotekos fondai nuolat atnaujinami, papildomi naujais, vertingais leidiniais, enciklopedijomis, žodynais, grožine literatūra. Fondus komplektuoti padeda Utenos A. ir M. Miškinių viešoji biblioteka, kraštiečiai, patys užpaliečiai, gimnazijos mokiniai dovanodami knygas bibliotekai. Taip pat biblioteka turtinama ir dalyvaujant projektuose. Vienas iš tokių projektų buvo lietuvių Kembridžo universiteto studentų iniciatyva. 2010 m. pavasarį jie dviračių žygio iš Anglijos į Lietuvą metu nešė žinią lietuviams apie Lietuvos ateities viziją, stengėsi atkreip-

ti pasaulio lietuvių akis į vis didėjančią emigraciją, rinko lėšas vienai Lietuvos bibliotekai paremti. Mus labai nudžiugino žinia, jog ARULS pasirinko Užpalių biblioteką. Taigi prisidedant leidyklai „Alma Littera“ mes savo fondus papildėme 150 vaikams ir jaunimui skirtų grožinės literatūros knygų, kurias šio žygio dalyviai – Marius Puluikis ir Remigijus Balandis, ARULS bendruomenės pirmininkas Manvydas Džiaugys, išėivijos idėjų centro atstovė I. Stankevičienė – atgabeno ir iškilmingai perdavė bibliotekai. Taip pat labai dėkingi esame kraštiečiui, buvusiam seimo nariui A. Stasiškiui už nuolatinę paramą knygomis.

Užpalių biblioteka – bendruomenės traukos ir informacinis centras, skirtas žmogui tobulinti, dvasinei pasaulėjautai formuoti, tai ir vaikų, jaunimo savišviotos ir laisvalaikio praleidimo vieta. Ji savo veiklą organizuoja atsižvelgdama į bendruomenės, vaikų ir jaunimo, taip pat skirtingų socialinių grupių poreikius.

Galvodami apie suaugusius bendruomenės narius rengiame projektus, kad galėtume organizuoti jiems seminarus, mokymus. 2005 m. dalyvavome Kauno jaunimo karjeros centro projekte „Novatoriškų karjeros sprendimų populiarinimas regionuose“, įgyvendinome Utenos regiono bendruomenės fondo finansuotą projektą „Netradicinių amatų praktinių įgūdžių įgijimas“, BAPP finansuotą projektą „Gerosios patirties sklaida – kelias į Užpalių bendruomenės ateitį“, 2006 m. dalyvavome Utenos rajono savivaldybės finansuotame projekte „Bendruomenės veidas“, 2007 m. – Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos finansuotame projekte „Kurkime kartu“.

Dalyvaudami projekte „Netradicinių amatų praktinių įgūdžių įgijimas“, surinkome medžiagą apie kuriančius jaunus žmones Užpalių seniūnijoje. Suorganizavome bendrą jų darbų parodą ir sukūrėme dokumentinį filmą apie juos. Filmą yra saugomas bibliotekos fonduose.

Įgyvendindami BAPP finansuotą projektą „Gerosios patirties sklaida – kelias į Užpalių bendruomenės ateitį“ organizavome įvairius informacinius, psichologinius, praktinius seminarus. Praktinio seminaro metu moterys mokėsi siūti skiautinius.

*Linksmas susitikimas
su rašytoju
Vytautu V. Landsbergiu.
R. Šliogerienės
nuotrauka*

Penktadienio skaitymų klubo „Atvirumo valanda su knyga“ akimirka.

R. Šliogerienės nuotrauka

Igyvendindami projektą „Bendruomenės veidas“ organizavome mokymus, skirtus mokyti fotografavimo meno, skaitmeninimo, filmuotos medžiagos montavimo.

Projekto „Kurkime kartu“ įgyvendinimo metu vykome į Vilniaus „Litexpo“ parodų rūmuose vykusią šiuolaikinės tekstilės ir aksesuarų parodą „Pelenė“. Organizavome mokymus ir seminarus: „Skiautinių meno paslaptys“, „Papuošalų iš vilnos gamyba“, „Lipdymai iš molio“. Projekto įgyvendinimo metu suorganizavome keturias parodas.

Poezijos mylėtojus kasmet kviečiame į tradicinius „Užpaliečių poezijos skaitymus“, organizuojame knygų pristatymus, parodas, advento renginius. Veikia „Gero skonio“ klubas, vienijantis aktyviausius bibliotekos skaitytojus tarp suaugusiųjų. Čia aptariamos knygos, lankome ir rengiame parodas, mokomės, dalyvaujame pilietinėse akcijose.

Organizuodami darbą su bendruomene, bendradarbiaujame su gimnazija, kultūros namais, nevyriausybinėmis organizacijomis, muziejumi „Dausuva“. 2010 m.

Knygų reklama

bendradarbiaudamos su Utenos „Ievos namais“ ir jų vadove N. Rinkevičiene, Užpalių gimnazija, kultūros namais, Užpalių moterų bendrija „Širdžių šiluma“ ir jos vadove O. Palubinskiene atgaiviname tradicinę Sakralinės muzikos ir poezijos šventę Užpalių cerkvėje.

Užpalių bibliotekoje jau 7 metus (nuo 2003 m.) veikia viešasis interneto prieigos taškas. Kompiuterinio raštingumo pagrindai suteikti 120 bendruomenės narių.

Teikiamų paslaugų spektras yra platus ir nuolat tobulinamas. 2010 m. gruodžio mėnesį, padedant projektui „Bibliotekos pažangai“, atnaujinome kompiuterinę įrangą. Nuo 2011 m. sausio 6 d. prasidėjo kompiuterinio raštingumo mokymai. Juose dalyvauja 11 vyresnio amžiaus bendruomenės narių, norinčių įgyti kompiuterinio raštingumo žinių.

Bibliotekoje rengiami įvairūs literatūros vakarai, parodos, popietės, knygų pristatymai, susitikimai su aktorais, rašytojais, etnokultūros renginiai, sisteminama ir kaupiama kraštotyros medžiaga.

Skatiname vaikų ir jaunimo vaizduotę ir kūrybiškumą, plėsdami kultūros paveldo, meno suvokimo, mokslo pasiekimų ir naujovių pažinimo akiratį, remiame žodinę tradiciją, užtikriname galimybę naudotis visų rūšių informacija, padedame tobulinti informacijos ir kompiuterinio raštingumo įgūdžius.

2006 m. dalyvavome Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos finansuotame projekte – „Debatatai + kūryba = kūrybinga asmenybė“, 2007 m. – Utenos rajono savivaldybės finansuotame projekte „Per knygą, meną ir žodį užpaliečių integracija į pilietinę visuomenę“, 2007 m. – Utenos rajono savivaldybės finansuotame projekte „Pilietinio ugdymo sistemos kūrimas Užpalių bendruomenėje“, 2008 m. – Utenos rajono savivaldybės finansuotame projekte „Vaikų ir jaunimo skaitymo metai Užpaliuose“, 2008 m. – Utenos rajono savivaldybės finansuotame projekte „Pilietinis ugdymas Užpalių gimnazijoje“, 2009 m. – Utenos rajono savi-

Rytmečio valanda. R. Šliogerienės nuotrauka

Susitikimas su vaikų poete Z. Gaižauskaite

valdybės administracijos finansuotame Pilietinio ir tautinio ugdymo projekte „Jau-nasis užpalietis-3“. Projekto įgyvendinimo metu vyko debatų turnyrai, susitikimai su rašytojais, aktorais, poetais. Pasakas vaikams skaitė Utenos kultūros centro režisierė I. Leikauskienė, svečiavosi Utenos vaikų kūrybinė grupė „Harmonija“ (vad. N. Gelgautienė). Laimėtas projektas suteikė galimybę aktyviausius bibliotekos draugus paskatinti vertingais prizais – knygomis. Susitikimai su kolektyvais, meno žmonėmis populiarina bibliotekos paslaugas, padeda formuoti teigiamą būsimų ir esamų lankytojų požiūrį į šią instituciją. Tai darome organizuodami įvairius mokymus, seminarus, renginius, knygų reklamas, viktorinas, varžytuves, pristatymus, garsinius skaitymus, dirbdami individualiai. Esame subūrę bibliotekos padėjėjų (pagalbininkų) aktyvą. Turime tradicinius penktadieninius skaitymus „Atvirumo valanda su knyga“, kurių metu aptariame populiariausias paauglių knygas. Į organizuojamus knygų skaitymo ir reklamos renginius vaikams ir paaugliams įtraukiame ir jų tėvus.

Biblioteka bendradarbiauja su Utenos sveikatos priežiūros biuro specialiste R. Latvėniene, dirbančia Užpalių gimnazijoje, ir kartu vykdo projektus: 2009 m. Utenos rajono savivaldybės administracijos finansuotą sveikatos projektą „Sveikos psichologinės aplinkos kūrimas Užpalių gimnazijoje“, 2010 m. Utenos rajono savivaldybės administracijos finansuotą sveikatos projektą „Sveikos psichologinės aplinkos kūrimas Užpalių gimnazijoje-2“. Projektų metu organizuojame seminarus, renginius ne tik gimnazijos moksleiviams, bet ir visiems bendruomenės nariams. Taip pat vyko debatų turnyrai, susitikimai su rašytojais, aktorais, poetais. Pasakas vaikams skaitė Utenos kultūros centro režisierė I. Leikauskienė, svečiavosi Utenos vaikų kūrybinė grupė „Harmonija“ (vad. N. Gelgautienė), vyko sportiniai užsiėmimai.

Ketvirtus metus dalyvaujame Lietuvos kultūros ministerijos, Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos ir LRT organizuotoje respublikinėje „Metų knygos“ rinkimų akcijoje, kurios metu ne tik populiarinamos šiuolaikinių lietuvių autorių knygos, bet biblioteka pasipildo ir naujais kūriniais. Fondus taip pat papildo ir

*Susitikimas su rašytoja
Regina Guntulyte-
Rutkauskiene*

kasmetinis dalyvavimas Šiaurės šalių bibliotekų savaitėje, kurią organizuoja Šiaurės šalių ministrų tarybos biuras.

Nuolat keičiami bibliotekos stendai: „Biblioteka – informacijos centras“, „Ši mėnesį sukanka...“, aktualijų, parodų.

Vien per 2009–2010 m. į susitikimus kvietėme aktorius F. Jakšį, G. Storpirstį, režisierių, rašytoją V. V. Landsbergį, V. Račicką, „Nieko rimto“ leidyklos vadybininką S. Valužį, Utenos kultūros centro artistus, vaikų dramos studiją, Stalo teatro įkūrėją ir režisierę S. Degutytę, Leliūnų kultūros centro jaunuosius saviveiklininkus.

Organizuojame seminarus suaugusiesiems: psichologinį seminarą „Mandalos. Spalvų reikšmė“, „Mokomės karchyti“ ir kt.

Rengiame įvairias parodas: tautodailininko, Utenos apskrities vyriausiojo policijos komisariato operatyvinio valdymo skyriaus vyr. postinio Albino Šileikos prieverpsčių, užpaliečių moterų rankdarbių, S. Pernavitės siuvinėjimo parodas, G. Žilinsko popierinių modelių, E. Tolvaišienės lėlių fotoparodas: „Vanduo gyvybės šaltinis“, „Mes galime padėti kitiems“ ir kt.

Jeigu pageidaujamo leidinio nėra bibliotekoje, jį per 2 darbo dienas užsakome ir atvežame iš viešosios bibliotekos. Bibliotekoje kiekvieną trečiadienį ir ketvirtadienį nuo 14 val. galima pažiūrėti dokumentinių, meninių filmų.

Visa mūsų bibliotekos veikla remiasi knygos renesansu, grįžimu į mūsų namus, šeimas. Galime pasidžiaugti, kad per ilgą ir nuoširdų darbą knygą skaityti Užpaliuose tapo beveik madinga.

Mūsų vizijoje biblioteka turi tapti bendruomenės traukos ir informacijos centru, skirtu žmogui, jo tobulėjimui. Norėdami geriau tenkinti bendruomenės narių poreikius, analizuojame bibliotekos prieinamumą gyventojams, vertiname turimos ir gaunamos informacijos kokybę, lankomumo tendencijas. Kartą per metus leidžiame informacinį lankstinuką apie biblioteką, jos teikiamas paslaugas, vykstančius renginius, turimus išteklius ir galimybes. Dedame visas pastangas, kad lankytoją pasitiktų struktūrizuota, tyli, susikaupusi, draugiškai kleganti, galbūt skubanti, chaotiškai tvarkinga, be galo miela ir jauki biblioteka.

Užpalių Švč. Trejybės bažnyčios istorija

Jonas Bučelis, Vanda Kuliešienė

Pirmieji krikščionybės žingsniai Lietuvoje buvo žengti karaliaus Mindaugo laikais, kai 1251 metais Mindaugas, jo žmona Morta, du sūnūs ir didelis būrys dvariškių buvo apkrikštyti. Tačiau krikščionybė išgalėti pradėjo tik tada, kai Algirdo sūnui Jogailai, jau po tėvo mirties tapus didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, buvo pasiūlytas Lėnkijos sostas ir karalaitės Jadvygos ranka. Jogaila pasižadėjo apsikrikštyti pats ir apkrikštyti visą Lietuvą. Jis su savo broliais ir priėmė krikštą 1386 m., o 1387 m. prasidėjo Lietuvos krikštijimas. Tačiau praėjo dar apie du šimtus metų, kol žmonės pamiršo senąją – pagoniškąją tikėjimą, kol krikščionybė įgavo didesnes teises.

Iš kartų į kartas perduodamas pasakojimas byloja, jog Užpalių krašto žmonės buvę krikštijami Šventosios upėje, tuojau už Degėsių kaimo, kur prasideda miškas. Prieš porą šimtų metų ties ta vieta dar stovėjęs tvirtas akmeninis kryžius. Tačiau, upės srovei paplovus krantą, ir kryžius dingęs Šventosios gelmėje. Vėliau čia buvo pastatytas medinis kryžius, kuris sovietmečiu kai kuriems „veikėjams“ tiesiog badė akis...

1596 ir 1597 m. minimas Užpalių valdytojas Mikalojus Naruševičius, kuris buvęs Užpalių reformatų bažnyčios globėjas. Manoma, kad reformatai užėmė katalikų bažnyčią, kuri po kiek laiko gražinta.

J. Ochmanskio nuomone, bažnyčia Užpaliuose buvo pastatyta 1559 m. ir priskirta prie vidutiniškai aprūpintų turtais.

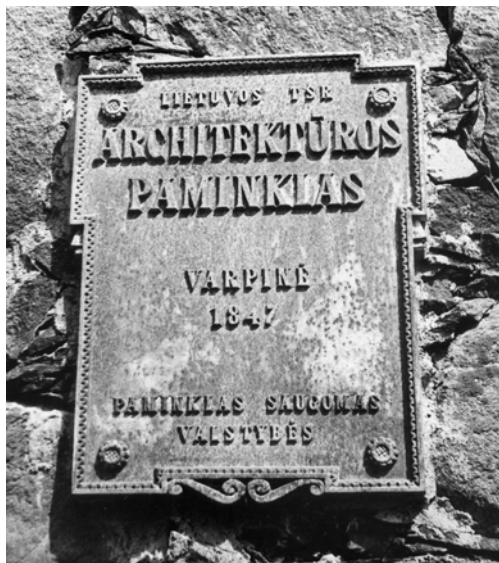
Kita nuomonė – bažnyčia pastatyta 1563 m.

1574 m. Steponas Batoras suteikė Užpalių bažnyčiai žemės valdų. Iki XVIII a. pabaigos ji buvo Utenos bažnyčios filija.

Apie 1750 m. pradėta statyti nauja medinė bažnyčia, tačiau ji 1784 m. sudegė. Klebono Adomo Legavičiaus rūpesčiu buvo atstatyta ir 1787 m. pašventinta. 1788–1789 m. Rygoje nulieti varpai (meistras J. S. Wenner).

1797 m. minima, kad parapijos mokyklą išlaiko klebonas Adomas Legavičius. Tų metų rudenį ir žiemą buvę 53 mokiniai, tačiau pavasarį sumažėjo iki 38. Dėl mokesčio už mokslą susitariama su mokinių tėvais.

XIX a. pirmoje pusėje buvo tvarkoma bažnyčios aplinka. 1814 m. klevais ir liepomis apsodintas šventorius, tačiau 1820 m. šventoriaus tvora dar tebebuvo medinė, nuo gatvės pusės tašyto medžio, ant mūro pamatų. Šventoriuje tuo metu stovėjo medinių stulpų varpinė, iš visų pusių paramstyta kartimis – ją reikėjo skubiai remontuoti. Bet ir 1828 m. varpinė išlikusi ta pati, beveik griūvanti, net vienas didžiausias varpas įneštas į bažnyčią. Tuo tarpu kapinės už miestelio, dvaro lauke, klebono Juozapo Ramanskio rūpesčiu pradėtos tvirti mūro tvora Užpalių dvaro lėšomis. 1838 m. šventorius aptvertas akmens mūro tvora (su 29 plytų mūro stulpais), pastatyti mūriniai vartai. Tuo metu jau minimos dvi stulpų varpinės, dengtos malksnų stogeliais. Antroji buvusi pastatyta 1830 m., o senoji tik paremontuota ir uždengta nauju stogeliu. 1869 m. bažnyčios aprašyme jau minima nauja trijų aukštų varpinė, kurios pirmasis aukštas statytas iš akmenų, o du viršū-

Varpinė, pastatyta 1847 m. Įtraukta į valstybinius architektūros paminklų sąrašus

Paminklinė varpinės lenta. Str. nuotraukos – Vyto Jurkos

tiniai – iš plytų. Varpinėje kabojo trys varpai. Kaip liudija įrašas varpinės sienoje, ji buvo pastatyta 1847 m. parapijiečių lėšomis, klebonaujant kun. S. Grabinskiui.

Istorija neišsaugojo tikslių žinių, kada Užpaliuose buvo pastatyta pirmoji bažnyčia. Pirmosios žinios apie ją užfiksuotos 1532 m., kai Lenkijos ir Lietuvos valdovas Žygimantas II išakė duoti Utenos ir Užpalių klebonui Jurgiui Chvalševskiui iš Užpalių ir Peniūnių dvarų dešimtinę vaško bei avių, kaip ir anksčiau buvę duodama. Iš įsakymo aišku, kad Utenos ir Užpalių klebonas pasiskundė valdovui, jog minėti dvarai nustoję tą duoklę mokėti. Vadinas, ankstesnieji klebonai tą duoklę gaudavo. Iš to galima daryti išvadą, kad bažnyčia Užpaliuose jau buvo anksčiau nei 1532 metais. Užpalių krašto tyrinėtojo Antano Namiko manymu, pirmoji bažnyčia galėjo būti pastatyta „po pilies sudeginimo, po 1433 metų“.

Prasidėjus Lietuvoje reformaciniam sąjūdžiui, 1611 m. Užpaliuose buvo susikūrusi reformatų parapija. Bažnyčia perėjo į jų rankas, tačiau netrukus vėl grįžo katalikams.

Iki 1725 m. Utenos ir Užpalių bažnyčios turėjo bendrą kleboną. Mūsų bažnyčią aptarnaudavo Užpalių dvaro kapelionas. Bet apie 1725 m. Užpaliai atsiskyrė ir įgavo teisę turėti savo kleboną. Jis tada vadinosi kuratu. Pirmuoju Užpalių bažnyčios kuratu 1725–1734 m. buvo kun. Dominykas Šadzevičius.

1734 m. vyskupo Zienkavičiaus sinodas suteikė Užpaliams parapijos teises. Parapija priklausė Vilniaus vyskupijos Kùpiškio dekanatui.

1839 m. gruodžio 13 d. Vilniaus vyskupas Andriejus Klangevičius Utenos klebonui Petruui Staševičiui pranešė apie Utenos dekanato įsteigimą. Dekanatui priskirtos Utenės, Linkmenų, Labanoro, Kùktiškių, Molėtų, Alantės, Leliūnų, Už-

palių, Vyžuonų ir Sudeikių parapijos. Dekanu patvirtintas Utenos klebonas Petras Staševičius.

1849 m. aštuoni Vilniaus vyskupijos dekanatai, tarp jų ir Utenos, priskirti Žemaičių vyskupijai. 1926 m. Utenos dekanatas pateko naujos Panevėžio vyskupijos žinion.

Apie 1750 m. Užpalių parapijos klebonas kun. Petras Staševičius nugriovė senąją bažnytėlę ir vietoje jos pastatė naują, taip pat medinę. Jo įpėdinis kun. Michaelis Korgautas pastatą apkalė lentomis.

1781 m. Užpalių bažnyčiai priklausė 4 003 parapijiečiai.

1783 m. liepos mėnesį, smarkiam vėjui nuo Vyžuonų pusės pučiant, užsidegė Namiko, gyvenusio dabartinės Basanavičiaus gatvės gale, namai. Ugnis persimetė net į miestelio centrą, nušlavė daug sodybų. Sudegė ir bažnyčia. 1787 m. klebono Adomo Legovičiaus rūpesčiu ji vėl buvo atstatyta.

1884 m. senosios medinės bažnyčios vietoje pradėta statyti mūrinė. Jos statyba pareikalavo klebono Kazimiero Kosminskio ir parapijiečių rūpesčio, lėšų ir darbo. Pirmiausia reikėjo nuspręsti, kokio didumo bažnyčią statyti. Tuo tikslu šv. Velykų rytą susirinkusiems parapijiečiams buvo išdalintos numeruotos kortelės, kurias surinkus buvo apskaičiuota, kokio dydžio bažnyčios reikia, kad laisvai tilptų visi, norintieji dalyvauti pamaldose. Pamaldos laikinai vykdavo klebonijos klojime. 1892 m. statyba buvo baigta, o 1898 m. birželio 4 dieną bažnyčią pašventino vyskupas Gasparas Felicijonas Cirtautas.

Juozas Gabė, miręs tuoj po Antrojo pasaulinio karo, sakydavo prisimenąs, kaip statė Užpalių bažnyčią. Kažkoks inžinierius vadovavęs tiek plytų gamybai, tiek statybos darbams. Kai iškasė tranšėjas pamatams, iš paversmių ėmęs labai veržtis vanduo, tad statybininkai rišė dervuotus rąstus ir dėję į pamatų griovius,

*Medinė Užpalių
bažnyčia*

kad būtų galima betonuoti. Dėl to ir bažnyčios bokštai esą žemesni, negu buvo numatyta projekte.

Norvaišių kaimo gyventoja Ona Indrašienė pasakoja, kad jos senelis dirbęs bažnyčią statant. Parapijiečiai nutarę, jog turintys valaką žemės dirbs su arkliu dvi dienas per savaitę, o pusvalakininkai – vieną dieną. Ir taip visus metus, kol statyba buvo baigta. Senelis buvęs našlys. Išvažiuoja visai dienai, o namie maži vaikai palikti vieni. Daug žmonių reikėjo! Viską rankomis darė: molį minkė, plytas gamino ir vietoje degė, vežė žvyrą, medžius, nešiojo plytas ir skiedinį mūriniams... Molį plytoms ėmė iš kalnelio, netoli kelio Užpaliai–Dūsetos. Plytų stengėsi išdegti daug, kad tik nestigtų. Ne tik bažnyčią pastatė, bet ir šventoriaus tvorai, ir šventoriuje stovinčiam ūkiniam nameliui kiek reikėjo! Likusias pardavinėjo žmonėms.

Nors bažnyčios statyba tęsėsi keletą metų, dauguma parapijiečių buvo kantrūs, be to, gyveno pasiturinčiai ir statybą dosniai rėmė. Todėl 1898 m. buvo parsisiūsta du svarai aukso bažnyčios vidaus papuošimui.

Užpalėnai labai džiaugėsi savo naująja bažnyčia, ne vieną dainą apie ją sukūrė. Štai vienos išlikusios tik nuotrupos:

*Dabar linksmindamiesi dainuosim dainelę,
O pasveikindami naują bažnytėlę,
Džiaukitės visi iš Dievo malonės,
Mūsų parapijos susirinkę žmonės!*

*Kitos parapijos taip tarp savęs kalbėjo:
Iš kur užpalėnai tiek skatiko sudėjo?
Du šimtai tūkstančių – tai yra daugybė.
Ir neišpasakyta bažnyčios brangybė...*

Bažnyčios statybos liudininkė Uršulė Tamošiūnienė, gim. 1874 m., ne tik pati išmoko, bet ir savo vaikams bei anūkams perdavė brangų ano meto palikimą – dar vieną Užpalių bažnyčiai skirtą dainą:

<i>Užpalių bažnyčia – Mūsų matynėla, Švies mum kožnų dienų Kaip dunguj saulala.</i>	<i>A prisižiūrėkim In tų skarbų brungų Ir mes sava širdį Pakelkim in dungų.</i>
---	---

<i>Ragim mes iš tola, Kaip bokštas iškeltas, A viduj – gražybes! Ir teip skaisčiai balta...</i>	<i>Ažtat dekaokim Dungiškam Teveliui Ir klebonui mūsų, Teip ir kunigėliui.</i>
---	--

<i>Platūs namai Dieva Ir aukšti palociai, Ti visi paraisma – Biedni ir bagočiai.</i>	<i>Dėl mūsų starojas Kiek tiktai galėja, Be sava vaikelius Iš širdies mylėja.</i>
--	---

*Netaisė dėl brolių
Ar pamilijonų,
Starojas dėl mūsų –
Tų parapijonų.*

*Ir kunigėlis
Meilingai kalbėja,
Kai dėl bažnyčias
Jam in runkų dėja.*

*Ar sanas, ar jaunas,
Biednas ar bagotas,
Atskyrus dalalį,
Dėja iš ukvatas.*

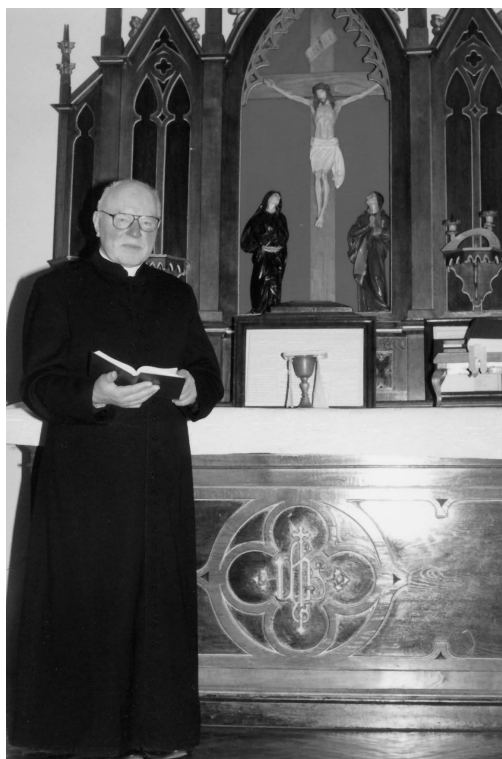
*Ir surinkimų
Padare garbingų,
Dievui maloningų
Ir mum raikalingų.*

*Dabartinė Užpalių
Švč. Trejybės
bažnyčia, pastatyta
1892 m. užpalėnų ir
kun. K. Kasminskio
rūpesčiu*

Iš kurios pusės į Užpalius bekeliautum – nuo Vyžuonų ar nuo Sudeikių, nuo Jūžintų ar nuo Svėdasų, pirmiausia ne patį miestelį Šventosios slėnyje išsidėsčiusį pamatysi, o į dangų kylančius du raudonus bažnyčios bokštus. Užpalių bažnyčia – raudonų plytų mūro stačiakampis pastatas su gotiško ir romaniško stiliaus žymėmis. Centrinė fasado dalis su trikampiu frontonu patraukta priekin. Du fasadiniai bokštai keturių nevienodo aukščio tarpsnių su plačiais karnizais. Jų stogai – smailios piramidės su kryžiais, kuriuos nukalė užpalietis kalvis Prievelys. Portalas turi pusapvalę arką ir trikampį sandriką. Portalą anga trijų juostų, laipsniškai siaurėjanti. Bažnyčios ilgis – 35 metrai, plotis – 18 m, sienų aukštis – 8 metrai.

Interjeras padalintas į tris išilgines navas. Be to, yra presbiterija, zakristija, prieangis. Abiejose pusėse po penkis langus, prie bokštų – du maži ir du dideli. Iš frontono – vienerios durys, iš šono – dvi. Grindys bažnyčioje buvo pušinių lentų, tik aštuntajame dešimtmetyje kun. J. Šumskio sudėtas lentelių parketas.

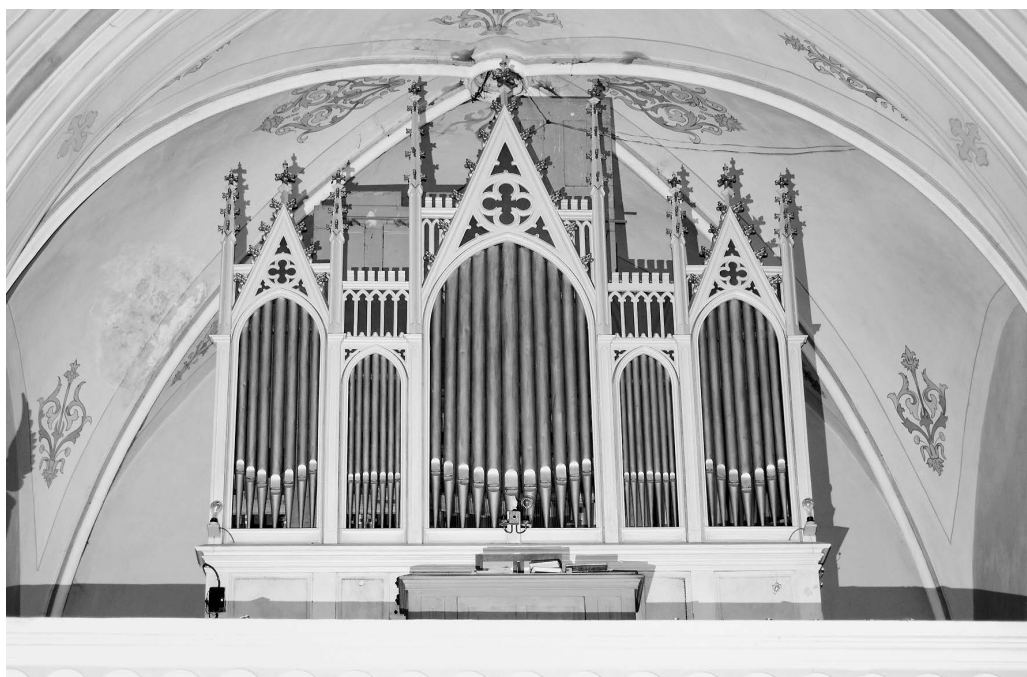
Iš pradžių bažnyčioje buvo trys altoriai: didysis – Švenčiausiosios Trejybės, šoniniai – Švenčiausiosios Mergelės Marijos ir Šventojo Juozapo. Sakykla medinė, pagražinta drožiniais. Buvo vienuolika klausyklių. Vargonai 16 balsų, laikomi istoriniu paminklu.

Kun. Juozapas Šumskas

Sakykla

Vargonai

Bažnyčios interjeras

Centrinio altoriaus titulas – Švč. Trejybė. Altorius gipsinis, romaniško stiliaus. Pagražinimai ir kolonos paausutos. Autorius nežinomas. Centriniam altoriaus plane – „Švč. Trejybės“ paveikslas, tapytas ant drobės (autorė Dambrauskienė). Šalia šio paveikslo kiti du – to paties stiliaus šv. Petro ir šv. Pauliaus paveikslai, tapyti ant drobės (autorius nežinomas). Visi paveikslai gana gerai įkomponuoti į altoriaus visumą. Tabernakulis gipsinis. Jo sukamoji dalis turi dvi nišas. Viena niša aptraukta raudonos spalvos medžiaga, kita – apkalta spalvotu (geltonu) metalu. Tabernakulio durelės medinės, su užraktu. Altoriaus gipsas vietomis yra aptrupėjęs, reikalingas smulkus remontas. Altorius apšviečiamas dieninėmis lempomis ir dviem prožektoriais.

Inventorius, esantis ant centrinio altoriaus

Virš tabernakulio – gipsinis avinėlis, nupirktas bažnyčiai kun. A. Paurio rūpesčiu 1932 m. Vienoje sukamoje tabernakulio dalyje – didelis kryžius. Jis varinis, pasidabruotas, pagamintas Varšuvoje.

Šalia gipsinio avinėlio stovi po 2 bronzines elektrines žvakides su 5 šakomis. Apatinėje altoriaus dalyje yra 12 didelių žalvarinių žvakidžių, kurios taip pat elektrinės, ir 6 bronzinės, mažesnės žvakidės, skirtos žvakėms. Šių žvakidžių apačioje yra įrašas – „INDIA 12368“. Kairėje altoriaus pusėje ant mensos stovi Švč. M. Marijos (rankos sudėtos, ant rankų rožinis) statula. Ji yra medinė, kun. Edmundo Rinkevičiaus rūpesčiu 1992 m. parvežta iš Italijos. Dešinėje pusėje stovi medinė šv. Teresės statula, pagaminta 1930 m. Ją 1932 m. kun. A. Paurys nupirko bažnyčiai. Statulos vertė 250

Centrinis Švč. Trejybės altorius ir centrinio altoriaus centrinis Švč. Trejybės paveikslas (drobė; aut. Dambrauskienė)

*Centrinio altoriaus šoniniai „Šv. Petro“
ir „Šv. Pauliaus“ paveiksliai (drobė;
autorius nežinomas)*

Centrinio altoriaus paveiksliai

litų. Šalia tabernakulio iš vienos ir kitos pusės stovi gipsiniai angelai, laikantys rankose varines 3 šakų elektrines žvakides. Šios žvakidės su angelais nupirktos 1930 m. kun. A. Paurio rūpesčiu. Jų vertė 340 litų. Dešinėje altoriaus pusėje guli paaukuota tacelė (šv. Komunijai dalinti).

Už altoriaus stovi medinis pashalas su velykine žvake. Procesijos kryžius, varinis pasidabruotas, krucifiksas paaukuotas. Paveikslai: Kūdikėlis Jėzus (autorė Dambrauskienė), Jėzus ant kryžiaus (autorius Kastytis).

Šoninės bažnyčios navos

Šoninės navos yra dvi. Jas nuo centrinės navos iš abiejų pusių skiria po tris keturkampes kolonas, kurios atsiremia į skliautuotas šoninių navų lubas. Šoninių navų lubos dekoruotos. Ant šoninių navų sienų yra pakabinta 14 kryžiaus stočių (rėmai mediniai, palakuoti, skulptūrėlės gipsinės, nudažytos). Bareljefinės, polichromija. Atliktos pagal Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios kryžiaus kelius. Abiejuose šoninėse navose yra po tris klausyklos, dvi – medinės, barokinio stiliaus, ir 4 medinės, nudažytos tamsiai ruda spalva, pseudogotikinio stiliaus. Šios klausyklos buvo pagamintos 1935 m. ir kainavo 1 100 litų. Dvi iš jų padarytos už tretininkų bendras aukas, o kitos dvi – už pavienes tretininkų aukas. Šoninių navų sienose yra po 3 elektrinius sieninius šviestuvus, turinčius po 2 šakas, taip pat šoninėse navose kabo po du šviestuvus: du trijų šakų (bronziniai) ir du po 18 šakų (žalvariniai). Kairėje navos priekyje sienos nišoje stovi šv. Elzbietos medinė statula, pagaminta 1930 m. ir 1932 m. nupirkta bažnyčiai. Ji kainavo 250 litų. Šioje vietoje stovėjo šv. Jono evangelisto statula. Kitoje nišoje gipsinė šv. Pranciškaus Saleziečio statula. Navos priekyje stovi vargonėliai (fisharmonija), 1 klasės. Ji pagaminta Prancūzijoje, kainavo 2 800 rb. Įsigyta kun. M. Mikeliūno rūpesčiu. Kairėje šoninio altoriaus pusėje stovi krikštykla. Ji ažuolinė, tamsiai rudos spalvos, papuošta medžio drožiniais. Indas krikšto vandeniui – raudono vario, vidus cinkuotas. Indelis šv. aliejams – trišakis, paaukuotas. Krikštykla turi spynele. Prie šios krikštyklos buvo krikštyta kardinolo J. A. Bačkio motina. Dešinės navos gale – medinis, nulakuotas, naujas katafelis (paaukštinimas, skirtas per laidotuves padėti mirusiojo palaikams). Navos priekyje juodos spalvos (medžiaginis) celūnas, 6 didelės žvakidės (medinės) ir medinis pastatomas kryžius. Dešinės navos priekyje nišoje stovi medinė nežinomo apaštalo statula. Aukščiau ji buvo paaukuota, bet dabar aukštas jau nusilupęs, tik vietomis dar matyti. Kitoje nišoje gipsinė šv. Bosko statula. Prie šoninių altorių, kolonose yra įmūrytos metalinės aukų dėžutės su užraktais.

Švč. M. Marijos altorius

Altorius pagamintas iš gipso, su trimis nišomis, romaniško stiliaus. Kolonos ir pagražinimai paaukuoti. Altoriaus tabernakulis gipsinis, durelės medinės, su užraktu. Centrinėje altoriaus nišoje – didelė Švč. M. Marijos, laikančios ant rankų kūdikėlį Jėzų, gipsinė statula (polichromija). Autorius ir metai nežinomi. Kairės pusės nišoje stovi mažesnė gipsinė šv. Pranciškaus statula. Autorius ir metai nežinomi. Dešinės pusės nišoje – šv. Dominyko gipsinė statula. Autorius ir metai nežinomi. Priešais altorių cementuota pakyla, ant kurios patiestas tamsiai raudonos spalvos kiliminis takas. Altoriaus būklė gera.

*Šoninis
Švč. M. Marijos
altorius*

*Procesinis altorėlis.
XIX a. pab., neogotika*

*Neogotikinio stiliaus
feretronas (procesinis
nešiojamas altorėlis)*

Inventorius, esantis ant šio altoriaus

Ant altoriaus stovi 6 didelės elektrinės, varinės, pasidabruotos žvakidės, pagamintos Varšuvoje, ir 2 varinės, nikeliuotos žvakidės, kurios taip pat pagamintos Varšuvoje ir skirtos žvakėms.

Neogotikinio stiliaus feretrono aprašymas (procesinis nešiojamas altorėlis)

Minėtas feretronas stovi kairės navos priekyje, dešinėje šoninio Švč. M. Marijos altoriaus pusėje. Jis yra įrašytas į Lietuvos Respublikos kultūros paveldo sąrašus. Pagamintas XIX a. pab., neogotikinio stiliaus, medis, polichromija. Feretronas nudažytas balta spalva. Paveikslų rėmai, karnizėliai ir kt. puošmenos paausuoti. Feretrono aukštis iki stalelio – 2,05 m, plotis – 51 cm. Stalelio ilgis – 92 cm, plotis – 51 cm, aukštis – 49 cm. Paveikslai nutapyti ant skardos, XX a. pr., aliejus. Aukštis – 67 cm, plotis – 38,5 cm. Vienoje pusėje Marija malones teikiančioji, kitoje – Švč. Jėzaus Širdies paveikslai. Marija malones teikiančioji vaizduojama stovinti ant žemės rutulio, pamynusi žaltį. Po jos kojomis – pusmėnulis. Marijos tunika ir galvos apdangalas baltos spalvos, apsiaustas – mėlynas. Nuo rankų sklinda baltai gelsva šviesa. Mėnulis baltas. Žemė žalios spalvos. Žaltys rudos spalvos su žalsvais žvynais. Viršutinėje dalyje fonas šviesus, į apačią tamsėjantis, melsvos, žalsvos spalvos. Aplink Marijos galvą sklinda spinduliai.

Kitoje feretrono pusėje – Švč. Jėzaus Širdies paveikslas. Kristus žengia per debesis ir, kaire ranka praskleidęs tuniką, rodo liepsnojančią širdį. Tunika baltos spalvos, apsiaustas mėlynas. Širdis – rausvai violetinė. Nuo širdies sklinda balti spinduliai. Aplink galvą gelsva aureolė. Plaukai ir barzda šviesiai rudi. Fonas viršuje geltonas, apačioje debesis melsvi su gelsvais, violetiniais atspalviais. Stalelis rudos spalvos, iš abiejų pusių papuoštas gotikinio stiliaus ornamentais. Feretrono konstrukcija saikinga, vyrauja architektoniniai elementai. kažkas yra bandęs restauruoti rėmus, bet restauravimas tikrai nenusisekė, nes vietoj auksavimo buvo nudažyta bronziniais dažais, nenuėmus grunto.

Neogotikinio stiliaus feretrono aprašymas (procesinis nešiojamas altorėlis)

Tik feretronas stovi kairės navos priekyje, kairėje šoninio Švč. M. Marijos altoriaus pusėje. Jis įrašytas į Lietuvos Respublikos kultūros paveldo sąrašus. Pagamintas XIX a. pab., neogotika, medis, polichromija. Feretronas nudažytas balta spalva. Yra auksinės spalvos akcentų: paveikslų rėmai, ornamentai. Ypač puošni viršutinė feretrono dalis. Šonuose du klūpantys angelėliai. Šalia paveikslo po dvi šventųjų figūrėles. Paveikslai nutapyti ant skardos (aliejus) XIX a. Vienoje pusėje – Marija Rožančinė su kūdikėliu, šv. Dominyku ir vienuole, kitoje pusėje – šv. Juozapas su kūdikėliu ir šalia priklaupusiu angelėliu. Paveikslų aukštis – 74 cm, plotis – 52 cm. Feretrono aukštis iki stalelio – 1,85 m, plotis – 89 cm. Stalelio ilgis – 92,5 cm. Stalelis rudos spalvos, papuoštas iš abiejų pusių gotikinio stiliaus ornamentu. Paveikslai aprėminti laužytu, profiliuotu rėmu (viršutinėje dalyje).

Marijos Rožančinės paveiksle vyrauja šviesus koloritas. Jos apsiaustas mėlynas, tunika rausvai violetinė. Galvos apdangalas gelsvai auksinės spalvos. Kūdikėlis

pusnuogis, pridengtas balta medžiaga. Šv. Dominyko drabužis baltas. Apsiaustas (abitas) mėlynas. Vienuolė apsirengusi lygiai tokiu pačiu spalviniu deriniu. Ant drabužių šešėliai – melsvai violetiniai. Kairiajame paveikslo šone yra šuniukas, laikantis degantį fakelą. Pirmame plane – atversta knyga. Ant knygos uždėta lelijos šakelė su trimis žiedais. Paveikslo kompozicija padalinta į dvi dalis. Pirmame plane šventųjų figūros, kairėje – kolona su užuolaida, kuri skiria kompoziciją į antrą erdvinę dalį. Šioje dalyje tarp debesų yra Marija su Kūdikieliu, o dešinėje pusėje, viršuje – dvejų angeliukų galvutės.

Šv. Juozapo su Kūdikieliu paveiksle – šv. Juozapo tunika mėlyna, apsiaustas rusvas, aplink galvą šviesi aureolė. Kūdikis per strėnas apgaubtas balta medžiaga. Rankutėje laiko lelijos šakelę. Šalia – ant vieno kelio priklaupęs mažas angelėlis. Fonas architektūrinis – interjero fragmentas. Kairėje pusėje dalis užuolaidos. Koloritas šiltas. Vyrauja rausvų, rusvų, gelsvų, žalsvų, violetinių spalvų deriniai. Piešiniams būdinga trikampė kompozicija.

Švč. Jėzaus Širdies altorius

Altorius yra bažnyčios kairėje pusėje, tarp didžiosios ir šoninės kairiosios navos, priglauostas prie pilioriaus. Viršutinės dalies (retabulo) šonai turi gotikinių bokštelių formas. Altorius yra medinis, polichromija, 1933 m. gamintas vietinio meistro Vaškelių (buvusio ilgamečio šios bažnyčios zakristijono). Altorius pastatytas a. a. klebono kun. Antano Paurio iniciatyva. Altorius baltos spalvos su pilkai rausvais plokštuminiais intarpais, ant kurių išdėstyti geometrizuoti ornamentai. Visi pagražinimai yra paauksuoti. Altoriaus aukštis kartu su mensa – 5,71 m, ilgis – 2 m, plotis – 55 cm. Mensos aukštis – 1 m, ilgis – 2,05 m, plotis – 58 cm. Centrinės dalies viršus – banguotas trikampis, papuoštas įvairių formų dekoratyviniais elementais. Trikampio viršūnė baigiasi įmantriu, abstrakčiu ornamentu. Apatinė dalis apgaubia nišą imituotomis medžiaginių užuolaidų klostėmis. Nišoje yra Švč. Jėzaus Širdies statula (gipsinė, spalvota). Ši statula 1932 m. nupirktą kun. A. Paurio rūpesčiu. Ji kainavo per 1 000 Lt. Statulos tunika balta, apsiaustas raudonas, plaukai ir barzda rudi, aureolės spinduliai – auksinės spalvos. Nišos šonuose yra įvijų formų kolonėlės, iki pusės nudažytos auksine spalva. Kitos, šoninės, kolonėlės turi ištisines

Šoninis Švč. Jėzaus Širdies altorius. Pagamintas 1933 m. Meistras užpališkis, ilgametis bažnyčios zakristijonas Feliksas Vaškėlis iš Bajorų k.

įvijas. Tarp kolonelių esančios plokštumos yra rausvai pilkos spalvos, aprėmintos ir užpildytos geometrizuota ornamentika. Viršutinė dalis įmantri savo formomis. Šonai papuošti lenktais elementais. Viršūnė baigiasi abstrakčiomis formomis.

Altoriaus mensa medinė. Jos aukštis – 1 m, ilgis – 2,05 m, plotis – 58 cm. Ji papuošta tais pačiais ornamentų motyvais, kaip ir antroji retabulo dalis, išskyrus centre esantį saulės motyvą. Mensos antepedimas nudažytas lygiai taip pat, kaip ir kitos plokštumos, – pilkai rausva spalva.

Altorius išsiskiria individualiu stiliumi, kuris nepažeidžia kitų altorių meninės išraiškos ir įsijungia į bendrą bažnyčios interjero visumą.

Priešais altorių paklotas tamsiai raudonos spalvos kiliminis takas.

Inventorius, esantis ant šio altoriaus

Ant šio altoriaus stovi 4 didelės (elektrinės) metalinės (geltonos spalvos) žvakidės ir 2 varinės, nikeliuotos žvakidės, skirtos žvakėms.

Šv. Juozapo altorius

Altorius, kaip ir centrinis, pagamintas iš gipso, su trimis nišomis, romaniško stiliaus. Kolonos ir pagražinimai paaukuoti. Tabernakulis gipsinis, durelės medinės su užraktu. Centrinėje altoriaus nišoje – didelė šv. Juozapo gipsinė statula (polichromija). Autorius ir metai nežinomi. Kairės pusės nišoje stovi mažesnė šv. Agotos gipsinė statula. Autorius ir metai nežinomi. Dešinės pusės nišoje – šv. Agnietės gipsinė statula. Autorius ir metai nežinomi. Altoriaus būklė gera. Priešais altorių cementinė pakyla, ant kurios patiestas tamsiai rudos spalvos kiliminis takas.

Inventorius, esantis ant šio altoriaus

Ant altoriaus stovi 6 didelės elektrinės, metalinės, nikeliuotos žvakidės ir 2 bronzinės mažesnės žvakidės, skirtos žvakėms. Šių žvakidžių apačioje yra įrašas – „INDIA 12638“.

Rokokinio stiliaus feretrono aprašymas (procesinis nešiojamas altorėlis)

Minėtas feretronas stovi dešinės navos priekyje, dešinėje šoninio Šv. Juozapo altoriaus pusėje. Jis yra įrašytas į Lietuvos Respublikos kultūros paveldo sąrašus. Pagamintas XVIII a. pab., rokoka, medis, polichromija. Feretronas pilkos spalvos. Ornamentai ir paveikslas rėmai paaukuoti. Konstruktyvinės formos įmantrios, ekspresyvios.

Aukštis iki stalelio – 1,52 m, stalelio ilgis – 72,5 cm, plotis 56 cm, aukštis – 52 cm. Vienoje pusėje Švč. Trejybės paveikslas, tapytas XIX a., antroje – Marija Rožančinė su šv. Dominyku ir vienuole, tapytas XVIII a. pab., aliejus, skarda. Aukštis – 78 cm, plotis – 54 cm.

Švč. Trejybės paveiksle dešinėje pusėje Dievas Tėvas, per vidurį – Šv. Dvasia, balandžio pavidalu, kairėje – Jėzus Kristus. Dievą Tėvą ir Jėzų Kristų supa angeliukai. Abi figūros sėdi ant žemės kamuolio debesų soste. Paveikslas kloritas šviesus. Viršuje esantis fonas – geltonų, rausvų, žalsvų, violetinių spalvų junginys. Vyrauja gelsva ir žalsva spalvos. Dievo Tėvo tunika violetinė, apsiaustas rožinis.

Skeptras gelsvas. Barzda ir plaukai šviesūs su melsvais šešeliais. Kristaus figūra apnuoginta. Drapiruotė, dengianti kūną, geltonai žalsva. Barzda ir plaukai rudi.

Marijos Rožančinės paveiksle Marijos drabužis mėlynas, tunika violetinė. Galvos apdangalas geltonas. Kūdikėlis apdengtas balta drapiruote. Vienuolė ant galvos turi auksinį erškėčių vainiką. Drabužis baltas, ji apsigaubusi mėlynos spalvos abitu. Virš galvos gelsvas aureolės lankelis. Šv. Dominyko abitas mėlynas su violetiniais pusšešeliais. Tunika geltona, šešėliai rausvi. Virš galvos gelsvos spalvos aureolės lankelis.

Paveiksle – intymi dvasinė nuotaika. Jis išraiškingas, nutapytas profesionaliai. Feretronas buvo restauruotas 1990 metais.

Šv. Antano altorius

Altorius yra dešinėje bažnyčios pusėje, tarp didžiosios ir šoninės dešinėsios navos, priglaustas prie pilioriaus. Altorius medinis, polichromija, 1934 m. pagamintas vietinio meistro Vaškelių (buvusio ilgamečio šios bažnyčios zakristijono). Altorius pastatytas a. a. klebono kun. Antano Paurio iniciatyva. Altoriaus aukštis kartu su mensa – 5,71 m, ilgis – 2 m, plotis – 55 cm. Mensos aukštis – 1 m, ilgis – 2,05 m, plotis – 58 cm. Viršutinės dalies šonai turi gotikinių bokštelių formas. Altorius baltos spalvos su pilkai rausvais, plokštuminiais intarpais, ant kurių išdėstyti geometrizuoti ornamentai. Centrinės dalies viršus – banguotas trikampis, papuoštas įvairių formų dekoratyviniais elementais. Trikampio viršūnė baigiasi įmantriu, abstrakčiu ornamentu. Apatinė dalis apgaubia nišą imituotomis medžiaginių užuolaidų klostėmis. Nišoje yra siužetinė skulptūra – šv. Antanas su Kūdikėliu ant rankų duoda išmaldos elgetai. Figūra gipsinė, spalvota. Ši statula 1932 m. nupirktą kun. A. Paurio rūpesčiu. Ji kainavo per 1 000 litų.

Vietoje tabernakulio yra lentynėlė. Pirmąją retabulo dalį nuo antrosios skiria stambus karnizas. Po juo yra banguotas, ištisinis ornamentas, uždėtas ant pilkai rausvos plokštumos. Plokštuma papuošta ženklais, primenančiais laivo vairą ir inkarą su dviem auksinės spalvos dekoratyviniais kryželiais. Šonus puošia lenktų formų ornamentai.

Mensa, kaip ir antroji retabulo dalis, yra medinė, papuošta vienodais ornamentais, išskyrus centre esantį saulės motyvą su auksinės spalvos spinduliais. Mensos antepediusas, kaip ir kitos plokštumos, nudažytas pilkai rausva spalva.

Altorius išsiskiria individualiu stiliumi, kuris nepažeidžia kitų altorių meninės išraiškos ir įsijungia į bendrą bažnyčios interjero visumą.

Priešais altorių paklotas tamsiai raudonos spalvos kiliminis takas.

Inventorius, esantis ant šio altoriaus

Ant altoriaus stovi 4 didelės (elektrinės) metalinės (geltonos spalvos) žvakidės (tokio pat stiliaus, kaip ir prie Švč. Jėzaus Širdies altoriaus) ir 2 lietos iš bronzos, gėlių lapų pavidalo žvakidės, skirtos žvakėms.

Bažnyčios zakristijos

Bažnyčioje yra dvi zakristijos. Pirmoji zakristija, kur kunigas ruošiasi mišioms, yra centrinės navos pradžioje, dešinėje pusėje. Į šią zakristiją įeinama pro duris iš centrinės navos priekio. Durys medinės, nudažytos medžio spalva, turi

Šoninis Šv. Juozapo altorius

*Šoninis Šv. Antano altorius.
Pagamintas 1933 m. Meistras F. Vaškelis*

Zakristijos interjeras

*Mišių taurė su indu
ostijoms. Vidus auksuotas,
išorė padengta tamsiai
raudona emale.
Pagaminta Ispanijoje*

*Mišių taurė, paauksuota
ir pasidabruota, 84 prabos.
Pėdos vidinėje dalyje
užrašas „Užpaliai“*

Komuninė, paauksuota

Monstrancija, neogotika

Komuninė. 1861 m. Barokas

*Komuninė, paauksuota ir
pasidabruota, 84 prabos*

užraktą. Zakristijoje yra 1 langas. Šioje zakristijoje laikomos liturginės knygos, indai, drabužiai ir viskas, kas reikalinga Šv. Mišioms bei liturginėms apeigoms. Šios zakristijos grindys cementinės, iškaltos presuotu kartonu. Pateistas rudos spalvos kilimas.

Virš zakristijos yra patalpa, į kurią patenkama laiptais, įėjus pro zakristijoje esančias duris. Patalpoje sudėti įvairūs bažnytiniai rakandai.

Antroji zakristija, kur Šv. Mišioms ruošiasi adoruotojos, yra centrinės navos kairėje pusėje. Į šią zakristiją patenkama pro duris (ažuolinės, puošnios) iš centrinės navos priekio. Durys turi užrakinamą spyną. Be to, į šią zakristiją galima patekti ir iš lauko pusės pro dvigubas duris su užraktais. Jos atsidaro į lauko pusę. Zakristijoje yra 1 langas. Virš šios zakristijos yra patalpa, į kurią patenkama laiptais, įėjus pro zakristijoje esančias duris. Čia laikomi procesiniai drabužiai ir kiti bažnytiniai rakandai. Grindys išklotos dekoratyvinėmis plytelėmis.

1924 m. bažnyčia apdengta cinkuota skarda (11 000 Lt). 1925 m., rūpinantis tuometiniam klebonui Jonui Jarašiūnui, menininkas P. Čižauskas išdekoravo bažnyčios vidų (12 000 Lt).

1933 m. įrengti du nauji altoriai: Švenčiausiosios Jėzaus širdies ir Šventojo Antano. Tai užpališkio meistro, ilgamečio bažnyčios zakristijono Felikso Vaškelių iš Bajorų kaimo rankų darbas. Jo padaryta klausykla stovi centrinio altoriaus dešinėje pusėje.

Klausykla. Pagaminta

1935 m. padarytos keturios naujos, gražesnės klausyklos. Tais pačiais metais savivaldybės nurodymu palei bažnyčią ir kleboniją nutiestas šaligatvis.

1933 m.

Meistras F. Vaškelis

Turėjo Užpalių bažnyčia ir šio tokio turto, nors didesnio kapitalo nesukaupė. XVIII a. viduryje klebonas Petras Staševičius (1754–1767) įgijo bažnyčiai Krimblių (Armališkės) palivarką. Keletą trobesių turėjo ir miestelyje: tai medinė klebonija, statyta 1883 m., mūrinis namas (špitolė) bažnyčios tarnams, tvartas, arklidė, diendaržis, svirnas, klojimas, daržinė ir pirtis. Be to, 1933 m. pastatyta prieglauda beturčiams, kur gyveno apie 30 žmonių, 1938 m. – parapijos namai su didele sale.

Beneficijai priklausė apie 30 dešimtinių žemės už miestelio, prie Užpalių–Dusetų vieškelio. Taip pat dar buvo „kalionija“ – 22,5 dešimtinės, o prie klebonijos – 8 dešimtinės daržams. Sodas užėmė apie 1 dešimtinę.

Bažnyčia buvo įsigijusi sidabrinų, pasidabruoto ir paaukuoto vario

*Centrinės navos
centrinis piliorius
su 4 evangelistų
freskomis*

Suolas presbiterijos dešinėje pusėje (barokas)

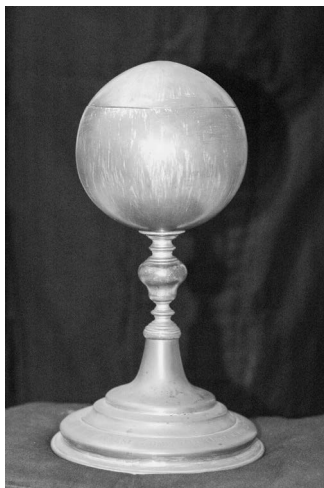
Suolas presbiterijos kairėje pusėje (barokas)

*Švč. Mergelės Marijos
rožančinės paveikslas virš
zakristijos kairėje pusėje.
XVI–XVIII a., aliejus,
drobė, medis, metalas*

*Bažnyčioje per
Švč. Trejybės atlaidus*

Komuninė. 1785 m. DV-3339, varinė, vidaus ir išorės paauksavimas nuskutinėtas. Nodusas geltonas. Pėdos apačia iš balto metalo. Ant pėdos viršaus užrašas: „R. 1785 AUGUSTI DIE SUMPTU IRD ADAMI LEGOWICZ PAROCH USPOLENE. COMPARATA ORETUR PROEO“

Mišių taurė. 1637 m. Auksuota, puošta ornamentais, išorinėje pėdos dalyje yra užrašas: „CHRISTOPHO. MIECIESKI. PARO UCIAN PRO ECCLESIA USZPOLENSI RESTACIRAVITAO 1637“

Šv. Bonifacijaus, šv. Krescencijos, šv. Germani relikvijorius. 1892 m. Auksuotas, nikeliuotas. Ant pėdos užrašas: „Eccles Uszpoli Anno D. 1892.XII.25 Zygmunt Juszkanis“

Šv. Marini M. P. D. S. relikvijorius. Paauksuotas, pasidabruotas

Šv. Jono Bosko relikvijorius. Paauksuotas

bei bronzos bažnytinių indų, varpelių, žvakidžių, kryželių ir kt., brangių ir puošnių apeiginių drabužių. Pavyzdžiui, užpalietės ūkininkės Sakalnikienės bažnyčiai dovanota balta kapa kainavo 8 tūkstančius auksinų. Gražių pirktinių ar savo darbo dovanų – paveikslų, užtiesalų, nėrinių – yra paaukojusios V. Tarvydienė, V. Buzelytė, M. Kazarauskaitė ir kt. Kun. F. Gureckas iš JAV atsiuntė medžiagos penkiems arnotams pasiūti. Bažnyčia metai iš metų vis buvo puošiama naujomis šventųjų statulomis ar paveikslais, pasirūpinta klaupkomis ir patogiais suolais besimeldžiantiesiems.

Daug nuoširdaus darbo puošdamos ir tvarkydamos bažnyčią įdėjo Anastazija Bajorūnaitė, Veronika Sirvydytė, Elžbieta Mierkytė, seselė Apolonija Uzdilaitė, mokytoja Irena Musteikienė, Janina Januškienė, Elena Klimavičiūtė ir kt.

Kiti parapijiečiai aukojo nemažas pinigų sumas. Užpalių RK bažnyčios kasos knygoje užfiksuota daugelio aukojusiųjų pavardės. Pavyzdžiui, 1931 m. šventojo Antano statulai pirkti vaistininkas J. Seibutis paaukojo 200 Lt, kunigas A. Survila, krautuvės savininkė P. Kilijonaitė – po 100 Lt. Užpalių miestelio gyventoja Veronika Žilytė 1938 m. bažnyčiai paskyrė 1 300 Lt palikimą. 1944 m. Krupavičienė 500 RM sumokėjo už taurės paauksavimą. R. Miškinytė 1949 m. bažnytiniams rūbams paaukojo 600 rb, G. Tarvydas 1954 m. – 200 rb ir t. t.

1937 m. rugsėjo 8 d. buvo nutarta švęsti Užpalių parapijos 375 metų jubiliejų. Ta proga pavasarininkai sumanė statyti kryžių, o tretininkės šventorių papuošė Švenčiausiosios Mergelės Marijos statula.

1939 m. audros metu žaibas apgadino bažnyčios bokštą. 1958 m. K. Laurinavičius įrengė žaibolaidžius.

Užpalių bažnyčia nukentėjo Lietuvai atsidūrus „prie *Gailiešionių vaikų*
didžiojo kelio“ – Antrojo pasaulinio karo metu. *pirmoji komunija.*

Traukiantis vokiečiams, miestelyje siautėjo didžiulis *1927 m.*
gaisras. Gaisro metu nukentėjo ne tik miestelio gyventojai,
bet buvo sunaikinta arba apgadinta miesteliui ir parapijai priklausantys pastatai.

1944 m. spalio 27 d. vykusiame bažnyčios komiteto posėdyje konstatuota,
jog 1944 m. liepos 15 d., vokiečiams bombarduojant miestelį, sudegė parapijos salė
ir prie jos esantis mūrinis sandėlis, beturčių prieglauda. Mūrinė špitolė nesudegė,
bet suardytas stogas, apgriautos krosnys, nukentėjo durys, langai, grindys. Sudegė
ir bažnyčiai priklausęs miestelio centre esantis medinis namas, kurį nuomojo
paštas, kitos įstaigos. Nukentėjo ir bažnyčios pastatas: suardytas stogas, išbyrėję
langų stiklai... Beje, vėliau savo namo statybai skirtus stiklo lakštus bažnyčiai
paaukėjo užpalietė Barbora Jankauskienė.

Nors klebonija nesudegė, bet irgi gerokai nukentėjo – ir stogas, ir sienos,
ir langai...

Be to, bažnyčia buvo apvogta. Dingo nemažai bažnytinių drabužių ir kitų
daiktų: 7 įvairių spalvų arnotai, 8 stulos, 9 albos, 15 kamžų, altorių uždangalai,
30 kg žvakių, indeliai su šventais aliejais, keletas butelių bažnytinio vyno ir kt.

Apskaičiuota, jog bažnyčiai padaryta nuostolių už 181 000 litų.

Nors nuo karo audrų gerokai nukentėjusi, Užpalių bažnyčia savo turimu
turtu dalinasi su kitomis, neturtingesnėmis ar po karo atstatomomis, remontuo-
jamomis (Klaipėdos, Švenčionėlių, Nemunėlio Radviliškio, Degučių) bažnyčiomis.

Šventorius

Bažnyčios šventorius sudaro 4 575 kvadratinis metrus. Plotis – 61 metrai,
ilgis – 75 metrai. Visas šventorius sudaro netaisyklingą stačiakampio formą. Jis
aptvertas akmenų mūru, vidinė dalis tinkuota (viršus išbetonuotas ir apskardintas).

Šventoriaus priekis išmūrytas raudonų plytų mūru, su mūro stulpeliais (ažūrinis). Aptvėrimas geros būklės. Šventoriuje yra dveji dideli vartai ir treji mažesni. Centriniai vartai iš raudonų plytų. Šiuose vartuose yra 3 varteliai, vieneri didesni, kiti dveji – mažesni. Šie varteliai vienodo stiliaus, kalvio darbo (pagaminti 1958 m. kalvio Petro Sniečkaus). Dideli vartai užkabinami kabliais. Kiti dideli vartai yra šventoriaus gale, dešinėje pusėje (transportui įvažiuoti), to paties stiliaus, kaip ir centriniai. Dveji varteliai yra kairėje pusėje (įeinant į šventorių pro centrinis vartus) ir šventoriaus gale (dešinėje pusėje), to paties stiliaus, kaip ir centriniai vartai, kalvio darbo.

Įėjus pro centrinis vartus, dešinėje šventoriaus pusėje stovi medinis (ažuolinis), meniškas *Procesija šventoriuje* koplytstulpis su šv. Kazimiero skulptūra (5 metrų aukščio), pastatytas 1984 m., praėjus 500 metų jo nuo mirties. Koplytstulpyje įrašas „Šv. Kazimierai, globok mūsų tautą. 1484–1984 m.“ Koplytstulpio autorius – Stasys Karanauskas iš Utenos. Kairėje šventoriaus pusėje, šalia varpinės – granitinis Rūpintojėlis. Jo autorius V. Šimonėlis. Šventoriaus gale, kairėje pusėje yra koplytėlė. Ji cementinė su Dievo Motinos skulptūra (pastatyta 1937 m. Užpalių tretininkų pastangomis, švenčiant pirmosios bažnyčios pastatymo 375 metų jubiliejų). Šis jubiliejus nebuvo istoriškai tikslus, nes tuo metu nuo pirmosios bažnyčios pastatymo buvo praėję 405 metai. Bažnyčios fasadas yra apšviečiamas iš priekio 2 galingais prožektoriais.

Šventorius apsodintas veja, kuri prižiūrima. Žolė pjaunama benzinine žoliapjove. Tiek centrinis įėjimas į bažnyčią, tiek ir aplink bažnyčią sudėti cementinių plytelių takai. Visą šventorių supa medžiai ir tujų alėjos. Palei šventoriaus aptvarą suolai (10 vienetų) nudažyti raudona spalva.

Šventoriaus priekyje, dešinėje pusėje yra dabartinės bažnyčios statytojo kun. Kazimiero Kosminskio, kuris bažnyčioje klebonavo 1872–1914 m., kapas. Jis aptvertas metaline tvorele, antkapis ir paminklas akmeninis, kryžiaus formos.

Šventoriaus gale, dešinėje pusėje šulinys (6 m gilumo) su stogeliu, apskardintas.

Varpinė

Šventoriuje rymo sena mūrinė varpinė, datuojama 1847 m. Tai klasicizmo stiliaus architektūros paminklas, statytas parapijiečių lėšomis. Anksčiau toje pat vietoje buvo menka medinė varpinė.

Šis pastatas yra kvadratinio plano, trijų skirtingo dydžio tarpinių, keturių aukštų. Pirmasis tarpšnis, apimantis du aukštus, sumūrytas iš stambių akmenų,

į tarpus prikišant tamsių akmens skeveldrų. Sienos masyvios. Jų storis – 1,8 m. Kiti du tarpniai sumūryti iš degtų plytų ir nutinkuoti. Tarpnius skiria karnizai ir stoginukai. Stogas piramidinis, išlenktais šlaitais, dengtas stiegėmis.

Pirmasis tarpnis sudaro masyvaus pagrindo išpūdį. Jį gyvina smailėjančios arkos formos, dvigubai tinkuotais apvadais akcentuotos durys.

Antrasis tarpnis tinkuotas, kampuose puoštas poriniais klasicistiniais piliastrais ir dantytu karnizu. Sienų plokštumas skaido pusapskritės arkos formos angos. Čia pakabinti varpai.

Trečiajame, mažiausiame tarpsnyje, yra apskriti langeliai, apvesti balto tinko apvadais. Balti piliastrai, karnizai ir apvadai išryškėja oranžine spalva dažytoje sienos plokštumoje.

Varpinė – darnus akmens, mūro ir klasicizmo formų derinys – laikoma architektūros paminklu. 1952 m. liepos 17 d. buvo gautas raštas, pasirašytas Vilniaus srities Architektūros paminklų apsaugos inspektoriaus V. Užringio, kuriame sakoma: „Jūsų valdoje esantis varpinės pastatas yra įtrauktas į valstybės saugojamų architektūros paminklų sąrašą.“ Užpalių varpinėn buvo įkelti trys puikūs varpai. Vienoje bažnyčios archyvo byloje rašoma, kad didysis varpas buvęs iš bronzos, svėręs 19 pūdų ir 33 svarus (arba 317 kg). Skersmuo apačioje 75 cm, viršaus apimtis 83 cm. Aukštis su karūna 87 cm. Karūnos aukštis 19 cm. Liejimo metai 1893. Liejikas nežinomas. Įrašo raidžių charakteris slaviškas, raidžių aukštis 4 cm. Šerdis sveria 18 kg 800 g. Varpai turėję vardus: Petras, Baltramiejus, Jonas, kuriuos gavę juos šventinant. Tačiau neilgai šie varpai šaukę tikinčiuosius maldai. Pirmojo pasaulinio karo metais šaudė armotas? / Degė ulyčios / Be varpų lika / Visas Bažnyčias.

Lietuvai 1918 m. tapus nepriklausoma valstybe, varpinė atgijo – joje vėl prabilo du varpai. Bet bolševikinės okupacijos metais jiems kuriam laikui buvo lemta nutilti. Tik 1953 m., prieš pat šv. Kalėdas, klebono Broniaus Novelskio ir talkininkų jėgomis į varpinę vėl buvo įkelti nuo bolševikų išsaugoti du varpai. Jie skambėjo ne tik pamaldoms, bet ir mirusįjį sutinkant ir palydint į amžinojo poilsio vietą. Net už trijų kilometrų Trumpāliuose ar Kaniūkuose galėjai išgirsti Šventosios slėniais aidint varpų skambėjimą. Ir balsas jų buvo ypatingas. Nes varpais skambindavo juos išsiūbuojant, o ne taip, kaip dabar – šerdį daužant į varpo šoną. Gaila, kad to buvusio skambesio nebegirdėti.

Bažnyčios choras

Užpalių bažnyčioje apie 1920 m. suorganizuotas choras. Gražiai čia skambėjo giesmės nepriklausomoje Lietuvoje, nenutilo ir sovietinės okupacijos metais. Vienos pirmųjų chorisčių buvo seserys Valentina ir Elena Rudminaitės – Meiduvienė ir Urbonavičienė, Donata Tarvydaitė-Garunkštienė, Angelė Vaškeliene, Bronė Didžiokienė, Antanas ir Pranas Mikučioniai, Povilas Juška. Metams bėgant, vienus giedotojus pakeisdavo kiti. Ilgamečiai choristai – Valė Gabienė, Valė Vaškeliene, Matilda Miškinienė, Bronė Gabytė-Laurinienienė, Aldona Vaškeliene, Feliksas Gaidys, Juozas Gaigalas, Jonas Tutinas, Kazimieras Kuliešius, Alfonsas Baniūnas, Aloyzas Adomaitis, Stasė Leikienė, Valė Vaškeliene, Gailiūnė Abukauskienė ir kt. Gražu, kad netgi tolimesnių kaimų moterys kiekvieną sekmadienį atvyksta į bažnyčią ir

savo gražiais balsais įsilieja į bendrą giesmę. Tai vilutiškės Alma ir Aldona Vanagienės, Vitalija Žemaitienė, Linskio kaimo gyventoja Anelė Tursienė, Kaimynų – Monika Mierkienė ir kt.

Keitėsi ir choro vadovai – vargonininkai. Tačiau prieš daugelį metų čia dirbusių choro vadovų pavardes parapijiečiai pagarbiai tebeprisimena, atpažįsta jų veidus senose nuotraukose.

Pirmasis Užpalių bažnyčios vargonininkas – Feliksas Balčiūnas. Jis šiam darbui buvo gerai pasiruošęs – baigęs muzikos mokyklą, o tai XX a. pradžios Lietuvoje ne taip dažnai pasitaikydavo. Jam vadovaujant, 1928 m. Užpalių bažnyčios choristai dalyvavo Lietuvos dainų šventėje Kaunė. Tai, be abejo, byloja apie tuometinio choro meninį lygį.

Vėliau vargonininkais dirbo Daunoras, Leonas Tursa, Gaučys, Pranciškus Jurgelėnas, Jonas Šuminas, Aurelijus Janaudis

Giliai į užpaliėčių atmintį savo veikla įsirėžė vargonininkas Daunoras. Jis nesitenkino vien rūpindamasis bažnytiniu choru, bet didelę savo laiko dalį skyrė ir darbui su vaikais, jaunimu. Jo iniciatyva būdavo ruošiami ano meto Lietuvoje labai populiarūs „gyvieji paveikslai“, vakarai – vaidinimai, į kuriuos žiūrovai suplaukdavo iš visos apylinkės. Jis išmokino vargonuoti ir savo vietoje paliko Linskio kaimo gyventoją Tursą, o pats vokiečių okupacijos metais – 1942 m. iš Užpalių išvyko.

Apie tris dešimtmečius užpalėnams atidavė Pranciškus Jurgelėnas. Jį žmonės prisimena kaip linksmą, malonų žmogų, gerai išmanantį savo darbą, pasirengusį būti kuo nors naudingu kitiems. Jis neatsisakydavo dalyvauti miestelio kultūros namų meno saviveikloje, pamokydavo vaiką, norintį išmokti groti. Buvo neeilinis pianinų derinimo meistras.

P. Jurgelėnui mirus, kurį laiką vargonavo seselė Apolonija Uzdilaitė, vėliau ją pakeitė Jonas Šuminas, vadovavęs bažnyčios chorui gerą dešimtmetį. Jį pakeitė vargonininkas A. Janaudis.

*Dainų šventėje
Kaune dalyvavo
Užpalių bažnyčios
choristai. 1937 m.*

Nelengvi bažnyčiai buvo okupacijų metai: visas turtas, netgi bažnyčios pastatas buvo nacionalizuotas. Visur – nuolatinė kontrolė, sprendimai, nurodymai...

Apie tai mums šiandien kalba ir Užpalių bažnyčios, ir Ukmergės archyvuose esantys įvairūs dokumentai.

Verčiame jau spėjusias dulkių apnašu pasidengti Užpalių bažnyčios archyvo bylas. Daug čia įdomių dalykų ne tik kraštotyrininkui, bet ir eiliniam parapijiečiui. Nedaug kas gal ir težinojo, kad, pavyzdžiui, prieš 50 metų iš tarybų valdžios yra „gavę“ brangią dovaną – savąją bažnyčią, statytą parapijiečių lėšomis ir pūslėtais delnais. Kaip toje pasakoje, kai ponas užsimanė, kad baudžiauninko dukte atneštų jam dovanų „nei turinti, nei neturinti...“ Taip atsitiko ir Užpaliuose 1948 m. liepos 30 d., kai valsčiaus vykdomojo komiteto atstovas Andrius Šilovas perdavė tikinčiųjų komitetui tai, ko pats neturėjo – maldos namus ir dargi (tik pamanykit!) su visu inventoriumi...

Panašiai „dovana“ įforminama ir kitame dokumente – 1948 m. rugsėjo 2 d. išduotame Religinės bendruomenės registracijos pažymėjime:

„Šiuo pažymima, kad Užpalių katalikų religinė bendruomenė yra 1948 m. rugsėjo 2 d. Religinių Kultūrų Reikalų Tarybos prie TSRS Ministrų Tarybos Įgaliotinio Lietuvos TS Respublikai užregistruota (registracijos byla Nr. 296) kartu perduodant religinio kulto reikalui naudoti pastatą, kuris randasi Užpaliuose, Užpalių vls., Utenos apskr. su visomis TSRS vyriausybės nutarimų ir veikiančių įstatymų, liečiančių kulto reikalus, numatytais teisėmis.

Šis pažymėjimas turi būti laikomas religinės bendruomenės vykdomojo organo bylose ir pagal Tarybinių organų pareikalavimą pateiktas.

Religinių Kultūrų Reikalų Tarybos prie TSRS Ministrų tarybos
Įgaliotinis Lietuvos TS Respublikai

Parašas
(Pušinis)“

Tarybiniai pareigūnai braudavosi į parapijos vidaus reikalus, kiekviena proga pateikdami savus nurodymus ir reikalaudami jų laikytis. Štai, pavyzdžiui, 1951 m. rugpjūčio 17 d. Užpalių bažnyčios kulto tarnui Mykolui Mikeliūnui atsiųstas raštas Nr. 750:

„Sutinkamai su kulto tarnų teisėmis Utenos r. DŽD Tarybos Vykdomasis komitetas nurodo, kad į įvairias bažnytines apeigas ir atlaikus kulto tarnas gali pasikviesti ne daugiau du kaimyninių bažnyčių kulto tarnus.

Prašome griežtai laikytis duotų nurodymų, nes yra signalų, kad jų nesilaikoma.

Utenos r. Darbo Žmonių Deputatų Tarybos Vykdomojo
komiteto pirmininko pavaduotojas

Parašas
(B. Linartas)“

Graudžiai ir juokingai atrodo kai kurie raštai, adresuoti aukštesniems pareigūnams: mes, vietinė valdžia, nebesusitvarkom, meldžiame – padėkite!.. Tokia, pavyzdžiui, ir rašto, siųsto 1963 m. balandžio 10 d., „Religinių kultų įgaliotiniui prie LTSR Ministrų Tarybos drg. Rugiui“, potekstė.

„Pažymiu, kad š. m. kovo 31 d. ir balandžio 1–2 d. d. Utenos miesto bažnyčios kulto tarnas Kuzmickas ir Saldutiškio bažnyčios kulto tarnas Kazlauskas, peržengdami jiems leistas teises, darbo dienomis bažnyčiose vedė rekuliacijas. Darbo laiku jas vedė ir Užpalių bažnyčios kulto tarnas Mikeliūnas. To pasekoje nemažai dirbančiųjų, kolūkiečių neatėjo į darbą.

Minėti kulto tarnai, iššaukti pasiaiškinti į rajono DŽD Tarybos Vykdomąjį komitetą, nenorėjo prisipažinti peržengę jiems leistas teises.

Prašau prieš minėtus kulto tarnus imtis atitinkamas disciplinines priemones.

Utenos r. DŽD Tarybos Vykd. k-to pirmininko pavaduotojas
Br. Linartas“

Šis skundas akivaizdžiai rodo, kad žmonės nuo bažnyčios dar nenutolę, o tarybų valdžia jaučiasi esanti bejėgė su „nepaklusniaisiais“ susitvarkyti.

Tiek vietinė, tiek rajono valdžia persistengdavo, skelbdama savus potvarkius: buvo uždraustos procesijos šventoriuje, neleidžiama lydėti mirusiojo į kapus su kryžiumi, dalyvaujant kunigui bažnytiniais drabužiais, skambinti varpais ir pan. Nepaisant nuolatinių bažnyčios komiteto prašymų, ilgą laiką bažnyčiai nebuvo leista naudotis elektra. Išsekus kantrybei, 1964 m. užpalėnai kreipėsi į Religinių kultų reikalų tarybos įgaliotinį J. Rugienį. 1964 m. lapkričio 28 d. Utenos r. vykdomojo komiteto pirmininkui buvo atsiųstas toks J. Rugienio nurodymas:

„... Jeigu jų nusiskundimai yra teisingi, tai paaiškiname, kad tuo atveju, kuomet apylinkė arba miestelis yra pilnai elektrifikuoti, netikslinga statyti į diskriminacinę padėtį religinės bendruomenės, nes tai tik sukelia tikinčiųjų pasipiktinimą.

Procesijos šventoriuje yra leidžiamos net dideliuose miestuose, todėl negali būti ir kalbos apie bažnytkaimį.

Jeigu jų skundas pagrįstas, nereikalinga trukdyti numirėlių į kapus lydėti su kryžiumi ir dalyvaujant kunigui su bažnytiniais rūbais. Tik reikia kunigui nurodyti, kad nebūtų nešamos bažnytinės vėliavos ir einant per gyvenvietę giedamos giesmės.“

Keista, kad, praėjus porai dešimtmečių po karo, užpalėnams reikėjo belstis net į aukščiausių respublikos institucijų duris, ieškant teisybės – kad į bažnyčią būtų įvesta elektra! Ir vis dėlto po pakartotinio raštų siuntimo 1967 m. Užpalių bažnyčioje sušvito elektros šviesa. Deja, už elektros energiją bažnyčia mokėjo kerliopai brangiau.

Kokios užpalėnų nuotaikos ir požiūris į tikėjimą, bažnyčią tuomet buvo, rodo ir tai, kad Užpalių apylinkės valdžia priekaištavo bibliotekoms, jog „mažai išduota skaitytojams ateistinės literatūros“, „kultūros namuose advento metu neorganizuojami vakarai“ ir t. t. Todėl buvo priimami vykdomojo komiteto „mobilizuojantys“ sprendimai.

Štai, pavyzdžiui, vienas toks 1963 m. balandžio 27 d. priimtas dokumentas:

„1. Įpareigoti apylinkės bibliotekų vedėjas rūpintis, kad bibliotekų fondai būtų papildyti ateistine literatūra.

2. Įpareigoti Užpalių bibliotekos vedėja drg Sakalauskienė atgavinti „Žnyplės“ leidimą ir talpinti jose daugiau ateistinės medžiagos.

3. Organizuoti daugiau pasirodymų gavėnios metu.

4. Sustiprinti turimos ateistinės literatūros išdavimą gyventojams.“

O štai kartą komisija, patikrinusi Užpalių kultūros namų ir bibliotekos darbą, džiaugsmingai konstatavo radusi daug „gerų darbų“, kurie žmones atitraukia nuo bažnyčios.

Užpalių parapijoje dirbę kunigai

„Nuoširdžiausiai dėkoju Tamstai už mano prašymo patenkini-
mą – patalpinimą archyvan tarnavusių Užpalių bažnyčioj kuni-
gų sąrašą. Juo galės pasinaudoti, kas panorės susipažinti su pra-
eitimi“, – rašė Užpalių krašto praeities tyrinėtojas Antanas
Namikas laiške klebonui kun. Juozapui Šumskiui 1979 metų
rugpjūčio 30 d.

Iš tiesų reikšmingą darbą yra atlikęs A. Namikas, gilindamasis į archy-
vų medžiagą ir sudarydamas Užpaliuose dirbusių klebonų bei vikarų sąrašus
1532–1928 m. laikotarpiu.

Eil. Nr.	Kunigo vardas ir pavardė	Metai	Pareigos	Pastabos
XVI amžius				
1.	Georgijus Chvalčevskis	1532	Užpalių ir Utenos klebonas	Vilniaus kanauninkas
2.	Andrejus Tomaševičius	1584	Užpalių ir Utenos klebonas	
XVII amžius				
3.	Kristoforas Miecickis	1637	Užpalių ir Utenos klebonas	
4.	Stanislovas Kotovičius	1678–1686	Užpalių ir Utenos klebonas	
5.	Teofilius Masilickis	1678	Užpalių ir Utenos kamendorius	
6.	Brolis Augustinas	1678	Vienuolis, karmelitas	Svečio sąlygomis
7.	Aleksandras Piotrovičius	1678	Vyžuonų klebonas	Svečio sąlygomis
8.	Jonas Grinkevičius	1678	Vyžuonų klebonas	Svečio sąlygomis
9.	Jonas Stachovskis	1679	Užpalių ir Utenos kamendorius Vienuolis	Šv. Pranciškaus ordinas
10.	Paulius Zaleskis	1679		Svečio sąlygomis

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo vardas ir pavardė	Metai	Pareigos	Pastabos
11.	Juozapas Lukovskis	1679		Svečio sąlygomis
12.	Adomas Romaška	1679	Dusetų klebonas	Svečio sąlygomis
13.	Antanas Medinskis	1680	Vienuolis, Šv. Pranciškaus mažesniųjų brolių ordinas	Svečio sąlygomis
14.	Kazimieras Kulpinski	1680		Svečio sąlygomis
15.	Kazimieras Gaudzevičius	1680		Svečio sąlygomis
16.	Kazimieras Stochovskis	1681	Užpalių ir Utenos kamendorius	
17.	Pranciškus Puzevičius	1682		Svečio sąlygomis
18.	Georgijus Abramovičius	1682		Svečio sąlygomis
19.	Antanas Patalokas	1682	Užpalių ir Utenos kamendorius	
20.	Michaelis Puzyra de Kozelok	1686–1725	Užpalių ir Utenos klebonas	
21.	Antanas Jatutavičius	1687	Užpalių ir Utenos kamendorius	
22.	Kiprijonas Mosiejus	1690	Užpalių ir Utenos kamendorius	
23.	Petras Karpis	1691	Svėdasų klebonas	Svečio sąlygomis
24.	Pilypas Turas	1691	Kanauninkas	Svečio sąlygomis
25.	Eustachijus Jankovskis	1691		Svečio sąlygomis
26.	Steponas Rozanovskis	1694	Užpalių ir Utenos kamendorius	

XVIII amžius

27.	Dominykas Sadzevičius	1725–1734	Užpalių ir Utenos klebonas	
28.	Nikolajus Slabodžinskis	1734–1754	Užpalių klebonas	
29.	Brolis Epifanijus	1746	Vienuolis, karmelitas basakojis	Svečio sąlygomis
30.	Brolis Sebastijonas Vizgirdas	1750	Vienuolis	Svečio sąlygomis
31.	Nikalojus Strutinskis	1751	Utenos klebonas, Smolensko dekanas	Svečio sąlygomis
32.	Brolis Eduardas	1752	Vienuolis, karmelitas basakojis	Svečio sąlygomis
33.	Petras Staševičius	1754–1764	Užpalių klebonas	
34.	Simonas Jakštavičius	1755	Užpalių kamendorius	
35.	Andriejus Lenartavičius	1757	Užpalių kamendorius	
36.	Petras Vasiukevičius	1758	Užpalių kamendorius	
37.	Mykolas Gedminas	1760	Užpalių kamendorius, vienuolis	Šv. Pranciškaus ordinas
38.	Jonas Tadas Smolskis	1760	Užpalių vikaras	Pirmas vikaras
39.	Juozapas Ostrovskis	1761		Svečio sąlygomis
40.	Juozapas Pavlovskis	1762	notaras	Svečio sąlygomis
41.	Motiejus Dulskis	1762		Svečio sąlygomis
42.	Pacifikas Jankevičius	1762		Svečio sąlygomis
43.	Juozapas Švatelis	1762	Užpalių vikaras	
44.	Apolinaras Michalovskis	1763		Svečio sąlygomis
45.	Michaelis Chorčevskis	1763		Svečio sąlygomis
46.	Tadeusas Plakevičius	1763		Svečio sąlygomis
47.	Michaelis Korgautas	1764–1775	Užpalių klebonas	
48.	Juozapas Šventožeckis	1765	Užpalių vikaras	
49.	Antanas Davidavičius	1765	Vyžuonų kamendorius	Svečio sąlygomis
50.	Tadeusas Šrederis	1765	Užpalių kamendorius	
51.	Augustinas Šukevičius	1766		Svečio sąlygomis
52.	Tadeusas Plakevičius	1766	Užpalių vikaras	
53.	Juozapas Cvikulis	1768		Svečio sąlygomis
54.	Jonas Vaitkevičius	1768		Svečio sąlygomis
55.	Matas Rogčinskis	1768		Svečio sąlygomis
56.	Tadeusas Rogovskis	1768		Svečio sąlygomis
57.	Bonfilas Trapavičius	1768–1775	Užpalių vikaras	
58.	Albinas Vaitkevičius	1772	Užpalių vikaras	
59.	Antanas Silvestravičius	1773	Vienuolis, Pamokslininkų ordinas	Svečio sąlygomis
60.	Juozapas Zaleskis	1774	Vienuolis, Pamokslininkų ordinas	Svečio sąlygomis
61.	Tomas Povilanskis	1775	Dusetų altarista, Užpalių vikaras	
62.	Adomas Juozapas Legovičius	1776–1804	Užpalių klebonas	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo vardas ir pavardė	Metai	Pareigos	Pastabos
63.	Laurencijus Pobiedinskas	1776	Užpalių vikaras	
64.	Ipolitas Stanislovavičius	1782		Svečio sąlygomis
65.	Tomas Venckovičius	1782		Svečio sąlygomis
66.	Nikalojus Kuprevičius	1782	Užpalių vikaras	
67.	Juozapas Butkevičius	1783		Svečio sąlygomis
68.	Pranciškus Hoponskis	1783	Užpalių vikaras	
69.	Andrionas Valuzevičius	1784		Svečio sąlygomis
70.	Dominykas Stankevičius	1784		Svečio sąlygomis
71.	Aloyzas Piotrovskis	1789	Kanauninkas	Svečio sąlygomis
72.	Paulius Vežikovskis	1792		Svečio sąlygomis
73.	Dominykas Masiulevičius	1797	Adutiškio vikaras	Svečio sąlygomis
XIX amžius				
74.	Jonas Jurgutavičius	1800		Svečio sąlygomis
75.	Ignacijus Tarvidavičius	1803		Svečio sąlygomis
76.	Juozapas Kublickis	1803		Svečio sąlygomis
77.	Ferdinandas Lakavičius	1803	Užpalių vikaras	
78.	Gregorijus Golickis	1803	Užpalėnas	Svečio sąlygomis
79.	Domininkas Girkontas	1803		Svečio sąlygomis
80.	Motiejus Lukaševičius	1803		Svečio sąlygomis
81.	Bonaventūras Narkevičius	1805		Svečio sąlygomis
82.	Jokūbas Valevičius	1805		Svečio sąlygomis
83.	Juozapas Baueris	1805–1828	Užpalių klebonas	
84.	Modestas Pečiulevičius	1806	Užpalių vikaras	
85.	Paulius Ruginavičius	1806	Užpalių vikaras	
86.	Kazimieras Tarulevičius	1807		Svečio sąlygomis
87.	Kazimieras Chrynevičius	1809		Svečio sąlygomis
88.	Fabijonas Turauskis	1809	Vienuolis, basakojis karmelitas	Svečio sąlygomis
89.	Jonas Kobčinskis	1809	Užpalių vikaras	
90.	Matas Jasiulevičius	1812	Užpalių vikaras	
91.	Justinas Kotovičius	1814–1820	Užpalių vikaras	
92.	Steponas Dacevičius	1820	Užpalių vikaras	
93.	Simonas Paučinskis	1821–1825	Užpalių vikaras	
94.	Vilhelmas Daukintas	1825–1827	Užpalių vikaras	
95.	Jokūbas Stašinskis	1827–1828	Užpalių vikaras	
96.	Jokūbas Kurmavičius	1828	Užpalių vikaras	
97.	Kazimieras Dopševičius	1828–1844	Užpalių klebonas	
98.	Daujatis	1829	Užpalėnas	Svečio sąlygomis
99.	Motiejus Tuskevičius	1830	Užpalių vikaras	
100.	Mykolas Šilaika	1832	Užpalių kamendorius	
101.	Jonas Bernatavičius	1834–1840	Užpalių vikaras	
102.	Mikalojus Sinevičius	1840	Užpalių vikaras	
103.	Benediktas Šaulevičius	1840–1841	Užpalių vikaras	
104.	Silvestras Grubinskis	1845–1853	Užpalių klebonas	
105.	Martynas Petkevičius	1845	Užpalių vikaras	
106.	Silvestras Grubinskis	1845–1853	Užpalių klebonas	
107.	Mateušas Petrovskis	1848	Užpalių vikaras	
108.	Pranciškus Knipavičius	1851	Užpalių vikaras	
109.	Jonas Plevakas	1853–1856	Užpalių klebonas	
110.	Kazimieras Vasilkevičius	1854	Užpalių vikaras	
111.	Domīnikas Šimkevičius	1855	Užpalių vikaras	
112.	Julijonas Gudavičius	1855	Užpalių vikaras	
113.	Aleksandras Jakovičius	1857–1860	Užpalių klebonas	
114.	Georgijus Urbonavičius	1857	Užpalių vikaras	
115.	Jonas Pacevičius	1860–1864	Užpalių klebonas	
116.	Jonas Buterlevičius	1863	Užpalių vikaras	
117.	Pranciškus Staškovskis	1864–1868	Užpalių klebonas	

(*tęsinys*)

Eil. Nr.	Kunigo vardas ir pavardė	Metai	Pareigos	Pastabos
118.	Juozapas Ravko	1865	Užpalių vikaras	
119.	A. Stupel	1867	Užpalių vikaras	
120.	Simeonas Jucevičius	1867	Užpalių vikaras	
121.	Pranciškus Paliulionis	1867	Užpalių vikaras	
122.	Pranciškus Jastremskis	1868–1869	Užpalių klebonas	
123.	Petras Paulius Vaitkevičius	1869–1873	Užpalių klebonas	
124.	Kazimieras Kosminskis	1873–1914	Užpalių klebonas	Dabartinės bažnyčios statytojas
125.	Antanas Tyrilis	1882	Užpalių vikaras	
126.	Teofilius Vasilevskis	1887	Užpalių vikaras	
127.	Adomas Razma	1898	Užpalių vikaras	
XX amžius				
128.	Antanas Zaleskis	1908	Užpalių vikaras	
129.	Jonas Jarašiūnas	1914–1928	Užpalių klebonas	
130.	Antanas Paurys	1929–1949	Užpalių klebonas	
131.	Antanas Kairys	1949–1953	Užpalių klebonas	
132.	Bronislovas Novelskis	1953–1957	Užpalių klebonas	
133.	Mykolas Mikeliūnas	1957–1970	Užpalių klebonas	
134.	Titas Vinkšnelis	1970–1972	Užpalių klebonas	
135.	Juozapas Šumskis	1972–1992	Užpalių klebonas	
136.	Edmundas Rinkevičius	1992–2003	Užpalių klebonas	
XXI amžius				
137.	Jonas Bučelis	2003	Užpalių klebonas	

Užpalių bažnyčios šventoriuje ilsisi kun. **Kazimiero Kosminskio** (18??–1914) palaikai. Bet gal tik vienas kitas parapijietis žino, kad jis Užpaliams nusipelnęs. Jis šiam kraštui atidavė daugiau kaip keturis dešimtmečius, o dabartinė bažnyčia pastatyta jo pastangomis ir rūpesčiu.

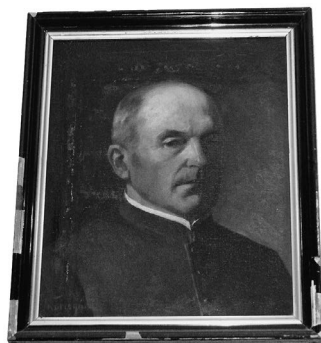
Kun. K. Kosminskis Užpalių parapijoje darbavosi daugiau kaip keturis dešimtmečius. Atvyko čia 1873 m. dar jaunas, pačiame jėgų žydėjime, neseniai baigęs dvasinę seminariją, ir išbuvo iki paskutinių savo gyvenimo dienų. 1914 m. jį priglaudė Užpalių bažnyčios šventoriaus žemė. Bet jo darbų pėdsakai nedingo.

K. Kosminskis gimė ir augo dar baudžiatvokais, kai ponas buvo visagalis viešpats: be jo žinios baudžiauninkas negalėjo nei vesti, nei savo vaikų į mokslą leisti.

Jo gimdytojai buvo Telšių apskrities baudžiauninkai, gyvenę Visginių kaime. Tėvas labai norėjo sūnų išmokslinti – leido į Telšių gimnaziją. Sužinojęs apie tai, ponas pasišaukė savo baudžiauninką ir pradėjo barti:

– Kam leidi vaiką į mokslus? Chamams mokslo nereikia!

– Poneliuk, pasigailėk! Leisk jam mokytis! – maldavęs tėvas, žemai ponui lenkdamasis, bučiuodamas ranką.

Kun. Kazimiero Kosminskio portretas zakristijoje

Ponas pagailejo – tegu pasimoko! Vėliau Kosminskis panoro sūnų į kunigus leisti. To jau per daug! Dvarininkas užsispyrė, ir tėvas nieko negalėjo padaryti.

– Į kunigus eiti draudžiu! – vis savo kartojo ponas. – Bus kunigu, tai mes tam chamo vaikui turėsime ranką bučiuoti!.. Neleisiu!

Abu tėvai visą mėnesį pas poną vaikščiojo, kol permaldavo. Pagaliau, gavę leidimą, laimingi tėvai išlydėjo sūnų į kunigystės mokslus.

K. Kosminskį išventino į kunigus jau po baudžios panaikinimo.

Tai buvęs labai rūpestingas ir darbštus klebonas. Jo rūpesčiu Užpaliuose atidaryta mokykla, vietoj medinės pastatyta mūrinė bažnyčia 1884–1892 m., kuri 1898 m. vyskupo pašventinta. Bažnyčios statyba pareikalavo tiek ir iš klebono K. Kosminsko, tiek iš parapijiečių daug rūpesčių, lėšų, darbo. Už tai, kad už parapijiečių aukas be valdžios leidimo pastatė parapijos namus ir špitolę, kun. K. Kosminskis caro valdininkų buvo nubaustas.

1898 m. klebonas K. Kosminskis sulaukė pagalbino – kun. vikaro **Adomo Razmo**, kuris taip pat paliko ryškius pėdsakus Užpalių žemėje. Tai buvo tautiškai susipratęs ir energingas kunigas, kovotojas už blaivybę. Jis bendravo su jaunimu, negalėjo pakęsti, kad kai kurie užpalėnai pamaldų metu užsisėdėdavo karčemoje, nepatingėdavęs juos iš ten iškrapštyti ir sugėdinti. Kaip visoje Lietuvoje, taip ir Užpaliuose buvo paplitęs girtavimas. Dvarininkai statė bravorus ir smukles, versdami valstiečius naudotis jų paslaugomis, nes gerdami žmonės ne tik papildydavo išdą ir ponų kišenes, bet darėsi nuolankesni, paklusnesni. Tai matydamas vyskupas M. Valančius paragino kunigus visą savo įtaką ir autoritetą panaudoti kovai prieš tą blogį: steigti blaivybės draugijas, pamokslais smerkti girtavimą. Į šį vysk. M. Valančiaus raginimą visu nuoširdumu ir uolumu atsiliepė abu Užpalių kunigai – K. Kosminskis ir A. Razmas. 1906 m. Užpaliuose įkurta blaivybės draugija, kuri turėjo daug narių.

Kai už draudžiamos lietuviškos spaudos laikymą buvo suimtas Užpalių krašto šviesuolis Motiejus Namikas, tik kun. A. Razmui užstojant (davus žandarų viršininkui solidų kyšį), jį vargais negalais pavykę išlaisvinti.

Klebono ir vikaro iniciatyva 1903 m. buvo sutvarkyta Krokulės šaltinio aplinka: pastatyta daili raudonų plytų koplytėlė su Kristaus statulėle, ant šaltinio vietoje medinio uždėtas meistriškai iš didžiulio akmens ištašytas rentinys (meistras, deja, nežinomas).

A. Razmas nuoširdžiai dirbo su jaunimu. 1908 m. su Užpalių pavasarininkais suvaidino A. Vilkutaičio-Keturakio komediją „Amerika pirtyje“, kuri užpalėnų buvo palankiai sutikta. Po kelerių metų perkeltas vikarauti į Dūsetas, kaip teigia G. Kadžytė, už tuos pačius režisūros bandymus buvęs vietos davatkų „nušvilptas“. Tai truputį gluminantis, bet įdomus kultūros istorijos faktas.

Mirė 1968 m. Skapiškyje.

Veiklus buvo ir klebonas kun. **Antanas Paurys**, dirbęs Užpalių parapijoje 1929–1949 m. Tuometinė parapija buvo didelė – 1922 m. parapijos inventoriaus knygoje nurodoma, kad parapijai priklausė 57 kaimai su 4 356 ganomaisiais. Dalis kaimų nuo centro buvo nutolę net po 12–14 km. Taigi ir darbo kunigai turėjo pakan-

*Kunigai A. Mikonis ir A. Paurys su barstytojomis. Apie 1946 m.
Iš B. Vaškelytės-Balčiūnienės albumo*

*Su moterų katalikių draugija kunigai A. Mikonis, A. Paurys
ir J. Niurka. Apie 1932 m. Iš Gurecko albumo*

Vyskupo Paltaroko vizito metu angelaičiai, barstytojos su kun. J. Niurka, vyskupas Paltarokas ir jį lydėję asmenys, tarp jų ir A. Paurys. 1937 m.

Užpalių katalikiškas jaunimas. Apie 1935 m.

kamai. Kartu su kleb. A. Pauriu dirbo vikarai kun. J. Niurka, Antanas Mikonis, V. Beinoris (1929), mokyklos kapelionu dirbo kun. Anupras Bardauskas (1922 m.).

A. Paurio rūpesčiu pastatyta senelių prieglauda, parapijos salė, ūkiniai trobesiai prie klebonijos. Jam vadovaujant, 1930 m. Krokulės teritorija vietoje medinės aptverta dailia tvora – mūro stulpais ir metalo pinučiais. Darbus atliko meistras Ramelis. Klebonas Paurys rūpinosi ir parapijos kapinių išplėtimu bei sutvarkymu. Jis buvo suorganizavęs nuolatinį komitetą, kuris rinkdavo aukas nuo gaisrų ar kitų nelaimių nukentėjusiems šelpti.

Kun. **Juozas Bagdonas** gimė 1912 m. Pānevėžio apskr., Subāčiaus vls., Plākiškių k. gausioje vals tiečių šeimoje. Anksti mirus tėvams, vaikai rūpinosi vieni kitais. Į mokslus Juoza išleido brolis Kazimieras.

Baigęs dvasinę seminariją, Juozas Bagdonas dirbo Rōkiškyje, Bīržuose, Užpaliuose. 1947 m. rudenį buvo areštuotas ir tardomas Vilniaus saugume, vėliau pateko į Lukiškių kalėjimą, o 1948 m. pavasarį išvežtas į Vorkutą. Paskirta 8 m. bausmė pagal 58 str. 10 dalį („Agitacija prieš Tarybų Sąjungą“). Atbuvo tolimoj šiaurėj 7 metus. 1970 m. apsigyveno Utenoje. Buvo dažnas svečias Užpalių bažnyčioje. Senatvėje nebematė šio pasaulio spalvų. Kunigu nuoširdžiai rūpinosi Onutė Bikulčienė.

Kun. Antanas Paurys jaunystėje, vos pradėjęs dirbti Užpaliuose. Apie 1930 m.

Mirė Utenoje, įkopęs devintą dešimtį, ten ir palaidotas.

Senoji užpalėnų karta su meile prisimena čia pokario metais (1947–1949 m.) dirbusį kun. **Bronių Strazdą** (1923–1996).

Jis gimė Anykščiuose. Tėvai, sulaukę pirmagimio sūnaus Broniuko, užsakė šv. Mišias sūnaus, kaip būsimo kunigo, intencija. Paaugęs berniukas skubėdavo į bažnyčią patarnauti šv. Mišioms. Anksti mirus tėvui, motina su sūnum apsigyveno Storių kaime. Baigė Anykščių vienuolyno pradinę mokyklą, mokėsi Anykščių progimnazijoje ir Panevėžio gimnazijoje, įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1947 m. – Primicijos šventė Anykščių bažnyčioje. Tais pokario metais ir mokymasis, ir kunigystės pradžia buvo labai sunkūs.

Pirmoji jauno kunigėlio parapija – Užpaliai. Šiam kraštui jis atidavė jaunystę, energiją. Veiklus, jaunas kunigas žavėjo aplinkinius. Gražiai sutarė su jau pagyvenusiu tuometiniu klebonu A. Pauriu. Vėliau dirbo Šimonių, Rōkiškio, Vadōklių, Sālako parapijose, o nuo 1970 m. Tiesos, Meilės ir Gėrio sėklą pradėjo sėti Biržų krašto žmonių širdyse. Žinoma, buvo dažnas svečias savo vaikystės – Anykščių parapijoje.

Visą gyvenimą jis palaikė ryšius su įvairių profesijų, pažiūrų paprastais žmonėmis ir išmokytais. Visą gyvenimą rinko, saugojo atsiminimus, laiškus ir turima medžiaga mielai dalindavosi su kraštotyrininkais, tarp jų ir su užpalėnais, nuoširdžiai džiaugdavosi sulaukęs atvykstant.

Dirbdamas vikaru Užpalių bažnyčioje 1947–1949 m., jis maloniai bendravo su parapijiečiais, ypač su jaunimu ir vaikais. Kai 1948 m. dantų gydytoja Boru-

tiené su savo trim mažamečiais vaikais, bėgdama nuo sovietinio saugumo, atvyko į Užpalius, kun. B. Strazdas dažnai lankydavo šią namų netekusią šeimą, mielai bendraudavo su berniukais, nepagailėdavo vaikams lauktuvių. Ypač artimai bendravo su būsimuoju kunigu, vėliau vyskupu – Jonu Boruta.

Kad ir sukaustytas sunkios ligos sėdėdamas invalido vežimėlyje, kun. Bronius Strazdas iki mirties nepasidavė – pasyvus gyvenimo būdas jam buvo svetimas. Jis stengėsi kitiems padėti, patarti, paguosti. Kunigas tvirtino: „*Nieko nėra taip reikalinga šio laiko žmonėms ir mūsų Tėvynei kaip vienybė, meilė. Tik meilė gali išgelbėti Lietuvą.*“

Daug metų eidamas klebono ir dekanato pareigas Biržuose, kun. Strazdas ir čia nusipelnė žmonių meilės ir pagarbos.

Garbės dekanas B. Strazdas buvo nepaprasta asmenybė, tolerancijos, išminties, kantrumo, kuklumo, gilaus patriotizmo ir atsидavimo kunigystės pareigoms pavyzdys.

Iki gyvenimo pabaigos palaikė labai šiltus santykius su savo bendraamžiais anykštėnais, ypač su tais, su kuriais kartu patarnaudavo šv. Mišių aukoje (K. Kuliešiumi, Juozu Pajarsku ir kt.).

Palaidotas Biržų bažnyčios šventoriuje.

Kunigas **Bronius Novelskis** (1905–1991). Jam 1953 m. teko pakabinti Užpalių varpus. Dirbo 1953–1957 m. Užpaliėčių prisimenamas kaip šviesi, paprasta, nuoširdi asmenybė. Kilęs iš neturtingos šeimos (jo vaikystės svajonė – kada nors iki soties pavalgyt bulvių su sviestu...), pats suprato, mokėjo atjausti vargų spaudžiamą žemdirbį, visada su parapijiečiais surasdavo bendrą kalbą. Puikus pamokslininkas, tolerantiškas kitaip manantiems ir gyvenantiems, stengėsi visus suprasti ir paguosti, padrašinti, neatstumti klystančio. Patyręs Pirmojo pasaulinio karo pabėgėlio dalį, dalyvavo Nepriklausomos Lietuvos patriotiniame judėjime. 1924 m. Dainų šventėje Kaune nustebino visus gražiu balsu. Įstojo į dvasinę akademiją ir 1931 m. gavo kunigo šventimus. Kunigavo Molėtuose, Zibāluose, Bagaslaviškyje, Salosė. Ketvertą metų dirbo Užpaliuose. Paskui apsigyveno Alytųjė, kur darbavosi daugiau kaip 30 metų. 1991 m. mirė kaip Alytaus parapijos altarista.

1957–1970 m. su užpalėnais maloniai bendravo kun. **Mykolas Mikeliūnas**. Parapijiečius patraukdavo nuoširdumu, buvo linksmas, dainininkas, mielai pasėdėdavo su eiliniaus žmonėmis prie bendro stalo, padainuodavo, į savo knygutę turėjo susirašęs pačius gražiausias, pačius skambiausias lietuviškas dainas. Turėjo gerą balsą.

Amžino poilsio atgulė Užpalių parapijos kapinėse.

Užpaliėčiai gerai prisimena kun. **Juozapą Šumskį** (1927–2009), nes 1972–1992 m. jis buvo Užpalių bažnyčios klebonas. Už pasiaukojančią tarnystę Dievui ir žmonėms kun. J. Šumskiui pirmajam suteiktas Užpalių

Kun. Juozas Šumskis

garbės piliečio vardas. Buvęs klebonas visą likusį gyvenimą nepamiršo Užpalių: kasmet čia atvažiuodavo, aukodavo šv. Mišias, sakydavo prasmingus pamokslus. (Plačiau skaitykite skyriuje „Užpalių garbės piliečiai“.)

Kun. **Edmundas Rinkevičius**. 1993 m. vasarą Užpalių parapijos žmonės sutiko naują kleboną kun. Rinkevičių, iki šiol dirbusį Jūžintų bei Ragėlių parapijų administratoriumi.

Gimęs 1950 m. Anykščių r., Skiemonių par., Traineliškio k., nuo 7 m. pradėjo patarnauti šv. Mišioms. Paslaptinga, iškilminga ir viliojanti šv. Mišių auka kerėjo jį nuo vaikystės. Mokėsi Labeikių pradinėje, vėliau – Skiemonių vidurinėje, o nuo 1964 m. tėvams persikėlus į Ūkmergę, lankė Ukmergės II vid. m-klą.

1974 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, kurią baigė 1979 m. Dirbo įvairiose Lietuvos vietovėse: Panevėžyje, Pasvalyje, Biržuose, Kriaunosė. Buvo Jūžintų–Ragėlių parapijos administratoriumi. Iš čia atvyko į Užpalius. Atliekamu nuo tiesioginių pareigų metu kun. E. Rinkevičius daug skaito, verčia iš lenkų k., drožinėja, rašo eilėraščius. Dievas, Tėvynė, gamta yra esminės E. Rinkevičiaus kūrybos atramos. Tai ir skaitytoją skatina giliau susimąstyti.

Išleido poezijos knygeles „Vilties sparnai“ (1991), „Po žilvičio šakom“ (1933), „Krintanti žvaigždė“ (1995).

Aktyviai dalyvauja Utenos r. literatų klubo „Verdenė“ veikloje. Eilėraščiai ir straipsniai buvo spausdinami „Utenio“ laikraštyje, žurnale „Katalikų pasaulis“, Užpalių seniūnijos laikraštyje „Už palių“.

Savo pirmosios knygelės pratarinėje E. Rinkevičius rašė:

„Menu aš savo tėviškę su besisupančiu paukščio lizdu lengvutėse medžio šakose, klevais, kurie gaivina saldžia sula, visada giedru dangumi ir saulėta motinos šypsena... Tokia ji mano atmintyje. Iš tėviškės aš išsivežiau liepų ošimą, žydinčių pievų kvapą, ramią žvaigždėtą naktį. Ir to nepamiršiu niekada. Už tai dėkingas motinai, gimtinės žemei ir daug kam...“

Tai byloja, kad kunigas savo siela – tikras menininkas. Dvasinę būseną išreiškia eilėrašciais, bando prakalbinti medį. Nenusakomą tėviškės dvasią, jos alsavimą, senojo lietuvių liaudies meno tradicijas kun. E. Rinkevičius perkėlė ir į medžio skulptūrą. „Nuo pat vaikystės drožinėju dūdeles, lazdeles... Aš vis žiūrėdavau į menišką kaimo kryžių ir droždavau...“

Tradiciski, linę į primityvųjį meną kun. E. Rinkevičiaus medžio darbai – skulptūrėlės, šaukštai. Pasakojama, jog anksčiau kunigas savo išdrožtus šaukštus dovanodavęs bažnyčioje besituokiantiems jaunavedžiams. Jo drožiniuose – Rūpintojėliai, senovės žyniai, besimeldžiantys žmonės... Skulptūrėlės spinduliuoja tikrumu ir dvasios šiluma. 1996 m. Utenos A. ir M. Miškinių centrinėje bibliotekoje vyko kun. E. Rinkevičiaus drožinių paroda.

Be tiesioginio sielovados darbo, kun. E. Rinkevičius dalyvaudavo visuomeniniame seniūnijos gyvenime, buvo dažnas kultūrinių renginių svečias. Kiekvieną „Už palių“ laikraščio numerį praturtindavo giliai išmąstytu straipsniu.

2001 m. – naujas E. Rinkevičiaus ir parapijiečių rūpestis: apvogta Krokulės koplytelė – ilgapiirščių pagrobta Kristaus statulėlė, čia stovėjusi ilgus dešimtmečius. Bet koplytelė tuščia ilgai nebuvo. 2003 m. klebono E. Rinkevičiaus pastangomis vietoje dingusios buvo pastatyta didinga akmeninė skulptoriaus V. Šimonėlio Kristaus statula.

Kun. E. Rinkevičius Užpalių „Dausuvos“ muziejuje rodė savo darbus svečiams. S. Balčiūno nuotr.

„Mėgstu praminti naujus takelius“, – prieš keletą metų „Uteniui“ duotame interviu yra sakęs Užpalių Švč. Trejybės bažnyčios klebonas, kunigas Edmundas Rinkevičius. Tie takeliai per septynetą metų, praleistų Užpaliuose, nusidriekė ne tik į parapijiečių širdis, bet ir link meno, kultūros, istorijos, literatūros, dailės židinių. Kunigas Edmundas Rinkevičius – Utenos literatų klubo „Verdenė“ narys, rajono tautodailės parodų dalyvis, daugelio Užpalių parapijoje vykstančių kultūros renginių, parodų, konkursų iniciatorius ir rėmėjas. Ne vienas eilėraštis iš jo poezijos rinkinių „Vilties sparnai“, „Po žilvičio šakom“, „Krintanti žvaigždė“ yra tapęs dainomis.

Prieš Kalėdas kunigas Edmundas Rinkevičius maloniai nustebino savojo talento gerbėjus – Utenos kultūros rūmų lėlių teatras „Zuikis Puikis“ pastatė jo pjesę „Betliejaus žvaigždė“, sukurtą pagal Mato ir Luko evangeliją.

Sausio 2-ąją kunigas Edmundas Rinkevičius šventė 50 metų jubiliejų. „Pasaulis visas šiandien man nuspalvintas rudens pastelinėm spalvom“, – rašė jis viename savo eilėraštyje.

„Tegu toje gyvenimo akvarelėje nepristinga sielos šviesos, paukščių sutartinių, nenumaldomo ilgesio „dangaus ir saulės šukių deriny“ pajusti gyvybės šventę ir išgirsti pasiliekančių žemėje skundą. Te amžinos jaunystės teikia stebuklingasis Krokulės vanduo.

„Utenio“ redakcija sveikina uolų laikraščio talkininką kunigą Edmundą Rinkevičių ir linki jam gyvenimo vaivorykštės spalvų virš dangų remiančios Užpalių bažnyčios bokštų...“

Savo kleboną jubiliejaus proga sveikino ir parapijiečiai.

*„Gerb. Užpalių parapijos klebone,
kunige Edmundai Rinkevičiau,*

Nuoširdžiai sveikiname Jus brandaus jubiliejaus – penkiasdešimtmečio proga. Dėkojame už tai, kad mes, Jūsų parapijiečiai, randame dvasinę užuovėją, kad vedate Gėrio keliu, atskleidžiate mums Amžinąsias Tiesas. Linkime ir ateityje sėkmingai vesti mus į Tiesos, Doros ir Santarvės šalį...

Tegul Aukščiausiojo Ranka laimina visus Jūsų žingsnius ir darbus.

Parapijiečiai“

Edmundas Rinkevičius

Aš noriu adoruoti Tave, Viešpatie

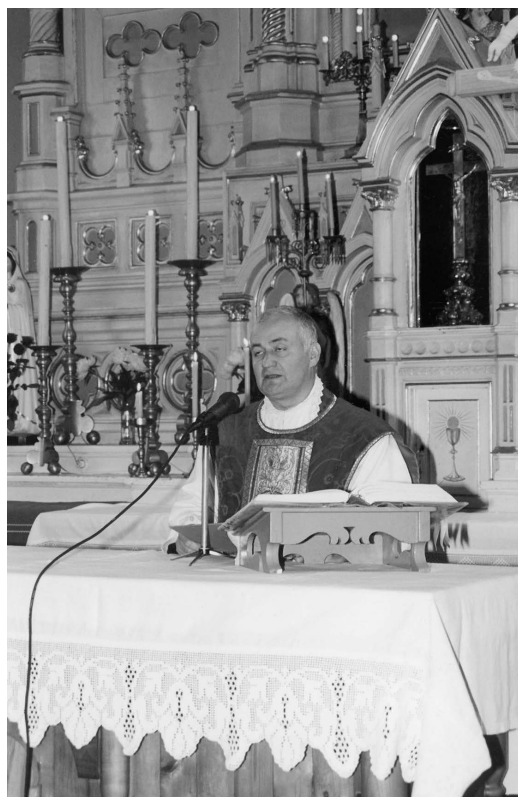
*Aš noriu adoruot Tave,
Kaip adoruoja šimtamečiai medžiai,
Kaip adoruoja gėlės ir laukai,
Kaip snaudžiantys kalnai,
Kaip jūra ošianti ir nerami,
Kaip vasaros žvaigždėtas skliautas,
Tas paslaptingas, tolimas dangus.
Aš noriu adoruot Tave, o Viešpatie,
Kaip pilkas akmenėlis pakelės,
Kaip rudenį paliekantys mūsų žemę
paukščiai.*

*Aš noriu adoruot Tave,
Kaip spindintis rasos lašelis,
Kaip debesys balti, aukštai
Virš žemės skurdo ir kančių.*

Įkalintas Kristau

*Prie Tavo šventovės, įkalintas Kristau,
Į vakaro tylą šiandien ateinu.
Tave širdimi aš pašlovinti noriu
Ir tavo malonės sulaukt dovanų.*

*O Viešpatie mano, ramybės Karaliau,
Ar tiktai malonių ištroškęs žmogus?
Jį kausto kieti neapykantos pančiai,
Ir ieško šviesos jo aptemus širdis.*

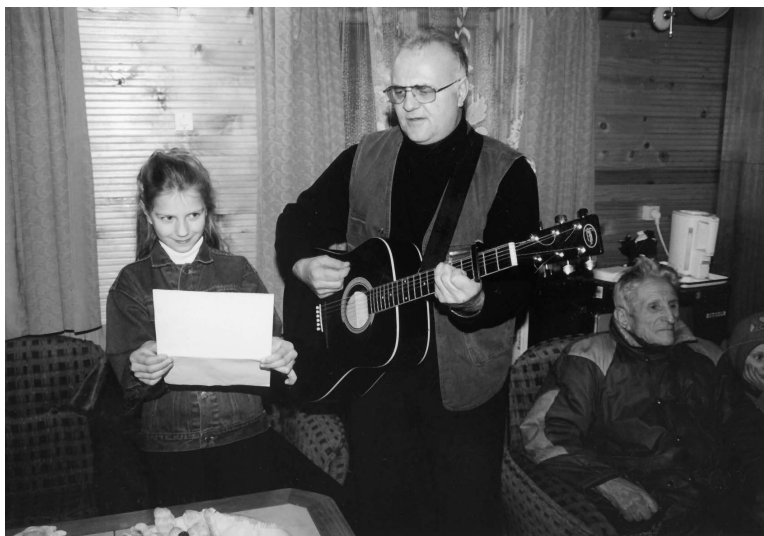
Kunigo E. Rinkevičiaus paskutinės mišios
Užpaliuose

*Ištieski, įkalintas Kristau, mums ranką,
Išgirdęs maldavimus mūsų karštus.
Tegu mūsų širdys iš meilės tau plaka,
Tegu mus aplanko malonių lietus.*

Kun. **Jonas Bučelis** gimė 1958 m. Švenčionių mieste, Antano ir Jeronimos Bučelių šeimoje. Mokėsi Zigmo Žemaičio vid. mokykloje, vėliau studijavo Vilniuje radiotechniką. Tarnavo sovietinėje armijoje raketiniuose daliniuose prie Turkijos sienos.

„Besimokant mokykloje nebuvo net ir minties, kad vieną dieną tapsiu kunigu. Savotiškai norėtusi padėkoti sovietinei armijai, nes būtent tenai, kalnuose, kur snieguotos viršūnės, ereliai, kalnų vėjas ir aidas – gimė pašaukimas kunigystei... Sugrįžęs iš armijos, norėjau tiesiog save patikrinti, ar tikrai tai pašaukimas. Todėl 1979 metais įsidarbinau Švenčionių ATĮ pagal įsigytą profesiją radiotechniku – telefonistu. Prabėgus metams, įstojau į Kauno kunigų seminariją.“

1985 m. gavęs kunigystės šventimus iš Žemaičių vyskupo A. Vaičiaus, paskirtas vikaru į Telšių katedrą, 1986 m. pavasarį – į Mažeikius, o 1989 m. – į Klaipėdos Taikos Karalienės bažnyčią. Čia teko suktis jaunimo verpetuose, dirbti su ateitininkais. 1989 m. rudenį iškeltas į Nidos parapiją, o joje išbuvus vos 6 mėnesius teko vykti į Šaukėnų parapiją, kur teko rūpintis ne tik pastoraciniais, bet ir naujos statomos bažnyčios reikalais. Čia gimė pirmos eilės ir dainos. Išdirbo 6 metus. 1996 m. persikėlė į Papilės parapiją. 2002 m. paskirtas klebonu į Smilgius, bet išbuvo tik 7 mėnesius, teko kraustyti į Užpalius. Mėgsta žvejybą, muziką, skambina gitara, kuria dainas. Klebono gitaros aidai suskamba ir Užpalių bažnyčioje. Dalyvavo 2005 m. giesmių šventėje „XXI a. santaka“.

*Kun. Jonas Bučelis
mėgsta muziką ir
pats skambina gitara*

Iš Užpalių parapijos kilę kunigai

Kun. Pranciškus Adomaitis švenčiant 75-erių metų sukaktį Gerdašių bažnyčioje... ir Saranėje (Kazachstane) prie bute įrengto altoriaus

Kun. Pranciškus Adomaitis

1911–2008

Jauniausias vaikas iš dvylikos vaikų šeimoje. Užpaliuose baigė pradžios mokyklą ir tuometinę progimnaziją, toliau mokslus tęsė Marijampolės Marijonų gimnazijoje. Buvo gabus ir stropus mokinys, kartais dvi klases baigdavo per vienerius metus. 1929 m. metais įstojo į Marijampolės vienuolyną, o 1930 m. pradėjo studijuoti Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, Teologijos-filosofijos fakultete. 1934 m. Užpalių bažnyčioje išventintas kunigu.

1945 m. suimtas. Iš lagerių grįžo tik 1966 m. Dirbo Léipalingio, Seirijų, Gerdašių parapijose. Mirė Marijampolėje 2008 m., palaidotas Marijampolės senosiose kapinėse.

Kun. P. Adomaitis mylėjo tėviškę, jos žmones, didžiavosi esąs užpalėnas. Visą gyvenimą uoliai darbuosi dėl tikinčiųjų, ypač jaunimo, tiek tremtyje, tiek tėvynėje.

Kun. Jonas Butkys

Kun. Jonas Butkys gimė 1920 m. vasario 20 d. Tarvydžių kaime, Juozapo Butkio ir Onos Reikalytės iš Šeimyniškių kaimo šeimoje. Augo keturi vaikai.

J. Butkys mokėsi Užpalių progimnazijoje ir Utenos gimnazijoje. 1942 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, kurią 1947 m. baigė ir gavo kunigo šventimus. Tai buvo sunkūs laikai Bažnyčiai ir tikintiesiems. Kun. J. Butkiui teko keliauti iš parapijos į parapiją: vikaru dirbo Salake, Anykščiuose, Panevėžyje, o vėliau klebonu – Andrióniškyje, Raguvėlėje, Nemunėlio Radviliškyje. Nuo 1969 m. – Ramygalos parapijos klebonas, o nuo 1975 m. – altarista. 1997 m. birželio 29 d. kun. J. Butkys atšventė auksinį (50 metų) savo kunigystės jubiliejų.

Kun. **Vladas Didžiokas**

Tai pirmoji Panevėžio vyskupijos kunigų auka, kritusi nuo NKVD rankų.

V. Didžiokas gimė 1912 m. gegužės 4 d. Užpalių vienkiemyje. Tėviškė – graži sodyba prie kelio Užpaliai–Vyžuonos, netoli vaizdingų Šventosios ir Bradės upelės krantų. Pradinį mokslą gavo Užpalių mokykloje, vėliau – Utenos gimnazija, kunigų seminarija. Kunigu iššventintas 1938 m. birželio 11 d. Primicija vyko Užpalių bažnyčioje. Kaniūkų kaimo gyventoja Palmira Sirvydytė prisimena tą šventę, padariusią devynmetei mergaitei nepaprastą išpūdį. Už bažnyčios esantis klebonijos klojimas buvo išpuoštas berželiais, sustatyti didžiuliai vaišių stalai... Susirinko labai daug žmonių, buvo net svečių iš Kauno. Išpūdingai kalbėjo prof. Dovydaitis ir kiti aukšti svečiai, teikė jaunajam kunigui atminimo dovanas... Ir kas nuostabiausia – jaunąjį kunigėlį į iškilmes atvežė automobiliu!..

Tais pačiais metais V. Didžiokas paskirtas Panevėžio katedros vikaru. Nuo pat jaunystės jis buvo tikras Lietuvos patriotas, todėl, 1940 m. sovietams okupavus Lietuvą, pateko į NKVD akiratį, o 1941 m. sausio 18 d. vakare buvo suimtas. Katedros klebonas kun. P. Šidlauskas tuojau kreipėsi į NKVD, bet iš ten nieko apie V. Didžioką nesužinojo. Tokio pat atsakymo susilaukta iš policijos ir kalėjimo viršininko. Susirūpino kunigo dingimu ir vyskupas. Ir jam iš NKVD buvo atsakyta, kad apie kun. V. Didžioką nieko nežinoma, jokie įsakymai jį suimti nebuvo duota. Netgi pažadėjo pagalbą jo ieškant. O kun. V. Didžiokas tuo metu buvo laikomas NKVD rūsyje.

Žinia tuoj pasklido po Panevėžį. Prie NKVD rūmų ėmė rinktis žmonės ir reikalauti, kad būtų paleistas jų kunigas. Enkavėdistai sunerimo, iš Kauno buvo iškviesta pagalba. Mieste pasirodė ginkluoti kareiviai. Paskelbtas įsakymas, draudžiantis žmonėms rinktis didesniais būriais. Prie NKVD išstatyta sustiprinta sargyba su lengvaisiais kulkosvaidžiais. Prasidėjo areštai.

Kun. V. Didžiokas netrukus buvo perkeltas į Panevėžio kalėjimą. Vyko tardymas, siekta sudaryti bylą.

1941 m. birželį, traukiantis bolševikams iš Lietuvos, buvo evakuoti Panevėžio kaliniai, tarp jų ir V. Didžiokas. Kuklios žinios apie šį žmogų visiškai nutrūko. Sunku pasakyti, kokį sovietinių sadistų sukurtą pragarą perėjo šis jaunas kankinys... Tik vėliau artimiesiems pavyko sužinoti, kad kun. V. Didžiokas mirė Petropavlovskio kalėjime.

NKVD pykčio, troškimo sunaikinti šį kunigą taurė buvo perpildyta matant, kaip gražiai Panevėžio kapinėse buvo švenčiamos 1940-ųjų metų Vėlinės: vyko iškilmingos pamaldos, Lietuvos karių kapai skendo gėlių žieduose ir žvakių šviesoje. Šv. Mišias aukojo kun. V. Didžiokas. Jis pasakė jaudinantį pamokslą.

„Iš kun. Didžioko lūpų tą Vėlinių vakarą kartu su tikėjimo raminančiais žodžiais plaukė tokia gili Tėvynės meilė... Klausydami užmiršom, kad gyvename vergų gyvenimą, užmiršom, kad greta slankioja šnipai, išdavikai“, – prisimena panevėžietė Stasė Grigaitienė.

Kun. Aleksandras Dulkė (Dulko)

A. Dulkė gimė 1856 m. Degesių k., sodyboje ant gražios Šventosios pakrantės. Augo šešių brolių ir dviejų seserų būryje. Keturi broliai buvę išleisti į mokslus.

Aleksandras Dulkė mokėsi Švenčionysė, vėliau Peterburge baigė karo mokyklą, tarnavo Peterbūrgė ir Rygojė. Metęs karišką tarnybą, įstojo į Vilniaus dvasinę seminariją ir 1888 m. ją baigė. Po šventimų paskirtas Dievėniškių klebonu. Čia buvo labai sena bažnyčia, bet caro valdžia jos remontuoti neleido. Tad klebonas slapčiomis dėjo ramsčius, kad fasadas negriūtų ir bažnyčia nebūtų uždaryta.

Po dvejų metų A. Dulkė buvo perkeltas į Danilovičius, kur išklebonavo 25 metus. Gražiai sugyveno su parapijiečiais, į katalikybę atvertė apie tūkstantį stačiatikių. Kai, trenkus perkūnui, sudegė bažnytėlė, naują statyti leidimas nebuvo gautas. Priešais sudegusią bažnyčią stovėjo cerkvė – kadaise buvusi Dominikonų bažnyčia. Klebonas stengėsi atgauti ją vietoj sudegusios, netgi 1911 m. per pamokslą pasakė, kad „greitai mus priims tie mūrai...“ Popas jį apskundė valdžiai, byla atsidūrė teisme. Tik 1919 m., Danilovičius užėmus lenkų kariuomenei, bažnyčia grįžo katalikų parapijai.

1915 m. kun. A. Dulkė perkeliamas į Zadzėvio parapiją, skiriamas dekanu. Buvo neramu, vietovę užėmė vokiečiai: vyko mūšiai, viskas degė. Suplėškėjo ir bažnyčia.

Visko netekęs kun. A. Dulkė glaudėsi pas konfratrus Kamajuosė, Lentupiuosė, Švenčionyse. Su savo paskutiniaisiais parapijiečiais jis susitiko tik po septynerių karo metų. Žmonės buvo išvargę, turėjo elgetauti. Klebonas, sužinojęs, kur yra apsistoję daugiau parapijiečių, keliaudavo tenai, norėdamas juos paguosti, sustiprinti jų dvasią.

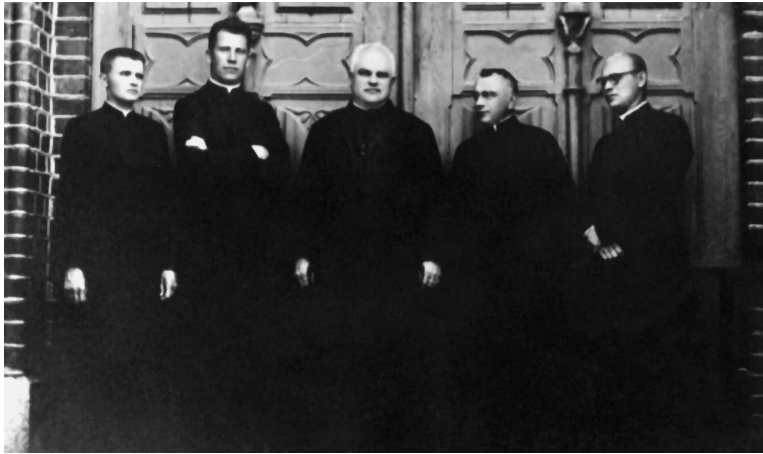
Baigiantis 1918 m., kun. A. Dulkė paskiriamas Strūnáičio klebonu, o po poros metų tenka keliauti į Sužionis. Čia bolševikai atima visą jo turtelį. Tačiau ir sunkiausiomis sąlygomis kunigas tęsia sielovados darbą.

Iš Sužionių A. Dulkė buvo perkeltas į Karkaziškes. Čia jo rūpesčiu buvo pastatyta graži bažnyčia ir parapijos namai. 1925 m. bažnyčią pašventino Vilniaus vyskupas J. Matulevičius.

Silpstant sveikatai, kun. A. Dulkė persikelia į mažą Buivydžių parapiją. Jam labai patiko čionykščiai žmonės ir graži vietovė, todėl norėjo, kad čia būtų palaidotas. Buivydžiuosė aktyviai darbavosi šešerius metus: lankė ligočius, platino katalikišką spaudą, sakė puikius pamokslus, dirbo katalikiškose organizacijose... Susirgus teko atsigulti į Šv. Juozapo ligoninę Vilniuje, kur buvo padarytos dvi operacijos. 1932 m. gruodžio 17 d. kun. Aleksandras Dulkė iškelia į Amžinybę. Pagal velionio valią jo palaikai palaidoti Buivydžių kapinėse prie bažnyčios.

Kun. A. Dulkė perėjo gyvenimą tik gera darydamas, sugebėjo išlikti visuomet mielas, kitiems paslaugus žmogus, dažnai pamiršdamas save.

Kun. Feliksas Gureckas

Iš Užpalių kilę kunigai: P. Adomaitis, J. Velutis, A. Paurys, V. Miškinis, F. Gureckas

F. Gureckas gimė 1912 m. birželio 18 d. Užpalių miestelyje, ūkininko šeimoje. Augo keturi broliai ir sesuo.

Užpaliuose F. Gureckas baigė pradžios mokyklą ir progimnaziją, porą metų mokėsi Utenos gimnazijoje, o 1930 m. baigė Rōkiškio gimnaziją. Tais pačiais metais įstojo į Telšių kunigų seminariją, kurią 1935 m. baigė. Kadangi buvo per jaunas gauti kunigo šventimus, turėjo porą mėnesių palaukti, kol vysk. K. Paltarokas savo privačioje koplyčioje Panevėžyje jį iššventino. Pirmąsias šv. Mišias kun. Feliksas Gureckas aukojo Užpalių bažnyčioje 1935 m. liepos 7 d. Pamokslą pasakė tuometinis Telšių kunigų seminarijos rektorius prelatas V. Borisevičius.

Kun. F. Gureckas buvo paskirtas į Kražiūs vikaru, bet greit pakviestas į Telšius redaguoti „Žemaičių prietelio“. Po metų vyksta į Taūragę dirbti kapelionu. Telšių vyskupas planavo gabų kunigą siųsti į Rōmą ruošti Šventojo Rašto

Kun. Felikso Gurecko primicijų šventė. 1934 m.

profesūrai, bet prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas visus planus sugriovė. Studijavo Kaune ir 1940 m. birželio mėnesį gavo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakulteto baigimo diplomą ir teologijos licenciatą laipsnį. Trumpam buvo paskirtas į Raudėnus vikaru, o po mėnesio – Šilalės klebonu. Šios parapijos klebonas kun. Juodokas buvo areštuotas. F. Gureckas, norėdamas jį išvaduoti, nuvyko į NKVD, bet ten ir jį patį ėmė tardyti. Padėtis darėsi pavojinga. Pajutęs rimtą grėsmę patekti į NKVD nagus, kunigas F. Gureckas 1940 m. lapkričio 3 d. paliko Lietuvą. Atsidūręs Vokietijoje, kurią laiką buvo gestapo internuotas, vėliau atvyko į Breslau, kur, vietos kardinolo globojamas, pradėjo teologijos studijas. 1943 m. paskirtas Austrijos lietuvių klebonu bei kapelionu. Kai naciai uždarė Vilniaus universitetą, į Vieną atvyko nemažas lietuvių studentų būrys. Netrukus čia pradėjo plaukti ir kiti lietuviai pabėgėliai, bijodami pakliūti į sovietinio „teisingumo“ rankas. Reikėjo rūpintis šiais žmonėmis. Įsteigtas lietuvių gelbėjimo komitetas, kurio pirmininku dirbo kun. F. Gureckas. Buvo renkamos aukos. Tik karo metu Vienoje jis surinko ir lietuviams pabėgėliams išdalino apie 20 000 RM.

Kai muzikas A. Mikulskis su „Čiurlioniečiais“ atbėgo į Vieną, F. Gureckas jį įformino kaip vargonininką, o „Čiurlioni“ – kaip bažnytinį chorą. Šie žmonės gavo oficialius darbo pažymėjimus.

Dar vienas kun. F. Gurecko rūpestis – tai lietuviai kunigai, kurių per Vieną pervažiavo apie penkias dešimtis.

Sovietų armijai atėjus į Veňgriją, lietuviai masiškai ėmė bėgti iš Vienos toliau į Vakarų. Kun. F. Gureckas mieste išbuvo iki paskutinės dienos – 1945 m. balandžio septintosios, kai „išvaduotojai“ buvo jau priemiesčiuose.

1949 m. jis atvyko į JAV, apsistojo Čikagoje. Dirbo laikraščio „Draugas“ redakcijoje, vėliau buvo Šv. Julijonos parapijos (Čikagoje) vikaru. Čia kun. F. Gureckas įsteigė Lietuvos dukterų draugiją.

1960 m. gruodžio 8 d. apgynė doktoratą „Švenčiausioji Trejybė žmogaus sieloje“ ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1961–1962 m. Anglijoje, Oksfordo universitete, gilinosi į religijos istorijos studijas, o sugrįžęs į JAV, kurią laiką skaitė teologijos paskaitas De Paul universitete. Vėliau buvo pakviestas eiti ramias kapeliono pareigas Šv. Šeimos viloje Lemonte, kur išbuvo iki susirgimo (paralyžiavo) – 1975 m. lapkričio 12 d. Per tuos 12–13 metų daug laiko skyrė šalpos darbui, parašė daug straipsnių teologijos, visuomenės gyvenimo ir ypač labdarybės klausimais. Parašė ir svarbų veikalą „Šv. Mišios I ir II šimtmečiuje“. Bet daugiausia širdies atidavė Lietuvos dukterų draugijai, buvo jos kapelionu.

Kun. F. Gureckas staiga mirė 1977 m. vasario 4 d. Lietuvos dukterų draugijos posėdžio metu. Jo palaikai ilsisi Čikagoje, lietuvių Šv. Kazimiero kapinėse, į kurias 1977 m. vasario 9 d. didįjį labdarį palydėjo 114 automobilių procesija. Jo kapą ženklina ne prabangus paminklas, bet kukli lenta su rūtų šakele.

Kun. Juozapas Korsakas

XIX a. pirmoje pusėje pasireiškė talentingas poetas – kun. Juozapas Korsakas, pagal anų laikų tradiciją eilėrašius daugiausia lenkų kalba.

J. Korsakas gimė apie 1813 m. Užpalių parapijoje, bajorų šeimoje. Mokslus ėjo Vilniuje: gimnazijoje, diecezijos seminarijoje ir Dvasinėje akademijoje. Studi-

juodamas keletą metų artimai bendravo su gabių literatu – žemaičiu Liudviku Jucevičiumi. Jiems didelės kūrybinės įtakos turėjo akademijos profesorius, žinomas literatas J. Borovskis, kuris, anot amžininko A. Kirkoros, „*laimino ir pirmuosius (...) šviesaus atminimo J. Korsako (...) žingsnius*“.

1836 m. baigęs mokslus ir išventintas į kunigus, J. Korsakas buvo paskirtas Turgėlių bažnyčios (Šalčininkų r.) vikaru.

Kadangi ir anuo metu buvo paplitęs girtavimas, jaunasis vikaras labai sielojosi dėl šios blogybės. Norėdamas kovoti su šia žmonių yda, parašė satyrą lietuvių ir lenkų kalbomis „Himnas degtinei“. Tuo pat metu jis parengė ir pirmąjį savo poezijos rinkinį „Mano numylėtosios laisvosios valandos“. Jau buvo išsirūpintas Cenzūros komiteto leidimas šiam rinkiniui spausdinti ir rankraštis atiduotas į spaustuvę, bet akademijos rektorius, sužinojęs apie tai, rankraštį iš spaustuvės paėmė.

1837 m. kun. J. Korsakas perkeltas į Pabaiską, netoli Ukmergės. Tais pat metais L. Jucevičiaus rūpesčiu atskira knygute buvo išleista J. Korsako trijų giesmių poema „Trumpas Jeruzalės sugriovimo aprašymas“.

1841 m. L. Jucevičius, jau būdamas kunigu, išleido literatūrinį rinkinį „Linksmynė“, kur buvo ir kun. J. Korsako parengtos ištraukos iš Dantės „Pragaro“ XXV giesmės vertimas, pasirašytas inicialais „J. K.“

Išbuvęs porą metų Pabaiske, kun. J. Korsakas beveik kasmet keisdavo parapijas, kol galų gale vėl grįžo į Šalčininkų kraštą. Yra duomenų, jog 1866 m. buvo suimtas, išvežtas į Vilnių ir uždarytas vienuolyne, bet po pusmečio paleistas. Apsigyveno Grauziškėse (dabart. Baltarusijos respublikoje), po to persikėlė į Kaišiadorių r., Darsūniškio bažnytkaimį, kur 1871 m., eidamas 58-uosius, mirė nuo plaučių uždegimo. Ten ir palaidotas.

1842 m. kun. J. Korsakas išleido savo kūrinių rinkinį „Poezijos“, kuris net ir šiandien, praėjus daugiau kaip pusantro šimto metų, nenustojo savo grožio ir aktualumo. Rinkinyje yra dvi poemos ir dešimt pasakėčių. Pasakėčios – tai tikri šedevrai, niekada neprarandančios aktualumo, nesenstančios. Štai pasakėčioje „Tales“ pasakojama, kaip senovės graikų išminčius užsispokojo į žvaigždes ir pradėjo bėgioti, norėdamas į jas nuskristi, bet neapsižiūrėjęs įkrito į gilią duobę, iš kurios jį išgelbėjo tarnas ir pasakė:

„Mano pone, tau nepakenks žinoti: pirma, negu pradėsi skristi į žvaigždes, išmok vaikščioti...“

Ne mažiau aktuali ir mūsų dienoms pasakėčia „Vaikas ant kalno“, kur parodoma, kaip kartais išpuiksta ir ribotų gabumų žmogus, atsitiktinai palypėjęs karjeros lapteliais.

Šis rinkinys išleistas beveik trisdešimtmečio poeto. Sunku patikėti, kad lyra, taip dailiai suskambėjusi jauno poeto ir kunigo rankose, būtų visai nutilusi.

Kun. Vincas Miškinis

Kun. Vincas Miškinis kilęs iš Užpalių vls., Kaniūkų kaimo. Tėvai – pasiturintys ūkininkai – stengėsi sūnų išleisti į kunigus. Tasai troškimas buvo įgyvendintas.

Vilniuje baigęs dvasinę seminariją, 1924 m. buvo išventintas į kunigus, o tų pačių metų rugpjūčio 3 d. Užpalių bažnyčioje aukėjo pirmąsias šv. Mišias.

Teko dirbti ne vienoje parapijoje – Vasiūnuose, Liūkmenyse, Buivydžiuose, Melagėnuose. Lenkams okupavus Vilniaus kraštą, nuo Lietuvos buvo atskirti ir Linkmenys, kur tuomet klebonu dirbo kun. V. Miškinis. Pamaldas tekdavo laikyti atskirai lietuviams, atskirai lenkams, bet klebonas stengėsi su visais parapijiečiais sugyventi geru. Tačiau anapus demarkacinės linijos buvo vykdoma iš tiesų grubi lenkinimo politika, persekiojamas bet koks lietuviškumo pasireiškimas. Tai patvirtina kad ir toks faktas. Paringio, Palūšės, Daugėliščio, Tverėčiaus, Dūkštų ir kitų parapijų kunigai, taip pat ir „buvęs Linkmenų, dabar Buividų klebonas Vincas Miškinis bus traukiami tieson už pavardžių, rašant metrikus, lietuvinimą“.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą, kai Lietuvai buvo grąžintas Vilnius, o dalis Vilniaus krašto priklausė Sovietų Sąjungai, kun. V. Miškinis su broliu Antanu, pasivaikščiodami miške, ar perėjo sieną, ar tik priartėjo prie jos, buvo suimti ir uždaryti į kalėjimą. Kaltinami šnipinėjimu. Matyt, ten prisikentėjo, nes paskui, kai buvo pasikeista kaliniais ir kun. V. Miškinis grįžo į Lietuvą, kaip prisimena P. Sirvydytė, buvęs labai išbaiminęs ir su jos tėvais – Sirvydžiais – kalbėdavęsis tik „ant ausies“, vaikus išsiųsdavę iš gryčios. O šiems taip norėdavęsi ką nors nugirsti...

Ištrūkęs iš sovietinio kalėjimo, vieną vasarą gyveno pas kaimyną Juozapą Sirvydį Kaniūkuose ir rūpinosi kryžiaus pastatymu. Kaimo gale iškilo labai aukštas, gražus medinis kryžius. Intencija – „kad Dievas Kaniūkus laimintų...“ To kryžiaus nebėra – jį pokario metais sušaudė pro šalį važinėdami liaudies gynėjai. Žmonės kalbėjo, kad vienam jų, pačiam taikliausiam šauliui, atsitikusi nelaimė.

Kun. V. Miškinis buvo paėmęs pas save augintiniu brolio sūnų Bronių, leido į lietuvišką Švenčionių gimnaziją, tikėdamasis jį būsiant kunigu. Bet Bronius sakėsi neturįs pašaukimo. Jo dėdė kunigas, matyt, buvo tolerantiškas žmogus, neužsipuolė piršti giminaičiui savo idėjos. Jis tepasakęs:

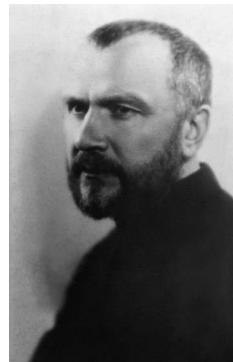
– Kaip nori... Aš tavęs nespaudžiu...

Mirė kun. V. Miškinis sulaukęs gražios senatvės, būdamas Melagėnų klebonu, apie 1973 metus. Palaidotas Melagėnuose.

Grižęs iš kalėjimo kun. V. Miškinis Aušros Vartuose

Kun. V. Miškinis išėjęs iš bolševikų kalėjimo. 1939 m.(?)

Kun. Algimantas Petkūnas

Tai kol kas jauniausias iš Užpalių parapijos kilęs kunigas.

Jis gimė 1959 m. vasario 12 d. Užpalių miestelyje. Iš mažens buvo pamaldus, gražiai patarnaudavo šv. Mišių metu. Dėl to, mokantis Užpalių vidurinėje mokykloje, teko išgirsti ir nepelnytų mokyklos vadovų priekaištų. Todėl baigęs 8 klases, norėdamas pakeisti aplinką, persikėlė mokytis į Vėluoną – čia gavo vidurinio mokslo baigimo pažymėjimą.

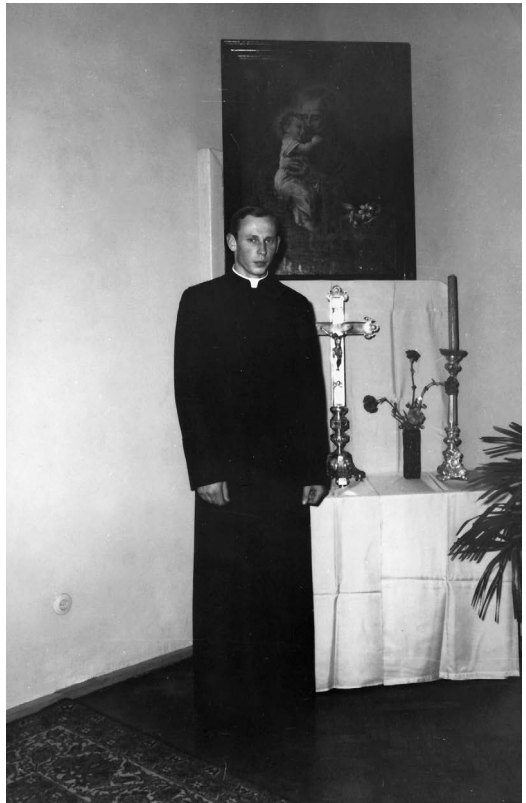
Aštuoniolikmetis vaikinys buvo pašauktas į sovietinę armiją, kur atitarnavo dvejus metus. Grįžęs Panevėžyje lankė vairuotojų kursus, po to kurį laiką buvo įsidarbinęs ligoninėje vairuotoju.

Tačiau iš vaikystės atsineštos svajonės – būti kunigu – neatsisakė. Visuose gyvenimo žingsniuose, abejojant ir sunkiomis valandėlėmis tarsi geroji dvasia jį lydėjo Užpalių parapijos klebono kun. Juozapo Šumskio rūpinimasis ir globa. Ne veltui kun. Algimantas kleboną mokykliniais metais ir vėliau vadino malonybiniu Tėvelio vardu. Jo patiriamas ir drąsimas, A. Petkūnas 1982 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją ir 1987 m. Kauno katedroje gavo kunigo šventimus. Primicija vyko Užpalių bažnyčioje Švč. Trejybės atleidų metu. Ir vėliau ne kartą kun. A. Petkūnas čia aukojo šv. Mišias, kreipėsi į parapijiečius gražiais, turiningais pamokslais.

Po šventimų buvo paskirtas į Pasvalį vikaru, vėliau vikaravo Panevėžyje, buvo Alantos parapijos klebonu, o pastaruoju metu jis darbuojasi Krinčino parapijoje.

Kun. Pranas Šulskis

Kun. P. Šulskio giminė – Mėniskas. Ten jis 1918 m. išvydo pasaulį. Tėvas kilęs iš Užpalių vls. Armališkių kaimo. Po Pirmojo pasaulinio karo grįžo į tėviškę, bet netrukus persikėlė į gretimą Čyžiškių kaimą, susirentė trobelę ir ten gyveno iki mirties. Augo būsimasis kunigas neturtingoje, bet gausioje šeimoje: be jo, vyriausiojo, dar buvo dešimt broliukų ir sesučių. Pradžios mokyklą lankė Bikūnų kaime, vėliau mokėsi Užpalių vidurinėje keturių klasių mokykloje, kurią 1934 m. baigė. Vikarui kun. A. Survilai patarus, jaunuolis išvyko į Marijampolę ir buvo priimtas į Marijonų vienuolyno noviciatą. Tęsė mokslą Marijonų gimnazijoje, kurią baigė 1939 m. Tais pačiais metais įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1943 m. pavasarį vysk. V. Brizgys suteikė kunigystės šventimus. 1944 m. paskirtas į Marijampolę mokyti gimnazijų ir kitų mokyklų mokinius religinių tiesų. Bet tas darbas truko

*Kun. Algimantas
Petkūnas*

tik porą metų. 1946 m. vasarą, važiuojant sunkvežimiu iš Kauno į Marijampolę, iš pakeliui pavyto sunkvežimio iššoko du rusų kareiviai ir vienas jų automatu ėmė šaudyti į sunkvežimį, kurio kėbule sėdėjo kun. P. Šulskis ir dar keletas žmonių. Vienas keleivis žuvo, o kunigas buvo sunkiai sužeistas. To pasekmė – kojų paralyžius. Kun. P. Šulskiui lemta visą gyvenimą būti pririštam prie lovos.

Po pusmetį trukusio gydymo Kauno ligoninėje kunigas buvo parvežtas į Marijampolę, vienuolyną, bet netrukus tarybų valdžia konfiskavo vienuolyno pastatą ir visus jo gyventojus, nepaisydama, sveiki jie ar ligoniai, išvarė.

Kun. P. Šulskis – I grupės invalidas, negalėjo nei vaikščioti, nei laisvai sėdėti. Tačiau be darbo būti jaunas žmogus nemokėjo. Užsiėmė vertimais. Iš vokiečių kalbos išvertė keletą knygų: Willamo „Jėzaus gyvenimas“, „Jėzaus Motinos Marijos gyvenimas“, Holzner'io „Paulius“, Hiuhnermanno „Liepsnojanti ugnis“. Paskui ėmė taisyti ar daryti naujus rožančius, „knebinėti“ laikrodžius. Gaudavo tiek darbo, kad nespėdavo visko atlikti.

Nuo 1947 m. pradžios kun. Šulskiu rūpinosi arba ir tebesirūpina slaugytojos Onutė Vasiliauskaitė, Jadvyga Tarutytė, Teresė Kojutytė, Janutė Milkauskaitė.

Kun. kanauninkas **Motiejus Velutis**

Motiejus Velutis, senosios kunigų kartos atstovas, gimė Užpalių miestelyje 1873 m. gegužės 10 d. Kunigystės šventimus gavo 1898 m. gegužės 30 d. Ilgus metus buvo Sedos parapijos klebonu, visoje Žemaitijoje garsėjo kaip puikus pamokslininkas. Mirė 1967 m., sulaukęs gražios senatvės.

Jo kunigystė ir visas gyvenimas buvo puikus pavyzdys ir brolio Antano sūnui Jonui, taip pat tapusiam kunigu. Daug ko pasimokyti iš kanauninko Motiejaus Velučio vos pradedantis kunigas Jonas galėjo ir būdamas keletą metų vikaru Sedos parapijoje, kur klebonu dirbo jo dėdė.

Kun. **Jonas Velutis**

Jonas Velutis gimė 1908 m. spalio 17 d. Užpalių miestelyje. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, su šeima buvo pasitraukęs į Baltarusiją, kur buvo ir daugiau lietuvių. Karui baigiantis, grįžo į Lietuvą. Mokėsi būsimasis kunigas Jonas Užpaliuose, po to Utenos gimnazijoje. 1927 m. pradėjo mokytis Telšių kunigų seminarijoje. Vyskupas Justinas Staugaitis suteikė kunigo šventimus 1932 m. birželio 12 d. Telšiuose. Paskirtas Sedos parapijos vikaru. Darbavosi drauge su tenykščiu klebonu – tėvo broliu kun. kanauninku Motiejumi Velučiu. Po to studijavo Šv. Grigaliaus universitete Romoje. Grįžęs dirbo Tauragės gimnazijoje.

Nenorėdamas susidurti su bolševikine tikrove, Antrojo pasaulinio karo metu pasitraukė iš Lietuvos. Dirbo Miuncheno lietuvių gimnazijoje. 1951 m. atvyko į JAV ir dvidešimt metų buvo Šv. Kristinos parapijos Čikagoje vikaru. Sulaukęs pensinio amžiaus, darbavosi Šv. Petro ir Povilo parapijoje. Tai lietuvių parapija, 1989 m. paminėjusi savo deimantinį jubiliejų. Čia kun. J. Velutis 1982 m. atšventė savo kunigystės auksinį jubiliejų.

„Mano tėvų – Antano Velučio (mirė 1944 m.) ir Barbaros Tarulytės (mirė 1945 m.) krikščioniškas pasiaukojimas buvo man įkvėpimu...“

Taipgi prisimenu savo dėdės kanauninko Motiejaus Velučio (mirė 1967 m.), Žemaitijos pamokslininko, palikusį gražų gyvenimo pavyzdį“, – rašo kun. Jonas Velutis savo knygoje „Kristaus mokslo šviesa“.

Tai sekmadienių Evangelijas aiškinančių trumpų pamokslų rinkinys. Šią knygą kun. J. Velutis skiria savo tėvų atminimui.

Į kunigus buvo išėjęs ir **Antanas Vaškelis** iš Bajorų k., gabaus medžio darbų žinovo, Užpalių bažnyčios altorių meistro Felikso Vaškelių sūnus. Jo motina – energinga moteris, aktyvi visuomenininkė, Užpalių katalikių moterų draugijos pirmininkė. Ji labai norėjo turėti sūnų kunigą, tad visaip stengėsi jį įkalbėti pasirinkti kunigystę. Net Utenoje buvo nusisamdžiusi butą, kur apgyvendino ir kitus kaimiečius bei moksleivius, kad tik galėtų padėti sūnui siekti mokslo. Baigęs Užpaliuose pradžios mokyklą, vokiečių okupacijos metais buvo leidžiamas į Utenos gimnaziją. Baigęs 4 gimnazijos klases, motinos prikalbėtas ir netgi spaudžiamas, įstojo į dvasinę seminariją, ją baigė ir gavo kunigo šventimus. Užpaliečiai, jį artimiau pažinoję, stebėjosi tokiu sprendimu, nes vaikas buvo tylus, užsidaręs, nedrąsus, mėgo vienatvę, nebuvo Dievo apdovanotas pašaukimu, todėl kunigystėje gyvenimo prasmės ir nesurado. Kaip jį pažinoję žmonės prisimena, jis neturėjęs kunigui reikalingų savybių. Mišias atlaikydavęs skubotai, pamokslą sunkiai sakydavęs, neturėjęs balso. Nepritapo jis ir tarp kunigų. Po pamaldų atleidų metu tuoj pat skubėdavo išvažiuoti. Dirbęs Dabūžių parapijoje, kartais apsilankydavęs ir Užpalių bažnyčioje. Nepateisinęs motinos vilčių, jis jau sovietmečiu nusivilko sutaną (apie 1947–1948 m.).

Buvo Užpalių krašte ir daugiau jaunuolių, mėginusių susieti savo gyvenimą su kunigyste.

Kaip prisimena vyresniosios kartos užpalėnai (A. Adomaitis (gim. 1927 m.), dar tarpukario laikais Užpalių bažnyčioje lankydavęsis klierikas Būga, patarnaudavęs šv. Mišių metu, tačiau, kaip vėliau paaiškėjo, kunigu netapęs.

Iš Abrōmiškio k. kilęs Svilas, būdamas klieriku, taip pat lankydavosi Užpalių bažnyčioje, patarnaudavo kleb. A. Paurio aukojamoms šv. Mišioms, tačiau kunigu taip pat nebuvo išventintas. Pasitraukęs iš kunigų seminarijos, dirbo Utenoje chemijos mokytoju.

Kun. Antanas Vaškelis iš Bajorų k. su barstytojomis. 1946 m.

Vysk. Jonas Boruta

Šalia įžymių užpalėnų Užpalių žemėje liko išpaustos ir dabartinio vyskupo Jono Borutos pėdos. Jis gimė 1944 m. Kaune, o vaikystę praleido Užpaliuose: čia 1948–1957 m. gyveno su savo mama ir broliukais. Vyskupas pasakoja:

„Mano tėvas buvo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojas, mama mokėsi Kauno medicinos institute. Tėvelis buvo suimtas už rezistencinę veiklą.

Tada 1948 m. motina su trim mažais vaikais pabėgo į Užpalius ir įsidarbino dantų gydytoja.“

Čia prabėgo būsimo vysk. Jono Borutos vaikystė. *Vyskupas Jonas Boruta*

Tuometinis zakristijonas Bronius Žilys prisimindavo, kad mažasis Jonukas kiekvieną rytą, eidamas į mokyklą, slapčiomis užbėgdavo ir į bažnyčią, labai susikaupęs pasimelsdavo prie Marijos altoriaus. Maloniai su Borutienės šeima bendraudavo tuo metu vikaru dirbęs kun. Bronislavas Strazdas. Kai 1957 m. iš lagerio grįžo tėvas, šeima persikėlė į Pajiesį, kur buvo tėvo brolio rašytojo Kazio Borutos namai. Vid. mokyklą vaikai baigė Kaune. J. Boruta bandė stoti į kunigų seminariją, net nepriėmė – trukdė „sutepta“ biografija. Mokslą tęsė Vilniaus universitete, Fizikos fakultete. Iš antro kurso buvo paimtas į sovietinę armiją, tarnavo Ukrainoje ir Sibire.

Kunigų seminariją teko baigti pogrindyje. Dirbo kaip Jėzaus draugijos provincijolas Lietuvoje ir Latvijoje. 1997 m. birželio 21 d. Vilniaus Arkikatedroje kun. Jonas Boruta buvo konsekruotas vyskupu.

Paskutiniaisiais metais darbuojasi Žemaičių vyskupijoje.

Užpalių dvaro sodybos ir miestelio sakralinių pastatų bei parapijos trobesių architektūra

Marija Rupeikienė

KTU Architektūros ir statybos institutas

Esminiai žodžiai: dvaro sodyba, bažnyčia, cerkvė, sinagoga, parapijos trobesiai.

Šio straipsnio *tikslas ir uždaviniai* – ištirti Užpalių miestelio svarbiausių kultūros paveldo objektų architektūrą. Remiantis istoriniais duomenimis ir archyviniais šaltiniais, ikonografinė medžiaga bei lauko tyrimais, atlikti objektų formų analizę bei atskleisti savitus bruožus; nustatyti išnykusių pastatų stovėjimo vietas ir iš istorinių nuotraukų ar projektų atkurti jų architektūrą.

Tyrimų metodai – istorinis-ikonografinis, aprašomasis-analitinis, lyginamasis, rekonstrukcinis. *Papildomi specifiniai tyrimo metodai* – pastatų dokumentavimas ir fotofiksacija.

Svarbiausi Užpalių kultūros paveldo objektai yra sakraliniai pastatai (esančys ir išnykę: buvusi medinė bažnyčia, dabartinės bažnyčios statinių kompleksas, cerkvė ir išnykusi sinagoga), parapijos trobesiai ir dvaro sodybos statiniai (1 pav.). Šių kultūros paveldo objektų architektūra kompleksiskai netyrinėta. Šiuo metu kultūros vertybės statusą turi tik dvaro sodybos pastatai; varpinė vietinės reikšmės architektūros paminklo statusą turėjo sovietmečiu. Dvaro sodybos pastatai ir varpinė aprašyti „Rytų Lietuvos kultūros paminklų enciklopedijoje“.¹ 1977 m. Lietuvos statybos ir architektūros mokslinio tyrimo institutas rengė ekspediciją į Užpalius, kurios metu dvaro sodybos pastatai ir varpinė buvo apmatuoti.² Bažnyčia ir cerkvė minimos „Lietuvos architektūros istorijos“ III tome.³ Užpalių istorinę urbanistinę raidą tyrinėjo Algimantas Miškinis ir pasiūlė šiam miesteliui suteikti savivaldybių reikšmės kultūros vertybės statusą.⁴

Renkant medžiagą straipsniui, peržiūrėtos minėtos publikacijos bei ekspedicijos medžiaga (dalis brėžinių, kiek pakoreguotų, pateikta straipsnyje) ir ieškota nepublikuotų archyvinių dokumentų Vilniaus bei Kauno archyvuose. Straipsnyje dominuoja pastatų architektūros aprašymai, o istorinės žinios (vengiant kompiliacijos ir kartojimosi) pateiktos tik fragmentiškai. Siekta pateikti daugiau nepublikuotos istorinės medžiagos, susietos su pirminiais archyviniais šaltiniais. Surinkta archyvinė medžiaga teikia tikslesnius duomenis apie tiriamųjų objektų statybos raidą ir papildo pastatų architektūros tyrimus.

Literatūroje yra teiginių, kad Užpaliuose (ant Šeiminiškių piliakalnio)

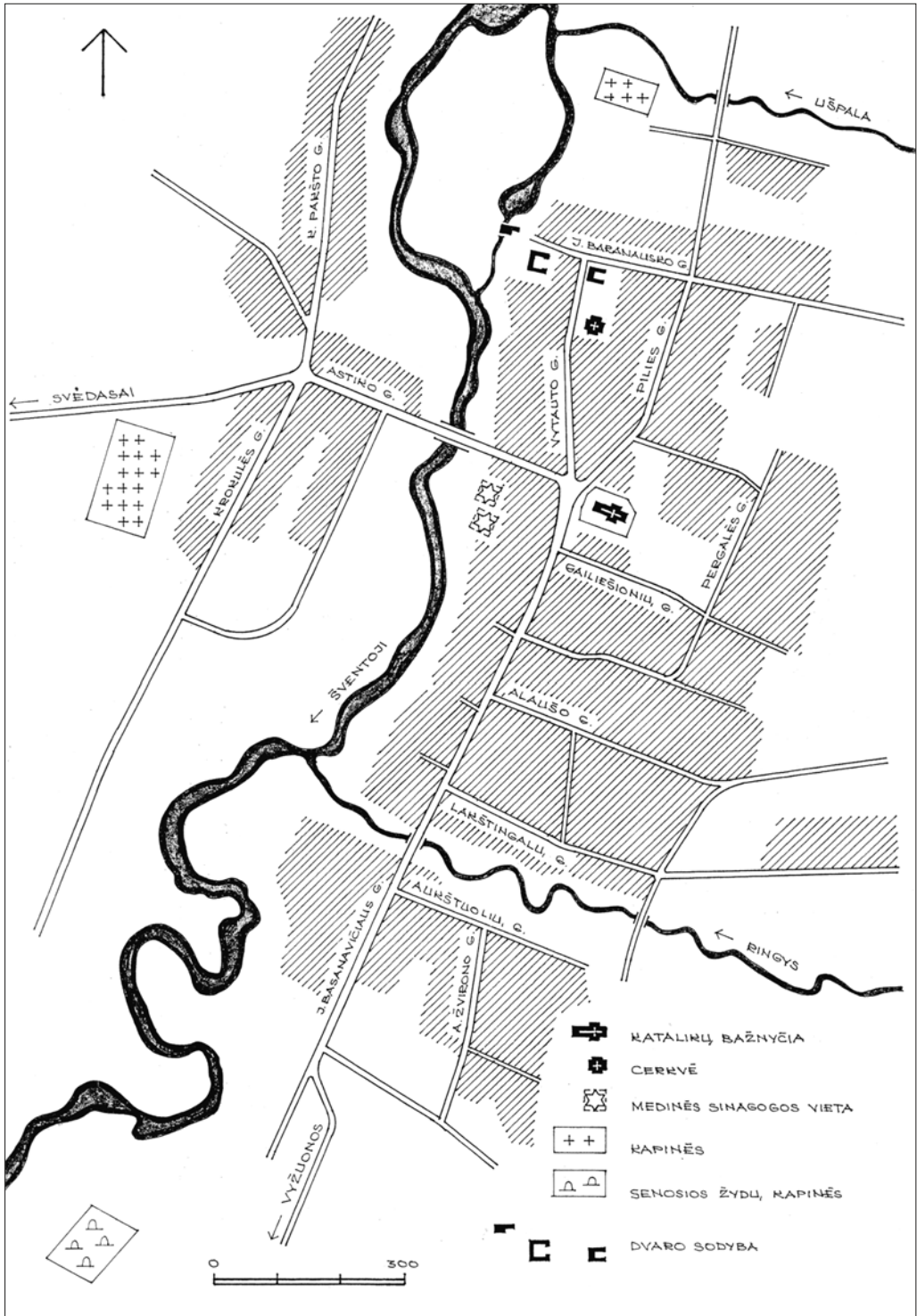
Straipsnis, leidyklai įteiktas 2011 11 10, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2013 06 27, pirmą kartą paskelbtas 2014 04 24 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, Vilnius, 1994, t. 2, p. 193–196.

² Brėžiniai saugomi KTU Architektūros ir statybos instituto Architektūros istorijos ir paveldo tyrimų sektoriaus archyve.

³ *Lietuvos architektūros istorija*, Vilnius, 2000, t. 3, p. 263, 320.

⁴ Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2005, t. 2, p. 582–605.

1 pav. Užpalių miestelio plano schema.
2010 m. Sudarė A. Rupeika

stovėjo pilis.⁵ Užpaliai minimi nuo XIV a., o kaip miestelis – nuo XVI a. pirmosios pusės: jie įrašyti 1529–1567 m. neprivilegijuotų LDK miestų sąrašė.⁶ LDK laikais Užpaliai buvo karališkasis dvaras, nuo XIV a. pab. jį valdė vietininkas Kristinas Astikas ir kiti šios giminės atstovai, o vėliau (valdytojai dažnai keitėsi) – Radvilos, Sapiegos, Mykolas Oginskis.⁷ 1796 m. lapkričio 27 d. caro įsaku Užpaliai atiduoti Juozapui Poniatovskiui, kuris valdą pardavė Pranciškui Sapiegai. Po 1831 m. sukilimo (1832 m.) Užpaliai konfiskuoti iš Eustachijaus Sapiegos ir buvo išdo žinioje.⁸

Dvaro sodyba ir sakraliniai pastatai susieti aiškiais urbanistiniais ryšiais. Katalikų bažnyčia stovi centrinėje miestelio dalyje, pagrindinės, J. Basanavičiaus, gatvės pradžioje. Nuo čia šiaurės ir vakarų kryptimis nutiestos Vytauto, Pilies ir Astiko gatvės veda prie stačiatikių cerkvės iš dvaro sodybos (Vytauto gatvė) bei prie katalikų kapinių (Pilies ir Astiko gatvės). Dveji žydų maldos namai stovėjo kvartale tarp J. Basanavičiaus ir Astiko gatvių, kairiajame Šventosios krante. J. Basanavičiaus gatvė tęsiasi iki pietinės Užpalių miestelio ribos. Tarp kelio ir upės, miškelyje buvo įkurtos žydų kapinės.

Užpalių dvaro sodyba

Dvaras buvo aprašytas jau 1663 m. Užpalių seniūnijos inventoriuje, kuriame minima daugiau nei dvidešimt statinių.⁹ Atvažiuojant iš miestelio, kairėje pusėje stovėjo didelis rūmas su dviem seklyčiomis ir šoninėmis kamaromis; viduje minimos krosnys ir suolai. Perėjus per kiemą – kitas administracijos rūmas, kuriame taip pat buvo dvi seklyčios su šoninėmis kamaromis, o prie vienos – alkierius ir kambarėlis šalia priemenės. Namo gale minima virtuvė, o prie jos – patalpa daržovėms laikyti. Šalia administracijos rūmo – trys *povalušai*, dengti malksnomis, ir iš molio plūktas apgriuves namas. Prie namo buvo vartai, o šalia jų – sugriuvęs pastatas ir rūsys, sumūrytas iš akmenų; virš rūsio įrengtas sandėlis. Už rūsio pastatyta pirtis su prieangiu ir seklytėlė, o toliau – šunidė, aptverta aštriakuoliais; joje buvo seklyčia ir priemenė su virtuve, o šalia – arklidė. Prie Šventosios upės stovėjo spirito varykla (*bravoras*) su patalpomis midui bei actui gaminti. Artėjant link palivarko, prie naujų didelių skiedromis dengtų vartų pastatytos arklidės ir daržinė šienui. Prie Šventosios upės įkurtas palivarkas, kuriame stovėjo dvi naujos, perstatytos daržinės, skirtos javams sukrauti, o kairėje pusėje – tvartai. Prie upės stovėjo du seni svirnai ir kluonas, o priešais vartus – kepykla ir sūrinė su pienine.¹⁰

Dvaro sodyboje nauji pastatai pradami statyti XIX a. pradžioje, valdant P. Sapiegai; tuo metu senieji trobesiai buvo nugyventi, sugriauti ar netinkami naudoti.¹¹ 1804 m., kuomet žaibas sudegino medinius rūmus, buvo pastatytos plytų ir kalkių degimo krosnys, pastatyti spirito varykla ir kluonas; 1809 m. pradėti mūryti dvaro rūmai, t. y. administratoriaus (valdytojo) namas.¹² Dvaro savininkai Užpaliuose negyveno, todėl pagrindinis, administratoriui skirtas pa-

⁵ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Bostonas, 1965, t. 2, p. 110; Batūra R. Užpalių pilis, *Kraštotyra*, Vilnius, 1966, p. 64–66.

⁶ Miškinis A. *Ten pat*, p. 582.

⁷ Kviklys B. *Ten pat*, p. 110–111; Miškinis A. *Ten pat*, p. 585.

⁸ Baliulis A. Užpalių buv. dvaro pastatų ansamblis, *KTU ASIA*, b. 17, p. 19.

⁹ Baliulis A. Užpaliai iki XIX a. vidurio, *Voruta*, 1997, gruodžio 1–5, Nr. 45 (327).

¹⁰ *Ten pat*.

¹¹ *Ten pat*, 1997, gruodžio 6–12, Nr. 44; Baliulis A. Užpalių buv. dvaro pastatų ansamblis, *KTU ASIA*, b. 17, p. 19.

¹² Miškinis A. *Ten pat*, p. 586–587.

statas buvo vadinamas ne rūmais, o gyvenamuoju namu. 1809 m. inventoriuje minima, kad *namas* dengtas čerpėmis

Administratoriaus namas iš šiaurės pusės. 2010 m. Nuotraukos – str. autorės

(čerpės ir plytos buvo gaminamos vietoje) ir yra su dviem kaminais, virš kurių kyla apskardinti stogeliai. Pastato galai užbaigti skydais, kuriuose yra po du langus; sienas puošia piliastrai, karnizai ir kitos mūro detalės. 1809 m. liepos mėnesį, baigus darbus, sumokėta mūrininkams, staliams (už stogo įrengimą, 21 lango su langinėmis ir durų pagaminimą bei grindų sudėjimą), šaltkalviui ir stikliui, taip pat – už krosnies pastatymą. Statyboms prižiūrėti buvo pasamdytas Budkevičius (architektas nenurodytas).¹³ 1809 m. Pinsko pavieto matininkas Jonas Klimaševskis sudarė detalų Užpalių miestelio, kartu su dvaro sodyba, planą.¹⁴ Jame matyti, kad dvaro sodybos pastatai išsidėstę šiaurinėje miestelio dalyje, arčiau upės. Tuo metu administratoriaus (valdytojo) namas buvo nedidelis, vieno korpuso, stačiakampio plano; patalpos išdėstytos dviem eilėmis, pereinamos. Tik vėliau (iki 1932 m.) prie namo kiemo fasado, statmenai pagrindiniam korpusui pristatyti flygeliai. Antrasis, iki šių dienų išlikęs dvaro sodybos pastatas 1809 m. inventoriuje vadinamas trijų korpusų *tvartu*, kurio flygelių galuose įrengti butai. Statytas kartu su pirmuoju pastatu, iš lauko akmenų, su plytų tarpais; yra su bokšteliais, dekoruotas piliastrais, karnizais. 1809 m. inventoriuje minimas ir *malūnas*, statytas iš tašytų sienojų, dengtas šiaudų stogu, bei kiti statiniai: iš akmenų mūryta *spirito varykla* (statyta 1804 m.), *klojimas*, *medinis tvartas*, *senas namas*, *kalkių* ir *plytų* bei *čerpių degimo krosnys*.

1833 m. sudarytame dvaro inventoriuje¹⁵ surašyta daugiau nei 10 statinių, minimi tvenkinys, sodas. *Nr. 1 – valdytojo namas*, vienaukštis, mūrinis, dengtas malksnomis; jo išorė ir vidus tinkuoti. Pastatas jau „U“ raidės plano formos (inventoriuje jis apibūdintas kaip rusiškos „P“ raidės formos), su rūsio po pagrindine dalimi. Pagrindinis fasadas yra 12 sieksnių ir 0,5 aršino, o šoniniai – po

¹³Baliulis A. *Ten pat*, p. 18–19.

¹⁴LVIA, f. 525, ap. 8, b. 171, l. 1.

¹⁵LVIA, f. 525, ap. 8, b. 172, l. 10–15.

15 sieksnių ir 2 aršinus ilgio; abu namo galai – 3 sieksnių ir 0,5 aršino pločio. Pastatas turėjo šešias lauko duris (dvejos, dažytos baltais aliejiniais dažais, vedė į pagrindinį fasadą). Minimi šeši švarūs įvairaus dydžio kambariai, trys tarnų kambariai, du sandėliukai, dvi mažos tamsios kamarėlės, virtuvė su anglišku židiniu ir krosnimi, penkios priemenės (šalia dviejų, esančių prie pagrindinio fasado, įrengtos virtuvėlės su paprastais židiniiais); kairėje vienos priemenės pusėje įrengti laiptai ir durys, vedančios į pastogę, kurioje buvo įrengtas sandėlis. Name buvo 15 vienverių ir 5 dvivėrės baltai dažytos durys ir 33 langai (iš jų 6 apšvietė pastogę); prie 25 langų buvo pritvirtintos langinės, o 12 švariųjų kambarių langų turėjo antruosius, žieminius, rėmus. Name stovėjo septynios krosnys: trys buvo baltų koklių, puoštos karnizais, o keturios – sumūrytos iš neglazūruotų koklių; tarnų kambaryje stovėjo duonkepė. Kambarių ir prieangių grindys bei lubos sukaltos iš lentų, tvirtos. Virš namo stogo kilo keturi kaminai. 1833 m. iš kiemo pusės pristatytas lentų koridorius (su trejomis durimis), dengtas malksnomis. Nr. 2 – *palivarko pastatas* stovėjo priešais valdytojo namą. Rašoma, kad jis pastatytas 1819 m. (nors pastatas jau minėtas ir 1809 m. inventoriuje) iš lauko akmenų, dengtas malksnomis ir yra panašus į valdytojo namą. Pastato užpakalinė siena 20 sieksnių ir 2 aršinių, šoninės – 20 sieksnių, o abiejų galų plotis – po 3 sieksnius; galuose įrengti vienodo suplanavimo butai (kairiajame ekonomui, o dešiniajame – samdiniams). Statinio galus jungė medinių vytelių tvora, pastatyta ant akmens pamatų, uždaranči diendaržį (gyvulių kiemą). Iš kiemo buvo patenkama į 6 įvairaus dydžio tvartus, skirtus smulkiems ir stambiems gyvuliams, minimos arklidė ir kariatinė (ratinė); patalpoms vėdinti arklidėje ir tvartuose prakirsti maži langeliai. Rašoma, kad statiniai pakankamai tvirti, tik arklidės lubų lentos supuvę, todėl reikia remontuoti stogą. Nr. 3 – *ledainė*, statyta 1814 m. Ji stovėjo kairėje pusėje nuo palivarko pastato, buvo mūrinė, 5 sieksnių ir 2,5 aršino ilgio, 5 sieksnių ir 1 aršino pločio, dengta malksnomis. Apatinė ledainės dalis greičiausiai buvo sumūryta iš lauko akmenų, o viršutinė – plytų, nes minima, kad pastatą sudaro dvi dalys ir tinkuota yra tik viršutinė dalis. Apatiniame aukšte yra dvejos durys su užraktais; abipus koridoriaus, prie akmens sienų, įrengtos vietos ledui laikyti. Viršutiniame aukšte įrengta salė arba pavėsinė; durys, vedančios į salę, dažytos aliejiniais dažais. Nr. 4 – *šulinys*, mūrinis, dengtas malksnų stogeliu, stovėjo šalia ledainės, dešinėje jos pusėje. Nr. 5 – *tvenkinys*, skirtas žuvims veisti, 59 × 12 sieksnių dydžio, iškastas po kalnu, ant kurio stovi ledainė. Nr. 6 – šalia tvenkinio, prie upės 1804 m. pastatyta *spirito varykla*, 10 × 6 sieksnių dydžio, dengta šiaudais; minimas ir butas degtindariui. Rašoma, kad pastatą jau reikia remontuoti. Nr. 7 – netoli spirito varyklos – *diendaržis*, statytas 1831 m., 16 sieksnių ir 1 aršino × 12 sieksnių ir 2 aršinių dydžio, iš trijų pusių aptvertas tvoromis. Trobesio pamatai ir viena siena – akmens mūro, stogas dengtas šiaudais. Nr. 8 – *svirnas*, labai senas, medinis, surestas priešais diendaržį ir stovi vienoje linijoje su administratoriaus namu. Trobesys 5 skyrių, su aruodais viduje, 10 × 5 sieksnių dydžio, dengtas šiaudais. Svirną ir administratoriaus namą skiria akmens mūro tinkuota tvora, dengta dvipusiu (dvišlaičiu) mediniu stogu. Nr. 9 – *vaisių sodas*, 6 000 kvad. sieksnių, apsodintas įvairiais miško medžiais. Iš vienos pusės sodas aptvertas mūro tvora, o iš 3 pusių – medine. Sode stovi mūrinė tinkuota dviaukštė *pavėsinė* su mediniais vidaus laiptais. Taip pat yra šiltnamis su 9 langais,

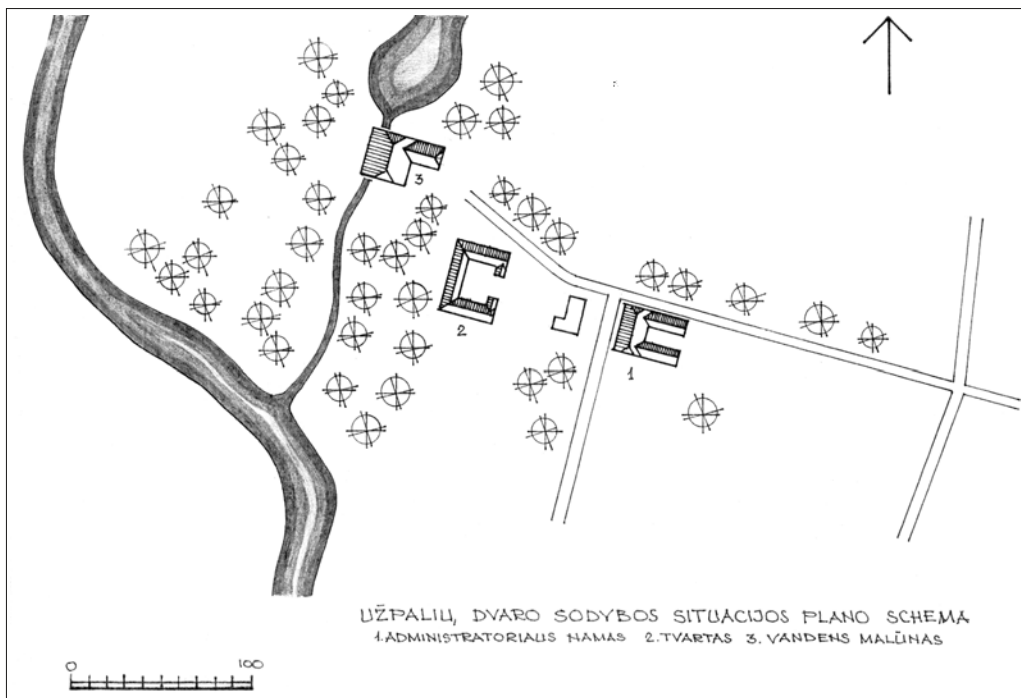
apynynas; po namo langais įrengtas gėlynas. Nr. 10 – 1806 m. grūdams laikyti iš lauko akmens sumūrytas *klojimas*, dengtas šiaudais; viduje yra 9 aruodai. Trobesys 30 × 9 sieksnių dydžio, su mūro stulpais, laikančiais stogo konstrukciją. Nr. 11 – 1811 m. pastatytas antrasis kiek mažesnis (25 × 8 sieksnių) *klojimas*, su priestatu grūdams vėtyti. Nr. 12 – *sandėlis* šiaudams ir šienui laikyti, medinis, su 22 mūro stulpais, 18,5 × 8,25 sieksnių. Netoli klojimo sukaltos laikinos, dengtos šiaudais *stoginės*, kuriose laikomos medžiagos, skirtos malūno statybai. Netoli miestelio, prie kelio, vedančio į Mažeikiškių palivarką, pastatyta krosnis, kurioje degė plytas. Tarp Užpalių dvaro ir Šeiminiškių kaimo stovi sandėlis durpėms laikyti. Jis senas, 8 × 2,5 sieksnių, karkasinės konstrukcijos – su mediniais stulpais ir pinučių sienomis, dengtas šiaudais. 1832 m., konfiskuojant iš E. Sapiegos dvaro sodybą, malūno jau nebuvo. Senojo statinio vietoje naujas *malūnas*, pastatytas 1836 m. (šiaurės fasado sienoje įmūrytas akmuo su data). 1846 m. nurodyta, kad malūnas (apie 9,3 × 9,3 sieksnių) sumūrytas iš akmenų, o dalis – plytų; prie jo glaudžiasi flygelis (7,5 × 5 sieksnių), kuriame įrengtas malūnininko butas.¹⁶

1847 m. inventoriuje¹⁷ aprašyta 10 dvaro sodybos statinių; jie yra įkainoti. Nr. 1 – pagrindinis pastatas, vadinamas *ekonomo namu*, 12 × 7 sieksnių dydžio, su dviem flygeliais. Jis sumūrytas iš plytų ir lauko akmenų, dengtas malksnomis ir įvertintas 700 rublių. Rašoma, kad name yra 11 kambarių, rūšys, sandėliukas, virtuvė, 4 priemenės. Dvigubų langų yra 36, dvivėrės durys 8, o vienvėrių – 19; minimos 8 krosnys ir angliškas židinytis bei ketaus krosnelė virtuvėje. Nr. 2 – *diendaržis*, kvadrato formos (apie 20,6 × 21,6 sieksnių), sumūrytas iš lauko riedulių, dengtas malksnomis; įvertintas 450 rublių. Pastate yra 5 kambariai ekonomui ir tarnautojams, sandėlis, arklidė ir 6 gyvulių tvartai. Kambariai turi 7 dvigubus langus, stovi dvi plytų krosnys; minimos dvi durys su vidaus užraktais ir keturios be užraktų. Arklidėse ir tvartuose – 4 dvivėriai vartai. Nr. 3 – *diendaržis* (apie 16,3 × 12,6 sieksnių), dengtas šiaudų stogu, įvertintas 150 rublių. Viena jo dalis sumūryta iš lauko riedulių, o kitos trys suręstos iš pušinių rąstų ant akmens mūro cokolio. Trobesyje įrengti 6 tvartai su dvivėriais vartais. Nr. 4 – *ledainė* 5,5 × 5,5 sieksnių, sumūryta iš lauko riedulių, dengta malksnomis, įvertinta 50 rublių. Ji su dvejomis durimis ir 8 langeliais; viduje sudėtos staliaus darbo grindys. Nr. 5 – *kluonas*, 25 × 5 sieksnių, su dviem džiovyklomis ir su priestatu (5 × 5 sieksnių), skirtu grūdams vėtyti; įvertintas 150 rublių. Trobesys suręstas iš tašytų pušinių rąstų, su akmens mūro pamatais ir dengtas šiaudų stogu; jame yra 3 dvivėriai vartai ir 9 durys (vienos jų – su vidiniais užraktais). Nr. 6 – *daržinė javams* (jauja), 30 × 9 sieksnių, sumūryta iš lauko riedulių, dengta šiaudų stogu, įvertinta 400 rublių, su 5 dvivėriais vartais. Nr. 7 – *daržinė šienui* laikyti, 18 × 8 sieksnių, suręsta iš pušinių tašytų sienojų, ant akmens mūro pamatų, dengta šiaudų stogu, įvertinta 80 rublių; joje įrengti dveji dvivėriai vartai. Nr. 8 – *klėtis*, 9 × 5 sieksnių, suręsta iš tašytų pušinių rąstų, dengta šiaudų stogu, su 6 durimis; įvertinta 15 rublių. Nr. 9 – *pavėsinė* sode, dviaukštė, suręsta iš plytų, dengta aštuonkampiu malksnų stogu, įvertinta 10 rublių. Nr. 10 – *daržinė* prie malūno, su akmens mūro pamatais ir pušinių lentų sienomis, dengta šiaudais; įvertinta 100 rublių. *Malūnas*, kuriame

¹⁶Baliulis A. *Ten pat*, p. 15, 16.

¹⁷LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908.

¹⁸Baliulis A. *Ten pat*, p. 15.

buvo 3 girkos ir vėlykla, įkainotas 3 000 rublių; iš Valstybės turtų rūmų ji nuomodavo įvairūs asmenys. 1851 m.

potvynis pastatą apgriovė ir sugadino įrengimus; paskaičiuota, kad malūno atstatymas kainuos 9 500 rublių.¹⁸ 1875 m. malūną įsigijo buvęs kanceliarijos tarnautojas Michailas Lebedevas ir po metų jį pardavė Ukmergės miestiečiui Anuprui Kosarskiui, kuris 1877 m. pastatą atstatė. A. Kosarskio nurodymu, malūno atstatymas, kartu su užtvanka, kanalo sutvarkymu ir mechanizmais, kainavo daugiau nei 20 000 rublių. 1929 m. malūną įsigijo Steponas Pranckevičius ir valdė jį iki Antrojo pasaulinio karo; jis pastatė betonines užtvankos atramas.¹⁹ Dabar pastatas nenaudojamas, nugyventas.

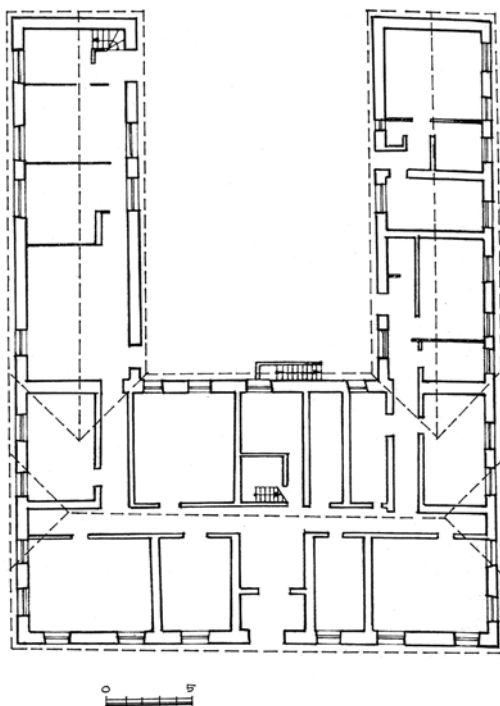
Užpalių dvaro sodyba įkurta miestelio šiaurinėje dalyje, kairiajame Šventosios krante. Iki šių dienų išliko administratoriaus namas, tvartas ir vandens malūnas (2 pav.).

Administratoriaus namas stovi rytinėje sodybos dalyje, prie gatvės, pagrindiniu fasadu atgręžtas į vakarus. Nuo 1870 m. administratoriaus name gyveno Užpalių stačiatikių cerkvės dvasiškiei. 1914–1918 m. juo naudojosi vokiečių kariuomenės daliniai. 1918 m. name buvo įsikūrusi valsčiaus valdyba, 1921–1935 m. čia buvo vidurinė, o vėliau – pradžios mokyklos. Tuo metu nurodoma pastato vertė – 76 000 Lt.²⁰ 1970 m. namas rekonstruotas. 1974 m. pastate įrengtas vidurinės mokyklos bendrabutis. Po pertvarkymų pastato planinė struktūra pakito (padaryti koridoriai), nugriauti prie namo pagrindinio ir kiemo fasadų buvę dvišlaičiai prieangiai (*gonkos*). 1980–1983 m. buvo atliekami įvairūs pastato tyrimo darbai ir rengiami jo pritaikymo gyvenamajam

¹⁹Ten pat, p. 14–15.

²⁰VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4261, l. 6.

namui projektai. Pastatas vienaukštis (vidurinė dalis – su skliautuotu klasicizmo epochos rūsiu), trys jo korpusai sudaro simetrišką „U“ raidės planą, su pusiau uždaru stačiakampiu kiemu (3 pav.). Sienos sumūrytos iš plytų, tinkuotos, cokolis akmens mūro, stogai dengti skarda. Pagrindinis (vidurinis), atgręžtas į gatvę korpusas – platus, dengtas pusvalminiu stogu; suplanavimas dvipusis – koridorinis, su dviem priėngiais vidurinėje dalyje ir įvairaus dydžio patalpomis, išdėstytomis abipus siauro koridoriaus. Šoniniai priestatai siauri, dengti dvišlaičiais stogais; patalpos pereinamos, išdėstytos viena eile. Pagrindinis fasadas simetriškas, su durimis vidurinėje dalyje (4 pav.). Duris rėmina ir sienas skaido stambūs rustuoti piliastrai, tarp kurių išdėstyti nedideli stačiakampiai langai; piliastrų viršutinę dalį pagyvina stilizuoti dekoro elementai – siauros įdubos (stilizuoti triglifai) ir smulkūs dantukai, tarsi imituojantys dorėninio orderio detales. Šoniniai šiaurės ir pietų fasadai panašūs, sudaryti iš plačių, simetriškos kompozicijos pagrindinio korpuso galų, vainikuotų trapeciniais frontonais ir prie jų prijungtų kiek žemesnių išstėtų priestatų, su įvairiais atstumais išdėstytais langais. Rustuoti piliastrai akcentuoja korpusų galus ir pabrėžia vidurines fasadų dalis. Korpusų galuose vietoje langų – stačiakampės nišos, o trikampiuose frontonuose iškirsti stačiakampiai langai. Frontonus skiria pla-

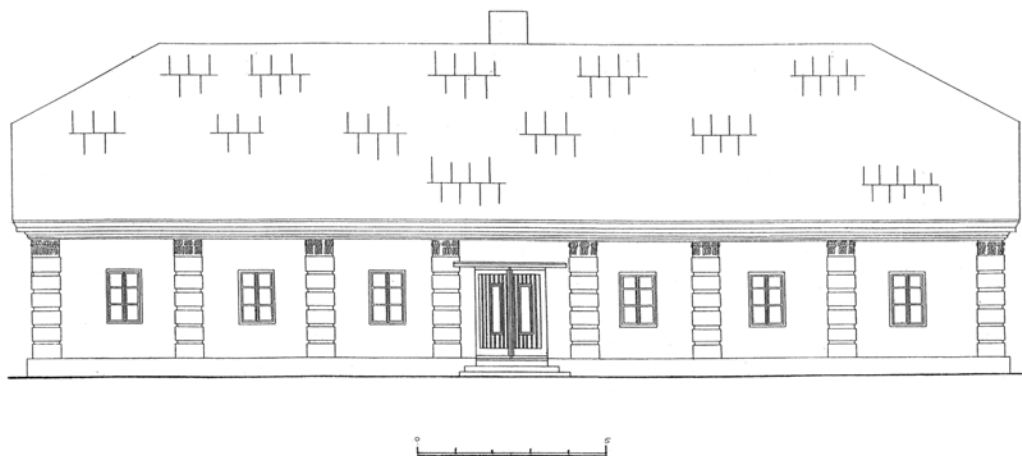

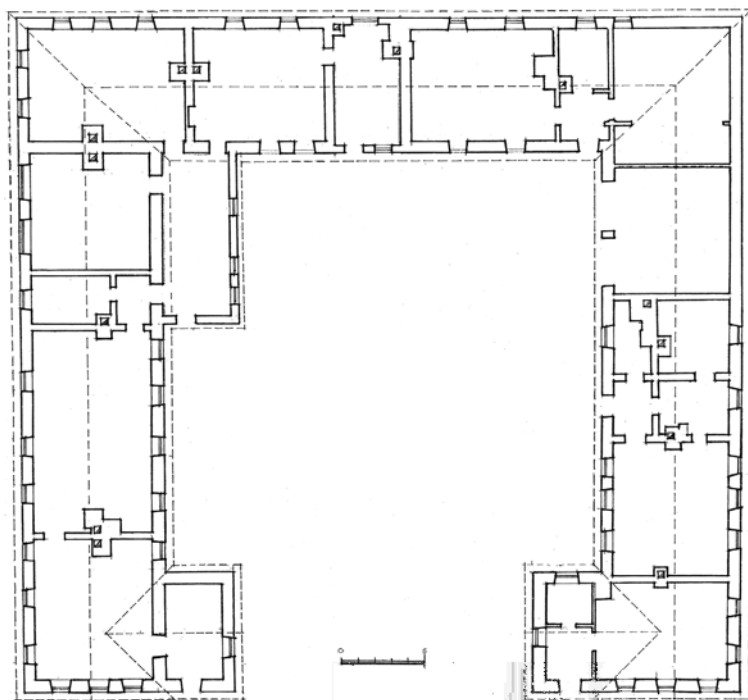
3 pav. Dvaro administratoriaus namo planas.

KTU ASIA

4 pav. Dvaro administratoriaus namo fasadas.

KTU ASIA

5 pav. Dvaro tvarto planas. KTU ASIA

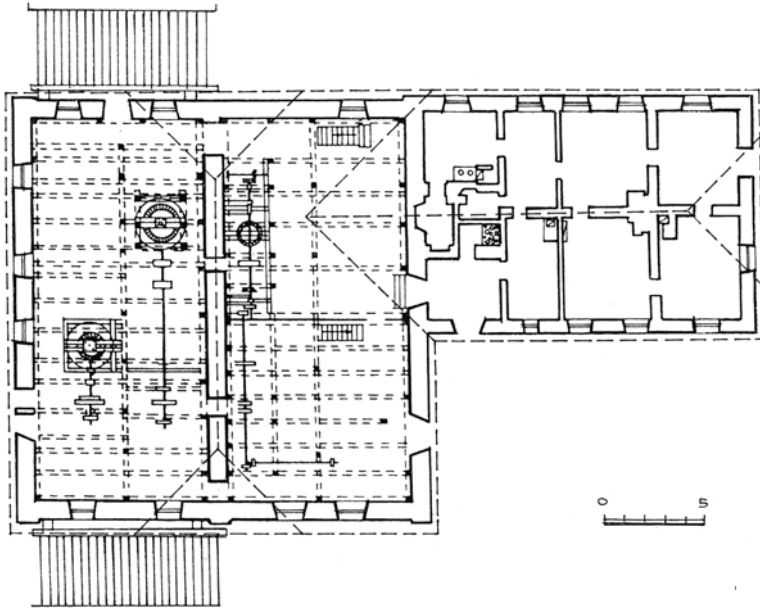
čios juostos, suskaidytos vertikaliomis siauromis įdubomis; apatinius frontonų kampus pagyvina nuožulnūs stilizuoti dekoro elementai – klasicistinių lašų imitacija. Langai dvieiliai, šešių stiklų, be apvadų. Priestatų pastogę juosia profiliuotas frizas ir išsikišęs karnizas. Kiemo fasadų sienos lygios, su nevienodais atstumais išdėstytais dvieiliais ir trieiliais langais. Administratoriaus namas – nesudėtingų formų, būdingų provincijos architektūrai, kuriose susipina vietinės statybos tradicijos ir primityvūs stilizuoti romantizuoto klasicizmo dekoro elementai.

Tvartas stovi priešais administratoriaus namą, kitoje gatvės pusėje, arčiau upės. Apie 1870 m. pietų korpuse iškirsti didesni langai, užstatytas antrasis aukštas, sumūrytos krosnys ir įrengta mokykla. Po 1890 m. gaisro atstatyta vienaaukštė mokykla, kiemo pietvakarių kampe sumūrytas plytų priestatas. 1920–1944 m. šiame korpuse buvo valsčiaus administracija, viršaičio butas, arklidė ir daboklė. *Tvartas* vienaaukštis, pusiau uždaro „U“ raidės plano, su diendaržiu, atgręžtu į rytus; patalpos išdėstytos viena eile (5 pav.). Cokolis ir sienos akmens mūro, vietomis su raudonų plytų ir tinko tarpais; dvišlaitis stogas dengtas šiferiu. *Tvartas* monumentalaus tūrio, fasadai išstėtų proporcijų, asimetriški; sienų ir stogo aukščių santykis apie 1:1 (6 pav.). Originaliausi – atgręžti į rytus šoninių korpusų galiniai fasadai. Juose derinamas akmens mūras, raudonos plytos, rustuotos mentės ir vainikuojantys mediniai trikampiai frontonai, pagyvinti pusapskričiais langeliais, dekoruotais riestiniais apvadais. Šiuose fasaduose liko frizo ir menčių dekoru fragmentai – jų skaidymas vertikaliomis įrėžomis (panašus į administratoriaus namo). Kituose išorės fasaduose (šiaurės, pietų ir vakarų) dominuoja akmens mūro sienos (vietomis skaidomos mentėmis), su įvairiais atstumais išdėstytais langais, apjuostais raudonų plytų apvadais su platesne viršutine dalimi. Vidaus kiemo fasadai lygūs, netinkuoti, su stačiakampiais langais. *Tvarto* architektūra artima administratoriaus namo architektūrai.

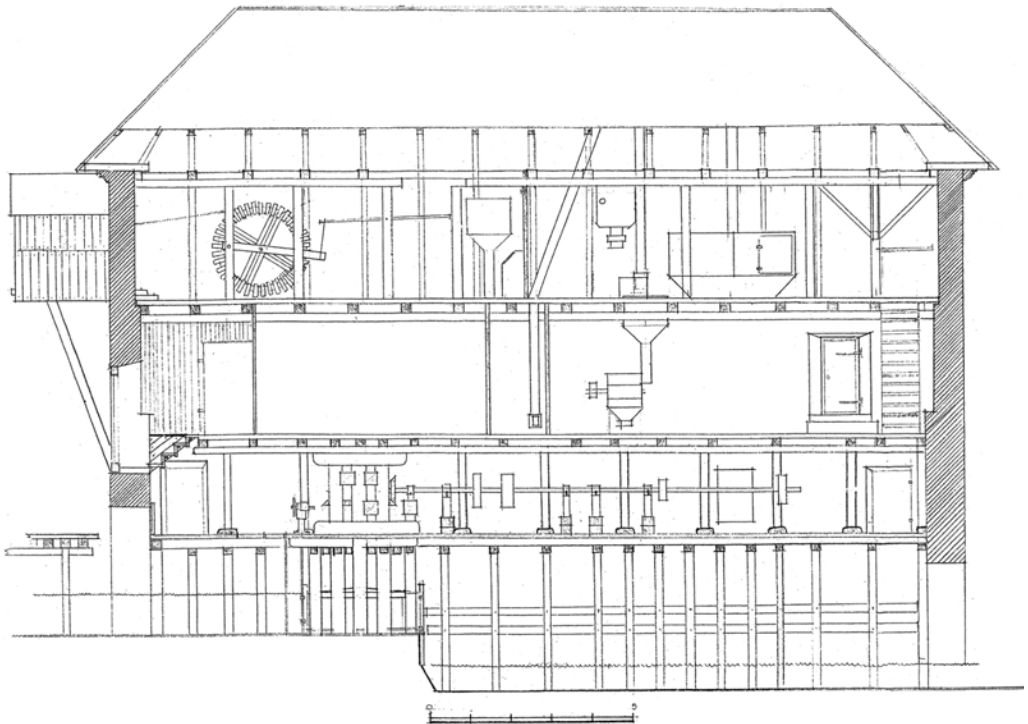
Vandens malūnas stovi prie užtvankos, į šiaurės vakarus nuo tvarto; jis pastatytas 1836 m. senojo medinio malūno vietoje. 1935 m. gyvenamajame korpusė iškirsti didesni langai, prie rytų įėjimo pristatytas naujas prieangis. Malūnas veikė iki 1969 m. ir priklausė Utenos buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatui; buvusiame malūnininko bute gyvena paskutiniojo malūnininko šeima. Malūnas sudėtinio tūrio, kampinio „L“ raidės plano – sudarytas iš gamybinio korpuso ir namo (7 pav.). Malūno sienos mišrių konstrukcijų, sumūrytos iš akmenų ir raudonų plytų, vietomis tinkuotos, perdangos medinės, stogai pusvalminiai ir dvišlaičiai, dengti šiferiu. Gamybinis korpusas dviaukštis, su pastoge; jo planas kvadrato formos, per vidurį dalomas išilgine kapitaline siena į dvi puses; grindys lentų. Rytinėje pusėje įrengti du mediniai laiptai veda į viršutinį aukštą, kuriame stovėjo 4 gimos, valcai, kruopinė. Prieš Antrąjį pasaulinį karą malūne malė grūdus, gamino kruopas, valcavo, vėlė audeklus, tekindavo įvairias metalo detales, pjovė ir obliavo lentas, darė malksnas, o po karo – tik malė ir valcavo.²¹ Pastogėje, skirtoje sandėliavimui, pastatytas keliamasis įrenginys su didžiuliu mediniu ratu (8 pav.). Vakarinė gamybinio korpuso pusė iškilusi virš vandens, plačia arka gaubia kanalą ir galine siena remiasi į vakarinę jo krantą; po pirmojo aukšto grindimis įrengtos dvi turbinos. Antrasis, gyvenamasis, korpusas siauresnis ir kiek žemesnis, vienaukštis, su nedideliu rūsiu; jis glaudžiasi prie rytinio gamybinio korpuso šono. Namų suplanavimas dveilis – patalpos pereinamos, išdėstytos abipus išilginės kapitalinės sienos; yra dvejų

²¹KTU ASIA 1977 m. ekspedicijos medžiaga.

7 pav. Dvaro malūno planas.
KTU ASIA

8 pav. Dvaro malūno pjūvis.
KTU ASIA

durys: šoniniame pietų ir galiniame rytų fasaduose. Name buvo vilnų karšykla ir butas; šalia pietinio prieangio sumūrytas kaminas – dvaro rūkykla ir virtuvė su sena krosnimi; antroji virtuvė įrengta rytiniame gale. Namo kambarių grindys lentų, o prieangio, rūkyklos ir sandėliuko prie virtuvės – plūkto molio asla. Vakarinėje prieangio sienoje iškirstos durys jungia namą su gamybinio korpusu. Eksterjere dominuoja monumentalaus tūrio gamybinis korpusas. Originaliausi yra galiniai šiaurės ir pietų fasadai, kuriuose derinamas akmens mūras su baltai tinkuotomis plokštumomis. Fasadų kampus žymi akmens mentės, viršų vainikuoja platūs trapeciniai frontonai, o cokolį pagyvina gaubiančios kanalą segmentinės arkos, sumūrytos iš raudonų plytų; aukštas stačiakampes angas juosia raudonų plytų apvadai su paaukštinta viršutine dalimi. Pietų fasado tinkuotoje pusėje nedideli stačiakampiai langai išdėstyti dviem lygiais. Šiaurės fasade (ant gamybinio korpuso cokolio akmens) iškaltas įrašas su data: *R 1836*. Gyvenamosios dalies korpusas tinkuotas, jo kampus žymi rustuoti piliastrai, pastogę juosia profiliuotas karnizas; nedidelius stačiakampius langus rėmina tinko apvadai su palangių traukomis. Galinis rytų fasadas simetriškos kompozicijos, per vidurį dalomas rustuotu piliastru; viršų vainikuoja trapecinis frontonas, kuriame įkomponuotas pusapskritis langelis, apjuostas tinko apvadais. Malūno eksterjere, pasitelkus skirtingas medžiagas bei tūrius, ryškiai akcentuotos dvi funkcinės zonos. Tai – originalus pastatas, turintis liaudiško klasicizmo bei romantizmo stilių bruožų.

Apibendrinant galima teigti, kad Užpalių dvaro sodybos pastatų architektūroje susipina santūraus klasicizmo stiliaus bruožai su liaudiškais XIX a. provincijos dvarų statybos tradicijomis.

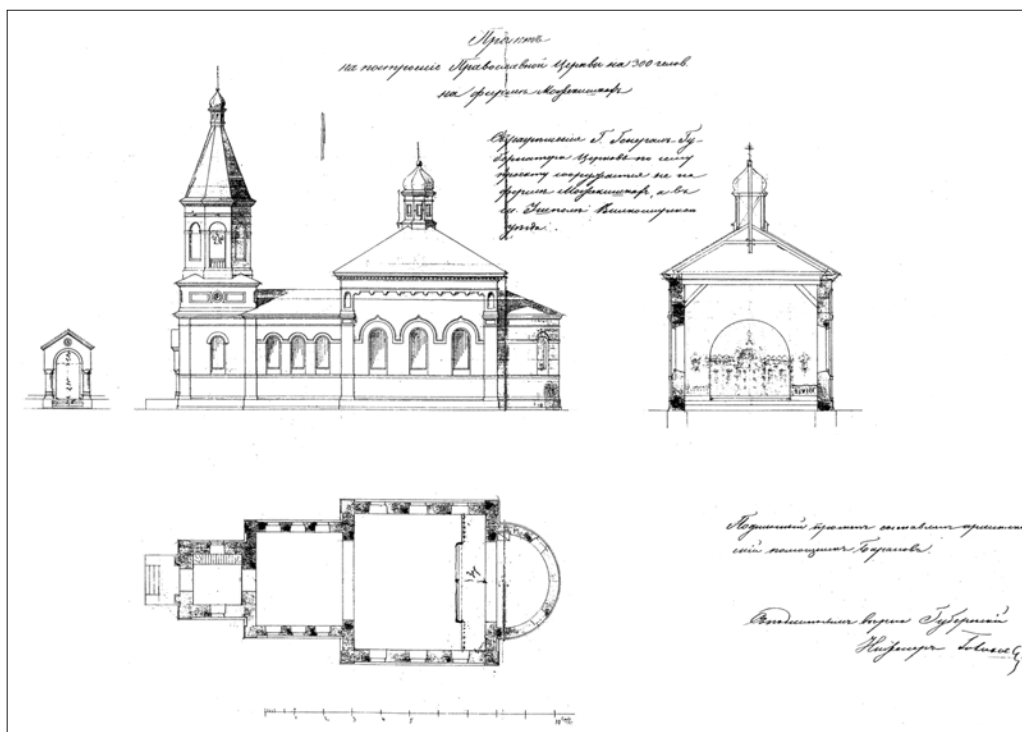
Užpalių cerkvė

Užpalių šv. Nikolajaus cerkvė su dvaro sodyba susijusi vizualiais ir istoriniais ryšiais. Ji pastatyta dvaro teritorijoje, į pietus nuo administratoriaus namo; jame kurį laiką gyveno cerkvės dvasininkai.

Pirmoji Užpalių cerkvė (pašventinta 1866 m. šv. Vladimiro vardu) stovėjo apie 2,5 km nuo miestelio, Mažeikiškių kaime, kuriame gyveno nemažai rusų šeimų.

*Cerkvės vakarų
fasadas. 2011 m.*

Konfiskavus E. Sapiegos dvaro sodybą, rusų bendruomenei paskirta 42 ha žemės su trimis pastatais – mūriniu ir dviem mediniais. Pirmiausia laikina cerkvė buvo įrengta mediniame name, prie kurio už bendruomenės lėšas pristatė varpinę (kad pastatas būtų panašus į cerkvę).²² 1864 m. Vilniaus gubernatorius N. Muravjovas buvo davęs leidimą statyti mūrinę cerkvę.²³ Numatyta cerkvės statybą pradėti 1868 m., tačiau laikinos Mažeikiškių cerkvės šventikas 1869 m. lapkričio 28 d. kreipėsi į gubernijos tarnybą su prašymu, kad vietoje Mažeikiškių būtų leista statyti cerkvę Užpaliuose. Iki 1869 m. pabaigos vyko susirašinėjimas ir buvo nutarta, kad Užpaliai, kaip prekybos ir „patogesnės“ vietos punktas, tinkamesnis cerkvės statybai nei Mažeikiškiai. Numatyta cerkvei atiduoti Užpaliuose esantį sodą; minima, kad cerkvės ir parapijos trobesių kaina neturėtų viršyti 6 851,86 rublių. 1869 m. gruodžio 31 d. VRM Kauno gubernatūra (cerkvių statybos tarnyba) siunčia raštą Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko generalgubernatoriui ir praneša, kad cerkvės statybą vykdys antrosios gildijos pirklys Korablikovas, kuris pasiūlė mažiausią kainą.²⁴ 1870 m. cerkvei priklausantys pastatai Mažeikiškiuose jau seni, reikalingi kapitalinio remonto. Tais pačiais metais Vilniaus generalgubernatorius N. Muravjovas iš sukilimo dalyvių kontribucijų fondo skyrė 11 000 rublių naujai cerkvei statyti.²⁵ Mūrinės cerkvės projektą parengė architekto padėjėjas Baranovas²⁶ (9 pav.). Statyba baigta 1872 m. ir 1873 m. liepos 23 d. cerkvė pašventinta; 1893 m. už išdo lėšas ji remontuota (remontas kainavo

9 pav. Užpalių cerkvės projektas. KAA, f. I-473, ap. 2, b. 10, l. 1

²²Герман Ш. Православные храмы Литвы, Вильнюс, с. 510.

²³LVIA, f. 378, b. 948, l. 11.

²⁴Ten pat, l. 11–13.

²⁵Šlevis G. Ten pat.

²⁶KAA, f. I-473, ap. 2, b. 10, l. 1.

1 160 rublių). Prie cerkvės stovėjo du trobesiai tarnautojams: mūrinis ir medinis, kuriame po vienu stogu – svirnas, sandėlis malkoms ir trys tvartai (jie remontuoti 1895 m.). Vėliau, 1896 m., už izdo lėšas cerkvės dvasininkams pastatytas namas, du klojimai, svirnas, arklidė ir tvartas; trobesiai mediniai, dengti malksnomis. Dar buvo pirtis ir ledainė – mediniai, dengti lentomis.²⁷ Mūnima, kad cerkvė ir varpinė mūrinės, pastatytos iš geros kokybės medžiagų ir yra išlaikomos vietinėmis lėšomis. Cerkvėje telpa 300 žmonių; jos teritorija aptverta mūro tvora.²⁸ 1944 m. cerkvė apgriauta. 1948 m. vasarą Utenos apskrities VK nutarimu cerkvė uždaryta ir joje supilti grūdai; tačiau dėl žmonių skundų gruodžio mėn. gražinta parapijai.²⁹

Cerkvė pagrindiniu vakarų fasadu atgręžta į gatvę. Ji pastatyta lygiagrečiai dvaro administratoriaus namui, atgręžta į jį šoniniu šiaurės fasadu; sienos sumūrytos iš plytų, tinkuotos, stogai dengti skarda. Cerkvė ašinės kompozicijos, sudėtinio tūrio, sudaryto iš trijų dalių: varpinės bokšto, artimos kubui pagrindinės salės ir juos jungiančios žemos vidurinės dalies – prienavio. Planas laiptuoto, siaurėjančio bokšto kryptimi kontūro, užbaigtas plačia pusapskrite apside; visos trys plano dalys yra beveik taisyklingo kvadrato formos. Pagrindiniame fasade dominuoja dvitarpnis bokštas, kylantis virš prieangio ir dengtas aukštu aštuonkampiu palapininu stogeliu, su svogūniniu šalmeliu ir šešiagaliu kryžiumi. Apatinis bokšto tarpnis kvadratinio plano, o antrasis – aštuonkampis, pastatytas ant kiek siauresnio už pirmąjį tarpinį pagrindo. Pirmojo tarpnio kampus žymi piliastrai, o pagrindą, į kurią remiasi antrasis tarpnis, skaido siauros horizontalios ir (tarp jų įterptos) apskritos یدubos. Antrojo bokšto tarpnio kampus riboja žemi piliastriai, į kuriuos remiasi pusapskritės akustinių angų ir nišų (išdėstytų pakaitomis) sąramos. Įeiga akcentuojama iškilium portalu, kurio šonuose yra kresnos 3/4 stilizuotos kolonos, o viršus užbaigtas trikampių skydu su apskrita یدuba; durys medinės, dvivėrės, paaukštintos pusapskrite plokštuma, apkalta lentomis. Šoniniai fasadai suskaidyti į keturias, žemėjančias apsidės kryptimi, dalis, kurias jungia dvi vientisos traukos – cokolio ir palangių. Į cokolio trauką remiasi piliastrai, rėminantys atskiras pastato dalis, o į palangių trauką – aukšti arkiniai langai. Salės ir prienavio langų arkinę dalį akcentuoja bendras iškilus apvadas, jungiantis visus tris langus. Bokšto pirmasis tarpnis vienodo aukščio su prienaviu ir apside; nesiskiria ir šias fasado dalis juosiantis lygus frizas, užbaigtas siauru profiliuotu karnizu. Cerkvės salės tūris aukštesnis, artimas kubui, su platesniu ir puošnesniu laiptuotu frizu bei dantukais pagyvintu karnizu; puošnesni ir jos kampus žymintys piliastrai, dekoruoti stačiakampėmis ir arkinėmis یدubomis. Virš keturšlaičio salės stogo kyla aštuonkampis bokštėlis su svogūniniu šalmu ir kryžiumi. Apsidės fasado vidurinė plokštuma aklina, o šonuose įkomponuota po vieną arkinį langą. Vidaus erdvė vientisa, sienų plokštumos lygios, tinkuotos, o grindys – lentų. Prienavį nuo salės skiria tik plati pusapskritė arka; panaši arka akcentuoja ir presbiterinę cerkvės dalį, kuri yra pakelta trimis pakopomis. Cerkvės projekte matyti, kad presbiterijos šonuose suprojektuotos atitvaros – dešinėje pusėje už ažuvinės žemos tvorelės buvo numatyta vieta chorui. Prienavio ir presbiterijos lubos lygios, o salės erdvė paaukštinta ir su nusklembtais kampais; viršų juosia profiliuotas karnizas. Ikonostasas, sto-

²⁷LVIA, f. 1539, ap. 1, b. 82, l. 1, 7.

²⁸Ten pat, l. 2.

²⁹Laukaitytė R. *Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*, Vilnius, 2003, p. 208.

vėjęs apsidėję, buvo perkeltas į Utenos cerkvę. Šiuo metu cerkvės pastatas gana blogos fizinės būklės.

Užpalių cerkvė statyta istorizmo laikotarpiu ir yra santūrių eklektinių formų, kuriose jaučiama praėjusio romantizmo įtaka, susipina vadinamo „rusų bizantinio“ stiliaus elementai bei stilizuotos neorenesansui būdingos detalės. Trijų dalių, ašinės kompozicijos sandara būdinga daugeliui Lietuvos stačiatikių cerkvių, stovinčių nedideliuose miestuose. Panašios struktūros – su bokštu priekyje yra Týtuvėnų, Iñturkės, Tauragės, Semeliškių ir kt. stačiatikių cerkvės.

Cerkvės *šventorius* aptvertas akmens mūro tvora tik nuo gatvės pusės. *Vartai* atviri, vienos angos, kurią riboja žemi kvadratinio skerspjuvio stulpai, dengti keturšlaičiais stogeliais.

Užpalių katalikų bažnyčios statinių kompleksas ir parapijos trobesiai

Bažnyčios statinių kompleksą sudaro: bažnyčia, varpinė, sandėlis, tvora su vartais ir šventoriuje stovintys mažosios architektūros statiniai. *Parapijos trobesiai* – tai klebono sodyba su ūkiniais statiniais, klebonija, špitolė (10 pav.).

Literatūroje esama teiginių, kad *bažnyčiai* 1522 m. paskirta dešimtinė iš dvaro žemės, o vėliau dovanotas Germanišio palivarkas; 1651 m. pastatyta ir 1653 m. pašventinta nauja bažnyčia.³⁰ Apie 1750 m. senoji bažnyčia nugriauta ir jos vietoje (nupirkus Armališkių palivarką) vėl pastatyta nauja, kuri buvo pašventinta 1753 m.; prie bažnyčios nuo 1782 m. veikė mokykla. Per miestelio gaisrą 1783 m. liepos mėn. bažnyčia sudegė.³¹ Klebono Adomo Legavičiaus pastangomis buvo atstatyta ir 1787 m. pašventinta; 1788–1789 m. Rygoje nulieti varpai (meistras J. S. Wehner).³² 1828 m. gegužės 26 d. sudarytame inventoriuje³³ rašoma, kad bažnyčia 1784 m. statyta parapijos lėšomis iš pušies medžio, ant mūro pamatų, sienos apkaltos storlentėmis; jos dydis – 48 × 24 uolekčių, aukštis – 10 uolekčių. Pastatas su dviem bokštais (ir aukštais geležiniais kryžiais virš jų), tarp kurių fasado priekyje yra mažas kupoliukas su kryžiumi; stogo gale virš Didžiojo altoriaus taip pat kyla kupolas. Bažnyčios stogas dengtas malksnomis ir reikalingas remontas. Bažnyčią apšviečia trylika langų. Priekyje durys didelės, filinginės, su geležiniais vyriais ir kabliais, užsklendžiamos didžiule geležine sklende. Šoninės mažesnės durys į chorą su geležiniais vyriais ir kabliais, užsklendžiamos per vidurį dalbomis. Taip pat dvejios durys į zakristijas – su geležiniais vyriais, kabliais, apkaltos ir su vidiniais užraktais. *Kapinės* aptvertos statinių *tvora*, ant mūro pamatų. Nuo gatvės yra *vartai* su mūro stulpais. Bažnyčia stovi kapinėse, apsupta klevais ir liepomis. Dešinėje bažnyčios pusėje stovi sena medinių stulpų *varpinė*, paramstyta iš visų pusių. Joje kabo trys varpai, o ketvirtasis, didžiausias, įneštas į bažnyčią.

Aprašyti ir netoli bažnyčios pastatyti *klebonijos trobesiai*.³⁴ Einant iš kapinių į kleboniją, kairėje pusėje minimas *vaisių sodas*, kuriame auga 14 obelių. Durys, vedančios į kleboniją, dvigubos, su vyriais, geležiniais kabliais ir rankena uždaryti. Dešinėje prieangio pusėje – tro-

³⁰Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 328.

³¹*Ten pat.*

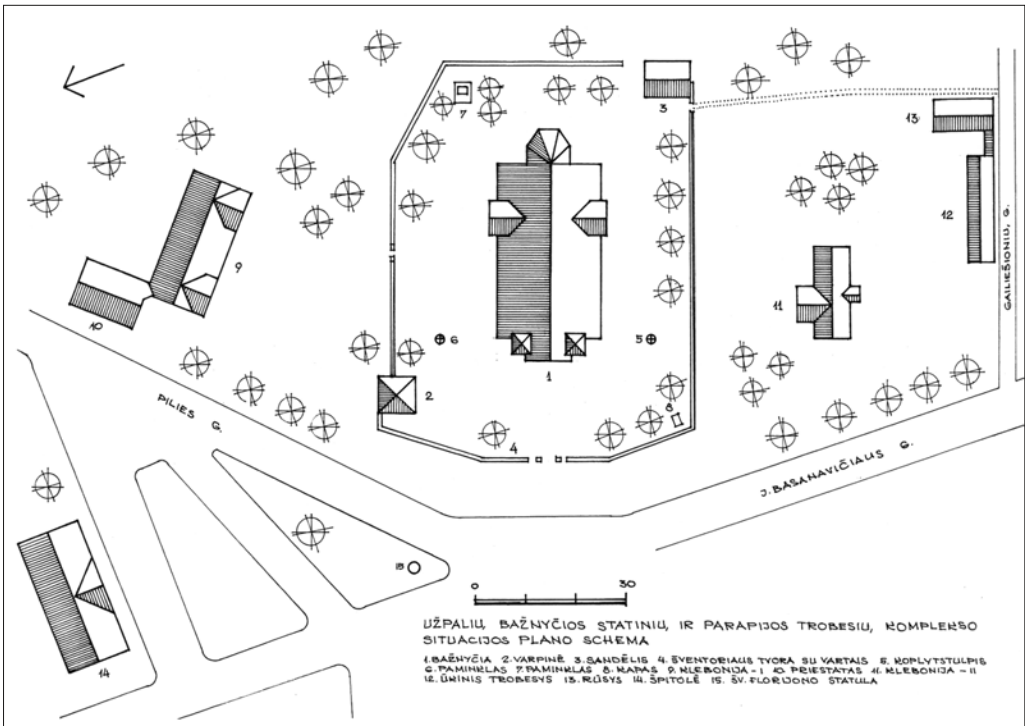
³²Baliulis A. Užpaliai iki XIX a. vidurio, *Voruta*, 1997, gruodžio 1–5, Nr. 45 (327).

³³LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 30.

³⁴*Ten pat*, l. 34.

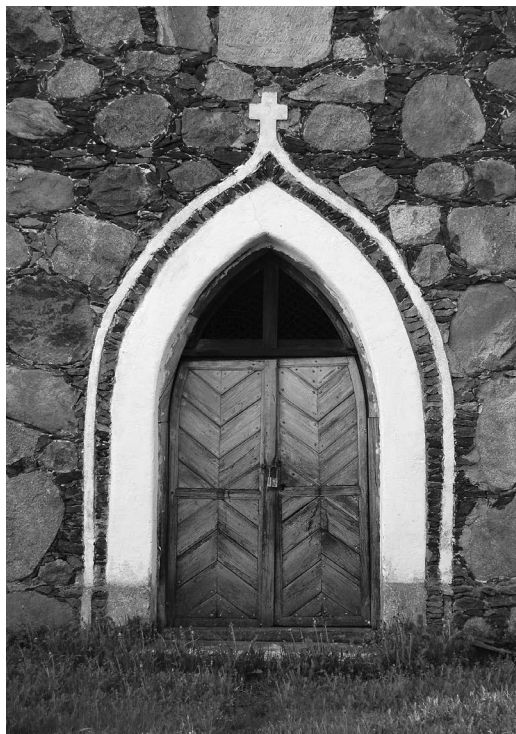
Bažnyčia iš rytų pusės. 2010 m.

ba su dviem dideliais langais; jos sienos tinkuotos ir baltintos, stovi koklių krosnis. Priešais, tiesioje linijoje – alkierius su dviem dideliais langais, o jo gale – drabužinė su vienu langu. Einant iš alkieriaus į trobą, dešinėje pusėje drabužinė su dideliu langu ir vidaus užraktu; šalia drabužinės – sandėliukas su mažu langeliu ir vidaus užraktu. Pasukus link priemenės, kairėje pusėje kambarys su dviem langais, tinkuotomis ir baltintomis sienomis, koklių krosnimi ir su vidaus užraktu. Kitame kambaryje yra du langai. Kamine, kuris iškyla virš stogo, įrengta virtuvė. Prie jos kairėje pusėje troba su dviem langais, o prie jos – sandėliukas su vienu

10 pav. Užpalių bažnyčios statinių ir parapijos trobesių komplekso situacijos plano schema. 2010 m. Sudarė A. Rupeika

langų; sandėliuko viduryje įrengtas rūselis su molio asla. Klebonija 12,5 × 5 uolekčių dydžio, su dviem viršutiniais langais galuose; minimi žemutiniai langai su dvigubomis langinėmis. Už klebonijos yra *daržas*, o jo gale, kieme stovi *šulinys* mediniu rentiniu. Prie šulinio pastatyta šiaudais dengta *kepykla*, kurioje stovi molio krosnis. Už kepyklos stovi *svirnelis* ir du *tvarteliai*, dengti bendru šiaudų stogu. Einant link svirnelio, kairėje pusėje yra *ledainė*. Ji 12 × 10,5 uolekčių, sumūryta iš akmens ankstesnio klebono Jozefo Bauerio. Minimas kvadratinis *kiemas* (diendaržis), kurį supa trobesiai, statyti ant akmens mūro pamatų: *vežiminė*, *arklidė* ir septyni įvairių dydžių *tvartai*. Tarp kiemo ir svirno – sena pinučių *tvora* su vartais vidurinėje dalyje. *Svirnas* suręstas iš pušies medienos, ant akmens mūro pamatų, apmuštas storlentėmis ir dengtas šiaudų stogu. Jis, kaip ir *ledainė*,

Varpinės portalas. 2010 m.

statytas klebono Jozefo Bauerio pastangomis. Minėtas klebonas užveisė ir *vaisių sodą*, esantį už kiemo, kuriame augo 110 obelių ir kriaušių. Už sodo stovi *klojimas* ir *daržinė*. Klojimas (10 × 3 sieksnių) suręstas iš pjautų pušies rąstų, o daržinė – iš apvalių; prie klojimo yra *šulinys* medinėmis briaunomis. Minimas kitas klojimas (12 × 5 sieksnių), suręstas iš apvalių sienojų, dengtas šiaudais.

1845 m. gruodžio 19 d. sudarytame inventoriuje³⁵ žymių pasikeitimų nėra. Prie bažnyčios minima *ligoninė*, suręsta iš pušinių sienojų, o prie klebonijos trobesių

Šventoriaus vartai. 2011 m.

³⁵ *Ten pat*, l. 38.

*Klebono namas
iš pietų pusės, su
iškirstomis durimis.
2011 m.*

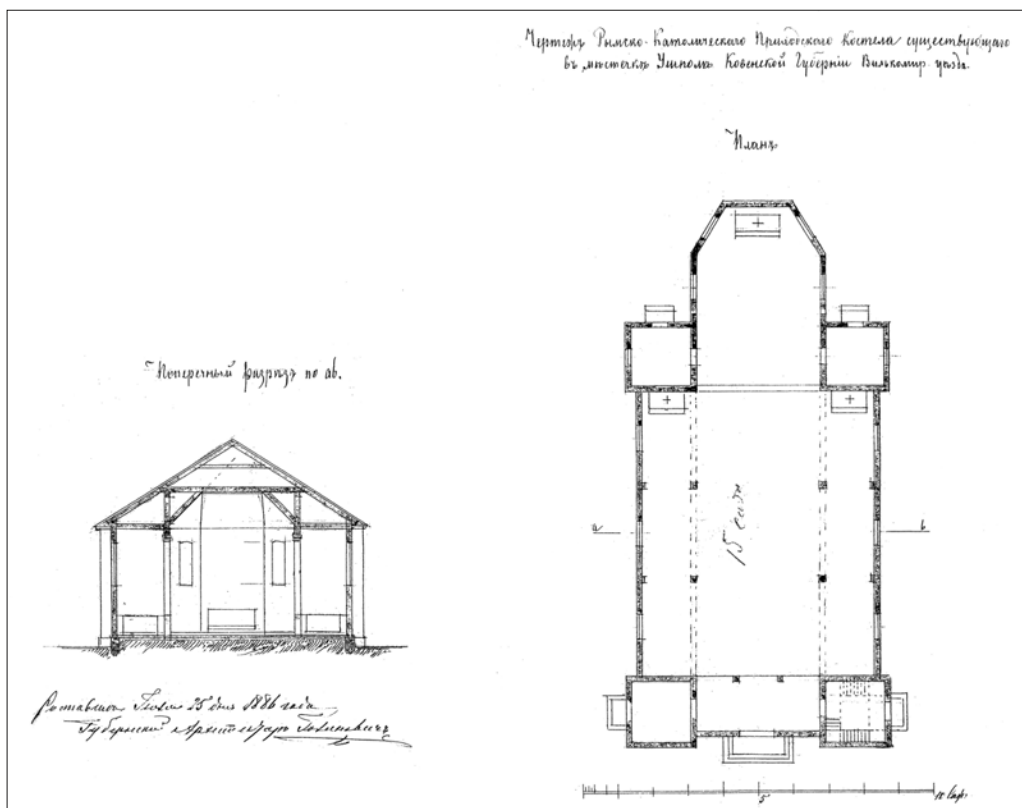
*Ūkinis trobesys
(svirnas) iš vakarų
pusės. 2010 m.*

minimas naujas kvadratinis kiemas, apstatytas 1844 m.; jame penki tvartai, vežiminė ir arklidė. Rašoma, kad kapinės 1828 m. iškeltos už miestelio.

Išliko senosios *medinės bažnyčios* nuotrauka.³⁶ Prieš nugriovimą 1884 m. architektas Ustinas Golinevičius bažnyčią apmatavo ir padarė plano bei skersinio pjūvio brėžinius³⁷ (11 pav.). Bažnyčia buvo trinavė, simetriško ištęsto plano (7,5 × 15 sieksnių), užbaigta trisiene apside. Priekyje iš plano kontūro kiek išsikišo kvadratinio skerspjūvio bokštai, o šalia presbiterijos, simetriškai – analogiško dydžio priestatėliai – prieangis ir zakristija; navas skyrė dvi poros kvadratinio skerspjūvio stulpelių ir du stulpeliai rėmė vargonų choro, įrengto virš prienavio, sienelę. Skersinio pjūvio brėžinyje matyti, kad interjero erdvė buvo pseudobazilikinė: šonines navas dengė lygios lubos, o centrinė nava buvo kiek paaukštinta, su nukirstais šonais. Presbiterijos ir apsidės šonus apšvietė langai; pažymėtos ir trijų altorių vietos. Nuotraukoje, darytoje nuo aikštės pusės, matyti šoninis bažnyčios fasadas ir pagrindiniai šventoriaus vartai. Fasadą skaido vertikalios sąvaržos, tarp kurių išdėstyti langai su pusapskritėmis arko-

³⁶Miškinis A. *Ten pat*, p. 587.

³⁷KAA, f. I-473, ap. 2, b. 11, l. 1.

11 pav. Medinės Užpalių bažnyčios apmatauimo brėžiniai (planas ir pjūvis). KAA, f. I-473, ap. 2, b. 11, l. 1

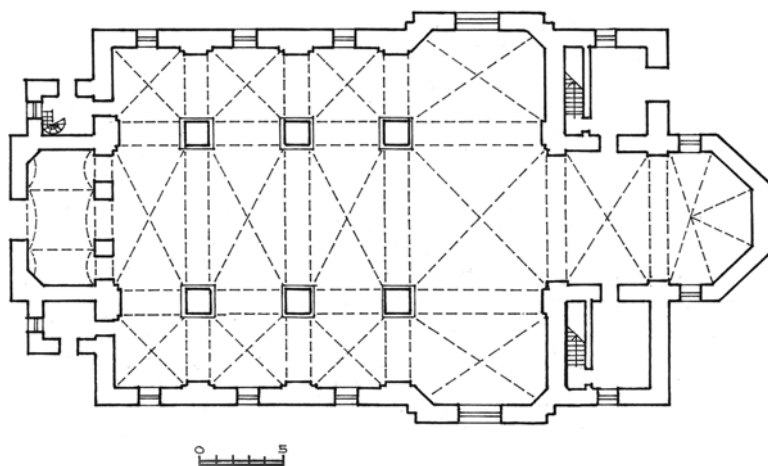
mis. Virš stogo kyla dvitarpsnis bokštas, užbaigtas kupoliuku; antrojo bokšto nematyti – greičiausiai jį užstoja pirmasis, arčiau esantis, nes fotografuota tiesiai priešais fasado vidurinę dalį. Tai buvo barokinė bažnyčia. Baroko architektūros bruožų turėjo ir *vartai*. Jie sumūryti iš plytų, baltai tinkuoti, sudaryti iš dviejų asimetriškų uždarų angų. Kairėje pusėje esančią aukštą ir plačią pusapskritės arkos angą vainikavo lenkto kontūro frontonas, o šalia esančius žemus praėjimo vartelius dengė tiesus antstatas.

Dabartinė Švč. *Trejbės bažnyčia* konsekruota 1898 m., įrengti 16 registų vargonai (leidimas statybai gautas 1888 m. iš Vilniaus generalgubernatoriaus). 1925 m. dažytas bažnyčios vidus. Kiek vėliau (po 1929 m.) bažnyčia remontuota, pastatyta altarija.³⁸ Bažnyčios autorius nežinomas, tačiau yra nuomonių, kad ją galėjo projektuoti Kauno gubernijos architektas U. Golinevičius³⁹, kuris atliko dalinius bažnyčios apmatauimus.

Bažnyčia stovi šventoriaus vidurinėje dalyje, pagrindiniu vakarų fasadu atgręžta į aikštę. Ji dvibokštė, trinavė, pseudobazilikinė. Sumūryta iš raudonų plytų, netinkuota, cokolis tašytų akmenų, stogai dengti skarda. Planas simetriškas, laiptuoto kontūro, su kiek išsikišusiu transeptu, siaurais bokštais, priglaustais

³⁸Misius K., Šinkūnas R. *Ten pat*.

³⁹*Lietuvos architektūros istorija*, Vilnius, 2000, t. 3, p. 263.

12 pav. Bažnyčios
plano schema.
2010 m.
Sudarė A. Rupeika

prieangio kampuose, ir siauresne trisiene apside (12 pav.). Pagrindinis fasadas simetriškas, su įgilintais keturių siaurėjančių tarpšnių bokštais šonuose, dengtais keturšlaitėmis smailėmis. Apatinis bokštų tarpšnis aukščiausias, su mažu smailiaarkiu langeliu. Antrasis tarpšnis žemas, su arkinėmis nišėmis šonuose ir langeliu tarp jų. Trečiajame tarpšnyje – aukšta arkinė akustinė anga, o žemame viršutiniame – dvi nedidelės smailiaarkės angelės. Skiriasi ir tarpšnius juosiantys karnizai; aukštųjų tarpšnių karnizai puošnesni, pagyvinti dantukais. Vidurinė fasado dalis užbaigta trikampių frontonu, su kampiniais bokšteliais; frontoną skaido trimis eilėmis išdėstyti arkiniai langeliai ir stačiakampės įdubos. Perspektyvinį portalą rėmina piliastriai ir trikampis skydas su apskrita nišele; dvivėres išprūdines duris paaukština platus pusapskritis, sudalytas spinduliais langas. Virš portalą įkomponuoti nedideli poriniai smailiaarkiai choro langeliai. Šoniniuose fasaduose akcentuota vidurinė dalis (transeptas) užbaigta stačiašlaičiu skydu su bokšteliu ir kryžiumi. Navų ir transepto kampus žymi laiptuoti dviejų pakopų kontraforsai. Langai įstatyti į plačias nišas, užbaigtas arkatūrinėmis juostomis, ir remiasi į bendrą horizontalią trauką; jie smailiaarkiai, suskaidyti masverkais. Apsidės fasado trys plokštumos aklinos, o šoninėse įkomponuota po vieną langą. Vidurinėje fasado plokštumoje įrengta niša su krucifiksu. Fasadus juosia išsikišęs profiliuotas karnizas su dantukais. Viduje navas dengia kryžminiai skliautai ir skiria trys poros piliorių, sujungtų kiek smailėjančiomis arkomis; pilioriai arkiniais praėjimais jungiami ir su šoninių navų sienas skaidančiais piliastrais. Kairėje pusėje, prie pirmojo pilioriaus, įrengta sakykla su baldakimu. Presbiterija yra vienodo pločio su centrine nava; jas skiria ažūrinė tvorelė. Presbiterijos šonuose antrajame aukšte įrengtos ložės; jų sienelės sudalytos giliomis pusapskritėmis nišomis. Durys į zakristiją ir į prieangį aprėmintos profiliuotais apvadais su tiesiais sandrikais. Choras įrengtas virš prienvio ir remiamas dviem kvadratinio skerspjūvio stulpais, sujungtais segmentinėmis sąramomis; tarp stulpų įterptos trejos durys. Choro sienelė aklina, sudalyta stulpeliais, kuriuos jungia arkutės; prospektas neogotikinių formų. Bažnyčioje yra penki neogotikinių formų altoriai. Grindys lentų, sudėtų eglute. Bažnyčia statyta istorizmo laikotarpiu, „plytų“ stiliaus, turi originalių neoromaninių ir neogotikinių stilių bruožų.

Šventorius netaisyklingo daugiakampio plano formos, lygaus reljefo; jo pakraščiuose yra palaidojimų. Šventoriaus šiaurės vakarų kampe stovi varpinė, o

priešingame nei varpinė (pietryčių) kampe pastatytas sandėlis. Nuo aikštės pusės šventorių juosia ažūrinė plytų *tvora*, pastatyta ant akmens mūro ir plytų cokolio. Ši „reprezentacinė“ tvoros dalis yra sudaryta iš vertikalių raudonų plytų stulpelių ir juos jungiančios kiek žemesnės ažūrinės dalies, sukomponuotos iš geometrinių stačiakampių ir rombų ornamentų. Atgręžti į gatvę stulpelių fasadai pagyvinti smailiaarkėmis nišėmis, o iš šventoriaus pusės – jų plokštumos lygios; stulpelius dengia dvišlaičiai skardos stogeliai su smailėmis. Kitos tvoros kraštinės sumūrytos iš akmenų su raudonų plytų stulpelių intarpais. Pietinė tiesi šventoriaus tvoros linija, už kurios įsikūrusi buvusi klebono sodyba, paremta žemais kontraforsais. Iš šventoriaus pusės akmenų tvora tinkuota, o išorėje – paliktas netinkuotas akmens mūras.

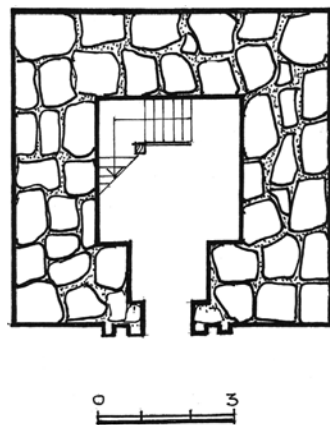
Didieji vartai įrengti priešais pagrindinį bažnyčios fasadą. Jie trijų atvirų angų, ribojamų raudonų plytų stulpais. Kraštiniai (priglausti prie tvoros) stulpeliai tokie patys kaip ir skaidantys ažūrinę tvoros dalį. Viduriniai stulpai didesnio skerspjūvio ir aukštesni, iš visų pusių užbaigti trikampaiais skydeliais, kuriuos dengia dvišlaičiai skardos stogeliai su kryžiais; jų pagrindiniai, atgręžti į gatvę fasadaliai pagyvinti smailiaarkėmis nišėmis. Antrieji, vienos angos *varteliai*, įrengti šiaurinėje tvoros linijoje ir veda prie klebonijos pastato, stovinčio šalia Pilies gatvės. Jie pridengti tiesia viršutine sąrama, o šonuose ribojami tokiais pačiais raudonų plytų stulpeliais, kokie skaido ir akmens mūro tvorą. Pagalbiniai platūs dvivėriai ažūriniai metalo *vartai* įrengti ir siauras *įėjimas* paliktas pietrytiniame tvoros kampe, šalia sandėlio.

Varpinė statyta 1847 m. parapijiečių lėšomis (akmenyje yra įrašas: „1847 r. *Ta Dzwonica za Administrację X. S. Grabinskiego kosztem parafian wymurowana*“). 1869 m. bažnyčios inventoriuje rašoma, kad varpinė nauja, mūrinė, triaukštė; pirmasis aukštas mūrytas iš akmenų, o du viršutiniai – degtų plytų; jos durys dažytos aliejiniais dažais. Varpinėje buvo trys varpai. 1849 m. bažnyčios kronikoje minimi du varpai, lieti 1788 m. ir 1789 m. Rygoje, 1806 m. lietas J. S. Wehnerio, bei varpelis, 1824 m. lietas Rygoje.⁴⁰

Varpinė stovi šventoriaus tvoros linijoje, pagrindiniu fasadu atgręžta į pietus. Prie jos šiaurės fasado glaudžiasi pagrindinė tvoros linija, o prie rytų fasado šono prijungta akmens mūro tvora. Ji stulpinė, trijų, siaurėjančių į viršų, tarpinių, dengta keturšlaičiu (įlenktais šlaitais) skardos stogeliu su kryžiumi. Pirmojo tarpsnio sienos sumūrytos iš akmenų, labai storos (1,80 m), o kitų tarpinių – iš plytų, tinkuotos. Planas kvadrato formos, su laiptais šiaurės vakarų kampe (13 pav.). Fasadai simetriški, tarpiniai nevienodos architektūros, skiriami išsikišusiomis profiliuotomis traukomis. Apatinis tarpsnis – akmens mūro, aklinas, su smailiaarkiu portalu pagrindinio fasado vidurinėje dalyje. Portalą rėmina du – platus ir siauras – balto tinko apvadai, užbaigti kryžiumi; durys dvivėrės, apkaltos lentomis eglute ir paaukštintos smailiaarkiu langu. Ant-

13 pav. Varpinės planas.

2010 m. Braižė A. Rupeika

⁴⁰Baliulis A. Užpalių varpinė, *KTU ASIA*, b. 17, p. 77–78.

rašis bokšto tarpnis tinkuotas, su poriniais kampiniais piliastrais ir aukštomis pusapskričių arkų akustinėmis angomis, pro kurias matyti varpai; tarpinį skirianti viršutinė trauka puošta dantukais. Trečiojo, žemiausiojo, tarpinio kampus taip pat žymi poriniai piliastrai, o plokštumą tarp jų pagyvina apskritos nišėlės. Varpinė – romantizmo laikotarpio statinys, kurio architektūroje susipina liaudiškojo romantizmo bruožai su neobarokui būdingomis detalėmis (poriniais piliastrais, apskrita nišele).

Šalia varpinės, dešinėje pusėje, stovi akmens mūro paminklas – *Rūpintojėlis*. Ant aukšto stačiakampio skerspjuvio postamento užkelta Rūpintojėlio skulptūra (iškalta iš to paties akmens kaip ir postamentas ir yra maždaug dukart už jį žemesnė) atgręžta į bažnyčios šoninį šiaurės fasadą. Priešais antrąjį šoninį (pietų) bažnyčios fasadą pastatytas medinis drožinėtas *koplytstulpis* su įrašais: „1484–1984. Šv. KAZIMIERAI GLOBOK MŪSŲ TAUTA“. Paminklas su Švč. M. Marijos skulptūra pastatytas už bažnyčios apsidės, šventoriaus šiaurės rytų kampe. Jis stilizuotų formų, pastatytas iš granito plokščių ir cemento. Paminklas užkeltas ant plačios keturių pakopų platformos ir sudarytas iš dviejų dalių: žemo pagrindo ir aukštos, užbaigtos kryžiumi, pagrindinės dalies, kurios nišelėje pastatyta skulptūra.

Į pietus nuo paminklo, kitame šventoriaus kampe, tarp plačių pagalbinių vartų ir siauro praėjimo pastatytas *sandėlis*. Jis nedidelio vientiso tūrio, vienaukštis, stačiakampio plano, pagrindiniu fasadu atgręžtas į vakarus. Sandėlis sumūrytas iš raudonų plytų, netinkuotas, dengtas dvišlaičiu skardos stogu. Pagrindinis fasadas simetriškas, su durimis vidurinėje dalyje ir langais šonuose; angos užbaigtos pusapskritėmis sąramomis. Fasado kampus akcentuoja mentės, bokšteliais kylančios virš karnizo ir užbaigtos dvišlaičiais skardos stogeliais; vidurinę fasado dalį akcentuoja nedidelis trikampis frontonėlis, taip pat akcentuotas dvišlaičiu skardos stogeliu. Galinis šiaurės fasadas aklinas, su kampinėmis mentėmis ir užbaigtas trikampių frontonu, kuriame įkomponuota nedidelė pusapskritė angelė. Pagrindinio fasado pastogę juosia ir galinio fasado frontoną skiria profiliuota trauka, sudaryta iš kelių plytų eilių. Galinis pietų fasadas aklinas, jo plokštuma lygi, užbaigta trikampių skydu; prie fasado kairiosios pusės prijungta šventoriaus tvora, kurioje paliktas įėjimas į klebono sodybą.

Buvusieji *klebono sodybos pastatai* – namas, trys ūkiniai trobesiai ir rūšys, išsidėstę į pietus nuo šventoriaus. Išėjus pro šalia sandėlio esančius vartelius, takas veda į Gailiešionių gatvę, prie kurios stovi rūšys ir du ūkiniai trobesiai, dengti bendru stogu. Sodybą iš ūkininko Sruogos išigijo klebonas Antanas Paurys (klebonavo Užpaliuose 1929–1949 m.). Joje klebonai gyveno ir sovietmečiu, nacionalizavus kleboniją. Paskutinis čia gyveno klebonas Mykolas Mikeliūnas (klebonavo Užpaliuose 1957–1970 m.), kuriam A. Paurys pardavė sodybą.⁴¹ *Klebono namas* pastatytas sklypo vidurinėje dalyje, galu į J. Basanavičiaus ir šoniniu pagrindiniu (pietų) fasadu į Gailiešionių gatvę. Namas sudėtinio tūrio, vienaukštis, su pastoge, dengtas dvišlaičiu skardos stogu. Planas asimetrinis kryžminis, su prieangiu ir priestatu. Sienos suręstos iš sienojų, ant akmens mūro pamatų ir apkaltos horizontaliai lentomis. Pagrindinis fasadas su dvišlaičiu užda-

⁴¹Informaciją suteikė Užpalių gyventojas Juozas Gudelis, gim. 1915 m.

lentos pagyvintos vertikaliomis įrėžomis, o trikampis skydelis apkaltas lentutėmis eglute. Langai nedideli, stačiakampiai, dveiliai, apjuosti apvadais, su drožinėtomis apatinėmis prikaltėmis ir tiesių sandrikų imitacija. Galinis rytų fasadas simetriškas, su dviem langais ir vainikuotas trikampiu skydu, kurio vidurinėje dalyje yra langas, paauskšintas trikampe įstiklinta viršūnėle. Analogiškas fasadas ir šiaurinio priestato. Galinio vakarų fasado simetrija buvo suardyta, vietoje lango įrengus duris (2010 m. čia dar buvo langas, apjuostas senaisiais apvadais). Be to, naujieji durų apvadai disonuoja su senaisiais langų apvadais; jie grubių formų, laužyto kontūro. Klebono namo architektūra būdinga nedidelių miestelių gyvenamųjų namų architektūrai; namą puošia išlikę senieji langų apvadai.

Klebono sodybos ūkiniai statiniai sudaro vientisą kompleksą. Rūsysis atgręžtas galais į šventorių ir į Gailiešionių gatvę, o du ūkiniai trobesiai stovi statmenai rūsiumi, šonu į gatvę. Nuo gatvės pusės visi statiniai mediniu siauru priestatu sujungti į vientisą užstatymo liniją. Atskiri jų tūriai išryškėja iš šventoriaus (šiaurinės) pusės. *Rūsysis* vientiso tūrio, stačiakampio plano, sumūrytas iš akmens ir raudonų plytų ir dengtas dvišlaičiu šiferio stogu; virš rūsio suformuotas kalnelis, todėl jo sienų beveik nematyti – dominuoja tik stogai. Galinis (šiaurės), atgręžtas į šventorių, fasadas užbaigtas aukštu trikampiu, apkaltu vertikaliomis lentomis skydu, kuriame yra du stačiakampiai langai. Antrasis galinis (pietų), atgręžtas į gatvę, fasadas aklinas; jo skydas taip pat apkaltas vertikaliai lentomis.

Prie rūsio gatvės fasado vakarų pusės pristatyta sienelė jungia jį su trimis ūkiniais trobesiais – svirnu, daržine ir tvartu. *Svirnas, daržinė ir tvartas* dengti bendru dvišlaičiu šiferio stogu ir sudaro vientiso ištęsto plano trobesio vaizdą. Atgręžta į gatvę pietų fasado linija ištinė, tačiau matyti ir atskiros trobesio dalys – kraštinės (svirnas ir tvartas), sureštos iš sienojų, sukirstų į kertes, o vidurinė (daržinė), karkasinės konstrukcijos, apkalta vertikaliomis lentomis; pastogėje matyti profiliuoti gegnių galai. Tvarto fasade yra nedidelis horizontalus trijų padalų langelis; jį juosia apvadai su pratęstais šonais ir plačia viršutine dalimi, užbaigta tiesia prikalte. Galinis vakarų (svirno) fasadas su stačiakampiu langeliu trikampiam skyde; langelio šoniniai apvadai pratęsti, su nusmailintais galais. Svirnas šoninis, su įgilintu priesvirniu pagrindiniame, atgręžtame į kiemą, fasade; išliko vienas priesvirnio stulpelis. Svirno durys skersine ir dviem vertikaliomis lentomis sudalytos į keturias plokštumas, kurių kiekviena apkalta lentutėmis rombų ornamentu; kairėje durų pusėje yra maža kvadrato formos vėdinimo angelė. Nors ūkinis trobesys yra nugyventas, tačiau išliko saugotinių autentiškų architektūros detalių (langeliai su apvadais, svirno durys); taip pat yra originalus, šalutinės gatvelės apstatymą formuojantis ištęstas trobesio tūris.

Pastatas, vadinamas *klebonija*, kurioje buvo ir parapijos salė, stovi kitoje, šiaurinėje, šventoriaus pusėje priešais pagalbinius vartelius. Ji galu atgręžta į Pilies gatvę ir į aikštę, sudėtinio monumentalaus tūrio, dengta dvišlaičiais šiferio stogais. *Klebonija* vienaukštė, su mezoniniais ir priestatu; surešta iš sienojų, ant akmens mūro pamatų ir apkalta lentomis horizontaliai. Planas sudarytas iš dviejų, kampu sujungtų stačiakampių – pagrindinio pastato ir priestato. Pagrindinis pastatas simetriškas, su mezoniniais kampuose, užbaigtais trikampaiais skydais. Vidurinė žema pastato dalis kiek įgilinta, su dvivėremis durimis ir jos šonuose tankiai iš-

dėstytais langais. Mezoninų langai skirtingų dydžių, išdėstyti dviem lygiais ir jų ašys nesutampa: antrojo aukšto langai išdėstyti virš pirmųjų tarplangių. Rytinio mezonino šone įkomponuotas siauras vertikalus langelis. Kitų fasadų langai vienodi, dvieiliai, su siaurais apvadais, kurių šonai kiek pratęsti. Priestatas prijungtas prie šiaurinio pastato kampo ir šonu atgręžtas į Pilies gatvę. Jo architektūra panaši į pagrindinio pastato – langai ir jų apvadai yra analogiški. Iš 1956 m. A. Miškinio nuotraukos matyti, kad klebonijos pagrindinis fasadas atrodė kitaip.⁴² Kairysis mezoninas buvo žemesnis, su trimis nedideliais šešių padalų langais ir stačiakampe anga skyde. Kitoks yra vidurinės dalies įstiklinimas, išnyko duris akcentuojantis trikampis frontonėlis, padidinti langai. Taigi po sovietmečiu atliktos rekonstrukcijos klebonija neteko senųjų architektūros elementų.

Priešais kleboniją, kitoje aikštės pusėje, stovi buvusi *špitolė*. Ji vienaukštė, sudėtinio monumentalaus tūrio, su mezoninu ir priestatu. Pastatas sumūrytas iš raudonų plytų, netinkuotas, dengtas dvišlaičiu skardos stogu. Pagrindiniame fasade dominuoja dviaukštis dvišlaitis mezonino tūris; jis kiek išsikišęs priekin, užbaigtas laiptuotu karnizu su dantukais ir trikampiu frontonu, kurio vidurinėje dalyje yra pusapskritė anga. Fasado ir mezonino kampus akcentuoja mentės; apatinio aukšto langai aukšti, poriniai, jungiami bendru apvadu – „U“ raidės formos sandriku. Mezonino aukštus skiria dvieilės plytų traukos, o viršutinius jo langus jungia bendros palangių traukos. Fasado šonuose stogo šlaituose kyla vertikalūs stoglangiai, užbaigti pusapskritėmis arkomis. Galiniai špitolės fasadai užbaigti trikampaiais frontonais, kuriuos nuo apatinės fasado dalies skiria trieilė plytų trauka su įdubomis; frontonų šlaitus pagyvina laiptuotos, pakopomis sudėtos dekoratyvinės plytų traukos. Špitolė „plytų“ stiliaus; jos architektūra turi sąsają su bažnyčios architektūra.

Aikštėje tarp špitolės ir bažnyčios pastatytas betoninis, laiptuoto, siaurėjančio į viršų tūrio dvipusis *paminklas*. Vienoje jo pusėje yra šv. Florijono goreljefas su įrašu: „ŠVENTAS FLORIJONAI SAUGOK MUS NUO NELAIMĖS (1990)“, o kitoje – goreljefas, kuriame pavaizduotas Kristus, nešantis kryžiu: „SEKDAMAS MANE NEŠK SAVO GYVENIMO KRYŽIŲ“. Teigiama, kad *pirmasis paminklas* šv. Florijonui pastatytas po 1912 ar 1914 m. gaisro.⁴³ Jis užfiksuotas tarpukario nuotraukose. Matyti, kad ant aukšto, nedidelio kvadratinio skersmens stulpo, užbaigto įstiklinta koplytėle, pastatyta šv. Florijono statula. Paminklui sunykus, 1937 m. klebono Antano Purlio pastangomis jo vietoje pastatytas Šventųjų metų paminklas.⁴⁴ Dabartinis aikštėje esantis paminklas pastatytas 1990 m., siekiant atkurti tarpukariu stovėjusį Nepriklausomybės paminklą.

Be minėtų sakralinių pastatų ir jų kompleksų, miestelyje prieš Antrąjį pasaulinį karą stovėjo ir žydų maldos namai. *Dveji žydų maldos namai* buvo nutolę į vakarus nuo bažnyčios, stovėjo kvartale tarp Astiko ir J. Basanavičiaus gatvių, Šventosios upės kairiajame krante; netoliese, arčiau upės, buvo pastatyta ir *žydų pirtis*.⁴⁵

Duomenų apie Užpaliuose stovėjusius žydų maldos namus galima rasti archyvinuose šaltiniuose. Išliko susirašinėjimas ir įvairūs raportai, saugomi Kauno apskrities archyvo fonduose. Vienoje byloje Užpalių žydų bendruomenės įgaliotinis Šmulilas Šleimovičius Levinas Kauno gu-

⁴²Miškinis A. *Ten pat*, p. 602.

⁴³Miškinis A. *Ten pat*, p. 595.

⁴⁴*Ten pat*, p. 596.

⁴⁵Informaciją suteikė Užpalių gyventojas Aloyzas Adomaitis, gim. 1928 m.

bernijos valdybai pateiktame prašyme rašo, kad Užpaliuose 1888 m. rugsėjo 17–18 naktį sudegė daug namų ir sinagoga su religine mokykla, todėl bendruomenė norėtų atstatyti nors vieną iš jų pagal buvusį planą ir fasadus. Ukmergės apskrities ispravnikas raportu praneša, kad Užpaliuose žydų namų yra 63, o sinagogų ir religinių mokyklų nėra, todėl vietos policija neprieštarauja, kad sudegusios sinagogos vietoje būtų pastatyta nauja; sinagoga nutolusi nuo stačiatikių cerkvės 210 sieksnių, o nuo katalikų bažnyčios – 135 sieksnius.⁴⁶ 1889 m. birželio 2 d. pranešama, kad Levinas pateikė sinagogos brėžinius. 1889 m. birželio 27 d. Kauno gubernijos valdyba gražina brėžinius valdybos I skyriui ir praneša, kad juos reikia taisyti – parodyti pjūvį, situacijos planą, pastatyti antrą krosnį, nes vienos nepakanka tokiam dideliam pastatui apšildyti. Matyt, projektas buvo pataisytas (ant jo pažymėta data 1889 m. rugpjūčio 16 d.). Tačiau 1889 m. rugsėjo 18 d. Kauno gubernijos valdyba vėl siunčia raštą valdybos statybos skyriui ir praneša, kad projekto negali tvirtinti, nes palikti per maži atstumai nuo pastato iki skersgatvio; be to, negerai suprojektuotos krosnys, kurios turėtų būti atitrauktos nuo skersinės sienos.⁴⁷ Neaišku, ar projektas buvo pakoreguotas, tačiau sinagoga pastatyta, nes kitoje byloje (1892 01 25) minima, kad Užpaliuose 1889 m. bendruomenės lėšomis pastatytos dvi religinės mokyklos, vadinamos Bet – hamidraš, ir prašoma išsiaiškinti, kaip jos galėjo atsirasti be gubernijos viršininko leidimo. Toliau rašoma, kad jos atstatytos po gaisro ir atidarytos savavališkai; prašoma perduoti bylą Ukmergės apskrities teismui. Po to yra paaiškinimas, kad Užpaliuose nuo „neatmenamų“ laikų buvo chasidų maldos namai ir Bet – hamidraš, todėl ir buvo jie abu atstatyti; leidimo neprašyta, nes atstatyta ant tų pačių pamatų. Pateiktas 1892 m. liepos 20 d. gubernijos valdybos raportas, kuriame rašoma, kad 1890 m. Užpaliuose buvo dvi medinės religinės mokyklos, vadinamos Bet – hamidraš. Pirmoji nuo cerkvės nutolusi 213, nuo katalikų bažnyčios 59 sieksnius, o antroji – 242 ir 66 sieksnius. Žydų namų Užpaliuose minima 81. Rašoma, kad abeji maldos namai uždaryti (1892 m.), tačiau juos atidaryti kliūčių nėra. Toliau pateikiamas nutarimas dėl leidimo atidaryti religines mokyklas su sąlyga, kad jų durys atsidarytų į išorę.⁴⁸ Taigi iš pateikto susirašinėjimo aišku, kad miestelyje stovėjo dveji žydų maldos namai, tačiau yra kai kurių prieštarų teiginių – nesutampa skirtingose bylose nurodyti atstumai iki bažnyčios ir cerkvės, be to, minima ir chasidų sinagoga, kuri, matyt, stovėjo atskirai.

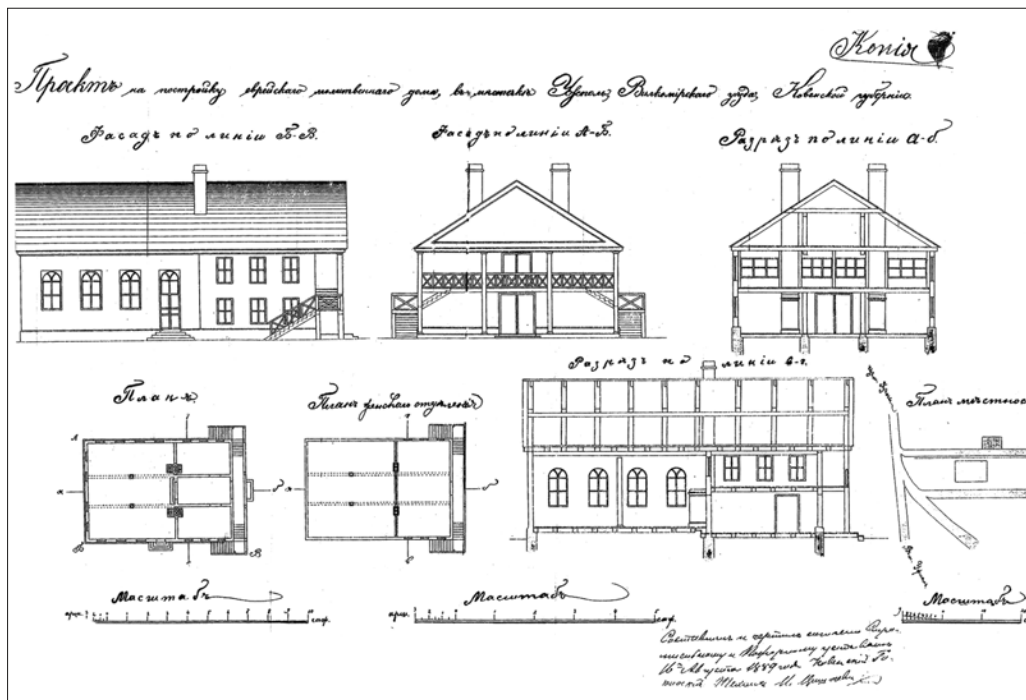
Išliko žydų maldos namų *projektas*, kurį 1889 m. rugpjūčio 16 d. pasirašė Kauno miesto technikas I. Ciškevič⁴⁹ (14 pav.). Projekte parodyti du fasadai, du pjūviai (skersinis ir išilginis), abiejų aukštų planai ir situacijos planas. Tai buvo mediniai žieminiai maldos namai, apšildomi dviem krosnimis; jie sudėtinio tūrio, vieno ir dviejų aukštų, dengti dvišlaičiu stogu. Planas stačiakampis, su išoriniais laiptais, pristatytais prie galinio fasado ir vedančiais į antrojo aukšto moterų patalpas. Skersinėje sienoje, skiriančioje vyrų salę, simetriškai stovėjo dvi krosnys, kurių pakuros buvo atgręžtos į pa-

⁴⁶ Carizmo laikotarpiu 30 žydų namų buvo leidžiama statyti maldos namus arba religinę mokyklą, o 80 žydų namų – sinagogą. Žydų maldos namai turėjo būti nutolę nuo kitų religinių konfesijų pastatų tam tikrais atstumais – 100 sieksnių, jei stovėdavo toje pačioje gatvėje, ir 50 sieksnių, jei stovėdavo kitoje gatvėje.

⁴⁷ KAA, f. I-49, ap. 1, b. 15840, l. 1, 5, 14, 15, 32.

⁴⁸ KAA, f. I-49, ap. 1, b. 16672, l. 3, 9, 24, 39, 48.

⁴⁹ KAA, f. I-49, ap. 1, b. 15840, l. 33–34.

galbines prieangio patalpas (šeštadieniai jas kurdavo krikščionys, galėdavę įeiti tik į prieangį). Vyrų maldų salė beveik kvadratinio plano, su dviem stulpeliais, žyminčiais bimos vietą.⁵⁰ Į salę vedė dviverės durys iš prieangio ir antrosios durys, įrengtos šoniniame fasade; vyrų salę apšvietė 12 langų – suprojektuota salė atitiko sinagogų statybos reikalavimus (toks langų skaičius simbolizuoja 12 Izraelio giminių).⁵¹ Projekte parodytas šoninis fasadas sudarytas iš vienuokštės ir dviaukštės dalių ir užbaigtas dvieliu karnizu. Vienaukštės (vyrų salės) dalies langai aukšti, užbaigti pusapskritėmis sąramomis, o šone esančios durys taip pat paaukštintos pusapskričiu langu. Dviaukštės, trumpesnės fasado dalies langai – nedideli, stačiakampiai. Panašus buvo ir antrasis šoninis fasadas, tik jame nėra durų, o jų vietoje suprojektuotas langas. Galinis fasadas dviaukštis, be langų, tik su dviverėmis durimis, įrengtomis abiejų aukštų vidurinėje dalyje; viršų vainikuojantis trikampis frontonas taip pat aklinas. Prie fasado pristatyti išoriniai laiptai formuoja erdvinį vaizdą: jie remiasi į keturis stulpelius, tęsiasi viso fasado perimetru ir virsta atvira galerija, po to, užsisukę ir leisdami, glaudžiasi prie šoninių fasadų; laiptų turėklai ir galerijos sienelė ažūrinė, sudaryta iš vertikalių ir sukryžiuotų lentučių. Tyrinėjant plano struktūrą, galima suprasti, kad antrasis galinis fasadas buvo vienuokštis, simetriškos kompozicijos, su keturiais arkiniais langais ir platesniu viduriniu tarplangiu, prie kurio buvo numatyta vieta aron kodešui.⁵² Iš pateiktų skersinio ir išilginio pastato pjūvių matyti, kad moterų patalpą nuo vyrų salės skyrė horizontalūs, sugrupuoti po tris langai, įrengti vidurinėje sienos dalyje. Kaip atrodė svarbiausi

14 pav. Užpalių sinagogos projektas. KAA, f. I-49, ap. 1, b. 15840, l. 3334

⁵⁰ Bima – Šventojo Rašto skaitymo vieta, įrengiama vidurinėje sinagogos maldų salės dalyje.

⁵¹ Rupeikienė M. *Ten pat*, p. 25.

⁵² Aron kodešas – švenčiausia žydų maldos namų vieta, kurioje saugomi Šventojo Rašto ritiniai.

vyrų maldų salės ritualiniai objektai – aron kodešas ir bi- *Žydu kapinės.*
 ma, pateiktuose brėžiniuose neparodyta; išorėje nematyti ir *2011 m.*
 būdingų sinagogoms judaizmo simbolių – šešiakampės Dovy-
 do žvaigždės arba Dekalogo. Medinė Užpalių sinagoga suprojektuota istorizmo
 laikotarpiu, tačiau neaišku, ar tikrai jos architektūra prieš gaisrą buvo tokia pati.
Žydu senosios kapinės įrengtos už pietinės Užpalių miestelio ribos, miškelyje.
 Jų vietą akcentuoja mediniai žaliai dažyti varteliai ir akmuo su įrašu. Banguoto
 reljefo kapinių teritorijoje išliko nemažai paminklinių akmenų.

Apibendrinant matyti, kad svarbiausi Užpalių kultūros paveldo objektai
 statyti klasicizmo, romantizmo arba istorizmo laikotarpiais. Ankstyviausias žinomas
 pastatas – tai neišlikusi medinė bažnyčia, statyta baroko epochoje – jos architektūra
 tyrinėta, remiantis viena istorine nuotrauka ir apmatavimo brėžiniais – planu bei
 pjūviu. Daugiau duomenų pateikė kito neišlikusio sakralinio objekto brėžiniai ir
 pjūviai – jais remiantis, pavyko „atstatyti“ sinagogos visų fasadų architektūrą ir
 išsiaiškinti vidaus erdvių sandarą.

Galima teigti, kad visų tyrinėtų pastatų architektūra ryškiai reprezentuoja
 savą laikmetį ir atskirų objektų tipologinius bruožus. Dvaro pastatų architektūroje
 ryškūs stilizuoti vėlyvojo klasicizmo bei liaudiškojo romantizmo bruožai, varpinės
 išorėje susipina primityvūs romantizmo bei neobaroko bruožai, o bažnyčios ekster-
 jere dominuoja modifikuotos viduramžių architektūrai būdingos formos. Bendrą
 architektūrinių sąsajų turi bažnyčia ir špitolė, dvaro sodybos administratoriaus
 namas bei ūkiniai dvaro trobesiai, panašūs buvo medinės bažnyčios ir sinagogos
 langai; galima spėti, kad akmens mūro taikymas varpinės konstrukcijai susijęs su
 dvaro trobesių statybai naudotomis medžiagomis. Užpalių cerkvės tūris būdingas

daugeliui Lietuvos miestelių stačiatikių maldos namams, o išorės architektūroje dominuoja santūrios neorenesanso architektūros formos ir jaučiama romantizmo architektūros įtaka. Liaudiškos architektūros pavyzdžiai – *klebono sodybos pastatai* – namas, trys ūkiniai trobesiai ir rūsys, išsidėstę į pietus nuo šventoriaus.

Problemų kilo dėl parapijos trobesių identifikavimo bei vadinamosios „klebono sodybos“ trobesių tyrimų. Atlikus vyresnių vietinių gyventojų apklausą, pasikalbėjus su klebonu ir atlikus lauko tyrimus, nuspręsta prie parapijos trobesių priskirti ir sodybą, kurioje gyveno klebonas A. Paurys, o vėliau ir kiti klebonai.

Kadangi miestelio kultūros paveldo dalis prarasta – svarbiu informacijos šaltiniu tapo archyvų fonduose saugomos bylos, kuriose sukaupta gausi medžiaga papildė vizualius lauko tyrimus. Deja, kartu reikia pripažinti, jog archyvų fondų tyrimai gali tęstis iki begalybės, ir visada lieka neatsakytų klausimų...

Paaiškinimai

KAA – Kauno apskrities archyvas

KTU ASIA – Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos instituto archyvas

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

VAA – Vilniaus apskrities archyvas

Užpalių cerkvė

Vanda Kuliešienė

1863 m. sukilimas nepraėjo be skaudžių pasekmių ir Užpalių krašto žmonėms. Ypač nukentėjo Remeikių, Puodžių, Norvaišių, Kaniūkų, Likañčių ir kai kurių kitų Užpalių krašto kaimų žmonės. Pavojingais nusikaltėliais buvo pripažintos net 59 užpalėnų šeimos. Jų vieton caro valdžia atkeldino nemažai rusų stačiatikių, kurių religiniams poreikiams 1868–1872 m. buvo pastatyta cerkvė, kainavusi 11 000 rublių. Čia apsigyveno stačiatikių popas, kuris, beje, rūpinosi ne tik savo parapijiečių dvasiniais reikalais, bet dairėsi ir materialinės naudos. Jis Satarėčiaus kaime, ant Alaušos upelės kranto įsigijo malūną ir konfliktavo su vietiniais. Mat Viešeikių k. gyventojas Simonas Štatkus ant tos pačios upelės taip pat norėjęs statyti malūną, bet popas šiai statybai griežtai pasipriešinęs, nes nenorėjęs konkurentų. Netgi advokato paslaugų prireikę. Norėjęs ir savo cerkvės tarną nuskriausti. Kartą į Antano Adomaičio krautuvę atėjo stačiatikių cerkvės varpininkas („žvanykas“) ir pasiguodė, kad popas jau daugiau kaip metai jam sutartos algos nemoka ir jis nebežinaš, ką daryti – juk prašęs ir geruoju, ir piktuoju. Išgirdo tą skundą čia buvęs Gaučys, viso miestelio žinomas išdaigininkas. Jis ir sako: *„Jei pastatysi pusbutelį, aš tau patarsiu, kaip skolą išsireikalauti.“*

Ką darys žmogelis, sutiko – sukrapštes gal ir paskutinius centus, gelbėtojo iš bėdos norą patenkino. *„Tai ką man patarsi?“* – nekantravo. *„Ogi kai ateis naktis, lipk į varpinę ir iš visų jėgų skambink varpais tol, kol popas tau atiduos tai, kas priklauso.“*

Varpininkas taip ir padarė. Skambina, skambina. Sukilo iš miego pažadinti žmonės, susirinko prie cerkvės. Manė, kad gaisras, bet ugnies niekur nesimato. Sunerimęs atėjo ir popas. *„Ką tu čia darai? Kam skambini?“* – šaukia jis varpininkui. *„Atiduok, kas man priklauso, ko iki šiol nesumokėjai! Kol neatiduosai skolos, iš varpinės nelipsiu!“*

Popas, žmonių akivaizdoje prispirtas, nebegalėjo išsisukti.

Pateikėjas Antanas Adomaitis.

1864–1914 m. stačiatikių popas gyveno Užpalių dvaro pastate, todėl ir vėliau vietinių vadintame „popo namu“ (1914 m. dvaro rūmus užėmė kaizerinė kariuomenė, ir popas buvo iškeldintas). Tarpukario metais jis gyveno nedideliame namelyje Vytauto gatvėje, priešais cerkvę.

Daugiau kaip šimtą metų šiuose maldos namuose stačiatikiai šlovino Dievą. Devintojo dešimtmečio antroje pusėje, gerokai sumažėjus stačiatikių bendruomenei, popas nuolat čia nebegyveno, atvykdavo tik retkarčiais, kol galų gale religinės apeigos čia iš viso nebevyko. Užpalių kolūkis cerkvę panaudojo kaip grūdų sandėlį. Vėliau daugybę metų šie maldos namai stovėjo tušti, apleisti, niekam nereikalingi.

1998 m. Visagino popas tėvas Georgijus ėmė kurti stačiatikių maldos namus Utenoje, tam tikslui panaudodamas Užpalių cerkvėje surastus religinius reikmenis. Tuomet cerkvė liko visai tuščia, prakiurusiu stogu, supuvusiomis ir išlūžusiomis grindimis, išdaužytais langais ir nuo drėgmės dėmėtomis sienomis.

Idėja suteikti cerkvei naują gyvenimą pačioje XX a. pabaigoje kilo Užpalių šviesuoliams – tuometiniam mokyklos direktoriui Giedriui Indrašui ir muzikos

entuziastui, propaguotojui, Užpalių Švč. Trejybės bažnyčioje dirbančiam vargonininku Aurelijui Janaudžiui. Šios idėjos pagrindu gimė projektas „XXI a. santaka“. Jam pritarė Utenos r. savivaldybės Kultūros ir švietimo skyrius, Užpalių seniūnija, klebonas kun. E. Rinkevičius, Visagino stačiatikių popas tėvas Georgijus. Suorganizuota talka: mokyklos darbuotojai ir mokiniai aptvarkė cerkvės pastatą (išvalė šiukšles, uždangstė langų ir grindų kiaurymes, parūpino suolų...).

Projekto „XXI a. santaka“ pagrindiniai tikslai – atgaivinti apleistą cerkvės pastatą kaip istorinį paminklą, paversti jį religinių ir kultūrinių renginių vieta, supažindinti vietos visuomenę su kitų tradicinių religijų liturgine muzika, giesmėmis.

1999 m. pavasarį, per Sekmines, cerkvė vėl atvėrė duris – pradėtas įgyvendinti projektas „XXI a. santaka“.

Pirmoje giesmių šventėje giedojo Rokiškio kolegijos vargonininkų choras (vad. J. Mikalajūnienė), Panevėžio A. Lipniūno kultūros centro grigalinio choralo (seniausio Katalikų bažnyčios giedojimo stiliaus) grupė (vad. D. Atkočiūnaitė), Visagino pravoslaviškų giesmių vaikų choras, Užpalių liturginių giesmių ansamblis (vad. A. Janaudis). Ir atlikėjai, ir klausytojai netruko įsitikinti, kad šios cerkvės erdvėje yra labai gera akustika, kad tai iš tiesų puiki vieta koncertams.

Todėl ir vėlesniais metais šių švenčių dalyviai buvo ne tik užpaliečiai – vidurinės mokyklos liturginės giesmės ansamblis (vad. A. Janaudis), parapijos trio „Efata“, vietinių kultūros namų giedorėliai (vadovės N. Navikienė ir A. Motuzienė), bet ir svečiai iš įvairių Lietuvos kampelių: Utenos muzikos mokyklos senosios muzikos ansamblis „Vox Animae“ (vad. V. Šeduikienė), Kùpiškio Kristaus žengimo dangun bažnyčios jaunimo choras (vad. M. Remeikis), Sālako bažnytinis jaunimo choras (vad. G. Palagina). Po šios cerkvės skliautais skambėjo vilniečių – buvusios Užpalių vid. mokyklos mokinės, Operos ir baletu teatro solistų Dainos

*Eugenijus Seibutis
kabina sugrąžintą
cerkvės varpą.
2006 m.*

Ivanauskaitės ir sudeikiškio G. Pamakščio balsai, uteniškių Z. Lukošūnienės ir L. Mameniškytės fortepijono, A. Driskiuvienės fleitos, J. Jurkevičiaus klarneto muzika, Ukmergės ansamblio „Klasica“ (vad. J. Martinkutė) giesmės ar iš tolimosios Klaipėdos atvykusios muzikantės D. Matuzevičienės nuostabus arfos skambesys, Užpalių bažnyčios klebono kun. J. Bučelio gitara, Vilniaus pedagoginio universiteto akademinio choro „Ave vita“ grupė (vad. Kastytis Barisas). Programa dar buvo papildoma tapybos darbų parodomis. Žiūrovams sėdimų vietų dažnai neužtek-davo, o palei duris būdavo netgi šiočia tokia grūstis. Taigi, Užpalių žmonėms prasmingos šventės yra reikalingos.

Tarp užpalėnų buvo populiarūs, gausiai lankomos ir laukiamos giesmių šventės „XXI a. santaka“, nes tai buvo šio krašto žmonės dvasiškai praturtinantys renginiai, padeda bent valandėlei atitrūkti nuo pilkos kasdienybės, tik, deja, neilgai tešvietę. Po keletą pavasarių čia skambėjusios muzikos ir giesmių senoji cerkvė vėl liko tuščia ir vieniša.

Užpaliečiai dėkingi rėmėjams (Utenos r. savivaldybei, UAB „Samanėkas“ bei Valei ir Alvydui Vaškeliams, Vestai ir Algimantui Vaškeliams, Edvardui Žiliui ir kt.), prisidėjusiems prie tegul ir laikino cerkvės kaip kultūros židinio atgimimo.

Užpalių sinagoga

Vanda Kuliešienė

Užpaliuose ilgą laiką buvo treji maldos namai: katalikų bažnyčia, stačiatikių cerkvė ir žydų sinagoga. Bet likimo vėjai metams bėgant daug ką pakeitė – nebeliko sinagogos, cerkvė daug metų stovėjo tuščia, apleista. Tik iškilioji katalikų bažnyčia tebėra tokia pat graži ir šviesi, kaip ir prieš šimtmetį...

Kada Užpaliuose pirmąkart pastatyti žydų maldos namai, istorija nutyli. Vertėtų pasekti Užpalių istoriją. Miestelis rašytiniuose šaltiniuose pirmąkart paminėtas 1529 m. Pradėjus vystyti prekybai, čia ėmė formotis ir žydų bendruomenė, kuri metams bėgant gausėjo. XX a. viduryje žydų jau buvo tankiai apgyvendinta miestelio teritorija – kampas tarp dabartinių Basanavičiaus ir Astiko gatvių ligi pat Šventosios pakrantės, taip pat abipus dabartinės Astiko g. bei Užtiltėje. Savaime suprantama, kad formuojantis žydų bendruomenei, atsirado ir maldos namai. Jie, be abejo, Užpaliuose siaučiant gaisrams, ne kartą degė ir vėl buvo atstatyti...

Kaip atsimena senieji užpaličiai, prieš Antrąjį pasaulinį karą miestelyje buvo dvi sinagogos, vietinių vadintos „iškalomis“. Jos stovėjo kairiajame Šventosios krante, jau minėtame Basanavičiaus ir Astiko gatvių kampe. Tai buvę du paprasti mediniai pastatai, tiek iš lauko, tiek ir viduje be jokių puošybos elementų. Nebuvo ir patogumų. Netgi suolų besimeldžiantiesiems atsisėsti. Vieno pastato viršuje buvusi mansarda, skirta tik moterims. Žydai gebėjo išlaikyti gilų religingumą, gausiai rinkdavosi į maldos namus, kur stovėdami ar sukniubę garsiai poteriaudavo, „erzeliudavo“ arba aptardavo svarbius bendruomenės reikalus. Vyrai ir moterys rinkdavosi atskirai. Savotiška žydų šventė buvo vadinama *būdinėmis*, bet ji vykdavo ne sinagogoje, o prie namų iš lentų pastatytose būdelėse, kuriose žydai pernakt budėdavo ir meldavosi.

Vos prasidėjus fašistinei okupacijai su žydų tautybės žmonėmis buvo negailingai susidorojama. Netekę turto ir namų, viso miestelio žydai buvo suvaryti į sinagogų teritorijoje įrengtą getą. Čia jie kupini nerimo ir baimės išbuvo 1941 metų vasarą, o rugsėjo mėnesį buvo pėsti išvaryti į Rąšę, kur jų laukė tragiškas likimas. Dalis buvo nužudyta ir pakeliui.

1809 m. *kamarninko* (matininko) Jono Klimaševskio sudarytame Užpalių miestelio plane nurodytos ir žydų kapinės pietiniame miestelio pakraštyje. Tačiau nėra abejonių, kad jos egzistavo ir daug anksčiau, jau tuomet, kai žydai ėmė kurtis šiame krašte. Kapinių teritorija – tai senas pušynas, aptvertas akmenų ir mūro tvora. Ant savo artimųjų kapų žydai statydavo stambias akmenų plokštes su hebrajiškais įrašais. Ir čia jokio puošnumo, jokių gėlių nebuvo.

Mirusį šeimos narį žydai skubėdavo tą pačią ar bent jau kitą dieną palydėti į amžinojo poilsio vietą, palaikus paguldę į medinę stačiakampę dėžę. Lydėti susirinkdavo didelis tautiečių būrys. Į sinagogą mirusiojo palaikai nebuvo nešami ir ten gedulingos pamaldos nevykdavo.

Antrojo pasaulinio karo metu, vykstant mūšiams, Užpalių miestelis skendėjo liepsnose. Ir buvusių sinagogų vietoje liko tik pamatų akmenys...

1963 m. rugsėjo 28 d. Utenos r. vykdomojo komiteto sprendimu šalia kitų kai kurių kaimo kapinaičių uždaromos ir Užpalių žydų kapinės. Gal po tokio „palaiminimo“ ir pradėta beatodairiškai naikinti ši amžino poilsio vieta: apgriauta ar visai suardyta akmenų tvora, išgrobstyti antkapiniai paminklai. Norisi paklausti, ar iš tiesų rami kai kurių buvusių kolūkio vadovaujančių ir statybos darbus vykdžiusių asmenų sąžinė, kai dailias akmenų plokštes – antkapinius paminklus vertė į statomų kiaulidžių pamatus? (Beje, kai kas teigia matęs, kad toks pat likimas ištikęs ir sudaužyto Florijono paminklo viršutinę detalę.) Ar laimingai gyvena tie, kurie prie savo naujo gyvenamojo namo slenksčio išdrįso pakloti iš mirusiųjų pagrobtus paminklus?

Konvertitai

Vanda Kuliešienė

Nuo senų laikų Užpalių parapijos gyventojų sudėtis tautiniu ir religiniu atžvilgiu nebuvo vienalytė. Čia gyveno nemažai žydų, o po 1863 m. sukilimo vietoje ištremtųjų lietuvių buvo atgabenta rusų – stačiatikių. Štai, pavyzdžiui, ir 1922 m. archyviniai šaltiniai nurodo, jog šioje parapijoje šalia pagrindinės daugumos – katalikų buvo ir apie 50 stačiatikių bei 600 žydų.¹

Neteko girdėti, kad bent vienas užpalėnas būtų išsižadėjęs savojo krikščioniško tikėjimo ir išpažinęs naują. O atvirkštinis procesas vyko. Ir netgi intensyviai.

„Užpalių Rymo katalikų parapijos bažnyčios gimimo metrikų knygoje 1858–1864 m. 104 psl. aprašomos iškilmingos perkrikštijimo apeigos:

„1861 m. gegužės 14 d. Užpalių parapijos Rymo Katalikų bažnyčioje vietinis administratorius kun. Jonas Pacevičius iškilmingai su visomis apeigomis pakrikštijo suaugusią merginą, atverstą iš judėjų – hebrajų tikėjimo, išbandytą per devynis mėnesius dėl apsisprendimo tvirtumo, vardu Elena (judaizme anksčiau vadinosi Gena), 18 metų amžiaus.

Tėvai – teisėti sutuoktiniai – hebrajai Markelis ir Gitka, Vilkmergės apskr. gyventojai.

Krikštatėviais buvo: grafas Eduardas Čapskis su Izabele Jaugeliene, buvusio Vilkmergės apskr. maršalo Julijano žmona; dalyvavo Julijanas Jaugėla su Marija Grotkovskaja, Ferdinando žmona, Adomas Baranovskis su Anastazija Adamkovičova, Jano žmona, ir Ferdinandas Grotkovskis su Karolina Lekler, netekėjusia.“

Žydai labai tvirtai laikėsi savojo tikėjimo. Jie negalėdavo dovanoti panorėjusiems persikrikštyti: persekirodavo, išsižadėdavo artimieji ir pan. Tačiau nepaisant to, ir tarpukario Lietuvoje norinčių išpažinti katalikų tikėjimą atsirasdavo. Užpaliuose taip pat.

Štai ką papasakojo Užpalių miestelio gyventoja V. Meiduvienė:

„Mano brolis Antanas Rudmina, lietuvis, katalikas, susidraugavo su gražuole žydaite Reiške Šliosbergaitė. Jų ketinimai buvo rimti. Tačiau abiejų namiškiai ir giminės, ypač Reiškės, vedyboms labai priešinosi. Nežinia, kuo viskas būtų pasibaigę, jei jaunieji nakčia nebūtų pabėgę iš Užpalių į Uteną. Čia gyveno persikrikštijusi žydė, kuri priglaudė bėglius, susitarė su kunigu. Utenos bažnyčioje Reiškė buvo pakrikštyta Rožės vardu ir tą pačią dieną įvyko jungtuvės – buvo skubama kuo greičiau viską atlikti. Jungtuvėse dalyvavome ir mes, Antano seserys (Valė ir Elena Rudaminaitės).“

¹ Užpalių RK parapijos (bažnyčios) inventoriaus knyga 1922–1958, p. 1.

Fašistinės okupacijos pradžioje Užpalių bažnyčioje kun. A. Paurys perkrikštijo ir kitą Šliosbergaitę, Reiškės pusseserę. Viskas vyko labai slaptai, vėlų vakarą. Moterys saugojo, kad krikšto apeigų dalyviai nebūtų netikėtai užklupti. Išvesta iš bažnyčios, mergina buvo paslėpta šieno vežime ir kažkokio kaimiečio išvežta į Pladiškių kaimą. Tolimesnis jos likimas nežinomas.

Daugiausia konvertitų, perėjusių į katalikų tikėjimą, buvo iš stačiatikių. Tai liudija įrašai „Knygoje priėmimo į R. Katalikų tikėjimą“.²

Į katalikų tikėjimą perėjo Jurgis Orlovas, Kėpių k., Petras Gaidukovas (1932 m.), Traidžiūnų k., Marija Ivankovaitė ir Jonas Ivankovas, Puodžių k., Ona Sorokina, Kaniūkų k., Andrejus ir Marija Sačkovai (1933 m.), Butiškių k., Archipas Rutkauskas, Remeikių k., Aleksandrina Suščianovaitė, Puodžių k., Povilas Orlovas, Kėpių k., Mykolas Kublickas (1936 m.), Norvaišių k., Klaudija Beloglazovaitė (1948 m.), Puodžių k., Nastazija Frolovaitė (1950 m.), Kaimynų k., Veronika Drizgaitė (1953 m.), Norvaišių k., Aleksas Semionovas (1956 m.), Likuñčių k., Nina Dorošenko (1955 m.), Galinių k., Aleksas Drizga (1959 m.), Norvaišių k., Povilas Drizga (1960 m.), Norvaišių k. ir t. t.

Minėtas archyvo dokumentas byloja, jog į katalikų tikėjimą pereidavo ne tik atskiri asmenys, bet ir ištisos šeimos. Ir dargi daugelis apsisprendė tais laikais, penktajame šeštajame dešimtmetyje, kai buvo vykdoma aršiausia ateizmo politika. Neaišku tik, ar vėlesniais laikais persikrikštijimo atvejų nebebuvo, ar dėl tam tikrų priežasčių tai nebuvo registruojama.

Mišrios santuokos

Kadangi Užpalių krašte vieni šalia kitų gyveno lietuviai, rusai, žydai ir kai kurių kitų tautybių žmonės, tad nenuostabu, kad pasitaikydavo ir mišrių santuokų.

Prieš Moterystės sakramento suteikimą jaunavedžiai padarydavo raštišką pasižadėjimą, patvirtintą jų pačių ir liudininkų parašais.

„Aš, ..., tikybos, pasižadu, kad savo žmonai (vyrui) katalikei ... jokiū būdu nekludysiu laikytis savo tikybos.

Mudu ... laisva valia pasižadame visus mūsų abiejų lyčių vaikus, kurie gims iš mūsų moterystės, krikštyti katalikų bažnyčioje ir juos auklėti vien katalikų tikėjime ir doroje.

Mudu ... apsiimame laikytis šios sutarties pilnai ir nepakeičiamai per visą savo gyvenimą.

Jaunavedžių parašai

Liudininkų parašai

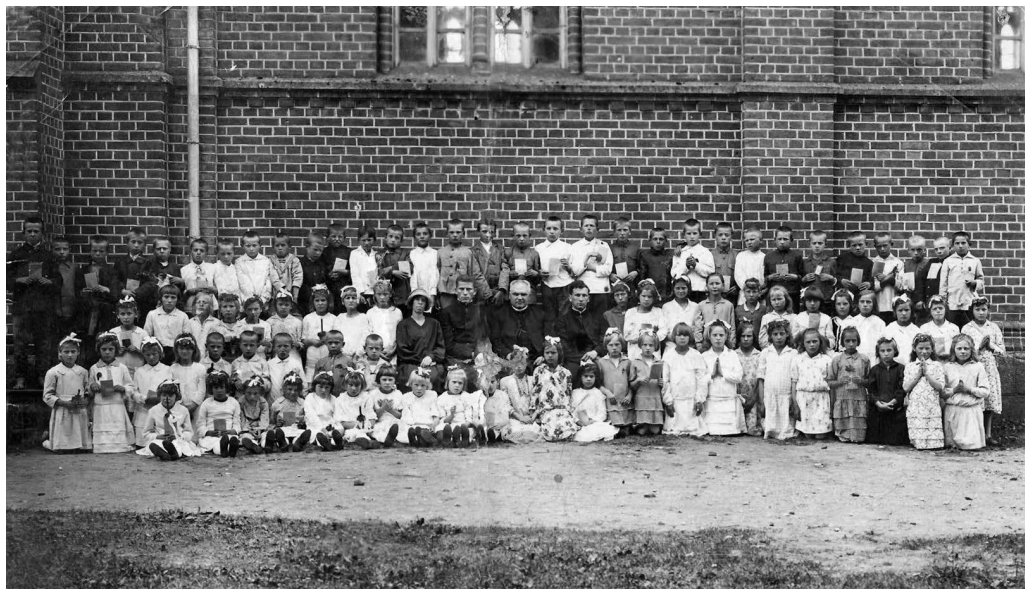
Ši sutartis prie manęs sudaryta ir jaunavedžių bei liudininkų savarankiškai pasirašyta.

Data

Parašas

Užpalių parapijos klebonas“

² Užpalių bažnyčios archyvas.

Tokios sutartys sudarytos tuokiantis Antanui Rutkauskui, stačiatikių tikybos, su katalike Stanislava Gudelyte, stačiatikei Elenai Rutkauskaitei su kataliku Jonu Kuzma, evangelikui Juozui Ramonui su katalike Angele Gladutyte, stačiatikei Valentinai Kamatiosovaitei su kataliku Vladislovu Velučiu, evangelikui Valteriui Drapui su katalike Stanislava Daujotyte, stačiatikiui Justui Kublickui su katalike Stase Baltakyte ir kt.³

Kai toks būrys užpalėnų priimdavo pirmąją komuniją, ir kiti norėdavo pasekti jų pavyzdžiu. Pirmoji komunija. 1938 m.

³ Užpalių parapijos Moterystės dokumentų byla, Užpalių bažnyčios archyvas.

Aukštaitiškų kanklių skambėjimas

Asta Motuzienė

Kanklių istorija

Kanklės yra vienas seniausių lietuvių liaudies muzikos instrumentų. Apie pirmuosius modelius liudija I tūkst. pr. m. e. iškasenos. Rašytiniuose šaltiniuose kanklės minimos kunigaikščio Žygimanto Augusto kiemo išdo valdytojo 1546 metų sąskaitoje. Žinių apie jas galima užtikti ir lietuvių liaudies dainose, padavimuose, siekiančiuose ankstyvuosius pagonybės laikus. Kanklėms buvo teikiama magiškoji prasmė. Kankliavo daugiausia tik vyrai ir visa tai buvo tarsi ypatinga meditacijos forma.

Kanklių pavadinimas kilęs iš lietuviško žodžio „kankalas“. Kai kurie mokslininkai jį sieja su lotynišku žodžiu „cant“ (giedoti) ar sanskrito „konkani“ (papuošalas su varpeliais).

Padavimai byloja, kad senovėje kanklėmis skambindavo vaidilos, apdainuodami lietuvių karo žygius, aukodami dievams aukas, atlikdami apeigas. Kanklių muzika žmonės dažnai nukreipdavo visokias piktybes, tarsi apsigindavo nuo mirties. Ji skambėdavo ir per vestuves, krikštynas, laidotuves, pjūties pabaigtuvių šventes.

Po Lietuvos krikšto kanklės liko tik kaip liaudies instrumentas ir tik šiaurinėje paprastoje trobelėje. XIX a. pabaigoje kilus nacionaliniam judėjimui, prasideda kanklių atgimimas. 1925 m. Lietuvoje įkurta kanklininkų draugija, kuri veikė iki 1940 m., vėliau – 1989 m. ji buvo atkurta. Iš esmės tai buvo naujo tipo organizacija, jungianti kelis šimtus profesionalių liaudies muzikos specialistų ir mėgėjų. 1930 m. įkurta kanklių muzikos mokykla.

Kaip teigia istoriniai šaltiniai, apie 1930 metus Aukštaitijoje išgalėjo pagal suvalkietiško kanklių modelį gamintos kanklės. Jų pradininkas – Krekenavoje (Pānevėžio r.) gyvenęs kanklių meistras Stanislovas Rudis (1880–1949), pagaminęs apie 1 500 kanklių. Jo mokytojas ir įkvėpėjas buvo Pranas Puskunigis (1860–1946) – pirmojo Lietuvoje kanklių ansamblio įkūrėjas Skriaūdžiuose, garsus kanklių meistras. Vėliau, dėl Justino Strimaičio (1895–1960) įtakos, Stanislovas Rudis pradėjo gaminti kankles, kurių modelis nutolo nuo suvalkietiškujų. Jos buvo didesnės, puošnesnės, dvigubomis stygomis. Šios kanklės įvardijamos kaip vėlyvojo laikotarpio aukštaitiškos kanklės.

Kanklių meistras Juozas Lašas

Apie 1930 metus kanklėmis susidomėjo svėdasiškis Juozas Lašas (1912–2005). Jis tuometiniame „Trimito“ žurnale atrado patarimus, kaip pačiam pasigaminti kankles. Sutapimas, kad 1932 m. į Svėdasus paskirtas kunigas Jonas Kraniauskas iš Krekenavos atsivežė S. Rudžio kankles. Juozas Lašas pagamino tokias pat ir... prasidėjo. Jau 1934 m. Užpāliuose vykusioje žemės ūkio parodoje J. Lašo pagamintos kanklės buvo įvertintos pinigine premija. Tai buvo didžiulis įvertinimas ir paskata dirbti toliau. Taip Svėdasų, Užpālių, Utenos, Rōkiškio apylinkėse plačiai paplito J. Lašo kanklės. Kanklių paklausa sparčiai augo, ir dabar jau arti 900 J. Lašo kanklių skamba ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje.

Tuo metu Svėdasuose vargonininkavęs Petras Vinkšnelis įkūrė 12 žmonių ansamblį, kuris kankliavo Juozo Lašo darytomis kanklėmis.

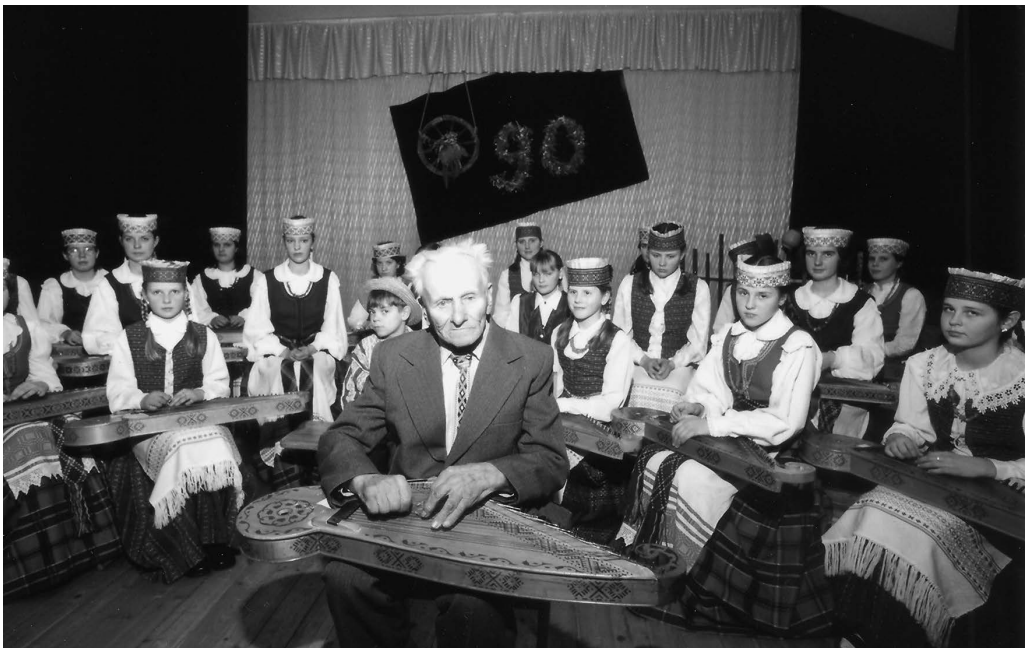
Metams bėgant kanklės Svėdasuose tai pritildavo, tai vėl garsiau suskambėdavo. Ir nors šiandien čia jau nėra nei kanklių orkestrėlio, o ir pats meistras amžino poilsio atgule į Svėdasų kapinaites, tačiau tebėra gyva geroji kanklių dvasia. Kanklės tebesaugomos senųjų Svėdasų kanklininkų – Broniaus ir Bronės Neniškių, Elenos Žvirblienės (Vinkšnelytės), Paulinos Tumienės (Gikytės), Paulinos Paškonienės (Milčiukaitės), Valės Kačinauskaitės, Valės Baronienės, Bronės Vinkšnelytės, Onos Neniškytės, Reginos Žvirblytės, Aldonos Zovytės, Janės Jurevičiūtės namuose, kaip relikvija perduodamos vaikams ir vaikaičiams.

Juozas Lašas ne tik gamino kankles, bet ir pats retkarčiais pakankliuodavo. Jo skambinimo maniera šiek tiek savotiška. Juk meistro niekas nemokė, kaip reikia pirštus ant stygų sudėlioti. Tiesiog liejosi melodija iš širdies. Jo gamintų kanklių balsas – skambus ir sodrus, jausmingas, nes ir pačios kanklės pagamintos ne tik su dideliu kruopštumu, bet ir su begaline meile. Lyg kiekvienose iš jų būtų paties meistro dalelė įdėta. Ypatingą prasmę tai įgauna dabar, kai nėra J. Lašo pasekėjų. Tie, kas turime jo rankomis gamintas kankles, suvokiame, kokia tai brangi relikvija.

Juozo Lašo kanklės yra 16-os dvigubų stygų su boseliu, gausiai išpuoštos tautiniais ornamentais, Gedimino stulpais, Vyčio ženklų, ažuolų lapais.

Meistras pats paruošdavo instrumento korpusą – šonus, dugną iš klevo, ažuolo, uosio ar obels, o kanklių viršui visuomet naudodavo tankmėje augusios eglės medieną. Mėgo tvarką, dirbo labai kokybiškai, niekuomet nerūkė ir negėrė. Dažnai pasigesdavo kanklių garsų per radiją ir televiziją. „Didžiausia mano svajonė – kad kanklės skambėtų, o ne kabotų ant sienos“, – ne kartą pabrėždavo

*Juozas Lašas
su jaunosiomis
kanklininkėmis*

J. Lašas. Negrojamas instrumentas tarsi miręs, o juk kanklės – tai gija tarp šios dienos ir Anapilin išėjusio brangaus žmogaus.

Už nuopelnus Lietuvos tautinei kultūrai Juozas Lašas 2002 metais apdovanojas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino I laipsnio medaliu.

Svėdasai–Užpaliai

Gyvas ryšys tarp Juozo Lašo ir Užpalių kanklininkų – vilutiškių Liucijos Makuškienės (Niauraitės) (gim. 1928 m.) ir Aldonos Vanagienės (Žemaitytės) (1922–2005). Tai buvo puikus liaudies kanklininkų duetas, kartu kankliavęs daugelį metų. Liuciją ir jos seseris, tuo metu gyvenusias Rokiškio apskrityje Juodonių kaime, kankliuoti pamokė Jonas Paršonis – Juozo Lašo jaunystės laikų draugas. Tuo metu – apie 1952 metus – Juodonių kaime buvo garsus kanklininkų – Paulinos Tumienės (Gikytės) (gim. 1920 m.), Julės Starkuvienės (Baltuškaitės) (gim. 1925 m.), Adelės Matulevičienės (Niauraitės) (gim. 1925 m.) ir Liucijos Makuškienės (Niauraitės) – kvartetas, kuris labai aktyviai koncertuodavo.

Apie 1952 m. kankles išgijo ir Aldona Vanagienė, kilusi iš Narbūčių kaimo. Aldona turėjo nuostabų balsą, giedojo Svėdasų, vėliau Duōkiškio, Užpalių bažnyčios chore. Apie 1963-uosius ji su šeima persikėlė gyventi į Utenos r. Kišūnų kaimą, o gretimame Vygėlių kaime jau nuo 1955-ųjų gyveno Liucija Makuškienė. Šių kanklininkų keliai susitiko, ir nuo 1964-ųjų jos pradėjo bendrą koncertinę veiklą. Aplankė daugelį ne tik savo, bet ir gretimų rajonų miestų, miestelių, keletą kartų koncertavo per Lietuvos televiziją. Moterys kankliuoti išmokė ne tik savo vaikus ir vaikaičius, bet ir visus, kurie to norėjo.

Apie 1990-uosius būtent Liucija Makuškienė man ir parodė kelią pas kanklių meistrą Juozą Lašą. Būtent tada pirkome pirmąsias kankles Užpalių kultūros namams.

Užpaliai

Ne vien gražiomis apylinkėmis, didingais piliakalniais, legendomis ir padavimais, darbščiais ir geraširdžiais žmonėmis garsėja Užpaliai. 1233 m., istoriko Teodoro Narbuto teigimu, prie Užpalių vyko kautynės tarp Livonijos ordino ir lietuvių. 1261 m. Užpaliai minimi karaliaus Mindaugo sutartyje, o 1792 m. suteiktos Magdeburgo „laisvojo miesto teisės“. Užpalėnams nuolat rūpėjo miestelio grožis, tvarka, kultūringas bendravimas. Čia nemažai garsių muzikantų, dainininkų, medžio drožėjų, audėjų...

Kanklių muzikos atsiradimas – naujas puslapis Užpalių istorijos knygoje, mažai kieno rašytas iki 1991 metų. 1992 m. mūsų aplankyti Užpalių apylinkių dainininkai ir muzikantai – Genovaitė Visockienė (1915–2011), Elžbieta Mierkytė (1910–1999), Kostė Vanagienė (Repšytė) (1916–2001), Ona Vaškeliene (Bislytė) (1907–1993), Marė Geleževičienė (Štarytė) (1895–1992), Pranas Paršiukas (1903–1992), Antanas Jurelė (1906–1997) ir kiti – prisiminimų apie kanklininkus nepateikė. Todėl drąsiai galiu teigti, kad Užpaliuose kankliavimo sąjūdis, prasidėjęs 1991 metais, – visai nauja tradicija šiame miestelyje. Ir kanklių muzika – tai naujas ryškus ženklas Užpalių istorijoje.

„Pasagėlė“

Toliau papasakosiu apie Užpalių kanklininkų ansamblį „Pasagėlė“, apie jo susikūrimą, ieškojimą, atradimų ir praradimų kelią, apie koncertus, festivalius, keliones, apie žmones, vienaip ar kitaip susijusius su ansambliu, apie 1999 m. į Užpalius parskraidintą pirmąją „Aukso paukštę“ ir apie viską, kas nutiko 1991–2008 metais. Tiek laiko vadovavau „Pasagėlei“ ir buvau atsakinga už ją. Tai buvo tradicinių kanklių ansamblis, išsiskiriantis iš kitų Lietuvos kanklininkų ansamblių tuo, kad lietuvių liaudies dainas, instrumentinę muziką kankliavo Juozo Lašo gamintomis kanklėmis. Dabar tik išliko tas pats pavadinimas, o ansamblio braižas pasikeitė.

„Pasagėlės“ emblema

Pradžia

1991 m. Užpalių kultūros namuose šių eilučių autorės iniciatyva susikūrė kanklininkų ansamblis.

Nueitas septyniolikos metų ieškojimų, atradimų, kruopštaus darbo ir atsakomybės už tai, ką daro, kelias. „Pasagėlė“ turi savo braižą, savitumą, žino, ko siekia. Kanklininkai išmano muzikos raštą, kankliuoja visų Lietuvos etnografinių regionų kanklėmis, skudučiuoja, pučia lumzdelius, šoka liaudies šokius, tačiau pagrindinė darbo kryptis – Juozo Lašo kanklės.

Savo koncertinę veiklą pradėję dar be pavadinimo, tik kaip Užpalių kanklininkų ansamblis, 1992 metų liepą Ruņišiškėse vykusiame tarptautiniame vaikų folkloro festivalyje „Daigelis“ Dalios Dargytės ir Leopoldo Malinausko – tuometinių liaudies kultūros centro darbuotojų – buvo paskatinti turėti savo kolektyvo pavadinimą. Taip 1992 m. gruodžio 4-ąją Užpalių kanklininkai tapo „Pasagėle“, o Dalia su Leopoldu – jos krikštatėviais.

Tuo metu vyko Lietuvės kultūros atgimimas, senųjų menų, tradicijų ir papročių renesansas. Labai suaktyvėjo folkloro specialistų veikla ir nenuginčijama jų nuostata, kad tik autentiški senojo kaimo instrumentai, papročiai, tradicijos ir menai turi tikrąją vertę ir prasmę. O vadinamasis „stilizuotas“ folkloras (prie kurio priskiriama ir „Pasagėlė“) yra abejotinos vertės, trumpalaikis ir ginčytinas reiškinys. Būtent dėl šios nuostatos 1994 m. nepatekome į Pasaulio lietuvių dainų šventę. Po ilgų diskusijų ir ginčų kiekviena pusė likome prie savo tiesos. Manau, kad laikas – pats geriausias teisėjas. Drąsiai ir tvirtai šiandien galiu pasakyti: „Pasagėlės“ gyvenimas – tai ne vienadienis reiškinys ar koks „mados šauksmas“.

Beje, nuo 1998-ųjų, kai Dainų šventėje atsirado kanklių muzikos koncertas, vykstantis Vilniaus universiteto Petro Skargos kieme, jame tarp profesionalių kanklių ansamblių, Skriaudžių „Kanklių“ ir Panevėžio „Sigitės“, kankliavo ir Užpalių „Pasagėlė“. O nuo 2003 m. į Dainų šventę „Pasagėlė“ sukviėtė visą „Skambančių kanklelių“ stovyklą – daugiau nei 100 tradicinėmis kanklėmis kankliuojančių jaunuolių iš visos Lietuvos.

„Pasagėlė“. 1993 m.

2000 m. gegužės mėn.

„Pasagėlė“. 2002 m.

2004 m.

2008 m.

„Pasagėlei“ – 15 metų

„Pasagėlė“ – tai kuriama nauja tradicija remiantis Užpalių apylinkių muzikine kultūra, liaudies dainomis ir instrumentinėmis melodijomis. Kasdienis darbas, mūsų visų ryžtas ir užsispyrimas, nuoseklus ir tvirtas tikslo siekimas išaugino ilgai ir kruopščiai puoselėtą medį, iki 2008 m. išleidusį 140 atžalų. Šitiek Užpalių krašto vaikų per 17 metų ilgiau ar trumpiau savo gyvenimą buvo susiję su „Pasagėle“. Tik geru žodžiu prisimenu kiekvieną iš kanklininkų. Kiekvienas „pasagėliukas“ man yra labai brangus. Tiesa, vieniems sekasi geriau, kitiems – šiek tiek sunkiau, vieni turi daugiau gabumų, kiti – darbštesni ir labiau užsispyrę, tačiau kiekvienas jų įnešė savo dalelę į „Pasagėlės“ istoriją.

Ilgą laiką (su pertraukomis) turėjome šokėjų grupę, vadovaujamą Aldonos Jurkevičienės. Tai labai pajūvairindavo mūsų koncertus. Žiūrovams dažnai parodydavome temines programas, kurioms scenarijus kurdavo Birutė Minutkienė, vėliau – Vida Juškienė. Tačiau šalia šių visų veiklos variantų ansamblio vizitinė kortelė – tradicinis kankliavimas ir Juozo Lašo kanklės.

„Pasagėlės“ repertuarą sudaro aukštaitiškos dainos, instrumentinė muzika. Buvusio Užpalių parapijos kunigo Juozo Šumskio paskatinti repertuarą papildėme giesmėmis, pritariant kanklėms. Šią iniciatyvą visokeriopai skatino kunigas Edmundas Rinkevičius. „Pasagėlei“ teko kankliuoti ne tik Užpalių, bet ir Vilniaus Šv. Onos, Šv. Mikalojaus bažnyčiose, Kretingoje, Krekenavoje, Panevėžyje ir kitur. Kanklės skamba Užpalių Krokulėje ten vykstančių pamaldų metu ir „Skambančių kanklelių“ giesmių ir poezijos vakarą.

1999 m. „Pasagėlės“ pagrindu įregistruota visuomeninė organizacija, kurios tikslas – burti draugėn visus, kas neabejingas kanklių muzikai ir kankliavimo

sąjūdžiui, kas myli liaudies dainą, rūpinasi šio krašto tradicijų ir papročių išlikimu, jų pritaikymu, panaudojimu šiandieniniame gyvenime, veikloje.

Užpalių kanklininkų ansamblio „Pasagėlė“ veikla 1999 m. įvertinta nominacija „Geriausias tradicinių liaudies instrumentų ansamblis“. Šventinis koncertas įvyko 2000 m. kovo 23-iają Vilniuje. „Pasagėlei“ įteiktas nominaciją patvirtinantis raštas ir „Aukso paukštės“ statulėlė. Tai labai svarbus kolektyvo darbo įvertinimas, Juozo Lašo kanklių, apskritai kankliavimo tradicijų įteisinimas Užpalių krašte. Tuo „Pasagėlė“ padėjo tvirtą ir nenuginčijamą pamatą, atvertė dar vieną naują Lietuvos tradicinės muzikos – kankliavimo istorijos puslapį. Juozo Lašo kanklės tapo lygiavertės Prano Puskunigio, Stanislovo Rudžio ir kitų meistrų gamintiems instrumentams.

*„Pasagėlės“ ikūrėja ir ilgametė vadovė
Asta Motuzienė*

Mums brangūs žmonės

Nuostabi likimo dovana „Pasagėlei“ – Ona Mikulskienė (1905–2008) – mūsų kanklių karalienė. Ji buvo ne tik „Pasagėlės“ garbės narė, bet ir ansamblio globėja. Kanklininkai džiaugiasi jos dovanotomis kanklėmis, vertingais leidiniais. Užpalių krašto istorijai labai svarbūs „Pasagėlės“ koncertai Vilniuje O. Mikulskienės kvietimu. Nepamiršdami svetingi vakarėjimai jos namuose. O. Mikulskienė Užpalius pirmą kartą aplankė 1998-aisiais. Tuomet seniūnijos salėje netilpo visi, panorę ją

*Su O. Mikulskiene.
2000 m.*

pamatyti ir išgirsti, tiesiog pabūti kartu ir pasisemti jos gerumo, tikėjimo ir meilės. Nuo tada ji kas metai atvykdavo į Užpaliuose rengiamą Lietuvos kanklininkų vasaros stovyklą „Skambantys kankleliai“ ir į kitus Užpalių krašto renginius. Nepamiršamas koncertas įvyko 2005-ųjų sausio 30-ąją Vilniuje, kai O. Mikulskienė minėjo 100 metų jubiliejų. Deja, tai ir buvo paskutinis „Pasagėlės“ koncertas mūsų mylimai Onutei Mikulskienei...

Profesorius Algirdas Vyžintas, „Pasagėlės“ garbės narys, daug prisidėjo prie tradicinių kanklių populiarinimo. Tai jis mus paskatino drąsiai eiti pirmyn, ieškoti savojo braižo, nepasiduoti masiškumui ir „darymui bet ko dėl nežinia ko“. Kartu kūrėme programą kanklininkų vasaros stovykloms, planavome šventes, rašėme straipsnius. Ir apskritai – maestro „Pasagėlei“ skirdavo labai daug dėmesio. Visada rasdavo laiko išgirsti mūsų rūpestėlius, pasidžiaugti pasiekimais, pasidalyti sumanymais ir nešykštėdavo patarimų, kurie mums buvo labai svarbūs. Galime didžiuotis ir tuo, kad O. Mikulskienė ir A. Vyžintas ne vieną kartą lankėsi Užpaliuose ne tik „Skambančių kanklelių“ stovykloje, bet ir kituose renginiuose.

Nuo pat pirmųjų ansamblio išikūrimo dienų jo džiaugsmais ir rūpesčiais dalijosi dabar jau buvęs Užpalių seniūnas Vytas Jurka. Didelis seniūno indėlis, kad „Pasagėlė“ visada turėjo tvirtą ir materialinį, ir moralinį pagrindą. Išrūpinti tautiniai rūbai, nupirkti instrumentai, paskirta nuolatinė patalpa repeticijoms, visada laiku suteikiamas transportas ir į kelionę medaus lauknešėlis įdedamas. Tai yra ir maži, ir dideli dalykai, be kurių „Pasagėlė“ negalėtų gyvuoti.

Nuoširdžiai ansamblio veikla domisi, su juo glaudžius ryšius palaiko ir daug vertingų patarimų teikia etnografe Gražina Kadžytė, Gražina Vyžintaitė-Kačerauskienė, liaudies menininkė, audėja Filomena Gervienė, aprenngusi savo austais drabužiais didelę dalį „Pasagėlės“ kanklininkų ir jos vadovę, žirgų augintoja Viktorija Jovarienė, visada svetingai atverianti savo sodybos vartus ne tik „Pasagėlei“, bet ir jos svečiams, Bronė Vaškelytė-Balčiūnienė, mūsų poetė, sukūrusi Užpalių himną, rašanti ne tik apie gamtą, bet ir apie kankles, tautodailininkas Romualdas Šulcas, gražiausios sodybos šeimininkė Aldona Kirvelienė, mūsų „pasakų močiutė“ Marija Grižienė. Tai tik maža dalis žmonių, savo gyvenimą vienaip ar kitaip susiejusių su „Pasagėle“. O kur dar gausus būrys kolektyvo rėmėjų, pagalbininkų. Čia reikėtų paminėti kiekvieną Užpalių gyventoją, kiekvieną Užpaliuose esančią ūmonę ir įstaigą, ūkininkus, daržovių augintojus... Juk nė vienas, paprašytas bet kokios pagalbos, neatsisakė padėti. Manau, kad čia ir yra ne tik „Pasagėlės“, bet ir visų Užpalių tvirtybė, kai esame visi kartu, turime bendrą tikslą.

Koncertai

Kiekvieni kalendoriniai metai pažymėti gausiu derliumi – apie 20 surengtų koncertų, išvykų. Ansamblis kankliuoja ne tik savo miestelio, rajono klausytojams, bet koncertuoja ir visoje respublikoje. 1996 m. lankėsi Pūnsko ir Seinų krašte, 2007 m. – Lātvijoje ir Ėstijoje. Su tarptautiniais mokyklos „Socrates“ projektais keletas kanklininkų ši unikalių instrumentą pristatė Prancūzijoje, Italijoje, Lenkijoje, Rumunijoje.

„Pasagėlė“ – nuolatinis festivalių „Senolių kanklės“ (Panevėžys), „Ainių sustartinė“ (Vilnius), „Aukštaitijos kankliai“ (Rōkiškis, Anykščiai) dalyvis.

Gražūs ir reikšmingi įvykiai – O. Mikulskienės 100-mečio, Juozo Lašo 90-mečio, A. Vyžinto 70-mečio jubiliejiniai koncertai Vilniuje.

Tvirta draugystė sieja Užpalių „Pasagėlė“ ir seniausią Lietuvoje kanklininkų ansamblį – Skriaudžių „Kankles“ (vad. Ona Patronaitienė), Vilniaus mokytojų namų ansamblį „Kankleliai“ (vad. Daiva Čičinskienė), Panevėžio „Sigutė“ (vad. Vida Krikščiūnienė), liaudies kanklininkę Reginą Daniūniene, Stanislovo Rudžio sūnų Kęstutį Rudį ir jo vaikaičius, šauniai kankliuojančius kartu. Didelė garbė ir atsakomybė, kad randame bendrą kalbą, esame pripažinti ir priimti į bendrą šių kolektyvų ir atlikėjų, turinčių didelę patirtį, tradicijas, tvirtas nuostatas, būrį.

Kanklininkai didžiuojasi koncertais LR Seime ir Prezidentūroje. Savo dainas įrašėme Lietuvos radijo fondams, filmuotos Lietuvos televizijos laidos „Kas pakuorė sūpuoklėles“, „Dainos mamai“, „Velykos Užpaliuose“, kur dalyvavo „Pasagėlė“. 2005 m. išleista kompaktinė plokštelė. 1998 m. „Pasagėlė“ dalyvavo Pasaulio lietuvių dainų šventėje kanklių muzikos koncerte. 2003 m. dainų šventėje „Pasagėlė“ kankliavo su visa „Skambančių kanklelių“ stovykla. 2005 m. dalyvavo Moksleivių dainų šventėje, 2007 m. ir 2009 m. Lietuvos dainų šventės kanklių muzikos koncerte „Skambėkite, kanklės“.

Įsimintinos koncertinės kelionės į Kauną, Krėtingą, Dievėniškes (Šalčininkų r.), Vilniaus mokytojų namus, Rudiškius (Joniškio r.), Anýkščius, Pānevėžį, Zārasus, Bīržus, Rōkiškį, Pālangą ir kitus Lietuvos miestus. „Pasagėlė“ kasmet dalyvauja Utenoje vykstančiuose tradiciniuose Atvelykio koncertuose, Užpaliuose – kraštiečių susitikimuose, koncertuoja rajono mokyklose ir kultūros įstaigose.

Užsimezgusi draugystė su Pskovo guslininkais ir Kaliningrado krašto lietuvių bendruomene praturtino koncertinių išvykų geografiją. 2008 m. „Pasagėlė“ dalyvavo II tarptautiniame folkloro festivalyje „Slovenskije kluči“ Pskove ir „Skambėk, lietuviška dainele“ Kaliningrado srityje Černiachovske.

Lietuvos kanklininkų vasaros stovykla „Skambantys kankleliai“ Užpaliuose

2008 metai Užpalių istorijoje paženklinti dešimtąjį kartą suskambusių daugiau nei šimto jaunųjų kanklininkų skambinamų kanklių garsais gražiame miestelio sodelyje šalia Užpalių bažnyčios. Šitaip iškilmingai buvo pasveikinta Lietuvos Valstybės diena.

Nesvarbu, kad lietus gadino gražiai sustyguotą šios šventės scenarijų (autorė Vida Juškienė), svarbiausia – visų ten buvusių: kanklininkų, šokėjų, svečių iš užsienio, visų žiūrovų ir klausytojų, gera aura, sklandžiusi šventiškai pasipuošusio miestelio gatvėmis, kuri neaplenkė nė vieno miestelėno ar svečio, tądien užklydusio į Užpalius. Koncertą tęsiant kultūros centre, sulig paskutiniais jo akordais ir jaunimo rankose plazdančiais paukščiais nušvito saulė, kartu pritardama:

*Geltona spalva – tai saulė,
Žalia – tai laukų spalva,
Raudona spalva – tai kraujas,
Kartu jos – tai LIETUVA.*

Užpaliuose tądien tikrai dainavo visa Lietuva. Kanklininkų ansambliai iš Anykščių, Biržų, Šalčininkų, Šiaulių, Palangos, Rokiškio, Kūpiškio, Gargždų, Radviliškio, Pėsvalio, Pėnevėžio, Utenos – iš viso 153 jaunieji kanklininkai ir jų mokytojai. Skambiais balsais prisijungė Karaliaučiaus krašto lietuvių bendruomenės vaikai. Į šį gausų lietuviškų kanklių būrį labai gražiai įsiliejo Pskovo srities guslininkai, kurie parodė neįtikėtinai aukšto meninio lygio programą.

*Kanklininkų šventėje
Užpaliuose dalyvavę
kolektyvų vadovai.
2001 m.*

2008 m. vykę „Skambantys kankleliai“ – patys gausiausi lietuvių kolektyvų ir dalyvių skaičiumi, taip pat svečiais iš užsienio. Štai tokia statistika:

- 14 kolektyvų ir 153 dalyviai iš Lietuvos,
- 6 kolektyvai ir 28 dalyviai iš Karaliaučiaus krašto,
- 3 kolektyvai ir 17 dalyvių iš Pskovo srities,
- iš viso – 198 „Skambančių kanklelių“ stovyklos dalyviai.

Ne skaičiai svarbiausia. Bet širdies kamputyje džiugina ir jie, nes į šią stovyklą niekas nevažiuoja varu varomas. Pedagogai negauna jokių kvalifikacinių pažymėjimų, jokie papildomo materialaus atlygio, patys dar prideda nemažą dalį savo pinigų – maistui, kelionei ir kitokioms smulkmenoms. Turint mintyse tą faktą, kad nuo 2004 metų organizuojama kanklininkų stovykla „Lai skamba žemaitiškos kanklės“ Mažeikių apylinkėse, kur renkasi jaunieji kanklininkai iš Žemaitijos, seniau atvykdamę į „Skambančius kanklelius“, Užpalių stovyklos skaičiai tampa išties išpūdingi.

Idėja Užpaliuose rengti Lietuvos tradicinių kanklių ansamblių vasaros stovyklas gimė 1999 metais. Labiausiai rūpėjo suburti draugėn įvairių Lietuvos regionų tradicinių kanklių ansamblius. „Skambančių kanklelių“ stovyklos tikslas – liaudiško kankliavimo tradicijų išsaugojimas ir puoselėjimas, papročių, tradicijų, senųjų amatų, gimtojo krašto pažinimas. Šių vasaros susibūrimų prasmė – pasidalyti

darbo patirtimi, kūrybiniais sumanymais, panagrinėti repertuaro parinkimo, atlikimo autentiškumo, apskritai tradicinio kankliavimo aktualijas. Svarbu neapsiriboti minimaliomis žiniomis bei praktiniais įgūdžiais, o siekti gilesnio muzikinio išprusimo, visapusiško lietuvių liaudies meno pažinimo. Stovyklos laikas – liepos 3–7 d. mums labai parankus ir tinkamas. Svarbiausia – kartu visi paminime Lietuvos Valstybės dieną ir dovanojame puikią viso „Skambančių kanklelių“ stovyklos dalyvių būrio atliekamą jungtinę programą.

Visų stovyklos dienų renginiai ir repetitijos organizatorių kruopščiai suplanuotos. Nuobodžiauti čia tikrai nėra kada. Prasmingai derinamas darbas su poilsiu ir edukacinėmis programomis. Visus metus kolektyvai individualiai ruošia baigiamojo koncerto ir giesmių vakaro programą, tad susirinkus į Užpalius telieka drauge „suderinti instrumentus ir balsus“. O apie pasiektus šių koncertų rezultatus galima spręsti pagal tai, kad žiūrovų ir klausytojų vis daugėja, jų atsiliepimai išties malonūs.

Per daugelį metų vieni renginiai ir programos pasiteisino, kiti – ne. Nekalbėsiu apie baigiamąjį visų kanklininkų koncertą, suskambantį liepos 6-ąją. Malonu, kad jis tarsi atrado savo erdvę miestelyje, ir geresnės, tinkamesnės vietos, kaip sodelis tarp Užpalių bažnyčios ir buvusio muziejaus, nebegalima nė įsivaizduoti. Erdvės kanklininkams ir žiūrovams pakanka, vietos akustika irgi labai tenkina tiek atlikėjus, tiek klausytojus.

Be jungtinės kanklininkų programos, kur skamba lietuvių liaudies dainos, pritariant etnografinėmis kanklėmis, esame turėję ir labai garbių svečių – tiek profesionalių kanklininkų kolektyvų, tiek liaudies muzikantų. Jų programa puikiai išilieja į šventę, plačiau supažindina klausytoją su įvairesne muzika. Ne vieną kartą Užpaliuose svečiavosi seniausias Lietuvoje Skriaudžių etnografinis ansamblis „Kanklės“, Vilniaus mokytojų namų liaudiškos muzikos ansamblis „Kankleliai“, Lietuvos dailės muziejaus kanklių trio: Lina Naikelienė, Virginija Alenskienė, Aušra Juškevičienė, liaudies kanklininkas iš Panevėžio, garsiojo kanklių meistro Stanislavo Rudžio sūnus Kęstutis Rudis su savo vaikais Mindaugu ir Žygimantu Rudžiais bei Vyteniu ir Nagliu Aleliūnais. Nuo 2004 m. stovyklos baigiamojo koncerto programą labai prasmingai pajvairina aukšto meninio lygio jaunimo tautinių šokių kolektyvas „Aušra“ iš Biržų „Aušros“ vidurinės mokyklos, kuriam vadovauja Asta Vaitiekūnienė. Išradingai „Skambančių kanklių“ stovyklos baigiamojo koncerto programą sujungia režisierė Vida Juškienė, beje, paruošianti puikius scenarijus ir kitiems renginiams.

Neįkainojamos pilietiškumo pamokos – susitikimai su istorinėmis asmenybėmis, deja, jau šviesaus atminimo Čiurlionio ansamblio kanklių orkestro vadove ir mokytoja Onute Mikulskiene, kanklių meistru Juozu Lašu, Panevėžio kanklininkų ansamblio „Sigtutė“ vadove Konstancija Marcinkevičiene, liaudies kanklininke Aldona Vanagiene iš Vilučių kaimo. Jų gyvas žodis, puikūs prisiminimai ir nuostabūs palinkėjimai daugeliui vaikų paliko neišdildomą išpūdį. Džiaugiamės, kad dar ir šiandien su mumis yra tokie nuostabūs žmonės, kaip Liucija Makuškienė, daugelį metų kankliavusi kartu su Aldona Vanagiene, Genovaitė Kvedaravičienė – buvusi ilgametė Biržų muzikos mokyklos kanklių specialybės mokytoja, kuri pramynė takelius Biržų kanklininkams į Užpalius. Ir čia dar taško nereikėtų dėti...

Giesmių vakaras irgi atrado savo vietą. Seniau koncertuodavome Užpalių bažnyčioje, o nuo 2006-ųjų metų savo klausytojus pakvietėme į Krokulę. Tai sakralinė vieta, padavimais ir istorijomis, šventa aura užburianti kiekvieną, ten esantį. Į Giesmių vakarą jau daug metų atvyksta labai mielas kolektyvas – Panevėžio kanklininkų ansamblis „Sigutė“ ir liaudies kanklininkė Regina Daniūnienė. Jų atliekamos liaudies dainos labai gražiai išpina į „Skambančių kanklelių“ stovyklos kanklininkų giedamas giesmes. Kankliavimo atgaivinimas sakralinėse vietose ne tik sutelkia kanklininkus ir klausytojus, bet ir primena, kad kankliavimas – kartu ir sielos atgavos dalykas. Kanklininkų atliekamą programą dažnai pąvairina posmai, pasakojimai, solistų pasirodymai. Giesmių vakaras į Krokulę kaskart suburia vis didesnę būrį klausytojų. O ir kanklininkai savo giesmes dažnai pąvairina ne tik kanklių pritarimu, bet ir lamzdeliu, gitara, smuiku.

„Skambančių kanklelių“ stovyklos dalyviai labai pamėgo liaudies amatų dieną ir su dideliu susidomėjimu kaskart jos laukia. Utenos krašto tautodailininkai mielai pamoko jaunimą savo darbo paslapčių. Užpaliuose svečiavosi ir darbo patirtimi dalijosi puodžius Vytautas Valiušis iš Leliūnų, audėja Elena Krivičienė iš Šiaudinių, sodų pynėja Rūta Jonuškienė iš Utenos, karpinių meistrė Odeta Bražėnienė (Utena), medžio drožėjas Alvydas Seibutis ir jo žmona Daiva Seibutienė, nuostabiai nerianti kepuraites, apykakles, riešines (Utena), floristinių atvirukų meistrė Asta Ramoškienė (Utena), Gita Juškėnienė, mokanti prakalbinti paukštelių iš šiaudų (Utena), Genadijus Kaminskas, kuris iš vytelių pina įvairiausios formos ir dydžio krepšius (Utena), užpaliečiai Romualdas Šulcas, kiekvienai „Skambančių kanklelių“ stovyklai dovanojantis suvenyrinius medalius bei kitus darbus, Marija Grižienė – sodų, nėrių, siuvinių ir kitokių mielų niekučių autorė. Kone didžiausio susidomėjimo sulaukė instrumentų meistras iš Vilniaus Egidijus Virbašius. Jis ne tik atsivežė savo gamintų ragų, daudyčių, skudučių, lamzdelių, kanklių kolekciją, bet ir mokė, kaip galima juos pasigaminti patiems. Visa tai teikia vaikams didelį džiaugsmą, estetinį pasigėrėjimą savo atliktu tegu ir nesudėtingu darbeliu, tačiau puikiai įrodančiu, kad įdėjus daugiau darbo ir pastangų bei įgijus patirties tikrai galima kuo puikiausiai pasigaminti ne tik šiaudo birbynę, bet ir sudėtingesnius instrumentus, suverti sodą, suklijuoti atviruką iš gamtinės medžiagos, surišti juostą ir padaryti dar daugelį nuostabių darbelių.

Viena iš stovyklos dienų yra skiriama pažintinėms ir kultūrinėms išvykoms po Lietuvą. Jų metu ne tik susipažįstama su lankomų vietovių istorija, architektūriniais paminklais, kultūriniais įvykiais, tradicijomis, žymiais žmonėmis, bet ir koncertuojama vietos bendruomenei. Aplankytas Aukštaitijos nacionalinis parkas, Anykščių rajonas, Biržų, Zarasų, Rokiškio, Panevėžio, Kėdainių kraštas, Kupiškis. Daugeliui jaunųjų kanklininkų ir jų pedagogų visa tai buvo tarsi iš naujo atrasta Lietuva su neįkainojamais turtais. O ką jau kalbėti apie užsienio svečius – Rygos folklorinį ansamblį „Laiva“ (vad. Anda Abelė), Pskovo srities guslininkų ansamblis ir Karaliaučiaus krašto lietuvių bendruomenės jungtinį vaikų folkloro ansamblį, kurie savo žinių bagažą papildė nuostabiais ir vertingais išpūdžiais.

Stovyklos dalyviai nekantriai laukia liaudies šokių, ratelių ir žaidimų mokymo dienos. Smagu žiūrėti į pilnutėlę salę vaikų ir jaunimo, braukiančių prakaitą, tačiau niekaip neleidžiančių pailsėti savo mokytojams – Utenos folkloro ansam-

„Skambantys kankleliai“. 2001 m.

2003 m.

„Skambantys kankleliai“. 2004 m. liepos 6 d.

2004 m.

blio „Kupolytė“ kapelai ir jos vadovams Elenai Kiškieni ir Valdui Laurinavičiui, zarasiškei Rimai Vitaitei ir jos kapelijai, Utenos vaikų muzikos mokyklos folkloro studijos muzikantams, vadovaujamiems Rimos Garsonienės. Kiek emocijų, ryžto ir energijos! Liaudies šokių pamokos nė kiek nenusileidžia šiuolaikinėms diskotekoms, kurios taip pat nedraudžiamos „Skambančių kanklelių“ stovykloje. Tegu jaunimas pats pajunta šių vakarų skirtumus, atranda panašumus. Ir tegul išmoksta palyginti bei suprasti, kas yra gerai, o kas – blogai.

„Skambančių kanklelių“ stovyklos dalyviams ir svečiams stengiamės parodyti geriausius Utenos ir kaimyninių rajonų įvairių stilių kolektyvus. Labai mielai buvo sutikti ir palankiai įvertinti apeigų folkloro grupė „Kūlgrinda“ (vad. Inija ir Jonas Trinkūnai), Utenos A. Šapokos gimnazijos ir Aukštakalnio pagrindinės mokyklos vaikų ir jaunimo pučiamųjų orkestras (vad. Vytautas Latonas), Užpalių gimnazijos roko grupė UGRG (vad. Aurelijus Janaudis), Utenos vaikų lopšelio-darželio „Želmenėlis“ folklorinis ansamblis „Kupolytė“ (vad. Elena Kiškienė), Utenos liaudiškos muzikos ansamblis „Untytė“ (vad. Laimutis Kirilauskas), Vyžuonų (Utenos r.) pagrindinės mokyklos lėlių teatras „Vėjo malūnelis“ (vad. Rita Morozovienė), Užpalių (Utenos r.) vidurinės mokyklos muzikinės dramos studija (vad. Aurelijus Janaudis), vaikų popchorai „Šaltinėlis“ iš Utenos r. Sudeikių (vad. Virgilijus ir Lina Gaižauskai), „Decima“ (vad. Gražina Kapčiuvienė), „Vivo“ (vad. Asta Skeirienė), „Žiogas“ (vad. Lina Jurkaitienė) iš Utenos, liaudiškos muzikos kapela iš Višagino (vad. Aurimas Gudas) ir kapela „Muzikantai iš pa Utenas“ (vad. Rima ir Raimundas Garsonai).

Esame labai dėkingi Viktorijai Jovarienei, kuri kasmet priima visus kanklinikus savo sodyboje ant vaizdingo Šventosios upės kranto. Viktorija Jovarienė – garsi žirgų augintoja, daugelio žirgų lenktynių dalyvė ir prizininkė. Jos sodyboje nerasime nė vienos kertelės, kur nebūtų simbolio, susijusio su žirgais. Svetinga šeimininkė negaili kaimiškų vaišių svečiams, mielai aprodo visas namų kerteles, papasakoja visokiausių istorijų ir nutikimų, ir, žinoma, pakinko arklius ir tuo labai pradžiugina kiekvieną, norintį pajodinėti ar pasivažinėti.

Būtent čia, Jovarų sodyboje, ir vyksta „Skambančių kanklelių“ stovyklos uždarymas. Jo metu kolektyvai tarsi atsiskaito už tai, ką yra nuveikę stovykloje, kas patiko, ką reikėtų patobulinti ar visai atsisakyti. Uždarymo metu Šventosios vandenyje yra pakrikštijami naujokai, jų kolektyvui suteikiamas vardas, priimama priesaika. Tegul ir žaidybiniai elementai, tačiau puikiai suburiantys vaikus draugėn, skiepijantys kolektyviškumo, atsakingumo ne tik už save, bet ir už kitus jausmą.

Kaip tik „Skambančių kanklelių“ stovykloje ir gimė idėja turėti kolektyvams vardus. Tad nuo 2002 metų į Užpalius atvyksta „Obelyta“ iš Kupiškio, „Radastėlė“ iš Rokiškio, „Nendrelė“ ir „Dilgėja“ iš Anykščių, „Saulala“, „Untytė“ ir „Aušra“ iš Biržų, „Aušrelė“ ir „Versekelė“ iš Šalčininkų rajono, „Veiviržėlė“ ir „Gargždėlė“ iš Gargždžių, „Smiltelė“, „Šaltinėlis“, „Šermukšnėlė“ iš Klaipėdos, „Vyžėlė“ iš Palangos, „Kanklytės“, „Vyturys“ iš Panevėžio, „Kupolė“, „Raudelė“ iš Šiaulių, „Daigelis“, „Ratilėlis“ iš Kauno, „Virvytė“ iš Mažeikių, „Akmenėlė“ iš Naujosios Akmenės, „Levendrėla“ iš Pasvalio. O 2008 metais dalyvavę naujokai – Utenos muzikos mokyklos folkloro studija ir Radviliškio r. Baisogalos kultūros namų kanklininkų ansamblis į kitą stovyklą atvažiuos jau išsirinę vardus.

Daugelį metų Užpalių kultūra ant šių žmonių pečių: „Pasagėlės“ vadovė A. Motuzienė, kultūros centro vadovė B. Minutkienė ir seniūnas V. Jurka

Kaip vyksta pasiruošimas „Skambantiems kankleliams“? Kiekvienais metais spalio mėnesį į Užpalių kultūros centrą atvyksta visi, kas domisi būsima stovykla. Atsiveža naujų veiklos idėjų, siūlo giesmių ir liaudies dainų repertuarą, aptaria įvairius organizacinius reikalus, stovyklos programą. Išrinktos dainos ir giesmės visus metus repetuojamos savo mokyklose ir kultūros įstaigose, tad susirinkus į stovyklą telieka programą sujungti į visumą. Taip vyksta meninės programos ruošimas. O mums, organizatoriams, telieka rašyti projektus į įvairiausias institucijas, ieškoti rėmėjų, tartis su kitais kolektyvais, tautodailininkais, spręsti patalpų, apgyvendinimo, maitinimo ir begalę kitų klausimų. Džiaugiuosi, kad dirba puiki komanda – Užpalių seniūnija, gimnazija ir kultūros centras. Tai mūsų visų bendro darbo rezultatas – gerai pavykusi „Skambančių kanklelių“ stovykla. O kad viskas puiku, galima spręsti ne tik iš spaudos ar žmonių atsiliepimų, bet ir iš kasmet vis didėjančio kolektyvų skaičiaus ir besiplečiančios geografijos. Nuo 2003 metų „Skambančių kanklelių“ stovykla Užpaliuose organizuojama kas antri metai. Didelis ir labai svarus stovyklos reikalingumo, darbo įvertinimas – galimybė dalyvauti Vilniuje vykstančioje dainų šventėje. Ir visiems stovyklos dalyviams su bendra programa! Kadangi dainų šventė ir „Skambančių kanklelių“ stovykla vyksta tuo pačiu metu, todėl ir nuspręsta – vienus metus rinktis Užpaliuose, kitus – Vilniuje. Dainų švenčių metais į Užpalius visi kolektyvai atvažiuoja tik vienai dienai – vyksta dainų šventės programos perklausa.

Paminėsiu statistiką – 1999 m. „Skambančiuose kankleliuose“ dalyvavo 10 kolektyvų ir 110 kanklininkų, 2000 m. – 14 ir 130, 2001 m. – 16 ir 150, 2002 m. – 13 ir 113, 2004 m. – 16 ir 146, 2006 m. – 12 ir 120, 2008 m. – 23 ir 198.

Telieka labai pasidžiaugti ir pasveikinti vis didėjančią kankliavimo sąjūdį Lietuvoje, palinkėti geranoriško užsispyrimo, ryžto, tolerancijos ir būtinai išlaikyti tradiciją – bent kartą per metus visiems susitikti ar „Skambančių kanklelių“

stovykloje Užpaliuose, ar dainų šventėje Vilniuje. Ir palinkėti geriausios sėkmės bei kūrybinės ugnelės visiems stovykloje dalyvaujantiems ar dalyvavusiems kanklininkų kolektyvams bei jų vadovams:

Rokiškio muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Radastėlė“, vadovė Emilija Repšienė;

Rokiškio J. Tūbelio gimnazijos kanklininkų ansambliui „Stygelė“, vadovė Nijolė Jurevičiūtė;

Biržų Vlado Jakubėno muzikos mokyklos folkloriniam ansambliui „Untytė“, vadovės Aušra Trapulionytė ir Genovaitė Kvedaravičienė;

Biržų „Aušros“ vidurinės mokyklos jaunimo tautinių šokių grupei „Aušra“, vadovė Asta Vaitiekūnienė;

Biržų „Saulės“ gimnazijos folkloriniam ansambliui „Saulala“, vadovė Nijolė Kaulinienė;

Šalčininkų r. Dieveniškų „Ryto“ vidurinės mokyklos kanklininkų ansambliui „Aušrelė“, vadovas Gintaras Staniulis;

Šalčininkų r. Eišiškių Stanislovo Rapalio gimnazijos folkloriniam ansambliui „Verseklė“, vad. Jadvyga Sinkevič;

Šiaulių I muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Kupolėlė“, vadovė Elena Ralienė;

Šiaulių r. Kuršėnų meno mokyklos Raudėnų filialo kanklininkų ansambliui „Raudelė“, vadovė Rima Ananjevienė;

Palangos Stasio Vainiūno muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Vyželė“, vadovė Jurgita Petkutė-Marcinkienė;

Ankščių muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Nendrelė“, vadovė Jolita Novikienė;

Ankščių muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Dilgėja“, vadovė Evelina Navarskaitė;

Kupiškio muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Obelyta“, vadovė Danutė Boverienė;

Gargždų muzikos mokyklos tradicinių kanklių ansambliui „Gargždėlė“, vadovė Danguolė Liutikienė;

Pasvalio muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Levendrelė“, vadovė Bronė Petrauskienė;

Panevėžio r. vaikų muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Kanklytės“, vadovė Loreta Venslavičienė;

Panevėžio „Vyturio“ vidurinės mokyklos kanklininkų ansambliui „Vyturys“, vadovė Laimutė Mazūrienė;

Panevėžio „Ažuolo“ vidurinės mokyklos kanklininkų ansambliui „Ažuolas“, vadovė Valdonė Glebavičienė;

Utenos muzikos mokyklos folkloro studijai, vadovė Rima Garsonienė;

Utenos r. Užpalių kanklininkų ansambliui „Pasagėlė“, vadovė Asta Motuzienė;

Radviliškio r. Baisogalos kultūros namų kanklininkų ansambliui, vadovė Virginija Simonavičienė;

Klaipėdos „Varpo“ vidurinės mokyklos vaikų folkloro ansambliui „Smiltelė“, vadovės Algytė Merkelienė ir Rūta Grumadaitė;

Klaipėdos r. Vėžaičių pagrindinės mokyklos kanklininkų ansambliui „Šermukšnėlė“, vadovė Ramutė Pozingienė;
Klaipėdos Juozo Karoso muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Šaltinėlis“, vadovė Virginija Babaliauskienė;
Kauno „Atžalyno“ vidurinės mokyklos tradicinių kanklių ansambliui „Ratilėlis“, vadovė Geda Žurkevičienė;
Kauno I muzikos mokyklos tradicinių kanklių ansambliui „Upokšnis“, vadovė Alvyda Česienė;
Mažeikių muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Virvytė“, vadovė Jolanta Dobravolskienė;
Naujosios Akmenės muzikos mokyklos kanklininkų ansambliui „Akmenėlė“, vadovė Loreta Rimkuvienė.

Tautinis Valstybės šventės minėjimas

Stanislovas Balčiūnas

*Tradicinė eisena
į kanklininkų šventę*

Kartais provincijos miestelis gali padaryti tai, ko nepadaro net šalies sostinė. Tokio Valstybės dienos paminėjimo, kokį jau septyneri metai rengia Užpaliai, gali pavydėti ir didieji Lietuvos miestai. Visų pirma tai – tautos muzikiniai lobiai, kuriuos televizijų ir koncertų arenų vakarietiška, amerikoniškoji triukšminga popsu mišrainė jau senokai užgožti bando. Bet, kaip sako užpalėnai, auksas ir pelenuose žiba. Ir tada, kai mums siūloma čigonų meilė ar iš Afrikos importuotos mulatės bambos paslaptis, kai pajunti, kad lietuviškumas, tautiškumas jau slepiasi tik širdies kertelėje, o gal greitai ir visai bus sutryptas, užgniaužtas, tik patekęs į tokią šventę Užpaliuose, kur vyksta visos Lietuvos kanklininkų sąskrydis „Skambantys kankleliai“, supranti, kad dar yra tautos gelmėse savigarbos, patriotiškumo, tautinio žavesio, kuris taip plačiai ir skambiai prasiveržia, jog regis, turėtų pasiekti net tų globalistų surambėjusias širdis.

Kaip dažnai tenka matyti, tautos kultūra, jos muzikinis paveldas sėkmingiausiai puoselėjamas ne didžiuosiuose miestuose, ne ten, kur yra valstybinių biurokratų, atsakingų, gal tiksliau – gaunančių solidžias algas už kultūros klestėjimą, kur yra ministrų, profesorių, profesionalių kultūros žinovų, o ten, kur yra savo tautą mylinčių, jos istoriją ar kultūrą gerbiančių entuziastų. Taigi, matyt, neatsitiktinai ir Užpaliuose, kur seniūnas Vytautas Jurka ypatingą dėmesį skiria krašto istorijai, tautos tradicijoms, kur nuolat idėjų kupina „Pasagėlės“ vadovė Asta Motuzienė, iš visos Lietuvos suvažiuoja šimtai kanklininkų į sąskrydį, kad skambėtų tautinė muzika, kad būtų daugiau bendraminčių pažinčių, kad tautos praeitis naujai atgimtų dabartyje.

Idėja suburti stovyklon įvairių Lietuvos kraštų kanklininkus užpalėnams gimė 1999 metais. Liaudiškojo kankliavimo tradicijų išsaugojimas ir puoselėjimas,

*Į tautinį valstybės
šventės minėjimą
atvyko ne tik
Lietuvos kanklininkai*

papročių, tradicijų, senųjų amatų, gimtojo krašto pažinimo tikslai – patraukė Lietuvos jaunimą, pamėgusi savo bočių muziką. O ir stovyklos laikas parenkamas taip, kad liepos 6-oji – Valstybės diena būtų baigiamasis stovyklos akcentas, kai išpūdingame koncerte pasirodo stovyklautojai.

2008-ųjų vasarą į Utenos rajono Užpalių miestelį susirinko net 200 kankliuotojų ne tik iš Lietuvos, bet ir, anot profesoriaus, menotyros daktaro Algirdo Vyžinto, iš mums istoriškai giminingų Karaliūčiaus ir Pskovo kraštų, puoselėjančių liaudies muzikos instrumentų kultūrą. „Tai didžiulis kanklių entuziastės Astos Motuzienės nuopelnas“, – pabrėžė profesorius.

Pridursime, kad nedideliame miestelyje, kuriame tik ... bet ir guslininkų
daugiau nei tūkstantis gyventojų, priimti du šimtus svečių nėra ansamblis iš Pskovo

paprasta. Visą savaitę rūpintis jų nakvyne, maitinimu, laisvalaikiu, supažindinti su turtinga miestelio istorija – garbingas, bet sudėtingas uždavinys užpalėnams.

Apie šio darbo prasmę, apie kanklininkų sąskrydį, apie šio tautinio instrumento vertę šalies muzikinėje kultūroje jaudinančiai kalba profesorius Algirdas Vyžintas:

„Visos kanklių rūšys, visi jų tipai Lietuvoje puikiai egzistuoja, tarpusavyje sugyvena, nėra antagonizmo tarp folklorinių kanklių, senųjų ir koncertinių. Visos kanklės, pradedant penkiastygėmis – sėlių kanklėmis, sutartinių kanklėmis, kuriomis skambindavo sutartines apie Bėržus, Vabalnišką, Rokiškį ir Utenos krašto dalyje, dar skamba ir dabar. Sėlių kraštas buvo sutartinių kraštas, todėl penkiastygių ir užteko. Užteko penkių garsų, penkių ragų, penkių skudučių ir penkiastygių kanklių. Tai pats archajiškiausias instrumentas, kuris visoje Lietuvoje dar tebeskamba. Suvalkiečių kanklės – dvylikastygės. Yra dar devyniastygės, kurios skamba daugiausia vakarinėje Lietuvos dalyje. Astos Motuzienės „Pasagėlė“ ir ji pati skambina kanklių meistro Juozo Lašo kanklėmis. Jo ir krekenaviškio Kęstučio Rudžio vadinamomis vėlyvojo laikotarpio aukštaitiškoms kanklėmis kankliuoja tik aukštaitiai.“

„Kanklės, pasak profesoriaus Algirdo Vyžinto, jau seniai pakilo iki koncertinio lygio. Jų dabar esama net trisdešimties stygų. Tuo Kaunė rūpinosi Justinas Stirnaitis, Vilniuje – Pranas Čepulis, o koncertinį vaidmenį kanklėms visiškai įkvėpė mūsų tautinės muzikos patriarchas Jonas Švedas su savo dainų ir šokių ansambliu. Tai buvo didelė naujiena, didelis pasisekimas, tautos aihtelėjimas, kad toks gana individualus instrumentas tapo koncertiniu, ir net dainų šventėms įkvėpė naujos dvasios, naujo skambėjimo.“

„Aš Lietuvoj dar nemačiau prasmingesnio renginio tautos mastu kaip Užpaliuose pažymima Mindaugo karūnavimo – Valstybės diena, – sakė profesorius Algirdas Vyžintas. – Nežinau tautos, kur miestelyje būtų valstybinės reikšmės tautinis renginys. Tai retas atvejis ir Europos, ir pasauliniu mastu. Prisipažinsiu, nemačiau unikalios renginio, netgi jam neprilygsta visi Valstybės šventės renginiai, minėjimai sostinėje, Katedros aikštėje, kur daug oficialaus balaganizmo, bet stinga tautiškumo. O Vilniuje „Skamba skamba kankliai“ yra folkloro ansamblių šventė, kaip ir Kaune „Atataria trimitai“.

Nenuostabu, kad Užpalių tradicija, seniūno Vyto Jurkos ir „Pasagėlės“ vadovės Astos Motuzienės ilgametis kanklių ansamblių puoselėjimo darbas, pasiekė net užsienį. Ir ne tik tuo pavidalu, kad „Aukso paukštės“ laureatė „Pasagėlė“ jau koncertavo Estijoje, Latvijoje, Seinuose, Punske, bet ir tuo, kad 2008 m. į Užpalius, kartu su kanklininkais iš Gargždų, Palangos, Šalčininkų, Šiaulių ir

daugelio Aukštaitijos rajonų muzikantais, susigundė atvykti ir prisidėti prie tautinio meno puoselėjimo lietuviškais vardais pavadinti Kaliningrado folkloro ansambliai „Beržynėlis“, „Šešupė“, „Nadrūvėlė“, „Liepona“, „Gintarėlis“ ir Pskovo srities N. Rimskio-Korsakovo menų koledžo studentai, Gdovo ir Novosokolnikų guslininkų ansambliai.

Profesorių Algirdą Vyžintą, girdėjusį visus kanklininkų koncertus Užpaliuose, nustebino, kad Pskovo kanklės, ten vadinamos guslėmis, pakankamai autentiškos,

bet nelabai nutolusios nuo lietuviškų kanklių, tik neištobulintos iki tokio koncertinio lygio kaip Lietuvos kanklės. Taigi guslės nuo folkloriškumo nedaug tenutolusios. Jų kankliavimo maniera artima lietuvių, tik guslininkai mėgsta groti tremolo, o tai kanklėms nebūdinga. Užpaliuose, tiesa, tremolo suskambo ir pskoviečių balalaika. Tai rusiško charakterio maniera. Ypač vertinga, kad pskoviečių repertuaras istoriškai savitas, siejamas su tautosaka. Žinoma, jie taiko ir į koncertinį lygį, bet guslės, kaip ir kanklės, kurios yra baltų kraštų – Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos instrumentas, lyg asmeninis instrumentas. Apie tai privertė susimąstyti viena pskovietė guslininkė, Užpaliuose skambinusi lopšinę, kai salėje buvo taip tylu, kad rodėsi, jog visi klausytojai kvėpuoti nustojo.

Šventėje dalyvavo ir apeigų folkloro grupė „Kūlgrinda“.
Nuotraukos – str. autoriaus

„Aš džiaugiuosi, didžiuojuosi, kad Karaliaučiaus krašte dirbamas šventas darbas, – pastebėjo profesorius A. Vyžintas. – Nebūtina juos vertinti aukštais profesionalumo epitetais, bet jų repertuaras lietuviškas, skamba lietuviškos melodijos, lietuviškos dainelės, giesmės.“

Nuaidėjo šventinis sąskrydžio šurmulys, nutilo kanklių ansamblių akordai, jau atvėso delnai nuo audringų aplodismentų, bet šventės melodijos suteikė atgaivos, vilties ir tikėjimo tautoje dar gyvu dvasios tyrumu, kanklių garsais iš praeities dar aidinčia tėvų ir protėvių subtilia muzikine siela. Ir, regis, ne taip svarbu, ką šio sąskrydžio dalyviai labiau išiminė ir koks atsiminimas ilgiausiai išliks jo dalyvių širdyse – ar Aukštaitijos kampelio grožis, ar Šventosios pakrantės, kur vakarais nenutyla lakštingalos, ar užpalėnų pasakotos praeities istorijos prie šeimyniškių ar Lygamiškio piliakalnių, ar seniūno Vyto Jurkos bičių medaus skonis, ar susi-

tikimas su apeigų folkloro grupe „Kūlgrinda“, ar Utenos krašto tautodailininkai ir jų pamokos, bet tikrai išliks tautiška sąskrydžio dvasia, kurią nuolat kurstė nenuilstanti Asta Motuzienė, giesmių vakaronė prie švento Krokulės šaltinio ir iškilmingas Valstybės dienos minėjimas dalyvaujant net dviems šimtams kanklių muzikos gerbėjų. Tą patvirtino ir sąskrydžio svečiai.

Šiaulių muzikos mokyklos kanklininkų ansamblio „Kupolė“ vadovė Elena Ralienė:

„Jau antrą kartą mes Užpaliuose, kanklininkų sambūryje. Tai, kas čia vyksta, plaukia iš pačių širdies gelmių. Mes kasdien girdim apie valstybinę, politinę demokratiją, o čia – žmogiškoji demokratija, išlaisvinanti kūrybines galias, leidžia pajusti tai, ko mūsų širdys trokšta – grožį ir gerį. Po šios šventės mūsų ansamblio dalyviai jau klausinėja, ar dar galėsime čia bent kartą patekti...“

„Baisogaloj buvo toks garsus kanklių meistras, žymus muzikos mokytojas Vladas Skuja. Aš kanklininkė, jis – kanklių meistras. Kai pradėjau dirbti kultūros centre, pradėjau kanklininkes burti į ansambliuką. Nuvažiavau į Panevėžį ir seminare susitikau Astą, tai ir įsiprašiau į „Skambančius kanklelius“. Įspūdžiai žodžiais nenusakomi. Miestelio grožis, švara ir užpalėnų soetingumas neužmirštami.“

Irina Ivanova, Pskovo srities N. Rimskio-Korsakovo menų koledžo dėstytoja:

„Užpaliuose yra nuostabus žmogus – Asta Motuzienė, kuri mus surado, ir mes labai apsidžiaugėme, kad pakvietė į tokią nuostabų lietuvių tautos renginį. Mums pavyko išvažiuoti į užsienį pas jus. Nuostabus jūsų kraštas, puiki gamta, o svarbiausia – visur švaru, tvarkinga ir žmonės draugiški. Asta viską mums populiariai aiškino – istoriją, Užpalių krašto legendas.“

Anželika Kuzmina, Pskovo srities Gdovo vaikų muzikos mokyklos guslininkų ansamblio vadovė:

„Mes pirmą kartą Lietuvoje, nors mūsų srities praeitis ir Lietuvos istorija glaudžiai susijusios. Tik čia sužinojau, kad Pskovo kunigaikštis Daumantas, kuris buvo paskelbtas pravoslavų šventuoju, iki persikrikštijimo buvęs Užpalių kunigaikščiu. Dabar Pskove jam ruošiasi paminklą pastatyti. Gal ir už tai, kad sėkmingai kovojo su Livonijos ordinu, kuris anksčiau niokojo ir Užpalių kraštą. Esame laimingi, kad Užpaliuose mus nuoširdžiai priėmė, o ansambliciai, nemokėdami lietuviškai, greit susidraugavo su Užpalių jaunimu, kuris taip pat dabar rusiškai beveik nemoka. Gal muzikos garsai padėjo vieniems kitus suprasti? Ir dar gamta, kiek panaši į mūsų

kraštą, tik pas jus viskas švaru, išpuoselėta, gėlynai. Kai gražu, tai ir muzika lengviau į širdį sminga...”

Daug gražių žodžių išsakyta, daug kanklininkų ansamblių melodijų širdin smigo, o tautos jaunimo nuostatos optimistiškai nuteikia ne tik Užpalių seniūną Vyta Jurką, kuris su optimizmu žvelgia į ateitį:

„Tai ne tik gražus renginys daugelio akiai, bet mielai nuteikia širdį, įkvepia tikėjimą mūsų gražia ateitimi, kad tai, kas buvo mūsų tautos sukurta per amžius, dar išliks ateinančioms kartoms.“

Tikėkime entuziastais, tikėkime viltimis ir jų darbais. Gal tautos dvasios nenušluos globalizmo banga, jei kultūros paveldo entuziastus vertins ir aukščiausi valdžios žmonės.

Gražių žmonių gražios tradicijos

Stanislovas Balčiūnas

Kai Šeimyniškių piliakalnio šlaitu, apkaišytu didžiažiedėm plukėm, raktažolėm ir kvepiančiais žemuogių žiedais, užkopi į pačią viršūnę, prieš akis atsiveria tokia melsva horizontų platybė, kad pasijunti lyg paukštis, skriejantis virš Aukštaitijos kalvelių, žalių girių, tarp jų pabirusių sodybų, Šventosios vingių, svaigių upokšnių. Tai čia, ant šio piliakalnio stovėjo didinga pilis, kuri davė pradžią Užpalių miesteliui. Gudrūs istorikai iš archyvų dulkių atkapstė šlovingą šio krašto praeitį. Dabar ją nuolat papildo kraštotyrininkai.

Pasak Teodoro Narbuto, čia 1233 m. lietuvių kunigaikštis Rimgaudas atrėmęs Livonijos atėjūnų antplūdį. Mindaugo laikais Utenės ir Užpalių kunigaikščiu buvęs Daumantas. Užpalių pilies valdovai valdė didelius turtus. Piliai priklausiusios apylinkės beveik iki Dusetų, netoli Kavársko buvęs Pienionių dvaras ir Sudervės miestelis netoli Vilniaus. Senuose archyvuose dūlantys dokumentai byloja, kad XIV a. Užpaliai buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karališkasis dvaras, priklausęs didžiajam kunigaikščiui Gediminui. Šio dvaro savininkai yra buvę Astikai, Radvilos, Oginskiai, Sapiegos.

Kaip iš praeities, legendomis ir istorikų užfiksuotais faktais apipinta, taip ir iki mūsų dienų iš pastarojo šimtmečio atplaukusi kasdienybė nė kiek ne mažiau išpūdinga. Tik niekas iki šiol neiššifravo to paslapties kodo, kodėl šiame krašte tiek daug garsių Lietuvos žmonių gimė, augo ir dabar tebešlovina protėvių žemę. Užpaliuose garsaus geografo profesoriaus Kazio Pakšto, išpėjusio Prezidentą Antaną Smetoną apie gresiantį Lietuvai stalinizmo ir hitlerizmo pavojų ir numačiusio gal ir utopinius Lietuvos išgelbėjimo kelius, gimtinė, čia gyvenusi Amerikos kosminių laivų kūrėjo Juliaus Jodelės šeima, čia vaikystės takais bėgiojo fizikos profesorius Antanas Žvironas, čia kariškio dvasia tvirtėjo būsimam Lietuvės kariuomenės vadui generolui Jonui Galvydžiui-Bykauskui, čia kardinolo Audriaus Bačkio motinos obelys žydėjo, čia profesorių gamtininkų Vytauto ir Jono Sirvydžių žemė, čia pat ir talentingiausio pasaulyje kardiologo profesoriaus Vytauto Sirvydžio profesionalumo ir žmogiškosios meilės ištakos... Sutapimas, likimas ar tiesiog neišvengiamybė, kad Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę iš tuo metu veikusių 11 aukštųjų mokyklų net trijų rektoriai buvo užpalėnai – profesoriai Albinas Kusta, Bronius Vaškėlis ir Algirdas Vyžintas. Pagaliau ir dabar, ar kas galėtų rasti Lietuvoje kitą tokią seniūniją, iš kurios į Seimą būtų išrinkti bent du kraštiečiai. Užpalėnai ir šiuo požiūriu išimtis. Iš Kaimynų kaimo kilusi socialdemokratė Milda Keraminaitė-Petrauskienė, iš Kaniūnų – Tėvynės sąjungos atstovas Antanas Napoleonas Stasiškis. Užpalėnai juos myli ir gerbia ne už partinę priklausomybę, o už jų ryšį su gimtine, pastangas dvasia ir darbais būti kartu su paprastais užpalėnais.

Beje, tą gimtinės ilgesį, šauksmą bene labiausiai sutvirtino jau daugiau nei dvidešimt metų vykstantys kraštiečių susitikimai. Jų nenuilstantis organizatorius, įkvėpėjas seniūnas Vytas Jurka, jau nuo 1988 metų kasmet Švč. Trejybės atleidų išvakarėse į susitikimus pakviečia po visą šalį išsiblaškičiusius ir net užsienyje gyvenančius užpalėnus, kad kartu spręstų opiausius gimtinės klausimus, kartu

Žirgeliais į šventę – susitikimą su kraštiečiais

*Žirgų lenktynės
Užpalių hipodrome
tradicinio kraštiečių
susitikimo proga.
Apie 1989 m.*

*Žirgų lenktynių
prizas nugalėtojui*

Kraštiečių susitikimo momentas

*Užpalių ugniagesių globėjo
šv. Florijono šventės iniciatoriai*

pasilinksmintų. Tų susitikimų rezultatai kasmet palieka atminimo pėdsakų. Vienais metais koplytstulpiu įamžintas profesorių K. Pakšto, P. Jodelės ir A. Žvirono atminimas, kitais – išpūdingas paminklas pastatytas kraštiečiui karo lakūnui Juozui Namikui, po S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio nė metams nepraėjus vienu reisu apskridusiam Europos sostines, įamžintas ir generolo J. Galvydžio-Bykausko atminimas, pastatytas paminklas žuvusiems kraštiečiams už Lietuvos laisvę, atstatytas sovietmečiu sunaikintas šv. Florijono paminklas, prie kurio kasmet prasideda net iš kelių rajonų atvykstančių ugniagesių varžybos, o labiausiai nusipelnusiems savo kraštui užpalėnams suteikiamas Užpalių garbės piliečio vardas. Jau auga jų parke pasodinti ažuolai ir liepos.

Vargu, ar kur nors kitur Lietuvoje seniūnijos leidžia tokio aukšto įvertinimo susilaukusį laikraštėlį kaip „Už palių“. Laikraščio redaktorius ir leidėjas seniūnas Vytas Jurka gavo Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus padėką, o kraštiečiams, kurie prenumeruoja savo gimtinės laikraštėlį, kiekvieną kartą būna maloni proga bent mintimis pagyventi užpalėnų rūpesčiais, prisiminti jaunystėje puoselėtas vietas, anų laikų negandas ir šių dienų gimtinės kasdienybės pulsa.

Gal todėl toks gyvas kraštiečių ryšys su gimtine. Seimo narys Antanas Napoleonas Stasiškis dėjo daug pastangų, kad prie užpalėnų surinktų lėšų knygos „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ leidybos prisidėtų Kultūros ministerija, Seimo narė Milda Petrauskienė, dažnai apsilankydama gimtajame Kaimynų kaime, žinodama kaimo žmonių rūpesčius, pasirūpina, kad jie nebūtų toli nuo miesto kultūros renginių – suorganizuoja užpalėnams keliones į sostinę – Operos ir baletu bei Nacionalinį dramos teatrą. Etnologė Gražina Kadžytė, kaip ir dera tos profesijos žmogui, gera patarėja ir pagalbininkė puoselėjant tautos tradicijas, etnografinį paveldą. Kauno žemės ūkio universiteto rektorius profesorius Albinas Kusta keletą metų su gausiu dėstytojų būriu vyko į Užpalius ir mokė savojo krašto žemdirbius ūkininkauti naujomis sąlygomis. Gal todėl prieš keletą metų, 2007-ųjų rudenį pagerbiant Utenos rajono žemdirbius, iš 28 apdovanotųjų net 11 buvo Užpalių ūkininkai, tarp kurių – Regina ir Arūnas Kubiliūnai, Vladas Abukauskas, Valerija ir Alvydas Vaškėliai, Virginijus Keraminas, Gražina ir Gediminas Skardžiai.

Nors teisiškai Užpalėnų bendrija įregistruota 1999 m., tačiau 1988 metų kraštiečių susitikimą jau galima laikyti bendrijos gimtadieniu. Ir ne tik todėl, kad neformalios užpalėnų grupės susibūrė Vilniuje ir Kaune, bet ir todėl, kad vilniečių ir kauniečių atstovai yra Užpalių bendrijos taryboje; tai rodo bendrijos vientisumą, nuolatinį čia gimusiųjų ir užaugusiųjų ryšį su savo tėvų žeme.

Dabar bendruomeninis judėjimas seniūnijoje išsiplėtė tiek, kad buriasi net atskirų kaimų bendruomenės arba pagal pomėgius, specializaciją. Antai stalo teniso klubas „Perkūnas“, be varžybų organizavimo, dar ėmėsi rūpintis seniūnijos turistiniais maršrutais ir juos nužymėjo ažuoliniais koplytstulpiais, medžiotojų klubas ne tik globoja laukinę fauną, bet rengia šeimų šventes, medžioklės trofėjų parodas. O kas besuskaičius vakarones, spektaklius, išvykas ar kasmet rengiamas kaimyninių seniūnijų dainų šventes. Ir ne vieną jose nustebina užpalėnų ansambliai ar net ritminių šokių grupė.

Kultūros, sporto, saviveiklos ištakos siekia praėjusio amžiaus dešimtmečius. Ypač saviveiklą užpaliečiai mėgo 1950–1970 metais.

*Kaniūku
saviveiklininkai
tarpukario metais*

*Kultūros namų
pagyvenusių žmonių
tautinių šokių
kolektyvas. 1960 m.*

*Užpalių kultūros
namų šokių
kolektyvas su
vadovu Eugenijumi
Malašinsku. 1962 m.*

*Užpalių kultūros namų
saviveiklininkai.
1961 m.*

*Užpalių kultūros namų
saviveiklininkai su meno
vadove Angele Malašinskiene.
1963 m.*

2005 m. pavasarį įregistruotas informacinis centras „Užpalėnų krivulė“, kurio vizija – funkcionuojantis, atitinkantis laiko dvasią užimtumo ir informacijos centras, padedantis besimokančiai Užpalių seniūnijos bendruomenei, naudojantis kaupiamu informacijos paveldu, integruotis į nuolat kintančią visuomenę.

*Užpalių apylinkės
dainų šventėje.
1987 m.*

Šią šiuolaikišką viziją užpalėnai įgyvendina kursuose ir seminaruose mokydami bendruomenės žmones kompiuterinio raštingumo. Įgyvendinus vieną projektą, per 90 bendruomenės narių ne tik mokėsi, bet ir išleido kompaktinį diską „Užpalių kraštas“, kitas projektas su devizu „Gerosios patirties sklaida – kelias į Užpalių bendruomenės ateitį“ subūrė dar 70 žmonių.

*Jaunieji Užpalių
dūdoriai*

Užpalių kanklių ansamblio „Pasagėlė“ susitikimo su Prezidentu V. Adamkumi metu

Kažkaip neįprastai skamba, kai kaimiškosios bendruomenės rengia gana solidžius seminarus ar jų ciklus, kaip antai „Socialinių problemų sprendimas per edukacines programas“. Teoriniai seminarų apmąstymai netrukus išikūnijo konkrečiais darbais, kuriuos seminarų lankytojos demonstravo Užpalių „Dausuvos“ muziejuje, o dalis darbų buvo atrinkti parodyti Utenos kraštotyros muziejaus lankytojams. Tai jau pirmieji žingsniai, kai iš pomėgio bandyta susikurti verslą.

Kartu su Kauno jaunimo karjeros centru, šiuolaikinių didaktikų centru ir Atviros Lietuvos fondu užpalėnai dalyvavo projekte „Novatoriškų karjeros sprendimų populiarinimas regionuose“, surengė netradicinių verslų parodą. Tai rimti

Užpaliečių moterų bendrija „Širdžių šiluma“

žingsniai norint išitvirtinti informacinėje visuomenėje, plėtoti savo veiklą taip, kad būtų lengviau sprendžiami socialiniai reikalai.

Užpalėnai pagarbiai mini moterų bendriją „Širdžių šiluma“, jų veiklos prasmę, patrauklumą. Apie kurią jų renginį bekalbėtų, visur atsispindi tautos dvasia, paveldo saugojimas, pagarba tradicijoms. Kaipgi neprisiminti pernai surengtos parodos mugės „Išsaugokim sodžiaus meną“. Kokie skambūs ir prasmingi šios parodos skyrių pavadinimai: „Iš močiutės kraitinės skrynios“, „Auskit, riškite mano rankos“, „Akys pamatys, rankos padarys“, „Tu numegzk man, mama, kelią“, „Dailūs darbeliai iš margų skiautelių“, „Ką padarysi – dėkui nesakysi“.

Kai šio renginio metu M. Šarakauskienė atvėrė savo močiutės, gimusios 1880 m., Emilijos Gaučienės skrynią ir ištiesė šimto metų senumo drobes, staltieses, rankšluosčius, dabartinei užpalėnų kartai tai buvo tautos sugebėjimų, meniškos sielos ir darbštumo pavyzdys, kuriam nenori nusileisti ir šiuolaikinio audimo meno atstovės F. Gervienė, A. Žilienė. Jų išaustų lovatiesių, rankšluosčių, tautinių rūbų išgyti panorą ne vienas parodos mugės lankytojas. Ir kaip nuostabu, kad šiame technikos, kompiuterių amžiuje Užpalių krašte dar sudūzgia senovinės medinės staklės.

Užpaliai unikalūs kraštas dar ir tuo, kad čia jau keleri metai iš eilės susirenka visos Lietuvos kankliuotojai.

Viso to pradžia buvo 1990 metai, kai kultūros namams ėmė vadovauti Asta Motuzienė, kuri subūrė Užpalius garsinantį, kankliuojantį išimtinai tik auksinių rankų meistro Juozo Lašo rankomis pagamintais instrumentais, jaunųjų muzikantų kolektyvą „Pasagėlė“, kuris jau ir dainų šventėje dalyvavo, ir Prezidentūroje koncertavo. Gal todėl čia, Užpaliuose, gimė nauja graži tradicija – rengti visos Lietuvos kanklininkų vasaros stovyklas „Skambantys kankleliai“, rengti seminarus, konferencijas, koncertines išvykas, o pažymint Mindaugo karūnavimo – Valstybės dieną, surengti išpūdingą koncertą užpalėnams. Stovyklos globėjas kraštietis profesorius Algirdas Vyžintas ar garsusis choro dirigentas Juozas Vanagas, kurio gimtinė irgi čia pat, labai aukštai vertina šį kasmetinį sambūrį, į kurį susirenka apie 300 jaunųjų muzikantų.

Tokių būrį priimti, apgyvendinti, pamaitinti ne pats lengviausias rūpestis seniūnui Vytui Jurkai. Tačiau kai išgirsta čia stovyklaujančiųjų atsiliepinimus, pajunta to darbo prasmę, tai ir rūpesčiai, regis, ne tokie sunkūs. Viso to darbo prasmę gražiai nusakė Panevėžio konservatorijos ir „Vyturio“ ansamblio vadovė Laimutė Mozūrienė:

„Užpalių stovykla man yra metų įvykis. Laukiu jos taip, kaip vaikas laukia Kalėdų senelio. Dabar ne dažnai rasi vienoje vietoje sukonzentruota tiek daug gerumo ir šilumos. Tai yra didžiulė šventė ir stimulus dirbti man ir mano mokiniams. Linkiu dar ilgai Užpaliams išlikti burtažodžiu, kuri ištarus, sužerėtų čia buvusių, grojusių, dainavusių ir viešėjusių akys.“

Kai vasaros žiedai ir žaluma išėina praeitin, o rudenio takai nubarstyti klevų auksu, kai ištuštėję laukai pajuosta nuo artojų išvartų vagų, o ganyklose jau nebe matyti žalmargių, kai kopūstais, burokais ir bulvėmis pakvimpa pripildyti aruodai,

rūsiai, tada kitokiom spalvom sužiba rudeniškoji kasdienybė. Atokvėpio, ramybės ir linksmų susibūrimų metas prasideda Užpalių seniūnijos kaimų bendruomenėse.

Tada ir „Už palių“ seniūnijos laikraštis prisipildo atokvėpio nuotaikų, reportažų, informacijos apie švenčiamas pa-
baigtuves, darbščiausių ūkininkų, tvarkingiausių sodybų šeiminių apdovanojimus.

Štai Kaimynų kaimo bendruomenė, sulaukusi kraštiečių Seimo narės Mildos Petrauskienės, etnologės Gražinos Kadžytės, rajono mero Alvydo Katino, griežiant kaimo kapelai, skambant linksmiems pasakojimams, vaišinosi cepelinais, nuščiuvę klausėsi klebono Jono Bučelio rankose skambančios gitaros ir dainų. Kaniūkų kaimo žmonės išsiruošė į Molėtų rajoną ir iš astronomijos observatorijos į dangų žvalgėsi pro teleskopus. Ir taip, ir panašiai, kasmet, kas rudenį.

*Užpalių
saviveiklininkai –
dainų šventės
dalyviai*

*Literatūrinis vakaras,
skirtas P. Širvio
poezijai. 1986 m.
A. Juknio nuotr.*

Jaunasis muzikantas

*Kraštiečių šventės
akimirkos. 2011 m.
S. Balčiūno nuotr.*

*Netrukus įvyks
parodamosios senovės
karių kovos. 2011 m.
S. Balčiūno nuotr.*

Parodomoji kova

*Kraštiečių
susidomėjimas
riterių dvikovomis.
2011 m. S. Balčiūno
nuotraukos*

Beje, užpalėnų išmonei galėtų pavydėti daug seniūnijų. *Kraštiečių susitikimas. 2011 m. S. Balčiūno nuotr.*

Kai rudens šalnos sidabro pribarsto laukuos, ar pavasari, kai atsibunda upokšniai, laukų skambesį nešdami į Šventosios vingius, ar ramų vasaros vakarą, kai lakštingalos nuspalvina sapnus ir vilioja jaunimą, ar po sunkių rugiapjūtės darbų, kai miestelio ramybę pripildo armonika ar iš kultūros namų skambanti daina, visada čia pajusi šiuolaikinio gyvenimo pulsą, regis, taip artimą solidžiam didmiesčių ritmui. Kai Vilniuje vyko konferencija „Skaitmeninių bendruomenių link“, tuometinis Užpalių gimnazijos direktorius Giedrius Indrašius nusiuntė konkursui videoreportažą, sukurtą skaitmenine kamera „Pasaulis pagal užpalėnus“ ir laimėjo pirmąją vietą. Kadangi Užpalių miestelyje veikia dvi bibliotekos – viešoji ir mokyklos, tai jose ir koncentruojasi bendruomenės informacinis raktas socialiniams, kultūriniais, informaciniams poreikiams tenkinti. Jau keleri metai čia veikia trivietis kompiuterizuotas internetinis aljansas „Langas į ateitį“. Čia užpalėnai mokosi kompiuterinio raštingumo, sprendžia visai Lietuvai aktualius klausimus. Apie tai iškalbingai byloja vykstančių renginių tematika: „Lyderystės ir tolerancijos problemos bendruomenėje“, „Internetas mano kasdieniniame gyvenime“, „Mes europiečiai. Mokykimės tolerancijos“.

Pajutęs užpalėnų kasdienybės pulsą, jų ryšį su kraštiečiais, pagarbą tautos istorijai, niekada nesuabejosi, kad šiuolaikinės kasdienybės problemos, rūpesčiai iš šios bendruomenės neištums lietuviško atkaklumo, darbštumo, tautos vertybių puoselėjimo ir gražiausių ateities vilčių.

Gimtinės šventės, tradicijos ir amžinoji trauka

Vanda Kuliešienė

Apie kultūrinį užpalėnų gyvenimą byloja ir daugelis gražių, prasmingų švenčių, kurių atgarsiai išliko gyvi iki šių dienų.

Niekam ne paslaptis, kad vaiko širdis – tarsi neprirašyta mokyklinė lenta, į kurią galima įbrėžti gerumo, meilės Tėvynei ir žmonėms jausmus, bet taip pat ir neapykantą, pyktį, juodas mintis.

Matyt, tai suprasdama, tarpukario Lietuvos mokykla daug dėmesio skyrė patriotinių jausmų ugdymui, savo tautos istorijos, kultūros žinių gilinimui. Tuo tikslu mokykloje buvo organizuojama daug auklėjamąjį poveikį turinčių švenčių. Štai nuo 1923 m. gegužės pradžioje vykdavo medelių sodinimo – Tėvynės puošimo šventės, kurioms buvo duodami ir vardai, pvz.: 1933 m. – „Jaunimo medeliai“, 1935 m. – „Klaipėdos medeliai“, ir t. t. Per mokyklos šventes buvo stengiamasi artimiau supažindinti jaunimą, pavyzdžiui, su Lietuvos kariuomenės įkūrimo ir jos kovų dėl Nepriklausomybės istorija, su mūsų tautos visuomenės ir kultūros veikėjais, siekiama gilesnio krašto praeities pažinimo (Lietuvos kunigaikščio Kęstučio nužudymo 550 m. jubiliejus ir pan.). Jaunajai kartai diegiami tolerancijos kitoms tautoms jausmai. Tuo tikslu buvo prisimenamos Latvijos, Estijos nepriklausomybės atgavimo dienos, supažindinama su šių kaimyninių tautų istorija, žymesniais žmonėmis ir pan.

Neeilinė šventė buvo 1930 m. spalio 27 d. – Vytauto Didžiojo mirties 500 m. sukakties minėjimo diena. Mokiniai, mokytojai, tėvai dalyvavo gedulo pamaldose, po to – iškilmingas minėjimas mokykloje, patriotinė meninė programa.

Gražiai paminėtas lietuviškos spaudos atgavimo 25-erių metų jubiliejus, vyko pamaldos už žuvusius spaudos draudimo laikų veikėjus, prisiminti Užpalių krašto knygnešiai.

Iškilmingai praėjo Lietuvos Nepriklausomybės 5-ųjų ir 10-ųjų metinių minėjimai. Šventėse dalyvavo visos organizacijos bei draugijos – LKM draugija, pavasarininkai, angelaičiai, šauliai ir kt. Į šventę atvyko su savo baltai melsva vėliava nemažas žydų pradžios mokyklos moksleivių ir mokytojų būrys. Vaikams ypač išpūdingai atrodė

„dviejų arklių traukiamas vežimas, ant kurio plokštumos buvo pastatytas gražiais audeklais išpuoštas aukštas Vilniaus Gedimino pilies bokšto maketas. Į bokštą kaip į tribūną įlipęs progimnazijos direktorius Pranas Gipiškis pradėjo minėjimą, – savo vaikystės išpūdžius prisimena užpaliėtis P. Tamošiūnas. – Pradėjus giedoti Tautos himną ir stiebu vėliavai kylant aukštyn, šaulių būrio vyrai pakėlė šautuvus ir... nugriaudėjo šūvių salvės“.

Ir šiandien tebežaliuoja 1923 m. Užpalių progimnazijos ir pradinės mokyklos mokinių pasodintas Laisvės medis – ažuolas (netoli dabartinių kultūros namų).

Panašiai vyko ir Nepriklausomybės 10-ųjų metinių minėjimas. Ta proga tarp akmeninių pakalnės pastatų, kur buvo pradinės mokyklos bei valsčiaus savivaldybės patalpos, ir progimnazijos baltųjų rūmų įsteigta nauja aikštė, pavadinta Nepriklausomybės aikšte. Vėliau čia pastatyti Šaulių namai, kurie tapo miestelio kultūros namais.

Aikštėje, ties šv. Florijono statula, buvo įtaisytas aukštas stiebas vėliavai. Čia vykdavo Vasario 16-osios ir kai kurių kitų švenčių minėjimai: organizuotai ateidavo šauliai, pavasarininkai, angelaičiai, kitų organizacijų ir visuomenės atstovai – vykdavo iškilmingas vėliavos pakėlimas. Būdavo sakomos kalbos. Bažnyčioje vykdavo pamaldos.

Užpalėnų pasididžiavimu buvęs orkestras, kurio instrumentai įsigyti už parapijos lėšas. Karo metu jie sunėsti bažnyčion ir ten paslėpti, tačiau vokiečiai juos suradę ir išvežę. Orkestras grodavęs valstybinių ir bažnytinių švenčių metu. Vadovavęs vargonininkas Daunoras. Koncertavę Anykščiuosė, Daūgailiuose.

Nepaprasta šventė buvo 1934 m., kai Užpaliuose lankėsi Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona. Svečias buvęs sutiktas prie puošnių garbės vartų netoli bažnyčios su duona ir druska, sakytos sveikinimo kalbos. Sutikime dalyvavę žydai ir rusai pakvietė Prezidentą ir juos aplankyti. Prezidentas pabuvojęs ir sinagogoje, ir cerkvėje, bažnyčioje vykusios trumpos pamaldos. Šiai ypatingai dienai atminti miestelio aikštėje, priešais špitolę, buvęs pasodintas ažuoliukas. Jį aptvėrę dailia medine tvorele. Gražiai augęs medelis... Bet kai 1944 m. čia, špitolės pastate, įsikūrė saugumas, milicija, skrebai, ažuoliukas buvo nukirstas, kad „netrukdytų matomumui“. Mat žuvusių Lietuvos partizanų kūnai būdavo numetami ant aikštės grindinio, netoli šv. Florijono paminklo, o saugumiečiai ir enkavėdistai pro antrojo aukšto langus stebėdavo, ar kas prie žuvusiųjų nesuklups iš širdgėlos, ar nenubrauks skausmo ašaros...

Vyresnio amžiaus užpalėnai dar prisimena tikrai išpūdingą aviacijos šventę, kurią 1938 m. organizavo karo aviacijos majoras Juozas Namikas. Tai buvo pirmoji ir paskutinė lakūno dovana savo kraštiečiams. Šventėje dalyvavo ne vienas lėktuvas. Skraidę jie eskadrile su trispalvėmis vėliavomis ant sparnų, atlikę aukštojo pilotažo numerius, įvykęs ir parašiutininkų pasirodymas... Į šią šventę suplaukusios minios žmonių. Šventės vieta – dobiliena netoli rusų kapų, prie Užpalos.

Dalis senųjų tradicijų tęsiama ir dabar, žinoma, prisitaikant prie laikmečio dvasios, prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų.

Sveikinimo vartai sutinkant Prezidentą

A. Smetoną

*Kai suvažiuoja
kraštiečiai, salė
visad būna pilnutėlė*

1992 m. birželį paminėta garbinga Užpalių sukaktis, kai prieš 200 metų, 1792 m. miesteliui buvo suteiktos Magdeburgo teisės, o Užpalių kapinėse atidengtas paminklas karo lakūnui Juozui Namikui. Paminklo atidengimo ceremonijoje dalyvavo daug garbingų svečių. Parapijos klebonui kun. Juozapui Šumskiui pašventinus paminklą, įdomią ir sudėtingą programą atliko Panevėžio aeroklubo nariai. Čia dalyvavo Zarasų ir Vilniaus aviacijos sporto entuziastai, net aviacijos akrobato Jurgio Kairio lėktuvas nėrė žemyn mirties kilpa, Užpalių padangę išmėgino parašiutininkai. Aviatoriai skraidino ir šventės dalyvius, panorusius iš paukščio skrydžio pažvelgti į Užpalius. O vakare, nurimus vėjui, virš miestelio pakilo Leono Simniškos, konstruktoriaus mėgėjo iš Jonavos, oro balionas.

Užpalių seniūnija gerai žinoma Utenos rajone savo kultūriniais renginiais. Viena gražiausių tradicijų, gyvuojanti jau nebe pirmą dešimtmetį, – tai kraštiečių susitikimas, kai šeštadienį prieš Švč. Trejybės atlaidus susirenka po visą Lietuvą ir net platusį pasaulį išsisklaidę Užpalių krašto žmonės, čia gimę ir auge, čia mokęsi ir iš čia išėję į gyvenimą. Jų laukia mokykla su buvusiais mokytojais, šviesiais vaikystės ir jaunystės prisiminimais.

Iš pradžių organizatoriams teko nemažai padirbėti, kad į tokių renginių susiburtų žmonės iš visų Lietuvos kampelių. Bet dabar kviesti jau nebereikia. Užpalėnai kaip paukščiai, tėviškės ir artimųjų ilgesio genami, sulekia į gimtinę. Organizatoriai stengiasi, kad tie susitikimai būtų įdomūs ir prasmingi, rūpinasi, kad programa kasmet būtų kuo nors paįvairinta.

Jau šeštadienio rytmetį mokyklą užplūsta buvę mokiniai: žilagalviai, pagyvenę ir jauni. Skambutis, kaip ir kadaise, kviečia į klases. Tradicines pamokas šiandieniniams moksleiviams veda buvę mokiniai, dabar turintys profesorių, mokslo daktarų, docentų vardus. Bet 1997 metais, kad būtų įdomiau, pasikeista vaidmenimis: vaikai geranoriškai sutiko pabūti mokytojais savo svečiams. Buvusieji mokiniai mielai dalyvauja jiems pasiūlytoje programoje: tai mokyklos parko atidaryme, tai dalyviais ar žiūrovais baidarininkų meistriškumo varžybose Šventaja, tai žygiuose po Užpalių apylinkes, prie K. Pakšto paminklo Alináukoje, tai Paskutinio skambučio šventėje ar atidengiant paminklinę lentą prie prof. Antano Žvirono gimtojo namo...

1997 m. susitikimas buvo dar iškilmingesnis ir prasmingesnis, nes kartu paminėtos dvi išimtinios sukaktys – lietuviškos mokyklos 600 metų jubiliejus ir visuomenės veikėjos, įžymios šeimos motinos užpaliėtės Onos Galvydaitės-Bačkienės 90-asis gimtadienis.

Literatų ir muzikinę kompoziciją, skirtą mokyklos jubiliejui, atliko Užpalių vidurinės mokytojai ir mokiniai.

Po pietų gausus kraštiečių ir svečių būrys susirinko Krokulės gatvėje, prie vienuoliktu numeriu pažymėto namo – Galvydžių sodybos – paminėti O. Galvydaitės-Bačkienės jubiliejinio gimtadienio. Apie arkivyskupo Audrio Juozo Bačkio motinos gyvenimą ir visuomeninę veiklą pasakojo Katalikų mokslų akademijos profesorė Aldona Vasiliauskienė. Prie Krokulės koplytėlės šv. Mišias aukojo jubiliatės sūnus, Vilniaus arkivyskupijos metropolitas Audrys Juozas Bačkis.

Saulutei riedant žemyn, kas pėsti, kas važiuoti skubėjo į Jociškių kaimą, į ūkininko Gyčio Sirvydžio sodybą. Erdviame, berželiais papuoštame klojime vyko tradicinis, tarsi iš mūsų šimtmečio pradžios atklydęs „klojimo“ teatras. Užpalių kultūros namų saviveiklininkai, vadovaujami Vidos Baronienės, čia suvaidino jau praėjusių laikų kūrinį – Žemaitės komediją „Trys mylimos“.

Liepsnojo laužas, grojo Vilučių kaimo kapela, o svetingi Jociškių kaimo žmonės kvietė svečius prie gausiai vaišėmis apkrautų stalų...

Sekmadienį Užpalių bažnyčioje vyko Švenčiausiosios Trejybės atlidai.¹

Tai – didžiausia šventė parapijoje. Ji pradėta švęsti dar XVII a. pradžioje, nes Švč. Trejybės atlidai įsteigti popiežiaus Pijaus VI leidimu, duotu 1781 m. Ši šventė žinoma plačioje apylinkėje. Švenčiama gražiausiu metų laiku – gegužės pabaigoje ar birželio pradžioje.

Bažnyčia skendi žalumynų vainikuose ir gėlių žieduose. Skamba giesmės. Suvažiuoja daug svečių – kunigų iš kaimyninių ar net tolimesnių parapijų. Nuo seno pėsčiųjų ir važiuotųjų būriai traukdavo iš visur – Taurėgnų, Daunorių, Daūgailių, Sudeikių, Svėdasų, Spitrėnų... Miestelio gatvės pilnos žmonių, o kiemai ir patvoriai – vežimų. Arkliai iškinkyti, ėda jiems įdėtą pašarą, ienos iškeltos aukštyn... O kiek suvažiuodavo visokių prekeivių! Palapinių eilės: vienos – rožiniai, maldaknygės, škaplieriai, kitose – saldainiai, meduoliai... Riestainių virtinės netelpa vežimuose.

Bažnyčioje vyksta pamaldos, bet į vidų įlįsti nė nebandyk. Net šventorius pilnutėlis. Vieni stengiasi sekti pamaldų eiga, kiti, seniai nesimatę, ir pasišnekėti mėgina – vis tiek nelabai girdisi, kas bažnyčioje dedasi. O kiek triukšmo kilo, kai vienais metais klebonas J. Šumskis per Švč. Trejybės atlidus pastatė garsiakalbius ir šventoriuje. Na ir gavo tada pylos vietos valdžia: „Šumskis gali padaryti, o jūs negalit...“

Rudenį, pirmąjį spalio mėnesio sekmadienį, Užpalių bažnyčioje švenčiami dar vieni atlidai, vietinių gyventojų Ražancava vadinami. Bet į juos nebesusirenka tiek žmonių, kaip pavasarį, per Švč. Trejbę. Čia daugiausia galima sutikti tik savo parapijos žmonių.

Iš užpalėnų bažnytinių švenčių iškilmingumu išsiskirdavo vyskupo lankymasis. Į garbingo svečio sutikimo

¹ Kazlauskas J. Užpaličiai gerbia kitus ir save, *Utenis*, 1997, geg. 31.

iškilmės įsijungdavo kone visa parapija: vaikai ir jaunimas, pagyvenę žmonės, įvairios organizacijos.

Užpalių parapiją vyskupas Nepriklausomoje Lietuvoje lankydavo kas penkeri metai: 1922, 1927, 1932, 1937, ir karo metu – 1943 m. „Išvadavus“ Lietuvą Raudonajai armijai, vyskupų vizitai po Lietuvą nutrūko ištiesiems dešimtmečiams. Tik po ilgos pertraukos, 1994 metais, švenčiant bažnyčios 100 metų jubiliejų, Užpalius aplankė Panevėžio vyskupas Juozapas Preikšas. Jis su palyda buvo gražiai, bet be pabrėžtinio iškilmingumo sutikti prie miestelio ribos, iš kur po sveikinimo žodžių buvo eikliais juodbėriais nuvežti prie bažnyčios. Vyskupas aukojo šv. Mišias, teikė Sutvirtinimo sakramentą ir apaštališkąjį palaiminimą susirinkusiesiems.

Eilinis jo vizitas įvyko ir 1997 m. gruodžio 8 dieną, kai biržiečiui Virginijui Šimukėnui suteikti kunigystės šventimai.

1922 m. gegužės 27 d. Užpaliuose lankėsi vysk. Pranciškus Karevičius. Sutvirtinimo sakramentą jis suteikė 750 asmenų.

1927 m., 1932 m., 1937 m. ir 1943 m. mūsų parapiją aplankė Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas. Sutvirtinimo sakramentas suteiktas 1927 m. – 287, 1932 m. – 470, 1937 m. – 685 asmenims.

Ataskaitose apie vyskupo lankymąsi pažymėta, kad užpalėnai garbingą svečią sutikdavę labai gražiai, iškilmingai. Prie parapijos ribų jo laukdavęs gausus šaulių, raitelių ir dviratininkų būrys (pvz., 1943 m. – 52 raiteliai, 80 dviratininkų, 3 motociklininkai), kuris atlydėdavęs iki bažnyčios. Ir miestelyje, ir kaimuose būdavo statomi gražiai išpuošti garbės vartai („bromai“) su plakatuose užrašytais sveikinimais: „Palaimintas, kuris ateina Viešpaties vardu“, „Stiprink mūsų jaunas sielas!“, „Sveikas, mūsų Ganytojai!“, „Sveikiname Tiesos ir Meilės skleidėją!“, „Ganytojai, laimink mūsų gyvenimo pavasarį!“, ir pan.

Būriai žmonių vyskupą pasitikdavo su giesmėmis, sveikinimais, iškilmingai grodavo parapijos orkestras. Nelikdavo nuošaly inteligentija. Sveikinimo žodį tardavo policijos nuovados viršininkas, gydytojas, mokytojų atstovas. Dažniausiai pirmieji vyskupą sutikdavo angelaičiai, ateitininkai, toliau stovėdavo kitų organizacijų bei brolių garbės vartai. Nelikdavo nuošaly ir žydų bendruomenė – entuziastingai sveikindavo svečią savotiškais šūksniais ir dainomis.

Minios tikinčiųjų lydymas, vyskupas įžengdavo į gražiai išpuoštą bažnyčią, kur klebonas savo raportu pranešdavo apie parapijos religinę ir moralinę būklę. Po to svečias aukodavo šv. Mišias, sakydavo pamokslą, tekdavo Sutvirtinimo sakramentą.

Vyskupo palydėjimas iš parapijos taip pat būdavo iškilmingas. Susirinkę žmonės ir bažnyčios choras giedodavo giesmes, skambėdavo „Ilgiausių metų!“, Tautos himnas.

„Didelis žmonių būrys, o jų priešaky iš abiejų kelio pusių sustojęs jaunimas, laiką rankose gėlių grandinę... Užpaliečių raiteliai ir dviratininkai lydi išvažiuojantį iki pat Sudeikių“, – pasakojama vizitacijos aprašyme.²

Kaimų, pro kuriuos važiuodavo vyskupas, gyventojai taip pat rinkda-

² Užpalių RK parapijos (bažnyčios) inventoriaus knyga 1922–1958, p. 8–9.

*Kraštiečių šventėje.
2011 m.
S. Balčiūno nuotr.*

vosi palydėti. Kaip gražiai atsisveikinantys vizitacijos aprašyme minimi Kaniūkų, Norvaišių, Trumpalių kaimai.

1994 m. Užpaliuose mokyklos direktoriaus Giedriaus Indrašiaus ir klebono kun. Edmundo Rinkevičiaus pastangomis įkurta „Dausuva“ – kultūros centras. Čia užpalėnų ir jų svečių laukia muziejus, knygynas, vyksta parodos, susitikimai, šventės. Gražiai paminimi, nepaisant vasario pūgų ir šalčių, „Dausuvos“ gimtadieniai. „Dausuva“ rūpinasi praeities išsaugojimu, puoselėja dabarties kultūrinės vertybes. Juk ir šio nedidelio Lietuvos miestelio ateitis priklausys nuo to, kokioje aplinkoje išaugs jaunas žmogus, ką jis pasirinktų savo gyvenimo tikslu – daiktų, pinigų, geismų ar doros ir kultūros pasaulį.

Viename renginyje buvęs svečias iš Belgijos – prof. Dziuzepas – žavėjosi lietuviškų dainų grožiu, jų ilgesingomis ir lyriškomis melodijomis. Jis prisipažino, kad susitikimas su Lietuvos kaimo žmonėmis Vakarų žmonėms esąs kaip gydykla, nes „dažnas prancūzas ar belgas jau ir verkti nebemoka.“ Praradęs tautos tradicijas, žmogus labai daug ko netenka.³

Gražiai 1994 m. paminėtas Užpalių Švč. Trejybės bažnyčios šimtmečio jubiliejus. Čia, po didingais bažnyčios skliautais, pirmą kartą jos istorijoje skambėjo ne tik giesmės, bet ir patriotinės dainos, skudučių bei akordeonų muzika, eilės... Su bažnyčios istorija gausiai susirinkusius kraštiečius supažindino klebonas kun. E. Rinkevičius ir iš Užpalių kilęs kun. P. Adomaitis. Apie bažnyčios statybą pasakojo kraštotyrininkė Vanda Kuliešienė. Sveikinimo žodį tarė buvęs ilgametis šios parapijos klebonas kun. J. Šumskis ir apylinkės viršaitis V. Jurka. Apie Tėvynę, žmogaus pareigą žmogui ir Dievui klausytojus skatino susimąstyti mokytojo Kazimiero Kuliešiaus skaitomi kun. Edmundo Rinkevičiaus eilėraščiai.

Bet šventė tuo nesibaigė. Sekmadienio rytą užpalėnai prie miestelio ribos sveikino atvykstantį garbingą svečią – Pānevėžio vyskupijos vyskupą Juozapą Preikšą ir kitus aukštus jį lydinius dvasininkus. Svečius sutiko klebonas kun. E. Rinkevičius, kun. J. Šumskis ir užpalėnai. Bažnyčios šventoriuje suteiktas Sutvirtinimo sakramentas dideliame būriui Užpalių bei kitų parapijų vaikučių ir jaunuolių.

³ Lukoševičienė R. Užpalių deimančiukai, *Ūkininko patarėjas*, 1995, kovo 16, Nr. 21.

Medus per barzdą varvėjo...

Stanislovas Balčiūnas

Kai liepos kvepia medumi, kai rugio varpos svyra nuo sunkėjančio grūdo, kai gandriukai mankština sparnus skrydžiui, kai išblėsus Joninių laužams vasara pakrypsta rudeniop ir pajunti pirmųjų alyvinių obuolių sulčių skonį, tada pradedi jausti gamtos aruodų kvapą, tada širdis ir mintys prisipildo dėkingumo gamtos stebuklui, kuri padovanojo ši kaprizinga vasara, ilgai meldusi karščiu alsuojančios dangaus mėlynės pagirdyti ištroškusius žolynus. Tik bitynų aviliuos nuo aušros iki saulėlydžio be jokių dirigentų skambėjo grojamos simfonijos, o bitelės, tie Dievo vabalėliai, tyliai zvimbdamos skrido į pievas ir laukus, grįždavo apsunkusios, uždamos lyg bombonešiai. Koriai prisipildė kvapnaus, saldaus ir sveiko medaus. Parduotuvių lentynose ir ant turgavičių prekystalių lyg gintaras suspindo jaunas, viliojantis saldumynas. Uoliausi bitininkai rugpjūčio pradžioje jo buvo prisukę, prisivarvinę sklidas statines. O kai medunešio ir bičkopio rūpesčiai atlėgo, bitininkai tai vienur, tai kitur ėmė rinktis ne tik darbymečio aptarti, medumi artimuosius, geriausius kaimynus ar svečius vaišinti, bet ir švęsti, linksmintis, džiaugtis, gražiausiais žodžiais šventam vabalėliui padėkoti už atneštą maistą, maistą ir pinigų nemažą krūvą.

Kai bičkopio šventės išvakarėse pamačiau Užpalių seniūną Vytą Jurką prie dūzgiančių avilių, nuo vaško ir medaus pasunkėjusiu ir išmargintu baltu chalatu, saulė dar buvo tik vos persiritusi vidudienį, o jo mašinos bagažinė jau buvo

*Vytas Jurka
per vasarą prisuka
dešimtis bidonų
medaus*

pilna medumi perpildytų korių. Bitės išpėjamai zvimbė aplink kiekvieną, kuris artėjo prie avilių ar prie automobilio. Nejučiom nuo jų pasitraukiau, nes ne tik apie automobilį, bet ir jo viduje visi langai buvo užtamsinti bičių. Tik bitininkas, lyg niekur nieko, ramiai ir išdidžiai sėdo prie vairo ir pravėręs langus per žalią pievą pasuko link sodybos.

Kieme lyg kulkos visomis kryptimis zujo bitutės, tarsi ieškodamos, ką čia nubausti dėl jų darbo nuostolių – ištuštėjusių avilių. Turėjau pasitraukti už klėties, kol koriai bus sugabenti į bitininko seklyčią, kurios langai irgi buvo tirstai aplipę bitėmis. Vytas Jurka, tarsi būtų su bitėmis pasirašęs slaptą susitarimą, iš bidono vieną po kito pildė indus tįstančiu medumi ir net negalvojo, kad bitelės gali jį sugelti. Taigi tą popietę iš bitininko, kuris savo bityne prižiūri net kelias dešimtis bičių šeimų, prisiklausiau mandagių patarimų: „čia nestovėkit“, „čia ateikit“, „iš čia pasitraukit“, „čia drąsiai būkit“... Nežinau, iš kur jis žino tą bičių kelią, tas jų nuotaikas, bet nesigailiu paklausęs jo patarimų – net tada, kai bitininką fotografavau prie avilio su išimamu koriu, nė viena neigėlė, nors tūpė ir ant rankų, ir ant fotoaparato ir grėsmingai dūzgė apie ausis.

Jau seniai žinojau, kad prie bičių nedera artintis prakaituotam ar dezodorantais išsikvėpinusiam, alaus išlenkusiam. Dirbant prie bičių reikia mokėti atsargiai elgtis su šiais gerį nešančiais vabalėliais. Neatsargiai prispausi bent vieną – visas debesis apipils karštais geluonimis, nes įgėlusi bitelė ne tik nepajėgia ištraukti geluonies, žūsta pati, bet ir paskleidžia pavojaus signalą. Kitos, aukodamos savo gyvybes, puola kaip kulkos.

Literatūroje aptikau žymaus vabzdžių tyrinėtojo E. Vilsono prieš du dešimtmečius užrašytą pastebėjimą, kad vabzdžių bendruomenės savo vieningumu, kastų organizacija ir bendruomenės narių altruizmu yra kur kas stipresnės už žmonių bendruomenę.

Bet kur tau žmogus mokysis iš vabzdžių. Žiūrėk, šeimoj du trys vaikai jau plėšosi, drasko gerkles dėl tėvų sukaupto turto, o bitelių šeimoje viena motinėle, keletas dykinėjančių tranų ir apie 40–50 tūkstančių bičių, kurios stebėtinai darniai dirba ir pasiskirsto pareigomis.

Išsiritusios bitės tampa namų darbininkėmis ir pirmąsias 10 dienų tvarko avilį, valo korių akutes, iš kurių išsiritu. Po savaitės jau gali tapti maitintojomis ir savo pieneliu maitina augančius bičių vikšrelius, kurie skirtingai nuo kitų vabzdžių – lapgraužių, žiedgraužių, vaisėdžių ar kitų kenkėjų – yra bejėgiai ir niekam net nesikėsina pakenkti.

Jauna bitelė pirmąkart iš avilio išskrenda jau pabuvusi valytoja, maitintoja, apsižvalgo kelis kartus, kad geriau orientuotųsi kur namai, ir imasi statybininkės darbo – lipdo korių akutes, nes pradeda funkcionuoti vaško liaukutės. Sulaukusios 20 dienų amžiaus, bitės tampa sargybinėmis ir saugo, kad į avilį neatskristų plėšikių. Svetimus vabzdžius atskiria iš šeimos kvapo. Tik trečią dešimtadienį darbininkės jau lekia ieškoti ir rinkti nektaro. Dažnai jų amžius ir tesiekia 30 dienų. Tiesa, daugelis rudeninių bitelių išgyvena iki pavasario.

Jeigu pasėdėtumėt kokį vakarą su bitininku ir pasiklausytumėt jo pasakojimų, siela atsigauntų ne blogiau negu pasiklausius kokio nors iš užsienio atklydusio žvaigždžių berniuko.

Sako, kad bitininkai nesidomi orų prognozėmis, nes kiekvienas avilys – aukštos kokybės orų prognozių biuras. Jei rytą bitės neskrenda iš avilių, tai po kelių valandų prapliups lietus, o ypatingas bičių skubėjimas į avilius rodo, kad artinasi vėjas ir lietus. Jei vakare bitės anksti grįžta į avilius, rytoj bus geras oras, o jei iki vėlyvo vakaro skraido – pranašauja blogą orą. Jeigu rudenį bitės vos ne aklinais vašku užklįjuoja avilio laką, ruoškitės šaltai žiemai...

*Svečiai renkasi
į bičkopio šventę*

Apie bičių naudą galima kalbėti ne tik skaičiuojant dešimtines už kiekvieną jų atneštą kilogramą. Beje, žinovai sako, kad medaus kaloringumas prilygsta šokoladui. Tai puikus sveikatos šaltinis – biologinis stimulatorius, kai jaučiate fizinį ar protinį nuovargį. Kažkas buvo suskaičiavęs, kad pasaulyje per metus prisukama apie 600 tūkstančių tonų medaus. Dabar tokios statistikos neaptikau, tačiau Lietuvos bitininkai iš avilio per vasarą prisuka, privarvina apie kibirą medaus. Lyginant su karve, kuri iškart duoda kibirą pieno, atrodytų nedaug, bet, jei palygintumėt karvės ir bitės dydį, gal tada suprastumėt, kokį didelį darbą bitelės atlieka skraidydamos nuo žiedo prie žiedo. Ir gražiai joms padėkotumėt, kad mūsų sodai pilni obuolių, kriaušių, vyšnių... Dar padėkotumėt ir už vašką, kurio Lietuvoj kasmet pagaminama net iki 50 tonų. O vaškas buvęs labai reikalingas prancūzų rašytojo D. Didro laikais; jis apgailstavo, kad Europoje šios medžiagos nėra tiek, kiek reikia, todėl neužtenka žvakių karalių dvaruose, rūmuose ir bažnyčiose. Dabar daugiausia vaško sunaudoja bažnyčios ir bitynai. Dvarai, kultūros rūmai pasišviečia naujoviškai – elektra.

Tiesa, dar nepamirėjau vaistams naudojamų bičių produktų: ne tik medaus, bet ir bičių pikio, bičių duonelės, bičių pienelio, žiedadulkių. Yra už ką dėkoti, anot aukštaičių, „šiam švintam vabalėliui“.

Utenos rajono Užpalių seniūnijos Kišūnų kultūros centras kvepėjo medumi, gėlėmis. Vakaronę vedusi centro administratorė Irena Dabringienė dėkojo svete-

*Bičkopio šventėje.
Str. nuotraukos –
S. Balčiūno*

liams iš Duōkiškio, Dusetų, Daūgailių, Vyžuonų, Užpalių, Kaniūkų, tarp kurių su gitara rankose pasirodė ir smagiai uždainavo Seimo narys Edmundas Pupinis. Buvo pagerbti bitininkai, darbščiausi ūkininkai, gražiausių sodybų šeimininkai, gerumu sušildytos jų širdys, prisiminti bitininkystės papročiai. Ekologiniu medumi pasigyrė Aloyzas Palskys, kurio bitelės „ganosi“ Gomertos draustinyje netoli Šiluvos, o Vyžuonų kultūros centro meno vadovė Ramunė Miečiūtė, stebinusi sodriu, malonaus tembro balsu ir vyžuoniškių saviveiklininkų dainomis, lyg paslaptį išdavė, kad jos senelis Leonas Miečius Tvėruose turi 300 avilių. Dainų, muzikos, šokių ir poezijos buvo į valias, nors nebuvo čia profesionalių poetų, ir kai dažna moterėlė, sugebėjusi surimuoti kelis sakinius, išdrįsta skaityti savo kūrybą, kartais net nejauku darosi. Tačiau atleidi žmogui, kad tik tokiu būdu jis gali išreikšti savo dvasią, nuoširdumą. Negi galėtum nesižavėti dusetiškos Marijos Varenbergienės eilėraščiu „Liepa“:

*Žaliais delnais išglosčius
Saulę, debesis ir vėją
Žiedų svaigiu kvapu
Pagirdžiusi keleivį...
Pasveikini tu rasą
Auksinį nuometą uždėjus
Tu stovi prie namų
Lyg nuotaka atėjus.
Bitelių muziką tu sukaldi
Lyg maldą
Save išdalini
Tu po lašelį saldų
Į širdį lyg į korį
Gerumą saldų krauni.*

Šventei baigiantis ant balto sūrio ir ant šviežio agurko buvo varvinamas medus, o kai kam patiko naminio midaus receptas: norint pasigaminti 10 litrų midaus gėrimo, reikia paimti 15 kilogramų medaus ir rauginti rūsyje statinėje, ant kurios turi sėdėti jaunas čigonas ir groti smuikeliu. Ar kas jo ragavo, nežinau, o kad ne vienam per barzdą varvėjo, tikrai mačiau.

„Už palių“ laikraštis – populiarusis metraštininkas

Vytas Jurka

*„Už palių“ laikraščio
leidėjas ir redaktorius
seniūnas V. Jurka.
2010 m.*

„Už palių“ laikraštis leidžiamas jau šešiolikti metai. Lietuvoje daug seniūnijų bandė leisti ir dar tebeleidžia savo laikraščius, bet neteko girdėti, kad tiek metų nuolatos kiekvieną mėnesį išleistų šešių puslapių seniūnijos gyvenimą atspindintį leidinį. Laikraštis gyventojus, kraštiečius kituose Lietuvos miestuose, Kanadoje aplankė jau 183 kartus. Man teko rūpintis pirmaisiais leidinio žingsniais, burti rašančiųjų kolektyvą, stengtis, kad jis būtų įdomus ir priimtinas skaitytojams, pasiektų kuo daugiau gyventojų, gauti lėšų spausdinimui. Kiekvienais metais skaitytojus pradžiugindavo kalendorius. Teko parengti 175 pirmuosius numerius, todėl susikaupė šiokia tokia patirtis, kuria noriu pasidalinti.

Laikraščio leidimo idėja kilo 1996 m. pradžioje, šnekantis su Kaune gyvenančiais kraštiečiais. Jie man papasakojo, kad dar prieškario metais, nors ir nedidelės, bet save gerbiančios organizacijos savo veiklą visuomenei pristatydavo periodiniais leidiniais. Juo labiau tokiam žingsniui skatino ir, kaip sakoma, užgavo ambiciją tai, kad kaimyninė Vyžuonų seniūnija jau leido savo laikraštį „Vyžuona“. Abejonių buvo daug, nes nesinorėjo, kad tai būtų vienkartinis leidinys, o pastovus reguliarus laikraštis. Daugiausia abejonių kėlė tai, ar turėsime lėšų spaustuvės paslaugoms, ar bus kam rašyti, taip pateikti skaitytojus dominančią informaciją, kad jie lauktų ir kito numerio. Neaiški buvo ir leidinio apimtis, periodiškumas. Vyžuonų patirtis buvo nedidelė ir, tuometiniu mano supratimu, ne visai tinkama, tai vėliau pasiteisino. Jų laikraštis gyvavo labai neilgai. Diskutavau su tuometiniu Užpalių vidurinės mokyklos direktoriumi Giedriumi Indrašiumi. Sutarėme, kad padės, kiek tik leis jų galimybės, – tiek materialiai, tiek straipsneliais laikraščiu, teiks visą informaciją apie renginius. Ateityje tai gali būti gera vieta propaguoti mokyklos jaunųjų literatų kūrybą. Kreipiausi ir į tuometinį Užpalių parapijos kleboną Edmundą Rinkevičių. Kunigas domėjosi menu, skulptūra, rašė eilėraščius,

turėjo autoritetą tarp gyventojų, todėl jo žodis per seniūnijos laikraštį būtų labai vertinamas. E. Rinkevičius maloniai sutiko ir vėliau labai stropiai rašydavo į kiekvieną numerį tiek bažnytinio, tiek pasaulietinio turinio straipsnius.

Kita svarbiausia problema buvo ta, kas bus atsakingas už laikraščio išleidimą, jo redagavimą, tuo labiau kad tai reikės atlikti visuomeniniais pagrindais be atlygio. Teko šias pareigas prisiimti pačiam, nors specialaus išsilavinimo neturiu. Vėliau mokiausi savarankiškai ir įvairiuose kursuose. Abejodamas, ar seniūnijos žmonės pritaris tokiam leidiniui, 1996 m. lapkričio mėnesį kartu su Užpalių gimnazija išleidome vieno rašomojo popieriaus dydžio 99 egzempliorių tiražu kreipimąsi į seniūnijos gyventojus, kuriame sakoma:

„Kiekvienas iš Jūsų domitės, kas vyksta pasaulyje, Lietuvoje, bet kartais nežinote svarbiausių naujienų iš Užpalių apylinkės. Norėdami Jus informuoti apie Užpalių seniūnijos gyvenimą, nutarėme išleisti šį nedidelį leidinuką ir, jeigu Jūs pritarсите, leisti jį reguliariai kiekvieną mėnesį. Kas tie leidėjai? Tai seniūnijoje veikiančios įstaigos, organizacijos, atskiri piliečiai. Vietos bus skirta seniūnijos, agrarinės reformos tarnybos oficialiai informacijai, mokyklos, kultūros, bažnytiniam pokalbiams, šiek tiek reklamos, specialistų įdomesni patarimai, kurie gali tiktį mūsų sąlygomis. Pagerbtume sulaukusius garbingo jubiliejaus, pasveikintume reikšmingesnių švenčių metu, prisimintume kraštiečius, išėjusius Anapilin... Dar neturime ir laikraščio pavadinimo. Jūsų pasiūlymai padės išrinkti tokį, kuris geriausiai atspindėtų mūsų krašto pagrindinius bruožus. Taip pat lauksime Jūsų užpildytos anketos, kuri geriausiai padės įvertinti Jūsų poreikius ir mūsų galimybes...“

Anketų grįžo trisdešimt viena. Trisdešimtyje pasisakyta už laikraščio leidimą, o vienintelis, matyt, piktas ant viso pasaulio ir visos valdžios, pinigų, kurių dar neturėjome, siūlė skirti pašalpoms. Tada dar nediršau svajoti, kad laikraštis ilgai gyvuos, todėl kaina buvo numatyta tik 3 mėnesiams. Dauguma sutiko ketvirčiui mokėti 2 litus už dviejų puslapių apimties leidinį (metams 8 litai). Tokį įkainį ir pasirinkome, tik jau nuo 1997 m. sausio mėnesio apimtis padidėjo iki šešių puslapių, kadangi tiek maždaug turėjome medžiagos. Pirmieji metai pasirodė sunkūs ir finansiškai. Padidėjus laikraščio apimčiai, spausdinimui reikėjo beveik 2 700 litų, kurių nesurinkome iš prenumeratos. Gelbėjo Užpalių klebonas ir mokykla. Beveik visada, keletą kartų per metus, nors ir nedidelėmis sumomis paremdavo Kanadoje gyvenanti užpalietė Elena Narbutytė. Kitais metais rašiau projektus fondui „Lietuvos–JAV iniciatyvos“, Utenos rajono savivaldybei, jau gavome 1 000 litų paramos. Pradėjome laikraštį siųsti kraštiečiams į kitus miestus. Dalis prenumeruodami stebėjosi, kaip išsilaikome, ir mokėjo daugiau, tai Antanas Stasiškis, Dobilas Kirvelis ir kiti. Vėliau ženkliai parėmė LR Seimo narė Milda Petrauskienė, kraštiečių iš Radviliškio rajono M. Šlivinskienė. Kaip dovana mums tapo JAV lietuvių Brutenio Vaito Lietuvoje organizuotas visuomeninių organizacijų laikraščių respublikinis konkursas, kuriame laimėjome pirmą vietą ir piniginių prizą – 800

Užpalių
 Šešiasdešimties metų
 UŽPALIŲ SENIUNIJOS BENDROVIŲ LAIKRAŠTIS 2011 m. sausis Nr. 1 (171)

Kalendorius 2011

05.01 Tarptautinė darbininkų diena. Motinos diena. Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą diena
 05.04 Šv. Florijonas, Gaisrų sergėtojo diena
 05.07 Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena,
 05.08 Tarptautinė raudonojo kryžiaus diena, Šv. Stanislovas, Antrojo pasaulinio karo aukų atminimo diena
 05.13 Meilės diena, deivės Mildos šventė,
 05.15 Tarptautinė šeimos diena, Šv. Izidorius, Sėjos pabaiga, Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės diena
 06.01 Tarptautinė vaikų gynimo diena, Vasaros pradžia
 06.05 Tėvo diena
 06.12 Šekminės
 06.13 Šv. Antanas. Šienapjūtė

06.14 Gedulo ir vilties diena,
 06.15 Okupacijos ir genocido diena
 06.18 XXIII užpalėnų susitikimas
 06.19 Švč. Trejybės atlaidai Užpaliuose
 06.22 Vasaros saulėgrįža
 06.23 Birželio sukilimo diena,
 06.24 Joninės (Rasos)
 06.29 Šv. Petras ir Povilas, Lietuvos pasieniečių diena

Birželis

Kasmetinis kalendorius – dovana laikraščelio skaitytojams

UŽPALIŲ

UŽPALĖNŲ BENDRIJOS LAIKRAŠTIS

2006 m. spalio, Nr. 10 (120)

Mieli „Užpalių“ skaitytojai, visi užpaličiai!

Tik Jūsų dėmesio ir paramos dėka jau dešimt metų galime išleisti mūsų užpalėnų laikraštį. Ne mes pirmieji tokį laikraštį pradėjome leisti, tokių entuziastų buvo ir daugiau, bet vieniems pristigo energijos, ištvėrėms, kitiems pinigų, todėl bent Utenos rajone likome vieninteliai, jau išleidę 120 numerių per dešimt metų. Nors daugelio prekių ir paslaugų kainos per tuos metus pasikeitė tikrai ne mažėjimo linkme, bet mūsų laikraščio prenumeratos kaina metams liko pastovi. Dėkingi mūsų kraštiečiams, kurie prenumeruodami dažnai neprašo gražos. Šiokią tokią paramą gaujame, tuo pačiu ir patys pervedame, 2% nuo pajamų mokesčio sumos. Kiek lieka pinigų nuo laikraščio leidimo, su sausio mėnesio numeriu skaitytojus pradžingame kalendoriumi.

Bet svarbiausia yra tie žmonės, kurie rašo. Per dešimt metų jau net ir sunku suskaičiuoti, kiek bandė plunksną garbaus amžiaus žmonių ir Užpalių moksleivių, kurie dabar jau studentai ar net kažkur dirba. O moksleivių rašinėliai visada paperka nuoširdžiu atvirumu, savotiška mąstysena, kuri vaikui žengiant iš klasės į klasę bręsta, naujai formuojasi.

Daug įdomių atsiminimų, praeities gyvenimo nuotrupų atsiumė mūsų kraštiečiai iš Vilniaus, Kauno, kitų miestų. Ir toliau laukiame jų laišku.

Vien per paskutinius dvejus metus buvo spausdinta 36 autorių straipsneliai. Taigi susidaro jau nemazas sąrašas, iš

Ne kiekvienas numeris vienodai pasiseka. Kartais trūksta aktualios medžiagos, o dažniausiai laiko, atitrūkus nuo tiesioginio darbo gerai įsigilinti į gautus straipsnelius, ištaisyti netikslumus. Kiekvienu, dar dažais kvėpanti numerį, spaustuvės teritorijoje naujai perskaitau, lyg matyčiau pirmą kartą ir dažnai tik tada, kai jau bėta vėlu, pasimato apmaudžios klaidos, už kurias atsiprašau visų rašančių ir skaitančių.

Tikiu, kad gaudžiai bendradarbiaujant, įsiklausant į visas Jūsų pastabas, „Užpalių“ laikraštis gyvuos dar daug metų, nes į kiekvieną šeimą gerai, tarpusavio supratimą, nedidins priešpriešos, daugeliui padės susiorientuoti naujo gyvenimo vingiuose.

Linkiu visiems užpaličiams, ypač mūsų šauniajam jaunimui, sėkmės visuose gyvenimo keliuose, gražios ateities.

Pagarbiai „Užpalių“ redaktorius Vytas Jurka

Taip atrodo „Užpalių“ laikraštis

litų. Nuo to laiko su kraštiečių parama iki šiol nedidindami prenumeratos kainos (8 Lt per metus) galėjome normaliai egzistuoti. Dėl laikraščio pavadinimo, tai dauguma siūlė „Užpala“, bet pasirinkau kitą, antroje vietoje pasiūlytą Užpalių vietovardžio kilimo aiškinimą – „Už palių“ – tuo labiau, kad tais metais rudenį Šventoji buvo plačiai išsiliejusi ir Užpaliai nuo Jociškių atrodė kaip už pelkių.

Tuo metu kompiuterio dar neturėjome, visą medžiagą teko spausdinti mašinėle, nuotraukas pateikti popieriniame variante, kiekvieno puslapio maketą subraižyti atskirame popieriaus lape, o spaustuvėje jau viską perrinkdavo, galutinai sumaketuodavo ir spausdindavo. Tai kainuodavo maždaug tiek pat, kaip ir spausdinimas. Visą medžiagą laikraščiu atnešdavo rašytą ranka, reikėjo perspausdinti. Papildomą krūvį norom ar nenorom, be atlygio teko prisiimti seniūno pavaduotojai Julei Jurgaitienei. Dar vienas atsakingas darbas, – tai prenumeratos apskaita, piniginių reikalų tvarkymas. Visa tai ji atlikdavo labai sąžiningai. Dabar gimnazija, dauguma autorių straipsnelius jau atneša surinktus skaitmenine forma, todėl atpuola nemažai darbo. J. Jurgaitienei išėjus į pensiją, ją pakeitė Danutė Zabalevičienė, kuri dabar surenka visą medžiagą laikraščiu. Nuotraukos, kaip minėjau, tuo metu buvo tik popierinės, teko pačiam išigyti gerą juostinį fotoaparata, daryti renginių nuotraukas. Padėtis pasikeitė, kai seniūnijoje nusipirkome kompiuterį, – jau surinktus tekstus skaitmenine forma nuveždavome į spaustuve, todėl nepadidėjo maketavimo išlaidos. Nuotraukos į tuometinius diskelius dar netilpdavo. Tik 2005 m. seniūnijoje savo kabinete išgijau atskirą kompiuterį, nusipirkome skaitmeninį fotoaparata. Tais pačiais metais mano sūnus Vidmantas parūpino laikraščiu maketuoti tinkamą programą. Dabar jau spaustuvei pateikdavau visiškai paruoštą laikraštį, persiūsdavau elektroniniu paštu, tada labai greitai atspausdindavo. Nebereikėjo spaustuvei mokėti už maketavimo darbus, kuriuos dabar atlikdavau pats, todėl viskam brangstant, laikraščio leidyba netgi šiek tiek atpigė. Visus laikraščio leidimo metus labai gražiai bendravome su Utenos spaustuvės direktore Genovaite Šatkauskiene, maketuotoja kompiuterininke Loreta.

Gaudami paramos iš fondų, lėšas, kurios viršijo spausdinimo išlaidas, panaudodavome laikraščio priedui – kalendoriams – išleisti. Pagal turimas lėšas pirmieji buvo gana kuklūs. Pradėjus nuo nespalvotų, jau 2003 m. išleidome pirmą spalvotą. Jį parengė leidykla „Indra“. Kalendoriuose nurodydavome ne tik valstybines ar bažnytines šventes, bet ir grynai užpalietiškas, kaip antai kraštiečių susitikimus. Vėliau pradėjau pats maketuoti, ruošti spaudai, tuomet jau galėjome parengti ir išleisti didesnės apimties kalendorius.

Pradėjus leisti laikraštį, iškilo dar viena problema – laikraščio platinimas. Iš pradžių manėme, kad platinti padės moksleiviai, bet pasirodė, kad tai nepatikima. Daugelyje kaimų jau gyveno vien tik vyresnio amžiaus žmonės, kitur vaikai užmiršdavo paduoti laikraštį. Prasidėjus atostogoms, išvis nelikdavo kam pristatyti. Norinčių skaityti perkopė 300, todėl teko kreiptis į Užpalių ir Vilūčių paštų viršininkus ir laiškinkus. Jie geranoriškai sutiko patalkinti. Kad laikraštis tiek metų gyvuoja, esame dėkingi taip pat ir mūsų šauniesiems laiškinkams. Visa tai svarbios sąlygos laikraščiu leisti, bet svarbiausia – autorių kolektyvas, žmonės, kurie nori ir sugeba rašyti taip, kad sudomintų skaitytoją. Kaip minėjau, vienas iš pirmųjų autorių buvo tuometinis Užpalių klebonas Edmundas Rinkevičius. Jo

straipsneliams kiekviename numeryje buvo skirta pastovi vieta. Įdomių minčių, aforizmų parinkdavo Jonas Tutinas, Vida Baronienė. Tremties, pokario metų atsiminimais dalijosi patys tą pragarą išgyvenę Vytautas Baltuška, Bronius Skardžius. Kitų tremtinių atsiminimus užrašė Aloyzas Adomaitis, nevengdavo jis padiskutuoti ir politinėmis temomis. Apie moterų veiklą neužmiršdavo parašyti S. Balionienė.

Kol įsivažiavome, nemažai straipsnių laikraščiui parašė Z. Mikėnaitė-Savulionienė, B. Naruševičienė, A. Maknavičienė, A. Stasiškis, A. Astravienė, A. Balbataitė, V. K. Sirvydis, J. Vanagas ir kiti kraštiečiai.

Pirmuosius kelerius metus spausdinome straipsnelių seriją apie išymius mūsų kraštiečius, jų veiklą išvykus iš Užpalių. Mokinių kūryba nuteikdavo kažkokią vaikišku skaidrumu, džiugindavo ne tik vaikų artimuosius, bet ir kitus skaitytojus. Labai gerai buvo tai, kad vaikų straipsnelius iš pradžių ištaisydavo mokytoja Renata Gavėnienė, bet daugiausia teko bendrauti su mokytoja Genovaite Bareikiene. Laukdama autobuso į Vilučius, ji užbėgdavo su straipsneliais, pasitardavo, kuo dar galėtų prisidėti prie laikraščio leidybos. Literatūrai gambiausios mergaitės, jos daugiausia ir rašydavo, tai J. Steckaitė, I. Latvėnaitė, E. Zabalevičiūtė, K. Klevinskaitė, E. Gaučytė, A. Damauskaitė, L. Laučiūtė, L. Garunkštytė, R. Šileikytė, R. Keraminaitė ir daug kitų. Išskirtinai norėčiau paminėti moksleivį Mindaugą Ilčiuką. Jo straipsneliai, nuotraukos gamtos tematika kelerius metus puošė mūsų laikraštį. Savo ateitį jis siejo su biologija.

Kelerius metus su skaitytojais sveikatos paslaptimis dalijosi Užpalių vaistinės vedėja S. Pežinskienė ir Vilučių medicinos punkto vedėjas R. Tartilas. Apie kriminalinę situaciją seniūnijoje daug rašė Užpalių policijos inspektorius Alvydas Vilutis.

Norėjosi, kad laikraštis propaguotų kultūros renginius, kviestų žmones kultūringai praleisti laiką. Šioje srityje daug prisidėjo ir Užpalių, Vilučių, Kaniūkų kultūros centrų darbuotojai: Asta Motuzienė, Vida Juškienė, Irena Dabriagienė, Vida Baronienė, Ramunė Žemaitienė ir kitos. V. Juškienė ir pradėjusi dirbti Užpalių bibliotekoje neužmiršo laikraščio, jos straipsnelius, dažnai parašytus drauge su kolege bibliotekininke R. Šliogeriene, buvo galima rasti beveik kiekviename numeryje. A. Motuzienė aprašydavo seniūnijos pasididžiavimo kanklininkų ansamblio „Pasagėlė“ veiklą, koncertus, keliones. Pastaraisiais metais savotiška Vilučių kultūrinio gyvenimo metraštininke tapo R. Vanagaitė-Sasnauskienė. Kad laikraštis būtų šiek tiek „lengvesnis“, spausdinome Užpalių poezių B. Balčiūnienės, O. Palubinskienės, pradedančiųjų moksleivių eilėraščius. Apie seniūnijos sportinį gyvenimą dažnai rašo mokytojas Remigijus Maniušis. Apie teniso klubo „Perkūnas“ veiklą nepamiršta informuoti mokytojas Saulius Šližys. Pastaraisiais metais Užpalių gimnazijoje aktyviai reiškiasi jaunieji šauliai. Aktyvi jų vadė B. Masonienė arba pati rašo, arba paveda rašyti nariams. Nemažai rašė ir iš renginių nuotraukų pateikė jaunoji šaulė Vaida Skardinskaitė.

Norėjosi, kad kiekvieno užpaliečio namuose ir pilkoje kasdienybėje būtų šventė, todėl spausdinome nemažai patiekalų receptų. Pirmuosius pateikė garsi Gaigalių kaimo šeiminkė Stefanija Vaškelienė, vėliau seniūnijos socialinė darbuotoja Loreta Abukauskaitė-Meškauskienė. Nemaža patirtimi pasidalydavo ir seniūnijos darbuotojos.

Daugeliui gyventojų tuo metu buvo aktualu pieno realizavimas, jo rūšingumas, kaina. Patarimus teikdavo Utenos konsultavimo biuro konsultantės R. Vaškelienė ir

Už palių

Returiolikti
Išidimo metai

UŽPALIŲ SENIŪNIJOS BENDRUOMENIŲ LAIKRAŠTIS 2010 m. birželis Nr. 6 (164)

Mieli, brangūs Teveliai!
Mūsų padėka Jėvo dieną tegul būna
tik maža dalelė to dėkingumo, kuri
jaučiame už Jūsų rūpestį visą gyvo-
nimą. Būkile laimingi didžiūoda-
miesi savo alžatomis.

**Jono šventą naktį pa-
parčio žiedas tepra-
žįsta ne tik Jonams,
Janėms, bet ir visiems
birželio mėnesio var-
duvininkams!**

Susitikome, pasibuvome...

Visos šventės prasideda nuo organizacinių klausimų: koks bus oras, kur reikės rengti šventę, ar daug atvyks kraštiečių, ar išsivęs gerus išpūdžius. Tokie ir kiti klausimai kirbėjo susitikimo organizatoriams, ir tik sutelktinai sprendžiant juos galėjome kaip ir ankstesniais metais įveikti. Iš anksto šventei ruošėmės, tik buvo neaišku ką iškrės gamta, tuo labiau kad ir prognozės nedžiugino. Savaitę tvarkėme skverelį prie bažnyčios, pastatėme estradą. Ryte lietus vos neprivertė slėptis po stogu, bet vėliau išsigiedrijo ir Aurelijus Janaudis ėmėsi tvarkyti igarsinimą. Nuo dešimtos valandos Užpalių gimnazijoje prasidėjo kraštiečių registraci-

ja. Tuo pačiu metu galėjo pasižiūrėti dokumentinių filmų apie Užpalius, pasivašinti kava. Deja dauguma kraštiečių, vietinių gyventojų rinkosi aikštelėje prie bažnyčios, kur turėjo vykti svarbiausias renginys – Užpalių garbės piliečio Vardo sutei-

kimo ceremonija ir koncertas. Vidurdienį Užpalių aikštelėje pasirodė karieta, važnyčiojama Viktorijos Jovarienės. Iš šalies lydėjo dvi šaunios raitos merginos. Tautiniais drabužiais apsirengę ansamblio „Pasagėlė“ dalyviai Viktoriją palydėjo į jai skirtą vietą. Susirinkusius į gimtinę kraštiečius pasveikino Užpalių seniūnas V. Jurka. Koncertą pagal Vidos Juškienės scenarijų pradėjo Užpalių gimnazijos moksleiviai, moterų ansamblis. (Vadovai Nijolė Navikienė, Aurelijus Janaudis, Birutė Minutkienė, dalis vaikų lanko Utenos muzikos mokyklą). Po Onutės Palubinskienės eilėraščio, skirto Viktorijai, seniūnas atsiklausė susirinkusiųjų ar pritaria užpalėnų bendrijos tarybos sprendimui 2010 metų Užpalių garbės piliečio Vardą suteikti Viktorijai Jovarienei. Vieningai pritarus, prasidėjo ceremonija; seniūnas įteikė pažymėjimą, apjuosė vardine juosta, raitos merginos atnešė ažuolų vainiką. Pati Viktorija pasirašė garbės knygoje. 2010 metų Užpalių garbės Pilietę sveikino Utenos rajono savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojas Gintautas Petravičius, Vilniaus užpalėnų vardu Jeronimas Galvydis, Kauno užpalėnų vardu prof. Al-

Nukelta į antrą puslapį

Taip atrodė „Už palių“ laikraštis 2010 m.

R. Saplinskienė. Kiek sugebėjau, apie bites, šeimos sodo priežiūrą bandžiau žinių mėgėjams pateikti ir aš.

Be mano išvardintų autorių, laikraštyje bendradarbiavo žymiai platesnis autorių ratas, buvo kalbinti atsakingi „Sodros“, savivaldybės darbuotojai.

Laikraštis man buvo kaip savo vaikas, įnoringas, reikalaujantis nuolatinio dėmesio, bet savas, mielas, todėl nesiruošiau jo nei apleisti, nei atsisakyti. Iš spaustuvės parsivežęs dar dažais kvepiantį, vėl ir vėl perskaitydavau. Nors maketuodamas mačiau dešimtis kartų, tik tada pastebėdavau tai, ko reikėtų vengti, ko trūksta, ką kitame numeryje reikėtų papildyti.

Tikiuosi, kad dabar, man išėjus į pensiją, laikraštis pateko į geras rankas, bus toliau leidžiamas, o užpalėnų mėgstamas. Jeigu jis ir pakeis savo stilių, formą, tai gal bus tik į naudą. Svarbu, kad jis ir toliau atspindėtų seniūnijos gyvenimą, būtų šio krašto savotiškas metraštis. Linkiu šiam savotiškam mano kūriniumi dar ilgai gyvuoti, o dabar stovintiems prie jo vairo kantrybės, niekada nenuleisti rankų, rasti išeitis iš pačių beviltiškiausių situacijų.

ETNINĖ KULTŪRA

Užpalėnų sodybos ir senoji architektūra

Vanda Kuliešienė

Užpalių miestelis kūrėsi XVI a. 1864 m. sudarytame plane matyti, kad jau buvo keletas gatvių. Didžioji dalis sodybų išsidėsčiusios palei Šventąją nuėjusioje tuometinėje Vilniaus (nuo 1918 m. – Basanavičiaus) gatvėje. Visos trobos statomos galu į gatvę. Dalis miestelėnų pasistatę trobesius ir palei dvarą ar net už jo.

Paprastos, menkutės, skurdžiai atrodančios trobelės buvo žydų apgyventose vietose – Užupio Slabadoje ir palei sinagogas, kairiajame Šventosios krante. Jos buvo susikimšusios viena šalia kitos, tad gaisro atveju ir pleškėjo visos iš eilės. O Užpaliai ir kai kurie aplinkiniai kaimai degė ne vieną kartą. Gaisrų siautėjimas archyvuose minimas 1874, 1888, 1889, 1891, 1912 m. 1944 m. vasarą sudegė visa centrinė miestelio dalis, sunaikintos sodybos buvo atstatomos, todėl šiandien kalbėti apie senąją Užpalių architektūrą nėra paprasta.

Kai kuriose miestelio gatvėse gyventojų sudėtis tautiniu atžvilgiu buvo mišri: šalia lietuvių buvo įsikūrę ir žydai. Štai, pavyzdžiui, 1789 m. archyvo duomenimis, Dusetų (vėliau – Pilies, Bažnyčios) gatvėje buvo 19 lietuvių ir 1 žydo odadirbio sodyba bei dvaro karčema, vadinama „Čiupna“, kurioje irgi gyveno žydai; Dvaro g. – 3 lietuvių ir 5 žydų; Rinkos g. – 11 lietuvių ir 2 žydų; Bikuškio g. – 6 lietuvių; Vilniaus g. – 29 lietuvių sodybos; Užtiltės Slabadoje – 10 žydų ir 1 lietuvių sodyba. Kaimuose apsigyventi žydai nenorėjo. Pasakojama, kad viename kaimelyje apsigyvenęs žydas Abramus – nuo to ir vietovė gavo Abromiško vardą.

Sakoma, kad kiekvienas kaimas turi savo veidą. Kaip nėra dviejų visiškai vienodų žmonių, taip nėra ir visiškai vienodų kaimų. Skiriasi jie savo geografine padėtimi, kraštovaizdžiu, gyventojais. Bet yra labai panašūs savo struktūra. Nei prieš keturis šimtus, nei prieš pusantro šimto metų jų niekas neprojektavo, nebraižė sodybų išsidėstymo schemų, bet kaimų struktūra vis dėlto buvo gana vienoda: kaimo viduryje – ištisinė gatvė (kelias), o abipus jos – viena šalia kitos sutūpusios sodybos. Į gatvės pusę atsuktais galais, mažyčiais, tarsi prisimerkusiais 4 ar 6 „šybų“ langeliais, skliaute – keturkampis ir saulutės formos daugiau ar mažiau puošnus langelis. Sodybą sudarė gyvenamoji troba (gryčia), gurbas,

klėtė, klojimas (*klaimas*). Visi trobesiai dengti šiaudais, išsidėstę vienoje gatvės pusėje. Tik klojimas atokiau nuo kitų trobesių. Tai dėl gaisro pavojaus. Šulinio svirtis – ne kiekviename kaime. Šulinio sienos sutvirtintos lauko akmenimis. Ir pirties prie kiekvienos sodybos nebuvo. Jos – bendros. Ta pačia pirtele naudojosi keletas šeimų. Kūreno visi iš eilės. Tik, sakoma, Užpaliuose kažkurią pirtį pakūrendavęs keistuolis Dunda (pėsčias ejęs į Maskvą – pas Staliną teisybės ieškoti). Pakūrenęs eidavo pakiemiais „šaukt pirtin“. Beldžia į vienas duris. Gaspadinė klausia: „*Kas ti dunda?*“ – „*Tai ašenai, Dunda. Prašam pirtin!*“

Vandenį pirtyje šildė krosnyje įkaitintais akmenimis dideliuose *ušėtkuose*, o vėlesniais laikais įšitaisė jau metalines statines, kurias įmūrydavo į krosnies šoną. Ant pirtyje sumūryto pečiaus (krosnies) gausiai prikrauta gero kumščio dydžio akmenų garui užsipilti, vanojomosi malonumu pasigardžiuoti. Parėjęs iš pirties užpalėnas dėkodavo: „*Ačiū ažu šilmu!*“ Gaudavo surimuotą atsakymą: „*Ar išprausei vilnų?!*“

Sėdo „išprausęs vilną“ žmogus prie stalo kampo, bėrėsi druskos žiupsnelį, dažė duoną ir valgė, užsigerdamas gira ar rauginta sula.

„*Rūgštis atgaivina širdį,*“ – sakydavo.

Keitėsi laikai. Kaimai skirstėsi į vienkiemius, buvo suardyta senoji kaimo struktūra, negrižtamai dingo tradiciniai puošybės elementai.

Specialistų teigimu, senovišką kaimo struktūrą, tradicinio tipo trobesius yra išlaikę tik kai kurie Užpalių krašto kaimai: Šeimyniškių, Likučių, Vaiskūnų, Jōciškių, Gailišionių, Gyliškių, Degėsių. O Bajūrų kaime ir dabar tebestovi Z. Vaškelienės troba – senosios statybos architektūrinis paminklas, deja, jau naujoviškai „aprengtas“ (apkaltas lentomis).

Remiantis senelių prisiminimais galima teigti, kad tiek miestelėnų, tiek kaimiečių gyvenamosios trobos buvo prastos, menkutės, šiaudais degtos gryčiutės mažais langeliais. Be grindų. Ir gryčioje, ir seklyčioje – plūkta molinė asla, vienos trobose lygesnė, kitose – labiau duobėta. Net katei palakti pieno šlaką ar viralo į duobę įpildavo.

Niūrus baudžiavinio kaimo palikimas – dūminė gryčia. Kūrenant pečių, dūmai rūko į vidų, o iš ten pro aukštinį – į pastogę, į lauką. Todėl trobelių sienos ir lubos blizgėjo nuo dūmų ir suodžių. Ypač pečiaus kakta. Papjovus kiaulę ir išūdžius mėsą, lašiniai ir kumpiai buvo kabinami palubėje ar ant aukšto, ties aukštinio anga ir taip rūkomi. Rūkyklos priemenėje pradėtos įrengti gerokai vėliau, XIX a. pabaigoje ar XX a. pradžioje.

Bene pirmasis iš užpalėnų kaminą susimūrijo Norvaišių kaimo gyventojas Gabrys. Jo proanūkė O. Aglinskienė „Utenio“ laikraščio skaitytojams pasakoja, kaip tai atsitiko:

„*Mano baudžiauninkas prosenelis, rizikuodamas savo gyvybe, išgelbėjo poną, kai pasibaidžiusių jaunų staininių žirgų pora nešė poną akmenuotu, atosūkių ir pakelės medžių pilnu lauko keliu. Prosenelis, šokęs ant kelio, žirgus sulaikė. Už tai buvo atleistas iš*

baudžiovos ir tapo pirmu laisvu ūkininku Norvaišių kaime. Gabrių šeima pirmoji, tarsi viso tuometinio kaimo pajuokai, susimūrijo duonkepę krosnį su dūmtraukiu (apie 1860 m.).

Nedurnas žmogus Gabrys, ale „išdūka“, sumįslija Devulį šildyt“, – kalbėjo Norvaišių kaimo žmonės.

Miestelio gyventojas Ferdinandas Vilutis – „devynių amatų“ žmogus. Išmoko siuvėjo amato, vėliau ėmėsi pelningesnio darbo – krosnių mūrijimo. Pirmiausia išvedė kaminą savo gryčioje. Tai buvo apie 1898–1899 m. Bėgo žmonės žiūrėti to dyvo ir neatsistebėjo. O dar labiau skėsčiojo rankomis, kai paskui ir didesnius langus savo gryčiutėje prakirto, žydo meistro Ješelevičiaus pamokytas, ir naujus langų rėmus pasidarė.

Nemažai stebėjimosi buvo, kai ūkininkas Motiejus Namikas savo naujai trobai jau nemažus langus įsidėjo. „*Tai, gal, Motiejau, ir su dvejetu arklių mįslini gryčian pra langų išvažiuot...*“ – ironizavo kaimynai.

Didelis įvykis buvęs, kai Sruogos, turtingi gaspadoriai, savo *stacijoj* (antrame, nekūrenamame trobos gale) grindis įsidėjo...

Sakoma, kad baudžiovos laikų palikimas dar egzistavo ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Senosios kartos atstovas Antanas Adomaitis (gim. 1902 m.) jau po 1930 metų, važiuodamas per Būtiškių kaimą, rodydavo savo sūnui Aloyzui kaimo gale, kairėje pusėje susigūžusią pirkutę ir sakydavo, kad „*čia da dūminė, be kaminą gryčela*“.

Gryčioje – viskas paprasta. Tik tai, kas kasdien reikalinga.

Kampe, prie durų, didelis, iš molio suplūktas pečius. Jo šone pritaisyta tarsi lentyna – gultas. Ir ant tų gultų, ir ant pečiaus miegojo šeimyna, nes kadaise net ir lovų nebuvo. Jos atsirado tik apie XIX a. pabaigą. Kai kam tekdavo miegoti ir ant suolo, klojime ant šieno, apsiklojus kailiniais ar sermėga.

Šalia krosnies, kampe sustatyti visi šeimnininkės darbo įrankiai: *kačerga* (žarsteklis) žarijoms žarstyti, puodams krosnyje pastumdyti, didesnės ir mažesnės šakės puodamas kilnoti, *čepelnykas* ar nedidelės šakelės keptuvei „valdyti“ blynus kepant, iš pušų šakelių surišta šluota, vadinama pušine, pečiui iššluoti. Čia pat ir pečiadingtė, ir puodakilis padėtas. Nematome čia dar vieno labai svarbaus šeimnininkės darbo įrankio –

Duonkepės krosnis dabar keičia židiny

ližės. Ji pagarbiai laikoma kamaroje šalia duonkepės, laukia, kada vėl šeimninė formuos ant jos duonelės kepalus ir, pažymėjusi pirmąjį kryžiaus ženklą, pašaus į karščiu tvoskiantį pečių.

Šalia pečiaus angos, ant *priežedos*, kamputyje – žertuvė (čia sužeriamos žarrijos iš pečiaus) ir *trinaška* pastatyta. Po ja iš smulkių malkelių kūrė ugnį, kepė blynus, virė vakarienę. Tik vėliau, kai šalia krosnies pradėtos mūryti viryklės („plytos“), *trinaškų* vaidmuo sunyko.

Po *priežeda* – paprieždis, tinkamas puodams susidėti, apačioje, po krosnimi, – papečys.

Žiemą vištas laikė troboje. Jų vieta – papečys. Dieną jas išleisdavo į gryčią. Čia jos kapstėsi, kėlė dulkes, užteršdavo aslą. Valerija Vilutytė (gim. 1897 m.) 1906 metais mokėsi pas daraktorę Alžbietą Ingaunaitę skaityti. Šita sena panelė savo mažoje gryčiutėje papečyje laikė keletą vištelių, kurias kasdien išleisdavo po gryčią „pasivaikščioti“. V. Vilutytė prisimindavo:

„Kai Alžbieta vištas suvarą papečtin, aslą, būdava, pašluoja, smeliuku pabarsta. A kai mes ateinam in jų mokintes, tuoj, da pre durų, liepia mumenai persižegnot ir atsklaupus žemį pabučiuot. Mum bjauru. Tai pradėjam su takiuo Vaškeliuku ne aslą, a sava rankovį bučiuot...“

Kiaušinius vištos dėjo papečy. Jų paimti siuntė vaikus, nes suaugusieji į papečio langelio gabaritus netilpo.

Troboje arba priemenėje šėrė kiaules, nes „*jėgu kiaulas penėsi gurbi, lašinių neturėsi*“, – sakė mūsų proseneliai.

Šviesiajame gryčios kampe – stalas. Tai garbingiausia vieta. Čia ant sienos šventųjų paveikslai, kryželis, čia šeimyna valgo, čia tėvas raiko duoną, čia valgoma Kūčių vakarienė, čia giedama ir meldžiamasi... Pasieniais – ilgi, iš storo medžio išpjautyti tvirti suolai, *zaslanais* vadinti. Šalia stalo – suolelis.

Priešingame kampe – nesiauras gultas. Čia telpa keletas šeimos narių. Virš jo – kabo kartis, ant kurios sumetami kasdieniai drabužiai. Išėginius kabino ant sienos, dengė paklode ar lovatiese.

Išplautus indus vertė ant *zaslano* arba dėjo į šaukščiaus lentynėles. Šaukštų vieta – taip pat šaukščiuje. Jie įstatomi galvutėmis aukštyn į apatinėje šaukščiaus lentynoje padarytas trikampes išpjovas.

Vėlesniais laikais statyti gyvenamieji namai buvo jau erdvesni, bet dar siauroki, turėjo, kaip buvo sakoma, „du galus“: viename – gyvenamoji patalpa – gryčia, antrame – seklyčia, dar ir „stacija“ vadinta. Tai „švaresnis“ galas. Nekūrenamas. Jau su grindimis. Čia stovėjo staltiese apdengtas stalas, lova svečiui paguldyti, keletas senovinio darbo kėdžių. Svarbūs baldai – kraitinė skrynja, kuparas, o vėlesniais metais – ir komoda, trijų durų spinta. Kubilai kraičiui krauti tapo nebemadingi. Juos galėjai dar pamatyti nebent kur klėties kamputyje, pritaikytus grūdams supilti ar šiaip kam nors sudėti.

V. Jovarienės sodyba
Bajorų kaime.
S. Balčiūno nuotr.

Tarp gryčios ir seklyčios – erdvoka priemenė arba namelis, kurio dalis atitverta podėliui. Tai kamara.

Kiekvienos sodybos sudėtinė dalis – didesnė ar mažesnė klėtis, priklausomai nuo šeimininko turtingumo. Dažniausiai būdavo dvi klėtys. Viena skirta grūdams aruoduose laikyti. Čia stovėjo šiaudinės *underės* miltams, kruopoms, kartais ir rūkytos mėsos atsargoms laikyti. Antroji – švaresnė, su grindimis. Čia kuparai ir kraitinės skrynios su drobių ir kitokių audeklų rietimais, kai kurie išėiginiai drabužiai ant sienos sukabinti, viena kita lova, nes vasarą čia mėgdavo miegoti šeimininkų dukterys. Savita klėties dalis – prieklėtis. Tai fasadinėje klėties pusėje priglundusi siaura pastogė su grindimis, pakeltomis nuo žemės kaip ir klėtyje. Ant prieklėčio – lubelės, vadinamos *užlomis*. Čia šeimininkas sumesdavo mažiau reikalingus ūkio reikmenis, senus gelžgalius. Klėties stogas remiasi ant ketverto šiek tiek išrantlytų medinių kolonėlių. Į prieklėtį ir klėtį patenkama laiptus atstojančiais plokščiais akmenimis.

Kai kurių ūkininkų sodybose tarp dviejų klėčių, po tuo pačiu stogu, dar buvo *vazaunia* vežimams, rogėms įstumti, pakinktams laikyti. O Jonas Gureckas čia buvo išsirengęs dirbtuvėlę kinkomiesiems lankams lenkti.

Gurbai – tai būstas gyvuliams, statomas dažniausiai šiek tiek toliau nuo gyvenamosios trobos. (Bet pasitaikydavo nuo seno išlikusi gyvenamoji troba ir gurbas po vienu stogu.) Gurbe laikė karves, avis, o denadaržy, arba

Dar išliko iš molio drėbtų pastatų...
S. Balčiūno nuotr.

denike, stovėjo arkliai. Čia buvo ir penimų kiaulių *ažudaras*. Gurbo langeliai maži, per vieną sienoją, kaip užpalėnai sakydavo, „*kumščia diduma*“, todėl patalpa apytamsė. Ant lubų gaspadorius klojo šiaudų ar spalių sluoksnį, kad žiemą gyvuliams nebūtų labai šalta. Tvarto šiltumą matavo, žiūrėdami, „*ar stingsta mėšlas*“. Dienadaržis – šalta patalpa, be jokių lubų.

Atokiau nuo kitų trobesių – *klaimas*. Jo centre – iš molio plūktas lygus padas, šonuose – po keletą šalinių javams sukrauti. Nuo pado šalinės atitveriamos vienu dviem medžio vainikais, po kuriais likusi kiaurymė užmūrijama akmenimis su kalkių ar molio skiediniu, kad kuliant ar vėtant javus, grūdai nebyrėtų į šalis. Didžiausia galinė šalinė buvo vadinama galu – čia krovė šieną. Virš pado, ant skersinių sijų, buvo pridėdama tanki karčių eilė, ant jų paskleistas kūlio sluoksnis. Čia sutraukdavo sėmenis – nešukuotas ir žarde išdžiovintas linų galvutes (iki kūlimo). Kai į vienkiemius išsikėlė ūkininkai pradėjo sėti dobilus, juos dažniausiai kraudavo irgi čia. Klojimo gale dar buvo renčiamas pašalys – vieta įvairiems ūkio rakandams susidėti.

Neatskiriama senojo kaimo dalis – tvora. Jas dar prisiminė senolė Valerija Vilutytė (gim. 1897 m.) iš Užpalių.

„Tvoras būdava stātinēs, tvēra nestarais pagaliokais. Štankietines gražesnas, kur linteliotem ažtverta, tvora lygi, labiau darželiam tika. Tverdava ir par visų ūlyčīų, kad galvijai daržuos neit. Zamatais vadindava, kai aždēdava kartim. Vienu tunkiau, kitų rečiau būdava aždēta. Ale jau dažniau tai statines tvoras buva. Būdava da žabine tvora – žabais ažtverta. Vis tojapat – tvora.“

Kokią dvasinę skriaudą patyrė užguita, beraštė mūsų liaudis, byloja ir Vilučių krašte senųjų dainuota daina.¹ Tai nemokančio rašyti, bet turtingos ir jautrios sielos kaimo žmogaus skundas.

*Domo Vanago sodyba
Vilučių kaime*

¹ Padainavo Pranas Paršiūnas, gim. 1903 m. Vilučiuose. Dainą išmokęs iš savo tėvo.

V. Jovarienės klėtis

*Niekam pasauly aš nepavydžiu
Nei šlavės garsą, nei turtų didžių,
Tiktai ta viena daiktą man gaila,
Kad aš nemoku gerai rašyte.*

*Dievuliau mana, kad aš galečia
Kaipo te ponai plunksnų vedžiate,
Kiek ašiai dainų gražių sudėčia,
Katros dabartės galiu tik sugalvate.*

*Aš aprašyčia, kokias mūs gryčias,
Kaip ištaisytas gražiai seklyčias,
Kaip gražūs daržai mūsų mergaičių –
Pilni diemedžių, rūtų, našlaičių.*

*Ir didį didį dainelių spiečių
Ašiai Lietuvon palaist galečia...*

Apšvietimas

Nuo seno savo gryčią valstietis apšvietė degindamas balanas, o ponai dvaruose apšvietimui naudojo vaško žvakes. „Balanos galdynė“ sugrižo ir Pirmojo pasaulinio karo metais, nes nebuvo žibalo nė mažam gazeliui uždegti. Vyrai iš skalaus medžio priskaldydavo visą šūsnį balanų. Vieni, nepaisydami galimo gaisro pavojaus, įkišdavo jas į sienos plyšį, kiti buvo pasidarę „diedus“. Tai medinis stovas su įtaisyta „gerkle“ balantai. Jo vieta – viduasly, kad šiek tiek apšviestų visą gryčią. Šalia „diedo“ pastatydavo kokį indą puišoms sumesti. Kai čia susirinkę kaimynai ir vyresnieji šeimos nariai vienokius ar kitokius darbus dirbo, kuris nors vaikas buvo pristatomas „diedo“ prižiūrėti: balanas pakeisti, apanglėjusius balanų galus nulaužyti.

Nepriklausomoje Lietuvoje gal jau beveik visi ūkininkai išigijo nedideles, penkto numerio lempas su uždedamu išgaubtu stiklu, kad geriau skleistų šviesą, o turtingiau gyventantys turėjo ir aštunto ar dešimto numerio. Tai didelės, gerai patalpą apšviečiančios, bet ir nemažai žibalo reikalaujančios lempos. Tačiau šalia lempų išliko ir gazelis, silpnai šviečiantis ir rūkstantis prietaisas. Rytą ar vakare į tvartą ar klojimą eidami pasišvietė „panoru“. Taip pat ir kūlės metu klojime kabino du tris panorus. Tai žibalinis žibintas su rankena ir stiklu, gaubiančiu dagtį. Aplink – vielų rėmelis stiklui apsaugoti.

Viensėdis netoli

Užpalių.

S. Balčiūno nuotr.

Gyvuliai, jų ganymas, priežiūra

Užrašė Regina Abukauskienė

„Mano gyvenimas prabėgo su gyvuliais. Kai buvau maža, ganiau. Pradėjau nuo žąsiukų, viščiukų, o kolūkyje iki pensijos dirbau melžėja. Vaikystėje paukščius augindavome sau ir parduoti, nes reikėjo pinigų. Tėvai stengdavosi kuo mažiau tų pinigų išleisti, bet mes, vaikai, jau norėdavome pirktinių daiktų, kurie buvo gražesni. Gal todėl ir dabar taip jau viską stengiamės pirkti, o ne patys ruošti. Vis prisimenu savo senelės pamokymus: „Ką pats pasidarei, tai žinai, kad pasidarei.“

Žąsiukus ganyti pradėjome su senele. Ji pirmoji atsikeldavo, palesindavo taukais ir dar kažkuo, nebeprisimenu, tada imdavome po vieną ir prakišdavome pro vyriškų kelnų blauzdą, kad varnos nenešiotų. Žąsiukai nenorėdavo lįsti, kartais ištrūkdavo ir susimaišydavo su jau prakištaisiais, tai tokį tuoj varna ir nunešdavo, bet jei nunešdavo prakištą, tai bardavo, kad nežiūrime, ir net bausdavo – į kermonių neleidavo. Viščiukai greitesni būdavo, kišdavome po kelis, bet jų daugiau ir nunešdavo, bausmė mažesnė būdavo. Viščiukų saugoti ateidavo ir gaidys. Jei tik pradėdavo skraidyti varnos virš medžių, mes nepamatydavome dar, o gaidys jau atpila pas mus. Žąsinas tai iš toli rėkdavo, sparnais mosuodavo.

Beganydamos turėdavome dar dilgių pririnkti, pridžiovinti; daužydavome virtus kaulus, nes žiemą visa tai sulesindavo vištoms, kad kiaušinių nekapotų. Kad kokių pirktinių vaistų duotų paukščiams, tai neprisimenu.

Kai pradėjau ganyti gyvulius, senelė dar buvo gyva ir mes abi apie juos eidavome. Per Jurgines visada išleisdavome į lauką, bet prieš išleidžiant aprūkydavo žolelėmis, atrodo, ta pačia verba, kur būdavo už paveikslų užkišta. Kolūkio laikais niekas nieko nerūkydavo, bet vėliau jau buvo pradėję minėti ganiavos pradžių. Prie fermų suvažiuodavo visas skyrius, vedėjas kalbą pasakydavo, vandeniui apsilaistydavome, karvėm ant galvų vainikus uždėdavo, piemenis juostom perrišdavo, siūriui pasivaišindavome. Karvių sutikti vėl visi ateidavome, nes po žiemos karvės neklausydavo, neidavo į savo vietas,

Ūkininkė V. Jovarienė savo ūkyje stengiasi išsaugoti senąją Lietuvos šėmųjų galvijų veislę

ypač telyčios, kurios apsiveršiavo žiemą. Kai įrengė melžimo aikšteles, naujiena buvo ir mums, ir karvėms. Saulėtom dienom gerai, lietui lyjant purvą brisdavome, paskui patvarkė naujas direktorius.

Jaunystėj ganymo metu prieš Jonines saugodavome karves nuo „blogų“ akių. Buvo kaime tokia moterėlė, sakydavo, kad karvės nustojo duot pieno, nes jau ta moterėlė perėjo per mūsų ganyklas. Moterėlė mėgdavo vaikščioti pamiškėm, rinkdavo visokias žoleles, žmonėm ir gyvuliam pagelbėdavo ligos atveju. Kai ištekėjau, pati pradėjau ūkininkauti, laikėm karves, sirgdavo, ypač po apsiveršiavimo, tai prisimindavau senelės pamokymus. Sutinusį tešmenį tepdavome taukais, ūkišku muilu, dažnai melždavome, žiūrėk, ir praeidavo. Veterinarai aiškindavo, kad karvės serga nuo prasto pašaro, veršeliai krisdavo, jei šviežiapienes šerdavo silosu, nes ten daug rūgščių. Veršelių skrandyje „sūris“ susidarydavo nuo to. Jei būdavo fermose vietos, tik ką apsiveršiavusias karves atskirdavo, šienų šerdavo, veršeliai gražūs augdavo. Bet ne visada taip būdavo. Mylėti gyvulius reikia. Ne kiekvienas gali. Senelė sakydavo, kad jei supykai, neik prie gyvulio, išsiduok kur pašaly, tada ūkis eisis.

Kad ne kiekvienas ūkininkauti gali, pamatėme Nepriklausomybės pradžioje. Miestiečiai atsiėmė žemes, gyvulių prisipirko ir įsivaizdavo, kad ūkininkaus. Po metų ūkininkavimas baigėsi, nes krito gyvuliai, prastų pašarų prisiruošė, derliaus laiku nesudorojo. Yra ūkininkų, kurie sėkmingai ūkininkauja, plečia savo ūkius, bet tokių vienetai. Jie daug dirba, nemato šviesios dienos, rytais anksti keliasi, vėlai gula, o apie laisvadinius tai jau nėra kas ir kalba. Karvės pririšimas daug reiškia. Žiūrėk, apie koją grandinė apsisuko ar užkėlė kaip nepatogiai, pargriuvo, pasikamavo ir nebėra gyvulio. Pusę dienos dar išbūna, o daugiau laiko – jau baisu palikti be priežiūros, nes nežinai, kas kada nutiks. Jei gera žolė, tai karvės tuoj persiėda ir suserga. Tada reikia gydyti. Prisimenu, turėjome tokią juodmargę karvę. Senais laikais mūsų krašte juodmargės karvės buvo retenybė. Žmonės ateidavo pažiūrėti kaip į naujiena. Ją mano tėvas atsivedė nuo Pānevėžio. Kartą Juodmargę išputo. Ką daryti? Senelė patarė eiti pas tą moterėlę. Moterėlė atėjo pas mus, apėjo aplink karvę, paglostė šonus, išsitraukė iš kišenės lašinių gabalą ir liepė kišti į gerklę. Tėvas nenorėjo, netikėjo, kad padės. Mama pradėjo verksti, o mes nosimis šniurkščioti. Pasikvietė kaimyną ir tuos lašinius sukūšo. Karvė atsirūgo, pradėjo seilėtis. Ją dar pavarinėjo, ir pasveiko. Kolūkio laikais tokiom karvėm aliejų pildavo, masažus darydavo, liepdavo varinėti. Nebuvo karvės sočios, retai išpusdavo. Dažniau sirgdavo paralyžium. Sako, jis nuo kraujotakos, medžiagų apykaitos sutrikimų. Jei laiku šio susirgimo nepastebėdavo, karvė krisdavo, ypač naktį turėjo būti prižiūrimos karvės, kurios veršiuojasi. Čia naktinių sargų darbas. Įvedė telefonus, kad būtų galima veterinarus pašaukti. Leisdavo vaistus į veną. Kai kurioms pakakdavo ir vieno karto, o kitoms reikėdavo kelis kartus leisti, dar ir girdydavome. Ką girdydavome, tai nebeprisimenu, nelabai kas ir sakydavo, nes buvo veterinarų darbas. Dabar jau vaistai pasikeitę, nebenupirksi tokių. Atskyrė žmonių vaistus nuo gyvulių. Gyvuliams vitaminų pirkdavome žmonių vaistinėse. Savo karvei aš ir pati suleisdavau vitaminų ar dar kokių, tik į veną jau kviesdavau veterinarus. Už darbą mokėdavome pinigų. Kiek paprašydavo. Jei dieną – pigiau, o jei naktį – brangiau. Geri buvo veterinarai, važiuodami užsukdavo ir į vienkiemius, žiūrėjo ir žmonių gyvulius. Ūkio mašiną kiekvienas veterinaras turėjo. Dar buvo sanitarai. Juos pamokydavo veterinarai, į raumenis jie vaistus leisdavo, tepdavo tešmenis, veršelius prižiūrėdavo. Veršeliams žįst neleisdavo fermų vedėjai. Juos tuoj atskirdavo į gardelius. Su karvėm būti tai ir sąlygų nebuvo. Į mėšlo transporterį įkristi galėjo, skersvėjai pūtė. Drėgnos fermos

buvo. Naujosiose fermose jau buvo vedintuvai, oras grynesnis, o veršeliams – pašiltintos patalpos. Tada mažiau krisdavo. Įvedė pieno linijas. Nebereikėjo pieno nešioti kibirais. Rankomis melždavome tik veršeliams. Bendros tvarkos trūko. Ne visi darbininkai laiku į darbą išeidavo ir savo darbą padarydavo. Fermų pristatė, o jaunimas nematė ateities ir bėgo iš kaimo, tada trūko darbininkų. Kokiomis sąlygomis dirbome pokariu ir kokiomis prieš pabaigą, tai nėra ko lyginti. Daug gyvulių ūkis augino, jie nesirgo, nešė pelną. Jiems prižiūrėti reikėjo mokytų žmonių, o tokių nebuvo. Dabar ūkininkai kyla. Jaunimas imasi šio darbo, naujoviškai viską pertvarko. Mes apie tokias sąlygas net nesvajojome. Nebuvo kada. Reikėjo dirbti. Sunkiai ir monotoniškai. Jėgos mes turėjome. Dabar labai daug žmonių serga. Gal jie negerą maistą valgo?

Laikau jau tik vieną karvę. Ji atsiveda kasmet po veršelį. Būna, kad suserga. Vasarą pasiruošių ažuolo žievės nuo viduriavimo, pelynų skrandžiui, sėmenų (linų sėklų) veršeliui, nes reikia dėti į pieną, kai nutrauki žindymą, pasidžiovinu dilgėlių. Burtais, užkalbėjimais mes dar tikim, nors nebe taip, kaip anksčiau. O ką daryti, kai jokie vaistai nepadeda? Griebiesi ir kraštutinumų. Pasikalbame su savo draugėmis apie jaunystę, gyvenimą anomis sąlygomis. Jau labai viskas pasikeitę. Mes lyg ir nebetinkamos šiam pasauliui su savo tikėjimais, bet mums jie gražūs.¹

„Nuo vaikystės mylėjau mediciną, svajojau būti gydytoja, bet likimas lėmė ką kita – tapau veterinarijos gydytoja. Dabar esu pensininkė. Tebesidomiu medicina. Žmonių ir gyvulių. Kai mokiausi, labiausiai patiko praktika, nes ten prisiliesdavau prie to tikrojo darbo. Vis būdavau pirmoji: kraują imti, kastruoti, skrosti, žinojau visus raumenis ir kauliukus, nes labai domino anatomija. Darbas pateikė kitokių siurprizų, ypač atvykus dirbti į Norvaišių tarybinį ūkį. Jis buvo toli nuo rajono centro, beveik užmirštas kampelis. Statėsi fermas, kūrėsi, modernizavosi, bet apie veterinariją, ypač mokslinę, čia mažai buvo galvojama. Kai pastatė naują kontorą, įkūrėme vaistinę, lyg ir lengviau tapo, galėjome nebijodami atsivežti vaistų, pasidėti, be susirgimų vykdyti profilaktinį darbą. Skiepijimai prasidėjo. Žmonės nenoromis sutiko skiepus. Žmonių gyvulių neskiepijome, tik ūkio. Prieš skiepijimus su melžėjomis pakalbėdavome. Skyrių vedėjai nuolankesni buvo. Jie turėjo direktoriaus klausyti ir mūsų užduotis vykdė, bet jie pašarų nežiūrėjo. Daug teko kalbėti, kad dėl blogų pašarų serga karvės, paršavedės, kumelės. Už kiekvieną kritusį gyvulį turėjome atsiskaityti. Daug jų buvo nuslėpta prižiūrėtojų, kad nekristų atsakomybė. Vėliau, kai jau geriau sekėsi susikalbėti, kai veterinarais ėmė tikėti, patys prižiūrėtojai rodydavo sergančius gyvulius ligos pradžioje ir taip ligą būdavo galima greičiau išgydyti. Senos fermos buvo perpildytos, drėgnos, nesandarios. Skersvėjai ypač pavojingi buvo jauniems veršeliams, paršeliams. Naujosios fermos su vėdinimo sistemomis, vandentiekiais, kanalizacijomis davė gerų rezultatų: gyvuliai nekrito, mažiau ėmė sirgti, sparčiau priaugdavo svorio. Mūsų ūkio neaplenkė didžioji bėda – snukio ir nagų epidemija. Ji pirmiausia prasidėjo Tervydžių kaime. Šio kaimo ferma buvo izoliuota nuo kitų. Veterinaras iš ten neturėjo teisės išvažiuoti. Tada labai saugojome kitas fermas. Apie 1982 m. epidemija pas mus buvo sustabdyta. Visi lengviau atsidusome. Iš to ir pasimokėme – tapome budresni. Buvo speciali kamera, kur dezinfekuodavo rūbus, avalynę, draudė atvykti ir išvykti. Dar apie dvejus metus to krašto neleidome lankyti. Atrodo, kad daug gyvulių nekrito, nebeprisimenu.

¹ Pateikėja Vera Abukauskienė, gim. 1937 m., gyvenanti Utenos r. Užpalių sen. Norvaišių k., buvusi Norvaišių tarybinio ūkio melžėja.

Ūkyje buvo:

- 1) vyriausias veterinaras,
- 2) veterinaras technikas,
- 3) sanitarai.

Norvaišių tarybiniame ūkyje buvo penki skyriai ir kiekvienas turėjo po sanitarą, vėliau tuos skyrius sustambino, sumažino ir sanitarų skaičių. Geriausias skyrius buvo Mažionių. Ten dirbo abu Kazakevičiai. Jie labai rūpinosi pašarais, gyvulių prieaugliu. Malonu buvo su jais bendrauti. Ten geriausia tvarka ir fermose buvo.

Mano darbo metais gyvulius gydėme tik cheminiais vaistais. Juos užsakydavome veterinarijos vaistinėse, atsioveždavome iš Utenos, laikydavome vaistinėje ir pagal sergamumą dalydavome sanitarams arba patys važinėjome ir leidome, jei būdavo rimtas susirgimas. Suleisti į veną juk ne kiekvienas gali. Dar gyvulį reikia ir laikyti. Čia reikdavo ir stiprių žmonių, ypač vyrų. Melžėjos, kurios rūpinosi savo banda, girdydavo naminiiais vaistais veršelius. Jos geriau ir laiku pamatydavo, kas nutiko gyvuliui. Buvo ir tokių, kurios nesirūpino. Prašydavome jų, kad mums nors praneštų, juk buvo perėjūnų, vienadienių, gyvenimu nepatenkintų. Jiems nieko šventa nebuvo, bet kaip darbą padarydavo ir išbėgdavo. Tokie ilgai ir neužsibūdavo, vis keisdavo gyvenamąją vietą. Toks žmogus iš veido matydavosi. Vienu metu buvo užėjusi mada lakstyti po ūkius. Apie tai kalbėjome su direktoriumi. Jis mus suprato. Atėjūnus į brigadą nukreipdavo. Tada ūkis mažiau nuostolių turėdavo. Jei žmogus geras, sąžiningai dirbdavo, stengdavosi, tada tokį ir į fermą galima priimti.

Kai dabar pagalvoju, kiek tykojo pavojų naktimis važinėjant pas neišsiveršiuojančias karves. Gauni skambutį, keliesi ir važiuoji vaistų pasiėmęs. Keliai užpustyti, rankos, kojos stingsta nuo šalčio, bet nėra kada apie tai galvoti, skubi ir kitus ragini. Būdavo, veža ir rogėmis. Išvirsti. Tai žiūri, kad tik ko nepametus, juk neatbėgsi kelių kilometrų atgal pasiimti. Atvažiuoji, reikia veršelį traukti. Kur vyrai? Su sargu įsikabiname ir tempiame. Turėjau jėgos, ištraukdavome. Jei viskas laimingai, grįždavau namo, o jei ne? Likdavau budėti prie gyvulio. Ką ten vienas tas sargas, dažnai koks senukas. Jaunimas nenorėjo tokio darbo dirbti. Jauna buvau. Dabar viskas kitaip atrodo.

Atsiskaitymus vykdavo vyr. veterinaras, mes jam medžiagą pateikdavome apie susirgimus, gydymus, išgydymus, kritimus. Iš pradžių veterinarijos stotis buvo Utenoje, o vėliau – Užpaliuose.

Per mano praktiką buvo vienas pasiutligės atvejis. Karvę sudegino. Ir vienas – stabligės arkliui. Kiti dažniausi susirgimai, tai virškinimo trakto ir kvėpavimo takų uždegimai. Karves brokuodavo fermų vedėjai, jie vykdavo kontrolinius pieno tyrimus ir pagal tai spręsdavo. Karvių sėklinimas irgi buvo ne mūsų reikalas. Ar veršinga – tikrindavome mes. Dirbtinis apsėklinimas tik paskutiniu laiku prasidėjo masiškai. Anksčiau kiekviena ferma turėjo bulių ir su juo kergdavo. Po metų pakeisdavo jaunu. Apie mėsinius galvijus nebuvo ir kalbos. Tokių tada nežinojome.”²

² Pateikėja Elena Gylienė (Mikšytė), gim. 1943 m., buvusi veterinarijos gydytoja, gyv. Utenos r. Užpalių sen. Kaniūkų k.

Užpalėnų arkliai

Jonas Keraminas pasakoja apie arklius

Arklys – nuostabus gyvulys. Aš juos labai myliu, domiuosi su jais susijusiomis naujovėmis, ką žinau, noriu papasakoti ir jums.

Suskaičiuojama 300 veislių, pradedant poniais ir baigiant sunkiasvoriais. Arklių labai išvystyta klausa, atpažįsta šeimnininko žingsnius iš toli. Ausis ne tik pagauna, bet ir sustiprina garsus. Patekęs į nežinomą vietą, judina ausis, karmo, gaudo garsus. Pagauna tik vienodą garsą, į iškreiptą nereaguoja. Uosle tik su šuniu gali susilyginti. Vandeni suranda artimiausiu keliu. Jautriausios lūpos. Raitelis turi vairuoti visu kūnu. Jei arklys aukštai kelia kojas, jis tikriausiai aklas. Išlavėjęs skonis, nees sugedusio pašaro, nuodingų augalų. Miestiečiai bijo arklio, kad neįspirtų, neįkastų. Arklys – neagresyvus gyvūnas. Jis jautrus, švelnus, ramus, greitos reakcijos, ginasi kanopomis. Šaukiant ant jo, kyla jo kraujo spaudimas, jis jaudinasi. Elgtis reikia ramiai, nuraminti, jei jaudinasi. Jei kojos klimpsta, šoka, jaučiasi neramiai – arkliui reikia padėti tada. Žmogaus ir arklio santykiai turi būti tokie, kad jie vienas kitu pasitikėtų. „Arklys – pranašėnis už žmogų“, – sakė rusų rašytojas. Tai patvirtinta gyvenimo. Netinkami arkliai parduodami mėšai. Kumelės pienas vertingesnis už karvės. Aukščiausios rūšies pieno pakaitalas naujagimiams gaminamas iš kumelės pieno. Į kulinarinius gaminius, kurie itin vertinami, taip pat dedama kumelės pieno. Jis turi visų žmogui reikalingų vitaminų, būna liesnis, lengviau įsisavinamas. Iš kumelės pieno pagaminti produktai, pvz., kumysas – raugintas kumelių pienas, yra labai vertingas. Kumelės pienas vartojamas kosmetikoje, stiprina imunitetą, iš arklių kraujo gaminami gydomieji serumai.

Bendraudamas su arkliu, žmogus tampa geresnis, išsigydo įvairias ligas, todėl sanatorijose laikomi arkliai, kuriais žmonės jodinėja. Jodinėjimas – gydymas nuo netaisyklingos laikysenos.

Veislės – sunkieji ir žemaitukai (sustambinto tipo). Vietiniai žemaitukai baigia išnykti. Lietuvoje žinomi Nemuno, Žagārės, Vilniaus, Sartū, Marijampolės žirgynai. Grynavaislių yra labai mažai. Dauguma jau mišrūnai. Sunkiųjų veislė išvesta gerinant

Viktorija Jovarienė su jaunaisiais žirgininkais

Naktigonės šventė.
1987 m.

šerimą, mišrinant su Švedijos ardėnais. 1963 m. ši veislė patvirtinta. Žemaitukai tiko kariauti, nes jų mažas svoris, plati plaštaka. 1554 m. Lesicijus aprašė, kad jie nedideli, labai stiprių kojų. Sunkieji – ilgo, plataus liemens, kaklas storas, nugara plati, tiesi. Spalvos: lauki, sarti, bėri, širmi. Kojos arklių maitina. Jei nestiprių kojų, tokio arklio niekas nelauko, papjauna mėsai, kailį irgi naudoja. Arklys atrodo protingas. Žemaitukus imta kryžminti su stambiaisiais, nes buvo toks poreikis. Oginskiai (kunigaikščiai) išsaugojo šią veislę. Ristūnais vadinami sportiniai žirgai. Kuo grynesnės veislės, tuo geresnių rezultatų pasiekia sporte. Mokslininkai stebi, kuri veislė tinkamiausia. Jie būna kinkomi arba jais jodinėjama. Išplito Rusijoje. Širmi, retai – juodi, bėri. Prekyboje jiems keliami dideli reikalavimai, bet ir kaina didelė. Orlovo ristūnai.

Mūsų šeimos turimą žemę apdirba vienas arklys. Sunkesnę dirvą apdirbu traktoriumi. Šiaip stengiuosi daugumą darbų nudirbti arkliu: vežu malkas žiemą, vasarą grėbiu šieną, vežu, vagoju bulves, burokus, į ganyklą vežu vandenį, pieną – į pieninę. Jaučiu didelį malonumą dirbdamas su arkliu. Laisvalaikį beveik tik su juo praleidžiu ir jaučiuosi

Viktorija Jovariene
savo įkurtame
arklininkystės
muziejuje

sveikas. Arklys turi daug jėgos. Variklių galingumas irgi matuojamas arklio jėga. Pvz.: traktorius T-40, tai reiškia, kad jo variklio galingumas 40 arklio jėgų ir t. t. Pavežti gali iki 1 000 kg. Bet arklių reikia saugoti, neleisti, kad ilgai vežtų sunkų krovinį. Taip pat negalima pavargusio arklio girdyti šaltu vandeniu. Kai su arkliu bendrauji, matai, kokia jo jėga. Kad arklys būtų stipresnis, reikia jį treniruoti, ugdyti raumenis. Treniravimas turi vykti nepertraukiamai, po truputį didinant krūvį. Treniruočių metu svarbu neperkrauti arklio. Taip galima jam įvaryti dusulį ar kitą ligą.

Kumelės nėštumas trunka 11 mėnesių. Kad gimtų sveikas kumeliukas reikia, prižiūrėti kumelę, šerti tinkamu maistu, nepervarginti. Gimęs kumeliukas žinda motiną, sekioja iš paskos. Būna šiokių tokių nepatogumų. Kumeliukas išmindo svetimą daržą, judriame kelyje jis gali pakliūti po mašina. Gal todėl žmonės dažniau laiko arklius, o ne kumeles. Sakoma, kad arklys stipresnis už kumelę. Gal ir taip. Pardavus kumeliuką, galima uždirbti pinigų.

Apie arklius ir šeimą

Barbora Kemeklienė gimė ir augo Karkaziškių kaime (netoli Vilūčių), namuose buvo 7 asmenys (5 vaikai: 2 seserys ir 3 broliai, ir 2 tėvai). Karkaziškių kaime buvo 4 kiemai: dvi Gaigalų ir dvi Garunkščių šeimos, tarpusavyje giminės. Barbora Kemeklienė buvo Gaigalaitė. Ji pasakoja, kad senelis turėjo didelį ūkį.

Kai vaikai pasidalijo žemę, mano tėvams atiteko 9 ha žemės. Mano brolis Jonas Gaigalas buvo siuvėjas ir iš to gyveno, turėjo sūnų Joną. Kita sesuo Ona irgi buvo siuvėja ir Barbarą išmokino siūti. Barbora tuo metu buvo garbingas vardas, pasivadindavo diduomenė.

Tėvų ūkyje dirbome žemę, turėjome 3 karves, 1 arklį, 4 bekonus. Teliukus, kumeliukus, bekonus parduodavome. Tai buvo pajamos iš ūkio. Atsimenu, tėvelis pardavė kumeliuką ir nupirko medžiagos man suknelei, nes ruošiausi eiti į pirmą klasę. Namuose nešiodavome namų darbo drabužius, kuriuos mamytė išausdavo. Ūkio darbuose padėdavom visi. Mane prikeldavo mama ryte ir ganydavau savo bandą. Keisdavomės padieniu. Kai paaugo broliai, jie eidavo tėveliui padėti, tada ganydavome mes, mergaitės. Darbus dalydavomės sutartinai, tėvams nereikėdavo raginti. Kiekvienas žinojo savo jėgas ir pagal jas dirbdavo. Tėvai buvo užsiėmę savais reikalais. Krūmai, pamiškės būdavo mūsų karalija. Ten uogaudavome, grybaudavome. Labai augdavo baravykai. Daug pririnkdavome. Mama džiaugdavosi. Ir mums nuo to būdavo gera. Radę uogų taip pat pririnkdavome ir bėgdavome namo.

Turėjome vieną arklį. Arklys buvo labai stiprus, didelis, bėras, išlaikėm iki pat mirties, apie 20 metų. Kamajuosė būdavo arklių turgūs per Kazimierą, bet mano tėvelis veždavo į Rōkiškį, nes ten geriau pirkdavo, brangiau mokėdavo. Parduodavo kumeliukus. Vienu metu mes turėjome kumelę. Ji atvedė kelis kumeliukus. Juos pardavėme, gavome pinigų. Kumelių (eržilų) mūsų kaime nebuvo. Toli reikėdavo vesti, gal todėl tėvelis arklį ilgiau laikė, o ne kumelę. Pragyvenome iš ūkio. Visko mažiau pirkdavome, stengdavomės kuo daugiau parduoti ir taip užsidirbti pinigų. Iš maisto nieko nepirkdavome. Mama nešdavo sviestą į Užpalius parduoti. Vėliau pieną veždavo pieninėn, nes už jį mokėdavo pinigus, bet būdavo, kad už pieną duodavo sviesto. Prisimenu, labai skanu būdavo.

Arkliais daugiau važiuodavo. Jodavo tik į ganyklą. Joti nemokėjau, nes pats arklys labai didelis. Prisimenu pasakojimus, kad jaučiais ardavo, o arkliais tik važiuodavo.

Matyti neteko. Mūsų kaime darbinių jaučių nebuvo. Naktigonės taip pat neprisimenu. Tėvelis arklį rišdavo. Kartais paleisdavo pasiganyti, kai būdavo laukai nuimti, o gruožas naktimis jau buvo užėjęs, saugodavo nuo javų. Arklį visi mylėjome. Be arklio neįsivaizdavome savo gyvenimo.

Su Petru susipažinome ir apsigėdėme. Atėjo užkuriom. Pirmiausia gyvenome pas mus. Pasogos nieko neatsinešė, atėjo kaip stovi. O paskui atsiskyrėme, pirkome Vaškelių namus be žemės. Tada taip parduodavo. Taip buvo prie vokiečių.

Seniau arklius šerdavo šieniu, o karvės – šiaudais, dar šiaudus maišydavo su šieniu, vadindavo kratiniu, ypač avižų. Karvės nešdavo durpynų šieno, o arkliai ēsdavo. Arkliams duodavo dobilų, karvėm jų neduodavo. Karvėm – burokai. Pavasarį arkliams duodavome avižų, šieno ir šiaudų. Išsirinkdavo šieną, o vėliau suėsdavo ir šiaudus. Tai kitoks gyvulys negu karvė, neatrajoja.

Arkliu visus darbus dirbdavo: akėdavo, ardavo, drapavodavo. Ir aš mokėjau arti. Vyresnė buvau, broliai jaunesni buvo.

Pakinktai. Važiudavome su lanku. Vežimais su geležinėmis ašimis važiuodavome į svečius, o su medinėmis – dirbdavo darbus. Ratai būdavo apkaustyti. Kaustydavo kalvėse. Kalvė buvo Mikėnuose. Ten darbavosi kavolis Jonas Kučinskas. Anglį pasiruošdavo namuose. Į puodą įdėdavo žarijų, uždengdavo, kad nepagautų oro. Jos taip ir užgesdavo. Kitą dieną nešdavosi į kalvę. Kalvėje visada būdavo vyrų, jie padėdavo kalviui. Kavolio rankos visada purvinos. Kaniūkuose kalvė buvo tarp Prasevičiaus (Vaškelių namų) ir daugiabučio. Kavolis buvo ne savas, bet su Vaškelyte apsiženijo, tada tapo savas. Anksčiau kalvė buvo prieš Šablinskienės namus, kur griovys, o buvo šitoje vietoje kalvė ir karčiama. Buvo didelis potvynis, išnešė žemę ir atsirado griovys. Patkavas (pasagas) nukaldavo pats kavolis. Jis pirkdavo geležį krautuvej ir kaldavo. Nukaldavo ir vėnis. Gatavų vėliau atsirado. Nekaustytu arkliu nieko nedirbdavo, nevažiudavo. Ne bet kas pakaustydavo arklį. Pamedavo pasagas. Pamatę būtinai paimdavo, brangenybe laikė. Gal todėl ir sakydavo: „Radai pasagą – radai laimę.“ Kaustydavo, kai pradėdavo mokyti dirbti. Ramūs arkliai būdavo, pakelia koją. Labai žmogumi pasitikėdavo. Žmogus arklį saugodavo, nepervargdavo. Veždami javus, mėšlą, malkas, kraudavo vežimą pagal arklio jėgas. Kušliuose miškas buvo valdiškas. Iš ten pirkdavome ir veždavomės namo. Vež-

Šienapjūtėje Jociškių kaime. 1953 m.

davome malkas dvejomis rogėmis: vienos didelės, o kitos mažos. Mokėjau kėravoti, kad paskliundrom nenuėitų, neapvirstų, padėdavau tėveliui. Lugnelas pirkdavome Kamajuos. Žentas kėdes, stalus dirbo, o rogių, vežimų – ne. Juozas Sirvydis viską mokėjo pasidaryti pats: vežimus, ratus, roges, net valtį. Reikėjo viską mokėti. Jei nemoki – gėda. Visi buvo užimti. Brangino kiekvieną minutę. Moterys taip pat buvo labai užsiėmusios. Jos turėjo verpti, austi, megzti per žiemą. Žinojo, išeis į lauką – prie tokių darbų nebeprisėsi. Dirbo moterys, įdarbinti buvo ir vaikai. Jie plunksnas plėšė, siūlus vydavo. Tėvelis virves vydavo, pakinktus taisydavo. Reikėdavo ir tėveliui padėti, palaikyti, siūlą įsmalinti. Aš mėgau siūti. Labai gražiai sesuo siūdavo. Lenktyniaudavome, kuri greičiau pasius. Siuvinėdavome. Dalydavomės piešiniais, siūlų atspalviais.

Pakinkyti arklių mokėjau. Keista, kad jauni vyrai arklių kinkyti nemoka. Bijo arklių. Kai žmonės bijo, tai bijo ir arkliai. Arklys taikydavosi prie žmogaus, o gal žmogus prie arklio. Tėvelis neskubėdavo, leisdavo arkliui pailsėti. Žiūrėdavo, kad arklys blogų įpročių neįgytų. Jei ką pamėgins, nusileisi, tai ir kitą sykį tą patį padarys. Labai arkliai bijodavo mašinių. Nors jų čia niekur ir nebūdavo. Bet kai atsirado, tai arklius baidydavo. Kuliamųjų nebijodavo, nors jos irgi tarkšdavo nė kiek ne mažiau. Traktoriai išstūmė arklius. Dabar vėl arklių reikia, bet ne ilgam. Jaunimas, manau, prie arklių negrįš, dirbs žemę traktoriais.

Apie arklius kolūkio laikais pasakoja Vanda Kubiliūnienė

Kolūkio laikais žmonės beveik neturėjo arklių. Retas kuris. Visi arkliai buvo arklių fermoje. Paskirtas žmogus juos prižiūrėdavo: šerdavo, girdydavo, mokydavo darbo, slaugydavo, rūpinosi arklių banda, išduodavo paskirtiems žmonėms kolūkio darbams atlikti. Po darbo arklius vėl atvesdavo į fermą. Toks darbas ir teko man. Bedirbdama labai prisirišau prie arklių. Mano fermoje buvo 30 arklių. Iš pradžių nemokėjau elgtis su arkliais. Vyr. zootechnikas davė knygą apie arklius, susidomėjusi perskaičiau. Ten daug sužinojau, kaip reikia elgtis su arkliais, patarimus pritaikiau dirbdama. Iš pradžių bijojau kumelių, kumelių, galvoju, kaip reiks priimti kumeliuką, bet per visą mano darbo laikotarpį, šešerius metus, tik vieną sykį mačiau, kaip kumeliuojasi kumelė. Šiaip kumelės atsivesdavo slapčiomis. Ateini, jau kumeliukas stovi prie kumelės. Prisipratindavau

Su arkline šienapjove.
Algio Paškonio archyvas

kumeliukus, pašaukdavau vardu ir atbėgdavo. Ganyklose ir nešaukti atbėgdavo, jeigu tik pamatydavo, kad ateinu perkelti. Buvo atvejų, kai ateidavo į mano kiemą, krizendavo, pro langą žiūrėdavo, iš rankų duoną imdavo, cukrų, saldainius.

Su arkliais dirbome visus ūkio darbus: ardavome, akėdavome, kultivuodavome, rinkdavome akmenis (arkliai akmenis išveždavo į palaukę vežimais, tuos vežimus žmonės prikraudavo akmenų), grėbdavome, veždavome šieną, pjaudavome mišinį, šieną, dobilus, iš miškų veždavome malkas. Karvių, teliukų, kiaulių fermose arkliai nepamainomi darbininkai būdavo. Šerikas prikrauna vežimą šieno už kokių 20 km ir linguoja į fermą. Feros išsimėčiusios buvo po visą kolūkį, toli nuo daržinių. Žmonės daug laiko sugaišdavo taip vežiodami šieną, nes fermos būdavo įkurtos vienu ūkininkų sodybose, o pašarai – kitų ūkininkų daržinėse. Vėliau tik pradėjo prie fermų statyti daržines, kai pradėjo kurtis centrinės gyvenvietės.

Su arkliai labai mėgo dirbti vaikai. Vasarą, kai pasibaigdavo pamokos, prasidėdavo atostogos, ateidavo pulkai vaikų. Jie akėdavo bulves, vėliau grėbdavo šieną, šiaudus. Vyresnieji dirbdavo sunkius darbus: kraudavo šieną, iškraudavo; moterys mindavo vežimus. Taip vaikai užsidirbdavo pinigų. Visi labai norėdavo užsidirbti. Būdavo net sudaroma eilė, kuris kokį darbą dirbs ir kurią dieną. Tėvai noriai leisdavo vaikus dirbti, net paskatindavo. O tada būdavo susirinkimas rudenį, apdovanodavo daugiausia dienų išdirbusius vaikus. Darbą skaičiuodavo pagal išdirbtas dienas ir mokėdavo už darbadienius.

Atsirado technika, kuri išstūmė arklius. Technikai reikėjo vyrų, kurie mokėtų ją valdyti. Bet arkliai dar ilgai padėjo. Technika sugesdavo, o vasarą reikia skubėti, kad šieno nesulytų. Eidavo brigadininkas per namus ir kviesdavo į darbą. Vėl prie mano fermos lygiuodavosi eilės. Buvo vaikų, kurie mylėjo arklius, bet buvo ir tokių, kurie nemylėdavo. Tiems nenorėdavau duoti. Negerai, kai arklys turi daug šeimininkų. Įvairydavo notūrą. Dažnai arkliai persidirbdavo, nepagailėdavo jų žmonės, sunkius vežimus kraudavo. Susirgusius gydydavo, kartais nebeapasveikdavo, išveždavo į gyvulių priėmimo punktą. Kumeles daugiau laikė tik kumeliukams vesti. Tad jų neišmokydavo darbo dirbti. Jeigu jaunos neišmokei, pagyvenusios darbo dirbti jau neišmokysi. Viską reikia atlikti savo laiku. Eržilai taip pat darbo nedirbdavo. Darbui buvo prižiūrimi atskiri arkliai. Turėjau sartą kumelę, ji gimė prie manęs. Iširus kolūkiui, o paskui ir žemės ūkio bendrovei „Šventosios

Į šventę...

S. Balčiūno nuotr.

pakrantė“ tą kumelę pardavė svetimiems žmonėms. Labai jos gailėjau, dvi dienas verkiau, nevalgiau. Ji buvo labai prisirišusi prie mūsų šeimos. Tik mes galėdavome nuo grandinės paimti, svetimų neprisileidavo.

Kai mažai buvo mašinų, arkliai dalyvaudavo šventėse. Juos išpuošdavo ir važiuodavo, jodavo. Tam arklius reikėdavo paruošti. Išsukuoti, karčius sutvarkyti. Padėdavo kolūkio moterys, merginos. Jos pindavo vainikus, dabindavo pakinktus. Tik dabar pagalvoju, kad arklius ganydavo pačiose prasčiausiose vietose, šerdavo prastu šieniu. Pavasarį jie vos atsikeldavo. Gaila būdavo žiūrėti. Šerdavo šiaudais su trupučiu avižų, šieno. Neišlaikydavo širdis matant tokią neteisybę, pavogdavau šienainio ir pašerdavau arklius. Jie, vargšai, tvoras grauždavo. Įsigudrinau ir aš. Pripratinau arklius nueiti prie siloso, šienainio, obuolių ir ten paėsti. Mane už tai bardavo. Pasižadėdavau, kad geriau prižiūrėsiu arklius. Bet kaip geriau prižiūrėsi, kad neduodavo nieko ēsti, gyvulių daug, o pašaro nėra. Dabar pati turiu arklį, vardu Princas, juodos spalvos. Nusipirkome mažą, užsiauginome, labai myliu. Visus darbus nudirbame. Dabar Kaniukuose erzilo nėra. Arklių žmonės turi, bet jie jau pagyvenę. Jaunimas mieliau perka traktorių.

Mačiau kartą, kaip kumelė atsivedė kumeliuką. Buvo labai įdomu. Visą dieną už kalno lindėjau, kad pamatyčiau. Kumelė atsivedė maiše, su dantimis tą maišą praplėšė. Kumelė turi būti palaida. Ji pati viena viską susitvarko. Kartą, per nežinojimą, aš maišą prakirpau, pradėjo bėgti kraujas, negalima sustabdyti. Kviečiau veterinarą. Jis su replėmis užspaudė tą vietą, kur aš kirpau, ir kraujas nustojo bėges. Pasirodo, kumelė, prakąsdama maišą, jį taip pat užspaudžia dantimis ir kraujas nebėga. Kumelės labai saugo vaikus, svetimi nepalies, vilkas taip pat neprisiartins, nutrauks bet kokias grandines, jos būna labai piktos. Kartą vedėme arklių kaimenę į kitą ganyklą. Reikėjo pereiti per upelį. Kumeliukai nematę vandens, neina per jį, tai neina ir kumelės. Mano sūnus pastūmė vieną kumeliuką, tas sužvigo, kaip šoko kumelė, pargriovė mus abu, išpurvino. Kartą atsivedė nesveiką kumeliuką. Miegojau prie kumelės, žindyti pakeliu ant rankų prie tešmens, užpakalinėmis kojomis remdavosi į žemę. Dvi savaites taip vargau kas 2 val., bet paskui pasveiko, užaugo labai graži kumelė. Jeigu vieną kartą arklį primuši, tavęs neprisileis, atsimins.

Kolūkio arkliai buvo žemaitukų, trakėnų, ardėnų veislių. Žemaitukai buvo dirbti, o lenktynėms – ardėnai. Lietuvos sunkieji labai tinkami dirbti. Mūsų žemaitukas. Keraitis irgi turėjo žemaitukus.

Reikėjo išmokyti važiuoti, arti. Pati dirbdavau tą darbą. Moku ir arti. Mokyti pradėdavome žiemą. Prisimenu tokį atsitikimą: pasikinkėm abu su brigadininku arklį ir išvažiavome. Kai pasileido arklys per ganyklas, kurios buvo aptvertos stulpeliais, arklio nesuvaldome, net 20 stulpelių numušėm. Būdavo ir tokių, kurie greit išmokdavo. Žiemą gimę kumeliukai būdavo geresni. Dar tvarte priprasdavo prie žmonių, savo vardo, o jei gindavo lauke, būdavo kaip laukiniai, žmonių bijodavo, mašinų bijodavo, visko bijodavo. Tokius labai sunku mokyti. Mokslininkai irgi siūlo, kad geriau, kai kumelės kumeliuojasi žiemą, o ne vasarą. Dabar arkliai vėl labai brangūs 2 000–3 000 litų. Mano sūnus Arūnas Kubiliūnas, pasikinkęs du arklius, nusipjauna šieną, susiveža, aparia apie 14 ha žemės, pasisėja viską. Jam traktoriaus nereikia.

Manau, arklį reikia saugoti. Žinau kelis atsitikimus, kai arklys, išleistas tik pasidžiaugti grynu oru, šoko per tvorą ir susilaužė koją. Negirdėjau, kad arkliams kojos sugyja. Tą arklį išvežė į mėsos kombinatą. Kitą kartą arklys šoko per vielą, kuri

Ganykloje.
S. Balčiūno nuotr.

buvo įtempta nuo stulpo kaip atrama, ir elektra arklį užmušė. Mano sūnus to arklio labai gailėjo.

Sykį radau net 3 eržilus, susisukusius į vieną krūvą. Sukiau, sukiau, privargau, atsisėdau ir verkiu. Žiūri eržilai į mane. Paverčiau, vėl stengiuosi atsukti. Patys arkliai padėjo atsukti – vienas stovi, kitas eina. Kartą buvo pabėgę net į Duōkiškį. Sekiau, sekiau pėdomis, jojau, jojau, net sėdynė praplyšo, bet susekiau. Anksčiau žmonės arklių nevogdavo. Arkliai buvo sunumeruoti, kaip ir karvės. Kaustytos turi būti visos kojos. Kaustydavo Norvaišiuose prie sandėlio Vladas Indrašius. Gerai kaustydavo, negirdėjau, kad reiktų perkaustyti.

Būdavo sarti, bėri, juodi. Vienas buvo pilkas – kaip auksinis. Labai patiko spalva, būčiau pirkusi. Dabar jis Vilūčiuose, matau kartais.

Arklys veža apie 500 kg, su tokiu kroviniu gali ir bėgti, o 600–700 kg – jau lygiu keliu, gali pavežti ir 1 000 kg. Bet jau sunku. Geriau arklio nepervarginti. Prisimenu, kaip kolūkio laikais, pavasarį, kai paimdavo akmenims rinkti, po blogo šėrimo, atvarydavo arklius į fermą, tai jie neėsdavo, o tik eidavo gulti. Graudu būdavo žiūrėti į tokį gyvulį. Rudenį ilgai laikydavo lauke. Palaidi visi negali būti, reikia vieną du pririšti. Mainydavau. Kitą dieną kitus pririšdavau.

Kumelės pienas labai sveika. Aš ir pati gėriau. Sirgau. Labai kosėjau, gydytojas pasakė, jei kumelės pienas neišgydys, tai niekas neišgydys. Taip kumelė neatleidžia pieno ir nepamelši, o kai žinda kumeliukas, ji atleidžia pieną ir aš tada už kito spenio pamelždavau.

Kaimo kasdienybė tarpukario metais

Palmira Sirvydytė

Kaniūkų kaimo žmonės, kaimui dalijantis valakais

Kaime buvo 26 valakai, bet nevienodo dydžio. Kur žemė geresnė – valakas iš 18–20 ha, o kur prastesnė (pelkės, krūmokšniai ar šiaip labai nederlinga) – tai net iki 40 ha. Kaniūkų kaimas pradėtas dalyti 1911 m., o 1913 m. jau turėjo dokumentus.

Valakininkai ūkininkai buvo šie:

1. Binkauskas Jonas;
2. Dragas Juozapas;
3. Čerškus Jurgis;
4. Galvydis Balys;
5. Garunkštis Nikodemas;
6. Gudas Pranciškus;
7. Jovaras Pranas;
8. Kubiliūnas Mykolas;
9. Kuosa Antanas;
10. Miškinis Antanas (pravarde Barboriūnas);
11. Miškinis Antanas (pravarde Ilgasai);
12. Miškinis Jonas (pravarde Jonelis);
13. Pranskūnas Dominykas;
14. Reikalas Simanas;
15. Reikalas Jonas (Joniukas);
16. Sakalauskas ?;
17. Sirvydis Konstantinas (Kosčius);
18. Sirvydis Antanas;
19. Stasiškis Juozapas (pravarde Bizdas);
20. Ramoškis Jonas;
21. Garunkštis Jurgis;
22. Vaškelis Antanas;
23. Vilutis Vincentas.

Dvidešimt šeši valakai kažkada, prieš 1863 m. sukilimą, priklausė Rudokui, bet jis buvo ištremtas ir jo vietoje įsikūrė du rusai: Petuškinas Archipas ir Sarokinas Josifas.

Tie, kurie turėjo po 1–2 ha, buvo vadinami „tribuišiais“. Jų buvo:

1. Bislys;
2. Vilutis (Čiočinis);
3. Traukalas (Janonis);
4. Griška (Paršiukas);
5. Macijauskas;
6. Kėblys;
7. Juška;
8. Tilindis;

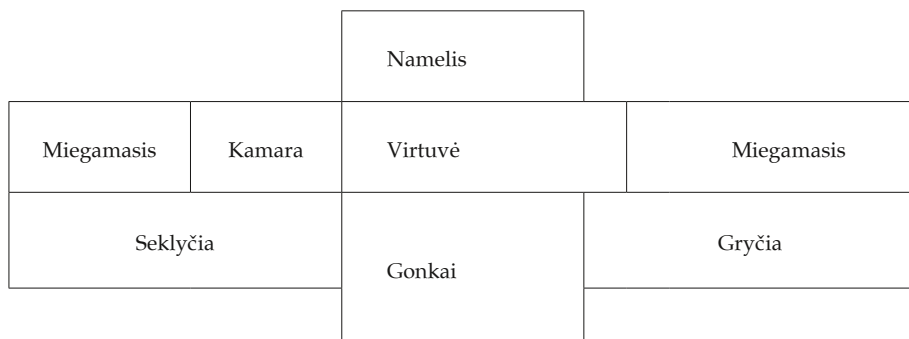
9. Navikas;
10. Pranskūnas;
11. Umaras.

Ūkininkai gavo pievas Paliūnėje (prie Šventosios upės) arkliams pasiganyti, nes ten auganti žolė karvėms netiko. Gavo miško po „šniūrą“ (apie 3 ha) šilelyje į Norvaišiūs, kiti – Puodžių kaimo laukuose lapuočių miško (krūmų). Žemę dalijo matininkas rusas Romanovas. Išdalijo Svėdasuose, tada atsikėlė į Užpaliūs.

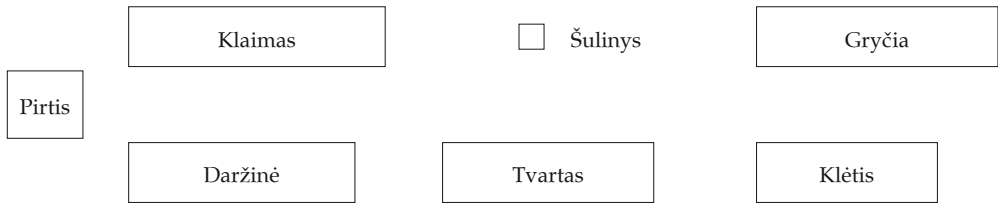
Lietuvos nepriklausomybės laikais, tarpukariu iki 1940 m., dauguma ūkių išliko tie patys, tik sūnų arba žentų rankose. Taip atsirado naujų pavardžių: vietoje Steponavičiaus – Zabukas (žentas, atėjūnas), Jovaro vietoje – Janonis, nes Jovaro ūkis iš varžytinių buvo parduotas, Jonas (Jonelis) Miškinis savo ūkį pardavė atėjūnui Valevičiui ir kt. Iš vienuolikos tribučių kaime savo daržiukuose beliko keli: du broliai Umarai, Griška (Paršiukas), Gladutis, Pranskūnas, Rimiškis. Jie savo trobelėse buvo įsikūrę kaimo galuose. Daug kas iš ūkininkų išsikėlė į vienkiemius (į gautas žemes). Kaime paliko gyventi Balys Galvydis, Balys Vaškelis, Jurgis Kuosa, Antanas Miškinis, Juozapas Sirvydis, Jaronimas Miškinis, Antanas Zabukas, Jonas Reikalas.

Ūkininkų trobos buvo didelės, talpios, nes buvo daug šeimos, daug gyvulių, o tribučių trobelės mažytės. Jei laikė karvutę, tai tvartukas ir gyvenama gryčia buvo po vienu stogu. Langeliai maži, asla dažniausiai plūkto molio. Nors kaminus jau visi buvo išsivedę. Visos trobos medinės, šiaudiniais stogais, sienojai iš gero medžio, jų tarpuose matėsi samanos. O jei namo galas iš seno medžio, apmušdavo lentelėmis arba apdrėbdavo molium (atrodė – mūriukas). Sienojų sienas laikė ir viduje, netinkuodavo kaip dabar. Ūkininkų langai buvo nemaži: šešiašubiai ar trišiubiai. Paprastai ilgas namas buvo dalijamas į du galus: gryčia – kur gyveno ir valgė ar žiemą darbus dirbo; seklyčia – kur svečius priimdavo ir namiškiai miegodavo. Čia laikė išėiginius rūbus, drobių rietimus (staltieses, lovatieses). Žodžiu, švarusis, vasarinis galas, žiemą nekūrenamas. Senesnės statybos namai buvo galais į kelią, nes taupė žemės sklypą, o naujesnieji – visu priešakiniu „frontu“, „gonkais“ kelio pusėn žiūrėjo.

Namo vidaus sandara

Sodybos išdėstymas

Prie sodybos visada glaudėsi sodas: obelys (daugiausia žieminės, atsparios žiemos šalčiams), kriaušės, slyvos, vyšnios, serbentų krūmai. Prie gyvenamojo namo, iš gonkų pusės, – darželiai. Juose augo daugiametės gėlės: rūtos, lelijos, pivoonijos, mėtos. Pradėjo sėti nasturtų, linelių, gvazdikų, našlaičių. Sodybos visada buvo apsodinamos medžiais: uosiais, ąžuolais, liepom, berželiais. Spygliuočių medžių vengė, nebent kur toliau prie klaimo.

Arkliai mūsų ūkyje

Mūsų tėtė labai mylėjo arklius. Jis sakydavo, kad arkliai išlaiko visą mūsų 20 ha ūkį, kitaip sakant, valaką. Turėjom du gerus darbinius arklius, tiksliau – kumeles. Jos atsivesdavo kumeliukų. Su arkliais dirbdavom žemę, važiuodavom. Prieškario laikais vidutiniai ūkeliai neturėjo technikos, nebuvo pajamų jai išigyti, nes labai brangiai kainavo. Tik stambūs ūkiai, dvarai turėjo šienapjoves arba kertamąsias javams. Viską vyrai pjovė dalgiais. Kai mes maži buvome, tėtėi pjauti padėdavo samdytas tarnas (bernu vadindavo), o kai paaugome, samdė pusberni. Šienapjovę išigijome tik prieš pat karą. Po visuotinės krizės ūkininkams gyvenimas pagerėjo. 1939 m. tėtė ir namą suremontavo: paaukštino, naują viršų uždėjo, čerpių stogą uždengė; ir kitą pievą Paliūnėje prie upės nupirko. Tik užėjo karas. Bet ir kolūkių kūrimo metu mes su šienapjove darbamoms. Ta pačia mašina išgudrinome pjauti ir javus. Bet ir čia be arklių neapsieisi.

Arkliais pjovė, arė, „drapavojo“, akėjo, jais jodinėjo, važinėjo ir dirbo kitus darbus, kur tik reikėjo jėgos. Ir taip diena iš dienos. Sunkus buvo arklio gyvenimas. Arkliai su šeimininku augte suaugdavo, prisirišdavo ir viens kitą mylėjo. Mūsų tėtė, eidamas pas arklius, visada sušvilpdavo, o jie atsiliepdavo, kur tik tuo laiku būdavo. Be darbinių arklių, mes turėjome ir kumelį. Kiek prisimenu, mes laikydavom bėrus, Ardėnų (sunkiųjų) veislės. Kumelys būdavo nuganytas, riebus, visas žvilgėjo, tamsiais karčiais, pakirpta uodega. Turėti eržilą – tai tas pats, kaip dabar turėti automobilį. Su kumeliu darbų nedirbdavo, juo tik važinėdavo. Vežimaitis, kurį kumelys traukdavo, turėdavo būti dailus: vasarą – „lineika“ (keturratis ant lingių), o žiemą – „luginos“ (dailios, dažytos rogės). Kumelį palaikęs, tėtė parduodavo – daug pinigų paimdavo ir vėl kitą augindavo.

Darbus dirbti arklius išmokydavo. Pirmiausia pakinko į akėčias ir dirvą akėja, paskui moko važiuoti, moko plūgą tempti, kitaip sakant, arti. Jodinėti mažiau bejodinėjo, nes jau turėjo dviračius.

Prisimenu, mes labai ilgai turėjom baltą kumelę. Su ja užaugau. Ji buvo mūsų namų svarbiausias gyvulys. Rami, ištveminga, klusni visiems šeimos nariams (ne visi arkliai pasiduodavo bet kam). Prie Baltosios mainėsi arkliai, o ji

visą laiką iki pat kolūkio sukūrimo buvo. Ją tėtė pirkto turguje dar jaunutę dveigę (dvejų metų). Ji nebuvo visiškai balta, bet širma – pilkai obuoliuota, aukšta, liekna, matyt, trakėnų ir ardėnų mišinys. Vėlai vakare, kai tėtė grįžo iš turgaus, išėjom pažiūrėti. Stovi apdengta gūnia ir krūpčioja – juk svetima aplinka. O paskui metai iš metų šviesėjo, balo ir liko visai balta.

Tėtė iš turgaus visada grįždavo vėlai. Baltoji neraginama skubindavosi namo, į kiemą įsukdavo ir prie tvarto durų sustodavo. Belikdavo tik nukinkyti, įvesti į tvartą, pašerti ir pagirdyti.

Būdavo ir skaudžių akimirkų. Per mūsų žemę tekėjo upelis Ūdrokšlis, labai skardėtas, su įdubom. Kai reikėdavo parvežti iš kitos upelio pusės javus, vargas didžiausias būdavo. Kumelytė dvėsuoja, plūkiasi, iš visų jėgų kanopomis kabinasi, stengiasi ištraukti prikrautą javų vežimą. Aš už pavadžio vedu, tėtė šakėmis vežimą prilaiko, kad neišvirštų, ir kumelytę ragina. O kaip ragina! Šaukia, rėkia: „Nooo!“, keikiasi, per šoną su vytim tvoja, kad nestotų. Man taip baisu. Aš verkiu, poterius sau mintyse kalbu už kumelytę, tėti, už visą tą graudų vaizdą. Nebūdavo atvejų, kad neištrauktų. Ir kai iš upelio ant viršaus kranto užvažiuoja, atsidūstu aš, atsidūsta kumelytė, tėtė nurimsta ir, paėmęs už pavadžių, atsargiai ir ramiai parveda namo. Tada įvažiuojam į klaimą, aš šoku ant prėslo, o tėtė – ant vežimo, meta man glėbius, aš dedu ir minu, o kumelytė ilsis, ėda padėtą šieno glėbį.

Tragiškai kūrėsi kolūkis, nes žmonės sunkiai skyrėsi su savo gyvulėliais. Atidavėm ir mes savo Baltąją į bendrą bandą. O kaip nenorėdavo ji ten būti, tykodavo progos ištrūkti. Atsimenu, stovi prie mūsų tvarto durų ir žvengia. Tėtė verkia, neturi nei glėbio šieno jai paduoti, išeina lauk ir vėl ją nuveda badauti su visais (kolūkis iš pradžių nepakankamai apsirūpindavo pašarais). Tėtę pamačius, visada žvengdavo, o jis skubėdavo mestis į šalį. Kumelė gyvenimą baigė be savo namų, be savo šeimnininko, alkana ir neprižiūrėta. Mūsų Baltoji! Kiek kartų aš su ja važiauvau į rajoną, į Svėdasus pas senelius. Mokėjau važnyčioti, o ji manęs klausydavo – buvau jos namų žmogus.

Kaip mes šėrėme gyvulius

Be arklių, mes laikėme 5 karves ir jų priauglių, 3–4 veislines avis, dvi veislines kiaules, kurios atsivesdavo daug paršelių, bet jų nepardavinėjom. Ką augindavom, tą ir pjaudavom, o kai ką užauginę parduodavom.

Žiemą, kai visi gyvuliai būdavo tvarte, šitaip juos šėrdavom: arkliai ėsdavo iš ėdžių, pritaisytų aukštai prie sienos. Apačioje būdavo padėtas ilgas lovys. Ryte arkliams į ėdžias prikemša žirnių virkščių (nuo žirnių šiaudai), į lovį pripila vandens ir padulkina avižinių miltų. Arkliai peša virkščias, padažo į lovį ir suėda. Gražu būdavo žiūrėt, kaip jie ėda. Apie pietus į lovį priberdavo pelų arba akselio (dobilų ir šiaudų mišinio, supjaustyto „šiečkarnia“ mašina), dar užberdavo avižų. Jeigu arkliai kūdoki ir darbymetis užaina, papildomai dar avižų duodavo. Vakare arkliams užmeta vasarinių šiaudų arba šieno. Ruginius šiaudus vartodavo tik pakratui.

Karvėms į ėdžias rytais pildavo griežčių. Visi sodindavo daug griežčių, nes jie gerai augdavo, būdavo atsparūs sausroms (gal tik pavasarį juos reikdavo ginti

nuo spragių). Po to prikišdavo ėdžias dobių. Karvėms dar duodavo vasarinių šiaudų, šieno. Avis šerdavo šienų, šiaudais, lubiniais.

Kiaulėms šutindavo bulvių. Jas maišydavo su arklių mėšlu, užberdavo miežinių ar žirnių miltų. Vasarą kiaules šerdavo žole, arklių mėšlu, o baigdami penėti dar duodavo ir pašutintų žirnių. Atsigerti duodavo palapsėti dagtienės (paplaktų ruginių miltų vandenyje ir kiek pašutintų pečiuje). Lašinių užaugindavo iki 900 kg.

Triušių nelaikėm. Vištų irgi nedaug.

Gyvulių pjaudavo nemažai: pavasarį – teliukus, rudenį – avis, o žiemą kiaules. Vasarą valgydavom kumpį arba skilandį. Dešrų darydavo labai nedaug ir greit jas suvalgydavom.

Parduodavo daugiausia bekonus. Reikėdavo, kad paskerdus gryno svorio būtų 84 kg. Todėl išveždavo į Ūteną supirkimo punktan sveriančius po 100 kg. Eilės būdavo didelės, todėl išvažiuodavo naktį.

Parduodavo ir prieauglį – antramečius kumeliukus, veršelius. Prieš parduodant išsprausdavo, iššukuodavo. Žydai iš namų nupirkdavo arba vesdavo į turgų. Turgūs būdavo pirmadienį Svėdasuose, antradienį – Užpaliuose, trečiądienį – Kamajuose, ketvirtadienį – Utenoje. Penktadienį ir šeštadienį turgų nebūdavo, nes žydai šabą švėsdavo ir neprekiadavo. Prekyba užsiimdavo beveik visi žydai. Žydo nēr ir turgaus nēr. Sekmadieniais mūsų žmonės šventė. Eidavo miestelin. Moterys pėsčios, basos, apavą rankoje nešdamos. Duodavo arkliams pailsėti. Kas eidavo bažnyčion, kas su pažįstamais susitikt. Krautuvės iki pietų būdavo uždarytos. Po pirmos valandos atidarydavo. Kaimiečiai mažai pirkdavo, gamindavosi naminius rūbus (turėdavo daug vilnos, sėdavo daug linų). O krautuvės sekmadieniais vis dėlto būdavo pilnos: vieni žiūrinedavo, kiti – pirkdavo, o treči šiaip šnekėdavosi. Nusipirkę tuoj nebėgdavo, nesiskubindavo, pasišnekėdavo su giminėmis, pažįstamais ir tik tada važiuodavo ar eidavo namo.

Pasakojo Faustina Sirvydienė

Kaip būdavo auginami ir sudorojami javai

Svarbiausi javai ūkyje buvo rugiai, miežiai, avižos, žirniai. Jų daugiausia suvartodavo. Kviečių sėdavo mažai, ir tai tik parduoti. Smėlynuose sėdavo grikių.

Iš rugių kepdavo duoną, darydavo rūgštį. Savaitei šešių žmonių šeimai užtekdavo šešių kepalų. Daug duonos suvalgydavo. Atsimenu, mūsų bobutė mus, vaikus, mokė, kad duonos reikia kąsti daug, o pieno užgerti mažai (pieną veždavo į pieninę parduoti). Vaikai, žiūrėk, sukę apsukę, lauke palakstę už duonos kąsnio tveria. Gerbdavo duoną. Moterys savo vaikus mokė: nuo stalo nukritus plutelei, ją nuo žemės pakelt ir pabučiuot. O kaip gardu būdavo vaikams, kai mokyklon įdėdavo duonos su žiupsniu cukraus. Piemenei, išeinant gyvulių ganyti, pakišdavo irgi duonos. Ubagui užėjus – taip pat. Duona būdavo viso valgio pagrindas, todėl rugių sėdavo daugiausia.

Iš miežinių miltų kepdavo blynus. Miežinius miltus vartojo kiaulėms šerti. Iš miežių darydavo kruopas.

Avižos – arklių pašaras. Iš avižų pasninko dienomis darydavo kisielių.

Kepdavo žirnius blynus, darydavo žirnių zacirką.

Kvietinius blynus kepavo tik svečiui. Kvietinė zacirka – tik ligoniui. Iš-kultus ir išvėtytus kviečius parduodavo. Sėdavo žieminius ir vasarinius kviečius. Labiau vertindavo žieminius, nes jų grūdai dideli ir geriau derėdavo. Ragaišis, pyragas – tai tik šventiniai valgiai.

Rugiams žemę iš pavasario ruošdavo. Palikdavo vadinamąjį juodą pūdymą. Jame dar karves paganydavo. Iki švento Jono (birželio 24 d.) pūdymą „apriekdavo“ (apardavo), išdrapavodavo, išakėdavo, mėšlo užveždavo ir „atkartodavo“ (antrą kartą gerai, gražiai apardavo). Kartodavo, rugius nupjovus. Kad būtų geras derlius, labai svarbu nustatyti laiku žemę įdirbti. Po švento Jono pūdymą „aprieksi“ – rugių neturėsi, nes jau suvėlavai žemę įdirbti. Mėnesį, mažiausiai 3 savaites, žemė stovi neliesta. Prieš rugių sėjimą išakėdavo, sakydavo „apvalkiodavo“, ir tik tada rugius sėdavo. Stengdavosi iki rugsėjo 15 d. (vėliausiai iki 20 d.) pasėti, nes paskui vėlu – nebėra rugių. Išvesdavo vagas vandeniui nutekėti.

Kviečius sėdavo irgi kaip rugius, tik jiems parinkdavo gerą, stiprią prie molio žemę.

Anksti pavasari, kai dar pašalę, dar lomelytėse sniego yra, eina sėti ant rugių dobilų. Sėja visada saulei tekant, nes tada nebūna vėjo. Vyturėlis čiulba, bet dar dirvon neklimpsta, apvaikštai, pasėji. Sėja du: vienas sėja, kitas biržija. Biržyt paprastai eidavo vaikai. Jeigu blogai biržys, tai stovės nesudygę, tušti tarpbiržiai.

Žirnius sėdavo labai anksti, vos išėjus pašalui. Labai saugodavo, kad šlapion dirvon nepasėtų, kad akėjant žemė byrėtų, o ne veltųsi. Dirva turi būti jau iš rudens suarta. Pavasari tik akėja ir sėja, tada aparia. Sakydavo, žirnius sėja „po vagu“. Iki medžių sprogimo (maždaug iki gegužės 3 d.) turi būti jau pasėti.

Vasarojų sėdavo javams sužydėjus.

Derliui labai svarbu mėšlas. Arklių mėšlas geriausias. Jis labiausiai tinka daržams ir rugiams. Iškratytas kvepia. Karvių mėšlas irgi nieko. Blogiausias – kiaulių, juo stengdavosi netręšti daržų. Kai atsirado mineralinių trąšų, nors mėšlo būdavo iki valiai, pirkdavo ir barstydavo rugiams ir kviečiams. Rudenį pūdyman išvežus mėšlą, sėdavo zuperį (saugodavo, kad jis nesupultų), o pavasari (ypač ant kviečių) – dar ir salietros.

Rugiai paprastai prinokdavo liepos pabaigoj. Per 3–4 dienas dalgiais nupjauavo, sustatydavo gubom. Guba – devyni sustatyti pėdai, o dešimtas perlenktas – stogas. Stagavietė – pusantrios kapos (90 pėdų). Jei geri rugiai – stagavietės tankiai, jei prasti – retai. Iš tolo matyti, koks gaspadorius. Per dešimt dienų, jei sausi orai, išsistovi, tada arkliais suveža klaiman. Toliau prasadėdavo kūlimas. Stogams dengti nublokšdavo rugių pėdus dar vežant. Kuldavo savo mašinom ir su sava šeima. Mašiną sukdamo arkliai. Pirmiausia kuldavo rugius. Šiaudus išvarydavo į lauką. Didžiulės stirtos riogsodavo prie klaimų. Vasarinius šiaudus palikdavo klaimė gyvuliams šerti, o ruginiai buvo skirti pakratui. Paskui javus pradėjo kulti dampėm. Įsitaisys koks vienas apylinkėj dampę ir važinėja iš kaimo į kaimą kuldamas. Kulti pradeda suvežus javus ir kulia visą rudenį. Visi laukia, iš anksto žino, kada į kurį kaimą atvažiuos. O kai jau į kaimą įvažiuoja, tai ir eina pakiemiais. Prie dampės reikia daug žmonių, tai visi viens kitam talkinin-

kauja – iš kiekvieno kiemo eidavo po vieną žmogų. Perdien, dar kiek pavakaruoja ir iškulia visam kaimui. O savo mašinėlėm tekdavo kult pusę žiemos. Po kūlės visi sueidavo valgyt. Balius būdavo, nes kuldavo bent 18 žmonių. Privirdavo mėsos, alaus padarydavo. Degtinės neduodavo, nebent kartais užstatydavo kokį litrą. Padainuodavo, pasijuokdavo – visi savi, visi kaimynai.

Papasakojo Faustina Sirvydienė

Drabužiai ir jų plovimas

Vyrai kelnes, švarkus, o moterys sijonus, žakietus nešiojo čerkasinius arba iš milelio. *Bliuskos* (palaidinės) ir skarelės būdavo pirktinės. Vyrai kasdien vilkdavo drobiniais marškiniiais ir tik per šventes apsilkdavo pirktiniais. Moterys net suknelės rainuotas audė, bet šventinės jau būdavo pirktinės. Apatiniai drabužiai būdavo tik drobiniai, vyrų kelnės – pakulinės.

Drobiniai rūbai geriausiai išsiplaudavo tik su šarmu. Drobės mėgo gerai išbalinti. Pradėdavo balinti kovo mėnesį: tiesdavo ant sniego ir balindavo iki sekminių. Medžiams sprogstant, darydavo pertrauką. Šeimynos būdavo didelės, rūbų daug. Ruošdamiesi žlugčiai (rūbų plovimui) darydavo šarmą: lapuočių medžių pelenus, sukusus žarijas, išdegindavo, pelenus nusijodavo, supildavo rėčkon, apipildavo šaltu vandeniu, užplūdus angliukams viršun, juos nugraibydamo. Pelenus vėl sumaišydavo su vandeniu, sukrėsdavo špižiun (didelis puodas) ir pastumdavo krosnin tarp žarijų. Pelenai papplepa, paverda, tada pripildavo šalto vandens, išmaišydavo ir palikdavo nusistovėti. Po paros nupildavo glitų, švelnų vandenį – šarmą, jį pašildydavo. Rūbai iš vakaro būdavo pamerkti šaltam vandeny (jei karštam mirks – neišmazgosi). Rūbus dėdavo į geldas, pildavo šarmą ir trindavo spaudydamos, maigydamos, ant lentos dar pamuilydavo (namie turėdavo pasigaminę muilo: pirkdavo „akmenį“ ir su prastais riebalais išvirdavo). Išmuilytus rūbus sudėdavo į rėčką (ušėtką), apipildavo karštu vandeniu, duodavo bent pusdienį pamirkt, tada ištrindavo ir pakišdavo krosnin dar šarme pašust. Tik trečią dieną eidavo upėn išplaut. Jeigu būdavo žiema, ledą kirsdavo, eketes užstatydavo kūliais ir su kultuvėm velėdavo. Bet daugiausia žlugtis būdavo pavasariop, kai gražūs orai. Tada surinkdavo visą žiemą neskaltus rūbus, veždavo prie upės ir su kultuvėm velėdavo. Paprastai velėdavo po dvi moteris ant vienos lentos: viena iš vieno galo, kita – iš kito. Pamaigydamo, išniurkydamo, pateliuskuodavo eketėje ir vėl su kultuve mušdavo, kol ištekėdavo nešvarus vanduo. Visų balčiausi rūbai būdavo kovo mėnesį. Tada prie upės ir iš toliau atvažiuodavo velėti. Vengdavo velėti medžiams sprogstant, nes tada rūdu traukdavo (kur sulenkimas, ten rudas ruožas). Jeigu gerai neišplaudavo rūbų – tai šeiminkė tinginė.

Pasakojo Faustina Sirvydienė

Maistas

Maistą šeimynai paprastai gamindavo namų šeiminkė. Jai galėdavo padėti vaikai ar samdinė mergaitė. Kai atitekėjusi marti gauna teisę gaminti šeimai valgi, tada ji jau pilnateisė tų namų šeiminkė, nes pagal savo norą tvarkosi su maisto

ištekliais. Pagrindinis šeimos valgis būdavo duona. Rugys – labiausiai vertinamas grūdas, todėl jų daugiausia ir prikuldavo. Kiekvienos šeiminkės duonos skonis būdavo vis kitoks, todėl neskolindavo duonkepės (pagadins rūgštį). Duoną įmaišydavo paprastai ir plikytai. Plikyta duona visada būdavo kepama šventėms, nes ji ne taip greit sensta, salsteli, pluta minkšta, spalva tamsesnė.

Kaip kepdavo duoną

Ruginius miltus nusijoja, pusę jų apšutina verdančiu vandeniu, bent pusdienį šeiminkė prieidama paplaka. Duonkepę laiko apdengtą drobine marška. Kai tešla pravėsta, supila raugą (senos duonos likutį – tešlos kamuolėlį). Raugas atskiedžiamas vandeniu ir išmaišomas. Kai supila raugą, sako: „Uždavė duoną.“ Tada supila likusius miltus, viską išmaišo. Tešla lieka tiršta, ją apipila sausais miltais, uždengia storai, ant duonkepės net pagalvę uždeda, padeda šilton vieton. Taip duona rūgsta visą parą. Kai duona pakyla, duoda jai dar atslūgti ir tik tada minko. Jeigu minkytų tik pakilus, tada duona būtų karti, neišrūgusi. Minkant deda druskos, kmynų. Užminkius vėl uždengia ta pačia drobule, uždeda daugiau rūbų, kad tešlai būtų šilta, ir palieka, kol pasikels. Kai tešla pradeda kilti, kuria pečių.

Reikia mokėti ir pečių kūrent. Jeigu nemokėsi, pečiaus pado lygiai neįkaitinsi, ir duona nevienodai keps. Pečiai ne visi lygūs būna, reikia patirties prie kiekvieno pečiaus. Pečių gerai iškūrenti gali tik sava šeiminkė. Pečiaus padas turi įkaisti iki raudonumo, su kažerga nuodėgulus ir anglis iškasa. Anglis supila puodan, uždengia su juška ir jie užgęsta. O anglių daug reikėdavo neštis, kai eidavo pas kalvį. Jei nenorėdavo anglių gesinti, sukasdavo žertuvėn (alkūnė prie prieždos). Ir jie išdegdavo. Pečių iššluodavo su žalia pušine, kurią atnešdavo vaikai iš miško.

Tada ima ližę, ant jos kloja kopūsto arba klevo lapus, arba ajerų, arba plonai pabarsto ruginiais miltais. Lapų šeiminkės turi prisidžiovinę iš vasaros (tuo pasirūpina jauniausi šeimos nariai – vaikai) ir juos laiko pakabinę palėpėje. Šeiminkė, pasivilgius rankas vandenyje, iš duonkepės atsispaudžia tešlos gabalą, deda ant ližės, padirba duonos kepalą, pakraščius suspaudo, kad kepalas neišsiplestų, ir šauna pečiuon. Nuo ližės nustumia reikiamon vieton. Ant pirmojo kepalo deda kryžiaus ženklą. Duona pečiuje kepa 2,5–3 valandas. Vidury kepimo su kažerga kepalus patrauko iš vietos, kad geriau iškeptų apačia.

Išėmus visą tešlą iš duonkepės, ji gražiai išgramdoma. Iš tešlos likučio padaromas gumulas, apiberiamas miltais ir paliekamas duonkepėje – tai raugas kitam kartui. Duonkepė su raugu apverčiama ir laukia naujo kepimo. Duoną kepdavo kas dvi ar tris savaites, o kartais ir vieną kart per mėnesį.

Ištraukus duoną iš pečiaus, ji dedama ant ilgo suolo, kuris užtiestas švairiu rankšluosčiu. Pluta pavilgoma vandeniu, kepalai užtiesiami staltiesėle. Vaikams duodavo valgyt šviežios karštos duonelės su sviestu. Sviestas tirpsta ant riekės – koks skanumynas! Duoną labai gerbdavo. Jeigu vaikas numesdavo kąsnelį žemėn, turėdavo pakelti ir pabučiuoti.

Duoną kepančią, darydavo virtinius ir tą rytą duodavo į stalą. Paimdavo užminkytos duonos tešlos ir darydavo apvalius, plokščius ritinėlius, juos sumesdavo į verdantį vandenį. Išvirtus valgydavo, dažydami į spirgus.

Kepdami duoną, darydavo ir rūgštį (raugalą). Maždaug keturių kibirų kubiliuką švariai išplauna, emaliuotam puode išplaka plikytus ruginius miltus, padeda žertuvėn tarp žarijų ir duoda pašust, tada paplaka ir supila į kubiliuką. Įdeda duonos raugo, supila šaltą vandenį, uždengia dangčiu ir duoda rūgt. Raugalą valgo su šviežia duona. Rūgštis su atskiedimu turi iki kito kepimo. Jeigu mato, kad baigias, pripila vandens, primerkia duonos plutų.

Kiti miltų kepiniai

Kepdavo ir ragaiši, bet tik šventėms. Ragaišiai buvo kepami iš rupių kvietinių miltų su mielėm. Pyragus kepdavo iš valcuotų miltų, pagardintus aguonom, varške, obuoliais, irgi tik šventėms. Kepdavo įvairių blynų: žirinių, griekinių, miežinių, didelių – per visą keptuvę arba penkis šešis mažus. Blynai – kasdienis ryto valgis. Vienų blynų nevalgydavo, bet su padažu. O jie irgi labai įvairūs: bulviniai, kruopiniai, kopūstienė arba varškės padažas. Bulvinis padažas: šutintas bulves sutrina, pripila pieno, įplaka kiaušinių, įdeda sviesto ir pakepina. Panašiai daro ir su kruopomis. Kopūstienė: išvirtus kopūstus išgriebia, prideda spirgų, patušina tarp žarijų. Kai kas valgydavo blynus su rūgščiu pienu.

Iš kitų miltinių patiekalų valgydavo parpelius (zacirką). Parpeliai būdavo daromi iš blyninių miltų ir verdama sriuba, kuri užbalinama pienu ir valgoma vakare prieš gulant.

Šutindavo žirnius. Bliūdas šutintų žirnių ant stalo, prie jo šaltibarščiai – rūgštis, užbalinta grietine.

Rudenį, kai dar kūlė nekulta, kai bijoma pristigti miltų, daugiau viską gamindavo iš bulvių. Tai tarkuoti bulviniai blynai, bulvių košė, prėskinys – sriuba su bulvėm, užbalinta pienu ir pečių pašutinta.

Pieno gaminiai

Pieno daug neturėdavo, nes nebuvo gerų karvių. Geriausia karvė duodavo 10–11 litrų pieno. Ūkyje labiau žiūrėdavo arklius, karves mažiau. Sakydavo: „*Arklis nėra – tai badas, karvės nėra – tai pasnykas.*“ Pieną veždavo parduoti į pieninę susitarę padieniui, kam eilė prieina. Rytais Užpaliuose pieninė „užkaukdavo“ – tai ženklas, kad pieną pradeda imti. Sviesto nemušdavo, o atsiveždavo iš pieninės. Mėnesiui imdavo po 2 kg. Turėdavo užtekti svečiui ir sau. Kai kada dėdavo sūrį, sunkdavo varškę, nugriebdavo nuo puodynų grietinę, mėgdavo rūgštų pieną. Pieno valgiai įvairindavo mėsiškus, riebius valgius. Lydyta grietinė buvo laikoma geru valgiu, ja vaišindavo svečią. Buvo daroma taip: pripila bliūdą grietinės, pakiša nelabai karštan pečiun, ji sušyla ir pakyla kaip varškė. Ataušus praduria skylutę ir išpila išrūgas. Įdeda truputį druskos, ištrina ir sudeda palivonan, o viršų užpila šildytu sviestu. Arba ima pusę varškės, pusę lydytos grietinės, prideda kmynų ir valgo su šutintom bulvėm. Duoda ir svečiui.

Mėsos vartojimas

Kiekvieną dieną turėdavo mėsos. Reikėdavo šeimynai stipriai pavalgyt, kad galėtų dirbti. Per metus pjaudavo kelis kiaulius. Mažiausiai vieną lašininį. Vieną kiaulį pjaudavo prieš Kalėdas, kitą – prieš Velykas, o dar tada, kai mėsos pri-

trūkdavo. Rudenį valgydavo avieną, išpjaudavo visas avis, palikdavo tik veislei. Iš avių kailių šeimynai siūdavo kailinius. Avių kailius ištempdavo ir džiovindavo, po to veždavo išdirbti pas kailiadirbį. Ateidavo į namus siuvėjas ir apsiūdavo visus. Teliukus pjaudavo pavasari, nes tuo metu juos karvės atsivesdavo. Mėsą susūdydavo. Avieną, jautieną paslėgdavo, pabarstę svogūnais ir druska, ir nešdavo į šaltą rūšį. Reikalui esant, po truputį išimdavo ir valgydavo. Kiaulieną rūkydavo. Lašinius ir kumpius pasūdydavo, palaikydavo kelias savaites sūryme ir išrūkydavo. Dešras per nudaužtą bonkos gurklį sukimšdavo į gerai išplautas kiaulio žarnas. Paruoštą mėsą rūkydavo pirtyse. Todėl pirčių sienos iš vidaus būdavo dūmais aprūkę, juodai blizgėdavo.

Atskirai reikia pakalbėti apie jukos (kraujo sriubos) darymą. Gerą juką ne bet kas mokėdavo išvirti. Pirmiausia padarydavo pamintalą. Ją dirbdavo taip: iš vakaro ramiu vandeniu apipila ruginius miltus, įmeta dėl raugo duonos plutų, padeda šiltai pernakt parūgt. Ryte ją vandeniu atskiedžia, o kad nebūtų tirščių – perkošia. Tada šiton sunkon deda prieskonių (pipirų, mėtų, svogūnų ir kt.), kepenų, plaučių gabalų, mėsos kauliukų, dar riebios mėsos. Reikia, kad sriuba būtų riebi ir rūgšti. Išvirus mėsą išima, sunką užvirina ir pila kraują. Kaip kraują paruošia? Į kraują deda druskos, geriamos rūgšties, įpila stiklinę vandens. Į verdančią sunką lėtai pila paruoštą kraują ir maišo. Kai tik kraujas užverda, juka gatava. Juka turi būti juoda. Jeigu raudona – tai trūksta arba druskos, arba rūgšties. Kraujas neturi būti sutrauktas gabalais. Juka turi būti ištisinė.

Kepdavo iš žarnų vėdarus. Žarnas gerai išvalo, išplauna, kruopas apšutina, duoda išbrinkti, įdeda riebalų. Į žarnas pila skystą kruopų masę, deda ant blėkų (skardinės keptuvės), išteptų riebalais, dešras adata pabado, kad kepant nesproginėtų ir kepa karštoje krosnyje. Paskui jas aplaisto atsiradusia sunka.

Darydavo ir šaltieną. Kauliukų neišmesdavo, o juos susūdydavo, pridėdavo prieskonių ir paslėgę laikydavo šaltai.

Pasniko valgiai

Valgydavo raugintus, tušintus burokus. Raugintų burokų turėdavo po kubilą. Rauginimui buroką perpjaudavo. Raugintus burokus supjausto skiltim, sudeda puodan eilėm, pabarsto svogūnų, pipirų, druskos ir pečių patušina. Riebalų labai mažai dėdavo, tik kad nesviltų.

Šutindavo ir pupas. Pupas su druska išvirdavo ir dar kietokas nusunkdavo. Tada atgal puodan supildavo, uždengdavo drobinu rūbu. Ant rūbo uždėdavo truputį virkščių, apdėliodavo balanėlėmis, kad virkščios neišvirtų. Tada apversdavo puodą ir kniūbsčią kišdavo pečiųun. Pečius švariai iššluostytas, kad neprisviltų. Porą valandų pabūna, ištraukia, pila pupas sietan, papučia, pupos sprogsta, ir jas valgo. Šiltas pupas valgo su šviežia rūgštim, o šaltas – vienas, pasisemiant saujom. Taip pat būdavo ir vožti žirniai.

Avižinis kisielius. Avižinius miltus apipila drungnu vandeniu su visom ašakom, įdeda duonos plutų, šiltai pastato, kad per naktį parūgtų. Ryte atskiedžia vandeniu, perkošia per sietą ir pastato nusistovėti. Nuo paviršiaus švarų vandenį nupila ir palieka skystį kaip pieną, kurį supila puodan ir ant lėtos ugnies verda visą laiką maišydamos, kad neprisviltų, kol pasidaro tirštas ir ga-

lima kabinti šaukštu. Šiltą kisielių valgo su bulvėmis, o šaltą – užpiltą aguonų pienu ir pabarstyta cukrumi.

Tušinti ir virti būdavo naudojami moliniai puodai. Sakydavo, kad sveikiausias ir gardžiausias maistas – virtas moliniuose puoduose. Puodus pirkdavo turguje ir pas žydą – puodžių, kuris važinėdavo po kaimus. Pas žydą pirkdavo už grūdus. Sriubai virti pečiuje naudodavo cigūnus ir cigūnėlius (tai špižiniai, iš vidaus balinti puodai su ašom). Bulvėm šutinti naudodavo špižius ir špiželius (tai nebalinti ketaus puodai).

Pagautą žuvį virdavo, rečiau kepdavo. Kepdavo tik smulkia. Žuvį sudėdavo į puodą, pabarstydavo svogūnais, pipirais arba dėdavo eilėm su bulvėm, užpildavo truputį aliejaus arba taukų, puodą aklinau užvoždavo ir karštoj krosny tušindavo. Kepdavo ir silkes ant aliejaus arba vienas. Kiekvieną silkę atskirai suvyniodavo į storą mėlyną popierių, sudėdavo į keptuvę ir karštam pečiuj palaikydavo kelias minutes. Mėsa atšokdavo nuo ašakų, tada valgydavo.

Aguonų pienas. Sutrindavo kočėlu nepalivotam moliniam puode aguonas, užpildavo karštu vandeniu ir trindavo, kol vanduo paballdavo ir pasidarydavo kaip pienas. Aguonų pienu vartodavo vietoj karvės pieno.

Maistas darbymečiu

Darbymečiu per dieną šeima valgydavo 3 kartus, bet sunkių darbų dienos – 5 kartus.

Pusryčiams į stalą nešdavo blynus su dažiniu, po to valgydavo rūgščią sriubą (burokus, kopūstus, virtus su mėsa) ir prėskinį.

Jeigu būdavo šienapjūtė ar rugiapjūtė, prieš pusrytį vaikai dirbantiesiems nešdavo „sniedonę“. Vaikams viską įdėdavo pusrytį gaminanti šeimninė. Tai būdavo blynai su spirgais arba kumpis, dešra.

Pietums duodavo rūgščios, riebios sriubos, vadinamos „viralu“. Viralas būdavo karštas, su mėsa virtas. Po viralo valgydavo vieną mėsa be daržovių. Įvairių salotų, kaip dabar, nevarčiojo. Jei valgydavo, tai daugiausia agurkus, bet ir tai vienus arba su medum. Agurkus dar raugindavo. Pomidorus tik pradėjo auginti daržuose, bet senos moterys sakydavo, kad nuo „komidorų“ daržas smirda. Po mėsos užvalgydavo rūgusio pieno su duona arba šaltos pieniškos kruopienės.

Darbymečiu po pietų, kai diena ilga, į laukus dar nešdavo ko nors užkąsti. Daugiausia rūkytų lašinių, kumpio, skilandžio ar dešros. Atsigerdavo laukuose rūgšties ar vandens, į kurį būdavo įmerkta duonos plutų.

Vakarienei šutindavo luptas arba neluptas bulves. Jas valgydavo su pienu, su spirgais. Jei nešutindavo bulvių, tai virdavo žirninę arba miežinę zacirką (parpelius), kurią užbalindavo pienu. Po tokio skysto valgio dar ko nors užkąsdavo – raugintų grybų arba medaus.

Mažiems vaikams nieko atskirai nevirdavo. Jeigu vaikas jau vaikšto, tai sėda prie stalo kaip didelis. Pagraibo jam tirščių, deda prie jo ir liepia valgyti, nes pats dar šaukšto nenulaiko. O jei sugeba valgyti su šaukštu, valgo kaip visi, tik iš savo bliūdelio. Šeimos buvo įpratę valgyti iš vieno bendro bliūdo. Visi sėdėdavo savo vietose, turėdavo savo šaukštus ir semdavo iš bendro. Valgio metu nebuvo įprasta daug kalbėti, persimesdavo vienu kitu reikalingu žodžiu. Vaikus drausdavo

nuo juokų ir išdykavimų. Valgydavo rimtai, prieš valgį ir po jo žegnodavosi. Žegnonė visus sutelkdavo rimumui. Vaikams nebūdavo leidžiama pirmiems nubėgti nuo stalo. Vaikai turėdavo viską valgyti, kas paduota. Jeigu nenori, valgyk nors truputį. Jeigu nevalgysi, ožiuosies, gausi tėtės bizūnelio.

Iš pirktinių produktų vartodavo tiktai cukrų, ir tai labai mažai, nes cukrus buvo brangus. Kai atvažiuodavo svečiai, giminės, virdavo arbatą. Vandens atsinešdavo iš upės (ten švelnus vanduo) ir kaisdavo anglinį samovarą. Su batų aulu kaminėlį padumdavo, kad anglis geriau degtų. Arbatą būdavo visokiausia: ramunėlių, čiobrelių, kmynų, liepžiedžių, aviečių lazdu arba pirktinė. Tada ant stalo dėdavo ir cukrų. Cukrinės būdavo mažos. Šeimyna šiokiadieniais arbatos negerdavo, nes reikėdavo cukraus, sviesto, ko nebūdavo daug. Uogienių irgi virdavo mažai.

Pirkdavo pasnikui silkių. Jos būdavo pigios. Pirkdavo pipirų, cinamono ir kitokių prieskonių, bet labai apgalvotai. Daugiausia tenkinosi tuo, ką gali pagaminti savo ūkyje.

Tradicinės šventės

Gimtadienių niekas nešvėsdavo, nebent tokių populiarių vardų, kaip Jonas, Petras, Kazys, Juozas, Ona, vardadienius. Ir tai rečiau. O tradicines metų šventes švėsdavo net po kelias dienas.

Kūčios ir Kalėdos. Prieš Kalėdas yra adventas, kuris prasideda gruodžio pirmąjį sekmadienį. Adventas – tai ne senybės laikai, kai žmonės labai pasnikaudavo. Paskutiniu metu penktadienį ir šeštadienį nevalgėdavo mėsos. Vietoj mėsos – žirninė sriuba, kiaušiniai, žuvienė, silkės. Žuvis gaudydavo Šventojų su eldija. Triūbnyčių nusinešdavo prie upės, užtiesdavo pakelmes. Triūbnyčia – tai ne tinklas, o dviguba sietka: retas tinklas ir tankus, apačioje geležiniai svareliai, o viršuj svareliai iš beržo tošies. Užtiesus pakelmes, „dupinuodavo“. Kaip „dupinuoja“? Turėdavo lazda kiauru viduriu – dupiną. Su dupinu mušdavo vandenin ir šitaip iš pakelmių išbaidydavo žuvis. Šventojų pagaudavo didelių šapalų, net žilais ūsais, lydžių, ešerių. Tinklais gaudydavo tik ežere.

Kūčias valgo Kalėdų išvakarėse – gruodžio 24 d. Susirenka visa šeima. Nepamirštama vienišų žmonių: arba juos pasikviečia pas save, arba nuneša valgį. Visi eina į pirtį, išsiprausia, švariai šventiškai apsirengia. Stalas balta linine staltiese uždengtas, po ja pridėta šieno. Ant vidurio stalo pastatomas kryželis, prie jo – lėkštutė su plotkom. Plotkų tiek, kiek šeimos narių. Visi valgiai iš karto sunėšami ir sudedami ant stalo, šeimininkei nebereikia valgio metu vaikščioti. Visuose kambariuose dega šviesos. Sukalba maldą, maldoje prisimena šeimos mirusiųsios. Vyriausias šeimos narys pirmas paima plotką, o kiti visi iš jos atsilaužia. Likusias pasidalija. Visi pasniko valgiai – be taukų, be pieno. Valgo „parpeliukus“ (kūčiukus) krosnyje keptus, užpiltus pasaldytu aguonų pienu. Juos kepėdavo iš pikliavotų kvietinių miltų. Valgo baravykų sriubą, išvirtą su prieskoniais, silkių, žuvies. Visada būdavo nugarūstų virtų kviečių (grucės), valgomų su aguonpieniu. Virdavo obuolių kompoto, avižinio arba uogų kisieliaus. Visada Kūčioms pasirūpindavo medaus. Patušindavo su aliejumi ir baravykais kopūstų arba burokų skilčių. Pasidarydavo alaus. Turėjo būti ne mažiau kaip vienuolika

patiekalų. Pavalgius nieko nuo stalo nenukraustydavo, palikdavo iki ryto. Ryte anksti šeiminkė stalą nukrausto, o šieną išneša galvijams. Kai kas pramogos dėlei burdavo, bet burtais jau netikėjo. Pavyzdžiui, pavalgius iš po staltiesės traukdavo šiaudus ir žiūrėdavo, kieno ilgas, o kieno trumpas. Pirmus metus duktė po vestuvių su savo vyru atvažiuodavo Kūčių pas tėvus.

Kalėdos – didelė šventė. Labai anksti ryte važiuodavo į bažnyčią ir grįždavo ant pusryčių. Tada valgydavo mėsiskus, šventiskus valgius. Mėsiskų valgių apščiai būdavo, nes prieš Kalėdas pjaudavo meitėlių. Užsivalgydavo kisieliu su pyragu, užsigerdavo alaus. Tada eidavo pogulio – netinka iš namų eiti į svečius iki pavakario. Visos Kalėdų linksmybės – antra Kalėdų diena. Nebūdavo kiemo be svečių. Kalėdų eglutės, kaip dabar įprasta, nestatydavo. Mokykla vaikams paruošdavo Kalėdų eglutę ir programėlę.

Mėsiedas – laikas nuo Kalėdų iki gavėnios. Mėsiede būdavo daug vestuvių, nes tada buvo laisviausias metas. Tik žvanga visi keliai, nes piršliai su žvanguliais važinėja.

Užugavas (Užgavėnės). Kiekviename kaime iki dvyliktos nakties būdavo šokiai, iki to laiko ir baliavodavo. Po dvyliktos valandos viską nuo stalo nuima ir deda silkes ir alų. Per užugavas jaunimas važinėdavo arkliais su žvanguliais, juokus krėsdavo. Apie Užgavėnių kaukes neteko nieko girdėt.

Velykos ir kitos šventės. Prieš Velykas būna septynių savaitių gavėnia. Nebūna vestuvių nei vakarėlių – dainuot ir linksmintis nepriimtina ir negražu. Senovėje, sako, pasnikaudavę sausai (be mėsos ir be pieno) trečiadieniais, penktadieniais ir šeštadieniais. Paskutiniu laiku tik penktadienį ir šeštadienį nevalgydavo mėsos, su taukais galima. Velykų sulaukus, priruošia daug visokių valgių, daugiausia mėsiskų, nes pjaudavo kiaulį. Kepdavo saldžių pyragų, kiaušinius margindavo. Būtinai ant velykinio stalo turėjo būti virto išrūkyto kumpio, sviesto, sūrio, margučių, dešrų, alaus. Kiaušinius dažydavo svogūnų lukštais, medžių žievėm, nudažytus peiliuku išskutinėdavo. Velykų pusryčius pradėdavo nuo kiaušinių mušimo. Šeiminkė padalydavo margučius vaikams, kad jie galėtų pas draugus nuėję juos mušt, ritint. Vaikams būdavo sūpuoklės. Prieš Velykas iš pagrindų namus švarindavo, patys išsiprausdavo. Suaugusieji ryte anksti važiuodavo į bažnyčią. Grįžę pavalgydavo, pailsėdavo (pamiegodavo) ir eidavo svečiuotis vieni pas kitus. Velykas švėsdavo dvi dienas. Trečią dieną dirbdavo namuose, į laukus neidavo, nors ir pradžiūvę būdavo.

Sekminės. Buvo paprotys per sekmines eiti rugių aplankyti. Rugiai jau būdavo paaugę, išplaukę (nužydėję). Keli kaimynai, kas su kuo draugauja, susideda valgių ir eina parugėn pabūt, pavalgyt, padainuot. Būtinai turėdavo sūrio su kmynais, gero pyrago, alaus. O vaikai, piemenys apvainikuodavo karves.

Traicė (Trejybės atlydai). Tuoj po sekminių atėdavo Traicė – didžiausia Užpaliuose pavasario šventė, kermošius, atlydai. Jai iš anksto visi ruošdavosi: moterys kepdavo pyragus, vyrai darydavo alų, tepdavo ratus, šukuodavo arkli. Mergaitės visur plauna, šveičia, šluoja. Visi laukia svečių iš kitų parapijų. Atvažiuoja ne tik giminės, bet ir draugai, pažįstami. Priimta, pro šalį važiuojant iš kermošiaus, užsukti „pakeliui“. Traicė visada būdavo sekmadienį, bet jau pradėdavo švęsti šeštadienį. Pavakarį tėvai su mažais vaikais išvažiuoja Krokulėn – stebuklingon vieton prie

Užpalių. Arba moterys su vaikais šalikelės takeliais pėsčios, basos keliaudavo Krokulėn. Autuvą nešdavosi rankoj – ne kad gailėtų, bet kad taip lengviau eit. Juk ano meto kaime vasaromis visos moterys ir vaikai namie vaikščiodavo basi. Kojų padai buvo sukietėję, nebijodavo nei žvyro, nei akmenų. O jeigu pasiduria kojos pada, užtvinksta, na ir kas? Atpjauna bryzelį lašinių, palaiko prie žaizdos kelias dienas ir pratrūksta pūlinys. Prie žaizdos dėdavo įvairias žoles: gyslotį, ugniažolę ir kt. Tuo tarpu vyrai visada būdavo kuo nors apsiavę.

Krokulėje trykšta šalto vandens šaltinis. Ten yra padarytas šulinėlis. Prie jo sėdėdavo daug ubagų, giedodavo ir savo žaizdas mazgodavo. Žmonės irgi sėmdavo šulinio stebuklingą vandenį, plaudavo akis, nešdavosi namo. Čia buvo pastatyta ir koplytėlė su Švč. Jėzaus Širdies statula. Prie jos kunigas tądien laikydavo pamaldas. Krokulė buvo aptverta mūrine tvora. Už tvoros žvengė sustatyti arkliai ir laukė važiotojų. Traicės išvakarėse Krokulėje vaikų būdavo pilna. Visi išprausti, gražiai papuošti šmirinėdavo tarp žmonių. Seniau mažai kur vaikus su savim veždavo, nors jie ir labai norėdavo visur važiuoti, tai dabar jiems buvo rojus.

Traicėj beveik kiekvienas kiemas turėdavo svečių – negražu giminių ar pažįstamų iš kitų parapijų nepakviesti tądien į svečius. Ant stalo dėdavo ir „arielkos“. Labai mėgdavo užstalėj dainuoti: ne dėl to, kad pasigerdavo, bet pramogos dėlei. Vakare jaunimas eidavo į gegužinę pasišokti. Lygioj pievelėj berželiais nužymėdavo šokių aikštelę. Muzikantai išsijuosę armonikomis su birbyne grodavo. Jaunimas visą naktį nemigo, o bernai iš kitų parapijų tik kelintą dieną namo parsirasdavo.

Traicėj kermošius virdavo didžiulėj rinkos aikštėj miestelio vidury. Vežimus iškinkydavo, ienas sustatydavo ir arklius pašerdavo. Pašventorėj išsirikiudavo kromelninkų būdos su ilgais, namie dirbtais saldainiais. Žinoma, be saldainių, čia visko būdavo: nuo molinių žirgelių iki inventoriaus, knygų ir kt. Užpaliuose buvo keturi restoranai. Tądien jie uždavo kaip bičių aviliai. Apsėsti stalai vyrų, „fundydavo“ vieni kitus, „arielką“ gerdavo, bet moterys jiems nepadėdavo.

Apie laikraščių ir knygų skaitymą

Seniau kaimas mažai skaitė. Užpaliuose buvo dvi bibliotekos, tačiau už skaitymą reikėdavo per metus mokėti 5 litus. Knygų nepirko, nes buvo per brangu – litai niekam nesimėtė, bet dauguma neturėjo ir noro. Ant pirštų buvo galima suskaičiuoti žmones, kurie domėjosi knyga, ir tai ne kiekviena. Jaunimas skaitė meilės (Mnišek „Raupsuotąją“, Kryžanovskajos „Nemezidę“), nuotykių romanus. Buvo ir tokių, kurie skaitė Dostojevskio „Nusikaltimą ir bausmę“, Dikensio „Dovydą Koperfilidą“. Skaityti dieną buvo sarmata. „*Tik tinginiai skaito* – sakydavo senieji. – *Jau geriau išsimiegot, pailsėt, kaip akis vargint.*“ Vis dėlto beveik kiekviena šeima imdavo laikraštį, daugiausia savaitinį „Ūkininko patarėją“, metų gale jie prisijuosdavo naudingų priedų: „Namų šeimninę“ ir kt. Be „Ūkininko patarėjo“, imdavo krikščionių demokratų „Mūsų laikraštį“, vaikai – religinio turinio laikraštį „Žvaigždutė“. Liaudininkai – socialdemokratai platindavo kairiųjų laikraštį „Lietuvos ūkininkas“. Užpaliuose aktyvus šio laikraščio platintojas buvo Kaušyla. Jis sugriebdavo pieninėn atvažiuosius vyrus ir įpiršdavo. Moterys

namuose bardavo vyrus, girdi, kunigėlis peikia „Lietuvos ūkininko“ skaitytojus. Laikraščius parsiveždavo sekmadieniais iš pašto arba šiokią dieną kas piena veždavo. Laiškanešių nebuvo.

Kaimas radijo nežinojo. Prieš pat karą seniūnas Antanas Zabukas įsitaisė „Filips“, iškėlė vėjo sukamą malūnelį, anteną. Pritaisė klėtyje. Klėtis tapo savotišku salonu, kur susirinkdavo kaimynai. Čia buvo labai švaru, sienos laikraščiais išklijuotos, pasieniais kėdės. Vakaraus žmonės eidavo pasiklaust, ką kalba. Dainuodavo kartais Kipras Petrauskas, jo balsu visi grožėdavosi. Koks tik garbingas svečias atsilankydavo arba kaime vasarodavo, būdavo nuvedamas radijo pasiklausti. Sodinamas prie pat aparato, leidžiama jam pasukinėti ratelius – paieškoti stočių. Klėtis šeimininkas vaišindavo obuoliais. Būdavo daug ginčų, juoko, kalbų, bet išgėrimų nebūdavo.

Kaip vyrai degtinę gerdavo

Antradieniais Užpaliuose būdavo dideli turgūs. Visa didžiulė rinka ir šoninės gatvės būdavo užtvindytos žmonių ir vežimų. Vos vos pro vežimus tarpeliais judėjo vorelės žmonių. Atveždavo visko, ko tik širdis geidžia: grūdų, daržovių, lašinių, sviesto, kiaušinių, paukščių ir t. t. Karvės stovėdavo „patiltėj“. Atvažiuodavo baronkiniai (daugiausia iš Kamajų) su vežimais baronkų. Išrinko arkli, ienas sustato, išverčia ant vežimo baronkas ir šaukia, rėkia, kviečia pirkti. Kiekvienas, iš turgaus grįždamas, parveždavo vaikams virtinę baronkų.

Vyrai, ką nors pardavę, paprastai įgerdavo arba visai nusigerdavo. Būdavo šitaip: du ar trys (kompanija) užaina restoraną, prie bufeto užsisako degtinės – iš pradžių pusbutelį (litran tilpdavo trys pusbuteliai) ir užkandos. Pusbutelis kainuodavo du litus. Sėda prie staliuko ir laukia. Atneša pusbutelį, duonos ir plonai papjaustytos dešros, dar dvi mažutes kaip „noparskiukai“, storo stiklo čerkutes (jon tilpdavo tik gurkšniukas). Tai pirmas susigėrimui. Jeigu prie stalo prieina naujas žmogus, tai priimta, kad jis „fundytų“. Tada šakute tarškina į lėkštutę, ateina padavėjas, užsako naują pusbutelį. Šitą pabaigia, tarškina lėkštę, šaukia kitą. Vis dėlto nekviestam prie kompanijos prisėsti būdavo negražu. Visi restoranuose

Po Antrojo pasaulinio karo. Vyrai ragauja „samagoną“, šis spiritinis gėrimas pakeisdavo pinigus, kurių ne visi turėdavo atsiskaityti už darbus, talkas ir kt.

gerdavo kompanijomis. Vėliau didžiudavosi – tai su tuo, tai su anuo iškilium žmogumi gėriau. Moterims kompanijose gerti netiko. Bobos šliauždavo vėlai, vyrų ieškodamos namo važiuoti. Po turgaus visokių kalbų būdavo, kaip bobos išprašo vyrus iš restorano. Kiti vyrai net norėdavo, kad pavadintų, nes negarbė būdavo pirmam atsistot ir eit. O dar kiti pykdavo ir neklausydavo vadinami. Ėjo kalbos, kaip Puodžių Aglinskienė įpykus nuo stalo viską nušlavė, nes vyras tris dienas pijokavo ir namo nevažiavo. Tiesa, čerkelė būdavo maža, eidavo ratu, tai norint pasigert, reikėdavo visą dieną sėdėt ir gert.

Restorane būdavo ir brangių valgių ir gėrimų, bet juos valgydavo ir gerdavo tik miestelio „ponija“ (valdininkai). Dažniausiai jie gerdavo po restorano darbo valandų jį uždarius, tolimesniuose kambariuose. Kaimo žmonės jų nematydavo. Tada restoranininkai gerai uždirbdavo. Jie degtinę pirkdavo iš monopolio, kuris būdavo kitapus gatvės. Galėdavo užteiti čia bet kas ir nusipirkti degtinės, bet ji būdavo brangi ir žmonės jos vengė. Naminę varyti bijodavo, nes valdžia smarkiai bausdavo, galėjo net ūkį išvaržyti.

Užpaliuose buvo keturi restoranai. Centre prie turgavietės stovėjo dviejų aukštų žydo Zelmano namas, kurį vadino Neškės restoranu. Sako, kad antran aukštan, kur kiekvienas nematydavo, užeidavo su mergom. Dar buvo Liepava – nuo amžių restoranas už tilto. Jį išlaikė irgi žydas. Dideli „pijokai“ taip ir prasi-gerdavo, eidami nuo vienos kompanijos prie kitos, nuo vieno restorano prie kito, pradedant Neška, baigiant Liepava.

Vyrų gėrimas buvo skaudžiausia šeimų nelaimė, tikra namų rykštė. Moterys paprastai negerdavo. Labai juokdavosi iš Degesių malūnininkų Dagių, kur visi trys – Dagys, Dagienė ir Dagiokas – gerdavo. Pajamų ūkyje nebūdavo, nes labai pigūs buvo ūkio produktai. Šeimos stengdavosi kuo mažiau pirkt, apsieidavo su tuo, ką gali pasidirbt namuose. Visą, ką parduodavo, susiimdavo šeimnininkas – vyras, ūkio „gaspadorius“, šeimos galva. Jeigu moteriai arba vaikams ko nors reikdavo, turėdavo prašyti tėvo. Moteriai būdavo labai sunku. Kitos moterys, kurių vyrai būdavo „kieti“, išsigudrindavo slapčia už grūdus ar kiaušinius ką nors sau nusipirkti. Buvo žydų kromelninkų, kurie su puodais arba su smulkiom prekėm (adatom, skarelėm, degtukais, muilu) bastydavosi po kaimus ir siūlydavo moterims. Iš žydų moterys puodus taip pirkdavo: išsirenka moteris molinį puodą, pripila grūdų, prie to puodo žydas pristato kitą puodą, grūdus išsipila sau, o moterims atlieka abu puodai. Už tokius kupčiavojimus vyrai pykdavo. Su savim nešiodavos klėties raktus.

Kad ir vyrai išgerdavo, kad ir moterys pykdavo, bet nesigirdėjo, kad poros skirtųsi. Gerai ar blogai – šeima pragyvendavo visą amželį. Moterys buvo nuolankesnės, mokėdavo prisitaikyti, nes nebūtų buvę kur dėtis, išėjus iš namų.

Motinos Faustinos Sirvydienės pasakojimas

Užpalėnų papročiai

Audronė Stanikienė (Paškonytė)

Kūdikiui gimus

Kūdikio atėjimas į pasaulį – paslaptis. Užpalių krašto moterys diegė dukroms laikytis tam tikrų nuostatų, draudimų... Buvo manoma, kad nuo nėščiosios elgesio daug kas priklausys ir kūdikio gyvenime.

Draudimai nėščiosioms buvo šie: nevogti, nemeluoti, nevartoti alkoholio, nepavyduliauti, neapkalbinėti, nieko nemušti, nesistebėti išvaizda (ilga nosis, šlubas, kuprotas...), išsigandus, pamačius gaisrą, neliesti kūno rankomis, nes ir kūdikėlis gali gimti su kokia nors dėme ar anksčiau paminėta yda, charakterio bruožu...

Labai svarbus buvo bobutės statusas. Bobutės, savotiškos kaimo akušerės, padėdavo moterims, kai „griūdavo pečius“ (pradėdavo gimdyti). Bobutė priimdavo kūdikėlį, suteikdavo pirmąją pagalbą.

Užpalių XIX a. pirmosios pusės garsiausios priėmėjos buvo Grasilija Adomavičienė ir Ona Bislienė. Jos buvo liaudies daktarės, bemokslės, beraštės, bet priėmė daug vaikelių.

Onos Bislienės namai buvo pilni visokių žolelių, kamarėlė kvėpėjo močiakalapių (šalpusnių) lapais ir žiedais, centurijomis, ajerų šaknimis, pelynais, trilapiais, ramunėlėmis. Kaulažolės tepalu gydydavo (ir dabar gydo) lūžusį kaulą. Alaušo ežere rinkdavo vandens putas, žinojo, kokia diena tam tinka, kokia saulė... Tas putas džiovindavo saulėje – iš jų likdavo tik gelsvas gniužuliukas. Jį skuto peiliu ir gautais milteliais barstė nudegimus. Nuo kirminų vaikus gydė „avižų pienu“ (avižiniu kisieliumi). Jį naudojo ir Kūčių vakarienei.

Vos gimusį kūdikėlį bobutės maudė medinėje geldelėje, vystė minkštais išnešiotos drobės vystyklais ir vyniojo valiniu. Valinys – ilga, neplati, į galą šiek

Gailiešionių vaikų pirmoji komuniija. 1927 m.

tiek siaurėjanti juosta, kurios viršutinė pusė, ypač labiau pasiturinčių šeimų, būdavo puošni – iš šilkinio ar medvilninio audinio, o pamušalas – paprastos, vienspalvės medžiagos. Valinį dovanodavo ir kūma. Jis turėjo būti gražus ir ilgas (apie 3 m), siaurajame gale buvo raišteliai užrišimui. Vaikai taip buvo vystomi iki XX a. vidurio.

Priėmusi kūdikėlį, bobutė liepdavo kietai išvirti keletą kiaušinių ir duoti arbatos gimdyvei, kad moteris greičiau atgautų jėgas, būtų stipri ir sveika. Keletą dienų prie gimdyvės budėdavo pati bobutė – priėmėja.

Jeigu tuo metu nežinantis kas užeidavo, kad šeimoje yra naujagimis, – bobutė mikliai nutraukdavo jam kepurę ir paslėpdavo. Atėjusysis turėdavo išsipirkti kepurę pinigais. Taip būdavo išprovokuojama dovana jaunai motinai.

Kūdikį guldydavo į lopšį. (Tėvo rūpestis jį pagaminti.) Lopšį rišdavo palubėje, prie balkio, ant lingės – ilgos lankščios karties. Ant jos laisvojo galo, pritvirtinta virvėmis, ir kabėjo sūpuojama „lovytė“. Lopšys buvo prie motinos lovos. Jo apačioje iš virvių buvo padaroma kilpa, kad lopšį būtų galima linguoti koja. Taip motina galėjo siūti, megzti, lopyti... Nuousių ar uodų lopšį pridengdavo linine marškone.

Krikštynos

Krikštynos – šeimos šventė. Jei vaikas gimdavo sveikas, – krikštynas ruošė po 2–3 savaitių, jei silpnas – kuo greičiau, net krikštydavo namuose, neveždavo į bažnyčią.

Kūmais tėvai kvietė giminaičius ar kaimynus, žiūrėdami, kad tai būtų rimti, dori, gerą vardą turintys žmonės. Atsakingai rinko vardus: šventųjų ar kokių „atsinešė“... Vėliau populiariesni tapo tautiniai vardai. Dar iki XX a. pabaigos duodavo 2 vardus – šventą ir tautinį.

Prieš vežant vaikelį į bažnyčią, bobutė susupdavo jį į šiltą vilnonę skarą, pagalvėje padarydavo ildubą. Taip suvystytą vaikelį bobutė išnešdavo kūmams. Už šią paslaugą jai dovanodavo skarelę. Dažnai kūmai, pasivaišinę karčemoje, pamiršdavo ar sumaišydavo tėvų pasirinktus vardus. Vis tik vaikai be vardų

*Prie bažnyčios.
Įrašytos į katalikes
su mamom. Iš kairės
Alma ir mama
Stefanija Paškonienė,
iš dešinės Linskio
A. Prievenienė su
dukra Alvida,
priekyje sėdi
Audronė Prievelytė*

*Rolandas Čerškus su žmona Rasa,
dukra Migle po pirmosios komunijos,
bei sūnumi Nojumi*

*Po pirmosios komunijos. Kunigo kairėje
Alma Paškonytė iš Abromišio, dešinėje
Alvida Prievelytė iš Linskio. 1956–57 metai*

nelikdavo. Grįžę kūmai katalikiškai pasisveikindavo su belaukiančiais namiškiais ir svečiais: „Išvežėm pagonį, parvežėm krikščionį. Duok, Dieve, jam sveikatos ir visokių malonių!“ „Naująjį kataliką“ perimdavo iš kūmų tėvai ar bobutė.

Po to kūmas apdalindavo vaikus saldinaisiais, kūma vaišindavo keptu ragaišiu. Krikštynų vaisės nebuvo labai įmantrios: sūris, sviestas, mėsa, višta su kaulais, didelis dubuo karšto viralo... Ant stalo – kūmo vyno butelis.

Kūmus sodindavo greta, kad vaikelio dantukai būtų gražūs, o bobutė iš karto atrišdavo vaikelio kojeles, kad būtų greitas.

Kūma kepdavo pyragą, slėgdavo sūrį, mušdavo sviestą, ruošdavo krikšto rūbelius. Rūbeliai buvo iš baltos medžiagos, papuošti „rožytėmis“ ar kaspinais. Berniukams – mėlynos spalvos, mergaitėms – rožinės. Kūmui reikėjo paruošti ir kraitelį. Taigi „kūmystė“ kainuodavo...

Gimdyvės draugės, kaimynės, giminaitės ėjo motinos ir jos vaikelio aplankyti. Užpalių krašte ši apeiga buvo vadinama „eiti angelais“. Jos nešė dovanų: pyrago, sviesto, sūrį, lino drobės atraizą, rankšluostelį, vystyklą, kiaušinių krepšelį ir kt.

Pagimdžiusi motina neturėjo teisės įeiti bažnyčion, kol nebus „impravo-
dyta“ – kol nebus kunigo iš zakrastijos su malda ir tam tikromis apeigomis įvesdinta į bažnyčią.

Apie vaikų auginimą

Vaikai daugiausia buvo motinos rūpestis. Jų nelepdavo. Motinai reikėjo eiti į laukus rugių pjauti (ji nešdavosi ir vaikus). Guldydavo vaikelius į pavėsi, duodavo čiulpti cukraus žiupsneliu pasaldytą sukramtytą duonos gabalėlį, įrištą į drobę. Ne visada skubėdavo išgirdusios vaikelį verkiant: „*Paverks ir nustos*“, – ramindavo save. Gal iš tų laikų ir išliko pasakojimų apie paliktą vaikelį, kurią globoja ir apdovanoja laumės.

Paaugusius vaikelius maitino girnomis maltų, rupių rugių, grikių košytėmis, pagardintomis kruopelyte sviesto, girdė pienu, arbatėlėmis, davė graužti duonos žiauberį, „*kad dantukai greičiau dygtų*“. Vaikelio draugai: katinėlis, vištytė, šunelis „*rungtyniaudavo*“ valgant. Bobutė vedžiodavo vaiko delniuke pirštą, „*maišydavo košę*“ dainuodama:

*Verdu, verdu košį,
Vaikai atsilošį:
Čia Kaziūkui, čia Petriūkui,
Čia katytei, čia šuniūkui,
A čia mūsų Jāniūkui... Am!*

Migdydavo lopšine:

*Lylia, lylia pūpų,
Kas tų pūpų sūpa?
Tai katytė, tai paukštytė,
Tai..*

Lopšines kurdavo čia pat, jų specialiai nesimokydavo. Ekspromtu buvo parenkami žodžiai. „*Būdava, kas ažeina in mįslas, ir sakai, kad vaikas azmigtų.*“

Uršulės Indrašienės, gim. 1893. Remeikiuose, užrašytos lopšinės:

*Atbėga pelytė, lylia (4 kartus)
Par devynias kamarėlas, lylia...
Par dešimtų saklytėjų, lylia...
Neš pelytė saldu miegų, lylia...
Kaip bitėlā saldu medų, lylia...
Užaugš mānā sūnaitėlys, lylia...
Lygiās lunkās šėnpjavėlys, lylia...
Atalyja smarkus lietus, lylia...
Bėgsma mes pā užuotėliu, lylia...
Mum užālas – ne tēvelis, lylia...
Ja šakelās – ne māčiutės, lylia...
A lapeliai – ne žėdeliai, lylia...*

Čiūčia liūlia, lylia lylia...
 Mik, mergela mažutėla, lylia lylia...
 Būk saulala lingalėla, lylia lylia...
 Pūkų pilnas paduškėlas¹, lylia...
 Ir šilkyniai vystyklėliai, lylia...
 Tegul miega mažutėla, lylia...
 Tegul auga didutėla, lylia...
 Tegul būva graitutėla, lylia...

Pateikė A. Stukienė, gim. 1891 m. Šeimyniškių k.

Čiūčia liūlia vaikelį, liūlia...
 Lylia lylia mažutėli, lylia...
 Ažmik, mana vaiketėli, lylia...
 Šitai baltas patalėlys, liūlia...
 Žaliā variā lopšėlėlys, lylia...

Pateikėja V. Puišiukenė, gim. 1898 m. Stasiškių k.

Vaikai buvo myluojami:

Mielų, mielių vaikelį,
 Mielų, mielių mažųjį,
 Mielų, mielių šytų katį,
 Mielų, mielių baltų katį,
 Mielų, mielių margų katį.

Ant kojų, ant rankų sūpuojami:

Kėkų, kėkų, kėkų,
 Meška vežė šėkų,
 Per medinį tyltų,
 Du kubilai myltų,
 Tyltas sukrutėja,
 Myltai išbyreja...

Dukum, dukum kubiliūkum,
 Pjove boba du gaidūkus,
 Te gaidukai po pečka,
 A babūte lepečka.

Dul, dul dūdela,
 Šoni kelia būdela,
 Toj būdelaj laputėla
 Su keturiais vaikeliais.

¹ Paduška, pagalvė.

*Kic, kic, Kamajuos
Barankyčių pirktų,
Kic, kic, Kamajuos
Saldainiukų rinktų,
Turgun nevažiuota...
ožka neparduoda.*

*Šarkela, martela,
Keli tavo vaikeliai?*

(skaičiuoja mažylio pirštelius)

*Du namuos, du kapuos,
Du atšlaimi, du šieni,
Du par pečių, du par svečių,
Du duonų raikā,
Du pynigus skaitā,*

*Trys kepėstuoja,
Pinki klaimų šluoja...*

Pateikėja E. Gudalienė, gim. 1886 m. Degesių k.

Vaiką migdančiai veikė ir savotiškos nuobodulio pasakėlės.
Degesių kaimo senolė E. Gudalienė (gim. 1886) prisiminė tokią pasakaitę:

„Atalokia vuodas byzlys, sparnų čielas saksnys... Lokia par Subatų kalnų, par Pėtnyčias ūlyčių, nūlake bumbyzų bažnyčian... Bumbizų bažnyčia dešram rakynta, kumpiais kabynta... Aš par skylti lįst, vuodas man zyzt – ir nieka nebegirdėjau...“

Emilijos Beigienės (gim. 1901) iš Užpalių pasaka buvo dar nuobodesnė:

„Ašiai buvau mažas mažutėlys kaip pūpų šmotas. Nuvejau artų keverzotų, išoriau pindasa šmotų. Nuvejau kalven kalvaiten, nusykaliau kirvoį kirvaitį, nuvejau miškan miškaiten kirst pušes pušaites. Viena skiedra pukšt man kaklan... Guėjau tris dienas ir tris naktis... Skrenda vuodas pinkialgys šešialgys. Pradėja mani nešt par ulyčių, tiesiai bumbizų bažnyčian... Žiūru – bažnyčia dešru ažrakynta, kilbasa ažkabynta. Dešrų nulaužiau, kilbasų nukūndau. Ainu bažnytėlan, tinai kunigėlys kaip avinėlys. Ūsai taukuoti, barzda smetanuota... Ašiai jį badyt, visi žmones laižyt... Ašenai lipu in viršų, mani stoveria ažu kyškų... Nusgundįs kai šokau pra lungelį – tiesiai in kumelas! Kumelyte traukia, šeši vilkai laukia... Ašenai kumelytį papjoviau, skūrų numoviau... Iš skūras pasiuvau maišų, iš kojų pasdyrbau lazdas,

iš vadegas – krapylų, iš žarnų – vadelas, iš galvas – liktarnių, iš šanakaulių išėja žvakes... Susdėjau vysakų maišan ir ājau. Ažejau par purvynų, a tinai gaidys kaip kirta, maišas apvirta...“

Panaši ir V. Paršiukienės (gim. 1898) iš Stasiškių k. pasekta pasaka:

„Būva sanas saneliūkas, išėja anas artų keravotų. Rada štabas šmotų. Nuveja kalven kalvaiten, nūskala kirvį kirvaitį ir nuveja myška kirstų. Saneliūkas medin pokšt, jam skiedra matokšt! Viena pakaušin pokšt, kita kaktan matokšt! Saneliūkas patokšt – guli nei gyvas, nei myrjis – vysas pastyrjis...“

Ūgtelėje vaikai norėjo jau kitokių pasakų. Patinkamas prašė ir vėl kartoti – neatsibosdavo, nors jau beveik atmintinai mokėjo. Juos jaudino, galima sakyti, bendraamžių likimai: našlaitėlės Sigutės vargai, liūdna Jonuko ir Gritutės dalia patekus pas piktąją raganą, Pelenės bėdos ir džiaugsmi.

Dvejų–trejų metų sulaukusį vaiką sodino prie stalo, tik šaukšto jam kol kas nepadėdavo – juk vis tiek nemoka juo naudotis. Taigi paberdavo jam tiesiog ant stalo viralo tirščių, sutrupindavo blynėlių, mėsos gabaliuką. Ir valgė vaikas, rankytėmis pasiimdamas maistą. Paaugęs ir jis gaudavo savo šaukštą, kaip ir visi kiti šeimos nariai.

Visais laikais vaikai kupini fantazijos, nori žaisti. Žaisdami jie formuoja ir turtina savo pasaulį, įgyja tam tikrų įgūdžių, gyvenimiškos patirties. Apie vaikystės žaidimus prisiminė užpalietė E. Slapšienė (gim. 1897):

„Ganydami visaka prismyslydavam. Berniokai dyrbdava iš blyndes šakelių dūdelas, a iš karklų žėvių supyndava armuonikus ir tum-pydava juos. Jiem rodes, kad groja... Iš pušes žėves išpjaustydava arkliukus, ratelius. Inkinka, būdava siūlais, tuos arkliukus ratelias – ir važiuoja! Išdoždava vėja malūnelius – gražu, kai sūkas! Iš molia ar šlyna lypdem visokius paukščiukus... Pridyrbam „kiaušiniūku“, sutaisam gūžtelas ir tūpdam paukštytį, tegul peri... Lalytes vyniodavam iš visokių skepetėlių. Labai jos saugajam, mylėjam. Ne kakių pirktynių niekas mūm nedave... Kai kadu iš šakaloką laliojtį pasdyrbdavam... Išpaišam jom akis būrnų... iš pakulų „plaukus“ vyšnių smalu prilypdam... A karves plaukų prispėšį svediniokų susveldavam ir mėtydavam...“

Vaikų mėgstamos „pasakėlės“

„Iš pavasarėlia tykūmai denelių.

Ėja strielčiai žalion gyrian šiaudytų žveralių. Ajau par giratį, sutikau babetį ir paklausiau materyškį, ar nemate kyškia.

– Ašiai mačiau kyškį, – saka materyške, tūpi anas in dirvona nuogas, be žipona.

Ausytes stačias, akytes plačias.

Trumpa vadegyte, perplyšį lūpytes. Apsidairinėjis, apsižiūrinėjis apie sava gražumėlį sau vienas šnekėja:

– Mana vilna pilka, blizga kaip ir šilkas, kad uždėtų kas karūnų – būčia karalaitys. Kaks mana gražūmas, kajelių graitūmas, gal iš balų taks gražūmas mana prigimyma!

Kad čia būtų krėslas ir pinigų prėslas, čia nebūtų tų dirvonų, ale būt palociai. Galu dvara žalių sodų del savį laikyčiau, būt kapūstų, būt markyčių, šunų nelaikyčia...

Lapai sučiužėja, kyškis sudrabėja – neberaikia nei palocių, miškan nupleškėja...”

Pateikėja Emilija Slapšienė, gim. 1900 m. Kureišiškių k.

Antras variantas

Tyki denela, šiulta vasarelā, ėja strielčius žalion gyrian žveralių šaudyt... Klause materyškį, ar nemate kyškia?

Kyškis tupi in dirvona su pilku žiponu.

Jam žiponas pilkas žiba kaip ir šilkas. Jam burnyte apskriti, a lūpyte nuskelta. Anas dyvinėja, ūsus kraipinėja:

– Kad aš būč bagočius, statyčiau palocius, prie palociaus žalių sodų del savų vigadų. Šunų nelaikyčiau, a su sava draugelu spakainiai gyvynčia.

Kaip strielčius sušūka, kiškis sudrabėja, neberaikia ne palocių, krūmais nugužėja.”

Pateikėja O. Remeikienė, gim. 1891 m. Kyšūnų k.

Tarnavau par ponų

Tarnavau par ponų pyrmus metelius,

Dave man ponas vištytį.

To vištela kiaušius deda,

Iš tų kiaušių vaikus veda

Mažučius, gražučius, geltonus...

Tarnavau par ponų untrus metelius,

Dave man ponas gaidžiūkų.

Tas gaidžiūkas kakarieku,

To vištela kiaušius deda,

Iš tų kiaušių vaikus veda

Mažučius, gražučius, geltonus.

Tarnavau par ponų tračius metelius,

Dave man ponas žūselį.

To žūselė girgu-gargu,

Tas gaidžiūkas kakarieku,

To vištela kiaušius deda,

Iš tų kiaušių vaikus veda
 Mažučius, gražučius, geltonus.
 Tarnavau par ponų ketvirtus metelius,
 Dave man ponas untytį.
 To untela krypu–rypu,
 To žūsela girgu–gargu,
 Tas gaidžiūkas kakarieku,
 To vištela kiaušius deda,
 Iš tų kiaušių vaikus veda
 Mažučius, gražučius, geltonus.
 Tarnavau par ponų pinktus metelius,
 Dave man ponas kalakūtų.
 Kalakūtas šuldi–buldi,
 To untela krypu–rypu,
 To žūsela girgu–gargu,
 Tas gaidžiūkas kakarieku,
 To vištela kiaušius deda,
 Iš tų kiaušių vaikus veda
 Mažučius, gražučius, geltonus.

Pateikėja Anelė Radžiūnienė, gim. 1893 m. Kuprių k. Užrašyta 1961 m.

Greitakalbės

Šešias žūsys su šešiais žūsyčiais.
 Vidury prūda bliūdas plūduriuoja, tam bliūdi piena puta,
 piena putoj duonas pluta.
 Geltonas gaidelys garsiai gieda gyrinyka gardalyje.
 Bėga zuikūtys pra spragutį pre pakratų.
 Virve, virvela, virvykšte ir virvagalys.
 Prūdas, prūdi bliūdas, bliūdi pluta plūduriuoja.
 Gerve gyrūne gyras gerų gyru gyriaj gėrus.
 Skrenda starkus pra pakapį, pra pakapį.

Marga genelio pasaka

- Ar tau raikia pasakyt marga genelia pasakų?
- Raikia...
- Kad tau raikia, ir man raikia. Ar tau reikia marga genelia pasakas?
- Neraikia.
- Kad tau nereikia, ir man neraikia...
- Ar tau raikia marga genelia pasakas?
- Nustok!
- Kad tu sakai „Nustok“, tai ir aš sakau „Nustok“! Ar tau raikia marga genelia pasakas?
- Baik tauzYTE!

– Kad tu sakai „Baik tauzyte“, ir aš sakau „Baik tauzyte“...
Ar tau reikia marga genelia pasakas?

– !?

– Tu tyli, ir aš tyliu. Tau neberaikia marga genelia pasakas,
ir man neberaikia marga genelia pasakas...

Pateikėja Elena Micilienė, gim. 1899, Užpaliai.

Vilkas šipšonas

„Būva vikas sanas šipšonas, ne tiek sanas, kaip žylas, ausys
stačias, akys plačias, duntys kai vargonai...

Ėja pra varčių, ažkliūva varčias – ir vėl iš pradžias...

Būva vilkas sanas šipšonas...“ ir t. t.

Pateikėja Elžbieta Gaigalienė, gim. 1889, Užpaliai.

Būva sanas saneliūkas su trumpūčiais skrabučiuokais, ėja pra
varkščių, ažkliūva varkščias – ir vėl iš pradžias... Būva sanas sa-
neliūkas...

Būva sanys ir sanela, anys turėja avelį. To avela – bet avela,
pasakysiu vėl iš gala – būva sanys ir sanela.

Važiava sanelys arkliu, arklys trukt až vadžių – ir vėl iš
pradžių: važiava sanys arkliu, arklys trūkt už vadžių...

Gyvena ponja ir turėja šuniūkų, jį labai myleja... kai šuniūkas
nūmira, jį pakavoja, pastate paminklų ir paraše: gyvena ponja ir
tureja šuniūkų...

*Pilietinės vardynos.
1987 m.
A. Juknio nuotrauka*

Apie užpalėnų vestuves

Dalyvaudama „Vermės“ leidyklos organizuotoje tiriamojame ekspedicijoje, gyvenau didžiulėje Viktorijos Jovarienės sodybos klėtyje. Kai šeimininkė pasiūlė man ten nakvoti, išvydau pasieniuose senoviškai paklotas lovas, virš jų kabėjo virtinės šviežiai surištų beržų ir ažuolų vantų, kmynų šluotelės. Klėties sienojų, medinės lovos ir džiūstančių lapų kvapai tebelydi mane ir dabar, praėjus beveik mėnesiui...

Virš mano lovos kabėjo senas siuvinėtas kilimėlis. Jame buvo išsiuvinėtos gėlės, centre – širdis ir du vienas į kitą žiūrintys paukšteliai. Tikra vestuvinė idilija... Gal čia, šioje klėtyje, teko nakvoti ir jaunajai Viktorijai, atitekėjusiai į šią sodybą. Nors ne kartą užsiminiau apie jos vestuves – nepanoro man nieko pasakoti. Gal tai labai intymi tema...

Atviresnės buvo Lėnskio kaimo moterys: Audronė Prievelytė-Ramanauskienė ir Julija Būgaitė-Petrauskienė. Jų vestuvės buvo jau sovietmečiu, septintame XX a. dešimtmetyje. Julija į Lėnskį atitekėjo iš Kušlių kaimo. Audronei vestuves, beje, gana prašmatnias, iškėlė Lėnskyje gyvenę tėvai, nes jaunasis buvo kilęs iš miesto – Utenos.

Abi papasakojo apie Lėnskio kaimo tradiciją – „pečių matavimą“. „Pečių matavimas“ buvo humoro ir išradingumo kupinas antros vestuvių dienos teatralizuotas veiksmas. Jo metu lankomos šalia gyvenančių kaimynų sodybos arba tos sodybos, kuriose nakvodavo pamergės ir pabroliai, vestuvių svečiai. Pulko dalyviai eidavo „pečių matuoti“, grasindami jį nugriauti, lėsdavo į šeimininkų namus, juokais tikrindami, ar jie nepikti, ar geri bus kaimynai jaunajai porai. (Nuotrauka iš J. Petrauskienės archyvo.)

Buvo kariamas ir piršlys, kurį išvadudavo jaunoji, užmetusi gražų rankšluostį. Kaimo jaunimui ruošdavo paveselį. Paveselys buvo visiems, ne tik svečiams. Juk įdomu pažiūrėti į jaunosios suknelę (abi pateikėjos vilkėjo baltas suknelės su trumpais nuometais). Audronės apranga buvo modernesnė – galvos apdangalą sudarė trumpas „tulios“ ir balta kepurėlė, tarsi nuometinio lanko imitacija...

*Pečiaus matavimas
antrąją vestuvių dieną*

Vestuvės Gyliškių kaime. Pamergės ir jaunieji tautiniais rūbais. Apie 1947 m.

Audronė papasakojo, kad ji segėjo ir rūtų vainikėlių, kuris vestuvių metu buvo iškilmingai sudegintas. Julija prisiminė, kaip anytos namuose gavo užduotį iškepti duoną. Tą darbą puikiai mokėjo. Iškepė skanią duoną, kurią visi gyrė. Jaunoji Julija šeimyniniam gyvenimui buvo gerai pasiruošusi – mokėjo ir verpti, ir austi, ir gyvulius prižiūrėti, ir namų ūkyje tvarkytis. Ji augo didelėje, darbščioje šeimoje. Audronė papasakojo, kad ji vėliau, gal po kelių mėnesių, santuoką slaptai patvirtino bažnyčioje. Sovietmečiu taip elgėsi daug porų. Beje, XX a. pabaigos vestuvėse jau nunyko senosios vestuvinės tradicijos. Silpnėjo „rūtų vainikėlio“, kaip merginos skaistybės, doros simbolio, reikšmė, ėmė brautis svetimybės, nyko oracijos, užstalės dainos.

Laiko stoka neleido plačiau patyrinėti dabartinių užpalėnų vestuvių tradicijų. Manau, tą padarys jaunieji etnologai, kraštotyrininkai.

Man pasisekė. Į mano rankas papuolė lietuvių kalbos mokytojos, Užpalių garbės pilietės Vandos Kuliešienės užrašyti senųjų užpalėnų prisiminimai apie vestuvių tradicijas XX a. I-oje pusėje. Tada dar karai ir pokaris nebuvo netektimis ištrypę šeimų. Jose augo daug vaikų, ūkininkai gyveno savo žemėje, kaimo bendruomenės turėjo galias moralinės kontrolės tradicijas. (Nors ir tais laikais visko pasitaikydavo...) Taigi jeigu jau „prisėdom prie stalo“, paklauskim, ką paporino, deja, jau amžinybėje šiuo metu esantys XX a. pradžios užpalėnų jaunuoliai...

Apie piršlybas

Vestuvių laikas – ruduo, arba mėšiedas. Kai ūkio darbai nudirbti, ar adventas pasibaigęs. Tai ir skambėjo tuo metu piršlių skambalai, tai ir aplodavo kaimo šunes nepažįstamus svetelius. Mergina retai ištekėdavo už jai patinkančio bernelio. Tėvai savo dukras ar sūnus apvedindavo, dažniausiai žiūrėdami turto,

geros pasogos. Būdavo ir taip, kad jaunikis, nusižiūrėjęs mergelę, siuntė žmogų atsiklausti jos tėvų, ar priims tokius piršlius, ar verta važiuoti.

Jaunikis piršliu pasiprašydavo vyresnio amžiaus žmogų, liežuvingą, iškalbų, mokantį „ir apmesti, ir atausti“. Nuvažiavus piršlėmis, svarbu buvo sudaryti gerą pirmąjį išpūdį. Todėl važiavo geru arkliu, pakinkytu į „maliavotą“ važį, gražiais pakinktais. O jei dar žvaguliai buvo uždėti ant arklio kaklo! Ir jaunikis stengėsi tinkamai apsirengti – baronais, kailine kepure, gerais čebatais. Jei viso to neturėjo, teko skolintis pas bičiulį ar giminaitį.

Galinių kaimo gyventojas Kazys Abelinskas (gim. 1883 m.) apie 1960 metus papasakojo tokį su piršlybomis susijusį atsitikimą.

Seniau (XX a. pr.) vaikams ligi 10–12 metų motinos kelnių nesiuvo, o tik ilgus, iki kelių ar žemiau jų drobinius marškinius. Iš laiko nuotolių išliko šis linksmas, anekdotinio pobūdžio pasakojimas:

„Sumisle bernas ženytes... Susrada anas piršlį gerų ir važiuoja in mergų, katrų jau nusdabojęs buva... Močia piršlybam jam jau pirmuroz kelnes pasiuva. Neinpratįs su jom apseit. Buva ažejis sava raikalu beržynan, tai kaip paskabina in šakas, teip ir palika... Ažmirša... A piršlys jam buva prisakįs:

– Kai atsisėsi ažustalaj pre mergas, tai atmesk sarmėgas skverną, kad matytės naujas kelnes, ir sakyk:

– Par mumi visaka yra...

Bernas teip ir padarė, kaip buva pamokytas. Atametė anas skverną ir pasgyra, kad visaka turi... Merga nuraudonava ir nubėga na tokia „bagota“ berna...“

Piršliai, atėję į gryčią, pasako „Pagarbintą“, aiškina, kad bevažiuodami paklydę, užėję kelio pasiklaust... Kiti sakosi iešką žalios rūtelės ar norį pirkti jauniklę žasele:

„– Tai iš kur keliaujat? – klausia tėvas.

– Iš labai toli, iš čia nesmata, – atsaka piršlys.

– Jeigu asat iš tolima krašta, privargi, tai prašam sėstes pre stala, pasilsėsta...

Tada piršlys ant stalo tiesia baltą nosinę, stato vyno butelį.

– Va, ir dokumentai rodžia, kad ašiai nemeluoju...“

Piršlys, jaunikis ir namiškiai susėda aplink stalą, motina atneša duonos, sviesto „spatkelį“, papjaušcius džiovinto sūrio, tėvas „suranda“ butelį kokio nors gėrimo.

Besivaišinant piršlys užveda kalbą apie dukteris. Mat jiems iš tiesų reikia geros gospadinės, duonelės kepėjos, šieno grėbėjos... Ar čia tokios nerastume?

„Tai yra tokia kepėja ir grabėja, jėg pasnaravis“, – sako tėvas.

Piršlys, suradęs mergelę, sodina ją užstalėje tarp savęs ir jaunikio. Na, ir prasideda! Jaunikis esąs iš gražaus dvaro, zerkoliniais langeliais... Stogai esą lašinių

paltimis dengti, teka midaus upeliai, pieno balos, tvoros kilbasomis tvertos... O koks ūkis! Pilni gurbai galvijų... Grūdai svirnuos netelpa... Rugiai ir kviečiai – kaip miškas siūruoja...

Piršlys meluoja ir meluoja, o jaunikis sėdi ir tik retkarčiais koki žodelį įterpia.

Prasideda derybos dėl pasogos. Piršlys nori kuo daugiau išsiderėti, o tėvas spyriojasi. Jeigu piršlys mato, kad tėvai nori „iškišti“ vyresniąją (o taip atsitikdavo), prastesnę, tai jis, susižvalgęs su jaunikiu, galų gale pareiškia:

„Jeigu pasoga gera, tai ir vyresnioji bus gerai.“

Deramasi toliau. Jei piršlys liežuvingas, tai reikalavimus net surimuodavo, pavyzdžiui:

*„Žirgelis pakinkytas,
Karvyte gražioja
Ir pati geroja!
Ir teliukas, ir paršiukas,
Ir pinigėlių – nar pinketas šimtelių!“*

Tėvas žada gerokai mažiau. Piršlys su jaunikiu išeina „arklių pasižiūrėt“, t. y. pasitarti.

Galų gale derybos baigiamos. Piršlys kviečia atvažiuoti pražvalgais – „kiaulių suskaiityti“, namų pažiūrėti, pamatyti, kad „visaka pilna“.

Važiuoja pražvalgais nuotaka su tėvu ar broliu. Čia ir sutariama, kada jaunoji važiuos pas kunigą, poterių („ažurašų“). O jeigu jaunikio namuose nepatinka ir mergelė nenori už jo tekėti, tėvas jam užmoka už piršlybų metu išgertą vyną ar degtinę, ir viskas tuo baigiasi.

Jeigu viskas gerai, jaunieji susitaria „paduoti ažusakus“, kurie vyksta tris sekmadienius. Kiekvieną sekmadienį kunigas iš sakyklos skelbia nutarusių „priimti moterystės stoną“ pavardes.

Šiuo laikotarpiu dar galima atkalbėti jaunuosius nuo santuokos. Būdavo ir visokių intrigų...

Piršlio vaidmuo, kaip matome, buvo labai svarbus. Nenuostabu, kad ir „piršlio korimas“ ilgiausiai išsilaikęs vestuvių paprotys. Tai būdavo itin teatrališka.

Paprastai „piršlį kardavo“ antrą vestuvių dieną. Labai įdomūs „piršlio kaltinimo dekretai“. Jūs sukurdavo talentingesni kaimo „rašytojai“ arba nuo ko nors nusirašydavo. Štai vienas „piršlio kaltinimo akto pavyzdys“, kuri atkūrė Povilas Varnas, gim. 1908 Vilučių k.

Piršlio pasmerkimas

*„Piršliui (takiam ir takiam), dideliame melagiui ir sukčiui!
Prašau visus svetelius paklaustyti šitų nuosprendį ir raštą
be kraštą...“*

*Metuose šituose anuose, kai kates loja, šunes gedoja, zuikis
būgnų muše, meška ragų pūte, bobas veršiu kirpa, mergas tekėte*

Piršlio korimas Kušlių kaime. Apie 1974 m.

nenarėja, tadu vilkas, tų baisybių isigundįs, pašoka bėgt, šoka par supuvusį kelmų ir išspyra berniokų. Tų vaikigalį žmones pramine Zavaicu, be buva smarkus kaip ažys, sukes kaip girnų apatinis akmuo, a jau liežuvis mala kaip vėja malūnas. Taigi tas mandras berniokas nustovėra vilkų až vadegas ir nepalaide! Vilkas bėga bėga ir atalake Vilučių ūlyčion. Čia ir nutrūksta vilka vadega, a berniokas net apvirta... Alia lika gyvas ir sveikas. Auga auga ir užauga baisus melagis. Vienųroz anas bėga par ūlyčių, ažkliuova toaras ir pabalzgina Gaigala gryčias lunginyčių. Gaigalaičia Anyte nubuda ir pravėra saklyčias lungelį. Tai čia tas Zavaica ir primelava Anytei, prisake visokių nebūtų daiktų...

Anas sake:

– Tekėk tu, Anyt, až Baltrūnioka! Anas gyvena mūra dvari, didelis bagočius. Ja namų dungčiai lašinių paltim kloti, lungai zerkaliniai, deimantais pabarstyti, takai ašeriais grįsti, tiltai marmuliniai, šulniai smetonas pilni, alus ir vynas upeliais plaukia... Na kilbasų akėčias lūžta... Sviesta ir sūrių devyni žardai prižardyta...

Dabar matam teisybę kaip in pečiaus kaktas švesybį... Trobas sukrypį, pra dungčių – dangus šviečia, pra langus varnas skraida, pra duris briedžiai lundinėja... Nėra čia nieka ir ažu duncia ažkišt, visi pilvus intraukį vaikštineja. Nėra ir alaus bačkelas parist, a sviesta tai ir ratų stabulėm patept neužtekt...

Būdami apgauti, kaltinam takį piršlį melagį ir reikalaujam bausmės! Galim pasrinkt, kaip bausmę ažu tokius didžius nuskal-

timus: ar, pakabinį žardi, šunim užpjudydama, ar, ažu karklyna nuvedį, grybų katais ažmėtysma, ar, užmetį melažį in pirtelas dungčiaus, liesvas pajimsma. A gal geriausia būt jį pakarte ir teip pre dungaus vartų priartinte? Gal teip ir padarysma!

A ką su ja likučiais darysma? Agi iš kaktas bus liktarnia, iš noses – tabokine, iš dantų – priekalas, iš ležuvia – kūjelis, iš gerklas išeis triūba, iš pilva bus būbinas, iš plaučių kavolis dumtuvi pasdirbs, iš plaukų bus kutosai vaikam pasbovyt... Iš gyslų bus striūnas, iš kojų nagų – ragutėlas... A kas liks – šunim ataduosma!..“

Štai kaip baisu! Taip apkaltintas piršlys dar nenori prisipažinti kaltas esąs, teisinasi. Galų gale prašo pasigailėti.

Piršlį gelbsti jaunoji, užmesdama jam ant peties rankšluostį.

Toliau svečiai atkreipia dėmesį į gospadinę ir ruošiasi ją „pjauti“, nes ant stalo maža mėsos... Vestuvių šurmulytės tęsiasi.

Čia paminėtos tik piršlybos ir piršlio korimas. Vestuvėse užpalėnai XX a. viduryje daug dėmesio skyrė vainikėlio simbolikai, dainoms, dovanoms ir t. t. Bet apie tai pakalbėsime prisėdę prie stalo, kitą kartą... Reikia išsikalbėti apie savus papročius, kad nesinaudotume svetimais vestuvių elementais, kitom mūsų tautai nepriimtinais tradicijom. Kūrybai ribų nėra. Tebūnie ji prasminga ir mūsų šventėse...

Užpalėnų vestuvės

Keletą dienų ruošiamasi vestuvėms: pjaunamas jautis, kiaulė, verdama mėsa, slegiami sūriai, mušamas sviestas, kepamas ragaišis, daromas miežinis alus. Svečiai, eidami į vestuves, irgi nešėsi dovanų maisto produktų: sviesto, sūrį, dešrų, kumpį... O jauniems apdovanoti: stuomenų, rankovių (neplatų, plonos, gražios drobės gabalą), rankšluosčių, staltiesių, lovatiesių ir, žinoma, pinigų.

Kvietimas į vestuves

Prieš savaitę iki vestuvių jaunoji susiprašydavo pamerges, o jaunasis – pajaunius (pabrolius). Kartais būdavo net 12 porų.

XX a. pradžioje, kaip teigia patys vyriausi užpalėnai, į vestuves abiejų pusių svečius kviesdavęs kvieslys. Jis turėdavo kepurę su kasnykais, rankoj – lazda su kasnykais, rūtom papuoštą. Jodavo raitas, papuoštas kasnykais buvo ir jo arklys.

Įėjęs į trobą, trinktelėdavo lazda ir pasakydavo oraciją. Nusilenkęs išeidavo. Metams bėgant, šis personažas išliko tik folklorinių ansamblių repertuaruose. Dabar svečius kviečia jaunieji arba jų tėvai.

Pateikėjas Juozapas Gaigalas, gim. 1890 m., gyv. Aukštuolių vienkiemyje.

Mergvakaris

Mergvakaryje buvo pinamas vainikėlis jaunajai. Žiemą rūtas dengdavo šiaudais ar spygliais. Kai reikėdavo, atsikasdavo ir pamerkdavo į vandenį. Mergvakariai būdavo šeštadienio vakarą. Susirinkdavo jaunosios draugės ir seserys, šukuodavo jos plaukus, pindavo vainikėlį, derindavo veliumą (tulias), ruošdavo svotui ir

pabroliams balto kaspino „roželes“ su rūtų šakele vidury. Merginos mergvakario metu dainuodavo gaudžias dainas apie rūtelę, gražias jaunystės dienas pas motinėlą, apie „stono permainymą“, apie kelionę į svečią šalį, kur laukia anytėlė ir šešurėlis, kaip „erškėtėliai“. Jaunoji verkdamo ir kartu raudodama dainuodavo:

*„Ką verki, jaunalėla,
Ką verki, vargdienėla?
Tau raiks ait až bernalia
Ir skirtes na tėvelių...
Skirsies na matynėlas
Ir na tikra tėvelia,
Jau surištas baltas rankas
Su runkelam bernalia.
Nars par dienas kukuosi
Ir par naktis linguosi,
Sava didžių vargelių
Niekam nepadejuosi.“*

Pateikėja Valerija Paršiukienė, gim. 1898 m. Stariškių k.

Sekmadienio rytas

Jaunosios pusėje visi anksti sukilę. Statomi stalai, jie dengiami balta lino staltiese, puošiami rūtomis.

Pamergės puošia jaunąją: derina tulias, sega rūtų vainiką. Jaunoji pasodinama už atskiro stalelio prie durų. Šalia jos – svočia ir pamergės. Jos apdainuoja žalią rūtelę. Jaunoji turi be perstojo raudot (kad gyvenimas būtų linksmas). Į vestuves kartais ateina nekviesti svečiai – „kuogiai“. Jie padeda puošti arklius, dainuoja.

Svotas su svečiais kinko arklius, deda žvagulius, prie lankų riša metalinius varpelius, puošia arklių karčius žiedais ar spalvoto popieriaus kaspinais.

Vestuvinkinai važiuoja – visi turi girdėt!

Didijį stalą užsėda jaunosios pusės svečiai ir, kai pasirodo jaunojo palyda, stalo užsėdėjai juos sutinka priešiška, neužleidžia, uždavinėja visokius klausimus jaunojo piršliui ir svotui. Reikėdavo pasirodyti šmaikštesniems, sumanesniems. Vieną pavyzdį derybų, kurios vyko prie kiemo vartų, padiktavo Kazimieras Namajuška, gim. 1892 m., gyv. Neviržoje.

Derybų tekstai – savotiška liaudies kūryba.

Derybos (jaunojo pusė pasisveikina – jaunosios atsako):

*„– Tegul bus pagarbintas.
– Per amžius.
– Ką jum raikia? Iš kur jūs esat?
– Mes esam iš Ryma žemės!
– A koku keliu jūs čia atsiradat?
– Linų žiedais tiestu, žvaigždėm šviestu, žaliom rūtom
barstytu...“*

barstytu...

- Ar surinkat tas rūtas?
 – Rinkam, rinkam, a vienas neradam. Tai gal mažna būt čia jas pajieškat?
 – Kur tų rūtų dėsta, kai rasta?
 – Turim žalių demedėlį, tai prie ja ir pasodinsma.
 – Kas jūs take? Ar turit raštus?
 – Turim raštus in visus pasaulia kraštus!
 – Tai ką jum raikia?
 – Jadami par girias, kelių pametėm, a čia pamatėm žiburėlį ir ažejam kelią klaustų. A kita – asam labai privargį, gal priijimtumet pailsėt?!
 – Ar daug jūsų?
 – Nedaug čia mūsų – tik trys šimtai. Šimtas – klišu, šimtas – pliku, šimtas – gerų žmonių... Kliši par miškus kelius skynė, plikiai – kelių šviete, a mes, geri žmonės, patarimus davėm!
 – Kakiais žirgais atjojot?
 – Mūsų žirgai linų laišką, aušras žvaigždes, visokių žolynų spalvas.
 – A kal gaidys asimerkęs gieda?
 – Tai kad giesmį iš pametės žina.
 – Kakią šunia kiškis labiausiai bija?
 – Balta! Matai jam rodžias, kad vejas vienamarškinis, tai ištrūkte sunkiau.
 – Kų daryt, kad pasanėjis nepražiltum?
 – Reikia pasiskubint jaunam numirtie.
 – Katras arklys vienodai mata iš priekia ir iš ažupakalio?
 – Žabalas!
 – Kal šuva vuodegų judina?
 – Aštat, kad vuodega ažu šunį mažesna... Jeigu būtų didesna, tai vadega šunį judintų...
 – Ka trim žmanėm pasauly neraikia?
 – Nagi žabalui – šviesas, kurčiam – varpų skambėjima, a plikiui – grabenių!“

Dialogas trunka tol, kol atsibosta, šeiminkai jaunojo pulką išleidžia. Bet už stalo sėdintys dar nepasiduoda, reikalauja „dokumentų“. Jaunojo svotas pade da vyno ir degtinės butelį, pabroliai – saldainių. „Dokumentai“ – geri. Jaunojo pulkas susėda užstalėje.

Vainiko įteikimas

Vainiko įteikimo ceremonija ir oracijos buvo šiek tiek skirtingos įvairiuose kaimuose. Viena pusė girdavo, kita – peikdavo vainikėlių. Tai viena iš būtinų sąlygų. Vainikėlis – merginos skaistumo, dorumo simbolis. Vargas mergelei, praradusiai vainikėlių.

Dabartinis jaunimas, ko gero, tik pasijuoktų iš tokios tragedijos. Vis dėlto mes XXI a. jauniejiems priminsime šimtmečiais gyvavusią tradiciją.

Jaunojo svotas prinešdavo prie jaunosios svočios ant lėkštės, balta nosine užtiestos, padėtą rūtų vainikėlį ir kalbėjo tokią oraciją:

„Garbė Jėzui Kristui! Atvežėm Tamstų sasei rūtų vainikėlį, jauną bernužėlia dabilėlia siųstų. Vežėm par žalius laukelius, par tiesius kelalius šitų rūtų vainikėlį, daugelia mergelių pintų, sidabriniam kupki laikytų, žaliai vyni mirkytų... Nužemintai prašam prijimte!..“

Pateikėjas S. Barauskas, gim. 1890 m. Kaimynų k.

Svočia atsako:

„Nejimsma jūsų vainika! Mūsų sasei netinka taksai vainikas – sanų bobų pintas, žilų ožkų graužtas, pamazgos mirkytas, palėpėj laikytas... Mūsų sasei pritinka tik iš rūtelių viršūnėlių, vyni žaliai mirkytas, auksa kupki laikytas!“

Ir tik iš antro ar trečio karto svočia pagaliau priima vainikėlį ir prisega jaunajai kairėje galvos pusėje, į jaunosios vainiko vidurį. Jaunoji už vainikėlį įteikia svotui nosinę.

Pateikėja V. Ramoškienė, gim. 1898 m. Užpalių mstl.

Vainiko įteikimu baigdavosi užgėrų rytas. Jaunosios tėvas ar svotas stato ant didžiojo stalo degtinės butelį. Visi čia sėdintieji išgeria po stikliuką, šiek tiek užkanda ir kyla iš užstalės. Pamergės prisega svotui ir pajauniams iš balto kas-pino surauktas „roželes“ ar juosteles su rūtų šakele.

Išlydint

Įteikus vainiką, muzikantai užgroja maršą. Suskamba dainos „Jau žirgeliai pakinkyti“, „Ar laista dukrelį, idabro“, „Neik ažu bernalio“ ir kt.

*„Ar laista dukralį, idabro.
Ar skirsta dalalį, idabro,
Ar iš glaunaus dvarelia, idabro,
Jeg iš glaunaus dvarelia, sidabro?
Ir bagota bernalia, idabro,
Tai laisma dukralį, idabro,
Tai skirsma dalalį, idabro.“*

Pateikėja Anelė Masiulytė, gim. 1880 m. Mikėnų k.

Jaunoji tuo metu rauda:

*„Matinėla mana, tu mani išlaidi
ažu Dunajėlia, ažu undenėlia...
Matinėla mana, smutna man, ai, smutna...“*

*Iš katras šalalas man tavį laukte?
Ar iš tas šalalas, kur saulala teka?
Ar iš tas šalalas, kur vėjėlis pučia?“*

Pateikėja A. Varnienė, gim. 1918 m. Puodžių k.

Jaunoji atsisveikina ir su savo darželiu:

„Sudievu, mana darželi, sudievu mana žaliasias rūtelas! Kas gi jus nuraves? Sudievu ir giminėlam, ir susiedėliam. Dėkavoju, kad mani vargelin išlydīt... Dėkui, matinėla, kad išmakinai mani verpte, auste, kad išnešiojai mani mažų in runkelių... Dėkui, tėveli, kad sukrovei pasagėlį... Dėkui, sesutėla, kad nupynei vainikėlį iš žalių-jų rūtelių pačių viršūnėlių... Ir tau, braliukai, ačiū, kad vežiojai kermašėliuos, kad lydėjai jaunimėlin... Kalgi jūs mani išlaidžiat in didžia vargelia?“

Pateikėja V. Ramoškienė, gim. 1898 m. Užpalių mstl.

Tėvas ir motina pasodinami ant suoloelio vidury gryčios, prie jų patiesiamas koks divonėlis. Jaunoji klaupiasi ir atsisveikina su tėvais, bučiuoja jiems rankas ir kojas, rauda:

*„Palaimink, tėveli, kad nebraidyčia juoda purvelia, kad nematyčia didžia vargelia, kad neraudočia gailiom ašarėlėm...
Tu, matinėla, išnešiojai mani in baltų runkelių, pažyčyk man, matinėla, kad uvažotų mani vyralis, kad nevejotų pa gryčių mažų mana vaikelių...“*

Atsisveikina jaunoji ir su bralužėliais, sesutėlam, giminėlam ir susedėliais...

Pateikėja F. Sirvydienė, gim. 1904 m. Kaniūkų k.

Jaunoji atsisveikina su visais pasibučiuodama. Tėvai ją peržegnoja.

Vestuvininkai išėina iš jauniosios namų, sėda į vežimus, skambant žvagu-liams išvažiuoja...

Jau sumainyti aukso žiedeliai

Iš bažnyčios sugrižtančių vestuvininkų kieme belaukiantys svečiai pasitinka daina:

*„Mana miela matinėla
Man vartelius atkėla,
Man vartelius atkėla,
Až runkelas pajėme...
Ar su rūtam, dukrala,
Ar su rūtam, jaunoja?“*

Pateikėja Veronika Indrašienė, gim. 1904 m. Antakalnių k.

Vytauto Trano vestuvėse pajauniaii. Apie 1961 m.

Svočiai dar nespėjus išlipti iš vežimo, jai skamba pasveikinimo-prašymo daina:

*„Sveika gyva, svačiute, dobile,
 Mes pražiūrėjam stiklą lungelį, dobile,
 Mes praveriojam visas durelas, dobile,
 Gal jau pasbaidė, dobile,
 Širmi žirgeliai, dobile,
 Gal jau nutrūka, dobile,
 Striūnas, vadelas, dobile,
 Gal užvažiavai, dobile,
 In akmenėlia, dobile,
 Gal usiklausei, dobile,
 Raibas gegutėlas, dobile...
 Prašom, svačiute, dobile,
 Vidun sušiltų, dobile,
 Šilkų vėdintų, dobile...“*

Svočia už dainą atsilygina pyragu. Vestuvininkai dėkoja daina „Ačiū, svačiute, dobile...“

Pateikėja Valė Paršiukienė, gim. 1898 m. Stasiškių k.

Kaip ir svočiai, taip ir svotui buvo skiriamos pagiriamąjo ar pajuokiamojo pobūdžio dainos... Jeigu svotas ar svočia nieko nedovanoja, susilaukia piktų, pajuokiamųjų žodžių:

*„Svačiute pumpura,
 Graži tavo kepure!“*

*Svočiute erke,
Papečy priderge!..
Kai važiuosi, par upelį,
Kad suklupty tau žirgelis!
Anoj pusėj upelas,
Kad nutrūktų vadelas!“*

Pateikėja E. Gaigalienė, gim. 1890 m. Užpalių mst.

Tėvas ir motina sutinka jaunuosius su duona ir druska, degtinės ar vyno taurelėmis, linkėdami laimingo gyvenimo.

Jaunieji ir svečiai sėda už stalo, vaišinasi, skamba lyrinės dainos apie rūtelę, mergelę lelijelę, bernelį dobilėlį. Labai daug dainų dainuodavo patys vestuvinkinai. Jas mokėjo, žinojo melodiją ir žodžius.

Po vaišių prasidėdavo šokiai. Pirmi pradėdavo jaunieji. Jaunojo garbės reikalas buvo nusamdyti gerus muzikantus. Šoko seklyčiose, gonkuose, vasarą – kieme. Jei vietos troboje nebuvo daug, šokiai persikeldavo pas kaimynus – vykdavo paveselys. Į paveselį dar ir antroje XX a. pusėje, jau sovietmečiu, susirinkdavo jaunimas iš kitų kaimų, nekviesti.

Dovanojimas

Pavakary jaunoji sėdasi gale stalo, prieš ją padedama lėkštė dovanoms. Jaunajai iš dešinės sėdasi pamergės, iš kairės – svočia ir svotas. Pirmas dovaną duoda jaunasis, po jo – svotai, pamergės, pajauniai ir kiti vestuvių svečiai. Jaunojo pusės vyrai, mesdami į lėkštę pinigą, šaukia: „Mūsų marti!“, o jaunosios pusės: „Mūsų sasuo!“

Kiekvienam, įteikusiam dovaną, svočia atriekia riekę pyrago, o vyrams – svotas įpila alaus ar taurelę degtinės. Pamergės ir moterys dovanoja stuomenis, rankoves, rankšluosčius, staltieses, paklodes... Vyrai mesdavo pinigus. Dovanų teikimas užtrukdavo iki vėlaus vakaro...

Pirmoji vestuvių diena baigdavosi dovanomis ir šokiais.

Svočia klėty ar seklyčioj klodavo jauniesiems patalą. Jaunuosius išvesdavo miegoti apie 12 val., vidurnaktį, irgi svočia, ji užrakindavo duris.

Svečiai irgi eidavo miegoti. Jiems būdavo paklojama klojime, ant šieno, žiemą – ant gryčios arba gryčioje.

Rytmetį ir muzikantai, ir svečiai skuba prie jaunųjų durų. Čiumpa visi, kas papuola po ranka: muzikantai – instrumentus, svečiai – kočėlus, samčius, dubenis, pečiadangtę, kas garsiau skamba...

Prikeltuvės

Na ir prasideda „muzika“. Triukšmas apimsta tik tada, kai jaunieji keltuvių dalyvius apdovanoja pyragu ar gėrimais. Tuo iš vakaro pasirūpina svočia...

Vaikučiai – mergytė ir berniukas – paduoda jauniesiems dubenį su vandeniu ir rankšluostį. Už tai gauna saldainių.

Pirmadienio rytą sukilusius svečius vaišina jaunosios tėvai, o pietūs – svočios ir svoto rūpestis. Svočia iš anksto prisikepusi pyragų, prisivirusi mėsos, pasirū-

pinusi sūrių, sviesto, o svotas – gėrimų. Beje, vestuvėse buvo geriama saikingai, viena ar dvi taurelės „keliauja“ aplink visą stalą, tad kai kurie svečiai sakydavo: „Kolai sulauki, tai ir burna perdžiūsta!..“

Po svočios pietų jaunojo pusės vestuvininkai ima nerimauti, dairytis, ką čia galima pavogti ir gabenti į jaunojo pusę. O vogė viską: kas vištą, gaidį, kas kultuvę ar spragilą, o kai kas sugebėdavo ir verpimo ratelį nugvelbti. Svarbu, kad nuvažiavę į savo pusę turėtų kuo pasigirti...

Tačiau pasirodydavo jaunojo pusės kvieslys ir su specialia oracija kviesdavo visus „kiton pusėn“ – prie vapsvų krauja, vuodų kilbasų, mašalų kumpių...

Jaunojo pusėje

Skamba liūdnos dainos. Sesula išvažiuoja nežinia kur, į svečių šalelę. Jas nutraukia pasirodę kraitvežiai, iškilmingai pasipuošę, eina prie klėties, kur stovi skrynios ir kuparai.

Tačiau ant jų atsisėdusi jaunosios sesutė su draugėm ir kaimynėm. Jos dainuoja neleidamos be išpirkos išnešti kraičio skrynios.

*„Mūsų sasytės būta ne tinginės,
Prisiverpta, prisiausta planujų drobėli...“*

„XX a. moterys kraitį ruošdavo nuo mažens. Visos mergaitės mokėjo ir austi, ir verpti, ir mezgti. Kai kurios būdavo tikros menininkės. Lietuvių moterų skonis buvo aukšto meninio lygio. Tą liudija dabartinių tautodailininkų kūryba, tęsianti etninės kultūros paveldą.“ (Aut. past.)

Skrynias keldavo sunkiai, parodydami, kad jos pilnos drobių, audeklų... Sakydavo: „Gal čia akmenų pridėta...“

Jaunoji išvykdavo verkdamą, lydima dainos:

*„Ruoškis, sasyte, ruoškis, jaunoja,
Jau žirgeliai pakinkyti,
Prie gonkelių pastatyti...“*

Jaunojo pusėje nuo pat ryto rinkdavosi svečiai, jaunimas. Gryčios palubėje, virš stalo, pakabindavo eglutę, „sodą“, kuri kaip išmanydami puošė.

Jis buvo veriamas iš šiaudų arba kabindavo žalią eglutę žemyn galva. Puošdavo šiaudiniais paukšteliais, saldainiais, obuoliais. „Vidury sodo buvo „agrodnykas“. Kartais jį išpjaustydavo iš buroko, prie kojų ir rankų pririšdavo šniūrelius. Juos tampai – e anas rankas ir kojas kėloja... – Prisimena Grasilda Saladžiuvienė iš Kuprių k. – Aglalį apjuosiam iškarpyta poperia juosta – tai „tvora“... Pakabintas buteliokas – „avilėlis“, a pusbutelis undenia – tai „soda upela“ ar „ažarėlis“. Paperėlius gražiuos inovnioji buroka šmatelius iš išėina „saldainiai“... Atamenu, vienu roz taksai jau apysenis bernas priėja pre mūsų ir saka: „Mislijau, kad čia cekavai saldainiai, tai da pristraukiau na sodų, misliju, mergiotėm duosiu, a čiagi apmonstova.“ E mum gi juoka!“

Pirmieji pasirodo kraitvežiai. Dainuojama:

*„Parveža martelį,
pardundina...
Jas margas skrynelas
parbarškina...“*

Po kraitvežių pasirodo svotas ir svočia. Jie apdainuojami taip pat, kaip ir jaunosios pusėje. Gavę dovanų, svotus vestuviniškai praleidžia į vidų. Su jais įeina ir keletas pabrolių, nes reiks „sodą“ derėti... Stalas užsėstas, nėra kur jaunuosius sodinti. Svotai eina su pabroliais, peikia „sodų“, o užstalė gindama dainuoja:

*„Aplink sodų upė teka,
Viduj soda paukščiai šneka,
Čiulba, ulba lakštingėla,
Sukukuoja gegutėla...
Jūs, svatuliai, netrapsėkit,
Mūsų sodų jūs derėkit!
Jeigu soda nederėsta,
Kurgi sava marčių dėsta?“*

Užstalės šeimnininkai už „sodą“ prašo labai daug: statinės vyno, keleto maišų kviečių, pinigų, žinoma, perkeltine prasme. Iš tiesų sodo kaina – svočios pyragas, iš svoto – gėrimo butelis, o iš pajaunių – saldainiai. Derybos trunka ilgai, nes atvykėliai norėtų pirkti „su visom pievom, tvorom ir žeme“, bet viso to labo šeimnininkai nesutinka parduoti. Mat, jeigu parduosi „sodą“ su „pievom, žeme“, tai pirkliais priklausys ne tik „sodas“, bet ir viskas, kas yra ant stalo – staltiesė, maistas, gėrimai...

Galų gale sudera pirkti tik „medžius“, tai yra „sodą“. Gavę užmokestį, buvę „sodo“ savininkai pakyla ir išeina, o svotas ir pajauniai įveda jaunuosius ir sodina už stalo. Sueina ir kiti svečiai. Prasideda vaisės.

Jaunimas dainuoja, muzikantai groja. Jaunojo svotas pakviečia jaunąją šokti – „patikrint, ar marti nešluba“. Už jaunosios pašokdinimą gauna iš jos rankšluostį dovanų.

Daug gerų žodžių sutikimo ceremonijoje skiriama į naujus namus atvykusiai martelei: ji mylima, laukiama, tačiau kai kurios dainos išpėja ir graudina:

*„Rasi anytų nepermanytų
Ir šešurėlį kaip eršketėlį...“*

Jaunosios šono svotai vanojami taip:

*„Būtų nieka svatuliai,
Kad ne didžiausiai –*

*Ažu didžių ausalių
Lepšeliai auga...“*

Antradienio rytą jaunuosius vėl taip pat kelia muzikantai ir svečiai. Marčiai skiriama daina:

*„Kelkis, sase, ilgai miegi,
Tava kiaulas gurbi žviegia...
Nusmauk, marčia, pirštinytes
Mazgok bliūdus, tarielkytes...“*

Marčią į gryčią įveda vyro motina – anyta – ir įduoda jai į rankas puodus, kačergą, samtį ir kitus šeiminkavimo įrankius – visą gospadinystę.

Dar prieš pusryčius marti, pamergėms ir svočiai padedant, visur daro savo tvarką: kabina atsivežtus rankšluosčius, stalus aptiesia savo staltiesėm, lovas – savo lovatiesėm.

Marti įteikia dovanas vyro tėvams, broliams, seserims, stebint užstalėje susėdusiems svečiams.

Prasideda marčios pusryčiai. Po kurio laiko jaunasis sėdasi už stalo, šalia jo – svočia ir svotas, broliai, pajauniai... Prasideda dovanų teikimas jaunajam. Daugiausia teikdavo pinigais.

Po to – svočios pietūs.

Pagaliau jaunosios pusės vestuvininkai „suvokia“ piršlio melagystes, kaltina jį, apgavus „mūsų sasi“:

*„Piršlys – šelma melagis
Sake: kalni rugeliai,
A pakalnėj – kvieteliai.
Sake: prūdi – žuvelas,
A pagrūdy – untelas.
Sakė: stainiaj žirgeliai,
A gurbeliuos – jauteliai.
Kai aš jauna nuvejau,
Nieka gera neradau:
Radau kalni smilgelas,
A pakalnaj – dirselas...
Radau prūdi varlalas,
A paprūdėj – kasalas.
Radau stainiaj ažkelius,
A gurbuose – katelas.
Piršlį kart! Piršlį kart!
Piršlys – šelma melagis!“*

Jaunosios svotas viską „surašo“ ir dokumentą viešai paskelbia vestuvių dalyviams.

Piršlio pasmerkimas

Skaitomas nuosprendis iš rašta be krašta...

Piršlio kaltinimo oracijos – tikras liaudies humoristinės kūrybos lobynas.

Kiek čia išmonės ir kandumo...

Apkaltintas piršlys teisinasi, prašo pasigailėti. Pasigailėjimo nėra. Jis jau kabinamas su virve už balkio. Bet suskumba jaunoji, užmeta piršliui rankšluostį, išgelbėdama jį nuo „mirties“.

Vestuvės eina į pabaigą.

Suskamba paraginimo daina:

„Svečiai, svečiai, nebūkit teliai

Važiukit nama!

Išgėrat arielkų, sudaužėt tarielkų –

Da jum negana?

Svečiai, svečiai, nebūkit kiauliai,

Važiukit nama!

Suvalget pyragų, prispjaudet padlagų –

Da jum negana?“

Pirmiausia išsiruošia jaunosios pusės svotija. Kitą sekmadienį bus grįžtuvės – jaunoji su vyru ir jo tėvais važiuos „pas tėvelį ir motinėlą“...

Toks buvo pagrindinis užpalėnų vestuvių scenarijus XX a. I pusėje. Po Antrojo pasaulinio karo jis keitėsi, ypač ryškiai pasikeitė XXI a. pradžioje. Nebeliko tokio gyvenimo būdo, kuris buvo susiformavęs prieš 100 metų, daug ką pakeitė karai, sovietinė santvarka, dabartinis gyvenimo ritmas.

Vis dėlto norėtūsi, kad jaunimas atsigręžtų į buvusias savašias tradicijas ir, tarsi iš versmės šaltinio, atsigertų, kūrybiškai panaudotų senovinių vestuvių papročių elementus. Taip būtų išlaikoma ir lietuviška tapatybė.

*Emilijos Gaigalaitės-
Mikučionienės ir
Domo Mikučionio
auksinės estuvės.
1989 m.*

*Pasivažinėjimas
Gailiešionių kaime
Užgavėnių proga
1958 m.
Aloyzas Mikučionis,
Balys Pajeda,
Jonas Dapkus*

Žiemos palydėtuovės

*Žiemos palydos šventė
1980 m.
A. Juknio nuotrauka*

Kalendra (kalendravojimas)

Vėlyvą rudenį ar žiemos pradžioje prasidėdavo kalendra – parapijos klebonas su palyda lankė parapijiečius. Prieš tai tiek miestelio, tiek kaimų gyventojams špitolninkas pranešdavo, kada laukti kunigo, už tai, žinoma, kiekviename kieme gaudamas grūdų sykėlį.

Kalendros dienos visi laukė pasitempę, su tam tikra įtampa. Senieji sakydavę, kad „*par metus trys sunkiausias dienas, tai velykinį atbūt, kalindrų pralaist ir kiaulį paskerst...*“ Moterys stengėsi apsišvarint: apsišluodavo, smėliu aslą pabarstydavo, vaikus apiprausdavo... Kad būtų geresnis kvapas, gryčioj šventinto ėgliaus šakelę sudegindavo, voratinklius, jei jų kur buvo, šluota nubraukdavo, lovas tvarkingai paklodavo. Iš kuparų iškeldavo gražiausias lovatieses, ant stalo baltą staltiesę dengė...

Reikėjo pasirūpinti ir dovanomis klebonui, bažnyčios tarnams. Turtingesnės ūkininkės klebonui skirdavo „vieno kirpimo“ avies vilnas, merginos ir jaunamartės dovanojo gražias, raštuotas savo darbo pirštines, lėkštę riešutų suberdavo į klebono portfeli, vargonininko ar zakrastijono kišenes. Šeimnininkas ant stalo dėjo pinigą – kiek kuris išgalėdamas. Visiems kalendros dalyviams buvo paruošiama po tam tikrą kiekį grūdų. Taigi paskui gražiame važyje pagarbiai vežamą kleboną dar sekė pora-trejetas „padvadų“ su surenkamų grūdų maišais.

Įeidamas į gryčią, kunigas su vargonininku giedodavo. Pašventinęs namus ir davęs šeimos nariams pabučiuoti kryželį ir ranką, klebonas trumpam prisėdavo prie stalo, pasiimdavo ten padėtus pinigus, pakalbėdavo su namiškiais, kartais vaikus paklausinėdavo poterių, apdalindavo jiems po mėtinį saldainį ar šventą paveikslėlį... Ir atsiveikindavo ligi kitų metų...

Pas vieną kurį turtingesnę ūkininką buvo ruošiami pietūs.

Jeigu kurio nors parapijiečio namus kalendravodamas kunigas aplenkėdavo, tai būdavo didžiausia negarbė.

„Mojavos“

Gegužė – gražiausias metų mėnuo, skiriamas Mergelės Marijos garbei. Užpalių krašto kaimuose, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo paprotys rinktis į „mojavą“. Nors pavargę nuo pavasarinių darbų gausos, kaimo žmonės vakaro prieblandoje,

Užpalių krašto merginos. 1933–1937 metais prieš karą

kai visi namų ruošos darbai baigti, ėjo į gegužines pamaldas iš anksto sutartoje kaimo gryčioje. Juos pakviesdavo melstis per kaimą prabėgdamas vaikelis, skambindamas varpeliu, arba pasigirdę daužomo norago dūžiai.

Mojavos nevykdavo visą laiką tuose pačiuose namuose. Susitarus vienais metais vienoje, kitais – kitoje seklyčioje būdavo kabinamas Mergelės Marijos dangun ėmimo paveikslas, ruošiamą patalpa.

Kambarį „mojavai“ susirinkusios kaimo moterys stengėsi kuo gražiau įrengti. Prie sienos buvo statomas staliukas, apdengiamas gražia balta staltiese. Virš jo – Mergelės Marijos paveikslas. Stalio vidury, garbingiausioje vietoje, statė kryželį, iš šonų – žvakes. Iš pataisų ar bruknienojų merginų nupintais vainikais puošė šį altorėlį, merkė pavasarinių gėlių pirmuosius žiedus. Šalia stalio ir pasieniais – keletas nukirstų berželių. Jų vystantys ir džiūstantys lapeliai skleidė malonų aromatą.

Pamaldoms vadovavo šviesiausios, skaityti mokačios moterys ir geriausios „kantarkos“ – giesmininkės. O vėliau maldas skaityti jau buvo pavedama besimokačioms mergaitėms. Skaitė arba giedojo švenčiausios Mergelės Marijos litaniją ir Jos garbei skirtas giesmes, sukalbėdavo vieną kitą poterį.

O jaunimas – kaip jaunimas. Kai kurie jauni žmonės ateina ne tiek pasimelsti, kiek papokštauti. Tai vienas kitą peštelės, kumštelės, tai ežiuką į seklyčią išines, tai karkvabalį paleis, kuris bimbdamas ne vieną net ir rimtai melstis nusiteikusią mergiotę prajuokina. Moterys žinodamos nori juos žvilgsniu sudrausminti, pagrasina pirštu, bet... ką tu padarysi.

Po bendrų maldų vyresnieji skubinasi namo, nes pavasario naktys trumpos, o rytojaus dieną laukia darbai. O jaunimas neskuba. Jie vis dar pilni energijos: išdykauja, juokauja. Jei yra balsingas „pravadorius“, tai ir dainą užtraukia, kuriai net lakštingala savo trelėmis pritaria.

Miestelio gyventojus į Marijos garbei skirtas pamaldas bažnyčioje nuo seno kvietė varpų skambesys (kol varpai Pirmojo pasaulio karo metais kaizerinių okupantų buvo nukabinti).

Užpalių laidotuvių papročiai

Ant amžinybės slenksčio

Dauguma vyresniojo amžiaus žmonių apie mirtį galvojo ir kalbėjo ramiai, kaip apie neišvengiamą būtinybę. „Kažna, kiek da Devūlys laikis“, – kalbėjo ne vienas senolis. Moterys turėjo pasiruošę įkapes: suknelę ar eilutę (sijoną ir „bliuską“), su kuria norėjo būti palaidotos, skarytę, kojines, baltinius, o dažnai ir keletą litų ar rublių „pakavonei“.

Senas žmogus, nujausdamas artėjančią mirtį, jei žinodavo atkalbėjimo nuo gyvatės įkirtimo, nuo pasiutusio šuns ir pan. paslaptį, ją perduodavęs kitam, jauniausiam arba vyriausiam šeimos nariui. Ir ne bet kada – arba prieš saulėtekį, arba saulei jau nusileidus. Jei šiaip kam nors tą atkalbėjimo formulę pasakytų, atkalbėtojas nebetektų savo galios.

„Matunt, kad ligonis nebestypras, ja artimieji skūbinas atvežt kūnigų. Gryčių aptvarka. Visur – ir gryčiąj, ir namely, ir atšlaimi smėliu pabarstyta. In stalalia pre ligonia pastata kryželį, žvakį, in

*Linskis.
Laidotuvių tradicijos.
Atsisveikinimas su
mirusiuoju prie namų*

spatkelia sūdeda ben pinkius pakulų arba vatas takiuos apvalainai sūsuktus kamaliukus. Drėgnu abrūsu apšluosta ligoniui būrnų, runkas, kojas“, – prisimena užpalietė G. Visockienė (gim. 1915).

Kunigo laukt susirenka kaimynai. Teko girdėt, kad kai kuriuose kaimuose su Švenčiausiuoju atvažiavusį kunigą dar namelyje pasitikdavę su degančia žvake.

Ligoniui atliekant išpažintį, visi iš gryčios išeina namelin ir tenai meldžiasi arba tyliai gieda. Ligonis, atlikęs išpažintį, priima Komuniją, gauna paskutinį patepimą.

Prie mirštančiojo rinkdavosi šeimos nariai, uždegtą žvakę stengdavosi įduoti į jo ranką arba statė prie lovos ant stalelio ar kokio kito paaukštinimo, meldavosi. Mirusį prausdavo, rengdavo įkapėmis, šarvodavo ant didelio stalo arba iš lentų sukalto paaukštinimo, aptiesto dažniausiai raštuotomis, tamsios spalvos lovatiesėmis, nes karsto dar nespėdavo padaryti. Į rankas būdavo dedamas šventas paveikslėlis, rožinis ar škaplieriai. Gėlių prie pašarvoto mirusiojo nedėdavo, tik porą ar daugiau žvakių. Lovatiesėmis dengdavo langus, jei buvo, ir veidrodį. Kojas apmaudavo tik juodomis kojineis, o vėliau išgalėjo paprotys auti ir batais. Po galva – šventintų žolynų arba minkštų skiedrų („abliavinų“) prikimšta pagalvėlė, kurią paskui dėdavo ir į karstą. Karstą dirbdavo mirusio namuose, kur nors klojime ar pas kaimynus. Žinomas karstų meistras buvęs Ferdinandas Velutis. Uždegtą žvakę, ant karsto viršaus išlašindavo kryželį. Į karstą nieko neįklodavo, o kraštus jau tik vėliau imta puošti iš balto popieriaus ar perkelio iškarpytais „dantukais“ ar kutosėliais. Jaunam mirus, karstą dažė šviesia spalva, o pagyvenusiam – tamsia. Jaunam nupindavo vainiką iš rūtų, bruknienojų, pataisų ar eglių šakelių ir juo apjuosdavo karsto viršų (dangtį).

Mirus šeimos nariui, artimieji skubėjo „nešti ant pazvanų“ – kad paskambintų varpais, kaip sakydavo, „*dungun dūšia, kūnas žemėn...*“

Kas nors iš šeimos narių, eidami per kaimą iš gryčios gryčion, pranešdavo apie mirusį ir prašydavo ateiti „pagraban poterių kaibėt“. Šermenyse būdavo tik savo kaimo žmonės ir giminės. Apie XX a. vidurį pradėjo ateiti ir iš tolimesnių

*Linskis.
Laidotuvių tradicijos.
Karstas apkaišytas
berželiais, lydimas
į Užpalių kapines.
1960 m.*

kaimų, kad ir nekviesti. Giedotojai jau turėjo nedidelio formato, bet storus giesmynus – „kantičkas“, iš kurių ir giedodavo (susinešdavo keletą „kantičkų“, kad visi giedantys galėtų matyti). Žmonės kalbėdavo, kad mirusiojo artimiesiems nereikia labai verkti, nes jam tada esą sunku. Senose laidotuvių nuotraukose matyti, jog moterys ryši baltomis skarelėmis, tik vėliau pradėta rengtis tamsiais drabužiais ir gobtis juodomis skarelėmis.

Daugeliui tiesiog sunku buvo įsivaizduoti, kaip galėtų į Amžinybę išeiti jų žmogus tylomis, neapgiedotas. Tik XX a. antroje pusėje jau ne visi gyvieji norėjo maldų ir giedojimo. Kai kurie prisibijoję sovietinių viršininkų, kiti nenorėjo savo karjeros gadinti.

Laidojo trečią dieną. Iš senų laikų yra išlikę pasakojimų apie palaidotus gyvus žmones. Mažeikiškių k. gimusi ir augusi Ona Leikienė prisiminė vieną iš tėvų girdėtą pasakojimą:

„Labai bagoti ponai turėję dukterį. Ana būvė vėnatūrė. Labai jų mylėjė, lepinė. Puošė jas kambarius kaip begalėdami. Panelės mėgėmajam būvėis tākai labai gražus žalynas. Anas tuñnakt ir pražydėjis. Nė jė styprė kvapė merga ir apdūsė. Rodės kaip numyrus. Tėvai raudojė, plaukus nė galvas rovės. Ā kų tu padarysi. Kavodami dukterį labai gražiai aptaisė, visokiām brungenybėm, apdėjė ir inkaklė, ir in runkų... Sužinojė apė tuos turtus ir kapų sargas. Sumyslė apiplėšt panelį. Tai vienųnakt anas persgundė, kai nabašnykė grabi atsisedė! Pabėgė išsigundįs... Ā merga išsikabariojė iš dabės ir šiaip teip parkiūtiniā dvaran. Tėvai vėl persgundį. Negali pavieryt, kad čia jų mylimoja duktė. Panytė vīsakų apsakė, kaip jų atkasė, kaip ana atsgavė ir prabūdė... Tų kapų sargų ponas labai apdavanojė, kad išratavojė jų dukterį.“

Paskutiniai pietūs būdavę kuklūs, išvirdavo dažniausiai kopūstų viralo, mėsos. Apie degtinę nė kalbos nebuvo! Arbatos samavorą užkaisdavo.

Eidami iš laidotuvių, nei giminės, nei kaimynai ničnieko neėmė, dargi ir vaikus prigrasindavo.

Išėjusių atminimas

Nuo neatmenamų laikų lietuvių tauta gerbia savo tėvų ir protėvių atminimą. Kapai – tai savotiška grandis, jungianti kartas, sauganti tautos papročius ir kultūrą.

Kadaise, pagonybės laikais, pagarbą mirusiesiems mūsų protėviams išreikšdavo rudenį, jau nuėmus derlių. Buvo ruošiamos vaisės vėlėms, vadinamos Ilgėmis: gryčių, klojimų, klėčių kertėse, pirtelėse palikdavo įvairaus maisto. Valgių nešė ir į kapines, ant piliakalnių, pilkapių, prie šventųjų ažuolų. Krikščionybei atėjus į mūsų kraštą, Ilges pradėta vadinti Vėlinėmis. XX a. pirmoje pusėje aplink kapus ar ant jų imta deginti bičių vaško žvakės. Nuo seno Visų šventųjų dieną ir per Vėlines („aždūšini“) žmonės ėjo į bažnyčią, meldėsi, lankė artimųjų kapus, uždegdavo žvakes.

Ypač Visų šventųjų diena pradėta švęsti XX a. antroje pusėje. Buvo laikas, kai tai daryti okupacinė valdžia draudė, bet dauguma žmonių nieko nepaisydami puošė artimųjų kapus, ėjo į bažnyčią, meldėsi. Sovietmečiu atsirado naujas pavadinimas – Mirusiųjų pagerbimo diena. Pavakary, kai bažnytinės pamaldos kapinėse jau būdavo pasibaigusios, buvo organizuojama tarsi antroji Visų šventės dalis: uždegdavo kapinių centre esantį aukurą, surikiuoti mokiniai su fakelais rankose žygiavo į kapines, buvo paruošiami šokie tokie šiai progai skirti montažai. Tai buvo kultūros namų darbuotojų ir mokyklos rūpestis. Susirinkdavo nemažai žmonių: kas pasižiūrėti, kas aplankyti artimųjų kapus, uždegti žvakutę, pasimelsti už mirusiuosius.

Tik prasidėjus Pertvarkai, padvelkus atgimimo vėjams, padėtis pasikeitė. Visų šventųjų šventė tapo tikrai visuotine švente. Ir senas, ir jaunas galėjo drąsiai, nevaržomai dalyvauti pamaldose, pasimelsti prie kapo.

Jau prieš kurį laiką žmonės pradėdavo ruošti šiai šventei: tvarkydavo kapus, puošdavo juos rudeninių gėlių žiedais. Tai gyvųjų ryšys su amžinai išėjusiais brangiais ir artimais žmonėmis. Lapkričio 1 ir 2 dienomis, vakarais kapinės atgyja žvakių šviesoje. Iškilmingiausias ir išpūdingiausias būna lapkričio 1-osios vakaras, kai ant šventiškai sutvarkytų kapų tarp daugybės vėlyvo rudens žiedų uždegamos žvakutės, kai nulinksta galvos, kalbėdamos „amžinąjį atilsį“, kai ant dažno skruosto sužvilga prisiminimo ašara...

Labai prasmingas kažkieno pasakytas paraginimas: *„Uždekime žvakę ne tik savo išėjusiems seneliams ir artimiesiems, bet ir tiems, kurių kapai toli nuo Tėvynės, ir tiems, kuriems niekas nesupylė kapų...“* Iš tiesų, uždekime žvakę bent savo širdyje, savo mintyse.

Užpalių kryždirbystės paminklai

Jolanta Zabulytė

Rytų Aukštaitijos kryždirbystės paminklų – medinių stogastulpių, koplytstulpių ir kryžių bruožai trumpai aptarti Antano Rūkštelės, Jono Griniaus, Ilonos Burinskaitės, šių eilučių autorės, esminius metalinių kaltinių kryžių savitumus apibūdino Antanas Stravinskas¹, tačiau Užpalių valsčiaus religiniai paminklai tyrinėtojų dėmesio nesulaukė. Šis straipsnis – pirmas bandymas atidžiau apžvelgti įvairių tipų šio krašto religinius paminklus, aptariant ne tik medinius, bet ir netyrinėtus metalinius – lietus, kaltus bei vamzdinus – kryžius.

Ekspedicijos metu paaiškėjo, kad valsčiuje yra 36 jau seniai neveikiančios senosios kaimų kapinaitės, seniūno Vyto Jurkos rūpesčiu suregistruotos ir pažymėtos mediniais žymenimis. Ant kalvelių aukštomis pušimis ar kitais medžiais apaugusiose kapinaitėse dažniausiai išlikę tik pavieniai XIX a. pab.–XX a. pr. paminklai – nedideli kalti metaliniai kryžiai ant aukšto arba žemesnio akmeninio stulpo, rečiau – ant panašios formos betoninio postamento. Nemažai senųjų metalinių paminklų esama Užpalių parapijos kapinėse. Kai kurie XIX a. pab.–XX a. pr. geležiniai kalti kryžiai ant aukštų postamentų tebestovi prie namų pakelėse ir žymi kaimo pradžią bei pabaigą (Likančiai, Kušnieriūnai) arba tyliai rymo prie ištuštėjusių sodybų (Trumpaliai).

Kaip ir visoje Lietuvoje, nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio statoma daug medinių paminklų. Pagal senąją tradiciją kryžiai stovi pakelėse prie kaimų (Kaniūkai, Butiškiei, Kėpiai, Puodžiai, Vilučiai), prie gyvenamųjų namų (Užpaliai, Butiškiei, Gaižiūnai), žymi palaidojimus Užpalių kapinėse; mediniai Romualdo Šulco darbo stogastulpiai ženklina religines, istorines ir kitas lankytinas vietas (Krokulės šaltinis, Lygiamiškio, Šeimyniškių, Žaibiškių piliakalniai, konglomerato atodanga ir kt.), yra jų ir pakelėse (Trumpaliai ir kt.) ar prie gyvenamųjų namų, privačiose valdose Šventosios pakrantėje (Bajorai), triaukštis stogastulpis puošia ir Užpalių mokyklos vidinį kiemą. Didelė dalis naujų medinių kryžių kaimo bendruomenių pastangomis pastatyti vietoj sovietmečiu nugriautų arba sunykusių paminklų, kiti statyti individualiomis intencijomis – norint apsisaugoti nuo vagių (Daujočių šeima, Užpaliai), pažymint skaudžios avarijos vietą (prie kelio Užpalių miestelio pakraštyje).

Straipsnio tikslas – apžvelgti Užpalių valsčiaus religinius paminklus. Uždaviniai: aptarti Užpalių valsčiaus paminklus pagal medžiagos pobūdį (metaliniai lieti, kaltiniai ir vamzdiniai kryžiai; mediniai stogastulpiai, koplytstulpiai ir kryžiai) ir pagal formą ir deko-ro elementus, o siekiant išskirti tradicijos tęstinumo ir naujovių bruožus, paminklai apžvelgiami ir formų raidos aspektu. Tyrimo metodai – aprašomasis, analizės, istorinis, tipologinis, lyginamasis.

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2011 01 26, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2011 05 19, pirmą kartą paskelbtas 2011 10 26 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visateksteje svetainėje www.llt.lt.

¹ Rūkštelė A. *Lietuvių tautodailė*, Kaunas, 1929; Rūkštelė A. *Vilniaus kryžiai*, Kaunas, 1937; Grinius J. *Lietuvių kryžiai ir koplytelės*, LKM Akademijos *Metraštis*, Roma, 1970; Burinskaitė I. *Mažoji sakralinė architektūra, Rytų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius, 2009; Zabulytė J. *Lietuvos mediniai paminklai (XIX a. pab.–XXI a. pr.)*, *Lietuvos tautodailininkų sąjungos svetainė* [http://www.lietuvostautodaile.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=217&Itemid=0]; *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra* (įvadinis A. Stravinsko straipsnis), kn. 3, Vilnius, 1992.

Metaliniai kryžiai

Lieti ketaus kryžiai Lietuvoje pradėti statyti XIX a. pirmoje pusėje (daugiausia šio laikotarpio kryžių buvo statyta ir išliko Žemaitijoje), visoje Lietuvos teritorijoje paplito XIX a. antrojoje pusėje, buvo tebestatomi ir XX a. pradžioje. Užpalių valsčiaus kapinėse išlikę nemažai šiuo laikotarpiu išlietų paminklų. Daugiausia jų tebestovi Užpalių kapinėse, po vieną ar du kaimų kapinaitėse (Gailiešionys, Pilveliai, Ilčiukai). Lieti masyvūs paminklai, kaip ir šiuo laikotarpiu populiarūs akmeniniai medžio kamieno su nukirstomis šakomis formos kryžiai, buvo brangūs, todėl juos išgalėjo statyti tik dvasininkai, vienuoliai ir turtingi gyventojai – dvarininkai, stambūs ūkininkai. Nemaža dalis Užpalių kapinėse stovinčių lietuvių kryžių pagal formą ir palaidojimo datas atitinka nuo 1862 m. iki 1905 m. kryžius liejusios Kau-no „Minervos“ gaminius, o vienas jų, su skersinio nugarinėje pusėje išlietuvių įrašu „CIENIOM S. P. KAZIMIERZA DAPSEWICZA/ 1861 R. CZERWCA 26 D.“, gali būti vienas pirmųjų šios gamyklos paminklų² bei vienu iš ankstyviausių datuotų lietuvių kryžių Rytų Aukštaitijoje (1 pav.). „Minervos“ gaminių esama įvairiose Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų kapinėse, todėl formos požiūriu šie Užpalių paminklai neišsiskiria, tačiau galima pabrėžti tokių kryžių gausą vienos nedidelio miestelio kapinėse, o tai rodo, kad XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje šis kraštas ekonomiškai klestėjo. Šį faktą liudija ir išlikęs lietuvių kryžių pastatymo laikas – 1879, 1884, 1885, 1889, 1891–1894, 1896, 1899, 1901–1926 metai.

„Minervos“ ir kitų XIX a. pabaigos liejyklų kryžiams būdingas to meto istorizmo, konkrečiai – neogotikos, rečiau – neobaroko stiliaus dekoras, kurį galima skirstyti į kelis tipus. Pirmajam priklauso nedideli arba aukšti masyvūs vientiso metalo juostų kryžiai su siluetiškai profiliuotais ažūriniais trilapiais, keturlapiais ar kitos formos skersinių galais (1, 2 pav.). Kartais vingriais ornamentais dekoruojama ir kryžiaus stiebo apačia, kryžma papildoma nedideliais stilizuotais pluoštiniais spinduliais. Antrajam tipui priklauso Lietuvoje gan retas paprastos formos lietuvių kryžiaus ir reljefinės skulptūros derinys. Toks 1893 m. paminklas su prie kryžiaus parimusių angelu užfiksuotas ir Užpalių kapinėse (3 pav.). Analogiškas paminklas XX a. pabaigoje stovėjo Šimonių kapinėse (Kupiškio r.)³, tačiau Užpalių paminkle panaudotas spalvinis kontrastas – juodas kryžius ir sidabrinės Nukryžiuotojo bei angelo figūros suteikia jam dekoratyvumą. Užpalių kapinėse, kaip ir kitose Lietuvos kapinėse, dažnai aptinkamas ir trečiasis tipas – ažūriniai lietuvių kryžiai, kurių skersinių erdvės užpildytos įvairiais ornamentais. Ažūrinių kryžių dekoru motyvai ir komponavimo principai labai įvairūs, tačiau galima išskirti populiariausius Užpalių kapinių paminklų variantus: kai naudojami vientisų juostų skersiniai, o skersinių galai ir kryžiaus stiebo apatinės dalies vidinė erdvė bei kryžiaus apačia užpildoma vingriais riestiniais motyvais, neretai stiebe komponuojama ir sparnais apsupta angeliuko galvutė (4 pav.); kitais atvejais mažesnio arba didesnio kryžiaus skersinių ir stiebo vidinės erdvės užpildomos ažūriniais ornamentais, stiebo dalis po kryžma papildoma stilizuotais spinduliais apsuptu nedideliu vainiku (5 a, b pav.; 1884 m. paminklas Gailiešionių kapinėse ir kt.) arba pagrindinį kryžiaus dekorą

² Nors gamyklos įkūrimo data laikoma 1862 m., oficialiuose jos dokumentuose nurodomi 1860 m.

³ *Asmeninis archyvas*, fotogr. 1989 m.

1 pav. 1861 m., Užpalių kapinės.
Užrašas: CIENIOM S. P. / KAZIMIERZA
DAPSEWICZA 1861 R. CZERWCA 26 D.

2 pav. 1903 m., Užpalių kapinės („Minerova“,
nr. 10 v)

3 pav. 1893 m., Užpalių kapinės

4 pav. Užpalių kapinės („Minerova“, nr. 8 v)

5 pav. a) Užpalių kapinės, Reikalų šeimos antkapis (seniausias palaidojimas 1877 m.), b) 1883 m., Pilvelių kaimo kapinės, c) 1929 m., Užpalių kapinės. Užrašas: VALIERIJA RAŠILYTE / AMŽ 28 M. MIRĖ 1929 III 7 D. / ILSĖKIS VIEŠPATYJE / LAUKDAMA MŪS / NULIŪDĘ TĖVAI

sudaro puošnūs keturlapio formos skersinių galai ir nedideli pluoštiniai kryžmos spinduliai (5 c pav.). Pasitaiko ir išskirtinių, originalaus dekoru lietuvių kryžių, kaip antai grakščios formos 1896 m. kryžius su nulūžusiu skersiniu Užpalių kapinėse (6 a pav.), kitas – sumontuotas iš dviejų skirtingų modelių Ilčiukų kapinėse (6 b pav.; plg. su 5 b pav. ir 4 pav. stiebo apatinės dalies vidaus dekoru). Dar vienas Ilčiukų kapinių lietuvių kryžius taip pat sukonstruotas iš skirtingų kryžių dalių, tačiau bendrą paminklo kompoziciją ardo vertikaliai panaudota dydžiu ir stilistika skirtinga kito modelio stiebo dalis.

Užpalių kapinėse tebestovi ir trys kitose Lietuvos senosiose kapinėse labai reti kitokios formos lietuvių kryžiai. Tai romantizmo epochai būdinga paminklo alegorija – iš nukirsto medžio išauganti šaka-kryžius (7 pav.). Nors paminkluose nėra palaidojimo datų, galima spėti, kad tai gali būti „Minervos“ gaminiai (katalogo nr. 25), nes vėliau, ypač XX a. 6–8 dešimtmečiais, Lietuvos kapinėse plito suvirinti iš vamzdžių analogiškos formos kryžiai.

Lietuvių kryžiai įleisti į aukštus ar žemesnius tašyto akmens postamentus, kiti turi apatinę dėžės formos lietuvių dalį, kurioje dažnai pateikta informacija apie mirusįjį (vardas, pavardė, mirties data ir amžius), kiti tekstai (prašymas pasimelsti ir pan.). Kartais lietuvių įrašai lentelėse yra akmeninio postamento fasade arba lietuvių kryžiaus stiebo apačioje. Kai kurie įrašai itin įdomūs, nes užrašyti tarmiškai, kaip antai: „JLSEDAMA TAM / GRABI / SZAUKIU IR MELDŽIU / TAVI /

6 pav. a) 1896 m., Užpalių kapinės. Užrašas: „S + P / GASPARIUS SAGADINAS / SETEREGIAV“, b) Ilčiukų kaimo kapinės

7 pav. Užpalių kapinės, Jono ir Monikos Sanklodų kapas

PASIMELSK UŽ MANI / ANNA JNDRASZIOTE / ISZ ZEIBOSZKIŲ / MIRUS 1891 M.“, „S. P. / POTO KRIŽIU PAKAWOTAS DWI SESERAS / AGOTA DULKENIE / BARBORA UBOROWICH“, „KARALUS SONKLADAS / 34 M. NOMIRA 7 GRUODZJA 1880 M.“

Kalti kryžiai Lietuvoje pradėti statyti apie XIX a. vidurį, tačiau miestų, miestelių ir kaimų kapinėse paplito XIX a. antroje pusėje, kai padaugėjo metalo žaliavos ir kaimuose išaugo kalvių skaičius. Kalti antkapiniai kryžiai buvo statomi maždaug iki XX a. 3–4 dešimtmečių, vėliau juos pakeitė pradėję plisti vamzdiniai paminklai. Lyginant su XX a. pirmosios pusės paminklais, XIX a. pabaigos kalti kryžiai turi daugiau regioninių bruožų: Žemaitijoje, iš dalies Dzūkijoje ir Sūduvoje, buvo populiareni *vienastiebiai* (ant vientisos geležies juostų lotyniško kryžiaus karkaso tvirtinami įvairūs riestiniai lankstyti, suktos geležies ornamentai), Aukštaitijoje ir Klaipėdos krašte – *dvistiebiai* kryžiai (iš dviejų metalo strypų formuojamas tuščiaaviduris kryžius, jo vidinės erdvės užpildomos įvairių formų lankstyti, suktos geležies motyvais). Užpalių valsčiaus XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės paminklai atspindi Rytų Aukštaitijai būdingus bruožus, t. y. vyrauja *dvistiebiai* kryžiai, o *vienastiebiai* gana reti ir visada įleisti į aukštą akmeninį stulpą. Pagal formą Užpalių valsčiaus *vienastiebius* kryžius galima skirstyti į kelis tipus.

Pirmajam priklauso iš siauros arba platesnės geležies juostos nukalti nedideli paprastos formos kryžiai (1896 m. Gasparo Vaškelių kapas Užpalių kapinėse,

1923 m. paminklas Trumpalių kapinėse), kartais lakoniškas geležies juostų siluetas paįvairinamas kukliai profiliuojant skersinių galus (Vilučių, Kaniūku, Užpalių kapinės; 8 a pav.), rečiau ir plonais bangotais 4 spinduliais kryžmoje (1939 m. Kazio Vilučio kapas Užpalių kapinėse).⁴

Antrajam tipui priskirtini vienastiebiai kryžiai su spinduliais, kurių stilistika artima medinių paminklų geležinėms viršūnėms-saulutėms. Tokie viršūniniai akmeninių stulpų kryžiai gana reti – pavieniai tebestovi Užpalių (8 b pav.) ir 1884 m. paminklas išlikęs Kušnieriūnų kapinėse.⁵ Nors kai kuriuose postamentuose nėra iškaltų (ar neiškaltų) pastatymo datų, remiantis Kušnieriūnų ir tokiais pačiais Petrešiūnų (1887 m., Rokiškio r.)⁶, Taraldžių (Rokiškio r.)⁷, Šimonių (Kupiškio r.)⁸, dviem Druskių (Šimonių vls., Kupiškio r.)⁹ kapinių kryžiais, jų nukalimą drąsiai galima priskirti XIX a. pabaigai. Gali būti, kad šiuos Rokiškio, Kupiškio ir Utenos kraštuose pastatytus kryžius nukalė tas pats, deja, šiandien nežinomas meistras.

Vienastiebių tipo kryžius pastatytas ir Kaimynų kaimo kapinėse. Nors ir nėra palaidojimo datos, iš dekorui panaudoto „korio“ formos tinklo juostų galima spręsti, kad tai veikiausiai XX a. antrojoje pusėje nukaltas kryžius. Tokiu atveju šis paminklas vertingas kaip retų šiuolaikinių kaltų antkapinių kryžių pavyzdys. Pavieniai šiuolaikiniai kalti vienastiebiai kryžiai pastatyti ir Užpalių

8 pav. a) 1884 m., Užpalių kapinės,
b) XIX a. pab., Užpalių kapinės

⁴ Šio paminklo aukštas akmeninis postamentas ir įrašas atrodo labai naujai, todėl sunku nustatyti, ar tai senojo paminklo kopija, ar atnaujintas senasis antkapinis stulpas.

⁵ Kušnieriūnų senkapiuose išlikęs kryžius paveiktas korozijos ir nukritęs, viela pririštas prie postamento, todėl būtinas šio kalto kryžiaus išsaugojimas muziejuje.

⁶ Gaškaitė R. Kapinės: *Obeliai, Kriaunos*, Vilnius, 2009, p. 857.

⁷ Kontrimas Č. *Lietuvos geležiniai kryžiai*, Vilnius, 1991, il. 274 (piešė Č. Kontrimas, 1978 m.).

⁸ *Asmeninis archyvas*, fotogr. 1989 m.

⁹ *Lietuvių liaudies menas, Mažoji architektūra*, Vilnius, 1992, t. 3, il. 628, 629.

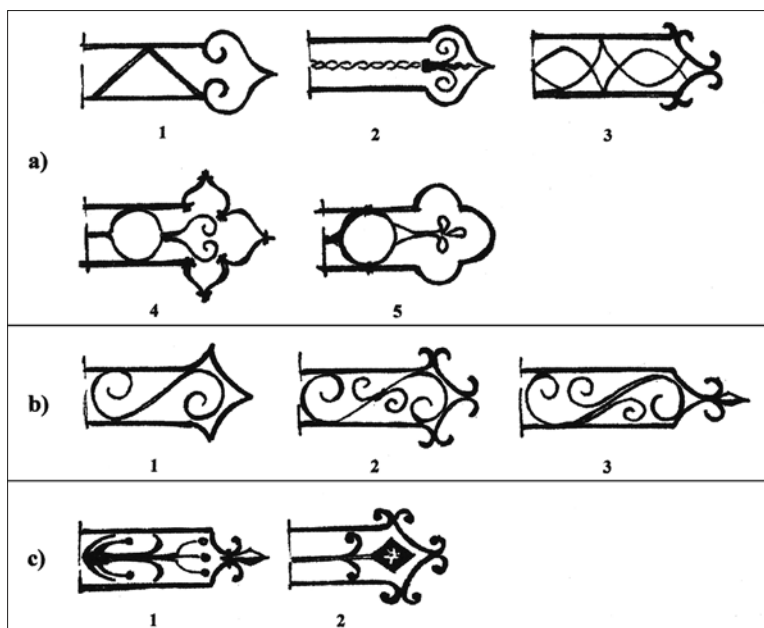

9 pav. Gražių šeimos kapas, Užpalių kapinės

kapinėse – tai Gražių šeimos antkapis (1985, 1990, 2004 m. palaidojimai), kuriame, kaip ir daugelyje didžiųjų miestų kapinių, kaltas kryžius komponuojamas tarp dviejų vertikalių akmens plokščių. Gan aukšto kryžiaus stilistika šiek tiek primena XIX a. Žemaitijos vienastiebius kartu ir medinių viršūnių saulutę – masyviais C motyvais paįvairinant skersinius ir tiesius spindulius, sukuriamas stilizuoto augalo žiedo siluetas (9 pav.). Vaškeilių ir Tarvydų šeimų antkapyje (1982, 1989 m. palaidojimų datos) keturios geležinės saulutės pritvirtintos ant neaukšto horizontalaus postamento šalia akmens plokštės, kitame paminkliniame akmenyje įleista viena metalinė saulutė. XX a. 8–9 dešimtmečiais Lietuvos miestų ir miestelių kapinėse kaltų geležinių saulučių komponavimas šalia paminklinių akmens stelių arba ant jų buvo labai populiarus, tačiau Užpalių kapinėse tokie pavyzdžiai reti. Savitą senųjų vienastiebių kryžių dekorą interpretaciją iliustruoja šiuolaikinėmis technologijomis atlikti 3 nedideli kryžiai Užpalių kapinėse – du iš jų įleisti tiesiai į žemę (Albino Glinskio ir Zenono Gražio kapai), kitas pakeitė buvusį seną dvistiebių kryžių 1909 m. paminkle (10 a, b pav.).

10 pav. Jono Gaidžio (mirusio 188... m.) 1909 m. antkapis su a) senuoju kryžiumi (1998 m. nuotr.), b) nauju kryžiumi (2010 m. nuotr.)

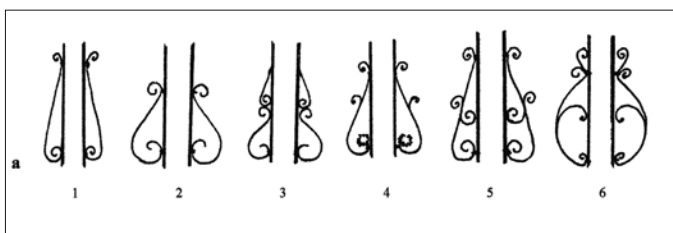
1 lentelė. Kaltų kryžių skersinių vidaus ir jų galų dekoras

Dvistiebiai kryžiai daugiausia buvo statomi kapinėse, tačiau yra jų ir pakelėse prie kaimų ir sodybų. Formos požiūriu Užpalių valsčiaus dvistiebiai kryžiai panašūs į kitų Rytų Aukštaitijos ir Dzūkijos vietovių kryžius – panašiais riestiniais S motyvais užpildomos vidinės kryžiaus ertmės, taip pat užbaigiami skersinių galai (1 lent.). Pagal vidaus ertmių dekoru elementus Užpalių valsčiaus dvistiebius geležinius kryžius galima skirstyti į tris tipus.

Pirmajam priklauso retai esantys kryžiai, kuriuose geometriniais išlankstytais, rečiau tiesiais suktos geležies strypais sukuriamas lakoniškas, santūrus dekoras (1 lent., a). Kaip ir kituose Lietuvos regionuose, dažniausiai aptinkamas antrasis tipas, kai pagrindinis vidinių ertmių ažiūras kuriamas S motyvais, kartais jį papildant mažesnėmis tokios pat formos „šakelėmis“ (1 lent., b; 10 a, 13 pav.). Tokių kryžių dekoratyvumas priklauso nuo spiralių pobūdžio – mažiau užsukti S motyvo galai suteikia kryžiaus dekorui lakoniškumo ir lengvumo, labiau susuktos spirales sukuria tankesnę ažiūrą (11 pav.). Trečiajam tipui priklauso stilizuotų augalų motyvų panaudojimas (1 lent., c; 12, 13 pav.¹⁰). Tokie kryžiai Lietuvoje gana reti ir kiekvieno iš jų dekoras unikalus.

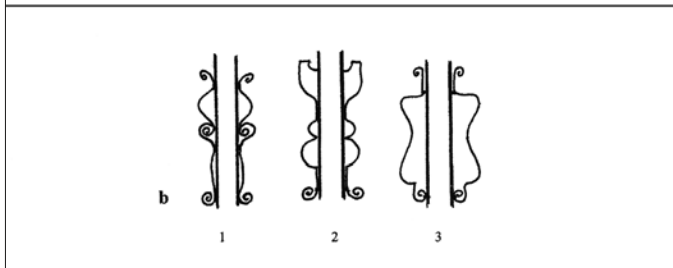
Užpalių geležinių dvistiebių kryžių kryžmos nedekoruojamos spinduliais, išskyrus vieną Užpalių kapinių paminklą, kurio kryžmose panaudoti C ir trumpų tiesių spindulių deriniai. Kartais kryžmą pabrėžia iš skardos išpjautas didesnis ar mažesnis lotyniškas kryžius, nedidelės skardos plokštelės su stogeliais Nukryžiuotajam. Užpalių kapinėse išlikęs paminklas su geležiniuose kaluose kryžiuose retai pasitaikančia gan masyvia skardine kryžmos koplytėle (13 pav.). Deja, kryžius nukritęs nuo postamento ir jo neišsaugojus gali pražūti... Šiuolaikinių kryžmos papuošimo variantą, joje pritvirtinant lieta saulutę, matome Gaigalių kaimo kapinių paminkle.

¹⁰Trumpėlių kaimo kryžiaus dekoras ir skersinių galai analogiški kaip ir 1924 m. Žarckaus nukaltame Anykščių senųjų kapinių kryžiuje, skiriasi tik detalės – kitoks stiebo apačios dekoras, nėra angelo figūros (asmeninis archyvas, fotogr. 1989 m.), tad abu šie paminklai gali būti nukalti to paties meistro.

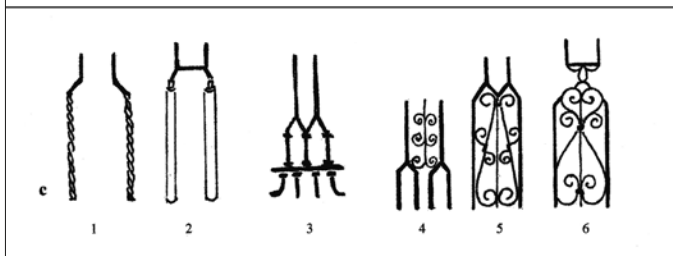

11 pav. Saterečiaus kaimo kapinės

12 pav. 1889 m., Ilčiukų kaimo kapinės, postamentas apie 3,5 m

13 pav. 190(4?) m., Užpalių kapinės

2 lentelė. Kaltų kryžių apatinės dalies dekoras

Dauguma geležinių kryžių turi įvairiai dekoruotas apatines dalis: dažniausiai S motyvais formuojama paprasto ar sudėtingesnio silueto savita „vaza“ (2 lent., a), rečiau naudojami vingrūs sudėtingesnio lankstymo siluetai (2 lent., b) arba tik dvi atramos (2 lent., c – 1, 2), kai kurios primena lietuvių kryžių apatines stiebo dalis (2 lent., c – 3), pasitaiko ir originalių, su kryžiaus dekoru motyvais derinamų variantų (2 lent., c – 4, 5, 6).

14 pav. Lieti besimeldžiantys angeliukai, kryžiaus fragmentas, Užpalių kapinės

15 pav. Jono Vaškelio sodyba, kryžius prie namo keliuko pusėje, Trumpalių kaimas

16 pav. Nasvaičių kaimo kapinės (kryžiaus fragmentas)

Užpalių valsčiaus dvistiebiai kryžiai išsiskiria dar vienu bruožu – čia aptikti net keli kryžiai su angelų figūromis. Nedideli lieti šventųjų figūrų reljefai gan dažni XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Žemaitijos regiono (Raseinių, Kelmės r.) vienastiebiuose, rečiau dvistiebiuose kryžiuose. Čia populiarūs Dievo Motinos su kūdikiu, Pietos siužetai, pasitaiko ir kiti šventieji – šv. Barbora, šv. Pranciškus, šv. Marija Magdaliėtė, apaštalai¹¹, kartais aptinkami ir iš skardos karpyti trimituojantys angelai.¹² Aukštaitijoje tokie lieti religiniai reljefai kryžių dekore nebuvo naudojami, išskyrus angelų figūrėles arba angeliukų galvas su sparnais. Užpalių parapijos kapinėse išlikę trys dvistiebiai kryžiai ir vienas vamzdinis kryžius su angelų figūrėmis: dviejų dvistiebių ir vamzdinio kryžiaus stiebuose po Nukryžiuotuoju pritvirtinti lieti dviejų besimeldžiančių angelų reljefai (14 pav.)¹³, kito 1907 m. dvistiebio kryžiaus stiebo apačioje klūpo karpytos skardos besimeldžiančio angelo siluetas. Labai panašios formos, tik grakštesnis angelas stiebe po Nukryžiuotuoju yra ir kryžiuje prie Jono Vaškelio sodybos Trumpaliuose (15 pav.). Nasvaičių kaimo kapinaičių

¹¹Plačiau apie tai žr.: Pačkauskienė J. K. Lieti reljefai kalviškoje kryždirbystėje, *Tautodailės metraštis*, 2008, nr. 15–16.

¹²*Asmeninis archyvas*, fotogr. 1999 m., 2006 m.

¹³Vamzdinio kryžiaus vienas iš dviejų angeliukų nulūžęs.

paminkle panaudotas kitas variantas – tai kryžiaus skersiniuose abipus Nukryžiuotojo pritvirtintos dvi lietos angeliukų galvos su sparnais (16 pav.). Trys lietos angeliukų galvos ant visų kryžiaus skersinių yra ir Šimonių kapinių (Kupiškio r.) 1892 m. dvistiebiame kryžiuje.¹⁴ Tokių pavyzdžių Rytų Aukštaitijos kapinėse gali būti ir daugiau. Nors dauguma šių Užpalių valsčiaus kryžių neturi datų (kai kurių įrašai labai sunykę ir neišskaitomi), pagal stilistiką ir postamentus jie priklauso tam pačiam laikotarpiui, t. y. XIX a. antrajai pusei–XX a. pradžiai. Lietų besimeldžiančių angelų figūros geležiniuose kryžiuose susiję su to paties laikotarpio Rytų Aukštaitijoje, ypač Utenos apskrityje, statytų medinių kryžių dekoru tradicija: iki 1910 m. daugelyje Utenos krašte statytų A. Deveikio kryžių koplytėlės apačioje arba ant dviejų kolonų viršaus yra besimeldžiančių angelų figūros¹⁵, daugelyje nežinomų meistrų sukurtų Utenos, Rokiškio apskričių medinių kryžių koplytėlių–altorėlių kolonų viršuje dažniausiai matome besimeldžiančius¹⁶, rečiau su žvakėmis rankose angelus.¹⁷ Šių medinių kryžių pastatymo laikotarpis, apimantis 1874–1928 metus, sutampa su geležinių kryžių kaldinimo laiku, todėl nenuostabu, kad medinių kryžių dekoru elementai buvo perkelti į kitos medžiagos paminklus. Tai patvirtina ir medinėms kryžių figūroms analogiška lietuvių bei iš skardos karpytų angeliukų forma ir pozos populiarumas (besimeldžiantys). Vienas iš seniausių – 1874 m. medinių kryžių su išpjaustytais mediniais besimeldžiančių angelų siluetais užfiksuotas būtent iš Užpalių valsčiaus Ilčiukų kapinių¹⁸, kiti kryžiai su angelais stovėjo ir Kaniūkų, Užpalių kapinėse.¹⁹

Rytų Aukštaitijos geležiniuose antkapiniuose kryžiuose esančios lietos sparnuotos angeliukų galvos taip pat atitinka medinių paminklų tradiciją – kai kuriuose XIX a. pabaigos–XX a. pradžios stogastulpiuose ir medinių kryžių koplytėlių–altorėlių apačioje buvo išdrožiamos baroko stiliui būdingos angeliukų galvutės su sparneliais. Analogiška situacija būdinga ir Žemaitijai – trimituojantys angelai buvo populiarūs metalinėse medinių paminklų viršūnių vėjarodėse²⁰, todėl jų atsiradimas ir geležiniuose antkapiniuose kryžiuose savaime suprantamas reiškiny.

Šiuolaikiniai kalti antkapiniai dvistiebiai kryžiai Užpalių valsčiaus kapinėse labai reti – tik du kryžiai pastatyti ant Tamošiūnų šeimos kapo. Jų stilistika skiriasi nuo senųjų dvistiebių kryžių: vidinės rėmų erdvės paliktos tuščios, kryžmos puoštą prie apskritimo pritvirtintais tiesiais ir suktos geležies spinduliais, stiebo apačia papildyta dviem skirtingomis detalėmis – vingriu žydinčios gėlės motyvu bei riestinių formų ažūru. Tai rodo, kad šiuolaikiniai kalviai ir užsakovai nesiremia senųjų paminklų darymo tradicija, o laisvai interpretuoja kaltinių antkapinių kryžių formas.

Vamzdinių kryžių Užpalių valsčiuje nėra gausu, daugiausia jų XX a. 4–7 dešimtmečiais pastatyta Užpalių parapijos kapinėse, keletas – Užpalių stačiatikių kapinėse. Jų statymo laikas sutampa su visoje Lietuvoje tokių kryžių paplitimo laiku.²¹ Formos požiūriu

¹⁴ *Asmeninis archyvas*, fotogr. 1989 m.

¹⁵ Iliustracijas žr.: *Senoji liaudies skulptūra Utenos kraštotyros muziejuje*, katalogas, Utena, 2002, il. 12, 13, 14, 15, 19, 21, 22, psl. 27, 29, 34.

¹⁶ Iliustracijas žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje*, Vilnius, 1998.

¹⁷ Iliustracijas žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje*, Vilnius, 1998: 1898 m.

¹⁸ Iliustraciją žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje*, Vilnius, 1998, p. 519.

¹⁹ Žr. 41 ir 42 nuorodą.

²⁰ Iliustracijas žr.: Kontrimas Č. *Geležiniai Lietuvos kryžiai*, Vilnius, 1991, il. 57, 96, 103, 116.

²¹ Dauguma Užpalių kapinių vamzdinių kryžių neturi įrašų apie palaidojimus, o kituose įrašytos paskutinį palaidojimą žyminčios XX a. 10 dešimtmečio datos gali būti vėlesnės nei paminklas (pvz., Braukylų šeimos kapas su 1958 ir 1996 m. palaidojimų datomis).

galima išskirti keletą tipų. Pirmasis, populiarius visoje Lietuvoje, – tai paprasti, iš vamzdžių suvirinti kryžiai, nudažyti tamsia spalva su šviesiai dažytu Nukryžiuotuoju kryžmoje (palaidojimų datos 1943, 1954). Kai kurie iš jų turi bumbulais ar nedideliais kūgiais profiliuotus skersinius, rečiau – iš vielos lankstytus trilapio formos ornamentus. Keletas tokių kryžių pastatyta Užpalių parapijos ir Užpalių stačiatikių kapinėse. Antrojo tipo kryžiuose naudojami siluetą papildantys dekoru elementai – kryžmos viršuje komponuojami trys ilgi spinduliai ir dvi spiralėmis užsibaigiančios „šakos“ stiebe (Seibučių šeimos kapas), juodame kryžiuje balta spalva dažytas kryžmos apskritimas su trumpais tiesiais spinduliais derinamas su stiebo apačios baltomis lenktomis detalėmis (Jono Antanavičiaus ir Banio Kiprijono kapas) arba aukštoje akmens steloje įleisto nedidelio juodo vamzdinio kryžiaus kryžmą supa šviesaus metalo apskritimas su trumpais tiesiais spinduliais (Jurgio Lapienio kapas (1866–1938)). Trečiajam tipui priklauso kryžiai, kurių visos dalys įreminamos metalo juostomis (arba stora viela), taip sušvelninant gan grubų vamzdžių siluetą. Kartais prie metalo juostų kryžmos dalyje tvirtinami nedideli spinduliai ir apskritimas, ažūriški skersinių galai, kitos papildomos detalės (17 pav.). Ketvirtajam tipui priklauso įvairiai dekoruotos kryžių grupės, t. y. iš vieno nukirsto „medžio“ išaugantys du (Pilvelių kaimo kapinės) arba trys vamzdiniai kryžiai (du paminklai Užpalių kapinėse, 18 pav.).

Rytų Aukštaitijos XIX a. antrosios pusės paminklai išsiskiria dar vienu ypatumu – Utenos, Kupiškio, Rokiškio, Anykščių, Dusetų kraštuose buvo statomi aukšti, dažnai iki 3 metrų tašyti akmeniniai stulpai su geležiniais kry-

17 pav. Braukylų šeimos kapas.
Užpalių kapinės

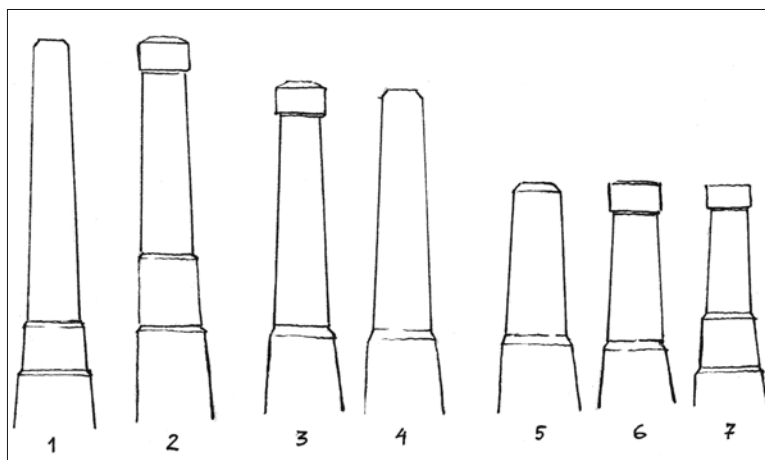
18 pav. Užpalių kapinės. 2010 m.
S. Balčiūno nuotr.

žiais viršūnėje. Tokių paminklų kilmę galėjo lemti amatų plėtra, t. y. kaimuose padaugėjus kalvių, kurie, be meninės kalvystės, gamino ir įvairius darbo įrankius, atsirado galimybė vystytis ir akmentašystei. Kita vertus, ne mažesnę įtaką galėjo turėti ir paminklų tradicijos specifika – Rytų Aukštaitijoje ilgiausiai Lietuvoje, iki XX a. pradžios, buvo statomi aukšti mediniai stogastulpiai, todėl akmeniniai stulpai su geležiniais kryžiais gali būti naujoje medžiagoje savitai interpretuota senosios tradicijos forma. Šią versiją patvirtina analogiškos kai kurių akmeninių stulpų ir medinių stogastulpių geležinių viršūnių formos (Utenos r. Užpalių, Kušnieriūnų kapinių, Anykščių r. Andrioniškio bažnyčios šventoriaus, Debeikių, Čekonių kaimų, Svėdasų kapinių paminklai ir kt.). Kita vertus, obeliskus primenančių akmeninių antkapinių stulpų kilmė gali būti susijusi ir su Aukštaitijoje plitusių istorizmo, šiuo atveju neoklasicizmo, formomis, tačiau ši versija reikalauja atskiro šio stiliaus poveikio XIX a. antrosios pusės paminklams tyrimo.

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios akmeniniai stulpai skiriasi aukščiu ir siluetu: vieni jų grakštūs ir aukšti (2,50–3 m, vienas aukščiausių – apie 3,50 m Ilčiukų kapinėse, 12 pav.), kiti stambesnių tūrių ir žemesni (apie 1,50–2 m). Aukštieji stulpai dažnai turi dvi, rečiau tris dalis, t. y. apatinėje dedamas vienas didesnis arba du akmens blokai, kaip ir klasikinėse kolonose tampantys savita baze smailėjančiam stulpui (3 lentelė, 1). Gali būti, kad toks būdas pasitelktas siekiant pastatyti kuo aukštesnį stulpą. Kitais atvejais aukštas stulpas sudarytas iš dviejų komponentų – apatinės „bazinės“ ir viršutinės smailėjančios dalies, kuri fasadinėje pusėje tašytais karnizais skaidoma į „laiptus“, rečiau į atskirus rėmus (3 lent., 2; 19 pav.). Dažnai stulpas užbaigiamas paprastu lygiu viršumi (3 lent., 1, 4) arba pabrėžiamas siauresniu arba platesniu stačiakampiu apvadu, kuriame kartais iškalama paminklo pastatymo data²² (3 lent., 2, 3). Analogiški silueto formavimo bruožai būdingi ir žemesniems akmeniniams bei nuo XX a. pradžios pradėjusiems plisti betoniniams postamentams (3 lent., 5–7). Šios tradicijos bruožus matome ir Užpalių stačiatikių kapinėse – keli metaliniai stačiatikių kryžiai įleisti į tokius pačius

3 lentelė. Kaltų ir lietu kryžių postamentų formos. (Lentelės sudarytos autorės pagal Užpalių ekspedicijos metu užfiksuotus paminklus)

²² Pasitaiko atvejų, kad postamento viršuje (kartais apačioje) iškalta metais vėlesnė data nei kartu su tekstu postamento fasade iškalta mirties data.

19 pav. 1905 m.
kryžius pakelėje prie
sodybos Kušnieriuų
kaime

20 pav. Kušnieriuų
kaimo kapinės

neaukštus stulpo formos postamentus. Postamentų fasadinės plokštumos viduryje arba apačioje iškalami mirusiesiems skirti įrašai (kai kurie sunkiai beįskaitomi), kartais ir datos bei reljefiniai religiniai simboliai – graikiškas, lotyniškas kryžius, liepsnojanti širdis, taurė, Kristaus monograma INRI. 1929 m. palaidojimą žymintis betoninis paminklas su lietu kryžiumi išsiskiria originalia detale – stulpo apačioje yra gili niša, kuri, sprendžiant pagal jos dydį, galėjo būti skirta neišlikusiai religinei skulptūrai (5 pav. c).

Labai retai senieji kalti kryžiai turi žemus postamentus. Užpalių kapinėse vienas kaltas kryžius įleistas į lietiems paminklams būdingos formos metalinį dėžės formos postamentą (Velučių šeimos kapas)²³, kiti du turi Rytų Aukštaitijai būdingus kaltus postamentus su 4 kojomis – tokie paminklai neretai statomi tiesiai ant žemės arba plokščio akmens (Užpalių ir Kušnieriuų kapinės, 20 pav.). Vėlesni vamzdiniai kryžiai, kaip ir XX a. pabaigos–XXI pradžios metaliniai kalti kryžiai, taip pat įleidžiami tiesiai į žemę, rečiau – į žemą akmeninį arba betoninį postamentą.

Dar vienas svarbus senųjų metalinių kryžių bruožas – jų ir postamentų dydžių santykis: aukštų akmeninių stulpų viršuje statomi nedideli, apie 1–1,20 m kryžiai, žemesniuose postamentuose įleidžiami apie 1,20–1,50 m aukščio kryžiai, ant žemų postamentų matome gan aukštus, apie 2 m metalinius kryžius.

²³Nors pirmas palaidojimas žymi 1995 m. datą, antkapinis kaltas kryžius gali būti naujai nudažytas XX a. pradžiai priklausantis paminklas. Analogiškas 1920 m. kaltas kryžius stovi ir Antašavos (Kupiškio r.) bažnyčios šventoriuje (Asmeninis archyvas, fotogr. 1989).

Mediniai paminklai

21 pav. a) Degėsių kaimo senkapiai, stogastulpis. 1838 m. (LLM MA, T 1, il. 81. 1924 m. B. Buračo nuotr.), b) Kaniūkų senkapiai (KL, Vilnius, 1998, p. 164. A. Varno rinkinyje šios nuotraukos metrikoje pažymėta, kad stogastulpis pastatytas 1847 m., kryžiai – 1871, 1874, NČDM, A. Varno rinkinys, nr. 887, fotogr. 1925).

Senųjų XVIII–XIX a. pradžios Lietuvos *stogastulpių* pavyzdžių esama labai nedaug. Vieni jų – 1915–1933 m. Balio Buračo užfiksuoti 1838 m. Degėsių ir 1847 m. Kaniūkų senkapių paminklai (21 a, b pav.). Nors paminklai XX a. pradžioje jau buvo apnykę, išlikusios detalės liudija, kad jų būta dviaukščių. Pagal proporcijas struktūroje vyrauja apatinis keturšlaitis stogelis su riestomis atramomis, o nedidelis viršutinis stogelis su vertikaliomis kolonėlėmis darniai papildo ir pratęsia aukštą paminklą. XX a. pradžioje šio tipo stogastulpiai stovėjo Ukmergės, Rokiškio ir Zarasų apskrityse²⁴, ir juos piešusio Francisko Kšyvdos-Polkovskio nuomone, priklausė labai senam paminklų tipui.²⁵ Tai

²⁴Brensztajn M. *Krzyże i kapliczki żmudzkie: Materiały do sztuki ludowej na Litwie*, Kraków, 1906, lent. XXII nr. 40, lent. XXI nr. 39 (Zarasai); Juodinių k., Kamajų vls., Rokiškio aps. (Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus liaudies meno skyriaus fototeka (toliau NČDM), Lta 546, 1923 m. K. Šimonio piešinys), Kavarsko mst., Ukmergės (dab. Anykščių) aps. (NČDM, Lta 791, 1927 m. J. Buračo piešinys), Šešuoliai, Ukmergės aps. (A. Jaroševičius, *Lietuvių kryžiai*, Vilnius, 1912, pieš. 28) ir kt.

²⁵Kszyvda-Polkowski Fr. *Krzyże na Litwie: Rysował dla J. hr. Przeździeckiego z Rakiszek latem r. 1908*, Kraków, 1910. Šiuos apibūdinimus autorius nurodo po paminklų iliustracijomis, puslapiu nenumėruoti.

liudija ir šio dailininko albume nurodytos 1820–1867 m. datos. Panaši stogastulpių struktūra Rytų Aukštaitijos kraštuose išliko ir XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, nors buvo statomi ir dviejų trijų aukštų stogastulpiai su palaipsniui į viršų mažėjančiais vienodos formos stogeliais ir lenktomis atramomis. XIX a. stogastulpių tradicinė struktūra ir dekoras buvo išlaikyti Šeimyniškių kaime stovėjusiame stogastulpyje, tik, skirtingai nuo senųjų, nedidelis paminklo aukštis suteikė jam masyvumą.²⁶ Nors nežinoma šio paminklo pastatymo ir užfiksavimo data, pagal jo būklę galima spręsti, kad priklausė maždaug XX a. 3–4 dešimtmečio laikotarpiui.

XX a. pabaigoje pastatytų tradicinių stogastulpių Užpalių valsčiuje nėra daug. Tai Šeimyniškių kaimo pakelėje 1991 m. pastatytas stogastulpis Sausio 13-ajai atminti (naujas atstatytas buvusiojo vietoje?), profesoriui Kaziui Pakštui (1893–1960) skirtas stogastulpiams artimas koplytstulpis su atvira koplytėle prie kelio Alinaukos kaime (autorius R. Šulcas) ir trijų aukštų stogastulpis Užpalių vidurinės mokyklos vidiniame kieme (2002 m., autorius R. Šulcas). Šeimyniškių stogastulpio struktūra artima XIX a. paminklams, tik skiriasi detalės: panaudotas ne geležinis, o medinis viršūnės kryžius, taip

22 pav. 1991 m. stogastulpis pakelėje. Šeimyniškių kaimas

23 pav. Stogastulpis pakelėje. Degėsių k. Aut. R. Šulcas

24 pav. Koplytstulpis su atvira koplytėle, Alinaukos k. Aut. R. Šulcas

²⁶ Ilustraciją žr.: *Senoji liaudies skulptūra Utenos kraštotyros muziejuje*, katalogas, 2002, p. 103.

pat mediniams kryžiams būdingas stulpo dekoras – lenktais dantukais dekoruoti šonai, visos stulpo pusės išraižytos augaliniais ornamentais; skirtingai nuo senųjų stogastulpių, papėdės geometrinių formų ažūras pjaustytas ne kiaurapjūvio, o reljefine technika (22 pav.). Alinaukos paminklas taip pat tradicinių formų, tik neturi geležinės viršūnės ir, kaip neretai pasitaiko šiuolaikiniuose paminkluose, stulpo fasade naudojami reljefiški užrašai ir stilizuotas augalinis dekoras.

Šiuolaikinėms stogastulpių interpretacijoms priklauso R. Šulco ir Užpalių vidurinės mokyklos drožėjų sukurti paminklai – pakelėje prie Degėsių kaimo (skirtas čia gimusiam Lietuvos kariuomenės įkūrėjui Jonui Galvydžiui-Bykauskui (1864–1943), Krokulės šaltinio, Šeimyniškių piliakalnio ir kitose istorines vietas žyminčio „Užpalių tako“ (2000–2001) pastatyti neaukšti ažuolo rąstai, kurių fasadinėse plokštumose išraižyti pastatymo intencijos tekstai, viršus užbaigiamas apvaliais, daugiau Žemaitijos seniesiems stogastulpiams būdingais stogeliais ir profiliuota aukšta medine viršūne, kaip ir kituose R. Šulco darbuose, be geležinės ar medinės saulutės (23 pav.). Stilizuoto stogastulpio variantą galima išvelgti Vlado Butiškiio (1932–2007) paminkle (Užpalių kapinės), stulpo su niša tipas savitai interpretuotas Alfonso Juzulėno (1922–2007) paminkle (Užpalių kapinės) – besisukančios juostos motyvu dekoruotas neaukštas stulpas užsibaigia niša su Rūpintojėliu ir gan masyvia geležine viršūne.

Skulptūriniai stulpai (arba stulpinės skulptūros), neretai literatūroje klaidingai vadinami stogastulpiais, rečiau kopyltstulpiais, taip pat priklauso senosios tradicijos šiandieninei interpretacijai, kurios pradininku galima laikyti žinomą drožėją Ipolitą Užkurnį. Šv. Kazimierui skirtas paminklas stovi Užpalių bažnyčios šventoriuje, šv. Izidoriui – Viktorijos Jovarienės sodyboje (abu Stanislovo Karanausko darbo), tačiau daugiausia šio tipo paminklų pastatyta Užpalių kapinėse. Tai S. Karanausko sukurti du paminklai – 1863 m. sukilimo vadui Povilui Červinskiui (1984) ir Šatkų šeimai (1971). Pastarasis dvišalis – fasadinėje pusėje vientiso medžio rąsto nišoje išdrožta šv. Jono Nepomuko skulptūra, kitoje – sėjėjas (šv. Izidorius?) (25 pav.). Kituose antkapiniuose skulptūrinuose stulpuose išdrožtas Rūpintojėlis (Kuliešiaus (1927–2007) kapas), Dievo Motina su kūdikiu, Nukryžiuotojo galva.

Sunku nustatyti, ar Užpalių valsčiuje buvo populiarūs *kopyltstulpiai*, nes išlikusios žinios labai menkos, tačiau, sprendžiant pagal kitus Rytų Aukštaitijos regionus, galima teigti, kad šio tipo paminklai nebuvo tokie populiarūs kaip stogastulpiai ir kryžiai. Žinoma, kad Trumpalių kaime 1863 m. gimęs Feliksas Vaškelis (miręs Bajorų kaime po 1932 m.) po 1888 m. gaisro Užpalių miestelio aikštėje pastatė kopyltstulpį su šv. Florijonu.

25 pav. Skulptūrinis stulpas.
S. Karanauskas. Užpalių
kapinės. 1971 m.

Paminklo pagrindą sudarė aukštas šešiakampis stulpas su kvadratine ištiklinta koplytėle (joje Nukryžiuotojo figūra) ir gan masyvia šv. Florijono figūra virš jos.²⁷ 1933 m. jo vietoje buvo pastatytas betoninis paminklas su dviem bareljefais – kryžių nešančiu Kristumi ir šv. Florijonu (autorius nežinomas), kuris 1963 m. sovietų valdžios buvo nugriautas, 1991 m. atstatytas parapijos klebono Juozapo Šumsko iniciatyva.²⁸

Neretai koplytstulpiai su šv. Jono Nepomuko arba Jėzaus Krikšto grupe buvo statomi prie vandens telkinių, tad Užpalių valsčius nebuvo išimtis – šiandien jau neišliko dar 1970 m. Butiškių kaime prie upelio stovėjęs medinis koplytstulpis²⁹ (buvusios skulptūros siužetas nežinomas, tačiau galėjo būti Nepomukas) ir koplytėlė ant stulpo su šv. Jono statulėle prie Udrokšlio upelio, netoli P. Kuosos namų.³⁰

Šiuolaikinių koplytstulpių taip pat nėra daug. Užpalių kapinėse pastatytas neaukštas koplytstulpis su atvira koplytėle (Aldonos Klovienės (1936–1982) kapas) struktūros požiūriu artimas senajai tradicijai, tik vietoj religinės skulptūros „dega“ medinė amžinoji ugnis (26 pav.); tradicinių formų koplytstulpis su atvira koplytėle ir Rūpintojėliu puošia Viktorijos Jovarienės kiemą (S. Karanauskas, 2004). Koplytstulpių interpretacijai priklauso A. Klovo paminklas prie Užpalių mokyklos, skirtas profesoriams K. Pakštui, P. Jodelei ir A. Žvironui atminti (1990). Monumentaliai Rūpintojėlio skulptūrai vietoj namelio formos koplytėlės panaudota erdvi niša su dvišlaičiu stogeliu ir varpu bei geležine viršūne. Tokios stilistikos darbai – skulptūrai naudojant nišas vietoj koplytėlės – populiarūs tarp šiandienos kryždirbių ir sudaro atskirą tradicinių koplytstulpių interpretacijos tipą.

Užpalių valsčiaus *mediniai kryžiai*, kaip ir šio krašto stogastulpiai, priklauso seniausiems pavyzdžiams Lietuvoje. Iki šiol žinomas seniausias šio valsčiaus paminklas – maždaug iki 1995 m. Vaiskūnų kapinėse stovėjęs apie 4 m aukščio apnykęs pušinis kryžius su įrėžta 1844 m. data.³¹ Kai kurie XX a. pirmojoje pusėje užfiksuoti senieji kryžiai pastatyti 1864–1874 m. Tai Užpalių miestelyje stovėjęs 1864–1874 m. kryžius³², kryžiai su 1847 m. ir 1871 m. datomis Kaniūkų (21 b pav.)³³, 1872 m. Degėsių³⁴, 1874 m. Ilčiukų kapinėse.³⁵

26 pav. A. Klovienės kapo paminklas

²⁷ *Senoji liaudies skulptūra Utenos kraštotyros muziejuje...*, p. 13, iliustracija p. 63.

²⁸ Balčiūnas S., Kuliešienė V. *Užpaliai. Mūsų svajonių kraštas*, Vilnius, 1999, p. 92–95.

²⁹ Pateikėjas Stanislovas Balčiūnas, gim. 1943 m. Trumpalių k., Užpalių vls., autorės pokalbis 2010 11 09.

³⁰ Pateikėja Aldona Pranskūnaitė-Kilienė, gim. 1928 m., užrašė Regina Tamošiūnaitė-Abukauskienė 2002 04 22.

³¹ Alavinė kančia ir geležinė viršūnė saugomi Užpalių mokyklos muziejuje. Kryžiaus skersinis buvo nukritęs, o ilgaamžiškumą lėmė paminklui parinkta smalinga pušis. Pateikėjas Užpalių seniūnas Vytas Jurka, gim. 1948 m. Gaivenių k., Saldutiškio apyl., autorės pokalbis 2010 12 15.

³² A. Varno rinkinys, nr. 639, NČDM.

³³ A. Varno rinkinys nr. 887, fotogr. 1925, NČDM (kryžių pastatymo datos nurodytos metrikoje).

³⁴ A. Varno rinkinys nr. 904, fotogr. 1925, NČDM.

³⁵ *Kryždirbystė Lietuvoje...*, p. 519.

Kiti statyti XIX a. antroje pusėje. Tai 1885 m. kryžiai Užpalių kapinėse³⁶ ir ūkininko Jurgio Sirvydžio sodyboje Degėsių kaime³⁷, du kryžiai su 1887 m. data Užpalių kapinėse³⁸, 1888 m. kryžiai ūkininko Jono Dulkės sodyboje Degėsių kaime (27 pav.) ir ūkininkės Sakalnienės kieme Užpaliuose³⁹, 1893 m. Užpalių kapinėse (29 pav.). Šiam laikui gali priklausyti ir buvę kryžiai Kaniūkų kaime prie kelio Jono Miškinio laukuose⁴⁰ ir ūkininko Vilučio kieme Užpaliuose⁴¹, kryžiai su angelais ant kolonų Užpalių⁴² ir Kaniūkų kapinėse.⁴³ Kaip ir visoje Lietuvoje, iki Antrojo pasaulinio karo kaimo bendruomenių jėgomis kryžiai buvo statomi kaimų pradžioje (kartais ir pabaigoje) ir buvo vadinami kaimo kryžiais. Žinoma, kad apie 1930 m. dekoruotas kryžius buvo pastatytas Puodžių kaime (patrešęs dar stovėjo apie 1985 m.)⁴⁴, 1939 m. – Garunkščio žemėje Kaniūkų kaimo pradžioje (darė Feliksas Gaidys iš Puodžių kaimo).⁴⁵ Iki šių dienų gerai išlikęs prižiūrimas Galinių kaimo kryžius (1938 m.), tarpukariui gali priklausyti ir apnykęs paprastos formos medinis kryžius prie kelio, žymintis buvusios sodybos vietą Trumpėlių kaime.

XIX a. antroje pusėje formos požiūriu vyravo kryžiai su trilapiais skersinių galais ir nedidelėmis, Rytų Aukštaitijai, o ypač Utenos kraštui, būdingomis koplytėlėmis-altorėliais (27 pav.). Tenka manyti, kad, be dekoruotų, buvo statomi ir paprastos formos kryžiai, tačiau jų XX a. pradžios etnografai paprastai nefiksuodavo. Prie paprastesnio dekoruoto kryžių galima priskirti du panašius, veikiausiai to paties meistro kurtus kryžius, kurių vienas buvo Užpaliuose (1864–1874), kitas Jono Miškinio laukuose prie kelio Kaniūkų kaime (28 pav.). Pagrindinį jų dekorą sudaro pridėtinėmis vingiuotomis juostomis puošti skersiniai ir savitas „karnizas“ – pusrutuliais dekoruota stulpo viršutinė dalis. Kiti kryžiai su nedidelėmis stačiakampėmis koplytėlėmis-altorėliais, kurių kolonas užbaigia siluetiškai pjaustyti angelai, kryželiai arba žvakės, altorių baldakiną imituojantys stogeliai Nukryžiuotajam, visi skersiniai ir stulpas dekoruoti ažūriniais dantukais arba kitokiais pjaustiniais, būdingi Utenos apylinkių kryždirbiams, kuriems įtaką darė šiame krašte dirbusio A. Deveikio (XIX a. vid.–1929) kūrybinis braižas. Be šių, aptinkama ir originalaus dekoruoto kryžių, kaip antai Užpalių kapinėse buvę trys kry-

27 pav. 1888 m. kryžius ūk. Jono Dulkės sodyboje, Degėsių k., Užpalių vls., Utenos apskr., Dulkės Rapolo (tėvo) darytas (NČDM, A. Varno rinkinys, nr. 908, fotogr. 1925)

³⁶ A. Varno rinkinys nr. 623, fotogr. 1924, NČDM.

³⁷ Dirbo Martynas Sirvydis, A. Varno rinkinys nr. 861, fotogr. 1925, NČDM.

³⁸ *Kryždirbystė Lietuvoje...*, p. 520, p. 521; *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, Vilnius, 1970, t. 2, il. 191.

³⁹ A. Varno rinkinys nr. 619, fotogr. 1924, NČDM.

⁴⁰ A. Varno rinkinys nr. 902, fotogr. 1925, NČDM.

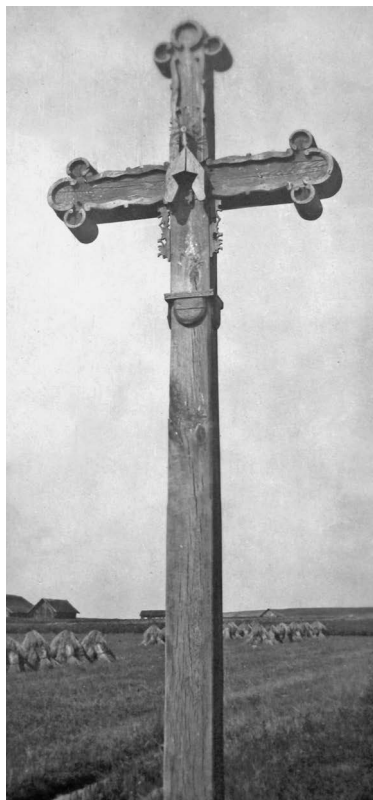
⁴¹ A. Varno rinkinys nr. 627, fotogr. 1924, NČDM.

⁴² A. Varno rinkinys nr. 621, fotogr. 1924, NČDM.

⁴³ *Kryždirbystė Lietuvoje...*, p. 444.

⁴⁴ Pateikėjas Užpalių seniūnas Vytas Jurka, autorės pokalbis 2010 10 15.

⁴⁵ Tamošiūnaitė-Abukauskienė R. *Kaniūkų kryžius*, rankraštis, 2002, p. 2, 3.

28 pav. Kryžius
ūk. Jono Miškinio
laukuose prie kelio.
Kaniūkų k. (NČDM,
A. Varno rinkinys,
nr. 902, fotogr. 1925)

29 pav. 1893 m.
kryžius. Užpalių
kapai (NČDM,
A. Varno rinkinys,
nr. 620, fotogr.
1924; KL, Vilnius,
1998, p. 520)

žiai: 1887 m. paminklo atviro namelio formos koplytėlės šonai dekoruoti ažūriniais stilizuotais augaliniais pjaustiniais⁴⁶, 1893 m. kryžiaus koplytėlės-altorėlio papėdė turi stogastulpių atramas (29 pav.)⁴⁷, o 1887 m. kryžius išsiskiria savitu kryžmos akcentu – kryžmos koplytėlė pakeista vertikaliu, religine tapyba paįvairintu skydu.⁴⁸

XX a. antrosios pusės–XXI a. pradžios medinius kryžius pagal sandarą formuojančius elementus galima skirstyti į keturis tipus. Pirmajam priklauso paprasti be dekoro kryžiai, kurių daugumos siluetą papildė trilapiai skersinių galai. Toks kryžius stovi prie kelio šalia dviejų sodybų Šeimyniškių kaime, 2009 m. dar buvo ir Gaižiūnų kaime (Juozapo Zabulionio statytas kryžius), tačiau dabar beliko tik stačiakampis medinis kryžiaus postamentas. Savitą kompoziciją regime Martinčiūnų kaime – įamžindami 1952 m. rugsėjo 21 dieną žuvusių partizanų Vytauto Abukausko-Laisvučio (gim. 1930 m.) ir Juliaus Siručio-Eimučio (gim. 1931 m.) atminimą, broliai Jonas ir Gintautas Abukauskai paprastą medinį kryžių atidavė dvišakio ažuolo „rankoms“ (30 pav.).

Antrasis tipas – kai siluete vyrauja lotyniškas kryžius su trilapiais skersinių galais, o visi kryžiaus kraštai arba trys skersiniai dekoruojami geometriniais dantukais, stulpas karnizais skaidomas į dvi ar kelias dalis. Kartais tokių kryžių stulpų fasaduose yra reliefiniai įrašai, datos, augalinio ornamento motyvai (Puodžių kaimo kryžius kryžkelėje, P. Palskis, 1990; Šeimyniškių kaimo kryžius pa-

⁴⁶ Ilustraciją žr.: *Senoji liaudies skulptūra Utenos krašto tyros muziejuje...*, p. 135; *Kryždirbystė Lietuvoje...*, p. 520.

⁴⁷ Toks kryžmų koplytėlių ir stogastulpių atramų derinimas būdingas ir kitiems Utenos krašto kryžiams.

⁴⁸ Ilustraciją žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje...*, p. 521.

kelėje, 1991; Kazio Šulskio (1921–1944) antkapinis kryžius Užpalių kapinėse, 1990 (31 pav.). Šiam tipui priklauso ir dviejų skersinių kryžius Užpalių kapinėse, kurio apatinis nedidelis skersinis, skirtingai nei XIX a. pabaigos dvikryžmiuose kryžiuose, vadintuose karavykais, yra ne po viršutiniu skersiniu, o stulpo apačioje. Tokią paminklo struktūrą galėjo lemti įrašas medinėmis raidėmis – vertikaliai išdėstyti žodžiai DIEVE ir GINK, o horizontaliaame skersinyje – LIETUVĄ („Dieve/gink/Lietuvą“).

Trečiajam tipui priklauso kryžiai, kurių siluetą papildė ne tik trilapiai galai ir geometriniai dantukai, bet ir kryžmos koplytėlės. Kryžius su nedidele ištiklinta koplytėle ir mediniu kryželiu stovi prie Narbučio sodybos Užpaliuose, neaukštas medinis kryžius su Utenos kraštui būdingas tradicines koplytėles-altorėlius imituojančia koplytėle ir dekoratyvinėmis tekintomis kolonėlėmis žymi Šarakauskų šeimos kapą Užpalių kapinėse (1996 ir 1998 m. palaidojimai). Šiame kryžiuje panaudota ir kita seniesiems Utenos krašto kryžiams būdinga detalė – koplytėlės stogelio viršuje yra ostiją simbolizuojanti nedidelė medinė saulė (32 pav.). Neaukštas medinis kryžius su kiaurapjūviu dekoruotu stogeliu drožtam Nukryžiuotajam pastatytas ir Užpalių stačiatikių kapinėse (A. Kolovos (1889–1978) kapas).

Ketvirtasis tipas pats gausiausias, tai kryžiai su spinduliais. Pagal derinius su kitais kryžiaus sandaros elementais, juos galima skirstyti į tris variantus, kai

30 pav. Kryžius partizanų atminimui. 2002 m. Martinčiūnų k. 2010 m. V. Indrašiaus nuotr.

31 pav. K. Šulskio simbolinis kapas Užpalių kapinėse. 1990 m. Įrašas: ŠULSKIS KAZYS / 1921–1944 / NEŽINOM KUR ŽUVĘS

naudojami: 1) tik spinduliai ir stogelis Nukryžiuotajam, 2) spinduliai ir kryžmų koplytėlė, 3) spinduliai jungiami su kryžmos apskritimu.

Pirmojo varianto kryžiams būdinga spindulių formų įvairovė: tiesūs profiliuoti spinduliai, suformuojantys kvadrato siluetą, panaudoti Irenos Vanagienės sodybos kryžiuje (Mikėnų kaimas, apie 1996 m., autorius Rimantas Banys iš Svėdasų)⁴⁹, balti platėjantys „liežuvėlių“ formos nedideli spinduliai derinami su balta Nukryžiuotojo figūra (Kėpių kaimo kryžius) arba formuojamas kryžius-saulė (Butiškiiai), neretai panaudojami pluoštiniai spinduliai su tulpių žiedų motyvais (prie O. Galvydaitės-Bačkienės namų Užpaliuose; 33 il.) arba iki geometrinių formų stilizuoti pluoštiniai spinduliai (Daugilis).

Daugiausia pastatyta kryžių, kuriuose kryžmų koplytėlė derinama su įvairių formų spinduliais, kartais jungiamais ir su nedideliu kryžmų disku. Užpalių kapinėse stovi net keli labai panašūs, veikiausiai to paties meistro daryti neaukšti kryžiai su atviromis koplytėlėmis, kurių stogeliai savitai imituoja XIX a. pabaigos medinių kryžių koplytėlių stogelių stilizuotus baldakimus. Stogeliai kartu su trila-

32 pav. Šarakauskų šeimos kapas. Užpalių kapinės

33 pav. Užpaliai, pakelės kryžius:
a) visas kryžius, b) fragmentas

⁴⁹ Pateikėja Irena Vanagienė, gim. 1937 m. Mikėnų k., autorės pokalbis 2010 07 02.

pais skersinių galais ir pluoštiniais augaliniais spinduliais sudaro darnią kompoziciją (Patkočiūnų, Druteikių, Apokų šeimų, D. Širkuvienės kapai ir kt., 34 pav.). Kartais tik geometriniams dantukais dekoruotos stačiakampės arba trapecijos formos atviros koplytėlės derinamos su tiesiais arba pluoštiniais spinduliais (Vilučių kaimo kryžius, 1991 m., dirbo P. Kaziūnas; Butiškių kaimo kryžius; Didžiokų šeimos kapas Užpalių kapinėse) arba koplytėles imituojanti forma, kai dvišlaitis stogelis su dviem tekintomis kolonomis sudaro rombą (Marijonos Repšienės (1885–1945) kapas Kaimynų kapinėse). Pastaruoju atveju neaukšto paminklo sandaroje vyrauja koplytėlė, o ją juosiantys spinduliai tik papildo paminklo siluetą (35 pav.).

Dažnai pasitaiko ir trečiasis variantas, kai kryžmų apskritimas jungiamas su spinduliais. Seniausias toks paminklas žymi Martyno Klumros (1880–1950) kapą Pilvelių kapinėse, o jo amžių rodo ne tik palaidojimo data, bet ir samanų – pro jų dangą jau sunku išvelgti dantukais dekoruotą apskritimą su tulpėmis žydinčiais spinduliais (36 pav.). Kituose kryžiuose kryžmų apskritimas spinduliuoja trumpais plėtėjančiais spinduliais (Stanislovėnų šeimos kapas Užpalių kapinėse) arba dantukais dekoruotas apskritimas puošiamas augaliniais pluoštiniais spinduliais (Užpalių kapinės), kartais apskritimą keičia kvadratas su tiesiais profiliuotais spinduliais (Kaniūkų kaimo kryžius, 1991). Prie šio kryžių puošimo varianto priskirtini ir kryžiai, kurių kryžmas užpildo bangomis išpjaustytos lentos „skydai“, suteikiantys paminklams monumentalumo (Konstancijos Repšienės (1877–1943) kapas Užpalių kapinėse).

Pluoštiniai spinduliai su tulpių žiedais panaudoti mediniame kryžiuje ir stačiatikių kapinėse – jie derinami su gan dideliu ornamentuotu stogeliu ir skydo formos koplytėle bei kryžmos disku (Gladkinų kapas). Kita vertus, pagal kryžiaus viršutinės dalies proporcijas per didelis ir gan aukštai įleistas stačiatikių kryžiams būdingas skersinis ardo paminklo vientisumą. Šis kryžius, kaip ir stačiatikių kapinių medinis paminklas su dekoruotu stogeliu, vertingi kaip kitos konfesijos tikinčiųjų prisitaikymo prie vietinių kryždirbystės tradicijų pavyzdžiai.

Ketvirtasis tipas gan neaugus – tai kryžiai su skulptūriniu dekoru. Neaukštas, kompaktiškų tūrių kryžius su reljefiškai išdrožtu Nukryžiuotuoju žymi Verutės Jakšienės (1921–1997) kapą Užpalių kapinėse, žuvusiems už Tėvynę atminti skirtas monumentalus kryžius su fasadinėje pusėje išdrožtu laiminančio Kristaus reljefu stovi Kušlių kaimo pakelėje. Iš dalies šiam tipui priskirtinas ir mišrios puošybos kryžius Užpalių kapinėse – neaukšto kryžiaus rąste išskaptuota dvipusė koplytėlė su Rūpintojėliu ir Maloningąja Marija, o kryžmas papildo arfos silueto pluoštiniai spinduliai, sklindantys iš kryžmų rombo.

Atskiro dėmesio verti visoje Lietuvoje paplitę laikinieji mediniai palaidojimų ženklai, kurių daugumos forma – kryžiai. Tokių paminklų stilistika dažnai vienoda, nes jie gaminami serijiniu būdu, tačiau Užpalių kapinėse pasitaikė ir gan reta kryžiaus su plačiu apskritimu forma. Neretai tokie laikini paminklai tampa ir pastoviaisiais kapų ženklais, kaip antai Gailiešionių kaimo kapinaitėse šalia seno 1884 m. akmeninio stulpo su lietu kryžiumi pokaryje palaidoto partizano Balio Vaičiūno kapą žymi jo seserų pastatyta profiliuota lenta su lieta geležine viršūne.⁵⁰

Užpalių valsčiaus mediniams kryžiams daugeliu atvejų būdingi dantukais arba ir augaliniais drožiniais dekoruoti

⁵⁰ Pateikėja Teresė Alva Šimonelienė (Rimeikytė), gim. 1935 m., autorės pokalbis 2010 07 02.

34 pav. 1972 m. Bernatavičiaus Gvido kapas. Užpalių kapinės

35 pav. Lungevičių šeimos kapas. Užpalių kapinės

36 pav. Martyno Klumbos (1880–1950) kapo kryžius Pilvelių kapinėse (fragmentas). Nuotraukos ir lentelių piešiniai – str. autorės

stulpai, laiptuoti arba paprasti karnizai. Kai kurie kryžiai itin puošnūs (33 pav.). Pakelių paminklai statomi aukšti, kartais iki 6 metrų, kai tuo tarpu kapinių kryžiai nėra aukšti – dauguma jų maždaug 2–2,50, rečiau iki 3 m, todėl atrodo kresnoki.

Dauguma šiuolaikinių medinių pakelių kryžių kaimo bendruomenių ir individualių žmonių iniciatyva yra atstatyti vietoj sovietmečiu nugriautų arba sunykusių paminklų. Pakelių kryžiai ne tik žymi kaimo pradžią arba pabaigą, bet yra ir kaimo bendruomenės, iš kitų miestų atvykstančių artimųjų, religinių ir valstybinių švenčių progomis lankoma vieta. Ši pagarba atsispindi ir kryžių aplinkoje – kaip ir senaisiais laikais, paminklai aptveriami medinėmis tvorelėmis, sodinamos ir prižiūrimos gėlės.

Atstatant paminklus, neretai parenkama kita nei buvusioji vieta ir nauja kryžiaus forma. Vienas iš pavyzdžių – Kaniūkų kaimo kryžius (1991 m., autorius Petras Kemeklis). Vietoj senojo sunykusio 1939 m. kaimo kryžiaus atstatytam Kaniūkų kaimo kryžiui parinkta vieta kaimo pradžioje prie kapinių, nes išsiplėtus kaimui, senoji vieta buvo užstatyta (iki Antrojo pasaulinio karo vienas iš dviejų kaimo kryžių stovėjo prie Skardžiaus namų). Nors paminklo atstatymo iniciatoriais buvo Juozas Skardžius ir Balys Mikėnas, statymo darbais rūpinosi visa kaimo bendruomenė.⁵¹ Buvusius kaimo kryžius prie individualių sodybų daugiausia atstato jų šeimnininkai, kaip antai Ramoškų sodyboje (Daugailių kaimas) 1997 m. statant naują kryžių, Ramoškienės žentas Virgilijus Kaladė parinko jam vietą netoli gyvenamojo namo, nes sovietmečiu nugriuvusio kryžiaus vieta dabar užstatyta ūkiniais pastatais. Kryžių darė Sabaliauskas iš Šiaulių, kuris ir kryžiaus dekorą parinko.⁵² Vietoj senojo sunykusio Kaimynų kaimo kryžiaus, stovėjusio prie kelio kaimo pradžioje, šiandien pastatytas naujas prie Vanagų šeimos namų. Sodybos šeimnininkas Juozas Stukas (gim. 1905 m.) dar sovietmečiu senąjį kryžių supjaustė ir sukūreno, pasižadėjo pastatyti naują, tačiau prieš mirtį tėvelio pažadą įvykdė dukterė su vyru apie 1996 m. – pagal užsakovų norą Rimantas Banys iš Svėdasų išdrožė spinduliais dekoruotą kryžių, panašų į stovintį Kunigiškių kaime, nors senojo kryžiaus būta paprastos formos, be papuošimų. Ir stovėjo kitapus kelio prie didelio klevo, o naująjį statė netoli gyvenamojo namo, kad ir kaimynas Latvėnas matytų.⁵³

Išvados

Apžvelgus Užpalių valsčiaus religinius paminklus, galima teigti, kad:

- Šiame valsčiuje išlikę nemažai XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios lietuvių ir kaltų kryžių. Daugumos lietuvių kryžių formos paplitusios visoje Lietuvoje, o kai kurie iš jų gali būti lieti Kauno „Minervos“ fabrike. Tačiau pasitaiko ir originalių sprendimų. Vieni tokių, kai kryžius modeliuojamas iš dviejų paminklų dalių. Kaltų kryžių formos atspindi Rytų Aukštaitijai būdingus bruožus – vyrauja nedideli dvistiebiai kryžiai ant aukštų akmeninių stulpų, dekorui naudojami įvairios konfigūracijos S motyvai, labai retai kryžma papildoma spinduliais. Išskirtinis Užpalių valsčiaus kaltų kryžių bruožas – gan dažnai pasitaikantis lietuvių ir iš skardos pjaustytų angeliukų figūrų

⁵¹ Pasakojo Juozas Skardžius, gim. 1931 m., užrašė Regina Tamošiūnaitė-Abukauskienė 2002 04 22. Tamošiūnaitė-Abukauskienė R. *Kaniūkų kryžius*, 2002, rankraštis, p. 1.

⁵² Pateikėjas Virgilijus Kaladė, gyv. Daugailių k., autorės pokalbis 2010 07 02.

⁵³ Pateikėja Irena Vanagienė (Stukaitė), gim. 1937 m. Mikėnų k., autorės pokalbis 2010 07 02.

ir galvų su sparneliais panaudojimas, kuriam įtakos turėjo to meto Utenos kraštui būdinga medinių kryžių dekoru tradicija. Vienastiebių kaltų kryžių nėra daug, o keletas retų geležinių viršūnių stilistikos paminklų turi atitikmenis su pavieniais kitų Rytų Aukštaitijos vietovių kryžiais.

- Nuo XX a. antrosios pusės Lietuvoje paplitę vamzdiniai kryžiai nebuvo labai populiarūs Užpalių valsčiaus kapinėse, jų puošybos principai panašūs kaip ir kitose Lietuvos vietovėse.

- Ypatingas Užpalių valsčiaus XIX a. antrosios pusės geležinių paminklų bruožas – labai aukšti akmeniniai stulpai, kartais siekiantys nuo 2,50 iki 3,50 m. Tai atspindi Rytų Aukštaitijos paminklams būdingus bruožus, be to, kaip ir lietuvių bei kaltinių kryžių gausa, rodo buvusį šio regiono aukštą pragyvenimo lygį.

- Priešingai nei XIX a. pabaigoje, Užpalių valsčiuje medinių stogastulpių ir koplytstulpių statoma nedaug, vyrauja skulptūriniai stulpai ir kryžiai. Kaip ir visoje šiuolaikinės Lietuvoje, dekoru požiūriu vyrauja kryžiai su spinduliais, tačiau tęsiama ir Rytų Aukštaitijai, ypač Utenos kraštui būdingų kryžių stilistika – naudojamos nedidelės koplytėlės-altorėliai, ažūrinė visų kryžiaus dalių ornamentika, kryžiaus stulpas skaidomas paprastais arba dekoruotais karnizais.

Sutrumpinimai

NČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus
LLM MA – Lietuvos liaudies menas. Mažoji architektūra
KL – Kryždirbystė Lietuvoje.

Pateikėjai

Aldona Kilienė (Pranskūnaitė), gim. 1928 m. Kaniūkų k., užrašė Regina Abukauskienė (Tamošiūnaitė) 2002 04 22.
Stanislovas Balčiūnas, gim. 1943 m. Trumpalių k., Užpalių vls., autorės pokalbis 2010 11 09.
Vytas Jurka, gim. 1948 m. Gaivenių k., Saldutiškio apyl., autorės pokalbis 2010 10 15.
Teresė Alva Šimonelienė (Rimeikytė), gim. 1935(?) m., gyv. Gailiešionių k., autorės pokalbis 2010 06 30.
Irena Vanagienė (Stukaitė), gim. 1937 m. Mikėnų k., autorės pokalbis 2010 06 29.
Juozas Skardžius, gim. 1931 m., užrašė Regina Abukauskienė (Tamošiūnaitė) 2002 04 22.
Virgilijus Kaladė, gyv. Daugailių k., autorės pokalbis 2010 07 02.

Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje

Rolandas Petkevičius

Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: Etnopsichiatrija, etnomedicina, medicinos antropologija, magija.

Lietuvoje iki šiol tradiciniams nervų sutrikimų gydymo būdams skirtas menkas tyrinėtojų dėmesys. Pavieniai darbai (Šurkus 1960, 1964; Šimkūnaitė 1982) buvo daugiau aprašomojo pobūdžio, paveikti to meto ideologinių stereotipų bei linkę į kiek paviršutiniškas išvadas. Bet kuriuo atveju jų rezultatai reikalauja atidesnio šiandienos tyrinėtojų dėmesio, išsamios duomenų analizės bei patikrinimo pažangiausias kultūrinės antropologijos metodais. Tęsdamas bakalauro studijų metu pradėtą lietuvių etnopsichiatrijos tyrimą, autorius siekia nustatyti Užpalių apylinkėse žinomų nervinių sutrikimų sampratą, pavadinimus, jų diagnozės bei gydymo principus ir priemones. Taip pat publikacijoje didelis dėmesys skiriamas gydymo tradicijos raidai, žymesnių žolininkų asmenybėms, vaistinių medžiagų ruošimo ir vartojimo praktikoms.

Darbo metodai. Iki šiol Lietuvoje nėra bendros, etnologams ir medikams tinkamos, etnomedicinos lauko darbų metodikos, nesutariama ir dėl rezultatų skelbimo. Absoliuti dauguma Lietuvoje publikuotų tyrimų rėmėsi mokslinei medicinai būdingomis ligų sampratomis, o medžiagai rinkti ir analizuoti taikyta farmacijos mokslo metodika. Tačiau tradicinė medicina – tai įvairius religinio ir socialinio gyvenimo reiškinius apimantis kultūros fenomenas, kurio negalima niveliuoti vien tik į veikliųjų cheminių medžiagų analizės lygmenį. Kita vertus, etnografinės medžiagos klasifikavimo ir rinkimo metodika taip pat turi trūkumų. Duomenų gavimo ir analizės metu etnologai iki šiol pataria laikytis priimto gydymo praktikų skirstymo į racionalias medicinines ir magines mentales.¹ Ši schema pastebima ir naujausiose publikacijose², nors, įvertinant medicinos antropologijos mokslo laimėjimus, ji yra visiškai nepriimtina. Kadangi patys tradicijos nešėjai visas savo praktikas laiko racionaliomis (ką patvirtina pats jų naudojimo faktas), etnologas neturėtų dalies jų pateikti kaip iracionalių. Tai gali trukdyti tyrimo eigai bei iškreipti rezultatus (vadinamoji *emic-etic* metodologinė problema). Antropologijos ir etnologijos mokslams istoriškai būdingi du skirtingi duomenų gavimo ir analizės būdai: *emic* – atspindi tyrinėjamų žmonių sąvokomis išreiškiamą jų pačių tikrovę, ir *etic* – tyrinėjamai kultūrai analizuoti taikomi išoriniai, dažniausiai biomedicinos ir gamtos mokslų kriterijai.³ Pa-

Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2011 05 03, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2011 12 16, pirmą kartą paskelbtas 2012 06 04 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799, visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ Paukštytė-Šaknienė R., Savoniakaitė V., Svidinskaitė D., Šaknys Ž., Šidiškienė I. Lietuvos etnologijos šaltinių klasifikacija, *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 1 (100), p. 23.

² Trimakas R. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai XIX a. pab.–XX a. I p.*, Vilnius, 2008.

³ Čiubrinskas V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, Kaunas, 2007, p. 210.

prastai tyrimo objektyvumas priklauso nuo šių dviejų metodinių paradigmu pusiausvyros, o Lietuvos etnomedicinos tyrimuose *emic* modelis dar yra menkai taikytas, vyrauja biomedicinos stereotipai tradicinių gydymo praktikų atžvilgiu, tyrimų struktūra remiasi biomedicinai būdingomis ligų klasifikavimo schemomis, o gydymo priemonės skirstomos neatsižvelgiant į pačių žmonių sampratas. Lietuvos akademinėje bendruomenėje šios bei panašios metodologinės spragos imtos aktualizuoti po 2010 m. vasario 17 d. Vytauto Didžiojo universitete šios publikacijos autoriaus ir dr. Tauro Meko iniciatyva surengto Lietuvos etnomedicinos tyrinėtojų susitikimo, kuriame pritaria etnologų ir medikų bendradarbiavimo būtinybei, siekiant tyrimų objektyvumo.

Atlikdamas lauko tyrimus (2008–2011 m.) Lietuvoje ir Baltarusijoje, autorius vadovavosi įprastomis etnobotanikos mokslams duomenų rinkimo rekomendacijomis⁴, antropologine lauko tyrimų metodika, stengėsi griežtai laikytis *emic* perspektyvos rinkdamas ir analizuodamas duomenis, t. y. į tiriamą tradiciją siekdamas pažvelgti jos nešėjų akimis ir suprasti su gydymo praktikomis susijusias mąstymo kategorijas. Šie metodologiniai principai taikyti ir lauko tyrimo Užpalių apylinkėse metu. Pašnekovai pasirinkti atsitiktinai arba naudojant *sniego gniūžtės* metodą (angl. *snow ball*), kuomet vienas asmuo pasiūlo kitą. Ieškota gerai informuotų pateikėjų, užrašomos jų gyvenimo istorijos (angl. *life story anthropology*). Ypatingas dėmesys kreiptas pateikėjų tradicinės medicinos žinių šaltiniams bei įgijimo būdams. Taip siekta kiek įmanoma tiksliau apibrėžti naujus, spaudoje bei vaistininkystėje plintančius receptus, ir senuosius – perduotus žodinės tradicijos keliu. Naudotas laisvo pokalbio ir pusiau struktūruoto interviu metodai. Etnopsichiatrijos tyrimo tema yra ganėtinai problemiška, XXI a. racionalioje visuomenėje tai tam tikras socialinis *tabu*, nemaža dalis pateikėjų savo šeimoje, giminėje ar tarp artimų draugų turi sutrikusios psichikos asmenų, todėl dalis apklaustųjų pageidavo, kad jų asmeniniai duomenys nebūtų viešinami. Be to, iš anksto informuojant pateikėją, kad apklausa yra anoniminė, pasiekiami geresnių rezultatų, žmogus kalba atviriau, nesivaržydamas. Drauge su pateikėjais aplankytos daugumos gydomųjų augalų augimvietės, foto- ir videopriemonėmis fiksuoti augalai, jų naudojimo praktikos, remiantis asmenine autoriaus kvalifikacija⁵ ir žinynais⁶, nustatyta augalinių gydomųjų priemonių botaninė taksonomija. Tyrimo tikslas – apibrėžti nervinių sutrikimų grupę ir jos gydymo priemones, todėl publikacijoje skelbiama tik dalis visų tyrimo metu surinktų Užpalių apylinkių tradicinės medicinos duomenų. Pilnas etnografinis aprašas saugomas Vytauto Didžiojo universiteto etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštyne (bylos nr. VDU ER 2180). Tyrimo rezultatai skelbiami ir farmacininkams įprastose lentelėse, jas papildant etnologams svarbia informacija. Taip siekta tarpdisciplinio publikacijos pobūdžio.

Terminai. Vietoj iki šiol literatūroje įprasto *liaudies medicinos* termino autorius vartoja *tradicinės medicinos* terminą, kuris tiriamą reiškinį nusako kur kas geriau nei ideologinę konotaciją turėjusi

⁴ Martin G. J. *Ethnobotany. A methods manual*, Earthscan, 2004.; *Encyclopedia of Medical Anthropology: Health and Illness in the World's Cultures*, Sud. C. R. Ember, M. Ember, Niujorkas, 2004.

⁵ Autorius studijų Lietuvos veterinarijos akademijoje metu (1997–2000 m.) igijo augalų botanikos ir morfologijos pagrindus.

⁶ Vilkonis K. K. *Lietuvos žaliasis rūbas*, Kaunas, 2008.

*liaudies*⁷ sąvoka. Medicinos antropologai paprastai greta jo vartoja ir *etnomedicinos* (angl. *ethnomedicine*) terminą, nurodantį su sveikata susijusius tam tikros kultūrinės grupės tikėjimus, žinias ir veiksmus⁸, tačiau tuo pat metu ir žymintį medicinos antropologijos šaką, kuri šias žinias ir veiksmus tyrinėja.⁹ Vengdamas terminologinės painiavos, autorius terminą *etnomedicina* stengiasi vartoti kalbėdamas išimtinai apie tyrimus. Terminas *etnomedicina* suponuoja konkrečios etninės grupės tradiciją, tuo tarpu Lietuvos, ypač pietrytinių sričių kontekste, sunku kalbėti apie vieno etnos (šiuo atveju – lietuvių) „monopoliją“ formuojantis regiono tradicinio gydymo praktikoms. Paradoksalu, tačiau Lietuvos sociume susiklostė padėtis, kuomet žodžiai „tradicinė medicina“ dažnai vartojami kaip mokslinės, oficialiosios medicinos sinonimas, priešinamas „liaudies medicinai“, o ši savo ruožtu pavadinama „netradicine medicina“. Publikacijoje greta tradicinių sąvokų taip pat vartojami farmacininkams ir medikams įprasti ligos raidos etapus nurodantys terminai – *etiologija* (priežastis), *prognozė* (eiga), *komplikacija* (ligos sukeltas pablogėjimas), o kalbant apie gydymo priemones, gamtos mokslams įprastu būdu nusakomos augalų dalys, jų vartojimo praktikos. Taip siekta *emic-etic* pusiausvyros vertinant duomenis bei stengtasi, kad tekstas būtų suprantamas medikams.

Šaltiniai. Užpalių apylinkių tradicinė medicina iki šiol nebuvo pakankamai tyrinėta. Vienintelė publikacija – tai Stanislovo Balčiūno ir Vandos Kuliešienės parengta monografija „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ (2004), kurioje glaustai vardijamos tradicinės gydymo priemonės, su sveikata susiję tikėjimai, minimi apylinkių tradicinės medicinos žinovai. Nervų sutrikimams skirtas vienintelis įrašas: „*Nuo išgąščio vaikus prausė šalteksnio žievės nuoviru, girdė šalteksnio uogų ar rožinių pinavijų žiedų arbata.*“¹⁰ Publikacija rėmėsi kraštotyriminės mokytojos V. Kuliešienės asmeniniu archyvu, su kurio fragmentais autorius susipažino ir, V. Kuliešienei leidus, padarė fotokopijas. Kraštotyriminkė rinko medžiagą pagal sovietų laikotarpio Lietuvos kraštotyros draugijos rekomenduojamas temas, naudojosi draugijos klausimynais, kruopščiai sudarinėjo etnografinius aprašus (rinkiniai Užpalių mokyklos muziejuje bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne – LTR 3632, 2971 ir kt.). Tuo tarpu nepopuliaria to meto etnografijoje tradicine medicina domėjosi savo iniciatyva, mokslinius reikalavimus atitinkančių rinkinių nesudarinėjo, duomenis užrašinėjo sąsiuvinuose ar atsitiktinėse popieriaus skiautėse. Dalis užrašų yra prarasti, dauguma medicinos įrašų neturi pateikėjų ar literatūros metrikų, mokslui vertingas ir pagal reikalavimus sutvarkytas tik Užpalių apylinkių tradicinės veterinarijos aprašas. Autorius taip pat susipažino ir su gimtojo V. Kuliešienės kaimo etnomedicinos medžiaga, paskelbta rankraštyje „Nodėgulių kaimo istorija“ (2006).¹¹ Dalis

⁷ Vienas svarbiausių šiandienos Lietuvos etnologų kamuojančių klausimų yra – kas yra *liaudis* ir jos kultūra? Ar tik sovietmečiu aukštinta valstiečių ir darbininkų klasė, ar visi Lietuvos gyventojai? Iki šiol buvo įprasta domėtis tik XIX–XX a. I pusės valstiečių kultūra, nekreipiant dėmesio į jos formas XXI a. bei faktorius, lėmusius šių formų raidą. Autorius nori pabrėžti sovietinės etnografijos, įvedusios „liaudies“ sąvoką, polinkį apie liaudies kultūrą kalbėti būtuojų laiku, pabrėžiant naują, sovietinį (šiuo atveju – kolūkio ir pramoninio miesto) žmogų bei jo kultūrą. Šie klausimai svarbūs publikacijoje nagrinėjamų problemų kontekste.

⁸ *Encyclopedia of Medical Anthropology: Health and Illness in the World's Cultures*, Sud. C. R. Ember, M. Ember, Niujorkas, 2004, p. xxix

⁹ Čiubrinskas V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, Kaunas, 2007, p. 238.

¹⁰ Balčiūnas S., Kuliešienė V. *Užpaliai – mūsų svajonių kraštas*, Vilnius, 2004, p. 113.

¹¹ Kuliešienė V. *Nodėgulių kaimo istorija*, 2006, rankraštis, p. 138–149.

šių duomenų sutampa su skelbtais minėtoje monografijoje (šaltėkšnio uogos nuo išgąščio), tačiau publikuotų duomenų patvirtinti faktine archyvine medžiaga nepavyko. Užpalių mokyklos muziejuje esančiuose aprašuose aptiktas tik vienas tradicinės medicinos įrašas (karpų gydymo atvejis).

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne autorius susipažino su 1936–1999 m. laikotarpio etnografinių tyrimų Užpalių apylinkėse aprašais (LTR 882, 1365, 1532, 4000, 4092, 6441, 6442, 6443, 6444, 6445, 6470, 6726), kuriuose iš tradicinės medicinos srities rasti tik 4 užkalbėjimų tekstai. 1990 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais Užpalių apylinkėje dirbusi kompleksinė kraštotyros ekspedicija (vadovai – G. Kadžytė ir prof. habil. dr. B. Stundžia) tradicinės medicinos duomenų taip pat nerinko.¹² Tenka pripažinti didžiulį ir iki šiol vienintelį mokytojos ir kraštotyrininkės V. Kuliešienės indėlį Užpalių krašto tradicinės medicinos etnografijoje. Įvertinus minėtas aplinkybes, šios publikacijos autorius didžia dalimi rėmėsi savo atliktų lauko tyrimų duomenimis.

Lauko tyrimas. Darbai vykdyti 2010 m. birželio 28–liepos 7 d. „Versmės“ leidyklos surengtos kraštotyrinės ekspedicijos Užpalių apylinkėse metu. Iš viso apklausti 37 asmenys, iš kurių šifravimui atrinkti 33, pateikę daugiausia medžiagos tyrimo tema: 6 vyrai (nuo 60 iki 88 metų) ir 27 moterys (nuo 44 iki 90 metų). Pateikėjai gyvena Bajorų, Butiškių, Degesių, Gaigalių, Gaižiūnų, Galinių, Juškonių, Kaimynų, Kėpių, Mažeikiškių ir Šeimyniškių kaimuose, Užpalių miestelyje, Utenos pensione bei mieste, Vilniaus mieste. Absoliuti dauguma jų yra kilę iš Užpalių apylinkių. Dažniausiai (14) nurodytas 4 klasių (skyrių) išsilavinimas. Kitos išsilavinimo grupės: 1–3 klasių (3), 5–6 klasių (4), 7–9 klasių (3), spec. vidurinis (6), aukštasis (2). Dauguma pateikėjų kilę iš žemdirbių luomo, nemažai gyvena tose pačiose vietovėse, kur yra gimę.

Personalijos. Kiekvienos tradicijos pagrindas yra ją tęsiantys žmonės. Monografijoje „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ (2004) paminėtos kelios kaimo daktarkos: Užpaliuose gyvenusi pribuvėja Grasilija Adomavičienė, žolininkės Ona Bislienė ir Emilija Tarvydaitė bei garsiausia apylinkių tradicinio gydymo žinovė Natalija Svilienė (Zabulionaitė, 1910–1996).¹³ Remdamasis šiais duomenimis, autorius sten-

Natalija Svilienė su vaikaite. Iš Svilų šeimos asm. archyvo

¹²Pokalbis su 1990 m. ekspedicijos vadove G. Kadžyte bei dalyviu G. Indrašiumi (2010 m. birželio–liepos mėn.).

¹³Balčiūnas S., Kuliešienė V. *Užpaliai – mūsų svajonių kraštas*, Vilnius, 2004, p. 116.

gėsi sužinoti daugiau, susitikti su giminaičiais, su žolininkais bendravusiais asmenimis, atsekti tradicijos perdavimo atvejus bei nustatyti nervinių sutrikimų gydymo atvejus ir būdus. Iš monografijoje minėtų asmenų daugiausia pavyko sužinoti apie N. Svilienę, teko bendrauti su jos šeimos nariais bei asmenimis, iš jos perėmusiais tradicinės medicinos žinias (žolininke B. Ubavičienė, užkalbėtoja Z. Vaškeliene). N. Svilienė buvo kilusi iš Vyžuonų, kurių apylinkėse buvo daug tradicinės medicinos specialistų: „*Vat daugiau apie Šilaukius žinoja.*“ – „*Čia į kurią pusę?*“ – „*Už Vyžuonų. Bet jau irgi senų žmonių nebėra. Dėdės ir dėdienės tie irgi žolininkai buvo.*“¹⁴ Monografijoje minima, kad daug gydymo paslapčių jai atskleidęs pusbrolis felčeris Lisauskas. „*Pusbrolis kai išmokė, tai ji galvoj turėja, žinai kaip seniau.*“¹⁵ – „*O ji iš senovės žinojo žoles.*“ – „*Tai žinojo, be abejo, tas felčeris tik papildė jos žinias.*“¹⁶ Žolininkė gydė įvairias ligas, tarp jų ir nervinius sutrikimus. „*Ar Svilienė išgąstį gydydavo?*“ – „*Gal viską.*“¹⁷ – „*Labai pergąsdina, tai Svilienė išgydė.*“¹⁸

Daug vertingų etnomedicinos duomenų suteikė šiuo metu Utenos pensione gyvenanti žolininkė Bronė Ubavičienė (gim. 1920). Pirmąsias tradicinės medicinos žinias jaunystėje įgijusi iš senų žmonių, vėliau daug ką perėmė iš N. Svilienės, nors pati nervinių sutrikimų negydytusi. B. Ubavičienė – liaudies papročių ir tikėjimų žinovė: „*Gal ana ir žoles, ana visą žinodava. Šita Ubavičienė tai ana tokia labai tikinčia, labai viską tiki būdava, ana visokiais prietarais tikėdava, tai va tas išsipildė, tai tas sapnas jai, vėl kas.*“¹⁹ Žolininkė pasakojo apie maginį konfliktą, kuris dėl jį sukėlusių priežasčių yra itin etnologams įdomus, gyvosios maginės tradicijos adaptacijos kintant socialinei tikrovei pavyzdys: „*Vieną ruskę užpykdžiau ir man pačeravoja. Dabar aš ateinu, duris inkišta kaip baronka, išardau vaikiški baltinėliai. Aš pečiun inkišiau ir sudeginau. Nuvėjau ravėt bulbų, pavargau atsisėdau ant ežias, pasirėmiau, žiūriu, paėmu vėl baronka. Tadu šitų išvyniojau irgi vaikiški baltinėliai, tai sukapojau tą, apkapojau ir nunešiau*

Bronė Ubavičienė ir jos žolelės. Utenos pensionas. 2010 07 02. R. Petkevičiaus nuotr.

¹⁴Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (750). (Šifruotų įrašų pateikėjų kalba palikta autentiška, neredaguota, t. y. su svetimybėmis ir tarmizmais. Kalbos red. pastaba.)

¹⁵Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (589).

¹⁶Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (643).

¹⁷Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (581).

¹⁸Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (354).

¹⁹Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (271).

sasiedą šita ruskia kur užpykdžiau bulbose inkišau. Tais metais bulbių nebebuva. Tai a kitais metais ton pačion vietoj sodinam. Tai šitas Marijas kaip čionai yra (paveikslėli) nunešiau slovikan indėjau ir padėjau ant ežias. Bulbas kaip reikiant buva. Tai aš bijau, čia su Velnia padėjimu šita visokie kerai...“ – „A tas ruskis vietinis buva?“ – „Vietinis.“ – „Tai dėl ko susipykot?“ – „Jai reikėja rusų, a man Lietuvos reikėja“ (juokiasi). – „Už politikų?“ – „Aha!“ – „Katrais čia metais buva?“ – „Nu, kaip Lietuva stoja.“²⁰

Vaistažoles rinkdavo ir netoli Kaimynų kaimo gyvenusios seserys Juškaitės, žurnalistės ir etnografinės G. Kadžytės giminaitės. „Ar buvo žolininkų?“ – „Buvo. Buvo Kadžytės mama ir teta Juškaitės; jos rinkdavo pavasariais žolytes visokiausias; rinko sau, kai nueisi tai duos.“²¹ – „Matai nebėr šitas Juškos Valytės tai ana kai gyva buva tai ana jau buva amžina žolininkė ana rinkdava rinkdava visas žolelas ir ana gydydava. Kadžytės tatula.“²²

Aptikta duomenų apie žolininkę Zofija Valančiūniene (Surgailytę, 1924–apie 2000), gyvenusią Gaižiūnų kaime, kalbėtasi su jos seserimi, kaimynėmis. „Mes vaikystėj vasarodavom ten, pas ją namuose augo, ji augino, ten visokio velnio buvo (...) ji aplamai tuos daržus visokius, sodus – viskuo.“ – „Iš kur ji išmoko žoles?“ – „Nežinau. Ji gamtos žmogus buvo, mišką žinojo, ten miške ir senos kapinės buvo, ir viską. Ten jos palaidoti vaikai, ji jauna gimdė.“²³

Pateikėjai pabrėžia, kad tokių gerų gydymo žinovų jau nebėra. „Po Svilienės žolininkų nebėr, nesgirdėt.“²⁴ „Šitam krašte niekur nėra žolininko, kad kreiptis.“²⁵ „Kad tokių dėl to nėra pas mus, negydo niekas.“²⁶

Tačiau tradicija gyvuoja, žolininko vaidmuo keičiasi. Tradicija vis sunkiau perduodama šeimoje, tačiau plinta ja besidominčiųjų dėka. Pavyzdžiui, etnomedicinos medžiagą rinkusi V. Kuliešienė pati tapo pateikėja. „Svilienė propagudavo saporilį, a girdejt tokį vardą? (Neidentifikuotas augalas, galbūt – viksva *Carex capillaris* L.) Ir lotyniškas panašus, saporilis, saporilium. Tokia viksva. Žinot? Aš pati patyriau, išmėginau šitą žolę vaikystėj, man buvo škrupulas, žinot tokį dalyką?“ – „Veido liga?“ – „Man sutindavo lūpa, kai pašla sutinsta. Tai Utenos žolininkė man patarė gert saporilio arbatą ir man padėjo. Dabar, kaip Svilienė aiškina, tai jos sakymu saporilis švarina kraują. Jin buvo žinoma, atvažiuodavo pas ją žmonių, vienam vyrui buvo atkiurusios ausys, negijo, daktarai cheminiais vaistais nieko negalėjo padaryt, ji liepė gert saporilį ir deksnę (Miškinė sidabražolė *Potentilla erecta* L.). Tai jos receptu savaitę šitą geri, savaitę deksnę. Tai tą vyrą pagydziusi, išgijo ausys. Ji sakydavo, vėžiniai susirgimai buvę, jin irgi gydžiusi gan sėkmingai.“ – „O kaip?“ – „Tai va šitom priemonėm – deksnėm ir saporilium. Po savaitę ar po dvi, o saporilį gert kiek galima daugiau ir su kompotu visokiom formom. Vienas užpalietis paprašė manęs šitų žolių parodyt, kaip jos auga ir kaip gydytis. Nuvedžiau aš juos į tą augimvietę kur žinojau, prisikasė, nu ir dabar... paskui tiesa dar prašė, girdi, jo dukrai gydytoja patarus gert saporilį. Nu, tai parodžiau, pakasėm, aš ir pamiršau, šimet ateina pas mane vieni užpaliečiai, žinot, žmogus

²⁰Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (379).

²¹Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (139).

²²Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (218).

²³Moteris, 44 m., gyv. Utenos mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (564).

²⁴Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (88).

²⁵Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (144).

²⁶Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (329).

sakė, kad Jūs davėt tokios žolės jam kur tai ant veido buvęs guzelis, bet jis pagėręs ir išnyko, ir jo dukrai, lyg tai leukemija buvus, ir gėrė šitas žoles ir jaučias gerai. Tai, sako, parodyk šitas žoles, nes ir tų bičiulių dukrai irgi kažkas įtariama, nu, tai vėl važiavom, parodžiau.“ – „O tai kur arti jos yra?“ – „Jos auga smėly arba žvyryne, karjeruos. A čia prie Krokulės, Svilienė man buvo parodžius.“²⁷

Tradicija atmena ir senuosius gydytojus, gelbėjusius žmones ir gyvulius bei atlikusius sakralinius veiksmus didžiųjų švenčių metu: „Tokie kaip bruknių lapai, tik storesni, bet nei uogų, nieka nežydėdava, nieka. Mamai galvų labai skaudėdava, vaikai negalėdavom vaikštinėt, neduoda durų trinktelėt, pykindava. Viena senutė buvo, kalėdoja, saka, pagydysiu jūsų mamų. Ir tikrai atsinešė tų bruknienojų ir aš vėliau radau, jau suaugus buvau, miške Vyžuonų šili, ir mama pagija nuo tų žolių ir mirė 97 metų. A būdava galvų kai skauda, neturėdava, kas daryt.“ – „Ta bobutė iš kur buvo atajus?“ – „Nežinau, iš kur, kalėdoja, ana biedna buvo, žinau, kad atsisėdus labai smagiai (garsiai) poterius kalbėja, aš pribėgau, sakau, mana mamai labai galvų skauda, Jūs iš tyka, iš tyka! Saka, kaip galvų skauda? Oi sakau, man neduoda. Tai aš, saka, pagydysiu Jūsų mamą. Atnešė tokių žolių, kai bruknienojus.“ – „Ubagė buvo bobutė?“ – „Aha, ubagė, ėjo per kaimus, kalėdojo.“ – „Turėjo tas žoles terboj?“ – „Nuėja ana miške ir atnešė tas žoles. Saka, sudžiovinkit ir virkit arbatą. Mama pagėrė ir po to laiko nustojo galvų skaudėt. Už savaitės laiko pradėja vaikštinėt ir nebeskaudėja, po to dar pora sykių išgėrė, a kaip neradom taip ir neradom.“ – „O skaudėdavo ilgai?“ – „Būdava bent po savaitę laika neduoda durų (trinktelėt).“²⁸

Tradicijos raida

Tradicinė medicina – tai gyva, kintanti struktūra, o kiekvienas tradicijos tęsėjas yra vienodai svarbus, nes savo turimomis žiniomis veikia ją visą. Todėl, prieš pradėdant analizuoti gydymo sampratas ir priemones, svarbu suprasti, kaip stipriai vietinė tradicija yra pakitusi ir paveikta išorės įtakų. Įvairiuose Lietuvos regionuose dideli pokyčiai tradicijoje (modernizacija, biomedicinos infrastruktūros plėtra) prasideda jau XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, ypač po Pirmojo pasaulinio karo. Etnologų požiūriu, Lietuvos kaimas perima miesto kultūrą XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Kita vertus, remiantis carinės Rusijos medikų ataskaitomis, dar XIX a. II pusėje didžiosios gyventojų dalies kontaktas su biomedicina buvo itin menkas. Tą pažymi ir to meto Lenkijos tyrinėtojai, kurių požiūriu būtent Lietuvoje²⁹ išliko archajiškiausi tradicinės medicinos elementai.

Bet kuri tradicinės žinijos sistema – tai visų pirma žodžiu perduodamos informacijos mainai. „Tai va, vienas nuo viena ir sužinai. Pasisakai, ir žinai tadu“³⁰; Vienas nuo kito taip ir sužino.“³¹ „Jeigu neturi, tai pas kitą suranda.“³² „Kai renka bobutės, tai prieinu, nes sveikata ne labai kokia. Ir klausiu, šita nuo ko, ta nuo ko.“³³ „Kai ligininėj būni, ambulatorijaj,

²⁷ Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (638).

²⁸ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (739).

²⁹ Lenkų istoriografijoje Lietuvos (lenk. *Litwa*) terminu buvo įvardijamos tiek etninės lietuvių, tiek ir baltarusių žemės, išskiriant Lietuvoje atskirą regioną – Žemaitiją (lenk. *Żmudz*).

³⁰ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (60).

³¹ Moteris, 78 m., gyv. Mažeikiškės k., Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (108).

³² Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (607).

³³ Moteris, 82 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (426).

vienas tų, kitas tų gi, žinai gi žmonės, sėdėdami i pataria. Vienas gerai, da geriau paaiškin, pasaka.“³⁴ Daugelis pateikėjų nurodė tradicinės medicinos žinias perėmę iš senosios kartos atstovų: „Čia iš senybos ar iš knygų?“ – „Iš mamos daugiausia.“³⁵ Svarbu pabrėžti, kad žinios atmintyje išlieka tik jas praktiškai taikant: „Bet mūsų atmintis. Tiktai kas reikalinga įsisavini, kas nereikalinga neimi į galvą, pasakė ir užmiršti.“³⁶ „Išėina iš galvos, kai pamatai žoly, tai žinai, o kol nematai...“³⁷ Todėl vis didesnę vaidmenį įgauna įvairi literatūra, kurioje, iškilus reikalui, ieškoma patarimo. „Nu, tai teip va pasiskaitam, medicinka knyga tokia yra.“³⁸ „Žurnaluos būna, savaitinį šitų žurnaliokų jamam, taigi labai būna visokių patarimų (...) Daugumoj dabar tai gal iš knygų jau. Man atroda, kad jau, kad ir aš pati tai daugumoj iš tų...“³⁹ „Nuo knygų tai visokių žolių. Galvydaitės, dabar Utenoj gyvena kur, tušti namai, tai turėdava jų motina amžinatilsy knygų kiekvienas žolytės ir nuo ko. Norėčiau turėt, bet kur anas gausi“⁴⁰ „Dirbau melioracijoj, einu apžiūrėt objekto – krepšį nešu, paskui knygoj pažiūriu.“⁴¹ „Mes tiktai žinom iš knygų. Čia gyvena Bielučiai, jų dukra buvo biologė, buvo knygų pasėmus...“ – „O senyboj kaip?“ – „Ne, seniau tai kokias knygas?“⁴² Informacija žmones pasiekia ir kitomis žiniasklaidos priemonėmis: „Dabar gi turim knygų. Aš išgirdau gydytojų šitų (knygos autorių). Tik kalbėja tas pats senukas, sakė per televizorių.“⁴³ Vis dažniau pasitelkiamas internetas: „Šituos naryčnikus⁴⁴ mes buvom per internetą susiradę. Jie ten įdomiai vadinasi.“⁴⁵ Apie vaistažoles žmonėms pasakoja įvairūs entuziastai, dažnai – profesionalūs farmacininkai: „Vienąkart buvo kažkokia žolininkė į bendruomenę atvažiauvus, saka, kad negalima daugiau naudot kaip savaitę, dvi, reiškia, kenkia jau žmogui. Paskui kitas panaudot.“⁴⁶

Kalbėdami apie tradicinio gydymo žinovus, pateikėjai nurodo, kad šie taip pat dažnai naudojosi knygomis. „Ji žinoja ir knygų turėja.“ – „O iš senovės žinojo ar iš knygų?“ – „Iš senybai gal žinoja, aš nelabai su ja užsiėmiau. Kad iš senovės... Ana negerdava jokių arbatų, žoles tik maišydava.“ – „O kas per knyga?“ – „Dar smetoniškų laikų. Ana padavė, būk tai aš padaviau susiedui ir tas knygas nebegražina. Ten aprašymas vaistų buvo, visokių žolių.“⁴⁷ „Turėjo storą knygą. Aš atmenu pas ją daugiau siuvimo ir mezgimo knygas. Turėjo storas knygas.“⁴⁸ „Gražinutės teta⁴⁹, šita buvo pamokinta Smetonos laikais, knygas turėjo žolelių.“⁵⁰ „Sako, kur išgirdavo⁵¹ kokius vaistus, tai rašydavosi, turi sąsiuvinį visą prisirašius.“⁵² Beje, šiuos užrašus autoriui teko vartyti ir apie jų kilmę kalbėtis su žolininke

³⁴Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (64).

³⁵Moteris, 84 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (770).

³⁶Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (198).

³⁷Moteris, 85 m., gyv. Juškonių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (518).

³⁸Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (5).

³⁹Ten pat. VDU ER 2180 (7, 26).

⁴⁰Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (189).

⁴¹Moteris, 62 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (804).

⁴²Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (661).

⁴³Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (577).

⁴⁴Dėl naryčniko identifikacijos kyla problemų. Surasti augimvietėje jo nepavyko. Apibūdinimai nurodo, kad tai karklavijas (*Solanum dulcamara* L.), tačiau tyrinėtojų nuomone, naryčniko vardas Aukštaitijoje taikomas augalui *Scrophularia nodosa* L. (Gritėnienė 2003).

⁴⁵Moteris, 44 m., gyv. Utenos mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (566).

⁴⁶Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (323).

⁴⁷Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (737).

⁴⁸Moteris, 44 m., gyv. Utenos mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (564).

⁴⁹Kalbama apie žolininkes seseris Juškaites.

⁵⁰Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (144).

⁵¹Kalbama apie žolininkę Bronę Ubavičienę.

⁵²Moteris, 86 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (190).

B. Ubavičiene: „Turiu išsirašius iš žiniuonės knygas.“ – „O iš kokios knygos čia rašėt?“ – „Žiniuonių.“ – „O kas autorius?“ – „Nežinau, bet versta iš vokiečių, vokiečių vertimą. Nežinau, kiek metų rašyta (apie sąsiuvinį *Aut. past.*), kaip tik atvažiuavau čionai gyventi, šitų knygų radau ir susirašiau, o paskui ieškojau ir šitas knygas bibliotekaj neberadau, kas ar nugriebė, ar nežinau kaip.“⁵³ Nors literatūra ir papildo žolininkų žinias, suteikia joms mokslinį pagrindą, deja, tai viena iš tradicijos nykimo priežasčių. Ryškus pavyzdys – paklaustas, ar žino nervų ligoms gydyti skirtas priemonės, pateikėjas atsakė: „Knygoj tai yr“⁵⁴, tačiau pats išvardyti jų nebegalėjo. Žodinė tradicija – tai tiesioginė patirtis, įgyjama kalbant, renkant ar naudojant gydymo priemones, tuo tarpu pasitikėjimas rašytiniais šaltiniais (drauge su gydymo specialistų skaičiaus bendruomenėje mažėjimu) išstumia iš atminties tradicines praktikas. „Kai teip tai taigi yr kur žolininkai, kur labai jau vaistažoles dirba gi, renka visokias, yra gi. Par televizorių gi parodo, kad babutės renka. Prirenka visokių vaistažolių. Ir žina, kaip paruošt, sudžiovent jas ar kaip. Ai, kai mes, tei jau neužsiimam šitokiu. Tokias ir žynias nekakias jau.“⁵⁵ Tai labai kenkia tradicinės žinijos sistemos gyvybingumui: „Ne, matai kai nežinai, negali ir patart.“⁵⁶ Šis aspektas svarbus stengiantis suvokti, kaip būtent inovacijos veikia konservatyvią, amžiais gludintą tradicinės medicinos sistemą. „Yra daug žolių, kur neparašyta literatūroj, kad gydo tą ir tą, o žmonės gydos.“⁵⁷ Šias vaistinėje literatūroje nenurodytas priemones ir jų naudojimo būdus būtina fiksuoti, tačiau tyrinėtojas privalo suvokti aptariamas tradicijos raidos aplinkybes bei gebėti kiek įmanoma aiškiau skirti senąsias ir naujas priemones.

Gerai informuoti pateikėjai vis dar linkę labiau pasitikėti senosios kartos atstovų perduodamomis žiniomis, jas tik gretindami su literatūros duomenimis: „O žolės, kurias naudojat, čia daugiau iš senybos ar iš knygų, laikraščių?“ (Motina) „Ana medicinas knygų turi, tai iš knygų ir skaita.“ (Dukra) „Aš tik tiek, kad pasižiūriu, man, pavyzdžiui, pačiai įdomu, parvažiuoju, kažką čia randu, parvažiuoju, tai internete pasižiūriu, knygų turiu vaistažolių visokių, o kai taip, tai mama čia jau, mama čia jau viską ana žino. Jos visada klausiu.“⁵⁸ „Aš pagal žmones, ale knygoj aš nesusgaudau, daug plačiai prirašyta, nebesusgaudau.“⁵⁹ – „O kaip Jūs daugiau iš knygų ar tai ką iš senovės žinot naudojat?“ – „Nu, matai, kad aš lyg pensijon išėjau, nebuvau par daktarą.“⁶⁰ Daugiausiai žinių suteikė tie asmenys, kurių šeimos nariai buvo žolininkai arba aktyviai bendravo su gydymo tradicijų žinovais. Todėl šeimos, draugystės ryšiai yra itin svarbus faktorius išliekant gydymo tradicijai bei paaiškina didesnę reikšmę teikiamą seniesiems, giminėje ar tarp draugų iš kartos į kartą perduotiems, patikrintiems receptams. Deja, jaunoji karta mažiau linkusi perimti senuosius gydymo būdus ir vis labiau pasitiki biomedicinos priemonėmis: „Neperdavė man mama, sakė, niekas nebesigdo šitais dalykais, tiktai vaistais.“⁶¹ „Jauni nelabai interesuojasi (...), kai nesergi, nelabai įdomaujies, jaunystė kiti

⁵³ Bronė Ubavičienė, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (346).

⁵⁴ Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (91).

⁵⁵ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (26).

⁵⁶ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (63).

⁵⁷ Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (614).

⁵⁸ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (223).

⁵⁹ Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (87).

⁶⁰ Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (319).

⁶¹ Moteris, 68 m., gyv. Vilniaus mst. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (900).

reikalai.⁶² Tai atspindi ir pačių žolininkų pesimizmas: „Bet tiktai matai, kad reikalinga ropelas⁶³, a ne žolalas žmonėm. Niekas neraikalinga iš mana žolelių, tiktai sau, kai pati, tai tik žolėm.“⁶⁴ Didėja grupė asmenų, besigydančių išimtinai biomedicinos priemonėmis: „O jūs žoles žinot?“ – „Nežinau, vaistinė yra, žolių nerenku.“⁶⁵ „Nežinau. Dabar daug kas iš vaistinės.“⁶⁶ „Mes naminiiais vaistais nesgydom.“⁶⁷ „Žolių nenaudoju. Vaistais tik.“⁶⁸ „Vartoju vaistus iš vaistinės. Sklerozė, skrandžio uždegimas, senoviniai man jau nepadės ant šitų ligų (...) aš tai bendrai tai nieka nežinau, aš jau gydaus valdiškai daug metų.“⁶⁹ Reikšmingas yra terminas „valdiška medicina“, kuris galbūt nurodo buvusią priešpriešą tarp valdžios diegiamos biomedicininės infrastruktūros bei tradicinės medicinos žinovų. Kai kuriose sovietinėse respublikose šis konfliktas buvo gan ryškus, ypač religiniuose kontekstuose.⁷⁰ Yra nemažai požymių, kad persekiojimo būta ir Lietuvoje, deja, dar trūksta šios problemos tyrimų. Vienas iš tokią prielaidą patvirtinančių faktų galėtų būti žolininkų praktikas įteisinančios *legendos*, kurių autorius nemažai fiksavo lauko tyrimų pietryčių Lietuvoje metu. Panašią istoriją pavyko užrašyti ir Užpalių apylinkėse: „Buvo kažkokia istorija, kad daktarai sovietmečiu atvažiavę patikrint?“ – „Utenos daktarai atvažiava, jie turėdava žmonių sąrašus, sakė, amžius senas ir niekad dar nebuvoot ligoninėj.“⁷¹ „Vienąkart daktarai buva atvažiavo tai jau pasižiūrėt, kaip ana⁷² išdžiovina tas žoles, kad nebūtų jau blogai išdžiovintas. Sakė, viskas gerai, švaru. Dabar vienas daktaras ažkėmis gerkla buva, ana saka, aš tavi pagydyšiu. Nuo kakla jau skaitos išvirė arbatas, apiršė, tadu ant rytojaus sveikas. Tadū liepė gydyt žmones.“⁷³ Kita vertus, tiesiogiai paklausti apie sovietų laikais vykdytą žolininkų persekiojimą, pateikėjai atsako gan prieštaringai, nesusieja centrinės valdžios ir medikų veiklos. Vienų požiūriu, draudimo nebuvo: „Jūs gal girdejot, kad valdžia persekiotų burtininkus?“ – „Ne, kad nescirdėja tokių, ne.“ – „O kad draustų žolėm gydytis?“ – „Niekas nedraudė.“⁷⁴ „Neteko susidurt.“⁷⁵ „Ne, čia taip ramiai visi gyvena.“⁷⁶ „Nescirdėja.“ – „O kaip pas Svilienę tada daktarai atvažiavo?“ – „Tai, matyt, kad pranešė ir atvažiava patikrint. Nebuva milicijas (kartu), bet saka, nemažai daktarų.“⁷⁷ Pabrėžiama, kad daktarai (ypač vaistininkai) ir patys patardavo gydytis žolėmis: „Dar liepdava. Vienas nuveja, saka, vaistų, tai daktaras, jau rusų daktaras, saka, guli gi, saka, gyslonai, virk ir gerk. Ir pastaisė žmogus, skrandy rūgščių nebuva... Karas, vaistų irgi nėra, dabar žolėm. Pats daktaras rusų patarė.“⁷⁸ „Toks vaistininkas Gogelis, būdava anas saka: kų gert lašus, geriau žoles šitas.“ – „O kur jis vaistininku buvo?“ – „Užpaliuose, dabar jau miris. Gydydava ir vaistais, bet

⁶²Moteris, 84 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (782).

⁶³Taip tarmiškai vadinami vaistai, tabletės.

⁶⁴Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (347).

⁶⁵Moteris, 78 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (111).

⁶⁶Moteris, 84 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (778).

⁶⁷Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (933).

⁶⁸Moteris, 81 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (121).

⁶⁹Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (181, 192).

⁷⁰ Keshavjee S. Bleeding Babies in Badakhshan: Symbolism, Materialism, and the Political Economy of Traditional Medicine in Post-Soviet Tajikistan. *Medical Anthropology Quarterly*, 2006, p. 72–93.

⁷¹Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (590).

⁷²Kalbama apie žolininkę Nataliją Svilienę.

⁷³Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (353).

⁷⁴Ten pat. VDU ER 2180 (383).

⁷⁵Moteris, 81 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (127).

⁷⁶Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (259).

⁷⁷Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (358).

⁷⁸Ten pat. VDU ER 2180 (383).

patardava ir žolėm.⁷⁹ „Mėlynių tai net daktarė patarė.“⁸⁰ Kita dalis pateikėjų mano kitaip: „Ar valdžia nepersekiuoja žolininkų ar užkalbėtojų?“ – „Nesgirdėjo, šventa vieta jiems labai nepatiko⁸¹, o žolelės čia savaime, čia gamta. Kai vaikas buvau, dar partizanų buvo miškuose, jie buvo tuo užsiėmę.“ – „O daktarai gal sakydavo prieš žoles?“ – „Sakydavo. (...), tai mes ligoninė, atvežė (aviečių) lazdu lankytoja, prisivirėm ir prigerėm (...) daktarė sakė išrašysiu visas. Vat kas draudžia – daktarai.“⁸² „Prapagandų varydavo, a bausti nežinau. Prieš šaltinį varydavo propagandą.“⁸³ „Tai, kad gal drausdavo, gal nelaisdavo jiems viešai. Šitiam žolininkam. Man atrodo, kad prie rusų drausdavo. Dabar tai jau kai laisvai, laisvė tai, a jau tadu tai drausdavo, tik paslapčiom.“⁸⁴ Įdomią istoriją pasakojo žolininkė B. Ubavičienė: „Net Sibire buvo iš Lietuvos atvažiavęs vienas, prisimetė, kad daktaras ir gydė. Ir džiaugės visas, kad labai gerai. Tai anas žinoja žolas, pirkioj, ir šitas – nervom. Virdavo šitas žolelas, bet paskui dažinoja jau rusai ir jį norėja suimt, ir anas, skaitas, kad Lietuon išbėga. Anas niekaip, ne daktaras buvo.“ – „Jis ne tremtinys buvo?“ – „Ne, ne tremtinys. Atvažiava pas mum dirbt.“ – „O kaip vardas jo buvo?“ – „Nežinau. Man kai nereikėja. Džiaugės žmonės, bet ir tiktai va teip – nervom, kad žmonės išnervinti. Žinoja jis žoles, a kad ligas visas tokias ir buvo – tiktai nervas ir širdis.“ – „Tai rusai norėja jį suimt?“ – „Suimt.“⁸⁵

Pačių žolininkų bei tradicines priemones vartojančių asmenų požiūris į biomediciną itin skeptiškas ir veikiausiai liudija dar XX a. I pusėje prasidėjusią priešpriešą, kuomet oficialiosios medicinos požiūris į „burtus“ buvo išimtinai neigiamas. „Žolininkė buvo Rokišky, babutė jau daba ana mirus. Mana va Valdis, sprendžiau, kad su nervais, va šitų vietų tampydavo...“ – „Veidą trūkčiojo?“ – „Aha. Nuvežiau Utenon. Utenoj dirba, psichiatrinė ligoninė buvo, te pažįstama pusseserės dirba, davė vaistų, pagėrė kiek – nepadedo. Pradėja akį lyg tai traukt. Tad nuvežiau privačiai, tadu da sunku būdavo privačiai, Panevežin. Patikrina, akys sveikiausias, čia yra kažkas tai nerviška. Parodžiau vaistus, vaje vaje, tik neduok šitų vaistų vaikui, šitokie stiprūs vaistai! Tada man pasakė, kad Rokišky babutė gyda. Nu ir nuvažiavau, aš jai papasakojau, kas yra, ir jinai man padarė puslitrį žolių, kokių ty padaryta buvo, aš nežinau, žolių. Nu, ir žinok, tris puslitrus išgėrė ir pastaisė, nei daktara reikė, nieka.“⁸⁶ Dažnai nurodoma, kad vaistai ir žolės nederą tarpusavyje: „Kartu su vaistais nepadės.“⁸⁷ „Negalima. Jeigu žolėm, tai žolėm.“⁸⁸ Akcentuojamas natūralių priemonių veiksmingumas, lyginant su sintetinėmis: „Vienam vyrui buvo atkiurusios ausys, negijo, daktarai cheminiaus vaistais nieko negalėjo padaryt, ji liepė gert saporilį ir deksnę. Tai tą vyrą pagydzįusi, išgijo ausys.“⁸⁹ „Jokie vaistai nepadėjo, pūslytės padėjo. Brolis nešdavo po trilitrį ligoninę.“⁹⁰ Ironiška tai, kad medikų klaidos skatina žmones sugrįžti

⁷⁹ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (743).

⁸⁰ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (26).

⁸¹ Turimas omeny stebuklingas, gydomųjų galių turintis Krokulės šaltinis.

⁸² Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (158).

⁸³ Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (99).

⁸⁴ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (24).

⁸⁵ Bronė Ubavičienė, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (357).

⁸⁶ Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (734).

⁸⁷ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (359).

⁸⁸ Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (159).

⁸⁹ Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (638). Kalbama apie žolininkę N. Svilienę.

⁹⁰ Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (666).

prie tradicinių gydymo priemonių: „Tinsta, nepainu, leidė vaistus nuo skausma ir kai dėja par kojų, kai dėja tint. Trauma nu šita gi: vaistus leidė, papuolė seni vaistai. Felčerė suleido namuos ir dėjo tint.“⁹¹

Labiau išsilavinę pateikėjai taikliai nurodo esminę, medicinos antropologų akcentuojamą Vakarų biomedicinos problemą – išimtinį dėmesį simptomams ir biologinei ligų kilmei. „Pas mus medicina paprasčiausia kaip autoservisas. Paprasčiausiai materialu, tiktai materialią pusę, tik pasėkmes, o priežasties negydo visiškai. Jeigu daktaras nežino, nuo ko serga, tai reiškia dvasinė priežastis. Materialios priežastys tos labai lengvai gydomi, jeigu, pavyzdžiui, apsideginai arba ten ką nors, labai paprasta išgydyt, a kas neužgyja, reiškia, dvasinė priežastis. Ir kol dvasios nepakeiti, būsenos tai neišgydo.“⁹²

Jei biomedikų ir valdžios politika tradicinės medicinos atžvilgiu vis dar diskutuotinas ir atviras tyrimams klausimas, kitos poveikį turėjusios aplinkybės abejonių nekelia. Didelis smūgis tradicijos tęstinumui buvo pokario trėmimai bei sunki kolūkių gyventojų buitis: „Jūsų šeimoj kas nors apie žoles pasakodavo?“ – „Ai, niekas labai. A kas? Niekas gi. Kad man neteka daug, Sibirian... Sibire atsidūriau.“⁹³ „Kur tu rinksi žoles, reikėjo darban eit, kolūkius kai tvėrė, ne apie žoles. Bulves krūmuos pili, naktį reikia išvežt.“⁹⁴ Pabrėžiamas sovietų laikotarpio poveikis nervinių sutrikimų epidemiologijai, įtakos turėję socialiniai pokyčiai. „Tai, kad nesnervuodava žmonės. Kiek aš prisimenu, apylinkėj vienas tik išprotėjis buvo. A taip, kad žmonės labai gražiai tarp savęs gyvena, nieks nenervuodava ir taip ir buvo visi. A kai karas užėja, ir prie rusa daugiausia nervas, a išveš, atims, sumažins, ganiavų atims. Va šitaip tai nervas tikrai eina ir eina, nervuoti žmonės tikrai.“⁹⁵ „Tai kur gi neišsigąsi, buvo Sibirian vežimas, tai kur ten neišsigąsi. 1949-ais išvežė. Išgąstis tai baisus buvo.“⁹⁶ Milžinišką šio laikotarpio sukeltą lietuvių tautinio mentaliteto traumą nurodo ir kiti tyrinėtojai, pabrėžiantys sovietmečiu suklestėjusio alkoholizmo įtaką psichikos sutrikimų ir savižudybių pagausėjimui.⁹⁷

Tradicijos raidai visais laikais reikšmingu lieka ekonominis faktorius. Dauguma pateikėjų minėjo brangias tarpukario daktarų paslaugas, o tai savo ruožtu skatino gydytis tradicinėmis priemonėmis. „Kaip žinai, mažai tų daktarų būdava, brangus gydymas, 20 metų prie Smetonai buvo viskas brangu. Kur ten pas daktarus pasikreipsiu, nė mašinų būdava, arkliais.“⁹⁸ – „Tai ir anksčiau žmonės jau ir vaistais gydės, ne tik žolėm?“ – „Kai kur kas priėja, pinigų turėja. Daktarų buvo, kai nebuva daktarų, kur reik važiuot pas daktarus, tai žolelam. Bet kad išsigydydava ir žolelam.“⁹⁹ Ilgainiui naudojimas biomedicinos paslaugomis galėjo tapti ir tam tikro prestižo reikalu. Šiandien sunki nemažos Lietuvos gyventojų dalies materialinė padėtis verčia žmones vėl atsigręžti į tradiciją: „A ką gi arbatų geri vien žolių, nusipirkt irgi brungu, dabar pinigų nebėr, kiek gi jų duoda.“¹⁰⁰ Tačiau, be abejonės, reikšmingiausia aplinkybe, lėmusia

⁹¹ Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (85).

⁹² Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (623).

⁹³ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (68).

⁹⁴ Moteris, 90 m., gyv. Galinių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (876).

⁹⁵ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (357).

⁹⁶ Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (921).

⁹⁷ Gailienė D. *Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje*, Vilnius, 1998.

⁹⁸ Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (307).

⁹⁹ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (348).

¹⁰⁰ Moteris, 85 m., gyv. Juškonų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (522).

tradicinės medicinos transformaciją, galime drąsiai laikyti ekologijos pokyčius. Sovietmečiu didžioji dalis natūralių pievų buvo sunaikintos, paverstos kultūrinėmis arba arimais. „Ai, kad ten natūrali pieva, ai iš miško išėjau, uogas rinkom, karšta buvo kaip šiandien, koks aromatas, kad Jūs žinotumėt!“ – „O čia natūralių pievų?“ – „Nea... Sunaikinta viskas.“ – „O kaip Jums atrodo, ar yra ryšys tarp natūralių pievų ir žmonių, kurie greta gyvena, žolių žinojimo?“ – „Faktas! Nu, tai visi žino, dabar ką išėini, aplink vaikštai, vaikštai, kaip ta baltarusė, klausiau, o kas ten toliau, sako, žinai, kad aš nebuvo ten, o ten 17 kilometrų iš viso. Ir jeigu visą gyvenimą gyvenus šitam plote, o ką tu pamatysi, nu nieko, a ten jeigu nuvėjei, čia zvonkeliai kokie, čia rasakila, ten kitas dalykas, ir viskas, ir žmonės žino, tai tą, tai tą naudoja. Tai čia jau ryšys tiesioginis.“¹⁰¹ „Čia visur buvo kultūrinės pievos. Visur buvo suarta, visur visur, kiemas iki pat, visas pamiškės. Iš lėktuvų tręsdavo pievas.“¹⁰² „Šlamančių tokių nebėr, neatsimenu, kaip vadinas, būdava, kai griebiam, čeža. Užkariavo visur pieniai. Salietra tręsdavo pievas.“¹⁰³ „Sunku berast, kad būtų natūralių pievų, dabar, kad ir kmynų ir tai sunku rast.“¹⁰⁴ „Dabar jau žolių tikrai nebėr, kaip seniau būdava visokių, eidavom, rinkdavom.“¹⁰⁵ „Matai, par mum pievų sunaikina, pievaj visokių žolių buva, nueini, pasrenki, a dabar nebėr.“¹⁰⁶ Gamtinės aplinkos degradacija galbūt lemia ir tai, kad žmonės vis dažniau vaistinėse perka vaistažoles ar jų pagrindu sukurtus preparatus, nors dar ir pamena, kaip juos pasigaminti: „Arbatytės vaistinėj nusiperku, ne žolininkė.“¹⁰⁷ „Perku ir trinu sąnarius (Kaulažolės, Vaistinės taukės *Symphytum officinale* L. tepalu). Vaistinėj perku. Turiu ir pasdarius, aliejum užpylus arba kiaulės taukais, čia knygoj radau parašyta, kad aliejum.“¹⁰⁸

Tradicija tampa vis labiau sinkretinė¹⁰⁹, t. y. derinanti senuosius receptus ir naujas, didžia dalimi iš vaistinės literatūros plintančias priemones. Pavyzdžiui, pateikėja mini sąnarių skausmui gydyti skirtą antpilą, kuri sudaro 9 kaštonų galvos, 9 česnako skiltys ir „bent pora“ auksinio ūso, kvapiosios kalizijos, *Callisia fragrans* L. ataugų.¹¹⁰ Skaičiaus 9 vaidmuo senosiose gydymo praktikose – labai ryškus, apeiginis, tuo tarpu naujoji, iki tol nežinota priemonė į mišinį įtraukiama nebeat-sižvelgiant į šį skaičių. Toks procesas gan natūralus etniniėje kultūroje, kuri visuomet atvira naujoms priemonėms, galinčioms praturtinti tradiciją. Tačiau jei ima keistis struktūros, kuriose šios priemonės adaptuojamos (pirmiausia – tradicinės ligos ir sveikatos sampratos), tuomet negrįžtamai prarandama dar neatskleista, neužfiksuota ir tyrinėtojų nesuprasta tradicinės medicinos žinijos dalis. Tradicijos ir inovacijų sąveikos problema Lietuvos etnomedicinoje taipogi dar nėra pakankamai nagrinėta. Šiuo klausimu publikacijose vyrauja du kraštutinumai: Europos šalių pavyzdžiu Lietuvos tradicija priskiriama miesto

¹⁰¹ Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (613).

¹⁰² Moteris, 53 m., gyv. Vilniaus mst. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (257).

¹⁰³ Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (712).

¹⁰⁴ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (743).

¹⁰⁵ Ten pat. VDU ER 2180 (753).

¹⁰⁶ Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (443).

¹⁰⁷ Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (130).

¹⁰⁸ Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (685).

¹⁰⁹ Medicininės antropologijos požiūriu – biomedicina taip pat yra viena iš etnomedicinos formų, socialiai sukonstruota, istoriškai įsitvirtinusi ir globaliai praktikuojama (Čiubrinskas 2007). Todėl dviejų kultūrinių tradicijų sąveiką galima laikyti nauju, sinkretiniu dariniu.

¹¹⁰ Moteris, 85 m., gyv. Juškonų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (510).

medicinos (angl. *urban medicine*) sferai¹¹¹ arba tradicija vertinta¹¹² kaip pernelyg „archajiška“. Paradoksas, tačiau viena pateisina kita: „archajiškos“ tradicijos apraiškų šiandien surasti jau gan sunku, o kadangi jos raidos tyrimai nebuvo vykdyti, teigiama, kad tradicija išnykusi ir virtusi miesto medicina. Nedera pamiršti, kad etnomedicina didelę transformaciją patyrė išsigalėjus krikščionybei, o ši buvo negailestinga tradicinei kultūrai, bei vėlesniais bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės laikais (XVI–XVIII a.), kuomet tradiciją veikė viduramžių Europos medicina ir magija, daugiatautėje aplinkoje vyko aktyvūs tarpkultūriniai mainai. Didžioji dalis archajiška laikomos tradicijos buvo užfiksuota XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, seniausius dokumentinius įrašus randame XVIII a. II pusės šaltiniuose. Greta publikacijoje jau aptarto sovietmečio poveikio XX–XXI a. sandūroje tradicinė medicina patiria naują, milžinišką transformaciją, kurią modernizacijos ir globalizacijos procesų kontekste išgyvena visi etninės kultūros reiškiniai. Tačiau, kaip rodo autoriaus atliekamų tyrimų patirtis, kai kuriuose etninės Lietuvos regionuose, ypač pietryčių Lietuvoje ir etninių lietuvių salose Baltarusijoje, senosios tradicijos pavidalai praktiškai nepakitę 100 ar daugiau metų gyvuoja ir XXI amžiuje.¹¹³ Galime daryti kol kas gan drąsiai prielaidą, kad tradicijoje išliko ištis senų, galbūt pagonybės (kurios pėdsakai Lietuvoje gan ryškūs ir XVIII a. I pusėje) laikus siekiančių elementų, tačiau tai – atskiro, didelio tyrimo klausimas. Šioje publikacijoje aptariamoms problemoms iš esmės ir kviečia tokį tyrimą pradėti, t. y. nagrinėti lietuvių tradicinės medicinos priemones neatsiejant nuo istorinio-kultūrinio konteksto. Atspirties taškas tokiam tyrimui – dėmesys senosioms struktūroms, t. y. ligų atpažinimo ir klasifikavimo atsispindinčių gydymo praktikose sistemai.

Ligos

Profesionalių medikų vykdytuose Lietuvos etnomedicinos tyrimuose dažniausiai kalbama apie veikliąsias gydymo priemonių chemines medžiagas bei, laikantis įprastų gamtos mokslams tyrimų metodų ir biomedicinos terminologijos, stengiamasi įvardyti ligą, kuriai gydyti skirta konkreti priemonė. Tuo sekė ir etnologai bei istorikai. Tačiau retas tyrinėtojas atsižvelgė į kultūrinį kontekstą (t. y. pačiai tiriamai visuomenei įprastas ligos nustatymo ir gydymo schemas), kuri supratas, aiškesnis tampa vaistinių priemonių naudojimas ir skyrimas vienu ar kitu atveju. Veikiausiai Lietuvos etnopsichiatrijos tyrimų trūkumą ir nulėmė sunkiai analizuojamos ligų sampratos. Tyrimų rezultatuose dažniausiai aprašomi simptomai (pvz., nemiga, traukuliai), tačiau nėra gilinamasi, kokios priežastys tą simptomą galėjo sukelti bei kokias pasekmes jis gali turėti. Tampa sunku išvis objektyviai atsakyti į klausimą, kokiai būtent ligai gydyti skirtos daugelio autorijų aprašytos ir skelbtos priemonės.

¹¹¹ Lietuva Europos etnofarmacinių metodiniuose atlasuose įtraukta į *urban medicine* (biomedicinos šaka, vaistinės priemonės pagrinde perimamos iš literatūros) zona, šia metodine nuostata vadovaujama ir naujausiuose farmacinių darbuose (Petkevičiūtė etc. 2011). Tačiau įvertinant galimą regioninę specifiką bei gyvąją tradiciją, kurios daugelis elementų yra gan archajiški, tokių kategoriškų apibendrinimų derėtų vengti.

¹¹² Šis požiūris buvo būdingas sovietų laikotarpio publikacijoms. Jį lėmė ideologinė nuostata, jog buržuazinėje Lietuvoje klestėjo „viduramžių prietarai“, kurių neliko išsigalėjus sovietų valdžiai. Todėl visas XX a. II pusės laikotarpis liko „balta dėmė“, tradicijos raida nebuvo stebima, o jau XX a. 6-ajame dešimtmetyje pasirodė teiginių, kad „*kylant kultūrai senoji medicina nyksta*“ (Šimkūnaitė 1964), nors tuo metu tradicija veikiausiai dar buvo gan gyvybinga.

¹¹³ *Asmeninis autoriaus archyvas.*

Ypač ši problema ryški XX a. I pusės etnografiniuose aprašuose. Struktūralizmo klasika tapusioje knygoje „Laukinis mąstymas“ (1962) C. Levi-Strauss labai taikliai pastebi, kad „medžiagos būtų buvę daugiau, jeigu daugeliu atvejų etnologams jų išankstinės nuostatos apie „primityvų“ paprastumą ir grubumą nebūtų sutrukdžiusios patyrinti sąmoningai sukonstruotas sudėtingas ir darnias klasifikacijos sistemas.“¹¹⁴ Deja, buvusios sovietinės erdvės etnografija ilgą laiką liko XX a. pradžios metodologijos lygmenyje. Tradicinės medicinos tyrimų atveju įtakos turėjo ideologinės klišės, valdžios kova su religija trukdė etnologams tirti reiškinius, artimai susijusius su religine praktika. Todėl dar 1911 m. G. Petkevičaitės įvesta neapibrėžta formuluotė „įvairūs spazmai ir nerviniai reiškiniai apskritai“¹¹⁵ ilgą laiką nebuvo kvestionuojama ir tobulinama. J. Šurkus (1960), pirmasis prabilęs apie lietuvių etnopsichiatriją, visgi pernelyg apibendrinančiai nurodė „susirgimų dėl išgąščio“ grupę.¹¹⁶ Panašios pozicijos laikosi ir R. Trimakas, teigiantis, kad „medidelis susirgimų diferencijavimas yra įprastas lietuvių liaudies medicinai.“¹¹⁷ Tačiau pasaulio tradicinių kultūrų tyrimai rodo ką kitką.¹¹⁸ Tyrinėtojai pažymi, kad „etnopsichiatrams pažįstama išsami psichikos sutrikimų nosologija, psichikos sutrikimų gydymo priemonės labai varijuoja priklausomai nuo atvejo (vienam priemonės gali tikti, kitam ne), skirtingai nuo, pvz., virškinimo ligų, kurios gydomos aiškia preskripcija, o sutrikimo kontekste diagnostinės kategorijos mažiau remiasi simptomais nei ligos etiologija ir prognoze.“¹¹⁹ Paremtos maginio mąstymo logika tradicinėms bendruomenėms būdingos klasifikacijos sistemos tiksliai skiria menkiausius tam tikro fenomeno niuansus.¹²⁰ Šis modelis aptiktas ir Europos tradicinėse kaimo bendruomenėse (Airijoje, Albanijoje ir kt.). Autoriaus bakalauro darbo metu atliktas tyrimas rodo, kad Lietuvos etnopsichiatrijai būdingi panašūs principai. Specifiniai šio modelio bruožai yra: a) įgimta silpnaprotystė, kuriai taikoma prevencija, tačiau ji negydoma, griežtai skiriama nuo gyvenimo eigoje įgyto nervinio sutrikimo, kuriam gydyti žinoma daugybė priemonių ir būdų; b) bet kuri psichikos sutrikimų grupė skirstoma į pogrupius pagal būklės sunkumą („lengvas“, „vidutinis“, „sunkus“) ir išgijimo galimybes: „1) gali greitai išgyti, 2) sunkiau ir 3) nieks neišgydys“ (Basanavičius, 1898).¹²¹

Jei sutrikimui pavadinti vartojami biomedicininiai terminai (nervai, depresija, cholesterolis ir panašūs), tai tikėtina, kad gydymo priemonės taipogi perimtos iš mokslinės vaistinkystės ar inovacijos laipsnis tradicijoje yra gan aukštas. Tuo tarpu jei vyrauja tradiciniai senieji ligų pavadinimai, jų gydymo priemonės, su nežymiom modifikacijom ar inovacijom, veikiausiai bus tradicinės, naudojamos nuo seno. Todėl itin stiprią transformaciją patyrusi Užpalių apylinkių tradicija ypač įdomi visos Lietuvos etnomedicinos tyrimų kontekste. Publikacijoje siekiama atkreipti dėmesį į ligų nustatymo tradicinės sistemos bruožus bei mėginama apibrėžti sritį, kurią galėtume įvardyti tradicine psichiatrija, ieškoma jos ryšių su kitomis etnomedicinos šakomis.

¹¹⁴ Lévi-Strauss C. *Laukinis mąstymas*, Vilnius, 1997.

¹¹⁵ Петкевичайте Г. Материалы по народной медицине литовцевъ, *Живая старина*, Петербург, 1911, Nr. 2, p. 169.

¹¹⁶ Šurkus J. *Psichiatrijos vystymasis Lietuvoje*, disertacija, Kaunas, 1960, p. 84.

¹¹⁷ Trimakas R. *Liaudies medicinos tradicijos Širvintų apylinkėse, Širvintos*, Vilnius, 2000, p. 537–542.

¹¹⁸ Fuller Torrey E. *Czarownicy i psychiatrzy*, Warszawa, 1981.

¹¹⁹ Edgerton R. B. A traditional African psychiatrist, *Southwestern Journal of Anthropology*, 1971, p. 262–263.

¹²⁰ Lévi-Strauss C. *Laukinis mąstymas*, Vilnius, 1997, p. 11–91.

¹²¹ Petkevičius R. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*, Bakalauro darbas, VDU, 2009.

Nervinio sutrikimo samprata tradicinėje psichiatrijoje yra labai sudėtingas objektas: kas yra dvasios liga? Kas yra kvailas, o kas tik savotiškas? Kas kvailiu įvardijamas, tačiau iš tikro nėra kvailys? Kur riba ir kaip ją apčiuopti? Būtina atminti, kad tradicinėje bendruomenėje nervinis sutrikimas dažnai yra socialinis konstruktas, o ne išimtinai biologinis sutrikimas, kaip jį traktuoja biomedicina.¹²² R. Littlewood pastebi, kad „*modeliai, primenantys psichozės, neurozės, silpnaprotystės ar asmenybės sutrikimo medicininę sampratą, vietos bendruomenėje gali būti suprantami visiškai kitaip: kaip moralinis pasirinkimas, nedraugiškas elgesys, kūno ar psichologinė liga ar tiesiog kaip viena iš daugybės kasdieniškų veiksnių ir patyrimų galimybių.*“¹²³ Tai aiškiai matyti kalbant apie Užpalių apylinkėse gyvenusį keistuolį, veterinarijos felčerį Juodelę: „*Jis buvo apsiskaitys, bet kaip sakyti – labai savotiškas. Toks kai čeraunykas*¹²⁴, nežinau, kaip pasakyti.“ – „*Sakot, kai čeraunykas?*“ – „*Aha.*“ – „*Savotiški čeraunycai būna?*“ – „*Tokie keisti.*“ – „*Visi?*“ – „*Nu, tai aišku, gal visi.*“¹²⁵ Juodelė čeraunyku nebuvo ar bent jau apie tai nėra duomenų, tačiau tarp burtininkų išties būta psichikos negalią turinčių arba tokiais bendruomenėje laikomų asmenų.¹²⁶ Socialinį kvailio statusą nesunkiai galima buvo įgyti krikščioniškoje kaimo bendruomenėje, kurioje senosios praktikos (būrimo, gydymo ir kt.) nors ir buvo reikalingos ir priimtinos, tačiau bažnytinės valdžios – netoleruojamos.

Paprastai Lietuvoje skirtos dvi ryškios proto negalios formos: 1) įgimta ir 2) įgyta. Jas atskiria asmens sugebėjimas suvokti savo negalią, gebėjimas veikti socialinėje aplinkoje bei išgijimo galimybės. Atitinkamai šios dvi kategorijos skirstomos pagal pavojingumą.¹²⁷ Tai nurodo ir Užpalių apylinkėje surinkti duomenys: „*Kad tokių biškė apykiausių tai būdava (juokiasi). Kaip saka, apykiausių, bet kad rimtai žinai tokių, kad labai jau rimtai, tai ne, gal nebuva, ne...*“ – „*A apykiausiai čia kaip?*“ – „*Nu, takie biškį anys savotiški, kaip jiem jau šviečia, taip ne kaip visiem. Tai vis vadindava, kad apykiaušis, saka. A, kad taip jau nu, atsilikys reiškia anas. Jau iš gimima gaunas gal toksai atsilikis, jau biški proteliu. Bet kad anas pavojingas būt, tai gal ne, nepriseja.*“¹²⁸ – „*O kuris gimsta ir kur iš pergyvenima skiriasi elgesys?*“ – „*Katras iš gimima, ans visą laiką toks nenormalus, o kuris iš kalėjima, tai anas tuo laiku pergyvena, paskui vėl grįžta. Pasimaišymas pereina, nervas aprimsta, susitvarko, atsistato nervai vieton.*“¹²⁹ „*Šilininis Antaniukas buva, tai anas, būdava, kai jau praeina jam šitas durnumas, tai anas normalus ir, būdava, dar malkas kapoja ir viską, a kaip užaina, tai nuveina čia va miškelin mūsų šilelin, tai giedodava vis šitų, ale net šilelis skamba „Kai aš buvau jaunas bernelis, augau spakainas kaipo kvietkelis, kolei norėjau, tolei uliojau ir vargų neturėjau“. Tai bent tris dienas, keturias giedodava, a kai praeina, tadu jau... Paskui išsirauna kelmą... Ir nešdava, nunešdava Užpaliuos! Ir anas taip durniava, durniava, paskui dėl to jo sesuo, kai čia rusai užėja, išvežė šituos Aknystos.“ – „*Bandė sesuo paimt namo?*“ – „*Gal vadindava, tai kad anas nueidava ir nebūdava. Jam užaina, ir eina laukais.*“¹³⁰*

¹²² Ten pat.

¹²³ Littlewood R. Mental health and intellectual disability: culture and diversity, *Journal of intellectual disability research*, 2006, p. 555–560.

¹²⁴ Burtininkas.

¹²⁵ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (767).

¹²⁶ Petkevičius R. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*, Bakalauro darbas, VDU, 2009.

¹²⁷ Ten pat, p. 12–20.

¹²⁸ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (20).

¹²⁹ Vyras, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (800).

¹³⁰ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (217).

Ilgintos proto negalios priežastimi nurodomi paveldėjimo faktoriai: „Paveldėjimas, teip vadina. Paveldėjimas, raiškia giminėj kažkur tai kas tai.“¹³¹ „Taigi dar kažkoks kvailas buvo. Anas apyduonis buvo (...)“ – „O kas jam atsitika?“ – „Nu, saka, taksai kaip ir iš mažens. Pradėja va toksai, nei anas apsiženyja toksai, būdava vaikšta su barzdu ir turi vis portfeliukų pasispaudys.“¹³² Tačiau atidžiai analizuojant, matome didelę svarbą, teikiamą mamos emociniams pergyvenimams nėštumo metu: „O dėl ko, kaip Jums atrodo, gimsta toks vaikas?“ – „Nu tai čia tai gal nuo išgąščio gi kartais saka.“ – „Mamos?“ – „Nu jeig nėščia ir ar išsigando ko ar kaip nu gi būna visko. Visokių ir vaikų gimsta. Nu tai katras da gimsta, išauga, kad ir šitoksai jau biški. Išauga ir būna biškį nenormalus.“¹³³ „Matai gimis, vežioja pas gydytojus (...) ar mama matė, kai žydus šaudė, ana už žyda išėja. Ans užgimys.“¹³⁴ Blūdijimu vadinami senatviniai psichikos veiklos sutrikimai, kuriuos sukelia natūralūs organizmo veiksniai (senėjimas): „Į gyvenimo pabaigą, nu kaip ten gal sklerozė buvo, jinau buvo pradėjus blūdyt.“¹³⁵ „Aš tai dabar iš senatvės tai pomėties nebėr labai tai... Sakau, užmiršti viską.“¹³⁶

Išgąstis. Išanalizavus pateiktųjų minimas negalias (žr. priedą, 1 lentelė), aki-vaizdžiai matyti, kad dažniausia įvairius elgsenos ir somatinius sutrikimus sukeliančia priežastimi laikomas išgąstis (stiprus emocinis sukrėtimas ir baimės išgyvenimas). Išsigąstama griaustinio, gyvūno ar žmogaus: „Nu tai yr gi, saka, kad jau kai griaudžia, išsigąsta gi labai, negerai jau kai kam, žaibas, kai jau griaudžia smarkiai griaustinis, jau bija, kas labai taigi jau. Yr gi tokių, kad išsigąsta.“¹³⁷ Išsigąsta ne kiekvienas, tai priklauso nuo asmens savybių: „O Jūs pati išsigandus vaikystėj buvot, kad Jus būtų gyde?“ – „Kad gal ne. Nelabai aš jau teip jau bijau, ar ten griaustinia, kas jau labai bija, nelabai jau ramu, bet kad bijot, neturiu tokias baimės. Par šaltos širdies, a ten nabašnikas kur, tai aj bijom, a man tai nieka nereiškia.“¹³⁸ „Čia nuo to, kaip nervai reaguoja. Kitas pamata numirėlį ir slobsta, o kitam nieka.

Aš tai pašonėj galėčiau atsigult, jei savas (numirėlis), su svetimu tai negulč...“¹³⁹ „(Tremtyje) apsiginklavau šarvais, pernešu smulkmenas labai lengvai. Gerai turėt šarvus, žmogui užgrūdiniu.“¹⁴⁰ Didelę reikšmę turi tai, kas būtent išgąsdino: „Nu gi žinai žmogaus, kai išsigandi, labai baisi liga (...), saka, nesveika išsigąst žmogaus.“¹⁴¹ „Toks išgąstis, tai nebe gyvulėlia išsigandęs, vaikelis, žmogelis buvo bausus.“¹⁴² „Tai žinau, kad mergiotės tai agi neišgydė niekaip, būktai, kad žmogaus išgąstis, jau visur vežioja ir žolas davinėja, bet nepagyde.“¹⁴³ Viena pateikėja akcentuoja šuns išgąstį: „Nuo situacijos priklauso. Ir labai sveikas žmogus gali (susirgt). (...) Labai šunio išgąstis bausus, pats bausiausias.“¹⁴⁴ Tyrimui svarbu tai, jog pats diferencijavimo faktas nurodo įvairių aplinkybių skirtingą poveikį negaliai atsirasti, o tai

¹³¹ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (23).

¹³² Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (274).

¹³³ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (21).

¹³⁴ Moteris, 90 m., gyv. Galinių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (881).

¹³⁵ Moteris, 44 m., gyv. Utenos mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (564). Apie Zofiją Valančiūnienę-Surgailytę.

¹³⁶ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (197).

¹³⁷ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (14).

¹³⁸ Ten pat, VDU ER 2180 (17).

¹³⁹ Vyras, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (799).

¹⁴⁰ Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (135).

¹⁴¹ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (195).

¹⁴² Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (582).

¹⁴³ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).

¹⁴⁴ Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (166).

savo ruožtu liudija ir esmiškai skirtingų išgąščio sukeltų sutrikimų sampratą. Priežastis ir pasekmės yra skiriamos bei atskirai apibūdinamos: „*O išgąstis ir priemėtis čia tas pats?*“ – „*Kai nebegali, kai persigunštai, tai dreba, tai vėl kas, tai vadinasi priemėtis.*“¹⁴⁵ Išgąščio sukelti sutrikimai įvardijami kaip įvairūs priemėčiai: „*O kas dar iš išgąščio gali atsiti?*“ – „*O kas daugiau, visokių priemėčių buvo, man tai rožė, reiškia.*“¹⁴⁶ Reikšminga tai, kad tarp priemėčių nurodoma rožė (apie šį nervinės kilmės sutrikimą bus kalbama atskirai). Šie duomenys rodo, kad išgąstis sukelia ne vieną simptomais ir komplikacijos galimybėmis besiskiriančią sutrikimą, o šie savo ruožtu gali būti gydomi taipogi skirtingais būdais ir priemonėmis. Pastaroji prielaida gali būti teisinga. Tradicinėse bendruomenėse sutinkamoms klasifikacijos sistemoms nėra būdingas polinkis unifikuoti, stambinti kategorijas, kaip tik atvirkščiai, joms būdinga detalumas, įvairovė. Prielaidą patvirtina ir iš pirmo žvilgsnio chaotiški lauko tyrimų metu surinkti duomenys, kuriuose galime išvelgti tam tikrus dėsningumus. J. Šurkus (1960) disertacijoje taipogi užsimena (deja, nevysto šios išvalgos), kad priemėčiu ir priepuoliu liaudyje dažnai vadinami skirtingais simptomais pasireiškiantys sutrikimai.¹⁴⁷ Šie skirtumai, be jokios abejonės, gali būti ir tarminiai ar regioniniai, tačiau priepuolį gan įdomiam kontekste mini keli Užpalių apylinkių gyventojai. Prie šio klausimo sugrįšime kalbėdami apie nuomari. Pirmiausia apžvelkime priemėčiu įvardijamo sutrikimo bruožus.

Priemėtis (traukuliai). Pateikėjai nurodo nevaldomą drebulį, kretėjimą: „*Išgąstį žinot?*“ – „*Žinau, tai sakydavo – priemetys. Sakydava, krata ir vaikų užkrata priemetys. Nu persgūsta ir tadu, saka, krata šitei priemetys. Sakydava mama mana.*“¹⁴⁸ – „*Kas gal atsitiikt nuo išgąščio?*“ – „*Nu tai pradeda, saka, drebēt, kret, kreta žmogus. Kreta visas, nebesuvalda.*“¹⁴⁹ Galbūt sunkesnė šio priemėčio forma pasireiškia traukuliais, veido iškreipimu: „*Kas nuo išgąščio? Viskas – ir sutraukia, anūkas trūkčioja.*“¹⁵⁰ „*Gal ką išsigando – galvytė trūkiot pradėjo.*“¹⁵¹ – „*Kas paskui pasdarė, kai išsigandot?*“ – „*Negalėjau miegot ir buva lyg tai kiek mana veidas nukreiptas.*“¹⁵² Minimas mikčiojimas, sunku pasakyti, ar tai šios rūšies priemėčio simptomas, ar visgi atskiras sutrikimas: „*Mikčiojimas nuo išgąščio atsiranda.*“¹⁵³ „*Kad buvo nusgundus ir pradėjo užsikirst mergytė.*“¹⁵⁴ Kitas pavyzdys (kalbama apie apsinuodijimą durnarope (*Datura stramonium* L.) labai reikšmingas, nes ne tik dar kartą liudija neaiškios kilmės traukulių ar drebulio priežasties paiešką dėl galimo išgąščio, bet ir sieja priemėčio bei nuomario simptomus: „*Traukas, tiktai kreta, suėmiau anei išlaikyt, any palaikyt, niekas nemožna. Nu tai ku gi jau, blogai gi, aišku. „Ech!, ech!“ ana kaip tympsi šitaip visas.*“ – „*Ir rėkia?*“ – „*Šūkčiaja kažkaip tai – „ché! ché!“, šitei. Sakau, ar nusgundęs gal, ar kas, kaip čia, nu ku gi, greituju iškvietēm. Atvažiava greitoji, tai sesela tuoj pasakė, saka, yra anas durnaropių privalgs.*“¹⁵⁵

¹⁴⁵ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (354).

¹⁴⁶ Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (582).

¹⁴⁷ Šurkus J. *Psichiatrijos vystymasis Lietuvoje* (disertacija), Kaunas, 1960, p. 86.

¹⁴⁸ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (214).

¹⁴⁹ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (14).

¹⁵⁰ Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (151).

¹⁵¹ *Ten pat*, VDU ER 2180 (132).

¹⁵² Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (367).

¹⁵³ Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (679).

¹⁵⁴ Moteris, 78 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (113).

¹⁵⁵ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (19).

Traukulius su nuomariu sieja ir kiti pateikėjai: „*Mana broliui buvo, na, nežinau 13 gal 10 metų, jam sumušė akmeniui kiti mokiniai galvą, tai paskiau pradėjo traukti kažkaip, net nežinau pavadinti tokios ligos, ir veidą kreipt baisiai, ir pirštus labai baisiai... Tai tik jau nuomaru jau išeina...*“¹⁵⁶ Įdomu tai, kad kai kurie pateikėjai gretina priemėčio, priepuolio ir nuomario pavadinimus. Gali pasirodyti, kad tai paprastas painiojimas ar netiksli informacija, tačiau, sekdami pateikėjų mintį, matome, jog vietoj bendrinio sutrikimų grupę ar tipą žyminčio termino priemėtis pavartojamas žodis priepuolis, o vėliau kalbama apie nuomarį. „*Kai šitas priepuolis numeta daug kartų teka (matyt). Žmonas vyrų ištraukiau, kai numetė nuomaris. Vandenia nuveja, saka, Vladas jau baloj guli kniūbsčias.*“¹⁵⁷ – „*Kai naktį šoka, dreba, kaip vadinas?*“ – „*Išgąsčiu vadindava.*“ – „*O priemėtį, girdėjot tokį pavadinimą?*“ – „*Tai priemėti vadindava, kur nuvirsta visaip, jei nuvirsta ir guli kaip lavonas, va ėja ir nuvirta. Kauliniokas taksai irgi priemėčiu ir dar priemėtis matai kaip buvo tiem Kauliniokam ir Kaulinaitėm, buvo langas atadengtas ir kaimynas ėja pro šalį, ir vaikai buvo ant suola sustoji, ir lungan va šitaip (išgąsđino), ir visi nuvirta ir pradėja nuomaras. Nuomaras.*“ – „*Nuomaru vadina?*“ – „*Nuomaras arba priemėtis. Nuomaras!*“¹⁵⁸ Veikiausiai šio tipo priemėtis, kuriam įvardyti gali būti vartojamas priepuolio vardas, tam tikromis aplinkybėmis (laiku negydant) virsta nuomariu.

Nuomaris. Nuomaris – tai sunkus, nenuspėjamas sutrikimas. „*Nu tai nuomaras užėina, kada žmogus nukrenta tam kartui.*“¹⁵⁹ „*Sako, nuomaru miršta.*“¹⁶⁰ „*Esu mačius nuomaru numirusį žmogų. Krata, traukulitai, seilės bėga.*“¹⁶¹ „*Taip pakrata pakrata ir atsigauna.*“ – „*O dėl ko jam tas nuomaras prasidėjo?*“ – „*Nu, nežinau, nežinau... To pačia ir augimo, kartu gi augom visi, a kad nuo ko, tai nežinau. Bet kad mest, tai mesdavo, matydavau, mes matydavam, išeina ir numeta, kreta kreta, kreta visas, po kiek laika ir atsigauna.*“¹⁶² Pavojingomis aplinkybėmis nuomaris gali tapti ir mirties priežastimi: „*O berniokas ėja iš kaimyna pavasari kaip jį numetė ir prigėrė vandeny. Tai va, nuomaras.*“¹⁶³ Reikšminga nuoroda į išgąsčio gydymą siekiant išvengti nuomario. „*O nuomaras, žinot ligą?*“ – „*Sako, nuomaru miršta.*“ – „*O nuo ko atsiranda?*“ – „*Sako, nuo išgąsčio.*“ – „*Gydydavo gal nuomara?*“ – „*Pačio nuomaro tai ne, tik nuo išgąsčio plaukų kirpdavo ir rūkydavo.*“¹⁶⁴ Išgąstis dažnai minima nuomario priežastis: „*Kokios ligos nuo išgąsčio?*“ – „*Nuomaras, brolis vyro sirgo, nusgando beganydamas, pradėjo sirgt.*“¹⁶⁵ Pateikiamos ir kitos priežastys, kurios žmonių sąmonėje galėjo išsisknyti ir dėl literatūros bei biomedicinos įtakos: „*O priemėtis?*“ – „*Priemėtis čia iš gimimo, būna, kai meta, šniokšt ir numes.*“ – „*Čia maž nuomaras?*“ – „*Nuomaras... Čia sunku pasakyt, čia reikia skaityt ir...*“¹⁶⁶ – „*O nuo ko nuomaras būna?*“ – „*Tai vat ir nežinau, ar paveldėjimas, ar širdis jų gal.*“¹⁶⁷

¹⁵⁶ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (196).

¹⁵⁷ Vyras, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (799).

¹⁵⁸ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).

¹⁵⁹ Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (323).

¹⁶⁰ Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (890).

¹⁶¹ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (270).

¹⁶² Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (34).

¹⁶³ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).

¹⁶⁴ Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (890).

¹⁶⁵ Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (935).

¹⁶⁶ Jurgis Debrėga, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (799).

¹⁶⁷ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (196).

Kalbėdami apie išgąščio poveikį, pateikėjai mini „šaltą širdį“, vidinio atsparumo sukurtimams savybę, todėl, autoriaus požiūriu, čia kalbama apie kitokią nei biomedicinoje (kardiologijoje) širdies sampratą. R. Trimakas pastebi, kad folklore širdis suvokiama kaip gyvybės, sveikatos ir jausmų šaltinis, patarlėse kartais vadinama „dūšele“.¹⁶⁸ Nervinių sutrikimų kontekste minima širdis veikiausiai nurodo jausmus, emocijas, sielą. Reiktų įvertinti tradicinių širdies sutrikimų sampratą, siekiant suprasti, kokį vaidmenį jų kilmei vaidina psichikos būklės. Verta pridurti, kad, kalbant apie nuomario priežastis, nustebino tai, jog pateikėjai nepaminėjo alkoholio, kuris pietryčių Lietuvoje dažnai nurodomas kaip būdinga etiologija.¹⁶⁹ Prie alkoholio dar grįšime, kalbėdami apie išprotėjimą.

Priemėtis (baimė). Greta traukuliais, drebuliu pasireiškiančio sutrikimo randa dar vieną priemėčio rūšį, kurią lydi nemiga, galbūt ir košmariški sapnai, atspindintys patirtą baimę: „*Mana brolis išsiganda šunia, būdava, naktį šoka iš miega ir rėkia* (verkia).“¹⁷⁰ „*Buva užpuoli banditai, labai pergąsdina, tai negalėdava net miegot.*“¹⁷¹ „*Priemėtis – nemiegi.*“¹⁷² „*Kai išgąsdina stipriai, vaikai šoka naktį. Kaimyno kieme berniukas ėjo ir užmetė juoda kirmėlę, ir naktį šoko iš miego* (dukra). *Po paros kitos nebešoko, o pirmą naktį kalbini, akis išvertus rėkia.*“¹⁷³ Ilgai trunkantis, stiprus baimės jausmas itin būdingas šio tipo priemėčio bruožas: „*Aš buvau išsigandus, va čia susiedė buva atajus ir ana matai už durų, mes su vyru laukėm, kada ana įeis, ir neįėjo, išeinu gi žiurėt, kad ana neįeina, guli aukštelnika, jai nuomaras buva. Ir, žinai, tuo kartu kaip aš persigundau, nigdi nemačius, tai gal bent savaity net tvartan sava bijodavau. Labai jau bijojau, aš labai išsigandus buvau, man akys matydavos.*“¹⁷⁴ Įdomus vienos pateikėjos paminėtas ligos pavadinimas: „*Intvaras vadindavo.*“ – „*O kaip pasireiškia?*“ – „*Žmogus bijo labai.*“¹⁷⁵ Šis priemėtis kartais praeina savaime: „*Ale bet praėja, norėjau in daktarus eit kur, bet be nieka praėja man tos baimės.*“¹⁷⁶ Tačiau taip pat kaip ir traukulių atveju gali kilti itin skaudžių pasekmių. „*Kaip persgundis, per kelias valandas gali suirt nervai.*“¹⁷⁷

Išprotėjimas (pasimaišymas). Išgąstis dažnai minimas kaip viena iš priežasčių, sukeliančių pamišimą, vadinamą pasimaišymu, pasipylimu smegenyse. „*Šuo šoko (...). Išprotėjo berniukas, vežė į invalidų namus (...), baisiai persigando šuns ir pasipylė jam smegenyse viskas. Nusišnekėt* (pradėjo), *ateidavo parduotuvėn, tai sako, aš va dabar piešiu, vienodai kartoja, visą seriją piešinių, va taip kalbėjo.*“¹⁷⁸ „*Sūnus buva klojime bunkery ir ten šaudė. Ir anai pridėja.*“ – „*Kas jai pasdarė?*“ – „*Nuo išgąščia prasideda, kad eina nežinia kur, nepažįsta žmonių.*“¹⁷⁹ – „*Protas pasimaišyt*

¹⁶⁸ Trimakas R. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai XIX a. pab.–XX a. I p.*, Vilnius, 2008, p. 50–51.

¹⁶⁹ Etnografinė medžiaga, *Protinė negalia kaimo bendruomenėje*, užrašyta Švenčionių r., Švenčionėlių mstl., Švenčionių mstl., Molėtų r., Varėnos r., Kauno mst. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2008 m. VDU ER 1884.

¹⁷⁰ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).

¹⁷¹ Bronė Ubavičienė, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (354).

¹⁷² Vytautas Gaidys, 79 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (171).

¹⁷³ Ona Vaškeliene, 84 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (775).

¹⁷⁴ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (195).

¹⁷⁵ Genovaitė Mierkienė, 81 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (126).

¹⁷⁶ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (195).

¹⁷⁷ Bronė Ubavičienė, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (361).

¹⁷⁸ Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (166).

¹⁷⁹ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (748).

gali iš baimės?“ – „Buvo atvejis pažįstamai Liepakalny pasirodė du velniukai, pradėjo bijot.“¹⁸⁰ – „Ar buvo atveju?“ – „Na tai aš tai negaliu sakyti ant sava seseries, bet man atrodo, kad jai iš baimės te viskas prasidėja. Ana gi buvo normali, viskas, gal biški pamušė, po to ir pradėja. Ir tada liga šitoji...“ – „O tai kas per liga?“ – „Tai paskui daktarai pripažina, nervinėj ligoninėj gulėja. Ant galvos paduškas deda, viska. Aš laikiau gal metus.“¹⁸¹ Protas pasimaišo ir nuo fizinių sukrėtimų, kurių atveju vėlgi nemenką reikšmę gali turėti išgąstis, emocinis sukrėtimas: „Tai gal pamušė, ana nesisakė.“ – „Užpuolė?“ – „Mes taip sprendėm.“¹⁸² – „Nuo ko nervai sutrinka?“ – „Bobom nuo gimdymo. Degesiuos viena gyvena, po gimdymo sutriko, vežioja į beprotnamį, nušneka.“¹⁸³ Minimas ir nervinis išsekimas. „O jaunam žmogui nuo ko gali galva pasimaišyti?“ – „Nu nuo prota, nuo moksla gal jauniem, išprotėja kitas, sako, besmokindamas. Kas tai daros, bet būna, kad vaikai, saka, nuo moksla.“¹⁸⁴ Vėl atkreipkim dėmesį į 1 lentelę, kurioje matome, kad skirtingai nuo priemėčio ir priepuolio išgąstis nėra svarbiausia išprotėjimo priežastis. Kur kas reikšmingesnis faktorius yra *pergyvenimas*, sielvartas, dar vadinamas sielojimusi: „Dėl ko protas pasimaišo?“ – „Iš pergyvenima. Ir iš gimties būna, ale daugiausia iš pergyvenima.“¹⁸⁵ „Jeigu labai išsigąsta arba pergyvena labai kas iš kažko, tai būna pergyvena, irgi pasimaiša.“¹⁸⁶ „Kaip čia dar vyras žuvo, tai tadu jai visiškai pasimaišė.“¹⁸⁷ – „A kas jam atsitiko?“ – „Tėvas numirė, motina viena liko ir anys buvo šeši vaikai, anas sielojas, sielojas ir išprotėja.“¹⁸⁸ „Sūnus išėjo aukštąjį mokslą ir darbą turėjo, ir buvo gal jau 35 metų ar kiek ir susirgo, gal vežiu ar kuo, ir mirė. Tai mama pasistatė jo paveikslą, žvakes sudegdavo ant stalo šalia, per naktį degino ir pagaliau išprotėjo pati, vat nuo šito pergyvenimo, kad sūnus toks jaunas mirė, išprotėjo.“¹⁸⁹

Pergyvenimas apima labai platų neigiamų emocijų spektrą, dažnai jo sinonimu naudojamas biomedicinos terminas *nervai*, kuris, beje, suvokiamas ir kaip atskiras sutrikimas, kurio specifinis bruožas – irzlumas, piktumas: „Kas anam buvo nutiky?“ – „Nu teip... panarvuotas buvo.“ – „Panarvuotas?“ – „Nu dabar dabar gi vaikai bendrai narvuoti.“ – „A kodėl, kaip Jum atrodo?“ – „Nu aš nežinau, kad dabar vaikai... irzlūs takie; Su nervam... (...) ana matai su nervom.“ – „A kas jai?“ – „Su nervam serga. Su ja, matai, nebesušnekėsi jau... ana su nervam.“¹⁹⁰ Nervingumas ir piktumas – tapatinami: „Mūsų tatula tokia buvo ana nepasakysi, kad nervuota, kad ana pikta ar ką.“¹⁹¹ Piktumas atskiria pasimaišymą (kuriam dažniausiai būdingas keistas, tačiau nepavojingas aplinkiniams elgesys) nuo kitos išprotėjimo formos – sukvaliojimo (*išdurniavimo*), išdūkimo. „Gal žinot apylinkėj atveju, kad žmogus išprotėtų iš piktumo?“ – „Tai piktumai, matai, prie ruso kiršinos ir kiršinos, tėvas sūnu, sūnus tėvų skundė.“¹⁹² „(Išprotėja nuo) piktuma ar kaks atsitikimas baisus.“¹⁹³

¹⁸⁰ Genovaitė Mierkienė, 81 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (126).

¹⁸¹ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (747).

¹⁸² Ten pat.

¹⁸³ Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (943).

¹⁸⁴ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (197).

¹⁸⁵ Vyras, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (800).

¹⁸⁶ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (23).

¹⁸⁷ Ten pat, VDU ER 2180 (22).

¹⁸⁸ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (217).

¹⁸⁹ Moteris, 86 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (197).

¹⁹⁰ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (52, 41).

¹⁹¹ Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (698).

¹⁹² Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (363).

¹⁹³ Ten pat, VDU ER 2180 (361).

Išprotėjimas (išdūkimas). Abejonių dėl žmogaus beprotybės nekyla, kuomet jo elgesys tampa pavojingas aplinkiniams, agresyvus, erzinantis, jis įgyja pikto žmogaus reputaciją. „Ką jinai darydavo?“ – „Išdurniuoja, taigi, saka, su peiliu, da tėvas kai gyvena. Tai sakydava, kad peilį pa padušku turi (...) Būdava, kai labai jau išdūksta, sakydava: „Gėnė išdūka“. Tai tada Rokiškin. Palaika bent pora savaičių ir vėl palaidžia.“ – „O kaip jinai grįždavo, pasikeitus?“ – „Nu tai gal, matyt, pasikeitus. Pasikeitus, aišku, ramesnė, ramesnė (...)“ – „Namie dūkavo?“ – „Nu tai namie ty, matyt, jau nebesusitvarka, tada jau tai, kad tas tėvas sakydava, kad peilis pa padušku, bijodava jau seniokas. Saka, aš bijau ir neužsikabinys ir miegot, saka, žinai su peiliu.“¹⁹⁴ „Kad depresija kokia, tai aš nesistebiu, bet tiesiog protas maišytis, kad va prie vyro su peiliu puola, išprotėjo.“¹⁹⁵ „Jau azkietiejus buvo, kad baisiausiai. Bet va tokį piktumą turėja, nervinį sutrikimą.“ – „O kai tas piktumas užeidava, gal bandydavot kažką daryt?“ – „Ana neslaida. (...) pastoviai, reiškia, ieškodava kabliukų, kažką išprovokuot paprasčiausiai. Ir tada vienąkart, reiškia, kad mane čia stūmė, kojų užgavo. Tai paėmė, išsitepė kojų rašalu, jai nieka nieks nedarė, tai ištepė koją rašalu, nuėja pas kaimynę ir saka, mane žentas primušė, a ta kaimynė ir saka, taigi čia, saka, rašalas, žiūrėk gi valos, tai žinokit, parėja namo ir susignaibė, sužnaibė tadu (...)“ – „O kaip vadindavo žmonės tokį elgesį?“ – „Durnas, kaipgi vadinsi...“¹⁹⁶

Svetimybės durnas „Lietuvių kalbos žodynas“ priskiria dvi reikšmes: 1. kvailas, neišmintingas ir 2. piktas, negeras, pasiuteš.¹⁹⁷ Autorius pastebėjo, kad lietuvių etnomedicinoje ir folklore akivaizdus velnio¹⁹⁸ ir piktumo ryšys, o neigiamos emocinės būsenos laikomos velnio raiška šioje tikrovėje.¹⁹⁹ Šiame kontekste velnio apsidėmimo reiškiniai, kurių pėdsakų aptikta ir Užpalių apylinkėse, įgauna naują prasmę: „O kodėl iš proto išėina?“ – „Iš gyvenimo, matai kaip, kam gi kabina, sveika žmogaus nesikabins, maž užėina koks velniava.“ – „O velnias gali apstėti?“ – „Gali viso būt, ir tikiu, ir netikiu.“ – „Gal atvejų žinot?“ – „Seniau visokių, seniau iš žemės visa randa, velniai vaikštineja, ko seniau buvo, tai nebėr, ant žemės vaikštineja.“²⁰⁰ – „O gal Jūs girdėjot, kad gali čeraunyčiai iš proto išvaryt?“ – „Burtininkai? Gali, gali.“ – „Maž tokių atvejų žinot?“ – „Ne, nežinojau, bet tikrai anys gali. Velnias, žinok, irgi daug ką gali. A čia su velniu yra visas šitas darbas.“²⁰¹ Svarstant apsidėmimo sampratą, įdomus tikėjimas personifikuotos gamtos įtaka formuojantis neigiamiems charakterio bruožams: „Tai anūkeleliui kas, maž išsigandęs ko buvo ar taip tik, kad narvuotas sakot?“ – „Teip, narvuotas.“ – „A ką darydava?“ – „Nu, taks piktas, irzlus.“ – „Atsikalbinėdava?“ – „Atsikalbinėt tai ne, teip toks piktas... Nors vaikai ir teip, pikti vaikai ir tokie, pikti jau dabar vaikai.“ – „A kaip Jum atrodo, kodėl?“ – „Nu, nežinau.“ – „Anksčiau buvo taip?“ – „Nebūdava.“ – „Ir rusa laikais nebūdava?“ – „Nebuova, nebuova.“ – „Tai kas čia pasdari dabar?“ – „Ai, nežinau, ar čia gamta?“ – „Gamta?“ – „Sakau, gal gamta. Gal dar

¹⁹⁴ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Irašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (22, 35).

¹⁹⁵ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Irašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (197).

¹⁹⁶ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Pasakoja apie savo mamą. Irašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (222).

¹⁹⁷ Petkevičius R. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*, Bakalauro darbas, 2009 p. 16.

¹⁹⁸ Mitologinė būtybė, kuria, tikėta, virsta miręs blogas žmogus. Taip pat velnias artimas gamtos dvasių sferai, būtent – dvasioms, sukeliančioms įvairias ligas.

¹⁹⁹ Petkevičius R. *Velnias ir žmogus lietuvių etnopsichiatrijoje, Žmogaus pasaulis baltų mitologijoje ir religijoje* (pranešimų tezės), Vilnius, 2011, p. 8.

²⁰⁰ Moteris, 90 m., gyv. Galinių k. Irašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (883).

²⁰¹ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Irašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (380).

gamta bišku dara. Gal biški ir gamta... Ir gamtai negerai.“²⁰² Lietuvių folklore taip pat ryškus velnio ir savižudybės ryšys, velnias paduoda virvę norinčiam pasikarti žmogui ir kt. Todėl atkreipkim dėmesį į savižudybės aplinkybių sampratą bei nervinį sutrikimą, Užpalių apylinkėse vadinamą biomedicininio depresijos terminu, ir tarp kurio simptomų randame emocišes būsenas – nerimą, piktumą.

Nerimas (depresija). „Jinai sirga depresija, seniau nevadindava depresiju. Rudenį ir pavasarį. Pavasarį visą laiką jinai pasiima virvę, eina kartis. (...) nuveži į daktarus, pasižiūri, saka, sveika, nieko.“²⁰³ Viena pateikėja smulkiai apibūdino depresijos priežastis ir išgyventas patirtis: „O kaip kilo liga, gal kokia nelaimė?“ – „Nieka ne nelaimė, būdava sūnų ir dukrų turiu, tai būdava kaip ir pergyvenu biškį, tai išgerdavo smagiai, dabar gal dešimt metų metė, suvėjo razuman. Nu tai kiek čia daug gi dabar gal šitei. Man dėl ko buvo, dėl šitų, baigėš mana ligos, savas tai užtat man buvo, tris metus, bet žinokit, kad kažkaip dabar matai daug savižudžių, man tai nebuva tas, kalbėdavau, meldavaus poterius. Sakydava daktarai, kad su savim reikia kovot, duodava vaistus, būdava ligoninėj pabūnu dvi savaites, ukolus laisdava, ai nusilpnina.“ – „O tai kas Jums darėsi?“ – „Tai nieko labai, kad aš nemėgstu, būdava, nei žmonių mėgstu, nei televizoriaus mėgstu, nieko. Nenusišneku taip, ir Vilniuj buvau, ir Naujoj, ir Vasaros ligoninėj.“ – „O prasidėjo kaip?“ – „Prasidėjo neramumas toks va, negera ant krūtinės, bloga, kažkaip nieko neskauda. Duktė saka, eik gi, mam, televizoriaus pažiūrėt – nenoriu, ateina žmogus, kavojuos, nenoriu matyt. Nu, neramu. Aisiu dirbt, pasilenkus dirbt, padirbsiu kų, nu bloga pasidara, jėgas atajema, nebegaliu dirbt. Tadu pagulėsiu, atsigulu – da blogiau, kažkoks kelmas... nu sunku, tiesiog žiauri liga. Bet dėkui Dievui dabar jau kokie penki metai nebėr, net nesapnuoju, bijau, kad nepasikartotų, neduok Dieve protą kad neatimtų.“²⁰⁴ Pateikėja akcentuoja, kad ji nenusišnekėdavo, o tai atskiria jos būseną nuo pasimaišymo, kuriam, kaip jau matėme, šis simptomas būdingas. Taip pat pabrėžiama nerimo, neramumo būseną, galbūt persekiojantys košmariški sapnai ir mintys apie savižudybę, į kurią gali pastūmėti staigus emocišinis sukrėtimas: „Nesisekdava mokslas labai, gal dešimties metų ir anas turėja tėvas šautuvų. (...) mokytojas pabarė ar sušėrė jam, tėvas vėl pabarė, baras, a jis bagotas, nori, kad vaikas išsimokintų. Un pečiaus užlipė, šitas šautuvus pasiimtas ir nusišauta. Silpnų nervų vaikas, jam susideda.“ – „O dėl ko tie nervai taip paslobę pas žmones?“ – „Nu, kitas iš prigimties gal paveldėjimų turi koki, gal kitas labai jautrus žmogus, dėl jautrumo, kad labai jautrus.“²⁰⁵

Alkoholizmas. Svarbia proto sutrikimus sukeliančia priežastimi nurodomas alkoholis: „O vat gyvenime dėl ko protas gali pasimaišyt?“ – „Protas nuo arielkas gali pasimaišyt, alkololikam šitiem, gali gi pasimaišyt, a kaip gi.“²⁰⁶ – „Dėl ko protas pasimaišo?“ – „Nu, kad gi dabartiniiais laikais nuo alkoholio. (...) mano pusbrolis, anas nepasakysi, kad visai durnas, bet su protu kažkas, sakydava, jaunas pradėja gert.“²⁰⁷ Pernelyg didelis alkoholio vartojimas sukelia nervinius sutrikimus ne tik pačiam alkoholikui, bet ir jo šeimos nariams: „Gėrimas – visų ligų liga. Su girtu žmogum gyventi 50 metų, pasidarai pats durnius. Paprastas ar mokslo žmogus

²⁰² Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (61).

²⁰³ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (222).

²⁰⁴ Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (320).

²⁰⁵ Ten pat. VDU ER 2180 (325).

²⁰⁶ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (23).

²⁰⁷ Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (679).

pasidaro vienodi durniai. Jinai padaro durnu žmogų. Su girtu blaiviam gyventi – kitos palūžta ir pradeda gerti. Iš proto? Tikrai gali išvaryt. Ne tik girtas, bet ir blaivas durnas, ląstelės žūsta kiekvieną pasigėrimą. Nusišneka, nemiga (...) Vyras girtas lakstė su mašinom, va čia tai nervai, net vaistai nebeįpadedo, kai indūksti, tai viskas, nei vaistai, nei žolės nepadedo (...) galima augint devynis vaikus, bet kad vyras melstųsi ir negertų.“²⁰⁸ Kita vertus, dažnai žmonės pradeda intensyviai gerti slopindami vidinę įtampą, pergyvenimus, vadinas, alkoholizmas patenka į minėtą ligos kilmės schemą, kuomet pergyvenimai sukelia pamišimą. Tai įdomus tradicinės medicinos etiologijos ir prognozės sistemos transformacijos atvejis, naujo faktoriaus adaptacija.

Rožė. Apie nervinius sutrikimus rašė J. Šurkus bei E. Šimkūnaitė, taip pat kiti tradicinės medicinos klausimus nagrinėję autoriai, sutelkdami dėmesį į elgesio sutrikimus, neakcentavo rožės nervinės kilmės. Tačiau akivaizdu, kad šis sutrikimas yra neatsiejama etnopsichiatrijos dalis, o jam atsirasti didžiausią reikšmę turi nerviniai faktoriai: „Rožė, žinok, nuo nervų, persgundima ir nuo sunkaus darba. A daugiausia, kas nervuojas labai, nuo nervų puola rožė.“²⁰⁹ Rožės simptomai – paraudimas, tinimas, aukšta temperatūra. „Mano tėtė išsigando, kaip pasakyt, gegužės mėnesį skraida tokie vabalai ir nuvėja majavon ir tiesiai kakton, nusgunda, sutina akis, ir rožė. Kasmet maž kas – kartojasi tėtėi, temperatūra pakildavo, užtindavo.“²¹⁰ Skiriamos skirtingos rožės sutrikimo raidos galimybės: „Čia toks pijokas buvo, žmoną daužydavo, pasodina parų, atėja kaiminystė pas mum, atsisėda – peilis išlinda. Jėzau, ką aš žinau, gali papjaut... Nuėjau darban i pradėjau tint. Saka, reikia vežt Utenon, raudonligė tau. O Jėzau, aš supratau, kad rožė.“ – „Tai čia iš išgąščio buvo?“ – „Ale Jėzau kaip išsigandau. Man gerai, reiškia, kad išėja į viršų, sakė va teip, tas išgąstis į viršų, tai reiškia rožė kyla, o jeigu smegenys, tai būtų silpnaprotystė ar teip kas nors buvo. Būna teip. Ale jau kaip išsigandau, kad aš atsigulčiau toj naktį, jį išsivedė kaimynai, norėja padegt tas žmogelis, aš viena likau, vaikeliuk, i ryte nuvejau, jau užtinus visa buvau. Tai man išgydė Vaškeliene.“²¹¹ Etnografinėje literatūroje minima „kiauroji rožė“, sunkiausia rožės forma, įvairių autorių dažnai sieta su vėžiniais susirgimais. „Rožė neišgydoma, jei neužkalbėt, kojas prakiurdavo.“²¹² Tarp išgąščio sukeliamų sutrikimų minimas vėžys. „Man atroda, kad nuo išgąščia vėžiai, daugiau niekas. Aš daugiau sprendžiu – tik nuo išgąščia. Vežimas kai buvo, kavojos, pamatė, skrebai ateina, ir nualpa (žmogus). Dvi valandas gulėja (...) aš, sakė, maniau, kad mane norėja nušaut. Ir pusantrų metų praėja ir pradėja sirgt.“²¹³

Trūkstant kalbinių duomenų (tradicinių ligų pavadinimų), sunku atsakyti į klausimą, ar priemėtis, intvaras, priepuolis suvokiami kaip atskiros ligos, ar tai vienas sutrikimas su daugybe skirtingų simptomų bei raidos galimybių. Visgi įvertinant, kad tradicinėms sistemoms nebūdinga unifikacija, o kaip tik – įvairovė, reikia kalbėti apie buvusios detalios diagnostinės sistemos pėdsakus. Pastebėtas terminų neapibrėžtumas gali būti ir biomedicininų sąvokų (depresija, nervai) poveikio tradicinėms sampratoms rezultatas. Tampa sunku atskirti sukeltą baimės bei kitų neigiamų emocijų, bendrai vadinamų pergyvenimu arba nervais,

²⁰⁸ Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (161, 163, 136).

²⁰⁹ Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (441).

²¹⁰ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (760).

²¹¹ Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (582).

²¹² Moteris, 78 m., gyv. Mažeikiškės k., Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (115).

²¹³ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (748).

sukeltą išprotėjimą. Tačiau, kaip matėme kalbėdami apie rožės sutrikimą, nervai (pergyvenimas) ir išgąstis yra suvokiami kaip atskiros etiologinės priežastys. Remdamasis atlikta etnografinės medžiagos analize, autorius siūlo preliminarią nervinių sutrikimų klasifikavimo schemą, kurią bus galima ateityje patikslinti toliau tęsiant lietuvių etnopsichiatrijos tyrimus.

Nervinių sutrikimų priežastis galime išskirti į dvi grupes – sukeltas staigaus emocinio išgyvenimo (išgąščio) ir ilgai trunkančio (įtampos, nervinio išsekimo, nerimo, sielvarto). *Išgąščio* sukeltų sutrikimų grupėje, įvardijamoje priemėčiu arba priepuoliu, išsiskiria du ryškūs tipai, sukeliantys: 1) traukulius, 2) baimės jausmą. Pirmasis, kuris dėl pateikėjų nurodomo ryšio su nuomariu veikiausiai laiku negydomas juo ir virsta bei gali būti įvardytas *priepuoliu*. Antrasis siejamas su baime, neigiamomis emocinėmis būsenomis, nemiga, negydomas ar sunkiai išgyventas, esant silpnam organizmui, virsta pasimaišymu, kvailiojimu (*durniavimu*) bei gali būti įvardijamas *intvaru*. Taip pat regime du skirtingus gyvenime esančius įgyto pamišimo tipus: 1) ramų (kliedėjimas (*blūdiijimas*), nusišnekėjimas) ir 2) piktą (kvailiojimas, padūkimas). Šiuos sutrikimus atitinkamai sukelia staigūs ir ilgai trunkantys emociniai išgyvenimai, pastarieji problemiški klasifikavimo požiūriu, nes turi ir priežasties (nerimas, pavydas, baimė), ir atskiro sutrikimo požymių (gydoma nuo piktumo). Veikiausiai dera pergyvenimus laikyti tarpine būsena tarp pirminio juos sukėlusio staigaus emocinio išgyvenimo ir baisiausios galimos pasekmės – kvailiojimo (*išdurniavimo*), išdūkimo, t. y. į save ar aplinkinius nukreiptos agresijos. Emociniai sukrėtimai sukelia gausių somatinių sutrikimų. Iš jų dažniausias rožė, negydoma ši gali virsti vėžiniais susirgimais arba beprotybe.

Priemonės

Visos Užpalių apylinkių etnopsichiatriinės gydymo priemonės ir jų naudojimo kontekstas išsamiai pateikiamos 2 lentelėje (žr. priedą). Bendri augalų rinkimo, žaliavos ruošimo ir vartojimo principai artimi kituose Lietuvos regionuose surinktai medžiagai. Žaliavą stengiamasi rinkti toliau nuo automobilių kelių, didesnė gydomoji galia teikiama laukinėms augalo rūšims. Dažnai augalai pasisodinami arčiau namų. Žaliava džiovinama pavėsyje, gerai vėdinamoje vietoje, o paruošta laikoma drobiniuose maišuose arba stikliniuose induose. Pabrėžiama, kad plastmasinė talpa netinka žaliavai saugoti. „A šitas visokias žolelas, klausia, tai kaip Jūs tas žolelas (daktarai klausė) reiškia, priskasdavau, prisiskindavau ir nama viršui. Labiausiai būdava terbelyčių, žinoma, nereikia nieka, nei užrašyt, kai mum tai reikia užrašyt.“ – „Žoles terbose laikydava?“ – „Drobines, drobines gi mamas ant pečiaus kabėdava terbutės. Su džiovintom žalytėm.“ – „Kur laikydava?“ – „Dėžutės ir terbelyčių būdava prikabinta, kur sakė, kad ir garuoja, tie neišsigaruoja, kitas kur jau, va šitos viksvutės tai jo... Daugumoj užsukamuos laikydava, dabar va čia kava yra, tai daugumoj. Daug jos buvo ir terbelėse, aš žinau, kad prikabindava.“²¹⁴ Seniausiu saugojimo būdu laikytinas kabinimas, t. y. augalo džiovinimo vieta yra ir jo saugojimo: „Surišta gi pundeliai, šluotelytės ir kabodava an aukšta.“²¹⁵ Sovietmečiu psichikos sutrikimų turintys asmenys gydyti psichiatriinėse ligoninėse bei

²¹⁴ Apie N. Svilienę pasakoja moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (590).

²¹⁵ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (32).

Amalija Janč rodo vaistažoles, apie kurias sužinojo tik apsigyvenusi pensione. Žaliava laikoma drobiniuose maišeliuose, popieriuje. Utenos pensionas. 2010 07 02

Giesmininkė Valerija Rožytė daug laiko skiria vaistažolėms. Juškonių kaimas. 2010 07 04

Genovaitės Navikienės išdžiovinta žaliava (šlamučiai, pūslytės) stiklainiuose. Kėpių kaimas. 2010 07 04

*Antpilai (kaštonų žiedų, beržo lapų) ir stiklainis su džiovintais bruknių lapais. Stanislovenų namai. Degesių kaimas. 2010 06 30.
R. Petkevičiaus nuotraukos*

biomedikų priemonėmis, tuo tarpu tarpukariu juos dar gydė burtininkai, žolininkai. „Ar anksčiau pas čeraunykus veždava, kur su nervais kam blogai?“ – „Veždava. Dagi seniau veždava. Nežinau kur, žinau, tik šnekėdava.“²¹⁶ Pateikėjai minėjo sėkmingus išgyjimo atvejus. „Nu tai kad nuo priemečia, tai tikrai išgydydava.“²¹⁷ „Nežinau, tai toks, kaip sakydavo, kad burtininku vadindavo ar kaip, tai išgydė.“²¹⁸

Nerviniams sutrikimams gydyti skirtas priemonės galime grupuoti pagal jų naudojimo būdą: 1) rūkymas (smilkymas), 2) pridėjimas (kompresas) užkalbant, 3) kvėpavimas (pagalvės), 4) prausimas (vonios), 5) gėrimas (arbatos, traukutinės). Toks skirstymas metodologiškai pagrįstas, kadangi pateikėjai, paklausti apie gydymą, pirmiausiai nurodo būdus (rūko, prausia, atkalba), o tik po to – naudojamas priemonės. Greta augalinių, vadinamųjų racionalių priemonių vartojimo gausu maginių veikslių, kas leidžia atkurti pirminį bendrai naudojamų apeiginių-augalinių priemonių kompleksą. Publikacijoje skirsiu daugiau dėmesio etnologiniu požiūriu įdomiems gydymo būdams ir kai kurių priemonių analizei.

Rūkymas (smilkymas). Lietuvoje smilkymas ilgą laiką etnologų ir farmacininkų klasifikuotas kaip maginio poveikio priemonė ir platesniam gydymo kontekste nenagrinėtas. Pasaulyje dėmesys smilkymo aspektams taip pat nėra senas. 2006 m. grupė Irano mokslininkų farmacininkų pirmieji apibendrino 265 augalų, vartojamų smilkymui, 50 valstybių tyrimų rezultatus. Tyrimo metu paaiškėjo, kad dažniausiai nurodomos medicininio smilkymo priežastys – tai kvėpavimo (23,5%) ir neurologinės (21,8%) problemos. Net 70 rūšių veikia nervų sistemą labai skirtingais būdais – nuskausmina, ramina, stimuliuoja, migdo, narkotizuoja ir pan. Tyrinėtojai nustatė tris gydymo būdus: 1) įkvėpiant, 2) nukreipiant juos į kūno dalį, 3) dūmai ore (patalpų smilkymas). Mokslininkai akcentuoja, kad iš visų medicinai žinomų veikliosios medžiagos perdavimo į smegenis būdų smilkymas yra pats greičiausias ir efektyviausias. Tyrinėtojai skatina įtraukti smilkymą tradicinėmis priemonėmis į šiandienos medicinos praktikas.²¹⁹ Deja, jų pateiktame žemėlapyje buvusi Sovietų Sąjunga ir Rytų Europa liko balta dėmė.

Smilkymas (rūkymas) – specifiškas etnopsichiatrijai būdas. Užpalių apylinkėse gydant smilkoma tik nuo priemėčių. Ne gydymo tikslais smilkoma apsisaugant nuo perkūnijos ar gyvulius saugant nuo burtų. Naudojamas šventintas ėglis (*Juniperus communis* L.) ir įvairūs Oktavos, Žolinių metu šventinti augalai. Įdomu tai, kad Perkūno bei tam tikrų piktųjų ligos dvasių mitologija yra susijusi. Artimas velnių ir neigiamų emocijų būsenų ryšys jau buvo aptartas kalbant apie nervinių sutrikimų tipus. Tos pačios šventintos žolės naudojamos smilkant nuo perkūnijos ir nuo išgaščio, priemėčių. Dalis jų turi raminamo poveikio, visos Lietuvos mastais tuo tikslu naudotų augalų įvairovė gali priblokšti, todėl namų smilkymas nuo perkūnijos interpretuotinas kaip raminamoji priemonė. Artėjant griauštinui, išsigastama, jaučiama baimė, kuri tiesiogiai ir yra prie žmogaus besislepiančios velnias. Svarbios ir kitos, bendruomenės neigiamomis laikomos ir tuo metu jaučiamos emocijos. Vyrauja tikėjimai, kad velnias slepiasi po *zlasčiu* (pykčiu), pavydu, o gero žmogaus žaibas

²¹⁶ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (766).

²¹⁷ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (354).

²¹⁸ Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (196).

²¹⁹ Mohagheghzadeh A., Faridi P., Shams-Ardakani M., Ghasemi Y. Medicinal smokes, *Journal of Ethnopharmacology*, 108, 2006, p. 161–184.

neužmuša ir nesudegina. Taigi namų apsaugą nuo griautinio smilkant švęstomis žolėmis dera laikyti ne kaip Perkūno atbaidymo veiksmą, o namuose besislapstančios piktosios dvasios, velnio išvarymą, nepaliekant priežasties atsitikti stichijos sukeltai nelaimėi, kurią traukia neigiamos žmogaus emocijos.²²⁰

Dažniausiai minėtas smilkymas išgąsdinusio žmogaus ar gyvūno plaukais: „Nuo ko nusgunda, degina plaukus ir rūko.“²²¹ – „Nuo išgąščio gal žinot, kaip gydydava?“ – „Mana brolis išsiganda šunia, tai, kaip šiandien atsimenu, to šunia plaukus kirpa, apydengia maršku ir rūke plaukais, būdava, naktį šoka iš miega ir rėkia. Tai kaip šiandien atsimenu.“ – „Mačija?“ – „Pamačija, nustoja po to, kaip seniau darydava (...)“ – „Uždegė plaukus rankoj?“ – „Uždegė, numetė ir apydenge.“²²² „Nė ana ty nusgunda labai, nei ką, bet jau, jau reikia parūkyt. Šita šunia plaukų nuo kaktos šuniui ar iš kur. Iškirpt biškį plaukų ir šitais plaukais parūkyt. Saka, kad nebūt priemečia mergiotei.“ – „O matėt, kaip smilkė?“ – „Nu jau kaipgi nematysi, matėm.“ – „O kaip jis darė?“ – „Užudegė plaukus šituos ir... Parūkė šite apie mergioty visur, kur apvedžioja kaip uždegys.“ – „O kaip vedžioja?“ – „Nu teip va (pateikėja rodo ranka padrikais apskritais judesiais) pavedžioja visų, parūkė, apeja apie mergioty.“ – „Apeja ratu jisai?“ – „Aha, aprūkė, a te anas su koku burtu ėja ar anas teip, bet in šita tai nežinau. Tik tai tiek, kad šunia plaukais rūkė.“ – „O vienu roz apėja ar daugiau?“ – „Nu kad ku ty gali pasakyt, vaikščioja anas, vaikščioja, parūkė, a kaip, nė sakė nieka nei...“ – „Dukra Jūsų stovėja ar sėdėja?“ – „Stovėja gi mergiotė, stovėja, nedidelė gi buva.“ – „O gal liepė atsisukt į kurią nors pusę?“ – „Kad ne, anas pats apėja, apvaikščioja, aprūkė.“²²³ „Kai išgandina? A kas išgandina? Jak šuo, tai reikia plaukai nukirpt, rūkyt kryžiai, va šitai peržegnot, ažuodegi plaukus ir va šiteip rūkyk. Ir ta pačia šunia reikia plaukus paimt, nieiška, kad kakia, ale kas išgąsdina tadu kryžiai.“²²⁴ „Jei žmogus išgundino, nuo žmogaus, prikerpa, rūko. To plaukų būktai, šiteip sakydava.“²²⁵

Greta smilkymo plaukais minimos augalinės priemonės, dažniausiai – švęstos (šventintos) žolės: „Nu tai girdėjau tiktai, kad jau saka, labai išsiganda tai jau... Atseit išsigunda, tai jau reikia parūkyt. Jau švystam šitam žolytėm.“²²⁶ Įvairių metinių religinių švenčių metu šventintos žolės – atskira ir plati tema, etnomedicinos požiūriu taipogi menkai tyrinėta. Ypač reikalingas dėmesys Oktavos šventės laikui, kuomet šventintos įvairios vaistažolės. Užpalių apylinkėje pavyko užfiksuoti pinavijos (*Paeonia officinalis* L.), rugiagėlių (*Centaurea cyanus* L.), joninių (*Hypericum perforatum* L.), lelijų (*Lilium* sp.), gvazdikų (*Dianthus* sp.) ir diemedžio (*Artemisia abrotanum* L.) šventinimo atvejų. Tyrimai liudija bendrą augalinių ir apeiginių priemonių naudojimą. „Girdėjot, kad rūkytų nuo ligos kokios dūmais?“ – „Tai matai, sakau, tiktai nuo nusgandima, jei šuvo inkanda, tada žinok ją, kryžiai plaukų nukirpai ir kryžiai vaikų peržegnok, degink ir rūkyt reikia.“ – „O žolėm?“ – „Žalėm, tiktai šitų Žolininės tik gali rūkyt žalėm.“ – „Tai į tas Žolines gal dėdavo kokią žolė,

²²⁰ Petkevičius R. *Ten pat*, p. 8–9. Plačiau šie klausimai buvo nagrinėjami pranešimo metu, taip pat rengiama publikacija apie tikėjimuose piktosiomis dvasiomis atsispindinčias etnopsichiatrines sąvokas.

²²¹ Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (941).

²²² Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).

²²³ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (30).

²²⁴ Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (432).

²²⁵ Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (326).

²²⁶ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (30).

nuo išgąščio kur padeda?“ – „Taigi, sakau gi, nuo išgąščio daugiausia šitom žolininės ža... gėlėm rūka.“ – „Tai ten, sakot, daug vaistažolių?“ – „Tai aišku, kad esti. Sakau gi, būdava visa ką, ir pivoonijas prisiskini. Nu da saka, pivoonija gerai raudonoja, ne rūžava, ne baltoj, a raudonoja labai gerai.“²²⁷ Augalai naudoti ir jų nepašventinus. Vienas jų, deja, neidentifikuotas, pateikėjų nuomone – išnykęs augalas pūkelis. „Kultūrinės šitas užsėja, tai išnyka, a taip tai pilni laukai būdava, šitas pūkelis. Žinau. Bet kad jį atrast, dabar išnaikina kultūrinės.“²²⁸ „Rūkydava nuo išgūščio (...) Tokie balti pūkeliai pievaj, balti pūkeliai viršūnėn buva. Tai pas mus rūkydava vaikus nuo išgūščia.“²²⁹ XX a. I pusėje kituose Lietuvos regionuose rinktoje etnografinėje medžiagoje matome dar į sudėtinės dalis neskilusią, vieningą tradicinę gydymo praktikos schemą, patikslinančią XXI a. duomenis: „Nu tai jeigu kurios kaimynkos vaikas išgundino, tai nuveina to ir prošo, kad duotų to vaiko iš galvos plaukų iškirpti, kuris išgundino, tai iškerpa kryžmai po biškį iš koktos ir iš pakaušio, iš kairio smilkinio ir iš dešinio smilkinio (...) rūkydavo plaukais tų, no kurių išsigundo vaikas: žmogaus, šunies, katas. Pridada švįstų žolalių ir puodan ugnies supilia viską. Pastoto ties tom aukštinių, kur dūmai aina. Apgaubia vaikų moršku, tai net čiauda no dūmų. Ir soko, kad močija.“²³⁰ Išgąščio atvejais stengiamasi kuo greičiau suteikti pagalbą,²³¹ todėl galime teigti, kad smilkymas yra specifinis ir racionalus nervinių sutrikimų gydymo būdas, kurį priskirti magijai būtų klaidinga. Kaip rodo pasauliniai tyrimai, smilkyme vyrauja augalinės priemonės, o gyvulinės paprastai naudojamos pavieniui (Mohagheghzadeh etc. 2006). Todėl ir lietuvių tradicijoje vyrauja augalinės priemonės, gyvulinėms atliekant iki šiol dar neatskleistą apeiginį ar psichoterapinį vaidmenį, galbūt esant aukojimo atgarsiu ar pan.

Pridėjimas (kompresas) užkalbant. Dar vieną bendro augalinių ir maginių priemonių naudojimo pavyzdį randame užkalbėjimų nuo rožės atvejais. Kaip jau ne kartą minėta, užkalbėjimai taip pat laikyti atskiromis, maginėmis gydymo praktikomis, tačiau surinkta medžiaga rodo juos buvus neatsiejama bendro augalinio-apeiginio komplekso dalimi. Užkalbėtojų teigimu, skirtingų rūšių rožė užkalbama vienodai: „Tai gal ir gydyt skirtingai reikia?“ – „Vienodai, vienodai.“²³² Daugelis etnografiniuose aprašuose gan retokai minimų užkalbėjimų nuo išgąščio greičiausiai skirti rožei gydyti. Tai rodo Užpalių pavyzdys, kur pateikėjai, kalbėdami apie vieną ir tą pačią praktiką, laisvai vartoja žodžius „nuo išgąščio“ ir „nuo rožės“. Išgąščio užkalbėjimų, kaip klasifikacijos kategorijos, gali ir nebūti, kadangi šio užkalbėjimo tipo struktūra rodo jį nesant vien psichoterapine ar sugestyvine priemone, nukreipta į emocinės būklės pakeitimą, bet drauge naudojamos etnobotaninės priemonės gydant jau kilusį somatinį sutrikimą. Į tai svarbu atkreipti dėmesį etnologinių klasifikatorių sudarytojams: „Seniau tai būdava atkalba babutės, atkalba atseit...“ – „Nuo išgąščio kalbėdavo?“ – „Atkalba kokias tai babutės, nuo išgąščia.“ – „Čia va apylinkėj būdavo, kad kalbėdavo nuo išgąščio?“ – „Nebėra gyvas, tokia Mierkienė seniau čia va miški... Būdava babutė, tai atkalbėdava. Prisimenu da mama mūsų apsirga, sutina kelis. Nu, ir atseit rožė,

²²⁷ Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (453).

²²⁸ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (357).

²²⁹ Moteris, 90 m., Gėnė Bagdonavičienė, 87 m. gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (367).

²³⁰ Veronika Petruilienė, Rudikų k., Kupiškio vls., 1940, LTA 2385 (185).

²³¹ Petkevičius R. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*, bakalauro darbas, 2009.

²³² Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (441).

rožė, girdėta tokia? Rožė atseit, reikia atkalbėti viskas, atkalbėt ir mačyja. Ana ir kalbėja ir ty darė viską, kas ty raikia daryt, mačyja, jeigu tikrai rožė būna.“ – „O matėt, kaip jinai tai daro?“ – „Mačiau, mačiau. Kalba poterį, sukalba ir tadu ištrina kelį kažkoku tai baltu, saka lyg tai kad koku tai tešlu ištrina, apitepa tų kelį ir apibarsta kokiais tai sausu, smulkių džiūvėsėlių kokių tai, kažkokių tai žolės jau gal ty matyt kokia. Apibarsto. Nu ir apyriša ir po kiek laika atseit jau ale tikrai rožė, išnyksta.“ – „O paprastus poterius kalba, ar kaip?“ – „Paprastus, paprastus poterius...“ – „Girdėjot Jūs tuos poterius?“ – „Nu, Tėve Mūsų, Sveika Marija.“ – „Kaip bažnyčioj?“ – „Nu teip, teip šitų poterį vienu sukalba.“ – „O gal sako ką nors dar...?“ – „A kad teip ką papildomai, tai gal maž ana tinai, maž maž ir dara kų tai... Vis tiek tai turi kažkokią tai jau, kažko tai, kad jau užsiima, tai vis jau kažką tai gal. Nu tai va kų tai, ana saviškai kų tai. A kad tų poterį, tai liepdava kalbėt ir ligoniui, kartu jau su jų.“²³³ Tai, kad naudoja augalines priemones, pripažįsta ir patys užkalbėtojai. Svarbu, kaip atskleidžiama užkalbėjimo žodinės formulės prasmė: ji sakralizuoja profaniškus objektus – popierių, miltus. „Iš Seima vienu, koja buvo sutinusi raudona plėmais, išgydžiau. Kelis kartus atkalbėjau aš jam, mėlyna popieriaus, ruginių miltų.“ – „O kur popierių jamat?“ – „Man čia unksčiau Vilniuj sūnus nupirka, aš jo turiu ir saugau, reikia paprastas kad būtų popieris.“ – „Vyniojamasis popierius?“ – „Mhm.“ – „O tai kaip sakėt, deda ruginius miltus?“ – „Bet jei esti žaizda, tai dėt šone. Ruginius miltus, tai anys reikia ir popieris atkalbėt, ir ruginiai miltai atkalbėt ir tadu dėt un kojų. (...) Mana žodžiai mačyja. Kurgi aš ir daktaram daug atkalbėjau, sugydžiau.“ – „Gal girdėjot, kad dėtų kartu su miltais lapą koki?“ – „Kad aš nežinau tokių dalykų, nedirbu, nežinau.“²³⁴ „Tai Galiniuos buvo tokia Kazakevičienė, apdėjo ruginiais miltais kojų, poterį sukalba, mėlynų popierį ir per dienu sugyja, gal ruginiai miltai traukia karštį? (...) apibarstai miltais ir apidedi popieriu.“ – „Maldų kalbėjo?“ – „Bet nemokino nei žodžio. (...) sąsiuvinų viršeliai su šituo popieriu.“ – „Tikdavo?“ – „Nu.“²³⁵

Žmonės naudoja atskirus tradicijos elementus ar sinkretiškai juos derina (kalba poterius), kas iš esmės yra užkalbėjimo tradicijos tąsa: „Nuo rožės būdava mana mamai ištinsta burna, tai ana mėlyna popieriaus būdava ir ruginiais miltais pasibarsto, dar poterius sukalba. Dažnai nu kažkas tai ar nuo saulės jai būdava (...) Tai praeidava, paguli, užsideda da kompresus, miltais pasibarsta, turėdava miltų ir tada mėlynu popierium. Tai praeidava, nesikreipė pas daktarus, sakydava, kad rožė.“ – „Tai ana pati užsidedava tą popierį?“ – „Pati, pati.“ – „O iš kur to popieriaus gaudava?“ – „Pati, nebijokit... Tai gal pirkt kokių popierių ar krautuvėj, aš tokia dar buvau gal 12 metų, tiek atamenu.“ – „O mama gal užkalbėt mokėjo?“ – „Mama ne. Tik taip jau labai tikinti buvo.“ – „O vaistažoles mama žinojo?“ – „Žinodava, vaistažoles tai žinodava.“²³⁶ „Man visi pasakė: ruginiais miltais labai gerai dėt, tadu neskauda va teip jau daug. (...)“ – „O jinai, kai kalbėjo, dėjo kokius miltus?“ – „Ne, man miltus tik žmonės nešė, kai žinojo, kad rožė.“²³⁷

Nesunkiai kyla prielaida, kad vietoj mėlyno popieriaus naudotos augalinės priemonės. Įdomu, kaip imtas naudoti pats popierius? Kokie faktoriai (senoji vaistininkystė, atsitiktinumas) lėmė tai, kad jis keitė augalus? Tai

²³³ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (15).

²³⁴ Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (440, 441).

²³⁵ Moteris, 90 m., gyv. Galinių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (877).

²³⁶ Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (307, 308).

²³⁷ Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (582).

klausimai farmacijos istorijai.²³⁸ „Nuo rožės mana dėdienė kalbėjo, Apolianija Geležienė. Nu tai gal ana žinoja, man neprisėja sirgt rože. Močakalapiais seniau kur vadindava, šalpusnia lapais dėdava ir atleidžia rožį (...)“ – „O katru puse?“ – „Ta, kur pasišiaušus, ir apriša (...) dėjau ir ant kojas, buvau susimušus.“ – „Tik lapą ar dar ką?“ – „Kai rožė, tai sakyč miltais dar ruginiais, a kai koji sumušiau, tai nieka, lapais apdėja, apiryšė.“²³⁹ „Sakydava, važiava per gydytojus, nieks nepadeda, gal užkalbėsit.“ – „O nuo išgąščio?“ – „Nežinau, ne tik šitą. Būdava kas kiek ir ateina, tai ranka, tai koja sutino, tris kartus būdavo, viena vienoj dienoj, kitoj ir atslūgsta. Kalbėdava maldelį, uždėdava lapų, turi atsinešt, kas ateina, miltus. Miltų tur užbarstyt, lapą iš kleva, sukalba maldelį ir apriša rankų. (...) Džiovintą lapą, kiek aš mačiau.“²⁴⁰ Lietuvoje vietoj miltų dažnai naudojamos ir kitos augalinės kilmės priemonės (pvz., kanapių *Cannabis sativa* L. plaiskanių žiedai). Užpalių tradicijoje taip pat vietoj popieriaus minimi augalai, kurie taip pat naudojami panašioms sutrikimams gydyti (tinimui, skausmui): „Varnalėša tai pat kaip šalpusnis, bet šalpusnis labiau padeda, kai sutinį ir skauda.“²⁴¹ „Močakalapiai, kai uždegimas, įkandus vabalui, paraudus.“²⁴² – „O šalpusnius?“ – „Nuo kosulio. Vir-davo arbatėlė.“ – „O lapą dėdavo?“ – „Lapai karštį traukdavo. Dėdavo šalpusnio lapus, juodalksnio. Ant sutinusios vietos.“²⁴³ Laikantis šios analogijos, tikėtina, kad Lietuvoje paplitęs užkalbėjimas ant duonos ar vandens gali būti panašios tradicijos reliktas, o pavienės žodinės formulės, kaip ir botaninių priemonių vartojimo be sakralaus konteksto atvejai, laikytini vėliausiais tradicijos nykimo etapais. Aptarti duomenys lėmė autoriaus pasirinkimą nelaikyti užkalbėjimo atskiru gydymo būdu, o veikiau – apeigine priemone, sutvirtinančia kitų priemonių veikimą, sakralizuojančia vyksmą (profanum – sacrum) malda. Būdamas malda, užkalbėjimas gali būti taikomas drauge su bet kokiais gydymo būdais (pvz., prausimu). „Irgi tas pats vonios tenai, savo būdais. Vonios, cukrų ir...“ – „O iš ko tas vonias darė, nežinot?“ – „Vandens paprasčiausiai šilto ir meldėsi, viskas. Tris Sveika Marija, man rodos, reikia sukalbėt neįkvėpus oro. Vienu žodžiu, kiek aš atsimentu, sakė. Ir viskas. O buvau geltonas (gelta nuo išgąščio).“ – „O į tą vonią žolių kokių dėjo?“ – „Nu, kad aš mažas buvau, neat-simentu.“ – „Bet buvo taip, kad vonią darė ir meldėsi?“ – „Nu. Ir jokių daktarų nieko nereikėjo, ir išgijau kuo puikiausiai.“²⁴⁴ Tikintieji pateikėjai labai akcentuoja maldos vaidmenį: „Ir suprantat, kas yra, meldiesi ir kiek to uždarbio ten yra, kiek tavo įdirbio yra, nežinai, duodi vaistus žmonėm. Aš skaitau, kad turi gerą energiją ir padeda, ant tiek tas vaistas, gal ta malda, net daugiau, negu vaistas padeda. Šitas dalykas tai tikrai aš įsitikinau, kad labai. (...) Ne tas žodis, kad susinervavęs, jeigu medicinos terminą panaudojus buvo didžiausia depresija, išvis jau pabaiga buvo jam. Bet nė pusės žodžio neužsiminė apie savo problemas. (...) Taip, kad vaistas yra ta pusė kita, kur nematoma, labai svarbi.“²⁴⁵

Kvėpavimas (pagalvės). Įdomi nemigos gydymo priemonė – įvairiomis žolėmis kimštos pagalvės. „Nori ramaus

²³⁸ Svarbu tai, kad abiem atvejais vartojamos panašios priemonės, o tai dar kartą patvirtina išgąščio ir griausmo vengimo būdų panašumą. Pvz., gretimuose rajonuose: „Nuo išgūščia rūka ruginiais miltais.“ Nariūnų k., Salako vls., Zr. LTA 1487 (44).

²³⁹ Moteris, 85 m., gyv. Juškonių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (532).

²⁴⁰ Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (898).

²⁴¹ Moteris, 85 m., gyv. Juškonių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (533).

²⁴² Moteris, 62 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (832).

²⁴³ Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (652).

²⁴⁴ Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (606).

²⁴⁵ Ten pat. VDU ER 2180 (618, 632).

miego – apynių spurgų, net ir pagalves galima pasidaryt raminančias.“²⁴⁶ Tokių pagalvių gamybai turbūt naudoti labai įvairūs raminančio poveikio augalai. Dalis jų sutampa su išgaščio gydymo priemonėmis. „Pūkelį čia kožnas pažins, plonutis plonutis stiebelis i ant viršūnės pūkelis šitas, baltas ir išsipūtis. Ir būdava mes priimam, paduškų padarydavom iš daugelia pūkelių.“ – „Gal ji irgi nuo nemigas būdava?“ – „Ir gulėdavom ant šitas paduškas, kaip vaikai suguldavom. Žaisdavom su tų padušku.“²⁴⁷ Šios pagalvėlės siejasi su ritualiniu kontekstu, mirusiam po galva į karstą dedama pagalvė iš švęstų vaistažolių. „Kai miršta, pagalvėn padeda, anksčiau dėdavo, prisimenu“²⁴⁸; Iš darželio ir laukų gėlių pagalvėlė po galva mirusiam.“²⁴⁹ „Jau buvo pririnkta ty jonažolių, ty marijažolių, ty visokių pririnkta jau. Jai paduškelaj kai numirsiu, kad būtų indėt tų žolių pridėt vysas, kur jas surinktas buvo. Tai paskiau, kai ana jau taip sakė, tai kai numirė, sudėjam gi paduškelį.“²⁵⁰ Šventintos žolės vienodai skirtos ir išgaščiu gydyti, ir apsaugai nuo perkūnijos, ir imamos į kapa. Kodėl? Ar tarp šių trijų skirtingų tikslų yra ryšys? Velnio išvarymo sampratą namų saugojimo nuo Perkūno kontekste jau aptarėme. Išgaščio gydymas suvoktas taip pat kaip piktosios ligos dvasios išvarymo veiksmas. Poveikiu į mirusiuosius ir įvairias dvasias aiškintinas ir pagalvėlės karste paprotys. Prasminga tai, kad koreliuoja nemigai gydyti skirta ir mirusiam įduodama priemonė. Pažiūra į miegą kaip mirties formą yra labai archajiška, tuo tarpu velniui išvaryti skirta priemonė (šv. žolės), dedamos į karstą, veikiausiai skirtos ne kam kitam, o apsaugai nuo anapusinio pasaulio gyventojų. Daug kas rodo, kad lietuvių tradicijos velnias bei kitos piktosios dvasios (slogučiai, vaiduliai) yra mirę kadaise pikti žmonės. Reikšminga tai, kad kovos su velniais folkloras atspindi nervinių sutrikimų gydymui skirtas priemones ir sampratas.²⁵¹

Prausimas (vonios). Taip pat gan specifiskas būdas, kuriuo gydomas išgaštis, odos ligos (spuogai) ir galūnių skausmai. Prausimui nuo išgaščio naudojama nemaža augalų grupė: čižmas (*Tanacetum vulgare* L.), juodasis serbentas (*Ribes nigrum* L.), pivonija (*Paeonia officinalis* L.), diemedis (*Artemisia abrotanum* L.), tuja (*Thuja* sp.), šaltekšnis (*Frangula alnus* L.), našlaitės (*Viola arvensis* L.). Augalo nuoviras kartais geriamas. Šis aspektas reikalauja patikslinimo. Dauguma augalų – gan nuodingi, o mažos dozės būtinybė aiškiai suvokiama. „Sakydava, nuprausia, tai tadu miega vaikas. Raminantis.“ – „Praudava?“ – „Praudava tujų indėjy bent šakelį.“ – „A kokio amžiaus vaikų?“ – „Tai mažutį, jau kol rėkia labai, kai neramus, verkia, sakydavo, nuprausia su tujom, tai tadu geriau miega.“ – „O gert duodavo?“ – „Nu tai gal tokį gert jau pavojinga, gal jau... Gal lapelį maž ir indėdavo. Kad silpnas, žinau.“²⁵² – „O nuo ko diemedis?“ – „Nuo visokių, nuo nusgandimų, nuo visokių, kad spuogų nebūtų. Paėmei, šiltan vandeny pamerkei, ir vaikų prausia.“ – „Daug pamerkt jo reikia?“ – „Nu tai pamerkt kokių keletą šakelių.“ – „Ant kiek vandeni?“ – „Nu tai kiek nuprausi, vonelėn tai aišku... Arba va kų padaryt, gali jų pašutinte ir kai prausi, tan vandenin įpilt, supranti, skysčia šita diemedžia. Saka, nuo visa ka diemedys,

²⁴⁶ Moteris, 62 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (823).

²⁴⁷ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (404).

²⁴⁸ Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (912).

²⁴⁹ Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (155).

²⁵⁰ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (32).

²⁵¹ Petkevičius R. Velnias ir žmogus lietuvių etnopsichiatrijoje, *Žmogaus pasaulis baltų mitologijoje ir religijoje*, pranešimų tezės, Vilnius, 2011.

²⁵² Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (221).

ir nuo nusgandima, ir taip labai gerai.“²⁵³ „Va, šitas, auga laukinės žalytės, auga, jas vadindava, pala, kaip jas čia vadindava...“ – „A nuo ko jos buva?“ – „Nuo nusgundima. Ai, našlaitės. Teip teip, aha. Ne šitas kur, ale laukinės kur auga. Anos skaitos nuo nusgundima. Ir arbatą išgert, arba praust gerai. Bet laukinės, a ne kaip dabar sėja. Jos lauky būdava, pievoj.“²⁵⁴ Galbūt ruošta ir kitų augalų arbata, tai liudytų prausimo kontekste minimi jam nebūdingi, tačiau arbatos forma nuo išgaščio vartojami augalai (*Paeonia officinalis* L.). „Žiedai, vaikų prausė nuo išsigundima kokia tai. Raudonoji, ne rūžavoji, bet raudonoji.“²⁵⁵ Literatūra nurodo²⁵⁶, kad šviežia šaltekšnio (*Frangula alnus* L.) žievė sukelia vėmimą. Stengiantis išvengti apsinuodijimo, žaliava paruošiama. „Nu tai nuskuta šitų juoda žievė, o šitų baltų išdžiovina ir geria. Kad būt balta. Tadu boltų šitų sudžiovina ir ger, čia irgi nuo išgaščio duodava vaikams. Porą šaukštų.“ – „Mažiukų ar didelių?“ – „Valgomų šaukštų.“ – „Ir kiek vandens?“ – „Litras.“ – „O maž girdėjot kad praustų?“ – „Vaikus prausdava.“ – „O nuo ko?“ – „Ir gal nuo priemėčio. Kad daugiau negirdėjau, kad anas ką nors gydytų, tiktai priemėtį.“²⁵⁷

Reikšminga tai, kad nuostata „ir gert, ir praust“ sutampa su Lietuvoje dažna užkalbėjimo ant vandens schema, kuomet magiškai apdorotu vandeniu taipogi prausiamasi, ir jis geriamas. Į šį semantinį lauką patenka įvairūs apsisaugojimo nuo išgaščio būdai, kuriuose naudojami skysčiai (seilės, vanduo, šlapimas). Tolimesni tyrimai gali parodyti, ar tai vienos, ar skirtingos kilmės praktikos. Prausimas – išviršinė priemonė, o turint omeny ugnies – vandens opozicijas tradicinėje kultūroje, tai savotiškas smilkymo antipodas. Medžiagos įsisavinamos per odą gerokai lėčiau. Kodėl yra prausiama? Įdomus būtų medikų komentaras: ar prausiant gan aktyviomis medžiagomis įmanoma paveikti raumenis bei atpalaiduoti įsitempusį, emociškai sukrėtą žmogų? Jei taip, tuomet prausimas ir maudymas gali būti skirtas išgaščio sukeltiems traukuliams (priepuoliui) gydyti.

Gėrimas (arbatos, trauktinės). Tai labiausiai paplitęs vaistinių medžiagų vartojimo būdas. Arbatos ir antpilai visiškai praradę apeiginį kontekstą, tačiau galbūt kadaise buvo drauge vartoti prausiant, užkalbant ar smilkant. Arbatos ruošiamos įprastai, dažniausiai žaliavą užplikant karštu vandeniu. Įdomus arbatos ruošimas krosnyje. Žinoti ir augalų mišiniai, tačiau nervinių sutrikimų kontekste jie neminėti. „Indėjai, užvirė ir nuėmė. Biški pavirt, visai nedaug. Arba užpili verdančiu vandeniu. Man geriau atroda, kad užpilt, vat kmynai geriau pavirt, kitas skonis.“²⁵⁸ – „Gal macniau veikia, kai sumaišot kelias?“ – „Viena žola taip veikia, kita taip. Ligos tai nežinai, kuo sergi. Tai viena žolė gal tam, kita tam.“²⁵⁹

„Ana kiekvienų rytą vis kitokių arbatų, keitė ir keitė. Keičia kiekvieną dieną. Ana gerdava ir vaikam visų laikų duodava. Man dabar 76, broliui 73, visiems vaikam... Taigi nuvažiuodavom, pavalgėm, viskas ir atsigert visada iš pečiaus tokį molinį puodukų.“ – „Virdava pečiuj?“ – „Pečiui, pečiui, duonkepy.“²⁶⁰ Arbatų grupėje bent 22 augalų pavadinimai: valerijonas (*Valeriana officinalis* L.), cikorija (*Cichorium intybus* L.), joninės (*Hypericum perforatum* L.), šal-

²⁵³ Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (452).

²⁵⁴ Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (444).

²⁵⁵ Ten pat. VDU ER 2180 (435).

²⁵⁶ Ragažinskienė O., Rimkienė S., Sasnauskas V. *Vaistinių augalų enciklopedija*, Kaunas, 2005.

²⁵⁷ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (412).

²⁵⁸ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (757).

²⁵⁹ Ten pat. VDU ER 2180 (753).

²⁶⁰ Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (590).

tekšnis (*Frangula alnus* L.), tujos (*Thuja* sp.), pivonija (*Paeonia officinalis* L.), mėtos meškų liežuviai (*Mentha* sp.), melisa (*Melissa officinalis* L.), nuomariukai (*Chrysosplenium alternifolium* L.), pupalaiškis (*Menyanthes trifoliata* L.), našlaitės (*Viola arvensis* L.), die-medys (*Artemisia abrotanum* L.), varinčius (*Lycopodium annotinum* L.), apyniai (*Humulus lupulus* L.), dagys (*Carduus* sp.), aguonos (*Papaver* sp.), čižmas (*Tanacetum vulgare* L.), drignė (*Hyoscyamus niger* L.), durnaropė (*Datura stramonium* L.), perluotis (*Anthyllis vulneraria* L.), ramunėlės (*Matricaria recutita* L.), rūtos (*Ruta graveolens* L.). Daugiausia arbatoms nuo nervų naudotos cikorijos (trūkažolės) šaknys. „Nuo nervų?“ – „Aha.“ – „Šaknys?“ – „Aha, aha, aha, mėlynai žydi kaip vasyllkas žiedeliai, bet labai prikibi prie stiebelia. Dar man būdavo ir aš jemu.“ – „Panašūs į vasyllkas?“ – „Biški tokie kaip ramunės, tik mėlyni, ir in ramunių panašus. Ir labai prie stebeli prikibis.“²⁶¹ „Kur prie žovrynyų jin auga, pakelėse. Liaudiškai pas mus vadindavo cikorija.“ – „Va šita žolė?“ – „Bet koks jos tikrasis vardas, tai nežinau.“²⁶² – „O kaip ją ruošti reikia?“ – „Arbatą, šaknis.“ – „Ir kiek laiko gerti?“ – „Ligi pagerėjimo.“²⁶³ Nervinių sutrikimų gydymo kontekste nauja priemone laikytina jonažolė (*Hypericum perforatum* L.). „Kaimynas sakė – labai jonažolės vaistas geras.“ – „O kaimynas čia katras?“ – „Dabar jo nėra, anas dabar gyvena kaipgi... aš Utenas, aš Utenas gyvena.“ – „Anas žoles žino?“ – „Nu teip, gal janažaly, daugiau nieka labai.“ – „A Jūs iš kur apie jonažolę sužinojot?“ – „Taigi va kaimynas pasakė.“ – „O iš seniau žinojot apie jonažolę, kad nuo nervų?“ – „Ne, nežinojau.“ – „Mama nepasakojo?“ – „Nepasakoja.“²⁶⁴ Dažnai minima šaltekšnio (*Frangula alnus* L.) uogų arbata. „Nuo išgąscio šaltekšniu gydydavo.“ – „O kaip ruošdavo?“ – „Arbatą virdavo iš uogų. Pykina, labai bjauri.“²⁶⁵ Gerai žinomas ir kituose Lietuvos regionuose naudojamas augalas – pinavija (bijūnas) (*Paeonia officinalis* L.). „Raudonos, baltos nedžiovinau, labai žydėja. Sakydava nuo priemečia, seni žmonės. Mažiem vaikam. Gal ir nuo nervų, nežinau.“²⁶⁶ Zofijos Sургailaitės šeimoje naudotas pupalaiškis (*Menyanthes trifoliata* L.). „O ką gerdavo, jei nemiegodavo arba nervai?“ – „Pupalaiškis gerdavo, žolas. Raminančias šitas, pupalaiškes.“²⁶⁷ Įdomus nuo nuomario ir nemigos naudotas augalas, pateikėjų vadinamas nuomariuku, nuomarine. Pagal pateiktą suteiktą informaciją sprendžiama, kad tai – pažangialapė blužnutė (*Chrysosplenium alternifolium* L.)²⁶⁸. „Aš dabar nežinau, koks ten augalas, toks žalias pavasari, toks į raskilą panašus, nu toks blyniukai tokie,

Nuomaro gydymo priemonė nuomariukas (blužnutė – *Chrysosplenium alternifolium* L.). Videokadras. Kaimynų kaimas. 2010 07 05. R. Petkevičiaus nuotr.

²⁶¹ Ten pat. VDU ER 2180 (573).

²⁶² Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (636).

²⁶³ Ten pat. (639).

²⁶⁴ Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (60).

²⁶⁵ Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (635).

²⁶⁶ Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (335).

²⁶⁷ Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (743).

²⁶⁸ Butkus V., Jaskonis I., Urbonas V., Červokas V. *Mažieji miško turtai*, Vilnius, 1987, p. 92.

tai nuo nuomaria, nuomaris gydydavo, bet kaip tas augalas, tai aš nežinau.“ – „O kaip atrodo?“ – „Pavasari, nu jis toks (rodo pirštu formą ant stalo), toks žalias ir tada viduriukai kaip ir salotinės spalvos, kaip ir gėlytės tokios ir kaip. Jasonyse ten būdavo miške ir vadindava nuomaris.“ – „Tą augalą?“ – „Jo, ir kaip reiškia visiem kūdikiam mažiem reikia virt šitas augalas ir girdyt. Pas mus tai nėra...“²⁶⁹ – „A maž girdėjot tokią žolę nuomaris?“ – „Nuomariukai, tai anys, aš girdėjau, auga tokiam drėgnam daikte, nepažįsti?“ (moteris kalbasi tarpusavyje) – „Miške... Pažįstu, bet aš tai nerinkau.“²⁷⁰ „Aš pati viriau, nes mergaitė nemiegojus, viriau ir girdžiau.“ – „Padėja?“ – „Nu kaip ir nieko.“ – „O dėl ko nemiegoja?“ – „Gal tą pilvą pūsdavo, nesuprasdavau, tada apramindava.“ – „Kas papasakojo?“ – „Ten iš Jasonių papasakojo tokia sena moteris, tokia Vitalija buvo vaikų namuose, tai jinai labai pripasakodavo (...).“ – „Kiek dėjot to augalo?“ – „Kad mažai, kokius tris štuos va dėjau, tokius va tris ir tada atskiedžiau tą arbatą. Nes vaikas kokių 4 mėnesių. Čiut čiut silpna kad būtų, pagal spalvą.“ – „Kiek roz girdėt?“ – „Keletą, kada neramus, ar du, ar tris kartus girdžiau.“²⁷¹

Nors apylinkėse gaminamos įvairios vaistažolių trauktinės, nerviniams sutrikimams gydyti žinomas vienintelis valerijonas (*Valeriana officinalis* L.). „Tai irgi geras vaistas.“ – „Nuo ko?“ – „Nervams, stresui gydyt. Būdavo raistuose, atsimenu, tėviškėj. Pilnas raistas tų valerijonų, tik žydi, žydi. Ir kasdavom šaknis. Ir aš pernai prie upės radau va šitokį daigelį, parsinešiau, pasodinau, dabar žiūrėkit koks, klesti.“²⁷² „Mes užpilam degtinukės naminukės, geros tikros ruginukės.“ – „O paskui kiek lašų?“ – „Mes ir čerkele išgėriam.“ – „Pilną šaknų privarot?“ – „Ne, ne pilnų, tadu lašais jau reiks gert.“ – „O kad čerkele galima būtų gert, kiek

Valerijonas Vandos Kuliešienės kieme. Užpaliai. 2010 07 05.

Viktorija Jovarienė purto šviežiai iškastas valerijono šaknis. Bajorų kaimas. 2010 07 03.

R. Petkevičiaus nuotraukos

²⁶⁹ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (218).

²⁷⁰ Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (406).

²⁷¹ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (258).

²⁷² Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (647).

reikia?“ – „Taip trečdalis bonkas, sausų šaknų.“ – „O šaknis paliekat?“ – „Palieku, palieku.“²⁷³ Pabrėžiama alkoholio kokybės svarba ruošiant užpiltines. „Dar ką užpilt reikia turėt, gerą daiktą, užpilsi valdiška, tai neišeina nieko užtai, kad ten 40 laipsnių, ir ta nežinia kokia. (...) valdiškos degtinės, jos nevirškina organizmas. Švariausia atseit valdiška, reklamuoja, bet nuo jos galva skauda, o nuo ruginės neskauda, net jei perdozuoji. (...) Jeigu ant žolių, tai dar ne tiek, bet jei ant uogų pili, tai gausis kompotas, atsiskiedžia, ir viskas.“²⁷⁴ Valerijono trauktinė dažniausiai vartojama nuo širdies kaip raminanti ir migdomoji priemonė. Duodama ji ir nuo piktumo: „Valerijoną duodavau, tai dar išgerdava, valerijoną un arielkas užpilam, tai kaip ir labiau pamiegodava. Stikliuką išgeria, ana negerdava, kad jau teip prilakt. Arba šaukštą išgeria.“²⁷⁵

Kitos priemonės. Plinta biomedicinos ir mokslo pripažintos priemonės. Valerijono tinktūrą dažnai vartoti pataria vaistininkai, gydytojai, slaugytojai, o tai iš dalies lėmė šios priemonės populiarumą ir skatina gamybą namie. Daug kas nurodė nuo galvos skausmo sovietmečiu imtą vartoti citramoną, vadinamą gaidžiuku. „Sakyk, mama kokį dar gaidžiuką gerdavo? (...) buvo nupieštas gaidžiukas (...) milteliais buvo.“²⁷⁶ Galvos skausmo kontekste pasitaiko ir jau minėtos publikacijoje ropelės: „Ropelėm vaistus vadino?“ – „(...) čia skaitau tarmės reikalas. (...) užėik vaistinėn, nupirksi ropelių nuo galvos.“²⁷⁷ Įdomu tai, kad gaidžiuko pavadinimas prigijo dėl ant citramono pakuotės pavaizduoto gaidžio. Ar ropelės taip pat gali byloti panašų istorišką senosios vaistininkystės ir liaudies tradicijos kontaktą?

Bendras požiūris į chemines raminamąsias priemones išlieka skeptiškas, remiasi asmeninėmis patirtimis: „Duodava vaistus, būdava lignoninėj pabūnu dvi savaites, ukolus laisdava, ai, nusilpnina.“²⁷⁸

Socializacija. Dar bakalauro tyrimo metu autorius nustatė, kad psichikos sutrikimų asmuo kaimo bendruomenėje buvo toleruojamas, jam suteikiama didelė veiksmų laisvė. Tyrimų Rytų Lietuvoje metu autorius aptiko socialiai integruotų psichoterapinių praktikų ir pažiūrų. Panašių pėdsakų pasitaikė ir Užpalių apylinkėse. „Reikia ramybės užsiėmimo – ką sugalvojau, tą darau, tai ir nervų nėra. Ką nori, tą daryk – durniuok, kitoj dienoj šienauk, kitoj kitą, o kai sako eik dirbk – čia nesveika.“²⁷⁹ Dėl nervinio streso kilusių sutrikimų metu patariama ramybė: „Reikia poilsia, kai rožį serga...“²⁸⁰

Nustatę ne vieną simptomais ir komplikacijos galimybėmis besiskiriantį sutrikimą, regime, kad šie savo ruožtu gali būti gydomi taip pat skirtingais būdais ir priemonėmis. Smilkymas yra gan specifiška išgąščio gydymo priemonė, o dėl jam dažnai naudojamų augalų laikytina racionalia, o ne išimtinai magiška kaip lig šiol. Akivaizdus bendras augalų ir apeiginių veiksmų naudojimo kompleksas, kurį patvirtina smilkymo išsigandus ir užkalbėjimo nuo rožės etnografinė medžiaga. Panašių struktūrų pėdsakų randame ir prausimo nuo išgąščio praktikoje. Smilkymas ir užkalbėjimas – archajiškos sakralinės gydymo tradicijos, gyvasis reliktas.

²⁷³ Moteris, 70 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (341).

²⁷⁴ Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (601).

²⁷⁵ Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (222).

²⁷⁶ Moteris, 68 m., gyv. Vilniaus mst. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (889).

²⁷⁷ Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (889).

²⁷⁸ Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (320).

²⁷⁹ Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (161).

²⁸⁰ Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (441).

Šiandien apeiginės prasmės gerokai platesnės, sinkretiškos (naudojamos šventintos Oktavos ir Žolinės žolės), tačiau struktūra išlieka seniausia: maginiai veiksmai atliekami norint sustiprinti botaninių priemonių veikimą. Nervinių sutrikimų gydymo atveju tai ne tik simbolinis gestas, bet būtina sąlyga, turinti psichoterapinį poveikį ir keičianti sveikatai grėsmingą emocinę būseną. Laikantis tokios prielaidos, gausi etnografinė užkalbėjimų ir smilkymo medžiaga laukia analizės ieškant daugiau augalų ir apeigų bendro naudojimo patvirtinimo bei ryšių.

Išvados

Tyrimo Užpalių apylinkėse metu pavyko rasti tradicinės psichiatrijos sistemos pėdsakų. Lyginant su kitų Lietuvos regionų duomenimis, vietos tradicija gerokai sunykusi, paveikta mokslinės medicinos sampratų ir priemonių. XX–XXI a. didelių pokyčių laikotarpis, kurių svarbiausias – natūralių pievų sunaikinimas, lėmęs ženklų etnobotanikos žinių praradimą. Šiandienos gydymo tradicija labai transformuota ir sinkretiška, derinanti ne tik senuosius, bet ir naujoviškus metodus. Tradicinės medicinos žinios jaunimo nėra noriai perimamos, tuo tarpu seniesiems gyventojams vis didesnę poveikį turi įvairi vaistažolių literatūra, televizija, farmacininkų reklama. Kita vertus, vis dar svarbus ekonominis faktorius: gydytojų paslaugos brangios (kaip ir tarpukariu), o tai skatina gydytis patiems. Išlieka esminės tradicinės medicinos teorijos ir praktikos struktūros, kurios lengvai adaptuoja naujas priemones, o šios nepažeidžia senosios sistemos. Nors senoji nervinių sutrikimų samprata išlieka, ją jau labai veikia biomedicina (depresija, nervai). Jei sutrikimui pavadinti vartojami biomedicininiai terminai, tikėtina, kad jo gydymo priemonės perimtos iš mokslinės vaistinininkystės ar inovacijos laipsnis tradicijoje gan aukštas. O jei vyrauja tradiciniai, senieji ligų pavadinimai, tai jų gydymo priemonės su nežymiomis modifikacijom ar inovacijom veikiausiai bus tradicinės.

Trūkstant kalbinių duomenų, sunku atsakyti į klausimą, ar priemėtis, intvaras, priepuolis suvokiami kaip atskiros ligos, ar tai vienas sutrikimas su daugybe skirtingų simptomų bei raidos galimybių. Galime kalbėti apie hipotetinį tradicinės diagnostikos modelį. Nervinių sutrikimų priežastis skiriame į dvi grupes: sukeltas staigaus (išgąščio) ir ilgai trunkančio (įtampos, nervinio išsekimo, nerimo, sielvarto) emocinio išgyvenimo. *Išgąščio* sukeltų sutrikimų grupėje, įvardijamoje priemėčiu arba priepuoliu, ryškūs du „priemėčių“ tipai, sukeltantys: 1) traukulius ir 2) baimės jausmą, kuriuos lydi nemiga. Pirmasis dėl ryšio su nuomariu juo virsta negydomas. Gali būti įvardytas *priepuoliu*. Antrasis siejamas su baime, neigiamomis emocijomis, nemiga, negydomas, sunkiai išgyventas ir, esant silpnam organizmui, virsta pasimaišymu, kvailiojimu. Šis tipas sąlygiškai įvardijamas *intvaru*. Gyvenime įgyto pamišimo taip pat du tipai: 1) ramus (svaičiojimas, nušnekėjimas) ir 2) piktas (kvailiojimas, padūkimas). Šiuos sutrikimus atitinkamai sukelia staigūs ir ilgai trunkantys emociniai išgyvenimai, kurie problemiški klasifikavimo požiūriu, nes turi ir priežasties (nerimas, pavydas, baimė), ir atskiro sutrikimo požymių (gydoma nuo piktumo). Nervinių sutrikimų atveju kalbame ne apie chaotišką, bendrą grupę, bet aiškiai matomą vienų sutrikimų kilmės iš kitų modelį. Sunkesnių ir pavojingesnių simptomų sutrikimas kyla iš ne tokio sudėtingo, jei šiam laikui neužkertamas kelias. XXI a. I dešimt. pab. vis dar aktualūs išgąščio, priemėčio, nuomario bei nervinės

rožės susirgimai, kuriuos reiktų įtraukti į Lietuvos psichiatrijos sąvokų žodyną, taip praturtinant praktiką ir siekiant suprasti archajišką tradiciją, kurios gyvavimą lemia biomedicinos nesėkmės kovoje su psichikos sutrikimais.

Įvertinant tradicijos fragmentaciją, tyrimo metu siekta drauge nagrinėti skirtingus elementus bendram kontekste, ne pavieniui, taip ieškant jų ankstesnių ryšių galimybes. Atskiri sutrikimai galėjo būti gydomi taip pat skirtingai. Kova su priežastimi ir pasekme turi skirtingą strategiją, naudojamos kitos priemonės. Išsigandus siekiama kuo greičiau pašalinti emocinę traumą, tuo tarpu kilus pasekmėms, gydymas ilgas, pabrėžtinai daugkartinis: *kol pagerės*. Analizuojant etnopsichiatriškas priemones, atrasti tam tikri dėsniniai. Labai specifika išgąščio nukenksminimo priemonė – smilkymas, jo racionalumą pagrindžia farmakologų tyrimai, rodantys, kad tai pats greičiausias būdas veiklią medžiagą paveikti žmogaus psichiką. Apeiginiai veiksmai taip pat skiriasi: gydant išgąstį, dažniau *kryžiai* smilkoma, skubama, tuo tarpu jo sukeltą rožę – atkalbama, meldžiamasi, dedami kompresai, gydymas vyksta tik auštant ar saulei leidžiantis.

Tyrimo metu nustatytas lietuvių etnomedicinos tyrimams reikšmingas bendro augalų ir apeiginių veiksnių naudojimo kompleksas, kurio pavyzdžius randame atkalbėjimų nuo rožės bei smilkymo nuo išgąščio atvejais. Tradicinės gydytojos nupasakoto atkalbėjimo struktūros atveju matome akivaizdžiai sudėtinę praktiką. Atkalbėjimas skirtas suteikti galią gydymo priemonėms (rugių miltams, įvairių augalų lapams, popieriui), šios racionaliai naudojamos pagal kituose kontekstuose daliai jų įprastą paskirtį. Modernios priemonės (popierius) veikiausiai išstūmė augalines (šalpusnių, varnalėšų lapus). Smilkymas, iki šiol laikytas maginio poveikio priemone, platesniam gydymo kontekste nenagrinėtas. Tuo tarpu smilkymui gausiai naudojami augalai, dalis kurių skirti nerviniams sutrikimams gydyti, rodo šią praktiką esant pabrėžtinai racionalia. Laikantis šios analogijos, tikėtina, kad Lietuvoje paplitęs užkalbėjimas ant duonos ar vandens gali būti panašiai fragmentuotas reliktas. Reikšminga etnomedicinos nuostata „ir gert, ir praust“ sutampa su Lietuvoje dažna užkalbėjimo ant vandens schema, kuomet magiškai apdorotu vandeniui taip pat prausiamasi bei jis geriamas. Jei ši prielaida teisinga, tradicijoje esančios pavienės žodinės formulės bei botaninių priemonių vartojimas be sakralaus konteksto gali būti vėliausiais, buvusios kompleksinės tradicijos erozijos, fragmentavimosi etapais. Tuomet užkalbėjimas nėra laikytinas atskiru gydymo būdu, o veikiau – apeigine priemone, kuri sutvirtina kitų priemonių veikimą ir, pagal Van Gennepo (1909) perėjimo ritualų (pr. *rites de passage*) teoriją, profaniškus (pasaulietinius) elementus paverčia šventais, sakralizuoja atliekamą veiksma bei atlikimo erdvę. Būdamas artimas maldai, praktikoje ja pakeičiamas bei keičiantis maldos žodinę formulę užkalbėjimas greičiausiai taikytas ir su kitais gydymo būdais (pvz., prausimu, smilkymu). Lietuvių gydymo tradiciją galima pavadinti *magiškai racionalia* ir ją dera ateityje analizuoti laikantis šios nuostatos. Lokalinio tyrimo metu sukaupti duomenys bei iškeltos hipotezės skatina atlikti lietuvių etnomedicinos archyvinių duomenų masyvo retrospektyvinę analizę, chronologiškai siekiant įvertinti ir rekonstruoti autentiškas senųjų gydymo praktikų formas, lyginant jas su šiandienos transformuota ir fragmentiška tradicine medicina.

Priedas

1 lentelė

Užpalių apylinkių etnopsichiatrijai būdingi nerviniai sutrikimai ir jų priežastys

	Išgąstis	Pergyvenimas	Paveldėjimas	Gamtos faktoriai	Kūno faktoriai	Burtai	Trauma	Alkoholizmas	Pastabos
Priemėtis (baimė, intvaras)	12								
Intvaras	1								
Nemiga	2	1			1			1	
Priemėtis (traukuliai, priepuolis)	4						1		<i>Panašūs simptomai kyla dėl traumos</i>
Mikčiojimas	2								
Nuomaras	3	1	4		1				
Rožė	4	1		1	1				
Kvailumas			4						
Pasimaišymas (piktas)	2	8	1		1	1	1	3	
Pasimaišymas (nušneka)	4	3			2	1		1	
Svaičiojimas (<i>blūdiėjimas</i>)		1			1				<i>Svaičioja (blūdija) nuo senatvės; iš pergyvenimo</i>
Irlumas (piktumas)			3			1			<i>Agresiją gali sukelti blogos akys</i>
Depresija (nerimas)		1		1	1			1	<i>Saulė, vėjas; Pavasaris, ruduo</i>
Vėžys	1	1							<i>Galbūt laikytas sunkiausia rožės forma</i>
Gelta	1								
Galvos skausmas				1			1		
Širdis		1							

2 lentelė

Užpalių apylinkių etnopsichiatrinių sutrikimų gydymo priemonės

Pastabos: Sutrikimo stulpelyje „išgąstis“ atspindi negalias, sukeltas staigaus emocinio išgyvenimo (išgąščio), „nervai“ – ilgai trunkančio (įtampos, nervinio išsekimo, nerimo, sielvarto) išgyvenimo, „raminantys“ – dėl nepakankamos informacijos sunku priskirti priemonę kuriai nors grupei.

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
Augalinės priemonės						
<i>Arctostaphylos uvaursi</i> L.	Bruknienojai, arkliauogė	Galva Uždegimo	Žolė T. p.	Nuoviras T. p.	Gerti T. p.	Galvos skausmas Šlapimo takų uždegimas
<i>Arctium lappa</i> L.	Varnalėša	Tinimas, skausmas	Lapas	Lapas dedamas pūkuota puse	Kompresas	Šnarių skausmas
<i>Anthyllis vulneraria</i> L.	Perluotis, pšeliotas	Išgąstis	Žolė	Nuoviras	Gerti	
<i>Artemisia abrotanum</i> L.	Diemedys	Išgąstis	Žolė	Nuoviras. „Keletą šakelių pašutinte ir kai prausi tan vandenin ipilt.“	Prausti	
		Išgąstis	T. p.	Sventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm

(*tęsinys*)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
		Rakštis, votis	Lapai	Mišinys. „ <i>Diemedžia ir taukų sudarei, uždėjai ant ten, kur keliasi, laikyt kol sudžius ir pajuoduos, tada dėt naujus, kol iškels.</i> “	Kompresas	
<i>Carduus sp.</i>	Dagys, dagilis	Spuogai Išgąstis	T. p. Žolė	T. p. Nuoviras	T. p. Gerti	T. p.
<i>Carum carvi L.</i>	Kmynai	Raminantis Spaudimas Kosulys Viduriai	Sėklos T. p. T. p. T. p.	Nuoviras T. p. T. p. T. p.	Gerti T. p. T. p. T. p.	Užkietėję viduriai vaikams
<i>Centaurea cyanus L.</i>	Rugiagėlės (<i>vasylkos</i>)	Išgąstis	Žolė	Šventinimas	Smilkyti	Pašvest Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm
		Plaučiai	T. p.	Nuoviras, mišinys.	Gerti	Plaučių uždegimas
<i>Centaurium erythraea L.</i>	Centurija	Galva	Žolė	Atgalinos, avižos, apyniai Nuoviras	Gerti	Galvos skausmas
<i>Chrysosplenium alternifolium L.</i>	Nuomariukai, blužnutė	Širdis Nemiga	T. p. Žolė	T. p. Nuoviras	T. p. Gerti silpna,	Vaikams
		Nuomaras Nervai Nervai	T. p. T. p. Šaknys	T. p. T. p. Nuoviras	Gerti	„tik 3 žiedus ir atskiest arbatą“, prausti
<i>Cichorium intybus L.</i>	Cikorija, kilūnas	Skrandis	T. p.	T. p.	T. p.	Skrandžio uždegimas
	Cukrus	Širdis Nemiga	T. p.	T. p. Pabarstyt ant duonos	T. p.	Vaikams, kad greičiau užmigtu
<i>Datura stramonium L.</i>	Durnaropė, durnažolė	Išgąstis, raminanti Skrandis	Grūdai	Vienas grūdelis Nuoviras	Valgyti Gerti	Nuodinga! Skrandžio skausmas
<i>Dianthus sp.</i>	Gvazdikas	Išgąstis	Žolė	Šventinimas	Smilkyti	Pašvest Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm
		Vabzdžiai	Žiedai		Repelentas nuo skruzdžių	
	Duona	Nemiga		Pabarstyti cukrum	Kramtyti, čiulpti suvyniotą į audeklą	Vaikams, kad greičiau užmigtu
<i>Frangula alnus L.</i>	Šaltėkšnis	Išgąstis	Uogos	Nuoviras	Gerti	Sukelia pykinimą

(tęsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
		Išgastis	Žievė	Nuoviras. „Nuskuta juoda žievė, o baltų išdžiovina ir geria porą valgomų šaukštų litrai.“	Prausti, gerti	Nuo priemėčio
<i>Hypericum perforatum</i> L.	Joninės, jonažolė	Nervai	Žolė	Nuoviras	Gerti	
		Išgastis	T. p.	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm Pašvęst Oktavoj, (Žolinėj)
			T. p.	Šventinimas	Mirusio pagalvė. Mišinys su juozažolėm	
<i>Hyoscyamus niger</i> L.	Drigné	Nuo 9 (99) ligų Raminanti				Nuodinga!
<i>Humulus lupulus</i> L.	Apynys, apvynys	Nemiga	Spurgai		Pagalvė miegui	
		Plaučiai	Spurgai	Nuoviras, mišinys – atgalinos, rugiagėlės, avižos	Gerti	Plaučių uždegimas
			Plaučiai	Spurgai	Nuoviras, mišinys. Liepžiedžiai, jeronimas, avižos	
<i>Juniperus communis</i> L.	Ėglis		Šakelės	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Velykų rytą apsaugai nuo perkūnijos. Gali būti mišinyje su pivenija naudojamas nuo išgaščio
<i>Leonurus cardiaca</i> L.	Sukatžolė	Raminanti	Žolė	Nuoviras	Gerti	
		Širdis	T. p.	T. p.	T. p.	Ramina širdį
<i>Lilium sp.</i>	Lelija	Išgastis	Žiedai	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, (Žolinėj), naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm
<i>Lycopodium annotinum</i> L.	Varinčius	Išgastis	Žolė	Nuoviras, silpnas	Gerti	Sukelia pykinimą
<i>Matricaria recutita</i> L.	Ramunėlės	Raminanti	Žiedai, žolė	Nuoviras	Gerti	
		Išgastis	Žolė	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, (Žolinėj), naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm

(tėsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
		Viduriai	T. p.	T. p.	T. p.	Jei privirinti daug, tai sulauko viduriavimą, o jei truputėli, skystai – liuosuoja
		Akys	T. p.	T. p.	Kompresas	Akių uždegimas
		Peršalimas	T. p.	T. p.	Gerti	
		Skrandis	T. p.	T. p.	T. p.	Skrandy neramumas
<i>Melissa officinalis</i> L.	Melisa	Nemiga, nervai	Žolė	Nuoviras	Gerti	
<i>Mentha sp.</i>	Mėta	Raminanti	Žolė	Nuoviras	Gerti	Mėtos rūšis vadinama <i>meškų liežuviai</i>
<i>Menyanthes trifoliata</i> L.	Puplaiškis	Raminanti	Žolė	Nuoviras, silpnas	Gerti	
		Skrandis	T. p.	T. p.	T. p.	„... taip sveika išgert.“
<i>Paeonia officinalis</i> L.	Pivonija	Išgastis	Žiedai	Nuoviras	Gerti	Nuo priemėčio, mikčiojimo. Tinkami – raudoni žiedai
		T. p.	Žiedai, žolė	Šventinimas	Smilkyti	Pašvest Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm. Viena iš dažniausiai šventinamų
<i>Papaver sp.</i>	Aguonos	T. p.	T. p.	T. p.	Prausti	
		Nemiga	Dėžutė	Sultys	Išspausdavo į skudurėlių, čiulpti, kramtyti	Vaikams. Nuodinga!
		Išgastis	Stiebai, dėžutė	Nuoviras, silpnas	Gerti	
<i>Ribes nigrum</i> L.	Serbentas, juodas	Išgastis	Šakos	Nuoviras	Prausti	
		Sąnariai	Lapai	Nuoviras	Gerti	Nurodomas kaip vitaminų šaltinis
<i>Ruta graveolens</i> L.	Rūta	Išgastis	Žolė	Nuoviras, silpnas	Gerti	
<i>Secale cereale</i> L.	Rugys, sėjamas	Rožė	Miltai	Atkalbėjimas	Kompresas	Apriša mėlynu popierium arba augalų lapais (močakalapio, varnalėšos, juodalksnio)
			Miltai		Smilkyti	Apsauga nuo perkūnijos, užkrečiamų ligų
<i>Tanacetum vulgare</i> L.	Čižmas	Išgastis	Žolė	Nuoviras	Prausti	Vaikams
		Kirmėlės				Žarnyno parazitams vartyti
		Viduriai	Žolė	Nuoviras	Gerti	Kietina vidurius
<i>Thymus serpyllum</i> L.	Čiobrelis	Raminanti	Žolė	Nuoviras	Gerti	
		Peršalimas	T. p.	T. p.	T. p.	

(tęsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
<i>Thuja sp.</i>	Tuja	Raminanti	Šakelė	Nuoviras, silpnas	Prausti	
<i>Tussilago farfara L.</i>	Močakalapiai	Rožė Tinimas	Lapas T. p.	Lapas dedamas <i>pasišiaušusia</i> puse	T. p.	Apdėt pabarsčius miltais Traukia karštį. Sumušus, tinstant. Jei ne rožė – miltų nereikia
<i>Vaccinium oxycoccos L.</i>	Spanguolė	Galva	Uoga		Uoga dedama į ausį	Įkandus vabalui, paraudus Galvos skausmas, sukeltas smalkių
<i>Viola arvensis L.</i>	Našlaitės	Išgastis Kosulys	Žolė T. p.	Nuoviras T. p.	Prausti, gerti T. p.	
<i>Valeriana officinalis L.</i>	Valerijonas	Nervai	Šaknys	Trauktinė, užpilti namine. Trečdalis butelio šaknų, kol paruduoja	Gerti, valgomą šaukštą, stikliuką	Nuo piktumo, nemigos, raminantis
(?)	Pūkelis, vėjukai	Širdis Išgastis	T. p. Žolė Žiedai (pūkas)	T. p.	T. p. Smilkymas Pagalvė miegui	Ramina širdį

Kitos priemonės

Atkalbėjimas	Rožė, išgastis, įkandimas					Atkalbamos gydyme naudojamos augalinės medžiagos (miltai, lapai, popierius). Figūruoja ir pavieniai. Gali būti psichoterapinė priemonė, artima maldei, kaito viena kitą
Briedis	Išgastis, nuomaras	Ragai		Paskust, nuoviras	Gerti	
Malda	Depresija					Derinama su šventintu vandeniu. Gali būti psichoterapinė priemonė
Plaukai	Išgastis			Iškirpt kryžiai iš asmens ar gyvūno, kurio išsigąsta. Uždengt marška ligoni, kad įkvėptų	Kvėpuot	Gali būti deri- nama su šventintų augalų smilkymu
Seilės	Išgastis				Nusispjauti	Paplitusi apsisaugojimo priemonė

(tęsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
	Vanduo (šventintas)	Depresija			Gerti	Derinama su malda, pašnekesiu
	Vanduo (šventintas)	Išgąstis			Prausti	Priemėčio atvejis prie Ilgio ežero, Zarasų r., stebuklingoje Marijos apsireiškimo vietoje

Užpalėnų kasdienis stalas XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pirmojoje pusėje

Vanda Kuliešienė

„Skurdus, liesas baudžiauninko valgis – ir dar penktadienį. Gručė su žirniais, aliejum uždaryta, ne kiekvienam prieinamas skanėstas. Daug kas tenkinosi šutintais burokais, nebaltinta bulviene, mutiniu ir duona su druska ir svogūnais“¹.

Taip V. Mykoliaičio-Putino romane „Sukilėliai“ apibūdinamas XIX a. vidurio valstiečio baudžiauninko maistas sunkiu pavasario orės metu.

XIX a. pab. ir XX a. pirmųjų dešimtmečių užpalėnų valstiečių kasdienis stalas, kaip ir visa jų buitis, turtingumu ir įvairumu taip pat nepasižymėjo, daug kuo primena V. Mykoliaičio-Putino aprašytus artojų pietus.

Pagrindinis maistas – bulvės, dažniausiai rankinėmis girnomis pramaltų mielių *patrovos*, kopūstai, burokai, svogūnai. Uždaras – pieno šlakelis, kanapių pienas, silkė. Turtingesni bei praktiškesni gaspadoriai pasėdavo garstyčių, aguonų. Geresnį maistą – mėsos kąsnį, riebalus, sviestą valstiečiai taupydavo atsigavėjimui ir darbymečiui – šienapjūtei, rugiapjūtei, linaroviui ir pan. Mažiems vaikams taip pat dažniau tekdavo skanesnis kąšnelis.

Iš sėmenų spausdavo aliejų, kuri valgydavo su bulvėmis, kopūstais. Kiekvienuose namuose nuolat būdavo daroma *raugėlė* (gira). Ji valgoma, pridėjus svogūno ir druskos, su bulvėmis ar duona. Dažnas priedas prie bulvių su lupydomis – saladienė. Neskustas bulves pildavo ant stalo, vidury statydavo *bliūdą* saladienės ir visa šeimyna valgydavo. Virtos pupos taip pat valgomos su saladiene arba *raugale*. Avižinis kisielius, paskanintas spirgu, aliejumi, sviesto ar cukraus kruopele, irgi buvo dažnas ant užpalėnų stalo.

V. Ramoškienės, V. Petkūnaitės, O. Adomaitienės, A. Adomaičio ir kitų užpalėnų teigimu, netgi turtingieji Užpalių ūkininkai XIX a. pab. ir XX a. pr. valgydavę labai prastą, su pelais keptą duoną (išdžiovintus pelus grūsdavę piestoje ir gautas dulkes dėdavo į duoną). Bet ir tokios piemenims sočiai neduodavo – išgenant į lauką, įdėdavo tik nedidelę žiauberėlę. Truputį geresnė duona buvusi tik vieno kito gaspadoriaus namuose. Baigus ganyti, piemenis tuoj pat paleisdavo namo, nes labai brangiai vertindavo maitinimą.

Ir vėliau, buržuazinėje Lietuvoje, duonos nebuvo pakankamai. Duoną keptavo su burokais, griežčiais arba bulvėmis.

1930–1940 m. laikotarpiu kai kurie ūkininkai labiau prasigyveno, maistas tapo geresnis, pradedama kepti malūne malta ne tik *razava* (paprasta), bet ir *šutinta* (plikyta) duona. Kai kurie nusipirkdavo visą statinaitę silkų, dargi kaimynams perleisdavo. Ypač darbymečiu buvo stengiamasi duoti šeimynai sočiau pavalgyti – ekonominis lenktyniavimas tarp gaspadorių, konkrečios naudos siekimas įtikino, kad sotaus žmogaus darbas yra nepalyginamai spartesnis.

Lauke dirbantiems vyrams buvo

nešama *sniedonė* – dažniausiai blynai ¹ Mykolaitis-Putinas V. *Sukilėliai*, Vilnius, 1957, p. 69.

su dažiniu. Grįždavo namo iš darbų apie 10–11 val. ir tada valgydavo pusrytį – batvinius ar kopūstus, mėsą, užsisrėbdavo kruopomis. Pietums būdavo vėl tas pats viralas, mėsa, pienas arba šaltos kruopos.

Popietės beveik niekada nevalgydavo, nebent labai sunkiai dirbdavo, tai nunešdavo užkasti ar atsigerti šalto vandens su įmesta ruginės duonos pluta.

Vakarienei – bulvės, parpeliai, prėsakinys.

Ruošdavo atsargas žiemai: raugdavo daug kopūstų (1–2 statines), taip pat pašarinių bei raudonųjų burokų. Juos gražiai nuskusdavo, perskeldavo ir sumesdavo į statinę, užpildavo vandeniu ir raugindavo. Burokus, supjaustytus skiltimis, valgydavo su silkėm, aliejum ir svogūnais, rasalą gerdavo giros vietoje.

Pasninko valgis buvo labai prastas, ypač gavėnios metu. Žmonės 7 savaites pasninkaudavo, pieną pildavo rėčkon, nuo viršaus nugraibydamo grietinę ir sukdamo sviestą. Ji, gerai pasūde, dėdavo į palivonus ir pakabindavo pastogėje ar kamaroje, kad vaikai nepasiektų, valgydavo tik *maslionkas* (pasukas). Pienas rėčkose būdavo iki Velykų. Valgydavo jį tik atsigavędami. Pasninko valgiams *uždaryti* (paskaninti) iš kanapių ir aguonų gamindavo „pieną“. Užgavėnių metu privirdavo daug mėsos, kad šeimyna *atsitiešytų* (prisisotintų). Jei visos nesuvalgydavo, tai likusią suverdavo ant virvelės ir kabindavo pastogėje. Tik per Velykas ją vėl šildydavo ir valgydavo.

Šventa kasdienė duona

Nuo senų senovės žmogus lenkėsi Žemei ir Duonai, nes tai buvo, yra ir bus gyvybės šaltinis, gyvenimo esmė. Žemei, kad išaugintų duoną, reikia ne tik saulės, lietaus, vėjo, bet ir darbščių žmogaus rankų. Todėl mūsų protėviai, suprasdami žmogaus ir žemės ryšio svarbą, duonos vertę, per amžius kūrė tam tikrus papročius bei tradicijas, kurių pagrindinis bruožas – pagarba duonai – sunkaus žemdirbio triūsą rezultatui. Juk ir senovėje toli gražu ne ant kiekvieno stalo būdavo iki soties skaniai kvepiančios duonelės. Tad į ją ir buvo žiūrima kaip į didžiausią vertybę.

Iš tolimos praeities ir Užpalių kraštą pasiekė daug gražių papročių, paremtų meile, pagarba duonai ir artojo triūsui.

Pavasari, būdavo, kiekvieno artojo garbės reikalas – kuo anksčiau išeiti į lauką ir pirmam pradėti orės darbus. Tikėta, jog tuomet sėkmė lydės per visus metus. Grįžusį namo artoją ir arklius namiškiai laistė vandeniu, kad būtų geras derlius, o šeimnininkas ir jo arkliai – sveiki ir stiprūs.

Prieš berdamas sėklą į žemę, žmogus žegnojosi ir prašė Dievą palaimos. Kitas gi, paėmęs žemės grumstelį ir sutrupinęs delne, tylomis tardavo: „*Kiek čia smiltelių, tiek tebus grūdelių!*..“ (Matyt, tai pagoniškojo tikėjimo palikimas.)

Gražus Sekminių paprotys – javų lankymas. Kaimynai būreliu apeidavo rugių laukus, paskui, susėdę ant lygaus dirvonėlio, vaišinosi moterų atsineštais skanėstais – sūriu, sviestu, pyragu ar šviežiai kepta duonele... Turėdavo ir raugintos sulos ar giros ašotį atsigavimui. Vyresnieji kalbėdavosi apie ūkio reikalus, o jaunimas tuo tarpu gražiai linksminosi – ėjo rateliu, šoko, dainavo...

Labai buvo laukiama rugiapjūtės pradžios, vadinamųjų prapjovų, nes dažno valstiečio aruodai jau būdavo ištuštėję. Nukūlę pirmuosius į klojimą suvežtus

rugių pėdus, šviežius grūdus tuojau maldavo naminėmis girnomis ir kepavo tegu ir ruponą, bet labai laukė ir skanią duoną.

Duonos kepimas – šventas ritualas. Kol troboje rauginama šeimininkės įmaišyta duona, vaikams nevalia išdykauti, kelti triukšmą – tegu duonelė netrukdoma gražiai pakyla...

Pirmąjį kepalą kepėja ženklino kryžiumi – duonos šventumo ir pagarbos jai išraiška.

Formuojant duonos kepalus, nevalia žengti per ližės kotą – kad neatšoktų pluta...

Nedera šiuo metu ir garsiai juoktis – kad duonos pluta nesutrūkinėtų...

Kepant duoną, negalima varstyti trobos durų – kad neapdegtų kepalai.

Iš krosnies ištrauktų kepalų paviršių šeimininkė vilgė šaltu vandeniu ir dengė linine drobule – kad duonelė minkšta būtų...

Duoną raikė pats šeimininkas, stovėdamas ir nusiėmęs kepurę...

Prariektą duonos kepalą negalima padėti atsuktą į duris – kad duonelė iš namų neišeitų...

Nukritusį duonos kąsnelį pakeldavo nuo žemės ir pabučiuodavo – juk reikia atsiprašyti... Pakepusi duoną, šeimininkė tuojau, dar tešlotomis rankomis, prausia veidą – akys bus sveikos, o pati graži, balta...

Mūsų krašto žmonių požiūrį į duoną ir darbą nusako daugybė per amžius suformuotų nedidelių išminties krislelių – patarlių, mįslių: *Svetima duona karti; Nearsi, nesėsi – duonos neturėsi; Dirvos nearęs, ragaišio neragausi; Giliau arsi, gardesnę duoną valgysi; Duok tu žemei, ir žemei tau duos; Iš laukų parėjus, krosny paviešėjus, ant stalo padėta, žmonėms pažadėta (duona); Geras darbininkas visur duonos ras; Sunkus darbas valgį gardina; Kokie šiaudai, tokie ir grūdai; Verkia duonelė, tinginio valgoma; Kas nedirba, mielas vaike, tam ir duonos duot nereikia; Muša mane pagaliais, trina tarp akmenų, degina ugny, pjausto peiliais – ir vis tiek mane myli; Duona ne vėjais ateina; Darbščiam žemelė – motina, rambiam – pamotė; Darbas duoną pelno, tinginystė – vargą.*

Mūsų laikais, deja, požiūris į darbą ir duoną gerokai pasikeitęs ir, žinoma, ne gerąja prasme. Vis dar gyvas sovietmečio palikimas, kai ne vienas „draugas“ nei sėjo, nei pjovė, o sočiau už kitus nesivaržydamas valgė, sėdamas iš bendro aruodo... Neblogai gyveno ir tie, kurie sugebėjo ne dirbti, o „kombinuoti“... Ir deja, kai kurių veikėjų šis palikimas neraustant taikomas ir dabar... Ir vaikams šiandien per mažai skiepijama pagarba duonai. Tuo galima įsitikinti apsilankius mokykloje, autobusų stotelėje, turistų stovyklavietėje ir pan. Gražu, pavyzdžiui, kad mokykloje jau prigijusi tradicija, išleidžiant Kalėdų atostogų, švesti bendras mokytojų ir mokinių Kūčias, tačiau graudu, kai tą dieną prėskučiais nuberti laiptai ir koridorių grindys. Ir neteko matyti, kad bent vienas pasilenktų jų surinkti – praeinama abejingai pro šalį kaip pro visai normalų reiškinį. Tik šventei pasibaigus, valytojos šią Dievo dovaną sušluoja...

Nors duonos gaminiai gerokai pabrangę, tačiau dar neretai pamatysi ir valgykloje, ir gatvėje numestą duonos riekelę, sausainį ar bandelės gabalą... Nejaugi esame tokie turtingi, kad nesistengiame tausoti tokių brangių dalykų kaip duona. O ne vienas dar paburnojame, papriekiaštaujame Vyriausybei: sunkiai gyvename!

Laikas būtų suprasti, jog iš numestų kąsnelių ar riekelių susidaro ir duonos kepalai, kaip iš neatsakingai išbarstytų grūdų – ištisi aruodai, tonos... O tai – jau mūsų prarastas turtas.

Duonos kepimas

Kepdamos paprastą duoną, šeimininkės ją įmaišydavo taip: į duonkepę pildavo miltų, dėdavo žiupsnį druskos, kmynų, ir viską įmaišydavo drungname vandenyje. Po to, šiltai pastačiusios, raugindavo porą dienų, gerai išminkydavo, kad „net sienos šlapios būdavo“, darydavo kepalus ir, ant pirmojo išbrėžę kryžiu, nuo ližės šaudavo į pečių.

Nesant pakankamai miltų, duoną kepavo su virtomis bulvėmis, griežčiais arba burokais. Šiuos priedus gerai sugrūsdavo kočėlu ir sudėdavo į duonos tešlą.

Pateikėja M. Pakalnienė, gim. 1927 m. Mažeikiškių k.

Buvo kepama ir geresnė duona – *šutinta* (plikyta). Ruginiai miltai apiplikomi verdančiu vandeniu, pastatoma šiltai ir rauginama trejetą dienų. Gerai išminkoma pridedant papildomai miltų, kol tešla nebelimpa prie rankų. Duodama dar kartą pasikelti, po to daromi *bakanai* (kepalai) ir šaunama į pečių. Šiai duonai vartojami ne *razavi*, bet pikliavoti miltai.

Po valandos pusantrus *bakanai* patraukomi. Maždaug po trijų valandų duona traukiama iš pečiaus, kumščiu lengvai padaužoma į apačią. Jeigu *bakanas* dunda, duona iškepusi. *Bakano* paviršius drėkinamas šaltu vandeniu ir apdengiama lininiu *abrūsu* (rankšluosčiu).

Pateikėja V. Gudelevičienė, gim. 1909 m., Kušnieriūnų k.

Su duonos kepimu susiję ir tam tikri papročiai, prietarai, kurie byloja, kad užpalėnai nuo seno labai brangino duoną, visada reišė pagarbą, reikalavo susikaupimo ir rimties.

Kepi duoną – nevarstyk durų: duona nepakils, bus suzmekusi.

Jei duonos *bakanas* suskilęs, blogas ženklas – šeimoje kas nors mirs. Jei savaime atlūžta *bakano* dalis, kas nors iš šeimos turės atsiskirti.

Pateikėja M. Micelicienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Jei nesuvalgei duonos ir palieki nedidelį gabaliuką, tėvas pririš jį prie tavo šaukšto galo, kad, kitą kartą valgydamas, pirmiausia suvalgytum.

Pateikėja V. Gudelevičienė, gim. 1909 m., Užpalių mstl.

Nukrito duonos gabaliukas ant žemės – pakelk ir bučiuok.
 Pirmąjį *bakaną*, reiškiant gilią pagarbą, žymėdavo kryžiaus ženklų.
 Nepadėk *bakano* prariektuoju galu į duris, kad duonelė iš tų
 namų neišeitų.

Pateikėjas G. Remeikis, gim. 1900 m., Mikėnų k.

Skanu, gardu – darže užaugo

Svarbus maisto atsargų šaltinis – bulvės. Jas virdavo neskustas, pildavo tiesiai ant stalo (staltiesės pradėtos naudoti daug vėliau) ir nusilupę valgydavo su saladiene, raugu, ridikais, raugintais kopūstais ar burokais, silke bei pasidažydami į druską. Jas skanindavo krapais, svogūno galvutėmis arba laiškais.

Ridikai nulupami ir pjaustomi labai plonomis riekutėmis, supilami į dubenį, barstomi druska, uždengiami rankšluosčiu ir kratant daužomi. Pasidaro minkštesni, atsiranda sulčių. Jie paskaninami svogūnu, trupučiu grietinės.

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Raudonieji burokėliai ar pašariniai burokai nulupami ir sudedami į medinį kubiliuką. Kai išrūgsta, ir burokėliai, ir rasėlas valgoma su bulvėmis, verdamas *vivalas* (sriuba).

Rauginti burokai supjaustomi skiltelėmis, pasūdoma, užpilama aliejum, pridedama svogūno. Valgoma su duona arba bulvėmis.

Paraugintų kopūstų vidutinio didumo galvutės apverdamos, pridedama kmynų, druskos ir rauginama. Tinka valgyti su bulvėmis.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Saladienė. I būdas. Ruginiai miltai užmaišomi moliniame puode šaltam vandeny, pakaičiama į pečių, apkasama žarijomis. Puodas dažnai ištraukiamas ir pamaišoma mediniu šaukštu. Žiemą įdedamas ledo gabaliukas, o vasarą – šalto vandens, kad geriau susaltų. Susalusi *degtienė* (dar vadinama ir *pamintāla*) atskiedžiama verdančiu vandeniu ir supilama į specialiai raugalei skirtą rėčkutę, įdedama duonos plutelė ir paliekama rūgti. Išrūgusi saladienė valgoma su bulvėmis, įpjausčius svogūno ir pridėjus truputį druskos. Jei valgoma su duona, pasaldoma sacharinu.

Pateikėja V. Gudelevičienė, gim. 1909, Kušnieriuų k.

Su *saladiene* taip pat valgoma šutinti žirniai arba pupos.

Jeigu taip pat paruošta *degtienė* atskiedžiama didesniu vandeniu kiekiu ir rauginama, gaunama *raugalė* (gira). Ji pasaldyta valgoma su duona, pasūdžius ir pridėjus svogūno – su bulvėmis. Tinka ir atsigerti.

II būdas. Iš ruginių miltų šaltam vandeny įmaišoma skysta tešla, pakaičiama į iškūrentą pečių ir degama *pamintāla*, nuolat paplakant. Sudegusi (susalusi, parudavusi) *pamintala* ataušinama, įpilama šalto virinto vandens, iplakama grikinių miltų ir rūgščiai užduoti įmetama duonos plutelė. Išrūgusi saladienė valgoma su duona ar bulvėmis.

Pateikėjas G. Remeikis, gim. 1900 m., Mikėnų k.

Muštārda. Degama *pamintala*. Kai ji susąla, rauginama pridėjus grikinių miltų. Į išrūgusią masę pridedama sutrintų garstyčių. Valgoma su duona, bulvėmis, silkėmis, raugintų burokų skiltimis.

Pateikėjas G. Remeikis, gim. 1900 m., Mikėnų k.

Tašlā. Iš šustiniams paruoštų miltų maišoma tyrė, pridedama grikinių miltų ir rauginama. Valgoma su bulvėmis („*Taip gardu, nors du tris šaukštus ant bulvės pilk...*“).

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Blynai. Pusryčiams kepavo kvietinius, miežinius, žirninius, grikinius, rūgščios duoninės tešlos ar bulvinius blynus, kuriuos valgydavo su varške, bulviniu, kopūstiniu, miltiniu, kanapiniu dažiniu ar spirgais.

Varškės dažinys daromas iš varškės, sumaišius ją su rūgusiu pienu. Paskalinama grietine, trupučiu druskos.

Kraštiečių susitikime Vilniuje žūlagalviai užpalėnai ne tik pasivaišina pačių pasigamintais valgiais, bet prisimena, ką valgę jaunystėje.
S.Balčiūno nuotr.

Bulviniam dažiniui išverdamos bulvės, sumaigomos, atskiedžiama pakaitintu pienu. Gauta bulvių tyrė užpilama spirgučiais ir taukais.

Kopūstinis dažinys daromas iš raugintų troškintų kopūstų, paskaninant spirgintais lašiniais.

Miltinis dažinys. Iš miltų padaryta skystoka tyrelė keptuvėje užvirinama, pridedama spirgų, kartais paskaninama kiaušiniu.

Kanapinis dažinys. I būdas. Kanapės nugrūdamos piestoje ir sumalamos. Miltai dedami į karštą vandenį, pasūdoma ir maišant verdama. Dažoma su blynais. Užpalėnai sako skanu būdavę.

Pateikėja O. Rakauskaitė, gim. 1905 m., Užpalių mstl.

II būdas. Kanapių grūdai supilami į dubenį, krosnyje įkaitinami 2–3 akmenys ir įmetami į kanapes. Maišoma, kad kanapės išdžiūtų. Jos nuo karštų akmenų spraga. Išdžiūvę grūdai malami girmomis. Miltai užpilami šiltu vandeniu ir palaikoma. Iškošiama pro retą drobulę ir pakaičiama į pečių. Dar į puodą įmetama pora silkių. Kai iškepa, pasidaro tiršta košė. Silkių kaulai išimami, o mėsa mediniu šaukštu sutrinama. Toks dažinys valgomas su blynais ar bulvėmis.

Pateikėja O. Šakūnienė, gim. 1902 m., Kaimynų k.

Mėgiamos buvo ir košės: bulvių, žirnių, įvairių kruopų.

Žirnių košė. I būdas. Išmirkyti žirniai užpilami šaltu vandeniu ir verdami. Kai suminkštėja, įdedama druskos, smulkia tarka sutrintų bulvių ir vėl verdama, kol viskas galutinai sušunta.

Pateikėja O. Rakauskaitė, gim. 1905 m., Užpalių mstl.

II būdas. Išmirkyti šaltame vandenyje žirniai dedami į puodą, užpilami vandeniu, pridedama svogūno ir verdama. Išvirti žirniai pertrinami per *sietą* (rėtį), pridedama druskos, riebalų, miltų ir užvirinama. Tinka prie mėsos.

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

III būdas. Iš vakaro žirniai pamerkiami, rytą išgriebiami iš vandens ir supilami į molinį puodą. Viršuj pridedama žirnių virkščių ir, kad tvirčiau laikytųsi, užspraudžiama už puodo kraštų šakaliukais. Tada puodas apvožiamas dugnu aukštyn ir pakaičiamas į pečių. Taip pašutinus, gaunama žirnių košė, *uždaroma* trupučiu riebalų ar aliejumi.

Pateikėjas G. Remeikis, gim. 1900 m., Mikėnų k.

Sumanios šeiminkės prasimanydavo ir kitokių *patrovų* (patiekalų): raguolių, *bulbišnykų*, paplotėlių, virtinių...

Raguoliai. I būdas. Išvirtos su lupenomis bulvės nuvalomos ir sugrūdamos kočėlu, pridedant ruginių miltų, išminkoma, daromi nedideli raguoliukai ir kepami karštame pečiuje ant kopūsto lapo.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

II būdas. Iš kepimui paruoštos duonos tešlos daromi raguoliai ir kepami ant kopūsto ar klevo lapo karštoje krosnyje.

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Bulbišnykai. I būdas. Išvirtos nuluptos bulvės nuvalomos ir sugrūdamos kočėlu, pridedama žirnių miltų ir suminkius kepanos bandutės ant išluostyto pečiaus pado, padėjus apačion klevo ar kopūsto lapą. Valgomi bulbišnykai su kanapiniu dažiniu.

Pateikėja O. Rakauskaitė, gim. 1905 m., Užpalių mstl.

II būdas. Su lupenomis išvirtos bulvės nuvalomos, supilamos į piestą ir sugrūdamos. Gauta tešla barstoma miltais, iškočiojama vidutinio storumo lakštais. Smulkiai sutarkuotos morkos patroškinamos su trupučiu taukų ir jomis įdaroma tešla. Iškepę *bulbišnykai* sudedami į puodą ar molinį dubenį, apipilama spingintais lašiniai ir pastatoma į pečių. Kai ateina šeimyna iš darbo, skaniai pavalgo.

Pateikėja O. Leikienė, gim. 1904 m., Ilčiukų k.

Pampuškos. Su lupenomis virtos bulvės nuvalomos, labai gerai mediniu kočėlu sugrūdamos piestoje, pridedama miežinių ar kvietinių miltų, druskos, išminkoma, daromi pailgi voleliai ir, įdėjus į skardas, supjaustoma bandutėmis. Valgoma su rūgščiu pienu ar grietine.

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Paplotėliai. Nuluptos bulvės išverdamos ir nuvalomos, sugrūdamos mediniu kočėlu ir suminkomos su *razavai* maltais miltais. Daromi paplotėliai ir kepami pečiuje ant pado. Valgoma su rūgusiu pienu.

Pateikėja O. Leikienė, gim. 1904 m., Ilčiukų k.

Virtiniai. Iš paruoštos kepti duonos tešlos daromi rombo formos virtiniai ir metami į verdantį vandenį. Valgoma su spingais, grietine ar pabarsčius trupučiu cukraus.

Virtiniai būdavo verdami ir iš ką tik pakultų šviežių rugių.

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Ir nesant didelių išteklių, moterys ieškojo paįvairinimo ne tik šventiniam, bet ir kasdieniam stalui, rodė daug išradingumo ir kantrybės. Kasdienį stalą paįvairindavo tokie valgiai kaip avižų kisielius, šustiniai ir pan.

Šustiniai. I būdas. Avižos supilamos į *rėčką* (medinę statinę), pečiun pabrūkami akmenys, kad įkaistų. Juos meta į avižas, kur yra truputis vandens. *Rėčka* uždengiama, ir avižos šunta garuose. Po kurio laiko jos išgriebiamos, leidžiama nuvarvėti vandeniui ir pečiuje arba ant pečiaus išdžiovinamos. Grūdai sumalami girmomis, prieš tai nugrūdus piestoje ir nuniokojus (nusiautus, išvalius pelus) gėdelėje. Nusijojama tankiu sietu ir galima maišyti šustinius.

Šustiniai miltai užpilami truputį *ramiu* (drungnu) vandeniui, pridedama truputį druskos, cukraus ar sacharino ir daromi *ciūlai* – saujomis sugniaužomi nedideli kukuliukai. Jie sudedami į dubenėlį ar lėkštę ir valgoma.

Atsijota šustinių miltų rupuma sunaudojama kaip kruopos.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

II būdas. Avižos apšutinamos karštu vandeniui ir, supylus į puodus, pakaičiama į krosnį. Palaikoma tris valandas. Ištraukus vanduo nusunkiamas ir grūdai džiovinami. Ypač gerai džiušta lauke, ant vėjo. Išdžiūvusios avižos pilamos į piestą ir nugrūdomos, nusijojama ir malama girmomis. Miltai vėl nusijojami. Tada imama drungno vandens, įdedama cukraus ar sacharino, truputį druskos ir iš sausokos tešlos suspaudžiamos gniūžtės, sudedama į dubenį, palaikoma, kol išbrinks. Tada imama rankomis ir valgoma.

Pateikėja O. Šakūnienė, gim. 1902 m., Kaimynų k.

Avižų kisielius. Avižos sudžiovinamos, sumalamos ir moliniame puode ar puodynėje užraugiama skystoka tyrė. Kai išrūgsta (po 2–3 dienų), nukošiama ir verdama. Valgoma uždarius aliejumi, spirgais, sviestu ar pridėjus cukraus.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Žirniai su saladiene. Išvirti žirniai nusunkiami, supilami į medinę piestelę ir sugrūdami. Į gautą tyrę pridedama druskos, smulkiai pjaustyto svogūno, suspaudžiama nedidelėmis gniūžtelėmis ir valgoma su saladiene.

Pateikėja O. Bučelienė, gim. Ilčiukų k.

Rauginti burokai. Raugintų burokų skiltys išverdamos, paplakama miltų, pridedama svogūno, aliejaus ir pakepinama.

Pateikėja O. Bučelienė, gim. Ilčiukų k.

Viralas. Viralas – kasdienio maisto pagrindas. Jį karštomis dienomis retkarčiais pakeisdavo nebent *biguzas* – į pasaldintą vandenį arba saldų pieną pri-

trupinama duonos. Sumanios šeiminkės, kaip sako žmonės, sugebėdavo ir iš kirvio išvirti gerą viralą, žinoma, jei turėdavo jį kuo *uždaryti* (paskaninti). *Uždarui* panaudodavo ne tik lašinių spirgą, taukus, bet ir džiovintą žuvelę, silkę, aguonų ar kanapių pieną...

Seniau kiekviename kieme vyrai turėdavo tinklą ir bučius. Pavasarį ežere ar upėje prigaudydavo žuvų. Moterys jas išdarydavo, pasūdydavo, gerai iššluosčiusios pušine pakūrentą pečių ant puodo paskleisdavo šiaudų kūlį ir papildavo žuvelės. Išdžiūvusias dėdavo į maišelį ir jomis *uždarydavo* viralą, ypač barščius, kopūstus.

Pateikėja O. Šakūnienė, gim. 1902 m., Kaimynų k.

Įsnauja – su prieskoniais pasūdyti, kietai susukti, surišti (apdėjus nuo taukų nuimta plėve) ir išrūkyti kiaulės taukai. Norint *uždaryti* viralą, atpjautas gabalėlis sugrūdamas specialiai tuo tikslu turimoje medinėje piestelėje.

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Kopūstai. Verdant kopūstus pridedama silkės ar džiovintos žuvies. Kai išverda, jų kaulai išimami, mėsa sutrinama, pridedama aliejaus, pipiro, svogūno ir *uždaroma* sriuba.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Barščiai. Supjaustyti ar sutarkuoti raudonieji burokėliai dedami į verdantį vandenį ir verdami. *Užkulas* (paskaninimas) – kaip ir kopūstų (silke ar žuvimi). Kartais paskanindavo įmesdami keletą džiovintų grybų ar mėsos kšnelį.

Pateikėja O. Galvydienė, gim. 1925 m., Butiškių k.

Burokėlių lapų koteliai supjaustomi ir sudedami į indelį, pasūdoma ir paslegiama. Kai parūgsta, verdamas viralas. *Uždaroma* žuvimi, silke ar grietine, išplakus joje kiaušinį.

Pateikėja O. Šakūnienė, gim. 1902 m., Kaimynų k.

Rauginti burokai supjaustomi skiltimis ir verdama, užplakant viralą miežiniais miltais, pridedant pipiro, svogūno, uždarant aliejumi.

Pateikėja O. Rakauskaitė, gim. 1905 m., Užpalių mstl.

Juka. Verdama papjovus kiaulę. Ruginiai miltai, įdėjus porą riekelių duonos, įmaišomi drungname vandenyje ir, šiltai pastačius, gerai išrauginama. Prieš verdant nusunkinama, atskiedžiama vandeniu, ragaujant nustatomas rūgštumas. Verdama su mėsa. Dedama druskos, pipirų, lauro lapelių, svogūno.

Į atšaldytą kraują pridedama druskos, išmaišoma ir po truputį supilama prieš tai išgriebus išvirusią mėsą. Užvirinta juka tinka valgyti. Jei nededama kraujo, tai toks viralas vadinamas maišymu.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Kai kur, pavyzdžiui, apie Tauragnus, buvo paprotys kiaulės skerdėjui nešti į namus gatavos jukos puodą, pridėjus į ją mėsos. Vėliau pradėta nešti skerstuvių – keletą gabalų šviežios mėsos, pridedant ir kiaulės uodegą. Panašiai elgiamasi ir apie Užpalius. Skerdėjai būtinai vaišinami mėsa iš dūrimo vietos, o jau be jukos niekad neapsieidavo.

Kačergos juka. Išverdama džiovinti baravykai ar kiti grybai, pridedama druskos, svogūno, pipirų ir raugalės. Valgoma su bulvėmis.

Pateikėja B. Braukylienė, gim. Užpalių mstl.

Žirnių putra. Į verdantį vandenį pilami pamirkyti žirniai ir sušutinami. Užbalinama pienu. Žirniai gali būti maišomi su pupomis.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Bulvės su grybais. Susmulkintos bulvės verdamos su džiovintais grybais. Užplakama žirniniais miltais, pakepinama svogūnų aliejuje ir *uždaroma*.

Pateikėja O. Rakauskaitė, gim. 1905 m., Užpalių mstl.

Prėskinyš. Susmulkintos bulvės, morkos išverdamos, užbaltinama pienu, kartais ir *užčirškinama* (pridedama spirgintų lašinių). Prėskinyš verdamas ir su griežčiais, juos smulkiai supjausčius. Pasninko metu prėskinį užliedavo kanapių pienu.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Parpeliai (zacirka). Verdama vakarienei. Kvietiniai, miežiniai, žirniniai ar grikiniai miltai suvilgomi vandeniu nuolat maišant. Gaunami smulkūs kukuliukai. Jie maišant pilami į verdantį vandenį. Užliejama pienu, o jo nesant įmušama porą kiaušinių ir greit išmaišoma.

Parpeliai buvo verdami ir iš bulvių. Bulvės sutarkuojamos smulkia tarka, masė išspaudžiama, iš tešlos daromi nedideli, riešuto didumo kukuliukai. Kad jie būtų minkštesni, pridedama bulvių krakmolo.

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Atsigerdavo dažniausiai šalto vandens, bet kartais pasidarydavo ir giros, prisileisdavo sulos.

Sula. I būdas. Beržo sula pilama trikojin, pridedama degtienės (susaldytų ruginių miltų tešlos) ir rauginama.

II būdas. Beržo sula pilama į medinę statinaite, ant viršaus užpilama avižų sluoksnis ir paliekama rūgti. Avižos suželia ir pasidaro tvirtas dangtis. Norint gerti sulą, avižų sluoksnis gražiai aštriu peiliu prapjaunamas, kad lįstų puodelis, pasisemiama ir geriama.

Pateikėjas A. Šapoka, gim. 1898 m., Nuodėgulių k.

Spanguolių gira. Uogos nuplaunamos, supilamos į puodą ir užpilamos vandeniu. Užvirinama, perkošiama, pridedama cukraus, truputį miltų. Šiltai laikoma 2–3 dienas.

Pateikėja O. Rakauskaitė, gim. 1905 m., Užpalių mstl.

Kmynų gira. Nuplauti kmynai pavirinami, perkošiami, pridedama cukraus ir miltų. Po poros dienų galima gerti.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Valstiečių maistas

Mūsų seneliai ir proseneliai valgė paprastą, bet sveiką ir sotų maistą: rupią, bet natūralią, girnomis maltų grūdų duoną, bulves – dažniau neluptas. Kasdienės daržovės – kopūstai, burokai, svogūnai, griežčiai, truputis morkų. Arčiau miško gyvenantys kasdienį stalą papūvaino grybais, uogomis, riešutų saujele, upėje ar ežere sugauta žuvimi...

Apie senolių maistą ir buities rakandus papasakojo J. Gabienė, gim. 1890 m., gyvenusi Trumpalių kaime:

„Undenia atsnešdavam mediniais viedrais, rūbus geldaj trindavam... Bačkas buvo kapūstines, burokines, kur pūstas – alines. Turejam bačkas pienui. Piena takį kubilų prisdarydavam... Matai pargaven piena valgyt neduodava. Paskui tiktai atsgavėjį pa Velykų valgem. Sviestų muše ir palivani sūde... Velykam. Burokų tai būdava didesnį bačkų primetam... Kai išrūgsta, jau skiltim pjaustam ir valgam arba verdam viralų... Pasdirbdavam giras, raugalas... Muštardas pasdarydavam: rugines tašlas padirbi, išrūgeni, da garšvyčių pridedi... Labai gardu būdava! Bulbas su „mundereliais“ papilia in stala, nusilupei ir valgyk su muštardu arba raugalu... Virdavam batvinius – nubraukai burokų lapus, katelius dedi bačkelan, pasūdiji, paslagi. Išrūgsta – ir gali virti batvinius... Mesas šmačiokų inmeti puodan... Vakari praskinys arba parpeliai. Ir miltiniai, ir bulbiniai. Geldalaj miltus suvelgi undeniu, pamaišai ir dedi, kai unda virte pradeda. A bulbiniam parpeliam tarkavotas bulbas prasunki skepetan sudėjis. Darai parpeliukus mažučius ir verdi, da azlieji pienu. Ai, gardumas!“

O V. Urbonienės iš Degėsių (1889) prisiminimai tokie:

„Atamenu, da dūmai gryčiąj būdava... Kai jau pakūrana, būdava, pečių, tadu ažustuma aukštini. Gyvindava žmones... Dūmai gryčian rūksta – nu tai kas... In kaptūra žalių malkų prideda – išdžiūsta. Ir mesas prasmanydavam... Papjove kiauliokų... Skerstuves verdam... Lašiniokus sūdam lavų takiam... A mėsų, būdava, supjaustam, cibulių pridedam ar česnaka, ažusūdam gerai ir kišam vedarelin ketai... Kiaurumų ažusiuvi ir tadu vindyt raikia. Nešdava in gryčias... Dūmai gi kaip aina iš gryčias pra ataviras duris, tai kiek nori, tiek ir vindijas... A kai kas ir gryčiąj, palubėj kabina...“

Prie Dvarašilio miško gyvenusi Ona Erslovienė iš Neviržos kaimelio (gim. 1901 m.) prisiminė jaunystę:

„Vasarų aidavam grybaut. Kai tik pradeda dygt, ir lakiam... Žinojam vietas... Patsai geriausias grybas – baravykas, rudenią grybai – pūkenes, žaliuokes. Dabar pradeda grybus rinkti, aik anas sau, jama visus, tik musamiras palieka... Saniau jėmem tik baravykus, raudonagrybius, pūkenes, da kazlekiokus... Dabar tai ir kelminius nurauna... Kaip ti ir valga...“

Metams bėgant, keitėsi žmonės, kito gyvenimo būdas, papročiai, atsirado ir kitoks požiūris į maistą. Užmarštin ėjo ir senolių „kulinarija“. Tartum nebeteko pirmykštės prasmės protėvių požiūris: „Rupi duona – ne badas, storas rūbas – ne nuogas.“ Gaspadoriai nebenorėjo malti girmomis nei duonai, nei blynams, ėmė daugiau pasikliauti malūnų paslaugomis.

Tarpukario Lietuvoje daugelis ne tik didžiažemių, bet ir vidutinių ūkininkų buvo jau prasigyvenę, pradėję primiršti senus laikus. Tačiau ir dabar dar kai kas šviesaus buvo gyva iš praeities...

Atėjęs kaimynas ir radęs gryčioje valgančią šeimyną, dar nepamiršdavo nusūimti kepurę ir prasmingai palinkėti: „Skalsink, Dieve! – Dėkui! Prašam pre stala mūsų rūgštes pakaštavot!..“

Arba tiesiog: „Skalsu!..“

Vėliau, jau sovietmečiu, atsirado kitoniški palinkėjimai: „Gero apetito!“, „Skanaus!“ Ir ne visai kaimyniškai skamba atsakymas:

„Valgam savo, ne kita!..“

Arba ir visai nieko nepasakius, su visa kepure dribtelėti ant suolo...

Ūkininkai jau suprato, kad tik sotus žmogus gali sėkmingai darbuotis ūkyje. Vyresniosios kartos atstovų teigimu, pasiturintis ūkininkas, norėdamas aprūpinti šeimyną mėsa, vieną meitėlį pjovė prieš Kalėdas, kitą – prieš Velykas, o smulkesni gaspadoriai pasitenkino ir vienu. Be to, rudenį dar pjovė vieną kitą avinioką, o pavasarį – ir veršelio nepagailėjo. Kiaulieną sūdė dideliuose, iš storo rąsto išskobtuose loviuose ar ušėtkuose, paskui rūkė. Pasidarydavo mėsos atsargų

vasarai: darbymečiu valgė rūkytą mėsą – lašinius, kumpį, *įsnauja* gardino viralą (įsnauja – tai vientisas, nesmulkintas taukų sluoksnis, susūdytas su prieskoniais, taip pat susuktas į ritinį ir gerai išrūkytas).

Kindziukas (skilandis) – skanėstas, skiriamas tik ligoniui, svečiui „pamylėti“ ar darbymečio viralui pagardint. Avieną ir veršieną sūdė medinėse diečkelėse, negailėjo pipirų, svogūnų ir paslėgtą sūryme laikė sklepe ar kamaroje.

Kadangi karvių bandą buvo stengiamasi gerinti, tai ir pieno daugiau gaudavo, bet, norėdami prasimanyti pinigų, didžiąją jo dalį į pieninę gabeno. Žinoma, ir savo šeimynai sūrių pasislėgdavo, ir sviesto susimušdavo. Maslionkas valgė ir gerė, sakydami, kad „labai sveika širdžiai...“

Valgė šeimyna paprastai tris kartus per dieną: pusrytį, pietus ir vakarienę. Tik darbymečio dienomis moterys nešė į lauką sniedonę artojui, šienpjoviuvi ar kitą sunkų darbą dirbančiam vyrui.

Pusryčiam šeimyna valgė žirnių, miežinių ar grikių miltų blynus. Rečiau – kvietinių. Su blynais – dažinių įvairovė, kasdien vis kitoks: tai bulvinis, tai kruopinis ar raugintų kopūstų, tai miltinis su kiaušiniu ar varškės... Užsisrėbti – daugiau ar mažiau balintos kruopos. Beje, jei kruopos mažai balintos ar viralas liesokas, užpalėnai sakė: „*Dungus matas...*“

Pietums virė viralą iš kopūstų, burokėlių, bulvių, žirnių, rūgštėlių ir pan.

Puode šuto ir mėsos gabalas. Prie mėsos tiko rauginti kopūstai, burokai, kurių atsargų rūpestingos šeiminkės savo rūsiuose turėjo dar ir vasarą. Skanėstas – šviežiai parauginti agurkai, bet jų kažkodėl dar mažai tepasisodindavo. Pietų pabaigai – šaltos, nuo pusryčių likusios kruopos. Atsigerti galėjo raugintos sulos ar giros.

Vakarienei virė bulves, skustas ir su lupenomis, virė prėskinių ar zacirką. Bulves pylė ant stalo, rūgusi pieną srėbė iš bendro dubens. Piemeniokas sėdėjo dažniausiai kur kampe, užspaustas didesniųjų, jam sunku buvo sėkmingai pasiekti vidury stalo stovinių bliūdą. Tad nori nenori ir nutūsdavo lašų takelis iki jo. Būdavo pasišaipoma: „*Nagi ir kiauras tava šaukštas!...*“

Pagrindinis valstiečio maistas – duona. Kadangi šeimos dažniausia buvo gana gausios, tai ir duonelės suvalgydavo nemažai. Kepė duoną, kaip prisimena vyresnės gospadinės, kas dvi tris savaites. Laikė kamaroje, kad greit nesulentų.

Bulvės buvo laikomos „antrąja duona“. Tai iš tiesų buvo labai svarbi, kasdien vienaip ar kitaip vartojama daržovė. Mažiau ruginių miltų turinti šeiminkė į maišomos duonos tešlą pridėdavo ne tik miežinių miltų, bet ir su lupenomis išvirtų, gerai sugrūstų bulvių.

Gspadinės stengėsi, kad šeimos maistas būtų įvairus ir skanus. Išradin-gumo netrūko.

Iš avižinių miltų virė kisielių, gamino šustinius, iš duoninės tešlos darė paplotėlius ir kepė juos ant kopūsto (sauso) ar klevo lapo duonkepėje krosnyje. Prabloškus rugių, pirmuosius tų metų grūdus tuoj malė girmomis ir virė virtinius.

Niekas nesistebėjo ir nesipiktino, jei, juos valgydamas, iš kito šeimos nario gaudavo šaukštu į kaktą sakant: „*Navynas!*“ Jei kartais neturėjo pieno zacirkai užbalinti, „užbalindavo“ ėmušdamos porą kiaušinių. Šutino žirnius, pupas ir tiekė šeimynai ne tik su rūgusiu pienu, bet ir su raugale ar kiek pasaldinta gira. Dauguma užpalėnų gardžiavosi silkėmis. Jos nebuvo labai brangios. Po kaimus važinėdami žydėliai, vadinami „ryznikais“, supirkinėdavo iš ūkininkų ne tik linus, kiaušinius, sviestą, vištas, bet ir senus, sunėšiotus, vilkėti nebetinkamus drabužius – „ryzus“, arklių uodegas ir kaččių ašutus, kaulių šerius... Ir mainais už visas šias gėrybes palikdavo adatų, muilo, degtukų... Ir, žinoma, keletą silkų. Jas užpalėnai valgė ir pasninko, ir nepasninko dienomis su bulvėmis ar duona. Ir būtinai – su svogūnu. Skanėstu buvo laikoma silkė, kepta žarijose, prieš kepimą suvyniota į sušlapintas pakulas. Panašiai „ant greitųjų“ iškepėdavo ir kiaušinių, vaikui staiga užsinorėjus valgyti. Kai kurios Užpalių krašto gospadinės silkes, kiekvieną atskirai, vyniojo į storą popierių ir kišdavo į karštą duonkepį pečių.

Papjovus meitėlių, virė skerstuves, maišymą ar juką. Tai riebios sriubos su įvairios mėsos (plaučių, širdies, lašinių atraižų ir pan.) gabaliukais, pagardinamos prieskoniais. Pagrindas – parauginta skystoka ruginių miltų tešla, prieš verdant dar atskiedžiama vandeniu. Į verdamą juką pridėdavo atšaldyto ką tik paskerstos kaulės kraujo, atskiesto gira ar vandeniu.

Ta pačia proga kepė kruopines ar bulvines dešras. Išmirkytų kruopų ar sutarkuotų bulvių masę, pridėjus apščiai riebalų, pylė į gerai išvalytas storąsias žarnas ir, gerai užrišę, guldė į skardas, prabadydamos dar adata, kad nesproginėtų, ir šovė į karštai prikūrentą krosnį. Teko girdėti, kad kai kurių kaimų moterys paruoštas dešras guldė tiesiog ant gerai pušine iššluostyto duonkepės pado pakloto šiaudų kūlio.

Gaspadinės „ūkis“ nepasižymėjo didele puodų ir būtiniausių indų įvairove.

Viralą ir kitą maistą virė špižiniuose *bieliavotuose* (baltu emaliu išlietu vidumi) puoduose. Paprasti pusantra ar poros kibirų talpos špižiniai katilai tiko vandeniui šildyti, kiaušinėm bulvėm šutinti, skalbimo šarmui ruošti ir pan. Virimui naudojo ir juodo molio gerai išdegtus, kad net skambėtų, puodus, kepimui, dažiniams – čerpes. Tai irgi juodo molio, neaukštom sienelėm, į viršų truputį platėjantys indai. Naudojo didesnes ir mažesnes špižines keptuves. Šeimininkės žinioje buvo dažniausiai moliniai dubenys, mediniai šaukštai, skardiniai ir moliniai puodeliai. XX a. trečiame dešimtmetyje dar vienuose kituose namuose galima būtų pamatyti ir iš medžio išskaptuotus nemažus keturkampės formos dubenis. Pelus karvėms apšutindavo karštu vandeniu mediniuose *ušėtkuose* su ašomis, kur perveriama lazda, nešant į tvartą. Populiarios buvo ir įvairaus dydžio medinės niekotėlės ar iš šiaudų kūlio sluoksnų stipriai „susiūtos“ underiotės miltams, kruopoms. Klojime ar klėtyje – grūdams matuoti šiaudinis „puspūris“ (maždaug pusės centnerio talpos), kamaroje – girtos, piesta su grūstuve. Tvarkinga gospadinė, prieš išleidama vyrą ar berną pamalėti girtomis ar į malūną, grūdus siautė ir juos matavo „puspūriu“, po du supildama į vieną maišą (apie 50 kg), kad gspadoriui nebūtų labai sunku tampyti. Kadangi malūnuose už malimą dar buvo imamas mokestis „nuo maišų skaičiaus“, tad kai kurios ūkininkės buvo išsigudrinusios siūti gana didelius maišus. „*Vyram tųsyt sunku, ale makėt mažiau...*“

Užpalėnų smagurių valgiai (XX a. pirmoji pusė)

Nepasižymėjo turtingumu užpalėnų šventinis stalas. Netikėtai atvykusį svečią vaišindavo sūriu, sviestu, jei turėdavo ir *bapka* (pyragu), kaisdavo *samarovą* (virdulį) ir virdavo arbatą. *Kilbasa* (dešra), *kindziukas* (skilandis) – retas skanėstas namuose. Kepdavo skiltelėmis pjaustytus lašinius, *užmušdavo* keletą kiaušinių. Užpalėnų manymu, tokiu būdu svečią labai „pamylėjo, gerai priėmė“.

Geresnį maisto kąsnį valstiečiai taupydavo šventėms bei darbymečiui: mėšlavežiui, rugiapjūtei ar vasarapjūtei, linarūčiui, bulviakasiui, kūlei ir pan.

Po ilgo gavėnios pasninko žmonės labai laukdavo pavasario švenčių – Velykų. Tada valgyk, kiek nori, *atsigavėk*, pasmaguriauk... Atsitikdavo, kad žmonės, gavėnios metu išbadėję, per šventes sočiai pavalgydavo ir net susirgdavo. Prieš šventes, žiemos metu, pjaudavo kiaušę, paukščius. Todėl dažni patiekalai šventiniam stalui būdavo šilta ir šalta mėsa, *kvošelna* (šaltiena), juka, kruopinės ar bulvinės dešros.

Savotiška liaudies linksmybių diena – Užgavėnės (*ažugavos*). Valgydavo sočiai, 12 kartų per dieną, vaikai iki soties važinėdavosi rogutėmis, čiuoždavo ant ledo, retkarčiais net arkliu pavažinėdavo. Šeiminkės privirdavo daug mėsos. Kas likdavo, suverdavo ant virvutės, kabindavo ant aukšto, pastogėje – tebūnie Velykoms. Per Velykas atšildytą (apkeptą, apvirtą) mėsą suvalgydavo. Gavėnios metu net ir pieno nevalgydavo. Jį pildavo į medinį kubilą ir jis ten rūgdavo, o susuktą ir gerai pasūdytą sviestą dėdavo į molinius *palivonus*.

Šventinis smagurio valgis – vėdarai. Storąsias žarnas pripildavo išmirkytų kruopų, sumaišytų su krauju, *uždarytų* riebalais, ir kepdavo karštoje krosnyje. Mėgstamos ir bulvinės dešros. Tarkuotos bulvės, truputį nusunktos, plikomos verdančiu vandeniu ar pienu, dedama gerokai riebalų, pilama į žarnas, skrandį (*vėdarėli*) ir, sudėjus į skardas, puodšukes, keptuves ir pan., kepama gerokai prikūrentoje krosnyje. Užpalių miestelio gyventoja O. Adomaitienė pasakoja, kad dešras kepdavę ant krosnyje paklotų šiaudų, prieš tai gerai iššluosčius žarijas.

Panašiai paruošdavo tešlą ir kugeliui, kuri kepdavo skardose. Šventėms šeiminkės stengdavosi iškepti geresnę duoną, skanesnių pyragų (*bapkų*).

Iš pikliotų miltų kepdavo *sytną* duoną. Miltus apšutindavo verdančiu vandeniu ir tešlą plakdavo medine lopetėle, kad puri darytųsi. Raugina 2–3 dienas, saugo, kad neatšaltų, gerai išrūgtų, vis paplaka. Kai tešla atslūgdavo, vėl dėdavo miltų, minkydavo ir kepdavo. Pečių reikėdavo karštai prikūrenti, kad gerai *apimtų* kepalus (*bakanus*).

Grikinė *bapka*. Grikius smulkiai sumala girmomis, kad būtų šalti miltai, nusišoja. Įmaišo tešlą piene, prideda taukų, sviesto, truputį mielių. Kai, pastovėjusi šiltoje vietoje, tešla pakyla, minko ir kepa kokioje nors formoje – katilašukėje, čerpėje, dubenyje ir pan.

Panašiai kepamas ir kvietinis pyragas.

Didelis skanėstas – saldus (*prėskas*) sūris. Šviežią pieną pavirindavo ir užpildavo ant rūgusio, sumaišydavo. Rūgštus pienas sutraukia saldujį. Visą masę pildavo sūrmaišelin ir, išsivarvėjus išrūgoms, slėgdavo po akmeniu.

Šventėms virdavo juką. Drungname vandenyje įmaišoma ruginių miltų tyrė ir gerai išrūgenama, tada nusunkiama sunka, įpilama vandens, ragaujant nustatomas rūgštumas. Kai tirščiai nusistoja, nupylus nuo viršaus skystį, verdama pridėjus šviežios mėsos. Kai išverdama, mėsa išgriebiama. Tada po truputį supilamas iš anksto atšaldytas, išplaktas ir pasūdytas kraujas. Dedama svogūno, pipirų, lauro lapelių. Jei tokia sriuba verdama be kraujo, vadinama maišymu. Kai kur buvo paprotys kiaulės skerdėjui nunešti į namus jukos puodą ir virtos šviežios mėsos. Vėliau pradėta nešti skerstuvų – šviežios mėsos. Ir dar priedo – kiaulės uodegą.

Bulviniai paplotėliai su varške. Su lupenomis virtos bulvės nulupamos ir kočėlu sugrūdomos, pridedama druskos, varškės ir suminkoma. Daromi paplotėliai ir dedami į keptuvę su karštais taukais. Iškepti paplotėliai užpilami lydytu sviestu ar grietine.

Pateikėja V. Balčiūnienė, gim. Užpalių vnk.

Švilpikai (bulbišnykai). Nuskustos bulvės išverdamos, nulupamos ir sugrūdomos mediniu kočėlu, pridedama druskos, miežinių miltų ir išmirkoma. Po to daromos bandutės ir, sudėjus į skardas, kepama krosnyje (galima tešlą suvolioti į volelį ir supjaustyti bandutėmis). Iškepusios bandutės sudedamos į dubenį ir užpilamos spirgučiais.

Pateikėja Barbora Stukienė, gim. 1896 m., Mikėnų k.

Pastka. Sutrinama varškė, sviestas vis pridedant po kiaušinio trynį, cukraus ir razinų. Gerai ištrynus, masė sudedama į formą ir paslegiama. Labai tinka medinė dėžutė su skylutėmis šonuose ir dugne, kad susidaręs skystis galėtų ištekėti. Įklojama drobės ar marlės gabalėlis, kad būtų lengviau išimti. Šį patiekalą gamindavo dažniausiai Velykų šventėms.

Pateikėja V. Gaigalienė, gim. Užpalių mstl.

Šildyta grietinė su varške. Šildyta grietinė, pridėjus pagal skonį druskos, gerai išmaišoma mediniu šaukštu su varške ir sudedama į molinį indą. Šis smagurio valgis buvo skiriamas vaikams, ypač gavėnios metu.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Tašla. Iš šustinių miltų įmaišoma vidutinio tirštumo tešla, pridedama dar smulkių grikinių miltų ir parūgenama, kol tyrė įgauna rūgštelėjusį skonį. Valgoma su bulvėmis („*Taip gardu, nors 2–3 šaukštus ant bulvės pilk*“, – prisiminusi vaikystę, pasakoja Užpalių miestelio gyventoja O. Adomaitienė).

Pastaba. Šustiniai gaunami iš apšutintų avižų, jas karštoje krosnyje išdžiovinus ir gerai piestoje nugrūdus viršutinį lukštą. Po to malama.

Šildyta grietinė. Grietinė sušildoma puodynėje. Įkišus iki dugno šiaudą, ištraukiamos apačioje susidariusios išrūgos. Po to grietinė truputį pasūdoma. Gali ilgai stovėti. Tai tikras skanėstas vaikams.

Pateikėja O. Adomaitienė, Užpalių mstl.

Žindukas. Motina sukramto duonos gabaliuką su cukrumi, įriša į drobinę skepetėlę ir duoda vaikui čiulpti.

Pateikėja O. Adomaitienė, Užpalių mstl.

Sirupas. Iš cukrinių runkelių virdavo sirupą, nes cukrus buvo brangus, ne visiems prieinamas. Runkeliai nuvalomi, nuplaunami, susmulkinami stambia tarka ir, užpylus vandeniu, verdami. Suminkštėję tirščiai išspaudžiami, o gautas skystis ilgai virinamas, kol pasidaro tirštas, tašus. Valgydavo su duona, dėdavo į kavą, kisielių, kompotą.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Sirupas su grietine. Į paruoštą sirupą dedama saldžios grietinės ir dar gerokai pavirinama. Sutirštėjusi masė – didelis skanėstas, smagurio valgis.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. Užpalių mstl.

Specifiniai pasninko skanėstai buvo gaminami Kūčių vakarui: kepavo parpeliukus (šližikus, kleckelius), virdavo *gruceę*, ruošdavo džiovintus grybus, silkę, avižinį kisielių, saldydavo miešimą, sunkdavo aguonų piena, virdavo spanguolių kisielių... Sakoma, kad ant Kūčių stalo turi būti 12 *parovų*.

Grucė. Žieminiai kviečiai nugrūdami piestoje ir nuniokojami niekotėlėj. Likę švarūs grūdai nuplaunami ir verdami, paskaninant aguonomis. Valgoma su miešimu.

Miešimas. Į atšaldytą virintą vandenį pridėdavo daug cukraus, kad būtų labai saldu. Paskanindavo aguonų pienu.

Aguonų pienas. Aguonas nuplaudavo, nuplikydavo verdančiu vandeniu ir palaikydavo, kol išbrinks. Tada gerai sugrūdavo piestelėje, užpildavo virinto vandens ir skystį – balkšvą „pieną“ perkošdavo per drobulę.

Pateikėja P. Mikučionytė, gim. Užpalių mstl.

Šližikai. Su miešimu ar saldintu aguonų pienu valgydavo šližikus. Jie kepami iš kvietinių valcuotų ar pikliavotų miltų, kilimui pridėdant mielių, paskaninant cukrumi ir aguonomis. Eidami vieni pas kitus į svečius, vaikai visada nešdavosi pilnas kišenes *šližikų*, būdavo kaimynų jais vaišinami.

Netgi žaisdavo su *šližikais*.

Vienas laiko sugniaužtoje rankoje kelis *šližikus* ir sako:

– Čėžu vežu.

Antrasis atsako:

– Ir aš vežu.

Pirmasis klausia:

– Keliais arkliais?

Antrasis atsako:

– Pora (arba gali sakyti „lyka“ – ne pora).

Jei atspėja, porinis ar neporinis *šližikų* skaičius draugo saujoje, laimi, ir jis vėl pradeda žaidimą:

– Čėžu vežu...

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Kad būtų derlius geresnis (XIX a. pab.–XX a. pirmoji pusė)

Nuo seno Lietuva – žemdirbių kraštas. Ilgaamžė mūsų protėvių svajonė – gyventi geriau, pasiturimai, pagrindinis rūpestis – išauginti gausų derlių, turėti gerus, sveikus gyvulius. Bet ekonominės gyvenimo sąlygos ir gamta ne visada buvo palanki žemdirbiui. Trūko gerų darbo įrankių, neretai ir sėklos stokodavo, nepakankamai žemelė gaudavo mėšlo. O apie mineralines trąšas XIX a. pab. ir XX a. pirmųjų dešimtmečių valstietis nė svajoti nesvajotojo. Be to, derliui ir gyvuliams grėsė įvairūs pavojai, įvairios gamtinės nelaimės: ligos, ledai, liūtys, vėtros, ankstyvi gruodai...

Rūpestis dėl rytdienos, sėkmingos sėjos ar derliaus sudorojimo vertė žemdirbį stebėti gamtą, jos reiškinius. Tad neretai tekdavo pasikliauti ilgaamže tėvų ir senelių patirtimi, stengiantis pagal įvairius augalų, gyvūnų, gamtos reiškinių požymius atspėti ne tik artimiausios dienos, net ir ateinančio pavasario, vasaros, rudens ar žiemos požymius. Jei liaudies meteorologija pranašauja geras gamtines sąlygas, valstietis tvarkysis ir žemės ūkio darbus atliks vienaip, jei blogas – teks suktis kitaip.

Įdomūs ir Užpalių apylinkės žemdirbių orų spėjimai.

Jei gili žiema, bus geri metai. Jei sausio pradžia ir pabaiga graži, galima tikėtis gerų metų.

Jei sausis šiltas, bus vėlyvas pavasaris.

Jei Naujųjų metų naktis giedra, lauk gerų metų.

Jei vasario mėnesį nebus pietų vėjo, balandį bus šiaurys, nušals vyšnios, nebus uogų.

Jei antra kovo pusė šilta, bus šilta vasara.

Jei balandis sausas, birželis toks pat.

Pateikėja Ona Mikučionienė, gim. 1916 m., Gailiešionių k.

Per Naujuosius metus polaidis – ir vasara bus lietinga.

Koks bus kovo 1 d. oras – toks pavasaris, koks kovo 2 d. –
tokia vasara, koks kovo 3 d. – toks ruduo.

Daug šermukšnių uogų – lietingas ruduo ir gili žiema.

Pateikėja Ona Palubinskienė, gim. 1905 m., Tervydžių k.

Kuo didesni rudenį skruzdėlynai, tuo šaltesnė žiema.

Daug riešutų ir mažai grybų – bus gili ir rūsti žiema.

Jei ažuolo lapai ilgai ir tvirtai laikosi, bus šalta žiema.

Prieš šaltą žiemą voverė lizdą įsitaiso žemai medyje, prieš
šiltą – aukštai.

Varnos tupia medžio viršūnėn – nelis.

Vištos eina anksti tūpti prieš lietu.

Kregždės skraido žemai – lauk lietaus, aukštai – bus giedra.

Volungė rėkia prieš lietu.

Gandras vaikšto pievoje prieš giedrą, dirvoje – prieš lietu.

Varlės ant takų – lauk lietaus.

Gervės žemai skrenda – tuoj apsnigs.

Skruzdės užsidaro visas angas – tuoj lis.

Šalta žiema – sausa vasara.

Jei pavasarį gandras būna purvinas – blogi metai, jei šva-
rus – geri.

Jei per šv. Jurgį lyja, tai karvės duos daug pieno.

Jei pavasarį varlės kurkia prie vandens, bus šlapia vasara, jei
laukuose – sausa.

Jei alyva pražysta kartu su šermukšniu ar tik dieną prieš
šermukšnio žydėjimą, reikia laukti šaltų orų.

Kai gegutė užkukuoja dar kregždei neparlėkus, gali būti šalta
ir lietinga vasara.

Pateikėja Emilija Slapšienė, gim. 1897 m., Užpalių mstl.

Jei pirma išsprogsta berželiai, vasara bus lietinga, jei alks-
niai – sausa.

Perkūno oželis klykia – bus lietaus.

Dūmai kyla aukštyn – bus giedra.

Varnos prausiasi balose prieš lietu.

Jei vasaros rytą nėra rasos – bus lietaus.

Gaidys vakare gieda prieš lietu.

Jei varnos tupi medžių viršūnėse ir žiūri į pietus – bus oro
permaina.

Sąnarius gelia prieš oro atmainą.

Pateikėja Marytė Tutinienė, gim. 1915 m., Šarkių k.

Uodai čiulkinį grūda – bus giedra.

Katė ėda žolę prieš lietu.

Kai gyvuliai neramūs, zylioja – lauk lietaus.
 Saulė sėda debesin – prieš lietu.
 Voratinkliai draikosi prieš šalnas.
 Vakare rūkas – bus graži diena.
 Baloje varlės kurkia – bus lietaus.
 Jei, pradėjus lyti, vištos eina į tvartą, lis neilgai.
 Žvirbliai maudosi smėlyje prieš lietu.
 Žarijos ilgai dega prieš giedrą.
 Vištos skraido, plasnoja prieš didelį vėją.
 Žvirbliai pešasi – bus vėjo.
 Vakare žiogai groja – bus graži diena.
 Vakare dangus raudonas – bus vėjo.
 Žuvys šokinėja prieš lietu.

Pateikėja Ona Vaškelienė (Bislytė), gim. 1907 m., Užpalių mstl.

Juodvarnis krankdamas praneša blogą orą.
 Varnos būriais tupi ant žemės – lis arba snigs.
 Prieš lietu, nors ir giedra diena, dangus būna palšas.
 Jei dangus mėlynas ir gilus, ilgai bus giedra.
 Prieš lietu medžiai švokščia.
 Jei, pabeldus į avilį, bitės ilgai nenutyla, greit bus pavasaris.

Pateikėjas Jonas Trainys, gim. 1920 m., Užpalių mstl.

Musės piktos – lis.
 Vištos vaikšto lyjant – ilgai lis.
 Kėkštas rėkia prieš lietu.
 Mėnulį ratai juosia prieš šalnas, šaltį.
 Jei sniegą pavasarį varo lietum, karvės duos daug pieno.
 Varnos pėsčios po žemę vaikšto – bus blogo oro.
 Ant balų lyjant darosi burbulai – dar lis.
 Saulė sėda į debesį – bus lietaus.

Pateikėja Pranė Kutkienė, gim. 1901 m., Gaižiūnų k.

Gandras meta kiaušinius iš lizdo – bus geri metai, gandrui-
 kus – blogi.
 Jei karvę melžiant pienas labai putoja – lis.
 Jei ant puodo dugno suodžiai dega – bus giedra.
 Jei vasaris sausas, vasara lietinga.
 Jei kovo mėnesį iš šiaurės šaltas vėjas pučia, bus derlingi metai.
 Per Jonines lyja – rugiapjūtė bus drėgna.
 Koks gruodis – toks birželis, koks sausis – toks liepos mėnuo.
 Jei spalio mėnuo šaltas, kitamet gerai augs kopūstai, nebus
 kopūstinių kirmėlių.
 Kai apie Kalėdas daug sniego ir šalta, bus geri metai javams.
 Jei dienos karštos, o naktys vėsios, tai ženklas ilgos giedros.

Jei, saulei patekėjus, debesys išnyksta, bus giedra.
 Žiemą didelės pusnys – rudenį daug grūdų aruoduose.
 Jei lyjant apie mėnulį susidaro didelis ratas, stos giedra.
 Jei žiemą sausai šąla, vasara saulėta.

Pateikėjas Leonas Gabė, gim. 1921 m., Užpalių mstl.

Ilgi ledo varvekliai – ilgas pavasaris.
 Varnėnai anksti parskrenda – šiltas pavasaris.
 Bitės anksti laktą atlipdo – bus gražus pavasaris.
 Iš beržo teka daug sulos – lietinga vasara.
 Jei pavasarį upėse vanduo nepakyla – vasara bus karšta.

Pateikėja S. Paškonienė, gim. 1927 m., Kaniūkų k.

Jei žiemą aplink medžius būna tušti ratai, tai ilgos žiemos ir šalto pavasario ženklas.

Jei, saulei nusileidus, vakaruose ilgai matosi giedrame danguje balta šviesa, bus gražus ir pastovus oras.

Jei žiemą dažnai šerkšnas, vasarą bus lietaus.

Jei balti kamuoliniai debesys virtinėmis smarkiai traukia per dangų, po 1–2 dienų lauk lietaus.

Jei aiškiai girdisi tolimi arba tylūs garsai – lauk lietaus.

Jei pelės lizdus suka aukštai nuo žemės, bus šlapias ruduo.

Prieš lietų vėžiai eina pakraštini.

Jei rudenį voratinkliai apklojo žemę, ilgai bus geras oras.

Prieš lietų bitės neskrenda į lauką, o dūzgia avilyje.

Jei pasirodo vaivorykštė, dar lis.

Kada rudenį pirmą kartą pasirodė sniegas, po mėnesio apsnigs.

Jei rudenį lapai nukrinta greit, bus ankstyvas pavasaris, o jei ilgai laikosi ant medžių – pavasaris vėlyvas.

Kukutis prieš lietų rėkia:

– Dribs, dribs, dribs!

Jei gegutė užkukuoja dar ledui ežere tebesant, bus blogi metai.

Klevas delčioje pražydo – baravykai augs.

Tetervinas dieną burbuliuoja – mėlynių metai bus.

Jei vyturys užgieda prieš šv. Kazimierą – bus blogas pavasaris.

Pateikėja Elžbieta Gaigalienė, gim. 1890 m., Užpalių mstl.

Lietuvis valstietis nuo senų laikų žinojo, kad žemelė visada dosnesnė tiems, kurie ją myli, stengiasi pažinti kaip artimą, brangų bičiulį ir negaili aplaistyti savo prakaitu. Todėl ir gimė užpalėnų krašte daug gražių patarlių ir priežodžių apie darbą ir darbščiuosius, pagarbą duonai. Čia atsispindi sveika valstietiška pasaulėjauta, sąžiningo darbo svarbos supratimas. Štai dalis tos liaudies išminties.

Gerai išarsi, išakėsi, gerą ir derlių turėsi.
 Daug rankų didžiausią našą pakelia.
 Darbas žmogų gražina, tinginystė juodina.
 Darbas žmogaus negadina.
 Iš darbo žmogų pažinsi.
 Kas nedirba, mielas vaike, tam ir duonos duot nereikia.

Pateikėja E. Sungailienė, gim. 1900 m., Gaižiūnų k.

Kas ars – nepavargs, kas vogs – nepralobs.
 Nešertu arkliu toli nenuvažiuosi.
 Be karvės – pasninkas, be arklio – badas.
 Arklių gulėdamas šersi, stačias važiuosi (pėsčias vaikščiosi).
 Prieš rugiapjūtę ir šuva per tvorą neperšoka.
 Pavasarį sulos yra, duonos nėra.

Pateikėja Veronika Remeikienė, gim. 1899 m., Kišūnų k.

Nedirbsi – nevalgysi.
 Dirbk – turėsi.
 Nesėjęs nepjausi.
 Kokią sėklą sėsi, tokie daigai išdygs.
 Žemę kasi – auksą rasi.
 Kitiems nepadėsi, nepadės ir tau.
 Raigaišis nusibosta, o duona niekada.
 Žodis – ne darbas, juo sotus nebūsi.
 Duona už auksą brangesnė.
 Vanduo – tėtūšis, duona – motušė.
 Pavasarį ir šluotražis juda.
 Darbščiam žmogui trumpa diena.
 Juodos rankos pasaulį peni.
 Juodos rankos – balta duona.

Pateikėja Anelė Motiejūnienė, gim. 1905 m., Vilučių k.

Per darbymetį ir akmuo kruta.
 Bus aruode, bus ir puode.
 Be procios ir aukso neiškasi.
 Kas aria ir pjauna, to avys nebliuana.
 Be vargo nėra četvergo.
 Pavasario laikas – dirba senas ir vaikas.
 Vasaros prakaitas žiemą šildo.
 Kai atšyla, ir meška iš laužo pakyla.
 Pavasaris barsto, o ruduo renka.
 Prakaitu uždirbta duona gardesnė.
 Negardi duona, svetimu peiliu atriakta.

Pateikėja Viktorija Pernavienė, gim. 1897 m., Remeikių k.

Ankstyvas darbas – trigubas vaisius.
 Tinginiavimas ubaguos išvaro.
 Džiovink šieną, kol saulė šviečia.
 Dvi akys daugiau mato negu viena.
 Grūdus sėdamas nesidairyk.
 Duoną taupyk rytojui, ne darbą.
 Ateina diena, atsineša ir savo darbą.

Pateikėja Elžbieta Gaigalienė, gim. 1890 m., Užpalių mstl.

Tinginiai, lengvos duonelės ieškotojai, nenori sąžiningai dirbti, visada susilaukdavo pajuokos ir pasmerkimo.

Ankstyvasis dantis rakinėja, vėlyvasis akis krapštinėja.
 Ką tinginys padirbs, su velniu per pusę pasidalins.
 Verkia duona, tinginio valgoma.
 Tinginiui visada blogi metai.

Pateikėja Emilija Slapšienė, gim. 1897 m., Užpalių mstl.

Vasarą be darbo sėdėsi, žiemą duonos neturėsi.
 Pynė pynė kaip bajoras vyžą.
 Iš miego duonelės nekepsi.

Pateikėja Anelė Motiejūnienė, gim. 1905 m., Vilučių k.

Ilgalaikiai stebėjimai leido nustatyti terminus, kada vienus ar kitus javus ir daržoves sėti ar sodinti.

Jaunam mėnesy nesėk ridikėlių, agurkų, kopūstų, pilnavidurių
 gėlių – bus tuščiaviduriai.
 Sėmenis sėja, kai žydi šermukšniai arba putinai – gerai derės.
 Kai auštant Sietynas ateina į pietus, laikas rugius sėti.

Pateikėja Elžbieta Gaigalienė, gim. 1890 m., Užpalių mstl.

Kada luputis pradeda rėkti, reikia sėti avižas.
 Javus sėk, kai rytą žemė būna sliekų iškilnota – bus geras derlius.

Pateikėja Z. Bružaitė, gim. 1925 m., Kaimynų k.

Geriausias avižų derlius, kai sėjama ievoms žydint.
 Miežius sėti jaunam mėnesy.
 Vėlyvuosius miežius sėja, kai rugiai plaukėja.
 Jei nori, kad avižų sėklos būtų stambios, nesėk pučiant rytų vėjui.

Pateikėja G. Abukauskienė, gim. 1938 m., Užpalių mstl.

Dobilus reikia sėti esant giedram dangui – didesni augs.
 Žirnius sėti ne kai vakaris, o žiemys vėjas pučia – nepuls kirminai.
 Jei ant lazdynų daug žirginių, sėk daug žirnių – bus geras derlius.
 Prieš sodinant svogūnus pamerkti į karštą vandenį – nebus žyduolių.

Geriausias burokų sodinimo metas – prieš šv. Antaną (prieš birželio 13 d.).

Agurkai gerai dera pasodinti birželio 1 dieną.

Pateikėja E. Sungailienė, gim. 1900 m., Gaižiūnų k.

Bet tokio sėjos „kalendoriaus“ mūsų žemdirbiams neužteko. Neretai valstiečiai dar pasikliaudavo ir antgamtinėmis jėgomis, kai kuriems veiksmams ir gamtos reiškiniams suteikdavo maginę prasmę, atlikdavo tam tikrus ritualus. Visų tų ritualų, papročių tikslas – gausinti derlių.

Pildamas iš maišo grūdus į sėtuvę, valstietis imdavo pirštais ir žemių žiupsnelį trokšdamas, kad būtų tiek grūdų, kiek smiltelių.

Pateikėja Ona Adomaitienė, gim. 1902 m., Užpalių mstl.

Kad agurkai nebūtų pūstažiedžiai, reikia sodinti nusileidus saulei.
 Sėjant kviečius reikia žiūrėti, kad pečiai dar niekur nesikūrentų, nes javai bus kūlėti.

Bulves sodink senam mėnesy, nes jaunam pasodintos išauga tik į bulvienojus.

Bulves sodink, kai tankūs kamuoliniai debesys – bus dideli bulvių kelmiai.

Bulves sodink vidurdienį (12–13 val.) – bus geresnis derlius.
 Prieš sodinimą apibarstyk miltais.

Sodindamas bulves nesidairyk į dangų, nes prisišauksi ilgą lietų, ir bulvės supus.

Pateikėja Elena Paršiūnienė, gim. 1916 m., Užpalių mstl.

Česnakus sodink, kai vyrai pirty – geriau augs.
 Svogūnus sodink neporinėj dienų.
 Svogūnai gerai dera, pasodinti šv. Stanislovo dieną (gegužės 8 d.).
 Svogūnus sodink pilnaty ir saulei nusileidus, bet kol dar nėra mėnulio – nebus žyduolių.

Kad svogūnų nepultų kirminai, reikia juos sodinti pučiant šiaurės vėjui.

Pomidorus sodinant įpilti į duobutes kiaulių ėdalo.

Ridikėlius sėja delčioje – nebūna žyduolių. Pasėti pilnaty, nebūna tuščiaviduriai.

Ankstyvuosius agurkus sodina, kai danguje priešpilis mėnuo – bus didesni.

Agurkus sodink tik prieš pietus ir retai – gerai megsis.

Agurkus sodinti alyvoms sužydėjus, užmesti vyžą ant ežios ir sakyti: „Aukit, agurkėliai, tokio storumo ir ilgumo, kaip vyža.“

Agurkus sodinti, kai vyrai prausiasi pirty – nebus tuščiaviduriai.

Agurkus sodinant nebūti susiraukus, kad nebūtų kartūs.

Kad nebūtų agurkai kartūs, sėklas išmirkyti piene.

Gerai, kai svogūnus ir agurkus sodina vyrai arba moterys, apsimovusios vyriškom kelnėm.

Kad geriau agurkai megztųsi, pertraukti per ežią vyrišką kelnę, mesti vyrišką kuntaplį, pantį, virvagalį su mazgu...

Kad agurkai nebūtų kartūs, moterims negalima žargyti per ežias. Kai vyrai žargo, geriau mezgasi.

Pateikėja Veronika Sirvydaitė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Kūčių vakare išvirtas kruopas ar kviečių grūdus beria ant stalo, kad geresnis derlius būtų.

Kad gyvenimas geriau sektųsi, reikia Kūčių dieną atvežti iš miško bent vežimą žabu.

Kūčių nakčiai palik ant stalo visus valgius – geriau seksis.

Nesėk žirnių valgydamas – suės kirmėlės.

Neduok kaimynui pasisemti iš tavo sėtuvės ir valgyti – sukirmys.

Jei sėjant ar sodinant lieka sėklos ar daigų – gero derliaus ženklas. Jei pristingi – prastai derės.

Kai sodini pupas, stenkis, kad vyras nematytų ir nežinotų, nes nuo to priklauso derlius.

Morkas sėti pučiant vakariui vėjui – bus didelės ir bukos.

Kad morkos būtų didesnės, sėjant reikia čiupti už šlaunies.

Žiemiu vėju sėsi – bus grynas, riebus grūdas.

Pateikėja Elena Paršiūnienė, gim. 1916 m., Užpalių mstl.

Pirmadienį nepradėk jokio darbo – visą savaitę nesiseks. („*Ir ubagas pirmadienį neina kalėdot, ir kriaučius naujo drabužio nekerpa...*“)

Pateikėja E. Gaigalienė, gim. 1890 m., Užpalių mstl.

Kad žvirbliai miežių nelestų, pirmas dvi saujas sėk prieš vėją.

Pateikėja Milda Miškinienė, gim. 1924 m., Užpalių mstl.

Kai miežius sėja, namuose šeiminkė verda kiaulės uodegą, kad varpos būtų ilgos kaip uodega.

Kai dviem šviesom sėja (jei matyti danguje saulė ir mėnulis), bus kūlėti javai.

Miežius sėk anksti rytą arba šeštadienį, kai žvirbliai miega, tada neles grūdų.

Norint, kad būtų geras derlius, miežius sėk penktadienį ir trečiadienį.

Jei, pradėjus sėti ar sodinti vienam žmogui, išaina sėti ir jo kaimynas, jis „užsėja ant susiedo“, ir jo derlius bus geresnis. Pirmasis, norėdamas išvengti nesėkmės, turi prakirpti kitą maišo galą, o buvusį kiaurą užsiūti. Bulves ar grūdus imti pro prakirptąjį galą.

Jei nori, kad gerai užderėtų kanapės, apakėjęs iš dirvos išvažiuk atvirkščiomis akėčiomis.

Pateikėja B. Uborevičienė, gim. 1920 m., Lygamiškio k.

Kopūstus sodinti, kai graži, saulėta diena, be to, penktadienis – išaugs didelės ir gražios galvos.

Kai kopūstus sodina, nesakyk „padėk, Dieve“, nes bus blogas derlius.

Kopūstų daigus (*rasodą*) sodinti tokią dieną, kurios pavadinimas neprasidėtų raide S – kad nepultų spragės. Negalima sodinti trečiadienį ir šeštadienį (*sereda, subata*).

Pateikėja E. Slapšienė, gim. 1897 m., Užpalių mstl.

Norint, kad gerai užderėtų kopūstai, reikia sodinant susiimti už galvos ir tris kartus sakyti: „*Aukit, aukit, kopūstėliai, kaip mano galvelė!*“ Arba uždėti ant vagos nemažą akmenį ir sakyti: „*Kaip šitas akmuo didelis ir kietas, tegu būna tokie ir kopūstai!*“

Kad javai geriau derėtų, reikia sėjant visą laiką turėti burnoj akmenuką. Pabaigus sėti, akmenukas išspjaunamas ir sakoma tris kartus: „*Kad javų taip niekas nekliudytų, kaip akmenio žmogus.*“

Kad pelės klojime nekapotų šiaudų, reikia prieš juos atvežant į visus keturis šalinės kampų kryžmai padėti (1–3, 2–4 kampai) akmenis ir sakyti triskart po tris kartus: „*Graužkit tuos akmenis, o ne mano šiaudus.*“

Pateikėja M. Tutinienė, gim. 1915 m., Šarkių k.

Eidami sėti javų ar sodinti daržovių, valstiečiai sėklą apšlakstydavo švęstu vandeniu, kad geriau derėtų, kad neiškapotų ledai.

Pabaigus sėti javus, tris kartus atsiklaupk ir persižegnok – bus geras derlius.

Kai kopūstus puola kirmėlės, reikia jas nudaužyti šventintų gėlių šluotele – antrą kartą nebepuls.

Pateikėja V. Kutkienė, gim. 1898 m., Kaniūku k.

Kūčių naktį išeiti į lauką basam ir aprišinėti obelis. Kiek obelų apriši, nuo to priklausys ir derlius. Jei spėsi aprišti daug, bus rudenį daug obuolių, jei greit sušalsi ir apriši mažai, derlius bus menkas.

Pateikėja E. Gaigalienė, gim. 1890 m., Užpalių mstl.

Apie būsimą derlių sprendžiama pagal tai, kiek kiaušinėlių yra ant mėšlo vabalo (šūdvalio) kojų. Jei daugiau ant priekinių, geresnis derlius bus anksčiau pasėjus, jei ant užpakalinių, laimės tas, kuris sės vėliau.

Pateikėjas J. Skirskus, gim. 1893 m., Kaniūkų k.

Kūčių vakare papilti krūvelę grūdų, padėti vestuvinį (*šliūbinį*) žiedą ir rūtų šakelę, paleisti vištą. Jei pirma les grūdus – derlingi metai, jei žiedą čiups – mergos ištekės, jei rūtą – dar mergauti teks.

Ant grūdų, rudenį supiltų į aruodus, žmogus išbrėždavo kryžių ir peržegno davė, kad aitvarai jo sunkaus triūso vaisių neišneštų.

Yra išlikę pasakojimų apie aitvarus, lekiančius kaip ugnies kamuolys, kaip paukštis ar katinas. Iš kur jie atsiranda? Štai kaip aitvaro kilmę aiškina užpaliētės E. Gaigalienės pasakojimas:

„Gaidys, būdamas 12 (kartais ir 9) metų, sudeda kiaušinių, iš kurio išperi aitvarą. Šis prineša į namus daug turto, žinoma, jei jį gerai prižiūrėsi, šersi kiaušiniene.“

Aitvarai pasirodydavę vakarais, prieš saulėtekį ar naktį. Žmonės tikėjo, kad nuo šios slaptos būtybės priklauso vienu nuskurdimas, kitų praturtėjimas. Supykęs aitvaras kerštingas: sudeginas trobesius ar kitaip keršijęs. Seniau žmogus negalėjo suprasti krintančių žvaigždžių, siaurės pašvaistės bei kitų gamtos reiškinių ir visa tai vaizdavosi kaip aitvarus. Įdomu pastebėti, kad valstiečiai į kaimynus, jų manymu, laikiančius aitvarą, žiūrėjo nepagarbiai. Čia išryškėja tiek socialinio, tiek moralinio teisingumo jausmas – doras žmogus valgo tik sąžiningai savo rankomis uždirbtą duoną!

Aitvarai buvo siejami su ugnimi, skraidymu ore. Žmonės jį matydavo lekiančios ugnies, paukščio, katino pavidalu. Reikia tik mokėti jį prisivilioti, ir tada jis neš visokias gėrybes. Bet aitvaras geras tik tol, kol esi jam geras. Supykęs jis sudegina trobesius ar kitaip keršija.

Daug nuostolių žemdirbiams padarydavo pelės – ėsdavo grūdus, kapodavo šiaudus, apgrauždavo pastogėse pakabintą mėsą ir t. t. Todėl stengdavosi jas „išvesti“ iš namų.

Jei per ūlyčią eidamas valgai, išvedi iš namų peles.

Jei kūdikio laukiančiai moteriai ko nors prašant neduodi, namus užpuls pelės.

Pateikėja V. Sirvydaitė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Pasinaudodamos liaudies tikėjimu apie pelių „išvedimą“ arba „atvedimą“, čigonės dažnai gąsdindavo lengvatikius, taip gaudavo gerą užmokestį arba apvogdavo valstiečius.

V. Šileikio, Taurokšnio kaimo gyventojų, namuose atsirado daug pelių. Kaip tyčia, pasimaišė čigonė. Pajutusi, kad jai pasitaikė proga gerai pasipelnėti, pažadėjo išvesti peles – liepė atidaryti visus namo langus ir duris, patiems susėsti gryčioje, užkelti kojas ant stalo ir ramiai sėdėti, kol ji „išvesianti“ peles. Šeimyna kantriai sėdi ir laukia, o čigonė, eidama aplink trobą, kalba pusbalsiu burtažodžius – „veda“ peles iš namų. Baigusi „ritualą“, liepia dar pusvalandį pasėdėti.

Pasirodo, tuo metu kiti čigonai „gelbėjo“ nuo pelių Šileikių turta: drabužius, lašinius, grūdus... Kai namiškiai nukėlė kojas nuo stalo, čigonų ir pėdos buvo ataušusios... Bet ir pelėms nebebuvo ką veikti.

Pateikėja T. Šapokienė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Sunku išauginti derlių, duonelė – šventa, brangi. Taigi seni papročiai visada liepia gerbti duoną, ją tausoti.

Pateikėjas N. Sirvydis, gim. 1899 m., Nosvaičių k.

Kryžiaus ženklas ant kepalų.
Nukrito duona – pakelk ir bučiuok.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. 1902 m., Užpalių mstl.

Norint, kad žvirbliai nelestų miežių, sėjant reikia rankas taukais išsitepti.

Pateikėja O. Adomaitienė, gim. 1902 m., Užpalių mstl.

Užgavėnių dieną plauna drabužius, kad būtų geresnis linų derlius.

Pateikėja P. Mikučionytė, Trumpalių k.

O rugeliui lietuvių žemdirbio pasaulėjautoje tenka ypatinga vieta. Jis – tarsi gyva būtybė, daug iškenčias, bet maitinąs žmones.

Rudenį gimęs, žiemą miegojęs, vasarą augęs, gyvent pastojęs.

Pateikėja V. Sirvydaitė, gim. 1901 m., Užpalių mstl.

Ir gimsta nuostabiai gražios dainos apie rugelį žiemkentelį, rugelį maitintoją, kuriose dažniausiai išvardijami darbai, susiję su duonos auginimu. („Vai tu, rugeli“ ir kt.)

Visa ši liaudies išmintis – dainos, patarlės, oro spėjimas, prietarai ir gimi-niška patirtis, papročiai – tolimos praeities dalykas, nebedažnai jie prisimenami, retai jų besilaikoma. Bet jie įdomūs, nes byloja apie mūsų valstietijos pagarbą sąžiningam darbui, pastangas išauginti kuo geresnį derlių, o kartais atspindi ir mūsų protėvių animistinę pažiūrą į gamtą, kaip gyvą, jaučiančią, kupiną paslapčių, turtingą mūsų liaudies vaizduotę, meninį skonį.

Daug rūpesčių valstiečiui teikė gyvuliai – kad jie būtų sveiki, gerai „eitu rankon“. Ūkininkas darė viską, kad jo arkliai, karvės, avys, kiaulės duotų daugiau naudos, būtų veislūs, nekamuojami ligų, kad jų „nenužiūrėtų“ blogos akys...

Nuo seno išlikę rimtų, patikimų gyvulių priežiūros ir gydymo būdų. Susirgusį gyvulį gydė pelynu, puplaiškių ar apynių antpilais, raudonligės varginamą kiauliuką trindavo rūgštimi, klodavo skystame molyje mirkyta paklode. Suviduriam gyvuliui išvirdavo geltonų šlamučių, ažuolo žievės ar sėmenų nuoviro. Lūžus kaului, darydavo tepalą iš kaulažolės šaknų ir riebalų – dėdavo kompresus kaulams, šėrė ruginiais miltais ar šutintais rugių grūdais...

Bet buvo ir įvairiausių prietarų, mūsų protėvių manymu, lemiančių sėkmę. Senieji žmonės dar prisimena nemažai tokių tikėjimų.

Pavasari, gindami gyvulius į lauką, šeimininkai atlikdavo tam tikras apeigas: rūkydavo pašvęstomis žolelėmis, piemenį perliedavo vandeniui, vaišino sūriu, kiaušiniene. Visa tai buvo daroma, kad gyvulėliai nesirgtų, gerai ganytųsi, linksmai šokinėtų.

Dideli mažų paukštelių priešai – varnos, vanagai. Kad jie neliestų viščiukų, žašiuokų ar kitų naminių paukščių, šeimininkė, prieš išnešdama į lauką, juos perkišdavo pro vyriškas kelnes ar savo užantį...

Jei norėdavo, kad viščiukai būtų kuoduoti, leisdama vištą perėti, užsidėdavo kepurę...

Šeimininkai Kalėdų rytą į tvartą eidavo dviese susikibę – kad avys atvestų po porą ėriukų... O vištas lesindavo kruopomis, subertomis į lanką – kad neitų kiaušinių dėti pas kaimynus...

Pjaunant kiaulę, šeimos nariai turi juoktis, stovėti išsižioję – lašiniai storesni bus! Uodegos galiuką reikia užmesti ant krosnies, kad kitamet kiaulės užaugtų kaip pečius...

Apsiveršiavus karvei, neskolink kaimynei jokio daikto – kad ir pieno neišneštų...

Jei duodi kam pieno, įberk truputį druskos – savos karvės pienas neprapul...

Jei prieš Sekmines nukrėsi rasą aplink kaimyno karvę, jos pienas pereis tavajai...

Pirmą orės dieną iš lauko grįžę artojai laistomi vandeniui – kad arkliai būtų stiprūs, traukdami plūgą ar vežimą, nekaistų...

Nerimą keldavo tikėjimas, kad „blogos“ akys galinčios nužiūrėti gyvulį ar paukštį. Tada jie pradeda tarpusavy peštis, badytis, nebeauga, dingsta pienas... Todėl vengdavo mažus gyvulėlius rodyti kaimynėms, ypač toms, kurios esančios pavyduolės, turinčios negeras akis...

O Didžiojo penktadienio naktį, prieš Velykas, raganos ar laumės einančios „apčėravoti“ gyvulių. Norėdami nuo to apsaugoti savo bandą, šeimininkai tvartų duris apkaišydavo šermukšnio ar šalteksnio šakelėmis. Bet burtininkės gudrios: pavirsdavo musėmis, vabalais ir vis tiek liūdavusios į tvartus pro pamatų plyšius ir atlikdavusios juodą „čėravojimo“ darbą... Išlindusios iš tvartų, jos laukdavusios šv. Jurgio nakties ir tada eidavusios maudytis sulos uzbunuose ar

kibiruose. Todėl šv. Jurgio rytą žmonės sulos negerdavę. Norėdamos apsaugoti savo gyvulius nuo piktųjų jėgų burtų, šeimininkės apiplaudavusios stalo, suolų kampus, durų rankenas, šluotas ir tuo vandeniu apšlakstydavusios gyvulius ar paukščius. Burtai nustodavę galios...

Tokiais ir panašiais tikėjimais burtų galia neretai pasinaudodavo įvairūs apgavikai – čigonai, meškininkai ir pan.

Stasiškių kaimo gyventoja Paršiukienė pasakoja:

„Vienam žmogui, pavardi Taunius, labai nėra runkan gyvuliai – tai krisdava, tai vėl kas nars actikdava.

Vienųroz ataja meškinykas su mešku. Šeimininkui pasbedojus, kad nesisaka su gyvuliais, meškinykas apžiūreja gurbus ir pasake, kad juos reikia pataisyt. Mat gyvuliai skursta ažtat, kad unkstesna tų namų gaspadine, išeidama iš šitas sadybas, visur apibarste smėliu iš kvartūka. Meškinykas visur vedžiojis meškų – gerai aina, a kur gyvuliai stovi – neina ir tiek, bliuana... Ir kų nori daryk! Tadu meškinykas liepe jievos šakų atnešt. Supjauste ir tuos kalalius sukalinėja viršum durų, da kų panosaj burbėdamas... Dabar jau meška visur ėja, mat, burtai buva panaikinti...

Meškinykas ažu tokį „svarbų“ patarnavimų gerų mokestį pajėme...“

Dažymas natūraliomis priemonėmis (XIX a. pab.–XX a. pirmoji pusė)

Vanda Kuliešienė

Žmogaus prigimtis visais amžiais ilgėjosi šviesos, gėrio, grožio, stengėsi puošti, gražinti savo buitį, ieškojo spalvų derinių, malonių akiai. Tačiau gyvenimas feodalinėje ir buržuazinėje santvarkoje mūsų krašto darbo žmogui nebuvo dosnus, nelepino įvairiais malonumais. Bene vienintelis šaltinis, atvėręs prastuoliui lietuviui meno pasaulio žavesį, buvo bažnyčia, kur žmonės girdėjo vargonų muziką, matė nutapytus paveikslus, toli gražu nevienodo meninio lygio šventųjų skulptūras. Taigi grožio, spalvų derinių daugiausia mūsų seneliai ir proseneliai mokėsi iš juos supančios gamtos, grožį savo butyje kūrė panaudodami gamtines, natūralias medžiagas: augalų žiedus, lapus, vaisius, žieves ir pan.

Užpalėnų vaikai ir buržuazinės santvarkos metais, eidami į mokyklą, retas teturėjo spalvotų pieštukų, o dar rečiau – akvarelinių dažų. O piešti norėjo! Tad žalią spalvą išgaudavo iš medžių ar žolių lapelių, patvindami jais žalumos reikalingas piešimo vietas, geltonai dažydavo purienos žiedlapiai, rausvai – burkėlio skiltelė ar vasarą prinokusi vyšnios uoga, mėlynė... Sukurti įvairesnę spalvų gamą padėdavo ir žvyre rasta minkštutė gelsva ar rusva uolelė, rugiagėlės žiedas, žalia samana... Spalvos neryškios, švelnios – kaip atgimstantis pavasaris, kaip neryški, bet miela klevo žiedo varsa, švelni, kaip pirmieji šalpusnio ar plukės žiedlapiai...

Lietuves moteris ir merginas viliojo gražūs, spalvingi drabužiai, tegu ir namuose austi, iš lino ar vilnos pagaminti, bet tuo mielesni – juk savo rankų darbas, juk tai pačių kūryba. Jie buvo malonūs akiai švelniais, skoningai sukomponuotais spalvų deriniais. Kad ir kaip keista, bet reikia pripažinti, kad visas tas spalvas ir atspalvius išgauti mūsų senelės ir prosenelės sugebėjo iš supančios kasdienybės...

Pagrindinės siūlų dažymo priemonės – svogūnų lukštai, suodžiai, juodalksnio, ažuolo, šalteksnio žievė, geležies rūdys, dobilų pelai, purienų, karvašių, jonažolės žiedai, beržų, bruknių lapai, mėlynių, šalteksnių uogos, miško ar nuo lauko akmenų surinktos samanos, pataiso žolė, netgi purvas...

Rudą spalvą gaudavo dažydamos juodalksnių žievėmis, surūdijusia geležimi, balų rūdymu, bruknių lapais.

Primerkti juodalksnių arba alksnių žievių į karštą vandenį. Kai vanduo pasidaro tamsus, rudas, merkia lininius siūlus ir laiko bent porą dienų.

Į indą sudėti džiovintas juodalksnių žieves, užpilti vandeniu, palaikyti 1 dieną, po to pavirinti. Į nukoštą nuovirą dėti mėlynojo akmenėlio ir merkti vilnonius siūlus ar drabužį, palaikyti kokią valandą, po to išskalauti švariame vandeny. Nudažo rusva spalva.

Pateikėja Elena Čiegienė, gyv. Utenoje.

Užvirinti vandenį, pridėti alksnių žievių, palaikyti, kol vanduo pasidarys rudas. Tada dėti drobinius siūlus, palaikyti pusdienį, išdžiovinti ir vėl merkti į nuovirą. Taip kartoti kelis kartus. Siūlai būna skaisčiai rudos spalvos, jei žievių mažiau – šviesiai geltonos.

Pateikėja Ona Palubinskienė, gim. 1905 m., gyv. Užpalių apyl., Tervydžių k.

Bruknių lapai merkami į vandenį ir užvirinami. Nuoviras nupilamas ir į jį merkami siūlai. Jei nuoviras tamsus, užtenka pavirinti siūlus 1 val., jei šviesnesnis – ilgiau. Nevirinant laikyti pamerktus siūlus porą dienų. Gaunama tamsiai ruda spalva.

Pateikėja Elena Čiegienė, gim. 1897 m., gyv. Utenoje.

Surūdijusią geležį pamerkti į šaltą vandenį ir kaitinti, kol užvirs. Vanduo nusidažo ruda spalva. Į tą nuovirą merkti siūlus. Jei vilnoniai – dedama rūgštis, jei lininiai – druskos.

Pateikėja Pranė Kutkienė, gim. 1908 m., Gaižiūnų k.

Iš balos pririnkti rūdymuoto vandens ir merkti siūlus. Palaikyti 1–2 paras. Spalva priklauso nuo rūdymo. Jei jis skystas – siūlai nusidažo šviesiai rudai, jei tirštas – tamsiai.

Pateikėja Emilija Surgailienė, gim. 1900 m., Gaižiūnų k.

Nuskustą ažuolo žievę merkti į vandenį, palaikyti 3–4 dienas, pridėti druskos, merkti lininius siūlus ir pavirinti. Nudažo šviesiai ruda spalva.

Pateikėja Valė Daujotienė, gim. 1922 m., Gaižiūnų k.

Gelsvai rusva gaunama dažant šalteksnio žieve, svogūnų lukštais, moliu.

Į vandenį pamerktas šalteksnių žievės laikyti kelias dienas, po to pavirinti ir perkošti. Įmerkus siūlus, pavirinti bent pusvalandį, nukelti indą nuo ugnies ir leisti ataušti. Dažo gelsvai rusva spalva.

Pateikėja Apolionija Reikalienė, gim. 1905 m., Šeimyniškių k.

Svogūnų lukštai dedami į indą ir pusę valandos virinami, po to perkošiama ir dedami siūlai. Truputį pavirinama. Tada nukėlus nuo ugnies, paliekama ataušti, išskalaujama. Dažo ir drobinius, ir vilnonius siūlus.

Pateikėja Apolionija Reikalienė, gim. 1905 m., Šeimyniškių k.

Dažoma ir purvu. Moterys eina į eglynus ir pakasę po eglaitėmis randa molio. Jį pamerkia šaltame vandenyje, deda druskos, karvašių žiedų. Kai masė

pasidaro gelsvai rudos spalvos, atskiedžia verdančiu vandeniu, perkošia ir merkia siūlus. Tinka ir lininiams, ir vilnioniams.

Pateikėja Veronika Gudelevičienė, gim. 1909 m., Kušnieriūnų k.

Geltona spalva nudažo karvašių, jonažolės, purienų žiedai.

Karvašių (geltonųjų ramunių) žiedai apšutinami, pavirinami, perkošiami. Po to merkiami siūlai ir pavirinama. Vilnioniams siūlams dėti rūgštis, lininiams – druskos. Paliekama 1 parą mirkti, po to skalaujama švariame vandenyje ir džiovinama.

Pateikėja Elena Čiegienė, gim. 1897 m., gyv. Utenoje.

Džiovinčius jonažolės lapus pamerkti į vandenį ir palaikyti 1 parą. Įdėti rūgštis. Merkiami vilnioniai siūlai ir pavirinami. Nudažo šviesiai geltona spalva.

Pateikėja Valė Daujotienė, gim. 1922 m., Gaižiūnų k.

Užvirinti vandenį ir pridėti purienų žiedų, pavirinti pusvalandį. Žiedus išgriebus, merkti lininius siūlus.

Pateikėja Michalina Pakalnienė, gim. 1927 m., Mažeikiškių k.

Žalia spalva dažo pataiso žolė, beržų lapai, samanos, šaltėkšnio žievė, dobilų pelai.

Pataisų žolė pusvalandį pavirinama, po to į perkoštą nuovirą dedami lininiai siūlai ir vėl pavirinama. Nudažo žalia spalva.

Pateikėja Michalina Pakalnienė, gim. 1927 m., Mažeikiškių k.

Žalias miško samanas virindavo, kol vanduo pasidarydavo žalias. Į nuovirą merkdavo siūlus ir laikydavo 2 ar daugiau dienų.

Pateikėja Veronika Kutkienė, gim. 1898 m., Kaniūkų k.

Jauni beržų lapeliai pavirinami, po to į perkoštą nuovirą dedami vilnioniai siūlai. Nudažo šviesiai žalsvai.

Pateikėja Apolionija Reikalienė, gim. 1905 m., Šeimyniškių k.

Ažuolo žievėmis dažydavo vilną ir linus žalsvai pilka spalva. Žieves keletą dienų mirkydavo, tada pašutinę nukošdavo. Jei dažomi lininiai siūlai, į nuovirą dėdavo druskos, jei vilnioniai – rūgštis.

Pateikėja Elena Čiegienė, gim. 1897 m., gyv. Utenoje.

Į indą su vandeniu dedami dobilų pelai ir pusvalandį virinama. Perkošus gaunamas tamsiai žalias nuoviras. Dedami siūlai ar drabužis ir dar pavirinama, paskui, nukėlus nuo ugnies, leidžiama ataušti. Skalaujama švariame vandenyje. Nudažo žalia spalva.

Pateikėja Apolionija Reikalienė, gim. 1905 m., Šeimyniškių k.

Nuo akmenų nuplėšiamos žalios samanės ir sudžiovinamos. Jas merkia į verdantį vandenį ir virina, kol vanduo nusidažo žaliai. Nukošus dedami siūlai.

Pateikėja Pranė Mikučionytė, Trumpalių k.

Šaltekšnio žievė dažo vilnas samanine žalsva spalva. Ji mirkoma, pavirinama ir į perkoštą nuovirą, pridėjus mėlynojo akmenėlio, merkiami siūlai.

Pateikėja Pranė Mikučionytė, Trumpalių k.

Suodžiai pamerkiami į vandenį, palaikoma parą ar ilgiau, po to vanduo supilamas paliekant ant dugno nusėdusius tirščius. Į vandenį dedami vilnoniai siūlai ir vėl laikoma parą. Gaunama žalia spalva.

Pateikėja Emilija Surgailienė, gim. 1900 m., gyv. Gaižiūnų k.

Mėlynai dažo mėlynių, šaltekšnio uogos, suodžiai.

Mėlynių uogos, užpylus vandeniu, pavirinamos, perkošiama ir į nuovirą dedami lininiai siūlai. Nudažo melsvai.

Pateikėja Emilija Merkienė, gim. 1901 m., Kėpių k.

Juodos, bet nepernokusios šaltekšnio uogos dažo tiek drobinčius, tiek vilnončius siūlus juodai iš mėlyno. Jos, pamerktos į vandenį, pavirinamos, perkošiamos ir į nuovirą merkiami siūlai.

Pateikėja Pranė Mikučionytė, gim. Trumpalių k.

Suodžius merkiame į šaltą vandenį. Kai išmirksta, perkošti. Gautus trupinėlius surinkti ir išdžiovinti. Po to imti šalavijo šaknų, jas sutrinti ir sumaišyti su suodžiais. Viską išdžiovinti. Dažant dėti į vandenį ir pavirinus merkti vilnončius siūlus. Dažo mėlynai.

Pateikėja Valė Ramoškienė, gim. 1897 m., Užpalių mstl.

Pilkai rusva spalva dažo alksnio, ažuolo žievės ir surūdiję gelžgaliai. Juos visus merkti į vandenį ir palaikyti savaitę. Nupylus vandenį, į jį merkti lininius siūlus.

Pateikėja Pranė Kutkienė, gim. 1908 m., Gaižiūnų k.

Pilka spalva dažo nuo akmenų surinktos samanės. Dažoma kaip ir miško samanomis.

Pateikėja Veronika Kutkienė, gim. 1898 m., Kaniūkų k.

Pilka spalva linus dažo geležies rūdis ir ažuolo žievės. Surūdijusios geležys mirkomos vandenyje, dedama druskos. Ažuolo žievės išverdamos atskirai, nupilama ir maišoma su vandeniu, kur mirko geležys. Siūlai pavirinami ir išskalaujami.

Pateikėja Elena Čiegienė, gim. 1897 m.

Juoda spalva dažo suodžiai. Jie pilami į puodą, 10–15 min. pavirinami, pridedama druskos, jei dažomi drobiniai siūlai, ir rūgštis, jei dažomi vilnoniai siūlai. Į perkoštą nuovirą merkami siūlai.

Pateikėja Michalina Pakalnienė, gim. 1927 m., Mažeikiškių k.

Kad siūlų spalva būtų ryškesnė, gražesnė, prišlapindavo visa šeimyna į kibirą, palaikydavo tą šlapimą parą, nupildavo. Dėdavo čia norimos spalvos dažymo priemonės ir merkdavo vilnonius siūlus.

Pateikėja Ona Palubinskienė, gim. 1905 m., Tervydžių k.

Po ilgos ir nykios gavėnios, po sunkių pasninkų ateina ir lauktoji pavasario šventė – Velykos. Kiek džiaugsmo, ypač vaikams! Juk drauge su Velykų varpais „atsigavima“. Šiandien valgyk, kiek nori! Bet didžiausias įdomumas ir džiaugsmas – margučių dažymas, jų ridinėjimas, mainai... Ir čia užpaliečiai parodė nemaža išradingumo. Tegu spalvų tonai ir nelabai gausūs, nelabai turtingi, bet margučių grožį neretai paryškindavo nuo darbų sugrubusi, bet į meną linkusi žemdirbio ranka, papuošdama išraižymais, prieš dedant į dažus lajuje pamirkytu pagaliuku piešdama „saulutes“, vingelius, pridėdama gėlės žiedelį ar lapelį, kad liktų toje vietoje nenudažytas plotelis...

Margučius dažydavo beržo lapais, žirginėliais, svogūnų lukštais, šieno sinkliais, morkų sultimis, vantų lapais, ramunėlių žiedais ir pan.

Svogūnų lukštus pavirina ir į juos deda kiaušinius, kurie nusidažo gelsvai rausva spalva. Aštriu, smailiu peiliuku išskutinėdavo gėlytes, saulutes.

Pateikėja Emilija Janulionienė, gim. 1913 m., gyv. Užpalių apyl., Vygėlių k.

Ant kiaušinio deda šieno pabirų, lapelių, žibutės žiedą, jį apvynioja skudurėliu, suriša ir deda į kokius nors dažus. Ant lukšto gaunami įvairūs balkšvi, šviesesni už visą kiaušinių lapeliai, brūkšneliai – margumas.

Pateikėja Emilija Janulionienė, gim. 1913 m., Vygėlių k.

Smulkus šienas dedamas į vandenį, užvirinama ir merkiami kiaušiniai. Nudažo gelsvai žalsva spalva.

Ramunėlių žiedų arbata kiaušinius nudažo gelsva spalva.

Pateikėja Pranė Kutkienė, gim. 1908 m., Gaižiūnų k.

Alksnių žirginėliai dedama į verdantį vandenį, pavirinama, tada merkiami kiaušiniai. Nudažo žalsva spalva.

Įvairių žolelių žiedus dėti į verdantį vandenį. Pavirinami. Nudažo kiaušinius žalsva spalva.

Pateikėja Stasė Petkūnienė, gim. 1942 m., Kaimynų k.

Natūraliomis gamtinėmis priemonėmis dažomų margučių spalvinė gama nėra įvairi, bet graži, švelni – kaip pavasaris.

Beržines vantas įmerkia į verdantį vandenį, palaiko, o paskui nuovire dažo margučius. Gaunama šviesiai žalsva spalva.

Pateikėja Teklė Šapokienė, gim. 1901 m.

Užpalėnų etiketas

Vanda Kuliešienė

Dabar, kai daugelis Lietuvos jaunimo, o ir vyresniųjų supanašėjo – šoka vakarietišškai, kreipiasi – rytietiškai, elgiasi taip, kaip visame kapitalistiniame pasaulyje, įdomu prisiminti, kad dar prieš keletą dešimtmečių Užpalių krašto žmonės turėjo iš senolių paveldėtą etiketą – tam tikras elgesio, tarpusavio bendravimo normas, požiūrį į mus supančią gyvąją gamtą. Šis, tegu ir nerašytas, elgesio normų kodeksas primindavo, kas gera ir kas bloga, kaip tinka elgtis, o kaip ne... Štai keletas per amžius formuoto ir iki mūsų dienų atsiminimuose išlikusio etiketo trupinėlių, kuriais savo gyvenime vadovaudavosi mūsų senoliai:

Į vandenį spjauti nevalia – teks atsigerti...
 Ugnelė šventa – ją galima užlieti tik švari vandeniu...
 Niekio nenešk į namus iš laidotuvių – kad mirtis neatsektų...
 Duoną laužk abiem rankom – juk abiem dirbi...
 Nesidžiauk kito nelaime – gali ir tau atsitikti bėda...
 Neapšluok atėjusiam žmogui kojų – į kūmus nebeprašys...
 Sėdėdamas nesupk kojų – velniūkštį supi...
 Nesijuok per daug – ašaros netrukus bus...
 Nerodyk į kitą pirštu – kvailu tave palaikys...
 Nerodyk kitam špygos – savo laimę atiduosi...
 Neryšėk mažuoju skarelės kampu viršun – našle būsi...
 Nevaikščiok atbulas – motina mirs...
 Nesisveikink su atėjusiu svečiu per slenkstį – teks susipykti...
 Nesišlapink ant tako – pirštų oda palei nagus šerpetos...
 Nenutrauk pradėtos kalbos (ką pradėjai sakyti, užbaik) – vaikai kalbės
 užsikirsdami („bus zajanklyvi“)...
 Susišukavęs nemėtyk plaukų – paukščiai susuks į lizdą, o tau galva
 svaigs...
 Šventą dieną neravėk darželio – gėlės neaugs...
 Nekrapštyk pirštu nosies – pirštas nulūš...
 Niekio nešykštėk kūdikio laukiančiai moteriai – o tai pelės užpuls...
 Nežargstyk per vaiką ar gyvuliuką – neaugs...
 Nedraskyk kregždės lizdo – būsi šlakuotas...
 Nekankink katytės – tai Dievo pirštinytė...
 Nedėk peilio aukštyn atverstais ašmenimis – tą minutę gimę vaikai
 bus žmogžudžiai...
 Nešluostyk stalo popieriumi – namuose bus barnis...
 Neduok kitam savo apkandžioto kąsnelio – tavo slaptas mintis sužinos...
 Nesodink svečio ar viešnios prie stalo kampo – septynerius metus
 meilė nesiseks.

Moterų maginės patirtys

Monika Balikienė, Vytautas Navickas

Su magija šiandien susiduriame kasdien – skaitydami spaudą, žiūrėdami televizorių, klausydami radijo laidų. Beveik neįmanoma rasti laikraščio be horoskopo, sunku aptikti televizijos ar radijo kanalą be pokalbių laidų su burtininkais, ekstrasensais, raganomis. Net parduotuvėje, rinkdamiesi prekę, staiga lentynoje išvystame saldų sūrėlį „Magija“.

O juk ne visada šitaip buvo. Dar visai neseniai magija, būrimai, burtai, užkalbėjimai Lietuvoje kone visuotinai laikyti mažo išsilavinimo, lengvatikystės ženklu. Į magiją praktikuojančius asmenis geriausiu atveju žiūrėta kaip į cirko fokusininkus, įgudusius kurti iliuzijas naivuoliams.

Maža pasakyti, kad mokslas irgi kreivai žiūrėjo į magiją. Jos gyvavimą visada neigė neopozityvistai. Neigė, todėl, suprantama, ir netyrinėjo. Tiesą sakant, magija moksliniam tyrinėjimui labai neparanki. Juk magija – už proto ribų plytin-tis reiškiny, o supratimui prieinami tik protą atitinkantys dalykai. Magija, deja, atliepia nemąstomasias galias, kurios driekiasi jau už mąstomosios galios ribų. Perprasti magiją nei lengva, nei paprasta, net ir maksimaliai įtempus visą protą.¹

Karštą 2010 m. vasarą atvykome į Užpalius. Norėjome pažiūrėti, ar Užpaliuose gyva magijos tradicija, ar vietos gyventojai mena užkalbėjimus nuo gyvulius ir žmones kamuojančių ligų, ar vadovaujasi iš kartos į kartą perduodamais žiniuonių ir žolininkų patarimais, ar yra Užpaliuose magiją praktikuojančių asmenų.

Lietuvos didmiestyje, pavyzdžiui, Vilniuje, irgi būtų ką tyrinėti. Antai vienoje Vilniaus gatvėje oficialiai veikia net trys maginių paslaugų įmonės. Jų savininkai siūlo išsiburti ateitį, žada diagnozuoti nužiūrėjimą ir pašalinti kenksmingus jo padarinius. O kiek yra neoficialių?! Tačiau Užpaliai – tai ne Vilnius. Tik Užpaliuose pavyktų sužinoti, kiek vietos gyventojai, kaimo, miestelio senbuviai ar iš gretimų rajonų kilę žmonės išmano senąsias maginio elgesio taisykles, kiek jie susipažinę su maginėmis praktikomis, kaip jas vertina, ką galvoja apie šiandienę situaciją. Turime omenyje didijį magijos virsmą. Jį šiandien savaip išgyvena kiekvienas žmogus, sužinojęs, kad visa, ką žiniasklaida apie magiją dešimtmečiais skelbė, aiškino, rodė ir rašė, jau apsvirtė aukštyn kojom.

Pasikalbėję su užpalėnais, gavome tokius rezultatus: vieni pašnekovai stebėjosi, kodėl taip nutiko; kiti gailėjosi, kad neperėmė maginių galių, kurias jiems perduoti siūlėsi tėvai, seneliai, giminės ar tiesiog pažįstami; tretieji magiją laikė niekais, tad jos virsmu bei likimu nesidomėjo. Pasitaikė aiškinančių, kad magija – tai gryni pretarai. Tik vienu klausimu visi pašnekovai sutarė. Ir vieni, ir antri, ir tretieji aiškino, kad jaunimas maginiais dalykais nesidomi. Jaunimui tai esą neįdomu, jie išsilavinę, rūpi kiti reikalai.

Supratę, ko atvykome, ir išsi-aiškinę mūsų tyrimo tikslą užpalėnai mielai suteikdavo mus dominančią informaciją. Daugelis patarė aplankyti p. Zofiją, kuri vienintelė tikrai moka

¹ Willis R. Magic, *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. Ed. by Alan Barnard and Jonathan Spencer, London: Routledge, 1998, p. 340–343; Greenwood S. *Magic, witchcraft and the otherworld: an anthropology*, Oxford: Berg publishers, 2000.

atkalbėti nuo rožės. Užpalėnų žodžiais tariant, ji yra tikrų tikriausia atkalbėtoja, senosios maginės tradicijos tęsėja. Anksčiau Užpalių apylinkėse atkalbėtojų būta ir daugiau, pavyzdžiui, Mikėnų kaime.

Susipažinę su ponija Zofija Vaškeliene, iš karto supratome, kad geresnės pateikėjos magijos klausimu turbūt nerasime. Bajūrų kaime gyvenančios pašnekovės tėvas atkalbėdavo nuo rožės ir nuo gyvatės. Savo žinias jis perdavė dukrai. Šitaip ji pradėjo gydyti. Atkalbėjimui nuo rožės moteris naudoja šiame krašte įprastas priemones: ruginius miltus ir mėlyną popierių. Mėlynasis popierius, pasak p. Zofijos, negali būti bet koks. Tinkamo prieš penkerius metus sūnus atvežė iš Vilniaus. Mūsų paprašyta Zofija ne tik parodė mėlynąjį popierių, bet net ir padovanojo dvi truputį skirtingo atspalvio atraižėles. Iš jos pasakojimų supratome, kad rožių yra net dvylika rūšių. Kai kurias pagydyti lengva, tačiau piktają rožę gydyti sunku. Rožė atsiranda dėl trijų priežasčių: sunkaus darbo, nervų ir išgąščio. Gydydama rožę, ponija Zofija pirmiausia atkalba žaizdą, paskui kartu atkalba ruginius miltus ir mėlyną popierių. Tada ant pažeistos vietos dedami ruginiai miltai, mėlynasis popierius ir aprišama. Rožę gydyti reikia pradėti greitai, kol dar žaizda neprakiuro. Jeigu žaizda jau šlapia, ruginių miltų tiesiai ant žaizdos dėti negalima. Reikia dėti šiek tiek toliau nuo prakiurusios vietos. Rožei pagijus, mėlynojo popierėlio negalima šiaip sau bet kur išmesti. Geriausia jį sudeginti. Paklausta, ar greitai pagyjama nuo rožės, ponija Zofija paaiškino, kad išgyti galima ir per savaitę, ir per mėnesį. Labai svarbu pačiam prisižiūrėti. Jeigu ligonis nervinsis, sunkiai dirbs, rožės gydymas gali būti ir nesėkmingas.

Jau mūsų pažinties pradžioje ponija Zofija perspėjo, kad negalės mums pasakyti užkalbėjimo žodžių. Šitaip pasiėlgusi, ji nustotų savo galių ir jau nebegalėtų atkalbėti. Atkalbėtojas burtažodžius gali perduoti tik vyriausiam arba jauniausiam šeimos vaikui. Ponija Zofija savo galias ketina perduoti arba dukrai, arba vienai iš dviejų anūkių. Atkalbėtoja džiaugėsi, kad dukra ir anūkės rimtai vertina jos darbą, tad ji turės kam patikėti savo patirtį.

Iš ponios Zofijos ir kitų mūsų kalbintų moterų girdėjome apie Užpaliuose ir gretimuose kaimuose prieš keliolika ar keliasdešimt metų gyvenusius užkalbėtojus, kurie savo patirtį nusinešė į kapus. Viena moteris apgailestaudama pasakojo, kaip po jos giminaičio mirties likusius užkalbėjimų tekstus sudegino juos radę vaikai.

Ponia Zofiją aplankėme žinodami apie tai, kad ji moka užkalbėti, o į ponios Anelės Indrašienės duris pabeldėme visai atsitiktinai. Maloniai sutikti, išisnekėjome ir netrukus sužinojome, kad 1921 m. Antābaltės kaime gimusi ir beveik 60 metų Užpaliuose gyvenanti moteris moka užkalbėti nuo gyvatės. Iš Šeimatiės kaimo kilusi jos senelė Monika Ruzgienė mokėjo užkalbėti. Senelė užkalbėjimą perdavė ponios Anelės seseriai. Tačiau šeimoje vyriausia buvo Anelė, todėl seseriai perduotas užkalbėjimas negalėjo būti veiksmingas. Tai žinodama sesuo užkalbėjimo tekstą perdavė vyresniajai seseriai. Pati ponija Anelė sakė, jog niekada to užkalbėjimo nėra naudojusi, tačiau, jos manymu, užkalbėjimas tebėra veiksmingas. Šio užkalbėjimo tekstą ji perdavė mums, prieš tai įsitikinusi, kad galime jį perimti, t. y. kad šio straipsnio autorius šeimoje yra jauniausias, o autorė – vyriausia.

Užkalbėjimą sudaro šie devyni žodžiai: „*Žemė žemytė Dievo galytė. Kad bus gerai, tai pereis.*“ Reikia vieną kartą pasakyti šiuos devynis žodžius, po to sukalbėti triskart „Sveika Marija“. Kalbant reikia rankose laikyti duonos gabalėlį. Sukalbėjus duonos gabalėlis duodamas suvalgyti gyvatės įkirstam žmogui. Užkalbėjimas tinka ne tik žmogui, bet ir gyvatės įgeltam gyvuliui. Šį užkalbėjimą žinančių gyvatės nekerta.

Rožė, gyvatės įkirtimas – labai rimti susirgimai. Laimei, jie pasitaikydavo kur kas rečiau, negu daugeliui gerai pažįstamos karpos. Kaip jas gydyti, prisiminė ir smulkiai mums papasakojo p. Anelė Indrašienė: „*Seniau žmonės ant rankų labai turėdavo karpų. Ir dideli, ir maži. Tai reikia paimt vilnonį siūlą, pridėt prie karpos, rišt ir sakyt: „Karpų rišu.“ Devynis kartus „karpų rišu“ pasakyt. Ir užmegzt mazgelius devynis toj vietoj. Paskui kitoj vietoj vėl taip pat „karpų rišu“ sakyt, ir taip devynis kartus. Devynis kartus po devynis mazgelius. Būktai jau nuauga tos karpos. Nunyksta.*

O kur tada tuos raištukus reikia padėt? Reikia padėt, pakast po slenksčiu, po lašais, kur vanduo laša. Prie namo ar prie tvarto. Bet kur, bet tik pašaly. Tai tada jau pranyksta.

Tai čia žmonių karpos. O gyvulių karpas kaip? O šito tai nežinau. Ir dar žiogas reikia pagaut. Tas didelis. Didelių žiogų būdavo. Žali tokie. Ir žiogui duot, kad apžiotų, apkandžiotų žiogas.“

1923 m. Mikėnų kaime gimusi Marija Grižienė smulkiai išdėstė, kaip ji nugydė karvės tešmens karpas. Minkydamos tešlą duonai moterys kartkartėmis drėkina rankas vandeniui. Šią vandenį galima panaudoti karvės tešmens karpoms gydyti. Kai duonos kepalai sudėti į pečių, reikia nueiti prie karvės ir šituo vandeniui numazgoti karpas. Grįžus atgal, tą vandenį pilti į pečių taip, kad jis pasiektų pečiaus galą. Pilant reikia sakyti: „*Kad tu sudegtum!*“ Ponia Marija dar paaiškino, kad žmogaus karpų gydymas priklauso nuo mėnulio fazių. Viena jos draugė pavasarį, šviečiant jaunam mėnuliui, nusiplovė rankas burbuliuojančio polaidžio vandens putomis, ir karpos pranyko.

Mūsų kalbintos moterys prisiminė daugelį būdų, kaip išnaikinti karpas. Iš įdomesnių reikėtų paminėti karvės tešmens trynimą užmuštos ir stiklainyje palaikytos rupūžės gabalėliu. Viena moteris papasakojo, kaip ji karvės tešmens karpas nugydė, trindama jas gyva varlyte, žegnodama karpą ir mintyse Dievulį minėdama. Maginio karpų gydymo įvairovė Užpaliuose didelė. Nors ji dažnokai remiasi individualia patirtimi, dauguma moterų žinojo karpų gydymo būdą mėnesinių krauju. Kelioms pašnekovėms net pavyko šitokiu būdu išgydyti karvės tešmens karpas.

Pasaulyje gyvuoja senovinė maginė idėja, skelbianti, kad kraujas – labai ypatingas skystis. Šią idėją palaiko nesuskaitoma daugybė pavyzdžių, iš kurių matyti, kad be kraujo vaizdinio neišsiverčia turbūt nė viena pasaulio religinė ir maginė praktika. Įvairiausioms religinėms sistemoms gerai pažįstama kraujo auka. Kraujas dažnai dalyvauja meilės, gydymo ir kenkiamosios magijos veiksmuose. Be to, krauju sutvirtinamos sutartys, krauju nuplaunama gėda ir išperkami nusi-kaltimai. Visur ir visados minėtoji idėja remiasi prielaida: kraujas įkūnija gyvybę, sielos buveinė – kraujyje. Kraujo simbolika plati. Viena vertus, jis simbolizuoja ugnį, meilę ir gyvenimą. Kita vertus, – karo ir mirties simbolis.

Kraujas, kaip ypatinga maginė medžiaga, dažnai naudotas labai sunkioms ligoms gydyti. Mūsų kalbintos moterys pasakojo, kad anksčiau daugelis sirgdavo vadinamuoju „nuomaru“, t. y. epilepsija. Ši liga laikyta beveik nepagydoma. Tačiau viena pateikėja papasakojo, kad jos mama sėkmingai išgydė savo sūnų, pateikėjos mažąjį broliuką, kurmio krauju.

Dar viena liga, kurią, mūsų pateikėjų žodžiais tariant, sukelia sąlytis su krauju, vadinama *padlica* (padleca, padlecai). *Padlica* – tai įvairių atspalvių nenykstančios odos dėmės ant veido, rankų ar kitų kūno vietų. Tokiomis dėmėmis apeina tas, kuris pirtyje susiliečia su mėnesinėmis sergančios moters krauju. Siekiant išvengti *padlicos*, griežtai laikytasi tvarkos: pirmiausia į pirtį eidavo vyrai, po to – moterys. Klausinėdami apie *padlicą*, pastebėjome įdomų dalyką. Užpaliuose, skirtingai negu Dzūkijoje ar Rōkiškio rajone, žmonės mėnesinių kraujo kenksmingumą aiškina gerokai įvairiau.² Jeigu minėtose Lietuvos vietose moterys pabrėždavo, kad mėnesinių kraujas gali sukelti odos dėmes tiek moterims, tiek vyrams, tai Užpalių krašte nuomonių apie *padlicos* aukas spektras platesnis. Štai viena pašnekovė tvirtino, kad mėnesinių kraujas kenkia tik vyrams, kita teigė, kad tik moterims, o trečia, parodydusi, kokias dėmes jai pačiai ant rankos paliko *padlica*, paaiškino, kad vyrai šiai ligai atsparūs. *Padlica* esą suseraga tos mergaitės, kurioms dar nebūna mėnesinių. Patį didžiausią pavojų pirtyje kelia ta moteris, kuri, sirgdama mėnesinėmis, pila vandenį ant įkaitusių akmenų. Vadinasi, *padlica* plintą per garą, kuri sukelia mėnesinėmis serganti moteris. Kenksmingo garo gavusios jaunos, dar mėnesinių nesulaukusios mergaitės būtinai užsikrečia *padlica*. Pateikėja tvirtino, kad didelė dėmė ant rankos jai atsirado tuomet, kai jai tebuvo 12 metų.

Mėnesinių pradžia, kaip patvirtino mūsų kalbintos moterys, seniau gaubė ypatinga paslaptis. Užpalių krašte, kaip, beje, ir visoje Lietuvoje, vyravo nerašyta taisyklė – apie būsimąją brandos įvykį mergaitė neturėjo nieko žinoti.

Vienos pateikėjos paklausėme, kaip anksčiau mamos sutikdavo savo dukterų mėnesines. „*Su skuduru per veidą*“, – atsakė ji ir papasakojo, kaip apie 1950 m., dar būdama maža mergaitė, atsitiktinai nugirdo vieną greta Užpalių miestelio esančio kaimo gyventoją bendraamžėms moterims sakant: „*Aš savo dukrą tai jau vakar su skuduru per veidą.*“ Smalsi mergaitė paklausė mamos, už ką ta moteris savo dukrą mušė. Mama paaiškino šitokiais žodžiais: „*Ai, čia ji labai staramadna. Va, pasisakė mergaitė: „Mama, kas čia man dabar atsitiko?“ Tai tada ją su skuduru trinktelėjo, kad daugiau niekam nesipasakotų.*“

Šiuos vaikystės išpūdžius mums išdėčiusios moters mama vėliau savo dukrai pranešė apie tai, kad visoms mergaitėms anksčiau ar vėliau prasideda mėnesinės, ir paaiškino, kad nereikia šio reiškinio bijoti. Tačiau jau vien iš to, ką mūsų pateikėja papasakojo, galima numanyti, kad sudavimo per veidą paprotys labai senas, Užpalių apylinkėse gerai žinotas ir ilgai (net iki XX a. vidurio) praktikuotas. Be to, pasakojimas rodo, kad apie tai mama su dukra nebuvo linkusi kalbėtis.

Ir iš tikrųjų, daugelis klausinėtu moterų beveik nieko apie minėtą paprotį negalėjo pasakyti. Tačiau viena daug ankstesnius laikus menanti

² Navickas V., Piliponytė A. Moterų paslaptys, *Obeliai. Kriaunos*, sud. V. Mačiekus, 2-oji papild. laida, 2009, p. 993.

moteris prisiminė, kaip jai mama aiškino, kad dukra, mėnesinėms atsiradus, būtinai turi pasisakyti mamai. Jeigu dukra pasisakys, tuomet mama galės tris kartus dukteriai sušerti per žandą. Taip padarius, mėnesinės visą gyvenimą bus neilgos ir negausios. Savo pirmųjų mėnesinių ši mergaitė laukė gana ilgai, ji net nuogastavo, kodėl jos draugei pirmasis kraujas pasirodė 14 metų, o jai, nors greit 17, vis dar ne. Pagaliau įvyko tai, kas turėjo įvykti, mergaitė pasisakė mamai, ir mama jai sušėrė ranka tris kartus per veidą. Kitaip sakant, atliko senovinį maginį ritualą, kurio prasmė – nulemti mažesnę mėnesinių gausą ir trukmę, o kartu palinkėti dukrai sėkmės, sveikatos ir grožio. Kaip liudija Lietuvos etnologų surinkta tyrimų medžiaga, panašūs ritualai būdavo atliekami įvairiose mūsų krašto vietose.³ Gaila, kad išnykusių brandos apeigų liudininkų šiandien liko tiek nedaug.

Magišku būdu lemti mėnesinių trukmę ir gausą galėdavo ir pribuvėja. Viena pateikė prisiminė štai ką girdėjusi iš Užpalių krašto pribuvėjų: „*Mergaitę kai nuprausia pirmą kartą, tai reikia išnešus vanduo po susparu pilt patykiukais, kad plačiai neišsitaškytų šitas vanduo. Tai, skaitos, mėnesinėm lengviau sirgs, mažos mėnesinės bus. Šitą iš pribuvėjų girdėjau.*“

Beveik visos Užpalių miestelio ir gretimų kaimų moterys, paklaustos apie vyrų priviliojimus mėnesinių krauju, patvirtino, kad joms teko apie tokį metodą girdėti. Jis vadinamas *apydavimu*. Kalbėdami apie galvą dėl moteriškos pametusius vyrus, užpalėnai sako: „*Turbūt mėnesinėmis apydavė.*“ Pasakojama, kad apduotas vyras, net nekėsdamas jį priviliojusios moters, niekaip negali nuo jos atsiplėšti. Vyrų priviliojimus Aukštaitijoje tyrinėjęs etnologas Ž. Šaknys pastebi, kad žmonės šitokių viliojimo būdų netoleruodavo, suvokdavo kaip didelę nuodėmę. Mūsų pateikėjos irgi aiškino, kad šie veiksmai labai pavojingi ir nederami. Paklaustos, ar, jų manymu, apie *apydavimus* tik šnekama, bet iš tikrųjų nedaroma, kelios moterys pareiškė tikrai žinančios, kad daroma. Pateikėjų teigimu, nepaisant neigiamos pažiūros į *apydavimus*, visados pasitaiko savanaudžių, troškimų nevaldančių moterų, kurios ryžtasi imtis pavojingos *apydavimo* praktikos. Kelios moterys prisiminė, kaip draugės skūsdavosi sūnus apdavusiomis nedoromis mergomis. Gali būti, kad anytos, manydamos, kad marčios netinka sūnams į porą, terasdavo vieną būdą netikusiam sūnų pasirinkimui paaiškinti – *apydavė*. Kita vertus, sužinojome, kad kai kurios merginos net girdavosi apdavusios bernus. Viliojimo technika buvusi gana paprasta: keli mėnesinių kraujo lašai geidžiamajam vyrui į alų, arbatą ar kitą spalvotą gėrimą, o patikimumo dėlei galima kas mėnesį dozę pakartoti. Vienos pašnekovės draugė kartą gyrėsi išradusi originalų *apydavimo* būdą. Buvo, atseit, šitaip. Sėdėjusi ji su bernu. Abu krintę riešutus. Mergina vikriai riešutėlius pavilgydavusi ir pakišdavusi vaikinui. O tas imdavęs ir krimsdavęs vieną po kito. Kai paklausėme, ką apie tokias praktikas mano pati pateikėja, ji atsakė: „*Durnų visokių pasaulyje yra.*“

Nepritarimą nedoriems viliojamosioms veiksams, neigiamą bendruomenės požiūrį į *apydavimą* praktikuojančias savanaudes rodo kalbintų užpalėnų nuomonė, jog su nederamu

³ Šaknys Ž. B. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1996, p. 49–54; Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga–XX a. vidurys)*, Kaunas, 2002, p. 85–89.

būdu prisiviliotu vyru gyventi nesiseks. Šį požiūrį labai aiškiai apibendrina vienos pateikėjos žodžiai: „*Merga greit pristrauks, kad norės. Mėnesinėm sirgsi, arbaton įdėsi ir prilips prie tavęs. Bet paskui, kai apsiवेशi, tai jau nemylės. Skaitos, apydvė bernų merga. O paskui nebėr gyvenimo. Nei vaikai į vaikus išeina, nei tį gyvenimas. Čia tai jau ne. Geriau neviliok. Būsi rami mergina. O jeigu taip merga berną privileija, tai jis prilimpa prie jos, ir viskas. O ar yra būdas, kaip tuos burtus pašalinti? Čia aš jau nežinau, kaip atsikratyt.*“

Tačiau nereikia manyti, kad tik moterų giminėje pasitaiko labai savanaudžių asmenų. Vyrai irgi linkę neleistiniais būdais merginas vilioti. Apie tai perspėdavo mamos, kitos išmintingos, bendruomenės dorą saugančios moterys.

Doros saugojimas kartais būdavo kraštutinis ir, kaip pasakojo moterys, tikrai griežtas. Kai kurios net paauglystės sulaukusios mergaitės dar manydavo, kad vaikus neša gandas. Intymius vyrų ir moterų santykius gaubė visiška paslaptis. Kelis kurioziškus savo gyvenimo įvykius mums atvirai papasakojo viena garbaus amžiaus moteris.

Ją, penkiolikmetę paauglę, tėvai pirmą kartą išleido į šokius. Priėjo vaikinai ir pakvietė šokiui. O ji jam atkirtusi: „*Ne, aš neisiu. Dar vaikų pritaisysi. Matai, tai <...> pritaisei vaikų.*“ Vaikinas susigėdęs dingo, merginą į šokius lydėjęs giminaitis apstulbo, o tėveliai namie barė sakydami: „*Tą piemenę nereikia niekur leist. Matai, ką kalba!*“ Kvatodama mūsų pateikėja paaiškino, jog buvo nugirdusi tėvų pokalbį apie tai, kad toks ir toks tokiai ir tokiai vaiką pritaisė. O šokti ją lyg tyčia pakvietė kaip tik tas vaikinai, apie kurių ėjo minėti gandai. Penkiolikmetė išsigando, nes nebuvo tikra, ar vaiko pritaisymas negali nutikti šokant. Įvykis baigėsi tuo, kad tėvai jos dar ilgai į šokius neleido.

Pagaliau mergina suaugo, išgražėjo ir jau tikrai žinojo, kad šokio metu vaikai nepritaisomi. Tad į šokius eidavo be baimės. Vieną sykį pakvietė ją šokti dailus kavalierius. Pašokdino, maloniai pakalbino. Padavęs plytelę šokolado, pridūrė, kad norėtų susipažinti: „*O aš ir sakau: „Ne. Kad aš dar negalvoju ženytis. Ačiū.*“ Tada, žiūrėk, kaip buvo. Nuvejus ir atsisėdus tų šokoladų pamečiau po kojom. Išmečiau! Vot piemenė! Nereikia berno – nereikia ir šokolado!“

Tačiau ne šiaip sau mergina atsikratė tais laikais ypač reto skanėsto: „*Sakydavo, kad apduoda. Mes bijodavom. Prigąsdindavo. Sakydavo, kad bernai apduoda. Tai kaipgi aš valgysiu? Tai aš ir bijau.*“

Baimintis būta dėl ko. Suvedžiotos ir nesantuokinio vaiko susilaukusios merginos užtraukdavo didelę gėdą ir sau, ir savo šeimai, ir visam kaimui. Nevilties apimtos net rizikuodavo kūdikio atsikratyt ir, pasak vienos pateikėjos, „*jei kokia merga pasidarydavo abortą už pinigų, tai buvo baisi nešlovė. <...> Čia buvo labai slaptas dalykas. Labai visuomenė turėjo blogą požiūrį į tai.*“ Kaltindavo ne tik tokias merginas, jų tėvus, bet ir nesantuokoje gimusius vaikus. Kūdikio besilaukiančios moterys privalėjo būti ypač dėmesingos ir budrios. Pamačiusios gaisrą, turėdavo saugotis, kad neprisiliestų kurios nors savo kūno vietos. Tikėta, kad prisilietus naujagimis gims turėdamas toje vietoje raudoną dėmę, kuri neišnyks visą gyvenimą. Be to, nėščiosioms nederėjo stebėtis, o juo labiau šaipytis iš negražaus ar luošo žmogaus. Bijota, kad šitaip nederamai pasielgus, vaikas gims būtent tokios išvaizdos.

Apskritai nebūdavo patartina nėščiai moteriai per daug žmonėtis. Ypač daug užpalėnai mums papasakojo nutikimų apie tai, kaip nėščioji ateidavo ko nors pasiskolinti, o prašomo daikto negavusi, kaimynus apleisdavo pelėmis.

Kūdikio žindymas irgi sietas su kerais, lėmimais ir burtais. Pavyzdžiui, rekomenduota pradėti žindyti iš dešinės krūties. Tikėta, kad, pradėjus iš kairės, vaikas bus kairiarankis. Žindydavo iki metų, nors pasitaikydavo ir tokių motinų, kurios žindė ilgiau. Vis dėlto manyta, kad iki metų žindyti vaiką yra visų geriausia. Ypač pavojinga vaiką žindyti susijaudinus ar išsigandus, nes vaikui gresia apžindymas. Apžindytas vaikas linkęs susirgti priemėčiu. Siekiant to išvengti, išsigandusiai žindyvei patariama nutraukti pieną nuo abiejų krūtų. Pašalinusi esą kenksmingą pieną, motina toliau gali žindyti nesibaimindama, kad apžindys kūdikį.

Sunkių darbų išsvargintos rankos riešo skausmą užpalėnai vadina *grizu*. Iš pateikėjų pasakojimų matyti, kad *grizo* gydymo būdų irgi būta įvairių. Dažniausiai *grizą* gydydavo, rišdami ant vilnonio siūlo mazgelius ir tuo sumazgytu siūlu apvyniodami riešą. Viena moteris pasakojo, kaip jų kaime *grizą* gydydavosi riešo skausmo varginami žmonės. Kiekvienas mokėdavo pats sau tokius mazgelius susirišti. Tačiau rišant rankos turėdavo būti už nugaros. Šitaip laikant rankas, reikėdavo ant raudono vilnonio siūlo surišti tris kartus po devynis mazgelius. Tuo siūlu po to apvyniodavo riešą ir laikydavo, kol skausmas praeis.

Yra ir kitas *grizo* gydymo būdas. Jį prisiminusi pateikėja paaiškino, kad jai *grizą* gerai rišti mokanti moteris atnešė jau surištą vilnonį siūlą. Juo beliko tik apsirišti riešą ir palaikyti dieną. Po to tą siūlą reikėdavo nusirišus pamesti kur nors matomoje vietoje. Pametus laukti, gal kas nors paims. Tikėta, kad siūlą paėmęs asmuo kartu perims ir sąnario skausmą.

Kita pateikėja išdėstė niekam – net įtartinų daiktų rinkėjams bei mėgėjams – nepavojingą *grizo* gydymo būdą. Gydymui tinka senovinė rusiška penkių kapeikų vertės varinė moneta. Ją reikia pridėti prie skaudamo riešo ir aprišus laikyti tol, kol skausmas praeis. Šis būdas tinkamas ir narikauliams (ant riešo iškilusiems kietiems gumbeliams) gydyti.

Keršto magijai varinės monetos nepakanka, reikia auksinės. Viena pateikėja papasakojo dar iš savo tėvelio girdėtą istoriją. Bobutei dingo pinigai. Visur ji tų pinigų ieškojo, bet nerado. Pagaliau prisiminė, kad neseniai ją lankė kaimynė. Daug negalvojusi bobutė ją apšaukė vagimi. Nekaltai apvagintoji žiauriai atkeršijo. Paėmusi auksinį pinigą, įkišo bažnyčios varpan, patraukė tris kartus, ir bobutė per tris dienas mirė. O tuos pinigus, pasirodo, bobutė buvo išiuvusi į audeklą ir gerai paslėpusi. Taip gerai, kad tik po jos mirties vaikai surado.

Senais laikais nutiko ir kitas paslaptingas įvykis. Jį minėdavusi 1921 m. gimusios pateikėjos senelė: „*Vienas žmogus ant ežero plaukiojo. Ir kitas su juo sėdėjo laively tam. Sumūrojo karvė kitam šone ežero. Tas žmogus su irklu vandeny plakė, plakė ir didžiausią kamuolį sviesto susiplakė. Ir pasakė: „Dabar šita karvė jau nebeturės pieno nikdy.“*

Siekdami apsaugoti karves nuo tokių ar panašių kerų, užpalėnai, pirmą kartą pavasarį išleisdami gyvulius į ganyklą, juos aprūkydavo šventinta verba. Dabar šis paprotys jau beveik išnykęs. Tik viena pateikėja sakė, kad savo karvutę mintyse žegnodama pavasarį apeina su kibire rūkstančiais šventintais žolynais.

Mažai kas tiksliai prisiminė karvių aprūkymo procedūrą. Geriausiai ją papasakojo ir net parodė ponija Zofija Vaškeliėnė: „Vienas turi paėmęs užu vadelių, kitas švinčia paėmęs, šventom žolėm peržegnoja. Ažudega gėles ir kryžiai viena kartą, kitą kartą. Nuo galvos reikia vesti. Atsistoji prie šono ir per nugarų rėžk. Per nugarą visą kryžių. Nuo galvos iki uodegos. Tada vėl žėgnok in save. Tai bus kryžiaus ženklas. Su šventom žolėm. Taip reikia. Nuo galvos per visą nugarą vieną kartą ir kitą kartą. Ir taip kiekvieną karvę leidi pavarą ir su rūkstančiom žolėm peržegnoji. O žoles rankose laikai? Rankose. Ažudegi. Žolynėlius tuos švenčia rugpjūtį. Anus padedi kur, ir sudžiūsta. Anas dega gražiausiai. Dūmai rūksta gražiausiai. O kas šventina: moteris ar vyras? Daugiausia tai būdavo moterys. Būtų ir vyrai, ale daugiausia moterys. Vyrai nepristoja. Tik moterys. Vyrai tik paturi už ragų. Jeigu neturėsi, taigi ana nesistos. Tai turėdavo, o moterys švįsdavo. Va kaip buvo.“

Karpų, grizo, o ypač karvių, Lietuvoje pastaruoju metu mažėja. Tam yra objektyvių priežasčių. Stambiujų raguočių skaičių ūkiuose reguliuoja rinka, karpoms veistis trukdo švara, o grizas pasitaiko rečiau, nes mažiau dirbama rankos riešą varginančių darbų (pvz., rugių jau turbūt niekas šiandien nepjauna pjautuvu).

Užkalbėjimai nuo rožės šiandien vis dar vyksta. Tam vėlgi yra svarių priežasčių. Pirma, susirgimų rože, regis, nemažėja. Antra, kai kurias rožės formas, kaip žinia, lengviau išgydyti užkalbėjimu negu medikamentais. Taigi, užkalbėtojo ieškančių žmonių Lietuvoje netrūksta. Kaip ir be kaltės apkaltintų. Tik teisybės neradusieji, be abejonės, griebiasi ne gydymo, o keršto magijos.

Kraujo magija Lietuvoje irgi gyvuoja. Gal tik apie *padlicą* girdėti rečiau. Jeigu išnyktų kaimo pirtys, sykiu turbūt išnyktų ir *padlica*. Kita vertus, turint omenyje lietuvių aistrą suomiškoms, japoniškoms pirtims, baseinams ir kubilams, lyg ir turėtume tikėtis, kad *padlica* gyvuos.

Užtai visiškai aiški *apydavimo* situacija Lietuvoje. Kas jau kas, o *apydavimas* tikrai klesti. Juk *apydavimas* – tai ne karpų nurišimas, kurio ateitį iš esmės lemia karpų pašalinimo operacijos prieinamumas grožio ir kosmetologijos klinikoje. Tai ir ne karvės aprūkymas, kurio likimą reguliuoja agrarinė politika: nebus karvės – nereikės ir aprūkymo. *Apydavimą* palaiko nesuvaldomos aistros, savanaudiški troškimai, kerštas, pavydas, tuštybė, o kartais ir paprasčiausia kvailybė. Šitoks elgesio pamatas tvirtas ir amžinas.

Pateikėjos

1. 1944 m. Lygamiškio kaime gimusi pateikėja. Gyveno Utenoje, o nuo 1995 m. gyvena Vilučiu kaime. 2010 m. Vilučiu kaime užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
2. 1929 m. Mikėnų kaime gimusi ir ten gyvenanti pateikėja. 2010 m. Mikėnų kaime užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
3. 1931 m. Mikėnų kaime gimusi ir ten gyvenanti pateikėja. 2010 m. Mikėnų kaime užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
4. 1947 m. Tadžikijoje gimusi, o nuo 1969 m. Užpaliuose gyvenanti pateikėja. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
5. 1943 m. Mažeikiškių kaime gimusi pateikėja. 2010 m. apsigyveno Užpaliuose. Užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
6. 1923 m. Mikėnų kaime gimusi pateikėja. Gyveno Tarvydžių kaime, Zarasų rajono Zabeičiūnų kaime. Nuo 1990 m. gyvena Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.

7. 1937 m. Puodžių kaime gimusi pateikėja. 2004 m. apsigyveno Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
8. 1926 m. Vainiūnų kaime gimusi pateikėja. Gyvena Bajorų kaime. 2010 m. Bajorų kaime užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
9. 1935 m. Kaniūkų kaime gimusi ir visą laiką ten gyvenusi pateikėja. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
10. 1938 m. Martinčiūnų kaime gimusi pateikėja. Gyvena Kaniūkų kaime. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
11. 1927 m. Anykščių rajono Dabužės dvare gimusi pateikėja. Nuo 1975 m. gyvena Kaniūkų kaime. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
12. 1931 m. Kaniūkuose gimusi ir visą laiką ten gyvenusi pateikėja. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
13. 1921 m. Antabaltės kaime gimusi pateikėja. Nuo 1954 m. gyvena Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
14. 1935 m. Levizarų kaime gimusi pateikėja. 2006 m. apsigyveno Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
15. 1932 m. Anykščių rajono Janonių kaime gimusi pateikėja. Užpaliuose gyvena nuo 1962 m. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.
16. 1940 m. Užpalių vienkiemyje gimusi pateikėja. Užpaliuose gyvena nuo 1972 m. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė ir V. Navickas.

Bloga akis

Monika Balikienė

Bloga akis – labai senas ir stebėtinai patvarus kultūros reiškiny. Jis gerai pažįstamas nemažai daliai pasaulio tautų. Reiškinių esmę sudaro įsitikinimas, kad įdėmus žvilgsnis skleidžia kenksmingą galią, o pasigėrėjimas svetima laime ar nauda prišaukia nelaimę. Mokslo požiūriu, bloga akis – tai nuosekli, kisti nelinkusi įsitikinimų, papročių, elgsenos, saugos ir gydymo sistema.¹

Blogos akies reiškinių tyrinėtojai išsyk pastebėjo, kad įvairių kraštų žmonės aiškina ir gydo nužiūrėjimą, saugosi nužiūrėtojų ir aiškina jų atsiradimo priežastis labai panašiai. Tačiau mokslininkus labiausiai domina skirtumai. Analizuodami, kaip skirtingai žmonės tiki bloga akimi, kokiomis apsaugos ir gydymo priemonėmis naudojasi, kokiais būdais diagnozuoja nužiūrėjimą, antropologai, etnologai, psichologai ir istorikai tikisi išsiaiškinti, kur žmonės išvelgia blogį, kaip jį supranta ir ką daro su blogiu susidūre.

Ekspedicijos metu Užpalių miestelyje, Bajorų, Kaniūkų, Mikėnų ir Vilūčių kaimuose apklausiau 22 įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmones: 16 moterų ir 6 vyrus. Pateikėjai, negailėdami brangaus laiko ir jėgų, mielai atsakinėjo į anketos klausimus.² Remdamiesi asmenine patirtimi, tėvų ir senelių pasakojimais, užpalėnai dosniai dalijosi išpūdžiais ir atsiminimais apie blogą akį. Vieni tikino, kad bloga akis tikrai egzistuoja ir kad jiems asmeniškai teko su tuo ne kartą susidurti bei nukentėti. Kiti aiškino, kad apie blogą akį jie tik girdėjo, todėl buvo linkę jos kenksmingumu abejoti. Treti tvirtino, kad bloga akis tėra senas prietaras, kuriuo šiandien jau niekas netiki. Tačiau visų svarbiausia, kad nesutikau nė vieno žmogaus, kuris būtų absoliučiai nieko apie šį reiškinį negirdėjęs.

Remiantis Užpalių miestelio ir jo apylinkių gyventojų pasakojimais, pavyko išvelgti šiuos tikėjimo bloga akimi savitumus.

Nužiūrėtojai

Užpalėnai gebėjimą pakenkti akimis vadina „apžiūrėjimu“, o kenkiamąjį nusistebėjimą – „nudyvijimu“. Pateikėjų teigimu, dažniausiai apžiūri vadinamosios „bobos“ – senyvos ar bent jau vyresnio amžiaus moterys. Kai kurie pateikėjai aiškino net negirdėję apie galinčius nužiūrėti vyrus. Vaikai, paaugliai, jaunuoliai nenužiūri. Kalbinti žmonės aiškino, kad mažieji apskritai nesidyvija: mažam nerūpi svetimi galvijai ar pasėliai, jo visai nedomina kaimynų turtas.

Žmonių pastebėjimu, ne visi nužiūrėtojai kenkia tyčia. Kai kurie net nežino, kad jų akys pavojingos. Tačiau pasitaiko tokių, kurie, net ir tai žinodami, neperspėja šeimininkų, lenda į tvartus, giria gyvulius ir vaikus. Toks elgesys laikomas netinka-

¹ Dundes A. (ed.) *The Evil Eye: A Folklore Casebook*, Garland Publishing Inc., New York, 1981; Maloney C. (ed.) *The Evil Eye*, Columbia University Press, New York, 1976; Balikienė M. Blogos akies kilmės ir tvermės teorijos, *Liaudies kultūra*, 2010, Nr. 1, p. 54–62.

² Lauko tyrimų medžiaga rinkta naudojantis straipsnio autorės sudarytu etnografinių klausimų lapu: Balikienė M. *Bloga akis. Etnografinių klausimų lapas*. V., 2005. Pateikėjų pasakojimai, jiems leidus, išrašyti į garso juostas. Išrašai ir išrašai saugomi asmeniniame autorės archyve. Dėkoju Užpalių ekspedicijos dalyviui Vytautui Navickui už pagalbą renkant lauko tyrimų medžiagą.

mu, tokių asmenų užpalėnai bijo ir saugosi. Kaip tvirtino kelios pateikėjos, net šiandien pasitaiko žmonių, kurie niekam nerodo ir neleidžia fotografuoti vaiko tol, kol jam sueina bent pusė metų. Šitaip atsargiai elgiasi ne vien senoliai, bet ir jauni tėvai.

Blogaakis net ir norėdamas savo akių galios suvaldyti negeba. Ši galia jam duota visam amžiui. Užpalių apylinkėse gyvuoja dvi nuomonės apie tai, iš kur atsiranda blogos akys. Pirmoji teigia, kad blogaakiu gimstama. Kol mažas, toks žmogus dar nenužiūri, nes, kaip jau buvo minėta, net neturi intereso nužiūrėti. Tačiau užaugęs ir išmokęs pavydėti, jau geba kenkti akimis. Dar blogiau, jeigu blogaakis ne tik žiūri, bet dar ir dyvijasi. Antroji nuomonė griežtai skiriasi nuo pirmosios: blogaakiu ne gimstama, o tampama. Tapsmas įvyksta kūdikystėje. Pateikėjai tvirtino, kad motinai iš naujo ėmus žindyti vaiką, kurį jau buvo tvirtai nuspręsta atjunkyti, toks vaikas užaugęs turi blogas akis. Ne visi pateikėjai atžindymą siejo su blogomis akimis. Tačiau visos moterys aiškino, kad atžindymo draudimų būta ir anksčiau. Pagaliau teko išgirsti ir tokią nuomonę apie blogų akių atsiradimo priežastį: blogaakių ir nužiūrėjimo apskritai nėra. Tai tik senas prietaras, neišsilavinusių žmonių išsigalvojimas, kuris jau baigia išnykti.

Pateikėjų nuomone, blogaakiai iš aplinkinių žmonių neišsiskiria nei apranga, nei išvaizda, nei akių spalva. Vis dėlto kai kurie pateikėjai sakė, kad juodos, rudos, žalios akys stipresnės. Akių dydžio ar žvairumo žmonės su blogomis akimis nesiejo, tačiau žvilgsnio ypatumus pažymėjo. Blogų akių žvilgsnis lakstantis, niūrus, nemielas. Maža to, blogaakiai, lyginant su kitais bendruomenės nariais, smalsesni, landesni, piktesni ir pavydesni.

Įdomų pasakojimą apie blogaakę panelę prisiminė viena pateikėja. Ji šį pasakojimą vaikystėje girdėjo iš savo močiutės. Štai kaip jis skamba: *„Kaip seniau sakydavo, viena panelė turėjo šitą blogą ydą. Naują daiktą jeigu pamatys, tai jau blogai bus. Nuo jos žvilgsnio naujagimiai gyvuliukai krisdavo. Staigiai. Ji stengėsi naujų gyvulių nepamatyt. O čia staiga viščiukus tarnaitė nešė ir nežinojo, kad panelė turi prastas akis. Tad sako: „Pažiūrėk, kaip gražūs viščiukai!“ „Oi, Dieve, – ta panelė pasakė, – kad tiktai trys kristų!“ Tai iš viso pulko tiktai trys liko. Ana pati žinojo tą savo ligą negerą. Gal kokius trisdešimt viščiukų nešė, o liko gyvi trys.“*

Šiame pasakojime svarbu pastebėti blogos akies poveikio reikšmingą ypatumą: bloga akis ypač pavojinga naujiems, neseniai įsigytiems dalykams. Žmonės, aptardami blogos akies aukas, šios aplinkybės nepabrėžia, bet pasakojimo turinys ją atskleidžia. Be to, pasakojime matyti ir kiti svarbūs lietuviško blogos akies komplekso elementai: blogaakė dvaro panelė, pati žinanti, kad geba nužiūrėti, saugosi, kad kitiems nepakenktų akimis; maža to, panelė perspėja žmones, kad saugotųsi jos akių. Ji, be abejonės, labai gera – tačiau savo blogų akių galios suvaldyti niekaip negali. Tai yra didelė kiekvieno gero blogaakio kančia ir nelaimė. Apie ją kaip tik ir kalbama šiame pasakojime.

Nužiūrėtojų aukos

Pačios dažniausios blogos akies aukos – tai naminių gyvulių jaunikliai ir maži vaikai, dažniausiai kūdikiai. Apskritai kuo vaikas jaunesnis, tuo nužiūrėjimas

jam pavojingesnis. Blogos akies nužiūrėti vaikai ima verkti be aiškios priežasties, sunkiai užmiega, o miegodami blaškosi. Retsykais bloga akis paveikia ir suaugusių žmogų. Pavyzdžiui, ap sunkina sergančiojo būklę, sveikam sukelia nemigą arba sunkius sapnus, atima apetitą.

Nužiūrėtos kiaulės nustoja ėsti, neauga, karvės nebeduoda pieno, teliukai, ėriukai, paršiukai padvesia, o jeigu nepadvesia, tai, pasak vienos pateikėjos, darosi „skurdukai“.

Augalams blogos akys irgi pavojingos. Nužiūrėti javai, bulvės, daržai, gražios gėlės neauga. Kalbinti pateikėjai augalų nužiūrėjimą, lyginant su suaugusio žmogaus nužiūrėjimu, minėjo netgi dažniau.

Žmonės neprisiminė atvejo, kad blogos akys būtų pakenkusios negyviems daiktams, kaip antai ūkio padargams, virtuvės įrangai, pastatams ar panašiam turtui. Tačiau kai kurie pateikėjai tvirtino, kad įmanoma nužiūrėti sėkmę, pavyzdžiui, prekybinę laimę.

Nužiūrėjimo diagnostika

Pykčiu, pavydu, godumu, neapykanta ir net tyčiniu kenkimu pasireiškiantis blogis – galinga griaunamoji jėga. Ją įvardija, valdo ir įveikti mėgina kiekviena bendruomenė. Vis dėlto užpalėnai, kaip, beje, ir kitų Lietuvos vietovių gyventojai, specialių blogos akies diagnostikos priemonių neįvardijo. Svarstydami klausimą, ar nelaimę tikrai užtraukė blogos akys, o ne kita priežastis, taip pat siekdami nustatyti, kieno akys konkrečiu atveju pakenkė aukai, žmonės vadovaujasi asmeniniais pastebėjimais ir asmenine nuomone. Be abejonės, remiamasi dar ir bendruomenės socialiniais tinklais sklindančia informacija.

Kaip socialiniais tinklais sklindančios žinios apie tariamą gebėjimą nužiūrėti veikia žmogaus gyvenimą, išsamiai papasakojo net keli pateikėjai.

Istoriją apie šeimos ir artimų giminaičių aplinkoje sklindančią informaciją apsakė paėjusio amžiaus penktajame dešimtmetyje gimusi moteris, kurią vaikystėje – o tai labai retas Lietuvoje dalykas – bloga apšaukė teta, motinos sesuo. O buvo taip. Vieną kartą pateikėjai, gal kokių devynerių metų mergaitei, viešint pas tetą, toji iš šulinį leido bidonėlį pieno. Šulinys buvo gana gilus. Tetai bidonėlį palengva leidžiant, mergaitė ir sako: „Man atrodo, kad tavo virvė nutrūks.“ Tik spėjo pasakyti, virvė nutrūko, ir visas bidonėlis – iš šulinį. Atsisuko teta ir tarė: „Va, tavo akis bloga. Tu nužiūrėjai.“ Tuo kartu mergaitė net nesusimąstė. Jai atrodė, kad teta pasakė niekus. Prieš bidonėliui nugarmant iš šulinį, ji tarsi pamatė, kad ta virvė turi nutrūkti.

Kitas nemalonus epizodas nutiko jau namie. Štai kokiais žodžiais jį išdėstė pateikėja: „Ateinu aš iš mokyklos dieną. Motina krauna malkas į pastogę. Va taip jau visai baigia užkrauti malkas. Sako: „Palauk. Tuoj valgyt tau duosiu. Tik baigsiu malkas kraut.“ O aš stoviu ir sakau: „Nepabaigsi. Tuoj malkos išvirs.“ Tik spėjau pasakyti, visos malkos išvirto.

Nuo to laiko visada būdavo šitaip: karvė atsivedė veršėlį, tai seserį vedasi ir sako: „Einam, pažiūrėsi, koks jis gražus.“ O man: „Neik. Tavo akys blogos.“ O aš pykdavau baisiausiai: „Ir kur čia mano bloga akis? Taigi mano akys kaip visų.“ Sakydavo: „Tu gali nužiūrėti.“

Dar kumeliukas buvo. Nu nuėjau. Nu ir kas čia? Atsivedė kumelė kumeliuką. O aš pirma pamačiau. Atėjau rėkdama ir sakau: „Mama, – sakau, – žiūrėkit, jau mūsų kumelė turi labai gražų kumeliuką!“ Nu, guli kumeliukas. Nu vieną dieną guli, kitą guli. Nu, sako, gal reikia veterinarą kviest? Nu tai gal jis jau ir sirgo? Nu tai jau bara mane, kad aš pamačiau: „Tai va, tu nužiūrėjai.“ Tai ką aš nužiūrėjau? Aš suprantu, kad būna taip, kad eini ir kažkuo pasigroži, ir paskui pradeda nykt. Nu būna taip. Man irgi tekę taip. Ateina moteris viena: „Oi, kokios gražios tavo bulvės!“ Va, ir šimet: „Oi, kokios gražios bulvės!“ Užėjo liūtis, ir vieną dieną geltoni lapai, o ant rytojaus juodi. Tai ką aš čia dabar sakysiu, kad tos moters akis bloga? Nugi liūtis atėjo. Čia jokio ryšio nėra. A va žmonės taip ir patiki.

Bet dabar, po daugelio metų, čia atvažiuoja toks ekstrasensas. Nu nežinau, ar jis ekstrasensas, o gal koks magas. Nu ir kultūros rūmuose tas senas senukas su kokiom virgulėm aiškina apie žmogaus auras. Ir prieinu aš. Žiūri jis ir sako: „Nu jūsų nuostabi aura. Aš pasižiūrėjau, tai jūsų pati geriausia.“ O aš ir sakau: „O man vaikystėj sakydavo, kad mano akis bloga.“ O jis: „Tai tie, kas sakė, labai labai klydo.“

Tai va. O ką aš žinau? Jis su virgulėm apžiūrėjo ir sako: „Jūsų labai gera aura.“ Kaip čia jis pasakė: „Nebijočiau su tokiu žmogumi eiti į mūšį.“ Ir va, aš tada mąstau, galvoju, gal tai man pasąmonėje kažkas padiktuodavo, kad taip atsitiks? Kada grius malkos, kad kris bidonas.“

Šeimai ir giminaičiams sunkiai sekėsi įtikinti mergaitę, kad jos akys kenkia. Blogiausia, kad šeimoje ją išskirdavo iš kitų vaikų: „Ar gyvulys gimdavo, ar kas. Nu bet kas. Kad gyvulys išliktų gyvas ir gerai augtų, tai man neleisdavo bent kelias dienas pažiūrėti. Pas kaimynus gimė dukrytė. Atsimenu kaip dabar. Eina, vedasi seserį, o manęs nesiveda: „Negalima. Tu nueisi, kai bus didesnė.“ Tai reiškia, kad mano akis gali būti bloga.“

Nužiūrėjimu įtartam vaikui teko šeimoje išgyventi nemalonių netekčių ir nuoskaudų: „Mano motina atkalbėdavo nuo rožės. Ir visą tą atkalbėjimą motina perdavė seseriai. <...> O paskui jau aš buvau užaugusi ir kartą taip išsikalbėjau su mama. Mama mokėjo atkalbėti nuo gyvatės. Aš vieną kartą taip, nu taip sėdim jau va šitoj troboj, ir aš sakau: „Mama, tai tu nepasakysi, kaip atkalbėti?“ Sako: „Aš negaliu tau pasakyti, nes aš manau, kad tavo akis bloga.“ Irgi taip pat tokia savotiška nuoskauda. Aš dar klausiu: „Tai palauk, mama, sakai, kad mano akis bloga. Tai čia gi jūsų kaltė. O kuo čia aš dėta, jeigu mano akis bloga?“

Laimei, kalbos apie pateikėjos blogą akį toliau šeimos ir artimų giminių rato neišplito. Vis dėlto jos paveikė pateikėjos elgesį. Ji ėmė saugotis, nekviesta neidavo į tvartą, nieko negirdavo:

„Kai man leisdavo, tai tada tik eidavau. Kai man pasakydavo, kad jau gali dabar. Keletą jau tų dienų. Ypač kai jau naujas kažkas gimęs. O paskui jau man pačiai gyvenime reikėjo. Aš turėjau ir karvių, ir kiaulių. Ir reikėjo būti. Ir viskas gerai buvo. O šiaip tai ir vaikai augo. Ir mano, ir kaimynų. Ir palikdavo, ir pas mane palikdavo, bet jokių tokių problemų kaip ir nebuvo.“

Istoriją apie bendruomenės aplinkoje pasklidusią informaciją papasakojo šių įvykių pagrindinę veikėją gerai pažinojusi moteris: „Pažinojau vieną jauną moterį. Dabar ji jau apsivedė ir išvažiavo iš čia. Tai ji sako: „Aš tai nenoriu eit nei mažų gyvuliukų žiūrėt, nei vaikų svetimų. Tai dar nužiūrėsiu. Aš net ir savo neinu

žiūrėt. O ten pas svetimus. Dar nužiūrėsiu.“ Tai aš nežinau, ar ji pati jautė, ar kaip. Tokia draugiška buvo.“

Visų svarbiausia, kad ta moteris pati buvo įsitikinusi, kad geba nužiūrėti. Įsitikinimas jai net trukdė dirbti su gyvulių priežiūra susijusį darbą. Neturėdama kitos išeities, tarnybines pareigas atlikti ji patikėdavo bendradarbiams. Pateikė pabrėžė, kad jos bendradarbė buvo labai maloni, gero būdo ir niekam niekados blogo nelinkėjo. Vis dėlto po kurio laiko ji išėjo dirbti kitur. Naujajame darbe jau nebuvo galimybės pakenkti gyvuliams. Visi šie įvykiai klostėsi maždaug prieš penkiasdešimt metų. Kaip matyti iš pasakojimo, plačiais bendruomenės tinklais sklindančios kalbos apie moters gebėjimą nužiūrėti galbūt paskatino ją kita kryptimi pasukti savo gyvenimą.

Apie sąmoningai nepagarsintą įvykį, kurio pagrindinis veikėjas būtų galėjęs pagarsėti kaip nužiūrėtojas, papasakojo blogomis akimis netinkintys pateikėjai. Šeimininkė savo nuomonę apie nužiūrėjimus išdėstė labai aiškiai: „Nebijau aš blogų akių. Ir netikiu, kad gali kas pakenkti. Tačiau kaime apie tokius žmones kalbama.“ Šeimininkas buvo dar kategoriškesnis: „Gal kur ir yra. Pas mus tai kaime nėra.“

Šeimininkės manymu, apie pakenkimą akimis pasakojantys žmonės šneka nesąmones. Nugirdusi šitokias kalbas, ji net nenorinti pas tokius žmones lankytis. Kita vertus, nesinori užsukti net ir ten, kur apie nužiūrėjimus negirdėjo šnekant. Kviečiama, žinoma, ateina. O šiaip – nenori: „Mažgi sakys, kad aš. Aš bijau, kad paskui ant manęs sakys. Nesistengiu nueit ir pažiūrėt. Ir man neįdomu kito gyvulys pažiūrėt. Kad būtų koks kačiokas ar šuniokas. O gyvulys ar vaikas! Vaiką tai bijau, kad nepradėtų verkt. Aš pati netikiu, o kitų bijodama neinu. Kad neapkaltingų, jog pakenčiau. Kaip kartais gali papulti.“

Štai ką apie vieną jų šeimoje nutikusį, bet bendruomenės nepasiekusį atvejį papasakojo kalbintoji šeimininkė: „Buvo taip, kad atsivedė kiaulė 12 paršų. Vyras atėjusiam savo draugui parodė paršiukus ir pasigyrė: „Žinai, koks aš šiandien bagotas? Pažiūrėk – 12 paršų turiu.“ A tas žmogus pažiūrėjo ir sako: „Ir kas iš to? Liks kokie trys.“ Jis juokais taip pasakė. Mes labai gerai su juo sugyvenom. Ir taip ir buvo. Ir liko trys paršai. Sumynė paršus kiaulė. Liko trys.“

Vieną buteliuku išmaitino pati šeimininkė, kitos dvi kiaulytės prie kiaulės išaugo. Tačiau, pateikėjos žodžiais tariant, negalima sakyti, kad tas žmogus pakenkė. Nors ir atrodo, kad paršus nužiūrėjo svečias, iš tikrųjų buvo visai kitaip: „Anas tiktai pašposijo. Ale mes patys buvom kalti. Prie kiaulės dantų laužyt paršui negalima. Kiaulė įsius. O vyro sesuo atvažiavo ir sako: „Duokit čia. Išlaužysim.“ Ir tvarte išlaužė. Kiaulė labai supyko ir išmindė paršiukus. Ir nereikėjo nei burty, nieko.“ Nieko niekam nesakėm. Ir jam nesakėm, ir niekam aplink nesakėm. Mes patys buvom kalti. Negalima laužyt prie kiaulės dantų. Paršiukai žviegė, kiaulė susneravo ir išmynė. Mes juk patys kalti.“

Pokalbį nužiūrėjimų tema pateikėja apibendrino šiais žodžiais: „Bijau tų žmonių, kas tiki blogomis akimis.“ Blogos akys jai nebaisios, pati nužiūrėjimais netiki. Bijo tik vieno – kad kiti gali palaikyti nužiūrėtoja. Pateikėjos žodžiais tariant, atsitikus kokiai bėdai paskui sakys: „Atėjo, nužiūrėjo ir taip čia mums atsitiko.“ Pateikėjos pastebėjimu, nelengva išbūti taip, kad niekas neįtartų.

Apsisaugojimas nuo blogų akių

Svarbiausia ir patikimiausia apsisaugojimo nuo nužiūrėjimo priemonė – santūrus elgesys. Pateikėjai aiškino, kad nedera nei kuo nors pamatyti stebėtis, nei juo labiau girti. Santūrumas, viena vertus, padeda išlaikyti saugų nuotolį nuo galimo nužiūrėjo. Kita vertus, neleidžia užmiršti, jog reikia saugotis ne vien svetimų blogų akių, bet ir pačiam rūpintis, kad kitam nepakenktum savo akimis. Pateikėjų teigimu, kartais kenkia net ir geros akys. Pavyzdžiui, stojus „blogai minutei“, nužiūrėti geba kiekvienas.

Kitose Lietuvos vietose dažnai aptinkamos saugos priemonės, pavyzdžiui, ryškiaspalviai raiščiai, gyvuliams rišami ant ragų, kaklo ar uodegos, o vaikams ant rankos ar kojos riešo, Užpaliuose negirdėtos. Iš seniau naudotų gyvulių apsaugos priemonių pateikėjai minėjo tik karvių aprūkymą, pirmą kartą pavasarį išgenant į laukus. Aprūkoma šventinta verba ir kitais šventintais žolynais.

Siekiant išvengti nužiūrėjimo, rekomenduojama svetimiems nerodyti kūdikių, gyvulių, neleisti į tvartą nepažįstamų žmonių, karvę rišti atokesnėje vietoje, kad nebūtų lengvai matyti. Be to, patariama turėti kišenėje česnako, įdėti jo į kišenę vaikui, laikyti šermukšnio šakelę išmeigtą kur nors prie durų.

Iš esmės apsisaugoti nuo nužiūrėjimo įmanoma tik visiškai nebendraujant su įtartinais žmonėmis. Be to, ypač patartina vengti konfliktų. Kaip žinia, jie dažnai baigiasi triukšmingais barniais su praeiksmis, kurie, pateikėjų manymu, yra labai kenksmingas dalykas.

Jeigu netyčia išsprūdo perdėtą nusistebėjimą reiškiantys žodžiai, rekomenduojama tris kartus spjauti. Šis apsaugos nuo nužiūrėjimo būdas žinomas ne tik daug kur Lietuvoje, bet ir kituose pasaulio kraštuose. Įdomu, kad Užpaliuose kalbinti žmonės ypač akcentavo *nudyvijimą*, t. y. nužiūrėjimo žodinę raišką.

Gydymas nuo nužiūrėjimo

Apie gydymą nuo nužiūrėjimo mūsų pateikėjai mažai ką težinojo. Dažniausiai pasakojo, kad nužiūrėtam vaikui reikia veidelį apipurkšti vandeniu. Nužiūrėtiems gyvuliams, taip pat ir vaikams padeda šlakstymas švėstu vandeniu. Viena iš pačių vyriausių kalbintų moterų prisiminė, kaip sėkmingai pavyko nuo nužiūrėjimo išgydyti jos sesers sūnų. Kartą jį labai smarkiai žmonės pagyrė, ir vaikas staiga ėmė dūkti, pykti, draskytis ir purtytis. Laimei, viena moteris suprato, kas berniukui atsitiko. Nusivedusi kamaron, nusimovė kelnes ir gerai jomis vaiką apšluostė. Tas nurimo, o išiučio priepuoliai daugiau nesikartojo.

Įsidėmėtina, kad Užpaliuose yra ir abejojančių gydymo veiksmingumu. Kaip tvirtino kelios pateikėjos, gydymo nuo blogos akies gal net nėra, nes pagydyti nuo nužiūrėjimo, matyt, neįmanoma. Jeigu iš tikrųjų vyrauja šitokia nuomonė, tenka daryti išvadą, kad žmonės tokiu atveju yra priversti itin atidžiai saugotis nužiūrėjimo, visais įmanomais būdais vengti susidūrimo su blogaakiais.

Kartais pateikėjai minėdavo, jog nuo nužiūrėjimo padeda atkalbėjimas. Tai tarsi būtų siūlymas kreiptis į profesionalius atkalbėtojus, kurie geba paaiškinti nužiūrėjimo atvejus ir pamokyti, kaip elgtis. Gaila tik, kad šiandien gerų vietinių ar netoliese gyvenančių atkalbėtojų beveik neliko, nors seniau tokių žinovų būta nemažai.

Nužiūrėjimo galių galbūt turinčių asmenų užpalėnai privengia. Ypač nenoriai juos išleidžia į tvartus. Vis dėlto žmonės supratingi, nori išlikti mandagūs ar bent blogaakiams pakantūs. Tai matyti jau vien iš to, kaip aiškinamos blogaakystės atsiradimo tragiškos aplinkybės: pateikėjai sutartinai pabrėžia, kad blogas akis neteisingai nujunkytas kūdikis įgyja vis dėlto ne savo iniciatyva, o dėl motinos kaltės.

Be abejonės, pagarsėti blogaakiu Užpaliuose niekas netrokšta. Syki įsidrąsinusi paklausiau vieno užpalėno, kaip jis jaustųsi, sužinojęs, kad apie jo šeimos narį sklinda kalbos, esą jo akys kenkia gyvuliams ar mažiems vaikams. Puikiai vietos papročius pažįstantis, išvalgiai ir kritiškai įvykius vertinti mokantis ir gandas tikėti neskubantis vyriškis susimąstė. Neilgai trukus atsakė: „*Sudėtingas klausimas. Ganėtina. Aš turbūt būčiau vienas iš nelaimingesnių žmonių.*“

Suprantamas tad yra kai kurių pateikėjų nenoras svarstyti blogos akies nemalonią problemą su bendruomenei pašaliniais asmenimis, pavyzdžiui, ekspedicijos dalyviais. Siekdami išsaugoti bendruomenės garbę kai kurie garbaus amžiaus Užpalių senbuviai net tvirtino, kad apie blogą akį Užpaliuose per amžius nieko negirdėta, kad blogaakių Užpaliuose nėra ir niekada nebūta. Po truputį įsikalbėjus, išryškėja tiesa: blogaakių yra, buvo ir bus. Tik nuostoliai, kuriuos bendruomenei neša vadinamieji „nužiūrėtojai“, turbūt žymiai mažesni už tą žalą, kurią bendruomenei geba padaryti perdėta blogos akies baimė.

Pateikėjai

1. 1944 m. Lygamiškio kaime gimusi pateikėja. Gyveno Utenoje, o nuo 1995 m. gyvena Vilučiu kaime. 2010 m. Vilučiu kaime užrašė M. Balikienė.
2. 1929 m. Mikėnų kaime gimusi ir ten gyvenanti pateikėja. 2010 m. Mikėnų kaime užrašė M. Balikienė.
3. 1931 m. Mikėnų kaime gimusi ir ten gyvenanti pateikėja. 2010 m. Mikėnų kaime užrašė M. Balikienė.
4. 1931 m. Rostove prie Dono gimęs pateikėjas. Gyveno Baškirijoje, Kazachstane. Lietuvoje apsigyveno 1969 m. Nuo 1976 m. gyvena Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
5. 1947 m. Tadžikijoje gimusi, o nuo 1969 m. Užpaliuose gyvenanti pateikėja. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
6. 1943 m. Mažeikiškių kaime gimusi pateikėja. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
7. 1945 m. Užpaliuose gimęs ir užaugęs pateikėjas. Šiuo metu gyvena Vilniuje. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
8. 1923 m. Mikėnų kaime gimusi pateikėja. Gyveno Tarvydžių kaime, Zarasų r. Zabičiūnų kaime. Nuo 1990 m. gyvena Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
9. 1937 m. Puodžių kaime gimusi pateikėja. 2004 m. apsigyveno Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
10. 1926 m. Vainiūnų kaime gimusi pateikėja. Gyvena Bajorų kaime. 2010 m. Bajorų kaime užrašė M. Balikienė.
11. 1935 m. Kaniūkų kaime gimusi ir visą laiką ten gyvenusi pateikėja. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė.
12. 1930 m. Rokiškio rajono Paškoniu kaime gimęs pateikėjas. Gyvena Kaniūkų kaime. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė.
13. 1938 m. Martinčiūnų kaime gimusi pateikėja. Gyvena Kaniūkų kaime. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė.
14. 1939 m. Remeikių kaime gimęs pateikėjas. Gyvena Kaniūkų kaime. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė.

15. 1924 m. Kaniūkuose gimęs ir visą laiką ten gyvenęs pateikėjas. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė.
16. 1927 m. Anykščių rajono Dabužės dvare gimusi pateikėja. Nuo 1975 m. gyvena Kaniūkų kaime. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė.
17. 1931 m. Kaniūkuose gimusi ir visą laiką ten gyvenusi pateikėja. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė.
18. 1932 m. Anykščių rajono Kodžiupio kaime gimęs pateikėjas. Gyvena Kaniūkų kaime. 2010 m. Kaniūkų kaime užrašė M. Balikienė.
19. 1921 m. Antabaltės kaime gimusi pateikėja. Nuo 1954 m. gyvena Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
20. 1935 m. Levizarų kaime gimusi pateikėja. 2006 m. apsigyveno Užpaliuose. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
21. 1932 m. Anykščių rajono Janonių kaime gimusi pateikėja. Užpaliuose gyvena nuo 1962 m. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.
22. 1940 m. Užpalių vienkiemyje gimusi pateikėja. Užpaliuose gyvena nuo 1972 m. 2010 m. Užpaliuose užrašė M. Balikienė.

Užpalių seniūno Pranciškaus Sapiegos portretas

Dalia Tarandaitė

Anykščių sakralinio meno centre kartu su kitais monsinjoro Alberto Talačkos kolekcijos dailės kūriniams yra eksponuojamas Lietuvos artillerijos generolo, Užpalių seniūno Pranciškaus Sapiegos (1772–1829) portretas, nutapytas garsaus aristokratijos portretisto, italų kilmės austrų tapytojo Johano Baptisto Lampio (Johann Baptist Lampi, 1751–1830). Ilgą laiką šis portretas buvo įvardijamas kaip nežinoma vyrą vaizduojantis nežinomo XIX a. pradžios austrų dailininko kūrinys. Autorių ir portrete pavaizduotą asmenį identifikuoti padėjo analogiškas portretas, saugomas Luvro muziejuje Paryžiuje, į kurį jis pateko 1934 m. iš Sapiegų rinkinių Bjarice (Biarritz, Prancūzija).

Rokiškio krašto muziejuje tarp Rokiškio dvaro dokumentų saugoma tarpukariu daryta anykštietiškojo portreto fotografija leidžia spėti, kad iki Antrojo pasaulinio karo šis portretas buvo Rokiškio dvare. Nugarinėje nuotraukos pusėje yra užrašas „*Lampi / F. Sapieha*“, rodantis, kad portreto savininkas jį laikė originaliu J. B. Lampio kūriniu. Paskutinis Rokiškio dvaro savininkas Jonas Aleksandras Pšezdzieckis (1877–1944) turėjo didelę ir vertingą dailės kūrinių kolekciją, sukauptą kelių Tyzenhauzų ir Pšezdzieckių kartų, pats domėjosi menu ir neblogai jį išmanė. Savininko palikta informacija atributuojant kūrinių pasirodė vertinga, tačiau galutinai apsisistoti ties J. B. Lampio autoryste leido šio dailininko braižui būdinga portreto stilistika ir puiki atlikimo kokybė.

Kaip portretas pateko į Rokiškio dvarą, nėra žinoma. Kaip garsų Lietuvos aristokratą vaizduojantis kūrinys, jis galėjo būti įsigytas kolekcionavimo aistra garsėjusių Rokiškio dvarininkų. Tačiau dar didesnė tikimybė, kad į Rokiškį kūrinių atsivežė Jono Aleksandro Pšezdzieckio žmona Hermancija Sapiegaitė (1879–1947), kuri buvo Pranciškaus Sapiegos proanūkė. Jos tėvas Jonas Povilas Sapiega (1847–1901) buvo Pranciškaus Sapiegos sūnaus Eustachijaus Kajetono Sapiegos (1797–1860) sūnus.

Pranciškus Sapiega buvo originali, prieštaringa asmenybė – Targovicos konfederatas ir Tado Kosciuškos sukilimo dalyvis, elegantiškas Europos salonų lankytojas ir aistringas lošėjas, vienas turtingiausių magnatų visoje Abiejų Tautų Respublikoje. Iš tėvo, Lietuvos didžiojo kanclerio Aleksandro Mykolo Sapiegos (1730–1793), savo rankose sukaupusio didelę dalį Sapiegų valdų, jis paveldėjo rūmus Vilniaus Antakalnyje, dvejus rūmus Varšuvoje (centre ir užmiestyje), Vysokaje, Drujos, Ružanų, Derečino, Lunos, Želvos ir kitus dvarus dabartinės Baltarusijos teritorijoje. Jo turtų vertė siekė daugiau kaip 50 milijonų auksinų (o skolos iki 10 milijonų).

Pranciškaus motina Magdalena Liubomirska (1739–1780) garsėjo grožiu, domėjosi teatru ir tapyba. Aleksandro Mykolo ir Magdalenos Sapiegų rūmai Varšuvoje tapo vienu iš teatro židinių. Iš Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje turėtų dvarų Sapiegos daugiausia laiko praleisdavo Vysokaje, rečiau apsisistodavo Derečine, Želvoje ar Ružanuose, kur perstatė puošnią rezidenciją. Savo dvaruose jie kaupė

dailės kolekcijas, ėmėsi pramonės kūrimo – steigė šilko, gelumbės, atlaso audinių, damasto apmušalų, kontušo juostų, herbinių staltiesių ir kt. fabrikus, kurie, atrodo, atnešė daugiau nuostolių nei pelno, todėl visi veikė neilgai.

Aleksandras Mykolas Sapiega labai mylėjo žmoną, kuri jam pagimdė keturias dukras – Oną Teofilę (1758–1813), Karoliną (1759–1814), Marianą Kotryną (gim. 1760) ir Emiliją (1762–1835). Šeimos idilę sudrumstė Magdalenos meilė Stanislovui Augustui Poniatovskiui. Oficialiai neišsiskyrę, 1766–1771 m. Sapiegos gyveno atskirai. Ji Varšuvoje, o jis – Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje esančiuose dvaruose. Sapiegienė Stanislovui Augustui Poniatovskiui pagimdė du vaikus (Konstanciją ir Mykolą Petrą, kuriems buvo suteikta Cichockių pavardė). 1771 m., Magdalenos ir Stanislovo Augusto Poniatovskio romanui einant į pabaigą, Sapiegos vėl apsigyveno kartu. 1772 m. rugpjūčio 28 d. Varšuvoje gimė sūnus Pranciškus. Nebuvo aišku, kas yra vaiko tėvas, todėl kūdikis buvo išneštas iš rūmų ir apgyvendintas pas kapitonienę Miklaševską. Maždaug po pusantrų metų, galutinai pasibaigus Sapiegienės romanui su Poniatovskiui, Aleksandras Mykolas Sapiega, žmonos įkalbėtas, sutiko Pranciškų pripažinti savo sūnumi, ir mažylis buvo sugrąžintas į Sapiegų rūmus. Tačiau širdies gilumoje Aleksandras Mykolas savo tėvyste niekada netikėjo. Mirus žmonai, jis buvo belinkstas tėvystės išsižadėti ir tik pabijojęs šeimos išmirimo (Pranciškus buvo vienintelis sūnus) to nepadarė.

Tėvų namuose, o vėliau Pulavuose Pranciškus Sapiega gavo gerą išsilavinimą. 1787 m. jis viešėjo Stanislovo Augusto Poniatovskio dvare Varšuvoje. Buvo gabus ir atviras mokslo naujovėms. Klausė paskaitų Vilniaus universitete, tarp jų – fiziko Juozapo Mickevičiaus (1743–1817) dėstomo eksperimentinės fizikos, elementariosios matematikos ir mechanikos kurso. Užsisakydavo naujausių leidinių, net tokią specialiąją literatūrą, kaip Stanislovo Bonifaco Jundzilo „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijos augalų aprašymas“ („*Opisanie roślin w prowincyi W. K. L. naturalnie rosnących*“, 1791).

Abiejų Tautų Respublikoje valdžią perdavus Targovicos konfederatams (Vilniuje jų vadovybės pirmininkas buvo Pranciškaus tėvas Aleksandras Mykolas Sapiega), 1792 m. rugsėjį prisijungė prie konfederatų. Pranciškus Sapiega dalyvavo konfederatų padėkos Jekaterinai II delegacijoje, bet aktyviau konfederacijos veikloje nepasireiškė. Lenkų istoriko Luko Kandzielos (Łukasz Kądziela) teigimu, iki 1793 m. iš Stanislovo Augusto Poniatovskio jis gavo Užpalių seniūniją, duodančią 300 tūkstančių auksinų pajamų.

Užpalių seniūnija su plačiais išsidėsčiusiais 35 kaimais – vienas iš valstybinių dvarų, kurie valdovo buvo skiriami didikams valdyti už jų nuopelnus. Valstybinių dvarų nuomininkai, vadinti seniūnais, pilių seniūnams suteiktų teisinių įpareigojimų neturėjo. Tai buvo ūkiniai vienetai, kurių valdytojai į išdą privalejo sumokėti nedidelę pajamų dalį arba nuo šios prievolės buvo ir visai atleidžiami. Didikams valstybiniai dvarai – geidžiamas „gardus kąsnelis“, ne vienam padėjęs iškilti ir sustiprėti. Nuo XVI a. Užpalių seniūniją valdė Astikų, Radvilų, Oginskių ir kitų giminių atstovai. 1773–1789 m. dvarą administravo Lietuvos didysis etmonas Mykolas Kazimieras Oginskis. Dar Oginskiui tebevaldant, Stanislovas Augustas Poniatovskis Užpalių dvarą užrašė savo broliui Juozapui Poniatovskiui, nurodydamas, kad dvarą jis galys perimti tuoj pat arba po etmono ir jo

žmonos mirties. Kiek vėliau, tvarkydamas Juozui Poniatovskiui dovanotų dvarų paveldėjimo dokumentus, vietoj Užpalių dvaro, kuri tuomet jau valdė Pranciškus Sapiega, Juozapui Poniatovskiui jis užrašė Baisógalos dvarą.

1793 m. Pranciškus Sapiega buvo paskirtas Lietuvos artilerijos generolu ir apdovanotas Baltojo Erelio ir Šv. Stanislovo ordinais. Tais pačiais metais jis vedė gražuolę Pelagiją Potocką (1775–1846), karūnos artilerijos generolo, Targovicos konfederacijos maršalkos Lenkijoje Stanislovo Potockio (1753–1805) dukrą. Vilniaus katedroje jaunuosius sutuokė vyskupas Ignatas Jokūbas Masalskis. Medaus mėnesį praleidę Vienoje, kur Elžbieta Vižė Lebren (Élisabeth Vigée Le Brun, 1755–1842) nutapė šokančios ir tambūrinu grojančios Pelagijos Sapiegienės portretą (saugomas Varšuvos karališkosios pilies rinkiniuose), sutuoktiniai apsigyveno Derečine.

1794 m. balandį, atsiliepdamas į Tado Kosciuškos kvietimą, Pranciškus Sapiega prisijungė prie sukilimo. Jis suformavo diviziją, kuri turėjo kautis Gardino, Bresto ir Slonimo apylinkėse, buvo paskirtas šios divizijos generolu leitenantu. Nepasitikėdamas savo jėgomis, netrukus pasiprašė atleidžiamas iš šių pareigų. Atleidimą gavo gegužės 14 d., o birželio 8 d. visai pasitraukė iš kariuomenės.

Sukilimui pralaimėjus, su žmona išvyko į Peterburgą. 1794 m. gruodžio 3 d. prisiekė nebekariauti prieš Rusiją ir, atsižvelgiant į tėvo ir uošvio nuopelnus Targovicos konfederacijai, 1795 m. buvo amnestuotas. Greitai po to gavo rusų slaptojo tarėjo rangą ir buvo išrinktas Minsko bajorų maršalka. Pasitraukęs iš viešo gyvenimo, daugiausia laiko praleisdavo keliaudamas po Europą. Ilgai niekur neužsibūdavo. Kaip pats sakė, keletą savaičių nenuobodžiaudamas galėdavęs išbūti tik Paryžiuje ar Derečine.

Derečiną Pranciškus Sapiega perstatė, pavertė išpūdinga rezidencija. Iš Ružanų į Derečiną pervežė baldus, šeimos archyvą, dalį bibliotekos, vertingiausias dailės kūrinius ir šeimos relikvijas. Daug keliaudamas po užsienį ir neblogai išmanydamas meną, tėvo pradėtą kaupti dailės kolekciją papildė užsienyje pirktais garsiausių Vakarų Europos meistrų kūrinių.

1796 m. iš Juozapo Poniatovskio, kuri caras Povilas I pripažino Užpalių dvaro paveldėtoju, Pranciškus Sapiega nupirko Užpalių dvarą. Čia pastatė naują gyvenamąjį namą, oficiną, malūną. Užpaliuose, kaip ir daugelyje kitų savo dvarų, negyveno, turtą valdė per įgaliotinius. Tuo tarpu miesto rezidencijų atsisakė – 1797 m. Juozapui ir Liudvikai Kosakauskams pardavė Vilniaus Antakalnio rūmus, 1817 m. Karo inžinierių direkcijai – rūmus Varšuvos centre.

Pranciškus Sapiega mirė 1829 m. gegužės 30 d. Derečine, palaidotas Kartūzų Berezoje. Su Pelagija Potockyte turėjo sūnų Eustachijų Kajetoną (1797–1860) ir dukrą Anelę (1801–1855).

Eustachijus Kajetonas 1821 m. apsigyveno Anglijoje, tačiau, paveldėjęs tėvo turtus, sugrįžo į šalį. Kovojo 1831 m. sukilime, jam pralaimėjus, emigravo į Prancūziją. Caro valdžia konfiskavo visus jo dvarus, tarp jų Užpalius ir Derečiną. Konfiskuota Derečino dailės kūrinių kolekcija 25 dėžėse buvo išvežta į Peterburgą, kur pats caras Nikolajus I kūrinius peržiūrėjo ir išskirstė. Vien konfiskuotų paveikslų buvo 287 pozicijos. Vertingiausias pripažinti paveiksai buvo perduoti Ermitažui, Dailės akademijai ir teatro direkcijai. Tarp jų buvo Gverčino (Guercino) „Šv. Jeronimas“, trys Paolo Veronezės (Paolo Veronese) paveiksai, Andriano Os-

tedės (Adriaen Ostade), Salomono Reisdalio (Salomon Ruisdael), Jakobo Reisdalio (Jacob Ruisdael), Jano Venikso (Jan Weeniks), Klodo Vernė (Claude Joseph Vernet), Žano Monjė (Jean Mosnier) ir kitų žinomų tapytojų kūriniai. Kiti paveikslai buvo perduoti į saugyklas, dalis skirta parduoti, dalis patriotinės tematikos kūrinių turėjo būti sunaikinta. Saugykloms buvo atrinkta beveik vien portretai. Tarp jų – E. Vižė Lebren tapytas Pelagijos Sapiegienės portretas, J. B. Lampio Pranciškaus Sapiegos, jo sūnaus Eustachijaus Kajetono ir grupinis jo vaikų Eustachijaus Kajetono ir Anelės portretai. Atrodo, kad iš sunaikinimui skirtų paveikslų iš tiesų buvo sunaikinti tik trys. E. Vižė Lebren ir J. B. Lampio tapytus portretus Sapiegų šeima atgavo dar XIX amžiuje.

Pranciškaus Sapiegos portretą J. B. Lampis nutapė apie 1810 m. didikai lankantis Vienoje. Nėra žinoma, kiek jo prašymu dailininkas padarė portreto replikų. Luvro muziejuje saugomas portretas XX a. I pusėje priklausė Kodenio Sapiegoms (kaip ir Anykščių portretas jis dailininko nepasirašytas). Lukas Kاندziela mini XX a. J. B. Lampio tapytą Pranciškaus Sapiegos portretą buvus pas Rokiškio dvarininkės Hermancijos Sapiegaiteės brolių Eustachijų Kajetoną Sapiegą (1881–1863) Nairobyje (Kenija). Eustachijaus Kajetono sūnus Eustachijus Severinas (1619–2004), kartu su menotyrininke Marija Kalamajska Saeed surinkęs visą Sapiegų ikonografiją, apie šio portreto buvimo vietą žinių jau neturėjo. Kyla klausimas, ar negalėjo šis portretas ir atsidurti Rokiškyje?*

Literatūra

1. Kądziela Ł., Sapieha F. *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIV, 1992–1993, p. 605–611.
2. Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 2, *Województwo brzesko-litewskie*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1992.
3. Rudzki E. *Damy Polskie XVIII wieku*, Warszawa, 1997.
4. Sapieha E., Kałamajska-Saeed M. *Dom Sapieżyński*, cz. II. *Ikonografia*, Warszawa, 2008.

* Šiame poskyryje pateikiamų menininkų, tautodailininkų darbai spausdinami spalvotų iliustracijų puslapių intarpe „Meno pulsas Užpaliuose“ p. 1585–1632.

Kai sieloj kelios mūzos...

Stanislovas Balčiūnas

Jeigu kam nors teko laimė svečiuotis klaipėdiečio aktoriaus, režisieriaus, dailininko, poeto, kolekcininko

Broniaus Gražio šeima: kairėje – sūnus Audrius, centre – žmona Nijolė

Broniaus Gražio bute, niekad gyvenime nebepamirš jo namų, kur visas sienas nuo grindų iki lubų dengia daugybė paveikslų – spalvų margumynas nuo ramaus romantiško iki aistringai choleriško, nerimastingo abstrakcionizmo, tarsi būtų sukauptos visos gyvenimo akimirkos, kurias atnešė jo draugai dailininkai, kolegos, aktoriai ar jis pats savo žingsnius paženklino spalvomis.

Matyt, neatsitiktinai menotyrininkė Jolita Skolevičienė yra pastebėjusi, kad Bronius Gražys – aktorius, kuris žino turbūt kone visų dailininkų dirbtuvių adresus. Jo namuose meno daugiau nei baldų ar kitų daiktų...

Vos peržengęs šio klaipėdiečio namų slenkstį, ties kuriuo pasitinka svetiniga jų šeimnininkė aktorė Nijolė Narijauskaitė-Gražienė, pasijunti patekęs į meno šventovę, kiekviename kambaryje šėlsta mūzos, ir ne iškart pamatai, kad čia net durų nėra, tarsi duota laisvė toms mūzoms, kurios ir užima visą erdvę.

Toje spalvų jūroje Bronius Gražys jaučiasi savo stichijoje, kaip delfinas jūroje. Tiesą sakant, jūros jo genuose gal ir nedaug, nes jis tipiškas aukštaitis, net ir norėdamas, matyt, nepaslėptų savo atlapaširdiško aukštaitiško nuoširdumo. Klaipėdon jis tik likimo bangų nublokštas užpalėnas, kurio giminė tarp Duōkiškio ir Užpalių, miela sėlių krašto žemė, kurią myli artojas ir pilkas vyturis, kurią labai mylėjo jo tėvelis, mokėjęs ir arklį pakaustyti, ir sodą užveisti, ir tvenkinį iškasti, o motinėle – duonos kepalą paglostyti ir pečiun pašauti, svečius priimti. Ji vis

laukė, kada Bronius į kunigystę pasuks. Bet nei tėvelis, nei mamytė nenujautė, kad sūnaus širdyje jau nuo vaikystės ruseno meno genas.

Vis negaliu pamiršti Broniaus Gražio sentencijos, įrašytos knygoje, išleistoje jo jubiliejaus proga.

„Nuo šeštojo kalnelio kitaip į daug ką žiūrim, mes nueitąjį kelią nešiojam po kepurėm.“ Beje, prisipažinsiu, per daug drąsiai ėmiausi darbo – užrašyti šio daugabriaunio menininko biografiją. Ir teatleidžia man skaitytojas, kad pasistengsiu kalbėti žodžiais tų, kurie daug metų su juo duoną ir druską valgė, arba jo paties iš širdies plaukiančius žodžius pacituosiu. Žinoma, cituoti poeto žodžius, sunkus uždavinys, nes vien eilėraščių jau kelios knygos parašytos: „Žvyrkeliai“, „Delnai“, „Spalvoti stikliukai“, „Rieda saulė vakarop“, „Išskridę paukščiai“ ir kt.

„Mano paties šaknys – „nuo žagrės“, esu kaimo vaikas ir tuo didžiuojuosi, nes visi geri, natūralūs, intuityviai dori dalykai kilo iš kaimo, iš artimo sąlyčio su gamta. Nuo mažens mane persmelkė Tėvo troškimas visur matyti grožį, jo paties rankų kuriamą harmoniją. Mano kraujas nuolat šaukiasi gamtos, norisi meistrauti, dirbti tuos negudrius darbus. Ir dvasios reikalai tada klostosi kaip tie margi kaimo moterų audžiami raštai.“

Broniaus žodžius užrašė jo jaunystės dienų draugas, aktorius Ferdinandas Jakšys.

Kai Bronius pasirinko artisto kelią, jo tėvelis Ferdinandui Jakšiui ne kartą sakė: *„Tu tik neik Broniaus keliais, neik į artistus.“* Dabar turbūt sunku būtų nustatyti, kada atsibudo Broniaus Gražio artisto genas. Gal tada, kai su vaikystės dienų draugu Ferdinandu repetuodavo Nečionysė

„prie tėvuko kasto tvenkinio, jo sodintų medžių paunksnėje, o pertraukėlių metu valgydavo Broniaus mamytės keptus blynus, užsigerdami šviežiu pienu su medumi, o gal Užpalių vidurinėje mokykloje, kurioje mokytojos E. Skardžiuvienės dramos būrelis ne tik vaikiškas pasakėles vaidino, bet jau ir klasikos griebėsi, o gal tada, kai vienas mokytojas, pasak paties Broniaus, tiesiog lemtingai išpranašavo: „Sėskis – du, tau tik artistu būti.“

Bepigu teatro kritikui Egmontui Jansonui, išanalizavusiam Broniaus Gražio artisto ir režisieriaus kūrybinį kelią, tvirtinti, kad dar mokykloje Broniaus Gražio *„į teatrinį pragarą jota ant gero arklio“*, nes jaunystėje visam gyvenimui atėjęs polinkis į ryškius charakterius, į vaidmens individualybę.

Pats artistas prisimena, kad po mokyklos baigimo atsidūrė kryžkelėje: jį viliojo kelios mūzos – patiko dailė, literatūra ir, žinoma, teatras. Su dailės mūza nors ne amžinai, bet greit susipyko, nes Dailės institute pamatęs absolventų darbų parodą, tik nustebo ir nusivylė. Todėl ir pasuko į universitetą, kur jį nuvedė literatūros mūza. Egzaminatorė Vanda Zaborskaitė susidomėjo, kas buvo ta B. Gražio mokytoja, kuri penketo vertą mokinį atsiuntė į universitetą, bet, kaip prisimena pats Bronius, jo mokytoja E. Skardžiuvienė nenoriai rašydavo

penketą. Kai 1952 m. konservatorijoje įsikūrė Aktoriaus meistriškumo katedra, ji ir sumaišė jauno literato planus. Bronius Gražys atsidūrė tarp kitų teatro mūzos Melpomenės paviliotų jaunuolių. Dėstytojai ir aktoriai J. Kavaliauskas, V. Derkintis, A. Poliakovas išuko jį į aktorinį sąmyšį, kuriame tarp trylikos bendraminčių susitiko Nijolę Narijauskaite, kuri vėliau tapo Gražiene. Vestuves atšoko jau Marijampolėje.

Ferdinandas Jakšys dar prisimena, kaip B. Gražio kurso draugai išvyko kurti teatro į Marijampolę ir atsiveikindami dainavo:

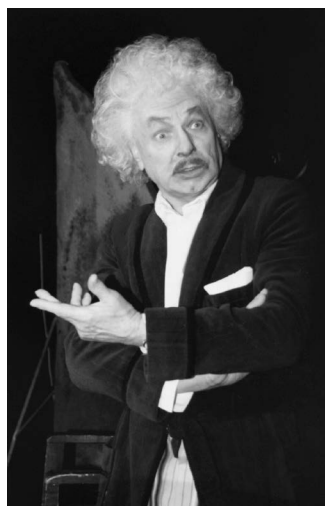
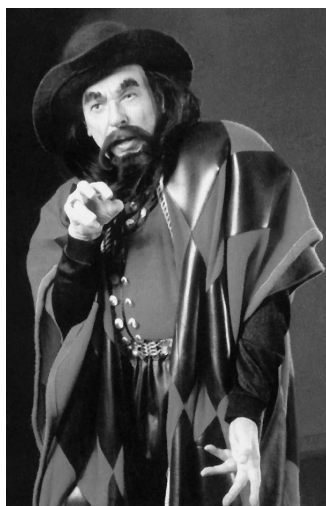
*Sudie tau, Vilniau,
Kur kelnės smuko –
Mes išvažiuojam
Jau į Kapsuką!..*

Nuo jaunųjų aktorių entuziazmo pagyvėjo ir patys suvalkiečiai. Jie susidomėjo teatru, bet džiaugėsi vos kelerius metus, nes, N. Chruščiovo nurodymu, 1962 m. teatras buvo uždarytas. Tačiau jaunieji aktoriai važiavo į Maskvą apginti teatro, bet B. Gražys, kaip ir kiti jo bendražygiai, net nepateko į sąjungines ar partines institucijas, nes neturėjo partinių bilietai. Todėl 1963 m. visas marijampolietiškas teatro branduolys išvažiavo į Klaipėdą.

Broniui Gražiui būdingas tiesos ieškojimas ne tik teatro scenoje, bet ir kasdienybėje. Jei jis būtų kitoks, dar studijų metais nebūtų sugalvojęs rinkti parašus dėl Stalino prospekto pavadinimo keitimo Gedimino vardu...

Jei atsiverstumėt storą knygą „Kas yra kas literatūroje“, surastumėt, kad Bronius Gražys sukūręs net pustrėčio šimto vaidmenų teatre ir kine, vien žymiausių išvardyta beveik visas knygos puslapis. Todėl ir nesiryžtu visko kartoti, bet, regis, svarbiausi, yra tie, kur labiausiai atsiskleidžia lietuvių dvasios gelmės. Iš daugelio girdėjau, kad B. Gražys buvo nepakartojamas piršlys Mataušas „Marčioje“, vargonininkas Milkus „Mažvyde“, žibintininkas Motiejus „Katedroje“, kunigaikštis Vykintas „Mindauge“.

B. Gražio vaidmenys

Gražina Juodytė kalbinusi Bronių Gražį ir jo gyvenimo draugę Nijolę Narijanauskaitę pastebėjo, kad aktorius kiekvieną kartą scenoje išgyvena nepakartojamas emocijas. Deja, kaip yra pasakęs pats B. Gražys, ne visad lemta scenoje ir gyvenime išgyventi tą patį.

„Prisimenu, „Dugne“ vaidinau Luką. Mokiau dvasingai, tyrai gyventi, postringavau, kad mirtis nebaisi. O nuėjęs nuo scenos sužinojau, kad mirė mano tėvas. Luko filosofija, tokia suprantama scenoje, gyvenime man nebepadėjo...“

Geras aktorius, kurdamas tokius skirtingus vaidmenis, regis, išgyvena daug gyvenimų, susitapatina su kitu žmogumi arba jį priverčia būti toki, kokį matyti pats norėtų. Žinoma, tam labiau dėkinga režisieriaus padėtis. Bronius Gražys, režisavęs kelias dešimtis spektaklių, nors ne visad įtiko kritikams. Režisieriaus duonos skonio Bronius Gražys jau buvo ragavęs Marijampolėje, pastatė net kelis spektaklius, kai režisierius R. Juknevičius užčiuopė B. Gražio režisūrinę gyslelę, įkalbėjo jį važiuoti į Maskvą pasitobulinti. Ten Mažajame teatre su V. Cygankovu jis pastatė „Kriminalinį tango“. Kai B. Gražys Klaipėdoje pastatė J. Grušo „Barborą Radvilaitę“, beveik tuo pat metu tas pats J. Grušo kūrinys atsirado ir Kaune J. Jurašo režisuotas. Kritikai J. Jurašą į padanges kėlė, gal todėl, kad daugelis artistų, pasak V. Kanclerio, „scenoje lakstė su kaukėmis“. Beje, ir dabar dažnai kritika labiau pastebi tuos, kurie „lyg durniai su durelėmis po sceną bėgioja...“ Tačiau B. Gražio „Barbora Radvilaitė“ susilaukė dramos autoriaus J. Grušo padėkos už tai, kad jis neiškraipė rašytojo minčių.

Kai pamąstau apie B. Gražio bendravimą su keliomis mūzomis, atrodo, kad Melpomenė įnoringiausia, daugiau iš menininko kančių reikalaujanti. Ir kartais pagalvoju, kad likimas Broniui buvo geras, nes neleido užmiršti kitų jaunystėje pamiltų mūzų – dailės ir poezijos.

Matyt, ką žmogus myli, to meilę ir likimas dar labiau pakursto. Kartą sūnus Audrius, jau dailininku tapęs, paviešėjęs namuose, lyg tyčia dažus ir teptuką pamiršo. O Broniui dažai taip skaniai kvėpėjo, beveik kaip grimas, tai ir susigundė pabandyti. Beje, kaip elgtis su dažais ir drobe, B. Gražys ne kartą stebėjo, kai pozavo dailininkams Algiui Taurinskui, Vidui Pinkevičiui, Juozui Vosyliui. Jie ir tapo Broniaus dailės mokytojais.

Tiesą sakant, B. Gražys, tikriausiai, teptuką vedžiot mokėjo dar gerokai anksčiau, nes kartą apsilankęs Jociškių kaime pas Albiną Sirvydą buvau nustebęs, kai pamatęs keletą peizažų sužinojau, kad tai Broniaus Gražio tapybos darbai. Tik Broniaus sesuo Onutė sakė, kad tai dar labai nedrąšūs, neprofesionalūs darbai, o man jie buvo tokie šilti, tokie lietuviškos dvasios pilni, kokius vaikystėje įsidėmėjau A. Žmuidzinavičiaus kaimų paveikslus...

Dabar B. Gražio peizažai, naturmortai ir abstrakčios spalvų pynės jau nebetelpa ant kambarių sienų, pilna palėpė, kur dailininko dažais kvėpia, rietuvėm paveikslų užkrauta. O kiek dar paveikslų išdovanota kolegoms, draugams, svečiams, geriems pažįstamiems...

Bronius Gražys sako, kad jo turtai ne banke, o rodo ant širdies ranką padėjęs ir džiaugiasi, kad turi kelias mūzas, vieną gražią žmoną ir vieną priklaus-

*Su Prezidentu
V. Adamkumi
po apdovanojimo*

somybės ligą – kolekcionavimą. Kada šia bacila užsikrėtė, neprisimena, bet jau nuo studijų metų rinkdavo dailininkų paveikslus, jų darbų reprodukcijas, kurių net apie 8 tūkstančius prisirinko. Be to, yra sukaupęs didelę išymių žmonių, menininkų autografų kolekciją, gausybę medalių, laikrodžių ir butelių kamščių su autografais kolekcijas. Kai 1963 m. išgijo pirmą originalų dailininko K. Šimonio darbą „Siluetas“, tai ir originalų jau gausybė.

„Kai menininkų namuose K. Šimonio, A. Žmuidzinavičiaus dvasia randa vietas, tai širdyje meno mūzos himnus gieda, o gyvenimo spalvos daug šviesesnės...“

Jeigu prie visų kolekcijų pridėtume B. Gražio apdovanojimus, tai, anot Ferdinando Jakšio, norint visas regalias ant krūtinės užkabinti, tektų ją gerokai praplatinti. Iš prezidento V. Adamkaus rankų B. Gražys gavo garbingą ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medalį, o kiek dar mažiau reikšmingų medalių, garbės vardų, ženklų pats aktorius sako nesuskaičiavęs. Tiesa, vienas yra taip pat svarbus, tik ant krūtinės nekabinamas, o gali būti užmautas ant rankos piršto – aukso žiedas su brangakmeniu. Prieš kelis dešimtmečius tyrinėdami piliavietę archeologai surado mūruose išpraustą 5,48 gramo sveriantį renesanso epochos aukso žiedą su briliantu. Dabar jo kopija įteikiama už ypatingus nuopelnus patiems išymiausiems klaipėdiečiams. O užpalėno tapusio klaipėdiečiu Broniaus Gražio nuopelnai uostamiesčiui ne tik keli tūkstančiai spektaklių, dailės ir kitokios kolekcininkų parodos, bet ir Jūros, Dainų, Kurortų švenčių ar kitų susibūrimų scenarijai ir jų režisavimas, geros klaipėdiečių ir jų svečių nuotaikos šaltinis. Kartais net pavydo ugnelės išžiėbia, kad klaipėdiečiai prisiviliojo aukštaitį, užpalėną Bronių Gražį, bet savimeilė paglosto širdį, kai iš žemaičių išgirsti, kad doros, meno pajautos ar išminties genai pajūrin atsivežti iš taip mielo mūsų svajonių ir vilčių krašto.

2013 m. rugpjūčio 17 d. pravirko visos mūzos. Bronius Gražys iškeliavo Amžinybėn.

Vladas Karatajus susižavėjęs Užpaliais

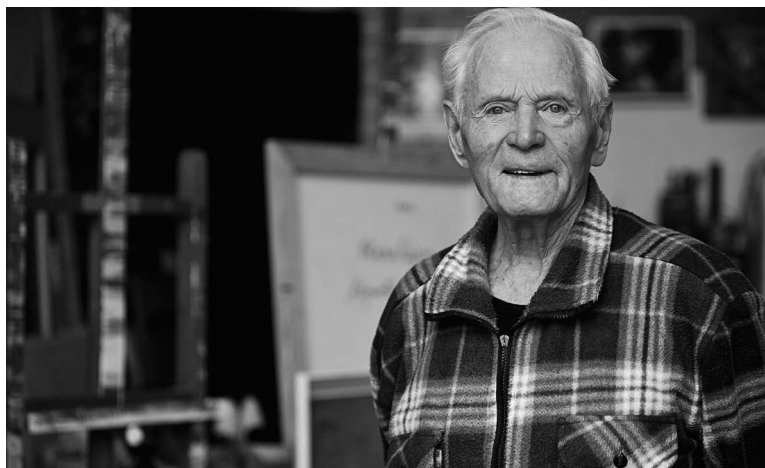
Stanislovas Balčiūnas

Nė kiek nesistebiu, kad žymus XX amžiaus dailininkas Vladas Karatajus, kilęs iš Suvalkijos lygumų, 1925 m. liepos 28 d. gimęs Vilkaviškyje, tiek pamilo ir susižavėjo Aukštaitijos gamtos grožiu, kad kūrybinį dvasios pakylėjimą nuolatos iš naujo pajusdavo sugrįžęs į pamėgtas vietas tarp Užpalių ir Dusetų. Ir, matyt, neatsitiktinai jo įkvėpimo šaltinis buvo Šventosios vingiai, Užpalių krašto kalvelės, pasidabinusios baltakamieniais beržais ar pušų kepurėmis. Užpalėnai, įpratę prie savo nuostabios gamtos kampelių, net nebepastebi jos žavesio, tačiau pažvelgę į Vlado Karatajaus peizažą net savo gimtajame krašte atranda nekasdieniško grožio. Matyt, taip yra todėl, kad Vladas Karatajus niekada nesusiviliojo natūralizmo klystkeliais, o savo peizažuose sugebėjo įamžinti akimirkos grožį, įkvėpusį dievišką gamtos virpesį žmogaus sieloje. Gamtos trauka daugiau nei penkis dešimtmečius jį jungė su neišsemiamu ir nepakartojamu žmogaus vidiniu pasauliu, beribėmis meninio pažinimo galimybėmis. Gal todėl, kad tarp dailininko Vlado Karatajaus peizažų labai natūraliai šliejasi gyvenimo prasmės ieškančių žmonių portretai ar natiurmortuose atspindinčios gamtoje surastų grožio perlų spalvos ir atspindžiai. Kai žvelgi į jo natiurmortą su rugiagėlėmis, tarsi pajunti mūsų Užpalių laukuose banguojančių vaškinės spalvos rugių kvapą ar prisimeni mamos keptos duonos skonį.

Į praėjusius laikus mintimis sugrįžti žvelgdamas į V. Karatajaus paveikslus „Anas krantas“ arba „Degesių malūnas“.

Žiemą sugrįžęs į Vilnių, V. Karatajus tapo senamiesčio architektūrą

Vladas Karatajus savo dirbtuvėje

V. Karatajus gamtoje

Tas malūnas ir teliko tik senų žmonių prisiminimuose ir V. Karatajus paveiksle, nes Norvaišių tarybinio ūkio direktoriaus paliepimu seniai nugriautas.

„Aš pataikauju gamtai, – yra prisipažinęs Vladas Karatajus, – nes joje dirbu, meškerioju, keliauju. Dirbu net žiemą. Aš nesiekiu ypatingų efektų. Randu grožį kasdienybėje ir gamtoje, jei ji, žinoma, žmogaus nesuniokota.“

Šie keli dailininko žodžiai aiškiai byloja, kaip jis mylėjo gamtą, bet drįstume pasakyti, kad ypatingą dėmesį skyrė žmonėms. Su jam būdingu lyrizmu, ryškių psichologinių charakterio bruožų atskleidimu, sodriomis, kontrastingomis spalvomis V. Karatajus nutapė įsimintinus meno pasaulio žmonių Gedimino Jokūbonio, Kazio Morkūno, architektų brolių Nasvyčių portretus.

Žmogaus vidinį grožį V. Karatajus sugebėjo pastebėti ir įamžinti ne tik iškilų asmenybių, bet ir paprastų, tautos dvasią turinčių žmonių portretuose. Senujų lietuvių audinių ramia spalvine gama ir tradicine ramybe dvelkia V. Karatajus portretas „Debeikių krašto audėja“. Tie Debeikiai tik už keleto kilometrų nuo Užpalių, gal todėl mums toks artimas, tarsi mūsų krašto audėjas įamžinantis šis liaudies menininkės portretas.

Dailininko Vlodo Karatajus dvasinį pasaulį, meninį tautos ir gimtojo krašto pojūtį išugdė 1946–1952 m. studijos Dailės institute ir talentingi jo mokytojai – Justinas Vienožinskis, Algirdas Petrulis, Irena Trečiokaitė-Žebenkienė. Baigęs studijas V. Karatajus rūpinosi Dailės instituto studentais, pasukusiais meno pažinimo ir kūrybos keliu, pats ragavo katedros vedėjo, docento, profesoriaus duonos. Kaip tik tada jis labiausiai rūpinosi asmenybės požiūriu į kūrybą, pedagoginį darbą, net parašė vadovėlį „Tapybos technika“.

Vlodo Karatajus talentas įvertintas aukštais apdovanojimais, premijomis. Jis buvo ne tik nusipelnęs LTSR meno veikėjas, bet 1976 m. tapo valstybinės premijos laureatu, o 1985 m. jau gavo liaudies dailininko vardą. Mums, užpalėnams, jis visada artimas ne tik tuo, kad pamilo mūsų krašto gamtą, bet ir jos žavesį įamžino savo paveiksluose.

Gyvenanti tarp angelų

Stanislovas Balčiūnas

Nors Sofijos Mikėnaitės-Savulionienės gimtinė Miškonių kaimas, tačiau vaikystė prabėgo Kaniūkuose, netoli Užpalių. Čia pradėjo lankyti mokyklą, o jos pirmoji mokytoja buvo B. Čerškutė-Karpevičienė ir, kaip dažnai būna gyvenime, ją Sofija prisimena iki šiol. Vėliau S. Mikėnaitė mokėsi Užpaliuose ir 1945 m. baigė vidurinės mokyklos pirmąją abiturientų laidą. Kai Užpaliuose vyksta kraštiečių susitikimai, tarp jų pastaruosius du dešimtmečius dar būdavo ir pirmosios laidos abiturientų. Prisimena ir klasės vadovę Elžę Skardžiuvienę:

*„Tai didelės erudicijos žmogus. Ji stengėsi kiekvienam padėti, su-
prasti, paguosti nelaimėje, pasidžiaugti kiekvieno sėkme.*

*Galbūt todėl baigę mokyklą nemažai klasės draugų pasirinko
pedagogo specialybę. Baigę mokslus troškom visi susitikti, paben-
drauti. Pradžioje susitikdavom retai. Pirmas mūsų susitikimas buvo
pas O. Braukylaitę, po kelerių metų susitikom pas M. Uborevičiūtę.
Buvo daug nuotaikingų kalbų, dainų, prisiminimų apie mokslo metus.*

*Vėliau susitikdavome pas Bronelę Galvydytę-Trepkuvienę
daugiau nei 20 kartų. Laukdavome tų susitikimų kaip didžiausios
šventės. Rinkdavomės mokykloje, kurioje būdavo iškilmingoji dalis.
Dalyvavome Užpalių piliečio garbės vardo minėjimuose. Paskui
rinkdavomės pas Bronelę, kur visi išsakydavome savo džiaugsmus,
bėdas. Tai būdavo nuostabūs vakarai... Eidavome į Krokulę. Vėl
nauji pasimatymai, nauji veidai. Gerdavome šaltinėlio vandenį.*

Po mokyklos baigimo praėjus 30 metų

Po mokyklos baigimo praėjus 40 metų. Sofija Savulionienė ketvirtoji iš dešinės. 1989 m.

Prisimindavome savo vaikystės dienas, kai tėvai mažus veždavo į Krokulę, kur žmonės keliais eidavo apie Kristaus statulėlę, kur elgetos giedodavo gaudžias giesmes, norėdami iš žmonių sulaukti nuolankumo. Šios kelionės laukdavome kaip didžiausios šventės.

Prisimenu ir kardinolą J. A. Bačkį, kuris už mūsų mirusių klasės draugus aukojo šv. Mišias, o vėliau teko ir pas Bronelę pabendrauti. Mat Bronė yra jo giminaitė. Išliko daug gražių prisiminimų. Bronės šeima sutikdavo mus kaip savo vaikus. Suvažiavę pasidžiaugdavome gražiomis gyvenimo akimirkomis, aplankydavome gimines, artimųjų kapelius.

Įsimintinas liko mūsų laidos 50-metis, o neseniai ir 60-metis.

Nors mūsų pečius jau slegia didelė metų našta ir nemažai klasės draugų išėjo anapilin, bet ir šiandien dar norisi susitikti, pabendrauti, prisiminti jaunus dienas, pasidžiaugti, kaip šventėme klasės susitikimus.“

*Su buvusiais
klasės draugais.
S. Savulionienė
centre*

O susitikimo su Sofija Mikėnaite užpalėnai visada laukdavo. Tai suprasdama į Užpalius ji ne kartą buvo atvažiavusi ir savo darbų parodyti. Su kita šio krašto dailininke Liuda Bėkintyte Aukštaitijoje jau surengė tris parodas.

Nors kaimo vaikams pokario metais studijuoti dailę nebuvo palankių sąlygų, tačiau Sofija Mikėnaite sugebėjo įstoti į Vilniaus dailės institutą, kur studijavo skulptūrą. Regis, šią specialybę retai rinkdavosi moterys, bet kursui vadovavęs profesorius B. Vyšniauskas Sofijos neišgąsdino skulptūros meno sunkumais, ir 1955 m. baigusi Dailės instituto Skulptūros fakultetą Mikėnaite tapo profesionalia skulptore. Geras perspektyvas žadėjo tai, kad pagal tuomet institute gyvavusią tradiciją geriausių diplomantų darbai buvo siunčiami į parodą Maskvoje, o Sofijos diplominis darbas kaip tik pateko tarp geriausių.

Baigusi institutą Sofija Mikėnaite gavo paskyrimą dirbti skulptore Lengvosios pramonės konstruktorių biure. Su čia sukurtais modeliais etalonais per dešimtmetį skulptorei teko pabuvoti Londone, Leipcige, Poznanėje, Drezdene, Maskvoje, Vroclave, Briuselyje vykusiose parodose. Ir ne kartą ji buvo apdovanota premijomis, diplomais. Kai Vilniuje įsikūrė „Dailės“ kombinatas, S. Mikėnaite perėjo dirbti į įmonę, kuri jau buvo arčiau meno. Pradėjo dirbti keramikos bare. Dirbdama „Dailėje“ sukūrė daug vertingų keramikos ir taikomosios dailės darbų, kuriuos matė, vertino ne tik Lietuvos parodų lankytojai, bet ir Pabaltijo šalių žmonės, medalių bei diplomų parsivežė iš Maskvos.

Su kūryba labiausiai susijusios biografijos datos, kai 1978 m. Sofija Mikėnaite įstojo į dailininkų sąjungą, o sulaukusi senjorų amžiaus surengė parodas, 2008 ir 2009 m. dalyvavo keramikos simpoziumuose „Harmonija“. Parodoje „Ramybė“ Vilniaus medalių galerijoje Sofija Mikėnaite-Savulionienė demonstravo per tris dešimtis figūrų, nes autorė vėl grįžo prie skulptūros ir pradėjo keramiką jungti su skulptūra.

Tiesą pasakius, šiuolaikinėje dailės panoramoje ir skulptūra, ir keramika surūdijusių vamzdžių pastūmėta subtilesnio meno nuošalėn. Tačiau Sofijos dekoratyvines skulptūreles saugo ištiesi angelų chorai. Kad neliktumėte abejingi žurnalisto pastebėjimams, pasitelksiu profesionalios menininkės Gražinos Murelytės žodžius:

„Gėris turi nusverti blogį. Išmintingas kūrėjas renkasi gėrį, ir dvasia triumfuoja. Ji plūsta per skulptorės širdį, rankas į molio materiją ir tampa matoma, jaučiama sukurtose angelų skulptūrose.

Prie Karalienės rūmų Londone

Užpaliuose pas
B. Trepkuvienę

S. Savulionienė
(ketvirta iš dešinės)
su buvusiais klasės
draugais. Susitikimas
po 60 metų

Jos įkūnija dangišką ramybę, dvasinį džiaugsmą ir tampa pakeltu kovos kardu priešingybei – siaučiančiam blogiui.

Per meną dauginti gėrį yra tikinčios skulptorės Sofijos Savulionienės pozicija. Grįžimas nuo keramikos prie skulptūros yra prasmingas: suteikia galimybę daugiau save išreikšti. Ši paroda gimė per pastaruosius porą metų. Angelų tema leidžia laisvai improvizuoti, tekėti nuotaikoms. Gimsta susikaupimą, mąstymą, džiaugsmą, žaismą ir įvairias kitas prasmes bei nuotaikas įkūnijantys angelai. Talentingas ir profesionalus formos, kompozicijos, anatomijos valdymas atveria galimybes įvairiems plastiniams ieškojimams. Kiekviena skulptūra turi savitą charakterį, formos gyvai teka ir įdomiai matyti iš visų pusių. Balta molio spalva ir subtilus paviršius sustiprina sakralumo įspūdį. Skulptūros kamerinės, provokuojančios žiūrovą intymiam pokalbiui. Atsiverkite, ir gerumo krislai skambės Jūsų širdyse!“

Ir iš tikrųjų subtilaus gyvenimo pajautimo kibirkštys išiebė meilę menui ne tik dukrų Jolantos ir Dalios, bet ir Sofijos Mikėnaitės-Savulionienės anūkėlių sielose, kurios savo kelią į meną pradėjo M. K. Čiurlionio menų gimnazijoje.

Liuda Bėkintytė iš Bėkinčių kaimo

Marija Dovydatienė

„*Liudyt, sugalvok ką nors. Juk tu moki*“, – prašo bendraamžiai vaikai, apspitę pirmokę Liudą. Liuda tikrai išradinga ir kūrybinga. Sugalvoja visokiausių pokštų, todėl vaikai sekioja paskui ją. Ji tikras vaikų vadas. Būryje visiems smagu ir nenuobodu.

Liuda gimė 1923 m. balandžio 21 d. Bėkinčių kaime kaimo šokėjos Onos Gaučytės ir Nikodemo Bėkinčio, mylinčio muziką ir sugebančio smuiku ir armonika išgirstą melodiją sugroti, šeimoje. Iš tėvų ji paveldėjo polinkį į meną ir kūrybiškumą. Liuda pirmas vaikas šeimoje. Be jos, buvo dvi sesutės ir keturi broliai; gyvi likę du broliai.

Pradžios mokyklą ji lankė Kišūnuose. Jau tada išryškėjo gebėjimas gražiai piešti. Klasės draugai su pavydu žiūrėjo į jos kūrinėlius ir džiaugėsi gavę dovanų nupieštą gėlytę ar gyvulėlį.

Utenos gimnazijoje Liudą vertino kaip gabią dailininkę ne tik klasės draugai, bet ir mokytojai. Kita Liudos savybė – draugiškumas, mokėjimas suburti apie save draugų ratelį, lengvai išvengiant bet kokių nesklandumų.

Kartą per fizikos pamoką mokytojas J. Venskūnas pakvietė prie lentos vieną mokinę. Ta atsistojo ir tyli, nė žodžio. Tada Liuda neiškentė.

„Mokytojau, paleiskite tą mergaitę, juk matote, kad ji nieko nežino.“

Mokytojas J. Venskūnas buvo geras, bet kaip ir kiekvienas, turėjo savitumą.

„Kas ten kalba? Aa, Liuda! Gerai, eik prie lentos, o tu, mergaitė, sėskis. Bet aš žinau, kad ir tu pamokos nemoki, tik gražiai pieši! Nupiešk, štai čia, lentoje. Aš nusiųsiu!“

„Gerai“, – sutiko Liuda ir lentoje nupiešė šokančius mergaitę ir berniuką. Mokytojas atsisuko.

„Aa, tai tu nupiešei apie meilę, reikėjo piešti ką nors iš fizikos!“ – „Bet, mokytojau, juk Jūs to nesakėte!“ – teisinosi Liuda. „Gerai, rašau tau dvejetą arba kuolą, ar ne, nulį.“

Nuo tolesnio ginčo išgelbėjo skambutis. Kitą dieną per fizikos pamoką mokytojas J. Venskūnas vėl pakvietė Liudą prie lentos, bet pamokos neklaušė – buvo tikras, kad viską gerai „išzubrino“. Derėjosi dėl pažymio ir po ginčų įvertino ketvertu.

Liuda buvo labai linksma, įdomi, lengvai užmezganti kontaktus, draugų mylima ir mėgiama. Netrukdė nežymus šlubčiojimas – tai dėl įgimto sąnario išnirimo. Anksčiau, jei vaikas gerai valgo ir auga, į gydytojus nesikreipdavo. Tai laikė nesvarbiu dalyku. Liuda buvo labai sąmojinga, smagi – su ja buvo gera bendrauti. Kiekvienu momentu rasdavo tinkamą žodį, o paskui nusijuokdavo šiltu, skambiu juoku, užkrėsdama ir pašnekovus. Jokių nesusipratimų nebūdavo, viską išsprendavo be pykčio, be nuoskaudų. Ir visada sprendimas būdavo jos naudai.

Baigusi Utenos gimnaziją, pradėjo mokytojauti Mikėnų pradžios mokykloje, vėliau Užpalių vidurinėje dėstė prancūzų kalbą, piešimą, darbelius. Mokiniai ją mylėjo ir ji juos taip pat. Kartu su mokiniais žaisdavo kvadrata, slėpynes. Kartą atvažiavo apskrities švietimo skyriaus inspektorius ir mokytojos nerado. Apieškojęs pamatė tvartelyje.

„Tai ką jūs čia veikiate?“ – paklausė. – „Žaidžiu slėpynes, Tamsta inspektoriau! Čia labai nuobodu, aš noriu studijuoti Dailės institute!“ – „Surask į savo vietą mokytoją ir galėsi važiuoti studijuoti“, – gavo atsakymą.

Mintis studijuoti Dailės institute jos nepaliko. Atvykusi į Utenos švietimo skyrių vėl prašėsi, kad leistų studijuoti. Inspektorius nesutiko, atsikalbinėjo. Nusiminusi išėjo iš kabineto. Eidama kieme pamatė į krūmus įstrigusį kalakutą. Ir čia pat, staiga gimė mintis papokštauti. Pasigavo tą kalakutą ir vėl įėjo į inspektoriaus kabinetą. Inspektorius pažiūrėjo nustebęs.

„Inspektoriau, aš Jums atnešiau kyšį, kad mane leistumėte studijuoti“, – tarė.

„Paleisk tą kalakutą ir eik“, – tarė inspektorius. Kartoti nereikėjo. Sugavo besiblaškantį kalakutą ir movė pro duris. „Dabar tai jau viskas“, – pagalvojo.

Kitą dieną gavo kvietimą atvykti į Švietimo skyrių. Inspektorius davė lapą ir liepė rašyti.

„Tamsta inspektoriau, kam man dar rašyti, nubausti mane galite ir be rašto“, – tarė Liuda. „Ne, rašyk, kad atleisčiau iš mokyklos, juk tu nori studijuoti.“

Taip Liuda gavo atleidimą iš mokyklos ir išvyko studijuoti į Vilniaus dailės institutą. Gavusi diplomą, įsidarbino Dailės kombinate. Tai buvo pirmoji jos darbotvė. Institute studijavo tapybą, o kombinate reikėjo išmolti šrifto – darė etiketes ir visus darbus, ką jai liepdavo. Tuo metu mirė jos mama. Liuda pasiėmė brolius iš Kišūnų pradžios mokyklos, juos globojo ir leido mokytis. Aloizas baigė Žemės ūkio technikumą Vilniuje, paskui Žemės ūkio akademiją, o Zenonas – politechnikumą, vėliau Technikos universitetą. Ir tik tada Liuda galėjo pagalvoti apie save.

Ją pakvietė dirbti į modelių namus. Kartu nepamiršo tapybos, ruošdavo parodas, darydavo drabužių eskizus. Su tapybos parodomis aplankė daugelį Lietuvos miestų ir miestelių. Visur būdavo šiltai sutinkama. Keletą parodų surengė Vilniuje viena ir su kitais dailininkais. Dirbo daug ir dabar dar yra aktyvi. Dalyvavo dviejose turistinėse kelionėse aplink Europą, kur turėjo progos pademonstruoti savo sukurtus modelių eskizus. Aplankė Azijos ir Afrikos miestus: Maroką, Alžyrą, Tunisą, Maskvos modelių namus.

Tapybos nemetė. Tapo ir dabar, ruošia parodas. Nepamiršo savo gimtojo krašto. Buvusios Kišūnų pradžios mokyklos – dabar kultūros namų – sienas puošia Liudos tapybos darbai. Mėgsta skaityti knygas, daug mezga. Savo butą išpuošusi meniškais mezginiais ir tapytais paveikslais. Kiek jėgos leidžia, gyvena aktyvų gyvenimą.

Geležinės Regimanto Motuzos gėlės

Birutė Minutkienė

*Regimantas Motuzas
su žmona Asta*

Gimė 1957 m. vasario 14 d. Jōniškio rajone, Rudiškių k. Vidurinę mokyklą baigė Panevėžyje, nuo vaikystės mėgo piešti. 1988 m. atvyko į Užpalius. Gyvendamas kaimynystėje su Romualdu Šulcu iš nuobodumo žiemos vakarais pradėjo drožinėti. Pastaruoju metu savo kūrybinius polėkius išreiškia dirbdamas su metalu. Prieš droždamas iš medžio pirma ant jo nusipiešia tai, kas bus, o metalo darbams dažnai pasirenka augalus ar gamtos motyvus, jų matmenis persibraižo ant popieriaus lapo ir tik tada pradeda darbą.

Nuo 1997 m. tautodailininkų sąjungos narys.

Darbas su medžiu ar metalu yra tik pomėgis. Daro tai, ką norisi pabandyti apėmus atitinkamai emocijai. Daugumą darbų galima pritaikyti buičiai ar interjerui puošti.

Šventas Motinos vardas

Vytas Jurka

„Mielos mamos,

Tegul Jus džiugina ne tik pirmieji vaiko žingsneliai, pirmas ištartas žodis „MAMA“, bet ir suaugusių vaikų pagarba, dėkingumas, rūpestis lydi kiekvieną gyvenimo akimirką. Šventė tegul būna visas gyvenimas.“

Mano motina

Nenumaldomai bėga laikas, jau dvidešimt aštuoneri metai, kai paskutinį sykį atsiveikinau su savo motute. Liko tik prisiminimų virtinė. Ir nors labai keista, kuo toliau, tuo ryškiau, gal net skausmingiau iškyla šie prisiminimai, išryškindami motinišką meilę, sugebėjimą pasirūpinti šeima nelengvais pokario metais. Kartu su skausmu prisimenu, kad dažnai neįvertindavau jos gerumo, kad dabartinėmis akimis žiūrint reikėjo kitaip pasielgti. Nuo pirmųjų sąmoningo suvokimo akimirkų man atrodė, kad tai pati geriausia motina. Su ja visada jausdavausi saugus. Užtekdavo tik vieno švelnaus motinos žodžio, nusto-davo skaudėti nusimušti pirštai, keldavausi iš ligos patalo, nebijodavau miškuose, lyg jausdavau, kad ji stebi ir neleis pasiklysti. Dar ir dabar jaučiu kažkokį dvasinį ryšį, ypač kai tenka gyvenime priimti svarbius sprendimus arba sunkiomis akimirkomis. Gal taip yra todėl, kad tai buvo ir yra vienintelė, nepakeičiama mano MOTINA, kuriai iki senatvės rūpi vaiko likimas.

Jos pačios gyvenimas buvo ne iš lengvųjų. Tėvai – pusininkai, beveik kas metai naujoje vietoje nuomodavo žemę, už kurią savininkui atiduodavo pusę derliaus. Nei savo namų, nei žemės. Bet tai dar ne didžiausia bėda. Vos dešimtmetį perkopusi kartu su keturiais jaunesniais broliukais ir sesutėmis liko visiška našlaitė. Jaunesniuosius paėmė globoti tetos, o mano mamai teko piemenės dalia. Vieni šeiminkai labiau rūpinosi, o kiti, kaip našlaitei, kurios niekas neužstos, net ir duonos kriaukšlę pasverdavo. Nuo pat vaikystės jautė nenumaldomą norą drožinėti. Iš pradžių iš griežčių, bet šeiminkai, pamatę, kad gadina daržoves, negailėdavo rykščių. Laimė, po kelių metų piemenavimo jos darbelius pamatė Strazdū kaime vasarojantis teatro režisierius Antanas Sutkus, kuris su žmona operos dainininke Jadvyga Ožkinaite neturėjo vaikų. Jie ir paėmė globoti. Įdomi buvo ta globa. Apgyvendino vaikelio Jėzaus našlaičių globos namuose, nors vasaroms dažnai pasiimdavo į savo ūkį Noreikiškėse, todėl tekdavo bendrauti su to meto Lietuvos išžymėbėmis: generolu Pranu Sutkumi, rašytoju Augustinu Griciumi ir kitais. Beraštė mergaitė per ketverius metus pabaigė pradžios mokyklos kursą ir gimnaziją. Sėkmingai įstojo į Kauno dailės akademiją. Studijavo skulptūrą ir keramiką. Studijos sekėsi. Gavo valstybės stipendiją tobulintis Čė-

Ona Jurkienė

koslovakijoje, bet sutrukdė prasidėjęs karas. Teko pasilikti Lietuvoje.

Motina visada su humoru prisimindavo 1940 m., pirmąją okupaciją, kai teko susidurti su valstybės saugumu. Artėjant Spalio šventėms, naujoms tarybinėms įstaigoms reikėjo daug Lenino ir Stalino portretų. Studentams tai buvo neblogas priedas prie kuklios stipendijos. Motina prisimena, kaip vieną naktį su triukšmu į kambarį įvirto keletas ginkluotų vyrų ir su didžiausiu pasipiktinimu ėmė kaltinti, kad ji blogai nupiešė tautų vadą Staliną. Nesupratusi, kas negerai, nuvyko į studiją. Stalinas – kaip gyvas, tik sagos „prisiūtos“ kryžiu. Per kelias minutes teptuku „persiuvo“ sagas. Gal, sako, ir būtų netekę daugiau Lietuvos matyti. Išsigelbėjo tik todėl, kad buvo „neklasinis priešas“, iš pačių varginiausių sluoksnių – našlaitė. Prasidėjus karui, globėjai Sutkai atsisakė remti, o karo sąlygomis nei skulptorių, nei keramikų nereikėjo, bet valgyti norėjosi.

Gavo mokytojos darbą Zarasų rajone, Griovādvarėje. Atlyginimas buvo labai neįprastas – mokinių tėvai mokėdavo mokytojams maisto produktais. Artėjant frontui, tik šįsyk iš rytų, vokiečiai pradėjo gaudyti jaunimą darbams į Vokietiją. Turtingesni išsipirkdavo, ypač maisto produktais, o vienišos našlaitės niekas nepagailėjo. Laimė, Žemaitijoje pavyko iš važiuojančio traukinio laimingai išsokti. Per fronto liniją pėsčiomis į Ignalinos rajoną kelias užtruko beveik visą vasarą. Kaip brangiausią turtą su savimi saugojo kaltų komplektą ir A. Šapokos „Lietuvos istoriją“. Šuminų kaime teko slapstytis, kol gavo dokumentus, net turėjo slėpti išsilavinimą. Susituokė su vietiniu valstiečiu Vladu Jurka, sunkiais pokario metais pasistatė namelį ant 3 ha žemės. Pragyventi reikėjo, todėl pritaikydavo savo žinias, įgytas Dailės institute; drožė iš medžio kurpalius, dirbo medinukus (*medziolus*), juos pardavinėjo turguje. Kunigai bažnyčioms užsakydavo nukryžiuoto Kristaus skulptūrų, tik tinkamo medžio sunku buvo gauti. 1950 m. vėl nauja nelaimė, – erzilas sukramtė ranką, pažeidė stuburą. Kaip vėliau man suaugusiam pati pasakojo, vežama į ligoninę meldė Dievo, kad leistų sūnų paauginti tiek, jog jis pats galėtų bent kiek sau užsidirbti duonai. Ilgi gydymosi metai, bet sveikata prarasta jau visam gyvenimui. Apie pastovų darbą teko pamiršti. Tėvas dirbo neseniai susikūrusiame kolūkyje. Išdirbdavo daugiau negu 300 darbadienių per metus, bet visą uždarbį žiemą iš sandėlio parsinešdavo ant pečių. Už darbadienį mokėjo po 100 gramų grūdų. Buvau dar visai pipiras, bet prisimenu, kaip tėvas su motina verkė prie to „uždarbio“: ką reikės valgyti visus metus. Bet neprisimenu, kad

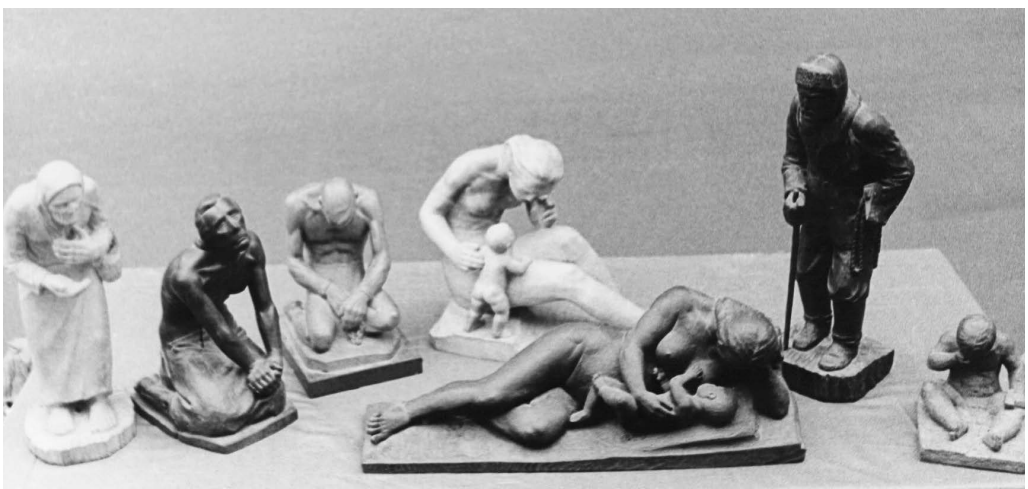

Liaudies menininkė Ona Jurkienė. 1979 m.

A. Juknio nuotrauka

būtume badavę. Iš ko sugebėdavo iškepti duoną – nežinau, bet ji man buvo daug skanesnė negu pas kaimynus, po kepimo troba kvėpėdavo kelias dienas. Dabar tokios neberandu. Gal tai tik vaikystės idealizavimas. Namuose niekada netrūko daržovių, mama dar man negimus sodino sodą, „kad vaikas seilės nevarvintų į svetimą“. Kasdienius patiekalus ruošdavo su meile. Dar ir dabar jaučiu jų skonį. Nors pati gyvenime nuo arklių nukentėjo, bet savo kūryboje labai mėgo vaizduoti žirgus, ypač matydama Užpalių V. Jovarienės pasiaukojimą žirgininkystei. Paskutiniaisiais metais prieš mirtį kūrė daugiau, kažkaip sustiprėjo dvasiškai ir fiziškai. Insultas ištiko po krepšinio varžybų. Daug jos kūrinių saugoma Utenos kraštotyros muziejuje, yra išgiję meno mėgėjai. Keistas sutapimas, 2009 m. susirinkome sveikinti M. Petrauskienės jubiliejaus proga ir labai nustebau, kai buvusi Utenos TSKP partijos sekretorė J. Mykolaitienė ėtikė mano motinos darbą – bareljefą su artoju ir arkliu. Kur jis tiek metų buvo saugomas, neaišku, kadangi mano motina į amžinybę išėjo 1983 m. Antras malonus susitikimas su praeitimi įvyko 2010 m. sausį per kraštiečių susitikimą Vilniuje. Vilniaus dailės akademijos prorektorius A. Šaltenis pristatė buvusių studentų darbų parodą ir šalia kitų autorių pamačiau savo motinos keramikos darbą.

Ir dabar tas bendrumo, prisirišimo jausmas prie motinos išlieka. Žiemos vakarais grįžtant iš mokyklos, saulė jau būdavo arti laidos, ir jos atspindžius mūsų namo languose matydavau beveik iš kilometro atstumo. Žinodavau, kad motinos išvirti pietūs sudėti šiltai induose jau laukia manęs, kad vėl domėsis, kaip sekėsi mokykloje, paklaus, ar labai buvo užpustytas kelias, ar niekas neskriaudė. Prieš kelerius metus vėl užsukau aplankyti savo vaikystės vietų. Buvo pavakarė. Nors mūsų sodybos jau seniai nėra, bet saulės spindulys, gal atsitiktinai atsispindėjęs nuo kaimyno trobos, tiesiog pervėrė, sukrėtė mane, vėl nors trumpam gražino pusšimčių metų atgal. Gaila, kad tai buvo tik trumputė praeities vizija ir nieko daugiau. Nebelauks manęs sušalusio, pavargusio motina, nematysiu jos gerų akių, negirdėsiu padrašinančių, užjaučiančių žodžių.

O. Jurkienės medžio drožiniai. 1979 m.

A. Juknio nuotrauka

Tuos vaikystės prisiminimus, praeitį praskaidrina šiandiena. Su žmona Laimute gyvename jau penktą dešimtį, trys suaugę mūsų vaikai dar gali džiaugtis jos motiniška meile, tyliu, švelniu rūpesčiu, duok Dieve, kad tai tęstųsi kuo ilgiau. Rūpestinga mama ir mūsų martelė Jolanta. Ji augina tris vaikus. Prie dukros Virginijos jau glaudžiasi du baltagalviai berniukai.

Visą gyvenimą teko dirbti su žmonėmis, kurie į mane kreipėsi įvairiais klausimais. Ateina ir daug motinų. Dažnai užmiršusios savigarbą dėl vaikų, kuriems reikia pagalbos pavėluotai. Neretai tie vaikai jau seniai suaugę, bet nuėję klystkeliais. Ir pačios motinos nuo jų kenčia. Žiūriu į tokių motinų akis ir matau, kaip jos spinduliuoja gerumu, meile savo vaikui.

„Seniūne, nors ši sykį padėk, tikiu, mano sūnus daugiau taip nesiels, grįžęs bus geresnis“, – maldaute maldauja motinos akys. Sunku tokiai motinai atsakyti neigiamai, bet kartais tenka dėl kitų motinų, kitų vaikų saugumo ir ateities. Ir visada tai man – skaudžiausia.

Laimingi tie, kurių motinos rūpinasi, laukia savo vaikų. Tik kažin, ar visi tai supranta, jiems atrodo, kad taip ir turi būti. Žinoma, yra viena kita motina, kuri neverta švento motinos vardo, bet tokių nedidelė mažuma. Negalima mesti dėmės ant šviesaus Motinos Vardo.

Medžio drožėjas Pranas Rimiškis

Palmira Sirvydytė

Tai senojo Kaniūkų kaimo tautodailininkas, tarybiniais metais vadintas liaudies meistru. Dabar jo sodybos nė ženklo nebėra. Kaimo gale, atokiau nuo pagrindinio kelio, upės link, mažam vyšnynėly kadaise stirksojo dvi mažos sukiužusios trobelės – viena didesnė, kita mažesnė. Abi šiaudiniais stogais, keturšibiais langeliais. Prie namų tiesėsi bulvių laukelis, toliau dirvonėly ganydavosi ožka su ožiukais. Ožka irgi turėjo savo „namelį“, tiksliau pasakius, prie pirkios prilipdytą būdelę. Didesnėje troboje gyveno Prano Rimiškio šeima: žmona, trys dukterys – Konstancija, Bronė, Ona – ir senutė motina. O mažesnėje – jis, Pranas, vienas, atsiskyręs nuo visų. Čia jam žmona atnešdavo ir valgi išvirusi.

Pranas Rimiškis buvo vietinis, ne „atėjūnas“, čia gimęs, augęs, netrumpą gyvenimėlių nugyvenęs ir čia pasimiręs. Kiek teko kalbėtis su jo dukterimi Konstancija, Rimiškiai save kildino iš Žemaitijos. Jo tėvas, po Krąžių skerdynių gelbėdamasis nuo caro žandarų, atbėgo į Aukštaitiją, konkrečiau – į Kaniūkūs. Vedė Veroniką Repšytę, kurios visas kraitis buvo 40 arų sklypas ir šiokia tokia sodyba. Taip visam laikui jis ir paliko čia gyventi. Prastai nešiojo, prastai valgė, nes nebuvo iš ko. Mėgdavo uždarbianti pas Užpalių žydus, nes jie skaniai valgyti duodavo ir teisingai užmokėdavo. Žydai buvo prekybininkai, amatininkai, telkėsi miesteliuose ir gyveno geriau už mūsų žmones. Mūsų kaimas buvo skurdus, tamsus, caro valdžios užguitas.

Gyvenimas tėvui Rimiškiui, matyt, nelabai kaip sekėsi, nes daug ką nugyveno: iš sodybos tik viena gyvenamoji troba paliko. Net ir žemės sklypas sumažėjo. Pirmoji žmona greit pasimirė, tai vedė antrą, tokią pat biedną kaip jis, kitų tarnaitę. Pranas, matyt, jau antrosios žmonos sūnus, buvo vienturtis, nes apie jo brolius ar seseris neteko girdėti. Pradėjo tarnauti, bet, pasirodo, ūkio darbams buvo per silpnas. Tada griebėsi amatininkystės, lavinosi pats iš savęs, neturėjo mokytojo. Dvi žiemas lankė rusišką mokyklą, pramoko skaityti, rašyti. Ir tada šeima nutarė, kad mokslų užteks, nes jau esąs „raštingas“.

Vis dėlto Pranas Rimiškis senajame Kaniūkų kaime surado savo vietą. Visi jį laikė savu žmogumi, sulūžusių, jau atitarnavusių rakandų taisytoju ir visokių gražių niekučių meistru. Jis buvo kiekvienai šeimai labai reikalingas žmogus, nors to niekas neparodė ir į akis nepasakė. Vyrai nešdavo jam suplyšusius batus užlopyti, nukritusį padą prikalti, sutrūkusius arklių pakinktus pataisyti, pypkę, tabokinę padirbti. O moterys prašydavo skylėtą puodą ar kibirą užlydyti, nutrūkusią indo ašą prilipdyti, cukrinei kojlelę įmontuoti, šventųjų paveikslams rėmelius padaryti. Senutės nešė sutrūkusius rožančius sukabinti, suskaitytoms

*Medžio drožėjas P. Rimiškis
1974 m.*

maldaknygėms viršelius uždėti. Jis mokėjo ir laikraščius, žurnalus įrišti. Mergaitėms padirbdavo žiedelių, berniukams – peiliukų. Sunku viską ir išskaičiuoti, ką dirbo Rimiškis. Apskritai, kai kas nors ūkyje sugesdavo, bet gailėdavo išmesti, sakydavo: „Eisiu pas Rimiškį, gal sutaisys.“ Tik rūbų jis nelopydavo ir senų nepersiūdavo. Čia jau buvo kitų darbas. Mūsų senasis prieškarinis kaimas gyveno taupiai. Žmonės beveik nieko nepirko, viską stengėsi pasidaryti patys, todėl ir susidėvėjusių daiktų stengėsi neišmesti. Juos taisydavo, remontuodavo, lopydavo, kol visai niekam nebetikdavo.

O vokiečių okupacijos metais, kai ėjo karas ir absoliučiai nieko pirkti nebuvo, iš senienų Rimiškis stebuklus darė. Skylėtas autobusų padangas kaliošams klijuoti naudodavo, senų batų gabalais apsiūdavo veltinius. Mergoms darė dailias basutes: medinius padus pats išdroždavo, o viršų šikšnagaliais sumaniai išraizgydavo, dar net ir nudažydavo.

Už darbą dažniausiai imdavo natūra, ypač maistu. Su žmogum nesiderėdavo, sulygdavo labai greit. Niekas nepasakydavo, kad Rimiškis „nuplėšė“, o jis – kad jam kas neužmokėjo. Neteko girdėti, kad kas į akis ar už akių jo darbą būtų peikęs. Kiek tvėrė iš seno sulipdytas daiktas, tiek gerai. Šitaip Rimiškis prieškario kaime užsidirbdavo sau duoną. Dar matydavome, kaip jis, žmonos lydymas, eidavo žvejoti. Pats nešdavosi sliekus ir meškerę, o pati – kibirėlį ir užkandos. Žmona vasarą eidavo padiene darbininke pas ūkininkus. Paaugusias dukteris samdinėm išleido į žmones.

Nebuvo girdėti, kad Rimiškis dejuotų, skūstųsi savo neturtu. Žmona sakydavo, kad jis gyvena su ta diena, galvos nesukdamas dėl rytdienos, dėl materialių šeimos išteklių. Tačiau iš tikrųjų Rimiškis nebuvo vien tik sendaikčių remontininkas, visų galų meistras. Jis jautėsi esąs meniškos sielos žmogus ir kiekvieną savo darbelį stengdavosi kaip nors papuošti, pagražinti, nors užsakovas apie puošybą visai neužsimindavo. Atseit svarbu, kad būtų padaryta, o meno nereikalaujama. Ir meistras laisvai liejo savo „dūšią“, už tai irgi nieko nereikalaudamas. Žiūrėk, padirbta dėžutė puikavosi ažuolo lapais, grandinėlėm, žvaigždutėm. Žiedai, peiliuko kriaunos vaivorykštėm tviskėjo. Kiekvienam daiktui pagražinti ką nors nauja sugalvodavo. Niekas jo už tai nei gyrė, nei peikė. Jis ir pats tuo nei girdavos, nei didžiudavos: padarė, pagražino, – ir jam, ir užsakovui gerai.

Laisvalaikiu Rimiškis ir piešė. Piešė paprastu ar spalvotu pieštuku. Mėgo Kristaus gyvenimo ir biblinius siužetus. Kopijuodavo iš „Peklos“ knygos. Jam gerai išeidavo velniai, kareiviai, angelai. Rinko senas knygas, abrozdėlius ir šiaip įvairias senienas. Iš savo surinktų knygų „kupariuko“ jis man yra dovanojęs 1936 m. laidos A. Šapokos redaguotą „Lietuvos istoriją“. Turėjo sukaupęs senų monetų rinkinį, ypač mėgo sidabrinčius caro laikų rublius. Archeologai patvirtino, kad senoji Kaniūkų gyvenvietė, siekianti pirmojo tūkstantmečio vidurį, buvo kaip tik čia, kur gyveno Rimiškis. Kartais meistras pasisakydavo, kad savo darže tai ši, tai tą radęs iš žalvarinių dirbinių. Aš pati esu nuvežusi Utenės kraštotyros muziejui Rimiškio perduotą žalvarinį kaklo papuošalą. Atrodo, ne vieną senovės radinį jis yra panaudojęs kaip žaliavą savo dirbiniams. Nušveisdavo, tirpale atšviežindavo ir nukaldavo žiedelį ar kokią segę. Žinoma, muziejininkai pradėjo lankytis jo namuose. Visus sudomino įdomus senukas. Jį paskatino medžio drožybai.

Taip tarybiniais metais Pranas Rimiškis iš kaimo meistro virto tautodailininku, arba, kaip tada buvo įprasta vadinti, liaudies meistru. Ateistiniais laikais jo pamėgti personažai – Kristus, Marija, Dovydas, Galijotas, angelai – netiko, reikėjo drožti pasaulietinėmis temomis. Ir pradėjo drožti Rimiškis laukų artojus, pjovėjus, girtuoklėlius mušeikas, kolūkietes. Bet velnias tiko ir dabar. Apskritai, visokia „velniava“ sovietmečiu buvo populiari. Girdėjo visi, kad yra velnių muziejus, velnio malūnas, filmai rodė velnio nuotykius, turguose ar mugėse būdavo pardavinėjami moliniai padaužų velniūkščių pakabukai ir t. t. Taigi ir Rimiškis išdrožė velnią – pilvūzą, jojantį ant gaidžio. Meistrui išgarsėjus, net kunigai ėmė prašyti ši bei tą pataisyti, atnaujinti bažnyčioje. Taip Rimiškis metė senų daiktų remontą ir gyveno iš drožybos.

Į savo trobelę mielai priimdavo visus, kas tik juo arba jo menu domėjosi. Apstu čia būdavo vaikų, ypač paauglių berniukų. Jiems Rimiškio trobelė buvo lyg muziejus. Čia jie pamatydavo tai, ko nematė nei namuose, nei mokykloje. Rimiškis duodavo jiems vartyti senas knygas, kitas įvairias senienas, kalbėdavosi apie savo darbą. Seniokas ir vaikai būdavo vieni kitais patenkinti. Žinau, kad ne vienas iš berniukų namie irgi išmėgindavo savo peiliuką, bandydamas šį tą gražaus išdrožti.

Pasikeitė laikai, pasikeitė Rimiškio padėtis, bet jis pats ir jo aplinka nepasikeitė. Liko viskas taip pat, kaip buvę. Žmonai mirus ir dukterims pradėjus gyventi savarankiškai, jis vedė antrą kartą. Kita žmona buvo nebejauna, bet dar tvirta, stambi moteriškė, apgyvendinta senojoje, didesnėje, troboje. O jis pats kaip ir anksčiau gyveno vienas mažesnėje trobelėje.

Kai pas jį, būdavo, eini, tai, mažas dureles atidarius, reikėdavo peržengti sieksninę priemenėlę; tada atsidurdavai vieninteliame kambarėlyje. Čia stovėjo pečiukas su ugniakuru, prie jo prišlieta siaurutė lovelė. O tarp dviejų langelių – mažytis staliukas su kalade atsisėsti. Tai – meistro darbo vieta. Jis net elektros neturėjo, dirbo prie rūkstančio „gaziuko“. Atėję svečiai stovėdavo atsišlieję pečiuko ar lovelės, nes sėstis nebuvo kur.

Pranas Rimiškis

Ant sienų kabojo jo darbo rėmais šventųjų paveiksai, paties dirbtas kryžius su kančia. Šalia viso to puikiausiai derėjo caro šeimos portretai ir išdidinta arkivyskupo Mečislovo Reinio nuotrauka. Šitie visi paveiksai ir nuotrauka laikų permainos nematė, nuolat kabojo tarp langų ant sienos. Apie juos paklaustas, šeimnininkas mielai paaiškindavo. Šventieji paveiksai ir kryžius rodo, kad jis tikras lietuvis – katalikas. Caro, jo žmonos ir dukterų portretai priminė vaikystę, mokyklą, kur caro šeima buvo aukštinama ir už ją meldžiamasi. Be to, patys portretai buvo spalvoti, suidealintais veidais ir jam, kaip grožio mėgėjui, patiko. O arkivyskupą Mečislovą Reinį jis vadino savo tėvu ir geradariu. Istorija buvo tokia.

Pranas Rimiškis

Vienu metu Rimiškio gyvenime susiklostė labai kritiška padėtis. Žmona susirgo, senutė motina buvo vos bekrutanti, o trys mažytės dukrelės verkė ir reikalavo valgio. Tada jie visi šeši glaudėsi senojoje troboje, antrosios, mažesnės, dar neturėjo. Bet ir ši buvo ne ką didesnė už antrąją, vėliau išigyta. Duonkepis pečius, kurį kasdien kūrendavo ir valgį virdavo, viena plati lova, stalas tarp langų ir suolai pasieniais užėmė beveik visą kambarį. Čia reikėjo ir dirbti, ir sirgti, ir vaikus auginti. Iš pradžių, Prano vaikystėje, trobelė buvo dar dūminė. Tik vėliau jis, jau būdamas suaugęs bernas, kamina išvedė.

Skrido kalbos apie didžiai mokytą ir auksinės širdies vyskupą Mečislovą Reinį. Tad sumanė Pranas, kaip jis pats sakėsi, parašyti anam malonės prašymą. Savo negudria rašysena jis išdėstė gerbiamam vyskupui šeimos bėdas, prašė patarimo ir paramos. Po kurio laiko arkivyskupas Mečislovas Reinyns atsiuntė Rimiškiui savo palaiminimą ir nemažą sumą pinigų. Meistras išgydė žmoną (o tada gydymas daug kainuodavo), išmaitino dukteris ir dar vyžuoniškiuose nupirko pirtį, pervežė, ant savo sklypo pasistatė ir pritaikė buičiai. Nuo tada visam laikui atsiskyrė nuo šeimos ir čia pradėjo gyvenimą. Pats susimūrijo krosnį, išsi-vedė kamina, langelius ir kraigą papuošė drožiniais, duris nudažė mėlynai, nes, sakoma, mėlynos spalvos musės bijo. Sienas išklįjavo laikraščiais ir žurnalais, papuošė kryžium, paveikslais. Prie šitos kaip kumštis trobelės puikiai derinosi ir jis pats – nedidelis, labai liesas, tiesaus stoto žmogelis. Buvo sudžiūvusio raukšlėto veido, ilgais ūsais, tačiau be barzdos, visada švariai nusiskutęs. Veidą jaunino ir gyvino malonios žvitrios akys. Ir lauke, ir kambarį visad būdavo su kepure juodu lakuotu snapeliu, „kazirka“ vadinamu. Sakydavo, kad jis ir valgo su kepure. Jei sveikindavosi, tai ranką pridėdavo prie „kazirkos“, bet kepurės nenukeldavo ir galvos neparodydavo. Ar ji buvo plika, ar žila, ar su jaunatviška ševeliūra – neaišku. Mėgo dėvėti „frenčių“ – švarką aukštu užsegamu kaklu.

O jei švarkas būdavo su atlapais, tai iš po jo matėsi tamsūs marškiniai. Kelnes sukišdavo į aulinius batus, su kuriais vaikščiodavo žiemą vasarą ir kurie visada būdavo nuvalyti ir blizgėdavo. Apskritai jis darė išpūdį švaraus, „čiutno“ senioko. Ant švarko atlapo turėjo prisisegęs mažytį geltono metalo šuoliuojantį žirgą su raiteliu. Tai Lietuvos Vytis, kuriuo jis puikavosi ir tarybiniais laikais. Paklaustas apie tai, šmaikščiai atšaudavo: „*Nešioju taip sau, dėl durnumo.*“

Žmona sakydavo, kad vyras ir valgas mažai. Pusryčiams jam užtekdavo vieno ar tik pusės kiaušinio su stikline pieno. Pietums – mažas bliūdelis sriubos su mėsos kašneliu. Vakarienei – tas pats dubenėlis pieniškų „parpelių“ („zacirkos“).

Niekas nematė Rimiškio išgėrusio, dainuojančio arba smagiai besijuokiančio. Niekas nematė jo ir nusiminusio. Vienodai tylus, ramus, negarsios, bet aiškios šnekos. Rūkyt tai baisiai rūkydavo, net jo veidas, turbūt nuo tabako, atrodė pageltęs. Tabaką augindavosi pats prie namų ir rūkė tik naminių, savos gamybos.

Namiškiai sakydavo Praną esant labai jautrų ir nervingą, bet niekas negirdėjo, kad jis būtų su kuo nors barėsis, žmoną ar vaikus mušęs, keikęs. Eidavo be skubos, pasidairydamas žemyn ir į šalis, pastovėdamas ir pamąstydamas. Nekantraujančio ir skubančio neteko matyti. Su niekuo artimiau nesibičiuliavo, kaimo linksmybėse ar suėjimuose nedalyvavo. Gyveno uždaram, tik sau pačiam priklausančiam pasauly. Kaimui atrodė, kad jis truputį kitoks nei visi, bet niekas jo už tai nepajuokė, laikė savu padoriu žmogumi.

Pranas Rimiškis iš gyvųjų tarpo išėjo taip pat tyliai, nepastebimai, kaip ir gyveno. Vieną dieną visi sužinojo, kad mirė staiga, kažką bedroždamas. Kaip ir dera, visas kaimas su bažnytinėm apeigom nulydėjo savo meistrą į amžino poilsio vietą Užpalių kapinėse. Greitai žmonės spėjo jį pamiršti.

Žmona, likusi viena, dar kurį laiką gyveno savo lūšnelėje, laikė ožką. Kai sveikata pašlijo ir pati nebegalėjo apsitvarkyti, išvažiavo į senelių namus, kur greit pasimirė. Rimiškis turėjo daug anūkų, išsibarsčiusių plačiai po kraštą. Sako, vienas esąs, kaip ir senelis, tautodailininkas.

Mediniai Jono Vaškeliio stebuklai

Birutė Minutkienė

Jono Vaškeliio medžio drožiniai

Gimė 1965 m. liepos 9 d. Užpaliuose.

Daugiausia darbų išdovanota, dar ir šiandien dovanoja turimus, anksčiau padarytus darbus. Daugiausiai dirba iš liepos, bet turi darbų ir iš beržo, drebulės. Šeimoje niekas nedrožė. Jonas, kaip ir daugelis to laikotarpio vaikų, mėgo vakarais atsisėdęs prie pečiaus drožinėti, skutinėti, pjaustinėti su peiliuku. Į svečius dažnai ateinantis kaimynas Bronius Urbonavičius padovanojo „lobziką“ (medinį įrankį medžiui pjaustyti). Lemtingu darbu tapo iš neturėjimo ką veikti padaryta dėžutė suvenyrams ar moteriškiems papuošalams. B. Urbonavičius stebėjosi originaliai išdrožintu dangteliu, o mokyklos stalius Vladas Svilas, įvertindamas profesionaliai suleistus dėžutės kampus, paskatino paauglį tolimesniems darbams. Kaip atminimu apie stalių Jonas didžiuojasi meistro padaryta orlaide, kuri yra virtuvės lange.

J. Vaškeliis su pagarba mini Zarasų profesinėje technikos mokykloje estetikos mokytojos Gražienės patarimus drožinėjant ir suteikiant estetinių grožių darbams. Įsimintiniausias darbas atliktas patariant šiai mokytojai – „Undinėlė“. Jonas šį darbą vadina pirmuoju savo darbu.

Drožia Jonas tik pagautas entuziazmo, kitu atveju net nebando. Kaip spontaniškumo įrodymas yra per Ispanijos futbolo čempionatą išdrožta taurė, kuri, pasak Jono, galėtų būti stiklinė. Tik niekam ji nebuvo parodyta ar pristatyta. „Nuėjau į rūšį – ras ras ir išdrožiau, – teigia Jonas. – Kai pagaunu emociją – pusdienio užtenka, kad darbas būtų atliktas.“

Šiuo metu nebedrožinėja, užsiima namų apdaila ar puošyba, ateities planuose – padaryti namų baldus.

J. Vaškeliis stebisi, kiek daug dabar per kermošius yra bevertės produkcijos, o žmonės ją perka.

Ko nepasakė Šulcas

Birutė Minutkienė

Romualdas Šulcas

Gimė 1953 m. Ukmergėje. Į Užpalius atvyko jau turėdamas liaudies meistro vardą, kuris suteiktas 1976 m., bet pasak Romualdo, daugiausia kūrybinių minčių realizuota Užpaliuose. Miškas su savo paslaptimis ir paukščiai – pagrindiniai kūrybinių idėjų iškvepėjai. Įvairios medžių šakos, šaknys, išaugos, stiebai – fantazijos polėkis, po kurio gimsta meno kūriniai.

Nuo vaikystės mėgo piešti, kopijuoti paveikslėlius iš knygų. Prieš armiją bandė tapyti portretus, bet nelabai sekėsi. Baigus karinę tarnybą, atsiskleidė pomėgis dirbti su medžiu. Medžio drožinyje dažnai panaudoja vieną kitą tekinimo detalę. Yra išdrožęs keletą tradicinio dydžio paveikslų natiurmortų.

Brandžiausi darbai: dekoratyviniai pano, stogastulpiai Pāsvalio r. Ažuolmušyje, Aukštaitijos nacionaliniame parke prie Lūšių ežero.

Fantastiškas Marijos Grižienės pasaulis

Vanda Kuliešienė

Gimė 1923 m. Augo ir jaunystę praleido Mikėnų kaime, gausioje šeimoje. *„Kadaise tėvai nusipirko Mikėnuose mažutę dūminę pirkele. Įkurtuvės įvyko Kūčių dieną. Kai tėvai viską atsiskaitė su buvusiu trobelės šeiminku, mūsų Kūčių stalui liko tik pusė kepalo duonos ir dėžutė sacharino. Bet tai buvo pačios linksmiausios šventės“*, – pasakoja Marija Grižienė savo nelinksmos vaikystės prisiminimus. Sesuo Adelė – gera audėja. Nors ir sunkiomis sąlygomis, seserys Kostė ir Aldona tapo mokytojomis. Brolis Antanas apsigyveno Vilniuje, o Marija liko prie tėvų. *„Pradėjau tarnauti pas ūkininkus, būdama septynerių metų, nes reikėjo padėti tėveliams išsimokėti skolas, pasidarytas perkant pirkele.“*

Marija baigė Kišūnų pradžios mokyklą, daugiau mokytis neteko.

Ji mokėjo atlikti ne tik visus žemės ūkio darbus, bet ir audė kilimus, rinktines lovatieses, išmoko iš rugio šiaudų rišti „sodus“. Neilgomis laisvalaikio valandomis mėgiamas darbas – nėrimas ir mezgimas. Ir šiandien jos kambarėliai išpuošti dailiai siuvinėtomis ar nertomis staltiesėlėmis, takeliais, ant sienų – pinti dekoratyviniai papuošalai.

„Viską sugebėjau daryt, kas priklauso moteriškai rankai, – sako Marija, – o kai nebegalėjau sunkiai dirbti, pradėjau rašyti apie savo vaikystę, gyvenimo vargus, sunkius karo ir pokario metus.“ Visi prisiminimai gulė į storus sąsiuvinius, kaskart papildomi naujais.

Neramūs pokario metai skaudžiai atsiliepė ir Jusių šeimai. Už tai, *„kad davė laisvės gynėjams pavalgyti“*, tėvas buvo nuteistas 10 metų.

Sulaukusi 80 metų, Marija Grižienė nutarė, kad jau atėjo laikas visa, ką turėjo surašiusi, iškelti į dienos šviesą. 2003 m., artimiesiems padedant, išleido „Gyvenimo pasakas“. Tai į pasakų rūbą įvilktos šviesios ir tamsios gyvenimo akimirkos. *„Kai mėnulio pilnatis, nemiegu, viską mintyse sudėliuoju, apgalvoju, o rytą atsikėlus užrašau“*, – sako autorė. 2004 m. pasirodė nauja knygelė „Gyvenimo nuotrupos“. Ir čia atgijo praeities vaizdai, pasakojami sklandžiai, vaizdinga kalba.

Nors sulaukusi garbingo amžiaus, Marija Grižienė – aktyvi kultūrinių renginių dalyvė. Jai nesvetimi moterų bendrijos „Širdžių šiluma“ rūpesčiai, ją sutiksi ir kanklininkų ansamblio „Pasagėlė“ renginiuose, vakaronėse, kraštiečių šventėse... Skaito savo „pasakas“ užpalėnų susibūrimuose (ir, stebėtina, tekstus moka mintinai). Ir ne tik skaito. Renginių metu Marijos „sodai“, spalvingi šiaudiniai „paukščiukai“ ar kitokie suvenyrai pradžiugina ne vieną šventės svečią...

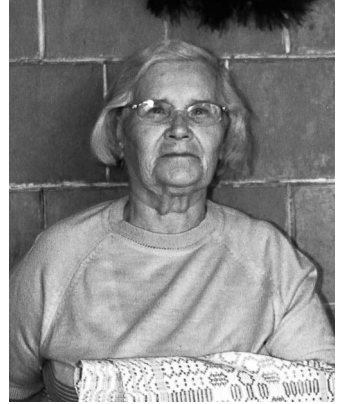

M. Grižienė vakaronėje. 1986 m.

Išraiškingas lino kalbėjimas Genovaitės Mierkienės drobėse

Birutė Minutkienė

Gimė 1929 m. rugsėjo 20 d. Baigė Ubagių pradinę mokyklą, kuri iš pradžių buvo Grumbino namuose, o vėliau Bauros. Mokytoja Ruzgienė. Kartu mokėsi visos 4 klasės. Mama nedidelėm staklėm ausdavo įvairias drobes, tarp jų ir sukneles. Pati pradėjo austi, kai vyras Gediminas padarė stakles. Vaikai jau buvo ūgtelėję, apie 1970 m. Ausdavo kartu su vyru ir tai jai labai patikdavo. Raštus audimui vyras atveždavo išsimušęs skylutes ant kartono iš Rokiškio audėjų. Savo sukurtų audimo raštų neturi. Priaudė tikrai daugiau negu 100 audimų, nes ausdavo žmonėms, kurie prašydavo. Labai daug audimo darbų išdovanojo. Labiausiai mėgo austi raštus, kuriuose būdavo rožės arba ąžuolo lapai.

Genovaitė Seibutytė-Mierkienė

Bronės Uborevičienės drobių kalba

Stanislovas Balčiūnas

Prie kelio, vingiuojančio iš Užpalių į Jociškių kaimelį, netoli nuo Krokulės šaltinio ir Genupio piliakalnio, smėlėtame dirvonėly rymojo sena Uborevičių gryčiutė. Dar nepasistojęs ant didelio akmens, gulinčio prie pirkios slenksčio, dažnai galėdavai išgirsti ritmingą staklių dūzgėjimą, minamų pakojų tarškėjimą. Tai dirbdavo plačiai apylinkėje žinoma audėja Bronė Uborevičienė. Daug įvairios paskirties audeklų išaudė jos rankos, daugelyje parodų Utenoje, Vilniuje, Maskvoje buvo eksponuojami audiniai, sukurti toje nedidelėje trobelėje. Ne tik užpalėnų, bet ir tolimesnių apylinkių gyventojų buitį puošė ir tebepuošia B. Uborevičienės rankų darbo staltiesės, pagalvėlės, rankšluosčiai, lovatiesės... Štai „abrūsų“ galuose įauti įvairioms progoms tinką žodžiai: „Be drobelių, be plonų martelė nebūsi“, „Ausk, sesele, margą raštą“, „Koks gražus gimtasis mūsų kraštas!“, „Bėk, žirgeli, bėk greičiau!“, „Sveiki atvykę!“... Vyniojosi drobės tarsi ilgas, prasmingas, nepabaigiamų darbų ir sumanymų pilnas audėjos gyvenimas...

Bronė Trainytė gimė 1920 m. Užpalių valsčiuje, Galinių kaimelyje. Tėvas Juozas Trainys buvo nagingas meistras, motina Anelija Trainienė garsėjo kaip geriausia apylinkės audėja.

Bronytė iš mažens žavėjo motinos menas, neramus staklių virpesys... Ji buvo pratinama prie darbo – paruošdavo motinai šėivas, išmoko verpti. Aštuonerių metų mergaitė jau audė nesudėtingus raštelius. O kai liga pakirto motinos sveikatą, kaip tikra audėja į stakles sėdo trylikametė Bronė. Nesunkiai išmoko pati apmesti ir įsitaisyti audeklą, pati kurdavo naujus raštus. Bronė ne tik audė, bet ir dailiai nerdavo vašeliu staltieses, nėrinius lovatiesėms, rankšluosčiams, siuvinėdavo, mokėjo pinti krepšius...

Ištekėjusi už Jono Uborevičiaus, persikėlė gyventi į kitą Šventosios krantą – Lygamiškio kaimą. Audimas ir čia buvo jai didžiausias džiaugsmas.

Sunkūs buvo karo ir pokario metai. Reikėjo ne tik maitinti, bet ir apmokyti šeimyną. Todėl dabar daug laiko buvo skiriama milams, čerkasams, drobėms ar pašukiniams audeklams austi.

Pokario metais B. Uborevičienė įsidarbino Vilniaus „Dailės“ kombinate. Nuo to laiko išaudė daugybę gražiausiais raštais išdabintų lovatiesių, staltiesių, kilimė-

Bronė Trainytė-Uborevičienė

*Bronė Trainytė-
Uborevičienė*

*Bronės Trainytės-
Uborevičienės dukros
Onos šeima saugo
motinos palikimą.
S. Balčiūno nuotrauka*

lių, užtiesalų, rankšluosčių... Apdovanota garbės ir pagyrimo raštais, diplomais, jai suteiktas liaudies menininkės vardas.

Aštuntą dešimtį baigdama, B. Uborevičienė jau retai prisėsdavo prie staklių, nors vis dar turėjo minčių, planų išausti pačius gražiausius audinius. Deja, 1998 metų rudenį išėjo į amžinybę.

Ji paliko daugybę įvairiaspalvių, margaraščių staltiesių, lovatiesių, rankšluosčių, kurias saugo Vyžuonose gyvenanti jos dukra Ona.

Spalvų skambėjimas audimo raštuos

Ona Sirvydienė

Kartą su mokiniais atvažiavę į Puodžiūs pasukome į Varnų sodybą. Dabar čia gyvena močiutė Anastazija Varnienė.

„Nori mane vaikai išsivežti, bet kol dar pati paeinu, tai ir nenoriu į miestą“, – sakė ji.

Močiutė Anastazija labai šneki ir linksma. Mus visus pavaišino dideliais raudonšoniais obuoliais iš savo sodo. Vaikai valgė neatsidžiaugdami, o močiutė prisiminė savo vaikystę:

„Gimiau 1918 m. lapkričio mėn. 01 d. Vozgėlių kaime Zarasų rajone. O, kad nuvažiuotume į Vozgėlius, tai aš jums visko pripasakočiau ir parodyčiau. Ten tai aš viską žinau. O čia aš atitekejau... Yra ten toks kalnas, Pagrabais vadinamas. Jis kaip karstas. Ežeras, kurio dugnas – vien dumblas, o viduryje – sala. Iki tos salos galima nubristi tik vienu taku ir reikia jį žinoti. Pradėjau lankyti Vozgėlių pradinę mokyklą. Iki mokyklos man nueiti būdavo 2 km. Mokykla buvo 4 skyrių. Dirbo 2 mokytojai. Kai mane nuvedė pirmą kartą, mokytojas Urbonas išklausinėjo ir iš karto priėmė į antrą skyrių. Tik vieno nežinojau: parodė metrą ir klausia: „Kas tai?“ Tai buvo metras, o namuose mes vadinom „aršinu“, todėl ir nežinojau. Per trejus metus baigiau 4 skyrius. Mano tėvelis įsteigė Vozgėlių pradinę mokyklą ir buvo mokyklos tėvų komiteto pirmininkas.

Kai baigiau 4 skyrius, norėjau eiti mokytis Antālieptėn, bet susirgo tėtis ir nebeišvažiavau. 4 skyrius baigiau 1930 m. – Vytauto Didžiojo metais.

Baigimo egzaminuose dalyvaudavo ir kunigas. Matematikos buvo 16 klausimų iš voko. Ir juodraščius surinko. Gavau visus penketus.

Paskui buvo įsteigti audėjų kursai. Aš pradėjau juos lankyti. Labai patiko ir puikiai sekėsi. Su kursų vadove prisirinkdavome visokiausių raštų ir ausdavom. Būdavo, išsireнку kokį raštą, išardau ir atsireнку pati, kaip jį išausti. Nuo tada ir pradėjau savo audimus. Buvau labai daug visko priaudusi, bet kai šeimą išvežė, aš nebuvau namuose. Kitą vakarą būčiau parėjusi, bet man pranešė, kad laukia manęs išvežti. Atėjau į pamiškę, peržegnojau namus ir išėjau pas tetą į Puodžių kaimą. Taip visa, kas buvo išausta, ir prapuolė. Vėliau audžiau ir iš malonumo, ir dėl to, kad reikėjo pinigų. Ausdavau ligi išnaktų. Kiek mano priausta, nežinau kiek kilometrų susidarytų. Namuose tai turiu labai mažai. Visą išdalinau vaikams.“

Močiutė parodė audinius. Įvairios staltiesės, takeliai, pagalvėlės... Ir visur tulpės, lapeliai ir kiti elementai.

„Esu audusi kilimų su rožėmis, bet man labiau prie širdies tulpės. Tulpes reikia daryti 2–3 spalvų. Trys spalvos daugiausiai, nes 4 jau per daug. Siūlus reikia dažyti. Nusipirkti norimų spalvų labai sunku. Vieną sykį nuvažiavusi nusipirkau siūlą už šimtą rublių, tai net ir vyrui nesakiau. Bet užtai ilgam užteko.“

Atidarė močiutė savo skrynią. O ten – lapų lapai, raštų raštai. Viskas nupiešta iki smulkmenų. Žiūri į raštus ir prisimena, kur, ką ir kam audė...

Padovanojo ir mums keletą raštų pavyzdžių.

„Tik dirbkit, o man jau jų nebeprireiks. Dabar parodysiu, kuris raštas man pats gražiausias. Tokiu raštu esu išaudusi marčią kilimą, o sau takelį. Todėl aš jį ir pasilikau.“

Paveikslą „Žiema“ esu nuaudusi tik vieną, o „Malūną“ ir „Sodybą“ – bent kelis. Jie išvažiavo į Ameriką.“

Paklausėme močiutės apie darželius prie senųjų lietuvių sodybų.

*Kaipgi gražus gražus
Rūtelių darželis.
Pilnas yr prisėtas
Žalių žolynų...*

Taip gražiai ir švelniai uždainavo močiutė, kad net širdis suvirpėjo...

„Jeigu pana neturi darželio, tai ne pana. Buvo toks tiesus vertinimas. Visur prie namų augdavo baltas erškėtis, jazminų, pivozijų, jurginų, lelijų, lilijontų, dzingulių, tulpių, narcizų, levagerklių, šalavijų, mėtų, rūtų ir kitų... Kai kur kaime narcizų neturėjo, o mes turėjome. Eželes gėlėms apdėdavom akmenukais ir būtinai baltai nudažydavome. Taip pat mūsų buvo ir lankeliais iš medžio šakelių apipintų eželių. Klombas apsodindavom rūtomis, mirtom (žiemėmis). Darželis būdavo aptvertas „štankietais“.

Mūsų darželis buvo gryčios gale ir priekyje. Klombos buvo įvairių formų: daugiausia kaip gėlės žiedas – lapeliais, arba širdutės... Mes auginome net 16 spalvų jurginus ir turėjome net 40 kelmų. Tai mes jurginų eilėmis atskirdavom klojimo teritoriją nuo kiemo.

Taip pas mus žydėdavo jurginų tvora.

Dar sėdavom razetų. Koepėdavo visas kiemas.

„Nedailus rozetos nei žiedas, nei lapas.“

Tiktai yra meilus jos šitas kvapas“, – prisiminė dainą pasakodama apie gėles.

*„Būdavo sodybų, darželių apžiūros. Mūsų sodyba buvo apdovano-
nata parapijos diplomu už gražiausią darželį. Gražiausiom aukso
raidėm įrašyta.*

*Taigi ir man vardą kai rinko, tai išrinko kaip gėlės – nas-
turcija – zemciūgai.*

*Siūlė Judita – negražus, Apolonija – irgi ne. Taip ir likau
Anastazija – Nastutė.*“

Nastutės gyvenimo kelias nebuvo rožėmis klotas. Tik per savo darbštumą ir šviesos troškimą visko išmoko. Jaunystėje ji buvo pavasarininkė. Labai aktyviai dalyvavo pavasarininkų veikloje: ir dainavo, ir šoko, ir sportavo.

*„Kiek visko prisimanydavom – net ir baletą buvom sukūrę. (Rodo
močiutė savo nuotraukas.) Labai dažnai susieidavom ir vis kokią
nors programą paruošdavom. Taip pat rinkdavom mįsles.*“

Nuo jaunystės pamilusi dainą, jau nesiskyrė su ja visą gyvenimą: ji buvo kaimo dainininkė ir giedotoja.

„Daug labai dainų esu įdainavusi Utenos kraštotyros muziejui.“

Užpalių gimnazijos muziejuje Anastazijos Varnienės įdainuotų dainų dvi kasetės.

Štai jų pavyzdžiai:

*Sukumpęs, sustiręs akim išvarvėtom,
sulysęs, benamis ir kurdėm skylėtom,
tas senas girtuoklis.*

*Turėjo jis ūkį, tėvų palikimą,
turėjo nemažą išgert palinkimą,
tas senas girtuoklis.*

*Jis maušos dukrelėm kraitelį sukrovė,
o savo vaikelių vis keikt nepaliovė,
jis turtą pragėrė.*

*Bemoksliai vaikeliai po svieta tarnauja,
o tėvas pijokas kitur valkatauja,
nes viską pragėrė.*

*Vai liūdnas likimas girtuoklio šeimynos,
tebūnie prakeikti degtinė ir vynas,
prapuldo jie žmones.*

*Šiandien pijokėlis uolom lipinėtų,
kad savo dalužę atgauti galėtų,
bet ją jau prarado.*

Anastazija Varnienė 1995 m.

*Ar jūs matėt? Visi sako:
girtas va drybso un taka.
e to kiaula ta degloja
ir pauosta, pavalioja
ir į ausį da pasaka:
ką gi tu drybsai un taką?*

*Vargšas kelias ir vėl klumpa,
šunėkas už kojų tumpa,
galva svaigsta, bėga seilas,
tai štai kokia degtinės meilė.*

*Eidamas vos gyvas svyruoja,
žmona sutikusi dejuoja:
ką gi veiksmas, nėra duonas,
skolininkų pilnas kluonas.*

*Tėvas pakilys, pyksta murma,
plūsta kaip neprausta burna,
nėr už jį nieką bjauresnią,
pasaulį nelaimingesnią.*

*Nelaimingi ir vaikeliai,
basi, alkani maželiai,
nei pas draugus, nei į klasę,
apiplyši, kojas basas.*

*Taigi mieli susipraskim,
degtinei duobį iškaskim,
duris degtinei užverkim,
ir daugiau jau nebeberkim.*

Anastazija Varnienė 1995 m.

Raštų žaismas motinos drobėse

Elvyra Kuncienė

Julija gimė 1922 m. balandžio 14 d. Daūgailių kaime Utenės rajone. Čia prabėgo jos vaikystė ir jaunystė. Labai gerais pažymiais ji baigė Daugailių pradinę mokyklą, tačiau pinigų mokslams nebuvo, todėl liko gimtajame kaime. Julija anksti išmoko megzti, siūti, austi... 1943 m. ištekėjo už Jono Vėbros ir apsigyveno Mikėnų kaime. Abu buvo labai darbštūs, daug ir sunkiai dirbo, pasistatė namą, išaugino tris vaikus: Gasparą, Elvyrą ir Reginą. Radusi laisvą minutę, Julija siuvo visai šeimai drabužius, verpė, mezgė megztinius, kojines, pirštines, audė... Šių darbų ji mokė ir savo dukras. Audė lovatieses, staltieses, rankšluosčius, naktines užuolaidas, takus. Raštų audiniams ieškojo knygoje, gaudavo iš kitų audėjų, kūrė juos pati ir kartu su dukromis. Kartais vyras sakydavo, geriau pailsėk, juk ir taip per dieną prisidirbi, bet ji atsakydavo, kad audimas jai geriausias poilsis, nes matant kaip audekle gimsta raštai, pailsi ne tik rankos, bet ir siela. O kaip gera šluostytis savo austu, saulės išbalintu rankšluosčiu, padėti galvą ant drobule apvilktos pagalvės ar užkloti lovą diminiais ar rinktiniais raštais austa lovatiese...

1977 m. dėl vykdomos melioracijos teko palikti savo rankomis statytus namus Mikėnuose, šeima persikėlė gyventi į Užpalių miestelį. Kartu su visu užgyventu turtu labai pagarbiai buvo atsivežtos staklės ir kiti audimo reikmenys bei verpimo ratelis. Ji audė tol, kol leido sveikata. Julija mirė 2001 m. liepos 8 d., palaidota Užpalių kapinėse.

Dalis jos audinių ir dabar naudojami buityje, kiti saugomi kaip brangus mamos ar močiutės darbščių rankų ir meniškos sielos prisiminimas. Kelis darbus dukros ketina padovanoti Užpalių muziejui.

Visas pasaulis – mažomis šukėmis

Birutė Minutkienė

Gimė 1979 m. sausio 29 d. Utenos rajone, Užpaliuose. Baigė Užpalių vidurinę mokyklą.

Niekieno neskatinamas vaikiškas pomėgis piešti buvo tik trumpalaikis emocinis atotrūkis nuo kasdienybės žaidimų ir kaimiškų darbų.

Ryškiausiomis spalvomis ir emocijomis išlikusios vasaros, kai pas kaimynus atvažiuodavo šiandien žinomas dizaineris Giedrius Paulauskas su bendramoksliais iš dailės mokyklos. Išėjus į gamtą su teptuku norėjosi joje pasilikti amžinai. Mokydamasi vyresnėse klasėse pajuto spalvinę jausmų gamą, nuotaikas, vidinį pasaulį. Vasaros tapybos stovykloje, studijuojant Vilniaus pedagoginiame universitete, užvaldė ypatingas jausmas, neleidžiantis iki šiandien išsiskirti su tapyba. Naujai atgimė prisiminimuose išlikę tėčio drožiniai ir močiutės (iš mamos pusės) išsiuvinėti ar išmegzti įvairiaspalviai raštai.

Pirmoji tapybos darbų paroda įvyko 2006 m. Vilniuje Remų galerijoje, toliausiai šie darbai nukeliavo iki Hamburgo.

„Man patinka stabdyti ir kurti nuotaikas, stebėti aplinką ir tai perkelti ant drobės. Noriu, kad žiūrintieji į mano paveikslus ar mozaikas įkvėptų optimizmo ir skleistų kitiems gyvenimo džiaugsmą, – sako Giedrė Sunklodaitė. – Žiūrovo vidinis pasitenkinimas, dvasios pakylėjimas – tai įkvėpimas man ieškant aukštesnio lygmens saviraiškos.“

Giedrė Sunklodaitė kūrybinio įkvėpimo valandėlę

*Giedrė Sunklodaitė su vaikais.
S. Balčiūno nuotraukos*

Gyvenimas tarp lėlių

Birutė Minutkienė

Edita Tolvaišienė (Krutikova) gimė 1969 m. gegužės 29 d. Užpaliuose.

Baigė Užpalių vidurinę mokyklą. Augina tris vaikus (du sūnus ir dukrą). Pačios siūtais drabužiais puošia ne tik savo vaikus, bet ir lėles. Siuva nuo mokyklos laikų. Aktyvi mokyklos darbščiųjų rankų būrelio narė. Dalyvavo siuvinių, mezginių ar kitų rankdarbių šventėse bei parodose. Galvoja, kad gimė su šituo pomėgiu. Labai mėgdavo žaisti su lėlėmis, siūdavo joms rūbus. Jei kas klausdavo, ką atvežti, visada laukdavo tik lėlių. Lėlės asocijuojasi su vaikyste, nes pomėgis žaisti su lėlėmis išliko iki šiandien. Bendravimas su lėlėmis skatina kurti eilėraščius, megzti, piešti ir gaminti detales, kurios reikalingos lėlių charakteriams ar emocijoms perteikti.

Turi gausybę kūrybinių idėjų, viena iš jų – įkurti lėlių muziejų Užpaliuose. Gal todėl sunku atsisveikinti su lėlėmis, kurios ne tik aprenktos, bet joms sukurta ir atitinkama aplinka. Ne tik mažiems vaikams, bet ir suaugusiesiems reikia grožio. Edita jį kuria per lėles interpretuodama pasakas, dėlionėmis ar iš įvairių medžiagų sukomponuotais paveikslėliais.

Vytautas Šaučiūnas kuria ne parodoms

Regina Abukauskienė

Gimė 1953 01 25 Užpaliuose, kur tebegyvena ir dabar. Išsiskyręs. Duktė Lilija (gim. 1978 m.) dirba prekyboje Vilniuje. Sūnus Mantas (gim. 1981 m.) dirba barmenu Kaune. Vytautas Šaučiūnas Užpaliuose baigė pagrindinę mokyklą. Po to mokėsi technikume Vilniuje, įgijo elektros mechaniko, hidromechaniko specialybės. Šiuo metu niekur nedirba. Gyvena parduodamas savo darbus.

Motina – Emilija Vaičiūtė-Šaučiūnienė (1921–2010) gimė Užpalių valsčiuje, Bekiūčių kaime. Iki karo tarnavo. Po karo dirbo kolūkyje lauko darbus. Laisvalaikiu – rankdarbius. Audė, mezgė. Šeimai reikėjo buitinių reikmenų: kojinių, liemenių, megztinių. Per savo gyvenimą išaudė, numezgė ir puošnių dalykų: lovatiesių, staltiesių, skarų, servetėlių. Išdovanojo artimiesiems ir svetimiesiems žmonėms. Dalį turi namuose.

Tėvas – Juozas Šaučiūnas (1915–1981) gimė Užpalių valsčiuje, Žaišiškių kaime. Jis nuo 16 metų kartu su meistrais dirbo medžio darbus. Tokį darbą labai mėgo. Žmonės ir dabar prisimena, kad „auksines“ rankas turėjo. Kolūkių laikais buvo statybininkas, dailidė. Vytautas domėjosi tėvo darbu. Dažnai dirbo kartu su juo.

Drožinėjimu susidomėjo besimokydamas pagrindinėje mokykloje. Darbus dėstė mokytojas V. Skardžius, jis ir paskatino meninei veiklai. V. Šaučiūnas pasakoja:

„Susipažinau su drožinėjimo ornamentais. Paprasčiausi yra geometriniai elementai. Aš juos ir dabar naudoju savo darbuose, derinu vieną su kitu. Gyvenu iš savo darbų, todėl labai noriu, kad patiktų užsakovui. Pabendrauęs su žmogumi, matau, koks jam darbas patiks, o koks ne. Tada atitinkamai parenku ir ornamentus, kuriais atliksiu užsakymą. Bedirbant kyla minčių. Tada imu kurti. Kartais užsakovui labiau patinka mano sukurtas, o ne tas, pagal kurį buvo užsakyta. Labiausiai mėgstu šešiakampę žvaigždę apskritime. Kąžkur skaičiau, kad tai saulės simbolinė reikšmė. Žmonėms, mylintiems meną, ji patinka, bet būna ir tokių, kuriems nepatinka. Siūlo keisti kita. Neklausau. Išdrožiu. Kai darbas baigtas, žiūrėk, ir patinka.“

Mokytojas Skardžius jo darbai buvo labai patenkintas, nes ką paimdavo, tą padarydavo labai gerai. Konkursuose visada laimėdavo prizines vietas. Mokytojas jį labai gerbė, pasitikėdavo, leisdavo naudotis pačiais geriausiais įrankiais, nors kartais ir sulaužydavo. Pirmieji darbai – šaukštai, lentynėlės, žvakidės, lentos kalendoriui. Vėliau – mašinų, lėktuvo, šautuvų, pistoletų modeliai. Visi norėjo būti lakūnais, kosmonautais, kareiviais, kuo gyveno, tą ir dirbo. Toks laikas buvo. Daug kaukių padarė karnavalams. Jos būdavo ypač meniškos. Draugai net į eilę stodavo. Taip visiems patiko.

Kūrybai didelę įtaką turėjo tėvas. Jis remontuodavo bažnyčias. Kartu vesdavosi ir Vytautą. Tėvas pastebėjo sūnaus gabumus, todėl pamokydavo, kunigai

pagirdavo. Reikėjo labai stengtis. Kai pasisėkdavo, pats gerai jausdavosi ir dar labiau stengdavosi.

Technikume sekėsi braižyba. Braižė ir jautė malonumą.

Mėgo juvelyrinius darbus: žiedus, apyrankes, kryžiukus. Senovinius litus išplodavo ir darydavo Vytį. Tais laikais Vytis buvo labai pavojingas darbas, bet paklausus. Vytį iliedavo į apyrankes, žiedus. Pinigų neuždirbdavo. Dirbo iš idėjos.

Kai tarnavo armijoje, išstudijavo stendus, kaip eina kulkos, jų trajektorijas. Į tai pažiūrėjo menininko žvilgsniu ir panaudojo savo darbuose.

V. Šaučiūnas pasakoja:

„Sunkiai sekėsi suderinti gyvenimą ir kūrybą. Būdavo dienų, kai norėdavau atsidėti tik kūrybai. Bet nuo jos ir pavargdavau. Reikėjo pailsėti. Tada su draugais „ilsėdavomės“ prie bokalo alaus ar dar stipresnio gėrimo, vėliau tai tapo įpročiu. Kol buvo gyvas tėvas, jis mane suprasdavo, nors ir susibardavau, vėl susitaikydavome. Kūrybą ir šeimą sekėsi sunkiau suderinti. Šioje srityje manęs nei pirmoji, nei antroji žmona nesuprato. Aš joms buvau menkavertis žmogus, kuris nesugeba išlaikyti šeimos. Tada iki skyrybų tik vienas žingsnis. Kartu aš laisvas ir ne. Gyventi reikia, o kad galėtum gyventi, būtina užsidirbti. Pinigų taupyti nemoku. Jų niekada neturiu. Kiek uždirbu, tiek ir išleidžiu. Draugai tik ir laukia, kada pavaišinsiu. Dažnai nebūna iš ko gyventi. Tada reikia eiti pas motiną. Apsilankymai pas ją nebūna malonūs. Reikia išklausti moralų. Tam ne visada turiu kantrybės. Taip ateina „juodos“ dienos.“

Kaltai – vieni medžiui – trikampiai, pusapvaliai; žiedams, ruožams – jau kiti. Komplekte būna apie 50 vnt., galasčiai – iš abiejų pusių. Gero darbo standartiniais įrankiais nepadarysi. Reikia pačiam gamintis arba perdirbti standartinius. Daugiausia dirba ukrainietiškais įrankiais, nes mano, kad jie geriausi. Lietuviški netinka, o gal tik nepateko geri. Beveik kiekvienam didesniai darbui įrankius ruošiasi specialiai, nes netinka ašmenų figūracija. Įrankius pasigaminti nėra paprasta. Nuo įrankio priklauso darbo kokybė. Akmeniui kalti visus įrankius perka. Čia mažai ką pakeisi. Turi obliavimo, šlifavimo stakles, elektrinį „lobziką“. Oblių naudoja rankinį ir elektrinį. Taip pat turi peilių šlifavimo staklytes, drėlę – gražtą, presą.

Šoko pramoginius šokius, dainuoja, groja gitara, akordeonu. Bandė kurti poetas apie moteris, meilę. Kartais pritrūksta drąsos pasirodyti. Užaina akimirktį, kai nori būti vienas, tik pats su savimi, o kartais vienatvė slegia, traukia draugai.

Parodose dalyvauja nuo 1979 m. Paskutinė Utenoje buvo gal prieš 5 metus. Du kartus dalyvavo Utenoje ir du kartus Užpaliuose. Pateikė apie 20 eksponatų. Personalinės parodos nesurengė ir, atrodo, kad nesurengs, nes nebeturi darbų. Labiau patinka dalyvauti su draugais. Tada gali pažiūrėti, palyginti, ką naujo pamatyti. Paroda – geras dalykas. Bet jam – tai tik svajonė. Svajonė „su parkirtais sparnais“. Gal kada kitaip galvos, bet šiandien tokia realybė. Žino, kad buvo seminaras Anykščiuose, bet pats nedalyvavo, dalyvavo tik jo baldai. Tie

patys baldai dalyvavo ir Vokietijoje, bet vėl pats nedalyvavo, nes neturėjo pinigų kelionei. Dabar kviečia į Italiją, bet tikriausiai nenuvažiuos.

Dirbo „Dailėje“ Utenoje. Gerai sekėsi, bet paskui įmonė užsidarė. Liko be darbo. Šiuo metu niekur nedirba. Savo laiko namudininku. Kūrybą skirsto į tris etapus.

I etapas – medis.

II etapas – metalas – pradėjo prieš 10–15 metų. Virino viską – kryžius, žvakides, įvairias detales. Savo kalvės neturėjo. Ėjo pas draugus. Su metalu pradėjo dirbti Ukrainoje, po armijos.

III etapas – akmuo – dirba apie 6–8 metus. Šiuo metu toks darbas jam pelningiausias, nes gauna daug užsakymų. Darbas su akmeniu – tai tik instrumentų pakeitimas palyginus su medžiu. Lengva buvo įsisavinti.

Jo darbai.

Mediniai:

1. Mergaitė lesina paukščius – padovanojo sesei.
2. Lietuvaite – bareljefas.
3. Pirmasis Rūpintojėlis 2,40 m aukščio, ažuolas.
4. Pirmoji skulptūra – ant Vaškelių šeimos kapo. Sunku buvo pradėti – išeis ar ne, paskui ėjosi lengviau. Drožė visą mėnesį.
5. Antrasis Rūpintojėlis – pas kleboną kieme. Šitą drožti buvo lengviau. Ne taip jaudinosi, ir patirties turėjo.
6. Herbai.
7. Vyčiai.
8. Karnizai.
9. Rėmai paveikslams, veidrodžiams.
10. Baldai: stalai, kėdės (senovinio stiliaus).
11. Kryžiai.

Akmeniniai:

1. Ant asmeninių kapų paminklų iškaltos raidės, nuotraukos, kryžiai.
2. Kapinių paminklų restauravimas.
3. Paminklas buv. Užpalių klebonui.

Laimutės Šakalienės spalvų pasaulis

Birutė Minutkienė

Laimutė Barisaitė-Šakalienė prie savo kūrinių

Laimutė Barisaitė-Šakalienė su anūkėmis

Gimė 1954 m. rugpjūčio 10 d. Krasnojarsko krašte, Užuro rajone. (1947 m. buvo ištremti tėvai.)

Kai Laimutei buvo ketveri metai (1958 m.), kartu su tėvais atvyko į Lietuvą.

Tėvai gyveno Utenoje, o Laima kartu su vyru 1989 m. nusprendė įsikurti Šeimyniškių kaime, ant upės kranto. Pačių statytame name ir jaukiai sutvarkytoje sodyboje netyla Užpalių vidurinę mokyklą baigusių dukrų ir 3 anūkų klegesys. Šeimos pasididžiavimas – genealoginis medis, kuriame aptinkame pirmosios Užpalių mokyklos direktorės pavardę – Barisaitė – ir visai Lietuvai žinomą Kviklių pavardę (Gediminas – Lietuvos vargonininkas, klavesininkas, pedagogas; Bronius – Lietuvos enciklopedininkas).

Piešti ir tapti dailininke – tik iš dalies neišsipildžiusi vaikystės svajonė, nes jau 10 metų piešia didelius aliejinius paveikslus, o smulkūs piešiniai lydėjo visą gyvenimą nuo moksleiviškų sienlaikraščių.

Susikurtų gyvenimo kredo yra daug, o labiausiai mintis išlaisvina, kai žino, jog arti ar toli, o gal visai greta – geras žmogus, o jei į pasaulį žiūrėsime krikštolo akimis, nebus gyvenime purvo, bus švari ir laisva širdis.

Onutės menas ir ant stalo, ir ant sienų, ir ant pečių...

Birutė Minutkienė

Gimė 1943 m. sausio 24 d. Užpalių apylinkėje, Mažeikiškių kaime. Turi penkeriais metais už save vyresnę seserį.

1956 m. atsikėlė į Užpalius. 1960 m. baigė Užpalių vidurinę mokyklą. Tėtis jau buvo miręs, o, ištojus į Vilniaus konservatorijos režisūros specialybę, mirė mama, todėl mokslų teko atsisakyti. Pradėjo dirbti Norvaišių tarybiniame ūkyje, vėliau kooperatyve. Dirbdama kooperatyve neakivaizdžiai baigė Maskvos kooperatinio instituto filialą ir įgijo buhalterio ekonomisto specialybę. Po dešimties metų vėl sugrįžo į Norvaišių tarybinį ūkį.

Mokykloje gaudavo pastabų dėl piešimo, nes kiti vaikai piešdavo spalvotus piešinius, o Onutė – juodu rašalu. Tik šeštoje klasėje, pasikeitus piešimo mokytojams, jos piešiniai pradėti vertinti.

Mirus vyrui ir dukrai sukūrus savo šeimą, vienatvė sugražino nuo vaikystės išlikusį meno pomėgį.

Kūrybiniuose planuose – megztas žieminis paltas, gražus žerintis šalikas, savotiškai išpuoštas kambarys ir gausybė nepabaigtų piešinių bei eilėraščių knygutė.

„Naudos jokios, tik pomėgis iš to, ką darau“, – sako Onutė.

Ona Meškauskaitė-Palubinskienė.

S. Balčiūno nuotrauka

Aš amatininkų duktė

Audronė Stanikienė (Paškonytė)

Audronė Stanikienė
(Paškonytė).

S. Balčiūno nuotrauka

Mano tėvai, Stefanija ir Feliksas Paškoniai, buvo amatininkai. Motina, baigusi valstybinius siuvimo kursus prie Švietimo ministerijos Kaunė, buvo „diplomuota“ siuvėja... Tėvelis buvo stalius, dailidė, turėjo Užpalių miestelyje baldų dirbtuvę... Užėjus karui, dirbtuvę nusavino (mašinas išvežė į Dusetų MTS). Jau po karo tėvai gyveno Abrōmiškyje, mano senelės iš tėvo pusės vieniemyje... Prisimenu, kaip mama audė, nes staklės tais laikais stovėdavo kiekvienoje gryčioje... Mama mezgė, siuvo kaip ir visos XX a. vidurio moterys... Taip buvo išaugintos, kad kraitį pačios susikrautų... Mama turėjo gerą skonį. Atsimenu, kaip iš senų rūbų „modeliuodavo“ mums sukneles... Augau penkių vaikų šeimoje... Vyresnių rūbai būdavo pritaikyti mums, mažesniems: Audronei ir Almutei... Buvo sunkūs pokario laikai. Visas šeimas palietė politiniai ir ekonominiai pasikeitimai. Tėvelį ištrėmė į Karagandos lagerius. Mamai reikėjo vienai rūpintis penkiais mažamečiais vaikais. Neturėjo kada mokyti mus savo amato. O ir mes turėjom kitų pareigų: pašerti, priganyti, nuravėti ir t. t. Pomėgis atėjo senatvoje. Dar dirbdama „Saulutės“ vaikų sanatorijos auklėtoja mokiau vaikus darbelių ir pati mokiausi... Mane žavėjo gamtos stebuklai. Rudeninis medžių lapų grožis pavirsdavo gėlėmis... Rinkau lapus, džiovinau, komponavau... Vėliau susižavėjau verbomis... 2003 m. rudenį susilaužiau dešinę ranką... Reabilitacijai panaudojau pynimą iš šiaudų, vėrimą... Įsiprašiau pas dailės mokytoją Jūratę Kygienę. Ji Kaūno kolegijos Drūskininkų filiale studentams dėstė etninę floristiką. Ji parodė pirmuosius šiaudinių sodų, žvaigždžių vėrimo žingsnelius... Paskui dirbau pati. Ranka sugijo, o pomėgis išliko... Išliko ir lapo simbolika... Ją naudoju visur – gėlių, paukščių, sodų kompozicijose... Nukritę lapai – tokios nuostabios, švytinčios auksu spalvos... Liūdesys... Grįžimas į žemę, kaip amžinoji gyvybės kaita... Pamilau rugio šiaudo auksą... Jį išsiauginu savo kolektyviniame sode. Kainuoja tik darbas, kurį labai mėgstu...

Savo darbelius dovanaju artimiesiems, draugams, pažįstamiems. Džiaugiuosi, kad turiu toki pomėgį. Gaila, kad neteko mokytis iš garsiųjų Dzūkijos sodų rišėjų: M. Gaidienės, M. Ščesnulevičienės ir kitų. Jų nebėra... Pavėlavau... Esu savamokslė.

Teptukų dailininkė pasidarydavo iš savo plaukų

Stanislovas Balčiūnas

Dažnai žmogaus talentas, sugebėjimai, polinkiai išryškėja dar vaikystėje. Taip atsitiko Karolinos ir Motiejaus Namikų trečiajai dukrai Natalijai, kuri Užpaliuose gimė 1897 m. Kaip prisimena Regina Nijolė Namikaitė-Pilipavičienė, jau vaikystėje Natalija gražiai piešė, todėl tėvelis jai sakydavęs: „Tu, Nataliuke, nieko kito nedaryk, tik piešk.“

Kai Natalija Namikaitė mokėsi Utenės progimnazijoje, prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas ir mokykla buvo evakuota į Voronežą. Ten ji baigė gimnaziją ir po karo grįžusi į Lietuvą įsidarbino Geležinkelių valdyboje. Nežinau, ar kas galėtų paneigti, kad žmogui būna skirta laiminga lemtis. Taip teigiu todėl, kad 1920 m. Natalija Namikaitė ištekojo už dailininko, rašytojo, teatrologo, pedagogo Vytauto Bičiūno. Sujungusi savo gyvenimą su meniškos sielos žmogumi, Natalija dar labiau sužadino savo svajonę – piešti.

N. Namikaitė-Bičiūnienė.
1922 m.

Tiesa, šį malonumą kuriam laikui teko atidėti į šalį, nes 1921 m. Bičiūnams gimė sūnus Vaidevutis, 1923 m. – Rimantas, o 1924 m. – dukra Jūratė. Nors daugiausia laiko Natalija skyrė vaikams auklėti, bet surasdavo ir laisvą valandėlę, kad galėtų piešti.

Paskatinta vyro Vytauto Bičiūno, Natalija baigė dramos studiją ir iki 1935 m. dirbo „Vyties“, „Žvaigždikio“ teatruose aktore. Bet ir tuo metu ant medžiagos spiritiniais dažais nuolat piešdavo skaras prie vakarinių suknelių, skėčius nuo saulės ar įvairias širmas. O siužetai buvo įvairūs, bet dažniausiai nuostabios gėlės, paukščiai ar jūros dugnas su fantastiškais žuvimis. Tuo pat metu dar mokėsi dailės ir dailės istorijos pas profesorių Simakovą. Eksternu išlaikiusi egzaminus Kauno meno mokykloje, tapo diplomuota dailininke. 1936 m. Natalija Namikaitė-Bičiūnienė pradėjo dirbti Kauno operos teatre kostiumų dailininke. Ji buvo nepaprastų gabumų, darbšti, stropi ir kokio tik darbo griebdavosi, viską sekdavosi padaryti skoningai, patraukliai. Žiūrovai žavėjosi jos sukurtais kostiumais operoje „Traviata“, „Demonas“, „Tykūsiai Donas“, baletuose „Bachčisarajaus fontanas“, „Raudonoji aguona“ ir kt.

1941 m. birželio 14 d. buvo sugriautas darnios Bičiūnų šeimos gyvenimas. Ir išstremta į Altajaus kraštą Natalija Bičiūnienė savo talentu stengėsi pakreipti žiaurų likimą, kad kančios būtų švelnesnės. Altajaus krašto Kamenio miesto teatre piešė dekoracijas, kūrė scenos kostiumus. Bet tremtiniams gyvenimas buvo negailastingas – tėvelį atskyrė nuo šeimos, ir šeima jo daugiau nebematė, nes 1942 m. jį sušaudė Vladimiro kalėjime, kaip ir daugelį kitų Lietuvos intelektualų. 1942 m. vasarą Natalija Bičiūnienė su vaikais buvo išvežta į Jakutiją, netoli Laptevų jūros, o 1942–1943 m. čia siautėjusį badą išgyveno tik dėl to, kad siuvo sukneles rusėms.

*N. Namikaitė-
Bičiūnienė ir
V. Bičiūnas.
1920 m.*

*Natalija Bičiūnienė
ir jos duktė Jūratė
Bičiūnaitė-Masiulienė.
Fone – Natalijos
Bičiūnienės pieštas
sienos kilimas.
Sangarai. Jakutija.
Apie 1953 m.*

Iš ko tik galėdama gaminosi dažus, net iš savo plaukų pasidarydavo teptukų ir ant medžiagos nuo atliekamų, viršinininkams nebereikalingų maisto produktų maišų Natalija Bičiūnienė piešdavo kilimus, kuriuos išmainydavo į būtiniausius maisto produktus. Taip menas padėjo Natalijos Bičiūnienės šeimai išlikti, tik sūnus Rimantas nuskendo Laptevų jūroje.

Tik 1956 m. Natalija Bičiūnienė sugrižo į Lietuvą. Per didelius vargus susirado darbą. Kaip prisimena Regina Nijolė Namikaitė-Pilipavičienė, „*padedant Justui Paleckiui* (dar tarpukario Lietuvoje jie buvo draugai) *Natalija įsidarbino dailininke Vilniaus operos ir baleto teatre*“. Apie dešimt metų ji ten sėkmingai dirbo, tik insultas paguldė ant patalo ir 1976 m. Natalija Bičiūnienė iškeliavo amžinybėn.

Natalijos Namikaitės-Bičiūnienės įvairiapusio talento pėdsakų liko net laikraščiuose ir žurnaluose, nes ji rašė eilėraščius, pasirašydama Ringytės slapyvardžiu. Tai tarsi įrodymas, kaip Natalijai buvo brangūs gimtųjų Užpalių prisiminimai, nes ir slapyvardis pasirinktas nuo Ringio upelio, vingiuojančio per Užpalius, pavadinimo.

Ramybės spalvos fantazijų pasaulyje

Stanislovas Balčiūnas

Senajame Užpalių dvare, kur prieš keletą dešimtmečių buvo vidurinės mokyklos pedagogų kambarys, jau užmirštas ne tik mokinių, bet ir mokytojų, į kraštiečių šventę susirinkusiems užpalėnams netikėtai atsivėrė naujas meno gyvybės ir spalvų pulsas. Ir labiausiai nustebino ne senieji audinių raštai iš močiučių komodų ir skrynių, bet tai, kad iš mūsų krašto kilę jautrios, meniškos sielos žmonės, naudodami neįprastą techniką, pažadina gamtos spalvas kilimų raštuose, tekstilės kūrinuose. Labiausiai sužavėjo, nustebino, pakėlė minčių spiečių neįprasti Ingos Šiaučiūnienės darbai.

Ji neaustinėje tekstilėje, panaudodama vilnos vėlimo, įvairius audinio marginimo būdus, degindama, virindama, balindama ir dažydama, gauna nepakartojamus gamtos spalvų tonus, pustonius, atspalvius, šešėlius.

„Noriu, kad paveikslai būtų gyvi, turėtų energijos savyje“, – savo požiūrį į meno dirbinius reiškia Inga.

Per penkerius metus Inga Šiaučiūnienė surengė daugiau nei dešimtį savo darbų parodų, netikėtai nustebindama ne tik savo krašto žmones, uteniškius, tauragiškius, bet ir Šilalėje parodžiusi „Veltinio pasakojimus“, „Tapybą audiniais“, Jurbarke – „Laiko inkliuzus“. Kelios jos parodos jau peržengė Lietuvos sienas: miniatiūros nukeliavo į Didžiąją Britaniją – Edinburgą, Vokietiją – Kelną, Rusijoje – Maskvą, Sankt Peterburgą, Murmanską, Čekoslovakijoje – Prahą, Latvijoje – Rygą ir Daugpilį...

Inga gimė Molėtuose, bet likimas lėmė, kad moksleiviškų metų dienos prabėgo Kaniūkuose, o Užpalių vidurinę mokyklą baigė 1991 metais.

Jeigu paklaustume Ingos arba jos artimųjų, kada ji pajuto potraukį menui, tai nei ji pati, nei jos mokytojai, regis, nebuvo pastebėję jos polinkio ir talento

Inga Šiaučiūnienė

beveik iki mokyklos baigimo. Ir ji pati negali nubrėžti tos ribos, kada jausmus ir protą užvaldė meno pasaulis. Tiesa, gražiai prisimena piešimo mokytoją Algimantą Juknį, kurio pamokos Ingai buvo atgaiva. Gal todėl ir kino bei fotomėgėjų būrelį lankė, kur A. Juknys atskleidavo vaikams ne tik juostų ryškinimo paslaptis, bet ir mokė pajusti tyrą, nepakartojamą gamtos formų ir spalvų pasaulį.

Inga nedrįsta tvirtinti, kad mokytojo A. Juknio įtaka pažadino jos širdyje menininko geną, kaip nedrįstų ginčytis, kad jo neturėjo, nes motina pedagogė Regina Abukauskienė – poetiškos sielos žmogus, rašo eilėraščius. Taigi tik būdama vienuoliktokė Inga pajuto ryškesnį potraukį menui ir ėmė važinėti į Utenos meno mokyklą. Ji nesigiria, kad pastebėję talentą šios mokyklos pedagogai priėmė Inga į trečią klasę. Anot jos, greičiau taip atsitiko todėl, kad į mokyklą ji atėjo vyresnė negu kiti vaikai.

2003 m. Inga baigė Utenos kolegiją ir tapo drabužių dizaino technologe. Dar kolegijos nebaigusi, pradėjo mokytis Šiaulių universiteto Menų fakultete. 2009 m. I. Šiaučiūnienė baigė magistrantūros studijas, o specializacija – tekstilė.

Per tokį trumpą laiką po studijų spėjo paragauti technologijų mokytojos duonos Tauragnų Eugenijos Šimkūnaitės pagrindinėje mokykloje, net jaunimo mokyklos fotografijos būrelio vadove buvo, bet pastaruoju metu dirba UAB „Maniga“ dizainere-maketuotoja ir, žinoma, nepamiršta iš tekstilės galimų sukurti gamtos ir meno stebuklų.

Pakeliui į dailininkų gretas

Birutė Minutkienė

*Mokytoja Raimonda
Sakalauskienė.*

S. Balčiūno nuotr.

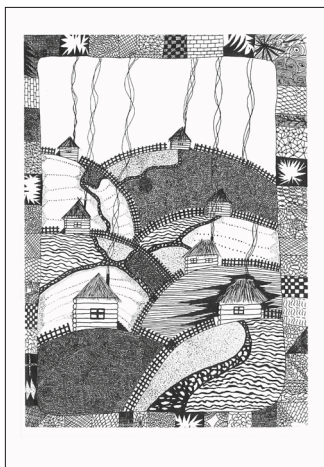
Raimonda Urbonaitė-Sakalauskienė gimė 1961 m. balandžio 30 d. Kaune. Prieš atvykdamą gyventi į Užpalius (2000 m.), Raimonda, baigusi vidurinę mokyklą, mokėsi Kauno Juozo Naujalio meno mokykloje, vėliau studijavo Maskvoje – Liaudies meno universitete. Turėdama tapybos ir grafikos specialybę, Šiaulių pedagoginiame universitete mokėsi dalyko pedagogikos ir po dvejų metų jau galėjo dirbti pedagoginį darbą. Meno paslapčių ir subtilybių Raimondą mokė žinomi Lietuvos menininkai: akvarelininkas Algirdas Lukštas, tapytojas Osvaldas Jablonskis, tapytojas akvarelininkas Česlovas Kontrimas.

Raimonda prisipažįsta mėgstanti save kas kart atrasti iš naujo, tad dirbdama Užpalių gimnazijoje kartu su mokyklos direktoriumi Giedriumi Indrašiumi mėgavosi keramika įgyvendinant rajoninį projektą „Juodoji keramika“. Judviejų iniciatyva prie mokyklos atsirado keramikos žiedimo krosnis, į Užpalius atvažiuodavo mašinos su moliu, ir keramikos mėgėjai iš įvairių rajono vietų, užpalių vaikai lipdė ir žiedė molį kartu su mamomis. Užpalių gimnazijoje esant Utenos dailės mokyklos filialui, Raimonda išmokė ir išleido tris absolventų laidas kuriose mokėsi 12–15 vaikų.

Kiekvienais metais jos mokomi vaikai dalyvauja įvairiuose tarptautiniuose, respublikiniuose, rajoniniuose konkursuose, kuriuose vaikų darbai visuomet būna pastebėti ir įvertinti įvairiais apdovanojimais. Viena iš labiausiai išimusių pergalių – su Asta Gražyte dailės olimpiadoje laimėta rajone pirmoji vieta ir dėl to gauta galimybė tris kūrybines dienas praleisti Vilniuje su žinomais dailininkais ir aktorais.

Šiais mokslo metais Utenoje paskelbtame konkurse kuriant sveikatingumo simboli iš 10 nominantų net trys yra užpaličiai vaikai.

Skatinant vaikų saviraišką, Raimondos iniciatyva nuolat rengiamos vaikų darbų parodos, Užpalių mokykloje beveik kiekviename kabinete, taip pat ir matematikos,

Mokytojos Raimondos Sakalauskienės ir jos mokinio Gedimino Žilinsko („Kaimas“) grafikos darbai

pagal kabineto paskirti sienas puošia mokinių paveiksai. Anksčiau buvo išpieštos valgyklos sienos, šiuo metu ten iškabinti paveiksai. Išpieštas sienas dar galima pamatyti rūbinėje ir sporto salėje. Mokykloje vykstantys renginiai apipavidalinami mokytojos arba mokytojos kartu su mokiniais, arba mokytojos mokinių darbais. Savarankiškai renginių apipavidalinimu dažniausiai užsiima vyresniųjų klasių mokinės, kurias su dailė supažindino Raimonda. Jos kabineto duris dažniausiai varsto pradinukai ir ikimokyklinukai, čia jie žaisdami su spalvomis žengia pirmuosius žingsnius link meno, kūrybinės fantazijos. Vyresnėse klasėse lieka tik tie kurie jau žino, kas yra dailė, menas ir nori savo žinias gilinti toliau. Šiuo metu dailės egzaminui Raimonda ruošia turbūt būsimą fotografę Aureliją Juškaitę.

Mokytoja išaugino keturis vaikus: Igną, Luką, Justę ir Ramintą, kuri moksliviškais metais yra dalyvavusi dailės parodose, bet labiau linkusi į mėgėjišką fotografiją.

Raimonda savo žiniomis dalijasi ne tik su vaikais, bet ir miestelio moterimis. Malonūs prisiminimai ebru tapybos ant vandens užsiėmimuose, o vienas iš ateities planų – sukurti klubą, kur moterys galėtų bendrauti ir išbandyti save įvairiose meno srityse, dalytis virtuvės, mezgimo, nėrimo ir kitomis tik moterim suprantamomis vertybėmis ar paslaptimis.

Spalvinga operatoriaus kasdienybė

Birutė Minutkienė

1965 m. spalio 10 d. Užpaliuose gimė būsimasis fotografas, televizijos bei kino operatorius Vytautas Juknys. Jis yra vienas iš tų, kurie gali pažvelgti į savo vaikystę ne tik nuotraukose, bet ir filmo juostoje. Nerūpestingus vaikystės žingsnius užfiksavo Vytauto tėtis Algimantas. Jis taip pat supažindino su fotoaparatu ir filmavimo kamera. Besimokant Užpalių mokykloje, tėvelio vadovaujama kino mėgėjų būrelyje igyti fotografavimo ir filmavimo pradžiamokslio pagrindai tapo gyvenimo būdu. Jau mokykloje su mėgėjiškais kino filmais jis dalyvavo Lietuvos kino mėgėjų festivaliuose. Tai paskatino pasirinkti studijas Vilniaus technologijos technikumė. Čia įgijo fototechniko specialybę. Dar besimokydamas, 1988 m. Vytautas pradėjo dirbti Lietuvos televizijoje operatoriumi.

Vytautas Juknys

Kai šalyje atsirado daugiau televizijų, Vytautas tapo laukiamas kiekviename iš jų. Šiuo metu jis filmuoja įvairiausias projektus Lietuvos televizijose. 2002 m. garsaus žurnalisto Edmundo Jakilaičio interviu su tuomečiu JAV prezidentu George'u Bushu filmavo Vytautas. Kiek dar garsių politikų, išmybių, netgi karališkųjų asmenų nufilmuota Vytauto, dirbant LNK žinių tarnybos operatoriumi, išvardyti neįmanoma. Įtemptas ir atsakingas darbas už kadro, tiesioginis eteris įvairiose laidose, ilgametė darbo studijoje patirtis nenuslopino entuziazmo meninei fotografijai ir dokumentiniam kinui. Etnografinis dokumentinis filmas „Iš praeities į dabartį“ Šiaulių kino mėgėjų festivalyje „Debiutas“, 2007 metais pripažintas geriausiu dokumentiniu filmu, sėkmingai keliavo po pasaulį, demonstruotas įvairiuose tarptautiniuose festivaliuose.

Vytautas niekada nepamiršo savo gimtinės. Į objektyvą dažniausiai patenka Užpalių miestelio vaizdai. Tėvelio iškiepyta meilė gimtajam kraštui, kruopštumas ir atidumas darbui pakuždėjo mintį perfotografuoti tas pačias vietas, kurios kadaise buvo užfiksuotos Algimanto Juknio arba paties Vytauto. Tad Vytauto dėka galima pamatyti Užpalių miestelio kaitą.

Kultūros ministerijos ir Utenos savivaldybės remtas projektas „Praeities juostas atsukus“ sustiprino bendravimą su kraštiečiais ir paskatino naujam alsavimui prikelti tėvelio paliktus kino archyvus bei kurti naujus dokumentinius filmus apie Užpalių kraštą ir jo žmones. Restauruotų Algimanto Juknio kraštotyrių dokumentinių filmų peržiūra Užpalių kultūros centre 2007 m. surinko tiek žmonių, kiek kadaise surinkdavo tik indų filmai. Dokumentinis istorinis filmas „Brukavota gatvė“ sukurtas ne tik iš senolių pasakojimų, bet ir panaudojant senus archyvinus Užpalių kadrus bei nuotraukas ir naujus filmuotus siužetus. Vytautas atgaivino ir tęsia tėvelio pradėta darbą: fotoaparatu ar filmavimo kamera įamžinti Užpalių miestelio kasdienybę ir žmones.

Meno pulsas Užpaliuose

Parengė Stanislovas Balčiūnas

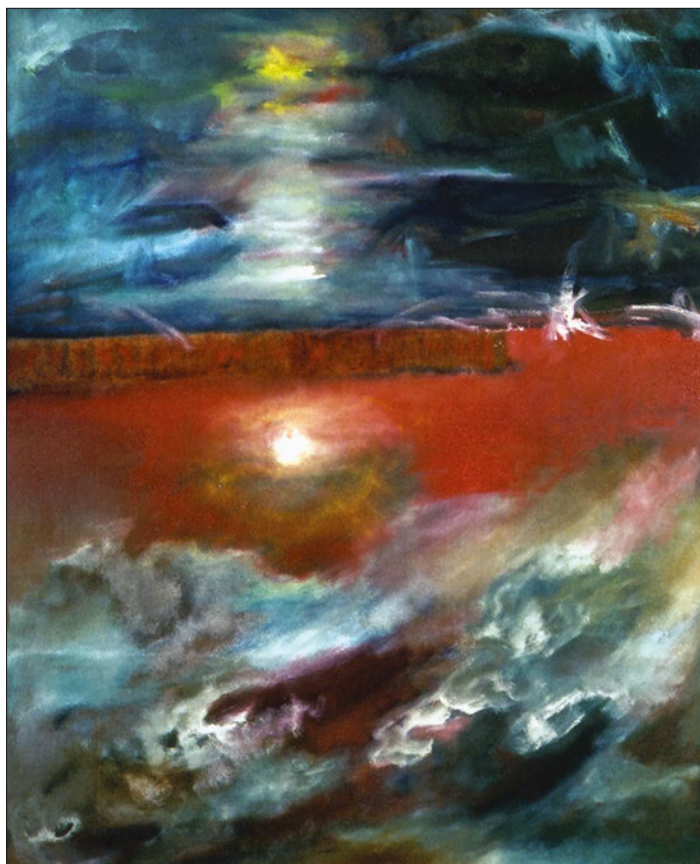
Pranciškus Sapięga.

Apie 1810 m.

Dail. Johann Baptist Lampi (1751–1830).

Anykščių sakralinio meno centras.

Antano Lukšėno nuotr.

*Broniaus Gražio
tapybos darbai*

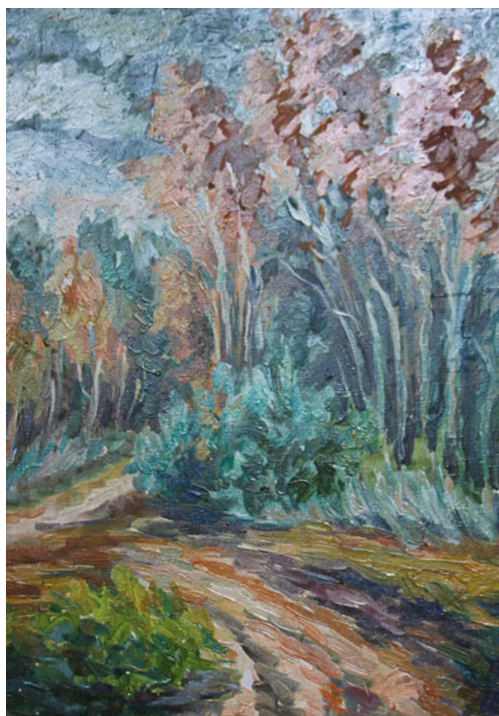
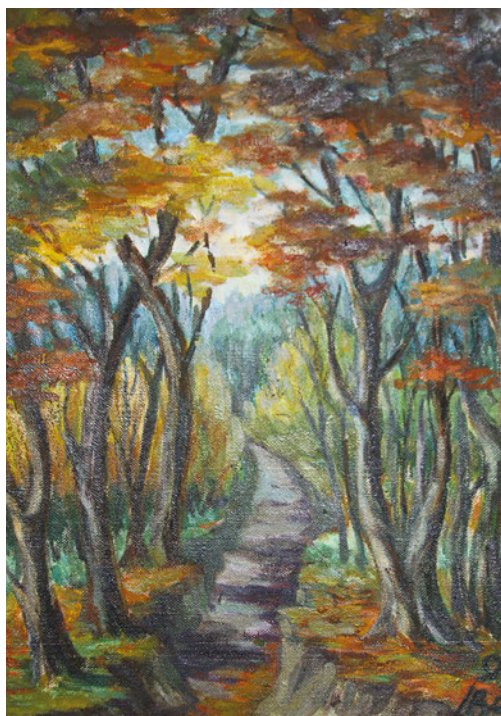

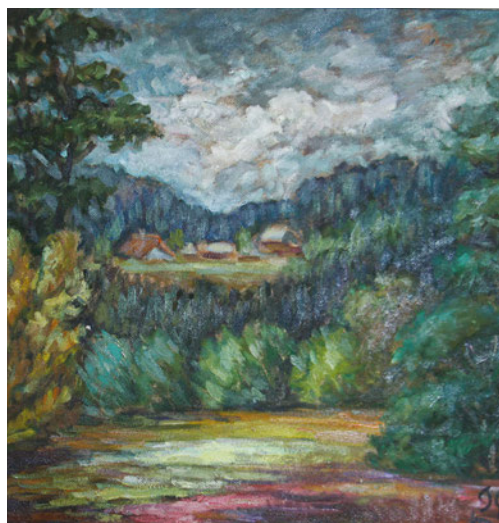
Sofijos Mikėnaitės-Savulionienės keramikos darbai

Liudos Bėkintytės tapybos darbai

Onos Jurkienės skulptūros

Prano Rimiškio darbai

Jono Vaškelių medžio plastikos darbai

Romualdo Šulco skulptūros darbai

Regimanto Motuzo dekoratyviniai darbai

Giedrės Sunklodaitės mozaikos ir tapybos darbai

Bronės Uborevičienės tekstilės darbai

Marijos Jusytės-Grizienės dekoratyviniai darbai

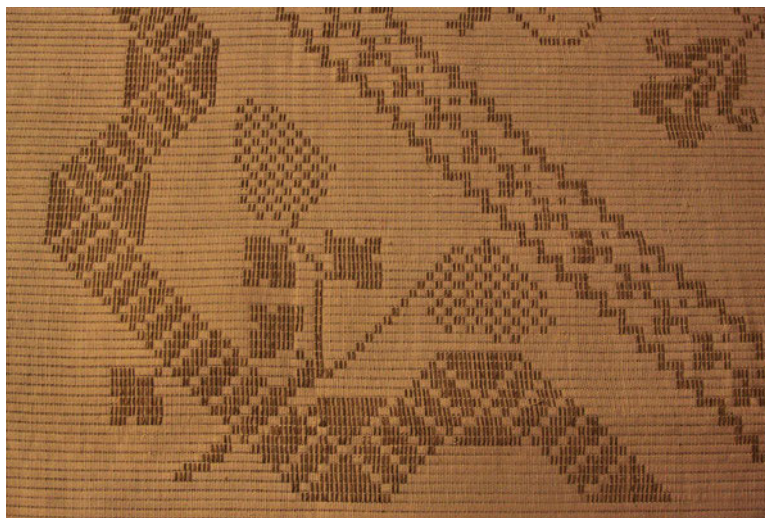

Genovaitės Seibutytės-Mierkienės tekstilės darbai

Julijos Jurelytės-Vėbrienės tekstilės darbai

Filomenos Gervienės tekstilės darbai

Vandos Miškinienės dekoratyviniai darbai

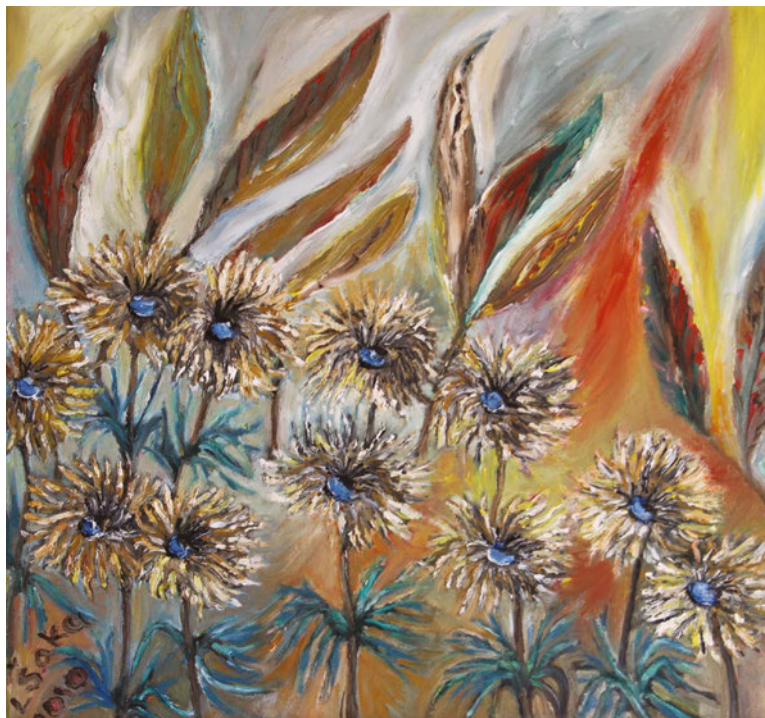

Editos Krutikovos-Tolvaišienės lėlės

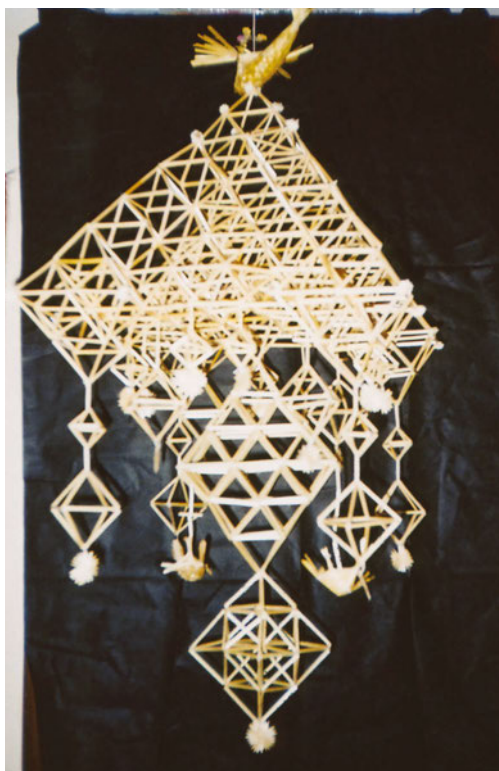
Laimutės Barisaitės-Šakalienės tapybos darbai

Audronės Paškonytės-Stanikienės dekoratyviniai darbai

Onos Meškauskaitės-Palubinskienės tapybos darbai

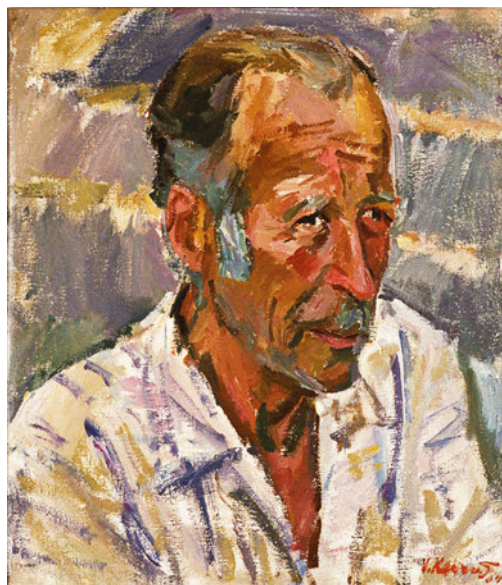

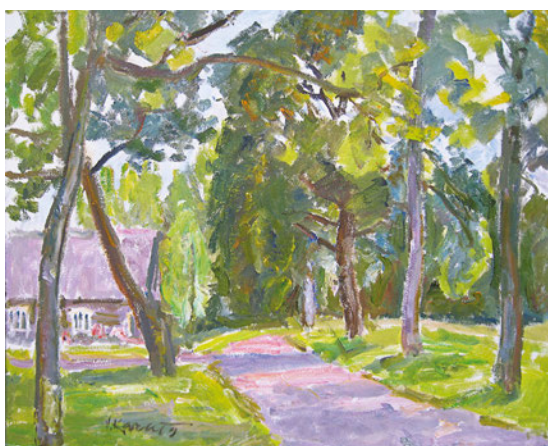
Vytauto Masono medžio plastikos darbai

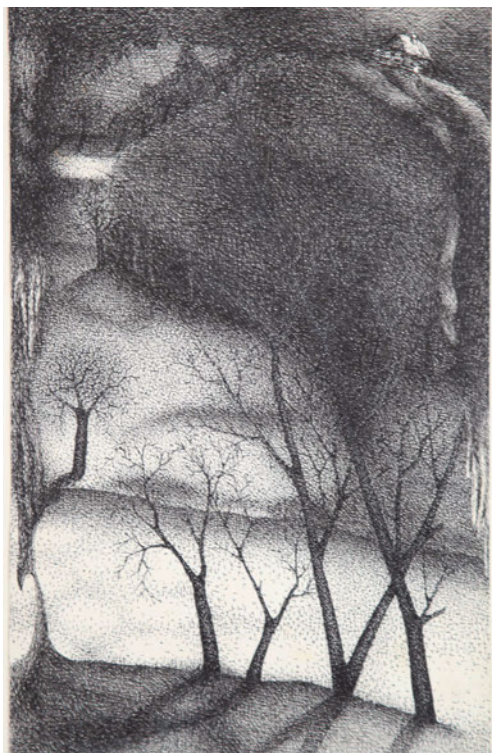

Vlado Karatajaus tapybos darbai

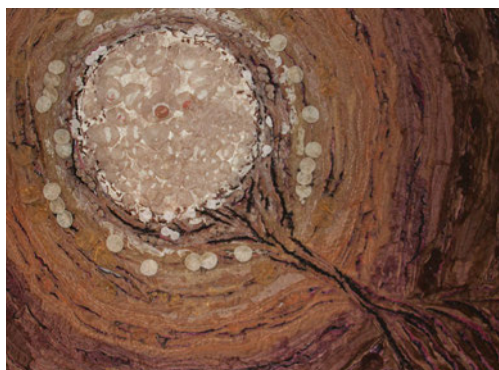

Menininko Gintaro Karoso kūriniai

Menininkės Ingos Šaučiūnienės tekstilė interjere

Anastazijos Varnienės tekstilės darbai

Šiandieninės užpalėnų dainos

Parengė Asta Motuzienė, Algimantas Kubiliūnas

„Šis pluoštelis pateikiamų dainų byloja, kokio stiliaus dainas mėgsta ir dainuoja užpalėnai šiandien. Jos visos panašaus muzikinio stiliaus. Čia spausdinamos dainos sukurtos konkrečių žmonių (nurodyti tekstų ir muzikos autoriai, Užpalių krašto poetai ir muzikantai) ne senųjų liaudies dainų stiliumi, o yra artimos aukštaitiško, naujoviško liaudiškos stiliaus romansams, kurie gimė ir plito XX a. viduryje. Jas dažnai dainuoja Užpalių saviveiklininkai, jos patinka užpalėnams ir kitiems kraštiečiams, nes apdainuojamas gimtasis kraštas...“

Kompozitorius Algimantas Kubiliūnas

Užpaliai, gražus miesteli mažas...

Žodžiai Bronės Balčiūnienės, muzika Almos Pūdymaitienės

Už - pa - liai, gra - žus mies - te - li ma -

žas, Unks - mėj pi - lia - kal - nių tri - jų Tu man švie -

tei kaip il - ge - sio mi - ra - žas Tar - pe gy -

ve - ni - mo klai - džių ke - lių. Tu man švie -

lių.

Užpaliai, gražus miesteli mažas,
Unksmėj piliakalnių trijų
Tu man šviete kaip ilgesio mirażas
Tarpe gyvenimo klaidžių kelių.

Sudaužė karas vaikiškas svajones,
Dainoj aidėjo nuoskauda graudi.
Jautrioj sieloj slopinama dejonė
Paliko gilų pėdsaką širdy...

Šventosios bangos mane tyliai supo,
Lakštingala ramino lopšine,
Vėjelis švelniai glostė lūpas,
Motulė rišo plaukus juosta šilkinė.

Gyveniman aš išėjau pro klevą
Ilga, tiesia, brukuota gatvele...
O kai grįžau, tu priėmei kaip savą –
Pavargusią tu priglaudei mane.

Prabėgo greitai žydinti vaikystė –
Tartum pavasario šviesi diena...
Staiga atėjo nerami jaunystė,
Didžių audrų, pavojų kupina...

Užpaliai, gražus kampeli mažas,
Aš nemylėti tavęs negaliu,
Nes, visa širdimi į tave atsigrėžus,
Ėjau klaidžiu gyvenimo keliu.

1988 m.

Užpaliai

Žodžiai Bronės Balčiūnienės, muzika Astos Motuzienės

1. Kur ra - mi Šven - to - ji pa - ty - liu - kais te - ka,
Kur mū - sų se - su - tės aukš - tai - tiš - kai šne - ka,
Ten Šven - to - sios klo - ny nuo se - no
Darbš - tūs už - pa - lė - nai gy - ve - na.

1. Kur rami Šventoji patyliukais teka,
Kur mūsų sesutės aukštaitiškai šneka,
Ten Šventosios klony nuo seno
Darbštūs užpalėnai gyvena.
2. Kur žirgai ristūnai ganosi prie upės,
Kur smėlėtos kalvos saulėn pasisukę
Puošias pušynėliais dyvainais, (× 2 k.)
Kvepiančiais čiobreliais, lubiniais. (× 2 k.)

3. *Paupio žilvičiuos lakštingala gieda,
Skleidžiasi rasotas pinavijos žiedas,
Kai nusvyra saulė už laukų, (× 2 k.)
Kaip šitam kampelyje jauku. (× 2 k.)*
4. *Skamba klevo staklės ne vienoj seklyčioj,
Rankšluosčius sesutės audžia aštuonnyčius,
Pina šilką lino žiedelis, (× 2 k.)
Juosia marga juosta Užpalius. (× 2 k.)*
5. *Te linksmi, laimingi mūs vaikučiai auga,
Te laisva padangė nuo negandų saugo,
Nes Šentosios klony nuo seno (× 2 k.)
Šaunūs užpalėnai gyvena. (× 2 k.)*

Šventoji

Žodžiai Bronės Balčiūnienės, muzika Astos Motuzienės

1. Gra - ži tu ma - no, u - pe - le Šven - to - ji,
Su sie - tu - vom ir links - ma sro - ve - le.
Iš pat vai - kys - tės ma - ne tu vi - lio - ji,
Ta - ry - tum mo - ji mels - va ska - re - le.

1. *Graži tu mano, upele Šventoji,
Su sietuvom ir linksma srovele.
Iš pat vaikystės mane tu vilioji, (× 2 k.)
Tarytum moji melsva skarele. (× 2 k.)*
2. *Myliu tave, kai vėjelis glosto
Švelnius lyg pūką karklų kačiukus,
Pavasarielis žaliu rankos mostu (× 2 k.)
Iš miego kelia Tėvynės laukus. (× 2 k.)*

3. *Myliu tave, kai ievužės beria*
Tarytum sniegą žiedus smulkučius,
Kai šviesi saulė padangėje žeria (× 2 k.)
Auksinius savo saulės zuikučius. (× 2 k.)
4. *Tu man graži, kada tamsi ir rūsti*
Pilkas bangas pro Užpalius geni.
Kada šiaurys įdūkės ims pūsti, (× 2 k.)
Plonu išu pakrantes skardeni. (× 2 k.)
5. *Tu nuostabi, kai nuo šakų žilvoičių*
Tyliai nukrinta šerkšno garbana,
Kai ledo tiltas subraška netyčia, (× 2 k.)
Tu – man jaunystės nebaigta daina. (× 2 k.)

Užpalių peizažas

Žodžiai Bronės Balčiūnienės, muzika Astos Motuzienės

Nuo Už - pa - lių li - gi pat se - no Rin - gio,
 Kur kryž - ke - lėj su - si - ker - ta ke - liai,
 Ten dar to - liau u - žu Šven - to - sios vin - gio
 Prie u - pės glau - džias ma - no Už - pa - liai

1. *Nuo Užpalių ligi pat seno Ringio,*
Kur kryžkelėj susikerta keliai,
Ten dar toliau užu Šventosios vingio
Prie upės glaudžias mano Užpaliai.
2. *Čia Šarkupis tingus į upę liejas*
Iš devynkuopės balos išdidžios.
Čia Samardokas į Motviškes šliejas,
Nerasdamas nei galo, nei pradžios.

3. Nuo Genupio ligi kapų pušyno
Šaltiniai trykšta tartum sidabru,
O užpalietis juk kiekvienas žino,
Kaip šitame kampelyje gražu.
4. Liūno krantuos maža varlytė šoka,
O vidury puikuoja lėlija.
Širdis su gamta susirišti moka
Kažin kokia nematoma gija.
5. Kai saulė leidžias, pažvelgiu nuo kalno,
Tai apsaityti žodžiais negaliu –
Visi Užpaliai matos kaip ant delno,
Paglostyti saulutės spindulių.
6. Einu nuo kalno pamažu, iš lėto,
O širdyje taip gera ir ramu.
Sodybos kvėpia medumi ir mėtom
Ir, rodos, švelniai kviečia į namus.
7. O jau užsukus į kiekvieną gryčią
Tave sutiks su šypsena gera,
Aukštaitiška šneka prakalbins netyčia,
O pavaišins ir duona, ir gira.
8. Ir žmonės nuostabūs gyvena šičia,
Jie myli taiką, darbą ir dainas,
Motulės audeklus aštuonianyčius,
Giedrą padangę, saulėtas dienas.

Sidabrinė kalva

Žodžiai Bronės Balčiūnienės, muzika Astos Motuzienės

1. Vai - ni - ku pa - si - puo - šus pu - še - lės,

Pa - žiū - rėk, kaip gra - ži a - na - va

Mie - la se - sė se - nų - jų Už - pa - lių -

Si - dab - ri - nė kal - va.

PRIED.

Čia ap - link šal - ti - nė - liai ga - ruo - ja,

Že - mė, ro - dos, al - suo - ja, gy - va,

Bal - tą dai - ną su vė - ju dai - nuo - ja

Si - dab - ri - nė kal - va.

1. Vainiku pasipuošus pušelės,
Pažiūrėk, kaip graži anava
Miela sesė senųjų Užpalių –
Sidabrinė kalva.

Priedainis:

Čia aplink šaltinėliai garuoja,
Žemė, rodos, alsuoja, gyva,
Baltą dainą su vėju dainuoja
Sidabrinė kalva.

2. Kada mėnuo pabeldžia į langą,
Pažiūrėjus apsvaigsta galva,
Čia žvaigždėtu rūku apsidengus
Sidabrinė kalva.

Priedainis

3. Šerkšno garbanos beržą dabina,
Šerkšnu puošias visa Lietuva,
Tu man tokia brangi, kaip Tėvynė,
Sidabrinė kalva.

Priedainis

Namolio mus kviečia

Žodžiai Bronės Balčiūnienės, muzika Astos Motuzienės

1. Na - mo - lio mus kvie - čia Už - pa - lių kal - ne - liai,
 Gra - žuo - liai pu - šy - nai kaip rū - ta ža - li,
 Bal - tie - ji ber - že - liai, svy - ruok - liai ber - že - liai
 ir ma - no gim - ti - nės pa - dan - gė gi - li.
 Čia Šven - to - ji, lyg mels - vas kas - ny - kas,
 nu - vin - giuo - ja ir sle - pias ši - luos, Jos links -
 mu - tē ban - ge - lė iš - dy - kus vis su -
 grįž - ti vi - lios ir vi - lios.

1. Namolio mus kviečia Užpalių kalneliai,
 Gražuoliai pušynai kaip rūta žali,
 Baltieji berželiai, svyruokliai berželiai
 Ir mano gimtinės padangė gili.
 Čia Šventoji, lyg melsvas kasnykas,
 Nuvingiuoja ir slepias šiluos,
 Jos linksmutė bangelė išdykus
 Vis sugrįžti vilios ir vilios.

2. „Sudie sudie“ moja
Virš bokštų bažnyčios
Miela šeimynėlė laimingų gandrų,
O ankstų pavasarį
Vėl jie sugrįš čia
Labai išsiilgę gimtųjų lizdų.
Aplankykite brangų namelį,
Kur vaikystės svaja nekalta,
Kur palinkus prie rūtų darželio (× 2 k.)
Motinėls skarelė balta. (× 2 k.)

K A L B A

Užpalėnų šneka

Regina Rinkauskienė

Užpalių šneka priklauso rytų aukštaičių uteniškių patarnei. Be Užpalių šnektos, šiai patarnei priklauso daugelis Rokiškio (Juodupė, Obeliai, Kriaunos ir t. t.), Zarasų (Dusetos, Antazavė, Imbradas, Aviliai ir t. t.), Utenos (Daugailiai, Vyžuonos, Sudeikiai, Tauragnai, Saldutiškis ir t. t.), Molėtų (Alanta, Suginčiai, Videniškiai, Inturkė ir t. t.) rajono šnektų. Užpalių šnektai būdingi ir bendrieji visiems rytų aukštaičiams fonetikos ypatumai, ir skiriamosios uteniškių ypatybės. Užpalių šneka kalbantys žmonės vadinami užpalėnais.

Skiriamoji rytų aukštaičių ypatybė. Kaip ir visi rytų aukštaičiai, Užpalių krašto gyventojai savo kalboje neišlaiko sveikų dvigarsių *an, am, en, em* bei nosinių *a, ę*. Vietoj jų tariama *un, um, in, im, u, i*. Pavyzdžiui: *lú.ŋas*¹ 'langas', *kum̃.pas* 'kampas', *sú.mti.s* 'samtis', *kú.nda* 'kanda', *pí.mpæ*. 'pempė', *piŋki* 'penki', *tiñ.pæ* 'tempia', *kiñ.čæ* 'kenčia', *žu.sis* 'žasis', *tu.sí.f* 'tasyt', *trū.ša.s* 'trašos', *tri.šf* 'trėšt' ir t. t.

Skiriamoji uteniškių ypatybė. Kaip ir visi uteniškiai, užpalėnai neišlaiko nekirčiuotų dvigarsių *ie, uo*, t. y. juos vienbalsina, taria *e, a*. Pavyzdžiui: *píenas* 'pienas' – *pe.nė.li.s* 'pienelis', *sviėstas* 'sviestas' – *sve.stė.li.s* 'sviestelis', *dúona* 'duona' – *da.nə.la*. 'duonelė', *súolas* 'suolas' – *sa.lá.li.s* 'suolelis' ir t. t.

Kitos fonetinės ypatybės. Užpalių šnekoje kirčiuoti žodžio kamieno trumpieji balsiai ilginami, o nekirčiuoti ilgieji trumpinami. Taip susidaro trijų ilgumų balsių sistema. Šnekoje yra ilgųjų, trumpųjų ir pusilgių garsų. Pavyzdžiui: *vī.sas* 'visas', *bū.va*. 'buvo', *tá.va*. 'tavo', *mə.tai* 'metai', *da.bilėli.s* 'dobilėlis', *gri.bá.uí* 'grybaut', *katí.tæ*. 'katytė' ir pan.

Atskirai reikia paminėti ilgąjį balsį *o*. Jo kokybė yra kitokia nei bendrinėje kalboje ar kitose tarmėse. Kirčiuotas balsis *o* yra labai atviras, galima sakyti, tariamas kaip balsis *a* su *o* atspalviu, žymimas *ā* (gali būti žymima ir *ɔ*). Tai rodo ir senieji įrašai (šio aprašo gale dedamas vienas tekstas, kuris taip pat iliustruoja šią ypatybę). Vietoj nekirčiuoto balsio *o* tariamas *a*, pavyzdžiui: *pā.nas/ pɔ.nas*

'ponas' – *pa.ná.iti.s* 'ponaitis', *dā.bilas/ dɔ.bilas* 'dobilas' – *da.bilai* 'dobilai', **jā.nas/ *jɔ.nas* 'Jonas' – **ja.níenæ* 'Jonienė'² ir t. t.

¹ Visi tarminiai pavyzdžiai pateikiami dialektologine transkripcija.

² Transkripcijoje tikriniai žodžiai žymimi žvaigždutėmis.

Priebalsiai *l, r, s* junginiuose *le, lė, re, rė, se, sė* tariami kietai, tokiu atveju kinta ir po priebalsio einančio balsio kokybė: vietoj *e* tariamas *a*, o vietoj *ė* – *ε*, pavyzdžiui: *nena.rė.jæ* 'nenorėjo', *rė.kæ* 'rėkia', *ža.lė.į* 'žolė', *la.lá* 'lėlė', *lá.das* 'ledas', *mergė.la* 'mergelė', *sá.ni.s* 'senis' ir t. t. Priebalsis *l* kietai tariamas ir prieš *ę* (šnektoje, kaip žinome, jis yra virtęs į *i*), pvz.: *sá.ulbi* 'saulė', *panė.lbi* 'panelė', *su_sá.ulbi* 'su saule'³, *su_panėlbi* 'su panele' ir t. t.

Prieš dvibalsį *uo* žodžio pradžioje senieji užpalėnai kartais prideda *v*, pavyzdžiui: *vúoga* 'uoga', *vúodas* 'uodas' ir pan.

Morfologijos ir žodžių darybos ypatybės. Užpalių šnektoje, kaip ir visoje uteniškių patarmėje, vartojamos visai kitokios nei bendrinėje kalboje įvardžiuotinės būdvardžių ir skaitvardžių formos, pavyzdžiui: *sá.nasai te.vė.li.s* 'senasis tėvelis', *sanó.jæ ma.čú.tæ* 'senoji močiutė', *dí.disai ká.lnas* 'didysis kalnas', *didžs.jæ píeva* 'didžioji pieva' ir t. t.

Nuo bendrinės kalbos skiriasi tariamosios nuosakos pirmojo asmens forma. Ji gali būti dvejopa, pavyzdžiui: *aĩ.čæ* 'eičia (eičiau)' ir *aĩ.č* 'eič', *na.rė.čæ* 'norėčia (norėčiau)' ir *na.rė.č* 'norėč' ir t. t.

Tarp priešdėlio ir šaknies vartojama trumpesnė sangražos dalelytė *-s-* vietoj *-si-*, pavyzdžiui: *atsnė.šĩ* 'atsinešt', *atskú.nda* 'atsikando', *adzdú.sa* 'atsiduso', *nusrá.šæ* 'nusirašė' ir t. t.

Bendraties forma dažniausiai būna trumpa, pavyzdžiui: *aĩ.f* 'eit', *dí.rpf* 'dirbt', *vá.lgi.f* 'valgyt', *šáũ.kf* 'šaukt' ir t. t. Tokiu atveju paskutiniai priebalsiai tariami minkštai. Kartais senieji užpalėnai gali pavartoti ir ilgąsias senovines bendračių formas: *prisė.jæ* *má.n vaikũs dabó.tæ* 'prisiėjo (reikėjo) man vaikus dabotie (žiūrėti)'.
 Užpalių šnektoje, panašiai kaip ir visame uteniškių plote, vartojamos savitos būsimojo laiko veiksmazodžių daugiskaitos pirmojo ir antrojo asmens formos, pavyzdžiui: *dė.ginsma* 'deginse (deginšim)', *dė.ginsta* 'deginste (deginšit)', *jó.sma* 'josme (josim)', *jó.sta* 'joste (josit)', *važúosma* 'važiuosme (važiuosim)', *važúosta* 'važiuoste (važiuosit)' ir t. t.

Dar gyvas ir senose dainose, ir labai senų žmonių kalboje siekinys, pavyzdžiui: *aisma láukañ abzdairĩ.tu./ žalũ rugė.lũ. lufkĩ.tu* 'eisme (eisim) laukan (į lauką) apsidairytų (apsidairyti), žalių rugelių lankytų (lankyti)'; *važúodava.m *utenõ.n visaká.nuspiř.ktu. ir_sá.va. tavõ.ra. pardúotu* 'važiuodavom Utenon (į Uteną) visako (visko) nusipirkų (nusipirkti) ir savo tavoro (prekių) parduotų (parduoti)'.
 Dar kartais galima išgirsti ir būdinio formų. Jos vartojamos sustiprinimo reikšme, pavyzdžiui: *brũ.kũu. *sĩ.biri simtĩ sí.mk* 'bruknių Sibire – semte semk'; *bė.ktĩ bė.gdava.m va.gĩ.nuos* 'bėgte bėgdavom uogynuos (į uogynus)'.
 Tik jaunimo kalboje dėl bendrinės kalbos įtakos jau ima rasti įvardžių *jis, ji, jie, jos*. Senieji užpalėnai vietoj jų vartoja įvardžius *ãnas, anà, ãnys, ãnos*, pavyzdžiui: *aĩ.na ana par_mi.šku. vergdama* 'eina ana (ji) per mišką verkdama'; *ã.na.s tai_dãũk parvã.kar priveř.bdava* 'anos (jos) tai daug pervakar priverpdavo'; *ã.nas žė.mæ.s dí.rpf nena.rė.jæ* 'anas (jis) žemės dirbt nenorėjo'; *ã.ni.s tingĩnėĩ bú.va* 'anys (jie) tinginiai buvo'. Senieji kaimo gyventojai dar kartais pavartoja gerokai ilgesnes

³ Vienaskaitos įnagininko linksnio dabartinės formos jau nerodo *ę* galūnėje, bet būtent tokie patys pakitimai kaip ir galininko linksnio galūnėje rodo čia buvusį nosinį garsą.

(su įvairiomis pridėtinėmis dalelytėmis) įvardžių formas, pavyzdžiui: *á.šėnai* 'ašėnai (aš)', *tú.jėnai* 'tujenai (tu)', *abuđú.jėnai* 'abudujėnai (abu)'.

Užpalių šnektoje, kaip ir visame uteniškių plote, vartojami du vietininko linksniai: vidaus esamasis (*láuķi* 'lauke', *láuķuōs* 'laukuos(e)', *miški* 'miške', *miškuōs* 'miškuos(e)', *ú.pæ.ĭ* 'upėj(e)', *upēs* 'upės(e)', *pieva.ĭ* 'pievoj(e)', *pæ.vō.s* 'pievos(e)') ir vidaus einamasis (*láuķaŋ* 'laukan (į lauką)', *láuķuōs/láuķuōsna* 'laukuos/ laukuosna (į laukus)', *miškaŋ* 'miškan (į mišką)', *miškuōs/ miškuōsna* 'miškuos/ miškuosna (į miškus)', *ú.pæ.n* 'upėn (į upę)', *upēs/ ú.pæ.sna* 'upės/ upėsna (į upes)', *pieva.n* 'pievon (į pievą)', *pæ.vō.s/ pieva.sna* 'pievos/ pievosna (į pievas)').

Užpalėnai vartoja kitokias priešdėlių formas, t. y. vietoj priešdėlių *at-*, *atit-* turimas priešdėlis *ata-*; vietoj priešdėlio *už-* vartojamas *ažu-*, o vietoj priešdėlio *į – in*, pavyzdžiui: *atá.daōāu* 'atadaviau (atidaviau)', *atá.nešėi* 'atanešėi (atnešėi)', *atá.šlavæ.m* 'atašlavėm (atšlavėm)', *ažu.darbi.s* 'ažudarbis (uždarbis)', *ažu.vežæ.* 'ažuvežė (užvežė)', *invažæ.va.* 'invažiavo (įvažiavo)', *iŋ.lipāu* 'inlipiau (įlipau)', *inbė.ga.* 'inbėgo (įbėgo)' ir pan.

Merginų pavardės šiame krašte su priesagomis *-yčia*, *-aičia*, *-(i)učia*. Populiariausia iš jų yra *-yčia*, pvz., *Gaigalyčia*, *Tūrsyčia*, *Vilutūčia* ir t. t. Merginoms, nusipelnusioms didesnės pagarbos, vartojama pavardė su priesaga *-aičia*, pvz., *Ziberkaičia*, *Butiškaičia*, *Pakštaičia* ir t. t. Priesaga *-(i)otė* segama prie jaunų mergaičių, paauglių pavardžių, pvz., *Galvydžiūtė*, *Prieveliūtė*, *Čeponiūtė* ir pan. Atitinkamai paaugliai berniukai, kurie anksčiau buvo vadinami pusberniais, turi pavardes su priesaga *-(i)okas*, pavyzdžiui: *Tarvydžiokas*, *Žvyroniokas*, *Bivainiokas* ir pan. Dar reikia paminėti, kad buvo paprotys moteris vadinti pagal vyro vardą, o ypač tas, kurios turėjo vienodas pavardes. Pavyzdžiui: *Tarvydų žmonos buvo Petrienė, Jonienė, Kazienė* ir t. t. Pristatyti žmogų buvo mėgstama tokia konstrukcija, kuri rodydavo jo priklausymą kažkuriai giminei, pavyzdžiui: *Vaškelio Valia*, *Galvydžio Petras*, *Stuko Ancia*⁴ ir t. t.

Sintaksės ypatybės. Kaip ir visame uteniškių plote, vietoj objekto galininko dažniausiai vartojamas vardininkas, pavyzdžiui: *raiķæ šiėnas vė.šė* 'reikia šienas vežt'; *prisė.na i(r) rugėi vė.šė nakčū* 'prisieina (tenka) ir rugiai vežt nakčia (naktį)'.

Kreipiniui reikšti gali būti vartojamas ne tik šauksmininkas, bet ir vardininkas, pavyzdžiui: *tai.kur *jō.nas aini* 'tai kur, Jonas, eini?'; *pami.sli.k.tu žmō.gūs/ka(t).tėip išėis* 'pamislyk (pagalvok) tu, žmogus, kad taip išeis'.

Vartojamos ilgesnės prielinksnių formos, t. y. vietoj prielinksnio *už* vartojamas prielinksnis *ažu*; šnektoje turimas prielinksnis *in* atitinka bendrinės kalbos prielinksnio *į* senesnę formą, bet čia vartojamas vietoj prielinksnio *ant* (reiškiamą vieta) arba vietoj prielinksnio *pas* (reiškiamą kryptis), pavyzdžiui: *sá.ula. tē.ka ažu mi.ška.* 'saulė teka ažu (už) miško', *sė.dī in.súola.* 'sėdi in (ant) suolo', *mō.ma nuvė.jæ. in.susiėdu.* 'moma (mama) nuėjo in susiedą (pas kaimyną)'.

Prielinksnis *prie* šnektoje vartojamas ne su kilmininko linksniu, kaip įprasta bendrinėje kalboje, bet su naudininko (jei tai vienaskaita) arba įnagininko (jei tai daugiskaita) linksniais, pavyzdžiui: *kašæ.lvi. palikāu pæ.guř.bui* 'kašėlė (krepsė) palikau prie gurbui (prie tvarto)', *ká.rvi. pri.rišāu pæ.krú.mais* 'karvę pririšau (pririšau) prie krūmais (prie krūmų)'.

⁴ Tai tarminė vardo *Ona* forma.

Leksika. Senųjų užpalėnų kalba labai turtinga, vaizdinga, pilna įvairių sinonimų, frazeologizmų, vaizdingų pasakymų. Pavyzdžiui, miesto žmogus ar net jaunesnis kaimo gyventojas, paveiktas bendrinės kalbos, radijo, televizijos ir pan., dažniausiai sakys tik vieną veiksmažodį *lyja*, o kaimo senbuvis lietuviškai įvardyti suras ne vieną šio veiksmažodžio sinonimą, nusakantį tam tikrą veiksmo intensyvumą, kokį nors savitą atspalvį, pavyzdžiui: *dulkia, dulksnoja, krapnoja, kapsi, pilia, žliogia* ir t. t. Greta veiksmažodžio *eina* galima išgirsti taip pat labai daug įvairių sinonimų, pavyzdžiui: *kiūtina, dūlina, linguoja, žengia, žingsniuoja, karšia, kulniuoja, krypuoja, maskatuoja, šleivoja, kaukšnoja, šlubčioja, šlubuoja, klībinkščiuoja, žygiuoja* ir t. t. Senieji užpalėnai moka nusakyti ir mažai intensyvią veiksmą ar būseną, pavyzdžiui: *sirguliuoja, dirbinėja, gulinėja, édžiauna, vaikštinėja, valginėja, grauduliuoja* ir pan.

Šio krašto žmonės turi kiekvienam atvejui pritaikytą pasakymą:

Apie pasakytą arba padarytą kvailystę sakoma: *duř.ñu. dudą.la.* 'durnių dūdelė', *gana duř.ñu. va.lś.f* 'gana durnių volioť.

Kam nors nepasisekus sakoma: *šuva in va.degás nū.nešæ.* 'šuo (šuo) in (ant) uodegos nunešė'.

Pasišaipydami iš nevykusių pastangų sako: *graĩ.tas kaip apati.næ. gĩ.rnapusa.* 'greitas kaip apatinė girnopusė', *vaga tiesi kaip virvæ.la. kešė.næ.ĩ* 'vaga tiesi kaip virvelė kešenėj (kišenėje)', *bė.ga bė.ga ir vi.s in viėta.s* 'bėga bėga ir vis in vietos (vietoje)'.

Netikrumo būseną apibūdina posakiu *nei paká.rtas/ nei palá.istas* 'nei pakartas, nei paleistas'.

Apie žmones, pervertinančius savo galimybes, sako: *aukščāu bú.mba.s neišš.ksi* 'aukščiau bambos neiššoksi', *aukštai šś.ka./ žemai tū.pæ.* 'aukštai šoko – žemai tūpė'.

Apie tvankų, neišvėdintą kambarį sakoma: *ná.rs kiř.vi. kabĩ.ŋk* 'nors kirvi kabink'.

Apie nevykėlių kalbama: *nei *diėvui žvą.kæ./ nei vė.lñui kačė.rga* 'nei Dievui žvakė, nei velniui kačerga (žarsteklis)', *nei vė.lnæs/ nei gægų.tæ.* 'nei velnias, nei gegutė'.

Žmogaus nejautrumą, egoizmą apibūdina tokiais žodžiais: *tai kas ka(t) tá.va. nū.mira./ alæ kai má.na. siř.ga.* 'tai kas, kad tavo numirė, ale (bet) kai mano sirgo...'

Apie liežuvaui mėgstančius sakoma: *šū.næ. bal.sas dangun nei.na* 'šunio (šuns) balsas dangun (į dangų) neina'.

Besiperšantį per jėgą į bičiulius apibūdina posakiais: *raikalĩ.ŋgas kaip šū.ñui piŋktà kś.jæ* 'reikalingas kaip šuniui penkta koja', *prili.pa. kaip ú.ta.s lá.pas præ. ažũ.pakalæ.* 'prilipo kaip vantos lapas prie ažupakalio (užpakalio)'.

Apie netvarką namuose sako taip: *vė.lnæs gá.lvu. gá.li nususũ.kf* 'velnias galvą gali nusisukt', *kumpuõs gi.vá.tæ.s vėĩ.sæs* 'kampuos gyvatės veisias'.

Tolimą giminytę apibūdina taip: *deviñ.tas ú.nda. na.kisiėlāus* 'devintas vanduo nuo kisieliaus'.

Mėgstantį nepagrįstai girtis, didžiulis sutramdydavo tokiais žodžiais: *abdĩ.rpsi kulnũs/ ir bũs bazmė.nas* 'apdirbsi kulnus – ir bus bezmėnas (svarstis, svertuvas)'.

Užmiršęs ką nors pasiimti, todėl turintis vėl grįžti atgalios užpalėnas apgailėstauja: *ažu durnà.s galvą.s ir kš-jæ.m nepakà.jus* 'ažu (už) durnos (kvailos) galvos ir kojoms nepakajus (nėra ramybės)'.
 Nuovargį apibūdina tokiu posakiu: *kš-ju. pristigāi belakstí-dama* 'kojų pristigau (netekau) belakstydamą'.

Apie priekabių ieškantį žmogų sako: *api.varus palá.idi.s* 'apivarus (naginių virveles) paleidęs'.

Nepatogią padėtį apibūdina taip: *kaip šuva in gí.rnu.* 'kaip šuva (šuo) ant girnų'.

Apie šykštuolį sako: *à.kmenæ. gá.lvai prasmú.šf negá.usi* 'akmenio (akmens) galvai prasimušt negausi, *ú.tæ.lvi. *ri.gõ-n varis* 'utėlę Rygon (į Rygą) varys'.

Nuobodų, įkyrų žmogų apibūdina taip: *tri.na kaip utæ.lá.* 'trina kaip utėlė'.

Apie gerą žmogų sako: *ka(t) ta.kæ. žmõ-næ.s ir in akmenẽ-lu. āukt* 'kad tokie žmonės ir ant akmenėlių augt (augtu)'.

Apie jauną žmogų, pirmąkart atbuvusį pamerges, pajaunius ar kūmystę, sako: *atsi.rišæ. na. kãu.la.s va.dægà.s* 'atsirišė (atsirišo) nuo kiaulės uodegos'.

Savitumo turi ir Užpalių šnektos žodynas, ne visada suprantamas ne šios šnektos atstovams.

Pateikiame keletą pavyzdžių:

Apgėlai – gimdyvės lankymas (*visadū ai.dava.m abgæ.lais* 'visada eidavom apgėlais (lankyti gimdyvės)').

Apųriekimas – duonos abišalė (*važiuodami miškañ dūona.s api-re.ki.mu. inzđė-dava.* 'važiuodami miškan (į mišką) duonos apyriekimą insdėdavo (įsidėdavo)').

Audė – audimas, audeklas (*čæ_da. má.na. ma.mú.tæ.s āu.dæ.* 'čia dar mano motutės audė').

Atsigáivelėti – atsigauti (*pagí.rđžāu viščõ-ku. ir adzga.ivala.jæ.* 'pagirdžiau viščioką ir atsigaivelėjo').

Bičiuōliai – artimai bendraujantys kaimynai, kurie vienas kitam duoda bičių spiečių (*mẽ.s su *tá.roi.du bičiuōlei bú.va.m* 'mes su Tarvydu bičiuoliai buvom').

Daužá.uti – mušti margučiais per Velykas (*suveidava.m daužá.uti kãuši.ņeis* 'sueidavom daužaut kiaušiniiais').

Dōkorius – stogo dengėjas (**tu.bė.li.s gæ.ras dõ-ka.rus bú.va.* 'Tūbelis geras dōkorius buvo').

Drignis – vaivorykštė (*jæ.gù drignis pazdà.ra./ da.lis* 'jeigu drignis pasidarė, dar lis').

Drōblius – lietus su sniegu, šlapdriba (*par baĩ.su. đrõ-bļu. tadū namà. a.jāu* 'per baisų droblių tada namo ėjau').

Griaunėlė – kieta duonos plutelė, kriaukšlys (*nẽ-r ká.m ir dūona.s gřãunæ.la. paduof* 'nėr kam ir duonos griaunėlė paduot').

Kaltūnas – susivėlę, sunkiai beiššukuojami plaukai (*kai sirgāu kat pazdà.ræ. má.ñ kaltū-nas/ raĩ.kæ. plá.ukus nukĩřpĩ* 'kai sirgau, kad pasidarė man kaltūnas, reikė (reikėjo) plaukus nukirpt').

Kāminas – sodyba (*vien *tarvi.dú. *ušpá.læ.s dvílika kaminú. bú.va.* 'vien Tarvydų Užpaliuos dvylika kaminų (sodybų) buvo').

Ledōkas – prastas, varginantis (*ké.læs pavá.sari. čæ ledõ-kas* 'kelias pavasariį čia ledokas').

Lóva – dėžė, kurioje įtaisyti girnų akmenys; malant čia byra miltai (arti.pilni. ló.vu. bú.dava. prí.malu 'artipilnę lovą, būdavo, primalu').

Maldýti – raminti, tildyti (niekaip nenumaldáu vaĩ.ka. 'niekaip nenumaldau vaiko').

Įščekslos – išėdos (pí.lnas lavi.s i.ščekslu. pá.likta 'pilnas lovys iščekslų palikta').

*Iš mažuotės – iš mažens (iš mažuotės *valū.tæ. nesveikati.nga bú.va. 'iš mažens Valiutė nesveikatinga buvo').*

*Kulỹs – kampas (*berñù.kas vi.s kaldrá.s kù.li. žĩ.zdava. 'Beniukas vis kaldros (apkloto) kulį žįsdavo').*

Kutulỹs – kutenimas (na.kù.tulæ. besjuõgdamas vaĩ.kas ir numiř.dava. 'nuo kutulio besijuokdamas vaikas ir numirdavo').

Nudarýti – nudažyti (na.rė.jáu nudarí.ř ja.dai/ išė.jæ. šma.rúotas 'norėjau nudaryti juodai, išėjo šmoruotas (dėmėtas, t. y. nelygiai nudažytas)').

Ožkà – suklydimas audžiant (kat.pĩ.kta kai.õ.řku. padarai/ ardi.ř raĩ.kæ 'kad pikta, kai ožką padarai, ardyt reikia').

Prãpšovos – rugių pšovimo pradžia (prã.pja.va.m ir girá.s pazdi.rbdava.m 'prapšovom(s) ir giros pasidirbdavom (pasigamindavom)').

Rãtai – vežimas (bõ.ba iš.rã.tu./ rã.tam liņgõãũ 'boba iš ratų – ratam(s) lengviau').

Rimõrius – žmogus, siuvęs pavalkus arkliams (mã.na. sanė.li.s rimõ.řus bú.va. 'mano senelis rimorius buvo').

Trãknas – sumaigytas, sutrupintas (apie šiaudus) (sanãũ gulė.dava.m là.řka.i in.traknũ. šãudũ. 'seniau gulėdavom laškoj (lovoj) ant traknų šiaudų').

Želmuõ – dvipusio stogo šlaitų sandūra (žė.lmeni. vá.rna.s jãu.baĩ.gæ nupešõ.ř 'želmenį varnos jau baigia nupešiot').

Žiezirba – kibirkštis (pė.rzgundãũ/ pra.kã.minu. žiezirba.s là.kæ 'persigandau – per kaminą žiezirbos lekia').

Apie karo ir pokario metus

276-as (Sudeikių) punktas

Utenos r. Užpalių k.

N. Velutytė, gim. 1930 m.

2003 m. įrašė stud. E. Zabalevičiūtė

Transkribavo R. Rinkauskienė

Įrašas iš Ž. Markevičienės įrašų fondo

brã.li.s labai mė.ga. | čã kã.ra. laĩ.kas_gi kai_ẽ.jæ. | tai_ša.viñũ. primė.ti.ta visur
 bú.va. | tai_prisriņ.gdava. ša.viñũ. | tai_ã.ni.s ti pã.raku. pí.ldava. | tai | tai_vẽ.Ĺ kũ. ||
 ir_susižėi.di.s bú.va. [juokiasi] || dã. šã.utuvu. bú.va. rã.di.s || ti vienas *Ĺ.pku. |
 ki.tas šã.utuvu. || tai_pradė.jæ. šã.udi.ř | tai_kaimi.nai apskũ.ndæ. palĩ.cijei | kat_nuřã us
 gĩ.vuľus || [tai_a.ku.palĩ.cijæ?] || nũ atã.jæ. | atã.je.mæ. šã.utuvu. ir_vi.skas || a_paskui |
 ši.ta_gi ti bú.lba.s mú.su. | tã.li bú.lbaduobæ. bú.va. lãukuõs | ir_*miški.nuos bú.va.
 abã.lã. | grũ.řnũ. || nũ tai | ši.[tas] *gæ.lažavičõ.kas va ir_dabar i.ra ši.tas *balũ.kas | bẽ.t
 neusi.mænu ař_jãu_jã.m niẽka. | atã.jæ. | ši.teĩ reņ.kam bú.lbas | sã.ka. | šẽ.mæt šitã_i
 grũ.řnæ.i tai_dãũk gru.řnẽ.ľu. ĩr | bẽ.t næpajĩms niẽkas || e.ãř šitañ žã.din sakãũ |
 kai_nuveĩs *untã.nas su_levuõlveřu | tai_ir_isikrẽ.s visàs gru.řnælàs || vã.řpatæ | tú.nakĩ
 ir_ataĩ.nã | miški.neĩ | šã.gdĩ.ñt padũok levuõlveli. || kai(p)_pridu.kã.na. ajė.gi ajėĩ ||
 vi.s | vienas tik là.ksta. pa_gri.čã.ľũ. | raĩ.kæ rã.pni.ka. dũoĩ | raĩ.kæ rã.pni.ka. dũoĩ ||
 tai_pasakis | tàs jãu rẽ.kæ | kat_nãtũ.ri | *braçuškã isi.neřæ. | ši.tas jãu patė.vi.s || nũ tàs

prá.uda ir_pá.je.mæ. iš_já. visùs túos šá.viñus| kur_turé.jæ. | ví.sα|| nù_tai| a_kí.tas
iš_namelō-ka. atsi.le.pæ. | aĩ.nam| kù.čæ vaikùs du.kæ.nat| nædu.kí.ŋkit vaikù. sà.ka. ||
ir_išē.jæ. | daltá. nã.mušæ. | nè.le.tæ. || nù_tai| žu.ré.kit kat_niēkam nešneké.tumæ.t||
nù_tai kù.gi bešneké.si || tai_jis_ir_vē.Ĺ | tai_nuvēi.ta_gi nã.t in_*bračù.šku. | susjėška.-
ta kur_gi.vã.na| tàs du.kí.nta| padúok šá.viñius || tai_tàs || tai_já. sakí.ta| kat_iñ.mečáũ
ažærañ| pajē.mi.s iš_vai.kù. ||

Brálys⁵ labai mégo, čià kãro laikas gi kai ėjo, tai šovinių primėtyta visur būvo, tai prisriñkdavo ('prisirinkdavo') šovinių, tai ānys ('jie') teñ pãraką pildavo, tai, tai vėl kã... Ir susižeidęs būvo [juokiasi]. Dá ('dar') šautuvą būvo rãdęs. Teñ vienas Liúbkã⁶, kítas – šautuvą. Tai pradėjo šaudyt, tai kaimýnai apskùndė policijai, kad nušaũs gývulius. [Tai o kã policija?] Nù, atėjo, atãemė ('atėmė') šautuvą, ir viskas. O paskuĩ šito gi, teñ bũlbos ('bulvės') músu, tãli ('toli') bũlbaduobė būvo laukuõs ir Miškiniuos⁷ būvo obelė ('obelis') grùšnių ('kriaušiu')⁸. Nù, tai ši[tas] Geleževičiõkas⁹ (và ir dabar yra šitas Baliukas, bėt neužsimenu aš jau jãm niēko) atėjo, šitei ('šitaip') reñkam bũlbas, sãko:

– Šiēmet šitõj grùšnioj tai daũg grùšnėliũ yr, bėt nepaims niēkas.

Ė àš šitañ žõdin sakaũ:

– Kai nueĩs Antãnas su levõlveriu ('revolveriu'), tai ir išsikrēs visàs grušnelės.

Viēšpatie, tãnakt ir ateĩna miškiniai šokdint: „Padúok levõlvelĩ ('revolverĩ).“ Kaip pridũkẽno, ajėgi, ajeĩ... Vis vienas tik lãksto po gryčelę ('po namus'): „Reĩkia rãpnyko ('rimbo, rykštės') dũot! Reĩkia rãpnyko dũot!“ Tai pasakis, tàs jau rėkia, kad neturi jau, Braciũškã išsinešė, šitas jau patėvys. Nù, tàs, práuda ('tiesa'), ir pãemė iš jõ visùs túos šõvinius, kur turėjo, – vĩa. Nù, tai, o kítas iš nameliõko ('prieškambario') atsiliepia: „Eĩnam, kã čia vaikùs dũkẽnat ('kamuojat, puolat'), nedũkĩnkít vaikũ“, – sãko. Ir išėjo, dẽltõ nẽmušė, nẽlietė. „Nù, tai žiũrėkit, kad niēkam nešnekėtumėt!“ Nù, tai kã gi bešnekėsi... Tai jis ir vėl... Tai nueĩta gi nèt in ('pas') Braciũškã, susiėškota, kur gyvẽna, tàs dũkẽnta: „Padúok šávinius ('šovinius')!“ Tai tàs... Tai jõ sakýta, kad išmečiau ('imečiau') ežerañ ('i ežerã), pãmẽs iš vaikũ.

⁵ Užpalių šnekoje galima išgirsti labai atvirã balsĩ *o* (beveik kaip *a*) ten, kur bendrinėje kalboje yra ilgasis balsis *o*; iš tiesų šis ilgasis balsis *o* ir kilo iš senovinio *a*. Vadinasi, Užpalių šnekoje yra išlikęs senovinis balsis. Kalbininko Z. Zinkevičiaus nuomone, tokĩ balsĩ buvo išlaikiusi didžioji dalis uteniškių ploto.

⁶ Rusiškas merginos vardas – *Liuba*, mažybiškai *Liubka*.

⁷ Greičiausiai kaimelio ar vienkiemio pavadinimas.

⁸ Iš šitokio junginio galima spręsti, kad žodis *obelė* pavartojamas apibendrinamãjã reikšme, panašiai kaip *vaismedis*.

⁹ Tokia pavardės forma rodo, kad tai jaunuolis (gali būti vaikas), Geleževičiaus sūnus.

Užpalių valsčiaus vietovardžiai

Vanda Kuliešienė

Vietovardžiai – svarbi mūsų žodyno dalis. Tai, kaip sakė kalbininkas Kazimieras Būga, „žemės kalba“. Iš tiesų žemė į mus prabyla vietų vardais. Juk vietovardžiai amžių bėgyje buvo kuriami atsižvelgiant į vietovės reljefą, dirvožemio pobūdį, formos ypatumus, augmeniją, istorinių įvykių atgarsius, nutikimus ir t. t. Įdomus ir spalvingas Užpalių kraštas. Visur čia įmintos mūsų protėvių pėdos. Todėl šita žemė, šitos kalvos ir kloniai, miškai ir upelių kaspilai, margaspalvės pievos ir niūrūs raistai, amžių bėgsmė sukurti jų vardai ir legendos, sakmės – tai palikimas mums, kurį turime garbingai saugoti ir branginti. Deja, deja... Jau XX a. viduryje šiam palikimui iškilo rimta grėsmė. Kaimai tuštėjo, keitėsi kraštovaizdis. Vietoj buvusių sodybų juodavo tik pamatų akmenys, į tranšėjas buldozeriai vertė žydinčius sodus, traktoriai negailestingai draskė pievų ir dirvonėlių kilimą... Tik vienur kitur laukų platybėse dar gūžėsi tarsį pasiklydusios vienišos sodybėlės.

Taip su nykstančiais kaimais ir vienkiemiais į užmarštį traukėsi dirvų, pievų, klonių, upelių, raistų ir kt. objektų vardai.

Laikas negailestingas. Sparčiai mažėja žmonių, kurių atmintis saugo šį brangų turtą.

Mums šiek tiek pasisekė, kai 1973 m. ėmėmės vietovardžių užrašinėjimo, kai nemažas moksleivių būrys įsijungė į šį darbo barą. Lankydami senas sodybas, dar sutikdavome nemažai senolių, turinčių gerą atmintį ir gerai žinančių savo gimtuosius laukus, nors nuo kolektyvizacijos pradžios (ir kraštovaizdžio sudarkymo) jau buvo praėjęs amžiaus ketvirtis. Jie mielai dalijosi su jaunimu turimomis žiniomis. Prieš šituos garbaus amžiaus žmones šiandien reikia su didele pagarba ir dėkingumu nulenkti galvą, nes jie labai daug prisidėjo prie to, kad vietų vardai nebūtų visai pamiršti. To nusipelnė užpaliečiai Antanas Tarvydas (gim. 1896 m.), Ona Vaškelienė (gim. 1906 m.), Jonas Miškinis (gim. 1904 m.), Juozas Sunkloda (gim. 1897 m.), Liudas Milys (gim. 1883 m.), Antanas Adomaitis (gim. 1901 m.) ir Ona Palubinskienė (gim. 1905 m.), Veronika Juškienė (gim. 1901 m.) iš Tarvydžių, Ona Ersloviėnė (gim. 1901 m.) iš Neviržės, Salomėja Šimonėlienė (gim. 1914 m.) ir Marė Kazickienė (gim. 1903 m.) iš Kušnieriuų, Juozas Seibutis (gim. 1898 m.) iš Žaišiškių, Mečislovas Kusta iš Kustų k., Petras Indrašius (gim. 1909 m.) iš Nosvaitėlių, Bronė Ubarevičienė (gim. 1920 m.) iš Lėgamiškio, Gasparas Kirvelis (gim. 1890 m.) iš Lygamiškio, Emilija Janulionienė (gim. 1913 m.) iš Vygėlių, Gasparas Remeikis (gim. 1900 m.) iš Mikėnų k., Saliama Mierkienė (gim. 1888 m.) ir Apolonija Reikalienė (gim. 1905 m.) iš Šeimyniškių, Bronė Balčiūnienė (gim. 1928 m.) iš Užpalių, Ona Indrašienė (gim. 1890 m.) iš Remeikių ir dar daugelis kitų.

Uoliausi šio darbo talkininkai – buvę Užpalių vidurinės mokyklos moksleiviai – Gražina Gervytė, Bronius Vygėlis, Daiva Trainytė, Vilė Balčiūnaitė, Romas Baura, Feliksas Kuliešius, Rimantas Garunkštis, Aldona Mierkytė, Leonas Stasiškis, Ona Gipiškytė, Aldona Mickytė, Virginijus Keraminas, Alvida Merkytė,

Vida Ragauskaitė, Rita Mikučionytė, Roma Tutinaitė, Gintautas Pečiūra, Valdas Petrauskas, Rimantas Ragauskas, Alma Ivanauskaitė, Jolanta Pilkauskaitė, Julė Juodelytė, Ramunė Sirvydytė, Stasė Ubarevičiūtė, Vilma Indrašytė, Daiva Stukaitė ir daugelis kitų.

1973–1975 m. laikotarpiu iš 64 Užpalių apylinkės kaimų bendromis jėgomis buvo užrašyta 1279 vietovardžiai.

Šventoji

Šventoji – tai Užpalių krašto puošmena ir pasididžiavimas. Ji daugiau nei 20 km plaukia šio krašto žemėmis, ramiai kilpinėdama gilaus ir gana plataus klonio dugnu. Į Šventosios slėnį iš aukštumų leidžiasi nemažai upelių. Vieni jų išgilinę išpūdingus skardžius, kiti – tik mažyčiai upeliukai, kai kurių nubėgtas kelias matuojamas tik keletu šimtų metrų. Bet vis tiek jie turi savo vardus, o kartais – ir savas istorijas.

Kairieji Šventosios intakai – tai **Stačioji, Bradesà, Gaĩdžiaupelis, Ringỹs, Dunójus, Pauliukas, Užpalà, Pìlius**, susiliejęs į vienà vagà su **Pìlupiu, Šaltupỹs, Laũkiškis, Gãlaupelis, Karčiupỹs, Alaušà, Peřkasas**.

Iš dešinės pusės jos vandenį papildo **Ažuolyno upelis, Nėvirža, Krokulė, Baĩnė** (arba **Gėnupis**), **Šarkupỹs, Udrókšlis, Tarūtis, Ūpiai, Nàrupis, Gintinė**.

„Šventàja ši upė buvo pavadinta, kai mūsų protėviai dar garbino gamtà, laikė šventais medžius, upes, ežerus. Taigi Šventoji žiloje senovėje aukštaičiams buvo šventupis, jos pakrantėse rengė aukurus, žinyčias, garbino savo dievus“, – teigiama V. Račkaičio ir M. Telksnytės knygelėje „Šventàja“.

O miestelio gyventoja Elena Paršiukienė (gim. 1903 m.) štai ką papasakojo: „Buva neramūs čėsai, nuolat braudavas priešai. Vienųsyk žmonis paseke žinia, kad nebetoli pikti atajūnai. Raikėja kavot brungesnius daiktus. Nutarė visi, kad raikia gelbet varpų. Nugabena jį pre upes ir inlaide giliausian vietan. Baiges sunkūs kara metai. Žmones dabar atamine, kad jau čėsas varpų ištraukt – tegul anas vėl skumbes... Susirinka vyrai pre upes ir jieška varpą: narda pa vandeniui, kartim bada... A varpa kaip nēr, teip nēr... Neaptinka ir gana. Teip ir nerada, teip anas ir lika gulėt in upes dugna. A upi, kad priglaude takį brungų bažnyčias turtų, labai švintų, pradėja vadint Švintųju.“

Užpalėnai turi ir kitokių versijų Šventosios vardo kilmės klausimu. Vieni teigia, kad upėje nuskendęs kunigas su Švenčiausiuoju, kiti pasakoja girdėję, kad ant jos bangų pasirodžiusi Mergelė Marija su kūdikiu ant rankų, tretį tiki sakme, kad kunigas pas ligonį važiavęs ežeru, pasikinkęs porą arklių – Šventàją ir Sartį. Ir visi, ledui iľūžus, nuskendė. Po to ežeras buvęs pavadintas Sartaĩs, o upė – Šventàja.

Reikia pridurti, kad mūsų laikus yra pasiekęs pasakojimas, jog, išgalint Lietuvoje krikščionybei, Šventojoje, ties Degėsiai, buvę krikštijami užpalėnai...

Šventoji pakrančių gyventojams teikia daug malonumų. Vienas jų – galiomybė pasinerti į gailias bangas kaitrią vasaros dieną. Upės krantuose yra daug puikių maudyklų, pvz., **Brastà** (netoji Užpalių–Vyžuonų kelio), **Srovėlė** (1 km į šiaurę nuo Užpalių tilto), **Valėvičius, Palapĩškis, Padragė** (ties Kaniūkais). Čia yra ir **Arkliãduobė** – gili vieta (arklių maudykla). Maudymuisi patogių vietų

yra ir ties Šeimyniškių bei Ilčiukų kaimais: **Graužynas, Kiškių gėrimas, Brastà, Namajūškos maudyklė** ir kt.

Tačiau Šventoji savo vagoje slepia ir nemažai pavojų.

Bedūgnė – tai vieta ties Užpalių miestelio Lauko gatve, kur upė daro vingį, verpetuoja, graužia dešinią krantą. Čia esanti gili duobė, atsiradusi 1944 m. sprogus vokiečių aviacinei bombai, kai buvo taikomasi susprogdinti tiltą. Anuomet ten nardžiusių berniokų teigimu, vandens gylis toje vietoje siekė 7–8 metrus.

Vilkaduobė – tai gili, sukuriuojanti vieta netoli užtvankos.

Skrėniaduobė – taip pat gili ir pavojinga vieta ties Žaibiškių kaimu.

Atósūkis – ypač pavojinga vieta prie kelio Užpaliai–Dusetos. Čia upė daro posūkį, įnirtingai graužia aukštą kairią krantą, apaugusį krūmokšniais. Čia, ant kranto, dar XX a. viduryje stovėjo akmeninis kryžius, kėlęs pykčio priepuolius kai kuriems skrebams, bet ilgainiui ir jį pasiglemžė upės srovė.

Sklando šurpi legenda apie senuką Indrių, kurį nelabasis, prisidengęs burlioko pavidalu, norėjęs sugundyti užkeiktu auksu. Nenorėdamas susitepti rankų nešvariais pinigais, senukas burlioko jo trobelėje paliktą aukso terbą sviedęs į Šventąją. Sapne burliokas jam pranešęs, kad už auksą pareikalavusių devynių galvų... Nuo to laiko Šventoji čia dar labiau sukuriuojanti. Nors čia ir nėra nei brastos, nei maudyklos, kartkartėmis nelabasis pasiimaš savo aukas. Šitame Atosūkyje jau nuskendę aštuoni žmonės. Sakoma, kai upė pasigriebs devintąjį, atkerėtas auksas iškilsias į paviršių... Laimės tas, kas sugebės jį pasiimti...

Papasakojo Juozas Mierkis, gim. 1914 m. Ilčiukų k.

Turėjo Šventoji ne tik nelabuųjų dvasių, bet ir gerųjų laumių. Apie tai papasakojo Bronė Ubarevičienė, gim. 1920 m. Lygamiškio k.:

„Buvo šalta žemas diena. Biedna našlaite baudžiaunike Švintojaj, tes Lygamiškia piliakalniu, praskirtus aketį mazgoja ponų drapanas. Darbavas, kolai pradėja timt. Besiskubindama paslyda ir insmuka aketen. Vanduo paneše jų pa ladu. Atbėga čia laumes ir ištrauke našlaitį iš vandenio jau be gyvybes žinklų. Ale atasupe, atliūliava, aptaisė naujais rūbais... Da šoni jas papyla krūvelį auksinių pinigų... Atsgavus vargšela negalėja savį atpažint – take gražūs buvį jas rūbeliai... Pamate jų gražiai apstaisiusių bagota susiede, pradėja klausinėt. Tadu, visa sužinojus, ir ana nuveja pre Švintosias, nudave, kad mazgoja rūbus. Teip prastryne lig vakara, a timt pradėjus, būk tai paslyda... Ale ryta nama neparaja... Žmones šnekėja, kad laumes jų ažu gabšumų nubaude...“

Šventosios srovė buvo pristabdyta pastačius užtvanką, užpalėnų vadinaimą „spūsku“, nuo kurio kaip atšaka malūno link teka Upelė. „Šito Upela, kaip sakydava mana tevelis, iškasta baudžiaunikų runkam, – prisiminė sena užpalietė Valerija Ramoškienė, gim. 1897 m. – Jas šonai buvį sutvirtinti akmenais. Kai da pre baudžiovai pastatė malūnų, raikė, kad būt vandenio davaliai girnų velanam sukt. Tai ir aina toj Upela na spūska malūna prūdan, a tadu stipra vandenio srave sukdava malūna girnas – tai jau Paratines upelas darbas. Paskui ana išteka petinen malūna pusan ir nušniokščia vėl Švintojan...“

Upeliai

Be jau minėtų Šventosios intakų, laukus vagoja ir kiti upeliai bei upeliukai. Vienu tėkmė matuojama vienu kitu kilometru, o kai kurių kitų tesiekia keletą šimtų metrų, nes jie, vos pasirodę, vėl pradingsta pievose ar raisteliuose. Nors jie maži, bet vis tiek yra šio krašto dalis, turinti savo vardą ir savo gyvenimą. Tokie mūsų peizažą gaivinantys upeliai – tai **Ilgys** (Likunčiai), **Obelū upėlis** (Vaiskūnai), **Mórgas** (Abromiškis), **Báuraupelis**, **Viliškis**, **Bedañtė** (Gailiešionys), **Šėrnupė** (Šernupis), **Pagėrkliai**, **Pāskardės** (Trumpāliai), **Bernótuškis** (Levizarai), **Graužinis**, **Dunėpas** (Gaižiūnai), **Lāšupis**, **Klumpasaĩ**, **Strāzdalobis** (Galiniai), **Traūkalo kėlnės** (Paškonys), **Būdingas**, **Vilkėliškis**, **Dubaūsis** (Sirutiškis), **Lazdýninis**, **Sruogupỹs** (Degesiai), **Jūškaluobis** (Kaniūkai), **Švėdo upelis** (Vilučiai), **Rūdapelis** (Stasiškės) ir kt.

Ne vienas upelis turi savo vardo kilmės istoriją.

Budingas (Sirutiškis). *„Tai nedidelis upeliokas. Pre ja baudžiaavas laikais stavėjis Sirutiškia dvara didelis namas, kur gyvenį baudžiaunykyų šeimynas. A namų tadu vadina būdingu. Teip ir upelis tuo vardu pavadintas.“*

Papasakojo Sofija Surgailytė, gim. 1924 m. Gaižiūnų k.

Gūdaupis (Nasvaitėliai). *„Piemeniokas Gudas, lygioj, gražioj pievaj ganįs pona karves. Vidudenį gyvuliam sugulus, ir anas ažusnūdįs. Nubudįs, pažadintas čia netikėtai atsiradusia upelia čiurlenima. Tai ir pavadina upelį Guda upeliu (Gudaupiu).“*

Papasakojo Petras Indrašius, gim. 1909 m., Nasvaitėliai

Rudakāsė (Kėpiai). *„Rudakasas upeliukas teka Kušlių miška pakraščiu. Šnekėdava, kad čia galų pasdarius rudom kasom baudžiaunykė... Tikriausiai pona nuskriausta...“*

Papasakojo Ona Bružaitė, gim. 1901 m., Kėpiai

Skardėlis (Nevirža). *„Sanybeį čia buvį dideli kalnai. Pradėį žmones mįslyt, kad čia gali būt ir auksa pakavota... Nu ir žmaneliai, trakšdami turta, pradėja kast. Verte verte tos žemes, nukase kalnus, šonuos kitus supyla, ale auksa teip ir nerada... Neatakasa... A nukastoj vietaj lika tik skardalis, katruo vanduo pradėja tekėt... Teip ir lika ja vardas Skardalis...“*

Papasakojo Ona Ersloviėnė, gim. 1901 m., Nevirža

Skařdžius (Dumbravà). *„Sirutiškia dvara ponas norėįs nubaust kuo tai praskaltusį baudžiaunyky, ale tas pradėįs bėgt. Ponas vytiš. Bernas inpuolįs skardžiun ir bėgis tai upeliu, katras labai vingiuotas, tai ja krantu, kavojas terp krūmų... Teip ponas ja ir napasvią... Iš pykčia tik suskeikįs: „Prakeiktas skardzius!“ Teip ir buva duotas vardas...“*

Papasakojo Salomėja Šimonėlienė, gim. 1914 m., Kušnieriuėnai

Strāzdalobis (Galiniai). „Upelia pakraščiais būdavo labai daug lazdynų, augi avečių, sarbintų krūmai. Šitos vuogas labai mėgdavo strazdai ir kiti paukštaliai. Sulėkdavo čia jų daugybe... Matai, vuogas – strazdam ir kitiem – tikras lobis...“

Papasakojo Jonas Lukošius, gim. 1918 m. Galinių k.

Viliškis (Gailiešionys) „Pre šita upelia gyvenus tokia biedna Viliškia šeimyna. Anys turėja dukrytį Vilijų, labai jų mylėja, lepina. Ir va vienuroz Vilyte pre upelia boviņas, beginėja... Ir niekas nepamata, kaip ana vandenin inslyda, tai upelis jų ir nusi-neše... Tevai baisiausia selvartava, ale padėt nieka nebegalėja... Na tadu upelį ir pramine pagal mergytes vardų – Viliškiu.“

Papasakojo Adelė Pajėdienė, gim. 1920 m., Gailiešionys

Kai kurie upeliai, nors ir nedideli, turėjo per juos nutiestus tiltelius.

Prielėpelis (Abromiškis). Per Morgo upelį buvęs nutiestas tiltukas iš čia pat augusios liepos, todėl ir gavo tokį vardą.

Uošvės tiltelis (Mikėnai). Per Nosvę buvęs tiltukas tarsi ikūnijo tradicinę temą – uošvės ir žento santykius. Žmonės juokavo, kad žentas pastatęs tokį tiltelį, kad uošvė, juo vaikščiodama, į upelę iškristų...

Karklāliai (Paškonys) – tai per Traukalo kelių upelį padarytas tiltukas, apaugęs karklais.

Akmeninis (Pašliniai). Pašlinių kaimo vyrai sugalvojo būdą, kaip per pavasariais patvinstantį Šarkupio upelį pereiti į kitą jo pusę. Jie privežė čia stambius plokščius akmenis ir taip išdėliojo kelio šone, kad galima buvo pereiti sausomis kojomis. Ir tai vadino tiltu – Akmeniniu...

Miestelio ir kaimų vietovardžiai

Užpaliai – apylinkės centras. Miestelis prigludęs ypatingame gamtos kampelyje – erdviame Šventosios klonyje. Nuo seno buvo nemažai ginčų, aiškinant Užpalių vardo kilmę. Vieni tvirtina, kad vietovė vardą gavusi nuo kairiojo Šventosios intako – Užpalos upelio, tekančio šiauriniu gyvenvietės pakraščiu. Kiti teigia, kad vardas esą kilęs iš prielinksnio „už“ ir daiktavardžio „palios“. Juk miestelio apylinkėse būta pelkių, paliomis vadintų. Tą nuomonę paremia ir senas padavimas.

Senų senovėje netoli dabartinių Užpalių buvusios pelkės, o už jų stūksoję dideli šilai. Tai buvusi dvaro nuosavybė. Čia dvaro ponai ir jų svečiai mėgdavę medžioti, dažnai būriu ten jodavę. Paklausti, kur joja medžioti, sakydavę: „*Tenai, už palių! Dvaro šilan!..*“ Taip iš pokalbio ir atsiradę miestelio bei dvaro šilo vardai – **Užpaliai** ir **Dvarāšilis**.

Yra pasakojimų, nurodančių ir kitokią vardo kilmę...

Prie upės gyvenę žmonės neturėjo ramybės – juos puldinėdavę priešai, žudydavę žmones, grobdavę turtą. Nuo žodžių „užpulti“, „užpuolimas“, „užpuolis“ ši vietovė ir gavusi Užpalių vardą. Sklando dar ir kita versija. Neva labai seniai, kur dabar įsikūręs miestelis, buvęs didelis dvaras. Jį valdęs ponas

Užpalis. Dvaras ilgainiui išnyko, o vietovė taip ir liko pavadinta buvusio dvarininko vardu.

Miestelio dalis dešiniajame Šventosios krante – kadaise buvusi **Slabadà**, dabar vadinama **Ūžtilte**. Kaip teigė kai kurie senieji gyventojai, XX a. pradžioje Pašveščio gatvelė buvusi vadinama Kāliamiesčiu, nes čia gyveno keletas paskalas mėgstančių nešioti moterėlių. Vėliau šis vardas prigijo visai Užtiltei. Dešinėje Šventosios pusėje esančios **Motviškės** ir **Motviškėlės** pievos per pavasario potvynius gausiai užliejamos, tyvuliuoja „*kaip marios*“, todėl po 1923 m. Klaipėdos sukilimo, nuskriejus šiai patriotinei žinia per Lietuvą, užpalėnai Užtiltę praminė Klaipėda. Sakoma, kad senovėje Užtiltė buvusi vadinama **Liepavà**. Mat čia augęs gražus liepynas, nusitęsęs net ligi Lygamiškio ir Dvarašilio. Vėliau, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje žydelis Mauša savo karčemą taip pat pavadinęs tuo gražiu Liepavės vardu.

Nuo seno kai kurios miestelio dalys turėjo savus, nors ir neoficialius pavadinimus, egzistuojančius tik šnekamojoje kalboje. Štai Basanavičiaus gatvės gale gyvenvietės pakraštys į Vyžuonų pusę – **Gālamiestis**, teritorija palei Ringio upelį – **Paringys**. Lakštingalų gatvės rytiniame gale, kalnelyje, į šiaurę nuo Ringio upelio buvo **Kaūkiškės**, o dar šiauriau, ties buvusiomis senomis, jau išnykusiomis kapinaitėmis – **Kāsakiškės**. Lauko keliukas, einąs pro šias vietas iki Užpalių–Utenos vieškelio, vadintas **Kapų keliu**.

Šiaurinėje miestelio dalyje, palei Dusetų–Alaušos kelių sankryžą – **Čiupnà**. Tai senas, dar iš baudžiatvės laikų išlikęs buvusios dvaro karčemos pavadinimas. Čiupnos teritorijai priklausė Baudžiatvės bei J. Baranausko gatvelės. Vietovė palei buvusią Bažnyčios gatvę (dabar Pilies) vadinta **Ažūbažnyčia**.

Pietvakarinis miestelio kampas, esąs tarp Krokulės g., vieškelio į Butiškių kaimą ir kapinių, vadinamas **Pākape**, o buvusi Sovos gatvelės teritorija vadinta **Pāžydzū**.

Įvairiai aiškina užpalėnai savo kaimovardžių prasmę ar kilmę.

Abrómiškis. Žydas Abromas prie Dvarašilio pasistatęs karčemą, aplink kurią ėmęs augti kaimelis. Jis pradėtas vadinti pirmojo naujakurio vardu – Abromiškiu.

Aukštúolės – tai netoli Užpalių buvęs, aukštumoje išsidėstęs kaimelis. Po žemės reformos likę tik Aukštuolių vienkiemiai (o sovietmečiu – Aukštuolių brigada).

Bajōrai. Kraštotyrininkas A. Namikas „Lietuvos metrikoje“ radęs Bajorų kaimo vardą paaiškinantį įrašą: „1496 m. bajorui Mackui buvo valdovo išduotas raštas, pagal kurį jis gavo nuosavybėn tuo metu dar neapgyvendintą žemę Užpalių krašte, kurios ribos nuo Kaniūkų iki Svėdasų kelio. Taip pat tvirtinama, kad Mockus pripirko nuo Užpalių bajorų Monciaus, Migo, Butrymo ir Juškos jų tėvų palikimo žemes ir pabudavojo prie Pražuvos upės sau palocių.“ Taip ir atsirado Bajorų kaimas.

Degēsiai. Perkūnijų metu šio krašto miškuose dažnai kildavę gaisrų. Šiaudais ir nendrėmis dengtos trobos užsiliepsnodavę ir likdavę tik degėsiai.

O Degesių kaimo gyventoja O. Vilutienė, gim. 1903 m., papildo: „Kur dabar Degėsiai, sanybej buvį ištisiniai miškai. Kilus gaisrui, didelis miška plotas išdege ir išdegusij vietaj, degėsiuos, pradėja kurtis Degėsių kaimelis.“

„Senais laikais Lietuvų terioja priešai su jadais kryžiais in nugarų. Anys pasiekdavį ir Užpalių kraštų... Visa grabdami, degindami ir žudydami... Netol piles buvįs kaimelis.“

Priešai neaplinkdavę ir šitas ūlyčias: degina trobas, skriaude žmonis. Teip ne vienuroz ūlyčias vietaj likdavę tik pelanai, nadėgulių krūvas.“

Papasakojo Ona Sirutienė, gim. 1898 m. Šeimyniškių k.

Dumbravà – miškų supamas kaimelis. Manoma, kad senovėje čia būta gražių ažuolynų. Dumbrava – tai slaviškos kilmės vardas (dub – ažuolas, o ažuolynai vadinti dubravomis). Ir kiti šio kaimo vietovardžiai leidžia manyti čia buvus ažuolynus, pvz., upelis Dubausis, Dubisynės pušynas ir pan.

Gailiėšionys. Tikima iš tolimų laikų atėjusiu pasakojimu, kad čia gyvenę geraširdžiai, galeistingi, nieko neskriaudžią, vieni kitiems tik gero linkintys žmonės.

Galiniai. Kai 1908–1910 m. Užpalių ūkininkai dalinosi į vienkiemius, 15 sodybų įsikūrė tolimiausiame nuo miestelio lauke, vadintame galiniu, tarp Vyžuonų šilo ir Obelų krūmų. Tas galinis laukas ir tapo naujojo kaimo vardu, tiesa, iš pradžių dar neoficialiu, bet vėliau įteisintu.

Galiniėliai – Galinių kaimo dalis – ketvertas atskiresnių sodybų palei Vyžuonų šilą.

Gyliškės. Kaimas buvęs ištisai apsuptas miškų, tad vasarą žmonės ir gyvulius nepakenčiamai puldavę gyliai, kurių čia buvusi baisi daugybė. Dėl to ir kaimas gavo Gyliškių vardą.

Naujādaras – Gyliškių kaimo dalis prie Kušlių miško. Čia naujai besikuriančioms šeimoms buvęs išdalintas žemės plotas.

Ilčiukai. Kadaisė čia gyvenęs žmogus, pavarde Ilčiukas. Metams bėgant, atsiradę ir daugiau sodybų, kuriose gyvenę pirmojo giminaičiai, palikuonys, turį tą pačią pavardę. Taip ir atsiradęs Ilčiukų kaimas. Kiti aiškina, kad senovėje aplinkui buvę miškai, pilni laukinių žvėrių, kurių ilčių ir mažų ilčiukų visur buvę pribarstyta.

Kaimynai. Seniau čia buvo Šlapynių kaimas, kitų ir Šlapėmis vadintas. Labai šlapios vietos. Žmonės, nors ir neturtingi, buvę labai draugiški, kaimyniški. Dėl to ir Šlapynių vardą ėmęs išstumti naujai atsiradęs vardas – Kaimynai. Bet rytinis kaimo pakraštys ir dabar dar pavadinamas Šlapėmis.

Garunkštėnas – buvusi Kaimynų kaimo dalis prie Dvarašilio. Keturios Garunkščių sodybos rezistencinio judėjimo metais kareivių ir skrebu buvo nušluotos nuo žemės paviršiaus.

Kaniūkai. Kaimo vardas slaviškos kilmės, kilęs nuo žodžių „konj“, „koniušnia“. Sako, šio kaimo gyventojai senovėje buvę arklių augintojai, auginę žirgus Šeimyniškių pilies gynėjams. Kiti mano, kad šio kaimo žmonės buvę Užpalių dvaro arklininkai, arklių prižiūrėtojai.

Kūstos. Pasakojama, kad šis kaimas kadaisė buvo vadinamas Katlėriškėmis. XIX a. antroje pusėje, po 1863 m. sukilimo, visi kaimo gyventojai buvę bendrapavardžiai – Kūstos. Tai ir nulėmė naująjį kaimo vardą.

Stimbiškis – Kustų kaimo dalis. Ten gyvenęs žmogus, pravardžiuojamas Stimbiškio ponu. Jam priklausiusį vienkiemį vėliau imta vadinti Stimbiškiu.

Kušnieriūnai. Senais laikais čia buvę du kaimai – Kušniai ir Mūrai. Jiems susijungus, atsiradę Kušnieriūnai.

Levizarai gavę vardą esą nuo kaimo kažkada gyvenusio ar dirbusio revizoriaus.

Likuočiai. Kažkada čia vykę dideli mūšiai su neprašytais svečiais. Vietos gyventojai ir pilies gynėjai vieningai ir narsiai kovoję, jau priešai buvę beveik nugalėti, tačiau pilies valdovo sūnus tapęs išdaviku. Jis už jo mėgstamus muzikos instrumentus parodęs priešams slaptą įėjimą į pilį... Buvę labai daug žuvusių ir iš savųjų, ir iš priešų pusės. O tie, kurie likę gyvi, apsigyvenę dabartinio kaimo vietoje. Kaimas gavęs Likunčių vardą (likusieji, likučiai).

Lýgamiškis. „*Kur dabar driekias Lygamiškia akmenynas ir aplinkiniai kalnaliai, sanybej buvįs didelis miškas. Čia augį išlakūs tiesūs medžiai, kaip sakama, lemuo pre liemėnia, – pasakojo Jonas Ubarevičius, gim. 1908 m., Lygamiškio kaimo gyventojas. – Ažtat ir vadina jį Lygiuoju mišku. A čia atsiradusį kaimelį pavadina ja vardu – Lygamiškiu.*“

Lėliai. Kadaisė tai buvęs tarp miškų pasislėpęs kaimas. Aplinkui gausu visokių paukščių, paukštelių, o ypač lėlių. Patikę jie žmonėms, todėl ir kaimą jų vardu pavadino.

Mikėnai. „*Šitoj vietaj seniau gyvenį bais pikti žmonės. Anys šnekėdami iš piktuma net asikirsdavoj, miksėt pradėdavoj, – pasakojo Mikėnų kaimo senolė O. Būgienė, gim. 1890 m., – ažtatai ir visų ūlyčių Mikėnais pradėję vadint.*“

Giraišė – Mikėnų kaimo dalis.

Papúodė – tai keletas vienkiemų netoli Puodžių kaimo.

Nėvirža – viržynų ir šilelių kraštas.

Norvaišiai. Kaimo vardas esą kilęs nuo to, kad senais laikais čionykštėse vietose, miško proskynoje, apsigyvenęs pirmasis šių vietų gyventojas – Norvaišis.

Nosvaičiai savo kaimo vardą kildina nuo upelės Nosvės.

Nosvaitėlių vardo kilmė siejama su šalia esančiais objektais. „*Mūsų kaimas randasi tarp Nosvaičio ežero ir Nosvaičių kaimo, tai kaipgi kitaip jį būtų galima pavadinti, kaip mažybiniu vardu, – aiškina šio kaimo žmonės.*“

Pasaliai. Kaimelis yra galulaukėje, tarp raistų ir balų. Todėl pasaliečiai ir sakydavę, kad „*čia pasaulia kraštas... A gryčij na pečiaus tai visa gali pasiekt...*“ (trobelių menkumas).

Pāšlynės. Žemės čia sunkios, šlapios, šlyningos. Sakoma, kad kaimą supa šlyno juosta.

Puodžiai. Senais laikais čia gyvenęs žydas. Jis su savo šeimyna žiesdavęs puodus, aprūpindavęs jais ne tik savąjį, bet ir aplinkinius kaimus. Dar kiti mano, kad puodų gamyba užsiimdavę visi kaimo gyventojai.

Remeikiai. Kaimiečiai aiškina kaimo vardą kilus dėl jų protėvių ramumo, gero būdo (todėl ir kaimą reikėtų vadinti Rameikiais).

Dėgsnės – Remeikių kaimo dalis, galulaukės, kur gyvenę „biedniokai“. Ona Indrašienė, gim. 1894 m. Remeikių kaime, papasakojo tokią istoriją: „*Labai sanais čėsais Rameikių ūlyčias pakrašty buvįs labai bagotas dvaras. Vienuroz tinai buvįs gaisras ir visakas, visas trobas, pona rūmai buvį sunaikinti. Pa kiek čėsa tuos degėsiuos, tam išdegimi žmones vėl apsgyvenį...*“

Čvykllys – taip pat Remeikių kaimo dalis. Tai trejetas vienkiemų.

Satarėčius. Vardas slaviškos kilmės (sviatorečka – šventa upelė, šventupis). Galima manyti, kad mūsų protėviai ir Alaušos upelę laikė šventa.

Sirūtiškis. Kadaisė dvaro ponas buvęs Sirutis. Nuo to ir kaimas pavadintas Sirutiškiu.

Šeimyniškiei. Vieni teigia esą senais laikais čia, miškuose, gyvenę protėviai buvę labai draugiški, gyvenę kaip viena šeimyna. Konkretesnė versija: šio kaimo žmonės buvo Užpalių dvaro darbininkai, vadinami šeimyna, šeimyniškieis.

Tervydžiai. Čia nuo senovės laikų gyvenę daug žmonių, pavarde Tarvydas (tai kodėl ne Tarvydžiai?).

Tatuoliškis. Pasakojama, jog čia kadaisė buvęs gražus dvaras, kurį valdęs ponas Tatuolis.

Ubagai. Bėgant amžiams, kito šio kaimelio vardas. Senų senovėje tai buvę Bagočiūnai, bet virtę Ubagais po to, kai vieną Kūčių naktį kaimo kapeliuose sušalęs ubagas, nes niekas visame kaime jo nepriėmęs nakvynėn. Sovietmečiu, kaip neatitinkąs laikmečio dvasios, kaimovardis buvo pakeistas į Liepakalnius. Juk vietos valdžia negalėjo leisti, kad čia, pavyzdžiui, būtų Ubagų kolūkis...

Vilūčiai. Kaimo vardo kilmę vilutiškiai taip pat vertina tradiciškai: kaime gyveno nuo seno daug žmonių, pavarde Vilutis.

Kalākaimis – šio kaimo dalis. Čia gyventojai laikydavę daug šunų, juos labai mylėdavę.

Vygėliai. Giriasi žmonės, kad jų kaimo ežere senovėje būta daug vėgėlių, kurias ne tik vietiniai, bet ir kaimynai sėkmingai gaudę.

Voverynė – tai voverių gausa. Aplink šį vienkiemį – miškėliai, lazdynai, tai ir pūstauodegių gražuolių netrūkę.

Žaibiškiai. Matyt, tai buvo senovės lietuvių dievo Perkūno pamėgta vieta, kur jis laidydavo savo žaibų srėles.

Vyšniūka – Žaibiškių kaimo dalis. Čia buvę sodinama daug vyšnių.

Galiniai – taip pat priklauso Žaibiškių kaimui. Tai buvę galiniai kaimo gyventojai, varguomenė.

Užpalių krašte būta keleto dvarelių, vadinamų palivarkais, kurių daugumos nė žymės nebeliko – nebent koks akmuo ar gal nuskurdusi vyšnaitė iš buvusio sodo... Tik jų vardai kartais dar suskamba žmonių lūpose: **Mažėikiškių dvaras...**

Alinūka, Novosiółkos, Stadāliai, Sirūtiškis, Pūsbėdis...

Būta Užpalių krašte tarp miškų ar šiaip nuošaliuose vietose užsislėpusių sodybų, menančių tolimą praeitį... Deja, daugelio jų nė žymės nebelikę...

Vilkėliškis (Sirutiškis). Apie šią sodybą pasakojo Zofija Surgailytė, gim. 1924 m., iš Gaižiūnų k.: „*Jono Surgailio (gim. 1878 m.) seneliui Sirutiškio dvaro ponas Vilkelis už gerą darbą ir sąžiningumą parodė savo malonę – padovanojo žemės sklypelį, kur šis pasistatęs sodybėlę ir pono garbei pavadinęs Vilkėliškiu. Pro šalį teka to paties vardo upelis...*“

Zaunieriškis – senų laikų sodybvietė Kušlių miške. Blėkiškis (Norvaišiai) – ten būta gražios sodybos, namas dengtas skarda (blėka). Tai ir davę pagrindą jos vardui. Žiūrkiškis – tai Ilčiukų miške pasislėpusi sena sodyba. Ūžsienis (Linskis) – tai nuošaliai, lyg atsiskyrusi nuo kitų, buvusi sodyba. Dargi sakoma, kad šios šeimos nariai (seneliai, proseneliai) vykdavę laimės ieškoti į svetimas šalis, užsienius.

Tuščių sodybviečių ypač pagausėjo apie XX a. vidurį, kai prasidėjo kolektyvizacija, trėmimai, rezistencinis sąjūdis. Vienos jų liko stovėti negyvais langais ir vėjo klebenamomis durimis, kitos buvo nugriautos ir nuvežtos į kolūkinės statybas, trečioje apsigyveno nauji „šeimininkai“. Daugelis tokių sodybviečių gavo vardus pagal buvusius šeimininkus.

Dapkynė (Stasiškės), **Zarankāvietė** (Sirutiškis), **Vaštakynė** (Kaimynai), **Vėgėlynė** (Trumpaliai), **Gialadutynas** (Norvaišiai), **Šlamynė** (Šeimyniškiei), **Sōdas** (Paškonys), kur išlikusios tik dvi obelys liudija buvus sodybą. Ir t. t.

Pievų vardai

Labai vertino senovės užpalėnai pievas, nes tai buvo pagrindinis pašaras jų gyvuliams, ypač arkliams, kuriais jie labai didžiavosi. Būta šiame krašte gerų, derlingų pievų. Jos vadintos gražiais vardais. Dažnas čionykščiuose kaimuose Margavonės vardas, reiškiantis vešlią, žiedais marguojančią pievą („*Marga kaip genys*“, „*Marguoja kaip buketas*“).

Margavonė (Pladiškių, Likunčių, Užpalių, Žaibiškių, Stasiškių, Degesių, Ilčiukų, Kaniūkų kaimuose).

Mārginė (Nevirža), Mařgio pieva (Likunčiai).

Geros, lygios pievos pagerbtos kitokiais, dažnai vietovės pobūdį atitinkančiais vardais.

Kumšā – prisikimšdavo daug šieno (Norvaišiai), **Kuņšas** (Nosvaičiai), **Gājapievis**, **Lankēls** (Gaigaliai), **Lygiōji** (Tervydžiai, Kušnieriūnai), **Strāzdalobis** (Gaižiūnai), **Lankā** (Kustos), **Pakalnīnė** (Vaiskūnai), **Lōva** – labai lygi, minkšta (Trumpaliai) ir t. t.

Įdomių vardų nusipelnė ir daugelis kitų Užpalių krašto pievų ir pievelių, pvz., **Motviškės**, **Pustōsijos** (Užpaliai), **Lātviškė** (Degesiai), **Sidābrapievē** (Gailiešionys), **Galīnės vāļkos** (Ilčiukai), **Kārvapienė** (Žaibiškiai), **Pailģis** (Paškonys), **Dūbaka** (Stasiškės), **Panosvỹs** (Mikėnai), **Gālašniūriai** (Bartašiūnai), **Ūžobelės**, **Užūkalnė**, **Sarbintōjus** (Nosvaičiai), **Melagynė** (Kišūnai), **Stařkalizdis** (Šarkiai), **Strāzdavietė**, **Krākmlīzinė** (Gaižiūnai), **Kamarā** (Galiniai), **Vařlialunkis** (Pladiškiai), **Šařkapievē** (Likunčiai), **Pavīržė** (Nevirža), **Lāšupis** (Galiniai), **Ōžkanagė**, **Ringēļiai** (Trumpaliai), **Didžiasūrė** (Pašlinės), **Paltēlė** (Paškonys) ir kt.

Vienas kitas vietovardis turi ir savo kilmės istoriją.

Didžiasūrė – pieva Pašlinių kaime. Apie jos vardo kilmę papasakojo šio kaimo gyventoja Kostė Indrulionienė, gim. 1912 m.: „*Sani žmones sakydava, kad buvo tokia mada – par Sakmines, atajus iš bažnyčias ir petų pavalgius, kadneč ait rugių lunkyt, kad geriau derėtų. Suveina jaunimas ir vyresnia amžiaus žmones. Aidami parugėn, kas ką turi, atsineša, ale dažniausia tai žviežia sūria šmotų. Ataja parugėn ir viena jaunamarte, da nesaniai čia atatekėjus, su sava vyru ir atsinešė sūrį – kaip sųsparų! Net išsižioja visi... Susėdį tadu visi in pievas ir valgį ne tik tų jaunamartes sūrį, ale ir visa kita, kas ką buvo atnešį. Girų gėra, kai kas ir sulas uzbaniokų buvo atsnešį. A pievų na tas dienas tik Didžiasūri ir vadindava.*“

Įdomi ir kitos pievelės vardo istorija, papasakota Paškonių kaimo senolės Barboros Jasiulionienės, gim. 1906 m.

Paltėlė – nedidelė pievelė Paškonių kaime, pavasarį užliejama vandeniu.

„Saniau čigonai visur vazodavas ir būdava baisūs vagys. Ir dabar čigonas pritykajis iš žmągaus kamaras pagrebe paltelį lašinių, pasikiše pa pažasčiu ir lakia krūmeliuos. A bernai duj jį vyttis! Da ir šunį paslaide... Mata čigonas, kad jam bus blagai, jėmės gudrybes – nieka nelaukdamas, paguldė anas tų paltelį pevelan, vandenin, patsai in jas atsistoja ir švilpauna. Pribėgi bernai klausia: „Ka tu čia balaj stovi? Ar neprabėga čia žmogus su lašiniiais?“ Čigonas paskase pakaušį ir saka: „Panuli, ku dirbi, in ta ir stovi... A lašiniai – jau tuos krūmeliuos...“ Nieka neradij ir vagia nepagavj bernai nekantanti, dykam runkam paraja nama. A peveliotie na tadu Palteli pavadinta.“

Dūbės – tai daubos, įdubos, žemose vietose, kalnelių ir kalvų kloniuose esančios pievos. Kadangi Rytų Aukštaitija – kalvotas kraštas, tai ir Dubių pasitaiko ne taip retai. Pvz., Dubė (Užpaliai, Kupriai, Sirutiškis, Šeimyniškiei, Likunčiai, Norvaišiai, Tarvydžiai, Mikėnai, Žaibiškiai, Gaižiūnai, Nosvaičiai, Kureišiškiai, Kaniūkai). Tik Kušnieriūnų kaime pievutė dauboje vadinama Iėvasupe, o Galiniai turi Daūbą.

Telėtnykas – tai netoli sodybos esanti pievelė, skirta veršeliams (teliukams) ganyti. Tai buvo kone būtinas ūkininko namų priedas. Dabar telėtnykai išnykę, bet jų vardas dar sutinkamas vyresniosios kartos žmonių kalboje. Šitas vietovardis rastas Stasiškių, Užpalių, Bartašiūnų, Nosvaičių, Gyliškių, Tatuoliškio, Butiškių, Abromiškio kaimuose.

Negausu šiame krašte vietų, kur vešėtų labai vertinga vaistažolė pupalaiškis (trilapis):

Trilapynė (Satarečius), **Pupalaiškynė** (Dumbrava, Puodžiai), **Pūplaiškė** (Vaiskūnai).

Kadangi praeityje mažne kiekvienai namai turėjo kūdras, prie jų, o kai kur ir pievelėse žaliuodavo ajerai. Juos žmonės labai vertino, nes ant jų laišku duonele kepė, kvapniu šaknų nuoviru galvą trinko, kad plaukai augtų ir blizgėtų... Juos kimšo į lovų čiuzinius, kad blusas baidytų, prieš šventes aslą ar grindis seklyčioje smulkintais ajerais barstė.

Vietovardis Ajarėnė seniau buvo dažnas. Bet ajerynams dėl laikmečio sąlygų nykstant, retėjo ir jų augimviečių pavadinimas.

Ajarėnė – vietovardis aptinkamas Remeikių, Vanagiškių, Šeimyniškių, Užpalių, Gaižiūnų, Trumpalių, Vaiskūnų kaimuose.

Vietovardžiai primena, kad mūsų krašte esama rūdingų vietų: **Rūdai** – balelė (Juškonys), **Rudakojė** – upelis, kurį perbridus kojos pasidaro rudos (Gailiešionys). Čia pat ir bala **Rūdymė** (Gailiešionys), **Rūdapelis** – pieva (Vaiskūnai), **Rūdakasa** – miškelis Juškonių kaime, kur rudas smėlis.

Bindrės – tai XX a. pr. atsiradęs vietovardis, reiškiantis bendrumą, pievų, ganyklų, miškelių bendrą naudojimą.

Vyko žemės reforma. Matininkams matuojant į vienkiemius besikeliantiems ūkininkams žemės sklypus, likusį laisvą plotą atiduodavo kaimo ar kelių šeimų nuosavybėn. Kai kurie ūkininkai tokia žeme naudodavosi bendrai, o kiti – išsidalindavo rėžiais, tada vadintais šniūrais, margais, desincinomis ar pan. Jie nebuvo vienodi. Valdantys valaką gavo platesnį rėžį, o pusvalakininkai – siau-

resnį. Ilgainiui tų bendrų plotų vardai ir tapo vietovardžiais, pasikartojančiais daugelyje kaimų.

Kai kurie ūkininkai dirbo bendrai: drauge šienavo, drauge džiovino šieną ir, sukrovę į kupečius, burtų keliu dalinosi.

Taip atsirado pievų vardai **Penkiálgė**, **Septyniálgė** – dirbo bendrai penki ar septyni žmonės (Šeimyniškiei), **Šeštókýnė** – dirbo šešios šeimos (Nosvaičiai), **Márgai** (Lygamiškis), **Gintýnė** – į pievą sugindavę kelių kiemų piemenys (Nosvaitėliai). Antakalnių kaime sruvena Gintýnės upelis, – matyt, ir čia palei upelį buvo bendros ganyklos.

Pievas, pavadintas **Bindrėmis**, turėjo Užpalių, Kušlių, Galinių, Kaimynų, Tarvydžių kaimai. Bendrovė buvo Žaibiškių, **Beñdrė** – Gaižiūnų, **Bendrėlė** – Galinių, **Márgai** – Lygamiškio (čia pievą pasidalino rėželiais, vadinamais Margeliais, o visą pievą Margais), **Desincinà** – Trumpalių kaime.

Panašiai atsitiko ir su miškais ar krūmais.

Bindrė – taip buvo vadinami Puodžių, Tarvydžių kaimų ir Kaniūkų šilelio pakraščių rėžiai. Nosvaičiuose buvo **Desincinos**, Kėpių ir Kustų kaimuose – **Šniūravà**, Nosvaitėliuose – **Kulýs** (atliekamas miškos kampas (kulys) tapo bindre – čia bendrai ganė galvijus), Šarkiuose – **Lýčnosios**. Obelių, Miškinių krūmai, Apušotas taip pat buvo suskirstyti rėžiais, bet vadinti ne Bindrėmis, o šių miškelių vardais.

XX a. pr. Užpalių, Trumpalių, Lygamiškio, Kušlių ir kitų kaimų vyrai jodavo naktigonėn į savo bendrus pievų ar pakrūmių plotus.

Kalvos ir kalneliai

„Nepagailėja Devulis mūsų kraštui gražių kalnalių“, – džiaugėsi Degesių kaimo senolė V. Vilutienė. Iš tiesų, šio krašto paviršius banguotas, su lomomis ir kalneliais. Nėra čia didelių kalnų, bet akį džiugina įvairaus dydžio kalvynai ir tarp jų įsiterpusios žemumos.

Iš aplinkos išsiskiria piliakalniai, kuriais Užpalių kraštas gali didžiūotis. Tai padavimais apipinti Šeimyniškių, Lygamiškio, Likunčių, Užpalių, Gaigalių piliakalniai. Tiesa, pastarąjį negailestingai griauna pro šalį srūvanti upelė Bradesa. Mažiau įspūdingi Šernupio ir Žaibiškių piliakalniai, slepiami miškų.

Milžinkapis – tai miškų gaubiamas kalnelis, apie kurio vardą iš lūpų į lūpas sklinda graži sakmė. Ją papasakojo Pladiškių kaimo gyventoja Ona Čerškutė (gim. 1903 m.): *„Pladiškių kaime, tarp miškų yra pakili vieta, Milžinkapiu vadinama. Pasakojama, kad senų senovėje čia gyvenę milžinai, kurie buvę tokie greiti, jog kiekvieną rytą nubėgdavę į Rygą pusryčiams druskos parsinešti. Mat mėgę sūriai valgyti. Po pusryčių jie, pasirėmę ant žardo, šniaukšdavę tabaką, o buvę jie tokie dideli, kad vienas savo pirštines pirštan sukišdavę porą jaučių su visa žagre... Kai mirė, čia, kalnelyje, jie ir buvę palaidoti. Nuo tada šitą vietą ir pradėta vadinti Milžinkapiu. Sakoma, kad vėlesniais laikais žmonės čia rasdavę labai didelių kaulų...“*

Vietovardis Milžinkapis ar panašus aptinkamas dar ne viename kaime.

Milžinkalnis (Ilčiukai). Seni pasakojimai byloja, kad milžinai čia vienąsyk išsikratę iš savo klumpių smėlių, ir toje vietoje atsiradusi kalva.

Milžinų kapai (Ilčiukai). Miške, Smėliakalnyje esą pusmetro aukštumo ilgi iškilimai, primenantys kapų fomą.

Milžinkapis (Gailiešionys). Tai pailgos formos smėlio kalnelis. Sakoma, kad ten esąs palaidotas milžinas.

Margavónės senkapis (Nosvaitėliai) žmonių dar vadinamas ir Milžinkapiu.

Kapūvalka (Šeimyniškiei). Tai pailga kalvelė, dabar apaugusi pušaitėmis. Kaimiečiai ją pavadina ir Milžinų kapais. Realesnė versija: karų metu nuo Užpalių čia buvę velkami žuvusiųjų kūnai ir laidojami bendrame kape.

Kai kurias iliuzijas išblaško Utenos rajono Kraštotyros draugijos paskelbti kaimai, kuriuose yra senkapių (Degesiai (Lāpiakalnis), Gailiešionys, Juškonys, Satarečius, Stasiškės, Šeimyniškiei (Kapuvalka), Tatuoliškis, Tarvydžiai, Trumpaliai, Vaiskūnai).

Kalvynų vietovardžiai – ne atsitiktinis reiškinys. Jie susiję su vietovės ypatumais (augmenija, dirvožemiu, forma, paskirtimi ir pan.).

Senovės Lietuva – miškų kraštas. Gausiai būta čia laukinių žvėrių. Dėl to atsirado su jais susijusių vietovardžių.

Lapiakalnis (Kėpiai, Juškonys, Mikėnai, Tatuoliškis, Degesiai), **Ūlakalnis** (Ilčiukai), **Barsūkakalnis** (Degesiai, Galiešionys).

Vietovardžiai atspindi ir dirvožemio pobūdį.

Grauzynė, Moliakalnis (Stasiškės), **Grāužinė** (Gaižiūnai), **Molio kalnas** (Dumbrava), **Raudónkalnis** – molynė (Paškonys), **Smėlynas, Pagraūžiai** (Mikėnai), **Smėliakalnis** (Ilčiukai), **Griauzdžys** (Trumpaliai) ir kt.

Be abejo, vietovardžių kilmę bei prasmę lėmė ir aptinkama augmenija.

Beržynkalnis (Trumpaliai) – tai aukščiausias apylinkės kalnas. Kaimo gyventojai juokaudami sakydavo, kad nuo jo ir Rygą esą galima pamatyti. Kiti gyrėsi, kad giedrą dieną ir septynių bažnyčių bokštus esą galima išžiūrėti. Ne veltui ant šito kalno Antrojo pasaulinio karo metu stebėjimo tikslu buvo pastatytas „majokas“ – vietiniai pradėjo vadinti Majoko kalnu.

Žilvỹtkalnis (Šarkiai), **Lazdýnkalnis** (Norvaišiai), **Ažuolkalnis** (Degesiai), **Raudónkalnis** (Vygėliai) – senovėje čia augę labai daug erškėtrožių. Kai jų vaisiai prinokdavo, kalnelis iš tolo raudonuodavęs; **Beržynkalnis** (Ilčiukai), **Gailiūnų kalnas** (Remeikiai), **Ožkabarzdė** (Kupriai), **Pāberžė** (Nevirža). „*Sanais laikais čia buvus lyguma, augįs gražus beržynas. Ale madžiai, kaip ir žmones, atgyvena sava amžiu. Pardėja anys pūt, virst vienas in kita – ir teip susdare iš tų beržų kalnalis*“ – pasakojo Ona Ersloviėnė, gim. 1901 m.

Kiekvienas kalnelis ar kalva turi jam būdingus požymius. Tai atsispindi vietovardžiuose.

Dvikalnis (Ilčiukai) – tai greta esantys du kalneliai; **Aukštúolė** (Šarkiai), **Kepūrkalnis** (Satarečius), **Aukštasaĩ** (Remeikiai), **Ūžianugarė** (Degesiai), **Smaĩlakalnis** (Vaiskūnai), **Ožiarāgis** (Antakalniai), **Dūburio kalnas** (Pladiškiai) – jo viršuje yra dauba.

Kai kurios aukštumos turėjo ir tam tikrą paskirtį.

Švenčiākalnis (Degesiai). Pagonybės laikais čia buvusi šventykla, vaidilutės kūrenusios šventąją ugnį; **Bóbakalnis** (Mikėnai) – tai vieta, kur sueidavusios moterys „pasinavynauti“; **Navynų kalnas** (Trumpaliai) – tokia pat paskirtis kaip ir

Bobakalnio. **Balnos** (Lygamiškis). „Kalvelė buvo labai mėgstama arkliaganų. Aplink – plačios pievos. Čia vyrai jodavo naktigonėn. Paleidę arklius, jie rinkdavęsi ant šio kalnelio, kūrendavo laužus, dainuodavo... Truputį numigę, anksti rytą susirasdavę savo arklius, čia balnodavę ir išjodavo namo. Todėl ši vieta pavadinta Balnos kalnu, o pievos – Balnos pievomis“, – prisiminė girdėtus pasakojimus užpalietė Bronė Balčiūnienė, gim. 1928 m.

Yra kalnelių, gavusių vardus pagal kadaise tose vietose gyvenusių, dirbusių ar šeimininkavusių žmonių vardus ar ypač pavardes.

Grañniakalnis (Užpaliai), **Grižkalnis** (Norvaišiai), **Bisliakalnis** (Paškonys), **Gladutynas** (Trumpaliai), **Kaušyla** (Butiškiei), **Šátkakalnis** (Gailiešionys), **Gudeliakalnis** (Šeimyniškiei), **Broniaus kalnas** (Paškonys), **Apaliōs miškas** (Vilučiai), **Zidarkalnis** (Norvaišiai). Piemuo Zidaras čia ganydavęs avis. Ir t. t.

Kai kurie išpūdingesni kalneliai taip pat turėjo savas vardo kilmės istorijas.

Žiburikalnis (Žaibiškiai). „Du jauni žmones mylėja vienas kitų, narėdava susitikt, ale jiem tai buva ažudrausta. Raikdava slapčiom susitikinėt. Taigi bernas, narėdamas sava mylimajai nurodyt susitikima vietų, aždegdavįs butelin instatyty žvakį ir pastatydavįs in kalna, miški. Tai ir vadina Žiburiakalniu“, – pasakojo seną istoriją Žaibiškių senolis Juozas Seibutis, gim. 1898 m.

Dinabarko kalnas (Degesiai). „Mūsų krašta gspadoriai turėdava daug gerų linų, tai atliekamus veždavį parduot kur taliau, – prisiminė senus laikus Degesių kaimo gyventoja Veronika Urbonienė, gim. 1889 m. – Vienam vakari Degesių vyrai, priskrovį pilnus vežimus linų grįžčių, išsirašė Dinabarkan. Išvažiava pa tesumu par Degesių mišku keliūtu, gerai jiem žinamų. Ale Dinabarka nepasiekį, grįža atgalias su visais linais. Matai, jų naktį ažblūdėta ir sukta ratu vis ape tų patį kalnali. Tik prašvitus atpažina sava miškų. Na ta ir pradėja šitų kalnų Dinabarka vadint...“

Kapų kalnas (Užpaliai, prie parapijos kapinių). Kodėl vadinama tokiu vardu, papasakojo Ona Milienė, gim. 1911 m. Butiškių kaime.

„Saniau, kur dabar Kapų kalnas, buvus lyguma. Šoni kelalia in Butiškius riagsojįs didelis akmuo. Kai žmones važiuodava pra tų vietų, arkliai kaip padūkį baidydavas. Ka anys išsigųsdava, nežinau – ar čia kokias piktas dvasias juos baidydava, ar ta akmenia bijodava. Kai arkliai pasbaidi lėkdava, tai ir žmonis iš vežimų ištaškydava ir ažmušdava. Negyvuosius čia ir pakasdavį... Sumįsliji žmones, kad šitų akmenį raikia ažpilt žemem, kad ja iš visa nesmatytų. Veže veže tos žemes, pyla pyla, pakol pasdare didelis kalnas. Teip atsirada Kapų kalnas – čiagi buva pakavota daug nabašnykų...“

Sargyniškis (Žaibiškiai). Istoriją, girdėtą iš tėvo Albino Gipiškio, papasakojo Ona Gipiškytė, gim. 1956 m.: „Mano tėvo senelis tą pavasario dieną vežęs mėšlą. Vakare, baigęs darbą, išjojo naktigonėn ant kalnelio pamiškėn. Naktis šilta. Jis baltais drobiniais rūbais, kaip senovėje buvo įprasta, apsivilkęs. Paleidęs arklius, pats prigulė pailsėti. Nusnūdęs valandėlę, pamatė, kad arklių kažkur toliau nueita, ėjo apsidairyti. Leisdamasis nuo kalnelio, jis matė keliu pralekiantį vežimą, bet nekreipė dėmesio. O žmogus, pamatęs nuo kalno besileidžiančią baltą būtybę, ne juokais išsigando, nes pamanė susitikęs vaiduoklį. Tad sušėrė arkliams ir nulėkė...“

Netrukus pasigirdo kalbos, kad iki šiol bevardį kalną saugąs vaiduoklis. Taigi atsirado jo vardas – Sargyniškis.“

Raganiakalnis – skardėta kalva Miškinių kaime, kur naktimis sulėkdavusios raganos ir žaisdavusios dideliu akmeniu.

Ragìnakalnis – kalvelė netoli Užpalių piliakalnio. Kaip sako sena sakmė, čia buvęs gražus dvaras, kur linksmindavosi gražuolės raganaitės ir viliodavo aplinkinių kaimų vyrus. Šiems labai patikdavusi raganų draugija, ir jie pamiršdavę savo namus, žmonas, ūkio darbus. Trūko vienąkart jų žmonių kantrybė, ir jos, užpuolusios dvarą, išvaikė raganas. Jų prakeiktas dvaras nugrimzdo į žemės gelmes. Liko tik kalvelė – Ragìnakalnis.

Kepùriakalnis (Gailiešionys). Tai baudžiauninkų kepurėmis supiltas kalnelis.

Kaukãzas (Kušneriūnai). „*Kadai seniai čia gyvenęs žydas Kauželis*, – pasakojo Marė Kazickienė, Kušneriūnų kaimo senolė, gim. 1903 m. – *Kai anas numira, vienas žmogus susmaišys ir pasakys: „Kaukazas numira...“ Taip ir prilipęs kalnui Kaukaza vardas.*“

Kai kurie kiti kalneliai yra gavę įdomių vardų, tačiau jų kilmę ir prasmę sunku beatspėti. Galima pasimėgauti tik jų savitu skambėjimu...

Skriaublė (Antakalniai), **Vōrakalnis** (Norvaišiai), **Bōbinas** (Satarečius), **Stėrvakalnis** (Paškonys), **Karitōnas** (Ilčiukai), **Mataūtiškės** (Ilčiukai) ir kt.

Yra kalnelių, kalvų, yra ir į juos įsiterpusių klonių, taip pat turinčių savo vardus.

Vargāklonis (Degesiai). Tai pavasarį ypač sunkiai pereinama vieta; **Nosvės slėnis** (Pladiškiai), **Ōžnugariai** (Remeikiai), **Rūdakasa** (Kušlių miške). Tai gili dauba. Esą čia senovėje lydėdavę geležies rūdą. Ir dabar smėlis čia rudas. **Labėlis** (Tatuoliškis), **Meřgaduobė** (Kustos) – čia nuskendusi mergina; **Pasieka** (Ilčiukai), **Tarpūkálnės** (Užpaliai) – tarp dviejų kalvų esančiu slėniu vingiuoja vieškelis **Užpaliai–Alauša**; **Ūpiai** (Remeikiai), **Kamarà** (Galiniai), **Vastāpu slėnis** (Dambrava) ir kt.

Turėjo užpalėnai tyro geriamojo vandens ne tik iš šulinių, bet naudojosi ir gamtos dovana – versmėmis, šaltiniais, atsiveriančiais kloniuose ir kalvų pašlaitėse. Juos tausoję, saugoję, įvardiję. Dažnai priėjimus išklodavo akmenimis, dėjo rentinius. Daugelyje kaimų ši Dievo dovana turėjo Versmės, Paversmio, o kartais ir kitoki vardą.

Krokūlė – tai versmių versmė (Lygamiškis), srūvanti iš nedidelės pakraušės, maitinanti mažą upeliuką, taip pat vadinamą Krokule. Spėjama, kad Krokulės vardas kilęs nuo žodžių „kriokti“, „krioklys“ ar „krokulys“.

Versmė (Šeimyniškiei, Vėzeliai, Stasiškės), **Versmėlė** (Ilčiukai, Trumpaliai), **Pavėrsmis** (Gyliškės, Šeimyniškiei, Užpaliai), **Medinė versmė** (Vaiskūnai), **Vėlnio pavėrsmis** (Paškonys), **Šaltūonis** (Sirutiškis).

Kraštovaizdį paįvairina ir visokie žemės nelygumai – skardžiai, pakraušės, grioviai, duobės.

Skardžiai: **Užpalà** (Užpaliai), **Udrókšlis** (Remeikiai), **Paskařdė** (Mikėnai), **Gaĩdziaskardis** (Remeikiai), **Pālazdynės** (Žaibiškiai), **Kirkliškis** (Stasiškės), **Jūkštenos**, **Tarūtis** (Norvaišiai), **Šaltupėlis** (Šeimyniškiei) ir kt.

Grioviai: **Šapókiškis**, **Antānaravys** (Žaibiškiai), **Skařdzius** (Kustos).

Duobės: **Meřgaduobė**, **Vėlniaduobė** (Vilučiai).

Dirvos

Vietovardžiai primena, kad ir Užpalių krašte, kuris tarpukario Lietuvoje buvo vadinamas „Lietuvos Ukraina“, šalia derlingų pasitaiko ir prastų dirvų –

žvyrų, smėlynų, jaurų. Dirvas čia dažniausiai įvardindavo žodžiu „dirva“, bet kai kurios yra gavusios pavadinimą pagal požymius, buvusius savininkus, vietą ir pan. Bet tokių vietovardžių nėra gausu.

Jáuros kalnas (Remeikiai), **Jáura** (Lėliai, Pladiškiai), **Smėliáuuka** (Žaibiškiai), **Žvirblių kalnas** (Remeikiai) – žemė čia prasta, sakydavo, kad ją tik žvirbliai tręšia; **Retadažis** (Stasiškės), **Rātaberžiai** (Žaibiškiai), čia senovėje augę beržai, naudoti vežimų ratams lenkti; **Sidābrinis kalnelis** (Trumpaliai) – kažkada rasta sidabrinų monetų; **Viļkaduobės** (Paškonys), **Štīlvydo kalnas** (Lėliai), **Danāsios laukas**, **Vėgėlynė**, **Gervýnas** (Trumpaliai), **Smėlynas**, **Kelmynė** (Mikėnai), **Panorupiai** (Žaibiškiai), **Anúogalės**, **Galūlaukės** (Trumpaliai).

Linamarkos

Garsėjo užpalėnai kaip geri linų pluošto meistrai. Juos mielai sutikdavo Rygos, Dinabarko ir kitų vietų pirkliai. Ir šiandien tuos laikus dar primena išlikusios kūdros, linamarkomis vadinamos. Daugiažemiai gaspadoriai jų turėdavo ir ne po vieną.

Markėlės (Užpaliai) – tai dvi dar išlikusios kūdros Užpalių lauke, **Prūdinė** (Remeikiai), **Traūkalo sodželka** (Paškonys). **Līnamarkos** (Pašlinės) – tai penkios kūdros, esančios viena šalia kitos, **Namikinė** (Pašliniai), **Pagyvātinės raistas** (Mikėnai) – trys linamarkos, **Sėdžiaukinė bala** (Gaižiūnai) – iškastos dvi linamarkos, **Sirvydžiū sodželka** (Martinčiūnai), **Káulinė** (Juškonys), **Līnamarkos** – baigiančios užaugti trys kūdros, **Rāisto pievos** – keturios, **Bākšio balos** (Lėliai) – dvi linamarkos (viename kaime), **Kimsynė** (Tatuoliškis), **Lūkēlis**, **Pėmpiabalė** (Gaigaliai), **Namiko sėdžiauka** (Užpaliai) ir kt. Apie pastarąją išlikęs toks pasakojimas: „*Sanais laikais pa kaimus vaikščiadavį vingriai. Anys in pečių būdava užsidėję medines skrynelas su užvažiamais dungteliais. Čia būdava sudėtas visas vingriaus turtas. Nešiodava visokias lekarstvas. A vienas atnešdava ir mergiotem siūlydava takių miltalių pasgražinimui. Pudru vadina. Taigi aina tas vingrius pas Namika kluonų, jau nebetali sėdžiaukas. Tik kad paskels vėja šuoras, kad dave par vingriaus skrynelį, jį patį parmete in žemes... Skrynela atsdare, ir vėjas bematunt pudrų išdulkina. Vingriui akis aždyla. Pradėja anas runkiat sava tavorų, ale akys aždypiltas, nieka nemata... Teip begrabaliadamas insmuka sėdžiaukan... Ir nebeišlipe...*“

Žmones matydavį, kaip anas menasienaj žeblinėja ape šitų linamarkų, gal pudras miltalių ieškadamas...“

Papasakojo Liudas Milyš, gim. 1883 m. Aukštuolių k.

Ežerai, liūnai

Nė vieno Užpalių seniūnijos kaimo aplinkoje nerasime tiek ežerų, ežerėlių kaip Likunčiuose. Čia ne tik Šventoji, bet ir ežerai **Paštýs**, **Pilāšius**, **Žvirgždýs**, **Žvirgždēlis**, **Ilgýs**, **Dumblýs**, **Duvėnas**, **Duvenēlis**. Vieni vardą gavo nuo žvirgždėto ar dumblino dugno, kiti dėl formos, šalia buvusios pilies ar pan. Paškonių kaimas turi to paties vardo Paškonių ežerėlį ir glaudžiasi, deja, jau prie svetimų, ne Užpalių seniūnijai prikausančių, ežerų – **Vazójaus** ir **Vazojēlio**. Nosvaičių ir Nosvaitėlių laukuose mėlynuoja **Nosvāitis** ir **Nóniškis**. Kai kurie

kaimai džiaugiasi turėdami nors po vieną ežerą: **Girbį** (Gaižiūnai), **Mómenį** (Kėpiai, Juškonys). Nors ir keista, bet tiesa, kad net trys kaimai turi tuo pačiu vardu vadinamą ežerą – **Bedùgnį** (Abromiškis, Vygėliai ir Tatuoliškis). Šie ežerėliai didumu nepasižymi, bet vardas kalba apie jų gilumą. Kuprių ir Norvaišių kaimuose yra po Pakaľnio ežerą. Be to, Kũlio miške (Norvaišiai) slepiasi maŷytis **Kũlio** eŷerėlis. Miškas ir eŷerėlis vardą gavę nuo to, kad pro šias vietas baudžiauninkai eidavę į jaują kulti pono javų (kũlė – kũlimas). Šiaurės rytiniame seniũnijos kampe išsibarstę **Daglėjas**, **Čiũtelĩkis**, pelkėjantis **Mamenĩškis**, **Čiáunas**. Dvarāršilio miške ŷvilga nedidukas Baũkio eŷerėlis. Momenio eŷeras gali didŷiuotis, kad jo vardo kilmės aiškinimui skirtos net trys saktmės. Vienoje sakoma, kad vaikas, įkritęs į upelį, ŷaukęs čia pat skalbiančia motina: „*Moma! Moma!*“ Matyt, buvo atspėtas čia glũdinčio eŷero vardas – upelis ėmęs tvinti ir pasidaręs eŷeras – **Momenỹs**.

Ona Milienė, Butiškių kaimo gyventoja, gim. 1911 m., pasakoja truputį kitaip: „*Velėja viena materiške rūbus upelioki, a jas vaikas brenda ir brenda vandenin, neklausia močias. Toj ažpykus kad sušuks: „Kad duosiu par momenį (per galvą)!*“ Tikriausia ana vardų inspėja, kad upelis kaipmat pradėja tvint ir neaŷilga pasdare *Momenia aŷeras.*“

O Jonas Ubarevičius iš Lygamiškio, gim. 1908 m., vėl naują vardo kilmės aiškinimą pateikė: „*Saniau mũsų kraštų vis puldava priešai, vykdava dideli mũšiai, kapoja vieni kitus... Teip venam karaivėliui buvus par pusį perkirsta galva, ir viršutine jas dalis, muomenu vadinama, inlekus eŷeran. Na ta anas ir vardų gava...*“

Kiti gi kaimai guodŷiasi bent tuo, kad turi nors kadaise buvusių eŷerų liekanų – liũnų, raistų.

Vėŷiaraistis. Traidŷiũnų kaimo ŷmonės prisimena iš tolimos praeities atklydusius pasakojimus, jog ir jų ŷemėje kadaise bũta eŷero, kuriame gausiai knibŷdėję vėŷių. Šiandien vietoj buvusio eŷero likęs tik klampus raistas – Vėŷiaraistis.

Raukũtis (Kaimynai) – akivaras, „uŷsiraukiantis“ buvęs eŷerėlis. **Liũnelis** (Tatuoliškiai) – liũnas su akivaru, net ir ŷiemą neuŷŷalantis, o pavasariais labai patvinstantis. Sakoma, esąs bedugnis.

Iŷlaistinis (Vyŷuonų ŷile, netoli Gaiŷiũnų kaimo) – tai kadaise buvęs, bet labai uŷpelkėjęs eŷeras – liũnas su akivaru viduryje, kuriame vasarą praŷystančios vandens lelijos. Šio krašto ŷmonių lũpose dar kartais suskamba legenda apie kadaise čia buvusį turtingą, bet ŷmonių prakeiktą dvarą. Ją prisiminė Gaiŷiũnų kaimo gyventojas Juozas Melaikis, gim. 1903 m.: „*Toj vietaj, kur dabar liũnas, sanais laikais buvįs dvaras. Čia gyvenįs turtuolis, ale labai ŷykštus ir ŷmanėm nedoras ponas ir ja graŷuola dukte. Vienũnakt užpuolį ŷitų dvarų plaŷikai. Bũt anys ne tik turtus, ale ir pona dukterį pagrobį. Ale panela paspėjus greit insėt karietan, pasgriebus tiktai skrynelį su brungenybem ir sava mylimų ŷuniokų. Jiem bevaŷiuojunt jau pra Girbia aŷerų, ažmatį juos plaŷikai, sėdį in arklių ir pradėji vytis. Panela, nenarėdama pakliũt jų naguos, liepus vėŷėjui su visu karietu ir arkliais pult aŷeran... A prakeiktas dvaras su visu ponu nugrimzdįs skradŷiai ŷemį...*“

Saka, kai kadu ŷmones matų in aŷera bangų besisupunčių panelį su skryneli ir ŷunioku in runkų. Jeigu kas atspetų jas vardų, tam atatekt toj skrynela su visom brungenybem... A gal ir prakeikimas na dvara bũt nuimtas...“

Šitą liūną kažkada mėginta nusaustinti, išleidžiant grioviu vandenį, todėl jis ir vadinamas **Išlaistiniu**.

Āklažeris (Remeikiai) – liūnas. Žmonės kalba, kad čia kadaise būta ežero, kuris bėgant amžiams užakęs ir tapęs liūnu.

Vazojėlio bala (Paškonys) – liūnas. Tai, vietinių manymu, užpelkėjusi to paties vardo ežerėlio dalis.

Tutinavà (Puodžiai) – tai nedidelis liūnelis.

Raistai ir balos

Būta Užpalių krašte nemažai raistų, raistelių, durpynų. Dalis jų, ypač mažesnių, sovietmečiu buvo numelioruota. Likę vyresniosios kartos žmonių atmintyje tik jų vardai.

Ne viename kaime niūksojo durpingi raistai, prižėlę samanų, smulkių krūmokšnių.

Samanýkščius (Tervydžiai, Lėliai, Norvaišiai, Stasiškės, Kušnieriūnai, Trumpaliai, Pasaliai); **Samānė** (Butiškiei), **Samānis** (Kėpiai), **Samaniškis** (Gaigaliai), **Samanýkštis** (Gaižiūnai), **Plýnabala**, **Plynabalėlė** (Dvarašilis), **Spalģenaraistis** (Gailiešionys, Miškiniai), **Spalģienójus** (Sirutiškis), **Didžioja bala** (Remeikiai), **Durpýnė** (Šernupys), **Kėpiškis** (Puodžiai).

Ar dievo pirštas, ar gal pikta žmogaus ranka kai kuriuose durpynuose įžiebė ugnį... Atsirado naujų vietovardžių: **Išdegėlė** (Tervydžiai, Kustos), **Prādegas** (Nosvaičiai), **Degimas** (Bekinčiai), **Išdegas** (Kėpiai).

Neišvengė gaisrų ir miškeliai. Atsirado **Išdegýnė** (Kušliai), **Išdėģelis** (Gyliškės), **Išdėģėlė** (Kustos).

Nemaža raistų ir balų vardų įvairovė. Senovės žmogus bijojo gamtos jėgų, tikėjo esant piktųjų dvasių, manė, kad jos gyvena šalia žmonių ir nori jiems pakenkti. O kur glaustis velniūkščiams, jei ne tankiuose, neprieinamuose žmogui raistuose?!

Vėlniaraistis (Vilučiai). *„Žmones sakydava, kad labai saniai čia buvo smelynas, lygi, graži vieta. Ale pasrodį čia velniai, raganas... Kad pradėję anys šokt, dūkt, tai teip sutrypį žemį, kad smėlia visiškai nelika, a pasdare tikras Vėlniaraistis.“*

Papasakojo Ona Repšienė, gim. 1907 m., Vilučiai

Vėlniaraiščiai (Stasiškiai) – raistų tankmėse slėpdavęsi plėšikai; **Vėlnio raistelis** (Užpaliai); **Vėlniaguolė** (Kušnieriūnai) – tai buvęs labai tankiai krūmais sužėlęs raistas. *„Žmones sakydava, kad čia vaidenas. Žmogų žemas naktį pra čia važiuojunt, „vedžiodavį“ – anas pasklysdava, jam apsisukdava galva, suk dava ir suk dava ratu ape tuos krūmus. Tik išaušus atstakėdava... Tikėja žmones, kad čia velnių darbas. Krūmai labai tunkūs, suspynį, tai ir tika velniam čia apsgyvint, guolius pasklot...“*

Papasakojo M. Kazickienė, Kušnieriūnai

Raistuose gūdžiai staugdavo vilkai, gąsdindavo žmones, pjaudavo gyvulius... Ne iš pagarbos jiems, o tikriausiai iš baimės atsirado jų „garbei“ skirti

vietovardžiai: **Viľkaraistis** (Stasiškės, Gailiešionys), **Pavilkaraištė** (Satarečius), **Vilkėliškis** (Sirutiškis), **Viľkaparaistis** (Stasiškės), **Vilkėlio raistas** (Kušnieriu-nai), **Vilkýnė** (Dumbrava).

Raistų vardai buvo skiriami ir pagal miško bei namų gyventojų – paukščių, žvėrių pavadinimus, senovės lietuvių dievo Perkūno vardą.

Perkūniaraistis (Gailiešionys, Šarkiai), **Mėškaraistis** (Kustos, Nosvaičiai), **Várnaraistis** (Nosvaitėliai), **Gaĩdžiavalkis** (Žaibiškiai), **Vilniaraistis** (Kušnieriu-nai) ir kt.

Balų vardai, kaip ir kiti vietovardžiai, turi ryšį su aplinka, vietos ypatumais, nutikimais ir pan., dažnai turi savo istorijas.

Gũdabalė (Kėpiai) – čia su visu vežimu ir arkliais įklimpęs Gudas; Stirnabala (Šarkiai), **Gyvātinė** (Obelų krūmai), **Kiaũliašeriai**, **Dėlinė** (Gaižiūnai) – čia buvę labai daug kumeldėlių; **Kelmýnė** (Mikėnai), **Arkliaplũdė** (Abromiškis) – tai neišdžiūstanti bala, kurioje ir arklius maudydavę; **Siaũrabalė** (Linskis), **Papartýnas** (Voverynė), **Laňkabalai** (Paškonys) – pabaliais augę žilvičiai, tinkami kinkomiesiems lankams lenkti; **Pagyvātinė** (Mikėnai), **Devýniakuopė** (Užpaliai). „*Tai didelė bala, kuri yra ant aukštumų, supančių Užpalių miestelį iš vakarų pusės. Iš jos išteka upelis Šarkupys, kuris pavasariais labai patvindavęs ir užliedavęs kelią į netoliese esantį Pašlinių kaimelį. Taigi kasmet, sniegui tirpstant, iš devynių šio kaimelio sodybų vyrai eidavę upelio vagos kuopti, kad geriau prabėgtų vanduo. Kadangi devyniese kuopė upelį, tai potovynio kaltininkę balą Devyniakuopę pradėję vadinti.*“

Papasakojo Bronė Balčiūnienė, gim. 1928 m. Užpaliuose

Kartais darosi sunkiau suvokti, kodėl vienokį ar kitokį vardą protėviai baloms parinko: **Pėldiškės** (Linskis), **Klýnabala** (Vėželiai), **Čiũkščiaraištis** (Vėželiai), **Stigaraistis** (Remeikiai), **Āčinas** (Puodžiai), **Cĩnkaraistis** (Stasiškės) ir kt.

Ypatingą paskirtį turėjo vienas kitas raistelis – juose buvo verdamas degutas vežimų ratams tepti. Ne kiekvienas sugebėjo tai padaryti, taigi deguto virimas buvęs savotišku verslu – tam būdavę panaudojami medžių kelmai, beržo žievė.

Degũtinės raistas (Gaižiūnai), **Degutinės kalnas** (Užpaliai, netoli kelio į Butiškius).

Degũčius (Šarkiai). Galima spėti, kad ir čia buvo deguto viryklas.

Akmenys

Užpalių krašto laukai gausiai nusėti akmenimis – tai ledynmečio palikimas. Riedulių gausa stebina Lygamiškio akmenynas. Visoje apylinkėje pilna ir didelių, ir mažesnių akmenų. Didieji, ypač būdami neįprastų formų ar savybių, žadino žmonių vaizduotę, skatino kurti apie juos fantastines istorijas.

Nors šiandien daugelio tų akmenų nebėra (susprogdinti ir išvežti), bet buvusių sakmių nuotrupos ir jų vardai pasiekė ir mūsų laikus.

Sakmėmis apipinti ir Genupio kalno akmenys.

Auksinė valtis – tai akmuo piliakalnio pašlaitėje.

„Iš sanų sanovės buvo sakyta, kad kalna vidury asunt auksine aldija, – pasakoja sena Lygamiškio kaimo gyventoja Bronė Ubarevičienė, gim. 1920 m. – Trajetas vyrų vienuroz sumįsle jų atkast. Kad ir gųsdina juos visoke skrybelėti panaičiai ir bjaurias raganas, anys darbavas ir jau buvo priskasį pre aldijas, jau galas mates, ale vyrai susginčija, kaip tų aldijų terpusavy pasdalysių... Tuočės gaidžiai ažgedoja ir aldija kaipmat akmeniu pavirta. Suakmenėja ir kasajai... Šitas aldijas galas šimtus metų kyšoja iš piliakalnia pakriaušes. Tik pre rusais kai kam parūpa jų pakliudyt – su traktarium pasisake jų išplėšt iš kalna... Guli čia ana ir dabar... Valiojas ir daugiau akmenų. Tikriausia, tai auksa jieškatajai...“

„Kalna šoni – didelis akmuo. Mates tik ja vienas galas. Sakydava, kad šituo akmeniui aždarytas inėjimas kalnan, a ja viduj – dideli turtai. Mana sanelis pasakadava takių istuorijų. Maža pemeniote gane pre piliakalnia karves ir, atsisėdus in akmenia, ažusnūda. Pribudina jų kaksai tai bildėjimas. Ana pamačius pra šalį jojunt gražų bernaitį. Anas buvįs visas baltas baltas, kaip ir ja žirgas. Joja anas, žeme gražiai skumba... Prijojįs pre kriaušiaus ir prapuolįs pa akmeniui su visu žirgu...“

Žmanes šnekėdava, kad čia asų sidabra pakavota.“

Papasakojo Gasparas Kirvelis, gim. 1890 m. Lygamiškio k.

Buvo kuriamos sakmės ir apie kitus apylinkės akmenis.

Kairiaruņkis – akmuo Kaimynų kaime. Jo istoriją prisiminė Apolonija Gaučienė, gim. 1900 m., gyv. Kaimynų kaime.

„Da baudžiavas čėsais biednas kairiarunkis bernas radijs pona miški gražų akmenį ir narėjįs jį parstimpt nama ir pasguldyt pre sava gryčelas slinksčia. Mat akmuo plokščias ir pailgas. Kai tik anas vargais negalais iškrapšte tų akmenį iš miška, pamatįs ponas ir pradėjįs bartes, kam bernas vagiųs ja akmenį, žadėjįs duot rykščių. Gal jam pačiam ja kadu priraiksių. Alia nepriraike... Da ir dabar anas guli pamiškėj, kur bernas jį palika. Žmones tų akmenį vadina Kairiarunkiu.“

Papasakojo Apolonija Gaučienė, gim. 1900 m. Kaimynų k.

Vėlnio krėslas (Linskis). Perkūnas perskėlęs didžiulį akmenį ir padaręs velniui krėslą. Naktimis šis ateidavęs čia pasėdėti, pypkę parūkyti.

Žibiņtas (Neviržos). *„Šitas akmuo nepaprastas. Naktim anas pavirsdavįs auksa luitu ir žibėdavįs mėnasienaj. Keliu aidami žmones matydavį jį žibunt. A dienu vėl akmeniui tapdava.“*

Papasakojo Ona Verslovienė, gim. 1903 m. Neviržos k.

Laūmės akmuo. Šeimyniškių kaime, netoli kelio, guli didelis plokščias akmuo. Žmonės matydavę mėnesienoj ant jo šokančias laumes.

Papasakojo A. Reikalienė, gim. 1905 m. Šeimyniškių k.

Laumakmenis (Miškiniai). „*Raganiakalnia pakriaušėj guli didelis akmuo. A in šita kalna naktim sulekdavj laumes ir raganas, bovydavas šituo akmeniu, mėtydavas. Besmėtunt viena laumioite asigava pirštus ir ažpykus, kad dave šitų akmenį, kad anas giliai žemen parlinda...*“

Da sakydava, kad pa juo daug auksinių pinigų pakavota. Daugelis megena atkast tuos turtus, ale nepasisakdava ja apačių pasiekt, ba anas labai giliai žemen parlindis.“

Papasakojo Ona Palubinskienė, gim. 1905 m. Tarvydžių k.

Molio kalno akmuo (Dumbrava). Sakoma, kad čia, ant žaibų apskaldyto akmens, velniukai naktimis lošdavę kortomis.

Rókas (Dumbrava) – tai stambus riedulys Dubisynės pušyne, buvusi jaunimo mėgiama vieta, čia vykdavusios gegužinės.

Kumėlbalio akmuo (Lėliai) yra Kumelbalio baloje.

Junóko akmuo (Butiškiei) dunkso Junokui priklausiusiame raiste.

Zapótnykų miškelio akmuo (Žaibiškiai). Tai didelis akmuo, pažymėtas kažkokiais ženklais.

Apylinkėse pasitaiko ir dubenuotų akmenų.

Vėlniakmenis (Norvaišiai). Tai dubenuotas akmuo, esą su velnio pėdų atspaudais.

Bartašiūnų kaime buvę trys dubenuoti akmenys, Užpaliuose – du, Žaibiškių, Gailiešonių kaimuose – po vieną.

Praeities atgarsiai

Užpalių krašto žemė, kaip ir visą Lietuvą, išstisus šimtmečius mindė svetimų kareivių kojos. XIII–XIV a. čia dažni „svečiai“ buvo kalavijuočių ordino riteriai. Vėliau mūsų apylinkes pasiekdavo švedai, kaip senoje dainoje sakoma: „*Vyrai iš jūrų į krantą leidos.*“ Pro Užpalius žygiavo ir Napoleono kariauna... Jie plėšė, alino mūsų kaimus, skriaudė žmones. Šio krašto žemė gausiai aplaistyta ir vietos gyventojų, pilies gynėjų, ir atėjų krauju. Apie tai byloja senkapių kauburėliai, kaip tolimos praeities aidas prabyla senieji vietovardžiai.

Degesiai – ordino riterių ne kartą nusiaubtas ir degėsiomis paverstas kaimas, išžudyti vaikai ir seneliai, į vergiją išvaryti jauni vyrai ir moterys.

Užpala (Užpaliai) – tai aukštais krantais raguva, skardis. Pasakojama, kad ši griova buvusi iškasta kaip priedanga slėptis nuo priešų ar grumtis su jais.

Skařdžiai (Tervydžiai). Tarp Kaniūkų ir Tervydžių buvęs klampus pelkynas, skardžiai. Esą čia augusiame miške vykę mūšiai su švedais. Atėjūnai buvę sugrūsti į pelkės klampynę, sutriuškinti.

Skerdimai – tai pievos Kaniūkų ir Remeikių kaimuose. Čia vykę itin įnirtingi, žiaurūs mūšiai, tikros skerdynės. Daug žuvę ir savųjų, ir švedų.

Geležinė (Remeikiai) – kalnas, kurio papėdėje taip pat vykę mūšiai.

Blėkiškės (Remeikiai) – pieva, kuria po pralaimėtų kautynių bėgę švedai. Vėlesniais laikais šiose vietose žmonės rasdavę buvusių mūšių pėdsakų (skydų liekanų (blėkų), žmonių ir arklių kaulų).

Skrido kalbos, kad prie Šventosios vingio (Ilčiukai) esąs paslėptas švedų dalinio išdas, net buvo atvykę du švedų pareigūnai su dokumentais pas Užpalių viršaitį, norėdami surasti paslėptą auksą. Ieškojo, bet nerado.

Priglaudė Šventosios pakrantės ne vieną kalavijuočių ordino riterį ar švedų kareivį, bet jų kapai dažniausiai liko nežinomi, nepažymėti net kukliu žemės kauburėliu. Ir tik atsitiktinai kartais išryškėja jų kapavietės. Taip atsitiko ir tada, kai XX a. pr. patvinęs Udrokšlio upelis nuardęs krantą ir atidengęs geležiniais šarvais žmogaus kaulus. „*Aš manau, – sakė žymus Užpalių krašto praeities tyrinėtojas Antanas Namikas, – kad tai liekana vieno iš kalavijuočių riterių.*“

Bet vis dėlto iš praeities atėjusios kalbos mini čia esančias švedų kapines, dabar jau apleistas, sunykusias, vietomis virtusias ariama dirva.

„*Rameikių kaimi yr dveji kapai, – pasakojo šio kaimo senolė Ona Indrašienė, gim. 1894 m., – venam kalnaly guli vietas žmones. Sakydava, kad kitam pakavoti saniai čia ažušti karaiviai. Niekas nebežina, ar čia suguldyti savi, ar atajūnai...*“

Kryžėliakalnis, dar vadinamas ir **Kryžkalniu** (Žaibiškiai). Esą tai buvę švedų kapai. Ariant būdavo randama žmonių griaučių, metalinių detalių.

Kapūvalka (Šeimyniškiai) – senkapis. Čia bendrame kape buvę laidojami mūšiuose žuvę vyrai.

Kártuvių kalneliai (Galiniai). Vieni teigia, kad čia esančios švedų kapinės, kiti – kad čia buvo vykdomos bausmės 1863 m. sukilėliams.

Švėdo upelis (Vilučiai). Yra toks mitas, kad čia nuskendęs švedas.

Napoleono šulinys (Užpaliai). 1812 m. į šiaurę nuo Užpalių miestelio buvę apsisotoje Napoleono armijos kareiviai. Jie, pievoje netoli Šventosios išsikasę šulinį, sutvirtino jį ažuoliniu rentiniu.

Baudžiovos laikus mena Kartuvių kalneliai: **Kártakalnis** (Bekinčiai), **Kártuvių kalnas** (Kušnieriūnai, Užpaliai) – tai buvusios bausmių vykdymo vietos.

Didžioji liepa (Užpaliai). Mokyklos kieme augo didžiulė sena liepa. Buvo pasakojama, kad ant jos šakos dvaro ekonomo įsakymu buvo pakartas baudžiauninkas.

Žole ir krūmais užaugo baudžiauninkų išminti keleliai, einant dirbti į dvarus, bet jų vardai dar išlikę kaip skaudus prisiminimas žmonių atmintyje.

Ilčiukų kelias (Degesiai). Tuo keleliu Ilčiukų kaimo baudžiauninkai eidavę per Degesių lauką ir miškelį dirbti į Mažeikiškių dvarą.

Dárbo kelias (Kušnieriūnai). Juo Kušnieriūnų, Kureišiškių, o gal ir kitų kaimų žmonės eidavę į baudžiovos darbus Bikuškio dvare.

Vařgo kelias (Trumpaliai). Tai buvusio kelelio žymė Apušoto miške. Jį pramynę Trumpalių baudžiauninkai.

Ažuolėlio takas – tai vėlesnių laikų palikimas. Šį taką Vyžuonų miške buvo išmynę Galinių kaimo žmonės, eidami dirbti į Vyžuonų dvarą.

Maskólių kelias – tai vieškeliukas Lygamiškis–Dvarašilis–Kaimynai–Debeikiai (apie 15–20 km). Pirmojo pasaulinio karo metu juo praėję daug rusų (maskolių) kareivių, gurguolių.

Keliai... Nors šiandien jau užmiršti ir jų žymės negailestingai trina laikas, bet tai buvo keliai, kažkas jais ėjo, buvo kažkieno gyvenimo ir likimo dalis.

Miškai

Užpalėnai negali pasigirti dideliais miškų masyvais. Didžiausi čionykščiai miškai – **Dvarāšilis**, **Kušlių miškas**, **Šilėlis** (Kaniūkai). Kiek didesnę plotą dar užima **Smėliakalnio** (Degesiai), **Puodžių**, **Žaibiškių miškai**, **Miškiniai**, **Obelų krūmai**. Po visą seniūnijos teritoriją išsibarstę įvairaus didumo miškeliai, turintys savitus vardus: **Žviėgliškis** (Vilučiai), **Gėčiamiškis** (Stasiškės), **Kárpijai** (Lėliai), **Mėdenos** (Remeikiai, Nosvaitėliai), **Davainiškis** (Paškonys), **Didžiamiškis** (Plaviškės), **Uodegýtė** (Nosvaičiai), **Apušotas** (tarp Trumpalių ir Gaigalių), **Liepalotas** (Gaigaliai), **Vingirios** (Remeikiai), **Paulikýnė** (Bekinčiai), **Šlýninė** (Kupriai), **Dubisýnė**, **Grýbinė** (Dumbrava), **Rudakāsės kampelis** (Kušlių miške) – čia nusižudžiusi baudžiauninkė rudomis kasomis; **Smuikėlis** (Kušnieriūnai) – sakmė pasakoja: čia mėgdavę susirinkti mirusieji smuikininkai ir grodavę medžių šakomis; **Juodupė** (Satarečius) ir kt.

Vardais buvo vadinamos ir miško aikštelės, dirvonėliai. Žemose, šlapiose vietose esančios gaudavo ne pačius gražiausius vardus, pvz., **Šlāpės** (Žaibiškiai), **Mižnė** (Kušlių miške) ir pan. Tuo tarpu gražios, sausos miškų aikštelės ar pamiškių pievelės būdavo patraukli vieta kaimo jaunimo gegužinėms rengti: **Gegužinė** (Trumpaliai) – tai kalva **Apušoto miške**, **Mėliakalnis** (Kaniūkai), **Gegužýnė** (Kustos), **Jaūniškės** (Degesiai), **Linksmūtis** (Kušnieriūnai) ir kt. Mėgstama jaunimo pasilinksminimo vieta buvusi ir **Dubisynės miške** (Dumbrava), prie Roko akmens.

Nors ūkininkai nuo seno labai vertino žemę, stengėsi išnaudoti kiekvieną tinkamą sklypelį, bet vis dėlto pasitaikydavo ir dirvonuojančių vietų (labai prastas dirvožemis, akmenynai ir pan.): **Bindorýnė** (Vaiskūnai), **Akmenýnė** (Šeimyniškiei), **Traīnai**, **Palubiņčiskės** (Stasiškės), **Dirvonėliai** (Lygamiškis). Bet didžiausias šiame krašte dirvonas – **Lygamiškio akmenynas**.

Žydu gyvenimo atspindžiai

XX a. pirmoje pusėje žydai būrėsi Užpalių miestelyje. Jie – prekybos žmonės – turėjo krautuves, karčemas, verslą. Kiti važinėjo po kaimus, smulkias savo prekes mainydamai į skudurus, kiaulių šerius, arklių uodegų ašutus ir pan. Tačiau ankstesniais laikais jie nevengė apsigyventi ir kaimuose – vertėsi, kuo išmanė. Žydu gyvenimo atspindžių randame ir vietovardžiuose.

Žebelýnė – smėlduobė Dvarašilio miške, netoli Kaimynų. Kadaisė čia gyvenusi žydė, vietinių pravardžiuojama Žebeline. Ir tą vietą taip pat imta vadinti jos pravarde – Žebeline.

Žydbala (Norvaišiai). „Pre balas Narvaišiuos gyvena žydas. Anas aprūpindava šita kaima vyrus velnia lašeliais. Gal pats jų ir privarvindava... Insiuta tų vyrų bobas, užpuola žydelį ir išviija. Balų na ta pramine Žydbalu.“

Papasakojo Jonas Bajoriūnas, gim. 1927 m. Norvaišių k.

Žydraistis (Vilučiai). Pasakojama, kad šiame raiste prigėręs žydas.

Maušos šilelis (Degesiai) – čia kažkada gyvenęs žydas Mauša.

Žydapievė (Gyliškės). Pieva priklausiusi žydui.

Žydapievė (Mikėnai). Pievą žydas nuomodavęs.

Šimeliāvietė (Butiškiei). Čia gyvenęs žydas Šimelis.

Abromiškis – kaimas. Kadaisė žydas Abramąs prie Dvarašilio pasistatęs karčėmą. Jam mirus, čia išikūrusį kaimą imta vadinti pagal jo vardą – Abromiškiu.

Žydamušė (Kušnieriūnai). *„Buvį labai slidu, žiema. Niekas kojas iš namų nekėla, a žydas vis tiek važiava – matai raikė jam puodus parduot. Ir va jam atsitika bėda – vežimas paslyda ir invirta balan, a pa saviem ir žydelį prispaude. Anas toj balaj ir prigėra, a gal virstunt vežimui asimušė... Ryta žmones rada jį negyvo. Na tadu ir toj bala vardu gava.“*

Papasakojo M. Kazickienė, gim. 1903 m. Kušnieriūnų k.

Kāpinė – tai pieva Kušnieriūnų kaime. Sakoma, kad čia buvusios žydu kapinės.

Žydbalis (Mažeikiškės) – tai gili, dumblina bala. Būdavo kalbama, kad Baisiąją naktį (Būdinės – žydu religinė šventė) velnias iš Užpalių sinagogos pačiuopęs žyda šioje pelkėje murdė į dumblyną ir uždusino.

Žydu dauba (Kaimynai) – tai vėlesnių laikų vietovardis. Jis atsirado tada, kai Antrojo pasaulinio karo metais (1941) šioje dauboje buvo sušaudyta keletas Užpalių miestelio žydu.

Žydu tema Užpalių krašto vietovardžiuose neatsitiktinė. Žydai buvo tiek miestelio, tiek ir kaimų gyvenimo sudėtinė dalis.

Užpalėnų pavardės, vardai ir pravardės

Stanislovas Balčiūnas

Tarybiniais metais Užpalių malūno vedėjas buvo Bronius Ilčiukas. Pionierių vadovės kviesdavo jį į mokyklą, kad papasakotų apie 1905 m. revoliucinius įvykius Užpaliuose. O jis tik kosėdavo ir vos kelis sakinius pasakydavo, tačiau vien išvaizda, ūgis ir svoris, matyt, darydavo įspūdį. Gal todėl užpalėnai jį vadino Bulium. Nesupratau, kodėl taip vadino, bet kartą, kai mano mamą Ilčiukienę pasikvietė į jubiliejaus vaišes, nes mama dirbo kartu su ja buitinio aptarnavimo paviljone, pamačiau, kad Ilčiukas piktas kaip bulius ir visai nesupranta juokų. Kai svečiai šiek tiek įkaito ir pradėjo dainuoti, jubiliatė ėmė ir uždainavo tokią dainušką: „*Mano žmona burbuliukas...*“ Ties žodžiais „*mano žmona ein į kiną, mane vargšą užrakina...*“, Bulius griebė nuo stalo tortą ir su visu dėklu vožė jubiliatei per galvą... Tuo jubiliejus ir baigėsi, o man iki šiol aišku, kodėl tą revoliucionierių užpalėnai Bulium vadino.

Prieš šešis šimtus metų Lietuvoje žmonės vadinti tik vardais: Vytautu, Mindaugu, Milda... Kai senovės lietuviai buvo krikštijami, dažnai viso kaimo vyrai gaudavo vieną vardą, pavyzdžiui, Jono, o visos moterys – Onos. Ilgainiui Jono sūnus imtas vadinti Jonaičiu, Jonėnu, Joneikiu, Jonyla, Jonušu, Jonynu, duktė – Jonaityte, Jonėnaite... Taip prie vardo atsirado naujas žmogaus įvardijimas – pavardė. Ko jau ko, o Vaškelių, Balčiūnų, Tarvydų, Galvydžių, Gaigalų Užpalių valsčiuje buvo daugybė. Buvo pavardžių ir iš gyvūnų pavadinimų. Dažniausiai: Vanagas, Varnas, Gaidys ar Gervė. O Puodžių kaimas net vadintas zoologijos sodu. Ten buvo ne tik Varnų, Vanagų, Gaidžių, bet čia gyveno ir Paršiukai. Jeigu ieškotume pavardžių kilmės ištakų, dažnai suprastume, kad pavardė neretai kilo iš žmogaus užsiėmimo, profesijos. Matyt nesuklysimė sakydami, kad Vaškelių pavardė kilusi nuo vaškininko, o Kavolėlio nuo kalvio profesijos. Įdomu, kad Toleikių kaime gyveno net vienuolika Kavolėlių pavardę turinčių šeimų.

Aleksandro Vanago knygoje „Lietuviškų pavardžių kilmės žodynas“ (1976?) parašyta:

„KIRVELIS – pravardinė pavardė, reiškianti tiesmukišką, stačiokišką grubų žmogų, kilusi iš Užpalių apylinkės trijų kaimų: Butiškių, Kaimynų ir Lygamiškio“.

Vilniaus universiteto profesorius Dobilas Kirvelis apie savo pavardę pasakojo:

„Mano tėvas – Kirvelis Jonas, senelio Kirvelio Juozapo (18??–1929) iš Butiškių sūnus, gimęs 1901 m. senojoje Kirvelių sodyboje, mums vaikams – (man – Dobilui Jonui Kirveliui (gim. 1940 m.), seseriai Eglei Veronikai Kirvelytei (gim. 1942 m.) ir broliui Ringiui Kirveliui (gim. 1950 m.) – ne kartą pasakojo ir rodė, kad jo senoji tėviškė iki Stolyfino žemės reformos (1908?), kaip jis dar prisimenąs, dar ir šiandien yra išlikusi ant kalno dešinėje kelio į Svėdasus pusėje

Trys Butiškių kilmės Kirvelių kartos 1983 m. Iš kairės į dešinę: Jonas Kirvelis, Antanas Kirvelis (karo laikotarpiu buvęs Užpalių seniūnu, vadinamas Majoru), Dobilas Kirvelis (Jono sūnus) su sūnumi Gvidu ant rankų ir Veronika Miškinienė (Kirvelytė), grįžusi iš Sibiro tremties

tarp Užpalių ir Butiškių. Stolyfino reformos metu jo tėvas Juozapas gavo 29 hektarus dirbamos žemės kitoje – kairiojoje – Svėdasų kelio pusėje, tarp Margų miško ir Butiškių kaimo, ir 1 hektarą Puodžių miško. Todėl dar XX a. pradžioje, iki Pirmojo pasaulinio karo, Kirveliai naują sodybą buvo pasistatę prie pat Margų miško, o senąją pardavę Mikučioniui. (2010 m. senoji Kirvelių sodyba priklausė Užpalių zakristijonui Karosui, kurią jau nepriklausomybės metais jis nupirko iš Mikučionio. O naujoji, XX a. pradžioje pastatyta Kirvelių sodyba prie Margų miško, apie 1975 m. melioracijos ir viensėdijų naikinimo metu sodybas perkeliant į kolūkinę Kaimynų gyvenvietę („Gegužės 1-osios“ kolūkio pirmininko Šerkšniovo iniciatyva), buvo nugriauta, žemė išlyginta.)“

Ieškant Kirvelių giminės šaknų, Lietuvos valstybės istorijos archyve randami Užpalių karališkojo dvaro 1663 m. ir po šimto metų – 1765 m. inventorizacijos dokumentai (lenkų kalba), kur pirmajame (1663 m.) yra pažymėtas Kirvelių kaimas. Jame nėra nė vieno Kirvelio mokančio činšą, bet yra du Butiškiai ir Augulionis. Vėlesniame (1765 m.) – jau nebėra Kirvelių kaimo, bet nei Butiškiuose, nei kituose kaimyniniuose kaimuose (Kaimynų, Kušlių, Kėpių, Juškonių, Puodžių), net ir Užpalių mieste neberandama Butiškių pavardžių, o visur pilna Kirvelių.

„Tikėtina, kad Valakų reformos metu, Užpalių krašte vykusios 1585 m., kažkoks Butiškis gavo valaką žemės dabartinėje Butiškių kaimo vietoje. Per šį kaimą ėjo kelias Vilnius–Ryga. Ties dabartiniiais Užpaliais buvo brasta per Šventosios upę. Kraštas apaugęs miškais, todėl Butiškiams buvo privalu kirsti mišką, gerinti kelią ir plėsti dirbamus plotus. Medkirčiai pirmiausia kirto mišką arčiau Užpalių, todėl tarp Butiškių k. ir Užpalių mstl. Butišchio vaikai,

žentai, kertantys toje vietoje mišką, statėsi ir namus – formavosi kaimelis. Kadangi jų pagrindinis darbas buvo su kirviais, juos pradėjo vadinti nebe Butiškais, bet Kirveliais. Pagal tai apie 1600 metus buvo pavadintas ir jų kaimelis – Kirvelių vardu. O vėliau žmonės ir Butiškių Butiškius pradėjo vadinti Kirveliais. Todėl, praėjus dar apie 100 metų, 1765 metais, jau niekur, net ir Butiškių kaime, neberandame Butiškių, bet Butiškiuose ir Užpaliuose registruojami tik Kirveliai.

Taip XVII amžiaus pirmojoje pusėje Kirvelių kaimo teritorijoje miškas buvo paverstas plačia dirbama laukyme, miško kirtėjai persimetė į kitą Butiškių kaimo galą, į Kušlių pusę. Todėl išretėjus gyventojams ištirpo ne tik Kirvelių kaimelis, bet ir Butiškių Butiškiai pavirto Kirveliais.

Tėvas minėdavo, kad buvo dėdė, mūsų senelio Juozapo brolis Zigmas Kirvelis (stalius), gyvenęs pamiškėje, kuris turėjo sūnų Povilą, tarnavusį carinėje armijoje (yra išlikusi nuotrauka, Varšuvoje, kartu su Kaniūkų Miškiniu) prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Kur Povilas gyveno vėliau, nežinau. Pats Zigmas buvęs labai geras stalius, viską darydavęs Butiškių, Kaimynų, Juškonių, Lygamiškio kaimo žmonėms beveik dykai. Todėl dažnai badaudavęs. Labai išalkęs ateidavęs pas brolių Juozapą, kreksėdavęs – duodamas suprasti, kad seniai nevalgęs.

Tėvo teta – Kirvelytė ištekėjusi už Užpalių Sakalninko vaikų neturėjo. Sakalninkas (užpalėnai vadino Sakalnyku, matyt, praeityje koks nors protėvis buvo Astikų ar Radvilų sakalininkas) gyveno ir mirė Užpaliuose, Baudžiavos (Alaušo) gatvėje. Pradžioje su jais gyveno Sakalnyko brolis, prieš rusų revoliuciją grįžęs iš Peterburgo, kur dirbęs gaisrininku ir buvo susitaupęs pinigų. Sakalnykai prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo pasiėmę mūsų tėvą išsūniu, bet dėl tėvo (Joniuکو) laisvamaniškų nuostatų išvijo ir pasiėmė keleriais metais vyresnį tėvo brolių – Antaną (Majorą).“

XIX amžiuje vienas iš Kirvelių, stambokas vyras, buvo paimtas caro rekrūtu. Registruojant Kirvelio pavardę rusiškai, ji rusams buvo neįprasta ir neaiški, todėl paprašyta išversti. Išvertus, kad lietuviškai tai reiškia mažą kirvelį, registratorius padarė savaip: koks čia mažas kirvelis, tai visas kirvis, tikra kirvio pentis – būsi Obuchovskij. Kai šis po keliolikos metų grįžo iš rekrūtų į Užpalius, turėjo Obuchovskio dokumentus, todėl užpaliečiai jo pavardę sulietuovino – taip atsirado Abukauskai. Po Antrojo pasaulinio karo Užpalių apylinkėse buvo galima sutikti Abukauskus, kuriuos žmonės vadino Kirveliais, ir net atvirkščiai. Tėvas Lygamiškio Abukauskų kaimynai buvo Kirveliai, užpalėnai juos laikė giminėmis.

Kartais pavardė skamba ne ką geriau už pravardę. Užpalėnai gerai prisimena tokį keistuolį Dunda, kuris pėsčias keliavo pas Staliną! Mokytoja Regina

Abukauskienė užrašė įdomų Stefanijos Dundaitės-Skarelienės pasakojimą apie tėvą Juozą Dunda:

„Juozas Dunda gimė Vilkabrukiuose, netoli Vyžuonų, jo tėvai Petras ir Rozalija.

Jaunystėje Petras Dunda buvo traukinio palydovas Rusijoje, gyveno Petrograde, užsidirbo pinigų. Grįžo į Lietuvą, nusipirko namus, – 70 arų sklypą Kušlių pamiškėj prie Nasvės upelio. Turėjo 9 vaikus, visi maži išmirė, užaugo tik vienas Juozas. Vienintelio savo vaiko tėvai gailėjo, augo lepūnėliu, į mokyklą išeidavo, bet nenueidavo, po tiltu pralaukdavo draugų, grįždavo su visais kartu. Toks mokymasis greit davė rezultatų – neperkalbėdavo jo niekas, išvedžiodavo įvairiausias istorijas, prifilosofuodavo, primeluodavo. Tarnavo klapčiuku pas kunigą, gavo iš jo Bibliją, ją labai skaitė, visus mokė pagal ją gyventi. Su savo pamokymais tiesiog lįsdavo žmonėms į akis, už tai buvo sumuštas. Pažįstami jo nesuprato, vadino kvailiu.

1930 m. Juozas vedė Uršulę Papuškaitę nuo Šimonių. Jos brolis buvo eigulys, o ji – miško darbininkė. Ir ūkį turėjo, save laikė turtingais. Pasogos atsinešė labai daug medžio. Juozas buvo baigęs 4 klases, bet tarnybos neturėjo. Tėvai jam nupirko 12 ha žemės Remeikių kaime ir 1 ha miško iš savo santaupų, padėjo įsikurti. Sodyboje buvo troba, klojimas, gurbai, klėtis. Uršulės tėvų duotas medis buvo niekam nereikalingas. Juozas statybų nevykdė, gerą medį malkom ir sukūreno. Žemė čia buvo gera, kviečiai puikiai augo. Turėjo 2 arklius, 3 karves, avelių. Nuolatinį tarnų nesamdė, tik padienius rugiapjūtei.

1932 m. gimė Janina, 1934 m. – Stefanija, 1937 m. – Irena, 1941 m. – Jonas.

Uršulė buvo darbšti, augino vaikus, prižiūrėjo gyvulius. Viesulas sugriovė tvartą, klėtį. 1951 m. sudegė gryčia, ją bežaisdami uždegė vaikai.

Juozas važinėjo su 2 ratų vežimu, kurį vadino „bėda“. Per nuolatinį rūpestį kitų gyvenimais savo ūkio nežiūrėjo. Susikūrus kolūkiui, nenorėjo eiti į jį. Bet ką čia daug padarysi? Tvarkos tame kolūkyje nebuvo. Tai labai erzino Juozą. Kaimynų palaimintas išsiruošė į Maskvą pas Staliną ieškoti teisybės. Ėjo pėsčiomis. Jam matėsi, kad komunizmas turi būti pagal Kristų, nuo žodžio „komunija“. O vyko atvirkščiai – ateizmas Kristų atmetė, vargšų neužjautė. Pinigų neturėjo, bet savo kelione labai tikėjo, sakė, kad grįžęs pakeis visų gyvenimą. Kol jis vaikščiojo, keitėsi laikai, žmonės mokėsi dirbti iš naujo, taip nebevogdavo, karvės pradėjo daugiau pieno duoti. Pasikeitė gyvenimas ir čia. Mes paaugome, padėdavome motinai. Nuo mažų dienų mokėjome visus darbus dirbti. Tai ir kolūkyje nebuvo taip sunku. Visko buvome matę, iš motinos išmokę.

*Mirė sulaukęs daugiau negu 80 metų. Nuskendo vonioje pas brolių.
Labai mėgo vandenį. Prisileido daug, atsigulė ir sustojo širdis.“*

Daug pavardžių ir pravardžių rinkdami tautosaką užrašė mokytojos V. Kuliešienės kraštotyrininkai.

O pravardės – tai žmonių prasimanymas, tarytum prilipintas vardas. Kartais gyvena greta du trys broliai ar pusbroliai, turintys vieną pavardę, o kartais ir vardus tokius pačius. Kaimynai ima ir prisega jiems kokią pravardę, kad būtų lengviau atskirti.

Pravardės Užpalių krašte gana plačiai paplitusios. Kartais jos taip prilipdavo žmogui, kad netgi tikroji pavardė būdavo užmirštama. Tokia pravarde vadindavo ne vieną asmenį, bet visą šeimą, o neretai ji išlikdavo ir vaikams. Taip atsitiko, pavyzdžiui, ir Gaigalių ūkininkui A. Janišiui. Jis buvo vadinamas pagal senelio vardą Augustu. Dukterys buvo šaukiamos Augustyčiomis. Kai vyresnioji duktė ruošėsi tekėti ir nuėjo su jaunikiu pas Užpalių kleboną paduoti užsakų, šis nušėbo: „*Janišytė? Kodėl ne Augustaitė?..*“

Pravardžių kilmė įvairi. Daugelis jų atsirado pagal tėvų ar senelių vardus.

Pranas Vaškėlis (iš Užpalių vienkiemio) – Jarukas, vaikai – Jarukiokai. Tėvas buvo Jeronimas.

Jonas Vaškėlis – Silvokas, nes Silvos (Silvestro) sūnus.

Jonas ir Antanas Tarvydai (iš Užpalių vnk.) – Donatai – pagal tėvo vardą. Jų sūnūs – Donačiokai, dukterys – Dónataičios.

Bajorų Byzdėlo, Užpalių Trockio tikrąsias pavardes nedaug kas pasakytų.

Kitos pravardės sugalvotos pagal gyvenamąją vietą. Pvz., A. Čerškus Plādiškių kaime kaimynų vadinamas Pakalniniu, nes jo sodyba buvo pakalnėje išikūrusi. P. Repšys (Likuñčių kaime) – Užkurėlis, nes gyveno žmonos tėvų namuose, atėjęs užkuriomis. Remeikių Reikalas – Samarskas, nes tėvai – buvę Samaros tremtiniai. To paties kaimo Indrašiai – Sibiriokai. Tai buvusių caro tremtinių anūkai.

Dažnai pravardė žmogui duodama pagal kurias nors jo savybes: ėjimą, kalbėjimą, išvaizdą, pasakytą žodį, koki įdomesnę epizodą...

„*Užpaliuose vien Tarvydų buvo dvylika kaminų*“, – pasakė kartą senas užpaliētis A. Adomaitis. Ir kaimynai, kad nesupainiotų, beveik visiems davė pravardes pagal vieną ar kitą jų bruožą.

Juozapas Tarvydas (Užpalių mstl.) – Plėšymas. Jis, parduodamas grūdus, brangiai plėšdavęs. Kiti sako, jog mėgdavęs mergas papešioti. Tos šaukdavusios: „*Nesplėšyk!*“

Jonas Tarvydas iš Aukštuolių – Kleiza. Jo tėvas ar senelis savotiškai eidavę – kleizodavę.

Kazimieras ir Petras Tarvydai – Slunkos. Sakoma, kad jų senelis slankiodavęs (tarmiškai *slunkiodavęs*) palangėmis, norėdamas daugiau pamatyti, išgirsti. Kiti girdėję, jog mėgdavęs „slunkinėti“ palei karčemas.

Jonas Tarvydas (Bajorų k.) – Lundžius. Buvęs labai landus, suktas.

Vincas ir Antanas Vilučiai – Biguzai. Jų senelis sykį gėręs žydo karčemoje, įkaušęs kiek ir pradėjęs į stiklainaitę trupinti duoną.

„Ką čia darai?“ – klausė jį vyrai. „Bigužą darau...“

Taip ir liko jam Biguzo pravardė, o dukterys vadintos Biguzaičiomis.

1908 m. Užpaliuose pastatytas pirmas lietuviškas spektaklis „Amerika pirty“. Butiškių Galvydis puikiai suvaidinęs Bekumpį. Todėl ir žmonių buvo dažnai vadinamas ne Galvydžiu, o Bekumpiu.

Pranckūnas (Pladiškių k.) – Devynelgis. Kartą susirinkusios moterys šnekasi apie savo vaikus: vienos berniukui tiek metų, kitos dukrelei – tiek...

„Mano tai jau devynelgis¹“, – įsiterpęs į pokalbį Pranckūnas. Taip ir gavo Devynelgio pravarde.

Tikriausiai nėra nė vieno kaimo, kur nebūtų pravardžių. O jos labai įvairios. Vienos atėjusios iš senų laikų, kitos – šiuolaikinės. Pavyzdžiui, mėgstas vėluoti (kolūkių laikais) į darbą gavo Drungos, greitai supykstą buvusio tarybinio ūkio viršininkėliai pelnė Širšės, Kulno, o mėgstančiai nešioti gandus moteriškai prilipo Siųstuvo pravardė... Neaiškiai kalbantys praminti Pukštu, Marmekliu, o labai meilūs, ypač kai išgeria, tapo Balandėliu, Karveliuku...

Ne visi žmonės pravardes geranoriškai priima. Kai kurie jų nekenčia, piktinasi taip vadinami.

Vieną žmogų, nors ir visai nepiktybiškai, pradėjo vadinti Bezdu. Šeimos tėvas sakydavęs: „Jau mūsų mergiotes vėly vėlniu tegul vadina, a ne Bezdučiam“... Pasirodo, pravardė kilusi nuo to, jog šis ūkininkas savo sodyboje daug alyvų, tarmiškai vadinamų *bezdais*, buvo pasisodinęs.

Daugelio pravardžių kilmę ir prasmę šiandien sunku beatsekti. Pavyzdžiui, Tráukala, Trákinis, Kukutys, Kulbis, Kalenas, Sirjokas, Barbariūnas, Makašarykas, Kadukas, Zuikela ir kt.

Pravardės – tai savotiška kūryba, sugebėjimas pamatyti ryškesnes žmonių savybes. Kiek teko pastebėti, pravardė žmogui prilipdoma be blogos valios, nenorint pašiepti ar įžeisti. Todėl žmonės į tai žiūri atlaidžiai.

Kaip rodo gyvenimo kasdienybė, kad ir pavardės ir pravardės kinta, priklauso nuo politinės situacijos ar net nuo mados... Kai kurie užpalėnai po nepriklausomybės paskelbimo suskato pavardes sulietuvinti. Kunigas P. Adomaitis teigė, kad iki tol jo giminėj buvę tik Adomavičiai, o paskui tapo Adomaičiais, Adomoniais ir tik kai kurie liko Adomavičiais.

Labai keistas noras dabar pavardes rašyti sutrumpintas, ypač moterų, pusiau lietuviškai užrašytas pavardes kartais gali nuskambėti gana keistai, tarsi pravardės. Sudeikėnų krašte, kaime, kuris anksčiau priklausė Užpalių valsčiui gyvenęs Kūmelis, kuris nelabai raštingų biurokratų buvo užrašytas Kumelys. Dabar, kai norima nusišlepti senmergystę ar vedybinę padėti, tai iš Kumelienės išeitų Kumelė. Gerai jei tai darbšti moteris, o jei nors kiek linksmesnė, laisvesnė tai tokia pavardė ir kitokią prasmę užtrauktų. Todėl vargu ar visada, būtina sekti madomis ir atsisakyti lietuviškų tradicijų.

¹ Devynerių.

Užpalėnų anekdotai (tarmiškai)

Parengė Vanda Kuliešienė

Sovietinės okupacijos metais mūsų spausdintas žodis buvo varžomas griežtos cenzūros, o išsilieti žmonėms reikėjo. Tam pasitarnavo žodinė liaudies kūryba – dainos ir dainuškos, mįslės, patarlės. Ypatingą vietą užėmė anekdotai. Čia buvo galima pasišaipyti iš gyvenimo negerovių, didžiųjų valstybės vyrų, jų nenuovokumo, aptarti prastą ekonominę šalies padėtį, netvarką ir pan. Tokia kritika iš apačios okupacinei valdžiai ir jos tarnams, be abejo, nepatiko, todėl politinio pobūdžio anekdotai tik bendraminčių būreliuose buvo pasakojami atvirai, o kitoje aplinkoje – atsargiau.

Šviesios atminties mokytojas Kazimieras Kuliešius visada turėjo gausią šmaikščių politinio pobūdžio anekdotų atsargą, sugebėjo juos įtaigiai ir nuotaikingai pasakoti. Pavyko užfiksuoti dalelę jo turėtų liaudies humoro lobių. Anekdotų žinovai buvo ir Zenonas Liutkevičius bei a. a. Jonas Urbonas, kai kurie kiti užpalėnai.

1. Sustinka du piliečiai ir šnekas:

- Girdėjai, Levanidui Iljičiui operacijų daris?
- Ne, a kas actika?
- Nieka labai. Platins krūtinių, matai, ordinai nebeparaina.

2. Stropų kalūkietį pasiunte Maskvon, suvažiaviman. Kai anas sugriža, kiti klausinėja, kas nauja, ką Maskvoj girdėja.

- Nieka nesupratau, – prispažina žmagelis, – matai, ruskai nemoku.

Tik sake vis, kad dabar Velykas būsių rudenį (Velikaja Rodina¹).

3. Nuveina vienųroz² Brežnevas turgun. Narėja arbūzų nuspirkt.

- Dairas – tik vienas gruzinas sėdi, a in stalalia – vienas arbūzas.
- Rinkis geriausiu! – saka anas Brežnevui.
- Tai kad tik vienų beturi – iš ka gi rinktis?
- A kaip mes renkam? – sujuda gruzinas, – tu gi taip pat tik vienas būvi!

4. Skaita Chruščiovas paskaitų:

- Štai jau matyte kamunizmo harizontai, – tvirtina anas.
- A vinam piliečiui neaišku, ką žadis „harizontas“ raiškia. Anas ir paklause Chruščiovų.
- Skaityt moki? – klausia pranešėjas.
- Žinoma, – atsake pilietis.
- Tai pajimk terptautinių žadžių žadynų, ti ir rasi paaiškinimų.

Surunda žmagelis tų žadynų ir skaita:

*„Horizontas – tai riba, kuri tolsta, kai
pre jas artėji.“*

¹ Великая Родина – Didžioji Tėvynė.

² Rozas (sl.) – kartas, sykis.

5. Melžėja Ona išrinkta delegati visasąjunginiam kolūkiečių suvažiavimui. Pasinaudojusi tu progą, nuveina ana in Brežnevą ir praša, kad jai Maskvoj būtų paskirt. Brežnevas miškus: „*Kaip čia dabar... Nėra butų... Ir vietiniam trūksta...*“

– Ale mes gi, gerbiamasai, rozu megojam, – prisimena melžėja. Brežnevas, taktuo būdu prispirtas pre sienas, duoda nurodymų skirt šitai melžėjai butų. Ale jam knieti sužinot, kadu ir kur teip actika, ape kų Ona šnekeja.

Paklausta Ona paaiškina:

– Nagi suvažiavimi! Tik tamsta megojai prazidiumi, a aš – salej.

6. Išvažiudamas atostogų, Brežnevas sava vietoj paliko aktarių Nikulinų. Perspėja, kad jam raiks sprest keletų svarbjausių prablemų: šalint butų trūkumą, aprūpint gyvintajus mėsų, kavot su alkohalizmu, gerint atejistinį darbų ir rūpintes Brežneva veikalų platinimu terp gyvintajų.

Grižta Brežnevas pa mėnasį trūkusių atostogų, teiraujas, kaip raikalai, kaip Nikulinui pasiseke tvarkytis.

Ir patsai mata: skundų del butų trūkuma nėra, parduotuvės mesas yr, girtuokliai nesvalioja.

– Kaip tau pasiseke visakų sutvarkyt? – klausia anas Nikulinų.

– Tai nebuva labai sudetinga. Pirmiausia laidžiau žydams išvažinėt – atsirada laisvų butų. Ažu iš žydų gautus pinigų privežem iš ažuosenio mesas.

– A kur alkoholikai? Jų nesmata.

– Kur gi bebus! Degtienį lepiu pardavinėt kaip mineralinį vandenį, savikainu. Te ir išsproga, sočiai prislakį!

– Mačiau, kad ir cerkven žmones nebeužeina. Pastovi pre durų, nusispjauna ir aina šonan.

– Vietoj ikonų ir švintųjų paveikslų palitbiūrų pakabinam!

– A kakias tinai aillas matas? Ką žmones tinai brukas?

– Tava raštus perka!

– Tai kokių čia prapagandų padarei? Lig šiolai niekas labai negrebe.

– Lepjau spausdint in tualetinia paperia, – paaiškina Nikulinas.

7. Čia tai tikras atstikimas.

Vokečiai iš gyvintajų jėme arklius. Vienas gaspadorius³ pradėja saktiot paskui voketį, zirsdamas, kad ja prastasni arklių pajeme, a susieda⁴ gerasni palika.

Vokietys ir klausia vertėjų, ka anas sanis nori.

A vertėjui tasai skundikas buva jau labai inspykis,

tai anas ir saka:

– Nori, kad jam duotum pastatį⁵ nama parvažiut.

Gava su kaupu!

³ *Gaspadorius* (sl.) – ūkio savininkas; namų, kiemo šeimininkas.

⁴ *Susiedas* (sl.) – kaimynas.

⁵ *Pastotė* – pakinkytas vežimas kam vežti.

8. Levanidas Brežnevas buva inpratis visa skaityt iš lapelia.
 Vienąroz Maskvon atvažiava Bušas. Kamunistų partijas sakratorius pastika svečių ir pasveikina:
 – Laba diena, ponio Tečer!
 Vienas iš Brežneva palydovų pešteri jį ir tyliai saka:
 – Čia ne Tečer, a Bušas.
 – Aškiai matau, kad Bušas, alia čia teip parašyta, – atsake Brežnevas, rodydamas lapelį.
9. Važiuoja Leninas traukiniu. Ir jam praneša, kad traukinys taliau važiuot nebegali – bėgių nebėra. Alia Leninas nenusimena – tuoj suorganizuoja „šeštadienia talkų“. Bėgiai sutvarkyti, galima važiuot taliau. Važiuot priseja ir Stalinui. Alia ir dabar bėda atstika: bėgiai išardyti! Ape tai sužinojįs, Stalinas insiunta:
 – Kas viršininkas?! Sušaudyt! Kas viršininka pavaduotojas?! Sušaudyt! Kas...
 Bėgiai kaipmat buva sutvarkyti. Nuvažiava didisai vadas. Kai tokia nesekme atstika važiuojunt Nikitai Chruščiovui, anas liepe nenusmint: ardyt bėgius ažupakaly ir tiest prieky. Važiuoja Brežnevas. Ir dabar pristiga bėgių. Leonidas Iličius liepe tuoj pat ažtraukt lungų ažuolaidas.
 – Nieka tokia! Insvažduokit, kad lakiam pirmyn didžiuliu graičiu! – nuramina visus Brežnevas.
10. Viena babela, neturėdama kur gyvint, vis raše Leninui laiškus ir praše buta. Laiškų gavėjai Kremluij pristiga kuntrybes ir paraše jai atsakymų: „*Lenina nėra gyva, nėra ka prašyt jį buta.*“
 Babute, gavus takį raštų, labai susjaudina:
 – Kai nieka neraika, tadu Leninas amžinai gyvas, a kai prisraikia, tadu ja nebėr, tadu anas jau numirįs.
11. Prie kalkuoza⁶ fermas betvarke, kiečių ir varnalėšų prieaugi. Atvažiuoja iš rajona centra inspektarius, domis kalkuoza raikalais. Pamatįs pre fermai piktžalių miškų, susdomi, kas tai yra. A pirminykas numoja runku ir saka:
 – Ai, čia jerunda⁷ priauga.
 Nuvažiavįs kitan kalkuozan, inspektorius mata, kad ir čia javai prasti, alia ir ape fermas nieka nesmata. Nepatenkintas svečias prekaištauja:
 – Prasti jūsų reikalai! Ir vasarojus minkas, ir pre fermų geras žemes neišnaudojat. Va, anam kalkuozi, matytumet, kaktas gražias jerundas prisaugina!

⁶ Kalkuozas (sl.) – kolūkis.

⁷ Jerunda – niekai.

12. Nedidelis amerikonų laivas prisiveja didžiulį Sovietų Sąjungas laivų. Plaukia anas labai palingva, alia garsiai švilpdamas.
- Kal teip palingva plaukiate? – klausia amerikonas.
 - Nepajėgiam greičiau, – aiškinasi sovietiniai laiva kapitonas.
- A čia prišoka junga:
- Matat, visas mūsų garas išeina in švilpima!
13. Atvažiuoja in Chruščiovų geras ja pažįstamas ir klausia, ar negalėtų jam surast gera darba. Chruščiovas saka:
- Rasma! Atlyginimas – du šimtai rublių!
 - Ai, kam tiek daug! Gali būt ir mažiau.
 - Gausi šimtu!
 - Ne, man gana bus ir šešiasdešimt.
 - Čia jau sunkiau bus rast. Matai, kad tiek gautum, reikia baigt aukštųjų mokslų.
14. Susginčija rusas, prancūzas ir letuvis: kaksai jų krašta pastatas aukščiausiais. Rusas saka:
- Kai inlipi Ostankina bokštan, tai visų Maskvų matai!
 - Niekis, – saka prancūzas, – kai Aifilia bokštan inlipi, tai ne tik Paryžių, alia ir visas apylinkes matai!
- Lietuvis paklause, paklause ir saka:
- Ir čia niekis! Va, ašiai dvejų aukštų namų pasistačiau, tai net Sibirų pamačiau!
15. Aukletaja darželinukam aiškina, kaip laimingi anys, kad gyvena Savietų Sąjungoj, kokia šviesi jų vaikyste.
- Ir klausia:
- Tai kur, vaikučiai, geriausia gyvint?
 - Savietų Sąjungaj! – choru šaukia vaikučiai.
 - A kur gražiausi žaisliukai? – vėl klausia aukletaja.
 - Savietų Sąjungaj!
 - A kur saldainiai gardžiausi?
 - Savietų Sąjungaj, – nedvejodami tvirtina mažieji.
- Tuo tarpu vienas mažylis pradeda balsu bliaut.
- Kas tau? Ko verki? – sunerima aukletaja.
 - Noriu Savietų Sąjungan, – ašaroja mažylis.
16. Sumislia žvėrys par upį tiltų statyt. Alia tam reikia laidima ir medžiagų. Siunčia anys ministerijan vilkų reikalų tvarkyt. Tas grįža tuščiom. Važiuoja lape – tikis kų nars laimėt. Nepasisake. Nusimine žvėrys, nebežina, kų daryt.
- Važiuosiu ašiai, – saka asilas.
- Alia žvėrys nenori ne girdėt. Gudrasniai nieka nepeše, a čia asilas. In gala ir šitų išlaide. Neužilga grįžta asilas

su leidimu ir paskyru medžiagom. Tuoj visas sąskaitas su medienu atvažias.

– Tai kaip tujai čia sutvarkei? – nesuprunta žvėrys.

– A kas? Taigi ministerijaj visi mana bičiuliai sėdi!

Medžiagų kiek tik raiks. Da gi klause, kaip statysma: skersai ar išilgai upes?

17. Nuveja babute in Brežnevų, narėdama paklaust, kas stata kamunizmų – partija ar mokslinykai. Nuveja ir ažmirša, ka paklaust narėja.

– Gal butų nori gaut? – norėdamas padėt prismint, klausia Brežnevas.

– Ne, ne! Turim kambarį devynių kvadratu! Dukte ir žintas darban išaina, anūkus darželin išveda. Aš ir karaliaunu viena! Gana, gana.

– Tai gal pensija maža?

– Kur tau! Gaunu dvylika rublių, duonas nusperku! Jegu ir būt daugiau pinigų – kur dėsi? Nėr gi kų pirt.

Pagaliau atamine, ka čia ėjus.

– Kieme mes su babelam susginčijam: kas stata komunizmų – partija ar mokslinykai?

– Žinoma, matuška⁸, kad partija, – patvirtina Brežnevas.

– Taigi, ir aš taip sakau, – nudžiuga babute. – Mokslinykai tai būt išmeginį su bezdžionem, kralikais⁹, a čia tiesiai su žmanėm.

18. Klasen ataina naujas rusų kalbas mokytajas. Makiniai nedrausmingi, plepa. Neiškintįs mokytajas saka didžiausiam šnekoriui:

– Pasakyk, kas paraše „Augenijų Anieginų“!

Makinys pašoka:

– Tamsta makytajau, tik ne aš!

Po pamakas mokytajas saka direktoriui:

– Aš nesupruntu, kas per klase! Kaksai nemakšiškumas!

Paklausiau, kas paraše „Augenijų Anieginų“, tai makinys tik pečiais traukia, sakas, tik ne anas parašis.

Direktorius ramina mokytajų:

– Nesjaudinkit, dirbkit taliau, tuoj viskas bus sutvarkyta.

Mokyklos vadovas tuoj pat paskambina sauguman. Tinai bematunt nušauktas makinys.

In rytojaus direktorius praneša mokytajui:

– Visakas tvarkoj! Prispazina – tai ja darbas!

19. Kalūkiečiai sadina bulbas. Atvažiuoja pasižiūrėt ir kalūkia pirminykas. Žiūri žiūri – ir sava akim netiki.

⁸ *Matuška* (sl.) – motina, motulė, motinėlė.

⁹ *Kralikas* – triušis.

*Su Užpalių vyrais
mokytojas Kazimieras
Kuliešius (pirmas
iš dešinės) gražiai
dainuodavo, o
mokiniais ir jų
tėveliams subtiliai
papasakodavo
anekdotų...
1982 m.*

– Ak, jūs, sabatažnikai! Kal jūs tik kas untron vagon bulbas metat?! Tik Sibiran, in baltas meškas, takiuos!

20. Agitatorius pasakaja apie šviesių kalūkinia kaima ateitį. Rozu su juo atvažiavęs partsekretorius žinoja, kad šitas rozais nusišneka. Tai ir susitare: jeigu kas negerai, užmins jam pa stalu in kojas.

Agitatorius pasakaja:

– Pastatysma karvidį tūkstunčia mietrų ilguma.

Partsakretorius iš visas sveikatas pamyga jam abi kojas.

Ja bičiulis tuoj „pastaisa“:

– Ir viena mietra platuma!

21. Apslunke Hitleris Letuvoj. Visur važinėja, dairas. Ja dėmesį patrauke kaplytėlas Žemaitijas pakelės.

– Kas tai? – klausia Hitleris.

Lydintis letuvis jam aiškina, kad tai žemaičių Dievas, kurį žmonės garbina, praša ka nors, klausia.

Tuočės padėtis fronti buvo labai intimpta. Hitleriui rūpėja kara baigtis. Tai išlipa anas iš mašinas, priklaupia in viena kelia priešais kaplytėlį ir klausia:

– Žemaičių Dieve, pasakyk, kena laime?

– Tava laime, – saka Kristus.

Apsidžiauge Hitleris, alia tuoj susprata nepaklausis, kokia gi ta ja laime. Sugrįžta anas vėl pre kaplytėlas, priklaupia ir klausia:

– Žemaičių Dieve, pasakyk, kokia mana laime?

– Tava laime, – atsaka Kristus, kad mana abi kojas prikaltas, a tai kad spirč tau snukin!

Papasakojo K. Kuliešius, gim. 1927 m. Užpalių mstl.

22. Vienas pilietis, susitikęs kaimynų, praneša naujienų:
 – Ar girdėjai, amerikonai jau išsilaipina Menuly?
 – Nu? Alia sakyk, kal Sovietų Sąjunga neskraidina sava žmonių Menulin?
 – Matai, bija, kad anys tina nepaslikt, – paaiškina nesupruntūčiam kaimynui.
23. Maskvoj, pre Kremliaus sienas vaikštinėja kaimietis ir dairas.
 Priėjys milicnykas klausia, ka anas jieška.
 – Aš ne jieškau, a žiūriu, – atsaka kaimietis.
 – Labai ilgai žiūri!
 – Kalgi siena tokia plati? – nerimsta žmagelis.
 – Kad stiprasna būt, – atsaka pareigūnas.
 – A kalgi ana tokia aukšta? – taliau klausinėja kaimietis.
 – Ažtat, kad kožnas¹⁰ kvailys par jų nežiūrėtų! – pyksta milicnykas.
 – Atsiprašau, ton pusan ar iš tas pusas?
24. Žmones laukia ailingia TSKP suvažiavima, tikėdamies, kad gyvenimas pageras. Taigi, susitikį du susiedai ir šnekas:
 – Kažna, kas bus pa suvažiavima?
 Susiedas neabejodamas atsaka:
 – Švintinis kanciertas!
25. Atvažiava amerikonai. Vaikšta ane pa Maskvų, dairinėjas.
 Žiūri – didela žmonių ailingia, grūdas par vienas kitų, stumdas.
 Priėjį ir klausia:
 – Ka čia teip laukiat?
 – Batus „išmeta“, – paaiškina vienas iš ailingias.
 Kaip tik tuočės iššina vienas su batais. Amerikonai paėmį juos apžiūri.
 – Teip, ir par mumi tokius išmeta.
26. Išėja du draugai pasvaikščiat. Šnekas tai ape tų, tai ape tų.
 Vienas ir klausia:
 – Ar tu žinai, kakias tautybes buva Adomas ir Jieva?
 – Aišku, kad rusai! – atsaka draugas. – Matai, tik rusai, būdami nuogi, basi, valgydami vienu obalį, gali sakyte, kad gyvena rojū.
27. Šnekas du susiedai:
 – Gražus rytas! Saula tokia linksma.
 A kitas atsaka:
 – Ka jai linksmai nebūt? Ana gi žina, _____
 kad vakari bus jau Vakuuos!

¹⁰ Kožnas (sl.) – kiekvienas.

*Buvęs kolūkio
partsektorius
Zenonas Liutkevičius
(nuotraukoje sveikina
žirgų lenktynių
nugalėtoją) žinojo
daug anekdotų apie
L. Brežnevą*

28. Du seniokai šnekas apie palitikų. Vienas susinterasuoja:
– Pasakyk tu man, keli žmones valda Tarybų Sąjungą?
– Tai negi tu nežinai? – nustemba kaimynas. – Taigi vienas – kur amžinai gyvas, Leninas gi, a kitas – kur pusgyvis, Brežnevas!
29. Vakietijaj buva taksai įstatymas: kai tik kina salej pasroda Hitleris, visi atsistoja ir šaukia:
– Heil Hitler! Heil Hitler!
Vienųroz fiureris slapčiom nuveja kina salen ir sėdi. Rode filmų ape karinį paradų. Kai akrani pasrode Hitleris, žiūrovai pašoka ir pradeda staugt:
– Heil Hitler! Heil Hitler!
Tik fiureris sėdi ir patenkintas šypsas. Vienas žiūrovas, sadėjis Hitleriui ažu nugaras, kumštelėja vadų ir sušnypšte:
– Stokis, kvaiša! Stokis ir stauk! Negi nori dėl ta psicha galvas netekt?!
- Papasakojo Jonas Urbonas, gim. 1956 m. Degesių k.
30. Atvykęs Maskvas olimijadas atidaryman, Brežnevas iš lapelia skaita:
– O... O... O... O... O...
Jį lydėjis patarėjas timpteli sekretorių už skverna:
– Leonidai Iljičiau, skaitykit taliau! Čia tik alimpiniai žedai!
31. Brežnevas partijos suvažiavimi kalba delegatam:
– Kitam penkmety mes gyvinsma geriau!
Ir laukia plajimų. Sale tyli.
– Kitam penkmety mes gyvinsma da geriau! –

kartoja Brežnevas.

Sale vėl tyli.

– Kitam penkmety mes gyvinsma labai gerai! – jau susierzinęs saka sekretorius.

Vienas deputatas išdrįsta paklaust:

– A mes?

32. Vienas pilietis susirinkimi pa paskaitas klausia:

– Ar toli kamunizmas?

– Trys kiluometrai, – atsaka lektorius.

– Kaip gali taip būt? – nesuprunta pilietis. – Laikas matuoja-
mas valundam, metais, o ne kiluometrais.

– Kiluometrais, kiluometrais, – tvirtina pranešėjas. Partijas da-
kumentuos pasakyta, kad kekvienas pinkmetis – tai žingsnis
komunizman. Suskaičiavus žingsnius, ir išeina trys kiluometrai!

33. Kartų skrida lektuvu anglas, voketis ir Brežnevas. Žiūri – vel-
nias pjūkeliu lektuva sparnų pjauna. Lektuvi sumaištis. Vyrui
greit nusprende: kas nuvaris velnių, tas didelį užmokestį gaus.
Bande voketis – nenuvija, bande anglas – irgi nepavyka. Nu,
a Brežnevas priaja ir pasake:

– Gerai dirbi! Pasiųsiu į BAMA!

Velnius kaip mat spruka šalin.

Papasakojo Zenonas Liutkevičius, gim. 1945 m. Užpalių mstl.

TAUTOSAKA

Ką dainavo ir porino užpalėnai

Parengė Vanda Kuliešienė

Rateliai ir žaidimai

1. Užauga rūtytėla

Susitvėrę rankomis eina rateliu, viena
[mergina – red. pst.] vidury:

*Užauga rūtytėla daržely, daržely,
Susikrove puikiausiu žedelį, žedelį.*

Pradėjus dainuoti antrą kartą posmą, vidury stovinti
ima kurį nors šokėją iš ratelio ir sukasi viduryje,
o kiti taip pat šoka:

*Rūtytėla gerai žina,
Katrų myli, tu šakina.*

Toliau viduryje ratelio lieka rūtytėlės šokintasis.

2. Tyliai gražiai

Visi dalyviai susitvėrę eina rateliu:

*1. Tyliai gražiai, tyliai gražiai
Upelis tekėja. (2x2)*

Vadovaujantis veda kitus susitvėrusius rankomis
vingiuodamas – lyg upelis tekėtų. Paskui vėl sustoja
rateliu ir eina dainuodami:

*2. Tyliai gražiai, tyliai gražiai
Žirgelį balnojo. (2x2)*

Baigę posmelį, pina žilvytį. Vėl ratelis, dainuoja:

*3. Tyliai gražiai, tyliai gražiai
In namelį joja. (2x2)*

Susitvėrę rankomis poros tai pakelia rankas, praleisdamos vieną porą, tai nuleidžia ir patys lenda pro kitos poros pakeltas rankas, tai vėl kelia rankas. Vėl ratelis:

4. *Tyliai gražiai, tyliai gražiai*
Vainikėlių pina. (2x2)

Visi susiveja į kamuolį. Dainuoja:

5. *Tyliai gražiai, tyliai gražiai*
Vainikėlis yra. (2x2)

Ir kamuolys išsivynioja. Žaidimas baigiasi.

3. Menaselis teka

Eina rateliu susitvėrę. Vidury – vaikas:

1. *Menaselis teka,*
Menaselis šviečia. (2x2)
Bernužėlis mergužėlių
Pasivaikščiak kviečia. (2x2)

Ratelio vidury stovįs vaikas dainuoja:

2. – *Aikš in man, mergela,*
Aikš in man, jaunoja,
Be tavį nerimstu
Ani valandėlas.

Išveda į ratelį pasirinktą merginą,
o toji nususuka:

3. – *Aš su tavim neeisiu,*
Tu manį nemyli,
Vaikščiak vienas sau par dienas,
Pakol kitų gausi. (2x2)

Vaikas išeina iš ratelio, mergina lieka:

4. – *Aikš in man, bernali,*
Aikš in man, jaunasai,
Be tavį nerimstu
Ani valandėlas ir t. t.

4. Kai saula tekėja

Bendras ratelis:

1. *Kai saula tekėja,
Alyvas žydėja. (2x2)*

Pina žilvytį:

*Tai gražias, tai gyvas
Daržely alyvas. (Kartoja daug kartų.)*

Vėl ratelis:

2. *Rūtelių daržely
Lelijos žydėja. (2x2)*

Žilvytis pinamas:

*I papūtė šiaurys vėjas,
Lapai nubėrėja. (Kartoja daug kartų.)*

5. Tu panela, tu jaunoja

Jaunimas poromis eina rateliu:

1. – *Tu panela, tu jaunoja,
Kam veidelį maliavoji¹?
Ai, liūli, lelija!*

Visi rankom pliaukši, apsisuka. Vėl ratelis:

2. *Až maliavų brungiai moki
Ir veideliai nebe toki,
Ai liūli, lelija!*
3. – *Aš panela ne kaip tujai,
Man berneliai yr bendujai,
Ai liūli, lelija!*
4. *Kad ne vienas, tai yr kitas,
Bet žadelis nemainytas,
Ai liūli, lelija!*

¹ *Maliavoti* (sl.) – tepti dažais, dažyti.

5. Šaunus mana bernužėlis –
*In virvelas dzegarėlis,
 Ai liūli, lelija!*

6. Dzegarėlis jam pritika,
*Visi sake, kad ridika,
 Ai liūli, lelija!*

6. Oi, braluži

Jaunimas eina rateliu:

– *Oi, braluži, bralužėli,
 Baltas dabilėlė,
 Pasakyk, gi, bralužėli,
 Kas ti vajavojas? (2x2)*

Visi eina, pindami žilvytį:

*Austrija, Belgija,
 Vaketija, Serbija. (2x3)*

7. Ratu ratu ratužėlis

Du rateliai. Vidury merginos:

1. *Ratu ratu ratužėlis,
 Vaikšta pulkas mergužėlių. (2x2)*

Dainuojant antrą posmą, susikimbama poromis
 už parankių ir šokama sukantis:

– *Jūs mergiotes, jūs aguonas,
 Be berniokų kaip be duonos. (2x2)*

Toliau – vėl du rateliai:

2. *Ratu ratu ratužėlis,
 Vaikšta pulkas bernužėlių. (2x2)*

Po du susikibus už parankių šokama:

– *Jūs berniokai, jūs šalbieriai²,
 Jūs ne mūsų kavalieriai. (2x2)*

² Šalbierius (sl.) – išdykęs, nerimtas, suktas žmogus.

8. Skrisk, skrisk, bitute

Eina rateliu ir dainuoja:

– *Skrisk, skrisk, bitute,
Medučia nešte. (2x2)*

Toliau dainuodami eina žilvytį:

*Aš bijau skriste, kad nepaklyste,
Ir vandenėlin, kad neinkriste. (2x2)*

9. Žalvariniai varteliai

Eina rateliu, o viduryje – vienas žaidėjas:

*Žalvariniai varteliai, sidabriniai rūsteliai,
Dar ne tau, da ne tau iš darželia šokte. (2x2)*

Ratelio vidury esantis stengiasi ištrūkti, kai pradedama dainuoti:

– *Tu, kiškeli, nežiapsok,
Iš darželia laukan šok. (2x2)*

Jei pavyksta išsprukti, į jo vietą eina tas, kuris jį praleido.

10. Mylėk bernelį

Eina ratu susitvėrę rankomis ir dainuoja:

1. *Mylėk bernalį, katras tau patinka. (2)*

Eina vinguriuodami, kaip žilvytį:

Nemylėk bernalia, kur žmones išrenka. (2)

Vėl ratelis:

2. *Mylėk protingų, kad ir neturtingų. (2)*

Žilvytis:

– *Tai būsi, mergela, visadu laiminga. (2)*

11. Malu malu viena

Jaunimas eina rateliu ir dainuoja:

*Malu malu viena,
Pasižiūriu – diena,
Suku girnas tunkiai,
Kad byrėtų smulkiai. (4x2)*

Dainuodami antrą posmą, eina žilvytį:

*Girnalas trauksiu,
Sava miela lauksiu. (Kartojama du tris kartus.)*

12. Puikias rožes

Merginų ratelis vidury, vaikinų – išorėje:

*Puikias rožes, puikiai žydi,
Puikiai žaliuoja.
Širdis mana nerimauja,
Kad asmu viena.*

*Žinau žinau, jog dėl manį
Yra vienas čia. (2x2)*

*Imk runkelė, vesk darželin,
Aisma pavaikščiūt,
Aisma, aisma pavaikščiūt,
Laimės paieškot.*

Dainuojant šį posmą, vaikinai ir merginos vaikšto poromis pirmyn ir atgal:

*Grižk atgalia, grižk atgalia,
Laimės nerasi. (2x2)*

Poros sustoja vienas prieš kitą:

*Viens in kitų kraivai žiūri,
Ragis suspykį. (2x2)*

Jei dainuojama:

*Viens in kitų meiliai žiūri,
Ragis, kad myli. (2x2)*

Atsisveikinama, padavus abi rankas:

– *Sudieu, sudieu, mergužėla,
Čėsas³ atsiskirt. (2x2)
Sudieu, sudieu, mergužėla,
Raiks išeit iš čia.*

13. Maišas yra

Žaidėjų poros susitvėrusios rankomis, eina rateliu:

*Storas maišas pakulinis,
Trinytiškai austas. (2x2)*

Kai pradedama dainuoti „Maišas yra“, viena pora sustoja, pakelia susitvėrę rankas aukštyn ir padaro vartus. Dainuojama:

Maišas yra, grikliai byra.

Dainuojama tol, kol visos poros praeina pro pakeltų rankų tarpą.

Pateikė S. Surgailienė, gim. 1900 m., gyv. Gaižiūnų k.

14. Vai, aisma

Eina rateliu:

1. *Vai, aisma, vai, aisma, čionai mes nebūsima,
Gal rasma, gal rasma šalalį ramesnį,
Gal rasma, gal rasma šalalį ramesnį,
Gal rasma, gal rasma panelų meilesnį.*

Ratelis sustoja. Vaikinai ima merginas už rankų, veda pasivaikščioti:

– *Panaitėla mana miela, duok baltų rankelių,
Vai, aisma, vai, aisma, vaikščiāt pa darželį. (2x2)*

Toliau vėl ratelis ir kartojami žodžiai:

2. *Vai, aisma, vai, aisma, čionai mes nebūsima,
Gal rasma, gal rasma šalalį ramesnį,
Gal rasma, gal rasma šalalį ramesnį,
Gal rasma, gal rasma bernalį meilesnį.*

³ Čėsas (sl.) – laikas.

Ratelis sustoja. Merginos veda vaikus:

*– Bernužėli mana mielas, duok baltų runkelų,
Vai, aisma, vai, aisma vaikščiot pa darželį.*

Poros vaikščioja rateliu.

15. Pirmadenia dienų

Dalyviai eina rateliu ir dainuoja:

1. *Pirmadenia dienų
Dūda pjove šienų,
Pjove Dūda, pjoviau aš,
Pjovem mes abudu. (2x2)*

Visi vaizduoja pjovimą. Vėl ratelis:

2. *Untradienia dienų
Dūda kapste šienų,
Kapste Dūda, kapsčiau aš,
Kapstem mes abudu.*

Visi kapsto. Toliau vardijami kiti šienapjūtės darbai: vartė, grėbė, krovė, vežė, viską imituojant atitinkamais judesiais.

16. Gegutyte tupi

Žaidimo dalyvių ratelis. Vidury – gegutytė. Vanagėlis sukiojasi aplink ratelį:

*Gegutyte tupi, tupi,
Vanagėliui rūpi, rūpi. (2x2)*

Pradėjus antrąjį posmą, vanagėlis stengiasi pagauti gegutytę, bet ratu stovintieji stengiasi jo nepraleisti, o gegutyte vidur laisvai skraido:

*Pazvalija⁴ matinyte
Pasigaute gegutytį. (Kartoja daug kartų.)*

Kai ilgai nesugauna, dainuojama:

*Tai netikš vanagėlis,
Nepagauna gegutėlas. (Kartojama daug kartų.)*

⁴ Pazvalyti (sl.) – leisti.

17. Kaunas – mūsų miestas

Jaunimas eina rateliu susitvėrę rankomis ir dainuoja:

*Kaunas – mūsų miestas,
Vilnius – lenkų rankose. (2x2)*

Dainuojant toliau, pinamas žilvytis:

*Nemunas sanelis par Lietuvą plaukia,
Trispalvė vėliava puošia mūs Tėvynį.
(Paskutinė eilutė kartojama keletą kartų.)*

18. Vėjas pučia

Eina rateliu ir dainuoja:

*Vėjas pučia, laivų neša,
Nuneš mani į Lietuvą. (2x2)*

Dainuojant kitą posmą, visi šoka, susitvėrę po du už parankių:

*Tai bus linksma Lietuvoj,
Mūs šalelėj mylimoj! (Kartoja keletą kartų.)*

19. Mes ėjom

Jaunimas eina rateliu ir dainuoja:

*Mes ėjam, mes ėjam
Par kalnu ir miškus. (2x2)
Už ataina du šakėjai
Runkam kojam pladami. (2x2)*

Pasirodo du šokėjai. Tie šokėjai reikalauja:

*– Atdaryt vartelius
Ir inlaiskit šakėjus. (2x2)*

Rateliu eina, atidaro vartelius; šokėjai sueina:

*Mes čia šoksima, šokinėsima
Ir in jumi nežiūrėsima. (Kartojama du tris kartus.)*

Pateikėjas nenurodytas.

Skaičiuotės

20. *Adata padata šipso ripso, ungul pungul, pukš!*
21. *Plaukė upe lagaminas, o jame dramblys. Jeigu netiki, išėik!*
22. *Ėniki beniki, ksi kipsa, ėniki beniki, ba!*
23. *Tam baltam, gražiam krepšely
Yra daug gražių daiktų:
Gėlės, kvepalai, bateliai –
Ką tik nori, rinkis tu!*
24. *Ėni vėni, diki daki,
Orbi torbi i pasmaki,
Pnotribse, ė dū dū!*
25. *Drung drung drungacėlė,
Micė acė kupacėlė.*
26. *Šlaka kuška, mima ėti,
Ja papaja, žla adėti.
Mik mak, mik mak,
Ku be ranku, dinku lak!*
27. *Ėni vėni, diki daki,
Orbi torbi, mi pasmaki,
Aus, baus, duos medaus,
Stora boba kiaulį piaus.*
28. *Ėni bėni, tri kantori,
Šakar maker, pamidori,
Šuk, būk, von!*
29. *Lygu lygu, šraku maku,
Bėki strėki maratoku,
Dėk, šok, bėk!*
30. *Kumelytė bėra,
Uodegytės nėra.
Kai susės keturiuos,
Kumelytė nuvažiuos.*
31. *Melgis melavo,
Per tiltą važiavo,*

*Rateliai užkliuvo,
Melagis išgriuvo.*

32. *Cinku cinku cinkidika,
– Kas, tau, sakė penkiolika?
– Genys sakė penkiolika,
Geniui galvą čakšt!*
33. *– Vaikai, paikai, vanagai,
Šokit grokit kaip žiogai.
Tam, kas šokti nemokės,
Varnas gaudyti reikės.*
34. *Tupi žvirblis ant šakos, ant šakos,
Laukia, kas jį suieškos, suieškos.
– Dar, žvirbleli, patupėk ir į mus pasižiūrėk,
O mes žaisim. Bėk!*

Pateikė M. Butkytė, Užpalių vid. m-klos 5 kl. mok.
Užrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

35. *Vardandukų raketukų,
Bobą vežė ant ratukų.*
36. *Ain coai drai, ozar lyar lai,
Oku bokum, kirve stokum,
Un, bum, stum!*
37. *Amku dramku, duli drai,
Šatar vatar po vartai,
Anas damas raštuodamas,
Ėdė pėdė, ganyt kam?*
38. *Pelytė lipė per viroytę,
Ir pridarė ji čerkytę.
Vyrai mįslė, kad alus,
Užmokėjo tris litus.*
39. *Bėgo kiškis per rugieną,
Įsidūrė koją vieną.
Bėgo mamai pasakyti,
Įsidūrė koją kitą.*

Pateikė A. Inčurauskas, Užpalių vid. m-klos 5 kl. mok.
Užrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

40. *Ančiukas pančiukas, raudonas staliukas,
Staliukas apvirto – bumpt!*
41. *Ėni bėni, dyki daki,
Orbi torbi i pasmaki,
Pasmatrieli, dūdū perst!*
42. *Vientrikė, untrikė, triguzikė, keturila,
Rindela, putpela, šmaukšt!*
43. *Ėjo katinas į baletą,
Nešės aukso pistoletą,
Kas tą katiną pagaus,
Aukso pistoletą gaus.*
44. *Plus, minus kepė blynus ir nusvilo plaukus.*
45. *Ėniki, beniki, si kilbasa,
Ėnik,i beniki, ba!*
46. *Do rė mi fa sol la si,
Ožka sėdo į taksi,
Užmokejo tris rublius
Ir patraukė į Telšius.
Telšiuose paspaudė gazą
Ir nutraukė į Kaukazą,
Iš Kaukazo į Paryžių
Ir nupirko bobai špižių.*
47. *Sėdi boba ant kūlių,
Turi maišą obuolių.
Kas tą bobą pabučiuos,
Visus obuolius tam atiduos.*
48. *Ėniki, beniki, šarik variniki,
Ėniki, beniki, klioks visel,
Pazačik matros!*

Pateikė L. Ivaškaitė, Užpalių vid. m-klos 5 kl. mok.
Užrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

49. *Ėlik sėlik, sy kalsa kolka,
Stoi kilbasa, tri kapeiki palavina,
Atsta boba svina.*

50. *Strykt, pastrykt, tra lia lia,
Kuris liks, tas gale!*

51. *Sėdi senis ant kelmuko
Ir pypkelę jisai rūko.
Kas pypkelę tą ištrauks,
Tas sugautas bus!*

Pateikė G. Sučianovas, Užpalių vid. m-klos 5 kl. mok.
Užrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

52. *Šoko velnias per bažnyčią,
Ta bažnyčia pasisuko,
Velnias koją išsisuko.*

53. *Viens su trys –
Višta ir gaidys.
Aš – viščiukas mažuliukas,
Viens du trys!*

54. *Ėn dèn du, paparmali ū,
Papamarli i zamali, èn dèn dè –
Ir išeini tu!*

55. *Drungi, drungi drungicėlė,
Micia, acia kumpacėlė,
Micia A, micia B,
Micia, acia kumpacė.*

56. *Uda, uda, udada,
Eina kiškis su lazda,
Per miškelį, per laukus
Eina kiškis pas vaikus.*

57. *Virė zuikis kopūstus,
Neįdėjo druskos,
Bėgo vyrai paragauti
Ir nupliko ūsus.*

58. *Vai, tai duku, vai, tai duku,
Vežė kiškį ant ratukų,
Tie ratukai pasisuko,
Kiškis sprandą nusisuko.*

59. Šoko kiškis per virvutę
 Ir įkrito į balutę.
 Bėk, lėk, paskubėk,
 Lįst iš balos man padėk!
60. Viens du trys – buvo durniai trys,
 Viens – Maskvoj, kits – Leningrade,
 O durniausias Lietuvoj.
61. Ėni bėni, tuki baki,
 Arvi tarvi i prismaki,
 Ei glios, poter bos,
 Bumpt!

Pateikė L. Raguotytė, Užpalių vid. m-klos 5 kl. mok.
 Užrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

62. Pliumpu, pliumpu meškinai
 Laižo medų dovanai.
 Kas tuos meškinus nuovys?
 Jis!
63. – Bėk, Pylipai, iš kanapių,
 Nebaidykit geltonsnapių.
 – Nebaidyčiau geltonsnapių,
 Kad nelest jie kanapių.
64. Nors pirmokas išvažiuoti,
 Bet nemoka suskaičiuoti.
 Viens du trys –
 Ir išėina traukinys.
65. Bitė ritė baltaragė,
 Oras voras be ragų.
 – Kur tu eisi?
 – Į Pilviškį.
 – Ką ten pirks?
 – Trumpakiškį.
 Bumpt!

Pateikė O. Samsonovaitė, Užpalių vid. m-klos 5 kl. mok.
 Užrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

66. Bėgo piemuo per rugieną,
 Įsidūrė koją vieną,

Ėjo namo pasakyt,
 Įsidūrė koją kitą.
 Jeigu netiki – išėik!

67. Muku, duku kubiliuku,
 Gaudė boba du gaiduku,
 Tie gaidukai po pečka,
 Pati boba repečka.

Pateikė M. Davainytė, 63 m., gyv. Užpalių mstl.
 Užrašė D. Umaraitė, 10 kl. mok.

68. Algen, belgen, supūstangel,
 Artų, sartų saula,
 Vyru šest.

Pateikė Barbora Bislytė, gim. 1902 m., gyv. Šeiminiškių k.
 Užrašė Regina Stukaitė, 8 kl. mok.

Erzinimai

69. Jonas – bobos sijonas,
 Juozapas šventas –
 Ubago⁵ žentas.

70. – Rimai, Rimai, trys vežimai,
 Kai išvirto, pusketvirto.

71. Unta punta – kirvio kotas,
 Po velėna pakavotas⁶.

72. Untanas papuntanas
 Vijo pelę per virvelę,
 Virvelė sutrūko,
 Antanas nurūko.

73. Vytautas didis,
 Per balą brides,
 Žalią varlę pamatęs,
 Ausis pastatęs.

74. Unta punta talačka,
 Tavo pilvas kaip bačka⁷.

⁵ Ubagos (sl.) – elgeta.

⁶ Pakavoti – slėpti, laidoti.

⁷ Bačka (sl.) – statinė.

75. *Vitka pitka be galvos,
Penki pūdai uodegos.*
76. – *Irena, Irena, ko kauki kaip sirena:
Ar gaisras, ar pavojus,
Ko kauki išsižiojus?*
77. *Regšė, pykšė, talambukšė.*
78. *Oi, tas Jonas iš Vaiskūnų,
Valgo mėsą be svogūnų.*
79. *Jonas ponas kapitonas
Vogė miltus kaip šėtonas.*
80. *Žeibiškiai bagoti –
Jų langai maliavoti.*
81. *Ilčiukai – viščiukai,
Likunčiai – bedančiai,
Užpaliai – kurpaliai.*

Pateikė Petras Sugadinas, gim. 1902 m., gyv. Ilčiukų k.
Užrašė Irena Baukytė, 10 kl. mok.

82. – *Petrai, šatrai, ilgausi,
Kam tu pagavai žąsį?*
83. *Ona, Ona, gera žmona,
Duoda duonos su smetona⁸.*
84. – *Jonai, Jonai, tyčia lyčia,
Varnos nunešė telyčia,
Man telyčios tos nereik,
Marš iš gryčios ir išaik!*

Pateikė Gipiškienė (Štuvydaitė), 85 m., gyv. Lėlių k.
Užrašė G. Remeikytė, 10 kl. mok.

85. *Martynas papartynas
Ganė vištas po karklynus,
Vienos vištos neparginė –
Jam nedavė kiaušinio.*
86. *Suplyšo, sudubo
Kepurė Jokūbo,*

⁸ Smetona (sl.) – grietinė.

*Vienos skylės ant pakaušio,
Styri plaukai pasišiaušę.*

87. – *Naste, bulvių kasti,
Juste, bulvių skusti,
Petronėle, kurk ugnelę,
Vere, Vere, virk večerę⁹,
Jule, Jule, duok cibulio¹⁰.*

88. *Elena, Elena
Piovė gaidį bala;
Tolei piovė ir dryliavo,
Ligi gaidys galą gavo.*

Pateikė Marytė Davainytė, 63 m., gyv. Užpalių mstl.
Užrašė Danutė Umaraitė, 10 kl. mok.

89. *Jurgis Paberžis, kumelį pamelžis,
Sūrį sudėjus, išrūgas sugėris,
Panų pamylėjis.*

90. *Janulis panulis –
Pakaušį mėnulis.*

91. – *Jonai, kūmai, rūksta dūmai.*

92. *Kinkyk šunį in ratus,
Vežkit Onų in kapus!
– Tu Anela, tu Anela,
Tu Anela, tuk, tuk, tuk!*

93. – *Barbora, šok par tvorų, gausi pupų porų.*

94. *Jonas ponas, kapitonas, babutes uzbonas¹¹.*

95. – *Untanai puntanai, kur tava pati?
– In pečiaus, pa pečium su vištam tupi.*

96. – *Simai, Simai, trap vežimai, kai nuvirsta – pusketvirta.*

97. *Vytas – tumpytas, iš mola lipdytas.*

Pateikėjas nenurodytas.

⁹ *Večere* (sl.) – vakarienė.

¹⁰ *Cibulis* – svogūnas.

¹¹ *Uzbonas* (sl.) – ašotis.

Patarlės ir priežodžiai

98. *Pagyryų puodas – visada juodas.*
 99. *Bendra jėga ir kalnus nuverčia.*
 100. *Kas nedirba, tas nevalgo.*
 101. *Darbas žmogų puošia.*
 102. *Būk nors raguotas, mylės, jei bagotas¹².*
 103. *Tinginiui visados blogi metai.*
 104. *Draugą nelaimėje pažinsi.*
 105. *Gerbk senelę, nes ir pats pasensi.*
 106. *Kiek darbo, tiek ir naudos.*
 107. *Vieni akli akimis, kiti širdimi.*
 108. *Nenutrauk šiurkščiai draugystės gijos, nes jeigu ją teks vėlei sumegzti, bėgs mazgas.*
 109. *Skaudžiausias draugo žodis – vertesnis už priešų pyragą.*
 110. *Tinginys nemiršta, bet ir negyvena.*
 111. *Jei protas aklas, veltui akys mato.*
 112. *Ir šuo liūtas savo kaime.*
 113. *Net paupyje gyvendamas, su krokodilu nesusidraugausi.*
 114. *Didelių ydos visados mažos.*
 115. *Nesijuok, kad kaimyno pirtis dega, nes tavoji gali užsidegti.*
 116. *Akylas niekuomet negaišta.*
 117. *Nesėjęs – nepjausi, neminkęs – nekepsi.*
 118. *Negardi duona, svetimu peiliu atriekta.*
 119. *Daug klausyk, mažai kalbėk.*

Pasakė Elena Janukėnienė, 56 m., gyv. Galinių k.
 Užrašė Roma Gaučytė, 10 kl. mok.

120. *Jei bus aruode, bus ir puode.*
 121. *Kiškis ir lapo bijo.*
 122. *Kokia galva, tokia ir kepurė.*
 123. *Gana lot, reikia jot.*
 124. *Kvailas per visą pilvą.*
 125. *Nei velnias, nei gegutė.*
 126. *Sunku nešti, gaila pamesti.*
 127. *Ūžia kaip bitės avily.*
 128. *Be pinigų liksi – niekam nepatiksi.*
 129. *Vilku gimęs, miškan ir žiūri.*
 130. *Vilku gimė, vilku ir dvės.*
 131. *Nuo virvelės prie kumelės.*
 132. *Be šiaudų nebus ir grūdų.*
 133. *Juoda kiaulė, juodi ir paršeliai.*
 134. *Už gero vyro – kaip už mūro, už prasto – kaip už kelmo.*
 135. *Nespjauk į vandenį, kad nereikėtų gerti.*

¹² Bagotas (sl.) – turtingas.

136. Kuprotą tik kapas ištaiso.
 137. Ožys visuomet žilas.
 138. Ožka ir priėdus bliauna.
 139. Vilkas nepaliks sveikos avies.
 140. Kur du jauni, ten poterių nekalba.
 141. Žmogaus amžius kaip vanduo.
 142. Senam – griekai¹³, jaunam – niekai.
 143. Senystė – ubagystė.
 144. Sveikas kaip ridikas.
 145. Dėk grūdą prie grūdo – sudėsi aruodą.
 146. Kiekviena pušis savo šilui ošia.
 147. Lašas po lašo ir akmenį pratašo.
 148. Nedirbsi – nevalgysi.
 149. Bijai vilko – neik miškas.
 150. Ieškok kaip duonos ir rasi.
 151. Devyni amatai, dešimtas badas.
 152. Adatos maiše nepaslėpsi.
 153. Taukais košės nepagadinsi.
 154. Ne viskas tikra, kas blizga.
 155. Ir šuo kariamąs pripranta.
 156. Su durnu – du turgu.
 157. Svetimu protu netoli nuvažiuosi.
 158. Kur dvaras, ten ir ašaros.
 159. Savo kieme ir gaidy gudrus.
 160. Savo namų ir dūmai saldūs.
 161. Nekask duobės kitam, pats įkrisi.
 162. Daug rankų didžių naštą pakelia.
 163. Kas tėvų neklauso, tas šunio skuros paklauso.
 164. Kas tėvo, močios neklauso, tas valgo duoną sausą.
 165. Ant savęs ir vežimo nemato, o ant kito ir šiaudelį pastebi.
 166. Kaip pasiklosi, taip ir išmiegosi.
 167. Ką pasėsi, tą ir pjausi.
 168. Tinginys ir kelią koja rodo.
 169. Biednam¹⁴ ir vabalas – mėsa.

Pasakė Emilija Slapšienė, 56 m., gyv. Užpalių mstl. (gim. Stabulunkių k., Leilūnų apyl.). Užrašė Virginija Butkutė, 9 kl. mok.

170. Darbas žmogų gražina, tinginystė juodina.
 171. Ką išmoksi, ant pečių nenešiosi.
 172. Neperšokęs upelio, nesakyk „op“.
 173. Kas nedirba, mielas vaike, tam ir duonos duot nereikia.
 174. Jei žmogus pyksta, tai dar ne-
 reiškia, kad jis blogai elgiasi.

¹³ Griekas (sl.) – nuodėmė.

¹⁴ Biednas (sl.) – neturtingas, vargingas.

175. *Labai sunku atjaust tai, ko pats nesi pergyvenęs.*
 176. *Nieko nespřesk iš pirmo įkarščio, nes visada pateksi į kvoilą padėtį.*
 177. *Geriausi guodėjai tie, kurie nieko neklausinėja.*
 178. *Juokiasi puodas, kad katilas juodas.*
 179. *Gerai senam meluot, o bagotam – vogt.*
 180. *Kur trumpa, ten trūksta.*

Pasakė Anelė Umarienė, 73 m., gyv. Mažionių k.
 Užrašė M. Skeldavičiūtė, 10 kl. mok.

181. *Kas ne pastogėje – tas dar ne tavo.*

Pasakė Jonas Trainys, gim. 1920 m., gyv. Užpalių mstl.
 Užrašė Dalia Trainytė, 9 kl. mok.

182. *Kunigo teisybė kaip nakties šviesybė.*
 183. *Rėkia kaip galvon duota.*
 184. *Pro vieną ausį įeina, pro kitą išeina.*
 185. *Lengva gerti, bet sunku pagirioti.*
 186. *Prieš vėją nepapūsi.*
 187. *Baltos rankos, juoda duona.*
 188. *Yra pradžia – bus ir galas.*
 189. *Iš daug kalbos mažai naudos.*
 190. *Su pilvu nepasiginčysi.*
 191. *Ir bitutė savo namelius gina.*
 192. *Namai pragarai, be namų negerai.*
 193. *Nuo adatos – ant kumelės.*
 194. *Devynis kartus atmatuok – dešimtą kirpk.*
 195. *Dėk skatiką prie skatiko – sudėsi rublį.*
 196. *Yra žmonių, nėra žmogaus.*
 197. *Jauni šoka – žemė dreba, seni šoka – dantys kleba.*
 198. *Jaunystė – kvailystė.*
 199. *Juo daugiau turi, tuo daugiau nori.*
 200. *Kad buvai jaunas, tai būsi ir senas.*
 201. *Liežuvis be kaulo, gali visaip sukaliotis.*
 202. *Kaimo vaikelis, miesto paršelis.*
 203. *Liga pėsčia nevaikšto, raita jodinėja.*
 204. *Liga nežiūri į akis.*
 205. *Taupumas – ne skūpumas (šykštumas).*

Pasakė Ona Milienė, gim. 1909 m., gyv. Butiškių k.
 Užrašė Nijolė Milytė, 9 kl. mok.

Mįslės

206. *Kas žiemą vasarą be lapų? (Eglė).*
 207. *Senas seneliukas keleriais rūbais vilki. Kai velki, tai verki (Svogūnas).*
 208. *Sulopinėtas, sukarpinėtas, įmestas į vandenį neskęsta (Žąsis).*
 209. *Lino liemuio, bitės gėluo, aukso karūnelė (Žvakė).*

Užminė Julija Gobienė, gim. 1890 m., gyv. Užpalių r.
 Užrašė Virginija Butkutė, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok.

210. *Maža mergelė visą pasaulį aprenčia (Adata).*
 211. *Kitiems siuva, pati nuoga (Adata).*
 212. *Grigas grigulis, miške atgulęs, lapais pasklojęs, kitais apsiklojęs (Agurkas).*
 213. *Tas kukutis pažemutis nešė lizdą susuktinį, dės kiaušinį šimtatrynį (Agurkas).*
 214. *Žalia žolė, bet ne žolė, su uodega, bet ne pelė (Agurkas).*
 215. *Suraizgytos, sumazgytos, gale lauko pastatytos (Akėčios).*
 216. *Ant nosies sėdi, už ausų kojas laiko (Akiniai).*
 217. *Ten vištelė repetinė, jos gūžtelė lapatinė, dės kiaušinį šimtatrynį (Apynys).*
 218. *Vienametė žolė aukštesnė už krūmus (Apynys).*
 219. *Du pilvai susiglaudę, vidury kuolas (Aria dviem arkliais).*
 220. *Miške gimęs, miške augęs, išėjęs į lauką, duoną raiko (Arklas).*
 221. *Senas senelis visus laukus apkuproja (Arklas).*
 222. *Keturių broliukų užpakaly barzdytės (Arklio kojoms).*
 223. *Dvi žvaigždėlės kur nori, ten nueina (Arklys).*
 224. *Atlinguoja kibilda, ant kibildos kubulda, ant kubuldos – visa valdžia (Arklys, balnas, raitelis).*
 225. *Kai tik vienas pajudėjo, tuoj keturi nuriedėjo (Arklys ir ratai).*
 226. *Vieną šlaunį atametei, kitą šlaunį atametei – ir plaukuotą įstatei (Arklys kinkomas).*
 227. *Rankomis kvėpuoja, kojomis valgo (Augalas).*
 228. *Viską girdi, tik negali niekam nieko pasakyti (Ausys).*
 229. *Raudonas bosiuukas, baltas kamščiuukas (Avietė).*
 230. *Visos šakos su lizdais, visi lizdai su vaikais (Ažuolas, gilės).*
 231. *Pas berniokus – priešaky, pas – kleboną vidury, pas bobutes – dvi, o pas mergaites – nė vienos (B raidė).*
 232. *Didumo kaip višta, sunkumo kaip plunksna (Balionas).*
 233. *Be kojų, be rankų, raitas joja (Balnas).*
 234. *Baltas kotelis, ruda galvelė, kas jį randa, labai džiaugiasi (Baravykai).*
 235. *Ant žemės – glėbys, žemėje – abuolys (Bulvės).*
 236. *Tarp kalnų, tarp duobių tupi paukštis ant kiaušinių (Bulvių kelmas).*
 237. *Ožys troboje, barzda lauke (Burokas).*
 238. *Ožys tvarte, ožio ragai lauke (Burokas).*
 239. *Raudoni gaideliai po žeme gieda (Burokėlis).*
 240. *Kuo labiau mirksta, tuo labiau kietėja (Cementas).*
 241. *Pilnas papečys baltų akmenukų (Dantys).*

242. Gražus dailus ponaičiukas, kai užpyksta, tuoj pranyksta (*Degtukas*).
243. Kai muša – didesnis, kai prideda – mažesnis (*Duobė*).
244. Galva ant stalo, vidurys – kieme, kojos – lauke (*Duona, šiaudai, šaknys*).
245. Kur eįs, kur nęs – vis už gaidžio skiauterelės (*Durų rankena*).
246. Maža moterėlė dieną, naktį sveikina (*Durų rankena*).
247. Dirvoonas be takų, laukas be žolės (*Ežeras*).
248. Adatų adatėlių šimtai, iš po tų adatėlių kamuoliukas ritasi (*Ežys*).
249. Nesiuva, o adatas nešiojasi (*Ežys*).
250. Anksti kelias, mums miegoti neduoda (*Gaidys*).
251. Kas margas nerašytas? (*Genys*).
252. Susisukęs, susibrukęs eina pas kaimyną (*Gražtas*).
253. Šepetukas, repetukas patvoriais slankioja (*Grėbtys*).
254. Aplink juoda, vidury raudona, kai įkiši – šilta ir malonu (*Kaliošas*).
255. Sėdi senis ir pypkę rūko (*Kaminas*).
256. Ožys tvarte, ožio ragai lauke (*Kardas*).
257. Aplink pirtelę raudoni takeliai (*Karoliai*).
258. Kam reikia, tas neprašo, o kam nereikia, tas perka (*Karstas*).
259. Keturi broliukai vienon duobelėn švirksčia (*Karvė melžiant*).
260. Du bėga, du veja, du spokso, du kiokso, devintas pliekia (*Karvė*).
261. Vienoj bačkoj du skirtingi alūs (*Kiaušinis*).
262. Nei semta, nei pilta, – pilna bačka slyvų (*Kiaušinis*).
263. Kypštakojis – pagiry, atbulainis – vandeny (*Kiškis ir vėžys*).
264. Miške gimė, miške lapojo, parėjęs mano, kaulus nešioja (*Klumpės*).
265. Du kilnoja, su dešimčia tolyn joja (*Kojos*).
266. Lopinys ant lopinio, nėra siūlo galo (*Kopūstas*).
267. Mažutė bobutė šimtu andarokėlių¹⁵ mūvi (*Kopūstas*).
268. Šimtas lapų, šimtas palapių, patsai ant vienos kojos (*Kopūstas*).
269. Pelas už javą brangesnis (*Korys*).
270. Tūkstantis skylių viename tiltely (*Korys*).
271. Miške gimęs, miške augęs, namo parėjęs, šventu pastojęs (*Kryžius*).
272. Be ko duonos neiškeps?! (*Be krosnies*).
273. Tupi kampe trupinys, nepavežtų ir arklys (*Krosnis*).
274. Kampe trupinys (*Krosnis*).
275. Kampe stovi avilys – nepatežtų kumelys (*Krosnis*).
276. Ryja, ryja, nepriryja (*Kuliamoji*).
277. Atlėkė paukštis be sparnų, įkando žmogui be dantų (*Kulka*).
278. Kalnus suverčia, bet vėjo nematyti (*Kurmis*).
279. Kas muša be rankų? (*Laikrodis*).
280. Kas eina be kojų? (*Laikrodis*).
281. Kas tiks be širdies? (*Laikrodis*).
282. Rankų ir kojų neturi, o muša ir eina (*Laikrodis*).
283. Nevalgo, negeria, o vis gyvas (*Laikrodis*).
284. Aklas karvelis po visą pasaulį išlaksto (*Laiškas*).
285. Neturi akių, bet viską mato (*Langas*).

¹⁵ Andarokas – sijonas.

286. Katino uodega per ežerą partiesta (**Lankas kibiro**).
287. Nei akių, nei ausų, o aklą vedžioja (**Lazda**).
288. Ne paukštis, o skrenda (**Lėktuvas**).
289. Viduj dvaro vyža kabo (**Lempa**).
290. Vienas laisto, kitas geria, trečias auga (**Lietus lyja, žemė geria, žolė auga**).
291. Už trobos tabaločius loja (**Liežuvis**).
292. Žiemą mažam ir dideliam reikalingos, o vasarą pastogėje sukrautos (**Malkos**).
293. Įdeda riekėm, išima trupiniais (**Malkos sudegė**).
294. Galva medinė, plaukai auksiniai (**Malkos, ugnis**).
295. Šuliny raguolis (**Mėnulio atspindys**).
296. Nors žaliuoja – ne žolė, nors su ūsais – ne katė (**Miežis**).
297. Kada loja, dantys byra (**Minant linus mintuvoais**).
298. Ruda rūdinytė, žalia kepurytė (**Morka**).
299. Pati žemėje, kasos viršuje (**Morka**).
300. Žalias raitelis ant raudono žirgo joja (**Morka**).
301. Žalia kepurytė, ruda sermėgytė (**Morka**).
302. Valstietis žemėn, ponas kišenėn (**Nosį valo**).
303. Penki vanagai vieną lokį virkdo (**Nosį valo**).
304. Ateina tylėdamas, išeina giedodamas (**Numirusį išlydi**).
305. Motina kaip rezginė, vaikai kaip šiunčiuoliai (**Obelis ir obuoliai**).
306. Raudonas ponaičiuukas, užpakaly šakaliukas (**Obuolys**).
307. Varto, kiloja, nežino, kuri pusė geroji (**Pagalvė**).
308. Ėjo jautis upėn plautis, o pilvą namie paliko (**Pagalvė**).
309. Dukart gimsta, vieną kartą miršta (**Paukštis**).
310. Baltas, bet ne sniegas, skystas, bet ne vanduo (**Pienas**).
311. Kas landžioja po kišenes? (**Pinigai**).
312. Senelio panosėje samtelis karo (**Pypkė**).
313. Kitą pjauna, pati rėkia (**Pjūklas**).
314. Kitam kanda, pats rėkia (**Pjūklas**).
315. Begalvis šimtadantis smakas¹⁶ medžius graužia (**Pjūklas**).
316. Geležies kūnas, vandens pilnas (**Puodas**).
317. Juoda višta ant raudonų kiaušinių tupi (**Puodas**).
318. Vienam lopšely keli vaikai guli (**Pupos ankštis**).
319. Iš penkių atimti penkis, lieka penki (**Ranka, pirštinė**).
320. Stiklinis puodas, puode vanduo juodas, kai pasemi – kalba (**Rašalas**).
321. Gaidys treigys, malkų glėbys (**Ratelis**).
322. Dieną naktį nešioja ir nežino, kuri pusė geroji (**Rezginės**).
323. Sausas katilėlis, gardus valgymėlis (**Riešutas**).
324. Striuku buku vokietukas, kaulo kailinukai (**Riešutas**).
325. Iš kaulelio brakšt, į burnelę šmakšt (**Riešutas**).
326. Nuėjau į mišką be kirvio, be peilio, atsinešiau dvi pliauskeles, dvi geldeles (**Riešuto kevalai ir branduolys**).
327. Atšliaužia šilauzytis užriesta nosyte (**Rogės**).
328. Po žaliuoju qžuolu susisukau į
kamuolį (**Ropė**).

¹⁶ Smakas (sl.) – slibinas.

329. Kiek danguje žvaigždžių, tiek žemėje skylių (**Rugiena**).
330. Rašytinis, karpytinis, šimtalapis, šimtastiebis (**Rūta**).
331. Iš dangaus pro langą skiedros lekia (**Saulės spinduliai**).
332. Aukso paklodė visus žmones apgaubia (**Saulės šviesa**).
333. Gale šešių lieptų – poilsio vainikas (**Savaitė**).
334. Gale lauko žydą juką verda (**Skruzdėlynas**).
335. Vištas nubaidykite, šunų nebijau! (**Sliekas**).
336. Mėsos kumeliukas, kaulinis pilvukas (**Slyva**).
337. Po slenksčiu druskos maišelis (**Smakras**).
338. Pasėtas nedygsta, supamas nemiega (**Snaigė**).
339. Sėdi ponias, turi santų, ateis ponas, ikiš kantų (**Spyna ir raktas**).
340. Keturi žmogeliai po viena kepure sėdi (**Stalas**).
341. Visi vidury, nė vieno kraštinio (**Stipiniai rato**).
342. Neturi dūšios nei kraujo, o teisybę pasako (**Svarstyklės**).
343. Jį muša, bet jis neverkia, o linksmi šokinėja (**Svedinys**).
344. Atpūruoja purutėlis su devyniais kailinėliais (**Svogūnas**).
345. Gražus ponaitis devynieriais kailiniais apsiraityęs (**Svogūnas**).
346. Ažuolas kankuolėlis, devynšakis devynlapis, viršų mėnuo teka
(**Svogūnas žyduolis**).
347. Ant medinės uolos sausi krūmai želia (**Šepetys**).
348. Šimtų šimtai viena juosta juosi (**Šiaudų kūlys**).
349. Dega be ugnies, muša be lazdos (**Širdis**).
350. Ne laikrodis, bet tiks (**Širdis**).
351. Meška jauna su bukais nagais, o kai pasensta, susmailėja (**Šluota**).
352. Meška senyn, nagai aštrūs (**Šluota**).
353. Po mišką akėja, medžių nekliudo (**Šukos**).
354. Tėvas vos gimęs, sūnus pražilęs (**Ugnis ir dūmai**).
355. Kas bėga be kojelių? (**Upelis**).
356. Geležies gabalas, bet visus sulaiko (**Užraktas**).
357. Mergų pamestas, per tvorą mestas, aplink apžėlęs, vidury – skylė (**Vainikas**).
358. Aukso mesta, sidabru atausta, deimanto peiliu rėžta (**Vaivorykštė**).
359. Ne arkliu važiuoja, ne botagu muša, ne žvėrį pagauna ir ne kaulus meta
(**Valtis, irklai, žuvis, ašakos**).
360. Visiems reikalingas ir visiems pavojingas (**Vanduo**).
361. Kaip nori kirsk – neperkirsi, kaip nori pjauk – neperpjausi (**Vanduo**).
362. Vienas sako: „Bėkim“, kitas sako: „Čia stovėkim“, trečias sako: „Čia linguokime“
(**Vanduo, akmuo, nendrės**).
363. Gale daržo – skolininkas. Kas tik prieina, tam užmoka (**Varnalėša**).
364. Ant aukšto kalno beliežuvis bliauna (**Varpas**).
365. Kas turi už save galvą sunkesnę? (**Vąšas**).
366. Kas pučia be lūpų? (**Vėjas**).
367. Senelė barzdą peša, šuo žarnas ryja (**Verpia**).
368. Du bėga, du veja, vienas kelią rodo (**Vežimas ir arklys**).
369. Eina pirtin juodas, išeina raudonas (**Vėžys**).
370. Po ledu žirklys (**Vėžys**).

371. Vidury marių ugnis dega (*Virdulys*).
372. Daug raudonų mergelių linguoja ant šakelių (*Vyšnios*).
373. Iš vienos kertelės į kitą kertelę, kol pastato bačkėlę (*Višta ir kiaušiniai*).
374. Be siūlo, be siūlelio, be virvės, be virvelės ir žmogų pakaria (*Voras*).
375. Kas audžia be staklių? (*Voras*).
376. Baltas boselis, raudonas kranelis (*Žąsis*).
377. Mėsos puode geležis verda (*Žąslai*).
378. Ant kalnelio raudona trobelė stovi (*Žemuogė*).
379. Žalia kojytė, raudona galvytė (*Žemuogė*).
380. Daug sesyčių viename lopšelyje supasi (*Žirniai ankštyje*).
381. Tėvas patysėlis, močia paplumpėlė, o vaikai kaip čičūlikai (*Žirnis*).
382. Tėvas – sieknynas, močia – pumplelė, vaikai – pabiruciai (*Žirnis*).
383. Stovi šakės, ant tų šakių – avilys, ant to avilio – kamuolys, ant to kamuolio – miškas, tame miške daug kiškių, dešimt gancių¹⁷ gaudo, vienas strielčius¹⁸ šaudo (*Žmogus*).
384. Turi sparnus, bet nelekia, neturi kojų, bet nepavysi (*Žuvis*).
385. Danguj žiba, miške kliba, ežere tarškenas (*Žvaigždės, medžiai, nendrės*).
386. Pilna lėkštė trupinių (*Žvaigždės danguje*).

Užminė A. Šapokas, gim. 1898 m. Nuodėgulių k.

Užrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

387. Graži panytė visą sviety¹⁹ rėdo (*Adata*).
388. Geležinė kiaulė, kanapinė uodega (*Adata ir siūlas*).
389. Kas greičiausias, saldžiausias ir brangiausias? (*Akys, miegas, sveikata*).
390. Vienas sako: „Pastovėsim“, kitas sako: „Padrebėsim“, trečias sako: „Patekėsime“ (*Akmuo, žolė upėje, upelis*).
391. Dieną aklas, naktį mato (*Apuokas*).
392. Keturi tarantuoja, penktas kelią šluoja (*Arklys*).
393. Jautis kūtėj, ragai ore (*Balkis*).
394. Juoda karvė žemę laižo (*Dalgis*).
395. Vienas bėga, vienas veja (*Dviratis*).
396. Kūnas stiklinis, dvasia ugninė (*Elektros lemputė*).
397. Du kartus gimęs, nė karto nekrikštytas, kai surinka, velnias bijo (*Gaidys*).
398. Ponaičiukas be skylės, o jo rūbai be siūlės (*Kiaušinis*).
399. Ponaičiukas be burnos, o jo rūbai be siūlės (*Kiaušinis*).
400. Vienakojė moteriškė šintą rūbų nešioja (*Kopūstas*).
401. Lops ant lopo, o adatos nė dūrio (*Kopūstas*).
402. Senas dėdė kertėj sėdi (*Krosnis*).
403. Papečy plaiskė (*Liežuvis*).
404. Dvylika brolelių turi vieną juostelę (*Metai*).
405. Šuo be žarnų loja (*Mintuvai*).
406. Apie nosį sukasi, bet į rankas nesiduoda (*Musė*).
407. Melsvi kurmiai žemę verčia (*Noragai*).

¹⁷ Gancius (sl.) – skalikas, medžioklės šuo.

¹⁸ Strielčius (sl.) – kas šaudo (iš lanko ar iš šautuvo), šaulys; medžiotojas.

¹⁹ Svietas (sl.) – pasaulis.

408. Žiūri į mane, noris tau, tai lipk ir tiešykis sau (**Obelis**).
409. Mažas avinėlis, penkios kojos (**Pirštinė**).
410. Penki kambariai, vienos durys (**Pirštinė**).
411. Susilenkęs, susikuprojęs visus laukus apeina (**Pjautuvas**).
412. Mažas puodelis, gardi košelė (**Riešutas**).
413. Močia pasislėpė, tėvas pasirodė (**Saulė ir mėnulis**).
414. Miške gimęs, miške augęs, parėjęs namo, visiems užpakalį bučiuoja (**Suolas**).
415. Senas senas seneliukas su geltonais kailinukais. Kas tuos kailinėlius velka, tas gailiai verkia (**Svogūnas**).
416. Gale lauko katilėlis verda (**Šaltinis**).
417. Ilga ilga panelė labai toli spjauna (**Šautuvas**).
418. Stalungė vorungė po suolu pasirangė (**Šuo**).
419. Verpia be ratelio, audžia be staklelių (**Voras**).
420. Du apskritus ir pailgas, rankų darbams reikalingas (**Žirklys**).
421. Kam kartu dega kūnas ir dūšia? (**Žvakė**).
422. Pats plikas, o marškiniai užanty (**Žvakė**).

Užminė V. Vanagienė, 83 m., gyv. Užpalių mstl.
Užrašė I. Gaigalaitė, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok.

423. Kas nuo kalno nerieda? (**Akėčios**).
424. Be kojų, be rankų į medį įlipa (**Apynys**).
425. Kas yra be kraujo? (**Akmuo**).
426. Už arklį didesnis, už šunį mažesnis (**Balnas**).
427. Ji mane mylėjo ir kankino. Aš jos visur ieškojau. Jei būčiau radęs, būčiau nužudęs (**Blusa**).
428. Balti viščiukai pakrosnyje tupi (**Dantys**).
429. Balta karvė langus laižo (**Diena aušta**).
430. Kiek saulė keliauja iš rytų į vakarus? (**Diena**).
431. Du kiškučiai pjaunasi, balti kraujai bėga (**Girnos ir miltai**).
432. Šepetys repetys aukštą pilį. pastatys (**Grėblys**).
433. Balta neskaltba (**Gulbė**).
434. A ir B kabo paluby. A nukrito, B prapuolė. Kas liko (**Ir**).
435. Kai tik lapai sušnarejo, tuoj į girią nudulkėjo (**Kiškis**).
436. Kokia galva neturi nosies? (**Kopūsto**).
437. Visas miškas lygus, tik du medžiai aukštesni (**Kubilas**).
438. Graži graži panelė, labai toli spjauna (**Kulka**).
439. Kalytė loja, dantys byra (**Linus mina**).
440. Turi kojas – nevaikšto, turi plunkanas – neskraido, turi dūši²⁰, bet ne visada (**Lova**).
441. Vasarą su kailiniais, žiemą ir be marškinių (**Medis**).
442. Kas saldesnis už medų? (**Miegas**).
443. Gyvas gyvą ėda, į akis žiūrėdamas (**Motina maitina kūdikį**).
444. Meška langą uždengė (**Naktis**).

²⁰ Dūšia (sl.) – dvasia; žmogus, asmuo.

445. Kokie metai trumpiausi? (**Naujieji**).
 446. Ko nepermesi per stogą? (**Plunksnų**).
 447. Kas pirmiausia eina į mokyklą? (**Raktas**).
 448. Aukso lenta suskilo, visas sviestas pakilo (**Saulė patekėjo**).
 449. Eina per ugnį – nedega, eina per vandenį – neskęsta, eina per šiaudus – nešnabžda (**Šešėlis**).
 450. Gaidys – laktojas, o žarnos – žemėj (**Varpas**).
 451. Ko lauke nesugausi? (**Vėjo**).
 452. Sėdi mergelė tamsioj seklyčioj, audžia be staklių ir be nyčių (**Voras**).
 453. Du kartus gimęs, atvirksčiai akėja (**Viščiukas**).
 454. Šulinys be dugno (**Žiedas**).
 455. Lopinys ant lopinio, o adatos dūrimo nėra (**Žuvies žvynai**).
 456. Kas save suėda? (**Žvakė**).

Užminė Ona Andrašienė, gim. 1895 m, gyv. Remeikių k.
 Užrašė V. Reikalaitė, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok.

457. Raudonas galiukas, ir visi jį valgo (**Čiulptukas**).
 458. Stovi ponaičiukas su ivijom kelnėm (**Gražtas**).
 459. Saldus, gardus, bliūde²¹ nepanešamas (**Miegas**).
 460. Juodas, storas jaučio ragas. Tame rage saulė teka (**Nuodėgulis**).
 461. Atjojo raitys, kepurę atraitęs (**Riešutas**).
 462. Pykšt pokšt ant lentos, kybur vybur ant tvoros
 (**Rūbų plovimas ir džiovinimas**).
 463. Mandra²² panelė daug vyrų viena koja išlaiko (**Saulėgraža**).
 464. Rėtis sudūlėjo, žirniai išbyrėjo (**Žvaigždės naktį**).

Užminė G. Baukienė (Sagadinaitė), gim. 1935 m., gyv. Degėsių k.
 Užrašė Irena Baukytė, 10 kl. mok.

465. Du juodžiai keliu gūbrina (**Čebatai**).
 466. Atbėgo arkliukas žiemos keliu riestu snukiu (**Rogės**).
 467. Mažas arkliukas dieną naktį jojamas (**Slenkstis**).
 468. Aukšta aukšta poniutė, po nosim burbuolas (**Šulinio svirtis**).
 469. Jautis su keturiom uodegom per lauką nurūko (**Žmogus su naščiais**).

Užminė A. Umarienė, 73 m., gyv. Mažionių k.
 Užrašė K. Skeldavičiūtė, 10 kl. mok.

470. Geležinis šunelis, linų uodegėlė (**Adata ir siūlas**).
 471. Gyvena be kūno, kalba be liežuvio, niekas jo nemato, bet kiekvienas girdi
 (**Aidas**).
 472. Dieną guli, naktį guli, niekad
 nesupūna (**Akmuo**).

²¹ Bliūdas (sl.) – dubuo, į jį telpantis kiekis.

²² Mandra – išdidi, puošni, prašmatni, prabangi.

473. Įvijas bernas lipa žalion liepon žalio kiaušinio dėti (*Apynys*).
474. Mėsinis tiltas, geležimi paspirtas (*Arklys*).
475. Du bėga, du vejas – šeši šimtai švilpia (*Arklys*).
476. Mano tėvo sūnus ir man ne brolis (*Aš pats*).
477. Kūnas raudonas – visiems reikalingas, širdis balta – niekam nereikalinga (*Avietė*).
478. Pati nusivelka, o kitą apvelka (*Avis*).
479. Kas samanotas gimsta? (*Baravykas*).
480. Maža maža karvelė, saldus saldus pienelis (*Bitė ir medus*).
481. Kur eini, ten ramu, pilnas laukas akmenų (*Bulvės*).
482. Atpūruoja pūrutis su devyniom skūrutėm, kas į jį pažiūri, tas gailiai verkia (*Cibulis*).
483. Dvidešimt keturi kulia, o totoriukas varinėja (*Dantys ir liežuvis*).
484. Vos gimęs, o jau žilas (*Dūmai*).
485. Koks medis be lapų žaliuoja? (*Eglė*).
486. Dirva be takų, jį pervaziavus – be rėžių (*Ežeras*).
487. Dvaras be tvartų (*Ežeras ir žuvis*).
488. Pilnas kimselis adatų (*Ežys*).
489. Kas puode nesilaiko? (*Garas*).
490. Kas margas nerašytas? (*Genys*).
491. Išleidau kvieslį svečio pakoiesti, svečias atrūksta, o kvieslys visai negrižta (*Iššovė šautuvas*).
492. Einu naktį, einu dieną, kiemo galo neprieinu (*Kelias*).
493. Tvarte dvokia, o ant stalo kvepia (*Kiauliena*).
494. Mažutis vyrutis, galva už jį visą didesnė (*Kopūstas*).
495. Dieną ir naktį akis išplėtęs (*Langas*).
496. Kas laibas ir ilgas, atsitūpė žolėj – nesimato? (*Lietus*).
497. Kuris iš javų daugiausia nukenčia? (*Linas*).
498. Miške augęs, miške gimęs, išėjęs į lauką – sukasi (*Malūnas*).
499. Alus be putų, duona be plutų, graži ponia be vainiko (*Marios, žemė saulė*).
500. Pradėjo sent, pradėjo temt (*Mėnulis*).
501. Ant bobutės grytelės kabo duonos riekė, šunys loja, pasiekti negali (*Mėnulis*).
502. Vidury dvaro senis šypsos (*Mėnuo*).
503. Geltona vištelė po žemėm gieda (*Morka*).
504. Vidury miško rūgštis rūgsta (*Obuolys*).
505. Kai jaunas buvau, ant aukso krėslo sėdėjau, kai pasenau, nė šunys kaulų neėda (*Puodas*).
506. Striukas bukas vokietukas, kieto kaulo kailinukais (*Riešutas*).
507. Dega visą dieną, bet nesudega (*Saulė*).
508. Miške gimęs, miške augęs, parėjęs namo – painiotis (*Slenkstis*).
509. Maža moteriškė šilkuose šnibžda (*Svogūnas*).
510. Žilas jautis išgėrė vandens klaną (*Šaltis*).
511. Be grąžto, be grąžtelio, be kirvio, be kirvelio pastato tiltą (*Šaltis*).
512. Ko nepralenkia nė zuikis nebėgdamas prieš saulę? (*Šėšelio*).

513. Lino liemu, akmens šaknys, medžio viršūnė (**Tinklas**).
514. Daug namukų per lauką nurūko (**Traukinys**).
515. Citė ritė su antvožu (**Upė užšalusi**).
516. Po paklode dig-dig-dig! (**Vanduo po ledu**).
517. Priliuolis triliuolis – klėtin be rakto įlindęs (**Vėjas**).
518. Penkias avelės vieną kugelį peša (**Verpia**).
519. Visas geležinis, galvutė – rumbuota (**Vinis**).
520. Kabo ant lubų kertėje, ne rankom dirbtas (**Voratinklis**).
521. Toli žirgas žvengia, arti kamanos skamba (**Žaibas ir perkūnas**).
522. Močia – didelė, tėvas – dar didesnis, sūnus – sukčius, duktė – žabale (**Žemė, dangus, vėjas, naktis**).
523. Čičirikas pipirikas, šmukšt molynėn gultų (**Žirniai sėjami**).
524. Vasarą su kailiniais, žiemą be marškinių (**Žirnis**).
525. Šen blykst, ten blykst, visa pinigauta (**Žuvis**).
526. Balta sermėgėlė, aukso kepurėlė (**Žvakė**).

Užminė Emilija Meidutė, gim. 1887 m., gyv. Užpalių mstl.

Užrašė Roma Gaučytė, 10 kl. mok.

527. Kur buvęs, kur nebuvęs čiupt už bobos bambos (**Durų rankena**).
528. Linkt, linkt retadantis, visus laukus apibėgęs (**Pjautuvas**).
529. Viena malka du pečius pakūrena (**Karvės liežuvis**).
530. Dešimt vyrų vieną maišą traukia (**Kelnes maunas**).
531. Po žemę vaikšto, dangaus nemato, nieką neskaua, vis dejuoja (**Kiaulė**).
532. Keturi ponaičiai po vieną skrybėlę (**Stalas**).
533. Tebėra senelis taukuotas (**Svirtis, apšalus ledu**).
534. Maža grycelė, skatikėliais dengta (**Žuvis**).

Užminė E. Prancūnienė, gim. 1918 m., gyv. Traidžiūnų k.

Užrašė Vida Masiulytė, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok.

535. Kailiniai po pievos laksto (**Avis**).
536. Sėdi ponaitė tamsioj seklyčioj, audžia be staklių ir be nyčių (**Bitė**).
537. Juodi jaučiai šoka, padų nepalieka (**Blusos**).
538. Kojytė žalia, galvytė raudona (**Gėlė**).
539. Aukšta panytė, sušukuota galvytė, šimtą rūbų dėvi (**Kopūstas**).
540. Tupi ant sienos katinas ir nepaliestas miaukia (**Laiکردis**).
541. Žiba dieną, žiba naktį (**Langas**).
542. Už balto beržyno piktas šuo loja (**Liežuvis**).
543. Ne žmogaus taisytas, o skanumas nepaprastas (**Medus**).
544. Mėsinis kubiliukas, geležinis lankeliukas (**Žiedas ant piršto**).
545. Vienam puodely šimtą vaikų pareina (**Žirniai**).

Užminė Juškienė (Balčiūnaitė), gim. 1902 m., gyv. Remeikių k.

Užrašė L. Baniūnaitė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

546. *Bažnyčia be langų ir be durų, bet joje pilna žmonių (Agurkas).*
 547. *Boba kėpso, skylė vėpso, apie skylę kermošius²³ (Avilys).*
 548. *Visas apžėlęs, per du gniaužtus plikumos (Vanta).*
 549. *Jauna marti šimtamarškinė, kai papučia vėjas, matos šikna (Višta).*

Užminė Juozas Putinas, gim. 1924 m., gyv. Želbiškių k.
 Užrašė Vera Putinaitė, Užpalių vid. m-klos 10 kl. mok.

550. *Atalingina lingė, miške žarnas palikus, važiuoja be vadelių, atsigręžta –
 nēr vėželių (Laivas).*
 551. *Raudonas gaidelis, žalia skiauterėlė, viena jo kojėlė įstrigus į smėlį (Morka).*
 552. *Apskritus kamuoliukas, raudonas seneliukas (Obuolys).*

Užminė J. Reikalas, gim. 1922 m., gyv. Remeikių k.
 Užrašė K. Reikalas, Užpalių vid. m-klos 8 kl. mok.

553. *Kas nepenėtas tunka? (Ledas).*
 554. *Nulipdė mane iš molio kaip dievas Adomą, degino pečių kaip velnias
 dūšią, iš mano vidurių visi maitinas, o numirus – kaulų
 niekas nekavoja (Puodas).*
 555. *Visai naujas, bet jau skylėtas (Rėtis).*
 556. *Aušo pilvukas, kaulo Mykoliukas (Slyva).*
 557. *Danguje gyvena, ant delno nutūpus, tuojau pranyksta (Snaigė).*
 558. *Sumazgytas, suraizgytas daržinėj ant ratą (Vadžios).*
 559. *Už namą aukštesnis, už slenkstį mažesnis (Varna).*
 560. *Žvanga žvangulis, skamba skambutis ant aukšto kalno, kanapių uodega,
 sidabro galva (Varpas).*

Užminė Elena Janukėnienė, 56 m., gyv. Galinių k.
 Užrašė R. Gaudytė, Užpalių vid. m-klos 10 kl. mok.

561. *Kai jauna buvai, rože žydėjai, kai pasenai, akis įgijai,
 pro tas akis pati išlindai (Aguona).*
 562. *Du ponaičiukai per ežią nesusieina (Akys).*
 563. *Dvi seselės per kalnelį nesusieina (Akys).*
 564. *Sniegena viegena lipk aukštyn dėtų (Apynys).*
 565. *Višta nupešta, palėpėn pakišta (Brauktuvė).*
 566. *Eina laukan, namo žiūri, eina namo, laukan žiūri (Dalgis).*
 567. *Septynios mylios geležinio tilto, o už to tilto – lelija (Gavėnia ir Velykos).*
 568. *Eina meška maurodama, baltų pusnį pustydamą (Girnos).*
 569. *Kuprotas senelis visus laukus apkūprinėja (Pjautuvas).*
 570. *Miestas, tame mieste gaidžiai gieda, bet žmonės nesikelia (Kapinės).*
 571. *Pramušu ledą, randu sidabrą, pramušu sidabrą, randu auksą (Kiausinis).*
 572. *Marti tų metų, šintas nuometų
 (Kopūstas).*

²³ Kermošius (sl.) – prekymetis.

573. Karvelis burkuoja, o žvirbliai klausosi (*Kunigas sako pamokslą*).
574. Važiuoju, važiuoju nėra vėžių, kertu, kertu nėra skiedrų (*Laivelis*).
575. Ažuolas, qžuolėlis, šimtašakis, žalialapis, ant tų šakelių – po lizdą ant tų lizdelių – po žvirblelį (*Lazdynas ir riešutai*).
576. Turi kojas – neina, turi šiaudų – neėda, turi plunksnas – neskraido, turi dūšią, bet nevisuomet (*Lova*).
577. Ant kamino blynas (*Mėnulis*).
578. Šimtą avių vienas piemuo gano (*Mėnuo ir žvaigždės*).
579. Mažas obuolėlis visus apšviečia (*Saulė*).
580. Gale lauko bačka truko (*Saulė užtekėjo*).
581. Šeši ponai dirba, a septintas ilsisi (*Savaitės dienos*).
582. Kai stojas, tai žiojas, kai kiša, tai muša (*Staklės*).
583. Aukso juosta laukus juosia (*Upė*).
584. Sidabrinis laukas be takų (*Vanduo*).
585. Sužvingo žvingilas ant aukšto kalno: sidabro galva, kanapių uodega (*Varpas*).
586. Bėga be ko jų, muša – be rankų (*Vilnis*).
587. Pilna marška trupinių, o vidury – kepalas (*Žvaigždės, dangus, mėnulis*).

Užminė Ona Urbonavičienė (Galvydytė), gim. 1907 m., gyv. Likunčių k.
Užrašė Birutė Dapkutė, 10 kl. mok.

Paukščių balsų pamėgdžiojimai

Lakštingala

588. *Vakaras, vakaras, jau vakaras!*
Aisma, aisma, aisma gultų, gultų, gultų!
Gulėkim, gulėkim, gulėkim, gulėkim!
Pusį naktes, pusį naktes, pusį naktes!
Jau pusnake, jau pusnakte, jau pusnakte –
Kelkimes, kelkimės, kelkimės!
Važiuokim, važiuokim, važiuokim!
Kinkyt, kinkyt, kinkyt!
Pakinke, pakinke, pakinke –
Sėsk, sėsk, sėsk, sėsk!
Važiuok, važiuok, važiuok!
Šerk, šerk, šerk, šerk!
Tprū, tprū, tprū, tprū!
Aušra, aušra, aušra!
Pabaiga, pabaiga, pabaiga.

Vieversys

589. *Čir vir vir pavasaris, pavasaris!*
Niekas mani nelasina –
Aš pats, aš pats, aš pats!

*Palikau pilnus aruodus,
Neradau ne putas.*

Pasakė Uršulė Indrašienė, gim. 1893 m., gyv. Remeikių k.

Gaidys

590. Jaunas gaidelis pradeda giedoti:

Tėte Rygoj! Tėte Rygoj!

591. Išgąsdintas gaidys:

Kad tu sudegtum! Kad u sudegtum!

Višta

592. Gerai lesinama:

Dėjau, dėjau ir dėsiu, ir dėsiu, ir dėsiu!

Prastai lesinama:

Su... su... sudėjau! Su... su... sudėjau!

593. Sudėjus kiaušinių:

*Kapa kapa su dešimčia!
Kapa kapa su dešimčia!*

Kregždė

594. *Tai man dyvai, tai man dyvai,*

*Kaip tuos blynus kepa:
Plaka, plaka, plaka, plaka,
Paskui sviestu tepa.*

595. Seniau žirnius džiovino žarduose.

Pavasariį kregždė, tupėdama ant tuščio
žardo, apgilestauja:

*Iškrisdama palikau pilnų,
Dabar jau iščiuita!*

Žvirblis

596. Žvirbliai žabų krūvoj susirinkę:

*Vanags, vanags, vanaginis,
Vieni taukai in šikines.*

Kai tik pamato vanagą, sprunka:

Vieni pūkai, vieni pūkai!

Pelėda

597. Pelėda prie namų pranašauja:

Vystyk, vystyk!

Pasakė Kazys Abelinskas, gim. 1883 m., gyv. Galinių k.

Gandras

598. – *Gandrai, gandrai, gaga,
Tava pati ragana,
Man bundelas nekepe,
Kad ir kepe, nedave,
Pa varteliais pakiše.*

Atminimai

599. *Nepamišk to, kuris linki tau gero.*

600. *Mano svajonė pas tave plaukia,
Tavo akutės mane pritraukia.*

601. *Išreikšti noriu, vis dar nedrįstu –
Tave svajoju, bet gal aš klystu.*

602. *Per amžius pasaulyje šviesiai žibėk
Ir meilės žiedeliais puikiausiai žydėk!*

603. *Gyvenimas – užiantis, audringas,
Prie audrų kiekvieną suvilioja,
Bet tas amžinai nelaimingas,
Kuris ne savo laivu važiuoja.*

604. *Ne tas laimingas, kas turtingas,
Bet tas, kurs protingas.*

605. *Aš – ne karalaitė,
Turtų nevartoju,*

- Turiu vieną širdį –
Ją tau dovanuju.
606. Kai sniegas bus juodas,
O varna balta,
Tai mūsų draugystė
Jau bus perskirta.
607. Diena gražiausia iš visų,
Viena tik per metus,
Jinai kaip rožė tarp žiedų –
Gimtadienis brangus.
608. Norėčiau pagauti vėjelį,
Kurs supa alyvų šakas,
Nuskinti alyvų šakelę
Ir papuošti tavąsias kasas.
609. Ar klykia ežero žuvėdros,
Ar sklinda nuostabi daina,
Aš vis matau bekraštę erdvę
Ir tavo nuostabias akis.
610. Nors toli aš būsiu
Ir vargus kentėsiu,
Bet tavęs, brangioji,
Pamiršt negalėsiu.
611. Bėras žirgas bėga,
Pasagėlėm muša,
Nemylėk, mergyte,
Bernužėlio glušo²⁴.
612. Kiek girioj yra medelių,
O ant jų lapelių,
Tiek aš tau linkiu
Jaunystės dienelių.
613. Prisimink praeitąsias svajones,
Iš kurių ateičiai planus pynei,
Ir valandas tąsias taip malonias,
Kur aukavai meilei pirmutinei.
614. Kai apeisi šį kampilį,
Išvažiوسي kur kitur,

²⁴ Glušas – kvaiša, žioplys, pusgalvis.

*Tai, praskleidus šį lapelį,
Atmink mane visur.*

615. *Auksas ir sidabras –*

*Tai graži pora,
Bet už juos gražesnė
Meilė ir dora.*

616. *Kilk į viršų kaip galingas ažuolas,*

Ir nevirsk žemyn kaip verkšlenąs gluosnis.

Išrašyta iš Bronės Galvydytės, gim. 1917 m., gyv. Ubagų k., atminimų albumelio. Išrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

617. *Nepraleisk dienų jaunųjų,*

*Nepraleisk jų be naudos,
Gaila bus jų ateityje,
Bet negrįš jau niekad.*

618. *Kaip baltos lelijų laukų,*

*Taip širdis pažįsta jausmus.
Visiems ta meilė skirta,
Kitiems – klastinga, prakeikta.*

619. *Kaip paupio vėjai skrenda tavo žodžiai,*

*Tokie aiškūs, tylūs lyg nakties sapnai.
Ir tada užmirši, kad esi čia žemėj,
Ir kad negyvensi čionai amžinai.*

620. *Ne tas laimingas, kas turtingas,*

*Ne tas laimingas, kas gražus,
Bet tas laimingas, kuris supranta,
Mylėti grožį ir draugus.*

621. *Vienas tik pasaulio daiktas yra vertas žmogaus pastangų –*

Tai pastangos gyventi ir mirti galingu žmogum.

622. *Taip užia vėjas, supdamas skarotą pušį,*

*O sieloj nyku, neramu,
Nunešk, vėjelį, mintį į tą pusę,
Kur liko jis, kur palikau namus.*

623. *Žaliuos kloniuos jau žydi ramunės,*

Svyra saulė į jas pagiriais.

- O ar niekad, niekad nebūna
Tau širdy neramu vakarais?
624. Jaučiu, kad vasara praėjo,
O širdį išvogė kažkas.
Nuliūdus klausiu rudens vėjo –
Kas laimę dingusių atneš?
625. Prabėgs jaunystė, nužydės alyvos,
Ir lapas lapą gelsiantį lydės.
Pro sutemas tik tavo vardas gyvas
Kvapiau pavasariu žydės.
626. Ir kam tau reikėjo ramybę atimti,
Tave atsiminus, sunku man nurimti:
Ant žingsnio kiekvieno, kur aš tik esu,
Kur tik pasisuksiu, akyse vis tu.
627. Aš ir šiandien menu, kaip prieš daugel dienu
Mudu buvom šioj vietoj kartu.
Tik atspėti negaliu, kas bučiavo mane:
Ar tai tu, ar tai saulė, ar saulė ir tu.
628. Ir vėl žydės margi jurginai,
Palangėj jazminai žydės.
Kvepiantį žiedą aš nuskynus
Tau segsiu prie širdies.
629. Prisimink saulutę,
Prisimink mėnulį,
Prisimink ir tėvus,
Kur po žemėm guli.
630. Yra diena ir naktis,
Yra meilė ir viltis,
Yra saulė ir mėnulis,
O prieš meilę – viskas nulis.
631. Prisimink tą baltą rožę,
Kuri gražiai žydi,
Atmink tu jauną širdį,
Kuri tave myli.
632. Netikėk tam draugužiui,
Kuris auksą ir sidabrą žada,

- Tikėk tik tam, kuris jauną širdį
Ant meilės aukuro deda.*
633. *Auksas ir sidabras,
Turtas ir garbė,
Bet už vis brangiausia –
Mylimi draugai.*
634. *Saulė dėl dienos
Mėnuo dėl nakties,
Tavo skaisčios akys
Vien tik dėl manęs.*
635. *Būk, tu, linksma kaip saulutė
Ir šviesk spinduliais,
Parašysiu tau laiškėlį
Meilės žodeliais.*
636. *Nors griaustų perkūnas
Ir šviestų žaibai,
Mylėsiu aš tave,
Myliau amžinai.*
637. *Kas rašo laiškus iš meilės,
Kas iš paprastumo,
O aš rašau savo vardą
Tau dėl atminimo.*
638. *Nors gyvenimo banga
Tave toli nudangins,
Tau tegu eilutė šios
Visur vis mane primina.*
639. *Žydėk, gėlele, žydėdama nevyšk,
Mylėk, mergele, bernelį,
Mylėdama neklyšk.*
640. *Praeis jaunystė,
Pagels žali žiedai,
Vien saldūs atminimai
Vaidensis amžinai.*
641. *Prie atviro lango parimus,
Svajonių vainiką pinu,*

- Svajonių sapnuose paskendus,
Pamiršti tavoęs negaliu.*
642. *Kai širdį suspaus nuliūdimas
Ir ašaros vilgys skruostus,
Pažvelk į bernelio laiškėlį,
Palengvins jis jūsų vargus.*
643. *Jeigu myli – žodį tark,
Jei nemyli – pasikark.
Tau bekabant ant šakos,
Velnius kitą paaukos.*
644. *Jeigu nori būt laiminga,
Laimę nešk kitiems,
Nes ji tuomet paslaptینگai
Grįžta mums patiems.*
645. *Laimė ne ant lauko,
Ne gėlių daržely,
Bet ant aukšto kalno,
Erškėčių krūmely.*
646. *Žinok, kad moters širdis –
Tai ledinė aikštelė,
Kuria daug kas išvažinėja,
Bet daug kas ir galvą nusisuka.*
647. *Tu suprasi, ko širdis plakė,
Ko užė klevas neramus.
Tada gal tavo žydros akys
Žydresnės buvo negu dangus.*
648. *Mes išsiskyrėme iš čia lyg klajūnai,
Draugų akys lydės dar toli.
Tu pamirši mane, juk taip būna,
Nes visų prisimint negali.*
649. *Kaip keista: žmonės susitinka,
Netikėtai susidraugauja,
Paskui išsiskiria ir dingsta
Kaip į gelmes paleistas akmuo.*
650. *Gyvenimo laiptai kreivi,
Bet tu pasistenki eiti tiesiai.*

651. Gyvenimas negrįžta trys dalykai:
Pasakytas žodis, praleista proga,
Prabėgusi jaunystė.
652. Lino žiedas suktinį tau šoka,
Lino žiede tavoji dalia.
Tu neverk, nors ir liūdna tau būtų,
O geriau prisiminki mane.
653. Gyvenimas panašus į upę:
Jis daug ką nusineša,
Bet nieko negrąžina.
654. Prabėgs gyvenimas kaip pro vagono langą,
Prabėgs jaunystė, apsikaišiusi žiedais,
Bėgs metai, vėjas šoks svajonių tango,
Ir būsim mes patys, tik kitais veidais.
655. Daug puikių žemėj dalykų,
Daug kas blėsta, praeina, nyksta,
Bet kiekvieno širdy pasilieka
Pats puikiausias, brangiausias – jaunystė.
656. Kai vėjai verks ant mano kapo,
Geltoną smėlį išblaškys,
Tada sunertos mano rankos
Daugiau atminimų nerašys.
657. Pas mus alyvos žydi.
Nuo obelių nukrinta baltų dūmų debesys.
Ir taip čia žalia, miela mylimam krašte.
Tik taip dažnai čia verkia juodas juodas liūdesys,
Nors vakarais ant prieklėčio dainuoja armonika.

Išrašyta iš G. Bugienės, gim. 1940 m., gyv. Mikėnų k.,
atminimų albumėlio. Išrašė R. Gaučytė,
Užpalių vid. m-klos 10 kl. mok.

658. Skrajok kaip bitelė tarp žydinčių žiedų,
Kur nutūpsi, manu nežinai.
Linkiu rasti tokį žiedelį,
Kuris bus mielas amžinai.
659. Jaunystės svajonės perbėga
Kaip perlai rytinės rasos,

*Ir lieka tik pilki šešėliai,
Pridengti beširdės miglos.*

660. *Prabėgs gyvenimas kaip vėjas,
Pasakinga jaunystė, svajonės nuplasnos.
Veltui tarp kryžkelių rymosi,
Negrįš kas dingo niekad.*

661. *Gyvenki ir žinok:
Kad ne tas laimingas, kuris turi daug turtų,
Bet tas, kuris turi skaisčią sielą.*

662. *Nors pasauly neramu,
Nenustok vilties,
Padės draugės ir draugai,
Ženk prie ateities.*

663. *Kas, jaunas būdamas, nedrįsta
Būti džiaugsmo kūrėju,
Tam viskas pasauly nuvysta,
Kaip rudenio lapas nuo vėjo.*

664. *Kam ieškoti laimės ir rūščiai svajoti,
Kam širdyje pinti skausmo vainikus?
Daug geriau pasauly nieko nežinoti,
Žydintis pasaulis ne taip bus klaidus.*

Išrašyta iš Julijos Petrauskienės (Kazickaitės), 45 m.,
gyv. Kušnėriūnų k., atminimų albumėlio, rašyto 1943–1945 m.
Išrašė Lidija Petrauskaitė, 10 kl. mok.

665. *Yra kažkas, ko laikas keist nedrįsta,
Ko neuždengia užmaršties skara,
Ir tai kažkas vadinasi – draugystė,
Jei ji yra tyra ir atvira.*

666. *Gal kada paimsi ir neprisiminsi,
Kas gi čia parašė tas kvailas eiles?
Lyg matytas raštas, bet seniai išblukęs,
Parašytas vardas ir sena data.*

667. *Ar prisimeni tą vakarą tylų,
Kai palangėje degė laukinė žara,
Ir juokės mėnulis už tolimo šilo,
Ir sklido iš klasės jausminga daina?*

668. Tolumoj žydės vėl sodai,
 Klasės juokas skambės dar ilgai,
 Tik prie kelio palinkus ramunė,
 Tau sakys: „Nebegrįš jau draugai“.

Užrašyta iš M. Pinkevičienės, gim. 1905 m., gyv. Kušnieriūnų k.,
 atminimų albumėlio. Išrašė R. Pinkevičius, 10 kl. mok.

Liaudies meteorologija

669. Linus sėti, kai žydi šermukšniai arba putinai – tada geriausiai uždera.
 670. Jei debesys žemai eina, bus šalčio.
 671. Avys baidosi prieš audrą.
 672. Žvirbliai dulkėse maudosi prieš lietų.
 673. Jei lyja ir ant vandens pūslės darosi, ilgai lis.
 674. Šviesi vaivorykštė prieš liūtis. Jei vaivorykštės daug raudonumo, bus vėjo.
 675. Jei žvirbliai pulkais skraido, bus gražus oras.
 676. Jei per Šeštines lyja, greit bus giedra.
 677. Jei gegužės mėnuo šlapias ir vakarai rasoti, gerai užderės pievos.
 678. Jei saulė leidžiasi į debesį, bus lietaus arba ūkanota diena.

Pateikė J. Velbasys, gim. 1926 m., gyv. Norvaišių k.
 Užrašė V. Velbasys, 5 kl. mok.

679. Jei žiemą labai apšerkšniję medžiai, bus geras derlius.
 680. Musės ir uodai skaudžiai kanda prieš lietų.
 681. Jei iš dūmtraukio išėję dūmai nekyla, bet žemai sklaidosi, bus sniego.
 682. Jei dūmai kyla aukštai ir apsiniaukusiam ore, bus giedra.
 683. Jei šunes voliojas, bus sniego.
 684. Katės šilumos ieško tik prieš šaltį.
 685. Jei katės duris ar stalo pakojas drasko, bus vėjo su sniegu.
 686. Gaidžiai anksčiau gieda prieš atodrėkį.
 687. Jei per Grabnyčias (vasario 2 d.) saulė šviečia, bus šalčio ir sniego.
 688. Jei dažnai šiaurys vėjas pučia, bus derlingi metai.
 689. Jei paukščiai skraido žemai, galima tikėtis šalčių, o jei aukštai – šilumos.
 690. Jei kovo antrą pusę ir balandžio pirmą pusę gražus ir šiltas oras, bus ir vasara šilta.
 691. Jei kovo mėnesį griaudžia, reikia laukt audringo pavasario.
 692. Jei rūkas nekyla, o žemyn gula, bus gražus oras.
 693. Jei pavasarį varnos maudosi, atšils.
 694. Jei balandžio mėnuo sausas, tai ir birželis bus toks pat.
 695. Jei balandžio pradžia šilta, tai pabaiga bus šalta.
 696. Jei šiltas lietus pavasarį lyja, bus geri metai.
 697. Jei visas balandis šiltas, tai gegužis bus vėsus, o birželis – šlapias.
 698. Jei švento Jurgio rytą gerokai pašąla, bus daug šieno.
 699. Jei jauno mėnulio ragai užsiritę, bus labai šalta.
 700. Jei gili žiema, bus geri metai.

701. Jei sausio pradžia ir pabaiga graži, galima tikėtis gerų metų.
702. Jei sausis miglotas, bus drėgni metai, o jei šaltas – lietinga vasara.
703. Jei sausis šiltas, bus vėlyvas pavasaris.
704. Jei Naujųjų Metų naktis balta, reikia laukti gerų metų.
705. Jei ažuoluose daug gilių, bus šalta žiema.
706. Jei rugpjūčio mėnesį dažnai būna rasa, bus ilga giedra.
707. Bitės toli nuo namų nelekia, arkliai prunkščia, sunės voliojasi ir kiaulės žviegia prieš lietu.
708. Jei vaivorykštė aiški, bus blogas oras.
709. Jei gruodis sausas, ir pavasaris bus nešlapias.
710. Jei vorai kraustosi į palubes, bus šalta.
711. Jei spalvis miglotas, bus daug sniego žiemos metu.
712. Koks birželis, toks ir gruodis.
713. Saulė į debesį leidžiasi, bus lietaus.
714. Šuo drasko nagais sienas prieš darganą.
715. Varnos tupi medžio viršūnėje prieš šaltį.
716. Raudoni saulėlydžiai – bus vėjo.
717. Jei gandas išmeta iš lizdo gandriukus, bus blogi metai.
718. Kregždės aukštai skraido prieš giedrą.
719. Vištos ir viščiukai ilgai krapštosi prieš liūtis.
720. Jei vakare rūkas kyla, sekanti diena bus giedra.
721. Jei vakare rasa, bus giedra.
722. Koks gruodis, tokia ir žiema.
723. Jei per Kalėdas šilta, tai per Vėlykas bus balta.
724. Jei per Kalėdas daug sniego, bus geri metai.
725. Jei per Vėlines šlapia, ateinantys metai bus vaisingi.
726. Jei spalvis šaltas, nebus kopūstus gadinančių kirminių.
727. Vėžiai eina pakraštį prieš liūtis.
728. Jei antys vandeny taškosi ir rėkia, bus lietaus.
729. Jei naktį žvaigždės neaiškios, bus lietaus.
730. Koks liepos mėnuo, toks ir sausis.
731. Jei pavakare pradeda niuktis ir saulė debesin sėda, bus oro atmaina.
732. Jei per Jonines lyja, rugiapjūtė bus drėgna.
733. Jeigu paukščiai žemai skrenda į pietus, bus trumpas ruduo.
734. Vištos ilgai lyjant vaikšto, ilgai lis.
735. Jeigu saulė raudona – lis.
736. Jei paukščiai nerimauja – lis.
737. Jei debesys eina prieš vėją, bus audra.
738. Vėjas pastogėse stūgauja prieš oro atmainą.
739. Jei birželyje lyja, gruodyje bus šalta.
740. Jei nuo vyšnių lapai nukrito, bus greitai žiema.
741. Kurmiai vėlai rudenį rausia žemę – bus šilta žiema.
742. Svogūnus reikia nurauti prieš rugpjūčio 24 dieną.
743. Svogūnus sodinti per Stanislovą (gegužės 7 d.) prieš 12 val., kad viena tik saulė būtų (be mėnulio).

744. Gyvuliai iškėlę galvas uodžia orą prieš audrą.
 745. Jei per Kūčias sninga, tai bitėms bus geri metai.
 746. Prieš šaltį vanduo šulinyje kyla, o jei krinta – bus atodreškis.
 747. Miškas ošia – atšils.
 748. Jei dudutis (paukštis) dūduoja, bus lietaus.
 749. Jei varna krankia tris kartus, tuoj bus pavasaris.
 750. Lašiniai rasoja prieš lietų.
 751. Šuo žolę ėda prieš lietų.
 752. Vakare gaidys gieda – bus lietaus.

Pateikė A. Šapokas, gim. 1898 m., gyv. Nodėgulių k.
 Užrašė V. Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

753. Jeigu pečiuje dega žarijos, tai bus atolydis.
 754. Jeigu danguje pasirodo vaivorykštė, tai dar ilgai lis.
 755. Jeigu debesys nukrinta žemai, tai greit lis.
 756. Koks liepos mėnuo, toks bus ir sausis: jeigu giedra – šaltis,
 jeigu apsiniaukę – pripustys daug sniego.
 757. Jei pelės lizdus suka aukštai nuo žemės – bus šlapias ruduo.
 758. Jei voratinkliai rudenį apkloja žemę, ilgai bus geras oras.
 759. Juo didesnės skruzdėlių krūvos rudenį, juo smarkesnė bus žiema.

Pateikė Pranas Dapkus, gim. 1919 m., gyv. Likunčių k. (gim. Šeiminiškių k.). Užrašė Birutė Dapkutė, 10 kl. mok.

760. Jei prieš aušrą labai aiškiai žvaigždės mirga, bus lietaus.
 761. Jei naktį miške šilčiau kaip lauke, bus gražus oras.
 762. Jei Mirusiųjų pagerbimo dieną šalta, bus lengva žiema.
 763. Jei pelės prisirenka daug grūdų, bus šalta žiema.
 764. Prieš lietų kiaulės į sienas trinasi, arklis prunkščia.
 765. Jei paukščiai medžių viršūnėse tupi ir aukštai skraido, greit bus šalčio.
 766. Jei žvirbliai pulkais skraido, bus gražus oras.
 767. Jei naktį tylu, o, saulei užtekėjus vėjas kyla ir nuo vidurdienio
 nutyla, tai bus gražus oras.
 768. Jei vieversys ilgai ore plasdina, tai bus gražus oras.
 769. Susibūręs uodų spiečius pranašauja gerą orą.
 770. Jei, saulei nusileidus, vakaruose ilgai matyti giedrame danguje
 balta šviesa, tai bus gražus oras.

Pateikė Juozapas Urbonavičius, gim. 1905 m., gyv. Likunčių k.
 Užrašė Birutė Dapkutė, 10 kl. mok.

771. Jei aplink mėnulį pasidaro baltos spalvos juosta, tai oras atšils.
 772. Jeigu ryte būna maža rasa, bus nepastovus oras, gali palyti.
 773. Jei vakarų vėjas stiprėja – ženklas ilgo lietaus.

774. *Jei smarkiai pūsdamas vėjas sukelia dulkes, galima laukti lietaus.*
 775. *Jeigu pora dienų pūtęs vienas ir tas pats vėjas staiga atsiverčia iš kitos pusės, tai ženklas oro atmainos.*
 776. *Jeigu žvirbliai pešasi, bus bloga diena.*
 777. *Jeigu kuosos išlindo iš kaminų, bus greitas atšilimas.*
 778. *Jei vakare čirškia žiogai, bus gera diena.*
 779. *Jei vasarą katinas tupi ant pečiaus, lis.*
 780. *Rudenį ant laukų išsidraikę voratinkliai – šalna.*
 781. *Jei nuo kambarinės gėlės kalijos lapų laša vandens lašeliai, lis.*

Pateikė Ona Indrašienė, gim. 1894 m., gyv. Remeikių k.
 Užrašė Virgina Reikalaitė, 9 kl. mok.

782. *Jei sausis buvo šaltas ir sausas, rugsėjis bus šiltas ir sausas.*
Jeį sausio mėn. daug sniego ir buvo nešalta, rugsėjį daug lis ir bus šalta.
 783. *Kai auštant Sietynas ateina į pietus, laikas rugius sėti.*
 784. *Kai medžiai ima raudonuoti, laikas rugius sėti.*
 785. *Nuo Mataušo šventės ir žemė, ir vanduo ataušo.*
 786. *Jeį daug šermukšnių, bus šlapias ruduo.*
 787. *Jeį pelės ir žiurkės anksti į namus kraustosi, bus ankstyva ir smarki žiema.*
 788. *Gervės rudenį pavakarius ant uodegos išneša.*
 789. *Ilgį varvekliai – ilgas pavasaris.*
 790. *Žąsų aukštai skrenda, bus daug vandens, žemai – mažai.*
 791. *Varnėnai anksti parsiskrenda – bus šiltas pavasaris.*
 792. *Bitės anksti laktą atlipdo – bus gražus pavasaris.*
 793. *Ankstyvą pavasarį varnos maudosi prieš atšilimą.*
 794. *Diena apniukusi, prieš naktį gražus oras – lauk šalnos.*
 795. *Sniegas greitai tirpsta ir vanduo smagiai klega – lauk šlapios vasaros.*
 796. *Iš beržo teka daug sulos – bus lietinga vasara.*
 797. *Jeį pavasarį upėse vanduo nepakyla, vasara bus karšta.*
 798. *Kai varnos žiūri į pietus, tai šilta, kai žiūri šiaurėn – šalta.*

Pateikė Jonas Trainys, gim. 1920 m., gyv. Užpalių mstl.
 Užrašė D. Trainytė, 9 kl. mok.

799. *Apie mėnulį juostos – sniegas.*
 800. *Višta stovi ant vienos kojos – šaltis.*
 801. *Varnos rudenį maudosi vandeny – lietus.*
 802. *Jeį žiemą katė ant grindų guli – atodrėkis.*

Pateikė Juozas Putinas, gim. 1924 m., gyv. Žeibiškių k.
 Užrašė V. Putinaitė, 10 kl. mok.

803. *Kai stulpas nuo saulės žemyn krinta, tai bus lietus, o kai aukštyn – bus giedra.*
804. *Jei gaidys vakare gieda, tai rytojaus dieną bus lietus.*
805. *Kai kregždės skraido virš vandens – lis.*
806. *Jeigu, saulei sėdant, debesys rytuose, rytojaus dieną lis.*
807. *Kai gerai girdisi iš šiaurės – lis, o kai iš pietų – bus giedra.*
808. *Balta saulė lietu rod.*

Pateikė Kazickienė (Surgailytė), 75 m., gyv. Kušnieriūnų k.
Užrašė Lidija Petrauskaitė, 10 kl. mok.

809. *Jeigu debesų kelias nesutinka su vėju, o kaip kada rodosi, kad debesys net prieš vėją eina, tai reiškia laukti lietaus.*
810. *Jeigu dienos karštos, o naktys šaltos, tai ženklas ilgos giedros.*
811. *Jeigu žiemos laikotarpiu ant medžių šakų laikosi apledėjimai, tai vasarą seka lietus.*
812. *Jeigu žiemą sausai šyla, tai vasarą saulėti orai.*
813. *Gaidys gieda ant laktos – vadinasi bus oro permaina.*
814. *Jeigu kregždės anksti parsikrenda į gimtinę – tai reiškia, kad nebus šalnų.*
815. *Jei stulpai užia, tai bus šaltis.*
816. *Jei žmogų dienos metu ima miegas, greitai lis.*
817. *Jeigu žvaigždės žiba ir apie mėnulį žalsvas ratas, tai tuoj bus šalna.*
818. *Jei vaivorykštė žalia ir eina prieky debesio, tai dar lis. O jei ji būna raudona ir eina paskui debesį, tai bus giedra.*
819. *Jei visą savaitę būna karštos dienos ir nė vieno lietaus lašo, tai sekančią savaitę lis.*

Pateikė Valė Žemaitienė, gim. 1906 m., gyv. Užpalių mstl.
Užrašė Girdutė Barauskaitė, 10 kl. mok.

820. *Katė drasko medį – bus audra.*
821. *Žvirbliai lenda palėpėn – bus blogas oras.*
822. *Dagilis lenda pro langą – prieš blogį orą.*
823. *Šarka kraipo uodegą – bus blogo oro.*
824. *Vanduo baloj drumstas – bus šilta, o prieš šaltį vanduo lieka švarus.*
825. *Kiaulė verčia migį prieš blogą orą.*
826. *Bitės piktos prieš lietu.*

Pateikė Valė Indrašytė, 58 m., gyv. Nosvaitėlių k.
Užrašė V. Indrašius, 10 kl. mok.

827. *Dangus geltonas – bus šaltis.*
828. *Raudonas dangus – bus didelis vėjas.*
829. *Aplink mėnulį ratas – oro atpuolimas.*
830. *Saulė eina debesin raudona, bus lietus.*

831. Balti debesiai aukštai pakilę, tai bus didelė perkūnija.
 832. Jei žiemą beržynas atrodo raudonas, bus pūga.
 833. Kai melžia karvę ir pienas smarkiai putoja, lis.
 834. Jeigu suodžiai ant puodo dugno dega, bus giedra.
 835. Jeigu vasario mėnuo rausvas, vasara bus lietinga.
 836. Jeigu gandrai iš lizdo išmetė kiaušinių, bus geri metai, o jeigu išmeta gandriuką, tai bus blogi metai.
 837. Didelė rasa ryte – saulėtos dienos pranašas.
 838. Jei naktį miške šilčiau negu lauke, tai giedrios dienos reiškinys.
 839. Zylės lenda prie lango stiklo prieš šaltį.
 840. Varlės kurkia prieš lietu.
 841. Jei ryte būna rūkas ir išsisklaido tuoj pat, tai reiškia giedrią dieną.
 842. Jei bitės anksti rytą išskrenda į laukus, bus giedra.
 843. Jeigu varnos žeme vaikštinėja per sniegą, bus atodrėkis.
 844. Jei varnos skraidydamos rėkia, bus lietaus.
 845. Jeigu bitės neskrenda toli nuo namų, tai lietaus bus.

Pateikė Emilija Meidutė, 87 m., gyv. Užpalių mstl.
 Užrašė Ramutė Gaučytė, 10 kl. mok.

846. Jei pavasarį pirmi alksniai išsprogsta, tai bus sausi metai.
 847. Jei eglės kankorėžiai rudenį yra daugiau viršūnėse, o žemai nėra, tai bus šalta žiema, o jei žemai – tai šiltos žiemos lauk.
 848. Jei rudenį lapai nukrinta greit, tai bus ankstyvas pavasaris, o jei lapai ilgai nekrinta, tai pavasaris bus labai vėlyvas.

Pateikė Angelė Umarienė, 73 m., gyv. Mažionių k.
 Užrašė M. Skeldavičiūtė, 10 kl. mok.

849. Jeigu varnos vakarais tupia į medžius, sako, kad naktį bus šalna, o jeigu varnos būriuojasi ant žemės, sako, kad naktį, bus stiprus lietus.
 850. Gervės žemai skrenda, tai bus žiema ankstyva.
 851. Jei vanduo staiga be atlydžio viršuj ledo pasirodo, bus lietaus arba atlydis.
 852. Jei mėnulis išblyškęs, ūkanotas, bus lietus.
 853. Jei gelia sąnarius, tai keisis oras, galimas lietus.
 854. Jei žmogui skauda rankas arba kojas, tai bus bjaurus, lietingas oras.
 855. Jei katė guli prie krosnies, glaudžiasi prie jos arba gula susirietus, tai bus lietaus.
 856. Žuvėdros rėkia – bus lietaus.
 857. Kai saulė nusileidžia ir būna raudona aplinkui, tai bus ateinanti diena vėjuota.
 858. Jei žvirbliai ir vištos maudosi dulkėse, kapstosi jose, tai bus lietingas oras.

Pateikė Petras Sagadinas, gim. 1902 m., gyv. Ilčiukų k.
 Užrašė Irena Baukytė, 10 kl. mok.

Burtai ir prietarai

859. *Jeigu katė prausia burną, bus svečių.*
 860. *Niežti dešinės rankos delną, reikės sveikintis.*
 861. *Niežti dešinę akį – reikės verkti, niežti kairę – reikės juoktis.*
 862. *Jei rytą susitinki vyrą, tai ši diena laiminga, jei susitinki moterį, tai kas nors atsitiks.*
 863. *Avį reikia kirpti, esant jaunam mėnesiui – geriau vilnos augs.*
 864. *Kiaulę pjaudavo esant pilnačiai, kad išvirus būtų didelis gabalas.*
 865. *Jei valgant ant stalo prilaistoma sriubos, tai sakoma merginai, kad gaus girtuoklį vyrą.*
 866. *Jei niežti kairės kojos pėdą – kelionė, o jei dešinę, – reikės šokti.*

Pasakė Genė Butkienė, gim. 1922 m., gyv. Vygėlių k.
 Užrašė Milda Butkytė, 9 kl. mok.

867. *Jei vištos kapojasi, tai bus pykčių.*
 868. *Jei gegutė užkukuoja į pakaušį, tai mirsi.*
 869. *Jei gegutė užkukuoja gulint, tai visus metus būsi tinginys.*
 870. *Kai katė prausiasi kuria nors koja, tai iš tos pusės bus svečių.*
 871. *Kai sapnuoji paukščius, lauk laiško.*
 872. *Jeigu lydint numirėlių, susitinka vyrą, vadinasi, tuoj mirs vyras, o jeigu susitinka moterį, vadinasi, numirs moteris.*

Pateikė Emilija Slapšienė, gim. 1897 m., gyv. Užpalių mtl.
 Užrašė D. Umaraitė, 10 kl. mok.

873. *Pavasarij, nutirpus sniegui, kai pražysta pirmoji žemuogė, reikia nusilenkti, dantim nukąsti žiedą ir suvalgyti. Tai niekada neskaudės nugaros.*
 874. *Naujųjų Metų vakare išėini laukan ir apkabini statinę tvorą. Jei statinių skaičius porinis, tais metais ištekėsi.*
 875. *Naujųjų Metų vakare nuneši vištom lest ir gert, jei višta pirma atsigers, tai reiškia, kad tavo vyras bus girtuoklis.*

Pateikė Valė Žemaitienė, gim. 1906 m., gyv. Užpalių vnk.

876. *Kūčių vakare merginos eina žiūrėti, kurion pusėn nususukęs šuo loja – iš ten bus piršliai,*
 877. *Kūčių vakare eina malkų nešti. Jeigu glėbyje malkų skaičius porinis, tais metais ištekėsi.*
 878. *Kūčių vakare traukia iš po staltiesės šieno smilgą. Kas ištrauks ilgiausią, tas ir gyvens ilgiausiai.*
 879. *Sutemus nereikia eit drabužių skalbt – laumės nuneš.*
 880. *Kai valgant skaitai – atmintį suvalgai.*
 881. *Vogta gėlė geriau auga.*

882. *Jeigu sapnuoti dantį ištraukiant – mirs kas nors iš artimųjų.*
 883. *Jeigu sapnuoji šluojant – kas nors mirs.*
 884. *Jeigu tavęs nepažino, būsi turtingas.*
 885. *Pirmadienį nereikia imtis naujo darbo, nes nesiseks.*

Pateikė Marija Jovarienė, gim. 1902 m., gyv. Užpalių mstl.
 Užrašė K. Musteikytė, 10 kl. mok.

886. *Naujągamio niekam nerodo, kad blogos akys nenužiūrėtų.*
 887. *Pirmą kartą grįžusį iš lauko artoją pila vandeniu, kad sektųsi darbas.*
 888. *Žlugtą išplovus, skalbėja nusiprausia veidą, kad būtų švarūs skalbiniai.*
 889. *Užmynusi kulną, šoksi to žmogaus vestuvėse.*
 890. *Sudužo indas – laimė.*
 891. *Žmogus nosį žemyn pakasė – išgirsi, kad kas nors mirė, o jei aukštyn pakasė – išgirsi, kad gimė.*

Pateikė Angelija Gipiškienė (Štirvydaitė), 85 m., gyv. Lėlių k.
 Užrašė G. Remeikytė, 10 kl. mok.

892. *Prie lovos Naujųjų Metų naktį merginos padeda kibirą su vandeniu ir uždegia balana. Kas sapne paprašo atsigerti, tas bus vyru.*
 893. *Kūčių vakare reikia, iššlavus kambarį, atsistoti ant šiukšlių ir klausyti – kur šunys loja, ten bus vestuvės, kur malkas pjauna – pagrabas.*
 894. *Seniau mergos, eidamos gulti, apsipildavo miežiais. Kas ateidavo tų miežių skaičiuoti, už to tikėdavosi ištekėti.*
 895. *Merginos guldamos po pagalve padėdavo popieriukus su vyrų vardais. Kurį ryte ištraukia, toks bus jos vyro vardas.*
 896. *Kalėdų ryte į lauką reikia eiti susikibus dviuose, tai avys ves po porą aviniukų.*
 897. *Kūčių vakare patamsy merginos gaudo avis. Jei sugauna senę avį – vyras bus našlys, o jei jauną – tai jaunas.*

Pateikė Veronika Vanagienė, gim. 1891 m., gyv. Užpalių mstl.
 Užrašė I. Gaigalaitė, 9 kl. mok.

898. *Jeigu arklys, važiuojant į šliubą, išsikinko, tai jauniems nesiseks, tuoj išsiskirs.*
 899. *Jeigu diena bloga, kai važiuoja tuoktis, tai jauniems gyvenimas bus blogas: jie nesutars, vaidysis.*
 900. *Jei valgai iš puodo, bus lietus vestuvių dieną.*
 901. *Jeigu lydint numirėlį, atsilieka nuo minios bent vienas žmogus, tai jis netrukus mirs.*

Pateikė Emilija Slapšienė, gim. 1897 m., gyv. Užpalių mstl. (gim. Stabulūnkių k.). Užrašė Aurelija Žvironaitė, 9 kl. mok.

902. *Kai dviem šviesom sėja, bus kūrėti javai.*

903. Kai pirmą į lauką išneši viščiukus, juos reikia iškišti sau pro užantį, kad nenešiotų plėšrieji paukščiai.
904. Pirmą kartą piemenis apipildavo vandeniu ir duodavo porą kiaušinių, kad ganyti gerai sektųsi.
905. Kopūstai reikia pjaustyti delčioj, tada jie būna kieti.
906. Bulvės reikia sodinti, kai dangus būna debesuotas, kad bulvių kelmai būtų didesni.
907. Jei pavasarį pirma pamatai varlę, tai busi tinginė, o jei skruzde – darbštuolė.

Pateikė P. Masiulienė, gim. 1922 m., gyv. Kuprių k.
Užrašė V. Kurpytė, 9 kl. mok.

908. Jei pelėda rėkia, bus krikštynos.
909. Jei, eidamas per slenkstį, suklupsi – nesiseka.
910. Jei dešinę ranką niežti – sveikina, jei kairę – gausi pinigų.
911. Šuo staugia prieš bėdą.
912. Voras nusileido – atnešė laimę.
913. Skruostą niežti – reiks verkti.
914. Akis niežti – juoktis reikės.
915. Išeidamas ką nors pamiršai – negrįžk atgal – nesiseka.
916. Jei skersai kelią pereina kiaulė, bus gėda.
917. Jei iš krosnies iššoka žarija, bus svečių.
918. Jei pavasarį pirma pamatai varlę – sušlapsi, jei skruzde – busi greitas, darbštus.
919. Jei valgant kas nors nukrinta nuo stalo, atskuba svečiai.
920. Jei imi žagsėti, žinok, kas nors tave mini.
921. Jei ant liežuvio išsikelia spuogas, tave apkalba.
922. Jei pirmąkart gandrą pamatei eidamas, vadinasi, šįmet daug įdomumo bus, jei stovėdamas – visi metai bus tokie, kaip ir ši diena.
923. Jei vaikinai ar mergina pamato pirmą kartą pavasarį du gandrų – sukurs šeimą, jei vieną – teks dar pabūti viengungiu.
924. Nevalgyk iš keptuvės – vaikai bus juodi.
925. Jei sėjant ar sodinant lieka sėklos, bus geras derlius.
926. Jei paskutinį pėdą suriši didelį, ir kitais metais gerai derės javai, o jei mažą – bus prasti.
927. Kad pienas būtų riebus, pirmu sumuštu sviestu patepti karvės parages.
928. Jei, nešant malkas, bent viena iškrinta, bus svečių.
929. Kelnės smuksta – bus lietaus.
930. Jei gegutė kukuoja prie namų, bus nelaimė.
931. Jei višta gieda – bus nelaimė. Norint jos išvengti, apsukti vištą tris kartus ir nukirsti galvą.
932. Jei žmogaus pasodintas kadagys perauga tą žmogų, jis mirs.
933. Apsivilkis išvirkščiais baltiniais – busi muštas arba girtas.
934. Jei paukštis įskrenda pro langą, bus laiškas.

935. *Saugokis, kad gegutė neužkukuotų be pinigų – visus metus jų neturėsi.*
936. *Jei juoda katė perbėga skersai kelią, bus nelaimė.*
937. *Jei kiškis perbėgo skersai kelią palon (į užantį), kelionė seksis,
o jei iš palos – nesiseks.*
938. *Jei sutikai moterį tuščiais kibirais, nesiseka.*

Pateikė Antanas Šapokas, gim. 1898 m., gyv. Nuodėgulių k.
Užrašė Vanda Kuliešienė, Užpalių vid. m-klos mokyt.

Padavimai ir sakmės

Parengė Vanda Kuliešienė

Kur pažvelgsi – visur mūsų tėvų, senelių išvaikščioti takai, praeities istorija. Nuo senų senovės žmonės stengėsi įminti daugelį juos supančio pasaulio mišlių: kaip atsirado vienas ar kitas ežeras, iš kur tie pavieniai didžiuliai, kartais ir keistos formos akmenys, ką slepia mūsų laukuose rymantys piliakalniai.

Pasitelkiant turtingą vaizduotę pasakojama, kad piliakalniuose esą nugrimzdę miestai, bažnyčios, pilys, dvarai, kur gražuolės mergelės ar laumės saugo pasakiškus turtus. Padavimai amžių bėgyje gaubė piliakalnius pagarba, bylojo apie jų ypatingumą, o pasakotos istorijos apie nubaustus lobių ieškotojus ar nepavykusius jų žygius nemažai prisidėjo saugant šiuos istorinius paminklus nuo sunaikinimo ar apgadinimo.

Tolimą praeitį mena ir paslapčių kupini Užpalių krašto laukuose rymantys Šeimyniškių, Lėgamiškio (arba Genupio), Užpalių, Gaigalių, Likuončių piliakalniai. Galima tik džiaugtis, kad užpalėnai išsaugojo bent padavimų apie juos nuotrupas.

Mūsų protėviai manė, kad gamtos sukurtos kalvos, akmenynai ir panašūs dalykai yra kažkokių galingų, bet į žmogų panašių būtybių darbas. Tai davė pagrindą gimti padavimams apie stipruolius ir greitakojus milžinus, savitą jų gyvenimo būdą.

Gražūs pasakojimai apie tam tikras vietas ar daiktus – mūsų protėvių kūryba – išliko, eidami iš kartos į kartą, perduodami iš lūpų į lūpas. Tik, deja, žmonių sumaterialėjimo veikiami, eina į užmarštį.

1. Bjaurasai ponas

Tenai, kur dabar Šeimyniškių piliakalnis, sanų sanovėj buvęs gražus dvaras. Ale ja ponas tai buvęs baisiai bjaurus, su velniu susdėjis. Velnias, in juoda aržila ažusedis, atnešdavis jam druskas ir kitokia turta. Ale vienūroz¹ ponas susmįslisjis, kas bus taliau. Taigi, velnias ja dūšių pasims, kai tik numirs. A šita ponas delta nenarėja. Taigi, liepis tarnams aždaryt visas duris ir nebeinslaist vidun šetona. Tarnai teip ir padarį. A velnias tai baisiai ažpykis in pona, prispylis kvartūkan² smėlia, ažvertis visų dvarų. Tik kaminas da ilgai kyšojs.

Teip ir lika amžinai stūksot tasai kalnu paverstas dvaras.

Papasakojo Saliama Mierkienė, gim. 1888 m. Šeimyniškių k.

2. Žemėm apipiltas dvaras

Labai labai seniai, kur dabar piliakalnis, buvį puikūs rūmai. Ponas turėjis labai daug žemes, daug turtų ir didelį pulkų tarnų. Vienūroz ponas gava žinių, kad in ja dvarų artinas didela prieša karuomine.

Sava baudžiaunikam valdovas prisake visų

¹ Rozas (sl.) – kartas.

² Kvartūkas (sl.) – prijuostė, prikyštė.

dvarų žemi užpilt, kad te svetimieji negalėtų ineite vidun ir nepajimt pona turtų. Baudžiaunikai teip ir padare, kaip ponas buva paliepiš. Ale teip ažpilti žemi ponas ir ja tarnai aždusa. A vietaj rūmų teip ir lika kalnas.

Papasakojo Milda Stukienė, gim. 1933 m. Šeimyniškių k.

3. Arkliagania kepura

Žmones šnekėdava, kad Šeimyniškių piliakalnia šoni buvįs labai gilus urvas, a kalna viduj gyvenį piktasias dvasias.

Vienūroz pre šita kalna vyrai naktį ganį arklius. Ir sumįslyji anys pašposyte. Žinoja, kad vienas pusbernis labai bijoja šita kalna, be buva prisklausis visokių pasakų apie jį. Tai vyrai ir pasukvatija³ jį pagūsdinte. Kai bernas ažmiga, arkliaganiai surišė jį virvem, nu-nešė pre urva ir inlaide gilyn. In gala pradėja traukte tų berniukų viršun. Ir pamate stabuklų: bernas turėja sava runkos kepurį, pilnų auksa! Vyrai pradėja jį klausinėt, kas ir kaip jam tų auksų davįs. Ale bernas sakįs nieka nežinųs.

Tadu ir kiti arkliaganiai asinarėja auksa. Surišė anys kitų bernų ir nulaide urvan. Pa kiek čėsa⁴ ištrauke jį viršun. Ale be auksa ir be galvas. Ale tuopat čėsu ir urvas asivėra.

Papasakojo Saliama Mierkienė, gim. 1888 m. Šeimyniškių k.

4. Našlaitėlis

Pemeniakai pre piliakalnia gane galvijus. Su jais buva ir mažas našlaitėlis. Kitas berniokas, pastvėriš ja kepurį, inmete kalna kiaurymėn. Našlaitis tarnava par gaspadorių⁵ ir bijoja ait nama be kepuras. Mat ir kepura buva gaspadoriaus. Vaikas pradėja verkt. Ir kitiem pasmate baisu. Tai anys apirišė tų vaikų vadalam ir nulaide urvan, kad pasimt sava kepurį. Urva gilumoj pasdare šviesu. Pemeniokas pamate gražius pakajus⁶. Venam buva valtela. Venam jas gali buvo pripilta auksinių pinigų, a kitam – kalade ir kirvis. Šoni valtelas sadėja gražuola panela. Ana paklause berniukų:

– Ka atajai, berniuk?

– Atajau kepuras. Kiti piemenys jų čia inmete. Bijau nama aite be kepuras – gaspadorius barsis.

– Nebijok, – pasakė panela. Ana

pajeme ja kepurį, prisėmė pilnų pinigų ir padave vaikui.

Kai piemenys ištrauke jį iš urva ir pamate šitiek pinigų, nebežinoja ką daryt,

³ *Ukvatyti* – norėti.

⁴ *Čėsas* (sl.) – laikas.

⁵ *Gaspadorius* (sl.) – ūkio savininkas, namų, kiemo šeimininkas.

⁶ *Pakajus* (sl.) – gerai įrengtas kambarys.

apsgunda. Paskui pradėja klausinėt, kas ti buvo, iš kur pinigai kepuraj. Berniokas pasake. Tadu ir kitas piemuo asimane auksa. Nulaide ir šitų. Panela ir jį klause, ka jieška.

– Katro tava keपुरa? – klausia jį. Anas parode kur gražesni ir didesni, a ne savų.

– Tu meluoj! Asmi neteisingas!

Tadu ana pašauke sava tarnus ir liepe šitam gabšuoliui nukirsti galvų.

Piemenys ištrauke jį iš požemia karalystes be galvas.

Papasakojo V. Urbonienė, gim. 1889 m. Degesių k.

5. Laumes avelas kerpa

Terp žmonių ėja kalbas, kad pre Šeimyniškių piliakalnia nakčiai paliktas avelas kas tai nukerpa. Vienas ūlyčias⁷ bernas saka:

– Aisiu tinai ir sužinosiu, kas jos nukerpa ir vilnas vagia.

Nuveja anas venam vakari ir laukia paskavojis. Ape vidunaktį ataina dvi moteriškas ir pradeda kirpti avelas. Viena nukirpa vienu avelį, kita kitų. A bernas stovi ir negali nei rėkte, nei bėgte, nei kų pasakyte. Viena kirpėja apsdairė ir pasaka:

– Va, gi dar vienas avinas!

Čiupa anas šitų bernų ir nukirpa na galvas visus plaukus.

Bernas suprata, kad čia buvo laumes.

Papasakojo Stasys Stukas, gim. 1930 m. Šeimyniškių k.

6. Ažkeikti pinigai

Žmones sakydava, kad pre Šeimyniškių piliakalnia naktį dega pinigai. Pamatį kur tų lepsnalį, žmones puldava kasti auksinius. Alia iškast niekaip negalėdava. Kasa kasa, ale kai tik gaidžiai užgieda, ugnela ažgįsta ir visakas pabaigta.

Ale rozų venam keturių dukterų tėvui pasisake išsikast puodų su pinigais. Džiauges. Ištekunt dukterim davis pasogų: dviem – iškastųjų pinigų, a dviem – sava aždirbtų. Ažkeikti pinigai laimes neataneše: abi dukterys išdurniava, a kitas dvi laimingai gyvena.

Papasakojo Stasys Stukas, gim. 1930 m. Šeimyniškių k.

⁷ Ūlyčia (sl.) – kaimas, sodžius; senovinio kaimo kelias, gatvė.

7. Kaip Genupia piliakalny auksų kase

Buva tumsi naktis. Vienas žmogus ėja pra Genupį ir pamate in kalna degunčias ugnelas. Kų matįs, pasake ir kitiem sava susiedam⁸. Any spėja, kad tinai dege auksas. Keli ulyčelas vyrai susitare naktį ait auksa kast. Sulaukį kitas naktes, pasijeme lopetas⁹ ir nuveja Genupin. Pradėja kast. Kase, kase, kase, kolai išvanoja didelį duobį. Jiem jau pasdarė labai neramu, ka tai baisu, ale vis tiek kase. Ape juos pradėja lakstyt šunys. Labai baisūs. Ale kasajai dirba kaip dirbį. Jiems pradėja rodytis visokie žvėrys. Anys stauge, riaumoja, rodes, kad kasėjus nori nutverte ir praryte. Bailesniai vyrai jau pastrauke na dabes, o kiti da kasa. Jau ir žeme pasdare labai kieta, sunku lopetu beinkirst. Tik pamate kasajai – atvažiuoja karieta ir keli vežimai. Karietų veža raudoni gaidžiai, diduma sulig arkliais, a vežimai pakinkyti nenaturimais aržilais. Visi sustoja netoli kasajų. Atsivėra kariatas duralas ir išlipe panaičiai. Anys tarpusavy šnekas, kad reikia statyt kartuves ir pakart kasėjus. Kiti vyriokai išverte šiaudus iš vežimų, ažudege ir iš karčių pradėja kartuves statyt. A kasajai stavėja pre dabes sustingį iš baimes. In gala nebeišlaike – šoka bėgt nama.

Rytą, jau apdenojus, delta ataja ton vietan, kur kase, pasižiūrėt. Ale neberada ne kakias dabes, ne kakia znoka¹⁰, kad čia deginta šiaudai ar kartuves statyta. Ale daugiau auksa jieškāt čia niekas nebemegena.

Papasakojo Jonas Ubarevičius, gim. 1908 m. Lygamiškio k.

8. Vaiduoklis vežimi

Vienųroz važiava žmogus arkliu pra Lygamiškia piliakalni. Naktį. Nei iš šia, nei iš ta – mata, až ja nugaras sėdi ratuos žmogus baltas ir rūbais baltais. Ir tyli. Tadu žmogus jį ir klausia:

– Kurgi tamista važiuoji?

A tas tyli, nieka nesaka. Žmogus pamįsle, kad tasai letuviškai nesuprunta, da rusiškai pašnekina. A tas vis tyli. Žmogus išsijeme liuikų, ažudege ir pasiūlija anam patraukt dūma. Tik pasisuka – a ti jau nieka nebēr. Suprata žmogelis, kad ir jį dvasias buva apsedį.

Papasakojo Gasparas Kirvelis, gim. 1890 m. Lygamiškio k.

⁸ *Susiedas* (sl.) – kaimynas.

⁹ *Lopeta* – įrankis kasti, kastuvas.

¹⁰ *Znokas* (sl.) – ženklas, žymė.

9. Dvasias in Genupia pinigūs degina

Kadai saniai in Genupia piliakalnia stavėjus puiki pilis. Ale paskui jų ažkerėja piktasias dvasias ir ana skradžiai žemį prasmega. Dvasias čia, in kalna, susrinkdavį naktim ir degindavį pinigūs. Daugelis jaunikaičių narėji atimt iš dvasių tuos turtus, ale tik sulaukus vidunakčia ir pamačius tos dvasias, plaukai in pakaušia pasistodavį piestu, ir visa pametį jaunikaičiai bėgdavį tolyn.

A vienųroz delta vėl susrinka didelis drūsuolių pulkas, narėdami apginti na šmėklų piliakalnį. Anys paskavoja vakari pre kalna ir laukia. Vidunaktį pradėja rinktes dvasias. Vienas buva didelas, kitas – mažutes, vienas – ilganosas, kitas – viškai be nosių. Kožna¹¹ nešes daugybį pinigų. Jos pamačius, jaunikaičiam visa drūsme išgarava. Vienui krita negyvi, kiti paslaide bėgt. Lika ir jų ginklai, ir žirgai. A dvasias da ilgai ti degindavį pinigūs.

Ale atradįs galiūnas karalaitis ir šitos šmėklas išvaikęs. A žmones ir dabar in kalna rundų apdegusių pinigų.

Papasakojo Gasparas Kirvelis, gim. 1890 m. Lygamiškio k.

10. Šiteip atrada Genupia kalnas

Sanų sanovej, kur dabar dunksa Genupia kalnas, buvus lyguma. Venoj vietaj kasnakt vis degdavus ugnela. Ale niekas nežinoja, ką ana raiškia. Netol tas lygumas gyvenis žmogus turėji didelį šeimynų. Atajis anas vienųvakar ton vietan, sėdi ir mislija, kaip reiks pragyvint. Ir čianai jam pasrodįs sanas saneliukas. Anas ir pasakįs, kad čia dega ažkeikti pinigai.

– Pamegink išsikast auksa, – sake sanelis. – Jeigu paspėsi priskast lig pinigų, kolai gaidys ažgiedas, tai pinigai bus tava. A jeigu nepaspėsi, tai virsi akmeniu.

Kų daris biednas žmogelis – raikia pamegint, gal čia ja laime. Kitam vakari, suvadinis visus sava sūnus, išėja kast pinigų. Kasį kasį beveik lig vidunkačia, privertį didžiausių kalnų žemių. Jau ažučiape puodų su auksiniais, ale sūnai susginčija, katram daugiau auksa bus. Čia ir gaidys ažgedoja. Teip anys visi ir pavirta akmenim. Tai ir stovi dabar tasai bekasunt supiltas kalnas, a pre ja – vienas didelis akmuo, a šoni ja – keli mažesniai. Čia ir yra tėvas su gabšuoliais sūnais.

Papasakojo Ona Vaškeliene, gim. 1906 m. Užpalių mstl.

¹¹ *Kožna* (sl.) – kiekviena.

11. Pre Genupia

Sani žmones sakydava, kad dideliu akmeniu asųs ažudingtas inėjimas kalnan. Tik nedidelis ja galas kyšųs iš žemių. A kalna viduj asų dvijai gražuolas laumes. Anas saugunčias sidabrinį aldijų¹², pilnų auksa. Viena laume sėdi venam aldijas gali, kita – kitam. Šitų aldijų ir kitus turtus kaima vyrai narėji atkast ir pasimt. Ale bekasunt paskėlīs baisus vėjas, viesulas, pradėja žaibuot, na perkūna trinksma net žeme dundėja. Kasajam buva labai baisu. A kai pradėja rodytes visokias šmėklas, visokias baidyklas, vyrai neiškintį išbegioja. Ir daugiau jieškāt sidabrinės aldijas nebemegena.

A menasienaj pra čia aidami žmones matydavį in didžiaja akmenia, katra tiktai galas buva išlindīs iš kalna pakriaušes, sėdint sanelį. Anas audavas kojās – vyniodavas autakajus¹³. Ale kolai vienų kojų apvynioja, kita nusvynioja. Tadu anas vynioja vėl iš naują. Pamačius šitų sanelį, žmonis apimdavus baime, šturpuliai par nugarų aidavį.

A pra kalnų aidami žmones ir dienų matydavį baltas ar šviesiai margas katytes beginėjunt. Anas šokinėdava, meilindavos žmogui. Jegu kas narėdava pasgavį nama parsnešt, anas prapuldavį runkos.

Papasakojo Gasparas Kirvelis, gim. 1890 m. Lygamiškio k.

12. Genupia laumes

Buva žiema. Vienuroz biedna¹⁴ materiške ilgai in švintosias, tes Lygamiškia piliakalniu, mazgoja rūbus. Jai besdarbuojunt ir timt pradėja. Ana besiskubindama paslyda ir inlake aketen. Niekas jas neratavoja¹⁵, ba arte žmanių nebuva. Tiktai ape vidunkati jų iš aketes laumes ištrauke. Atasupe, atliūliava, aptaise gražiausiais rūbais. Sanuosius jas mazgotus skalbinius naujais pamaine. Moterį pagule pre upei, pre jas papyla krūvelį auksinių pinigų. Kai materis atspeikėja, negalėja savį pažint. Pasėmus visas rastas dovanas, ana laiminga paraja nama. Na ta česa pradėja gerai gyvint, naujų gryčiučių pasistate. Net brolių ištaise, gimines, susiedus pasvadina. Ataja ir viena bagočka¹⁶, labai pavydelnike didela. Ana namų gaspadinį išklausinėja, kaip toj prabagatėja. Ir to bagočka, narėdama daugiau turtų turēt, teip pat nuvėja in upes rūbų mazgotų. Dirba, dirba lig nakties, taukšėja su kultuvi. Ale ryta nama nebegrižta. Žmones šnekėja, kad šitų pavydelnikų laumes švintojan intrauke.

¹² *Eldija* – valtis, laivas; didelis nedailus daiktas, didelis kiekis.

¹³ *Autakas* – autas, autskarys.

¹⁴ *Biednas* (sl.) – neturtingas, vargingas.

¹⁵ *Ratavoti* (sl.) – gelbėti.

¹⁶ *Bagotas* (sl.) – turtingas.

Papasakojo Bronė Uborevičienė, gim. 1920 m. Lygamiškio k.

13. Gaigalių dvara ponas

Labai žiaurus buvęs Gaigalių dvara ponas. Patsai gyvenęs gražiuos rūmuos, in piliakalnia pre Bradesas upelas. A sava baudžiaunikų tai nepagailėdavęs, juos liepdavęs plakt ažu minkiausių niekų. Kų ti baudžiauninkai, kad ir sava sasares nepagailėja. Ana megindavus ažustot skriaudžiamus nabagus¹⁷, tai vienųroz labai inpykįs ir jų nužudįs.

Numira ir anas. Ale ir pats pa smertes ramybes neturėjįs. Žmones matydavį jį naktim važiuojant juodu karietu, jadais arkliais pakinkytu, vieškeliu važiuojunt kalnan. Pasiekįs vidukalni, vėl redėdava pakalnan ir vėl pasukdavįs iš nauja kalnan. Tik gaidžiam sugedojus, karieta dingdavus. A buvį gražūs pona rūmai prasmegį žemen, ne kacias žymes nepalikdami. Tikriausia anys baudžiaunikų buvį prakeikti.

Papasakojo Kazys Abelinskas, gim. 1883 m. Galinių k.

14. Pre Užpalių piliakalnia

Kur dabar stūksa Užpalių piliakalnis, sanų sanovej buvįs dvaras. Paskui anas sunykįs, lika tik plikas kalnas. Čia buva laumių megiamia vieta. Anas naktim čia rinkdavas ir linksmindavas.

Vienųroz biedna baudžiaunike čia, pre kalna, parden pjautuvu pjovus pona rugius. Pervargus ir besiskubindama nama, ažmirša sava vaikelį, katras megoja rugių gubas pavėsy. Parbėgus nama čia buva daug darbų. A vaikelį atsimine tik tadu, kai jau dungų mirgėja žvaigždes, šviete menulis. Narėja bėgt laukan, ale naktes tylumoj užgirda, kad galulaukej kažin kas čiūčiuoja kūdikį, pasbaisėja ir lika name. Kai tik sulauke aušras, nubėga laukan. Ir kaksai buva jas džiaugsmas, kai rada vaikelį gyvų ir sveikų ir da labai apdavanotų. Tai buva laumių darbas. Žinia ape tai netruka pasklist pa visų apylinkį. Viena bagota materiške teip pat nuneše pre piliakalnia sava kūdikį ir būk tai ažmiršus palika, laukdama laumių davanų. Ale rytą atajus persgunda: rada tik sava vaikelia kaulalius.

Papasakojo Elena Butiškytė, gim. 1914 m. Užpalių mstl.

15. Raganiakalnis

Tai kalva Miškinių kaimo laukuose. Jas pašlaitėj guli giliai žemėn parsmegis akmuo. Raganiakalnin naktim sulėkdavįs visas pulkas raganų ir laumių. Anas čia dūkdava, bovydavas su tuo didžiuliu akmeniu, jį mėtydava. Teip besmėtunt viena laumiotė labai nusmušus pirštus. Inpykus teip trinke šitų akmenį, kad anas giliausia žemen persmega. Tai ir pradėja žmones jį vadint Laumakmeniu.

¹⁷ *Nabagas* (sl.) – nelaimingas, pasigailėjimo, užuojautos vertas, vargšas.

Sakydavį žmones, kad pa šituo akmeniu asų daug auksinių pinigų, laumių ir raganų čia pakavotų¹⁸. Žmonėm parūpa auksas. Keli vyrai mėginį priskast lig auksa. Nars ir labai giliai buva inskasį, ale paskast pa akmeniu nepasisake. Teip lobis ir pa šiai dienai tinai tebeguli.

Papasakojo Ona Palubinskienė, gim. 1905 m. Tervydžių k.

16. Kunigaikščia sūnus – išdavikas

Toj vietaj, kur dabar in Pilašiaus ažera krašta stovi Likunčių piliakalnis, kadai saniai buvus didela ir graži pilaite. Čia gyvenis narsus kunigaikštis su sava sūnum. Jaunuoliui labai patikdavus muzika ir patsai grodavis, ir kitų grajima klausytes ukvatija.

Teip jau buva, kad pikti priešai vėl užpuola šitų kraštų. Žmones, kunigaikščia vedami, labai drūsiai kariava su atajūnais. Gal būt ir lamėjį šitų karų, kad ne kunigaikščia sūnus. Anas, matai, išdaviku tapa. Užpalikai kaip tį dažinojį ape ja silpnybę muzikai, tai ir papirka jį. Davė jam cimbotus ir da kų tai daugiau. Ažtat anas ir parodis atajūnam slaptų inėjimų pilin. Te ir suburbėja vidun. Baisiai mušes, daugybe krauja tekėja – ir savų, ir atajūnų. Labai daug pilalas gynėjų tadu galvas padėja. A išdavikas sūnus su sava žirgu perbegis prieša pusan.

Čia vietinių žmanių likį labai nedaugelis, tiktai likučiai. Na tai česa šitų vietų ir pramine Likunčiais. Apgriauta pilaite nugrimzda pa kalnu. Ir dabar, saka, vakarais tes Pilašiaus ažeru girdis žirga žvingimas ir kanopų bildėjimas – išdavikas ir numiris neturi ramybes.

Papasakojo Ona Sirutienė, gim. 1898 m. Šeimyniškių k.

17. Pladiškių milžinai

Pladiškių kaima laukuos, terp pelkių ir miškų, yr pakili vieta, dve ažerų apsupta. Vietiniai gyvintajai šitų vietų vadina Milžinkapiu. Saniai, labai saniai čianai gyveni milžinai. Anys buva dideli ir graitai. Kožnųryt nubėgdavį Rygon druskas pusryčiam parsnešt. Mat anys narėja labai sūriai valgyt, tai paskui ir apsirga. Milžinai buvį take dideli, kad pasrėmį in žarda, tabokų šniaukšdava. A venon pirštinen sukišdavį pora jaučių su visu žagri. A kai iš sava klumpių žemes iškratydava, tai kalnaliai pasdarydavį.

Kai anys pabaige sava gyvenimų, tai čia ir buvį pakavoti¹⁹. Tadu šitų kalnalį ir pradėja vadinti Milžinkapiu. A jau velasniais čėsais žmones rasdavį čia labai didelių kaulų.

Papasakojo Ona Čerškutė, gim. 1903 m. Pladiškių k.

¹⁸ *Pakavoti* – paslėpti.

¹⁹ *Pakavoti* – palaidoti.

18. Žibintas

Neviržas lauki, šoni kelia Nevirža-Užpaliai, buvęs stabuklingas akmuo. Naktį anas pavirsdava auksa luitu, visas žibėdava. Kas jį pamatydava, be žada likdava na ja žibėjima. A išaušus, vėl atvirsdava akmeniu. Ažtat žmones jį ir vadina Žibintu.

Papasakojo A. Gaučienė, gim. 1900 m. Kaimynų k.

19. [Raganiotes ir vyrai]*

Tai 0,5 ha ploto kalva, iškilusi iš raistelių bei krūmokšnių, stūksanti už poros kilometrų rytų pusėje nuo Užpalių ir vieno kilometro atstumu į pietus nuo kelio Užpaliai-Alauša, netolima Užpalių piliakalnio kaimynė.

Šitam kalnaly asus prasmegęs ažkeiktas dvaras. Čia na sanų sanoves gyvenį gražuolas raganiotes. Anas viliojį aplinkinių ūlyčių vyrus. Kviesdavį juos dvaran baliavot²⁰, muzikas pasklausyt. Tinai anys par naktis linksminas, denom megodava, a ūkia darbus viškai ažmirši. Šita krašta moterys ilgai kintėja. Ale in gala sumislia, kad raikia šitom ulionem²¹ galų padaryt. Ir anas venam vakari užpuola raganų dvarų. Kų katro turėja runkos, dauže raganiotes, visakų nainkina, griove, kol iš dvara lika tik griuvėsių krūva. Ale ir te patys tuoj nugrimzda žemės. Persgundi vyrų viliotajas išsilakste kas kur. Ale paskui, saka, vėl sugriži.

Vietaj buvusia gražaus, ale moterų prakeikta dvara, lika tik kalnalis. A parsmegusiam dvari gal ir pa šiai dienai tebegyvena šitas raganas. Vakaraus, saka žmones, rozais pasgirsta tai linksmas nuskvatojimas, tai muzikas garsai. Tai čia tikriausia ir linksminas raganų pamilėja. Ale ne vienas iš apylinkes vyrų pre jų nebepristoja.

Papasakojo Liudas Milys, gim. 1883 m. Trumpalių k.

20. Mažeikiškių dvaras

Iš buvusia senais laikais Mažeikiškių dvaralia šindei nieka nebelikį. Jau saniai anas sunyka. Dabar tik pamuraukų ir sinų akmenys da valiojas. Čia visas apylinkes baudžiaunikai ėja lažu, net iš Ilčiukų, Degesių ataidava. Čianyktis ponas be gala žiaurus buvįs. Saka, ne vienu baudžiaunikų liepis rykštem mirtinai ažplakt. Ažu ja žiauruma žmones jį ir prakeikį buva. Gal ažtat ir pasmerčiai anas ramybes neradįs. Aidami keliūku pra buvusį dvarų, žmones naktim matydavį ją šmėklų ape dvara griuvėsius klaidžiajunt.

* Pavadinimas sugalvotas redaktorės.

²⁰ *Baliavoti* (sl.) – puotauti, pokyliauti.

²¹ *Ulioti* (sl.) – linksmai leisti laiką, linksmintis, pramogauti.

21. Laumių akmuo

Šeimyniškių kaimi, pre kelia, saniau buvęs didelis plokščias akmuo. Žmones matydavį, kaip menasienaj čia šokdavį susrinkį laumes. Ir šitų akmenį vadina Laumių akmėniu.

Papasakojo N. Sirutienė, gim. 1891 m., Šeimyniškių k.

22. Ažkeiktas auksas

Vienas biednas žmagelis su sava pačiu gyvenį netoli Švintosias upes vingia, ažu Degesiu ūlyčias. Vienūden saniokas, bepateriaudamas bažnyčij, ažusnūdiš ir sapnaviš barzdotų burliokų²². Anas klausis, ar saniokas nenariš pinigų. Vėliau barzdočių žmogus da susapnaviš. Paskui anas pasrodis ir sanelių gryčelaj, runkos tarbų²³ turėjis. Anas pasakįs: „Šitų auksų ataduosiu až devynias galvas!“

Pasakįs tuos žodžius, burliokas numetis jam pa kojam šikšniui tarbų ir išėjis pra duris. Sanukus apėmus baime, neramumas. Supratį anys, kad čia ažkeikti pinigai. Pajėmįs žmogus šitų tarbų ir inmetis giliausian Švintosios vietan, kur daugiau sūkurių. Neilgai laukus toj vietaj prigėra žmogus, paskui ir kitas. Kaip mena sanoliai, tinai prigėrį ben šeši.

Iš Antano Namiko užrašų. U. pst.: „Ar tikrai toje vietoje muskendo devyni ir ar kas gavo užkeiktą auksą, legenda nutyli. Šis pasakojimas vėlesnių kartų buvo papildytas naujomis detalėmis, sukurtas išsamesnis siužetas, įpinta daugiau veikėjų.“

23. Kapų kalnas

Kur dabar pre parapijas kapinių yr kalnas, saniau buva lyguma. Šoni kelia, važiuojunt in Butiškes, riagsojįs labai didelis akmuo. Kai Butiškių žmones važiuodava pra tų akmenį Užpaliuos, arkliai dažnai ja pasbaidydava, sulaužydava vežimus, žmones asimuzdava. Ti pat juos ir pakavodava. Užpalėnai sumįslija šitų akmenį ažverst žemem, kad ja viškai nesmatytų. Teip ir padare. Veže, veže žemes, pyla, pyla in akmenia ir iš visų ja šonų, pakol ja nebesmate. Ir teip pasdare didelis kalnas. Pavadina jį Kapų kalnu, mat, katre čia asimušė, čia ir lika pakavoti.

Papasakojo Ona Milienė, gim. 1911 m. Butiškių k.

²²Burliokas (sl.) – senovėje – rusų darbininkas, trauk-davęs lynais laivus prieš srovę.

²³Terba (sl.) – maišelis, krepšys.

24. Kairiarunkis

Da pre baudžiavai Kaimynuos gyvenis kairiarunkis valstietis. Radis anas pona miški plokščių akmenį.

– Tai ben akmuo! Lygus kaip stalias! – apsdžiaugis žmage-
lis. – Kad teip parstimpus jį nama, paguldyč pre slinksčia. Būt gera
pasistot, gryčian ainunt.

Vargais negalais išvaliojįs anas šitų akmenį iš miška. Ir ja
gryčela jau nebetol. Ale pamate jį ponas:

– Tu vagi mana akmenį! – pradėjis šaukt ponas. – Gal nori
rykščių?

Baudžiauninkas nusilinke ponui ir tylom sprunka sava gryče-
lan. A tasai „*lygus kaip stalias*“ akmuo ir lika gulēt pamiškėj. Žmones
pradėja jį vadint Kairiarunkiu.

Papasakojo A. Gaučienė, gim. 1900 m. Kaimynų k.

25. Momenio ežeras

Senais laikais ten, kur dabar tyvuliuoja Momenio ežeras, bu-
vęs tik upeliukas. Kartą tenai buvo susirinkusi viena šeima skalbti
drabužių. Tuo tarpu jų mažametis vaikas įkritis į vandenį ir ėmęs
šaukti: „*Moma! Moma!*“ Vaiko išgelbėti nepasisekė, jis nuskendo.
Tada staigiai upelis pradėjo tvinti, ir jo vietoje atsirado ežeras,
Momeniu vadinamas.

Papasakojo Stasė Maladauskienė (Varnaitė), gim. 1924 m. Užpalių mstl.

Apie velnius ir vaiduoklius

Vanda Kuliešienė

1. [Indriai ir burliokas¹]*

Ties Dusetų vieškeliu, kur Šventoji rausiasi po stačiu, krūmais apžėlusiu skardžium, Degesių kaimo laukuose stovėjo grytelninko Indriaus trobelė. Indrius gyveno su žmona. Abu buvo seni, bevaikiai, neturtingi. Indriuvienė dažnai prikaišiojo vyrui jų neturtą.

– Kad ir neša gi kitiems aitvarai visokius turtus, – bumbėjo Indriuvienė.

– Tu, boba, piktos dvasios nešauk, o tai prikibs – pati nepasidžiaugsi, – subarė žmoną senis Indrius.

Bet žmona kalbėti nenustojo. Netekęs kantrybės, Indrius sviedė į šali drožiamą medinį šaukštą ir išėjo kieman. Prie pirkios durų stovėjo aukštas, barzdotas burliokas.

– Dovanok, geras žmogau, – prabilo burliokas, – pamačiau žiburį šviečiant ir užėjau. Einu iš Dusetų Žaliojon. Privargau. O jau ir sutemo. Naktį ne roda² vienam eiti. Gal priimtumėt nakvynėn?

Žmogus atrodė suvargęs, per petį kabo terba³, kojos vyžom apautos. Matyt, ubagas⁴ koks. Barzda šerkšnu aptraukta.

Įleido Indrius burlioką pirkion. Tas nusiėmė terbą, pasveikino Indriuvienę.

Naktį Indriui sapnavos visoki baisūs sapnai. Anksti rytą pabudęs, rado svečią kelionėn besirengiant. Paliuobęs paršeli, grįžo Indrius pirkion, bet burlioko jau būta išeita. Pakilusi iš miego Indriuvienė ėmė tvarkyti svečio guolį. Nustebo, radusi čia paliktą terbą. Toji buvo sunkiai prikrauta.

– Kur gi dabar ją dėsime?

– Pakišk pasuolėn, burliokas tikriausiai grįš ir pasiims.

Bet jau ir vidurdienis atėjo, o terbos niekas neatsiėmė. Indriuvienė, ką veikdama, kur eidama, vis tos terbos užkliūdavo. Rūpėjo jai pažiūrėti, kas jos viduj yra. Pažiūrėjusi baisiai surėkė:

– Auksas! Auksas! Dievulėliau, terba pilna auksinių pinigų!

Indrius nesusigaudė, kas tai yra ir ką reikia daryti. Užmigęs sapnavo tą patį burlioką. Rodos, žiūri į jį šypsodamas, rodo pabertą auksą ir sako:

– Tau palieku šį lobį, bet už tai man turi duoti devynias galvas – devynias gyvybes.

Tai taręs, burliokas kad ims garsiai kvatoti, Indrių net šturpas nukrėtė. Riktėlėjo: „Šalin, velnie!“ – ir pabudo. O šalimais sėdi žmona ir keistai kvatoja.

Nušoko Indrius nuo pečiaus, sugriebė terbą su auksu ir ėmė vilkti lauk

¹ *Burliokas* (sl.) – senovėje – rusų darbininkas, traukdavęs lynais laivus prieš srovę; carizmo laikais – sentikis rusas Lietuvoje; dručkis, storulis.

* Skliausteliuose rašomas redaktorės sugalvotas teksto pavadinimas.

² *Rodas* (sl.) – linksmas, smagus.

³ *Terba* (sl.) – maišelis, krepšys.

⁴ *Ubagas* (sl.) – elgeta.

iš pirkios. Tekinas pasileido prie skardžiaus, kur Šventoji tekėjo. Žmona stengėsi jį sulaukyti, bet jis žengė neatsigrėždamas. Priėjęs upės krantą, išiūbavo ir metė terbą su auksu properšon.

Ten, kur senas Indrius ėmė aukso pilną terbą, dabar gilus, sūkuringas atosūkis. Nors toje vietoje nėra nei brastos, nei maudyklės, laikas nuo laiko prakeiktasai auksas vis pasiima kruviną auką. Jau tame atosūkyje aštuoni žmonės prigėrė. Sako, kai dar vienas prigėrs, tada iškils paviršium kupina aukso terba, ir tas liks tikrai turtingas, kas ją tą valandą mokėsiąs pasiekti.

Tą paupį žmonės vadina Paskardėmis. Ant kranto stovi didelis beržas. Anksčiau ten stovėjęs kryžius, aptvertas tvorele.

Papasakojo Juozas Merkys, gim. 1914 m. Ilčiukų k.
Užrašė Aldona Merkytė, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok.

2. Dinabarko kalnas

Degesių miške yra kalnas, vadinamas Dinabarko kalnu.

Seniai, gal šimtas metų atgal, keletas Degesių kaimo vyrų išsiruošė Dinabarkan linų parduoti. Kad anksčiau nuvažiuotų, išvažiavo vakare. Kol privažiavo mišką, ir visai sutemo. Visą naktį jie važiavo vienas paskui kitą. Niekaip nesibaigia miškas. Bet jie nesijaudina, nes vedlys geras, kelis kartus važiavęs. Praaušta rytas. Vienam pasirodo, kad jie vis dar Degesių miške, nors nesinori tikėti. Išvažiuoja pamiškėn – ogi tikrai Degesiai. Pasirodo, visą naktį važiuota apie vieną kalną ratu. Ir praminė tą kalną Dinabarko kalnu.

Papasakojo Emilija Stasiškienė, gim. 1893 m., gyv. Žaibiškių k. (gim. Degesių k.). Užrašė Lina Vaškelytė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

3. [Sargynišio kalno vaiduoklis]

Sargynišio kalnas yra netoli mūsų namų. Seniau žmonės kalbėjo, kad ant šio kalno pasirodąs vaiduoklis.

Vienąkart senelis po mėšlavežio nuvarė arklius pasiganyti ant šio kalno. Buvo šilta naktis. Senelis atsigulė pamiškėj ir užmigo. Nubunda – niekur nematyti arklių. Girdi, kad keliu kažkas važiuoja. Senelis pasileido bėgt ton pusėn. O vakare jo nusiprausta ir apsilvilkta baltais marškiniais ir baltom kelnėm. Keliu važiuojantis žmogus pamatė, kad kažkas baltas bėga jo pusėn. Išsigando ir kad pradės arklius raginti! Nuo to laiko pasklido kalbos, kad Sargynišio kalną saugo vaiduoklis.

Papasakojo Albinas Gipiškis, gim. 1930 m., gyv. Žaibiškių k.
Užrašė Ona Gipiškytė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok. P. pst.:
„Šį pasakojimą girdėjęs iš savo senelio.“

4. Šibūtis

Gyveno bobutė ir turėjo ožkytę, vardu Cibutė. Viena dieną savo ožkytę paleido pasiganyti, bet, vakarui atėjus, ji negrižo. Nesulaukus bobutė išėjo ieškoti. Ilgai vaikščiojo po mišką ir niekaip negalėjo rasti.

– Cibute, Cibute! – šaukė savo ožkytę.

Ir staiga pasigirsta:

– Šibūtis, šibūtis!

Bobutė pagalvojo, kad tai jos ožkytė ir nuėjo į tą pusę. Jau buvo sutemę. Bobutė, priėjusi prie ožkytės, apčiupinėjo – su ragais. Išsitraukė iš kišenės rožančių, uždėjo ant ragų ir vedasi, mat, virvutės neturėjo. Parsivedė namo ir uždarė gurbely. Ryta, atsiminusi, kad paliko rožančių ant ožkytės ragų, nuėjo pasiimti. Dairosi, dairosi – ogi vietoj ožkytės guli pinigų krūva ir šone rožančius. Mat, ne ožkytės ten būta, o velnio. Tas išsigando rožančiaus. Bobutė apsidžiaugė, radusi tiek daug pinigų. Už tuos pinigus ji nusipirko kitą ožkytę, pasistatė naują namelį ir laimingai gyveno.

Papasakojo Albinas Gipiškis, gim. 1930 m., gyv. Žaibiškių k.
Užrašė Ona Gipiškytė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok. P. pst.:
„Jam pasakojo motina Veronika Gipiškienė.“

5. Klojimo vaiduokliai

Buvo senas klojimas, kuriame vaidenosi. Miegantiems ant šieno neduodavo ramybės vaiko balselis, gaudžiai aimanuodamas. Vieni kalbėjo, kad ten buvo pasikoręs bernas, kiti – kad mažas vaikas pasmaugtas. Nakvoti ten niekas nebėjo.

Vienąkart teko klojime nakvoti dviem draugam, kurie nieko nežinojo apie vaiduoklius. Naktį jie išgirdo silpną aimonavimą. Po kiek laiko vėl tas pats. Tada vienas bernas pasiėmė lazda ir nušliaužė prie sienos. Gerai apžiūrėjęs, atrado atplyšusį šipulį, kuris nuo vėjo virpėjo, sukeldamas tarsi aimonavimą. Nuo to laiko klojime nebesivaideno.

Papasakojo Gintautas Palabinskas, gim. 1925 m., gyv. Remeikių k.
Užrašė Petras Andrašius, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok.

6. Avinas

Vienoj vietoj netoli Degesių vaidendavosi. Vieną vėlų vakarą važiuoja pro ten žmogus su draugu. Žiūri – didžiausias avinas ant kelio. Jie tuoj čiupo tą aviną, įkėlė ratus ir parvažiavo namo. Išeina su žiburiu avino iškelt iš ratų, gi žiūri – ne avinas ratus, o didžiulis akmuo.

Papasakojo Emilija Stasiškienė, gim. 1893 m., gyv. Žeibiškių k. (gim. Degesių k.). Užrašė Lina Vaškelytė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

7. [Ašva]

Netoli Butiškių kaimo yra bala, kurią vietiniai žmonės vadina Ašvą.

Sakoma, kad vieną kartą ganę tose pievose arklius. Kadangi bala kliudė keliuką, tai ten buvo lieptelis. Ir žmonės pamatė, kad iš po to lieptelio išriedėjo ugnies kamuolys, aplėkė aplink balą ir vėl pasislėpė po tilteliu. Jie labai išsigando. Ry tą viską papasakojo kaime.

Atsirado vienas toks pagyrūnas, kuris pasigyrė, kad jam nėra ko bijoti.

– Na, eime kartu ir pamatysit!

Nuėjo anys vakare visi kartu. Kuo arčiau balos, tuo labiau visi bijo.

Tas pagyrūnas irgi bijo, ale nori pasirodyti drąsus. Eina prie lieptelio ir sako:

– Pamatysit, aš va...

Nebaigė jis pasakyt, susyk švyst kamuolys pro pat nosį. Tas kad surėks ne savo balsu! Ir į kojas! O kitas turėjo šermukšnio lazda ir šėrė kamuoliui. Tas suburbuliavo ir dingo.

O balą pavadino Ašva.

Papasakojo Balys Kirvelis, gim. 1891 m., gyv. Butiškių k.
Užrašė Gražina Kadžytė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok. P. pst.:
„Pasakojimą girdėjo iš motinos.“

8. [Žmogus ir velniai]

Gyveno kartą žmogelis. Visą laiką jam tarnavo velniai. Tačiau žmogus vis sakydavo, kad jo dūšios velniai neims, nebent tik Ryme.

Vieną kartą tas žmogelis išėjo pakeliaut. Apsistojo vienoje smuklėje. Naktį į langus ėmė belstis velniai. Išsigando žmogelis. Ėmė klausinėti šeimnininką, kaip ta smuklė vadinasi. Pasirodo, tai „Rymas“. O velniai jau nebelaukia. Griebė tą žmogelį ir ėmė nešti į pragarą. Laimė, tas žmogelis mokėjo daug maldų. Nieko nelaukdamas, ėmė melstis. Velniai, nebegalėdami jo panešti, numetė mėnulyje. Todėl ir dabar mėnulyje matyti žmogaus veidas.

Papasakojo M. Čekienė, gim. 1909 m., gyv. Levizarų k.
Užrašė J. Čekytė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

9. [Du ūkininkai]

Vakare važiavo iš turgaus du ūkininkai. Vienas kiek išgėręs, o kitas priimtas pavėžėti. Jiems teko važiuoti pro kadaise buvusias kapines. Žmonės kalbėjo, kad ten naktimis vaidendavosi.

Staiga ratai sustojo. Arklys nė krust. Išlipo ūkininkai, apžiūrėjo ratus, tačiau jiems pasirodė, kad vežimas stovi ant lygios pievos. Galvodamas, kad vaidenasi, vienas paspruko, o kitas, kuris buvo išgėręs, atsigulė į vežimą ir ėmė laukti, kada nusibos vaiduokliui laikyti jo vežimą. Pabudęs saulei tekant, paragino arklį, tačiau vežimas taip pat nejudėjo. Išlipęs apžiūrėjo ir pamatė, kad užvažiuota ant dviejų kelmų. Atkėlė ratus ir ramiai parvažiavo namo.

Papasakojo Bronė Andrašienė, gim. 1914 m. Remeikių k.
Užrašė Petras Andrašius, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

10. [Dingęs berniukas]

Ganė piemenukai galvijus. Vidurdienį pamatė, kad pro rugius eina gražus berniukas. Labai gražiai aptaisytas, su skrybėliuku. Vaikai pradėjo šaukti:

– Tavorščiau⁵, palauk!

Berniukas nei negirdėjo, ėjo ir įėjo į rugius. Rugių buvo nedaug pasėta. Vaikai sugalvojo pagauti berniuką, mat, galvojo, kad tas tyčia pasislėpė.

Išbraidė visus rugius, o to berniuko nebematė. Paskui tėvai pasakė, kad gal tenai buvo rugiuose nekrikštyto vaiko kapelis.

Papasakojo Feliksas Gaidys, gim. 1887 m., gyv. Butiškių k.
Užrašė Gražina Kadžytė, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok. P. pst.: „*Pasakojimą girdėjo iš kaimynų senelio, kuriam tai atsitikę.*“

11. [Batsiuovys]

Kūčių vakare batsiuovys labai skubėjo siūti ir taisyti batus. Jau po dvylikos esant, jis dar vis dirbo. Staiga iš kažin kur atsirado žmogus su labai ilga nosimi. Ėmęs tas ateivis prašyti batsiuvi, kad tas jam nupjautų nosį. Batsiuovys atsikalbinėjęs, tačiau ėmęs ir nupjovęs. Rytojaus dieną pabudęs ir pamatęs, kad visų batų viršūnės nupjaustytos.

Papasakojo E. Pranskūnienė, gim. 1918 m., gyv. Traidžiūnų k.
Užrašė J. Čekytė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

12. [Netikras vaiduoklis]

Buvo vakarėlis. Visi linksminosi, šoko. Ėjo pro kapus kelios merginos namo. Iš už paminklo išlindo vaiduoklis baltais rūbais. Akys jo pradėjo mirkčioti, žibėti, rankos mosavo. Iš po kitų antkapių lindo nauji vaiduokliai. Merginos ėmė bėgti. Viena buvo baili, ir širdis iš baimės plyšo. Kitos nubėgo. Rytą žmonės, eidami pro kapus, rado negyvą merginą, o šalia antkapio ir patį „vaiduoklį“. „Vaiduoklis“ koja ⁵ *Tavorščius* (sl.) – draugas, bičiulis.

primynė baltą maršką ir mirė iš išgąščio, nes, matyt, galvojo, kad jį stvėrė numirėlis. „Vaiduoklis“ buvo kaimo vaikinas. Kiti nubėgo, o šis liko vienas, nes norėjo išgąsdinti kitas merginas. Jie turėjo žibintuvėlius, todėl merginos matė mirkčiojančias ugnis.

Papasakojo Ona Garunkštytė, gim. 1912 m., gyv. Pladiškių k. (gim. Lėlių k.). Užrašė Rimantas Garunkštis, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

13. [Su velniais susidėjęs ponas]

Kartą vienas ponas, atsisėdęs prie lango, skutosi barzdą. Tuo tarpu darbininkai užtaisė šautuvą su labai didele grankulke ir šovė į poną. Grankulkė atsimušė nuo pono galvos ir nukrito prie jo kojų. Ponas įpykęs čiupo grankulkę, sviedė ją per langą ir užmušė darbininką. Kiti, nusigandę tokios galybės, išbėgiojo kas sau, sakydami, kad jo ir grankulkė neima, matyt, jis yra su velniais susidėjęs.

Po keleto metų ponas mirė. Jo laidoti susirinko daug žmonių. Bevežant lavoną per mišką, pakilo audra, kad net karstas ėmė braškėti. Kai nuvežė į kapus, žiūri, tuščias karstas. Visi labai nustebė. Palaidojo tuščią karstą ir grįžo namo, manydami, kad ponas su velniais buvo susidėjęs, tai jie jį ir pasiėmė.

Papasakojo J. Pranskūnas, gim. 1905 m., gyv. Kėpių kaime. Užrašė Viktoras Bukeris, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

14. [Medinius⁶ ir ponaitis]

Išėjo kartą medinius sekmadienį medžiot. Apie vidurdienį jis atsidūrė prie kažin kokių gražių namų. Išeina gražus ponaitis, įsivedė žmogų vidun. Ten visur labai gražu. Ponaitis taip meiliai žmogelį kalbina sėstis. Jam ant kaklo užkabino labai gražią auksinę grandinėle. Ir vis prašo, kad tas sėstųsi. Žmogus bijo ir prisiliesti prie tokių grožybių. Ir kažkokia baimė jį apėmė. O ponaičiui nusibodo ir kalbint.

– Sėskis, sakau!

Paėmė žmogų už pečių ir norėjo pasodinti.

Tas sušuko:

– Jėzus, Marija! Nesėsiu!

Kaip tik taip pasakė, viskas pranyko. Žiūri žmogus, kad besąs pamiškėje, senam klojime. Stovi vidury klojimo ant duobės krašto, o ant kaklo užkabinta virvė, priišta prie sijos. Jeigu būtų sėdęs, būtų pasikoręs.

Tada suprato, kad velnias jį monijo⁷.

Papasakojo Adelė Gaidienė (Valutytė), gim. 1896 m., gyv. Butiškių k. (gim. Kaimynų k.) Užrašė Gražina Kadžytė, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok. P. pst.: „Tą pasakojimą girdėjo iš tėvo.“

⁶ *Medinius* (medinčius) – medžiotojas, medėjas.

⁷ *Monyti* (sl.) – apgaudinėti.

15. [Boba-kiaulė]

Eina žmogus keliu, ir vis po kojomis jam lenda kiaulė. Žmogus žino, kad kiaulė – tai ja pasivertusi kokia nors boba. Jis ima ir nupjausto kiaulei ausų galelius. Paskui eina po trobas ir ieško tos bobos. Randa ant pečiaus su aprištomis ausimis ir dejuojančia. Smarkiai jis ją dar prilupo.

Papasakojo Aleksas Indrašius, 87 m., gyv. Remeikių k.
Užrašė Marytė Bražiūnaitė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

16. [Sargo išgastis]

Seniau bažnyčios buvo saugomos. Jas saugodavo sargas. Atlydėjo bažnyčion numirėlių. Mišios už jį turėjo būti atlaikytos kitą dieną. Velionis buvęs labai šykštus. Užsirakinęs bažnyčioje ir viską apžiūrėjęs, sargas zakristijoje buvo besnaudžias, tik staiga – triokšt – kažkas sutraškėjo. Ėmė klausyti. Buvo ramu. Bet po kiek laiko vėl – triokšt! Kaip griaustinis sugriaudė. Sargas vos gyvas nėrė laukan iš bažnyčios rėkdamas: „Gelbėkit!“ Subėgę žmonės rado nukritusį karsto viršų. Mat, velionis buvo labai riebus, lavonas dar išpurto, karstas darėsi mažokas. O sargą taip nugąsdino, kad jis kelias dienas sirgo.

Papasakojo Gintautas Palubinskas, gim. 1925 m., gyv. Remeikių k.
Užrašė Petras Andrašius, Užpalių vid. m-klos 9 kl. mok.

17. Bernas ir ožys

Vienas bernas laikė ožį. Šeštadienį tas bernas sugalvojo nueiti gegužinėn. Paskui jį sekė ir ožys. Jiems reikėjo eiti pro kapus. Bernas nė nepastebėjo, kad buvo iškasta duobė. Tik toliau eidamas, pamatė, kad nebeseka ožys, bet nieko nepagalvojo. O ožys įkrito į tą iškastą duobę. Iš gegužinės eidamas, ton duobėn įkrito ir bernas. Ir visą naktį drebėjo, matydamas kitame duobės kampe kieno tai ragus. Tik, rytui prašvitus, pamatė, kad tai jo ožys.

Staiga bernas išgirdo kažką tai važiuojant pro kapus ir pradėjo šaukti pagalbos. Ten važiavo kareiviai šieno. Jie atsinešė iš vežimo virves, įleido į duobę ir traukia. O bernas ne save pririšo, bet pirmiau norėjo ožį išgabenti. Kareiviai betraukdami pamatė ragus, paleido išsigandę virves ir ėmė bėgti, galvodami, kad vaidenasi.

Papasakojo Juozas Vaškelis, gim. 1918 m., gyv. Gaigalių k.
(gim. Trumpalių k.). Užrašė Roma Vaškelytė, Užpalių
vid. m-klos 9 kl. mok.

18. Velnias ir siuvėjas

Gyveno kartą siuvėjas, vardu Jonas. Jam nepatiko gyventi gimtajam krašte, ir jis išėjo į pasaulį laimės ieškoti. Jonas, išėjęs iš namų, priėjo mišką. Čia sutiko velnią. Tas jam ir sako:

– Eik lauk, tas miškas yra mano ir tau čia vaikščioti negalima!

Jonas ką darys? Toliau eiti neleidžia, o atgal grįžti nenorėjo, tai jis sumanė velnią gudrumu apgauti. Žinojo, kad velniai yra kvaili. Jonas ir sako:

– Eikim siūti švarką – kas pasiūs greičiau, to bus miškas.

Velnias sutiko. Jonas paėmė siūlą, kokį jam reikėjo, o velnias pasiėmė labai ilgą. Velnias, išmeigęs adatą, bėga, kol ištraukia siūlą, o Jonas negali tvirti juokais ir džiaugiasi, kad pasisekė velnią apgauti. Kai Jonas pasiuvo švarką, tai velnias nė pusės nebuvo pasiuvęs. Jonas laimėjo – gavo mišką, jį pardavė, turėjo daug pinigų ir laimingai gyveno.

Papasakojo Elžbieta Gaigalienė, gim. 1889 m., gyv. Užpalių mstl.
Užrašė Zita Gaigalaitė, Užpalių vid. m-klos 6 kl. mok.

19. [Žmogus ir velnias]

Gyveno vienas neturtingas žmogus. Vieną kartą nuėjo jis arti dirvos. Kai suarė pusę, įsinorėjo valgyti. Arklių nuvedė pasiganyti į pievą, o pats atsėdęs atsiriša savo maišelį, žiūri – duonos nebėra. Nusiminė vargšas, kad reiks alkanam arti, ir sako:

– Gal velnias pavogė duoną!

Kai tik šiuos žodžius pasakė, tuoj prieš jį atsirado velnias. Jis ir sako:

– Aš tavo duoną pavogiau. Priimk mane už berną.

O vargšas sako:

– Kur aš berną priimsiu, kad ir pats neturiu ko valgyti, o abu tai visiškai skursim.

O velnias vis prašėsi, kol jį priėmė. Dabar velnias ir sako:

– Nueik pas poną ir paprašyk, kad duotų suarti dirvas.

Ponas sutiko. Velnias tuoj suarė dirvas, išakėjo ir pasėjo rugius. Išaugo labai gražūs rugiai. Velnias liepia vargšui nueiti pas poną ir paprašyti šiaudų kūlio. Ponas leido pasiimti. Velnias nuėjo, susikrovė visus rugius ir parnešė vargšui.

Papasakojo Elzė Indrašienė, gim. 1895 m., gyv. Remeikių k.
Užrašė Sigita Bražiūnaitė, Užpalių vid. m-klos 6 kl. mok.

20. Naktigonėje

Seniau žmonės mėgdavo joti naktigonėn. Bet gospadinės⁸ kai kada nesusėdavo išvirt vakarienės, todėl duodavo vyrams tai kiaušinių, tai lašinių ar taip ką nors. Jie patys tai ant laužo išsikepdavo.

Vienąkart vyrai nujojo naktigonėn, užkūrė laužą, kas ką turėjo, ir kepa. Velnias, krūme tupėdamas, nužiūrėjo skanėstus, ir jam užrūpo paragauti. Atrado anas naktigonio sermėgą⁹ pakabintą, užsivilkio, nusiėmė ragus nuo kaktos, sudėjo juos kišenėn, uodegą suvyniojo kamuolin, kad nematytų, ir nuėjo, seneliu apsimetęs, pas naktigonius. Priėjęs prie laužo, labai mandagiai pasakė:

– Labas vakaras, vaikeliai. Pamačiau ugnelė kūrenas, labai sušalau, atėjau pasišiltų.

Bet naktigoniai pamatė, kad jo nosis be skylių, ir suprato, kad čia tai jau nelabasis.

Senelis paklausė:

– Gal ir man mažna koks gardus kąsnelis paspragint?

Naktigoniai atsakė:

– Kepk, galgi mums ugnelės iškada¹⁰.

Senelis ištraukė žmogaus ranką ir padėjo ant laužo. Naktigonių tiktai padai pasimatė. Kaip nebūta nė vieno. Velniui to tik ir tereikėjo. Tai tiek pririjo, beveik ligi sprogimo, nenorėjo nieko palikti. Paskum išsiėmė iš kišenės ragus, užsidėjo ant kaktos, uodegą išvyniojo iš kamuolio, nusivilkio naktigonio sermėgą ir vargais negalais nusigriozdojo pragaran.

Papasakojo Ona Palubinskienė, gim. 1905 m., gyv. Tervydžių k. Užrašė Elena Stukaitė, Užpalių vid. m-klos 11 kl. mok.

⁸ *Gospadinė* (sl.) – šeimininkė.

⁹ *Sermėga* (sl.) – iki XX a. pradžios dėvėtas viršutinis vyrų ir moterų pilko, rudo ar balto milo drabužis, ilgumo iki kelių, į liemenį, su išsiuvinėtais pakraščiais.

¹⁰ *Iškada* – gaila.

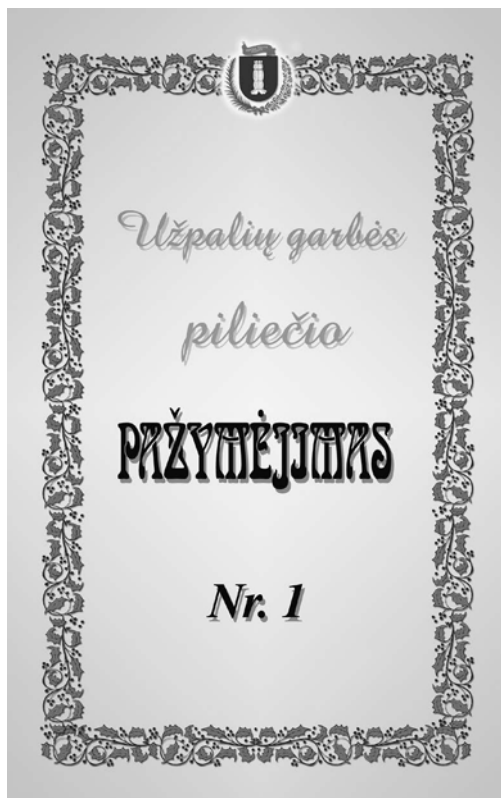
UŽPALIŲ KRAŠTO ŽMONĖS

Užpalių garbės piliečiai

Vytas Jurka

2002 m. kaip ir kiekvienais metais seniūnija, mokykla, kultūros namai ruošėsi keturioliktajam užpalėnų suvažiavimui. Tapo nerašyta taisykle, be kitų, renginių paminėti reikšmingas sukaktis, išymių žmonių gimimo datas. 1792 m. Užpalių miestui buvo suteiktos Magdeburgo teisės. Kažkada svarbus Lietuvos gynybinis ir ekonominis centras išugdė daug išymių mokslo, kultūros, politikos veikėjų, kurių jubiliejai būdavo paminimi per kraštiečių suvažiavimus. Bet vis dėlto kažko trūko, nes pagarba buvo atiduodama žmonėms po jų mirties, pagerbiami ne tie, kurie gyveno ar gyvena šalia, kuria dabarties istorija, nusipelno kraštui ir jį garsina. Kilo mintis už nuopelnus Užpalių kraštui ir Lietuvai pagerbti užpalėnus, suteikiant Užpalių garbės piliečio vardą. Tam reikėjo nuostatų. Konsultavausi su Utenės miesto seniūnu, jie jau anksčiau suteikdavo panašius vardus. Nuostatai turėjo būti paprasti ir visiems aiškūs, todėl teko sukurti praktiškai naujus. Vykstant keturioliktajam užpalėnų suvažiavimui, 2002 m. gegužės 25 d., nuostatai kraštiečių buvo patvirtinti ir jais vadovaujamės iki šiol. Nusistovėjo praktika, kad pasiūlymas kandidato vardui gauti pateikiamas dar iki kraštiečių susitikimo – Vilniuje sausio mėnesį. Iki to laiko būna aptarta su bendrijos taryba, jei neprieštaruja kraštiečiai, susitikimo metu patvirtinamas vardas, išteikiamas pažymėjimas, perrišama vardine juosta, kuriamame Užpalių garbės parke sodinamas ilgaamžis medis. Kiekvienais metais reikia siūlyti kandidatus. Labai sunku pasiekti šimtaprocentinį objektyvumą ir kad būtų visi patenkinti. Nors kandidatas dirba kokioje nors svarbioje srityje, pasiekia puikių rezultatų, bet tie, kurie apie tai neturi supratimo, niekada nepritaris tokiai kandidatūrai. Per aštuonerius metus pirmąjį garbės pilietį siūlė seniūnija. Buvo pasirinktas žmogus, kurį visi pažinojo, jis niekada garsiai nesiafišavo, ramiai, bet kryptingai dirbo tiek užpaliečių auklėjamąjį, tiek bažnyčios ūkinį darbą. Tai ilgametis Užpalių klebonas Juozapas Šumskis.

Antanas Napoleonas Stasiškis Užpalių seniūnijos meno mylėtojų kolektyvams organizavo kelionę į Lenkiją, parėmė kultūros namų atstatymą, pasirūpino Užpalių knygos leidyba, globojo kanklininkų vasaros stovyklas Užpaliuose,

todėl seniūnijos ir vidurinės mokyklos nuomonės sutapo. Nuomonės išsiskyrė dėl mokytojo Alfonso Juzulėno. Jo gausių laidų auklėtiniai tiesiog užvertė siūlymais užpalėnų bendriją, seniūniją, bet mokykloje teikiant kandidatūras jis buvo antras. Matyt, mokykloje jau keitėsi kartos, samprata apie mokytojo pašaukimą, todėl daug kas nežinojo A. Juzulėno, tačiau gausūs jo buvę auklėtiniai ir mokiniai nepamiršo. Visada buvo atsižvelgiama į motyvuotą nuomonę. Kitais metais kandidatus siūlė gyventojų grupės, bendruomenės.

Per devynerius metus Užpalių garbės piliečių vardai suteikti vienuolikai savajam kraštui nusipelnusių žmonių.

1. Keturioliktajame užpalėnų suvažiavime (2002 05 25) – Juozapui Šumskiui. Už nuopelnus puoselėjant užpalėnų dvasines vertybes ir vedant juos doros keliu.

2. Penkioliktajame užpalėnų susirinkime (2003 06 14) – Antanui Napoleoniui Stasiškiui. Už nuopelnus Užpalių krašto kultūrai ir švietimui (kultūros namų atstatymą, knygos išleidimą, paramą bibliotekai, kanklininkų stovyklos globą).

3. Šešioliktajame užpalėnų susirinkime (2004 06 05) – Alfonsui Juzulėnui. Už nuopelnus ruošiant gyvenimui Užpalių krašto jaunimą, pedagoginę veiklą.

4. Septynioliktajame užpalėnų susirinkime (2005 05 21) – Albinui Kustai. Už nuopelnus Lietuvos švietimui ir Užpalių vardo garsinimą.

5. Aštuonioliktajame užpalėnų susirinkime (2006 06 10) – Vandai Kuliešienei. Už kraštotylinės medžiagos apie Užpalių kraštą rinkimą.

Pirmasis Užpalių garbės piliečio pažymėjimas kunigui Juozapui Šumskiui

6. Aštuonioliktajame užpalėnų susirinkime (2006 06 10) – Stanislovui Balčiūnui. Už gimtojo krašto populiarinimą spaudoje ir nuopelnus išleidžiant knygą apie Užpalius.

7. Devynioliktajame užpalėnų susirinkime (2007 06 02) – Palmyrai Sirvydytei. Už gimtojo krašto istorijos saugojimą, tapybos, poezijos kūrinis, aktyvią visuomeninę veiklą.

8. Dvidešimtajame užpalėnų susirinkime (2008 05 17) – Elenai Narbutytei. Už gimtojo krašto meilę, materialinę pagalbą pokario metais.

9. Dvidešimtajame užpalėnų susirinkime (2008 05 17) – Kazimierui Binkiui. Už pagalbą sergantiems Užpalių vaikams.

10. Dvidešimt pirmajame užpalėnų susirinkime (2009 06 06) – Mildai Petrauskienei. Už dėmesį ir pagalbą sprendžiant aktualias Užpalių problemas.

11. Dvidešimt antrajame užpalėnų susirinkime (2010 05 29) – Viktorijai Jovarienei. Už žirgininkystės puoselėjimą, pagarbą praeičiai ir Užpalių vardo garsinimą.

Buvęs Užpalių klebonas Edmundas Rinkevičius atsiimtoje bažnyčios žemėje skyrė plotą Garbės parkui. Pagerbiant žymius mūsų krašto žmones, ten jau auga šeši ažuolai ir penkios liepos. Buvę mokyklos auklėtiniai taip pat pageidauja, kad jų susitikimo proga būtų pasodinti medeliai. Praeis metai, bet tikiu, kad graži tradicija nenutrūks, parke šalia suaugusių medžių skleis pumpurus ir jaunuolynas.

PATVIRTINTA

2002 m. gegužės 25 d.

keturioliktajame Užpalėnų bendrijos suvažiavime

UŽPALIŲ GARBĖS PILIEČIO VARDŲ SUTEIKIMO

NUOSTATAI

I. TIKSLAS

Užpalių garbės piliečio vardas, toliau „Vardas“, suteikiamas asmeniui pagerbti už jo išskirtinį indėlį į Užpalių materialinio bei dvasinio gyvenimo sferas arba iš šio krašto kilusiam asmeniui, už tokias pačias paslaugas Lietuvos ar pasaulio bendrijos labui.

II. VARDŲ SUTEIKIMO KRITERIJAI

2.1. Vardas gali būti suteikiamas tiek Lietuvos, tiek užsienio piliečiui.

2.2. Lietuvos ar užsienio piliečiams Vardas suteikiamas už ypatingus nuopelnus bei pastangas ir išskirtinį indėlį į Užpalių mokslo, kultūros, švietimo, ekonomikos, socialinio vystymo, politikos, krašto apsaugos, visuomenės gyvenimo ir kitas sritis.

2.3. Už tuos pačius nuopelnus Lietuvos Respublikai, pasaulio bendrijai ar kitoms valstybėms Vardas suteikiamas tik iš Užpalių kilusiems žmonėms.

III. PASIŪLYMAI VARDUI GAUTI

3.1. Kandidatus Vardui gauti gali siūlyti Užpalių vietinė vykdomoji valdžia.

3.2. Visuomeninės politinės, religinės organizacijos, bendrijos registruotos Užpaliuose arba jų padaliniai kitose vietovėse.

3.3. Įstaigos, organizacijos registruotos Užpaliuose.

3.4. Neformalios piliečių grupės, gyvenančios Užpaliuose ar iš šio krašto kilusių asmenų grupės.

IV. VARDO SUTEIKIMO TVARKA

4.1. Paraišką Vardui gauti ir pateiktą medžiagą prieš 30 dienų apsvarsto Užpalių bendrijos taryba ir supažindina visuomenę per vietinę spaudą, pateikia patvirtinti Užpalėnų suvažiavimui.

4.2. Vardą suteikia Užpalėnų kasmetinis suvažiavimas per Švč. Trejybės atlaidus Užpaliuose.

4.3. Piliečiui, kuriam suteikiamas Užpalių garbės piliečio vardas, įrašomas į Užpalių garbės piliečių knygą, išduodamas atitinkamas pažymėjimas, įteikiama juosta. Jo garbei Užpalių parke pasodinamas ilgaamžis medis.

V. UŽPALIŲ GARBĖS PILIEČIO TEISĖS

5.1. Dalyvauti Užpalių valdymo institucijų ir visuomeninių organizacijų posėdžiuose, teikti pasiūlymus.

5.2. Lankytis su šeima visuose Užpalių seniūnijos organizuojamuose renginiuose nemokamai.

5.3. Užpalėnų bendrija gali suteikti savo garbės piliečiui ir kitas teises.

Buvimas žemėje – nelengvas darbas

Birutė Minutkienė

Juozas Šumskis gimė 1927 m. rugsėjo 15 d. Valainių k., Pakruojo r. Augo katalikiškas vertybes išpažįstančioje šeimoje. 1935–1939 m. mokėsi Valainių pradinėje mokykloje, 1939–1941 m. – Rozalimo (Pakruojo r.) mokykloje, 1941–1944 m. – Linkuvos (Pakruojo r.) gimnazijoje. 1943 m. metais įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją, iš kurios dėl tuometinės valdžios politikos jau pirmame kurse buvo pašalintas, tačiau savo tikslo neatsisakė ir 1946 m. įstojo į Kapucinų ordiną Plungėje. Gyvendamas pas kapucinus, Šiauliuosė baigė gimnaziją ir 1947 m. pradėjo noviciatą. 1948 m., davęs laikinuosius išadus, gavo Kazimiero vardą. Tuometinei valdžiai uždarius vienuolyną tėvas Kazimieras 1949 m. įstojo į Panevėžio muzikos mokyklos chorvedybos klasę. Reikėjo daug groti pianinu. 1950 m. buvo priimtas į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. 1952 m. liepos 16 d. davė amžinuosius išadus. 1954 m. rugsėjo 12 d. vienintelis vyskupas Lietuvoje Kazimieras Paltarokas (praėjus 2 savaitėms po motinos mirties) iššventino tėvą Kazimierą į kunigus. Tais pačiais metais Vyskupas Kazimieras Paltarokas paskyrė jį į Panevėžio apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią vikaru. 1961 m. milicija neleido eiti pareigų bažnyčioje ir per prievartą įdarbino Panevėžio cukraus fabrike darbininku. Nuo 1963 metų kun. kapucinas Kazimieras Juozas Šumskis dirbo Suvainišio (Rōkiškio r.) klebonu. Nuo 1972 m. gegužės 7 ar 8 d. (Motinos dienos) – Užpalių (Utenos r.) klebonu (buvo 26 m. klebonas; apsikeitė vietomis su tuometiniu Užpalių klebonu Vinkšneliu, nes jis buvo perkeltas į Suvainiškį), kartu Šumskis buvo Utenos dekanato vicedekanas. 1992 m. rugpjūčio paskutinį sekmadienį atsisveikino su užpaličiais ir išvažiavo į Kauną, kur buvo paskirtas į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją vicerektoriaus pareigoms, o nuo 1993 m. Kauno kunigų seminarijos dvasios tėvas. Paties kunigo prašymu 1995 m. buvo atleistas iš seminarijos ir perėjo dirbti į tėvų kapucinų atkurtą vienuolyną Petrašiūnuose, kur ėjo klebono pareigas. 1996 m. Lietuvos Lurdo viceprovincijos kapucinų kapitula išrinko tėvą Kazimierą viceprovincijolu. 2000 m. Krokuvos provincijolas paskyrė tėvą Kazimierą Petrašiūnuose gvardijono pareigoms. Po šešerių metų jis atsisakė gvardijono ir klebono pareigų ir Petrašiūnų parapijoje priėmė altaristo ir dvasios tėvo pareigas.

Kapucinas tėvas kun. Kazimieras Juozas Šumskis (O. F. M. Cap.) mirė 2009 m., šv. Pranciškaus liturginės šventės dieną spalio 4-ąją, sekmadienį, Krinčino parapijoje, pas užpalietį kunigą Algimantą Petkūną, kur vadovavo atleidams. Palaidotas Petrašiūnų bažnyčios šventoriaus kapinėse.

Klebono sesuo Teklė mena, kad vieną kartą parėjęs iš mokyklos brolis Juozas metė čemodaniuką nuo nugaros ir tvirtai pareiškė namiškiams, jog užaugęs bus kunigas. Labai norėjo siekti mokslų, o kai tėvai dėl pinigų stokos nenorėjo leisti mokytis, visą naktį praverkė.

Į seminariją reikėdavo vežti duoklę maistu. Būsimasis klebonas važiuodavo traukiniu į Šiaulius, paskui iš Šiaulių į Kauną. Jei traukinyje nebūdavo vietos, bagažą sukeldavo ant vagonų.

Klebonas
Juozas Šumskis

Juozas Šumskis neslepia, kad buvo sunku skirtis su Rokiškio rajono Suvainišio parapijos žmonėmis. Vyskupo valdytojui Povilui Bakšiui jis išsiuntė prašymą nekelti į Užpalius, bet gavęs įsakymą turėjo paklusti. Tad lydimas Aleksandravėlės klebono Alfonso Gražio, pro Ilčiukus atvyko susipažinti su naująja parapija. Naujas paskyrimas kėlė didelį nerimą, todėl pamatęs Užpalių bažnyčios bokštus susijaudino iki ašarų ir sukalbėjo „Sveika Marija“.

Užpaliuose klebonas rūpinosi ne tik dvasine sielovada, bet ir bažnyčios remontu, jos aplinkos tvarkymu. Apie ūkinius rūpesčius klebonas pasakoja:

„1927 m. Užpalių bažnyčios dažymas buvo labai senas, būtinai reikėjo naujo remonto. Bažnyčios sienos apžaliavusios, apsamanojusios ypatingai nuo varpinės krypties. Reikia nuvalyt. Nusipirkom šepėčius, su Kastyčiu pasistatę kopėčias brūžinom tuos apsamanojimus. Paskui karnizai tokie yra, tokia ornamentika iš lauko, neapskardinta visa, kad nenukristų, tai mes visur apskardinom aplik visą bažnyčią. Žinoma, kad sugalvojau, reikėtų taką padaryti apie bažnyčią. Pats ėmiausi. Pasidarėm formas, skiedinio prikreti, formą iškeli... Paskui sutvarkėm langus, grindis, labai netvarkingos buvo, tokios lentos, kai kur įdubę. Tai ieškojom medžiagos, lentų, Panevėžy gavau, Utenoj kiek atveždavo tos medžiagos, medienos ruošėm. Buvo šilta, tą medieną sukrovėm šventoriuje, išdžiūvo ir ruošėm grindims dėti. Ten išbetonavom tuos balkius. Reikia ir suolus tvarkyt. Ten būdavo kelių rūšių, tokie kanikai. Tuos suolus patvarkėm. Paskui reikia duris, kad šilčiau būtų. Užsaciau. Rokišky tas duris meistrai darė. Paskui planuojam šildymą daryti, iškalėm duris į katilinę įeiti, dyzeliniu kuru mes šildėm. Būdavo, prišildai iki dešimt laipsnių šilumos. Žiemą, kadangi didelį triukšmą duodavo tas šildymas, girdėdavos, prieš votyvą išjungi, paskui votyva ir suma būdavo jau šilta. Būdavo, kai nešildai bažnyčios, žmonės po votyvos tuoj

lekia, tuščia bažnyčia, gal viena kokia močiutė sėdi. Kada buvo šildymas, jau matau, kad žmonės be pirštinių. Būdavo, atsikeliu penktą valandą sekmadienį, tai iki dešimtos šildau. Prišildydavau. Elektra buvo iš naujo pravesta. Iš Vilniaus atvažiavo meistrai, tai jie čia dirbo. Prašvinta nuo penktos valandos ryto, kaldavo duodavo. Gan greit pravedė tas linijas, elektrą visą. Žinoma, po to reikia žvilgtelt į aplinką. Šventoriuje buvo Marijos koplytėlė ir dabar yra. Dar pastačiau švento Kazimiero garbei koplytstulpį toki, šventoriuj ir dabar mačiau dar nenugriuvęs yra“, – baigia pasakojimą apie remontus K. J. Šumskis.

Klebonas
Juozas Šumskis
ir pats remontavo
Užpalių bažnyčią

Žmonės mena nepaprastą klebono darbštumą, pats atsiraitojęs rankoves ravėdavo gėles, keitė šventorių – ištrupėjusias plytas, paskui apskardino visą tvorą. Restauravo ir naujai perdažė varpinę. Ant bažnyčios stogo nuo ankstyvo ryto su lietlempė vaikščiodavo, skardą keisdamas ir lopydamas stogą. Visą vasarą bažnyčioje buvo pastoliai, kartais per pamaldas paprašydavo vyrų, kad padėtų perstumt nuo vienos sienos prie kitos. Pilioriuose priklijavo gipsinius angeliukus. Restauravo šventoriuje Marijos altorėlį, kur visi fotografuojasi dabar po šventos Komunijos. Uždėjo granitines plokštes.

Bažnyčios remontui klebonas ieškojo patikimų meistrų. Laiptai į chorą pagaminti Vilniuje, suolai – Daugpilyje, folija altoriaus paausavimui atvežta iš Kaliningrado, Maskvos ir Leningrado, bažnyčios restauravimui pakviestas statybų profesionalas iš Vilniaus, bet daugumą darbų klebonas atliko kartu su parapijiečiais. Neradęs meistrų, kurie gebėtų išpjaustyti dobilo formos langus, šio darbo ėmėsi pats. „Nemažai stiklų sudužo, susipjaustydavau rankas“, – šypsodamasis prisimena klebonas, kad bažnyčios langai aplaistyti krauju. Perdažant bažnyčios sienas dažų sustiprinimui buvo panaudoti kiaušinių baltymai. Per pamokslą klebonas paprašė

*Klebonas
Juozas Šumskis
šventina atstatytą
šv. Florijono
paminklą. 1991 m.*

*Prie atstatyto
šv. Florijono paminklo*

kiaušinių ir žmonės sunėšė ne vieną šimtą. Kad būtų patogiau ateiti į bažnyčią, klebonas sutvarkė visus laiptus ir nutiesė takus aplink bažnyčią. Likusias

Po Pirmosios Komunijos su Užpalių klebonu Juozu Šumskiu ir kunigu Algimantu Petkūnu. 1984 m.

medžiagas panaudojo cerkvės remontui, kurios langus prisipažįsta irgi ne kartą stiklinęs, o nuvalytą bokštelį apjuosė tinklu, kad neiškristų balandžiai. Restauravęs bažnyčią, Juozas Šumskis ėmėsi klebonijos statybos darbų. Kleboniją statė kaip nuosavą namą, nes tuometinė valdžia kitaip nebūtų leidusi statyti, bet vėliau padovanojo Užpalių parapijai, kad turėtų kur gyventi naujai atvažiavęs kunigas.

Pabaigęs tikintiesiems svarbias statybas, rūpinosi Užpalių herbo atkūrimu ir šv. Florijono paminklo atstatymu.

Besidomėdamas Užpalių istorija, bendravo su senais vietos žmonėmis, kurie atsimesna, kaip čia buvo prieš karą. Prašė žmonių, kad atneštų nuotraukų su senuoju Florijono paminklu. Labai apsidžiaugė gavęs nuotrauką, kaip Florijono paminklas atrodė natūraliai, tą nuotrauką labai saugojo ir vertino, vežė į Panevėžį pas architektą, jis padarė projektą pagal matmenis iš tos nuotraukos. Archyvuose ieškojo Užpalių herbo. Jo iniciatyva bažnyčioje yra Užpalių herbas su originaliu užrašu „Per prekybą miestai auga“.

Klebonas ne tik rūpinosi statybomis, bet labai mėgo gėles, jomis nuolat puošė bažnyčią, atsisakė dirbtinių žiedų. Gėles veždavo iš Latvijos. Išmesdavo viską iš mašinos „Žiguli VAZ“ kiek tik gali, išimdavo užpakalinę sėdynę, pridėdavo kiek telpa gėlių ir veždavo į Užpalius. Pagrindinis dalykas buvo atsivežti gėlių Kristaus karsto papuošimui. Gėlės jam buvo kažkas artimo. Mėgo gamtą, būdamas Kaune ne kartą yra sakęs, jog miestas taip atsibodo, taip atsibodo, kad nebenori...

Slapčia užrakintoje bažnyčioje ruošdavo vaikus Pirmajai Komunijai. Suprato vaikus, jei kai kurie neišmokdavo tai, ką reikia, prieš Pirmąją Komuniją jis labai

kantriai, nepiktybiškai ir neižeidžiančiai visada patardavo, pamokydavo. Pirmosios Komunijos šventė būdavo organizuojama šventoriuje – klebonas turėjo savo firminį patiekalą vaikams – tai Napoleonas (tortas) ir vaisvandeniai.

Per Kalėdas ar Velykas patarnautojams, kurie tą dieną dalyvaudavo mišiose, įteikdavo dovanėlę. Tai būdavo šventi paveikslėliai su rėmeliais, kokie nors dirbiniai, žvakidės iš metalo ar panašiai. Choristus, jei kokia proga, visada kviesdavo ir pavaišindavo, ypač per Šv. Cecilijos šventę, visad būdavo paruošta labai gražiai ir skaniai.

Viskuo domėjosi, bendraudamas buvo labai šiltas, diplomatiškas žmogus. Už tai, kad nepranešęs valdžiai per Švč. Trejybės atlaidus pasakyti du pamokslus pasikvietė kunigą Joną Borutą, Juozas Šumskis buvo pakviestas į draugišką teisimą. Kadangi paskirtos baudos nemokėjo, antstoliai atėmė radijo aparatą.

Mėgo humorą ir šmaikštų žodį, jeigu gera nuotaika ir žydiškai pašnekėdavo, kokį anekdotą apie žydus pasakydavo. Mokėjo bendrauti su visokio rango žmonėmis, taip pat ir valdžios atstovais. Niekam nepiršdavo savo nuomonės, bet niekada jos ir neatsisakydavo. Ruošdamasis pamokslams, skaitė ne tik lietuvišką, bet ir kitomis kalbomis leidžiamą, kartais pogrindinę literatūrą, klausė Vatikano radijo. Neblogai mokėjo vokiškai, lotynų, lenkų, latvių kalbas, latviškai nuolat skaitė spaudą, turėjo lenkiškų knygų, šiek tiek mokėjo rusiškai. Turėjo didelę biblioteką ir knygų įvairiom kalbom. Visos rūšio sienos buvo išdėliotos knygom. Turėjo archyvinių knygų, metraščių, Šapokos istoriją. Knygos buvo daugiau teologinės, bažnytinės, bet ne mažiau ir pasaulietiškos literatūros. Jo pamokslai būdavo griežtoki, bet kartu ir diplomatiški, tiesiogiai žmogaus nėra išbaręs. Šiek tiek akcentuodavo lietuviybę, todėl įvairių susidūrimų su valdžia, ir ne tik vietine, buvo, net ir į Vilnių kviesdavo. Šumskis

buvo didelis patriotas. Mėgo dainuoti ir giedot. Ypač Sąjūdžio laikais, susibėgi-

Laidotuvių procesiją klebonas Juozas Šumskis nuo bažnyčios iki kapinių lydėdavo pėsčias

muose. Klebonas dosniai dalijo sielos šilumą kiekvienam parapijiečiui. Bendraudavo su tikinčiaisiais ne tik šventų mišių metu. Bažnyčioj pranešdavo, kad pirmą mėnesio penktadienį lankys ligonius. Prašydavo pranešti, jei turi kas sergantį ar neįgalų žmogų, kuris negali atvažiuot į bažnyčią. Net spaudžiant šalčiams nesibaimindavo lankyti parapijiečių, važiuodavo krikštyti naujagimių, lankyti ligonių, palydėti į paskutinę kelionę mirštančiųjų. Per laidotuves visada eidavo priekyje nuo bažnyčios iki kapinių. Pėsčiomis.

Klebono dvasinis turtingumas traukė žmones, todėl jis visada turėjo pagalbininkų, vaikai noriai patarnaudavo bažnyčioje. Klebonas išugdė du kunigus: vaikų globos namų auklėtinį Kastyti Kriščiukaitį ir užpalėną Algimantą Petkūną, su kuriuo ypač šiltai bendravo, jo klebonijoje dažnai viešėdavo, augino savo mylimas gėles, atitrūkdavo nuo statybos rūpesčių Petrašiūnų vienuolyne.

Dr. Gražina Vyžintaitė-Kačerauskienė surinko užpaliečių prisiminimus apie šį žmogų ir parašė didelės apimties straipsnį „Dievo ir žmogaus tarnystėje“. Pasakius jį, nesunku suvokti, kad kunigas J. Šumskis – užpaliečiams nepaprastai brangus žmogus. Kad tai suprastume, pacituosiu keletą minčių apie jį iš minėto straipsnio, kurį cituoja „Utenis“ 2002 m. spalio 8 d. Nr. 116.

„Klebonas J. Šumskis buvo gilios išminties, kilnios dvasios, geros širdies. Jis kiekvieną pasitikdavo su kažkokiu dvasios spindėjimu, šviesiu optimizmu, visada atrodė ramus, kuklus ir linksmas. Gyvai bendravo su žmonėmis. Po mišių išeidavo į bažnyčios vidurį, žmonių teiraudavosi apie sveikatą, rūpesčius, buvo pasiruošęs padėti geru žodžiu ar kitokiu būdu.

... Klebonas sakydavęs gražius pamokslus, kurie buvo suprantami ir įdomūs įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmonėms. <...> Tiesmukai nepolitikavo, tačiau Tėvynę mokė mylėti ir branginti.

... Klebonas labai gražiai, taktiškai bendraudavęs su žmonėmis, nieko neužsipuldavęs, neniekinęs, visada išklausydavęs, tėviškai patardavęs. Jis buvo tolerantiškas skirtingų pažiūrų žmonėms, tačiau drąsiai ir įtikinančiai pasakydavo savo, kaip dvasininko ir piliečio, nuomonę, o pašnekovui pasiūlydavo ramiai pasvarstyti. Miestelyje klebonas sveikindavęs kiekvieną sutiktą žmogų.

... Labai gražūs buvo klebono santykiai su jaunimu. Niekada jam netrūko patarnautojų. Vaikus reikėdavo drausti, kad neitų, o ne jų prašyti. Kaip paukščiukai jie aplipdavo altorių. Turėjo įtakos dviem jaunuoliams – Algimantui Petkūnui ir Kastyčiui Kriščiukaičiui – išėjo į kunigus.

... Labai ryškus klebono bruožas – jo begalinis darbštumas. Jis pats yra pasakęs: „Mano sąžinė būna nerami, jei diena prabėga be darbo.“ <...> Jo iniciatyva miestelio aikštėje buvo atstatytas paminklas šv. Florijonui, tvarkomi kapai, kryžiai, Krokulės šaltinio aplinka.

... Klebonas J. Šumskis stebino savo pajautimu grožiui...

... Klebonas mėgęs ne tik giesmes, bet ir liaudies dainas...

... Klebonas žinojo visų kaimų ir vietovardžių pavadinimus. Per kalėdą stengdavosi aplankyti atokiausias sodybas. Per užpustytus kaimus, miškelius, kur mašina nepravažiudavo, eidavo pėsčias. Kartais ligoniams ir sakramentus nešdavo. Aukas priimdavo, bet jų neprrašydavo. Kukliai vilkėdavo ir kukliai valgydavo.“

Nelaukta žinia

1992 metais užpaliečius pasiekė žinia, kad jų mylimas klebonas Juozas Šumskis iškeliamas iš Užpalių ir skiriamas dirbti į Kauną. Užpalių parapijos tikintieji su tuo nenorėjo sutikti, todėl rašė prašymą kardinolui Vincentui Sladkevičiui, kuriame aprašė klebono gerumą ir labai prašė palikti jį parapijoje. Užpalių parapijiečių delegaciją priėmęs arkivyskupas Sigitas Tamkevičius, išklauses žmones, pasakė: „*Tai dar kartą patvirtina, kad jis yra tas žmogus, kurio mums reikia.*“

Išvykimas

1992 m. rugpjūčio 23 d. užpalėnai susirinko į paskutines klebono Mišias. Po jų buvo labai graži ir jaudinanti atsisveikinimo ceremonija. Padėkos žodžius jam tarė vaikai, jaunimas, suaugusieji, choristai, parapijiečiai ir kiti jį mylėję žmonės. Kunigas buvo tiesiog paskandintas gėlėse, jam įteikta daug atminimo suvenyrų, sudainuota „Ilgiausių metų“. Visi susirinkusieji lydėjo kleboną iki klebonijos. Abipus tako sustoję žmonės rankose laikė vainikus, takas buvo nuklotas margaspalvių gėlių žiedais. Žmonės giedojo, dauguma braukė ašaras.

Tolesnis kunigo darbas

Po dvidešimties darbo metų Užpalių bažnyčioje kunigas Juozas Šumskis buvo paskirtas Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos vicerektoriumi. Po metų – kunigų seminarijos dvasios tėvu. 1995 metais Petrašiūnuose atkūrus kapucinų vienuolyną, jis čia paskiriamas parapijos klebonu. Trejus metus buvo viceprovincijolas, dabar – gvardijonas.

Po dešimties metų

Praėjus dešimčiai metų po kunigo išvykimo iš Užpalių, 2002 m. gegužės 25 d. jis pakviestas į Užpaliuose vykusius Švč. Trejybės atlaidus. Atlaidų išvakarėse miestelio aikštėje gausiai susirinkus parapijiečiams ir užpalėnams iš visos Lietuvos, jam pirmajam buvo iškilmingai suteiktas Užpalių garbės piliečio vardas už nuopelnus puoselėjant dvasines vertybes ir vedant juos doros keliu. Ta proga miestelio skverelyje jo garbei buvo pasodintas pirmasis ažuolas, simbolizuojantis šio tauraus žmogaus gyvenimą.

Jubiliejus

Rugsėjo 29 dieną kunigas Juozas Šumskis vėl buvo pakviestas į Užpalius. Jį gerbiantys ir mylintys užpaliečiai norėjo pabūti kartu su šiuo iškiliu žmogumi jo 75-ojo gimtadienio proga. Maloniai sutikęs atvykti, kunigas Juozas Šumskis pats aukojo šventas Mišias Užpalių bažnyčioje. O po to pasipylė sveikinimai. Jubiliatą

Pirmasis Užpalių garbės pilietis Juozas Šumskis su XIV laidos abiturientų grupe kuriamame naujame garbės piliečių parke. 1982 m.

Pirmasis Užpalių garbės pilietis Juozas Šumskis su dešimtają Užpalių garbės piliete, Seimo nare Milda Petrauskiene. 2009 m.

sveikino tuometinis Užpalių parapijos klebonas Edmundas Rinkevičius, seniūnas Vytautas Jurka, bažnyčios komitetas, choristai, „Pasagėlės“ kolektyvas, užpaliečiai, parapijai priklausančių kaimų žmonės ir kiti. Vėlgi buvo daug jaudulio, ašarų, išimintinų minčių. Žiūrėdami į šį dvasios galiūną, ne vienas širdyje pasiryžo būti geresnis, dvasingesnis, doresnis.

Ištrauka iš Aldonos Vaškelienės interviu:

„Labai suprasdavo visus mūsų vargus, visas sėkmes ir nesėkmes. Aštuoniasdešimt penktais metais aš nuėjau pas kleboną, pasakiau, kad mes turim nekrikštytų vaikelį, saka gerai aš nuvažiuosiu. Nuvažiuosiu. Nu tai gi susitarėm, kad Ilčiuku vieškeliu atvažiuos iki Degėsių mišką. A iki mūsų dvažiuot per upę reikia, upė buvo gerai užšalus, užtai, kad šalti metai buvo. Nuvažiava sūnus su arkliu pasitikt, jis atvažiava su mašinu. Su arkliu baigė atvažiuot par visus pusnyčius. Nu ir labai prisimenu, kad klebonas atėja pas mus pažiūrėja, viduj buvo termometras, saka 22 rodo šilumas a lauki 22 šalčia. Ir pakrikštiją namuos.“

Ištrauka iš Algimanto Petkūno interviu:

„Prieš išvykstant į armiją tėveliukas meldėsi, padarė tokias išleis-tuves žinodamas mūsų šeimos finansinę padėtį. Tai sukviėtė visus patarnautojus, tėvelius sukviėtė. Visi klebonijoj atsisveikinom vieni su kitais, tuo metu gal kokia buvo 10 patarnautojų. Ir ryte vėl ėjom į bažnyčią, pasimeldėm, priėmėm šventą Komuniją ir taip gražiai mus išlydėjo į kariuomenę.

Aplankė kariuomenėj. Prisistatė kaip artimi giminės. Davė vaišių karininkams, karininkai visą parą išleido mane į viešbutį, tenai atsilaikėm mišias, priėmėm šventą Komuniją.

Grįžus iš armijos nuvežė į Kauno kunigų seminariją. Baigus seminariją gavome šventimus, tai atvyko tėvelis su giminėm, tėvais mano, sveikinti manęs į Kauną. Aišku, tėveliui buvo labai didelis džiaugsmas, nes jau antrą jo auklėtinį šventino kunigu, tai jis iš-gyveno tikrai labai. Ne tik mes patys, bet ir jis džiaugėsi, giminės, pažįstami, tai ten jau šventimų dieną praleidom. Na, o paskiau visa ta šventė persikėlė į Užpalius. Primicijos, kurias irgi suruošė pats tėveliukas, nuoširdžiai sukviėtė savo artimuosius, mano pažįstamus, draugus, aišku, prikviėtė daug pažįstamų ir savo kunigų.“

Parengta remiantis interviu filmui apie K. J. Šumskį „Tėveliukas“.

„1927 m. rugsėjo 15 d. – Marijos Sopulingosios dieną, man buvo lemta išvysti gyvenimo šviesą, ateiti į šį pasaulį Pakruojo parapijos Valainių kaime savanorio ūkininko, už Lietuvos Nepriklausomybę

gavusio 18 ha žemės, Juozo Šumskio ir motinos Paulinos Povilaitytės iš Maldžiūnų kaimo, Rozalimo parapijos, šeimoje.

Tėvai Juozas ir Paulina buvo labai darbštūs kaimiečiai, 1926 metais sukūrė šeimą. Daug vargo, kirto krūmus, arė dirvonus, nes sklypas buvo nedirbama žemė, akmenuotas, su žvyro kalneliais. Tėvelis buvo paskendęs darbe: nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro plušėdavo, norėdamas išmaitinti nors ir negausią šeimą – mano jaunesnę seserį Teklę ir broliuką Jonuką, kuris po trijų mėnesių iškeliavo į amžinybę, pašventintas krikšto malone.

Mama pasakojo, kad jos brolis Jonas Povilaitis ir Stasė Povilaitytė man gimus po dviejų savaitių nuvežė į Rozalimo bažnyčią ir kun. Grinkevičius pakrikštijo mane Juozo vardu.

Tėvai, būdami pamaldūs katalikai, sekmadieniais mus, vaikus, vesdavosi į bažnyčią, dažniausiai į Rozalimo, nes kitos bažnyčios ne arčiau kaip 8 kilometrai.

Gyvenome neturtingai. Dažniausiai į bažnyčią eidavome basi, tik šventoriuje apsiaudavome batus. Drabužiai būdavo mamos austi: drobiniai ar milo. Į bažnyčią einant mama skarelėje įsirišdavo duonos su sviestu ar mėsa, kad grįžtant iš bažnyčios po šv. Komunijos galėtume užvalgyti, nes prieš priimant Komuniją nuo nakties 12 val. nebuvo galima nei valgyti, nei gerti.

Jei kas paklaustų, kas įkvėpė pasirinkti kunigystės kelią, galėčiau pasakyti, kad to pasirinkimo šaknys glūdi tikinčių tėvų artumoje. Lankantis bažnyčioje sekmadieniais ar atlaidų progomis, matant atliekant apeigas, girdint pamokslus, man, kaimo vaikui, šie dalykai kėlė dvasią ir teikė palaimą. Grįžę iš bažnyčios su tėvais pasikalbėdavome apie girdėtus pamokslus, giedodavom, meldavomės. Vakaraus einant gulti, o rytais išlydėdama į gimtojo kaimo Valainių mokyklą mama visada peržegnodavo. Mamos palaiminimas mane lydėjo ir vėliau, mokantis Rozalimo mokykloje, Linkuvos gimnazijoje, Kauno tarpdieceziniame kunigų seminarijoje. Ačiū gerajai motutei už meilę, dėmesį, auką, man parodytą jaunystės dienomis. Likus dviem savaitėm iki kunigystės šventimų, 1954 m. rugpjūčio 26 dieną mirė mama, nebesulaukusi mano kunigiško palaiminimo. Mane šventino Kauno katedroje Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas 1954 m. rugsėjo 12 dieną Marijos vardo dienoje.

Gal būtų įdomu sužinoti, kaip užsimezgė kontaktas su kapucinų ordinu. Mokiausi kunigų seminarijoje 2-ame licėjiniame kurse. Valdžia mažino klierikų skaičių, ir teko palikti seminariją. Prieš stodamas į seminariją skaitydavau kapucinų leidžiamą žurnaliuką „Liurdas“, be to, susirašinėdavau su vienu žemiečiu kun. Leonu Lukšu, kuris mokėsi Plungėje kapucinų gimnazijoje. Norėdamas būti dvasininku, pasibeldžiau pas kapucinus.

Plungėje provincijolas tėvas Jonas maloniai priėmė ir apgyvendino kapucinų vienuolyne Šiauliuose. Čia lankiau gimnazijos

aštuntą klasę (paskutinę), išlaikiau abiturus egzaminus ir provincijolas išsiuntė į Petrašiūnų vienuolyną mokytis eksternu filosofijos. 1948 m. rugsėjo mėnesį valdžia uždarė Petrašiūnų vienuolyną ir įsakė visiems vienuoliams suvažiuoti į Šiaulių vienuolyną. Čia pradėjau noviciatą, kuri nutraukė 1949 m. birželio pabaigoje, ir padariau laikinuosius įžadus. Po 3 metų nuvykau į Šakyną (Telšių vysk.) pas tėvą Bernardą, atlikau savaitės rekolekcijas, daviau amžinuosius įžadus.

Nusprendžiau ateityje mokytis vargonininkauti. Įstojau į Panevėžio muzikos mokyklą. Antrame kurse pradėjau studijuoti chorvedybą. Rugsėjo pabaigoje gaunu telegramą iš Seminarijos rektoriaus A. Vaitiekaičio, kad išsiregistravęs kuo greičiau atvykčiau į seminariją mokytis. Nudžiugau, tai buvo 1950-ieji metai. Ačiū Dievui, pildosi mano svajonė tapti kunigu.

Mokantis seminarijoje, buvo labai sunkus metas. Rektorių, ne vieną profesorių areštavo, ne vieną auklėtinį išvežė į Sibirą ar į kalėjimą. Tai buvo gausybė politinių problemų. Saugumas stengėsi auklėtinius užverbuoti talkininkauti ateistinei valdžiai ir jos organams.

Pirmą kartą su saugumiečiais susidūriau 1947 m. rugsėjo 17 d., kai gyvenau kapucinų vienuolyne Plungėje. Mus tris vienuolius, grįžtančius iš ekskursijos nuo Germanto ežero, netoli Lieplaukės, saugumiečiai su kareiviais susodino į sunkvežimį ir atvežė į Plungės kalėjimą. Per tris dienas mane bandė įkalbėti bendradarbiauti, kad jei ne dabar, kur vienuolyne griežta kontrolė, tai nors tapęs kunigu pasižadėčiau saugumui pranešinėti. Aš jiems sakiau, kad nesiruošiu sąžinės parduoti nei dabar, nei kai būsiu kunigu. Nenoriu būti Judu. Geriau mirti, negu užsiimti tokiomis niekšybėmis, būti veidmainiu. Matydamas, kad ilgai vargins, nuo ryto 9 val. iki 16 val. ir vėl vakare nuo 20 val. iki 24 val., apsimečiau sergąs, jau nebekalbėjau. Mane paleido pasilikdami pasą. Reikalavo pasirašyti, kad pasas pasilieka pas juos. Nesutikau to daryti. Sakiau: „Jūs pasirašykit, kad pasą pasiliekate ir man duokite tokią pažymą.“ Paleido, provincijolas rytą atsiėmė mano pasą, ir aš pirmu traukiniu išvykau į Šiaulius.

1954 metų rugsėjo pradžioje buvo žinoma, kad seminarijos auklėtinius ims į kariuomenę. Ordinarai ir nusprendė baigusius filosofiją ir tris teologinius kursus iššventinti kunigais. Ir, kaip minėjau, tų metų rugsėjo 12 dieną vienintelis Lietuvoje vyskupas Paltarokas, kuris buvo ištremtas į Vilnių, pašventino mus 17 kursinių kunigais. Reikia pastebėti, kad mūsų kurse mokėsi du vyskupai: Romualdas Krikščiūnas ir Juozas Tunaitis. Keturi kursioškai jau amžinybėje.

Pirmoji parapija, kurioj vikaru tarnavau 9 metus, buvo Panevėžio šv. Petro ir Povilo senamiesčio. 1960 metais buvau valdžios apkaltintas už pamokslus, kad palaikau kontaktą su seselėmis vienuolėmis, vedu rekolekcijas, priimu įžadus, slapta teikiu

sakramentus intelligentams, buvo atimta teisė kunigauti ir prievarta buvau įdarbintas kaip darbininkas Panevėžio cukraus fabrike.

Dirbant cukraus fabrike mane vėl išsikvietė į Vilniaus saugumą, Lukiškių aikštėje, siekė užverbuoti, pažadėjo grąžinti teisę dirbti kunigo darbą bet kurioje Lietuvos bažnyčioje ir žadėjo „aukso kalnus“. Žinoma, nesutikau. Tada atnešę storą mano kaltinamąją bylą, grasino kalėjimu ir pranašavo, kad gailėsiuos, ateisiu, prašysiu, bet jie nepadės.

Dirbau dvejus metus ir kovo mėnesio pabaigoje gaunu raštą iš Vievio kurijos valdytojo kun. Povilo Bakšio (tada Panevėžio vyskupija buvo prijungta prie Kaišiadorių vyskupijos), kad esu skiriamas į Suvainišio parapiją klebonu (Rokiškio r.). Parapija maža, už 150 metrų nuo bažnyčios Latvijos siena. Į bažnyčią sekmadieniais susirinkdavo apie 90–100 tikinčiųjų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Latvijos. Susipažinau su Latvijos kunigais.

Po 9 metų Suvainiškyje 1972 m. balandžio mėn. buvau paskirtas į Užpalius klebonu. Reikia pasakyti, iš ten kilo daug garsių ir garbingų žmonių. Užpaliuose gyveno ir Vilniaus arkivyskupas kardinolas Juozas Audrys Bačkis, apie 9 metus gyveno vyskupo Borutos motina su vaikais, iš Užpalių kilęs garsusis prof. Kazys Pakštas ir daug kitų, kurie šiandien dar yra gyvi tautos šviesuliai. Tėvas Danyla SJ pasiūlė zakristijonu iš Karagandos grįžusį Kastytį Krikščiokaitį. Tai nepaprasto darbštumo, sąžiningumo jaunuolis, dabar klebonaujantis Pelesos parapijoje Baltarusijoje. Vasarą daug dirbdavome, nes pinigų nebuvo, o remonto reikėjo. Su Kastyčiu perdengėm vieną pusę bažnyčios stogo, visus bažnyčios langus dvigubais stiklais įstiklinom. Naujai grindis sudėjom, bažnyčią dekoravom, įvedėm šildymą, įgijome naujus suolus, pastatėm kleboniją ir kita.

Pamaldoms patarnaudavo jaunuolis Algimantas Petkūnas, kuriam teko patirti daug pašaipų, mokytojų ir mokinių patyčių. Tai dabartinis Alantos klebonas.

Po 20 metų darbo Užpaliuose 1992 metų rugpjūty buvau paskirtas Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos vicerektoriumi, po metų kunigų seminarijos dvasios tėvu.

1995 m. birželio 13 d. atsikūrus Petrašiūnuose kapucinų vienuolynui dirbu čia kaip klebonas. Tiesa, buvau 3 metus viceprovincijolu, dabar gvardijonu. Padedant Ordinui, įsigijom didelį vienuolyną, savivaldybė išnuomojo 213 m² patalpas prieš bažnyčią, o dabar jis priklauso Kauno arkivyskupijos žiniai.

Tad visiems linkiu melstis ir dirbti. Dievas laimins!

Kun. Juozas Šumskis, Kazimieras kapucinas“

Šis tas apie save ir prabėgusį laiką

Antanas Napoleonas Stasiškis

Aš, Antanas Napoleonas Stasiškis, gimiau 1933 m. rugsėjo 21 d. Aukštaitijoje, Kaniūkų kaimo (Užpalių sen., Utenės r.) vienkiemyje, kuris buvo vadinamas Tarpūšile. Tėvai buvo ūkininkai, turėjo 27 ha žemės, iš kurios tik apie 18 ha tebuvo dirbama. Tai tipinis, vidutinis mūsų kaimo valakinis ūkis, suformuotas dar caro laikais Stolypino agrarinės reformos metu. Sklypas šiauriniu ir pietiniu kampais rėmėsi į nemažus pušynų plotus, vadinamus Šilėliais. Šie pušynai buvo išdalyti sklypais, kur kiekvienas ūkininkas (valakininkas) turėjo maždaug dviejų dešimtinių ploto miško sklypą.

Šiaurine pamiške iš kaimyno Antano Sirvydžio sklypo, vadinamo Kiauliabūrniais (pasakojama, kad ten dar iki vienkiemių atsiradimo buvo bendra kaimo kiaulių ganykla, – iš čia ir vardas kilęs), ėjo Taručio upelio vaga. Vasarą upelis visiškai išdžiūdavo, tačiau pavasarį neretai būdavo neįveikiamas ir važiuotam. Sodyba užėmė nemažą plotą ir buvo gausiai apsodinta medžiais. Beje, tai būdinga daugumai Kaniūkų kaimo sodybų.

Šeima buvo nedidelė – tėvai ir aš. Kartu dar gyveno teta, tėvo sesuo (mano krikštamotė). Ji buvo netekėjusi ir visą gyvenimą nugyveno mūsų namuose. Taip pat kartu su tėvais buvo išstremta į Sibirą.

Tėvai nuolatos samdydavo darbininkus: nuolat (metams) buvo samdomi du darbininkai (vyras ir moteris), taip pat trumpalaikiai (padieniai) darbininkai įvairių darbų metu. Reikia priminti, kad tada buvo įprastos talkos, kai keliems artimesniems kaimynams padedant buvo nuveikiami didesni darbai. Visų pirma – rugiapjūtė, linų rovimas, bulviakasis, javų kūlimas. Kartais ir kiti darbai.

Nuo 1939 m. pas mus tarnavo jaunas vyras Edvardas (Marcinkevičius?), didelis mano vaikystės dienų draugas, kilęs nuo Gervėčių. Nežinau, kaip prasi-dėjus karui (kai sovietų armija okupavo Vilniaus kraštą) jis atsidūrė Lietuvoje ir buvo mano tėvų pasamdytas. Šis vyras

Man apie trejus metus

Su mama. Apie 1940–1941 m.

pas mus prabuvo beveik per visą karą, o 1944 m. pabaigoje stribų buvo sugautas (nes slapstėsi) ir prievarta paimtas į sovietinę kariuomenę. Po poros mėnesių žuvo prie Liepojos.

Atmintyje iškyla dar vienas nelinksamas epizodas. Nuo 1944 m. ankstyvo pavasario pas mus dirbo (keitė kambariuose grindis, dirbdino naujus vežimus ir pan.) staliai Napalys ir Bronius Abelinskai iš Kaniūkų. Beje, vyresniojo brolio, Napalio, gyvenimas yra tarsi istorijos santrauka: atitarnavo Lietuvos kariuomenėje (dalyvavo mūsų kariuomenei išgyjuojant į Vilnių), buvo vermachto savanoriu rytų fronte (iki Stalingrado apsupties), pasitraukė iš vermachto ir vėliau įstojo į generolo P. Plechavičiaus vietinę rinktinę. Sužlugus rinktinę grįžo į Kaniūkus pas tėvą ir kartu su jaunesniu broliu pradėjo verstis staliaus (ar dailidės) darbais, nes buvo bežemiai. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai (tuo metu kaip tik jie dirbo pas mus) slapstėsi, vėliau partizanavo. Buvo sunkiai sužeistas. Žaizda komplikavosi, užpūliavo. Nors nuo manęs, vaiko, slėpdavo, tačiau man pavykdavo pamatyti, kaip jis ateidavo pas mus perrišti žaizdos, kai būdavo atvažiavęs mano pusbrolis gydytojas Antanas Kirlys. Esant labai sunkiai sveikatos būklei Napalys buvo suimtas, bet sugebėjo iš Užpalių stribų daboklės pabėgti. Pagijęs vėl partizanavo, slapstėsi. Vėliau pasidarė dokumentus ir sugebėjo išvengti KGB spąstų.

Prasidėjus sovietų okupacijai buvo paskelbta jaunų vyrų mobilizacija. Niekas, beveik niekas, nenorėjo ir nestojo į sovietinę kariuomenę. Daugelis pradėjo slapstytis.

Man iš kairės sėdi tėvai, iš dešinės – teta Rozalija (tėvo sesuo); stovi: Napalys Abelinskas (minimas mano pasakojime), Kastutė (pavardės nebepprisimenu), kelerius metus tarnavusi pas mus, ir Edvardas Marcinkevičius (taip pat minimas pasakojime). Fotografavo rusų karininkai, nes frontui praslinkus per mūsų apylinkes netoliese buvo apsistojęs kažkoks stambus Raudonosios armijos dalinys. 1944 m. vasara

Tokie buvo broliai Abelinskai ir mūsų tarnas Edvardas, artimiausi kaimynai du broliai Vaškėliai ir dar kaimynas Simonas Sirvydis. Taigi, jau būrelis. Kartais jie ką nors dirbdavo. Vaikščiodavo iš vienos sodybos į kitą, nuolatos stebėdami, ar kur nors nepasirodė stribai ar enkavėdistų būriai. Ginklų dar nesinešiojo (viešai). Mama virėdavo pietus ir paprastai visas būrys vyrų pas mus pietaudavo. Jaunesnysis Abelinskas – Bronius buvo mano draugas, mėgo su manimi pasistumdyti, pažaisti ar ką nors sumeistrauti. Vieną dieną, kai visi suėjo į kambarį pietauti, aš pripuoliau prie Broniaus ir, kaip įprasta, norėjau pažaisti, – stumtelėjau, patempiau už skverno. Pajutau, kad jo švarko kišenėje yra kažkoks labai sunkus daiktas. Nustebino keistas jo elgesys: grubokai mane atstūmė ir labai griežtai pasakė, kad nelįsčiau. Pasijutau iškaudintas (galbūt todėl ši paprasta kasdieniška smulkmena man visam gyvenimui įstrigo į atmintį). Papietavo. Visi kažkur išėjo. Po kiek laiko pasigirdo sprogimo garsas (tuo metu tai buvo gana įprasta). Dar po keliolikos minučių atbėgo Edvardas. Išbašęs, apdraskytu švarku. Išlemeno, kad žuvo Bronius. Pasirodo, jog buvo radę miną (atrodo, prieštankinę), kuriai trūko sprogdiklio mechanizmo dalies. Sumeistravo spyruoklę ir nuėjo išbandyti į melioracijos griovį. Mina sprogo Broniaus rankose ir sudraskė jį į gabalėlius. Palaidojo Kaniūkų kapeliuose. Edvardas, stovėjęs griovyje už kokių dešimties žingsnių, liko gyvas ir sveikas. Napalys balsu raudėjo ir priekaištavo, kodėl nepasitarę su juo, nes jis tokius dalykus išmanęs.

Mokyklą pradėjau lankyti 1940 m. Ji buvo Antano Reikalo namuose, ketvirtame vieniemyje nuo mūsų sodybos. Taigi, netoliese ir vaikščiojimas į pamokas ir po jų grįžimas namo nesudarė problemų. Tuo metu kaimo pradžios mokyklose buvo tokia tvarka: būsimeji pirmokėliai jau pavasarį vieną mėnesį (gegužę) lankydavo mokyklą, kad susipažintų su knygomis, mokyklos tvarka ir pan. Taigi, aš 1940 m. gegužės mėnesį pradėjau lankyti mokyklą dar tebesant nepriklausomai Lietuvai. Tada tėvai nupirko reikalingas knygas, kuprinę, rašymo priemones. Beje, pirmą dieną, kai grįžau iš mokyklos, t. y. 1940 m. gegužės 1 d., tėvas pasišaukė mane ir abu pasodinome ažuoliuką. Tas ažuoliukas užaugo ir tebežaliuoja. O kai tų pačių metų rugsėjo 1-ąją į mokyklą nuėjau kaip oficialus pirmokas, jau buvo sovietų valdžia. Dar ir šiandien matau, kaip mokytoja, surinkusi mūsų pirmokėlių naujutėlaičius elementorius, žirkklėmis iškerpa lapus su spalvotu Lietuvos herbu ir prezidento A. Smetonos portretu. O Lietuvos himną ir straipsnelį „Padėk Dieve“ (jame buvo rašoma, kad praeinant pro dirbantį žmogų visada reikia pasakyti: „Padėk Dieve“) kryžmai perbraukė storu raudonu pieštuku. Suprantama, man nebuvo aiški tokių veiksnių prasmė, bet prisimenu, kad buvo labai gaila gražios naujos knygos. Po metų (ar dvejų) mokykla persikėlė į Mykolo Mikėno namus. Vaikščioti jau buvo toloka. 1943 m. žiemą susirgau difteritu. Liga – sunki, tęsėsi ilgai, beveik du mėnesius. Stipriai atsilikau. Tėvai pradėjo abejoti, ar sugebėsi pasivyti savo bendraamžius. Tas abejones stiprino (mano nuomone, visai be pagrindo) tai, kad Kaniūkų mokykloje pradėjo dirbti jauna mokytoja (E. Juškaitė), ką tik baigusi mokytojų seminariją. Persikėliau į Norvaišių pradžios mokyklą, kur mokytojavo sena, didelį autoritetą turinti mokytoja Ona Stasiškytė (beje, tolima mūsų giminaitė iš Žaibiškių kaimo). Ją baigiau 1944 m. pavasarį, dar tebesant vokiečių valdžiai. Kai tų pačių metų rudenį įstojau į Užpalių progimnaziją, jau buvo prasidėjusi an-

troji, ilgoji sovietinė okupacija. Vėliau progimnazija buvo panaikinta ir palaipsniui susiformavo vidurinė mokykla. Į mokyklą kasdien eidavome pėsti. Susidarydavo nemažas būrelis – iš Kaniūku, Remeikių, Nosvaičių, Norvaišių kaimų. Žiemą, ypač kai būdavo daug sniego ar šalta, kas nors iš tėvų paeiliui pavėžėdavo. Jeigu Šventoji stipriai užšaldavo ir būdavo švarus ledas, visas būrys čiuoždavome pačiužomis (tiek tikromis, tiek savadarbėmis). Tik vėliau, bebaigiant mokyklą, atsirado paprotys per mokslo metus gyventi Užpaliuose ir nuomotis kambarį.

1948 m. gegužės 22 d. tėvus ištrėmė į Sibirą. Atsitiktinai aš pasilikau vienas Lietuvoje, – buvau išėjęs į mokyklą. Pasirodo, mūsų šeima buvo vadinamuosiuose rezerviniuose tremiamųjų sąrašuose. Trėmimų dienos rytą atbėgo kaimynas (berods Simonas Sirvydis) ir papasakojo, kad veža žmones, kad iš nakties enkavėdistų ir stribų yra apsuptos Binkauskos, Reikalo, Kubiliūno sodybos. Tėvai paaimanavo ir nusprendė, kad kol kas mūsų nelies. Išėjo į lauką bulvių sodinti, o aš išėjau į Užpalius, – tą dieną buvo pirmasis egzaminas (lietuvių kalbos rašomasis). Išlaikiau egzaminą. Būreliu nuėjome į miestelio aikštę pažiopsoti į tremiamus žmones. Kažkokia moteris, priėjusi prie manęs, nusistebėjo, kad aš čia stoviu, nes esą mano tėvus tremia. Atsakiau, kad netiesa, nes aš pats iš ryto išėjau iš namų ir viskas buvo ramu. Užėjau pas Kubiliūnus (Užpaliuose), su kurių vaikais kartu mokiausi ir kur retkarčiais žiemos metu pagyvendavau savaitę, kitą. Radau iš Kaniūku atėjusią Anelę Miškinienę. Ji patvirtino, kad tikrai mano tėvus tremia. Paaiškino, kad Binkauskų šeima pasislėpė ir stribai, kelias valandas jų nesuradę, nusprendė „planą“ įvykdyti pagal rezervinius sąrašus, – apsupo mūsų namus. Kaip įrodymą pasakė, kad jos sūnų Jeronimą išvarė į pastotę mūsų šeimą vežti. Man, keturiolikamečiui „politikui“, iškilo neatidėliotina dilema: važiuoti su tėvais į Sibirą ar slėptis. Dvejonės nulėmė paprastos ir nepaprastai nuoširdžios kaimo moteriškės A. Miškinienės žodžiai: „Vaikeli, į Sibirą niekada nevelu. Palauk. Pragyvensim.“ Suprantama, kad manęs ieškoti ateis į mokyklą, o paskui pas Kubiliūnus (taip iš tikrųjų ir buvo). Išėjau kartu su Kubiliūnų sūnumi Kęstučiu (mano bendraklasiu). Ėjome kita upės puse link Šeimyniškių. Iš tolo mačiau tėvus (atpažinau arklius ir vežimą). Perbridome Šventąją, parėjome į namus. Viskas išdraskyta, išdaužyta, viskas ant grindų suminta, sutrypta. Drabužiai, patalynė, popieriai, knygos, nuotraukos. Beje, ant grindų radau batais sutryptą savo nuotrauką, kai man buvo penkeri, kurią tebeturiu. Užėjome pas kaimyną Vytautą Vaškelį. Paaimanavom. Tą pačią dieną išėjau pas gimines Oną ir Stasį Paunksnius į Ščiūrio kaimą. Ten buvo gilus užkampis. Prabuvau porą savaitių. Niekas neieškojo. Ne tik manęs, bet apskritai. Ką daryti? Be galo rūpėjo mokykla. Ryžomės su pussesere (O. Paunksniene) važiuoti į Užpalius, į mokyklą. Pakeliui (prie Norvaišių) sutikome du vežimus Užpalių stribų. Pusseserė pasikalbėjo ir sužinojo, kad aš jiems neįdomus. Egzaminai mano klasėje buvo pasibaigę. Direktorius pasakė, kad jis neprieštaraus, jeigu mane mokytojai dabar egzaminuos atskirai. Ėjau pas mokytojus. Nė vienas neklausinėjo ir be žodžių vedė metinį pažymį. Tai liudija bendrą supratimo dvasią ir moralinę poziciją. Be žodžių, be kalbų, todėl ir pelno amžiną pagarbą. Taip baigėsi pirmoji mano trėmimo epopėja.

Vėliau gyvenau pas gimines, kaimynus ir jų remiamas baigiau vidurinę mokyklą. Sovietmečio literatūroje buvo madingas posakis – „pulko sūnus“, t. y.

našlaitis, kuri globoja ir augina kareivių pulkas. Ne kartą pusiau rimtai, pusiau juokais, bet su giliausiu dėkingumu sakiau, kad esu kaimo sūnus. Su pagarbia nuostaba ir dėkingumu galvoju apie to meto kaimo bendrumo dvasią. Po tėvų ištrėmimo likęs vienas, bet kurioje savo kaimo sodyboje jausdavaisi savas. Suprantama, dėl įvairiausių aplinkybių vienuose namuose pabūdavau kelias savaites, kituose – dieną ar keletą, o dar kituose – porą valandų, tačiau niekur nejutau atstūmimo, priešiško. Atvirkščiai, visada buvo jaučiamas rūpestis ir siūloma parama. Negaliu neprisiminti artimiausio kaimyno Vytauto Vaškelių namų, ten beveik nuolatos gyvendavau, išskyrus mokslo metus, kuriuos praleisdavau Antano Kubiliūno šeimoje, Užpaliuose. Taip pat jau minėtos A. Miškinienės namų, ten irgi dažnai apsistodavau. Rėmė Alfonso, Antano ir Juozo Sirvydžių šeimos. Taip pat Balio Vaškelių, Antano Zabuko, Juozapo Drago ir daugelis kitų šeimų.

Prisimenu pusiau anekdotišką atvejį. Po 1948 m. trėmimo, iškart, kol kaimiečiai neatsigavo nuo šoko, buvo forsuojamas kolūkių steigimas. Tuoju pat kolūkis įkurtas ir Kaniūkuose (pirmas pirmininkas Vytautas Vaškėlis). Po kurio laiko (praėjus geram pusmečiui, kai pirmininku jau buvo M. Mikėnas) mane pasikviečia kolūkio valdyba, posėdžiaujanti pas Balį Vaškėlį, ir paaiškina, kad kolūkiui atiteko mano tėvo ūkio padargai (vežimai, plūgai ir kt.), todėl norėdami man padėti skiria iš kolūkio 10 centnerių grūdų ir pinigų (tiksliai sumos nebeprisimenu). Aišku, tai buvo labai rimta paspirtis. Tai vėlgi liudijimas apie to meto žmonių padorumą.

Šios, daugelio kartų gyvenimo subrandintos, kaimo bendruomenės nuostatos padėjo išverti pirmųjų pokario metų okupacijos sunkumus. Lemtingus smūgius sudavė masiniai trėmimai ir ypač kartuėjusi visuotinė kolektyvizacija. Iš karto kaimo žmonės atsидūrė prie bado ribos, – atlyginimas už darbą kolūkyje buvo daugiau panašus į pasityčiojimą ir nedavė jokių galimybių šeimai prasimaitinti. Reikėjo griebtis nelegalių (o tai anksčiau buvo tiesiog neišivaizduojama) veiksmų: pavogti pusmaišį grūdų (kuliant ar sėjant) ar litrą pieno ir t. t. Reikėjo prisitaikyti prie visokiausių „viršininkų“ (pirmininko, brigadininko, partijos sekretoriaus ir pan.) kaprizų, kitaip negausi arklio bulvėms pasisodinti, negausi karvei ganyklos ar šieno žiemai pasiruošti, malkų ir t. t., ir t. t. Tai padėtis, kuri veikė visus eilinius kaimo (ir ne tik kaimo) žmones. Reikėjo tuos „viršininkus“ pamaloninti, pavaišinti, padėkoti už „teigiamus“ sprendimus ir pan. Pradėjo plisti (ir greitai išigalėjo) girtuokliavimas. Atsirado įprotis išsiteikti apskundžiant kaimyną ar bendradarbį. Sąžiningas darbas ir teisingumas nustojo būti gyvenimo pagrindu, jo kokybę pradėjo lemti kitokios (dažniausiai visiškai priešingos) elgesio savybės. Šis visuomenės moralinis sumenkimas yra vienas iš baisiausių sovietmečio palikimų, kurio įtaką tebejaučiame ir dabar.

Vėlesnių trėmimų metu, kai pavykdavo apie juos sužinoti, porą savaičių pusiau slapstydavaisi: stengdavaisi nepakliūti valdžios atstovams į akis, išeidavau pas pažįstamus į kitą rajoną. Per 1951 m. trėmimą buvau pas pusseserę Oną Ramoškiene (Daugilio k., Utenos r.), kurios šeimą ištrėmė. Kartu buvau paimtas ir aš, tačiau vėliau, patikrinus ir nesuradus mano pavardės 1951 m. tremiamųjų sąrašuose, buvau paleistas.

Su tuo susijusi pusiau graudi, pusiau juokinga istorija. Tuo metu, po nepavykusio bandymo patekti į universitetą, buvau jau įstojęs į žemėtvarkos ir

matininkų kursus, kur mokslas turėjo prasidėti nuo spalio 1 d. Pusseserė O. Ramoškienė buvo pažadėjusi mane pavėžėti iki Utenos, į geležinkelio stotį (tuo metu ji buvo teisėta kolūkietė, todėl galėjo gauti arklių), todėl pas ją atsinešiau visus savo daiktus ir maisto produktus (dovanotus kaimynų), kuriuos turėjau vežtis į Vilnių. Kai paryčiui įėję enkavėdistai pranešė O. Ramoškienei, kad jos šeima (jinai ir du mažamečiai vaikai, o vyras jau nuo 1945 m. buvo kalėjime) yra išvežama į Sibirą, patikrino ir mano dokumentus. Stribų grupės vadovas (berods teisėjas iš Utenos Surgailis), pagal pavardę prisiminięs, kad mano tėvai yra ištremti, pasakė, jog mano vieta irgi Sibire. Paėmė pasą (tuo laiku tai buvo laikinasis pažymėjimas), liepė pasiimti daiktus ir važiuoti kartu. Atvežė į Užpalius. Užpaliuose procedūra buvo tokia: vežimai su tremiamomis šeimomis ir jų daiktais sustodavo prie KGB būstinės (kur dabar kavinė „Pas Edvardą“), grupės vadovas užeidavo į būstinę, atiduodavo tremiamųjų dokumentus ir pranešdavo, ar visi šeimos nariai yra paimti. Tuo metu sargybiniai tremiamuosius nuveždavo už miestelio (prie Šeimyniškių kelio) ir išlaipindavo sargybinių apsuptame lauke (iš ten juos susodindavo į sunkvežimius ir veždavo į Dūkšto geležinkelio stotį). Kadangi aš buvau „viršplaninis“ (nes nebuvo to meto tremiamųjų sąrašuose), nusivedė į būstinę ir pristatė Užpalių KGB viršininkui leitenantui Aleksejevui (ar Lachmatovui), kuris mane, be abejonės, pažinojo. Tas pasakė, kad aš turiu informuoti, kur yra Abukausko bunkeris arba važiuosiu į Sibirą. Atsakai, kad Abukausko nepažįstu ir tuo labiau nežinau, kur jo bunkeris. Manau, kad jis puikiai suprato, koks bus atsakymas į jo klausimą, tačiau privalėjo atlikti ritualą. Pamojo pro šalį einančiam stribui (berods tai buvo vietinis rusas iš Kaniūkų, jau gerokai pagyvenęs žmogus), liepė mane nuvesti ir atiduoti sargybiniams. Stribas pasiėmė šautuvą, ir išėjome į gatvę. Pusseserės šeima jau buvo nuvežta už miestelio. Tuo metu į aikštę viena po kitos įvažiuodavo vežimų grupės su tremiamaisiais iš įvairių kaimų. Mano palydovas bandė įpiršti mane šių grupių sargybiniams. Tačiau šie nesileido į kalbas. Jie sakė (kartais labai grubiai), kad, jeigu yra pavesta, tai pats ir vesk į surinkimo punktą. Einame. Paėjome iki aikštės kampo. Apsigalvojo. Liepia grįžti. Atveda vėl pas leitenantą. Aiškina, kad čia, aikštėje, niekas manęs nepriima, o vesti mane į lauką vienas negališ, reikia daugiau žmonių. Leitenantas bando kažką surasti. Vienas atsako, kad jau turįs užduotį, kiti atšauka, kad jų viršininkas uždraudęs be jo žinios kur nors eiti ir pan. Po keleto minučių jis garsiai nusikeikia, atidaro stalo stalčių, ištraukia mano pasą, meta ji prieš mane ant stalo ir šaukia (suprantama, rusiškai): „Lauk, kad daugiau tavęs nematyčiau!“ Pasiimu pasą. Išeinu. Paeinu tuos keliasdešimt žingsnių iki to paties aikštės kampo ir sustoju. Ką daryti? Visas mano turtas: ir drabužiai, ir maistas, ir knygos, nuvažiavo su pussesere. Reikėtų eiti į lauką, į tą surinkimo vietą jos ieškoti ir bandyti atsiimti daiktus. Tačiau baisoka. Jeigu vėl koks nors „viršininkas“ sugalvos ne daiktus atiduoti, o mane prie daiktų prijungti? Bestovėdamas pastebiu, kad kitoje gatvės pusėje, kieme prie vežimo stovi žmogus ir labai įdėmiai žiūri į mane. Pamatęs, kad aš jį pastebėjau, pamoja. Prieinu. Pašnibždomis: „Pabėgai?“ Tikiu, kad paleido. Pagaliau patiki. Sako, kad mano daiktai jo vežime. Pasirodo, kad tai O. Ramoškienės kaimynas, išvartytas į pastotę. Jis mano tėvus vežė iki Užpalių. Pusseserė buvo įsitikinusi, kad mane gabens atskirai, per kalėjimus, todėl

priprašė paimti mano daiktus, nuvežti į KGB ir atiduoti man. Jis atvažiavo ir sustojo bijodamas eiti į KGB. Tuo metu pasirodžiau aš. Išsiaiškinom. Parvažiavau su juo į Daugilį. Ten buvo pasilikusi tolimesnė giminaitė, kuri tuo metu pas ją buvo apsistojusi ir kurios sribai nelietė. Kitą dieną ji pasiskolino arkli ir nuvežė mane į Uteną. Persėdant iš siauruko į Vilniaus traukinį, Švenčionėliuose tekdavo laukti beveik visą naktį. Šiek tiek atokiau nuo stoties stovėjo trejetas traukinių sąstatų, jau užpildytų tremtiniais. Visą naktį iš tos pusės pasigirdavo tai vaikų verksmas, tai moterų raudojimas, tai rusiški sargybinių keiksmai. Taip dar kartą prisiliečiau prie tremtinių dramos.

Visą laiką svajoju apie mokslą universitete, todėl, baigęs vidurinę mokyklą, stojau į Vilniaus valstybinį universitetą. Tuo metu stojant į aukštąsias mokyklas vieni svarbiausių, privalomų pateikti dokumentų buvo mokyklos išduodama charakteristika ir socialinės kilmės pažymėjimas. Mokyklos išduota charakteristika buvo labai lakoniška ir teigiama, išskyrus vieną sakinį: nedalyvavo visuomeninėje veikloje. Paprastai kalbant, dalyvavimas visuomeninėje veikloje buvo suprantamas kaip buvimas komjaunuoliu. Atsižvelgiant į tai, kad mano abiturus metu mokykloje buvo tik 9 komjaunuoliai (iš daugiau kaip 400 mokinių), charakteristika nebuvo bloga. Socialinės kilmės pažymėjimą (jame būdavo nurodoma, kas yra tėvai, kuo jie užsiima, kiek turi žemės, ar samdo darbininkus ir pan.) išduodavo apylinkės pirmininkas. Nuėjau. Jis (tada apylinkės pirmininkas buvo Kaniūkų gyventojas Keblys) atvirai ir nuoširdžiai sako, kad turėsiąs įrašyti apie tėvų ištrėmimą ir pažymėjimas bus nelabai geras. Parašė. Tuo metu Dusetų rajonas buvo ką tik susikūręs, todėl apylinkės dar neturėjo antspaudo. Apylinkės pirmininko parašui tvirtinti reikėjo važiuoti į rajoną, kad vykdomajame komitete uždėtų antspaudą. Pirmininkas klausia, ar lauksiu, kol jis suvažinės į rajoną, ar pats nuvažiuosiu ir paprašysiu patvirtinti jo parašą. Nusprendžiau, jog pats. Dar nieko blogo negalvodamas. Parėjęs į namus (tuo metu gyvenau Užpaliuose, turėjau lovą mažame kambarėlyje) ir keletą kartų perskaitęs, kad tėvai samdydavo darbininkus, o dabar yra išvežti į Sibirą, supratau – su tokiu kilmės pažymėjimu į universitetą nepateksiu. Labai norėjau studijuoti. Bežiūrinėjant pažymėjimą pasirodė, kad braižas nesudėtingas, netgi šiek tiek panašus į mano. Rašalas įprastas, violetinis, popierius taip pat paprastas, kokį naudodavo parduotuvėse vyniojimui. Ėmiau ir pats parašiau pažymėjimą, pasirašiau už pirmininką. Suklastojau. Atrodė labai panašus į tikrąjį. Nelabai daug ir sumelavau, sumažinau hektarus, „nebesamdžiau“ darbininkų. Numarinau tėvelius. Nurodžiau, kad jie mirė nuo dėmėtosiios šiltinės (tokia epidemija vokiečių Kaniūkuose siautė), o pats dabar gyvenu pas tetą. Labai norėjau studijuoti. Nuvažiavau į Dusetas, nuėjau į vykdomąjį komitetą, rodau sekretorei pažymėjimą ir sakau, kad reikia antspaudo. Klausia, ar aš noris pats užėiti pas pirmininką, ar palauksias, kol ji nueis ir uždės antspaudą. Sutinku palaukti. Po kelių minučių ji grįžta ir atiduoda mano rašliavą besipuikuojančią sovietiniu herbu. Ačiū, išėjau. Nuvažiavau į Vilnių, išlaikiau egzaminus ir buvau priimtas į Fizikos matematikos fakultetą studijuoti fizikos specialybės. Deja, neilgam. Tuo metu jau buvo žinoma, kad aukštosios mokyklos priimtų naujų studentų sąrašus išsiuntinėja rajonų, iš kurių yra atvykę būsimoji studentai, partijos komitetams, o pastarieji parengia charakteristikas ir siunčia į aukštąsias mokyklas.

Buvo žinoma, kad už biografinių, socialinės kilmės duomenų nuslėpimą studentai iš karto šalinami iš aukštųjų mokyklų. Neretai su „vilko bilietu“, t. y. ant brandos atestato uždedamas spaudas „Be teisės mokytis aukštojoje mokykloje“. Tačiau kartu buvo paplitusi nuomonė, kad šitos charakteristikos yra ruošiamos lėtai ir į universitetus ateina po kelerių metų, neretai, kai studentas yra jau baigęs ar bebaigęs mokslus. Aš tai žinojau. Tačiau man atrodė, kad universitete studijuoti nors 2–3 metus yra didelė laimė. O gal ir ilgiau neateis ta charakteristika. Vis dėlto ši problema rūpėjo. Jau minėta mano pusseserė O. Paunksnienė, tuo metu dirbusi kolūkyje sąskaitininke ir nuolatos važinėdavusi į rajono įstaigas, buvo apsukri. Nežinau, koku būdu ji buvo susipažinusi su rajono partijos komiteto mašininkėmis, kurios jai atspausdindavo reikiamus kolūkio dokumentus. Suprantama, jos už tai gaudavo kaimiškų lauktuvių. Pusseserė pažadėjo kontroliuoti mano charakteristikos rengimo eigą. Netrukus sužinojo, kad iš universiteto atėjo užklauskas, o likus dviem dienoms iki mokslo metų pradžios tiesiai iš Dusetų atvažiavo pas mane į Kaniūkūs (tuo metu buvau pas Vytautą Vaškelį) ir pasakė, kad mašininkėms perduotas spausdinti mano charakteristikos rankraštis, kuriame nurodoma, kad mano tėvai ištremti į Sibirą kaip buožės ir partizanų rėmėjai, o aš pats esąs nusiteikęs priešą sovietų santvarką. Tą pačią naktį pėsčias nuėjau į Uteną, sėdau į traukinį ir kitą dieną jau buvau universitete su prašymu atsiimti dokumentus. Tik prasimušus pas rektorių pavyko įtikinti, kad negalėsiu studijuoti, nes staiga mirė globėja ir reikia skubiai ieškoti darbo. Atsiėmiau dokumentus ir išvengiau „vilko bilieto“. Taip baigėsi pirmoji pažintis su svajonių universitetu.

Po to buvau įstojęs į dvimečius žemėtvarkininkų ir matininkų kursus, tačiau, ištrėmus minėtąją Oną Ramoškiene (visų kitų artimesnių giminių šeimos jau anksčiau buvo ištremtos arba pabėgusios iš namų), praradau paskutinį nuolatinės paramos šaltinį ir, nebegalėdamas pragyventi, 1952 m. pradžioje pradėjau dirbti Lietuvos geologinių paieškų ekspedicijoje. Po pusmečio perėjau į geologinių paieškų ekspediciją, veikusią prie Statybinių medžiagų pramonės ministerijos. Tiek vienoje, tiek kitoje ekspedicijoje ėjau kolekatoriaus ir vyr. kolekatoriaus pareigas grupėse, ieškojusiose molio ir smėlio klodų ir nustatinėjusiose jų apimtis.

1953 m. sausio 20 d. buvau suimtas ir, apkaltinus antisovietine veikla, nuteistas 10 m. laisvės atėmimu ir 5 m. pilietinių teisių suvaržymu. Tuometiniai mano ryšiai ir kontaktai su rimtu pogrindžiu, partizanų struktūromis buvo pavieniai, atsitiktiniai ir neturėjo sisteminio pobūdžio. Tai lengvino mano, nepatyrusio tardomojo, padėti ir leido išvengti sunkesnių kaltinimų. Kaltinamoji išvada bei Vilniaus srities teismo nuosprendis apsiribojo RTFSR BK str. 58-10, p. 1 d.

Tais pačiais metais buvau išvežtas į Kuibyševo lagerius. Ši lagerių grupė (Kunijevskije ITL) buvo skirta aprūpinti darbo jėga Kuibyševo hidroelektrinės statybą ir daugiausia buvo išsidėsčiusi kairiajame Volgos krante, kur buvo statoma užtvanka, laivybos kanalas, šliuzai. Mūsų (kalinių) vertinimu, statant hidroelektrinę darbų įkarščio laikotarpiu (1954–1955 m.) dirbo apie 60–70 tūkst. kalinių. Keičiantis pamainoms visais keliais slinkdavo žvilgsniu neaprepiamos pilkos „zekų“ kolonos, apsuptos automatais ginkluotų sargybinių ir vilksūnių. Šių lagerių paskirtis lėmė kalinių sudėtį: buvo atrenkami jaunesni, galintys dirbti sunkų fizinį darbą žmonės. Daugumą sudarė nuteistieji už kriminalinius nusikaltimus. Politinių kalinių buvo

keletas tūkstančių (skaičius svyravo), jie užpildydavo 2–3 lagerių punktus. Lietuviai sudarė apie 5–10 proc. politinių kalinių ir 1954–1955 m. jų skaičius siekė 300. Tarp jų – daug jaunimo (moksleivių, studentų, suimtų tarnaujant kariuomenėje ir pan.). Kitą gana gausią politinių kalinių lietuvių grupę sudarė vyresnio amžiaus kaimiečiai, prastai mokantys rusiškai. Mūsų, jaunesniųjų, jie nuolatos prašydavo papasakoti, kas naujesnio pasaulio politikoje, ką rašo rusiški laikraščiai, ką praneša radijas ir t. t. Auditorija buvo gana gausi, todėl gimė sumanymas konspektuoti radijo taškų pranešimus ir lagerio skaitykloje esančių rusiškų laikraščių straipsnius, išvertus į lietuvių kalbą, platinti tarp lietuvių. Keletas jaunesnių: Leonas Smalinskas, Antanas Ramanauskas, Edvardas Urbonas, Justas Vaidelis ir aš – pabandėme tokią žinių santrauką-biuletinį parengti.

1954 m. vienas iš mūsų, jaunesniųjų, grupelės, Antanas Ramanauskas, buvo paskirtas pagalbinu darbininku dirbant geodezinius darbus ir gavo leidimą eiti į darbą be sargybos. Netrukus jis susipažino su laisvais, statyboje dirbančiais lietuviais. Užeidavo pas juos į namus ir galėdavo pasiklausyti užsienio (tarp jų „Amerikos balso“) radijo pranešimų. Užsienio radijo laidos lietuvių kalba Rusijos teritorijoje nebuvo slopinamos. Atsirado unikali galimybė lagerio kaliniams pateikti informaciją iš užsienio radijo pranešimų. Mes manėme, kad platinti šią informaciją yra mūsų pareiga, nes buvome įsitikinę, kad tai padės žmonėms nepalūžti, palaišys ir sutvirtins jų tikėjimą laisve, įsitikinimą, kad bolševikų imperija ne amžina. Norėjome padaryti ką nors realaus, prisidėti prie kovos su okupacija ir bolševizmu. Taip atsirado branduolys, iš kurio išaugo būsimas „Tėvynės aido“ redkolegija. Mūsų rankraštiniai žinių biuletiniai pasipildė „Amerikos balso“ santraukomis.

Biuletinius rašydavome reguliariai (maždaug kartą per savaitę) ir taip tęsėsi keletą savaitių. Aš dažniausiai konspektuodavau lagerio skaityklos laikraščių medžiagą ir ją išversdavau į lietuvių kalbą. Mūsų darbas turėjo pasisekimą, jautėme tautiečių dėkingumą ir pritarimą bei paramą labai griežtai ir atsakingai laikantis konspiracinių platinimo taisyklių. Atsirado noras žinių biuletinį paversti rankraštiniu, reguliariai leidžiamu žurnaliuku. Tuo labiau kad buvo mėginančių kurti eilėraščius, noveles. Sugalvojome pavadinimą – „Tėvynės aidas“. Viršelį, iliustracijas ir vinjetes nupiešė Bronius Jansevičius. Viršelis visą žurnalo egzistavimo laiką išliko pastovus (kiekvienam numeriui perpiešdavo pats Bronius, o jam išėjus į laisvę, pagal tą patį pavyzdį nupiešdavo kažkas kitas). Visą žurnalo medžiagą dailia rašysena perrašydavo Kazys Ramanauskas arba Petras Valentukevičius. Būtina pabrėžti, kad jie labiausiai rizikavo, nes, jeigu žurnaliukas būtų patekęs į čekistų rankas, jie neturėtų jokių šansų išvengti naujos bausmės. „Tėvynės aidas“ būdavo 1–2 mokyklinių sąsiuvinė, t. y. 12–24 lapų, apimties ir išeidavo kas 2–3 savaites. Jame buvo publikuojami eilėraščiai, apsakymai, proginiai ir apžvalginiai, analitiniai straipsniai, žinių santraukos ir mums prieinamos sovietinės spaudos apžvalgos. Visa „Tėvynės aido“ medžiaga buvo skirta puoselėti teisingumo ir laisvės troškimą, ugdyti pasiryžimą kovoti su sovietine santvarka. Medžiaga buvo pasirašoma slapyvardžiais. Aš pasirašydavau slapyvardžiais Lietuvaitis, Laisvytis, L-vis, Žurnalisto brolis (pastarąjį slapyvardį kartais vartodavo ir Justas Vaidelis).

Rašydavau apžvalginius, analitinius straipsnius, spaudos apžvalgas, taip pat kartu su B. Jansevičiumi, E. Urbonu ir J. Vaideliu atlikdavome neformalaus

redaktoriaus pareigas. Leidžiant „Tėvynės aidą“, nuolatos aktyviai dalyvavo ir rašydavo Bronius Jansevičius, Antanas Ramanauskas, Kazys Ramanauskas, Eugenijus Ignatavičius, Leonas Smalinskas, Antanas Juškaitis, Petras Valentukevičius, Edvardas Urbonas, Justas Vaidelis. Taip pat talkindavo, ypač platinant, Gediminas Dobkevičius, Zigmas Veselis, Zigmas Varaškevičius ir kiti.

„Tėvynės aidas“ reguliariai vieno egzemplioriaus tiražu ėjo maždaug metus ir per 1954–1955 m. išėjo 13 (jeigu teisingai prisimenu) numerių. „Tėvynės aidas“ leidyba nutrūko 1955 m. pabaigoje, kai dalis mūsų grupės narių buvo išleisti laisvėn, dalis – išvežta į Mordovijos lagerius, o likusieji, likvidavus politinių kalinių lagerio punktą, buvo perkelti į kriminalinių kalinių lagerį. Šiuo metu man yra žinomas vienintelis išlikęs „Tėvynės aidas“ Nr. 9 originalas, kurį esu atidavęs Lietuvos ypatingajam archyvui. „Tėvynės aidas“ pagal grafiką nustatytam laikui buvo perduodamas iš vieno barako į kitą ir skaitomas, o po to sugrįždavo pagrindiniam redakcijos platintojui (tokie būdavo E. Urbonas, Z. Veselis, L. Smalinskas ar kas nors kitas, kam būdavo pavedama tą numerį prižiūrėti).

Per visą „Tėvynės aidas“ gyvavimo laiką nė vienas jo numeris nepateko į čekistų rankas ir nebuvo pranešta apie jo egzistavimą. Vien todėl visi ten buvę ir „Tėvynės aidą“ skaitę tautiečiai nusipelno didžiulės pagarbos. Jau grįžus į Lietuvą (1964 m. ar 1965 m.), buvau iškviestas į KGB ir klausinėjamas apie „Tėvynės aidą“. Iš klausimų pobūdžio susidariau įspūdis, kad KGB žinios apie „Tėvynės aidą“ yra šykščios, gal tik nuogirdos.

Kuibyševio HE lageriuose buvo nemaža įvairių tautybių jaunų, išsilavinusių žmonių, besigilinančių į politikos, istorijos problemas, visuomenės ir politikos raidos procesus. Natūraliai atsirasdavo bendraminčių grupelių. Taip pat reikia pažymėti, kad savo apimtimi Kuibyševio HE statyba buvo milžiniška, – joje dirbo per 100 tūkst. žmonių, tarp jų daug jaunų inžinierių, technikų, atvykusių iš įvairių Sovietų Sąjungos regionų. Tuo metu, po Stalino mirties ir Berijos arešto, pradėjo rasti politinių reiškinių analizės ir kritiškesnio požiūrio poreikis. Tokioje terpėje brendo didelės pagrindinės organizacijos užuomazga. Programos metmenys ir organizacinės struktūros susiformavo 1955 m. pabaigoje–1956 m. pradžioje. Branduolys ir vadovybė buvo mūsų lageryje, tačiau į organizaciją įėjo ir kitų lagerio punktų kaliniai, taip pat – laisvieji, dirbantys HE statyboje, o vėliau – ir gyvenantys kituose miestuose.

Aš į organizaciją oficialiai buvau priimtas ir gavau slapyvardį Robertas 1956 m. pradžioje, nors apie jos egzistavimą (suprantama, be konkrečių detalių) žinojau gerokai anksčiau. Nuo pat atvykimo į lagerį buvau vienoje brigadoje ir artimai bendravau su Rostislavu Docenko ir Davidu Mazuru, kurie priklausė organizacijos branduoliui. Organizacija buvo pavadinta „Revoliucinių marksistų grupė“ (sutrumpintai, rusiškai – GRM). Tokiam pavadinimui atsirasti buvo keli motyvai. Iš vienos pusės daugeliui GRM organizatorių, tiek dėl išsilavinimo, tiek dėl lagerio sąlygomis prieinamos ir įmanomos naudotis literatūros, dialektinio materializmo ir marksizmo metodologija atrodė pakankamai įtikinama, efektyvi ir priimtina (tai ypač pasakytina apie laisvuosius techninės inteligentijos atstovus, tarp kurių ir buvo planuojama pagrindinė organizacijos veikla). Antra vertus, toks pavadinimas ir marksistinė leksika buvo nebloga konspiracinė priedanga.

Pasitaikydavo, kad lagerio prižiūrėtojas, pavartęs prirašytą lapą ir pamatęs, kad kiekvienoje eilutėje mirga žodžiai: „kapitalizmas“, „revoliucija“, „proletariatas“ ir pan., ramiai padėdavo atgal, manydamas, kad tai tikrai sovietinė rašliava.

GRM pagrindiniu savo tikslu laikė parengti kadrus, kurie galėtų ir pajėgtų vadovauti nuverčiant sovietinį režimą, įvardijamą fašistine diktatūra. Taip pat pabrėžė savo pritarimą ir paramą tautiniams išsivadavimo judėjimams, kovai už demokratinę laisvę.

Tuo metu aš maniau, kad pagrindinį vaidmenį sugriaunant sovietų imperiją suvaidins ne išoriniai, bet vidiniai faktoriai, GRM programiniai tikslai atrode išpūdingai, įtikinamai ir šiuo požiūriu visiškai sutapo su mano nuostatomis.

1956 m. balandžio 15 d. Kuibyševo HE užtvankos statybos darbo zonoje (zonos plotas užėmė apie 20 kv. km ir į ją pamainai „atvarydavo“ keliolika tūkstančių kalinių) vyko GRM vadovybės ir aktyvo pasitarimas (netrukus buvo prognozuojamas didelis etapas į Mordoviją, todėl prieš išsiskiriant rūpėjo patikslinti kai kuriuos susitarimus). Kaip vėliau paaiškėjo, neseniai išėjęs į laisvę GRM narys A. Grinvald buvo išdavęs organizaciją ir kaliniais persirengę čekistai mus sekė. Pasitarimo metu mus apsupo, suėmė ir iškart išvežė į Kuibyševo KGB tardymo izoliatorių. 1956 m. rugpjūčio mėnesį Kuibyševo srities teismas 10 GRM narių (tarp jų ir mane) už antisovietinę veiklą pagal RTFSR BK 58-10 1 d. ir 58-11 straipsnius nuteisė papildomomis laisvės atėmimo bausmėmis nuo 3 iki 8 metų. Aš gavau 3 metus. Norėtuši atkreipti dėmesį į tai, kad GRM buvo viena iš pirmųjų tokio plataus demokratinio pobūdžio organizacijų, jau 1955–1956 m. iškėlusios nekompromisinį tikslą – nuversti sovietinį režimą.

Verta pabrėžti šių tikslų vienijančią savybę – dešimt bendrabylių buvome septynių tautybių žmonės (lietuvis, azerbaidžanietis, totorius, žydas, baltarusis, du rusai ir trys ukrainiečiai). GRM veikla nenutrūko, po teismo mes buvome išskirstyti į įvairius GULAG'o lagerius, kur propagavome GRM programą ir veiklą.

1956 m. Sovietų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sprendimu buvo sudarytos komisijos, kurios kalinimo vietose peržiūrėjo visų politinių kalinių (nuteistų pagal Rusijos BK 58 straipsnį ir analogiškus kitų respublikų straipsnius) bylas. Į komisijos posėdžius būdavo iškviečiamas ir kalinys, kurio byla nagrinėdavo. Bendra komisijų veiklos tendencija buvo bausmių švelninimas. Nors, žinoma, buvo ir išimčių, pvz., partizanų bylos. Daugeliu atvejų komisija nusprendė bausmę sumažinti iki atbūto laiko ar bent perpus. Po komisijų veiklos (1956 m. pabaigoje) politinių kalinių stipriai sumažėjo. Mūsų (kalinių) vertinimu lageriuose politinių kalinių liko apie 25–30 proc. buvusio jų skaičiaus. Prasidėjo GULAG'o reorganizacija: kai kurie lageriai naikinami, o kalinių likučiai transportuojami į kitus lagerius. Aš ir kiti Kuibyševo bendrabyliai buvome tardomi ir niekas mūsų į jokiais komisijas nekviatė. Aš, jau pasibaigus tardymui, prieš teismą susipažindamas su byla radau išegtą lapą su komisijos sprendimu, kad paskirtą bausmę peržiūrėti nėra pagrindo.

Kalėjau Vologdos srities (Šeksnoje), Vorkutos ir Taišeto lageriuose. Už kalinių laiškų (norint išvengti lagerio administracijos cenzūros) perdavimą darbo zonoje kartu dirbusiems laisviesiems (kad mieste įmestų į pašto dėžutę) 1958 m. pabaigoje Vorkutos lageriuose buvau nubaustas vieneriems metams perkeliant į baudžiamąjį

Nedidelis „liaudies priešų“ internacionalas. Centre – Udo Cheinoje (Talinas), dešinėje – Vadim Kosariov (Leningradas). Vorkuta. 1958 m.

lagerį ir išvežtas į Vichorevką (Taišeto lageriai). Vorkutoje artimai bendravau su lageriuose atkurtos Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos nariais: Edvardu Buroku, Povilu Zagrecku, Stasiu Baškiu, Stasiu Ignatavičiumi ir kt.

Iš kalėjimo buvau paleistas 1960 m. balandžio 22 d. ir grįžau į Lietuvą, kai Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo sprendimu dėl nepagrįsto kaltinimo buvo nutraukta mano pirmoji, 1953 m., byla. 1956 m. bausmę jau buvau su kaupu atlikęs. Tėvai iš tremties buvo grįžę. Tremtyje jie gyveno Irkutsko srityje (gyv. Bolšaja Rečka). Dėl senyvo amžiaus ir sveikatos būklės buvo pripažinti nedarbingais ir dėl to paleisti iš tremties. Grįžus nebuvo kur apsistoti, nes namuose gyveno Leonas Pranckūnas (dar pravardžiuojamas Blėkele, turbūt dėl savo charakterio ir elgesio savybių, nes tuo metu buvo paplitęs posakis: „Juokiasi, lyg blėkelę radęs“). Jis nesiruošė į namus įleisti tikrųjų šeiminkų. Grįžusius tėvus laikinai gyventi priėmė Juozapo Drago šeima. Tėvas pasakojo, kad po kelių savaitių keletas kaimo vyrų nuėjo pas L. Pranckūną ir pareikalavo, kad tas nors pusę namo užleistų tikriesiems šeiminkams. Tai buvo senųjų kaimo bendrumo ir padorumo nuostatų atspindys. Tas sutiko. Apžiūrėjo, kuriame namo gale geresnis stogas, ir leido į kitą galą įsikraustyti mano tėvams. Po pusmečio L. Pranckūnas visiškai išsikraustė iš mūsų namų. Jo gyventos patalpos tapo butu besikreipiantiems kolūkio, vėliau ir tarybinio ūkio darbuotojams. Beje, tiek tėvai, tiek po jų mirties dar beveik du dešimtmečius gyvenusi mano teta (tėvo sesuo) mokėjo nuomą už teisę gyventi savo name. Tik po 1980 m. po daugybės vargų jai pavyko gauti leidimą (kaip buvusiai kolūkio ir tarybinio ūkio kiaulių šėrikeri spartuolei) pirkti savo namą. Po jos mirties aš paveldėjau tėvų namą. Po 1990 m. sumokėta namo pirkimo kaina buvo grąžinta.

Grįžęs į Lietuvą, apsigyvenau Vilniuje ir pradėjau dirbti Vilniaus skaičiavimo mašinų gamykloje šlifautojo mokiniu. 1962 m. bandžiau įstoti į Kauno politechnikos instituto Vilniaus filialo vakarinių skyrių, tačiau dėl savo biografijos

buvau nepriimtas. Vienas iš priėmimo komisijos – partijos miesto komiteto narys, – gerokai nustebindamas kitus komisijos narius ir jos pirmininką kategoriškai pareiškė, kad tokiems žmonėms ne vieta aukštojoje mokykloje. Prieš studamas, kaip ir buvau patartas, pasirinkau specialybę (automobilių ūkio ekonomiką), kur tikėtina, kad konkursas bus nedidelis. Stojamuosius egzaminus išlaikiau neblogai (3 ketvertai ir 2 penketai), o konkurso nebuvo (į 25 vietas buvo tik 9 pretendentai). Tačiau „liaudies priešas“ yra netinkamas. Rankų nenuleidau. Gavęs asmeninę rekomendaciją nuvykau į Kauną ir šiaip taip prasimušiau pas instituto rektorių prof. K. Baršauską. Perskaitęs rekomendacinį laiškėlį rektorius labai draugiškai pasiskundė, kad jį tuoj pribaišs Sniečkaus priekaištai ir reikalavimai pranešti apie institute besikaupiančias antisovietines nuotaikas. Paklausė, kokie mano santykiai ir padėtis darbe. Atsakiau, kad neblogi. Tai buvo tiesa. Paaiškino, kad jeigu pristatysiu iš darbovietės ne paprastą charakteristiką, bet charakteristiką-rekomendaciją (t. y. kad kolektyvas mane rekomenduoja mokytis aukštojoje mokykloje), pasirašytą administracijos, partijos komiteto ir profesinės sąjungos, tai būsiu priimtas (nekeičiant priėmimo komisijos sprendimo) laisvu klausytoju ir po pirmo ar antro semestro nubyrežimų tapsiu tikruoju studentu. Padėkojau. Sutikau. Tuo metu dirbau Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklos įrankių ceche labai sudėtingų profilių šlifuotoju optinėmis šlifavimo staklėmis (Lietuvoje buvo tik 4 tokios staklės). Buvau gerai žinomas visiems cecho darbuotojams. Grįžęs iš Kauno užėjau pas cecho viršininko pavaduotoją (viršininkas D. Kuzmickas tuo metu atostogavo) ir viską papasakojau. Netrukus pasakė, kad susitarė su gamyklos partijos sekretoriumi. Sušaukė visuotinį cecho susirinkimą. Paaiškino, kokiu klausimu. Aš kalbėjau labai trumpai: perskaičiau sakinį iš Aukščiausiojo Teismo sprendimo, kad byla nutraukiama dėl neįrodyto kaltinimo, pasakiau, kad labai noriu mokytis ir paprašiau padėti. Susirinkimas vienbalsiai pritarė: priėmė kreipimąsi į gamyklos partijos komitetą ir administraciją, kad man būtų parengta rekomendacija studijuoti aukštojoje mokykloje. Kreipimąsi pasirašė kelios dešimtys susirinkimo įgaliotų dalyvių (tarp jų keliolika partijos narių). Po keleto dienų įvyko gamyklos partijos komiteto posėdis, kurio darbotvarkėje mano klausimas, kaip nereikšminga smulkmena, buvo įrašytas pačioje pabaigoje. Kai buvo pasiūlyta įrankių cecho susirinkimo prašymui pritariti be diskusijų, pašoko cecho viršininkas D. Kuzmickas (jis dar atostogavo, bet buvo atėjęs į komiteto posėdį), išvadino visus ištiželiais ir pasakė, kad tokiems žmonėms kaip aš reikėtų drausti vaikščioti ta gatve, kurioje yra aukštoji mokykla (po kelių dienų tą patį jis man pasakė tiesiai į akis). Tai buvo gana gabus žmogus (vėliau dirbęs gamyklos direktoriumi) ir nuoširdžiai neapkenčiantis bet kokio asmens savarankiškumo, tuo labiau nors ir menkiausių užuominų apie patriotizmą. Taigi dar kartą buvo apginta sovietinės mokyklos (ši kartą aukštosios) garbė. Po to, nuslėpęs kai kuriuos biografijos faktus (nutylėjau apie kalėjimą), įstojau į Vilniaus valstybinio universiteto vakarinį skyrių, kurį baigiau 1968 m. ir įgijau puslaidininkų fiziko specialybę. Darbas pagal įgytą specialybę daugiausia buvo susijęs su karinės pramonės įmonėmis ir teise dirbti su išlaptinta informacija. Suprantama, mano biografija tam buvo netinkama. Todėl ir toliau dirbau metalo apdorojimo įmonėse. 1963–1970 m. dirbau Vilniaus eksperimentinėje technologinės įrangos gamykloje šlifuotoju, vėliau – technologu.

1970 m. pradėjau dirbti Mechanizacijos-automatizacijos projektavimo-konstravimo biure eksperimentinės grupės vadovu. Vėliau ten dirbau vyriausioju projektų inžinieriumi. 1981 m., biurą sujungus su kitomis projektinėmis organizacijomis, buvo įsteigtas Lietuvos staklių pramonės kompleksinio projektavimo institutas „Lietuvos staklių projektas“. Šiame institute dirbau iki 1992 m. vyriausioju projektų inžinieriumi.

Dirbdamas Mechanizacijos-automatizacijos projektavimo-konstravimo biure ir vėliau – kompleksinio projektavimo institute „Lietuvos staklių projektas“ (1970–1992 m.), prisidėjau prie metalo pjovimo staklių įrangos ir jos gamybos technologijos tobulinimo tiek Lietuvos, tiek kitų Sovietų Sąjungos respublikų staklių pramonės gamyklose. Buvau daugelio technologinių ir gamybos automatizavimo projektų vadovas. Dalis jų buvo įdiegta Kauno, Rygos, Jerevano, Kuliabo (Tadžikija) gamyklose. Gavau visasąjunginės liaudies ūkio parodos ir Sąjunginės staklių pramonės ministerijos diplomus.

Mūsų institutas priklausė vienai iš vyriausiųjų ministerijos valdybų, esančiai Maskvoje, kuriai buvo pavaldžios kelios dešimtys gamyklų įvairiuose rajonuose. Todėl tekdavo labai daug laiko praleisti komandiruotėse. Visur (netgi grynai rusiškuose regionuose) vyravo skeptiškas techninės inteligentijos požiūris į griežtai centralizuotą ūkio valdymą ir iš Maskvos einančius potvarkius. Tautiniuose pakraščiuose (pvz., Armėnijoje, Tadžikijoje ir kt.) šis požiūris virsdavo beveik atvirai kritišku ir aiškiai juntamu (nors ir be žodžių) pasididžiavimu, jeigu pavykdavo, nors ir iš dalies, apeiti centro reikalavimus. Matyt, tai buvo laikotarpis, kai natūraliai, stichiškai pradėjo formuotis pažiūros (tiksliau, jų užuomazgos), kurios po poros dešimtmečių atvedė prie „perestroikos“ reiškinių ir galų gale prie kruvinos bolševikų imperijos žlugimo.

Prasidėjus Atgimimo laikotarpiui, buvau vienas iš Sąjūdžio rėmimo grupės „Lietuvos staklių projekte“ steigimo iniciatorių. Mane išrinko grupės pirmininku. Institute rinkau aukas Rainių koplyčios statybai. 1991 m. organizavau koplytstulpio sukūrimą, jo pastatymą ir pašventinimą Červenės (Baltarusija) žudynių vietoje. Dalyvavau ilgalaikėse protesto akcijose, siekiant išsaugoti buvusius KGB archyvus.

Buvau Lietuvos politinių kalinių sąjungos (LPKS) steigimo iniciatyvinės grupės narys. Steigiamajame suvažiavime 1990 m. mane išrinko vicepirmininku (dėl to meto politinių aplinkybių buvo nuspręsta pirmininko nerinkti). Sąjunga vienija buvusius politinius kalinius, sovietinės okupacijos metu kalėjusius GULAG'o lageriuose, rūpinasi istorinės medžiagos kaupimu, atminimo įamžinimu, tarpusavio parama.

Nuo 1992 m. iki 2010 m. buvau šios organizacijos pirmininku. 1995 m. įsikūrusi Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrija taip pat mane išrinko pirmininku. Šias pareigas ėjau iki 2010 m.

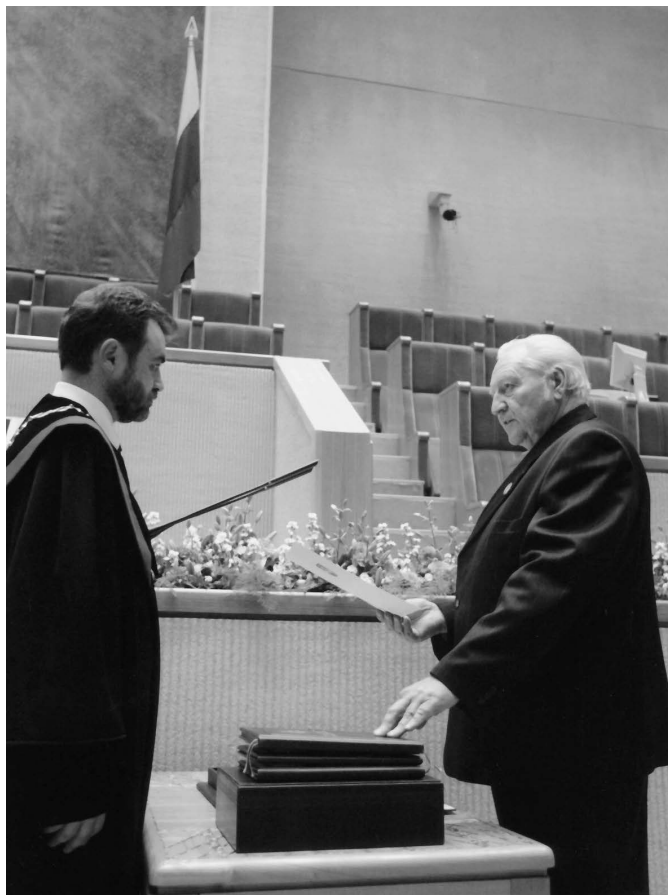
Pagal 1992 m. Lietuvos Sąjūdžio sąrašą, kaip Lietuvos politinių kalinių sąjungos atstovas, buvau išrinktas į Lietuvos Respublikos Seimą. Pagal 1996 m., 2000 m., 2004 m. Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių) sąrašus vėl buvau išrinktas Seimo nariu. Per visas Seimo kadencijas buvau nuolatinės Seimo Pasi-priešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijos pirmininkas. Buvau šios komisijos steigimo iniciatorius. 1992–1993 m. – Sąjūdžio frakcijos seniūnas.

Prie paminklo žudynių aukoms Červenėje (Baltarusija). Kairėje – aš su žmona Irena, dešinėje – žmonos sesuo Vanda ir buvęs politinis kalinys Artūras Flikaitis. 1992 m.

Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos valdyba. 1996 m.

Seimo nario priesaika

Genocido aukų muziejuje

Tapau Tėvynės sąjungos steigimo iniciatyvinės grupės nariu. Laikiausi tos pozicijos, kad Sąjūdis turėtų išlikti visuomenine organizacija (t. y. remdamasis bendraisiais žmogaus teisių ir demokratijos principais, galėtų vienyti skirtingų politinių pažiūrų ir nepartinius žmones), ir reikia kurti analogiškos ideologijos politinę partiją. Pritariančių tokiam sumanymui buvo daug, aš buvau tik vienas iš 6 asmenų – E. Jarašiūnas, V. Kubilius, V. Landsbergis, M. Laurinkus, A. Stasiškis, S. Šaltenis, – pasirašiusių steigimo deklaraciją. Atstovavau politinių kalinių sparną, dirbau grupėse, rengusiose pagrindinių dokumentų (steigimo deklaracijos, programos metmenų) projektus. Po Tėvynės sąjungos steigiamojo suvažiavimo 1993 m. buvau išrinktas TS pirmininko pavaduotoju (keletą metų dirbau kaip pirmasis pavaduotojas). Tebesu įsitikinęs, kad tokios politinės organizacijos su aiškiai akcentuotais patriotizmo bruožais yra ne tik neišvengiamas, bet ir labai pozityvus reiškinys kuriant šiuolaikinę valstybę ir pilietinę visuomenę. Kasdieniai rūpesčiai, viešieji ryšiai ir kiti nuolatiniai einamieji reikalai neturi visko nustelbti (nors suprantama, kad neišvengiami ir būtini) politinės organizacijos veikloje.

1992–1996 m. kadencijos Seime dirbau Nacionalinio saugumo komitete. Prisdėjau rengiant Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymą (pirmoji redakcija). Svarbiausias šios kadencijos darbas buvo dalyvauti tarpfrakcinėje grupėje, rengiant Nacionalinio saugumo koncepcijos projektą, kurį vėliau Seimas priėmė bendru sutarimu ir kuris iki šiolei tebėra vienas svarbiausių mūsų valstybės teisinės sistemos pagrindų.

1996–2000 m., 2000–2004 m. ir 2004–2008 m. Seime dirbau Nacionalinio

Prie simbolių partizanų kapų Užpalių kapinėse. Iš kairės: Nijolė Indrašienė, Jonas Abukauskas, Bronė Abukauskienė, Gintautas Indrašius, Antanas Stasiškis, Pranas Abukauskas

saugumo ir gynybos komitete, o nuo 2000 m. – Žmogaus teisių komitete. 2004–2008 m. – Kaimo reikalų komitete. Per visas kadencijas – Seimo Pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų nuolatinės komisijos pirmininkas. Ilgai dirbau Seimo Etikos ir procedūrų komisijoje.

Jau pirmosios kadencijos Seime metu (1992–1996 m.) teko daug diskutuoti ir dirbti (ne visada produktyviai ir prasmingai) rengiant Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymą, steigiant centrą ir formuojant jo vadovybę. Taip pat teko dalyvauti Seimo komisijos darbe ieškant sprendimų dėl Kauno savanorių protesto ir dalyvauti savanorių grįžimo iš pakaunės miškų į savo būstinę akcijoje.

Prisidėjau organizuojant paminklo Lietuvos partizanų vadui generolui Jonui Žemaičiui-Vytautui projektavimą ir įgyvendinimą. Buvau paminklo Tuskulėnų aukoms projektų konkurso žiuri narys.

Visą laiką dirbau Tuskulėnų aukų atminimo įamžinimo komisijoje prie Kultūros ministerijos. Komisija parengė Tuskulėnų rimties parko sukūrimo programą, jos įgyvendinimo grafiką su reikiamų lėšų apskaičiavimais. Dabar į kolumbariumą perkelti čekistų sušaudytų ir Tuskulėnuose užkastų aukų palaikai, o jų pavardės iškaltos buv. KGB rūmų cokolinėje dalyje.

Seime daug kur „prikišau nagus“. Pirmiausia (ir manau, svarbiausia) sukurta Pasipriešinimo okupacijoms dalyvių ir nuo okupacinių režimų nukentėjusių asmenų teisinio statuso ir socialinės rūpybos sistema. Šiame procese dalyvavau nuo pat pradžių. Dabar nelengva būtų net pasakyti, kas buvo idėjos autorius. Mano autorystės nemaža dalis išliko. Įstatymų pirmuosius variantus rengė Dalia Kuodytė, a. a. Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, labai daug ir prasmingai dirbo a. a. Kazimieras Kryževičius. Sistemos formavimas užsitęsė. Pirmąją kadenciją (1992–1996 m.) neužteko kalendorinio laiko, kad išryškėtų spragos, nes reikėjo įveikti labai stiprų pasipriešinimą, bet tam tikros sistemos apmatai susiformavo. Sistema galutinį pavidalą įgavo jau kitoje kadencijoje (1996–2000 m.), kai Seime dešinieji turėjo daugumą. Gal ji galėjo būti geresnė, bet man atrodo, kad gali veikti (ir veikia). Žinoma, buvo ir yra taisytinų dalykų, tačiau tai beveik neišvengiamo. Kelių dešimtmečių (ir kelių okupacijų) okupacinis laikotarpis, – persekiojimai, pasipriešinimas, tiek įvairiausių atvejų buvę, tiek aspektų, – negali sutilpti į vieną formuluotę. Anksčiau ar vėliau išlenda kažkoks atvejis, kuris netelpa ir reikia taisyti, papildyti. Kaip pavyzdį galima paminėti 1940–1941 m. nužudytus asmenis (Rainių, Červenės ir kt. žudynės), kuriems netgi nebuvo suformuluoti kaltinimai. Arba 1940 m. suimti ir sušaudyti Lietuvos karininkai. Taip pat lagerių sukilimų, streikų dalyviai. Reikėjo įstatymą atitinkamai papildyti, kad jis apimtų ir šias asmenų kategorijas.

Ne toks svarbus dalykas, bet aš juo labai džiaugiuosi, – tai 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaracijos paskelbimas Lietuvos Respublikos teisės aktu 1999 m. To įstatymo projektą parengiau aš pats, o labai naudingai patobulinti padėjo to meto Seimo Teisės departamento direktorius V. Sinkevičius. Prezidentas Valdas Adamkus įstatymo nepasirašė ir gražino pasirašyti Seimo pirmininkui Vytautui Landsbergiui. Įstatymas galioja ir šiandien. Aš juo didžiuojuosi.

Iš nepavykusių (arba ignoruojamų ar boikotuojamų) dalykų reikia paminėti sovietų okupacijos Lietuvai padarytos žalos atlyginimo įstatymą. Įstatymo projek-

tą rengėme kartu su Algirdu Katkumi, Sauliumi Pečeliūnu, formuojant teisinės nuostatas daug prisidėjo Dainius Žalimas. Įstatymas buvo priimtas 2000 m. ir padėtas į stalčių. Suprantama, nedera iš anksto smerkiant kalbėti apie okupacijos padarytos žalos atlyginimo realizavimą. Tačiau svarbu ne tai. Įstatymas nustato konkrečias prievoles kreiptis į Rusijos Federaciją (kaip Sovietų Sąjungos teisių perėmėja) pradėti derybas žalos atlyginimo klausimu, taip pat atitinkamai bendrauti su tarptautinėmis organizacijomis. Per dešimt metų nuo įstatymo įsigaliojimo nė viena Vyriausybė, – nei dešinioji, nei kairioji, nei „margoji“, – nė karto niekur oficialiai (ir neoficialiai taip pat) nesikreipė ir nekėlė šio klausimo. Tai priminimas, kad aukščiausiam mūsų valstybės sąrangos lygmenyje yra netoleruojamų spragų. 2008 m. buvau Seimui pateikęs nutarimo projektą, kuriuo Vyriausybė buvo įpareigojama reguliariai Seimą informuoti apie įstatymo vykdymo eigą ir rezultatus. Nutarimo projektas buvo svarstomas, tobulinamas. Pagaliau baigėsi Seimo kadencija ir jis galutinai nuskendo popierių jūroje.

Teko dirbti grupėje, kuri rengė vadinamųjų „ilustracijos“ įstatymų projektus. Deja, reikia pripažinti, kad nepavyko rasti tinkamų sprendimų. Kaip parodė gyvenimas, šie įstatymai veikė neefektyviai.

Buvau politinių kalinių ir tremtinių kapaviečių buvusioje Sovietų Sąjungos teritorijoje paieškos ekspedicijų organizavimo grupės narys. Kasmet priklausomai nuo finansavimo ir kelionių sudėtingumo įvyksta 1–3 ekspedicijos. Ekspedicijos

Išlydint „Misija Sibiras“ dalyvius kalba buvęs Lietuvos Respublikos Seimo Pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijos pirmininkas Antanas Napoleonas Stasiškis. 2008 07 05. Edvardo Buroko nuotr.

Lietuvos delegacija Vorkutos lagerių sukilimo 50-mečio minėjime pas Vorkutos miesto merą. Iš kairės: Edvardas Burokas, Juozas Butrimas, Rimvydas Racėnas, Antanas Stasiškis, Vorkutos meras Igoris Špektoras, Irena Stasiškienė, papulkininkis Rimas Litvinas. 2003 m. Gintauto Alekno nuotr.

Minint kalinių sukilimo 50-metį. Prie lagerio kapinių likučių. Čia palaidoti sukilimą malšinant sušaudyti kaliniai, tarp jų ir lietuviai. Vorkuta. 2003 m.

*Pensininko
„profesionalo“
derlius. 2010 m.*

vyko į Kazachstaną (3 kartus), Magadano sritį, Buriat-Mongoliją, Irkuto skio sritį, Krasnojarsko kraštą, Sverdlovsco, Permės sritis, Komijos respubliką. Ekspedicijos, ieškodamos lietuvių kapinių ir fiksuodamos jų padėtį (vietą), tariasi su vietos valdžios įstaigomis dėl jų priežiūros ir tolesnio likimo, kiek įmanoma renka duomenis vietos archyvuose, rūpinasi jau pastatytų lietuviškų paminklų sutvarkymu ir priežiūra.

2003 m. dalyvavau (kaip Lietuvos delegacijos vadovas) tarptautiniame kalinių sukilimo 50-mečio minėjime Vorkutoje. Prisdėjau organizuojant paminklų lietuviams politiniams kaliniams ir tremtiniams Kazachstane (Kengyre, Spaske ir Balchaše) statybą, Lietuvos delegacijos dalyvavimą minint 50 metų nuo Kengyro lagerių kalinių sukilimo itin žiauraus numalšinimo.

Buvau Lietuvos delegacijos narys derybose su Rusijos Federacija rengiant tarpusavio susitarimą dėl karių ir civilių karo ir represijų aukų kapų priežiūros. Derybos tebesitęsia.

Nuolatos prisidedu ir talkinu statant paminklus, organizuojant įvairius renginius, susijusius su okupacinių režimų, represijų bei pasipriešinimo judėjimo minėjimais ir juose dalyvauju.

Prisdėjau kuriantis gimtojo Kaniūkų kaimo krašto bendrijai. Jau daug metų remiu Kaniūkų kaimo bei Užpalių mokyklų bibliotekas. Kasmet padovanoju po keliolika ar keliasdešimt istorinės kultūrinės tematikos bei enciklopedinio pobūdžio knygų. Prisdėjau, kad Užpaliuose kasmet vykstanti unikali Lietuvos kanklių ansamblių šventė „Skambantys kankliai“ taptų tradicinė. Teko prisidėti padedant įsikurti Užpalių informaciniam skaičiavimo centrui.

Didžiuojuosi, kad 2003 m. man yra suteiktas Užpalių seniūnijos garbės piliečio vardas.

Aš visada kartoju ir kartoju: pilietis, patriotas prasideda nuo savo kaimo, savo mokyklos, savo gatvės. Jeigu žmogus gerbia, myli gimtąją sodybą, gimtąjį kaimą, savo mokyklą, tai jis pajėgus gerbti valstybę, ja didžiuotis, jai dirbti ir aukotis.

Matematikas, mokęs gyvenimo išminties formulės

Apie mokytoją Alfonsą Dominiką Juzulėną

Stanislovas Balčiūnas

Kaip teko įsitikinti, mokiniai dažniausiai pamilsta literatūros, kalbų, istorijos ar kitų visuomeninių mokslų mokytojus, o kad taip gerbtų tikslųjų mokslų, juolab matematikos, regis, tik retos išimtys. Ir paaiškinti tai turbūt nėra sudėtinga, nes humanitarai dėsto tokius dalykus, kurie labiau paliečia jausmus, ir jaunimui, kaip sakoma, tai arčiau širdies. Matematikus dažniau prisimena kaip sausus, bejausmius skriaudėjus, galvoje turinčius tik lygtis, formules, o ne jaunimo sielą. Tačiau ne apie visus ir ne visada taip galime pasakyti. Juo labiau kad pats būdamas humanitarinės, meniškos sielos, savo gyvenimo pavyzdžiu turėjau auklėtoją, matematiką, Užpalių vidurinės mokyklos mokytoją Alfonsą Juzulėną. Ir svarbiausia, kad šis mokytojas širdyse išliko bene visiems jo mokiniams. Kad ir kaip susiklostė jų gyvenimo kelias, kad ir kokią profesiją pasirinko, sugrižę į Užpalius jie nepamirša nulenkti galvą prieš savo mokytoją, ant jo kapo uždegti žvakelę ar atnešti gėlę.

Matyt, nepersūdysiu sakydamas, kad šio garsaus, gal net genialaus mokytojo nuopelnas tas, kad jis išmokė ne tik išspręsti matematikos lygtis ar geometrijos uždavinius, bet pirmiausia savo erudicija, intelektu, šiltu žmogiškumu, žmogaus dvasios gelmių supratimu skiepijo savo mokiniams išmintį, nekalbėdamas skambių žodžių apie meilę, savo pavyzdžiu išmokė mylėti žmones, klasės draugus, pažįstamus, kaimynus, savo mokyklą, savo gimtinę, Lietuvą.

Dar ir dabar susapnuoju, kaip sprendžiu ir niekaip negaliu išspręsti Niutono binomo ar kokios nors algebros lygties. Sunkiai man sekėsi mokykloje ta paini algebra, ne mano galvai ji buvo. Šiaip taip prisikrapštydavau iki trejeto, auklėtojo vis pareguliuojamas, pataisomas, bet niekad nepažemintas, palydėtas tvirtų žodžių „nu žiūrėk, kur gi tu važiuoji...“ Tačiau visad laukdavau ne tik man prie širdies buvusių literatūros pamokų, bet ir geometrijos, kurią dėstė tikras matematikos žinovas, mano mokytojas Alfonsas Juzulėnas.

Geometrijos uždaviniai man nebuvo kietas riešutėlis. Gal todėl, kad, pasikinkęs važduotę ir žinodamas teoremą, kuria remdamasis galiu išspręsti uždavinį, rasdavau teisingą atsakymą. O gal padėdavo ir tai, kad mokytojas mano klaidžiojimų algebros džiunglėse nesiejo su kitu dalyku, sugebėdavo mokinį vertinti pagal tuo metu atliktą darbą.

Iki šiol prisimenu vieną atvejį, kuris puikiai apibūdina ne mano, o mano mokytojo savybę perprasti mokinį. Kaip per išpažintį galiu pasakyti, kad nesimokydavau namuose teorijos, beveik niekada nesu išmokęs įrodyti teoremos. Man buvo svarbu išiminti pačią teoremą. Bet štai kartą įkliuvau. Pakvietė matematikas A. Juzulėnas prie lentos įrodyti Pitagoro teoremą. Kaip tyčia namie net vadovėlio nebuvau atsivertęs. Nubraižiau lentoje brėžinį, o nuo ko pradėti – nežinau. Bet greit pradėjau mąstyti kaip sprenddamas geometrijos uždavinį ir akys nušvito. Klasė tylėjo, nes kažin ar kas suprato, ką aš skaičiuoju ir ką

*XIV abiturientų laida su auklėtoju
A. Juzulėnu. 1962 m.*

... ir po 20 metų prie buvusios klasės

išvedžioju – visi buvo išmokę įrodyti taip, kaip vadovėlyje parašyta. Mokytojas irgi tylėjo, todėl maniau, kad viską darau teisingai. Tik tada, kai baigiau, kažkaip keistai ištarė:

– Galima, matyt, ir šitaip įrodyti, bet prisipažink, nesimokei?

Nieko neberekėjo prisipažinti, auklėtojas viską ir taip suprato. Nuleidau galvą nedrįsdamas pažvelgti nei į jį, nei į klasės draugus.

– O namų darbų uždavinį išsprendei? Gerai. Sėskis.

Nedrašiai atsiverčiau pažymių knygele. Penki. Taip gera širdy pasidarė... Nei žodžių daug, nei pamokslų nebuvo, o va – prisimenu visą gyvenimą. Matyt, ne žodžiuose pedagogo gyslelė, pedagogo talentas.

Tikriausiai neatsitiktinai ir trisdešimčiai metų po mokyklos baigimo praėjus dabar jau Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytoja, buvusi Alfonso Juzulėno auklėtinė Bronė Veličkaitė-Petronienė jam laiškus rašė, prašydama patarti, kaip pasielgti, kaip išspręsti mokinių auklėjimo lygtį. Ir mokytojas visada rasdavo laiko parašyti laišką savo buvusiai mokiniai.

„Švenčių progomis gaudavau sveikinimus, parašytus kaligrafišku braižu. Daug kam su pasididžiavimu pasigirdavau, kad susirašinėju su auklėtoju, ir ne vieną savaitę nešiodavausi jo laišką. Kartą mano auklėtiniai pamatę laišką paklausė, kas jį man parašė. Atsakiau, kad mano auklėtojas. Jie vaikiškai naiviai nustebo: „Betgi jūs mūsų auklėtoja.“

Paiškinau, kaip ir kodėl man svarbu bendrauti su savo auklėtoju. Vaikams tai buvo ir nuostaba, ir gyvenimo pamoka. Man visada buvo svarbūs auklėtojo patarimai... O kiek dar liko nepaklausta, neišsakyta“, – prisimena buvusi XIV laidos abiturientė, pedagogė Bronė Veličkaitė-Petronienė.

Gėrį žmoguje pasėja ne tik tėvai, bet ir gyvenimo patirtis, kartais net patys žiauriausi gyvenimo viesulai nepalaužia, o tik dar labiau užgrūdina ir iškiepija atjautą, svetimo skausmo supratimą. Alfonsas Juzulėnas patyrė pačius didžiausius išbandymus, kokius tik buvo lemta patirti jo kartos žmogui. 1922 m. vasario 19 d. gimė Anykščių rajono Žviliūnų kaime ūkininkų Dominiko ir Marijonos Juzulėnų šeimoje. Būdamas vyriausias šeimoje turėjo brolių Bronislovą ir sesutę Bronę, išmoko arti žemę, dalgiu pjauti žolę, mylėjo arklius, todėl visą gyvenimą nepraleisdavo progos bent per televiziją pažiūrėti žirgų lenktynes. Alfonsas mokėsi Žiūdžgalio pradinėje mokykloje, Pānevėžio berniukų gimnazijoje (dabar J. Balčikonio gimnazija), Vilniaus pedagoginiame institute studijavo fizikos matematikos specialybę. Visur turėjo gerų draugų, kurie jį visada prisimindavo ir stengdavosi būti šalia. Santūrus mokytojo jautrumas, gyvenimo vėtrų nuglundintas charakteris lyg magnetas traukė ir bendraamžius, o vėliau mokinius. Štai keli pastebėjimai, kuriuos paminėjo jo bendraamžis, klasės ir studijų draugas, kartu buvęs savanoriu karo verpetuose ir skendęs parako dūmuose, Panevėžio gydytojas Zenonas Gailiūšis:

„Taip jau likimas lėmė, kad su Alfonsu susitikome Panevėžio berniukų gimnazijos pirmoje klasėje. Vėliau kartu išvykome į Vilnių. Studijavome Pedagoginiame institute – jis tiksluosius mokslus, o aš – gamtos. Po antrojo kurso perėjau į universiteto Medicinos fakultetą. 1943 m. kovo 19 d. vokiečiams uždarius Lietuvos aukštąsias mokyklas, laimingai pasitraukėme iš Vilniaus į Panevėžį.

Atėjus 1944 m. vasariui ir vis garsiau iš rytų dundant karo frontui, generolui Povilui Plechavičiui pašaukus, nedvejodami stojome į Vietinę rinktinę ir buvome nukreipti į karo mokyklą. O karo mokslo išminties sėmėmės toje pačioje kuopoje. Kartu pavvyko ištrūkti iš mirties nagų, kai vokiečiai žiauriai likvidavo Vietinę rinktinę...“

Mokytojo Alfonso Juzulėno šeima. Dešinėje – žmona Genovaitė, centre – dukra Rima

Stalininis pokaris žiauriai traiškė žmonių likimus. Jo siaubą išgyveno visa Juzulėnų šeima, 1948 m. ištremta į Sibirą, o Alfonsas, pašalintas iš Pedagoginio instituto, spruko iš Vilniaus ir įsidarbino Šimonių, vėliau Krekenāvos mokyklose – 1949 m. atvyko į Užpalius ir net 40 metų čia dirbo matematikos mokytoju. 1951 m. vedė mokytoją Genovaitę Repšytę, po metų jiems gimė dukra Rima, kuri savo tėvelį prisimena pačiais gražiausiais žodžiais:

„Tėvelis buvo labai jautrus žmogus nesėkmei, nelaimei. Stengėsi visiems padėti. Tai be galo teisingas žmogus šeimai, kaimynui, bendradarbiui, mokiniui. Labai mylėjo šeimą. Daug pasakodavo apie savo tėvelius, brolių, seserį, su meile prisiminėdavo klases, mokslo draugus. Visi daug kalbėdavomės apie darbą mokykloje, mokinius.“

A. Juzulėnas labai mėgo muziką, dainas. Dar besimokydamas Panevėžio berniukų gimnazijoje mokytojo Mykolo Karkos buvo paskatintas dainuoti ir dainavo gimnazijos chore, vėliau Pedagoginio instituto chore, kuriam vadovavo Alfonsas Mikulskis. Daug metų dainai atidavė Užpalių kultūros namuose, koncertavo Dusetose, Zarasuose, Anykščiuose, Kupiškyje, Utenoje. 1980 m. dalyvavo šalies dainų šventėje. Niekas nesuskaičiavo ir nebesuskaičiuos, kiek dainų mokytojas Alfonsas Juzulėnas sudainavo scenoje su vyrų trio, oktetu, su užpalių choru.

Jau pusė amžiaus prabėgo, kai Alfonsas Juzulėnas mus išlydėjo iš mokyklos, bet širdin iširėžę liko jo pasakyti žodžiai: „Nebūkit suglebę ir iš jūsų išaugs dideli žmonės.“ Jo ramus, draugiškas tonas, kalbantis apie gyvenimo kelius ir likimus, jo nuoširdžios dainos ir iki šiol ausyse tebeskambanti „Stok ant akmenėlio“ arba atmintin vis sugrįžtantis nuoširdaus jaunuolio Petro Keraičio vaidmuo K. Binkio „Atžalyne“, kurį pastatė Užpalių mokytojų kolektyvas.

Užpalių apylinkės šventėje dainuoja Vytautas Indrašius, Pernavas, Alfonsas Juzulėnas, Romualdas Laboga, Jonas Urbonas, Rasakevičius, Juozas Gaigalas, Vytautas Aglinskas, Kazimieras Kuliešius ir Petras Tarasevičius

Mokytojas mėgo teatrą, saviveiklą, pats vaidino, bet ir režisierius buvo, ypač tada, kai jo auklėtiniai spektaklius statydavo.

Užpaliuose gyvavo graži tradicija, kad abiturientams išleistuves rengia dešimtokai. Abiturientai jau rūpinasi brandos egzaminais, o dešimtokai jiems surengia išleistuvių pokylį. Žinoma, dabar, regis, tai būtų paprasta, paprašei tėvelių kelių dešimtinių litų ir problema išspręsta. O mums, praėjusio amžiaus vidurio moksleiviams, reikėjo galvą pasukti, iš kur pinigų abiturientų išleistuvėms gau-

Dešimtokės Audronė Paškonytė ir Danutė Velutytė K. Sajos spektaklyje „Silva studentauja“

ti. Nežinau, kaip kitos dešimtokų klasės darydavo, o mūsų klasei šią problemą išspręsti padėjo auklėtojas A. Juzulėnas. Užpalėnams pastatėme ir suvaidinome K. Sajos pjesę „Silva studentauja“, o už bilietus surinktų pinigų užteko tryliktosios abiturientų laidos išleistuvėms.

Tiesa, Audronė Paškonytė-Stanikienė, gyvenanti Druskininkuose, to vakarėlio pasekmes pačiam auklėtojui per klasės susitikimą po keturiasdešimt metų priminė. O klasės susitikimai, pasak Audronės, visada būdavo ypatingi:

„Auklėtojas atsinešdavo mūsų, buvusių vienuoliktokų, klasės žurnalą, o mes smalsiai žiūrėdavom į pažymius ir atmintyje atgimdavo mokyklos suole praleistos dienos.

Vieno susitikimo metu auklėtojui priminiau atmintyje išlikusią moksleiviško gyvenimo situaciją, kai po mūsų spektaklio „Silva studentauja“ buvo smagūs šokiai. Sportinio azarto pagauti po salę skraidinom polką su ragučiais, o kitą dieną matematikos mokytojas, mūsų auklėtojas Alfonsas Juzulėnas pakvietė mane prie lentos įrodyti kažkokią teoremą, kurios, deja, buvau neišmokusi. Toks jau buvo mūsų auklėtojas – šokiai šokiais, gali šokt, kad net „vyža ugnį skeltų“, bet teoremą turi išmokti. Aš tik tryniau kreidos gabaliuką rankose, nežinodama nei kaip, nei kokį brėžinį nubraižyti. Begėdiškai žvelgiau į klasę, gal ką klasiškai pasufleruos. Bet ir jiems po to „Silva studentauja“, matyt, matematinis mąstymas dar nebuvo sugrįžęs...

Auklėtojas kietai nutraukė tylą: „Tai ką, robaksioką su studentčiomais vakar per ilgai šokai, kad neišmokai?“ Sugėdino panelę ir dar meškos epiteta pridėjo.

Kai per susitikimą tą įvykį priminiau auklėtojui, jis tarsi nustebeęs paprieštaravo: „Argi aš taip sakiau?“ Pasijuokėm tada, o aš visą gyvenimą sau sakau – buvo griežtas, bet teisingas.

2007 m. sausį jis mus paliko, nebesulaukęs gražaus jubilėjaus, su kuriuo rengėmės pasveikinti. O jis dar spėjo su mumis atsiveikinti. Prisimenu, prieš Naujuosius metus suskambo telefonas. Pakėliau ragelį – auklėtojas. Nustebau – paprastai man neskambindavo, todėl kažkaip kvailai paklausiau, iš kur mano telefono numerį sužinojęs. Pasakė, kad susirado internete. Balsas buvo liūdnas: „Geriau jau nebebus, sergu“, – pasakė.

Linkėjau neprarasti vilties, gerų Naujųjų metų, bet bloga nuojauta po pokalbio prislėgė širdį – taip auklėtojas atsisveikino su manim, nelabai pavyzdinga ir jam dėmesinga mokine. Sausio mėnesį mus pasiekė liūdna žinia...”

Palydėję savo mokytoją amžinybėn, jo auklėtiniai dar ilgai nesiskirstė, dalijosi prisiminimais, kurių daugelis nebuvom girdėję. Ir, regis, tik tada giliai supratom, kad tai buvo asmenybė, nepritapusi prie tarybinės tikrovės, bet mokėjusi taip gyventi, kad išliktų žmogumi ir suprastų situacijos nepakeičiamumą, kai labiausiai reikia padėti savo auklėtiniams.

*Užpalių vidurinės mokyklos III laidos
abiturientai su auklėtoju A. Juzulėnu.
1951 m. birželis*

*VI laida po 50 metų, kai auklėtoju
A. Juzulėnui suteiktas Užpalių garbės
piliečio vardas. 2004 m.*

Buvęs Seimo narys Antanas Stasiškis, trečiosios laidos abiturientas, Alfonso Juzulėno auklėtinis, prisimena tokį epizodą:

„Užpalių vidurinę mokyklą baigiau 1951 m. Tai buvo trečioji abiturientų laida. Tiesa, buvo ir kuriozų. Pagal mokslo ir egzaminų rezultatus turėjau būti pristatytas sidabro medaliui gauti (o mano bendramokslė E. Pečiūraitė – aukso medaliui. Jinai medalį gavo). Reikiamus duomenis mokykla išsiuntė į rajono (tuo metu Užpaliai priklausė Dusetų rajonui) švietimo skyrių. Po keleto dienų mane susiranda klasės auklėtojas, dabar jau a. a. A. Juzulėnas ir pradeda aiškinti, kad susidarė nemaloni situacija. Rajono švietimo skyrius labai išbarė mokyklos direktorių (tuo metu buvo J. Vitkūnas) už tai, kad mane, ištrentų tėvų vaiką, pristatė medaliui gauti ir paaiškino, kad ministerija vis tiek nepatvirtins, o bus tik didelė negarbė mokyklai, ir galbūt tarnybiniai nemalonumai direktoriui. Auklėtojas direktoriaus pavedimu klausia ir prašo neprotestuoti, jeigu ištaisys pažymį (vietoj penketo įrašys ketvertą). Linktelėjau galva ir pusbalsiu pratariau: gerai. Taip kartu su auklėtoju išsaugojom sovietinės mokyklos garbę.“

Dešimtosios laidos A. Juzulėno auklėtinis Albinas Kusta, tapęs profesoriumi, Žemės ūkio universiteto rektoriumi, prisimena, jog auklėtojas buvo išvalgus ir mokė auklėtinius gyvenimo išminties, nelabai paisydamas, kad jam pačiam tai gali negerai baigtis:

„Klasės auklėtojas Alfonsas Juzulėnas buvo labai nuoširdus, geras žmogus. Su mokiniais jis elgdavosi kaip su suaugusiais, sau lygiais žmonėmis. Niekada nešaukdavo, nekalbėdavo pakeltu, piktu tonu. O jeigu kartais taip atsitikdavo, to tikrai nedarydavo be reikalo.“

Mes, žiauraus pokario laikotarpio vaikai, politiškai pagal tų laikų terminologiją „nebuvo išsprusę“, o, šnekant tiesiogiai, labai nekenėme okupantų, juos palaikančių klasiokų ir „idėjinių“ mokytojų. Daugelio draugų šeimos nariai ar giminės, kaimynai buvo vienaip ar kitaip nuo okupantų nukentėję – nušauti, kalinti, kankinti ar išvežti į Sibirą. Taigi mes buvome įbauginti ir atsargūs, stebėjome mokytojus ir supratome, kad jie mums turi skiepyti komunistinę ideologiją, supratome ir tai, kad vieni jų tą darė iš širdies arba buvo labai geri artistai, kiti gi tą darbą darė iš reikalo, t. y. prisitaikė prie sistemos, bet jai sąžiningai netarnavo. Negalėčiau pasakyti, ar mes buvome teisūs atžvilgiu visų tų, kuriuos laikėme „idėjiniais“ – galbūt kai kurie iš jų tokie nebuvo... O dėl mūsų Auklėtojo, tai aš ir kai kurie panašių pažiūrų klasiokai aiškiai jautėme, kad jis nėra „idėjinis“, nors niekada nė menkiausia užuomina to tiesiogiai nedavė suprasti. Tiesiog be žodžių, nežinau koku būdu, bet mes supratome ir jį laikėme „savu“. Galbūt iš jo gudrių akių, šypsenos ar dabar vis plačiau pripažįstamų biolaukų...“

Užpalių vidurinės mokyklos X abiturientų laida su auklėtoju A. Juzulėnu. Abiturientės išleistuvėms pasipuošė tautiniais rūbais. 1958 m.

Klasės susitikimas po 20 metų

Vėliau, kai Sovietų Sąjungos vadovo N. S. Chruščiovo „atšilimo“ laikotarpiu visi tapome drąsesni, auklėtojas mane pakurstė abiturientų sąskrydyje Dusetose bandyti paprieštarauti tuo metu komunistų partijos peršamai minčiai, kad abiturientai neitų mokytis į aukštąsias mokyklas, bet taptų melžėjomis, traktorininkais, kurių labai trūksta, kad pasiovytume Ameriką ir statytume komunizmą. Aš, vykdydamas auklėtojo rekomendaciją, pakviestas į tribūną ėmiau aiškinti, kad specialybę reikia rinktis savarankiškai, per daug nekreipiant dėmesio į tas rekomendacijas, kurios nėra pačios geriausios. Baigėsi palyginti gerai. Niekas manęs nesustabdė ir iš tribūnos neišvijo, nors tam tikras šurmulys prezidiume kilo. Vėliau, kai kalbėtojams buvo teikiami prizai, man buvo paruoštas ir įteiktas specialus prizas su palinkėjimu neprieštarauti partijos politikai, o visiems klausytojams patarta nesivadovauti mano patarimais. O prizas buvo sugalvotas pasijuokti iš mano nesupratingumo – riestainis su pririštu kaspiniu. Aišku, buvo nesmagu, kad iš manęs tyčiojasi, bet auklėtojas mane už tai labai šiltai pagyrė, padaršino ir pasakė, kad užduotį atlikau puikiai. Na, o svarbiausia išvada iš to spektakliuko – Auklėtojas mums tapo šimtu procentų savas ir toks išliko visam laikui.

Atsisveikinant su auklėtoju prie kapo duobės, vienas jo amžininkas atskleidė dar vieną Alfonso Juzulėno gyvenimo momentą – pasirodo, auklėtojas buvęs generolo Povilo Plechavičiaus rinktinės nariu. Dėl to jam grėsė sovietų valdžios persekiojimai ir jis jų vengdamas pasitraukė kiek toliau iš savo gimtųjų vietų. Pokariu taip elgėsi daug Lietuvos žmonių ir daug kam tai padėjo išvengti represijų. Prasidėjus Atgimimui ir Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, tarnyba P. Plechavičiaus armijoje iš esmės tapo teigiamu ir garbingu dalyku, nes jos kūrimo laikotarpiu buvo tikimasi, kad vokiečiai leis jai ginti Lietuvą. Bet auklėtojas, būdamas kuklus, to neatskleidė.“

O pasakojimą apie Užpalių garbės pilietį, matematikos mokytoją Alfonsą Dominiką Juzulėną baigsime tuo, nuo ko ir pradėjome. Šį matematiką pamilo ne tik į tiksluosius mokslus linę jo mokiniai, bet ir menininkai, humanitarai. Todėl siūlome buvusio A. Juzulėno mokinio, žymaus Klaipėdos dramos teatro aktorius ir režisieriaus, dailininko, poeto Broniaus Gražio mokytojui skirtą eilėraštį¹:

Skiriu Matematikos Mokytojui
Alfonsui Juzulėnui

I

Garbusis mūsų Pitagorai,
Godusis du py er dainiau,
Ar išsipildė Jūsų norai
Sušukti: „eureka“! – saldainis!?

¹ Gražys B. Rieda saulė vakarop, Klaipėda, 2003, p. 161.

*Dažnai pradžia mūs galvą laužia
Sudėt, padauginč, padalinti.
Kas moka – kaulų nebegraužia,
Kaip riešutus išgliaudo mintį.*

*XVIII laidos
išleistuvėse. 1966 m.*

II

*Gražus Jubiliejus aplankė,
Šventosios upe atvingiavo...
Perkūnijos trankėsi tankiai
Ir kaišiojo pagalius savo...*

*Ištvėrėt. Atlaikėt garbingai –
Turtingi Jūs dvasioje savo!
Raudojo lakštingalos Ringy,
Gegutės metus vis skaičiavo...*

*O kiek mokinių Jūs išleidot,
Ar bandė gegutė skaičiuoti?..
Lai vų iš mokyklinio reido –
Ką galima Lietuvai duoti...*

*Kvadratinės lygtys ir šaknys
AB koadrate lygu nuliui...
Iš mąstymo išimtos rakštys –
Tolygu nuskrist į mėnulį...*

*Genės ir Alfonso
Juzulėnų kapas*

III

*Jau baigė ruduo šokti tango,
Žiemužė pavartę akėja.
Reikės užkamšyt gerai langus
Nuo šalčių piktų ir nuo vėjo...*

*Gerai, kuomet dūšioje šilta
Džiugu, kai darbai žvaigždėm šviečia.
Žinojimui statėte tiltą –
Šit tiltas lig šimto eit koviečia!..*

Įsiklausęs gimtosios žemės balso...

Profesorius Albinas Kusta

Stanislovas Balčiūnas

Kai 2005 m. į Užpalius susirinkę kraštiečiai sveikino, puokštes gėlių nešė, ažuolo vainiku dabino ir Užpalių garbės piliečio juostą užrišo Lietuvos žemės ūkio universiteto rektoriui Albinui Kustai, tada, matyt, malonus jausmas visiems plūdo į širdis, kad iš šio Lietuvės kampelio yra kilę tokių garbingų, tokių savo gimtinę, savo Lietuvą mylinčių žmonių.

Nuo tos šventės praėjo jau keleri metai. Per tą laiką turėjau pakankamai malonių progų įsitikinti ir pasidžiaugti, kad užpalėnas Albinas Kusta ne tik garsus Lietuvos mokslininkas, bet tai žmogus, kuriam svarbi, brangi ne tik Lietuvos istorija, praeitis. Svarbūs dabarties sopuliai, tautos likimas, pučiant uraganiniams globalizacijos vėjams, kurie neša ne tik paramos eurus, bet ir negailingai laužo mūsų šalies, žemdirbių tautos papročius, tradicijas ir likimus.

2011 m. spalio 12 d. Seime vykstiant konferencijai „Tautos ir kultūros

Seimo narys Antanas Napoleonas Stasiškis sveikina Užpalių garbės pilietį profesorių Albiną Kustą. 2005 m. S. Balčiūno nuotr.

Užpalių garbės piliečio regalias profesoriui Albinui Kustai įteikia seniūnas Vytas Jurka. S. Balčiūno nuotr.

gyvybė Lietuvos kaime“ LMA Žemės ūkio ir miškų mokslų skyriaus vadovas, profesorius A. Kusta skaitė pranešimą „Lietuvos žemės ūkis: situacija, problemos, ateities vizijos“. Jis kalbėjo apie žemės ūkio daugiafunkciškumą, akcentavo, kad visos valstybės remia žemės ūkį, nes jis būtinas valstybės gerovei – ne tik aprūpina kokybišku maistu, bet ir žaliavomis daugelį pramonės šakų. Jis nurodė, kad žemės ūkyje dirba 6,6 proc. Lietuvos gyventojų, iš jų 37 proc. jau perkopę 65 metų amžių; iki 40 metų amžiaus kaime dirbančiųjų tik 17 proc. Kaimuose palaipsniui mažėja kultūrinių pievų ir ganyklų, o tai liudija mažėjančių gyvulių skaičių. Problema, kaip sukviesti žmones gyventi kaime išsaugant provincijos kultūrą, švietimą, sveikatos įstaigas, puoselėjant tradicijas, užimtumą. Tai ypač aktualu, kai žvelgi į lubinai, Sosnovskio barščiais ar usnimis užželiančius laukus, kur kažkada mėlynavo linai, bangavo rugių ar kviečių jūros, o bitės dūzgė dobiluos. Kai vis dažniau pamatai tuštėjančius kaimo gyvenviečių namus su užkaltomis langinėmis, imi svarstyti, kodėl mūsų valdžios žmonių galvose dar tebesisuka sovietmečiu įsuktas pramonės smagratis, vystantis mintį, kad pramonė, energetika – svarbiausia, o žemės ūkis Lietuvoje dar nuo seniau geras. Bet jis jau nebe toks, kai juo džiaugėsi Maskva, ne toks, kai lietuviškos dešros ir skilandžiai ten atidarydavo aukščiausių pareigūnų duris. Žemė dabar – didžiausia tautos vertybė. Todėl ypač griežtai profesorius pasisakė prieš žemės pardavimą užsieniečiams, todėl kasdien valdžios vyrai lyg poterių turėtų prisiminti širdies šauksmu skambančius kreipimosi į tautą žodžius:

„Lietuvos žemė – tautos gyvenimo vieta ir valstybės teritorija – nuosavybės teise gali priklausyti tik Lietuvos valstybei ar jos piliečiams. Tokia yra amžiais susiklosčiusi ir krauju patvirtinta tiesa, nes lietuviai ilgiausiai Europoje išsaugojo žemės, o ne ideologijos valstybę. Žemė – tai mūsų šventas raštas. Todėl mes, čia pasirašiusieji, teigiame, kad žemės pardavimas ar kitoks perdavimas užsienio šalių piliečiams bei įmonėms, išskyrus nuomą, pažeidžia valstybės teritorijos vientisumą ir gali būti vertinamas tik kaip Tėvynės išsižadėjimas ar net išdavimas... Todėl skelbiame aktualiausią šio laiko klausimą – ar Lietuvos piliečiai nori, kad jų žemė atitektų svetimšaliui? Tik doro referendumo būdu išreikšta nuomonė galės tapti įstatymu. Visus Lietuvos piliečius telkiame šiam svarbiam sprendimui.“

Po šių žodžių ne tik profesoriaus Albino Kustos, bet ir daugelio iškilių žmonių, susirūpinusių Lietuvos likimu, parašai. Čia gal derėtų prisiminti istoriją, kai žydai, supirkę žemes iš arabų, įkūrė savo valstybę. Argi mums nerūpi, kas mūsų žemę pirks ir dirbs.

Kad ir labai keista, iki šiol iš atgimusios Lietuvos prezidentų lūpų tik priešai žodžiuose girdėjau apie Lietuvos žemių vientisumo saugojimą, o apie jos parceliavimo uždraudimą užsieniečiams kategoriškos jų nuostatos neteko išgirsti. Nejaugi Lietuvos žemė turi rūpėti tik kaimo žmogui arba žemės ūkio srities mokslininkui, ar žemės ūkio ministrui? Tačiau gerai, kad nors jie pirštu rodo į tai, kas svarbiausia, kas skaudžiai drasko Lietuvą.

Lietuvos žemės ūkio universiteto senato pirmininkas profesorius Algimantas Povilas Sirovydis, rektorius Albinas Kusta ir tarybos pirmininkas profesorius Kęstutis Kriščiūnas

Lietuvos žemės ūkio universiteto 75 metų jubiliejuje su universitetu susijusių aukštųjų mokyklų rektoriai: LVA – Vidmantas Bižokas, LŽŪU – Albinas Kusta, KTU – Kęstutis Kriščiūnas, VDU – Vytautas Kaminskas ir KMU – Vilius Grabauskas

Kai žvelgi į Albino Kustos pareigų sąrašą, darosi sunku suprasti, kaip žmogus gali aprėpti tokius didžiulius ir reikšmingus darbo barus. Negana to, kad Albinas Kusta dvi kadencijas dirbo Žemės ūkio universiteto rektoriumi, buvo prorektoriumi mokslo reikalams, taip pat ir universiteto tarybos sekretoriumi, senato nariu, Jungtinės aplinkos inžinerijos ir kraštotvarkos doktorantūros komisijos nariu, doktorantų vadovu, doktorantūros tarybų, specialybės habilitacinių komisijų nariu arba pirmininku ir Žemės ūkio universitete, ir Vilniaus Gedimino technikos universitete, yra Jungtinės tyrimų programos „Gamtos išteklių ir žemės ūkis“ koordinavimo tarybos sekretorius, Žemės ūkio mokslo tarybos prie Lietuvos žemės ūkio ministerijos narys, Lietuvos mokslų akademijos vandens problemų tarybos narys. O jo darbų atsakomybės našta vargu ar sugebėtume pasverti, įvertinti tepasakydami, kad profesorius Albinas Kusta Italijoje, seniausiam Europoje Bolonijos universitete pasirašė Didžiąją Europos universitetų chartiją, kad ejo Baltijos šalių žemės ūkio ir veterinarijos universitetų rektorius pareigas. Matyt, neatsitiktinai A. Kusta tapo Latvijos žemės ūkio universiteto garbės daktaru, Švedijos žemės ūkio ir miškų karališkosios akademijos nariu.

Tai štai keli štrichai, kurie padės nupiešti solidaus Lietuvos mokslininko, pedagogo, mielo Užpalių krašto žmogaus portretą. Žinoma, portretas būtų spalvingesnis, jei išvardytume Albino Kustos nudirbtus darbus, parašytus mokslinius straipsnius ir monografijas, vadovėlius studentams, tačiau pabandykime kiek dėmesingiau pažvelgti į profesoriaus gyvenimo kelią, kuris vingiuoja nuo pat Kustų kaimo, nuo tos sodybos, iš kurios rudenį ar pavasarį jis mindavo dviratį iki Užpalių vidurinės mokyklos. Visada, kai susitinki Albiną Kustą, taip miela su juo prisiminti vaikystės ir jaunystės takus, gimtinę, jos žmones, grožį ir rūščią jos praeitį, išgirsti plačiai į gyvenimą ir ateitį žvelgiančio žmogaus išmintį ir pabandyti su juo prognozuoti mūsų Lietuvos kaimų ateitį.

Jei norite sužinoti, įsitikinti, iš kur Albinas Kusta sėmėsi kaimo rūpesčių, darbų prasmės ir žmogaus dvasios supratimo, geriau tai galite suprasti žvilgterėję į jo šeimą, aplinką, kurioje jis augo, brendo, mokėsi, kur sėmėsi žinių ir išminties. Tačiau pirmiausia, kaip dabar įprasta sakyti, žvelgdami į šaknis, įsiklausykime į kraštiečio, dabar gyvenančio Kaunė, kompozitoriaus Algimanto Kubiliūno žodžius:

Bronislava Kustienė ir Mečislovas Kusta su vaikais Vladu (ant rankų) ir Albinu. 1950 m.

„Aš Kustų kaimą labai gerai žinau – ten gyveno labai geri žmonės. Tarp geriausių žmonių tame kaime išaugo ir mokslininkas, profesorius Albinas Kusta.“

Lietuviai turi gražų posakį: „Obuolys nuo obels netoli terieda“, arba tiesiai sako, kad taip jau žmogui į kraują įsigirę, taip jis augęs, todėl nebus nuodėmė pažvelgti į tą aplinką, kurioje augo, brendo būsimasis Užpalių garbės pilietis, profesorius Albinas Kusta.

„Mano šeima: tėtis Mečislovas Kusta (1905–1983), mama Bronislava Kustienė (Miknaitė, 1915–2003), brolis Vladas (1949 m.), sesuo Dalia (1952 m.). Senelis Justinas Kusta (1855–1940) ir senelė Konstancija (1865–1915) man gimus jau buvo mirę, taip pat jau nebeprisimenu senelio Jurgio Miknos (1859–1944). Prisimenu tik vieną senelę – Liudovį Miknienę (1884–1952). Gyvenome senelio Justino Kustos statytuose namuose, juos mano tėtis šiek tiek rekonstravo.“

Mažžemių Kustų kaimo valstiečių sodybos buvo palyginti kuklios, o tarp jų mūsų sodyba buvo viena iš kuklesnių. Ji buvo statyta sudegus senajai trobai dar senelio Justino Kustos, kai tėtis dar buvo vaikas. Sodyboje buvo keturi statiniai: namas (troba), tvartas, klojimas ir pirtis. Troba buvo dviejų galų – viename gale buvo šildoma patalpa, o kitame, vėliau pastatytame gale buvo nešildoma patalpa, kurią vadindavo seklyčia (arba tarmiškai – stancija). Po seklyčia buvo nemažas ir praktiškai nešąlantys rūšys (tik esant dideliems speigams tekdavo padėti jame indą su žarijomis). Seklyčia daugiausia buvo naudojama vasarą, o kartais ir žiemą – nakvojimui. Šildoma gyvenama patalpa buvo nedidelė, tad atvykus svečiams, saviškiams tekdavo nakvoti šaltoje patalpoje. Būdavo gana smagu ir nė vienas nesusalo. Troba, kurioje praleidau moksleiviškas dienas, buvo iš medinių rąstų su šiaudiniu stogu. Teko tėčiui padėti dengti stogus šiaudais, o vėliau, studijų metais, per vasaros atostogas susidėvėjusius šiaudinius stogus keitėme dengdami skiedromis, nes kolūkyje mechanizavus derliaus nuėmimo darbus nebebuvo stogams dengti tinkamų šiaudų, o ir apskritai kaimuose jau buvo prasidėjusi „mada“ stogus dengti skiedromis ar lentelėmis.“

Bronislava Kustienė ir Mečislovas Kusta su vaikais Vladu (ant rankų) ir Albinu. 1950 m.

„Sodybos aplinka buvo labai graži, nes ji stovėjo ant upelio kranto, – prisimena profesorius A. Kusta. – Upeliu jo nevadindavome, nes jis turėjo vardą – Nosvė, kuris ir buvo nuolatinai vartojamas. Panosviai buvo apaugę krūmais ir alksniais, kurie labai tiko malkoms pasigaminti, bet kartu sudarė gerą aplinką sodybai. Panosviuose plytėjo šienaujamos lankos, buvo keletas kūdrų, kuriose augo daug puplaiškių ir ajerų. Ajerai, taip pat ir namo kieme augusio klevo lapai buvo naudojami duonos kepimui. Klevą vadindavo medžialiepiu. Šalia trobos, be klevo, pavasarį žydėjo alyvos, liepos ir topoliai, įvairiomis spalvomis mirgėjo gėlės, žaliavo rūtos, diemedžiai ir kt. Sodyba buvo kiek atokiau nuo kelio, nutolusi per dvi sodybas, apie 0,5 km. Nedidelių miškelių, kuriuose augo grybai, buvo maždaug už puskilometro, o didesnis miškas, vadinamas Žviegliškiu, dunksojo kitame kaimo gale, už keturių sodybų. Jame tėvams priklausė apie 0,5 ha miško. Jame ir Panosviuose užaugančios medienos pakako sodybai aprūpinti malkomis.

Šulinys buvo namo kieme, ant kalniuko. Kiek žemiau buvo tvartas, o pro jį sruveno Nosvė. Pavasario polaidžio metu Nosvė išsiliedavo į lankas ir visai priartėdavo prie tvarto. Polaidžio metu buvo apsemiamas prie sodybos esantis medinis tiltas, todėl į mokyklą tekdavo eiti aplinkiniu keliu. Plačiai išsiliejęs upelis teikdavo vaikams daug išpūdžių. Tiesa, šulinys buvo palyginti negilus, bet jame visada būdavo vandens ir jis buvo geros kokybės, visam kaime turėjo gerą vardą. Vėliau, kai aš jau buvau baigęs mokslus akademijoje ir pasirūpinau šulinio vandens kokybės ištyrimu, tai tyrimai patvirtino, kad vandens kokybės rodikliai atitinka geriamojo vandens

Su mama prie gimtosios sodybos. 1958 m.

Kustų kaimo vaikinai Adolfas Remeikis, Aloyzas Palskys ir Albinas Kusta. Apie 1959 m.

kokybės reikalavimus. Šulinys buvo primityvus, su svirtimi, kokių dabar jau Lietuvoje labai retai bepamatysi. Ir aš, dar bestudijuodamas akademijoje, per atostogas įrengiau vandentiekį. Į šulinį įleistas siurblys pumpavo vandenį į trobą ir į tvartą. Iš namo prausyklos ir virtuvės ištekanti vandeniui valyti buvo įrengtas paprastas, bet gerai veikęs vandens valymo įrenginys.

Vaikystės ir jaunystės svarbiausi pomėgiai buvo padėti tėvams ūkio darbuose, gerinti sodybos aplinką, net įtaisyti joje palengvinančią kasdieninius darbus inžinerinę įrangą. Labai rūpėjo sodybos radiofikavimas, todėl dar būdamas mokiniu su dviračiu iš Užpalių parvežiau baterija maitinamą radijo imtuvą, vėliau elektrifikuome sodybą. Būdamas tik devynerių metų, tėčiui padėjau statyti pirtį, kiek paaugęs padėdavau jam išriesti ratlankius, lankus arkliniams pakinktams. Tėtis mokėjo įvairių staliaus darbų, kuriuos irgi padėdavau dirbti. Teko gaminti langus, duris, kubilus, ratus, vežimus, net slides kartu su tėčiu pasigaminome, nes vienas iš maloniausių vaikystės pomėgių buvo slidinėjimas. Kadangi aplink sodybą buvo kalnelių, nuo kurių buvo galima slidinėti, bet jie nebuvo labai dideli, tai beieškodami pačių aukščiausių nukeliaudavome keletą kilometrų į gretimus kaimus. Be to, mūsų namuose buvo likę dėdės Juozo, kurį vokiečiai pačiupo į kariuomenę ir po karo į Lietuvą jis nebegrižo, pačiūšos, dviratis. Juos tėtis saugojo, tikėdamasis, kad Juozas sugrįš, bet vis dėlto man pavykdavo tokiais brangiais daiktais pasinaudoti. Labai smagu būdavo čiuožti ant užšalusio Nosvės upelio, o dar geriau ant kaimyno Rasakevičiaus vadinamojo prūdo – tai buvo labai mažas ežeriukas ar gal labai didelė kūdra, net nežinau, kaip jį tiksliau galima būtų pavadinti. Tuomet dėl to mes sau galvos nesukome – tai buvo prūdas, kuriam užšalus mūsų laukdavo dideli malonumai skrieti ant pačiūšų. O kai padėdavau suaugusieji, prūdo viduryje lede įtvirtindavome rąstą, prie jo prišdavome ilgą kartį, o tos karties gale – rogutes. Sukant kartį apie rąstą, rogutės skriedavo tokiu greičiu, kad kartais nepavykdavo ant jų išsilaikyti – susidarydavo didelė išcentrinė jėga, kuri važiuotoją numesdavo nuo rogučių...

Vasarą, regis, mažiau malonumų buvo, o laistyti ir ravėti daržus nebuvo priskiriama prie pomėgių, tačiau tokius darbus dirbti teko, nors ir be didelio noro. Kolūkio daržų laistyti neteko, bet teko vežti šieną, javus. Padėdavau tėčiui pjauti šieną Panosvių lankose bei balose, laukus arti ar akėti, kaupiti bulves, kirsti bei skaldyti malkas ir visus kitus ūkio darbus išmokau gana anksti.“

Žvelgdami į profesoriaus Albino Kustos moksleiviškus metus, ieškodami profesinio polinkio ištakų, paklauskime profesorių, kas mokykloje labiausiai siejosi su būsima specialybe ir apskritai su žemės ūkiu.

„Pirmiausiai mokiausi Kišūnų pradinėje mokykloje. Ji tapo septynmete, todėl aš joje baigiau septynias klases. Vidurinę mokyklą baigiau Užpaliuose. Negalėčiau pasakyti, kas mokykloje labiausiai siejosi su būsima specialybe. Viskas, ko mokykloje mokė, labai pravertė tiek studijuojant, tiek apskritai gyvenime. Abi mokyklos man davė labai daug, ir aš visada buvau ir esu dėkingas jų pedagogams už suteiktas žinias ir perduotą gyvenimo patirtį, tėvams, kad neleido tinginiauti, o mokė darbštumo, atsakomybės, sąžiningo požiūrio ir supratimo, kaip reikia uždirbti duoną. Su žemės ūkiu mokyklos siejosi tiek, kad kartais buvome varomi į talkas kolūkiuose, net teko kukurūzus sodinti kvadratinio lizdiniu būdu. Ryšys su būsima specialybe gali būti randamas tik netiesioginis – vienas iš mokymosi tikslų buvo įgyti tokią specialybę, kad nereikėtų dirbti kolūkyje. Toks buvo tėvų noras, toks buvo daugelio kaimiečių požiūris, o aš jam labai pritariau.

Būdamas Kišūnų mokyklos moksleivis netgi svajojau tapti lakūnu. Iš vienos Kustų kaimo kaimynų Palskių sodybos buvo kilęs Lietuvos kariuomenės lakūnas. Tėtis apie jį daug pasakodavo, sakė, kad jis ne kartą praskrisdavo ir virš mūsų kaimo, girdėjau gražių pasakojimų apie Dariaus ir Girėno skrydį per Atlantą ir jų žūtį Vokietijos žemėje. Tie pasakojimai veikė mano vaizduotę, ugdė patriotinius jausmus. Juos stiprino partizanai, kurie ateidavo į mūsų kaimą, lankydavosi mūsų sodyboje. Tėvai juos labai gerbė, remdavo ir linkėdavo jiems sėkmės.“

Anais laikais kaime ne tik kompiuterių, interneto, bet ir televizijos nebuvo, universitetai laikraščiuose nesireklamavo, taip pat ir mokyklos labai nedaug informacijos turėjo apie galimybes įgyti specialybę, apie Lietuvoje esančius universitetus, jų ruošiamus specialistus. Labai svarbus informacijos šaltinis buvo vyresnieji mokiniai, kurie po mokyklos baigimo tapę studentais per žiemos atostogas atvažiuodavo į susitikimus su mokiniais. Tie susitikimai būdavo labai naudingi ir įdomūs, gerokai praplėsdavo moksleivių akiratį apie studijas ir galimybes stoti į aukštąsias mokyklas. Tik aišku, trūko informacijos apie praktinį darbą studijas pabaigus, nes ir patys informacijos teikėjai, jauni studentai, ne viską puikiai žinojo. Užpalėnai moksleiviai daugiausia studijavo sostinėje, labai didelė jų dalis humanitarinius mokslus. Albino Kustos klasės draugai taip pat masiškai pasuko link sostinės. Tik vienas Albinas išvažiavo į Kauną.

„Kodėl aš taip padariau, yra šiek tiek motyvų, – sako profesorius A. Kusta, – bet jie nebuvo kokie nors labai aiškūs ir tvirti. Tiesiog tuo metu susiklostė tam palankios aplinkybės. Kadangi svajonėse buvo labai patraukli lakūno profesija, bet paaiškėjus ir įsitikinus, kad ta fantazija neišsipildys, nebeskyriau labai didelės svarbos specialybei. Galbūt tik pirmoje vietoje atsidūrė mechanikos mokslai... Be to, man būnant dešimtoje klasėje, kaime prasidėjo pirmieji

melioracijos darbai. Tiesa, jie tada buvo dar labai primityvūs, bet iki šiol nematyta galinga technika ir jos darbo pasekmės (buvo nusausinta tėvų žemėje buvusi bala, į griovius pradėjo sruventi požeminis vanduo, šaltiniai) man darė išpūdį. O tiems darbams vadovavo šiek tiek už mane vyresnis mūsų giminaitis Jonas Binkis, baigęs Pānevėžio hidromelioracijos technikumą. Be to, darbams vykdyti, prižiūrėti jis turėjo motociklą. Juk visa tai buvo tam tikras išpūdis, įvykis. Kai aš jį dabar bandau vertinti, tai viskas gana juokingai atrodo, bet tuomet iš tiesų turėjo nemažą poveikį. Taip pat nemažas įvykis – kai klasės draugas Aloyzas Masiulis išigijo motociklą. Tai buvo technikos stebuklai tuometinio kaimo vaikams. Jonas Binkis savo darbu (ir, aišku, motociklu) buvo labai patenkin-tas ir mane atvirai agitavo sekti jo pėdomis. Tad aišku, tai įtakos turėjo, bet kažin ar jos būtų pakakę, jeigu nebūtų sutapę dar pora aplinkybių. Pirmą – mūsų kaimo vaikiną Aloyzą Palskys, baigęs Svėdasų vidurinę mokyklą, jau studijavo LŽŪA Hidromelioracijos fakulteto pirmame kurse, apie būsimą specialybę ir galimybes dirbti ją pabaigus aš iš jo gavau gana nemažai patrauklios ir, aišku, gana teigiamos informacijos. Antra aplinkybė – tai buvęs Svėdasų vidurinės mokyklos direktorius Jonas Ziberkas, Vytauto Didžiojo universiteto absolventas, tuo metu jis jau dirbo LŽŪU Hidromelioracijos fakultete. Aloyzas tą faktą paminėjo todėl, kad Jonas Ziberkas buvo labai komunikabilus žmogus, domėjosi kraštiečiais studentais ir apskritai buvo labai puikus dėstytojas, puikus žmogus. Be to, jis buvo kilęs iš to paties Svėdasų parapijos Narbūčių kaimo, kuriame augo mano mama. Išgirdusi Jono Ziberko pavardę, ji prisiminė, kad jis buvo labai geras šokėjas kaimo vakaruškose... Tai gal beveik ir visos aplinkybės, lėmusios pasirinkimą. Paskutinės dvi aplinkybės tuo metu buvo reikšmingos tuo, kad išvykimas į visai kitą, neįprastą aplinką iš gilaus užkampio nebuvo toks lengvas ir norėjosi turėti kuo daugiau pažįstamų žmonių, draugų. Tad kartu su vienu Svėdasų vidurinės mokyklos absolventu Vincentu Gykiu išvykome į Kauną. Stojamuosius egzaminus išlaikiau penketais – Užpalių vidurinė mokykla davė puikius pagrindus.“

Tėvai Albino pasirinkimą vertino labai gerai. Jiems irgi, matyt, nebuvo labai ramu išleisti savo vaiką į nežinią, bet šiuo atveju jie jau matė kažkokią sąsają – kaimynų vaikas ten, gerai žinomas dėstytojas... Vertino gerai ir dėl to, kad baigus studijas nereikės grįžti į tuo metu labai nemišią kolūkį.

Su klasės draugais ryšiai nutrūko... Jie beveik visi išvažiavo į Vilnių. Ilgą laiką nebuvo klasės susitikimų, bet kai jie po 16 metų prasidėjo, tai iki šiol vyksta reguliariai. Su kai kuriais draugais Albinas susitinka vos ne kasmet – per Švč. Trejybės atlaidus. Tai puiki užpalėnų tradicija. Beje, nuo jos ir prasidėjo daugiau nei prieš du dešimtmečius užpalėnų susitikimai gimtinėje. Jų metu išaugo graži nauja tradicija – labiausiai šiam kraštui nusipelnusiam žmogui suteikti Užpalių garbės

piliečio vardą. Tačiau praėjo nemažai laiko, kol susiklostė palankios aplinkybės glaudesniems ryšiams su gimtine. O nutolta buvo tiesiogine šių žodžių prasme ir ne tik todėl, kad ištuštėjo gimtojo Kustų kaimo sodybos. Žinoma, kai sodybos tuščios, tai ir trauka gimtinėn sumažėja, nes gimtieji namai, artimieji visada labiau kviečia sugrįžti. Bet Albinui Kustai, kaip ir daugeliui tuometinių aukštosios mokyklos absolventų, likimas lėmė bent keletą metų išvykti toliau nuo savo krašto, nuo Aukštaitijos. Žinoma, dabar automobilizuotame krašte tokie atstumai nebe tokie reikšmingi, kokie buvo tada 1963 m., kai Albinas Kusta baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją ir jau rankose turėjo hidrotechnikos inžinieriaus diplomą su pagyrimu. Tą laikotarpį, kai dar nereikėdavo pačiam ieškoti darbo vietos, o ją suieškodavo valstybinė diplomuotų specialistų paskyrimo į darbo vietas komisija, jis ir dabar labai gerai prisimena:

„Mūsų kursas buvo nedidelis – 25 studentai. Gautas vietas pasidalinome draugiškai. Aš užsirašiau važiuoti dirbti į Panevėžio hidromelioracijos technikumą, žmona į gretimą Pakruojo rajoną, nes technikume buvo tik viena vieta. Technikumo direktorius Bie-liūnas... pažadėjo sutvarkyti ir žmonos pervedimą į technikumą po kurio laiko, praėjus skirstymo vajui. Deja, kažkoks funkcionierius iš ministerijos pareiškė, kad manęs į technikumą neleis, nes esu ne komjaunuolis ir tokiam „nesusipratėliui“ negalima patikėti auklėti jaunąją kartą. Vietą technikume pradėjo siūlyti komjaunuoliams, bet mūsų draugai visi kaip vienas sakė, kad mano vietos jie nenori imti. Skirstymas tęsėsi labai ilgai. Pagaliau mes su Rene atidavėme savo vietas draugams (susitarėme tarpusavyje), o mes gavome laisvus diplomus, t. y. galimybę pasirinkti, tik ne technikumą. O tos dvi vietos į Skuodą pasibaigus skirstymui liko laisvos. Tuomet nuvykome pasižiūrėti, kas ten darosi, tikėdamiesi, kad ten nepasiliksimė... Bet puikūs žmonės gražiai pakalbino, prižadėjo mane apsaugoti nuo tarnybos sovietinėje armijoje.... Tas pažadas sugundė. Nors jį ištesėti skuodiškiams nebuvo lengva, reikėjo ir man padėti jiems, t. y. vaidinti sergantį, bet viskas baigėsi gerai. Skuodas mus priėmė kaip jaunos specialistus, t. y. kaip su paskyrimu. Jauni specialistai turėjo teisę gauti gyvenamąjį plotą ir kitų privilegijų, kurių dabar neprisimenu, o prisimenu tik vieną „privilegiją“ – atidirbti nemažiau kaip trejus metus. Atidirbau pusantrų metų, būtume dirbę ir ilgiau ir kas žino, gal būtume ten ir apsistoję. Melioracijos statybos valdybos kolektyvas ir jo administracija buvo puikūs, mus irgi priėmė kaip galėjo, pasirūpino laikinu gyvenamuoju plotu, rūpinosi buto skyrimu. Įstaigos (MSV) darbuotojams buvo statomas namas, prie kurio statybos ir aš su žmona Rene prisidėjome tiesdami jam inžinerinius tinklus. MSV administracija, kaip ir buvo žadėjusi, tame name paskyrė butą ir atrodė, bus viskas gerai. Deja, suveikė jaunųjų specialistų privilegijos – Skuodo rajono vykdomojo komiteto funkcionieriai nepatvirtino MSV administracijos sprendimo

Kraštiečių susitikime buvę mokyklos auklėtiniai sveikina mokyklos direktorių Giedrį Indrašių

Grupė buvusių X laidos abiturientų su klasės auklėtoju, Užpalių garbės piliečiu A. Juzulėnu. S. Balčiūno nuotraukos

motyvuodami tuo, kad jauni specialistai turi trejus metus atidirbti ir niekur nepabėgs, tegu palaukia, kol pasitaikys kita proga butui gauti. Taigi tos aplinkybės paskatino pajudėti iš Skuodo... Kaip sakoma, nėra to blogo, kas neišeitų į gera.

Tuomet per atostogas atvažiavau į LŽŪA, dekanas Juozas Balkevičius maloniai priėmė ir nukreipė dalyvauti konkurse stoti į aspirantūrą. Per atostogas sėkmingai išlaikiau stojamuosius egzaminus ir parvažiavau į Skuodą įforminti išėjimo iš darbo dokumentų, kad LŽŪA galėtų priimti į aspirantūrą. Tuomet dar buvo trukdymų iš Skuodo funkcionierių. Juos įveikti padėjo tuometinis melioracijos ministras Jonas Velička. Jis pasakė, kad mokslui turi būti visi keliai atviri. O Skuode praleisti metai irgi turi savo prasmę ir vertę – įgavau ten gamybinės patirties, taip pat organizacinės, kolektyvos išrinko profsąjungos pirmininku. Tiesa, darbas buvo nelengvas, bet buvome jauni, energingi ir tą darbo laikotarpį prisimenu su malonumu.“

Taigi 1965 m. Albinas Kusta, buvęs Skuodo melioracijos statybos valdybos darbų vykdytojas, jau tapo Lietuvos žemės ūkio akademijos aspirantu, o po trejų metų apgynė aplinkos inžinerijos ir kraštotvarkos mokslų daktaro disertaciją, pradėjo dirbti dėstytoju, netrukus jau ir docento vardą gavo. Paskui iš šalies žiūrint labai lengvai kopė karjeros laiptais – 1980 m. jis jau Hidrotechnikos katedros vedėjas, po penkerių metų – Hidromelioracijos ir žemėtvarkos fakulteto dekanas, apgynęs dar vieną – habilituoto mokslų daktaro – disertaciją 1990 m. Albinas

Vandens ūkio ir žemėtvarkos fakulteto dekanas Albinas Kusta su Hidrotechnikos katedros kolektyvu. 1987 m.

*LŽŪU rektorius
A. Kusta
pirmakursiams
įteikia studentų
pažymėjimus*

Kusta jau Lietuvos žemės ūkio akademijos profesorius, o nuo 1994 m. – dvi kadencijas Lietuvos žemės ūkio akademijos, pertvarkomos į Žemės ūkio universitetą, rektorius.

Regis, kaip lengva lenkti pirštus skaičiuojant Albino Kustos karjeros laiptelius, tačiau neskaičiuojame išlieto prakaito vykdant mokslinius eksperimentus ar valandų, praleistų prie vadovėlių, mokslo monografijų, bibliotekose, prie Užpalių vidurinėje mokykloje pramoktos prancūzų kalbos, išmokus dar ir angliškai skaityti ir suprasti mokslinę literatūrą, o susitikus užsienio mokslininkus, su jais susikalbėti. O po visų darbų dar pavyko su bendraautoriais parengti vadovėlius studentams „Siurbliai ir siurblinės“, „Žemės ūkio vandentieka“, monografiją „Žemės ūkio kultūrų drėkinimas“, pagaliau – „Žemės ūkio ir gyvenamųjų vietovių vandentieka“, „Geriamasis vanduo sodyboje“.

*Po bakalauro diplomo
įteikimo užpalietai
Eglei Jovaraitei.
2000 m.*

*A. Kusta su
Lietuvos Respublikos
Prezidentu
Valdu Adamkumi*

Gal tik pastarasis pavadinimas mums visiems arčiau širdies, o jei pamatytume kituose moksliniuose darbuose skaičių tiradas, grafikų brūzgynus, diagramų bokštus, jų vertinimus, apibendrinimus, išvadas, ne vienas prabiltume – aš tokio darbo nedirbčiau. Ir ne tik todėl, kad tai vargina, sekina, gal iš pirmo žvilgsnio nuobodu, bet kai iš viso to darbo atsiskleidžia situacija kaime, visoje Lietuvoje, tada mokslininko sieloje užverda aistra, azartas ar dar koku žodžiu tai bepa vadintume, bet jo širdis jau neberimsta, kad Lietuva, jos žemė, būtų vertinama, puoselėjama taip, kaip ją puoselėjo mūsų proseneliai, seneliai, tėvai. O Albinui Kustai svarbiausia ne tai, kad dar 2001 m. jis apdovanotas Gedimino IV laipsniu ordinu, o, kaip jis sakė, svarbiausia, kad Lietuvos žemė nebūtų apleista arba išparceliuota užsieniečiams, kad tai neįvyktų, jis pasiryžęs šią mintį kiekvieną dieną kalti į galvas ir tiems, kurie gyvena užsikrėtę globalizmo bacilom.

Bet iškiepyti idėją ar atgaivinti senelių genuose glūdėjusią ir prislopintą šalies patrioto ar žemės artojo, auginusio duoną ir linus, chromosomą būtini ir svarūs argumentai, ir pragariškai sunkus darbas. Tiesa, profesoriui jis neatrodo pragariškas nei tada, kai jis rengia visoje šalyje žinomas parodas „Ką pasėsi“ ar „Agropanorama“, nei tada, kai jis su aukščiausios klasės specialistais gvildena integruoto mokslo, studijų ir verslo centro, gražiu tautišku pavadinimu „Slėnis Nemunas“, programą, kuriai ir vadovauja jis pats, jau pelnęs Mokslų akademijos tikrojo nario titulą. Nors nuo visų tų programų, projektų mums galva svaigsta, o kartais mes jomis ir nelabai žavimės, bet ši programa skirta tam, kad Lietuvos žemės ūkio, miškų, maisto mokslo ir technologijų darbai bei rezultatai taptų konkurencingi tarptautinėse rinkose.

Kai žmogus, kad ir turėdamas aukščiausius vardus bei laipsnius, imasi didžiausios atsakomybės už tautos likimą ir ateitį, kiek patyriau, ne visiems būna mielas, laukiamas, todėl profesoriaus Albino Kustos ir paklausiau: Ar kada nors viešai teko kalbėti apie kolūkių griovimą ir kolūkiečių likimą? Kas iš to išėjo? Kuo labiausiai jaudina Lietuvos kaimo šiandiena?

„Sąjūdžio aktyvaus veikimo laikotarpiu aš buvau LŽŪA vienas iš penkių Sąjūdžio grupės koordinatorių. Atkūrėme Lietuvos žemėtvarkos ir hidrotechnikos inžinierių sąjungą, kūrėsi Žemdirbių sąjūdis. Vykdavo diskusijas, kokią ateitį pasirinkti kaimui.

Aš buvau šalininkas tos krypties, kad procesas vyktų evoliucijos, o ne griovimo – atkūrimo revoliuciniu būdu. Deja, tuomet euforijos būsenos buvusi dauguma, kuri manė ir teigė, kad niekas kitas nesusvarbu – vien tik privatizacija, o po to viskas savaime išsispręs, ėmė viršyti. Buvo teigiama net taip – nesusvarbu, jeigu neturėtume elektros, juk informaciją apie vykstančius iš tiesų labai svarbius įvykius televizoriuje galėtume stebėti ir prie balanos šviesos.

O kas iš to išėjo – nugalėjo ta revoliucinė kryptis, manau, amžininkai tai prisimena... Na, o aš netekau vietinių Sąjūdžio dalyvių pasitikėjimo.

Šiandien, praėjus 20 metų, padarytos žaizdos jau kaip ir užgyja, nors problemų liko. Ekonominiu požiūriu žemės ūkis yra palyginti stiprus. Kaip krizės laikotarpiu teigė ministro Kazys Starkevičius, žemės ūkis buvo kaip Lietuvos ekonomikos lokomotyvas, padėjo Lietuvai išgyventi krizės sukeltus sunkumus. Iš tiesų yra daug labai gražių pavyzdžių, puikiai besitvarkančių ūkių. Problema lieka santykinai su ES, nes Lietuvos ūkininkams skiriama parama yra ženkliai mažesnė, negu šalių senbuvių. Nepavyksta mūsų deribininkams išsikovoti lygių sąlygų ir ateinančiam laikotarpiui iki 2020 metų. Yra ir vidinių bėdų. Dėl negeros valstybės politikos

Atidarant parodą „Ką pasėsi–2008“ Žemės ūkio universitete: rektorius A. Kusta, laikinasis Lietuvos Respublikos prezidentas A. Paulauskas ir žemės ūkio ministras J. Kraujelis. S. Balčiūno nuotr.

nebuvo suformuotas vidurinis valstietijos sluoksnis, nes pirmiausia buvo remiami stambūs ūkiai. Negerėja padėtis ir dabar. Reikėtų ryžtingesnių politinių priemonių. Valstybė turėtų labai remti ir skatinti, kad jaunimas grįžtų ūkininkauti, turėtų pirmaeile tvarka remti šeimos ūkius. Stambūs ūkiai ekonominiu požiūriu, aišku, yra pranašesni, bet nesant šeimos ūkių gausos išskyla socialinės problemos – kaime didelė bedarbystė, mažazemiai ar beveik visai netekę žemės valstiečiai skursta, girtuokliauja, degraduoja. Taip prarandama dalis tautos.“

„Ar ES parama dalies mūsų kaimiečių nenustūmė nuo žemės ūkio? Kas gerai ir dėl ko skauda širdį? Ar teko dėl to sukryžiuot ietis?“ – vėl neatlėgstu nuo profesoriaus.

„Taip, ES paramos ankstyvo pasitraukimo iš žemės ūkio priemone skatina kaimiečius mesti ūkininkauti. Jeigu šeimoje yra jaunimo ir yra kam pakeisti pagyvenusius ūkininkus jaunesniais, tai čia viskas gerai. Bet yra ir tokių atvejų, kai ūkininkui pasitraukus iš aktyvios veiklos, žemė paliekama dirvonuoti. O dirvonuojančios žemės Lietuvoje jau ir taip yra daugiau kaip pusė milijono hektarų. Man dėl to skauda širdį, nes nedirbamoje žemėje greičiau susidėvi sausinimo sistemos, drenažas. Ir apskritai dirvonuojanti žemė yra kaip rodiklis nevykusios žemės ūkio politikos. Labai opus žemės pardavimo užsieniečiams klausimas. Gerai, kad Seimas nutarė nukelti pardavimo terminą vėlesniam laikui, tačiau to nepakanka. Baisu klausyti, kai teigiama, kad nėra prasmės neleisti parduoti žemės užsieniečiams, nes jie ją nusiperka ir dabar, kai pardavimas negalimas. Atseit randami aplinkiniai keliai ir prekyba jau vykstanti. Tuo turėtų labai rimtai susirūpinti mūsų valdžia, teisėsauga ir neleisti nelegalių veiksmų. Niekai negaliu patikėti, kad įvesti tvarką nėra galimybių. Vieni netvarką, matyt, palaiko dėl to, kad jiems ji naudinga, kiti galbūt nesupranta, ką daro, o dar kiti, matyt, vykdo laisvosios rinkos politiką, kuri pagal Naomi Klein veikalą „Šoko doktrina“ (Kanada, 2007) padeda Milton Friedman Čikagos ekonomikos mokyklos pasekėjams, vadinamiesiems „Čikagos berniukams“, supirkti visą pasaulį. Pagrindiniai šoko doktrinos postulatai yra – viską privatizuoti, – įvesti laisvąją rinką ir – mažinti socialines programas (ne tik pensijas, bet visas).

Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertai buvo pradėję propagandą, kad reikia privatizuoti Lietuvos miškus, galbūt vykdydami būsimųjų pirkėjų užsakymą. Iš kilo grėsmė, kad Lietuvos miškai bus parduoti kokiais nors galingai kompanijai. Tokiais rimtais atvejais, kai reikia visapusiškai pagrįsto ir plačiai aptarto sprendimo, mes turime praktiką organizuoti Lietuvos mokslų akademijoje apvalaus stalo diskusijas. Diskusijoje dėl iškeltos miškų ateities klausimo nutarėme

Lietuvos mokslų akademijos Žemės ūkio ir miškų mokslų skyrius su jo pirmininku A. Kusta (sėdi ketvirtas iš kairės), užpaliėtis prof. Vytautas Konstantinas Sirvydis (trečioje eilėje ketvirtas iš kairės). 2009 m.

Lietuvos mokslų akademijos prezidiumas: akademikai (sėdi) Valdemaras Razumas, MA prezidentas Zenonas Rokas Rudzikas, Veronika Vasiliauskienė; stovi: Albinas Kusta, Vytautas Ostaševičius, Vytautas Antanas Tamošiūnas ir Leonardas Sauka. 2005 m. Virginių Valuckienės nuotraukos

nepritarti Lietuvos laisvosios rinkos instituto siūlymams privatizuoti Lietuvos miškus. Miškas yra ne tik nacionalinis turtas, bet ir krašto ūkio, valstybės stabilumo, net išlikimo garantas. Pagaliau miškai teigiamai veikia klimatą, gyventojų sveikatą.“

Taigi vėl klausiu, ar turite daug priešų, kai reikia pakovot dėl savo įsitikinimų, išsakyt ir apgint mokslininko poziciją? Ar moka mūsų politikai, valdžios žmonės išiklausyt į mokslininkų argumentus?

„Su džiaugsmu galiu pasakyti, kad dauguma mūsų politikų, valdžios žmonių moka išiklausyti į mokslininkų argumentus, o mūsų sprendimai, apvalių stalų diskusijų išvados yra parama tiems politikams, kurie gina teisingą sprendimą. Aišku, tie politikai, kurių siūlymams prieštaraujame, matyt, nesidžiaugia, bet niekada neteko patirti kokio nors spaudimo ar pykčio apraiškų. Viskas vyksta korektiškai iš jų pusės, o mes taip pat stengiamės išiklausyti į jų balsą ir viską spręsti ramiai, remdamiesi pagrįstais argumentais bei samprotavimais, pagarbiai žvelgdami ir į priešingas nuomones.“

Labai svarbus ir įdomus klausimas, mokslininko pozicija, taigi, jei nuo Tamstos priklausytų, ką pirmiausia pakeistumėt Lietuvoj, šalies kaime, kaimo politikoje ir apskritai šalies gyvenime?

*„Jeigu galėčiau, tai niekada neleisčiau pardavinėti Lietuvos žemės užsieniečiams, neleisčiau steigti jokių Lietuvoj teršiančių danų ar kitų, nors ir europiečių, kiaulių kompleksų. Juo labiau kad lietuviai patys visada mokėjo auginti kiaules, o dabar skanių kaimiškų lašinių ar kumpio net ūkininkai į savo turgelius retai beatveža, nes skuba, kad tik daugiau, kad tik greičiau išaugintų ir parduo-
tų, o pas mus kaime, dar prisimenu, neskubėdavo nei lašinių, nei kumpio kabinti rūkykloj, kol mėsytė geldoj gerai neišsisūrėdavo... Ir dar, jei nuo manęs priklausytų, niekad ir niekam neleisčiau kėsintis į žaliąją Lietuvos karūną – valstybinius miškus. O prieš pradėdamas statyti naują atominę elektrinę liepčiau atstatyti visas mažąsias hidroelektrines tokias, kaip buvo mūsų krašte – Užpaliuos, Dėgesiuos, Ilčiūkuos ar Satarėčiuj, taip pat leisčiau mokslininkams ir hidrotechnikos inžinieriams ištyrinėti, kiek galima Lietuvoje pastatyti naujų hidroelektrinių, nedarant esminės žalos gamtai, kiek galima gauti energijos iš kitų atsinaujinančių šaltinių (biokuro, vėjo, saulės) ir pažiūrėti, kiek dar mums elektros energijos trūksta.“*

Jeigu jau mintimis sugrįžom į lietuviškų tradicijų, vertybių supratimą ir svarbą, tai pasakykite, ar knygoje „Geriamas vanduo sodyboje“ panaudojote kokių nors faktų, duomenų iš savo krašto? Jei taip, pacituokite kokią nors ištrauką.

„Galiu pasakyti tik tiek, kad sodyboje ir namuose sukauptas patyrimas knygoje buvo panaudotas. Tėvų sodyboje įrengtą vandentiekį teko eksploatuoti, prižiūrėti. Žiema keldavo rūpesčių, kad vanduo vandentiekio sistemoje neužšaltų... Ką pats savo rankomis padarai ir išbandai, tuo gali būti tikras, kad nesuklysi. Aišku, visko išbandyti nepavyksta, tad tenka remtis ir literatūra, kurioje randi kitų žmonių sukauptą patyrimą.“

Kaip ir kada atsikvepiate nuo darbų, problemų? Žvejyba, medžioklė, grybavimas, savas sodas ar dar kas padeda atsigauti?

„Atsikvėpti nuo darbų paskutiniu laiku tenka vis mažiau ir mažiau. Matyt, jau nebe tie apsisukimai ir, matyt, jau laikas į užtarnautą poilsį... Žvejoti niekada nemėgau, nes neturiu „laimės“. Net patyrę žvejai nepagauna žuvies, kai aš būnu jų kompanijoje... Tik vieną išimtinį kartą sekėsi neįprastai. Tai buvo Kuršių mariose, prie Preilos, ir labai seniai – apie 1970-uosius metus, patyrusio žvejo mėgėjo kompanijoje. Kažkoks būrys alkanų žuvų užplūdo, tai kibo vos pamerkus meškerę. Medžioklėje vieną kartą teko būti, mačiau šernę su šerniukais, stirnų, bet tą dieną grįžome be laimikio. Tai gerai, nes gaila tokių gražių žvėrelių. Apskritai medžioklė patiko, bet yra du minusai, dėl kurių iki šiol daugiau taip ir nebeprisiruošiau pamedžioti: pirmasis – reikia labai daug laiko ir antrasis – toks vyro užsiėmimas labai nepatinka mano gyvenimo draugei. Grybavimas jau kas kita – važiuojame dviese, su šeima, o dar smagiau su gerais draugais. Daug grybauta Dzūkijos miškuose, kurie nepaprastai gražūs – kaip parkai.

Atsigauti padėdavo savas sodas, dabar sodyba paežerėje. Ten nuvykus visada pilna visokių darbų, susijusių su statyba, remontu, aplinkos priežiūra. Jie „atjungia“ nuo kasdienybės darbų, reikalų. Tiesa, pastaraisiais metais sodybą jau pasiekia visagalis internetas, o ir mobilusis telefonas primena nenudirbtus darbus...“

Už ką šeima Tamstą myli, ar Tamsta ją mylit. Už ką bara, priekaištauja? Kokia šventė namuose svarbiausia?

„Savo šeimai turiu gražių sentimentų. Pasakysiu tik tiek, kad mūsų šeimoje visada buvo gerbiami vyresnieji, seneliai. Todėl aš saugau jų atminimą.

Justinas ir Konstancija (Šlamaitė, kilusi iš Žaibišių kaimo) Kustos turėjo keturis sūnus – Antaną, Mečislovą, Baltramiejų ir Juozą, ir dvi dukras – Bronę ir Stefaniją. Jurgis ir Liudvisė (Petrauskaitė, kilusi iš Lėnskio kaimo) Miknos turėjo tris sūnus – Juozą, Joną ir Vladą, dvi dukras – Liudą ir Bronislavą. Šiandien dar

tebeturiu vieną dėdę, patį jauniausią iš Miknų giminės – Vladą (gim. 1926 m.). Visi kiti tos kartos žmonės jau iškeliavę anapilin.

Sesuo Dalia ir brolis Vladas su šeima gyvena Kaune. Brolio šeimoje išaugo du sūnūs Sigitas ir Saulius Kustos.

Aš bestudijuodamas trečiame kurse (1961 m.) vedžiau kurso draugę Renę Kropaitę. Kurso ir kiti draugai Renę vadindavo Regina, tad ir aš pripratau į ją kreiptis tuo mūsų aplinkoje labiau įprastu vardu. Ne tik namuose, bet ir darbe beveik visą laiką buvome šalia. Renė 1973 metais apgynė mokslų kandidato (dabar daktaro) disertaciją, tapo docente ir ilgus metus kartu dirbome toje pačioje Hidrotechnikos katedroje.

Dukra Nomeda Sabienė (gim. 1965 m.) baigė Vilniaus pedagoginį institutą, įgijo buitines darbų ir chemijos mokytojos specialybę, kurį laiką dirbo Noreikiškių vidurinėje mokykloje mokytoja, direktoriaus pavaduotoja. Vėliau pasirinko mokslininkės kelią. Studijavo Lietuvos žemės ūkio universiteto doktorantūroje, apgynė mokslų daktaro disertaciją. Dabar dirba Aleksandro Stulginskio universitete mokslinį ir pedagoginį darbą. Nomedos šeimoje išaugo du mūsų vaikaičiai – Viktorija ir Mantautas. Viktorija greit baigs studijas Lietuvos sveikatos mokslų universitete, o Mantautas studijuoja Kauno technologijos universitete.

Sūnus Darius (gim. 1969 m.) baigė Kauno technologijos universitetą, savo darbinę veiklą pradėjo UAB „Kauno ryšių statyba“, o dabar jau daugybę metų dirba UAB „Kauno vandenys“ energetikos skyriuje. Dariaus šeimoje auga trečiasis pats jauniausias mūsų vaikaitis Lukas. Jis yra moksleivis.

Gyvename dviese su žmona Rene (Regina). Du suaugę vaikai turi savo šeimas ir gyvena atskirai Kauno rajone.

*A. Kustos 70-mečio
iškilmės Lietuvos
mokslų akademijoje*

*Jubiliatui Užpalių
seniūnas V. Jurka
įteikė gimtinių
bičių medaus.
S. Balčiūno
nuotraukos*

*Jubiliato Albino
Kustos valsas su
ansamblio „Inmezzo“
dainininke Lina
Urnėžiūte.
S. Balčiūno nuotr.*

Visos šeimos narius labai myliu, jie man brangiausi žmonės pasaulyje. Manau, kad jie mane taip pat myli.

Priekaištauja retkarčiais, kad darbui skiriu nemažai viršvalandžių ir pernelyg ilgai nesiskiriu su kompiuteriu.

Visos šventės namuose malonios ir svarbios, bet atsakant į konkretų klausimą vis dėlto reikia išskirti vieną. Tai būtų tradicinės su iš kaimų atsineštais papročiais – Kūčios ir šventos Kalėdos. (Kai gyvenome kaime, piemenėlių mišios būdavo labai ankstyvą rytą, o dabar jos būna Kūčių naktį... pastebiu tokį skirtumą.) Kita pagal svarbą šventė yra šventos Velykos, kuomet dažnai susirenka visa šeima. Kartais jas praleidžiame sodyboje paežerėje. Svarbios ir valstybinės šventės – Vasario 16-oji, Kovo 11-oji, Mindaugo karūnavimo diena, jaudinanti Sausio 13-oji, Baltijos kelio diena...”

Prisimenu, esu buvęs daugelyje renginių, švenčių, kuriose gražiausių palinkėjimų girdėjau iškiliam Užpalių krašto žmogui, profesoriumi Albinui Kustai. Tradiciškai jubiliejaus proga jo darbus vertino Seimo pirmininkė, vyriausybės atstovai, bet prasmingiausiai nuskambėjo Seimo kaimo reikalų komiteto palinkėjimas – nepasiduokite politiniams vėjams. Tai, žinoma, sunki užduotis, tačiau žinant nuoširdų užpalėno atsidavimą tautos reikalams nelieka abejonių, kad ne tik Užpalių krašto žmonės juo didžiuosis, bet į jo prasmingus darbus išsigilins visa Lietuva.

Taigi gražiai prisiminę savo gimtinę, savo šventą tėvų žemę, su Užpalių garbės piliečiu, profesoriumi Albinu Kusta per jo gyvenimo ir darbų prizmę žvilgterėje į didžiausius šiandienos rūpesčius ir skaudulius, gal ne vienas pagalvosime, kaip turime elgtis patys, ką turime padaryti, kad mokslininko mintys, idėjos išsikūnytų mūsų kasdienybėje, kurios kiekviena diena lemia tautos likimą.

Gimtinės balsas pasiekia kanadietės širdį

Užpalių garbės pilietė Elena Narbutytė

Vytas Jurka

Praėję karai, sumaištys, trėmimai išblaškė Užpalių krašto gyventojus. Per šimtą metų gyventojų tiek pačiuose Užpaliuose, tiek aplinkiniuose kaimuose sumažėjo trigubai.

Dabar beveik kiekviename didesniame Lietuvos mieste sutiksi užpalėną. Nemažai jų pastogę rado užsienio valstybėse.

Paskutinė, skaudžiausia priverstinė emigracijos banga buvo po Antrojo pasaulinio karo, kai vietos gyventojai, frontui ritantis į vakarus, įbauginti prieškarinių trėmimų stengėsi išvengti panašaus likimo. Pasilikusiųjų atmintyje dar išliko, tegul ir laiko apiblukintų, atsiminimų apie tuos žmones, su kuriais augta, žaista, kartu lankyta mokykla. Ypač tą prisiminimų srautą papildė laišakai, nuotraukos, nesavanaudiška parama.

Užpalių seniūnijos Gaigalių kaimo gyventoja Ona Vaškeliėnė (Prievelytė) su nuoširdžiu padėkos jausmu prisimena buvusią savo kaimynę Elena Narbutytę, jau nuo 1944 m. gyvenančią Kanadoje, Montrealyje.

Elena Narbutytė gimė 1925 m. balandžio 3 d. Gaigalių kaime, tvarkingo ūkininko šeimoje. Tėvų sodyba, kur vėliau gyveno brolis, dabar dar tebestovi ant kalnelio, šalia vinguriuojančio Bradesos upelio. Augo gausioje trijų brolių ir trijų seserų šeimoje. Iki šešių skyrių lankė Užpalių mokyklą. Jau mokykloje buvo labai gyva, energinga, per iškylas nenusileisdavo berniukams. Buvo gera užtarėja nuo išdykėlių. Toliau mokytis į Kauną pasiėmė vyresnė sesuo Genovaitė. Artėjant frontui 1944 m. su seserimi Genovaite ir broliu Jonu, Lietuvos lakūnu, pasitraukė į Vakarus. Atsidūrė Kanadoje. 30 metų dirbo vaistų tikrinimo laboratorijoje – tikrino žaliavas, iš kurių gaminami vaistai. Ilgiausiai tikrino vitaminus. Kaip prisimena Aloyzas Adomaitis, iš jos laiškų ir nuo jos Lietuvon atvažiavusių asmenų pasakojimų galima spręsti, kad ji nuolat gyveno Lietuvoje likusių žmonių rūpesčiais. Daugelis pasitraukusių mūsų tautiečių lietuvius ir Lietuvą rėmė įvairiais būdais. Elena Narbutytė išsiskyrė tuo, kad ji visą savo uždarbį asmeniškai išdalindavo artimiems, pažįstamiems ir nepažįstamiems Lietuvoje gyvenantiems žmonėms, savo reikmėms pasilikdama tik minimumą. Rūpinosi sovietų draudžiamos literatūros patekimu į Lietuvą per įvairius asmenis, iš JAV ir Kanados vykstančius į Lietuvą juos atitinkamai nuteikdama ir lėšomis paskatindama.

Sovietų saugumo organams radus siuntinyje draudžiamų siųsti daiktų (literatūros), jai tekdavo kaltinimai iš savųjų įstaigų (panašiai kaip narkotikų įvežimas).

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, per šalyje veikiančias spaudos platinimo agentūras iš jos ne vienas yra gavęs nemaža retų leidinių.

Elena Narbutytė jaunystėje

Gerb. p. Vytautas Jurka su Seima,
 Dėkoju už mielą ir ilgą
 laišką. Mano gyvenimas
 paprastas, visos dienos pa-
 našios, ypač kai nedirbu
 savarazės darbu. Mirė tas
 kanadietis kurio raštine
 su kompiuteriu buvo arti mano kam-
 bario. Mano motulė buvo labai darbi-
 ti, verpdavo, austavo ir atlikdavo vi-
 są namų ruošą. Mano tėvelis turėjo
 gražų balsą ir gerą atmintį. Jis man
 pasakė 90 Užpalėnų pavardžių, ku-
 rie turėjo po valaką. Jis atsiminė kai
 Užpaliai švesdavo 3 dienas Sekmėnų.
 Perduokite nuo manęs ruoširdžius
 linkejinus Užpalų garbės Rilietei
 Palmirai Sirvydaitei, jos poezijos kry-
 ga pasiekė mane. Džiaugiuosi, kad ji
 daro tiek daug gero savo gimtajai pa-
 rapijai. Siunčiu kuklią dovanėlę ir
 skiriu ar šv. Kalėdų eglutei vaikams

Gerb. p. Vytautas Jurka su
 Seima.
 Iš širdies gilumos dėkoju
 už 2008 metų Užpalų garbės Rili-
 ties vardo man suteikimą,
 už liepaitės pasodinimą, už
 vardinę juostą ir Riličio pa-
 žymėjimą. Neuzsipelniau tokio didelio pa-
 gerbimo. Visų pirmausia jūs pagerbėte ma-
 no tėvelius kuriems, po Dievo, esu viškus slo-
 linga. Pagerbėte mano sesutę Onutę, gimusią
 1908 metais birželio mėn. 18 d. ir gyvenusią
 Gaigaliuose. Pagerbėte mano brolių Juozą gy-
 venusį ir dirbusį Gaigaliuose. Pagerbėte mano
 sesutę Genutę su šeima gyvenančią Čikagoje,
 nes ji aplankė Lietuvą 4 kartus ir jos mairi yra
 panėščietė. Pagerbėte visus tuos kurie gy-
 vendami už Tėvynės Lietuvos ribų padėjo tie-
 tūvai kaip mano pusbroliis. Stasys Kalaitis ute

Gerb. p. Vytautas Jurka su
 Seima,
 Rugsjūčio mėnesio 20
 dieną registruotu laišku
 siunčiau jums čekį 300
 dolerių dėl Užpalų knygos spausdi-
 nimo. Šiandien siunčiu čekį 300 doli-
 rių dėl Užpalų knygos spausdinimo.
 Meldžiuosi už Užpalėnų vaikelius,
 Vyžuoniškių vaikelius, Uteniškių vai-
 kelius kad jie laimingai augtų ir
 stiprėtų gimtoje Lietuvoje.
 Šis laiškas siunčiu registruotu. Su
 dėkingumu, tikra pagarba ir malda
 25-10-2010
 Elena

Laiško seniūnui V. Jurkai kopija

Gyvenimo kelias nebuvo lengvas, dabar nežinome, kiek uždirbdavo, bet sužinojusi, kad pokario metais Lietuvoje giminės, pažįstami sunkiai verčiasi, siųsdavo siuntinius. Kaip su dėkingumu prisimena Ona Vaškelienė (Prievelytė), kuri augino gausią šeimyną, Elenos Narbutytės dėka jų vaikai galėjo siekti mokslo, apsirengti ne prasčiau už kitus. Vėliau pati Elena džiaugėsi, kad tikriausiai Dievas atlygino už labdarą, nes vaistų fabrike pakėlė atlyginimą. Ir taip ji elgėsi ne tik su mokyklos draugės šeima, turėjo dar nemažai giminių. Jie taip pat gaudavo paramą. Atsirado net tokių, kurie paprašė automobilio. Žinoma, tai buvo jau ne pagal jos išgales.

Dabartiniu metu gyvena E. Narbutytė Montrealyje, Šv. Juozapo pensionate. Džiaugiasi gera priežiūra, sveikata taip pat labai nesiskundžia.

Su gerbiama Elena susirašinėja me jau dešimt metų. Visi jos laišukai dvelkia meile gimtajam kraštui, širdies gerumu. Tiesiog juntama, kad ji nori savo kraštui padėti visomis išgalėmis, gimtinę myli labiau už garsius politikus ar mokslo žmones. Nors gyvena iš pensijos, skriausdama save ji remia užpalėnus. Per tą laiką daug kartų gavome jos perlaidas laikraščio leidybai, persiuntimui, vaikų kalėdinėms dovanėlėms. 2010 metų rudenį net du kartus atsuntė perlaidas knygai apie Užpalius leisti. Tai tikrai didelė auka.

E. Narbutytė jaučia nuolatinę trauką į tėviškę. Buvo sugalvojusi atvykti gyventi į Lietuvą. Už ankstesnę paramą Gaigalių Vaškėliai su malonumu būtų pasirūpinę, bet sesuo Genovaitė patarė pirma atvažiuoti pasižiūrėti sąlygų, ar jos bus panašios į turimas, nes kaime nėra visų mieste galimų patogumų. Kažkuriam laikui gal ir susilaikė, bet laiškuose ir toliau jaučiamas begalinis troškimas grįžti į Tėvynę, kvėpuoti jos oru.

Už paramą sunkiu pokario laikotarpiu Užpalių krašto žmonėms, gimtojo krašto meilę dvidešimtajame užpalėnų suvažiavime, 2008 05 17, Elenai Narbutytei suteiktas Užpalių garbės piliečio vardas. Užpalių parke žaliuoja iš jos gimtosios sodybos pasodinta liepaitė.

E. Narbutytė gavusi siuntinį su Užpalių garbės pilietės juosta

Mieli ir brangūs Užpalėnai; telydi Dievo palaima ir stipri sveikata Jūsų, Jūsų draugus ir pažįstamus.
Su dėkingumu ir tikra pagarba,
Elena Narbutytė
2008-06-06

Iš E. Narbutytės laiško seniūnui V. Jurkai

Gimtinės žvaigždės parodė kelią...

Stanislovo Balčiūno išpažintis vietoj
autobiografijos

Stanislovas Balčiūnas

Per savo gyvenimą įsitikinau, kad visur gali surasti neteisybės ar net dokumentais įteisinto melo. Žiūrėk, pase ar gimimo liudijime, anksčiau pas mus ši popierių metrikais vadino, parašyta, kokiame kaime žmogus gimė, ir labai dažnai tai grynas melas, nes daugelis mano bendraamžių, o ypač jaunesnių žmonių, gimę ne tame kaime, kur tėvai gyvena, o net miesto ar miestelio ligoninėje, gimdymo skyriuje. O va aš drąsiai sakau, kad mano popieriuose gimimo vieta teisingai užrašyta – Trumpalių kaimas. Mano mama pasakojo, kad mane „pagavo“ kaimynė Ievutė Repšienė. Tai buvo, ko gero, paskutinė pribuvėja mūsų krašte. Bet kad mano dokumentuose irgi ne visa tiesa užrašyta – neginčijamas faktas. Viskuo čia, žinoma, kaltas gimimo laikas, nes gimiau pačiu vokietmečiu – 1943 m. Mama sakė, kad birželio 29 d., Bažnyčios knygoje užrašyta, kad liepos 3 d. Ir tik baigdamas Užpalių vidurinę mokyklą, kad gaučiau atestatą, turėjau pateikti gimimo liudijimą, bet jo neturėjau – matyt, karo ir pokario laikotarpiu ne visi tokius gimimo dokumentus gavo. Parašiau prašymą į tuometinę Archyvų valdybą, kad atsiųstų gimimo liudijimą. Gavau – gimęs 1943 m. liepos 3 d. Trumpaliuose. Pasirodo, net du vardus turiu – Stanislovas Algimantas. Bet man užtenka ir vieno. Todėl dabar antrąjį laikau atsarginiu ir niekur nerašau, tik banko tarnautoja, žvilgterėjusi į pasą, priverčia užrašyti abu. Beje, pasas yra tas dokumentas, kuriame, kaip minėjau, yra įteisinto melo, nes pagal pasą aš gimęs liepos 5 dieną. Dėl to labai nesijaudinu – dabar gimtadienį turiu teisę švęsti nuo Petrinių iki Mindauginių – liepos 6 d. – Valstybės dienos. Vis tiek kažkuri iš tų dienų – mano gimimo diena.

Tačiau džiaugiuosi, kad pasą gavau dar tada, kai Lietuva buvo nepriklausoma, dar nebuvo įstojusi į Europos Sąjungą, todėl pase yra įrašas, kad aš – lietuvis. Dabar žmonės pasus gauna be tautybės įrašo ir man nebekeista, kad lenkai savo pavardes nori rašyti su w ar sz, bent iš to tautybę matys, o va ką lietuviams daryti – ko nepadare Muravjovas korikas, padedant Europos Sąjungai tą tautiškumą panaikiname patys.

Stanislovas Algimantas Balčiūnas su krikšto marškiniais

Šie apmąstymai ne šiaip sau. Tai mano gyvenimo dalis. Tiesa, anksčiau apie kitus dalykus galvodavau. Pavydėdavau visokiems karo veteranams, tarybiniais partizanams, kai jie be eilės gaudavo butus, pirkdavo automobilius, šaldytuvus, televizorius. Ir ilgai nesupratau, kodėl mano Tėvas sakydavo: „*Tik nelįsk politikon.*“ O vėliau, kai mano krikštamotė šimonietė Ona Jankauskaitė-Susčianovienė, partizanų sesuo ir ryšininkė, papasakojo, kokioj situacijojej mano tėvas buvo atsidūręs, kad tautos patriotai, partizanai jį prie sienos šautuvais buvo prirėmę už tai, kad bendraudavo su Kušnieriuų kaimo Raguočiais, prie komunistinių idėjų linkusiais ir nuolat kalbinusiais tėvą prisijungti prie jų, nors jis kategoriškai atsisakinėjo. Ir kažin, ar iš tų šautuvų nebūtų pasipylęs karštas švinas, jei tuo metu nebūtų svečiavusis mano krikštamotė. Juk partizanai neklausė, ar tu komunistas, o matė, kad bendrauja su kito kaimo bernais... Tėvas, buvęs prieš šautuvo vamzdį, žinojo, ką reiškia lįsti į politiką. Ir tik prieš metus, kai tėveliai jau senokai gulėjo smilčių kalnelyje, ta pati krikštamotė Ona Susčianovienė man atskleidė vieną mano vaikystės paslaptį:

„Tavo tėvas – didvyris. Su Kaziu Garunkščiu skrebę nušautus ir prie žvyrduobės numestus partizanus naktį nunešdavo į kapines ir palaidodavo.“

Praėjo jau 20 atkurtos nepriklausomybės metų, kai sužinojau, kur kartais vėlai vakarais išeidavo tėvelis. Nors karvei, avytei seniai jau būdavo paduota šieno, bet mama visada sakydavo, kad „*išėjo gyvulių paliuot*“. Taip buvo saugoma paslaptis.

O aš iki šiol nežinau, kas iš kokio kampo mane gali apkaltinti – ar už tai, kad tėvas susitikdavo su kito kaimo bernais Raguočiais, kurie turėjo komunistiško kvapelio, ar už tai, kad slapta padėjo laidot partizanus, ar už tai, kad du mamos broliai buvo partizanai ir žuvo bunkeryje prie Duōkiškio.

Tačiau vos šešerių būdamas, aš pats to nežinodamas su ginklu stojau prieš skrebus. Dabar, jei norit, galiu tuo pasididžiuoti.

O buvo taip. Mūsų troba stovėjo greta tos pribuvėjos Ievutės Repšienės trobos. Nors buvau tik šešiametis, bendravau su jos trylikamečiu sūnumi Petru, kurį kaime visi Gyvsidabriu vadino. Matyt, gudrus ir gyvas berniokas buvo, nes ir man parūpino ginklą. Iš kažkur gavęs kulką, ant laužo iš jų iš-

Su sesute Janina Trumpalių kaime. 1948 m.

lydydavo šviną, o tą tuščiavidurę kulką įkaldavo į pistoleto formos medžio gabalą, tada priskusdavo sieros nuo keleto degtukų galvučių, į ją įkišdavo sulenktą vinį, užtempdavo iš dviračio padangos išpjautą gumutę, o kai šiek tiek ištraukęs vinį spustelėdavai, tai trenkdavo šūvis.

Kartą gegužės pavakare, kai tėvai išėjo į gegužines pamaldas, kurios būdavo Antano Gervės namuose ir kur susirinkdavo viso Trumpalių kaimo žmonės, Gyvsidabris mane pamokė, kad nebijočiau namuose su sesute likti ir, jei kas pasibels, šaučiau. Taip ir padariau ir pajutau, kad ant manęs virsta priemenės durys. Keletas ginkluotų vyrų išoko priemenėn ir, atkišę šautuvus, naršė visur kažko ieškodami ir visai nekreipdami dėmesio, kad aš čia ant aslos guliu.

Vienas nulindo kamaron, kuri buvo tamsi, nes pro mažą langelį prietemoj šviesa neprasiskverbė dar ir vyšnių sodo užstota. O kamaroj buvo bulviaduobė, kuri pavasarij, žinoma, buvo beveik tuščia. Taigi tas ir įkrito į ją šaukdamas „*Bunker!*“

Viską išnaršę ir nieko neradę, skrebai pamatė mane persigandusį ir tebegulintį, o šalia besimėtantį mano ginklą. Viską supratę, išsitraukė saldainių, tokių pailgų, kokie būna tik su popieriukais ir kokius prieš Kalėdas atveždavo sesutės krikšto tėvas Antanas Slapšys iš Kureišiškių kaimo. Skrebai siūlė, vaišino, bet aš žinojau, kad būna užnuodyti. Taip ne kartą mama sakė. Pasiutusiai aš jų norėjau, bet argi imsi užnuodytą? Taigi, taip jie ir nesužinojo, iš kur aš tą ginklą gavau, nelabai norėjo tikėti, kad pats pasidariau.

Ir tik dabar, kai daugelį vaikystės prisiminimų ištrynė metų virtinė, pagalvoju, kad tai galėjo baigtis liūdnai, jeigu į duris kuris nors skrebas būtų paleidęs automato seriją, bet jie dažniausiai būdavo su „kačergom“ – taip tėvas vadindavo jų šautuvus.

Nors vieną kartą, atrodo, buvo su automatu, bent jau tas, kurį užpalėnai vadino Repšiuku. Važiavo jie susėdę vežiman, o mano tėvas kapojo žabus. Aš jam padėjau – paduodavau dar nesukapotą žagarą. Tik staiga iš to vežimo pradėjo tratėti, o virš mūsų galvos lyg bitės ėmė zvimbti kulkos. Išsigandęs šokau bėgti, bet, laimei, tėvas sučiupo už rankovės: „*Kur, varliau, nušaus.*“

Ir, matyt, jei būčiau bėgęs, būtų nušovę, kaip Leikos Antaną, kuris buvo riešutaut.

1950 m. rudenį, kai jau man atėjo laikas eiti mokyklon, persikėlėm gyventi į Užpaliūs, į Galvydžio namus Krokulės gatvės gale, nes dar nebuvo baigtas statyti mūsų namas. Persikėlėm, kad mažiems vaikams, kaip sakė mama, nereikėtų 4 kilometrus per pusnis bristi Užpalių mokyklon. Nežinau, ar tai buvo tik ta vienintelė priežastis, kad miestelin persikėlėm, nes esu girdėjęs, jog kartais naktimis miško broliai, kai neužeidavo patikrinti, ar sribai nesilanko, norėdami pagąsdinti akmeniū į sieną bumptelėdavo.

Galvydžių namuose labai patiko, nes brigadininkas Kazys Garunkštis iškart užžiebė elektros lemputę, kuri taip nušvito, kad buvo šviesu kaip dieną, ir pamokų nereikėjo ruošti prie rūkstančio ir žibalu dvokiančio gaziuko. Be to, čia buvo labai gražūs iš vytelių pinti stalas ir krėsiai. Tik gerokai vėliau sužinojau, kad aš metus gyvenau dabartinio Vilniaus kardinolo Audrio Juozo Bačkio motinos Galvydaitės namuose. O kur dingo tie įdomūs baldai, taip ir nesužinojau, nes po metų mes persikėlėm į savo namą, o kiek vėliau Galvydžio namuose įsikūrė kolūkio veterinarija. Dabar vėl tuose namuose apsigyveno kardinolo giminės.

Mano mokykla buvo įsikūrusi senose dvaro arklidėse. Labai patiko pirmoji mokytoja S. Barysaitė, vėliau ją pakeitė G. Juzulėnienė. Iš pradinųjų klasių tiek ir teprisimenu. Sako, kad buvau pirmūnas, gerai aritmetiką mokėjau, neblogai dailyraščių rašiau. Ir dar vienas įvykis atminty išliko, kai mokytoja pasakė, kad rytoj Vandutė Ramoškaitė iš Bajūrų kaimo į klasę nebeateis. Kitą dieną, kai grįžau iš mokyklos, mama pasakė, kad Vandutės šeimą išvežė į Sibirą, tai kryžkelėj dar suspėjusi paduoti kepaliuką ką tik iškeptos duonos...

Aukštesnėse klasėse jau nebe tokia mokslo sėkmė lydėjo, įklimpau algebroy, nes, vos ją pradėjęs, dėl bronchito atsidūriau Užpalių ligoninėje, šeštoje – irgi panaši liga – pleuritas užklupo. Sėkmingai sekėsi tik biologija, piešimas, dar geometrijos uždaviniai ir, žinoma, lietuvių kalba. Kai mokytoja V. Kuliešienė paskelbdavo rašinių temas, visada griebdavau ne literatūrinę, o laisvą temą. Keletą kartų net visai klasei mano rašinius perskaitė. Tik, kai gražindavo sąsiuvinį, už turinį rasdavau penketą, o už klaidas tik trejetą, mat vis nesusiprasdavau, kur kablelį padėti.

O piešimas, dailė buvo tiek pakerėjusi, kad po to, kai į Užpalių kultūros namus atvežė A. Zmuidzinavičiaus parodą, ne tik kasdien po pamokų spoksojau į tuos paveikslus, bet ir be jokių internetų, apie kuriuos tada net nesapnavome, susiradau, kad dailės galima mokytis Vilniuje M. K. Čiurlionio meno mokykloje. Bet jau buvau peraugęs, šeštokas, be to, tėvų piniginėse vėjai švilpavo – tėvelis žiemą šėrė kolūkio arklius, vasarą fermon veždavo pašarus ar malūnan kolūkio kiaulėms malti grūdus. Už tai per metus gaudavo po maišelį grūdų, vėliau dar pridėdavo ir po keletą kapeikų už darbadienį. Mama siūdavo, bet patentui pinigų neužtekdavo, tai iš ko gi sūnų piešimo mokytis leis. Be to, ją tikrinti dažnai iš Utenės dviračiu atmindavo inspektorius. Tada ji skubėdavo kepti kiaušienės ar blynų, o mane siūsdavo į Kėpių ar Gyliškių kaimą pas pažįstamus parvežti samanės. Inspektorius, pamatęs buteliuką, pamiršdavo visus patentus...

Dar ilgai rinkau iškarpas apie dailininkus, jų kūrinių reprodukcijas iš žurnalo „Moksleivis“ ir galėjau papasakoti, ką tapė ne tik A. Zmuidzinavičius, K. Šimonis, M. K. Čiurlionis, bet ir V. Švažas, Ruseckas, Šklėrius.

Tačiau negalėdamas išmokti dailės gudrybių, meno paslapčių, išgijau naują šišą – fotografiją. Vasarą padirbėjęs kolūkyje, septintoje klasėje už savo pinigų nu-

Su sesute Janina Užpaliuose. Tuomet mokiniai į mokyklą eidavo ne su kuprinėmis, o knygas nešdavosi tėvų pasiūtuose krepšiuose ar medinėse dėžutėse. 1954 m. J. Leikos nuotr.

sipirkau „Liubitel“, kurią klasiškai vadino „špokinyčia“, bet nuotraukų labai norėjo... Paskui turėjau „Smena“, vėliau „FED“, studentu būdamas „Zenito“ gudrybėmis naudojausi, o dar neseniai svajojau apie „Kijevą“ ir suradęs skelbimą, kad toks parduodamas, pasikonsultavau su „Mokslo ir gyvenimo“ fotografu Juozu Griekieniu ir išgirdau: „Gal ir negražu taip sakyti, bet tokio aparato mūsų gyvenimui užteks...“

Bet neužteko. Tuoj atsirado „Pentax“, „Canon“, o dabar mano rankose tobulą skaitmeninę kamerą.

Į žurnalistiką pakrypau irgi jau septintoj klasėj ir iškart nusvilau.

Dusetų rajono laikraštis iš mano rašinio apie rudeninį arimą Užpalių kolūkyje išspausdino vieną sakinį, kurio aš net nebuvau parašęs. Iki šiol prisimenu mintinai su visa antrašte: „Po 7–8 ha, tiek suaria kasdien Užpalių kolūkio traktorininkas Juozas Baukys. Bravo, Juozai, taip ariant netrukus visas laukus pajuos nuo išvarytų vagų.“ Ir mano pavardė. Kokia buvo gėda, bijojau susitikt tą traktorininką, nes aš, septintokas, į jį kreipiausi kaip į savo draugą – bravo, Juozai. O jam gal jau per 40 buvo. Tik kai gavau honorarą, berods du rublius su kapeikom, atlėgau. Būčiau niekad neberašęs, bet mokinukui gauti rublį tais laikais buvo dideli pinigai, nes sąsiuvinis kainuodavo dvi kapeikas.

Kalbant apie mokyklos metus, laikas daug ką ištrynė iš atminties, bet yra faktų, kurie lyg kino kadrai atsinaujina atmintyje.

Aš nežinau ir niekad nesvarsčiau moralės tų kaimynių Makarskaičių, pas kurias pro mūsų tvartą Užpaliuose ateidavo skrebas Lukošiuonas. Tačiau skrebo Lukošiuono, kurio vardo nežinau, moralė atmintyje man išliko iki šiol. Bjauraus skrebo paveikslas išliko.

Prisimenu rytą, kai mūsų Margis, toks mielas, geras, kaip tėvas sakė, sargus šunelis, kruvina galva gulėjo negyvas, o šalia buvo numesta kruvina apalka. Apalka – tai storas lentos gabalas su didžiule šakos liekana. Nežinau, iš kur ji atsirado. Tikriausiai iš malūno lentpjūvės, kai tėvas, sumalęs kolūkio grūdus fermai, įsimesdavo kokį nebereikalingą medgalį. Jis gerai sugyveno su ten dirbusiais darbininkais, todėl jam atliekų malkoms darbininkai nepagailėdavo.

Prisimenu, tą naktį pro langą tėvas žiūrėjo, kaip Lukošiuonas daužo šunį. Bet neišėjo. Šuns negaila, – tai ir žmogų nušauti gali. Ką gali žinoti, kiek jis nušovė.

Bet kitą dieną tėvas nuėjo į špitolę, kur NKVD būstinė buvo įsikūrusi, ir tiesiai viršininkui išdrožė: „Kas jūs, šnamušiai ar liaudies gynėjai?“

Kai dabar girdžiu visokiausių samprotavimų, kad už nuomonę, žodį grėšė Sibiras, nesuprantu, kodėl tėvo neiğrūdo į rūsį. Gal todėl, kad Užpaliuose jau daug kas žinojo, kad skrebas užmušė Balčiūno šunį. O gal jau buvo pakankamai prisišaudę ir į Sibirą vežamų planai buvo įvykdyti?

Sugrįžęs tėvas sakė, kad NKVD viršininkas siūlęs vietoj Margio imti jų vilkšunį. Tėvas atkirtęs – šnamušių šuva man nereikalingas.

Paskui atėjo Lukošiuonas. Paėmė negyvą Margį ir nusinešė. Užkasė kažkur prie Šventosios ir sugrįžo su buteliu ir į popierių suvyniota daugybe saldainių be popieriukų. Tėvas pasakė: „Svolačiau, tu mano šunį užmušei, pasiimk tą butelį ir rankas nusiplauk.“ O aš tų saldainių irgi nenorėjau – taip gaila buvo Margiuko.

Vėliau dar labiau išsismaginau rašyti į laikraščius. Rašiau ne tik į rajoninį, bet ir į žurnalą „Moksleivis“, kuriame skaičiau ne tik apie dailininkus, bet ir

susipažinau su aktore Gražina Balandyte, poete Ramute Skučaite, o, baigdamas mokyklą, už bendradarbiavimą spaudoje iš redaktoriaus gavau dovanų – J. Dovydaičio knygą „Dideli įvykiai Naujamiestyje“.

Prisimenu, dar mokiniu būdamas esu parašęs feljetoną rajoniniame laikraštyje apie kaimyną, buvusį skrebę Simoną Suščianovą, kurį visi vadino Simanioku. Simka kasdien pas sugyventinę grįždavo „žąsis varinėdamas“. Tai jau buvo gerokai po Stalino mirties. Man netrukdė tas Simaniokas, bet pagal tuometines moralės normas atrodė, kad jis daro negerai, todėl „Lenino keliu“ parašiau feljetoną „Laisvo oro direktorius“. O jis nei pyko, nei ką: „*Vaikeli, jei tu pragyvensi mano gyvenimą, nebe norėsi nei rašyti, nei skaityti...*“ Jis irgi buvo skrebas, kaip ir tas Lukošiušas, bet aš jį iki šiol su užuojauta prisimenu, o jo gyvenimą, beprasmišką kasdienybę dabar matau lyg atgailą, lyg kančią. Juo labiau, kad ir žmonės apie jį kalbėjo kitaip. Girdėjau pasakojimą, kad kai skrebai įsikūrė špitolėj, viršininkas Simaniokui liepęs nuo fasado nukabinti kryžių, o jis pasakęs: „*Ne aš pakabinau, ne aš nukabinsiu.*“ Iki šiol nesuprantu, kodėl jo į Sibirą ar nors į rūsį neišgrūdė. Gal todėl, kad rusas buvo, o gal todėl, kad skrebę trūko, niekas nenorėjo jais būti...

Taigi tokios buvo mūsų praėjusio amžiaus antrosios pusės moksleivių gyvenimo kasdienybės pamokos ir patirtys.

Gal todėl, kad jau tada man rūpėjo žmonių likimai, gyvenimas, buvau tvirtai apsisprendęs – stosiu į žurnalistiką.

Studijuoti žurnalistiką buvo tik tolima svajonė, nes N. Chruščiovo laikais valdžios buvo nurodyta, kad į šią specialybę priimti galima tik turinčius dvejų metų gamybinio darbo stažą. Žinojau, kad per dvejus metus dirbdamas kolūkyje pamiršiu ne tik daugelį kalbos taisyklių, bet ir istorijos faktų. Tada jau nei apie žurnalistiką, nei apie kitą aukštąjį mokslą nebeverta net svajoti. Taigi atestatas buvo rankose, o ką toliau daryti – dar nežinojau. Čia kaip tyčia klasės draugė sakė stosianti į Vilniaus pedagoginį institutą studijuoti gamtos mokslų. O man gamta nuo pat vaikystės buvo sielos atgaiva. Taigi nedvejodamas nuvežiau dokumentus į Vilnių. O čia kaip tyčia vėl tos chruščioviškos kliūtys. Tiesa, studijuoti biologiją ir žemės ūkio pagrindus konkurso nebuvo, bet žemės ūkio pagrindai asocijavosi su kolūkio laukais ir fermomis. O va į biologiją-chemiją pareiškimų jau per 120, o priima tik 25. Be to, dar 13 norinčiųjų studijuoti su stažu ir jiems jokių konkursų nereikia, jei nors trejetukais egzaminus išlaiko.

Pirmasis stojamųjų egzaminas lyg tyčia chemija. O atestate chemijos aš trejetą turėjau. Tiesa, tai buvo atestate, o chemija man nebuvo klaidus miškas, tik kad mokykloje chemijos mokytoja O. Čiegienė man kitokio pažymio po vieno įvykio neberašydavo. Tas įvykis toks nežymus ir nereikšmingas man atrodė. Kai chemijos mokytoja O. Čiegienė prieš pamoką į klasę atnešė tuščią butelį chemijos laboratoriniams bandymams, mes, klasiokai, būdami visokių gudrybių profesionalai, susiginčijom, kad su buteliu galima sulankstyti net skardinį kibirą, o į grindis dugnu trenktas butelis nesudūžta... Trenkiau, ir pasipylė šukės. Skambutis. Nespėjom net šukių surinkti. Mokytoja, dar tarpduryje sustojusi, kietai paklausė, kas sudaužė. Nedvejodamas atsistoju ir, nuleidęs galvą, prisipažinau, kad aš. Maniau, tuojau pat nubėgsiu į parduotuvę ir nupirksiu, nes kišenėj turėjau 20 kapeikų. Bet mokytoja nelaukė jokių paaiškinimų: „*Marš iš klasės.*“

Nuo to laiko geresnio chemijos pažymio už trejetą mokykloje nebeturėjau. Tik per brandos egzaminus, kai baigiau atsakinėti, direktorius pasiūlė rašyti 5, bet mokytoja nutarė duoti papildomą klausimą: kas yra aluminotermija. O aš nežinojau, nes mokykloj to nesimokėm, regis, nebuvo programoj. Taigi brandos egzamino ketvertas, o galutinis – vis tiek trejetukas.

Supratau, kad tikriausiai sugrioviau gražiausius mokytojos planus pademonstruoti bandymą, prvesti įdomią pamoką, bet nesupratau, kodėl mokytoja neįvertino sąžiningumo, prisipažinimo. Todėl dabar prieš sakydamas tiesą stengiuosi pasvarstyti, ar verta tai daryti. Svarstau, bet visada sakau tiesą, gal kartais kai kam tai ir nemalonu, kai kas to nemėgsta.

Ši pamoka man labai pravertė, kai vėliau dirbau pedagogo darbą. Visada stengiausi išklausti nusikaltusį mokinį, kad tik nekaltai ko nors nenubausčiau.

O stojamąjį egzaminą išlaikiau puikiai – gavau penketą. Kitus egzaminus irgi išlaikiau neblogai, o rugsėjo 1-ąją tapau studentu. Grupėje buvome trys vaikinukai ir net dvidešimt merguželių. Bėgiodamas į paskaitas, seminarus dažnai praeidavau pro duris, ant kurių buvo užrašas „Redakcija“. Vis knietėjo pasibelsti, bet ilgai nediršau, kol vieną kartą padaręs neblogą nuotrauką – upės leduose išalusios valtys – atnešiau į redakciją. Išspausdino, tik mano pavardės neužrašė, o šalia – Tomo Šarkaus eilėraštis pridėtas.

Vėliau „Komjaunimo tiesoje“ pamačiau skelbimą jauniems korespondentams. Kai sužinojau, kad jais gali tapti ir studentai, po pirmojo užsiėmimo įvykdžiau užduotis ir kitą dieną jos buvo išspausdintos dienraštyje.

Tai buvo pirmasis pakopos laiptelis į žurnalisto profesiją. Nors biologijos ir chemijos studijų nemečiau, bet jau pradėjau dirbti studentų laikraščio redakcijoje,

Valstybinėje skirstymo komisijoje net filmuojant televizijai teko apsispręsti, kur dirbti – Skuodo ar Anykščių rajone. 1967 m.

gavau net gerą redakcijos fotoaparata su blykste, rašiau reportažus ne tik į studentišką laikraštį, bet ir į „Komjaunimo tiesą“, o redaktorė Stefa Pupelytė-Ražukienė augino mažą vaiką, taigi ir į spaustuvę tekdavo man už ją važiuoti. Pamačiau ir sužinojau, kas yra linotipininkas, kas laužytojas, kaip atrodo metalinė teksto eilutė, kas yra cinkografija, kaip nuotrauka paruošiama ant metalinės plokštelės, kokie šriftai, išmokau atskirti nonparelį nuo petito, sužinojau, kas yra kursyvas.

Tai ir buvo mano žurnalistikos universitetas.

Bet diplomą gavau biologijos ir chemijos mokytojo. Tarybiniais metais diplomuotas specialistas su aukščiau pats nesieškojo darbo. Jam surasdavo skirstymo komisija. Mane spaudė, įkalbinėjo, kad į Skuodą važiuočiau, o aš norėjau kur nors netoli nuo gimtinės – Rōkiškio, Molėtų, Zarasų ar Anykščių rajonuose. Labiausiai viliojo Anykščiai. Norinčiųjų buvo keletas, o ten laukė tik vieno tokios specialybės pedagogo. Bet rektorius palaikė mane. O švietimo skyriaus vedėjas pasakė, kad Kurklių vidurinėj man vieta yra. Tik kai nuvažiauvau į Anykščius, paaiškėjo, kad Kurklių nebegausiu, o tas pats švietimo skyriaus vedėjas Makulavičius pasakė: „Važiuosi į Dabūžius.“ Pasakiau, kad ne taip tarėmės. Vedėjas pažadėjo dar paieškoti man vietas, o kai nuėjau į salę, kur buvo susirinkę viso rajono mokytojai rudens pasitarimui, mane pirmą pasveikino kaip Dabūžių aštuonmetės mokyklos mokytoją ir pakvietė atsiimti dovanėles. Pasiimti dovanėles nėjau. Išvažiauvau tiesiai į Švietimo ministeriją prašyti kitos vietos. Pasiūlė važiuoti į Molėtų internatą auklėtoju. Molėtų švietimo skyriaus vedėjas Bronius Dulevičius, džiaugsmingai sutikęs, pasiūlė važiuoti į Sugiņčių vidurinę, nes ten kaip tik pritrūko biologijos ir chemijos mokytojo. Tapau aštuntokų auklėtoju, o po mėnesio su mokiniais surengiau ekskursiją į Anykščius dviračiais. Vaikai džiaugėsi. Išgarsėjau greit, kolegos mokytojai sakė jau matę mano nuotrauką rajono garbės lentoje. Bet kai po dviejų darbo mėnesių Sugiņčiuose pakvietė į švietimo skyrių, sunerimau, mažą

*Paskutinė pamoka
abiturientams
Suginčių vidurinėje
mokykloje. 1968 m.*

ko, nepatyres, gal kokių klaidų padariau. Mokytojai paslaptinai šypsojosi, matyt, viską žinojo. Dar labiau nerimavau.

Švietimo skyriaus vedėjas Bronius Dalevičius pasitiko draugiška šypsena. Paklausęs, kaip sekasi pirmieji pedagogo žingsniai, netikėtai pasakė:

„Kol Suginčių vidurinės direktorius pasveiks po autoavarijos, gali praeiti visi metai, jau du mėnesiai komoj, tai teks direktoriaus vietoj padirbėti.“

Iš netikėtumo pradėjo zvimbti smilkiniuose, pirmiausia ne dėl to, kad nežinojau, ką teks dirbti, o dėl to, kad rūpėjo, ką pasakysiu savo aštuntokams – su jais ir net su kai kuriais jų tėveliais jau spėjom susigyventi. Vedėjas, nelaukdamas, kol susivoksiu, galutinai prispaudė: *„Kalbėjau su direktoriaus pavaduotoja Vlada Žemaitiene, sakė, kad visi mokytojai pritaria, ir mes padėsime. O po metų žiūrėsime...“*

Po tokių žodžių sunku buvo spyriotis.

Greit supratau, kad mokytojams nepatyres direktorius labai parankus: mažiau reikalauja, pats nediršta griežtai nurodinėti, kad neišsišoktų, klaidos nepadarytų. O direktoriui teko ne tik mokytojų, mokinių klausimus, rūpesčius žinoti, bet ir valytojos ėmė iš naujoko savo teisių reikalauti, kurių, matyt, nedirsdavo išsakyti senajam direktoriui.

Jei reikėdavo mokinius į varžybas ar kokius sąskrydžius nuvežti, o mokykla tais laikais neturėjo jokių geltonųjų autobusiukų, tai tekdavo kolūkio pirmininkų malonės prašyti, kad duotų mašiną. Vietinis buvo sunkiai sukalbamas, bet, laimė, kaimyninio kolūkio pirmininkas buvo dar vidurinės nebaigęs, lankė Suginčių vakarinę, tai su juo greit susitardavau...

Dar vienas rūpestis – nors niekad neteko domėtis statybom, bet ir čia turėjau būti gudresnis už mokytojus, nes šalia mokyklos buvo pradėtas statyti aštuonbutis namas mokytojams. Be direktoriaus jokios talkos nesuorganizuosi, o statybininkai

be talkininkų tik parūkyti prie namo ateidavo. Kartą susirinkom visi pedagogai talkon. Statybininkai rodo, kad reikia krūvas žemių iš rūsio pro langelius išmesti. Kodėl jos neišmestos prieš tai, kol buvo perdangos neužklotos, sienos nesumūrytos, nėra ką klausti. Pagyvenęs mokytojas Edvardas Zitikis tai supratęs sako, kad taip daug sunkiau. O aš sakau jau visiems girdėtus, iš partinių tribūnų sakytus šūkius, kad tarybiniai žmonės sunkumų nebijo. Visi juokiasi ir ima kastuvus.

Rūpesčių kasdien vis daugėjo, o čia dar karinis komisariatas prisvilo šaukinėti. Pirmą kartą nenuvažiauvau, o antrą – jau atsiuntė tokį kvietimą, kad ir pėsčias būčiau nuėjęs, jei nebūtų buvę, kuo nuvažiuoti. Gal būčiau tapęs tarybinės armijos karininku, jei ne atsitiktinumas. Komisariate susitikau savo kraštiečių užpailėną Algį Sunklodą. Abu nustebom čia susitikę. Pasirodo, jis dirbo savanoriškos draugijos armijai, aviacijai ir laivynui remti pirmininku. Taigi sena pažintis greit padėjo išspręsti mano tarnybos kariuomenėje klausimą. Daugiau manęs niekad nebekvietė į karinį komisariatą...

Nepamačiau, kaip pusmetis direktoriaujant praėjo, ir vėl kviečia į rajoną ir prie sienos remia: „Visi mokyklų direktoriai – partijos nariai, tai ir Suginčiams išimties negali būti.“

Bandžiau spyriotis, kad aš tik laikinai, bet man aiškiai pabrėžė – jei sugrįš direktorius, pavaduotoju būsi, o gal kitoje mokykloje direktoriausi.

Iš tikrųjų, po metų, kai pasveikęs sugrįžo direktorius, buvau paskirtas pavaduotoju, o dar po metų pats švietimo skyriaus vedėjas valdiška mašina mane nuvežė į Ambraziškį, kur labai reikėjo mokyklos direktoriaus, ir rodė pasakišką aplinką: ežeras pliuškeno vos už keliasdešimt žingsnių nuo mokyklos. Čia pat

Aštuntokų išleistuvėse su pedagogų kolektyvu Ambraziškyje.

Pirmoje eilėje (pirmas iš dešinės) – direktorius Stanislovas Balčiūnas

Su būsimąja žmona
Milda Adomynaite
Karpatuose. 1971 m.

kitas, trečias. Davė trijų kambarių butą. Ir dar sakė, kad čia tarybinio ūkio direktorius Alfonsas Petrauskas, geriausias mokyklos draugas, toks pat ir mokyklos kaimynystėje gyvenantis Ambraziškio krakmolo gamyklos direktorius Gediminas Jakubonis. Argi atsispirsi.

Tik kokie bus vaikai, nerimavau – suolai peiliais subraižyti. Bet vaikai – kaip vaikai, o va po keleto mėnesių paaiškėjo, kad pirmiausia reikėjo susirūpinti dėl mokytojų. Nuėjęs stebėti pradinių klasių mokytojos pamokos, tiesiog išsigandau. Mokytoja turėjo vaikams paaiškinti, kaip apskaičiuojamas sklypo plotas, bet aš supratau, kad ji neskiria pločio nuo ploto sąvokos. Po pamokos su ta pačia pagyvenusia mokytoja pasiaiškines išitikinau, kad ji negali dirbti mokykloj. Nulėkiau į švietimo skyrių, o man pasakė: „*Gauk tokią mokytoją, kuri skirtą, kur plotas, kur plotis.*“

Po kiek laiko įgėlė mokykloje apsilankęs vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Kazlas, per visą rajoną paskelbęs, jog Ambraziškio direktorius kaltas, kad mokyklos suolai subraižyti.

Žinoma, mokyklos direktorius buvo atsakingas ir už agitpunktų darbą, ir už tai, kiek vaikų lanko kino filmus, ir net už laikraščių prenumeratą. Ambraziškio pašto viršininkė išiuo ir sakė apskųs mane partijos komitetui, kad leidau vaikams užsiprenumeruoti „Tiesą“ ne visiems metams, o tik pusmečiui. Bet aš neišsigandau ir paklausiau, kas jai suteikė teisę kraustyti neturtingų žmonių kišenes. Tas konfliktas baigėsi tik tuo, kad kartą fabriko darbininkas rado kieme, purvyne man adresuotą laišką.

Tiesą sakant, per ketvirtą darbo mokykloje metų patyriau dvejopų jausmų – išimylėjau savo mokinius, mane pagarbiai vertino jų tėvai, o purvo į širdį kartkartėmis šliūkštelėdavo tik visokio plauko viršininkėliai, biurokratai. Tai padėjo lengviau apsispręsti, kad palikčiau pedagogo darbą ir išvažiuočiau į Vilnių. Juo labiau kad manęs laukė būsimoji žmona, gavusi paskyrimą dirbti Mokslų akademijos Fizikos institute.

Vilniuje darbo tikėjaisi gauti, nes čia visur reikėjo specialistų – pilnos afišos skelbimų su užrašu „reikalingi“. Tiesa, sostinėj buvo nuostata, kad priimamas į darbą specialistas turi būti registruotas Vilniuje. Taip, matyt, buvo sprendžiama auganti didžiulė butų paklausa. Tačiau žinojau, kad ši kliūtis įveikiama, nes buvo daug laisvų darbo vietų. Be to, galvojau, kad darbo knygelėje įrašas „direktorius“ padės suminkštinti biurokratų širdis, bet išėjo priešingai. Jau ne vienoj gamykloj buvau sutaręs, kad priims į gerą darbą, ne eiliniu darbininku, bet sužinoję, kad buvau direktorius, mandagiai atsakydavo. Tik vėliau supratau, naujas viršininkas akis atvėrė – buvai direktorius, o ieškai darbo, gal koks vagis, sukčius ar tinginys.

Be darbo blaškiausi keletą savaitių ir vieną kartą, nuėjęs pas buvusius studijų draugus, susitikau pažįstamą bendrabučio komendantę, kuri ir pasakė, kad jos broliui Mykolui Mečinskui, dirbančiam laboratorijos vadovu Lietuvos buitinės chemijos projektavimo konstravimo biure, labai reikalingi inžinieriai.

Kitą dieną pagal Toljačio automobilių gamyklos užsakymą jau tyrinėjau įvairių spalvų automobilių dažų plėvelių tvirtumą ir galimą atsparumą aplinkos poveikiui. Tačiau šis darbas pasirodė labai monotoniškas – visą dieną stebėk, kada sustos matuoklio švytuoklė, ir užrašyk rezultatus. Tik po kelių mėnesių skaičiavimai, tendencijos ir išvados. Tai dar labiau skatino dairytis žurnalisto darbo. Bet be diplomo gėda pačiam siūlytis. Laimei, kartą „Komjaunimo tiesoje“ pamačiau skelbiamą konkursą „Jaunųjų mokslininkų darbai ir mintys“. Žinoma, negalvojau apie darbą, bet dėl malonumo parašiau du rašinius: vieną apie Botanikos instituto grybų tyrinėtoją Vincentą Urboną pavadinau „Grybausime ir žiemą“, o kitą apie filologą Kęstutį Nastopką „Mūzos padovanojo lyrą“. Pranašiškausias pasirodė pirmasis. Dabar jau ir žiemą rauname šampinjonus prekybos centruose. Konkurse laimėjau pirmąją vietą, o po kelių savaitių pakvietė dirbti į „Komjaunimo tiesą“. Iš pradžių gavau literatūrinio darbuotojo etatą, o po poros metų jau buvau mokyklų skyriaus vedėjas.

Priimdamas redaktorius Vilhelmas Chadzevičius dar pasiteiravo, ar esu dirbęs komjaunimo darbą, o kai pasakiau, kad ne, tai jis ramiai, šaltai pasakė, jog teks išmokti.

Nežinau, kiek aš jį perpratau, bet man pasirodė, kad visi komjaunuoliai dirbo tik popieriuose – ataskaitose, nutarimuose, o ypač išsipareigojimuose.

Kartą iš Jōniškio rajono sugrįžęs, parašiau keletą straipsnelių, tarp kurių vienas buvo pavadinimu „Laurai ant gėdos stulpo“, nes suradau faktą, kad komjaunimas apdovanojo prasikaltusį jaunuolį. Į kritiką sureagavo partijos komitetas, bet mes su laiškų skyriaus vedėju A. Jazdausku atsakymą irgi sukritikavom parašę „Atsakymą ant gėdos stulpo“. Po to Henrikas Zimanas, persikrikšijęs Genriku, matyt, kad geriau išstartų rusai, „Komuniste“ mus sukritikavo. O mūsų redakcijos partsekretorius Gintautas Iešmantas privalėjo surengt susirinkimą ir pasakė, kad turėčiau pripažinti „Komunisto“ kritiką teisinga. Prisipažinsiu, to „Komunisto“ straipsnio iki šiol taip ir neperskaičiau, o kad buvau neskaitęs, tai kiti susirinkime kalbėjo ir pripažino kritikos teisingumą.

Tik po kelių mėnesių kokia staigmena – mūsų partsekretorius Gintautas Iešmantas už antitarybinius eilėraščius sėdi KGB rūsiuose, o paskui net į Sibirą išvež-

*„Švyturio“ redakcijos kolektyvo susitikimas su vilniečiais Menininkų rūmuose.
Pirmas iš kairės – Mokslo skyriaus redaktorius S. Balčiūnas. 1985 m.*

tas. Sugrįžo tik kai M. Gorbačiovo atlydys visus politinius kalinius iš Sibiro lagerių atšildė. G. Iešmantas 1991 m. kovo 11 d. tapo Nepriklausomybės akto signataru.

Įsikinkiau į žurnalisto darbą taip, kad jau ėmiau dairytis į tuometį spaudos flagmanu vadinamą „Švyturį“. Parašiau straipsnį apie mokyklų aukso medalininkus „Aukšiniai barjerai“, bet „Švyturys“ nespausdino. Išspausdino „Komjaunimo tiesa“, kad švietimo sistema bloga, nes aukso medalininkai atestatus gauna tik po to, kai pasibaigia priėmimas į aukštąsias mokyklas. Kad ir kaip būtų keista, mane, redaktorių ir kitų leidinių vadovus, o ne švietimo ministrą pasikvietė pasiaiškinti į komjaunimo centro komitetą, bet aiškintis neleido, o tik nurodė daugiau apie tai neberašyti. Po to „Moksleivio“ redaktorius, rašytojas A. Zurba paplojo man per petį – nesijaudink, tai bus tavo pripažinimas, pamatysi ateity.

Tie rašytojo žodžiai netrukus išsipildė – mane pakvietė dirbti į tą pačią „Švyturio“ žurnalo redakciją Mokslo skyriaus redaktoriumi. O „Švyturyje“ reikalavimai buvo itin kieti – kas ketvirtį redakcinė kolegija aptardavo planus, ir kiekvienas žurnalistas turėjo įrodyti, kodėl tos temos reikia ir kokiais faktais pagrįs savo tiesą.

Prisimenu, kai užsimojau parašyti straipsnį, jog į Medicinos institutą patenka už kyšius, privalėjau įrodyti, kad dėstytojai iš anksto žino, kokius moksleivius egzaminuos, nors to neturėtų žinoti. Ir, regis, įrodžiau. Kai prorektorius Kuzminskis į egzaminų auditorijas nešė stojančiųjų sąrašus, pasiūliau, kad ne šiaip išdalintų, o leistų išsitraukti lyg egzaminų bilietą. Profesorius net suprakaitavo – taip negalima.

Regis, visas peripetijas parašiau straipsnyje, bet vyriausiasis redaktorius pasakė, kad tai ne įrodymai, va, jeigu būtų bilietai pažymėti ar kas nors panašaus... Prisiminiau, regis, buvo kai kurie suteptais krašteliais. Teko važiuoti ir, kaip liepta, pasiimti partijos komiteto atstovą ir paprašyti, kad parodytų bilietus.

Bet rektorius paniekinamai į žurnalistą pažiūrėjęs iškošė: „*Va jam parodysiu, o tau nerodysiu.*“

Grįžau. Jeigu nerodo, tai gal kas ir yra.

Kai pasakiau vyriausiajam Antanui Viršuliui, net persikreipė jo veidas. O vėliau sužinojau, kad rektorius išbrauktas iš sąrašų socialistinio darbo didvyrio aukso žvaigždei gauti... Nežinau, ar tam turėjo įtakos, kad „Švyturio“ vyriausiasis redaktorius A. Viršulis buvo partijos CK narys, bet to paneigti irgi negalėčiau.

Dirbdamas „Švyturio“ redakcijoje įgijau ne tik žurnalistą patirties, bet ir turėjau daugiau progų bendrauti su aukščiausiais valdžios pareigūnais, per Kūčias 1988 m. net buvau pakviestas į partijos centro komiteto pirmojo sekretoriaus Algirdo Brazausko namus. „Švyturyje“ dirbant aplinkybės taip susiklostė, kad turėjau reikalų ir su KGB. Tik dabar spjaunu į to bendradarbiavimo reikšmę. Jau dirbdamas politikos skyriuje privalėjau „Švyturyje“ numatomas spausdinti partizanų ar skrebę nuotraukas nešti į Saugumo komitetą suderinimui. Pirmą kartą vyriausiojo redaktoriaus nurodymu į tą komitetą nuėjęs, atidariau duris iš prospekto, bet tarpduryje atsistojo uniformuotas vyriškis. Neklausinėjęs nieko, matyt, supratęs, kad jei čia einu, tai reikia, nurodė, kad interesantams yra kitos durys. Iš Plano komiteto pusės įėjau į kažkokį prieškambarį, tambūrą, o toliau durys buvo užrakintos, tik dešinėje pusėj – praviras nedidelis langelis. Čia ir palikau nuotraukas „suderinimui“. Vėliau jau nurodytu laiku gaudavau jas su rusiška atžyma „*razrešeno*“.

Tačiau kartą pro tas duris, kurios būdavo užrakintos, išėjo du vyrai. Ir lyg žaibas trenkė, kai vienas kitą atpažinom. Buvom pažįstami nuo studijų metų, tik jis mokėsi vienu kursu aukščiau ir kartą, kai buvom su studentų ansambliu Vokietijoje, jis pasisiūlė mane palydėti į knygyną, nes aš nemokėjau vokiškai. Taigi pasirodo, ir studentai turėdavo savo „palydovus“.

Tačiau apie šį bendradarbiavimą su KGB niekad nėjau prisipažinti, nors dar ir dabar toks kvailas reikalavimas tebegalioja – prisipažinai ir jau viešai apie tai niekas nebesužinos. Kažkas, kaip kunigėlis bažnyčioj, atleidžia tą nuodėmę. Bet aš vis tiek žinau, kad tie, kurie dirbo laivų kapitonų padėjėjais ar žurnalistais užsienyje, neišvengė bendradarbiavimo, bet, matyt, prisipažinę dabar net televizijos ekranuose vaizduoja šventesnius už patį popiežių.

Su klasės auklėtoju A. Juzulėnu, auklėtinių apjuostu tautine juosta, dukra Neringa, žmona Milda buvęs 14 laidos auklėtinis S. Balčiūnas ir grupė jo klasės draugų prie naujos Užpalių vidurinės mokyklos pastato. 1982 m.

Taip jau atsitiko, kad po M. Gorbačiovo paskelbtos perestroikos „Švytyryje“ buvo svarbesnis ne mokslo, o politikos skyrius. Įkalbėjo redaktoratas mane į šį skyrių, nors man vien tas žodis tėvo buvo iškiepytas lyg nusikaltimo sinonimas. Ir dar aš nežinojau, kad „Švytyryje“ egzistavo tradicija – kas politikos skyriaus vedėjas, tas ir partsekretorius. Kai tik atėjo rinkiminis susirinkimas, redakcijos senbuviai užvertė man tą rūpestį. Tačiau, pagautas perestroikos nuotaikų ir Lietuvoje išgalint Sajūdžiui, įkūriau jo grupę redakcijoje. Prisimenu, kad tuo žingsniu suabejojo tik vyriausiojo pavaduotojas žydas Aronas Garonas, kuris vėliau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę išvyko gyventi į Izraelį.

Būdamas Sajūdžio grupės vadovu, greit buvau pakviestas į žurnalistų grupę, kuri „Atgimimo“ redaktorius Lino Medelio iniciatyva sumanė neeilinį Žurnalistų sąjungos suvažiavimą. Jo išvakarėse, nebeprisimenu kodėl, susirinkome „Gimtojo krašto“ redakcijoje suvažiavimo projektą aptarti. Tik keista buvo, kad redaktorius A. Čekuolis buvo ne itin aktyvus arba neišmanė dokumentų kalbos prasmės, o gal nenorėjo kištis į mūsų sumanymą atskirti Lietuvos žurnalistų sąjungą nuo Maskvos sąjunginės organizacijos.

Tačiau suvažiavimas susiklostė keistai, nes netyčia kai kurie, tarp kurių buvau ir aš, emociškai reguodami į daugelį pranešimų visą suvažiavimą iškreipė iš taisybinių laikais buvusių vėžių. Maskvos atstovas atsigrėždavo į mūsų replikas iš vietos, triukšmą salėj ir, matyt, nesuprato, kas čia – mitingas ar partijos sureguliuotas suvažiavimas. Bet svarbiausia – rezultatas.

Mane suvažiavimas pasiūlė redakcinės komisijos pirmininku suvažiavimo nutarimui parengti. Kai susirinko komisija, žiūriu, jokių rimtų pasiūlymų lyg ir neužfiksuota, taigi į nutarimo projektą, kurį jau buvome pasiruošę anksčiau, įrašėme atsiskyrimą nuo TSRS žurnalistų sąjungos. Kai šis nutarimo projektas buvo perskaitytas, suvažiavimo salėj pasigirdo prieštaraujančių, turėjau išsikišti ir pasakyti, kad tokius pasiūlymus reikėjo pateikti iki redakcinės komisijos posėdžio, bet gautas tik pasiūlymas atsiskirti nuo TSRS žurnalistų, todėl telieka balsuoti. Prieštaravusieji nurimo, o balsavimas lėmė, kad Lietuvos žurnalistai tapo nepriklausomi nuo Maskvos.

Kai užsigeidžiau komandiruotės į Maskvą, „Švyturio“ redaktoratas palaimino, nes svarbiausias mano tikslas buvo ne tik pažiūrėti, pasižvalgyti po perestroikos Maskvą, bet ir pasidomėti, kokia situacija dėl Molotovo–Ribentropo pakto pripažinimo egzistavusiu, o galbūt pavyktų susitikti su nauju, į aukštumas kylančiu politikos lyderiu Borisu Jelcinu.

Pora dienų praėjo, kol gavau akreditaciją į Kremlį, kur vyko Aukščiausiosios Tarybos posėdžiai, bet, matyt, saugumas išsiaiškino, ką norėjo, ir kai gavau reikiamą leidimą, Kremliaus durys neužsitrenkė man prieš nosį – nuėjau iki pat posėdžių salės, nors, tiesa, vieną dieną prieš įeinant į Kremlį pasikvietė rūbinėj už užuolaidos ir liepė įjungti diktofoną, nuspausti fotoaparato užraktą...

Tačiau svarbiausia, kad tarptautinėje spaudos konferencijoje susitikau su Jurijum Afanasjevu, Aleksandru Jakovlevu, kurie buvo nusiteikę palankiai Pabaltijo respublikų perestroikai, o va dėl B. Jelcino susiklostė nepalankios aplinkybės, nors jau buvau suderinęs susitikimo laiką, bet kai atvykau, man paaiškino: „*On segodnia nedamogaet*“ (liet. jis šiandien negaluoja). Tada visa Maskva jau užė, kad B. Jelcinas gerokai apšilęs, dar išvakarėse kažkur prie Maskvos upės sušlapęs...

Kardinolas Vincentas Sladkevičius „Švyturio“ žurnalistą Stanislovą Balčiūną sutiko šiltai ir nuoširdžiai. 1998 m. Iš S. Balčiūno albumo

„Švyturio“ vyriausiasis redaktorius Juozas Baušys pasiūlė man į planus įsirašyti interviu su kardinolu Vincentu Sladkevičium. Vis dėlto jau buvo prasi-dėjusi „perestroika“.

Nuvažiavau į Kaišiadoris pas kardinolą. Sutiko duoti interviu. Iš pradžių tik pasišnekėjom, apie ką reikėtų rašyti, ir susitarėm susitikti kitą kartą, kai turėsiu konkrečius klausimus. Plačiai pakalbėjom apie Bažnyčios situaciją Lietuvoje, kad reikėtų panaikinti ateizmo muziejų ir grąžinti Šv. Kazimiero bažnyčią tikintiesiems. Ar Katedrą minėt, jis dar abejojo, esą gal nereik per daug norėt.

Pavaišino obuoliais, o išlydėdamas įdėjo iš Vatikano parvežtą rožančių, kad savo mamytei padovanočiau. Patiko jo taktiškumas, nuoširdumas. Man jis nepasiūlė dovanos iš Vatikano, o mano mamytei įdėjo.

Kai po savaitės sutartu laiku antrą kartą atvažiavau į Kaišiadoris, pasiro-dė, kad yra atvažiavęs Religinių reikalų komiteto pirmininkas, kuris, susikvietęs dekanus, klebonus, kažką jiems nori pasakyti. Pagalvojęs, kad mūsų susitarimas su kardinolu nueis perniek, pasiprašiau ir aš į tą susitikimą, bet man pasakė, jog ši kartą tas susitikimas uždaras, be žurnalistų. O kardinolas pasakė ten neisias: „Ne aš juos kviečiau, o mes esam susitarę, tai ir kalbėkimės.“

Kai parengiau interviu, išdrįšęs įrašyti ir Katedros grąžinimą tikintiesiems, jį perskaitęs vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas Aronas Garonas pareikalavo atskirai surašyti redakcijos žurnalistų klausimus ir tik po to įdėti kardinolo atsa-kymus. Paprieštaravau, kad tokių interviu iki šiol „Švyturyje“ nebuvo ir tik vy-riausiojo redaktoriaus Juozo Baušio įsikišimas leido išspausdinti interviu, kuriame po žurnalistų klausimų sekė kardinolo atsakymai.

Po Sąjūdžio suvažiavimo, kuriame A. Brazauskas paskelbė, kad Katedra grąžinama tikintiesiems, tikėjomės, kad prieš Kazimiero vardadienį šv. Kazimiero palaikai iš Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios bus grąžinti į Katedrą. Vėl gavau užduotį. Ir taip parengiau publikaciją „Ar Stalinas sprendė švento Kazi-miero likimą“.

*Marijampolės rajono
Liudvinavo vidurinei
mokyklai suteikus
Kazio Borutos vardą
(iš kairės):
S. Balčiūnas,
mokyklos direktorius
V. Tumelis,
E. Borutaitė-
Makariūnienė,
rašytojas J. Baltušis.
1989 m.*

Per šv. Kazimiero palaikų perkėlimo į Katedrą iškilmes kardinolas V. Sladkevičius, atlydėjęs palaikus, pasakė pamokslą, kuriame daug kartų citavo „Švyturį“, o mane jau ir rašytoju vadino.

Tais metais į „Švyturio“ redakciją dažnai užsukdavo rašytojas Vytautas Petkevičius. Ir visada užeidavo į mūsų kabinetą, kur aš dirbau kartu su Alfonsu Pakelčiu. Rašytojo iniciatyva bemat susiorganizuodavom buteliuką, o jis atskleisdavo naujienų iš įvairiausių Sąjūdžio valdžios ir partijos Centro Komiteto užkulisių, paporindavo, kaip rašo savo romanus, o mes jam pasakodavom, kaip ir kokius straipsnius ruošiam. Beje, rašytojas buvo ne tik mūsų straipsnių skaitytojas, bet ir solidžiausias kritikas. O rašyt teko pačiais aktualiausiais to meto klausimais. Prisimenu, dar Lietuvai nepaskelbus nepriklausomybės, „Švyturyje“ išspausdinau publikaciją „Po NATO sparnu“. Joje aprašiau susinervinusi TSRS generolą, kuris vos tvardydamasis mano poziciją ir klausimus laikė kvailyste.

Vos tik gavęs naują žurnalo numerį, V. Petkevičius, jei neužsukdavo į redakciją, tai nors paskambindavo. O telefone išgirdęs traškesį, visada primindavo: „*Nekreipk dėmesio, tai seržantukas plionkę keičia.*“ Ir suprasdavau, kad saugumas mūsų pokalbių klausosi...

V. Petkevičius buvo toks žmogus, kuris mokė nekreipt dėmesio „*į durną kritiką*“. Po to gavau jo naujametinį sveikinimą su pritenkiančiais žodžiais: „*Žinok, žurnalistika yra tokia kurva, kuriai turi atsiduoti visas.*“ Ir palinkėjo 1999 m. įstoti į rašytojų sąjungą.

O tada aš išleidau tik antrąją savo knygą „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“. Pirmoji mano knyga „Žemė – žmonių rankose“, kurioje rašiau apie planetos atšilimą, gamtos išteklių ribas ir būtiną aplinkos bei žemės turtų saugojimą, buvo išleista 1985 m.

Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui išleidau solidžią knygą – albumą lietuvių ir anglų kalbomis „Atgimusi Lietuva“. Ją išleisti susigundžiau prisiminęs, kad dar tada, kai dirbau „Švyturyje“, atvažiavus į žmonos gimtinę, uošvis Leonas Adomynas vis klausdavo, kokios naujienos sostinėj. O vieną kartą iš po etažerės, kuri buvo pilna knygų, ištraukė dar pokaryje užslėptą knygą „1928 m.

Seime po knygos „Atgimusi Lietuva“ pristatymo (iš kairės): istorikas G. Surgailis, S. Balčiūnas, prof. A. Matulionis. 2001 m.

vasario 16 d.“ Vos ją pavartęs, radau Justo Paleckio straipsnį „Kaip gimė Lietuvos laisvės žodis“ ir atmintin įstrigo autoriaus teiginys, kad „Lietuva turi būti visiškai nepriklausoma ir, kad nusikračius rusų jungo, ji nenori ir lenkiškojo“.

Tuo metu, kai gavau tą smetoniškų laikų knygą, J. Paleckis jau buvo TSRS Tautybių tarybos pirmininkas ir man buvo keista, kad jis, buvęs toks Lietuvos nepriklausomybės šalininkas, jau tarybinis. Parvažiavęs iš Maskvos, jis visada užsukdavo „Švyturio“ redakcijon. Kartą, kai jau turėjau minėtą knygą, jį sutikau sunkiai kopiantį laiptais. Pasisveikinom, persimetėm keliais žodžiais, ir vėl atminty atgijo jo straipsnis, kurio jau nebepamiršau pamatęs ir gyvą autorių. Šis autorius dabar agituodavo ir už internacionalizmą. Visai panašiai, kaip dabartiniai politikai globalistai agituoja už globalizmą, toleranciją musulmonams, juodaodžiams ir geltonodžiams, visai pamiršdami tautos interesus.

Aš jau žinojau, kad J. Paleckis, užimdamas aukštą TSRS valdžios postą, stengdavosi padėti lietuviams. Tik per jį „Švyturys“ gavo paskyrą antrajai „Volgai“. Net tuometinė Lietuvos valdžia tuo nusistebėjo.

Po truputį iš atminties jau blėsta patys svarbiausi Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo įvykiai, kurių verpetuose teko suktis, nes žurnalisto žodis tuomet buvo labai svarbus. Turėjau akreditaciją į Aukščiausiosios Tarybos rūmus ir, kai po kovo 11-osios ėmė grėsti okupantų išpuoliai, kai gatvės buvo užbarikaduotos, o į Aukščiausiąją Tarybą, prisimenu, apsauga, atkėlusį spygliuotos vielos ritinius, įleisdavo per langą, ne kartą su deputatais rūmuose kalbėjomės atsisėdę ant gynybai sukrautų smėlio maišų. Kartą sugrįžęs į redakciją radau desantininkų užimtą visą pastatą Maironio gatvėje. „Švyturio“ žurnalistai buvo užsibarikadavę trečiajame aukšte. Nežinau, iš kur buvo tiek drąsos ar kvailumo, kad sumaniau ir aš būti kartu su jais. Taigi įėjęs į „Jaunimo gretų“ redakciją iš Pilies skersgatvio, per redakcijos langą, slėpdamasis už desantininkų sunkvežimio, išlipau į užimtą spaustuvės kiemą. Kiemuose po kelis susispietę ginkluoti desantininkai nekrepė į mane dėmesio. Per tris kiemus perėjau ramiai ir tik kai norėjau atidaryti duris, kad patekčiau į savo redakcijos laiptinę, prišoko vienas su automatu ir griežtai pareikalavo leidimo. Redakcijos pažymėjimas nei akreditacijos dokumentas jiems

netiko. Lydimas automatininko, turėjau keliauti iki sargo būdelės, kurioje irgi jau šeiminkavo desantininkai. Išlydėjo į gatvę, bet išeidamas dar spėjau paklausti, kiek jie čia bus, man pasakė: „Poka končitsa bunt“ (liet. kol maištas baigsis).

Visas tų lemtingų dienų kaleidoskopas atmintyje sukasi lyg seniai matyto kino filmo kadrai, detalės pamažu blėsta, bet ryškiai prisimenu, kai prie Spaudos rūmų susirinko minia, dainavo prieš čia atžlegėjusius tankus, prisimenu, kaip iš automato kulkos smigo į virš dainininkų galvų esantį durų frontoną: kulku žymes dabar dengia reklaminiai skydai. Kai iš tanko trenkė šūvis, prieš jį stovėję ir dainavę žmonės nuo netikėto trenksmo tiesiog krito ant šaligatvio, nors šauta tuščiu šoviniu. Kai su fotoaparatu prisartinau prie tanko, vos negavau tankisto kalašnikovo buože per galvą. Laimė, automatininkas nepasiekė. Jei būčiau Sabonio ūgio, pakaušis būtų nukentėjęs. Pasirodo, su fotoaparatu nemėgink prie tanko artintis.

Tai buvo imperijos pamokos mums, norintiems būti nepriklausomais.

O sausio 13-osios naktis lyg košmaras, lyg karo sumaištis, kai iš garsiakalbių sklido burokevičininkų šūkių, jie maišėsi su tankų burzgimu, trenksmais, automatų papliūpomis, dainomis ir sužeistųjų klyksmais. Kas pabuvo šiame pragaro katile, gali pasakyti, kiek Lietuvai kainavo laisvė, kai kurie net palaidojo artimuosius, nusišluostę ašaras, išgyvenę visą siaubą, pamiršo pasirūpinti, kad galėtų dabar pasididžiuoti „Sausio 13-osios“ medaliu, o kai kurių apdovanotųjų tas pagyruoškas medalio demonstravimas dabar man kvepia netikrumu, netgi žeminimu tų, kurie neužfiksavo savo atsidavimo, savo kančios, savo pasiaukojimo, ėjo ginti ir valdžios rūmų, ir televizijos ne dėl medalių... Ėjo dėl Lietuvos.

Negalvojau, kad kada nors tokie apmąstymai neduos ramybės. Regis, tiek dabar galima būtų apie tai rašyti ir rašyti, bet dabartinė spauda tokia, kad kartais net nebesinori prisipažinti, jog žurnalistas esi.

Kiekviena diena pilna naujų apmąstymų. Dar nuo tada, kai Gedimino pilies bokšte kilo trispalvė, kai su daugeliu Sąjūdžio lyderių Katedros aikštėj stebėjom tą šventą momentą, kai apsikabinęs su legendiniu tautos poetu Justinu Marcinkevičium ant jo skruosto pajutau šiltą ašaros drėgmę, ir nustėrom pamatę, kad dar neužnešta vėliava ant kalno, o jau bokšte kažkas kelia kitą...

Po knygos „Atgimusi Lietuva“ pristatymo Seimo rūmuose su dukra Neringa ir žmona Milda

Užpalių garbės piliečiai, knygos „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ autoriai S. Balčiūnas ir V. Kuliešienė. V. Jurkos nuotr.

Vėliau, kai tautos vadas savo tautą ėmė plūsti runkeliais, kirmėlynu ir kai parašiau apybraižą apie užpalėnų Eugenijaus ir Jūratės Keraminų šeimą, auginančią net aštuonis svetimus vaikus, o solidžiausio dienraščio redakcijoj man atsakė: „O kur čia kriminalas?“ – aš supratau ir vis dažniau įsitikinu: ne tik krauju tautos vėliava aplaistyta, kasdien mes ją laistom ašarom, plaunam ir plaunam, o ji vis blunka, blunka...

Siekėm laisvės, nepriklausomybės, o dabar vėl mums nurodo, draudžia Europos Sąjungos įstatymai, diktuoja, kada išeiti į pensiją, mes norėjom nepriklausomybės, o mums kiša danų kiaulių srutas, pasako, kada uždaryti elektrinę, kada supjaustyti žvejybos laivus, kur sodint miškus, kodėl nereikia augint linų.

Panašios aplinkybės mane skatino atviriau kalbėti apie tai, kas dedasi vos pradėjusioje atgimti šalyje. Daugelis pažįstamų net solidžių buvusio Sąjūdžio veikėjų ne kartą prisiminė, kad, gaila, nebėra tokio žurnalo, kaip buvo „Švyturys“, kuris solidžiai, argumentuotai analizuodavo Lietuvai aktualius klausimus.

Ir vieną kartą ryžausi atkurti buvusio „Švyturio“ vietoj „Lietuvos švyturį“. Kas panašaus darbo imasi, žino, kad reikia turėti stiprią komandą ir piniginę arba rėmėjų.

Komandą greit pasisėkė surinkti, o finansų užteko tik pirmam numeriui išleisti. Bet greit paaiškėjo, kad kai kurie komandos nariai galvojo, jog viską lems puikus pavadinimas ir dirbti beveik nereikės.

Grybavimas – azartiškas S. Balčiūno pomėgis. Iš asm. albumo

Žinoma, daug kas pasitikėjo, ir vos pradėję, jau ir reklamos gavom, o be jos iš pardavimo dar buvo beviltiška išgyventi. Po metų parengiau projektą

„Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondui“. Mačiau, kad kai kurie leidiniai gauna net šimtatūkstantines sumas, taigi tikėjausi, jog „Švyturys“ taip pat turi gauti, bet vieno leidinio redaktorius tik pasišaipė: „O ką, ten visi tavo draugai...“ Tiesa, ten artimų draugų neturėjau, bet negalvojau, kad tai svarbiausia... Naivus buvau. Ketverius metus bandžiau laimėti, bet kai kam kasmet skirdavo vos ne pusę milijono, o „Lietuvos švyturiui“ ir dešimt kartų mažesnės sumos pagailėjo, nors pinigų atsirasdavo ir fotomeno draugijai, ir kitoms kūrybinėms sąjungoms, nors fondas, regis, ne tam skirtas. Pasirodo, pinigų dalintojams buvo visai nesvarbios tautos kultūrinio paveldo ar šeimos kaip tautos kultūros gyvasties temos.

Kai valdžios krėse atsidūrė Andrius Kubilius ir ėmė garsiai klykti, kad krizė, krizė, kad reikia iš dirbančių pensininkų pensijas atimti, kai padidino mokesčius, akcizus spaudai, būdamas jau pensininkų gretose turėjau užgesinti „Lietuvos švyturį“.

Taigi dabar pensininkas, laiką skiriu savo krašto, tautos istorijai, sode auginu česnakus ir pomidorus, miške ieškau grybų, bet vis vien kai per televiziją matau globalistams padus laižančius tautiečius, kad lietuvių vaikai, regis, jau lietuviškai dainuoti nebemoka, kraujas užverda – nejaugi trispalvė taip išbluks mūsų širdyse, o tie atėjūnai į ją nusišluostys kojas...

Kraštiečių šventėje Seimo narė M. Petrauskienė, Vilniaus kraštiečių seniūnas J. Galvydis ir žurnalistas S. Balčiūnas. 2011 m.

Prie užpalėnų tautiškumo aruodų Mokytoja kraštotyrininkė Vanda Kuliešienė

Stefa Meiduvienė

„Mano gimtinė – nuošalus, tarp miškelių pasislėpęs Nuodėgulių kaimas – čia 1929 m. balandžio 1 d. man buvo lemta išvysti pasaulį.

Ankstyvoji vaikystė prabėgo prie pavasariais ypač melodingai šnarancio Virvyčios upeliūkščio ir senojo ažuolo kelmo, kaip tada atrodė, labai didelio – mūsų, kaimo vaiku, mėgiamos žaidimų vietos.

Čia, senoje sodyboje, klausiausi nuostabių močiutės ir tėvelio pasakų bei dainų... Mano vaizduotę turtino tėvelio pasakojimai apie tolimas šalis, nuostabią jų augmeniją ir gyvūnų pasaulį, kur mudu svajodavom kada nors nukeliauti. Deja... Be manęs, šeimoje augo jaunesnis brolis Algimantas (gim. 1941 m.).

Pradinį mokslą įgijau Ruklių pradžios mokykloje. 1941 m. ją baigusi vienuolikmetė mergaitė paliko gimtuosius namus: 1941–1943 m. išvyko mokytis į Švenčionis – buvo priimta į ką tik pradėjusią veikti mokytojų seminariją. 1945 m. įstojau į Utenos mergaičių gimnaziją, kurią 1948 m. baigiau ir tais pačiais metais pradėjau studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute.

1944 m. vasarą, prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, tuoj pat buvo paskelbta mobilizacija. Išlydėjom vyrus į nežinią. Bet guldyti galvas už svetimos valstybės reikalus daugelis Nuodėgulių kaimo vyrų nenorėjo. Jau rudenį vienas po kito pradėjo atsirasti kai kurie kaimynai. Prasidėjus skrebių ir kareivių organizuojamoms gaudynėms, vaikinams teko prieglobsčio ieškoti miške. Taip Šešėlių miške, netoli mūsų namų, pradėjo formotis partizanų būrys. Šie vyrai buvo nuolatiniai svečiai mūsų namuose. Juos rėmėme tiek maistu, tiek pastoge. Rezistentams reikėjo „akių ir ausų“, pasiryžusių tarnauti kovai už Tėvynės laisvę. Į šią veiklą buvo įtrauktas jaunos merginos, tarp jų ir aš. Teko vykdyti būrio vado duodamas užduotis, tesėti duotą priesaiką. Ir šiandien esu laiminga, kad nei Tėvynės, nei manim pasitikėjusių partizanų, nei savo idealų nepardaviau ir neatsižadėjau.

Surinktos medžiagos aplankai „Skausmo ir vilties žodžiai“, „Už kalėjimo grotų ir lagerio sienų“, „Pokario aidai“ (buvusių rezistentų ir jų artimųjų atsiminimai), „Ir tas dulkėtąs traukinys“ ir kt. perduoti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui.

1949 m. gimtojo Nuodėgulių kaimo žmonės buvo suvaryti į kolūki, ir tėvai mane paremti mažai begalėjo, nes patys vos sudūrė galą su galu, o vien iš stipendijos pragyventi nebuvo galima, todėl 1950 m. rudenį pradėjau dirbti Utenos r. Užpalių vid. mokykloje

mokytoja, toliau studijuodama neakivaizdiniu būdu. 1955 m. gavau aukštojo mokslo diplomą. Tais pačiais metais ir ištekejau už tos pačios mokyklos prancūzų kalbos mokytojo – bendraminčio Kazimiero Kuliešiaus.

Užpaliai – pirmoji ir vienintelė mano darbovietė. Čia dirbau iki 1997 metų. Šiai mokyklai atiduota 47 geriausi gyvenimo metai. (Į pensiją išėjau 1988 m., bet dar 9 metus dirbau.)“ – taip rašo mokytoja Vanda Kuliešienė savo autobiografijoje.

Mokytoja Vanda Kuliešienė

Aš, Užpalių gimnazijos mokytoja Stefa Meiduvienė, buvusi Vandos Kuliešienės mokinė, vėliau bendradarbė, daug metų bendrauju su mokytojos šeima ir visada žaviuosi mokytojos iniciatyvumu, noru pažinti savo kraštą, jo žmones, rinkti ir kaupti, sisteminti surinktą medžiagą. Dirbdama Užpaliuose ir artimai bendraudama su mokiniais, jų šeimų nariais, kitais apylinkės žmonėmis, V. Kuliešienė suprato, kad Užpalių kraštas įdomus, spalvingas, turi turtingą, įdomią praeitį, gražius papročius, moka gražiai linksintis. Mokytoja ne kartą dalyvavo šeimų šventėse, išgirdo, kokios gražios užstalės ar gegužinių dainos, koks šmaikštus užpalėnų humoras. Be to, ir mokyklinė lietuvių kalbos ir literatūros programa, – kaip atsiliepia pati mokytoja, – buvo siejama su tautosaka (ypač 9 kl. tautosakos kursas). Todėl ji pradėjo užrašinėti liaudies dainas, pirmiausia, žinoma, savo močiutės ir tėvelio. Ir mokinius skatino tai daryti. Vaikai paklausė, susidomėjo. Pluoštas liaudies dainų, pasakų ir smulkiosios tautosakos buvo nusiųsta į Vilnių. Priėmė. Ir vėl užrašinėjo. Pirmas mokytojos ir mokinių darbo įvertinimas – 1958 m. gauta Lietuvių kalbos ir literatūros instituto padėka, nes „mokytoja V. Kuliešienė ir jos vadovaujami mokiniai surinko daugiau kaip 800 lietuvių tautosakos dalykų“. Su instituto direktoriaus K. Korsako ir tautosakos sektoriaus vadovo A. Jonyno parašais.

Metams bėgant drauge su nuoširdžiais talkininkais moksleiviais buvo renkamos ne tik dainos ar pasakos, bet ir įvairių papročių aprašymai, žmonių pasakojimai apie šio krašto praeitį, padavimai ir nutikimai.

Vėliau buvo imtasi ir didesnės apimties darbų. Buvo surinkta didelė kolekcija Užpalių krašto moterų rankdarbių pavyzdžių (audinių, nėrinių, mezginių), kurie buvo eksponuojami Vilniuje, tuometinėse kraštotyros draugijos patalpose. Paskui dalis jų perduota Utenos kraštotyros muziejui, o nemaži pavyzdžių aplankai – Užpalių „Dausuvai“ ir vidurinei mokyklai.

„Užpalių kraštas – labai seniai žmonių gyvenama vietovė. Apie tai kalba šiose apylinkėse rymantys susimąstę piliakalniai, pilkapiai ir senkapiai, banguojantys kloniai ir kalneliai. Visur čia įmintos protėvių pėdos. Todėl šita žemė, šitie kalnai ir kloniai, miškai ir upelių kaspiniai, gairvūs šaltiniai ir banguojantys ežerai, amžių bėgime sukurti kartai iš kartos perduodami jų vardai ir legendos – tai palikimas, brangus palikimas mums.

Po Antrojo pasaulinio karo okupacinis režimas labai skaudžiai palietė mūsų kaimą. Įsigalėjo žmonių klasifikavimo ir supriešinimo politika. Nepatraukli ir skurdų gyvenimą teužtikrinanti kolūkinė santvarka kūrė gyvenimą, panašų į baudžiavą. Jei tik pasitaikydavo galimybė, žmonės spruko iš savo gimtųjų vietų. Kaimas tuštėjo. Keitėsi kraštovaizdis. Vietoj buvusių sodybų – tik pamatų akmenys, į tranšėjas buldozeriai vertė žydinčius sodus, traktoriai negailėstingai draskė pievų ir dirvonėlių kilimą“, – atsiminimuose rašo mokytoja Vanda Kuliešienė.

Su nykstančiais kaimais ir vienkiemiais į užmarštį traukėsi dirvų, pievų, kalnelių, giraičių, upelių, brastų pavadinimai.

Mokytoja Vanda Kuliešienė neliko abejinga šiems pokyčiams. 1973 m. ėmėsi vietovardžių rinkimo darbo. Mokytojos paragintas, nemažas moksleivių būrelis įsijungė į šį darbo barą. Išvaikščiojo daug kelių ir takelių, aplankė dar užsilikusias kaimų sodybas, susitikdavo su pagyvenusiais žmonėmis. Džiaugdavosi, jei surasdavo senolių, turinčių neblogą atmintį ir mielai sutinkančių pasidalinti savo turimomis žiniomis, „pavaikščioti“ savo jaunystės takais. Prieš mokytojos ir mokiniių akis atsivėrė, anot K. Būgos, „žemės kalba“ – vietovardžių gausa, įdomumas, grožis, o neretai ir spalvingi jų kilmės aiškinimai.

1973–1975 m. laikotarpiu iš 64 Užpalių seniūnijos (tuomet apylinkės) kaimų užrašyta 1 279 vietovardžiai. Vienuose daugiau, kituose, deja, gerokai mažiau.

Uoliausi šio svarbaus darbo talkininkai, kaip vardija mokytoja, – tai vyresniųjų klasių mokiniai: L. Petrauskaitė, A. Mickytė, R. Garunkštis, S. Uborevičiūtė, Laimutė ir Vidmantas Baniūnai, G. Indrulionis, V. Mikučionytė, R. Tutinaitė, V. Keraminas, D. Stukaitė, V. Ragauskaitė, I. Juškaitė, R. Baura, B. Vygėlis, G. Gervytė, A. Mierkytė, Z. Stasiškis, V. Ragauskas ir t. t. ir t. t. ir daugelis kitų. Kuriam laikui užrašytoji medžiaga buvo atgulusi į stalčius. Paskui, atkūrus nepriklausomybę, atėjo laikas nuo jos nušluostyti dulkes, ir mokytoja pradėjo grupuoti, sisteminti šią medžiagą. Galima buvo laisvai reikšti savo mintis, žmonės ypač atsiverdavo.

*Jaunieji
kraštotyrininkai
su mokytoja
V. Kuliešiene.
1980 m.
V. Juknio nuotr.*

Mokytoją domino ir tremtinių, buvusių kalinių, partizanų ir jų ryšininkų atsiminimai. V. Kuliešienė artimai bendravo su daugeliu buvusių politinių kalinių, tremtinių, partizanų ir jų ryšininkų, užrašinėjo jų atsiminimus. 1977 m. kai kurie mokiniai, matyt, tikrai pasitikėdami mokytoja, pradėjo nešti jų užrašytas patriotines dainas (partizanų dainas). Tai buvo tarsi pagrindas vėliau sudarytam dideliam partizanų dainų rinkiniui. Už aktyvų dalyvavimą kraštotyros veikloje, už darbą „Užpaliai fašistinės okupacijos metais“ mokytoja 1985 m. apdovanota LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Centro tarybos pagyrimo raštu. Mokytoja nuolat rašė spaudai – ir rajono, ir respublikinei („Tarybinis mokytojas“, „Tarybinė mokykla“). Viena iš prof. J. Vaitkevičiaus (LTSR Pedagogų draugijos respublikinės tarybos prezidiumo pirmininko) laiškų 1985 m. rašoma:

„Mes žinome Jus kaip talentingą pedagogą, kuriame optimaliai derinasi ir dalykinė erudicija, ir asmenybės pedagoginis kryptingumas. Jūsų žodis apie pedagoginio darbo specifiką, apie pedagogo asmenybės ypatumus mums būtų labai vertingas.“

Laiške ir toliau kviečiama bendradarbiauti, dėkojama už pateiktą medžiagą. Mokytoja sugebėjo suburti apie save mokinius. Jos nuoširdus bendravimas su mokiniais davė teigiamų rezultatų. Kilniame kraštotyros darbe ji visada buvo apsupta mokinių talkininkų. Jos vedamos literatūros pamokos – tai puikios gyvenimo pamokos, ir tokios trumpos atrodydavo tos minutės. Mokytoja visada mielai dalydavosi patirtimi su kitais mokytojais, patardavo, pakonsultuodavo iškilus reikalui. Mokykla įvairių renginių metu naudojosi mokytojos paruoštais scenarijais. Ilgus metus ji vadovavo mokyklos literatū būreliui, ugdydama meilę literatūrai, raiškiajam žodžiui, gėrio ir grožio supratimą, vesdama mokinius į gilesnę literatūros pažinimą, ugdydama jaunimo kūrybiškumą. Jos mokiniai visada užimdavo prizines vietas rajoniniuose rašinių ir raiškiojo skaitymo konkursuose. Mokytoja dalyvaudavo rajoniniuose pedagoginiuose skaitymuose, o vieną rašinį skaitė Maskvoje visasajunginėje mokytojų konferencijoje. Kaip klasės vadovė buvo mylima auklėtinių, organizuodavo popietes su mokiniais ir jų tėveliais. Per savo pedagoginio darbo metus išleido į gyvenimą 5 abiturientų laidas. Jos darbo įvertinimas – tai didelis pluoštas garbės ir padėkos raštų. 1975 m. mokytojai Vandai Kuliešienei suteiktas mokytojos-metodininkės vardas. Ta proga lietuvių kalbos mokytoja, bendradarbė Angelė Musninkienė rašė:

„Ji plačios erudicijos, nuolat domisi tiek literatūros, tiek politinio gyvenimo naujovėmis, visada į pamokas eina kruopščiai pasiruošusi, iš anksto apgalvojusi pamokos struktūrą, taikytinus metodus, vaizdines priemones. V. Kuliešienė sumani klasės vadovė, jaunųjų literatū ugdytoja. Pedagogės įrengtas lietuvių kalbos ir literatūros kabinetas garsėja ne tik mokykloje – jis rajone pripažintas pavyzdiniu. Mokytoja noriai dalijasi savo darbo patirtimi. Ji aktyviai dalyvauja mikrorajono lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų metodinio ratelio darbe, rajoniniams bei respublikiniams pedagoginiams skaitymams ne kartą yra pateikusi savo pranešimus.“

Knygos pristatymo metu autoriai V. Kuliešienė ir S. Balčiūnas

Žinia, kad V. Kuliešienei suteiktas mokytojos metodininkės vardas, džiaugėmės ne tik mes, jos darbo draugai, bet ir visi užpaliečiai, kurie šią savo darbui atsidavusią mokytoją pažįsta jau 25 metus.“

Daug jėgų ir sveikatos mokytoja paaukojo dirbdama prie knygos „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ išleidimo kartu su buvusiu mokiniu žurnalistu Stanislovu Balčiūnu. Už šį kruopštų darbą gavo daug padėkos laiškų iš kraštiečių.

Tarp gausybės apdovanojimų yra Darbo veterano medalis, N. Krupskajos medalis, 1989 m. LTSR Paminklų apsaugos ir Kraštotyros draugijos I laipsnio diplomas.

Vanda Kuliešienė 1986 m. parašė „Gegužės 1-osios“ (Užpalių sen.) ir „Naujasodžio kolūkių istoriją“.

1987 m. baigė rašyti 3 dalių Užpalių apylinkės mokyklų istoriją (763 p.).

1990 m. VIII Draugijos suvažiavime Vanda Kuliešienė išrinkta garbės kraštotyrininku.

2001 m. Vanda Kuliešienė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Pasipriešinimo dalyvių teisių komisijos nutarimu pripažinta laisvės kovų dalyviu.

1967 m. mokytoja Vanda Kuliešienė apdovanota LTSR Liaudies švietimo pirmūno ženkleliu už pavyzdinį mokymą, auklėjamojo darbo organizavimą ir aktyvią visuomeninę veiklą. 1991 m. išleido knygą „Kairių šeimos istorija“ (apie Anykščių krašto knygnešį Feliksą Kairį ir jo šeimą, garsias Ažupiečių dainininkes – motiną ir dukteris – Kairiūčias). 2006 m. Vandai Kuliešienei suteiktas Užpalių garbės pilietės vardas.

2008 m. Lietuvos Respublikos pensijų skyrimo komisija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos paskyrė antrojo laipsnio valstybinę pensiją (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro teikimu).

2006 m. baigta rašyti „Nuodėgulių kaimo istorija (prisiminimai apie gimtąjį kaimą metų verpetuose)“ (427 p.).

Knygos „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ autoriams S. Balčiūnui ir V. Kuliešienei suteikiamas Užpalių garbės piliečio vardas, praneša kraštiečiams seniūnas V. Jurka

Mokytoja iki šių dienų labai kūrybinga, viskuo domisi, daug skaito, ypač daug dėmesio skiria naujausiai grožinei literatūrai. Randa laiko ir kitam mėgiamam užsiėmimui – rankdarbiams, ypač ilgais žiemos vakarais. Jai patinka mezgti, turi numezgusi gražių sudėtingų raštų kilimų. Utenos rajono organizuotoje Užpalių apylinkės liaudies meno dienos parodoje apdovanota garbės raštu kaip kilimų mezgėja. Mokytoją visada žavi ir domina mūsų šalies sportininkų pasiekimai, ypač patinka stalo tenisas. Jau nystėje mokytoja buvo aktyvi stalo tenisininkė. Turi pagyrimo raštą rajoninėse stalo teniso varžybose laimėjus pirmąją vietą (1958 m. kovo 23 d. Dusetų r.).

Visais metų laikais ją žavi gamtos grožis, mėgsta grybauti, ruošti skanūs patiekalus iš įvairių vasaros ir rudens gėrybių. Mokytojos šeimai būdingas vaišingumas, malonus ir nuoširdus bendravimas.

Ažuolo vainikas Užpalių garbės pilietei V. Kuliešienei

*Kazimiero ir Vandos
Kuliešių šeima*

Kartu su vyru mokytoju Kazimieru Kuliešiumi išaugino tris vaikus: Feliksą, Joną, Stasytę. Visi įgijo aukštąjį išsilavinimą. Feliksas – fizikas, Vilniaus universiteto darbuotojas, fizikos mokslų daktaras, docentas. Jonas – kelių inžinierius, dirba Valstybinėje įmonėje „Utenos rajono keliai“. Stasė – gydytoja pediatrė, dirbuojasi Šiauliuose. Mokytoją džiugina vaikų ir jau suaugusių anūkų pasiekimai. Dar daug idėjų ir sumanymų yra šios mokytojos, visapusiškai išsilavinusios asmenybės, planuose.

Pensija – geriausias ženklas tapti menininke Kraštotyrininkė Palmira Sirvydytė

Regina Abukauskienė

Palmira Sirvydytė gimė 1929 metais balandžio 26 d. Kaniūkų kaime, Užpalių valsčiuje, Utenos apskrityje, ūkininkų šeimoje: tėvai turėjo 20 ha žemės. Šeimoje augo trys vaikai, iš kurių Palmira buvo vyriausia. Už ją buvo jaunesni du broliai – Jonas ir Vytautas. Tėvai lygiai mokė visus tris vaikus, kad nė vienas nesijaustų nuskriaustas. Palmira baigė keturis skyrius Kaniūkų pradinėje mokykloje. Po to 5 ir 6 skyrių Užpaliuose. 1942 metais įstojo į Utenos II-ąją mergaičių gimnaziją ir ją baigė 1947 m. Tada pradėjo mokytis Vilniaus valstybiniame universitete. Pasirinko Istorijos–filologijos fakultetą, lietuvių kalbos ir literatūros specialybę. Universitetą baigė 1952 m. ir pagal paskyrimą 10 metų dirbo Mūsninkų vidurinėje mokykloje (Širvintų r.) aukštesniųjų klasių lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja. Darbas sekėsi. Po penkerių darbo metų Lietuvos vyriausybė ją apdovanojo medaliu „Už darbo šaunumą“. Visą laiką Palmirą traukė gyventi ir dirbti savo gimtinėje, arčiau senų

*Palmira Sirvydytė – mokytoja.
1960 m.*

*P. Sirvydytė su savo mokiniais
Iliukuose. 1971 m.*

tėvų, nuolat gyvenančių Kaniūkų kaime. Negaudama darbo Utenos rajone, persikėlė į Jūžintų (Rokiškio r.) vidurinę mokyklą už 15 km nuo tėviškės. Po 6 metų įsidarbino Utenos rajone: iš pradžių Ilčiūkų aštuonmetėje mokykloje, o paskui – Užpalių vidurinėje. Čia dirbdama sulaukė pensinio amžiaus.

Palmira Sirvydytė Lietuvos vyriausybės buvo pripažinta nusipelnusia mokytoja ir apdovanota „Darbo veterano“ medaliu, padėkomis, garbės raštais.

Be tiesioginio mokytojos lituanistės darbo, daug reikėsi užklasinėje veikloje: vadovavo literatų, kraštotyros būreliams, mokytojų profsajungai. Jos mokiniai užimdavo aukštas vietas respublikiniuose rašinių ir skaitymo konkursuose, nemažai jų tapo literatūros mokytojais, žurnalistais ir rašytojais. Pvz.: Juozas Vercinkevičius – laikraščio „Voruta“ redaktorius, rašytojai – Viktoras Brazauskas, Liudas Ožkinis, Petras Naraškevičius ir kt.

Daug jėgų mokytoja paskyrė kraštotyros darbui. Šioje srityje jai daug įtakos turėjo motina Fausta Sirvydienė. Ji buvo didelė pagalbininkė ir patarėja. Motina – tikra kaimo šviesuolė: daug skaitė, dalyvavo saviveikloje, giedojo bažnytiniame chore, mokėjo visos apylinkės liaudies dainas, buvo neišsemiamas senojo kaimo buities aruodas.

Palmira Sirvydytė su savo kraštotyros būrelio nariais surinko ir užrašė daug vertingos kraštotyros medžiagos. Mokyklose, kuriose dirbo, sukūrė vietas muziejėlius. Iš jų daug eksponatų pasiėmė Rokiškio ir Utenos muziejai.

Tapusi pensininke, gyveno savo gimtojoje sodyboje Kaniūkų kaime. Tėvai buvo mirę. Broliai Jonas ir Vytautas Sirvydžiai, habilituoti mokslų daktarai, profesoriai, su šeimomis gyveno ir dirbo miestuose. Mokytoja Palmira savo šeimos nesukūrė. Visą laiką būdama veikli, ir dabar ji nesėdėjo rankas susidėjusi – griebėsi ūkininkavimo: augino gyvulius, dirbo žemę. Brolis Vytautas supirko visą ūkio techniką ir kaip galėdamas padėjo.

Senstant ir fizinėms jėgoms silpnėjant, intensyvių ūkio darbų atsisakė, metėsi į meno sritį. Būdama 69 metų pradėjo tapyti aliejiniais dažais paveikslus ir rašyti eilėraščius. Per maždaug 10 metų susikaupė nemažas pluoštas kūrinių, todėl pradėjo ruošti išleisti eilėraščių rinkinį „Išgertų akimirku spalvos“. Nors piešimo pagrindų jai niekur neteko mokyti, bet jos aliejumi tapyti paveikslai Rytų Aukštaitijos regiono parodoje Visagine 2009 metais užėmė II vietą.

Prasidėjus atgimimo epochai ir sugriuvus totalitariniam režimui, kaimas kuriam laikui buvo apmiręs ir dvasiškai pasimetęs. Buvusi mokytoja, patriotė – lituanistė, nesulaukdama gimtinei kultūrinio judėjimo ženklų, pati griebėsi organizacinio darbo. Buvo sumanyta gražiai sutikti artėjančią Vasario 16-osios šventę. Per žiemą Palmira subūrė saviveiklininkų trupę ir repetavo Žemaitės „Piršlybas“. Atsirado tautinių šokių ir patriotinių eilėraščių bei dainų mėgėjų ratelis. Pirmas vakaras pavyko ir sutelkė žmones saviveiklai. Su ne mažesniu pasisekimu „Piršlybos“ buvo suvaidintos regiono saviveiklininkų sąskrydyje Užpaliuose. Kitais metais Vasario 16-oji buvo sutikta su nauja programa – P. Vaičiūno pjese „Tuščios pastangos“. Kultūrinės veiklos kaime ledai pajudėjo ir šiam darbui ėmėsi vadovauti tam atsidavę jauni žmonės.

Palmira Sirvydytė niekada nesišalino visuomeninių darbų. Dalyvaudavo rinkimų komisijose renkant Seimą ir prezidentą. Buvo viena iš 3 autorių sudarant ir išleidžiant knygą „Kaniūkai“. Mielai dalyvauja visuose renginiuose, neatsisako tarti žodį.

Kaimo vyresnieji gyventojai atgaivino sovietmečiu panaikintas gegužines pamaldas, vadinamas „mojavomis“. Palmira, visų pageidavimu, joms vadovauja: paruošia ir skaito pamąstymus apie religinių gyvenimą.

2007 m. jai buvo suteiktas Užpalių seniūnijos garbės pilietės vardas. Moteris takaus būdo, su kaimo žmonėmis gerai sugyvena, yra gerbiama ir mylima.

Apie Palmirą Sirvydytę galima būtų parašyti storą, įdomią knygą, tačiau ir kelias jos biografijos eilutes gražiai papildė jos pačios atsiminimai:

Užpalių garbės pilietė P. Sirvydytė kraštiečių šventėje

Užpalių garbės pilietė P. Sirvydytė su kraštiečiais.

S. Balčiūno nuotraukos

„Per 30 su virš mokytojavimo metų, be tiesioginio darbo, su pomėgiu įsitraukiau į užklausinę veiklą, kurią sudarė literatų būrelis ir kraštotyra. Buvo pokario metai (pradėjau dirbti 1952 m. rudėnį), kaime nebuvo elektros, radijo, kultūrinis gyvenimas merdėjo. Žmonės, suvaryti į kolūkius, išgąsdinti tremčių, buvo neryžtingi ir nepatiklūs. Aš su literatų būreliu važinėčiau su vakarėliais po kaimus, bendravome su žmonėmis. Už surinktus pinigus ekskursavome atvira sunkvežimiais po kraštą, siekėme net Pālangą, Kuřšių nėriją. Vystydama mokinių kūrybines jėgas, suorganizavau mėnesinio almanacho „Mūsų balsai“ leidimą. Atspausdindavo Širvintų rajono švietimo skyrius (aš dirbau to rajono Musninkų vidurinėje mokykloje). Atėjo mintis almanachą papildyti liaudies dainomis, kurias mums padainuodavo žmonės vakarėlių metu. Susidarė nemažas rinkinys liaudies dainų. Aš įstojau į Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugiją, o draugija prisiųsdavo nurodymus, kaip rinkti tautosaką, etnografiją, prižiūrėti kultūros paminklus ir t. t. Mokiniai mielai dalyvaudavo ekspedicijose. Susisiečiau su žymiu mūsų tautosakos rinkėju Jonu Dovydaičiu. Jis apsilankė pas mus, padėjo rinkti medžiagą, padovanojo kraštotyrininko vadovą, išleistą prieškarinio Lietuvoje. Užrašinėčiau su mokiniais viską, kas mums atrodė svarbu ir gali dingti užmarštyje. Tai yra ne tik dainas, pasakas, smulkiąją tautosaką, bet ir papročius, valgius, žemės ūkio rankų darbus (lino apdirbimą, duonos gamybą). Su kraštotyrene medžiaga dalyvaudavau respublikinėse ir rajono skyriaus tarybos surengtose parodose. Darbas būdavo vertinamas teigiamai. Už tai savo ir būrelio vardu gaudavau padėkas ir Garbės raštus. Pačius darbus dovanodavome Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakos sektoriui. Ir taip visose mokyklose, kuriose teko dirbti.

Be to, aš ir mano mokiniai talkininkavo kalbos srityje mūsų įžymiam kalbininkui J. Balčikoniiui, kurio studente esu buvusi. O ir šiaip instituto tautosakos sektorius kreipdavosi į mokyklas su įvairiomis užduotimis. Mokyklos vadovai rekomenduodavo mane. Pvz., aš aprašiau Užpalių apylinkės senkapius, surinkau medžiagą apie kalvystę, aprašiau ūkininkų buitį, senus valgius, senus apdarus ir pan.

Iš surinktų senienų nesunku buvo sukurti vietinius muziejus Jūžintuose ir Ilčiukuose. Vertingesnę muziejinę medžiagą pasisavindavo Rokiškio ir Utenos muziejai. Pvz.: akmeninius kirvukus, žalvarinius papuošalus, šventus miniatiūrinius paveikslėlius („abrozdelius“), senas spaudos draudimo laikų knygeles ir kt.

Kraštotyros darbą buvo įdomu dirbti, nes žmonės geranoriškai padėjo, mokiniai tuo domėjosi, o ir aš pati turėjau šviesius, kultūrinį gyvenimą suprantančius tėvus ir net senelius iš mamos pusės.

Išėjusi į pensiją ir atsiskyrusi nuo mokyklos, dar buvau kupina energijos ir fiziškai pajėgi. Be to, tuo laiku sirgo ir 1986 m.

mirė mamytė. Buvo labai liūdna, tuščia ir nyku. Šokau „visom keturiom“ ūkininkauti. Pastoviai laikiau dvi karves, priauglį telyčaitę, mažą veršiuką, auginau du kiaulius, turėjau apie 20 triušių ir pulką vištų su perekšle. Taigi ūkis reikalavo suktis nuo ryto iki vakaro ir niekur nevėluoti. Viena aš būčiau neįstengusi visų gyvulėlių aprūpinti. Mane rėmė broliai Jonas ir Vytautas. Ypač Vytautas su žmona Eloyra ir su visa savo šeima. Brolienė Eloyra man visur patardavo. Buvo kaip sesuo, kurios aš neturėjau. Nepriklausomybės metais atgavome tėvų ūkį. Prie namų buvo 5 ha dirbamos žemės. Vytautas savo lėšomis supirko visą ūkio techniką, padėjo išdirbti žemę, apsirūpinti pašarais. Jis prižiūrėjo ir sodybą, vadovavo visiems mūsų projektams ir statyboms. Iš tėvų sodybos teliko senas dviejų galų gyvenamasis namas, bet ir jį atnaujinom: apkalėm lentom, žaliai nudažėm, skardinių tamsiai raudonos spalvos stogą uždėjom. Liko dideli darželiai su „pivonijom“ ir lelijomis, seni uosiai prie kelio, vėtrų aplaužyta liepa. O tvartas, pirtis, garažas jau naujos mados, dabartinės statybos.

Glaudžiai su broliais ir broliene Eloyra bendradarbiaudama, pasenau. Pradėjau pamažu, palengva šio to atsisakyti: iš pradžių triušių, tada kiaulių, kurių laiką sustojau ant vienos karvytės. Bet priartėjus prie 80-mečio ir ją pardaviau. Dabar turiu tik ožkytę ir 10 vištų su gaidžiu.

Fizinėms jėgoms apsilpus, neketinau dvasiškai pasiduoti. Nepriklausomybės atgavimo džiaugsmas, patriotiniai jausmai turėjo poveikio. Maždaug nuo 2000 metų pradėjau rašyti eiles ir piešti aliejiniiais dažais tėviškės vaizdelius. Man įsiminė XIX amžiaus rusų poeto Fiodoro Tiutčevo žodžiai: „Kad poezija žydėtų, ji turi turėti šaknis žemėje.“ O aš visa savo būtybe buvau įaugusi į šį Užpalių seniūnijos kampelį – Kaniūkų kaimą. Čia gimiau, čia mano vaikystė, mano triūso metai, čia

P. Siroydytė su broliais Vytautu ir Jonu ir brolienėmis Eloyra ir Emilija. Apie 1969 m.

P. Siroydytė savo tapybos darbų parodoje Užpalių vidurinėje mokykloje

mano meilė ir mano godos. Eilėraščiuose apdainavau savo kalnelius, Šventąją, upelį Udrokšlį įvairiais metų laikais, savo gyvulėlius. Čia gavo vietos prasmingi praeities atokvėpiai, ateities viltys, meilė žmogui, meilė gyvenimui, visam tam, kas puošia žmogaus būtį ir kelia dvasios sparnus. Maždaug per 10-ties metų laikotarpį susidarė nemažas pluoštas eilėraščių. Juos nutariau išspausdinti knygele pavadinimu „Išgertų akimirku spalvos“. Norėtusi po savęs palikti šeimai, giminėms atminimą.

Savo tapybiniuose vaizdeliuose spalvų įvairovė, atspalviais ir niuansais stengiausi išryškinti mūsų Aukštaitijos kampelio grožį, parodyti, kad verta jį mylėti, verta prie jo prisirišti. Man atrodė, kad vandenys – tai mūsų žemės akys, o saulėtekiai ir saulėlydžiai pačią žemę verčia toiskančiu perlu. Šitame grožyje aš maudžiausi ir man buvo gera. Tapyboje neturėjau nei mokytojų, nei patarėjų. Matydami mano pomėgį piešti, broliai pripirko dažų. Aš piešiau, ką mano ranka vedė ir grožio supratimas diktavo. Vietinių draugų paskatinta, pradėjau dalyvauti parodose, pradėjau dovanoti savo paveikslus, bet nė vieno nepardaviau.

Sako, metai jau ne tie, kad ką nors gero nuveiktum. Bet juk aš dar gyva ir mąstanti, dar mano rytmečiai šviesūs.“

Atsakingas už gyvybę ir gyvenimą Medikas Kazys Binkis

Stefa Meiduvienė

*Kazimieras Binkis –
Santariškių vaikų
ligoninės gydytojas.
1999 m.*

Kazimieras Binkis yra Vilniaus universiteto vaikų ligoninės direktoriaus pavaduotojas konservatyviajai medicinai. Lietuvos gydytojų sąjungos narys. Turi licencijas ir dirba vaikų ligų gydytoju, vaikų hematologu. Kazimiero Binkio iniciatyva 2002 m. vasario 14 d. Lietuvoje pirmą kartą atlikta vaikų kaulų čiulpų transplantacija ir atidarytas skyrius.

Kazimieras Binkis gimė 1950 m. gegužės 28 d. Baigė Utenos r. Gaižiūnų pradinę mokyklą. Vėliau mokėsi Užpalių vidurinėje. Į mokyklą teko eiti 5 km pėsčiomis ir tokį pat atstumą grįžti po pamokų namo. Kaip pats daktaras prisipažįsta, Užpaliai jam nebuvo artimi bent jau dėl atstumo iki mokyklos, tačiau tik iki 7 klasės. Tada, būdamas septintokas, nusižiūrėjo savo būsimąją žmoną – klasiokę užpalietę Galiną Bučelytę, su kuria, baigęs mokslus, sukūrė šeimą. Užpaliai visais atžvilgiais tapo artimiausiu širdžiai Lietuvos kampeliu. Nors dabar gyvena ir dirba Vilniuje, tačiau Užpalių trauka nė kiek nemažėja ir laikas iš atminties neištrina išdykusios mokyklinės vaikystės, kai buvo bandyta pašaudyti savadarbiais pistoletais, kai organizuotai visa klasė pabėgdavo iš pamokų arba kai mergaites „gydė“ prie durų rankenos prijungę elektrą.

Mokytojų kolektyvo prisiminimuose Kazimieras išliko kaip gabus, aktyvus mokinys, klasės kolektyve draugiškas, visada geros nuotaikos, įvairių renginių iniciatorius. Jis ir sportininkas, ir turistas, dalyvavęs rajoninėse ir respublikinėse varžybose, ir aktyvus dramos būrelio narys. Baigęs Užpalių vidurinę mokyklą, įstojo į Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą. Tiesioginį mediko darbą pradėjo 1972 m. Vilniaus klinikinėje ligoninėje, vėliau dirbo Greitosios pagalbos stoties medicinos felčeriu, Vilniaus sveikatos apsaugos skyriaus gydytoju instruktoriumi, infekcinės ligoninės skyriaus vedėju, o nuo 1985 m. Universitetinės vaikų ligoninės vyriausiojo gydytojo pavaduotoju. Parašė daug straipsnių vaikų infektologijos ir onkohematologijos klausimais.

*Užpalių garbės pilietis
Kazimieras Binkis*

*Prie garbės piliečio
ąžuoliuko Kazimieras
Binkis su žmona Galina*

*Užpalių garbės pilietis
Kazys Binkis su seniūnu
Vyty Jurka ir Seimo nare
Milda Petrauskiene prie
garbės piliečio ažuoliuko*

*Užpalių garbės pilietis
Kazimieras Binkis su
„Pasagėlės“ kanklininkėmis,
jų vadove Asta Motuziene
ir seniūnu Vyty Jurka.
Stanislovo Balčiūno nuotr.*

Kazimieras Binkis tarp užpaliėčių pelnė didelę autoritetą. Daug šeimų nuolat kreipiasi dėl įvairių susirgimų ir visada sulaukia geranoriškos pagalbos. Už nuolatinį gydytojo rūpinimąsi savo kraštiečių sveikata 2008 m. Kazimierui Binkiui suteiktas Užpalių garbės piliečio vardas.

Kazimieras – jauniausias Binkių šeimoje. Du vyresni jo broliai baigė Dailės institutą. Žmona Galina turi chemiko-technologo specialybę ir profesinės edukologijos magistro laipsnį.

Kazimieras ir Galina išaugino ir išleido į savarankišką gyvenimą sūnų Tomą, o dabar didelę dėmesį skiria savo anūkų Dominyko ir Eimanto auklėjimui.

Kazimieras rūpestingas vyras, tėvas, senelis. Laisvalaikiu labai mėgsta automobilizmą ir žvejybą.

Gimtinės aidas širdyje Pedagogė, politikė Milda Petrauskienė

Stanislovas Balčiūnas

Pasižiūrėjus į Seimo posėdžius ne man vienam dažnokai kildavo mintis, kad politikai, valdžios žmonės yra bejausmiai, įstatymų raidės vergai. O tada, kai pamatydavau emocingus jų pykčio protrūkius ginant savo pozicijas, jie dar labiau atrodydavo praradę žmogiškąją šilumą, gerumą, šalti kitų rūpesčiams, per daug racionalūs, o kai kurie su aiškiai savanaudiškais tikslais ir pozicijomis. Gal todėl ir Seimo reitingai, sociologų nuomone, tokie prasti. Ir nepavydžiu tokiems Seimo nariams, kaip Milda Petrauskienė, būti tarp tų, kurie nelabai mėgiami mūsų tautos. Juo labiau kad Milda Seime labai tolerantiška kitų nuomonei, o savo argumentuotą, tvirtą poziciją gina be triukšmo, be oponentų žeminimo, stebindama nuoširdžiu paprastumu. Su kiekvienu moka bendrauti taip, tarsi būtų savo šeimos rate, tarp pačių artimiausių žmonių.

Sunku pasakyti, kodėl ne kiekvienam lemta turėti tokį šventą, artumo kupiną žmogiškos šilumos dvasinį pasaulį. Galbūt tai genuose užkoduota, o gal tai iš gimtinės atsineštas geras kaimiškas nuoširdumas, atvirumas, kuris tautoje formavosi daugelį metų, be pasipūtimo bacilų, be savo vertės ir perdėto nuomonės išaukštinimo, be pasipuikavimo prieš paprastą žmogų. Tai vertybės, kurias žmonės gerbia, myli, kuriomis žavisi ir pasitiki. Gal todėl ir Milda Petrauskienė Seime iš pirmo žvilgsnio nekrenta į akis, nors dirbo Seimo Peticijų komisijos pirmininke ir viename iš svarbiausių – Nacionalinio saugumo ir gynybos – komitete, o nuo 2008 m. – Valstybės valdymo ir savivaldybių komiteto pirmininko pavaduotoja. Nei televizijoje, nei popierinėje žiniasklaidoje ji įkyriai nesireklamuoja, nesiveržia be reikalo į Seimo tribūną, o žiniasklaidininkai paskui ją nesečioja, nes ji, regis, net neturi kuo nustebsiteinti – jau 34 metus gyvena su tuo pačiu vyru, vaikai išauginti dorais, nepateko teisėsaugos akiratin, sukūrė savo šeimas ir net mielų anūkių kryžstavimo jau dažnai pilni namai. Taigi jokio kriminalo, jokios intrigos, kurios šiuolaikiniai žiniasklaidininkai ieško net politikų paloviuos, o jos nesuradę Mildos Petrauskienės šeimos

Užpalių garbės pilietė M. Petrauskienė su vyru Antanu prie jos garbei pasodintos liepos

židinyje, atsigrėžia į tuos, kurie jau trečią kartą tuokiasi ir vis žada, kad tai pagaliau tikroji meilė, arba į tuos, kurie vos prasižioję tarsi su angelais šnekasi atitrūkę nuo realybės, nuo žmonių rūpesčių, netesėtais pažadais bandydami apmulkinti patiklį mūsų tautą. Taigi rimtai politikai dėmesio retai belieka. Gal todėl jos veido nematyti pramoginėse laidose, paparacių nuotraukose, bulvarinės spaudos puslapiuose. Šiuolaikinis mokslas daug ko mus išmokė. Net žemės temperatūrą iš kosmoso pamatuoti galim, daktarai į akis pažiūrėję ligą nustato, tačiau, regis, dar nėra pasaulyje nei specialisto, nei prietaiso, kuris pamatuotų meilės gimtinei galią. Ta gal kiek netikėta mintis atklydo, kai pamačiau dalykišką, nuolat darbo minutes ir sekundes taupančią Seimo narę Mildą Petrauskienę, sugrižusią gimtinen, savo tėvų sodybon Kaimynų kaime, netoli Užpalių miestelio, kai ji prisiglaudė prie senos

*Su Užpalių
saviveiklininkais*

*Net senolės
stebisi, kad
Milda Petrauskienė
dar moka verpti...*

obelis kamieno ir tylėdama blizgančiomis akimis žvelgė į žemę, pilną prikritusių obuolių, kurių nebėra kam surinkti. Sodyba ištuštėjusi, nors, regis, dar neužmiršta – dar tebekabo užuolaidos, slepiančios netolimos praeities šešėlius ir šeimos buities rakandus – verpimo ratelį, jau seniai sviesto bemačiusią muštukę, į kurią, kaip dar prisimena Milda, pildavo tik atvėsintą grietinę, kad neišeitų didžiasvietis, o tikras geltonas, kvapnus sviestas, tarsi surinkęs visų lauko žolelių kvapą.

Ir keista dabar matyti Mildą nebeskubančią, ramiai sustojusią po augalota obelimi, paėmusią raudonšonių obuolių, tarsi jį glostytų, tarsi nedrįstų jo paragauti, kad gaivus sultingumas vėl primintų čia praleistas vaikystės ir jaunystės dienas, dar atmintyje ir sapnuose išlikusį anksčiau čia stovėjusį didelį namą su erdvioomis gonkomis ir langais plačiomis langinėmis, kurių niekad neprireikė uždaryti, su duonkepe krosnimi, kurioje ant ajerų ar klevo lapų dar taip neseniai mama iškepė gardžios kaimiškos duonos, pavargusiom nuo darbų rankom prieš tai gerai išminkiusi tešlą, o vėliau šį atsakingą darbą perleidusi dukrai Mildai, kurios jaunos rankos, pripratusios prie kaimo darbų, taip pat mokėjo ne tik karvę pamelžti, šieną sugrėbti, bet ir duoną minkyti.

Prisirinkom čia, senoje sodyboje, obuolių ir vaikščiodami po sodą mintimis sugrįžome į tuos laikus, kai šiais takeliais Milda Keraminaitė basa bėgiojo:

„Esu gimusi, kai dar kaimai alsavo poka-riū – 1949 m. vasario 1 d. Kaimynų kaime, brolis Algimantas gimęs 1951 m. Augom kaip ir visi kiti kaimo vaikai – žaidėm, basi bėgiojom po pievas ir savo tėvus matėm nuolat ką nors dirbančius. Tėvas dirbo kolūkyje, mama namuose augino kolūkio viščiukus, ravėjo daržus. Iš vaikystės išlikęs vaizdas, kaip tėvas kartu su kitais kaimo vyrais dvejeto arklių traukiamu plūgu aria kolūkio laukus. Sunkus tai buvo darbas. Ligi šiol negaliu pamiršti artojų ir nusi-plūkusių arklių prakaito kvapo...

Šienapjūtė, javapjūtė, bulviakasis ir visi kiti darbai... Žiemą mama verpdavo, ausdavo. Tėvas pindavo krepšius, vydavo virves, droždavo dalgiams ir grėbliams kotus.

Kai su broliu paaugom, teko daug dirbti, padėti tėvams. Anksti išmokau karvę melžti, šieną grėbti... Teko dirbti visus ūkio darbus namuose, o vėliau nuo septintos klasės iki baigiau vidurinę mokyklą, per vasaros atostogas visus 3 mėnesius triūs-davau kolūkyje. Ir tai man labai patiko. Kartu su kaimo moterimis grėbdavau šieną, kraudavau į vežimus, per javapjūtę vos

Emilija Keraminienė, Milda Keraminaitė, Juozas Keraminas. 1951 m.

spėdavau kartu su moterimis paskui kertamąją rišti miežių, avižų, rugių pėdus. Skaudėdavo usnių subadytas rankas... Labai smagu buvo dirbti kolektyve, poilsio valandomis klausytis kaimo žmonių pasakojimų. Nekoks buvo tas uždarbis – pamenu, paskutinę vasarą dirbau kasdien – uždirbau vos 12 rublių. Buvau labai laiminga už pačios uždirbtus pinigus nusipirkusi batelius. Kitą mano uždarbio dalį – grūdais – namo parnešė tėvas.

Nors ir nelengvas buvo kaimo žmonių gyvenimas – sunkus fizinis darbas, uždarbis menkas, – bet žmonės buvo linksmi, draugiški, atrasdavo laiko ir pramogoms, ir įvairiems susiejimams. Pamenu savaitgaliais jaunimo rengiamas gegužines „ant dirvono“. Bėgdavom ir mes, vaikai su mamomis, pasižiūrėti, kaip jaunimas linksminasi. Susėsdavom ant suolų, kaimo moteriškės šnekučiuodavosi, apkalbinėdavo jaunimą – kas su kuo šoka, katros panelės gražesnė suknelė... Nepraslysdavo pro moteriškių akis ir tai, kuris kavalierius kurią panelę daugiau pašokdino, kas ką namo palydėjo...

Gražiausias šokis gegužinėje būdavo „gėlių valsas“, kai šokiui kavalieriai kviesdavo patinkančias paneles ir segdavo gėlytę prie suknelės, o sau – į atlapą.

Labai gerai prisimenu ir kaimo jaunimo vakarėlius – vaidinimus. Dar nėjau į mokyklą, kai Gaučio klojime pirmą kartą pamačiau Žemaitės „Marčią“.

Na, o paskui tris vasaras buvau iniciatorė tokių vakarėlių savo kaime. Mes, artistai, po darbų kolūkyje, namuose rinkdavomės ir repetuodavome. Ir taip dienos šviesą išvydo „Nelaukta viešnia“, K. Sajos „Šeškai“, „Sienlaikraštis“. Pagrindiniai artistai buvo klasiokė Jarūnė Galvydytė, Romas Sakalauskas, Aloyzas Leika, Anatolijus Šerstniovas, Regina Braukylaitė, Romas Regalas ir kt.

Patys (vienais metais Repšio, kitais – Slapšio) klotimuose įrengėm sceną (vežėm Gaučio klotimo duris ir iš jų darėm sceną). Apkaišydavom, papuošdavom berželiais klotimo vidų, sustatydavom suolus. Iš namų atsiveždavom spintas, stalus, kėdes, lovatieses ir kitus rakandus, kurių reikėdavo spektakliui. Savo renginį išreklamuodavom, iškabindavom skelbimus Užpaliuose ir aplinkiniuose kaimuose. Aš buvau ir dailininkė, ir tekstų kūrėja... Prisirinkdavo pilnas klotimas žiūrovų, iš tolimesnių vietovių net arkliais kinkytais vežimais atvažiuodavo. Pasisekimas didžiulis! Paskui sustumdavom suolus ir šokiai tęsdavosi iki ryto. Šokiams akordeonu grodavo Vrubliausko Broniukas iš Užpalių.

Labai mus palaikė ir meno saviveiklą skatino tuometinis kolūkio pirmininkas Dmitrijus Šerstniovas ir jo žmona, bibliotekos vedėjas Vladas Regalas. Pamenu, su dviem spektakliais mes buvom išvykę net į Debeikius Anykščių rajone. Prsikrovėm pilną sunkvežimį įvairių dekoracijų, vežėmės ir savo muzikantą.

Regina Buitvydaitė,
 Julytė Prievelytė,
 Milda Keraminaitė,
 Gražina Binkauskaitė.
 Apie 1959 m.

Labai džiaugėmės, kad mūsų kaime buvo biblioteka. Aktyviausi skaitytojai buvom mes su broliu ir Anatolijus Šerstniovas. Neliko nė vienos knygos, kuri būtų likusi neperskaityta, kai kurios net po du kartus. Būdami penktokai, šeštokai skaitėme Dreizerį, O. Vaildo, L. Tolstojaus ir kitų autorių (ne mūsų amžiui skirtas) knygas.

Didžiulis autoritetas man buvo Užpalių vidurinės mokyklos mokytojai. Pirmasis mano mokytojas buvo vyras – Mackevičius (ar Mickevičius). Vėliau pradinėse klasėse mane mokė Onutė Steponavičiūtė-Ivanauskienė. Labai gera, švelni mokytoja.

Klasės vadovė iki 11 klasės buvo fizinio lavinimo mokytoja V. Juškienė, o paskutinėje klasėje – mokytojas V. Skardžius. Iš dėstomų dalykų labiausiai patiko lietuvių kalba ir literatūra. Niekada nepamiršiu lietuvių kalbos mokytojos E. Skardžiuvienės, jos vadovaujamo literatų būrelio. Kūriau eilėraščius. Ankstyvoje jaunystėje turbūt visi buvom „poetai“... Tie eilėraščiai skirti sau, paprasti, primityvoki, bet iš širdies. Vėliau lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė mokytoja V. Kuliešienė.“

Kaip prisimena Milda Petrauskienė (Keraminaitė), tėvelis buvo gana griežtas. Nors Mildai mokslai sekėsi puikiai, jis mokė, kad nereikia girtis nei gabumais, nei sėkme – juk žmonės ne akli, viską mato. Gal todėl ir dabar Seime negirdėti, kad Milda Petrauskienė pasigirtų nuveiktais darbais ar pergalėm prieš politinius oponentus, kurie, regis, taip pat vengia ją užsipulti ar kaip nors juodinti, nes, tiesą sakant, neranda prie ko prikibti.

Taigi ši gimtoji kaimo sodyba Mildą dažnai sugražina praeitin, kurioj kolūkių metais vaikai nebuvo lepinami skanėstais, bet kurios seklyčioj vos ne kiekvieną savaitgalį skambėdavo armonika ar akordeonas, o susirinkęs jaunimas trenkdavo polką, kad, rodos, net stogas kilnodavosi. Dabar čia tylu. Nebežvanga

tėvelio plakamas dalgis, nebegirgžda mamos praveriamos durys pasitinkant parvažiavusius iš miesto vaikus. Bet vis vien čia Milda traukia ta paslaptinga jėga, kad vėl akis paglostytų raudonuojantys dobilai ar auksu nutviekstas nokstančių rugių laukas, kad vėl ir vėl išgirstum, kaip šimtamečių eglių kankorėžius aižo iš netolimo miško atskridęs genys ar kaip žemėn dunksteli prinokęs obuolys. Gal tik tas žmogus, kuris neturėjęs kaime gimtinių, nesiklausęs pavasarinio vyturio ar pempės pasveikinimo, galėtų neturėti širdyje kertelės savo jaunystės aidams, gimtinių takams, kurie jau pradeda užželti.

Dabar Milda ir Antanas Petrauskai gyvena netoli Vilniaus, vos 10 kilometrų iki sostinės centro. Atrodo, čia nieko jiems netrūksta. Puikus, išpuoselėtas namas tviska švara ir idealia ramybe, su žiemos sodu, gražiausiom pavėsinėm, kurių keliais žodžiais neaprašysi ir nenupasakosi, su keliais šimtais egzotiškų augalų, atvežtų iš įvairiausių pasaulio kraštų, su žaliuojančia pievele, baseinu, į kurį per akmenų kaskadas ritasi vandens kriokliukai, ir fontanu, visom vaivorykštės spalvom sutviskančiu vakare, kai išsižiebia apšvietimas. Čia idealiai viskas pritaikyta, kad būtų patogų, gera ir pakankamai šiuolaikiškos, modernios prabangos. Iš pirmo žvilgsnio čia, regis, nebeatkeliavo nė lašelis tos kaimo dvasios, to malonaus žemės kvapo, to kaimo žmonių gerumo, artumo. Kiekvienas kaimynų namas – atskiras pasaulis, vis kita nuotaika, kuri dažnai mažai težinoma net artimiausiems kaimynams. Tai šiuolaikinio žmogaus, labai užimto, gyvenimo tempų padiktotas pasaulis. Bet ir jame patogumai, grožis, gal net muziejiškai tvarkingas interjeras vis dar glaudžia anos kaimiškos nuotaikos paslaptį. Viename kambarėlyje, kuriame paskutinius gyvenimo metus praleido Mildos mama, lentynos pilnos knygų, o ant sienos – uteniškio dailininko nutapyta gimtoji Mildos sodyba.

Nors namuose pakankamai meno, paveikslų, net skulptūrų, tačiau tas paveikslas suteikia neregėtų sąsajų su gimtaine, su Kaimynų kaimo žmonėmis, kuriuos Milda Petrauskienė pasitaikius net menkiausiai progai pasistengia aplankyti. O žmonės čia jos visada laukia. Įvairių progų, švenčių prisigalvoja, kad su ja susitiktų. Pavasarį Mildos šventė. Gegužę pasikvietė Milda į jos vardines. Moteris, pamačiusi gėlėm apipintą krėslą, neteko žado. Žmonės be falšo, be vaidybos – jų kaimynės Keraminienės dukra, lietuvių meilės deivės vardu pakrikštyta, parvažiavo gimtinių. O Milda irgi visa širdimi priaugusi prie gimtinių žmonių. Pasižiūri Vilniaus teatruose kokį naują spektaklį ir, jeigu patinka, visomis išgalėmis stengiasi, kad ir jos gimtinių žmonės jį pamatytų. Per metus keletą kartų Užpalių ir Kaimynų kaimo žmonės į sostinės kultūros renginius, koncertus atvežami.

Kaip Milda sako, tos kaimo moterėlės, kurių vestuves dar basakojė vaikystėj jai tekę matyti, dabar ne viena jau našlės likimo sulaukusi, yra ištikimos draugės, bičiulės ir, žinoma, rinkėjos. Per praėjusius savivaldos rinkimus, kuriuose Milda net nekandidavo, neradusios biuletenyje M. Petrauskienės pavardės, visas kitas išbraukė ir savo ranka užrašė „Už Mildutę“. Koks naivus ir mielas jų nuoširdumas.

Laukė jos kaimiečiai ir 2008-ųjų rudenį naujame suremontuotame bendruomenės name, kuriame telpa bene visi kaimo žmonės. Ir kai ji atsiprašinėjo, kad pastaruoju metu vos ne kasdien tai viename, tai kitame Lietuvos krašte susitinka su rinkėjais, kad nuo nemigos naktų limpa akys, išvargusi, kaimo moterėlė taip pat nuošir-

džiai, tiesiai šviesiai, visai ne taip, kaip kartais mes komplimentus žerdami, o iš širdies tarė: „Bet gerai atrodai, Mildut.“

O paskui šnekėjosi, dainavo, šoko. Ir visi vyrai, kiek jų kaime telikę, Milda kvietė valsu pasisukti ar polką treptelėt, ratelį susikibus rankom pasisukt.. Toks jos bendravimas su gimtojo kaimo žmonėmis, matyt, dar labiau suartina.

Ne kartą girdėjau stebintis, kad Milda Petrauskienė labai greit kilo karjeros laiptais. Buvusi lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Pakruojo rajone, vėliau Utenos apskrities viršininkė, dabar jau Seimo narė.

Štai kaip ji pati prisimena savo tikslo siekimą ir kopimą karjeros laiptais:

„Kai baigiau vidurinę, įstojau į Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto Lietuvių kalbos ir literatūros fakultetą. Labai norėjau tapti mokytoja. Tuo metu buvo labai madinga baigus vidurinę eiti mokytojauti ir studijuoti neakivaizdžiai. Taigi, aš perėjau į neakivaizdinį skyrių ir pradėjau dirbti Saldutiškio vidurinėje mokykloje pradiniių klasių mokytoja. Gavau pirmą klasę. Tada

Su Kaimynų k. bendruomene. 2008 m.

Pasirašo garbės piliečio vardo suteikimo proga. 2009 m. S. Balčiūno nuotraukos

atrodė, kad viską žinau, moku ir nejutau jokios baimės. Dabar tokiai aviantiūrai tikrai nesiryžčiau. Bet... mano pirmokėliai po pusmečio pažinojo visas raideles, skaitė ir rašė... Man, kaip jaunai mokytojai, kolegų nuomone, turinčiai daug laisvo laiko, teko dirbti įvairius visuomeninius darbus, vadovauti vyresnių klasių moksleivių ir kultūros namų merginų šokių kolektyvams. Supratimo neturėjau, kaip tai daryti, bet studijavau šokių aprašymus, mokiausi pati tų žingsnelių, ir abu mano šokių kolektyvai dalyvavo rajoninėje dainų šventėje Utenoje. Šiais metais Saldutiškio mokykla (deja, likusi tik pagrindinė) atšventė 90-mečio jubiliejų. Teko dalyvauti paminėjime.

Padirbėjusi dvejus metus mokytoja ir pasimokiusi neakivaizdžiai, aiškiai supratau, kad man trūksta pedagoginių žinių ir kad turiu toliau mokytis stacionare. Tą ir padariau.

Baigusį Pedagoginį institutą 1972 m. gavau paskyrimą į Pakruojį. Ketverius metus dirbau I vidurinėje mokykloje lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja. Išleidau vieną abiturientų laidą. Mokykloje – didelis pedagogų kolektyvas, vadovaujamas direktoriaus lituanisto Prano Augučio. Čia būčiau dirbusi ir toliau, bet mane, kaip aktyvią visuomenininkę, pastebėjo rajono vadovai ir pakvietė dirbti į partijos komitetą. Ilgai svarsčiau ir, nežinodama kaip elgtis, patarimo klausiau savo direktoriaus, kurį gerbiau ir kurio nuomonė man buvo svarbi. Jis pasakė: „Eik, į mokyklą visada spėsi sugrįžti.“ Nebegrįžau... Nuo 1976 m. iki 1984 m. (lygiai 8 metus) dirbau Pakruojio partijos komitete instruktore, kuravau kultūros įstaigas, mediciną. Eidama neturėjau žalio supratimo, kas tai per darbas. Pirma užduotis, kurią aš turėjau padaryti – tiesioginei viršininkei sekretorei ideologei Onutei Galiauskaitei parašyti kalbą, kurią ji turėjo pasakyti rajono pedagogams rugsėjo pirmosios proga. Pamenu, parašiau gražią, lyrišką kalbą apie kilnų mokytojo darbą, pašaukimą ir pan. Pagyrė už tai, bet, sako, trūksta partinės dvasios... Ir taip visus aštuonerius metus partijos komiteto sekretoriams (išskyrus V. Štūkį, kuris viską ruošdavo pats) rašydavau pranešimus, kalbas įvairiomis progomis. Perpratau jų stilių, kalbos manierą, puikiai jausdavau, kurioje vietoje turi atsirasti kreipinys „draugai“, kurioje vietoje reikia pacituoti Leniną ar įterpti citatą iš tuometinių partijos vadų protingųjų kalbų... Toks buvo laikmetis. Tarpusavyje pasikalbėdavom, pasijuokdavom, bet viešai ką nors daryti būtų buvę beprasmiška. Taip, daugelis dalykų, sričių buvo stipriai ideologizuota, bet niekas netrukdė puoselėti tautinių, kultūrinių tradicijų, dainuoti lietuvių liaudies dainų, rengti festivalių. Žinoma, reikėjo atiduoti tam tikrą duoklę sistemai – turėjo būti bent vienas posmas, bent viena daina, šlovinanti Leniną ar partiją.

Pakruojis mano gyvenime paliko gilų pėdsaką. Ten prabėgo jaunystė, patys gražiausi metai. Ten sukūriau šeimą, ten gimė abu mano vaikai – Evaldas ir Agnė. Ketveri metai mokykloje, aštuoneri –

partijos komitete. Teko daug važinėti po rajoną, pabuvoti ūkiuose, įvairiuose kolektyvuose, šventėse. Atvažiavusi dirbti į Pakruojį, pirmą kartą pamačiau tokias lygumas. (Man iš karto kilo asociacija su L. Brežnevo knyga „Plėšiniai“ – pasakojimu apie plėšinius: „Užvedei variklį ir važiuok, kol degalų užteks...“) Mintyse svarsčiau – sako, derlinga Pakruojo žemė, tačiau ar prigysiu joje, ar įleisiu šaknis... Prigijau. Pamilau tą kraštą, jo žmones, išmokau net pakruojietišką šnektą. Niekada nepamiršiu tos derlingos žemės, kuri išaugindavo tokius javus, cukrinius runkelius, kokių savo gimtinėje nebuvau mačiusi. Gerai, jeigu pasitaikydavo sausas ruduo ir technika galėdavo nuimti derlių. O jeigu ne – tuomet savaitę ar net dvi visų įstaigų darbuotojai triūsavo laukuose, traukdavo iš pažliugusios dirvos tuos cukrinius runkelius, kuriuos vos įstengdavo pakelti...

1984–1986 m. mokiausi Vilniaus aukštojoje partinėje mokykloje. Man, kaip filologei, mokslas šioje mokykloje buvo labai naudingas. Čia dėstė patys geriausi Vilniaus universiteto, kitų aukštųjų mokyklų dėstytojai. Įgijau teisės, ekonomikos, vadybos žinių.

1985 m. spalio mėn. buvau iškviesta į CK ir gavau pasiūlymą vykti dirbti į Uteną. P. Griškevičius tuomet man pasakė – reikia važiuoti namo, į Uteną. Pakruojis apsieis ir be jūsų.

N. Dybenką (CK II sekretorių, kurio visi labai bijojo) prajuokinau: kai jis paklausė, kaip į šį paskyrimą žiūri mano vyras, aš atsakiau, kad jis kol kas nieko nežino... Taigi, sako, šį sykį jūsų vyras kaip tas siūlas turi eiti paskui adatą...

Po keleto dienų aš jau buvau Utenoje, kur vyko plenumas ir mane išrinko komiteto sekretore ideologijai. Laukė darbas savo krašte, tarp savų žmonių. Tai mane iš vienos pusės džiugino, iš kitos – jutau didžiulę atsakomybę.

Buvo labai įdomus laikmetis. Atvykusi į Uteną, patekau į kolektyvą, kuris gerokai skyrėsi nuo ankstesniojo (turiu galvoje Pakruojo partijos komitetą). Jeigu Pakruojyje vyravo demokratiška atmosfera, kolektyve dirbo daug jaunų žmonių, o Utenos partijos komitete jautėsi stagnacija. Čia net 27-erius metus pirmuoju sekretoriumi dirbo Vytautas Tvarijonas, kurio nuomonė buvo neginčijama, žodis – lemiamas. Net CK darbuotojai juokaudavo, kad V. Tvarijoną reikia įrašyti į Raudonąją knygą ir kad žmogus, šitiek metų dirbantis šiame poste, – tai pavyzdys, kaip neturėtų būti... Beveik ketverius metus teko dirbti kartu. (Apie šį laikotarpį būtų galima įdomią knygą parašyti.) Buvo pačių įvairiausių dalykų, sudėtingų situacijų, kai turėjau rinktis, kaip man pasielgti, ką daryti. Aš visada rinkausi ne aklą paklusnumą ar nuolankumą, visada turėjau tvirtą nuomonę, poziciją; be didelių emocijų, ramiai dirbau savo darbą. Atėjo metas, kai V. Tvarijonas man pasakė: „Tu ne tik gavai kėdę, bet paėmei ir valdžią...“ Šie iš jo lūpų nuskambėję žodžiai man buvo didžiausias komplimentas.

Ir jei šiandien dar kas nors kaltina buvusius to meto Utenos vadovus būtais ir nebūtais dalykais, turbūt pamiršo, kokioje sistemoje, kokioje visuomenėje mes gyvenome. Bepigu būti drąsiems ir smerkti kitus žinant, kad už tai jau niekas nenubaus...

Pamenu, rodos, 1987 m. vasario 16-ąją į Uteną atvyko du Centro komiteto atstovai. Išsikvietę į kabinetą pirmąjį sekretorių ir mane, pasakė: „Iš Utenos mums skambino į CK ir pranešė, kad prie J. Basanavičiaus paminklo dedamos gėlės.“ V. Tvarijonui nedvoiprasmiškai buvo pasakyta: „Pasistenk, kad tučtuojau tų gėlių tenai nebebūtų...“ Man buvo liepta važiuoti į Kirdeikius (ten tuo metu kunigavo saugumo persekiojamas klebonas Rokas Puzonas) ir stebėti, ar daug žmonių susirinkę į bažnyčią ir ką per pamokslą kalba kunigas... Išvažiavau. Pravažiudama pro J. Basanavičiaus paminklą spėjau pamatyti, kaip jaunas vaikinukas surinko prie paminklo esančias gėles ir skubiai nėrė už tuometinio Politechnikumo pastato... Su nerimu širdyje važiavau į Kirdeikius ir, net nestabtelėjusi miestelyje, liečiau vairuotojui važiuoti toliau. O toliau – jau Ignalinos rajonas. Pasivažinėjusi grįžau. Žinoma, dabar daug kas gali pasakyti, kad reikėjo neklausyti, priešintis. Ir ypač tie, kurie sovietmečiu patys kolaboravo, „sėdėjo po lapu“... O kokios būtų buvusios pasekmės? Nukentėtų pirmasis sekretorius ir kiti, į jų vietą tučtuojau paskirtų naujų vadovus. Nežinau, kam nuo to būtų buvę geriau.

Į partijos komitetą gaudavom laišku, daugiausia anoniminių, kuriuose buvo rašoma apie mokytojus, kitus vadovaujančius darbuotojus, pastebėtus bažnyčioje, laidojant artimą žmogų, apie komunistų partijos narius, slapta susituokusius bažnyčioje ar krikštijusius savo vaikus. Ir tuo metu buvo tokių žmonių, kurie viską matė ir žinojo. Kartais reikėdavo vienaip ar kitaip reaguoti. Dažniausiai viskas baigdavosi pokalbiu. Nepamenu, kad dėl to bent vienas žmogus būtų nukentėjęs.

Prisimenu ir pirmąjį CK plenumą (buvau ką tik pradėjusi dirbti Utenoje). Mes su V. Tvarijonu jame dalyvavome. L. Šepetytis – CK sekretorius ideologas – skaitė pranešimą apie ateistinių auklėjimą ir net 6 kartus paminėjo Uteną iš neigiamos pusės – blogai dirbamas ateistinis darbas mokyklose, darbo kolektyvuose, kasmet 5–6 abiturientai įstoja į Kunigų seminariją ir t. t. Aš sekretoriaus paklausiau, kas dabar bus? Jis atsakė: „Nekreipk dėmesio, tegu sau šneka...“ Daugiau jokių komentarų. Ir jokių veiksmų grįžus namo. Tokia reakcija į jautrius dalykus buvo žmogaus, kuris vadovavo rajonui ir kurį vėliau visai koneveikė ir juodino.

Daugybė nutarimų, įvairiausių raštų ideologinio darbo klausimais mus pasiekdavo iš TSKP CK, LKP CK. Reikalavimai gerinti ideologinį darbą ypač sustiprėjo atvykus į Lietuvą Mitkinui. Daugelis tų raštų taip ir nuguldavo stalčiuose, nes tokio buko primityvizmo, tokių absurdiškų nutarimų nei pati vykdyti, nei versti kitus aš jau

negalėjau. Gerai, kad mes su V. Tvarijonu tuo klausimu buvom bendraminčiai.

M. Gorbačiovo laikais persitvarkymo dvasia buvo aiškiai juntama ir Utenos krašte. Žmonės tapo aktyvesni, rajono spaudoje atsirado kritinių straipsnių tuometinės santvarkos, valdžios atžvilgiu. Įkurta Persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Teko dalyvauti jos renginiuose, bendrauti su aktyviausiais Sąjūdžio, inteligentijos atstovais – Baliu Juodzevičiumi, Petru Panovu, Petru Galiausku, Rūta Jonuškiene ir daugeliu kitų. Baltijos kelias, Sąjūdžio organizuojami mitingai – tai buvo nauja, žadino tautinę savimonę, nepriklausomybės siekį.

1987 m. vasarą nutarėm restauruoti paminklą Vytautui Didžiajam, kuris pastatytas netoli Vyžuonų. Pamenu, kultūros darbuotojai atostogavo, todėl kreipiausi į komjaunimo pirmąjį sekretorių A. Šilinską – gal jie parodytų iniciatyvą. Jaunimas noriai ėmėsi šio darbo. Labai daug prie šio paminklo dirbo dailininkas uteniškis J. Repšys ir kt. Per labai trumpą laiką darbas buvo padarytas. Ir tik po to per Lietuvą pasklido iniciatyva – restauruoti, atstatyti paminklus Vytautui Didžiajam.

Nepamenu, kas man pakuždėjo, kad dar tebėra gyvas 1934 m. pastatyto paminklo Jonui Basanavičiui autorius, Vilniuje gyvenantis Boleslovas Plungė. Aš susiradau jau tuomet garbaus amžiaus autorių ir pakviečiau į Uteną. Jis sutiko restauruoti paminklą. Pastatėm pastolius, aprūpinom reikiamom medžiagom ir 1992 m. vasarą paminklas restauruotas.

Paminklas tarybiniais metais niekam neužkliūdavo, buvo apaugęs medžiais ir jo beveik nesimatė iš gatvės pusės. Bet kasmet vasario 16-ąją čia kažkas atnešdavo ir padėdavo gėlių...

1988 m. gimė idėja medžiu įprasminti lietuvių liaudies tradicijas. Į Uteną pakviečiau medžio drožėjus iš visos Lietuvos. Per dešimt dienų gimė „Vestuvių kalnas“. Vestuvininkai po civilinės metrikacijos mėgo atvažiuoti prie to kalno, pasižvalgyti po gražias Utenos apylinkes. Iki šiol tebestovi skulptūros: kvieslys ant žirgo, jaunavedžiai, piršlys su piršliene, muzikantai ir kiti vestuvių personažai. Šie kūriniai medžio drožėjo uteniškio Prano Kaziūno iniciatyva neseniai buvo restauruoti.

Tuometinės dailės mokyklos mokytojai Laima ir Andrius Surgaliai, J. Repšys, J. Pleckevičius, Indrašius mane paragino imtis iniciatyvos ir restauruoti kryžius, kurių Utenos rajone buvo pastatyta gana nemažai. Tai liaudies meistro Antano Deveikio ir kt. meistrų darbai. Ir vėl teko kviesti medžio drožėjus, kurie, remdamiesi išlikusiomis nuotraukomis, atstatė Antalgės ir Kirdeikių kaimų kryžius.

Aš džiaugiausi, kad, pasinaudodama tarnybine padėtimi, turiu nemažai įtakos ir prisidedu prie kultūros paveldo išsaugojimo, kultūrinio gyvenimo plėtojimo.

Prisimenu pirmus tikrai demokratiškus rinkimus 1987-ųjų rudenį partijos rajono komiteto konferencijoje. Konferencija vyko net dvi dienas. Dar prieš konferenciją, likus kelioms dienoms, pajutęs didelį Sąjūdžio spaudimą ir pavojų būti neišrinktam, atsistatydino pirmasis sekretorius V. Tvarijonas. Tai iš dalies sumažino įtampą, nes tą dieną buvo ruošiamasi didžiuliam mitingui. Konferencijoje netrūko ugningų kalbų, kritikos partijos komiteto, vykdomojo komiteto vadovams. Nebeišrinko antruoju sekretoriumi V. Filipovo, vykdomojo komiteto pirmininko P. Galgatavičiaus – rajono komiteto nariu. Iš buvusių rajono vadovų išrinkta aš viena. Mane palaikė kultūros darbuotojai, pramonės įmonių vadovai ir kt. Pirmuoju sekretoriumi išrinktas A. Kunca, antruoju – A. Balčiūnas, sekretore ideologiniam darbui – aš.

Svarbus įvykis, daug nulėmęs Lietuvos likimą, atvėręs kelią nepriklausomybei, buvo LKP XX suvažiavimas 1989 m. gruodžio 18 d. Jis ir toliau vadinsis istoriniu, nežiūrint, koks metraštinių apie jį rašytų. Utenos žmonės labai palaikė LKP XX suvažiavimo delegatus, rajono laikraštis mirgėte mirgėjo straipsnių atsiliepimais. Aš vienintelė iš sekretorių nevažiavau į suvažiavimą, savo vietą užleisdau eiliniam partiečiui, norėjau, kad paprasti žmonės pajustų suvažiavimo dvasią, artėjančias permainas Lietuvos gyvenime.

1990 m. gruodžio 8-osios vakarą Lietuvos komunistų partija išnyko iš Lietuvos žemėlapiu – pakeitė pavadinimą ir tapo Lietuvos demokratine darbo partija. Įdomus buvo laikotarpis. Po LKP XX suvažiavimo dalis buvusių komunistų nubėgo paskui Burokevičių, dalis išstojo iš partijos, nes nesuprato, ką apskritai veikė, kita dalis – nuėjom su A. Brazausku – žmogumi, kuriuo patikėjom ir kuris nenuvylė. Iki šiol nesigailiu šio žingsnio.

Tuo sudėtingu istorinio virsmo laikotarpiu aiškiai mačiau, kas yra kas (tai jau atskiro straipsnio, knygos tema). Daugelis žmonių išsigando, susigūžė, kiti puolė iš vieno kraštutinumo į kitą – nuo aktyvaus ateizmo į uolų bažnyčios lankymą. Buvo ir tokių aktyvių komunistų, kurie dažnai perlenkdavo lazda, bet, pasikeitus situacijai, bandė šlietis prie Sąjūdžio, koneveikė ir smerkė komunistų partiją, kurioje patys išbuvo keletą dešimtmečių. Dauguma jų gerai atsiminė arba patys išgyveno tuos laikus, kai vyko pokario rezistencija, areštai, trėmimai į Sibirą. Man rodos, Lietuva nuo tokio tipo žmonių labiausiai nukentėjo. Nepamiršiu vienos TSKP narės ugningos kalbos; ji sakė – aš noriu priaugti iki Lenino! Pamenu vieną uteniškę, kuri vis vaikščiojo į partijos komitetą ir priekaištavo, kad Utenoje neturime didžiojo vado paminklo, nėra kur padėti gėlių iš broliškų respublikų atvykusiems turistams... Na, o paskui, pasikeitus politinei situacijai, ir viena, ir antra tapo aršiomis tuometinės santvarkos ir komunistų partijos kritikėmis.

Nuo 1991 m. pradžios dirbau LDDP skyriaus tarybos pirmininke, vėliau, po 1992 m. įvykusių LR Seimo rinkimų – Seimo nario, Užsienio reikalų ministro P. Gyljo padėjėja Utenoje. 1995 m.

kovo 1 d. buvau paskirta Utenos apskrities valdytoja. Kūrėmės iš nieko – reikėjo suformuoti aparatą, perimti iš ministerijų, savivaldybių funkcijas, žmones, pastatus ir pan. Buvo pats žemės gražinimo, žemės reformos įkarštis. Žmonėms labai reikėjo tos žemės, vyko arši kova tarp giminių dėl kelių pėdų sklypo. Kiekvieną dieną po darbo peržiūrėdavau, pasirašydavau specialistų paruoštus žemės gražinimo dokumentus. Labai svarbu neapsirikti, nesuklysti. Bet, laimei, neteko raudonuoti nė dėl vieno parašo.

1996 m. rinkimus į LR Seimą laimėjus konservatoriams, išėjau iš darbo ir išvykau gyventi į Vilnių. Iš pradžių dirbau LDDP sekretoriatoje, vėliau, 2001 m. susijungus LDDP ir LSDP, buvau išrinkta LSDP pirmininke A. Brazausko pavaduotoja. Džiaugiuosi, kad man lėmė likimas ir teko laimėti dirbti šalia tokio žmogaus, asmenybės. Tai pavyzdys, koks turi būti vadovas. Visada buvo jaučiama pagarba žmogui, mokėjimas bendrauti su visais, tolerancija kitaip mąstantiems. A. Brazausko asmeninis žavesys, dalykiniai sugebėjimai stebino daugelį mūsų.

Ne dabar, bet po kelių dešimtmečių jo didžiulį indėlį į mūsų tautos gyvenimą įvertins istorija ir laikas.

2004 m. buvau išrinkta į LR Seimą daugiamandatėje rinkimų apygardoje (pagal partinį sąrašą). Nors nekandidavau ir nesu rinkta Utenos apygardoje, gyvenimas privertė įsteigti savo (kaip Seimo narės) biurą Utenoje. Uteniškiai manęs nepamiršo, susirado Vilniuje, ėmė skambinti, prašė atvažiuoti, kad padėčiau išspręsti jų problemas, kad patarčiau ir pan. Atsitiko taip, kad dabar Utenoje lankausi ne tik penktadieniais (kai pati priiminėju interesus), bet ir savaitgaliais. Kartais per savaitę būnu 3–4 kartus. Biure kiekvieną dieną dirba padėjėja Marija Ilčinskienė. Tenka spręsti pačias įvairiausias žmonių problemas. Prieš keletą metų buvo labai aktualūs žemės gražinimo klausimai, o pastaraisiais metais uteniškūs jaudina bedarbystė, emigracija, mažos pensijos, smunkantis gyvenimo lygis ir pan. Dažnai į biurą užsuka kultūros darbuotojai, įvairių meno kolektyvų vadovai, prašo padėti, paremti, dalyvauti jų organizuojamuose renginiuose.

Kiek leidžia galimybės, padedu, organizuoju išvykas, koncertines keliones, ekskursijas. Ansamblis „Sudeikiečių gaida“ koncertavo Lenkijoje Seinų krašte, Lietuvos namuose, Seinų ir Žagarių bažnyčiose, senjorų ansamblis „Ukvata“ surengė koncertą Vilniaus miesto senjorams. Organizavau keletą parodų Seime, kur buvo eksponuojami uteniškių, Užpalių krašto dailininkų, tautodailininkų darbai, vyko meno kolektyvų pasirodymai (Užpalių – Editos Tolvaišienės lėlės, R. Motuzo – darbai iš medžio ir metalo, A. Janaudžio moksleivių ansamblis, „Pasagėlė“).

Praėjusių kadencijų dirbau Nacionalinio saugumo ir gynybos komitete, vadovavau Seimo Peticijų komisijai. Teko pabuvoti

Pas ūkininkę V. Jovarienę (iš kairės): M. Petrauskienė, V. Jovarienė, europarlamentarė V. Blinkevičiūtė, Utenos meras A. Katinas; priekyje – Užpalių seniūnas V. Jurka

Vakaronė Utenoje po 2008 m. Seimo rinkimų

Su Sudeikių saviveiklininkais. 2011 m. spalį

Užpalių garbės pilietė Milda Petrauskienė su Utenos meru Aloydu Katinu ir Užpalių seniūnu Vytu Jurka. 2009 m. S. Balčiūno nuotr.

Kosove, Afganistane, dalyvauti Azijos moterų parlamentarių ir ministrų konferencijoje Šri Lankoje, lankytis cunamio nusiaubtuose regionuose.

Šią kadenciją dirbu Valstybės valdymo ir savivaldybių komitete, esu šio komiteto pirmininko pavaduotoja. Šis darbas man asmeniškai labai įdomus, nes tai susiję su valstybės valdymu, savivalda. Kartu su kitais Seimo nariais esame parengę ne vieną pasiūlymą, kaip tobulinti valstybės valdymą, valstybės tarnybą, parengiau Konstitucijos pataisą dėl tiesioginių merų rinkimų. Svarstant siūlomas pataisas, susijusias su vietos savivalda, ne kartą teko ir komitete, ir Seimo posėdyje pasisakyti, ginti savo nuomonę. Tačiau man, kaip opozicijos atstovei, tai daryti buvo sudėtinga.

Nuolatinis buvimas tarp žmonių, bendravimas su jais neleidžia Seime užsimiršti, nutolti nuo uteniškių problemų. Balsuodama už vieną ar kitą įstatymą ar įstatymo pataisą, visada pagalvoju apie tai, ar pritartų tokiam sprendimui mano krašto žmonės.

Labai myliu gimtąjį kraštą, jo gyventojus. Dažnai lankausi Užpaliuose, savo gimtuosiuose Kaimynuose. Nors nebėra tėvų, vaikystės namuose įsikūrę kiti žmonės, ryšys su tėviške stiprus. Juk ten tebegyvena žmonės, kurių akyse aš užaugau, – mano tėvų bendraamžiai, mano mokyklos draugai, jų tėvai. Žmonės, kurie kalba tokia miela ausiai Užpalėnų tarme.

Šiame krašte gyvena ir mano giminės. Dėdės Povilo šeima, visi jo vaikai toliau Užpalių parapijos niekur neišvažiavo. Kaniūkuose gyvena ir mano teta Verutė Paškonienė.

Iš tėvo pusės giminė labai plati: turiu daugybę pusbrolių ir pusseserių – net 18. Tėvo brolio Povilo, gyvenančio Tervydžių kaime, šeimoje augo 8 vaikai (sūnus Algirdas žuvo). Ir visi jie daugiavaikiai – turi po 3–4 vaikus, išskyrus Joną, kuris augina tik vieną dukterį. Dėdė Povilas turi 22 anūkus.

2010 m. vasarą rugpjūčio mėn. padedant Eugenijui ir Jūratei Keraminams organizavau giminių susiejimą. Suvažiavo net 120 žmonių – ir tie, su kuriais dažnai susitinku, ir tie, kuriuos seniai bemačiau, ir tie, apie kuriuos mažai ką žinojau ar net nebuvo mačiusi. Susirinkom visi, kuriuos jungia kraujo ryšys. Dvi dienas bendravom, statėm palapines nakvynei, ruošėme vaišių stalą. Atsidėkodami svečiai mūsų kieme pasodino guobą – giminės medį. Šią vasarą (2011 m. rugpjūtį) mes vėl buvome susirinkę pas Audronę Keraminaitę-Kiseliene, gyvenančią Panevėžio r. Radviliškio kaime. Ir vėl bendravom dvi dienas jos nuostabioje sodyboje. Gėrėjomės išpuoselėtais namais, aplinka, susipažinome su jos šeimos verslu. Audronė su vyru Albinu turi didžiulę kepyklą. Kepa labai skanią duoną („Petronėlės“, „Albino“ duoną, „Ponių džiaugsmą“ ir kt.), pyragus, kurių galima nusipirkti Vilniuje, Kaune ir kituose Lietuvos miestuose.“

*Giminių susitikimas. Gliškių k.
Vilniaus r. 2010 m. rugpjūtis*

*Giminių susitikimas – mano šeima,
brolio Algimanto Keramino šeima.
2010 m.*

VRM ministras Raimundas Palaitis, komisaras Saulius Skvernelis, Seimo narė Milda Petrauskienė Utenoje

Utenai – 750: Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas, meras Alvydas Katinas ir Seimo narė Milda Petrauskienė. S. Balčiūno nuotraukos

Kartais susimąstai, kas žmogui atveria vartus į laimę, į karjeros aukštumas. Kai iki užkimimo moterys ginčijasi, kad vyrai joms trukdo užimti rimtus solidžius postus, Milda tuo niekad nesiskundė. Ji nebandė neigti vyrų galimybių kilti karjeros laiptais, o pati puikiai mokėjo ir dabar moka savo argumentais įveikti net vyrų nuomonę, todėl visad ir visų pastebimas jos sugebėjimas bendrauti ramiai su visais žmonėmis. Milda Petrauskienė randa tinkamiausių žodžių kolegoms Seimo nariams ir Kaimynų kaimo aštuoniasdešimtmetėms močiutėms, didelę patirtį turintiems politikams. O argumentai, žinios atsiranda ne iš knygų ar laikraščių, o iš asmeninės patirties, kurios ji įgyja savo kasdienėje veikloje. Gal ir keistai atrodo, kad ši elegantiška, jautri moteris, darnios šeimos mama, rūpinasi Lietuvos karių reikalais, jų taikos palaikymo misijomis Irake, Afganistane, Kosove. Tačiau, kad apie jų kasdienybę sužinotų ne iš kariškių pasakojimų, o pati savo akimis pamatytų, širdimi pajustų tą karo alsavimą karštuosiuose pasaulio kraštuose, su kolegomis iš Seimo ir kariškiais susiruošė sunkion kelionėn į Afganistaną. Nei vyras Antanas, nei duktė Agnė, nei sūnus Evaldas net nebandė atkalbinėti nuo pavojais dvelkiančios kelionės. Visi žinojo, kad Milda tai daro ne iš smalsumo, o dėl būtinybės, kuri jai svarbi sprendžiant komitete, Seime su Lietuvos kareivių misijomis susijusius klausimus. Kariniu lėktuvu „Spartan“, trumpam stabtelėjusiu Tbilisyje, po poros valandų nusileido Kandahare, kur tarnauja 60 lietuvių karių. Jie kasdien jaučia karo dvelksmą, neištveriamą net kai kuriems jauniems vyrukams, iš kurių vieno likimas jau nepagailėjo, dar vienas kitas pats pasiprašė grįžti prie ramesnio gyvenimo gimtojon Lietuvon. Kad čia visas oras ne tik Lietuvai neregėtu karščiu alsuoja, bet ir karo dvelksmas aiškiai juntamas, visi atvykėliai iš Lietuvos pajuto jau pirmosiomis minutėmis lėktuvui nusileidus. Buvo nedviprasmiškai, kariškai pasakyta užsivilkti neperšaunamas liemenes ir užsimaukšlinti šalmus. Daug šiurpulingų įvykių girdėjusi gimtojoj šaly, Milda čia išgirdo ir pamatė tikrąjį afganistaniečių kasdienio siaubo, skurdo ir atsilikimo dvelksmą, kai susitikime su Goro provincijos gubernatoriumi ir vietos policininkais visos viešnios iš Lietuvos privalėjo užsirišti skaras, kaip būtina daryti afganistanietėms, o apsilankiusi Čagčarano ligoninėje apgriuvusiame pastate pamatė, kad su sunkiais ligoniais vyrais tose pačiose palatose buvo gydomi moterys ir vaikai, o gydytojai parodė dvidešimtmetę afganistanietę, ką tik pagimdžiusią septintąjį vaiką.

Tai tokia ta šalis, kur neišsisklaido karo dūmai, viešpatauja skurdas, auginama žaliava narkotikams, pasiekiantiems ir mūsų šalį. Tie regėti vaizdai, ta kelių dienų patirtis kiekvienam žmogui ne tik sukelia emocijų bangą, bet lieka gilių apmąstymų užtaisų sprendžiant svarbias karių misijų problemas, jų būtinybę ir prasmę.

Kai šis pasakojimas Kaimynų kaimo moterėlėms šiurpulių per nugaras nubėgo, kai, regis, jos nustojusios kvėpuoti klausėsi savo kaimo dukros, viena, tarsi pasimiršusi, kad sėdi tarp kaimynių, garsiai ir nuoširdžiai prašė: *„Nevažiuk daugiau tenai, kad nenušautų, geriau pas mus atvažiuok.“*

Niekas net nešyptelėjo dėl tokio naivoko, bet nuoširdaus prašymo, o Milda visiems susirinkusiesiems bendruomenės namuose ėmė pasakoti apie savo keliones, atostogas Turkijoje, kur dieviškas klimatas, vandenynas ir paslaugų, maisto kainos ne didesnės negu Palangoje. Taigi ten tikras turistų rojus. Jame visad garantuo-

tas atostogautojams palankus oras. Tai bene svariausias argumentas, kuris Mildą išviliojo savaitėlę paatostogauti į svetimus kraštus.

Prisipažinsiu, jau ne kartą esu rašęs, kam mums turkijos, antalijos, jei pakankamai gražu Lietuvos Antalieptėje. Pati Milda dar pridurtų, kad Lietuvoje labai daug gražių, patrauklių vietų. Ir nėra rajono, kuriame ji nėra buvusi. Yra mielių kampelių Žemaitijoje, Suvalkijoje, pasakiški Dzūkijos krašto pušynai. O nuo tada, kai tapo diplomuota mokytoja, Milda, atvykusi į Pakruojo lygumų kraštą, jį pamilo, nors jis rudenio nuo darganų pasidaro klampus ir purvinas, nors ten į laukus nebeįvažiuoja kombainai ir cukrinių runkelių kasimo mašinos, o su mokiniais visuotinių talkų metu tekdavo iš molingos dirvos rauti žemėm aplipusius cukrinius runkelius. Bet vis dėlto čia jos pedagoginio kelio pradžia, čia gražios ir darnios šeimos šaknys, vaikų gimtinė, kurią jie tiesiog dievina, nors čia nėra tokių pušelėm ar beržais apkaišytų kalvų, kaip prie gimtųjų Kaimynų, netoli Užpalių, kur vingiuoja Šventoji, kur mėlynuoja ežerai, kur nuostabiausia Aukštaitijos žemė, kur yra visko – ir molio, ir smėlynėlių, kur noksta avietės, kur gražiausiai kukuoja gegutė, kur upės pakrantėse birželio naktimis skamba lakštingalos, kur savi žmonės, atlapaširdžiai aukštaičiai, visada pasirengę viens kitam padėti. Gal todėl bene šešerius metus tuščia likusi Mildos Petrauskienės (Keraminaitės) sodyba neapaugo kiečiais, dilgėlėmis, o obuoliai krinta į neseniai nušienautą pievelę...

Pasaga – likimo ir laimės ženklas Ūkininkė, visuomenininkė Viktorija Jovarienė

Stanislovas Balčiūnas

Kad pasaga – didelė vertybė, sužinojau dar vaikystėje, kai su mama vežėčiomis važiuodamas pas senelį į Šimónis ant kelio pamačiau seną, parūdijusią pasagą, o mama, sustabdžiusi sarti, liepė paimti tą pasagą ir pasakė, kad, jei kas randa pasagą, randa savo laimę.

Tą vaikystės akimirką vėl prisiminiau, kai Lietuvos vardo minėjimo tūkstantmetį šventėme Užpaliuose, ir ant ūkininkės Viktorijos Jovarienės svirno sienos pamačiau iš pasagų surinktą ir sudėtą užrašą: „Lietuvai 1000“. Šitiek pasagų vienoj vietoj nebuvo matęs. Ir jeigu kiekviena pasagėlė laimę lemia, tai Viktorijos Jovarienės namai, sodyba, klėtis turėtų būti pilni laimės. Tik kaip tą laimę išmatuoti, jeigu iki šiol nei išminčiai, nei senoliai, nei mokslininkai, sukūrę įvairiausius „gudrius“ kompiuterius, dar neišmokė, kaip įvertinti, kaip pasverti laimę. Juo labiau kad vieniems laimė yra turėti milijonines sąskaitas bankuose, kitiems – dvarus, limuzinus, o man pasirodė, kad Viktorijai Jovarienei pati didžiausia laimė turėti gražų žirgą. Ir dėl tokios nuomonės su manim nesiginčytų nei vienas užpalėnas, nei vienas Lietuvos žmogus, kuris bent kartą lankėsi šioje sodyboje. Dėl to nesiginčija net pati V. Jovarienė, nuo pat vaikystės nesiskyrusi nei su darbiniais arkliais, nei su lenktynių žirgais.

Kažkada viena Utenės rajono žurnalistė parašė, kad pasagos ženklas užkoduotas Viktorijos Jovarienės genuose. Nesiginčykime, – tai graži metafora, o kad

*Ant V. Jovarienės svirno iš pasagų sudėtas užrašas „Lietuvai 1000“.
S. Balčiūno nuotr.*

*V. Jovarienė
visada mėgsta
būti su žirgais.
S. Balčiūno nuotr.*

genuose tikrai yra meilės žirgams požymių, rodo Viktorijos šeimos, gal tiksliau, jos tėvo Justino Rastenio gyvenimas. Onos ir Justino Rastenių šeima gyveno Saldutiškio valsčiaus Degutinių kaime. Valstiečio auksarankio gyvenimo būdas lėmė, kad jis kiekvieną dieną leido tarp arklių, nes buvo kalvis, o kas be jo arklius pakaustys. Dirbo ir račium – vežimai be jo rankų irgi neriedėjo. Taip pat buvo ir dabar beveik užmirštos – rimoriaus – profesijos meistras: jis puikiai pasiūdavo pavalkus, balnus, ne vienas arkliukas jo kamanėlėm buvo kamanotas. Žinoma, retas šiais amatais besiverčiantis lietuvis didelį ūkį turėjo, o dvarų tai tikrai nepasistatė, juo labiau kad šeimos buvo gausios – po dešimt ar daugiau burnų pavalgyt norėjo.

Rastenių šeimoj irgi gimė dešimt vaikų, bet išgyveno tik penki.

Justinas Rastenis visokiausiais būdais kabinosi į gyvenimą, kad kaip nors prasigyventų. Sužinojęs, kad į Rusiją prie Maskvos iš netolimo kaimo nusidangięs kraštietis tapo kelių inžinieriumi ir labai prakuto, dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą ryžosi pas jį tarnauti ir gerokai užsidirbti. O tas inžinierius žirgus laikė, net varžybose dalyvaudavo, todėl arklininko darbą, žirgų priežiūrą ir patikėjo Justinui Rasteniui.

Ir koks buvo šeimos nustebimas, kai už daugelio metų uždarbį, visas santaupas Justinas, net vagoną pasisamdęs, iš Maskvos parsivežė gražų, grynakraujį Orlovų veislės ristūną. To žirgo net iš gretimų kaimų žmonės ateidavo pasižiūrėti. Kai kaimiečiai išvažiuodavo į Liūkmenis kermošiun, Rastenis dar tik eidavo į pievą žirgo parsivesti, o jį pasikinkęs visus pasivydavo ir aplenkdamas.

Viktorija to žirgo neprisimena, nes gimė 1940 m., o karui prasidėjus ir užėjus vokiečiams, šie išsivedė Rastenių žirgą. Bet kiek kartų tėvelis pasakojo apie tą žirgą, tiek kartų mažajai Viktorijai ašaros byrėjo, nes vokiečiai išsivedė ne bet kokią žirgą, o ristūną, kuris mylėjo šeimnininką ir pakludavo tik jam. O kai žirgas nepakluso vokiškoms komandoms, netgi išpyrė vokiečiui, tas be jokio gailėsčio ristūną nušovė...

To žirgo dar ilgai gailėjo visa šeima, o po karo, kai prasidėjo trėmimai į Sibirą, visi suprato, kad gerai tėvas padarė, jog ne žemės už santaupas pirko, o žirgą, nes kaip tik tai jų šeimą išgelbėjo nuo tremtinių dalios.

Pokariu vos ne kiekviena šeima laikė ne tik karvytę, paršiuką, bet žemei įdirbti reikėjo ir arkliuko. Gal nė septynerių Viktorija neturėjo, nes mokyklos lankyti dar nebuvo pradėjusi, bet arkliukas jai buvo mieliausias iš gyvulių. Vos tik išgirdusi, kad reikės arkliuką parsivesti iš pievos, pirmoji pasisiūlydavo, tik prašydavo reiktės duonos už parvedimą. Duonos, žinoma, pati nesuvalgydavo. Nuėjusi į pievą padėdavo ant žolės arkliukui, o kai tas pasilenkdavo, išsikibusi į ausis ir karčius užsiropšdavo jam ant nugaros ir parjodavo į kiemą. O kaip kitaip užlipsi ant arklio?

Kai Viktorija Rastenytė pradėjo mokytis pradinėje mokykloje Šiškiniuose, kad rudenį ar pavasarį nesušlaptų medpadžių, į mokyklą ant arklio atjodavo, o paleistas arkliukas pats namo kelią rasdavo. Po pamokų jau nebūdavo svarbu, kad kojos gali peršlapti – namie ir batai, ir kojninaitės ant pečiaus išdžiūdavo.

Vėliau, kai susikūrė kolūkiai ir arkliuką teko atiduoti į fermą, Viktorija Rastenytė su pavydu žiūrėdavo į brigadininkę, kuri ant balno sėdėdama jodavo per kaimą.

Baigusi aštuonias klases Kirdeikiuose, o 1964 m. Būivydiškių žemės ūkio technikume įgijusi agronomės specialybę, grįžo dirbti į netoli gimtinės esantį Saldutiškio tarybinį ūkį.

Kartą Užpalių seniūnas Vytas Jurka viešai sakė, kad Viktorija buvusi jo mokytoja, nes, baigusi technikumą Saldutiškio vidurinėje mokykloje, per gamybinio mokymo pamokas vaikams dėstė traktoriaus pažinimo paslaptis ir aiškino jo mazgų veikimą. O V. Jurka kaip tik buvęs Viktorijos kraštietis ir iki šiol jos pamokų nepamiršo. Po metų Viktorija persikėlė į Užpalius, kur taip prigijo, kad jau beveik penkis dešimtmečius užpalėnai ją laiko sava.

Užpaliuose Viktorijai teko rūpintis pačios didžiausios kolūkio brigados, kuriai priklausė 220 sodybų ir keli tūkstančiai hektarų žemės, reikalais. Kolūkiečiai, tikėdamiesi, kad jaunoji brigadininkė bus jautri jų rūpesčiams, greit užvertė ją ne kolūkio, o savo reikalais. Vienam karvutės ganykla per prasta, kitam – per toli, trečiam – nėra kuo bulvių apkaupiti, nes arklių brigadoje nedaug belikę, ketvirtas skundžiasi, kad kaimynui ganykla arčiau duota. Šiuos kasdienius reikalus Vik-

V. Jovarienė prie savo įkurto arklio muziejaus.

A. Juknio nuotr.

*Kalvis P. Kazlauskas
ir V. Jovarienė
kausto arklį*

torija greitai surikiuodavo tarsi šachmatų figūras ant lentos. Jei kuriam ganykla nepatinka, pasiūlo susikeist su tuo, kurio jam tiktų. Nesutiks? Suprantama, nes tas, kuris kas rytą su traktorium ar kombainu į laukus išvažiuoja, negali po kelis kilometrus į ganyklą gyvulius varinėti, nes nedaug laiko beliktų brigadoj dirbti, o tas, kuris ne kasdien prie kolūkio darbų „pririštas“, gali ir toliau savo gyvulėlius ganyti.

Jei kuris vairuotojas ar traktorininkas iš vakaro ilgokai užstalėje su draugais pasėdėjęs pasiskųsdavo, kad mašina neužsiveda, Viktorija daug burnos neušindavo – pakėlusi variklio dangtį ir užmetusi akį, greitai diagnozę perprasdavo, pati variklį užvesdavo ir tepasakydavo: „Sėsk dabar.“

Jos konkretumas ir aiškumas netrukus viską sustatė į vietas. Tačiau, norint per dieną aplėkti visą brigadą, reikėdavo įveikti keliasdešimt kilometrų. Iš pradžių pabandė su paprastu dviračiu, vėliau įsitaisė motorinį. Vakare, kai virš Šventosios pradėdavo kilti rūkas, kai sutemos ištrindavo visus šešėlius, brigadininkė, vos

*Žiemą V. Jovarienė
mėgsta pasivažinėti
žirgu.
Iš V. Jovarienės
archyvo*

padėjusi galvą ant pagalvės, greitai nugrimzdavo sapnų karalystėn. O kai ryte dar virš horizonto neiššokusi saulė nudažydavo topolių viršūnes, Viktorija jau lėkdavo per brigadą. Ir taip kasdien sukosi kolūkio darbų karuselė. Ir varginanti, ir monotoniška, net nuobodoka.

Viktorija šimtus kartų prašė kolūkio pirmininko Romualdo Labogos, kad nupirktų jai gerą arklį po brigadą jodinėti. Kolūkietį ji bematant įtikindavo, o pirmininkas nenusileisdavo. Bet Viktorija nebūtų Viktorija, kad ko nors užsimaniusi nepasiektų. Žmonės šnekėjo, kad neatsitiktinai jos vardas pergales ženkle įrašytas. Taigi ir kolūkio pirmininkas pasidavė: „*Gerai, nupirksiu aš tau žirgelį, ar jau būsi laiminga?*“ Bet Viktorijai iki laimės visada dar ko nors trūksta, todėl ji užsibrėžė tikslą brigadoje auginti ristūnus, nes, nuvažiavusi į Sartų žirgų lenktynes, vis seilę varvindavo žiūrėdama, kaip ežero ledu skrieja lenktynininkai.

Dar tik antrus metus tedirbo Užpaliuose, kai su žirgu Varpeliu ir Viktorija Rastenytė į trasą išiveržė. Žirgelį labai mylėjo, bet jis nebuvo iš tų, kurie prizus skina. Be to, ir treniruotis nebuvo nei kur, nei kada. Kai lenktyniaudama Viktorija pamatė, kad žirgelis dūsta, pavargo ir gali nepasiekti trasos pabaigos, nušoko nuo vežimėlio ir pati atbėgo iki finišo. Todėl gavo prizą už išradingumą.

Dėl šio įvykio pirmininko širdis suminkštėjo ir jis nusileido Viktorijos norui auginti žirgus.

Regis, dar po metų, pasibaigus respublikinėms žirgų lenktynėms, Viktorijos Rastenytės vardas jau skambėjo visoje Lietuvoje. Ir ne tik todėl, kad varžybose dalyvavo vienintelė moteris, bet dar ir todėl, kad ji aplenkė visus vyrus.

Netrukus Viktorijos rūpesčiu Užpaliai jau turėjo savo hipodromą. Įsirengė jį jau nebenaudojamame aerodrome, į kurį šeštajame dešimtmetyje kelis kartus buvo atskridęs lėktuvas su raudonu kryžiumi, nes Užpaliuose buvo ligoninė, ir kai atsirasdavo sunkiai sergantis ligonis, kviesdavosi garsius profesorius net iš Vilniaus. Vėliau tas aerodromas tapo lyg ir nebereikalingas, todėl Viktorija jį ir nusižiūrėjo hipodromui. Tiesa, jis neprilygo nė vienam kitam Lietuvoje esančiam, bet tai buvo geriau, nei treniruoti žirgus važinėjant žvyrkeliu.

Ant Svėdasų ežero. Apie 1978 m. Iš V. Jovarienės archyvo

Sartų žirgų lenktynėse. 1967 m.

*Po diplomo
įteikimo Sartų
žirgų lenktynėse.
Apie 1970 m.*

*Žemės ūkio
akademijos
prof. A. Kustos
sveikinimas su
apdovanojimu Sartų
žirgų lenktynėse.
Iš V. Jovarienės
archyvo*

*Lenktynės kraštiečių
šventės metu Užpalių
hipodrome. 1989 m.
A. Juknio nuotr.*

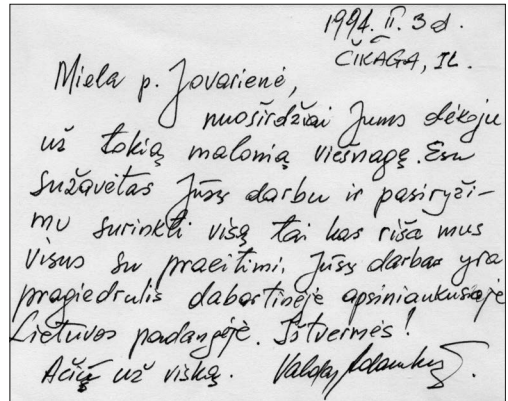
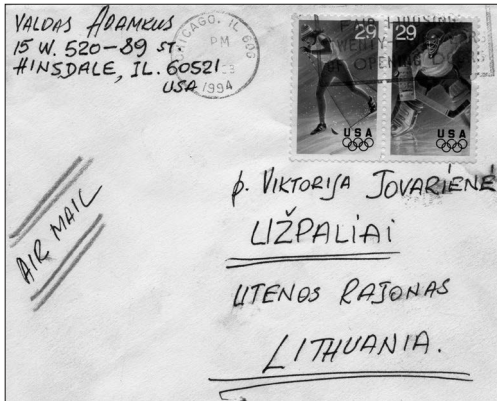
V. Jovarienės
sodyboje svečias
V. Adamkus.
Iš V. Jovarienės
archyvo

Kai Viktorija Rastenytė ištekėjo už kolūkio vairuotojo Antano Jovaro, moters prašneko, kad pamirš dabar Viktorija savo žirgus. Bet ji ne tik nepamiršo, o sodyboje, kurioje buvo didžiulė klėtis, svirnas, įkūrė arklininkystės muziejų, apie kurį ėmė rašyti šalies laikraščiai ir žurnalai. Ekspонатus jam Viktorija kaupė dar nuo mokyklos metų. Tai tėvelio pasiūtas balnas, tai kamanėlės su žvanguliais, tai tėvelio nukalta ar šiaip kur rasta pasaga. Be to, Viktorijos atvykimas į Užpalius beveik sutapo su vienkiemių naikinimu, gyvenviečių statybom.

Viktorija pastebėjo, kad išsikraustydami į gyvenvietes, kolūkiečiai tiesiog ėmė atsikratyti senienų. O tos senienos dabar tapusios muziejinėm retenybėm. Jeigu kada užsuksite į Jovarų sodybą, Viktorija parodys seną komodą, kurią jau buvo ruošta sukapti ir krosnyje dūmais paleisti. Parodys daug piestų, muštuvų, komodų, verpimo ratelių ir, žinoma, pasagų, pentinų, balnų, pakinktų, aukštaitiškų lineikų, suvalkietišku *bričkų* (brikelių), važių. Jau buvo sukaupti ir ūkininkų sėmėgų, kailinių, kepurų kolekcija.

Klėtyje – pasagų kolekcija. Ir apie kiekvieną iš jų Viktorija gali įdomiausių istorijų paporinti. Čia yra net vieno studento diplominis darbas – nukalta ypatingos formos pasaga. O už vieną balną svečias iš užsienio keliasdešimt tūkstančių dolerių siūlęs. Bet Viktorija jo nepardavė: „Jeigu tiek siūlo, tai, matyt, yra didesnė vertybė, negu aš maniau – parduosi, pinigai lyg smėlis tarp pirštų išbyrės ir sauja tuščia.“ Viktorija Jovarienė seniai vertina tautos talentus, kūrybą, amatus, istoriją. Taigi čia, jos muziejuje, kaip pati sako, „visa Lietuva, visa lietuvių dvasia“. Ir dar pridurčiau – kiekvienam kampe, prie sienų, ant palangių – žirgai tiesiog žvengia, lekia, skrieja, ar kokiam paveiksle, senoviname atviruke paprasčiausiai ramiai ganosi. Ant sienų – kilimai, gobelenai, paveikslai su žirgų atvaizdais, net svetainėj Viktorija svajoja pasikabinti užuolaidas su žirgų siluetais.

V. Jovarienės sodyboje kasdien apsilanko daugybė žmonių – vieni atvažiuoja, kiti išvažiuoja ir niekas nesistebi išgirdę kieme šnekant vokiškai, rusiškai ar prancūziškai. Tačiau svečiai dažnai būna nustebinti, ypač užėję į bernų kamara ar mergų klėtį. Žinoma, bernų kamaroje daugiausia daiktų, kurie reikalingi žirgui balnoti, o mergų klėtis tiesiog kvepia moteriškumu. Ir ne tik todėl, kad čia džiūsta įvairios vaistažolės, prie sijų pakabintos beržinės ar ažuolinės vantos. Čia yra ir

keletas tautinėmis lovatiesėmis uždengtų lovų, net pačios etnologės Gražinos Kadžytės mergautinė lova. O jei kas labai domisi kerais, burtais, Viktorija pakviečia ir vietas žiniuonę, burtininkę, kuri ne tik praeitį nupasakos, bet ir ateitį nuspės.

Ši etnografinė, muziejinė Viktorijos Jovarienės sodyba skiriasi nuo kitų muziejų visų pirma tuo, kad eksponatai nesukrauti stenduose, spintose po stiklu, o tiesiog išdėstyti ant stalų, varstotų, palangių, o į senovinį važį ar lineiką galima pakinkyti žirgą ar porą žirgelių svečiui po miestelių pavežioti. Papuošusi arklį žvanguliais, Viktorija jį duoda auksines vestuves ar krikštynas švenčiantiems užpalėnams, kad šventėj daugiau tautiškumo, praeities dvasios būtų.

Dėl domėjimosi tautos istorija, kultūra, paveldu kartais Viktorijai visai netikėtai gimsta mintis, kurią ji stengiasi tuojau pat įkūnyti.

V. Jovarienė Užpaliuose buvo vos keletą metų tepragyvenusi, kai sužinojo, kad čia Muravjovas Korikas 1863 m. sukilėlius žudęs, o patį jų vadą Joną Červinskį pakoręs. Viktorija susirado uteniškį liaudies meistrą Stasį Karanauską ir užsakė paminklą sukilėlių vadui. Paminklas dar tebestovi Užpalių kapinėse.

Svečiuose Norvegijos moterys mergų klėtyje pas ūkininkę V. Jovarienę. 2010 m.

Viską Viktorijos akis pastebi – kur tautos vertybės tarpsta ar kur yra pamiršamos. Dvaro arklidės, malūnas dabar nykūs ir apleisti, o V. Jovarienei dėl to širdį maudžia. Jei turėtų daugiau pinigų, nelaikytų į kapšą susidėjusi, o paaukotų tiems dvaro rūmams, jų remontui. Jos muziejuje, klėtyje eksponatai nebetelpa, todėl sugalvojo, kad bent dalį dvaro arklidžių suremontavus, būtų galima muziejų čia perkelti. Kažkur nutvėrusi seno šiferio, bandė laikinai kiaurą arklidžių stogą uždengti, bet tuoj pat atsibudo rajono paveldosaugininkai – taip negalima. Tik kažin, ar tie patys paveldosaugininkai viską padarė, kad dvarui išsaugoti ar V. Jovarienės idėjom įgyvendinti gautų Europos Sąjungos lėšų? Dažnai už viską, kas Viktorijos sukurta, padaryta, surinkta, išsaugota, giria ją, vertina, o kai padėti reikia, neatsiranda norinčiųjų.

V. Jovarienės klėtyje-muziejuje. 2000 m. S. Balčiūno nuotr.

Viktorijos sodyboje lankėsi prezidentai Valdas Adamkus ir Algirdas Brazauskas; ne vienas žemės ūkio ministras ir muziejumi, ir Viktorijos žirgais žavėjosi, užsienio svečių delegacijos čia atranda lietuvių tautos kultūros perlus. O ar čia pabuvojo bent vienas mūsų šalies kultūros ministras, girdėti neteko. Gal juos labiau vilioja kiti horizontai – moderniojo meno muziejus, tolerancijos gėjų kultūrai aspektai ar noras įsiveisti dar daugiau globalizacijos piktžolių tautos kultūros dirvoje?

Jei pavyktų išsaugoti ir padaryti veikiančią bent dalį Užpalių dvaro, čia galėtų įsikurti ne tik Viktorijos Jovarienės arklininkystės muziejaus filialas, bet ir nuolat veikti Užpalių krašto tautodailininkų, liaudies meistrų, gambiausių amatininkų darbų paroda. (Užpalėnų tapybos, drožybos, mezgimo, audimo, metalo kalybos, keramikos menininkų kūrinius žr. spalvotų iliustracijų puslapių intarpe p. 1585–1632.)

Kai žiūri į Viktorijos Jovarienės pastangas ir optimizmą, norą viską išsaugoti savo darbščiomis rankomis, gali jai tik pavydėti energijos ir užsidegimo, noro

viską apglėbti, viską mylėti ir kitus to paties mokyti. Ji niekada nebuvo žirginio sporto trenerė, bet moksleiviams įkūrė jaunųjų žirgininkų būrelį, kuriame vaikus mokė prižiūrėti arklius, juos šukuoti, maudyti, taip pat jodinėti ar šieno vežimą parvežti. Tiems vaikams teko laimėti ir naktigonės džiaugsmą patirti, ir bent jau vietinių varžybų azartą pajusti savam hipodrome.

Prisimenu, kai užpalėnai susirinko iš visų Lietuvos miestų ir kitų šalies kampelių į bene pirmąjį kraštiečių susitikimą, po oficialiosios dalies Viktorija visus susodino į vežimus, lineikas, *bričkas* ir ilga kinkinių virtinė nusidriekė per miestelį link hipodromo, kur vyko žirgų lenktynės. Praėjo jau daugiau nei dvidešimt metų, bet tą kraštiečių susitikimą visi prisimename.

Dabar vos ne kasmet kraštiečius, susirinkusius Užpaliuose į susitikimus, palinksmina kanklių ansamblis „Pasagėlė“. Garsi ji savo melodijomis, koncertais; ir „Aukso paukštė“ pelnė, ir Prezidentūroj koncertavo, bet, sako, niekas taip ir nepaklausė – kodėl „Pasagėlė“. Tačiau kai susimastai, jokių abejonių nebekyla: kaip kitaip galėtų vadintis Užpalių kanklininkų ansamblis, kai šiame miestelyje gyvena taip žirgus mylinti Viktorija Jovarienė.

Nors jau nebe jaunystė, bet Viktorija iki šiol brangina senokai amžinybėn išlydėtą bendramintį vyrą Antaną, kuris visada ją suprato, gerbė už jos pastangas puoselėti lietuviybę, kartu važiuodavo į žirgų lenktynes, o giminės ir kaimynės jį gąsdino, kad Viktorija, žirgais jodinėdama ar lenktynių vežimėlius kratoma, moterystę išsikratys. Bet Antanas ja tikėjo. Net kai susilaukė dviejų dukterų – Neringos ir Eglės, – jas palikęs prižiūrėti močiutei, dundėdavo į Dusetas, kur žmona ristūnų lenktynėse dalyvaudavo.

Niekad žirgininkė neskaičiavo, kiek medalių, prizų, diplomų iškovota, bet iki šiol itin brangina Žemės ūkio ministerijos „Kaimo spindulio“ apdovanojimą. Taip pat moteris džiaugiasi, kad dukros, laimės pasagas suradusios, nenutolo nuo kaimo, nuo žirgų, jau ir prizų respublikinėse žirgų lenktynėse pelnė.

Gyvenimas toks, kad likimas amžinybėn pakviečia visus – ir kaimo šviesuolius, ir plevėsas, ir prezidentus. Taip jau sutapo, kad mokslinės tiriamosios ekspedicijos Užpaliuose dalyviai, apgyvendinti Viktorijos Jovarienės klėtyje ir pirtyje ant Šventosios kranto, išgirdo liūdną žinią: mirė Lietuvos prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas. Prezidento laidotuvių dieną tapome

Prezidento A. Brazausko laidotuvių dieną V. Jovarienė su „Versmės“ leidyklos ekspedicijos dalyve A. Paškonyte-Stanikiene uždegė žvakę S. Balčiūno nuotr.

nuoširdaus, lietuviško kaimo žmogaus dvasios kilnumo liudininkais. Viktorija Jovarienė, iš ryto aplėkusi gyvulius, laukus, dirbtuves, apypiečiu iš klėties atsinešė žvakidę, pastatė nišoje ant kolonos, greta – rėmeliuose juodu kaspinu perrištą arklių glostančio Prezidento A. Brazausko nuotrauką, uždegė žvakę ir tyliai tyliai tarė: „*Dabar ir mes dalyvaujame laidotuvėse. Jis buvo geras žmogus ir mylėjo arklius...*“

Taip atsisveikinome su didžiu tautos žmogumi. Tačiau teko pastebėti, kad Viktorija randa gerą žodį kiekvienam – ir suvargusiam kaimiečiui, ir miesto inteligentui, ir mokinukui, ir senoliui. Kas tik ją aplanko sodyboje Bajorų kaime prie pat Užpalių, tą ji svingingai priima ir pavaišina tuo, ką tuo metu turi: papjaus to naminio sūrio ar pyrago, lašinių ar kumpio, pila čiobrelių arbatos ar šviežio pieno, nesėsančiam prie vairo pasiūlo taure savo gamybos vyšnių vyno. O jei laiko turi, prie svečių prisėdusi ir dainą sudainuoja apie žirgelį, raitelį bernelį ar šaunų artojėlį. Kiek negirdėtų dainų ji moka, regis, niekas nežino, o ir pati nėra suskaičiavusi. Gal Užpalių kraštotyrininkai galėtų jas užrašyti ir įrašyti į kompaktinę plokštelę?

Girdėjau, kaip kartą pavakare, po darbų ji svečiams dainavo tol, kol užkimo, o tada pasisiūlė padeklamuoti eilėraščių. Ir pradėjo:

*Paprasčiausiai pasiilgau arklio,
jo protingų ir gerų akių.
Norisi kažką sunkaus pavalkiot
arba šiaip – pasiganyt sykiu.*

*Jau seniai neglosčiau aš jo strėnų,
kvepiančių pavasario žeme,
ant kurių, net pavalkus nuėmus,
lieka dorą prakaito žymė.*

*Vis galvojom, kaip žadėjo dainos,
kad nujosim vienąsyk vėlai,
kur pro langą ilgos kasos dairos,
kur nenuganyti dobilai.*

*Taip ir liko – tik daina ir godos,
tik žėbuoklio rūdys dantyse,
tik ilgų sunkių vagų golgotos
ir kaip darbas paprasta tiesa.*

*Ji – tarytum pavalkai – mus jungia
su praeitimi ir ateitimi.
Į gyvenimą – saldžiausią jungą –
žiūrim jau suprantančiom akim.*

Kai baigė, pritilo ir atsidususi paklausė:

*Užpalių garbės pilietė Viktorija Jovarienė
iškilmių proga apsirengia tautiniais rūbais.
S. Balčiūno nuotr.*

*V. Jovarienę
pasveikino
Vilniaus užpalėnai
B. Petronienė
ir J. Galvydis.
S. Balčiūno nuotr.*

„Ar žinot, girdėtas? Taigi Justino Marcinkevičiaus. Tai didelio žmogaus išmintis posmuose... Kas myli arklius, tas myli žmones, tas bus laimingas Lietuvoj...“

Kai susitinki su Viktorija Jovariene ir pradedi kalbėti apie arklius ar karves, žinai, kad kalbi su rūpestinga, išmintinga ūkininke, kuriai rūpi grynakraujai ristūnai ar karvės. Pastarųjų šėmają veislę, susiradusi kažkur prie Švenčionių ar Ignalinos, parsivežė tam, kad išsaugotų jau retenybe tapusią lietuvišką galvijų veislę.

Prakalbęs apie poeziją, gali išgirsti mintinai Viktorijos Jovarienės deklamuojamą Paulių Širvį ar Justiną Mar-

*Tradicinis kraštiečių
susitikimas
Užpaliuose. 2010 m.
S. Balčiūno nuotr.*

cinkevičių. Jei užsiminsi apie gamtą, Viktorija Jovarienė papasakos apie jos klėtyje džiūstančių vaistažolių galias. Kalbai pakrypus apie liaudies meną, tautodaile, išgirsi ne tik apie Užpalių krašto geriausias audėjas, bet ir apie visus Utenos rajono drožėjus, parodys kieme stovintį medžio drožėjo Stasio Karanausko stogastulpį, o pažvelgęs į ant sienos kabančią akvarelę sužinosi, kad jos autorė dailininkė Verutė Tarvydaitė – buvusi garsaus skulptoriaus Juozo Zikaro mokinė.

Kai susitinki kaimo žmogų ūkininkę Viktoriją ir daugiau pabendrauji, supranti, kad jai rūpi ne tik ūkio, bet ir kultūros, tautos, visos Lietuvos reikalai, likimas. Tik sunku suprasti, kada ji randa laiko viskuo domėtis, tarsi iš tikrųjų turėtų laimės pasagą.

Jei apie tai užsiminsime Viktorijai Jovarienei, ji paporins ir apie pasagos simbolinę reikšmę, prasnę:

Viktorija Jovarienė su Utenos meru ir poetu Alvydu Katinu. 2011 m.

„Tikriausiai matėte, kad virš durų žmonės prikala pasagą. Įkūnyta lietuvių pagarba žirgui ir kalvio amatui išsaugojo magišką reikšmę. Nuo senų laikų ir kitos tautos turi įvairiausių aiškinimų ir prasmų, siejamų su pasaga. Pasak senųjų keltų, virš durų prikalta pasaga padeda apsisaugoti nuo blogųjų jėgų, o kai kas dar galvoja, kad nelabasis ratais vaikšto, o kai prieina pasagos nesujungtą ratą, nebežino, ką daryti, ir suka šalį...“

Varžybose

*Skerstuvės pas
ūkininkę V. Jovarienę.
2011 m. S. Balčiūno
nuotraukos*

Jei pasagą virš staktos prikalsi rageliais žemyn, laimė ant jūsų liesis, o ariai ar britai sako, kad rageliai turi būti nukreipti į viršų, tuomet primena taureę ir laimė iš jos neišteka. Tačiau Viktorijai svarbiausia tikroji pasagos prasmė, kad arkliui saugo kanopas ir sąnarius. Tai pats didžiausias stebuklas, kurį ji labiausiai vertina.

O jei paklausime Viktorijos Jovarienės, ar ji surado savo laimės pasagą, ji tik nusišypsos ir pasakys: „*Neturiu laiko galvoti. Darbai laukia.*“

Seniūnijos autoritetas (Ilgametis Užpalių seniūnas Vytautas Jurka)

Grażina Kačerauskienė, Albinas Kusta

Užpaliai išsikūrę Rytų Aukštaitijoje, Utenės rajone, giliame ir vaizdingame Šventosios slėnyje. Čia gyvena darbštūs ir sumanūs žmonės, kurių nuo amžių „klėtys pilnos“, trobose kvepia duona ir skamba kankliai. Straipsnio autoriai esame užpalėnai. Įvairiomis progomis bendraujame su tėviškėnais bei jų seniūnu Vytautu Jurka. Apie šio žmogaus prasmingus darbus ir norime papasakoti.

Vytautas gimė 1948 m. liepos 25 d. Gaivėnių kaime, Saldutiškio valsčiuje. Tėvas buvo paprastas kaimo žmogus, turintis nedidelį ūkėlį. Motina – našlaitė, gandydama gyvulius, iš burokų, griežčių mėgdavusi drožinėti įvairias figūras. Likimo valia tai pastebėjo geri žmonės (režisierius Antanas Sutkus, aktorė Jadvyga Oškinaitė), kurių dėka būsimoji Vytauto mama eksternu baigė gimnaziją, Dailės mokyklą, vėliau ir Dailės instituto skulptūros ir keramikos specialybę. Buvo gavusi stipendiją tęsti mokslus Čekoslovakijoje, bet karas sutrukdė tolesnes studijas. Karo metais mokytojavo. Matyt, iš motinos Vytautas paveldėjo meilę grožiui, harmonijai ir, kaip jis pats sakė, socialines nuostatas. V. Jurka baigė Gaidelių pradinę, Saldutiškio vidurinę mokyklą, 1971 m. – Lietuvos žemės ūkio akademijos Agronomijos fakultetą. Visada domėjosi daržininkyste, sodininkyste. 1970 m. pradėjo dirbti kolūkyje agronomu, kolūkio pirmininku, jo pavaduotoju gamybai, bitininku. 1988 m. vasario 16 d. buvo skirtas Užpalių seniūnu (tuo laiku šios pareigos vadinosi apylinkės tarybos pirmininkas).

Užpalių seniūnas Vytautas Jurka

Turėdamas didelę darbo patirtį, jis sumaniai tvarkė seniūnijos ūkinius reikalus. Šalia ūkinio darbo seniūnas daug pastangų, laiko ir širdies skyrė Užpalių bendruomenės kultūrai puoselėti. Apie tai norisi plačiau papasakoti.

Užpaliuose stovinčio tilto per Šventosios upę turėkluose buvo metalinės plokštės, papuoštos Vyčio ženklu ir ažuolo lapais, su užrašu „*Tiltas statytas 1930 – Vytauto Didžiojo metais*“. 1951 m. jos buvo nuplėštos. Daug metų styrojo ištrupintas betonas, surūdiję varžtai. Atgimimo metais visuomenė per spaudą ėmė kelti plokščių atstatymo klausimą. Naujasis Užpalių seniūnas rūpinosi šiais darbais.

Atstatyti tilto ženklai iškilmingai pašventinti 1989 m. vasario 16 dieną. Į iškilmes upeliais plūdo užpalėnai, skambėjo Lietuvos himnas, daina „Sėk, sesute, žalią rūtą...“

Užpaliai ne kartą degė, todėl gyventojai pastatė paminklą šv. Florijonui – ugniagesių globėjui. 1933 m. nežinia kada pastatytas medinis paminklas pakeistas betoniniu. 1963 m. sovietų valdžios įsakymu paminklas nugriautas. Prasidėjus Atgimimui ir pirmaisiais Nepriklausomybės metais seniūnas Vytautas Jurka ir klebonas kun. Juozapas Šumskis kartu su kitais užpalėnais ėmė rūpintis paminklo

atstatymu. Netrukus miestelio centre vėl stovėjo pašventintas paminklas. Seniūno iniciatyva čia vyksta Šv. Florijono minėjimas – rajono ugniagesių šventė.

Ne be seniūno pastangų 1995 m. šalia kapinių atidengtas paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Tais pačiais metais buvo iškilmingai atidengta ir Užpalių parapijos klebono kun. Edmundo Rinkevičiaus pašventinta paminklinė lenta, pritvirtinta prie špitolės sienos. Juodame akmenyje iškalti žodžiai: „Šiame parapijos pastate 1944–1950 metais veikė okupacinis KGB štabas. Užpalių miestelio aikštėje buvo išniekinami žuvę Lietuvos partizanai.“ 1992 m. Užpalių kapinėse atidengtas paminklas karo lakūnui užpalėnui Juozui Namikui. 2001 m. Degėsių kaime atidengtas koplytstulpis įžymiam Lietuvos generolui Jonui Galvydžiui-Bykauskui. 1998 m. atkurtas Užpalių herbas, kurį patvirtino LR Prezidentas.

Seniūno rūpesčiu atstatyti kultūros namai, kuriuose vyksta ansamblių „Pasagėlė“, „Svaja“, „Varsa“, ritminių šokių grupės ir kitų būrelių repeticijos, koncertai, parodos, jaunimo vakarai, kraštiečių susitikimai ir kiti renginiai. Kultūros namų patalpomis naudojasi gimnazija. Visi yra dėkingi seniūnui už kultūros židinio puoselėjimą.

Viena gražiausių tradicijų, gyvuojanti jau 20 metų, – užpalėnų susitikimai prieš Švč. Trejybės atlaidus. Susirenka po visą Lietuvą ir net užsienyje išsisklaidę Užpalių krašto žmonės. Kaip paukščiai, tėviškės ir artimųjų ilgesio genami, jie suleikia į gimtinę. Organizatoriai stengiasi, kad susitikimai būtų įdomūs ir prasmingi, skambėtų muzika, dainos. Seniūnui tenka didžiausia rūpesčių našta. Jo iniciatyva bendrijoje teikiami Užpalių garbės piliečio vardai nusipelnusiems užpalėnams – vietiniams ir gyvenantiems kitur. Tarp jų – kun. Juozapas Šumskis, LR Seimo narys Antanas Stasiškis, mokytojas, jau a. a. Alfonsas Juzulėnas ir kiti. Seniūnas suranda laiko aplankyti Kaunė ir Vilniuje gyvenančius kraštiečius.

Svarbus Užpalių visuomeninis, kultūrinis reiškiny – Užpalių bendrijos leidžiamas mėnesinis laikraštis „Už palių“, kurį prenumeruoja vietiniai ir svetur gyvenantys užpalėnai. Seniūnas ir bendrijos tarybos pirmininkas Vytas Jurka – laikraščio redaktorius ir siela. Toks leidinys – vienintelis Utenės rajone. Jame trum-

Užpaliuose apsilankęs Panevežio vyskupas Jonas Kauneckas maloniai bendravo su seniūnu Vytu Jurka

*V. Jurka poniai
Almai Adamkienei
dovanoja knygą apie
Užpalius*

pai aptariami ūkiniai, edukaciniai ir socialiniai klausimai, iškilmingai paminimos valstybės, bažnytinės šventės, žymūs žmonės. Daug vietos skiriama mokyklai ir kaimų bendruomenėms. Laikraštyje yra ir užpalėnų kūrybos.

„Už palių“ – tai laikraštis, teigiantis gėrį, atjautą, keliantis žmonių dvasią. Redaktorius, turėdamas lituanisto gyslelę, savo straipsniuose labai gražia, paprasta kalba dėsto mintis.

Jis vengia užgaulios kritikos. Jaučiama didelė pagarba žmogui. Galbūt seniūno požiūris į kritiką iš dalies sutapo su vienu iš „Auksinių minčių“ skyrelyje pateiktu D. Karnegi pasakymu: „Kritika panaši į pašto balandį, ji visuomet sugrįžta atgal.“ Redaktoriui arčiau širdies rašiniai apie žmogaus padorumą, sąžiningumą, darbštumą. Seniūnas gerai pažįsta savo seniūnijos žmones, jų likimus, polinkius, todėl visada pateikia gyvų pavyzdžių. Tai labiau ugdo, skatina nei piktesnės pastabos. Jo palinkėjimai, sveikinimai visada dvelkia namų šiluma, mieli širdžiai. Štai palinkėjimas Tėvo dienos proga: „Mieli Tėveliai! Nors Jums nuo darbų suskeldėję rankos, vėjo nugairintas veidas, tačiau akyse visada tespindi džiaugsmo žiburėliai, krūti-

*Užpalių seniūnas
V. Jurka sveikina
šimtametę kanclininkę
Oną Mikulskienę*

nėje plaka tvirta, mylinti širdis.“ Laikraštyje visada prisimenami seniūnijos žmonių gimtadieniai, mirusieji. Prireikus seniūnas išspausdina ir laišką užpalėnams.

„Už palių“ reguliariai leidžiamas nuo 1996 metų. Jau išleista 140 numerių. Prieš Naujuosius metus prenumeratoriai gauna menišką mėnesinį kalendorių. Atrodytų, jog viskas sekasi lengvai, sklandžiai. Tik nedaugelis žino, kiek prie to darbo Vytas Jurka praleidžia bemiegių naktų, aukoja retas poilsio valandėles. Leidinys turi didelę išliekamąją vertę. Tai tikras Užpalių krašto metraštis, kuriuo ateityje domėtis ne vienas tyrinėtojas. Už iniciatyvą ir darbą leidžiant laikraštėlį Vytaui Jurkai pareikšta LR Prezidento padėka.

Užpalių seniūnija garsėja gražiai sutvarkytais sodybomis. Miestelis kaip bažnyčia – gražus, tvarkingas. Skveruose ir net ant stulpų žydi gėlės, centre įrengtas fontanas. Seniūno iniciatyva renkamos gražiausios sodybos. Tai Aldonos Kirvelienės, Stasės ir Beno Leikų, Danieliaus ir Virginijos Žilėnų sodybos. Visų neįmanoma išvardyti.

Vytas – paprastas, nepasipūtęs, geras žmogus, šviesi asmenybė, labai vaišingas. Greitai pajuntantis ir greitai atsiliepiantis. Jį galima palyginti su bitele, ilgam nutūpusia Užpaliuose. Bitininkas nuo jaunystės laikų. Jo sodyboje kvepia medumi ir pienu. Tuo vaišina svečią, dovanoja korį su medumi. Iš tėvų, remdamasis Šapokos istorija, kurią jis mokėjo beveik atmintinai, Vytas paveldėjo tvirtas tautines pažiūras, meilę savo tėvynei. Tai padėjo statant naujus paminklus, puoselėjant žmonių kultūrinės vertybes ir tradicijas. Ne veltui „Pasagėlės“ vadovė Asta Motuzienė sakė: *„Nežinau, ką mes darytume, jei nebūtų Jurkos.“* Iš meilės gimtajam kraštui, jo žmonėms jis sodina vaismedžius. Tikimės, kad jie žydės ir duos gražų derlių.

Vytas ne tik seniūnas, svarbiausia – jis gražios šeimos Tėvas. Su žmona Laimute (ekonomiste) užaugino ir išleido į mokslus dukras Virginiją ir Onutę, sūnų Vidmantą. Viena dukra tapytoja, antra – architektė, sūnus chemikas ir informatikas. Auga trys anūkai.

Vytas Jurka – tautos branduolio asmenybė, teigianti gyvenimo išmintį, mokslą, kultūrą. Jis yra ne kartą sakęs:

*Vyto Jurkos šeima
sūnus Vidmantas,
dukros Virginija,
Onutė ir žmona
Laimutė*

Vilniaus ir Kauno užpalėnai 2011 m. susitikime pasiūlė V. Jurkai suteikti Užpalių garbės piliečio vardą

„Gyvenimo pagrindas yra šeima, mokslas, darbas, sąžiningumas, darbštumas. Gerbkime vienas kitą, nedarykime to, kas pačiam būtų blogai. Neužsidarykime savame kieme. Matykime aplinkinius, išgirskime ir vienas kitam padėkime. Neužmirškime vaikystės poterių, neišduokime tautinių nuostatų, būkime laisvos dvasios, nepraraskime gimtosios žemės ilgesio.“

Kai Užpalių seniūnas Vytautas Jurka pažymėjo savo gyvenimo šešiasdešimtmetį ir darbo seniūnu dvidešimtmetį, prabėgę metai patvirtino, jog jo širdis karštai plaka Užpalių kraštui. Nors svarbus mūsų kraštiečių V. Jurkos darbų pripažinimas, bet svarbiausia, kaip pats Vytautas Jurka vertina savo darbą. Štai kokiais žodžiais, baigęs dvidešimt dvejų metų seniūno darbų karjerą, jis apibendrino savo buvusią kasdienybę:

Mieli mūsų kraštiečiai, nuostabaus Užpalių krašto žmonės!

Einant septintą dešimtį jau galima truputį staptelėti, lyg iš šalies pažvelgti į nugyventą gyvenimą ir dar, kiek ponas Dievas duos, pasidžiaugti šiuo pasauliu. Atsisveikinimas, gyvenimo būdo pakeitimas niekada nėra lengvas, lyg kaleidoskope prabėga visas gyvenimas. Visą gyvenimą teko dirbti, bendrauti su žmonėmis, todėl noriu savo mintimis pasidalyti su man savu tapusio krašto žmonėmis. Užpalių krašte pragyvenau jau beveik keturiasdešimt metų, mano akyse užaugo antra užpaličių karta. Visus daugiau

*Tarp užpalėnų –
nuotraukoje centre
V. Jurka*

ar mažiau pažįstu. Per šį laikotarpį jie tapo man artimi, žinau jų džiaugsmus ir vargus. Visada pasiliksiu dėkingas Ilčiūku krašto žmonėms. Mane, vos perkopusį 24 metus, atvežė vadovauti „Pergalės“ kolūkiui. Kaimo žmonės priėmė kaip savą, vėliau man savais tapo visas Užpalių kolūkis, visa seniūnija. Dėkingas Utenos savivaldybės vadovybei, skyrių darbuotojams, su kuriais teko išspręsti nemažai sudėtingų klausimų. Daug stengėmės atlikti savo jėgomis, kad skirti pinigai liktų pas užpalėnus. Po gaisro kultūros namus atstatė taip pat mūsų žmonės. Stengėmės savo jėgomis gražinti miestelį, tvarkyti skverelius, juos įrengti ten, kur anksčiau ganė karves, sodinti gėles. Dėkingas Užpalių gėlininkams, ūkininkams, kurie pagal galimybes visada padėdavo. Gaila, kad iki šiolei Užpalius dar aplenkė europinės lėšos. Bet projektai jau parengti Užpalių ir Kaimynų vandentiekiiui, Užpalių miestelio aplinkai sutvarkyti, Kaniūku kultūros centrui remontuoti. Artimiausiu laiku turėtų prasidėti darbai, žinoma, kaip nuspręs rajono vadovybė.

Kai kas sakydavo, kad „Už palių“ yra Jurkos laikraštis. Nesiginčysiu. Šio laikraščio įsteigimui, maketavimui, leidybai atidaviau daug savo jėgų, laisvalaikio, širdies šilumos. Jis man brangus kaip savo vaikas. Norėjau, kad jis būtų naudingas ir informatyvus ir Jums, mieli Užpalių krašto žmonės. Labai dėkingas tiems, kurie rašė į laikraštį, rėmė materialiai, platino, spausdino. Stengiausi, kad nebūtų užgaulių straipsnių, kad laikraštis teiktų informaciją apie Užpalius, garbingus šio krašto žmones, vykstančius renginius. Mano troškimas būtų, kad Užpalių seniūnijos bendruomenių laikraštis, gyvuojantis penkioliktus metus, šiuo metu ilgiausiai Lietuvoje, dar ilgai būtų leidžiamas. Šio darbo imtis, bent koordinuoti, geriausiai tinka seniūnui, nes jis labiausiai jaučia seniūnijos gyvenimo pulsą, todėl linkiu naujam leidėjui ir redaktoriui sėkmės.

Vaikystė, jaunystė prabėgo Utenos rajono Gaišnėnių kaime, pirmieji mokslai Gaidelių pradinėje, vėliau Saldutiškio vidurinėje mokykloje. Augdamas kaime stebėjau, kaip stiebiasi medeliai, veda vaisius ir pats kiekvieną dieną klampodamas per sniegą užpustytais laukais 7 kilometrus iš mokyklos, spaudžiant šaltukui ir vakaruose gęstant žarai, svajojau būti sodininku ir auginti žmonių džiaugsmui tokius pačius kaip žara raudonšonius obuolius. Norėjau stoti į Frėdos žemės ūkio technikumą sodininkystės specialybę. Deja, kadangi mokslai sekėsi, motina įkalbėjo baigti vidurinę mokyklą ir stoti į Žemės ūkio akademiją. Bestudijuodamas susižavėjau fotografija. Tėvai kiek išgalėdami palaikė, bet norint nusipirkti geresnį fotoaparata, laboratorinę įrangą reikėjo daugiau lėšų, kurių jau nedrįsau kaupti

Seniūnas V. Jurka
(sėdi priekyje)
V. Jovarienės sodyboje
su Seimo nare
M. Petrauskiene,
sodybos šeimininke
V. Jovariene,
socialinės apsaugos
ir darbo ministre
V. Blinkevičiūte
ir Utenos meru
A. Katinu

Seniūnas V. Jurka
(dešinėje) visada tarp
žmonių, svarbiausių
įvykių sukūryje

iš tėvų. Patyriau, kad galima papildomai užsidirbti ir fiziniu darbu. Naktimis kroviau geležinkelio vagonus, vasaros atostogų metu Kazachstane iš akmenų stačiau namus, neakivaizdininkams padėdavau paruošti kursinius darbus. Vakaraus po paskaitų Noreikiškėse statomuose namuose dėjau langus, grindis, duris. Tai ne tik užgrūdino, bet ir suformavo nuostatą, kad norint ką turėti negalima būti išlaikytiniu, siekti lengvai gauti, bet reikia užsidirbti savo prakaitu. Baigęs mokslus, gavau paskyrimą į tėviškę, taip ir liko neįgyvendinta svajone žmonių džiaugsmui auginti vakarės žaros spalvos obuolius. Teko vykdyti kitų, viršesniųjų nurodymus, planus, kuriems ne visada pritardavau, bet kitos išeities nebuvo. Tapau planinės sistemos sraigteliu arba, vietine kalba šnekant, valdžiai atstovaujančiu prievaizdu. Vaikystėje tiesiog jausdavau gimtojo ir aplinkinių kaimų žmonių nuostatą, nepasitenkinimą ūkio valdžia. Nors bijodami to laikotarpio represijų į akis ir nesakydavo, bet savo aplinkoje tą aiškiai išsakydavo. Ir pats tapęs tokiu, gyventojų sąmonėje nemėgiamu valdžios atstovu, visada jaučiausi nejaukiai. Todėl stengiausi kuo mažiau supriešinti gyventojus ir kiek įmanoma tuo laikotarpiu nedidinti atstumo tarp darbuotojų, ieškoti kompromisų.

Į Šventosios kaspiniu papuoštą kraštą teko laimė atvykti 1972 m. ir nuo to laiko šis kraštas man tapo artimas, žmonės – geriausiais kaimynais, bendradarbiais. Per tuos metus buvo visko, su kai kuriais žmonėmis gal ir nesutapdavo charakteriai, tekdavo pasibarti, bet ne tam, kad žmogus būtų nuskriaustas, paniekintas, bet tam, kad pats atsitiestų arba bent savo elgesiu netrukdytų kitiems. Pagaliau teko eiti ir tokias pareigas, kai reikėjo laikytis nustatytos tvarkos, tuo metu veikiančių įstatymų. Per tuos metus visada laikiausi motinos suformuotos nuostatos, kad niekada nedaryk kitam to, kas negerai būtų tau pačiam. Tuo laikotarpiu kaip tik pradėjo atsigauti kolūkiai, žmonės ėmė geriau gyventi, bet dauguma į darbą kolūkyje dar ėjo kaip į lažą. Nemažas pajamų šaltinis buvo pagalbinis ūkis. Dabartinėmis akimis žiūrint, kai kurie sprendimai atrodo keisti. Ilčiuukų kaimo žmonėms žolės miltus tekdavo gamintis Užpalių kolūkyje ir kaip tyčia diena buvo skirta per Švč. Trejybės atlaidus. Įsivaizduokite, koks malonumas mechanizatoriams traktoriais dardėti su priekabomis žolės, kai pilna bažnyčia ir aikštė besimeldžiančių giminių, kaimynų. Ačiū, kad žmonės paklausė, priešingu atveju būtų man tekę aiškintis „ant kilimėlio“. Tai ne vienintelis atvejis, kai tikrindavo, ar dirbame per šventes, nors dabar, kai pagalvoji, būtų galima ne mažiau padaryti geriau pailsėjus. Dabar tenka dėl to tik apgailestauti, bet tuo laiku kitaip nebuvo galima.

Visada įtariai žiūrėjau į saldžiai suokiančius, gal todėl nebuvo apsuptas vadinaujų „draugų“ rato. Žmones vertinau pagal darbą, elgesį. Maniau ir tebemanau, kad žmonės keičiasi. Ypač gaila, kai kartais savo elgesiu susigadina gerą nuomonę apie save, bet visiems reikia sudaryti sąlygas pasitaisyti.

Dar gyvendamas Ilčiukuose pajutau, kad reikia daugiau dėmesio skirti ir šeimai, daugiau bendrauti, nes jau augo sūnus, dukra. Nelikdavo laisvų savaitgalių. O čia dar savo rankomis statybos, pradėtos beveik tuščiomis kišenėmis. Labai jau norėjau turėti savo pastogę, už kurią nebūčiau niekam skolingas nei materialiai, nei morališkai. Fiziškai dirbdamas, pailsėdavau nuo nervinės įtampos kolūkyje.

Labai skaudu buvo, kai Atgimimo pradžioje, jau dirbau apylinkės viršaičiu, rajono vadovybė gavo skundą iš Užpalių: „Buvo kolūkio pirmininkas pasistatė pilį ant upės kranto.“ O kad ta „pilis“ karkasinė, iš lentų ir spalių, suręsta savo rankomis, užmiršo paminėti. Aplinkiniai gatvelės žmonės matė, kokie aitoarai sunešė tą „pilį“, kai vienas dirbdavau per naktis iki paryčių. Labai dėkingas Užpalių krašto žmonėms, kad kai visuotiniame kolūkio susirinkime buvo svarstomas sodybos Galinių kaime ir bityno pardavimas, kurį sukūriau savo rankomis, balsavo mano naudai. Gal tik išliejant apmaudą, kad balsavote ne ūkio vadovybės naudai, už bites man teko mokėti dvigubai brangiau.

Pasitaikius progai, išėjau iš Užpalių kolūkio ir pradėjau dirbti Užpalių apylinkėje. Palengvėjo nors tuo, kad buvo normuota darbo diena. Su linksma ironija prisimenu, kaip iš rajono atvyko partijos komiteto ir vykdomojo komiteto atstovai šnekinti dirbti Vilūčių kolūkio pirmininku. Atsisakiau motyvuodamas, kad dabar turiu kalendorių ir laikrodį. Vienas pasiūlė visa tai pasiimti, kitas, truputį daugiau mąstantis, suprato ironiją ir pareiškė, kad agituoti neverta.

Ypač sudėtingas laikotarpis buvo 1991–1994 metai. Kolūkių irimas, bendrovių organizavimas, vėliau turto dalybos. Dauguma prisitaikiusių gyventi kolūkio sąlygomis, kaip sakoma, buvo palikti ant ledo. Jie buvo jau ne ūkininkai, kurie savo darbo vaisius pamato po metų ar kelerių, o darbininkai, dažnai ir labai geri darbininkai, bet atlygį turėjo gauti kas mėnesį ir iš to gyventi. Atsirado „gudručių“, kurie sugebėjo supirkti iš senelių pajus, pasiimti techniką, daugelį palikdami plikomis rankomis. Dar kita bėda, kad žmonės buvo pripratę, jog jiems viską „valdžia“ nurodo, labai lengvai išpardavė ar neprižiūrėjo pastatų, technikos. Ne geresnė padėtis ir susikūrusiose bendrovėse. Kolūkio laikais sukauptas turtas neatnaujinamas nusidėvėjo, buvo išparduotas, todėl jo mažai beliko pajininkams. Smarkus rublio nuvertėjimas taip pat buvo didžiulė žala, kai žmogus, atidirbęs kolūkyje 30 ar daugiau metų, prarado visus savo pajus už kelias paslaugas technika. Dar ir dabar yra nelikviduotų bendrovių, į kurias suneštas visas turtas prapuo- lė ir niekas nesiruošia bent dalinai atlyginti. Kai savo uždirbtą turtą nešė į bendroves, apylinkėje niekas neklausė, net ir patariant labiau tikėjo buvusiais kolūkių vadovais, bet dar ir dabar seniūnijoje ieško teisybės. Žmoniškai galima tik užjausti, kad tai buvo apgaulė, kuri lai gula ant skriaudą padariusių buvusių vadovų, bet seniūnas nieko negali padaryti, kai bejėgė ir teisėsauga.

Jau nuo rudens Užpalių kultūros centre viešai keliamas klausimas dėl mano išėjimo į pensiją. Matyt, kažkas turi savo tikslų. Daugelis klausia, kodėl ruošiuosi palikti darbą. Daug kam atrodo, kad tai gera, rami darbo vieta, seniūnas gali padaryti viską. Iš tikrųjų taip nėra. Visada jaučiuosi lyg tarp priekalo ir kūjo. Seniūnas mato, jaučia, ką reikėtų padaryti, ko trūksta, bet dažnai būna surištos rankos. Ir labai skaudu, kai žmo-

*Užpalių garbės pilietį
Vyta Jurką sveikina
Utenos meras
A. Katinas*

*Užpalių garbės piliečio
Vyto Jurkos pagerbimo
ceremonija. Seimo narė
Milda Petrauskienė
ir Vilniaus
užpalėnų seniūnas
Jeronimas Galvydis.
2011 m.*

*Garbės pilietis
Vytautas Jurka tarp
užpalėnų.
S. Balčiūno nuotraukos*

Užpalių garbės pilietis
Vytautas Jurka su šeima
ir anūkais

gus vos ne su ašaromis kreipiasi pagalbos, o jam niekuo negali padėti. Dažniausiai dėl lėšų stygiaus, o kartais ir dėl kaimyno netinkamo elgesio. Taigi visų negalima priversti vienodai elgtis ir gerbti kaimynų. Tokie sujunda tik tada, kai paliečia jų pačių interesus. Seniūnas esti suvaržytas ir turimų lėšų panaudojimo apribojimų, kurių metai po metų vis daugėja, nemažai lėšų prarandame ir dėl pačių gyventojų neatsakingo požiūrio. Niekas nesusimąsto pildamas šiukšles kur pakliūva, paskui pyksta, kad miškai užversti atliekomis. O užterštoms teritorijoms sutvarkyti jau reikia tūkstančių litų, o tas lėšas būtų galima panaudoti reikalingesnėms sritims. Didesni darbai, projektai sprendžiami rajono lygmeniu. Ką bedirbau, nesitenkinau vidutiniais rezultatais. Visada norėjau ir noriu, kad Užpalių žmonės gyventų geriausiai, būtų stipriausi ūkininkai, iniciatyvūs verslininkai, lietęsi skambiausios dainos, sportininkams nebūtų lygių varžovų. Ir visada, kol pajėgsiu suprasti, užpaliėčių pasiekimai mane džiugins ir išgyvensiu dėl nesėkmių.

Niekur nesiruošiu, kol leidžia sveikata, nei išvažiuoti, nei palikti Užpalių krašto. Čia grynai savo rankomis susilipdžiau namelius, kapinėse ilsisi mano mamutė ir tėtė. Šiam kraštui, jo žmonėms, kiek leido mano jėgos ir galimybės, atidaviau beveik visą savo darbingiausią amžiaus dalį. Atsisveikindamas linkiu visiems užpalėnams, draugams neprarasti vilties, tikėjimo ateitimi ir svarbiausia pasitikėti savo jėgomis, nenusiminti bet kokioje situacijoje. Jeigu tikėsite, dėsitate pastangų, nugalėsite net ir ligas, pagaliau prisi-taikysite, kad jos mažiau kamuotų. Dirbant apgalvotai, su ugnele seksis ir ūkininkauti. Ypatingi linkėjimai mūsų jaunimui. Užpaliuose yra gerų galimybių siekti mokslo, vėliau studijuoti. Jeigu Jūsų svajonės neišsipildys Užpaliuose, svetur neužmirškite šio krašto. Pirmai progai pasitaikius, grįžkite į tėviškę, tenai, kur laukia tėvai, artimieji. Ir visada savo darbu siekite, kad Užpalių kraštas būtų žinomiausias, garsiausias žemės kampelis. Ir svarbiausias palinkėjimas: su artimu, su kaimynu elkitės taip, kaip norėtumėte, kad su Jumis elgtųsi. Tada visiems gyventi bus daug smagiau.

To su nuoširdžiausia meile ir pagarba linkiu Jums, mieli užpaliėčiai, aš, jau buvęs Jūsų seniūnas.

Spinduliuojanti gerumu

Pedagogė, visuomenininkė Nijolė Rimkevičienė

Ona Palubinskienė

Užpaliuose gimė ir augo ne viena veikli moteris. Tarp jų ir 1942 m. gimusi Nijolė Visockaitė-Rimkevičienė. Čia prabėgo jos vaikystė, čia ji baigė Užpalių vidurinę mokyklą ir iki šiolei neužmiršta užpalėnų. Mokykloje buvo gera sportininkė: plaukikė, tenisininkė – dabar remia Užpalių gimnazijos teniso komandą „Perkūnas“. Yra išteigusi prizų už laimėjimus varžybose.

Baigusi Vilniaus pedagoginį institutą, įgijo istorijos ir socialinių mokslų mokytojos profesiją. Dirbdama Utenos aukštesniojoje medicinos mokykloje vyr. dėstytoja žinias gilino Kauno technologijos universitete ir 1998 m. baigė studijas. Įgijo edukologijos magistro laipsnį, o 2004 m. tapo docente. Dirba Utenos kolegijoje, dėsto filosofiją, sociologijos pagrindus. Ją myli ir gerbia studentai. Skaitydama laikraštį radau gražų studentės atsiliepimą apie dėstytoją Nijolę:

„Tegul mūsų visų veiduose atsispindi gerumas, švelnumas, supratimas. Todėl labiausiai linkiu Jums, dėstytoja, ir toliau skleisti savąjį gerumą, žinojimą. Kaip ir filosofijoje veskit mus, dėstytoja, iš nežinios į žinojimą, kad galėtume geriau pažinti vieni kitus ir pasaulį.“

Tai padėka už suteiktą gėrį kiekvieno studento širdžiai, atiduodant dalelę savęs.

Neapsiribojo Nijolė vien darbu, nes jos pagrindinis kredo: *„Tik bendraujant galima atrasti gyvenimo esmę.“* Ji visą save atidavė Utenos kraštui, o ypač Užpalių krašto žmonėms. Ji kolegijos Sveikatos priežiūros ir socialinės rūpybos fakulteto tarybos pirmininkė, tarptautinės labdaros organizacijos „Lions“ klubo Užpaliuose fundatorė, Užpalių bendrijos tarybos narė, Utenos moterų centro „Ievos namai“ direktorė, moterų sveikatingumo programos „Krūties vėžio prevencija“ vykdytoja – gerosios ambasadorės vardą turinti narė, Lietuvos karališkosios bajorų sąjungos narė.

*Regina, Nijolė,
Vanda, Genovaitė
Visockaitės su mama
Genovaitė Visockienė*

*Vilniaus užpalėnų
seniūnas J. Galvydis,
N. Rimkevičienė ir
Užpalėnų seniūnas
E. Keraminas*

Labai plati Nijolės labdaros veikla. Būdamą tarptautinės labdaros organizacijos „Lions“ Užpalėuose fundatore, visus norinčius aprūpino akiniais – net 400 vnt. Daug kaimo žmonių, turinčių negalią, gavo įvairių tipų vežimėlių, kėdžių, dviračių, vaikai – sportinių marškinėlių, drabužių, avalynės, kuprinių.

Užpalėnų kultūros centro saviveiklininkai po kiekvieno renginio visada būna Nijolės pasveikinti. 2010 m. birželio 5 d. jos iniciatyva Užpalėnų senojoje cerkvėje buvo surengta sakralinės muzikos ir poezijos šventė „XXI a. santaka“, kurioje dalyvavo JAV ambasadorė Anne E. Derse su vyru. Koncertas užpalėnams buvo atgaiva sielai, – tai Bacho, Mocarto, Donicečio ir kt. kompozitorių kūriniai. Po to kultūros centre visi bendravo prie arbatos puodelio. Ir tai ne vienintelis malonus susitikimas su Nijole Rimkevičiene.

2009 m. spalio mėnesį Utenos rajono savivaldybės taryba šventiniame posėdyje suteikė Nusipelnusio Utenai žmogaus vardą už aktyvią visuomeninę veiklą Utenos moterų centro „Ievos namai“ direktorei Nijolei Rimkevičienei. Ta proga „Utenos diena“ išspausdino dėmesio vertą interviu su Nijole Rimkevičiene:

Gerbiamoji Nijole, papasakokite „Utenos dienos“ skaitytojams apie save. Kur gimėte, augote, kas buvo Jūsų tėvai?

Gimiau ir augau Užpalėuose. Tėveliai buvo paprasti žmonės. Visą laiką žavėjaisi mama. Ji buvo didelė optimistė, darbą dirbdama mėgo dainuoti. Tikėjo žmogaus gerumu, nors patyrė ir skriaudų gyvenime. Ji mane mokė gerumo savo pavyzdžiu: niekada nenusigrėždavo nuo neturtingai gyvenančių šeimų, skubėjo kaimynams į pagalbą. Galiu pasakyti, kad mama buvo to laiko pirmoji socialinė darbuotoja, ji teikė pagalbą kitiems, nelaukdama atlyginimo.

Visuomeninės veiklos poreikį pajutau anksti – dar mokykloj. Buvau didelė aktyvistė! Šokau, dainavau, susižavėjau sportu – plaukimu, tenisu.

Kokia Jūsų pedagoginė patirtis?

Prieš 33 metus pradėjau dirbti medicinos mokykloj, ji išaugo į Utenos kolegiją. Dėstau filosofiją. Filosofišškai žiūriu ir į žinių perdavimą studentams. Pasak Sokrato,

Po Utenos nusipelnusio žmogaus vardo suteikimo Nijolė Rimkevičienė (trečia iš kairės). 2010 m.

Utenos rajono savivaldybės mero Alvydo Katino apdovanojimas už švietėjišką, kultūrinę, socialinę, visuomeninę veiklą ir tarptautinių ryšių plėtojimą

geras mokytojas nepasako visko, bet įvilioja jaunuolius į pažinimo kelią. Šiaip esu tos nuomonės, kad tarp studento ir dėstytojo turi būti lygiaverčiai, pagarbūs santykiai, toks yra visų dėstytojų požiūris į tarpusavio santykius, todėl fakulteto atmosfera yra šilta. Studentai didžiuojasi tokiu bendravimu. Visuomet stengiausi suprasti jauną žmogų ir auditorijoje kurti draugišką atmosferą.

Didelio pasiaukojimo reikia tam, kuris ryžtasi būti mokytoju. Tačiau niekada to nesigailėjau. Be to, dėstytoju būti lengviau nei mokytoju, nes ateina motyvuoti žmonės. Todėl ir bendrą kalbą rasti visuomet paprasčiau. Tiesą sakant, bendravimas su jaunais žmonėmis labai pozityviai veikia, neleidžia mąstyti senamadiškai, gyvenimui suteikia šiuolaikinį tempą.

Kodėl filosofiją? Ji – visų mokslų pradžia. Visuomet buvau daugiau humanitarinių dalykų šalininkė. Savaiame kažkaip išsirutuliojo, kad palinkau būtent į ją.

Be paskaitų kolegijoj, turiu daug visuomeninių pareigų. Esu Sveikatos priežiūros ir socialinės rūpybos fakulteto tarybos pirmininkė, darbo tarybos narė. Į visuomeninę veiklą stengiuosi patraukti ir studentus. Agituoju jaunimą nevengti labdaringos veiklos, kviečiu dalyvauti gerumo akcijose, kurios skirtos socialiai remtinoms šeimoms. Dalyvauju ir projektinėje veikloje. Vienas iš projektų – „Merginų gebėjimų stiprinimas“. Su studentėmis keliavau į Vieną, kur vyko katalikiškojo jaunimo suvažiavimas. Didžiuojuosi Utenos kolegijos įteikta padėka už visuomeninę veiklą, malonu, kad mano visuomeninę veiklą remia kolegijos ir administracija.

Papasakokite apie moterų centro „Ievos namai“ veiklą.

Moterų centro „Ievos namai“ direktore esu nuo 1999 metų. Šių namų idėja kilni – padėti kitiems, šiuo atveju – kitoms moterims, kurioms tos pagalbos labiausiai reikia. Sakyčiau, čia tokia bendražmogiška pareiga. Šiuo metu, kai „Ievos namai“ mini veiklos 10-metį, galiu teigti, kad kartu su kitomis moterimis, kurios dalyvauja klubo veikloje nuo pat jo įkūrimo (su R. Stakėniene, D. Bukiene, R. Šakaliene, A. Pelaniene, G. Lapinskiene ir kt.), nuveikta išties nemažai. Taip teigti turiu pagrindo, nes mūsų organizacijos veikla atsispindi ne tik rajono, šalies žiniasklaidoje, bet ir užsienio šalių informaciniuose leidiniuose.

Moterų centro pagrindiniai veiklos tikslai: kelti moterų kompetenciją įvairiais gyvenimo klausimais, padėti spręsti skaudžias socialines problemas (sveikatos, smurto, bedarbiystės), įtraukti moteris į kultūrinį gyvenimą. Palaikome glaudžius ryšius su Norvegijos Hedmarko apskrities kaimo moterų organizacija (norvegės kiekvienais metais atvyksta į Uteną, rengia seminarus, skaito paskaitas). Jau senokai vykdoma smurto prieš moteris, krūties vėžio prevencija. Moterys supažindinamos su šia onkologine liga, suteikiama joms galimybė nemokamai pasitikrinti sveikatą. Tuo tikslu po kaimo vietovės važinėja „Rožinio kaspino“ autobusiukas. Yra skaitomos paskaitos, vyksta diskusijos. Šiais klausimais glaudžiai bendravome su Agne Zuokiene. Teko dalyvauti Lietuvos moterų III ir IV suvažiavimuose, kur atstovavau Utenos rajono ir apskrities moterims. Skačiau pranešimą „Utenos apskrities moterų gyvenimas: realybė ir problemos“.

Stengiuosi, kad moterys gautų kvalifikuotą teisinę informaciją. Jei jos žinotų teisinę problemas pusę, jaustųsi kur kas tvirtesnės ir saugesnės.

Būna atvejų, kai kreipiasi vienokiu ar kitokiu klausimu ne tik moterys. Kartais sugaišti pusdienį, bet visuomet išklausai, nes jauti pareigą padėti. Ypač malonu, kai patarimo ir pagalbos prašo studentas. Gera žinoti, kad tavim pasitiki. Tai yra aukščiausias įvertinimas.

Teko girdėti, kad užsiimate labdaros veikla... Gal galėtumėte plačiau apie tai papasakoti?

Esu ir tarptautinio klubo „Lions“ fundatorė. Jo pagrindinis tikslas – teikti įvairią pagalbą tiems, kuriems jos reikia. Vedama šios idėjos, subūriau įvairių profesijų žmones (nemaža dalis iš Užpalių – mokytojai, ūkininkai, dalis Utenos kolegijos dėstytojų, savivaldybės darbuotojai, verslininkai, medikai). Visi klubo nariai siekia padėti žmogui. Šiam klubui tarpininkaujant buvo sulaukta paramos iš užsienio šalių. Jos sulaukė sunkiai sergantys, neįgalieji, bedarbiai, daugiavaikės šeimos.

Kasmet yra organizuojamas tautodailės darbų ir profesionalaus meno darbų aukcionas. Jo metu surinkti pinigai būna skiriami sergantiems leukemija vaikams bei Utenos darželiui „Eglutė“, kurį lanko vaikai, turintys regėjimo sutrikimų. Jau daugybė metų klubo nariai organizuoja nemokamą akių patikrą kaimo žmonėms. Utenos apskrities ligoninė gavo lėšų įsigyti patalynę, reabilitacijos centras neįgaliesiems – kompensacinės technikos.

Užpalių gimnazijos pirmokėliai gavo kuprines, viena klasė – sportinius marškinėlius, dviračius.

Užpaliuose gyvenančiai lėlininkei Editai buvo parūpinta siuvimo mašina. Jos sukurtomis lėlėmis žavėjosi ir norvegai.

Kas suteikia jėgų tiek daug ir taip aktyviai dirbti, tvirtai ir ryžtingai priimti svarbius sprendimus, įgyvendinti naujus sumanymus?

Aišku, dirbdamas visuomeninį darbą, būna, eini ir užkliūni, patiri ne tik teigiamų, bet ir neigiamų emocijų. Stiprybės suteikia kitų žmonių palaikymas. Smagu, kad visuomet ir visur sutinku bendraminčių. Bendraudama su įdomiais žmonėmis, sakyčiau, turtėju dvasiškai ir gaunu jėgų visuomeniniams tikslams įgyvendinti.

Esu dėkinga visiems klubo nariams, kurie jau daug metų atlieka gerus darbus, altruistiškai padeda kitiems, yra iniciatyvūs, išradingi, dosnūs.

Kokie Jūsų asmeniniai pomėgiai? Kokią laisvalaikio formą mieliausiai renkatės?

Labai mėgstu keliauti. Kelionės būna ne tik visuomeniniais darbo tikslais, bet ir pažintinės. Teko pabuvoti Italijoje, Airijoje, Austrijoje, Lenkijoje, Norvegijoje, Vokietijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje. Neišdildomą įspūdį paliko Indija, Šri Lanka. Sužavėjo ten gyvenančių žmonių optimizmas, tų šalių kultūra.

Dar patinka apsilankyti muziejuose, dalyvauju „Verdenės“ klubo renginiuose.

Kartais mėgstu pabūti kiek ramiau. Tuomet pasižiūriu kokią informacinę laidą ar jaukiai su drauge pasišnekučiuoju.

Koks metų laikas arčiausiai širdies?

Va rudeniu tai nesižaviu. Mieliausias pavasaris... Jis padeda ir suteikia žmogui naujų minčių, idėjų. Žmogus, pažindamas gamtą, pažįsta ir save. Pavasaris suteikia optimizmo, tikėjimo, naujų planų, sumanymų.

Šiomet buvote nominuota kaip aktyviausia visuomenės veikėja. Su kokia nuotaika priėmėte šią žinią?

Man atrodo, kad žmogaus gyvenimo tikslas – savo veikla didinti žemėje gėrį. Tai galima pasiekti įvairiais keliais – tiek savo protine, tiek visuomenine, filantropine veikla. Visuomeninė veikla pasižymi tuo, kad žmogus realizuoja savo idėjas, sumanymus nesivadovaudamas jokiais materialiais išskaičiavimais. Šiandien galiu pasakyti, kad visuomeninei veiklai mano išties atiduota daug laisvalaikio valandų, tačiau, matydama, kad

žmonėms reikalinga šių organizacijų veikla, aš ir regiu joje savo gyvenimo prasmę. Šis mano visuomeninės veiklos įvertinimas man yra reikšmingiausias, garbingiausias. Tai ne tik įvertinimas, bet ir paskatinimas tęsti pradėtus darbus.

Jau Antikos laikų mąstytojai teigė, kad žmogus sukurtas tam, kad mylėtų kitus ir teiktų naudą jiems. Visuomeninės pareigos buvo vertinamos aukščiau už individualius interesus. Kas gera ir naudinga visuomenei, yra gera ir naudinga kiekvienam jos nariui.

Gal turite svajonių, susijusių su ateities planais?

Norėčiau dar nuvažiuoti į Graikiją. Kas susiję su Antika – šventas dalykas. Pradžių pradžia yra Antikoje. Anksčiau išminčiais buvo žavimasi. Gaila, kad šiandien jų statusas kiek pakitęs: dabar išminčiai tie, kurie iš motinų ir pensininkų atima pašalpas.

Kokia Jūsų gyvenimo filosofija?

Remiuosi Aristotelio etikos principais, kurie teigia, kad gyvenime nereikia eiti į kraštutinumus, būtina išlaikyti dvasios ramybę.

Nereikia nešioti pykčio, nes jis žlugdo žmogų. Svarbu mokėti atleisti tam, kuris įžeidė, pažemino. Geras žmogus, draugas yra didžiausia vertybė. Pasak A. de Sent Egziuperi, yra viena vertybė – tai žmogaus ryšys su žmogumi. Pasidalintas džiaugsmas padvigubėja, o skausmas perpus sumažėja. Štai gyvenimo filosofija.

„Utenos diena“, 2009 10 17.

Užpalių „Lions“ klubo rekomendacija

Užpalių „Lions“ klubo nariai siūlo šio klubo narei, įkūrėjai **Nijolei Rimkevičienei** suteikti Užpalių garbės pilietės vardą.

Nijolė Rimkevičienė palaiko glaudžius ryšius su Užpalių seniūnijos žmonėmis.

Ji žino miestelio žmonių problemas, stengiasi jiems padėti, užjaučia ir suteikia materialią paramą šeimoms, netekusioms maitintojų ar sudegus namui.

N. Rimkevičienė asmeniškai parūpino funkcinės lovas Skaržinskui bei G. Juzulienei, kuriai padėjo parūpinti ir slaugos pašalpa.

Jos dėka su Užpalių istorinėmis, kultūrinėmis vietomis susipažino JAV ambasadorė Anne Derse, Danijos, Vokietijos, Norvegijos delegacijų ar kolektyvų dalyviai.

Nijolė organizavo krūties vėžio prevencijos renginius, kurių metu Užpalių, Kaniūkų moterys galėjo nemokamai pasitikrinti sveikatą ir turėjo galimybę pabendrauti su Seimo nare Agne Zuokiene.

Už dalyvavimą šioje veikloje Nijolei Rimkevičienei 2005 m. buvo suteiktas gerosios ambasadorės vardas.

Daugiau kaip 10 m. ji finansiškai remia Užpalių gimnazijos teniso klubą „Perkūnas“.

Visada pasveikina Užpalių kultūros namų dramos būrelio narius, įvykus premjeriniams spektakliams.

Jos iniciatyva 2001 m. Užpaliuose buvo įkurtas Užpalių „Lions“ klubas, kuris bendrauja su dviem Norvegijos „Lions“ klubais. Jų dėka Užpalius pasiekia finansinė parama bei labdara.

*Užpalių garbės
pilietės juostą
užriša seniūnas
E. Keraminas*

*N. Rimkevičienę
sveikina Vilniaus
užpalėnai
M. Petrauskienė
ir J. Galvydis*

*Užpalių garbės
pilietė
N. Rimkevičienė
kraštiečių šventėje.
S. Balčiūno
nuotraukos*

Ši labdara išdalijama tiems žmonėms, kuriems ji ypač reikalinga: drabužiai, avalynė, neigaliųjų vežimėliai, vaikštynės, funkcinės lovos.

Gauta ir išdalyta žmonėms apie 400 akinių, atliktos nemokamos akių patikros.

Parama pasiekia ir Užpalių gimnaziją: sportinė apranga, dviračiai, kuprinės, higienos priemonės ir kt.

Nijolė palaiko ryšius su Užpalių moterų bendrija „Širdžių šiluma“, stengiasi burti moteris į įvairius renginius.

Šios bendrijos vadovė O. Palubinskienė buvo pakviesta dalyvauti seminare, kuris vyko JAV ambasadorės rezidencijoje, B. Minutkienė turėjo galimybę vykti į Norvegiją, dar dvi moterys buvo pakviestos vykti į Prancūziją.

Už aktyvią visuomeninę veiklą Nijolei yra suteiktas Utenos miestui nusipelnusio žmogaus vardas (2009 m.).

2011 m. už aktyvią švietėjišką, kultūrinę, socialinę veiklą bei tarptautinių ryšių plėtojimą ji apdovanota jubiliejiniu atminimo ženklu, pažymint Utenos miesto įkūrimo 750-ąsias metines.

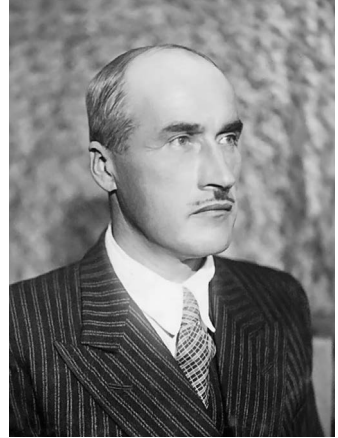
Tai tik dalis N. Rimkevičienės nuveiktų darbų garsinant Užpalių kraštą, jo pasiekimus, kultūrinį gyvenimą.

Už minėtą prasmingą, įvairiapusę socialinę veiklą šiame krašte užpalietai Nijolei Rimkevičienei rekomenduojame suteikti Užpalių garbės pilietės vardą.

Petras Abukauskas – ryšininkas, sujungęs Lietuvos miestus

Aurimas Abukauskas

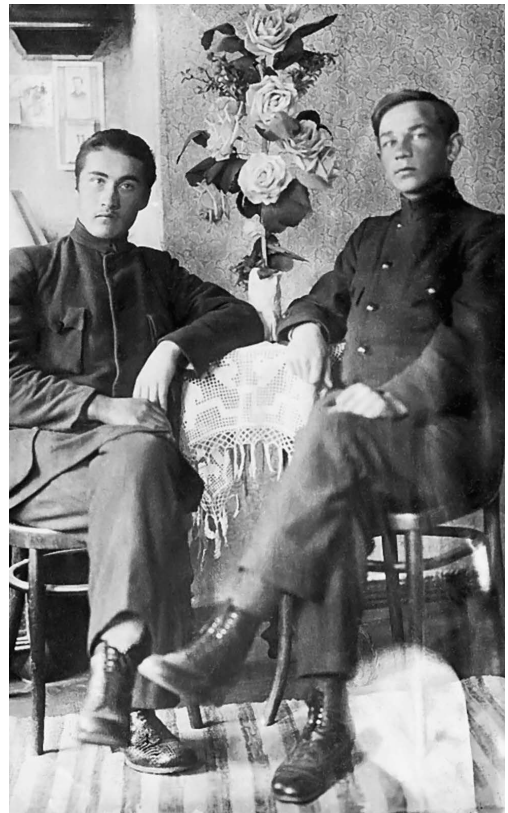
Petras Abukauskas gimė 1907 m. lapkričio mėn. Lýgamiškio kaime. Tėvų žemė ir sodyba ant aukšto Šventosios kranto, netoli Krokulės šaltinėlio. Vyresnis Petro brolis Pranas augo tėvų pagalbiniu, o Petriui buvo sudarytos sąlygos mokytis. Baigęs Užpalių progimnaziją, 1923 m. vyksta į Kauną ir, įstojęs į Aukštesniąją technikos mokyklą, įgyja elektriko ryšininko specialybę. 1927 m. jis jau montuoja ryšių komutatorius ir tiesia telefono linijas, sujungiančias Lietuvos miestus ir miestelius. 1923 m. veda Žemės ūkio ministerijos buhalterijos darbuotoją Veroniką Sabaliauskaite, dar studijuojančią neakivaizdiniu būdu Vytauto Didžiojo universitete. Vyriausybei nutarus automatizuoti ryšių tinklą ir tuo tikslu pirkti įrengimus, P. Abukauskas ir P. Toleikis 1934 m. koman-

Po lagerio, tremtis Angarske. 1951 m.

Mokslo metai. 1923 m.

Mokslo metai Kaune. 1924 m.

*Su šeima Kaune.
1939 m.*

diruojami dvejiems metams į Angliją specializuotis montuojant ir aptarnaujant autotelefonijos įrengimus.

Sugrįžęs į Kauną P. Abukauskas 1935–1937 m. profesionaliai dirba montuojant autotelefonines stotis Centriniam pašte Laisvės alėjoje ir Šančiuose, Juozapavičiaus prospekte. Skiriamas vyriausiu mechaniku įrengimų priežiūrai Kaune, o atgavus Klaipėdos kraštą ir Klaipėdos ATS. Dalyvauja Šaulių sąjungos veikloje, būdamas ryšių tarybos leitenantu.

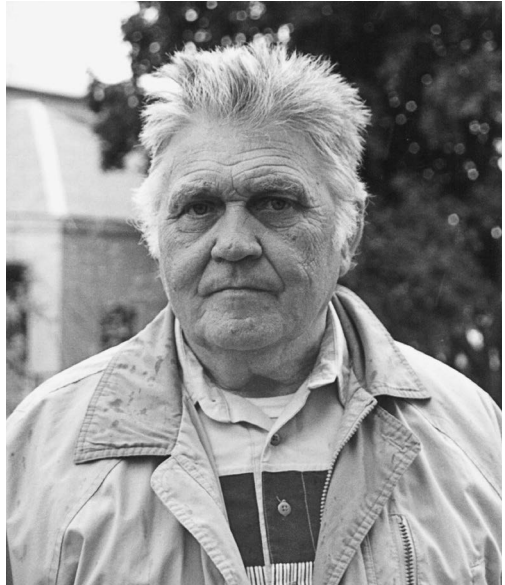
1941 m. birželio 14 d. suimamas ir išvežamas į lagerius Archangelsko srityje. Žmona Veronika Abukauskienė, 4 metų sūnus Aurimas ir 9 mėnesių dukrelė Marytė ištremiami į Novosibirsko sritį, Karasuk Barabos stepes. Po dvejų metų P. Abukauskui pranešamas teismo (troikos) nuosprendis – 10 metų lagerio pagal 58 straipsnį. Karo metų badas, miško darbai, aukštos įtampos linija Abakan–Taišet, tai Velsko, Svijažko, Taišeto lagerių kasdienybė. Ir „laisvė“ 1951 m. be teisės sugrįžti į Lietuvą. Įsidarbina pagal specialybę netoliese, Angarske, kur statomos raketinio kuro ir urano sodrinimo gamyklos. Pagal 1954 m. Malenkovo įsaką vėl tampa tremtiniu. Pasą atgauna ir reabilituojamas 1957 m. po XX komunistų partijos suvažiavimo.

1961 m. sugrįžta į Vilnių, įsidarbina Energetikos valdyboje ryšių skyriaus inžinieriumi ir užsiima energetikos ryšių aukštos įtampos linijų tobulinimu, prioritetinių sistemų įvedimu. Ne kartą apdovanojamas už naujoves, demonstruotas TSRS liaudies ūkio pasiekimų parodose. 1975 m. išėjo į pensiją, 1977 m. mirė, palaidotas Užpalių kapinaitėse greta tėvų.

Kukli žymaus žmogaus biografija

Vanda Kuliešienė

Gimė 1930 m. ir augo Užpalių miestelyje Onos ir Antano Adomaičių šeimoje. Užpalių vidurinę mokyklą baigė 1950 m. Studijuoti išvažiavo į Kauną, baigė Lietuvos žemės ūkio akademijos Mechanizacijos fakultetą ir 1956 m. gavo inžinieriaus mechaniko diplomą. Baigęs studijas, buvo pakviestas dirbti į ką tik sukurtą Žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos mokslinio tyrimo institutą. Institute, eidamas skyriaus vedėjo pareigas, dirbo mokslinį darbą. 1968 m. – jis jau technikos mokslų daktaras, o nuo 1972 m. – vyresnysis mokslinis bendradarbis. Yra keletu knygų, taip pat mokslinių straipsnių apie žemės ūkio gamybos kompleksinę mechanizavimą, traktorių ir mašinų naudojimą autorius.

Bonifacas Adomavičius

Štai kaip apie savo krašto žmones samprotauja B. Adomavičius:

„Užpalėnai pelnytai gali didžiuotis, kad jų gimtoji žemė išaugino daug gabių, gerų, Tėvynę mylinčių ir savo darbais ją puošiančių žmonių. Kiekviena biografija – skirtingas ėjimas į savo tikslą, skirtingos, bet vienodai brangios į gimtinės žemę įmintos pėdos. Tik skaudu, kad laiko verpetai daugeliui jų buvo skausmingi, kad ne vieną blaškė po įvairius pasaulio kraštus... Tačiau patirti išgyvenimai – tai savotiškas asmenybės vertės patikrinimas. Todėl su dideliu malonumu vykstu į tradicinius užpalėnų susitikimus.“

Gražios šeimos motina

Stanislovas Balčiūnas

Vargu ar rastume užpalėną, kuris, sugrįžęs gimtinėn, nepasuktų nedidele miestelio gatvele, pavadinta Krokulės vardu, atsigerti ir atsigaivinti švento šaltinio vandeniu, atgaivinti prisiminimų. Man tie prisiminimai sugrįžta vos išukus į šią gatvelę, kur kairėje pusėje pokaryje pastatytame name prabėgo mano moksleiviškos dienos. Tačiau jos prasidėjo ir iki šiol neišblėso kitoje, paskutinėje šios gatvelės sodyboje, kur dabar gyvena kardinolo Audrio Juozo Bačkio pusseserė Bronė Trepkuvienė. Tiesa, tą sodybą užpalėnai iki šiol vadina Galvydžių namais. Nors Galvydžių namuose pragyvenome tik vieną, 1950 metų, žiemą, tačiau dar prisimenu, kaip pavasarį čia žydėjo didelis sodas, prisimenu didžiulį klojimą, kurio jau nebėra. Nebėra ir kitų pastatų, išlikę tik namas ir klėtis, kurioje kažkada tilpo visi „Pažangos“ kolūkio grūdai. Ir dar atmintyje išlikęs pušynėlis už klėtis, kur buvo didžiulis, pusiau po žeme įrengtas rūsys, tik jo stogas kyšojo virš žemės, o mes, išdykėliai vaikai, žiemą su slidėmis nuo jo kartais nuskriedavom, kai pasirodydavo, kad kiti kalneliai per maži. O vasarą pušynėlis mums, paaugliams, būdavo kasyklomis, kuriose negiliai po velėna rasdavome krūvas nuo karo likusių, nesprogusių automatų šovinių su kulkomis ir paraku. Buvo ir tuščių, su suplyšusiomis, prasiviepusiomis gilzėmis.

Paryžius. 1942 08 12

Vilniaus Arkivyskupo namuose. 1993 09 03

*Žemaičių
Naumiesčio prad.
mokyklos mokytojai.
B. Neštaraitė, mokyklos
vedėjas J. Pekeris,
J. Gelinis,
O. Galvydaitė,
U. Jucytė. 1928 m.
J. Galino nuotr.*

1929 05 12

Vaikai spėliodavom, ar čia buvo kokia ginklų slėptuvė, likusi nuo karo metų, ar tik atsitiktinai išbarstytos krūvos šovinių. Matyt, ir karo metais Galvydžių sodyba buvo pavojuje?

Pokario metais, tarybiniais laikais mes mažai težinojome, kas buvo tie Galvydžiai. Juo labiau, kad čia buvo įsikūrusi „Pažangos“ kolūkio kontora, vėliau gyveno Stasė Ruseckienė su keturiais vaikais, pokario metais atsikrausčiusi iš Pladžiškių kaimo. Vėliau, net 15 metų, šioje sodyboje šeimininkavo apylinkės veterinarija.

Tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, kai sugrįždavome į kraštiečių susitikimus, Galvydžių namuose gyveno buvusi pirmosios laidos Užpalių vidurinės mokyklos auklėtinė Antano Galvydžio dukra Bronė Trepkuvienė. Ši sodyba kažkada priklausė jos dėdei Juozui Galvydžiui, kurio šeimoje išaugo trys vaikai. Jauniausia dukra Onutė Galvydaitė, vėliau tapusi Bačkienne, yra garsių Lietuvos diplomatų žmona ir motina, taip pat kardinolo, arkivyskupo Andriaus Juozo Bačkio mama.

Onutė Galvydaitė gimė 1907 m. gegužės 25 d. Vyresnieji – brolis Antanas ir sesutė Verutė – jau buvo baigę carinę rusišką mokyklą Užpaliuose, tad tėveliai sumanė Onutę leisti mokytis į Utenos „Saulės“ progimnaziją.

Baigusi Utenos progimnaziją, Onutė Galvydaitė išvyko į Pānevėžį. Nepasitenkinusi progimnazijos žiniomis ir jausdama potraukį pedagoginiam darbui, ji įstojo į Pānevėžio mokytojų seminariją. Čia į ją dėmesį atkreipė Stasys Antanas Bačkis, išgirdęs ją raiškiai deklamuojant eilėraštį. Jaunuoliui Onutę nuolat piršo jo draugas Adolfas Šapoka, kuris vis kurstydamo žavėtis, koks gražus jos balsas, kokia ji nuostabi dainininkė, kokia artistė ir kokia gražuolė...

Stasiui Antanui Bačkui Onutė „krito į akį“ ir kurį laiką jie dar susirašinėjo laiškais.

Panevėžio mokytojų seminarijoje Onutei Galvydaitei lietuvių kalbą dėstė prof. J. Balčikonis. Onutė prisiminė, kad profesorius atkreipė dėmesį į jos pavardę ir paklausė: jei tėvas Galvydis, tai kodėl ji ne Galvydytė, o Galvydaitė. Profesorius pasiteiravo, kaip ją Užpaliuose vadina.

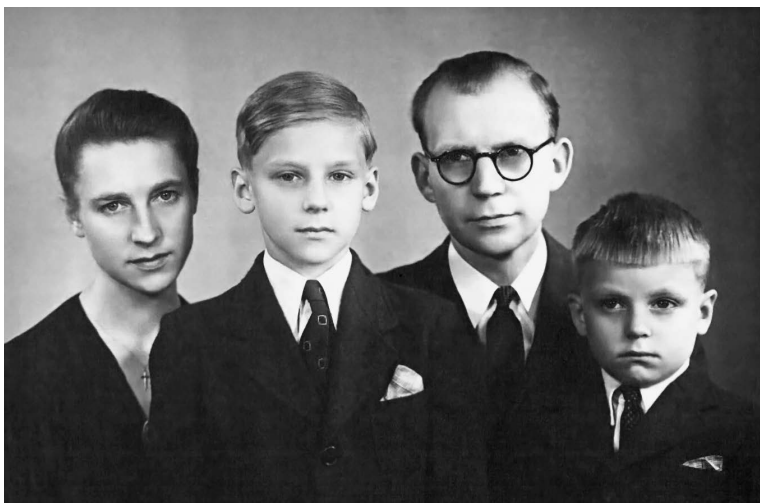
– Niekas kitaip nesako, tik Galvydaičia, – paaiškino Onutė.

Profesoriui nieko kito nebelikę, kaip gerbti užpalėnų tarmę – taip Onutė ir liko Galvydaičia arba Galvydaitė.

Baigusi Panevėžio mokytojų seminariją, Onutė Galvydaitė išvyko į Žemaičių Naumiestį dėstyti lietuvių kalbos liuteronams, kurie labiau simpatizavo vokiečių kalbai. Bet jaunoji mokytoja sugebėjo ne tik vaikus, bet ir jų tėvus palenkti į lietuvių pusę. Gal tai lėmė ir jos visuomeninis aktyvumas – čia ji įkūrė Lietuvių moterų draugijos skyrių ir pati jam vadovavo.

Su sūnumis Ričardu ir Audriu Juozu. 1939 m.

*Vedybinio gyvenimo
10 metų sukaktis.
1943 08 02*

*Pasaulinio Moterų
sąjūdžio bazare
Paryžiuje.
1957 07 10.*

*Sugrįžtus į Lietuvą,
oro uoste.
1993 04 27*

Stasys Bačkis tuo metu jau studijavo Paryžiaus universitete, bet Onutės nepamiršo, jie vis susirašinėjo laiškais. Po studijų Paryžiuje Stasys Antanas Bačkis buvo paskirtas Užsienio reikalų ministerijos Politinio departamento sekretoriumi, o 1933 m. Užpaliuose įvyko Onutės Galvydaitės ir Stasio Antano Bačchio vestuvės. Taigi, po septynerių metų pedagoginio darbo su vyru ji išvyko į Kauną, o po penkerių metų S. A. Bačkis buvo paskirtas Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje.

Dar gyvendami Kaune, jaunieji Bačkiai vasaroti atvykdavo į Užpalius. 1934 m. Onutė ir Stasys Bačkiai susilaukė pirmagimio sūnaus Stasio Ričardo, o 1937 m. jiems gimė Audrys Juozas.

Kai 1997 m. per kraštiečių susitikimą į Užpalius atvykęs Audrys Juozas Bačkis, jau būdamas Vilniaus arkivyskupijos kardinolu, senuosiuose Galvydžių namuose mamos 90-mečio proga su užpalėnais traukė senų laikų dainą „Du broliukai kunigai, du broliukai urėdai“, tai net giminaičiai stebėjosi – iš kur visa tai jis moka.

*Kun. Juozas Šumskis
Krokulėje per
Švč. Trejybės atlaidus
(dešinėje). Kardinolas
Audrys Juozas Bačkis
(kairėje)*

– O, mama būdama gera dainininkė su mumis dainuodavo ir mus išmokė, – paaiškino kardinolas.

Jis prisimena, kad *„mokantis mokykloje, vasaros atostogų metu mama pasiimdavo lietuvišką gramatiką ir mokė vaikus taisyklingos lietuvių kalbos. Motinos rūpesčiu ir pastangomis liko nepamiršti tradiciniai lietuvių papročiai, lietuviškos dainos...“*¹

Prisiminus, kad jau nuo 1938 m. Onutės ir Stasio Bačkių šeima gyveno Paryžiuje, akivaizdu, jog lietuviybės puoselėjimas ir mūsų šalies pasiuntinio Prancūzijoje lietuviškumas buvo persismelkęs iki širdies gelmių, nes ir S. A. Bačchio mokslinis darbas buvo *„Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordatas“*. Už šį darbą jis gavo teisės daktaro laipsnį. O knygoje *„Užjūrio lietuviai. Vardai ir veidai“*, išleistoje 1995 m. Vilniuje, apie Onutę Bačkienę taip rašoma: *„Visuomenės veikėja. Lietuvos diplomato žmona. Jos rūpesčiu sunkiais karo ir pokario metais Bačkių namai buvo jauki užuovėja lietuviams.“*

1947 m. Onutė Bačkienė dalyvavo Visuomeninio ir socialinio moterų susivienijimo III kongrese Paryžiuje. Šiame kongrese O. Bačkienė skaitė pranešimą *„Lietuvė motina“*, kuriame apibūdino lietuvių mentaliteto bruožus – kūrybiškumą, jautrumą puoselėjant šeimos židinį, nepaprastą moralinę ištvermę, kai šalį ištinka baisūs pavojai. Sudėtingomis svetimšalių invazijos sąlygomis lietuvių nepalūžta, netampa vergėmis. Ji pabrėžė, kad ir nuniokojus Lietuvą, kai daugelis vaikų atskirti nuo motinų, šeimos ištremtos, išblaškytos, lietuvių motinos nepraranda vilties dėl teisingumo ir prigimtinių motinystės teisių išsaugojimo, dėl krikščioniškųjų vertybių puoselėjimo šeimos ir tautos gyvenimo.

Vėliau, išrinkta Pasaulio motinų sąjūdžio tarybos nare, Onutė Bačkienė nuolat kėlė opius Lietuvai klausimus.

Viena iš brangiausių relikvijų Bačkių šeimoje – Popiežiaus Jono Pauliaus II palaiminimas 50 metų jų vedybinio gyvenimo, arba aukstinio jubiliejaus, proga. Nedaug surastume šeimų, kurios tiek dešimtmečių išsaugo tokią šeimos darną. Sulaukę senatvės, sugrižę Lie-

¹ Vasiliauskienė A. Šeimos motina, *Voruta*, 1997, geg. 24, Nr. 20 (302).

tuvon, Stasys ir Onutė įsikūrė Vilniaus senamiestyje, oriai, su diplomatine ir žmogiškąja patirtimi, artimo meile ne kartą sutiko savo šeimos židinyje Užpalių krašto žmones, o Stasys Antanas, net ir gulėdamas ligos patale, pačius šilčiausius žodžius yra pasakęs apie savo žmoną Onutę, kuriai visus nuopelnus stengėsi priskirti, kai pas juos lankiausi jau beveik prieš du dešimtmečius, rengdamas pirmąją knygą apie mūsų kraštą „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“.

Apie Onutės Galvydaitės ir Stasio Antano Bačkio šeimą, jų gražiai, lietuviškomis tradicijomis išauklėtus ir garbingų postų pasiekusius vaikus derėtų parašyti ne vieną solidžią monografiją, tačiau čia tik keli epizodai, keli prisiminimai iš įvairiaspalvio lietuvių tautai svarbių žmonių gyvenimo.

Šie poeto Jurgio Baltrušaičio posmai gauti iš profesoriaus Broniaus Vaškelių 1972 12 04.

Onai ir Stasiui Bačkiams

Jurgis Baltrušaitis

*Kai nūnai tau širdį skauda,
Kai rankas tau veržia pančiai,
Suok, lietuvi, tylią raudą,
Tai paguoda tavo Kančiai...*

*Tu ištraukei burtą kartų,
Nes už tavo durų tyko
Ir už tavo laisvės vartų
Po judošių, po žudikų...*

*Jie nustos tau kapą kasę,
Liausis vargo Kryžių kalę –
Tu tik stiprink savo dvasią,
Tu tik auklėk keršto galią...*

*Mūsų pievas miglos kloja,
Svetimi šernai jas knisa –
Verkime dalies nustoje,
Žūti ryžkimės už visa...*

*Aš žinau, kad mums dar skirta
Daug erskėčių, raugių, dirsių,
Bet aš skelbiu viltį tvirtą,
Kad be pergales nemirsiu...*

1942 02 16

Gimtinės poetės pėdos

Bronė Balčiūnienė

*Užaugau aš senam tėvų namely
Tyliam, gražiam Užpalių pakrašty,
Lopšinę man šlamėjo liepos žalios
Ir du beržai šalikelėj aukšti...*

Taip tėviškę prisimena Bronė Vaškelytė-Balčiūnienė viename savo eilėraščių. Gimė 1927 m. Užpalių miestelyje, Užtiltėje. Apie savo gyvenimą ji taip pasakoja:

„Mane augino labai jauna mama ir jau brandaus amžiaus sulaukęs tėtis, senelė ir teta Aneliutė. Mama su tėčiu dirbo laukuose. Aš augau daugiausia prižiūrima senelės ir tetos. Senelė, labai griežta moteris, saugojo mano sveikatą, palaikydavo drausmę, o teta Anelija rūpinosi dvasiniu gyvenimu. Dažnai vesdavosi į bažnyčią. Mokėdama daug dainų ir turėdama gražų balsą, pratino dainuoti ir mane. Vakarais ji sekdamo pasakas, baisias ir paslaptingas, gražias ir juokingas, vis tas pačias ir vis kitokias...

Bronė Balčiūnienė (Vaškelytė)

Mama, labai vertindama knygas ir pati daug skaitydama, norėjo, kad ir aš nebūčiau abejinga meniniam žodžiui. Prieš eidama į mokyklą, jau mokėjau skaityti, rašyti, piešti.

Tėvelis dažnai mane vesdavosi į laukus, mišką, mokė suprasti gamtos grožį. Žvaigždėtą naktį aiškindavo, kur koks žvaigždynas, rodydavo, koks šviesus Paukščių Takas, kokie apvirę Grijūlo Ratai...

Mūsų paprastoje, bet jaukioje, su didele duonkepe krosnimi ir plūktine molio asla gryčioje augome keturi vaikai: trys seserys ir vienas broliukas. Nebuvo mūsų troboje barnių, keiksmų, girtavimo. Dažnai čia skambėdavo liaudies dainos ir šventos giesmės. Daug buvo kalbama, ypač vakarais, apie praeitį, gerus ir baisius laikus, visokius nuotykius...

1935 m. pradėjau lankyti mokyklą. Mane mokė patys geriausi mokytojai – S. Barišaitė, M. Daunorienė, F. Karpevičius, J. Baltakys. 1941 m. pavasarį baigiau šešis skyrius. Prasadėjo karas, atnešęs daug baisenybių, vargų.

1944 m. rudenį vėl sėdau į mokyklos suolą. Mokydamasi progimnazijoje, pradėjau eiliuoti. Rašiau trumpus eilėraščius, kūrėu kupletus.

1947 m. baigusi progimnaziją, pradėjau dirbti vartotojų kooperatyve sąskaitininke. Daugiau nesimokiau, nes buvo labai sunkios pokario dienos. Visa šeima buvome pliki, basi ir nelabai sotūs.

1969 m. neakivaizdiniu būdu baigiau Kauno kooperacijos technikumą. Iki pensijos dirbau „Ažuolo“ vartotojų kooperatyvo buhalterė.

1987 m. vasarą Užpalių seniūnijos salėje vyko šventė – buvo visuomenei pristatyta Bronės Balčiūnienės (Vaškelytės) pirmoji eilėraščių knygelė „Atleisk, ažuole“. Joje – eilės apie gimtuosius Užpalius, jų gamtą, žmones, praeitį bei dabartį.

Džiaugiuosi, kad užaugau prie Alaušo

Nijolė Bankauskienė

Daugiau kaip du šimtus metų Alaušo žemė saugo mano tėvų ir protėvių išpaustų pėdų aidą. Kiek žinoma iš istorinių šaltinių ir Užpalių valstybinio dvaro dokumentų, išdalinus Užpalių dvaro žemes prie Alaušo ežero, XIX a. pradžioje susiformavo du dideli kaimai – Šeiminiškiai, kur gyveno mano mamytės Sofijos Balčiūnaitės-Bislienės protėviai, ir Alaušos kaimas, kurio atokesnėje teritorijoje – Aulaušyje (Ažuolaušyje) gyveno tėvelio Albino Bislio giminė.

Mamytės tėveliai – Povilas ir Emilija Balčiūnai – abu Šeiminiškių kaimo senbuviai. Povilas Balčiūnas buvo sumanus ūkininkas, aistringas žirgų augintojas, pasistatė didžiulį akmeninį tvartą žirgam laikyti, dalyvaudavo žirgų lenktynėse ant Sartų ežero ledo, buvo tapęs prizininuku. Mamytė mokėsi ir baigė Antalieptės žemės ūkio mokyklą, ypač draugavo su Eugenija Damauskaite-Surgailiene iš to paties kaimo, būsimos Karo akademijos profesoriaus Ginto Surgailio mama.

Sofija Balčiūnaitė 1944 m. ištekėjo už Albino Bislio ir abu išvyko mokytojauti į Vyžuonų mokyklą. Tėvelis Albinas Bislys jau buvo baigęs Utenos „Saulės“ gimnazijos pedagoginę klasę ir dirbęs mokytoju Ubagių pradinėje mokykloje.

Netrukus jauna šeima išvyko į Kauną, čia tėvelis įstojo į tuometinį Medicinos institutą, jį baigė su pagyrimu ir liko dirbti Kauno klinikoje stomatologo profesoriaus S. Čepulio komandoje, stažavosi Vokietijoje, rašė mokslinius darbus, skaitė paskaitas studentams, domėjosi literatūra, turėjo gražų balsą, mėgo dainuoti, pasižymėjo puikia iškalba, gražiais piešė. Taigi nuo ankstyvos vaikystės mane supo nuoširdūs, vertinantys mokslą, knygą žmonės.

Baigusi Kauno Salomėjos Nėries vidurinę mokyklą, įstojau į Vilniaus universiteto Kauno humanitarinį fakultetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. Pasirinkimą lėmė tai, kad mokykloje gimtąją lietuvių kalbą dėstė iškilus lietuvių kalbos mokytojas, vadovavęs ir dramos būreliui, kelionių mėgėjas – mokytojas Juozas Dilys, kuris ilgus metus buvo ir mūsų klasės auklėtojas, su mumis, savo auklėtiniais, apkeliaavęs visą Lietuvą.

Šalia lietuvių kalbos ir literatūros ypač domėjausi istorija. Todėl pirmieji filologiniai darbai buvo skirti Balio Sruogos ir Juozo Grušo istorinių dramų apie Barbora Radvilaitę analizei, poetės Karolinos Praniauskaitės literatūriniam palikimui, jos draugystės su Antanu Baranausku aspektams.

Prof. Nijolė Bankauskienė

Su pagyrimu baigusi studijas universitete, dirbau lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, direktoriaus pavaduotoja, vedėjo pavaduotoja Kauno miesto švietimo ir ugdymo skyriuje, kitą atsakingą darbą.

1970 m. sukūriau šeimą. Vyras Virgaudas Bankauskas – tuometinio Kauno politechnikos instituto absolventas, įgijęs mechaniko specialybę iki pensijos dirbo įvairiose Kauno miesto gamyklose.

Kartu užauginame dukrą Gabiją Bankauskaitę-Sereikienę, kuri kaip ir mama pasirinko filologės kelią, baigė Vilniaus universiteto Kauno humanitarinį fakultetą, išleido monografiją apie Balio Sruogos kūrybą; šiuo metu yra Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros profesorė.

Kita dukra – Giedrė Bankauskaitė-Dapkienė baigė studijas Vilniaus dailės akademijos Kauno dailės institute, įgijo tapytojos specialybę, dalyvauja pleneruose, parodose, su šeima kelerius metus gyveno ir dirbo kontrastingajame Ekvadore.

Sūnus Valdas Bankauskas – verslininkas, aistringas žvejys, domisi laivyba.

Jau paauginusi vaikus ir perkopusi 40 metų ribą, pasukau mokslo keliu. Paskaitinta prof. Irenos Leliūgienės, įstojau į Vytauto Didžiojo universiteto jungtinės doktorantūros studijas. Vadovaujant prof. Palmirai Jucevičienei, apgyniau socialinių mokslų (edukologijos) daktaro disertaciją „Aukštesniųjų klasių moksleivių filologinis išprusimas šiuolaikinio gimosios kalbos mokymo požiūriu“, pradėjau dirbti Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Ugdymo sistemų katedroje, tapau docente, šiuo metu einu profesorės pareigas.

KTU jau nuo 1962 m. puoselėja gražias pedagogų rengimo tradicijas, kurias kūrė ir puoselėjo prof. A. Novodvorskis, prof. L. Šiaučiukėnienė, prof. habil. dr. P. Jucevičienė. Nuo 1997 m. pradėjo veikti specialiųjų profesinių studijų programa „Pedagogika“, kuriai jau daugiau kaip dešimt metų vadovauju, esu jos koordinatorė. Pagal programą studiuoja ir įgyja pedagogo kvalifikaciją nuotoliniu būdu ne tik Kauno, bet ir kitų Lietuvos regionų mokytojai. Jiems dėstau bendrosios pedagogikos, lietuvių kalbos ir literatūros mokymo metodikas, vadovauju baigiamiesiems darbams. Taip pat dirbu doktorantūros programoje. Man vadovaujant jau dvi doktorantės sėkmingai apgynė socialinių mokslų (edukologijos) disertacijas, šiuo metu vadovauju dar dviem doktorantams.

Esu paskelbusi daugiau negu 100 straipsnių, mokslo studijų, mokomųjų knygų, esu monografijų bendraautorė, dalyvauju šalies ir užsienio asociacijų darbe, talkinu darbo grupėms prie Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos, rengiant švietimo dokumentus.

Prof. Nijolė Bankauskienė su vyru Virgaudu

Giminės susitikimas

Nuo 2000 m. vadovauju KTU Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos instituto Edukacinės kompetencijos centrui.

Laisvalaikiu, kurio tiek nedaug belieka, domiuosi Lietuvos istorija, poezija, fotografija, turiu sukaupusi nemažą biblioteką.

Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, prasidėjo sugrįžimas į tėvų žemę, kurią ilgus metus valdė protėviai prie Alaušo ežero.

Pirmiausia teko nemažai padirbėti, kad Lietuvos archyvuose rasčiau žemės valdymo dokumentus, kurie siekia daugiau negu 200 metų. Mano ir mano giminių paveldėjimo teisę teko įrodinėti Utenos ir Pānevėžio teismuose. Tai buvo sunkus, atkaklus ir daug jėgų pareikalavęs procesas. Jis vyko daugiau negu 10 metų. Bet nėra to blogo, kas neišeitų į gerą: suradome savo kilmės šaknis, sutelkėme giminę. Ten, kur stovi senoji Bislių sodyba, Ažuolaušio kaime, jau įvyko keturi giminių susitikimai.

Ant atgautos, 1940 m. nacionalizuotos, tėvų ir senelių valdytos žemės, ant Alaušo ežero kranto jau ėmė kurtis giminių sodybos – Alaušos kaimo, Ažuolaušio teritorijoje. Šalia senelių Bislių sodybos įkūrėme ir savo, Nijolės ir Virgaudo Bankauskų, sodybą.

Vis dažniau bendrauja Remeikių, Starkų, Paškevičių, Sereikų, Dapkų, Ašmonų, Rukšėnų, Kukanauzų, Macelių šeimos, kurios tęsia senąsias Alaušos ir Šeiminiškių kaimų protėvių – Bislių, Balčiūnų, Remeikių, Kiliulių – tradicijas.

Gimė idėja suburti senojo Ažuolaušio kaimo atjaunėjusią bendruomenę, kuri ir toliau rūpintųsi kaimo istorijos paieška, tradicijų tąsa, Alaušo ežero ekologija.

Gyvenimo patirtis išmokė skaičiuoti pinigus

Valdemaras Beržinskas

Mano tėvas buvo pirmas vairuotojas Vilučių kaime ir kolūkyje. Jis gimė ir užaugo Užpaliuose, vienas jo brolis buvo tarnavo Plechavičiaus armijoje, todėl ištremtas į Sibirą ir ten mirė.

Gimiau 1957 m. liepos 12 d. Vilučių kaime.

Man tėviškė – tai ne tik prisiminimai apie šiame Lietuvos kampelyje praleistą vaikystę, mokyklą, mokslo draugus. Iki šiol šiame kaime gyvena mano tėveliai Ina ir Juozas Beržinskai. 1972 m. baigiau Vilučių aštuonmetę mokyklą, 1975 m. baigiau Užpalių vidurinę mokyklą. Besimokydamas Užpalių vidurinėje mokykloje, kas dieną autobusu, sunkvežimiu ar netgi pėsčiomis įveikdavau 12 km atstumą tarp Vilučių ir Užpalių. Kiekvieną kartą grįždamas į tėviškę, važiuodamas Mikėnų, Bekinčių, Vilučių, Kyšūnų kaimo keliais, prisimenu tuos laukus, kuriuose šešerius metus teko grėbti šieną, ravėti daržus, rauti burokus, rinkti bulves ar kolorado vabalus. Prieštarigus jausmus man sukelia sugriuvusios fermos ar klojimai, dirbtuvės ar sandėliai, malūnai ar siloso duobės. Turbūt čia nebuvo vietos, kur aš nebūčiau prisilietęs: dažant fermose vamzdžius, arkliais vežant šieną, automobiliu gabenant grūdus ar tiesiog tvarkant aplinką. Šie darbai buvo neįkainojama patirtis ir grūdinimasis mano tolesniam gyvenimui. Nors tebuvoau dešimtokas, tačiau man kolūkio pirmininkas vasaros atostogų metu patikėjo sunkvežimį, kuriuo veždavau šieną arba grūdus nors neturėjau vairuotojo pažymėjimo. Tuo įvertinimu ir pasitikėjimu didžiuojusi ir dabar. Atsimenu, tuos vilutiškius, užpališkius, mokytojus ir ūkio specialistus, kurie man padėjo formotis kaip žmogui, padėjo suprasti, ką reiškia mokslas, darbas, pagarba žmogui, tėvams. Tų žmonių pavardės išlikę mano atmintyje iki dabar, tačiau norint jas išvardyti, reikėtų paminėti visus to meto kaimo gyventojus. Be abejo, tokiam požiūriui didelės įtakos turėjo mano tėtis Juozas, kuris buvo vienas pirmųjų Vilučių kolūkio vairuotojų. Su juo aplankydavau visas aplinkines sodybas bei kaimus.

1980 m. su pagyrimu baigiau KPI Mašinų gamybos fakultetą ir įgijau inžinieriaus mechaniko specialybę.

1980–1986 m. dirbau komjaunimo darbą Kauno mieste, 1987–1988 m. – avalynės fabriko „Raudonasis Spalis“ generalinio direktoriaus pavaduotojas, 1988–1994 m. – AB „Lituanica“ generalinio direktoriaus pavaduotojas, 1994–2003 m. – AB „Vilniaus bankas“ Kauno filialo administracijos direktorius. Nuo 2003 m. iki dabar – AB „SEB bankas“ Kauno finansinių paslaugų centro klientų aptarnavimo direktorius.

2000 m. KTU Ekonomikos ir vadybos fakultete baigiau Vadybos studijų programą ir įgijau kvalifikacinį vadybos mokslo magistro laipsnį.

Nuo 2000 m. esu Kauno kolegijos Ekonomikos ir teisės fakulteto studentų baigiamųjų darbų gynimo komisijos narys, pirmininkas.

Nuo 2002 m. priklausau Kauno užpalėnų klubui „Dausuviai“.

Nors gyvenu mieste, tėviškę lankau nuolatos. Kaip jau minėjau, čia tebegyvena mano tėvukai. Kiekvienais metais dalį atostogų praleidžiu Vilučiuose. Tuomet aplankau visas Užpalių apylinkes, pabendrauju su čia gyvenančiais mokyklos draugais bei vietiniais

gyventojais. Be džiugių minučių, dažnai suspaudžia širdį tai, jog dabartinis kaimo jaunimas visai nenori dirbti, nebėra tokio aktyvaus sportinio, kultūrinio gyvenimo, domėjimosi technika, jos galimybėmis.

Jau besimokydamas mokykloje siekiau būti aktyvus žmogus. Labai didžiavausi saviimi, kai dešimtoje klasėje buvau išrinktas į geriausių mokyklos sportininkų dešimtuką. Buvau slidininkas, futbolininkas, o geriausiai sekėsi bėgti 1 km krosą. Taip pat teko ginti mokyklos garbę rajoninėse varžybose. Tačiau nuo pat pirmo kurso turėjau labiau atsiduoti mokslams. Visus penkerius metus mokiausi puikiai, todėl gavau raudoną diplomą. Savo pomėgį sportuoti iš dalies teko pamiršti, tačiau vis vien išlikau aktyvus studentas: buvau studentų statybinių būrių narys, taip pat 3 metus jiems vadovavau. Dvejus metus vadovavau visai fakulteto statybinių būrių veiklai. Mano vadovaujami studentai dirbo Žemaitijoje, buvo vieni iš pirmaujančių.

Įgyti organizaciniai darbo įgūdžiai leido man kilti karjeros laiptais. Buvau aktyvus sporto švenčių, darbuotojų vakaronių iniciatorius ir organizatorius, kelionių vadovas. Keletą metų buvau daugkartinio Lietuvos vandensvydžio čempiono „Raudonasis spalvis“ ir „Lituanica“ komandos vadovas, Lietuvos vandensvydžio federacijos narys.

Jau 10 metų mano aistra yra tapęs plaukimas. Kiekvieną rytą prieš prasidedant darbo dienai nuplaukiu 1 km ilgio distanciją.

Dar 1979 m. būdamas studentas išvykau į pirmąją savo kelionę svetur – Čekoslovakijon. Nuo to laiko kiekvienais metais vykstu į užsienio šalis. Labiausiai įsiminė tos kelionės, kai teko būti grupės vadovu Vietname (1986 m.), Kabarda- Balkarijoje (1985 m.), Lenkijoje (ypač įsiminė susitikimai su lietuvių bendruomene Suvalkuose 1997 m.). Didelį įspūdį paliko kelionės į Norvegiją, Honkongą bei Kiniją. Esu aplankęs daugiau kaip 30 šalių.

Esu užkietėjęs sporto „sirgalius“. Nepraleidžiu ne tik krepšinio, bet ir kitų sporto varžybų, vykstančių Kaune ar netgi kitose šalyse. Todėl 2007 m. vykau į Ispaniją, Madridą, pasižiūrėti Europos krepšinio čempionato. Taip pat stengiuosi dalyvauti įvairiose sporto viktorinose. Dar 1973 m. atspėjau 10 geriausių Lietuvos sportininkų ir gavau jų nuotraukas su autografais. Būtent šis laimėjimas ir paskatino mane domėtis sportiniu gyvenimu.

Banke dirbu 16 metų. Mano iniciatyva pradėtos organizuoti banko sporto šventės, Kalėdinės darbuotojų šventės, įrengtas ir prižiūrimas banko muziejus, kurio nėra nė viename kitame Lietuvos banke. 2008 m. SEB banko darbuotojai mane išrinko į darbo tarybą, todėl tenka atstovauti jų interesus derybose su administracija.

Nesu abejingas ir literatūrai. Dirbdamas fabrike buvau vienas iš iniciatorių ir organizatorių įsteigiant ir įteikiant fabriko literatūrinę premiją geriausiam metų rašytojui ar poetui.

Aktyviai bendrauju su studentais. Nuo 2000 m. esu Kauno kolegijos Ekonomikos ir teisės fakulteto studentų baigiamųjų darbų vertinimo komisijos narys ir pirmininkas.

1979 m. sukūriau šeimą. Su žmona Rita užauginame sūnų Tada ir dukrą Dalią. Sūnus baigė KTU Dizaino fakultetą ir dirba pagal specialybę medžio apdirbimo įmonėje. Jis yra aktyvus įvairių krepšinio komandų žaidėjas. Dukra Dalia – moksleivė.

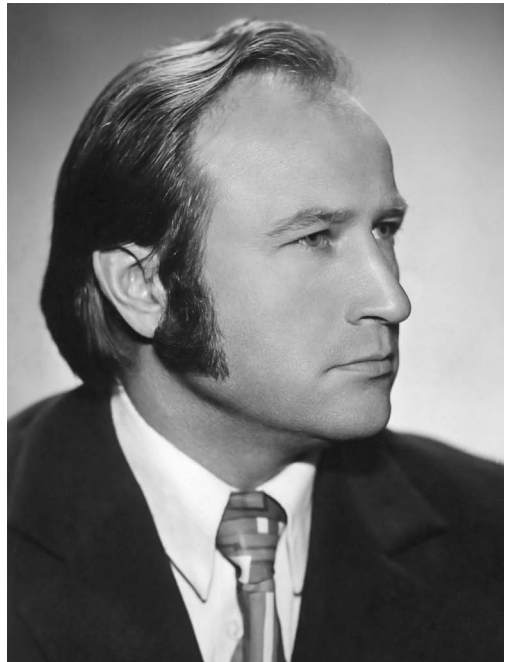
Turiu dvi seseris. Giedrė gyvena Utenoje, o Dalė – Kaune.

Svajonę likimas nugalėjo

Stanislovas Balčiūnas

Sunku nuspėti, kaip pasaulis atrodytų, jei visiems žmonėms pavyktų įgyvendinti savo svajones. Yra mąstytojų, kurie mano, kad žemėje tada klestėtų rojus, bet yra ir tokių, kurie galvoja, kad tada vietoj demokratijos iškerotų anarchija. Tačiau bene dažniausiai žmogaus svajonės sudūžta ne tik dėl jo paties kaltės. Panašios mintys neatsitiktinai kilo pažvelgus į mūsų kraštiečio iš Galinių kaimo Antano Vytauto Binkausko gyvenimo biografiją. Tai biografija žmogaus, kuris gimęs tarpukario metais ūkininkų šeimoje. Ši šeima išgyveno karo, stalinizmo, tremties, sovietmečio ir tautos atgimimo laikus.

Būna dienų kai žmogus nejučiom prisimena savo gyvenimo svarbiausias, o kartais, atrodo, ir visai nereikšmingas detales. Bet tai – to žmogaus išgyvenimų akimirkos. Regis, tokia akimirka

Antanas Vytautas Binkauskas 1971 m.

Vytautui Binkauskui buvo, kai Seimo rūmuose tada dar Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas Kazimieras Motieka įteikė „Sausio 13-osios atminimo medali“. Nors dabar jis sako, kad nesąs joks didvyris, bet kai prisimena tas Tėvynės gynimo dienas, balse suskamba ir patriotizmo, ir pasididžiavimo gaidelės. Eiti prieš tanką plikomis rankomis 1990 m. sausio 13-ąją prie Televizijos bokšto dėl tautos laisvės tūkstančiai žmonių išdrįso pamiršdami baimę, pavojų gyvybei, o Vytautas Binkauskas net per drąsiai ir per arti prisartinęs prie okupantų tanko, gavo automato buože per veidą. Jis turėtų dėkoti likimui, kad lemiamą akimirką dar suspėjo pasisukti ir nebuvo rimčiau sužalotas, o tik nubrozdintas veidas.

Tą dieną, kai medalis suspindėjo ant krūtinės, ir pats Vytautas, ir jo artimieji ne kartą prisiminė savo likimus. Vytautas Binkauskas nuo pat vaikystės turėjo tikram lietuviui artimą širdžiai svajonę – tapti miškininku, kad gimtoji šalis būtų dar gražesnė, dar žalesnė. Beje, ji tokia jau ir tapo – pasaulis pripažino, kad šioje žemėje Lietuviai geriausiai tvarko miškus. Tik Vytautui širdyje lyg nuoskaudos dalelė kirba, kad jis prie to negalėjo prisidėti. Mišką pamilo dar vaikystėje, kai vos saulei tekant buvo žadinamas ganyti gyvulių. Binkauskai tuomet turėjo 36 ha žemės, laikė 6 melžiamas karves, keletą jauniklių ir dar būrelį avių; kai kuriais metais net iki 12 su ėriukais priskaičiuodavo. Išgindavo gyvulius į gražų mišką, Obelių krūmais vadinamą, nes vasarą laukuose pasėliai brandino derlių, o pievose prie Šventosios, kol buvo nenušienautos, gyvulius ganyti irgi buvo nevalia. Miško

*Juozapotos
Binkauskienės
laidotuvės. 1936 m.*

grožis, saujos žemuogių, vėliau grybų pilnos pintinės tiesiog pakerėjo Vytautą. Miško gamtos subtilybes ir prasmę jis dar vaikystėje pradėjo suprasti. Iki šiol prisimena, kaip kartą, anksti rytą išgynęs gyvulius, atsisėdo ant saulutes iššildyto akmens ir užsnūdo. O atsimerkęs pamatė, kad vilkas ėriuką nešasi. Nustėro, sustingo ir tik po kelių akimirkų ėmė šaukti nesavu balsu, bet vilkas su grobiu jau buvo įlindęs į miško tankmę...

Aštuonerius metus rudenį ir žiemą per pusnis su kitais Galinių kaimo vaikais Binkauskiokai net keturis kilometrus eidavo į Užpalių mokyklą.

Tačiau Vytautas nuo pat mažumės puoselėtai svajonei liko ištikimas ir, paauglio amžių peržengęs, įstojo į Vilniaus miškų ūkio technikumą, tuomet buvusi prie P. Cvirkos ir Tauro gatvių sankryžos. Bet 1951 m. spalio 1 d. antrakursį V. Binkauską, lyg kokį nusikaltėlį vilkintį vien vasariniais drabužiais, vienas milicininkas ir du kareiviai išsivedė iš bendrabučio. Po paros, palaikę kažkokiame pusrūsyje, įsodino į sunkvežimį su kitais nepažystamais tremtiniais, išvežė į Švenčionėlius, kur įgrūdo į kiaulinį vagoną ir ilgai vežė į Sibirą. Prie Jenisiejaus visus persodino į baržą, kuria nuplukdė iki Novosiolovsko. Kelionėje V. Binkauskas peršalo, susirgo plaučių uždegimu ir, jei ne vaikystėje Galinių kaime įgautas gyvybingumas, gal

*Vytauto Binkausko
80-mečio proga su
broliu Jonu ir sesute
Valerija 2013 m.*

*Baltijos kelias ties
Vilniumi. 1989 m.
J. Juknevičiaus
nuotrauka*

būtų sulaukęs panašus likimo, koks ištiko daugelį, net jauno amžiaus tremtinių. Kai per laiškus iš gimtinės sužinojo, kad mama ir brolis Leonas, seserys Aldona ir Valerija ištremti irgi į Krasnojarsko kraštą, Daursko rajoną, išsiprašė, kad leistų pas juos. Ten kaimas buvo išsikūręs ant aukšto Jenisiejaus šlaito, o kitoj pusėj, už puskilometro, stūksojo taiga su uolėtais Sajanų kalnais. Nors miškas buvo čia pat, bet su juo savo likimo nebeteko sieti. Komendantas privertė mokytis traktorininko specialybės ir netrukus įdarbino gretimame Jermolajevkos kaime didelėje MTS mechanizatorių brigadoje.

Kai 1955 m. grįžo į tėviškę ir pradėjo dirbti traktorininku Aknystų tarybiniam ūkyje, bet ir vėl prisiminė savo svajonę, todėl susitarė su Miškų technikumui direktoriumi, kad priims tęsti mokslų. Tačiau ir vėl svajonė nutolo, kai rugsėjo mėnesį paėmė į karinę tarnybą. Trejiems metams V. Binkauską išvežė į Uzbekiją, į tankistų mokomąjį batalioną. Po karinės tarnybos V. Binkauskas vėl grįžo į tą patį savo krašto tarybinį ūkį, o sunkus pragyvenimas dar kartą nustūmė svajonę – dirbdamas mechanizatoriumi, tegalėjo neakivaizdžiai studijuoti mechanizacijos mokslus. 1967 m. apgynęs diplomą nuėjo dirbti į Vilniaus 1-ąją mechanizacijos valdybą, kuri priklausė Statybos ministerijai. Netrukus buvo komandiruotas į Uteną, kuri sparčiai augo. Čia Vytautas dirbo trikotažo fabriko statybose, taip pat statė didžiulę katilinę, valymo įrenginius, daugiaaukščius gyvenamuosius namus netoli turgaus. Palaiptu stovybininko darbas jau tapo įprastas ir nustūmė užmarštin svajonę tapti miškininku. Taip jau likimas lėmė, kad iki pat pensijos Vytautas Binkauskas išliko stovybininku, darbų vykdytoju, aikštelės viršininku. Jo darbo biografijoje Ukmergės „Vienybės“ fabriko statybos, Vilniaus Lazdynų, Karoliniškių komunikacijų tiesimo darbai. Nemažai Vytauto Binkauskos prakaito išlieta ir Molėtuose, ir Trakuose, ir Grigiškėse. Vilniaus Karoliniškių ir Žvėryno magistralės tiesimo darbus jis vėl prisiminė, kai pamatė okupantų tankus, važiuojančius link spaudos rūmų.

Vytauto Binkauskos gyvenimas susiklostė taip, kad gražų namą pasistatė netoli Vilniaus – Riešėje, o į gimtąjį Galinių kaimą sugrįžtą tik vasarą. Miškus aplanko grybaudamas, nuvažiuoja į Dzūkiją prie Matuizų, tik labai retai miško gėrybių ieško Obelų krūmuose ar Dvarašilyje prie Užpalių.

Gydytojas Antanas Čerškus

Bronius Kviklys

1989 m. kovo 2 d. Raudonojo Kryžiaus ligoninėje Čikagoje po ilgos ir sunkios ligos mirė dr. Antanas Čerškus. Velionis buvo ne tik pavyzdingas gydytojas, bet ir visuomenės veikėjas.

Jis gimė 1903 m. rugpjūčio 2 d. Pladiškių kaime, Užpalių valsčiuje, Utenės apskrityje, gausioje vidutinių ūkininkų šeimoje, kurioje išaugo 4 broliai ir 2 seserys. Vietovė priklausė Duokiškio parapijai (5 km). Baigęs šios vietovės pradžios mokyklą, mokėsi Rokiškyje, Panevėžyje. Čia baigė gimnaziją ir įstojo į Lietuvos universiteto Medicinos fakultetą, kurį baigė 1929 m. Dirbo Utenos savivaldybės ligoninėje, Kauno karo ligoninėje, 1932 m. gavo medicinos gydytojo praktikos teises. 1933 m. paskirtas Pānevėžio apskrities ligoninės chirurgijos skyriaus vedėju. 1936 m. Panevėžio savivaldybės komandiruotas į Prancūziją. Čia Nancy ir Paryžiaus klinikose gilino profesines žinias. Grįžęs persikėlė į Rokiškį ir dirbo šios apskrities ligoninės chirurgijos skyriaus vedėju. Buvo stropus gydytojas, pacientų mėgiamas, turėjo gerą praktiką.

1936 m. vedė mokytoją Oną Saladžiūtę, vyžuoniškę, įsigijo nuosavus namus, susilaukė dukrelės Vitos ir sūnaus Raimundo. Džiaugėsi šeimyniniu ir profesiniu gyvenimu, bet nauji įvykiai pakeitė gyvenimo kryptį. Reikėjo trauktis iš Lietuvos į Vakarų Vokietiją. Pasibaigus karo veiksams, apsigyveno Neufene, vėliau Schwaebisch Gmuend, kur buvo lietuvių stovyklos vyr. gydytojas.

Gydytojas Antanas Čerškus

*Prano Čerškaus broliai
Feliksas ir Antanas
apie 1930 m.*

1949 m. gegužės 11 d. atvyko į JAV ir, šeimos bičiulio lietuvių parapijos klebono kun. Antano Deksnio (jis vėliau tapo vyskupu) pakviestas, apsigyveno St. Louis mieste. Čia jiems įsikurti padėjo labai rūpestinga ir gailestinga senųjų lietuvių išėivių Tumosų šeima. Tačiau įsikūrimas nebuvo lengvas, lyg naujo gyvenimo pradžia. Reikėjo vėl iš naujo tapti gydytoju, gilinti medicinos studijas, mokytis anglų kalbos, išlaikyti valstybinius egzaminus. Tačiau visus sunkumus sėkmingai nugalėjo, dirbo St. Louis, Mo., didelėje Veteranų ligoninėje, kurioje išdirbo 20 metų. Buvo pavyzdingas gydytojas, rūpinosi ligoniais, jį gerai vertino, keletą kartų skyrė vyresniuoju, apdovanojo medaliu ir pažymėjimais. Stropus darbas gerokai pakirto jo sveikatą, susilpnėjo klausa, širdis.

Drauge su žmona Ona išmokslino vaikus. Duktė Vita universitete baigė administracijos mokslus, gavo darbą, ištekėjo už inž. Viktoro Memėno, augina du vaikus – Viktoriuką ir Daivutę. Visi šeimos nariai gražiai reiškiasi Detroito lietuvių visuomeninėje veikloje. Sūnus Raimundas baigė chemijos, vėliau medicinos mokslus ir tapo dantų gydytoju. Vedė kolegiją baigusią Aldoną Čiunkaitę. Verčiasi praktika. Dukters ir sūnaus šeimos yra tvarkingos, rūpestingos, todėl tėvams teikia didelį džiaugsmą. Sūnus dr. Raimundas Čerškus po sunkios ir ilgos ligos mirė 2010 m. gegužės 31 d. Detroite, sulaukęs 68 metų.

Išėjęs į pensiją, dr. A. Čerškus su žmona senatvei praleisti pasirinko lietuviškąją Čikagą, įsigijo nuosavus namus. Viena proga šių eilučių autoriui rašė: *„Esame mudu su žmonele labai patenkinti šia vieta, jaučiamės laimingi ir kartais pasijuntame esą lyg mūsų mylimoj Lietuvoje.“* 1986 m. kukliai atšventė vedybinio gyvenimo auksinę sukaktį.

Nesvetimas velioniui buvo ir visuomeninis darbas. Studijuodamas medicinos fakultete Kaune, drauge su kitais įkūrė studentų ateitininkų medikų „Gajos“ korporaciją ir ligi mirties buvo uolus jos narys. Priklausė Lietuvių gydytojų sąjungai, Amerikos gydytojų sąjungai, Amerikos gydytojų draugijai, Lietuvių bendruomenei, Balfui, krikščionių demokratų sąjungai, Kolumbo vyčiams, Lietuvių fondui. Rėmė šias ir kitas organizacijas darbu ir piniginėmis aukomis.

*Čerškai Užpaliuose
1937 m. Kairėje
Pranas Čerškus su
žmona Stanislova,
priekyje centre daktaras
Antanas Čerškus ir
Aleksa Čerškaus šeima*

Iš kairės Ona Čerškuvienė, gydytojas Antanas Čerškus, jo sūnus Raimundas ir dukra Vita Čikagoje apie 1970 m.

Dar studijuodamas ištraukė į spaudos darbą. Bendradarbiavo „Pavasaryje“, JAV leidžiamoje „Vienybėje“, „Panevėžio balse“, „Mūsų krašte“, jo straipsnius spausdino „Medicinos“, „Savivaldybės“, „Naujosios Romuvos“ žurnalai. Buvo ir „Draugo“ dienraščio bendradarbis.

Lietuvių spaudą rėmė ir finansiškai. Lietuviška knyga Čerškų šeimoje buvo maloni viešnia. Dažnai aukodavo lietuviškiems reikalams, parapijai, „Margučio“ radijui ir kt. Buvo religingas, praktikuojantis katalikas, lankydamas bažnyčia, dalyvaudavo religinėse iškilmėse. Kai nebeįstengė nueiti į bažnyčia, kun. V. Mikolaitis atvykdavo į jo namus ir atnešdavo Švenčiausiąjį.

Keli paskutiniai gyvenimo metai nebuvo lengvi. Sunkiai ir ilgai sergantį jį rūpestingai slaugė, prižiūrėjo žmona Ona, vaikai, taip pat žmonos draugės, kaimynės.

A. a. Antanas labai nuoširdžiai mylėjo Lietuvą. Ligos metu, apimtas skausmų, kartais nesąmoningai kalbėdavo: „*Vežkite mane į Pladiškes...*“

Į gimtąjį kaimą jis, deja, nenukeliavo, tačiau „*Pladiškės pas jį atkeliavo*“: nedaug likus iki mirties, jį aplankė iš Lietuvos atvykęs brolio sūnus Algis. Tai ligoniui suteikė daug džiaugsmo.

Velionio kūnas buvo pašarvotas Lack-Lakavičiaus koplyčioje, kur su juo atsisveikinti atvyko daug draugų ir pažįstamų iš Detroito, St. Louis ir kitų vietovių. Kovo 3 d. oficialų atsisveikinimą suruošė „Gajos“ korporacija. Renginį vedė dr. P. Rasutis. Be jo, atsisveikinimo kalbas pasakė dr. J. Meškauskas, J. Damušienė. Atsisveikindami ateitininkai sugiedojo Ateitininkų himną.

Kovo 4 d. palaikai palydėti į Švč. M. Marijos Gimimo parapijos bažnyčia, kur religines apeigas atliko ir turiningą pamokslą, iškeldamas velionio darbus ir pasišventimą, pasakė kun. V. Mikolaitis. Mišių metu giedojo solistė Dalia Kučėnienė.

Po pamaldų už velionio sielą A. Čerškus palydėtas į lietuvių Šv. Kazimiero kapines. Šeimos nariams pakvietus, giminės ir artimi velionio bičiuliai jį dar geru žodžiu ir malda prisiminė „Ramunės“ restorane Marquette Parke.

Ilsėkis, mielas Daktare Antanai, ramybėje!

Rašytojas Jonas Drazdauskas

Stefa Meiduvienė

1933 m. Nemuniškio kaimas. Knygelių vaikas, lyrinių eilėraščių autorius. Jonas Drazdauskas – Stefanijos ir Stepono Drazdauskų vyresnysis sūnus. Šeimoje augo dar 2 broliai ir sesuo. Pirmasis Jono mokytojas buvo tėvo pusbrolis Jonas Grudzinskas, žmonių pagarbiai vadinamas Jasiumi. Mokykla buvo Kušnieriūnų kaimo ūkininko Indriūno išnuomotoje didelėje kamaroje.

Mokytojas Jonas Grudzinskas vėliau gyveno Vyžuonosė ir iki gyvenimo pabaigos dirbo Vyžuonų vidurinės mokyklos mokytoju. Buvo labai kultūringas, išsilavinęs žmogus, puikus mokytojas. Kitais metais į antrą klasę Jonas ėjo į Nelėnų pradinę mokyklą, kuri buvo netoli namų.

Baigęs pradinę mokyklą, mokėsi Utenos 1-ojoje vidurinėje mokykloje, kurią baigė 1952 m.

Tais pačiais metais įstojo į Kauno žemės ūkio akademiją, agronomijos fakultetą. Čia besimokydamas rengė literatūrinius vakarus, vykdavo į susitikimus su rajonų mokyklų ir miestelių literatais. Baigęs Žemės ūkio akademiją, buvo paskirtas dirbti į Panevėžio mašinų traktorių stotį. Dirbo neilgai, nes buvo pakviestas į Utenos rajono laikraščio „Lenino keliu“ redakciją. Iš čia pervestas į „Valstiečių laikraščio“ redakciją Vilniuje. Pasirodžius žurnalui „Mūsų sodai“, pradėjo dirbti jame. Čia išdirbo 12 m. Nuo 1972 m. – Vilniaus jaunųjų gamtininkų stotyje Metodinio kabineto ir Užpalių padalinio vedėjas.

Pirmieji Jono Drazdausko eilėraščiai pasirodė „Lietuvos pionieriaus“ laikraštyje ir žurnale „Genys“. Daug žaismingų eilėraščių vaikams buvo išspausdinta „Utenio“ laikraštyje. 1992 m. išleido knygutę vaikams „Vyturių dainelė“. Savo eilėmis jis moko mažuosius skaitytojus mylėti tėviškę, gimtąjį kraštą. Tais pačiais metais kartu su Mindaugu Stundžia išleido lyrinių ir satyrinių eilėraščių knygėlę „Žiemiški žodžiai“. Daug eilėraščių išspausdino respublikiniai laikraščiai ir žurnalai. Keletas tapo dainomis, kurias atlieka choras „Ainiai“.

Šiuo metu Jonas laiką leidžia netoli savo tėviškės. Čia, Nelėnų kaime, nusipirko sodybą, kurią nuolat tvarko, puošia aplinką. Būdamas gražios gamtos prieglobstyje rašo, kuria naujus eilėraščius, turi dar daug kūrybinių sumanymų, ruošiasi išleisti knygėlę vaikams.

2006 03 12 Drazdauskų giminė atgavo prarastą bajorijos titulą. Devyni šeimos nariai, tarp jų ir Jonas Drazdauskas, tapo Lietuvos bajorais.

Jonas Drazdauskas

Marija Dovydaitienė – giminės patriotė

Regina Sasnauskienė

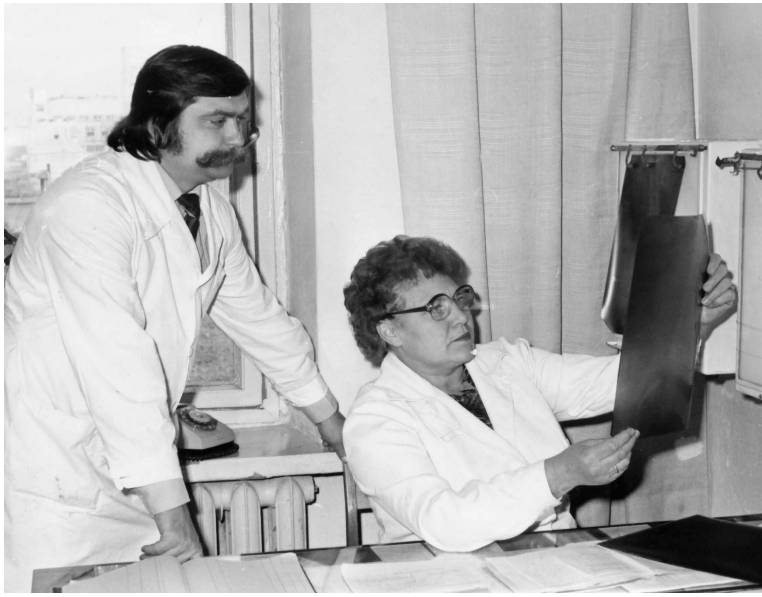
Marija Dovydaitienė (Vanagaitė) – aukščiausios kategorijos gydytoja rentgenologė, kilusi iš Vilūčių kaimo (Užpalių sen.). Tėvai – Natalija Juodelytė ir Domas Vanagas. Tai draugiška, inteligentiška, darbšti šeima. Didžiausios vertybės: dora, pagarba žmogui, sąžiningumas, tiesa. Marija visą gyvenimą laikėsi šių nuostatų, sąmoningai tvirtai siekė užsibrėžtų tikslų. Kai pradėdavo galvoti, koks ryškiausias Marijos charakterio bruožas, iškyla vaikystės ir jaunystės prisiminimai. Iš vaikystės – mamos pasakojimai, jaunystės – seserų ir brolio pajuokavimai. Mūsų Marytė buvo įvairių išdaigų sumanytoja ir įkvėpėja. Visur ji pirmoji. Pirmoji mokydamosi Kišūnų pradžios mokykloje, Užpalių dviklasėje ir Utenos „Saulės“ gimnazijoje. Jos vaizdingus ir gero stiliaus literatūrinius rašinėlius mokytojai skaitydavo klasėje. Ne veltui Marytė didžiudavosi: „*Aš Lebedžio mokinė.*“ Mokslo metams pasibaigus, grįžusi namo tuojau imdavosi padėti mamai. Vos saulei tekant su sesute lenktyniaudamos lėkdavo per rasotą dobilieną karvių melžti, ryto ruošą apibėgti. Ir taip visą vasarą. Greit praeidavo romantiškoji šienapjūtė su grėbleliais „baloje“ prie Nosvės, karšta iki paskutinio prakaito lašo rugiapjūtė. Vakarais dainos prie gonkų. Oi, kaip ilgėdavosi mokslo metų pradžios! O ten vėl knygos, knygos, laisvalaikiu aktyvus sportas.

Neramūs buvo metai. Likimas praretino klasės, o ir gimnazijos draugų gretas. Buvo priversta keisti mokyklą. Gimnaziją baigė Rōkiškyje penketais, kandidatė aukso medaliui. Bet argi gali viršaičio duktė jį gauti? Puikiai sekėsi studijos Kauno medicinos institute, bet per didįjį valymą, prieš pat III kurso sesiją buvo pašalinta. Įsidarbino Utenos rajoninėje ligoninėje med. seserimi, vėliau rentgeno laborante. Darbas sekėsi, draugų ir pažįstamų ratas plėtėsi.

Tėvai ir brolis 1952 m. buvo ištremti į Sibirą (Krasnojarsko kraštą, Rešotus). Tik po Stalino mirties Marytė vėl kartojo trečiąjį kursą, buvusius kurso draugus sutiko dirbančius. Studijavo ir dirbo, nes paramos neturėjo, o dar padėjo seseriai, studijuojančiai Vilniaus universitete. Pirmasis gydytojos darbas Jonavos baldų kombinate, vėliau buvusioje Vilniaus I tarybinėje ligoninėje pas žymų rentgenologą Vladimirą Krotovą, Onkologijos dispenseryje, klinikoje prie Onkologijos mokslo tyrimo instituto, diagnostikos centre.

Onkologijoje išdirbo daugiau negu 30 metų. Be kasdienio praktinio darbo, dalyvavo Onkologų mokslinės draugijos ir Rentgenologų-radiologų draugijos veikloje. Skaitė pranešimus per draugijų susirinkimus, išvykas Kauno onkologiniame dispenseryje bei Klaipėdos onkologinėje ligoninėje. Yra išspausdinusi keletą mokslinių darbų. Buvo kviečiama skaityti paskaitų organizuojamuose terapeutų kursuose Onkologijos mokslinio tyrimo institute ar rentgenologų tobulinimosi kursuose supažindinti kursantus su onkologinių ligų rentgenodiagnostika.

Nuo 1982 iki 1990 m. buvo klinikos prie Onkologijos mokslo tyrimo instituto Rentgeno skyriaus vedėja. Visur, kur dirbo, buvo vertinama, gerbiama, kviečiama konsultante. Išlaikė visus kandidato egzaminus, turi aukščiausią gydytojos kvalifikaciją. Išdirbusi medicinoje daugiau kaip 50 metų, išėjo į pensiją.

*Marija Dovydaidienė
ir Stasys Vaičiulis
Rentgeno skyriuje.
1982 m.*

*Rentgeno skyriaus darbuotojai.
Pirmoje eilėje antra iš kairės –
skyriaus vedėja Marija Dovydaidienė.
1984 m.*

*Marija Dovydaidienė
su vaikais ir anūkais*

Dalyvauja visuomeninėje veikloje. Yra aktyvi Vasario 16-osios klubo narė. Klubas supažindina su Vasario 16-osios signatarų darbais, kova dėl Nepriklausomos valstybės sukūrimo ir tolesne švietėjiška veikla nepriklausomoje Lietuvoje. Lanko signatarų tėviškes, kapus, su vietos savivaldybėmis rengia minėjimus. Lietuva turi žinoti, kad jos sūnūs ir dukterys mylėjo laisvę, visokiomis priemonėmis kovojo už savo tautos gerovę ir pažangą.

Prasidėjęs Lietuvos Atgimimas suteikė daug vilčių. Marija visada domėjosi žmonėmis, istorija. 2000 m. išleido knygutę „Vilučių kaimas“ apie prieškario žmones, jų buitį, papročius, šeimas. Dabar Mariją galima sutikti valstybės archyvuose, kraštotyros muziejuje. Kruopščiai renka medžiagą apie Užpalių savivaldybės darbą, buvusius viršaičius, valdybos ir tarybos narius, jų veiklą, sprendžiamus klausimus.

1962 m. ištekėjo už rašytojo Jono Dovydaičio, užaugino du vaikus: sūnų Joną – ekonomistą, dukterį Aušrą Mariją – pediatrę. Džiaugiasi gausiu šešių anūkų būriu. Anūkai stropūs, gerai mokosi. Martynas domisi geografija, analizuoja žemėlapius, nustato atstumus, gabus matematikas. Natalija labai myli arklius, dalyvauja konkursuose, užima prizines vietas. Kristupas – krepšininkas, domisi sporto istorija. Kornelija mokosi Jėzuitų gimnazijoje, myli arklius ir visus gyvūnus, gražiai piešia. Aštuonmetis Kasparas lanko Š. Marčiulionio krepšinio akademiją, šešiametė Katrytė dainuoja „Liepaičių“ chore.

Marijos Dovydaitenės išauginti vaikai, anūkai – graži Lietuvos ateitis.

Pedagogė Anelė Dulkytė

Vanda Kuliešienė

Tai moteris, palikusi ryškų savo veiklos pėdsaką.

Anelė Dulkytė gimė 1896 m. gegužės 1 d. tuometinės Utenos apskr. Užpalių vls. Degėsių kaime. Augo gausioje šešiolikos vaikų šeimoje. Pirmojo pasaulinio karo metu, žuvus broliui ir mirus tėvams, Anei teko dirbti visus vyriškus darbus, auginti mažesnius brolius ir seseris. Tačiau ji labai norėjo mokytis. Kai paaugo brolis, ūkio reikalus perdavė jam, o pati sėdo prie knygų. Mokėsi privačiai, po to – metiniuose mokytojų kursuose Rokiškyje. Juos baigusi, mokytojavo Vyžuonų vls. Varkūjų pradžios mokykloje, po metų įstojo į dvimečius mokytojų kursus Skapiškyje, o juos baigusi – į Pānevėžio mokytojų seminariją. Apie dešimtį metų dirbo Kamajū vls. Roblių pradžios mokyklos vedėja. Buvo aktyvi katalikiškų organizacijų veikėja. Kartu su mokytoju J. Vajėga organizavo poeto Strazdelio paminklo Kamajuosė statybą. Daug rašė mokytojų katalikų žurnale „Lietuvos mokykla“ pradinio mokymo metodikos bei pedagogikos temomis, recenzavo pradžios mokyklų vadovėlius, programas. Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, A. Dulkytė buvo paskirta Ignalinos pradžios mokyklos vedėja. 1943 m. atvyko atostogauti į Telšių apskrities Upynos miestelį, kur brolis, pardavęs tėviškę, buvo nusipirkęs ūkį. Brolis tuo metu slapstėsi, nes buvo persekiojamas už žydų slėpimą. Čia, brolio namuose, gyveno dvi seserys, viena jų – invalidė. Tad Anelė vėl, kaip jaunystėje, ėmė šeiminkauti ir į Ignaliną nebegrižo. Ten liko visas jos turtas ir gausi biblioteka. Praūžus frontui, ten grįžti tapo pavojinga, nes lenkuojantys ignaliniečiai greitai „nusidažė“ raudonai ir ėmė skusti aktyvius lietuvius, organizavusius švietimą 1939 m. atgautame Vilniaus krašte, kaip „buržuazinius nacionalistus“. O tokių laukė tolima kelionė į Sibirą. A. Dulkytė ėmė dirbti Upynos pradžios mokykloje, vėliau peraugusioje į septynmetę bei aštuonmetę. Dirbo nepriekaištingai. Tačiau, kai A. Dulkytė jau buvo išėjusi į pensiją, „politiškai sąmoningas“ mokytojų kolektyvas už viešą bažnyčios lankymą ją pasmerkė. Mokytojai mirus, sesuo susitarė, kad mokykla palydėtų ją į kapus. Pamaldos už velionę buvo aukotos viena diena anksčiau, tačiau mokytojai ir patys nedalyvavo, ir vaikų neleido. Tik direktorė prie kapo pasakė kelis žodžius.

Valstiečio dukra nuo Užpalių, atkakliai siekusi mokslo, nuolat gilinusi savo žinias, Nepriklausomybės metais aktyviai dalyvavusi katalikiškoje veikloje ir pedagoginiais klausimais daug rašiusi spaudoje, parengusi gyvenimui nemažą Lietuvos kaimų ir miestelių vaikų būrį, paliko ryškų pėdsaką tiek gimtosiose apylinkėse, tiek Vilniuje bei Žemaičių krašte. Tačiau dėl Upynos pedagogų vergiško pataikavimo okupantų skelbiamoms „tiesoms“ net mirusi mokytoja nesusilaukė tinkamos paskutinės pagarbos.

Lietuvos radijo kūrėjas Kleofas Gaigalis

Juozas Girdvainis

Kleofas Gaigalis – Užpalių žemės vaikas, pripažinęs tik dorą, tiesą ir tikėjimą, nepaisęs jokių kompromisų.

Radijo inžinierius Kleofas Gaigalis gimė 1879 m. rugsėjo 13 d. Užpaliuose. Čia lankė mokyklą, o 1905 m. baigė Peterburgo elektrotechnikos institutą. 1923–1926 m. jis suprojektavo ir pastatė Kauno radijo stotį.

Užpalėnas K. Gaigalis 1906 m. padėjo nutiesti pirmąją tramvajų liniją Sankt Peterburge. 1910 m. – pirmųjų Rusijos radijo stočių Petropavlovske (Kamčiatkoje) ir Nikolajevske prie Amūro, 1911 m. Rusijos radijo stočių Tolimuosiuose Rytuose – Ochotske, Gižige, Novo Marinske prie Anadyriaus upės, 1912–1917 m. Rusijos radijo stočių Archangelske, Rygoje, Liepojoje, Tartu statytojas. 1917 m. pirmasis Rusijos radijo departamento direktorius. 1918 m. Maskvos kominterno radijo stoties viršininkas. 1919 m. pirmasis Rusijos Šiaurės radijo regiono valdytojas. 1922–1923 m. Puškino mieste, netoli Sankt Peterburgo, Carskoje Selo radijo stoties viršininkas. Mokslininkas, parašęs daugiau kaip 30 mokslinių straipsnių, ir dėstytojas, paruošęs ir išleidęs į gyvenimą kelis šimtus radijo ir telegrafijos ryšių specialistų.

Karti gyvenimo pamoka

Telefono skambutis iš Maskvos į Petrapilio ČK (Čekistų komiteto – *čerez-vyčainyj komitet*) būstinę:

„Ką, ką sakote? Kleofas Gaigalis, operatyviais ČK duomenimis, ruošiasi bėgti iš Petrogrado į Lietuvą.“ – „Ot, kalės vaikas (suken syn). Ale ir reikia gi tokiu momentu, kai radijo ryšiai šalyje netvarkoje!“ – „Iš kur mes paimsime kitą tokį specialistą?“ – „... nežinau, dargi neįsivaizduoju...“ – „Štai kas. Jis mums reikalingas. Dar kaip susigadys. Tuoj pat, nedelsiant sulaikyti jį. Neleisti! Jūs supratote mane?“ – Taip tiksliai.“¹

Kleofą Gaigalį, nesakę, net nekalbėję su juo, vidury baltos dienos suėmė Petrapilio ČK ir pasodino į kalėjimą. Visą savaitę laikė uždare, kol Leninui prirėkė atkurti Petrapilio ryšius su Maskva. O Leninas, supykęs ant ČK, atsiprašė K. Gaigalio:

„Tu atleisk, mano drauge, kad ne taip suprato ČK mano paliepimą. Na ir durniai tie Piterio čekistai!.. Maskvai reikia radijo ryšio su Petrogradu. Tu privalai organizuoti komandą, parengti projektus. Tave skiriu Rusijos liaudies komisariato įgaliotiniu ir Carskoje Selo radijo stoties viršininku. Turi viską daryti, kad radijo stotis ir ryšiai Rusijoje veiktų.“²

Ir padėjo telefono ragelį.

¹ Gaigalis S. (Kleofa sūnus Stasys). Prisiminimai apie radijo inžinierių Kleofą Gaigalį, 1975 m. lapkričio 2 d., *J. Girdvainio asmeninis rankraščių ir fonotekos archyvas* (toliau – J. G. ARFA).

² *Ten pat.*

Vyriausias iš dešimties vaikų

„Nuo trylikos metų amžiaus pripratęs savarankiškai gyventi, gimnaziją Mintaujojė ir aukštąjį mokslą Sankt Peterburge išėjau ne tik tai, kad nereikalaudamas pagalbos iš kitų, bet, atvirkščiai, padėdamas tėvams jaunesnius brolius mokyti, nes lėšų uždirbdavau pamokoms užtektinai“³, – rašo radijo inžinierius Kleofas Gaigalis, išeidamas į pensiją.

Kleofas Gaigalis tėvas, grįžęs iš rusų–turkų karo, perleido savo mažai derlingą žemės sklypą broliams ir nuėjo dirbti akcizo prižiūrėtoju.

Gaigalių šeimoje augo 10 vaikų. Kleofas buvo vyriausias. Pradinę mokyklą jis baigė Anykščiuosė. Už gebėjimą gražiai kaligrafiškai rašyti buvo priimtas į Stalo pristavo kanceliariją raštvedžiu.

Tėvams kartu su šeima persikėlus dirbti į Biržus, mažasis Kleofas papildomai lankė Biržų pradžios mokyklą. Pabaigus mokyklą, tėvas Kleofą atidavė mokyti laikrodininko amato.

Kad ir vargingai gyveno Kleofos tėvai su didele šeimyna, bet Biržų kultūrinė aplinka ir Kleofos neeiliniai pasiekimai Biržų pradžios mokykloje paskatino motiną leisti jį į Mintaujos (dab. Jelgava, Latvija) gimnaziją.

1892 m. K. Gaigalis, išlaikęs stojamuosius egzaminus, iš karto buvo priimtas į II klasę. Jau nuo antro pusmečio Kleofas nebeprašė paramos iš tėvų, o ėmėsi mokyti silpnesnius jo motinos išlaikomo „mokinių bendrabučio“ vaikus. Taigi nuo 13 metų pradeda savarankišką gyvenimą. Mintaujos realinėje gimnazijoje K. Gaigalis – aktyvus ir pažangus moksleivis, pirmūnas. 1899 m. gimnaziją baigė gerai ir labai gerai pažymiais.

Aukštasis mokslas Rusijoje ir darbas Sankt Peterburge

1900 m. K. Gaigalis išvyko į Sankt Peterburgą siekti aukštojo mokslo. Gerai pažymiais išlaikęs stojamuosius egzaminus, jis priimamas į Peterburgo imperatoriaus Aleksandro III elektrotechnikos institutą, kur buvo vienas pažangiausių studentų ir iki 1906 m. išklausė visą dėstomą kursą. Tačiau dėl 1905 m. revoliucijos Rusijoje valdžios potvarkiu uždaromos Peterburgo aukštosios mokyklos ir daugelis studentų, gavę laikinus baigimo pažymėjimus, priversti ieškoti darbo.

1906 m. Kleofas Gaigalis dirbo Peterburgo elektrinių tramvajų statybos vykdomajame komitete. Aktyviai talkino sudarant brėžinius, tiesiant pirmąją plieno ir elektros liniją istorinėmis Peterburgo gatvėmis.

1906 m. K. Gaigalis vedė Mariją. Po kelių mėnesių mirė jo motina. K. Gaigaliui teko Peterburge priglauti du jau-

Kleofas Gaigalis – Peterburgo imperatoriaus Aleksandro III elektrotechnikos instituto studentas. 1900 m.

³ Gaigalis K. Pranešimas Socialinio aprūpinimo ministrui, J. G. ARFA, p. 1.

nesnius brolius – pirmos ir antros klasės mokinius – ir jais rūpintis. Pasikvietė ir vyriausiąją seserį gimnazistę su jaunesniąja sesute. Vyresnęlę įdarbino Peterburgo telefonų stoties valdyboje. Kartu visi gražiai sugyveno ir vienas kitu rūpinosi. Bet netrukus gimė sūnus Algirdas, po metų Stasys. Ir Kleofa Gaigalis gyvenimo sąlygos labai pablogėjo.

Sėkmingai baigus tiesti Peterburgo tramvajaus pirmąją liniją, Kleofas Gaigalis gavo gerą premiją. Pagaliau 1909 m. Peterburgo elektrotechnikos institute kuo puikiausiai parašė ir apgynė diplominį darbą, įgijo inžinieriaus elektriko specialybę.

Radio inžinierius Kleofas Gaigalis su žmona Marija. Sankt Peterburgas. 1909 m.

Rusijos radijo stočių statybose

1909 m. Rusijoje pradėtos statyti komercinės radijo telegrafinės stotys. Tai daryti vertė išgaliojusi tarptautinė konvencija, pagal kurią buvo reikalaujama, kad didžiosios valstybės pasirūpintų radijo telefono stočių įrengimu ryšiams su laivais palaikyti. Pirmosios radijo stotys pradėjo veikti Baltijos, Baltosios, Kaspijos, Juodosios jūrų ir Ramiojo vandenyno pakrantėse.

„Ši darbo sritis imponavo mane savo paslaptinumumu, – prisimena K. Gaigalis, – apie kurią pats radijo išradėjas, buvęs mūsų instituto profesorius ir direktorius A. S. Popovas dar nedaug galėjo mums, studentams, suteikti žinių. Tad stojau Pašto valdybon tarnauti, kur man buvo pavesta rūpintis specialiai radijo reikalais.“⁴

Kleofas Gaigalis dirbo Rusijos vyriausiosios pašto, telegrafo ir telefono valdybos 12-ame skyriuje, kuriam priklausė visos Rusijos radijas ir telegrafas. K. Gaigalis iškilo nuo jaunesnio elektromechaniko iki Radijo skyriaus viršininko.

Radijo ryšių skyrius ruošė telegrafo ryšio Rusijoje technines sąlygas. Per rusų-japonų karą išryškėjo, kad Tolimųjų Rytų rajonuose ypač stokojama gero ryšio. Kleofui Gaigaliui buvo patikėta pirmųjų dviejų radijo telegrafinių stočių Tolimuosiuose Rytuose projektavimas ir statyba. 1910 m. lapkričio 10 d. Petropavlovsko (Kamčiatka) ir Nikolajevsko prie Amūro radijo telegrafinės stotys pradėjo veikti.

Radijo skyrius plėtėsi ir inžinerinis personalas energingai rūpinosi radijo ryšio plėtra Rusijoje. Tiesiogiai vadovaujant radijo inžinieriui Kleofui Gaigaliui, 1911 m. Tolimuosiuose Rytuose taip pat buvo suprojektuotos ir pastatytos naujos radijo telegrafinės stotys Ochotske, Gižige ir Novo Marinske prie Anadyriaus upės.

⁴ *Ten pat*, p. 1.

Vėliau, 1912–1917 m., K. Gaigalis vadovavo radijo stočių statybai Archangelske, Karsko jūros pakrantėje, taip pat Rygoje, Runo saloje, Liepojoje ir Tartu (Revelio) mieste.

Po 1917 m. Vasario revoliucijos Rusijos vyriausioji pašto, telegrafo ir telefono valdyba buvo perorganizuota į Rusijos pašto, telegrafo ir telefono ryšių ministeriją, o radijo skyrius – į Radijo departamentą. Tada profesinės sąjungos

*„iškėlė mano kandidatūrą į Radijo departamento direktoriaus vietą. Pirmas Rusijos pašto, telegrafo ir telefono ryšių ministras Ceretelė mano kandidatūrą patvirtino, – rašė Kleofas Gaigalis. – Politinės aplinkybės privertė mane iškelti sumanymą padengti Rusijos kraštą priimanųjų radijo stočių tinklu. Mano sumanymui buvo pritarta, o Miestų sąjunga mano dispozicijon asignavo milijoną rublių projektui realizuoti“.*⁵

1918 m. gegužės mėn. K. Gaigalis siunčiamas į Maskvą ir skiriamas Rusijos pašto, telegrafo ir telefono ryšių ministerijos radijo reikalų patarėju. Iš kariškių jis perėmė Maskvos kominterno radijo stotį ir vadovavo jos rekonstrukcijos darbams.

1918 m. Petrograde susikūrus Rusijos Šiaurės radijo regiono valdybai, K. Gaigalis buvo paskirtas jos valdytoju ir gavo *„specialų uždavinį paruošti reikmenis ir kadrus priimanųjų radijo stočių tinklui pagal mano projektą visam Rusijos kraštui“*.⁶

Viltis sugrįžti į nepriklausomą Lietuvą

Vėliau K. Gaigalis paskirtas Rusijos Ryšių liaudies komisariato įgaliotiniu, apkrautas darbu, ir jo geriausi norai – grįžti į Lietuvą – kuri laiką negalėjo būti įgyvendinami.

K. Gaigaliui vadovaujant buvo suprojektuotos ir atstatytos kelios radijo stotys šiauriniame Rusijos radijo regione. Tuo metu K. Gaigalis palaikė glaudžius ryšius su žymiais radijo specialistais Lebedinskiu, Bonč-Brujevičiumi, Mincu, Vologdinu, Šuleikinu, Šatelenu, Mitkevičiumi, radijo inžinieriais Kovaliovu, Leontjevu ir kitais.

*„1922 m. buvau galutinai pasiruošęs išvažiuoti iš Petrapilio į Lietuvą. Petrapilio ČK, gavo iš viršaus įsakymą mane sulaikyti. Šį įsakymą savaip suprato čekistai ir mane paprasčiausiai pasodino į kalėjimą.“*⁷

Kleofas Gaigalis 1922 m., gaudamas daug laiškų ir telegramų, kviečiančių statyti Lietuvoje radijo stotį ir *„negalėdamas apsiimti kito darbo, kol neužbaigiau turimo“*, laiškuose į Lietuvą informavo Pašto valdybos direktorių inž. Benediktą Tomaševičių, kad *„Lietuvos sąlygomis geriausiai tiktų statyti ne radijo telegrafo, bet radijo telefoninę stotį.“*⁸

Kadangi tokių stočių Europoje buvo tiktai kelios, tas pasiūlymas *„suglumino Pašto valdybą Lietuvoje ir ji sumanytą statyti radijo stotį atidėjo iki mano grįžimo Lietuvon.“*⁹

⁵ Ten pat, p. 2.

⁶ Ten pat, p. 2.

⁷ Tilvytis T. Pas radijo stoties viršininką inž. K. Gaigalį, *Paštininkų žodis*, 1931, Nr. 6(60), p. 25–26.

⁸ J. G. ARFA, p. 4.

⁹ Ten pat, p. 4.

„Judenyčiaus pasistūmėjimas iki Petrapilio priemiesčių turėjo tą pasekmę, kad galingoji Carskoje Selo radijo stotis, perimta iš kariškių bendram naudojimui, buvo susprogdinta. Šiaurės komunų sąjungos vykdomasis komitetas pavedė man skubiai paruošti radijo susisiekimą bent su Maskva. Sustiprinęs kranto Novaja Olandija radijo stotį, uždavinį atlikau, užmezgęs radijo ryšius su Berlynu, Budapeštu ir Londonu žiemos metu. Baltosios pavasarinės naktys šį radijo susisiekimą žlugdė, nes 25, tai ne buvę 400 kW. Teko susirūpinti susprogdintos Carskoje Selo radijo stoties atstatymu be užsienio firmų pagalbos, keičiant gėstančią bangų sistemą į negėstančią.

Mano sumanymas daugeliui buvo per drąsus... suirutės gaidynėje... Tarybų darbo ir gamybos nutarimas dėl Carskoje Selo radijo stoties atstatymo, laikytas ypatingu valstybės uždaviniu ir nepaprastos skubos reikalu, grindėsi Rusijos valstybės įstatymu...

1922 m. buvau paskirtas Rusijos ryšių liaudies komiteto įgaliotiniu ir Carskoje Selo radijo stoties viršininku, vykdant jos projektavimo ir atstatymo darbus. Keblumų buvo daugybė, nes reikėjo atstatyti ne tik radijo stotį, bet ir pramonės įmones, susijusias su radijo stoties veikla.“¹⁰

Radijo inžinierius Kleofas Gaigalis rašė, jog Carskoje Selo radijo stoties „darbai tiek užsitęsė, kad tik 1923 m. gale man pavyko grįžti į Lietuvą.“¹¹

Statyti Kauno radijo stotį

1923 m. K. Gaigalis, grįžęs į Kauną, pradėjo rūpintis radijo stoties statybos reikalais.

K. Gaigalis paskiriamas Kauno radijo stoties viršininku. Pašto valdybai pateikė naujosios Kauno radijo stoties statybos technišką projektą ir jam buvo pavesta pastatyti radijo stotį.

Radijo stoties vyriausiuoju inžinieriumi buvo paskirtas inž. Aleksandras Stankevičius, kurį K. Gaigalis parsiviliojo iš Paryžiaus Eifelio radijo stoties. Buvo suburta pajėgi radijo stoties įrengimų montuotojų komanda: radijo technikai Petras Radžiūnas ir Mečys Jasinskas, elektros mechanikai Karolis Gaigalis (Klefo brolis), Silvestras Sabaliauskas ir Juozas Meižys, elektros ir radijo mechanikas Petras Speičys (pirmasis Lietuvos nacionalinio radijo pranešėjas), elektros ir radijo telefonininkas Jaroslavas Baranauskas, radijo telegrafininkas Cezaris Sadauskas, takelažininkas Juozas Petraitis, perforuotojas Antanas Mildažis (vėliau – žurnalų „Radijo mėgėjas“ ir „2000 metrų“ redaktorius), ūkio dalies vedėjas Vytautas Savickas.

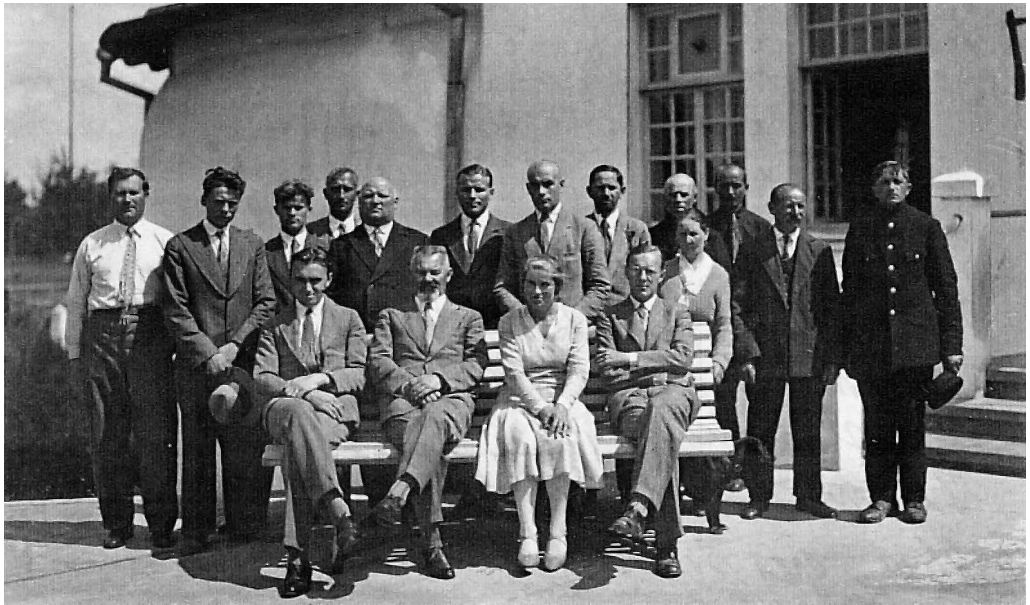
Kauno radijo stotis buvo skirta tarptautiniam susisiekimui radijo telegrafu ir radijo telefonu. Kol iš lėto Vytauto kalne kilo jos statybos pastoliai, vis daugiau pasaulio valstybių suskubo pastatyti ir įsirengti radijo stotis, transliuoti žodinę ir muzikinę programą. Lietuvos visuomenė išakmiai reikalavo, kad Kauno radijo stotis pradėtų transliuoti radijo

¹⁰J. G. ARFA, p. 5–6.

¹¹J. G. ARFA, p. 8.

Pirmasis Kauno radijo stoties (radiofono) viršininkas radijo inžinierius Kleofas Gaigalis. 1926 m.

programą. Teko tobulinti technines sąlygas, radijo telegrafinė stotį pritaikyti žodžio ir muzikos garsams perduoti.

Susisiekimo ministerijos Pašto valdyba konkurse pasirinko Prancūzijos SFR įmonę ir su ja sudarė sutartį radijo stoties įrenginiams įsigyti. Manyta radijo stotyje sumontuoti įrenginius per 3,5 mėnesio, tačiau stoties montavimo ir reguliavimo darbai, tarp miestiniai Kaunas–Paryžius transliaciniai bandymai užsitęsė pustrėčių metų – iki 1925 m. pabaigos.

Kauno radijo stoties tarnautojai. Viduryje sėdi radijo inžinierius K. Gaigalis. 1926 m.

Programinis laiškas Lietuvai kultūrinti

Kleofas Gaigalis 1925 m. lapkričio 6 d. rašte „Jo Ekscelencijai Ponui Švietimo Ministrui“ rašė:

„... Negali būti jokių abejonių, kad būtinausias, pirmaeilis reikalas Lietuvos gyvenime, tai išvaikyti iš mūsų liaudies tamsumą,

kuriame ji yra paskendus. Liaudies mokytojų, be abejo, daug, gal net per daug darbuojasi, bet jie nepajėgia trumpu laiku padaryti tai, kas darytina.

Jei jie sugebės šiek tiek apšviesti vaikus, tai ir už tai jiems ačiū. Bet ar galima pasitenkinti tiktai tuo, kad žmogus išmoksta skaityti ir rašyti? Miestuose yra įvairių klubų ir skaityklų; steigiami net liaudies universitetai; geru noru suaugęs žmogus gali čia šį tą pasiekti, gi kaimo geriausių norų žmogus, kaip supančiotas gali tik pavydėti laisvesniems miestelėnams, ir energingesnis eiti į miestą, o lėtesnis į... smuklę.

Projektuojamas Kauno radijo stotį, aš turėjau omeny be tiesioginio susisiekiimo uždavinių, taipogi ir tą, kad ji suvaidintų svarbų vaidmenį kaip techninė priemonė liaudies kultūrai kelti, nes tik radiofonas duoda galimybės mažiausiomis išlaidomis pasiekti šiuo atžvilgiu didžiausius rezultatus.

Knyga geras dalykas, bet gyvas žodis dar geresnis, nes knygą reikia mokėti skaityti, o radiją klausyti, be kurčių, kiekvienas moka. Taigi radiofonas ne tiktai atstoja, kaip gramofonas muziką, gyvą žodį, bet jis tiksliausiu būdu visa tai perduoda.

Įsivaizduokime dabar, kad Kauno radijo stotyje bus organizuoti ciklai populiarių paskaitų įvairiomis temomis geriausių mūsų lektorių, o kaimuose, mokyklose bus pastatyti radijo imtuvai; toliau, kad paskaitos skaitomos vakarais, kuomet kaimietis užbaigė savo kasdienį darbą ir kad galų gale tokių radijo imtuvų galima pastatyti neapribotą skaičių – milijonus...

Už 1 000 radijo imtuvų reikėtų (valdžiai) sumokėti tik vieną kartą apie 300 000 litų, nes masinis radijo aparatų gaminimas atsieis pigiau.

Ekspluatacinės ir organizacinės išlaidos sudarytų 80 000 litų. Tas daug pigiau kainuoja, negu išlaikymas Dotnuvos žemės ūkio akademijos per vieną mėnesį. Gi naudos atneš, be abejo, Tėvynei ne mažiau. Manau, kad šie skaičiai turėtų uždaryti atkakliausių pesimistų lūpas.¹²

Šventa kova už tiesą

Kauno radijo stotis buvo pastatyta. Prancūzų SFR įmonės atstovai, beveik metus reguliavę stoties veikimą, neišvykdė sutartyje numatytų techninių sąlygų. Reikli komisija 1925 m. gruodžio 1 d. konstatavo, kad iki šiol reikiamai neatlikti radijo telefoniniai bandymai su Paryžiumi, ir sutarė, kad viso radijo stoties komplekso priimti negali. Išvardino neatliktus darbus radijo stotyje ir surašė tokią išvadą:

„Suglaudus visas radijo stotį liečiančias pastabas į vieną išvadą, komisija randa, kad pristatytas (atvežtas) ir pastatytas (sumontuotas) Kaune prancūzų SFR firmos galingosios radijo stoties įrengimas dabartinėje būklėje negali būti laikomas priimtinu.“¹³

¹²LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1692, l. 5.

¹³MAB RS, f. 12, b. 3394, l. 6.

Kauno radijo stoties viršininkas inž. Kleofas Gaigalis prisimena:

„1925 m. Kauno radiofoninė stotis buvo pastatyta pagal mano projektą. Bet prancūzų SFR firma, gavusi užsakymą pristatyti (pateikti) radijo įrengimus, savo išpareigojimą pagal techniškąsias sąlygas neištesėjo. Dėl šios priežasties teko kovoti dėl radijo stoties labo ir... pralaimėti.“¹⁴

Radijo inžinierius Kleofas Gaigalis iš prancūzų SFR įmonės kategoriškai reikalavo sėkmingų radijo stoties bandymų seansų, nes iki tol neatitiko antenos varža, buvo nestabilus radijo bangų ilgis, per daug įkaisdavo srovės lygintuvo lempos, stoties galingumas siekdavo tik 7–8 kW vietoj numatytų 10 kW.

Radijo telefoninio transliavimo bandymai, nors K. Gaigalis primygtinai reikalavo, buvo vilkinami ir atidėliojami. 1925 m. lapkričio 27 d., palaikant bandomąjį radijo ryšį su netoli Paryžiaus esančia Villoeresnes stoties klausymo komisija, kur tuo metu buvo skaitomi du „Lietuvos“ dienraščio straipsniai, kalbėtasi prancūziškai – to bandymo metu Kauno radijo stoties siūstuvus buvo apkrautas tik 1,8 kW, o ne 10 kW, neveikė viena modulatoriaus lempa.

Kauno radijo stotį K. Gaigalis pastatė, o A. Jurskis – paleido

Inž. K. Gaigalis 1925 m. gruodžio mėnesį vyko į Paryžių derėtis su prancūzų SFR įmonės vadovais, tačiau esminio susitarimo negalėjo rasti. Prancūzų įmonė diplomatiniais kanalais siekė kuo greičiau priversti komisiją pasirašyti Kauno radijo stoties priėmimo aktą ir atsiskaityti, galiausiai pasiekė per Ministrų kabinetą, kad nepaklusnūs, tai yra teisybės ieškotojas atkaklusis radijo inžinierius K. Gaigalis būtų perkeltas dirbti kiton vieton.

K. Gaigalis Susiekimo ministerijos ministro įsakymu 1926 m. balandžio 26 d. buvo atleistas iš Kauno radijo stoties viršininko pareigų ir tapo Kauno aukštesniosios technikos mokyklos dėstytoju.

„Radijo stoties viršininku, Susiekimo ministerijai prašant ir Krašto apsaugos ministerijai sutikus, paskirtas Aukštųjų karo technikos kursų Radijo kabineto vedėjas inž. kpt. Alfonsas Jurskis, – prisimena radijo inž. mjr. Antanas Šulcas-Šilius. – Naujasis viršininkas kpt. A. Jurskis radijo stotį iš senojo (Klefo Gaigalio – J. G.) perėmė š. m. (1926) gegužės 7 d., o birželio 10 d. stotis jau buvo sutvarkyta.“¹⁵

Naujas paskirtas radijo stoties viršininkas kpt. A. Jurskis, 1926 m. gegužės mėn. nuvykęs į Paryžių, diplomatiškai sutarė ir pasirašė prancūzų SFR įmonei palankų protokolą.

Prancūzų SFR įmonės atstovas atvyko į Kauną, tęsė radijo stoties paleidimo bandymus, nebestatė elektros jėgaines prie Kauno radijo stoties, ne-

¹⁴Gaigalis K. Pareiškimas, J. G. ARFA, p. 6, 7.

¹⁵Šulcas A. Kauno galingoji radijo stotis, *Kardas*, 1926, nr. 25 (49), p. 391.

Kauno radijo stoties rūmai. Iš čia pasigirdo pirmieji Lietuvos nacionalinio radijo žodžiai, ištarti kupiškėno Petro Speičio 1926 m. birželio 12 d.: „Alio, alio, Lietuvos radijas – Kaunas... Kas girdite mus – atsiliepkite!“ 1926 m.

betiesė atvežto kabelio. Už tai vėliau mainais atsiuntė Kauno radiofonui atskirų radijo reikmenų. Per porą savaitių Kauno radijo stotis buvo parengta radijo informacinėms laidoms transliuoti.

Žodžiu, inž. Kleofas Gaigalis radijo stotį pastatė, o inž. Alfonsas Jurskis ją paleido dirbti. K. Gaigalio nuomone, mažam moduliatoriaus gyliui tiesioginį poveikį turi magnetinis moduliatorius, kurio aukšto dažnumo magnetinės linijos prisotina- mos iki tokio laipsnio, kad jis nustoja reaguoti į mikrofoninės srovės pakitimus. Tikriausiai dėl to prancūzų SFR įmonė jau 1927 m. atsisakė magnetinių moduliatorių.

Vėliau K. Gaigalis žurnale „Šašaika“ 1927 m. rašė, kad komisijai

„reikėjo padaryti moduliacijos kreivę, kurią išgauti buvo susidurta vėl su nenoru knistis teorijos smulkmenose... Turiu pripažinti, kad tokiais atvejais tampa užsispyrėliu ir reikalą statau aukščiau už asmeninius samprotavimus“.¹⁶

1926 m. birželio 12 d., sekmadienį, 19 val. 1961 metro banga iš Kauno radijo stoties 3,5 kW galingumu į eterį kupiškėno Petro Speičio balsu nuskriejo pirmieji lietuviški šaukiniai visam pasauliui:

„Alio, alio. Kalba Kaunas. Lietuva.“

Nuo tos dienos prasidėjo reguliarios Lietuvos nacionalinio radijo transliacijos, pradžioje – informacinės, vėliau – ir muzikinės radijo programos.

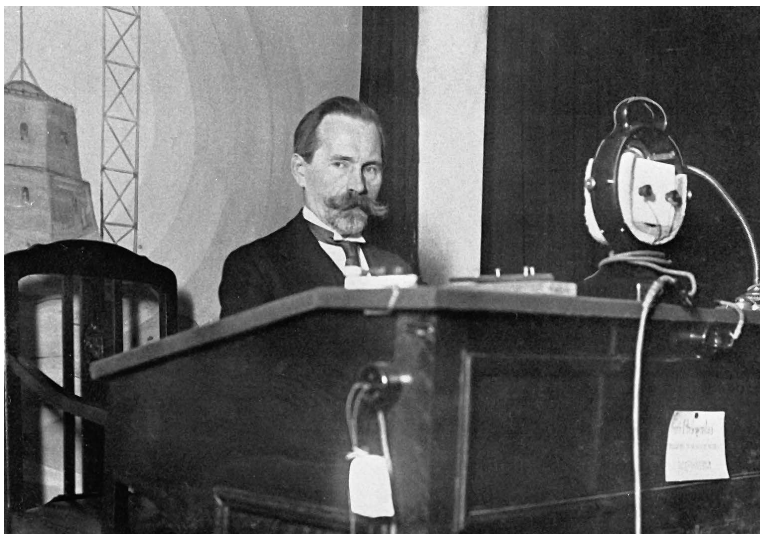
Lietuviškai prabilęs radijas formavo pilietišką visuomenės žodį, informavo, kultūrinio ir švietė visuomenę. Lietuvoje, 1923 m. surašymo duomenimis, 44,2 proc. gyventojų nemokėjo nei skaityti, nei rašyti.

¹⁶Gaigalis K. Kauno radijo stoties moduliacija ir galingumas, *Šašaika*, 1927, Nr. 6, p. 4.

Kauno radijo stoties tarnautojai. Viduryje – radijo stoties viršininkas radijo inžinierius K. Gaigalis, ėjęs pareigas 1930–1934 m. 1934 m.

Per Kauno radiją (valstybės radiofoną) Lietuvos piliečius su Naujaisiais 1936 m. sveikina Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona. Iš Juozo Girdvainio asm. rankraščių ir fonotekos archyvo (ARFA)

Komisija perima Kauno radijo stotį iš Krašto apsaugos ministerijos Susisieikimo ministerijos žinion. Sėdi (iš kairės): radijo inžinieriai Bronius Banaitis, Kleofas Gaigalis, plk. Klemensas Popeliučka, radijo inžinierius Balys Sližys, radijo inžinierius KAM mjr. Alfonsas Jurskis; stovi: KAM kpt. Artūras Janavičius, radijo inžinierius Aleksandras Stankevičius

Lietuvos nacionalinis radijas, transliuodamas kultūrinės, informacinės, šviečiamąsias laidas, stiprino valstybės Nepriklausomybę, ugdė pilietinį žmonių aktyvumą, tautinę kultūrą ir dorovę.

1930 m. K. Gaigalis vėl paskiriamas Kauno radijo stoties viršininku ir dirbo iki 1934 m. pabaigos.

„Drauge su savo bendradarbiais Kauno radijo stotį sustiprinome ir pertvarkėme. Ir ji apie 20 metų sėkmingai veikė, kol karo metu vokiečių kariškių 1944 m. buvo sugadinta, o antenos bokštai nuversti.“¹⁷

1932 m. inž. K. Gaigalis kaip Lietuvos atstovas dalyvavo Madrido tarptautinėje radijo konferencijoje Ispanijoje. Nuo 1926 m. dėstė radiotechniką, telegrafiją ir telefoniją Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. Šimtai jo mokinių dar ir šiandien triūsia, mena jį buvusį dalykišku dėstytoju, gabiu technikos specialistu.

K. Gaigalis mokėjo rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų kalbas, susirašinėjo ir susitikinėjo su daugeliu užsienio ra-

¹⁷Gaigalis K. Pareiškimas, J. G. ARFA, p. 2.

dijo mokslininkų ir specialistų. Inž. K. Gaigalis yra parašęs keliasdešimt mokslinių straipsnių. Vertingiausių jų, rašytus rusiškai, siūsdavo Rusijos mokslininkams apibendrinti ir išversti. Deja, ne vienas tų straipsnių po kurio laiko pasirodydavo rusiškoje spaudoje, bet ne K. Gaigalio pavarde. Reikšmingas K. Gaigalio veikalas „Visuotinės radiacijos teorija – materializmo ir spiritualizmo fizinis pagrindas“ (1938 m.) dar laukia mokslininkų kruopštaus studijavimo ir įvertinimo.

K. Gaigalis iki paskutiniųjų savo gyvenimo dienų palaikė glaudžius ryšius su užsienio fizikos ir radiotechnikos mokslininkais, garsėjo kaip talentingas, aukštos kultūros, tolerantiškas žmogus, nepripažįstantis jokių kompromisų.

K. Gaigalis mirė 1957 m. rugsėjo 1 d. Palaidotas Kaune, Petrašiūnų kapinėse.

Vilniaus užpalėnų klubo pirmininkas Jeronimas Galvydis

Daiva Ivanauskaitė

Daugilio kaimas – gimtinė, puoselėjama jau penkiolika metų

„Kelias veda link Alaušų: privažiavus naują kryžių reikia pasukti dešinėn, už Ramoškių sodybos – ir vėl dešinėn, o tuomet jau keliuku tiesiai iki pat sodybos“, – telefone pasigirsta malonus vyriškas balsas.

Važiudama nurodytu keliu, netrukus atrandu Jeronimo Galvydžio nupasakotą keliuką, matau vien kalvotas pievas ir miškus – vietas, kuriose augo ir iki šių dienų ūkininkauja J. Galvydis. Išlipus iš automobilio, atsiveria nuostabus vaizdas, ir netrukus mane pasitinka pats sodybos šeimininkas – aukštas, žilstančių plaukų, malonus, inteligentiškas vyras, ir maloni, šilto veido moteris. Tai – Jeronimas Galvydis ir jo žmona Gema Galvydienė.

Sodybos savininko užrašuose (2004) galime atrasti, jog melioruojant kolūkio žemes sodybos buvo keliamos į gyvenvietes:

„Džiaugiuosi, kad tėvai atsilaikė spaudimui ir išsaugojo sodybą, tačiau kolūkio vadovai už nepaklusnumą liepė suarti keliuką, kurio niekas dar neatstatė. Iki šiol gyvename kaip saloje, atskirti nuo visų kaimynų. Todėl dabar į savo gimtus namus važiuojame laukais per svetimas žemes. Kaimynas suarė rudenį savo žemę, taigi šį pavasarį nors paukšteliu skrisk į gimtinę.“¹

Tačiau akivaizdu, kad J. Galvydis nepasidavė – dabar jau geros būklės kaimo keliukas veda tiesiai į jaukiai sutvarkytą Galvydžių sodybą, įsikūrusią pamiškėje. Sodyba gražioje vietoje: gyvenamasis namas stovi ant kalvos, nuo kurios atsiveria nuostabi panorama.

Antanas Galvydis su Ona Galvydiene (Sirvydyte)

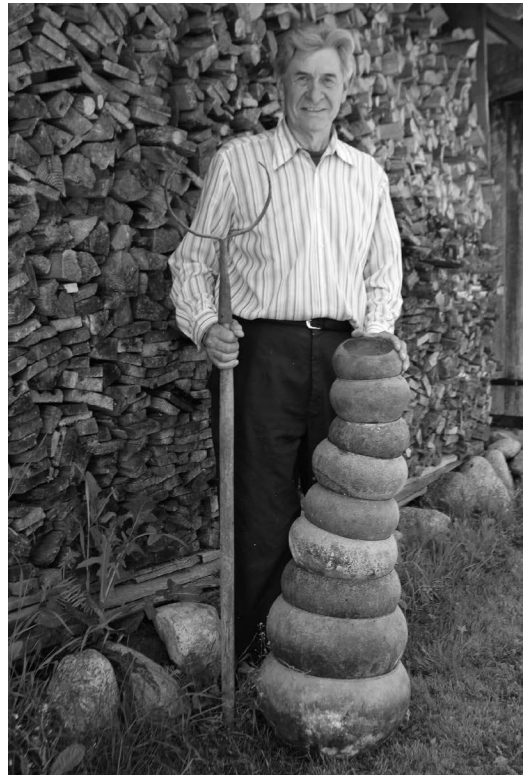
¹ Galvydis J. Rankraštis, 2004.

„Ir kai pamatau iš toli ant kalno savo namą, prisimenu mamos žodžius, pasakytus, kai ji pirmą kartą atvažiavo į Daugilio k.: „Išlipau iš vežimo, apsidairiau aplinkui, užbėgau ant kalno ir pasakiau Antanui (tėtei) – čia statysim namą.“²

Greta – renovuoti pastatai, apsupti seno sodo ir preciziškai prižiūrėtos aplinkos.

Po nepriklausomybės atkūrimo susigražinęs tėvų žemę J. Galvydis pradėjo ūkininkauti bendradarbiaudamas su kaimynais.

„Gimtine rūpinuosi drauge su šeima. Tai – malonūs rūpesčiai, kurie mane lydi jau daugelį metų. Visą laisvą laiką su žmona, dukromis ir vaikaitėmis dirbame ir pramogaujame mūsų sodyboje. Kiekvienais metais sodiname daug dekoratyvinių medžių ir vaiskrūmių, o kiekvieną savaitę šienaujame savo kiemą (apie 1 ha ploto) traktorine žoliapjove.“³

Jeronimas Galvydis išsaugojo senų puodų rinkinį

Per pastaruosius dešimt metų J. Galvydis drauge su žmona Gema ne tik renovavo klėtį, pastatė naują pirtį, pasirūpino nauju tvenkiniu ir originalia pavėsine, tačiau, svarbiausia, gimtinėje vasarą kone kiekvieną savaitgalį suburia visą šeimą.

Mama su Antanu ir Ona ūkininkavo Daugilio k. Apie 1970 m.

² Ten pat.

³ Ten pat.

Nuo pirmųjų gyvenimo žingsnių iki studijų metų

*Galvydžių šeima.
Antroje eilėje
viduryje – tėvai
Ona ir Antanas.
1945 m.*

1935 m. lapkričio 26 d. Užpalių valsčiuje, Daugilio kaime, gimęs Jeronimas buvo gausios šeimos dalis – septintasis iš aštuonių vaikų. Tačiau dviem atžaloms neišgyvenus, užaugo šešiese: trys seserys ir trys broliai. Trys vaikų poros yra gimę pamečiui, kiekvienoje tų porų buvo mergaitė ir berniukas; kiekviena iš porų žengiant chronologine gimimo seka įgijo vis aukštesnį išsilavinimą. Pirmoji pora – Ona (gim. 1923 m.) ir Antanas (gim. 1924 m.) baigė keturis mokyklos skyrius – jiems buvo planuojamas ūkio perėmėjų likimas, o kartu jauna šeima laukė ir pagalbininkų ūkyje. Vidurinė pora – Janina (gim. 1928 m.) ir Valentinas (gim. 1929 m.) įgijo vidurinę (profesinę) išsilavinimą, tuo tarpu Jeronimas gimė trečioje poroje su Veronika (gim. 1937 m.). Jie įgijo aukštąjį išsilavinimą.

Nors artimiausia mokykla nuo sodybos buvo už keturių kilometrų, tai nesukliudė atkakliam jauniausiajam sūnui sėkmingai baigti Užpalių vidurinę mokyklą 1954 m. Tai buvo šeštoji laida, kuriai teko mokytis „pakalnėje“ – Užpalių dvaro akmeniniuose pastatuose. J. Galvydžio sodyba yra įsikūrusi prie miško, todėl baigdamas mokyklą jaunuolis planavo įgyti miškininko specialybę, tačiau žinia, kad miškininkystės absolventai gauna darbo paskyrimus toli nuo Lietuvos, pakeitė J. Galvydžio apsisprendimą. Tais pačiais metais po mokyklos baigimo Jeronimas išstojo į Kauno politechnikos instituto Mechanikos fakultetą ir po penkerių studijų metų įgijo mašinų gamybos technologijos inžinieriaus mechaniko specialybę. Kaunas studentui labai patiko, J. Galvydis puikiai prisimena Žaliakalnį, Kauko laiptus ir nuo jų atsiveriantį vaizdą į upių slėnyje plytintį miestą: „*Vaizdas pakrėję, pirmą kartą atsidūriau vienas, savarankiškas didmiestyje.*“⁴ 1959 m. Jeronimas Galvydis atsiveikino su alma mater, Kaunu ir persikėlė į sostinę, kur, gavęs paskyrimą, atvyko dirbti į besikuriančią Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklą. Net trylika iš dvidešimt šešių Jeronimo grupės draugų atvyko su paskyrimais

⁴ Ivanauskaitė D. Interviu su pateikėju Jeronimu Galvydžiu, gim. 1935 m. Daugilio k., Užpalių sen., Utenos r. Rankraštis, 2010.

dirbti į įvairias besikuriančias gamyklas Vilniuje ir taip prisidėjo prie sostinės lietuvišimo proceso. J. Galvydis džiaugiasi, kad naujose ūkio šakose Lietuvoje buvo sudaromos palankios sąlygos jauniems specialistams lietuviams kurti produkciją, vadovauti ir diegti lietuvišką darbo kultūrą.

Sėkmingas kilimas karjeros laiptais

1959 m. Jeronimas pradėjo eiti inžinieriaus technologo, o vėliau – konstruktoriaus pareigas vyriausiojo technologo skyriuje ir jau 1962 m. tapo technologinio konstruktorinio biuro viršininku. Tuo pat metu, 1966 m., J. Galvydis sėkmingai pradėjo eiti ir vyriausiojo technologo pavaduotojo pareigas, o netrukus, 1968 m., tapo Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklos ir gamybinio techninio susivienijimo „Sigma“ vyriausiuoju technologu. Darbe būdamas motyvuotas, darbštus ir lydimas sėkmės, 1973 m. Jeronimas buvo paskirtas vyriausiojo inžinieriaus pavaduotoju, o 1992 m. – valstybinės įmonės „Vilniaus Sigma“ pagrindinių priemonių direktoriumi.

J. Galvydis energingai kibdavo į visas naujoves, mokėsi ir kėlė kvalifikaciją, domėjosi naujausiomis technologijomis, į gamybą išleisdavo naujus gaminius, rūpinosi naujų medžiagų ir įrenginių užsakymu, puikiai atliko kitas funkcijas. Ėjo vadovo pareigas, mokė naujus darbuotojus, tikrino jų atliekamas užduotis, planavo darbus, itin daug dėmesio kreipė į tvarką, drausmę ir darbų kokybę. Susivienijimo vadovybė pastebėjo ir vertino J. Galvydžio vadybos kompetencijas, todėl jaunasis specialistas greitai kilo karjeros laiptais.

J. Galvydžio charakteristikoje jis apibūdinamas kaip

„pareigingas, reiklus sau ir pavaldiniams, principingas, iniciatyvus, mokantis taikyti mokslinius metodus organizuojant darbą ir jam vadovaujant“.

*Jeronimas Galvydis
ką tik paskirtas
vyriausiuoju
technologu*

Pabrėžiamas jo indėlis įgyvendinant valstybinius tikslus, ypač įsisavinant naujausią techniką ir technologiją.

„Gamybinius klausimus sprendžia operatyviai, gilinasi į problemos esmę ir to reikalauja iš savo pavaldinių. Nuolatos kelia kvalifikaciją.“⁵

Tik teigiami profesiniai įvertinimai užfiksuoti ir kitose Jeronimo Galvydžio charakteristikose.

Taip einant įvairias vadovaujamas pareigas prabėgo keturiasdešimt šešeri metai. Besiplečianti gamykla per kelis dešimtmečius išaugo ir tapo vedančiąja Lietuvos gamybinio techninio susivienijimo „Sigma“ gamykla, kuri subūrė vienintelį ir galingiausią Lietuvoje skaičiavimo mašinų techniką gaminantį kolektyvą. Jo pasiekimai ilgus metus buvo žinomi ne tik Lietuvoje, Sovietų Sąjungoje, bet ir pelnė tarptautinį pripažinimą. Produkcija su gamyklos ženklu buvo siunčiama į visus stambiausius Sąjungos miestus, eksportuojama į Lenkiją, Čekoslovakiją, Vengriją, Vokietiją, Bulgariją, Rumuniją ir kitas šalis. Susivienijimo sudėtyje buvo trys projektinės organizacijos ir penkios gamyklos, kuriose dirbo apie 15 tūkst. specialistų, sukūrusių ir išleidusių į gyvenimą keturių kartų elektronines skaičiavimo mašinas.

„Tai, mano akimis, buvo lietuviškiausia, pažangiausio mokslinio darbo organizavimo ir itin aukšto gamybos lygio gamykla“⁶, – 2010 m. gamyklą šiltais žodžiais minėjo J. Galvydis.

Gamybos priemonių direktorius J. Galvydis „Vilniaus Sigmos“ pasiekimus pristato generalinio direktoriaus pavaduotojui E. Valeckui (kairėje) ir ūkio ministrui V. Babiliui

J. Galvydis jau gamybos priemonių direktorius. Apie 1998 m.

⁵ Galvydžio J. charakteristika – rekomendacija, 1985.

⁶ Galvydis J. Rankraštis, 2010.

Atkūrus nepriklausomybę, susivienijimo gamyklos ir projektinės organizacijos tapo savarankiškais privatizuotomis akcinėmis bendrovėmis. 1995 m. Vilniaus skaičiavimo mašinų gamykla buvo privatizuota ir tapo AB „Vilniaus Sigma“, kurioje Jeronimas Galvydis liko dirbti gamybos priemonių direktoriumi iki pensijos – 2002 m.

Politinės pažiūros

Jeronimas Galvydis nepritarė komunistinei doktrinai, nei Užpalių gimnazijoje, nei Kauno politechnikos institute nepriklausė jaunimo komunistinėms organizacijoms. Aukštąją mokyklą J. Galvydis sąmoningai ir principingai baigė būdamas nepartinis, nes savo akimis regėjo smurtą, žudynes, šaudymą ir trėmimą, išniekintus lavonus. Galvydžių šeimoje buvo neigiamai vertinama okupacija, šeima buvo laikoma buožėmis, ji prarado tiek savo statusą, tiek išgytą ir numylėtą žemę. Šeimos nariai išvengė tremties, nes samdomos darbo jėgos neturėjo, tačiau dažnai slapstėsi miškuose. Kaip paaikšėjo po nepriklausomybės atgavimo, Jeronimo Galvydžio vardu buvo suformuota KGB byla, kuri liudija, kad saugumo agentai šeimą nuolat sekė. Tarp bylos dokumentų galima rasti ir asmeninės Jeronimo ir jo brolio Valentino, tarnavusio Urale, korespondencijos, kurioje jaunuoliai atvirai reiškė savo patriotines nuotaikas. Užpaliuose Jeronimo auklėtojas, matematikas Juzulėnas turėjo tvirtas lietuviškas pažiūras, todėl jo vadovaujamoje klasėje buvo puoselėjamos tautinės valstybingumo idėjos, taip pat meilę Lietuvai savo atžaloms ugde ir vyresnieji Galvydžiai.

LKP J. Galvydį pasivijo tik Vilniuje, praėjus devyneriems darbo metams „Sigmoje“. 1967 m. įvyko permainos, buvo nuspręsta, kad susivienijimo vadovai privalo priklausyti komunistų partijai. Jeronimas atsimena, jog atvyko speciali komisija, kurios vadovas – karinės ministerijos atstovas, nes nemaža dalis produkcijos buvo naudojama karo pramonėje, konkrečiai – palydovams. Komisija po tyrimo parengė nutarimą su dviem alternatyvomis, pirmoji – „Sigmos“ susivienijimui vadovaujantys asmenys privalo įstoti į LKP; antroji – dabartiniai nepartiniai vadovai keičiami naujais, partiniais, kurie bus atsiųsti į Vilnių iš Sovietų Sąjungos.

Kitą dieną buvo nutarta, kad tuo metu vadovavusi komanda – profesionali ir būtina ją palikti vadovauti gamybai, atmesta mintis perleisti susivienijimo veiklos vairą svetimšaliams, todėl „Sigmos“ vadovai sutiko su ultimatyvia sąlyga ir tapo LKP nariais. Taip Jeronimas įstojo į LKP. Laikui bėgant, tapo partkomo sekretoriaus pavaduotoju. J. Galvydis savo narystę komunistų partijoje vertina kaip būtiną tokio gyvenimo, kurį pasirinko, sąlygą. Jautėsi savo vietoje, mėgo darbą, buvo gabus vadovas.

Laikams pasikeitus, 1987–1990 m. Jeronimas Galvydis tapo Sąjūdžio nariu, organizavo mitingus, su šeima dalyvavo Baltijos kelyje. 1991 m. sausio mėnesį per naktį suorganizavo prieštankinių „ežių“ gamybą. Septyni pagaminti ežiai tapo Seimo gynybinių barikadų sistemos dalimi, o sausio 13-osios naktį su žmona budėjo prie Seimo rūmų. Po kruvinosios nakties gamyklos darbuotojai buvo sukviesti į pasmerkimo ir gedulo mitingą. Tai buvo lietuviškos dvasios pakilimo metai, kurių prasmę ir svarbą J. Galvydis saugoja ir perduoda savo vaikams.

Visuomeninė veikla – savirealizacijos šaltinis

Vilniaus 44-osios vidurinės mokyklos atidarymo proga kalba tėvų komiteto pirmininkas J. Galvydis. 1977 m. rugsėjo 1 d.

Šalia išpūdingos vadovo karjeros energingasis aukštaitis turi sukaupęs ir turtingą visuomeninės veiklos patirtį. Jeronimas Galvydis nuo pat darbo skaičiavimo mašinų gamykloje pradžios iniciatyviai jungėsi į įvairias organizacijas ir kolektyvus: Vilniaus skaičiavimo mašinų gamykloje dainavo vyrų chore „Elektronika“, tuo pačiu metu buvo ir jaunųjų specialistų pirmininkas (1960–1962). Neabejingas visuomenės poreikiams žmogus tapo Blaivybės draugijos pirmininku (1978–1990), Gamtos apsaugos draugijos pirmininku (1980–1990), Vilniaus 44-osios vidurinės mokyklos tėvų komiteto pirmininku (1974–1984), Vilniaus miesto gamtos apsaugos draugijos tarybos nariu (1980–1988), nuo 1995 m. Vilniaus uteniškių klubo „Indraja“ nariu, o nuo 2004 m. – užpalėnų kraštiečių seniūnu. Apie dvidešimt metų jis dirbo gamyklos ir susivienijimo „Sigma“ gamybos kultūros komisijos pirmininku.

Būdamas gamybos kultūros pirmininku, Jeronimas pagal patvirtintus nuostatus rengdavo ketvirtines gamybos kultūros rezultatų apžiūras, drauge su komisija vykdavo į visas Lietuvoje išsidėsčiusias „Sigmos“ gamyklas ir organizacijas, vertindavo pokyčius siekiant, kad visuose susivienijimo padaliniuose būtų graži ir tvarkinga darbo, buitės ir poilsio aplinka, švari teritorija, gera įrenginių ir patalpų priežiūra, mechanizacijos ir automatizacijos lygis, gamybos ritmingumas ir kt. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas kovai su rūkymu. Rūkyti buvo leista tik specialiai įrengtuose kambariuose, sukurta materialinio skatinimo sistema.

„Sigmos“ gamybos kultūros komisija apžiūros metu

*Vilniaus užpalėnų susitikimas.
Pirmoje eilėje trečias iš dešinės –
J. Galvydis. 2006 m.*

*Jeronimo ir Gemos
Galvydžių šeima
Daugilio kaime*

Nuoseklus darbas neliko nepastebėtas – Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklai buvo suteiktas aukštos gamybos kultūros vardas.

Šiuo metu Jeronimas Galvydis eina Vilniaus užpalėnų kraštiečių seniūno pareigas. Kraštiečių išrinkta taryba vienija vilniečius, kuriuos įvairūs ryšiai sieja su Užpalių kraštu: kilmė, profesinė ar kūrybinė veikla. Susibūrę Vilniaus užpalėnai pirmiausia rūpinasi savo narių kultūrinio gyvenimo turtinimu, organizuoja įvairius kultūros renginius: parodas, ekskursijas, narių jubiliejus, bendradarbiauja su uteniškiais. Šiuo metu aktyviai rūpinasi knygos apie Užpalių valsčių rengimu. Vilniaus užpalėnų kraštiečiai kelia Užpalių garbės piliečio kandidatūras. Pasiūlyti kandidatai: žurnalistas Stanislovas Balčiūnas, mokytoja Vanda Kuliešienė, mokytojas Alfonsas Juzulėnas, Seimo narė Milda Petrauskienė, ūkininkė Viktorija Jovarienė – buvo išrinkti Užpalių garbės piliečiais. Jeronimo Galvydžio pagrindinės funkcijos kraštiečių taryboje – informacijos rinkimas ir jos sklaida, komunikacija su kraštiečiais, metų veiklos programos planavimas ir veiklos, funkcijų bei darbų paskirstymas.

Pastarojo dešimtmečio J. Galvydžio aistra – savo šeimos, giminės, gimtojo Daugilio kaimo ir Užpalių krašto kilmė, kultūra ir istorija. Pats renka ir kaimynus skatina rinkti medžiagą apie Daugilio kaimo ir jo gyventojų istoriją, savo sodyboje kasmet priima Alksno ežero bendruomenės narius.

Svarbiausia gyvenime – šeima

Visų gražių pasiekimų ir intensyvių darbų akivaizdoje J. Galvydžio gyvenime nuolat buvo ir jo šeima: Jeronimo žmona Gema, dukros Julita ir Gema bei vaikai Gedvydė ir Viltė Kristina. Šeimą Jeronimas sukūrė 1966 m. Žmona Gema Galvydienė, dirbusi švietimo įstaigoje, padovanojo J. Galvydžiui dvi dukras, kurios įgijo aukštąjį išsilavinimą Vilniaus universitete ir dirba pagal pasirinktas specialybes: jaunesnioji – Julita – ekonomikos srities specialistė, vyresnioji – Gema – baigė medicinos mokslus ir pastaruosiu metu specializuojasi netradicinės medicinos srityje. Jaunesnioji anūkė Gedvydė 2011 m. baigs pirmąją gimnazijos klasę, o vyresnioji Viltė Kristina – trečiąjį teisės studijų kursą Vilniaus universitete.

Kalbant šiuolaikiniais terminais, Jeronimą Galvydį galima pavadinti sėkmės lydimu pasirinktos veiklos lyderiu. Tvirtas, ūkiškas ir racionalus, gebantis burti, vadovauti ir motyvuoti kolektyvą, maloniai bendraujantis, formuluojantis sau aiškius ir pasiekiamus tikslus, inteligentiškas, ramaus būdo, įgijęs tvirtą emocinį pagrindą tėvų šeimoje, turintis visišką savo darnios šeimos palaikymą, pasitikintis savimi bei keliantis aplinkinių pasitikėjimą. Visa tai teikia Jeronimui Galvydžiui sėkmės lydimą šeimos vyro, puikaus lyderio profesinėje ir visuomeninėje srityje savybių, kurias jis iki šiol pritaiko dirbdamas savo kraštiečiams, Užpalių miesteliui, Alksno bendruomenei, Daugilio kaimui, o kartu – ir savo mylimai šeimai.

Šaltiniai

1. Galvydis J. Anketa Utenos krašto enciklopedijai, 2000.
2. Galvydžio J. charakteristika – rekomendacija, 1985.
3. Galvydis J. Rankraštis, 2004.
4. Ivanauskaitė D. Interviu su pateikėju Jeronimu Galvydžiu, gim. 1935 m. Daugilio k. Užpalių sen. Utenos r. Rankraštis, 2010.

Literatūra

5. Isokas G. Jeronimas Galvydis, Utenos krašto enciklopedija.
http://www.utena-on.lt/Utenos_enciklopedija/personos/gpersonos.htm Galvydis Žiūrėta 2011 vasario 5 d.
6. Balčiūnas S., Kuliešienė V. *Užpaliai mūsų svajonių kraštas*, Vilnius, 1999.

Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas

Gintautas Surgailis

Jonas Galvydis-Bykauskas gimė 1864 m. gruodžio 3 d. Utenės apskrityje Užpalių valsčiaus Degėsių kaime. 1884 m. baigęs vidurinę girininkų mokyklą, dirbo girininko padėjėju Novgorode, vėliau – Stara Rusoje. 1885 m. įstojo savanoriu į 86-ąjį pėstininkų pulką ir po kelių savaičių buvo nusiųstas į Peterburgo junkerių mokyklą. Mokyklą baigė labai gerai ir už pavyzdinę mokslą apdovanotas Miliutino premija. 1886 m. gavo pirmąjį karininko laipsnį ir buvo nusiųstas tarnauti į 87-ąjį pėstininkų pulką. 1905 m. J. Galvydis-Bykauskas – jau kuopos vadas. 1909 m. baigė Orienbaumo karininkų mokyklą, gavo kapitono laipsnį ir 1911 m. pradžioje jį perkėlė į 18-ąjį šaulių Sibiro pulką. Tarnaujant šiame pulke prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Kartu su pulku J. Galvydis-Bykauskas buvo permestas į frontą. Už narsą mūšiuose su vokiečiais ties Varšu-

J. Galvydis-Bykauskas.

Dail. J. Mackevičius (VDKM)

va 1914-ųjų rudenį pakeltas pulkininku ir po metų paskirtas pulko vadu¹. Tačiau kautynėse prie Lodzės Lenkijoje buvo sužeistas ir pateko vokiečiams į nelaisvę.

Po Spalio perversmo Rusijoje prasidėjus suirutei, Rytų frontas Vokietijai tapo nebe pavojingas. Rusijos kariuomenės belaisviai, kilę iš Vokietijos užimtų teritorijų, buvo paleisti atostogų. 1918 m. pradžioje atostogų parvyko ir J. Galvydis-Bykauskas. Grįžęs į tėvų namus, jis sužinojo apie 1918 m. vasario 16 d. aktą ir nieko nelaukdamas išsiruošė į Vilnių savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Kariuomenės dar nebuvo, todėl palikęs savo adresą sugrįžo į namus. Nesulaukęs iškvietimo, rudenį vėl atvyko į Vilnių. Ten jo jau laukė, nes spalio 9 d. Apsaugos komisija buvo įpareigota formuoti Lietuvos kariuomenę.

J. Galvydis-Bykauskas energingai imasi kariuomenės organizavimo darbo. Krašto apsaugos komisijoje, vadovaujamoje J. Kubiliaus, jam patikimos Tiekimo skyriaus viršininko pareigos.

1918 m. spalio 16 d. į Vilnių atvyko pirmieji Lietuvos savanoriai – 11 žmonių. Veikla dar labiau suintensyvėjo, tačiau karas ir nelaisvė atsiliepė J. Galvydžio-Bykausko sveikatai. Bet apie gydymąsi negalvojo, nes reikėjo dirbti.

J. Galvydis-Bykauskas parengė Lietuvos kariuomenės formavimo projektą. Jo nuomone, kiekvienas valsčius arba parapija turi aprūpinti aprangą ir maistą septynioms paroms 10 žmonių. Šie žmonės turėtų būti šaukiami į kariuomenę ne visi iš karto, o atsižvelgiant į pasirengimą centre, t. y. kiek turima ginklų, vietų kareivinėse ir pan. Trejetą dienų su šiuo projektu jis vaikščiojo iš vienos įstaigos į kitą. Buvo pas apsaugos, vidaus reikalų ministrus, bet visur jam atšaudavo, kad kariuomenės formavimas – ne jo reikalas...² Aišku, nusivylimas buvo didelis.

¹ *Trumpos Steigiamojo seimo narių biografijos su atvaizdais*, Klaipėda, 1924, p. 20.

² Gen.-leit. Galvydis-Bykauskas. Iš atsiminimų, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 5, p. 426.

Tačiau 1918 m. lapkričio 23 d. Apsaugos ministerijos ministras išleidžia įsakymą Nr. 1 dėl kariuomenės formavimo, kuriuo Jonas Galvydis-Bykauskas paskiriamas 1-ojo pulko vadu. Tą pačią dieną jis atleidžiamas iš ankstesnių pareigų³.

1-ąjį pėstininkų pulką jau buvo pradėjęs formuoti V. Grigaliūnas-Glovackis, tačiau tai buvo tik užuomazga, be to, Vilniaus komendantas Liudas Gira, pasinaudojęs „valdžios pasikeitimu“, dalį jau suorganizuotų karių pasiėmė į Vilniaus komendantūrą⁴. Taigi darbą teko pradėti iš naujo.

Organizuoti pulką Vilniuje 1918 m. gruodžio pradžioje buvo labai sunku, beveik neįmanoma. Karininkų, ypač viceministro K. Kondratovičiaus proteguojamų rusų ir baltarusių, nestigo, tačiau labai trūko ūkio pareigūnų. Jų ieškota net per spaudą. 1918 m. gruodžio 2 d. „Lietuvos aide“ rašoma:

„Reikalingas prityręs karo valdininkas raštvedys vesti ūkio skyriaus raštinei. Skubiai kreiptis pirmojo lietuvių pulko štaban.

Priimami tik su komitetų arba žinomų tautos veikėjų rekomendacijomis“⁵.

Panašiai buvo ieškoma ir kitų pulkui reikalingų karininkų ir valdininkų.

Ūkinės problemos buvo sprendžiamos labai sunkiai. Nors lapkričio 24 d. vokiečių karinė vadovybė Lietuvoje pranešė Lietuvos vyriausybei teiksianti jos kariuomenei pagalbą, ši pagalba atėjo negreitai.

Kai lapkritį Lietuvą pasiekė žinia, kad Sovietų Rusijos kariuomenė žygiuoja paskui besitraukiančius vokiečius, Lietuvos vyriausybė nusiuntė į Gardiną delegaciją pas vokiečių 10-osios armijos vadą gen. E. Falkenhainą (Falkenhayn). Kariams delegacijoje atstovavo karininkas B. Giedraitis.

Su gen. Falkenhainu Lietuvos vyriausybės atstovai tarėsi Lietuvos gynimo, kariuomenės apginklavimo ir kitais klausimais. Generolas atvirai ir aiškiai pasakė, kad dėl vokiečių kariuomenės demoralizacijos Lietuvai veiksmingai padėti negalė⁶.

Tai sužinojęs, J. Galvydis-Bykauskas ėmė rūpintis pulką kuo greičiau perkelti į Alytų. Pulkas buvo dar tik pradėtas formuoti ir jam pervežti būtų užtekę 6–7 vagonų, o kelionė būtų užtrukusi porą valandų, tačiau Krašto apsaugos ministerija delsė duoti įsakymą pulkui keltis į Alytų.

Susidariusia situacija buvo nepatenkinti ir pulko karininkai. Kai kurie nevygdavo mestelti grubios replikos net pulko vadui, linksmindavosi mėgdžiodami jo žodžius ir posakius. Daugelis karininkų manė, kad vadas tyčia vilkina pulko perkėlimą⁷.

Pagaliau įveikus visas kliūtis, 1918 m. gruodžio 17 d. 9 val. 30 min. traukinys su 1-ojo pėstininkų pulko kariais pajudėjo Alytaus link. Į Alytų išvyko 25 karininkai, 3 karo valdininkai ir 59 savanoriai kariai⁸. Pulkas vežėsi 300 rusiškų šautuvų, kurie buvo suslėpti lagaminuose.

³ Gužas. Atsiminimai apie pirmąsias mūsų kariuomenės kūrimosi dienas, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 5, p. 444.

⁴ Grigaliūnas-Glovackis. Mano atsiminimai, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 5, p. 430.

⁵ Valdininkų domei, *Lietuvos aidas*, 1918, gruodžio 2.

⁶ Ališauskas K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920*, p. 58–59.

⁷ Tamašauskas. Mano tarnyba pirmajame pėstininkų pulke, *Karo archyvas*, 1936, t. 7, p. 327.

⁸ Vitkauskas V. Mūsų pėstininkai, *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 243.

Iš stoties pulkas nužygiavo į vokiečių jiems perleistas pionierių (caro laikais buvusias Saratovo) kareivines. Pulko priekyje žygiavo vadas.

Apsitvarkęs kareivinėse, J. Galvydis-Bykauskas nuvyko pas vokiečių komendantą, vokiečių karių bataliono, dislokuoto Alytuje, vadą. Su vokiečiais užsimezgė gana draugiški santykiai. Formuojant lietuvių pulką jie pažadėjo teikti visokeriopą paramą.

Sugrįžęs pulko vadas karininkams papasakojo apie vokiečių kareivinių švarą ir tvarką, pareiškė norįs karininkus nusiųsti asmeniškai susipažinti su vokiečiais, kad vėliau visa tai būtų įdiegta ir lietuvių pulke. Tai, aišku, nepatiko daugumai karininkų. J. Galvydžiui-Bykauskui buvo tiesiai pasakyta, kad jie sugebėsia susitvarkyti ne blogiau už vokiečius.

Atsižvelgdamas į tokių karininkų nusistatymą, pulko vadas iš batalionų vadų sudarė komisiją karių mokymo programai rengti. Darbui vadovauti ėmėsi pats.

Svarbiausias pulko vado rūpestis buvo telkti savanorius. Sumanyta į aplinkinius kaimus ir miestelius siųsti pulko karininkus prašyti kunigų paramos. Sumanymas buvo puikus, pulkas sparčiai gausėjo. Kiekvieną dieną į Alytų atvykdavo po kelis ar net po kelias dešimtis savanorių. O pakankamai ginklų pulkas neturėjo – vien rusiškus pasenusios sistemos šautuvus. Savanorių nebuvo kuo aprengti, maitinti. Maistas, arkliai ir vežimai buvo rekvizuojami iš pasiturinčių apylinkės valstiečių. Vėliau pulkas, gavęs pinigų, už rekvizuotą turtą sumokėjo. Be to, nemažai ūkininkų patys, niekieno neraginami, atveždavo maisto, kitokių gėrybių⁹.

1918 m. gruodžio 30 d. J. Galvydis-Bykauskas gavo krašto apsaugos ministro įsakymą, jog yra skiriamas visų karinių dalinių, veikiančių Vilniaus srityje, vadu. Taip pat įsakoma ginti Vilnių nuo artėjančios rusų kariuomenės¹⁰. Tačiau pradėti vykdyti šios užduoties J. Galvydžiui-Bykauskui neteko. Vilnius buvo paliktas.

Pulkui sparčiai didėjant, iškilo puskarininkių problema. Buvo suorganizuota mokomoji kuopa, kurios vadu J. Galvydis-Bykauskas paskyrė sumanų ir energingą karininką J. Musteikį.

Pulko vadui kasdien iškildavo vis naujų problemų. Savanoriai buvo mokomi gana intensyviai, tačiau nesistemiškai. Nors ir buvo parengta bendra programa, karininkų kvalifikacija buvo nevienoda, todėl kiekvienoje kuopoje tų pačių dalykų mokyta skirtingai. Be to, pasitaikydavo ir nesusipratimų su vokiečiais. J. Galvydžio-Bykausko nuomone, su vokiečiais reikėjo palaikyti kuo geriausius santykius, vis dėlto kai kurie pulko karininkai buvo kategoriškai nusiteikę prieš, nenorėdavo nusileisti net dėl smulkmenų¹¹, kartais tai vos neišaugdavo į ginkluotus susirėmimus. Pulko vadas sugebėdavo užbėgti tokiems įvykiams už akių.

Apskritai J. Galvydžiui-Bykauskui Alytuje buvo labai sunku. Nuolatinio ryšio su vadovybe nebuvo, trūko oficialių, patikimų žinių, todėl plito visokie gandai, kuriuos paneigti buvo ne taip jau paprasta. Be to, dar Vilniuje kilęs karininkų nepasitenkinimas pulko vadu didėjo ir baigėsi tuo, kad šie parašė raštą Apsaugos štabui. Raštu įrodinėjo, kad J. Galvydis-Bykauskas netinka tokioms pareigoms. Tuo pat metu krašto apsaugos ministras gavo J. Galvydžio-

⁹ Ališauskas K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920*, p. 99.

¹⁰ Krašto apsaugos ministerijai. Įsakymas Nr. 10, 1918 m. gruodžio 30 d.

¹¹ Gen.-leit. Galvydis-Bykauskas. Iš atsiminimų, *Mūsų žinynas*, 1923, t. 5, p. 427.

Bykausko raportą. Ministro buvo prašoma įsakymo nevykdančius karininkus atiduoti karo teismui. Krašto apsaugos ministras pavedė krn. P. Tvaronui atlikti tyrimą. Po tyrimo, siekiant neaštrinti ir taip ištemptos padėties pulke, karininkų reikalavimas buvo patenkintas¹².

J. Galvydis-Bykauskas tai skaudžiai išgyveno. Tą dieną jis vis kartojo sugėbėsią „įvesti tvarką“ ir surasiąs priemonių atsiskaityti su ižeidėjais.

Tačiau jau kitą dieną jo nuotaika praskaidrėjo, nes sužinojo, kad bus komandiruotas į Berlyną ir gaus aukštesnes pareigas.

Sausio 21 d. J. Galvydis-Bykauskas išvyko į Berlyną, o 25 d. buvo paskirtas Karo mokyklos viršininku¹³.

Naujas pareigas pradėjo eiti vasario 27 d., grįžęs iš Berlyno¹⁴.

Karo mokykla buvo įsteigta Kaune, namuose, esančiuose K. Donelaičio ir Gedimino gatvių sankryžoje. Pirmieji Karo mokyklos auklėtiniai susirinko kovo 8 d. Užsirašė 124 vyrai, daugiausia vyresniųjų klasių moksleiviai, abiturientai, studentai. Visi buvo savanoriai. Mokslas prasidėjo kovo 11 d.¹⁵ Oficialiai mokykla buvo atidaryta balandžio 1 d. Nepaisant visų sunkumų, šiai istorinei mokyklos atidarymo šventei buvo pagal išgales pasirengta. Dalyvavo prezidentas A. Smetona, arkivyskupas P. Karevičius, karinė vadovybė. Buvo pakviesti visų užsienio valstybių karinių misijų atstovai. Tačiau neapsieita ir be nesusipratimų. Kadangi į iškilmes atvyko vokiečiai, dalyvauti atsisakė prancūzai ir anglai¹⁶. Po mokyklos atidarymo ir rūmų pašventinimo apeigų svečiams buvo suruoštos netgi kuklios vaišės.

¹²Jankauskas V. *Nepriklausomos Lietuvos generolai*, p. 27.

¹³Krašto apsaugos ministerijai, Įsakymas Nr. 20, 1919 m. sausio 25 d.

¹⁴*Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 930, ap. 2, b. 48, l. 3.

¹⁵Ališauskas K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920*, p. 93–94.

¹⁶Pas pirmąjį Karo Mokyklos viršininką, *XX amžius*, 1936, lapkr. 23.

Šventė baigėsi ir prasidėjo darbas. *Karo mokyklos antrosios laidos dėstytojai.*
 Karo mokyklos viršininkui ir pedagogų personalui iškilo gana sudėtingų uždavinių. Visą, pradėdant mokymo programomis ir baigiant rikiuotės pratimais, reikėjo kurti patiems. O iš visų pradėjusių dirbti profesionalas buvo tik mokyklos viršininkas. Taigi jam ir teko dėstyti svarbiausius dalykus: lauko statutą, šaudymo teoriją ir visų rūšių ginklų rinktinių veiksmus kovos lauke.

Rodydamas pavyzdį, mokyklos viršininkas iš dėstytojų reikalavo būsimuosius karininkus auklėti grynai lietuviška dvasia, pasinaudoti viskuo, kas geriausia sukurta kitose valstybėse, auklėjimą glaudžiai sieti su garbinga lietuvių tautos istorija. Tokia pirmosiomis dienomis pasirinkta koncepcija nesikeitė visą mokyklos egzistavimo laiką. J. Galvydis-Bykauskas ypač vertino karo mokslo svarbą. Neretai prie Europos šalyse išleistų vadovėlių tekdavo prisėsti ir pačiam Karo mokyklos viršininkui, nes frontas, kovos, nelaisvė, vėliau kariuomenės organizavimo reikalai sutrukdė gilintis į naujausius karo mokslus.

Darbo ir mokymosi sąlygos nebuvo lengvos: patalpos Karo mokyklos reikalams nepritaikytos, viename kambaryje gyveno po 10–12 kursantų, stovėjo tik geležinės lovos, ant kurių buvo padėtos lentos ir šiaudiniai čiužiniai. Daugiau jokių baldų. Valgykloje tilpo 120 žmonių. Pavalgius čia pat vykdavo teorijos pamokos. Mankšta būdavo daroma mažame kieme, rikiuotės pamokos ir taktiniai pratimai vedami Vytauto kalne, Ažuolyne.

Labai menkos buvo ir mokymo priemonės. Salėje buvo pastatytos kelios rašomosios lentos, vokiečių išleisti pasaulio ir Lietuvos žemėlapiai, šautuvas, kastuvėlis, rusiškas „Maksim“ sistemos kulkosvaidis, kelios rankinės granatos. Kiek

vėliau buvo atgabenta rusiška patranka. Dėstytojai aiškino, rašė lentoje, o klausytojai užsirašinėjo. Mokslas vyko lietuvių kalba, tik kavalerijos paskaitas totorius plk. Kalina dėstė rusiškai, o mankštą ir gimnastiką prancūzų karinės misijos karininkai – prancūziškai¹⁷.

1919 m. liepos 6 d. buvo išleista pirmoji Karo mokyklos kursantų laida. Parengti 96 pėstininkų, artilerijos, kavalerijos ir inžinerijos karininkai. Tada Lietuvos kariuomenėje dar nebuvo karinių laipsnių. Kad kuo nors išsiskirtų iš kitų karininkų, jiems buvo parinktas karužo vardas, kuris 1919 m. rudenį buvo pakeistas į leitenanto laipsnį.

Išleidus pirmąją laidą, tuoj buvo surinkta antroji. Dalis kursantų buvo savanoriai, kiti – mobilizuotieji. 1919 m. gruodžio 16 d. mokyklą baigė dar 224 karininkai¹⁸.

Buvę mokyklos kursantai visada su pagarba prisimindavo savo mokyklos viršininką. Antai J. Rupšys po daugelio metų rašė:

„Karo mokykloje gerai buvome visu kuo aprūpinti ir skursti nebuvo ko. Tik mūsų, žinoma, anų laikų akimis žiūrint, drausmė buvo pernelyg griežta. Ypač būdavo „baisu“ susitikti tarnybos ar ne tarnybos metu su Karo Mokyklos viršininko padėjėju majoru Tvaronu. Nežiūrint, kaip mes stengdavomės atrodyti tvarkingi ir drausmingi, jo akimis žiūrint, mes visuomet atrodydavome dar nepakankamai drausmingi ir vis duodavo „drausmės piliuliu“ (stovėti ramiai su šautuvu). Tai didelis priešingumas, palyginti su aukštu, lieknu (tuo metu), tolerantingu, aristokratinės išvaizdos Mokyklos viršininku pulkininku Galvydžiu-Bykausku“¹⁹.

1919 m. rugpjūčio 29 d. iš Kauno įgulos viršininko pareigų atleidus 1-ojo raitelių pulko vadą J. Jackevičių, naujuoju viršininku buvo paskirtas J. Galvydis-Bykauskas²⁰. Šias pareigas jis ėjo iki 1920 m. sausio 1 d.²¹

Tai nebuvo vien garbės pareigos. Kaune ir jo apylinkėse buvo dislokuota nemažai kariuomenės. Ją reikėjo rengti kovos veiksams, viskuo aprūpinti. Tiesiogiai šiais reikalais rūpinosi dalių vadai, tačiau didžiulė atsakomybė gulė ir ant įgulos viršininko pečių.

Pirmiausia naujasis įgulos viršininkas pabandė padaryti tvarką: sulaikius kareivį, be leidimo vaikščiojantį po miestą, baudė dalies viršininką, iš kareivių ir karininkų labai griežtai ėmė reikalauti laikytis kariško mandagumo taisyklių, įsakė patikrinti, kokiomis sąlygomis gyvena karininkai, ar butų šeimnininkai nesiskundžia jų elgesiu ir t. t.²²

1919-ųjų spalį Lietuvos kariuomenėje gražinus karinius laipsnius, spalio 18 d. Galvydžiui-Bykauskui buvo suteiktas generolo leitenanto laipsnis²³.

J. Galvydis-Bykauskas vėliau prisipažino, kad, būdamas rikiuotės kari-

¹⁷Statkus V. *Lietuvos ginkluotosios pajėgos. 1918–1940 m.*, Chicago, 1986, p. 655–656.

¹⁸Ališauskas K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920*, p. 94.

¹⁹Rupšys J. II-ąją Karo mokyklos laidą prisiminus, *Karys*, 1956, Nr. 2, p. 39–40.

²⁰Lietuvos kariuomenei. Įsakymas Nr. 180, 1919 m. lapkričio 6 d.

²¹Lietuvos kariuomenei. Įsakymas Nr. 218, 1920 m. sausio 14 d.

²²LCVA, f. 929, ap. 3, b. 114, l. 2.

²³Lietuvos kariuomenei. Įsakymas Nr. 170, 1919 m. spalio 18 d.

J. Galvydis-Bykauskas su kariuomenės dalių vadais. 1920 m.

Gen. ltn. J. Galvydis-Bykauskas karinėje apžiūroje

ninku, Karo mokykloje jautėsi kaip ne savo sferoje, tad kai gen. S. Žukauskas jam pasiūlė divizijos vado pareigas, su malonumu sutiko. Išleidus antrąją karininkų laidą, 1920 m. pradžioje J. Galvydis-Bykauskas buvo atleistas iš Karo mokyklos viršininko pareigų ir paskirtas 3-iosios divizijos vadu²⁴. Divizijos štabas buvo įsikūręs Pastoratėje (netoli Eglaitės, Latvijos teritorijoje).

1920 m. vasario 7 d. J. Galvydis-Bykauskas faktiškai pradėjo vadovauti Daugpilio grupės kariuomenei, nes 3-iajai divizijai buvo priskirtos visos dalys, buvusios Daugpilio fronte.

Aktyvių karo veiksmų nebuvo, todėl kiekvieną atokvėpio valandėlę J. Galvydis-Bykauskas stengėsi išnaudoti kariams rengti ir mokyti. Tačiau padėtis buvo nestabili. Lenkai ypač dažnai griebdavosi įvairiausių provokacijų, kurios labai greitai galėjo peraugti į naujus susirėmimus visame fronte. J. Galvydžiui-Bykauskui prireikė nemažai pastangų, kad būtų išvengta tokių situacijų. Beveik kiekviename savo įsakyme Daugpilio grupės kariams jis pabrėždavo, kad „grupės padėtis ir politinė situacija reikalauja ypatingo atsar-

²⁴ LCVA, f. 930, ap. 2, b. 48, l. 3.

gumo ir didelio takto su latviais ir ypač su lenkais“²⁵, nes lietuvių pozicijos buvo įsiterpusios tarp lenkų ir latvių kariuomenių.

1920 m. balandžio 9 d. J. Galvydis-Bykauskas, be savo tiesioginių pareigų, buvo paskirtas laikinai eiti vyriausiojo kariuomenės vado pareigas vietoj į atostogas išėjusio S. Žukausko²⁶.

Tuo metu J. Galvydžio-Bykausko kandidatūra užimti šį postą buvo tinkamiausia. Jam nestigo nei patyrimo, nei darbštumo.

Nuo pat pirmos dienos J. Galvydis-Bykauskas uoliai ėjo šias garbingas pareigas. Be to, artėjo rinkimai į Steigiamąją seimą, į kurią buvo iškeltas kandidatu, todėl prisidėjo naujų rūpesčių. 1920 m. balandžio 15 d. Utenos VI rinkimų apygardoje jis buvo išrinktas Steigiamojo seimo nariu²⁷.

Yra įvairių nuomonių apie J. Galvydžio-Bykausko, tuometinio vyriausiojo kariuomenės vado, veiklą. Antai K. Žukas, vadovavęs lenkų frontui, apie jį atsiliepė gana neigiamai, nors daugelio karininkų ir Lietuvos vadovų nuomonė apie J. Galvydį-Bykauską buvo kitokia. Generolas S. Žukauskas, birželio 14 d. pasitraukdamas iš vyriausiojo kariuomenės vado pareigų, buvo patenkintas, kad tas pareigas eis būtent J. Galvydis-Bykauskas.

Susirinkus Lietuvos steigiamajam seimui, J. Galvydis-Bykauskas 1920 m. liepos 7 d. iš vyriausiojo kariuomenės vado pareigų buvo atleistas²⁸.

Steigiamajame seime J. Galvydis-Bykauskas atstovavo Ūkininkų sąjungos frakcijai. Jis buvo išrinktas Krašto apsaugos komisijos pirmininku.

Dirbdamas Steigiamajame seime, dalyvavo ne tik sprendžiant karinius klausimus, bet ir aptariant kitas Lietuvai svarbias problemas. Kartais nevengdavo ir stipriau pasiginčyti su oponentais.

1920 m. spalio 23 d., susikomplikavus padėčiai lenkų fronte, J. Galvydis-Bykauskas buvo paskirtas laikinai eiti 2-osios divizijos vado pareigas²⁹.

Darbą Steigiamajame seime teko nutraukti. Generolas išvyko iš Kauno, nes divizijos štabas buvo fronte. Ir tik 1920 m. lapkričio 30 d. su Želigovskiu pasirašius sutartį dėl karo veiksmų nutraukimo, J. Galvydis-Bykauskas, išdėstęs savo dalis palei demarkacinę liniją, divizijos štabą perkėlė į Kauną³⁰.

1921 m. vasario 1 d. J. Galvydis-Bykauskas iš 2-osios divizijos vado pareigų buvo atleistas³¹ ir vėl pasinėrė vien tik į Steigiamojo seimo darbą.

1921 m. gruodžio 18 d. Steigiamojo seimo narys J. Galvydis-Bykauskas sutinka, kad krašto apsaugos ministras J. Šimkus jį vėl skirtų Karo mokyklos viršininku³².

Antrą kartą sugrįžęs į mokyklą, generolas leitenantas pradeda naują mokyklos istorijos etapą. Karo mokykla reformuojama iš esmės. Ji pertvarkoma į tikrą taikos meto karininkų mokyklą³³.

Iki tol Karo mokyklos auklėtiniai buvo vadinami mokiniais, o neoficialiai – junkeriais. J. Galvydžiui-Bykauskui tai nepatiko. Pasitarus su kalbininkais, buvo parinktas kariūno vardas.

²⁵ *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 102, l. 37, 48.

²⁶ Lietuvos kariuomenei. Įsakymas Nr. 295, 1920 m. balandžio 9 d.

²⁷ *Lietuva*, 1920, geg. 9.

²⁸ Lietuvos kariuomenei. Įsakymas Nr. 440, 1920 m. rugsėjo 22 d.

²⁹ *LCVA*, f. 930, ap. 2, b. 48, l. 3.

³⁰ *Ten pat*, f. 384, ap. 3, b. 635, l. 52.

³¹ Įsakymas kariuomenei Nr. 26, 1921 m. vasario 1 d.

³² Įsakymas kariuomenei Nr. 299, 1921 m. gruodžio 28 d.

³³ Balčiūnas. Pirmieji Karo mokyklos žygiai, *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, p. 445.

*Karo mokyklos
viršininkas generolas
J. Galvydis-Bykauskas
su adjutantu
vyr. leitenantu Požėla*

1922 m. gruodžio 6 d. Karo mokykla iš Kauno buvo iškelta į Aukštąją Panemunę, į kareivines, o 1923 m. gruodžio 24 d. ten pat perkelta į naujas patalpas. Čia ir veikė iki 1940 metų.

Kai J. Galvydis-Bykauskas sugrįžo į mokyklą, jau buvo rengiama penktoji karininkų laida. 1923 m. spalio 15 d. ją baigė 79 karininkai. 1924 m. rugsėjo 28 d. buvo išleista šeštoji laida. Kariuomenei buvo parengta 48 karininkai. Septintąją laidą 1925 m. rugsėjo 7 d. baigė 52 leitenantai ir vienas puskarininkis³⁴.

Nuo 1922 m. sausio 1 d. Karo mokyklos viršininkas, be tiesioginių pareigų, buvo paskirtas ir Kauno igu-

³⁴Statkus V. *Lietuvos ginkluotosios pajėgos. 1918–1940 m.*, p. 160–164.

Generolo J. Galvydžio-Bykausko išleistuvės iš Karo mokyklos. 1926 m. rugsėjo 18 d.

Kariuomenės atstovų suvažiavimas. Priekyje – suvažiavimo pirmininkas J. Galvydis-Bykauskas. 1926 m.

los viršininku³⁵. Juo buvo iki 1923 m. rugsėjo 1 d.³⁶ Pablogėjus sveikatai, paties prašymu 1926 m. rugpjūčio 28 d. J. Galvydis-Bykauskas buvo išleistas į atsargą. Tos pačios dienos Lietuvos prezidento aktu jam buvo suteiktas generolo laipsnis (vyresniškumu nuo 1920 m. balandžio 5 d.)³⁷.

1928 m. lapkričio 22 d., minint Lietuvos kariuomenės atkūrimo 10 metų sukaktį, J. Galvydžiui-Bykauskui buvo leista dėvėti karinę uniformą³⁸.

Išėjęs į atsargą, J. Galvydis-Bykauskas nepasitraukė iš visuomeninio gyvenimo. Iki 1928 m. rugsėjo jis priklausė Lietuvos ūkininkų kooperatyvų sąjungos valdybai, tačiau dėl kai kurių nesusipratimų ir nesutarimų 1928 m. rugsėjo 5 d. įvykusiame nepaprastųjų įgaliotinių suvažiavime pareiškė iš valdybos išeiną³⁹.

Pasitraukęs iš Lietuvos ūkininkų kooperatyvų sąjungos valdybos, pradėjo aktyviau reikštis Katalikų veikimo centre, todėl juo susidomėjo saugumo policija. Buvo užvesta byla, iš kurios matyti, kad J. Galvydis-Bykauskas ne kartą buvo renkamas į Katalikų veikimo centro revizijos komisiją⁴⁰.

Nenutraukė J. Galvydis-Bykauskas ryšių ir su Lietuvos kariuomene. Nemažai rašė į kariuomenės spaudą, ypač į „Mūsų žinyną“, pestininkų taktikos, šaudybos klausimais, spausdino savo atsiminimus.

Jis niekada nepamiršo, kad yra karys. Visuomenėje visada pasirodydavo tvarkingas, linksmas, riteriškas, labai jautrus garbės klausimais, todėl ilgą laiką buvo renkamas Karininkų ramovės garbės teismo nariu⁴¹.

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, jau liepos 4 d. NKVD darbuotojai J. Galvydžiui-Bykauskui, kaip aktyviam Krikščionių demokratų partijos veikėjui ir buvusiam Lietuvos kariuomenės generolui, sufabrikavo bylą. Svarbiausias „kaltinimas“, ko gero, buvo tai, jog 1936 m. jis aktyviai pasisakė prieš komunistus. Bylos sudarytojai, matyt, turėjo omenyje J. Galvydžio-Bykausko žodžius, kai jis, kritikuodamas katalikų neveiklumą, pabrėžė, jog

„Ispanijoj degina bažnyčias ir šventoves, žudo katalikus, o jie tik meldžiasi ir savo teisių apginti nesuranda rankų. Tuo tarpu mūsų priešai, komunistai ir kiti, deda visas pastangas kovą laimėti ir tam tikslui skiria ginklus, pinigus, propagandą ir viską, ką tik turi“⁴².

Neliko nepastebėta ir 1939 m. J. Galvydžio-Bykausko parašyta knygelė „Komunizmas Ispanijoje“. Tačiau rimtesnės medžiagos tuo momentu nesuradus, jis tik buvo įtrauktas į sovietų valdžiai nelojalių asmenų sąrašą. Bet 1941 m. birželio 12 d. Jonas Galvydis-Bykauskas jau areštuojamas. Nutarime nurodyta, kad J. Galvydis-Bykauskas suimamas 48 valandoms išsiaiškinti, nes jo,

„kaip sukilėlių organizacijos štabo nario, pavardė figūruojanti asmeniniuose kontrrevoliucinės sukilėlių organizacijos vadovo Rumbino užrašuose“⁴³.

³⁵ Įsakymas kariuomenei Nr. 5, 1922 m. sausio 5 d.

³⁶ LCVA, f. 930, ap. 2, b. 48, l. 3.

³⁷ Krašto apsaugos ministerio įsakymas. 1926 m. rugpjūčio 28 d., Krašto apsaugos ministerio įsakymai. 1926 m.

³⁸ Įsakymas kariuomenei Nr. 85, 1928 m. lapkričio 24 d.

³⁹ LCVA, f. 438, ap. 1, b. 4049, l. 2.

⁴⁰ Ten pat, l. 10–11.

⁴¹ Ten pat, f. 378, ap. 3, b. 1747, l. 259.

⁴² Ten pat, f. 438, ap. 1, b. 4049, l. 14, 27.

⁴³ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), b. 12899/3, l. 10.

Tardymas prasidėjo tą pačią dieną 21 valandą, kaip paprastai, biografinių duomenų tikslinimu. J. Galvydis-Bykauskas gerai mokėjo rusų kalbą, todėl tardoma buvo šia kalba.

Tardytojas bandė priversti J. Galvydį-Bykauską prisipažinti, kad jis priklauso antitarybinei pagrindinei organizacijai, tačiau šis tai neigė.

48 valandos praėjo, o J. Galvydžio-Bykausko niekas nė nesirengė paleisti. Kuo skubiausiai buvo pradėta rinkti kompromituojanti medžiaga. Tardytojams iš suimtųjų Raivido ir Pežo išgavus reikalingus parodymus, 1941 m. birželio 21 d. NKVD komisaras Lietuvoje Gladkovas patvirtino NKVD Kauno rajono skyriaus operatyvinio įgaliotinio leitenanto Noginovo suformuluotą nutarimą J. Galvydį-Bykauską areštuoti. Jame rašoma:

„Aš, Lietuvos SSR NKVD vyresnysis operatyvinis įgaliotinis <...> valstybės saugumo leitenantas Noginovas, išnagrinėjęs gautą Lietuvos SSR NKVD medžiagą apie nusikalstamą Galvydžio-Bykausko <...> veiklą, radau: kad Galvydis-Bykauskas atsispindi suimtųjų Raivido ir Pežo tardymo medžiagoje kaip kontrrevoliucinės karinės organizacijos „Lietuvos gynimo gvardija“, kuri sau kėlė tikslą nuversti sovietinę santvarką Lietuvos SSR, štabo narys.

Suimtieji šios kontrrevoliucinės organizacijos nariai Raividas ir Pežo per tardymą parodė:

„Man iš Pežo ir Rumbino š. m. gegužės pabaigoje tapo žinoma apie karinio štabo sudėtį ir kad į šį štabą įeina generolas Galvydis-Bykauskas.“

(Raivido š. m. liepos 12 d. parodymai.)

Rumbinas mums pasakė, kad į mūsų organizacijos karinį štabą įeina generolas Galvydis-Bykauskas ir kiti. (Pežo š. m. liepos 16 d. parodymai.)

Remdamasis aukščiau paminėtu, nutariau: Galvydį-Bykauską Joną, Konstantino sūnų, gyvenantį Kaune, Balninkų 4, suimti ir iškratyti“⁴⁴.

Birželio 21 d. buvo pasirašytas nutarimas dėl J. Galvydžio-Bykausko įkalinimo tardymo laikotarpiui. Nutarime buvo užfiksuota, kad jis įtariamas padaręs nusikaltimą pagal RSFSR baudžiamojo kodekso 58-2-11 straipsnį⁴⁵.

Sutvarkius šiuos formalumus, turėjo prasidėti tardymas, tačiau... birželio 22 d. prasidėjęs SSRS–Vokietijos karas įvykius pasuko kita vaga – saugumiečiams teko skubiai sprukti. Kadangi turėjo daug svarbesnių reikalų, J. Galvydį-Bykauską jie, matyt, užmiršo ir į Kauną išvygiavę vokiečiai, atidarę saugumo rūsius, generolą išlaisvino⁴⁶.

Atsigavęs po patirtų išgyvenimų, nors ir senyvo amžiaus, jis atidžiai sekė karo veiksmus Rytų fronte. Kaip prisimena gen. S. Raštikis,

„dažnai Karo muziejuje būdavo trys didieji mūsų tautiečiai: Mažosios Lietuvos patriarchas M. Jankus, generolas J. Bulota ir generolas Galvydis-Bykauskas.

⁴⁴Ten pat, l. 2.

⁴⁵Ten pat, l. 6.

⁴⁶Raštikis S. Lietuvos kariuomenės pirmajam pulko vadui gen. Galvydžiui-Bykauskui mirus, *Karys*, 1943, liepos 24.

Generolas Galvydis-Bykauskas daugiausia domėdavosi kariniais reikalais ir karo veiksmų eiga įvairiuose, bet ypač vokiečių–rusų fronte.“

Tačiau karo pabaigos generolas Jonas Galvydis-Bykauskas nesulaukė – 1943 m. liepos 16 d. mirė Kauno savitarpinės pagalbos ligoninėje. Pašarvotas buvo Įgulos bažnyčioje. Po pietų velionio karstas iš bažnyčios buvo išneštas, laidotuvių procesija sustojo prie Nežinomojo kareivio kapo. Jonas Galvydis-Bykauskas paskutinį kartą atsisveikino su šia lietuvių tautos šventove.

Karstas su velionio palaikais buvo nuvežtas į Raudondvario bažnyčią. Prie karsto į sargybą stojo karo invalidai.

Prie velionio kapo atsisveikinimo žodį tarė Raudondvario klebonas kunigas Rinkevičius. Artimų bendradarbių vardu kalbėjo generolas K. Musteikis. Jis priminė velionio meilę savam kraštui, kuriam atidavė visas savo žinias ir jėgas, ypač karinėje tarnyboje⁴⁷.

Generolo Jono Galvydžio-Bykausko nuopelnai įvertinti šiais apdovanojimais: Vyčio kryžiaus II rūšies 1-ojo laipsnio ordinu (1926), Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 2-ojo laipsnio ordinu (1928), Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio medaliu (1928), Lietuvos kariuomenės savanorių kūrėjų medaliu (1940), Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu (1929); Rusijos kariuomenėje – Šv. Vladimiro 4-ojo laipsnio, Šv. Anos 3-iojo ir 2-ojo laipsnių, Šv. Stanislovo 3-iojo ir 2-ojo laipsnių ordinais, taip pat Bulgarijos ir Persijos ordinais.

1990 m. rugpjūčio 2 d. generolas Jonas Galvydis-Bykauskas, kaip neteisėtai suimtas ir jo veiksmuose neradus nusikaltimo sudėties, buvo reabilituotas.

⁴⁷ A. a. gen. Galvydis-Bykauskas palaidotas Raudondvaryje, *Karys*, 1943, liepos 24.

Docentė Elena Gargasienė

Gražina Kačerauskienė

Nors 1933 m. gimusi Rietavė, nuo 1936 m. gyveno Molėtuose ir tik nuo 1942 iki 1951 m. gyveno Užpaliuose, bet laiko save tikra užpalėne. Tėvai Feliksas ir Salomėja Pečiūros buvo ilgamečiai Užpalių vidurinės mokyklos mokytojai. Feliksas Pečiūra buvo pirmasis pokario metais atkurto Užpalių progimnazijos direktorius. Mokyklą rado pustuštę, todėl pirmiausia teko sukurti progimnazijos materialinę bazę, pradedant nuo suolų gamybos organizavimo. Beveik keturis dešimtmečius F. Pečiūra mokytojavo Užpaliuose, už ilgametį pedagoginį darbą jam buvo suteiktas Respublikos nusipelnusio mokytojo vardas.

Elena Pečiūraitė-Gargasienė, augusi pedagogų šeimoje, savo atmintyje išsaugojo daug įdomių faktų ne tik iš savo šeimos, bet ir viso mokyklos gyvenimo:

Esu iš Užpalių vidurinės mokyklos trečiosios abiturientų laidos, tad mano prisiminimai apie Užpalius ir mokyklą apima laikotarpį nuo 1944 m. rudens iki 1951 m. vasaros.

Ryškiai prisimenu, kad dar danguje riaumojo bombonešiai, girdėjosi bombų sprogdimo garsai, kai atsikūrusio Utenės švietimo skyriaus potvarkiu mano tėvas Feliksas Pečiūra buvo paskirtas nuo 1944 m. rudens kuriamos Užpalių progimnazijos direktoriumi. Senuose dvare rūmuose veikė pradinė mokykla. Jos patalpose ir turėjo įsikurti progimnazija, bet tos patalpos buvo apgailėtinos būklės, tad tėvui teko ieškoti pagalbos, pasitelkti mokinių tėvus patalpoms tvarkyti, suolams gaminti, sudaryti bent minimalias sąlygas mokymo procesui organizuoti. Nemažiau svarbu buvo suburti mokytojų kolektyvą, užtikrinti visų programinių dalykų dėstymą. Į progimnaziją sugrįžo

Užpalių mokyklos choras ir skudučių ansamblis – Respublikos dainų šventės dalyvis. Vadovas J. Vitkūnas. 1950 m.

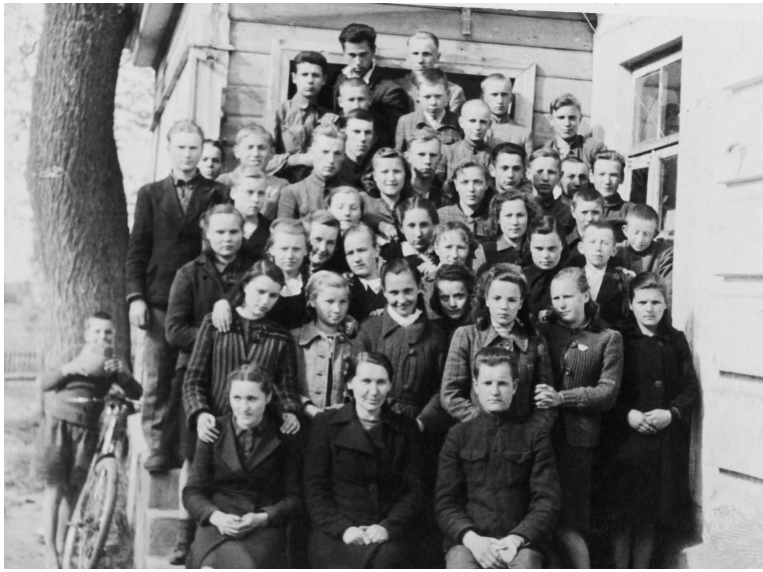
dalis buvusių pradinės mokyklos mokytojų, tarp jų ir mano mama Salomėja Pečiūrienė. Greitai buvo paskirta ir naujų, jaunų mokytojų, tai Stasys Juška, Julius Patumsis, Vanda Ramoskaitė, Alfonsas Juzulėnas, Julius Šlepetys, Irena Jovaraitė, Vanda Bieliauskaitė ir kiti. Nuo 1947 m. rudens, pertvarkant progimnaziją į gimnaziją, buvo atsiųstas naujas direktorius S. Matulis, o po metų – V. Cicėnas. Kol susirasdavo būstą, kai kurie mokytojai laikinai glausdavosi pačios mokyklos patalpose, kaip ir mano tėvai. Todėl man teko stebėti mokyklos gyvenimo pradžią tarsi iš vidaus, ne tik kaip mokinei.

Besiplečiantis mokytojų kolektyvas buvo gana energingas, draugiškas, dažnai dalydavosi net kukliu savo maistu. Girdėjau jų nuoširdžius pokalbius apie auklėtinius. Pamenu, kaip mokytojai stebėjosi Petro Arbutavičiaus (pirmosios laidos) matematiniais gabumais, vadino jį talentu. Mokytojų pokalbiai apie mokinius darė man labai didelį įspūdį, atrodė baisu patekti į jų smerkiamų mokinių tarpą. Susirinkę po pamokų mokytojai mėgdavo kartais ir padainuoti, juo labiau, kad turėjo du akordeonistus: S. Jušką ir Bieliauskaitę.

Mokiniams, ypač vaikinams, labai patiko gražioji mokytoja V. Ramoskaitė, ją švelniai vadino „drugeliu“ (dėstė biologiją). Stebėjome tarp mokytojų besimezgančius romanus, kurie kartais baigdavosi šeimos sukūrimu. Buvo ir mažiau reiklių, ir labai griežtų mokytojų, kurių mokiniai bijodavo. Griežčiausias ir reikliausias buvo matematikos mokytojas Julius Patumsis, bet jis labai gerai išaiškindavo savo dalyką. Dar jis įdomus tuo, kad buvo abstinentas ir nerūkė, o tai tuo metu Užpaliuose buvo retenybė. Tačiau mokiniai nežinojo, kad jis, šalia minėtų savybių, turėjo ir gerą humoro jausmą, iškėsdavo savo kolegoms visokių eibių. Didelį įspūdį paliko lietuvių kalbos mokytoja E. Skardžiuvienė. Savo maloniu balsu ji ne tik mokė, bet ir skatino meilę literatūrai, taisyklingai lietuvių kalbai. Atrodė tiesiog neįmanoma pateikti jai su klaidomis parašytą rašinį, tai būtų buvusi didelė gėda.

Felikso ir
Salomėjos Pečiūrų
šeima 1954 m.

Mokytoja S. Pečiūrienė su savo auklėtiniais, būsimaisiais II-os laidos abiturientais. 1945 m.

Užpalių vidurinės mokyklos mokytojai. Pirmoje eilėje ketvirta iš dešinės S. Pečiūrienė, antroje eilėje pirmas iš dešinės F. Pečiūra. 1956 m.

Mokyklos tautinių šokių šokėjai po šokio „Lenciūgėlis“ – Albina Garunkštytė, Birutė Taroydaitė, Algirdas Vitkus, Elena Pečiūraitė ir Elvyra Čeponytė. 1950 m.

Aktyvūs mokytojai judino ir mokinius. Ne tik dėstė, bet ir skatino bei organizavo meninę saviveiklą, sportą. Mano tėtis, šalia chemijos dėstęs ir muziką, labai ją mėgo, ypač lietuvių liaudies dainas, organizavo mokinių chorą ir jam vadovavo. Meninė saviveikla ypač suaktyvėjo, kai po trumpalaikio S. Matulio ir V. Cicėno direktoriavimo buvo paskirtas naujas direktorius Jonas Vitkūnas. Jis ne tik paruošė mokyklos chorą Respublikinei dainų šventei, organizavo tautinių šokių kolektyvą, bet mokė ir naujų dainų, sukūrė merginų okteta, pastatė ne tik dramos spektaklių (Žemaitės „Marti“, K. Binkio „Atžalynas“, B. Dauguviečio „Žaldokynė“), bet ir miuziklą „Kuprotas oželis“, o mok. Irena Jovaraitė mokė klasiškinių šokių judesių. Visa tai buvo nauja ir įdomu. Koncertavome Vyžuonų mokykloje, keliose kaimo mokyklose, Dusetų r. sporto šventėje. Mūsų solistais buvo skardziabalsiai Aldona Taroydaitė

Užpalių gimnazijos
 sporto būrelis nariai
 Utenos spartakiadoje.
 1948 m. birželis

III-ios laidos abiturientai, mokslo pirmūnai
 A. Stasiškis, E. Pečiūraitė ir D. Laucius

Akordeonu groja E. Pečiūraitė,
 dešinėje mokytoja E. Skardžiuvienė

*LŽŪU rektorius
Albinas Kusta ir
docentė
Elena Pečiūraitė-
Gargasienė kraštiečių
susitikime Užpaliuose
2006 m.*

(antrosios abiturientų laidos) ir mūsų klasės Vilius Pranckūnas. Stiprius balsus turėjo Bronius Gražys, Vytautas Tutinas, Algirdas Vitkus, Elvyra Čeponytė, Genutė Vaičiūkenaitė ir kt., kurie aktyviai dalyvavo chore ir kitose muzikinėse programose.

Nors sąlygų beveik nebuvo, vyko ir sportinis judėjimas. Dalyvavome rajono spartakiadoje, o mokiniai Antanas Lukošiušas ir Elvyra Čeponytė (lengvaatlečiai) pateko net į Respublikinę moksleivių spartakiadą.

Mūsų klasėje buvome 26, po 13 merginų ir vaikinių. Mokėmės gana stropiai, apsilėidusių nebuvo. Nors medalininke tapau aš viena, tačiau abiturientai Antanas Stasiškis ir Donatas Laučius taip pat buvo nusipelnę medalių. Stiprių mokinių klasėje buvo nemažai: Vytautas Gipiškis, Bronė Žemaitytė, Albina Garunkštytė, Jonas Vanagas, Mykolas Šilionka, Elvyra Čeponytė, Zenonas Surgailis, Birutė Tarvydaitė, Valė Barauskaitė ir kiti.

1951 m. birželis. Štai ir baigėsi mokyklinės dienos. Susitikome tik po 15 metų, o po to – kas 5 metai.

Elena Pečiūraitė, 1951 m. baigusi Užpalių vidurinę mokyklą aukso medaliu, stojo studijuoti į Vilniaus valstybinio universiteto Ekonomikos fakultetą, tačiau kaip aukso medalininkei jai buvo pasiūlyta studijuoti Politinę ekonomiką Maskvos M. Lomonosovo universitete. 1956 m. sėkmingai baigusi ekonomikos studijas pradėjo dirbti Lietuvos žemės ūkio akademijos (dabar – universiteto) Politinės ekonomijos katedroje. 1964 m. Vilniaus valstybiniame universitete apgynė ekonomikos mokslų kandidato disertaciją, kuri 1993 m. Lietuvos mokslo tarybos buvo nostrifikuota, suteiktas socialinių mokslų daktaro laipsnis. 1968 m. E. Gargasienei buvo suteiktas docento mokslinis vardas. 1974–1985 m. buvo LŽŪU Politinės ekonomijos katedros vedėja, vėliau – katedros docentė. Šalia pedagoginio darbo aktyviai vykdė mokslinę veiklą, paskelbė kelias dešimtis mokslinių straipsnių, daugiausia apie Lietuvos kaimo socialines ekonomines problemas. Už sėkmingą pedagoginį ir mokslinį darbą 1983 m. E. Garsienei suteiktas Respublikos nusipelnusio dėstytojo garbės vardas. Su vyru Steponu, taip pat LŽŪU docentu, užaugino du sūnus – Ramūną ir Audrių, kurie baigė aukštuosius ekonomikos mokslus ir eina atsakingas pareigas verslo ir mokslo srityse.

Mūsų vaikystės pėdomis

Leonas Geleževičius

Užpaliai. Gimtinė. Tėviškė. Pirmieji žingsniai. Čia mūsų pradžia, mūsų vaikystės ir jaunystės takai, kalneliai, miškeliai, miškai. Kad ir kur likimas blaškė, mėtė, labai dažnai mintimis grįždavau į gimtąją Užpalių žemę, kur piemenėliais būdami skardendavome iš medžio pasigamintomis dūdelėmis, grybaudavome, uogaudavome, kur vėliau dalgio pakirsta krisdavo žolė, javai, kur mūsų pasodinti medžiai lapojo ir davė vaisius.

Prisiminimai. Romantika ir realybė – viskas persipina mintyse.

Mano šeima gyveno 3 km į rytus nuo Užpalių. Šeima – tai tėvai ir mes 4 sūnūs. Žemė ribojosi su Pasalių ir Trumpalių kaimais, Sudeikių vieškeliu. Mūsų sodybos buvo prie Miškinių miško, kuris rėžiais buvo padalytas Užpalių ir apylinkės gyventojams – ūkininkams.

Pagal išsilavinimą esu surdopedagogas (vaikų, turinčių klausos sutrikimų, mokytojas) ir rusų kalbos ir literatūros mokytojas vidurinėje mokykloje.

Pradžios mokyklą (6 skyrius) baigiau Užpaliuose. Pirmieji mano mokytojai buvo Daunorienė, Karpavičius, Baltakienė ir Baltakis.

Mokytojus ir mokyklą tada labai gerbė. Jų žodis mūsų šeimoje buvo šventas. Baigusius 4 skyrius mus perkėlė į kitoje gatvės pusėje esantį baltą namą, kuriame buvo 5–6 skyriai, didelė sporto aikštė, žydų mokykla. Į mokyklą vaikščiodavome pėsčiomis. Tik žiemą, kai būdavo šalta ir daug sniego, mus ir kaimynų vaikus nuveždavo ir parveždavo namo pagal kaimynų susidarytą grafiką.

Vienas iš mėgstamiausių žaidimų mokykloje buvo kvadratas. Žiemą, per atodrėkį, vykdavo sniego gniūžtėmis karas tarp skyrių, taip pat tarp 5–6 ir 1–4 skyrių. Griežtai buvo reikalaujama į sniego gniūžtės vidurį nekišti jokių daiktų, nesuspausti kietai sniego. Į karą kartais įsijungdavo ir mokytojai. Tuo mes labai didžiuodavomės. Aktyviausius karo dalyvius imdavome į nelaisvę ir bausdavome 2–3 sniego gabalėlius kišdami už marškinių ant pliko kūno. Tą patį darydavo ir su mumis, kai patekdavome į nelaisvę.

Namuose sekmadieniais taip pat žaisdavome kvadratą. Bet kamuolys čia dažniausiai būdavo iš skudurų, surištų virvėmis. Žiemą ant ledo čiuoždavome savo darbo pačiūžomis. Pačiūžas darydavome iš medžio, apačioje užtraukę storą vielą. Dažnai tikdavo seno kibiro lankas.

*Leonas Geleževičius 2014 m.
Stanislovo Balčūno nuotrauka*

Taip pat patys gamindavome ir slides, miške susiradę prie žemės nulinkusį uosio kamieną. Su šiomis slidėmis eidavome į kelių valandų žygį arba net į pamokas mokykloje.

Nebuvo pamirštas ir rogučių sportas. Atmintyje išliko toks atvejis, kai ant kalno užsitraukę važelį, įvažiuom į akmenų krūvą ir važelis subyrėjo į šipulius. O važelis ūkyje buvo labai reikalinga susisiekimo priemonė. Už tai tėvas mane atitinkamai įvertino ir įpareigojo atitaisyti (atkurti) sudaužytą priemonę. Prašėm kaimynų, kad padėtų tai padaryti. Ypač daug pagelbėjo mūsų pusbrolis Povilas Geleževičius. Jis buvo išmanus, ūkiškas ir labai geranoriškas mūsų kaimynas.

Vasarą traukdavom maudytis, pažvejoti ir paplaukioti valtėmis prie Daugilio dvare esančio ežero. Smagios buvo tos išvykos. Bet tai vykdavo tik sekmadieniais, kai nereikėdavo dirbti ar ganyti gyvulių. Kartais tėtė leisdavo mus maudytis prie ežero ir sekmadieniais, o pats eidavo ganyti gyvulių.

Gyvulius mes ganėme šalia mūsų sodybų esančiame Miškinių miške. Laikėm keturias karves. Pienas buvo pagrindinis pajamų šaltinis. Kiekvieną rytą į Užpalių pieninę nuveždavome iki 30 litrų pieno. Veždavome 4 kaimynai pagal grafiką.

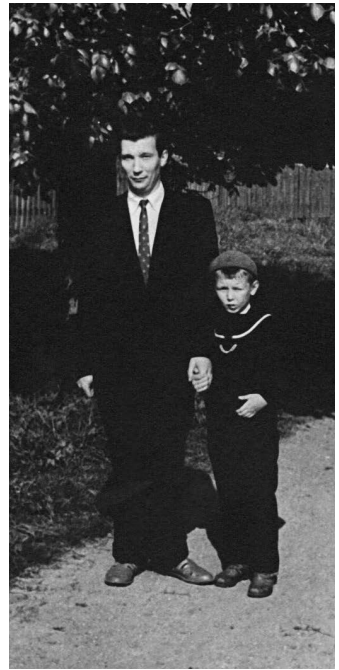
Mūsų to meto apranga buvo naminė: viršutiniai drabužiai iš milo (avių vilnų), o apatiniai ir vasariniai – iš linų mamos išausti lininiai marškiniai. Labai norėdavome krominių (pirktinių) drabužių, bet tokios galimybės buvo labai ribotos.

Vokietmečiu mokiausi Utenos gimnazijoje, po to truputį Vilniuje, baigiau institutą Maskvoje. Į Užpalius parvykdavau tik vasarą, atostogų metu. Parvykęs į namus, tuojau pat įsijungdavau į darbus ir namuose, ir pas kitus, kad uždirbčiau lėšų, iš kurių pragyventume ir galėčiau toliau mokytis. Dirbome visi, visus ūkio darbus.

Laikas karo metu ir po karo buvo labai neramus. Nuo armijos slapstėsi ir stribų buvo nukautas mano brolis Antanas. Jis buvo beginklis. Tai – didelis smūgis, netektis visai mūsų šeimai.

Toliau mokytis neturėjau sąlygų, todėl nutariau ieškoti darbo. Įsidarbinau mokytoju Iėbrado progimnazijoje (Zarasų apskr.). Iš čia buvau pašauktas į privalomąją karinę tarnybą. Kaip aš ją vertinu? Tai faktiškai irgi lageris, tik be grotų. Tą visą karinę programą galima įsavinti per pusę metų. O aš tarnavau beveik 4 metus. Tarnavau su tais, kurie prieš 6 metus baigė karą, niekas jų namo neleido. Tuo metu visur buvo klijuojami plakatai, kad trūksta darbo jėgos.

Pamenu vieną pokalbį, kai kareivis (lietuvis) paprašė pasikalbėti. Sutikau. Jis man pareiškė, kad nutarė bėgti iš armijos, nes čia vis tiek bus galas: maitina kaip kiaules, seržantai uja, tyčiojasi, baudžia. Pradėjau jam įrodinėti, kad geriausiai atveju jis gali pasiekti Lietuvą (tarnavome tada prie Suomijos sienos). O Lietuvoje jo jau lauks su automatais. Net jeigu viskas baigsis sėkmingai, kas toliau? Jis man

Leonas Geleževičius su sūnumi Rimgaudu. 1969 m.

*Rusnės kurčiųjų
mokyklos-instituto
pirma klasė.
Sėdi mokytojas
Leonas Geleževičius.
1955 m.*

pareiškė, kad slėpsis po žeme (bunkeryje). Aiškinau jam, kad jau beveik visus gyvus ar mirusius iš bunkerų ištraukė, nes buvo 1950 m. Pagal visus aiškinimus, statusus, apie tarnybos draugo planuojamą blogą poelgį privalai nedelsdamas pranešti. Samprotavau taip: jį sugaus, tuo aš neabejojau, iki pirštus tarp durų, kankins ir, be abejo, klaus, kas žinojo apie pabėgimą. Tokiu atveju mano vieta – kaltinamųjų suole šalia jo. Nepabėgo. Nežinau, kiek jam padėjo mano samprotavimai, bet aš galvojau ir dabar galvoju, kad būtina atsižvelgti į realią padėtį; kaip ir pažadai: ateisim, išvaduosim. Šių pažadų rezultatai – geriausių Lietuvos vyrų žūtis.

Ištarnavau armijoje beveik 4 metus. Man keista, kad, svarstant darbo stažą klausimą, kai kurie veikėjai pareiškėdavo, kad tai – tarnyba okupacinėje armijoje ir negali būti įskaityta į darbo stažą. Gal reikėjo sėsti į kalėjimą.

Paleidžiant iš armijos galiojo nuostata, kad mus turi įdarbinti ta žinyba, iš kurios buvai pašauktas. Zarasų švietimo skyriaus pasiūlymai manęs netenkino, todėl buvau pasiūstas į Vilnių, į Švietimo ministeriją, kuri mane įdarbino Rūsneje (Šilutės r.) kurčnebylių mokykloje auklėtoju.

Nuo to laiko mano darbas ir gyvenimas buvo susijęs su kurčiais vaikais. Pradėjau dirbti auklėtoju, mokytoju, direktoriaus pavaduotoju ir direktoriumi.

Dar tarnaudamas armijoje ir avėdamas valdiškus batus, svarsčiau, kad nieko nemoku, neįgijau jokios specialybės. Nutariau gerai išmokti rusų kalbą, nes laiko paskutiniaisiais tarnybos metais turėjau pakankamai. Dirbdavau 2–3 val. per dieną, o vėliau būdavau laisvas be teisės savarankiškai išeiti iš karinio miestelio. Pateikiau prašymą mokytis rusų kalbos savo viršininkams, kurie labai geranoriškai man padėjo, įtaisė mane vietos vidurinėje mokykloje, kurios mokytojams po tam tikro laiko atsiskaitydavau. Mano žinias mokytojai vertino gerai.

Dirbdamas Rūsneje su kurčiais, išstojau į Maskvos pedagoginį institutą ir per 6 metus neakivaizdžiai įgijau kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų mokyklos rusų kalbos mokytojos kvalifikaciją.

1966 m., trylika metų išdirbęs Rūsneje, buvau perkeltas į tuometinę Vilniaus kurčiųjų mokyklą-institutą (dabar Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centras), kur ėjau direktoriaus pareigas.

*Vilniaus kurčiųjų
internatinė mokykla,
direktorius ir
pedagogai.
1973 m.*

Direktorius darbą suprantu ne garbės, bet svarbiausia, pareigos požiūriu. Juk ministras, pasirašydamas paskyrimo įsakymą, tau proto neprideda, bet įpareigoja protauti plačiau, analizuoti organizacijos struktūrą, specifika, darbuotojų psichologiją, individualias savybes. Ir, svarbiausia, vaikai. Vaikai su klausos negalia, nekalbantys. Tai didelė nelaimė vaikui, jo šeimai, artimiesiems, visuomenei. Mokyklos tikslai: bendrasis išsilavinimas, kurio metu reikia išugdyti kalbą, kaip bendravimo priemonę, integruoti į girdinčiųjų bendruomenę, kad galėtų joje dirbti, gyventi, kurti šeimas, auginti vaikus ir būtų patenkinti savo gyvenimu.

Internatinėje mokykloje dirbo apie 70 pedagogų su aukštuoju (taip pat ir specialiuoju) išsilavinimu. Gaudami visą valstybės išlaikymą, mokėsi ir gyveno apie 180–200 vaikų. Klasėje 6–8 moksleiviai, auklėjamoje grupėje taip pat 6–8 vaikai.

Atvykęs į Vilnių ir susipažinęs su internatine mokykla pamačiau, kad jos materialinė bazė nepakankama tokiam vaikų skaičiui: klasės perpildytos, miegamuosiuose vaikai gyvena labai ankštai, nėra sporto salės, jokių buitinių patalpų, vaikai valgo 2–3 pamainomis. O tėvų noras savo vaikus mokyti Vilniuje – didžiulis, nors respublikoje buvo ir daugiau šio tipo mokyklų.

Kreipiausi į Švietimo ministeriją dėl materialinės mokymo bazės pagerinimo, t. y. priestato su sporto sale, valgykla, miegamaisiais ir kitomis patalpomis pastatymo. Turiu pripažinti, kad mane labai aktyviai palaikė kurčiųjų organizacijos, mokinių tėvai. Svarstė visų lygių respublikinės organizacijos, ėjo daug komisijų ir pasakė: „Ne.“ Motyvas: yra mokyklų, kurios dirba dar prastesnėmis sąlygomis.

Nutariau kreiptis į Maskvą. Tai tiesiai pasakiau, todėl labai užrūstinau savo viršininkus.

Per tėvų susirinkimą surinkome apie 120 tėvų parašų ir pasiuntėme į Maskvą, suredagavau raštą. Gavome atsakymą: „Taip.“ Kurtieji vaikai galėjo sportuoti normalioje sporto salėje, mokytis tam pritaikytose klasėse, miegoti erdviuose miegamuosiuose. Manau, kad yra ir konkretus mano indėlis į kurčiųjų ugdymo procesą.

Daug dirbome gerindami ugdymo procesą.

*Leonas Geleževičius
su žentu Kęstučiu
Paliuku ir anūkais
Karoliu ir Lina.
2004 m.*

Apie šeimą

Mano mamos gyvenimas – tylus, nepastebimas, bet tikras. Auginti 4 vaikus ir neverkšlenti, neaimanuoti, nerodyti blogos nuotaikos, sveikatos sutrikimų. Jai diena iš dienos reikėjo galvoti, ką pakišti, padėti ant stalo šiems keturiems augantiems rajūnams, kuo pridengti jų užpakalius, kaip juos išauklėti gerais žmonėmis. Mama visada rasdavo išeitį, tinkamą sprendimą. O trūko visko.

Mama buvo pribuvėja (savamokslė akušerė). Nežinau, kiek vaikų ji priėmė į šį pasaulį. Man vėliau kai kurie jų prisipažino.

Mano atmintyje išliko tokie epizodai: naktį beldimasis į gryčios langelį, tėtė atidaro duris, mama rengiasi ir išeina. O mes ryte džiaugdavomės, kad greitai bus pyragų ir kitų skanėstų, kurių visada mama atnešdavo po krikštynų.

Tėtė buvo griežtas, bet teisingas. Kartais mama išpėdavo, kad apie išdykavimą pasakysianti tėvui, ir mes tuojau pat nurimdavome. Vieną kartą ganydami gyvulius sugalvojome pasiskinti obuolių iš kaimyno sodo. Kaimynas mus pastebėjo ir vakare atėjo pas tėvus. Po to aš ilgai vaikščiojau raudonu skaudančiu užpakaliu. Į svetimus sodus daugiau net nežiūrėdavau.

Mano brolis gyvena Užpaliuose. Jo žmona mirusi. Sūnus Rimgaudas istorikas, politologas, veda radijo laidas „Tarp Rytų ir Vakarų“. Aš tas laidas vertinu teigiamai. Pašnekovus jis kviečia rimtus, iš įvairių partijų ir turinčius skirtingą nuomonę. Svarbiausia, kad laidoje visi išklausomi, atsakoma į visus keliamus klausimus.

Mes kartais su sūnumi irgi pasiginčijame, nes ne visada mūsų nuomonės sutampa.

Kiekvienais metais apsilankau Užpaliuose, susitinku su brolių Simano ir Balio šeimomis: žmonomis, vaikais, anūkais, vasarą maudomės Šventojoje, klajojame po apylinkes, kur kažkada mokėmės, žaidėme.

Man labai gera Užpaliuose.

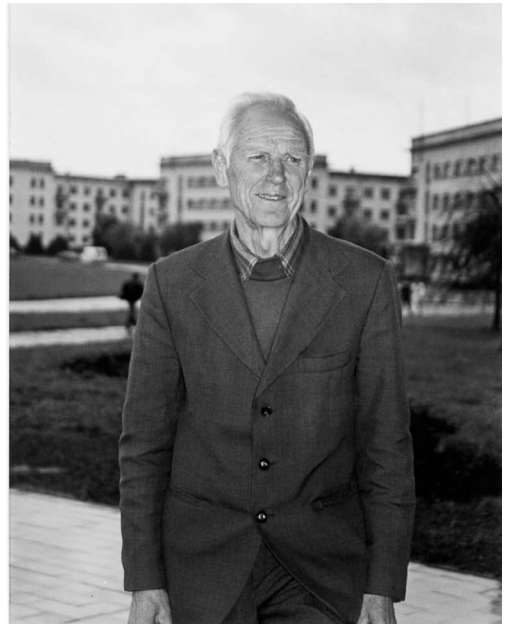
Mokslininkas Vytautas Gipiškis

Vanda Kuliešienė

Gimė 1930 m. Telšiuose mokytojų šeimoje. Abu tėvai – užpalėnai. 1951 m. baigė Užpalių vidurinę mokyklą, bet dėl tėvo „buržuazinės“ praeities aukštojoje studijuoti negalėjo, todėl Kaune baigė matininkų kursus, tik po to neakivaizdžiai – Lietuvos žemės ūkio akademiją. 1971 m. apgynė agrarinių mokslų daktaro disertaciją.

Gyveno kartu su iš Užpalių pasitraukusiais tėvais Klaipėdos rajone, Semeliškių bandymų stotyje. Įvairiose Žemaitijos vietose dirbo mokslinį darbą, yra parašęs apie 200 mokslinių ir mokslo populiarinimo darbų.

1970 m. gavo Valstybinę premiją už kalkinimo technologijos įdiegimą. 1996 m. apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 5-ojo laipsnio ordinu.

Vytautas Gipiškis

Pranas Gladutis

Vanda Kuliešienė

Gimė 1883 m. balandžio 2 d. Užpalių valsčiaus Norvaišių kaime. Pradžios mokyklą lankė Užpaliuose. Išvykęs į Rusiją baigė Kronštato vyrų gimnaziją, 1912 m. – Politechnikos kursų Matininkų skyrių. Kurį laiką dirbo matininku Suomijoje. Kilus karui, buvo mobilizuotas į rusų kariuomenę. 1916 m. baigė Vladimiro karo mokyklą. Karininkas P. Gladutis beveik visą laiką buvo fronte, dalyvavo kautynėse.

1917 m., pradėjus kurtis rusų kariuomenėje tautiniams daliniams, P. Gladutis vienas pirmųjų ėmė rūpintis Rumunijos fronte, Benderų stotyje, tautinio lietuvių dalinio kūrimu. Prie Moldavų pulko sukuriama lietuvių kuopa. Poručikas P. Gladutis tampa jos vadu. Po to kuopa išsikuria Trojanov Valo stotyje. Vėliau P. Gladutis su savo žmonėmis įsilieja į Rovno lietuvių batalioną, kuriame lieka iki bataliono likvidavimo 1918 m. lapkričio mėnesį.

Tik grįžęs į Lietuvą, 1918 m. lapkričio 27 d. jis įstoja į pradedamą kurti Lietuvos kariuomenės pirmąjį pėstininkų pulką Alytujė. Pulką kuria užpalėnas pulkininkas Jonas Galvydis-Bykauskas.

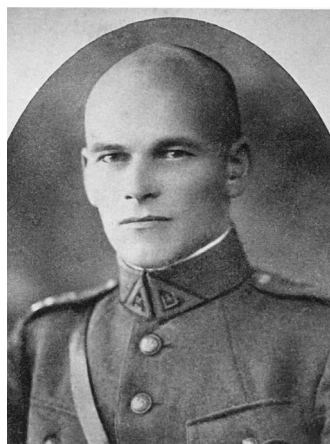
Pulke P. Gladutis ėjo įvairias pareigas: ginklų prižiūrėtojo, jaunesniojo karininko, adjutanto ir kulkosvaidžių kuopos vado. Bene sunkiausios pareigos tuo metu buvo ginklų prižiūrėtojo, nes faktiškai pulkas ginklų tada mažai turėjo, ir P. Gladučiu reikėjo ne tiek rūpintis, kaip ginklus prižiūrėti, kiek tuo, kaip ir iš kur jų gauti. Nemažai ginklų buvo nupirkta ar už lašinius išmainyta iš tuomet dezorganizuotų vokiečių kareivių. Ginklus dažniausiai gabendavo pats vienas iš Kauno arkliais, paslėpęs juos vežime.

1920 m. P. Gladutis perkeliamas į Karo mokyklą, 1921 m. – į karo butų valdybą. Nuo 1929 m. iki 1943 m. buvo pionierių bataliono vadas, 1935–1939 m. Karo mokyklos etatinis lektorius, o nuo 1939 m. balandžio 29 d. perkeltas į Karo technikos valdybą, iš kur, paskelbus mobilizaciją, buvo komandiruotas eiti Kauno geležinkelio stoties komendanto pareigų. Čia 1939 m. spalio 28 d. staiga mirė.

Pulkininkas leitenantas P. Gladutis buvo ne tik patyręs karys, daug prisidėjęs savo žiniomis ir darbu prie Lietuvos kariuomenės kūrimo ir jos tobulinimo, bet ir didelis patriotas. 1919–1920 m. dalyvavo kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Malonus sutapimas buvo tai, kad 1919 m. birželio 3 d. jis su trečiąja kuopa atžygiavo į Užpalius. Čia Raudonosios armijos kareivių jau nerado. Su P. Gladučio vardu simboliškai galima sieti nepriklausomybės pradžią Užpaliuose.

Už nuopelnus Lietuvai buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo 4-ojo laipsnio, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 3-iojo laipsnio ordinais, Savanorio kūrėjo, Lietuvos nepriklausomybės, Žūvančiųjų gelbėjimo medaliais, be to, Latvijos nepriklausomybės medaliu.

Pranas Gladutis

Su saule viršum stirnų miško

Rūta Jonuškienė

Kai mūsų kraštiečių rašytojas ir žurnalistas Leonardas Grudzinskas, gyvenęs Vilniuje, atšventė 60-ąją gimtadienį, ta proga per Lietuvos televiziją buvo parodytas režisieriaus Vidmanto Puplauskio dokumentinis filmas „Laiškai beržo tošyje“, atspindintis, pasak filmo herojaus Leonardo Grudzinsko, trupinėlių jo minčių ir gyvenimo. Rašytojas Vladas Dautartas, visą gyvenimą paskyręs gamtos tematikai, tvirtino: „*Apie gamtą daug kas rašo, bet Grudzinskas yra visiškai savitas autorius. Jis sujungia gamtą su tautosaka, su mūsų etnine kūryba. Ir jo miniatiūros yra poezija, labai įtaigi, gera poezija...*“

Su Leonardu Grudzinsku, rašančiu apie gimtinę ir gamtą, girdinčiu violončele grojančią kamanę ir pasiilgstančiu rasos lašų ant radastos (laukinio erškėčio) spyglių, kalbėjosi Rūta Jonuškienė.¹

Leonardas Grudzinskas grįžęs iš Labanoro girios. Dariaus Grudzinsko nuotr.

Dumbrava išmokė stebėtis pasauliu ir rašyti

– Gerbiamas Leonardai, kiekvienas žmogus pasaulyje turi šventą vietą – gimtinę. Įkopus į gyvenimo kalną, iš patirties, išminties, džiugesio, šviesos ir šešėlių, atradimų ir praradimų pastatyta, toji šventovė dar aiškiau matyti. Kiek vietos Jūsų širdyje užima jokiuose žemėlapiuose nepažymėtas mažytis Dumbravos kaimas prie Vyžuonų?

– Esu laimingesnis už kitus – mūro, grindinio, miesto vaikus, nes gimiau tarp miškų pasimetusiame Aukštaitijos kaimelyje, kurio vardas – Dumbravà! Dumbravomis senovėj, sako, vadino ažuolijas. Dumbravos vardas man skamba mieliau už Paryžių, kur mokslų sėmėsi mano proseniai, ar Naujosios Gvinėjos salas, į kurias mintimis kažkada keliaudavau. Dumbravos nepamiršdavau nei mėlynųjų Karpatų slėniuose, nei meškų išvaikšiotose giriose prie Ladogos ežero, nei Skandinavijos fiorduose.

Užmerkiu akis ir regiu širdžiai brangų kampelį. Baltas vandens lelijas Vastapų klonio akivaruose, neužmirštuolių ežerėlius prie krištoliniai švaraus, tyro kaip ašara Dubausio upokšnio (toks jis buvo mano vaikystėje!), baravykų ir raudonviršių pulkus, kurie per rūkų drobes atžingsniuodavo iki

¹ Jonuškienė R. Dutūkstantuosius sutikime su saule viršum vilkų, briedžių ir stirnų tako, *Utenis*, 1999, birž. 29.

pat gimtosios sodybos šulinio, aprūkusios pirtelės, klojimo, apsodinto uosiais... Regiu laukinių obelų žydėjimą Grybinės miške ir viršum mėlyno eglyno kurku-liuojančias gerves.

Dumbrava man padovanojo tokius širdies ir dvasios lobius, prieš kuriuos nublanksta Napoleono auksas, perlai ir deimantai grafų ir kunigaikščių skryniose, bajorų herbai auksiniuose ir sidabriniuose skyduose, nors senovė, istorija mane žavi, jaudina ne mažiau kaip gamtos stebuklai ir graži, dainuojanti aukštaitiška šneka.

Dumbrava išmokė mane stebėtis, grožėtis, priglusti prie Žemės veido ir pečių. Išmokė rašyti. O rašyti mokė senelio Juozapo beržynas, tėvo dėdžių Rapolo ir Stanislovo senasis avietinių obuolių sodas, takelio eglės su mažųjų erelių rėksnių lizdais, šimtamečiai ažuolai, molio kalnas, kur ant žaibų apskaldyto akmens velniukai lošdavo kortomis ir po smilgų pievas braidžiodavo laumės...

Esu rašęs: „*Dumbravos kaimelyje erdvu buvo baltiems, sidabro sruogomis apkarstytiems debesims, o ankšta – laukų vėjams... Kiekvienas kampas, kiekvienas žemės lopas aplink jaukią tėviškę ošę, dainavo, ulbėjo, liūliavo, grojo, aidėjo!*“ Ir šiandien Dumbrava dainuoja mano širdyje, gieda paukščių balsais.

Žmogus gyvas tol, kol jį prisimena

– Jūsų tėvas mokytojas Jonas Grudzinskas penkiasdešimt savo gyvenimo metų pašventė mokiniams ir knygoms. Kokias vertybes iš tėvų namų į savąjį gyvenimą išsinešėte Jūs?

– Mano tėvas buvo širdies poetas, gerumo deimančiukų rinkėjas. Šviesuolis ir kilniasielis. Bet kokia knyga, kurioje surasdavo aukso smilčių, jam prilygo Šventajam Raštui. Pamenu, iš vokiečių kalbos versdavo senovinius indėnų vadų laiškus Amerikos prezidentams. O ten buvo tokie sakrališki žodžiai: „*Kvepiančios gėlės yra mūsų seserys. Briedis, didysis erelis, laukinis arklys – mūsų broliai. Uolėtos aukštumos, vešlios pievos, arklių kūno ir žmonių kūno šiluma – visa tai priklauso tai pačiai giminei.*

Sidabrinis vanduo, kuris verda šaltiniuose, alma upėse, šniokščia kriokliuose – yra ne tik vanduo, bet ir mūsų protėvių kraujas...“

Mano tėvas mylėjo visus – ir vargetas, prastuolius, ir mokslo kandusius. Jis žmonėse regėjo ne luomo, turtinės padėties atstovus, o šios Žemės gyventojus su savo silpnybėm, nuodėmėm, su gerumu, nuoširdumu. Tėvas buvo teisingas, sąžiningas. Už teisybę ir pats dažnai nukentėdavo, už idealizmą jam jaunesni kolegos atsakydavo pašai pa ar banalybėm.

Labiausiai tėvas mylėjo vaikus. Ne tik savo, bet ir svetimus. Mokykla, kaip ir gamta, jam buvo šventovė. Jis ir mirė žvaigždėtą žiemos vidurnaktį, besiruošdamas rytdienos pamokoms. Numirė tyliai, su šypsena veide. Mano tėvui – brangiausiajam žmogui pasaulyje – vilnietis skulptorius Lionginas Virbickas paminklo bareljefe iškalė sakrališkus žodžius: „*Gražiausias pasaulyje – gimtinės žvaigždės.*“ Tokia buvo tėvo valia. Palaidotas jis Vyžuonų kapinėse. Jo kapą saugo dvi šimtametės eglės, o jų viršūnėse gieda kikiliai, raško kankorėžius voverės. Tėvas sakydavo, kad žmogus iškart nenumiršta, o gyvas tol, kol jį prisimena artimieji, draugai, jį pažinojusieji. Mano tėvą daug kas prisimena (šimtai

jo mokinių), vadinasi, jis gyvas. Gyvi jo darbai. Man tėvo atminimas tarsi įkvėpimo šaltinis, šviesus beržynkelis gyvenimo girioje, o gal ir piktžolėtuose tyruose. Kai pasiklystu, susipainioju (aš ne šventasis, aš nuodėmingas), stabteliu ir pagalvoju: ką pasakytų mano tėvas, kaip jis pasieltų?

Kaip pasakodavo mano tėvas, aš, būdamas ketverių, žinojau visų grybų, uogų, medžių vardus. O sulaukęs pradinuko metų nepasiklysdavau gamtos pasaulyje. Vien žolių žolelių galėdavau išvardyti per šimtą su visais jų sinonimais. Sakykim, rasakila: deimančiukė, raselė, ryto žvaigždėlė, zuikio ašarėlė, laumės širdelė...

To išmokė mano gerasis tėvas. (O mano vaikai to nenori žinoti. Gaila, kad europėjams ir pasiklystam internetų, kompiuterių labirintuose.) Tėvas buvo

savotiškas kaimo Ernestas Setonas Tompsonas, pasakodavęs nuostabiausius dalykus apie žvėris, paukščius, ežerus, žuvis, balas ir raistus. Kad ir tokia detalė. „Pelkės, raistai – dievų buveinė“, – sakydavo tėvas ir parodydavo man žydinčias spanguoles, kurių žiedai buvo panašūs į rožines gerveles.

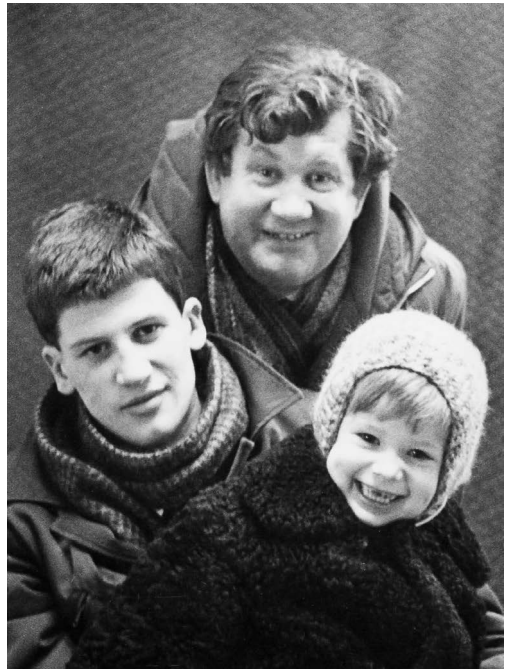
Tėvas subtiliai primindavo, kad nuolatos žvelgčiau į rasos lašą. Ten, girdi, pamatysiu vaivorykštės spalvas ir neišblėsusių žvaigždžių spindesį. Pamatysiu garuojantį ežerą, purpurinį žiežulos peleką, perkūno oželių raistą, mėlyną eglėną, vyturėlio akeles, zuikio ūsus, rūką ant pelėdos snapo. Rasa ant alyvų, rasa ant baravyko kepurės, rasa ant basų kojų! Pasaka!..

Gyvenimo mokykla taip pat turėjo savo mokytojus

– Kokių mokytojų ar gyvenime sutiktų žmonių žodis paliko Jūsų sieloje giliausius pėdsakus?

– Būsiu atviras. Mokytojų anais pokario laikais buvo visokiausių. Ir pagal pažiūras, mentalitetą, inteligenciją, išprusimą. Buvo ir tokių, kurie nemylėjo vaikų, žemino, žeidė juos. Daug pažemimų yra patyrę keistuoliai ir varguoliai – basakojis Antanas Masionis ir našlaitis Bronius Radzevičius. Šviesaus atminimo žmonės, talentai, o Bronius – ir plunksnos, prozos milžinas!

Mokykla turėjo bene vienintelį literatūros mokytoją – dainininką, vietinių vaidinimų artistą Praną Zabulionį. Deja, jis manęs nemokė (jis buvo kitų klasių literatūros mokytojas). Mokytojas Zabulionis atidžiai sekė Antano Masionio, Broniaus Radzevičiaus kūrybinį kelią, neleido nunykti, išdžiūti jų prasiveržusiems pro akmenis kūrybos šaltinėliams. Puikiai matematikos, fizikos, prancūzų kalbos mokė Julija Mažylienė, Severinas Milaševičius, Bronislava Juškaitė. Mokyklos

L. Grudzinskas su sūnumis Dariumi ir Gintaru

gražuolė buvo Genutė Milaševičienė. Juoda it Karmen mokytoja – gerumo deivė, dainuojanti lakštingala. O Viktoras Šiaučiūnas – visados su šypseną veide. Iš jo lūpų išgirdome Puškiną, Turgenevą, Levą Tolstojų.

Savo paprastumu, žaismingumu mus glostė senosios rusų literatūros mokytoja Onutė Mažeikienė. Tai buvo „*ano raugo, gerąja prasme, anų smetoniškų laikų*“ mokytojai. Taip sakydavo mano tėvas.

Gyvenimo mokykla taip pat turėjo savo mokytojus. Visados prisiminsiu vaikščiojančią duoneliautoją iš Vyžuonų šilo pamiškės pirkelės Nastaziutę (Anastaziją Lopaitę-Podklevskaitę) – Sirutėnų dvaro valdytojo grafo Lopos-Podklevskio nesantuokinę dukrą. Nastaziutės, aštuoniasdešimties metų senutės, pasakojimai mane ugniniaus žirgais, raudonmedžio karietom nunešdavo į Kybartą, Tyzenhauzų, Folkenzanų, Strazdų dvarų ir palivarkų menes, parkus. Bene romantiškiausias buvo grafaičių, dvaro tarnaičių meilės istorijos. Kartais nelaimingos, panašios į legendas. Iš Nastaziutės išgirdau ir apie Karolinos Praniauskaitės ir Antano Barausko meilę. Apie diližaną, iš Utenos šaltą rudenio naktį nudundėjusį į Šiaurės Veneciją – Peterburgą.

Mano kaimynas buvo Stasys Gučius, vienas iš piemenėlių, pastatęs paminklą Vytautui Didžiajam ant Kartuvių kalno (Vyžuonų ozo). Šimtai žmonių mano širdyje paliko neišdildomus pėdsakus.

Universiteto laikais mane globojo Lietuvos ir Nemuno, Nevėžio, Žeimenos gamtos dainius, rašytojas Vladas Dautartas. Dešimt metų (1971–1981) „Komjaunimo tiesoje“ kas šeštadienį išeidavo mano giesmės gamtai „Gamtos vartus atvėrus“. Tai šviesuolio tuometinio redaktoriaus Vilhelmo Chadzevičiaus nuopelnas.

Visiems žemai lenkiu savo galvą.

Beržui paskyrė daugybę pasakojimų

– Prieš keliolika metų esate rašęs apie savosios tėviškės beržyną – „*baltojo sidabro lobį – baltą, kaip pirmasis sniegas, kaip gulbės pūkas, kaip sidabrinės mėnesienos naktys*“. Esate išvaikščiojęs Lietuvos miškus ir girias, laukus, keliavęs upėmis ir upeliais. Ar ir dabar galėtumėte pasakyti tą patį, ką ir kadaise – „*už jį nėra gražesnio beržyno žemėje*“?

– Beržui, beržo tošiai, beržynams esu paskyręs daugybę pasakojimų. Dumbravos beržynas – mano vaikystės beržynas. Mano vaikystės pasaka. Baltasis sidabro lobis. Už jį, tą mėnesienų išpraustą beržyną, nėra ir nebus gražesnio žemėje. Nors tėviškėje dunkso Dumbravos Šveicarija – Vastapų slėnis. Turiu savo lietuviškas Alpes – kalnus netoli Ceikinių, Ignalinos krašte, savo Veneciją, į kurią gali nuplaukti Bukos upele. Man sapnuose ošia Minčios ir Labanoro, Gudų ir Šimonių girios. Teška Krokulės šventasis šaltinėlis užu Šventosios, Užpalių galulaukėse.

Šventa man vieta Andreikėnų malūnas, Andreikėnų kaimas, „*kur šventame malūne šventą duoną malė*“ mano senelis kaimo malūnininkas Mykolas Kaušyla, doras ir teisingas žmogus, iškentęs Sibiro tremtį, sugrįžęs iš Krasnojarsko taigos 1957-aisiais ir sulaukęs 97 metų gražaus amželio.

Iki šiol malūno tvenkinyje žydi vandens lelijos ir tylą groja Sen Sanso muziką. O Perkulės gojuje taip gražiai kukuoja gegutėlė. Metelius skaičiuoja.

L. Grudzinskas,

rašytojas

J. Marcinkevičius ir

Aplinkos ministras

Arūnas Kundrotas

Žmogus ir gamta – neatsiejamos sąvokos

– Gyvenimas ir kūryba neatsiejamais saitais susieti su viena vienintele tema – žmogus ir gamta. Tai ryšku Jūsų knygose „Laiškai beržo tošyje“ (1976), „Lietuvos nacionaliniame parke“ (1977, drauge su J. Vaicekausku), „Laiškai iš elnių miško“ (1980), „Laiškai iš bebrų upelio“ (1983), publicistiniuose straipsniuose, dokumentinių kino filmų ir televizijos filmų scenarijuose. Žmogus sukuria vis daugiau pasaulio stebuklų, modernizuoja ir mechanizuoja savo aplinką. Primityvai negaili gamtos – teršia upes ir ežerus, pila į miškus ir pakeles buitines šiukšles, duženas... Bet argi net po tūkstančio metų kompiuteriai išstengs pakartoti gyvą lakštingalos giesmę?

– Paminėjote mano knygas, kitus kūrybos žanrus. Žmogus ir gamta – tai neatsiejamos sąvokos. Apyaušrio gaisai ir žvaigždžių mirgėjimas mane išmokė slankos ar tetervino, gervės plunksna tapyti tėviškės peizažus ant rūko, voratinklų, laumių drobių. Rašyti laiškus beržo tošyje, ant riaumojančių elnių ragu, bebrų užtvankos rąstų.

Sutinku, Rūta, žmogus savos rūšies stebukladarys – kosmoso tyruose, jūrų gelmėse, kompiuterizacijos smegenyse, beribiuose technologijų, modernizacijos atradimuose. Bet keista, kai Aiseto ar Tauragno pakrantėje tupi meškeriotojas ir žvelgia į televizoriuką, sujungtą su švedišku meškerykočiu. Ne protas, ne išmintis, o technika vilioja dabar žuvį. O aš Andreikėnuose, Talos upokšnyje rankomis gaudžiau iš po akmenų vėžius, vėgėles. Ašutine kilpa, pritvirtinta ant lazdyno pagaiškščio, traukydavom lydekaites. Tai buvo žuvies viliojimas, garbinga jos medžioklė, o ne žuvies naikinimas, brakonieravimas šventuose vandenyse.

Gamta be gailesčio žudoma. Nereikės laukti tūkstančio metų, o jau ir kitame šimtmeetyje joks kompiuteris neištengs pakartoti gyvo lakštingalos, putpelės, griežlės balso, kurtinio grojimo, tetervino ulbėjimo, kamanių, žiogų muzikos. Kaip pakartos, jei pelėdos ūbauja, vanagai plasnoja nuo pat Žemės aušros, nuo mamutų laikų.

Iš kairės –
 Adolfas Drungilas
 (LRT laida „Gamta –
 visų namai“),
 Leonardas Grudzinskas
 ir Juozas Dingelis
 (Lietuvai pagražinti
 draugijos pirmininkas)
 savaitraščio „Žaliasis
 pasaulis“ surengtoje
 šventėje

Gamta – tobula, sakrališka, nepakartojama. Gamta – motina, globėja, valdovė, dievybė. Klysta žmogus, manydamas, kad jis Žemėje valdo gamtą. Tai išsąmoninti jis neįstengė ir neįstengia suprasti per daugybę amžių, nors, sunaikinus gamtą, žuvo daugybė aukščiausio lygio civilizacijų.

Lietuvoje nuo „stebukladarės melioracijos“ numirė (nesibaidau šio sakralaus žodžio) šimtai gražiausių upelių net gamtos dainių Antano Vienažindžio, Antano Baranausko, Maironio, Antano Miškinio, Vaižganto apdainuotose, aprašytose vietose. Pjūklo dantys pakirto tūkstančius ažuolų, skroblų, klevų, vinkšnų. Suskaldyti ledynmečio paminklai – rieduliai, riedulynai, o kai kur ir mitologiniai akmenys, aukurai. Net mano numylėtam kipšiukui iš Vaidulos girios šalia Kemešio neliko kur kortomis žaisti. Kažkada Antanas Brukštus iš Lamėsto kaimo man sakė: „*Kai skaldė akmenis Indubakiuose, akmenys verkė...*“

„Rašau tiems, kas paprašo“

– Visą gražiąją gyvenimo dalį atidavėte „Švyturio“ žurnalui. Bet ne tik „Švyturys“ spausdino jūsų pybraižas.

– O, kaip bėga metai! Tarsi dainoje, tarsi prisiminimuose. Padaryta ir daug, ir, regis, mažai. Daug ko norėtusi. Keturiolika metų atidaviau „Valstiečių laikraščiui“, dvidešimt šešerius – pačiam seniausiajam pokario metų žurnalui „Švyturiui“. Bet pradžia (1957–1958) buvo „Moksleivyje“. Ten pakvietė rašytojas Vladas Dautartas. Buvau labai romantiškas studentėlis ir „Moksleivis“ man atrodė kaip kūrėjų rojus. Mane globojo šviesios atminties kūrėjai: poetai Vincas Giedra, Antanas Jonynas, dabar tebegyvuojantys Martynas Vainilaitis, Albinas Bernotas ir vienintelis piligrimas, nuostabus gamtos – miškų, upių, ežerų – žinovas Juozas Požėra.

Saulė rieda žvėrių taku

– Kai žiūri į save ir gyvenime sutiktus žmones per šešių dešimtmečių langą, turbūt labai toli matyti (kaip toj senoj aukštaitiškoj dainoj – „*Paūkavj, padūmavj visi pakraštėliai...*“). Kas prasmingiausia žmogaus ėjime per pasaulį? Kas džiugina ir glosto širdį, o kas liūdina?

– Man prasmingiausia eiti per pasaulį, galvojant (nors ir kaip būtų sunku ar liūdna), kad Saulė rieda žvėrių taku. Pavasarius keičia vasaros, rudenius – žiemos. Pavasaris tarsi atgimimas, tarsi žmogaus sielos sužydėjimas. Vasara – burtų, žvaigždžių, žemės gėrybių metas, kai į puotą ant samanų staltiesės kviečia avietės, mėlynės, gervuogės. Ruduo – pačių gražiausių minčių, susikaupimo metas. Vis galvoji, kad tai tavo gyvenimo ruduo. Koks švelnus ilgesys glosto širdį, kai auksu nukaista beržynai, suliepsnoja raiste ryškiu violetu ar purpuru vaivorų kerai ir išskrisdamos kurliuoja gervės. Po rudenio lauki žiemos – baltos kaip pūkas, baltos kaip sidabras. Lauki Kūčių, pražystančios Kalėdų rožės.

L. Grudzinskas gavo aplinkos apsaugos ministro padėką.

Kai užkopiau ant kalno, pajutau, kad ir šešių dešimtmečių langas per siauras, ir durys per žemos. Regis, gyventa ne veltui ir ne veltui gamta šlovinta. Žmonės išsiilgę gerumo, švelnumo, tyro žvilgsnio.

Daug kas mane prisiminė. Net iš mokinukų sužinojau, kad jie rašo diktantus mano tekstais, kad esu įrašytas į mokyklines chrestomatijas. Didžiausia dovana – mano kurso draugo LTV režisieriaus Vilmanto Puplausio filmas „Laiškai beržo tošyje“. Tai atkaklus, tvirtas žmogus, tikras lietuvis. Geras pasakymas: „*Jei gyvatė įgels žemaitį, tai ne žemaitis, o gyvatė numirs...*“

Liūdina daug kas. Ne visiems žydi paparčio žiedas, nes ant jo spjaudoma. Paparčio žiedo ieškoma banalybių, purvino šėlsmo ir bukaprotystės festivaliuose, panašiuose kaip „LIFE“. Jaunystė nesiglaudžia prie rasotų alyvų ir gimnazistės nežino, kaip burti iš alyvų, ramunių žiedlapių: „*Myliu – nemyliu!*“ Kai Vilniuje, senam Markučių parke skaitė Puškino eiles nuostabiajai Anai Kern: „*Menu akimirką žavingą, tu nušvitai man akyse, kaip burtas, nyksta paslaptinai, kaip grožio tyrojo dvasia!..*“, – kai kas iš bernų ir alų gurkšnojantių merginų šaukė: „*Nėra kaifo!*“, o butelius svaidė į lelijų tvenkinį, kur tikrai naktimis išplaukia undinėlės.

O pirmoji meilė! Retas dabar ją sugretina su pirmosiomis gegužės perkūnijomis, pakalnučių žydėjimu. Mane šiurpina moters negerbimas. O tėvas sakydavo: „*Moteris – gražiausia gėlė iš gėlių*“, senelis Mykolas: „*Man moterys avietėm kvopia!*“ Nesimokome iš gamtos. Kiek ten meilės, ištikimybės pavyzdžių.

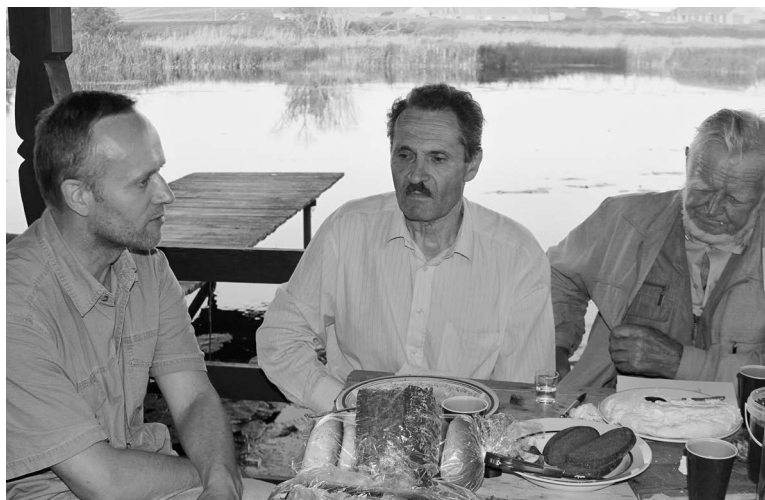
Pratęsiu mintį toliau. Nūdienės gamtos likimas turės padarinių ateities kartoms. Juk upės, ežerai, upeliai, miškai, pievos, netgi pakelės akmuo – mūsų sielos dalis, jos turtas. Žūsta gamta, o su ja pamažu nyksta mūsų dvasinio gyvenimo klodai. Iš užmirštų, apleistų sodybų kartu su alinama gamta išseina daina, tikras džiaugsmas ir liūdesys, tikra meilė ir patriotizmas.

Tragiškai klostosi ir kelių kartų likimas. Dvasinio gyvenimo spragas mėginama lopyti užsienietiškais surogatais. Kaip pašaukti mūsų jaunimą prie tikrų vertybių, kaip išlaisvinti nuo pražūtingo dabarties ritmo, o gal ir nuo nužmogėjimo?

Kas dieną, kas valandą, anot rašytojo Vlodo Dautarto, kalame šurpią vinį į pačią gamtos širdį, visai negalvodami, kad kuo giliau įsmigs ta vinis, tuo sunkiau bus ją ištraukti.

Tarp Antalieptės ir Užpalių – atminties ir kūrybos šaltiniai

Albinas Degutis

*Pedagogas
Giedrius Indrašius,
rašytojas
Vytautas Indrašius
ir skulptorius
Stasys Karanauskas
Užpaliuose.
S. Balčiūno nuotr.*

Kokią gyvenimą begyventų žmogus, kokią profesiją bepasirinktų, visuomet būna pirmasis žingsnis, pirmasis darbas ir didelio kelio pradžia. Rašytojo, kraštotyrininko Vytauto Indrašiaus literatūrinio kelio pradžia buvo mokykliniai eilėraščiai Antalieptės vidurinės mokyklos sienlaikraštyje, pirmieji septyniolikmečio straipsneliai ir jaunatviški eilėraščiai tuometiniame Zarasų rajono laikraštyje „Pergalė“. Prisimindamas pirmąsias publikacijas spaudoje, Vytautas visada pamini mokytojas Oną Rakauskienę ir Juliją Vepštienę, skatinusias rašyti, pagarbiai saugo tuometinio Zarasų rajono laikraščio redaktoriaus Antano Matiuko pasirašytą „Pergalės“ laikraščio neetatinio korespondento pažymėjimą. A. Matiukas buvo pirmųjų Vytauto eilėraščių spaudoje palydovas ir recenzentas. Vytautas saugo redaktoriaus laiškus su pastabomis ir patarimais, pirmuosius 63 eilėraščius spausdintus 1960–1962 m. Zarasų laikraščiuose „Pergalė“ ir „Tarybinė žemė“.

Tarnaudamas sovietinėje kariuomenėje, laikraščiui siuntė publikacijų iš karių gyvenimo. Už vieną iš jų „Taikos ir saulės žaismas“ gavo pirmąjį įvertinimą – laikraščio „Tarybinė žemė“ literatūrinę premiją.

Po tarnybos – mokslas, darbas ir nuolatinis gyvenimas Vilniuje. Tačiau ryšiai su Zarasų laikraščiu nenutrūksta iki šiolei. Kiek tų publikacijų buvo išspausdinta, autoriui sunku beprisiminti, – ateityje jas suregistruos atkaklieji bibliografai.

Kraštotyros darbo pradžia Vytautas laiko 1969–1970 metus. Pirmosios paieškos irgi prasidėjo nuo Antalieptės. Miestelio centre stovėjo standartinė kareivio su automatu statula ir buvo surašytos žuvusiųjų pavardės. Jų buvo tik septynios, kai tuo tarpu vietos gyventojai pasakodavo, kad čia palaidota šimtai. Kaimo vyrai buvo varomi į laukus rinkti irstančių palaikų, kuriuos vežimais vežė ir vertė į didelę duobę miestelio aikštėje. Juk tie kareivėliai, siunčiami į mirtį, turėjo vardus, pavardes, tėviškes. Negalėjo jie bevardžiai nužingsniuoti šimtus

kilometrų karo keliais ir bevardžiai žūti 1944 m. liepos 11–28 d. kaimeliuose palei Šventąją, ties Antaliepte. Vytautas vėl vardija paieškų vadovus ir entuziastus, nukreipusius jį tinkama linkme. Tai tuometinis Lietuvos kraštotyros ir paminklų apsaugos draugijos pirmininkas Kazimieras Račkauskas, Vilniaus 37-osios vidurinės mokyklos pedagogas, karinio istorinio būrelio vadovas Pavelas Frolovas, kuri Lietuvos vadino didžiuoju pėdsekiu, Zarasų paminklų apsaugos specialistas Jonas Nemanis. Jų patartas, inžinierius statybininkas Vytautas Indrašius 6-ojoje statybos-remonto valdyboje, vėliau Materialinio tiekimo komiteto Skaičiavimo centre subūrė panašius entuziastus į kraštotyros būrelį ir pradėjo paieškas. Siuntė laiškus su užklausa į karinius komisariatų, į armijos archyvą. Šiame darbe Vytautui daug padėjo Lietuvos Respublikos karinis komisaras Pranas Petronis. Jis keturis kartus išdavė leidimus dirbti Tarybinės armijos ir karinio jūrų laivyno centriniame archyve Podolske. Iš ten Vytautas atvežė sąrašus su pavardėmis kareivių, žuvusių ties Antaliepte. Jų buvo 365. Jie neliko bevardžiai. 1975 m. ir 2008 m. atliekant Antalieptės karių kapų rekonstrukciją, šios pavardės iškirstos granito plokštėse. Vytauto paieškos į Antalieptę sukviestas dešimtis žuvusių karių artimųjų, vyko susitikimai su vietos gyventojais ir vidurinės mokyklos moksleiviais. Ypač padėjo tuometiniai Antalieptės apylinkės pirmininkai Balys Giedraitis, Danutė Mickevičiūtė. Su apylinkės istorine praeitimi atvykusiuosius supažindindavo mokytojai, kateriu po Antalieptės marias plaukioti kviesdavo Zarasų rajono elektros tinklų vadovas, garsus kraštotyryninkas inžinierius Algimantas Žilėnas. Su Algimantu Vytautą siejo glaudus bendravimas, jie dalydavosi archyvuose surasta medžiaga, susitikinėjo su respublikos istorikais, siekė nustatyti Antalieptės pirmojo istorinio paminėjimo datą. Abu buvo tiesiog išimylėję Antalieptę, abu apie ją rašė. Algimantas Žilėnas (1930–1993) amžinam poilsiui pasirinko Antalieptės kapines, Vytauto Indrašiaus meilę gimtajam kraštui vainikavo stambi trilogija „Antalieptės kraštas“ (2008–2010).

1980–1987 m. Vytautas atkakliai sekė lietuvių, po 1917 m. gyvenusių sovietų Rusijoje, pėdsakais. Jų klaidūs keliai pilietiniame kare, tragiški likimai Stalino represijų metais, tiesiog užbūrė Vytautą. Tais metais ne vieną sudėtingo likimo

*Vytautas Indrašius
su motina 1999 m.
lapkričio 6 d.*

žmogų dar surado gyvą. Nors jie buvo užmiršę gimtąją kalbą, tačiau širdyse išsaugojo meilę praeityje paliktai Lietuvai, dažnas jų prisimindamas jaunystę nubraukdavo ašarą. Leningrade (dabar Sankt Peterburgas) gyvenusi Marija Girčytė po pokalbio su Vytautu, ryšulėlyje surado Šv. Marijos su kūdikėliu paveikslėlį, 1928 m. darbo knygelę ir ašarodama ištare: „*Lietuvon aš jau nebesugrįšiu. Nuvežk šventą paveiksluką ton žemėn, kurioje gimiau ir vaikštinėjau.*“

Su Maskvoje gyvenusiu lakūnu, pulkininku Antanu Girčiu (1898–1999), Vytautas bendravo ilgai. Pas jį apsistodavo nuvykęs į Maskvą. Tuo metu Gasių kaime dar stovėjo troba, kurioje gimė ir augo Antanas Girčys. Vytautas prisimena jaudinantį epizodą: iėjęs į tėvų trobą Antanas sustojo priešais Nukryžiuotojo paveikslą ant sienos ir garsiai ištare: „*Tėve mūsų, kur esi danguje...*“ „*Šią maldą mokėjau vaikystėje. Rusijoje ją visai buvau užmiršęs. Dabar mano galvoje ji atgimė tėvų ir senelių žodžiais, nors seniai, seniai nebemoku lietuviškai*“, – sakė Antanas Girčys.

Ieškodamas Rusijoje gyvenusių lietuvių, Vytautas savo lėšomis važiuodavo į įvairius miestus. Maskvoje surado Adelaidą Jusytę, Stalino asmeninio sargybinio Jono Jusiaus dukrą, kuriai Kūpiškio rajone padėjo susitikti su pusseserėmis. Zarasų rajone, Salake ne kartą lankėsi iš čia kilusio Smolensko gubernijos milicijos viršininko Petro Biveinio dukros Marija ir Viktorija. Pskove miręs pilietinio karo didvyris Borisas (Balys) Kibirškis buvo antalieptėnų Jasiūnų iš Gaspariškių kaimo giminaitis. Jo dukrą mokslininkę Lidiją supažindino su kitu giminaičiu, iškiliu Lietuvos ekonomistu Edvardu Makeliu. Mogiliove surado pulkininko Levino dukrą ir suvedė su jos pusbroliais Tregeriais, gyvenusiais Zarasuose. Nustatė Stanislovo Kuzmicko, kilusio nuo Dusetų, dirbusio tresto „Primorzoloto“ vyriausiuoju inžinieriumi, likimą. Su divizijos vado Romualdo Keirio, sušaudyto Saratove, sūnumi lakūnu Izidoriumi Keiriu bendrauja daugiau nei trisdešimt metų.

Tokių atradimų buvo kelios dešimtys. Jie aprašyti „Zarasų krašte“, „Utenyje“, „Tiesoje“, „Švityuryje“, „Sovietskaja Litva“ ir kituose periodiniuose leidiniuose, sudėti į Lietuvos enciklopediją ir knygą „Lietuviai Spalio revoliucijos ir Pilietinio karo dalyviai“ (1987).

Įvairių paieškų medžiagą Vytautas sutalpino į aštuonis nuotraukomis iliustruotus kraštotyros darbus, kurie parodose pelnė diplomus, garbės raštus ir pinigines premijas. „*Rašiau vakarais, laisvalaikiu, šventadieniais, derindamas pomėgį su darbu. Viską rinkau vedamas entuziazmo, už tai negaudamas jokio atlygio. Tiesa, kraštotyrinį darbą „Padusčio kolūkio istorija“ (1980) Zarasų valdžia įvertino 500 rublių. Tais laikais tai buvo dideli pinigai.*“

Daugiau nei keturi šimtai straipsnių rajoninėje ir respublikinėje spaudoje, tūkstančiai susitikimų su duomenų pateikėjais. Kiek archyvuose peržiūrėta bylų ir bažnytinių metrikų. Didžioji dalis kraštotyros atradimų sudėta į penkiolika knygų. Nuo pirmųjų kuklių „Papasakok apie Antalieptę“ (1995), „Mūsų kaimai prie Šventosios“ (1996) iki stambios 1 665 puslapių trilogijos „Antalieptės kraštas“ (2008–2010). Trylika knygų Vytautas Indrašius paskyrė Zarasų krašto istorinei praeičiai, keturioliktoje ir penkioliktoje aprašė savo giminės tėvoniją Užpaliuose. „*Įamžinta tiek pavardžių, aprašyta tiek likimų, nuo paprasto artojo iki iškilaus mokslininko. Čia reikėtų ištiso entuziastų būrio, o Vytautas ėjo, ieškojo, kalbino žmones, vertė archyvines bylas ir vienas pastatė tvirčiausių ir gražiausių rašytinį paminklą*“ – rašė

Po knygos „Indrajos motinėlės vaikai“ pristatymo Užpaliuose. 2013 m.
Nuotrauka iš asmeninio V. Indrašiaus archyvo

apie Vytauto Indrašiaus nuveiktus darbus kitas iškilus ieškotojas, Lietuvos garbės kraštotyrininkas Jonas Nemanis.

Vytautas motinos gimtinėje – Berniškėse – praleido vaikystės ir jaunystės metus. Saugo šimtus Anapilin išėjusių kaimynų prisiminimų. *„Kai juos skaitinėju, kai perklausau įrašus, visu ryškumu iškyla seniai, mirusių žmonių veidai. Regiu juos taip ryškiai, tarsi tik vakar su jais kalbėjau, spaudžiau rankas. Kaip tuomet norisi paklausti, ko nespėjau paklausti arba užrašyti. Einu tuomet į Antalieptės, Dusetų, Užpalių ar kitas kapines, šifruoju paminkluose jų pavardes ir sakau: „Aš Jūsų ieškojau, Jus suradau, su Jumis gyvenu.“*

Vytauto Indrašiaus knygoje Aukštaitijos kraštas: su architektūros paveldu, su kultūrinėmis, visuomeninėmis ir politinėmis organizacijomis, su čia gyvenusių žmonių vargais ir džiaugsmais. Taip plačiai mažai kas rašė, nebent tik užpalėnas pedagogas Pranas Gipiškis, į Čikagą pasitraukęs Bronius Kviklys, pavieniai kraštotyros entuziastai Stanislova Kirailytė, Laima Riaubiškienė, Jonas Nemanis, Juozas Kaladinskas.

Vytautas Indrašius aprašė pedagogus („Vienintelės laidos mokytojai“), dvasininkus („Doros, šviesos ir tiesos apaštalai“), karininkus, savanorius ir Vyties kryžiaus ordininkus („Nepriklausomybės riteriai“, „Laisvės saulei tekant“), prieš-kariu ordiniais apdovanotus zarasiškius („Aukštaitijos šviesuliai“), 1941 m. Birželio sukilimą Zarasų apskrityje.

Visus stebina Vytauto atradimai, darbštumas, judrumas ir žinių siekimas. Visur spėja. Aktyviai talkino leidžiant enciklopediją „Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953“ (I–VIII tomai 2001–2008). Pateikė daug vertingų publikacijų „Versmės“ leidyklos leidžiamai monografijai „Užpaliai“. Yra monografijos „Anta-

liepte“ sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius. Antalieptėje pristatė trilogiją, knygą „Indrajos motinėlės vaikai“ Rygoje, gimtadienį sutiko Užpaliuose, – visų Indrašių tėvonijoje. Čia 1650 m. pirmą kartą buvo paminėta Indrašių pavardė.

„Turėjau dvi tėviškes: Norvaišius – Užpalių seniūnijoje ir Berniškes – prie Antalieptės. Pirmoje trobesiai sunyko, kai motina su vaikais po tėvelio žūties persikėlė į Berniškes. Berniškes sunaikino melioracija 1970 m. – mintimis dalijasi Vytautas. – Tėviškių sodybvietes baigia užgožti miškai. Tačiau kiekvieną vasarą, po du tris kartus apsilankau Užpaliuose (čia palaidotas tėvelis Gasparas Indrašius) ir Antalieptėje (čia palaidota mama Ona Indrašienė ir sesutė Janina Liaudanskienė). Tai dvi mano buvusios tėviškės.“ Čia, anot poeto: *„Galiu pažiūrėt pro nebesamą langą į tą sodą kurio nebėra, į takelį, kuris nusirango per negrįžtančias mūsų dienas.“*

Kokia bus kita rašytojo Vytauto Indrašiaus knyga – nežinau. Ir pats jubilaitas paslapties neatskleidžia. Gal apie 1863 m. sukilimo tremtinius, nes iš Indrašių tėvonijos Užpalių krašto cariniai žandarai į Samaros gubernijos stepes ištrėmė 59 šeimas, iš Dusetų – 31 šeimą, iš Vyžuonų – 23 šeimas. Vytautas sako archyve atradęs 1863 m. sukilimo tremtinių sąrašus, tremtinių palikuonių, grįžusių į Lietuvą, turto gražinimo bylas. Bėlieka jubiliatui palinkėti anksti mus palikusio talentingo rašytojo Aloyzo Urbono žodžiais: *„Palinkėkim Vytautui tvirtybės, lengvo žingsnio kaimo keliuose, užu miško štai žvaigždė sušvito neramia ieškotojo dvasia.“*

Julius Jodelė kūrė net Amerikos kosminius laivus

Stanislovas Balčiūnas

Garsaus užpalėno profesoriaus Prano Jodelės sūnus Julius – taip pat profesorius, mechanikos inžinerijos, technikos dizaino specialistas. Dienraščiu „Lietuvos aidas“, minint P. Jodelės jubiliejų, iškraipius tėvo pavardę, Julius jos kilmę redakcijai aiškino taip: „*Noriu pačioje pradžioje paaiškinti apie pavardės kilmę, nes nuolatos tiek mano tėvas, tiek jo vaikai negalėjome apsiginti nuo kalbos „žinovų“, kurie siūlė pavardę „sujudinti“.*

Tarp nedaugelio išlikusių pasakojimų apie giminės kilmę Pranas Jodelė mini savo senelį, Napoleono žygio už žadėtą Lietuvai laisvę dalyvį. Iš Maskvos grįždamas pro Lietuvą, jis iš armijos pasitraukė ir raitas jodinėjo po Aukštaitiją, ieškodamas vietos apsiginti. Savo tikrąją kilmę slėpė, kad nebūtų išduotas caro kerštui. Ji vietiniai žmonės

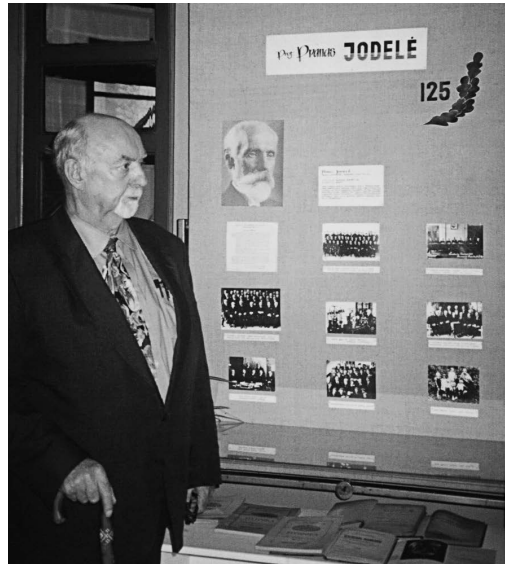
pravardžiavo Jodela – atseit tas, kuris jodinėja. Tėvas, pasitaręs su profesoriumi J. Jablonskiu, priėjo prie išvados, kad Jodelės pavardėje nėra nieko taisytino...“

Julius, gimęs 1927 m., kaip ir kiti jo broliai, šio šimtmečio karų ir audrų buvo nublokštas toli nuo Tėvynės jau 1944-aisiais, iš septintos gimnazijos klasės. Tarnavo vokiečių „Šero“ legione. Italijoje iš legiono pabėgo. Po karo 1945–1949 m. studijavo Pizos universitete ir Pontificio Ateneo Laterano – Aukštojoje Laterano mokykloje. 1950-aisiais emigravo į JAV, o 1951 m. buvo mobilizuotas į Korėjos karą, kur užsitarnavo seržanto laipsnį. 1956-aisiais baigė mechanikos inžineriją Urbanoje, Ilinojaus universitete.

Dar studijų dienomis pradėjo aktyviai reikštis visuomeninėje lietuvių veikloje. Buvo Urbanos studentų ateitininkų pirmininkas, daugelį metų veikė Pietų Kalifornijos Amerikos lietuvių taryboje, buvo jos ir Baltų komiteto pirmininkas, vadovavo lietuvių sekcijai, siekiančiai JAV Kongrese priimti rezoliuciją, kuria remiantis, Jungtinėse Tautose būtų iškeltas Baltijos valstybių išlaisvinimo klausimas.

Nuo 1956 m. J. Jodelė dirbo dizaino srityje, dalyvavo daugelyje svarbių ir įdomių JAV programų. Antai Kalifornijos technologijos institute jis parengė „Ranger“ ir „Mariner“ kosminių laivų į Mėnulį, Marsą ir Venerą elektronikos skyriaus mechaninės struktūros koncepciją bei Marso vaizdo kameros ir Veneros radiometro, Saulės plazmos bei kosminių dulkių aparatūros ir dar begalę panašaus pobūdžio projektų.

1995–1996 m. Kauno technologijos instituto studentams perteikė savo žinias ir patirtį, dėstė jiems naujų mechanikos gaminių dizaino, projektavimo kursą.

Julius Jodelė buvo Amerikos kosminių laivų dizaineris

Profesorius Julius Jodelė visad pagarbiai žiūrėjo į savo gimtinę, jos žmones, Kaune susitikdavo su užpalėnais – Kauno „Dausuvos“ klubo nariais.

Beje, Juliaus Jodelės ir jo žmonos Ingridos pastangomis buvo įgyvendinta galimybė sunkiai sergančius, neįgalius Lietuvos vaikus siųsti operuoti į Amerikos ligonines. Jodelių šeima šiems reikalams nuolat aukoja dideles pinigų sumas. Bendradarbiaudami su Kauno akademijos klinikų gydytoju Luko ir Birutės Mackevičių šeima, Jodelės rūpinasi ne tik vaikų gydymu, bet ir nuperka bilietus kelionei, suranda palydovus neįgaliesiems, o pastaruoju metu į stažuotes Amerikoje kviečia Lietuvos gydytojus. Be to, ponija Ingrida, būdama labdaringos organizacijos „Lietuvos dukterys“ valdybos narė, remia, šelpia Lietuvoje našlaičius globojančias ir daugiavaikes šeimas, globos namus.

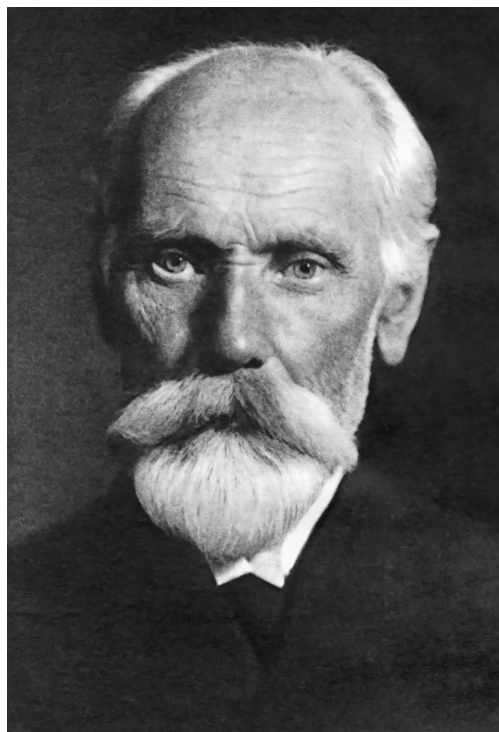
Pranas Jodelė – statybų profesorius

Vanda Kulišienė

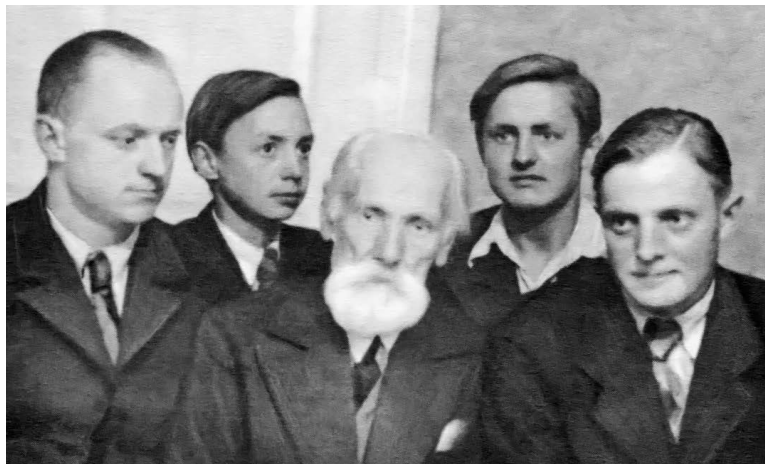
Pranas Jodelė gimė 1871 m. vasario 13 d. Užpalių vls., Kuprių k. Su pagyrimu baigęs Užpalių mokyklą, išvyko pas tėvo gimines į Saratovo guberniją, kur jie buvo ištremti po 1863 m. sukilimo. Baigęs Livnos realinę gimnaziją, įstojo į Charkovo veterinarijos institutą. Padirbėjęs penketa metų pagal igytą specialybę, studijavo Maskvos universitete ir įgijo bakteriologo specialybę. Po to tobulinosi Kijevo politechnikos institute, cheminės technologijos srityje. Dirbo P. Jodelė inžinieriumi Rusijos cemento, stiklo, metalurgijos gamyklose. 1906 m. pradėjo dirbti Kijevo politechnikos instituto Statybos ir mineralinių medžiagų katedros laborantu, vėliau – asistentu. Nuo 1912 m. – profesorius.

1914 m. jo pastangomis Valki- niškuose pradėjo veikti pirmasis Lietu- voje cemento fabrikas.

Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje karo in- žinieriumi. Nuo 1920 m. dirbo Lietuvos žemės ūkio ministerijoje geologu. Tuo metu parašė pirmuosius lietuviškus geologijos ir statybos medžiagų vadovėlius. 1922 m. P. Jodelė – Kauno universiteto profesorius, Statybinių medžiagų katedros vedėjas. 1922–1927 m. – prorektorius mokslo reikalams, 1928–1929 m. – rektorius,

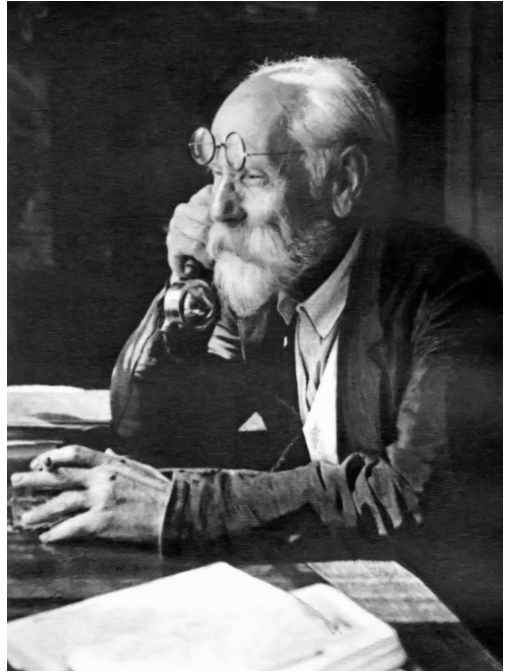
Profesorius Pranas Jodelė

Paskutinį kartą su sūnumis 1943 m.

Prof. Prano Jodelės šeima 1920 m.

Prof. Pranas Jodelė savo darbo kabinete 1937 m.

1932–1940 m. – prorektorius ūkio reikalams, iki 1949 m. – Neorganinės chemijos katedros vedėjas. Po to išėjo į pensiją.

P. Jodelė daug prisidėjo prie Kauno universiteto mokymo bazės kūrimo, organizavo Lietuvos mineralinių žaliavų tyrimą, buvo nuolatinis Energijos komiteto žemės turtams tirti komisijos pirmininkas. Paskelbė daug straipsnių technikos klausimais.

Eidamas 84-uosius, 1955 m. gruodžio 8 d. mirė. Palaidotas Kaune.

Ona Jodelytė, profesoriaus P. Jodelės sesuo, lenkų okupacijos laikais dirbo Vilniuje, lietuviškų laikraščių redakcijose, platino lenkų persekiojamą lietuvišką spaudą.

Taip likimas lėmė, kad Prano Jodelės sūnūs buvo išblaškyti po pasaulį. Julius, net nebaigęs gimnazijos, pasitraukė į Vakarus ir vėliau tapo žymiu profesoriumi. Vytenis, baigęs gimnaziją, stojo savanoriu į P. Plechavičiaus Vietinę rinktinę. Ją likvidavus, pateko į SSRS kariuomenę, bet iš jos su visais ginklais dezertyravo ir pradėjo Lietuvos partizano kelią. Vėliau nelegaliai A. Būgos pavarde slapstėsi, kol milicija užuodė. Buvo apkaltintas „tėvynės išdavimu“, nuteistas kalėti Murmanskio lageriuose. Mirus Stalinui, amnestuotas ir, baigęs Vilniaus dailės institutą, tapo architektu. Dabar pensininkas.

Romualdas ir Pranas taip pat kariavo prieš bolševizmą, bet likimas Romualdą nubloškė į Australiją, o Praną – į Vokietiją. Romualdas ir Pranas jau mirė.

Pranciškus Jurgelėnas 40 metų vargonininkavo Užpaliuose

Pasakoja Užpalių vargonininko vyriausio brolio Juozo dukra choro dirigentė, pedagogė Irena Budriūnienė

Pernai 2012-aisiais užpalėnai paminėjo savo žymaus vargonininko Pranciškaus Jurgelėno 100-ąsias gimimo metines. Tačiau pasakodama apie jį, norėčiau pirmiausia prisiminti visą jo šeimą, kurioje jis augo, kuri labai mėgo muziką ir tai padarė didžiulę įtaką Pranciškui.

Utenos apskrityje, Tauragnų valsčiuje, Maliackažemio kaime gyveno Marcelės (Rožytės) ir Antano Jurgelėnų šeima. Marcelė gimusi apie 1877 m., mirusi 1947 m. Palaidota Biliakiemio kapinaitėse. Antanas gimęs apie 1866 m., miręs 1936 m. Palaidotas Tauragnų kapinėse. Tai buvo šviesūs, labai religingi žmonės. Jų sodyboje gegužės mėnesį vykdavo gegužinės pamaldos. Antanas Jurgelėnas buvo kaimo maršalka – bažnyčios tarnas, o Marcelė priklausė tretininkams. Abu buvo Tauragnų bažnyčios giesmininkai. Jie užaugino gausią šeimą – šešis sūnus ir vieną dukterį. Visi vaikai buvo muzikalūs.

Mano tėvelis Juozas Jurgelėnas, gimęs 1898 m., miręs 1954 m., buvo vyriausias sūnus. Palaidotas Utenoje, senosiose kapinėse, šalia bažnyčios. Jis buvo baigęs carinę pradžios mokyklą, o tais laikais tai buvo jau gana geras išsilavinimas. Jis labai sklandžiai reiškė mintis, kaligrafiškai rašė. Dirbdamas Utenos apskrities komendantūroje raštininku, neretai padėdavo viršininkams, besiruošiantiems viešiams pasisakymams. Mano tėvelis turėjo gražų balsą – bosą, buvo artistiškas, pasižymėjo

Pranciškus Jurgelėnas

*Broliai Jurgelėnai.
Sėdi iš kairės Petras,
Juozas, Antanas, stovi
Pranas ir Jonas.
Utena apie 1942 m.*

ir organizaciniais gebėjimais. Gimtajame Maliackažemyje su vietiniu jaunuimu rengdavo klojimų vakarėlius. Dirbdamas Utenoje, dainavo gabaus chorvedžio Vinco Grigaliūno vadovaujama Utenos apskrities chore, kuris giedodavo Utenos ir aplinkinių vietovių bažnyčiose, koncertuodavo Utenos šaulių namų salėje. Ilgiausią savo gyvenimo laikotarpį tėvelis darbavosi Utenos banke, buvo kasininkas. Pastebėjęs, kad aš negaliu praeiti nesustojęs pro dantų gydytojos P. Vaitkevičienės namą, kai išgirstu jos dukrelę Danutę grojant pianinu, kad apie tai vis kalbu ir kalbu, tėvelis su mamyte sudarė sąlygas man pasimokyti muzikos pas Utenos vargonininką P. Vitkauską. Namuose instrumento neturėjome, todėl ir namų užduotis atlikdavau pas mokytoją. Vėliau mano saviugdai gerieji tėveliai išnuomojo pianiną. Tėvelis po darbo dienos prisėsdavo prie manęs, klausydavo mano grojamų kūrinių, pasidžiaugdavo gražia melodija, paniūniuodavo. Dažnai namuose tėvelis mėgdavo dainuoti Č. Sasnausko romansą „Karvelėli mėlynasai“. Mano tėvelis buvo nepamainomas pasakotojas, tikras aktorius. Pas mus apsistoję gimnazistai laukdavo iš darbo pareinančio šeimininko, nes žinodavo, kad vakaras bus linksmas, pilnas pokštų ir dainų. Lankydami pas puikų vargonininką brolių Pranciškų, mano tėvelis su jauniausiuoju broliu Jonu (taip pat vargonininku) darniai pagiedodavo duetų bažnytinių švenčių progomis.

Po mano tėvelio Juozo Jurgelėno antrasis šeimoje buvo dėdė Antanas, gimęs 1901 m., miręs 1970 m. Jis ilsisi tose pačiose kapinėse, kur ir mano tėvelis – Utenos senosiose, prie gražios bažnyčios. Dėdė Antanas ūkininkavo netoli Utenos, Šabaldauskų kaime. Kaip pasakodavo tėvelis, jaunystėje per vestuves, gegužines Antanas grodavo armonika. Nors jis buvo lėtokas, uždaro būdo, bet grodamas atsiverdavo, tiesiog nušvisdavo. Muzikuoti paskatino armonikininkas Anupras Daunys. Dėdė Antanas buvo labai darbštus, mokėjo įvairių ūkio ir meistrystės darbų. Buityje jis nemėgo patogumų, sakydavo, kad nereikia išpaikti. Nepamirštamos vaikystės kelionės į Šabaldauskus pas dėdę Antaną ir dėdienę Nataliją. Ten susipažinau su ūkio darbais, gardžiavausi juoda namine duona, šviežiu sviestu.

Taip gera prisiminti ir dėdę Petrą. Petras Jurgelėnas, gimė 1902 m., mirė 1985 m. Sukūręs šeimą, dėdė Petras visą laiką gyveno Tauragnuose ir garsėjo kaip puikus batsiuvys, tikras savo amato meistras. Jo pasiūta avalynė buvo labai patvari ir daili. Vis atsimenu dėdės Petro dovanotas basutes, kurios ilgai tarnau-

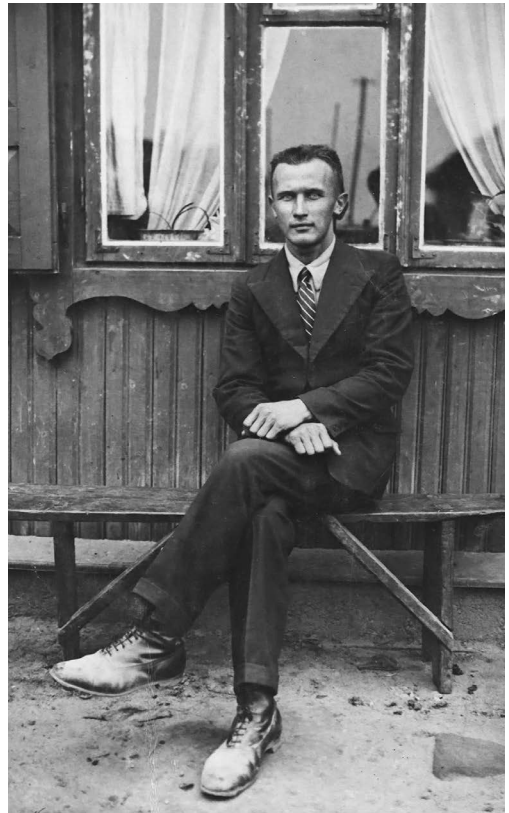

Pranciškus ir Jonas Jurgelėnai

vo, buvo labai gražios, iš dviejų spalvų odos. Įžymioji tauragniškę, biologijos mokslų daktarė Eugenija Šimkūnaitė pasakojo, kad apsiavusi Petro Jurgelėno pasiūtus batus išvažiavo studijuoti į Vytauto didžiojo universitetą Kaune, ir ilgai juos nešiojo. Nuo jaunystės dienų dėdė Petras grojo smuiku per vestuves, pasilinksminimus ir su muzika nesiskyrė visą gyvenimą. Batsiuvio dirbtuvėlėje ant sienos kabėjo smuikas. Dėdė smagiai pagrodavo kokia nors polkutę ar maršiuką. Kai svečiuodavosi dėdienės Stasės ir dėdės Petro namuose, visada stebėjaisi nepaprasta namų ir aplinkos tvarka. Dėdė Petras buvo labai vikrus, greitas, energingas, nepaprastai gabus. Visi darbai jam pakludavo. Šalia batsiuvio amato puikusiai atlikdavo medžio darbus, išpuošė naująją Tauragnų bažnyčią, dengdavo stogus. Artėdamas prie aštuoniasdešimtmečio dar galėdavo pademonstruoti sudėtingus vengierkos šokio žingsnelius, tekinas užbėgdavo į Taurapilio piliakalnį prie Tauragnų ežero.

Malonus, ramaus būdo buvo dėdė Anupras Jurgelėnas, gimęs 1905 m. Maliackažemyje. Mirė jis 1972 m., palaidotas Tauragnuose. Jaunystėje, taip pat kaip ir brolis Antanas, grojo armonika, o vėliau įvairiausias melodijas išraitydavo lūpine armonikėle. Maliackažemyje ir jo apylinkėse Anupras Jurgelėnas buvo žinomas kaip puikus kalvis. Aš prisimenu, kad karo metais visa giminė šukuodavosi dėdės Anupro pagamintomis aliuminio šukomis su dailiais, tankesniais ar retesniais dantukais. Su dėdės Anupro šeima susitikdavome per atlaidus Tauragnų bažnyčios šventoriuje, nuo kurio atsiverdavo nuostabus Labės ežero vaizdas. Su tėveliais lankiausi Maleckažemyje, mačiau dėdės Anupro kalvę, žaižaruojantį žaiždrą, arkliuko kaustymą, o tai paliko neišdildomą išpūdį. Tarp kitų vaikystėje matytų Tauragnų krašto grožybių prisimenu ir švelniai rausvus Maleckažemio laukus, grikiams žydint, ir akmenuotus kalnelius, kelelius.

Dėdė Pranciškus Jurgelėnas buvo 6-tasis vaikas šeimoje. Jis gimė 1912 m., mirė 1988 m. Amžino poilsio atgulė Užpalių kapinaitėse. Ant paminklinio akmens iškaltos giesmės natos ir žodžiai: „*Dieve, arčiau Tavęs*“. Dėdė Pranas (taip jį dažniausiai vadindavome) buvo Dievo apdovanotas ypatingais muzikiniiais gabumais. Dar vaikystėje žaisdamas vis vaizduodavo vargonininką, jis ir gyvenime labai norėjo tapti vargonininku ir, be abejo, juo tapo. Šiai profesijai pasiruošė privačiai pasimokęs pas gerus Tauragnų ir Utenos vargonininkus (tikslėnių žinių apie tuos asmenis aš neturiu). Iš pirmųjų mokytojų įgytos žinios dėdei Pranui buvo geras

Vargonininkas Pranas Jurgelėnas, Sudeikiuose dirbęs 1936-1940 m.

muzikos rašto pažinimo ir instrumento valdymo pagrindas. Aš girdėjau, kaip puikiai dėdė grojo vargonais, pianinu, kaip laisvai skaitydavo „iš lapo“ (be pasiruošimo), kaip grodavo Josefo Haidno (Joseph Haydn) sonatas, Franco Šuberto (Franz Schubert) „Muzikinį momentą“, fragmentus iš Šarlio Guno (Charles Gounod) operos „Faustas“, Frideriko Šopeno (Friederich Chopin) valsus, Volfgango Amadėjaus Mocarto (Wolfgang Amadeus Mozart) „Turkų maršą“ ir kt. O koks kūrybingas buvo dėdė Pranas! Improvizuodavo grodamas pianinu, vargonuodamas, susižavėjęs akordų spalvomis, iki užsimiršimo paniręs į garsų gelmę. Dėdė Pranas gyvenime buvo labai linksmas, emociingas, visus prajuokindavo šmaikščiais posakiais. Be minėtų bruožų, jis išraiškingai giedojo, dainavo ir ekspromtu kūrė eiles bei melodijas; apdainuodavo savo trumpas keliones dviračiu. Besigėrėdamas apylinkėmis, pastebėdavo ir rasos karoliukus ir debesėlių avinėlius, ir rūko šydą... Žinojau, kad dėdė Pranas vargonininkavo Daunoriuose, Spitrenuose, Sudeikiuose, bet ilgiausiai – net apie 40 metų – Užpaliuose. Paauglystėje keletą kartų viešėjau pas dėdę. Jis buvo nevedęs, nes sakydavo, kad susižadėjo su muzika. Juokaudamas visas vyresnes moteris vadindavo uošvėmis, o apsilankiusiesiems rimtu veidu aiškino: „Pačiutė tuoj pareis, kai tik vystyklus šventojoje išskalaus.“ Užpaliuose dėdė visą laiką gyveno pas tuos pačius šeimnininkus – Remeikius. Jų dukrelė Birutė buvo mano bendraamžė, smagiai bendraudavome, maudydavomės Šventojoje, prisijuokdavome iš dėdės Prano pokštų. Namie dėdė mus sudomindavo garsų žaismu, įvairių akordų skambesį apibudindamas žodžiais: „Saldu, gardu“, „kartumėlis“, „rūgštu“ ir t. t. Kartais smuiko garsais kurdavo kaimo vaizdelius. Atsimenu, kaip vieną kartą jau mano vaikams, stryku braukdamas per stygas, dėdė Pranas pasakojo: „Atidaro seneliukas tvartelio duris, pasigirsta kriuksėjimas, mekenimas, kudakavimas.“ Meistriškai imituojami minėtieji garsai vaikams palikdavo neišdildomą išpūdį.

Dėdė Pranas buvo labai universalus darbuolis. Jis taisydavo laikrodžius, radijo imtuvus, pianinus ir fortepijonus, buvo puikus šių muzikos instrumentų derintojas, gerai žinomas ne tik Utenos, bet ir aplinkiniuose rajonuose. Dėdė gerai grojo fortepijonu, todėl dažnai akompanuodavo chorams ir solistams. Sovietiniais laikais Užpalių saviveiklininkai laukdavo Pranuko (taip jį vadindavo užpaliečiai) po Mišių išeinančio iš bažnyčios, kad kaip akompaniatorių galėtų nusivežti į Utenoje vykstančią chorų perklausą ar koncertą.

Agota Jurgelėnaitė

Nemažai su dėde Pranu teko bendrauti jam susirgus sunkia balso stygu liga. Jis lankėsi Vilniaus gydymo įstaigose, buvo operuotas. Nepasiduodamas nevilčiai, dėdė nuolatos juokaudavo, rašė eiliuota dienoraštį, eiliuotus laiškus, pavyzdžiui, viename iš jų jis rašė: „*Daktarė linksmuolė* (matyt besišypsanti – aut. pastaba) *operavo balso stygas, ir dabar mano balsas bus per patį vidurį – tarp Šaliapino ir Karuzo.*“ Su dėde Pranu susitikdavome ir jam labai sunkiu metu, kai nebegalėjo kalbėti, bet su visais bendraudavo grodamas pianinu, išreikšdamas jausmus miela šypsena, rankų paspaudimu (dėdei buvo diagnozuotas piktybinis gerklų navikas).

Žinojau, kad dėdė Pranas buvo ir geras muzikos mokytojas, paruošęs ne vieną vargonininką. Man žinoma, kad pas jį Sudeikiuose jaunystėje mokėsi Jonas Urvelis, vėliau tapęs įžymiu Operos teatro solistu, kad dėdė nuoširdžiausiai muzikos žinias perdavė jauniausiajam broliui Jonui. Pranciškus Jurgelėnas buvo beveik savamokslis, gabus muzikas, vargonininkas, originalus, jautrios širdies, šviesus žmogus.

Vienintelė sesutė tarp šešių brolių buvo Agota Jurgelėnaitė (Ruzgienė), gimusi 1908 m., mirusi 1991 m. Palaidota Tauragnuose. Teta Agota mano atmintyje išliko gerumo, darbštumo pamaldumo pavyzdžiu. Tetos Agotos ir dėdės Jono vieniemyje Puodžių kaime karo metu glaudėmės ir mes – brolio Juozo šeima iš Utenos ir brolio Petro šeima iš Tauragnų. Teta Agočiutė (dažniausiai taip buvo vadinama) buvo labai kantri, visada pasirengusi kiekvienam padėti, giedrios nuotaikos, pilna meilės Dievui, žmonėms ir gamtai. Sekmadieniais, kai grįždavom iš Biliakiemio bažnytelės, teta nusikabindavo nuo sienos balalaiką ir grodavo kokią nors polkutę ar valsiuką arba pritardavo dainoms. O kokia audėja buvo Agočiutė. Visi kaimynai ir artimieji gėrėjosi jos išaustų lovatiesių raštais, skoningais spalvų ir ornamentų deriniais. Teta ir mane pamokė paprasčiausio dvyničio audimo, vis paskatindama, pagirdama. Kiek džiaugsmo. Nors aplink dundėjo karas, dangų raižė naikintuvai, gaisrų pašvaistės nurausvindavo berželių kamienus, bet Dievas mus saugojo. Išlikome ir savo širdyse nešiojamės brangų tetos Agotos atminimą.

Jauniausias mano tėvelio brolis buvo Jonas Jurgelėnas. Jis gimė 1915 m. mirė 2001 m., palaidotas Tauragnuose. Savo dėdę Joną prisimenu švelnų, ramų, besišypsantį, gražų, šviesaus veido. Kiek sutikdavau, dažniausiai jis mane vadindavo Irutyte, nors mano pačios vaikai jau buvo nemaži. Būdamas darbštus ir gabus muzikai vargonininko brolio Pranciškaus paruoštas, dėdė Jonas tapo geru vargonininku, dirbo įvairiose parapijose. Man su tėveliais teko lankytis dėdės Jono ir dėdienės Verutės namuose Antalieptėje ant Šventosios upės kranto. Tiesa, pas juos dar svečiavomės nuostabiame Zarasų krašto kampelyje – Antázavėje ir, žinoma, Utenoje. Dėdė Jonas turėjo nuostabiai gražų, minkšto aksominio tembro baritoną, giedodavo iš visos širdies, kiekvieną teksto mintį pripildydamas savo jausmais, savo malda. Paskutiniaisiais gyvenimo metais dėdė gyveno Utenoje, bet vargonininko pareigas atlikdavo net keliose Utenos krašto bažnyčiose.

Džiugu kad brolių vargonininkų mėgėjų Pranciškaus ir Jono Jurgelėnų kelia tęsia profesionali vargonų ir fortepijono muzikos specialistė Jono dukra Zita Jurgelėnaitė-Lukošiūnienė ji yra vargonų klasės įsteigėja ir mokytoja Utenos vaikų muzikos mokykloje, tradicinio Aukštaitijos vargonų muzikos festivalio organizatorė ir dalyvė, pasižymėjusi instrumentinės ir vokalinės muzikos atlikėja.

Pedagogas ir aukščiausios prabos menininkas

Birutė Minutkienė

A. Juknio šeima

1933 m. balandžio 20 d. Kaišiadorių rajone Mūro Strėviniškų kaime mokytojų Zigmanto Juknio ir Elžbietos Vitkaitės šeimoje gimė Užpalių krašto kino pradininkas Algimantas Pranciškus Juknys.

Pagal rastą transportu važiuoti leidžiantį pažymėjimą Juknys yra buvęs politinis kalinys ir tremtinys (bet kaip vaikas galėjo būti politinis kalinys, nežinau, tad nežinau, ar tai tikslī informacija – B. M.).

Patyręs tremtinio dalį, baigęs Ukmergės mokytojų seminariją, 1956 m. į Utenos rajono Užpalių miestelį atvyko energingas ir kūrybiškas mokytojas Algimantas Juknys. Savarankiškai išmokęs filmavimo paslapčių, perduodamas savo žinias mokiniams, jis kūrė dokumentinius, animacinius ir vaidybinius filmus. Kruopštus, darbštus ir rūpestingas mokytojas sudarė kartu su moksleiviais sukurtų filmų katalogą. Deja, nemažą dalį jų laikas sunaikino negrižtamai.

Mokytojas mums paliko ne tik gausią kraštotyros medžiagą, sukurtus dokumentinius etnografinius, vaidybinius filmus, fotografijas, bet ir savo užrašytus prisiminimus.

Šviesius vaikiškus prisiminimus užtemdė aštuonmetį užklupę rūpesčiai:

„1941 m. birželio 14 dienos rytą motina skalbė, o aš, – savo prisiminimuose rašė Algimantas Juknys, – pasiėmęs savo peiliuką, drožiau lazda. Nelaukta prasivėrė durys ir įėjo uniformuotas vyras su šautuvu ant peties...“

Taip prasidėjo skaudžių išgyvenimų kupina kelionė į tremtį, Altajaus krašto Burlos rajoną. Jau Kaišiadoryse nuo šeimos atskyrė tėvą, kurio šeima daugiau nematė.

Su kino mėgėjais

Enkavėdistų išvedamas tėvelis prisiminimui paliko kišeninį laikrodį. Sibire šeima gyveno mechaninėse dirbtuvėse, žeminėje, iš velėnų, sutvirtintų karvės mėšlu ir molio mišiniu, sukrautoje trobelėje. Po trejų metų išsekusi nuo darbo ir alkio mirė motina. Teko rūpintis mažesniuoju broliu Rimgaudu. Bulvių lupenos, vietos žmonių išmesti žuvų kaulai, žolių šaknys gelbėdavo nuo bado, kurį kartais malšindavo vandeniu ir miegu. Šaltį ir badą lydėjo įvairios ligos. Globėjos Anelės Povilaitienės dėka vaikai liko gyvi. Moteris padėjo vaikams susisiekti su Lietuvoje likusia motinos seserimi Vale Karpavičiene. Teta, pati sunkiai versdamasi, pradėjo našlaičius remti ir rūpintis jų grįžimu į Lietuvą.

„Važiavau į Lietuvą iš Sibiro su skausmu, kad be tėvų, ir su džiaugsmu širdy, kad į gimtą kraštą. Buvau apgyvendintas vaikų namuose. Nelengva ir čia buvo, bet vis dėlto toli gražu ne taip, ką teko neseniai pergyventi“, – pasakoja Algimantas Juknys.

Tetos Valės pamokos namuose paskatino įgyti mokytojo specialybę. Baigęs Ukmergės mokytojų seminariją, atvyko į motinos tėviškę – Užpalius.

Užpalių vidurinė mokykla – tai pirmoji ir vienintelė A. Juknio darbo vieta, kurioje, mokydamas rusų kalbos ir piešimo, didžiausią dalį jėgų, laiko ir sumanumo paskyrė kino ir fotomėgėjų būrelio veiklai, išvesdamas į respublikoje pirmaujančias vietas ir garsindamas mažą miestelį tarptautiniuose kino mėgėjų konkursuose. Panaudodamas kino kamerą ir fotoaparata, A. Juknys tarsį sustabdė laiką, būsimosioms kartoms paliko savo amžininkų darbus, gyvenimo akimirkas.

Mokytojas padaręs daugybę nuotraukų su gamtovaizdžiais ir žmonėmis organizavo susitikimus su liaudies menininkais, kitų sričių specialistais. Kartu su mokiniais į magnetofono juostą užrašinėjo vyresniosios kartos žmonių prisiminimus, perfotografavo senas nuotraukas. Save išreiškė ypač atidžiai, kruopščiai ir atsakingai dirbdamas su Užpalių vidurinės mokyklos kraštotyrininkais.

Mokytojo vadovaujami, kino mėgėjų būrelio nariai mokėsi filmavimo paslapčių, kruopštumo ir ypatingo atidumo montuojant filmus. Vaikus mokė pritaikyti

chemijos žinias, parodyti muzikinį skonį ir net aktorinius gabumus. Pats gamino kljus sutrūkusioms juostoms klijuoti.

Būrelio nariai su meile prisimena nuolatinis mokytojo kūrybinius ieškojimus ir kuklumą.

Algimantas Juknys ne tik rinko kraštotyros medžiagą, kūrė dokumentinius ir vaidybinius filmus, fotografavo, bet ir skatino savo mokinius išbandyti jėgas naujame žanre, buvo kuriami ir animaciniai filmai. Jis ne tik buvo vadovas, bet ir pats dirbo, filmavo, kūrė, gerai buvo įvaldęs kino kamerą, režisūrą ir kino meno pagrindus.

1983 m. Algimanto Juknio veikla buvo pelnytai įvertinta, suteiktas LTSR kino saviveiklos žymūno vardas. To meto spaudoje mokytojo sukurti filmai aprašyti kaip „*labai vertinga medžiaga, padedanti propaguoti darbinio auklėjimo ir profesinio orientavimo tradicijas*“.

Jis buvo labai didelis savo krašto ir tėvynės patriotas, mylėjo Užpalių krašto žmones.

Buvo didelės erudicijos, žingeidus, viskuo domėjosi, daug skaitydavo. Taktiškas, nuoširdus, niekada nepasakydavo piktesnio žodžio, turėjo tvarkingą rašyseną. Mokytojas buvo kuklus, atvirauti nelinkęs žmogus. Viską darė nesireklamuodamas ir gal dėl to dažnai buvo nepastebimas. Didelę dalį laiko praleisdavo kino laboratorijoje užsibūdamas iki išnaktų. Kiekvieną darbą atlikdavo labai atsakingai. Dar atsakingesnis požiūris buvo į techniką.

Gal todėl, kad buvo Sibire, kontroliuodavo save, sakydavo tik tai, kas niekam neužklius, kas susiję tik su juo asmeniškai. Nenorėdavo veltis į jokią politiką. Tai buvo žmogus, kuris į viską reagavo tyliai, ramiai, bet negalima sakyti, kad abejingai. Kai ruošėsi griauti kryžių prie jo namų, jis pro orlaidės langą fotografavo visą tą procesą ir kryžius liko nenugriautas.

Mokykloje dėstė rusų kalbą, piešimą, dirbo mokyklos bendrabutyje. Buvo rūpestingas ir reiklus, bet niekada nekildavo drausmės problemų, visada rasdavo bendrą kalbą su vaikais. Jo tvarkingumas, pareigingumas buvo pavyzdys kitiems. Kai vykdavo laidų susitikimai, būdavo kviečiamas rodyti sukurtus filmus.

Mokytojo, kraštotyrininko, kino mėgėjo, fotografo palikimas daugiau nei

Vilniuje

38 dokumentiniai etnografiniai, vaidybiniai filmai, kurie atspindi Užpalių krašto žmonių mokėjimą išsaugoti senolių papročius ir tradicijas.

Jo mokiniai – kino mėgėjai – yra sukūrę per 50 vaidybinių ir dokumentinių kino filmų, kurių ne vienas yra sulaukęs aukštų įvertinimų to meto sąjunginiuose ir respublikiniuose kino mėgėjų konkursuose.

A. Juknio išvalgumas, mokėjimas užfiksuoti tai, ką ateities kartos bus jau pamiršusios ar praradusios, šiandien mus stebina ir džiugina. Tai neišmatuojamai vertingas palikimas visiems kraštiečiams.

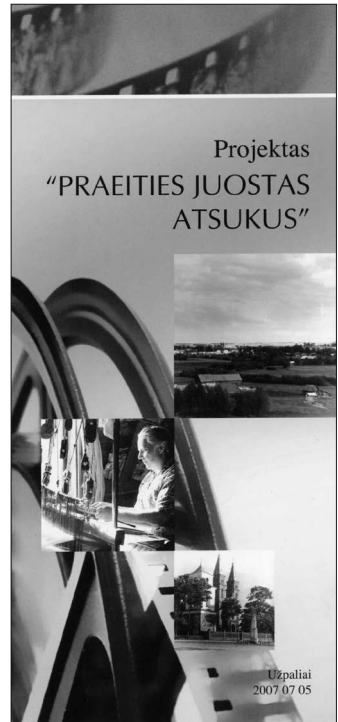
A. Juknio sukurti dokumentiniai etnografiniai žymesni, turintys didesnę išliekamąją vertę filmai: „Svečiuose pas liaudies meistrus“ (1969) – drožėją iš medžio liaudies meistrą P. Rimiškį ir audėją B. Ubarevičienę, „Kai prabyla medis“ (1971) – apie P. Rimiškį, „Užpalių vakaronė“, „Ir atėjo subatėlė“ (1973), „Dainų ir šokių šventė Utenoje“ (1977), „Ausk, sesele, margą raštą“ (1978) – apie audėją B. Ubarevičienę, „Dėdė Domas kalvis“ (1978), „Kai prabyla medis“ (1978) – iš Rokiškio liaudies meistrų seminario-stovyklos. „Jau žirgeliai pakinkyti“ (1980) – etnografinis renginys: inscenuotos vestuvės, „Bėk, žirgeli, bėk greičiau“ (1980) – žirgų lenktynės hipodrome, „Seną motiną aplankius“ (1981) – apie Faustą Sirvydienę, kuri užrašė daug dainų, „Pamėgau iš mažens“ – apie seniūno Jurkos motiną skulptorę ir kt.

Vadovaujant A. Jukniui kino mėgėjų sukurti vaidybiniai ir dokumentiniai filmai: „Sėkmingo skrydžio“ (1969) – autorius vienas iš pirmųjų mokinių kino mėgėjų J. Repšys, „Išleistuvių valsas“ (1969), aut.: J. Mierkis, J. Repšys, „Nusišypsok man“ (1970), aut.: V. Balčiūnaitė, A. Vaškėlis, „Išeitis surasta“ (1972), aut.: J. ir F. Kuliešiai, „Atsiskyrėlis“ (1974), aut. J. Kuliešius. Šie abu filmukai yra animaciniai. „Meilės istorija“ (1975), aut.: J. Kuliešius ir V. Petrauskas, „Kaukė“ (1976), aut.: L. Raguotytė ir V. Ridikas, „Gamta – mūsų namai“ (1979), dok. aut.: A. Juknys ir V. Kaunelis, „Užpalių kolūkio derliaus šventė“ (1983), dok. aut.: V. Juknys ir A. Velutis, „Kaure koja“ (1984), aut.: A. Tarvydas ir V. Tarvydas, „Pamoka“ (1987) ir kt.

Algimanto Juknio sukauptas paveldas grąžina mus prie savo ištakų ir skatina išsaugoti tradicines vertybes.

Bendradarbiai apie A. Juknį

Stasė Balionienė: Algimanto gebėjimas išklaudyti, išlaukti momento pasisakymui, balso tembro kultūra mokytojų kolektyve skatino pagarbą ir toleranciją vienas kitam. Jis niekad nesiskundė gyvenimu, o apie skausmą širdyje išduodavo tik už švarko užkišta ranka.

Projekto „Praeities juostas atsukus“ lankstinukas mokytojo A. Juknio darbams prisiminti

Nijolė Braukylienė: Algimantas Juknys – neabejotinai Užpalių krašto vertybė. Jis į viską reaguodavo tyliai, ramiai, bet negalima sakyti, kad abejingai.

Stefa Meiduvienė: Galbūt žmogus, patyręs tokių sunkumų, norėjo būti atsargesnis, mažai atviraudavo, bet buvo labai draugiškas ir visada rasdavo bendrą kalbą su vaikais, niekada nebuvo drausmės problemų.

Aldona Daugelienė: Tai darbo kultūros, perduodant savo žinias, pavyzdys. Žmogus, mokėjęs džiaugtis smulkmenomis, kurių mes dažnai nė nepastebime. Mokinių piešiniai jam teikdavo poilsį, turbūt todėl juos pristatydavo originaliai apipavidalinęs ir su nuoširdžia meile.

Kazimieras Kuliešius: Visą gyvenimą atidavei ne sau, kitiems... Jeigu susirinktų visi tie, kuriuos Tu vedei šviesos pažinimo keliu, susidarytų labai didelis būrys, ir visi jie su didžiausia pagarba ir dėkingumu nulenkėtų prieš Tave galvas. Tu liksi jiems darbštumo, sąžiningumo, kūrybiškumo ir kantrybės pavyzdys.

Mokiniai apie mokytoją

Jonas Kuliešius: Pamenu, kai filmuodavom, kartais primindavo, kad kamera kainuoja nepigiai, maždaug tiek, kiek karvutė, ir skatino filmuot kažką vertingo, ne šiaip juostą gadinti, kad galėtume daryti filmukus su pradžia, pabaiga, dramaturgija.

Vytautas Ridikas: Aš galiu pasakyti, kad mokytojas buvo be galo kuklus. Būdamas kraštotyrininkas stengdavosi įamžinti tuos žmones, kuriais mes šiandien žavėtumės – toks buvo mokytojo išvalgumas.

Sudaryta remiantis A. Juknio užrašais, filmoteka, dokumentais ir interviu filmui „Sustabdytas laikas“.

Interviu davė: Jonas Kuliešius, Vytautas Ridikas, Stefa Meiduvienė, Nijolė Braukylienė.

Chemikė Gražina Kačerauskienė

Elena Gargasienė

Gimė 1935 08 04 Viešeikių k., Užpalių vls., Utenos apskr. ūkininkų šeimoje. Šeimoje augo penki vaikai, Gražina – pagrandukė. Tėvai – šviesuoliai. Gryčioje ir klėtyje lentynos buvo pilnos knygų, turėjo radijo aparatą ir keletą muzikos instrumentų. Visi vaikai mokėsi, o vasaromis dirbo ūkio darbus.

Gražina dvejus metus žingsniavo į Ubagū k. pradinę, vėliau – į Utenos vidurinę mokyklą. Mokėsi labai gerai, rašė eilėraščius, šoko, dainavo. Su daina nesiskyrė visą gyvenimą. Tačiau šeimos, o kartu ir Gražinos gyvenimą sugriovė antroji sovietinė okupacija. Brolis Pranas 1944 m. pasitraukė į Vakarų, tačiau vėliau buvo suimtas, kalėjo Norilске ir kitur. Sielvarto ir ligos pakirsta tais pačiais metais mirė motina. 1948 m. nuteistas tėvas. Kalėjo Šilutės lageryje, 1952 m. išstremtas į Sibirą. Namuose gyveno tik tėvo sesuo Kastutė, kuri po motinos mirties globojo vaikus. Tačiau 1951 m. ir ją ištrėmė į Sibirą. Lietuvoje liko keturi benamiai Vyžintų vaikai. Gavę kepalą duonos, broliškai pasidalindavo ir siekė mokslo. Nakvodavo kas kur. Tačiau 1952 m. raudonieji aktyvistai nusprendė iššluoti iš Lietuvos visus Vyžintų vaikus.

Studentę Birutę ištrėmė į Krasnojarską. Utenoje sučiupo Gražiną, tačiau jai pavyko pabėgti. Broliai Aleksandras ir Algirdas tremties išvengė Vilniuje. Pasislapsčiusi keletą mėnesių Svėdasų krašte, Gražina slapta, globojama brolio Algirdo, išvyko į Žemaitijos miestelį Eržvilką. Gyvenimą Eržvilke Gražina prisimena su giliu dėkingumu. 1953 m. medaliu baigė Eržvilko vidurinę mokyklą. Nuslėpdama, kad turi nuteistą brolių, išstremtus tėvą ir seserį, įstojo į Kauno medicinos institutą. Tačiau gal po mėnesio buvo pašalinta kaip „neverta tarybinio studento vardo“. Tuo pasirūpino uteniškis kaimynas iš gretimo kaimo, kuriam, kovojant su „buržuaziniais nusikaltėliais“, buvo nutraukta vienos rankos plaštaka. Pašalinta iš instituto, vienerius metus Gražina dirbo kaimo pradžios mokykloje. Po metų, šiek tiek atsilgus stalinistiniam režimui, įstojo į Vilniaus universiteto Chemijos fakultetą, kurį baigė 1959 m. Iki 1996 m. dirbo Lietuvos maisto institute. Maskvoje baigė biochemijos aspirantūrą. 1969 m. Vilniaus universitete apgynė chemijos mokslų kandidato disertaciją (1993 m. nostrifikuotas gamtos mokslų daktaro laipsnis). Mokslinio darbo kryptis – maisto analizė. Vadovavo mokslo darbams, parengė per 20 maisto tyrimo metodų. 15 metų buvo instituto mokslinės-techninės draugijos pirmininke. 1972 m. jai suteiktas vyresniosios mokslinės bendradarbės vardas. Yra dviejų išradimų, per 100 mokslinių publikacijų (tarp jų – pasaulinių kongresų

*Gražina Kačerauskienė
(Vyžintaitė). Iš asm. albumo*

*Prof. Albinas Kusta
ir doc. Gražina
Kačerauskienė
Kauno „Dausuvių“
susitikime. 2010 m.
S. Balčiūno nuotr.*

darbai Lietuvoje, Rusijoje, Indijoje, Australijoje, Izraelyje, Vengrijoje) ir trijų knygų bendraautorė. Už mokslinius darbus buvo apdovanota garbės raštais, parodų medaliais. Po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atgavimo išitraukė į naują visuomeninę veiklą. Su visa šeima dalyvavo 1991 m. Sausio 13-osios įvykiuose. 1992 m. apdovanota Sausio 13-osios medaliu. 1999 m. jai suteiktas Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės gynėjo statusas. Dalyvavo Sausio 13-osios brolijos ir Moterų lygos veikloje. Vadovauja Kauno užpalėnų „Dausuvių“ klubui. Skaitė paskaitas konferencijose, mokyklose, bažnyčiose. Parašė dešimtis publicistinių straipsnių apie iškilus žmones, svarbius tautos įvykius. Už visuomeninę patriotinę veiklą apdovanota Lietuvos Respublikos vadovų, Sąjūdžio, Bažnyčios padėkos raštais. 2005 m. gavo Vyčio kryžiaus ordino apdovanojimą.

Aplankė daug šalių: Rusiją, Baltijos valstybes, Kaukazo ir Vidurinės Azijos respublikas, Vokietiją, Lenkiją, Čekoslovakiją, Bulgariją, Rumuniją, Vengriją, Izraelį, Egiptą, Jordaniją ir kt. Su šeima išvažinėjo visą Lietuvą.

Aplanko Užpalius, kur vaikystėje gavo visus šventus Sakramentus, kur ilsisi tėveliai.

Vyras Donatas – profesorius, habilituotas dr., sūnūs Mindaugas – magistras, diplomatas, Vytautas – magistras, vertėjas. Abu vedę.

Etnologė Gražina Kadžytė

Stanislovas Balčiūnas

Tikrai nepameluočiau, jei pasakyčiau, kad etnologė Gražiną Kadžytę žino ar pažįsta visa Lietuva, nes ji nevengia ne tik radijo mikrofonų, bet ir televizijos kamerų bei fotoaparatus objektyvų, dažnai lankosi tautinėse šventėse, etnografinėse vakaronėse, mėgsta savo patarimus pažerti tų vakarų ar sambūrių rengėjams. Žinių, patirties ir autoriteto šiems reikalams į valias – jau dvidešimt metų Gražina Kadžytė Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyriaus jaunesnioji mokslo darbuotoja.

Viešai skelbiama, kad Gražina Kadžytė yra septyneto svarbių mokslinių straipsnių autorė. Jos moksliniai interesai – etnokultūra šiuolaikinėse bendrabūvio formose, tautosakos paveldo kaupimas, sklaida ir aktualinimas. Žinoma, tokios formuluotės nebūtų tokios patrauklios, kaip gyvas Gražinos Kadžytės žodis. Tačiau nenusigrėžkime ir nuo jos mokslinių darbų, nors jie ir moksliskai sukalti. Argi neįdomus ir nesvarbus tautos ateities, o ir dabarties jaunimui galėtų būti jos straipsnis „Kermošius ir pakermošius aukštaitiškame atlaidų modelyje“.¹

Nemanau, kad tik etnologai, studentai, kolegos galėtų įvertinti, domėtis tokiu globalizmu persisunkusioje kasdienybėje aktualių straipsniu, kaip „Aukštaitiškas gyvenimo būdas ir papročiai“.²

Kituose Gražinos Kadžytės moksliniuose straipsniuose apstu dėmesio tautos tradicijoms, papročiams, ypač papročių teisei. Tiesą sakant, per ne vieną dešimtį metų parašytų Gražinos mokslinių darbų kraitis, matyt, galėjo būti ir turtingesnis, jeigu ji šimtus, o gal ir tūkstančius dienų nebūtų paskyrusi gyvam bendravimui su visų Lietuvos etnografinių kraštų kultūros puoselėtojais. Nesimu vertinti, kas svarbiau – parašyti mokslinį straipsnį, apginti disertaciją, išleisti monografiją ar aplėkti dešimtis etnografinių vakaronių, švenčių, kermošių, kuriuose ji gyvu žodžiu, savo patirtimi ir pavyzdžiu kėlė apsnūdusią tautos dvasią, žadino senelių prisiminimus, jaunimui ir vaikams rodė tautos dvasios klodus ir pačius jų perlus, rodė ir ragino nepamiršti to, kuo tautos praeitis turtinga. Pagaliau ne

G. Kadžytė kraštiečių susitikime

¹ Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis, 2006, t. 28, p. 279–293.

² Sėlių paveldas ir dabartis, straipsnių rinkinys, Utena, 2002, p. 69–79.

G. Kadžytė su liaudies
muzikantu.

S. Balčiūno nuotr.

kiekvienas mokslininkas tai ir sugebėtų. Juk reikia ir nusiteikimo, ir artistiškumo, ir mokėjimo bendrauti su vaiku ar su senoliu, o juo labiau, kai nėra šeimos varžtų. Gali būti vieną dieną Dzūkijoje, kitą – Palangojė, o sugrįžus namo niekas nepriekaištaus, kad blynai neiškepti ar marškiniai neišskalbti.

Toks Gražinos pasirinktas gyvenimo būdas ne kiekvienam būtų lengvas ar suprantamas. Juo labiau, kad tų pareigų, tiek ir visuomeninių, tiek ir tų, už kurias algą ar honorarą moka, irgi iki valiai. Uteniškiai ar užpalėnai ją dar žino kaip kraštiečių klubo „Indraja“ viceprezidentę. Rengiant kraštiečių susitikimus šio klubo prezidentas profesorius Arvydas Šaltenis ne kartą girdėjo kategorišką Gražinos nuomonę: „*Taip negalima*“, „*Aš nesutinku*“. Įtikti ar ją įtikinti daryti kitaip tolerantiškam profesoriui ne visada pavyksta. Kraštiečiai jau taip įprato, kad Gražina jų susitikimų „dirigentė“. Panašiai juk būna ir kituose renginiuose, juk Gražinos žodis svarbiausias – nepaisant to, kuo ji būtų: pasakų bobute Vilniaus mokytojų namuose ar etnografinės vakaronės viešnia.

Sunku pasakyti, iš kur jos tas kietas būdas. Gal genuose įsitvirtinęs, o gal ją nuo pat kūdikystės užgrūdino likimas, nes Gražina Kadžytė gimusi tremtyje, Krasnojarsko krašte 1954 m. rugpjūčio 7 d. Tiesą sakant, likimas jai buvo palankus, nes mokėsi Lietuvoje, Užpalių vidurinėje mokykloje. Čia jai neblogai sekėsi ir fizika, ir chemija, ir matematika, bet, kaip ir daugelis jaunuolių, rašė eilėraščius, apsakymėlius, dalyvavo ne vienoje olimpiadoje, pasižymėjo respublikiniuose literatūros konkursuose, dainavo moksleivių estradiniame ansamblyje „Užpalių bokštai“. Ir, matyt, klysta tie biografai, kurie teigia, kad į folkloristiką, etnologiją ją atvedė dalyvavimas universiteto kraštotyros klube „Romuva“. Ne tik studijų metais, bet ir vėliau Gražina nuolat bendravo su savo mokytoja, kraštotyros žymūne Vanda Kuliešiene. Gražina prisipažįsta, kad ne tik studijuodama žurnalistiką, bet ir baigusi studijas suprato kraštotyros prasmę, be to, solidžiai įvertino pedagogę: „*Mokytoja Vanda Kuliešienė mums lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė taip, kad universitete nieko naujo ir nebesužinojau.*“

*Uteniškų klubo
„Indraja“ prezidentas
A. Šaltenis ir
viceprezidentė
G. Kadžytė.
S. Balčiūno nuotr.*

O jos mokytoja V. Kuliešienė ne kartą sakė, kad daugybė sukauptos kraštotyros medžiagos atiteko į buvusios mokinės Gražinos Kadžytės rankas. Literatūros ir tautosakos instituto archyvuose, matyt, saugiai tebeguli ir beveik prieš dešimt metų Užpalių apylinkėse G. Kadžytės bei seniūnijos surengtos kraštotyros ekspedicijos medžiaga.

Gal ir tiesa, kad renkantis etnologės kelią būsimai žurnalistei įtakos turėjo studentų vasaros ekspedicijos į etnografinius Lietuvos rajonus, tačiau iki galutinio kelio pasirinkimo Gražina dar turėjo įveikti keletą slenksčių. Baigusi universitetą, dirbo Šalčininkų rajono laikraščio korespondente, vėliau buvo Lietuvos paminklų apsaugos ir kraštotyros konsultante, šiek tiek dar Žurnalistų sąjungoj padirbėjusi, pagaliau 1992 m. pradėjo dirbti Lietuvių literatūros ir tautosakos institute Lietuvių tautosakos archyvo asistente. Štai ši momentą galima būtų laikyti tikrojo etnologės kelio pradžia. Nors, tiesą sakant, ne tiek jau svarbu, ką laikysime etnologės kelio pradžia. Svarbiausia, kad šiame institute jau du dešimtmečiai, o per juos nuveiktų ir dar nenuveiktų darbų virtinės.

Nežinau, ar didelis, ar sunkus tas etnologijos mokslas, tik nepalyginsi jo nei su matematikos uždaviniais, nei su chemijos formulėmis. Tačiau nė kiek neabejoju, kad tai, ką Gražina Kadžytė dirba, ką sukaupia ir saugo tuose archyvuose, ką išsako žmonėms bendraudama su jais, labai svarbu. Ir svarbu todėl, kad tautos etninei kultūrai, jos gyvasčiai, tos gyvasties kraujui, būtina apsiginti nuo aršiosios globalizacijos. Juk pati Gražina ne kartą yra sakiusi, kad etnologas ne tik tas žmogus, kuris tautos ar valstybės švenčių proga primena papročius ir tradicijas, bet ir tas, kuris lyg bitė medų į korius neša tautos išminties, papročių, tradicijų perlus ateities kartoms. Kad Gražina Kadžytė ne vien archyvuose sėdi, tai tik todėl, jog, anot jos, reikia kartkartėmis perspėti vieniems kitus, rūpintis, kad mūsų dvasios kraičio skrynios neliktų tuščios.

Žurnalistas Juozas Kazlauskas

Egidija Lekevičienė

Nors žurnalistą Juozą Kazlauską, net 44 metus išdirbusį Utenos rajoninio laikraščio redakcijoje, išties galima pavadinti ir Užpalių apylinkių, ir viso Utenos rajono metraštininku, bet būdamas be galo kuklus jis niekada nesureikšmino savo nuopelnų gimtajam kraštui, o ir dabar, paprašytas papasakoti apie save, noriau pasakoja apie savo straipsniuose aprašytus žmones.

Juozas Kazlauskas gimė 1940 m. gruodžio 10 d. Utenos rajono Užpalių apylinkės Vygėlių kaime Juozo ir Stasės Kazlauskų šeimoje. Augo su broliais Antanu ir Vytautu bei seserimi Onute.

Anksti mirus tėvui, vaikystė nebuvo lengva, bet jau lankydamas Kišūnų septynmetę, o vėliau Duokiškio vidurinę mokyklą mėgo literatūrą, kūrė eilėraščius. Juozas svajoto tapti žurnalistu. Ši svajonė ėmė pildytis 1964 m., jam pradėjus dirbti Valstybinio radijo ir televizijos komiteto korespondentu Utenos rajone. Netrukus Juozas išstojo neakivaizdžiai mokytis į Vilniaus valstybinį universitetą. 1971 m. mokslus baigė ir įgijo žurnalisto diplomą.

1968 m. jis pradėjo dirbti rajoniniame laikraštyje „Lenino keliu“, vėliau, Lietuvoje atkūrus Nepriklausomybę, dirbo „Utenio“ laikraščio korespondentu, sky-

Pradedantis žurnalistas J. Kazlauskas apie 1968 m.

Pradedantis žurnalistas Juozas Kazlauskas su šeima ir artimaisiais apie 1968 m.

Stovi iš kairės: Motina Stasė Kazlauskienė, jos brolis Juozas Sabalys su žmona Bernadeta, Juozo Kazlausko sesuo Onutė ir brolis Antanas. Pirmoje eilėje Juozas (dešinėje) su jauniausiuoju broliuku Vytautu

Studentaujant paskutinį valstybinį egzaminą Juozui Kazlauskui teko laikyti po sudėtingos traumos. Vilniaus Valstybinio universiteto dėstytojai jį egzaminavo Utenos ligoninėje

Juozas Kazlauskas Utenos duonos kepykloje

riaus vedėju, apžvalgininku. Daugiausia rašė ūkinėmis temomis, apie žemdirbių gyvenimą, jų džiaugsmus ir rūpesčius, atgyjančias senas ir gimstančias naujas tradicijas, pats ir fotografavo. Nepamiršdavo aplankyti gimtųjų Vygėlių žmonių, aprašyti jų darbų ir švenčių.

Juozas tiek jaunystėje, tiek būdamas brandaus amžiaus ne tik labai produktyviai dirbo, bet ir aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime: buvo saviveiklos entuziastas, blaivybės draugijos narys, visuomeniniais pagrindais kelerius metus dirbo su nepilnamečiais, bendradarbiavo su aplinkos apsaugos pareigūnais, tad šias gyvenimo sritis yra plačiai aprašęs tiek rajoninėje, tiek respublikinėje spaudoje.

Juozas Kazlauskas yra vedęs, turi sūnų Modestą. Su žmona Jule, kuri yra medikė, gyvena Utenoje. Didžiausi jo pomėgiai žvejyba ir sodininkavimas.

Ir svetimų vaikų gerumas paglosto širdį Apie Eugenijaus ir Jūratės Keraminų šeimyną

Stanislovas Balčiūnas

Vos ne kasdien girdime apie beglobius, vaikataujančius, badaujančius vaikus, apie jaunas ir vyresnio amžiaus motinas, paliekančias savo naujagimius ar net juos nužudančias. Kai šalies spauda mirga pranešimais apie žiaurius tėvus, išgirdęs, kad Utenės rajono Užpalių miestelyje gyvenantys Jūratė ir Eugenijus Keraminai, turėdami keturis savo vaikus, ėmėsi auginti dar aštuonetą svetimų, nejučia susimąstai: kas lėmė, kad žmonės, baigę aukštuosius mokslus, sugrįžo gimtinėn, pradėjo ūkininkauti ir pasirinko tokį gyvenimo būdą.

Mūsuose įprasta viską matuoti savais masteliais. Matyt, todėl neatsitiktinai kai kas, išgirdęs apie globojamus vaikus, dega pavydu – girdi, beglobių vaikų auginimas tampa pragyvenimo šaltiniu arba net verslu, nes valstybė skiria globotiniui 500 litų per mėnesį. Tarsi tų vaikų nei maitinti, nei rengti, nei į mokslus leisti nereikėtų. Tuo tarpu valstybiniuose vaikų globos namuose vaikui išlaikyti per mėnesį skiriama 1 200 litų... Taigi gyvenimas kupinas kontrastų, ir vargu ar pavyktų žmonių likimus išsprasti į valdžios suformuluotus įstatymų ir normų rėmus. Ieškodamas atsakymo, iš kur gimsta toks pasiaukojimas ir gerumas, nūtariau pats apsilankyti Jūratės ir Eugenijaus Keraminų šeimoje.

Kieme sutikau gal kokių trejų metų pūstažandį bamblių, kuris, laikydamas vos kumštelyje telpantį kumpio gabalą, atsikando pats ir draugiškai ištiesė man: „Noli?“ Šalia baigiamo įrengti baseinėlio triūsė sodybos šeimininkas, darže lysves pureno dvi mergaitės. Namų tarpduryje pasirodė šeimininkė Jūratė Keraminienė su pulkelio vaikų, kurie, pamatę iš rytų pusės atslenkantį juodą lietaus debesį, šoko nuo virvių rinkti išdžiaustytų skalbinių. Pasirodo, dosnus mažasis namų gyventojas yra Deividas, į šią sodybą atkeliavęs vos prieš metus. Šiek tiek anksčiau Keraminų namuose apsigyveno jo sesutė Dainora, kuri nuolatos klausinėdavo apie broliuką,

*Keraminų šeimyna.
1998 m.*

o išaugtus rūbelius ar batukus prašydavo palikti jam. Matydami begalinį trejų metų mergaitės ilgesį ir meilę, Jūratė ir Eugenijus ryžosi surasti berniuką ir bent savaitei kitai parsivežti jį pasisvečiuoti. Tiesą sakant, ir Dainora iš pradžių buvo paimta iš laikinųjų globos namų pasisvečiuoti per šventes, todėl juokaudami ją kartais vadina velykine mergaite. Gavę iš Vaikų teisių apsaugos tarnybos leidimą porai savaičių parsivežti Dainoros broliuką, Keraminai išvyko į Pānevėžį. Kūdikių namų darbuotojai suskubo jiems įbrukti ir visus vaiko dokumentus.

„Laukiam, kol atneš Deividą, tylėdami, o kai atnešė... Viešpatie, aš tokius tik per televiziją buvau mačiusi reportažuose apie badaujančias šalis: pilvukas išpampęs, tik skeletas ir didelė galva. Pusantrų metų vaikas tureėjo tris dantukus, nevaikščiojo, – dalijosi prisiminimais Jūratė. – Apstulbę nuo tokio netikėtumo, grįždami į namus tylėjome, o perbales vaikas žvelgė į mus šaltu, stikliniu žvilgsniu. Mums padedanti šeiminkauti vieniša senutė Joana Prokapaivičienė, išvydusi vaiką, apsipylė ašaromis ir nepratarė nė žodžio. Juo labiau, kad ir pusantrų metų berniukas ne tik nemokėjo kalbėti, bet ir nesuprato kitų – akivaizdu, kad su juo niekas nebendravo.“

Prasidėjo atkaklus Dainoros broliuko gražinimo gyveniman etapas: pati Jūratė masažudavo jo kojytes ir rankytes, pirkto įvairiausių vitaminų, po truputėlį pratino prie maisto, girdė ožkos pienu. Vyresnieji vaikai jam rinko žemuoges, nešė skaniausią kašnelį. Mažylis atkuto, nesiskundė apetitu. Dabar Deividui jau pustrečių, auga guvus vaikas.

Prie Eugenijaus Keramino besiglaudžianti keturiolikmetė Kristina sakė, kad geresnių tėvelių ir jaukesnių namų neturėjo. Žvelgdamas į tą mielą mergaitę net neįtartum, kiek jai teko patirti – visai neseniai Kristinai buvo atlikta sudėtinga stuburo operacija. Matyt, mergaitė kūdikystėje buvo iškritusi iš lovytės ar kaip kitaip susižalojusi, kad du stuburo slanksteliai pasislinko iš vietos. Dabar bet kurią akimirką Kristina galėjo patirti traumą ir likti paralyžiauta visam gyvenimui, jeigu ne universiteto ligininės Santariškių klinikų medikai.

Besiklausydamas buvusių beglobių vaikų likimų istorijų, tikrai neapkaltsi Keraminų materialinės naudos ieškojimu. Šeimyniniai vaikų globos namai pradėti kurti tuo metu, kai valstybė tokios paramos kaip šiandien dar neteikė. Matyt, Jūratės ir Eugenijaus genuose užkoduotas gerumas, meilė vaikams. Pats Eugenijus yra iš aštuonių vaikų šeimos, Jūratė – iš trijų. Abiejų seserys studijavo pedagogiką, Jūratė Šiauliuose baigė vaikų psichologijos ir ikimokyklinio auklėjimo studijas, dirbo Užpalių vaikų darželyje, tačiau jis ištuštėjo, ir moteris liko be darbo. Abu anksčiau brandino svajonę globoti tikrųjų tėvų pamirštus, apleistus vaikus ir našlaičius. Tam pritarė ir Jūratės teta, gyvenanti Čikagoje ir užsiimanti labdaringa veikla. Tačiau vis atsirasdavo rimtų priešasčių, kurios trukdė įgyvendinti idėją, be to, susižalėjo Eugenijus – neteko kairės rankos plaštakos. Tik gerų žmonių dėka ir Vilniaus mikrochirurgų pastangomis pavyko išsaugoti ranką. Dabar nelaimę primena tik trumpesnis smilius ir likęs randas. Susidūrę su žmonių gerumu, dėmesingumu, Keraminai, tarsi norėdami atsilyginti už kitų gerumą, ėmėsi įgyvendinti

Ožkos ne tik mylimi gyvulėliai, bet ir jų pienas sveikas Jūratės ir Eugenijaus Keraminių globotiniams

Deividas jau atsigavo girdomas ožkų pieneliu (apačioje kairėje). 1999 m.

Keraminių vaikai ir globotiniai visad padeda mamai Jūratei Keraminienei. 1999 m. S. Balčiūno nuotraukos

vaikų sodybos įkūrimo idėją. Iš kaimynų nusipirko namą, kad visiems pakaktų vietos. Tvarkė daugybę biurokratinių formalumų – konsultavosi su Vaikų teisių apsaugos tarnybos darbuotojais, ieškojo pritariančių šiai idėjai rajono švietimo skyriuje, važinėjo semtis patirties į Anųkščius, kur jau veikė šeimyniniai vaikų globos namai. Taip Užpaliuose – pirmoji visame Utenos rajone – įsikūrė Jūratės ir Eugenijaus Keraminų Šv. Teresės globos šeimyninė vaikų sodyba.

Praėjo dveji metai. Nors negirdėti šūkavimų, triukšmo, tačiau vaikų klegesio, šypsenų ir juoko juose nestinga. Iš skirtingų šeimų – išsiskyrusių, gyvenimo vėtrų išblaškytų, asocialių – susirinkę vaikai jau baigia pamiršti visas nuoskaudas, jau nebešūkčioja per miegus, nebesislepia išvydę nepažįstamą žmogų.

„Kartą kitą per metus apsilanko tikrieji tėvai. Tik nepatogu prieš juos, kai vaikai pasislepia, nenorėdami susitikti. Pastebėjau, kad mažieji nori pamiršti savo liūdną praeitį. Vaikiškas nuoširdumas taip paglosto širdį, kad, regis, niekas jų meilės atstoti negali. Buvom nustebinti, kai Motinos ir Valentino dienos proga vaikai mums specialią koncertinę programą surengė, – pasakojo Jūratė. – Tokias akimirkas gali suprasti tik tas, kas savo širdimi pajuto vaikų nuoširdumą ir meilę... Tokie dalykai už jokių pinigų nenuperkami.“

Tik išvažiuavęs iš šios sodybos, susizgribau taip ir nepaklausęs, kurie jų vaikai, o kurie – globotiniai. Nors ką tai būtų pakeitę? Gal tai kaip tik įrodytas, kad šeimyniniai vaikų globos namai – tikra nelaimingų vaikų užuovėja, kuriai taip reikia valstybės paramos. Juk ne kiekvienas ryžtasi tokiam gyvenimo būdai – svetimųjų, užmirštųjų ar nelaimės ištiktųjų globai. Matyt, neatsitiktinai mūsų šalyje susikūrė tik 40 šeimyninių vaikų globos namų. Tiesa, kartais tenka girdėti diskusijų apie valstybinių vaikų globos įstaigų privalumus. Valstybinių instancijų atstovai neretai purkštauja prieš tokią šeimyninę globą siūlančiuosius, teigdami, kad toli gražu ne visi globėjai turi specialų išsilavinimą. Bet pasakykite, kur galima išmokti būti tėvu arba motina? Juk tokių mokyklų nėra. Valstybinėse

Jaunieji Keraminų muzikantai

institucijose dirbantys pedagogai turi teisę į visas socialines garantijas, o šeimyninių globos sodybų tėvai ir motinos neturi nieko – tik vaikus. Pabandykite dešimčiai ar dvylikai burnų košės ar sriubos išvirti, rūbelius sutvarkyti, patalynę išskalbti, pas gydytoją vaikus nuvežti, į mokyklą išleisti ir vargu ar beišdrįssite sakyti, kad nelaimės išitiktiems, benamiams per daug dėmesio ir lėšų skiriama. Turbūt teisingiausia būtų nepavydėti geriems gerumo, o valstybė pati turėtų išmokti apsaugoti savo biudžetą nuo piktnaudžiaujančių globotojų. Svarstyтина ir tai, kuo pagrįsti tokį neteisingą lėšų paskirstymą šeimyninėje vaikų sodyboje globojamiems ir valdiškuose vaikų namuose augantiems vaikams. Negi pastariesiems reikia daugiau? Tiesa, vilčių teikia 1998-ųjų kovą priimtas Vaikų globos įstatymas, teigiantis, jog prioritetas turi būti teikiamas vaiko globai šeimoje. Tačiau kol šie žodžiai taps kūnu, matyt, dar daug vandens turės nutekėti.

Jau nemažai to vandenėlio nutekėjo per daugiau nei dešimt metų ir dabar nesunkiai galima įsitikinti, kad laikas patikrino Keraminių gerumo tvirtumą, pasiryžimą padėti tiems, kam likimas pašykštėjo laimės ar tėvų šilumos, ir dar labiau paskatino aukotis, kad išsaugotų vaikus gyvenimo pilnatvės pojūčiui, kad padėtų nepasiklysti jaunystei, ieškančiai kelių į laimę. Lyg to tikrumo patvirtinimo norisi išgirsti iš paties Eugenijaus Keramino lūpų, kaip susiklostė mūsų jau minėtų Deivido, Dainoros, Kristinos, Edvardo likimai, kokias negandas teko įveikti, kad vaikai išaugtų dorais ir laimingais žmonėmis. Štai ką papasakojo E. Keraminas:

„Deividas jau mokosi 8 klasėje. Mokosi labai gerai, jo pažangumo vidurkis daugiau nei devynetukas. Gerai sekasi tikslieji mokslai. Deividas lanko Utenos muzikos mokyklą. Yra 6 akordeono klasėje ir 4 saksofono klasėje. Muzikos mokykloje – vienas iš gabiausių mokinių, dalyvauja konkursuose, festivaliuose, daug koncertuoja ne tik mūsų rajone, bet ir Molėtuose, Kūpiškyje, Ignalinoje, Rokiškyje, Vilniuje. Mūsų šeimoje yra trys akordeonistai: Deividas, Dainora ir Taura. Tai gi turime ir akordeonistų trio. Deividas nori rinktis muzikanto kelią, todėl įstojo į Juozo Gruodžio konservatoriją Kaune. Berniukas daug kuo domisi – sportu, mūsų šeimos ūkiu, noriai talkininkauja, yra pareigingas, darbštus.

Dainora mokosi 10 A. Šapokos gimnazijos klasėje. Iki 9 kl. lankė Užpalių gimnaziją, kur 8 kl. baigė 9,5 pažangumo vidurkiu. Utenos A. Šapokos gimnazija su tokiais rezultatais Dainorą noriai priėmė mokyti. Ji lanko 6 Utenos muzikos mokyklos akordeono klasę. Irgi groja mūsų akordeonistų trio, daug koncertuoja. Papildomai mokosi groti saksofonu. Dainora labai gerai mokosi, yra stropi, bet su muzika savo ateities nesieja. Ji svajoja tapti stomatologe. Mergaitė yra puiki šeiminingė virtuvėje. Moka gaminti viską: tiek pietus su visais patiekalais, tiek ir įvairius pyragus, bandeles, duoną, dešras. Moka melžti karvę. Noriai padeda ūkyje.

Besimokant 6 klasėje Kristinai buvo atlikta labai sudėtinga stuburo operacija. Ji Vilniaus universitetinėje ligoninėje truko net 9 val. Po metų buvo dar viena operacija, trukusi 6 val. Tai dėl

ankstyvoje vaikystėje patirtos traumos. Baigusi vidurinę mokyklą Kristina Vilniaus kolegijoje mokėsi administratorės profesijos. Šiek tiek padirbėjusi restorane, išvyko į Angliją. Ten ištekėjo už vilniečio Ričardo. Dabar jų šeimoje auga sūnus Gabrielius. Anglijoje dirba kartu su vyru ir, kol Lietuvoje bus tokia ekonominė suirutė, žada likti užsienyje. Jos sesuo Jūratė, baigusi Utenos kolegijoje ergoterapiją, irgi dirba Anglijoje. Kristinos ir Jūratės sesuo Jurga, baigusi Utenos kolegijoje socialinį mokslą, išlyginamąjį kursą baigė Vilniaus universitete. Dabar mokosi Mykolo Riomerio universitete magistrantūroje. Jurga yra ištekėjusi. Jos vyras Povilas. Abu nusipirkę butą Vilniuje gražiai gyvena.

Edvardas, baigęs 10 Užpalių vidurinės mokyklos klasių, įstojo į Anykščių profesinės mokyklos maisto ruošimo specialybę. Baigęs dirbo Utenoje valgykloje. Ten susipažino su būsima žmona Vaida. Turi dvi dukras Viltę ir Kamilę, gyvena Utenoje kartu su žmonos tėvais nuosavame name. Šiuo metu dirba tolimųjų reisų vairuotoju. Puikus šeimos vyras, labai mylintis savo dukrytes ir labai gražiai sutariantis su žmona.

Darius, baigęs Užpalių vidurinę, Vilniaus kolegijoje mokėsi vadybos. Šiuo metu gyvena Utenoje, dirba Utenos pieno kombinate.

Šiuo metu mokyklą lanko 14 vaikų, viena mergaitė dar ikimokyklinukė. 7 vaikai lanko Utenos muzikos mokyklą. Groja smuiku, saksofonais, akordeonais, pianinu. Daug vaikų yra labai gerai besimokantys. Kadangi mes visi dirbame kartu, tai vaikai išmoksta visko. Mergaitės puikios virėjos, šeimnininkės, siuvėjos, mezgėjos, moka visus ūkio darbus, supranta, kaip auginti daržoves, skaito daug knygų, domisi įvairia muzika, sportu, pilnametės turi vairuotojo pažymėjimus.

Berniukai dirba ūkio darbus, supranta techniką, padeda tėčiui ją remontuoti. Meistrauja namuose, tačiau virėjai yra prasti, išskyrus Edvardą. Jie sugeba žolę pjauti ne tik žoliapjove ar traktoriumi, bet ir paprastu dalgiu. Visi pilnamečiai išmoko vairuoti automobilius.

Mūsų vyresnieji vaikai – Karolis gyvena ir dirba Norvegijoje, Justas – Norvegijoje, Simonas VU studijuoja tarptautinį verslą. Marija dvyliktokė Utenos A. Šapokos gimnazijoje. Jau antrus metus mokosi Vilniaus Gedimino technikos universiteto Jaunojo architekto mokykloje, įstojo į VGTU Architektūros fakultetą.“

Taip jau sutapo, kad dabar, kai visuomenėje plačiai diskutuojama apie šeimos modelius, Eugenijus Keraminas tapo Užpalių seniūnu ir savo asmeninio gyvenimo pavyzdžiu gali patraukti ne tik gimtojo krašto žmones, bet ir tuos, kuriuos globalizacijos peripetijos paklaidino dorovės ir teisės normų brūzgynuose.

Jūratės ir Eugenijaus Keraminų šeima jau žinoma visoje Lietuvoje. Todėl neatsitiktinai 2011 m. birželio 1 d. Keraminų įkurtą „Šv. Teresės šeimyną“ applan- kė šalies prezidentė Dalia Grybauskaitė. Vaikų džiaugsmui nebuvo ribų, kai iš

Prezidentės Dalios Grybauskaitės apsilankymo akimirkos užpaliečių Jūratės ir Eugenijaus Keraminių namuose. 2011 m.

Prezidentės jie gavo netikėtą dovaną – batutą. O ir Prezidentė buvo nustebinta pluoštais pagyrimo raštų už gerą mokymąsi, vaikų intelektualumu, pasiruošimu savarankiškam gyvenimui, mokėjimu bendrauti, muzikiniais sugebėjimais, kultūringo elgesio įgūdžiais.

Čia užsimezgė aktualus pokalbis apie vaikų globos problemas, nes vaikų be tėvų šilumos Lietuvoje esama net 11 tūkstančių, tiek, kiek gyventojų yra, pavyzdžiui, Anykščiuose. Žinoma, daugelis gyvena globos namuose, tačiau Prezidentė pabrėžė, kad reikia skatinti ne globos namų plėtrą, o stengtis, kad vaikai, kuriems likimas nedavė laimės augti savo šeimose, daugiau šilumos jaustų augdami globos šeimynose, tokiose, kaip užpalėnų Eugenijaus ir Jūratės Keraminių.

Anapus Šventosios gimusi, šiapus Šventosios gyvenusi

Genovaitė Šnurova

Dar prieš kelis dešimtmečius vyresnieji sakydavo, kad, jei tik kieno vaikas gabus, linkęs į mokslus ir atkakliai to siekia, tai jau jo ir nematysi nei gimtojoj sodyboj, nei Utenoj. Negriš. Ras vietą sostinėj ar kokiam kitame dideliame mieste. Protingi kaimuos neužsibūna, čia pasilieka fizinio darbo nesibaidantys. Sugrįžimai prasideda vėliau, kai vis labiau paviršiun išskyla sentimentai, vis labiau graužia nostalgija, o širdis pradeda trokšti tylos ir ramybės. Nedaug dar tokių mokslo žmonių į Ūteną sugrįžo. Antalgėj gyvena edukologijos profesorė Elena Šapokienė, o neseniai sužinojom, kad Užpalių seniūnijos Degėsių kaime jau keletą metų nuo miesto triukšmo ir erzelynės slapstosi kita mokslininkė – biochemikė Genovaitė Miškinytė-Kiauleikienė. Po to, kai apsilankėme pas mokslininkę, paėmiau į rankas mūsų žemiečio rašytojo Prano Treinio knygą „Atsisveikinimas su teatru“ ir radau tokias eilutes:

Genovaitė Kiauleikienė

„Berniukų kambariui vadovavo penkeriais metais už mus vyresnis užpalėnas Albinas Pranckūnas, o mergaitėms... Jos tebuvo dvi. Išsiskyrė Albino metų reto grožio mergaitė, irgi užpalėniškė, Genovaitė Miškinytė iš Kaniūku kaimo. Visi buvom ją išimylėję, o ypač Albukas, kurį labai mėgau.“

Genovaitė Miškinytė ir šiandien, prabėgus daugiau nei penkiasdešimčiai metų nuo P. Treinio aprašytų dienų, moteriškai žavi, mielai bendraujanti ir dar nesiskundžianti sveikata.

– Gerbiama mokslininke, dabar jūs gyvenate visai prie Šventosios upės, Degėsių kaime, o jūsų tėviškė anapus šios upės, Kaniūkuose.

– Taip, taip. Ten mano pradžia. Ten gimiau, ten pradinėje mokykloje mokiausi, ten ir dabar dar tebestovi mano tėvų namai. Netušti, aišku, juose gyvena žmonės. Augom šeši vaikai, dabar jau aš likau vienintelė... Mokiausi Užpalių mokykloje. Tada čia buvo tik 6 skyriai, o vėliau išvykau į Utenos gimnaziją. Ją baigusi, įstojau į Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Farmacijos skyrių. Baigusi gavau provizorės diplomą, bet vaistinėje dirbti taip ir nepradėjau, nes, kadangi gerai mokiausi, profesorius J. Šopauskas paliko jo vadovaujamoje katedroje. Porą metų čia ir dirbau, o po to visą laiką iki pensijos ir dar 10 metų jos sulaukusi, iš viso 45 savo gyvenimo metus, dirbau Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institute mokslinė bendradarbe, vėliau, kai apgyniau disertaciją, gavau mokslinį laipsnį ir mane paskyrė biochemijos laboratorijos vedėja. Dirbdama ši

darbą, vadovavau penkioms disertacijoms, parašėm (kartu su kitu profesoriumi) monografiją, bet ji iki šio laiko ir liko tik rankraščiuose. Parašiau daug mokslinių straipsnių, publikuotų įvairių šalių spaudoje.

– Prašau papasakoti plačiau apie tai, į kokią biochemijos mokslo sritį labiausiai gilinotės, kokius eksperimentus atlikote.

– Iš pradžių, vadovaujant profesoriumi J. Šopauskui, buvo pavesta tirti šildymo, šaldymo poveikį, vitamino C poveikį eksperimente, o vėliau tyrėm ir žmogaus organizme. Maždaug iš šios srities ir disertaciją parašiau. Po to institutas pradėjo nagrinėti reumato problemą, tyrė įvairius reumatinius susirgimus: širdies reumatą, sąnarių susirgimus, reumatoidinį artritą, artrozes. Tada jau mes daugiausia tyrėme, kokie pakitimai atsiranda organizme (kraujyje, šlapime, audiniuose) šių reumatinių ligų metu. Nagrinėjom įvairių priešreumatinių vaistų veikimą: hormonų, kortizono, hidrokortizono, nesteroidinių priešreumatinių vaistų (aspirino, metindolio, indometacino ir kt.). Skaitydavome pranešimus įvairiose mokslinėse konferencijose ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje, rašydavom straipsnius į Lietuvos ir užsienio mokslinius žurnalus. Dirbdama buvau ir mokslinės tarybos narė, metodinės komisijos pirmininkė.

– Jūs pirmoji Respublikoje išmokote tirti hormonus. Turbūt nelaikėte to paslapyje?

– Aišku, ne. Daugelis klinikinių laboratorijų šio darbo išmoko iš mūsų. Ir visais kitais klausimais iš biochemijos srities ateidavo konsultuotis, pasitarti. Būdavo gydytojų laborantų konferencijų, suvažiavimų, kur irgi skaitydavau pranešimus. Buvau ir Biochemikų draugijos narė, ir Gydytojų laborantų draugijos narė, ir valdybose dirbau... Et, negi viską išvardysi...

– Ar jūs institute turėjote patalpas, kur guldydavote reumatinėmis ligomis sergančius žmones?

– Ne. Mūsų institutas turėjo savo skyrių Raudonojo Kryžiaus ligoninėje, kuriam vadovavo profesorius Alfonsas Matulis, žinomas Respublikoje klinicistas. Mes, biochemikai, ten neidavom, mums atnešdavo viską, ko reikėdavo, o tada mes tirdavome. Institute buvo du klinikiniai skyriai: reumatologijos ir reumatoidinio artrito. Šių skyrių gydytojai kuruodavo ligonius.

– Reumatinėmis ligomis sergančių žmonių, ypač vyresnio amžiaus, labai daug. Jūs puspenkto dešimtmečio gilinotės į šių ligų gydymą. Gal galėtumėte pasakyti, ar mokslas toli pažengė šių ligų gydymo kryptimi.

– Daug žmonių, atsidavusių šiam mokslui, to nori. Tik rezultatai ne visai tokie, kokių norėtusi. Jei vaikai susergera sąnarių ligomis, jiems yra vilties pasveikti. Suaugusiesiems, deja, šiek tiek kitaip. Juk ne tik sąnariai pakinta, bet organizme irgi vyksta pakitimai. Ypač kraujyje. Jame atsiranda nereikalingų baltymų, pakinta hormonų apykaita. Todėl ir „išsukinėja“ rankas, pirštus. Gydymas labai sunkus.

– Jūs nebuvote vien moteris mokslininkė, bet dar ir dviejų vaikų mama, gana aukštas pareigas užimančio vyro žmona.

– O kaipgi kitaip. Būdavo, pareinu iš darbo, valgyti padarau, o po to vėl gana ilgam užsidarydavau kambaryje nuo visos šeimos... Reikėdavo daug skaityti, ruošti referatus. Buvo darbas, kurį reikėjo padaryti.

*Degėsių senkapis,
žmonių vadinamas
Barsukalnis. 1987 m.
A. Juknio nuotrauka*

– Jūsų tėviškė visai čia pat, tereikia perbristi Šventąją. Ar dažnai taip padarote?

– Ne. Iš tėvų namų ką jaunystėje išsinešiau, tą štai ir dabar turiu – tėvų įrėmintą nuotrauką. Tai ir viskas. Kol tėvų namuos gyveno brolis su žmona, dažnai nuvažiuodavau. Vėliau brolis mirė, brolienė – irgi... Jokių kitų labai brangių žmonių ten jau nebėra, todėl ir nėra pas ką lankytis...

– Jums kažkuo brangūs ir šitie namai Degėsių kaime...

– Čia mano mirusios sesers namai. Jie statyti praėjusio šimtmečio viduryje. Vilniuje palikome butą dukros šeimai, o patys su vyru jau ketvirti metai gyvename čia. Vyra mieste įvairios ligos buvo užpuolusios, o čia jis jaučiasi gerai. Puiki gamta, čia pat Šventoji sruvena, grynas oras. Mes vis lauke darbo susirandam. Abu esame kaimo vaikai, kaime gimę, užaugę, tai ir traukia kaimas. Ką gi veikti mūsų metuose mieste? Sėdėti užsidarius bute? Čia vyras bites prižiūri, aš daržoves auginu. Niekur nebereikia skubėti, niekas varu nevaro dirbti. Žodžiu, visiškai atsipalaidavimas. Vaikai dažnai lanko. Anūkai vasaros atostogoms atvažiuoja. Ko gi dar norėti?

Bet gyvenimo ratas taip greit sukasi, kad štai, regis, dar neseniai darytas interviu, jau - istorija. Mokslininkės jau nebesutiksime nei šiapus, nei anapus Šventosios. Ji amžinybėn iškeliauo mums palikdama tik šviesius prisiminimus.

Prie žmogaus proto paslapčių

Dobilas Kirvelis

Antroje eilėje (iš kairės) – Antanas Žvironas ir Jonas Kirvelis; pirmoje eilėje – Ringis Žvironas, Emilija Žvironaitė-Kirvelienė ir Dobilas Kirvelis. 1942 m. Iš D. Kirvelio albumo

Esu Dobilas Jonas Kirvelis, Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto Biochemijos ir biofizikos katedros profesorius.

A. Vanago „Lietuviškų pavardžių žodyne“ parašyta: Kirvelis – pravardinė pavardė, reiškianti tiesmukumą, stačiokišką, grubų žmogų. Pavardė kilusi Užpalių apylinkės trijuose kaimuose – Butiškių, Kaimynų ir Lýgamiškio.

Mano tėvas – Jonas Kirvelis, Juozo, gimęs Butiškėse. Mama Emilija – Galinių Žvironaičia. Visi maniškiai Kirveliai iš dešiniojo Šventosios kranto, moteriškąją liniją giminiuojasi su Kėpių Bružais ir Butiškių Gaidžiais. O Žvironai – iš kairiojo kranto ir giminiuojasi su Daugilio Ramoškais bei Trumpalių Gaigalais.

Kaip rodo dokumentai, atsiradau sviete 1940 m. gruodžio 17 d. ne Užpaliuose ir ne Utenoje – Alytuje. Mama sako, kad iš tikrųjų gimiau gruodžio 11 d., tik 17 d. esu krikštytas. Klebonui kategoriškai reikalaujant prie tautiškai pagoniško vardo buvo pridėtas krikščioniškas Jonas.

Karo ir pokario peripetijoms tėvus blaškant nuo vieno Lietuvos krašto (Eišiškių) iki kito (Žeimelio), teko gyventi daug kur. Karo pradžioje – Vilniuje su prof. A. Žvirono šeima, iš kur 1943 m. pirmą kartą atsiradau Užpaliuose. Įsikūrėme pas tėvo itėvius – Sakalnykus, Baudžiovos gatvėje. Čia pradėjau lankyti Užpalių pradinę mokyklą mokytojos Barisaitės klasėje. 1948 m. iš Užpalių išsikėlėme. Vėliau mokiausi Linkuvos, Žeimelio ir Kūpiškio mokyklose. 1957 m. baigiau Kupiškio vidurinę mokyklą ir įstojau į Kauno politechnikos instituto Elektrotechnikos fakultetą studijuoti elektroninių skaičiavimo mašinų. Baigęs 1962 m. buvau paskirtas dirbti į Vilniaus universitetą, kurti naują Biochemijos ir biofizikos katedrą. Čia dirbu ir

*JAV ambasadorius
D. Džonsonas,
prof. M. Yčas ir
dekanas D. Kirvelis.
1992 m. Iš
D. Kirvelio albumo*

šiandien, dėstau biofiziką, biometriją, neuroinformatiką, organizavau biofizikos ir neurokibernetikos mokslinių tyrimų laboratoriją. Norime išsiaiškinti, kaip gamta (ar Dievas) sutvėrė proto „mašiną“ – smegenis.

Tiesa, 1964–1967 m. dar mokiausi Maskvoje, aspirantūroje – Valdymo problemų institute. 1989–1994 m. buvau išrinktas Gamtos mokslų fakulteto dekanu. Buvau trečias dekanas – užpalėnas. Pirmasis – 1944 m. rudenį kelis mėnesius dekanu dirbo prof. A. Žvironas, 1970–1989 metais – R. Tarvydas, Juozo, iš Baudžiavos gatvės.

Pagal politines pažiūras, kaip ir tėvų artimieji praeityje – esu „švediškai raudonas“ – priklausau Utenos (Užpalių) socialdemokratams. (Nors užpalėnai mano tėvą ir Galinių Žvironus dažnai mini kaip komunistus, turiu atkreipti jūsų dėmesį, kad tarp jų nebuvo nė vieno kompartijos nario. Dauguma ragavo ir Sibiro, ir lagerių.) Mano giminė, mieli užpaliečiai, savo politinėmis nuostatomis siekė ir šiandien siekia parodyti kitonišką, protingesnį vakarietišką gyvenimo būdą – švediškąjį socializmą.

Tėvams išėjus į pensiją, tetai ir kai kuriems artimiesiems neturint kur gyventi, 1973–1975 m. pastačiau namą Užpalių Ringio gatvėje, ir nuo to laiko sukęs apsukęs visada būnu savo „pasaulio centre“ – jūsų aplinkoje – Užpaliuose.

*Gamtos mokslų profesoriai užpalėnas
Dobilas Kirvelis ir sudeikėnas Romas Pakalnis
Užpaliuose. 1998 m. S. Balčiūno nuotr.*

Mūsų tėvas Jonas Kirvelis

Dobilas Kirvelis

Mūsų tėvas – Jonas Kirvelis, Juozapo (1860–1929) sūnus, iš Butiškių, gimęs 1901 m. dar senojoje Kirvelių sodyboje. Mums, vaikams (Dobilui, gim. 1940 m., Eglei, gim. 1942 m., ir Ringiui, gim. 1950 m.), jis ne kartą pasakojo ir rodė, kad jo senoji tėviškė iki Stolypino žemės reformos (1908–1909 m.), kaip jis dar prisimenąs, ir šiandien yra išlikusi ant kalno, dešinėje kelio į Svėdasus pusėje, tarp Užpalių ir Butiškių. Tos reformos metu senelis Juozapas gavo 29 hektarus dirbamos žemės kitoje – kairiojoje – Svėdasų kelio pusėje, tarp Margų miško ir Butiškių kaimo, ir 1 hektarą Puodžių miško. Todėl dar XX amžiaus pradžioje, iki Pirmojo pasaulinio karo Kirveliai naują sodybą buvo pasistatę prie pat Margų miško, o senąją pardavę Mikučioniui. (Šiandien, 2010 m., senoji Kirvelių sodyba priklauso Užpalių zakristijonui Karosui, kurią, jau nepriklausomybės metais, jis nupirkęs iš Mikučionio. O naujoji, XX a. pradžioje pastatyta Kirvelių sodyba prie Margų miško, apie 1975 m. melioracijos ir viensėdijų naikinimo metu, sodybas perkeliant į kolūkinę Kaimynų gyvenvietę (Gegužės Pirmosios kolūkio pirmininko Šerkšniovo iniciatyva), buvo nugriauta, medžiai iškirsti, žemė išlyginta.) Tėvas dažnai primindavo, kad mums giminės yra Kėpių Bružai, Butiškių Gaidžiai ir Lygamiškio Abukauskai. Apie ankstesnių laikų Kirvelių giminę nežinojo, nes namus palikęs dar būdamas 19 metų amžiaus, buvo pirmuoju Lietuvos armijos šauktiniu, ir nuo tada Butiškiuose lankėsi tik retkarčiais.

Atrodo, kad šiandien Kirvelių Floridoje (JAV), Novosibirske (Rusijos Sibire) ar Saranske (Rusijos Mordovijoje), Čikagoje gyvenusio Jono Kirvelio (kaip ne vienas to meto Amerikos lietuvis, 1900 m. davęs 1 dolerį dr. Jono Šliūpo leidžiamai mokslo populiarinimo knygai – „spėka ir medega“ lietuvių kalba) ar pavienių Kirvelių, sutinkamų Suvalkijoje bei Žemaitijoje – visų jų protėviai yra kilę iš to paties Užpalių krašto.

Apie Kirvelių šaknis

Ieškant Kirvelių giminės šaknų, Lietuvos valstybės istorijos archyve yra randami Užpalių karališkojo dvaro 1663 m., ir dar po šimto metų – 1765 m. inventorizacijos dokumentai (lenkų kalba), kur pirmajame (1663 m.) yra pažymėtas Kirvelių kaimas, bet jame tarp mokančiųjų činšą nėra nė vieno Kirvelio, bet yra du Butiškiei ir Augulionis. O vėlesniame (1765 m.) – jau nebėra Kirvelių kaimo, bet nei Butiškiuose, nei kituose kaimyniniuose kaimuose (Kaimynų, Kušlių, Kėpių, Juškonių, Puodžių), net ir Užpalių mieste, neberandama Butiškių pavardžių, bet visur pilna Kirvelių.

Jonas Kirvelis 1937 m.

1663 m. inventorizacinis surašymas rodo, kas ir kiek iš *Siolo Kirwele włka I z/3* Karaliaus stalui turi mokėti činčo:

1. Stanislovas Butiškis (???) *włodi* 1/6 moka 30 zlotų;
2. Tenze przyiemney..... *włodi* 1/6 moka 30 zlotų;
3. Samuelis Augulionis (???)..... *włodi* 1/3 moka 15 zlotų;
- 4 Petras Butiškis przyiemney *włodi* 1/6 moka 30 zlotų (manychiau, činšo).

Be to, pažymėti *Morgi tey wsi*:

1. Stanislovas Butiškis.
2. *Tenze Krunkliszki psyzdworknym loszo.*
3. *Powinnose tego siola taz Jakow Kaynowayt.*

O Butiškių kaime, prie kurio pažymėta *Siolo Butyszki włka I*, gyvena:

1. Petras Butiškis *posadney*..... 1/4 45 zlotai;
2. Laurynas Butiškis *posadney*..... 1/4 45 zlotai;
3. Stanislovas Kukutelis?..... 1/4 45 zlotai;
4. Aleksandras Kukustelis?..... 8 05? zlotai

Lesne wlokitego Siola

1. Jokūbas Kukutelis.....1/3;
2. Petras Butiškis.....6.....30 zlotų;
3. Kasparas Janonis.....6.....30 zlotų;
4. Kasparas Urbanonis.....1/3.....6 zlotus.

Wpusae zostaetyech Gruntow włka ?? 3/4 1/8

Morgi y ogrody tego Siola

1. Klimas Kukutelis *ogrod*;
2. Tenzo Morgow;
3. Petras Butiškis *przy podziAIS y Pilwelai*;
4. Jokubas Kukutelis *przyborze Vszpolokim y Pilwelais*;
5. Kasparas Janonis *nadswietgzelu*;
6. Kasparas Urbanonis;
7. Stasa Juknonis ?

Negana to, Stepono Batoro 1584 m. įsakymu nuo kiekvieno valako kasmet reikėjo mokėti po grašį Refomatoriškai Užpalių bažnyčiai. (Vėliau bažnyčios išlaidų dar turėjo garantuoti ir Būrių krašto Germaniško palivarkas.)

Tikėtina, kad Valakų reformos metu, kuri Užpalių krašte buvo vykdoma 1585 m., karaliaus Stepono Batoro valdymo metais, kažkoks nusipelnęs Užpalių dvaro dvariškis Butiškis gavo valaką žemės dabartinėje Butiškių kaimo vietoje. Per šį kaimą, per Radvilų valdas ėjo kelias Vilnius–Svėdasai–Būriai–Rygā. Ties dabartiniais Užpaliais buvo brasta per Šventosios upę. Kraštas apaugęs miškais, todėl Butiškiams buvo privalu kirsti mišką, gerinti kelią ir plėsti dirbamus plotus. Medkirčiai pirmiausia kirto mišką arčiau Užpalių, todėl tarp Butiškių kaimo ir Užpalių Butiško vaikai statėsi ir namus – formavosi kaimelis. Kadangi jų pagrindinis darbo įrankis buvo kirvis, juos pradėjo vadinti nebe Butiškais, bet Kirveliais. Todėl, praėjus dar apie 100 metų, 1765 metų surašyme nurodyta, kad:

Butiškių kaime gyvena ir moka činšą Petras, Michailas, Baltrus ir Kazimieras Kirveliai,

Užpalių miestelyje moka činšą Andrius ir Kazimieras Kirveliai.
Užpaliuose registruoti net 5 Kirveliai.

XX amžiaus Jonas Kirvelis

1996 m. pavasarį Užpalių Šventosios dešiniajame krante – Butiškių pusės šlaito kapinėse palaidojom beveik 100 metų (95 m.) išgyvenusį Ringio gatvės užpalietį Joną Kirvelį. Gimęs 1901 m. spalio 29 d. Butiškiuose, XX šimtmečio peripetijų blaškytas po visą Lietuvą, paskutiniuosius, kaip ir pirmuosius, dešimtmečius gyveno Užpaliuose. Užpaliečiai dažnai jį matydavo – garbaus amžiaus vyrą važiuojantį raudonu dviračiu. Jo gyvenimas – tai savotiška XX a. Lietuvos istorija: du pasauliniai karai ir net keturios santvarkos, su okupacijomis, išsilaisvinimais, tremtimis, kalėjimais, aukomis. Ir beveik visais lemiamais momentais atramos vieta jam buvo Užpaliai.

Gimė Jonas dar prieš Stolypino viensėdijų reformą Butiškių vienkiemyje Juozapo Kirvelio ir Kėpių Bružaičios šeimoje ketvirtuoju sūnum. Iš viso buvo 6 vaikai: 4 broliai (Balys, Povilas, Antanas, Jonas) ir 2 jaunosios seserys (būsimosios Lygamiškio Miškinienė ir Vilkaburkių Kazickienė). Stolypino žemės reforma Kirveliams davė beveik 30 ha žemės tarp Margų miškelio ir kelio, vedančio į Butiškius. Prie miško buvo pastatyta sodyba, kuri dabar numelioruota ir išlyginta, jokios žymės nematyti, kad čia vos ne šimtmetį sodyba vešliais beržais ir eglėmis apaugusi buvo. Čia Jonas praleido vaikystę, iš čia pradėjo lankyti carinę Užpaliaiskąją Narodnąją Učiliščią (taip oficialiai ji tuo metu buvo vadinama). Per užtiltę ir miestelio dalį, žydų gyvenamą rajoną, stengdavosi eiti kartu su būsimuoju profesoriumi Kaziu Pakštu, nes dažnai teko grumtis su nedraugiškais žydais. Mokėsi iš pradžių carinėje dviklasėje, o vėliau baigė ir Užpalių keturklasę. Čia jis išmoko rusų kalbos ir rašyti rusiškais raidėmis. Be to, Jonas kurį laiką 1918 m. lankė Užpaliuose atsiradusią jau lietuvišką mokyklą.

Sulaukusį paauglystės Joną Pirmojo pasaulinio karo pradžioje išūnijo turtingiausia, labai dievobaiminga, bevaikė Užpalių Sakalnykų šeima. Sakalnykienė buvo Kirvelyčia, Butiškių Juozapo sesuo. Tuo metu Sakalnykų kaimynystėje, dvaro rūmuose, buvo popinė – gyveno popo šeima. Prigimtini laisvo mastymo Jonas susidraugavo su popiukais, jam patiko skambinti cerkvės varpais ir tai nulėmė jo ateitį. Mat katalikiškai dievobaimingas Sakalnykas, pamatęs savo išūnį cerkvės varpinėje, kreipėsi patarimo į jaunąjį Užpalių kunigėlį. Pastarajam pagąsdinus, kad išaugins „antikristą“, pusbernį išvijo – liepė grįžt į Butiškius. Ir tai lėmė, kad Jonas visam gyvenimui tapo laisvamaniu.

Dėl karo Butiškiuose gyvenimas buvo sunkokas, todėl nenorėdamas dar labiau tėvų ap sunkinti, Jonas pradėjo tarnauti pas ūkininkus. Paganęs gyvulius pas pakapės Galvydį (kardinolo A. Bačchio senelį), besikuriant Nepriklausomos Lietuvos armijai, pirma laiko (1920 m.), pagal pirmąjį šaukimą išėjo tarnauti kareiviu. Iš pradžių antrojo pėstininkų pulko eiliniu Kaunė. O po negarbingo šio pulko kai kurių batalionų pralaimėjimo (apsupties) Augustavo miškuose, Lenkijos Želigovsko pulkams sulaužius Suvalkų sutartį ir pasukus į Vilnių (1920 m. pabaigoje), bandant užteiti lenkams į užnugarį – raštininku. Mat jam, pasisekus iš lenkų apsupties išbėgt, dar išsivest kelis žemaičius, ir grįžus į Kauną klausiant,

*Prie Šančių kareivinių
pėstininkų pulko
kariai. Pirmas iš kairės
Jonas Kirvelis. 1919 m.
Iš D. Kirvelio archyvo*

kuo buvo iki žygio, pamelavus, kad raštininku (nes mokėjo rašyt rusiškomis raidėmis), beveik savam kraštiečiui (Tatkonių kaimo kupiškėnui), raštininkų vyresniajam Juozui Matuliui (būsimam Lietuvos mokslų akademijos prezidentui) pridengus – tapo raštininku ryšininku. (Pasirodo, kad tuo metu kitame pulke tarnavo ir taip pat pateko į apsiaustį Jono 4–5 metais vyresnis brolis Antanas (būsimasis Užpalių seniūnas, vadinamas Majoru), kurį Sakalnykai išsūnijo Jonui išėjus. Antanas su arkliais vežiojęs lauko virtuvę. Pulke sklandė juokingi pasakojimai, kaip Antanas, nukirtęs šlajus, palikęs pietų košę ar barščius lenkams, su arkliais iš apsupties išbėgo.)

Atrodo, Matulį paveikė beveik kraštietiška Jono kilmė ir graži rašysena, be to, pasižadėjimas lankyti Kauno suaugusiųjų progimnaziją. Jonas šią vakarinę Kauno progimnaziją lankė ir baigė, tik negavo leidimo laikyti baigiamųjų egzaminų, nes kareivis neturėjo pinigų už juos susimokėti. Karinės tarnybos pabaigoje dar baigė paštininkų kursus ir 1923 m. atvažiavo į Utenos paštą dirbti paštininku telegrafistu.

Padirbęs dvejus metus Utenos pašte, jaunas vyras 1925 m. buvo paskirtas naujo kuriamo Taurėgnų pašto viršininku. Čia jis draugavo su labai tauragniškių gerbiamu vaistininku ir daktaru Šimkūnu, būsimosios prof. dr. Eugenijos (tuo metu artimųjų ir tauragniškių vadinamos Gese) Šimkūnaitės tėvu. Jo bute sekmadieniais ir kitų švenčių dienomis rinkdavosi laisvamaniškai nusiteikę Taurėgnų krašto poetai – Teofilis Tilvytis, Pulgis Andriušis (Fulgencijus Andrusevičius) ir kiti. Už tai teko sumokėti paštininko karjera, nes 1927 m. gruodžio 23 d. vargonininkui apvogus pašto kasą ir, už laisvamanybę būnant nemėgiamu Utenos valdžios, įsakymu „Pririšt prie arklio ienos ir atvart į Utenos kalėjimą“ buvo iš Utenos krašto išvytas. (Mūsų Tėvas prisimindavo, kad tauragniškis policininkas buvo geras žmogus, ir abu kartu vežime sėdėdami atvažiavę iki pat Utenos, ir tik beveik atvažiavus, atsiprašęs pririšo prie ienos tik per Uteną.) 1929 m. Pānevėžio apygardos teismas Joną Kirvelį išteisino ir jis buvo paskirtas Šakių apskrities Sudargo,

esančio prie to meto Vokietijos sienos, pašto viršininku.

Bet Sudarge išdirbo tik kelis mėnesius. Čia jis susidraugavo su protestantų pastoriumi, kurio namuose buvo paštas, žavėjosi racionaliomis protestantiškomis tradicijomis, konfirmacija. Tuo metu Jono idėjiniai draugai – aušrininkai, anarchistai maksimalistai, po nevykusio atentato prieš premjerą A. Voldemarą jo paprašė nelegaliai pervesti į Vokietiją vieną iš policijos ieškomų anarchistų. Jonui tai buvo paprasta. Jis turėjo gretimame, jau Vokietijos, kaime panelę lietuvaitę Mėtą, kurią dažnai palydėdavo ir per sieną. Senas vokietis pasienietis į tas palydas žiūrėdavęs atlaidžiai. Anarchistą jis pervedė sėkmingai, bet Lietuvos saugumas apie tai gavo žinių, tik neturėjo įkalčių. Todėl labai greitai atėjo įsakymas Kirvelį iš Sudargo pašto tarnybos atleisti be teisės dirbti Lietuvos pašto struktūrose.

Ketvirtąjį dešimtmetį Jonas, supratęs savo padėtį, kad bet kokia valdiška tarnyba jam uždaryta, pradėjo naujos veiklos paiešką, įvairiausius darbus. Dirbo ir žemių nusausinimo (melioracijos) darbus, ir statė tvartus, keliavo dviračiu po Lietuvą lankydamas pažįstamus, kol jo kairiųjų politinių nuostatų draugai nukreipė į kooperaciją. 1933 m. Kaune baigė finansų ministerijos organizuotus kooperacijos ir buhalterijos kursus. Kursų vadovas – vyžuoniškis ekonomistas M. Ragevičius, išduodamas baigimo pažymą, perspėjo, kad jis žinąs – Jonui Kirveliui, kaip laisvamaniui ir esančiam kairiųjų nuostatų žmogui, valdiškos tarnybos nebus. Ir patarė važiuot į Saląs (prie Kamajū), ten esanti Žemės ūkio mokykla, ten susibūrę tokie patys. Taip Jonas pradėjo kooperatininko karjerą.

Salų žemės ūkio mokykloje trumpai dėstė buhalteriją, vedėdavo kooperatyve ir aktyviai veikė agronomo (būsimo VLIK'o veikėjo) liaudininko Vlado Bertašiaus organizuotoje Jaunimo sąjungoje. Jonas Rōkiškio apskrities saugumo tarnybose buvo įvardintas kaip slapta Bertašiaus nelegalios politinės liaudininkų veiklos „adjutantas“. Jį sekė. Valstiečių liaudininkų iniciatyva organizuota Salų žemės ūkio mokykla mokė kaimo jaunimą ne tik racionaliai ekonomiškai ūkininkauti, bet ir neoficialiai jų galvose sėjo kairiąsias politines idėjas. Per šią veiklą Jonas tiesiogiai bendravo su šiaurės rytų Lietuvos kaimų, taip pat ir Užpalių jaunimu. Užpalių, ypač Galinių, kaimo jaunimas buvo dažni svečiai Salosė.

Bet už tai Jonui „profilaktiškai“, administracine tvarka, kas keli mėnesiai tekdavo pasėdėti Rōkiškio saugumo daboklėje, patirti saugumo viršininko Čėsnos smūgių ir spyrių, neskaitant daugybės provokuojančių kaltinimų. Nes Sālos buvo

Jonas Kirvelis telegrafistas su pašto tarnautojais Utenoje. 1923 m.

Iš D. Kirvelio archyvo

Rokiškio valdžios, ypač saugumo, politinis galvos skausmas. Mat Lietuva, dėl įtemptų santykių su Lenkija dėl Vilniaus krašto, buvo karo stovyje, saugumas turėjo dideles administracinių bausmių nekontroliuojamas teises. Todėl ir Rokiškiui kliūdavo Jono kairumas, anarchistinės nuostatos ir laisvamanystė. Salų jaunimą anarchizmu „užkrėtė“ poetas iš Biržų krašto Kazys Jakubėnas, kai vieną vasarą išleistas iš kalėjimo praleido Salose. Tėvas dažnai mums sakydavo, kad Salose nebuvo nė vieno bolševiko, tik liaudininkai ir anarchistai.

O suvalkiečių sukilimo metu, kai užpalėnų jaunimo grupelė solidarizuodamasi su suvalkiečiais sudegino nepaklusnaus ūkininko (Jankausko) klojimą, per padegėjų teismą Utenoje Jonas Kirvelis buvo su antrankiais atvežtas iš Salų į Uteną, kaip vienas iš akcijos organizatorių. Pirmą teismo dieną perskaičius kaltinimus, Kirvelis paprašė apkaltinti ir Rokiškio saugumo nuovados viršininką, kuris tomis dienomis jį turėjo būt išleidęs iš kalėjimo. Po šitokio Jono pareiškimo tą pačią dieną, tik kiek vėliau, buvo nuimti antrankiai. Pasirodė, kad padegimo metu jis tikrai „profilaktiškai“ sėdėjo Rokiškio kalėjime, todėl greitai iš Utenos kalėjimo buvo paleistas.

Per trumpą laiką, kai Jonui teko pasėdėti Utenos kalėjime, jis turėjo progos stebėti suimtą ekspremjerą Augustiną Voldemarą, kuris tuo metu kalėjo Utenoje už bandymą nuversti A. Smetoną. Savo kameroje Voldemaras rašė knygą „Istorinis Kristus“. O sekmadieniais vietoje pamaldų Jonas su laisvamaniais kairiaisiais eidavo klausytis įdomių Voldemaro plataus požiūrio paskaitų įvairiausiomis temomis, pavyzdžiui – „Apie vištos koją“ (žinoma, su paslėptomis idėjinėmis prasmėmis). Čia, Utenos kalėjime, Jonas pajuto, kas yra Maskvos valdomas MOPR'as (Tarptautinė organizacija politiniams kaliniams remti), šokoladais ir kitomis priemonėmis verbuojantis kalinius tapti bolševikais.

1936 m. sustiprėjus autoritariniam režimui, uždraudus politines partijas (palikus tik vieną – Tautininkų), saugumui uždarius Salų jaunimiečių veiklą, Jonas rado darbą dideliame Rasėinių kooperatyve. Iš pradžių dirbo, bet, po kurio laiko susidarius tam tikrom aplinkybėm, jam buvo pavesta valdyti visą parduotuvę, eiti parduotuvės vedėjo pareigas. Tačiau tą pačią dieną, kai tik perėmė šias pareigas, Kauno saugumo nurodymu šias pareigas vykdyti jam buvo uždrausta. Korektiškas Raseinių apskrities saugumo viršininkas pasikvietė Joną, paaiškino situaciją ir mandagiai paprašė per 48 val. iš Raseinių apskrities išvykti. Tai jis paklusniai ir išpildė.

Tada liaudininkiškasis „Lietūkis“ nukreipė Joną į Alytaūs žemės ūkio kooperatyvą. Jis tapo Alytaus kepyklos vedėju. Bet ir čia užkliuvo Alytaus apskrities valdžiai. Buvo apkaltintas, „kad su ulonų pulko viršila ruošė Prezidento A. Smetonos perversmą“, ir administracine tvarka ištremtas į Krosnės valsčių policijos priežiūron. Iš tikrųjų tai buvo pasekmė to, kad iš kepyklos, kuri turėjo aukštos klasės kulinarą, kuris kepė aukščiausios klasės tortus pagal Kauno aukščiausiojo rango valdžios ponijų užsakymus, pasiuntė joms sąskaitas. Mat tos ponios užmiršdavo atsiskaityti, tai naujasis vedėjas joms išdrįso nusiųsti sąskaitas. Grįžtamasis veiksma – tremtis į Krėsną.

Tačiau jau buvo 1938 m., nestabili politinė situacija pradėjo viską keisti, tapo laisviau. Grįžęs į Alūtų gavo stabilesnes pareigas ir 1939 m. pradžioje vedė, atsivežė

žmoną užpalietę – Emiliją Žvironaitę iš kitos Šventosios upės pusės. Pažįstami jie buvo seniai, kai Galinių kaimo jaunimas atvykdavo į Salas. Bet labiausiai Joną sužavėjo jos greitas, energingas sunkių, net vyriškų fizinių darbų atlikimas, bandymas pralenkti vyrus. Paklaustas, kaip surado Emilę, Jonas pasakodavo, kad kartą, eidamas iš Vyžuonų į Užpalius, perėjęs mišką pamatė, kaip nedidelio ūgio mergina spėriai krato mėšlą, sugeba pralenkti vyrus, ir kai tie atveždavo eilinią vežimą, užšokdavo ant vežimo dar ir vyrams padėt išverst atvežtą mėšlą. Kaip parodė vėlesnis Jono gyvenimas, žmoną surado tikrai puikią, ypač pokario laikotarpiui, kai reikėjo verstis ūkiškai.

Bet 1939-ieji tapo dar neaiškesni, viskas pradėjo keistis. Alytuje atsirado Rusijos armijos dalinių, Lietuva atgavo Vilnių. Tų metų pabaigoje Kirvelių šeima susilaukė pirmagimio, o „Lietūkis“ už

kelių savaičių išsiuntė Kirvelį į atgautas Vilnijos Eišiškes organizuoti prekybos. Dar po pusantrų metų, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, atėjus vokiečiams, Kirvelis paskiriamas Vilniaus krašto „Lietūkio“ inspektoriumi. Jo rankose atsidūrė civilinės prekybos organizavimas Trakų ir Ašmenės apskrityse, pačiuose pavojingiausiuose rajonuose. Čia jis sugebėjo vaikščioti Vilnijos krašto teritorijomis ir

*Emilija Kirvelienė ir Jonas Kirvelis. 1939 m.
Iš D. Kirvelio archyvo*

*Užpalietės
Ona Čerškutė,
Atilija Zabulionytė ir
E. Žvironaitė. 1937 m.*

balansuoti tarp H. Zimano Rūdninkų girios maskvietiškų partizanų, Armijos Krajovos, „Lietūkio“ interesų, dalyvauti žydų gelbėjimo operacijose, pagalbos Vilniaus universiteto profesūrai 1943 m. pavasarį vokiečiams uždarius universitetus bei dalyvauti nelegalioje pagrindinėje liaudininkų ir socialdemokratų VLIK'o veikloje. 1942 m. vasarą šeimą atvežė į Užpalius, įkurdino Sakalnykų namuose, pas tetulę Sakalnykienę ir brolių Antaną (Majorą). Tų pačių metų rudenį Kirveliai susilaukė antrosios atžalos – dukrelės. O pats tęsė darbą Vilniuje ir Vilnijos krašte važinėdamas iki pat Smurgaičių, dažnai kartu su būsimoju istoriku Juozu Jurginiu.

Rytų frontui priartėjus prie Vilniaus, 1944 m. liepos vidury, „Lietūkio“ inspektoriui Jonui Kirveliui kategoriškai atsisakius paklusti Trakų apskrities valdžios vyrams, reikalaujantiems leisti plėšti Leñtvaryje esančius „Lietūkio“ prekių sandėlius, buvo atiduotas vokiečių karinei valdžiai – sušaudyti. Apkaltintas, kad jis yra bolševikas ir laukias rusų armijos, nes Vilniaus pusėje jau buvo girdimos kanonados, vokiečių įkalintas viename Trakų rūsyje kartu su kitais suimtaisiais. Kai iš kalėjimo vokiečiai beveik visus kalinius paleido, paliko tik jį ir vieną lenkų, suprato – jie abu jau pasmerkti.

Bet „Lietūkio“ direktorius Antanas Kapočius, kooperacijos mokslus baigęs Austrijoje, mokantis kalbėti vokiškai, rizikuodamas savo gyvybe, atvyko į Trakus ir vokiečiams paaiškino, kad jis Kirvelio viršininkas, kad Kirvelis joks bolševikas, ir jis neleidęs Kirveliui naikinti sandėlių. Vokiečius įtikinti pavyko, bet oficialiai Kirvelio paleisti negalėjo. Buvo imituotas Kirvelio pabėgimas. 1944 m. liepos 12 d. Jonas vienmarškinis Bernardinų ežero pakrante, vaidindamas tai žvejojantį, tai slankiojantį vietinį, atėjo iki Vilniaus. Vilniaus priemiestyje prie jo pribėgo lenkė ir perspėjo, jeigu „*pan yra litvain*“, tegu pasisaugo, nes „*polskie żalnierzai*“ žudo litvinus. Nesutikdamas nei vokiečių, nei rusų, jis sėkmingai atėjo į Pilies gatvėje esančius Chodkevičių rūmus, kur gyveno kartu su prof. A. Žvironu, pasiėmė dviratį ir per Molėtus, Ąluntą ir Ūteną, važiuodamas prieš pabėgėlių srautą, atvyko į Narvaišių, pas Janonius, kur, laukdama ateinančio fronto, iš Užpalių buvo išvažiavusi jo šeima. Ten dar buvo vokiečiai, nors už dienos kitos jau atėjo Bagramiano armija, kurios sudėtyje buvo ir Lietuviškoji divizija ir kuri kariaudama keliavo kaip tik šiomis vietomis – nuo Dūkšto į Kamajūn.

„Lietūkio“ direktorius A. Kapočius, kaip ir daugelis pažinojusių Joną Kirvelį, manė, kad Kirvelis yra komunistas. Pokariu NKVD suimtą Kapočių tardė, aiškinosi jo kaltumą tarybų valdžiai, prašė nurodyti du komunistus, kurie paliudytų jo nekaltumą vokiečių okupacijos metais. Nurodžius Joną Kirvelį, susilaukė enkavėdistų nustebimo ir nelauktos reakcijos: „*Ar dar Kirvelis nesuimtas?!*“

Lietuviškoje divizijoje buvo Jono pažįstamų prieškarinio kairiųjų, tai iš karto buvo mobilizuotas civilinio gyvenimo atkūrimui organizuoti, iš vokiečių paimtų miestų ir miestelių prekybai atstatyti. Eidamas kartu su rusų armija, jis organizavo prekybą Šiaulių, Kuršėnų, Telšių ir Kretingos apylinkėse. Kretingos krašte rusų armija atkirto didelį dalį lietuvių bėglių, ir jie atsidūrė jau rusų įtakos sferoje. Vieną dieną Jonui einant per Krėtingą pro bėglius, prie jo prišoko Rokiškio saugumo viršininkas Čėsna (tas pats, kuris jį kažkada daužė, spardė, terorizavo), maldaudamas padėt pereinant fronto liniją. Kirvelis turėjo leidimą eiti iki priekinių linijų, todėl jis Čėsną, atrodo, padedamas kažkokio lietuviškos di-

vizijos atsakingo karininko, pervedė. (Po daugelio metų Jonas per tarpininkus iš Kanados gaudavo Čėsnos linkėjimus, o po 1990 m. Čėsna buvo atvykęs ir į Užpalius dar kartą padėkot Kirveliui už pagalbą. Panašių linkėjimų ir padėkų jis gaudavo nemažai. Kai 1941 m. pirmomis karo dienomis Užpaliuose susibūręs aktyvistų būrys perėmęs valdžią pradėjo persekioti kairiųjų nuostatų užpaličius, Jonas juos pasiimdavo į Vilnijos kraštą ir įdarbindavo savo parduotuvėse. Taip jis pagelbėjo Tarvydaitei, įdarbino ją Svyriuosė. O ten ji susituokė su policininku, todėl jiems teko bėgti į Vakarų. Už pagalbą Jonas gaudavo padėkos laiškus net iš Australijos.)

Frontas prie Klaipėdos sustojo ilgam, todėl Jonas atvyko į Vilnių. Vilniuje, jau esant rusų armijai, susitiko kažkada Alytuje sugundytus pabėgti iš smetoninio suimtų kairiųjų lageriuko komjaunuolius (būsimus rašytojus J. Chlivicką ir R. Lukinską bei Aukščiausiojo Teismo teisėją Jaciunską), jo išvežtus bei įdarbintus Eišiškėse 1940 m. Jie, pažinodami Kirvelį kaip Alytaus kepyklos vedėją, dabar būdami įtakingi formuojant Vilniaus gyvenimą, rekomendavo jį organizuoti Vilniaus duonos kepyklų atstatymą.

Taip Jonas Kirvelis 1944 m. buvo paskirtas Vilniaus miesto duonos kepyklų tresto valdytoju. Bet, būdamas nepartinis, išdrįso atsisakyti paklusti Maskvos įsakymui – tepti forminės duonos „blėkeles“ automobilių mašinine alyva – „otrabotke“, todėl iš šių pareigų buvo atleistas, viešai paskelbus, kad dėl Kirvelio sabotažo Vilnius nebuvo aprūpintas duona. Jau naujos valdžios – NKVD saugumo dosjė, atrodo, konsultuojant jaunystės pažįstamam dar iš Salų, žmonos Emilijos draugui, Kušnieriūnų kaimo užpaličiui, Žemaitės partizanų junginio vadui, būsimam Lietuvos komjaunimo vadovui Antanui Raguočiiui, buvo įrašyta: Jonas Kirvelis – anarchosindikalistas, tarybų valdžios priešas. Jonas, turėdamas patirties su smetoniniu saugumu, gerai suprato, kad reikia iš Vilniaus pranykt.

Teko bėgti, slapstyti. Iš pradžių dirbo Šepetės durpyno darbininku, o saugumui atkreipus dėmesį, perbėgo į Bygailių durpyną, – tuo metu buvusią Panevėžio cukraus fabriko energetinę bazę. Taip tapo Panevėžio cukraus fabriko darbuotoju.

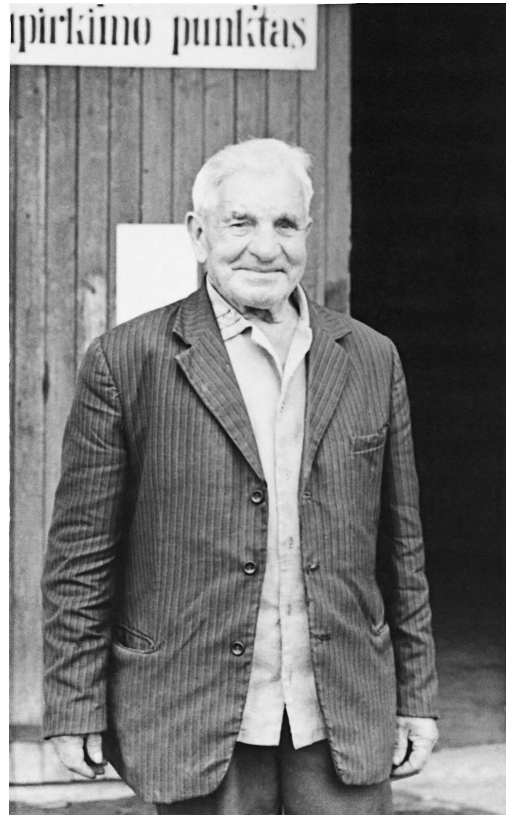
Jis mokėjo rusiškai, o čia susitiko pažįstamų iš darbo Vilnijos krašte laikų, todėl būdamas durpyno darbininku tapo neoficialiu darbininkų aprūpinimo skyriaus – ORSO viršininko padėjėju. Teko už viršininką važinėti į Maskvą su ataskaitomis. Bet, norėdamas kartu su savim turėti ir šeimą, kuri buvo palikta Užpaliuose, perėjo dirbti Panevėžio cukraus fabriko cukrinių runkelių supirkimo punktų vedėju.

1948 m. rudenį, pasiėmęs iš Užpalių šeimą, iš Barnaulo tremties pabėgusią ir besislapančią nuo naujos tremties Užpalių policininko, žuvusio Rešiotų lageryje, Černiausko žmoną Oną (pakapės Pranckūnaite) su sūnumi Algiu, išvažiavo į Lietuvos šiaurę. Iš pradžių dirbo Linkuvojė, Žemėlyje, Stačiūnuose, ilgiausiai Kūpiškyje, Pasvalyje ir vėl Linkuvoje. Dirbdamas Žemėlio cukrinių runkelių supirkimo punkto vedėju sužinojo, kad jo šeima išvežamųjų į Sibirą saraše. Žemėlyje Jonas susilaukė pagranduko – mylimiausio trečiojo sūnaus. Atrodo, per atsitiktinumą. Žemėlyje tremties į Sibirą išvengt pavyko, o iš ten išvykus, kilnojantis dirbti vis kituose punktuose, per Stačiūnus atvykus į Kupiškį, pavojus būti ištremtiems praėjo.

Visur, kur tik J. Kirvelis gyveno, cukrinių runkelių supirkimo punktuose iš pradžių sezoninį darbą gaudavo grįžę iš Sibiro bei lagerių, atitarnavę kareiviai ar atvykę iš kitur, skriaudžiami rajono valdžios. Kupiškyje, pats būdamas laisvamaniis, globojo vienuolę kazimierietę seserį Celiną (Oną Sakalaite), įdarbino sezonine buhalterė. Ją Kupiškio valdžia vykdavo iš bet kokių valdiškų tarnybų. Su seserimi Celina mūsų laisvamanių šeima dažnai kartu prie bendro stalo ir pietaudavome, visi darniai sutardami. Net kai tėvą išsišaukęs rajono kompartijos sekretorius perspėjo, kad jo cukrinių punktą yra visokiausių kontrų prieglauda, jis nesvyruodamas, jam būdingu flegmatišku tonu atsakė – o jie yra geri sąžiningi darbuotojai, jais visada galima pasitikėt. Kupiškyje kurį laiką pas mus glaudėsi abu išvežto į Krasnojarsko kraštą mūsų motinos brolio Prano (Užpalių pavyzdinio ūkininko Žvirono) likę sūnūs – Raimundas ir Antanas. Kai iš Sibiro grįžo Jono sesers – Lygamiškio Miškinių šeima su vaikais ir neturėjo kur prisiglaust, juos įleido į Užpalių butuką Sakalnykų name, kurį teta Sakalnykienė ir brolis Antanas pripažino kaip Jono nuosavybę. Vėliau ir šį butą, o mirus broliui Antanui ir visą namą Jonas atidavė savo seserėnams – Stasiukui ir Pranukui.

Jono Kirvelio anarchosindikalistinės pažiūros Lietuvos KGB užkliūdavo nuolat. Kai jo vyriausiajam sūnui aštuntajame dešimtmetyje dėl mokslo tiriamųjų darbų reikėjo gauti tam tikrą formą ir buvo tikrinamas šeimos politinis lojalumas, iš Linkuvos į Pakruojo saugumą buvo iškviesti abu – mama ir tėvas. Mama buvo klausinėjama apie laiškus iš Amerikos, apie jos pusbrolių dr. Balį Matulionį, kilusį iš Utenos r. Antakalnių kaimo, ir kas ta Marytė. Tai buvo seno Kirvelio pažįstamo, Salų žemės ūkio mokyklos agronomo, vėliau – „Lietūkio“ direktoriaus, liaudininkų VLIK'o veikėjo V. Bertašiaus laišakai tėvui. Iškviestam tėvui pirmas klausimas buvo: „Ar su savo draugais anarchistais dar susitinki?“ Tėvas, įpratęs dar nuo smetoninio saugumo tardymų laikytis konspiracijos, atsakė: „Aš jų nė vieno ir nepažįstu.“

74-erių metų amžiaus Jonas, jau būdamas pensininkas, pasitraukė iš Panevėžio cukraus fabriko ir iš Linkuvos atvyko gyventi į Užpalius. Kartu su žmonos seserimi Veronika, Kauno gimnazijos direktore, grįžusia iš Sibiro tremties nuo Angaros krantų, ir prof. A. Žvirono dukterimi Sigute, kuri dėl sveikatos buvo priversta gyventi kaime, Užpaliuose Ringio gatvėje pasistatė bendrą namą.

Jonas Kirvelis. 1987 m.

Čia, Užpaliuose, jau būdamas 75-erių metų amžiaus, užsigeidė vėl dirbti kooperatininku. Pamatęs Užpalių pradžioje nenaudojamą „Lietkoopsajungos“ sandėlių, prisiminęs, kad kažkada trumpai yra buvęs net du kartus skirtas Utenos „Lietūkio“ (karo pradžioje) ir „Lietkoopsajungos“ (karo gale) viršininku, atidarė Užpaliuose antrinių žaliavų, uogų, vaisių, bulvių supirkimo punktą, kuris veikė keliolika metų. Taip ir dirbo, iki jam sukako 90 metų. Visas Jono Kirvelio tarnybos stažas – per septyniasdešimt metų.

Mūsų Tėvas – Jonas Kirvelis iš Butiškių, sveikai ir turiningai išgyveno beveik visą šimtą metų, išėjo Anapilin ramiai, be skausmų ir kančių, sulaukęs ne vieno žmogaus, net jį persekiojusių padėkų už gelbėjimą kritiškais periodais. Jis gaudavo laiškus ir padėkų iš Kanados, Australijos, Lenkijos (1940–1941 m. Vilniaus burmistro p. Kruto) bei kitų, kuriems padėjo išvengt Sibiro. Jis Lietuvos Prezidento įsakymu yra apdovanotas žmonių gelbėjimo kryžiumi. Jo žmona Emilija už Vilniaus geto žydaitės (Anos Keilson) gelbėjimą pripažinta Izraelio „Yad Vashem“ Holokausto ir didvyriškumo atminties instituto Pasaulio tautų teisuole, jos garbei Jeruzalėje Pasaulio teisuolių pagerbimo parke žaliuoja pasodintas apelsinmedis, greta apelsinmedžių ir Emilijos seserims – Onai ir Veronikai. Tėvas laikėsi nuostatos, kad karą laimi tas, kas išlieka gyvas savo žemėje – Lietuvoje ir nori lietuviu būti. Turtas jam svarbu nebuvo – svarbiausia žmogus, jo gyvybė. Kaip ir jo vyresnis brolis, sunkiausiai Užpaliams metais buvęs Užpalių viršaičiu (seniūnu), žmonių vadinamu Majoru (Meru), kuris gyveno tarp užpaliečių vadovaudamasis etiniu principu – *„Žmagui nemažna blaga daryt, žmagui raikia padėt“*. Jonas Kirvelis, patyręs nemažai neteisybės, buvo neabejingas patekusiems į bėdas ir nepaduodavo rankos tiems, kurie skriaudė ir žudė žmones.

Širdyje amžinai užpalėnas Algimanto Antano Kubiliūno autobiografija

Gimiau Užpalių valsčiuje, Galinių kaime 1939 m. birželio 25 d. po pietų, apie 16–17 val. Man išvystant pasaulį (galima manyti, kad dangus yra man davęs kažkokį ženklą), kilo didžiulė su žaibais ir perkūno trenksmais audra, užtemo visas dangus.

Greitai nutvieskus tėviškę Stalino saulei ir praūžus kitoms, ne mažiau triukšmingoms istorinėms audroms, tėvą prievarta išvežus į didžiąsias komunizmo statybas kasti Vorkutoje anglių, o motinai mirus, nuo vaikystės klajojau po Lietuvą, mokydamasis įvairiose bendrojo lavinimo mokyklose, kol 1956 metais atsidūriau Vilniuje, J. Tallat-Kelpšos muzikos mokykloje. Po to – Konservatorija (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademija), kol galop 1967 metais ją (konservatoriją) baigiau ir igijau kompozitoriaus kvalifikaciją. Po aukštosios mokyklos baigimo iki 1970 m. dirbau Šiauliuosė muzikos mokykloje muzikinių teorinių disciplinų dėstytoju, o nuo tų metų iki šiol – dirbuojuosi Kaunė. 1970–1972 m. buvau K. Petrausko memorialinio muziejaus (dabar – K. ir M. Petrauskų lietuvių muzikos muziejus) pirmasis direktorius. 1970–2003 m. dirbau Kauno J. Gruodžio aukštesniojoje muzikos mokykloje. Taigi, 33 metus žvelgiau pro šios mokyklos langą į Lietuvą ir jos muzikinę kultūrą, čia 31 metus buvau Teorijos ir kompozicijos skyriaus vedėju, ne vienam jaunuoliui padėjau žengti pirmuosius muzikinės kūrybos žingsnius, o jų ne vienas šiandien – jau žinomas Lietuvos kompozitorius. Dėl to šiuos metus galiu įvardinti kaip vienus iš prasmingiausių mano gyvenime. Buvau vienas iš iniciatorių steigti Kaune aukštąją muzikos mokyklą (LMTA Kauno fakultetą), kurioje ir dirbu nuo jos veiklos pradžios (1989 m.) iki šiol. Einu docento ir jau 20 metų užimu Muzikos teorijos ir muzikos istorijos katedros vedėjo pareigas. 1975–1982 m. Kauno miesto dienraštyje „Kauno tiesa“ tvarkiau kassavaitinį skyrelį „Muzikinis gyvenimas“. Tai buvo nelengvas, beveik žurnalistinis darbas. Nuo 1969 m. esu Lietuvos kompozitorių sąjungos narys, 1982–1994 m. ėjau Lietuvos kompozitorių sąjungos Kauno skyriaus atsakingojo sekretoriaus (pirmininko) pareigas.

Mano muzikinės kūrybos pagrindinė kryptis – kamerinė muzika, taigi nekuriu jokios „lengvosios“ ar popmuzikos. Svarbiausieji kūriniai: 3 styginių kvartetai, „Muzika dviems styginių kvartetams ir trimitui“, 5 vokaliniai ciklai balsui ir fortepijonui, iš jų – „Trys Just. Marcinkevičiaus eilėraščiai“ (eilės J. Marcinkevičiaus), „Vytauto Mačernio sonetai“ (eilės V. Mačernio) ir kt., lietuvių liaudies vestuvinių dainų ciklas „Aukso žiedą dovanujo“ balsui ir simfoniniam orkestrui, 2 sonatos fortepijonui, pjesių ciklai fortepijonui „Mintys“, „Aforizmai“, Tokata dviem fortepijonams ir kita instrumentinė muzika, dainelės vaikams, chorams, kūriniai lietuvių liaudies muzikos instrumentams, kūriniai pedagoginiam repertuarui ir kt. Be muzikinės kūrybos, į laikraščius ir žurnalus rašau apie muziką, muzikinę kultūrą, muzikinio gyvenimo problemas ir aktualijas. Esu paskelbęs per 250 įvairios apimties publikacijų.

Su metais didėjant gyvenimo patirčiai ir daugėjant išpūdžių, ėmiausi plunksnos ir pradėjau kurti noveles. 2008 metais išėjo nedidelis straipsnių rinkinėlis

„Žvilgsniai“ muzikinės kultūros klausimais, taip pat novelių knyga „Svirčių godos“. 2009 m. buvau apdovanotas Kauno miesto III laipsnio Santakos garbės ženklu ir tais pačiais metais man skirta Kauno meno kūrėjų asociacijos premija už profesionalią muzikinę veiklą ir gyvybingą jos raišką.

*Antano Kubiliūno ir
Pranės Dabregaitės
vestuvės. 1937 m.
lapkričio 21 d.*

Ką gi pamačiau, ką supratau, ko išmokau taip ilgai gyvendamas? Sakau – „ilgai gyvendamas“, nes gyvenimo trukmė matuojama ne tik praslinkusiais metais, bet ir (o tai daug tiksliau!) patirtais išpūdžiais. O jų, iš tiesų, man netrūko. Taigi ką pamačiau, ką supratau?

Su bėgančiais metais kaupiasi manyje nuostaba gyvenimu. Ne ne, aš juo anaipol nesigėriu ir nesidžiaugiu, aš tik (dar!) naiviai stebiuosi. Stebiuosi ir saulėtekiu, ir purvu...

Save vadinu užpalėnu. Kitaip juk negalima. Juk teisingai sakoma, kad tautybės, gimtinės ir tėvų pakeisti neįmanoma (to daryti tikrai nenorėčiau). Taigi ir lieku užpalėnas, nors Užpaliuose ir Galiniuose lankausi tik esant reikalui, o ne sentimentų skatinamas. Užplūsta nemalonūs jausmai prisimenant ir matant, kaip tėviškė jau daugiau kaip pusę amžiaus naikinama ir niekinama, kaip į ją gviešiasi riesti, godūs gudruolių nagai.

Tėvai – humanitarai, sūnus – fizikas

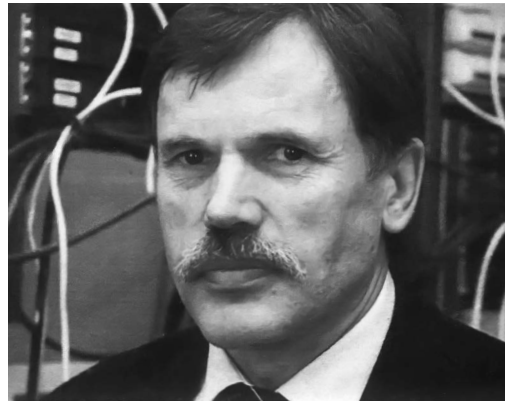
Stanislovas Balčiūnas

Jaunimo kartais nesuprasi. Regis, turi geriausias sąlygas į savo laimės aukštumas keliauti plačiu, tėvų išvaikščiotu keliu, o jis ima brautis per nežinomus brūzgyklus. Nepasakysi, kad tai kažkoks genetinis nukrypimas. Greičiau jau kito pavyzdžio suviliotas ar naujų atradimų džiaugsmo ieškantis dviejų filologų vaikas yra solidžių mokslo aukštumų pasiekęs fizikas Feliksas Kuliešius.

Bepigu mums dabar žvelgti į jo biografiją, vardyti jos faktus, kai jau nueitas didžiulis gyvenimo kelias, gal net šiek tiek daugiau nei pusė amžiaus.

O per tiek laiko, kad ir kuo būtų žmogus, jis jau pasiekia savo galimybių aukštumas. Tačiau pabandykime bent mintimis pabūti jo vietoje tada, kai dar teko rinktis gyvenimo kelią. Feliksas Kuliešius gimė 1955 m. rugsėjo 12 d. Užpalių pedagogų šeimoje. Motina Vanda Kuliešienė, ne tik lituanistė, bet ir kraštotyrininkė, kasdien buvo apsikrovusi ne tik moksleivių sąsiuviniais, bet ir krūvom kraštotyrininkų surinktos medžiagos. Tėvas Kazimieras Kuliešius – prancūzų kalbos mokytojas – irgi be sąsiuvinių nepraleisdavo nė dienos. Taigi, Felikso vaikystė ir jaunystė, kaip ir jo brolio Jono bei sesutės Stasės, prabėgo tarp pedagogine rimtimi alsuojančių sienų, o dar teisingiau – tarp popieriuje sugulusios humanitarinės išminties. Tiesą pasakius, tokioje aplinkoje vargu ar įmanoma nesusigundyti literatūrine dvasia.

Kaip Feliksas prisimena, rašyti jį išmokė mokytojos A. Didžgalvytė, E. Skardžiuvienė ir mama. Nors Feliksas Kuliešius pasuko fiziko keliu, bet tėvų genai,

Feliksas Kuliešius

Feliksas Kuliešius – tarp pirmokų su tėveliais

jų polinkis į kalbas, literatūrą jaunystėje jam buvo gundantis dalykas, literatūrinės nuotaikos buvo arti širdies, nes yra parašęs ne vieną eilėraštį, dalyvaudavo skaitovų konkursuose ir ne kartą prizines vietas laimėjo, tik absoliutaus laureato vardo mokykloje nenuskynė. Mokykloje dirbo ramus, tylus, bet jautrios sielos mokytojas V. Juknys, kuris Užpalių vidurinės mokyklos moksleivius išmokė ne tik filmuoti, bet ir piešti, mokė kasdienybėje pamatyti grožį, todėl Feliksas iki šiol prisimena, kaip piešimo mokytojas V. Juknys „išsivedęs į kiemą mokė pamatyti saulėlydžio grožį“.

Ir vis dėlto Feliksas Kuliešius nebuvo linkęs pasirinkti menininko profesijos. Beje, čia tektų pastebėti, kad fiziko bacila jis užsikrėtė, kai bendravo su mamos broliu – dėde Algiu Šapoka. Gal reikėtų pripažinti, kad įtakos turėjo artimųjų genai, tarp kurių buvo užprogramuotas polinkis prie technikos. O gal paviliojo nepaprastai gabaus dėdės Algio Šapokos atsidavimas technikai ir technologijoms. Užtenka paminėti tokį faktą, kad tada, kai Lietuvos parduotuvėse dar nebuvo galimybių radijo aparatą nusipirkti, dėdė Algis sugebėjo ne tik pasidaryti radijo imtuvą, bet ir beveik visam kaimui juos sumontavo, iki draugų, kaimynų telefono linijas išvedžiojo, kad pasikalbėti galėtų, o senelių sodyboje vėjo jėgainę pastatė, kuri buvo tarsi nuosava elektrinė, juo labiau, kad elektros kaimuose tada dar daug kur nebuvo. Be to, dėdė mokėjo suremontuoti bet koki variklį. Tas technikos užkratas jaunus vaikus visada suvilioja. Juo labiau, kad mokytojas V. Skardžius per darbų pamokas mokė šaltkalvystės. Kaip prisimena Feliksas, kažkokiai parodai moksleiviai pagamino hidroelektrinės modelį. Veikiantį. Mokytojas A. Juzulėnas sugebėjo vilioti matematikos gudrybėmis, o V. Puodžiukas, pamatęs Felikso Kuliešiaus gabumus, pakalbino jį dalyvauti olimpiadose, todėl nuo devintos klasės iki pat mokyklos baigimo su mokytoju po fizikų olimpiadas važinėjo ir ne kartą laurus skynė.

Feliksas Kuliešius ir jo bendraklasiai su pedagogais vidurinės mokyklos baigimo proga 1973 m.

Taigi, visos aplinkybės taip susiklostė, kad 1973 m. baigęs Užpalių vidurinę mokyklą Feliksas Kuliešius įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti fizikos. Labiausiai gilinosi į puslaidininkių ir kietojo kūno elektronikos paslaptis.

1978 m. Feliksas Kuliešius pradėjo dirbti Vilniaus universiteto Fizikos fakultete.

Pradėjęs dirbti laborantu per keletą metų patyrė inžinieriaus, mokslo darbuotojo, asistento pareigybių skonį, o 1995 m. Vilniaus universiteto, Mokslų akademijos Fizikos instituto ir Pedagogikos universiteto mokslo taryboje apgynė gamtos mokslų daktaro disertaciją. Vėliau tobulinosi Glazgo mokymo ir studijų centre, Japonijoje, Lenkijoje. Nuo 1999 m. Feliksas Kuliešius yra Vilniaus universiteto Bendrosios fizikos ir spektroskopijos katedros docentas, o po metų įkūrė ir pats ėmė vadovauti pirmajai Lietuvoje Kompiuterinių tinklų akademijai, kurioje pagal pasaulinę Cisco Ltd programą rengiami aukštos kvalifikacijos kompiuterinių tinklų specialistai. Įdomu, kad jis gilinosi net į tokias sritis, kaip kompiuterinė grafika ar informacinės sistemos medicinoje.

Bet tiksliau apie savo darbus niekas kitas nepasakys kaip jis pats: *„Turiu blogą bruožą, mėgstu naujoves ir savo veiklą stengiuosi kreipti ten, kur įdomu man, kur nauja, kur matau iššūkius (jei būčiau pastovesnis, gal vienoje srityje pasiekčiau daugiau). Jau dešimtmetį pagrindinę savo veiklą iš fizikos perkėliau į informacines technologijas, domiuosi ir mokau kompiuterių architektūros, kompiuterinių tinklų informacinės saugos dalykų. Svarbiausias baras – kompiuteriniai tinklai, kur pagal pasaulinę programą padedu jaunimui pasirengti tarptautinei sertifikacijai, tyrinėju tinklų organizavimo problemas, kompiuterinės saugos principus. Galima paminėti, kad šie dalykai su fizika siejasi glaudžiau, nei gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio – tiriu, kaip galima pritaikyti triukšmus informacijos šifravimui. O apie informacines sistemas medicinoje galiu pasakyti, kad man tai – šalutinė veikla. Kartą paprašė apie tai papasakoti medikams, todėl buvau įklimpęs į šią problemą keleriems metams. O mūsų šalies mokslininkai šioje srityje gana stiprūs.“*

Feliksas Kuliešius yra paskelbęs kelias dešimtis mokslo straipsnių, bet apie tai nelinkęs plačiai kalbėti, nes *„gal tai labiau turėtų dominti specialistus“*.

Nors galvoje visa informatikos, fizikos mokslo paslapčių raizgalynė, tačiau pasak Felikso Kuliešiaus, širdyje lyg randas įsirežęs Užpalių krašto ilgesys, ir kai tik randa laisvesnę dieną, su žmona Jūrate, baldų konstruktore, su dukra Indre, šiuolaikinio teatro prodiuserė, ir sūnum Vytautu, žiūrėk, ir suka gimtinėn, kur jų laukia motulė, pro langą vis dažniau besižvalganti...

Medikas Vidmantas Kviklys

Stefa Meiduvienė

Vidmantas Kviklys yra Vilniaus universitetinės vaikų ligoninės vaikų chirurgas. Meno kūrėjų draugijos narys, turintis pomėgį drožinėti, lieti akvareles. Lenta, kuri puošia vaikų ligoninės parką ir yra skirta parko kūrėjui Silvestrui Bičkui – kruopštus Vidmanto Kviklio kūrinys. Lentoje iškalti žodžiai: „Agronomo Silvestro Bičkaus parkas mažiesiems.“ Šią lentą dėl vandalų įrašų kitoje pusėje teko iškalti jau antrą kartą. Vidmantui Kvikliui suteiktas meno kūrėjo statusas.

Kviklys gimė 1949 m. rugpjūčio 22 d. Rokiškyje, krikštytas Rokiškio bažnyčioje. Grafų Tyzenhauzų–Pšezdzeckių dvare senelis dirbo gydytoju, o vėliau tėvas – arklaininku. Dabar čia Liongino Šepkos muziejus. Kai Rokiškio dvarą „išvadavo“ nuo grafų, samdiniai irgi turėjo išvykti. Šeima, močiutės brolio pakviesta, atvyko gyventi į Utenės rajono Vyžuonų parapijos Galinių kaimą, nes ten buvo laisvų namų. Tėvai nežinojo, kad tie laisvi namai priklauso

ištremtiems žmonėms. Iš pradžių gyveno profesoriaus Antano Žvirono, vėliau – Zabulionių namuose. Baigęs Gaižiūnų pradinę mokyklą, V. Kviklys atvyko mokytis į Užpalių vidurinę mokyklą. Vidmantas mokykloje visad buvo apsuptas draugų, mėgo šmaikštauti, krėsti pokštus. Tuo metu dirbusių mokytojų prisiminimuose Vidmantas išliko kaip aktyvus mokyklinių spektaklių artistas, sportininkas ir turistas, kuris kartu su komanda dalyvaudavo rajoninėse ir respublikinėse varžybose, užėmė prizines vietas. Didžiausias jo laisvalaikio pomėgis – drožinėti, nors to niekas nemokė. Pirmasis eksponuotas drožinukas buvo jo mylimų Užpalių ešeriai.

Baigęs Užpalių vidurinę mokyklą, įstojo į Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą. Baigęs studijas, pradėjo dirbti Klaipėdos miesto vaikų ligoninėje vaikų chirurgu. 1976 m. buvo išsiųstas tarnauti į sovietinę armiją, kur dirbo med. punkto vadu.

Nuo 1981 m. rugsėjo mėn. dirba Vilniaus universitetinės ligoninės vaikų chirurgu, taip pat vaikų chirurgu poliklinikoje. Kaip gydytojas labai jautrus, švelnus. Kolegė pediatrė Valerija Tabarienė sako, kad chirurgas Kviklys „pediatrinė natūra – vaikai limpa prie jo, o jo rankos stebuklingos, švelnios, geros – Dievo dovana“.

Čia prasideda Silvestro Bičkaus parkas mažiesiems šalia vaikų ligoninės Santariškėse

Laisvalaikiu drožinėja. Pirmoji oficiali paroda buvo studentų bendrabutyje Čiurlionio gatvėje. Didžioji dalis drožinių išdrožta armijoje.

„Tai buvo išsigelbėjimas ir pretekstas, kad nesikabinėtų, nelįstų, netrukdytų. Aš gi metams gaudavau 50 litrų spirito. Jo negailėdavau – nueinu pas meistrus – jie medienos parenka.“

Daugiausia dirbinių yra motinos namuose Giedraičiuose. Gydytojas ruošia savo darbų parodas. Viena iš jų buvo surengta ir jo jaunystės miestelyje – Užpaliuose. Vienas iš jo darbų ant budinčių gydytojų darbo stalo – angelukas – Užpalių simbolis.

Dar vienas gydytojo hobis – žvejyba. Blizges jis pats iškaldavo sau ir draugams, o pastaruoju metu daro musulines meškeres, nes taip greičiau, įdomiau ir kūrybos daugiau.

Chirurgo žmona Daiva dirba toje pat ligoninėje odontologe. Sūnus Algirdas baigė ekonomikos studijas ir dirba verslininkų konsultantu makroekonomikos klausimais. Dukra Austėja mokosi Dailės institute. Ir sūnus, ir dukra turi polinkį dailei. Įdomūs dukros medžio drožiniai. Sūnus padėjo remontuojant, padarė virtuvės spinteles.

Vidmantas Kviklys – puikus gydytojas chirurgas, šaunus menininkas. *„Skalpeli ir kaltą chirurgas valdo vienodai gerai,“* – rašė Solveiga Patapovienė savaitraštyje „Lietuvos sveikata“, 2008 06 05–11.

Vidmantas Kviklys prie savo sukurtos skulptūros

Vincas Liulevičius užpalėnų vaikų draugas

Vanda Kuliešienė

Tai pedagogas, istorikas, vadovėlių ir kitų istorijos darbų autorius. Šio žmogaus, 1902 m. kilusio iš Kryžėlių kaimo, mokslus ėjusio Utenoje, Užpalių žemėje įminti pėdsakai ir šiandien gyvi jo buvusių mokinių atmintyje. Jie prisimena labai veiklų juoda-plaukį mokytoją, organizavusį skautus, sportininkus, pradėjusį rinkti medžiagą apie Užpalių krašto knygnešius, ypač J. Baranauską, rašinėjusį į Lietuvos spaudą, skelbusį eilėraščius „Giedroje“, „Viltyje“. „Lietuvos mokykloje“ jis spausdino straipsnius kūno kultūros, ateitininkų, pavasarininkų veiklos klausimais, 1929 m. yra išleidęs knygelę – mokymo priemonę „Grupinė mankšta berniukams ir mergaitėms“.

Vincentas Liulevičius

„Neužmirškite geru žodžiu paminėti 1924–1927 m. čia dirbusio progimnazijos istorijos, visuomenės mokslo mokytojo Vinco Liulevičiaus. Tai neeilinė asmenybė. Tai buvo gabus, sumanus žmogus, puikus organizatorius, patrauklus, iniciatyvus, uždegantis mokytojas, nuostabus auklėtojas.

Neturėdamas nė paprasčiausios patalpos, dėstydamas fizinę kultūrą, sugebėjo daug padaryti. Veikė gimnastikos būrelis. Mokiniai pasisiuvo sportinę uniformą. Jie gerai mokėjo rikiuotę, išmoko futbolo, tinklinio, krepšinio taisykles. Valsčiaus valdybos raštinėje, iškrausčius baldus ir įrengus laikiną scenos pakylą, žiemos metu būdavo rengiami sportiniai vakarai“, – rašo laiške buvęs V. Liulevičiaus mokinys P. Tamošiūnas (1995 02 08).

1937 m. V. Liulevičius baigė Vytauto Didžiojo universitetą, gavo istoriko diplomą ir iki 1944 m. dirbo Šakių gimnazijoje, tvarkė šios mokyklos muziejų. 1944 m. su šeima pasitraukė į Vokietiją, ten mokytojavo ir direktoriavo lietuvių gimnazijoje.

Atsidūręs Čikagoje, taip pat dirbo pedagoginį darbą. Jo išleistos knygos – tai „Lietuvos muziejų istorija 1812–1933 m.“ (1937), „Senųjų amžių istorija“, „Užsienio lietuvių istorinė medžiaga“ (5 knygos) ir kt. Jo parengtus ir išleistus Lietuvos istorijos vadovėlius iki šiol naudoja visos lietuvių išėivijos mokyklos. Iki mirties V. Liulevičius domėjosi savo kraštu, kur paliktos jaunystėje įmintos pėdos. Jo nuopelnai ir užpalėnams, ir visai Lietuvos kultūrai yra neabejotini.

Sėkmės formulė: šeima, mokykla, talentas

Stefa Meiduvienė

Jaučiu nepaprastą džiaugsmą, kai išgirstu, kad mano mokiniai – sėkmės kelyje. Žinoma, kartais mokytojai deda daug pastangų, kad kiekvienas mokinys surastų laimės vieškelį, tačiau būna ir taip, kad vos spėji stebėti, kaip mokinys pats kuria savo ateitį, pasinaudodamas šeimos genais, geru auklėjimu, ir mokyklai telieka užimti budraus reguliuotojo vaidmenį, kad gabumai nenueitų beprasmiškiems užsiėmimams, būtų pastebėti, skatinami, kad mokinys jaustų ne prievartą, o veiklos džiaugsmą.

Kai dabar susitinku į gimtinę grįžtančią buvusią savo mokinę Alvidą Bučelytę, užplūsta džiaugsmingi prisiminimai, apmąstymai. Tačiau, objektyvumo vardan, tegul pirmiausia apie savo gyvenimo kelią, sėkmės formules papasakoja Alvida Bučelytė-Lozdienė.

„Esu gimusi 1960 m. gegužės 31 d. Utenės rajone Užpalių miestelyje darbščių ir nuo-

Pirmokai su tėveliais ir mokytoja G. Juzulėniene. 1967 09 01

Paskutinis skambutis. 1978 m.

širdžių tarnautojų šeimoje. Tėvai mane mokė gerbti kiekvieną žmogų, daug reikalauti iš savęs, bet kitiems būti atlaidžiai ir stengtis juos suprasti.

Septynerių metų pradėjau lankyti Užpalių vidurinę mokyklą (dabar Užpalių gimnazija), kurią 1978 m. baigiau aukso medaliu. Vienerius metus toje mokykloje dėščiau chemiją ir dirbau laborante.

1979 m. įstojau į Vilniaus pedagoginį institutą (dabar Lietuvos edukologijos universitetas), kurį 1984 m. baigiau su pagyrimu ir įgijau fizikos ir astronomijos mokytojos specialybę. Studijuodama pajutau dar didesnę pagarbą visiems Užpalių mokyklos mokytojams, kurie man suteikė galias žinias, padėjusias ne tik studijuoti, bet ir dalyvauti studentų mokslinėje ir visuomeninėje veikloje.

Jau studijų metais dirbau šioje aukštojoje mokykloje 0,5 etato. 1984 m. pradėjau dirbti Fizikos fakulteto stažuotoja.

1987 m. gimė sūnus Marius, o nuo 1992 m. rugsėjo 1 d. mokytojavau Vilniaus Salininkų vidurinėje mokykloje, dėščiau informatiką ir fiziką. Nuo 2003 m. rugsėjo 1 d. – Vilniaus Žirmūnų gimnazijoje, dėščiau informatiką ir fiziką. Nuo 2007 m. vasario 1 d. iki 2009 m. rugsėjo 1 d. dirbau Pedagogų profesinės raidos centre vyresniąja metodininke. Reorganizavus Pedagogų profesinės raidos centrą į Ugdymo plėtotės centrą, nuo 2009 m. rugsėjo 1 d. dirbu šiame centre metodininke.

1995 m. kartu su profesoriumi Kazimieru Pyragu parašėme vadovėlį aukštųjų mokyklų studentams „Specialioji reliatyvumo teorija“, kurį papildėme, ir 1996 metais išėjo šio vadovėlio antrasis leidimas. Esu išspausdinusi metodinių fizikos straipsnių žurnaluose „Fizikų žinios“, „Mokykla“, konferencijų leidiniuose.

1997 m. laimėjau TEMPUS programos konkursą ir 8 mėnesius stažavausi Hanoverio universitete, Fizikos fakultete.

2001 m. Europos Taryba pakvietė dalyvauti Europos švietimo darbuotojų seminare, kuris vyko Donauechingene (Vokietija).

1994 m. prioritetine tvarka buvo suteiktas informatikos vyresniosios mokytojos, o 2001 m. – fizikos mokytojos ekspertės vardas. 2003 m. tapau švietimo konsultante. Turiu pilną ECDL pažymėjimą.

Laisvai kalbu prancūziškai, skaitau dalykinę literatūrą anglų kalba, moku rusų kalbą. Kartu su astronomų grupe esu išvertusi iš anglų kalbos Giles Sparrow knygą „Visata. Kaip stebėti dangų“ (Kaunas, Šviesa, 2006).

Esu Lietuvos kompiuterininkų sąjungos Mokymosi sekcijos narė, Fizikos (LFMA) bei informatikos (LINMA) mokytojų asociacijų narė.

Kaip ekspertė dalyvavau Švietimo plėtotės centro vykdomame projekte „Vertinimas ugdymo procese“. To paties pavadinimo leidinyje kartu su Saule Vengeliene yra parengta fizikos diagnostinė užduotis, skirta 8 klasei.

Esu Lietuvos moksleivių informacinių technologijų konkurso „Bebras“ organizacinio komiteto narė.

ITC vedžiau kompiuterinės priemonės „Infotestas“ taikymo įvairių dalykų mokytojams seminarus. Trečiajai šios priemonės versijai parengiau 500 fizikos klausimų su atsakymais. Ši priemonė yra patvirtinta ŠMM ekspertų tarybos.

2002 m. dalyvavau darbo grupės, kūrusios Pedagogų kompiuterinio raštingumo standarto Edukologinės dalies mokomąją medžiagą, veikloje. Po dvejų metų šią medžiagą pertvarkėme. Dalyvavau ir kaip kuratorė (konsultantė) nuotoliniuose mokytojų mokymuose „Informacinių technologijų naudojimo edukologiniai aspektai“, kurie ir remiasi nurodyta medžiaga.

2004 m. kartu su V. Dagiene, S. Vingeliene ir R. Zabarasku parengėme Informacinių technologijų programą pagrindiniam ugdymui. Pagal šią programą informacinių technologijų kursas pradedamas dėstyti penktoje klasėje. Esu atnaujintų pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų bendraautorė (priedas: „Informacinės technologijos“). 2005 m. kartu su Valentina Dagiene išleidome Paskalio pratybų sąsiuvinį dešimtai klasei.

Keletą metų buvau fizikos valstybinio brandos egzamino, vėliau – IT valstybinio egzamino vertintoja. Dalyvavau Nacionalinio egzaminų centro projekte „Brandos egzaminų kokybės sistemos plėtra“, vadovavau Informacinių technologijų grupei.

Mokslinėje ISSEP 2006 konferencijoje skaičiau pranešimą „Skaičiuoklės naudojimas fizikos pamokose“. Šios konferencijos leidinyje spausdinamas to paties pavadinimo darbas. Su švietimo mainų programos parama dalyvavau tarptautinėse Eurologo konferencijose Varšuvoje (2005 m.) ir Bratislavoje (2007 m.), trumpalaikėje stažuotėje Ispanijoje (2010 m.). Mokytojauti ir skaityti paskaitas labiausiai paskatino tie vieneri metai, praleisti Užpalių mokykloje, kai į buvusius mokytojus ir mokinius pažvelgiau kitaip. Nieko nėra malonesnio kaip išgirsti minint Užpalius, Užpalių gimnaziją. Didžiausia svajonė – tolesnis gimnazijos klestėjimas, nes labai svarbu, kad Užpaliams, kaip ir kiekvienam miesteliui, būtų lengvai prieinamas mokslas ir kultūra.

Esu gamtos mokslų vadovėlio 5–6 kl. „Eureka“ ir šiam vadovėliui skirtų pratybų (Briedis, 2005–2007 m.) bendraautorė. Taip pat esu informacinių technologijų vadovėlio „Kodėlčius“ ir jam skirtų pratybų (Žara, 2006–2007 m., 4 dalys) bendraautorė. Esu Mokinio žinyno Fizikos skyriaus bendraautorė (Alma littera, Vilnius, 2007, 2009, 2011). Kartu su Ieva Mackevič parašėme IT vadovėlį „Pasaulis kompiuteryje“ 9–10 klasėms (I ir II dalys) ir kompiuterinę mokytojo knygą pagal šį vadovėlį. 2011 metais išėjo IT vadovėlio „Pasaulis kompiuteryje“ 11–12 klasėms pirmoji dalis. Rašyti ir kurti išmokė klasės auklėtoja ir lietuvių kalbos mokytoja

Vanda Kuliešienė. Daug išvardintų vadovėlių puslapių parašiau 30-oji laida su Užpaliuose. Užpaliai – man pats mieliausias kampelis, o šio krašto mokytojais. 1978 m. žmonės – patys gražiausi ir nuoširdžiausi.

Sūnus Marius 2011 m. baigė VU Programų sistemų studijų programą ir įgijo informatikos magistro laipsnį. Vyras Petras – mokytojas, fizikos vadovėlių serijos „Spektras“ (7–10 kl.) bendraautoris.“

Alvida Bučelytė – buvusi mano mokinė – labai pareiginga, valinga, stropi, aktyvi klasės ir mokyklos gyvenime. Ją domino viskas: kalbos ir literatūra, matematika ir socialiniai mokslai. Mokėsi neakivaizdinėje jaunųjų matematikų mokykloje, buvo jaunųjų literatų, jaunųjų gamtininkų būrelių narė. Rajoniniuose skaitovų konkursuose buvo užėmusi prizines vietas. Daug metų dalyvavo fizikų ir biologų olimpiadose. Jai patikdavo padėti kiekvienam, kam reikalinga pagalba. Būdama ligonių slaugymo būrelio narė, padėdavo ligoninės personalui slaugyti ligonius. Visa jos aktyvi veikla netrukdė mokslui. Nuo pirmos klasės iki mokyklos baigimo buvo mokslo pirmūnė. 1975 m. apdovanota ženkleliu „Už labai gerą mokymąsi“.

Tokia pat veikli, iniciatyvi Alvida išliko ir išėjusi iš mokyklos. Studijų metais buvo išrinkta Vilniaus miesto deputate. Lankė sunkiai gyvenančias šeimas, rūpinosi, kad tos šeimos gautų joms reikalingą paramą.

Puikias auklėjimo pamokas Alvida gavo savo šeimoje. Onos ir Broniaus Bučelių šeima visoje Užpalių seniūnijoje (tuomet apylinkėje) buvo žinoma ir gerbiama. Tai darbštūs, nuoširdūs žmonės, visiems linkintys gero, norintys kiekvienam padėti, nuraminti ir paguosti, esant reikalui, suteikti ir materialią pagalbą. Ši šeima išaugino tris puikias dukras: Galiną, Aušrinę ir Alvidą. Visos išsilavinusios, nuoširdžios, mylinčios savo gimtuosius Užpalius ir šio krašto žmones. Malonu jas susitikti Užpaliuose ir pabendrauti.

Mokykloje Alvida buvo mylima klasės draugų ir mokytojų, visada geranoriška, puikios nuotaikos, maloniai bendraujanti su bendraamžiais ir vyresnio amžiaus žmonėmis. Šios savybės išliko iki šių dienų.

*Bučelių šeima.
1988 m.*

Visada trokštanti žinių, mėgstanti savo darbą, Alvida turi mažai laisvo laiko. Vasarą, būdama Užpaliuose, labai gražiame tėviškės kampelyje ant Šventosios kranto, ji ne tik džiaugiasi ją supančia gražia gamta, bet vis rašo, kuria.

Kartu su vyru Petru išaugino taip pat gabų sūnų Marių, kuris baigė VU Programų sistemų studijas ir įgijo informatikos magistro laipsnį.

Buvusi Alvidos klasės auklėtoja Vanda Kuliešienė prisimena:

„Dar mokyklos suole būdama, Alvida reiškėsi kaip asmenybė – iniciatyvi, turinti tvirtą nuomonę ir sugebanti ją apginti. Tuo pelnė mokytojų pasitikėjimą ir pagarbą. Rimtai ir atsakingai žiūrėjo į mokymąsi bei jai patikėtas pareigas. Komunikabili, sugebanti maloniai ir kultūringai bendrauti su žmonėmis.“

Mokslo premijos laureatų rikiuotėje užpalėnas Ričardas Makuška

Stanislovas Balčiūnas

Daugelio garsių Lietuvos profesorių išminties lopšys – Užpalių padangėje. Garsenybių jau nebesuskaičiuosi ir ant abiejų rankų pirštų, pradedant pasaulio išmybe geografu Kaziu Pakštu, Amerikos kosminių laivų dizaineriu profesoriumi Julium Jodele. Į eilę įrašykime fiziką Antaną Žvironą, chemijos profesorių Povilą Algirdą Vaškeli, grupę žemės ūkio profesorių – brolius Joną ir Vytautą Konstantiną Sirvydžius, buvusius Žemės ūkio akademijos rektorius Rimantą Urboną ir Albiną Kustą, matematikos profesorius Kazimierą Sakalauską ir Joną Sunklodą, humanitarinės krypties profesorius Bronių Vaškeli ir Algirdą Vyžintą. Prie mūsų valsčiaus ribos – visame pasaulyje garsaus kardiologo Vytauto Jono Sirvydžio giminė.

Apie vienus jų darbus plačiai žinome, apie kitų nelabai ką nutuokiame arba nelabai ir tesidomėjome, tačiau kai 2011 m. tarp mokslo premijos laureatų per radiją ir televiziją išgirdome gamtos mokslų profesoriaus, chemiko Ričardo Makuškos pavardę, malonus jausmas visiems kraštiečiams paširdžius pakuteno.

Chemija ne kiekvienam lengvai įkandamas mokslas, ypač organinė, o jos dalis – polimerai – net ir šiuos mokslus studijavusiems kartais atrodo tarsi klampynė protui. O ką jau kalbėti apie naujų polimerų sintezę, kuriai profesorius Ričardas Makuška naudojo naujus ir modernius gyvybingosios radikalinės polimerizacijos ir vadinamosios „klik“ chemijos metodus. Todėl nebandydami perprasti tų metodų ir procesų pažvelkime tik į Ričardo Makuškos darbų kasdienybę, kuri užfiksuota jo mokslinėje biografijoje.

1974 m. aukso medaliu baigęs Užpalių vidurinę mokyklą, Ričardas Makuška po penkerių metų rankose jau laikė Vilniaus universiteto Chemijos fakulteto absolvento diplomą su pagyrimu. Dar po penkerių metų apgynė chemijos mokslų kandidato disertaciją (1993 m. nostrifikuotas gamtos mokslų daktaru). Vėliau stažavosi Japonijoje Tokijo universitete bei Suomijos Kokolos technologijos institute. Profesinę veiklą pradėjęs Vilniaus universiteto Chemijos fakulteto Polimerų chemijos katedros vyresniuoju laborantu, asistentu, 1991 m. Ričardas Makuška jau buvo Polimerų chemijos katedros vyresniuoju dėstytoju, Chemijos fakulteto prodekanu, o netrukus tapo tos pačios katedros vedėju, docentu, nuo 2004 m. iki dabar R. Makuška – Vilniaus universiteto Chemijos fakulteto Polimerų chemijos katedros vedėjas, profesorius. Jam vadovaujant jau apgintos 9 mokslų daktaro disertacijos, mokslinių darbų sąrašė per 220 straipsnių, iš jų 80 – recenzuojamuose žurnaluose. Dar sovietmečiu Ričardas Makuška gavo 7 TSRS išradimų autorinius liudijimus, o dabar jau turi 1 JAV patentą, dar pateiktos 2 paraiškos Europoje ir viena JAV

*Prof. Ričardas Makuška
Vilniaus universiteto Polimerų
chemijos katedroje. 2010 m.*

paraiška patentams. Jis yra 5 mokomųjų knygų bendraautoris, studentams ar magistrantams dėsto cheminę technologiją, polimerų tyrimo metodus, gamtinių stambiamolekulinių junginių, polimerizacijos reakcijų mechanizmų paslaptis. Tai toli gražu ne visa jo mokslinė ir pedagoginė veikla, juo labiau, kad profesorius Ričardas Makuška dar yra Vilniaus universiteto Mokslo komiteto pirmininkas, Senato narys, Chemijos fakulteto tarybos narys, kasmetinės tarptautinės konferencijos „Baltic Polymer Symposium“ organizacinio komiteto narys, Lietuvos mokslo tarybos ekspertas, žurnalo „Chemija“ redakcijos narys.

Ir dar pridursime, kad jis, šeimos tėvas, kartu su žmona ekonomiste Sigute užaugino du vaikus – Gytenį, gimusį 1983 m., dabar... ir Kęstutį, gimusį 1985 m., dabar...

Tai tik sausas daug pasiekusio mokslininko biografijos eilutės, tačiau kur kas įdomiau, kaip jis to pasiekė, kur pradžių pradžia, kas jam padėjo arba trukdė kopti į mokslininko karjeros, Lietuvos mokslo laureato aukštumas. Todėl profesoriui ir pateikiau keletą klausimų, į kuriuos jis atvirai nuoširdžiai ir įdomiai atsakė.

Ar sunku mokykloje kaimo vaikui? Ką prisimeni iš vaikystės, jaunystės, kad tai įrodytum?

Sunkumų kaimo vaikui nereikėtų sureikšminti. Fiziniai sunkumai (dideli atstumai, ankstyvas kėlimasis ir pan.) ar papildomi namų ruošos darbai tik priverčia racionaliau paskirstyti laiką ir užgrūdina. Mano supratimu, noras ko nors pasiekti priklauso ne nuo to, ar tu iš kaimo ar iš miesto, o nuo lyderystės pojūčio. Šį pojūtį lemia ne tik genai, bet ir šeima bei pirmieji mokytojai. Man šiuo požiūriu pasisekė – nuo mažens buvau skatinamas, palaikomas, manimi tikima, laikomas pavyzdžiu. Negalėjau apvilti... Iki šiol atsimenu, kad būdamas penktoje ar šeštoje klasėje vieno uždavinio niekaip negalėjau įveikti, todėl nuėjau pas kokius 4 metais vyresnį kaimyną, kad padėtų. Jam taip pat nepavyko, be to, jis ieškojo trafaretinių sprendimų. Mane tai nuvylė ir nustebino, tačiau kartu leido suvokti, kad aš mąstau giliau, todėl sprendimą galiu rasti pats. Sprendimą radau, bet ne tai svarbiausia. Svarbiausia tai, kad man susiformavo pojūtis, jog aš galiu padaryti tai, ko siekiu.

Tiek Vilūčių aštuonmetėje, tiek Užpalių vidurinėje mokyklose buvau žinių autoritetas. Atvykus studijuoti į Vilniaus universitetą, pasitikėjimas savo galimybėmis kažkiek susvyravo, nes kursas buvo labai stiprus, įstojo daug gabių ir labiau

*Ričardas Makuška prie
Užpalių gimnazijos
su auklėtoja
Aldona Puodžiukiene
ir bendraklasiais,
Užpalių vidurinė
mokyklą baigusiais
prieš 30 metų.
2004 m.*

išprususių (čia jau miesto privalumai) bendramokslių, kai kurie iš jų mėgdavo pasirodyti „kietuoliais“. Tačiau viskas stojo į savo vietas jau po pirmosios sesijos, ypač po pirmojo kurso. Aš tapau pirmūnu, savo grupės lyderiu, mano autoritetas VU Chemijos fakultete labai greitai augo. Vėliau teko girdėti, kad moku perteikti tai, ką žinau, parodyti, kad žinau. Mano paties vertinimu nei mokykloje, nei universitete, nei dabar mano žinios nėra išskirtinės; tiesiog iš tų pačių žinių aš moku „išspausti“ daugiau, padaryti tinkamus apibendrinimus.

Nebuvau apsnūdęs ir užklausinėje veikloje, nors ten ir nebuvau lyderis: grojau Užpalių vidurinės mokyklos vokaliniam-instrumentiniam ansamblyje, su kuriuo koncertavome kelių aplinkinių rajonų kultūros namuose ir mokyklose, atstovavau mokyklai rajoninėse slidinėjimo, kroso, orientacinio sporto, šaškių varžybose.

Kodėl netapai literatu, kalbininku? Kaip sekdavosi rašyt rašinius? Gal dalyvavai literatū, skaitovų ar kt. konkursuose?

Nuo mažens buvau linkęs į tiksluosius mokslus – patiko matematika, fizika, chemija. Rašinius taip pat rašiau gerai, pvz., vidurinės mokyklos baigimo rašinys net buvo įtrauktas į geriausių Lietuvos abiturientų rašinių rinkinį. Tačiau rašyti buvo sunku, teko „spausti“ iš savęs, nejutau pasitenkinimo. O jau užsienio kalbas mokyti tai buvo tikra kankynė. Užpalių vidurinėje ir universitete šiek tiek pramokau prancūziškai, o vėliau teko pačiam įvaldyti anglų kalbą, nes be anglų kalbos tiksluosiuose moksluose nėra ką veikti.

Kas, kodėl ir kaip užkrėtė chemiko bacila? Ką pasiekei mokykloje?

Chemiko bacila užkrėtė chemijos mokytoja Ona Čiegienė. Ji buvo tikra entuziastė, skatino papildomai dirbti, spręsti uždavinius, dalyvauti chemijos olimpiadose. Teko dalyvauti rajoninėje jaunųjų matematikų olimpiadoje, patekau tarp prizininkų, tačiau nebuvau pirmas. O štai pirmąsyk padalyvavęs Utenos rajono jaunųjų chemikų olimpiadoje, tapau jos nugalėtoju. Nuvažiauvau į respublikinę jaunųjų chemikų olimpiadą Kaunė ir, savo nuostabai, tapau prizininku. Vėliau tą patį rezultatą pakartojau dar du kartus. Kaip Lietuvos jaunųjų chemikų olimpiadų prizininkas, patekau į respublikinę jaunųjų technikų vasaros stovyklą Ignalinoje, kurioje patyrė VU Chemijos fakulteto ir Chemijos instituto darbuotojai, skaitydami paskaitas ir demonstruodami bandymus, galutinai mane pastūmėjo link chemijos.

Chemija, o ypač organinė, kiek prisimenu, sudėtingas mokslas, ar niekad nesigailėjai išpajiniojęs ton raizgalynėn?

Visko buvo. Sudėtingumas neglumino, tačiau nusivylimas ne kartą apėmė žinant, kad negali kažko padaryti tik todėl, kad nėra tinkamos mokslinės aparatūros. Pasaulyje daroma, o Lietuvoje negalime. Juk šiuolaikinė mokslinė aparatūra

Ričardas Makuška su tėvais Liucija ir Juozu, seserimi Egidija ir broliu Donatu tėvų namo kieme Vilučiuose. 2011 m.

daugumą Lietuvos laboratorijų pasiekė tik per pastaruosius dvejus metus, kai plūstelėjo Europos Sąjungos Struktūrinių fondų lėšos. O prieš 10–15 metų padėtis buvo apgailėtina, daug blogesnė, negu tarybiniais laikais. Štai tada ir kilo minčių, kad gal geriau būčiau tapęs matematiku, nes jiems techninė bazė mažiau svarbi. Išgelbėjo tai, kad susiradau tinkamų užsienio partnerių su didelėmis jų laboratorijų galimybėmis.

Kas ir kodėl buvo autoritetas (profesūros) studijų metais, o gal ir vėliau? Ką teko pasiekti studijų metais, kokie studentiško gyvenimo epizodai iki šiol džiugina širdį?

Iš studijų ir pirmųjų darbo universitete metų labiausiai prisimenu profesorių Gerardą Bajorą, kuris buvo puikus mokslininkas, pedagogas ir administratorius (katedros vedėjas, dekanas). Žavėjo ne tik jo atsidavimas darbui ir žingeidumas, bet ir žmogiškoji šiluma, nebijojimas imtis atsakomybės ir net rizikuoti. O apie jo diplomatinis sugebėjimus tiesiog sklido gandai – su bet kuo jis galėjo užmegzti pokalbį, nuo bet ko galėjo „atmušti“ pašnekovą.

Veiklos studijų metais turėjau daug. Dalyvavau studentų mokslinės draugijos veikloje, skaičiau pranešimus studentų konferencijose (ne tik iš chemijos, bet ir iš visuomenės mokslų), dirbau organizacinį darbą studentų organizacijose. Įsiminė studentų mokslinė-gamybinė praktika Vokietijos demokratinėje respublikoje (pirmoji išvyka į užsienį), išvyka į Rusijos „aukso žiedą“ (senuosius Rusijos miestus), konferencija Volgograde, vadovavimas studentų statybiniam būriui Suvalkijoje. Beje, tame statybiniame būryje buvo ir būsimasis Seimo narys, ir viceministras, ir profesorius, ir būtent su jais turėjau daugiausia vargo – jie labiau mėgo „dirbti liežuviai“ negu kastuvu.

Kas studijų metais buvo velniškai įdomu? Gal plačiau iš tų kursų galėtum pailustruoti...

Kažko velniškai įdomaus negalėčiau išskirti. Tačiau labai įdomių epizodų prisimenu daugybę: tai ir Vilniaus universiteto 400 metų iškilmės, kurių metu buvo ir rimtų pasisėdėjimų, ir eisnų per miestą, ir pasilinksminimų su kolegomis iš kitų broliškų respublikų; tai ir profesoriaus Kazio Daukšo jubiliejus, kurį švęsdami išragavome daugybę jo gamintų naminių vermutų; tai ir kasmetinės Chemiko dienos fakultete, kurioms ruošdavome vaidinimus, koncertus ir savas kavines auditorijose; tai ir bulviakasiai kolūkiuose, ir grupės „cementovkės“, be kurių sunkiai įsivaizduojamas tarybinio studento gyvenimas.

Svarbiausios mokslinių darbų temos. Kas nulėmė, kad jos atsirado Tavo gyvenime, kiek tenka prisidėti prie to, kas dabar daroma ar būtina daryti Lietuvoje...

Šiuo metu išskirčiau 3 svarbiausias savo mokslinių darbų kryptis: 1) šepetinių jonogeninių polimerų sintezė ir tyrimas; 2) katijoninių polimerų kaip genų transfekcijos reagentų sintezė ir tyrimas; 3) gyvybingosios radikalinės polimerizacijos vandeninėse terpėse metodų vystymas. Pirmosios dvi kryptys taikomojo pobūdžio – siekiama gauti naujas funkcines medžiagas su tam tikromis savybėmis, būtinomis jų panaudojimui aukštosiose technologijose. Šepetiniai polimerai panašūs į šepetėlius pieno buteliams plauti, naudotus tarybiniais laikais, tik maždaug milijoną kartų mažesni. Tokių molekulinų šepetukų gausu mūsų sąnariuose, būtent dėl jų sąnariuose beveik nėra trinties. Mes neturime tikslo pakeisti mūsų

sąnariuose esančias medžiagas, mes tik norime jas imituoti, t. y. sukurti analogus technikai, kurie dešimtis ir šimtus kartų sumažintų trintį, trukdytų sulipti nanodalelėms ar paviršius apsaugotų nuo baltymų adsorbcijos. Vykdam antrąją darbų kryptį, pavyko susintetinti naujos struktūros katijoninius polimerus, kurie yra tarp geriausių pasaulyje žinomų genų transfekcijos reagentų. Genų transfekcija – tai genų (trumpų nukleino rūgščių segmentų) įterpimo į ląsteles procesas. Tai labai svarbus instrumentas genų terapijoje (pvz., gydant vėžines ir kai kurias paveldimas ligas), kuriant transgeninius organizmus (pvz., genetiškai modifikuotus augalus) ir molekulinėje biologijoje. Naujieji genų transfekcijos reagentai, kurie patentuojami Europos Sąjungoje ir JAV, buvo sukurti vykdam užsakomuosius UAB „Fermentas“ (dabar „Thermo Fisher Scientific“) darbus ir bendradarbiaujant su šios įmonės mokslininkais; šioje įmonėje jie gaminami ir parduodami (prekinis vardas TurboFect™) daugeliui pasaulio laboratorijų.

Mokslinių temų užuomazga – mano buvusio vadovo prof. G. Bajoro darbuose, skirtuose vandenyje tirpių ir jonogeninių monomerų polimerizacijai. Vėliau tematikas koregavo gyvenimas – atsirado „mađinga“ gamtinių polimerų modifikavimo linija, savo pageidavimus kėlė užsienio partneriai, su kuriais kartu vykdėme Europos Sąjungos finansuojamą projektą, bendradarbiauti pasiūlė bene stipriausia Lietuvoje veikiančiose įmonėse mokslo padalinį turinti UAB „Fermentas“.

Ką naudingo Lietuvos žmogui gali duoti aukštai įvertinti Tavo moksliniai darbai? Kaip šioje srityje atrodome pasauliui?

Mokslas arba yra, arba jo nėra. Kaip negali būti Vokietijos mokslo, taip negali būti ir Lietuvos mokslo. Mokslas yra tik tada, jeigu tavo darbai įdomūs pasauliui, jeigu jie nauji, o ne bandantys atkartoti tai, kas jau buvo kažkur padaryta. Jeigu tu nesi matomas, tavęs necituoja, vadinasi, tavo darbai neaktualūs arba „knebinėji“ seniai žinomus dalykus. Tada gali kilti klausimas: ar reikia vystyti brangiai kainuojantį mokslą Lietuvoje, gal tegu tai daro turtingesnės valstybės? Atsakymas paprastas: ne tik reikia, bet ir būtina. Vystant mokslą sukuriama naujos technologijos ir, svarbiausia, stiprinamas šalies intelektinis potencialas. Be mokslo negali būti šiuolaikinio universiteto; tada Lietuva liktų tik pigios darbo jėgos šalimi. Tikiuosi, kad mano darbai naudos Lietuvai duoda. To įrodymas – ne tik sukurtos naujos medžiagos, bet ir keliasdešimt mano mokinių (tarp jų – 9 mokslo daktarai), mokslinius tyrimus atlikusių mano laboratorijoje.

Kokiuose žurnaluose – Lietuvos, užsienio – skelbei straipsnius? Ar tik mokslinius?

Esu paskelbęs apie 80 mokslinių straipsnių, iš jų apie 50 aukštai kotiruojamuose tarptautiniuose žurnaluose, leidžiamuose JAV, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kitose šalyse („Macromolecules“, „Langmuir“, „Polymer“ ir kt.). Maždaug 15 pastarųjų metų rašau tik angliškai – paprasčiausiai lietuviškai nėra kam jų skaityti. Patekti į solidžius žurnalus nėra lengva – straipsnius recenzuoja kitų šalių panašios srities mokslininkai. Aš taip pat esu kelių tarptautinių žurnalų recenzentas, padėdu atrinkti tinkamus publikuoti straipsnius. Turiu bendrų publikacijų su Karališkojo technologijos instituto (Švedija), Berlyno techniškojo universiteto (Vokietija), Oksfordo universiteto (Didžioji Britanija), Aarhus universiteto (Danija), Makromolekulių chemijos instituto (Čekija) ir kitų šalių mokslininkais. Galiu

pasigirti, kad tarp publikuotų straipsnių yra ir tokių, kuriuos pasaulio mokslo bendruomenė cituoja 50 ir daugiau kartų. Reikia pripažinti, kad šie skaičiai yra geri tik Lietuvos „padangėje“, lyginant tarptautiniu mastu, tai būtų tik vidutiniai mokslininko rodikliai. Bet gal ir tai neblogai – galime kaip lygūs bendrauti su garsiausių pasaulio universitetų mokslininkais.

Kokioje tarptautinėje konferencijoje buvo sunkiausia, išpūdingiausia ir kur nustebinai kitus, kad paskui sekiojo iš paskos, norėdami sužinoti kuo daugiau apie Lietuvos mokslininkų darbus? Kaip užsieniečiai vertina lietuvių mokslą?

Teko dalyvauti mokslinėse konferencijose daugelyje pasaulio šalių – ne tik Europos šalyse ir JAV, bet ir tolimesnėse ar egzotiškesnėse – Australijoje, Indijoje, Taivane. Jeigu tai rimta tarptautinė konferencija, atmosfera visur panaši, dominuoja argumentai, o ne emocijos. Negalėčiau pasigirti, kad kur nors buvau sekiojamas. Be abejo, buvo tokių, kurie domėjosi mano darbais, siūlė bendradarbiauti ir pan., tačiau nelabai kam rūpėjo, kur tie darbai daromi arba kodėl Lietuvoje. Mokslininkų pasaulis šiais laikais yra bendras, labiau domina idėjos ir metodai, o ne kur tai daroma.

Kalbant bendriau, mokslo pasiekimais Lietuvoje nelabai galime pasigirti arba tiksliau, jie yra vidutiniai. Juk neturime nė vieno Nobelio premijos laureato, Lietuvos universitetai nepatenka į 500 geriausių pasaulio universitetų sąrašą. Turbūt rastume tik keletą mokslininkų Lietuvoje, kurie yra laikomi iškiliais pasauliniu mastu. Šie dalykai neatsitiktiniai: tarybiniais laikais buvome didelės šalies provincija, atkūrus nepriklausomybę, labai stigo pinigų mokslinei įrangai ir aukštojo mokslo finansavimui, mokslinis potencialas sumenko dėl „protų nutekėjimo“ ir gabaus jaunimo prioritetų pasikeitimo, Lietuvoje beveik nėra įmonių, kurios būtų mokslui imlios ir turėtų mokslo (tyrimo ir vystymo) padalinius.

Ko labiausiai reikia Lietuvos mokslui, nekalbant apie pinigus? Ar esi patenkintas dėmesiu, mokslo pasiekimų panaudojimu ir pan.? Kokiam kolektyve dabar dirbi?

Labiausiai Lietuvos mokslui reikia mokslui imlių gamybos sričių, įmonių, taikančių aukštąsias technologijas. Tokios įmonės, kurių labai daug JAV, Vokietijoje, Danijoje ir kitose išsivysčiusiose šalyse, formuluoja užsakomuosius tyrimus ar vykdo bendrus tyrimus su universitetais. Tai didžiulė paskata mokslui. Deja, Lietuvoje tokių įmonių labai mažai. Žinoma, įmonės, kurios dalį savo lėšų galėtų skirti moksliniams tyrimams, negali būti mažos, t. y. jų veikla arba bent jau pardavimai turi neapsiriboti Lietuva. Šią problemą supranta ir Lietuvos politikai, todėl į Lietuvą bandoma pritraukti pasaulinių korporacijų padalinių, steigiami mokslo slėniai, kuriuose numatoma kurti pumpurines universitetų ir mokslo institutų įmones, skatinamas ūkio subjektų užsakomųjų darbų vykdymas.

Lietuvos mokslui reikalingi ir organizaciniai pertvarkymai. Dauguma mokslo institutų turėtų būti prijungti prie universitetų, savarankiški galėtų likti tik tie, kurie atlieka didelės apimties taikomuosius tyrimus ir patys išsilaiko. Turėtų atsirasti mokslo ir tyrimo padalinių didelėse Lietuvos įmonėse, tokių padalinių atsiradimą turėtų skatinti, taip pat ir finansiškai, Lietuvos vyriausybė. Biudžeto lėšomis išlaikomų mokslininkų galbūt galėtų būti ir mažiau, tačiau jie turėtų būti geriau finansuojami.

Labai didelė problema, trukdanti vystyti mokslui Lietuvoje, yra biurokratizmo pančiai. Biurokratizmo pančiuose skęsta visa Europos Sąjunga (jei taip bus toliau, ji niekada pagal pasiekimus nepriartės prie JAV, ją jau lenkia Japonija ir Pietų Korėja), tačiau Lietuvoje padėtis dar blogesnė. Lietuvos biurokratai dreba dėl savo vietos ar nepakankamai pasitiki sveika nuovoka, todėl Europos Sąjungos reikalavimus dar sugriežtina, reikalauja net absurdiškų dalykų (pvz., buvo toks reikalavimas: pildyti žurnalus, nurodant mokslininko kiekvienos dienos ir valandos darbus, dabar yra – ketvirčio pabaigoje tiksliai išleisti pagal sąmatą numatytus pinigus). O kur dar šūsnyš absurdiškų popierių ruošiant viešųjų pirkimų dokumentus, nesibaigiančias savianalizes, akreditacijas, kokybės vadybos formas... Katedros vedėju dirbu 20 metų ir galiu atsakingai pareikšti, kad per tą laiką „popierinių reikalų“ padaugėjo bent 10 kartų. Taigi dažniausiai mokslui lieka tik vakarai ir savaitgaliai.

Kurioje šalyje įdomiausi studentai? O moterys? Kodėl žmona iš Lietuvos, o ne iš kokios Kubos?

Džiaugiuosi, kad studentų motyvacija mokytis per pastaruosius keletą metų Lietuvoje akivaizdžiai pagerėjo. Manau, kad dabar jie mažai skiriasi nuo kitų šalių studentų. Tiesa, užsienio šalyse studentai paprastai aktyvesni – politiškai, visuomeniškai.

Na, o moterys Kuboje negražios ir neįdomios – pats ten prieš porą metų buvau ir nusistebėjau. O štai Tanzanijoje, kurioje buvau praėjusią vasarą, priešingai ir nelauktai, moterys padarė išpūdį.

Ar širdyje tik formulės, žmona, vaikai? Ar dar lieka kokia kertelė Užpaliams, gimtinei?

Negaliu pasigirti, kad su gimtine mane sietų glaudūs ryšiai. Baigiau Užpalių vidurinę mokyklą, tačiau joje mokiausi tik 9–11 klasėse, todėl ten pažįstamų nedaug. Daugiau ryšių su Vilūčiais, kur baigiau aštuonmetę mokyklą ir kur vasaromis dar gyvena mano tėvai. Žinoma, ir to laiko vis mažai... Kartais apsilankau kraštiečių susitikimuose, kartais – Užpalių vidurinėje mokykloje. Vis viliuosi, kad gal netrukus jau mažiau laiko skirsiu darbui, tada vėl patrauks gimtinės pievos ir žmonės.

Iš pristatymų Lietuvos mokslo premijai

Vilniaus universiteto Senatas:

„Vilniaus universiteto Polimerų chemijos katedros vedėjas profesorius Ričardas Makuška polielektrolitų sintezės ir tyrimo srityje dirba beveik 30 metų. Svariausi darbai padaryti per pastarąjį dešimtmetį, kada buvo susintetinti katijoniniai šepetiniai chitozano ir polimetakrilatų kopolimerai, polimerų sintezei imti naudoti nauji ir modernūs gyvybingosios radikalinės polimerizacijos ir „klik“ chemijos metodai, sukurtos naujos aukštųjų technologijų medžiagos, kai kurios jų įdiegtos į gamybą ir komercializuotos. Šepetiniai polielektrolitai yra akivaizdus šiuolaikinių aukštųjų technologijų medžiagų pavyzdys, kurių savybės (baltymų ir teršalų atstūmimas, ypatingai

*Ričardas Makuška
su grupe Vilniaus
universiteto
mokslininkų,
apdovanotų 2011 m.
Lietuvos mokslo
premija. 2012 m.*

maža trintis tarp padengtų paviršių, ypatingai didelio vandens kiekio sulaikymas, gradientinis paviršiaus savybių keitimas ir kt.) turėtų būti svarbios daugeliui technologijų ir nanotechnologijų. Prof. R. Makuškos grupės susintetintų unikalių polielektrolitų savybės domina ne tik aukštųjų technologijų įmones, bet ir kitų šalių mokslininkus. Tarptautinį atliekamų darbų lygį geriausiai iliustruoja tai, kad VU Polimerų chemijos katedroje susintetinti katijoniniai šepetiniai polielektrolitai tiriami Karališkajame technologijos institute (Švedija), Lundo universitete (Švedija), Aarhus universitete (Danija), Oksfordo universitete (Didžioji Britanija), Etvos Lorand universitete (Vengrija), Makromolekulių chemijos institute (Čekija).“...„Atliekami taikomieji tyrimai svarbūs ir Lietuvai, kadangi naujos medžiagos ir technologijos įdiegtos, naudojamos arba diegiamos Lietuvos įmonėse.“

„Thermo Fisher Scientific“ Vilniaus padalinys:

„Bendrų prof. R. Makuškos ir UAB „Fermentas“ darbuotojų mokslinių ir technologinių tyrimų rezultatai labai geri – sukurtos kelios naujos medžiagos aukštosioms technologijoms ir jų gavimo bei panaudojimo technologijos, kurios ginamos 2 Europos patentų paraiškomis, 1 JAV patentu ir 1 paraiška JAV patentui, vieno iš produktų – transfekcijos reagento – gamyba įdiegta „Thermo Fisher Scientific“ Vilniaus padalinyje.“ ...„Bendradarbiaujant prof. R. Makuškai ir UAB „Fermentas“ mokslininkams, buvo sukurti unikalios struktūros katijoniniai polielektrolitai, kurie savo savybėmis (arba jų kompleksu) lenkia kitus komercinius polimerinius transfekcijos reagentus (pvz., Exgen500, Lipofectamine ir Effectene). Naujieji transfekcijos reagentai pirmą kartą buvo susintetinti ir ištirti prof. R. Makuškos grupės VU Chemijos fakultete; dabar pagal patobulintą metodiką transfekcijos reagentai gaminami „Thermo Fisher Scientific“ Vilniaus padalinyje.“ ...„Transfekcijos reagentai (prekinis vardas TurboFect™) per „Thermo Fisher Scientific“ platinimo tinklą pardavinėjami mokslinėms laboratorijoms visame pasaulyje, jų paklausa auga.“

Meilę miškams suradęs Dvarašilyje...

Stanislovas Balčiūnas

Užpalių gimnazija dabar gali didžiuliuoti, kad jos praeityje būta vaisingo darbo, kuris jaunimui padėjo apsispręsti renkantis visuomenei, tautai reikalingas profesijas. Ypač verti dėmesio Lietuvos miškus, gamtą puoselėjantys užpalėnai, kurie savo likimą susiejo su Mykolo Stulginskio universitetu. Tai šio universiteto profesorius Albinas Kusta, docentas Vitas Marozas, studentas Mindaugas Ilčiukas. Šios kelios eilutės bus skirtos gabiam, darbščiam Mykolo Stulginskio universiteto Miškų fakulteto Ekologijos katedros vedėjui Vitui Marozui, kuris 1970 m. sausio 29 d. gimė Užpaliuose, 1977 m. pradėjo mokytis Užpalių vidurinėje mokykloje ir kuriam Užpalių apylinkių gamta, kaip ir mokykla, tapo kelrodžiu renkantis profesinį gyvenimo kelią.

Dar būdamas moksleivis, Vitas Marozas galėjo pasakyti ne tik ant kurio kalnelio Dvarašilyje auga daugiausia voveraičių, kuriam slėny ūmėdės mėsingiausios, kur didžiausi geltonųjų baravykų pulkai išsibarstę, kur šernai vaikus vedžioja, kur stirnos ganosi, bet ir kodėl nebegalima bažnyčios pataisais puošti. Dar mokykloje mokėsi pažinti paukščius, iš giesmės juos atskirti. Tam net universiteto studijų nereikėjo – užteko dažnai pabuvoti gamtoje, pabendrauti su tais, kurie moka skaityti ir pažinti jos paslaptis. Tokių progų Vitui Marozui nuo vaikystės buvo į valias. Ir tada, kai su močiute Veronika Petkūnaite rinko mėlynės Dvarašilyje, ir tada, kai su biologijos mokytoja aiškinosi gamtos sudėtingumo ir evoliucijos bruožus, ir tada, kai su miškininkų būrelio nariais Vyžuonų miške mokėsi miško želdinimo, kirtimo darbų, net pats su motopjūklų išmoko dirbti. Dar mokykloje sužinojo, kas yra taksacija, dendrometrija ir kaip nustatyti medienos prieaugį per sezoną. Mokėsi ir baigė neakivaizdines ornitologų ir jaunųjų programuotojų mokyklas.

Polinkis į gamtą lėmė miškininko profesijos pasirinkimą. 1988 m. įstojo į Lietuvos žemės ūkio akademijos (dabar Mykolo Stulginskio universitetas)

Vito Marozo šeima

Miškų fakultetą, kurį 1993 m. baigė su pagyrimu. Tais pačiais metais įstojo į Biomedicinos mokslų Miškotyros krypties doktorantūrą, kurią sėkmingai baigė 1998 m. sausio 16 d., apgynė disertaciją „Pietų Lietuvos ažuolynų sintaksonominė struktūra ir ryšys su miško tipais“. Jaunasis mokslininkas Vitas Marozas stažavosi Helsinkio universiteto Žemės ir miškų ūkio fakulteto Miško ekologijos katedroje (1995), Norvegijos žemės ūkio universiteto Miškų fakultete (1998), Pietų Bohemijos universitete Čekijoje, Oksfordo universiteto Miškų institute (2001) Didžiojoje Britanijoje.

1995 m. pradėjo dirbti Lietuvos žemės ūkio universiteto Ekologijos katedros asistentu, 1998–2001 m. lektoriumi, o nuo 2001 m. – docentu. 2002 m. išrinktas Ekologijos katedros vedėju.

Mokslinių tyrimų kryptis: miško augalijos ekologija, klasifikavimas, biologinės įvairovės apsauga. Vito Marozo mokslinių darbų, straipsnių, knygų, pranešimų mokslinėse konferencijose sąrašas jau vos telpa į aštuonis puslapius. Daugiau nei 80 mokslinių publikacijų autorius su kitais mokslininkais gvildeno daugybę mums visiems aktualių temų: globalizacijos ir integracijos iššūkius rytų ir vidurio Europos kaimui, sunkiųjų metalų kaupimąsi kai kuriuose miško augaluose, saugomų augalų rūšis Pietų Lietuvos ažuolynuose, aplinkos veiksnių įtaką žemuogių kokybei, pušynų gyvosios dirvožemio dangos pokyčius pusamžiuose medynuose azotinių trąšų įmonės „Achema“ poveikio zonoje ir t. t.

Lietuvos žemės ūkio universitete Vitas Marozas dėsto miško ekologijos, biologinės įvairovės apsaugos kursus.

Žmona Ligita taip pat ekologijos mokslais užsiima Vytauto Didžiojo universitete, o dukros – Vaiva (gim. 2001), Aistė (gim. 2005) ir Gustė (gim. 2011) – dar tik bando perprasti tėvelių kasdieninių darbų prasmę.

Vitas Marozas

Vytauto Mikučionio svajonių sparnai

Stanislovas Balčiūnas

Kartais žmogus, nepasiekęs mokslo aukštumų, neturintis profesoriaus vardo, dėl savo gyvenimo ir likimo, darbų nė kiek ne mažiau vertas dėmesio, negu į žymiųjų užpalėnų gretas jau seniai įrašyti žmonės. Kai pasiklausai pasakojimų apie išgyvenimus, lemtį, troškimus ar net klystkelius, apie praeitį, karo ar pokario įvykius, atrodo, kad tie pasakojimai lyg iš kokio romano ar aštraus siužeto filmo. Pasak užpalėno Vytauto Mikučionio, gimusio Mažeikiškių kaime per pačius karo uraganų metus, jaunimas pasakojimų apie jo likimą klausosi lyg fantastinių istorijų.

Kai išiklausai į dabar jau Kaunė gyvenančio užpalėno Vytauto Mikučionio pasakojimus, nejučiom imi jausti sudėtingo ir įdomaus likimo žmogaus lemties pulsą. Dar vaikystėje, kai jis galėjo stačias vaikščioti po stalų, išgyveno karo dvelksmą, pasiekusį ir kaimo vaiko širdį.

Kartą, kai su tėvu pasikinę arklį nuvažiavo į Ūteną, grįždami Rašiės miškelyje išgirdo šūvius. Tėvas pasakė, kad reikia grįžti kitu keliu, per Sudeikius, nes miškelyje šaudo žydus. Nors vaiko galvoje dar nebuvo svarstymų, kodėl juos šaudo, bet jau pajuto baimę, kad šaudo žmones.

Artėjant frontui iš Rytų, tėvai susikrovė mantą ir išvažiavo į gimtuosius Vygėlius, nes galvojo, kad Užpaliai bus bombarduojami ar vyks mūšiai dėl miestelio. Taigi ir netoliese esančiame kaime gali būti karšta. Besitraukdami vokiečiai tėvo gimtuosius namus, stovėjusius pamiškėje, sudegino padegamosiomis kulkomis, o vokiečių aviacija, norėdama susprogdinti tiltą per Šventąją, daugelį Užpalių miestelio pastatų sulygino su žeme.

Praūžus karo vėtrai, V. Mikučionio tėvai, kaip ir daugelis kitų karo išblaškytų žmonių, grįžo į Mažeikiškius. Jų namuose tuo metu buvo apsigyvenusi rusų šeima, atkelta nuo Velykije Luki miesto, todėl Vytautas greit pramoko rusiškai, o rusų vaikai – lietuviškai. Bet laikinieji gyventojai greitai išsikraustė.

*Vytautas Mikučionis
su žmona Janina*

Frontui nuėjus Vakarų link, vieškeliu per Mažeikiškius vis slinko tankų ir pėsčių rusų kariškių kolonos. Buvo graži saulėta diena. Mama ruošė pietus, kai nuo žygiuojančių kariškių pulko atsiskyrė du kariškiai ir patraukė link Mikučionių sodybos. Jie paprašė valgyti. Taigi mama atnešė šaukštus, pieno, iš šulinio ištraukė sviesto dubenėlį (tuomet šaldytuvo nebuvo ir vasarą daug kas sviestą ir pieną laikydavo šuliniuose). Bulvės dar nebuvo išvirusios. Kariškiai ėmė pietauti – šaukštais kabinti sviestą. Kol bulvės išvirė, dubenėlis jau buvo tuščias. Mama atnešė bulvių. Tuomet vienas iš kariškių tarė: „*Očen vkūsnaĵa, charošaja vaša kaša, molodiec chazejka*“ (liet. „Labai skani košė, gera šeiminingė esate“).

„*Man tada labai juokinga atrodė. Aš nesupratau, kad toje išgirtojoje sovietų Rusijoje gyvena tokie vargšai žmonės, kad net sviesto nėra matė. Man tada atrodė, jog jie tiesiog žiopliai, kad sviesto nuo košės neatskiria*“, – prisiminė Vytautas Mikučionis.

Kai V. Mikučioniui sukako 14 metų, buvo laikas jam į komjaunuolius užsirašyti. Visus vertė. Kiti atsikalbinėjo, bet Vytautui išsisukti buvo ypač sunku. Girdi, apylinkės pirmininko sūnus turi rodyti pavyzdį. Spaudimas darėsi vis agresyvesnis. Išlaikydavo mokykloje iki sutemų. Pas mokyklos direktorių šaukdavo vos ne kasdien. Ir pareiškimas jau buvo užpildytas, – tik pasirašyk. Vieną dieną vėl iškviėtė pas direktorių. Ten jau sėdėjo visa garbingoji svita: direktorius, klasės vadovas, mokyklos komsorgas ir rajono komsorgas, atvažiuavęs dėl Vytauto. Tikėjosi priversti. Pasodino prie stalo, priešais padėjo jau užpildytą anketą, į ranką įspraudė rašiklį. Sako: „*Pasirašyk, nebėr išeities.*“ Bet Vytautas nesutiko. „*Lauk, tu k---a*“, – kad suriks klasės vadovas. Dingo visas mandagumas. Kai paauglys išlėkė iš kabineto, jam iškart palengvėjo ir nuo tos dienos baigėsi terorizavimas. Pora mokinių girdėjo, kas vyko anapus durų. Dar ir dabar kai kas kaime atsimena, kaip jaunąjį V. Mikučionį „*priėmė į šlovingąjį komjaunimą*“. Aišku, charakteristiką iš mokyklos gavo tokia, kuri priminė kriminalisto, bet Vytautas niekur jos neatidavė, tai ir liko „švarus“. Jis labai norėjo stoti į jūreivystės mokyklą. Juo labiau, kad buvo gavęs pakvietimus į Klaipėdos jūreivystės ir Antavilių žemės ūkio technikumą, kuris neviliojo. Tais laikais septynmetę baigusių buvo nedaug, todėl mokyklos norėjo užpildyti savo auditorijas. Mama nuo jūreivystės atkalbėjo. Vytautas jai dėl to labai dėkingas, nes, jei būtų stodamas pateikęs savo charakteristiką, tikrai būtų meškos paslaugą sau padaręs.

Praėjus kiek laiko buvo stambinamos – jungiamos – apylinkės, ir tėvas kaip mažaraštis liko be tarnybos. Apylinkei pradėjo vadovauti Šilovienė, tarybinio

V. Mikučionis su žmona Janina ir vaikais

aktyvisto iš Mažeikiškių kaimo žmona. Vėliau tėvas dirbo kolūkyje. Abu sulaukė senatvės. Tėvai atšventė auksines vestuves, o Vytauto Mikučionio likimas pasisuko taip, kad jis išvyko į Vilnių ir ėmė dirbti Vilniaus grąžtų gamykloje. Apie tą gyvenimo tarpsnį jis štai ką papasakojo:

„Apsigyvenau Vilniuje, dirbau Grąžtų gamykloje, teko frezuoti grąžtelius, kuriais gręžiamas metalas. Darbas įdomus, bet monotoniškas. Taigi vieną dieną pamačiau skelbimą „Priimami nauji nariai į Vilniaus aeroklubą“. Tada jis buvo išlaikomas Lengvosios pramonės ministerijos ir vadinosi Lengvosios pramonės aviacinis technikos sporto klubas, bet, aišku, kaip ir visoje sovietų valstybėje jis priklausė pusiau kariškai „Dosaafu“ organizacijai. Taigi smalsumo ir didelio noro skraidyti vedamas atsidūriau tuose kursuose, o netrukus buvau pakviestas eiti techniko pareigas (ruošti ir prižiūrėti lėktuvus), nes bet kokia technika mane labai viliojo. Mano laimei, sveikatos komisiją perėjau sėkmingai, išlaikiau egzaminus ir prasidėjo skraidymai. Bet pirmo skrydžio nepamiršiu niekada, nes tai – neišdildomas prisiminimas. Aišku, skridau su pirmuoju savo instruktoriumi Antanu Mikučiu. Nepratusiam pakilti į kokio kilometro aukštį baugoka, bet lyg nieko, apsi-pratau, juk mes paskraidėm apie gerą pusvalandį ir pačiam jau davė truputį pavairuot. Atrodė tikras „kaifas“. Bebaigiant pirmąjį skrydį, Antanas paėmė vairą ir įsismaginęs susuko mirties kilpą. Taigi tokiam „asui“, kaip aš tada buvau, atrodo, ir blusos apmirė. Tuo aviacinis sportas ir įdomus, – juk ne dviračiu važinėju. Tačiau įsimintiniausi metai, kai rudenio p atlikau pirmąjį savarankišką skrydį. Instruktorius išlipo, užsegė savo sėdynės diržus ir palinkėjo laimingo kelio. Galvoju: gerai tau, kai tu moki kaip poteries, o man – kaip jau išeis, taip ir bus, bet gyvent juk kiekvienas nori. Yra toksai rusų anekdotas. Prasidėjo

V. Mikučionis ruošia lėktuvą JAK-12M skrydžiui

karas. Masiškai „kepa“ lakūnus. Po dviejų savaitių instruktorius sako: „Gerai, rytoj į mūšį.“ Kursantas: „Geriamas instruktoriau, juk aš dar tupdyti gerai lėktuvo nemoku.“ Instruktorius: „Gyvent norėsi, nutūpsi – supratai? Rytoj į mūšį.“

Taigi, galvoju, viskas mano rankose. Širdis plaka, kinkos irgi neramios, bet negi parodysi, kad bijai. Startas. Pakylu puikiai, apskrendu ratą. Tūpimą leidžia. Tūpiu... O dievuliau, iš miškelio piemuo karvių bandą išginė, ir karvės pasklido. Ką daryti? Mоторo sklandytuve nėra, nepatrauksi toliau. Laiko apmąstymams nebebuvo. Staigiai pasukau kairiau, kur laisvoesis plotas tarp karvių, ir nusileidau truputį kabindamas žolę kairiu sparnu, bet laimingai. Atleikia instruktorius su dar vienu tokiu pačiu „asu“ ir kvatojasi: „Kaip, karvės neužbadė?“ Ir pyktis suėmė, kad šaiposi, bet širdyje džiaugiausi, kad viskas baigėsi laimingai, tik juoko kitiems pridariau.

Taip pamažu prabėgo dveji metai su sklandytuvais KAI-12 „Pajūrietis“ ir L-13 „Blanikas“.

Trečiaisiais skraidymo metais po tam skirtų mokymų ir pats jau pradėjau instruktoriauti, nes turėjau šiokios tokios patirties, taip pat pradėjau pirmuosius skrydžius keturviečiu lėktuvu JAK-12M. O kitais metais jau ir pačiam teko buksyruoti sklandytuvus, kaip kad mane buksyruodavo kiti. Vis tiek aš per daug nesiveržiau prie lėktuvo vairo, nes man skrydis sklandytuvu buvo nepalyginamai mielesnis ir romantiškesnis. Įsivaizduoji, sėdi valtyje ir tyliai tyliai plauki, jokie triukšmai. Tik kažkur netoliese, o kai kada ir visai arti skrendi šalia skriejančių gandrų ir gėriesi gamta iš viršaus. Romantika, gražu, neišpasakytai įspūdinga. Skrendi – atrodo, viskas plaukia po tavo kojomis. Bet skraidymo romantika reikalauja ir atidumo bei atsakomybės. Juk sklandytuvas neturi variklio ir sustabdyti ore jo neįmanoma, tenka tik laviruoti vairo. Taigi reikia viską spręsti gamtos sukurtais stebuklais – terminėmis srovėmis. Taip jos ir vadinasi – termikai.

Stebi žemės paviršių ir žiūri, kur turėtų būti kylanti šiltesnio oro srovė – termikas. Tai suartos dirvos, pamiškių laukymės, kur neužpučia šalti vėjai ir t. t. Viskas įsisąmoninama palaipsniui kaupiant patirtį, kaip ir kiekviename darbe. Bet turiu pripažinti, kad porą kartų teko patirti rizikingų atvejų, kai viskas galėjo baigtis žūtimi. Pirmas atvejis: dariau 7-ą šuolį su parašiu, nes kiekvienais metais prieš prasidedant skraidymo sezonui būdavo privalomas šuolis parašiu. Tai toks atvejis, kai ant parašiuo kupolo užkrito keturios parašiuo stropos. Iššokau priešpaskutinis iš 8 esančių lėktuve, o nusileidau pirmas, bet viską sugebėjau susitvarkyti ore ir laimingai pasiekiau žemę.

Kitas atvejis kur kas sudėtingesnis. Tai atsitiko, kai mes gavom sklandytuvą A-11, o jo skridimo techniniai duomenys žymiai

Prieš skrydį
sklandytuvu

skiriasi nuo „Pajūriečio“ arba „Blaniko“. Iškilus į kilometro aukštį ir tik spėjus atsikabinti, staiga įgriuvoau į gilų nugarinį suktuką, iš kurio išvest reikia ne tik orientacijos, bet ir žaibiškos reakcijos. Taigi tada laimė, kad buvo didelis aukštis, o išėjau į normalų skrydį tik 400 m aukštyje, praradau 600 m. Jei būčiau žemiau, tai jau būtų a. a. ir šių eilučių jau neberašyčiau.

Tūpimas į iš oro pasirinktą aikštelę nėra baisi, nors nepageidautina, problema. Net ir pratimas yra „Tūpimas į iš oro pasirinktą aikštelę“.

Sklandytuvu galima pasinaudojant termikais nuskrust gana didelius atstumus. Man asmeniškai teko skristi 200 km trikampį ir į nuotolį po 150 km. Pvz., Paluknys–Jūrbarkas–Paluknys. Pasaulyje geros kokybės sklandytuvais patyręs sportininkas, ir ne vienas, yra nuskridęs net 1 000 km. Tai geros kokybės sklandytuvo ir patyrusio piloto derinio rezultatas.

Atrodo, nors ir daug metų praėjo, bet tokie dalykai niekada neužsimiršta. Taigi 1965 m. pradėjau pirmąją pažintį su oro erdve. Nuo tada jau praėjo 48 metai. Atrodytų, viskas praeityje, bet neužsimiršta pirmieji pora trejetas metų, kol pats mokiausi, sklandžiau tik sklandytuvais. Po to pradėjau instruktoriauti – mokyti kitus, taip pat skraidyti lėktuvu. Argi tai gali iškristi iš atminties? Juk padaryta apie pusantro tūkstančio startų ir tiek pat tūpimų. Kaip sako aviatoriai, sutampa pakilimų ir tūpimų skaičius. Viskas puiku. Na ir šioks toks 500 val. skrydžių bagažėlis dar ir dabar neleidžia būti abejingam padangių žydrynei, ta technika KAI-12, L-13, A-11, A-15, „Foka-5“, „Kobra“, lėktuvas JAK-12, net ir agregatas „Herkules“, kuris sklandytuvą į 300 aukštį iškeldavo mažiau nei per minutę, net ausis užguldavo. Lėki į dangų kokių 45 laipsnių kampu, beveik kaip raketa. Argi nesmagu. To pamiršti neįmanoma.“

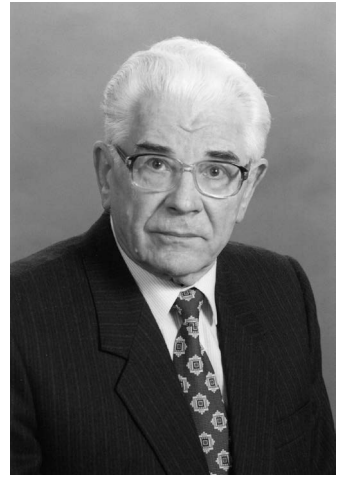
Matematikas Vytautas Merkys

Stanislovas Balčiūnas

Iš Užpalių krašto yra kilę gana daug stiprių ir garsių matematikų, fizikų. Tai beveik legendinė asmenybė fizikas Antanas Žvironas, iš Kaniūnų kaimo kilęs fizikas Kazimieras Sakalauskas, garsus matematikas užpalietis Jonas Sunklodas. Tarp jų ir Vytautas Merkys, gimęs 1930 m. gruodžio 15 d. Kėpių k., Užpalių vls. Martyno ir Emilijos šeimoje jis buvo pirmasis vaikas. Vėliau augo visas penketas, todėl nuo pat mažens tėvų buvo įpratinti gerbti ir tausoti kasdienę duonos riekę. Vaikystė ir dalis jaunystės prabėgo Kėpiuose, prie pat Kušlių miško, kuriame visas pulkas vaikų ne tik žaisdavo, bet ir uogaudavo, grybaudavo. Netoli buvo ir dar vienas pramogų centras – Mominio ežerėlis.

1937 m. Vytautas Merkys pradėjo lankyti Mirkėnų pradžios mokyklą (nuo 1933 m. tai Abrėmiškio pradžios mokyklos kompleksas), kurioje mokėsi 3 metus, vėliau ketvertą kilometrų pėsčiomis ėjo į Užpalių pradžios mokyklą, progimnaziją ir gimnaziją. Užpaliuose mokėsi 5 metus, o vėliau Utenos berniukų gimnazijoje 4 metus.

1949 m., baigęs Užpalių gimnaziją, įstojo į Vilniaus valstybinio universiteto Fizikos ir matematikos fakulteto matematikos specialybę. 1954 m., baigęs VU, pradėjo dirbti vyr. dėstytoju VU Astronomijos katedroje, vėliau nuo 1960 m. – Skaičiavimo matematikos, o nuo 1980 m. Diferencialinių lygčių ir skaičiavimo matematikos katedroje. 1969 m. apgynė fizikos ir matematikos mokslų kandidato disertaciją, o nuo 1993 m., nostrifikavus šį mokslo laipsnį, tapo matematikos mokslų daktaru. 1974 m. suteiktas docento vardas.

Matematikas Vytautas Merkys

Merkių sodyba Kėpių kaime

V. Merkys su mama tėviškėje. 1996 m.

1973–1980 m. dirbo Skaičiavimo matematikos katedros vedėju, o 1980–1983 m. Diferencialinių lygčių ir skaičiavimo matematikos katedros vedėju. 1958–1962 m. – Fizikos ir matematikos fakulteto prodekanas, 1969–1974 m. – Matematikos ir mechanikos fakulteto dekaną pavaduotojas, o nuo 1974 m. iki 1992 m. – Matematikos fakulteto dekanas. Nuo 1995 m. sausio 1 d. pensininkas, nors dar keletą

Pirmoji abiturientų laida, susitikusi po 30 metų. Priekyje – juosta perrišta auklėtoja E. Skardžiuvienė, antras iš dešinės – V. Merkys. 1979 m.

*Pirmoji laida prie naujosios mokyklos
po 50 metų*

*Klasės susitikimas po 60 metų. 2009 m.
Str. nuotraukos – iš V. Merkio albumo*

metų, nuo 1997 m. iki 2000 m. gruodžio 31 d., dirbo Diferencialinių lygčių ir skaičiavimo matematikos katedroje docentu. Dirbdamas universitete dėstė teorinę mechaniką, skaičiavimo metodus ir diferencialines lygtis.

Vytautas Merkys yra paskelbęs ne visiems mums perprantamų, bet matematikos mokslui labai reikšmingų mokslinių straipsnių apie kai kurių diferencialinių lygčių sistemų stabilumą, redukavimą ir periodinių sprendimų egzistavimą, skaitė pranešimus mokslinėse konferencijose. Daugelį metų buvo Lietuvos matematikų draugijos valdybos narys, Matematikos fakulteto mokslinės tarybos pirmininkas, VU Mokslo tarybos ir Senato narys.

Už nuopelnus Lietuvos švietimui ir mokslui apdovanotas Lietuvos matematikų draugijos Zigmo Žemaičio medaliu (2005 06 15), įvairiais garbės raštais ir apdovanojimais.

Žmona Onutė – medikė, dabar jau pensininkė, duktė Diana baigė biologijos studijas, o sūnus Arvydas – geologiją. Anūkė Vakarė Merkytė šiuo metu studijuoja chemijos mokslus tame pačiame Vilniaus universitete.

Vytautas Merkys labai artimas gimtinės, savo krašto žmonėms, visada dalyvauja kraštiečių susitikimuose ir Vilniuje, ir Užpaliuose.

Gyvenimas be kompleksų

Stanislovas Balčiūnas

Nors egzistuoja nuomonė, kad apie moters amžių viešai kalbėti nepadoru, bet Užpalių kultūros centro koordinatorėi Birutei Minutkienei tai nėra motais. Sako, moterys nori nuslėpti amžių, kai ieško jaunesnio meilužio, o Birutei prisipažinimas, kad jai jau 47-eri ir ji nuolat bendrauja su daugiau nei dvigubai jaunesniais, kad su jais kiekvieną savaitgalį leidžia šokiuose, vis dar vadinamuose diskotekomis, jokių kompleksų nesukelia.

Nežinau, ar žmogus toks gimsta, ar gyvenimo vėtros to išmoko, tačiau Birutei Minutkienei viskas, kas vyksta ir ką ji turi kasdien daryti, susiklosto taip paprastai, kad atrodo, kitaip ir negalėtų būti. Jei reikia, gali sėsti ant arklio ir nujoti į kaimą pas žinomą tautodailininką. Juk ir jaunystėje ant arklio sėdėdama ganė kolūkio karves. Tiesa, dabar nebūtų iš kur to arklio paimti, nebent iš ūkininkės Viktorijos Jovarienės pasiskolintų, tačiau kasdienybėje Birutei kur kas paprasčiau dviratis. Tai geriausia jos susisiektimo priemonė. Mašina nereikalinga, nes, sėdusi ant dviračio, per keletą minučių Birutė iš vieno nedidelio miestelio pakraščio atsiduria kitame, ir benzinui pinigų švaistyti nereikia.

Regis, kiekviena jos akimirka sudėliota paprastai, praktiškai, kasdieniškai, kiekvienoje situacijoje ji gali rasti išeitį. Ji turi ir nešiojamąjį kompiuterį, kurį labai vertina, nors dažnai jį tenka atidaryti atsuktuvu. Ir nieko nebestebina, kad kultūros centre pasiėmusi į glėbį ji perneša garsiakalbius į kitą vietą ar, vykstant saviveiklininkų spektakliui ar koncertui, prožektorius reguliuoja šepėčio kotu.

Su jaunimu bendrauti Birutė jaučia ir pareigą, ir malonumą. Ji nesuprastų, jei savaitgaliais jaunimas su alaus bambaliais šėliotų kur paupiais, kai gali puikiausiai pasižokti kultūros centre skambant jiems patinkančioms melodijoms. O kas jaunimui patinka, ji nusiklauso net iš pro šalį važiuojančių automobilių, arba savo pageidavimus jaunimas užrašo specialiame sąsiuvinyje.

*Birutė Minutkienė
kraštiečių šventėje.
V. Juknio nuotrauka*

Tiesa, kai daugiau nei prieš dvidešimt metų Užpaliuose Birutė Minutkienė pradėjo vesti diskotekas, kultūros centre tebuvo juostinis magnetofonas ir kasetės su „Vairo“ bei „Rondo“ įrašais. Dabar Birutė jau sukrovusi nemažą muzikinį kraitį, mėgsta paleisti Andriaus Mamontovo dainas, nostalgiją jai kelia Alos Pugačiovos, Laimos Vaikulės „Vernisažas“ ar Dariaus Milerio grupės „Nojus“ melodijos. Svarbiausia, kad ir jaunimui, susirinkusiam pašokti, vis dar patinka ne tik „Modern Talking“ muzika. Lietuviškos muzikos diskotekose taip pat apstu, nes Užpalių jaunimas dar nepamišo nuo angliškai skambančių ritmų, o dažnai, pasak Birutės, net prašo lietuviškos polkos, kad galėtų pašėlti rateliuose.

Kažkada egzistavusi nuomonė, jog kaimo šokiai be muštynių beveik neįmanomi, jau nukeliavo užmarštin. Po jaunimo konfliktų vietos policininkas ne kartą klausė: *„Ar tau, Birute, reikia tų šokių?“* „*Tai kad reikia – atšaudavo Birutė – O kur jaunimas dėsīs be šokių, negi užkaušę sės į mašinas ieškoti pasilinksminimų kituose kaimuose? Kai šokiai Užpaliuose, tėvai ramūs, – mašinos lieka garažuose.*“

Jau keleri metai Utenės kultūros centro direktorė užpalietė Asta Motuzienė kas mėnesį man atsiunčia viso rajono kaimo kultūros centrų renginių kalendorių. Peržvelgęs jį pagyrimo žodžius pirmiausiai skirčiau Užpaliams ir kultūros renginių koordinatorėi Birutei Minukienei, nes kaip tik šio centro renginių sąrašas būna didžiausias. Tai ne tik valstybės ar tautos švenčių minėjimai, bet ir saviveiklos spektakliai, tautodailės pamokos, tradicijų prisiminimai ir jų gyvasties prikėlimas. Daug įdomių renginių teko stebėti tradiciniuose kraštiečių susitikimuose. Prieš metus, 2012 m. kraštiečių šventėje, stebėjome riterių kovas, tiesiog atviroje aikštėje vykusį spektaklį apie buvusias turgaus tradicijas, o jaunimas visai neseniai regėjo jau užmarštin nukeliavusį sielių plukdymą Šventąja. Čia Birutės Minutkienės išmonė ir iniciatyva liejasi per kraštus. Ji nuolat kupina idėjų, kaip išjudinti jaunus ir senus, kaip seniems priminti praeitį, o jaunimą supažindinti su tėvų jaunystės darbais ir pramogomis.

Tiesa, Birutė Minutkienė nėra grynakraujė užpalietė, bet ji, Birutė Jankauskaitė, gimusi tame pačiame sėlių krašte – Rokiškio rajone, Kriaunų seniūnijoje, Vytėnų kaime, kur tuo metu, kai ji gimė, 1965 m. birželio 10 d., dar tebebuvo „Laimės“ kolūkis. Tas namas, kuriame gimė Birutė, paženklintas ir kruvinais įvykiais, ir linksmybėmis. Kiek žino pati Birutė, karo metais jų name buvo sušaudyti 8 žmonės, vėliau nešildomame namo gale buvęs kolūkio sandėlis, o dar vėliau čia rinkdavosi kaimo jaunimas į vakaruškas. Taip jau susiklostė, kad ne muzikantas eidavo į šokius pas jaunimą, o jaunimas rinkdavosi pas muzikantą, nes Birutės tėvas, buvęs šaulys, baigęs keturis skyrius, gražiai grieždavo armonika. Motina irgi baigusi tik pradinę, bet buvo meniškos dvasios žmogus – dailiai megzdavo ir ausdavo. Sako, net gimdyti Birutę pradėjusi būdama prie audimo staklių. Birutė buvo penktas vaikas šeimoje, pagrandukas. Kaip sunku buvo augti, gali suprasti tik tas, kas augo kolūkio gyvulininkystės darbuotojų šeimoje, kai tėvai daugiausia laiko praleisdavo fermose, o ne namuose su vaikais. Bet tėvai mylėjo savo vaikus ir juose matė talentus, gabumus. Neatsitiktinai tėvelis Birutei nupirko nedidelį akordeoną, o ji, pasiklausydama tėvelio grojimų, tiesiog iš klausos išmoko groti. Baigusi Kriaunų vidurinę mokyklą, Birutė įstojo į Vilniaus kultūros mokyklą (dabar Vilniaus kolegijos Menų fakultetas). Studijų

*Televizijos operatorius
V. Juknys ir
Užpalių kultūros
centro koordinatore
B. Minutkienė su
užpaličiais*

metais susipažino su mūsų kraštiečiu Jonu Urbonu, kuris pasiūlė Birutei atvykti dirbti į Užpalius. Beje, tai vienintelė Birutės darbovietė. O kad dar turi socialinio pedagogo specialybę, matyt, tai irgi padeda puikiai bendrauti su jaunimu, perprasti jų norus, užgaidas ir amžinai saugoti jų paslaptis, kurias dažnai Birutei patiki ne tik merginos, bet ir vaikinai.

Tačiau gyvenimas jos kelio nenubarstė laimės perlais. Vos ketverius metus išgyvenus su vyru, jis iškeliavo amžinybėn, palikęs ją su dviem mažamečiais sūneliais. Dabar jie jau išaugę solidžiais vyrais – 24 metų Tomas Londone studijuoja antropologiją, o metais jaunesnis Deivydas – didelis Lietuvos patriotas, nevenigiantis to pademonstruoti tautos šventėse, pasirinko studijas Kaune.

Nenuostabu, kad Birutė Minutkienė iki šiol gyvena fantastikos, idėjų, o kartais net mistikos pasaulyje. Sako, kad viskas prasidėję dar paauglystėje, nuo J. M. Barrie spektaklio „Piteris Penas“, o augindama sūnelius aptiko A. de Sent Egziuperi „Mažąjį prinčą“. Ir dar Birutė prisimena, kad įdomiausia moksleiviškų metų knyga jai buvusi „Kino meno pagrindai“. Gal ji ir paskatinusi artimiau susipažinti su Užpalių mokytojo, kino mėgėjo sūnumi televizijos operatoriumi Vytautu Jukniu, kuris neabejingas savo kraštui, Užpalių gatvėm brukavotom, V. Jovarienės žirgams ir jų lenktynėms. Dar, žinoma, Birutė Minutkienė prisimena Dž. Orvelo knygą „Gyvulių ūkis“ ir sako, kad kol kas geresnių knygų dar nėra skaičiusi. Ji džiaugiasi gyvenime esanti laiminga, nugalinti visas bėdas, net vėžio, paguldžiusio ją patalan, atsikratė ir teigia, kad gyvenime reikia „šėlioti, o ne bambėti ir stenėti“. O laikui bėgant nepraranda jaunatviškų fantazijų ir galvoja, kaip galima būtų padaryti, kad „po reinkarnacijos prisiminčiau nors dalį šioje žemėje nugyventų akimirku“.

Kukli žymių mokslininkų šeima

Stanislovas Balčiūnas

*Pranas Miškinis
Mokslų akademijos
Puslaidininkų fizikos
instituto laboratorijoje*

Jeigu pasakyčiau, kad Miškinio pavardė viena populiariausių Lietuvoje, nebūtų didelė naujiena. Bet jei pasakyčiau, kad užpalėnai Vanda ir Pranas Miškiniai – mokslų daktarai, tai kai kas ir nustebtų, nes nei Vanda, nei Pranas per daug to neafišuoja, nesiveržia į tribūnas susirinkimuose, mitinguose. Vasarą jie dažnai triūsia savo sode, augina braškes ir agurkus, pomidorus, kad žiemą galėtų savo auginto derliaus pasidėti ant stalo – be chemijos, be pesticidų. Beje, kas yra ta chemija, kaip veikia žmogų, ši šeima puikiai žino, nes Vanda ir yra biochemijos specialistė – gamtos mokslų daktarė, kuri net disertaciją apgynė apie biologiškai aktyvias medžiagas, dar tiksliau, priešvėžinius junginius ir jų sintezę.

Tiesa, Vanda Miškinienė nėra Užpalių krašto dukra – ji gimusi Zarasų rajone, Naršėnų kaime, baigusi Antalieptės vidurinę mokyklą. O Antalieptę ir Užpalius jungia ta pati Šventoji. Taigi ir likimas, matyt, taip lėmė, kad antalieptiškė Vanda Zabielaitytė savo gyvenimą susiejo su užpaliečiu Pranu Miškiniu.

Vandos Zabielaitytės pavardė jos krašte irgi gana žinoma, nes ji – garsaus advokato Vytauto Zabielos sesuo. Nuo brolio, žinoma, ji, nors yra mokslų daktarė, gerokai skiriasi savo kuklumu, nenoru gvieštis didelių turtų, o jos namų dvasia dvelkia subtilia ramybe, kurią suteikia jos pačios rankomis išausti kilimai, dekoratyvinės aplikacijos, paveikslai. Sako, ji to išmokusi dar vaikystėje iš savo mamos.

Dabar vasaras Vanda ir Pranas Miškiniai praleidžia kažkada dėdei Antanui Kirveliui priklausiusiame name, nes Prano gimtinė – Lėgamiškio kaime, kur ne tik namų per karą ir pokario audras nebeišliko, bet ir pamatų nebesurastume. 1951 m., kai Pranas mokėsi Užpalių vidurinės mokyklos ketvirtame skyriuje, visą šeimą – tėvą Petrą, motiną Veroniką, seserį Genę, brolių Stasį – spalio pradžioj išvežė į Krasnojarsko krašto Daurso rajono Malo Lopatino kaimą, kur Pranas baigė ketvirtąjį skyrių, o aštuonmetė mokykla buvo toli, net už 10 kilometrų, –

Sibiro keliais pėsti vaikais jos nepasiekdavo. Taigi, Pranas su tėvu ėmėsi šeimos išlaikymo rūpesčių: kolūkyje žiemos naktimis prižiūrėjo galvijų ferma, o vasarą ištisą parą ganė 120 karvių, dažnai net be miego.

Į Lietuvą Miškiniai grįžo 1958 m. pavasarį. Dienomis dirbdamas kolūkyje, vakarais Pranas baigė 8 klases Užpalių vakarinėje mokykloje. Nors vakarinės mokyklos žinių bagažas neprilygo dieninės mokinių išprusimui, bet Pranas Miškinis buvo ir gabus, ir darbštus, todėl be didelio vargo įstojo į tuo metu dar naują prestižinio Vilniaus geležinkelių transporto technikumą automatikos ir telemechanikos specialybę. Ją baigęs, įgijo ne tik specialybę, bet ir vidurinę išsilavinimą. Bet likimas taip susiklostė, kad, paskirtas į Latvijos Rėzeknės geležinkelio stotį, ten nenuvyko, nes jau baigiant technikumą jį pakvietė į Mokslų akademijos Puslaidininkų fizikos institutą. Čia derėtų pastebėti, kad į mokslo institutą bet kokių jaunuolių su technikumu diplomu nekviečia.

Savo darbštumą ir gabumus jis daug nesireklamuodamas įrodė jau dirbdamas institute, kai pradėjo studijas Leningrado geležinkelio transporto institute ir, baigęs tris jo kursus, įstojo į Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto dieninio skyriaus antrą kursą, bet, kad galėtų išgyventi, vakarais tęsė darbą Puslaidininkų fizikos institute. Šiame institute Pranas Miškinis dirbo nuo 1966 iki 2002 m., kol išėjo pensijon. Per tą laiką kartu su bendraautoriais ir vienas parašė keletą dešimčių mokslinių straipsnių, padarė reikšmingų išradimų ir Vilniaus universiteto mokslinėje taryboje apgynė fizikos ir matematikos mokslų kandidato disertaciją,

Vandos Zabelaitės ir Prano Miškinio vestuvės

*Vanda ir Pranas
Miškiniai Užpaliuose*

o, atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, nostrifikuotas į gamtos mokslų daktaro laipsnį. Prano Miškinio nuoseklus atkaklumas ir pastovumas moksliniame darbe, vainikuotas Puslaidininkių fizikos instituto vadovybės padėkomis „Už ilgametį ir vaisingą mokslinį darbą“, regis, nedaug tepastebėtas kraštiečių gal ir todėl, kad ne kiekvienam suprasti, ką reiškia kažkokių puslaidininkių sandūrų antrinio pramušimo reiškiniai. Tai jau mokslo sfera. O kasdienybėje apsilankęs Vandos ir Prano Miškinių šeimoje visad pajunti pagarbą ir dėmesį svečiui bei labai gražią darną jų šeimoje.

Ekonomistė išminties semiasi iš kasdienybės

Stefa Meiduvienė

*O. Moliėnė (dešinėje)
su broliu B. Gražiu
ir jo žmona
N. Narijauskaite*

Ona Moliėnė (Gražytė) – ekonomistė, socialinių mokslų daktarė, ilgametė Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto pedagogė, docentė, nepartinė. Šeiminei padėtis – našlė, sūnus Aidas (gim. 1973) – ekonomistas (bankininkystės specialistas), anūkė Diana (gim. 1996) – moksleivė.

Gyvenimo credo: *kiekvienas žmogus ir įvykis – mūsų mokytojas.*

Gimė 1939 12 18 Nečionių k., Rōkiškio apskr., ūkininkų Onos ir Prano Gražių šeimoje (jauniausia iš keturių vaikų). Motina kilusi iš Užpalių krašto (buvusio Aukštuolių k.) Abukauskų šeimos, ištekJusi vyriausioji sesuo Elena Velutienė taip pat gyveno netoli Užpalių – Kaimynų k. (mirė 2001 m.). Eidamas 72 metus (1978 m.) netikėtai mirė tėvas, kuris mėgo kalvio amatą, jį pažinojusiųjų buvo vadinamas kaimo „štukoriumi“. Po metų nuo nepagydomos ligos – motina. Ją ne tik artimieji, bet ir visi pažinojusieji laikė nepaprasto gerumo, supratingumo, gilaus tikėjimo moterimi. Abu tėvai turėjo nemenkos įtakos savo vaikams. 1988 m. po sunkios ligos, nesulaukęs nė 58 m., Vilniuje mirė Onos brolis Jonas – sumanus automobilių remonto specialistas. Dar po dešimtmečio infarktas pakirto darbštuolį jos vyrą Praną, o metais anksčiau jie buvo netekę vyresniojo sūnaus Sauliaus. Ir vis dėlto netektys jos nepalaužė. Dabar Ona Moliėnė tegali džiaugtis tik jaunesniojo brolio Broniaus Gražio (gim. 1934) – buvusio Klaipėdos dramos teatro aktorius ir režisieriaus, tapytojo ir poeto ir jo žmonos aktorės Nijolės Narijauskaitės nuolatiniu nuoširdžiu bendravimu telefonu ar lankantis jų namuose Klaipėdoje (žr. nuotr.).

Baigusi Duōkiškio septynmetę mokyklą, Ona Moliėnė 1953 m. pradėjo mokytis Užpalių vidurinėje mokykloje, kurią baigė 1957 m. Tai buvo 9-oji šios mokyklos abiturientų laida (žr. nuotr.).

Onutė buvo klasės pirmūnė, turėjo gabumų visiems mokomiesiems dalykams. Ne tik puiki matematikė,

bet ir literatė, skaitovė, ne kartą raiškiojo skaitymo konkursuose užėmė pirmąsias vietas, kūrybinga, aktyvi mokyklos saviveiklininkė. Ji buvo klasės siela, visada apsupta draugų, optimistė, savo puikia nuotaika užkrečianti ir kitus. Visada linkusi padėti, patarti. Turėjo autoritetą ne tik klasėje, bet ir visoje mokykloje. Ir po mokyklos baigimo nepamiršo klasės draugų. Jos iniciatyva organizuojami klasės susitikimai, o tarp susitikimų stengiasi pabendrauti su visais, atvyksta į kraštiečių susitikimus. Užpaliai ir užpaliečiai Onutei liko labai artimi ir mieli.

Ketveri mokslo metai, praleisti Užpaliuose, Ona Molienei buvo savotiška išanga į savarankišką gyvenimą, nes, gyvendama privačiai, gimtuosius namus arti Duōkiškio pasiekdavo tik savaitgaliais, mindama vyrišką dviratį kartu su kitais to krašto bendramoksliais.

Iškiepyta šviesaus atminimo mokytojų Alfonso Juzulėno meilė matematikai ir pedagogės Nijolės Kuncytės pavyzdys iš dalies nulėmė ir O. Moliėnės būsimoji specialybė pasirinkimą. 1957 m. ji įstojo į Vilniaus valstybinio universiteto Ekonomikos fakultetą, kurį po penkerių metų sėkmingai baigė ir įgijo ekonomistės profesiją, buhalterinės apskaitos ir statistikos specialybę. Beje, tai buvo pirmoji tokių specialistų laida šiame fakultete, iš kurios net penki absolventai kartu su Ona Moliene pasirinko ekonomisto pedagogo kelią, o vėliau įgijo atitinkamus mokslinius laipsnius ir vardus. Ona Moliėnė su nostalgija prisimena studijų metus Vilniaus universitete: tai ne vien įgytos žinios paskaitų, pratybų ir seminarų metu, aktyvus dalyvavimas ir užimamos prizinės vietos SMD veikloje, bet ir laikas, praleistas Universiteto dramos studijoje, repetuojant ir atliekant berniokiškus ar pagyvenusių moterų vaidmenis, vadovaujant teatro aktoriams Arnui Rosenui ir

Juozui Meškauskui, vėliau – Ramučiiui Rimeikiui, nuotaikingos studentiško teatro gastrolės po Lietuvą ir viešnagės jaunųjų artistų tėvų namuose, pažintinės ekskursijos į Maskvą ir tuometinį Leningradą ir visai neapkartusios dienos „Tauro“ ir Čiurlionio studentų bendrabučiuose, draugiškai dalijantis iš tėvų namų atsivežtomis valstietiškomis gėrybėmis – viskas jai paliko malonius prisiminimus. Neliko be pėdsako ir jos pirmieji praktinio darbo įgūdžiai (1958–1959 m. antrame ir trečiame kursuose apskaitininkės pareigos vasaros atostogų metu Vilniaus universiteto valgykloje Palangoje, dirbant kartu su kurso draugėmis – padavėjomis), padidinta stipendija ir pirmasis atlyginimas, išsvajotas nemokamas poilsis pajūryje. Ne tik vėlesnė jos gyvenimo patirtis, bet ir vienas iš tų dienų įvykių (kai viena kino režisierė iš Rusijos, laiku nesumokėjusi abonentinio maitinimosi mokesčio, anksčiau išvyko namo palikdama nemažą skolą valgyklai), Onutės manymu, suformavo jos *credo* „*kiekvienas žmogus ir įvykis – mūsų mokytojas*“ ir supratimą, kad reikia pastebėti tokį mokytoją ir pasistengti išmokti jo pamoką.

1961–1962 m. m., studijuodama paskutiniame kurse, Ona Moliene išsidarbino Vilniaus buhalterinės apskaitos žemės ūkio technikume dėstytoja (dėstė finansų discipliną) ir kartu atliko pedagoginę praktiką, o gavusi ekonomisto diplomą su pagyrimu, kaip jauna specialistė nuo 1962 m. rugsėjo 1 d. palikta dirbti Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Ekonomikos fakulteto Statistikos, buhalterinės apskaitos, finansų ir kredito katedros dėstytoja. Ji nuo 1965 m. rugsėjo 1 d. konkurso keliu išrinkta Statistikos ir buhalterinės apskaitos katedros vyr. dėstytoja, o nuo 1970 m. sausio 15 d., ryšium su katedros perorganizavimu, perkelta į Statistikos katedrą. 1968 m. Ona Moliene įstojo į Maskvos ekonomikos-statistikos instituto neakivaizdinę aspirantūrą ir ją baigusi 1971 m. apgynė ekonomikos mokslų kandidato disertaciją tema: „*Darbo laiko ir jo naudojimo statistinė analizė*“ (Lietuvos mašinų gamybos įmonių pavyzdžiu) rusų kalba, mokslinis vadovas – prof. G. I. Baklanovas, jau tada turėjęs solidų organizacinio, mokslinio ir pedagoginio darbo stažą, parengęs ir išleidęs pagrindinius pramonės statistikos vadovėlius, iš kurių mokėsi ir Lietuvos ekonominių specialybių studentai. Onai Molienei gerą sektiną įspūdį paliko jo rūpestingumas, nuoširdus bendravimas su kolegomis ir studentais, dėmesys ir pagalba jauniems pedagogams – mokslininkams. O ypač ji geros nuomonės apie buvusius Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto vadovus – dekanus, ypač prof. Alfonsą Žilėną – visų pokario ekonomistų finansų mokslų mokytoją, įtikinusi ją likti dirbti pedagoginį mokslinį darbą tame pačiame fakultete, vėliau fakultetui ir Statistikos katedrai vadovavusį prof. Stanislovą Martišių – laisvėjimo procesų Lietuvos mokslo įstaigose puoselėtoją, pradėjusį realią mokymo planų ir studijų programų peržiūrą ir modernizavimą, orientuojantis į vakarietiškas ekonomistų rengimo tradicijas, prof. Joną Mackevičių – didelio darbštumo, atkaklumo ir geranoriškumo pavyzdį ir kt.

Nuo 1973 m. rugsėjo 1 d. Ona Moliene išrinkta konkurso keliu ir patvirtinta Statistikos katedroje eiti docento pareigas, o nuo 1976 m. pradžios suteiktas mokslinis Statistikos katedros docento vardas.

Praėjus kuriam laikui po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, Onai Molienei, kaip ir daugumai kitų ekonomistų, anksčiau įgytas ekonomikos mokslų kandidato laipsnis 1993 m. birželio mėn. 4 d. Lietuvos mokslo tarybos buvo nostrifikuotas į

socialinių mokslų daktaro laipsnį ir mokslinį docento vardą. O. Molienė Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultete docente dirbo iki pat savo garbingo jubiliejaus sukakties. Tiesa, nuo 2004 m., vykdant Ekonomikos fakulteto restruktūrizaciją – naujoje suformuotoje Kiekybinių metodų ir modeliavimo katedroje, vadovaujant entuziastingam vidutiniosios kartos docentui (nuo 2008 m. – profesoriui) Linui Čekanavičiui.

O. Molienė per visą savo darbinės veiklos kelią Vilniaus universitete dėstė įvairias statistikos disciplinas (ekonominės statistikos, prekybos statistikos, darbo statistikos, ekonominės ir socialinės statistikos, aprašomosios statistikos) dieninio, vakarinio ir neakivaizdinio skyrių Ekonomikos fakulteto kai kurių specialybių studentams, egzaminavo, vadovavo jų kursiniams ir baigiamiesiems darbams. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę prasidėjusi mokymo planų ir programų peržiūra palietė ir statistikos disciplinas, įprasminant jų taikomąjį vaidmenį ne tik rengiant kvalifikuotus ekonomikos ir verslo specialistus, bet ir socialinio darbo, sociologijos, geografijos bei bibliotekinių specialistus. Tad kurį laiką doc. O. Molienė skaitė paskaitas, vedė praktinius užsiėmimus ar seminarus ne tik Ekonomikos fakultete (aprašomąją statistiką, ekonominės analizės seminarą), bet ir Gamtos fakultete (socioekonominę statistiką) bei komunikacijos fakultete (statistiką).

O. Molienė yra vadovėlio („Socialinė – ekonominė statistika“, 1989) ir kelių mokomųjų knygų aukštųjų mokyklų ekonomikos ir verslo specialybių studentams („Aprašomoji statistika“, 1994 ir 1998, „Vartojimo kainų indeksų teorija ir praktika“, 1994, „Ūkio statistika: teorijos ir praktikos apybraižos“, 1995 ir kt.) bendraautorė, taip pat kelių mokomųjų knygų ir metodinių priemonių autorė („Darbo ir darbo užmokesčio rodiklių analizė statistikos metodais“, 1990, „Socialinės statistikos praktikumas“, 1997, „Namų ūkio tyrimų organizavimas“, 1998, „Statistika 1“, 2004 ir kt.). O. Molienės mokslinių interesų sritis – statistikos teorija ir metodai, empirinių duomenų darbo ir socialinės statistikos bei ūkinės veiklos klausimais kiekybinė analizė ir jos tobulinimas. Daugiausia jos, neretai ir su bendraautoriais, pastarųjų metų mokslinių publikacijų randame Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Lietuvos statistikos darbuose“ (2000, 2004, 2006, 2007, 2010), VU mokslo darbuose „Ekonomika“ (2001, 2002, 2008) ir kt. moksliniuose žurnaluose (VGTU – „Verslas: teorija ir praktika“, LB – „Pinigų studijos“).

Eiliniam skaitytojui gana patrauklūs jos parašyti straipsniai apie buvusius VU kolegas – doc. dr. Liudą Kunigėlytę „Jai – Liudai Kunigėlytei – 75“, 2006 (beje, oficialiai įtrauktas į tarptautinę Lituaništinę duomenų bazę) ir prof. habil. dr. Stanislovą Martišių „Economistas, mokslininkas ir pedagogas“, 2007.

Apie O. Molienę (Gražytę) tik gerai atsiliepia ir buvę kurso draugai bei kolegos bendradarbiai.

Vienas iš jų – Vilniaus universiteto profesorius habil. dr. Jonas Mackevičius rašo:

„Su Onute susipažinau 1957 m. rugsėjo 1 d., kai abu įstojome studijuoti į Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto buhalterinės apskaitos ir statistikos specialybę. Baigę studijas abu pradėjome dirbti dėstytojais: ji – Statistikos, aš – Buhalterinės apskaitos

katedrose. Per visą mūsų darbo Ekonomikos fakultete ir bendravimo (įvairūs posėdžiai, konferencijos, draugų susitikimai, bendri moksliniai tyrimai ir kt.) laiką pastebėjau dvi ypač ryškias Onutės savybes – kaip Pedagogo ir Žmogaus. Onutė turi didelį pedagogo talentą: ji moka pabrėžti dalyko esmę, sudominti studentus, suaktyvinti, „dopinguoti“. Aiškindama nuobodžius statistikos dalykus, ji rasdavo progą pašmaikštauti, palyginti, rodo, nepalyginamus reiškinius, „prakalbinti“ sausus statistikos skaičius, kokią nors esė, filosofinę mintį ar sąmojų pritaikyti. Todėl ji buvo labai mėgstama studentų ir kolegų.

Retas žmogus turi tiek nuoširdumo, kilnumo, geraširdiškumo, noro kitiems padėti, kiek Onutė nešioja savo širdyje. O pastaraisiais metais ypač išryškėjo jos pozityvus, optimistinis požiūris į gyvenimą. (Mielas užpalieti, jeigu Jums šiandien liūdna, būtinai paskambinkite Onutei: ji ras gražių paguodos žodžių ir suteiks vilties.)“

Antanui Namikui Užpaliai buvo svarbesni nei universitetas

Stanislovas Balčiūnas

*Ilgametis Utenos
mokyklų inspektorius
Užpalių krašto
istorijos tyrinėtojas
A. Namikas*

Ši publikacija apie žmogų, kuris jau 1930 m. buvo pradėjęs rengti monografiją, skirtą Užpaliams, net atsakęs puikaus pasiūlymo dirbti universitete. Taigi jeigu ne gyvenimo negandos, vėtros, karai ar perversmai, jau prieš 60 ar 70 metų būtume turėję pirmąją monografiją apie Užpalius. Deja, kaip pasakoją buvęs Utenės kraštotyros muziejaus direktorius Balys Juodzevičius, vertėjo, žymaus pedagogo, kraštotyrininko, archeologo Antano Namiko surinkta gausi medžiaga ne tik nevirto knyga, bet net dalis rankraščių nebesiekė muziejaus. Mat prieš Antrąjį pasaulinį karą Antanui Namikui neužteko lėšų išleisti knygoms apie Ūteną ir Užpalius.

Antanas Namikas, gimęs 1887 m. spalio 10 (22) d. gražiam Gaižalių kaime netoli Užpalių, kur dunkso Gaižalių piliakalnis, kur į Šveitąją gurgena Bradesės upelis. Mažasis Antanukas apie ketvertą kilometrų pradžios mokslų semtis traukė į Užpalius.

Čia derėtų pacituoti jo paties prisiminimus, kuriuos jo bičiulis Utenos kraštotyros muziejaus direktorius Balys Juodzevičius išleido atskira knyga¹. Viena iš laiškų Antanas Namikas jam taip rašė:

*„Nenorėč nusinešti kaban, ką gyvenime pragyvenau ir patyriau.
Norėč perduoti jaunesniems, kol senatvės marazmas neužvaldė manęs“².*

Taip ir atsidūrė atsiminimų fragmentai Utenos kraštotyros muziejuje. Pirmiausia pateikiame A. Namiko vaikystės atsiminimus.

¹ Namikas A. *Gyvenimo fragmentai*, Utena, 2003.

² Iš 1968 m. balandžio 9 d. A. Namiko laiško, saugomo Utenos kraštotyros muziejuje.

Giltinė

Gimęs prieš mane vyriausias mano tėvelių sūnus Henrikas, pagyvenęs dvejus metus, mirė. Apie jo mirtį mano senelis Ignasius taip pasakojo.

Mano bobutė, kilimo Tarvydaitė Veronika, sirginėjo. Ir štai vieną rudens naktį senelis sapne mato įėjusią miegamajam kambarin giltinę (žmogaus griaučius su dalge) ir beeinančią prie miegančios bobutės. Senelis pastoj o jai kelią ir prašo: „Palauk dar metelius.“ Giltinė nuo bobutės lovos nususuko, priėjo prie Henrikiuko lovytės, griuvo jon ir išnyko. Kitą dieną vaikas pradėjo karščiuoti ir, neilgai pasirgęs, mirė. Senelis sapną papasakojo mano mamai. Praėjo lygiai metai, ir mirė bobutė. Man tai, kai paūgėjau, papasakojo mano mamytė.

Mūsų namas buvo neseniai statytas ant smėlėtos pakilios vietos. Palei įvažiuojamus vartus iš abiejų pusių augo seni beržai, už beržų miesto pusėn – uosiai ir alyvos, o namo gonkų link – alyvos (bežai – gyvinga vulgaris). Iš abiejų gonkų pusių augo nedrūtos tėvelio sodintos liepos. Iš kito namo galo ir už namo buvo dalis sodo. Čia, sode, stovėjo svirnai.

Su seneliu gal 1891 metais pirmą kartą nuėjom miestan pažiūrėti statomos naujos bažnyčios ir užlipom ant stelažų. Kiek pamenu ir dabar suprantu, jau buvo išmūryta virš langų. Šitas žygis atvėrė prieš mane platų, iki šiol nežinomą pasaulį. Grįžęs namo, kiemo smėlyje ir aš pradėjau statyt „bažnyčią“. Kitų metų vasarą su seneliu ganydavom žąsis ir eidavom miškan uogautų.

Šuliny – vilkas

Tais metais buvo privisę daug vilkų. Rudens laiku su seneliu buvom nuėję pažiūrėtų Bružo šuliny pagauto vilko. Anksti iš ryto Jono Bružo šeimyna (sūnai ir dukterys) kėlė klojime žirnius. Švietė jiems jaujoj degantieji smaliokai (daugiausia iškasti ir suskaldyti pušų kelmai). Tėvas gulėjo ant krosnies, o senė Bružienė užkūrė pečių ir išėjo su viedru šulinin vandens. Šulinys buvo priešais gonkus. Kai svirčiu nuleido šulinio viedrą, tai užgirdo, kad kažkas suteliuskavo ir, pažiūrėjusi šulinin, pamatė atsirėmusį kojom į ritinio akmenį šunį. Grįžo gryčion, prikėlė nuo pečiaus senį Joną, sakydama: „Eik, ištrauk iš šulinio įkritusį mūsų šunį.“ Senis tuojau nulipo nuo pečiaus ir basas (nors jau buvo gruodas) išėjo liptų šulinin. Šulinys buvo negilus. Tik jis nusileido truputį ritinio akmenimis, kai „šuva“ tvėrė jį už basos kojos; jis pradėjo rėkt, atbėgo iš klojimo šeimyna, nuleido šulinin žibintą ir pamatė vilką, padėjusį pirmutines kojas ant ritinio akmens, o šalia jo ant vandens plūduriavo negyva žąsis. Padarę virvės gale kilpą, norėjo užmest jam ant kaklo, pasmaugt ir ištraukt iš šulinio. Bet, prileidus kilpą prie snukio, vilkas ją perkirpo dantimis. Tuomet vyrai paėmė kartį, uždėjo ant karties kilpą prie vilko galvos, bet vilkas ir kartį krinto kaip ropė. Galų gale, kai jis krinto kartį, pasisėkė ant kaklo užleist kilpą ir ją užveržt, ir vilkas užsmaugtas pakibo ore. Tuo tarpu, kol jis kabojo, buvo paruošta kita kilpa. Kai vilkas neberodė gyvybės ženklų, jį ištraukė iš šulinio, čia pat paguldė ant žemės ir užnėrė kitą kilpą. Vos spėjo užnert, kai vilkas atgijo, bet virvės ištempė į priešingas puses, ir vilkas nebegalėjo nukąst.

Pakliuvo jis šulinin taip. Nutvėręs iš diendaržio žąsį, norėjo pasprukti pro išilgai Bružo sodybą tekėjusio Ringio upelio krūmus, tarp kurių augo ir didelių medžių. Bružo kiemas nuo šitų krūmų buvo atitvertas aukšta statine tvora; priešakinė šulinio ritinio

dalis buvo tvoros linijon, o visas šulinys už tvoros. Vilkas, pamatęs tarp aukštos statinės žemą tvorelę, šoko per ją su žąsim ir atsidūrė šuliny.

Kai aš su seneliu nuėjau įvykio vieton, tai vyrai jau rengės vesti vilką policijon. Buvo caro valdžios nurodymas išmokėt 5 rublius kiekvienam, pristačiusiam vilko galvą. Ir Bružai gavo penkis rublius ir dar už vilko odą. Kai ji, pamenu, varė miestan, tai visom keturiom spyrės ir nenorėjo eit, bet kai pasisuko iš kiemo, tai Ringio link du vyrus tempė, besiverždamas krūmuos. Mes palydėjom iki Dunojaus upelio ir grįžom namo. Vėliau pasakojo, kad tą rudenį tokiu pat būdu pagavo kitą vilką Vilkabrukių kaime, apie 8 km nuo mano tėviškės.

Aš užsidirbu sau duoną

Kitais metais iš pavasario aš pradėjau ganyt galvijus. Mūsų miesto galas samdydavo „ustovą“ (kerdžių), daugiausia pagyvenusį žmogų, vyriausiu piemeniu. Jo pareiga būdavo iš ryto, saulei tekant, išeit trimituojant per mūsų galą pūdymo išgeniot ir ten trimitu šaukti, kad varytų pas jį galvijus, avis ir kiaules. Jam pagalbon visi ūkininkai kasdien turėjo duot po 7 piemenis. Čia jau kas pavasarį sueidavo namų gaspadoriai ir nustatydavo ganymo tvarką. Man reikėjo eit ganyt kas trečia diena. Ir taip, turėdamas 6 metus ir nepilnus 7 mėnesius, aš stojau piemenų rikiuotėn. Tuo laiku ustovu buvo Silvestras Jovaras iš Kaniūkų kaimo. Mama pirmą kartą mane nuvedė ir pristatė jam, kaip nuo šio momento vyriausiam mano viršininkui. Iš namų mane aprūpino tėvelis poilgiu botagu ir pakabinta per petį drobine terbele, kurion idėjo duonos riekę ir trečdalį džiovinto sūrio pietums ir popiečiui, nes tik vakare, saulei sėdant, pargenama namo. Tais metais ganėm sėdimajam lauke, ir iš išgenios matės mūsų namai, bet po kiek laiko galvijus nuvarėm Gaigalių kaimo link, ir, kai užvarėm už Utenos kalno (kalvos ant Utenos vieškelio pavadinimas) ir namų nebesimatė, aš pradėjau gailiai verkt. Ustovas Jovaras paklausė, ko verkiu, ir, sužinojęs priežastį, mane nuramino. Daugiau aš nebeverčiau, nes įsitikinau, kad vakare su galvijais visi mes grįšime namo. Man prisieidavo ganyt kartu su Gipiškio Jonu, Masiulio Liudviku, Daujočio Juza, Ramoškio Jeronimu, Gaigalo Antanu ir vieno neprisimenu gerai, man regis, arba su Abelinsko Dominyku, ar Daujočio Juza. Ramoškio Jeronimas ir Masiulio Liudvikas buvo vyresni už mane ir kitus ir dažnai, kai ustovas nematydavo, mus, mažuosius, skriausdavo. Taip išganiau visą vasarą ir tėveliams sutaučiau tris rublius, o ganymo dienom gaudavau ir valgyt. Už tatai man tėvelis nupirko Utenoj medinį lumzdelį grot. Grot aš neišmokau ir duodavau lumzdelį kaimyno Mielaikio sūnui Untaniukui. Jis labai gražiai pagrodavo, o aš pasiklausydavau. Vėliau sužinojau, kad lumzdelis kainuoja 5 kapeikas. Tai buvo mano pirmas uždirbtas daiktas.

Rugių sėjimas ir senelio liga

Besibaigiant septintiems mano gyvenimo metams, su seneliu nuvažiuom Pabajorės (prie Bajorų kaimo) laukan rugių sėti. Senelis sėjo, o aš biržijau, t. y. keletą šiaudų įkišdavau dirvon, kur baigdavos rugių kritimas. Kad matytųs, kur krinta grūdai, turėjau eit iš neapsėtos dirvos pusės ir truputį iš užpakalio sėjėjui. Taip mane pamokė senelis. Bebiržydamas galvojau, kad iš mano kišamų žemėn šiaudų išaugs rugiai, ir nedrįsau senelio paklaust, kam jis dar beria žemėn grūdus. Sėjom keletą valandų nuo ankstyvo ryto iki vėlyvų pusryčių. Pabaigę sėjimą, parvažiuom namo.

Senelis, pavalgęs pusryčio, atsigulė pailsėt ir apsirgo. Gulėjo jis seklyčios mažajam kambarėly. Mama paliepė man būt prie jo ir ko jam reiks atnešt, nes visi paprastai būdavo gryčioj arba darbe. Sirgdamas (sirgo jis lengvai, nedejavo) senelis man papasakojo įvairių pasakojimų, iš kurių iki šiai dienai išliko mano atminty „Gyvi dyvai“, „Velnio liūnas“ ir „Pinigų paskyrimas“. Pasakojo senelis ir daugiau, bet aš jų nebepamenu. Kad tie pasakojimai nenueitų užmarštin, perduodu savo vaikams.

Gyvi dyvai ir pusinis

Netoli dvaro, prie ežero, gyveno muzikėlis, dvaro baudžiauninkas. Kartą, žiemos laiku, jo žmona nutarė žlugti žlugtą (baltinius plaut). Išvirė juos su pelenais, o savo vyrą pasiuntė iškirsti eketę. Žmogelis iškirto, iš vėjo pusės užstatė kūlio šiaudais ir grįžo namo. Čia jo žmona sukrovė jam ant pečių iššutintus baltinius, dalį pasiėmė pati ir su kultuve nuėjo paskui vyrą. Priejęs prie eketės, žmogelis pamatė lapę, besigrumiančią su lydžiu. Kol jis suvaikščiojo namo, prie eketės atbėgo lapė vandens atsigertų, o lydys po ledu trokšdamas, kišdamas galvą, pamatė begeriančią vandenį lapę ir stovė ją už snukio. Jie tarp savęs grūmėsi, nes lydys negalėjo lapės įtraukt vandenin, o lapė negalėjo ištrūkt iš lydžio narsų. Žmogelis, nieko nelaukdamas, paėmė lydį už pažiaunių ir ištraukė ant ledo, paskui abudu įkišo šlapiam maišan ir nunešė dvaran. Nuėjęs paprašė vaitą, kad leistų jį pas poną. „O ko tu eini pas poną?“ – užklausė vaitas. – „Nešu gyvus dyvus parodyt“, – ir parodė maiše lydį su lape. – „Jei duosi man pusę, ką gausi iš pono, tai leisiu“, – pasakė vaitas. – „Duosiu, ponas vaitė“, – atsakė žmogelis. Vaitas pranešė ponui ir liepė eit pas jį. Žmogelis įėjo su maišu pono virtuvėn. Ponas paklausė, ką jis atnešė. „Gyvus dyvus, jegamščiau.“ – „Tai parodyk, panie tego.“ Žmogelis parodė. Pažiūrėjęs ponas liepė nešt maišą paskui jį. Įėjo svečių kambarin ir iškratė iš maišo lydį su lape. Abudu jie buvo gyvi ir pradėjo vienas su kitu vėl grumtis. Buvę kambarį svečiai apspito besigrumiančius ir pradėjo juoktis, stebėdami grumtynes. Ponas paklausė žmogelį, kiek jam reikės sumokėti už šiuos „gyvus dyvus“. „Duok, jegamščiau, 50 rykščių ir pakaks.“ – „Nu, panie tego, 50 rykščių tai nemožna. Kiek tu nori pinigų?“ – „Pinigų man nereikia. Jei jegamščius nesutinki, tai aš paimsiu „gyvus dyvus“ ir einu namo.“ – „Nu, gerai, panie tego, duosiu tau 50 rykščių“, – ir liepė pašaukt egzекutorių su 50 rykščių ir įrankiais. Kai viskas buvo paruošta, ponas liepė žmogeliui gult ant lupimo suolo. Tuomet žmogelis pasakė ponui, kad turi pusinį ir prašė pirma jam duot pusę rykščių ir papasakojo, kaip atsirado pusinis. Ponas liepė pašaukt vaitą ir gult ant suolo. Kai egzекutorius atskaitė vaitui 25 rykštes, žmogelis jam dovanojo ir antrą pusę, ir pono paliepimu vaitui atskaitė ir antrą pusę.

Po šito ponas pasakė, kad luptų vaitų jis nelaiko, ir liepė jam eit žmogelio gryčion gyventų, o žmogelį paėmė savo vaitu.

Velnio liūnas

Užpalių didžiojo Lietuvos kunigaikščio stalo dvarą su visu valsčium bankrutuojanti slėktų Žečpospolita (Rzeczpospolita – respublika) nutarė 18-to šimtmečio pabaigoj išdui papildyti parduoti kai kuriuos didžiojo kunigaikščio dvarus. Tarp jų buvo ir Užpaliai. Nupirko Užpalius kunigaikštis Pranciškas Sapiega (Sopieha), turėjęs daugybę dvarų visoj Baltgudijoj ir Lietuvoj. Nuolatinė jo rezidencija buvo Baltgudijoj (tiksliau pasa-

kius – Juodojoj Rusijoje), į rytus nuo Gardino, Slonimo miesto link, Dzierenčino dvare. Užpaliuos jis niekuomet ir nebuvo, o jo dvarų administratorius pasiuntė į Užpalius patikimą administratorių, kuris vietoj griūvančių apleistų dvaro trobų pradėjo iš gaudamų pajamų statyti naujas trobas. Valsčiaus žmonės vežė iš dvaro laukų akmenis, iš kurių pirmiausia pastatė malūną, prakasė iš Šventosios upės kanalą, jį už kilometro vėl įvedė Šventojon, šonus išgrindė akmenimis, vėliau pastatė bravorą, kuriame varė degtinę, o jo broga (liekanom) penėjo jaučius, paskui pastatė vieno aukšto mūro namą administratoriui gyventi ir dvaro raštinei. Pabaigai iš akmenų sumūrijo visus kitus ūkio trobesius. Tie visi statybos darbai buvo daromi prižiūrint administratoriui Ptakui (lenkiškai ptak – paukštis) apie 1793–1820 metus. Prie bravoro buvo pastatyti akmeniniai gurbai rusiškos H raidės formos, kuriuose būdavo broga penimi jaučiai mėšai. Po Ptako administratorium buvo paskirtas Juozapas Romanskas, kuris turėjo savo šnipą – dvaro karčiamos nuomininką žydą Moišę. Ką žmonės gerdami pakalbėdavo apie dvarą ar jo administratorių, Moišė pranešdavo Romanskui, o šis už prasikaltimus juos bausdavo. Galų gale baustieji dėl Moišės skundų muzikai nutarė skundėjui atkeršyti. Kerštui parinko žydų rudens šventę, regis, jų vadinamą „Jorn Kipur“, kuomet visi žydai, sustoję paupėję, besimeldami virš vandens krato skavernus, taip skandindami savo nuodėmes. Tam reikalui du jauni ir stiprūs penimų jaučių prižiūrėtojai, kurių vieno pavardė buvo Lingauskas, „baisiąją naktį“, kuomet visi žydai meldžias sinagogose, apsimovė džiovinamom jaučių odom taip, kad viršum jų galvų buvo jaučių ragai, o galvos parėjo jaučių galvų odose, pasiėmė bizūnus ir nuėjo chasidų sinagogon. (Žydai dalijami į sektas: chasidus ir misnagdus. Moišė eidavo chasidų sinagogon.) Įėję sinagogon, nužiūrėjo Moišę, vienas pačiupo jį už sprando ir išsivedė iš sinagogos, kitas paėmė kitą žydą ir irgi išsivedė. Tamsoj sėdo abudu ant žydų ir nujojo per tiltą kiton pusėn upės. Antrasai, pajojėjęs už upės, žydą paleido, o Moišę abudu nusiovarė toliau iki Jočiškių pievoj buvusio liūno. Ten jį ir prigirdė. Kitą dieną liūno pakrašty rado batus, o vandeny prigėrusį Moišę. Per tardymą paleistasai žydas sakė: „Uj, nesše keip velneš, e pukščė keip Lingoiškes.“ Gynėsi Lingauskas, bet rykščių gavo. Nuo to laiko liūnas, katram buvo prigirdytas Moišė, gavo Velnio liūno vardą.

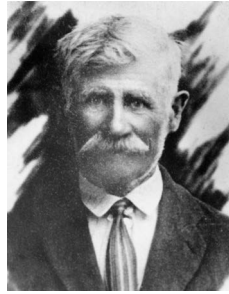
Užkeiktas lobis

Tuo tarpu mano senelis tebegulėjo ir nėjo geryn. Kartą, kai jautėsi geriau, papasakojo apie žmogų, kuris, taupiai begyvendamas, sutalpė nemažai pinigų. Vaikai jo negerbė ir neprižiūrėjo, tik laukė mirties. Jausdamas ją artėjant, žmogus paėmė savo pinigus, nuėjo paupėn, pylė juos seno, jau nudžiūvusio medžio drevėn ir apžadėjo, sakydamas: „Manęs vaikai nemyli ir neprižiūri, aš pinigų jiems neskiriu. Skiriu tam, kas savo tėvus prižiūri ir globoja.“ Po kiek laiko pavasario upės nešami ledai papuvusį šito medžio stuobrį nulaužė nuo kelmo, ir vanduo jį nunešė.

Viename kaime, palei šitą upę, gyveno biednas batsiuovys, kuris savo pasenusius tėvus pavyzdinčiai užlaikė. Kai nuslūgo upė, jis išėjo parinktų vandens atneštų malkų, rado apipuvusį stuobrį, parnešė jį namo ir pradėjo skaldyti. Kai perskėlė, tai iš stuobrio pabiro pinigai. Ir žmogaus apžadas išsipildė – pinigai atiteko tam, kuris tėvus myli ir juos prižiūri.

Senelio mirtis

Po poros savaičių mano senelis tyliai be skausmų užmigo amžinai. Pašarvotas, nuskustas, apvilktas baltais marškiniiais, susegtais sidabro saga, gulėjo ant lentos didžiajam seklyčios kambary, o prie svirnų meistras Maliauka, Tranienės žentas, dirbo grabą. Mano sesutė Veronika (vėliau – Baliūnienė), 4 metų mergytė, paėmus žabą, lupė meistrą, kam seneliui dirba grabą, o kitam namo gale giedoriai giedojo „pakravų“ giesmes. Kitą dieną senelį paguldė graban, užkalė ir nulydėjo naujai pastatytam bažnyčiai, o po gedulingų pamaldų – kapuos. Ant iškastos duobės krašto gulėjo tamsiai rudos gelumbės ausinė kepurė. Vėliau man sakė, kad tai buvo kepurė mano prosenelio Jurgio, kuris čia buvo palaidotas 1840 metais, taigi po 54 metų kartu su juo buvo palaidotas ir jo sūnus, mano senelis Ignasius, gimęs 1812 metais ir miręs 1894 metų rugsėjo mėnesį.

Senelis Motiejus Namikas (1856–1944);

Karolina Namajuškaitė-Namikiene (1863–1947)

Piemens duona

Kai man suėjo septyneri metai, tėvelis nuvijo ilgą botagą ir 1895 metų pavasarį mama tarbelėn idėjo duonelės ir sūrio šmotą, pakabino ją per mano petį ir ryte anksti, tik patekęs saulei ir pratrimitavus ustovui, kartu su mama išginėm išganion (ustovo pūdyto lauke nurodytom vietom) savo galvijus – aveles, karves ir kiaules. Ustovas kartkartėmis, būdamas išganioj, trimituodavo, kad žmonės žinotų, kur varyt galvijus. Tais metais ustovu buvo Kaniūkų kaimo gaspadoriaus Jovaro brolis Silvestras. Jo trimitas buvo medinė ilga triūba, iš viršaus apsukta tošim. Trimituodavo gana gražiai. Jis šlubuodavo, nes buvo sužeistas 1877–1878 m. turkų kare. Nešiodavo ilgą, žemiau kelių drobės žiponą, ant galvos plačiu brylium šiaudinį kepliušų, drobinėm kelnėm ir apsiavęs buvo naginėm. Galvijus ganydavo pūdytame, viename iš trijų laukų. Kunigaikščio Žygimanto laikais buvo nustatyta trilaukė sėjomaina: vienas laukas su žiemkenčiais (rugiai, koviečiai), kitas – su vasarojum (miežiai, avižos, žirniai, pupos, grikliai, peliuškos, vasariniai koviečiai ir linai) ir trečias laukas – pūdytas, kuriame ganydavo galvijus, kol nupjaudavo paupės pievos. Tuomet po šv. Jono pradėdavo jaučiais riekt pūdytą; taip pirmą kartą suartas pūdytas buvo vadinamas riekimu. Galvijus ganydavo nupjautose pievose, kol nupjaudavo rugius, paskui pergindavo į rugienas, o pūdytą antrą kartą ardavo – kartodavo irgi jaučių jungu ir arkliais. Neganomom dienom reikėdavo ganyt jaučius nuo pusryčių iki popiečio ir pavakarės, nes jais galėdavo art tik nuo ankstyvo ryto iki ankstyvų pusryčių, kol pradeda skraidyt bizdėlė, ir pavakarėm, kai nupuola karštis ir bizdėlė dingsta.

Kadangi jaučiais arimas jau seniai išnyko, tai dabartinė lietuvių karta nebežino, kaip buvo jais ariama. Arklan jungdavo porą kastruotų jaučių. Ariamus jaučius laikydavo, kol jie nusenėdavo, po 8–10 metų. Pora jaučių vadinos jungu. Stiprūs gaspadoriai laikydavo po du jungu ir po dvejetą arklių.

Mūsų krašte arklą jaučiai traukdavo sprandu, jungą pritvirtindavo prie jaučių ragų specialiom šikšnom, panašiom į juosiamus diržus, tik ilgom – jas vadindavo jauktom

(jaukta). Ardavo be vadelių. Atsiliekantį jautį ragindavo akstinu. Tai buvo trumpa lazdelė, kurios gale buvo įstatyta yla, maždaug centimetro ilgumo. Šiuo akstinu atsiliekančiam jaučiui artojas durdavo užpakalinių kojų šlaunin ir tokiu būdu ragindavo. Jaučiais art galima būdavo, kol atsirasdavo bizdėlė, nes, pajutę arti savęs bizdėlę, jie keldavo uodegas, ir artojas skubėdavo juos išjungt, nes gyvuliai pradėdavo zyliot, t. y. pakėlę uodegas lakstyt. Atsitikdavo, kad jaučiai neišjungti pradėdavo zyliot ir sulaužydavo arklą bei jungą. Todėl artojai nelaukdavo, kol atsiras bizdėlė, išjungdavo juos ir perduodavo mums ganyt. Jaučius ganydavom papieviais, pakrūmėm, kur būdavo žolės. Čia, jei atsirasdavo bizdėlė, tai jie palakstydavo ir vėl ėsdavo.

Galvijus ganiau už save ir už Vėlutį, mūsų giminę, nes anksčiau Vėlučio vaikai ganė už mūsų namus. Kai pasibaigė galvijų ganymas, nuo visų šventės pradėjau eit mokyklon. Mokytoju tuo laiku buvo Mitrofan Zacharjeviš Reida, nedidelio ūgio, apie 50 metų amžiaus, baltgudys. Mokykla buvo tame pačiame pastate, kur ir valsčiaus valdyba. Tai buvo vieno aukšto akmeninis pastatas, statytas apie XVIII amžiaus pabaigą prie dvaro pravarų (bravoro) jaučiams broga penėt, ilgas dviem fligeliais, kurių viename buvo mūsų mokykla, o kitame valsčius. Mokyklos dalyje dar buvo apie pusė patalpos, pasilikusios taip, kaip įrengta jaučiams laikyt: įmūrytos sienon grandys ir maži langeliai. Tarp abiejų fligelių buvo įrengtas bendrabutis po 1863 metų lenkmečio atsiųstų į ištremtųjų Sibirą ir Samaros gubernijon lietuvių ūkius rusų poselencų (apgyvendintųjų) vaikams, kur jie besimokydami gaudavo iš valsčiaus ir maistą. Maitindavo juos iš lėšų, kuriom apdėti buvo dvarininkai ir savižemiai ūkininkai, baudžiant už 1863 metų sukilimą. O rusai poselencai atsirado po 1863 metų, po vadinamojo lenkmečio. Tuos laikus mūsų krašto žmonės vadino „paliakų metais“³ arba dar „metieža“ metais (miatež – rusiškai reiškia sukilimą). Kolonistus rusų valdžia atvežė iš Baltgudijos į Sibirą ir Samaros gubernijon išvežtų gaspadorių ūkius. Jie čia gavo išvežtųjų žeme, trobesius, galvijus ir visą ūkišką inventorių. 1867 metais rusams poselencams valdžia mūsų miestely pastatė mūro cerkve, o buvusio dvaro administracijos rūmuose apgyvendino pravoslavų kunigą (popu vadinamą).

Pirmoji mokykla

Mokytojas Reida mus mokė rusiškai, o rusų kalbos mes, mokiniai, išskyrus ruselius, nemokėjom, mokytojas gi lietuviškai nieko nesuprato.

Paprastai užduotą apsakymėlį išmokdavom mintinai ir paklausti išpildavom jį iš atminties, nors jo prasmės ir nežinojom. Nemokančius mokytojas klūpydavo prie lentos ant kelių, o kitus pešdavo už plaukų arba liniuote mušdavo per delną. Suolai būdavo ilgi, per visą klasę, ir kiekvienan pareidavo po 10–12 mokinių. Jau miręs Pakapės Antanas Gabė tingėjo mokyti ir beveik nemokėjo skaityti, todėl, kai ateidavo jo eilė, imdavo nuo suolo knygą, kartu vieną koją jau keldavo ant sėdynės ir, besitartinant prie jo su liniuote mokytojui, pašokdavo ant suolo ir bėgdavo, o mokytojas jį vydavo per suolus, sakydamas: „Ach ty, poliackaja morda! Tabie tolki do liasu chadzic dy za hrubai sosnai siadziec“ (Ak tu, lenko snuki! Tau tiktai miškan vaikščiot ir už drūtos pušies sėdėt). Tai prisiminimas apie lenkmetį, kuomet sukilėliai prieš rusų valdžią ėjo į miškus ir ten iš už drūtos pušies šaudė į maskolius.

Mano pusbrolių Praną Vėlutį už nemokėjimą spręst uždavinių pešdavo už

³ Lenkų (sukilimo) metai.

pakaušio plaukų ir išpeštus nukratydavo nuo pirštų. Manęs niekuomet neliesdavo, nes aš, a. a. tėvelio padedamas, išmokdavau pamokas ir išsprendavau ant lentos uždavinius. Be to, jis privengdavo mano tėvelio, nes šis buvo mokytesnis už Reidą ir eidavo vietos staršinos pareigas, buvo valsčiaus galva.

Mokslas mokykloje tęsdavos nuo lapkričio pradžios iki maždaug antrai kovo mėnesio pusei, iš viso, atskaičius Kalėdų atostogas, apie keturis mėnesius. Mokinių dauguma, pramokę pasirašyt savo pavardę, pamedavo mokyklą, tik mažuma išeidavo per tris keturias ir net penkias žiemas pradžios mokyklos kursą ir laikydavo egzaminus. Baigiantiems kursą mokslas dar prasitęsdavo iki balandžio pradžios. Pažymėjimas apie pradžios mokyklos baigimą jokios reikšmės neturėjo ir, stojant gimnazijon, reikėdavo laikyt egzaminus. 1898 metų balandžio mėnesį aš išlaikiau pradžios mokyklos kurso egzaminus. Per visą vasarą mano dėdė Stanislovas paruošė mane konkursiniams egzaminams. Tų pačių metų rugpjūčio pirmomis dienomis a. a. tėvelis nuvežė mane, kunigo Adomo Razmaus patariamais, Palangos progimnazijon stojamųjų egzaminų 1-on klasėn laikytų.

Mokydamasis Palangos progimnazijoje, Liepojos gimnazijoje Antanas Namikas iš kitų išsiskyrė savo gabumais. Todėl iš namų gaudamas menką paramą dar dirbo korepetitoriumi. Padėdamas silpnesniems užsidirbdavo pragyvenimui. Pervargęs susirgo ir turėjo mokslus metęs grįžti gimtinėn. Įdomiai Antanas Namikas aprašė savo gydymosi procedūras ir XX a. pradžios daktarus.

Liga

Nuo šitos ligos išgydė mane Dusetų Didžiadvario gydytojas Pravadzevičius. Tai buvo senovės lietuvių medicinos vienas iš paskutiniųjų atstovų. Paprastai tokie daktarai, būdami jaunuoliais, patekė pas gydytoją, susipažindavo su gydomaisiais augalais, juos rinkdavo, virdavo vaistus, padėdavo gydytojui pacientus apžiūrėt ir taip kartu su savo principalu gydydavo apylinkės žmones. Dažnai kartu išdirbdavo iki principalo mirties, paskui paveldėdavo ne tiktai jo žinias, bet ir užrašus, knygas bei instrumentus, kuriuos jis turėjo. Kiek žinau, Pravadzevičius medicinos mokėsi pas Slapšinską, kuris gyveno, gydė žmones ir mirė Užpaliuos. Jo aš nebeatmenu, mirė apie 1890-us metus, bet jo didelis, giliai sode pastatytas namas dar stovėjo, kai aš mokiausi pradžios mokykloj. Jo ipėdiniu Užpaliuos buvo Gabė Martynas (jo priežodis buvo „značijas – „vadinas“, todėl dažnai vietiniai sakydavo: „Einu un Značijas Vadinas“ (reiškė: „Einu pas Gabę Martyną“).

Kai mes su Baliu Didžioku nuvažiavom pas jį, pamatėm jį pirmą kartą. Tai buvo aukštesnio už vidutinį ūgį žmogus, jau gerokai pražilęs, ilga barzda, apsilkęs neapmuštais, žemiau kelių kailiniais, sujuostais šikšnos diržu. Ligonų priėmimo kambarys buvo didelis, prikabinėtas paukščių narvų. Įėjęs į kambarį, paklausė mus, ar pas jį atvažiavom. Kai pasakėm, kad pas jį, liepė palaukt, jisai atidarinėjo narvelius ir pylė ten maistą. Įvairūs paukščiukai pradėjo skraidyt po kambarį, kai kurie tupė ant pečių ir ten tupėjo, kai jis vaikščiojo, pilstydamas į narvus lesalą. Palikęs atvirus narvus, apžiūrėjo mus abudu, paskui virė vaistus, trynė piestoj miltelius ir apdalijęs mus vaistais pasakė, kad pagysma, paėmė už apžiūrėjimą ir vaistus gana pigiai ir atleido mus. Abudu mes išgijom.

Apie Pravadzevičių plačioj apylinkėj ėjo visoki pasakojimai. Štai vienas iš jų. Savo sode pastatė kryžių. Ant aukšto stulpo liepė meistrui padirbt dviejų aukštų namuką,

kiekvienam aukšte buvo po 4 kambariukus su atskirais įėjimais, tik nebuvo uždaromų durelių. Pakvietė Dusetų kleboną kryžiaus pašventinti. Pamatęs stulpą su namuku viršuje, šis paklausė, kam tas namukas. Pravadzevičius paaiškino, kad du kambariukai, kiekvienam aukšte po vieną, bus dievams, o kiti šeši paukščiams. Klebonas tokį „kryžių“ atsikakė šventinti. Tuomet Pravadzevičius atsakė: „Ką gi darysi, kaip ant Tamstos šventintų šunes kelia paskutinę koją, taip ant mano nešventinto kels.“

Posūkis į archeologiją

Mokslai Antanui Namikui ir rūpėjo, ir sekėsi. Petrograde jis studijavo senąsias lotynų ir germanų kalbas, o 1912 m., išstojęs į Maskvos istorijos instituto Smolensko filialą, pradėjo kaupti istorinę medžiagą apie Lietuvą.

Kilus Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. buvo paimtas į kariuomenę. Netoli Seredžiaus, kai šalia sprogo vokiečių artilerijos sviedinys, A. Namikas neteko sąmonės. Skeveldra sužeidė kairę koją.

„Gdytojų komisija atleido mane vieneriems metams nuo karo prievolės – sveikatai pataisyti. Nuo peršalimo Nemuno vandeny dar rado inkstų uždegimą, ir aš išvažiavau namo“, – rašė prisiiminimuose A. Namikas.

Artėjant vokiečiams, 1915 m. vasarą Namikų šeima pasitraukė į Rusiją. Antanas padėjo tėvams, dirbo Smolensko lietuvių pabėgėlių stovyklos komiteto vedėju. 1917 m. neakivaizdžiai baigė archeologijos institutą, o 1918 m. apgynė darbą „Materijaly k istoriji nesvobodnovo soslovija Kniažestva Litovskovo“ ir gavo „mokytojo archeologo“ vardą.

Regis, jis gali būti vienas pirmųjų lietuvių archeologijos mokslo specialistų. Deja, tuo metu karų ir okupacijų nuteriotai Lietuvai tokie mokslininkai dar nebuvo reikalingi.

Taigi grįžęs į Lietuvą Antanas Namikas kibo į pedagogo darbą, kurią buvo pradėjęs dar 1908 m. Jo intelekto pėdsakai liko Rōkiškyje, Skāpiškyje, Radviliškyje. Net 11 metų jis dirbo gimtosios Utenos apskrities mokyklų inspektoriumi. Kaip tik tada Namikas ragino kraštiečius rinkti ir saugoti archeologinius radinius, senienas, tautodailininkų dirbinius. Jo idėjos greitai buvo išgirstos. Antanui Namikui daug įdomių radinių perdavė ne tik mokytojai, bet net ir policininkai. Netrukus prisirinko eksponatų tiek, kad nuomojamame bute nebeturėjo kur dėti. A. Namikas pradėjo prašyti apskrities valdybą, kad leistų kurti Utenos istorinį muziejų ir skirtų patalpas. Apskrities viršininkas Jonas Motiejūnas-Valevičius 1929 m. tokį leidimą davė ir muziejelis įsikūrė ką tik pastatytoje Utenos pradžios mokykloje, o jo vedėju buvo paskirtas pats Antanas Namikas. Iš pradžių eksponatai dar tilpo 4 vitrinose, o netrukus juos ėmė kabinti ant sienų, dėstyti ant

A. Namikas Skapiškyje.
1925 m. vasario 16 d.

stalų, palangių. 1940 m. eksponatų registracijos knygoje jau buvo 740 įvairių archeologinių radinių, senienų, tautodailės dirbinių ir jau retokai randamų buities rakandų.

Galima būtų be galo daug faktų ir įrodymų pateikti tvirtinant, kad

Skapiškio progimnaziją remontavo ir mokytojai, ir mokiniai. Užpalėnas A. Namikas sėdi centre

Vasarą į Užpalius per šv. Trejybės atlaidus suvažiuodavo visa Namikų giminė su žentais, marčiomis ir anūkais. 1927 m.

Antanui Namikui tautos, gimtojo krašto istorija buvo be galo brangi. Ne tik archeologo specialybės pasirinkimas. Net senatvėje Antaną Namiką domino Užpalių apylinkės buvusieji milžinkapiai, piliakalniai, maro kapeliai. Jis labai išgyveno, kad jau ne vienas pilkapis išardytas, sunaikintas, o XX a. pradžioje Šeimyniškių piliakalnyje pastebėjęs lobių ieškotojų iškastą duobę, nesunkiai nustatė, kokie iš ten apdegusių grūdų buvę ir net kokie gyvuliai ar paukščiai beveik prieš septynetą amžių buvo užpalėnų laikomi.

Kad galėtų savo svajones ir užmojus įgyvendinti, kad užtikrintų šeimai pusėtiną ateitį, Antanas Namikas tiesiog likimo ir aplinkybių buvo priverstas apriboti savo mokslinę veiklą ir pasiėmęs paskolą Vencavuose nusipirko ūkį, kurį pradėjo tvarkyti moderniai su septynlaukiais sėjomainų laukais, baigė išsirengti vėjo malūną, atidavė paskolas bankui, bet priartėjo perversmų metai, okupacijos, Antrasis pasaulinis karas ir neišvengiamas Sibiras, išblaškęs šeimą, sunaikinęs svajones ir darbo rezultatus. Taip niekas iki šiol ir nesužinojo, kur dingo surinkta Užpalių ir Utenos istorija, kur iškeliavo dauguma Utenos istorijos muziejaus eksponatų.

Tačiau net ir Sibire Antanas Namikas liko ištikimas sau. Iki šių dienų išliko A. Namiko išsaugotas į Sibirą tame pačiame vagonė kartų su juo vežamų tremtinių sąrašas. O vos nuvežtas į Krasnojarsko kraštą Volynkos kaime įsikūrė buvusioje vietinio kolūkio vištidėje ir viename laiške į Lietuvą rašė:

„... bet dar neturiu stalo, suoloelių prisidirbau užtektinai ir dabar ant aukštesnio rašau, o ant žemesnio sėdžiu“,

„... Laikraščių čia neturiu, o kaime jį gauna tik brigadyrius ir tai surūko (laikraštį naudojo suktinėm daryti prisikimšę į skiautę smulkinto tabako – S. B.), todėl nieko nežinau, kas dedasi mūsų plačiojoje tėvynėje.“

Vagone važiuosiu tremtinių sąrašas, kurį išsaugojo A. Namikas:

1. Valys Kazys, 61 m.	12. Šimkus Antanas, Klemenso, 68 m.
2. Valienė Emilija, 51 m.	13. Šimkuvienė Ona, Jono, 68 m.
3. Valytė Adelė, 25 m.	14. Šimkutė Bronė, 25 m.
4. Valytė Janė, 24 m.	15. Daniševičius Antanas, Juozo, 48 m.
5. Valytė Emilija, 19 m.	16. Daniševičienė Bronė, Mikalojaus, 32 m.
6. Valytė Angelė, 20 m.	17. Daniševičiūtė Eugenija, 15 m.
7. Valytė Irena, 19 m.	18. Daniševičiūtė Aldona, 13 m.
8. Valys Adolfas, 15 m.	19. Daniševičiūtė Ona, 4 m.
9. Namikas Antanas, 64 m.	20. Daniševičius Stasys, 1 m.
10. Namikienė Ona, 57 m.	21. Vasiliauskas Jonas, Domo, 66 m.
11. Namikas Rimvydas	22. Vasiliauskienė Juzė, Jono, 55 m.

A. Namikas Utenoje. 1937 m.

23. Vasiliauskaitė Viktorija	35. Budrys Sigitas, Alfonso, 7 m.
24. Janulis Petras	36. Budrys Stasys, 2 m. 6 mėn.
25. Janulienė Agnotė	37. Budrytė Janina, 1 m. 3 mėn.
26. Janulis Jonas	38. Staškus Petras, Prano, 63 m.
27. Gasiūnienė Ona	39. Staškuvienė Paulina, Kazio, 62 m.
28. Daraška Viktoras	40. Staškutė Genė, 22 m.
29. Gedžius Jonas, Juozo, 40 m.	41. Staškutė Zita, 18 m.
30. Gedžiuvienė Albina, 37 m.	42. Staškus Jonas, 13 m.
31. Gedžius Antanas, 9 m.	43. Staškus Albertas, 14 m.
32. Gedžius Pranas, 5 m.	44. Lukšas Ignas, Jono, 76 m.
33. Gedžiūtė Danutė, 2 m.	45. Lukštienė Ona, Gasparo, 43 m.
34. Budrienė Morta, Kazio, 38 m.	46. Lukšaitė Petronėlė, 28 m.

Iš suaugusių 22 darbingi, 19 nedarbingų.

Mano pensija numirė

Dirbdamas mokyklose nuo 1908 metų rudens, aš buvau ištarnavęs keturiasdešimt su viršum metų ir dar Lietuvoj būdamas gavau pensiją, todėl atvežtas Volynkon paprašiau Šiaulių socialinio pensijų skyrių mano pensijos bylą persiūsti Krasnojarsko krašto Bolšos Murtos rajono socialinio skyriaus raštinėn. Kai byla atėjo, Murtos skyrius mane iškviėtė ir paprašė bylos turinį išversti rusiškai. Aš ten pat atsisėdau ir išverčiau bei paprašiau nuo mano pareiškimo dienos išmokėti pensiją. Jie atsakė, kad pirma privalo atsiklaust Krasnojarsko skyrių, kaip reikia daryt. Krasnojarskas nesutiko mokėti man pensiją. Į mano prašymą irgi atsakė neigiamai. Tuomet kreipiausi Maskvon, Socialinio aprūpinimo ministerijon. Turiu paaiškint, kad po išvežimo mes buvom pavadinti „specposielencais“. Tai reiškė, kad nebeturėjom teisės gyventi, kur norime, bet tik kur paskiria valdžia. Tai speciali sovietų bausmė niekuo neprasikaltusiems jos pavaldiniams. Po ilgo susirašinėjimo socialinė ministerija pranešė man, kad jeigu aš esu „specposielencas“, tai pensija turi būt man mokama, o jeigu aš esu „ssylnyj“ – ištremtas, tai ne. Ministerijai NKVD pranešė, kad aš „ssylnyj“, todėl ministerija man pranešė, kad aš neturiu teisės į pensiją, nes esu – tremtinys. Mano laimei, aš turėjau NKVD pažymėjimą siuntiniam pašte paimti, kad esu „spiecposielencas“, ir šitą pažymėjimą pasiunčiau ministerijon įrodyti, kad esu „spiecposielencas“, ir NKVD rašo netiesą. Tuomet ministerija liepė man mokėti pensiją. Bet Krasnojarskas dar apie metus delsė išmokėti. Pagaliau Ministerija parašė, kad per savaitę laiko nuo rašto gavimo turi būti išmokėta man pensija. Ir aš ją gavau. O žinojau visa todėl, kad ministerija siunčiamų raštų nuorašus atsiųsdavo ir man.

Reginos Nijolės Namikaitės-Pilipavičienės
prisiminimai apie tėvelį Antaną Namiką

Aš, Regina Nijolė, gimiau 1927 m. gruodžio 7 dieną tėvelio nupirktame ūkyje – Vencavuose, Zarasų apskrityje.

Tai buvo apleistas dvaro centras, apsuptas trijų ežerų: Vencavo su sala viduryje, Vencavelio ir Balčio. Visi ežerai buvo labai žuvingi.

Ūkis buvo nemažas – 42 ha žemės, todėl tekdavo tėvams samdyti ūkio darbininkus. Samdydavo du tarnus, dvi tarnaites, mane auklėjo papildomai samdyta mergina. Visą ūkį tvarkė mama. Tėvelis dažniausiai čia praleisdavo atostogas ir šventes.

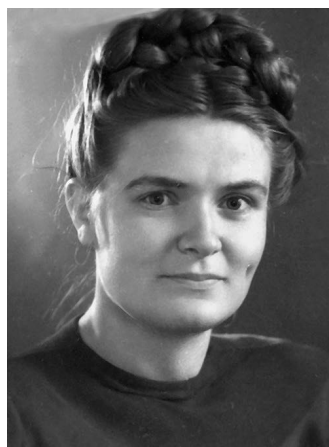
Labai laukdavome Kalėdų švenčių, nes tuomet susirinkdavo visa šeima. Gyvenamajame name vienas kambarys buvo labai didelis, jo viduryje statydavome aukštą eglę, puošdavome įvairiais žaisliukais, obuoliais, saldainiais, kurių galiausiai kabėdavo tik tušti popierėliai. Įdomiausia būdavo sulaukti Kalėdų ryto, kai nubėgusi į kambarį surasdavau dovanėlę.

Vaikystėje aš gana dažnai sirgdavau, tuomet tėvelis būdavo namuose, sėdėdavo ant mano lovos krašto ir pasakodavo pasakas, įvairius nuotykius iš savo vaikystės, o kai jau pabosdavo jam pasakoti, sakydavo: „U popa byla sobaka...“ (Popas turėjo šunį...) Tuomet atsakydavau, kad nenoriu tos pasakos, todėl turėdavau miegoti.

Iš visų vaikų tėvelis labiausiai mylėjo mane ir iki pat mano vestuvių vadino lėlyte. Kai broliai norėdavo nueiti į kiną, pinigų prašyti siųsdavo mane, nes niekuomet tėvelis neatsakydavo. Jis turėjo taupiai gyventi, nes reikėjo mokėti valstybinę paskolą, gautą ūkiui pirkti. Ūkyje visą laiką vyko statybos. Reikėjo daug miško medžiagos, todėl dar nupirko 21 ha miško, kuris buvo už 2 km.

Pas mus dar gyveno tėvelio dėdė Jurgis Namikas. Tai giminė iš Užpalių Dvaro gatvės Namikų. Jis buvo nevedęs, pas carą Nikolajų II tarnavo arklininku. Tai buvo mūsų gerasis senelis. Maža kiekvieną rytą bėgdavau pas senelį saldainio, kurių jis visuomet turėdavo.

Vasaros atostogas tėvelis visuomet praleisdavo Vencavuose, o jos prasidėdavo jo vardinėmis. Šia proga visuomet būdavo balius, į kurį atvažiuodavo jo draugai, giminės. Iš vakaro pindavome vainikus ant durų ir kėdės, kurioje sėdėdavo tėvelis. Su mažuoju broliu Rimučiu ypač laukdavome tėvelio draugo kunigo Razmaus, kuris atveždavo didžiulį maišą skanių saldainių, o broliukas – savo krikštėvio Utenos apskrities viršininko Jono Motiejūno-Valevičiaus, kuris jam atveždavo ypatingų žaislų.

Regina Nijolė – LŽŪA studentė

Regina Nijolė.
2010 m.

Tėvelis buvo aistringas žvejys. Vieną ežerą – Baltį – jis visuomet nuomodavo. Ten daugiausia gaudydavome tinklu, kai reikėdavo daugiau žuvies. Sodyboje prie ežero buvo pastatyta ledainė, todėl šviežios žuvies niekuomet netrūkdavo. Kitas būdas – žvejyba su velke. Tai 30 m ilgio stipri, plona virvutė, o prie jos pririšta blizgė. Dar saulei netekėjus tėvelis prikeldavo mane ir mes abu išplaukdavome valtimi arba baidare. Jis irkludavo, o aš laikydavau velkę. Tėvelis žinojo vietas, kuriose laikydavosi lydziai. Kai kibdavo, traukdavau su virpuliu. Pasitaikius stambiai lydekai, velkę perimdavo tėvelis. 3–4 kg svorio būdavo eilinis laimikis, o pasitaikydavo ir daugiau negu 10 kg. Kai sugrįždavome iš žvejybos, šeimyna tik ruošdavosi pusrūčianti.

Vencavuose pusrūčius ruošdavo rusiškoje krosnyje. Dažniausiai prikepavo miltinių blynų su riebiu padažu – spirgais su grietine, kopūstais ar kruopom, kartais kepdavo kiaušiniene. Dar išvirdavo pieniškos kruopų sriubos, kurios užvalgydavo po blynų. Valgydavome prie vieno stalo kartu su samdinais. Tačiau vasarą pas mus labai dažnai vasarodavo giminės ir tėvelio draugų šeimos. Tuomet jau valgydavome atskirai su svečiais. Linksmi prabėgdavo vasaros atostogos su pussesere Jūrate, pusbroliais. Maudydavomės, žvejodavome, stovykludavome su palapine saloje.

Prijungus Klaipėdos kraštą, gimnazijų mokiniai kviesdavosi gimnazistus iš Klaipėdos. Prisimenu, pas mano vyresnius brolius atvažiuodavo Kurtas Kikilis ir Hausas Šapoka.

Pradžios mokyklą lankiau Utenoje, todėl per mokslo metus gyvendavau kartu su tėveliu. Samdydavo tarnaitę, kuri mumis rūpinosi.

Tėvelis nuomojo 5 kambarių ir didelės virtuvės namą Molėtų gatvėje, ant Daunio ežero kranto. Šis namas priklausė notarui Maželiui. Jame pragyvenome iki pirmosios sovietų okupacijos. Aš su seserimi gyvenau viename kambaryje. Ji už mane buvo vyresnė devyneriais metais, todėl rūpinosi manimi: supindavo kasas, bausdavo mane statydama į kampą. Tėvelis tik vieną sykį mane skaudžiai nubaudė lupdamas diržu, išvadavo tarnaitę. Tačiau iki šio laiko sakau, kad jis be reikalo pasikarščiaavo, o aš buvau nekalta. O visa tai įvyko taip. Tėvelis patikrino mano sąsiuvinyje atliktus aritmetinius veiksmus. Ir, radęs klaidų, pradėjo taisyti raudonu rašalu, aš pareiškiau, kad taip gali daryti tik mano mokytojos. Tuomet jis pasakė, kad paimčiau naują sąsiuvinį ir perrašyčiau. Nenorėjau to daryti, nes mokytojas E. Sedelskis mums liepdavo parodyti pabaigtą rašyti sąsiuvinį ir tik tuomet galėdavome pradėti naują. Čia jau tėvelio kantrybė baigėsi ir jis griebėsi diržo.

Tėvelis mokslo metų laikotarpiu inspektuodavo mokyklas. Žiemos metu važiuodavo su arkliu, o kitu laiku – motociklu. Kai tėvelio nebūdavo namuose, mano broliai iškrėsdavo įvairių pokštų, jei jis sužinodavo apie tai, duodavo pylos. Pas mus dažnai gyvendavo kuris nors gabus, bet neturtingas brolių bendraklasis.

Kai sesutė ištekėjo, tai buvo 1938 m. spalio 1 dieną, mamytė metė taip jai nusibodusį ūkininkavimą ir atsikraustė pas mus į Uteną. Pasamdė ūkvedį, be to, buvo labai padori kumečių Bucevičių šeima. Jie ir prižiūrėjo, ir tvarkė ūkį. Aš tuomet jau mokiausi penktoje mokyklos klasėje, o broliukas Rimvydas pradėjo lankyti pirmąją. Prasiėjo normalesnis ir sotesnis gyvenimas. Anksčiau daug kas priklausė nuo to, kokia buvo tarnaitė.

Pabaigus šeštą klasę, mamytė suruošė vaises mano klasės draugams. Bežaidžiant lauke užskrido nepažįstami lėktuvai, visi išsigando ir parbėgo namo. Tai buvo 1940 m. birželio mėnuo. Prasiėjo okupacija, o su ja ir mūsų vargai.

Tėvelį tuojau atleido iš darbo, ir mes visi išvažiavome į Vencavus. Ten mūsų šeimą laikė namų arešto sąlygomis. Visą parą mus saugodavo vadinamasis komisaras. Tėveliui neleido niekur išvažiuoti, tik kai jis gavo darbą Ukmergės gimnazijoje, mes visi išvažiavome.

Tuomet vyresnieji broliai jau mokėsi kitur. Motiejus baigė Ukmergės mokytojų seminariją ir įstojo į Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą, o Daumantas – Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje.

Tėvelis, pats mokėdamas daug kalbų, stengėsi ir mus papildomai lavinti – mokėmės rusų ir vokiečių kalbų, o sesuo dar ir prancūzų. Tėvelis turėjo labai gausią biblioteką. Prisimenu, buvo labai gražiai išleista gamtos enciklopedija rusų kalba. Ją su tėveliu skaitydavau ir versdavau. Daug buvo ir grožinės literatūros, pasakų knygų, pamenu Haugo pasakas. Tėvelis labai mėgo Tarasą Ševčenką, ištisai deklamuodavo ukrainietišškai „Kobzario“ eilėraščius. Jis ir pats rašė eilėraščius. Vieną iš jų turiu, rašytas istorine tema. Ar įskels lietuviams vyža ugnį, kad domėtūsi praeitimi? Jo eilės atspindi to meto dvasią ir jo pažiūras, bet... „iš dainos žodžių neišmesi“.

Mano Raguti,
Mielas Dievuli,
Aš pasigėriau,
Tu girtas guli...

Giltinė brolius
Visus išpjovė
Kai kipšai Rygos
Pilaite krovė.

Raganos dirbo
Alutį gardų,
Milda padarė
Midutį saldų.

Skelk, vyža, ugnį,
Gryčios aslužėj,
Te bačka dugnā
Randa giružėj.

Aš pasigėriau,
Tu visai girtas,
Saldus midutis
Alutis tvirtas.

Rygos pilaite
Riešutas kietas,
Mes ją jau žinom
Ir visas svietas.

Skelk, vyža, ugnį
Gryčios aslelėj,
Ūžkit liepaitės
Žalioj girelėj!

Kryžiuotis piktas
Smaugia lietuvoj,
Kartuves stato,
Pjauna liežuvoj...

Vyrai, vyreliai
Ūžkit, dainuokit,
Vokiečių rankoms
Jūs nepasiduokit.

Sėja Perkūnas
Baltam svietely
Ašaras mūsų
Vargo žmonelių.

Kirskit, kapokit
Kipšus gauruotus
Išpjaukit Rygą
Ir jos pralotus.

Skelk, vyža, ugnį
Ant kimso pliko,
Man tiktai vargas
Vienas beliko.

Kipšas suvėlė
Iš savo vilnų
Vokietį pikta,
Bjaurybių pilną.

Mūsų seselės
Geltonkasės,
Kur jūsų rūtos,
Kodėl jūs basos?

Geležim kaustė,
Kryžių uždėjo...
Mūsų žiniuoniai
Taip man kalbėjo.

Skelk, vyža, ugnį
Kai vargas spaudžia,
Kai vargo pančiai
Mums sielą graužia.

Muškim kryžiuotį
Kipšą gudruolį,
Pjaukime lenką,
Mūsų bičiulį.

Ugnelė šventą
Perkūnas myli...
Žiniai paseno,
Vaidilos tyli...

Skelk, vyža, ugnį,
Kol saulė šviečia,
Kolei nieks mūsų
Pilių neliečia!

Gerlime, vyrai,
midų, alutį,
Garbinkim mūsų
Dievą Ragutį.

Puolė, teriojo
Mūsų pilaites,
Geltonkasės
Verkė mergaitės...

Tage, Raguti,
Mielas Dievuli,
Kas Tau pasdarė
Kodėl Tu guli?

Užpaliai degė,
Utena griūvo,
Sėlių kraštas
Visas praužo...

Skelk, vyža, ugnį,
Po visą šalį.
Kas kaip tik moka,
Kas kaip tik gali.

Ukmergėje tėvelis išsinuomojo pusę namo ir tuos mokslo metus keturiose pragyvenome gana ramiai. Tėvelis dėstė rusų kalbą ir buvo vienos abiturientų klasės auklėtojas, o aš mokiausi pirmoje gimnazijos klasėje. Ši gimnazija buvo A. Smetonos vardo, prie aktų salės koridoriuje stovėjo jo skulptūra, kurią uždengė maišu, taip ir prastovėjo.

Okupavus Lietuvą vokiečiams, tėvelį paskyrė Dusetų gimnazijos direktoriumi, nes jis norėjo būti arčiau ūkio, kurį smarkiai nuniokojo sovietų okupacijos metais.

Aš pasilikau toliau mokytis Ukmergės gimnazijoje ir apsigyvenau pas jauniausią tėvelio seserį Onytę, kuri buvo ištekėjusi už gydytojo Eugenijaus Švedo.

Tėvelis su mano broliu Rimvydu gyveno Dusetose. Gyveno gana vargingai viename gimnazijos kambarielyje, patys turėjo gamintis maistą. Ūkis buvo nuniokotas, likęs tik vienas arklys, tai tėvelis savo motociklą iškeitė į arklį. Labai gelbėjo malūnas, nes aplinkui per karą buvo sudegę kiti malūnai. Gaudavo už malimą miltų, tai po truputį ir prasigyveno.

Atėjo 1944 metų vasara. Vokiečiams nepavyko laimėti karo ir sovietų armija jau įžygiavo į Lietuvos teritoriją. Tėvams iškilo dilema, ką daryti toliau. Su broliais nutarė trauktis į Vakarų. Broliai iškeliavo vieni, o tėvelis, susikrovęs būtiniausių mantą į du

vežimus, iškeliavo su mamyte ir mumis, dviem vaikais. Su broliais buvo susitaręs, kad susitiks Gelgaudiškyje pas gydytoją Žakavičių (tėvelio svainio tėvą). Tačiau pakeliui tėvelis persigalvojo ir toliau nebevažiavo, nes nutarė pasilikti Lietuvoje, kad galėtų pagelbėti 1941 m. ištremtai vyresniajai dukteriai, jei ji liko gyva. Grįžome atgal į Vencavus. Tėvelis puolė nuiminėti nuo laukų dar likusius javus. Atėjus mokslo metams, mane ir brolių Rimvydą išsiuntė į Uteną pas savo draugo Statulevičiaus žmoną mokyti toliau, o patys pasiliko. Vieną dieną pas tėvelį atėjo buvęs mūsų tarnas Trofimas, kuris jau buvo tapęs milicininku, ir pasakė, kad greičiau pasitrauktų iš namų, nes naktį atvažiuos jo suimti. Šią paslaugą tėveliui padarė atsidėkodamas už tai, kad vokiečių okupacijos metais tėvelis jį išgelbėjo nuo reicho tarnybos. Abu tėvai išėjo pėsti iš namų, praradę visą savo turtą.

A. Namikas Volynėje. 1951 m.

Taip prasidėjo bastymasis po visą Aukštaitiją. Man irgi pranešė, kad pasitrauktume iš Utenos. Apsigyvenome mėnesiui kitam pas buvusius tėvelio bendradarbius mokytojus. Pagaliau ilgesniam laikui apsistojome pas tėvelio seserį Veroniką Baliūnienę Pauriškėse, netoli Svėdasų.

Iš pradžių lyg ir ramiai jautėmės. Mane su pusbroliu Rimantu išleido mokyti į Anykščių gimnaziją, tuomet mokiausi septintoje klasėje, bet, jos nebaigus, gavau žinią, kad reikia pasitraukti, nes tėvai vėl slapstosi.

Apsigyvenau pas mamos pusseserę Vilniuje. O tėveliai nuvažiavo pas seserį Kons-tanciją į Pakruojį. Ten tėvelis pradėjo mokytojauti gimnazijoje. Tuo tarpu teta išvažiavo gyventi į Kauną ir aš pas ją apsigyvenusi pradėjau lankyti suaugusiųjų gimnaziją ir dirbau. Įsidarbinau Respublikinėje plukdyimo kontoroje, kurioje man mažai duodavo darbo, kad galėčiau pasirošti pamokoms. Sėkmingai užbaigiau gimnaziją ir nutariau stoti į Žemės ūkio akademią, nors tėvelis norėjo, kad stočiau į mediciną. Tačiau mane traukė agronomija. Dar vaikystėje mama man paskyrė gabalą žemės, kurioje aš augindavau norimas daržoves ir turėdavau jas tinkamai prižiūrėti. Tuo laiku stojant į aukštąsias mokyklas buvo ne taip svarbu išlaikyti stojamuosius egzaminus, bet svarbiausia buvo pereiti Mandatų komisiją. Prorektorius Bulovas iš karto manęs paklausė, ar aš esu Antano Namiko duktė, o gavęs teigiamą atsakymą, pasakė, kad man čia ne vieta, o jei stosiu į Žemėtvarkos fakultetą, tai priims. Jis buvo naujai formuojamas. Nieko kito neliko kaip tik sutikti. Bet vis dėlto tremtinės lemtis neaplenkė ir 1949 m. kovo mėn. mane ištrėmė į Irkutsko sritį.

Tėveliai tuo laiku tebegyveno Pakruojyje. Tik antrasis Šiaulių partijos sekretorius Kutka (užpalėnas) išsiaiškino ir tėvelį ištrėmė į Sibirą. Tai buvo 1951 m. spalio 2 d.

Prasidėjo jų vargai Krasnojarsko krašte.

Tuo metu aš jau gyvenau Irkutske, ištekėjusi už mūsų bendro likimo draugo Benedikto Pilipavičiaus. Vyras dirbo ekonomistu Kelių statybos valdyboje, o aš – žemės ūkio skyriuje žemėtvarkininke. Ačiū tėveliui, kad mane išmokė rusų kalbos.

Visą laiką tėvelis ir aš prašėme, kad jiems leistų pas mus apsigyventi, bet tik Stalinui mirus toks leidimas buvo gautas. Tik tėveliams, nes brolis jau buvo vedęs.

Visi sugrįžome iš tremties. Sėdi (iš kairės): Veronika, mama
O. Namikienė, Regina Nijolė; stovi: Rimvydas ir Antanas Namikai,
Benediktas Pilipavičius

Sutikus juos geležinkelio stotyje sunku buvo bepažinti, taip jie buvo suvargę.

Iš darbovietės vyras buvo gavęs dviejų kambarių butą, bet viename iš jų gyveno du jauni specialistai. Mūsų kambarys buvo didelis, iš bendro koridoriaus pasidarėme mažą virtuvėlę. Atvažiuovus tėveliams mums visiems keturiems užteko vietos, svarbu, kad buvome drauge ir tėveliams gyvenimas pagerėjo.

Po Stalino mirties tremtiniais jau leido mokytis aukštosiose mokyklose. Aš įstojau į Irkutsko universiteto geografijos fakultetą. Man patogiu buvo ten mokytis, nes universiteto patalpos buvo vos nuo kelių namų už mūsų gyvenamo namo. Aš galėjau dirbti, o vakarais lankydavau paskaitas. Mamytė namuose šeimininkavo, o tėvelis, susipažinęs su vietiniais tremtiniais, pradėjo rinkti parašus, kad grąžintų katalikų bažnyčią, kuri dar caro laikais buvo pastatyta lietuvių kunigo. Bet prašymas buvo atmestas.

Tėvelis sužinojęs, kad tremtiniai, dirbantys mokytojais, bus atleidžiami nuo spec. įskaitos, gavo vokiečių kalbos mokytojo darbą Bolšoje Riečkoje kaime, netoli Baikalo. Ten buvo daug ištremtų užpalėnų. Gavęs pažymėjimą, kad dirba mokytoju, kreipėsi į MGB įstaigą, kuri išdavė leidimą milicijoje gauti pasą. Su juo jau galėjo vykti į Lietuvą. Nėdelsdamas nusipirko geležinkelio kasoje bilietą iki Anykščių stoties. Su visais atsisveikinęs, išvyko į tėvynę, tai buvo 1956 m. liepos 28 diena.

Aš jau turėjau birželio mėnesį gimusį sūnelį Gediminą, kurį auginti man padėjo mamytė, nes mes dirbome, be to, dar mokiausi, buvau jau ketvirtame kurse. Greitai jau ir mes buvome atleisti nuo tremties, bet dar pasilikome, kad sustiprėtų sūnelis, o aš užbaigčiau mokslo metus.

Sugrįžęs į Lietuvą tėvelis gavo dėstytojo darbą Salų žemės ūkio technikume. Technikumo rūmuose gavo kambarį, kuriame ir apsigyveno. 1957 m. ir mes su visa šeima pas jį atvažiuovome. Su technikumui direktoriumi tėvelis sutarė, kad jei man reikės Salose apsisistoti, tai ir mane priims dirbti dėstytoja. Taip ir įvyko. Man teko apsigyventi su mamyte ir sūneliu Salose. Technikumo kolektyvas mane priėmė labai šiltai. Tais pačiais

metais susilaukiau antro sūnelio Antanėlio. Vaikučius auginti padėjo abu tėveliai, nes tuo laiku vyras, draugo padedamas, įsidarbino Klaipėdoje Statybos valdyboje planavimo skyriaus viršininku. Kitais metais jis gavo valdišką butą ir mes visi pervažiavome į Klaipėdą. Ten susilaukėme trečio sūnelio Vyginto.

Tėvelis pedagoginį darbą dirbo 50 metų. Dar gyvendamas tremtyje pradėjo versti Hermano Vartburgiečio „Livonijos kroniką“, kuri apima laikotarpį nuo vokiečių atsikraustymo į Livoniją iki 1378 m. Visus vertimus teko rašyti ranka. Sugrįžus į Lietuvą ir apsigyvenus Klaipėdoje, brolis Motiejus iš JAV tėveliui atsiuntė rašomąją mašinėlę ir jis jau galėjo lengviau ir greičiau daryti vertimus. Čia jau vertė Vigando de Marburgo kronikas.

Tėvelis puikiai mokėjo daugelį kalbų ir, išvertęs keturias kronikas, ieškojo būtų jas išleisti išėivijoje, nes Lietuvoje jomis niekas nesidomėjo. Savo buvusiam bendradarbiui Čižiūnui, gyvenančiam JAV, siuntė jas, tačiau pakeliui dingdavo kai kurie lapai. Vis dėlto pavyko persiųsti 2 kronikų vertimus, kuriuos perdavė B. Kvikliui, kuris bendradarbiavo, leidžiant išėivijoje Lietuvos enciklopediją.

Tėvelis išstis dienas sėdėjo prie rašomojo stalo, o poilsiui išėidavo su anūkais pasivaikščioti į netoliese esantį miesto parko pušyną. Vasarą praleisdavo pas savo sesers Veronikos Baliūnienės sūnų Antaną. Ten labai mėgdavo grybauti ir rudenį, grįždamas į Klaipėdą, parsiveždavo kibirą sūdytų grybų.

Brolis Motiejus visą laiką mus šėpė siuntiniais, o 1963 m. tėveliui padovanojo mašiną „Volga“. Jis jau negalėjo vairuoti, todėl mes abu su vyru baigėme vairuotojų kursus ir buvome tėvelio asmeniniai vairuotojai. Įvykdėme jo norą aplankyti Smolenską. Apie tą kelionę galima būtų parašyti visą apysaką. Radome liekanas pilies, statytos dar kunigaikščio Algirdo laikais, gražią gotikos stiliaus katalikų bažnyčią. Dar gyvas buvo ir malūnininkas, kuris dirbo pas mamytės tėvelį.

Taip pat tėvelis panorė aplankyti Vencavus. Nuvažiavusius mus pritrenkė pamatytas vaizdas. Viskas, ką sukūrė mano tėvai, buvo sunaikinta, kad tik neprimintų Namikų dvasios. Iš pastatų liko tik malūnas, paverstas viešbučiu, ir pusiau nugriauta kiaulidė. Pastatytas naujas kolūkio tvartas, iš kurio srutos tekėjo į ežerą. Tėvelio sodintos gyvatvorės iš eglių ir maumedžių nupjautos, buvę įvairūs dekoratyviniai krūmai ir medeliai iškasti, liko tik duobės. Sodas aptvertas spygliuota viela, o viduje ganėsi veršėliai. Prie ežero pakrantės kadaise augo visa eilė didžiulių eglių, kurių liemenį galėdavo apkabinti trys vyrai, ir tų nebebuvo. Visoje ūkio teritorijoje pristatyta kolūkiečių namų. Baisu darėsi pagalvojus, ką okupantai padarė su pavyzdiniais Lietuviais ūkiais. Tokį ūkį tėvelis buvo pasižadėjęs padaryti, kai gavo Lietuvos banko paskolą.

Mamytė savo gražiuosius metus praleido Vencavuose. Jai tekdavo samdyti nuolatinius ūkio darbininkus, o vasarą dar ir padienius, kad nudirbtų visus darbus, auginti vaikus, vasarą atvažiuojančius vasarotojus apnakvindinti ir pamaitinti, įgyvendinti tėvelio suplanuotą aštuonlaukį sėjomainos planą. Ir visą laiką vyko statybos, nes reikėjo apleistus senojo dvaro pastatus pakeisti naujais, moderniais. Buvo išvystytas pienininkystės ir kiaulininkystės ūkis. Tėvelis tik vasarą pabūdavo ilgiau, o kitu laiku tik retkarčiais atvažiuodavo, kad pabartų mamą, jog per gerai maitina šeimyną. Todėl mamytė ir neturėjo vargo samdydama darbininkus, nes jie žinojo, kad bus gerai pamaitinti ir aprengti.

1970 m. mes persikėlėme į Kauną. Pavyko pakeisti gerą butą į gyvenamąjį namą Vilijampolėje. Vyras toliau dirbo Statybos valdyboje, ėjo tas pačias pareigas. Aš taip

pat dirbau pedagogės darbą. Dar gyvenant Klaipėdoje man pavyko užbaigti Leningrado universitetą, įgyti geografės specialybę. Namą teko restauruoti, nes buvo per mažas mūsų augančiai šeimai. Tuo laiku, kai vyko remontas, tėvelis persikėlė pas dukrą Veroniką, kuriai butą nupirko mūsų geradarys brolis Motiejus. Jis JAV sėkmingai dirbo akių gydytoju ir turėjo savo kliniką, todėl galėjo mus visus parenti.

Sugrįžęs po tremties į Lietuvą, tėvelis vėl stengėsi kaupti biblioteką, tam aukojo savo pensiją, kai kurias knygas, turėtas anksčiau, rado pas savo draugus ir pažįstamus. Susirašinėjo su giminėmis, draugais, buvusiais bendradarbiais. Visa tai perduota Utenos kraštotyros muziejui, taip pat ir 4 kronikų vertimai.

Tėvelis Lietuvą, o ypač Užpalius, labai mylėjo ir jos labui iki pat mirties visą laiką dirbo. Mirė jis Kaune 1980 m. gruodžio 30 d. Pašarvotas buvo Laidojimo rūmuose; atsisveikinti susirinko didelis būrys buvusių mokinių. Laidojome Užpalių kapinėse. Palydėti į amžino poilsio vietą, pas savo protėvius, susirinko daugybė užpalėnų. Iš Utenos atvykę jį pagerbė Kraštotyros muziejaus darbuotojai.

A. Namiko laišakai

Anot vyriausios A. Namiko dukters Veronikos Čarneckienės, jos tėvui laiškų rašymas buvo savotiškas hobis. Susirašinėjo jis su kunigais, kultūros veikėjais, giminėmis ir šiaip žmonėmis, kurie domėjosi istorija, savo krašto praeitimi. Mokėdamas keletą kalbų, gerai susipažinęs su istorijos šaltiniais ir svarbesniais veikalais, A. Namikas nepagailėdavo laiko atsakinėti į įvairius klausimus, nurašinėti ar atpasakoti įvairius tekstus, patikslinti duomenis apie vietas ar žmones. Dėl to A. Namiko laišakai dažnai yra labai informatyvūs ir turi išliekamąją vertę. Specialiai A. Namiko laišakai nebuvo renkami, bet šiuo metu Utenos muziejus turi 230 jo laiškų. Siunčiamus laiškus A. Namikas registravo. Išlikusiuose keturiuose siunčiamų laiškų registravimo sąsiuvinuose nuo 1972 12 02 iki 1980 12 07 prirašyta 134 lapai (268 puslapiai) adresatų su nuorodomis, apie ką rašoma. Iš šių sąsiuvinų matyti, kad A. Namikas artimiausiai bendravo su buvusiu savo mokiniu, vėliau kultūros darbuotoju Jonu Vajega, užpalėnų archeologu Baliu Tarvydu, pedagoge Veronika Žvironaite, savo sesers sūnumi Antanu Baliūnu ir kt.

Muziejus saugo 96 laiškus, rašytus Jonu Vajegai, ir 114 laiškų, adresuotų Utenos kraštotyros muziejaus direktoriui Baliui Juodzevičiui.

Čia parinkti A. Namiko laišakai, kuriuose pateikiama daugiau informacijos bei istorijos faktų ir kurie galėtų būti įdomūs mūsų laikų žmogui.

Mielas Jonai ir Žmonele!

Tamstos dovaną – „Lietuvos istorijos šaltinių“ I t. – gavau ir esu labai labai už ją dėkingas. Ilgą laiką negalėjau Tamstai parašyti, nes gulėjau su kairės kojos sope. Dabar jau antra savaitė, kai atsikeliu ir po truputį pasėdžiu prie stalo, bet kojos skausmas verčia ir dienos metu pagulėti ir koją horizontalioj padėty laikyti. Gydytojai sako, kad reikia purvo voniomis kurorte gydyti. Begulėdamas peržvelgiau „Lietuvos istorijos šaltinius“. Man šitie šaltiniai primena maždaug prieš 20 metų Krokuvėje išleistą Lietuvos istorijai medžiagą, kurią leidėjas, prof. H. Paškevič, pavadino „Regesta Lituaniae“, arba „Res gestae Lituaniae“, t. y. Lietuvos metraščių šaltiniai. Kiek man žinoma, Paškevič su pagalba Krokuvos universiteto, istorijos fakulteto, studentų ir visokių įvairių tautų

chronikų⁴, metraščių ir kitokių šaltinių surinko liečiančias Lietuvą žinias ir jas chronologijos eile surašė savo kompiliaciniame veikale „Regesta Lituaniae“. Atvertus pirmą „Lietuvos istorijos šaltinių“ puslapį, man jo pirmos eilutės primena Paškevičiaus „Regesta“. „Regestų“ vertimus aš savo laiku tikrinau pagal originalus ir radau kai kurių netikslumų, kuriuos pranešiau Paškevičiui, ir jis žadėjo kitame leidinyje ištaisyti. Karas ir „išlaisvintojai“ nutraukė mane nuo tų žinių ir darbų.

„Lietuvos istorijos šaltiniai“, be chronikų išrašų, turi dar ir kitokių šaltinių, paimtų iš susirašinėjimų, oficialių ir privačių. Užvardijimai kai kur nenatūralūs, propagandiški ir per daug jau surusintais būdvardžiais. Imu tik pripuolamą pavyzdėlį: „Kova prieš popiežišką-kryžiuotiškąją agresiją“ vietoj „Kova prieš popiežių ir kryžiuočių agresiją“. Tam dalykui paimtas Pilėnų pilies gynimas ir Margirio su įgula kova iki paskutiniųjų bei galų gale nusižudymas. Tai visai ne kova prieš popiežius, o kova dėl laisvės. Ne todėl, kad popiežiai norėjo krikščionybę vokiečių padedami įvesti, o todėl, kad vokiečiai krikščionybės vardu nešė vergiją ir dešimtines. Laiške viso ko nors ir trumpai neaprašysi. Todėl aš, žinodamas gilią pono Konstantino Jablonskio erudiciją Lietuvos istorijos srity, suprantu jo padėtį suderinant minėtus „šaltinius“ ir galiu tiktai džiaugtis, kad jis, sudarydamas „šaltinius“, kurie bus labai pravartūs Lietuvos tarybinei jaunuomenei, sugebėjo laimingai praplaukti tarp Scilės ir Charibdės, nenusitolinęs nuo vienos ir neužsidūręs ant kitos uolų. XIX amžiaus antroji pusė Lietuvos metraščių leidėjas latvis Sprogis turėjo sunkumų su rusų pravoslavų reikalavimais, kad lietuvius parodžius senovėje atsidavusius rusams pravoslavams, dabar K. Jablonskis turėjo dar didesnių sunkumų, kol surinko žinias, kurios turi įrodyti, kad praeityje rusai globojo mus ir padėjo mums ne tiktai gintis nuo priešų iš Vakarų, bet ir sukurti savąją valstybę. Buvo priverstas praleisti tuos žiaurumus, kuriuos įvykdė Maskvos viešpačiai, kai tiktai jie sustiprėjo ir jų labai išaugo. Carų laikais nebuvo tiek falsifikatų, kiek dabar: Tilžė – Sovietsk, Įsrutis – Černiachovsk, Karaliaučius – Kaliningrad (prisimenu Hitleris: Zarasai – Ossersce), Maskvos Poklonnaja gora – Leninskaja gora. O šita Poklonnaja gora gavo sau vardą nuo to, kad Maskvos kunigaikštis Dimitrijus atvyko čia iš Kremliaus ir nusilenkė Algirdui 1370 metais, o Algirdas nujojo prie Kremliaus vartų ir sutrupino į juos savo kalaviją. Tai buvo jo sąlyga, pastatyta Dimitrijui už tatai, kad neims Maskvos ir grįš atgal Lietuvon.

Aš manau, kad prie K. Jablonskio darbų cerberio pareigas atliko draugas Žiugžda ir K. Norėčiau Tamstai priminti, kad šių metų liepos 8 dieną suėjo lygiai 300 metų, kuomet Maskva pirmą kartą sučiupo etnografinę Lietuvą už gerklės (caras Aleksiejus su savo orda 1655 m. liepos 8 d. įsibrovė Lietuvon ir paėmė Vilnių). Išlaikė visą Lietuvą be Žemaitijos 4 metus, iššlavė jos turtus ir išgabeno savo laužan, veždamas jaučiais ir arkliais, o kai jų pritrūko, tai ir žmonėmis – lietuviais. Tai vyko ryšij su Bohdano Chmielnickio prisijungimu prie Maskvos. Po šito Maskvos „viešėjimo“ Lietuvoje sunku buvo sutikti žmogų: laukai apžėlė miškais. Po Aleksiejaus vizito Maskvos karnų vyža pamėgo mindžioti Lietuvos žemę, ir jo sūnus Piotr Aleksiejevič 18-to šimtmečio pirmoj dešimtyj savo narsiusius vyžočius keletą metų „ganė“ Lietuvoje ir po šito „ganymo“ kilo badas ir baisus maras, kurį minėdavo seneliai man mažam esant, o maro kapai dar tebebuvo neišnykę. Ir vėl Lietuva apžėlė miškais ir atsigavo tik 18-to šimtmečio pabaigoje, kuomet vokiečių išpera ir didžiosios Maskvos ubermensch'ų⁵ valdytoja Jekaterina II (Sofija Augusta Frederika), gimusi Anhalt-Cerbsto princesė, 1795

⁴ Kronikų.

⁵ Antžmogių.

metais, susitarusi su prūsų bei austrų viešpačiais, pasidalino Žečpospolitą ir Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, „išlaisvino“ nuo laisvės. 120 metų apipešiota mūsų Tėvynė išbuvo doigalvio aro naguose, pabudo iš letargo, 22 metus prausėsi ir rėdės, kol draugas Ivanas vėl įvykdė trigubą „išlaisvinimą“ nuo laisvės, nuo turto ir nuo Tėvynės bei Tėviškės. Todėl mūsų tauta ir neskaitlinga, kad ją visi trys kaimynai laisvino, o mes, nesusipratėliai, nenorėjom tų „išlaisvinimų“, lindom į savo tvirtoves – miškus ir visomis keturiomis gynėmės nuo Hansų-Ritter bei ivanų Lopotnikovų. Gynimasis nuo Jaškų ėjo daugiausia diplomatinio keliu. Aš manau, kad mūsų tautos sūnų 1944–1950 metų epopėja savo laiku užims garbingą vietą tautos istorijoje, bet neraiš saugios vietos Žiugždu kuriamoje neva istorijoje. Apie „Lietuvos TSR istorijos šaltinius“ jų kūrėjas gerbiamas Konstantinas Jablonskis galėtų pasakyti: „Feci, quod, potui, faciant meliora potentes.“⁶ Cerberiai nedavė Jam šitą veikalą bešališkai arba, tiksliau sakant, visašališkai išpildyti. Garbė Jam! O Tamstai, mielas Jonai, dėkui, kad dovanojai man šitą naują Lietuvos istorijos dokumentų kompiliaciją. Nežinau, kuo galėsiu Tamstai atsilyginti. „Очерку учопуу СССР“ baigiu perskaityti ir greitu laiku galėsiu gražinti. Kartu įdedu dvi fotografijas. Vieną iš Volynkos gyvenimo. Ten mūsų troba su mano padirbtais gonku ir kaminu. Priešakyj mūsų karvės pirmagalys, jos vardas Bela (Lermontovo „Герою нашего времени“ mergaitės vardas), pirka iš gruzino. Už mūsų nugarų – įeinamos durys; už trobos – kaimo gatvė, apžėlusai varnalėšomis. Kita fotografija nuimta praėjusią vasarą čia, Irkutske. Iš kairės į dešinę: stovi žentas Benediktas Pilipavičius, prie jo sėdi jo žmona, mano mažoji duktė Nijolė, toliau centre – aš su savo senute ir dešinėje – mažasis sūnus Rimvydas ir jo žmona Aleksandra Kalmanaitė nuo Alytaus su dukryte Ramute.

Man malonu žinoti, kad Tamstai vis dar sekasi išsilaikyti ant gyvenimo paviršiaus ir niekšų pastangos numurgdyti į dugną nueina niekais. Ką gi jie gali Tamstai prikišti?! Tamstos gyvenimo kelias status ir lygus vieškelis be jokių posūkių ir nukrypimų. Kryžkelių irgi nėra, todėl ir prikišti Tamstai nėra ko. Ir visgi, jei atsiranda Tamstą kaltinančių išgamų, tai tiktai simptomas, kaip giliai demoralizuota tapo paskutiniaisiais laikais bemintanti tarbų duona visuomenė. Matyt, jai jokie tabu nebeliko: viską pamynė po kojomis...

Aš jau girdėjau dėl mūsų tautos ir ypatingai jaunuomenės nusiskundimų ir su skausmu širdyje nenoromis statai sau klausimą: Kurgi jis eina? Kas gi bus su mūsų tauta toliau? Nejaugi ir ją suėš šitas vėžys?! Tikyba, moralė nusviestos šiukšlių duobė... Garbinami Vladimiro Solovjovo dievažmogiai ir jų neapykantos evangelija... Divide et impera⁷ nejučiomis veikia apakintas dievažmonių aukas... Gana!

Sveikinu Tamstas su ateinančiom Kalėdų šventėm ir Naujais – 1956 – metais ir linkiu sveikiems ramiai jas praleisti bei ramiai gyventi!

A. Namikas

Mielas Joneli!

Nepyk ant manęs, kad Tamstą, išgyvenusį metų karą, kurį lenkai vadina „sędziwym wiekiem“, vadinu mażybiniu vardu. Mano sąmonėje, kol gyvensiu, Tamsta ir išliksi „maloniu ir mielu Joneliu“, į „poną Joną“ neišausi. Čia mażybingumo pavartojimas nėra deminutyvus (pažeminimas), bet amabilis (meilumas).

⁶ Padariau, ką galėjau, kas gali, tepadaro geriau.

⁷ Skaldyk ir valdyk.

Ačiū už gražų laišką, kuriuo Tamsta mane pervertini, ačiū už „Kraštotyra“, kurio tilpo įdomių mūsų Tėvynės istorinių fragmentų.

Lauksiu Tamstos spalį 26 dieną pas save nakvynei ir pasikalbėjimui. Norėčiau Tamstai nušviesti mūsų kalboj vartojimą žodžio „Tamsta“ nuo pluralis maiestaticus. Nors nesu nei lingvistas, nei lituanistas, bet gyvenau ir mokiaus, kuomet dar nebuvo spaudos, ir mūsų tauta, išsidalinusi tarmėmis, šnekėjo amžiais susiklosčiusia tarmiška kalba ir neklydo tarp „tankiai“ ir „dažnai“, gerai žinojo skirtumus tarp žodžių „maišyt“ ir „trukdyt“ ir suprato, kada bešnekant ir su koku žmogum vartot „Tamsta“ su vienaskaita, „Sveikas“ su vienaskaita ir „jūs“, pusiau paniekos prasme, pav.: „Kų jūs, velniūkščiai, čia dabar dirbat?!“

Šiandieną radau „Mokslas ir gyvenimas“ žurnale šituo klausimu straipsnelį, kurio autorius, rašydamas apie vartojimą „Tamsta“, truputį paklydo. J. Jablonskas⁸ apvalė mūsų kalbą nuo svetimybių, bet ir patsai davė kelią „kibirams“ per ignorantiam, nežinodamas, kad tai yra arabų kilmės žodis.

Tamstos straipsnį „Apie naminį liaudies mokymą“ perskaičiau. Dalis daraktorių – aš manau – galėjo būt iš veikusių 19-to šimtmečio pirmoj pusėj „išskirtinių mokyklų“ (szkoly wydzialowe) auklėtiniai. Mano du giminaičiai mokėsi tokioj mokykloj Švenčionyse. Tai buvo būsimųjų gimnazijų prototipas. Jų kursas tęsėsi 7 mokslo metus, o „polwydzialowych“ – 4 metus (progimnazijų prototipas). Jos veikė Lietuvoje iki 1863 metų sukilimo. Be to, po sukilimo dar buvo – žinau, nes mano a. a. tėvelis mokės, – Sokolskoje Jegerskoje učilišče su 4 metų kursu, užbaigus prad. mokyklą. Bet iš tos mokyklos daraktoriais gal nebuvo, nes mokslas buvo dėstomas rusų kalba.

Sveikinu Tamstas abudu ir laukiu Tamstos nakvynei.

Senis A. Namikas⁹

Laiškai Dominykui Vanagui

A. Namikas bendravo ir susirašinėjo su Dominyku Vanagu, dirbusiu Užpalių valsčiaus viršaičiu 1934–1940 m. ir dar apie metus vokiečių okupacijos metais. Laiškai siųsti iš Kauno į Vilučių kaimą, Utenos rajoną.

Mielas ir malonus Dominykai,

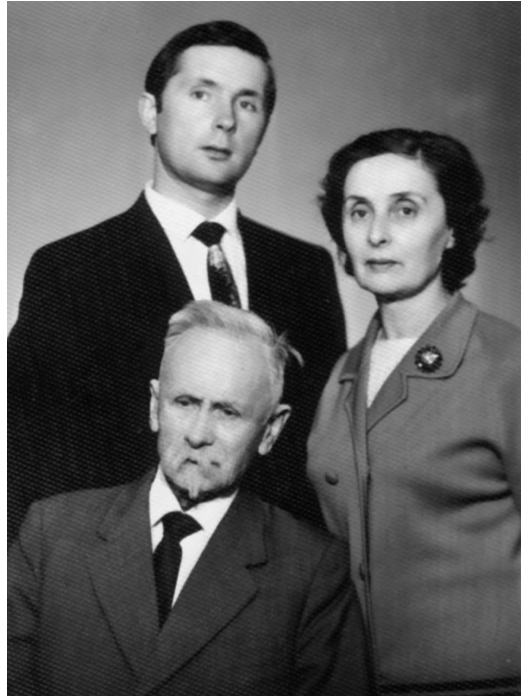
Tik ką gavau Tamstos malonų ir nuoširdų laišką, kuris sušildė mano atšalusią širdį, priminė jaunas, beveik vaikiškas dienas, išeitą sunkų ir nemalonų gyvenimą ir dabar gyvenantį benamio gyvenimą. Mielą ir malonų prisiminimą palikai Tamsta, mielas Dominykai, mano atminty. Gal todėl aš Tamstą gana dažnai ir visuomet maloniai prisimindavau, rašiau laiškus Užpalių paštan ir Vilučių kaiman, bet jokio atsakymo nesulaukiau. Tik vieną kartą susitikau Svėdasuos, kai a. a. kunigas Antanas Survila pakvietė mane savo kunigystės kažkokian jubiliejun, bet tuomet trumpai pasimatėm. Maniau pasikalbėsma laike jo vaišių, bet Tamstos ten nebuvo, vien tik kunigai, ir aš, ne kunigas, todėl paklausiau jubiliatą, kur yra p. Vanagas. Jis atsakė, kad nežino. Po pietų nusifotografavau su klases draugu, prelatu Dykavičium ir pasitraukiau iš jų kunigiškos šeimos. Daugiau taip ir neteko susitikti. O laikas eina, mūsų

Mitrofano Reidos gvardija nyksta, eina amžinybėn, eina ten, iš kur niekas negrįžta...

⁸ J. Jablonskis.

⁹ UKM 19920:42/R – 2778:42.

Ir mūsų eilė nebetolima, gal ir visai arti, nes mūsų dienos jau praėjo, mintys mūsų išblaškytos, ateities jau nebėra, o praeitį nusinešma šių laikų ochlokratams, nusinešma visa, ką išgyvenom, kuo džiaugėmės ir dėl ko liūdėjom. Motina žemelė bus mums, manau, malonesnė, negu Užpalių apylinkės starovierka Šilova, kuri nerado galimybės mane įregistruoti a. a. mano tėvelių namuos, ir Mažeikiškių posielencų išpera viešai pareiškė, kad aš neturiu teisės Lietuvoj gyvent, o Užpaliuos todėl, kad mano tėvų namas reikalingas jos draugei Masiulienei su jos masiuliukais. Todėl, mano mielas Dominykai, aš ir turėjau išnykt iš Užpalių padangės, nors mūsų Vanagų ir Namikų giminė yra Užpalių apylinkės autochtonai, arba aborigenai. Vanagų skaitlingos giminės pirmykštės vietos tikrai neieškojau, o mano pirmas rastas

Nameika Matas, mano prosenelio prosenelis, apie 1630 metus gyveno Žaibiškėse, jo sūnus buvo Simeonas, Simeono – Motiejus, Motiejaus – Juozapas, Juozapo – Jurgis, Jurgio – Ignotas Nikodemas (dviem vardais), Igno – Motiejus, mano tėvelis, aš jo – Untanas ir mano vyresnysis sūnus irgi Motiejus, kuris turi 5 sūnus ir gyvena Kalifornijoje (Amerikoje). Jei gyvensma, tai vasaros laiku aš atvažiuosiu pas Tamstą, gausma iš Užpalių bažnyčios archyvo senas knygas ir paieškosma Vanagų gūžtos. O dabar, mano mielas Dominykai, lik sveikas, saugok savo sveikatą ir prie progos parašyk man, ar priimsi mane pas save Vilučiuos, jei aš galėsiu dar atvažiuot pas Tamstą. Už savo išlaikymą aš sumokėsiu Tamstai, materialių išlaidų dėl manės neturėsi, galėsi mano melavimų pasiklausyt dykai ir man kai ką papasakot ir pameluot, jei išmokai.

Sveikink mano vardu Tamstos dukrytę ir lik sveikas.

Bučiuoju Tamstą, mielas mano jaunų dienų bendražygi.

Senis A. Namikas

Mielas Domai,

Ačiū už kvietimą apsilankyti Užpaliuos laike šv. Trejybės atleidų, bet dalyvauti juose aš nebegalėsiu, nes Krakulėn nebenuėisiu, giminių, prietelių ir pažįstamų sutikti nebegalėsiu, nes už dviejų žingsnių žmogaus nebepažįstu: akys vis labiau ir labiau temsta, o aklam žmogui minioj sunku judėti.

Linkiu Tamstai, mielas Domai, sveikam laimingai dalyvauti šituose atlaiduose ir sveikam sulaukti kitų tokių pat atlaidų ir juose irgi dalyvauti. Kai nuvažiuosiu į Pauriškes, kur gyvena Juodelė Vilučių, tai paprastą dieną aplankysiu Užpalių kapus ir aptvarkysiu savųjų amžino jų susiliejiimo su gamta vietas, nes mano giminių yra keturi

kapai, pažymėti paminklais. Šitie kapai įsteigti a. a. Užpalių klebono Adomo Legavičiaus laikais, 1798 metais, pirma buvo laidojami užpalėnai ant šventoriaus. Mano praprabobutė Elena pirmoji iš mano giminės buvo palaidota šituos kapuos. Ant kapų vartų yra trys raidės: D. O. M., reiškia lotyniškai: DOMUS OMNIUM MORTUORUM – lietuviškai bus VISŲ MIRUSIŲJŲ NAMAS. Kadangi mano Namikų šakos kapas jau pilnas, ir laidot daugiau nebėra kur, neardant karstų anksčiau palaidotų, tai aš nutariau prašyt mane palaidot trečiame skyriuje, kur palaidotas mano švogrius, diplomuotas miškininkas Petras Žakavičius, pervežtas iš Kauno naikinamųjų kapų, einant nuo vartų dešinėj pusėj prie pat tako. Taip parašyta ant jo akmens kapo.

*Bučiuoju Tamstą, mielas Domai, ir linkiu sveikatos.
Klaidas atleisk, nes rašau beveik mintinai, nematydamas.*

A. Namikas

A. Namikas
prieš mirtį Kaune

Laiškai Baliui Juodzevičiui

1968 m. Utenos kraštotyros muziejaus darbuotojas Balys Juodzevičius susipažino su muziejaus kūrėju A. Namiku ir su juo susirašinėjo iki pat mirties. Išsaugoti 114 jo laiškų, kurie iš dalies parodo A. Namiko interesus ir norą išsaugoti istorijos faktus ateičiai. Keletą būdingiausių jo laiškų čia ir pateikiame skaitytojui.

Gerbiamas Juodzevičiau, esu Obdachlos, todėl gyvenu ten, kur gaunu pastogę. Jau kelinti metai prigludė mane dukters šeima, gyvenanti Klaipėdoj, bet vasarų laikais nuvažiuoju Utenos padangėn, praeinu pro namus, kuriuose prieš 80 metų gimiau, aplankau mirusius kapuos ir dar gyvus prietelius ir grįžtu atgal. O dabar ad rem Vestram¹⁰.

Mano a. a. Tėvelis su kitais užpalėnais buvo kazokų išvarytas dalyvauti egzekucijos procese, „kaip kars Šovų“. Tad dabar, kiek prisimenu, papasakosiu jo mintis.

Šovą atvežė Užpaliuos su kazokų eskortu Muravjovo adjutantas Klein Michelis, kuris sustojo pas vietos kleboną. Egzekucijos vieta buvo parinkta apie 100 ar truputį daugiau žingsnių nuo kapų vartų žiemų pusėn, smėlyne už Svėdasų kelio. Buvo 1864 metų kovo 8 diena. Čia pastatė kartuves, o po kartuvėm buvo iškasta duobė. Valsčiaus sargas, Dunojaus Leika, nupirko naują virvę. Katą¹¹ (Henker, najianb) užvedė ant pakilimo surištom užpakaly rankom Šovą, užmovė kilpą ir išspyrė pakilimą iš po Šovos koju. Pakartasis pasisukiojęs nukrito žemėn: trūko virvė (sako, kad buvo apipilta vitrioliu)¹². Kazokas raitas nuskrido klebonijon: – „Kas daryt?“ – „Kart iš naujo“, – atsakęs adjutantas. Antrąkart virvė nebetrūko. Katą papjovė virvę, pakartasis įkrito duobėn. Kai duobė buvo užkasta, tai paleista šimtinė arklių kanopom ištrypė tą vietą plačiai, ir neliko žymės.

Po kelių dienų pasklido kalbos, kad Šovą kažkas iškasė ir palaidojo kitoj vietoj. Atėjo valsčiaus staršiniai (viršaičiui) įsakymas su kličovaitu (urėdnyku) ir desėtnykais patikrinti šviežiai sukastus kapelius kapuose. Viršaičiu tuomet buvo Jurgis Sirjakas Taroydas. Nei katalikų, nei žydų kapuos palaidoto Šovos nerado. Taip ir liko jo pa-

¹⁰ Prie jūsų reikalų.

¹¹ Budelis, bausmės vykdytojas.

¹² Sieros rūgštis.

laidojimo vieta nežinoma. Tą žinojo tik Visockaitė ir Mykolo Tarvydo sesuo, kurios vardo nebepamenu, tik jos tą darbą atliko. Apie kapų kasinėjimą man pasakojo Jurgis Sirjakas.

Nukauti¹³ buvo ne prie Pakalnių, o už 7 maždaug kilometrų nuo Utenos Sosnovkos vienasėdyj (dabar Pušynėlė). Palaidoti Užpalių kapų patvory. Plečiant kapus, jų laidojimo vieta liko kapuos. Šova irgi buvo sugautas, kai bėgo iš Sosnovkos.

Mano parašytos Užpalių ir Utenos pilių monografijos žuvo kartu su kita istorine medžiaga, o mano sukurtą Utenos istorinio muziejaus užuomazgą su apie 1 500 eksponatų (apytikriai) iš neolito, numizmatikos, sfragistikos, lotynų paleografijos, rankraščių iš gal 16-to ir vėlyvesnių laikų, medinių ornamentų, paveikslų ir t. t. išplėšė pražygiuojanti kariuomenė ir gal vietiniai, nežinau. Jei Tamsta panorėsi sužinot, ko aš dar nepamiršau, vasaros metu būsiu Utenoj, tai gyvu žodžiu „paūturuosma“, ir aš primeluosiu, kiek tik galėsiu.

A. Namikas
1968 IV 08

Gerbiamas Tamsta,

Ačiū už ilgą, nuoširdų ir įdomų laišką. Dabar pasistengsiu atsakyt į Tamstos parašytus klausimus eilės tvarka.

1. Dėl Sosnovkos reikėjo kreiptis knygon „Список населенных мест ковенской губернии.“ Ковна, типография губернского правления. 1903. 155-те puslapyje: „Сосновка, имения 4 полицейского стана, уцянской волости, 15 жителей, от Вилкомира в 67 верстах, от квартиры станого пристава в 7 верстах, от волостного правления в 7 верст., ближайшая жел. дор. Станция Уцяны 7 в. и почта. Везда Вилкомирского.“ Sulietuvino ją 1908 ar 9-ais metais, pirkęs iš Čižikovo (regis) Martynas Vėlūtis.

2. Nikodemus Namikas – mano senelio jaunesnis brolis, gimęs 1814 metais.

3. Tarvydovičiai pasivadino Tarvydais Lietuvos Nepriklausomybės laikais. Tarvydų Užpaliuose daug. Sirjakų pavardę jie gavo nuo savo pirmtakūno Cirijako vardo¹⁴, gyvenusio pirmoj 18-to amžiaus pusėj. Jų buvo dveji namai. Kiti Tarvydai yra vadinami Kleizom, irgi dveji namai, vienas Tarvydo namas vadinamas Plėšimu, vienas Tarvydas – Lundžius, bet dabar šitie pravarđziaovimai nyksta, Ubarevičių vadino Šturmu, Lukošūiną – Perkūnu, Mačiulį – Čvieku ir t. t.

4. Tikrai negaliu pasakyt, ar Jono Žvirono, buvusio 1905 metais Užpalių valsčiaus staršina, tėvo vardas buvo Dominykas.

5. Užpalių pilies monografiją ir Utenos p. norėjau atspausdint Utenos spaustuvėje, bet spaustuvės savininkas, žydelis, užgiedojo tokią kainą, kad aš negalėjau sau tokios „prabangos“ pavėlyt¹⁵, tik daviau porai studentų pasinaudot diplominiams darbams, o laikraščiuose netalpinau.

Jei Tamsta pageidautum, tai aš galėčiau Tamstai pasiųsti išverstą vieną trumpiausią Hermanno Vartbergės Chroniką, kurioj yra Užpalių pilis minima 1373 m. ir apie Uteną, Tauragnus, Dubingius lakoniški paminėjimai, su sąlyga, žinoma, kad perskaitęs man grąžinsi.

1863 metais Užpaliuos rusų šnipais buvo Ažutiltės žydas, Muravliovu pramintas, ir Rameikis, Cirka vadinamas, vardo jo nebepamenu. Abudu aš iš matymo pažinojau.

¹³ A. Namikas aiškina, kur yra Sosnovka, kur 1863 m. buvo sumuštas Sovos – P. Červinskio sukilėlių būrys.

¹⁴ Lotyniškai Ciriacus, rusiškai Кирях.

¹⁵ Leist.

Utenoj gyvena Lukoševičiūtė Felicija, už daktaro Svilo namo. Jos senelis Lukoševičius irgi buvo sukilėlių vadas, pabėgo Galicijon ir ten pasimirė. Jei ją Tamsta aplankytum, tai manės prašau neminėti, sakyk Tamsta, kad radai raštus Lukoševičius. Ji buvo Utenos vaistinės savininkė, dabar skurdžiai baigia savo gyvenimą.

Be jokių atsiprašinėjimų prašau rašyti man, kas Tamstai rūpi. Ką žinosiu, pranešiu, o ko nežinosiu, parašysiu.

Nenorėč nusinešt kaban, ką gyvenime pergyvenau ir patyriau, norėč perduoti jaunesniems, kol senatvės marazmas neužvaldė manės.

Įdomu man žinoti, kas ir ką pranešė Tamstai apie mane.

Su pagarba A. Namikas

1968 IV 09

Labai gerbiamas Tamsta, dėkodamas už malonų laišką ir sveikinimus, džiaugiuos, kad Tamsta, būdamas Kaune, žadi ir mane aplankyti, tuomet bus proga susipažinti su mano kronikų vertimais, aš manau, nepradžiugins Tamstos, nes ypatingai pirmas, kuris liečia mūsų kraštą, vadinamą H. Vartbergo „Propria Lituania“, tiksliau jos pirmasis trečdalis išverstas su pataisomis sakinių konstrukcijomis ir priedais. Verčiau tą kroniką, gyvendamas buvusio kolchozo vištidedė – pabėgusio kolchoziko gryčiūtė. Tamsumas, darbo naujoviškumas ir kitos neigiamybės padarė tą, kad atsirado užbraukimai ir antrašai. Buvau dovanotas kolchozui „Putj k komunizmu“ Krasnojarsko krašto ir Boljšos Murtos rajono, kur žiema prasideda rugpjūčio gale ir baigias gegužės gale. Toliau pripratau, ir vertimas ejo sklandžiau ir pataisymai sumažėjo. Po Stalino man leido nuvažiuoti gyventi pas dukrą, kurią išvežė iš Žemės ūkio akademijos Irkutsko buv. gubernijon. Ten darbas ejo sklandžiau. Be to, dar viena neigiamybė – tai mano rytietiška tarmė kyšo vertimuose, kuri, kaip yla iš maišo, kai kur išlenda. Tas visas neigiamybės aš iš anksto Tamstai pranešu, kad Tamsta žinotum. Grįžęs Lietuvon, maniau perrašyti ir šitas neigiamybės pašalinti, bet dar turėjau nebaigto vertimo, reikėjo ieškoti darbo, kad galima būtų egzistuoti, o laikas ejo, atsirado akių negalavimas ir sudėtingas negalavimas, nes net trys ligos: gleucoma, degeneratio maculae ir catharacta. Žinau tik jų vardus ir gydau pirmas dvi, kad galėčiau matyti, o trečiai reikalinga operacija. 1977 m. spalio 10 dieną pradėjau 91-us metus. Tas pasako, kad visokie gydymai atpuola – reikia ruoštis migrare ad patres et antecessores¹⁶. Ačiū komunistų atstovams, kurie likvidavo virš 150 metų, pradėdant mano prosnelių, rinktą ir kauptą knygyną, susidėjusį iš apie 3 500 knygų, nuveždami Zarasų komsomolui, tik dėka vieno vežiko sumanumo pakelėję pasilikę dvi dėžės ir jose buvo keletas žodynų ir „Scriptores rerum Livonicarum“ I tomas. Šitą tomą man leido pasiimti, keliaujant į Rytus. Gana. Per toli nueėjau. Lik sveikas Tamsta, lauksiu Tamstos. Gerai būtų, kad parašytum, apie kurią dieną būsi, nes aš lauksiu, sėdėdamas arti durų: esu apykurtis.

A. Namikas

1978. I. 1

Didžiai gerbiamas Tamsta,

esu labai labai dėkingas Tamstai už atsiųstą paskutinę ir iš eilės penktą Dusburgo kroniką. Visos jos puikiai sutvarkytos. Ačiū!

¹⁶Vykti pas tėvus ir protėvius.

Atsisveikindamas su Tamstomis ir visais muziejaus bendradarbiais, noriu primint Tamstai, kad būtų labai gerai, kad kas nors iš muziejaus darbuotojų surašytų Užpalių buvusios pilies apylinkės laukų pavadinimus, KOL DAR YRA TEN GYVENANČIŲ SENŲ ŽMONIŲ, dirbusių tuose laukuose. Kaip pavyzdį pasakysiu: KAPŲ VALKA. Iš abiejų pusių Pilupio iki pat jo įtekėjimo Šventojon. Gal tas dar nebus vėlu. Aš tą seniai turėjau omenyje, bet neturėjau galimybės įvykdyt ir nenumačiau tų perversmų, kurie netrukus įvyko ir niekais pavertė daugelį mūsų ketinimų ir siekimų. Pagal senelių padavimus, atėjusius iš eilių į eiles, tuojau už artimiausios pilies vyko krikštas. Ir mano vaikystėj dar važiuojant pas senelius, rodydavo medinį kryžių, vadindami jį krikšto kryžium. Toliau, Ilčiukų link, vadinamose Žiurkiškėse, ant kairiojo Šventosios kranto mačiau milžinkapių porą, apsodintų aplink akmenim. Tokius apsodintus milžinkapius vadina „ŽALJNIKI“. Girdėjau, kad tas Dusetų link kelias dėl upės plovimo panaikintas ir pačių Degėsių kaimo nebėra, tik tebestovi Skarbakalnis ir tebeteka Šventoji upė, iš lėto keisdama savo vagą. Likit sveiki ir gyvenkit ilgai, o man jau laikas proficiscere ad patres et antecessores.

Senex¹⁷ A. Namikas

1980. III. 28

A. Namiko raštų kalba

Antanas Namikas augo ir mokėsi XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje, kai lietuviškos mokyklos buvo uždraustos, tad mokslus baigė rusų kalba. 1921 m. grįžęs į Lietuvą, A. Namikas dirbo mokytoju, direktoriumi, mokyklų inspektoriumi. Lietuviškosios rašybos ir skyrybos išmoko savarankiškai. A. Namikas turėjo polinkį į kalbas, domėjosi vietų vardais, pavardėmis, susirašinėjo su kalbininku Kazimieru Būga, sekė Jono Jablonskio patarimus, bet į kai kuriuos jo mokymus žiūrėjo kritiškai. Buvo įsitikinęs, kad žodis *tamsta* negali būti keičiamas žodžiu *jūs*, piktinosi, kad kai kas nebeskiria žodžių *tankiai* ir *dažnai*, prisispyręs įrodinėjo, kad miestelis Užpaliai reikia rašyt Ušpaliai, manydamas, kad šis pavadinimas galėjo atsirasti iš pavardės Ušpalis, Ušpalevičius, nors pats mini pro Užpalius tekantį Užpalės upelį ir žino, kad pavardės atsirado gerokai vėliau, negu pirmąkart paminima Užpalių pilis.

Atrodo, kad A. Namikas savo tarmę laikė saugotinu sėlių kalbos palikimu ir tarmybių laikėsi sąmoningai.

A. Namikas beveik ištiesai vartoja vienaskaitos iliatyvus:

... pasodinau *traukinin*, *ėjusian* Oršos link;

... aš stojau piemenų *rikiuotėn*;

... keletą šiaudų *ikišdavau dirvon*.

Daugiskaitos iliatyvai sutrumpėję (kaip ir tarmėje): nulydėjau kapuos(*na*), pasiuntė *Užpaliuos(na)* ir t. t.

A. Namikas dar beveik visur išlaikęs siekinį:

... atbėgo lapė vandens *atsigertų*;

... išėjom linų *vartytų*;

... važiauvau egzaminų *laikytų*

ir t. t.

¹⁷ Senas-senis (senas žmogus)

A. Namikas išsaugojęs rytų aukštaičiams būdingą prielinksnio iki (ligi) vartojimą su naudininku: mokslas tesdavos iki *antrai* kovo mėnesio *pusei* ir t. t. Bet yra ir išimčių: pensija skirta iki gyvos galvos...

A. Namikas daug skaitė lenkų, lotynų, rusų, vokiečių kalbomis, daug ką iš tų kalbų vertė (daugiausia kronikas). Deja, vertimuose A. Namikui sunkiau sekėsi rasti lietuviškus atitikmenis, išvengti svetimų konstrukcijų: laike mano akių pirmo miego (= tik užmigus, tik akis sudėjus); kažkur pasigirdo (= pragydo) gaidys; laike mokytojavimo...

Vis dėlto savo atsiminimuose, laiškuose A. Namikas išsaugojo daug gražiausių tarmės ypatybių. Tai jo kalbai suteikė spalvingumo ir gyvumo, o mums, rytų aukštaičiams, tokio mielo namų jaukumo.

Manyčiau, kad autoriaus vartojamos tarmybės ir net retkarčiais įterpiami svetimžodžiai nepakenks mūsų dienų kalbai.

Lakūnas Juozas Namikas

Stanislovas Balčiūnas

Tarp žymių žmonių, kilusių iš Užpalių, regime ir lakūną Juozą Namiką.

Jis gimė 1904 m. spalio 17 d. Pradinį mokslą baigė Užpaliuose, po to mokėsi Utenos „Saulės“ gimnazijoje, bet mokslus baigė Kaunė. 1921 m. savanoriu įstojo į Karo mokyklą. Pirmasis karininko – pėstininkų leitenanto laipsnis suteiktas 1923 m. Nuo 1925 m. rudens – Aviacijos kursų klausytojas. Karo lakūno kelią pradėjo 2-ojoje oro eskadrilėje Kaune oro žvalgu. Ypatingi buvo 1934 m. Minint Dariaus ir Girėno transatlantinio skrydžio metines, iš Kauno aerodromo kelionei aplink Europą pakilo trys lietuviškos konstrukcijos ANBO IV lėktuvai. Jų maršrutas: Stokholmas–Kopenhaga–Amsterdamas–Briuselis–Londonas–Paryžius–Marselis–Roma–Udinė–Viena–Praha–Budapeštas–Bukareštas–Kijevas–Maskva–Velikije Luki–Kaunas. Reprerentacinės eskadrilės vado – pulkininko leitenanto A. Gustaičio lėktuvo oro žvalgo vieta buvo patikėta kapitonui J. Namikui. Eskadrilė, įveikusi oro keliu dešimt tūkstančių

kilometrų, parodė Europai, kad Lietuvos karo aviacija yra pajėgi atlikti tokius žygius originalios konstrukcijos lietuviškais lėktuvais. J. Namikas prisiminimuose rašė: „Kitos valstybės stebėjosi sutikdamos mus: kaip tokia maža valstybė, ir tik neseniai susikūrusi, jau skraido savos gamybos lėktuvais.“ Tada nei estai, nei latviai, nei kitos mažos valstybės lėktuvų negamino. 1935 m. Juozui Namikui suteiktas majoro laipsnis. Gabiu lakūnu Aviacijos vyresnybė pasitikėjo. Grįžus iš skrydžio aplink Europą, paskirtas aviacijos štabo adjutantu, vėliau – 3-iosios oro eskadrilės vadu Šiauliuosė. Su specialia karine užduotimi buvo siunčiamas į Angliją. Jo kariniai nuopelnai buvo įvertinti Lietuvos, Prancūzijos, Čekoslovakijos, Švedijos, Italijos ordinais, medaliais, garbės ženklais.

Lemtingi Lietuvai 1940 m. tokie pat buvo ir Juozui Namikui. Sovietinių įgūlių atsiradimą jis vertino kaip okupacijos pradžia. Sovietinei santvarkai toks žmogus nebuvo parankus. Sklando įvairios jo tragiškos mirties versijos. Aišku, kad jo gyvenimo siūlas nutrūko 1940 m. lapkričio 30 d. Neabejotina, kad karo aviacijos majoras Juozas Namikas yra viena iš daugelio sovietinės okupacijos aukų.

Lakūno J. Namiko kapas Užpaliuose.

S. Balčiūno nuotrauka

Namikų giminė už jūrų marių

Regina Nijolė Pilipavičienė

1890 m. spalio 8 d. Motiejus ir Karolina Namikai susilaukė dvynukų – sūnaus Juozo ir dukros Veronikos.

Kad galėtų įstoti į gimnaziją, Juozas mokėsi Vyžuonosė pas studentą Januškevičių. Išlaikęs stojamuosius egzaminus, mokėsi Utenės dviklasėje mokykloje, kur mokslas vyko 5 metus.

1910–1911 m. Juozas tęsti mokslų išvažiavo į Peterburgą (dabar Sankt Peterburgas). Ten 1911 m. išlaikė liaudies mokytojo egzaminus. Nuo tų pačių mokslo metų pradžios gavo mokytojo vietą Šimonių mokykloje.

Netrukus buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Tarnaudamas joje, baigė Čugujevo karo mokyklą ir, prasidėjus karui, tarnavo viename iš Sibiro šaulių pulkų. Su vienu iš šių pulkų nuvyko į Austrijos frontą ir ten kariavo iki bolševikų revoliucijos.

1918 m. grįžo į Lietuvą, kur buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę – aštuntą pėstininkų pulką. 1919 m. buvo pakeltas pulko vado adjutantu. Dalyvavo nepriklausomybės kovose.

1923 m. paleistas iš kariuomenės į atsargą, nes buvo reikalingas Švietimo ministerijai.

Utenoje dirbo pradžios mokyklos vedėju, o 1935–1936 m. – Šiaulių apskrities viršininko pavaduotoju. 1937–1939 m. buvo paskirtas Šakių apskrities viršininku. 1939–1940 m. – Rokiškio apskrities viršininku.

1940 m. Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, iš pareigų buvo atleistas ir gyveno savo tėviškėje – Užpaliuose, buvo pradžios mokyklos mokytoju, o vokiečių okupacijos metu tos mokyklos vedėju.

Prasidėjus karui, Juozas Namikas suorganizavo savigynos būrį, neleido plėšikauti besitraukiančiai sovietų kariuomenei, apsaugojo Šventosios tiltą nuo susprogdinimo.

1944 m. su šeima pasitraukė į Austriją, o vėliau emigravo į Čikagą, JAV. Čikagoje visą laiką priklausė lietuvių karių veteranų sąjungai „Ramovė“. Su šeima dalyvavo lietuvių visuomenės darbuose.

Manau svarbus J. Namiko gyvenimo epizodas, kai vieno mūšio metu buvo sunkiai sužeistas jo kovų draugas karininkas Žostautas. Mirdamas jis paprašė mano dėdės Juozo, kad jis pasirūpintų jo žmona Zofija, kuri lieka su dviem mažais vaikais.

Pasibaigus kovoms, prasidėjo Valstybės kūrimas. Dėdė Juozas vedė savo žuvusio draugo žmoną ir du jos vaikus – sūnų Benjaminą ir dukrą Mariją – įsi-vaikino. Benjaminas baigė aukštąjį mokslą ir įgijo teisininko specialybę. Vokiečių

Juozas Namikas

okupacijos metais tragiškai žuvo ir palaidotas Užpalių kapinėse kartu su Juozo sūnumi Mindaugu.

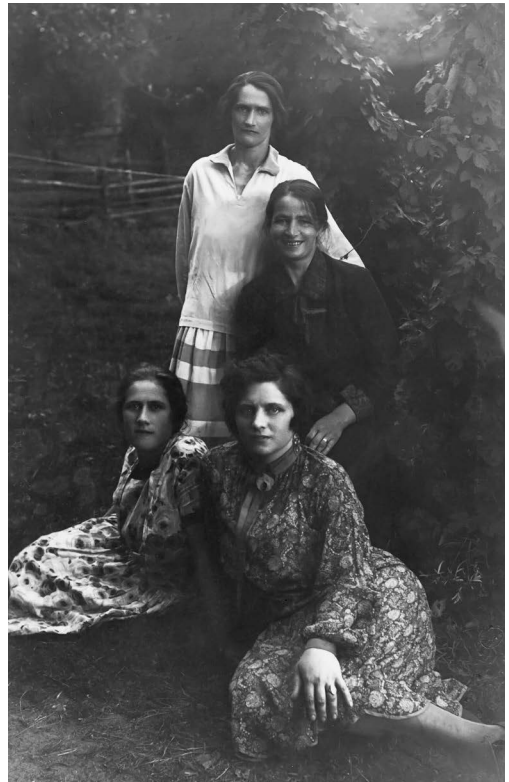
Marija, besimokydama gimnazijoje, susirgo tuberkulioze. Dėdė, kaip buvęs savanoris buvo gavęs žemės, nedvejodamas pardavė ją ir išvežė Mariją gydyti į Šveicariją. Gydymas buvo sėkmingas. Karo metu ji su vyru pasitraukė į Vakarų, o vėliau repatrijo į JAV, Čikagą.

Kuomet dėdė Juozas su šeima taip pat atvyko į Čikagą, Marija jiems padėjo įsikurti.

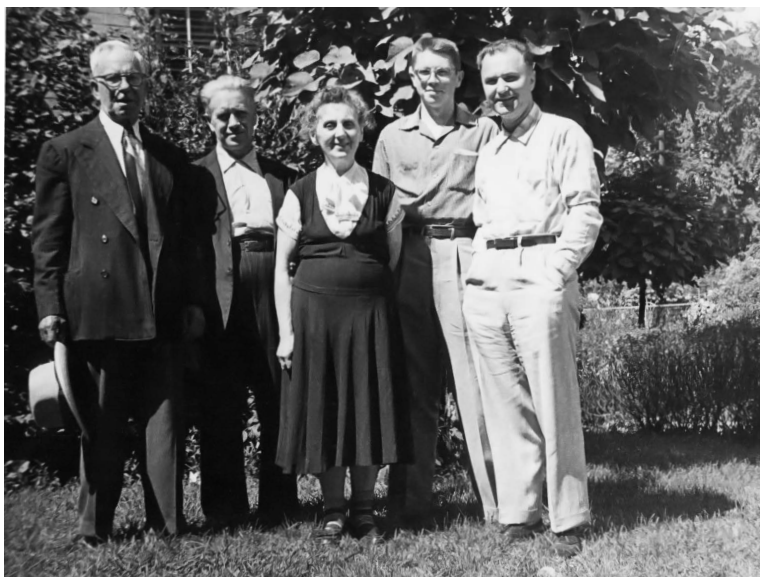
Mirė 1978 m., palaidotas Čikagos lietuvių katalikų Šv. Kazimiero kapinėse.

Taip jau susiklostė, kad Antano Namiko vaikų, nešiojančių Namiko pavardę Lietuvoje nebeliko. Aš Nijolė Regina Namikaitė likau vienintelė iš 5 vaikų. Mano gimtinė Lietuvoje, buvusiamė Antalietės valsčiuje, Zarasų apskrityje.

Mokslus pradėjau 1935 m., karo audros blaškoma mokiausi įvairiose gimnazijose ir 1947 m. įstojau į Lietuvos žemės ūkio akademiją, tačiau 1949 m. mane ištrėmė į Irkuto sritį. Dirbau kolūkyje, vėliau – rajono žemės ūkio skyriuose. 1955 m. ištekėjau už tokio paties likimo draugo Benedikto Pilipavičiaus. Dirbau Irkutske, o vėliau Hidroelektrinių projektavimo institute kopijuotoja. Sta-

Motiejaus Namiko dukros. Nuo viršaus Kastutė, Verutė, Onutė ir Natalija Bičiūnienė

Juozas Namikas (antras), žmona Sofija, sūnūs Gediminas ir Vytautas 1957 m.

linui mirus, mums jau leido studijuoti aukštosiose mokyklose, todėl 1953 m. išstojau į Irkutsko universiteto Geografijos fakultetą. Baigusi 4 kursus, grįžau į tėvynę, bet manęs nepriėmė į Vilniaus universitetą, mokslus pavyko pratęsti Leningrado universitete. Mano diplominis darbas buvo „Lietuvos geografija“. Jis buvo 360 psl., tad teko gerai paplušėti, kol išverčiau jį į rusų kalbą. Ačiū tėveliui, kad jau nuo mažens mokė rusų kalbos. Tik lenkų kalbos jokių būdu nenorėjau mokytis. Tam turėjo įtakos prieškarinė Lietuvos padėtis ir auklėjimas. Dirbau įvairiose mokslo įstaigose, o išėjusi į pensiją susidomėjau floristika ir iš džiovintų augalų pradėjau kurti paveikslus ir atvirukus. Šeimoje išaugino tris sūnus. Dabar saulėlydį leidžiu vyriausiojo sūnaus Gedimino, gimusio Irkutske, šeimoje, Kaune.

Motiejus Namikas su dviem sūnumis

Antrojo pasaulinio karo audros išblaškė Namikų giminę. Du vyresnieji Antano Namiko sūnūs – Motiejus ir Daumantas pasitraukė į Vakarų ir jų likimas susiklostė skirtingai. Motiejus pateko į Austriją ir Insbrucke baigė medicinos studijas. Po to repatriavo į JAV, o ten Europoje įgyto diplomo neužteko, kad galėtų užsiimti gydytojo praktika. Mokytis lėšų neturėjo, bet gavęs valdišką stipendiją tęsė mokslus. Už tai baigęs studijas turėjo atidirbti kariuomenėje. Jis tapo oftalmo-

Daumanto Namiko (centre) visa šeima su vaikais ir anūkais

logu ir turėjo kontroliuoti lakūnų, kurie skraidė viršgarsiniais lėktuvais, regėjimą. Atidirbęs privalomą laiką, apsigyveno Los Anjele ir užsiėmė privačia praktika. Ten turėjo savo kliniką ir tapo garsiu akių ligų specialistu JAV. Su žmona susilaukė net penkių sūnų, kurie pratesė Namikų giminę JAV. Tik gaila, kad tai prarastoji karta Lietuvai.

Motiejus mirė 1994 m. Daumantą su pusbroliu Vytautu Namiku (dėdės Juozo sūnum) karo audros nubloškė į Italiją. Ten abu baigė studijas. Daumantas tapo hidrotechnikos inžinieriumi. Abu repatrijavo į Argentiją.

Daumantas sėkmingai dirbo pagal specialybę, vedė lietuvaitę Ireną, kuri dar 1926 m. su tėvais buvo atvažiavusi į Argentiją, dar gerai kalbėjo lietuviškai. Brolis Motiejus jį pasikvietė į JAV ir ten dirbo garsioje hidroelektrinių įmonėje, tapo tos įmonės viceprezidentu. Jo projektuotų hidroelektrinių yra visuose pasaulio žemynuose. Jis prisidėjo projektuojant tunelį, einantį po Lamanšo sąsiauriu. Su žmona Irena susilaukė dviejų sūnų ir dukros. Eugenijus tapo farmakologu, Aleksandras – stomatologu, o Virginija – bankininke. Daumantas gyveno ir 1996 m. mirė San Franciske.

Juozo Namiko sūnus Vytautas su Daumantu repatrijavo į Argentiją, ten vedė Eleną Masiulytę ir vėliau pervaziavo pas tėvus į Čikagą. Ten su tėvais gyveno ir jaunesnysis brolis Gediminas. Su žmona Elena Vytautas susilaukė trijų vaikų. Sūnus Juozas tapo teisininku, Rimantas bankininku, Jūratė – architektė. Vytautas Namikas mirė 2013 m.

Kol leido sveikata, Vytauto žmona Elena Masiulytė (jos tėvelis buvo veterinarijos gydytojas) dažnai lankydavosi Lietuvoje ir šelpdavo vaikų namus. Dabar jau abu pensininkai ir nebegali dalyti labdaros. Jų dukra Jūratė jau kelis kartus buvo Lietuvoje, žada ir vėl atvažiuoti.

Gediminas Namikas yra psichologijos profesorius ir gyvena Kanadoje, turi du sūnus.

Štai kokia plati Namikų giminė Šiaurės Amerikoje. Tik Juozo Namiko vaikais išauklėti lietuviška dvasia ir gerai kalba lietuviškai. Apgailestaudami dabar galime pasakyti, kad užpalėno Antano Namiko palikuonių, garsių specialistų, yra netekusi Lietuva.

*Rimvydas Namikas, Motiejus Namikas ir
Regina Nijolė Namikaitė-Pilipavičienė svečiuose
Los Anjele 1988 m.*

Pasaulio tautų teisuolės iš Užpalių – Bronė Pajėdaitė ir Veronika Žvironaitė

Dobilas Kirvelis

Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus ekspozicijoje, taip pat ir internete, galima pamatyti daugybės lietuvių, karo metu išgelbėjusių žydus ar jų vaikus, nuotraukas. Jie yra apdovanoti Lietuvos Prezidento Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiais, kai kuriems pripažinti Pasaulio tautų teisuolių vardai. 1953 m. Izraelyje specialiu Kneseto nutarimu Jeruzalėje įkurtas „Yad Vashem“ holokausto ir didvyriškumo atminties institutas, kuris žydų gelbėtojams suteikia Pasaulio tautų teisuolio vardus, apdovanoja medaliais ir jų garbei esančioje Teisuolių alėjoje kiekvienam sodinami apelsinmedžiai. Šioje Vilniaus Gaono muziejaus parodoje galima pamatyti Užpalių krašto šeimų ir jų narių nuotraukas, tarp kurių ypač pažymėtinos dvi Užpalių krašto asmenybės – odontologė Bronė Pajėdaitė iš Tervydžių kaimo ir biologė Veronika Žvironaitė iš Galinių. Abi jos ištikimos studijų draugės, kurių gyvenimo credo – teisingumas, ginti neteisingai apkaltintus, juos saugoti ar net gelbėti rizikuojant gyvybe. Šių asmenybių didžiosios žmogiškumo savybės išryškėjo Antrojo pasaulinio karo metu.

Veronika Žvironaitė ir Bronė Pajėdaitė

Antrasis pasaulinis karas, neaplenkęs ir mūsų Lietuvos, pareikalavo daugybės žmonių humaniškumo sampratos išbandymų. Ypač kai žmonės buvo tremiami į Sibirą, vykdomas holokaustas, sprendžiamas žydų likimo klausimas, žmonės jautėsi pasimetę. Tuo metu šiom dviem užpaliėtėms jų humaniškumo samprata problemų nekėlė: reikia gelbėti niekuo nekaltus žmones, taisyti mūsų kai kurių tautiečių daromas neteisybes. Jų veiklos akiratyje buvo dvi žydų šeimos, šių šeimų vaikai. VDU universiteto profesorius V. Lazersono, įkalinto Kauno Vilijampolės gete, ir V. Keilsono – Vilniaus gete.

Tamara Lazerson, garsaus Kauno gydytojo, Vytauto Didžiojo Universiteto profesorius Vladimiro Lazersono dukra, kartu su tėvais ir broliu Viktoru 1941 m. buvo įkalinti Kauno gete, Vilijampolėje. 1944-ųjų sausį į Gumos fabriko, kuriame dirbo Tamara, kontorą atėjo dantų gydytoja Bronė Pajėdaitė. Ji išsikvietė Tamarą ir paklausė, ar ši nenorinti pabėgti iš geto ir pasislėpti pas savo buvusią istorijos mokytoją Petronėlę Lastienę. Tamara atsakė teigiamai. Jai pavyko pabėgti 1944 m. balandžio 7-ą. Tą dieną ji atėjo pas Petronėlę Lastienę, kuri gyveno Donelaičio 14a, Kaune. Čia ji buvo labai šiltai sutikta, tuojau pat gavo fiktyvų gimimo liudijimą Elenos Savickaitės vardu. Kurį laiką pagyvenusi pas Petronėlę Lastienę, vėliau persikėlė pas kitą savo mokytoją – Veroniką Žvironaitę. Veronika Žvironaitė buvo netekėjusi, gyveno brolio Kazimiero bute Tulpių gatvėje, Kaune. Brolio bute ji turėjo vieną didelį kambarį, kuriuo ir dalijosi su besislapstančia Tamara Lazerson.

Tamaros žodžiais tariant, ši moteris turėjo nepaprastai jautrią sielą, spinduliavo meilę ir šilumą. Prasidėjus kratoms, Tamara Lazerson buvo išsiųsta pas Petronėlės Lastienės seserį Verą Effertienę į Pakamačių dvarą Pāsvalio rajone, kur laimingai sulaukė karo pabaigos.

Izraelyje, Haifos mieste gyvenanti Tamara savo prisiminimų knygelėje – „Tamaros dienoraštis“ rašo:

„... Kai Pakamačiuose jau nebeturėjau ką veikti, sugrižau į Kauną. Apsigyvenau pas Bronę Pajėdaitę, pas ją jau radau savo draugę Onutę Keilsonaitę. Bronė priglaudė dvi našlaites, ji dalijosi savo prakaitu uždirbta duona. Pas Bronę gyvenau iki pat jos arešto KGB 1944-ųjų metų rudenį. O po metų – 1945-ųjų rugsėjį ji tragiškai baigė savo gyvenimą KGB patalpose Kaune... Kurį laiką gyvenau ir pas geriausią Bronės draugę Veroniką Žvironaitę, ji man padėjo viskuo, kuo tik galėjo. 1945 metų rudenį Veroniką KGB areštavo ir išsiuntė į lagerius. Ji grįžo po daugelio metų, visai paliegusi, silpna. Su savo sūnėnais ir dukterėčiomis pasistatė namą Užpaliuose, kur ir gyveno iki mirties (1982 m.). Apie jos mirtį man pranešė Sigutė Žvironaitė, prof. Antano Žvirono duktė. Visą tą laiką iki pat jos mirties aš su ja aktyviai susirašinėjau.

Petronėlę Lastienę KGB areštavo 1945-ųjų spalį. Ištrėmė į Sibirą, kur ji praleido beveik dešimt metų. Aš rašiau į KGB, kad ji gelbėjo žydus, bet, deja, mano kreipimasis niekuo nepadėjo. Kai sugrižo, paklausiau, ar žino apie mano laišką. Pasirodo, kad tardytojas Petronėlei apie tai pasakė ir klausė, kodėl ji taip darė? Mano mokytoja jam atsakė – Ar jūs esate ką nors girdėjęs apie humaniškumą? Štai tokie buvo žmonės... Petronėlė Lastienė mirė 1981 11 30 Kaune. Apie tai man parašė Veronika Žvironaitė. Gyvendama Izraelyje, aš gana aktyviai susirašinėjau su savo gelbėtojomis Petronėle Lastiene, Veronika Žvironaite. Kai skaitau jų laiškus, ašaros rieda iš akių... Aš nesigėdiju šių ašarų.“

Savo prisiminimuose Tamara labai šiltai aprašo Užpalių krašto kaimus – Tervydžiūs, Kaniūkūs ir Jociškes, kur jau pokariu buvojo pas nuostabiai geros ir jautrios širdies Bronės Pajėdaitės seserį Kaziunę.

Ana Keilson, žymaus Kauno miesto sveikatos apsaugos komisijos, Ligonių kasų darbuotojo, LSDP CK nario dr. Lazario Epšteino sesers dukra. Keilsonų šeima gyveno Lenkijoje. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, gelbėdamiesi nuo nacių atbėgo į Vilnių. Bet ir čia 1941 m. juos pasivijo nacių ekspansija, jie pateko į Vilniaus getą. Epšteino prašymu Keilsonų šeimos gelbėjimu susirūpino VDU prof. Steponas Kairys (Vasario 16-osios signataras, LSDP pirmininkas). Jam paprašius Vilniaus universiteto prof. Antanas Žvironas (S. Kairio idėjinis bičiulis) organizavo pabėgimą iš geto. Visos šeimos gelbėjimas dėl būtiniausių patogumo sąlygų buvo neįmanomas. Nuspręsta gelbėti vaikus – dukrą Aną ir sūnų (berods Maceką). Sūnus negalėjo atsiskirti nuo tėvų. 1943 m. Keilsonų šeima kartu su

didele Vilniaus geto žydų dalimi buvo išvežta į Estiją ir ten sušaudyta. O Ana, 1942 m. pabėgusi iš geto, perbėgo Vilniaus Didžiąją gatvę ir įbėgo į čia pat, kitoje gatvės pusėje esančių Chodkevičių rūmų (kur nuo Juzefo Pilsudskio laikų buvo Vilniaus universiteto profesūros butai) kiemą ir atsidūrė prof. A. Žvirono bute. Čia ja pasirūpino Emilija Kirvelienė (Žvironaitė, A. Žvirono sesuo), nes Jono Kirvelio (Vilniaus krašto „Lietūkio“ inspektoriaus) šeima tuo metu gyveno kartu su A. Žvironu ir jo sūnumi Ringiu. Po kurio laiko Aną (vadinamą Anusia) J. Kirvelis tarnybiniais reikalais važiuodamas į „Lietūkio centrą“ pervežė į Kauną ir perdavė S. Kairio šeimai. Bet čia, 1943 m. Kairiui tapus VLIK'o pirmininku, laikyti žydaitę buvo pavojinga. Laikiniai ją priglaudė viena šeima Kaune, iš kurios medicinos studentė Vera Janonytė (Lelienė) paėmė ir pervežė pas savo tėvus – į Norvaišių kaimą, esantį tarp Užpalių ir Jūžintų. Čia ją globojo vyresnioji A. Žvirono sesuo Ona Janonienė, čia Ana-Anusia, pavadinta Maryte, sulaukė 1944 m. vasaros, kai frontas atėjo į Lietuvą. Janonių šeimoje tarp trijų vaikų (Jono, Genutės ir Emilutės) ji augo kaip sava dukra – Marytė. Tų pačių metų rudenį Anusia atsidūrė Kaune, pas Veroniką Žvironaitę, kur gyveno iki globėjos arešto ir tremties (1948 m.).

Užpaliėtės Bronė Pajėdaitė ir Veronika Žvironaitė gimusios tais pačiais 1906 m., Bronė – Tervydžių kaime, o Veronika – Užpalių miestelyje, kaip dauguma to krašto pasiturinčių ūkininkų vaikų, lankė Užpalių pradinę, Utenos progimnaziją, o brandos atestato teko važiuoti į tolimesnius miestus. Bronė 1926 m. baigė Rōkiškio gimnaziją, o Veronika – Pānevėžio. 1926 m. baigusios gimnazijas, abi pradėjo studijuoti Kaune Lietuvos universiteto Gamtos ir matematikos fakulteto Biologijos skyriuje. 1931 m. abi kartu gavo jau Vytauto Didžiojo universiteto biologų diplomus.

Bronė, dar būdama biologijos skyriaus studente, lygiagrečiai pradėjo ir medicinos studijas, o 1934 m. baigė Medicinos fakulteto odontologijos skyrių. Baigusi universitetą Bronė dirbo iš pradžių biologijos mokytoja ir dantų gydytoja Užpaliuose, vėliau (1937–1940) Pagėgiuose, o nuo 1940 m. gyveno ir dirbo Kaune. Mokytojavo Kauno 9-oje vidurinėje mokykloje, kartu dirbo ir stomatologe. Kaip prisimena draugai, Bronė visada buvo linksma, energinga, sportiška, mėgstanti važinėti dviračiu, slidinėti, taip pat ir aktyvi visuomenininkė, geranoriška, norinti visiems padėti. Todėl vokiečių, o karo pabaigoje rusiškos okupacijos metais ne vieną gelbėjo, rizikuodama savo gyvybe. Ji turėjo stambią nosį, pagal kurią daug kas palaikydavo žyde, todėl drąsiai eidavo į žydų geto rajonus, sakydavo, kad net prisisėgdavusi geltoną Dovydo žvaigždę. Kaune ji gyveno greta prof. Prano Mažylio, kuris, kaip žinoma, gelbėjo žydus, todėl veikdavo kartu, organizuotai. Paimdavo Kauno ligoninėse mirusių žmonių pasus, saugojo juos kieme esančioje šuns būdoje, ir, reikalui esant, juos panaudodavo gelbstint gestapo ieškomus žmones. Taip Bronė parinko labai tinkamą valstietišką Juozo Kaminsko pasą nuo vokiečių besislapstančiam VLIK'o pirmininkui S. Kairiui. Gestapo agentai, nors kelis kartus tikrino, bet neįtarė, kad pasą pateikęs Kairys ne paso savininkas. Negana to, kaip pasakoja liudininkai, Bronė dviračiu šį Juozo Kaminsko pasą nuvežusi iš Kauno į Šiaulius, kur S. Kairys tuo metu slapstėsi Jackaus Sondeckio altanoje, o vėliau pas Sofijos Lukauskaitės-Jasaitienės rekomenduotus žmones.

Tokią pat nelegalią veiklą Bronė vedė ir atėjęs rusų armijai. Ji nelegaliu Antano Koriznos pasu aprūpino kitą Vasario 16-osios akto signatarą, diplomata Petrą Klimą, kuris slapstėsi Obelynėje, prie prof. Tado Ivanausko sodybos esančioje kailinių žvėrelių fermoje. Kauno inteligentų grupė, prof. Tadas Petkevičius, doc. Petronėlė Lastienė ruošė Lietuvos inteligentijos memorandumą – atsisaukimą, skirtą Vakarų Europos valstybių vadovams, dėl sovietinės Lietuvos okupacijos. P. Klimas memorandumo tekstą vertė į Vakarų Europos kalbas, o ryšininkėmis ir parašų rinkėjomis buvo Petronėlė ir Bronė. Taip jie visi 1945 m. pabaigoje pakliuvo į NGB (KGB) rankas. Šis areštas Bronei Pajėdaitei buvo lemtingas – nuo tos dienų jos niekas ir nebematė. Pagrindinė dingimo versija – kankinama nusižudė 1945–1946 m. Kauno saugumo rūmų rūsiuose. Veronikai Žvironaitei ir kitiems ji buvo prasitarusi: „*Manęs gyvos nepaims, koronkoje turiu įsimontavusi cianido ampulę.*“ Buvo pasklidę gandai, kad ją kažkas matė Šiaurės lageriuose, bet tikslesnio patvirtinimo negauta.

Jos draugė Veronika, prieš karą dirbusi biologijos mokytoja Raseinių gimnazijoje, 1940 m. persikėlė dirbti į Kauno 5-ąją mergaičių vidurinę mokyklą. Kaip ir Bronė, ji taip pat užsiėmė panašia nelegalia veikla. Kai S. Kairys tapo VLIK'o pirmininku, buvo suprantama, kad bet kuriuo metu gestapas gali tai išsiaiškinti. Todėl Kauno gestapo raštinėje buvo užverbuotas tarnautojas, kuris, sužinojęs, kad duotas nurodymas suimti Kairį, turi paskambinti telefonu į Tulpių g-vę 14 Veronikai ir pasakyti: „*Stepo vaistus reikia padėti šaltai.*“ Tai išgirdusi Veronika ar kas nors kitas skubiai per geležinkelio tiltą turėjo bėgti į Fredą, Gamtos gatvę, kur buvo Kairių namukas, Stepą perspėti. Iš tikrųjų taip ir atsitiko. Vos tik Kairį perspėjo, gestapininkai jau ėjo pro vartelius. Kairys skubiai pro kitus vartelius nusileido šlaitu prie Napoleono kalno ir nukeliavo į Obelynę, pas prof. Tada Ivanauską. Po kelių dienų perkeltas valtele per Nemuną, pasislapstęs rugių lauke prie Žemaičių plento, buvo dr. Balio Matulionio automobiliu nuvežtas į Šiaulius pas J. Sondeckį.

Veronika Žvironaitė karo pabaigoje buvo paskirta Kauno 5-osios vidurinės mokyklos direktore, o 1948 m. pradžioje buvo išrinkta Kauno miesto Darbo žmonių tarybos deputate. Jai direktoriaujant mokykloje lietuvių kalbos mokytoju dirbo ir uteniškis poetas Antanas Miškinis su žmona. Būnant direktore reikėjo suktis diplomatiškai, kai 1948 m. vasario mėn. dėl A. Miškinių ryšių su partizanais suėmus poetą teko saugot jo žmoną. Bet ir ji, nors ir buvo Kauno tarybos deputatė, tų pačių metų rudenį, eilinių masinių trėmimų metu buvo išgabenta į Krasnojarsko krašto Bogučanų rajono Angarsko kaimą, ant Angaros upės kranto. Į Lietuvą grįžo 1956 m. Nors ir buvo reabilituota, bet jai darbo Kauno mokyklose ir gyvenamosios vietos neatsirado. Laikiniai gyventi priglaudė prof. Juozas Dalinkevičius savo namo mansardoje. Nežiūrint visų sunkumų, Veronikai teko rūpintis ir kitais, grįžusiais iš Sibiro, nerandančiais kampo, varginamais ligų. Ne kartą jai teko suteikti pagalbą S. Kairio žmonai – Onutei Leonaitei-Kairienei, kuri kaip ir ji buvo grįžusi iš tremties, Irkutsko krašto. Veronika kartu su kitomis idėjinėmis socialdemokratėmis – L. Purėniene, E. Baroniene, J. Žvioniene – Onutę laidojo tėvų kape – Petrašiūnuose (1958), kur vėliau iš JAV, Čikagos lietuvių kapinių buvo atvežti ir perlaidoti S. Kairio palaikai (1996).

Todėl 1960 m., jau būdama pensininke, buvo priversta apsigyventi Užpaliuose. 1975 m. kartu su sesers Emilijos Kirvelienės šeima Užpalių Ringio gatvėje pasistatė namuką, kur ir gyveno iki mirties. Mirė 1982 m., palaidota Užpalių kapinėse prie savo tėvų, senelių ir kai kurių brolių – Galinių Žvironų amžinojo poilsio vietoje.

Šiandien užpalietai – Pasaulio tautų teisuolės – Bronė Pajėdaitė, Veronika Žvironaitė, Emilija Kirvelienė, Ona Janonienė (Žvironaitė) ir jos vaikus mena Jeruzalėje, Teisuolių alėjoje specialiai jiems pagerbti žaliuojantys apelsinmedžiai.

Netilstantis Sekminių ragelis

Balio Pakšto muzikinio gyvenimo akimirkos

Sofija Jalionienė

„Pasaulyje yra dviejų rūšių žmonės: vieni džiaugiasi tuo, ką turi; kiti verkia dėl to, ko neturi“, – kalbantis mėgdavo tarti Balys Pakštas. Žvelgiant į plačiai išsišakojusią, tiesiog visą jo gyvenimą persunkusią muzikinę veiklą, prie šio posakio galima būtų pridėti, kad jo paties turėta tiek daug, jog tuo buvo verta ir jam pačiam džiaugtis, ir su kitais gausiai dalintis. Dalintis tuo, ką Pakštui jo gyvenimo dalia buvo skyrusi, su visais jo ragelio, smuiko, birbynės garsų kada nors klausiusiais.

Kas buvo Balys Pakštas? Ar pažinojo jį, jo muzikavimo klausydavosi tik čikagiečiai (Čikagoje velionio išgyventa keturiasdešimt metų)? Skaitydami jo autobiografiją, sužinome, kad įvairialypė muzikinė Balio Pakšto veikla nenutrūkstančia gija tęsėsi kiekviename krašte, kur išvykus iš Lietuvos, jam buvo tekę ilgiau ar trumpiau buvoti, t. y. Vokietijoje, Norvegijoje ir pagaliau JAV. Visur jo, talentingo instrumentalisto, dėka sklido liaudies dainų melodijos, populiarios klasikinės ar linksmos estradinės muzikos garsai. Jo rankose lygiai gerai „verkė“ smuikas, dū-savo akordeonas, raliavo Sekminių ragelis, švilpavo skudučiai, birbynė, lumzdelis. Nesvetimi jam buvo ir kiti, mažiau naudojami, liaudies instrumentai: daudytės, tošelės, ožragiai. Gebėjo B. Pakštas dar ir malonaus tembro baritono balsu dainuoti. Iš tiesų jis buvo labai pajėgi, savita muzikinės sferos asmenybė.

Visas gyvenimas skirtas muzikai

Adomo Pakšto, Balio senelio, 1863 metų sukilėlio, ištremto į Sibirą be teisės grįžti į tėvynę, šeimoje gimė septyniolika vaikų. (Jis buvo vedęs du kartus.) Šis faktas analogiškai primena J. S. Bacho šeimos sudėtį (ten būta dvidešimt dviejų vaikų.) Profesorius Kazys Pakštas (1893–1960), Balio dėdė, buvo penkioliktas vaikas šeimoje.

Balys Pakštas gimė 1905 m. liepos 20 d. Sibire, kur jo tėvas, didelis kun. Juozo Tumo-Vaižganto gerbėjas ir pasekėjas, buvo vedęs rašytojo giminaitę (iš motinos pusės). 1911 metais visa šeima grįžo į Lietuvą. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir Balio tėvą pašaukus į kariuomenę, vaikai gyveno pas senele Užpaliuose, Utenės apskrityje. Čia Balys baigė pradžios mokyklą, čia ankstyvoj jaunystėj ir prasidėjo jo muzikinė veikla: dainavo P. Gipiškio vadovaujamame chore, išmoko iš žilvičio sukti lumzdelius, kurie tuojau sudžiūdavo ir susiraitydavo. Nerūpestingai skriejo jaunystės dienos prie ramia vaga tekančios Šventosios upės. Vėliau Šeduvoję, Pānevėžio apskrityje, jis baigė keturias gimnazijos klases ir 1924 metais įstojo į Šiaulių mokytojų seminariją. Čia į jo rankas pateko smuikas, kurio nebepaleido visą gyvenimą. (Meilė smuikui paveldėjo abi jo dukterys – Emilija ir Rūta; vyresnioji Emilija studijuodama grojo antru smuiku De Paul universiteto simfoniniame orkestre.) Seminarijos kurso draugams pabodus klausyti Balio čirenimo, jie nemačiomis ištepavo smičių riebalais ir smuikavimą pritildydavo...

Pakšto draugystė su smuikeliu tęsėsi ir jam persikėlus į Simono Daukanto mokytojų seminariją Kaune. Ten jis grojo styginiame orkestre ir mokėsi pas Vytautą Bacevičių bei muziką Leškevičių. Pragyvenimui užsidirbdavo grodamas savo

sudarytame orkestre, susidedančiame iš trijų gitarų, trijų mandolinų ir smuiko. Neilgai trukus, nutaręs, kad mokytojo darbas jo netraukia, perėjo į gimnaziją, bet ir iš jos pasitraukė.

Užuot tiesę geležinkelius. mandolina grojo Vincas Vaitkevičius (Vaitkus), akordeonais – Liuba Bichnevičius ir Juozas Plienias, smuiku – Balys Pakštas. Norvegija. 1944 arba 1945 m.

1927 metais išėjo karinės prievolės atlikti. Pulke tuojau įsijungė į styginį ansamblį; grojo pirmu smuiku, vėliau tapo koncertmeisteriu. Ansamblis dažnai grodavo pulko renginiuose, palydėdavo miesto kino teatre rodomus (tuomet dar begarsius) filmus. Dirbo dar ir pulko štabe, kur mokė kareivius lietuvių kalbos, istorijos, geografijos.

1928 metų pavasarį, baigęs karinę tarnybą, grįžo į Kauną. Čia suorganizavo greit išpopuliarėjusį mišrių instrumentų orkestrą „Patrimpa“. Nuo tada Balys Pakštas tapo žinomas: buvo kviečiamas į žinomesnius restoranus groti orkestruose arba organizuoti naujus. Taip po keletą metų jo grota „Automato“, „Laisvės“ restoranuose. Įsigijęs akordeoną, pokyliuose dažnai atlikdavo programas kartu su styginių kvartetu.

Po trejeto metų Pakštą pakvietė groti vienoje gerai žinomoje Klaipėdos kavinėje. Čia jis išbandė ir saksofoną bei mušamuosius. Atrodo, kad nebuvo instrumento, kuriuo jis nesugebėtų groti. Dėl tokio sugebėjimo ėmė gauti vis daugiau pasiūlymų. Ir kai vieno tokio pasiūlymo – grįžti į Kauną ir ten groti žinomam „Metropolije“ – nepriėmė, teko labai gailėtis, nes 1938 metais Klaipėdoje, prasiėdęs neramumams, nutrūko ir estradinis grojimas.

1939 metų gruodį Pakštas grįžo į Kauną. Čia su muziku J. Akeliu sudarė orkestrą ir pradėjo groti „Lozanos“ viešbutyje... Ir vėl naujas pasiūlymas: 1939 metų spalio mėnesį Lietuvai atgavus Vilnių, „Valgio“ bendrovė atidaro svetainę, kur 1940 metų pradžioje jis pakviečiamas groti. O gegužės mėnesį priėmė pasiūlymą kasdien groti Kauno miesto sode. Tačiau 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos padangė aptemo – raudonasis tvanas užliejo pažangos keliu sparčiai žengiantį kraštą. Okupacija skaudžiai palietė visas sritis, neišskiriant ir pramoginės muzikos.

Tą rudenį Vilniuje susiorganizavo Filharmonijos choras ir kompozitoriaus J. Švedo vadovaujamas liaudies ansamblis (dabartinis „Lietuvos“ ansamblis yra ano ansamblio tęsinys). Konkurso metu Pakštas priimamas į chorą ir jam pasiūloma koncertmeisterio vieta. 1941 metų pradžioje atvyko į Vilnių, kur pradėjo dirbti Filharmonijoje su 60 dalyvių. Švedui besikirstant birbynes, skudučius, lumzdelius, tošeles, ožragius, daudytes, prieina jis prie Pakšto ir sako:

– Tu, Pakštai, gausi lumzdelį ir vadovausi orkestrui!

– Bet man labiau prie širdies birbynė, nes groju saksofonu ir klarnetu, o juk birbynė – šių instrumentų močiutė!

Švedas aiškina, kad birbyne tegalima išgroti tik vieną oktavą, o lumzdeliu daugiau negu dvi. Pakštas vis tiek nežada skirtis su birbyne, tad, išprašęs savaitę laiko jai patobulinti, susiranda meistrą ir abu, atkakliai darbuodamiesi, birbynę perdirba: vietoj septynių išgręžia dešimtį (visiems pirštams) skyliųčių. Meistras išdrožia tinkamą pūtiklį – nuo jo labai priklauso instrumento tonas.

Apie savo „išradimą“ Pakštas pasakoja:

„Švedui birbynės nerodžiau tol, kol nesusipažinau su pirštavimu ir kol neišgavau reikiamo tono. Repetuoju dainą „Pasvarsčyk, antela“, vieną posmą atgrojom rageliu ir kanklėmis, po to prisijungė choras. Susigraudinom visi, ir pats Švedas. Ragelis verkte verkė – toks keistai liūdnas ir graudus buvo jo tonas, o ir to laiko nuotaikos buvo graudžios. Pabaigus dainą, priėjo Švedas ir su ašaromis akyse tarė: „Baly, daug galimybių matau! Ačiū! Grok birbyne!“ Vėliau pasidarėm įvairių dydžių birbynių, kurias ėmėm vadinti rageliais.“

Viena okupacija pakeitė kitą – Lietuvą užėmė vokiečiai. Nežiūrint to, Filharmonijos veikla tolydžio plėtėsi. Dirbant su režisieriumi Gasparu Velička, 1941 metų lapkričio mėnesį įvyko „Kaimo vestuvių“ premjera. Antras pastatymas, talkininkaujant Alfonsui ir Onai Mikulskiams, įvyko 1942 m. birželio 23 d. Po koncertų kildavo didelės ovacijos, žiūrovai spontaniškai užtraukdavo Lietuvos

*Kartu 40 metų.
Vincas Vaitkus,
Liuba Bichnevičius
ir Balys Pakštas
repetuoja Čikagoje.
Jono Dovydeno nuotr.*

himną. Tie patriotiškumo jausmus lietuviams sukeltantys koncertai ėmė nepatikti naujiems okupantams, tad 1943 metų ankstyvą pavasarį, bekoncertuojant Ramyga-loje, gauta telegrama iš Vilniaus, kurioje rašoma, kad ansamblis likviduojamas. „Šį kartą Lietuvos himną giedojome verkdami“, – autobiografijoje pasakoja Balys Pakštas.

Bet ar nustygtų šis muzikavimo bacila užsikrėtęs entuziastas be vienintelės jo širdžiai „patiekos“? Tuoj jis priimamas į Vilniaus simfoninį orkestrą ir į Operos chorą. Kartu su Gasparu Velička ir Bronium Marijošium jis dalyvaudavo programose Vilniaus radiofone. 1944 metų pradžioje trumpam vėl buvo atkurtas ansamblis Profesinių sąjungų vardu, tačiau po pusmečio Lietuvą antrą kartą užplūdo sovietų kariuomenė. Gyvenimo ritmas sustojo. Pakštas neteko savo brangiausio turto – didelės gaidų bibliotekos, instrumentų.

*Kiek atminimų, atsitikimų,
Brangių kitados,
Vienas po kito brėško ir švito
Anapus ribos...*
Maironis

Lietuvą palikti teko jau uniformuotam: sugavę nespėjusį pasislėpti Pakštą (savotišku sutapimu jo gimtadienį), vokiečiai išvežė jį į Stasiną?? Vokietijoje. Ten jis rado dar apie tūkstantį bendro likimo draugų. Nebelydėjo jo muzikos garsas, slėgė sunkus atsiskyrimo nuo savųjų jausmas, baugino nežinia rytdiena. Bet ir tokiais aplinkybėmis jis surinko 60 vyrų; parepetavę jie taip gražiai traukdavo lietuviškas dainas, kad po mėnesio net Norvegijoje atsidūrę su padidėjusiu (jau 120 vyrų) choru dainomis saldino savo prievartinį darbą kasant tunelius. Pavyko iš pulkininko „iškaulyti“ net keletą instrumentų. Dainos žavėdavo ir vokiečius, ir norvegus.

Karo pabaiga 1945 metų pavasarį žadino viltį, kad daina gal ir kelionė į tėvynę lydės. Deja, daina lydėjo dar daugelį metų, tačiau tik svetimus takus minant. Norvegams neteko išgirsti intensyviai berepetuojančių lietuvių vyrų choro koncerto: nuplūkdė juos laivais Vokietijon, kur kuklus duonos kąsnis vėl buvo lydimas lietuviškos dainos. Prasidėjo susirašinėjimas su muziku Stepu Sodeika, režisierium Gasparu Velička, ir trylika gražiabalsių Pakšto vyrų sustiprino Wiesbadene kiek anksčiau išikūrusį Lietuvių tautinį ansamblį. Šio ansamblio veikla glaudžiu ryšiu sujungta su Balio Pakšto ilgalaikėmis instrumentalistų vadovo pareigomis.

Ansamblio nariai sudarė lyg vieną šeimą, kurioje amžiumi kiek vyresnis Pakštas buvo, sakytum, vyresnis brolis, mėgiamas ir gerbiamas dėl taikaus būdo, išmintingų patarimų, mokąs išlieti į jaunyste šurmuliuojančių ansamblių būrį. Per visą savo gyvavimo laiką Lietuvių tautinis ansamblis turėjo 523 pasirodymus, įskaitant religinės muzikos koncertus vokiečiams ir saviesiems. Visuose koncertuose liaudies instrumentais grojančiųjų būrelyje išsiskirdavo vadovas Balys Pakštas, toną paduodamas rageliu, kurį jam iš kastuvo koto, dar Norvegijoje tebesant, padarė gabus dailidė V. Vaitkevičius. Šiuo rageliu Pakštas dar džiaugėsi ir juo grojo net atvykęs į Ameriką. Savo veiklą Lietuvių tautiniame ansamblyje jis vertai vadino meilės kardu kovoje dėl tėvynės laisvės.

Paskutinis gyvenimo etapas – Amerika

Balio Pakšto muzikinė veikla suklestėjo jam atvažiavus į Ameriką. Buvusio Seligenstadto (Vokietija) stovyklos kapeliono ir geradarijo kun. V. Katarskio rūpesčiu ten susiorganizavęs estradinės muzikos ansamblis ir jo vadovas Balys Pakštas atvyko į Daytoną, Ohajo valstiją. Parūpinęs darbo garantijas ir įkurdinęs vyrus, kun. Katarskis tapo gerbiamu jų mecenatu. Tačiau žuvys ieško gilesnių vandenių... Tad ir patraukė vienas po kito šios kapelos vyrai Čikagos link, iš Daytono išsiveždami gražius prisiminimus ir naudingą patirtį begrojančiam šokančiai publikai tenykštėje užveigoje, nors dienomis duoną teko pelnytis dirbant skalbykloje.

1950 metais Anatolijui Kairiui, tuometiniam „Tremtinių namų“ savininkui, pakvietus, orkestras persikelia Čikagon. Vėliau groja Lietuvių auditorijoje, kur Pakštas iš pradžių organizuoja kultūrinę veiklą, o vėliau tampa vienu iš šeiminkų. Tuomet, reikia sakyti, čia buvo visos lietuviškos veiklos Čikagoje centras. Suvažiavę naujieji ateiviai spietėsi draugėn, koncentravosi į pačių palaikomas vietas, kur sau ir kitiems dainavo, šoko, vaidino, minėjo tautines šventes, nostalgiskai ilgėdamiesi savo toli likusios, vargstančios tėvynės.

Didelį entuziazmą, o kartu ir rūpestį sukėlė iškelta ir įkūnyta idėja – steigti Moksleivių tautinį ansamblį. Balys Pakštas tapo ansamblio vadovu. Nelengvas tai buvo uždavinys, nes susidurta su lėšų trūkumu. Pavyzdžiui, užsakius Vokietijoje 70 kanklių ir jas po kelių mėnesių gavus, nebuvo pinigų joms išpirkti – reikėjo skolintis. Vėliau, po 30 dolerių sumokėjusios, kanklininkės lavinosi su Anele Kirvaityte. Darbas vyko entuziastingai. Balį Pakštą labai jaudino pareigingų ir tautiskai susipratusių tėvų užsidegimas bei pasiaukojimas iš tolimų vietovių suvežti vaikus, juos papuošti pačių siūdintais tautiniais drabužiais.

Balys Pakštas su Moksleivių tautinio ansamblio jaunesniaisiais dalyviais Lietuvių auditorijoje. 1955 m. A. Gulbinsko nuotr.

Nuo ano nelengvo išikūrimo Čikagoje pradžios iki jo mirties prabėgo keturiasdešimt metų. Ar vedė Balys Pakštas kokią statistiką – kur, kada, kokios organizacijos paprašytas jis grojo? O nuveikta daug, labai daug. Be vadovavimo šokių muzikos kapelai, daugelį kartų jis atliko programas, sudaręs ragelių trio (su V. Vaitkevičiumi ir L. Bichnevičium), rūpinosi liaudies instrumentų paruošimu, jų derinimu. Su kanklininkėmis dalyvavo Šokių ir dainų šventėse, Pasaulio lietuvių dienos, pasirodė ir „Lietuviai televizijoje“ programoje, talkininkavo pasirodant „Dainavos“ ansamblui, Čikagos miesto bibliotekos koncertuose, Milwaukee muziejuje, Racine Vasario 16-osios minėjime, Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje ir daug kur kitur. Aiškindamas apie mūsų liaudies instrumentus, juos demonstruodavo. Prašomas niekad neatsisakė groti, pagerbiant visuomenei nusipelnčius asmenis: tėvą Joną Raibužį, SJ, konsulą dr. Petrą Daužvardį, poetę Juozę Augustaitytę-Vaičiūniene, dailininką Adomą Varną. Su dukra Rūta (grodami rageliais) pagelbėjo Čiurlionio ansamblui ruošiant plokštelę. Talkino evangelikų liuteronų Ziono parapijos ruošiamose religinėse programose, atliekant muziko Povilo Mieliulio kūrinis. Mirus dėdei prof. Kaziu Pakštui, jo palikimo dalį – 500 dolerių paskiria tuomet muziko Juozo Žilevičiaus vedamam Muzikologijos archyvui Čikagoje. (Jam buvo velionio Balio Pakšto našlės Emilijos atduota ir didelė dalis muzikinio archyvo.)

Muzikos garsai neišsisklaidė – nedidelė dalis liko įrašyta prieš keletą metų išleistoje plokštelėje ir kasetėje, pavadintoje „Eisime mudu abudu“. Jos išleidimo istoriją pasakoja pats autorius:

„Tarpininkaujant Gražinai Krivickienei, 1984 metais gavau Vokietijoje Klaros Enbergaitės-Mrongowius laišką, kuriame ji siūlosi prisidėti prie liaudies dainų ir muzikos kūrinių plokštelės išleidimo. Ši buvusi Lietuvos užsienio reikalų ministerijos tarnautoja, didelė lietuvių liaudies dainų mėgėja, už ištarnautą Lietuvoje laiką sutaupytus pensijos pinigus panoro skirti šios plokštelės išleidimui, atsiųsdama 15 000 Vokietijos markių Lietuvių fondui, kad atitinkama dolerių suma būtų išmokėta man plokštelę ruošiant ir leidžiant. Prieš tai ji prisidėjo prie Gražinos Krivickienės prisimintų senovinių liaudies dainų, kurias įdainavo „Sodauto“ etnografinis ansamblis plokštelėje „Motulės dainos“. Klara Enbergaitė-Mrongowius, nors ir nelietuvaitė, mus nustebino. Prieš pat išleidžiant plokštelę, gavome žinią, kad Klara mirė Vokietijoje. Ji verta didelės lietuvių pagarbos. Prisidėdama prie plokštelių išleidimo, Klara Enbergaitė-Mrongowius atsidėjokojo Lietuvai.“

1988 metų pabaigoje Margučio radijo valandėlės vadovų rūpesčiu buvo išleista Pakšto vadovauto šokių orkestro įgrotos muzikos kasetė.

Gyvenimo kasdienybėje duoną sau ir šeimai Baliui Pakštui teko užsidirbti, „nuėjus į biznį“ – įsigyta užėiga ir nemaža salė, kur vykdavo šventės, vestuvių pokyliai, minėjimai. Ten šokiams grodavo Balio Pakšto kapela. Ir tada, ir vėliau, jei grodavo ši kapela, iš anksto buvo žinoma, kad šventė bus pavykusi. Nemažai melodingų kompozitoriaus Vytauto Jančio kūrinių šios kapelos vyrai atlikdavo

puikiai. (Likimas lėmė, kad abu – Jančys ir Pakštas – tais pačiais metais iškeliaavo į amžinąją harmoningų garsų karalystę...)

Pakštų namuose nesiliovė skambėjusios kanklės ir kiti liaudies instrumentai, vyko gaidų perrašinėjimai, pritaikymai, aranžavimas, instrumentų derinimas. Namų atmosfera tam buvo palanki: visi šeimos nariai buvo muzikalūs, visi, tėvo ir vadovo nejučiomis skatinami, grojo jo pamėgtais muzikos instrumentais. Abi dukterys – Emilija ir Rūta – net labai ryškiai sušvito lietuviškosios muzikos srityje. Pats Balys Pakštas visus muzikinius pasirodymus atlikdavo be jokio užmokesčio – tai buvo jo duoklė tėvynei.

Taip baigėsi labai dinamiškas, glaudžiai su muzika susietas Balio Pakšto gyvenimas. Tiesa, dar liko svajonės – planavo jis įkalbėti, įgroti kanklėmis ir rageliu plokštelę su vaidilos žodžiais. Tos svajonės atjaunindavo jį, net ir pensininko amžiaus sulaukusį. Didžiulis jo palikimas – biblioteka, našlės Emilijos Pakštienės sukrauta į 57 dėžes, iškeliaavo į Lietuvą, o skrabalai, kanklės, rageliai padovanoti Lietuvių muzikologijos archyvui Čikagoje. Šeima norėjo Balio Pakšto gyvenimo dienų palydovą – ragelį – įdėti į karštą, bet... jis prisijungė prie kitų instrumentų, išliekančių byloti, kad jais atliekamos dainos daugelį kartų besiklausantiems yra „griebusios už širdies“. Taip, kaip ir jam mirus, tris dienas Margučio radijo vakarinėse laidose, pranešant tą žinią, raudėjo jo paties kadaise pūstas ragelis. Bažnyčioje laidotuvių mišių metu duktė Rūta su smuikų ir kanklių palyda pagiedojo tėveliui giesmę „Alyvų daržely“, o išnešamą karštą lydėjo velionio sukurtos „Raudos“ garsai.

Didžiojo Šeštadienio rytą dulkė smulkus, šiltas pavasario lietus, kai, lietuvių liaudies muzikai skyręs savo gyvenimą, Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse atgulė Balys Pakštas. Nutilo smuikas, ragelis...

Jo taip mylėjoje tėvynėje Lietuvoje mirties metinės iškilmingai paminėtos Šeduvos bažnyčioje, kur jo brolis Vytautas vadovauja bažnytiniam chorui, o brolio sūnus Kęstutis eina vargonininko pareigas.

Neišgirstas pranašas ir gyvenimo patvirtinta Lietuvos ateities nuojauta

Stanislovas Balčiūnas

Profesorius Kazys Pakštas ir Lietuva

Lietuvių tautoje buvo, o ir dabar yra asmenybių, kurios norėjo pasukti tautos ateitį pažangiausių šalių keliais. Tik ne visiems pavyksta tai įgyvendinti. Ypač plačių užmojų turėjo geografijos Lietuvoje pradininkas profesorius, žymus visuomenės veikėjas, išymus politikas Kazys Pakštas, išmaišęs beveik visą pasaulį, ieškodamas vietos, aplinkos ir palankių sąlygų Lietuvos ateities vizijai įgyvendinti. Visa profesoriaus Kazio Pakšto biografija ir dabar skamba tarsi legenda, o apie ją parašyta šveicaro Juozo Ereto (Josepho Ehreto) knyga „Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)“ (Pirmasis leidimas. Lietuvių katalikų mokslų akademija, Roma, 1970) kartais panaši į romaną, matyt, todėl, kad K. Pakštas buvo audringa ir spalvinga asmenybė.

Galima įvairiai spėlioti, kas tai lėmė. Tačiau kai 1999 m. baigiau rengti knygą „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“, iš Čikagos gavau įdomų Emilijos Pakštienės laišką, kuriame ji rašo, kad jos vyro Balio Pakšto dėdė buvo profesorius Kazys Pakštas:

„Mano senelis Adomas Pakštas turėjo dvi žmonas. Pirmoji žmona – Tumaitė, kunigo, rašytojo Tumo-Vaižganto pusseserė. Senelis Adomas Pakštas buvo Tumo-Vaižganto krikšto tėvas.“

Antroji Adomo Pakšto žmona – Ona Vanagaitė iš Vilūčių kaimo 1893 m. pagimdė Kazį, gyvendama netoli Užpalių esančiame Alináukos palivarke. Kazys buvo penkioliktasis iš septyniolikos vaikų, kuriuos Adomui padovanojo abi žmonos.

Kazio tėvas Adomas Pakštas, kilęs iš Svėdasų parapijos, Butėnų kaimo, Lietuvojė nuomodavo didelius, dažnai apleistus palivarkus po 80–100 hektarų. Kaip laiške rašė Emilija Pakštienė, tiems ūkiams užteko savų darbininkų. O kai vaikai pradėjo ieškoti laimės moksluose, netekęs darbininkų Adomas nusipirko Užpaliuose didelį žydišką namą su tvartais ir 4 hektarus žemės. Daržas rėmėsi į Šventosios upę. Tuomet jis buvo vienas turtingiausių Užpaliuose – turėjo susitaupęs apie 300 auksinių rublių, buvo gan nagingas – sau ir kitiems padarydavo ratus, roges. Adomas Pakštas buvo įdomus, stiprus, mėgsantis papolitikuoti ir religingas žmogus, vakarais paskaitydavo Šventąjį Raštą. Kartą pasišaukė kunigą, o jam išvykus, surašė testamentą, liepė išvalyti kostiumą, pats pasidirbo sau karstą ir pasakė miršiąs po dviejų dienų. Taip ir buvo. Mirė turėdamas bemaž 78 metus dėl silpnos širdies. Ir Adomo vaikai gyvenimo pabaigos sulaukė dėl širdies ligų. Panašus likimas ištiko ir Kazį Pakštą. Kai prieš dvi dienas iki lemtingosios 1960 m. rugsėjo 11 d. pas gripu sergančią žmoną Janiną po vidurnakčio buvo pakviestas daktaras J. Meškauskas, po sveikatos reikalų aptarimo greit nukrypo į bendrus reikalus. K. Pakštas buvo pilnas idėjų, darbų, planų, netgi

prisiminė socialdemokrato K. Bielinio raginimą: „Nenumirk neparašęs visko, ką žinai apie Lietuvą“¹.

Deja, po poros dienų nebaigęs su draugais, bendraminčiais lietuviais aptarti „antrosios Lietuvos“ svarbumo, tautos likimo Kazys Pakštas staiga užgeso. Dr. J. Meškauskas apie K. Pakštą yra taip pasakęs:

„Širdies liga miršta tie, kurie turi širdį, t. y. tokie, kurie jautriai viską išgyvena. Pakštas turėjo širdį – jautrią ir plačią. Šitaip lietuvių tauta neteko didelio ir veiklaus vyro“².

Taip jau likimas lėmė, kad Lietuvos patriotas, 1939 m. paskutinį kartą išvykęs iš savo šalies, nebegalėjo į ją sugrįžti.

Praėjo jau pusė amžiaus, kai Kazio Pakšto karstas, uždengtas Lietuvos trispalve, palydėtas į kapines Čikagoje.

K. Pakštas ne kartą svajojo sugrįžti į gimtąjį žemyną. Viename iš K. Griniaus laišku užsiminta, kad K. Pakštas rašė ketinas grįžti į Europą, apsigyventi Ispanijoje, kur „gyvenimas esąs pigus ir jis galėsias iš nedidelės pensijos žmoniškiau gyventi. Ten jis ketino rašyti mokslinius darbus, kurie jau buvo pradėti ar suplanuoti“³, o pasak J. Ereto, K. Pakštas Europos žemyne dar rinkosi ir Šveicariją „kurios laisvė jam leistų toliau varyti Lietuvos vadavimo darbą“⁴, „... jis pasiryžęs iš viso palikti Ameriką, nes, kur stovėjo jo lopšys, ten turis būti ir jo kapas, – Europos žemėje, kuri kartu yra ir Lietuvos žemė“⁵.

Deja, nei užpalėnai, nei kiti lietuviai iki šiol, nors ir atgavus nepriklausomybę, dėl kurios Kazys Pakštas aukėjo visą savo gyvenimą, neturi galimybės padėti gėlių ant jo kapo gimtajame krašte. Tai tarsi paniekinimas jo vilčių ir troškimų dėl Lietuvos laisvės ir dėl jo paties noro būti palaidotam gimtinėje.

Nors jį dažnai prisimena ir vertina tauta, tačiau valstybės valdžia iki šiol neįvertino „tautinio šauklio“ ir dar paradoksaliau atrodo tai, kad Kazio Pakšto nuopelnai, įvertinti Baltijos valstybių aukščiausiais apdovanojimais – Švedijos karaliaus Vazos ordinu bei Andrea medaliu, Latvijos Trijų žvaigždžių ordinu, o Lietuvoje... Tik Užpaliuose buvusi Raitelių gatvė, kur prie buvusios Pakštų sodybos dar žaliuoja beržas ir kaštonas, pavadinta Kazio Pakšto vardu.

Taigi, pereikime garbingo geografijos profesoriaus, geopolitiko, tautos šauklio, jūrų valstybės idėjos šalininko, laisvai Lietuvai atsarginio kempelio ieškojusio profesoriaus gyvenimo ir darbų keliu nuo vaikystės iki gyvenimo pabaigos, kad suprastume, ką vertina ir ką turėtų vertinti Lietuvos valstybė, visi jos žmonės.

„Varliamušys“ tapęs profesoriumi

Kaziukas, pasimokęs pas daraktorę, toliau tęsė mokslus Užpalių dviklasėje mokykloje. Užpalėnai prisimena K. Pakštą buvus judrų, išradingą, gabų, geros orientacijos mokinį. Lietuvių kalbos draudimo laikais mokykloje per-

¹ Meškauskas J. Kazys Pakštas. Jo paskutinės valandos, *Draugas*, 1960, rugs. 17, Nr. 219.

² *Ten pat.*

³ Eretas J. *Kazys Pakštas: Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)*, Vilnius, 2002, p. 232.

⁴ *Ten pat.*

⁵ *Ten pat.*

traukų metu jis organizavo lietuvių kalbos kursus – vaikams diktudavo lietuviškus diktantus. Bet kai pamatė rusas mokytojas, Kazys gavo „vilko bilieta“ – lauk iš mokyklos. Tėvas mokytojui padovanojo gaidį, ir berniukas grįžo į mokyklą, bet jau buvo sekamas.

Bendraudamas su rusų ir žydų vaikais, greit išmoko rusiškai ir žydiškai susikalbėti. Lietuviukus išmokydavo nelabai gražių rusiškų frazių, posmelių, dažnai nukreiptų prieš pačius rusus. Juos pats sukurdavo ir ragindavo tai pakartoti mokykloje. Tie, nelabai suprasdami rusiškų posakių prasmės, juos kartodami, aštrino rusų mokytojų ir lietuvių mokinių konfliktus. Tai buvo originalus vaikiškas protestas prieš rusinimo politiką.

Kai žydų krautuvėse buvo naudojami savotiški čekiai, užpalėnų vadinami „ceteliais“, Kaziukas, mokėdamas gerai piešti, juos meistriškai padirbdavo, net „antspauda“ uždėdavo. Čia kartais kildavo sumaištis, kai vaikai su tais „ceteliais“ pas žydus pirkdavo saldinių ar kitų skanumynų, o kartais ir nusipirkdavo...

Uždegtas tautiškumo ir tėvynės meilės, 1905 m. revoliucijos įkarštyje užsimanė kuo nors prisidėti prie tėvo ir jo bendraminčių idėjų. Pasičiupęs tėvo revolverį, norėjo padėti nuversti carą, kad Lietuvà turėtų savo karalių. Nors suaugusieji „varliamušio“ į savo tarpą nepriėmė, bet jis neprarado užsidegimo, ne tik platino caro draudžiamus laikraščius, bet ir dalyvavo sudaužant alkoholio monopolį.

Dėl nelemtų išdaigų ir impulsyvaus būdo, gyvsidabriško judrumo užpalėnai jau bandė Kazį pavadinti Užpalių chuliganėliu. Bet tai nebuvo piktas pavadinimas. Niekas ir nebandė užkabinti stipraus, bet ne konfliktiško, žemaūgio Kazio Pakšto.

Taigi, nors ir būdamas gabus, išradingas, gausios šeimos vaikas siekti aukštesnio mokslo neturėjo sąlygų, todėl Kazys nusidangino į Kauną ir pradėjo dirbti spaustuvėje. Savarankiškai pasimokęs, nuvyko į Petrogrādą ir eksternu išlaikė egzaminus – įgijo šešių gimnazijos klasių baigimo pažymėjimą. Vaikinas turėjo gražų balsą, tad tėvai norėjo, kad jis mokytųsi kunigu. 1912 m. Kazys išengia pro

Kauno kunigų seminarijos duris, tačiau

Užpalių jaunimas Krokulėje. Trečias iš kairės stovi K. Pakštas. Apie 1938 m.

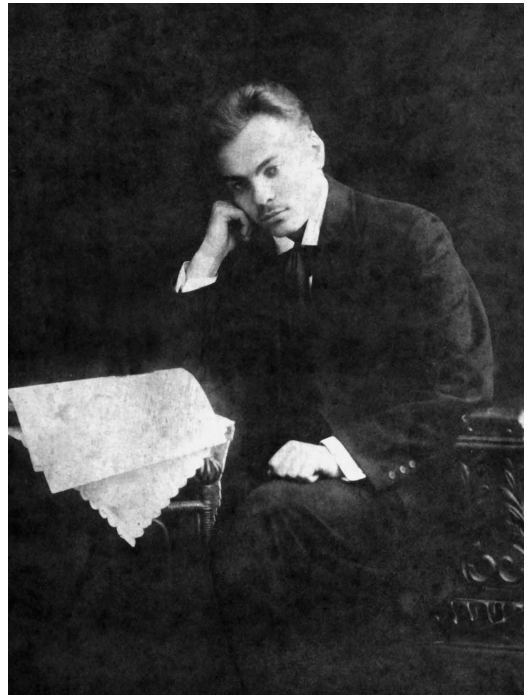

neilgam... Pramokęs lotyniškai, jau galėjo dirbti Jiezno vaistinėje, Birštone, o sugrįžęs į gimtinę plukdė sielius Šventāja... Susitaupęs šiek tiek pinigų ir gavęs iš Amerikoje gyvenančios sesers „šipkartę“, vengdamas tarnybos caro armijoje, 1913 m. K. Pakštas išvyksta į Naująjį pasaulį. Prie sienos buvo sugautas. Žydo padedamas už 100 rublių išsipirko ir atsidūrė Vokietijoje. Per Atlantą plaukė net 28 dienas, nes siautė baisi audra. Išlipo Baltimorėje. Pirmą įspūdį Amerikoje jam padarė anglis ir negrai.

Čia mokslus tęsė gana sunkiomis sąlygomis. Iš pradžių Čikagoje buvo „Draugo“ dienraščio agentu, vėliau suorganizavo spaustuvėlę ir ėmė leisti „Tikyba ir dorą“, kartu vakarais mokymdamasis, už dvi išverstas knygas gavo tiek honoraro, kad išvyko į Valparaiso universitetą Indianoje.

1915 m. per II vyčių seimą Čikagoje buvo išrinktas pradedamo leisti

„Vyties“ laikraščio redaktoriumi, paskui „Tautos Fondo“ katalikų lietuvių organizacijos generaliniu sekretoriumi. Per metus tekdavo pasakyti 100–150 kalbų. O Kazio Pakšto kalbos buvo efektingos ir yra davę apčiuopiamų rezultatų. Šis fondas turėjo 150 skyrių ir 10 000 narių. Jis surinko Lietuvos nepriklausomybei 6 milijonus litų.

K. Pakštas – gabus mokinys, studentas ir išvalgus mokslininkas

„Savo kalbą Pakštas įkūnija visa esybe. Padeda jam rankos, kurios vienu mostu laimina viršun kopiančius, o kitu į gelmes švaisto užkietėjusius, bukapročius... Padeda ir ryžtingas žingsniaavimas po sceną, kur jis iš visų vietų į visas vietas paleidžia savo žaibus... Jis tiesiog kūjo smūgiais kiekvienam įkaldavo – Tua res agitur! (kalbama apie tavo reikalą (lot.)). Kiti už Pakštą daugiau kalbėjo, tačiau, išskyrus tik vieną Krupavičių, niekas nemokėjo taip galingai mobilizuoti klausytojų, kaip jis.“

„... Šiuo atžvilgiu būdingas šis A. Vaičiulaičio (Vašingtonas) prisiminimas: „Prieš rinkimus į seimą, bene 1923 metais Pakštas buvo atvykęs į Vilkaviškį mitinguoti. Salė buvo pilna. Pirmas kalbėjo K., rimtai, bet be kibirkšties. Tad ūkininkai pradėjo eit sau pro duris. Paskui scenon išėjo Pakštas. O tie pirmi griausmingi jo žodžiai buvo: „Vyrai, ar žinote, kada bus pasaulio galas?“ Po to niekas nė nebandė eiti pro duris. Salė klausėsi kaip prikalta.“ Jis ne vieną kalbą pradėdavo tokiu „žaibu“, tokiu dažnai ir baigdavo“⁶.

⁶ Eretas J. Kazys Pakštas: Tautinio šauklio odiseja (1893–1960), Vilnius, 2002, p. 113–115.

Neatsitiktinai konferencijų, mitingų, susirinkimų rengėjai K. Pakšto kalbą palikdavo pabaigai, nes po jo kiti pasisakantieji jau nublankdavo, o minia, žinanti apie K. Pakštą, laukdavo jo žodžio.

Kaip rodo jo amžininkų atsiminimai, K. Pakštas savo kalbas ruošdavo kruopščiai ir ilgai, tačiau niekad jų neskaitė, neturėjo konspektų, o tik mažai pastebimą planą – ką nori pasakyti. Salę prikaustydavo minčių originalumu, paradoksaus, palyginimais ir aktualijomis, visa tai lyg netyčia papuošdamas sparnuotomis frazėmis ar tautos patarlėmis, priežodžiais, net Talmudo išmintimi. Sakoma, kad nė vienas tuometinis lietuvių ciceronas nepaleidęs tiek „sparnuočių“, kiek K. Pakštas: „Veidu į jūrą!“, „Perkelkime Lietuvą iš Azijos į Europą“, „Sukime Lietuvos laikrodį šimta metų pirmyn!“ Juoktis priversdavo jo palyginimai, tokie kaip „rokuojies kaip žąsinas su kiaule“, o Babrauskas net straipsnį parašė: „Rašytojas tapęs geografų“⁷.

1918 m. K. Pakštas baigė sociologijos mokslus Fordhamo universitete Niujorke. Tais pačiais metais kovo 13–14 d. buvo įgaliotas vykti pas Vilsoną prašyti Lietuvos pripažinimo. 25 metų jis buvo išrinktas į Amerikos lietuvių Tarybą. Su Amerikos lietuvių misija nuvyko į Šveicariją, kur teko daug konferuoti su Lietuvos Tarybos nariais. Nuo 1919 m. studijavo Fribourgo universitete. 1923 m. baigė Geografijos gamtos fakultetą, išklausė Sociologinį skyrių Teisių fakultete ir už disertaciją „Le climat de la Lithuanie“ („Lietuvos klimatas“) gavo daktaro laipsnį.

Grįžęs į Ameriką redagavo „Draugą“ (1924–1925), buvo rektoriumi Loyolos ir kituose universitetuose. 1925 m. prof. P. Būčio pakviestas grįžo į Lietuvą ir profesoriavo universitete, dėstė geografiją. Kurį laiką pagrečiui profesoriavo ir Latvijos universitete Rygoje. Jis yra atlikęs mokslinių kelionių, giliau studijavęs Afriką ir išleidęs keletą stambių mokslo veikalų, tarp kurių svarbiausias „Lietuvos klimatas“.

Atsigręžęs į Baltiją

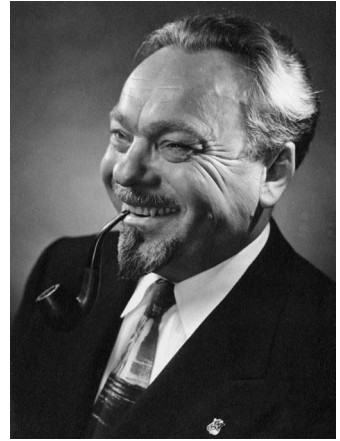
K. Pakštas 1932 m. Kaune buvo išrinktas naujai įsteigtos Lietuvos vakarų sąjungos pirmininku. Toji sąjunga stengėsi nukreipti tautos žvilgsnį į pajūrį. Apie tų pastangų vaisius dr. Grigas Valančius dėstė tokias mintis:

„Valdžia svarstė, ką daryti su Šventosios uostu. Smėlis verste užvertė vienintelį mūsų žvejybos uostą. Trys milijonai litų išmesti „į vandenį“. Gaspadoriškas ministeris pirmininkas Tūbelis (52 metų) mane (28 metų) 1934 m. pasikvietęs, liepė sustabdyti valymo darbus, mat aš Finansų ministerijoje rūpinausi pajūrio žvejybos bei laivininkystės planavimu. Nedėsdamas suradau Pakštą, kuris tuoj nuėjo pas Smetoną ir mūsų ypatingame susirinkime dar karščiau iškėlė jūros reikšmę.“

„Ne toje jūroje Vytautas žirgą plukdė! – sušuko Pakštas. – Mūsų ekspansija turi eiti ne Pripečio pelkių ir ne gudiškųjų smėlio plotų kryptimi. Mūsų kelias veda į vakarus, į vandenį. Pajūrio viena pėda brangesnė už šimtus hektarų tolimojo užnugario. Įsikabinkime į savąją jūrą, nes tik per ją Lietuva išplauks į civilizacijos vieškelį. Antai už mus negausesni norvegai pasaulio vandenų „vežikais“

⁷ Babrauskas B. Rašytojas tapęs geografų, *Draugas*, 1960, lapkr. 24, Nr. 225.

pasidarė. O ką mes darome vos tik vieną tūkstantinę dalį jų tonažo teturėdami? Pats laikas mums išmokti ne iš kranto į jūrą, o iš jūros į krantą žiūrėti. Ne kojoms mirkyti Dievas mums jūrą davė, o ja plaukioti savo laivais. Laikas ne profiliu, o visu veidu atsikreipti į ją. Jei tą padarysime, dar šio šimtmečio bėgyje Klaipėda pasivys Rýgą ir Karaliáučių ir turės pusę milijono gyventojų, o Šventóji pasidarys šimtatūkstantiniu didmiesčiu. Visa tai galima pasiekti tik su šeštadaliu norvegų prekybos laivyno“⁸.

K. Pakštas visad buvo optimistas, įdomus pašnekovas

1934 m. pavasarį tam tikruose vyriausybės sluoksniuose, nors ir laikinai, įvyko tam tikras lūžis jūrų politikos atžvilgiu. Dabar jūra pasidarė toks veiksnys, kuris Klaipėdos nebelaikė baigiamu, o išeinamuoju Lietuvos tašku. Tai nebūtinai vieno Pakšto nuopelnas, tačiau jo įnašas buvo reikšmingas, o gal lemiamas.

Šioje vietoje pabrėžtina, kad Pakštas nebuvo vienintelis ir ne pirmas jūros entuziastas tautoje; bet jis buvo tas balsas, kuris skambiausiai ragino išsivaduoti iš žemyno pančių. Tai jis darė ne tik savo jūriniu instinktu, bet ir visa savo kaip geografo patirtimi. Vienas ir kitas jį taip uždegė, kad jis, šiaip visai proziškas, lyrą pagriebęs, jūrai net himnus giedojo. Ta jo savotiška charizma aplinką taip pagavo, kad netrukus, kaip išskaičiuoja Valančius, vienas po kito buvo perkami laivai, atsirado lietuviškų *Lloidų* (aliuzija į stambius laivybos pramonininkus), studentų buvo siūsta į jūros mokyklas. Pajūryje įsteigti Pedagogikos ir Prekybos institutai. Kaip iš gausybės rago pabiro kreditai bendrovėms Klaipėdoje steigti. Kai specialistai suplanavo Šventosios miestą su uostu, ten gyvenimas virte užvirė. „Išmesti“ dar trys milijonai uostui baigti.

1934 m. rugpjūčio 2 d. Lietuvos vakarų sąjunga Klaipėdoje surengė milžinišką Jūros dieną. Atvyko per 50 000 lietuvių „prisiekti“ savajai jūrai. Pakšto balsą išgirdusi Lietuva atsisuko į Vakarus; jūrinis entuziazmas veržėsi per krantus. Nuvyko ir Palangojė vasarojantis prezidentas, ir beveik visi ministeriai. Jų priešakyje tačiau stigo pirmininko Tūbelio, kuris dėl visa ko likęs Kaunė.

„Kas po šito Valančiaus pranešimo dar daugiau nori sužinoti apie šią šventę ir iš viso apie vyriausybės žingsnius jūros link, tas nusivils, nes net Smetonos biografijoje, Merkelio parašytoje, net anos Jūros dienos neužtik. Jos vietoje ten ras paskolinta plunksna parašytą, tartum feljetoną apie Smetonos atostogavimą Palangoje. Tikėjaisi sutikti nors žodelį apie tautos likiminį klausimą, o tau tauškia apie visokius menkniekičius neišskiriant nei maudymosi kelnių. Nors šis faux pas (klaidingas žingsnis) įvyko tik po 30 metų, jis betgi tiksliai atvaizduoja anų dienų fatališką nesutarimą: Pakštui rūpėjo jūra, o aniems – pliažas“⁹.

⁸ Merkelis A. *Antanas Smetona*, p. 466–467.

⁹ Eretas J. *Kazys Pakštas: Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)*, Vilnius, 2002.

Kai dabar žiūri į mūsų šalies politiką, tai taip ir jauti, kad tautos išrinktieji ne tik negirdėjo Pakšto idėjų, bet ir patys nesuvokia, ką Lietuvai reiškia jūra, todėl net žvejybinius laivus siunčia į metalo laužą.

K. Pakšto pranašysčių likimas

Pranašystės dabar madingos. Jau kiek šnekama apie karalienės Mikaldos ar Nostradamo pranašystes. Ir kiek randame sutapimų, kad galėtume pasakyti – pildosi. Bet K. Pakšto pranašystės, gal geriau tiktų jas vadinti prognozėmis, nėra lydimos antgamtinių ženklų. Greičiau pasaulio galingųjų kėslų supratimas, susiorientavimas politiniuose įvykiuose ir įsitikinimas, kad per šį išsilavinusį, išsimokslinusį, prisisėmusį žinių ir politikos lobių mokslininką kalba tautos dvasia, kurią jis pažinojo, aiškiai suvokė jos nueitą kelią ir valstybės geopolitinę būklę. Dažnai mylimą šalį vadindamas „šventąja Lietuva“ K. Pakštas bene keturis dešimtmečius neatsikvėpdamas dviejuose žemynuose skelbė savo prognozes ir propagavo savo pasiūlymus, vizijas, sietinus su Lietuvos ateitimi.

Neatsitiktinai 1935 m. Telšiuose ateitininkų kongrese buvo išrinktas Ateitininkų federacijos vadu ir jai vadovavo iki išvykimo iš Lietuvos. Savo veiklą tęsė su JAV ateitininkais. Jo paskutinė kalba Ateitininkų kongrese pasakyta likus vos kelioms dienoms iki mirties.

Jau 1938 m. pavasarį K. Pakštas pastebėjo nerimą keliančių ženklų, kai lenkai pareiškė ultimatumą dėl santykių užmezgimo, o vėliau Hitlerio žygis į Klaipėdą, Maskvoje sudarytas Molotovo–Ribentropo paktas buvo rimtas pretekstas K. Pakštui pasibelsti į prezidento A. Smetonos duris:

– Ateina baisios audros, išsakyk pasiruošti evakuacijai viso to, kas įmanoma laikinai užsienin perkelti. Laivai turi būti pasiruošę pilnu kroviniu išplaukti į Vakarų uostus. Reikia išvežti lituanistines bibliotekas, archyvus, aukso ir valiutų atsargas...

Negana to, K. Pakštas tikėjo, kad toks pasitraukimas gali užtrukti kelias dešimtis metų. Bet iš A. Smetonos girdėjo, kad „gal kaip nors išvengsime viso šito“, o kai iš sekretoriaus kun. Bielskaus išgirdo žodžius: „Negąsdinkit taip smarkiai mūsų. Atrodo, daug atnešat nereikalingo bailumo“, K. Pakštas nurijęs nuoskaudą išėjo, bet nenukabino nosies, dar savo prognozes aiškino ministrui pirmininkui Juozui Tūbeliui, paskui finansų ministrui J. Sutkui,ėjo užsienio reikalų ministerijon, kol pagaliau suprato – visi abejingi, visiems geriau nieko nedaryti.

Negana to, ūkio banko direktorius Jonas Vailokaitis K. Pakštui atsakė: „*Jei žinočiau, kad tavo šturpi pranašystė išsipildys, tau duočiau vieną milijoną*“¹⁰ (Lietuviškai akcijai Vakaruose – J. Ereto past.). Bet J. Vailokaitis netikėjo, nedavė milijono, viską prarado, buvo išvežtas Sibiran ir ten žuvo.

Kai kurie ministrai buvo siūlę K. Pakštą areštuoti „už panikos kėlimą“, netgi buvę grasinimų jį nušauti, deja, nepaklausę K. Pakšto, greitai pajuto okupacijos baisybes ir patys žiauriai nukentėjo.

Beje, Kazys Pakštas jau nuo 1936 m. visai siūlė antrosios Lietuvos idėją.

Kadangi profesorius Kazio Pakšto geopolitiškas išvalgumas jautriai lietė pačius svarbiausius tautos ir valstybės žingsnius, jis turėjo gana daug pasekėjų. Bet autoritarinė vyriausybė į visas, ypač

¹⁰Narūnė-Pakštienė J. *Atsiminimai, laiški, apsvartymai*, t. 3, p. 62.

neigiamo atspalvio, prognozes visada žiūri kaip į opozicijos kėslus, juo labiau kad K. Pakštas nebuvo nei strategas, nei diplomatas, o savo mintis dėstė tarsi griausdamas, bombarduodamas tą apsnūdusią valdžią. Pasak generolo S. Raštikio, daugeliui politikų nepatiko nei K. Pakšto šūkių, nei planai.

Stiprūs ramsčiai K. Pakštui buvo S. Šalkauskis ir S. Kolupaila, o vėliau K. Pakšto prognozes perprato ir kiti.

Kunigas dr. I. Urbonas:

„Prisimenu, kada Pakštas (1939. IX. 21) Niujorke katalikų federacijos seime kalbėjo apie Lietuvos likimą, aš netikėjau jo žodžiams. Ir kaip aš vėliau nustebau, kad 95 procentai jo kalbos tapo tiesa. Aš tada išvykau Lietuvon, o po karo antrą kartą sugrįžęs į Ameriką ir sutikęs Pakštą, tariau: „Atvykau pasakyti, kad Pakštas nėra durnas“¹¹.

„Deja, jo pranašiškos idėjos buvo per daug naujos ir per didingos, kad jas būtų galėję suprasti valdantieji. Dabar visi supranta, kad jis savo vizijose buvo realus“¹².

„Pakštas buvo bene vienintelis, kuris nujautė būsimą Lietuvos tragediją. Tik kiti jo nesuprato ir dar išjuokė“¹³.

„Jo meilė Lietuvai ir jo idealizmas jam diktavo tolydžio sumanymus, kuriuos „realistai“ vadindavo fantazijomis“¹⁴.

K. Pakštas yra originaliai svarstęs „Lietuvos talpumo“ idėją, nes pagal jį mūsų šalyje Šveicarijos pavyzdžiu galėtų gyventi nuo 6 iki 8 milijonų žmonių, tik svarbu, kad nebūtų tokia didelė emigracija, kaip antai 1927 m., kai išvyko per 18 tūkstančių tautiečių, po dvejų metų ne ką mažiau – 16 tūkstančių.

Iš pirmo žvilgsnio gali keistai atrodyti K. Pakšto susirūpinimas valstybės talpumu, kai jis galvojo apie „atsarginę Lietuvą“. Tačiau jis ypač išgyveno, kad didelė emigracija iš Lietuvos. Regis, tai mintis, kuria ir dabar daugelis politikų ir šalies patriotų valdžiai akis bado dėl begalinės, jau šimtą tūkstantinės emigracijos, kad tai veda prie Lietuvos griovimo. Kai politikas R. Dagys tvirtina, kad po keleto metų Lietuvoje gyvens 4 milijonai žmonių, kiti aiškiai jam oponuoja, kad gal tai bus ne lietuviai, o musulmonai, gal kinai. Tačiau vyriausybė tokių nuogaštavimų negirdi. Štai kodėl mums dar labiau reikia išsiklausyti į Kazio Pakšto mintis:

„Nėra Europoje antros tautos, kuri būtų taip išstatyta ištautėjimo ir svetimos kultūros užgožėjimo pavojams, kaip Lietuva, gulinti svarbiųjų Europos arterijų kryžkelėje. Lietuvą reikėtų vadinti kraštu, kuriame labai pavojinga gyventi mažai tautai. Būtų neatsargu manyti, kad amžinai išlaikysime savo nepriklausomybę“¹⁵.

¹¹Eretas J. *Kazys Pakštas: Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)*, Vilnius, 2002.

¹²Raulinaitis P. V. Pakšto vizijos buvo realios, *Lietuvos diena*, 1961, sausio 17, Nr. 1.

¹³Kolupaila S. Dveji metai be Kazio Pakšto, *Draugas*, 1962, rugs. 7, Nr. 210.

¹⁴Turauskas Ed. Kazys Pakštas, *Prancūzijos lietuvių žinios*, Paryžius, 1960, Nr. 2.

¹⁵Eretas J. *Kazys Pakštas: Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)*, Vilnius, 2002, p. 225.

Nors, regis, iki šiol Lietuvoje ne visos idėjos suprastos, *Hondūre* tačiau prisiminkime jo siūlymus Europoje suvienyti į vieną darinį bent dešimtį mažų valstybėlių – ar ne iš to Europos Sąjunga, o Baltas-kandijos idėja, o atsarginės Lietuvos, jo Dausuva pavadintos, siūlymas. Nė viena prognozė, nė vienas K. Pakšto siūlymas nebuvo nuogos fantazijos vaisius. Kiekvieną prognozę, idėją jis mokėjo subrandinti. „Dausuva“ pradėjo bręsti tada, kai jis pamatė, kad emigrantai į JAV „pamažu atsitolino nuo Lietuvos ir jų vaikai pradėjo leisti šaknis svetimose kultūroje“ prarasdami tautiškumą. Jam Dausuvos reikėjo ne tam, kad iš Lietuvos visus iškeldintų, o tam, kad kolonijoje išsaugotų tautos bruožus, kultūrą, kalbą, paveldą, kad iš čia tautos patriotai galėtų susivieniję brandinti Lietuvos nepriklausomybės mintį ir siektų jos nepriklausomybės.

*Ekspedicijos britų
Hondūre metu prie
Belizo upės žiočių
su dviem jaunais
krokodiliukais rankose.
1958 m. vasara*

„Pakštas tris sykius iš Europos buvo atvykęs Amerikon ir kiekvieną kartą su ilgesiu dairydavosi atgal. Europos sujungimo darbas, jo atliekamas Pitsburge bei Vašingtone, tą ilgesį taip sustiprino, kad užvaldė nepažajojamas noras vėl išvysti savo žemyną, kuris globoja ir jo tėvynę“¹⁶.

Deja, po Antrojo pasaulinio karo jis Lietuvon nebegalėjo sugrįžti, nes tuojau būtų sučiuptas ir pavėžetas „pas baltąsias meškas“.

Ir to priežastis buvo, kad Kazys Pakštas 1954–1957 m. JAV Kongreso bibliotekoje dirbo tyrėju analitiku, nagrinėjo Sovietų Sąjungos ekonominę geografiją.

O po vienos krikščionių demokratų konferencijos, kurioje dalyvavo „20 tautų, tarp jų ir Lietuva“, „Draugas“ išspausdino ir tokius K. Pakšto žodžius:

„Vengrų sukilimas parodė, kad laisvės troškulys ir kovingas ryžtas tebėra gyvi. Tai pranašauja, kad rusų atnešta vergija nebus pastovi, kad „utėlėtų driskių“ karalystė nebus amžina. Lietuvių delegacija reiškia pagarbą kankiniams, žuvusiems bei kenčiantiems už savo ir Europos laisvę, ir prašo nedaryti neapgalvotų žingsnių, kurie paskatintų žvėries žiaurumą. Mes gi čia darysime viską, kad Lietuvos vairs patektų į pačių lietuvių rankas ir tauta vėl žengtų laisvės, kultūros ir darbo žmonių gerovės keliais“¹⁷.

Kandidatas į Lietuvos Prezidento postą

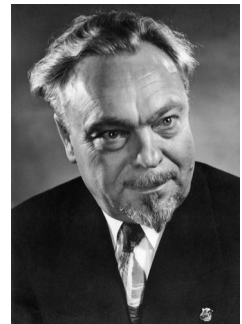
Dar 1934 m. švenčiant A. Smetonos 60 metų amžiaus sukaktuves, šios, A. Merkelio tvirtinimu,

„savo apimtimi ir iškilmių gausumu bei įvairumu pralenkė visas ligi šiol bet kuriam žymiam asmeniui ruoštas iškilmes, gal net ir 1930 m. Vytautui Didžiajam“.

Nors prezidentu ir netapo, bet iš jo galėtų mokytis ir dabarties politikai

O kai įvyko nauji Prezidento rinkimai, jo biografas parašė taip:

„1938 m. gruodžio 11 d. baigėsi Smetonos prezidentavimo kadencija. Lapkričio 14 d. Seimo rūmuose susirinko 120 tautos atstovų naujam prezidentui rinkti. 49 tautos atstovų buvo pasiūlytas vienintelis kandidatas Smetona. Per rinkimus jis gavo 118 balsų: dvi kortelės buvo tuščios“¹⁸.

Pasak knygos apie K. Pakštą autoriaus Juozo Ereto, šis konstatavimas yra įdomus tik tuo, ką jis nutyli. O nutylėta svarbus faktas: laikraštyje „XX amžius“, likus penkioms dienoms iki rinkimų, turėjo būti išspausdintas straipsnis, kurio nepraleido cenzūra. Bet straipsnis buvo paskleistas opozicijos rateliuose ir saugomas redakcijoje

¹⁶Ten pat.

¹⁷Draugas, 1956, gruodžio 4.

¹⁸Merkelis A. *Antanas Smetona*, p. 453.

cenzūros uždraustų rašinių byloje. Ji 1940 m. vasarą sovietams įsiveržus į kraštą pateko pas paskutinį „XX amžiaus“ redaktorių prof. Kolupailą ir okupacijos suirutėje dingo, bet laimė, surinktas straipsnis buvo pasiekęs Ameriką, kur jį išsaugojo „Draugo“ redaktorius L. Šimutis. Kadangi ši žurnalistinė retenybė yra istorinis dokumentas, o kartu ir K. Pakštą charakterizuojantis, į prezidento postą siūlantis rašinys, J. Eretas savo knygoje „Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)“¹⁹ jį perspausdino išties. Mes šią publikaciją pateikiame šiek tiek sutrumpinę ir tik tuo aspektu, kuris pristato K. Pakštą, vertą būti šalies prezidentu:

*Iškilmės Alinaukoje:
kraštiečiai įamžina
K. Pakšto atminimą*

„Per visus nepriklausomo gyvenimo metus mūsų valstybėje dirbo labai daug žmonių. Visuomenė kai kuriuos iš jų labai gerai atsimena ir jų vardus plačiai mini. Kai kurie iš tokių populiarių ir turinčių visuotinį pasitikėjimą žmonių Lietuvoje ir dabar eina labai atsakingas pareigas ir kariuomenėje ar visuomenėje. Turėkim galvoje, kad krašto saugumo reikalai šiuo metu yra pirmoje vietoje. Dabar mums nepaprastai reikia geros organizacijos, susiklausymo, tiesiog kariškos drausmės. Bet kariuomenės sferos yra taip aukštai, kad konkrečių asmenų nesijaučiame galį minėti viešumos forume. Galime būti atviresni su visuomenės žmonėmis, nesusietais su jokiais siauromis politinėmis partijomis ir galinčiais turėti visuomenės pasitikėjimą. Tokia asmenybė, mums rodosi, yra prof. Pakštas. Plačioji Lietuva jį labai gerai pažįsta iš jo daugybės kalbų ir raštų. Jis taip pat labai gerai pažįsta visą Lietuvą, kaip geografai yra išvažinėjęs kiekvieną jos kampelį. Jo vardas yra žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir visose lietuvių kolonijose svetur, ypač Šiaurės Amerikos Valstybėse,

¹⁹Eretas J. *Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)*, Vilnius, 2002, p. 105–109.

kur jam teko studijuoti ir visuomeninį darbą dirbti, organizuojant tautos fondą, ir propaguoti Lietuvos nepriklausomybės mintį. Tiek užsienio lietuviai, tiek ir visa Lietuvos visuomenė prof. K. Pakštą pažįsta kaip didžiausią tolerantą, visur ir visuomet skelbiantį meilę visų lietuvių visiems lietuviams.

Santykiais su mūsų kaimynais prof. K. Pakštas taip pat jau nuo seno domisi. Jis plačiai žinomas kaip žmogus, kuris bandė plačiausiai išnagrinėti Vilniaus problemą ir tuo reikalu patiekė savo konkrečius siūlymus. Ir kiti mūsų kaimynai jį gan plačiai pažįsta, nes jis yra aktingai dalyvavęs daugybėje tarptautinių kongresų ir apdovanotas ordinais. O kas nežino prof. K. Pakšto kaip didelio Lietuvos mylėtojo, skelbiančio giliausią patriotizmą, kuris šiais laikais pasidaro būtinas visoms tautoms. Kas nežino jo projektų, kurių, atrodo, jam netrūksta kiekvienai situacijai. Lietuvos kultūrinė didybė, jos ekonominė pažanga yra nuolatinis jo svajonių objektas. Galima būtų čia iškelti ir kitų rimtų kandidatų, gyvenančių Kaune ar mūsų pajūryje, galima apie tuos pačius žymiai plačiau kalbėti, bet tai galėčiau padaryti jau kitą kartą: šiuo tarpu norėčiau tik-tai suminėti patį reikalą iškelti daugiau kandidatų į prezidentus, apsvarstyti plačiau spaudoje, žinoma, be jokios šališkos agitacijos ar demagogijos.

Tuo būdu mes patys ir svetimieji pamatyti, kad gabių žmonių, turinčių autoritetą plačiuose visuomenės sluoksniuose, mums galėtų ir pavydėti. Visi lietuviai šiandien trokšta Lietuvai gero, visi sielojasi Lietuvos reikalais ir jos ateitimi, tad visiems reikėtų jausti pareigą pareikšti savo nuomonę, plaukiančią iš nuoširdžiausių savo krašto reikalų supratimo. Tokiu pasisakymu visai nemažinami nuopelnai tu, kurie jau nuo seno dirba Lietuvai, nes apie tai spręsti galės tik-tai istorija, o dabar mums reikia ieškoti žmonių, geriausiai šių laikų uždavinius atitinkančių.

Svarstykim be neapykantos, be pavydo, be partiškumo, svarstykim su gryniausiu savo krašto meile, blaiviai tolerantiškai.“

Autoriai savo straipsnį gryna sąžine galėjo baigti raginimu kandidatų klausimą svarstyti džentelmeniškai, nes patys taip darė. Tai daro garbę ne tik rašiusiai plunksnai, bet visam šiam elitui, kurio vardu ji pasisakė. Dėl to ji teisingai iškėlė Smetonos nuopelnus, bet lygiai taip teisingai davė suprasti, kad tautai niekad netrūko garbių žmonių, kad ji ir dabar turtinga talentų, kurių „kitos tautos mums galėtų pavydėti“.

Taigi, nors ši akcija pirmiausia buvo politinė demonstracija, vis dėlto reikia pripažinti, kad pasiūlytasis buvo diskutuotinas kandidatas. Pirmiausia dėl to, kad jis buvo amžinas idėjinis judintojas, niekuo nesitenkinąs įkvėpėjas. Toliau jis savo išprusintu poelgiu oriai būtų atstovavęs valstybei ir kartu savo pagaunančiu žodžiu pasiekęs ir paprasto lietuvių širdį. Aišku, kad ir jis nebūtų buvęs visų privalumų koncentratas. Jo sunkiai pažabojamai fantazijai disciplinuoti, nesuskai-

tomų planų realumui patikrinti bei jiems įkūnyti šalia jo visas štabas specialistų būtų kraštą apsaugojęs bent nuo sustingimo ir daug piliečių įtraukęs į nepolitinę statybą, kultūrinę kūrybą.

„Jis nesiveržė į tautos vadus, bet ragino juos rūpintis jos ateitimi. Jis tautai ieškojo užuovėjos toli nuo egoistinių kaimynų. Deja, jo pranašiškos idėjos buvo per naujos ir didingos, kad jas valdantieji būtų galėję suprasti.“²⁰

„Jis buvo originalių ir drąsių sumanymų skelbėjas. Jo meilė Lietuvai jam diktavo sumanymus, kuriuos „realistai“ pavadino fantazijomis“²¹.

„Neturime kito asmens, kuris kaip jis žadintų apsnūdusią vi-suomenę originaliomis idėjomis, atvirai mestų į akis nemalonią teisybę, kovotų už laisvę savųjų ir svetimųjų tarpe. Jis bene buvo vienintelis, kuris nujautė Lietuvos tragedija; tik kiti jo nesuprato ir dar išjuokė. Mūsų menkystos, susigūžusios siauruose kiautuose, visą savo energiją naudoja tarpusavio rietenoms. Pamėgink pareikšti originalesnę mintį, tuoj pakampių rašėivos sumaišys su žeme“²².

„Jis kovojo dėl laisvės atstatymo gyvu žodžiu ir aštria plunksna, nors dėl to pats turėjo nukentėti. Skelbė reikalą šviestis, apsaugoti išėiviją nuo išsigimimo. Jis buvo išganingų idėjų kūrėjas. Tačiau jos daugumai buvo per aukštos suprasti, dėl to jis buvo laikomas nerealiu, net fantastu. Ėjo per gyvenimą lyg šauklys per tyrus. Bet jis mūsų niūrioje padangėje lieka ta šviesi žvaigždė, kuri ne tik patraukia akį, bet ir uždega širdį“²³.

²⁰Raulinaitis P. V. Pakšto idėjų ir veikimo prisiminimas, *Tėviškės aidai*, Kensingtonas, Australija, 1961, Nr. 3–4.

²¹Turauskas E. Kazys Pakštas, *Prancūzijos lietuvių žinios*, Paryžius, 1960, Nr. 22.

²²Kolupaila S. Dveji metai be Pakšto, *Draugas*, 1962, rugs. 7, Nr. 210.

²³Bendorius A. Kazimieras Pakštas, *Aidai*, 1960, Nr. 10, p. 430.

Nuo pirmojo blyno iki karūnos

Stanislovas Balčiūnas

Užpalėnu Deivydas Praspaliauskas tapo jau būdamas dvejų metų, kai su mama gyventi į šį gražų Aukštaitijos miestelį persikėlė iš Žemaitijos – cementuoto Akmenės rajono. Užpaliuose apsigyveno buvusiuose dvaro arklidėse, kur pokario metais buvo įsikūrę vidurinės mokyklos klasės. Viena iš jų ir tapo Praspaliauskų gyvenamąja vieta.

Nors mama sunkiai dirbo kiaulių fermoje, bet gyvenimas nebuvo sotus. Kaip prisimena Deivydas, ką tuometu rasdavo namuose, to ir pavalgydavo: turėjo bulvių – išsivirdavo, atsirasdavo makaronų, kruopų – išsivirdavo, nusipirkdavo kiaušinių, miltų – išsikepdavo kiaušinienės ar blynų.

Deivydas buvo vyriausias iš vaikų, todėl jis ir augino broliuką Šarūną, sesutę Gintarę, o dabar jau šeima pagausėjusi dar vienu broliu – Jauniui tik vieneri.

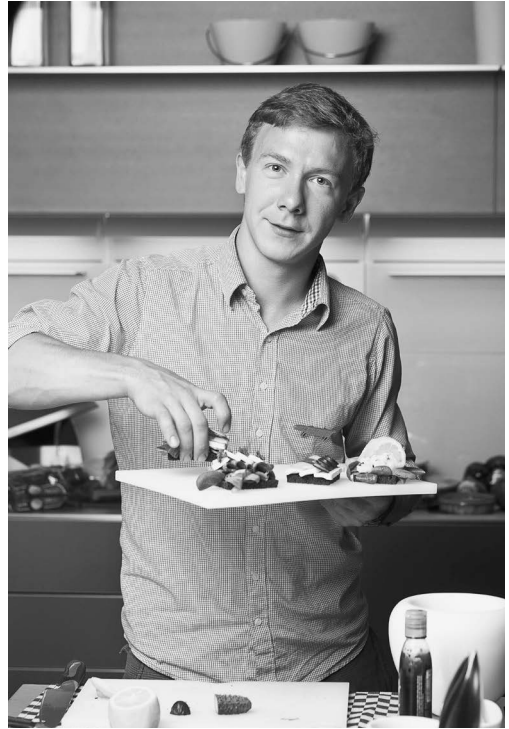
Kai išgirsti apie vos trečiąjį dešimtmetį įpusėjusio žmogaus gyvenimo vingius, kai jis apie save nesustodamas

gali pasakoti kelias valandas, kai jis, vaikystėje mažai prižiūrėtas, kartais padauža, dabar pasiekė karjeros aukštumų, netikėtai pajunti, pagauni gyvenimo logikos paviduotą mintį, kad nėra būtinybės augti pūkų pataluose, bajoriškai išpuoselėtuose namuose, kuriuose tetrūksta tik gulgės pieno. Vargana kasdienybė gali užgrūdinti, išmokyti nugalėti pasiutusio kapitalizmo konkurenciją ir kitas negandas.

Nors Deivydas Praspaliauskas vaikystėje nebuvo lepinamas, niekas jo nekontroliavo, nespaudė prie mokslų, ir knygos jam nelabai terūpėjo, bet mokykloje mėgo sportuoti, daug kur dalyvaudavo, nuo pat vaikystės buvo veržlus.

Štai kaip apie netikėtai visoje Lietuvoje ėmusį garsėti Deivydą Praspaliauską prieš kelerius metus pasakojo Užpalių kultūros centro koordinatore Birutė Minutkienė:

„Vasarą nuvilnija susitikimai su kraštiečiais, nes daugelis atostogų sugrįžta į gimtinę, o tikroji gimtinės trauka sustiprėja, kai galvos pasibarsto sidabru, o jaunimas dar blaškosi po pasaulį, ieškodamas stebuklų šalies, kol pagaliau įsitikina, kad nėra nieko širdžiai mielenio, kaip tas kraštas, kuriame užaugo. Deivydas Praspaliauskas

Deivydas Praspaliauskas – aukščiausios klasės kulinaras

įrodė, kad jaunimui Užpaliai yra brangus širdžiai kampelis. Apsidžiaugiau, kai Deivydas, pelnęs 2010 metų geriausio šalies vyrėjo vardą, dalyvauti televizijų projektuose atsisakė, o dėl susitikimo su kraštiečiais buvo susitarta tą patį vakarą, vieninteliu sakiniu. Tik dėl didžiulio užimtumo darbe ir atstovaujant šalį įvairiuose festivaliuose, tiksli data buvo ilgokai derinama. Bet svarbiausia, kad vis dėlto jis laiko surado. Penktadienį vėlai vakare atvyko į Užpalius, o šeštadienio naktį jau išskrido į Daniją, iš kurios žadėjo sugrižti greitai ir ilgam. Ilgam, nes visos jo svajonės čia, Lietuvoje. Ar jums teko sutikti žmogų, kuris sakytų: „Jaučiu, kad pavyko įgyvendinti savo svajonę!“ Aš tokį žmogų sutikau, todėl esu laiminga – susitikimo metu jutau, kaip Deivydas moka dalintis tuo, ką jaučia. Pasak vienos iš renginio dalyvių, stovėdamas prie stalo ir gamindamas, jis šoka. Nuoširdžiai linkiu, kad šis šokis tęstųsi tol, kol svajonė visiškai išsipildys, o tada atsirastų naujų. Turbūt daugeliui teko girdėti, kad reikia labai tikėti tuo, ko nori, tik tuomet svajonės išsipildo. Deivydas ne tik tikėjo, bet ir dirbo, kad tai pasiektų. Norėčiau, kad jo mintis išgirstų jauni žmonės. Ypač tie, kurie mano, kad gyvenant kaime nėra jokių galimybių.

Deivydas yra save išbandęs ir scenoje, tačiau šauniausiojo pradinuko konkurso nelaimėjo, netapo breiko šokėjų lyderis, todėl nepamenu, kodėl jam, dar pradinukui, buvau patikėjusi Mažojo Princo vaidmenį. Vienu momentu scenoje pasirodė 43 atlikėjai, ir Deivydas jiems vadovavo. Dabar D. Praspaliauskas pasakoja, jog būna, kad jo darbą virtuvėje kaip pamoką stebi virėjai studentai ir didesnę patirtį, bet galbūt mažiau įgūdžių turintys virtuvės senbuviai. Jų užduotis viena – sėdėti ir žiūrėti, kaip dirba Deivydas. Tarsi užhipnotizuoti buvo ir kultūros centro svečiai. Labai retai būna, kad po renginio, ypač jei nėra vaišių, žiūrovai neskuba namo. Šį kartą, net tris kartus teko informuoti publiką, kad susitikimas baigtas.

Po spektaklio Antuano de Sent-Egziuperi „Mažasis princas“, kuriame Deivydas atliko pagrindinį vaidmenį. Nuotraukos iš asmeninio albumo

Visi norėjo kuo ilgiau pabūti kartu ir pasidžiaugti žmogumi, kuris „dega“ gyvenimu; kalbėdamas apie tai, ką veikia, lyg apie lengvą vėjelio šėlsmą pasakoja, kaip teko be jokio atlygio dirbti ūkio ir ar indų plovėjo darbus, kad vėliau taptų virėju. Pasakoja apie lietuvius, gyvenančius užsienyje, vis primindamas, kad lietuvis visada turi galvoti apie savo šalį. Tokiame susitikime vertėtų pabuvoti kiekvienam politikui ar karjeristui. Pabuvoti maža – reikia suvokti ir išgirsti, kad viską daro paprastas žmogus, ne iš televizijos programų ar oratorių tribūnų, o žmogus, gyvenantis dėl kitų ir dalinantis save kitiems. Deivydas į darbą važinėja dviračiu ir neperka naujų kostiumų. Reprezentuodamas šalį, jis dirba savo darbu įrodydamas, kad lietuvis nuo seno yra darbštus ir myli savo šalį.“

Kai matai laimingą žmogų, pataikiusį į gyvenimo vėžes, nežinodamas tikrosios jo biografijos, tradiciškai turėtum galvoti, kad jis buvo mokslo pirmūnas, atkaklus, darbštus. Deivydas Praspaliauskas toks nebuvo, net gimnazijos nebaigė. Gal tai lėmė šeimos materialinė situacija, kai, atkūrus nepriklausomybę, nebeliko kolūkio ir fermos, kurioje neblogai uždirbdavo Deivydo motina, todėl teko galvoti, kaip suktis su trimis vaikais. Matyt, taip likimas lėmė, kad Deivydas išaugo darbštus ir, dar nebaigęs vidurinės, suprato, kad reikia galvoti ir apie savo ateitį, ir apie motiną, brolių, seserį. Gal todėl ir pasuko į Molėtų rajono Alantos technologijos ir verslo mokyklą mokytis barmeno virėjo specialybės. Gal žinojo, o gal ir kiti taip sakydavo, kad būdamas virėju alkanas nebūsi.

Ir čia Deivydui vien mokslai nerūpėjo, nors beprasmiškai laiko neleido. Savo noru padėdavo bibliotekoj, aptarnaudavo į Alantą atvykusius svečius. Kai pinigų kišenėj daug neturėdavo, su bendravardžiu Deivydu Jaskelvičium ir valgyt pasidarydavo patys, nes mokykla už darbštumą, paslaugumą sudarė jam palankias sąlygas, davė net atskirą kambarį...

Bet Deivydas Praspaliauskas nesitenkino tuo, ką jau turėjo. Prisiklausęs pasakojimų, kad jaunimas dažniausiai laimę suranda užsieniuose, vos 18 metų sulaukęs, išvažiavo į Angliją. Nesibaidydamas sunkaus darbo, pas stambų ūkininką, turėjusį apie 600 karvių, ne tik šerdavo gyvulius, padėdavo prie besiveršiuojančių karvių ir tiesiog tvarkydavo mėšlą. Bet Anglijoje jis ilgai neužsibuvo. Būdamas komunikabilus, besidomintis įvairiaisiais informacijos šaltiniais, Deivydas išvažiavo į Kiprą. Ten sutiko žmogų, kuris rekomendavo darbą penkių žvaigždučių viešbučio restorane. Kipre atostogavę danai pastebėjo Deivydą – paslaugų, betarpišką, nuoširdžiai bendraujančią jaunuolį, o atsiveikindami tiesiog ant servetėlės paliko savo adresą ir pakvietė, kai bus Danijoje, pasisvečiuoti pas juos.

Nuo tada kažkokie pagundos kipšiukai Deivydui nedavė ramybės – labai užsimanė apsilankyti pas danus. Pasiprašė keletu laisvų dienų, nusipirko bilietą į abi puses, kad grįžtant nebūtų papildomo rūpesčio.

Ir nežinia, ar likimas, ar Deivydo būdas ieškoti vis naujo, nepatirto, ar gal tiesiog beatodairiška rizika, lydinti kiekviename žingsnyje, lėmė tai, kad Deivydas Praspaliauskas liko pas danus. Ne kiekvienas taip ryžtusi: išvykti tik su kelioniniu krepšiu, keliais būtinais daikteliais, net nežinant, kur pastogę gausi, ar kas

lovą duos, jau nekalbant apie pusryčius pietus ar būsimą darbą. Bet Deivydui rizika visada pasiteisindavo. Gal todėl, kad jis buvo nuoširdus, juo pasitikėdavo žmonės, o jis irgi rasdavo tuos, su kuriais matė prasmę bendrauti. Todėl danų šeima iškart pasiūlė Deivydui nebegrįžti į Kiprą, surado darbą atrakcionų parko restorane, kur virtuvėje skutant morkas ir bulves galima užsidirbti daugiau nei Kipro penkių žvaigždučių viešbučio padavėju. Kartą, atėjęs į darbą, Deivyda pamatė, kad jo bulvių skutėjo vieta jau užimta, bet solidus, gal apie 150 kilogramų sveriantis vyriausiasis virėjas pakvietė Deivyda pamėginti gaminti salotas, mišraines, omletus, o danų šeima jį dar paskatino – jei pradėtum mokytis, gautum dvigubą atlyginimą. Jų neišgirsti Deivydas negalėjo. Taigi teko anglų kalba mokytis maisto gamybos paslapčių. Sunku mums perprasti tai, ką Deivydas dabar prisimena. Dirbo kelis darbus, mokėsi, miegodavo vos tris valandas per parą, bet ištvėrdavo. Juo labiau, kad praktika vykdavo labai geruose restoranuose. O tai buvo ir geriausios profesinės pamokos, ir pats didžiausias akstinas skverbtis į pamėgto darbo paslaptis.

Bet kontaktų su Lietuva Deivydas Praspaliauskas neprarado, todėl 2010 m. sužinojo, kad „Litexpo“ rengia virėjų konditerių konkursus. Atsiuntęs savo kulinarinio produkto receptą ir nuotrauką Deivydas iškart pateko į finalą, o finale „Litexpo“ rūmuose buvo pripažintas geriausiu Lietuvos konditeriu ir gavo nugalėtojo taure.

Ši geriausio Lietuvos konditerio virėjo karūna tapo geriausiu paskatinimu grįžti į gimtąją Lietuvą. Turint tokį vardą, darbą susirasti jau nebuvo sunku. Tiesa, ne iš karto rado tai, ko norėjo. Net į Druskininkus buvo nusikraustęs, kai „Snow Arenos“ savininkas surado butą. Bet netrukus Deivydui pasirodė, kad čia per mažai veiklos. Restoranas, tiesa, prabangus, o su storom pinigine žmonės iš Vilniaus ar Kauno atvykdavo tik papietauti, bet didžiulio lankytojų srauto nebuvo.

Atvyko Deivydas Praspaliauskas į Vilnių ir su partnere buvusio „Nykštuko“ vietoje įkūrė restoraną „Lauro lapas“, bet pajutęs, kad šeiminiuku ir savininku sugebėtų būti ir pats vienas, Deivydas įkūrė savotišką degustacinį restoraną „Pirmas dublis“, kuriame dirba septynetas jam patikimų žmonių, tarp jų graikų kalbą baigusi filologė, o dizainerės specialybę turinti padavėja pagelbėjo kuriant originalų interjerą. Restorane įsidarbines prezidento Valdo Adamkaus patarėjo Raimundo Mieželio išūnis, kolumbietis virėjas su Deivydu pasiliko net tada, R. Mieželis išvyko atgal, į užjūrį.

Visi patiekalai šiame restorane gaminami pagal geriausio Lietuvos kulinaro, užpalėno Deivydo Praspaliausko receptus. Patiekalus, beje, jis pats ir gamina, kepa, verda. Nors paskolų Deivydas dar turi gana daug, vien už patalpų nuomą moka beveik 4 tūkstančius litų per mėnesį, bet jis sugeba sukis savo versle. Gal todėl viena įmonė jam padovanojo serviravimo indų beveik už 35 tūkstančius litų, tikėdamasi, tai bus nuostabi reklama.

Kai rengiausi paklausti, kokios perspektyvos laukia Deivydo Praspaliausko, suskambo telefonas, o Deivydas, atsivertęs didžiulę užsakymų knygą, aiškino, kad dar neužsiregistravusius svečius priimti galėsiąs ne anksčiau kaip balandžio pradžioje. Buvo tik sausio pabaiga. Taigi atsakymas apie Deivydo Praspaliausko verslą, populiarumą ir perspektyvas, regis, jau aiškus ir be žodžių.

Lietuvą Europoje garsino ir radijo inžinierius iš Užpalių Petras Radžiūnas

Juozas Girdvainis

1926 m. birželio 12 d. – Lietuvos nacionalinio radijo gimtadienis.

1918 m. vasario 16 d. Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, absoliuti dauguma šalies specialistų mokslus buvo baigę Vakarų universitetuose arba carinės Rusijos aukštosiose mokyklose, dalis jų ten liko dirbti pagal įgytą specialybę. Dabar, atsiradus ilgai puoselėtai galimybei – laisvai gyventi demokratinėje respublikoje, Lietuvos inžinieriai, gydytojai, pedagogai, kompozitoriai, dailininkai, radiotechnikos specialistai palaiptai grįžo į Lietuvą ir atkakliai kibo į naują darbą – aktyviai įsijungė į Lietuvos valstybės kūrimą. Nemaža dalis grįžusiųjų buvo karininkai, kurie į kariuomenę pateko ne savo noru.

Pirmieji svarbūs Kauno radijo stoties statybos darbai buvo pradėti dar 1918 m. Daugelis telegrafo ir telefono linijų tuo metu buvo apgadintos ar visai sugriautos, tebeveikiančiomis naudojosi okupacinė vokiečių valdžia. Pirmiausia buvo tvarkomos sugadintos ryšių linijos. 1919 m. liepos 8 d. vokiečiams kraustantis iš Kauno, Lietuvos vyriausybės nurodymu Krašto apsaugos ministerija iš jų nupirko pašto ir telegrafo reikalams mažytę kibirkštinę 1,5 kilovato galingumo telegrafinę radijo stotį už 108 653 rentmarkes (vokiškieji piniginiai atsiskaitymai, kai palūkanos išmokamos pagal valstybinių paskolų obligacijas). Stoties priimamieji bei siunčiamieji įrenginiai buvo „Telefunken“ firmos, dar 1910 m. vokiečių kariuomenės laikinai įrengti vieno iš Kauno fortų mediniame pastate Žaliakalnyje. „Marconi“ firmos tipo trys 50 metrų aukščio vamzdiniai plieno stiebai ir antena liko iš prieškarinio laikų Vytauto kalne, šalia Ažuolyno, kur Kauno tvirtovės igulai priklausę rusų kariuomenės ryšių daliniai buvo palikę nebaigtą statyti radijo stotį.¹

Lietuvos valdžia radijo stočiai skyrė ypatingą dėmesį, nes tai buvo vienintelė šalyje operatyvaus ryšio priemonė. Pertvarkyta telegrafinė radijo stotelė nuo pat pirmos dienos ėmė tarnauti valstybės Prezidento ir Ministrų kabineto kanceliarijoms, Krašto apsaugos, Užsienio reikalų, Prekybos ir pramonės ministerijoms. Ji priimdavo ir perduodavo amerikiečių, anglų, latvių, prancūzų, suomių atstovybių telegramas. Ryšys su kaimyninių valstybių telegrafinėmis radijo stotimis (Liepojos, Rygos, Talino, Varšuvos, Vilniaus) būdavo palaikomas ištisą parą.

1920 m. Lenkijos kariuomenė užgrobė Vilniaus kraštą. Krašto apsaugos ministerijos Kauno radijo stoties vadovai sakė, kad jiems

„Želigovskio smurtas davė galutinį impulsą (...) radijo stočiai įrengti, parodė, kad, nesant tiesioginių ryšių su plačiuoju pasauliu, nėra galimybės laiku ir tinkamai informuoti objektyviai apie užpuolikų bei smurtininkų žygius“.²

1920–1922 m. Krašto apsaugos ministerijos, susisiekimo bei ryšių dar-

¹ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis, 1919–1939, Kaunas, 1939, p. 91.*

² Jurskis A. Mūsų galingoji radijo stotis, *Lietuva, 1926, liepos 26, Nr. 164(2253).*

buotojų posėdžiuose vis dažniau tariamasi dėl galingos radijo stoties būtinumo „*informacijos ir propagandos centralizavimo reikalui*“.

Grupė žymiausių to meto Lietuvos ryšių specialistų – inžinieriai A. Sruoga, B. Sližys, P. Masiulis, A. Jurskis, D. Falejevas – jau 1920 m. rugsėjį kreipėsi į vyriausybę, kad reikia Kaune statyti 15–16 kilovatų galios nesilpstančių bangų (nuo 800 iki 10 000 metrų) radijo stotį, įrengti 100 m aukščio anteną.³

Prancūzų firmos atstovai beveik metus reguliavo radijo stoties moduliaciją. Priėmimo komisija, kurią sudarė inžinieriai A. Sruoga, K. Gaigalis, A. Jurskis, D. Falejevas, I. Jumaševas ir A. Bunikis, po daugiau kaip tris mėnesius trukusio patikrinimo nusprendė, kad radijo stotis neatitinka techninių reikalavimų. Imtasi ją tobulinti. Sumanūs inžinieriai K. Gaigalis ir A. Jurskis paruošė projektus, kaip panaudoti radijo stotį telegrafiniam darbui ir radijo programai transliuoti. Jiems talkino inž. Aleksandras Stankevičius, baigęs mokslus Paryžiuje ir dirbęs Kauno radijo stoties vyriausiuoju inžinieriumi. Lietuvoje smagračiu visuose radijo technikos tobulinimo darbuose buvo iš Užpalių valsčiaus kilęs gabus radijo technikas Petras Radžiūnas.

Atlikus techninius tobulinimo darbus, Kauno radijo stoties darbuotojai buvo įpareigoti viešai patikrinti, kiek toli Lietuvoje girdimas žmogaus balsas, pasiųstas eterin per radijo telefoninės stoties mikrofoną. 1926 m. birželio 12 d. 19 val. 1961 metro banga iš Kauno radijo stoties nuskriejo šaukiniai: „*Alio. Alio, Lietuvos radijas – Kaunas.*“ Pranešėjas KAM jaun. leit. Petras Speičys, pasakęs „*Labą vakarą*“, tarė išanginį sveikinamąjį žodį. Buvo perskaitytos kelios žinutės iš užsienio gyvenimo ir keli šalies pranešimai. Toliau – lietuvių, esperanto, anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbomis šaukinys buvo kartojamas ir prašoma: „*Kas girdite mus – atsiliepkite, parašykite!*“

Nuo tos dienos Kauno radijas nebenutilo, pradėjo reguliariai transliuoti informacinę, kiek vėliau – ir muzikinę programą. Ta diena pagrįstai laikoma Lietuvos nacionalinio radijo gimimo diena.

Kauno radijo stotis, ne visai pritaikyta žodinėms ir muzikinėms laidoms transliuoti, kultūros ir meno veikėjų, radijo klausytojų pastangomis palengva skynėsi sau kelią ir aplenkė kitas valstybes. Beje, Lietuvoje radijas atsirado anksčiau negu Indijoje, Kinijoje ar Turkijoje (1927 m.), Rumunijoje ar Bulgarijoje (1929 m.), Egipte (1931 m.), Graikijoje (1932 m.), Portugalijoje (1933 m.), Indonezijoje (1934 m.) ir daugelyje kitų šalių.

Didelėmis pastangomis per šešetą metų idėja buvo įgyvendinta. Lietuvių balsą ir muziką per radiją girdėjo ne tik Europa. Laiškus Kauno radijui rašė klausytojai iš Amerikos, Azijos, Afrikos ir kitų pasaulio kraštų.

Radijo technikas

Petras Radžiūnas. 1922 m.

Str. nuotraukos – iš Juozo Girdvainio asm. rankraščių ir fonotekos archyvo (ARFA), 1975 m.

³ LCVA, f. 1016, ap. 2, b. 339, p. 41.

Kauno radijo stoties tarnautojai. Pirmoje eilėje (iš kairės): radijo inž. Bronius Banaitis, stoties vyriausiasis radijo inž. Aleksandras Stankevičius, vertėja Zofija Styraitė-Staniškienė, vertėja Marytė Janauskaitė, Prancūzijos SFR atstovas J. Furko, radijo inž. Dmitrijus Falejevas; antroje eilėje: radijo technikas Petras Radžiūnas, radijo telegrafininkas Juozas Ambrazas, radijo mechanikas, pirmasis Lietuvos nacionalinio radijo pranešėjas Petras Speičys, radijo telegrafininkas Cezaris Sadauskas, nežinomas, radijo telegrafininkas Kostas Vilimas, nežinomas. 1926 m. birželio 12 d.

Lietuvos radijas, 1926 m. birželio 12 dieną reguliariai pradėjęs transliuoti programą Kauno banga, nuėjo sudėtingą kūrybinį kelią.

Kas ir kada sukonstravo Lietuvoje pirmąjį savo darbo mikrofoną, radijo aparatą, kas rūpinosi Lietuvos radiotechnikos plėtote, jos įvairiapusiu tobulinimu – jau dabar, prabėgus kelioms dešimtims metų, bemaž niekas nebeprisimena.

Tie, pirmieji radiotechnikos tobulinimo pionieriai, inžinieriai Kleofas Gaigalis, Alfonsas Jurskis, Aleksandras Stankevičius, Stasys Blinstrubas ir daugelis kitų, kurių seniai nebėra tarp gyvųjų, rūpinosi, kad radijas tarnautų Lietuvos visuomenės interesams ir dėjo daug pastangų geram ir reguliariam laidų transliavimui.

Lietuvos radijuje ilgą laiką dirbo radiotechnikas Petras Radžiūnas. Jo darbas tiesiogiai susijęs su Lietuvos radijo veiklos pradžia. Petras Radžiūnas dirbo daug ir kruopščiai, gerai pažino visą sudėtingą radiotechnikos mechanizmą. Jis Lietuvos radijui paskyrė visą savo gyvenimą. Atliko apie šešiasdešimt racionalizacinių patobulinimų ir nuveikė neįkainojamą darbą Lietuvos radiotechnikos plėtotėje. Dar ir dabar, būdamas pensijoje, Petras Radžiūnas yra dažnas svečias radijuje, į jo patarimus išsiklauso jaunieji radijo specialistai, o jo namuose – kūrybinėje dirbtuvėje daromi ir tobulinami įvairūs radijo aparatai. Radiotechniką Petrą Radžiūną kalbina žurnalistas Juozas Girdvainis.

Pirmasis pokalbis

J. Girdvainis: Gerbiamas Petrai Radžiūnai, Jūs keturiasdešimt savo gyvenimo metų paskyrėte Lietuvos radiotechnikos plėtotės reikalui. Kaip radiotechnikos specialistas ėjote įvairias pareigas ir atlikote labai sudėtingus ir reikšmingus radiotechnikos tobulinimo darbus.

Daug padarėte, kad Lietuvos radijas, prabilęs 1926 m. birželio 12 d., daugiau nei minutės nenuiltų: transliuotų žodinę ir muzikinę programą.

Su Jūsų kūrybine darbo veikla yra glaudžiai susijęs Lietuvos radiotechnikos augimas ir jos tobulinimas.

Pirmiausia prašom pasidalinti mintimis apie savo darbo pradžią Lietuvos radijuje.

P. Radžiūnas: 1920 m., pradėjęs tarnauti kariuomenėje, buvau paskirtas į Kauno radijo stoties elektrotechnikos batalioną. Karinės rikiuotės ir radiotechninis mokymas užtruko vienerius metus. Kai baigėsi radiotechninis mokymas, 1921 m. buvau paskirtas dirbti į sukarintą Kauno radijo stotį. Tuo laiku Kauno radijo telegrafinė stotis buvo kibirkštinė, vokiečių firmos, pusantro kilovato galingumo.

Radijo siųstuvas veikė tik telegrafu.

Tuo metu klausytojai turėjo daugiausia detektorinius radijo aparatus.

Užsienio radijo telefoninių stočių programų Lietuvoje dar visai nesigirdėjo. Tik 1922 m. maždaug 2 400 metrų banga pradėjome klausyti vokišką radijo stotį. Buvo perduodama įvairi žodinė informacija, o muzikos garsai Lietuvoje dar nebuvo girdimi. Tiesa, jau 1923 m. retkarčiais pasigirdavo patefono muzika.

J. Girdvainis: Kokį darbą teko dirbti kariuomenėje?

P. Radžiūnas: Tarnaudamas kariuomenėje visą laiką dirbau radijo telegrafininku. Priimdavau įvairių šalių perduodamas telegramas, vadinamąsias „depešas“. Mano darbas buvo labai sunkus, ypač primant rusiškas telegramas, kurias beveik be pertraukos duodavo 4 valandas, nuo 80 iki 100 raidžių per minutę greičiu. Telegramas rašydavau lotyniškais raidėmis, todėl rusiškas telegramas reikėdavo perrašyti slaviškais raidėmis. Perrašymas užtrukdavo dar 4 valandas. Tai buvo labai varginantis darbas.

1923 m. susirgau, sunegalavo nervai ir jau karinę tarnybą baigiau sirgdamas.

Atlikęs tarnybą kariuomenėje, pailsėjau, pasigydyčiau nervus, tačiau dar visus metus girdėjau radijo telegrafo signalus, tiesiog ištisi sakiniai aidėdavo ausyse.

J. Girdvainis: Kauno telegrafinė radijo stotis, kurioje dirbo beveik vieni Krašto

Radijo technikas Petras Radžiūnas (sėdi viduryje) su kolegomis KAM Elektrotechnikos batalione. Kaunas. 1922 m.

apsaugos ministerijos kariškiai ir tarnavę carinės Rusijos kariuomenėje radijo specialistai, buvo silpno galingumo ir jau kuris laikas nebepatenkino valdžios reikalavimų. Lietuvos valdžiai rūpėjo turėti galingą telefoninę radijo stotį, kuri galėtų operatyviai priimti ir perduoti jai reikalingą informaciją. Jau 1922 m. spaudoje pasirodė straipsnių, kuriuose buvo keliamas klausimas, jog būtina statyti naują galingą telefoninę radijo stotį. O senoji Kauno telegrafinė radijo stotis vis dažniau buvo naudojama karo radistų mokymui.

Gerbiamas Radžiūnai, prašom pasakyti, ar prisimenate, kaip buvo statoma naujoji Kauno radijo telefoninė stotis?

P. Radžiūnas: Taip, kurgi neprisiminsi. Man pačiam teko dalyvauti naujos radijo aparatūros montavimo darbuose.

1923 m. pabaigoje Kauno telegrafinė radijo stotis buvo išvežta į Šančius karo radistams mokytis ir pradėta statyti naujoji Kauno telefoninė radijo stotis. Stotį statė prancūzų firma. Ekonominiais sumetimais Kaune, Vytauto kalne buvo rekonstruotas toirtovės pastatas (fortas). Patalpos buvo labai drėgnos, tačiau reikėjo jas skubiai džiovinti ir montuoti prancūziškąją aparatūrą. Montavimo darbai buvo atlikti sunkiomis ir tiesiog nenormaliomis sąlygomis. Nors langai buvo atverti, tačiau krosnis kūrendavo iki sproginėjimo, o nuo lubų nuolat lašėjo vandens lašai.

Pamenu, kai 1925 m. naujojoje Kauno radijo stotyje buvau paskirtas elektromonteriu, mums su J. Jauniškiu teko dirbti tikrai sunkiomis sąlygomis. Po tų darbų abu susirgom, Jauniškis mirė, o aš dar ilgai sirgau plaučių liga.

J. Girdvainis: Nepavydėtinos sąlygos buvo. O kokius montavimo darbus Jūs, auksinių rankų meistre Radžiūnai, atlikote naujoje radijo stotyje? Ką turėjote konkrečiai daryti?

P. Radžiūnas: 1925 m., kai buvau paskirtas radiomechaniku, montavau imtuvų ir trafiko, tai yra telegramų perdavimo skyriaus, įrengimus. Erdviose imtuvų salės patalpose, jos kampuose buvo įrengtos rėminės antenos. Imtuvų priimamasis diapazonas apėmė nuo 2 000 iki 3 000 metrų. Tie imtuvai buvo tiesioginio stiprinimo, jų kontūruose buvo naudojamos transformatorinės geležies šerdys, o jų reguliavimas buvo atliekamas kintamais 2 000 pikofaradų kondensatoriais. Po detonacijos žemo dažnumo stiprinimas buvo reguliuojamas žemo dažnumo kontūrais. Iš antro detektoriaus signalas buvo paduodamas į ondulatorių ir Kreda perforatorių. Telegramų perdavimui ir priėmimui naudojome Kreda aparatus – imtuvus perforatorius ir skylučių pavertiklius į raides. Perdavimui buvo naudojamas perforatorius skylutėms ant juostos gaminti ir automatinis raktas relė Morzės ženklams perduoti.

J. Girdvainis: Atrodo, kad ta prancūziška radijo aparatūra iš pradžių veikė blogai?

P. Radžiūnas: 1925 m. Kauno radijo stotyje buvo baigtas montuoti siųstuvas, imtuvų ir trafiko (telegramų perdavimo skyriaus) įrengimai. Kai pradėjome reguliavimo darbus, pasirodė, kad siųstuvas visai neveikia, o trafiko aparatūra, perduodama telegramas, daro labai daug klaidų. Komisija, kuriai vadovavo stoties viršininkas Kleofas Gaigalis, nustatė, kad siųstuvo visai negalima eksploatuoti. Kaltos buvo ir drėgnos patalpos. Nutarta jas nuolatos džiovinti. Tam reikalui aplink visas patalpas buvo iškasti šuliniai ir sujungti vienas su kitu. Tie šuliniai kartu atstojo drenažą ir buvo vandens rezervuaru siųstuvams aušinti. Kreda aparatūra neveikė, todėl į Kauną buvo iškviestas prancūzų firmos specialistas, patyręs Kreda aparatų reguliuotojas. Jis dirbo visą mėnesį, tačiau aparatūra vis dar dažnokai klydo. Pagaliau derintojas išvyko taip ir nepataisęs Kreda aparatūros.

J. Girdvainis: Kaip toliau buvo pasielgta su radioaparaturą? Juk po kurio laiko ta Kredo aparatūra pradėjo veikti, ar ne? Ir, berods, Jūsų dėka?

P. Radžiūnas: Per tą laiką, kol siųstuovų patalpos buvo džiovinamos, aš ėmiausi tvarkyti Kredo aparatūrą. Man rūpėjo ne tik ją sutvarkyti, bet ir susipažinti su aparatūros veikimo principu, jos kaprizais. Kredo aparatūra buvo visa išardyta, išvalyta ir išsiaiškintos priežastys, kodėl neveikia. Pasirodė, kad iš dalies yra kaltas ir Lietuvos klimatas. Mat juostos buvo gaminamos Anglijoje, kur klimatas daug drėgnesnis, o atvežus į Lietuvą tos juostos susitraukė ir vedamosios juostos skylutės nesutapo. Kad skylutės sutaptų, įtaisiau reguliatorių, kuris kompensavo nesutapimą. Tiesa, po to Kredo aparatūra veikė normaliai. Tačiau Kredo aparatas imtuvas turėjo tokį trūkumą: reikėjo sinchronizaciją derinti rankiniu būdu, kur perdavimo ir priėmimo greitis turėjo būti vienodas. Todėl aš įtaisiau automatinį greičio reguliatorių.

Taigi 1925 m., po trumpų bandymų, Kauno telefoninė radioaparaturą pradėjo veikti.

J. Girdvainis: Gerbiamas Radžiūnai, kuriam tikslui buvo panaudota naujosios Kauno radijo stoties aparatūra?

P. Radžiūnas: Iš pradžių naujoji Kauno radijo stotis buvo naudojama tik Lietuvos vadovaujančių veikėjų ryšiui su užsieniu palaikyti. Buvo priimamos ir perduodamos įvairios valdžios radijo telegramos.

Tačiau ilgainiui daugelis radiotechnikos specialistų, kurie buvo užsienyje baigę aukštąjį mokslą, kartu su kultūros ir meno darbuotojais reikalavo, kad radijas tarnautų ne tik valdžiai, bet ir Lietuvos visuomenei.

Todėl nuo 1925 m. pabaigos buvo atliekami įvairūs patobulinimai, aktyviai dalyvaujant inžinieriams Kleofui Gaigaliui, Aleksandrui Stankevičiui, Alfonsui Jurskiui ir kitiems radijo specialistams. Po sunkių bandymų 1926 m. birželio 12 d. Kauno radijas prabilo lietuviškai.

J. Girdvainis: Kaip atrodė ta radijo studija, iš kurios buvo transliuota pirmoji Lietuvos radijo laida?

P. Radžiūnas: Pirmoji radijo studija pranešimams perduoti buvo atvežta iš Kauno centrinio pašto telefonų stoties. Tai buvo paprasta telefono pasikalbėjimo būdelė. Pamenu, tada radijo stotyje visi džiaugėmės, kad galėsim tarti žodį, kurį išgirs ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Tai buvo didelė ir neapsakoma mūsų radiotechnikų, visų radijo specialistų šventė.

J. Girdvainis: Ar pamenate pirmąją Lietuvos radijo laidą?

P. Radžiūnas: Pirmoji laida užtruko apie pusvalandį. Visų pirma buvo pasakyta sveikinimo kalba. Ta kalba skambėjo labai iškilmingai ir rimtai. Toliau buvo perskaityti naujausi vidaus ir užsienio gyvenimo pranešimai. Paskui pranešėjas įvairiomis kalbomis paragino klausytojus paskambinti telefonu arba parašyti Kauno radijo stočiai, kaip girdėjo pirmąją laidą.

Gerai pamenu, kaip pranešėjas, išėjęs iš tos telefono būdelės, kurioje buvo įrengtas mikrofonas, šluostė prakaituotą ir paraudusį veidą. Pranešėjas mums, šalia stovėjusiems radiotechnikos specialistams, pareiškė, kad jeigu jam būtų reikėję dar pusvalandį kalbėti, tai jis nebūtų ištvėręs, nes toje telefono būdelėje trūko oro.

J. Girdvainis: Ar pamenate, kas tada kalbėjo?

P. Radžiūnas: Kalbėjo kažkuris radijo stoties darbuotojas, gražiau ir dailiau mokėjęs tarti žodžius lietuviškai.

J. Girdvainis: Ar tik ne radijo telegrafininkai Cezaris Sadauskas, Petras Speičys ar Juozas Ambrazas? O gal perforuotojas Antanas Mildažis?

P. Radžiūnas: Kupiškėnas Petras Speičys. Ambrazas kalbėjo kiek vėliau.

J. Girdvainis: Taigi 1926 m. birželio 12 d. iš Kauno radijo stoties buvo perduota pirmoji laida. Ta diena labai reikšminga Lietuvos radijo istorijoje. Nuo tos dienos Kauno radijas reguliariai pradėjo rengti radijo programą ir ją transliuoti. Ar ne tiesa?

P. Radžiūnas: Taip, nuo tos dienos Kauno radijas pastoviai transliavo įvairaus pobūdžio laidas.

J. Girdvainis: Prašom plačiau papasakoti apie radijo studijos sutvarkymą, jos įrengimą ir pritaikymą žodinei ir muzikinei programai transliuoti.

P. Radžiūnas: Kauno radijo stotyje ta patalpa, kurioje buvo pastatyta telefono būdelė, buvo lyg ir apylaisvis kambarys įvairioms atsarginėms radijo detalėms laikyti. Mūsų radiotechnikai, ilgai nedelsdami, pasiūlė tame kambaryje įrengti radijo studiją. Kambarį paremontavo, pertvarkė, išdažė sienas, grindis, lubas. Tačiau toje patalpoje aiškiai buvo jaučiamas tuščio kambario skambesys, garsas aidėjo, atrodė nenatūralus. Todėl kambario sienas, grindis ir lubas išklajome žalia pliušo medžiaga. Garso skambesys iškart dingo ir balsas atrodė duslus, lyg iš dausų. Muzikos perdavimas buvo visai blogas, nes trūko aukštų ir žemų tonų, buvo dideli garso iškraipymai. Pavyzdžiui, Klaipėdoje girdėjosi antroji harmonika stipriau negu pirmoji. Todėl reikėjo imtis neatidėliotinių priemonių. Mums trūko tos srities specialistų. Pinigai už stoties įrengimą buvo beveik visi sumokėti. Prancūzų firmos atstovai daugiau nieko nedarė. O statybai vadovavęs radijo stoties viršininkas inžinierius Kleofas Gaigalis nenorėjo tokios nebaigtos įrengti stoties priimti. Todėl po kurio laiko prancūzų firmos pastangomis per jų šalies atstovybę Kaune inžinierius Kleofas Gaigalis 1926 m. balandžio 26 d. buvo atleistas iš Kauno radijo stoties viršininko pareigų. Jo vieton 1926 m. gegužės 7 d. buvo paskirtas KAM inžinierius kapitonas Alfonsas Jurskis. 1926 m. birželio 10 d. naujoji Kauno stotis iš prancūzų firmos buvo priimta ir nuo birželio 12 dienos programą pradėta transliuoti reguliariai.

Didinant programos apimtį, savaimė aišku, reikėjo papildomos radijo aparatūros, tačiau ji brangiai kainavo. Susisiekimo ministerijos Pašto valdyba neturėjo lėšų. Išėitis buvo rasta. 1927 m. radijo stotis su visais tarnautojais buvo perduota Krašto apsaugos ministerijai.

J. Girdvainis: Ar pamenate, kas tuo metu dirbo Kauno radijo stotyje?

P. Radžiūnas: O kaipgi, dar atmintim nesiskundžiu. Tada Kauno radijo stotyje dirbo tokie tarnautojai: viršininkas Alfonsas Jurskis, radijo inžinierius Bronius Banaitis, radijo inžinierius Aleksandras Stankevičius, radijo mechanikai Petras Radžiūnas, tai yra – aš ir Mečys Jasinskis, elektros ir radijo mechanikas Petras Speičys, radijo telegrafininkas Cezaris Sadauskas, radijo telefonininkas Jaroslavas Baranauskas, elektros ir radijo telegrafininkas Kostas Vilimas, elektros mechanikas Karolis Gaigalis (radijo stoties viršininko Kleofa Gaigalio brolis), elektros mechanikas Silvestras Sabaliauskas, takelažininkas Juozas Petraitis, perforuotojas Antanas Mildažis, ekspeditorius vertėjas, radijo studijos vedėjas Petras Babickas, ekspedicijos vertėjas Albertas Juozėnas, ūkio dalies vedėjas ir raštvedys Vytautas Savickas, kvalifikuota mašininkė Zosė Styraitė, pasiuntiniai Ona Lopatienė ir Zigmas Gramnickas, vežėjas Ignas Ananka ir sargas Leonas Rimkus.

1930 m. Kauno radijo stotis vėl buvo perduota Susisiekimo ministerijos Pašto valdybai. Priimtas dar vienas inžinierius, baigęs užsienyje radijo mokslus. Tai inžinie-

rius Stasys Blinstrubas. Tada buvo nutarta padidinti radijo stoties galingumą, pakeisti moduliacijos sistemą, atlikti daug kitų perdirbimų.

1935 m. Kauno radijo stoties galingumas siekė 7,5 kilovato. Tokio galingumo pakako, kad Kauno radijo programą girdėtų visa Lietuva.

Vilnius, 1976 m. kovo 2 d.

Antrasis pašnekesys

J. Girdvainis: Transliuojant radijo programą, jos sudėtingus įrengimus aptarnauja patyrę šios srities specialistai.

Sėkminga Lietuvos radijo veikla nuo pat savo veikimo pradžios yra glaudžiai susijusi su radijo technikos specialistų nuveiktu darbu, jų kūrybine iniciatyva, visokeriopa radijo technikos plėtote.

Radijo technikas Petras Radžiūnas keturiasdešimt metų dirbo Lietuvos radijuje ir yra padaręs apie šešiasdešimt racionalizacinių patobulinimų. Petras Radžiūnas Lietuvos radijui paskyrė visą savo gyvenimą.

J. Girdvainis: Pradėjus transliuoti Lietuvos radijo programą 1926 m. birželio 12 d., buvo maža techninių galimybių ją tinkamai perteikti. Patogų programos transliavimo laiką varžė Kauno radijo stoties užimtumas valdžios reikalams, nes nuo pat pirmosios veikimo dienos stotis perduodavo ir priiminėdavo radijo telegramas.

Tik tuomet, kai būdavo atliekamo laiko, telegrafininkų terminais vadinamosios „ilgosios dienos pertraukos“, Kauno radijo studija galėdavo transliuoti programą klausytojams... Mikrofonas nebuvo pritaikytas muzikos garsams perduoti. Radijo stotyje daug ką reikėjo skubiai tobulinti. Tai buvo rimti dalykai, varžę Lietuvos radijo programos transliavimą.

Gerbiamasis Petrai Radžiūnai, prašom pasakyti, kaip Lietuvos radijas, tuometinė Kauno radijo stotis ir radijo studija, sprendė šiuos itin svarbius Lietuvos radijo techninius programos transliavimo reikalus. Visų pirma prašom pasakyti, ką Jūs, kaip radijo technikas, labiausiai jautėte, jog reikia keisti, patobulinti?

P. Radžiūnas: Lietuvos radijui pradėjus transliuoti programą, mums, radijo specialistams, buvo iškilęs labai opus reikalas visų pirma tinkamai įrengti radijo studiją, transliacijos punktus, kartu padėti techniškai plėsti radijo programos trukmę, kad visa aparatūra dirbtų be pertraukų ir gedimų.

Lietuvos radijui, aišku, trūko daug įvairios radijo technikos, kuri labai brangiai kainavo. O užsienio radijo firmos iš kailio nėrėsi, įkalbinėdamos ir visokiausiais būdais reklamuodamos ir girdamos savo radijo aparatūros konstrukcijas. Visos, kaip susitarusios, prašė mokėti pasakiškai brangiai. Pavyzdžiui, prancūzų firmos radijo siųstuvas kainavo 600 000 litų auksu. Už mikrofono stiprintuvą reikėjo mokėti 4 000 litų.

1928 m., kai buvau paskirtas Kauno radijo stoties techniku, labai išgyvenau matydamas, kaip brangiai mokama už nesudėtingus radijo aparatus, kuriuos būtų galima lengvai pasigaminti Lietuvoje. Tada pasiūliau tuometiniam radijo stoties viršininkui Alfonsui Jurskiui pradėti Lietuvoje gaminti paprastus radijo aparatus – žemo dažnumo stiprintuvus. Radijo stoties viršininkas pripažino, kad idėja gera ir teisinga, tačiau sakė, jog Lietuvoje tokius aparatus gaminti turbūt nesiseks, nes nėra tokių laboratorijų ir tam reikalui skirtų gamybos prietaisų. Vis dėlto man pasisekė įtikinti, kad galima apsieiti ir be laboratorijų. Aš pagaminau radijo aparatą – stiprintuvą. Tiesa, nors jis buvo nelabai

gražios išvaizdos, bet stiprinimo funkcijas atliko beveik kaip užsienyje pirktas. Tačiau, o tai svarbiausia, tas kartu mūsų pagamintas stiprintuvas užsienio radijo firmoms padarė bombos sprogimo išpūdį. Užsienio firmos buvo priverstos per pusę sumažinti kainas.

J. Girdvainis: Tokia technikos naujovė mūsų tuometinėje Lietuvoje, kai nebuvo radijo technikos pramonės, aišku, darė didžiulį išpūdį. Ar tai, gerbiamasis Radžiūnai, buvo vienintelis toks Jūsų racionalizacinis darbas?

P. Radžiūnas: Vėliau pagaminau pirmąjį Lietuvoje anglinį mikrofoną ir jį padovanojau radijo pranešėjui Petruui Babickui. Tas mikrofonas pasirodė ne ką prastesnis už tuometinį garsųjį Reiso mikrofoną. Ir firmos mikrofono „Reis“ kainą buvo priverstos sumažinti iki 500 litų. Nors kaina buvo sumažinta, tačiau mikrofonas vis tiek kainavo brangiai. Sakysim, jeigu iškeitus radijo aparatus į mūsų bekonus, tai už radijo siųstuvo stiprintuvą garso dažnumui tada būtų reikėję mokėti 40 bekonų, už mikrofoną – 10 bekonų, o už trečios klasės radijo aparatą – irgi 10 bekonų. Esant tokioms kainoms, skverbėsi mintis, kad Lietuvoje būtina reikalinga sava radijo pramonė, kad reikia Lietuvoje gaminti radijo aparatūrą. Tačiau iškilo didžiausias klausimas – nuo ko pradėti? Fabriko statyboms valdžia lešų neskyrė, o užsienio firmos visokiausiomis gudrybėmis stabdė Lietuvos radijo pramonės vystymąsi. Maža Lietuvos valstybėlė nepajėgė su jomis kovoti.

J. Girdvainis: Jums, gerbiamasis Radžiūnai, atiteko pirmenybė pagaminti ir pirmąjį radijo siųstuvą Lietuvoje, ar ne?

P. Radžiūnas: Atrodo, taip. Mat perdurbant Kauno radijo siųstuvą liko įvairių radijo detalių. Iš jų ir padariau trumpųjų bangų 32 m bangos radijo siųstuvą, 3 kilovoltų galingumo. Tas siųstuvas Kauno radijo stotyje buvo pritaikytas radijo telegrafiniams ryšiams su Belgradu ir Paryžiumi palaikyti, o jo neužimtumo laiku lygiagrečiai buvo transliuojama Kauno radijo programa, kaip ir ilgųjų bangų radijo siųstuvu. Šaukinio ženklas buvo trys raidės – LYR (Lietuva, Radžiūnas). Tiesa, buvau patenkintas tokiu savo kūriniumi. Praeinančioms ekskursijoms su malonumu rodžiau savo gamybos radijo siųstuvą ir kartu propagavau, kaip naudinga patiems Lietuvoje gaminti radijo siųstuvus bei aparatus.

J. Girdvainis: O kaip vėliau klostėsi Jūsų racionalizaciniai reikalai? Gal dar apie kokią įdomų savo kūrinį papasakotumėte?

P. Radžiūnas: Kartą buvau pakviestas patikrinti radijo aparato, kuris buvo naudojamas kariniams tikslams. Aparatas gamintas užsienyje, tačiau visai mažos vertės. Aš pasiūliau kariškiams pradėti gaminti nestandartinius radijo aparatus patiems. Netrukus gavau užsakymą pagaminti plataus diapazono pelengatorių – radijo aparatą kariniams reikalams su rėmine antena. Turėdamas laisvo laiko, pagaminau tokį radijo aparatą ir atidaviau jį išbandyti. Per porą savaitių radijo aparatas buvo visapusiškai išbandytas ir pripažintas tinkamu naudoti. Kasininkas man išmokėjo ne 2 000 litų, kaip buvo susitarta, o 2 600 litų. Aš paklausiau, kodėl man mokama daugiau, negu susitarta. Kasininkas man paaiškino, jog komisija, išbandžiusi mano pagamintą aparatą ir jį palyginusi su nupirktu iš Prancūzijos pelengatoriniu aparatu, už kurį buvo mokėta 40 000 litų, nustatė, jog pirktasis esąs daug žemesnės kokybės. Todėl komisija ir nutarusi man padidinti užmokes-tį. Aš labai apsidžiaugiau ne vien dėl to, kad geriau atsilygino, bet ir dėl to, kad visa komisija pamatė, kokią vertę turi sava gamyba Lietuvoje.

J. Girdvainis: Tais laikais radijas labai domino kiekvieną žmogų, todėl daugelis stengėsi įsigyti radijo aparatus.

Užpalių močiutė,
radijo techniko
Petro Radžiūno
motina. 1926 m.

P. Radžiūnas: Taip, tuo metu (1926–1930) radijas buvo didelė technikos naujiena, todėl kiekvienas galvojo, kaip jį nusipirkti! Tačiau radijo aparatai buvo brangūs. Pavyzdžiui, norint įsigyti paprasčiausią detektorinį radijo aparatą, reikėjo gerai nupenėtą bekoną parduoti.

Lempinis radijo aparatas kainavo tris keturis kartus brangiau.

J. Girdvainis: Kitiems darėte radijo aparatus, o savo gimtojo sodžiaus Užpalių ar nepamiršote, kai gyvenote Kaune?

P. Radžiūnas: Atrodo, kad ne. Aš į savo tėviškę dažnai parvažiuodavau. 1928 m. padirbęs keturių lempų baterinį aparatą, parvežiau į savo tėviškę – Utenos apskrities Užpalių valsčiaus Kaimynų vienkiemį. Pastačiau anteną ir įjungiau. Pamenu, sekmadienį buvo transliuojama įdomi programa iš Kauno. Oras atrodė palankus, toli girdėjosi vargonų garsai. Žmonės ėjo iš aplinkinių kaimų pasižiūrėti to radijo stebuklo. Kai troboje nebetilpo, susispietę prie atviro lango žmonės tylutėliai klausėsi lietuviškos radijo programos. Dar ir dabar, kai parvažiuoju, man daug kas primena, su koku nepaprastu smalsumu tada, 1928 m., ėjo žmonės pirmą kartą pasižiūrėti ir pasiklausyti radijo.

Tiesa, vėliau dar teko pagaminti porą nestandartinių aparatų Eltai, Lietuvos telegramų agentūros reikalams. Taip susiklostė gyvenimas, kad visą laisvalaikį skirdavau radijo aparatūrai tobulinti.

J. Girdvainis: O kaip žiūrėjo į radijo aparatų gamybos reikalą Lietuvos valdžia?

P. Radžiūnas: Pamenu, buvo paskelbtas pasiūlymas užsienio firmoms aprūpinti Lietuvą liaudies imtuvais. Apie radijo aparatų gamybą Lietuvoje niekas nenorėjo ir užsiminti, nes savo kapitalą bijojo investuoti į tokią pramonę, kur užsienio firmos galėjo priversti prie bankroto. Aš nenustojau vilties sužinojęs, kad yra paskelbtas konkursas. Pasiūliau savo gamybos liaudies imtuvą. Kauno radijo stoties vadovybė sutiko su mano pasiūlymu ir skyrė lėšų gaminti pavyzdinį radijo aparatą. Konkurse dalyvavo trys firmos: vokiečių „Telefunken“, anglų „Marconi“, olandų „Philips“ ir aš. Mano radijo aparatas buvo sumontuotas iš krautuvoje nupirktų atskirų detalių, skirtų radijo mėgėjams. Konkurse buvo tikrinami tokie parametrai: selektyvumas, jautrumas, energijos sunaudojimas, garso stiprumas, garso natūralumas, aparato kaina ir išvaizda. Firmos labai nustebo, kai mano pagamintas aparatas visais atžvilgiais pralenkė jų imtuvus, išskyrus išorinę apdailą, pačią

išvaizdą. Apsidžiaugiau, kad man pavyko nugalėti užsienio firmas. Tačiau netrukus teko nusivilti. Lietuvos valdžia nutarė nesteigti dirbtuvių Lietuvos radijo aparatams gaminti, o užsienio firmos kaip įmanydamos stengėsi neužleisti savo pozicijų.

„Kodėl taip yra? – klausdavau pats savęs. – Argi jau tiek daug reikia turėti pinigų mažoms dirbtuvėms pastatyti? Juk vėliau galima būtų jas išplėsti, sujungti, įsteigti didelę gamyklą. Per mažą Lietuvos valstybę, mažai žemės turty, mažai iškaseny, tik žolė ir javai, iš kurių auginam gyvulius ir gaminam maistą.“

Tiesa, spaudoje pasirodė straipsnių, kritikuojančių Lietuvos valdžią ir raginančių ją pradėti Kaune gaminti radijo aparatus Lietuvos gyventojams, tačiau iš to nieko gero neišėjo.

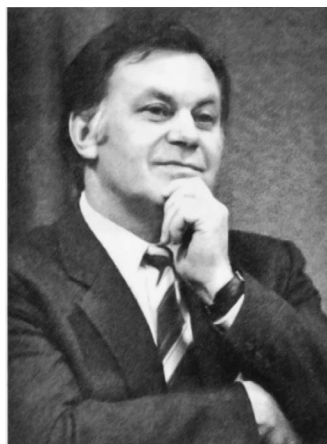
Vilnius, 1976 m. kovo 12 d.

Poetas Pranas Raščius

Vanda Kuliešienė

Pranas Raščius – keleto poezijos ir satyros knygų autorius.

Gimė 1932 m. Užpalių vls., prie Linskio kaimo prigludusiame Peldiškių vienkiemyje. Mokėsi Užpaliuose, vėliau persikėlė į Svėdasus ir 1951 m. čia baigė vidurinę mokyklą. Įstojo į Lietuvos žemės ūkio akademijos Hidromelioracijos fakultetą. Bet patenkintas nebuvo. *„Niekaip nepripratau prie Kauno aplinkos ir jaučiausi joje lyg pasiklydęs vaikas nežinomoje girioje. Akyse visą laiką stovėjo tėviškė, blizgėdavo šlamančių nendrių apsupta Šventoji... Ošdavo Svėdasų ežerai, kuriuos buvau įsimylėjęs ne mažiau kaip Maironio eilėraščius ar Vaižganto kūrybą“*, – rašė poetas autobiografijoje.

Pranas Raščius

1956 m. gavo aukštosios mokyklos baigimo diplomą, tačiau inžinieriumi netapo.

Eilėraščius pradėjo rašyti mokydamasis Užpalių vidurinėje, bet jau labiau nusisekęs bandymas buvo „Svėdasų ežerai“. Dirbo įvairių laikraščių ir žurnalų redakcijose – „Tiesos“, „Literatūros ir meno“, „Šluotos“, „Pergalės“, aktyviai įsitraukė į poetinės kūrybos kelią. Išleido satyrinių eilėraščių ir epigramų rinkinius „Pirštai tarp durų“, „Slegiam sūrį“, „Trauklapiai“, „Musę per pusę“. Jo plunksnai priklauso ir lyriniai, giedros nuotaikos eilėraščiai, spausdinti rinkiniuose „Miško šulinys“, „Kokia dangaus spalva“, „Gimtinė“ ir kt.

Drauge su V. Grivicku sukūrė libretą B. Gorbulskio satyrinei operai „Frank Kruk“ (pagal P. Cvirkos to paties pavadinimo romaną), su Č. Valadka – V. Telksnio operetei „Girnų muziejus“.

Pranas Raščius mirė 1987 metais.

Spalvingos biografijos asmenybė

Stanislovas Balčiūnas

Nė kiek neklysdamas galėčiau pasakyti, kad advokatui Adolfui Remeikiui ateitį išpranašavo jo kaimynė Regina Palskienė. Dar tada, kai jis su kaimynų vaikais Albinu Kusta ir Aloyzu Palskiu iš Kustų kaimo mokėsi Kišūnų pradinėje mokykloje, Adolfas įvairiausių išdaigų prikėsdavo, bet kalti visada likdavo kiti, nes Adukas visada apie savo išdaigas mokėdavo taip papasakoti, taip argumentuoti, kad Regina Palskienė pritildavo ir net kartą sakė, kad tas Adolfas, matyt, advokatu bus, nes moka nuo beržinės košės išsisukti. Adolfui buvo svarbiausia, kad dėl to jo draugas Aloyzas Palskis niekad nesupyko, net iki šiol jie išliko gerais draugais.

Kai baigė aštuonmetę, draugai iš Kustų kaimo pradėjo mokytis Užpalių vidurinėje mokykloje. Pro Bekinčius, Puodžius net 10 kilometrų iki Užpalių buvo, todėl, kol grįždavo iš mokyklos, visokiausių pokštų prikėsdavo. O ir mokykloje Adolfas ramiai sėdėti nemokėjo. Kartą, kai mokytoja jį išvarė už durų, jis į fizikos mokytojos paliktus kaliošus sniego prigrūdo, o kol pamoka baigėsi, sniegas ledu pavirto. Tai visi vaikai juokėsi, kai mokytoja į mokytojų kambarį, esantį kitame buvusio dvaro pastate, per kiemą slidinėjo vasariniais bateliais, rankoje nešdama sniego prigrūstus kaliošus.

Kai Duokiškyje aštuonmetė mokykla priaugo iki vidurinės, Kustų kaimo vaikai pasuko į Duokiškį, esantį vos už 4 kilometrų, tik Albinas Kusta liko Užpalių vidurinėje, nes jis jau buvo abiturientas.

Kaip tik tais metais Duokiškio vidurinėje buvusį direktorių Praną Janukėną pakeitė Juozas Augulis. Gal kas suuodė, kad P. Janukėno giminėje buvo miškuose besislapstančiųjų, o gal todėl, kad J. Augulis buvo lojalesnis tarybų valdžiai.

Iš septynmetės išaugusioje Duokiškio vidurinėje nebuvo nė vieno komjaunolio, todėl naujasis direktorius uoliai siekė sukurti komjaunimo organizaciją. Taigi pirmaisiais komjaunuoliais tapo Gražina Rasakevičiūtė, Bronius Kuitys iš

*Kustų kaimo jaunimas:
Elvyra Rasakevičiūtė,
Aloyzas Palskis,
Vanda Remeikytė,
Adolfas Remeikis ir
Regina Palskytė*

neturtingos šeimos, bet be trečio komjaunuolio organizacijos negalėjo būti. Adolfas Remeikis mokėsi gana gerai, tai direktorius prisipykęs, net padedamas rajono valdžios įtikino Adolfą, kad tas įstotų į komjaunimą. Klebonas Lionginas Neniškis tėvams pasakė, kad komjaunuolio į namus neįsileistų.

– Nuėjęs mokyklon aš ir išsižiojau apie tą kleboną, – prisimena Adolfas Remeikis. – Tai tuoj atvažiavo saugumiečiai ir išsivežė kleboną pamokyti. Iki šiol ant širdies guli, kad nieko blogo nenorėdamas kleboną apskundžiau.

Duokiškio vidurinę Adolfas Remeikis baigė kaip ketvirtas pagal mokymąsi mokinys ir, abiturientu būdamas, galvojo studijuoti teisę, bet direktorius J. Augulis įtikino, kad ten patekti beveik neįmanoma, ir pasiūlė pirmiausia susikrauti autoriteto kraitį. Tuo metu Duokiškyje buvo laisva apylinkės pirmininko vieta, tai su mokyklos rekomendacijom tuoj po brandos egzaminų Adolfas Remeikis tapo Duokiškio apylinkės pirmininku. Gavo gerą arklį, balną, lineiką, kabinetą su sekretore E. Strolyte ir 400 rublių algos.

Adolfas prisimena, kad vos pradėjęs dirbti susidūrė su tokiom problemom, jog priimdamas sprendimą ar išrašydamas kokią pažymą, turėjo ne tik įstatymų paisyti, bet ir į sąžinės balsą įsiklausyti. Kartą apylinkės būstinėn atėjo kiek vyresnis pažįstamas, poetas Bronius Broga, stojantis studijuoti žurnalistikos, ir paprašė pažymos universitetui apie šeimą, kad neturtingai gyvena. O kokią pažymą jam parašyti, jei šeima buvo išbuožinta? A. Remeikis pasiūlė ateiti kitą dieną. Po darbo Adolfo senelis Benediktas Kusta klausia, ar buvo atėjęs Brogos Broniukas. Senelis, sužinojęs, jog buvo, ėmė įkalbinėti Adolfą, kad tas išduotų tinkamą pažymą, nes Brogų šeima niekam nieko blogo nepadariusi, gražiai gyvena, su kaimynais sutaria, o apie žemę esą galima parašyt, kad mažai turėjo. Savo seneliui atsakyti ar jo argumentų paneigti nebuvo kaip.

– Išrašiau tokią pažymą, kad studijuodamas Bronius Broga gavo ne tik stipendiją, bet ir bendrąbę, – prisimena Adolfas Remeikis.

Gal viskas būtų ir gerai susiklostę, bet apylinkėj buvo du kolūkiai, o vieno iš jų pirmininkas prisigerdavo iki žemės graibymo. Kitas irgi nespjaudavo, todėl ne tik prieš rajono valdžią apylinkės pirmininkui teko atsakomybė, bet ir kolūkio pirmininko žmona priekaištaudavo, o jei ką apylinkės pirmininkas gero padarydavo, tai ir kolūkiečiai stengdavosi jį pavaišinti. Matydamas, kad taip gali įklimpti į girtuoklystės liūną, po metų kitų jau visai pamirš studijas, ir nežinodamas, kaip išsisukti iš pareigų, Adolfas Remeikis nuvažiavo į Utenos karinį komisariatą ir pasisiūlė į kariuomenę. Ten tokių laukė išskėstomis rankomis, nes rinko jaunimą su ne mažiau nei viduriniu išsilavinimu į raketinius dalinius.

Taigi vos pusmetį, tik iki lapkričio 19 d. padirbėjęs, Adolfas Remeikis Rokiškio rajono vykdomojo komiteto sekretorei G. Braželienei pareiškė, kad jį šaukia į kariuomenę, o ši apgailestavo, kad Adolfas apie tai anksčiau nepasakė, būtų sutvarkiusi reikalą, kad atsakingo tarybinio darbuotojo nepašauktų kariuomenėn. Išlydėjo Kustų kaimo ir Duokiškio jaunimas Broniaus Rasakevičiaus akordeonui virkdant mamą ir seserį.

Priešraketiniame pulke netoli Dušanbė Adolfas Remeikis tarnavo kartu su Juozu Budraičiu ir Vyta Šermukšniu. Kartu su jais bei vaikiniais iš Vokietijos, Bulgarijos, Kinijos už Baikalo, prie Čitos mokėsi raketų valdymo paslapčių, o

po karinės tarnybos uniformuoti Juozas Budraitis, Vytautas Šermukšnis ir Adolfas Remeikis įstojo studijuoti į Vilniaus universiteto Teisės fakultetą. Taip jau likimas susiklostė, kad garsiu aktorium tapęs Juozas Budraitis dirbo diplomatinį darbą, Vytautas Šermukšnis advokato duoną valgė Tauragėje, o Adolfas Remeikis dabar sudėtingose bylose tiesos ieško Vilniaus teismuose.

Tiesą sakant, Adolfo Remeikio karjera prasidėjo Ukmergės baldų kombinate, vėliau dėl šeimos persikėlė į pajūrį, dirbo Gargždų juridinėje konsultacijoje advokatu, pagaliau, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, jam teko gerokai paplušti ją įtvirtinant.

Štai kaip pirmąsias atkurtos Nepriklausomos Lietuvos dienas, jos valstybinio struktūrų, kuriose ir jam teko dalyvauti, formavimą prisimena užpalėnas advokatas Adolfas Remeikis:

„Lietuvos Respublikos Vyriausybei 1991 m. įkūrus Kybartų munitinę, jos viršininko pareigas laikinai eiti buvo paskirtas Gemas Durneika. Kybartų munitinė buvo atkurta ir įkurdinta Vilkaviškyje blokiniame dviejų aukštų „Alytaus“ tipo namelyje.

Buvau pirmos Sajūdžio Marijampolės miesto tarybos revizijos komisijos narys, todėl Sajūdžio siuntimu 1991 m. gegužės mėnesį pradėjau dirbti Kybartų munitinės teisininku. Iš Marijampolės į Vilkaviškyje esančią Kybartų munitinę atvažiuodavau kasdien 9 val.

Pirmą mėnesį dirbome trise – viršininko pareigas einantis Gemas Durneika, aš – munitinės teisininkas ir vilkaviškietė kadru inspektoriė A. Poviliūnienė. Kybartų munitinės administracijoje daugėjo darbuotojų, darbo apimtys didėjo, todėl munitinės administracijai pasidarė ankšta blokiniame dviejų aukštų namelyje. 1991 m. pabaigoje Kybartų munitinės viršininku buvo paskirtas aktyvus Sajūdžio Vilkaviškio MSV dalyvis inžinierius Romualdas Gražulis, o vėliau LR ministro pirmininko G. Vagnoriaus potvarkiu Kybartų munitinei buvo nurodyta perimti LKP Vilkaviškio rajono komiteto neseniai pastatytus, Vilkaviškio centre esančius, baltus rūmus.

Pirmą kartą į Vilkaviškio kompartijos citadelę įėjau kartu su Kybartų munitinės viršininku R. Gražuliu ir dar vienu munitinės darbuotoju, kurie buvome paskirti perimti rūmus iš Vilkaviškio rajono kompartijos pirmojo sekretoriaus P. Kurmio. Nuo pat paradinių Vilkaviškio partkomo 1-ojo aukšto durų į 3 rūmų aukštą tarsi į komunizmą

Atsargos karininko liudijimas

buvo nutiesti platūs balti akmeniniai laiptai, o 3-iajame aukšte savo kabinete – salėje už didelio ažuolinio stalo – sėdėjo pats pirmasis – ponas P. Kurmis, nė neketindamas perduoti rajkomo rūmų sąjūdiečiams, dirbantiems Kybartų muitinėje. Kildamas plačiais baltais laiptais supratau, kad 3-iajame rūmų aukšte sėdintys ponai jau iš tiesų gyvena komunizme. Trečiajame aukšte buvo didelė fojė, kur ant sienos pritvirtintoje sunkiasvorėje akmeninėje nupoliruotoje plokštėje buvo iškalti vardai ir pavardės stribų, komsorgų ir kolūkių pirmininkų, žuvusių ir likusių gyvų, kūrusių komunizmą ponui P. Kurmiui, antriesiems ir tretiesiems partkomo sekretoriams. Sustojau ir žiūrėjau, kaip valytoja, pasilipusi ant kopėčių, spirituotu skudurėliu šluosto dulkes nuo paminklinės akmens plokštės komunizmo šventiesiems stribams ir komsorgams. Stovėjau ir galvojau, kodėl ši daugiatonė juodo marmuro plokštė pastatyta ne kapinėse, kur tie „šventieji“ palaidoti, o nerūdijančiais ankeriais prisukta prie rūmų 3-iojo aukšto storos plytų sienos. „Socialistinės visuomenės atstovams“ 3-iajame aukšte tvyranti kapinių ramybė bei nuolankumo „šventiesiems“ ir pirmajam Kurmiui atmosfera padėdavo „suprasti“, koks nenuodėmingas ir dieviškai neklystantis yra ponas P. Kurmis, kuris valdo Vilkaiviškio rajoną.

Po 23 Nepriklausomybės metų taip pat valdančiųjų partijų „šventumą“ ir pranašumą prieš šiandieninės „pilietinės visuomenės atstovus“ kuria ne tik kasmet remontuojami prabangūs Seimo ir valdžios rūmai, valdžią vežiojantys geriausi pasauliniai automobiliai su apsaugininkais, žiniasklaida, bet ir „a la socializme“ valstybinė policinė struktūra (policija, saugumas, prokuratūra). Argi Lietuva yra ne policinė, o teisinė valstybė, jei jos piliečiams privalomi ne tik civiliniai ir kriminaliniai, bet ir politiniai įstatymai, jei egzistuoja tokia valdžios išaukštinimo, visagališkumo, politinių užsakymų prokuratūroje, saugume, policijoje ir teismuose sistema, kokia egzistavo Vilkaiviškio partkomo teritorijoje.

– Einam toliau, – paragino mane muitinės viršininkas R. Gražulis, ir nuėjo me raudonu kilimu koridoriumi iki Vilkaiviškio rajono partkomo pirmojo šeimininko P. Kurmio kabineto.

Ponui P. Kurmiui net plaukai pasišiaušė, kai muitinės viršininkas R. Gražulis ir aš be atskiro pakvietimo ir ypatingų ceremonijų atsisėdome į priešingoje stalo pusėje, nei sėdėjo P. Kurmis, esančius du geltonus fotelius ir be ilgų įžangų pradėjome pokalbį.

Vilkaiviškyje jau buvo susikūrusi pirmąsias Lietuvos karines uniformas dėvinti vietinių vilkaiviškėčių savanorių kuopa, kuriai vadovavo eilinis Tautovydas Gelžinis. Nežinau, iš kur jis sužinojo, kad mes, Kybartų muitinės darbuotojai, einame į Vilkaiviškio partkomo rūmus, bet netrukus į P. Kurmio kabinetą įėjo man tada dar nepažįstamas, nematyta žalia Lietuvos kario uniformą dėvintis eilinis T. Gelžinis ir tyliai atsisėdo ant kėdės, esančios prie P. Kurmio kabineto lango į centrinę Vilkaiviškio aikštę. Supratau, kad R. Gražulis ir tas Lietuvos kariškis poną P. Kurmį mato ne pirmą kartą, nes visi gyveno ir dirbo Vilkaiviškyje.

Kai muitinės viršininkas R. Gražulis paklausė, ar partkome gautas G. Vagnoriaus pasirašytas potvarkis dėl muitinės persikėlimo į šį pastatą, ponas P. Kurmis kažką sumurmėjo ir numojo ranka. Tada aš pasakiau, kad atėjome perimti šių rūmų. P. Kurmio veidas tapo pilkas kaip žemė. Jis suniurnėjo, kad muitinė galėtų įsikurti pirmame aukšte esančiose patalpose. Aš jo paklausiau, kodėl tik pirmame aukšte, jei premjero G. Vagnoriaus potvarkiu visas pastatas yra perduotas Kybartų muitinei, ir pridūriau, kad, logiškai mąstant, šiame kabinete turėtų įsikurti Kybartų muitinės viršininkas. Po tokio pamąsty-

mo pono P. Kurmio veidas pajuodavo. Jis žinojo Sąjūdį ir, matyt, anksčiau buvo turėjęs reikalų su Vilkaviškio Sąjūdžiu, kuriam vadovavo senas Smetonos laikų advokatas. Aiškiai supratome, kad P. Kurmis nesiruošia įsileisti Kybartų muitinės į savo kabinetą ir nenori Vilkaviškio centre esančių baltųjų rūmų perduoti Kybartų muitinei.

Nustebau, kai man nepažįstamas žmogus su kariška lietuviška žalia eilinio uniforma staiga kreipėsi į mane vardu: „Adolfai, mes, Vilkaviškio savanoriai, padėsime Jums perimti Vilkaviškio partkomą.“ Po užsitęsios tylos P. Kurmis pradėjo šnekėti, kad reikia pasiruošti. Galiausiai mes visi išėjome. Leidžiantis laiptais žemyn susipažinau su Vilkaviškio savanorių vadu Tautovydu Gelžiniu. Tą pačią savaitę Kybartų muitinės viršininkas Romualdas Gražulis įsikūrė Vilkaviškio partkomo pirmojo sekretoriaus kabinete, o aš su kadru inspektore – kažkurio instruktoriaus kabinete.

Priimant rūmus paaiškėjo, kad ponas P. Kurmis ne tik vadovauja kompartijai, bet jau ir verslauja. Vilkaviškio partkomo rūmų pastate, kiemo pusėje, jau veikė nuosava P. Kurmio kepykla, kurioje jo pasamdyti kepėjai kepė bandeles. Bandeles išveždavo parduoti į parduotuves, o P. Kurmis, taupydamas kiekvieną kapeiką, nepanoro pavaišinti muitininkų nors viena, kad ir vakarykščia, bandele. Taip ir nesužinojome, koks jų skonis. Suprantama, naują partkomo pirmojo automobilį ir kitas partkomo automašinas P. Kurmis pasiliko sau, nes G. Vagnoriaus potvarkyje apie automobilius ir kitą partkomo turtą nieko nebuvo pasakyta. Dingo raudonas kilimas, buvęs koridoriuje. Liko paslaptis, už kieno pinigų ir už kiek, prieš perduodamas partkomą muitinei, ponas P. Kurmis savo nuosavybėn nusipirko naują užsienietišką kepyklos įrangą.

Persikėlus į Vilkaviškio partkomo rūmus, Kybartų muitinės administracijos darbuotojams pirmiausia teko nuimti nuo sienos ir laiptais nutempti žemyn daugiau negu toną sveriančią storą granitinę plokštę, kurioje buvo iškaltos visų, tarp jų ir gyvų Vilkaviškio rajono sribų pavardės. Teko girdėti, kad, ištempus granitinę plokštę iš rūmų, ją suskaldė ir „privatizavosi“ paminklų gamintojai.

Paskutinėmis 1992 m. balandžio mėnesio dienomis mane susirado jau Lietuvos Respublikos majoras Tautovydas Gelžinis ir pasakė, kad jis yra paskirtas formuojamos naujos Marijampolės pasienio rinktinės vadu, todėl kviečiąs mane dirbti šios rinktinės

Dėdė Motiejus Bagdonavičius iš Žiezmarių, senelės Kristinos Bagdonavičiūtės-Kustienės brolis, buvo Lietuvos savanoris 1918 m. ir vijo rusus ir kt. bolševikus iš Lietuvos iki Daugpilio, kai Lietuva pirmąjį kartą atgavo Nepriklausomybę 1918 m.

spec. karininku kadru įskaitai. Sutikau ir nuo 1992 m. gegužės 1 d. buvau priimtas Marijampolės pasienio rinktinės vyr. karininku kadru įskaitai, o nuo 1992 m. spalio 1 d. buvau paskirtas Marijampolės pasienio rinktinės vado pavaduotoju kadru klausimams.

Marijampolės pasienio rinktinei buvo perduotos Šakių užkarda, Kybartų užkarda, Vištyčio užkarda, Reketijos užkarda, Kalvarijos užkarda, Trumpalių užkarda, Galinių užkarda, Akmenių užkarda, Pazapsių užkarda.

Vištyčio, Reketijos, Trumpalių, Galinių, Akmenių, Pazapsių (Kučiuonų) užkardos egzistavo vien tik popieriuje, nes jose tebebuvo rusų kareivių, o visą sieną su Lenkija iki 1992 m. vasaros tebekontroliavo ir saugojo rusai. Kovo 11-ją Lietuvos valstybė tebuvo atkurta vien tik juridiskai, t. y. formaliai, o faktiškai Sovietų Sąjungos kareiviai iki 1992 m. vidurvasario buvo atkirtę Lietuvą nuo vakaruose esančios Lenkijos. Pirmuoju Kybartų muitinės viršininku, matyt, P. Kurmio iniciatyva, buvo paskirtas buvęs etatinis komjaunimo darbuotojas Gemas Durneika. Vilkaviškio pirmasis kompartijos sekretorius P. Kurmis jau verslaudamas tikėjosi išlaikyti turėtą pirmojo partkomo sekretoriaus valdžią Vilkaviškio rajonui ir susikrauti turtus iš verslo.

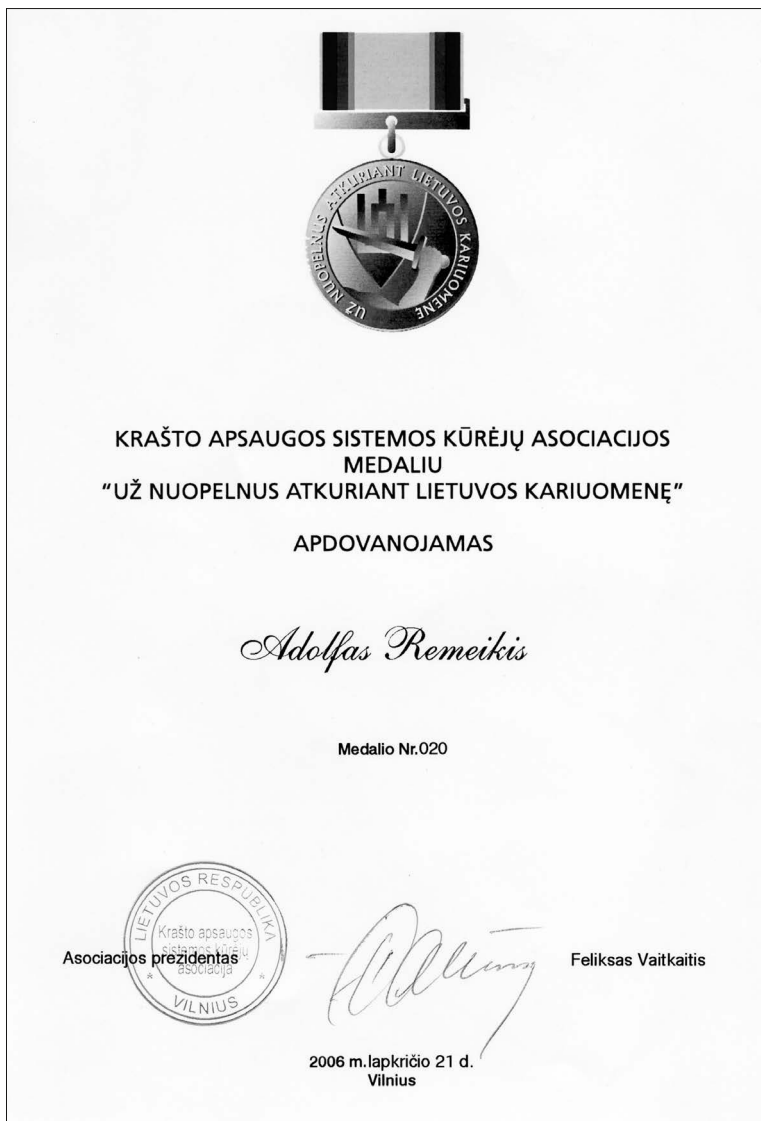
Nors pirmąją 1992 m. gegužės mėnesio savaitę Marijampolės pasienio rinktinę sudarė tik dviše – rinktinės vadas majoras Tautovydas Gelžinis ir aš – eilinis, einantis majoro pareigas, – mums buvo įsakyta perimti Marijampolės automokymų turtą, automašinas ir pastatus, kur įkurdinama Marijampolės pasienio rinktinė. Perėmę automašinas ir pastatus, pradėjome priiminėti darbuotojus. Buvo priimta buhalterė, sandėlininkė, garažo viršininkas, automechanikas, tiekėjas, vairuotojai ir kt. Marijampolės pasienio rinktinės žvalgybininkais, privalėjusiais prevenciškai nustatinėti sienos pažeidėjus ir kontrabandininkus, štabo viršininku KAD direktoriaus A. Butkevičiaus įsakymu buvo paskirti buvę KGB pasienio kariuomenės karininkai, saugoję „geležinę uždangą“ į vakarus. Buvo priimami darbuotojai į Marijampolės pasienio rinktinę pavaldžias užkardas. Mano darbas buvo Marijampolės pasienio rinktinės vardu ruošti teikimus Lietuvos Respublikos karininkų laipsniams gauti. Visi KGB pasienio kariuomenės karininkai Lietuvos Respublikos karininkais tapo be Marijampolės pasienio rinktinės teikimų, remiantis tiesioginiais KAD direktoriaus A. Butkevičiaus įsakymais.

Nors pirmąją 1992 m. gegužės mėnesio savaitę Marijampolės pasienio rinktinę sudarė tik dviše – rinktinės vadas majoras Tautovydas Gelžinis ir aš – eilinis, einantis majoro pareigas, – mums buvo įsakyta perimti Marijampolės automokymų turtą, automašinas ir pastatus, kur įkurdinama Marijampolės pasienio rinktinė. Perėmę automašinas ir pastatus, pradėjome priiminėti darbuotojus. Buvo priimta buhalterė, sandėlininkė, garažo viršininkas, automechanikas, tiekėjas, vairuotojai ir kt. Marijampolės pasienio rinktinės žvalgybininkais, privalėjusiais prevenciškai nustatinėti sienos pažeidėjus ir kontrabandininkus, štabo viršininku KAD direktoriaus A. Butkevičiaus įsakymu buvo paskirti buvę KGB pasienio kariuomenės karininkai, saugoję „geležinę uždangą“ į vakarus. Buvo priimami darbuotojai į Marijampolės pasienio rinktinę pavaldžias užkardas. Mano darbas buvo Marijampolės pasienio rinktinės vardu ruošti teikimus Lietuvos Respublikos karininkų laipsniams gauti. Visi KGB pasienio kariuomenės karininkai Lietuvos Respublikos karininkais tapo be Marijampolės pasienio rinktinės teikimų, remiantis tiesioginiais KAD direktoriaus A. Butkevičiaus įsakymais.

Berods antrąją 1992 m. birželio sekmadienį KAD direktorius A. Butkevičius ryte paskambino Marijampolės pasienio rinktinės vadui T. Gelžiniui ir nurodė būti buvusioje pionierių stovykloje, esančioje ant Jurgežerio ežero kranto, netoli Kalvarijos miestelio. Pasirodo, į ten buvo perkelta dalis „Geležinio Vilko“ junginio. Iš Jurgežerių pirmu automobiliu išvažiavo A. Butkevičius ir majoras T. Gelžinis, po jų trys dengti kamazai

Adolfas Remeikis Marijampolėje 1993 m.

*Apdovanojimas už
nuopelnus atkuriant
Lietuvos kariuomenę*

su „Geležinio Vilko“ kariais ir kulkosvaidininkais, o kolonos gale – aš savo tarnybiniu UAZ’iku. Kamazai buvo dengti brezentu, todėl nei iš priekio, nei iš šono nesimatė juose esančių ginkluotų Lietuvos karių. Privažiavome Vištyčio užkardą, kuri yra Lenkijos, Rusijos ir Lietuvos valstybinių sienų sankirtoje. Užkardoje buvo rusų kareivių; užkardos sienos mūrinės, langai užkrauti smėlio maišais, iš kurių kyšojo rusų kulkosvaidžių vamzdžiai. Prie užkardos A. Butkevičius sustabdė savo mašiną, išlipo iš jos ir pėsčias nuėjo į rusų Vištyčio užkardą. Niekas nenorėjo susišaudymo, niekas nenorėjo nei pralaimėti, nei laimėti. Visi to bijojo. Užkardoje A. Butkevičius užtruko ilgai. Žinau, kad telefonu buvo kalbama su rusų pasienio kariuomenės generolais Kaliningrade, kurie neturėjo įsakymo palikti užkardas ir Lietuvos teritoriją. Galų gale po telefoninių derybų Vilnius–Kaliningradas–Vištytis–Vilnius buvo susitarta, kad užkardas saugos rusų ir lietuvių kariai kartu, bet Lietuvos kariai neturi turėti jokio ginklo. Pagal susitarimą Vištyčio užkardoje rusų kareivinėse buvo palikta 20 beginklių Lietuvos karių.

A. Butkevičius su T. Gelžiniu ir „Geležinio Vilko“ kariais nuvažiavo toliau į šone esančią Reketijos užkardą, kurioje taip pat paliko beginklių Lietuvos karių, o aš kitu keliu per Vištyčio miestelį, Vilkaviškį – atgal į Marijampolę. Ryte Marijampolės pasienio rinktinėje vėl sėdau į tarnybinę mašiną ir išvykau į Vištyčio užkardą, nes nebuvo įsitikinęs, kad Lietuvos kariai tebėra sveiki ir gyvi. Dėvėjau lietuvišką uniformą, ginklo neturėjau, prisistačiau ginkluotam rusų kareiviui ir pasakiau, kad noriu pasikalbėti su Vištyčio užkardos vadu. Po kurio laiko atėjo kitas rusų kareivis ir nuvedė mane pas užkardos vadą, kuris vienas sėdėjo ant užkardos teritorijoje esančio savo tarnybinio gyvenamojo namelio laiptų ir gėrė degtinę. Pakvietė mane taip pat atsisėsti ant lauko laiptų, įpylė degtinės ir sako rusiškai: „Nei Lietuva, nei Sovietų Sąjunga, nei Rusija man nereikalingos. Aš esu ukrainietis ir su žmona bei vaikais rytoj išvažiuoju į Ukrainą. Savo daiktams jau užsakiau geležinkelio konteinerį. Išvažiuoju ir viską palieku jums. Jūsų kariai čia normaliai jaučiasi.“ Sėdėjome ir labai draugiškai su juo kalbėjomės iki pavakarių. Buvo saulėta diena. Saulei leidžiantis grįžau į Marijampolę.

Greitai rusų kareiviai paliko visas užkardas.

1992 m. pavasarį į tarnybą Lietuvos kariuomenėje buvo pašaukti vaikinai iš įvairių Lietuvos vietovių, kurie Visagino karių mokymo centre buvo mokomi, o po to prisiekė Lietuvai. 1992 m. birželio antroje pusėje sėdau į buvusį automokymo kamazą ir su vairuotoju bei Reketijos užkardos būrio vadu atvykau į Visaginą. Ne visas jaunų karių pulkas jau buvo išrikiuotas Visagino mokymo centro aikštėje. Pasisveikinęs su jais, nuvedėme juos rikiuote į Visagino geležinkelio stotį, iš kur traukiniu išvykome į Kauną. Jauni kariai buvo užėmę visus vagonus, jie jaudinosi ir klausinėjo, kur važiuojame, kas per tarnyba jų laukia, ar bus labai sunku ir t. t. ir t. t. Visi jauni kariai buvo labai geranoriški, labai norėjo tarnauti Lietuvos kariuomenėje, todėl kelionės metu iš Visagino į Kauną nepadarė nė vieno pažeidimo. Aš net stebėjausi, prisiminęs, kaip 1960 m. mūsų naujokų lietuvių ešelonas iš Vilniaus buvo visą savaitę vežamas į Vidurinę Aziją – Taškentą, Dušanbė.

Kaune išlipome iš traukinio, išsirikiavome priešais geležinkelio stotį ir rikiuote tvarkingai nužygiavome toliau, kur mūsų laukė sunkvežimiai. Jais parvažiavome į Marijampolės pasienio rinktinę, o tą pačią naktį jauni kariai buvo išvežti į jų laukiančias užkardas, kur buvo apgyvendinti paruoštos buvusios rusų kareivinėse, esančiose prie spygliuotų vielų užtvartų, vadinamų „geležine uždanga“.

Ta „geležinė uždanga“ – dvoiguba spygliuotų vielų siena su tarp jų esančia apie 12 metrų pločio akėjamos žemės juosta – yra Lietuvos – buvusios TSRS teritorijoje. Nors Lenkijoje buvo okupacinė rusų kariuomenė, Lenkijos žemėje ir teritorijoje nebuvo „geležinės uždangos“ įrenginių. Ten prie Mockavos, kur valstybinę sieną kerta Kauno–Varšuvos geležinkelio linija, abiejose iš spygliuotų vielų nupintose aukštesnėse kaip 3 metrai aukščio sienose buvo įtaisyti dveji vartai, kuriuos rusų pasieniečiai atidarydavo, kad pravažiuotų garvežys, o jam pravažiavus, vėl uždarydavo ir užrakindavo iš anos suakėtos pusės. Kad „sąmoningų ir laisvų socialistinės visuomenės narių“ izoliacija nuo vakarietiško gyvenimo būdo būtų garantuotesnė, traukinių eismas per Mockavos geležinkelio stotelę rusų laikais buvo uždarytas, o geležinkelio vartai į vakarus visada buvo užrakinti. Tokie pat vartai buvo pastatyti ir ant Kalvarijos ir Vištyčio kelių į Lenkiją, Pazapsiuose (Alytaus r.). Šių vartų raktus iš rusų perėmė Trumpalių, Kalvarijos ir kitų užkardų vadai, kurie, esant reikalui, juos atrakindavo, nes „geležinės uždangos“ įranga buvo naudojama ir nepriklausomoje Lietuvoje, kur valstybės siena saugoma kitaip nei

Lenkijoje. Lenkija savo valstybės sieną saugo padedama ūkininkų. Visos žemės palei Lenkijos valstybės sieną yra Lenkijos piliečių asmeninė nuosavybė. Šie savininkai yra įsipareigoję nedelsiant pranešti Lenkijos sienos apsaugos pareigūnams apie mažiausią judėjimą ir neaiškumą pasienyje, apie Lenkijos valstybinės sienos pažeidimus. O Lietuva savo valstybinę sieną saugo sovietiniu būdu – naudodama spygliuotas vielas, piliečiams pasienio zonoje būti draudžiama.

Nuo sovietinių laikų tarpas tarp dviejų spygliuotų vielų užtvarų vadinamas „sienos juosta“, nors faktiškai Lietuvos valstybinę sieną žymintys stulpeliai stovi gerokai toliau už spygliuotų vielų užtvarų. Tarp dviejų spygliuotų vielų užtvarų išilgai suakėtos ištisinės juostos ejo keliukas, kuriuo patruliuodavo rusai, o vėliau jau pėsti Lietuvos pasieniečiai.

Lietuvos pasienio užkardos budintis karininkas atrakina rusų įrengtus ir paliktus spygliuotos vielos vartus ir į „geležinę uždangą“ įleidžia Lietuvos pasienio patrulius. Kiekvienai Lietuvos sienos užkardai saugoti paskirta Lietuvos valstybinės sienos dalis, kuri yra nuo užkardos iki 20 km ilgio į vieną pusę ir iki 20 km – į kitą pusę, priklausomai nuo to, koks atstumas yra tarp dviejų konkrečių užkardų. Patrulis, vienas iš dviejų šauktinių Lietuvos pasieniečių, per savo pamainą privalo nueiti į vieną pusę iki galo ir grįžti atgal į užkardą. Į kitą pusę nuo užkardos eidavo kitas pasieniečių patrulis.

„Geležinė uždanga“ yra su veikiančia garsine signalizacija, kuri pasigirsta užkardos budinčiojo pulte, kai žmogus nori perlipti per spygliuotą tvorą ar žvėris prie jos prisiliečia. Kad garsinė signalizacija veiktų, spygliuotomis vielomis buvo leidžiama slapto dažnio elektros srovė.“

Pirmas iš dešinės stovi Klaipėdos rajono prokuratūros tardytojas K. Petrušis, pirmas iš kairės sėdi advokatas A. Remeikis, trečias iš dešinės stovi Klaipėdos rajono teismo pirmininkas A. Pluškevičius, trečia iš eilės sėdi teisėja D. Leketienė, kiti Klaipėdos rajono teismo ir prokuratūros darbuotojai. 1974 m. pavasaris Danės upėje, ekskursija Klaipėda–Rusnė

*Gargždų juridinėje
konsultacijoje.
1975 m. vasaris*

1993 03 09 LR Vyriausybės potvarkiu Nr. 181p bene pirmajam šalyje Adolfui Remeikiui buvo suteiktas karininko leitenanto laipsnis.

Kaip matome, dabar jau atsargos karininkas advokatas Adolfas Remeikis buvo ne akiai viršininkų nurodymus vykdančias kariškis, bet nuolat mąstė, kas Lietuvoje vyksta, kaip rutuliojasi demokratija ir kaip nusižengiame ne tik teisei, bet ir moralei.

Panašūs rūpesčiai ir dabartinė advokato kasdienybė, nes tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose bylose jam lemta susidurti su žmonių kančiomis, netektimis, konfliktais, rūpesčiais, su prokurorų minčių, nuostatų analize ir pagrįstumu, su giliu įstatymų, kodeksų žinojimu. Tik Adolfas Remeikis neslepia džiaugsmo, kad jis niekada nedirbęs nei prokuroru, nei policininku. Pasak jo, nelaimingas tas žmogus, kuris suklupęs kaip prokuroras ar policininkas, ryžtasi advokato tarnybai ir galvoja, kad „advokatams pinigais lyja“.

*Profsąjungos
susirinkime sėdi iš
dešinės: advokatas
A. Remeikis,
tardytojas,
Klaipėdos raj.
prokuroras
S. Gvazdauskas,
kalba advokatas
V. Januškevičius.
1977 m. spalio*

– Kai pradėjau dirbti Klaipėdoje, patyręs advokatas Juozas Jurkus sakydavo: „*Nesiplėšyk dėl pinigų, jeigu gerai savo darbą padarysi, tai pinigai patys ateis.*“ O kai gerai darbą padarai, pinigus pamiršti, nes kartais pergalės jausmas, patirtas padėjus žmogui painioje situacijoje, suteikia neįkainojamą pasitenkinimą.

Advokatas A. Remeikis iki šiol prisimena dar pirmaisiais advokatavimo metais laimėtas bylas. Iš pradžių, kad geriau perprastų advokato darbo specifiką, radęs laisvesnę valandėlę eidavo į teismo posėdžius, kad galėtų stebėti senų advokatūros vilkų patirtį. Dabar Adolfas Remeikis prisimena, kad ir tarybiniais laikais buvo turtingų žmonių. Vienas toks Gargžduose buvo turtingų prekybininkų sūnus, kuris su savo mylimąja sugyveno vaiką. Buvęs jau kelintas teismo posėdis, net Aukščiausiasis teismas bylą nagrinėjęs dėl tėvystės nustatymo ir alimentų priteisimo nelabai turtingai moteriškai. Teismą stebėjęs jaunas advokatas Adolfas Remeikis iš salės išeidamas tarstelėjo, kad neteisingai teismas nusprendė, o anot Adolfo, „*kartais ir sienos ausis turi*“: kažkas išgirdęs jauno advokato mintį, ją pakišo jaunai motinai, ši ir atėjo pas advokatą Adolfą Remeikį pagalbos. Adolfas parašė skundą Aukščiausiajam teismui, kuris po to jau trečią kartą panaikino rajono teismo sprendimą. Trečią kartą tą pačią bylą nagrinėjęs rajono teismas pagaliau nusprendė kitaip – ir tėvystę nustatė, ir alimentus priteisė.

Adolfas Remeikis su sūnumis Mindaugu, Audriumi ir Giedriumi. 2004 m.

A. Remeikis su kompozitoriumi A. Kubiliūnu kraštiečių susitikime Vilniuje 2012 m. S. Balčiūno nuotr.

A. Remeikis su
Seimo nare
M. Petrauskiene

Jau ne vieną kartą Adolfui Remeikiui teko ginti motinos ir vaiko teises, ir vis sėkmingai, nors, tiesa, neseniai teko laišką rašyti prezidentei dėl prokuratūros vilkinamos bylos.

O kai su advokatu Adolfu Remeikiu kalbėsi apie šios profesijos paslaptis, jo ilgametė patirtis, nukentėjusių ar net kaltinamųjų gynimas rodo ne tik šios profesijos universalumą, būtinybę išmanyti ir šeimos psichologiją, ir nuosavybės neliečiamybę, ir net nuovoką politikoje.

Štai neseniai jam teko dalyvauti vienoje politinį atspalvį turėjusioje byloje, ginti žmogų, kuris po naktinės mokesčių reformos atsitiktinai atsidūrė mitinge, kai buvo į Seimo langus pasibelsta teisybės ieškant, kai mitinguotojus krašto apsaugos ministrės Rasos Juknevičienės valdomi kariškiai guminėmis kulkomis apibarstė ir ašarines dujas miesto centre paleido. O kas pakliuvo vaizdo kamerų akiratin su kiaušiniu ar sniego gniužte, teismo buvo pripažinti nusikaltusiais ir priteista „*solidariai atlyginti išdaužytų Seimo langų vertę*“, kuri per 300 tūkstančių litų. Advokatas Adolfas Remeikis parašė skundą Apygardos teismui, kad jo ginamasis ne tik nedaužė langų, bet apskritai nebuvo prie Seimo pastato, kad jis yra invalidas ir net pagriebęs sniego gniužtę nebūtų galėjęs jos numesti iki langų.

Pagaliau advokatas A. Remeikis, suprasdamas, kas sukėlė žmonių nepasitenkinimą, kur mitingo ištakos, teismo salėj sakydamas ginamąją kalbą ėmė deklamuoti Maironį:

*O jūs, kurie taip daug žadėjot
Ir norus skelbėte gražius,
Kur šventą ugnį tą padėjot
Ir tuos sumanymus plačius...*

Apygardos teismas suprato advokato neginčijamus argumentus ir A. Remeikio ginamąjį atskyrė nuo solidarios atsakomybės, o teisėjas V. Petraitis ir dabar, sutikęs advokatą Adolfą Remeikį, pasisveikinęs ima pats deklamuoti Maironį: „*O jūs, kurie taip daug žadėjot...*“

Lemtingi atsitiktinumai

Vytautas Ridikas

Jei kas šiandien pasakytų, kad gyvenimo be atsitiktinumų nebūna, tai aš tam tikrai pritarčiau. Mus lyg kokias marionetes valdo nematomos jėgos, dėl vienokių ar kitokių priežasčių pakreipiančios mūsų egzistencijos vagą tam tikra linkme. Bet dėl to gyventi tik įdomiau ir linksniau. Šios monografijos apie Užpalius sudarytojų paprašytas, ryžausi keletą sakinių parašyti ir apie save, bet ne dėl to, kad būčiau kokia nors ypatinga asmenybė, o todėl, kad mūsų gražiame ir nuostabiame Užpalių krašte ne taip jau daug išaugo žurnalistų, o profesionalo duoną valgančių – vos keli... Bene pirmoji iš Užpalių į žurnalistiką pasuko Zena Garunkštytė, daugelį metų dirbusi „Valstiečių laikraščio“ redakcijoje. Žymioji užpalietė

Vytautas Ridikas

Gražina Kadžytė – žurnalistė iki šiol, nors labiau paplitusi nuomonė, kad ji – etnologė. Žinoma, tarp žurnalistų etnologiją ji išmano geriausiai. Verta paminėti ir žurnalistą Valdą Puteikį, beveik prieš 30 metų baigusį mūsų šauniąją Užpalių mokyklą, ir žurnalistą Stanislovą Balčiūną, dirbusį garsiuose tarybinių laikų ir jau nepriklausomos Lietuvos žurnaluose. Nederėtų pamiršti ir nuo Vilūčių krašto kilusio ilgamečio rajoninio laikraščio „Lenino keliu“ (dabar – „Utenis“) darbuotojo, mano bendražygio Juozo Kazlausko, 2013 m. sulaukusio garbaus amžiaus ir atsisveikinusio su žurnalistika.

J. Kazlauską atsitiktinai sutikau daugiau nei prieš 30 metų, kai jis dirbo laikraščio „Lenino keliu“ redakcijoje. Tuomet, svečiuodamasis pas tuometinį redaktoriaus pavaduotoją Mindaugą Stundžią, nė nenumaniau, kad jis, tylus plunksnagraužys, rašantis tik gamtos ir žemės ūkio klausimais, darbštuolis, daugiau nei penkeriems metams taps mano naujojo kolektyvo nariu, patarėju, pagalbininku...

Šiandien esu didžiausio rajoninio laikraščio Utenoje redaktorius. Kelias iki šių pareigų nusėtas daugybe atsitiktinumų, kurie kreipė mane eiti viena ar kita linkme. Po tarnybos Tarybinėje armijoje jau buvau įsitvirtinęs vadinamajame Utenos rajono komjaunimo komitete (oficialus pavadinimas – Lietuvos Lenino komunistinio jaunimo sąjungos Utenos rajono komitetas), į kurią patekau atsitiktinai sutikęs tuometinį pirmąjį sekretorių Algirdą Balčiūną. Ne ką kitaip buvo ir su laikraščio „Lenino keliu“ ilgamečiu redaktoriumi Stanislovu Raču, kuris vieną gražią žiemos dieną sutiktas gatvėje pasiūlė pakeisti išeinantį iš darbo fotokorespondentą Klemensą Kupriūną. Ilgai svarstyti nebuvo galimybės, nes tuometinis Lietuvos

*„Utenos dienos“
redaktorius*

*Vytautas Ridikas su
kolegėmis*

*Jurgita Pavilionienė ir
Dovile Franckevičienė*

komunistų partijos Utenos rajono komiteto sekretorius Vytautas Tvarijonas jau buvo man užmynęs uodegą kviesdamas į savo vadovaujamos organizacijos struktūras.

Darbas žurnalistu buvo lyg tam tikras išsigelbėjimas nuo partinių reikalų, gavus oro gurkšnis, kurio įkvėpęs su entuziazmu ėmiausi naujos veiklos, juolab kad jau buvau žinomas iš publikacijų apie Utenos rajono jaunimą.

Taigi 1982 m. vasario 15 d. buvau priimtas į Utenos rajono „Lenino keliu“ laikraščio redakciją dirbti Informacijos ir iliustracijos skyriaus vedėju. Nuo tada prasidėjo mano kelias link redaktoriaus pareigų. Pagal specialybę esu ekonomistas, todėl dešimt metų dirbau Utenos jaunųjų technikų stotyje. Laikui bėgant, keitėsi ne tik pareigos, bet ir įstaigos pavadinimas. Šiandien mano gyvenimo knygoje įrašyti beveik 20 pedagoginio stažo metų dirbant su moksleiviais, kuriuos mokiau pažinti pasaulį per fotoaparato objektyvą, kurti reportažinę žurnalistiką...

Taigi niekada nepamiršau žurnalistikos. Viename prestižiškiausių Maskvos institutų neakivaizdžiai studijavau tarptautinės žurnalistikos mokslus, dirbau respublikiniuose ir regioniniuose laikraščiuose, rašiau įvairiomis socialinėmis temomis. Redaktoriai, žinodami mano pirmąjį įgytą išsilavinimą, prašydavo rašyti apie verslą, ekonomiką atkurtoje laisvoje Lietuvoje. Teko dirbti su žinomais ir garbingais žurnalistais. Vienas jų – apžvalgininkas Ferdinandas Kauzonas, zarasiškių Kvedarų marti Aldona Kvedarienė, visada žavėjausi ryškiu Sąjūdžio laikų žurnalistu Linu V. Medeliu, su kuriuo tekdavo užsiimti net popieriaus paieškomis, kad kitą dieną išeitų laikraštis. Negaliu nepaminėti „Valstiečių laikraščio“ vadovo Jono Švobos, garsiojo mūsų ir Pānevėžio krašto televizijos žurnalisto Skirmanto Pabedinsko ir jo žaviosios kolegės Zinos Paškevičienės, taip pat ir kitų žurnalistų, tarp kurių – ir pažinotas, dėl savo profesinės veiklos nužudytas Vitas Lingys bei daugelis kitų.

Šie ir kiti ne kartą sutikti kolegės formavo mane būti redakcijos kolektyvo lyderiu. Daugiau nei prieš dešimtmetį, atrodo, kartu su L. V. Medeliu kuriant „Molėtų žinių“ laikraštį, kuriame mano publikacijos pasirodė nuo antrojo numerio (2000 m. kovo mėn.), mane pakvietė dirbti tada nedidelės redakcijos „Ignalina“ vadovu. Reikėjo atsiveikinti ir su „Valstiečių laikraščio“, ir „Molėtų žinių“ ko-

lektyvais. Į Ignaliną buvau pakviestas, nes tuometinė redaktorė Indrė Gruodienė, garsaus žurnalisto ir redaktoriaus Domo Šniuko dukra, turėjo išvykti į užsienį, o redakcijos palikti nebuvo kam. Keista, bet likimas mane su I. Gruodiene suvedė vėliau – teko dirbti ir jos pavaduotoju, ir jai vadovauti. Laikraštis „Ignalina“ buvo bendrovės „Žeimenos krantai“ antrasis leidinys, todėl, savininkams jį pardavus, čia įgyta patirtis lėmė tai, kad keletą metų teko trinti „Žeimenos krantų“, senojo Švenčionių krašto laikraščio, redaktoriaus kėdę.

Vėl nauji iššūkiai, nauja patirtis, nes šiame lenkiškame krašte laikraštį teko leisti ne tik lietuvių, bet ir rusų kalbomis. Didžiulis kolektyvas mane brandino „Utenos dienai“. Reikėjo ne tik gerų žurnalistų, bet ir kelių kalbos redaktorių, teko pramokti lenkiškai, kad suprastum, apie ką kalba pašnekovai...

2009 m. pavasarį gavau pasiūlymą vadovauti „Utenos dienos“ redakcijai. Jau kaip susiformavęs redaktorius tų pačių metų rudenį, rugsėjo mėnesį, sėdau į „Utenos dienos“ redaktoriaus ir leidėjo kėdę. Sukaupia patirtis, žinios ir juo labiau tam tikras amžius (2013 m. mano gyvenimą vainikuos 55-erių metų jubiliejus, apvalių nulinių švenčių nemėgstu) įpareigoja rūpintis savo krašto žmonių švietimu, istorijos rašymu. Tegu kiekvienas žengtas kraštiečio, uteniško žingsnis palieka savo pėdsaką laikraščio puslapiuose, tegu tai, ką kuriame šiandien, skaito ir ateities kartos. Naujas visuomenės požiūris į laikraštį kelia ir naujų iššūkių, naujų problemų sprendimo būdų. Gerai, kad šalia – iš užsienio grįžę mano diplomuoti vaikai. 29-erių sūnus Deividas – bendrovės „Utenos diena“ vadovas ir ketvertą metų jaunesnė dukra Karolina, taip pat prisidedanti prie laikraščio leidybos.

Pedagoginės išminties saugotojas Vincas Ruzgas

Vanda Kuliešienė

Tai pedagogas, daugelio mokyklinių vadovėlių autorius ir vertėjas, muziejininkas, visuomenės veikėjas. Jis daug prisidėjo vedant mūsų jaunimą šviesos bei lietuviybės keliu.

V. Ruzgas gimė 1890 m. Užpalių valsčiuje, Plepešiškių kaime, valstiečio šeimoje.

Pamokytas daraktoriaus Jurgio Braukylos, sėkmingai baigė Užpalių dviklasę mokyklą. Petrogradas – ne tik vienas žymiausių Rusijos kultūros centrų, bet ir nemaža lietuvių kolonijos prieglauda. 1908 m. čia atsidūrė ir V. Ruzgas. Išbandęs batsiuvio, staliaus ir kitokių darbus, pradėjo lankyti savišvietos ir vakarinius brandos kursus, juos baigęs, gavo teisę dirbti pradžinių klasių mokytoju. 1918–1921 m. V. Ruzgas studijavo A. Gerceno pedagoginiame institute, suprasdamas, kad įgytos žinios bus reikalingos Lietuvai, į kurią jis ir sugrįžo 1921 m. rudenį su penkiais ryšuliais knygų. Dirbo Kauno mokyklose. Tuometinės Lietuvos mokyklos beveik neturėjo mokymo priemonių, mokytojai patys jas gamindavosi.

1922 m. per žiemos atostogas, V. Ruzgui vadovaujant, buvo suruošta mokytojų ir mokinių pagamintų priemonių paroda. Čia ir kilo mintis – nuolat turėti tokią parodą, ją turtinti, tobulinti. Tai ir buvo būsimojo pedagoginio muziejaus pradžia. 1922 m. rudenį įvyko šios kultūros ir švietimo įstaigos atidarymas. Tai buvo ir muziejus, ir biblioteka-skaitykla mokytojams, vėliau pavadinta V. Kudirkos vardu. Muziejus veikė kaip metodinis centras. Čia to meto autoritetai – prof. J. Gudaitis-Vabalas, B. Biržiška, A. Purėnas, V. Lašas, V. Čepinskis, J. Šliūpas – skaitė paskaitas.

V. Ruzgas bendradarbiavo spaudoje, ypač pedagoginiuose laikraščiuose ir žurnaluose, buvo išleista per 50 originalių bei verstinių jo knygų. Išleido vadovėlius gamtos mokslo, geografijos, žemės ūkio darbų ir kitokia tematika.

1940 m. V. Ruzgas paskirtas Kauno miesto švietimo skyriaus vedėju, tačiau administracinis darbas jį vargino.

Vokiečių okupacijos metais V. Ruzgas tenkinosi atsargos mokytojo statusu. Uždarius pedagoginį muziejų ir V. Kudirkos biblioteką, jis rūpinosi išslapstytais eksponatais ir knygomis.

1944–1946 m. V. Ruzgas vėl dirbo Kauno miesto švietimo skyriaus vedėju, bet pradedama juo nepasitikėti – dingsta sūnus... Su dideliu vargu pasistatytas namas nacionalizuojamas... V. Ruzgo mokslo cenzas pripažįstamas nebegaliojančiu...

Nuo 1920 m. V. Ruzgas dalyvavo kraštotyros darbe. Surinko nemažai eksponatų pedagogikos ir kitiems muziejams. Rinko medžiagą ir apie Užpalių mokyklos praeitį.

Mirė V. Ruzgas 1972 m. gegužės 26 d. Kaune. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

Kauno pedagoginio muziejaus direktorius V. Ruzgas – buvęs Užpalių mokinys

Jis girių paslaptis pažįsta

Stanislovas Balčiūnas

Jau seniai man atrodo, kad miškininko profesija pati geriausia, nes šiame kompiuterių, modernių technologijų pasaulyje tik šios profesijos žmonės liko arčiausiai gamtos. Niekas kitas darbo metu negali taip naudotis oro gaivumu, žalumos sodrumu, niekas kitas negali taip džiaugtis nuostabiu gyvūnijos pasauliu, augalijos įvairove. Nors, tiesą sakant, dabar rasti miškininką, kuris kasdien neprisėstų prie kompiuterio, irgi retenybė. Bet panašiai mąstyti, matyt, galima tik Lietuvoje gyvenant.

Sunku dabar pasakyti, kaip miškų grožį, gamtos palaimą jautė Lietuvos generalinio miškų urėdo tėvai, išstremti į Irkutsko srities Nižnij Kočergato gyvenvietę, nors užpalėnas iš Šeiminiškių kaimo Steponas Sakalauskas su žmona Kazimiera dirbo eiguliais vos įžengiamuose Sibiro miškuose. Kad ir koks būtų sunkus miškininko darbas tremtyje, du Sakalauskų vaikai – Benjaminas ir Danutė – pasirinko miškininko profesiją.

Benjaminas Sakalauskas gimė 1955 m. gegužės 7 d. Irkutsko srities Nižnij Kočergate ir, čia baigęs aštuonmetę mokyklą, išstojo į Irkutsko miškų technikumą, o jį baigęs, nuo 1974 m. dirbo Goloustno miškų ūkio techniku.

Tėvas Steponas Sakalauskas į Lietuvą grįžo 1958 m., bet gimtinėje laukė skaudus smūgis – tremtiniui, kuris buvo susijęs su partizanais, tuometinė Užpalių valdžia neleido registruotis. Jam teko apsigyventi kitoje Lietuvos vietoje. Jis įsikūrė Rōkiškio miškų urėdijos Salagirio girininkijoje, netoli nuo gimtinės, bet prisiminęs Užpalius, visad jaučia skausmą ir vengia apie juos kalbėti.

Benjaminas Sakalauskas

Benjaminas Sakalauskas

Dubravoje.

S. Balčiūno nuotr.

Taigi tik 1977 m. Benjaminui Sakalauskui buvo lemta grįžti į Lietuvą ir su tėvais įsikurti Salagirio girininkijoje. Pradėjęs dirbti miško techniku, netrukus tapo Salagirio girininku. Nuo 1982 m. Benjaminas Sakalauskas net dvylika metų dirbo Zarasų rajono Dusetų girininkijos girininku.

Čia ir vėl kirba gražaus pavydo vabalėlis – laimingas žmogus, kuriam lemta dirbti tokios unikalios gamtos prieglobstyje. Juo labiau, kad ir žmona Irena Sakalauskienė – panašaus likimo moteris, gimusi Vorkutoje, politinių kalinių šeimoje, gavo darbo Zarasų urėdijos Dusetų medelyne.

1988 m. Benjaminas Sakalauskas baigė Lietuvos žemės ūkio akademijos Miškų fakultetą ir gavo miškų ūkio inžinieriaus diplomą. Nuo 1990 m. miškų ūkio inžinieriui teko ragauti ir biurokrato duonos, nes buvo išrinktas į Dusetų miesto ir apylinkės tarybą, o vėliau tapo Zarasų rajono savivaldybės meru.

Žinoma, dirbti su žmonėmis, ginti juos, tarnauti jiems nėra kiek ne lengviau, negu būti miškininku. Juo labiau, kad Zarasų ežerų kraštas labai mėgiamas turistų, poilsiautojų, kuriems gamtos grožis – tik malonumų tenkinimo, o ne jo išsaugojimo rūpestis. Bet merui, pačioje širdyje turinčiam gamtininko, miškininko genų, rūpesčių buvo per akis. O dar žemės gražinimo savininkams rūpesčiai užgulė, kurie šiame krašte, nėra kiek neperdėdami pasakysime, kur kas sudėtingesni dėl gamtos unikalumo ir dar tuomet egzistavusių įstatymų netobulumo. Tačiau meras Benjaminas Sakalauskas greit perprato vietos gyventojų rūpesčius ir net praėityje išgyventus skausmus. Gal todėl 1996 m. dirbdamas meru B. Sakalauskas inicijavo pirmąją Lietuvoje genocido bylą – buvusio skrebo Kuriakino nusikaltimų tyrimo procesą.

Nuo 1997 m. Benjaminas Sakalauskas – Generalinės miškų urėdijos prie Aplinkos ministerijos generalinis miškų urėdas. O Generalinės miškų urėdijos žinioj – trečdalis Lietuvos, nes apytiksliai tiek šalies teritorijos užima miškai. Ir vargu ar įmanoma paprastai ir suprantamai išvardinti visus generalinio miškų urėdo rūpesčius. Visų pirma, Lietuvos miškai bene didžiausias šalies gamtos turtas. O Generalinė miškų urėdija koordinuoja svarbiausias miškų ekologines, aplinkosaugines, ekonomines, rekreacines bei kitas visuomenei svarbias vertes, racionaliai naudojant miškų išteklius, juos atkuriant ir gausinant.

Žinoma, čia galima vardinti visą tiradą kasdienių darbų: nuo pavogtos medienos, brakonierių išsišokimų, miško gaisrų iki miško kirtimo, atsodinimo, saugomų teritorijų priežiūros, privačių miškų savininkų mokymo rūpesčių. Juk

Benjaminas Sakalauskas su Varėnos ir Šalčininkų urėdais

Lietuvoje – apie 2 milijonus 300 tūkstančių hektarų miškų, daugiau negu pusė jų – valstybiniai. Šalyje 42 urėdijos jungia per 370 girininkijų, kuriose net apie 800 eiguvų.

Per ilgametį darbą generalinio miškų urėdo poste Benjaminas Sakalauskas patyrė ir šilto, ir šalto – pamatė koks profesorius, kad kai kuriose Europos šalyse privačių miškų plotai didesni nei valstybinių, ir per visas instancijas pumpuoja idėją, kad valstybės turta galima atiduoti medkirčiams, kažkam pasirodė, kad miškų administravimą reikia atiduoti Žemės ūkio ministerijai, ir Žemės ūkio ministerija aukščiausiu lygiu pradeda kovoti už didelį grobį. Kai dėl žemės gražinimo sumaišties, žemę pavertus kilnojamoju turtu, nebeliko žemės savininkams, kai kuriems politikams parūpo, kad žemė būtų gražinta miškų plotais. Visos tos, net pačios kvailiausios, bet aukštų politikų galvose kilusios idėjos laukia generalinio miškų urėdo Benjaminio Sakalausko išrišimo. O jis neskubėdamas, ramiai renka argumentus, kol atvėsina grobio trokštančias galvas.

Neseniai verslininkų galvose subrandintas sumanymas nemokamai užgrobti girių plotus šalia didmiesčių, neva logistikos centrams steigti. O generalinis miškų urėdas rodo į dirvonuojančius nedirbamus žemės plotus ir klausia, kodėl juose negalėtų įsikurti logistikos centrai.

*Benjaminas Sakalauskas su profesoriumi
E. Repšiu miškininkų šventėje*

*Nemenčinės miškų
urėdijoje generalinis
miškų urėdas
B. Sakalauskas skelbia
miško parko sodinimo
pradžią Žalgirio mūšio
600 metų jubiliejui
įamžinti.
S. Balčiūno nuotraukos*

„Civilizuotose šalyse miškai nėra kertami, kad būtų galima toje vietoje statyti logistikos centrus ar kitus objektus. Tokioms statyboms privatus kapitalas perka žemę rinkos kainomis, o Lietuvoje, prisidengus viešuoju interesu, bandoma daryti verslą valstybės miškų sąskaita“, – piktinasi generalinis miškų urėdas Benjaminas Sakalauskas.

Tačiau po kiekvieno ginčo, susikirtimo su tais, kurie turi grobuoniškų interesų Lietuvos miškuose, kai kuriuose spaudiniuose pasirodo prognozių apie generalinio miškų urėdo nuvertimą, ieškoma jo būtų ir menamų nuodėmių. Kai kurie nelabai gabūs žurnalistai, ieškodami sensacijų, net prezidentę Dalią Grybauskaitę provokuoja, kad ji pasakytų: *„Nėra amžinų urėdų.“* Bet kai prezidentė nukerta: *„Esu jau ne kartą pasisakiusi, kad aš esu prieš miškų privoatizavimą, tai visų mūsų turtas“,* – atvėsta ir provokatoriai.

Tiesą sakant, išgirdęs prezidentės nuomonę, kad negerai, kai žmogus ilgai užsisėdi viename poste, imi galvoti, – o kurgi tas negerumas? Argi ne ilgametė generalinio urėdo B. Sakalausko patirtis ir nulėmė, kad Lietuva pagal valstybinių miškų tvarkymą užima pirmąją vietą Europoje?

Kai parvažiuoju į Užpalius, kai išgirstu kultūros centre skambančią kanklininkų „Pasagėlę“, nejučia akis nuklysta į dailias medines kultūros centro sienas, prisimenu seniūno Vyto Jurkos žodžius, kad, nors Benjamino Sakalausko tik šaknys, tėvų žemė šiame krašte, tačiau generalinis miškų urėdas padėjo po gaisro kuo greičiau atstatyti kultūros centrą.

Daug kartu esu bendravęs su generaliniu miškų urėdu Benjaminu Sakalausku, mačiau jį paprastą, be valdininkiško išpuikimo, mačiau ir šventėse uniformuotą, tik gaila, kad šiuolaikinė miškininko uniforma suprastėjo, mat, anot generalinio miškų urėdo, kai kam pasirodė, kad ankstesnioji buvo militarizuota, nes buvo su antpečiais, su skiriamaisiais eiguolio, girininko, urėdo ženklais ir kai kam badė akis ažuolo lapai, gilės ar žiedai vietoj žvaigždžių.

Nežinau, gal tada kažkam ir kilo mintis generalinį miškų urėdą generolu pavadinti, tačiau šis vardas iki šiol išlikęs urėdų lūpose. Bet jis tariamas su pagarba, su pagarba žmogui, su pagarba jo pareigoms.

Prisipažinsiu, nė karto su generaliniu miškų urėdu nesu buvęs nei medžioklėje, nei žvejyboje ir neskaičiavau jo trofėjų, tačiau vienas jo medžioklės būdas mane tikrai sužavėjo. Tai Benjamino Sakalausko medžioklė fotoaparatu. Kai kartą susižavėjęs gamtos vaizdais, reto grožio paveikslus pamačiau ant Generalinės miškų urėdijos kabinetų sienų ir paklausiau, kodėl nenurodytas nuotraukų autorius, viena tarnautoja pasakė, jog autorius nenori savęs afišuoti, ir į ausį pakuždėjo, kad tos nuotraukos – generalinio miškų urėdo. Tai buvo dar vienas mano atradimas ar tik patvirtinimas to, kad Benjaminas Sakalauskas paprastas, kuklus, bet iš visos širdies gamtą ir miškus mylintis žmogus. Tik, žinoma, nebuvo progos paklausti, kodėl jo dukros Eglė ir Ieva pavadintos Lietuvos medžių vardais.

Kazimieras Sakalauskas

Vanda Kuliešienė

Kilęs iš Kaniūkų kaimo. Užpalių vidurinę mokyklą baigė 1952 m. ir įstojo į Vilniaus universiteto Fizikos fakultetą. Jo dėstytojai ir vadovai buvo akademikai P. Brazdžiūnas ir J. Viščiakas, kiti žymūs Lietuvos fizikai. Baigęs universitetą dirbo Radijo matavimo prietaisų mokslų tiriamajame institute inžinieriumi, o nuo 1962 m. – dėstytoju universiteto Radiofizikos katedroje. Jo studentai – būsimieji radiofizikos, puslaidininkių fizikos, biofizikos, taikomosios matematikos specialistai. Mokslinio darbo sritis – akustoelektronika. Yra paskelbęs beveik pusšimtį mokslinių straipsnių, mokslinius pranešimus skaitė Latvijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Vengrijoje, Vokietijoje, Rusijoje, Uzbekijoje, Tadžikijoje ir kt.

Apgynęs disertaciją, tobulinosi Maskvos universitete, Slovakijoje – Žilinos aviacijos institute. Dabar – VU Radiofizikos katedros docentas.

Nors prieš 45 metus išvyko iš tėviškės, ryškūs gimtinės prisiminimai atspindi ir laisvalaikio tapytuose mokslininko paveiksluose. Nes ir gimtosios sodybos neliko. Todėl anūkai apie ją gali tik pagal paveikslą papasakoti.

Kazimieras Sakalauskas.

S. Balčiūno nuotr.

Mano motinos Faustinos Sirvydienės patirtys

Palmira Sirvydytė

„Tie, kas pažinojo šią moterį, vadino liaudies meno puoselėtoja, liaudies dainų atlikėja, kaimo šviesuole“, – taip rašė savo darbo dienyne 1984 m. Kaniūkų kaimo bibliotekininkė Aldona Indrašienė. Toliau pateikiame jos užrašytus prisiminimus.

„Faustina (sutrumpintai vadino Fausta) Sirvydienė dažnai lankėsi Kaniūkų bibliotekoje: pasirinkdavo skaitymui knygų, dalyvaudavo organizuotuose renginiuose vaikams, sekė jiems pasakas, minė mįsles. Jos atliekamas dainas užrašinėjo Vilniaus ir Utenos kraštotyrininkai. Užpalių vidurinės mokyklos mokytojas Juknys 1982 m. sukūrė dokumentinį filmą apie Sirvydžių sodybos grožį ir pačios šeimininkės austus bei megztus rankdarbius. Fausta Sirvydienė lengvai įsimindavo išgirstos dainos žodžius ir melodiją, todėl mokėjo dainų ir pasakų ne tik iš gimtųjų Svėdasų, bet ir iš aplinkinių parapijų.“

Aš, jos duktė, atsimenu, kaip motina sakydavo, kad turgaus, kermošiaus dienomis išmokdavo naujų dainų ir iš kitų parapijų. „Susiburdavau jaunimas rateilin, pajukaudavo ir, žiūrėk, vienas pasiūlys: „Užtraukim dainą, tik ką naują išmokau.“ Mano mama dainų daug išmoko iš savo motinos ir senelės. Ji prisimena: „Kai visos dukros suvažiuoja ir aptaria svarbesnius įvykius, tai bobutė ir sako: „Nu, mergaitės, užtraukim“ (gražios mergiotės su kupeta vaikų). Ir tuoj pat užveda dainą. Kai pridūsta, mat jau senyva buvo, sako mamai: „Dabar tu, Varute, vesk.“ Ir dainuodavo, dainuodavo, net graudu prisiminti. Dabar aš pati jau bobutė, bet dainos liko. Vienas geriau prisimenu, kitų tik nuotrupas. Jos mane lydėjo per visą gyvenimą – ir bėdoj, ir džiaugsmė. Nugyvenau krūvą metų ir visko daug mačiau, nei apsaityti, nei aprašyti. Praleidau du didžiuosius karus ir pokario suirutes bei baisybes, kada žmogaus gyvybė – nulis, mačiau ir skurdo, ir baimės, ir visokio vargo; pati vargau, bet aplink mačiau dar labiau vargstančių žmonių, dėl duonos, dėl pastogės. Viskas praėjo, tarytum nebūta, kaip mano vyras pasakė prieš mirtį: „Gera būtų dabar gyventi, bet nebėra kada.“ Aš vilties neprarasdavau, visad matydavau, kad yra kokia išeitis, vis kaip nors susitvarkys. Kartais gyvenime taip būdavo sunku, beviltiška, nors kakta sieną daužyk, o, žiūrėk, po truputį susitvarko. Ir kai pažvelgi atgal, rodos, be reikalo tiek nervų gadinta. Daina man visur padėjo. Būdavo, didžiausiam rūpesty, kai nebežinai, kas daryt, net galva plyšta, apsidairau, kad kas nematytu, nes sakys, kad durna, ir pradedu tyliai dainuoti. Po truputį, žiūrėk, ir praeina didžiausi sunkumai, apsiiverki ir nusiramini, ir vėl gyvenimas eina sena vaga...“ Mama turėjo stiprų, gražų balsą, ir jos visa šeima buvo daininga.

Mano mama Faustina Sirvydienė (Mikuckaitė) gimė 1904 m. vasario 15 d. Svėdasų miestelyje vargonininko šeimoje. Augo šešių vaikų būryje, iš kurių buvo vyriausia. Buvo nedidelio ūgio, apskrito, šviesaus veido, mėlynų akių, šviesių plaukų. Bernai sakydavę: „Tai Mikuckis savo dukterį gražino, gražino ir numaziņo.“ Jaunystė

Faustina Sirvydienė 1980 m.

buvo šviesi, graži. Tėvai – prasilavinę, šviesūs žmonės. Tėvelis Juozapas Mikuckis buvo didelis visuomenininkas – glaudžiai bendravo su lietuviais šviesuoliais. Jų namuose lankėsi daktaras Jonas Basanavičius, Juozas Tumas-Vaižgantas, Kajetonas Šklėrius. Jos tėvelis organizuodavo lietuviškus vakarus ir pats juose vaidindavo; suorganizavo Svėdasuose kooperatyvą, pieninę, vienu metu net buvo išrinktas į Respublikos Seimą. Jos senelis Adomas Mikuckis irgi įsimintina asmenybė. Save laikė bajoru, dalyvavo 1863 m. sukilime, net kovėsi Antano Mackevičiaus būryje. Sukilimui pralaimėjus, dokumentus pakeitęs, iškeliavo pėsčias į Romą ir po trejų metų grįžo su popiežiaus palaiminimu trims kartoms.

Stiprios, šviesios tėvo ir senelio asmenybės, bendravimas su tautiškai susipratusia inteligentija suformavo ir jos, mano motinos, tvirtą charakterį, sunkių aplinkybių nepalenkiamą, ieškančią išėities, į viską žvelgiantį iš šviesiosios pusės. Ji visą gyvenimą labai mėgo bendrauti su žmonėmis, buvo šneki, linksmo būdo. Žmonių būryje skambėdavo jos juokas ir skardus balsas. Ši būdo savybė leido jai savyje sukaupti daug tautosakos turtų, kraštotyrinės patirties. Šioje srityje ji man buvo neišsemiamas lobynas. Ji pati mane skatindavo kraštotyriniam darbui.

Mano mamos Faustos Sirvydienės išsilavinimas buvo pradinis. Seniau buvo nepriimta mergaites lavinti taip pat, kaip berniukus. Bet ji buvo imli, turėjo gerą atmintį ir visą gyvenimą pati savarankiškai lavinosi. Vaikystėje jai teko mokytis ir daraktoriaus mokykloje, kai raides „slebizavodavo“ ir su „pletnia“ paragindavo. „Pletnia“ – šikšninis bizūnas su kutu. Baigė „Saulės“ mergaičių mokyklą Svėdasuose. Štai to meto jos atsiminimai: *„Sako, per didelį strioką pasisėkė atidaryt. Patalpino špitolios salėj. Kitoj pusėj kiemo buvo berniukų ruska mokykla. Atvažiavo iš Kauno tokia pana Eugenija. Mergaičių prisirinko daug, buvo ir gana didelių, po 18 metų. Pirmais metais buvo tik vienas skyrius. Mokė visko po biškį. Tikybos – kunigas, pana Eugenija – piešt, užduočių, dailiagraščio, gramatikos, geografijos, rusiškai skaityt ir rašyt. Gerai žinojom caro šeimos vardus, kasdien giedojom carų himną „Bože, caria chrani“. Du kartus per savaitę papasakodavo Lietuvos istoriją, bet neduodavo užsirašyt, reikėdavo atsiminti. Vaistininko sesuo išmokė siuvinėt kryžiuku, pint kepeliūšius, krepšelius, adyt. Atsimenu, kaip dėdė kunigas Aleksandras tėveliui buvo atvėžęs storų sąsiuvinių su ištrizom linijom ir blyškiom raidėm. Prašė tarp jaunimo praplatinti.“*

Mamos jaunystės metais labai įėjo į madą vadinamieji lietuviški vakarai. Mamytė su savo tėveliu juose vaidindavo. Štai ką ji apie tokius vakarus pasakojo:

„Pirmutinis vakaras tai buvo „Genovaitė“, paskui – „Amerika pirty“, „Pirmas degtindaris“, „Pilėnų kunigaikštis“, „Pinigai dega“. Per Kalėdas parapijos salėj (kitos nebuvo) ruošdavo eglutes su eilėrašciais, fantais ir šokiais. Žmonių privažiuodavo daugybė, net iš kitų parapijų. Skelbimus išvežiodavo iš anksto, o biškį pamokintiems išsiuntinėdavo bilietus su pakvietimais. Kai statė „Pilėnus“, tai turėjo baisiai daug strioko. Viską sutvarkė, o leidimo iš Kauno gubernatoriaus visą savaitę nesulaukė. Pasirodo, gubernatoriaus būta išvažiavusio Peterburgan. Nesulaukdami išsiuntė Kaunan Gečiūną (tokį nebejauną kavalierių), o patys pradėjo vaidinimą. Vienam veiksmui praėjus, stražnykas šmaukšt ant scenos ir paskelbė, kad

vaidinimas nutrauktas. Kai kišenėn inkišė 25 rublius, sutiko leist žmonėms pasižokt. Tik kitą sekmadienį su leidimu žiūrėjo „Pilėnus“.

Arba štai ką ji pasakoja, kaip tėvelis mokė „giedrokas“ žokt lietuviškus ratelius:

„Man gal buvo kokie penkeri metai. Guliu savo lovytėj ir girdžiu – tėvelis partapijonu groja, o mergos dainuoja ir šoka. Aš strykt iš patalo ir vienmarškinė pas visus insmukau. Matau: „giedrokos“ viena prieš kitą įsisprindį dainuoja ir kojom brūkši. Apsisuks, rankom suplos ir uždainuos: „Noriu miego, saldaus miego, negaliu užmigti...“ Koks gražumas!“

Prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą jų šeima išsikraustė iš miestelio į savo 40 ha ūkį, kurį kraičio buvo gavusi jos motina Veronika Bublytė. Mat buvo kilusi iš praturtėjusių šviesių pobaudžiavinio kaimo valstiečių. Abu jos broliai buvo mokyti: vienas kunigu, kitas vaistininku, o seserys ištekėjusios į gerus ūkius. Jai, kaip jaunėlei, liko tėvų ūkis, apaugęs daugiausia mišku ir reikalaujans daug darbo. Juozapas Mikuckis metė vargonininkystę ir su šeima pradėjo ūkininkauti, bet iš jo buvo prastas ūkininkas, daugiausia ūkyje vargo žmona su vaikais. Taip vyriausioji duktė Faustina, mano mama, savaimė išmoko visų ūkio darbų, kurie vėliau gyvenime jai pravertė. Žiemomis, laisvesniu ūkyje laiku, ji išvažiuodavo pas savo dėdę kunigą Aleksandrą Bublį, kuris klebonavo Jōniškyje. Čia ji sukosi tarp šviesuomenės, mokėsi šeiminkavimo subtilybių, kaip kepti, virti, svečius priimti. Seniau klebonijos plačiai gyveno, turėjo parapijos dovanotus ūkius. Be to, Jōniškis – miestas Latvijos pasienyje, daug būdavo pravažiuojančių. Mieste viešbučio nebuvo, apsistodavo klebonijoje.

Taigi mano mama Fausta Mikuckaitė buvo apsišvietusi ir kultūringa Svėdasų mergina. O taip pat ir „nešpėtnos“ išvaizdos. Atitekėjo į Kaniūkų Užpalių parapijoje 1927 metais. Supiršo juos bendri abiejų pusbroliai – vyžuoniškiai Skardžiai. Atrodo, dar porą metų tėvas pavažinėjo su savo sartu kumeliu į Svėdasus, kol

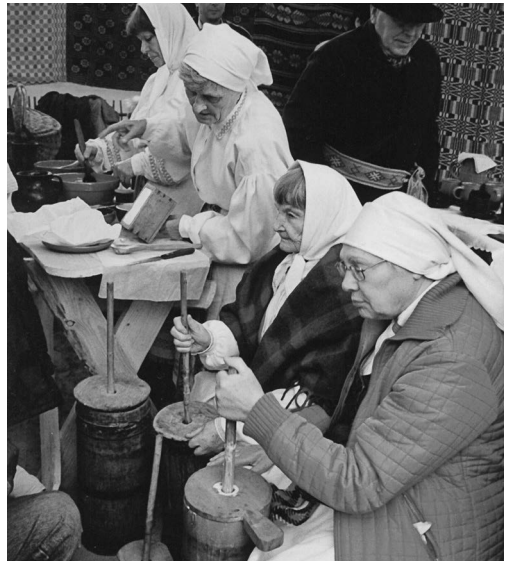

P. Sirovydytė su tėvais ir dėde Petru

ją prisikalbino. Seniau geras kavaličius vietoj mašinos turėjo važiuvimui žirgą, jį šėrė, lepino, „morkom ir blynais“ penėjo. Tėvas turėjo gerai sutvarkytą 20 ha (valaką) ūkį. Jis ją mylėjo ir pasogos nederėjo. Taip mama tapo valstietė ir visam laikui paliko gyventi kaime.

O kaimas tuo laiku buvo tamsus, retai kas skaitė laikraštį, šeiminkavo pagal senelių tradicijas, nenoriai išileisdavo naujoves. „Miestiška“ atėjūnė Sirvydžių marti kaimo moterų buvo kritškai sutikta. Mama sakydavo: „*Neišėik iš namų, apkalbų begalės: tai apsirengimas ne toks, tai per daug žino, tai kalba kitokia.*“ Bet mama sugebėjo kaime surasti savo vietą, ilgainiui tapo visų mylima ir gerbiama. Be josios neapsieidavo jokios kaime organizuojamos šventės.

Tačiau ji neapsiribojo vien ūkio darbais. Kaip ir anksčiau, daug skaitė. Priklaušė Moterų katalikių draugijai. Prenumeravo „Moterį“, „Ūkininko patarėją“ ir kt. laikraščius ir žurnalus. Sako, jai atitekėjus, kažkam prireikė popieriaus, nerado namuose nė skiautės. Knygas skaityti imdavo iš Užpalių bibliotekos, sumokėjęs metams 5 litų mokesčių. Kaip ir Svėdasuose, taip ir čia giedojo bažnytiniame chore, dalyvaudavo choristų rengiamuose spektakliuose. Atsimenu, kaip vakarais, po sunkių fizinių darbų, pėsčia eidavo 4 km į Užpalius repeticijon. Eidavo, kaldama rolę, nes kitaip laiko nebuvo. Tėvelis vėlai sutemus vakare eidavo jos sutikti begrižtančios. Arkliams po sunkių ūkio darbų duodavo pailsėti. Kaimo moterys tėvelį nuolat „ūdydavo“, kad iš žmonos „vakaruškų“ nieko gero neišeis. Bet tėvas ją rėmė, didžiavosi jos paslankumu ir visuomeniškumu. Prieš karą

Kaniūkų kaimo moterys prisimena buitės kasdienybę. 1998 m.

Kaniūkų saviveiklininkų „senovinės vestuvės“ apie 1935 m. Iš A. Adomaičio albumo

nepriklausomoje Lietuvoje Užpalių choristai, vadovaujami vargonininko Daunoro, scenoje pastatė „Šventąją Agnietę“ (mama buvo Agnietė), „Senovės vestuves“ (mama – jaunoji), „Motinos širdį“ (mama – Motina). Mamai skirdavo pagrindinius tragiškus vaidmenis. Sakydavo, kad ji sugeba įsijausti į rolę, yra impulsyvi ir stipraus jausmo. Pavyzdžiui, kai jaunajai „Senovinėse vestuvėse“ reikėjo raudoti išvažiuojant iš namų, mama taip iširaudojusi, taip sugraudinusi visą salę, kad pati ilgai nusiraminti negalėjusi. Su vaidinimu choristai arkliais važiuodavo į gretimas parapijas, pavyzdžiui, Svėdasų, net į apskrities miestą Ūteną. Kaip ir Svėdasuose, taip ir čia su ja maloniai bendravo Užpalių inteligentija, ją gerbė ir „ponia Fausta“ vadino.

Kolūkių laikais tėvas buvo kolūkio sandėlininkas, o mama jam talkino. Vakaraus abu ilgai sėdėdavo prie sąskaitų. Knygas tvarkydavo mama. Pas mus apsistodavo įvairūs vadovai, atvažiavę tikrinti sėjos ar derliaus nuėmimo darbų. Mama mokėjo juos priimti ir užimti. Ji visą gyvenimą mėgo bendrauti su išsilavinusiais žmonėmis. Visais klausimais turėjo savo nuomonę. Būdavo įdomi. Atvažiavusį jauną specialistą, neturintį buto, pirmininkas apgyvendindavo pas mus, žinoma, tėvams sutikus. Vakaraus po dienos darbų visi valgydavo ir ilgai šnekėdavosi, ilgai neidavo gulti. Mamos iškalbingumas ir linksnumas visus gerai nuteikdavo. Pirmininkas akydavo, kad suerzintus šefus reikia vesti pas Sirvydžius. Tėvelis buvo ramaus ir lėto budo, apsiribodavo šeima ir ūkiu. Jis visur rėmė mamą. Jų pažiūros sutapo: buvo katalikiškai, patriotiškai nusiteikę. Tokius auklėjo ir mus, savo vaikus: mane, Palmirą, brolius Joną ir Vytautą. Buvo dar sesutė Dalytė, kuri septynių savaičių susirgo plaučių uždegimu ir mirė. Mes visi trys nuo pat mažens žinojome, kad mums reikia mokytis ir nenuvilti kolūkyje vargstančių tėvų. Pareiga, atsakomybė už savo veiksmus, tvirtos moralinės nuostatos buvo savaime suprantamas dalykas. Dėl pasirinkimo iš tėvų pusės spaudimo nejutome. Mūsų atžvilgiu jie abu buvo lygūs ir tolerantiški. Mamos ir tėvo dėka mes pasiekėme aukštojo mokslo ir visą gyvenimą jautėme dėmesį ir meilę. Mama visą laiką stengėsi, kad šeimoje būtų sutarimas. Ji labai gerai sugyveno su marčiomis Elvyra ir Emilija, priėmė jas kaip savo dukteris. Niekada jokio nesusipratimo tarp jų nebuvo, mielai bendravo su Elvyros ir Emilijos motinomis, jų broliais ir seserimis. Pas mus, ypač vasaromis, atvažiuodavo giminės iš Svėdasų (mamos broliai, seserys). Seklyčioje paklodavo ant grindų patalus ir visi sugulę per naktį šnekėdavo. Kiek pamenu, daugiausia kalbos sukosi apie knygas, arba vienas kuris pasakodavo ką nors įdomaus iš skaitytos literatūros, kelionių.

Ji iki pat gilios senatvės (mirė 82 metų) daug skaitė, mezgė, augino gėles ir niekuo nesiskundė. Kai sunkiai pradėjo vaikščioti, knygų atnešdavo bibliotekos vedėja Aldona Indrašienė. Prenumeruodavo daug žurnalų: „Mokslą ir gyvenimą“, „Mūsų gamtą“, „Tarybinę moterį“ ir kt. Labai mėgo rožes, rytais kiekvieną jų žiedelį apžiūrėdavo, pasidžiaugdavo. Senatvėje daug laiko skyrė mezgimui. Savo šeimos narius, ypač anūkus, apmegzdavo. Kaimo moterys sakydavo, kad nebuvo rašto, kurio Sirvydienė neišmegztų, todėl su mežginiais nuolat pas ją lankydavosi.

Mirė 1986 m. gruodžio 11 d. nuo skydliaukės vėžio. Mirė ramiai, šviesaus proto, atsiveikindama. Palaidota Užpalių kapinėse šalia vyro, mirusio 1975 m.

Mokslininkas, išmintį paskyręs paukštininkystei

Stanislovas Balčiūnas

Vytautas Konstantinas Sirvydis – habilituotas agrarinių mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos mokslų akademijos narys ekspertas, Vilniaus pedagoginio universiteto Agrobiologijos katedros ir Biologiškai aktyvių medžiagų tyrimo laboratorijos vedėjas. Jis ir Estijos žemės ūkio universiteto garbės daktaras, ir Pasaulinės paukštininkystės mokslo asociacijos Lietuvos skyriaus prezidentas.

Vytautas Sirvydis gimė 1935 m. Užpalių valsčiaus Kaniūkų kaime. Mokėsi Užpalių vidurinėje mokykloje. 1955–1960 m. studijavo Lietuvos veterinarijos akademijoje. Baigęs studijas, dirbo Lietuvos gyvulininkystės institute moksliniu bendradarbiu, mokėsi aspirantūroje. Vėliau dirbo Pabaltijo paukštininkystės bandymų stoties direktoriumi. Nuo 1964 m. dirba Vilniaus pedagoginiame universitete.

Prof. V. K. Sirvydžio moksliniai darbai skirti gyvulininkystei ir paukštininkystei plėtoti. Jis yra paskelbęs per 170 mokslinių darbų keturiolikoje pasaulio šalių, yra devynių išradimų autorius. Skaitė mokslinius pranešimus tarptautinėse konferencijose ir kongresuose daugelyje pasaulio valstybių.

Jo moksliniai darbai buvo eksponuojami tarptautinėje parodoje Maskvoje (1988–1989 m.), už juos apdovanotas sidabro medaliu. Už mokslinę veiklą V. K. Sirvydis yra gavęs Lietuvos Respublikos R. Žebenkos premiją.

Prof. V. K. Sirvydis yra žinomas ir populiarus mokslininkas ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse.

*Profesorius Vytautas
Konstantinas Sirvydis*

*Profesorius
V. K. Sirvydis
kraštiečių šventėje
Užpaliuose.
S. Balčiūno nuotr.*

Jono Sirvydžio gyvenimas paskirtas mokslui

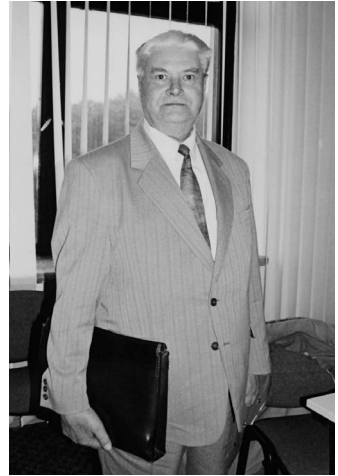
Vanda Kuliešienė

Solidaus technikos specialisto, profesoriaus, habilituoto technikos mokslų daktaro gimtinė – Kaniūkų kaimas. Į pasaulį atėjo 1931 m. gruodžio 12 d.

Baigęs Užpalių vidurinę mokyklą, Lietuvos žemės ūkio akademijoje įgijo inžinieriaus mechaniko specialybę. Tapęs žemės ūkio technikos specialistu su aukštuoju išsilavinimu, iškart užėmė tuometinio Ariogalos rajono technikos remonto stoties vyriausiojo inžinieriaus pareigas. Po to J. Sirvydis darbą vis labiau pradėjo sieti su mokslu, dirbo Žemės ūkio inžinerijos institute vyriausiuoju konstruktoriumi, vyresniuoju moksliniu bendradarbiu, skyriaus vedėju, vyriausiuoju moksliniu bendradarbiu. Tuo pat metu, pasiekęs habilituoto technikos mokslų daktaro aukštumą, tapo Lietuvos žemės ūkio universiteto Žemės ūkio mašinių katedros profesoriumi. Mokslinį darbą išplėtė iki

žemės ūkio gamybos technologijų tyrimo ir mokslo darbuotojų rengimo. Nors daug prasmingo laiko skirta beveik 170 mokslinių straipsnių parengti, gyvenimo įvertinimas – ne aukšti apdovanojimai, o tai, kad profesorius Jonas Sirvydis jau parengė 21 mokslų daktarą, 7 habilituotus mokslų daktarus. Beje, apdovanojimų, pripažinimo būta jau gerokai anksčiau, kai, dalyvaudamas sąjunginėse liaudies ūkio laimėjimų parodose, pelnė vieną sidabro ir tris bronzos medalius.

Taigi užpalėnas Jonas Sirvydis, kaip ir jo brolis biologas Vytautas, daug prisidėjęs prie Lietuvos mokslo, už mokslinius darbus vertinamas ir kitose šalyse. Jis yra Europos inžinierių asociacijos narys.

Jonas Sirvydis

Ačiū, profesoriau, už gerą širdį Apie kardiologą Vytautą Joną Sirvydį

Stanislovas Balčiūnas

Yra toks keistas sutapimas, kad iš to paties krašto kilę ir tais pačiais metais, tą patį mėnesį, net tą pačią dieną, t. y. 1935 m. kovo 5 d., gimę, tokiu pat vardu pakrikštyti abu profesoriai Sirvydžiai. Vienas – žymiausias Lietuvos širdies chirurgas, o kitas – garsus biologas. Skirtumas tik tas, kad širdies chirurgo dokumentuose įrašytas antrasis vardas Jonas, o biologo – Konstantinas.

Kardiologas Vytautas Sirvydis, Vilniaus universitetinės Santariškių ligoninės Širdies chirurgijos klinikos vadovas, pripažįsta esąs ne visai tikras užpalėnas, nes gimė kaimyninėje Jūžintų parapijoje, Rātkupio kaime. Tačiau ir anksčiau, ir dabar ne tik dvasiniais, bet ir dalykiniais ryšiais labai susijęs su Užpaliais. Juo labiau, kad profesoriaus sodyba prie Paščio ežero dabar yra jau Užpalių seniūnijos teritorijoje ir, kaip jis pats pripažįsta, visus mokesčius už ją sumoka Užpalių seniūnijoje. Užpalėnas jis buvo ir seniau dar ir todėl, kad Švč. Trejybės atlydus laikė savo gimtinės atlydais, o po jų visada švęsdavo pas tetą Traidžiūnų kaime.

Profesorius Vytautas Sirvydis – ypač kuklus, dėmesingas, jautrus žmogui. Jo širdies gerumą jaučia kiekvienas, ne tik į kliniką patekęs, bet ir dažnas kaimietis. Kai profesorius parvyksta į Užpalių kraštą, į savo sodybą, vietiniai žmonės ateina pas jį pasiguosti, pasitarti dėl sveikatos, paprašyti pagalbos, o neretai – pasikalbėti apie kasdienes rūpesčius ir apie bites... Profesorius Vytautas Sirvydis glaudžiai susijęs su savo krašto žmonėmis, nė vienam niekada neatsisakė padėti.

Apie širdies chirurgo profesoriaus Vytauto Sirvydžio profesinę veiklą, karjeros aukštumas galima būtų parašyti šimtus apybraižų, juk nuo kiekvienos operacijos priklauso žmogaus likimas, gyvybė. O tų operacijų, kuriose V. Sirvydis dalyvauja ir pats operuoja nuo 1964 metų, kaip profesorius sako, nebesuskaičiuojama, bet archyvai išsaugoję žymas, kad jų jau atlikta daugiau negu 12 000.

Per savo gyvenimą profesorius ypač daug nuveikė chirurginiu būdu gydydamas įgimtas vaikų širdies ligas, persodindamas vožtuvus ir pagaliau – pačią širdį.

O kas suskaičiuos, kiek pranešimų profesorius V. Sirvydis perskaitė širdies chirurgų, transplantologų konferencijose, kongresuose. Kaip daiktiniai darbštumo įrodymai – beveik 400 mokslinių straipsnių ir dvi knygos, kartu su kitais bendraautorais parašytos širdies chirurgijos klausimais.

Apie reikšmingus įvykius kukliai tepranešančioje žiniasklaidoje 2004 metų pabaigoje šmėstelėjo informacija, kad profesorius, Vilniaus universiteto Širdies chirurgijos centro direktorius Vytautas Sirvydis išrinktas Pasaulio kardiologų kongreso pirmininku. Tai ne tik didžiulis Lietuvos kardiologų pasiekimų įvertinimas, bet ir dar vienas tarptautinis profesoriaus kompetencijos pripažinimas.

Pasižvalgius po profesoriaus V. Sirvydžio darbų derliaus aruodus, ilgai tekstų vardinti jo parašytus mokslinius ir populiariusius straipsnius, knygas širdies chirurgijos klausimais, o kas suskaičiuos, kiek pranešimų profesorius perskaitė garsiausiuose pasaulio universitetuose, chirurgų, transplantologų konferencijose,

*Profesorius
V. Sirvydis
(kairėje) – autoritetas
daugeliui pasaulio
kardiologų*

kongresuose. Ir visa tai grįsta asmeninės patirties, širdies chirurgo kasdienio darbo išvadomis. Tų operacijų, kurias jis pats darė ar joms vadovavo nuo 1964 m., profesorius nebesuskaičiuoja, bet archyviniai dokumentai išsaugojo žymas, kad jau Vilniaus kardiochirurgai per 40 metų padarė daugiau nei 25 tūkstančius širdies operacijų, kuriose išgelbėta žmonių gyvybė, pratęstas gyvenimas. Ypač daug profesorius V. Sirvydis nuveikė gydymas įgimtas vaikų širdies ligas, persodindamas vožtuvus ir pagaliau – pačią širdį.

Kai profesorius parvyksta į Užpalių kraštą, į savo sodybą prie Pėsčio ežero, pas jį užsuka vietiniai kaimiečiai pasiguosti, pasitarti, pasikonsultuoti dėl sveikatos, paprašyti pagalbos, o neretai tiesiog pasikalbėti apie kasdienes rūpesčius ir apie bites... Profesorius Vytautas Sirvydis artimas savo krašto žmonėms, gimtajam Rátkupio kaimui netoli Jūžintų, Utenės gimnazijai, kurioje ir subrendo svajonė studijuoti mediciną. Į kaimą jis važiuoja pailsėti, per savaitę padaręs 5–6 sudėtingas širdies operacijas, tikėdamasis atsipūsti.

Deja, ir kaime žmonės laukia gydytojų, o juo labiau – tokių garsių. Laukia visos Sirvydžių šeimos, nes ir žmona Eugenija taip pat medikė, dukros Diana ir Gintė – pasirinkusios tėvų profesiją.

Vilniaus universiteto širdies chirurgija

Prisiminęs studijų metus, darbą moksliniuose leidiniuose, praktiką ligoninėse, akademikas V. Sirvydis nejučiom nuklydo į istorines širdies chirurgijos ištakas Lietuvoje. Jau nuo XIX a. pradžios universitete saugomos dėstytojų ir profesorių disertacijos: Juozo Chrezonovičiaus apie širdies anginą, Stanislovo Rosolovskio apie širdies polipus, VU profesorius Andrius Sniadeckis jau prieš du šimtus metų – 1805 m. pirmasis pasaulyje žmogaus gaivinimui pasiūlė naudoti dirbtinio kvėpavimo būdą „burna į burną“, o širdies darbą atkurti elektros srove. Taip daroma ir dabar. Sako, jis buvęs šalies patriotas, gynęs Lietuvės ir universiteto garbę, net į imperatoriaus Napoleono klausimą: „O kokios gi medicinos moko Vilniaus universitete?“ – atrėžęs: „Ogi tokios pačios kaip ir Parýžiuje.“

*V. Sirvydis tarp
kardiologų*

*Prof. V. Sirvydžio
rankose – donoro
širdis*

Gal ir paradoksaliai skamba, bet pirmoji širdies operacija ne tik Lietuvoje, bet ir Rytų Europoje buvo padaryta, kai Vilniaus universitetas caro valdžios buvo uždarytas – 1900 m. chirurgas G. Romas 9-erių metų berniukui atvėrė širdies maišelį, išleido apie širdį susikaupusius pūlius ir taip išgelbėjo vaikui gyvybę.

Modernios širdies chirurgijos laikai prasidėjo tik nudundėjus karo audroms. Pokarinės okupacijos ir nepriteklių metais, kai buvo ribojamas kontaktas su geriausiais užsienio specialistais, net užsienio mokslo žurnalai Lietuvos nepasiekdavo, universiteto chirurgai plačiais žingsniais veržėsi į širdies chirurgijos paslaptis. Profesorius Antanas Sučila 1953 m. šalino sukalkėjusį širdies maišelį, 1958 m. darė mitralinio ir aortos vožtuvų operacijas. Tokias pat operacijas darė profesorius Augustinas Pronckus. Profesorius Pranas Norkūnas, tuo metu Lietuvoje buvęs chirurgijos pažangos simbolis, savo mokiniams, tarp kurių buvo ir V. Sirvydis, tapo įkvepiančiu pavyzdžiu precizinės operavimo technikos – didžiausio sėkmės garanto plėtojant širdies chirurgiją. Įkūręs širdies–kraujagyslių chirurgijos labora-

toriją, 1962 m. ją perdavė savo mokiniui profesoriui Algimantui Marcinkevičiui, išvysčiusiam Lietuvoje modernią širdies chirurgiją, kurios pradžia paženklinta pirmąją atviros širdies operacija, panaudojant dirbtinės kraujo apytakos aparatą – 1984 m. spalio 14 d. Tuo metu jau atėjo užsienio pripažinimas, prasidėjo ligonių, norinčių operuotis Vilniuje, antplūdis ne tik iš visos Lietuvos, bet ir iš daugelio užsienio šalių, ypač buvusių TSRS respublikų. Pradėtos operuoti sudėtingos įgimtos širdies ydos (čia bene didžiausias profesoriaus V. Sirvydžio nuopelnas), pradėti protezuoti širdies vožtuvai, šalinamos kairiojo skilvelio, vėliau ir aortos aneurizmos, susiaurėjusių širdies raumenų maitinančių arterijų šuntavimo operacijos. Širdies operacijos jau buvo daromos kasdien. Tačiau, žinoma, lėmė vis gerėjančios sąlygos – 1968 m. Vilniaus miesto klinikinėje ligoninėje pastatytas naujas korpusas, kur pradėjo veikti širdies ir kraujagyslių chirurgijos klinika, o vėliau – nauji širdies chirurgijos skyriai Sántariškėse. Čia 1987 m. profesorius A. Marcinkevičius su savo mokiniais ir pasekėjais pirmą kartą Lietuvoje ir Báltijos šalyse persodino beviltiškam ligoniui donoro širdį.

Dabar Vilniaus universiteto širdies chirurgijos klinikoje kasmet padaroma per 1 600 operacijų, apie 1 300 iš jų – atviroje širdyje naudojant dirbtinę kraujo apytaką.

Kiauliškoji širdies persodinimo pusė

Į šiuos, ne itin patraukliai pavadintus, širdies chirurgijos momentus istorijos ir patirties faktai verčia pažvelgti tiesiogine ir perkeltine prasme.

1987 m. rugsėjo 2 d. profesorius A. Marcinkevičius, atlikęs pirmąją Lietuvoje širdies persodinimo operaciją, netriumfavo: „Taip, persodinom širdį, bet pavėlavę dviem dešimtmečiais.“ Šie žodžiai buvo ištarti ne todėl, kad prieš du dešimtmečius, 1967 m. gruodžio 3 d. Pietų Áfrikoje, Keiptaune, profesorius Christianas Bernardas pirmą kartą nusilpusios žmogaus širdies vietoje prisiuvo kito, jau mirusio žmogaus, širdį. Profesoriaus A. Marcinkevičiaus lūpose nuskambėjo ne nusivylimas savo galimybėmis, o subtilus, taiklus sudėtingos biurokratinės kliūčių sistemos ir medicinos situacijos įvertinimas, nes iki 1987 m. pavasario nebuvo gautas leidimas iš TSRS Sveikatos apsaugos ministerijos pradėti širdies persodinimo operacijas Vilniuje. O kaipgi kitaip? Juk pirmoji sėkminga širdies persodinimo operacija Maskvoje atlikta tik 1987 m. kovo 12 d. Ir nesvarbu, kad jau du dešimtmečius vilniečiai, vadovaujami prof. A. Marcinkevičiaus, ruošėsi širdies persodinimo operacijai, lankėsi ir stebėjo tokias operacijas JAV Hiústono klinikoje, o profesorius V. Sirvydis Fránkfurte prieš Máino du mėnesius intensyviai dirbo su Vokietijos kardiachirurgais, domėjosi jų patyrimu ir pats jiems skaitė paskaitas apie Vilniaus kardiachirurgų pasiekimus, stebėjo profesoriaus Ch. Borsto darbą Handoverio klinikoje. Dar 1976 m. profesorius A. Marcinkevičius viešai pranešė: „Chirurginė technika – įsisavinta, aš visiškai autoritetingai galiu pareikšti: širdies persodinimui esame pasiruošę.“

Taigi dar vienuolika metų teko palaukti, kol Maskvą pasiruoš. Bet buvo žmonių, kurie Maskvõs leidimo nesulaukė... Tiesa, kita vertus, pasiruošę – dar nereišké, kad jau rytoj, gavę leidimą, galėjo operuoti. Jau vien tai, kad donoro širdį galima imti tik praėjus 12 val. nuo donoro smegenų mirties, kai trijų nesuinteresuotų gydytojų parašais patvirtinama medicininė išvada, kad donoro

galvos smegenys jau nebegyvos, riboja transplantacijos galimybes. Taigi mirštančių donorų tenka laukti ištikus mėnesius ar net metų metus, nors kasmet vien tik autokatastrofose žūsta šimtai jaunų, sveikų žmonių. Šis sakiny – Gilesniam skaitytojų pamąstymui.

Tiesa, dar yra ligonio ir donoro audinių suderinamumo problema. Bet mediciniškai ji jau išspręsta. Ir tai dar ne viskas. Dabar, kai pasaulyje jau persodinta tūkstančiai širdžių, kai žmonės su svetimom širdim gyvena visavertį gyvenimą, moterys pagimdo kūdikius, girdėta, kad bėgikai su persodintomis širdimis laimi prizines vietas net maratono distancijose, žmogui su nusilpusia širdimi jos persodinimas nebeatrodo beviltiškas žengimas į nežinią.

Tačiau prieš keletą dešimtmečių, kai kardiochirurgai profesionaliai buvo pasirengę persodinti širdį, dar reikėjo, kad tam būtų pasirengęs ir ligonis. Žinoma, tiems, kuriems tenka susitikti, bendrauti su profesoriumi V. Sirvydžiu, o juo labiau būti jo pacientu, šis uždavinys labai suprantamas ir aiškus. Gal todėl, kad V. Sirvydis toks aukštaitiškai nuoširdus, kaip jis pats prisipažįsta, net sentimentalus, jautrus, o tikriausiai todėl, kad profesorius kartu su beviltiškiausiu ligoniu ieško išeities ir būdų, kaip išspręsti gyvenimo ir likimo atsiųstą lygtį – mirtį atidėti neribotam laikui.

Taigi aptarę maskvietiškai kiauliškas ir rimtas širdies persodinimo kliūtis, dar žvilgtelėkime į kiauliškąją pagalbą kardiochirurgams.

Prie sudėtingų žmogaus širdies operacijų pereita tik XX amžiaus antroje pusėje, o dar vienu amžiumi anksčiau austrų chirurgas Bilrotas rašė: „Chirurgas, kuris mėgins daryti širdies operaciją, neteks bet kokios savo kolegų pagarbos.“ Laimė, kad daugeliui chirurgų rūpėjo žmogaus gyvybė. Dar prieš Ch. Bernardą JAV chirurgas Džeimsas Hardis beviltiškam ligoniui persodino beždžionės širdį. Žmogus išgyveno tik keletą valandų. Po Keiptauno operacijos širdies transplantologus apėmė nauja aktyvumo banga, bet dėl audinių atmetimo persodinta širdis greit nurimdavo.

Profesorius V. Sirvydis kaip šiandien prisimena studijų metus ir eksperimentus mokslo būreliuose, universiteto vivariume ir net... mėsos kombinate. Štai čia ir prisiminėm tikrai kiaulišką kardiochirurgų reikalą. Universiteto vivariume studentai, vadovaujami prof. A. Marcinkevičiaus, operuodavo šunelius ir kitokius gyvūnėlius. Valkataujančių benamių šunų mieste netrūkdavo. O ir studentų entuziastų, norinčių persodinti širdį, buvo daug, kai pritrūkdavo šunelių, operuodavo kiaules. Taigi kažkuriame mėsos kombinato kiauliškame pastate buvo atitvertas kampas, būsimieji kardiochirurgai su savo profesoriais čia atsigabėję dirbtinės kraujo apytakos aparatą, kardiografus, operacinius stalus persodindavo širdis kiaulėms. Operacijai duodavo dar nesuaugusias kiaules, kad būtų laiko patikrinti, kaip su persodinta širdimi gyvens gyvulys. Nežinia, ar dar kur nors pasaulyje savo profesijai rengėsi kardiochirurgai, tačiau mokslo progresui, anot prof. V. Sirvydžio, pasitarnavo kiaulės, šunys, veršeliai ir net beždžionės. Prisimenu, žurnalų puslapiuose teko matyti nuotraukų, vaizduojančių pievose besiganančius veršelius su persodintomis širdimis. Beje, šunys labiausiai pasitarnavę žmonėms – jiems net paminklų esą pastatyta. Kas kita dabar.

Įvairios gyvūnų globos draugijos, gyvūnų globos įstatymai visai apribojo medicinos eksperimentų galimybes. Taip ir knieti jiems įgelti – nejaugi geriau būtų, jei medikai imtų eksperimentuoti su žmonėmis?

Kas geriau – persodinta ar dirbtinė širdis?

Tada, kai Vilniuje sėkmingai buvo persodina širdis Ukmergės muzikos mokytojui Albinui Penkauskui, per pasaulį dar ritosi diskusijų banga – kas geriau, persodinti donoro širdį ar kuo skubiau sukurti dirbtinę. Pasaulyje viršų ėmė nuomonė, kad transplantacija dėl audinių atmetimo, donoro problemos neperspektyvi, todėl mokslinės jėgos buvo telkiamos dirbtinės širdies kūrimui. Tačiau vilniečiai, neturėdami didelių galimybių ir bazės dirbtinės širdies kūrimui, labiau linko prie širdies transplantacijos perspektyvų. Juo labiau kad ir 46-erių metų mokytojas su svetima širdimi pastebimai sveiko – „vaikščiojo ne tik po palatą, valgė pomidorus ir dešrą, skaitė laikraščius, žiūrėjo televizorių, dainavo“ ir rengėsi sugrįžti į namus. Per du mėnesius, praleistus ligoninėje, gerokai sustiprėjo, bet vieną rytą staiga krito be sąmonės... nuo kraujo išsiliejimo į smegenis. Širdis dar plakė 43 valandas, bet sąmonė nebesugrįžo. Šaltas protas galėjo padiktuoti išvadą – širdies persodinimas pasisėkė, tačiau vargu, ar viena operacija išsprendžiama gyvenimo trukmės arba žmogaus likimo lygtis.

Tiesą sakant, įdomus transplantologijos istorijos faktas – šiemet sukanka šimtas metų, kai 1905 m. žymus prancūzų chirurgas, Nobelio premijos laureatas Aleksas Karelis atliko pirmuosius širdies persodinimo eksperimentus su šunimis.

Kas besuskaičius medikų valandas, kurios praleistos eksperimentinėse laboratorijose, kas beatmins valandas simpoziumuose, diskutuojant, prie knygų ir žurnalų ieškant vienintelio atsakymo, – kaip ir ką daryti, kad žmogaus širdis – sava, persodinta ar dirbtinė – kuo ilgiau leistų žmogui džiaugtis šiuo pasauliu.

Profesorius V. Sirvydis įsitikinęs, kad efektyviausias gydymo būdas, progresuojant širdies nepakankamumui, yra jos persodinimas. Tačiau, kai žmogų reikia skubiai gelbėti nuo mirties dėl širdies nepakankamumo ir tuo metu nėra reikiamo donoro, gali pagelbėti tik dirbtinė širdis. Nors ši idėja, atklydusi iš XIX a. pabaigos,

*Profesoriai
V. Sirvydis
ir A. Vyžintas
kraštiečių susitikime.
S. Balčiūno nuotr.*

atgijo XX a. pirmoje pusėje, amerikiečių lakūno Ch. Lindbergo, kuris sėkmingai perskrido Atlanto vandenyną, mintyse jau gyvavo inžinerinė idėja sukonstruoti eksperimentinį dirbtinės širdies modelį. Šių idėjų pirmasis klinikinis įgyvendinimas – ilgai konstruotas ir 1953 m. eksperimentiškai išbandytas širdies–plaučių aparatas, panaudotas širdies funkcijai pavaduoti darant atvirą širdies operaciją, kai sustabdoma žmogaus širdis, atveriamos jos ertmės chirurginei operacijai. Šis atradimas nulėmė širdies chirurgijos plėtrą. Tačiau širdies nepakankamumui gydyti turi būti išrastas aparatas, galintis iš dalies ar visiškai pavaduoti širdį gana ilgai arba net visą gyvenimą. Aparatukas turėtų būti mažiukas, kad būtų galima įsiūti į žmogaus kūną, ir žmogus jo, kaip ir savo sveikos širdies, neturėtų jausti. Tačiau iki tokio idealo dar toli. Jau vien todėl, kad dirbtinei širdžiai reikia energijos šaltinio, baterijos, įtaisytos kuprinėje, prisegtos prie ligonio diržo ir sujungtos laidais su dirbtine širdimi.

Pasaulyje jau buvo panaudota apie 7 tūkst. dirbtinių širdžių. 1999 m. rugsėjo 2 d. dirbtinę širdį Vilniuje pirmą kartą prijungė profesorius V. Sirvydis. Šiame mieste jau padaryta 18 išorinių širdžių prijungimo ir 3 vidinių dirbtinių širdžių implantavimo operacijos.

Kol kas žmogaus širdis yra vienintelis organas, kurį gali pakeisti implantuojamas mechanizmas. Tačiau iki šiol į klausimą, kas geriau – dirbtinė ar persodinta kito žmogaus širdis, – vienintelio neginčijamo atsakymo nedrįstų išsakyti nei akademikas V. Sirvydis, nei kiti pasaulio kardiochirurgai.

Ne visad saldi kasdienybė

Stanislovas Balčiūnas

2013-ųjų pavasaris buvo kaprizingas – ilgai nebuvo šilumos, o kai jau pritvinko, tai taip dvelktelejo, tarsi iš gerai prikūrentos duonkepės krosnies. Ir sujudo, sukruoto visi, kas gyvi – per dieną žiemenčiai ir pievos sužaliavo, slyvos, trešnės ir vyšnios žiedus išbrinkino, nuo žemės kiaulpienės ėmė galvas kelti. Dar nebuvo matęs, kad beveik tuo pat metu sužydėtų ir slyvos, ir obelys. Taigi, sode užvertęs galvą vis dairiausi, ar bitės prie žiedų dūzgia. Deja, tik vieną dieną jų dūzgia girdėjau trešnėse. Nuo šilumos greit pražydo ir trešnės, ir slyvos, ir obelys. Supratau, kad šiemet trešnių bus tik strazdams aukštų medžių viršūnėse, o kaimynas bitininkas Kazys Spietyla sakė, kad pavasario medaus beveik neteks paragauti. O čia dar televizoriai, laikraščiai ėmė triūbyti, kad Europoje bičių katastrofiškai mažėja, net nuvilnijo šurpinanti informacija apie bičių žūtis. O jos miršta

dėl žemės ūkio augalijos biologinės įvairovės rūšių pokyčių, dėl prastos mitybos ir, svarbiausia, dėl pesticidų, dėl virusų, aplinkos permaitinimo. Pastaraisiais metais atliktų tyrimų duomenimis Europos Sąjungoje kasmet netenkame apie 20 proc. bičių šeimų, padidėjęs jų mirtingumas pastebėtas Prancūzijoje, Belgijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje. Tokia informacija šurpina kiekvieną, kuris bent kiek nutuokia ne tik apie medaus saldumą, bet ir apie augalijos pasaulį. Juo labiau, kad Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacija apskaičiavo, kad bitės tiesiogiai prisideda prie žmogaus gerovės, nes iš 100 augalų rūšių net 71 apdulkina bitės. Taip išsaugojo ne tik augalų įvairovę, bet ir mūsų sodus, uogynus

Tėvų pėdomis pasekęs Edgaras

Gediminas, Gražina ir Edgaras Skardžiai

ir kasmet atneša šimtus milijardų eurų pelno. Nors kasmet per Užpalių kraštiečių susitikimus, Švenčiausios Trejybės atleidų išvakarėse seniūnas Vytautas Jurka pavaišindavo šviežiu pavasariiniu medumi, šiemet tuo negalėjo nudžiuginti kraštiečių.

Vasarai jau gerokai išibėgėjus, per radiją išgirdau širdį labai nuraminusią žinią, kad Užpalių krašto bitininkas iš Mikėnų kaimo Gediminas Skardžius, jo žmona Gražina ir sūnus Edgaras pripažinti pažangiausiais Lietuvos bitininkais, savo bitynuose prižiūri ir gano apie tūkstantį bičių šeimų. Tiesą pasakius, Užpalių ūkininkai nuo seno savo garbės reikalui laiko turėti bent keletą bičių šeimų. Ši tradicija išliko iki šių dienų, ir bitynų, nors ir ne tokių solidžių kaip Skardžių, yra kone kiekviename kaime – ir Kaimynuosė, ir Kušneriūnuose, ir Vilūčiuose, ir Norvaišuose. Net Neviržos kaimelyje, kur išlikusi tik viena sodyba, mačiau apie dešimtį avilių. Regis, Užpalių seniūnijoje vis labiau mylimos bičių šeimos, vis saldesnė užpalėnų kasdienybė, vis derlingesni ūkininkų sodai, vyšnynai, uogynai. Ir čia Europos sąjungos bėdos dėl bičių nykimo dar neįaudina nei ūkininkų, nei bitininkų. Žinoma, nereikia galvoti, kad Užpalių bitininkams visos dienos saldžios, medumi kvepiančios, kad jiems nerūpi pavasario ar vasaros orai, laukų, sodų pievų žydėjimas. Tačiau svarbiausia, kad Užpalių gyventojai labai pamilę šiuos Dievo vabalėlius. Net išvažiavę iš gimtųjų kraštų, daugelis užpalėnų nepamiršta bitininkystės. Štai, iš Kustų kaimo kilęs Aloyzas Palskys, dabar kaunietis, bet kaimo sodyboje turi didžiulį bityną ir net gamina senovišką gėrimą – midų, kuriuo vaišino Didžiosios Britanijos prinčą Čarlzą, o Lietuvai pradėjus pirmininkauti Europos sąjungai, Aloyzo Polskio midaus prisiragavo į Vilnių atvykę eurokomisarai.

Tiesa, Gedimino Skardžiaus specializuoto bityno medaus pirmą kartą paragavau Kaziuko mugėje pamatęs jauną vaikinuką pardavinėjantį Aukštaitijos miškų ir pievų medų. Tai buvo Gedimino Skardžiaus sūnus Edgaras. Jis ir paaiškino, kad tas aukštaitiškas medus iš Užpalių seniūnijos Mikėnų kaimo. Dabar jau žinau, jog ne visai tikslu sakyti, kad medus iš Mikėnų, nes Skardžių bitynai išsidėstę net penkiuose artimiausiuose rajonuose, kur, anot Gedimino, net visureigiu nelengva privažiuoti. Už tai bitutės ganosi tikrai neužterštose pievose, miškų laukymėse.

Edgaras Skardžius

G. Skardžius:
*„Bitininkystė – tai
 amatas perduodamas
 iš kartos į kartą,
 tačiau džiaugiuosi,
 kad sūnus nebijo ir
 naujovių“*

Nors Užpalėnai myli bites, bet, kad visa šeima tuo užsiimtų, neteko girdėti. Todėl ir knietėjo sužinoti, koks likimo pirštas šią gražią Skardžių šeimą pastūmėjo prie bičių. Nors Gediminas, būdamas tik penktokus, bitininkavimo paslapčių jau mokėsi iš kaimynės, Vilūčių kolūkio bitininkės Palmiros Gudelytės, bet vėliau, kaip ir daugelis to krašto jaunimo, jei ne į Vilnių ar Kauną iš kolūkio spruko, tai nors į sparčiai augančią Uteną patraukė. Taip Gediminas Skardžius tapo autobuso vairuotoju. O Gražina, atvažiavusi, iš Taurėgų Utenoj pardavėja dirbo. Kartą skubančią į darbą Gediminas Gražiną pavėžėjo ir to užteko, kad visą gyvenimą kartu visur skubėtų. Taip jau atsitiko, kad abu buvo bendraminčiai, labiau žavėjosi kaimu, gamta, o ne miesto triukšmu, dulkėmis ir smarve. Beje, Gražina irgi jau daug ką išmanė apie bites, nes tėvelis turėjo kelis avilius. Taigi, kai atsirado galimybė grįžti į kaimą, abu daug nesvarstydami sutarė, kad kurs bityną. Nuo 1986 m. kasmet Gediminas pats pasidirbdavo po keletą naujų avilių. Kai jau turėjo apie 200 bičių šeimų, vis dar rankine medsuke iš korių medų ėmė, tai prasidėjus sezonui nuo ankstyvo ryto iki sutemų vis prie bičių abu plūšėjo. O kai gimė Edgaras, jaunai šeimai rūpestių dar pasipildė. Bet ir tas nuo vaikystės priprato ir prie bičių, ir prie medaus sukimo, ir prie vaškinų žvakių liejimo. Dabar jau sunku prisiminti, kad sovietmečio saulėlydyje, net cukraus ar vaško koriams gauti būdavo didelis rūpestis. Skardžiams net kilo mintis už santaupas nupirktą „Žigulį“ parduoti, kad tik galėtų išlaikyti bityną.

Dabar, kai darbšti Skardžių šeima kopinėja medų, globoja, gano, rūpinasi bičių sveikata, maitinimu, iš daugiau nei 1000 bičių šeimų, net to gerai nesuprantančiam žmogui sunku suvokti, kaip įmanoma suktis tokioje darbų gausybėje. Pabandykime vien tik supilstyti į stiklainius kelias tonas per vasarą prisukto medaus. Jis turi būti švarus, be vaško gabalėlių, ant kiekvieno stiklainio etiketė užklijuota. O kur dar kelionės į šventes, mugės, kermošius, kad medų galėtum parduoti. Tą darbų galybę gali suprasti tik tas, kuris nors keletą avilių su bitelėmis turi. Prie pat Skardžių namų mačiau apie 150 nedidelių bičių namelių. Gediminas Skardžius paaiškino, kad juose bičių darbininkų nėra, tik bičių motinėlės. Apie jas irgi reikia

*Bitė tokia maža
palyginus su žmogumi,
tačiau tu turi ją
mylėti kaip savo
šėimos narį, kitaip nė
neverta bitininkauti*

*Gražina Skardžiuvienė
2012 m. išrinkta Bičių
karaliene*

*Medaus išpilstymas
irgi kruopštus darbas*

išmanymo, nė kiek ne mažiau, kaip ir apie spiečių, apie ganyklas, apie medaus kokybę, vertę ir jo naudojimą. Gražina Skardžiuvienė gali paaiškinti, kodėl pavasarinis medus, sunėštas iš daugelio įvairiausių žiedų, sukaupia daugiausiai energijos. Jis labiausiai tinka tiems, kurių jautrūs skrandžiai, o jei bronchitas užklumpa, reikėtų viržių medaus, peršalus geriausia naudoti aviečių žiedų medų, o širdies negalavimams labiausiai tinka grikių medus. Aišku, bitė ne karvė, jos nepririši prie vieno žiedo, bet ganyklos parenkamos taip, kad žinotum, koks čia medus – pienių, liepų ar grikių. Beje, Gražina jį atpažįsta pagal spalvą ir dar sako, kad jo kaina turėtų būti skirtinga – pagal vertę, sako, pigiausias galėtų būti rapsų medus. Bet prekybininkai, kaip ir vartotojai, nelabai atskiria medų pagal jo kokybę ar vertę. Gražina Skardžiuvienė už darbštumą ir išmintį 2012 m. išrinkta Bičių karaliene, o Gedimino Skardžiaus specializuotas bitynas pripažintas geriausiu Lietuvoje. Naujame name, kur erdvioje svetainėje išikūręs bityno biuras, ant sienos kabo daugybė padėkų, garbės raštų, įvairiausių konkursų laureatų diplomų, o svečių knygoje padėkos ir geriausi linkėjimai, nes bityne vos ne kasdien apsilanko turistų grupių, svečių iš užsienio: danų, švedų, norvegų, latvių, neseniai pilnas autobusas baltarusių buvo atvažiavęs. Žinoma, ir parodyti Skardžiai jau turi daug ką. Ne tik daugybė avilių bitynuose, bet ir modernų cechą medui sukti, paruošti, išpilstyti išsirengė, nes prieš 4 metus gavo Europos Sąjungos paramą. Gediminas sakė, kad galėtų dar labiau tobulinti, modernizuoti bitininkystės ūkį, bet valdžia dar nesureguliuavusi tvarkos, įstatymų taip, kad bent dalį pelno bitininkai galėtų

Bičių šeimos dūzginėlis

Anukė Vakarė Urtė pasiklausiusi bičių dūzgimo avilyje apie tai pasakoja mamai Eimantei

Skardžiai

investuoti į naują įrangą, lengvinančią bitininkų darbą. Tiesa, Lietuvos žemės ūkio ministerijos programos „Dėl paramos Lietuvos bitininkystės sektoriui 2011-2013 metais“ numatyti tikslai: *„Pagerinti bičių produktų gamybos ir pardavimo sąlygas, padidinti medingų augalų derlingumą ir produkcijos kokybę, remti pavienius bitininkus.“* Apie bitininkų darbo lengvinimą nė žodžio. Lietuvoje pirmą kartą atliekami išsamūs tyrimai, siekiant nustatyti galimą medaus taršą antimikrobinių medžiagų liekanomis, medaus taršą genetiškai modifikuotų augalų žiedadulkėmis. Lietuvos bitynuose iki šiol nebuvo atliekami tyrimai medaus taršos pesticidų liekanomis. Gal tai ne visose vietovėse aktualu, kai Europos Sąjungos pastangomis Lietuvoje žemės ūkis gerokai piktžolėmis apaugo. Bet ta blogybė bitininkams, regis, nepakenkė – daugiau dirvonų pražydo lauko gėlėmis. Europos Sąjunga jau draudžia naudoti pesticidus, kurie kenkia bitėms. Už tai balsavo Belgija, Bulgarija, Kipras, Danija, Estija, Prancūzija, Vokietija, Latvija, Liuksmeburgas, Malta, Nyderlandai, Lenkija, Slovėnija, Ispanija, Švedija, bet 8 valstybės balsavo prieš, 4 susilaikė, tarp jų ir Lietuva. Taigi, rūpesčių bitininkams dėl pesticidų naudojimo dar yra, nes ypač rapsus auginantys ūkininkai linkę juos naudoti. Tačiau Skardžių bitės ganosi toliau nuo rapsų laukų, švariose ganyklose.

Kai vaikščiojom aplink Skardžių sodybą, kur įrengtas bičių produkcijos paruošimo cechas, kur gražiai tvarkoma aplinka, kur dideliame dirbtiniame tvenkinyje nardo žuvys, Gediminas Skardžius vis džiaugėsi ne tik maloniu bendravimu su bitėmis, bet vis pabrėždavo gamtos privalumus žmogui, savo šeimai, net anūkei Vakarei Urtei kuri priglaudusi ausį prie avilio klausosi bičių, o paskui išpūdžius komentuoja savo mamai.

Jeigu ne tik Užpalių krašte būtų daugiau tokių žmonių, tokių šeimų, kuriems gamtos dovanos ypač brangios, Lietuvoje būtų saldesnė kasdienybė.

Garsus matematikas Jonas Sunkloda

Aldona Puodžiukienė

Profesorius, habilituotas daktaras (fizinių mokslų, matematikos), Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos instituto Tikimybių teorijos ir statistikos skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas, skyriaus vedėjas, VGTU Fundamentinių mokslų fakulteto Matematinės statistikos katedros profesorius, Lietuvos matematikų draugijos narys.

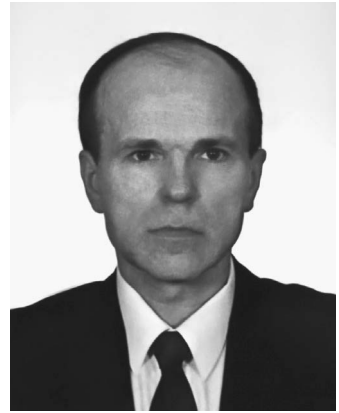
Gimė 1945 m. rugsėjo 28 d. Užpaliuose, Utenės r., Antano Sunklodo ir Veronikos (Mikučionytės) Sunklodienės šeimoje.

1952–1963 m. mokėsi Užpalių vid. m-kloje, 1963–1968 m. studijavo VU (matematikos spec.), 1972–1974 m. – Lietuvos MA FMI aspirantūroje. 1970–1971 – Lietuvos MA FMI Matematinės statistikos sektoriaus jaunesnysis mokslo darbuotojas, 1973–1978 m. – VU Matematikos ir mechanikos fakulteto Tikimybių teorijos ir skaičių teorijos katedros dėstytojas, 1975–1981 m. – Lietuvos MA FMI (Matematikos ir informatikos instituto) Tikimybių teorijos skyriaus jaunesnysis mokslo darbuotojas, 1982–2002 m. vyresnysis mokslo darbuotojas, 1997–1999 m. – VGTU Fundamentinių mokslų fakulteto Matematinės statistikos katedros docentas, nuo 1999 m. – profesorius, 2003–2010 m. – Matematikos ir informatikos instituto Tikimybių teorijos skyriaus (vėliau pervadintas Tikimybių teorijos ir statistikos sk.) vyriausiasis mokslo darbuotojas, nuo 2010 m. – VU Matematikos ir informatikos instituto Tikimybių teorijos ir statistikos skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas, skyriaus vedėjas.

Apgynė matematikos daktaro disertaciją (1979), matematikos habilituoto daktaro disertaciją (1999). Suteiktas profesoriaus vardas (2004).

Daugiau kaip 70 mokslinių publikacijų tikimybių teorijos temomis autorius, knygos „Limit Theorems of Probability Theory“ (JAV, 2000) bendraautoris, vadovėlio „Tikimybių teorijos kursas“ (2003), skirto universitetų studentams, autorius. Skaitė mokslinius pranešimus daugelyje tarptautinių tikimybių teorijos ir matematinės statistikos konferencijų Drezdeno, Berlyno (Vokietija), Bukarešto (Rumunija) ir kituose universitetuose bei mokslo centruose.

Žmona Janina – gydytoja. Vaikai: Agnė – aktorė ir režisierė, Vida – verslininkė, Jonas – animatorius, Dalia – ekonomistė.

Jonas Kazys Sunkloda

Julijonas Šlepetys

Stanislovas Balčiūnas

Julijonas Šlepetys.
S. Balčiūno nuotr.

Mokslininkas Julijonas Šlepetys gimė 1925 m. birželio 13 d. Norvaišių kaime. 1946 m. baigęs Utenos gimnaziją, mokėsi Vilniaus pedagoginio instituto Istorijos fakultete. Po dviejų kursų buvo pašalintas dėl savo ir šeimos nelojalumo sovietų valdžiai, nes jis pats buvo savanoriu išstojęs į Lietuvos rinktinę, kuriai vadovavo generolas P. Plechavičiaus, jo motina už 1919 m. kovose su bolševikais parodytą didvyriškumą apdovanota Vyčio kryžiumi, o brolis už antitarybinę veiklą nuteistas aukščiausia, mirties, bausme.

Pašalintas iš instituto, 10 metų dirbo mokytoju, ketverius iš jų – Užpalių gimnazijoje (1948–1952).

Kad saugumas ir vietinė valdžia neužsimintų apie socialinę padėtį, dažnai keisdavo darbo vietas.

1959 m. neakivaizdžiai baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją ir po to 34 metus dirbo Mokslų akademijos Botanikos institute moksliniu ir vyresniuoju moksliniu bendradarbiu.

Už disertaciją „Karčiojo kiečio biologija ir biocheminė charakteristika“ jam buvo suteiktas biologijos mokslų kandidato (daktaro) laipsnis, o vėliau – ir vyriausiojo mokslinio bendradarbio mokslinis vardas. Parašė apie tai mokslinių straipsnių, yra trijų knygų bendraautoris.

„Ir šiandien, net po 50 metų, išliko šviesių prisiminimų (nors tada buvo žiauriausi Stalino valdymo laikai) apie Užpalių gimnazijos mokytojų kolektyvą. Tai nuoširdūs užpalėnai, karšti Lietuvos patriotai – K. Zaberskas, P. Šulskis, I. Jovaraitė, V. Šapokaitė ir kt. Su dauguma jų tenka bendrauti ir šiuo metu, mat kiekvienais metais dalį atostogų praleidžiu Užpaliuose. Į juos traukia ne tik gražios Šventosios pakrantės, bet ir „stogas“ – žmonos tėviškė ir buvusi darbo vieta.“

Užaugau doroje Surgailių šeimoje

Regina Narbutienė

„Aš išvydau pasaulį 1939 m. birželio 24 d., kai Europos dangumi jau slinkę karo debesys netrukus pasiekė Užpalius. Užėjo rusai, po to – vokiečiai, po to – vėl rusai... Užėjo ir išėjo, be gailėsčio sutrypę mūsų gyvenimą, – taip apie save pradėjo pasakoti Regina Surgailytė-Narbutienė. – Mano gimtinė – Užpaliai, tėviškė – Sudeikiai, ties Bradesos ištakomis. Rokiškio kraštą menu kaip motinos pasakų šalį. 1901 m. Rokiškio apskrityje, Kamajų parapijos Kuosių kaime, gimė mama – Veronika Čepulytė. 1923 m. ji baigė Rokiškio progimnaziją, 1925 m. – Skapiškio mokytojų kursas (juos organizavo ir jiems vadovavo užpalėnas Antanas Namikas). 1929 m. Švietimo ministerija Veronikai suteikė mokytojos vardą ir cenzą. Gavusi paskyrimą, 1925–1946 m. ji dirbo Utenos apskrityje – Sudeikių ir Užpalių pradžios mokyklose, o 1950–1951 m. mokytoja Anykščių rajono Žaliosios septynmetėje mokykloje.

Regina Surgailytė-Narbutienė

1901 m. Utenos apskrityje, Sudeikių parapijos Kirklių kaime, gimė mano tėvas Tomas Surgailis. 1920–1923 m. tarnavo nepriklausomos Lietuvos 2-ajame ulonų pulke, davė priesaiką ginti Tėvynę. Šią priesaiką brangino ir jos nepamiršo visą gyvenimą. Sugrįžęs gimtinėn, T. Surgailis išmoko mezgėjo amato. 1928 m. jis vedė Veroniką Čepulytę. Sukūrė šeimą, jiedu nusipirko namą ir 3 ha žemės sklypą Užpaliuose, J. Basanavičiaus gatvėje, kur įsteigė VI kategorijos mezgimo įmonę. Abu Surgailiai aktyviai pasinėrė į Užpalių miestelio visuomeninį ir kultūros gyvenimą: priklausė šaulių organizacijai, drauge su kitais bendraminčiais – miestelio inteligentais organizuodavo šventinius minėjimus, vaidinimus, padėjo surengti pirmąją aviacijos šventę Užpaliuose, organizavo išvyką į Klaipėdą Jūros diena paminėti bei gražiausios užpalėnės konkursą.

1944 m. rugsėjo 20 d. tėvas dešimčiai metų buvo ištremtas į Sibiro kalėjimus. Mama netiko dirbti sovietinėje mokykloje, tad buvo atleista iš darbo.

1945 m. rudenį pradėjau lankyti pirmąjį skyrių, o šešeriais metais vyresnis brolis Zenonas mokėsi Užpalių progimnazijoje. Abu su broliu padėjome mamai dirbti žemę ir mokėti nerealiai dideles priedoles. Miestelyje šeiminkavo po 1863 m. sukilimo numalšinimo atsikėlusiu rusų palikuonys, enkavėdistai, skrebai. Gyvenimas tapo kasdienine baime – buvome pasiruošę maišų ir duonos džiuvėsių – laukėme, kada į duris pasibels enkavėdistai. 1948 m. visi buvome suvaryti į kolūki. 1954 m. mama išvažiavo į tėvo tremties vietą Kazachstane, o 1956-aisiais jiedu sugrįžo į savo namus Užpaliuose. 1980 m. abu iškeliavo Anapilin...

Brolis Zenonas 1951 m. baigė Užpalių vidurinę mokyklą, dirbo Geologinėje ekspedicijoje, vėliau studijavo Lietuvos veterinarijos akademijoje, kurią 1957 m. baigė. 1958–1962 m. dirbo veterinarijos gydytoju Užpaliuose. 1962-aisiais persikėlė į Jurbarką, iki šiol liko ištikimas savo profesijai.

1957 m. aš baigiau Užpalių vidurinę mokyklą, gavau brandos atestatą, charakteristiką ir socialinės kilmės pažymėjimą. Apylinkės tarybos pirmininkė nepamiršo įrašyti, kad esu politinio kalinio duktė, tad aukštųjų mokyklų durys man buvo užvertos. Nemunu nuplukdžiau nelemtuosius popierius ir gyvenimą pradėjau rašyti tuščiam lape... 1959 m. baigiau Kauno statistikos technikumą, gavau paskyrimą dirbti Vilniaus krašte – Vilniaus rajono apskaitos inspektore. 1960 m. įstojau į Vilniaus valstybinio universiteto Ekonomikos fakultetą, jį baigiau 1965 m. Įgijau ekonomistės kvalifikaciją. 1963–1994 m. dirbau Lietuvos energetikos sistemos ekonominėse tarnybose vyresniąja ekonomiste. Energetikos ūkio kūrimui atidaviau 30 savo darbo metų, tad Lietuvos energetika tapo mano gyvenimo dalimi...

Atgimimas mano gyvenime prasidėjo dar prieš 1980 metus – pradėjau kraštotyros veiklą, tapau knygos bičiuliu M. Mažvydo klubo nare. Vakaraus į kuklią Vilniaus universiteto Gamtos fakulteto auditoriją rinkdavosi Lietuvos kultūrai ir mokslui atsidavę žmonės, su kuriais nagrinėjome Lietuvos istorijos vingius, kėlėme nepelnytai pamirštas lietuvių tautos asmenybes, skelbėme jų darbus. Klubui vadovavo istorikas Romualdas Salūga, vėliau – profesorius Česlovas Kudaba.

Bendravimas, neišdylančios iš atminties kelionės Lietuvos priešaušrio vieškeliais su šiais šviesaus atminimo žmonėmis ir buvo Didysis mano gyvenimo universitetas, suformavęs mano pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą, sutvirtinęs Gimtinės, Tėvynės ir Tautos sampratą. Todėl mielai remiu Užpalių krašto istorijos, žmonių likimų įamžinimą knygoje.

Gyvenimas paskirtas gamtos paslaptims

Stanislovas Balčiūnas

Habilituota gamtos mokslų daktarė Jūra Tarvydaitė-Šlepetienė gimė 1931 m. Užpalių vienkiemyje Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio Antano Tarvydo šeimoje. Tėvas už dalyvavimą mūšiuose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais 1929 m. apdovanotas kūrėjų savanorių medaliu, 1932 m. – Lietuvos nepriklausomybės 10 metų jubiliejaus medaliu. Baigusi pradinės mokyklos 4 klases ir išlaikiusi egzaminus į Utenos „Saulės“ gimnazijos 1-ąją klasę, joje mokėsi dvejus metus. Po to vėl mokėsi Užpaliuose, kur mokinių tėvų (A. Tarvydo, K. Dudlausko ir kt.) iniciatyva buvo atidaryta progimnazija. 1950 m. baigusi šią mokyklą, susižiedavo, o 1955 m. baigusi studijas Vilniaus universiteto Gamtos fakultete, ištėkėjo už buvusio Užpalių vidurinės mokyklos mokytojo Julijono Šlepečio.

Jūra Tarvydaitė-Šlepetienė

Baigusi studijas Vilniaus universitete, iki 1958 m. pabaigos dirbo Lýduvėnų (buvusiame Týtuvėnų rajone) vidurinėje mokykloje mokytoja, o vyras – šios mokyklos mokymo dalies vedėju. 1959 m. įstojo į aspirantūrą MA biologijos institute. Ją baigusi, darbavosi Zoologijos ir parazitologijos institute. Laimėjusi konkursus, dirbo jaunesniąja moksline bendradarbe, nuo 1966-ųjų – vyresniąja moksline bendradarbe, nuo 1989 m. – instituto, jau pavadinto Ekologijos institute, vadovaujama moksline bendradarbe, nuo 1990 m. – moksline konsultante.

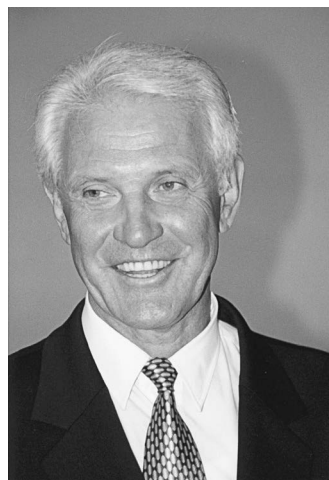
Biologijos mokslų kandidatės laipsnis jai suteiktas 1962 metais, apgynus disertaciją Vilniaus universitete, o biologijos mokslų daktarės laipsnis – 1989 m. už disertaciją, apgintą SSRS mokslų akademijos A. Severkovo gyvūnų evoliucijos morfologijos ir ekologijos institute. Jų pagrindu Lietuvos mokslo taryba 1993 m. suteikė gamtos mokslų habilituotos daktarės laipsnį. 1969 m. Lietuvos mokslų akademijos prezidiumas suteikė vyresniosios mokslinės bendradarbės vardą.

J. Tarvydaitė-Šlepetienė paskelbė daugiau kaip 100 mokslinių straipsnių Lietuvos ir užsienio spaudoje apie augalų parazitinius ir dirvožemio nematodus. Yra knygos, kelių brošiūrų autorė, mokslinio išradimo „Plėšriųjų grybų preparato paruošimo būdai“ (1972) ir monografijų bendraautorė, kelių mokslinių draugijų narė, Lietuvoje vykusių tarptautinių konferencijų dalyvė ir pranešėja.

Parodos – Aloyzo Tarvydo gyvenimo dominantė

Stanislovas Balčiūnas

Ten, kur prabėgo Lietuvos parodų centro „Litexpo“ direktoriaus Aloyzo Tarvydo vaikystė, vienkiemiu naikinimo laiku graži gimtoji sodyba buvo nugriauta. Jis vos ne kiekvieną savaitgalį parvažiuodavo į gimtąjį kraštą, bet jau ne į gimtuosius namus, o į Užpalių miestelį, Lakštingalų gatvę, kur namų židinio šilumą ilgai dar saugojo mama. Ne vienas, išgirdęs, kad Aloyzas ir dabar Užpalių lankose pradalgę suka, kad malkas skaldo, aria savo tėvų žemę, nustemba, jog toks žmogus, miesto dvasia jau turėjęs persisunkti, juo labiau kad parodų centre – technika, naujovės, elektronika, o bendrauja ne tik su aukštus, solidžius postus užimančiais Lietuvos žmonėmis. Tačiau darbas, profesinė karjera – vienas, beje, kintantis dalykas, o gimtinės pėdsakas sieloje amžinas, ypač savo kraštą, savo tėvų žemę mylinčiam žmogui.

A. Tarvydas

Baigęs Užpalių vidurinės mokyklos XVII laidą, kurios auklėtoja buvo S. Juškaitė-Meiduvienė, Aloyzas Tarvydas pasuko gilintis į tiksluosius mokslus – įstojo į Vilniaus inžinerinį statybos institutą, Mašinų gamybos fakultetą. Sunku dabar pasakyti, kokių karjeros aukštumų šioje srityje būtų pasiekęs, tačiau įsisukęs į kultūros klubo veiklą, tapęs dainų ir šokių ansamblio šokėju, o juo labiau nuo antrojo kurso – studentų profsąjungos pirmininku, likimo buvo pašauktas į visuomeninę veiklą ir net į vadovaujamą darbą. Juk jokių vadovų tuomet ir aukštosios mokyklos nerengė. Taigi neatsitiktinai, gavęs aukštojo mokslo diplomą, A. Tarvydas kaip jaunas specialistas buvo pakviestas į Profesinių sąjungų tarybą dirbti

Prie „Vermės“ stendo „Litexpo“ parodų centre.

Iš dešinės: prezidentė

D. Grybauskaitė,

A. Tarvydas ir

leidyklos vadovas

P. Jonušas.

S. Balčiūno nuotrauka

*Spaudos konferencija
parodų centre.
S. Balčiūno nuotrauka*

technikos inspektoriumi. Kadangi tuomet Lietuvos profsąjungos buvo sąjunginio pavaldumo, tai į kompleksinių patikrinimų grupes jauną gabų specialistą kviesdavo tikrinti darbo saugos, darbo sąlygų visose sovietų respublikose, panašias užduotis teko atlikti net Lenkijoje ir tuometinėje Čekoslovakijoje.

Vėliau Aloyzui Tarvydai teko plati veikla Prekybos ir pramonės rūmuose – buvo verslo plėtojimo, prekių ekspertizės viršininkas, o greit pasiekė ir prezidiumo pirmininko pavaduotojo postą. Kadangi buvo atsakingas už tarptautinių parodų organizavimą, 1984 m. Vilniaus sporto rūmuose surengė tarptautinę parodą „Šaltis“. Anot paties Aloyzo Tarvydo, tai ir buvo tas momentas, kai užsikrėtė ir susirgo parodų organizavimo liga. Jau 14 metų šio pobūdžio darbas – jo svarbiausia veiklos sritis.

Prasidėjus atgimimui, kai Lietuvos žmonės sprendė vienintelį klausimą – kaip šiandien išlikti ir išgyventi, A. Tarvydas išdrįso priešintis atsargiam viena-

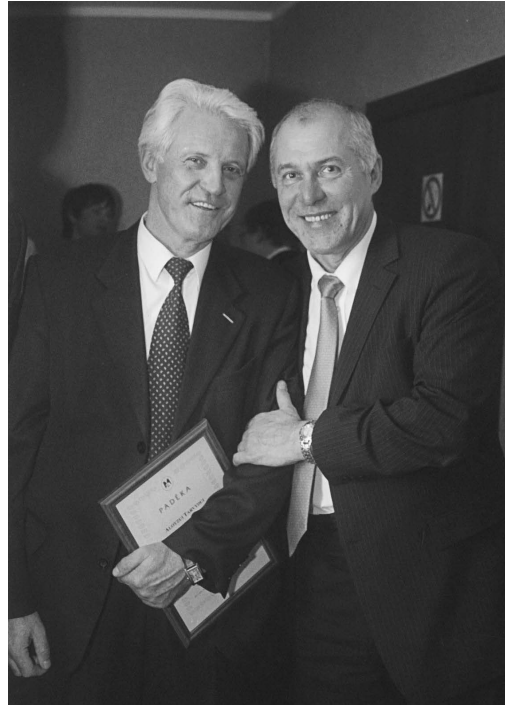

*Premjeras
A. Brazauskas
pasirašo dokumentą,
kuris bus įdėtas į
kapsulę pradedant
statyti naują „Litexpo“
rūmų korpusą.
S. Balčiūno nuotrauka*

dieniškumui, ypač oponavo tiems, kurie manė, kad Lietuvai jokio parodų centro nereikia. Dabar su šypsena džiaugiasi, kad nė vienas užpalėnas anuomet jam tokios minties nepasakęs. Dabar jau viskas aišku – be parodų centro Lietuvos ekonomika kur kas skurdžiau atrodytų.

Todėl kasmet surengia apie 15 parodų užsienyje ir beveik 40 – „Litexpo“ rūmuose. Per kelerius metus pasidarė ankšta erdviose „Litexpo“ rūmuose. Jau XX a. pabaigoje pastatyta 6 000 kv. m papildomų salių, kai kurioms parodoms įrengiami laikini paviljonai, projektuojami nauji. O iki 2012 m. „Litexpo“ parodų centras jau išsiplėtė ir turi naujus 3-įjį, 4-ąjį ir 5-ąjį paviljonus, įrengtas kongresų korpusas, kurių pastatymas kainavo apie 50 milijonų litų.

Nors Aloyzui Tarvydui nuolat tenka bendrauti su aukštais šalies vadovais, būti savotiškam tarpininkui tarp Lietuvos ir užsienio šalių vyriausybių sprendžiant tarptautinio ekonominio bendradarbiavimo ir prekybos klausimus, tačiau jis karštai išitraukęs į aukštos reputacijos verslininkų ir profesionalų „Rotary“ klubo veiklą, nors retkarčiais dar randa laisvalaikio valandėlę ir medžioklei. Juo labiau kad šeimos rūpesčiai jau nebėra taip užgulę kaip anksčiau: sūnus Marius – ekonomistas, Paulius – informatikos specialistas, savo šeimas turi, o Eglutė jauniausia, gimnazistė, šeimos džiaugsmas.

A. Tarvydas su tuometiniu kultūros ministru ir žymiu operos solistu V. Prudnikovu.

S. Balčiūno nuotrauka

Parodos atidarymas „Litexpo“ parodų centre

Prasmingas Antano Tarvydo gyvenimas

Jūra Šlepetienė

Antanas Tarvydas gimė 1896 m. rugsėjo 20 d. Utenės apskr. Užpalių mstl. Dvaro gyv., Donato Tarvydo iš Užpalių ir Monikos Indrašytės iš Traidžiūnų k. šeimoje. Tėvai ūkininkai, valdė 31 ha žemės. Išaugino 4 vaikus. Sūnūs Jonas, Antanas ir Juozas po tėvo mirties sukūrė šeimą, pasidalinę tėvų žemę joje ūkininkavo. Jonas ir Antanas išsikėlė į Užpalių vienkiemius, Juozas pasiliko tėvų namuose. Duktė Pranciška gavusi išmoką emigravo į Braziliją.

1906 m. Antanas Tarvydas baigė Užpaliuose carinę dviklasę liaudies mokyklą. 1914 m. mobilizuotas į carinę Rusijos kariuomenę. Tarnaudamas kariuomenėje dirbo garsiausiose Petrogrado gamyklose: Arsenal ginklų gamykloje ir Simens-Šukkert mašinų statybos gamykloje. Čia dirbdamas įgijo geležies tekintojo specialybę. Rusijoje prasidėjus revoliucijai grįžo į Lietuvą.

1919 m. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. birželio 20 d. atvyko į Alytaus Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pirmąjį pėstininkų pulką. Buvo paskirtas Gedimino pulko atskirų dalių intendantu (tiekėju). 1921 m. gegužės 6 d. pakeltas į jaunesniusius puskarininkius. Dalyvavo mūšiuose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais. 1921 m. perkeltas į kariuomenės rezervus, o 1937 m. iš jų paleistas. Pripažintas kūrėjo savanorio statusas. 1929 m. įteiktas savanorio kūrėjo medalis su liudijimu Nr. 3244. 1932 m. apdovanotas Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų jubiliejaus medaliu Nr. 24620. Buvo šaulys, priklausė Lietuvos šaulių sąjungos Antrajam rinktinės Užpalių būriui.

Būdamas aktyvus Lietuvos jaunimo sąjungos Užpalių skyriaus valdybos narys, palaikė glaudžius ryšius su Rokiškio gimnazijos aušrininkų kuopa. Ruošdavo bendrus vakarus su vaidinimais. Jaunimo sąjunga 1923–1925 m. Jarusės Indrašienės name nuomojo 2 kambarius. A. Tarvydas aktyviai dalyvavo kuriant Užpaliuose kooperatyvines organizacijas: ūkininkų draugiją, pieno perdirbimo bendrovę, Žemės ūkio smulkaus kredito bankelį, vartotojų kooperatyvą. Būdamas Užpalių pieno perdirbimo bendrovės revizijos komisijos narys, prižiūrėjo ne tik pieninės, bet ir Šaulių namų (dabartiniai kultūros namai) statybas.

Antanas Tarvydas

Išlaikęs gimnazijos 4 klasių baigimo egzaminus, 1934 m. baigęs Lietuvos kooperacijos tarybos organizuotus buhalterių kursus Kaune, ėjo Lietuvos kooperacijos banko revizoriaus instruktoriaus pareigas, Marijampolės, Kaišiadorių ir Kėdainių Žemės ūkio kredito draugijos bankuose buhalterio pareigas. Nuo 1937 m. iki 1957 m. dirbo Užpalių žemės ūkio smulkaus kredito bankelyje, Užpalių kooperatyve, TSRS ŽŪ banko Lietuvos respublikinės kontoros Utenos skyriuje buhalteris. Nuo 1957 m. iki 1973 m. dirbo Užpalių kolūkyje laisvai samdomu degalų ir tepalų sandėlininku.

1925 m. vedė kaimyno dukterį Adelę Vaškelytę. Paėmęs banko paskolą, paveldėtoje tėvų žemėje pasistatė gerus pastatus. Ūkis (15 ha) buvo tvarkingas, turėjo tais laikais pažangią ūkinę techniką. Laikė Lietuvos žалуju veislės kontroliuojamus veislinius galvijus, iš Olandijos atvežtą hanoveronų veislės eržilą.

Rusų okupacijos metais buvo laikomas smetonininku, vokiečių okupacijos metais – komunistu. Pirmieji buvo įrašę į vežamųjų į Sibirą sąrašą, antrieji norėjo išgabenti į Vokietiją talkininkauti Reicho karo pramonei. Nuo tremties į Vokietiją išgelbėjo vokiečių Julius Kliupka, tuo metu administravęs Užpalių vls. ir gyvenęs jų vienkiemyje. Žydų susidorojimo metu buvo uždrausta pasirodyti miestelyje.

Gyveno kukliai, niekuo nesigirdamas, labai rūpinosi šeima, ūkiu, o į priekaištą dėl išlaidavimo atsakydavo: „*Ką dabar numesi, paskui rasi.*“ Domėjosi pasaulio įvykiais, politika, technika. Mirė 1982 m. patyręs daug neteisybės ir nesulaukęs laisvos Lietuvos.

Išaugino du sūnus ir dvi dukteris. Labai norėjo, kad vaikai būtų išsilavinę, bet tai išsipildė tik iš dalies. Sūnus Vytautas baigė tik 6 skyrius, dirbo kino mechaniku, gaisrininku. Sūnus Julius baigė suaugusiųjų vidurinę mokyklą, dirbo Vilniaus šiluminėje elektrinėje kūriku. Duktė Irena Mikalauskienė Vilniaus universitete įgijo pramonės ekonomikos specialybę, dirbo Statybos ir pramonės ministerijoje. Duktė Jūra Šlepetienė habilituota gamtos mokslų daktarė, dirbo MA Zoologijos ir parazitologijos institute. Gyvena Vilniuje.

Muziejininkas Balys Tarvydas

Vanda Kuliešienė

Tai pedagogas, muziejininkas, archeologas, gimęs apie 1895 m. Užpaliuose, čia praleido savo vaikystę bei ankstyvosios jaunystės metus, čia įgijo pradinį išsilavinimą. Kur mokėsi toliau, žinių neišliko. Apie 1913–1914 m. B. Tarvydas pradėjo mokyti vaikus Užpalių pradžios mokykloje. Kaip prisiminė buvęs jo mokinys Pranas Melaikis (gim. 1900 m. Užpalių miestelyje), jis mokęs ne tik skaityti, rašyti, bet ir „rokundos“. Rokuoti (skaičiuoti) mokęs iki 100, o ypač gabius – ir iki 1000, mokė atlikti visus aritmetikos veiksmus. Buvęs malonus, linksmas, vaikų nebausdavo. Turėjęs žurnaliuką, kuriame rašęs vaikams pažymius.

Įkūrus Užpaliuose 4 klasių vidurinę mokyklą, iki 1923 m. B. Tarvydas čia dirbo, dėstė istoriją bei buhalteriją. Yra žinių, kad keletą metų mokėsi kunigų seminarijoje, tačiau dvasininku netapo.

Visą vėlesnį savo gyvenimą jis skyrė muziejininkystei, archeologijai. Kurį laiką dirbo muziejuje Kaunė, po to persikėlė į Šiaulius ir ilgus metus darbavosi „Aušros“ muziejuje. Ištyrė daug kapinynų, pilkapių, senkapių Šiaulių, Jōniškio, Plūngės apylinkėse, yra atspausdinęs apie dvidešimt darbų iš muziejininkystės bei archeologijos srities.

1968 m. tapo pensininku, tačiau ligi senatvės (iki 1975 m.) tebedirbo Šiaulių „Aušros“ muziejuje.

Bendradarbiavo su įžymiu užpalėnu pedagogu, Utenės kraštotyros muziejaus įkūrėju Antanu Namiku, rinko medžiagą apie savo gimtinės praeitį ir uoliai talkininkavo A. Namikui ruošiant Užpalių krašto monografiją, kuri, deja, per karus ir okupacijas, kaip ir turtinga A. Namiko biblioteka, negrižtamai dingo. Sklido kalbos, kad kažkas matęs tą vertingą medžiagą Zarasuose, prie komjaunimo būstinės, suverstą makulatūros krūvoje. Kaip ta dviejų entuziastų surinkta kraštotyros medžiaga atsidūrė net Zarasuose, šiandien jau vargu ar kas pasakys...

Pirmasis Užpalių valsčiaus viršaitis Jonas Tarvydas-Tarvydavičius, jo artimieji ir palikuonys

Parengė Jonas Puodžius, Valensas Puodžius

Jonas Tarvydas-Tarvydavičius (1870–1946)

Gimė Užpaliuose. Jo tėvai Martynas ir Barbora turėjo vieną valaką žemės ir miestelyje, Bažnyčios (dabar Pilies) gatvėje, gražią sodybą, kurią supo sodas, o kitoje gatvės pusėje žydėjo margaspalvė pieva.

Martyno ir Barbaros šeimoje augo du sūnūs – Kazimieras ir Jonas. Po tėvo mirties vyresnysis – Kazimieras – tvarkė ūkį, Jonui, baigusiam Užpalių dviklasę mokyklą, toliau mokytis sąlygų nebuvo, todėl jis nutarė išmokti siūti. Keletą metų dirbo pas siuvėją. Jonas buvo imlus, viskuo domėjosi, skaitė spaudą, gautą iš knygnešių. Sulaukęs dvidešimt vienerių, buvo pašauktas į armiją ir Petrapilyje husarų pulke tarnavo artileristu. Po trejų metų paleistas iš kariuomenės, valdiškoje įstaigoje gavo raštininko darbą, nes labai gražiai kaligrafiškai rašė. Tuo metu Petrapilyje steigėsi lietuviškos draugijos, parapijos, chorai. Šioje veikloje dalyvavo ir J. Tarvydavičius.

1886 m. Tarvydavičius sukūrė šeimą su Barbora Lapinskaite. 1898 m. Petrapilyje jiems gimė dvynukės Marija ir Ona, 1900 m. – Elžbieta. Gavusi žinią apie brolio Kazimiero mirtį, šeima sugrįžo į tėviškę ir ėmėsi tvarkyti ūkį. Čia jiems 1904 m. gimė Katrė, 1908 m. – Veronika, 1910 m. – Jonas. 1914 m. vyko žemės reforma – panaikinta rėžių sistema, žemė padalyta valakais. Jono Tarvydavičiaus šeima persikėlė į Bajorų kaimo vienkiemį prie Šventosios. 1919 m. J. Tarvydavičius, išrinktas Užpalių viršaičiu, sulietuvino pavardę – pasirašinėdavo Tarvydu. Būdamas raštingas, sumanus, greitai įgijo autoritetą ir viršaičio pareigas ėjo 15 metų. Likęs jaunas našlys su šešetu vaikų, padedant brolio žmonai Veronikai, vadinamai „tio-te“, sugebėjo pavyzdingai juos auginti ir auklėti Dievo ir Tėvynės meilės dvasia, suteikti jiems išsimokslinimą.

J. Tarvydas apie 1919 m.

J. Tarvydo ir B. Lapinskaitės santuoka. 1896 m.

Lietuvos okupacija bei Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai išblaškė šeimą. Vieni patyrė tremtis, kalinimus, nepanorusieji gyventi okupuotoje Lietuvoje traukėsi iš jos, ėjo į pogrindį ir stojo ginti Lietuvos nepriklausomybės, tačiau visi siekė mokslo, kūrė šeimas, brangino tėvų ir senelių tradicijas, iki šiol nenutraukia ryšių su tėviške. Gimė graži tradicija rengti kraštiečių, giminių susitikimus. Kraštiečiai nuolatos renkasi Užpaliuose Švč. Trejybės atleidų dienomis, Jono Tarvydo šeimos palikuonys nepamiršta tėviškos Bajorų vienkiemyje. Šalia šio vienkiemio išsikūrė Nijolės ir Gerardo Jovarų šeimos sodyba su savitai gražiomis tradicijomis. Teritorijoje plevėsuoja giminės vėliava su herbu, sodybą globoja rūpintojėlis.

Ona Rozniekienė (1898–1994)

Vyriausioji duktė Ona, baigusi Marijampolės gimnaziją, 1921 m. grįžo į Užpalius, dirbo Užpalių progimnazijoje. Susitaupiusi pinigų studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą bei prancūzų kalbą Kauno universitete. Baigusi studijas mokytojavo Alytaūs, vėliau Marijampolės gimnazijose, aktyviai dalyvavo skautų veikloje. Sukūrė šeimą su mokytoju Edgaru Roznieku. 1937 m. jiems gimė duktė Lilija. 1944 m. šeima pasitraukė į Vakarų, Vokietijoje gyveno penkerius metus, 1949 m. persikėlė į JAV. Apsigyvenusi Filadelfijoje, vėliau Čikagoje mokytojavo lituanistinėse mokyklose, dirbo lietuvių bendruomenėse, redagavo lietuviškas knygas. Mirė sulaukusi garbaus amžiaus. Palaidota Čikagos lietuvių kapinėse.

Lilija Kizlaitienė 1959 m. Filadelfijoje baigė universitetą, įgijo chemikės specialybę, dirbo Čikagoje biochemijos laboratorijose. Ji priklausė skautų organizacijai, dainavo lietuvių operos chore, dalyvavo visuomeninėje veikloje, rinko labdarą Lietuvos vaikams. Susipažinusi su Viktoru, 1962 m. sukūrė šeimą. 1963 m. jiems gimė duktė Danutė, 1964 m. – sūnus Tomas, 1971 m. – duktė Audra.

Dana Kizlaitytė 1995 m. baigė Loma Linda universiteto studijas Kalifornijoje, įgijo maisto technologijos specialybę. Laisvalaikiu lankė tautinių šokių grupę, priklausė lietuvių skautų organizacijai, aplankė daugelį pasaulio šalių, 1998 m. lankėsi Lietuvoje Dainų ir šokių šventėje.

Tomas Kizlaitis Ilinojaus universitete įgijo kompiuterių inžinieriaus specialybę, dirbo įvairiose įmonėse. 1992 m. sukūrė šeimą su Sev (albane), augina vaikus Kenon, Sami, Martin.

Audra Kizlaitytė Čikagos universitete įgijo fizioterapijos specialybę, padeda neigaliems žmonėms gyventi visavertį gyvenimą. Lankė katalikišką mergaičių gimnaziją, buvo aktyvi lietuviškoje veikloje; dalyvavo tautinių šokių šventėse Kanadoje ir Čikagoje, priklausė skautų ir ateitininkų draugijoms. Mėgsta keliauti. Didelį išpūdį paliko apsilankymai Lietuvoje 1987 m., su tėvu ir su motina 1994 m. 2003 m. ištekėjo už Jason Akai, augina du sūnus Peter ir Natan.

Marija Jovarienė (1898–1984)

Marija, baigusi Užpalių rusų mokyklą, toliau mokytis nenorėjo. Mėgo piešti, siuvinėti, megzti, austi, rūpestingai auklėjo jaunesnes sesutes ir broliuką. Sulaukusi 23 metų sukūrė šeimą su užpaliečiu Simonu Jovaru. Jie augino Algirdą (1924–1996), Ireną (1925–1995), Joną (gim. 1928) ir Antaną (1932–1995), rūpestingai slaugė savo tėvelį, dėdienę, vyro motiną. Marija Jovarienė buvo labai švelnaus būdo,

*J. Tarvydo šeima.
Ant žemės sėdi:
Jonas Tarvydas,
Veronika Tarvydaitė.
Iš kairės:
O. Roznekienė,
K. Puodžiuvienė,
V. Tarvydienė
(dėdienė),
J. Tarvydas,
E. Juzėnienė,
M. Jovarienė*

nuoširdi, kaimynų ir giminių mylima. Nežiūrint gausios šeimos ir nepriteklių, 9 metus globojo ir leido į mokslus iš tremties pabėgusį sesers Katrės sūnų Valensą. Sulaukusi garbaus amžiaus mirė ir palaidota Užpalių kapinėse.

Algirdas Jovaras, tapęs pagalbininku tėvų ūkyje, 1944 m. buvo sovietų apkaltintas ryšiais su Lietuvos partizanais, suimtas ir nuteistas 15 metų kalėti. Jis buvo įkalintas Vorkutos lageriuose, kur nežmoniškomis sąlygomis dirbo akmens anglių kasyklose iki 1956 m. Grįžęs į Užpalius 1957 m. sukūrė šeimą su Genovaite Dulkyte. Paskutinį gyvenimo dešimtmetį sunkiai sirgo, atsiliepė žiaurios įkalinimo sąlygos. 1958 m. jiems gimė duktė Audronė, 1960 m. – sūnus Vidmantas. Algirdas mirė ir palaidotas Užpaliuose. Audronė Vilniuje įgijo skaičiavimo mašinų technikos specialybę. 1979 m. ištekėjo už Jono Kublicko ir tais pačiais metais susilaukė dukters Jurgitos. Vidmantas baigė Vabalniūko žemės ūkio technikumą, 1984 m. vedė Liliją Sunklodaitę. Jiems 1986 m. gimė sūnūs Mindaugas, o 1989 m. – Paulius.

Irena Musteikienė 1945 m. baigė mokytojų seminariją Kaune, 1956 m. Vilniaus pedagoginį institutą. Visa jos pedagoginė veikla susieta su Užpalių vidurine mokykla. Darbe nuolat buvo diskriminuojama dėl įkalinto brolio. 1956 m. ištekėjo už Jono Musteikio, susilaukė ir gražiai užaugino tris dukras. 1954 m. gimė Lilija, 1956 m. – Kristina ir 1961 m. – Jūratė. Irena labai rūpinosi šeima, aktyviai dalyvavo Užpalių bažnyčios parapijos veikloje. Jos meilė ir nuoširdumą pajuto visi, kam teko su ja bendrauti, sunkiu pokario laikotarpiu materialiai padėjo giminėms. Irena mirė 1995 m., palaidota Užpaliuose.

Lilija Vilniaus universitete baigė biologiją. 1976 m. ištekėjo už Gintauto Kvedaro. Jiems gimė du sūnūs: Marius (1976 m.) ir Donatas (1979 m.). Šeima sūnus gražiai užaugino ir išmokslino, visi pamėgo sportą, keliones. Marius ir Donatas aukštuosius mokslus baigė Lietuvos žemės ūkio universitete, magistrantūrą – Marius Kauno technologijos universitete, Donatas – Vilniaus universitete. 2008 m. Marius vedė Agnę Bulovaitę ir 2010 m. susilaukė dukros Evelinos.

Kristina iš mažens mėgo muziką, turėjo gerą klausą ir balsą. Ji lankė muzikos mokyklą Utenoje, o 1980 m. baigė Vilniaus konservatorijos Klaipėdos fakultetą. Dirbo dėstytoja, vėliau buvo ilgametė Anykščių muzikos mokyklos direktorė. 1979 m.

susituokė su Rimantu Vičinu. Jiems gimė dukros Laura 1981 m. ir Rūta 1994 m. Laura 2003 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto tarptautinės teisės ir politikos mokslų studijas. Abi dukros gabios muzikai, noriai lavina įgimtas savybes. Gaila, kad Laura, negalėdama tinkamai pritaikyti savo įgytų žinių Lietuvoje, išvyko į Airiją ir ten sėkmingai dirba. 2009 m. ji susituokė ir susilaukė dukters Olivijos.

Jūratė, kaip ir jos motina, nuo vaikystės norėjo būti mokytoja. Savo svajone įgyvendino baigusi Pānevėžio pedagoginę mokyklą ir 1989 m. Šiaulių pedagoginio instituto Klaipėdos skyrių. 1981 m. susituokė su Eugenijum Keraminu, kuris turėjo 3 brolius ir 4 seseris. Jiems 1982 m. gimė Karolis, 1984 m. Justas, 1989 m. Simonas, 1992 m. Marija. Abu tėvai labai darbštūs, rūpestingi ir dori. Nepabūgę sunkumų, jie 1997 m. įkūrė vaikų globos sodybą ir gražiai globoja 14–16 vaikų, dalis jų iš asocialių šeimų. Jų rūpestis savais ir globojamais vaikais vienodas. Vaikus ne tik globoja, bet ir ugdo pastebėtus jų polinkius ir gabumus.

2004 m. Karolis vedė Indrę Žegūnaite, 2005 m. susilaukė Pijaus, 2008 m. – Beno.

Jonas Jovaras mokėsi Užpalių vidurinėje mokykloje iki 9 klasės, vėliau atliko privalomąją karinę tarnybą Ukrainoje. Kaunė, dirbdamas įvairiose įstaigose, vakarais mokėsi ir Kauno politechnikume įgijo tekstilinio specialybę. Nuo 1960 m. iki išėjimo į pensiją 1988 m. dirbo Aklųjų kombinate cecho viršininku. 1956 m. susituokė su Regina Ivanauskaite ir 1959 m. susilaukė sūnaus Gerardo, 1965 m. – dukters Jolantos. Jie labai rūpinosi vaikų auklėjimu ir išmokslinimu. Šeima nuolat lankosi Užpaliuose, puoselėja tėvų atminimą ir tradicijas. Jonas pasižymi darbštumu, kruopštumu, daug padeda vaikų šeimoms gražinant tėviškę.

Gerardas 1977 m. baigė J. Jablonskio vidurinę mokyklą Kaune, 1982 m. Kauno politechnikos institutą, kur įgijo inžinieriaus-statybininko specialybę. Jis jau 28 metus sėkmingai dirba AB „Lietuvos dujos“ Kauno filiale, eina vadovo pareigas. 1987 m. susituokė su vokiečių kalbos dėstytoja Nijole Baniulyte. Jiems 1988 m. gimė duktė Gertrūda, 1994 m. sūnus Gabrielius.

Gertrūda labai pareiginga, žingeidi, meniškos sielos, futbolo mėgėja, su pagyrimu baigė „Santaros“ gimnaziją, nuo 2008 m. studijuoja leidybos dizainą ir menotyrą Oksfordo universitete ir dirba universiteto bibliotekoje. Gabrielius – aistringas sporto mėgėjas, kompiuterių žinovas ir geras tėvų pagalbininkas. Gerardas ir Nijolė labai kūrybingi, meniški, senų giminės tradicijų puoselėtojai ir naujų kūrėjai. Jie nuolatinių pusbrolių susitikimų skatintojai, sukūrė šeimos herbą, vėliavą ir giminės bajorų sąjungą, daug pastangų įdėjo sodybai prie Šventosios įkurti ir aplinkai gražinti.

Jolanta baigė Kauno J. Jablonskio vidurinę mokyklą ir Kauno politechnikos institutą, įgijo lengvosios pramonės audimo inžinierės specialybę, studijavo sociologiją Vytauto Didžiojo universitete. Ji – grožio puoselėtoja darbe ir namuose. Dirba grožio studijoje, nuolat keliauja po užsienio šalis, dalyvauja tobulinimosi seminaruose. 1989 m. ištekėjo už Raimondo Baniulio. 1990 m. susilaukė dukros Evelinos, 1998 m. – Kotrynos. Evelina baigė Kauno „Santaros“ gimnaziją. Domisi muzika, baigė M. Martynaičio dailės mokyklą. Nuo 2010 m. studijuoja dizainą Vilniaus dailės akademijos Kauno filiale. Kotryna – „Ažuolo“ katalikiškosios mokyklos moksleivė.

Verpėja M. Jovarienė (giminės ją vadindavo senelyte) su seserimis ir anūkais. Sėdi V. Tarvydaitė, I. Rusteikienė, K. Puodžiuvienė. Vaikai Lilija, Kristina ir Jūratė Musteikytės ir tupi Dalius Puodžius

Antanas Jovaras (1932–1995) mokėsi Užpalių vidurinėje mokykloje, buvo pagrindinis darbininkas savo ūkyje, mokykloje tapo geru sportininku. Jis trejus metus tarnavo sovietinėje armijoje Uzbekijoje. Po armijos dirbo vairuotoju, pasižymėjo nuoširdumu, paprastumu, mokėjimu bendrauti. 1972 m. vedė aistringą žirgų mylėtoją Viktoriją Rastenytę ir 1972 m. susilaukė dukros Neringos, 1976 m. – Eglės. Abi dukros baigė Užpalių vidurinę mokyklą, Lietuvos žemės ūkio universitetą ir sėkmingai dirba Utenoje pagal įgytas specialybes. Eglė 2008 m. baigė magistrantūros studijas Kauno technologijos universitete.

Neringa 2000 m. ištekėjo už Šarūno Šmatavičiaus ir 2001 m. susilaukė dukters Šarūnės.

Elžbieta Juozėnienė (1900–1993)

Gimė Petrapily, būdama dvejų metų su tėvais grįžo į Užpalius. Čia baigė rusišką pradžios mokyklą. 1926 m. ištekėjo už ūkininko Kristupo Juozėno iš Antalieptės valsčiaus Baltriškių bažnytkaimio Pākunigės vienkiemio. Baigė namų ruošos kursus ir tapo gera ūkio šeimininke, audėja. 1936 m. jiems gimė duktė Irena. Pokario metais Zarasų krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, vyko karas po karo, susirėmimai tarp partizanų ir stribų, ūkininkai patyrė negandų. 1944 m. Elžbietos ir Kristupo šeima apšaukiama „liaudies priešais“, Kristupas areštuojamas, įkalinamas Zarasų kalėjime, nuteisiamas dešimčiai metų, po metų išstremiamas į Permės srities Niroblago lagerį, kur netrukus mirė. Elžbieta su dukra buvo išvarytos iš namų, ūkis „išbuožintas“. Iš pradžių jos glaudėsi pas vyro seserį Zofiją, kurią netrukus ištrėmė į Sibirą. Tada persikėlė į Užpalius, pas seserį Mariją, kur gyveno iki 1956 m. Dukrai baigus mokslus, Elžbieta su dukros šeima gyveno Kėdaičiuose, rūpinosi anūkais, ten mirė ir palaidota.

Irena Stanislauskienė Antalieptės vidurinėje mokykloje baigė 9 klases, 1954 m. – Užpalių vidurinę mokyklą, 1956 m. – Kauno pedagoginę mokyklą ir pradėjo dirbti Kėdaičių rajono Medėkšių mokykloje. 1959 m. ji ištekėjo už Stasio Stanislausko. 1960 m. gimė sūnus Raimundas, 1961 m. – Eugenijus, 1967 m. – duktė

Rūta. Irena neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus pedagoginį institutą, 35 metus dėstė rusų kalbą ir literatūrą Kėdainių mokyklose. Buvo labai energinga pedagogė, organizavo užklausinį darbą, vadovavo tautinių šokių kolektyvui, dalyvavo dainų šventėse, dainavo etnografiniame ansamblyje. Išėjusi į pensiją, šešerius metus vadovavo rajono gėlininkų draugijai, 16 metų – pedagogų sambūrio „Branda“ veiklai. Surinko medžiagą, paruošė ir išleido knygą „Amžinai gyvi“ apie Kėdainių krašto partizanų kovas, renka medžiagą apie Kėdainių apskrities mokytojus tremtinius. Didelė gamtos mylėtoja, grožio puoselėtoja namuose ir sode.

Raimundas baigė Kėdainių vidurinę mokyklą ir Vilniaus inžinerinio statybos instituto kelių statybos inžinerijos studijas. Dirba ir gyvena Vilniuje. Mėgsta muziką, literatūrą, sportą.

Eugenijus Kėdainių mokykloje baigė 8 klases, Panevėžio hidromelioracijos technikumą. Vedė Dalią Žukaitę. 1990 m. susilaukė dukros Brigitos. Eugenijus ilgametis „Lifosos“ darbuotojas. Brigita, baigusi Kėdainių muzikos mokyklą, Kauno J. Gruodžio konservatoriją, studijuoja Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje.

Rūta baigė Kėdainių mokyklą ir Kauno politechnikos institutą, įgijo inžinierės sistemotechnikės specialybę. 1990 m. ištekėjo už tremtinių sūnaus Vlodo Tiškaus, gimusio Krasnojarsko krašte. 1990 m. jiems gimė duktė Ugnė, 1994 m. – sūnus Domantas.

Ugnė, baigusi Kėdainių gimnaziją su pagyrimu, muzikos ir kalbų mokyklas, studijuoja Vilniaus valstybiniame universitete mediciną. Ji myli gamtą, ypač arklius, domisi hipoterapija, nori juos panaudoti neįgalųjų reabilitacijai, todėl su didžiausiu malonumu vasaras leidžia Viktorijos Jovarienės sodyboje, jodinėja, treniruoja ir prižiūri arklius. Domantas mokosi Kėdainių „Šviesioje“ gimnazijoje, lanko sporto mokyklą, perspektyvus krepšininkas.

Katrė Puodžiuvienė (1904–2000)

Gimė Užpaliuose, baigė pradžios mokyklą, nuo 1918 m. mokėsi Utenos „Saulės“ gimnazijoje, baigė dvejų metų mokytojų kursus ir metus dirbo Debeikių mokykloje. 1927 m. baigė Kauno „Saulės“ mokytojų seminariją ir buvo paskirta Velykūnų kaimo (Leliūnų vls.) mokyklos vedėja, 1929 m. perkelta dirbti į Aluntės pradžios mokyklą. Šios mokyklos vedėju dirbo Jonas Puodžius, su juo Katrė 1934 m. sukūrė šeimą. Kaune gimė sūnūs Jonas Rytis (1935 m.) ir Valensas (1938 m.). Mokytojai daug laiko skyrė švietimui, mokymui ir mokinių auklėjimui tautine, patriotine dvasia. Organizavo jaunųjų ūkininkų būrelį, skatino vienkiemių, sodybų apželdinimo darbus, rengė mokomasias ekskursijas kraštui pažinti. Jonas Puodžius, būdamas Šaulių sąjungos būrio vadas, Tautininkų sąjungos narys, Jau-nalietuvių sąjungos narys, organizuodavo mokykloje ir miestelyje reikšmingų datų minėjimus, kvietė kovoti už Vilniaus išvadavimą, skatino mokinius ir miestelio gyventojus nepaklusti okupantams, ginti Lietuvos nepriklausomybę. Už tai jis neliko nepastebėtas. 1938 m. Jonas apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino penktojo laipsnio ordinu ir medaliu už pagalbą artimam. 1940 m. vasarą dalyvaudami mokytojų suvažiavime Kaune, nepakludami okupantų skleidžiamai ideologijai, kartu su visais giedojo nepriklausomos Lietuvos himną. 1941 m. birželio 14 d. šeima suimta ir ištremta į Sibirą. Jonas Puodžius atskirtas nuo šeimos,

Pabėgusieji iš Sibiro Jonas Rytis ir Valensas Puodžiai pirmą dieną Lietuvoje su Maryte Marcinkevičiūte 1948 birželio 4 d. ir po 60 metų toje pačioje vietoje prie Kauno geležinkelio stoties

įkalintas Krasnojarsko lageryje (Rešotuose), kur po 5 mėnesių žuvo, palaidotas nežinomoje miško tranšėjoje. Jonas Puodžius 2008 m. pripažintas Laisvės kovų dalyviu (po mirties). Katrė Puodžiuvienė su mažamečiais vaikais ištremta į Altajaus kraštą, po metų – į Jakutiją prie Laptevų jūros. 1944–1947 m. vaikai lankė rusišką Trofimovsko mokyklą, jų motina, gindama šeimą nuo bado, sunkiai dirbo įvairius darbus (malkų ruošos, žvejybos, ligininėje). Rašyti ir skaityti lietuviškai motinos mokė vaikus prie žibalinės lempos ar balanos ant narų (gultų).

1947 m. šeima persikėlė į Jakutsko miestą, o 1948 m. motina, gavusi giminių paramą iš Lietuvos, ryžosi vaikus slapta, su nežinoma šeima, išsiųsti į Lietuvą. Maskvoje jie buvo suimti kaip beglobiai ir įkalinti vaikų globos namuose. Motina ir giminės apie vaikų likimą sužinojo tik po mėnesio ir giminių pastangomis jie buvo pervežti į Lietuvą, pateko į giminių globą. Katrė liko Jakutske. Į Lietuvą grįžo 1956 m. ir gyveno su seserimi Veronika Tarvydaite. Mirė Vilniuje, palaidota Kaune, Petrašiūnų kapinėse.

Joną Rytį Puodžių, grįžusį iš Sibiro, priglaudė teta Veronika Tarvydaitė. Baigęs Kauno pirmosios mokyklos 7 klases, Kauno politechnikumą ir Kauno politechnikos instituto skaičiavimo technikos specialybę, buvo paskirtas dirbti į Specialų konstravimo biurą prie Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklos. 1960–1979 metais ėjo inžinieriaus, sektoriaus, skyriaus vedėjo pareigas, projektavo elektronines skaičiavimo mašinas, dirbo mokslinį darbą. 1979 m. apgynė disertaciją, įgijo daktaro mokslinį laipsnį. 1979–1991 m. Kauno technologijos universitete ėjo

docento, skaičiavimo centro direktoriaus pareigas, skaitė paskaitas studentams, vadovavo jų praktikos darbams. 1991 m. pakviestas į Vilnių dirbo mokslo ir studijų institucijose, Švietimo ir mokslo ministerijoje viceministru, patarėju Lietuvos mokslo taryboje. Greta tiesioginio darbo, dalyvavo tremties istorijos visuomeninėje veikloje, aktyviai dalyvauja Lapteviečių brolijos veikloje, 2010 m. išrinktas Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos pirmininku. Jis yra parengęs ar sudaręs per 10 leidinių. J. R. Puodžiui 1989 m. suteiktas nusipelnusio inžinieriaus garbės vardas, 2005 m. apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi, 2007 m. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos vyriausybės Garbės aukso ženklu „Už nuopelnus“. 1961 m. susituokė su gydytoja Marija Keršyte. Jos tėvas, Lietuvos savanoris, vengdamas sovietinės okupacijos, pasitraukė į Vakarų, todėl dukra mielai dalyvauja ir remia tremties ir rezistencijos istorijos sklaidos renginius. Už tai apdovanota Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos vyriausybės Garbės sidabro ženklu „Už nuopelnus“. Sūnus Dalius (1964–2003) 1988 m. baigė Kauno medicinos institutą, stažavosi Švedijoje, Vokietijoje, JAV. Įgijęs aukščiausią gydytojo ortopedo kvalifikaciją, dirbo Kauno klinikose, vienas iš pirmųjų įsisavino sąnarių pakeitimo ir kitas ortopedines operacijas. 1987 m. vedė profesorius Puodžiukyno anūkę, gydytoją Editą Marchertaitę, jiems 1989 m. gimė sūnus Jonas, 1994 m. – dukra Dalia. Jonas studijuoja Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakultete. Dalia mokosi Kauno J. Jablonskio gimnazijoje, domisi sportu, daile, rengiasi studijuoti architektūros mokslus.

Valensas Puodžius, grįžęs iš Sibiro, apsigyveno pas tetą. Daugiavaikėje Jovarų šeimoje jis tęsė mokslą Užpalių mokykloje, kurią baigė 1956 m., įstojo į Kauno politechnikos institutą. 1961 m. įgijo inžinieriaus-statybininko kvalifikaciją. 13 metų dalyvavo pagrindinėse Lietuvos pramoninių objektų statybose, vėliau 30 metų vadovavo įmonei „Kauno dujos“. 1988 m. jam suteiktas Lietuvos nusipelnusio inžinieriaus garbės vardas. Nuo 1996 m. visą dešimtmetį aktyviai dalyvavo tarptautinio M. K. Čiurlionio „LIONS“ klubo veikloje teikiant pagalbą seneliui ir vaikų namams bei silpnaregiams. Su broliu tėvams atminti jų žemėje įveisė rekreacinį mišką, kuriame pasodino 2600 ažuolų.

Sulankstyta vėliava perduota J. R. Puodžiui vežti į Užpalius. Dešinėje Jonas ir Magdalena Tarvydai.

1962 m. susituokė su nepriklausomos Lietuvos karininko kapitono dukra Audrone Zaborskyte. Už dalyvavimą 1941 metų sukilime jos tėvui 2001 m. (po mirties) suteiktas kario savanorio statusas. 1966 m. gimė sūnus Giedrius, kuris mokėsi Kauno J. Jablonskio mokykloje, studijavo Kauno politechnikos institute ir tapo kvalifikuotu inžinierium-mechaniku. Studijų metais su draugais aktyviai dalyvavo renginiuose už nepriklausomos Lietuvos atkūrimą, parašė laišką JAV prezidentui (jį komentavo „Amerikos balsas“). Vėliau jis tobulinosi Kopenhagos verslo mokykloje ir Londono Sičio universitete. Nuo 1993 m. dirba tarptautinėje kompanijoje „Kraft Food Lietuva“, nuo 1997 m. logistikos direktorius. 1991 m. susituokė su inžiniere Vilma Jonaityte. Jiems 1997 m. gimė sūnus Justas, kuris mokosi V. Kudirkos mokykloje ir A. Kačanausko muzikos mokykloje. Šešerius metus dalyvauja Kauno muzikinio teatro spektakliuose, žaidžia tenisą, domisi informatika, gabus matematikai.

Giedrius su šeima daug keliauja, slidinėja kalnuose, buriuoja, profesionaliai fotografuoja.

Veronika Tarvydaitė (1908–2008)

Veronika Tarvydaitė gimė 1908 m. Užpaliuose. 1928 m. baigusi Utenos „Saulės“ gimnaziją, įstojo į Kauno aukštesniąją meno mokyklą. Studijuodama Kaune, ji gyveno pusbrolio operos solisto (žinomo tenoro) Aleksandro Kutkaus ir Jadvygos Vencevičaitės (operos solistės) šeimoje. 1937 m. baigė mokyklą, įgijo grafikos specialybę. Kutkai, važiuodami vasaros atostogų į užsienį, meno mokyklos baigimo proga pakvietė važiuoti ir Veroniką. Ten ji aplankė Berlyno, Vienos, Milano, Venecijos, San Remo, Laigeljos ir kitų miestų muziejus. Lietuvoje įsidarbino Lietuvos banko Joniškio skyriuje. Nuo 1940 m. mokytojavo (piešimo mokytoja) Rasėinių ir Kauno gimnazijose. 1948 m., sutaupiusi pinigų ir sulaukusi giminių paramos, išsikvietė sesers Katrės 13 ir 10 metų vaikus iš Sibiro ir rūpinosi jų mokslu ir gyvenimu Lietuvoje. Už tai pakliuvo į KGB akiratį, buvo kviečiama bendradarbiauti, tačiau „susitarti“ nepavyko. Veronika mėgo keliauti, aplankė Latviją, Estiją, Kaukazą, gimines JAV ir Kanadoje. Sulaukusi 100 metų 2008 m. mirė Vilniuje ir palaidota Kauno Petrašiūnų kapinėse.

Jonas Tarvydas (1910–1998)

Gimė Užpaliuose, baigė Užpalių progimnazijos 4 klases, mokėsi Salų žemės ūkio mokykloje, tačiau ūkininkauti nenorėjo. Dirbo draudimo agentu. 1936 m. vedė Veroniką Žvyronaitę ir Užpaliuose atidarė parduotuvę. 1938 m. Užpaliuose gimė sūnus Romas.

Gyvenimas ėjo, viena po kitos užklupo rusų ir vokiečių okupacijos. Būdamas aktyvus patriotas, J. Tarvydas rėmė pasipriešinimo okupantams sąjūdį. Tapo aišku, jog, pasinėrus į antisovietinę propagandą, artėjant rusų kariuomenei būtų pražūtinga likti Lietuvoje, todėl jis pasitraukė į Vakarų. 1944 m. traukdamasis iš Lietuvos, tuo metu tarnaudamas Plikšių dvare prie Sedos, nuleido pulko vėliavą ir ja apsivyniojęs kūną su pulku traukėsi į Klaipėdą, Nėriją, Vokietijos link. 1945 m. vasario 16 d. vėliava buvo iškelta Vokietijoje Liubeko, 1946 m. Oberleningo lietuvių stovyklose. Vėliau Jonas persikėlė į Angliją, dirbo vairuotoju, elektriku, šilko

*Giminių susitikimas
Bajorų vienkiemyje
prie pašventinto
rūpintojėlio.
2004 m.*

fabrike audėju. Jo saugoma vėliava 1947 m. vasario 16 d. plevėsavo Manheimo 8724-ojoje Dariaus ir Girėno kuopoje, ji buvo keliami lietuvių gyvenvietėse. 1951 m. persikėlė į Kanadą, dirbo tabako ūkyje, akmens skaldykloje, ligoninėje sanitaru. 1953 m. susituokė su Magdalena, išgijo kuklų namelį, mėgo auginti gėles, nuolat domėjosi Lietuvos gyvenimu, rūpinosi lietuviybės reikalais Kanadoje ir parama Lietuvai. Jonas du kartus lankėsi Lietuvoje. Jų šeimoje Kanadoje ne kartą svečiavosi giminės iš Lietuvos. Penkiasdešimt metų saugota brangiausia relikvija – trispalvė – paskutinį kartą Kanadoje plevėsavo Hamiltono lietuvių šaulių šventėje 1993 m. rugpjūčio 22 d. Iškilmingai nuleista vėliava gražinta į Lietuvą. 1994 m. vasario 16 d. ji atšventinta Užpalių bažnyčioje ir perduota Užpalių muziejui. 1996 06 10 vėliava buvo išnešta į aikštę atidengiant lentą prie namo, kuriame veikė KGB štabas. J. Tarvydas mirė Hamiltone, su žmona Magdalena palaidotas lietuviškose Anapilio kapinėse prie Toronto.

Romas Tarvydas, Užpaliuose baigęs 6 klases, su motina persikėlė į Kauną, baigęs 7 klasę, įstojo į Kauno politechnikumą. Įgijęs ryšininko kvalifikaciją, dirbo Marijampolėje, Kauno ryšių skyriuje. 1964 m. vedė mokslo draugę Ireną, 1966 m. susilaukė sūnaus Dainiaus. Išsiskyres su Irena, vedė Mildą. Mėgsta fotografuoti, taiso laikrodžius, radijo aparatūrą. Sūnus Dainius vedęs, turi dukrą Sandrą.

Geologijos paslapčių žinovas Rimvydas Tarvydas

Stanislovas Balčiūnas

Geologas, gamtos mokslų daktaras, docentas, nusipelnęs geologijos darbuotojas, ilgametis Vilniaus universiteto Gamtos fakulteto dekanas, Hidrologijos ir inžinerinės geologijos katedros vedėjas.

Gimė jis 1928 m. gruodžio 28 d. Užpaliuose, garsios siuvėjos Veronikos ir ūkininko Juozo šeimoje. Iš penkių Tarvydų vaikų jis buvo vyriausias. Nepaprastą darbštumą, sumanumą, atkaklumą, veržlumą, kuriais ir vadovavosi visą savo gyvenimą, Rimvydas paveldėjo iš tėvų, ypač iš motinos.

Mokėsi Utenos 1-ojoje berniukų gimnazijoje, 1947 m. įstojo į Vilniaus universiteto Gamtos fakultetą. 1952 m. jį baigęs, iki 1957 m. dirbo vyresniuoju dėstytoju Mineralogijos katedroje.

1957 m. įsteigus Lietuvos geologijos ir gelmių apsaugos valdybą, R. Tarvydas tapo jos viršinininku. Būdamas vienas svarbiausių respublikos geologinių darbų organizatorių, Rimvydas pralaužė pirmuosius ledus ir sukūrė geologijos tarnybos lietuviškąjį branduolį, stiprino geologinių tyrimų techninę bazę, telkė ir ugdė jaunuosius specialistus. Pradėtu ir atliktu jo darbu tiriant respublikos žemės gelmes naudojamosi ir dabar, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę.

Šias pareigas R. Tarvydas ėjo iki 1959-ųjų. 1960 m. jis įstojo į aspirantūrą ir 1961 m. apgynė disertaciją „Pietinio Pabaltijo paskutinio apledėjimo kristalinių uolienų rieduliai ir jų mineraloginė petrografinė charakteristika“.

R. Tarvydai buvo suteiktas geologijos ir mineralogijos mokslų kandidato laipsnis, vėliau – docento vardas. Nuo 1961 iki 1964 m. jis dirbo Lietuvos MA Geologijos ir geografijos institute sektoriaus vadovu, 1964–1968 m. Geologijos institute fizinių ir cheminių metodų tyrimo laboratorijos viršinininku, išplėtė Lietuvos mineralinių žaliavų tyrimus, sustiprino institutų laboratorinių tyrimų bazę. 1968 m. R. Tarvydas pakviestas vadovauti Vilniaus universiteto Hidrologijos ir inžinerinės geologijos katedrai. Beveik 20 metų (1970–1989) doc. R. Tarvydas buvo Vilniaus universiteto Gamtos fakulteto dekanas. Būdamas talentingas vadovas ir plačių pažiūrų gamtininkas, jis subūrė įvairių sričių dėstytojų ir mokslininkų kolektyvą, daug nuveikė rekonstruojant fakulteto pastatą, plečiant mokslinių tyrimų kryptis. Studentams skaitė naudingųjų iškasenų, geologijos, inžinerinės geodinamikos, geologijos istorijos, specialybės įvado ir kitus kursus.

Docentas R. Tarvydas buvo vienas iniciatorių steigiant Kairėnų botanikos sodą, plečiant ir kuriant dendrologijos, genetinių tyrimų, pomologijos ir kitus skyrius, tobulinant jų materialinę ir techninę bazes.

Beveik 20 metų Rimvydas Tarvydas buvo Vilniaus universiteto Gamtos fakulteto dekanas

Paskelbta nemažai jo darbų kvartero geologijos, naudingųjų iškasenų, inžinerinės geologijos ir geologijos istorijos temomis. Remdamasis pasaulio mokslininkų žiniomis ir apibendrinamas ilgametę patirtį, parengė ir išleido vadovėlį „Naudingųjų iškasenų telkinių susidarymo geologiniai pagrindai“, inžinerinės geodinamikos mokymo priemonių ciklą (7 knygos).

R. Tarvydui Užpaliai buvo tarsi atgaivos oazė, kurioje jis pailsėdavo po įtempto mokslinio ir pedagoginio darbo ir kasdienių rūpesčių. Šventa jam buvo gimtoji tėvų žemė, jos žmonės, Šventoji ir visas nuostabūs Aukštaitijos kraštas. Per atostogas ir laisvalaikį jis su žmona, dukterimi ir anūkais nuolat būdavo savo tėvų sodyboje.

R. Tarvydas turėjo sumanymų, idėjų, kaip rekonstruoti senąją Užpalių malūną, sutvarkyti Šventosios upės užtvanką, atgaivinant senąją atšaką, tekančią pro malūną, išvalyti vagą, prižiūrėti pakrantes, taip pat planavo Užpalių vidurinėje mokykloje įkurti geologijos muziejų. Šie sumanymai ne kartą buvo aptariami su miestelio vadovais, kitais specialistais. Jų įgyvendinti R. Tarvydas nesusėjo, nes 1996 m. išėjo Amžinybėn...

Docentas nuoširdžiai bendravo su Užpalių miestelio, jo apylinkių žmonėmis. Savo kraštiečiams nuolat patardavo ir, jei reikėdavo, padėdavo išsirinkti specialybę, rekomenduodamas dažniausiai tam tikrą aukštąją mokyklą. Daug pastangų padėjo, kad nuo Vyžuonų iki Užpalių būtų išasfaltuotas kelias.

Dažnai R. Tarvydas lankydavosi įvairiose respublikos mokyklose, kraštiečių susirinkimuose Utenoje ir Užpaliuose, supažindindavo jaunimą su savo specialybės specifika, daug reikšmės teikdamas gamtosaugos klausimams, meilei gimtajam kraštui.

Giminės šaknų atradimas

Stanislovas Balčiūnas

Eglė Grėbliauskaitė-Tursienė, Antanas Tursa, Petras Tursa, Ona Tursaitė, prezidentė Dalia Grybauskaitė, Agota Tursaitė, Gediminas Tursa, Audrius Tursa. 2012 m.

Jau ne kartą esu pastebėjęs, kad užpalėnams daug kas pavydi. Ir ne tik todėl, kad iš šio krašto kilę daug žymių Lietuvos žmonių, bet ir todėl, kad užpalėnai puoselėja gražias tradicijas, labai vertina ryšius su gimine, su kraštiečiais, o kai kas, nors nė karto nėra buvęs Užpaliuose, čia atranda savo šaknis, savo senelių, prosenelių gimtinę.

Taip atsitiko ir ši kartą, kai istorikė genealogė Kornelija Gureckaitė, dažnai besidominti mūsų tautiečių genealogija, sudarinėjanti giminės medžius, pradėjusi kapstyti vilniečio Gedimino Tursos, dabar garsios statybų įmonės „Merko statyba“ valdybos pirmininko šeimos praeityje, aptiko, kad jo senelių, prosenelių giminė kilusi iš Užpalių krašto.

Gedimino tėvai, galima drąsiai sakyti, Lietuvoje žinomi žmonės. Tėvas Gediminas Jonas Tursa – garsus gamtos mokslų specialistas, mama – Vilniaus universiteto lietuvių kalbos profesorė Regina Koženiauskiene. Gedimino brolis Andrius ekonomistas, baigęs Oxfordo universitetą, sesuo Birutė – informacinių technologijų firmos vadovė Amerikoje, o Gediminas baigęs Vilniaus universitetą. Kaip pats prisimena, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, atsidarius vartams į užsienius, išvyko tiesiai Amerikon, išskrido į Niujorką, vėliau gyveno Los Andžele (Santa Monikoje), nesibaidydamas ir nevengdamas sunkaus, juodo darbo statybose. Pradėjęs dirbti pagalbinio darbininku, greit iškilo iki padalinio vadovo, rado laiko mokytis tarptautinio verslo vadybos gudrybių. Taigi, po ketverių metų, gerokai prakutęs ir finansiškai, ir akiratį praplėtęs, pažinęs amerikonišką gyvenimo būdą ir verslą, sugrįžo į Lietuvą ir pradėjo veiklą nekilnojamojo turto sferoje, ėmė vadovauti stambių objektų statyboms. Jo rankų ir gebėjimų, statybų vadovo patirties paliesti ir Vilniaus senamiesčio unikalūs objektai – „Senamiesčio dominija“, „Sapiegos dominija“, prie „Stiklių“ naujam gyvenimui prikeltas didelis

pastatas – Gaono g. 8 ir, žinoma, visiems vilniečiams jau pažįstami naujieji sostinės statiniai – „Panorama“, Balsių vidurinė mokykla. Už šią modernią mokyklą dėkingi ne tik mokinių tėvai ir moksleiviai, bet ir Seimo pirmininkė Irena Degutienė mokyklos atidarymo iškilmėse nuoširdžiai dėkojo UAB „Merko statyba“ valdybos pirmininkui Gediminui Tursai.

Pastaruoju metu Gediminas užsidegęs idėja pastatyti paminklą broliams Vileišiams – Petru, Antanui ir Jonui. Gediminas Tursa gali didžiuotis esąs Lietuvos patriotas, Jono Vileišio proanūkis. Matyt, jo genuose yra vileišiško atsidavimo Lietuvai. Broliai Vileišiai amžininkų akyse buvo asmenybės, kurių svarbiausias tikslas – atgaivinti lietuvių, laisvą žodį ir spaudą, atkurti valstybingumą ir rūpintis tautos likimu.

Beje, ar tik ne pagarba tautos praeičiai Gediminą Tursą paskatino giliai domėtis savo senelių, prosenelių gyvenimu. Užsisakęs giminės medžius, istorikės Kornelijos Gureckaitės prašė surasti visus galimus giminės pėdsakus. Genealogė, kruopščiai dirbdama archyvuose, vartydama senuosius bažnyčių, dvarų dokumentus, surado Tursų giminės šaknis Užpaliuose. Gedimino Tursos senelio tėvas Benediktas, gimęs Užpaliuose, buvo geležinkelininkas ir pagal specialybę darbą rado Tbilisyje, ten gyveno, ten gimė senelis Karolis, ir tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę, senelio tėvas Benediktas su sūnumis grįžo į Užpalius.

Kai šiuos faktus sužinojo Gediminas Tursa, jam parūpo apsilankyti Užpaliuose, susitikti su senelių kraštiečiais ir savo keturiems vaikams parodyti, kur gyveno senelis ir proseneliai. Jo žmona Eglė – finansininkė, ekonomistė, pagimdė Petrą, kuriam jau 15 metų, Antanui – 10, Onai – 8, Agotai – tik 3, o neseniai dar ir tapytojos diplomą gavo. Gal sostinės vaikams patiks gražus Užpalių kraštas?

Tursų giminės genealogija 1733–1940 metais

Kornelija Gureckaitė

Remiantis išlikusiais rašytiniais šaltiniais – bažnytiniais metrikais, reviziniais surašymais, Užpalių dvaro inventoriais, parapijiečių surašymais, kurie saugomi tiek archyvuose, tiek pačioje Užpalių bažnyčioje, buvo sudarytas Tursų giminės genealoginis medis. Pagal istorinių šaltinių duomenis nustatyta, jog seniausi žinomi Tursų giminės atstovai – Juozas Tursa ir Kazimieras Tursa. Pastarasis gimė apie 1733 m. Tai pavyko nustatyti radus šio asmens mirties metrikus (mirties dieną 1806 m. Kazimieras turėjo 73 metus). 1789 m. Užpalių inventoriuje įrašytas Andrius Tursa. Visi šie asmenys yra hipotetiniai giminės pradininkai. Vis dėlto remiantis istoriniais šaltiniais, nepavyko nustatyti, kuris yra kurios šakos atstovas. Kita vertus, kai kurie faktoriai liudija, jog šie asmenys tikrai priklauso šiai giminei.

1. Giminė sėkli (atlikus genealoginį tyrimą paaiškėjo, jog giminė per tiriamąjį laikotarpį buvo išvirtinusi Užpalių miestelyje arba aplink jį esančiuose kaimuose – Glinskio, Abromiškio, Pasalių, Kušlių, Vygėlių. Tik XIX a. pabaigoje pastebimas nežymus judėjimas į gretimas parapijas ir vietas, pvz., Vyžuonų parapijos teritoriją. Benediktas išvyko į Gruziją. Nepatvirtintais duomenimis, gali būti, jog vienas iš Dominyko, Kazimiero sūnaus, šeimos narių išvyko į Ameriką.

2. Giminės pavardė nekito (tik XIX a. pirmojoje pusėje pasitaikė keletas atvejų, kai pavardė buvo sulenkinta – Tursevičius).

XVIII–XIX a. sandūroje išsiskiria 5 Tursų atšakos – Mykolo, Kazimiero, Liudviko, Jono ir Tado.

Mykolo atšaka. Mykolas Tursa (1775–1805) 1798 m. vedė Ceciliją Grodytę, su kuria susilaukė 3 vaikų: Agotos (gim. 1799), Kazimiero (1802–1880) ir Vincento (gim. 1804). Mykolo sūnus Kazimieras 1819 m. vedė Antaniną Buivydaitę (1804–1878). Su ja susilaukė 11 vaikų: Marcijonos (1823–1841), Teresės (gim. 1824), Teodozijos (gim. 1827), Ignoto (1831–1843), Jono (gim. 1833), Juozo (1836–1838), Dominyko (1837–1838), Veronikos (1839–1842), Onos (gim. 1842), Mortos (gim. 1844) ir Dominyko (gim. 1847). Vyresnėlė Marcijona arba Marijona mirė sulaukusi 18 metų nuo karščiavimo. Teresės ir Teodozijos likimai nežinomi. Ignotas būdamas 12 metų nuskendo. Juozas, Veronika ir Dominykas vyresnysis mirė vaikystėje. Jaunesnysis Dominykas 1878 m. vedė Grasildą Baukytę (1859), su kuria susi-

Uršulė Tursienė ir Benediktas Tursa Tbilisyje apie 1900 m.

*Birutė Vileišytė-
Tursienė,
Reda Tursaitė,
Gediminas Jonas Tursa*

laukė Juozo (1880), Jokūbo (1882), Agotos (1883), Prano (1885), Julijonos (1888), Veronikos (1891), Jono (1897–1899) ir Dominyko (1902–1908). Dukra Julijona mirė sulaukusi 17 metų nuo džiovos, jaunėliai Jonas ir Dominykas – vaikystėje. Dukra Veronika 1911 m. ištekėjo už Felikso Jovaro. Vyriausias sūnus Juozas susituokė su Agota Javaraite, su kuria 1912 m. susilaukė dukters Valerijos.

Kazimiero atšaka. Kazimieras Tursa (deja, nėra žinomos jo gimimo ir mirties datos) buvo vedęs Eleną Gureckaitę. Su ja susilaukė Kazimiero (1795–1872), Tomo (1799–1856), Uršulės (gim. 1800), Viktorijos (gim. 1802), Barbaros (gim. 1804) ir Bartolomiejaus (1806–1806). Dukrų likimai nežinomi, o jaunėlis mirė nesulaukęs metų. Vyriausias sūnus Kazimieras 1820 m. vedė Veroniką Audzevičiutę (1804–1877). Jų vaikai: Veronika (1821), Uršulė (1824), Juozas Kazimieras (1826–1857), Ona (1832), Dominykas (1828–1829), Agota Barbora (1830), Morta (1836), Kotryna (1846). Veronikos, Uršulės, Agotos, Barbaros ir Mortos likimai nežinomi (tiesa, kai kuriuose inventoriuose Morta pažymėta kaip piemenaitė, tarnaujanti kitose šeimose). Dominykas mirė vaikystėje. Juozas Kazimieras 1853 m. vedė Veroniką Masiliūnaitę, tačiau žuvo per nelaimingą atsitikimą po savęs nepalikęs vaikų. Jaunėlė Kotryna 1862 m. ištekėjo už Antano Bružio, su kuriuo susilaukė dukters Grasildos (1863).

Kitas Kazimiero sūnus Tomas buvo vedęs tris kartus. Pirmoji žmona Marijona Razytė (santuokos sakramentas priimtas 1817 m. Užpalių bažnyčioje). Su ja susilaukė: Veronikos (1818), Mortos Kotrynos (1822), Juozo Tomo (1824), Vitalio Jurgio (1827), Karolinos (1829–1829), Juozo (1832–1835), Kazimiero (1838–1843), Rachelės (1836), Monikos (1831), Elžbietos (1830). Morta Kotryna 1860 m. susilaukė nesantuokinės dukters Karolinos, vėliau ištekėjo, tačiau tolimesnis likimas nežinomas. Mortos Kotrynos sesuo Elžbieta susilaukė dviejų nesantuokinių dukrų – Onos (1863–1863) ir Anelės (1865). Vyresnėlė sulaukusi vos mėnesio amžiaus mirė. Monika ištekėjo už Kazimiero Jugulo. Rachelė 1860 m. susilaukė nesantuokinės dukters Elžbietos. Antrą kartą Tomas Tursa vedė 1841 m. Žmona – našlė Viktorija Sunklodaitė-Tutinienė. Su ja susilaukė Veronikos (1842–1843), Juo-

zapotos (1844) ir Vincento (1849–1849). Veronika ir Vincentas mirė vaikystėje. Trečioji žmona taip pat našlė – Uršulė Jugailienė. Su ja susilaukė dukters Konstancijos (1851). Tomo sūnų likimai nežinomi.

Liudviko atšaka. Remiantis surastais istoriniais šaltiniais, Liudvikas Tursa turėjo vieną sūnų – Jokūbą (1798–1862), kuris buvo vedęs Teresę Gaučiutę (1802–1874). Su žmona Jokūbas susilaukė sūnų: Antano (1831), Juozo (1833), Justino (1835–1837), Liudviko (1837), Kazimiero (1840) ir Konstantino (1842–1843). Justinas ir Konstantinas mirė vaikystėje. Juozo, Liudviko, Kazimiero likimai nežinomi. Vyriausiasis Antanas Tursa vedė Rozaliją Paukenytę. Su ja susilaukė 7 vaikų: Povilo (1864–1864), dvynių Jono ir Kazimiero (1865), Elžbietos (1867), Prano (1870), Justino (1874) ir Dominyko (1877). Vyriausias Povilas mirė vaikystėje. Kazimiero, Elžbietos, Prano, Justino ir Dominyko likimai nežinomi. Vienas iš dvynių – Jonas Tursa 1909 m. vedė Emiliją Barovskytę, su ja susilaukė sūnaus Antano (1909).

Jono atšaka (tiesioginė linija). Remiantis turimais istoriniais šaltiniais nepavyko nustatyti nei Jono Tursos, nei jo žmonos Viktorijos Verpakovskytės gimimo ir mirties datų. Žinoma tik tiek, jog jie susituokė 1802 m. Santuokoje susilaukė 3 vaikų: Veronikos (1806), Kasparo (1804–1869) ir Karolinos (1814). Dukrų likimai nežinomi. Sūnus Kasparas, remiantis 1841 m. Užpalių parapijos parapijiečių surašymu, dvare dirbo vežiku. 1837 m. į žmonas paėmė našlę, dvaro šeimininkę (gaspadinę) Karoliną Labeikienę, kuri už Kasparą buvo vyresnė beveik 10 metų. Iš ankstesnės santuokos Karolina atsivedė du sūnus – Justiną (1824) ir Kasparą (1830). Ginčytina trečiojo sūnaus Jono tėvystė, kadangi nerasti jo gimimo metrikai, o kiti istoriniai šaltiniai prieštaringi. Remiantis 1847 m. inventoriumi Jonui tuo metu buvo 7 metai, vadinasi, jis turėtų būti gimęs apie 1840 m., t. y. po Kasparo ir Karolinos santuokos. Tačiau remiantis jo mirties metrikais ir kitais duomenimis iš parapijiečių surašymų ir inventorių – jis turėtų būti gimęs apie 1834 m., tokiu atveju galimai Kasparas įsivaikino Karolinos vaikus (arba tik Joną) ir davė savo pavardę.

Vyriausias Karolinos sūnus Justinas Labeikis buvo vedęs Elžbietą (pavardė nežinoma, gimusi apie 1822 m.), su kuria susilaukė: Viktorijos (gim. 1844), Karolinos (1847), Uršulės (1856), Grasildos (1861) ir Antano (1863). Remiantis 1865 m. Užpalių valsčiaus surašymu, Justinas Labeikis 1855 m. buvo paimtas į rekrūtus. Jaunėlis Jonas (1840–1875, mirties metrikuose įrašytas kaip kareivis) buvo vedęs

*Karolis Tursa ir mažasis Gediminas Tursa.
1967 m.*

Karolis Tursa

Oną Vikaitę (Vitkaitę, Vitkevičiūtę). Su žmona susilaukė Justino (1867), Veronikos (1868), Prano (1870), Benedikto (1872) ir Karolinos Kotrynos (1874). Abiejų dukrų ir sūnaus Prano likimai nežinomi. Vyresnysis sūnus Justinas 1899 m. vedė Veroniką Gražytę. Su ja turėjo du vaikus – Oną (1903) ir Rapolą (1908). Justino brolis Benediktas, remiantis 1887 m. Glinskių kaimo, esančio Užpalių valsčiuje, surašymu, 1893 m. stojo į tarnybą. Iš šeimos pasakojimų žinoma, jog Benediktas dirbo geležinkeliuose, buvo išsiųstas į Tfilisį (dab. Tbilisis). Buvo vedęs Uršulę, kurios pavardė, deja, nežinoma. Su ja susilaukė dviejų sūnų: Karolio (1901–1995) ir Adomo (1904–1971). Karolis, grįžęs į Lietuvą, 1932 m. vedė Birutę Vileišytę, su kuria susilaukė Gedimino (1934) ir Redos (1940). (Karolio santuokos ir vaikų gimimo datos įrašytos remiantis Jono Aničo monografija „Jonas Vileišis“.)

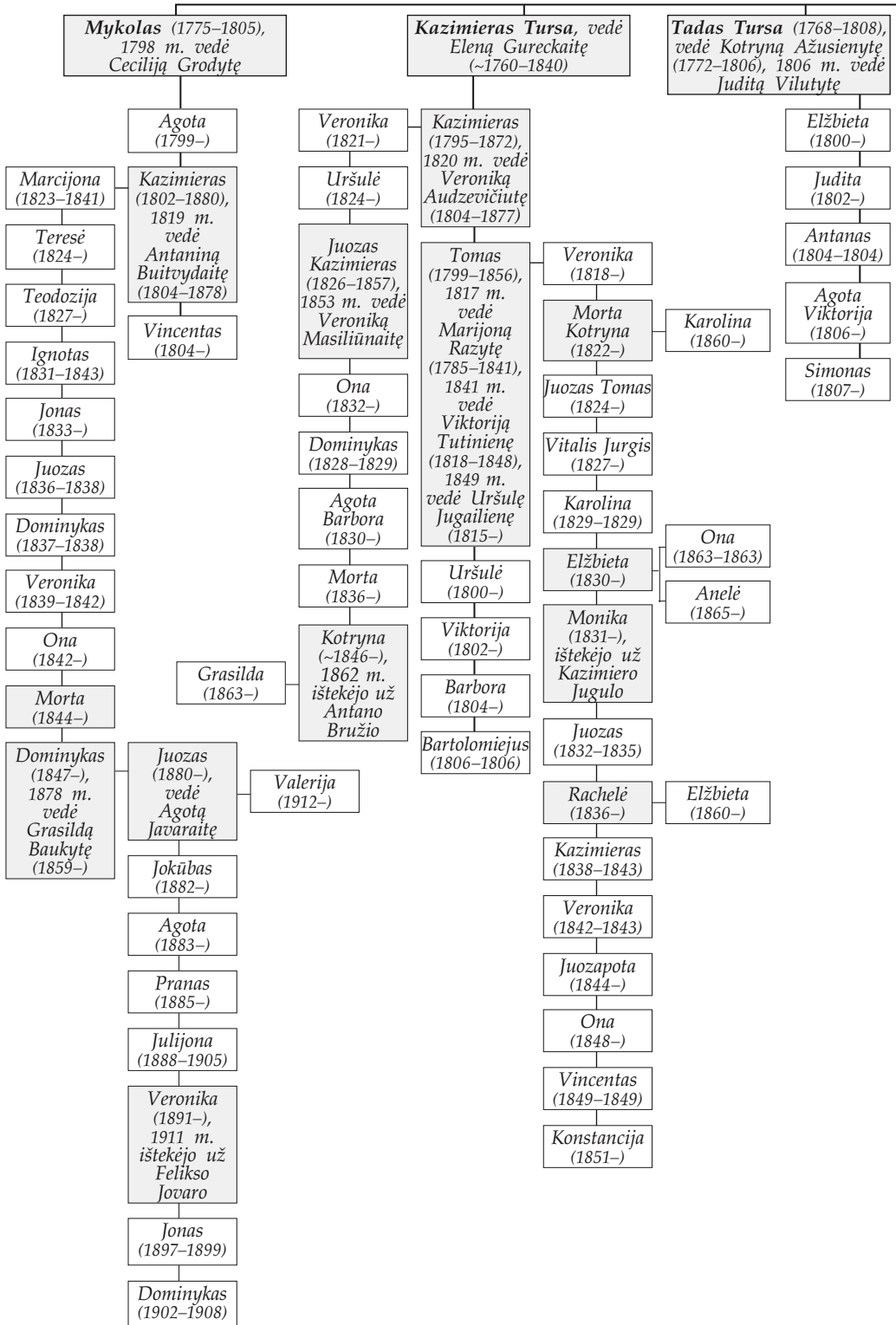
Tado atšaka. Tadas (1768–1808) buvo vedęs du kartus. Su pirmąja žmona Kotryna Ažusienyte (1772–1806) susilaukė trijų vaikų: Elžbietos (1800), Juditos (1802) ir Antano (1804–1804). Dukrų likimai nežinomi, o sūnus Antanas mirė vaikystėje. Antrą karą Tadas Tursa vedė 1806 m. (sudarant šią santuoką liudijo Jonas Tursa, todėl galima daryti prielaidą, jog Tada ir Joną siejo artimas giminystės ryšys: broliai, pusbroliai ir pan.), žmona – Judita Vilutytė. Antrojeje santuokoje gimė du vaikai – Agota Viktorija (1806) ir Simonas (1807). Abiejų vaikų likimai nežinomi, todėl linija laikoma nutrūkusia.

Tursų giminės genealoginis medis sudarytas remiantis istoriniais šaltiniais, esančiais archyvuose ir Užpalių parapijos bažnyčioje:

1. 1765 m. Užpalių dvaro inventoriųs.
2. 1773 m. Užpalių inventoriųs, LVIA, SA 18193.
3. 1789 m. Užpalių inventoriųs, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1.
4. 1828 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, Užpalių RKB archyvas, bylos nr. 79.
5. 1830 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, Užpalių RKB archyvas, bylos nr. 80.
6. 1832 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, Užpalių RKB archyvas, bylos nr. 82.

7. 1833 m. Užpalių inventorius, *LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 172.
8. 1837 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, *Užpalių RKB archyvas*, bylos nr. 82.
9. 1841 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, *Užpalių RKB archyvas*, nr. 83.
10. 1843 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, *Užpalių RKB archyvas*, byla nr. 84
11. 1847 m. Užpalių inventorius, *LVIA*, f. 525, ap. 2, b. 908.
12. 1848 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, *Užpalių RKB archyvas*, byla nr. 85.
13. 1852 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, *Užpalių RKB archyvas*, byla nr. 87.
14. 1858 m. Užpalių revizinis surašymas, *LVIA*, f. 1262, ap. 1, b. 15.
15. 1865 m. Užpalių valsčiaus surašymas, *LVIA*, f. 703, ap. 1, b. 516.
16. 1866 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, *Užpalių RKB archyvas*, byla nr. 90.
17. 1877 m. Užpalių parapijos gyventojų sąrašas, *Užpalių RKB archyvas*, byla nr. 92.
18. 1887 m. Glinskių kaimo surašymas, *LVIA*, f. 703, ap. 1, b. 525.
19. Gimimo, santuokos, mirties metrikai surinkti iš bylų, esančių šiuose saugomuose fonduose: *LVIA*, f. 669, ap. 19 (Utenos dekanato metrikų knygos (1865–1912) ir *LVIA*, f. 669, ap. 1 (Utenos–Kupiškio dekanato metrikų knygos (1798–1865).

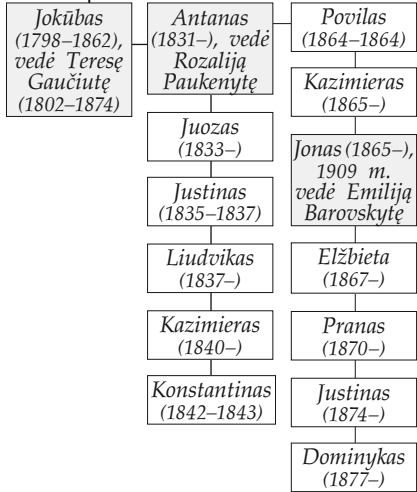
Tursų giminės genealoginis medis (1733–1940 m.)

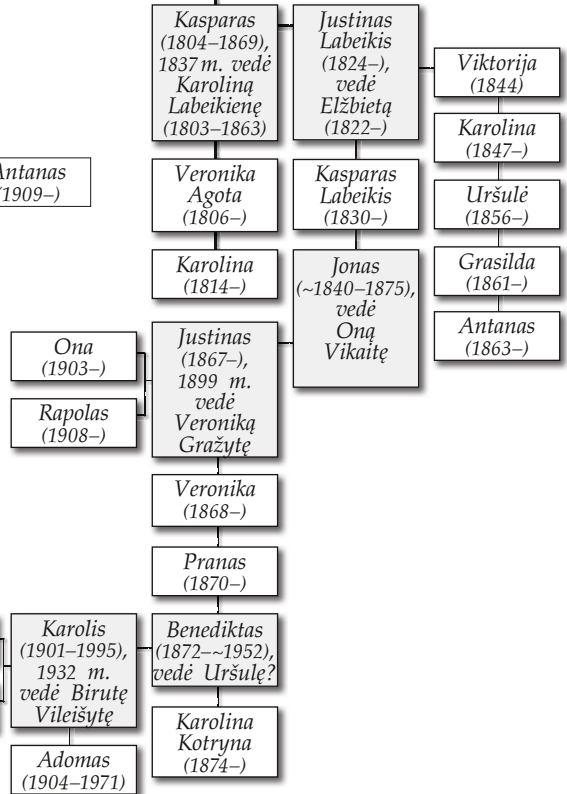
Juozas Tursa (XVIII a. pr.) / Kazimieras Tursa (1733–1806)

Andrius Tursa

Liudvikas

Jonas, 1802 m. vedė Viktoriją Verpakovskytę

Užsakė Gediminas Tursa.

Sudarė istorikė genealogė Kornelija Gureckaitė.

Jonas Urbonas kilnios dvasios užpalėnas

Vanda Kuliešienė

Jo gimtinė – Degėsių kaimas. Mokėsi Ilčiūkų aštuonmetėje, vėliau – Užpalių vidurinėje mokykloje. Dėl nuoširdaus būdo, vidinės kultūros, linksmumo Jonas Urbonas mokytojų ir bendramokslių buvo mylimas ir vertinamas. Visur buvo reikalingas kaip geras dainininkas, puikus aktorius, sumanus organizatorius.

Gavęs brandos atestatą, pradėjo studijuoti Vilniaus universitete prancūzų kalbą, bet dėl pablogėjusios sveikatos šių studijų teko atsisakyti. 1984 m. baigė Vilniaus kultūros mokyklą – masinių renginių režisūrą. Dirbo Utenos ATĮ bendrabučio auklėtoju, Pieno kombinato kultūros klube. Jam įsidarbinus Užpalių kultūros namuose, renginiai ėgavo naują atspalvį.

Ypač plačiai Jono Urbono talentas atsiskleidė 1993 m. pradėjus dirbti Utenos kultūros rūmuose. Daugelį metų be jo neapsiėjo beveik nė vienas šių namų renginys. Uteniškiai jį buvo pamilę kaip masinių renginių vedėją, neprilygstamą žodžio meistrą, gimtosios užpalėnų tarmės puoselėtoją. Visa Lietuva Joną Urboną pažinojo kaip kaimo kapelų šventės „Linksmoji armonika“ gaspadorių Mataušą. Jonas ir savo bendradarbiams niekada nešykštėjo kūrybinių minčių, idėjų, patarimų, visada buvo pareigingumo, darbštumo, išradingumo pavyzdys kitiems, buvo mylimas ir gerbiamas. Rašė scenarijus, kūrė dainų tekstus, eiles. Vaidino Žaliaduonių teatre, vedė folkloro ansamblio „Utauta“ koncertus. Sunku būtų suskaičiuoti Jono Urbono suvaidintus personažus. Tai Kalėdų Senelis, Saldainių ponas, Karalius, Pirklys ir kt. Jis visada pasitempęs klasikinių renginių vedėjas ir liaudišku humoru trykštantis aukštaitis.

Tačiau kad ir kur būtų dirbęs ar buvęs, Jono Urbono širdis visada linko Užpalių kraštan, gimtinės pusėn. Jonas buvo dažnas svečias savo buvusioje mokykloje, užpalėnų šventėse, pas draugus. Ir amžinam poilsiui 2000 m. jis atgulė Užpalių kapinėse, šalia savo tėvų.

Jonas Urbonas

Melioracijos profesorius Rimantas Urbonas iš Armoniškio

Albinas Kusta

Rimantas Urbonas gimė 1935 m. rugsėjo 26 d. Armōniškio kaime, Utenōs apskrityje.

1959 m. baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją (dabar – Lietuvos žemės ūkio universitetas), 1963–1966 m. studijavo Lietuvos žemės ūkio akademijos aspirantūroje.

1959–1963 m. – Kūpiškio, Pāndėlio ir Zarasū melioracijos organizacijū inžinierius, nuo 1966 m. – Lietuvos žemės ūkio akademijos dėstytojas, 1967 m. apgynė technikos mokslū kandidato disertacijā, 1970 m. jam suteiktas docento vardas. 1968–1971 m. – Hidromelioracijos ir žemėtvarkos fakulteto dekanas, 1975–1978 m. – Malio Respublikos žemės ūkio politechnikos instituto hidrotechnikos dėstytojas.

Grižęs iš užsienio, R. Urbonas toliau dirbo Melioracijos katedroje docentu, dėstė pagrindinī hidrotechnikos inžinieriaus studijū dalykā – žemiū sausinimā. 1988 m. įsitraukė į Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklą. Lietuvos žemės ūkio akademijoje susibūrus LPS grupei, tapo vienu iš jos lyderiū.

1989 m. birželio 7 d. išplėstiniame Akademijos tarybos posėdyje R. Urbonas išrenkamas Akademijos rektoriumi. Jis – vienuoliktasis Lietuvos žemės ūkio akademijos rektorius ir pirmasis po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, Lietuvos atgimimo laikotarpiu aktyviai dalyvavęs kuriant ir tvirtinant naują Lietuvos žemės ūkio universiteto statutā, pertvarkant studijas pagal Vakarū universitetū modelį.

1990 m. Rimantui Urbonui suteikiamas profesoriaus vardas. Vadovavimas akademijai, ilgalaikės komandiruotės pareikalavo daug dvasinių ir fizinių jėgū. Pasibaigus rektoriaus kadencijai (1994 m. lapkričio mėn.), iki pat mirties dirbo profesoriumi Melioracijos katedroje.

R. Urbonas – ilgametis Lietuvos žemės ūkio universiteto, Lietuvos vandens ūkio instituto tarybū narys. Įkūrė Universiteto profesoriū klubā, iki pat mirties buvo jo prezidentas.

Vienas ir kartu su bendraautoriais parašė 6 vadovėlius, keletā knygū, metodinių patarimū studentams, tarp jų – „Melioracija. Sausinimas“ (1988), „Žemės ūkio melioracija“ (su R. Tumu, 1975), „Assainissement agricole et drainage“ (1977) bei per 130 mokslinių ir mokslo populiarinimo straipsniū melioracijos, sausinimo, drenažo, hidrologijos, vandens balanso, aplinkosaugos temomis.

Mirė 1998 m. lapkričio 20 d. Kaūno rajone.

Profesorius Rimantas Urbonas

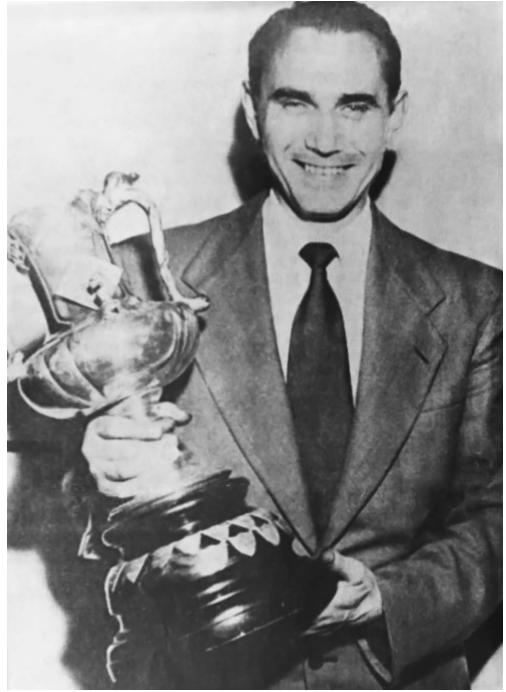
Povilas Vaitonis – pasaulinio garso šachmatininkas

Vanda Kuliešienė

Jis gimė 1911 m. Pradinį mokslą gavo Užpaliuose, vėliau lankė Panevėžio gimnaziją. Buvo įstojęs į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, tačiau studijas teko nutraukti ir aukštojo mokslo diplomą įgyti jau Kanadoje. Dirbo komercijos srityje.

Prieš karą P. Vaitonis buvo Lietuvos šuolių su kartimi čempionas, disko metimo prizinininkas. Vaikystėje gerai išmokęs žaisti šachmatais, liko šiai sporto šakai ištikimas visą gyvenimą. Vaistininkas Stasys Balčiūnas prisimena, kaip P. Vaitonis nepriklausomos Lietuvos laikais žaidė Užpalių mokyklos aikštėje gyvomis figūromis – šachmatų vietoje buvo progimnazijos mokiniai. Ir gyvendamas išėivijoje, P. Vaitonis dalyvavo tarptautiniuose turnyruose, pasaulio šachmatų olimpiadose. Net du kartus buvo Kanados šachmatų čempionas, pirmasis iš lietuvių gavo tarptautinio meistro vardą.

Mirė P. Vaitonis 1983 m. balandžio 28 d. Hamiltone.

Povilas Vaitonis

Albino Vanago gyvenimo žingsniai

Marija Dovydatienė

Gražus aukštaičių kraštas. Derlingos žemės, lygūs laukai. Darbštūs, Tėvynę mylintys Lietuvos ūkininkai augino daug Lietuvai žadančių savo vaikų. Albinas Algirdas gimė 1931 m. liepos 20 d. ramiame Vilūčių kaime. Baigęs Kišūnų pradžios mokyklą, metus mokėsi Utenos „Saulės“ gimnazijoje. Toliau mokslus tęsė Svėdasų vidurinėje mokykloje. 1949 m. tėvus išvežė į Kazačinskio rajoną, Krasnojarsko kraštą. Gyvenimo ir mokslo sąlygos labai pablogėjo. Mokslą tęsė Vilniuje suaugusiųjų vidurinėje mokykloje.

Dirbo Baldų fabrike Paupio gatvėje, Dailės kombinate, Prekybos ministerijoje, nes trūko lėšų. Net ir sunkiausiomis gyvenimo akimirkomis galima rasti išeitį, atsiranda gerų žmonių, kurie labai padeda sunkiomis akimirkomis. Su didele meile Albinas Algirdas prisimena Dailės kombinate sutiktą dailininkę Juliją Šalkauskienę, Stasio Šalkauskio, filosofo, filosofijos daktaro, žmoną, kuri globojo, įkvėpė drąsos ir pasitikėjimo. Visų gerų žmonių palaikomas ir skatinamas 1951 m. įstojo į Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą, Fizikos ir matematikos fakultetą. Su dėkingumu prisimena šaunius instituto dėstytojus: dekaną Vincą Mockų, dėstytoją Vytautą Gavelį, kurie, suprasdami esamą padėtį, mokėjo tylėti, kai to reikėjo; Petras Katilius, žymiausias matematikas, patriarchas, užstodavo pagirdamas. Po trečio kurso pedagoginės praktikos A. A. Vanagas gavo pasiūlymą dirbti Vilniaus Salomėjos Nėries mokykloje. Bet jis laikėsi duoto pasižadėjimo – baigęs mokslus dirbti Pānevėžio rajone, Raguvos vidurinėje mokykloje. Ten ir išvyko.

Buvo aktyvus visuomenininkas. Dainavo instituto chore, žaidė krepšinio komandos rinktinėje, šachmatų varžybose buvo tarp trijų geriausių šachmatininkų. Juos treniravo Vladas Mikėnas, pasaulio šachmatų čempionų „siaubas“. Du kartus buvo Vilniaus rajono šachmatų varžybų čempionas.

Albinas Algirdas dirbo Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinėje mokykloje, Raguvos vidurinėje mokykloje, Būividiškių žemės ūkio technikumė, Vilniaus Mykolo Biržiškos gimnazijoje – visur dėstė matematiką. Dainavo choruose, ansambliuose, Jono Bosko bažnyčios chore.

1959 m. vedė Vidą Matulionytę – bibliotekininkę. Užaugino du sūnus: Egidijų ir Kęstutį.

Sūnus Kęstutis 2003 m. baigė Gedimino technikos universitetą, verslo vadybos specialybę, įgijo magistro laipsnį. Nuo 2000 m. dirbo UAB „Hanza lizingas“, nuo 2005 m. – AB „Invalida“ grupės įmonėse (UAB „Invalida Real Estate“, AB FMĮ* „Finasta“), nuo 2007 m. valdo fondą Rumūnijoje (Bukarėšte) ir teikia finansinių konsultacijų paslaugas. Turi žmoną Vilną, augina du sūnus: Kristupą ir Mykolą.

Egidijus 1979 m. baigė Vilniaus miesto 15-ąją vidurinę mokyklą, 1984 m. Vilniaus universiteto Fizikos fakultetą, įgijo fizikos mokytojo specialybę. Nuo 1984 iki 1999 m. dirbo inžinieriumi „Ventos“ mikroelektronikos institute, inžinieriumi ir jaunesniuoju mokslo darbuotoju Vilniaus universitete, studijavo Vilniaus universitete doktorantūroje, stažavosi Lozanos

federaliniame politechnikos institute bei * FMĮ – finansų maklerio įmonė.

Strasbūro medžiagų fizikos ir chemijos institute. Pastarajame 1997–1998 m. taip pat atliko podaktarines studijas, vėliau dirbo Vilniaus universiteto Medžiagotyros ir taikomųjų mokslų institute. Jis 1997 m. apgynė fizikos mokslų daktaro disertaciją ir įgijo daktaro laipsnį.

Egidijus 1999 m. pagal kontraktą išvyko į Japoniją dirbti sistemų inžinieriumi. Naujoje darbovietėje Tòkijuje jis kūrė optines sistemas medžiagoms tirti ir apdoroti Japonijos universitetų, privačių kompanijų laboratorijoms. Dažniausiai šiose sistemose buvo naudojami lazeriai kaip šviesos šaltiniai ir pagrindiniai instrumentai.

2004 m. jis buvo pakviestas užimti vadovaujančiojo inžinieriaus pareigas besikuriančioje „pumpurinėje“ Hokaido universiteto įmonėje Japonijos šiaurėje – Sapore. Dėl tinkamų vystymo kryptių ir kuriamų naujų medžiagų apdorojimo technologijų įmonė išgyveno ir sustiprėjo. Praėjus penkeriems metams ši aukštųjų technologijų įmonė tapo pelninga ir susilaukė puikių investuotojų įvertinimų. Nuo 2007 m. Egidijus įmonėje užima technologijos direktoriaus pareigas.

Kartu su Egidijum į tolimąją Japoniją 1999 m. išvyko ir šeima: žmona Laimutė ir dešimtmetis sūnus Laurynas. Šeima 2001 m. pagausėjo – gimė sūnus Rapolas.

Laimutė muzikos mokytojos ir chorinio dirigavimo profesiją įgijo Vilniaus Tallat Kelpšos konservatorijoje (1985) ir Lietuvos muzikos akademijoje (1990). Lietuvoje ji aktyviai dalyvavo kultūriniame muzikiniame gyvenime: dalyvavo kelių chorų koncertinėje veikloje, Dainų šventėse, koncertinėse kelionėse užsienyje.

Tòkijuje Laimutė laikė visą namų ūkį, prižiūrėjo ir lavino vaikus. Vis dėlto ji rasdavo laiko pažinti Japonijos kultūrą: kalbą, muziką, menus. Laimutė studijavo Ikebanos Sogetsu mokyklos stilių, įgijo mokytojos (sensei) kvalifikaciją ir diplomą. Ji lankė japonų kalbos kursus, vedė fortepijono, dainavimo, lietuvių kalbos pamokas japonams, koncertavo Edogawos (vienas iš Tokijo rajonų) savivaldybės kasmet rengiamuose tautų draugystės koncertuose. Lietuvos ambasados prašymu ji ruošė ir pristatė lietuviškus valgius Fuji televizijos rodytai laidai apie Lietuvą, davė interviu žurnalui lietuviškos virtuvės tema. Taip pat ruošė Lietuvos pristatymo numerį koncerte, skirtame naujų šalių narių priėmimui į Europos Sąjungą, Tokijuje 2004 metais gegužės 10 dieną.

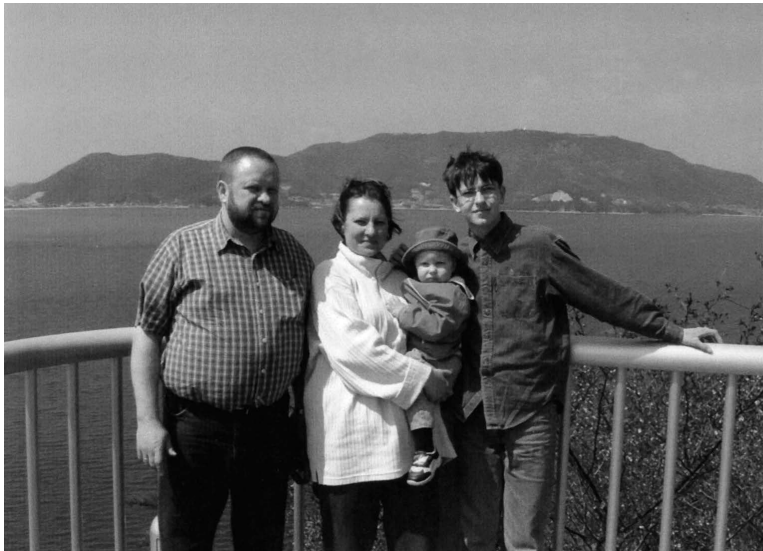
Jau Sapore 2009 m. Laimutė buvo pakviesta vadovauti japonų katalikų bendruomenės Saporo katedros chorui. Šioje veikloje ji puikiai pasirodė, pelnė bendruomenės pagarbą ir simpatijas. Paruošė ir dalyvavo LILAC2010 festivalyje Sapore su kitataučių (ne japonų) katalikų bendruomenės Saporo katedros chorui.

Albinas Algirdas Vanagas (kairėje) ir jo sūnus Egidijus Vanagas

*Laimos ir Egidijaus
Vanagų šeima.
Šv. Kalėdos.
Japonija. 2001 m.*

*Egidijus, Laima,
Rapolas (ant rankų)
ir Laurynas Vanagai
Japonijoje. 2003 m.*

*Lietuvos ambasada
Tokijuje. Kairėje –
Laima ir Egidijus
Vanagai*

Laurynas, Lietuvoje pasimokęs trejus metus, su tėvais atvyko į Tokiją, į visiškai naują ir nepažįstamą kultūrinę ir kalbinę aplinką. Japoniškoje mokykloje jis pradėjo lankyti ketvirtą klasę. Mokykloje japonų kalbos mokytojai su Laurynu dirbo papildomai, taip pat jis lankė papildomas mokamas repetitorijų pamokas. Laurynas sėkmingai baigė pradinę ir vidurinę mokyklą, išstojo į gimnaziją Sapore ir baigė ją kaip vienas iš dešimties geriausių mokinių.

2008 m. Laurynas išstojo į Hokaido universitetą, biotechnologijos specialybę. Įsitraukė į aktyvią studentišką veiklą: įkūrė šachmatų klubą Hokaido universitete, vadovauja vienam iš studentiškų mokslo būrelių, dirba asistentu kompiuterinio raštingumo kursuose studentams ir moksleivių biologijos mokslo būrelyje.

Rapolas gimė Tokijoje 2001 m., dabar mokosi pradinėje mokykloje, lanko papildomas japonų kalbos pamokas, namuose mokosi lietuvių ir anglų kalbų.

Chorvedys Juozas Vanagas

Lina Jukoniėnė

Įvairiai žmonės nuaina šį žemiškąjį kelią. Nevienodus ir pėdsakus palieka po savęs. Vieni po kurio laiko pamirštami neturint ką apie juos pasakyti. Kiti gi įsirežia į žmonių atmintį dar nebaigę žemiškojo kelio. Prie pastarųjų priskirčiau žinomą Lietuvos chorų vadovą Juozą Vanagą. Jis, skirtingai nuo daugelio Lietuvos chorvedžių, visą gyvenimą dirbo tik su choriais, neieškodamas kito pragyvenimo šaltinio. Darbas su choriais Juozo Vanago gyvenime tapo jo dvasios ir kūno penu. Tad dabar, sulaukęs garbaus amžiaus, turi ką prisiminti ir kuo pasidalyti su kitais.

Kai rašai apie vieną ar kitą kultūros darbininką, savaime iškyla klausimas, o kuo gi jis išsiskiria iš kitų? Kuo ypatingas jo kūrybinės veiklos braižas, kad yra prasmės apie tai kalbėti? Juk kiekvienas meno pasaulio atstovas yra savaip įdomus ir nepakartojamas. Tad kur slypi Juozo Vanago išskirtinumas?

Pirmiausia reikėtų prisiminti tai, jog Juozas Vanagas iki šiol Lietuvoje yra nepralenkamas kaip talentingas ir aistringas chorų organizatorius. Apie jį tarp kolegų sklido toks pasakymas: „Išlaipink Vanagą mėnulyje, – jis ir ten suburs chorą.“ Ir tikrai, iš šalies kartais atrodydavo, jog Vanago chorai atsiranda „iš nieko“, tuščioje vietoje. Bet taip tik atrodydavo. O kaip buvo, žino tik pats Juozas Vanagas, iki šiol neatskleidžiantis kai kurių savo organizacinio darbo paslapčių. Jeigu jo vadovaujamo choro interesai reikalauja, Juozas Vanagas nesivaržys, nepabijos nueiti pas pačius aukščiausius sovietinės Lietuvos vadovus ir „išspaus“, ko jam reikia. Kolegos tik stebisi, kaip tam Vanagai pavyksta, ko kitas tikrai nesugebėtų padaryti. Netgi buvo atvejų, kai vienas kitas choro dainininkas neturėjo teisės išvykti su choru į užsienį, kaip nepatikimas sovietų valdžiai, o Juozas Vanagas kažkokių stebuklingu būdu gavo leidimą jam išvykti. Gal kartais Juozas Vanagas sovietinės valdžios atstovams ir įkyrėdavo, bet jo atkaklumas visada nugalėdavo ir jis pasiekdavo, ką užsibrėžęs. Tad nieko nuostabaus, jog tuometinis sovietinės Lietuvos „prezidentas“ J. Paleckis su Juozu Vanagu net gatvėje sveikindavosi. Jau nekalbant apie jo sugebėjimą įvesti chorus net į Maskvos Kremliaus teatro sceną. Šniukštinėju po savo atmintį ir nepamenu, kad dar kuris mėgėjų choras iš Lietuvos būtų koncertavęs Maskvos Kremliaus teatre. Buvo ir juodų dienų Juozo

Jaunas chorų dirigentas Juozas Vanagas „Švyturio“ žurnalo viršelyje. 1972 m.

*Vyrų choras „Aidas“ Kolonų salėje Maskvoje.
1962 m.*

*Vyrų choras po koncerto Kolonų salėje. Centre –
Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas J. Paleckis,
ketvirtas iš dešinės – J. Vanagas. 1962 m.*

Vanago kūrybinėje biografijoje. Jo išgarsinti vyrų ir moterų chorai „Aidas“ dėl subjektyvių ir objektyvių priežasčių ėmė ir „išspietė“. Pradžioje vyrai, o po kurio laiko ir moterys. Visi laukia, kaip dabar Vanagas gyvens be chorų. Bet Juozas Vanagas, sukandęs dantis ir atstatęs likimui sprandą, nepasiduoda. Po kurio laiko vėl „Aido“ vyrų ir moterų chorai scenoje sveikina publiką. Visi tik stebisi – ne kiekvienas chorvedys taip sugebėtų... O Vanagas sugebėjo! Tad ir pasklido garsas po Lietuvą apie jo išlaidinimą mėnulyje.

Kitas Juozo Vanago originalus bruožas, išskiriantis jį iš kolegų tarpo, – jo dirigavimo ir muzikos interpretacijos savitumas. Šiuo požiūriu jis iš tikrųjų į nieką nepanašus. Apie Juozo Vanago muzikos interpretacijos originalumą aštraliežuviai netruko sukurti anekdotą. Sovietmečiu, kaip žinia, vienaip ar kitaip pasižymėjusiems kultūros bei meno darbuotojams būdavo suteikiami garbės vardai ar kitokie ženklai. Po respublikinės dainų šventės ar kokios kitos svarbios sovietinės datos netrukus paskelbiami apdovanotųjų vardai. O Juozas Vanagas kaip negauna, taip negauna nei nusipelnusio artisto, nei kokio medalio ar ordino, nors jo pasiekimai su chonais ne menkesni nei kitų. Štai ir „išsiaiškino“ kolegos, kodėl taip yra:

„Vyksta vyriausybinius koncertus, kuriame sėdi ir A. Sniečkus. Vanago diriguojamas choras dainuoja revoliucinę dainą „Smelo my v boj poidiom“. Bet kokia įdomi interpretacija... – Smelo my v boj poidiom (choras dainuoja labai garsiai ir energingai); toliau – za vlastj sovietov (tyliai tyliai); i kak odin umriom (vėl labai garsiai ir energingai); v borbe za eto (visiškai tylutėliai). Paklausė, paklausė Sniečkus tokios interpretacijos ir sako: „Ne. Už tokį dainavimą negalima suteikti nusipelnusio artisto vardo...“

Moterų ir vyrų choras „Aidas“ Maskvoje, Kremliuje po koncerto. Sveikina maskviečiai. Tarp jų – Justas Paleckis (centre), J. Vanagas (pirmas iš dešinės, priklaupęs)

Vis dėlto po kurio laiko ir Juozui Vanagai buvo suteiktas LTSR nusipelnusio artisto vardas. Čia, pratešiant anekdoto mintį, galima būtų pridurti: matyt, kitame vyriausybiniam koncerte Vanagas sukeitė vietomis dinامينius niuansus...

Anekdotai anekdotais, bet sutikime, jog apie pilkus žmogelius niekas anekdotų nekuria...

Taigi išiveržė į Lietuvos kultūrinį gyvenimą Juozas Vanagas, įrašė savo vardą į Lietuvės chorinės kultūros istoriją. O pradėjo Juozukas savo gyvenimo kelią kaip ir daugelis Lietuvos sūnų ir dukrų paprastu kaimo berneliu gimęs Vilūčių kaime Utenės rajone. Čia jis žengė pirmuosius žingsnius, siekdamas mokslo šviesos. Iš jaunų dienų Juozas Vanagas buvo karštas savo tėvynės patriotas. Tad nieko stebėtino, jog pašaukus generolui Plechavičiui, Juozas Vanagas nedvejodamas išjungė į jo karių gretas. Bet kai jiems padus pasvilino vokiečiai, Juozas Vanagas, viską metęs, pabėgo pirmiausia į Ūteną, o paskiau į Pānevėžį. Sėkmingai baigęs Pānevėžio gimnaziją, Juozas Vanagas nutarė studijuoti klasikinę filologiją Vilniaus universitete (1948–1952 m.)

Jam besimokant Panevėžio gimnazijoje, muzikos mokytojai B. Priekarskis ir M. Karka jaunąjį Juozą užkrėtė muzikos bacila visam gyvenimui. Tad dar studijų metais Juozas Vanagas iš universiteto studentų subūrė didelį vyrų chorą. (Reikia pastebėti, jog pokario Lietuvoje vyrų chorai buvo didelė retenybė.) Šiam chorui Juozas Vanagas vadovavo neilgai, nes pajuto, jog dirbti su choru ir diriguoti jam gimnazijoje įgytų muzikos žinių toli gražu nepakanka. Tad jis nutarė rimtai studijuoti muziką ir išstojo į tuometinę Vilniaus J. Tallat Kelpšos muzikos mokyklą. Čia jis mokėsi choro dirigavimo specialybės pradžioje dėstytojo V. Kriaunevičiaus, vėliau – A. Ilčiuko klasėje. Muzikos studijos Juozui Vanagai niekada nebuvo savitiksles. Mokydamasis muzikos mokykloje, Juozas Vanagas toliau vadovavo chorui, o idant pagilintų savo praktinius įgūdžius, jis dar dainavo tuometinės valstybinės filharmonijos mišriame chore, kuriam vadovavo Konradas Kaveckas. Šiame chore Juozas Vanagas išdainavo aštuonerius metus, godžiai stengdamasis įsisavinti visas praktikos darbo su choru paslaptis. Tai buvo jam gera praktinio darbo mokykla. Tvirtai nusprendęs tapti choro vadovu ir dirigentu, Juozas Vanagas, kryptingai ėjo šiuo keliu, nebijodamas nei nesėkmių, nei kliūčių. Darbas su choru tapo ne tik Vanago gyvenimo tikslu. Daugiau. Choras tapo Juozo Vanago gyvenimu. Tai buvo jo antroji šeima.

Dar besimokydamas J. Tallat Kelpšos muzikos mokykloje ir dainuodamas valstybinės filharmonijos chore, Juozas Vanagas nedvejodamas pradėjo įgyvendinti didįjį savo gyvenimo tikslą – suburti tokį vyrų chorą, kuris garsintų Lietuvą toli už tėvynės ribų. Reikia pripažinti, jog šis darbas pranoko, ko gero, ir paties Juozo Vanago lūkesčius. Nors jis vadovavo ne vienam mėgėjų kolektyvui (galima paminėti elektrotechnikos gamyklos „Elfa“ mišrų chorą, Vilniaus universiteto studentų vyrų chorą, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę – mišrų chorą „Indraja“), tačiau ryškiausi jo meniniai pasiekimai buvo dirbant su vyrų ir moterų choralais, pasivadinusiais „Aidas“. Jam knietėjo suburti tokius kolektyvus, kuriuose jis pats būtų sau šeimnininkas, kad niekas nenurodinėtų, kokius koncertus rengti, kokią repertuarą dainuoti, kokias choro išvykas organizuoti savo šalyje ir užsienyje. Tad Juozas Vanagas ėmėsi energingai burti kolektyvus, galima sakyti, nuo nieko

*Koncertas Madride
su „Elfos“ choru*

*Vilniaus uteniškių
choras „Indraja“
Lietuvos dainų
šventėje Vilniuje.
2005 m.*

nepriklausomus (nors, suprantama, materialinės bazės klausimas visada buvo aktualus). Dirbdamas su choralais „Aidas“, Juozas Vanagas tuo pat metu toliau tęsia studijas ir gilina savo teorines žinias tuometinėje konservatorijoje (dabar Muzikos ir teatro akademija). Čia jis neakivaizdiniu būdu studijavo choro dirigavimą žinomo choro dirigento K. Griaudzės klasėje 1958–1963 m.

1955 m. prasideda svarbiausias Juozo Vanago kūrybinio gyvenimo etapas, visiškai užpildęs tolimesnį jo gyvenimą. Negailėdamas jaunatviškos energijos, sveikatos, Juozas Vanagas suburia beveik šimto žmonių kolektyvą. Tuo metu tai buvo vienintelis ne tik Vilniuje, bet ir Lietuvoje toks stiprus ir rimtai dirbantis vyrų choras. Tada jis glaudėsi prie tuometinės sovietinės Lietuvos maisto pramonės ministerijos. O po penkerių metų Juozas Vanagas suburia ir gausų moterų chorą, kuris glaudėsi ir buvo globojamas materialiai sovietinės Lietuvos lengvosios pramonės ministerijos. Abu šie chorai tuometinėje Lietuvoje buvo ryškiausi mėgėjų chorai ir už meninius pasiekimus pagal to meto tvarką jiems buvo suteikti liaudies kolektyvų vardai „Aidas“. Moterų chorui liaudies kolektyvo vardas bu-

vo suteiktas 1963 m., o vyrų – 1964 m. Ši garbingą vardą chorai ir jo vadovas išsikovojo už aktyvią meninę veiklą, ryškius meninius pasiekimus choro meno srityje. Tai buvo tuo metu patys ryškiausi sovietinėje Lietuvoje vyrų ir moterų chorai. Kad jie taptų tokiais, reikėjo įdėti daug pastangų ir ištvermės, pasiekti tam tikrą meninį lygį, kad jie būtų pripažinti choro meno srities specialistų. Tai lėmė ir choro darbo organizavimas (repeticijų tvarka, koncertai, išvykos), ir repertuaro parinkimas (kad būtų prieinamas mėgėjams ir kartu meniškai vertingas), ir galiausiai publikos pripažinimas.

Juozas Vanagas siekdamas rimtų meninių rezultatų suprato, jog be minimalaus muzikos rašto mokymo dainininkams bus sunkiai įveikiami pasaulio muzikos šedevrai. Tad vadovas (suprantama, padedamas chormeisterių) taip organizavo chorų darbą, kad kiekvienas dainininkas ar dainininkė galėtų sistemingai dirbti, dalyvauti choro repeticijose. Jos vyko keliomis pamainomis, kad dainininkai galėtų ateiti patogiu laiku. Repeticijos pradžioje svarbiausia muzikos rašto mokymasis. Juozas Vanagas stengėsi plėsti taip pat ir dainininkų muzikinį akiratį, lavinti jų meninį skonį, kiekvienoje repeticijoje skirdamas laiko vertingų muzikos kūrinių pasiklausymui. Tai neabejotinai prisidėjo prie choro dalyvių meninio prusinimo, jų meninės pasaulėjautos plėtros ir turėjo tiesioginės teigiamos įtakos pačių kūrinių suvokimo, jų atlikimo kokybei. O tų kūrinių padainuota gausybė.

Susipažinę su Juozo Vanago vadovautų chorų repertuaru, matome, koks jis gausus ir turtingas savo žanrų bei turinio įvairove. Suprantama, chorai savo kūrybinį kelią pradėjo nuo paprastesnių liaudies ir tuo metu privalomų masinių „idėjinių“ dainų. Tačiau chorų vadovas nenorėjo ir negalėjo ilgai užsisėdėti prie paprastų, o kartais ir primityvių kūrinių. Jis sistemingai plėtė chorų repertuarą. Nors dar jaunas, J. Vanagas gerai suprato, jog neišugdysi rimto meninio kolektyvo be atitinkamai meniškai vertingo repertuaro. Priešingu atveju nėra prasmės dirbti. Vyrų ir moterų chorų „Aidas“ išdainuotus kūrinius galima skaičiuoti ne dešimtimis, bet šimtais. Juozas Vanagas labai atsakingai žiūrėjo į lietuvių chorinės muzikos propagavimą ir atgaivinimą. Choro repertuarą sudarė tiek lietuvių chorinės klasikos, tiek vėlesnės kartos lietuvių kompozitorių kūriniai, tiek ir harmonizuotos liaudies dainos. Vien tik autorių pavardės jau sudarytų ilgą sąrašą. Tad paminėsime bent iškilnesnius: A. Budriūnas, J. Dambrauskas, J. Gruodis, J. Gudavičius, J. Jakubėnas, J. Karnavičius, J. Kačinskas, J. Naujalis, J. Tallat Kelpša, Č. Sasnauskas, V. Jakubėnas, S. Šimkus, J. Žilevičius, J. Štarka, V. Kudirka; sovietinio laikotarpio autoriai: J. Juzeliūnas, E. Balsys, V. Barkauskas, A. Bražinskas, L. Abarius, V. Baumilas, J. Gaižauskas, K. Kaveckas, B. Dvarionas, T. Makačinas, R. Žigaitis, A. Račiūnas, J. Švedas ir daugelis kitų. Visų ir nesuminėsi. Čia paminėti lietuvių chorinės muzikos kūrėjų vardai pakankamai svariai kalba apie choro vadovo rimtas menines aspiracijas, apimant kuo platesnius lietuvių chorinės muzikos klodus. Nors ir svarbu garsinti ir populiarinti lietuvių chorinę muziką, toks choro kelias būtų vienpusis, skurdesnis, nepraturtėjęs pasaulio muzikos lobiais. Tad Juozas Vanagas drąsiai imasi sudėtingesnių užsienio kompozitorių kūrinių. Tarp jų randame tokius pasaulinio garso vardus kaip: L. Bethoveno „Sanctus“, A. Vivaldi „Gloria“, F. Šuberto „Ave Maria“, G. F. Hendelio „Aleliuja“ (aranž. L. Dumbliauskaitės), J. S. Bacho ir Š. Guno „Ave Maria“, M. Glinkos „Kelionės daina“, E. Grygo „Jūra

ir krantas“, J. Haydno „Jūreivių daina“, L. Kerubini „Veni Jezu“, W. A. Mozarto „Ave verum corpus“, S. Moniuškos „Patarimas“, R. Šūmano „Svajonė“, R. Wagnerio Jūreivių choras iš operos „Skrajojantis olandas“, Dž. Verdi chorai iš operų „Aida“, „Trubadūras“, „Ernani“ ir dar daugelis kitų. Iš harmonizuotų kitų tautų liaudies dainų verta paminėti tokius autorius kaip Z. Kodaly, E. Grygas, S. Rachmaninovas, A. Sviešnikovas.

Nors čia suminėta tik dalis lietuvių ir užsienio kompozitorių vardų, bet iš to galima susidaryti vaizdą, kaip atsidavus, tiesiog fanatiškai reikėjo dirbti, kad būtų įgyvendinti tikrai ambicingi meniniai užmojai. Ir taip dirbo ne tik choro vadovas. Jis sugebėjo užkrėsti savo entuziazmu ir chorų dainininkus bei dainininkes, nes choro repertuaras yra tikrasis jo vadovo ir kolektyvo veidas. Tais metais nebuvo mėgėjų chorų, kaip kad dabar, kurie daugiau ar mažiau būtų įvaldę muzikos raštą. Tad reikėjo didelio atsidavimo ir entuziazmo tiek iš vadovo, tiek iš dainininkų pusės, kad įsisavintų tokį rimtą repertuarą ir taptų geriausiaisiais moterų ir vyrų choralais tuometinėje Lietuvoje. Abu – tiek vyrų, tiek moterų chorai – vadovaujami Juozo Vanago pasižymėjo švelniu, minkštu vokalo skambėjimu. „Aido“ chorų vokalinė kultūra išskyrė juos iš kitų tuometinių chorų tarpo. Ši kelių dešimtmečių Juozo Vanago vadovaujamų chorų kūrybinė veikla buvo kolektyvų sužydėjimo laikotarpis. Vyrų ir moterų chorai „Aidas“ buvo vieni aktyviausių respublikos dainų švenčių bei įvairių festivalių dalyviai. Be šių chorų jau nebuvo galima įsivaizduoti nė vieno svarbaus renginio tuometinėje sovietinėje Lietuvoje.

Ne vien sistemingas darbas ir koncertai lėmė Juozo Vanago vadovaujamų chorų svorį Lietuvos kultūriniame gyvenime. Vadovas, padedamas chorų tarybų, organizavo ir rengė įvairias šventes, išvykas dalyvaujant ir dainininkų šeimoms. Tokie renginiai padėdavo dar labiau suburti dalyvius į vieningą dainininkų šeimą, kaip sakoma, „sucementuoti“ kolektyvą. Didelė paskata ir stimulus choro dalyviams buvo išvykos už Lietuvos ribų ir bendravimas su kitais meno kolektyvais. Tai padėdavo gaivinti meninius išpūdžius, pasidalinti patirtimi, pasimokyti iš kitų ir save parodyti. „Aido“ chorai užmezgė ir palaikė kūrybinius ryšius su daugeliu kitų Lietuvos, užsienio šalių ir tuometinės Sovietų Sąjungos respublikų chorų. Galima paminėti įdomesnius iš jų: Armėnijos Jerevano vyrų choras „Elektro“, Bulgarijos Sofijos vyrų choras „Gusla“, Bulgarijos Varnos kamerinis choras, Čekoslovakijos Brno vyrų choras „Feorster“, Čekoslovakijos Prahos mokytojų moterų choras, Čekoslovakijos Prahos mokytojų vyrų choras, Estijos mokslų akademijos vyrų choras, Estijos Talino pedagoginio instituto vyrų choras, Estijos Talino moterų choras, Estijos Tartu universiteto akademinis vyrų choras, Latvijos Rygos melioracijos darbų vyrų choras, Latvijos Rygos vyrų choras „Tezeme“, Latvijos Rygos vyrų choras „Dziedonis“, Lenkijos Varšuvos vyrų choras „Harfa“, Lenkijos Krokuvos vyrų choras „Heinal“, Rusijos Leningrado kamerinis choras, Vengrijos Budapešto vyrų choras. Dainininkai palaikė draugiškus santykius ir su Lietuvos kolektyvais: Kauno vyrų chorą „Perkūnas“, Vilniaus vyrų choralais „Varpas“ ir „Sakalas“, Panevėžio muzikos mokyklos moterų chorą, akademinio choru Vilniuje „Gabija“, Kauno Politechnikos instituto chorą „Jaunystė“, Lietuvos mokslų akademijos chorą ir dar daugeliu kitų. Bendravo taip pat ir su kompozitoriais, kurie jiems rašė dainas. Glaudžiausi kūrybiniai ryšiai užsimezgė su kompozitoriais

Algimantu Raudonikiu ir Viktoru Budrevičiumi. Tai padėjo ne tik plėsti choro repertuarą bei koncertines programas, bet ir išlikti originaliems, pirmą kartą atliekant vieną ar kitą naują kūrinį.

Išsikovoję tvirtas pozicijas Lietuvos choro meno baruose, Juozo Vanago vadovaujami chorai dalyvavo visose tuometinės Lietuvos dainų šventėse bei festivaliuose. Ir ne tik Lietuvoje, bet ir kitose sovietinėse respublikose: Leningrade, Dubnos fizikų miestelyje, Maskvoje, Rygoje, Taline, Varšuvoje, Prahoje, Varnoje, tolimajame Vietname (moterų choras 1976 m.) ir kitur. O ir pats Juozas Vanagas jau įvertintas – kviečiamas diriguoti Respublikinėse dainų šventėse (1963, 1965, 1967, 1973, 1975, 1978). Tai buvo rimtas chorų ir jų vadovo nelengvo triūso pripažinimas bei įvertinimas. Už aktyvią veiklą dar sovietmečiu Juozas Vanagas buvo apdovanotas „Garbės ženkle“ ordinu (1967), Sovietų Lietuvos Aukščiausiosios tarybos garbės raštu ir medaliais. Gaila, kad Juozo Vanago kūrybinės veiklos „žvaigždžių valanda“ praėjo sovietinės okupacijos metais. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Juozo Vanago aktyvi kūrybinė veikla pamažu geso, bet ir tuo metu tėvynė įvertino jo triūšą, apdovanojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi (2004). Ordino dokumente skaitome tokį įrašą: „*Daugelio Lietuvos chorų įkūrėjas, ilgametis Dainų švenčių dirigentas.*“ Šiais taupiais žodžiais pasakyta visa Juozo Vanago gyvenimo ir kūrybinės veiklos esmė. Visa, ką jis turėjo geriausio, atidavė savo chorams, savo tėvynei Lietuvai.

Juozo Vanago asmeniniame archyve randame gausybę atsiliepimų apie jo vadovaujamų chorų veiklą: tai Lietuvos bei užsienio spauda, įrašai chorų veiklos istorijos knygose. Brangiausias iki šiol Juozui Vanagai liko mūsų literatūros klasiko Antano Vienuolio-Žukausko įrašas¹:

„LRPST Vilniaus klubo dirigentui gerb. J. Vanagai – Leiskite man pareikšti nuoširdžią padėką ir pagarbą Tamstai ir Tamstos vedamo aukšto meninio lygio vyrų choro kolektyvui, už taip gražų ir netikėtą pasirodymą... Valstybinės konservatorijos salėje, mano 75 metų jubiliejaus proga. Tamstos vedamas choras, tiek man, tiek visiems iškilnių dalyviams padarė ir paliko gražų ir gilų įspūdį.“

Teigiamai choro dainavimą įvertino J. Ozolinis, Latvijos TSR nusipelnęs

¹ Anykščiai, 1957 04 19.

meno veikėjas: „Choras „Aidas“ pasižymi savitu, bet įdomiu ir įtakingumu interpretavimu, aukštu meniniu lygiu, brandžiu meistriškumu“ (1963).

Labai charakteringas ir daug pasakantis tarp eilučių buvusio Juozo Vanago kolegos ir tam tikra prasme konkurento „Varpo“ choro dirigento a. a. Aniceto Armino įrašas: „Korifėjau, gerb. Juozai, – Tu vienas chorvedys mūsų Respublikoje... su giliu nuoširdumu“ (1979 04 20).

Sovietinėje Lietuvoje leistame laikraštyje rusų kalba „Sovetskaja Litva“ randame A. Iljinos išsamų straipsnį, pavadintą „Juozo Vanago mokykla“². Čia neįmanoma pateikti ilgo ir išsamaus straipsnio, vertinančio Juozo Vanago kūrybinį darbą su choriais, nes jis užimtų per daug vietos. Bet jau pats faktas, kad jo darbas įvardintas kaip mokykla, daug ką pasako. Autorė rašo, jog:

„Kas nežino Lietuvoje garsių saviveiklinių chorinių kolektyvų – moterų ir vyrų „Aidas“? Ir ne tik Lietuvoje. Kiekvienos šventės proga kolektyvai sulaukia sveikinimų iš daugelio pasaulio šalių, draugų, kolegų, chorinės muzikos gerbėjų... kolektyvai kviečiami dalyvauti tarptautiniuose festivaliuose, konkursuose...“ ir t. t.

Visų atsiliepimų bei recenzijų išvardinti neįmanoma, bet ir iš to, kas pacituota, galima susidaryti įdomų paties Juozo Vanago ir jo vadovautų kolektyvų kūrybinį veidą ir braižą. Kad užbaigtume kūrybinį portretą, verta pacituoti sovietiniais laikais ėjusį muzikinį žurnalą „Музыкальная жизнь“. Čia muzikologė Natalija Bajeva aprašo aidiečių koncertą Maskvos Kremliaus teatre:

„Sostinės įdomiu įvykiu tapo moterų ir vyrų chorų „Aidas“ atvykimas į Kremliaus teatrą Maskvoje 1966 metų lapkričio mėn. 10 dienos koncertui. Jie pademonstravo aukštą chorinio meno meistriškumą, turintį senas chorinio meno tradicijas. (Moterų – 100, vyrų – 107 dainininkai, darbuotojai, tarnautojai iš įvairių Vilniaus lengvosios ir maisto pramonės.) Šių kolektyvų organizatorius ir meno vadovas jaunas, talentingas dirigentas Juozas Vanagas...“³

Toliau autorė aprašo chorų darbo tvarką bei repeticijų reglamentą, mini, jog „abu chorai ne kartą respublikoje konkursuose laimėjo pirmąsias vietas...“⁴

Nesinori pateikti aidiečių chorų koncertų ar dainuotų kūrinių statistikos. Tai būtų per daug sausa. Tačiau jie skaičiuojami ne dešimtimis, bet triženkliais skaičiais. Juozas Vanagas yra surinkęs gausią savo vadovautų chorų kūrybinės veiklos archyvinę medžiagą, vertą muziejininkų dėmesio. Po šia gausia medžiaga slepiasi visas Juozo Vanago nueitas kūrybinis kelias. Teisingiau būtų pasakyti – visas jo gyvenimas.

Norisi išryškinti dar vieną šio žmogaus kaip choro vadovo ir asmenybės bruožą, kuriuo, deja, negalėtų pasigirti nemaža dalis jo buvusių (o ir esamų) kolegų. Šalia to, kad savo choruose Juozas Vanagas stengėsi diegti dainininkų širdyse meilę muzikai (ir ne tik chorinei), kad jis siekė bent minimaliai,

² Советская Литва, 1967, liepos 31, Nr. 1.

³ Музыкальная жизнь, 1967, Nr. 1.

⁴ Ten pat.

kiek sąlygos leido, mokyti dainininkus muzikos rašto, jis labai sąžiningai ir apmąstyta diegė dainininkų širdyse pilietiškumo bei patriotiškumo daigus. Jo darbu su chonais apogėjus praėjo tuomet, kai mūsų tauta buvo praradusi valstybingumą. Ir nepaisant to, choro vadovas kiekviena proga, ar tai būtų repeticija, ar koncertas, ar dar koks kitas renginys, niekada nepamiršo esąs lietuvis, kad jo viso darbo prasmė yra tarnavimas savo tėvynei, jos senųjų tradicijų puoselėjimas, jos kultūrinio gyvenimo turtinimas. Deja, to negalima pasakyti apie dažną šiandienos dirigentą, nors savo muzikiniu išprusimu dabartiniai Lietuvos chorai tikrai gerokai lenkia buvusius Juozo Vanago chorus. (Tai primenu ne tiek norėdama sumenkinti aidiečių pasiekimus, kiek atkreipti dėmesį į dalies jaunesnės kartos lietuvių choro dirigentų pilietiškumo anemiją. Tūlas jaunosios kartos choro dirigentas nesupranta, o gal ir nenori suprasti, koks ginklas jo rankose ugdant pilietinę visuomenę.) Juozas Vanagas buvo iš tų chorų vadovų, kuriam ne vis tiek, ką jo dainininkai jaučia, kaip nusiteikę tėvynės atžvilgiu. Buvęs „plechavičiukas“ išliko tvirtas ir nepalaužiamas savo įsitikinimais.

Nors chorams Juozas Vanagas, kaip minėjau, atidavė save visą, atėjo metas su jais atsisveikinti (su vyrų choru 1976 m., o su moterų – 1990 m.). Gyvenimas nestovi vietoje, viskas keičiasi. Vykstant valstybėje revoliuciniams socialinio gyvenimo pokyčiams, dalis Lietuvos chorų ir jų vadovų prarado žemę po kojomis. Pripratę prie buvusios tvarkos, ne visi vadovai sugebėjo prisitaikyti prie naujų sąlygų, rasti naujus mecenatus ir dirbti toliau. Beje, tais metais visoje Lietuvoje pasijuto laikinas chorų veiklos sąstingis. Visi laukė, kas bus toliau, kas išlaikys jų chorus. Ir tik nedaugeliui pavyko tada gyventi. Tai natūralu. Kai valstybėje vyksta radikalus socialinės santvarkos pasikeitimas, dalis žmonių pasimeta. Juozas Vanagas nepasimetė. Jis bandė išlaikyti bebyrantį moterų „Aidą“. Bet čia koją pakišo materialinės bazės trūkumas. Be to, ir Juozo Vanago energija jau nebe ta... Įsijungus jaunajai choro dirigentų kartai, sunku garbaus amžiaus žmogui žengti koja kojona su ja. Bet Juozas Vanagas vėl subūrė bendraminčių aukštaičių būrį ir taip atsirado naujas mišrus choras „Indraja“. Vėl repetuoja, vėl dalyvauja pasaulio lietuvių dainų šventėje. Bet šis choras jau nebe toks, kokie buvo Juozo Vanago aidiečiai... Suaktyvėjęs jaunajai chorų vadovų kartai, sustiprėja ir konkurencija tarp chorvedžių. Kiekvienas tik ir žiūri, kaip įsitvirtinti. Senoji chorvedžių karta jau nebeturi „paklausos“. Taip ir Juozas Vanagas gyvenimo saulėlydyje lieka be choro. Bet gal ir pakaks? Juk tiek daug nuveikta, tiek daug pasiekta. Didelis Juozo Vanago nuopelnas yra tas, kad jis, be „Aido“ vyrų ir moterų chorų, „pagimdė“ Lietuvai dar tris ryškius chorus, iš kurių trys mūsų dienomis tebegyvuoja ir sėkmingai dirba.

O atsitiko taip.

Specialistams yra žinoma, jog padirbėjus su meno kolektyvu viena, du dešimtmečius, kuo toliau, tuo sunkiau surasti naujų darbo formų. Neišvengiamai prasideda pasikartojimai, gresia rutina. Sunku vadovui, sunku ir dainininkams. Kai kurie choro vadovai, pajutę tokį pavojų, patys atsisisveikina su kolektyvu ir ieško savo veiklai naujos dirvos. Ir dažniausi nesuklysta. Juozas Vanagas galvojo kitaip. Jis nenorėjo ir negalėjo palikti savo chorų, savo gyvenimo dalies. Tad atsitiko taip, kad pirmiausia „išspietė“ vyrų choras, palikęs saujelę buvusių dainininkų. Bet po kurio laiko Vanagas vėl stovėjo scenoje su beveik šimtinu vyrų choru. Iš

„išspietusių“ vyrų susiformavo naujas kolektyvas, išgarsėjęs „Varpo“ vardu. Vadovaujant prof. Anicetui Arminui, vyrų choras „Varpas“ pasiekė didelių profesinių aukštumų. Daliai dainininkų išėjus pas kitą vadovą, susiformavo dar vienas vyrų choras – „Vytis“. „Vyčio“ choras šiandien jau nebegyvuoja, o „Varpas“ ir „Aidas“ gyvi iki šiol. Tačiau visi šie trys vyrų chorai pagrindus gavo būtent vadovaujami Juozo Vanago. Matyt, stiprius pamatus Juozas paklojo, kad jo ugdyti dainininkai nepalieka chorų iki šiol. Beje, jau patys sulaukę garbaus amžiaus.

Po kurio laiko ir moterų „Aido“ choras pasekė vyrų pavyzdžiu. Iš „išspietusio“ moterų „Aido“ netruko susiformuoti kitas, garsus Lietuvoje moterų choras „Eglė“. Choras sėkmingai dirbo su kitu vadovu. O Juozas Vanagas nepasidavė ir surinkęs naujų dainininkų toliau dirbo su moterų choru „Aidas“. Bet mūsų dienomis jau nebeliko „Eglės“ choro. O moterų „Aidas“ sėkmingai dirba iki šiol. Jis 2008 m. pažymėjo veiklos penkiasdešimtmetį. Naujiems vadovams, matyt, pritrūko tos energijos ir „parako“, ant kurių laikėsi Juozo

Vanago chorai. Taigi iš Juozo Vanago „pagimdytų“ penkių garsių Lietuvos chorų dabar faktiškai gyvuoja du vyrų chorai – „Varpas“ ir „Aidas“ – ir moterų choras „Aidas“. Vyrų choras „Aidas“, kuriam vėliau vadovavo Algimantas Lopas, o pastaruoju metu Tadas Šumskas, tebegyvuoja ir sėkmingai dirba iki mūsų dienų. Jis neseniai paminėjo savo 55-erių metų jubiliejų. Tokiomis iškilmingomis progomis choras visada prisimena savo „gimdytoją“ Juozą Vanagą, dėkodamas jam už neužgesusią meilės chorinei dainai ugnelę. „Varpo“ choras taip pat netrukus minės 55-erių metų jubiliejų, o savo pradžių pradžia vis dėlto laiko Juozą Vanagą.

Taigi dabar, kai jau galime apžvelgti Juozo Vanago indėlį į Lietuvos chorinę kultūrą ir jo nuveiktus darbus šioje srityje, matome neeilinę asmenybę. Ir čia negali nesutikti su prof. A. Arminu, pavadinusi ju korifėjumi. Toks Lietuvos chorų vadovas su savo originalia mąstysena ir tvirtu atsidavimu pasirinktam keliui buvo Lietuvoje vienintelis.

Baigiant šią trumpą Juozo Vanago kūrybinio kelio apžvalgą, vargu ar galima rasti tikslesnius bei taiklesnius žodžius, negu įrašytieji Lietuvos prezidento sveikinime 2005 m. balandžio 29 d.:

Koncertuoja moterų choras „Aidas“ Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje. 1980 m.

„Nuoširdžiai sveikinu Jus, Lietuvos chorų legendą su vyrų choro „Aidas“ garbingu jubiliejum... „Aidas“ ne tik dainuoja. Dainuodamas jis tapo paminklu Jums, žmogui, be kurio Lietuvos chorų sąjūdis jau neišsivaizduojamas. Dėkoju Jums už ryškius puslapius, kuriuos savo gyvenimu įrašėte į Lietuvos kultūros istoriją.“

Sveikinimą pasirašo laikinasis prezidentas Artūras Paulauskas.

Tačiau, kad pilnesnis būtų šio menininko gyvenimo kelias iki jam tampant tautos išžymybe, pasakoja pats Juozas Vanagas, prisiminęs lemtingą epizodą iš savo gyvenimo:

„Vilučių kaimas, kuriame gimiau, – dešimtame kilometre vieškely Užpaliai–Duōkiškis, prie Nosvės upelio. Vilučių kaimą sudarė 16 pasiturinčių ūkininkų, kurių šeimose augo nuo keturių iki aštuonių vaikų. Jie visi lankė iš pradžių Kišūnų, o vėliau Vilučių pradinės mokyklas. Jeigu Užpalių valsčius buvo vadinamas Utenos „Ukraina“, tai Užpalių „Ukraina“ buvo Vilučių kaimas. Vilučių kaimo ūkininkai susikooperavo ir turėjo beveik visas žemės ūkio apdirbimo, kirtimo, apdorojimo mašinas. Jų pastatai po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo ir po žemės reformos buvo perstatyti, išpuošti. Visi Vilučių kaimo gyventojai – darbštūs, sąžiningi, nuoširdūs.“

Aš 1931 m. pradėjau lankyti Kišūnų pradžios mokyklą, vėliau Užpalių ir Utenos gimnazijas. 1944 m. gen. P. Plechavičiui pašaukus ginti Tėvynės nuo žiaurių okupantų, nuo tų, kurie sunaikino apie 900 000 geriausių Lietuvos sūnų ir dukrų, išėjau į Vietinės rinktinės kariūnų karo mokyklą Marijampolėje. Vokiečių gestapai likvidavus Vietinę rinktinę, grįžau į tėviškę ir ten, apylinkių jaunimui susiorganizavus, per Svėdasus, Kūpiškį, Bėžus, Bauskę, vadovaujami kap. A. Repšio, ginkluoti šautuvoais, patraukėme vakarų link, nes Šiauliai jau buvo okupantų užimti. Po Pievenų, įvairių grupių savanorių iš visos Lietuvos, pasitarimo, buvo įsteigta Tėvynės apsaugos rinktinė, kuri netrukus užėmė niekieno neginamą pirmųjų fronto linijų ruožą prie Papilės miestelio, palei Ventos upę. Ten vyko vietinio pobūdžio susišaudymai ir kautynės su Raudonąja armija.

Po trijų savaičių mus pakeitė iš Afrikos grįžę maršalo A. O. Romelio tankų dalinio likučiai ir maršalo H. Geringo „Liuftw-afe“ aviacijos pėstininkai. Tėvynės apsaugos rinktinės savanorius atitraukė į Pinkšių dvarą ir Dagių kaimą, netoli Sedos. Ten buvo išduota apranga ir suvienodinta ginkluotė, savanoriai apmokyti karo meno.

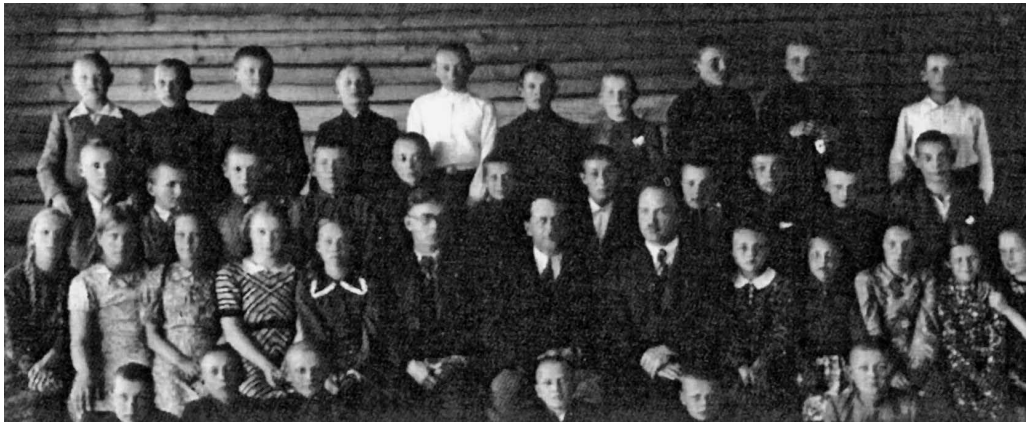
1944 m. spalio 5 d. mūsų TAR divizija išvyko prie Sedos į pirmąsias linijas, kur nuo Šiaulių Raudonoji armija pradėjo generalinį puolimą Žemaitijai „išvaduoti“.

Įsidėstę, išsikasę apkasus ir tranšėjas, gerai jas užmaskavę, laukėme dešimteriopai gausesnio ir geriau ginkluoto priešio.

Tėviškė Vilučiuose

*Užpalių mokykloje
su klasės draugais.
J. Vanagas – trečioje
eilėje pirmas iš kairės*

*Utenos gimnazijoje. J. Vanagas –
pirmoje eilėje antras iš kairės. 1944 m.*

*Juozo ir Marijos
Vanagų šeima
(iš kairės): Juozas,
Apaliutė, Genutė
ir Stasys. 1931 m.*

*Sedoje prieš kautynes
Tėvynės apsaugos
rinktinės kariai:
pirmas iš dešinės –
J. Vanagas, pirmas
iš kairės –
iš Kišūnų k. kilęs
Albinas Miškinis*

Tuo laikotarpiu Barstyčių keliu Klaipėdos link traukė prie Kuršo sumuštų vokiečių dalinių automašinių kolonos. Užskrido rusų lėktuvai ir ėmė bombarduoti mūsų pozicijas ir vokiečių autokolonas. Vienas vokiečių iš tos kolonos išsoko į mano apkasą. Jis man parodė savo šeimos nuotraukas aiškindamas, kad du jo sūnūs žuvo rytų fronte, o turi dar dvi dukras. Jeigu galimybės leis, koietė užvažiuoti į Sileziją, nes žmona nuoširdžiai priims, kai pasakysim, kad mes fronte buvome susitikę.

Sušvilpė krintanti bomba ir kai atgavau sąmonę, nei to vokiečio, nei autokolonos, nei mūsų savanorių aplinkui nebebuvo, tik rūko subombarduotos mašinos. Aš buvau oro bangos nusviestas už kokių 15–20 metrų. Nusipurtes žemes pastebėjau, kad už kokių

200–250 metrų nuo manęs slenka apie 50–80 rusų kareivių. Parako dėmai graužė burnos ir nosies gleivinę. Rankose tebelaikiau vokiečio šeimos nuotrauką. Šokau perbėgimais trauktis Sedos link. Pribėgau kapines, aptvertas mūrine tvora. Dešinėje ir kairėje jau slinko rusų kariai, kurie būtų mane užsiautę ir būčiau patekęs tiesiai į jų rankas. Šokau per vartus, tačiau už smailių geležinių vartų virbų užsikabino mano šinelis, kurio niekaip negalėjau nusikabinti, ir taip kabojau kaip gyvas taikinytis. Rusų karių kulkosvaidžių ir šautuvų ugniai nukirtus vartus laikančius geležinius stulpelius ir vartams nuvirtus, galėjau išsilaisvinti nuo tų vartų virbų, kurie man buvo paruošę kapus visiškai prie pačių kapinių. Nebuvo skirta čia man mirti, nes, esant tokiai intensyviai ugniai, nebuvau nei sužeistas, nei įdrėkostas. Slėpdamasis už antkapių perbėgau kapines ir pasiekiau Varduvo upę. Čia už žemės kauburio buvo subėgę daug savanorių, kurie atsišaudė prieš puolančius rusus. Mėginau perplaukti Varduva, tačiau pradėjau skęsti ir grįžau į krantą. Nusivilkau vasarinį paltuką, kurį buvau užsivilkęs po šineliu, vėl pamėginau plaukti, bet ir dabar skendau. Pamačiau Varduva atplaukiančius du laivelius. Šokau į vandenį ir prisitraukiau laivelius prie kranto. Laivelis, kurį laikiau, kai kovotojai šoko į jį, kad išsigelbėtų iš to „sūrmaišio“, nes prie tilto per Varduva stovėjo rusų tankas, kuris kulkosvaidžių ir patrankų kryžmine ugnimi skynė mūsų savanorius, nuskendo. Visi iššoko, vėl slėpėsi už priedangos ir kiek galėdami atsišaudė. Į mano kvietimą ateiti ir padėti išpilti vandenį iš laivelio niekas nekreipė dėmesio, nes tas upės plotas buvo smarkiai rusų apšaudomas. Pristūmęs laivelį ir vieną laivelio galą įrėmęs į krantą, o už antro iškėlęs išpyliau iš laivelio vandenį. Tuo laiveliu aštuoniese perplaukėme Varduvo upę, tačiau tolesnėje baloje iš mūsų aštuonių penki buvo nukauti. Ten pasiliko nukautas mano kaimynas Bronius Vanagas ir daugelis kitų savanorių, kurie padėjo galvas ant Tėvynės aukuro, kad bet kokie okupantai ir jų kolaborantai nedrįstų mūsų žemės terioti. Anksčiau ar vėliau kolaborantai bus išmesti į istorijos šiukšlyną ir net jų vaikai ir anūkai su pasibaisėjimu skaitys istorijos puslapius, nenorėdami prisipažinti, kad tai buvo jų giminaičiai.

Mūsų, perplaukusių Varduvo upę, susidarė septyniolika. Patraukėme Klaipėdos link. Sutemus sutikome vyriškį. Paklausus, kur čia gyvena apylinkės seniūnas, nurodė vienkiemį, kuris buvo prie kelio – miške, užsukome ir paprašėme nakvoynės. Šeimininkas (seniūnas) leido apsinakvoti šieno prikrautoje daržinėje, nekreipdamas dėmesio, kad mes su vokiškėmis uniformomis, tik ant rankovės lietuviškos vyties skydelis.

Po pasiruošimo kautynėms ir kautynių metu išvarginti greitai sumigome ir nepajutome, kaip į to seniūno kiemą įvažiavo rusų tankas ir keletas gurguolių. Seniūnas kieme rusus girdo samago-

nu, o jo šeimos nariai mums neša civilinę aprangą, dengdamiesi kitų pastatų užtoara – šešėliu. Mūsų daržinėje 17 uniformuotų, 3 kulkosvaidžiai. Šeimininkams – didžiulis pavojus!

Mes gavome kas sermėgą, kas megztinį, kas marškinius, kas kokią bliuzę. Išlaužę daržinės sienoje lentą į miško pusę, nes ta daržinė buvo visai pamiškėje, kokie 7–10 metrų nuo miško, patraukėme į miško gilumą, net nepadėkoję šeimininkams.

Pasiskirstę po du ar tris, pasukome namų link.

Man teko keliauti su Juozu Narbučiu iš Trumpalių. Netoli paėjėję sutikome rusų kuopą, kurių pasisveikinimas „česy“. Jie konfiskavo Juozo laikrodį, o man nuavė gerus odinius batus. Juos pakeitė į dar neblogus rusiškus, odiniais padais pusbačius. Patarde paleido. Paėjėję kokią kilometrą sutikome kitą rusų grupę, kurių pasisveikinimas buvo toks pat „česy y sapagy“. Iškratę ir patardę, jie nepatikėjo, kad mes grįžtame vokiečių išvaryti apkasų kasti, mus uždarė tvarte. Pamatė, kad aš aviu rusiškus pusbačius, įtarė, kad nužudėme rusų karininką ir pasisavinome jo batus, – pastatė prie sienos, išrikiavo tris kareivius, davė komandą „zariežat vintovky“. Tuo metu iš trobos išėjo moteris, kuri gerai kalbėjo rusiškai. Ji patvirtino, kad mes buvome vokiečių išvaryti apkasų kasti – mus paleido atėmę ir tuos rusiškus pusbačius. Taip žemaitė išgelbėjo mums gyvybę.

Miškais ir laukų keliukais, sutikdami kariškių gausias grupes ir jau pradėtas formuoti sribų grupėles, sugrįžom, padarę 400 kilometrų pėsčiomis į tėviškę.“

Jono Varno sielų harmonika grojo

Vanda Kuliešienė

Gimęs 1913 metais Užpalių valsčiaus Puodžių kaime, valstiečio vidutinioko šeimoje, augo tarp aštuonių brolių ir seserų. Galimybių pasiekti aukštesnį mokslą nebuvo. Dainininkas ir muzikantas, kaimo jaunimo siela, linksmas ir geraširdis. Nusipirkęs seną armoniką, greitai išmoko groti mėgstamiausius kaimo jaunimo šokius ir gražiausias, populiariausias to meto dainas. Dėjo visas pastangas, kad tik įgytų naują armoniką. Pats ir seseris ragino:

– Braukit greičiau, mergiotės, linus! Parduosim ir tada gerą armoniką pirkim!..

Nusipirko. Linksmo ne tik gimtojo kaimo, bet ir visos apylinkės jaunimą. Į vakarėlius Varnų namuose rinkosi jaunimas iš Tarvydžių, Bekiūčių, Karkaziškių, Vilūčių ir kitų kaimų.

1935–1936 m. Jonas tarnavo Lietuvos kariuomenėje Tauragėje.

1942 m. jis paliko gimtuosius namus ir išėjo tarnauti į Lietuvos policiją. Jau buvo tarnavęs kariuomenėje, vėliau priklausė Šaulių organizacijai, tad buvo gerai susipažinęs su ginklais. Gal tai, o gal ir meilė Tėvynei padėjo jam apsispręsti. Matyt, nelengva jam buvo palikti gimtinę. Jo užrašų sąsiuvinyje surašyti eilėraščiai ir apmąstymai byloja apie šio vaikinio pareigos supratimą, ištikimybę tėvų žemei ir skausmą dėl tragiškos jos dalios.

Parimo Ji lyg epušė saulėlydžio agonijoj...

Ir geso kibirkštėlės užgimusios vilties,

Ir slinko juodi debesys per kruviną žydrynę,

Ir temdė Jos likimą prailgusi naktis...

Tarnavo Jonas Varnas Zarasų apskr. Rimšės miestelio policijoje. 1943 m., kovodami su raudonaisiais „partizanais“, žuvo keturi policininkai, tarp jų ir Jonas Varnas. Toliau, užrašų sąsiuvinio pabaigoje, skaitome:

Mes visi sugrįšim iš svečios šalelės,

Grįšime tėvelių senstančių paguost...

Ilgesys Tėvynės kaip žvaigždė švies kelią,

Kol sušvis stikliniuos tėviškės languos.

Tu, tėveli, lūpas šypsenai praskleisi –

Kas besitikėjo susilaukt sveikų?!

Mums seklyčioj šokti visą naktį leisi

Ir džiaugsies, senasai, daluže vaikų...

Jonas Varnas grįžo. Paskutinį kartą dar pabuvo tėvų namuose, seklyčioje. Tik jau nevirkdė savo numylėtos armonikos, o ramus gulėjo karste. Priglaudė jį amžinam poilsiui smėlėta Užpalių kapinių žemė. Liko jo jautrių žodžių prirašyti sąsiuvinio lapai. Šiuos eilėraščius jo sesuo Elžbieta moka mintinai. Liko šviesus šio gero kaimo vaikinio atminimas ne tik artimųjų, bet ir daugelio jį pažinojusių atmintyje.

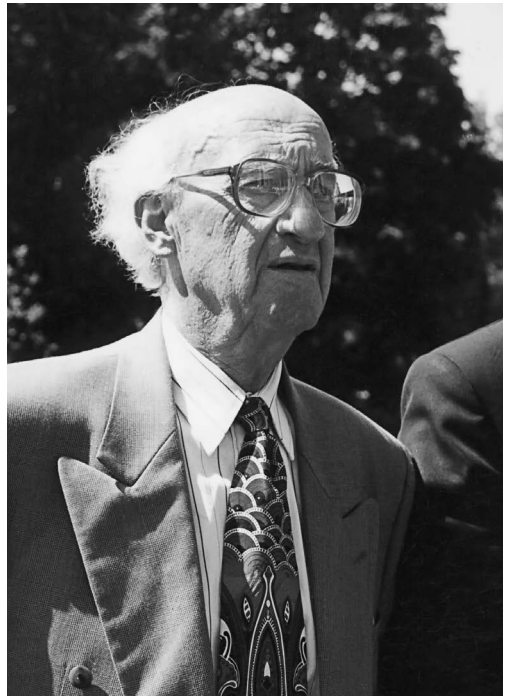
Profesorius, literatūrologas Bronius Vaškelis

Vanda Kuliešienė

Lietuvių literatūrologas ir teatrologas B. Vaškelis gimė 1922 m. Užpalių valsčiaus Puodžių kaime. Karo audros dar jauną vaikinuką atskyrė nuo Tėvynės bei artimųjų ir nubloškė į Vokietiją. Vėliau, persikėlęs gyventi į Amerikos žemyną, Toronto (Kanada) universitete studijavo slavistiką ir baltistiką, 1961 m. gavo magistro laipsnį, Pensilvanijos universitete (JAV) gilinosi į baltistiką ir 1964 m. gavo filosofijos daktaro laipsnį.

Nuo 1963 iki 1984 m. dėstė koledže, o nuo 1966 m. buvo jo Užsienio kalbų fakulteto dekanas, profesorius. 1984 m. – Ilinojaus (Čikaga) universitete buvo Lituanistikos katedros vedėjas. 1980 m. tvarkė lietuvių literatūros ir kalbotyros klausimus leidinyje „MLA International Bibliography“. Nuo 1985-ųjų – penkerius metus buvo Lituanistikos instituto (Čikaga) pirmininkas, 1972–1976 m. „Bulletin of Baltic Studies“ ir 1976–1984 m. „Journal of Baltic Studies“ redakcijos narys. 1964–1976 m. vienas „Lituanus“ redaktorių. Profesorius dirbo ne tik pedagoginį darbą, bet ir rašė straipsnius apie lietuvių dramaturgiją, Amerikos lietuvių teatrą, Mariaus Katiliškio, Balio Sruogos, Vinco Krėvės gyvenimą ir kūrybą.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, grįžo į Tėvynę. Didelis jo nuopelnas atkuriant Vytauto Didžiojo universitetą, kur nuo 1992 m. buvo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, prorektorius, o nuo 1993 iki 1997 m. – rektorius, nuo 1997 m. Teatrologijos katedros vedėjas, nuo 1992 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos narys, nuo 1994 m. – Lietuvos mokslo tarybos narys.

Bronius Vaškelis. S. Balčiūno nuotr.

Akademikas Povilas Algirdas Vaškelis

Zenonas Jusys, Eugenijus Morkus

2007 m. sausio 19 d. Lietuvos mokslų akademijos akademikui profesoriui habilituotam daktarui, Chemijos instituto vyriausiajam mokslo darbuotojui, vienam žinomiausių Lietuvos chemikų Povilui Algirdui Vaškeliui sukako 70 metų. Ši data ir išvardyti mokslo laipsniai bei vardai yra tarsi duomenys iš enciklopedijos, tačiau mes (buvę ir esami mokiniai, kartu tebedirbantys bei jau išėję į pensiją kolegos) šį jubiliejų sutinkame taip, kaip yra ne kartą sakęs gerbiamas jubilias – suvokdami, kad metai, mėnesiai ir dienos tėra lik santykiniai laiko trukmės matavimo vienetai. Svarbiausia ne šešiasdešimt devyneri, septyniasdešimt ar septyniasdešimt vieneri metai, tiesiog tai yra tam tikras atskaitos taškas, kuris leidžia pasveikinti akademiką ir padėkoti jam už jo atidų dėmesį, didžiulę toleranciją bei vadovo, bendradarbio patarimus ir nesavanaudišką pagalbą.

Akademikas Povilas Algirdas Vaškelis

Dar studijuodamas Vilniaus universiteto Chemijos fakultete, nuo 1958 m. P. A. Vaškelis pradėjo dirbti vyresniu laborantu Lietuvos mokslų akademijos Chemijos ir cheminės technologijos institute (dabar – Chemijos institutas), kur ir gavo paskyrimą dirbti po universiteto baigimo. Gana greitai, 1963 m., apgynęs chemijos mokslų kandidato (dabar daktaro) disertaciją, jaunas mokslininkas, naudodamasis tiems laikams gana naujo poliarografijos, kurios mokėsi Prahoje pas jos atradėją J. Heyrovsky, metodo teikiamais privalumais, tęsė pradėtą perokso junginių tyrinėjimą, nagrinėjo metalų jonų kompleksų susidarymo pusiausvyras. Pažymėtina, kad poliarografijos, pirmosios savo mokslinių darbų krypties, akademikas neapleido ir vėliau: jis su bendradarbiais panaudojo šią metodiką pereinamųjų metalų jonų kompleksų susidarymo pusiausvyrų tyrimams šarminiuose ir stipriai šarminiuose vandeniniuose tirpaluose, kai kiti tyrimo metodai pasirodė besą kur kas mažiau informatyvūs. 1962–2001 m. buvo paskelbta per 40 mokslo straipsnių, susijusių su poliarografija.

Daug (jeigu ne dauguma) P. A. Vaškeliu mokslu darbų per pastaruosius ketvirtą dešimtmečių yra skirta sistemingiems cheminio (besrovio) metalų ir jų lydinių nusodinimo kinetikos ir mechanizmo tyrimams bei su jais susijusiems procesams, vykstantiems tirpale (jau minėtos metalų jonų kompleksų pusiausvyras, cheminės metalizacijos tirpalų stabilumas, koloidinių metalo nanodalelių

formavimas ir jų savybės) bei paviršiuje (heterogeninė katalizė bei elektrokatalizė, paviršių aktyvavimas, tikrojo paviršiaus ploto nustatymas ir kt.). Pažymėtina, kad šiais svarbiausiais savo mokslinės biografijos darbais P. A. Vaškelis įnešė ypač svarų indėlį ir tapo pasaulinio lygio autoritetu. Tai jis pasiekė sugebėdamas sėkmingai sujungti fundamentinius bei praktinius vienas kitą papildančius mokslinių tyrimų aspektus.

P. A. Vaškelis 1967 m., nepriklausomai nuo Saito (1965 m., Japonija) ir M. Paunovic (1968 m., JAV), paskelbė naujovišką cheminės metalų jonų redukcijos mechanizmo interpretaciją, remdamasis anksčiau tik korozijos procesams apibūdinti naudota mišraus potencialo teorija, leidusia suvokti, kad vadinamasis „cheminis“ (arba „besrovis“) metalų nusodinimas yra ne kas kita, o dviejų (kartais ir daugiau) vienu metu ir vienodais greičiais vykšančių katalizatoriaus paviršiuje dalinių (parcialinių) procesų suma, pernešant elektronus, atpalaiduojamus ar prijungiamus šiose oksidacijos-redukcijos reakcijose, per nusėdantį metalą. Ši interpretacija paskatino minėtų procesų tyrimams plačiai taikyti elektrocheminius metodus visame pasaulyje, taip patvirtinant jos pagrįstumą ir teisingumą.

Vis dėlto laikui bėgant išaiškėjo, jog tik elektrocheminiai matavimo metodai nėra pakankami šių sudėtingų procesų tyrimams, nes keičiant elektrodo potencialą matuojama srovė tėra kelių elektrocheminių reakcijų atstojamoji, o individualus kiekvienos dalinės reakcijos įnašas lieka nežinomas. Tai ir paskatino plėtoti ir taikyti naujus, kombinuotus tyrimo metodus, leidžiančius nustatyti individualių reakcijų indėlį bendrame procese. Pažymėtina, kad naują elektrocheminės masių spektrometrijos metodą, skirtą dujinių reakcijos produktų tiesioginei analizei proceso metu, P. A. Vaškelis su bendradarbiais pirmą kartą pritaikė ir panaudojo cheminės metalizacijos procesų mechanizmo ir kinetikos tyrimams, taikydami žymėtų izotopų metodiką. Šalia šio metodo, P. A. Vaškelis ir bendradarbiai cheminės metalizacijos procesų dalinių reakcijų tyrimams proceso eigoje (lot. *in-situ*) vieni pirmųjų panaudojo elektrocheminės kvarco kristalo mikrogravimetrijos metodiką, leidžiančią itin jautriai (10^{-9} g jautrumu) nustatyti elektrodo masės pokyčius, nusėdant metalams. Šių metodikų plėtra ir taikymas leido tirti svarbius cheminio metalų nusodinimo procesų mechanizmo ir kinetikos ypatumus, nustatyti dalinių proceso elektrocheminių reakcijų tarpusavio sąveiką, kurių negalima tirti kitais būdais.

Gautos naujos fundamentinės žinios apie cheminio metalų procesų mechanizmą leido tobulinti šiuos procesus bei numatyti ir atrasti naujus, iki šiol nenaudotus praktikoje, procesus. Pažymėtina, kad cheminė metalizacija yra plačiai taikoma pramonėje: dekoratyvinės dangos ant dielektrikų (keramikos, stiklo, plastmasių) paviršiaus, spausdintų plokščių, magnetinių atminties kaupiklių (kompiuterių „kietųjų diskų“) gamyba elektronikos pramonėje ir kt. Šiuos procesus taikant aukštųjų technologijų gaminiams formuoti reikia nuolat tobulinti kuriamų gaminių charakteristikas (elektrinį laidumą, magnetinę skvarbą ir kt.). Tam pasiekti būtina aiškiai suprasti šių procesų mechanizmą, leidžiantį kryptingai optimizuoti tam tikrus parametrus, taip stengiantis keisti ruošiamų objektų savybes norima linkme.

Nuoseklus termodinaminių cheminės metalų jonų redukcijos parametrų nagrinėjimas ir apibendrinimas sudarė prielaidas, remiantis jau minėta mišraus po-

tencialo teorija, numatyti naujo pobūdžio cheminės metalizacijos procesus – metalų jonų (sidabro, vario) cheminę redukciją divalenčio kobalto amino kompleksais. Šis pavyzdys yra svarbus tuo, kad nauji, praktiniam pritaikymui tinkami, procesai atrasti remiantis nuodugniu sudėtingo proceso supratimu, leidžiančiu teoriškai išvelgti ir praktiškai realizuoti naujas galimybes. Šalia akivaizdaus mokslinio naujumo šie cheminės metalizacijos procesai pasižymi ir technologiniu naujumu (galimybe elektrochemiškai regeneruoti panaudotą reduktorių, redukuojant trivalenčio kobalto jonus atgal į divalenčius), leidžia formuoti aukštų technologinių charakteristikų metalų dangas ant dielektrikų paviršiaus, išvengti toksiškesnių chemikalų (formaldehido) naudojimo. Todėl naujieji cheminės metalizacijos procesai, pasiūlyti P. A. Vaškelių ir bendradarbių, sulaukė didelio užsienio kompanijų, diegiančių pramonėje cheminių metalų ir jų lydinių nusodinimą, dėmesio. Akademiko P. A. Vaškelių teorinių tyrimų rezultatai plačiai naudojami kuriant naujas technologijas: jis sėkmingai vadovavo eksperimentinės plėtos darbams pagal kontraktus su žinomomis Japonijos firmomis „Toyota Motors Corporation“ ir „Ebara-Udilyte“ bei „LAM Corporation“ iš JAV (pastaroji yra išikūrusi plačiai išgarsėjusiam Silicio slėnyje – Silicon Valley).

Apibendrinant P. A. Vaškelių mokslinį kelią galima be dvejonų tvirtinti, kad jis yra aukščiausios prabos gamtos mokslų tyrėjas. Mokslininkas, sugebantis išvelgti naujus iš pirmo žvilgsnio nesusijusių reiškinių priežastingumo ryšius, juos tinkamai interpretuoti ir susieti ir, tuo remdamasis, formuluoti apibendrinančias išvadas, leidžiančias paaiškinti bendruosius dėsningumus gerokai platesniame kontekste bei sėkmingai pritaikyti praktinius aspektus. Pažymėtina, jog tarptautinė mokslo visuomenė, įvertindama ypatingus P. A. Vaškelių darbų nuopelnus, atsiliespė į iniciatyvą išleisti specialų kietojo kūno elektrochemijos žurnalo („Journal of Solid State Electrochemistry“) numerį, skirtą akademiko P. A. Vaškelių septyniiasdešimties metų jubiliejui. Šis (ne toks jau dažnas) pasaulio mokslininkų atsakas akivaizdžiai rodo P. A. Vaškelių darbų svarbą, jo mokslinio kelio įvertinimą bei didelę pagarbą.

Vaisingi moksliniai tyrimai ir didelis darbštumas leido pasiekti išpūdingų rezultatų: 1982 m. jis apgynė chemijos mokslų daktaro (dabar habilituoto daktaro) disertaciją, 1985 m. tapo profesoriumi, 1990 m. išrinktas Lietuvos mokslų akademijos nariu korespondentu, o 1998 m. – akademiku. Iki šios dienos akademikas yra parašęs dvi knygas, publikavęs per du šimtus mokslo straipsnių, kurių citavimas artėja prie tūkstančio.

P. A. Vaškelių darbai pelnė platų pripažinimą Tėvynėje ir užsienyje. Jis yra dviejų Lietuvos mokslų premijų laureatas (1989 ir 2000 m.). 1996 m. jam paskirta pirmoji Lietuvos mokslų akademijos J. Matulio vardo premija, tais pačiais metais P. A. Vaškelių ir bendraautorių pranešimas „Nauji cheminės metalizacijos ir tiesioginio plastmasių padengimo metodai“ tarptautinėje konferencijoje „Interfinish 96 World Congress“ buvo premijuotas kaip geriausias mokslinis darbas ir pažymėtas specialiu sertifikatu. 2000 m. P. A. Vaškelis (su bendraautoriais) už Vokietijoje leidžiamame žurnale „Galvanotechnik“ publikuotą straipsnį „Cheminis variavimas, reduktoriumi naudojant kobalto(II) kompleksinius junginius. Termodinaminiai aspektai ir kinetiniai tyrimai“ buvo apdovanotas Vokietijos galvanotechnikos ir

paviršiaus paruošimo technikos draugijos vardine Heinz Leuze 1999 metų premija. Pastaroji premija skiriama už „geriausias mokslines-technines publikacijas vokiečių kalba leidžiamuose specialiuosiuose žurnaluose, išsiskiriančias ypač aiškiu ir didaktiniu svarbios mokslinės-techninės problematikos aprašymu“.

P. A. Vaškeliui mokslinė veikla yra glaudžiai susipynusi su pedagogine. Jis dėstė „Cheminės termodinamikos“ kursą Vilniaus pedagoginio instituto studentams, skaitė platų „Katalizės“ kursą Chemijos instituto ir Vilniaus universiteto doktorantams bei Vilniaus universiteto ir Vilniaus pedagoginio universiteto magistrantams. Akademikui vadovaujant parengtos ir apgintos penkiolika daktaro disertacijų, o du iš šių daktarų tapo habilituotais daktarais. Manoma, kad be išlygų galima kalbėti apie akademiko P. A. Vaškeliui mokslinę mokyklą, nes jau ir septyni jo mokinių mokiniai („moksliniai anūakai“) apgynė daktaro disertacijas. Eruditas ir plataus akiračio chemikas konsultuoja visus, norinčiuosius patarimo.

Reikėtų pabrėžti, kad originalia mąstysena, neeiline mokslinė išvalga, darbštumu ir kruopštumu pelnyti mokslo laipsniai ir vardai, nacionaliniai bei tarptautiniai apdovanojimai ir įvertinimai, gausus mokinių būrys – tai tik vienos (aišku, pagrindinės) akademiko darbų dalies atspindys. Visuomeninė, švietėjiška ir ekspertinė veikla – kita, taip pat labai svarbi, P. A. Vaškeliui darbų dalis. Jis yra svarbiausio Lietuvos chemijos žurnalo „Chemija“ redakcinės kolegijos pirmininkas, Lietuvos chemikų draugijos viceprezidentas, Lietuvos mokslų akademijos Teodoro Grotuso fondo valdybos pirmininkas, žurnalų „Elektrochimija“ ir „Russian Journal of Electrochemistry“ konsultacinių tarybų narys, daugelio tarptautinių chemijos žurnalų recenzentas, įvairių chemijos srityje ginamų disertacijų oponentas, Visuotinės lietuvių enciklopedijos straipsnių autorius.

Ar profesorių Algirdą Vyžintą nuo Sibiro išgelbėjo Stalinas?

Stanislovas Balčiūnas

Su profesoriumi Algirdu Vyžintu susipažinau Vilniaus pedagoginiame institute, kur jis vadovavo studentų dainų ir šokių ansamblui „Šviesa“. Ketverius metus susitikdavau su juo per repeticijas, gastroles: Vokietijoje, Aleksiejevkoje, kur žuvę daug lietuvių kareivių, ir važinėjant su koncertais po Lietuvą, bet nė karto nepagalvojau, kad jis mūsų kraštietis. Juo labiau, kad Užpaliuose tokios pavardės nebuvau girdėjęs.

Tiesa, mūsų kaimyninio miestelio Vyžuonų pavadinimas yra panašios žodžio šaknies kaip ir garsaus liaudies muzikos žinovo, propaguotojo ir didžiausio jos gerbėjo. Ir regis, tos sąsajos neatsitiktinės, nes Vyžintų giminės pradžia kaip tik Vyžuonosė. Anot Broniaus Kviklio, „Mūsų Lietuvos“ autoriaus, Vyžintų prosenelis Benediktas Vyžintas buvęs vienas raštingiausių to krašto žmonių, o senelis Jonas Vyžintas – Vyžuonų valsčiaus viršaičio Juozo Audzevičiaus raštininkas, kaligrafišku braižu net parašęs prašymą Rusijos carui, surinkęs vyžioniškių parašus, ketino carą įtikinti, kad reikia panaikinti lietuviškos spaudos draudimą. Žinoma, už tą gražų norą kartu su viršaičiu atsidūrė belangėje.

Net keli Vyžintų šeimos nariai buvę daraktoriai, slapta mokę vaikus lietuviško rašto. Kur tik gyveno Vyžintų giminės žmonės – ar Vyžuonose, ar Molėtuose, ar Viešeikiuose – visur paliko meilės lietuvių tautai atminimo, pagarbos jos dvasinėms vertybėms pėdsaką. Ir Užpalių valsčiaus Viešeikių kaime, kur Algirdo Vyžinto tėvai buvo išgiję 48 ha žemės ir gražų malūną, stengėsi visus penkis vaikus leisti į mokslus.

Net keli Vyžintų šeimos nariai buvę daraktoriai, slapta mokę vaikus lietuviško rašto. Kur tik gyveno Vyžintų giminės žmonės – ar Vyžuonose, ar Molėtuose, ar Viešeikiuose – visur paliko meilės lietuvių tautai atminimo, pagarbos jos dvasinėms vertybėms pėdsaką. Ir Užpalių valsčiaus Viešeikių kaime, kur Algirdo Vyžinto tėvai buvo išgiję 48 ha žemės ir gražų malūną, stengėsi visus penkis vaikus leisti į mokslus.

Prieš dešimtmetį, susitikęs su Kauno užpalėnais, susibūrusiais į „Dausuvos“ klubą, iš Gražinos Kačerauskienės (pasirodo, ji Vyžintaitė) išgirdau, kad jos tėvai palaidoti Užpalių kapinėse. Taigi, tada ir sužinojau, kad Algirdas Vyžintas ne tiek vyžioniškis, kiek užpalėnas, o vėliau susiradau ir jo tėvelių kapus. Jie yra visai prie pat mano močiutės Grasildos Balčiūnienės kapo.

Dabar man jau niekad nebekyla klausimų, kodėl Algirdas Vyžintas kasmet lankosi užpalėnų kraštiečių susitikimuose, kodėl jis daugelį metų rūpinosi „Pasagėlės“ kanklininkų ansambliu, kodėl į „Pasagėlės“ vadovės Astos Motuzienės rengiamus visos šalies kanklininkų sąskrydžius visad buvo kviečiamas ir Algirdas Vyžintas. Žinoma, į tuos sąskrydžius jis atvykdavo todėl, kad traukė ne tik gimtojo krašto oras, gamta, žmonės, bet ir liaudies muzika, kuriai dėmesio Užpaliuose niekad netrūko.

Profesorius Algirdas Vyžintas. 2010 m.

Kaip prisimena Algirdas Vyžintas, šiame Sėlių krašto kampelyje, kuriame tarp Vyžuonų, Užpalių, Sudeikių širdis visad randa ramybę, kur prabėgo basakojė vaikystė piemenaujant ar drožiant dūdeles, klausantis tėvelio, norėjusio tapti vargonininku, fisharmonijos ar iš toli ataidinčios armonikos garsų, į dangų kylančio vyturio čirenimo ariant laukus ar guldant pradalgę pievoj, jis pats užtraukdavo dainą atokvėpio minutėlę.

Kaip pats sako: „*Buvo lemta gimti trečiuoju broliu... muzikantu.*“ Baigęs Ubagū pradinę mokyklą, Algirdas Vyžintas dar nebuvo žinomas muzikantas, bet kai tėvas nupirko armoniką, vėliau akordeoną, Vyžintų sodyboj muzika nuolat skambėdavo, o kai pradėjo mokytis Utenės gimnazijoje, tai griežė ne tik su klasės draugais, bet ir koncertavo, grojo per gegužines.

Tik iš šalies žiūrint keistas buvo Algirdo Vyžinto žingsnis, kai jis išstojo į universitetą studijuoti žurnalistikos. Nors visiškai nuo muzikos nenutolo – grodavo studentų koncertuose, akompanavo universiteto tautinių šokių grupei, ansambliams.

Tačiau likimas neleido Algirdui Vyžintui tapti žurnalistu, nors ir be to per savo gyvenimą jis yra parašęs kelis šimtus straipsnių, daugiausia kultūros, liaudies muzikos klausimais. Studijoms koją pakišo stalininė politika, nes tėvai buvo išbuožinti, brolis – jau Sibiro lageriuose, tai argi galėjo būti patikimas žurnalistas iš tokios šeimos. Tiesa, Algirdą, kaip jis pats juokais prisimena, „*nuo Sibiro išgelbėjo akordeonas ir... Stalinas*“.

Draugams pasiūlius būti toliau nuo trėmėjų akių, A. Vyžintas pasiėmęs akordeoną išvyko į Erižvilką, netrukus sukūrė chorą, ir „Stalino“ kolūkiečiai, nors už darbadienius nieko negaudavo, dainuodavo „Ačiū Stalinui už laimę“. Tik todėl rajono žmonėms užtariant A. Vyžintas išvengė sibirietiškos Stalino duonos...

1955 m., kai A. Vyžinto vadovaujamas skaudviliečių choras Respublikinėje dainų šventėje užėmė pirmąją vietą, profesorius Jonas Švedas sugundė Algirdą Vyžintą grįžti į Vilnių.

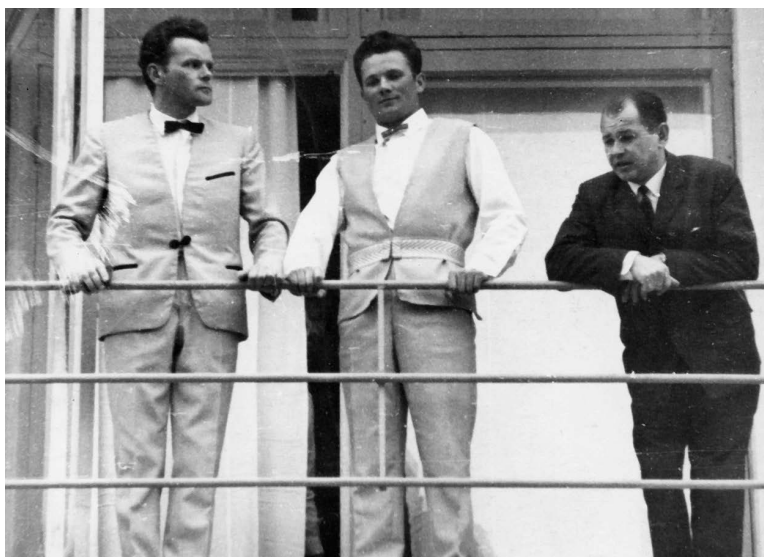
Nuo tada ir prasidėjo tikroji Algirdo Vyžinto karjera. Apie jo darbą plačiai rašė spauda, jau išleista ne viena knyga. Ir vis tiek kažin ar išvardyti visi jo darbai, jų prasmė, nuopelnai tautai.

Štai tik keletas talentingo muzikologo karjeros laiptelių. Ant kiekvieno sustojus, atsivertų plati liaudies muzikos grožio panorama.

Tais pačiais 1955 m. A. Vyžintas grįžo į Vilnių, studijavo Valstybinėje konservatorijoje, Jono Švedo vadovaujamoje Liaudies instrumentų katedroje, dirbo Liaudies kūrybos namuose (dabar – Lietuvių liaudies kultūros centras) muzikos skyriaus vyr. metodininku, skyriaus vedėju.

1960 m. baigęs konservatoriją, 15 metų vadovavo Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto studentų dainų ir šokių ansambliui „Šviesa“, kuris koncertavo daugelyje Lietuvos miestų ir miestelių bei užsienio šalių, ne kartą laimėjo prizines vietas Lietuvos ir tarptautiniuose konkursuose.

1975 m. Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetuose įsteigė Liaudies muzikos katedrą, liaudies instrumentų orkestrą, su kuriuo daug koncertavo Lietuvoje ir užsienyje. 1988–1989 m. dirbo Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetų mokymo reikalų prorektoriumi.

*Ansamblis „Šviesa“
su vadovais. 1964 m.*

*Vilniaus pedagoginio instituto dainų ir šokių ansamblio „Šviesa“
vadovas prof. A. Vyžintas, ansamblio choristas Adolfas Kulnickas
ir choro vadovas Algimantas Lopas*

1989 m. grįžo į Vilnių ir buvo išrinktas Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi instituto Muzikos katedros vedėju, tais pačiais metais paskirtas instituto direktoriaus pavaduotoju.

Nuo 1992 m. dirba Lietuvos muzikos akademijos Liaudies instrumentų katedros vedėju.

Nuo 1978 m. – docentas. 1983 m. Sankt Peterburge apgynė disertaciją „Skudučių formavimosi ir raidos problemos Lietuvoje“. Nuo 1985 m. – profesorius.

Mokslo tiriamųjų darbų kryptis – senoji lietuvių (baltų) muzikinė kultūra, jos instrumentai, unikalaus liaudies muzikos žanro – sutartinių, tradicinių archajiškųjų instrumentinių ansamblių etnogenezė.

A. Vyžintas išleido vadovėlius „Birbynės“ (kartu su P. Samaičiu, 1962); „Nuo žilvičio dūdelės“ (1995); sudarė, parengė, redagavo keliolika metodinių ir repertuaro leidinių. Knygose, leidiniuose ir periodikoje paskelbė apie 200 straipsnių, skaitė mokslinius pranešimus tarptautinėse konferencijose Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Rusijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, Uzbekijoje, Tadžikijoje, Vokietijoje, Lenkijoje.

Nuo 1960 m. – Lietuvos dainų švenčių dirigentas, liaudies instrumentinės muzikos draugijos „Kanklės“ pirmininkas, Lietuvos etninės kultūros globos tarybos narys, respublikinių ir tarptautinių konkursų žiuri pirmininkas arba narys.

Nuo jaunystės išlikęs susidomėjimas archajiška sėlių žemių, užpalėnų muzikine kultūra. Ji Algirdą Vyžintą žavi iki šiol.

Nuo seno sakoma, kad savame krašte pranašu nebūsi, taigi į tai, ką A. Vyžintas savo gimtajam kraštui davė, pažiūrėkime Rusijos gamtos mokslų akademijos ir Tarptautinės informatizavimo akademijos prie Jungtinių Tautų organizacijos akademiko, Peterburgo kompozitoriaus Igorio Macijevskio, kūrybine ir moksline veikla glaudžiai susijusio su Lietuva, lietuvių etninės muzikos mokslo tyrimais, akimis ir jo vertinimą, požiūrį priimkime kaip mūsų tautiečio darbų prasmės reikšmę ne tik savo krašto, bet ir Europos etninėje muzikos kultūroje. Štai keletas I. Macijevskio minčių:

„Tuo labiau ir šiandien stebina šio liekno, gražaus, išsaugojusio gimnasto figūrą žmogaus, įžymaus muzikanto, dirigento, mokslininko

instrumentininko, pedagogo, visuomenės veikėjo dvasinis tyrumas, įvairiapusių gebėjimų harmonija. Galbūt jo žmogišką savitumą sąlygojo nuostabus panteistinis pagoniškos jėgos, krikščioniškos šviesos, gerumo ir mokslo išminties lydinys, savęs, kaip balso kosminėje partitūroje, kaip gimtosios gamtos dalies, suvokimas, ypatingas sakralumas, lemiantis visus Maestro poelgius ir mintis. Tai vienas įdomiausių ir brangiausių žmonių, kuriuos kada nors man teko pažinoti. Muzikantas – pačia aukščiausia šio žodžio prasme.“

„Senoviniuose kultūros kloduose A. Vyžintas suranda ryškias tautinio muzikinio mąstymo apraiškas, atskleidžia platų dar nerealizuotų galimybių lauką. Su jų pažinimo, suvokimo ir įsikūnijimo kelių paieškomis A. Vyžintas sieja ir naujos tautinės muzikinės kultūros bei jos kūrėjų – profesionalių muzikantų – formavimosi perspektyvas.“

„Rimtas, gilus pasinėrimas į meną (vokalinį, instrumentinį, choreografinį, vaizduojamąjį), taip pat į jo teorijos, technologijos, estetikos, istorijos, tautinės pasaulėvokos pagrindus, – būtinas elementas ruošiant šiuolaikinį muzikantą. Jo auklėjimas, Maestro nuomone, turi vykti sistemingai. Neatsitiktinai ir A. Vyžinto Klaipėdoje sukurtos – pirmosios tokio tipo – liaudies muzikos katedros dėstytojai įvaldo visą tradicinių instrumentų kompleksą, dirba ekspedicijose, archyvuose, transkribuoja garso įrašus, rašo, gina ir publikuoja mokslinius darbus, dainuoja ir vadovauja folkloriniams ansambliams. Jų patirtį bando vystyti Helsinkio ir Petrozavodsko, Lovo ir Alma Atos, Kijevo, Sankt Peterburgo ir Rovno aukštosiose mokyklose.“

„Ypatingos, individualios muzikanto savybės ir atlikimo reikalavimai atsispindėjo ir A. Vyžinto – dirigento išvaizdoje. Nuostabi, nepakartojama tylos partitūra, šviesi meditacinio laukimo aura apima

A. Vyžinto šeima – žmona Lygija su sūnumis Gediminu ir Žilvinu. Apie 1965 m.

salę, kai tik Maestro atsistoja už pulto. Dar iki auftakto!.. O pas-
kui orkestras tarsis kalbasi su jumis. Ir visi, visa salė pasineria į
bendrą kūrybą...”

„Tikėjimas dideliu A. Vyžinto ir jo sukurtos mokyklos kūrybiniu
potencialu, plačiu jų tarptautiniu palaikymu, taip pat intelektualiojo
elito, besirūpinančio tautinės kultūros ateitimi, protu, leis tikėtis,
kad bus išspręsta daugelis problemų, susijusių su nuostabaus
lietuvių (o mums daug kuo ir Peterburgo) muzikanto, mastytojo,
žmogaus veikla.“

Vilniaus „Indrajos“
klubo vyrų ansamblis
Signatarų namuose
(iš kairės):

J. Vanagas,
A. Vyžintas,
A. Vanagas,
A. Čiužas, V. Leipus
ir B. Valys. 2011 m.
Iš A. Vyžinto albumo

Su profesoriumi Algirdu Vyžintu malonu bendrauti ne tik dėl to, kad jis malonaus, betarpiško, atviro aukštaitiško charakterio žmogus, bet ir dėmesingas pašnekovas, visada reiklus sau. Daug kartu teko su A. Vyžintu bendrauti rengiant jo publikacijas žurnalui „Lietuvos švyturys“. Visų pirma jis skaitytoją pritenkė temų aktualumu. Ypatingų atsiliepimų ir diskusijų susilaukė profesoriaus straipsnis „Lietuvi, ar tau negaila lietuviškų dainų“. Gal kad studijavęs žurnalistiką, o gal saugodamas savo kaip profesoriaus garbę, kiekvieną žodį bandė pasverti, galvodamas ne tik kaip vaizdžiau pasakyti mintį, bet ir stengėsi suprasti, kaip tai priims tas, kuriam skirtos jo mintys. Kritikos strėlių paleidęs „Lietuvos“ ansamblui už pataikavimą globalistinei kultūrai, profesorius atsargiai klausė, ar ne per daug aštriai pasakęs, ar neižeis jų, nes, anot jo, jie dar dainuoja lietuviškas dainas, populiarina lietuvišką muziką.

Kitame straipsnyje „Armonikos nostalgija“ atsiskleidžia paties autoriaus sielos nerimas:

„Šiandien jausti, kaip XX amžiaus vėjai sujaukė Lietuvos kaimą ir jo tradicijas, kai okupantų dėka vieni atsidūrė miestuose, antri – kolchozuose, tretį – sibiruose, daugelis tolimuosiuose užjūriuose. Kaimo folkloras persikėlė į miestą. Tad vyresniajai kartai teliko vien romantiškas ano kaimo tradicijų prisiminimas. Šiandieninei – vis labiau miesčionėjančio sceninio ar parodomojo folkloro raiška, išugdžiusi nepasitikėjimo tautinėmis vertybėmis jausmą. Skausmingas natūralių tautinių tradicijų praradimas ir „netikro pinigų“ atėjimas į žmonių dvasinį gyvenimą.

O kurgi tu, armonika, mūsų buvusio sodžiaus brangenybe?“¹

Žmogus, kuris savo gyvenimą paskyręs tautos kultūrai, labiausiai ar tiksliausiai gali vertinti šiandieninę mūsų tautos kultūros situaciją, jis turi visą teisę lyg testamentą ištarti tokius žodžius:

„Mūsų jėga – tautinis originalumas, mes dar apčiuopiame tai, ko nebeturi Vakarų Europos tautos. Atsižvelgiant į tai, kad gyvename kitos kultūros apsuptyje ir esame jos veikiami, pirmiausia turėtume stengtis profesionaliai ir kūrybiškai atskleisti būdingus savo tautos kultūros bruožus.“

„Kas galėjo tikėtis, kad mūsų Nepriklausomybės metais šalia gražių tautinio ir klasikinio meno raiškos formų taip subujos pigus surogatinis „menas“. Tikra užsienietiško... popsinio šlamšto invazija... Mes tiesiog lengvabūdiškai apsipratome su dieną naktį vienodai dunksinčiais ritmais ir dainuškėmis, kurias neatsakingai transliuoja radijas, ypač pirmoji programa.

... Taip ir tarpstame Europos kosmopolitinės kultūros erdvėje, užmiršdami orumą, savigarbą, tikrosios lietuviškos meno kultūros atsvarą besiveržiančioms svetimybėms. Vėl privaloma okupacinė anglų kalba mokslo, kultūros, meno, komercijos ir viešosios reklamos pasaulyje (mūsų pačių valia!). Turėjom išsiugdę atsparumą Rytų kultūrai, tačiau visiškai jo neturime Lietuvaž terorizuojančiai Vakarų kultūrai. Tai realus susimenkinimo pavojus. Tad suremkime pečius, tautiečiai, ir gerai pagalvokime, ko nutyla dainos senojoje dainų ir Dainų švenčių šalyje.“²

Tik apmaudu, kad išgirsti išmintingus profesoriaus žodžius nedaug kam terūpi – nebeprisimenu, kad etninės tautos kultūros gelbėjimo reikalais būtų susirūpinusi vyriausybė ar net pats kultūros ministras. Gal todėl valdžios nėra amžinos, o tauta dar turi galimybę išlikti, kai rankų nenuleidžia tokie garbingi jos žmonės kaip profesorius Algirdas Vyžintas.

¹ Lietuvos švyturys, 2005, Nr. 11, p. 10–13.

² Lietuvos švyturys, 2005, Nr. 1, p. 32–35.

Antanas Žvironas – socialdemokratas

Dobilas Kirvelis

*„Gamtos ir visuomenės dėsnių pažinti
kur kas maloniau, negu užkariauti Persiją.“*

Pagal Demokritą

Sunku pasakyti, kas prof. A. Žvironui gyvenime buvo svarbiausia: mokslas, pedagoginė ir švietimo veikla, šeima ar politika. Pastarajai – socialdemokratijai – jis buvo neabejingas nuo pat vaikystės. Profesorius žmogų ir visuomenę laikė neatskiriama gamtos dalimi, jų dėsnių, raidos dėsningumų supratimas buvo viena didžiausių jo gyvenimo „silpnųjų“. O būdamas aktyvios prigimties ir neabejingas savo krašto žmonių ateičiai, jis negalėjo likti tik stebėtojas, neišitraukti į mūsų šimtmetyje vykusių permainingus politinių įvykių sūkurius.

Ilgametis Lietuvos socialdemokratijos lyderis nuo 1900 m., formavęs Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) taktiką ir strategiją, Lietuvos nepriklausomybės Vasario 16 akto signataras, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) pirmasis pirmininkas prof. Steponas Kairys savo prisiminimuose „Tau, Lietuva“ rašo:

„Antanas buvo nuoširdus idėjos draugas ir ilgų metų bendradarbis partijos gretose. Tai žmogus, visą save atidavęs darbo žmonių reikalui, nuoširdžiai mylėjęs Lietuvą ir jos žmones, nežinojęs kompromisų su savim, aukšto intelekto asmenybė... Tai reto humaniško būdo ir žmonėms šiltos širdies asmuo, tylus ir kuklus darbininkas“¹.

Kai mirus Stalinui S. Kairys LSDP Užsienio Delegatūros vardu kreipėsi į Didžiosios Britanijos leiboristų partijos lyderį Hughon Gaitskellį, kad N. Chruščiovui lankantis Londone britų idėjiniai draugai – leiboristai – svečius paklaustų apie Baltijos šalių bei tremtinių ir kalinių padėtį Tarybų Sąjungoje, maždaug tuo pačiu laiku iš Socialistų Internacionalo (SI) buvo gautas toks laiškas:

„Mieli Draugai,

Su giliu apgailėstavimu mes sutikome žinią apie draugo Antano Žvirono mirtį Sibiro vergijoje.

Socialistų Internacionalo vardu mes norime išreikšti mūsų nuoširdžiausių simpatijų ir užuojautą.

Su dėkingumu mes prisimename draugo Žvirono nuopelnus Lietuvos socialistų sąjūdžiui. Jis buvo žymus fizikas ir profesorius – iš pradžių Kauno, o vėliau Vilniaus universitete. Jis vaidino svarbų vaidmenį savo krašto socialistiniame sąjūdyje kaip Lietuvos Socialdemokratų Partijos Centro Komiteto narys. Vokiškosios okupacijos metu, nuo 1941 ligi 1944 metų, jis aktyviai dalyvavo pogrindžio kovoje.

* Straipsnis parašytas daugiausia remiantis A. Žvirono sesers biologės Veronikos Žvironaitės bei autoriaus ir jo tėvų atsiminimais.

¹ Kairys S. *Tau, Lietuva*, Bostonas, 1964, p. 8.

Kai 1944 metų vasarą jo kraštą užplūdo Tarybinė Armija, jis nutarė pasilikti Lietuvoje. Vieneriems metams praslinkus jis buvo areštuotas ir išsiųstas į vergų darbo stovyklą Sibire. Jis mirė, būdamas tik 54 metų amžiaus, ir tik mirusį jį buvo leista palaidoti jo tėviškėje. Antaną Žvironą visuomet prisimins Lietuvos socialistai, ir jis užims garbės vietą Socialistų Internacionalo istorijoje.

*Su broliškais sveikinimais, nuoširdžiai Jūsų
SI Prezidentas Morgan PHILLIPS,
SI Sekretorius Julius BRAUNTHAL⁴².*

Pirmuosius socialinio teisingumo bei nacionalinio savarankiškumo idėjų apmąstymus dar 1905 metų revoliucijos metu šešiamečiui Antanukui turėjo sukelti Kamajų socialdemokratų būrio, vadovaujamo Jurgio Smalsčio (Smolskio), atėjusio versti caro valdžią Užpaliuose, veiksmai³. J. Smalsčio vyrai stipriai apdaužė Užpalių seniūną Joną Žvironą – Antanuko tėvą, ko gero, nenorėjusį jiems atiduoti sunaikinti carinės valdžios dokumentų. Tai paliko stiprų įspūdį visai Žvironų šeimai, dažnai tie įvykiai šeimoje buvo aptariami.

Sakoma, kad socialistu gimstama, kad tik tas, kurio sieloje dominuoja geranoriškumas kitam, gali būti prigimtinis socialistas. Visos šios savybės Antanuko elgsenoje buvo pastebimos dar pačioje vaikystėje. Kaip rašo savo prisiminimuose A. Žvirono sesuo Veronika, socialistinėmis idėjomis jis susidomėjęs dar būdamas vaikas, besimokydamas Utenos keturklasėje mokykloje. Jau ten jį mokslas nuteikęs ateistiškai.

Besimokydamas Vilniaus gimnazijoje prieš pat Pirmąją pasaulinį karą jis jau dalyvavo aušriniečių veikloje. Socialdemokratinės politinės pažiūros susiformavo Tòmske, jos tvirtėjo besimokant Lietuvos karo mokykloje ir tarnaujant Lietuvos kariuomenėje bei tarp žaizdrininkų Lietuvos universitete. Dirbdamas universitete Kaunė ir Vilniuje, būdamas doktorantūroje Ciūriche, jis, ko gero, Lietuvojė buvo geriausiai suprantantis ne tik Europos, bet ir Rūsijos socialdemokratijos teorinius pagrindus, žinantis šių ideologinių krypčių istoriją ir turintis blaivų strateginį požiūrį į vykstančius ar būsimus visuomeninius procesus.

Antrojo pasaulinio karo metais A. Žvironas į politinę socialdemokratų veiklą buvo „įklimpęs“ profesionaliai, o tai ir nulėmė jo likimą. XX šimtmečio Lietuvos socialdemokratijos lyderis prof. S. Kairys jį matė kaip pagrindinį politinį Lietuvos socialdemokratijos ideologą ir savo idėjų tęsėją. Žvironas buvo S. Kairio ir kito žymaus socialdemokrato mokslininko prof. Vinco Čepinskio mokinys, aktyvus abiejų tų asmenybių idėjų tęsėjas.

Tarp aušriniečių

Prieš pat Pirmąją pasaulinį karą A. Žvironas mokėsi penktoje gimnazijos klasėje Vilniuje. Čia tuo metu tarp jaunimo ir moksleivijos „burbuliavo“ ne tik lietuviškos, bet ir politinės aistros.

² Vilčinskis J. *Lietuvos socialdemokratija*, Londonas, Nida, 1985, p. 354.

³ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Užpaliai, Vilnius, 1991, II t.; Užpalietis, 1905, Vaiko dienų prisiminimai, *Socialdemokratas*, 1930, Nr. 1.

To laikmečio nuotraukose Žvironą matome tarp aušriniečių kartu su pusbroliu Baliu Matulioniu – būsimuoju liaudininku ir Jackum Sondeckiu – būsimuoju socialdemokratu, ateityje – emigracijoje aktyviais VLIK'o nariais⁴.

Nuo 1911 metų Vilniuje veikė mokinių ir „švedų“ kuopos, kurioms priklausė keliasdešimt moksleivių, neabejingų lietuviškos visuomenės ateiviai.

„Švedais“ buvo vadinami privačiai besimokantieji. 1912 metais mokinių kuopai patekus į demokratiškų nuostatų vadovų įtaką, abi kuopos susijungė ir taip susiformavo kairiosios demokratinės pakraipos lietuviškos moksleivijos organizacija, veikianti pagal „Aušrinės“ laikraščelio skelbiamas idėjas – atsirado aušriniečiai. Kam šios idėjos nepatiko, išėjo į ateitininkų kuopą.

Aušriniečių ideologiniais vadovais buvo dr. Stasys Matulaitis ir biologas Jurgis Elisonas, o paskaitas skaitė jau socialistiškai angažuoti Mykolas Biržiška, Mykolas Sleževičius, Vladas Požėla ir kt. Neabejotina, kad tarp aušriniečių ne kartą turėjo rodytis ir Vilniaus inžinierius S. Kairys, kuris tuo metu vadovavo Lietuvos socialdemokratų partijai, ir jo bendramintis, taip pat inžinierius, Vladas Sirutavičius, aktyviai dalyvaujantys kairiosios pakraipos Lietuvių draugijos veikloje, skirtoje nukentėjusiems nuo karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti.

Tai buvo ta aplinka, kurioje pradėjo formotis A. Žvirono politinės socialdemokratinės pažiūros. Jackus Sondeckis-Sonda savo prisiminimuose rašo:

„Mūsų Antanukas (Žvironas) dar buvo per jaunas, kad tada būtume galėję numatyti jį būsiant žymų mokslininką fiziką ir politiką.“

Tomsko mokyklos

1915 metų rudenį, kaip karo pabėgėlis iš Lietuvos, A. Žvironas kartu su savo vyriausiuoju broliu Juozu pasitraukė į Sibirą, to laikmečio vieną svarbiausių Sibiro kultūros miestų – Tomską. Apsigyveno pas čia dirbantį laisvamaniškos nuostatos dėdę – Povilą Žvironą. Tuo metu Ōmske, geležinkelio tarnyboje, dirbo kitas dėdė – Jonas Ramoškis, su kuriuo Žvironai artimai bendravo ir kuris jau tuo metu aktyviai dalyvavo rusų socialdemokratų veikloje.

Iš artimųjų pasakojimų žinoma, kad J. Ramoškiui būdavo patikima nelegalių rusų socialdemokratų revoliucionierių, keliaujančių organizaciniais reikalais Sibiro magistrale, sutikimas ir išsiuntimas užplombuotais vagonais. Ramoškis mėgdavęs tuos revoliucionierius pasikviesti į savo namus ir papolitikuoti prie arbatos stiklinės. (Tarp užpaliečių tarybiniais metais sklandė legenda, kaip Saliama Valiulytė Pirmojo pasaulinio karo metu Sibire – Ōmske, gyvendama pas J. Ramoški, Lenina arbata vaišinusi. Utenos laikraštyje apie tai buvo išspausdintas straipsnelis, kuriuo remiantis šiai moteriškai buvo išrūpinta minimali pensija, nors tuo metu Leninas važinėti pro Ōmską vargu ar galėjo, nes gyveno Šveicarijoje.)

Atrodo, kad dėdės J. Ramoškio politinės nuostatos ir jo veikla, tuometinė Rūsijos socialdemokratinė atmosfera, kylanti revoliucija pagreitino A. Žvirono politinį brendimą. Vilniaus aušriniečių pasėta socialdemokratinė sėkla krito į tinkamą „sielą“, o likimas ją nubloškė

⁴ *Gyvenimas Lietuvai*, Knyga apie Jackų Sondeckį, Šiauliai: Delta, 1993.

į tos naujos ideologijos verpetą. Manytina, kad baigęs Tómsko gimnaziją A. Žvironas ne atsitiktinai, bet socialinių procesų, būsimos industrinės visuomenės supratimo vedamas (kaip ir S. Kairys su V. Sirutavičiumi 1898–1899 m. baigę Šiaulių gimnaziją rinkosi techninius mokslus), tolimesnėms studijoms stoja ne į jau susiformavusį, turintį tam tikras mokslo tradicijas Tomsco universitetą, bet į ne per seniausiai įkurtą Technologijos institutą. Jis pasirinko inžineriją, nors savo polinkiais buvo daugiau mokslininkas nei inžinierius. Mobilizacija į A. Kolčiako armiją bei šios armijos kovos su revoliuciniais daliniais, imperinės kolčiakininkų nuostatos ir simpatijos nacionalinio savarankiškumo socialdemokratinei teorijai A. Žvironą suformavo kaip tikrą socialdemokratą. Jam buvo nepriimtina nei rusiškas revoliucingumas, nei kolčiakiškas kariškasis imperializmas. Jam artimesnės buvo demokratinio socializmo nuostatos. Su tokiomis politinėmis pažiūromis A. Žvironas 1921 m. grįžo į Lietuvą.

Karininkas – socialdemokratas

Dar būdamas Lietuvos karo mokykloje A. Žvironas pradeda rašinėti socialdemokratinis straipsnelius. Juozas Savickas, tuo metu vaikas su tėvais gyvenęs Kaune, Kęstučio gatvėje esančiame bute, kuriame buvo Lietuvos socialdemokratų būstinė, laikraščio „Socialdemokratas“ redakcija ir jaunųjų socialdemokratų žaizdrininkų bendrabutis, savo prisiminimuose LSDP 100-mečio proga rašė:

„Ateidavo redakcijon toks kariškos laikysenos artilerijos karininkas Antanas Žvironas. Vienintelis iš čia pasirodančių kariškių atnešdavo ką nors spausdinti. Ilgai neužtrukdavo, nes, be tarnybos artilerijos mokomojoje kuopoje, universitete dar studijavo fiziką <...>. Man, vaikui, patiko kariška uniforma. Ne tik mane, bet ir bendrabučio studentes traukė blizgančios sagos <...>. Šiaip ar taip, vieną iš mūsų žaizdrininkų – Adžę Janulytę Antanas išsivedė. Lietuvoje nebuvo civilinės metrikacijos, reikėjo būtina tuoktis bažnyčioje, o prieš jungtuves klebonai reikalavdavo mokėti poterius, eiti išpažinties. „Cicilikams“ ir kitokiems laisvamaniams tai buvo nepriimtina, tad Žvironai tuoktis važiavo į Klaipėdos kraštą...“

Tuoktis ne bažnyčioje, bet pilietinėje institucijoje buvo principinė to meto socialdemokratų nuostata.

Trumpus apsakymėlius, feljetonus bei pamfletukus apie socialinę neteisybę S. Kairio redaguojamame laikraštyje „Socialdemokratas“ A. Žvironas spausdinti pradėjo nuo 1923 m. Vėliau tematika plėtėsi, peraugo į strategiškai gilius politinės analizės straipsnius, kurių buvo gan gausu iki pat laikraščio uždraudimo 1933 m.⁵

Polinkis redaktorius darbei pasireiškė dar jam būnant karininku. 1926 metais A. Žvironas organizuoja šapirografinio laikraštėlio „Artileristas“ leidimą. Jis – ir redaktorius, ir straipsnių autorius.

Karinei tarnybai buvo gan abejingas, jį traukė mokslinė veikla, universitetas.

⁵ Darbo visuomenė, žurnalų kompletas, Kaunas, 1934–1936.

Žaizdrininkas

Dar būdamas karininkas A. Žvironas 1924 m. pradeda studijas Lietuvos universitete (LU), Matematikos gamtos fakultete, Fizikos skyriuje, o kartu ir savo politinę veiklą tarp akademinio jaunimo. Čia jis tampa vienu aktyviausių žiežirbininkų-žaizdrininkų, – LU studentų socialistų draugijos „Žaizdras“ nariu ir organizatoriumi.

Studentų draugija „Žaizdras“ buvo įregistruota LU senate 1925 metų gegužės 22 d. Žaizdrininkai priklausė Lietuvos socialdemokratinio jaunimo sąjungai „Žiežirba“, įkurtai dar 1922 m., kuri buvo Socialistinio jaunimo internacionalo narys, leidžiantis mėnesinį laikraštį „Žiežirba“. Šie jaunuoliai savo spaudoje griežtai pasisakydavo prieš klerikalines jaunimo organizacijas, rūpinosi savo narių kultūra, daug dėmesio skyrė sportui. Taip pat principingai kovojo prieš komunistų skleidžiamą propagandą ir jos įtaką jaunimui. Žiežirbininkai savo veiklą derino su LSDP, dalyvaudavo rinkiminėse kampanijose, organizavo „Kultūros“ būrelius, rengė Gegužės pirmosios minėjimus, palaikė ryšius su užsienio socialdemokratinio jaunimu. Čia A. Žvironas veikė kartu su šiais dienais gerai žinomais mokslo ir kultūros veikėjais: Pranu Ancevičiumi, Dzidu Budriu, Leonu Čereška, Jonu Dagiū, Vytautu Girdzijausku, Alfonsu Guču, Alfonsu Jakubėnu, Juozu Matuliu, Bronium Raila, A. Žiurliu ir kt. Pirmoji A. Žvirono politinė publikacija „Žiežirboje“ išspausdinta 1924 m., o „Žaizdre“ – 1928 m.

Politinį „krikštą“ A. Žvironas gavo 1927 m. balandžio mėn. Juozo Pajaujo byloje. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo pasakytos liaudininko Seimo atstovo J. Pajaujo kalbos, pasmerkusios antidemokratinį kariškių poelgį, kai kurie karininkai bei kareiviai bandė tartis su juo dėl galimybės atstatyti demokratiją. Visi jie, tarp jų ir A. Žvironas, buvo suimti ir karo lauko teismo teisiami balandžio 28 d. Tris nuteisė mirties bausme, kitus – skirtingą laiką kalėti. Tuokart A. Žvironas buvo išteisintas.

Bet kitą kartą, kai 1929 m. gruodžio mėn. po nepavykusio studentų aušrininkų maksimalistų organizuoto atentato prieš ministrą pirmininką Augustiną Voldemarą buvo masiškai suiminėjami kairiųjų nuostatų studentai, buvo suimtas ir A. Žvironas.

Kairiosios pakraipos studentai aušrininkai ministro pirmininko A. Voldemaro asmenyje matė potencialų itališkojo fašizmo ideologinį vadą Lietuvoje, o radikaliausia aušrininkų dalis – maksimalistai – Lietuvai išgelbėti nuo galimo fašizmo žinojo vienintelį būdą – atentatą. Socialdemokratinis jaunimas, tarp jų ir A. Žvironas, nepripažino teroristinių metodų, ir tai buvo gerai žinoma slaptosioms tarnyboms. Nepaisant to, du socialdemokratai – A. Žvironas ir L. Čereška – buvo suimti ir kartu su aušrininkais teisiami karo lauko teismo. L. Čereška buvo nuteistas ketveriems metams, o A. Žvironas – vieneriems metams sunkiųjų darbų kalėjimo. Žvironui bausmę sumažinti padėjo jau ir tuo metu egzistavusios naudingos pažintys. Jo pusbrolis, liaudininkas, tuo metu Karo ligoninės vyriausiasis gydytojas B. Matulionis, pažinojęs ne vieną aukštą kariškį, sugebėjo kažkaip paveikti karo lauko teismo teisėjus. Prie bausmės sumažinimo prisidėjo ir tai, kad tuo metu mirties patale gulėjo tėvas. A. Žvironui buvo siūloma rašyti prezidentui malonės prašymą, bet jis atsisakė.

Austriškosios socialdemokratijos propaguotojas

Jeigu A. Žvironas profesinėje fiziko veikloje prioritetus atidavė prof. V. Čepinskio skleidžiamai pozityvistinei pažinimo metodologijai, kurios pamatas – „jo didenybė eksperimentinis faktas“, politinėje veikloje jį daugiau traukė teorinės koncepcijos. Šių paskatų vedamas, jau nuo 1926 m. pradėjo bendradarbiauti J. Jauniškio redaguojamame mėnesiniame žurnale „Naujoji gadyne“, rašydamas daugiausia teorinio socialdemokratinio pobūdžio straipsnius. Čia jis pradėjo ieškoti Lietuvai tinkamiausio socialinio modelio, propaguoti austriškąją socialdemokratiją.

1927 m. žurnalo „Naujoji gadyne“ 2/3 numeryje A. Žvironas išspausdina straipsnį „Austrių socialdemokratija“. Laikraštyje „Socialdemokratas“ pasirodo jo straipsniai apie socialdemokratinę Čekoslovakijos bei kitų buvusių Austrijos–Vengrijos imperijos valstybių partijas, jų istoriją. Aprašomi dramatiški visuomeniniai politiniai procesai, vykstantys Vienoje. Pradedama bręsti mintis, kad austriškoji socialdemokratija labiausiai taikytinas socialinės sistemos modelis mūsų katalikiškai Lietuvai.

1928–1929 m. A. Žvironas plečia savo socialdemokrato teoretiko akiratį. „Socialdemokrate“ pasirodo serija jo straipsnelių apie 1918 m. vokiečių revoliuciją bei Veimaro socialdemokratinės respublikos istoriją ir problemas. Jis aptaria rusų liaudies nelaimės ir Trockio bėdas. „Žaizdre“ pasirodo straipsniai apie mokslinio socializmo bruožus pagal B. Fingertą, apie G. Plechanovo tautos „dvasios“ bei „būdo“ savybių sampratą. Kituose vėlesnių metų politiniuose laikraščiuose paliečiamos Anglijos leiboristų problemos. Jo ypatingas domėjimasis Europos socialdemokratija siejasi su naująja LSDP programa. Jos projektas spausdinamas 1931 m. „Socialdemokrato“ numeriuose [97]. Suprantama, kad A. Žvironas tuo metu – jau subrendęs Lietuvos socialdemokratinės ideologijos kūrėjas, dirbantis kartu su partijos lyderiais.

Uždarius „Naująją gadyne“, A. Žvirono bičiulis redaktorius J. Jauniškis, savo žurnale S. Kairio pavedimu aštriai kritikavęs lenkų okupuotame Vilniuje veikusių ir socialdemokratiją kompromituojančius plečkaitininkus, persikėlė į Berlyną ir, padedant vokiečių socialdemokratams, pradėjo leisti laikraštį „Kova“. Remdamas šį laikraštį A. Žvironas parašė į jį net kelis straipsnius.

1931–1933 m. pasipila A. Žvirono straipsniai apie Šveicarijos socialdemokratiją. Būdamas Ciūricho universiteto fiziku doktorantu, jis rado laiko domėtis ir Šveicarijos visuomeniniu politiniu gyvenimu. Jam, kaip ir jo mokytojui prof. V. Čepinskiui, mokslas ir visuomeniniai politiniai dalykai visada būdavo greta. Prieš uždraudžiant „Socialdemokratą“ Žvironas dar spėjo išspausdinti nekrologą „Eduardas Bernšteinas“, kuriame parodo ne tik ideologinį nusistatymą, bet ir Europos socialdemokratijos doktrinos esmę.

1934 metais susirgus S. Kairiui, O. Kairienei esant formaliaja teorinio socialdemokratų mėnesinio žurnalo „Darbo visuomenė“ redaktore, A. Žvironas tampa leidinio redaktoriumi *de facto*. Jis rašo daug pagrindinių teorinių ir informacinių straipsnių. Tai: „Ateitis – socializmas“, „Buržuazija ir demokratija“, „Karas ir socializmas“, „Socialdemokratai ir komunistai“, „Vienos socialistų konferencija“, „Bendro socialdemokratų ir komunistų fronto faktai“, „Karo kurstytojai: Vokietija–Lėnkija–Japūnija“, „Sovietų konstitucijos demokratinimas“, „Profesinis darbininkų judėjimas fašizmo kraštuose“, „Karo organizavimas“, „Thomas More ir jo „Utopija“;

verčia iš vokiečių kalbos ir čia publikuoja austrų socialdemokratijos pagrindinio ideologo ir vadovo Otto Bauerio straipsnius bei veikalus „Klasių kovos strategija“, „Demokratija ir socializmas“, „Versalio galas“, taip pat kitų socialistų, pvz., K. Thormanno „Nauja Šveicarijos socialdemokratų orientacija“⁶.

Cenzūrai uždarius „Darbo visuomenę“ ir 1936 m. uždraudus visas, išskyrus tautininkų, partijas Lietuvoje, A. Žvironas išverčia ir išspausdina Otto Bauerio veikalą „Socialdemokratija, religija ir bažnyčia“.

1939 m. politiniam klimatui šiek tiek atšilus, socialdemokratai galėjo vėl atkurti savo leidinius, pradėjo eiti mėnesinis žurnalas „Mintis“. A. Žvironas ir vėl tampa svarbiausių straipsnių autoriumi. Jis rašo pagrindinį straipsnį, skirtą inž. prof. S. Kairio 60-mečio paminėjimui, straipsnius „Karas ir mažosios tautos“, „Ar nesisuka ratai tik vietoje?“, „Otto Bauer“, „Mokykloms darbą pradedant“, „Tarpautinės profesinių sąjungų vienybės kelias“, „Lietuviai savanoriai Ispanijoje“, „Materialistinis istorijos supratimas ir gamtos mokslų materializmas“, „Išvedžijimai apie „šio karo prasmę“.

Visuose kairiosios pakraipos laikraščiuose ir žurnaluose A. Žvironas mato mas greta pagrindinių Lietuvos socialdemokratijos kultūrinių ir politinių veikėjų: S. ir O. Kairių, A. ir L. Purėnų, V. Čepinskio, K. Venclauskio ir kitų. Prieškario laikotarpiu jis buvo atradęs to meto Lietuvai tinkamiausią įgyvendinti ideologinę koncepciją – to laikmečio austromarksizmą. Neabejotina, kad šiandien jis tęstų savo idėjinių minčių giją, koreguodamas austromarksizmą austriškuoju ekologiniu socializmu bei skandinaviškuoju Gunaro Adlerio-Karlsono funkcinio socializmu, Vakarų Europos demokratiniu socializmu.

Vilniaus VLIK'o pirmininkas

A. Žvironas, būdamas strategiškai mąstantis politikas, giliai suprasdamas Antrojo pasaulinio karo Europoje procesus, galimas pasekmes Lietuvai, neabejojo, kad Vokietija karą pralaimės, kad ten, kur karui pasibaigus pasiliks sąjungininkų armijos, ilgam liks atitinkamos politinės įtakos sferos. Į Lietuvą išengus Tarybinei armijai jis neabejojo, kad Lietuva priklausys Mąskvai ne vieną dešimtmetį.

Karo metais iš Maskvės atsiųstiems partizanams, savo vaikystės draugams, „Audros“ būrio vadams jis patarinėjo nepuldinėti vokiečių, tada vokiečiai neorganizuos baudžiamųjų akcijų, nenukentės ūkininkai, o pastarieji juos išmaitinsią. Aiškino, kad lietuviams reikia elgtis taip, kad mažiausiai nukentėtų žmonės ir krašto ūkis, nes Lietuvos teritorijoje pešasi du agresoriai ir nereikia tarp jų painiotis. Jis naivokai manė, kad po karo Stalinas Baltijos šalims, tarp jų ir Lietuvai, suteiks savarankiškesnį politinį statusą, tokį, kokį suteikė Lėnkijai ar Čekoslovakijai.

Karo metais A. Žvironas dalyvavo keliose pagrindinėse struktūrose. Vokiečių okupacijos metu jis buvo vienas iš Naujosios Lietuvos organizacijos vadovų ir leidžiamų nelegalių laikraščių „Naujoji Lietuva“, „Lietuvos kelias“ redaktorių. Jis tapo vienu iš pirmųjų Lietuvos išlaisvinimo komiteto organizatorių. S. Kairio pavedimu Žvironas buvo šios organizacijos Vilniaus skyriaus įkūrėjas ir vadovas. Jos pagrindinė paskirtis – padėti Lietuvos žmonėms susiorientuoti karo metu.

⁶ *Darbo visuomenė*, žurnalų komplektas, Kaunas, 1934–1936.

Socialdemokratų ir liaudininkų grupė, į kurią įėjo prof. S. Kairys, agronomas Vladas Bertašius, prof. A. Žvironas ir kt., karo metu (dažniausiai susirinkę A. Žvirono bute buvusiuose Chodkevičių rūmuose) kūrė Lietuvos ūkio pokarinio atkūrimo socialdemokratinę programą.

1944 m. prie Lietuvos artėjant frontui, vėl ateinant rusų armijai ir neišvengiamai naujai sovietų okupacijai, ne vienam iškilo klausimas: pasilikti Lietuvoje ar trauktis į Vakarus? Antrojo pasaulinio karo metu buvęs Vilniaus universiteto dėstytojas, pagrindinio Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) veikėjas Stasys Žymantas-Žakevičius paskutiniaisiais savo gyvenimo metais, 1973, JAV leidžiamame žurnale „Į laisvę“ išspausdintuose dviejuose prisiminimų straipsniuose rašė:

„Vyravo nusistatymas, jog trauktis iš Lietuvos turi tik tie, kuriems grėšė tiesioginis ir aiškus pavojus gyvybei, visi kiti turėtų likti savajame krašte. „Jūs, kurie negalite pasilikti, vykite, o mes giliai užsimaskavę liksime ir bandysime toliau tęsti pradėtą savo pagrindžio darbą“, – tais žodžiais susijaudinęs atsisveikino su manim Vilniuje pagrindžio komiteto pirmininkas prof. A. Žvironas, vėliau už savo rezistencinį veikimą okupantų suimtas, kankintas, nuteistas ir įkalintas Sibire“⁷.

Bet ryškiausiai, originaliausiai ir dramatiškiausiai Žvirono politinė veikla pasireiškė 1944 m. pabaigoje–1945 m. pradžioje. A. Žvironas, pamatęs savo gimtuosiuose Užpaliuose ant miestelio grindinio išguldytus jaunų vyrų partizanų lavonus ir sužinojęs, kad tai dedasi visoje Lietuvoje, nusprendė, jog Lietuvos išlaisvinimo komiteto Vilniaus krašto vadovas privalo veikti ir orientuoti Lietuvos žmones išmintingiems veiksams, vadovaujantis nuostata, kad karą laimi tas, kas išlieka gyvas savo žemėje. Tam reikalui jis nutarė VLIK'o vardu po visą Lietuvą išplatinti tokio turinio atsišaukimą⁸:

„Rusų armija į Lietuvą atėjo ilgam ir tokia politinė situacija liks ne vieną dešimtmetį. Priešintis ginklu yra beprasmiška savižudybė. Reikia rasti kelius iš miškų išeiti, legalizuotis ir kantriai laukti pribrestant politinės situacijos.“

Atsišaukimui ir tokiai A. Žvirono nuostatai pritarė ir liaudininkas Tadas Zaleskis. Bet tokio turinio atsišaukimas nepatiko krikdemų atstovui Vilniaus

Paminklinė lenta A. Žvironui prie Chodkevičių rūmų sienos

⁷ Žymantas S. Susitikimas su Pranu Padaliu, *Lietuvos Žinios*, 1991, Nr. 14, 15.

⁸ Paties atsišaukimo saugumo bylose nerasta. Jo turinys žinomas iš liudininkų pasakojimų. Straipsnio autoriaus užklaustas šio atsišaukimo turinio nepa-neigė ir tik prieš keletą metų miręs doc. V. Jurgutis.

universiteto doc. Vytautui Jurgučiu ir tautininkui Ekonomikos fakulteto prodekanui A. F. Jurskiui. Atsišaukimus daugino ir platino kairieji – socialdemokratai ir liaudininkai. Dešinieji – krikdemai ir tautininkai – ne. Bet jų visų likimas buvo vienodas: pakliuvę į saugumo nagus, visi gavo po 10 metų lagerio, o A. Jurskis ten ir žuvo.

Kaip rašė S. Žymantas-Žakevičius, „<...> veikė slaptas Vilniaus pogrindžio komitetas, kuriam vadovavo socialdemokratas prof. A. Žvironas“. Straipsnyje „Didžiojo pasipriešinimo drama“, skyrelyje „Neišgirstas išpėjimas“ jis tęsė: „Lietuvos pogrindininkų, daugiausia Vilniaus universitete susispietusių pasyvaus pasipriešinimo sąjūdžio veikėjų – prof. A. Žvirono, prof. T. Petkevičiaus⁹, buv. Ekonomikos mokslų fak. prodekano A. F. Jurskio ir kt. išpėjamas balsas, deja, buvo balsas tyruose. Nors jie turėjo ryšių su ginkluotojo pasipriešinimo kovotojais, bet neįstengė jų paveikti, nes partizanai mažai pasitikėjo legaliai įsikūrusiais pogrindžio veikėjais“¹⁰.

Aštuntajame dešimtmetyje, bandant pažymėti fiziko prof. A. Žvirono metines, autoritetingi fizikai zondavo tokią galimybę aukščiausiose Lietuvos valdžios instancijose (pas A. Sniečkę). Buvo gautas atsakymas: „Jokiu būdu! Juk A. Žvironas buvęs vienintelis VLIK'o pirmininkas tarybinėje Lietuvoje.“

A. Žvirono dukrai teisėsaugos struktūrose bandant išsiaiškinti galimybę tėvą reabilituoti, buvo atsakyta: „Jokiu būdu. Jeigu ne jūsų tėvas, šis reikalas nebūtų pajudėjęs.“ A. Žvironas buvo vertinamas kaip pagrindinis pasipriešinimo sovietinei okupacijai atsišaukimo kaltininkas.

Paradoksalu, bet prieš A. Žvironą buvo nusiteikę ir savi lietuviai patriotai antikomunistai, ir komunistinė valdžia. Net ir šiandien daug kas nenori nieko girdėti apie jo ir Vilniaus VLIK'o politinę poziciją.

A. Žvirono politinių patarimų paklausė tik jo vyriausios sesers devyniolikmetis sūnus. Per Užpalius einant Bagramiano armijos lietuviškai divizijai buvo išsamprotauta, kad išmintingiau eiti į armiją, bet ne į mišką. A. Žvirono nuomone, norint, kad pokaryje Stalinas pripažintų Lietuvai Klaipėdą (kuri karo pradžioje priklausė ne Lietuvai, o Vokietijai), reikia ir lietuviams nors simboliškai pademonstruoti, kad ir jie dėl Klaipėdos kariavo prieš vokiečius. (Jo giminaičio kuopai likimas ir lėmė šturmuoti Klaipėdos geležinkelio stotį. Ir ką gi – giminaitis ir šiandien gyvas, augina anūkus, o jo draugų, išėjusių į mišką, kaulai bei tėvų sodybos seniai miškais apžėlė.)

1954 m. JAV leidžiamame žurnale „Darbas“ atspausdintame A. Žvirono nekrologe rašoma:

„Prof. A. Žvironas tapo totalitarizmo auka. Tačiau jo gyvenimas ir mirtis buvo prasminga auka. Savo gyvenimą jis buvo pašventęs silpnųjų, nuskriaustųjų gyvenimui. Jo tragiška mirtis parodė, kad jis liko ištikimas žmogiškumo principams ir teroro akivaizdoje. Mums belieka nulenkti savo galvas prieš šitokį tylaus didvyriškumo pavyzdį ir drauge tikėtis, kad šis pavyzdys paskatins mūsų patriotinį jaunimą sekti tikrųjų didvyrių keliu. Nes, anot V. Kudirkos,

⁹ Prof. Tadas Petkevičius buvo ne Vilniaus, o kitos – Kauno pogrindžio grupės narys, teisiamas Koryznos – P. Klimo byloje [9].

¹⁰ Žymantas S. Susitikimas su Pranu Padaliu, *Lietuvos Žinios*, 1991, Nr. 14, 15; Didžiojo pasipriešinimo drama, *Lietuvos Žinios*, 1991, Nr. 10.

*Tik tas yra didis, kurs gyvastį savo
Paskyrė teikimui tik artimui laimės,
Kuris didžius darbus žmonijai aukavo,
Prieš ką svietas klaupia su dėkui n'iš baimės.“*

A. Žvironui mirus buvo gautas Šiaurės Vyrų laiškas: „Lietuvėms – Žmonai – Motinai – Dukroms“.

Šio straipsnio autoriui, kuris tada buvo tik 9 klasės moksleivis, likimas suteikė galimybę paskutiniaisiais prof. Antano Žvirono gyvenimo mėnesiais, 1954 m. vasarą Narvaišių kaime prie Užpalių gyventi po vienu stogu ir daug kalbėtis įvairiausiomis gamtos mokslų, visuomenės, etikos, net ir politikos temomis. Nepasakyčiau, kad žiauri realybė būtų pakeitusi šio žmogaus principines pažiūras – jis nenustojė tikėti demokratiniu Vakarų Europos socializmu, nors Šiaurės Vyrai ir rašė:

„...profesorius Antanas kalinys tai ne Antanas laisvėje. Čia su mumis Šiaurėje jis pervertino visas vertybes.“

Jis visada kritiškai vertino Maskvos demagoginį pseudosocializmą, gal tik per naivu buvo tikėtis, kad kremliškas socializmas iš klystkelių sugrįš į tiesų jį tikrosios demokratijos kelią. Šiaurės Vyrai jo suprasti negalėjo, nes matė tik demagogiškai iškreiptą pseudosocializmą ir nieko nežinojo apie ką tik priimtą (1951 m., Frankfurt /Main, I Socialistų Internacionalo Kongresas) Vakarų Europos demokratinio socializmo doktriną. Prof. A. Žvironas to taip pat nežinojo, bet jis protu, teoriškai jautė neišvengiamą šios doktrinos apraiškų artėjimą. Šiandien ši doktrina jau klesti jo propaguotoje Austrijoje ir Skandinavijos šalyse, galinga banga įsigali visoje Europos Sąjungoje.

Atsiminimai apie A. Žvironą

Adolfina Žvironienė

Apibūdinti Antaną man labai sunku, nes jis buvo šakota asmenybė, visa grindžianti mokslu. Antanas visada labai brangino laiką ir kiekvienai dienai turėjo darbo planą, kurį sąžiningai vykdavo, buvo labai punktualus, visuomet viską laiku padarydavo. Kartą kalbėjomės apie mūsų bendrą gyvenimą. Jis sakė, kad dienos laiką skirsto taip: mokslui, visuomeniniam darbui ir šeimai. Viskas buvo kruopščiai atliekama.

Taigi, mokslas pirmiausia. Pirmojo pasaulinio karo metais mokslą tęsė Rūsijoje, Tòmsko gimnazijoje, kurią baigęs įstojo į Tòmsko technologijos institutą, baigė du jo kursus. Ten besimokydamas pažino rusų jaunimą, apie kurį maloniai atsiliepdavo. Kad galėtų pragyventi, vertėsi privačiomis pamokomis. Tomske gyveno kartu su dėde Povilu Žvironu, kuris buvo išsilavinęs, ypač gerai išmanė istoriją, gražiai pasakojo apie įvairius karus, gerai pažinojo Rusiją ir jos žmones. Į Lietuvą sugrįžo abu. Čia Antaną mobilizavo į Lietuvos kariuomenę ir pasiuntė mokyti į karo mokyklą (1922–1924). Ją baigęs, kaip karininkas dar turėjo tarnauti artilerijoje 2 metus. Toks gyvenimas jam nepatiko. Karininkai girtuokliavo, o jis

laikėsi nuošalyje, nes nei gėrė, nei rūkė, ir karininkai jį vadino „boba“. Viena kartą į „Socialdemokratą“ parašė feljetoną iš karininkų gyvenimo. Kūrinys labai nepatiko vadovybei, ir jie vis ieškojo autoriaus, parašiusio tą feljetoną. Galų gale vienas karininkas susidraugavo su laikraščio redakcijos darbuotoja, kuri ir išdavė autorių. Antanas gavo baudą – „stovėti po šautuvu“. Po to įvykio tapo kariuomenėje nepatikimas. Dar būdamas karininkas 1924 m. pradėjo studijuoti fiziką universitete. Nuo 1926 m. jau dirbo universitete laborantu, priklausė jaunųjų socialdemokratų organizacijai „Žaizdras“, skaitydavo jaunimui paskaitas įvairiais klausimais. Jau tada buvo tautininkų valdžios persekiojamas, o po Tauragės pučo – suimtas ir sėdėjo kalėjime. Tuo metu buvo areštuoti ne tik socialdemokratai, bet ir valstiečių liaudininkų bei kitų partijų atstovai. Juos teisė kariuomenės teismas. Išėjęs iš kalėjimo Antanas vėl dirbo universitete. Taip jo gyvenime susipynė mokslas ir politika.

Moksle, kaip ir politikoje, jis stengėsi viską išsiaiškinti iki galo. Dirbdamas gilinosi į įvairias mokslo sritis. Grįžęs iš darbo dažnai pasakodavo, ką nuveikęs. Rūpinosi gamtos mokslų populiarinimu. Pradėjęs eiti „Gamtai“, joje spausdino daug straipsnių įvairiais mokslo klausimais.

Priklausė socialdemokratų partijai. Ypač nemėgo tautininkų, apie juos sakdavo – „supuvusi bala“. Visuomeniniame gyvenime rūpinosi vargingaisiais (bedarbiais ir kaimo samdiniais), bendravo su darbininkais. Tų žmonių padėtis jį labai jaudino. Rašė į spaudą apie jų reikalus. Kaime susitikdavo su nelegaliais komunistų partijos nariais, aiškino jiems komunistų taktikos dalykus. Gimtajame kaime Žvironus vadindavo komunistais. Dažniausiai taip juos apšaukdavo klerikalai. Dėl to Antano motina labai išgyveno, ir kartą, kunigų pakonsultuota, mūsų Ringutį ir Sigutę Šventijoje pati pakrikštijo švęstu vandeniu.

Antanas visuomeninį darbą mėgo. Jam šis darbas buvo šventas. Kaip ir mokslui, visuomeniniam darbui skyrė visas savo išgales. Ypač daug rašė atsišaukimų ir pats juos platindavo. Jokios baimės dėl savo visuomeninės politinės veiklos nejautė, tik sakdavo, kad politinis darbas yra rizika. Smetoniškoji žvalgyba nuolat jį sekė, o dar iki 1940 metų buvo paskirtas ir nuolatinis šnipas, kuris stypsodavo netoli mūsų namų, o kai eidavome miegoti, gesindavome šviesas, jis iš savo stebėjimo posto pranykdavo. Į mūsų namus pasitarti įvairiais politikos klausimais užeidavo daug draugų, juos taip pat sekė žvalgyba. Apie šiuos sekimus žinojo ir prof. M. Biržiška. Kartą jis ir paklausė vidaus reikalų ministerį, kiek gi per metus valstybei kainuoja Antano Žvirono sekimas?

Savo kalbose Antanas dažnai iškeldavo valdžios žiaurumus. Pokalbiuose jis dažnai minėdavo Stalino komunistų aukas V. Putną¹¹ ir J. Uborevičių¹², kurių didžiai gailėdavo. Dažnai minėdavo generolus M. Tuchačevskį¹³, G. Žukovą¹⁴.

Antanas mėgo rusų literatūrą, daug skaitė ir labai vertino A. Čechovą, M. Gorkį, A. Puškiną.

Vokiečių okupacijos metais (1943) Antanas buvo iškviestas į gestapą. Į namus atėjo kažkoks vyras, padarė bute kratą. Peržiūrėjo knygas, kurias

¹¹ Vytautas Putna (1893–1937), tarybinis karo veikėjas, diplomatas (TSRS karo atašė Japonijoje, Suomijoje, Vokietijoje, D. Britanijoje). Sušaudytas 1937 06 11.

¹² Jeronimas Uborevičius (1896–1937), TSRS karo veikėjas, I rango armijos vadas (1937). Sušaudytas 1937 06 11.

¹³ Michailas Tuchačevskis (1893–1937), Tarybų Sąjungos maršalas (1935). Sušaudytas 1937 06 11.

¹⁴ Georgijus Žukovas (1896–1974), Tarybų Sąjungos maršalas.

*Adolfina ir
Antanas Žvironai*

paskui, areštavus Antaną, išvežė. Akte jos nebuvo įrašytos ir dingo. Gavęs kvietimą, į gestapą jis nuėjo kitą dieną iš ryto. Jam skaudėjo dantį ir jis, susiėmęs už žando, sėdėjo susilenkęs. Staiga priėjo gestapininkas ir iš visų jėgų smogė jam į veidą, dar pasakė, jog už tai, kad neatsistojo, kai įėjo teismo nariai. Ant teisėjų stalo prinešė krūvas visokių bylų, knygų. Antaną kaltino, kad jis perduoda žinias bolševikams. Už tai grėsė sušaudymas. Po ilgų kalbų jį paleido (1943 11 12), bet paliko gestapui prižiūrėti.

Šeimoje Antanas buvo labai delikatus, niekuomet nepykdavo, visuomet šypsojosi, mėgo humorą, buvo labai pastabus. Itin mylėjo šeimą, vaikus. Auklėdamas vaikus buvo labai švelnus, visada elgdavosi pedagogiškai. Gimus Ringučiu, girdavosi draugams, kad savo sūnelį moka suvystyti trimis būdais. Šeimai – tėvams, broliams, seserims – padėdavo visokiais patarimais, tam skyrė visą savo išmanymą. Visiems mažiems ir dideliems buvo atviras ir teisingas.

1944 m. liepos 26 d. Galiniuose žuvo mūsų Ringutis (gimęs 1931 m. rugpjūčio 4 d.). Prano sūnus Jonukas, Ringutis ir piemenukas žuvo sproguis granatai – rado vaikai sode prie vyšnių dėžutę... Didelis skausmas buvo palaidotas Užpalių kapinėse. Jį kartu su Jonuku į kapines vežė visų mūsų mylimas Širmis. Ir seneliai Širmio į kapines buvo nuvežti. Taigi Širmis tapo mūsų šeimos tragiškų įvykių liudininku.

Taip susipynė gyvenime viskas į vieną pynę – mokslas, politika, meilė ir pareiga šeimai. Tačiau nežiūrint visų nelaimių, sekimų ir areštų, Antanas buvo karštas socialdemokratas ir iš to kelio nesitraukė iki paskutinio atodūσιο tarybiniais laikais. Po Antano suėmimo 1945 m. jo draugai akademikai ir kiti mokslo žmonės, kad ir kiek kreipėsi į LKP CK sekretorių A. Sniečką – jo atsakymas buvo vienas, kad Žvirono likimas priklauso nuo jo paties. J. Paleckis, kai aš prašiau padėti Antanui, atsakė: „Nuėjo su banditais ir aš niekuo negaliu padėti.“

Mirė Antanas 1954 m. spalio 6 d. Vilniuje, palaidotas Užpaliuose greta Ringučio.

Iš atsiminimų apie Tėvą

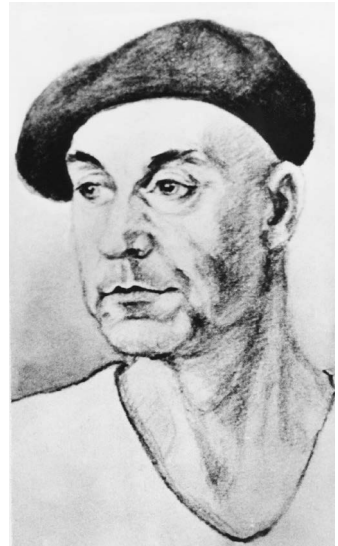
Sigutė Žvironaitė

Jei kas vaikystėje būtų pasakęs, kad profesorius kažkuo skiriasi nuo batsiuvio ar siuvėjo, būčiau nepatikėjusi. Tėvo lūpose žodžiai *Batsiuovys*, *Siuvėjas* skambėjo tarsi iš didžiosios raidės. Visi žmonės mums atrodė garbingi savo srities žinovai. Augome nesuprasdami, kad mūsų Tėvelis kažkuo skiriasi nuo kitų mus supančių žmonių.

Ir štai man 13–14 metų. Didėja, auga laiškų iš Šiaurės lagerių krūvelė. Vieną vakarą, atsisėdusi prie stalo, vartinėju juos, skaitau viską iš eilės. Dar ir dar kartą. Vis daugiau ir daugiau suprantu, ašaroju. Esu sukręsta. Pasislepiu ir labai verkiu. Tai – Tėvo atradimas (kai jį suėmė Galiniuose 1945 m., man buvo 11 metų – dar nebuvau pajėgi suvokti). Nuo to momento Tėvas visada su manimi. Toli, bet čia pat. Tarsi neskirtų mūsų tūkstančiai kilometrų. Kartu viskas labai tragiška, nes jau suprantu, kad tai ne tik Tėvas, kad tai – žmogus, didelio intelekto ir aukštos moralės asmenybė. Žiauriose sąlygose su silpna sveikata.

Girdėdavau Mamytę sakant: „*Mano vyras turi tris aistras: mokslą, politiką ir šeimą.*“ Daugybė rūpestingai parašytų laiškų mums, vaikams, visada prisitaikant prie mūsų amžiaus. Ilgi prisiminimų pobūdžio laišakai man gimtadienių proga iš Pečioros lagerių. Bet užvis brangiausias rusiškai rašyto (tada kitaip nebuvo galima) laiško iš Butyrkų kalėjimo gabalėlis:

„Prisimenu, kaip 1942 ar 1943 metais šeštadienį vasaros popietę mudu su Sigu keliavome pėsti iš Utenos į Galinius – ne vieškeliu dulkėtu, o keliais, takais, per pievas, miškelius, raistus ir kalvas tiesiai į Vyžuonėlės, Lukniūs, Pašiliūs ir Galinius. Mamu ir Ringu liko Utenoje. O mes, palikę anksčiau Sigutės mokyklą, papietavę, leidomės į kelią, man pažįstamą ir mielą nuo jaunystės. Pradžioje bėgstavau, kaip išlaikys mūsų aštuonmetė į smilgą panaši Sigu dvylikos kilometrų kelią. Tačiau mūsų Smilga šokavo nuo kupstelio prie kupstelio, nuo vieno žiedelio prie kito, kartu su drugiais, palinkdama prie skruzdėlyčių, vis niūniuodama, tarpais išdykėliška, tarpais susikaupianti stebėjimams, ir... Pernešiau aš ją du ar tris kartus per upelius, šlapias vietas ir nepastebimai priėjom Luknių, po to Pašilių kaimus, perkirtom didelį Vyžuonų šilo kampą ir išėjom prie puikiojo Gірbio. Vakarėjo. Ėmė lynoti smulkus lietutis. Jau temo. Kiek sudrėkę, bet nepermirkę, niekieno nepastebėti įžengm į Galinių gryčių. Ką tik buvo pakilta nuo stalo, ant kurio dar

Kalinio dailininko Chizniakovo pieštas prof. A. Žvirono portretas

matėsi bulvių, rūgštaus ir saldaus pieno likučiai. „Vaikeliai!..“ – sutiko mus džiaugsmingai nustebusi Motina. Čia ir miela Emilė, broliai, dėdė Povilas ir kt. Laimingas gyvenimo metas!“
(1954 11 21, Maskva. Vertimas mano.)

Gal nemažiau mano sesuo Vida brangina jai – 9 mėnesių kūdikiui – rašytą laišką į Ūteną vokiečių okupacijos metais, spalvotą vaikišką atviruką:

„Vidute, rašau Tau laišką. Aš tave prisimenu kasdiena. Tikiu, kad Tu manęs neužmiršti. Žinau, kad esi sveika, gražiai augi, gerai šneki ir visiems džiaugsmą beri.

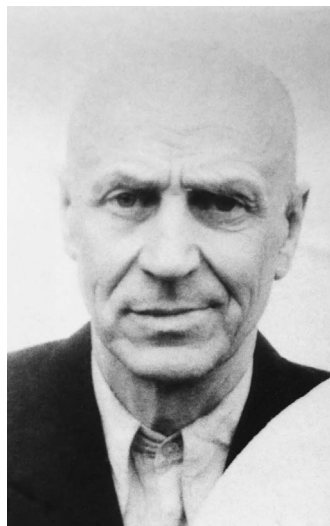
Tik Tu, Vidute, greičiau stokis ant kojų, nesiduok guldoma, prašykis, kad Tave paneštų, pasodintų, ant kojų stovinčią palaikytų. Graužk plutas ir prašyk obuolio. Gerk pieną ir šauk košės. Srėbk buljoną ir reikalauk mėsos. Dieną spardykis, vartykis, burbuliuok, išdykauk, o naktį miegok ramiai, giliai, nenubusdama. Pridabok, kad Mamutė ramiai miegotų, kad nenusiklotų ir lempos nežibintų. Vežimuke lauke važiuok, o miegok lovytėj, kurioje kadaise miegojo Sigutė ir Ringutis. Iš Užpalių turi lovytę atvežti.

Ką Tau atvežti iš Vilniaus: žaisliuką ar knygutę? O gal reikia lazurkos suknutėms skalbti? <...>“

Garsiosiose Maskvos Butyrkose mums buvo lemta susitikti 1953 m. liepą. Aš, trečio kurso Fizikos matematikos fakulteto studentė, važiuoju jo aplankyti. Senoviška lenkta gatvė, aklina mūro siena (netoli Baltarusijos stoties). Joje vartai – „broma“. Paspaudžiu mygtuką. Girdžiu skambant skambutį ir skardžiai aidinčius žingsnius. Masyvias duris milžiniško dydžio raktu atrakina jaunas kariška uniforma apsirengęs vyriškis. Einu aš paskui jį per daugybę kambarių, kiemelių, „bromų“. Vis tokiu pat dideliu raktu jis atrakina ir užrakina duris. Mūsų žingsniai skamba aidu tarp tuščių mūrų. Gūdu. Pagaliau įeiname į kambarį su ilgu stalu viduryje. Iš vienos stalo pusės sėdi plikai kirpti kaliniai, iš kitos – iš įvairiausių vietovių atvykę lankytojai. Kambarys gaudžia daugybės balsų lalėjimu. Vyksta pasimatymai (tartum tai ne politiniai kaliniai). Man su Tėvu leidžia pasimatyti gretimoje patalpoje. Tai – lyg koridoriukas, kurio sienoje iškirstas langelis. Sienos storis apie vieną metrą. Per langelį galima persisverti, paduoti ranką, netgi pasibučiuoti. Ir štai prieš mane Tėvas. Juodu chalatu, raudonai, mėlynai, juodai, baltai languotu šaliku (mūsų atsiųstu). Ant galvos – tamsi beretė. Atėjo jaudindamasis, spėliodamas, kas atvyko pasimatyti: „Vera?“ – klausia. „Čia aš, Sigal!“ – susijaudinusi šnabždu. Esame nesimatę 9 metus: paliko mane vienuolikos metų, dabar man dvidešimt... Kalbėti leidžiama tik rusiškai. „Čia ta pati Sigu, kuri, sėdėdama man ant kelių, kartodavo, kad niekad nesimokys gimnazijoje, universitete, dabar trečio kurso studentė, berašanti kursinį darbą apie atomo magnetizmą?!“ – kalbina mane, kartu mandagiai sudarydamas sąlygas dalyvauti mūsų pašnekesyje sargybiniui.

Sargybinis mums leidžia tarpais pakalbėti lietuviškai ir... pailgina pasimatymą dvigubai! Priima net mano laukinių gėlių iš Maskvos turgelio puokštę, prieš tai paburbėjęs: „Što, on ich kušatj budėt?“ (liet: Ka, jis jas valgys?) Vėliau apie tą dieną mūsų kalinys rašys: „Jaudinančios agrastų dienos...“ (turgelyje buvau pirkusi agrastų ir daržovių).

Metams praėjus susitikome Vilniaus tuberkuliozės institute, kai 1954 m. liepos 12 d. jis mane, sergančią tbc meningitu, aplankė. Tik prieš dieną buvo parvykęs iš Maskvos kalėjimo ligoninės. Aplankė ir, mačiau, nepaprastai susijaudino. Nuo jo buvo slepiama, kad aš sergu tokia sunkia liga (buvo pasakyta lengvesnė diagnozė). Tačiau jo vizito metu atvažiavo slaugė manęs vežti į procedūrinių kabinetą lumbalinei punkcijai. Mane kėlė į vežimėlį griežtai horizontaliai. Ir jis viską suprato. Garsiai pravirko. Negandų našta buvo per didelė. Jo rauda buvo prislopinta, tačiau buvo labai skaudu matyti jį raudant. Vėliau jis man paaiškino, kad Maskvos kalėjimo ligoninėje, išvykdamas, jis paliko ta pačia liga beviltiškai sergantį, jau netekusį sąmonės savo bičiulį vokiečių, žymų Berlyno profesorių Burkhardtą.

*Paskutinė profesoriaus
A. Žviriono nuotrauka daryta
užpalėno J. Remeikio 1954 m.*

Mane aplankęs Tėvas veržiasi į gimtinę – Užpaliūs (nors reikia rimtai gydytis stacionare). Traukia, vilioja tėviškės vaizdai, spalvos, kvapai. Sveikata Narvaišiuose blogėja. Tenka gulti į Tuberkuliozės institutą (kai mane lankė, plaučiuose buvo nustatytos penkios kavernos).

Mamytė pasakojo: „Kaiėjome pro Tub. instituto vartus, pasakė: „Jei neišeisiu iš čia, tai... Užpaliuose jau esu pabuvojęs.“

Ir štai, mes abu toje pačioje ligoninėje. Man leista truputį vaikščioti. Nelengva jį surasti, sunku prie jo „prisimušti“: sodelyje, prie jo sudedamos lovelės nuolat spiečiasi būrelis žmonių, jų apie dvidešimt. O jis vis kalba, kalba. „Labai esu išsiilgęs auditorijos“, – sakydavo man. Lankytojų dėl Tėvo sveikatos pablogėjimo buvo atsisakyta. Taip ir liko, kad pasikalbėjo tik su Kaziu Boruta, kurio apsilankymo buvo labai nudžiugintas. „Tikras draugas“, – sakė. (Prof. P. Brazdžiūno ir kitų vizitus buvome atidėję.) Lankė tik giminės ir Adelė Matulienė, Juozo Matulio žmona.

Tėvo gydytoja – Birutė Ignatavičiūtė, buvusi jo studentė (dabar jau seniai medicinos mokslų daktarė, profesorė), kuri (ir visa puikioji Raseinių mokytojų Ignatavičių šeima) taip nuoširdžiai ėmėsi mus prižiūrėti ir gydyti. Tada nebuvo taip paprasta lagerininką globoti, kviesti jam solidžius konsultantus iš kitų medicinos įstaigų. Daktarės Birutės principingumas to laikmečio fone iš tikro buvo didvyriškas.

Palata didelė (daugiau nei 10 lovų). Tarp ligonių – lagerio draugas Juozas iš Rokiškio apskrities. Ypač rūpestingai Tėvą globojo jaunas vilnietis teisininkas Kazys Rakauskas. Visi palatos draugai – rimti ligoniai, bet kai Tėvo būklė pa-

blogėjo, vyrai pasikeisdami prie jo budėjo (tai aš sužinojau vėliau). Paskutinę lemtingą naktį vyrai rūpestingai uždangstė langus, kad iš mano palatos nieko nebūtų matyti (mūsų palatų langai buvo priešais). 1954 m. spalio 6 d. prieš pusryčius daktarė Ignatavičiūtė priėjo prie manęs su žodžiais: „Eisim, Sigute...“ Supratau. Mane nuvedė prie mirštančio Tėvo. Agonija buvo ilga ir sunki. Buvo netekęs regėjimo (dėl organizmo apsinuodijimo nykstant inkstams), nebeturėjo sąmonės. Išgirdau lėtu, tragišku balsu sakomą tarsi prakalbą, tarpais nutylant. Sulig žodžiais „...asmenybė, patekusi po istorijos ratais...“ užgeso. Tai buvo apie savo epochą, apie juos visus – tūkstančius tragiškų likimų. Ašarojo gydytojai, seselės, slaugės. Pašarvotas buvo Tuberkuliozės instituto sodelyje, po obelimi (prieš išlydint į Užpalius). Vida, atėjusi su morkų sultimis (pagal žolininko Turbylos receptą) į Tub. institutą lankyti Tėvo, jo neberado. Ir štai, ta pati vienuolikos metų mergytė motinos – rimtai sunegalavusios dėl nervų sukrėtimo – pasiūsta eina į Kalinausko gatvę pirkti karsto. Tokia buvo realybė.

Sesers Veros atsiminimai

Iš rankraščio. Šeimos archyvas

A. Žvironas troško dirbti mokslinį bei pedagoginį darbą. Jis buvo įsitikinęs, kad žmogų perauklėti iš karto, staigiai – neįmanoma, kad tam reikia ilgoko laikotarpio. Prievarta čia nieko nepasieksi.

Ir kai 1945 m. sausio mėn. vidurinių mokyklų direktorių suvažiavime, pakviestas dalyvauti diskusijoje, Antanas, nepagarbinęs nei partijos, nei Stalino, pareiškė tuos savo samprotavimus, tai auditorija jam vieninteliam iš visų, dalyvavusių diskusijose, daugiausia ir aktyviausiai plojo. Ir kai oficialūs valdžiai atstovavę oponentai – „Tiesos“ vyr. redaktorius Henrikas Zimanas ir švietimo ministras, buvęs socialdemokratas, Antano draugas Juozas Žiugžda – savo gražbylystėmis griežtai kritikavo Antano pasisakymą diskusijoje, aš nusigandau. Pajutau partijos pasmerkimą, pajutau katastrofą. Juk Antanas vienas vienintelis drįso pasisakyti prieš partijos liniją.

Netrukus, po keleto dienų, 1945 02 08, paaiškėjo, kad tomis sausio dienomis Antano areštas jau buvo nuspręstas: ir Zimanas, ir Žiugžda, o gal ir kiti jo draugai žinojo apie Antanui iškilusį pavojų, jį pakvietė į diskusiją, pasitikėdami jo atvirumu, nuoširdumu. Tai buvo proga jį „demaskuoti“ direktorių akyse kaip priešą, antitarybinį žmogų. Bet jie klydo. Dorieji Lietuvos pedagogai suprato jį teisingai, nes ir patys buvo taip nusiteikę.

Po šito suvažiavimo paskutinį vakarą su Antanu ilgai kalbėjomės. Dėl nevykusių diskusijų nesijaudino. Jaudinosi dėl bendros padėties, dėl lietuvių ištikusios žiaurios tragedijos. Jis man sakė: „Labai norėčiau dirbti ir būti naudingas universitetui, mokslui, visuomenei...“ Matyt, jausdamas, kad gali jį suimti, prašė jo nusistatymą perduoti prof. A. Purėnui. Kelis kartus pakartojo: „Pasakyk Purėnui.“ Džiaugėsi, kad baigia rašyti fizikos vadovėlį, jautė gerą parašęs. Man dar kartą padėkojo už rašomąją mašinėlę (aš buvau nupirkusi jam dovanų) ir pasidžiaugė, kad ji jam labai daug laiko sutaupo.

Tik skundėsi, kad universiteto organizavimas, vokiečių okupantams nusiaubus

¹⁵ Obelių Krūmai – tai beržyno juosta, priklausiusi Galinių kaimo ūkininkams. Žinoma kaip grybinga vieta.

šią mokslo įstaigą, kadru trūkumas, jų nesiorientavimas ir pan. pozityvų darbą labai apsunkina. Skundėsi sveikata, galvos skausmais (apsinuodijimo gyvsidabrio garais rezultatas), nuovargiu. Be to, kažkokia niežėjimu erzinanti egzema buvo išbėrusi kūną.

Šeima – Adzė su Sigute ir Vidute – gyveno Galiniuose, tai jis dažną šeštadienį važiuodavo į tėviškę. O tais laikais susisiekimas buvo labai sunkus. Reikėjo vežti lagaminą, o Antanas negalėjo nešti didesnio svorio. Bet Galiniuose buvo pusė jo gyvenimo: jo mylimoji šeima, brolis Pranas, mylima tėviškė, Šventoji, Obelų Krūmai¹⁵...

Galiniuose jį ir areštavo. Visus tris rašomo fizikos vadovėlio egzempliorius paėmė, nors vienas buvo bute Vilniuje, antras – Galiniuose, trečias – universitete, kabinete. Rodos, buvo daryta apdairiai, bet štai koks žiaurus likimas – rankraštis dingio. Kiek kartų, jau po teismo, buvo MGB ieškota to rankraščio ir asmeniškai, ir per pažįstamus – be rezultatų. Sunaikino ar kas juo pasinaudojo. Šitiek kruopštaus kelerių metų darbo, taip reikalingo universitetui – jaunuomenės mokslinimui!.. Žuvo ir visi Antano dienoraščiai, biblioteka – kito turto neturėjo. Bet visa tai nepalyginama su paties žmogaus žuvimu, nežmonišku, suplanuotu...

Antano areštas sukrėtė studentus, universiteto darbuotojus. Studentai, kiti visuomenės atstovai rašė kolektyvinius pareiškimus dėl profesoriaus paleidimo. Bet tais laikais visos durys buvo uždarytos, visi viršininkai buvo kurti prašymams ir ašaroms. <...> Mes, namiškiai, buvome tik smulkmė, į kurią niekas nekreipia dėmesio. Aš buvau nuėjusi pas pirmojo CK sekretoriaus A. Sniečkaus artimiausią bendradarbį, „Tiesos“ redaktorių G. Zimaną (su juo kartu mokiausi universitete), bet jis labai šaltai pasakė: „Jei jūsų brolis yra nekaltas, tai teismas jį išteisins, nes tarybinis teismas niekada neapsirinka!“ Koks baisus pasityčiojimas iš žmogaus orumo ir jo idealų!.. Neatsižvelgė nei į Antano antifasistinę veiklą Smetonos laikais, nei į tai, kad globojo žydus ir tarybinius partizanus. Tik vienas Kostas Dudlauskas¹⁶ nepabijojo nei žodžiu, nei raštu gražiai pasisakyti už Antaną.

Savo areštą Galiniuose, kelionę į Vilnių, MGB kalėjimą, Lukiškes, etapą į Pečiorą, Abežę, Butyrkų kalėjimą jis yra aprašęs laiškuose saviesiems, dienoraščiuose, kurių dauguma atkeliavę iš pragaro žuvo. Jo likusių laiškų pluoštelis ir dalis dienoraščio¹⁷ – tai jo gyvenimo, kurio beveik dešimt metų praėjo lageriuose, dokumentinė medžiaga.

¹⁶ Kostas Dudlauskas – kaimynas Galiniuose.

¹⁷ Parengti spaudai dukros S. Žvironaitės ir šeimos rūpesčiu išleisti 1992 m. [306].

Pasaulio klajūnas – Kazys Žvironas iš Galinių

Dobilas Kirvelis

Jeigu užpalėnai Galinių Žvironus žinojo kaip svieto lygintojus, socialistus visuomenininkus, tai tarp jų Jono Žvirono sūnus Kazys buvo mielas individualistas, pasaulio klajūnas, diplomatas, neabejingas menui, meno vertybių saugotojas.

Kazys, penktasis Užpalių viršaičio Jono Žvirono vaikas, gimė 1904 m. Užpaliuose, dar senojoje Žvironų sodyboje. Baigė Užpalių dviklasę mokyklą, Pānevėžio gimnaziją. Ten mokytojas Zikaras sudomino tapyba, kuriai jis buvo neabejingas ir turėjo tam tikrų gabumų. 1924 m. Kazys įstojo į Kauno universiteto Technikos fakultetą. Studijuodamas kartu dirbo Užsienio reikalų ministerijoje. Užsienio reikalų ministerijos aplinka ir gyvenimo realybė pasuko jį diplomatijos kryptimi. 1928–1939 m. dirbo Lietuvos atstovybės Maskvoje antruoju sekretoriumi. Buvo iš-

Kazys Žvironas. 1929 m.

tikimas Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro TSRS J. Baltrušaičio atstovybės darbuotojas, iki galo buvo konsulinio skyriaus vedėjas, o dar vėliau – atašė. Čia jis išmoko prancūzų, vokiečių, rusų, anglų kalbų ir diplomato darbo. Artėjant Antrajam pasauliniam karui, dalyvavo formuluojant ir priimant politinius dokumentus Maskvoje, Lietuvai besiginant nuo bolševikinės agresijos. J. Baltrušaičiui iš Maskvos išvykus į Paryžių, K. Žvironas 1939 m. grįžo į Kauną ir iki 1940 m. Lietuvoje dirbo elektrinėje, Pieno centre ir kitur, o 1941–1944 m. dirbo Žemės ūkio ministerijoje. Artėjant frontui, jis pasakė, kad „... jeigu į Lietuvą ateis rusai, aš baidare plauksiu per Baltiją, bet Lietuvoje nepasiliksiu. Aš žinau, kas yra bolševikai ir kas tas gyvenimas jiems valdant...“, per Vokietiją ir Austriją emigravo į Australiją. Australiją pasirinko todėl, kad paniškai bijojo KGB ir tikėjosi, kad ten jo nesuras. Australijoje dirbo architektu, inžinieriumi statybininku. Po Stalino mirties atšilus politinei atmosferai, jis giminėms kasmet atsiųsdavo po vieną atviruką, kurį pasirašydavo – Meškerė. Visi Žvironai žinojo, kad tai Kazys. Jis turėjo aistrą žvejybai – lydekų gaudymui spinningu. Būdamas diplomatas, kasmet rudenį, rugsėjo ir spalio mėnesiais, iš Maskvos atvykdavo į Užpalius su spinningu, imdavo valtį ir, plaukdamas nuo Pasčio ežero Šventąja, gaudydavo lydekaites. Iš Australijos, lietuvių kilmės Klaipėdos krašto dailininkui P. Domšaičiui, artimam šeimos draugui, pakvietus, persikėlė į Pietų Afriką, Keiptauną. Juos jungė menas.

Su Klaipėdos krašto lietuviu dailininku P. Domšaičiu K. Žvironas susipažino Austrijoje 1944 m. K. Žvironas savo prisiminimuose rašo:

„Ten buvo ir daugiau mūsų tautiečių, pabėgėlių (...). Kartą vienas iš jų paklausė: „Ar žinai, kad čia netoliese gyvena lietuvis

*Kazys Žvironas
(dešinėje) su Balia
Matulioniu Čikagoje.
1972 m.*

dailininkas Domšaitis?“ Šitai trenkė į mane kaip griaustinis. Net susigėdau, nes to vardo iki tol nesu girdėjęs, o tariausi žinąs visus mūsų dailininkus. Giliai suintriguotas, suradau jį netoliese, mažame Zulco-Riotiso miestely. Suradau, prilipau, sulipau.“

1968 m. mirus P. Domšaičiui iš jo K. Žvironas gavo „palikimą“ su priesakais – saugoti paveikslų kolekciją ir žmoną – dainininkę Adelheidę Armhold-Domšaitienę. Pietų Afrikoje prasidėjus nacionaliniams judėjimams, 1977 m. persikėlė į JAV, Havajus, į Kailua salą. Čia atidarė P. Domšaičio paveikslų galeriją. Domšaitienė tapo jo antrąja žmona – Adelheidė Armhold-Domšaitienė-Žvironas. Pirmoji K. Žvirono žmona iš Maskvos laikų – Eugenija su vaikais – Rimu, Juru ir Sauliumi buvo likę Kaune.

*Kazys Žvironas
paskutinį kartą
Užpalių kapinėse,
prie tėvų, senelių
ir brolių kapo.
1988 m. rudenį*

Būdamas užsienyje piešė, išleido eilėraščių rinkinius „Pabiros“ (1988). Publikavo slapyvardžiu – Jurgis Bistrickas. 1988 m. kelis P. Domšaičio paveikslus atvežė į Lietuvą, dovanoją Klaipėdai, vėliau M. K. Čiurlionio, o dar vėliau – ir kitoms Kauno bei Klaipėdos paveikslų galerijoms. Buvusi P. Domšaičio žmona Adelheidė Armhold-Domšaitis-Žvironas mirė JAV, Havajuose, 1992 metais.

Paskutinį kartą Kazys Žvironas atvyko į Lietuvą atšilus politinei atmosferai, 1988 m. rudenį. Tada jis atvežė pirmuosius P. Domšaičio paveikslus Klaipėdai, aplankė Kauną, Vilnių ir, žinoma, Užpalius. Į Užpalius iš Havajų atsigabeno pripučiamą valtį, spiningą su blizgių komplektu, prisimindamas senuosius laikus, prasėdėjo su spiningu tris paras prie „spūska“, bet nė vienos lydekaitės taip ir nebepagavo. Vėliau važinėjo po JAV, lietuvių gyvenamas vietas, lankydamas pažįstamus, piršdamas P. Domšaičio paveikslus lietuviams. Nemažai paveikslų prieš mirtį išsiuntė Kauno ir Klaipėdos paveikslų galerijoms.

Mirė Kazys Žvironas 2004 m. Havajuose, JAV.

English summaries of the papers approved by the “Lietuvos valsčiai” Monograph Series Lithuanian Local Researches Commission for Scientific Works

The main features of land relief in the area of Užpaliai

Regina Morkūnaitė

Institute of Geology and Geography

The work presents the land surface relief features, which have affected the landscape and the human activities in the area of Užpaliai. The character of the Quaternary is seen from the data obtained by drillings in the nearby rural area. So, the Middle Devonian clays are seen spreading at the 243 m depths in one of them, i.e. Bajorai borehole.

The north-eastern part of the Aukštaitija Upland, where the study area lies, is often called Sėliai Height, while the eastern part of the Užpaliai *Valsčius* area belongs to the Šventoji plateau. Till ranges and depressions in the Sėliai Height extend in a specific order from the west to the east and represent the accumulative formations typical of the ice margin of the last glaciation. The relief, most impressive due to a great number of hills, is observed in the area of the Vaiskūnai geomorphological reserve, where the axes of hills and ridges vary in directions from south-north to west-east.

The Šventoji Plateau, where ice melting and erosion by melt-water had been more intensive, the eroded waves, flat hills and plain areas prevail.

The deposit grain size pictures with alluvial deposit curves are given in the paper for Užpaliai pits and Šventoji valley. The deposit curves obtained for the pit strata show more bimodal distribution of particles than those for the valley deposits. The nature heritage embracing Krokulė springs, Šeiminyškiai conglomerate and mounds with emphasis laid not only on the geological and geomorphological peculiarity of the area, but also on its historical oneness has been also defined.

Institute of Geology and Geography, Department
of Quaternary Research, Ševčenkos St. 13, 03223 Vilnius,
Phone +3705 2104694, morkunaite@geo.lt

Water bodies in Užpaliai area and their hydrographic peculiarities

Aldona Baubiniėnė

Institute of Geology and Geography

The paper deals with hydrographic features of water bodies present in Užpaliai *Valsčius* (rural district) area under different litho-morphogenetic conditions and their changes during a forty-year period. As the place name indicates, the area is surrounded by bogs. Užpaliai in Lithuanian implies a site being beyond the bogs.

The whole area of the district lies within the Šventoji River basin. This river runs about 20 kilometres in the district and represents the most winding segment of the Šventoji in its total length. Its winding coefficient is 1.75. From the Lygiamiškis hill one can see seven mystic bends, which changed about 50 metres during a hundred of years. The river's floodplain is found to contain remains of the bends representing parts of the old river channel.

Numbers of right and left tributaries of the Šventoji River are approximately equal, while more lakes are located in the upper part of the district on the left bank of the river. The lakes lie mainly at the absolute heights of 99–135 metres. Majority of them have inflowing tributaries and outflowing rivers often joined by passages.

Low bogs prevail in the area of Užpaliai. The Bekinčiai peat-bog (63 hectares) is the largest one and lies on the right bank of the Šventoji River.

Institute of Geology and Geography, Department of Climate
and Water Systems, Ševčenkos St. 13, 03223 Vilnius,
Phone +3705 2104697, baubiniene@geo.lt

Soil quality in Užpaliai area within a context of agriculture development

Ieva Baužienė

Institute of Geology and Geography

The region of Užpaliai is traditionally famous of agriculture, although the soil quality is low. In order to reveal the reasons of such contradiction, a review of historical, social and natural factors has been performed. The quality of soil and its agrochemical characteristics were compared to those in the neighbouring areas. High level of agriculture in Užpaliai was found to be caused not by nature but by human factor. According to the quality determining indices, the soils in Užpaliai are in a medium position between those of nearby uplands and plateaus. Soil quality can be improved by sustainable agriculture with minimal cultivation of land, use of catch crops etc.

Institute of Geology and Geography, Department of Landscape
Geography and Cartography, Ševčenkos St. 13, 03223 Vilnius,
Phone +3705 2104692, ieva.bauziene@geo.lt

The variety of mammals, birds, reptiles, amphibians and insects in Užpaliai area

Mindaugas Ilčiukas

The long-term investigations of fauna have been performed in the area of Užpaliai on birds from 1999, butterflies and moths from 2002, and dragonflies from 2005. Due to great variety in biotope distribution, quite a number of rare animal species have been detected in the area Užpaliai. Even 48 protected species from the Lithuanian Red

Data Book have been found. Many water bird species are also met in this area. A pond of the Užpaliai Hydroelectric Plant is very important for them, and large flocks from 100 to 200 birds of different duck species are observed there during migration. The Lithuanian Red Data bird species often met in the pond of the Užpaliai Pant are as follows: osprey (*Pandion haliaetus*), white-tailed eagle (*Haliaeetus albicilla*), greylag goose (*Anser anser*), northern pintail (*Anas acuta*), northern shoveler (*Anas clypeata*), common merganser (*Mergus merganser*), European kingfisher (*Alcedo atthis*), black tern (*Chlidonias niger*), wood sandpiper (*Tringa glareola*) and common crane (*Grus grus*). So, this pond is very important to both migrating and rare birds.

Surrounded by natural meadows and pinewoods, an oxbow lake of the Šventoji River in the area of Lygamiškis village also is important for various species. Many species of the Lithuanian Red Data Book are observed there: geranium argus (*Aricia eumedon*), large copper (*Lycaena dispar*), false heath fritillary (*Melitaea diamina*), Nickerl's fritillary (*Melitaea aurelia*), swallowtail butterfly (*Papilio machaon*), green club-tailed dragonfly (*Ophiogomphus cecilia*), yellow-legged dragonfly (*Gomphus flavipes*), lesser emperor dragonfly (*Anax parthenope*), natterjack toad (*Bufo calamita*), European fire-bellied toad (*Bombina bombina*) and corn crake (*Crex crex*). The species of even 158 birds (Aves), 385 butterflies and moths (*Lepidoptera*), 85 beetles (*Coleoptera*), 34 dragonflies and damselflies (*Odonata*), 11 amphibians (*Amphibia*), 3 reptiles (*Reptilia*) and 24 mammals (*Mammalia*) have been found in the environs of Užpaliai. The rare species detected enable to confirm that the environs of Užpaliai are greatly valuable for their biological variety.

Tumuli in the area of Užpaliai: new findings

Andra Simniškytė

The Lithuanian Institute of History

The Iron Age tumuli in the area of Užpaliai have been discussed in the paper. Without reiteration of the well-known data, the attention was paid to the newest findings related to the Iron Age tumuli. The analysis of the material collected during the excavation of the Užpaliai tumulus in 1998 is the core of the paper. There are five mounds in the tumuli group with two of them have been studied in 1998. The paper presents the structure of the tumuli, the arrangement of graves, and the shroud detected there.

The burnt dead were found to be buried in the Užpaliai tumuli from the 5th or 6th to the 8th centuries or maybe later. The tumuli studied are found to belong to the East Lithuanian tumuli culture area; however, certain non-specific features (elongated barrow, shield-shaped fittings), which are typical of long tumuli culture in the Dnepr and Daugava area have also been observed.

The Lithuanian Institute of History, Department of Archeology,
Kražių St. 5, 01108 Vilnius, Phone +3705 2614935,
simniskyte@istorija.lt

The architecture of sacral buildings and parish houses in Užpaliai estate and township

Marija Rupeikienė

KTU Institute of Architecture and Construction

The main culture heritage structures in Užpaliai are sacral buildings (standing and disappeared: former wooden church, a compound of present day church buildings, an Orthodox church and disappeared synagogue), parish houses and manor buildings.

The Užpaliai manor lies in the northern part of the township on the left bank of the Šventoji River. The house of administrator, a cattle-shed and a water mill remained up till now. The administrator's house is of simple forms typical of provincial architecture, where local construction traditions are intertwined with primitive stylised elements of romanticised Classicism decorations. The cattle-shed's architecture is similar to that of the administrator's house. The exterior of the mill, due to different materials and volumes, is sharply accentuated by two functional zones: production and living ones. This is an original building with traits of folk classicism and romanticism style. Thus, the architecture of Užpaliai manor buildings shows features of modest classicism style intertwined with folk traditions in provincial manor construction during the 19th century.

The Orthodox church in Užpaliai built during the historicism period is of rational eclectic forms, which reflect the influence of the past romanticism and is intertwined with the Russian Byzantine elements and stylised details typical of neo-romanticism. A three-part axial composition structure is typical of many Orthodox churches in small Lithuanian towns. The Orthodox churches in Tytuvėnai (with a tower at its front), Inturkė, Tauragė, Semeliškės, etc. are of similar structure.

This church compound consists of a church, a belfry, a storehouse, a fence with a gate and small architecture constructions in a churchyard. There are several parish buildings: parish priest's homestead with farm buildings, a presbytery and an almshouse (spital). The church has been built during the historicism period; it is of a 'brick style' with original neo-romanticism and neo-gothic style traits. The belfry is a building of the romanticism period; its architecture witnesses folk romanticism traits with details of neo-baroque style (paired pilasters and a small round niche). The almshouse is of a 'brick style' and its architecture has links with the church's architecture. The former buildings of the parish priest's homestead (a house, three farm buildings and a cellar situated south of the church-yard) are folk architecture pieces.

The main culture heritage sites in Užpaliai have been built during the classicism, romanticism and historicism periods. The oldest known building is a wooden church (now lost) built during the baroque epoch; its architecture has been investigated basing only on one historical photograph and draft drawings (a plan and a section). A synagogue has been restored relying upon an archive design; its architecture of facades and structure of its interior spaces have been revealed.

The architecture of all investigated buildings represents clearly their time and typical traits of individual elements. There are common links in architecture of the church and an almshouse, manor administrator's house and farm buildings, the windows of wooden church and synagogue are also similar. It is possible that the stone masonry for belfry construction is related to the materials used building the manor houses. Having in mind that a part of the cultural heritage of this township is lost; the files stored in archives were important sources of information, and rich material accumulated there contributed to the visual field studies.

KTU Institute of Architecture and Construction, Tunelio St. 60,
44405 Kaunas, Phone +3706 1479183, bulakaite@gmail.com

Užpaliai religious monuments

Jolanta Zabulytė

For the first time the paper presents a comprehensive discussion on the religious monuments in the area of Užpaliai, i.e., cast, forged or tubular metal crosses, wooden pillar crosses (a post with a roof) and pillared shrines (shrine posts), their modern interpretations as well as wooden crosses. The religious monuments are studied in the aspect of their historical development: from the oldest specimens (mid- and end- 19th century) to the latest monuments. Their shape, decoration motives are analysed, tables of chiselled cross decorations and stone pedestal forms are given. The investigations done enabled to conclude that the olden monuments in the Užpaliai area reflect the features typical of the East Aukštaitija regions and the Utena land. The monuments erected after the second half of the 20th century specifically extend the former traditional forms and illustrate the tendencies in the modern cross-crafting in Lithuania.

A. Baranausko Square 2, 29132 Anykščiai, Phone +3703 8152096,
jolantoz@gmail.com

Nerve disorders and their treatment in the 20th–21st c. traditional medicine applied in Užpaliai area

Rolandas Petkevičius

Today's disease treatment tradition in the area of Užpaliai is very syncretic combining not only olden but also modern methods. The old understanding of nerve disorders is significantly affected by biomedical categories (depression, nerves). Nevertheless, basic structures of traditional medicine remain with new means being adapted easily. So, it is possible to speak about a hypothetical model of traditional diagnostics the core of which relies upon different disorders of sudden and long-

lasting emotional experience, which untreated develop from a mild to heavier form. To fight against the cause and the result, different strategies and different means are used. Their analysis showed that fumigation that up to now was considered as a magic mean implicates many rational traits. A complex of joint application of plant and ritual means in traditions of using magic spells has been defined. The results of the present study enable to perform anew the assessment of archive data collected during the 19th–21st c. period and formulate more precisely the trends in ethnomedical investigations.

zalcialunkis@gmail.com

Apie autorius

Abukauskas Aurimas – baldų pramonės inžinierius.

Abukauskienė Regina – mokytoja, Užpalių krašto poetė.

Adomaitis Aloyzas – fizikos mokytojas.

Balčiūnas Stanislovas – gamtos mokslų specialistas, žurnalistas, rašytojas, „Lietuvos valsčių“ monografijų „Užpaliai“, „Palanga“, „Neringa“ vyriausiasis redaktorius, Užpalių garbės pilietis.

Balčiūnienė Bronė – Užpalių krašto poetė.

Balčiūnienė Milda – gamtos mokslų daktarė.

Balikienė Monika – etnologė, humanitarinių mokslų daktarė.

Bankauskienė Nijolė – socialinių mokslų daktarė, KTU Socialinių mokslų fakulteto Ugdomo sistemų katedros profesorė.

Baubinienė Aldona – Gamtos tyrimo centro Geologijos ir geografijos instituto mokslo darbuotoja.

Baužienė Ieva – gamtos mokslų daktarė, Gamtos tyrimo centro Geologijos ir geografijos instituto mokslo darbuotoja.

Beržinskas Valdemaras – tarnautojas.

Binkauskas Antanas – technikas mechanikas, buvęs Vilniaus statybos tresto aikštelės viršininkas.

Bučelis Jonas – kunigas.

Butrimaitė Irena – kraštotyrininkė.

Braukylienė Aldona – bibliotekininkė.

Čerškus Algimantas – inžinierius energetikas.

Čerškuvienė Valė – mokytoja, kraštotyrininkė.

Degutis Albinas – žurnalistas.

Dovydaitienė Marija – gydytoja, kraštotyrininkė.

Dubikaltienė Aira - kartografe, „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų žemėlapių parengėja

Eigirdienė Stefa – ekonomistė.

Gaidienė Gražina – biologijos mokytoja, liaudies medicinos žinovė.

Gargasienė Elena – gamtos mokslų daktarė.

Geleževičius Leonas – pedagogas.

Gipiškis Pranas – pedagogas.

Girdvainis Juozas – žurnalistas.

Gureckytė Kornelija – istorikė genealogė, VšĮ Istorinių ir genealoginių tyrimų instituto vadovė.

Ilčiukas Mindaugas – miškininkas.

Indrašius Giedrius – geografijos mokytojas.

Indrašius Vytautas – rašytojas, kraštotyrininkas.

- Ivanauskaitė Daiva** – istorikė.
- Jalionienė Sofija** – Čikagos laikraščio „Draugas“ bendradarbė.
- Jonuškienė Rūta** – poetė, žurnalistė.
- Jukonienė Lina** – muzikologė, chorvedė, menotyros mokslų daktarė.
- Jurka Vidmantas** – pedagogas.
- Jurka Vytas** – agronomas, ilgametis Užpalių seniūnas, ūkininkas, bitininkas, Užpalių garbės pilietis.
- Jusys Zenonas** – chemikas, habilituotas gamtos mokslų daktaras.
- Juškienė Vida** – kultūros darbuotoja, bibliotekininkė.
- Juzulėnaitė Rima** – bibliotekininkė.
- Kačerauskienė Gražina** – gamtos mokslų daktarė, Kauno užpalėnų klubo „Dausuva“ pirmininkė.
- Katinas Vytautas** – kelių statybos specialistas.
- Kavaliauskienė Lidija** – geografė, kartografė, „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų žemėlapių parengėja.
- Kazlauskas Juozas** – žurnalistas.
- Keraminas Eugenijus** – inžinierius, Užpalių seniūnas.
- Keraminas Jonas** – ūkininkas.
- Kirvelis Dobilas** – biomedicinos mokslų daktaras, VU profesorius.
- Kubiliūnas Algimantas** – kompozitorius.
- Kuliešienė Vanda** – liuanistė, mokytoja metodininkė, kraštotyrininkė, Užpalių garbės pilietė.
- Kuncienė Elvyra** – ekonomistė.
- Kusta Albinas** – akademikas, K. Stulginskio universiteto profesorius, Užpalių garbės pilietis.
- Kviklys Bronius** – istorikas.
- Leika Juozas** – pedagogas.
- Lekavičienė Egidija** – filologė, liuanistė.
- Meiduvienė Stefa** – mokytoja.
- Merkys Vytautas** – gamtos mokslų daktaras, profesorius.
- Mikučionienė Birutė** – zootechnikė.
- Mikučionis Vytautas** – aukštos kvalifikacijos darbininkas, aviatorius mėgėjas.
- Minutkienė Birutė** – kultūros darbuotoja.
- Miškinis Kazimieras** – mokslinis agronomas, kraštotyrininkas, Trečiojo amžiaus universiteto Literatūros fakulteto dekanas.
- Miškinis Pranas** – gamtos mokslų daktaras.
- Morkūnaitė Regina** – gamtos mokslų daktarė, Gamtos tyrimo centro Geologijos ir geografijos instituto mokslo darbuotoja.
- Morkūnienė Valerija** – buhalterė.

- Motuzienė Asta** – kultūros darbuotoja.
- Narbutienė Regina** – energetikos inžinierė.
- Navickas Vytautas** – psichologas, socialinių mokslų daktaras.
- Norkus Eugenijus** – chemikas.
- Palskys Aloyzas** – architektūros projektų vadovas.
- Palubinskienė Ona** – ekonomistė.
- Petkevičius Rolandas** – etnologas.
- Pilipavičienė Regina Nijolė** – geografė.
- Puodžiukienė Aldona** – geografijos mokytoja.
- Remeikis Adolfas** – teisininkas, advokatas.
- Ridikas Vytautas** – ekonomistas, žurnalistas.
- Rimša Edmundas** – istorikas.
- Rupeikienė Marija** – architektė, humanitarinių mokslų daktarė.
- Sasnauskienė Regina** – filologė.
- Simniškytė Andra** – archeologė, humanitarinių mokslų daktarė.
- Sirvydienė Ona** – mokytoja.
- Sirutienė Gvida** – inžinierė.
- Sirvydytė Palmira** – mokytoja, kraštotyrininkė, Užpalių garbės pilietė.
- Stanikienė Audronė** – pedagogė, kraštotyrininkė, gidė.
- Stasiškis Antanas Napoleonas** – fizikas, Užpalių garbės pilietis.
- Šlepetienė Jūra** – gamtos mokslų daktarė, profesorė.
- Šnurova Genovaitė** – žurnalistė.
- Tarandaitė Dalia** – menotyrininkė.
- Tilindis Bronislovas** – medicinos mokslų daktaras, Vilniaus universiteto profesorius.
- Zabulionytė Ona** – žurnalistė.
- Zabulytė Jolanta** – istorijos mokslų daktarė.
- Zinkevičienė Birutė** – kraštotyrininkė.
- Žižienė Vida** – prekybos ekonomistė.
- Žvironas Antanas** – žymus fizikas, profesorius.

Santrumpos ir sutrumpinimai

AB – akcinė bendrovė
 ALF – Atviros Lietuvos fondas
 ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (knyga)
 BI – Botanikos institutas
 CK – centro komitetas
 DŽDT – Darbo žmonių deputatų taryba
 JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
 JL – Lietuvių tautiško jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“ (jaunalietuviai)
 JŪR – Jaunųjų ūkininkų ratelis
 KGB – TSRS valstybės saugumo komitetas (Комитет государственной безопасности)
 KKI – Kauno kūno kultūros institutas
 KMA – Kauno medicinos akademija
 KMI – Kauno medicinos institutas
 KMU – Kauno medicinos universitetas
 KPCA – Kultūros paveldo centro archyvas
 KPI – Kauno politechnikos institutas
 KTU – Kauno technologijos universitetas
 KVC – Katalikų veikimo centras
 LAA – Lietuvos archeologijos atlasas
 LAF – Lietuvos aktyvistų frontas
 LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
 LDA – Lietuvos dailės akademija
 LDI – Lietuvos dailės institutas
 LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
 Ldk – Lietuvos didysis kunigaikštis
 LDM – Lietuvos dailės muziejus
 LE – Lietuvių Enciklopedija
 LF – Lietuvos flora
 LGGRTC – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
 LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
 LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas
 LIŠ – Lietuvos istorijos šaltiniai (knyga)
 LKA – Laisvės kovų archyvas; Lietuvių kalbos atlasas
 LKKA – Lietuvos kūno kultūros akademija
 LKP – Lietuvos komunistų partija
 LKPMCA – Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyvas
 LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas
 LLA – Lietuvos laisvės armija
 LLKS – Lietuvos laisvės kovos sąjūdis
 LM – Lietuvos Metrika
 LMA – Lietuvos muzikos akademija
 LMD – Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
 LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis
 LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija
 LSS – Lietuvos skautų sąjunga
 LŠS – Lietuvos šaulių sąjunga
 LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas
 LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
 LTRV – Lietuvių tautosakos rankraštyno videoteka
 LTSR – Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika
 LVA – Lietuvos veterinarijos akademija
 LVIA – Lietuvių valstybės istorijos archyvas
 LVOA – Lietuvos valstybės organizacijų archyvas (dabar – Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA), LKP dokumentų poskyris)
 LŽMTI – Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo institutas
 LŽŪA – Lietuvos žemės ūkio akademija
 MA – Mokslų akademija
 MAB – Lietuvos mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius

MGB – TSRS valstybės saugumo ministerija (Министерство государственной безопасности)
 MLTE – Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija
 MTI – mokslinio tyrimo institutas
 MŪT – Miškų ūkio technikumai
 MVD – TSRS vidaus reikalų ministerija (Министерство внутренних дел)
 NKVD – TSRS Vidaus reikalų liaudies komisariatas (народный комиссариат внутренних дел)
 NMB – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
 ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
 TLE – Tarybų Lietuvos enciklopedija
 TSRS – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga
 UAB – Uždaroji akcinė bendrovė
 VAK – Valstybės archeologijos komisija
 VDA – Vilniaus dailės akademija
 VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus
 VGTU – Vilniaus Gedimino technikos universitetas
 VISI – Vilniaus inžinerinis statybos institutas
 Vk – vaikų dainos (Lietuvių liaudies dainų kataloge)
 VLE – Visuotinė lietuvių enciklopedija
 VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas
 VPI – Vilniaus pedagoginis institutas
 VPU – Vilniaus pedagoginis universitetas
 VR – vietinė rinktinė
 VU – Vilniaus universitetas
 VUB – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
 ŽŪB – Žemės ūkio bendrovė
 ŽŪM – Žemės ūkio ministerija
 ŽŪT – Žemės ūkio technikumai
 ŽŪU – Žemės ūkio universitetas

a – aras
 a. – anžius, aikštė
 akad. – akademija
 al. – alėja
 ap. – apyrašas, apr. – aprašas
 apyg. – apygarda
 apyl. – apylinkė
 apskr. – apskritis
 asist. – asistentas
 aukšt. – aukštuma; aukštaičių
 aut. – autorius
 b. – byla
 bal. – balandžio (mėnuo)
 bas. – baseinas
 bendr. – bendradarbis
 b-ka – biblioteka
 birž. – birželio (mėnuo)
 brėž. – brėžinys
 brus. – baltarusių (kalba)
 buv. – buvęs
 b-vė – bendrovė
 b. ž. – bendrinis žodis
 bžn. – bažnyčios, bažnytinis
 bžnk. – bažnytkaimis
 cnt – centneris
 d. – diena
 dab. – dabartinis
 dail. – dailininkas
 dbr. – duburyš
 dėst. – dėstytojas
 dienr. – dienraštis
 d-ja – draugija

dr. – daktaras
 drp. – durpynas
 dš. – dešimynis (intakas)
 dv. – dvaras
 egz. – egzempliorius
 eig. – eiguva
 eil. – eilėraštis; eilutė; eilinis
 eil. nr. – eilės numeris
 etn. sr. – etninė sritis
 ež. – ežeras
 f. – fondas
 fak., f-tas – fakultetas
 filol. – filologas, filologijos
 filos. – filosofas, filosofijos
 g – gramas
 g. – gatvė; giminė (gram.)
 geg. – gegužės (mėnuo)
 gen. – generolas
 geogr. – geografinis
 gim. – gimęs
 gimn., g-ja – gimnazija
 girn. – girninkija
 gyv. – gyvenantis; gyvenvietė
 glž. st. – geležinkelio stotis
 gr. grandinis
 gub. – gubernija
 ha – hektaras
 habil. dr. – habilituotas daktaras
 hibr. – hibridas
 ide. – indoeuropiečių
 il. – įlanka
 iliustr. – iliustruotas

- inst.*, *i-tas* – institutas
int. – intakas
inž. – inžinierius, inžinerinis
ist. – istorija; istorinis
išk. – iškasenos
išn. – išnykęs
išsp. – išspausdinta
įv. – įvadinis; įvairūs
įž. str. – įžanginis straipsnis
j. – jūra
k. – kaimas; kalba; kursas
k. a. – kaip antai
kan. – kanauninkas
kand. – kandidatas
kg – kilogramas
kil. – kilęs, -usi
kl. – klasė
kln. – kalnas
klmn. kalnai, kalnynas
klv. – kalva
km – kilometras
kn. – knyga
kol. – kolūkis
kp – kapeika
kp. – kapinės
kpt. – kapitonas
kr. – kraštas
krč. – karčema
k. s. – koncentracijos stovykla
k-tas – komitetas
kun. – kunigas
l, L – litras
l. – lapas (popieriaus); laipsnis; laukas
lag. – lagūna
laikr. – laikraštis
lapkr. – lapkričio (mėnuo)
leid. – leidinys, leidimas, leidėjas
lent. – lentelė
liet. – lietuvių, lietuviškai
lit. – literatūra
l-kla – leidykla
Lt – litas
ltn. – leitenantas
m – metras
m. – metai; miręs; mokslų (prie mokslo laipsnio);
moteriškoji giminė (gram.)
mg – magnetofono juosta
m-ja – ministerija
mjr. – majoras
m-kla – mokykla
mm – milimetras
m. m. – mokslo metai
mln. – milijonas
mok. – mokinyš
mokyt. – mokytojas
moksl. – mokslinis, -ė, mokslo
mst. – miestas
mst. d. – miesto dalis
mstl. – miestelis
mšk. – miškas
mškl. – miškelis
n. – naujasis
n. d. – nėra duomenų
Nr., nr. – numeris

nuotr. – nuotrauka
nusip. – nusipelnęs
org. – organizacija, organizacinis
orig. – originalas, originalus
p. – puslapis; pietūs (pasaulio šalis); ponas,
ponia, panelė
pab. – pabaiga
pagr. – pagrindinis
pan. – panašiai
par. – parapija
pav. – paveikslas (ilustracija); pavietas
pavad. – pavaduotojas
ped. – pedagoginis, pedagogas
pieš. – piešinys
pil. – pilietis
piliav. – piliavietė
pirm. – pirmininkas
pkp. – pilkapynas
plg. – palygink
plk. – pulkininkas; pelkė
plkl. – piliakalnis
plv. – palivarkas
po. Kr. – po Kristaus
pplk. – papulkininkis
ppr. – paprastai
pr. – pradžia; prospektas; prieš; prūsų
prad. – pradinis, pradžios
prel. – prelatas
pr. m. e. – prieš mūsų erą
prof. – profesorius; profesinis
progimn. – progimnazija
prod. – pravaardė
psk. – puskarininkis
ps. – pusiasalis
pv. – pieva
pvd. – pavardė
pvz. – pavyzdžiui
r. – rajonas
rb – rublis
red. – redakcija, redakcinis, redaktorius
reg. – regionas
reprod. – reprodukcija
resp. – respublika
rezist. – rezistentas, rezistencinis
rež. – režisierius
r-klė – rodyklė
rink. – rinkinys
rugpj. – rugpjūčio (mėnuo)
rugs. – rugsėjo (mėnuo)
rus. – rusų, rusiškai
rzv. – rezervaras
s, sek. – sekundė
s. – sūnus; sala
sav. – savaitė
savaitr. – savaitraštis
sen. – seniūnas; seniūnija; senasis, senovinis
senk. – senkapiai
sen. sl. – senoji slavų kalba
s-ga – sąjunga
sl. – slavų
soc. – socialinis; socialistinis
sod. – sodyba
sodv. – sodybvietė
sov. – sovietų, sovietinis

sp. – spauda; spaustuė
splv. – spalvotas, -a
sr. – sritis
str. – straipsnis
š. – šiaurė (pasaulio šalis); šalis
šl. – šaltinis
š. m. – šių metų
šnek. – šnekamosios (kalbos)
št. – štabas
šv. – šventas
Švč. – Švenčiausiasis, -ioji
t – tona
t. – tomas
teol. – teologijos
t. y. – tai yra
t. p. – taip pat; ten pat
tts. – tautosaka
tūkst. – tūkstantis
tv. – tvėnkinys
up. – upė
upl. – upelis
u-tas – universitetas
užus. – užusienis

v. – vardas; vyriškoji giminė (gram.); vakarai
 (pasaulio šalis)
v-ba – valdyba
vad. – vadovas; vadinamasis
vait. – vaitystė
val. – valanda
vas. – vasario (mėnuo)
vysk. – vyskupija
vyr. – vyriausias, vyriausiasis
vyresn. – vyresnysis
vls. – valsčius
vlsj. – valstija
vlst. – valstybė
vnk. – vienkiamis
vns. – viensėdis
ont. – vienetas, vienetų
vrš. – viršila
otv. – vietovardis
žem. – žėmynas
žr. – žiūrėk
ž. ū. – žėmės ūkis
žurn. – žurnalas, žurnalistas

Monografijos finansuotojai ir rėmėjai

Stanislovas Balčiūnas

Nuoširdžiai dėkojame visiems „Užpalių“ monografijos rėmėjams, be kurių šio svarbaus rašytinio Užpalių krašto paminklo tiesiog nebūtų. Didžiausios padėkos ir pagarbos nusipelno mero Alvydo Katino vadovaujama Utenos rajono savivaldybė, skyrusi knygai reikšmingą 70 tūkst. litų finansavimą, Užpalių garbės piliečiai Viktorija Jovarienė ir Vytas Jurka, Seimo narė Milda Petrauskienė, Vladas Murnikovas, Vanda ir Pranas Miškiniai, teikę visokeriopą pagalbą visus ketverius monografijos rengimo metus. Didelis ir nuoširdus ačiū visas serijos monografijas remiantiems „Versmės“ leidyklos vadovui Petru Jonušui, „Užpalių“ monografijos leidybą parėmusiam 10 tūkst. Lt savo asmeninių lėšų bei UAB „Magnolija“ (direktorius Jonas Dubickas), prie knygos išleidimo prisidėjusiai 20 tūkst. Lt parama, bei visiems kitiems rėmėjams:

Rėmėjai	Paaukotos sumos
Stepono Kairio fondas	5 000 Lt
Užpalių bendruomenė ir ūkininkai	4 879 Lt
Nijolė Regina Pilipavičienė	1 000 Lt
Antanas Binkauskas	1 000 Lt
Vytas Jurka	800 Lt
Algimantas Čerškus	700 Lt
Vladas Murnikovas	500 Lt
Egidijus, Ringaudas, Gvidas, Eglė ir Ringys Kirveliai	500 Lt
Jonas Heraklis Dovydaitis	300 Lt
Emilija Sakadolskienė	300 Lt
Albinas Kusta	200 Lt
Valdemaras Beržinskis	200 Lt
Marija Dovydaitienė	200 Lt
Egidijus Vanagas	200 Lt
Antanas Stasiškis	200 Lt
Jeronimas Galvydis	200 Lt
Dobilas Kirvelis	200 Lt
Gvida Sirutienė	200 Lt
Leonas Geleževičius	200 Lt
Jonas Puodžius	150 Lt
Gerardas Jovaras	150 Lt
Irena Stanislauskienė	100 Lt
Leokadija Tarvydienė	100 Lt
Albinas Vanagas	100 Lt
Kęstutis Vanagas	100 Lt
Aleksandras Sakas	100 Lt
Zofija Savulionienė	100 Lt
Benjamins Sakalauskas	100 Lt
Vytautas Merkys	100 Lt
Regina Narbutienė	100 Lt
Vytautas Mikučionis	100 Lt
Nijolė Rimkevičienė	100 Lt
Feliksas Kuliešius	100 Lt
Juozas Leika	100 Lt
Algirdas Vyžintas	100 Lt
Rimantas Lankauskas	100 Lt
Aloyzas Indrašius	100 Lt
Gintaras Karosas	100 Lt
Vilius Merkys	50 Lt
Visa paramos suma	118 829 Lt

Asmenvardžių rodyklė

9 008 vnt.

A

- Abarius L. 2254
 Abeciūnienė Elena 860
 Abelė Anda 1294
 Abelinė D. 749
 Abelinė Dalia 748, 857
 Abelinskai 236, 1776
 Abelinskas B. 486, 625, 667, 617, 816, 1775, 1776
 Abelinskas Domas 487, 2096
 Abelinskas Jonas 233, 575
 Abelinskas Juozas 233, 487, 575
 Abelinskas Justinas 1086
 Abelinskas Kazimieras 817, 1719, 1061, 1743
 Abelinskas Napalys 506, 590, 627, 1775
 Abelinskas Pranas 1075
 Abelinskienė 233, 709
 Abelis A. 749, 857
 Abelytė Rasa 1094
 Abramas 497, 1671, 1653
 Abramovičius Georgijus 1222
 Abromavičius S. 477
 Abukauskai 380, 523, 1674, 2040, 2089
 Abukauskai J. ir G. 618
 Abukauskaitė Agota 410
 Abukauskaitė Anastasija 410
 Abukauskaitė Bronė 894
 Abukauskaitė Kotryna 410
 Abukauskaitė Marijona 894
 Abukauskaitė Marytė 1923
 Abukauskaitė Ona 894
 Abukauskaitė Stasė 894
 Abukauskaitė-Meškauskienė Loretta 1336
 Abukauskaitė-Velutienė Anastasija 410
 Abukauskas 1779
 Abukauskas A. 1050
 Abukauskas Algis 894
 Abukauskas Antanas 487, 1050
 Abukauskas Aurimas 13, 25, 1168, 1922, 1923, 2304
 Abukauskas Balys 424
 Abukauskas Benas 894
 Abukauskas Gintautas 1426
 Abukauskas Henrikas 697, 894
 Abukauskas J. 585, 595, 606
 Abukauskas J.-Siaubas, Vytenis 562
 Abukauskas Jonas 6, 18, 410, 424, 495, 512, 555, 556, 560, 564, 568, 589, 594, 951, 973, 1426, 1790
 Abukauskas Jonas-Siaubas 558, 565, 604
 Abukauskas Jonas-Siaubas, Vytenis 559, 561
 Abukauskas Juozas 487
 Abukauskas P. 1923
 Abukauskas Petras 13, 25, 894, 1086, 1168, 1922
 Abukauskas Pranas 424, 623, 894, 1790
 Abukauskas V.-Laisvutis 561, 618
 Abukauskas V.-Žiedas 561, 562, 564
 Abukauskas Vincas 410, 424
 Abukauskas Vytautas 424, 568, 623, 894
 Abukauskas Vytautas-Laisvutis 559, 561, 565, 1426
 Abukauskas Vytautas-Žiedas 559, 561, 566
 Abukauskas Vladas 149, 685, 894, 1311
 Abukauskienė 799
 Abukauskienė Bronė 1790
 Abukauskienė Emilija 894
 Abukauskienė G. 1500
 Abukauskienė Gailūnė 1217
 Abukauskienė Gražina 685
 Abukauskienė Ona 8, 20, 516, 893, 894
 Abukauskienė R. 846, 852, 854, 855, 857, 858
 Abukauskienė Regina 6, 7, 10–12, 18, 19, 22, 23, 24, 555, 641, 843, 849, 856, 857, 860, 861, 1165–1167, 1347, 1432, 1572, 1675, 1860
 Abukauskienė Vera 1349
 Adamkienė Alma 1906
 Adamkovičova Anastazija 1278
 Adamkus Valdas 371, 548, 564, 1311, 1315, 1540, 1791, 1820, 1896–1898, 2156
 Adamonienė Karina 4, 32
 Adamovy Feodor 905
 Adamovy Piotr 905
 Adleri-Karlonas Gunaras 2284
 Adolfas Narūnas 798
 Adomaitienė O. 644
 Adomaitienė Ona 1477, 1481, 1482, 1484–1488, 1492–1494, 1501, 1505, 1924
 Adomaitis A. 220, 582, 583, 673, 1075, 1243, 1477, 1676, 2193
 Adomaitis Aloyzas 6, 18, 218, 395, 573, 1217, 1268, 1336, 1341, 2304
 Adomaitis Antanas 252, 375, 376, 395, 495, 496, 577, 582, 655, 664, 1075, 1076, 1273, 1341, 1648, 1924
 Adomaitis Jurgis 1076
 Adomaitis Pranciškus 495, 668, 671, 1234, 1237, 1326, 1677
 Adomaitis T. 110
 Adomauskas Rimantas 716
 Adomavičaitė Anelė 1080, 1086
 Adomavičienė Grasilija 754, 1375
 Adomavičius 597
 Adomavičius Bonifacas 1924
 Adomavičius J. 669
 Adomavičius Jonas 599
 Adomavičius Juozapas 659
 Adomėnas Jurgis 1068
 Adomėnas Motiejus 1063
 Adomonis Jonas 487
 Adomonis Jurgis 487
 Afanasjevas Fedosijus 438, 440
 Aftanazis R. 1535
 Aglinskai 917
 Aglinskas 944, 945, 1038
 Aglinskas Juozas 623
 Aglinskas Povilas 623
 Aglinskas Vytautas 851, 853, 854, 862, 1799
 Aglinskienė Danguolė 851, 862
 Aglinskienė G. 644
 Aglinskienė O. 517, 607, 1340
 Akai Jason 2222
 Akai Natan 2222
 Akai Peter 2222
 Akavickas R. 802, 807
 Akavickas Raimundas 802
 Akelanaitė Zita 378
 Akelis J. 2134
 Alasevičius Antanas 623
 Alaunytė Uršulė 888
 Alaunytė-Čekienė Uršulė 889, 891
 Alekna 895
 Alekna Gintautas 1793
 Alekna Petras 895, 897
 Alekna Povilas 897
 Aleksandras III, imperatorius 1949
 Aleksandras, kunigaikštis 238
 Aleksandrovičius S. 239
 Aleksiejus, caras 2114
 Aleliūnas Naglis 1293
 Aleliūnas Vytenis 1293
 Alenskienė Virginija 1293
 Alisejevas 507, 621, 1779
 Ališauskaitė Bronė 572
 Ališauskas Juozas 587
 Ališauskas K. 480, 1971, 1972, 1973, 1975
 Ališauskienė Taresė 906
 Alseikaitė-Gimbutienė M. 187
 Altaiskas Gornas 476
 Ambrazas Juozas 2159, 2163
 Ambrazytė Marija 470
 Ambražienė Violeta 550
 Ananjevienė Rima 1299
 Ananka Ignas 2163
 Ancevičius 731
 Ancevičius Pranas 2282
 Andrašiai 434
 Andrašienė Bronė 1752
 Andrašienė Konstancija 407, 432, 433
 Andrašienė Ona 1713
 Andrašis Aleksandras 432
 Andrašis Aleksas 432
 Andrašis Feliksas 432
 Andrašis Jonas 432
 Andrašis Juozas 432
 Andrašis Jurgis 432
 Andrašis Petras 432
 Andrašis Vladas 432
 Andrašius 407, 431, 433, 435
 Andrašius Aleksandras 407, 433, 436
 Andrašius Aleksas 407, 433, 434, 436
 Andrašius Jonas 407, 433, 434, 954
 Andrašius Petras 1750, 1752, 1754
 Andrašius Vladas 508
 Andrašiūtė Julė 432
 Andrašiūtė Ona 432
 Andrašiūtė Viktorija 432
 Andrašytė-Indrašienė Bronislava 436
 Andrejus 211
 Andriėjaitis Stanislovas 240
 Andrijauskas 769
 Andrikenė L. 1102
 Andrikis Auktumas 1102
 Andrikytė Eimantė 1102
 Andrionas 728, 729
 Andriusis Pulgis 2043
 Andriškevičienė Veronika 1065
 Andriškevičius 748
 Andriškevičius Stasys 1065
 Androškevičius (Andruševičius) Mikalojus 240
 Andrusevičius Fulgencijus 2043
 Angarietis 1144
 Aničas Jonas 2238
 Antanavičienė Danutė Ona 1065
 Antanavičius 822
 Antanavičius Antanas 658, 1064
 Antanavičius Domas 488, 1065
 Antanavičius Jonas 1065, 1418
 Antanavičius Kazys 488
 Antanavičius Pranas 975
 Antanavičius Sigitas 1065
 Antanavičius Viktoras 1065
 Antanėlis Antanas Algimantas 1067
 Antanienė 987
 Apanavičius Romualdas 4
 Apokai 1429
 Apokas Ivanas 1066
 Apolianskaitė Gitana 795
 Apolianskaitė Jūratė 795
 Apolianskas Zenonas 795
 Apšėga Juozas 552
 Araminas G. 1131
 Arbačiauskienė Birutė Ukrainaitė 782
 Arbočienė Ieva-Genovaitė 743, 839
 Arbočiš Mindaugas 839
 Arbočiūtė Eglė 839
 Arbutavičius P. 1101
 Arbutavičius Petras 1094, 1984
 Arceris 519
 Aris Jūratė 1049, 1050
 Arkadij Petr Adamovič 905
 Arlovas Vosylius 776
 Arminas Anicetas 2257, 2259
 Arsenijus Rutkovskis 787
 Astikai 906, 1308, 1533, 1674
 Astikaitis Radvila 238
 Astikas 208, 971
 Astikas G. 238
 Astikas Grigas 239
 Astikas Kristinas 238, 449, 1247
 Astikas Kristupas 209, 251
 Astikas Stanislavaitis Grigas 238
 Astikas Stanislovas Grigaitis 239
 Astikietis Radvila 971
 Astrauskas V. 698
 Astravienė A. 1336
 Ašmonys 1934
 Atkočiūnaitė D. 1274
 Audzevičius Juozas 2271
 Audzevičiūtė Veronika 2236, 2240
 Augulionis Samuelis 2041
 Augulis Juozas 2169, 2170
 Augulytė Veronika 1086
 Augustaitytė-Vaičiūnienė Juozė 2138

Augustas Stanislovas 34
 Augustinas, brolis 1221
 Auselis Motiejus 1061
 Auštrevičius Petras 631
 Avinas Motiejus 1061
 Avlasevičienė Ramunė 757
 Aželienė Marijona 1062
 Aželis A. 428
 Aželis Rolandas 1062
 Ažusienis Motiejus 1063
 Ažusienytė Kotryna 2238, 2240

B

Babaliauskienė Virginija 1300
 Babickas Petras 2163, 2165
 Babilius V. 1964
 Babonas Vytautas 1065
 Babrauskas 2144
 Babrauskas B. 2144
 Babrauskienė Anelė 981, 985
 Bacevičius Vytautas 2133
 Bachas J. S. 1915, 2133, 2254
 Bačianskas V. 120, 1122–124, 1127, 1128, 1130
 Bačkienė Onutė 1926, 1929
 Bačkis A. J. 1101, 2042
 Bačkis Audrys Juozas 254, 1308, 1201, 1324, 1544, 1773, 1925, 1926, 1928, 1929
 Bačkis S. A. 1928, 1929
 Bačkis Stasys 1929
 Bačkis Stasys Antanas 1927, 1928, 1930
 Bagdonaitė G. 955
 Bagdonaitė Genovaitė 954
 Bagdonaitė Teodosija 415
 Bagdonaitė Veronika 415
 Bagdonaitė-Indrašienė Veronika 415
 Bagdonas 533
 Bagdonas Balys 956
 Bagdonas Jonas 415
 Bagdonas Juozapas 415, 1228
 Bagdonas Motiejus 414, 415, 416
 Bagdonas Vladas 635
 Bagdonavas 413
 Bagdonavičienė Ona 1072
 Bagdonavičius Motiejus 2173
 Bagdonavičiūtė-Kustienė Kristina 875, 2173
 Bagočiūnaitė Konstancija 1041
 Bagočiūnaitė Nijolė 1066
 Bagočiūnaitė Regina 1066
 Bagočiūnas 493, 1066
 Bagočiūnas Jonas 1041
 Bagočiūnas Petras 975
 Bagočiūnienė Marija 1041
 Bagramianas 2047
 Bajeva Natalija 2257
 Bajoras G. 2068
 Bajoras Gerardas 2067
 Bajoriūnas 517, 588, 1149
 Bajoriūnas Algis 955
 Bajoriūnas J. 507, 509, 510
 Bajoriūnas Jonas 1067, 1670
 Bajoriūnas Juozas 501, 1118
 Bajoriūnas Petras 954
 Bajoriūnas Stanislovas 954
 Bajoriūnaitė Anastazija 1214
 Baklanovas G. I. 2091
 Bakšienė Ona 933
 Bakšys Petras 933
 Bakšys Povilas 1762, 1773
 Bakutis 748
 Balaišiai 1008, 1014
 Balaišienė 862
 Balaišienė O. 647
 Balaišienė Ona 643, 649
 Balaišis A. 477
 Balaišis Aloyzas 1014
 Balaišis Jonas 813
 Balaišytė 958
 Balaišytė Aldona 1014
 Balandis Remigijus 1188
 Balbata Juozas 1034
 Balbata Mykolas 706
 Balbataitė A. 1336
 Balbataitė Aldona 1101

Balcevičius Aleksandras 800
 Balčikonis J. 1797, 1863, 1927
 Balčiūnai 966, 1672, 1934
 Balčiūnaitė Emilija 985
 Balčiūnaitė Neringa 4, 16, 28, 32, 1171
 Balčiūnaitė Rasa 1103
 Balčiūnaitė V. 2019
 Balčiūnaitė Vilė 1648
 Balčiūnaitė Zofija 965
 Balčiūnaitė-Bislienė Sofija 776, 777, 779, 1932
 Balčiūnaitė-Lankauskienė Danguolė 732
 Balčiūnaitė-Mierkienė Zofija 966
 Balčiūnas 366, 575, 971, 1146, 1977
 Balčiūnas A. 494, 673
 Balčiūnas Algirdas 2181
 Balčiūnas Antanas 812, 813, 991, 992
 Balčiūnas Balys 965
 Balčiūnas Dominykas 963
 Balčiūnas F. 1080, 1083
 Balčiūnas Feliksas 1146, 1218
 Balčiūnas J. 965
 Balčiūnas Jokūbas 984
 Balčiūnas Jonas 779, 965, 966, 983–985
 Balčiūnas Juozas 479
 Balčiūnas Jurijus 963
 Balčiūnas Kastantas 963
 Balčiūnas Matviejus 963
 Balčiūnas Osipus 963
 Balčiūnas P. 702
 Balčiūnas Petras 504, 963, 984
 Balčiūnas Povilas 779, 965, 966, 1932
 Balčiūnas Rapolas 1071
 Balčiūnas S. 73, 216, 221, 223, 246, 251, 254, 256, 521, 714, 715, 717, 718, 736, 758, 780, 839, 840, 902, 984, 1058, 1062, 1070, 1071, 1102, 1112, 1174, 1186, 1318–1320, 1326, 1330, 1343, 1418, 1424, 1564, 1570, 1576, 1577, 1817, 1821, 1827, 1891, 1898–1902, 1912, 1920, 1969, 2002, 2022, 2025, 2030, 2039, 2195, 2202, 2215–2217
 Balčiūnas Stanislovas 4–10, 12–28, 32, 35, 36, 100, 204, 212, 371, 621, 635, 654, 675, 724–726, 745, 803, 835, 904, 980, 989, 1061, 1078, 1113, 1165–1172, 1301, 1308, 1327, 1424, 1432, 1536, 1541, 1543, 1578, 1580, 1585, 1672, 1759, 1795, 1807, 1890, 1925, 1937, 1968, 1988, 2007, 2023, 2053, 2064, 2072, 2074, 2079, 2083, 2086, 2094, 2140, 2153, 2169, 2181, 2185, 2195, 2204, 2211, 2214, 2215, 2231, 2233, 2244, 2304, 2372
 Balčiūnas Tomas 1063
 Balčiūnas Zigmantas 893
 Balčiūnienė (Galinytė) Emilija 778
 Balčiūniene (Vaškelytė) Bronislava 738, 1931
 Balčiūnienė (Vitkunaitė) Elena 966
 Balčiūnienė B. 738, 1336
 Balčiūnienė Bronė 13, 25, 754, 856, 1168, 1377, 1633–1637, 1639, 1648, 1661, 1666, 1931, 2304
 Balčiūnienė D. 758
 Balčiūnienė Elena 553, 658, 985
 Balčiūnienė Emilija 1932
 Balčiūnienė Grasilda 984, 985, 2271
 Balčiūnienė Milda 10, 22, 1165, 1173, 2304
 Balčiūnienė V. 1493
 Baldauskaitė 857
 Balikienė M. 1522, 1523, 1530, 1531
 Balikienė Monika 11, 23, 1166, 1515, 1524, 2304
 Balionienė S. 1336
 Balionienė Stasė 2019
 Baliulis A. 1247, 1250, 1259, 1265
 Baliulis Algirdas Antanas 7, 19, 238
 Baliūnas Antanas 2112, 2113
 Baliūnienė Veronika 223, 2099, 2110, 2112
 Balkevičius Juozas 1818
 Balsys E. 2254
 Baltakiai 873
 Baltakienė 1988
 Baltakienė (Velutytė) Laima 839
 Baltakis 447, 573, 584, 1988
 Baltakis A. 453

Baltakis Antanas 450
 Baltakis B. 577
 Baltakis Balys 890
 Baltakis Feliksas 1069
 Baltakis J. 493, 1147, 1931
 Baltakis Jonas 573, 587
 Baltakis Kazys 1061
 Baltakytė E. 1130
 Baltakytė Eugenija 1127, 1129
 Baltakytė Stasė 1280
 Baltrūnas 540, 597
 Baltrūnas Valentinas 4
 Baltrūnas Vytautas 542, 546
 Baltrūnas Vytautas-Strazdelis 538, 542, 545
 Baltrūnas-Strazdelis Vytautas 538
 Baltrušaitis Jurgis 434, 1930
 Baltuška Vytautas 495, 1336
 Banaitis Bronius 1958, 2159, 2163
 Banelytė J. 1130
 Banelytė Janina 1128, 1129
 Baniulis Raimondas 2224
 Baniulytė Evelina 2224
 Baniulytė Kotryna 2224
 Baniulytė Nijolė 2224
 Baniūnai E. ir A. 860
 Baniūnaitė L. 1715
 Baniūnas A. 591, 860
 Baniūnas Alfonsas 573, 860, 1086, 1217
 Banys 1144, 1181
 Banys Albinas 730
 Banys Jonas 1125
 Banys Juozas 863
 Banys Pranas 863
 Banys Rimantas 1428, 1431
 Banytė A. 955
 Banytė Rita 863
 Banytė Rozalija 1021
 Bankauskaitė-Dapkienė Giedrė 1933
 Bankauskaitė-Sereikienė Gabija 779, 1933
 Bankauskas Valdas 1933
 Bankauskas Virgaudas 1933, 1934
 Bankauskienė Nijolė 7, 8, 13, 19, 20, 25, 771, 963, 1168, 1932–1934, 2304
 Baradinskienė Jūratė 16, 28, 32, 1171
 Baranauskaitė Jadžė 1177
 Baranauskaitė Ona 1177
 Baranauskaitė Zofija 1063
 Baranauskas 1005
 Baranauskas A. 918, 1132
 Baranauskas Antanas 1932, 1998, 2000
 Baranauskas J. 1063, 2058
 Baranauskas Jaroslavas 1952, 2163
 Baranauskas Juozas 369, 949, 1140, 1174, 1176, 1177, 1178, 1181–1183
 Baranauskas Jurgis 991, 1179, 1182
 Baranauskas Kasparas 1181
 Baranauskas Linas 1063
 Baranauskas P. 705
 Baranauskas Povilas 1177
 Baranauskienė 992
 Baranauskienė V. 748
 Baranovas 1257
 Baranovas Jokūbas 432
 Baranovskis Adomas 1278
 Barauskaitė Barbora 785
 Barauskaitė Girdutė 1731
 Barauskaitė Ona 417, 785
 Barauskaitė Uršulė 787
 Barauskaitė Valė 1987
 Barauskaitė Veronika 897
 Barauskas Jonas 787, 993
 Barauskas Algirdas 836
 Barauskas Algis 836
 Barauskas Antanas 785, 786, 993
 Barauskas Juozapas 785
 Barauskas Juozas 404, 787
 Barauskas Jurgis 405, 414, 417, 418, 786
 Barauskas S. 1393
 Barauskas Stasys 943
 Barauskas Steponas 838
 Barauskas Tomas 943
 Barauskas Zenonas 836
 Barauskienė (Garunkštytė) Antanina 838
 Barauskienė (Garunkštytė) Ona 838
 Barauskienė Magdalena 417

- Barauskienė Ona 785, 787
 Barauskienė Rita 839
 Bardauskas 1083
 Bardauskas Anupras 1081, 1146, 1228
 Bareikienė Genovaitė 1131, 1336
 Barisaitė S. 1931
 Barisaitė Sofija 374, 377, 1084, 1086
 Barisaitė-Sakalienė Laimutė 1575, 1618
 Barišas Kastytis 1275
 Barysaitė O. 764
 Barysaitė Dž. G. 2363
 Barkauskaitė Violeta 4, 32
 Barkauskas Kostas 407
 Barkauskas V. 2254
 Barkus Stanislovas 951
 Barnard Alan 1515
 Barnauskas Albertas 789
 Baronai 764, 766, 769
 Baronaitė Dalia 378
 Baronaitė Janina 766, 865
 Baronas 766
 Baronas Feliksas 766
 Baronas G. 516
 Baronas Gasparas 623
 Baronas Jurgis 766
 Baronienė E. 2131
 Baronienė Ona 229
 Baronienė Pranciška 766
 Baronienė Valė 1282
 Baronienė Vida 1324, 1336
 Barovskytė Emilija 2237, 2241
 Barrie J. M. 2085
 Baršauskas K. 1786
 Bartašius 971
 Bartašius Kazys 886
 Bartkus Antanas 488
 Bartkus Mikas 488
 Bartušas Kryš 784
 Barzda Petras 519, 624, 969
 Barzda Vytautas 969
 Barzdaitė Elena 1041
 Barzdaitė Emilija 888
 Barzdienė Birutė 1062
 Barzdienė-Žilienė Antanina 519
 Basalykas A. 78, 90, 105
 Basanavičius 1152
 Basanavičius J. 218, 783, 1148
 Basanavičius Jonas 781, 2191
 Bataitis J. 424
 Batoras Steponas 240, 781, 1193, 2041
 Batūra R. 203, 1247
 Batūra Romas 206
 Baubinienė A. 90
 Baubinienė Aldona 5, 17, 88, 2298, 2304
 Baublienė Valerija 471
 Baubonis Z. 1051
 Baueris Jozefas 1261
 Baueris Juozapas 1223
 Baueris Ottas 2284
 Baukienė Agota 887
 Baukienė Domicelė 411
 Baukienė G. 1713
 Baukienė Rozalija 420
 Baukienė Veronika 418
 Baukis Antanas 1063
 Baukis Ginutis 1065
 Baukis Juozas 889
 Baukys 408, 889, 1123
 Baukys (Bowkis) Dominykas 888
 Baukys Alfonsas 441
 Baukys Andrius 1067
 Baukys Antanas 441, 705
 Baukys Balys 418, 890
 Baukys Boleslovas 418
 Baukys Domas 418
 Baukys Dominykas 418, 887, 889
 Baukys Dominykas (Domas) 418
 Baukys Izidorius 890
 Baukys Jeronimas 410, 411
 Baukys Jonas 410, 411, 441
 Baukys Juozapas 418, 440, 441
 Baukys Juozas 414, 418, 441, 488, 710, 889, 890
 Baukys Jurgis 406
 Baukys Justinas 420, 421, 887, 888
 Baukys Kazimieras 418, 440, 441
 Baukys Kazys 418, 1067
 Baukys Marcinas 991
 Baukys Martynas 887, 888
 Baukys Mykolas 1022, 1067
 Baukys Motiejus 1022, 1023, 1027, 1029, 1033
 Baukys Motiejus 1067
 Baukys Napalys 418
 Baukys Napoleonas 418
 Baukys Petras 441
 Baukys Simonas 887, 888
 Baukys Steponas 1067
 Baukys Vincas 488
 Baukys Vytautas 441
 Baukys Vladas 418, 441
 Baukytė A. 1130
 Baukytė Anatolija 410, 411
 Baukytė Anelė 410, 411, 418
 Baukytė Barbora 887, 888
 Baukytė Danutė 937
 Baukytė Domicelė 410
 Baukytė Emilija 410
 Baukytė Genovaitė 441
 Baukytė Grasilda 887, 888, 2235, 2240
 Baukytė Irena 1702, 1713, 1732
 Baukytė Karolina 437, 441
 Baukytė Marijona 441
 Baukytė Ona 406, 658, 890
 Baukytė Petronėlė 887, 888
 Baukytė Stasė 890
 Baukytė Teklė 441
 Baukytė Teofilė 410
 Baukytė Teresė 406
 Baukytė-Gaidienė Ona 407
 Baumanas N. E. 948
 Baumilas V. 2254
 Baura Antanas 812
 Baura Juozas 815, 1053
 Baura Jurgis 812
 Baura Kostas 690
 Baura Nikodemus 690, 812
 Baura Romas 1648
 Bauraitė Agota 1043
 Bauraitė Paulina 693
 Baurienė O. 652
 Baurienė Z. 693
 Baurienė Zosė 1063
 Bauros 1006
 Bautonis Petras 1069
 Bautonis Povilas 1069
 Baužienė Ieva 5, 17, 102, 2299, 2304
 Begūnas 392
 Beigienė Emilija 1380
 Beinoras 1150
 Beinoris V. 1228
 Beivydas Adomas 488
 Beivydas Antanas 488
 Beivydienė Raimonda 550
 Bekinčis A. 494
 Bekinčis Antanas 658
 Bėkinčis Nikodemus 1547
 Bekinčis Povilas 658
 Bekintienė E. 1130, 1131
 Bekintienė Elvyra 1129
 Bekintis A. 670
 Bekintis Ančis 670
 Bekintis Antanas 812
 Bekintis Nikodemus 687
 Bekintytė L. 1101
 Bekintytė Liuda 11, 23, 1166, 1545, 1547, 1590
 Beloglazovaitė Klaudija 1279
 Beloglazovas 944, 945
 Beloglazovas Ivanas 442
 Beloglazovas Jonas 430
 Beloglazovas Juozas 711
 Beloglazovas Stepanas 441
 Beloglazovas Vlasas 441
 Beloglazovas Vosylius 711
 Belovaitė Agafija 409
 Belovaitė Jevdokija 409
 Belovaitė Marija 409
 Belovas Jonas (Ivanas) 409
 Belovas Larionas 406, 409
 Belovas Titas 409
 Benadišius Algis 823
 Bendoraitis Juozas 584
 Bendorius A. 2152
 Beneckaitė Julija 920
 Benieckiai 971
 Bepirščiai 1061
 Bepirštienė Aldona 976, 977
 Bepirštis Jonas 977
 Bereznauskaitė Bronislava 474
 Bernardas Christianas 2200, 2201
 Bernatavičius Gvidas 1430
 Bernatavičius Jonas 1223
 Bernotai 937
 Bernotaitė Karolina 437
 Bernotaitė Marija 891
 Bernotaitė Stanislava 934
 Bernotas Albinas 2000
 Bernotas Balys 699
 Bernotas E. 246
 Bernotavičienė Ona 651
 Bernotienė Janina 1067
 Bertašiai 971, 1061
 Bertašienė 693
 Bertašis Eugenijus 721
 Bertašis Jonas 721
 Bertašius 544
 Bertašius Juozas 965, 966
 Bertašius Jurgis 965
 Bertašius Petras 974
 Bertašius V. 2049
 Bertašius Vladas 2044, 2285
 Bertašūtė Ona 805
 Bertašytė Genovaitė 974
 Bertašytė Konstancija 974
 Bertašytė Marija 974
 Bertašytė Ona 974
 Beržinskas Juozas 1039, 1935
 Beržinskas Valdemaras 13, 25, 1168, 1935, 2304, 2311
 Beržinskienė Ina 1935
 Bethovenas L. 2254
 Bichnevičius L. 2138
 Bichnevičius Liuba 2134, 2135
 Bičiūnaitė Jūratė 1578
 Bičiūnaitė-Masiulienė J. 753
 Bičiūnaitė-Masiulienė Jūratė 492, 1579
 Bičiūnas Rimantas 1578, 1579
 Bičiūnas V. 1579
 Bičiūnas Vaidevutis 1578
 Bičiūnienė Natalija 746, 1579, 2125
 Bičkus Silvestras 2056
 Bieliauskaitė 1984
 Bieliauskaitė Vanda 1984
 Bieliauskas Virginijus 1067
 Bielinis J. 1173, 1178
 Bielinis Jurgis 1176
 Bielinis K. 447, 2141
 Bieliūnas 1816
 Bieloglazovas Jonas 945
 Bieloglazovas Vosylius 945
 Bielskis 239
 Bielskis J. 771, 1005
 Bielskis Jonas 771
 Bielskis Motiejus 1063
 Bigas Danielius 1072
 Bigas Juozapas 1072
 Bigas Kazimieras 1072
 Bigas Motiejus 1072
 Bikšis 205, 207
 Bikulčienė Onutė 1228
 Bikus Algimantas Antanas 1065
 Bikus Gediminas 1067
 Bilinskienė (Kubiliūnaitė) Vida 839
 Biliūnas J. 253
 Bilrotas 2201
 Bilsytė Veronika 978
 Binba Vytautas 569
 Bineckas 884
 Binkauskai 382, 500, 661, 937
 Binkauskaitė Aldona 819
 Binkauskaitė Anelija 818
 Binkauskaitė Dangulė 714
 Binkauskaitė Emilija 818
 Binkauskaitė Ona 818

- Binkauskaitė Valerija 819, 1938
 Binkauskaitė Veronika 819
 Binkauskas 816, 827, 1777
 Binkauskas A. 495, 638
 Binkauskas Antanas Vytautas 7, 19, 639, 816, 820, 821, 1937, 2311
 Binkauskas Jonas 819, 1359, 1938
 Binkauskas Juozas 816–819, 1071
 Binkauskas Leonas 819
 Binkauskas Liudas 818
 Binkauskas Mykolas 1071
 Binkauskas Petras 379, 818
 Binkauskas S. 416
 Binkauskas V. 1938, 1939
 Binkauskas Vytautas 819, 1938, 1939
 Binkauskienė Juozapota 1938
 Binkauskienė Ona 816
 Binkis Jonas 1815
 Binkis K. 855, 1798, 1986
 Binkis Kazimieras 1759
 Binkis Kazys 12, 24, 1168
 Birgeras 227, 392, 393, 668
 Birieta 376
 Birka 945
 Birka Antanas 700, 711
 Birka Jonas 700
 Birka Stanislovas 1027
 Birkaitė Anelė 968
 Birkaitė-Gudeliienė 968
 Birkos 513
 Bironaitė Pesė 379
 Biržietis 1090
 Biržinskienė (Vilutytė) Adelė 839
 Biržiška B. 2184
 Biržiška M. 2288
 Biržiška Mykolas 1034, 2280
 Biržys Petras 258, 1012
 Biržytė 710
 Bisliai 776, 779, 1050, 1934
 Bislienė (Januškevičiūtė) Agota 772
 Bislienė (Musteikytė) Ona 772
 Bislienė Elžbieta 772
 Bislienė Marta 771
 Bislienė O. 647, 754, 1377
 Bislienė Ona 754, 776, 1077, 1375
 Bislienė Salomėja 817
 Bislienė Uršulė 772
 Bislienė Vanda 839
 Bislis 494, 816
 Bislis Albinas 779
 Bislis Algis 839
 Bislis Antanas 488
 Bislis Gasparas 772
 Bislis Jonas 772, 774, 775
 Bislis Josifas 772, 774
 Bislis Jurgis 488, 775
 Bislis Jurijus 772, 774
 Bislis Kazimieras 771–773
 Bislis Kazimieras Kazimierovičius 771, 772
 Bislis Konstantinas 772, 773
 Bislis Kostas 775, 776
 Bislis Petras 772, 774, 776
 Bislis Povilas 772
 Bislis Pranas 488
 Bislis Saimonas (Saimonas) 771
 Bislis Semionas 772
 Bislis Simonas 772, 773, 775
 Bislis Vincentas 488
 Bislys 694, 827, 971, 1067, 1069, 1359
 Bislys Albinas 776, 1932
 Bislys Antanas 817
 Bislys Bronius 1031
 Bislys Jonas 624, 776, 996, 1025
 Bislys Juozapas 776
 Bislys Juozas 817
 Bislys Jurgis 773, 776
 Bislys Kostas 776
 Bislys Petras 362, 776
 Bislys Pranas 486
 Bislys Vincentas 998
 Bislytė Anelija 776
 Bislytė Barbora 670, 772–774, 1701
 Bislytė Emilija 772, 773, 774
 Bislytė Ksaverija 772
 Bislytė Monika 772
 Bislytė Ona 772, 1050, 1077
 Bislytė Stefanija 817
 Bislytė Veronika 772
 Bistrickas Jurgis 2297
 Bitinaitis Izidorius 488
 Bitinaitis Juozas 488
 Bitinas A. 75, 776, 777
 Bivainienė (Sakūnaitė) Milda 838
 Bivainis Vilius 864
 Bivainis Vytautas 864
 Bivainytė Nijolė 864
 Biveinis Petras 2004
 Biveinytė Marija 2004
 Biveinytė Viktorija 2004
 Bižokas Vidmantas 1809
 Blaževičius Juozas 1081
 Blažienė D. 1131
 Blažienė Grasilda 4
 Blažys V. 1131
 Blažytė-Baužienė Danutė 4
 Blinkevičiūtė V. 1909
 Blinstrubas Stasys 2159, 2164
 Bliumeris 244
 Bonč-Brujevičius 1951
 Borisevičius V. 1237
 Borisovas 567
 Borodič Antonij 963
 Borovskis J. 1239
 Borovskis Jonas 784
 Borovskis Petras 784
 Borstas Ch. 2200
 Boruta Jonas 1229, 1244, 1766
 Boruta Kazys 1244, 2292
 Borutienė 1228
 Boska Jonas 1213
 Boskas Jonas 2245
 Boverienė Danutė 1299
 Braciška Antanas 960
 Braciška Jonas 960
 Braciška Juozas 941, 960
 Braciška Valdas 941
 Braciškienė Genė 941
 Braknys 1010
 Brasanikovas V. 791
 Brasiūnaitė Bronislava 863
 Braškaitė L. 1129, 1130
 Braškaitė Lucija 1128, 1129
 Braukilis Kubilius 244
 Braukis Antanas 1065
 Braukyla 494, 588, 590, 1072
 Braukyla A. 992
 Braukyla Antanas 991
 Braukyla Gasparas 1025, 1039, 1061
 Braukyla Gediminas 1005
 Braukyla Izidorius 997
 Braukyla Jokūbas 995
 Braukyla Jonas 730, 1004, 1050
 Braukyla Juozapas 998, 1049
 Braukyla Juozas 997
 Braukyla Jurgis 998, 999, 1001, 1004, 1005, 1079, 1125, 2184
 Braukyla Kazimieras 914
 Braukyla Mykolas 991
 Braukyla Petras 503, 514, 515, 730, 997, 999
 Braukyla Pranas 1004
 Braukylaitė 817, 958
 Braukylaitė Karolina 889
 Braukylaitė Marija 1000
 Braukylaitė O. 748, 749, 1543
 Braukylaitė Ona 998, 1061
 Braukylaitė Salomėja 1000
 Braukylaitė-Indrašienė Donata 1057
 Braukylaitė-Stelmokienė Veronika 1058
 Braukyliene 374
 Braukyliene (Klumbaitė) Veronika 838
 Braukyliene Aldona 8, 20, 961, 2304
 Braukyliene B. 1487
 Braukyliene Julijona 1000, 1004
 Braukyliene Ksaverija 998
 Braukyliene Nijolė 1103, 1104, 1109, 2020
 Braukyliene Stasė 1005
 Braukyliene Valerija 1058, 1060
 Braukylos 1054, 1417, 1418
 Brazauskas A. 756, 1900, 2216
 Brazauskas Algirdas 1898
 Brazauskas Algirdas Mykolas 1899
 Brazauskas M. 592
 Brazauskas Viktoras 1861
 Brazdžionis B. 1185
 Brazdžiūnas P. 2189, 2292
 Brazliūnas Jonas 504
 Braželiene G. 2170
 Braženas A. 1129, 1131
 Bražėnienė Birutė 465
 Bražėnienė K. 1130
 Bražėnienė Odeta 1294
 Bražėnienė Petronelė 935
 Bražėnis Artūras 935
 Bražinskas A. 2254
 Bražiūnaitė Marytė 1754
 Bražiūnaitė Sigita 1755
 Bražiūnas 623
 Bražiūnas Jonas 623, 951
 Bražukienė I. 102
 Brenštejn M. 1421
 Brežnevas L. 1685
 Brizgys V. 1241
 Broga 863
 Broga Bronius 2170
 Brukštus Antanas 2000
 Brušas Jokūbas 982
 Bružai 866, 2038, 2040
 Bružaitė Ona 1651
 Bružaitė Valė 377
 Bružaitė Z. 1500
 Bružas 392, 669, 1146
 Bružas A. 1080
 Bružas Antanas 689, 690, 710, 866, 1086
 Bružas J. 855
 Bružas Jonas 866, 867, 2095
 Bružas Juozas 496, 1067
 Bružas Jurgis 690, 854
 Bružas Mačiej 982
 Bružas Petras 982, 983
 Bružas Pranas 412, 866
 Bružas Stanislovas 983
 Bružienė 2095
 Bružienė Albina 868
 Bružienė Barbora 648
 Bružienė Stanislava 868
 Bružys Antanas 2236
 Bružytė Grasilda 2236
 Bublys Aleksandras 2192
 Bublūtė Veronika 2192
 Bubnys Arūnas 4
 Bučas Florijonas 747
 Bučeliene O. 1485
 Bučeliene Ona 833, 2062
 Bučelis 592
 Bučelis Antanas 1233
 Bučelis Bronius 833, 2062
 Bučelis J. 1275
 Bučelis Jeronimas 1233
 Bučelis Jonas 10, 22, 856, 1165, 1193, 1224, 1233, 1317, 2304
 Bučelis Juozas 658, 705, 833
 Bučelis V. 1090
 Bučelis Vytautas 833
 Bučelytė Alvida 1094, 2059, 2062
 Bučelytė Aušrinė 2062
 Bučelytė Galina 2062
 Bučelytė-Lozdienė A. 1102, 2059
 Bučienė Audronė 550
 Bučienė Stanislava 747
 Bučys Algirdas 1066
 Bučys Bronislovas 690
 Bučys Bronius 688
 Bučys Izidorius 690
 Būčys P. 2144
 Bučytė Giedrė 747
 Bučmis 756
 Budkevičius 244, 1248
 Budnikovas Algis 501
 Budraitis Juozas 2170, 2171
 Budreika 487
 Budreikaitė Ona 935
 Budreikienė R. 856
 Budrevičius Viktoras 2256
 Budrienė Antanina 954

- Budrienė Morta 2105
 Budriūnas A. 2254
 Budriūnienė Irena 13, 25, 1169, 2011
 Budrys 1183
 Budrys Dzidas 2282
 Budrys Juozas 954
 Budrys Sigitas 2105
 Budrys Stasys 2105
 Budrytė Janina 2105
 Budzinskienė Jolanta 839
 Būga 494, 654, 664, 903, 1243
 Būga A. 2010
 Būga Adolfas 693, 815
 Būga Antanas 880, 1020, 1042
 Būga Augustinas 624
 Būga Jonas 836, 1042, 1148
 Būga Juozas 1148
 Būga Kazimieras 2121
 Būga Kazys 1148
 Būga Konstantinas 877–879
 Būga Liudvikas 412, 413
 Būga Martynas 878, 1175
 Būga Motiejus 812
 Būga Norbertas 812
 Būga Povilas 1042
 Būga Pranas 413
 Būga Pranas 413, 880
 Būga Stanislovas 413
 Būga Vladas 698
 Būgaitė Bronė 1042
 Būgaitė Emilija 413
 Būgaitė Julija 902
 Būgaitė Karolina 413
 Būgaitė Ona 877
 Būgaitė Ursulė 413
 Būgaitė Veronika 1020, 1042
 Būgaitė Viktorija 413
 Būgaitė-Petrauskienė Julija 1385
 Būgienė 1186
 Būgienė (Garunkštytė) Birutė 511, 512
 Būgienė Birutė 605
 Bugienė G. 1725
 Būgienė Marijona 878, 879, 1175
 Būgienė Nina 880
 Būgienė O. 1655
 Būgienė Ona 1042
 Būgienė Rozalija 413
 Būgienė Teresė 651, 879, 880
 Būgos 877, 878
 Buika J. 566
 Buitvydaitė Antanina 2235, 2240
 Buitvydaitė Diana 550
 Buitvydas 605, 902
 Buitvydas Juozas 488
 Buitvydas Rapolas 434
 Buitvydas Zigmantas 488
 Buitvydienė Liuda 550
 Buivydaitė Agnieška 433
 Buivydaitė-Namajūskienė Veronika 403
 Buivydas Adolfas 471
 Bujanas 535
 Bukauskienė Zita 839
 Bukelskis 499, 730, 971
 Bukelskis V. 1130
 Bukelskis Valdas 970
 Bukerienė Ona 852, 862
 Bukeris Viktoras 1753
 Bukienė D. 1917
 Bulota J. 1981
 Bulovaitė Agnė 2223
 Bulovas 2110
 Bumblienė Jadvyga 839
 Bumblytė L. 1075
 Bunikis A. 2158
 Buračas B. 1421
 Buračas Balys 1421
 Buračas J. 1421
 Burauskaitė-Norvaišienė Valė 790
 Burinskaitė Ilona 1407
 Burneika J. 694
 Burneika Juozas 815
 Burokaitė Grasilda 785
 Burokaitė Pranciška 785
 Burokas Balys-Sakalnykas 404
 Burokas Dominykas 404
 Burokas Edvardas 1785, 1792, 1793
 Burokas Izidorius 404
 Burokas Jonas 785
 Burokas Juozas 404
 Burokas Jurgis 784
 Burokas Kazimieras 404, 784
 Burokas Kazys 404, 1066
 Burokas Motiejus 784
 Burokas Pranciškus 785
 Burokas Steponas 403, 785
 Burokienė Elžbieta 785
 Bushas George'as 1584
 Butegeidis 464, 471
 Buteliauskaitė Valė 377
 Buteliauskas 392, 499, 576, 669
 Buteliauskas Jonas 658
 Butėnas E. 200
 Buterlevičius Jonas 1223
 Butiškaitė Ona 645
 Butiškienė Eugenija 518
 Butiškienė Teofilė 812
 Butiškis 654, 664
 Butiškis J. 670
 Butiškis Juozapas 1068
 Butiškis Laurynas 2041
 Butiškis Petras 2041
 Butiškis Pranas 569
 Butiškis Stanislovas 2041
 Butiškis Vladas 689, 1423
 Butiškytė Elena 1743
 Butkevičius A. 2174–2176
 Butkevičius Juozapas 1223
 Butkienė Bronė 992
 Butkienė Genė 1733
 Butkis 899
 Butkis Jokūbas 1068
 Butkis Jonas 1071, 1234
 Butkis P. 494
 Butkys 1123
 Butkys Jonas 951, 1234
 Butkys Juozapas 1234
 Butkytė Emilija 1042
 Butkytė Milda 1697, 1733
 Butkytė Veronika 410
 Butkus 584
 Butkus Jonas 796
 Butkus Juozas 1071
 Butkus Leonas 1067
 Butkus Liudvikas 1000
 Butkus Liudvikas 569
 Butkutė Elžbieta 1044
 Butkutė Virginija 1705, 1707
 Butrimaitė Inga 733
 Butrimaitė Irena 7, 19, 2304
 Butrimas Juozas 1793
 Butvilaitė Rasa 4
 Butvydas 216
 Buzelytė V. 1214
- C**
 Chadzevičius Vilhelmas 1998
 Chaimas 658
 Chaleckis Demetras 241
 Charitonovas Aleksas 1072
 Charitonovas Osipas 406
 Charitonovienė Ona 786
 Chižniakovas 2290
 Chlivickas J. 2048
 Chmiekevičiūtė Gražina 955
 Chmieliauskas 451, 452
 Chmielnickis Bohdanas 2114
 Chmilkevičienė Ona 1072
 Chodkevičiai 2047, 2130, 2285
 Chodkevičius Aleksandras 240
 Chodkevičius J. 241
 Chorčevskis Michaelis 1222
 Chrezonovičius Juozas 2198
 Chrynevičius Kazimieras 1223
 Chruščiovas N. 1151, 1538, 1804, 2278
 Chvalčevskis Georgijus 1221
 Chvalševskis Jurgis 1194
 Cibaitė Agnieška 441
 Cibas A. 732
 Cibas Algirdas 777
 Cibas Algirdas Kazimieras 1003, 1004
 Cibas Petras 441
 Cibulskytė Nijolė 1068
 Cicėnas V. 1984, 1986
 Cicėnas Vaclovas 1088
 Cichockis Mykolas Petras 1533
 Cichockytė Konstancija 1533
 Cipras 1178
 Cirtautas Gasparas Felicijonas 1195
 Čiškevič I. 1269
 Cygankovas V. 1539
 Cyrtautas Gasparas Felicijonas 374
 Cremeris 584, 585
 Cvikulis Juozapas 1222
 Cvirka P. 2168
- Č**
 Čaplinskienė Gita 839
 Čapskis Eduardas 1278
 Čarlas, princas 2205
 Čarlas, princas 874
 Čarneckienė Veronika 2113
 Čebatorius V. 1130, 1131
 Čechavičius 889
 Čechavičius Gasparas 889
 Čechovas A. 2288
 Čechovičienė Barbora 888
 Čechovičienė Veronika 888
 Čechovičius Antanas 888
 Čechovičius Dominykas 888
 Čechovičius Gasparas 888
 Čechovičius Ignatijus 888
 Čechovičius Justinas 888
 Čechovičius Kazimieras 888
 Čechovičius Mataušas 888
 Čechovičius Simonas 888
 Čechovičiūtė Agota 888
 Čechovičiūtė Viktorija 888
 Čėgergis Motiejus 791
 Čėcytė Anastazija 1022, 1038
 Čėcytė-Galvydienė Anastazija 1025, 1038
 Čėikus Vladas 471
 Čėkai 888, 889
 Čėkaitė Agota 887
 Čėkaitė Anelė 888
 Čėkaitė Barbora 887
 Čėkaitė Danutė 890, 891
 Čėkaitė Elena 889, 890
 Čėkaitė Emilija 889, 891
 Čėkaitė Gražina 891
 Čėkaitė J. 887
 Čėkaitė Janina 891
 Čėkaitė Julija 890
 Čėkaitė Justina 887, 888, 890
 Čėkaitė Ksaverija 891
 Čėkaitė Nijolė 890
 Čėkaitė Veronika 889
 Čėkaitė Zofija 889
 Čėkaitė-Gogelienė Ksaverija 889
 Čėkaitė-Vėbrienė Anelė 889
 Čėkanavičius Linas 2092
 Čėkas Algimantas 890
 Čėkas Algirdas 891
 Čėkas Algis 891
 Čėkas Alvydas 891, 892
 Čėkas Antanas 889, 890, 891
 Čėkas Balys 890, 892
 Čėkas Baltramiejus (Bartolomiejus) 889
 Čėkas Bronius 890, 892
 Čėkas Dominykas 887
 Čėkas Gasparas 887, 888
 Čėkas Izidorius 888
 Čėkas Jonas 887, 889, 890, 891
 Čėkas Julijus 888, 890, 891
 Čėkas Juozapas 888, 889
 Čėkas Juozas 404
 Čėkas Mataušas 887, 888
 Čėkas Petras 889, 890, 891, 892
 Čėkas Pranas Julius 890
 Čėkas Pranciškus 888–890, 892
 Čėkas Saulius 888
 Čėkas Silvestras 888
 Čėkas Simonas 887, 888
 Čėkas Vytautas 891

- Čekas Vytautas 715
 Čekas Vladas 890, 892
 Čekavičiai 888
 Čekienė Adelė 890, 891
 Čekienė M. 1751
 Čekienė Uršulė 889
 Čekienė Veronika 887
 Čekienė Viktorija 888
 Čekienė Zofija 891
 Čekytė (Čekaitė) Janina 892
 Čekytė J. 1751, 1752
 Čekytė Janina 890, 892
 Čėpanis Jurgis 887
 Čėpėnai 1008
 Čėpėnas 580, 705, 866, 946
 Čėpėnas J. 580
 Čėpėnas Leonas 1015, 1018
 Čėpėnas Vidmantas 1015
 Čėpėnienė Bronė 1015, 1018
 Čėpinskis V. 2184, 2283, 2284
 Čėpinskis Vincas 2279
 Čėplinskienė Gita 719
 Čėponiai 870, 871
 Čėponienė A. 871
 Čėponienė Meilė 233, 550
 Čėponienė Valė 851, 852
 Čėponis 253, 395, 496, 513, 590, 945, 971, 1075
 Čėponis A. 569
 Čėponis Antanas 205, 206, 569, 700, 711
 Čėponis Balys 624, 871
 Čėponis Feliksas 1043
 Čėponis Jonas 871
 Čėponis Julius 871
 Čėponis Juozas 377, 496, 511, 577, 580, 583, 658, 754, 945, 1068, 1077
 Čėponis Jurgis 1072
 Čėponis Kazys 429, 505, 513, 514, 569, 570, 588, 624, 1066
 Čėponis Martynas 1068
 Čėponis Matas 1068
 Čėponis Motiejus 1068
 Čėponis Napalys 707
 Čėponis P. 974
 Čėponis Povilas 511
 Čėponis Pranas 624, 871
 Čėponis R. 696
 Čėponis Ričardas 698
 Čėponytė E. 236
 Čėponytė Elvyra 233, 1985, 1987
 Čėponytė Ona 871, 933
 Čėponytė Zofija 871
 Čėponytė Zosė 871
 Čėpulis Pranas 1303
 Čėpulis S. 1932
 Čėpulytė Veronika 2212
 Čėredničėnkas 544, 545
 Čėreška Leonas 2282
 Čėrkutė Vita 1940
 Čėrniauskas 493, 2048
 Čėrniauskas Algis 2048
 Čėrniauskas V. 493, 1114
 Čėrnus 597
 Čėrskis (Čėrškus) Jonas 399, 400
 Čėrskaitė (Memėnienė) Vita 934
 Čėrskaitė Angelė 935
 Čėrskaitė Daiva 935, 937
 Čėrskaitė Dalia 934
 Čėrskaitė Elena 936
 Čėrskaitė Julė 936
 Čėrskaitė Julija 935
 Čėrskaitė Laima 937
 Čėrskaitė Ona 937
 Čėrskaitė Pranė 935
 Čėrskaitė Pranutė 936
 Čėrskaitė Stanislava 934
 Čėrskaitė Virginija 934
 Čėrškienė Karolina 936
 Čėrškienė Ona 936
 Čėrškienė Rasa 1377
 Čėrškienė Stanislava 1941
 Čėrškienė Valė 934
 Čėrškis Jonas 397
 Čėrškis Stanislavas 401
 Čėrškus 227, 1175
 Čėrškus A. 1676, 1941, 1942
 Čėrškus Aleksas 1941
 Čėrškus Aleksas 933, 935
 Čėrškus Alfonsas 419, 421, 935, 936
 Čėrškus Algimantas 8, 20, 933, 934, 935, 2304., 2311
 Čėrškus Antanas 13, 25, 1168, 1940–1942
 Čėrškus Antanas 401, 415, 416, 933–936
 Čėrškus Arvydas 935
 Čėrškus B. 713
 Čėrškus Balys 937
 Čėrškus Bronius 934, 936
 Čėrškus Feliksas 933–935, 1940
 Čėrškus Jonas 401, 937
 Čėrškus Jonas-Čėrskis 397, 401
 Čėrškus Juozapas 935
 Čėrškus Juozas 935
 Čėrškus Jurgis 1359
 Čėrškus Kazys 706, 937
 Čėrškus Kostas 935
 Čėrškus Mykolas 419
 Čėrškus Petras 935, 936
 Čėrškus Povilas 935, 936
 Čėrškus Pranas 664, 933–935, 1940, 1941
 Čėrškus Pranciškus 933
 Čėrškus Raimundas 1940–1942
 Čėrškus Rapolas 936
 Čėrškus Rimantas 934, 935
 Čėrškus Rolandas 936, 1377
 Čėrškus Saulius 936
 Čėrškus Stanislovas 937
 Čėrškus Stasys 937
 Čėrškus Vytautas 937
 Čėrškus Žygmantas 1105
 Čėrškutė Angelė 431, 933
 Čėrškutė Miglė 1377
 Čėrškutė Ona 1659, 1744, 2046
 Čėrškutė Stefa 208
 Čėrškutė Valerija 860
 Čėrškutė Veronika 933
 Čėrškutė Vita 1942
 Čėrškutė-Karpevičienė B. 1543
 Čėrškutė-Karpevičienė Valerija 859
 Čėrškutė-Vilutienė Angelė 493
 Čėrškuvienė Valė 8, 20, 2304
 Čėrškuvienė (Čėponytė) Ona 933
 Čėrškuvienė Donata 1068
 Čėrškuvienė J. 749
 Čėrškuvienė Ona 1942
 Čėrškuvienė Valė 933, 1131
 Čėrvinskis Povilas 400
 Čėrvinskis Jonas 1897
 Čėrvinskis P. 400, 2119
 Čėrvinskis Povilas 369, 399, 401, 402, 613, 1423
 Čėrvinskis Povilas-Sova 397, 400, 403
 Čėsenytė 958
 Čėsienė Alvyda 1300
 Čėsna 2047, 2048
 Čėsonis 995
 Čėsonis Aleksas 1002
 Čėsonis Jonas 958
 Čėsonis Stasys 1002
 Čėsonis Tomas 997
 Čėsonis Vincentas 998
 Čėsonytė Stasė 1004
 Čėšuliai 1061
 Čėčinās 507
 Čėčiniai 1061
 Čėčinskienė Daiva 1291
 Čėgieienė Elena 1508–1510, 1512
 Čėgieienė Ona 716, 1105, 2066
 Čėiegis J. 713–715, 862
 Čėiegis Jonas 434, 691, 712, 716, 1055
 Čėiegytė Jolanta 1094
 Čėiegytė-Davainienė Eugenija 748
 Čėinčikienė Bronė 938
 Čėipinienė Gitana 892
 Čėpkus A. 513, 590
 Čėpkus Antanas 514, 588
 Čėrvinskis Povilas-Sava 386, 449
 Čėudesnovas 507
 Čėunkaitė Aldona 1941
 Čėupnos 236
 Čiurlionis M. K. 828, 1293, 1421, 1432, 1546, 2138, 2228, 2297
 Čiužas A. 2276
 Čižauskas P. 1209
 Čižikovas 2119
 Čižius 705, 991
 Čižiūtė Adelė 890
 Čyčinis Jonas 1068
 Čyvienė Ona 1067
 Čyžius Jurgis 624
 Čyžius Jurgis-Tigras 557, 558, 565
 Čurškelis Povilas 981, 982

D

- Dabrega 496
 Dabrega Bronislovas 1068
 Dabrega Jurgis 705
 Dabrega Pavelas 363
 Dabregaitė Pranė 827, 2052
 Dabregienė Elena 868
 Dabregos 960
 Dabriagiienė Irena 1019, 1131, 1336, 1329
 Dacevičius Steponas 1223
 Dagienė 228, 1374
 Dagienė V. 2061
 Dagienė Valė 1063
 Dagienė Valentina 2061
 Dagys 496, 499, 712, 1063, 1374
 Dagys Adomas 728
 Dagys Aleksandras 728
 Dagys J. 1053
 Dagys Jonas 500, 729, 1063, 2282
 Dagys R. 2147
 Dagys Vladas 1034
 Dagtė Aldona 910
 Dagtė Karolina 729
 Dainauskas Rimantas Stasys 1066
 Dalibogaitė Bronė 795
 Dalinkevičius Juozas 2131
 Damauskai 782
 Damauskaitė A. 1336
 Damauskaitė Agnė 1105
 Damauskaitė-Surgailienė Eugenija 1932
 Damauskaitė-Surgailienė Eugenija 777
 Damauskas Antanas 812, 813
 Damauskas Balys 732
 Damauskas Ignas 965
 Damauskas Juozapas 966
 Damauskas Juozas 965
 Damauskas Kazys 965
 Damauskas Kostas 965
 Damauskas Rimantas 1104
 Damauskas Viktoras 813
 Damauskienė Birutė 1112
 Damauskienė Marija 965
 Dambrasukas 1132
 Dambrasukas J. 2254
 Dambrasukas K. 107
 Dambrasukienė 1199
 Dambrasukienė Aldona 790
 Dambrasukienė Alma 839
 Dambrava Vytautas 756
 Damudavičiai 782
 Damušienė J. 1942
 Danila 899
 Danilovičius 1236
 Daniševičienė Bronė 2104
 Daniševičius Antanas 2104
 Daniševičius Stasys 2104
 Daniševičiūtė Aldona 2104
 Daniševičiūtė Eugenija 2104
 Daniševičiūtė Ona 2104
 Daniūnienė Regina 1291, 1294
 Danyla 1773
 Dapka 496, 1934
 Dapkus 363, 493, 991, 992
 Dapkus Aloyzas 1006
 Dapkus Antanas 488
 Dapkus J. 370
 Dapkus Jonas 1006, 1401
 Dapkus Julius 654, 671, 1071
 Dapkus Juozas 488
 Dapkus Jurgis 658
 Dapkus Kazys 991, 1004

- Dapkus Mykolas 991, 998
Dapkus Pranas 1729
Dapkus Stasys 1071
Dapkus Vytautas 587
Dapkus Vladas 1067
Dapkutė Birutė 1717, 1729
Dapkuvienė Eugenija 1067
Dapkuvienė Jūra 1067
Daraščenka Viktoras 696
Daraška Viktoras 2105
Dargis A. 628
Dargytė Dalia 1284
Darius S. 1311
Darulis E. 378
Daugelienė Aldona 2020
Daugilienė Bronė 868
Daugilis Darius 902
Daugilis Pranas 902
Daugilis Stasys 902
Daugilytė Dangira 902
Daugilytė Laura 902
Daugudis V. 187, 188
Dauguvietis B. 1986
Daujočiai 827, 828, 1407
Daujotienė 826
Daujotienė Birutė 823
Daujotienė Rozalija 823
Daujotienė Valė 1064, 1065, 1509, 1510
Daujotis 216, 816, 829, 1223
Daujotis Aloyzas 823
Daujotis Dominykas 823
Daujotis Jonas 506, 605, 823, 826, 894
Daujotis Juozas 658, 823, 826, 894
Daujotis Jurgis 823
Daujotis Juza 2096
Daujotis K. 596
Daujotis Kazys 577, 823
Daujotis Kęstutis 823
Daujotis Petras 658, 823
Daujotis Povilas 816, 823, 824
Daujotyė 826
Daujotyė Adelė 823
Daujotyė Aldona 823
Daujotyė Domicėlė 412
Daujotyė Elena 823
Daujotyė Genė 823, 824
Daujotyė Jolanta 823
Daujotyė Kazakevičienė Aldona 816
Daujotyė Milda 823
Daujotyė Ona 823
Daujotyė Roma 823
Daujotyė Stanislava 1280
Daujotyė Stasė 823
Daujotyė Vanda 823
Daukantas Simonas 636, 2133
Daukintas Vilhelmas 1223
Daukša Kazys 2067
Daukša Pranas 795
Daukševičienė Rūta 725
Dauksienė Julija 795
Daumantas, kunigaikštis 1306
Daunienė (Varnaitė) Vanda 839
Daunys Anupras 2012
Daunoras 810, 1218, 1322, 2194
Daunorienė 1988
Daunorienė M. 1931
Dautartas Vladas 1995, 1998, 2000, 2001
Daužvardis Petras 2138
Davaina S. 240
Davainienė E. 749
Davainienė L. 693
Davainytė Marytė 1701, 1703
Daviatis (Daujotis) Baltrus 784
Davidavičius Antanas 1222
Davidovas 738
Deere John 726
Deguckienė Ona 638
Degutienė Irena 2234
Degutis Albinas 13, 25, 1169, 2002, 2304
Degutytė S. 1192
Deksnyš Antanas 1941
Deksnyš Vytautas 1131
Dementjevičius Čerskis Ivanas 397
Demidovas 677
Derkintis V. 1538
Derse Anne E. 1915, 1919
Deveikis A. 1417, 1425
Dičienė Ona 795
Dičius 661, 695
Dičius Albinas 795, 1126
Dičius Jonas 795, 798
Dičius Vincas 794–796
Dičiūtė Dalė 796
Dičiūtė Klementina 795
Dičiūtė Stefanija 795
Dičiūtė Zita 796
Dičiuvienė 493
Dičiuvienė Pranutė 796
Didlauskai 593
Didras D. 1329
Didžgalvis 378
Didžgalvis J. 250
Didžgalvytė A. 1130, 2053
Didžgalvytė Aldona 250, 855, 860
Didžgalvytė Kastutė 774
Didžiokai 233, 574, 1429
Didžiokaitė Antanina 233
Didžiokaitė Danutė 817
Didžiokaitė Elena 817
Didžiokaitė Grasilda 1185
Didžiokaitė Ona 817
Didžiokaitė Teresa 817
Didžiokaitė Vilma 233
Didžiokas 816, 829, 1067
Didžiokas Algirdas 817
Didžiokas Balys 816, 2101
Didžiokas Benjaminas 233
Didžiokas J. 498
Didžiokas Jaronimas 381, 816
Didžiokas Jonas 816, 817
Didžiokas Juozas 816, 817
Didžiokas Kazys 817
Didžiokas Petras 381
Didžiokas V. 827
Didžiokas Virgis 817
Didžiokas Vladas 574, 816, 1235
Didžiokienė Bronė 1217
Didžiokienė Emilija 816
Didžiokienė Juozapota 817
Dijokai 834
Dijokaitė Eleonora 406
Dijokaitė Grasilda 406
Dijokas Baltrus 1063
Dijokas Kazimieras 406
Dijokas Zigmantas 406
Djokienė 834
Djokienė Agota 406
Djokienė Marijona 406
Djokienė Zofija 1068
Dilienė Vanda 966
Dilys 597
Dilys Juozas 1932
Dilys Robertas 966
Dimidovas Nikolajus 503, 514
Dimitrievič 905
Dimitrijevič Ignatas Nikolajevičius 905
Dimitrijus, kunigaikštis 2114
Dingelis Juozas 2000
Disevičius 499
Dybauskienė T. 1117, 1118
Dybauskienė Teklė 1117, 1119, 1121
Dykavičius 2116
Dmochovskis Tadeušas 636
Dobkevičius Gediminas 1783
Dobravolskienė Jolanta 1300
Docenkas Rostislavas 1783
Dolgorukovas N. 246, 745
Domauskai 964, 965
Dominykas Jančys 787
Domovskis Adomas 963
Domovskis Augustas 963
Domovskis Banaventūras 963
Domovskis Ciprijonas 963
Domovskis Osipas 963
Domovskis Tadeušas 963
Domšaitis 2296
Domšaitis P. 2295, 2297
Doničis 1915
Dopševičius Kazimieras 1223
Doroščenka Ivana 1065
Doroščenko Nina 1279
Dovainytė M. 649
Dovalcovas 501
Dovatkė 733, 735
Dovatkės 394
Dovatkis 392, 577, 668
Doviatis Petras 904
Dovydaitytė Marija 5, 8, 7, 11, 13, 15, 17, 19, 20, 23, 25, 27, 634, 794, 830, 863, 1020, 1045, 1166, 1168, 1171, 1547, 1944–1946, 2245, 2304, 2311
Dovydaitytė Jonas 1946, 2311
Dovydaitytė Aušra Marija 1946
Dovydenas Jonas 2135
Drabuntis 971
Draigaitė Marytė 375
Dragas Dominykas 1086
Dragas Juozapas 1359, 1778, 1785
Dranseikaitė Bronė 832, 1119, 1120, 1122
Drapaitė Daiva 823
Drapas Alvydas 823
Drapas Valteris 823, 1280
Drazdauskai 918, 971
Drazdauskaitė Ana Alina 780
Drazdauskaitė Gražina 919
Drazdauskaitė Marija 780, 917
Drazdauskaitė Ramunė 919
Drazdauskaitė Stefanija 780
Drazdauskaitė Vitalija 919
Drazdauskaitė-Puzinauskienė Marija 781
Drazdauskas Antanas-Strazdelis 918
Drazdauskas Jonas 13, 25, 919, 1168, 1943
Drazdauskas Julijonas 780
Drazdauskas Lionginas 919
Drazdauskas Ramūnas 919
Drazdauskas Rimas 919
Drazdauskas Steponas 917, 919, 920, 1943
Drazdauskienė Aniceta 917
Drazdauskienė Rima 917
Drazdauskienė Stefanija 917, 1943
Drebulis Vytautas 691
Driešis Gasparas 624
Driskius K. 2364
Driskiuvienė A. 856, 1275
Drizga Aleksas 854, 1279
Drizga Jonas 427
Drizga Povilas 1279
Drizga Radionas 426, 427
Drizgaitė Veronika 1279
Drozdoška-Jablonskienė Stefanija 918, 919
Drozdoškus Jonas 920
Drozdoškus Julijonas 917, 919
Drozdoškus Juozapas 917, 920
Drozdoškus Juozapas Antanas 920
Drozdoškus Justinas Petras 917
Drozdoškus Mykolas 917, 920
Drungaitė Jadvyga 962
Drungilas Adolfas 2000
Drūsaitė 362
Drūsaitė Bronė 851
Druskovič Mejer 393
Druskovičius 392, 393
Drūteikaitė 694
Druteikiai 1429
Družinskas Stasys 941
Družinskienė Stasė Birutė 941
Dubauskienė 832
Dubickas Jonas 4, 2311
Dubikaltienė Aira 4, 16, 28, 1172, 2304, 2351, 2352
Dubravaitė Zofija 822
Dubravienė Birutė 743
Dučmanaitė Irena 548
Dučmanas Artūras 550
Dučmanas Eduardas 550
Dučmanienė Milda 549
Dudėnas S. 1088, 1090, 1092–1094, 1102, 1104
Dudėnas Zenonas 1061
Dudlauskai 379–382, 386, 492, 574, 579, 657
Dudlauskaitė Aldona 822
Dudlauskaitė Aušrinė 822
Dudlauskas 385, 741, 816, 822
Dudlauskas A. 379, 380, 657, 666

Dudlauskas J. 380
 Dudlauskas Jonas 379, 380, 386, 391, 822
 Dudlauskas Jurgis 386, 822
 Dudlauskas K. 380, 2214
 Dudlauskas Kostas 379, 380, 385, 386, 822, 973, 2294
 Dudlauskas Pranas 386, 500, 822
 Dudlauskas Vilius 822
 Dūdonis Steponas 711
 Duknauskas Antanas 399
 Dulké 392, 666, 669
 Dulké (Dulko) Aleksandras 1236
 Dulké Bronius 834
 Dulké Jonas 705, 834, 995, 1425
 Dulké Julius 834
 Dulké Juozas 730, 965
 Dulké Petras 834
 Dulké Rapolas 1425
 Dulkienė 733, 734
 Dulkienė Anelė 13, 25, 834, 1168, 1947
 Dulkytė B. 1120
 Dulkytė Birutė 1119
 Dulkytė Genė 834
 Dulkytė Genovaitė 2223
 Dulkytė Morta 1025
 Dulkytė Stasė 834
 Dulkytė Teodora 408
 Dulksnys Pranas 865
 Dulskis Motiejus 1222
 Dumbliauskaitė L. 2254
 Dumbliauskienė N. 845
 Dumbraviėnė Birutė 743
 Dunda 1340, 1674
 Dunda Jonas 955, 1675
 Dunda Juozas 1675
 Dunda Petras 1675
 Dundaitė Irena 1675
 Dundaitė Janina 1675
 Dundaitė Stefanija 954, 1675
 Dundaitė-Ingauvienė Janina 954
 Dundaitė-Skarelienė Stefanija 1675
 Dundes A. 1524
 Dundienė 877, 880
 Durneika Gemas 2171, 2174
 Durnovas Nikolajus 431
 Dušanskis 592
 Dvarionas B. 2254
 Dzikavičienė Jolanta 839
 Dziuzepas 1326
 Džiaugys Manvydas 1188
 Džonsonas D. 2039

E

Ebrederis 1183
 Eduardas, brolis 1222
 Efertienė Vera 2129
 Ehiers J. 77
 Eigirdienė Stefa 2304
 Eigirdienė Stefanija 7, 19
 Eimutis Pranas 464
 Elena Prūsaitė 906
 Elijockis 668
 Elisonas Jurgis 2280
 Enbergaitė-Mrongowius Klara 2138
 Engelsas F. 631
 Epifanijus, brolis 1222
 Epšteinus Lazaris 2129
 Eretas J. 780, 2141, 2143, 2145–2147, 2150
 Eretas Juozas 2140, 2149
 Eringis Jonas 242
 Erišlovienė Ona 1489, 1648, 1651, 1660

F

Fabijauskas 1036
 Falejevas D. 2158
 Falejevas Dmitrijus 2159
 Falkenhainas E. 1971
 Fediukova Žaneta 868
 Fedorovičienė Agafija (Agota) 440
 Fedorovičius Jonas 440
 Fedorovičius Vladas 440
 Fedorovičiūtė Marija 440
 Fedorovičiūtė Nadežda 440

Fedorovičiūtė Paulina 440
 Fedotovas Michailas 438
 Feliksas, kunigas 363
 Felingas 244
 Fingertas B. 2283
 Fiodoras Antonas 437
 Fiodorovas Antonas 436, 437
 Fiodorovas Jonas (Ivanas) 439
 Fiodorovas Juozas (Josifas) 440
 Fiodorovas Michailas 439
 Fiodorovas Petras 440
 Fiodorovas Simonas (Siamionas) 439
 Fiodorovičius Jonas 440
 Fiodorovičius Juozas 440
 Fiodorovičius Michailas (Mykolas) 440
 Fišeris Ilja 392, 668
 Flikaitis Artūras 1788
 Folkenzanas 1998
 Franckevičienė Dovilė 2182
 Frederika Sofija Augusta 2114
 Freimanas Jurgis 408
 Friedman Milton 1822
 Frimersheimas Vilhelmas 210
 Frolovaitė Nastazija 1279
 Frolovas Pavelas 2003
 Fuchtelis 670
 Furkas J. 2159

G

Gabė 392, 395, 580, 669, 1146
 Gabė Jonas 786
 Gabė Adolfas 488, 624
 Gabė Albinas 605
 Gabė Antanas 577
 Gabė Balys 577
 Gabė Juozas 363, 488, 657, 786, 787, 1195
 Gabė Kazys 577
 Gabė Leonas 363, 1498
 Gabės 496
 Gabienė J. 1488
 Gabienė Valė 1217
 Gabis-Gabavičius Antanas 488
 Gabis-Gabavičius Martynas 488
 Gabytė Paulina 836
 Gabytė-Laurinienienė Bronė 1217
 Gabrienė Karolina 1023
 Gabrioniai 1053, 1054
 Gabrionis 494
 Gabrionis Ambroziejus 951
 Gabrionis Dominykas 415, 422, 428
 Gabrionis Kazimieras 951, 1049, 1050
 Gabrys 1340, 1341
 Gabrys Andrius 1023
 Gabrys Dominykas 424
 Gabrys K. 494
 Gabrys Kazys 1071
 Gabrytė Rozalija 1184
 Gaidamavičiai 993
 Gaidamavičius K. 1129–1131
 Gaidelienė Roma 1071
 Gaidienė 541, 992
 Gaidienė (Valutytė) Adelė 1753
 Gaidienė Barbora 439
 Gaidienė Gražina 5, 17, 2304, 177, 372
 Gaidienė M. 1577
 Gaidienė Ona 406, 407, 541, 546, 700
 Gaidienė Veronika 889
 Gaidys 227, 233, 494, 498, 577, 710, 742, 945, 991, 1672
 Gaidys Albinas 498
 Gaidys Antanas 691, 1004
 Gaidys Feliksas 658, 700, 711, 945, 1217, 1425, 1752
 Gaidys Gasperas 438, 439
 Gaidys Gintautas 868
 Gaidys Jeržis 991
 Gaidys Jonas 406, 407, 1413
 Gaidys Juozas 362, 406
 Gaidys Justas 691
 Gaidys Marcinas 991
 Gaidys Motiejus 406
 Gaidys Pranas 405–407, 700, 711, 998
 Gaidys Stanislovas 1062
 Gaidys Stasys 692
 Gaidys Vytautas 692
 Gaidys Vytautas Boleslovas 1062
 Gaidys Zigmas 991
 Gaidytė 958
 Gaidytė Elena 606
 Gaidytė Judita 406
 Gaidytė Konstancija 406, 432
 Gaidytė Kotryna 439
 Gaidytė Ona 406, 407, 1025
 Gaidytė Teofilija 406
 Gaidytė Veronika 403
 Gaidytė-Kairienė (dabar Puteikienė) Lionė 851
 Gaidytė-Vanagienė Ona 1037
 Gaidukovas Aleksandras 431, 433
 Gaidukovas Aleksas 434
 Gaidukovas Aleksiejus 414, 420, 421
 Gaidukovas Andrius 504
 Gaidukovas Artemijus 437
 Gaidukovas Grigas 421
 Gaidukovas Grigas (Grigorijus) 427
 Gaidukovas Grigorijus 421
 Gaidukovas Jonas 419, 423
 Gaidukovas Laurynas 421, 423
 Gaidukovas Laurynas (Lavrentijus) 420, 424
 Gaidukovas Mitrofanas 437, 438
 Gaidukovas Petras 691, 1279
 Gaidukovas Semionas 423
 Gaidukovas Sergiejus 434
 Gaidukovas Simonas 419, 423, 691
 Gaidukovienė Konstancija 1068
 Gaidžiai 406, 2038, 2040
 Gaidžys Antanas 999
 Gaigalai 587, 987, 1008, 1011, 1353, 1672, 2038
 Gaigalaitė 1353
 Gaigalaitė Barbora 865
 Gaigalaitė Bronė 864
 Gaigalaitė I. 1712, 1734
 Gaigalaitė Ona 865
 Gaigalaitė Zita 1755
 Gaigalaitė-Mikučionienė Emilija 1400
 Gaigalaitė-Zdanavičienė Genė 981, 983
 Gaigalas 891, 1007
 Gaigalas A. 82
 Gaigalas Adomas 863
 Gaigalas Alfonsas 987
 Gaigalas Antanas 442, 864, 1011, 1012, 2096
 Gaigalas Baltrus 1068
 Gaigalas Boleslovas 1007
 Gaigalas Dominykas 441, 442, 1011, 1012
 Gaigalas E. 569
 Gaigalas Edvardas 569, 987
 Gaigalas Feliksas 865
 Gaigalas Gediminas 864
 Gaigalas Giedrius 864
 Gaigalas J. 688
 Gaigalas Jonas 690, 705, 863, 865, 987, 1007, 1012, 1019, 1353
 Gaigalas Juozapas 1390
 Gaigalas Juozas 865, 988, 1217, 1799
 Gaigalas Jurgis 1007
 Gaigalas Jurgis (Jurgys) 1012
 Gaigalas Kazys 1011
 Gaigalas Leonas 987
 Gaigalas Mykolas 1072
 Gaigalas Napalis 988
 Gaigalas Povilas 1065
 Gaigalas Pranas 864, 1011
 Gaigalas R. 855
 Gaigalas Ramūnas 851
 Gaigalas Remigijus 864
 Gaigalas Rimantas 1012
 Gaigalas Sigitas 864
 Gaigalas Stasys 864
 Gaigalas Vaclovas 495, 658
 Gaigalas Vidmantas 988
 Gaigalas Vilmantas 864
 Gaigalas Vytautas 715, 855
 Gaigalienė (Sakalaukaitė) Emilija 864
 Gaigalienė Adelė 864
 Gaigalienė E. 1396, 1502–1504
 Gaigalienė Elžbieta 1011, 1012, 1384, 1498, 1500, 1755

- Gaigalienė Emilija 1007
 Gaigalienė Giedrė 864
 Gaigalienė Marija 1950
 Gaigalienė Rasa 851
 Gaigalienė Stefanija 988
 Gaigalienė Veronika 442, 1493
 Gaigalis K. 89, 792, 1951, 1957, 1958, 1959, 2158
 Gaigalis Karolis 1952, 2163
 Gaigalis Kleofas 13, 25, 825, 1168, 1948–1953, 1955, 1956, 1958, 2159, 2162, 2163
 Gaigalis Stasys 1948, 1950
 Gaigalytė Barbora 438
 Gaigalytė Bronė 864
 Gaigalytė Danė 864
 Gaigalytė Emilija 1007
 Gaigalytė Grasilda 442
 Gaigalytė Irena 1012
 Gaigalytė Ksavera 442
 Gaigalytė Valė 864
 Gaigalytė Veronika 864, 1080
 Gailiūsis B. 92, 798
 Gailiūsis Zenonas 1797
 Gaitskellis Hughonas 2278
 Gaizauskai 870–872
 Gaizauskaitė Alma 872, 874
 Gaizauskaitė Virginija 872
 Gaizauskaitė Z. 1191
 Gaizauskaitė-Gumbrienė Alma 869
 Gaizauskaitė-Leikienė Aldona 869, 872
 Gaizauskas A. 601
 Gaizauskas Antanas 796, 872
 Gaizauskas Arvydas 872
 Gaizauskas J. 2254
 Gaizauskas Juozas 872, 873
 Gaizauskas K. 598
 Gaizauskas Ričardas 796, 872
 Gaizauskas Virgilijus 1297
 Gaizauskienė Antanina 796, 872
 Gaizauskienė Lina 1297
 Gaizūtis Algirdas 4
 Galiniai 382, 965, 966, 967
 Galinienė Uršulė 963
 Galinis Antanas 453, 963, 965
 Galinis Ignotas 963
 Galinis J. 1926
 Galinis Juozas 453
 Galinis Jurgis 965
 Galinis Kazimieras 963
 Galinis Kostas 965
 Galinis Liudvikas 963
 Galinis Onufrijevas 963
 Galinis Osipas 963
 Galinis Rafailas 963
 Galinis Simonas 965
 Galinis Vikentijus 963
 Galinis Zigmas 965
 Galinytė Danguolė 778, 994
 Galinytė Zita 994
 Galvydytė Elena-Ramunė 560
 Galvydaitė 254
 Galvydaitė B. 1101
 Galvydaitė M. 1074
 Galvydaitė Onutė 1926–1928, 1930
 Galvydaitė Verutė 1926
 Galvydaitė-Bačkienė Ona 371, 1324, 1428
 Galvydaitė-Trepkuvienė Bronė 1101
 Galvydienė 1123
 Galvydienė (Sirvydytė) Ona 802, 1960
 Galvydienė Agota 789
 Galvydienė Gema 804, 1960, 1961, 1968, 1969
 Galvydienė Janina 1962
 Galvydienė Juozapota 786
 Galvydienė Ona 802, 805, 1062, 1486, 1962
 Galvydienė Stasė 877
 Galvydienė Veronika 1962
 Galvydis 396, 494, 497, 529, 579, 583, 654, 664, 692, 853, 1149, 1150, 1677, 1927, 1968, 2042
 Galvydis Adolfas 406, 407
 Galvydis Antanas 789, 800, 802, 805, 834, 1021, 1022, 1040, 1067, 1926, 1960, 1962
 Galvydis Balys 853, 1359, 1360
 Galvydis Domykas 406, 407, 408, 786
 Galvydis Feliksas 1021
 Galvydis Gasparas 1021, 1022, 1920
 Galvydis Izidorius 406, 408
 Galvydis J. 157, 803, 1901, 1915, 1961, 1963, 1964, 1967, 1969
 Galvydis Jeronimas 13, 25, 370, 804, 805, 806, 1168, 1912, 1960–1963, 1965, 1966, 1969, 2311
 Galvydis Jonas 408, 496, 539, 544, 788, 789, 1021, 1022, 1038, 1040, 1063, 1067, 1150
 Galvydis Juozapas 692, 787–789, 1926
 Galvydis Juozas 405, 407, 413, 788, 789, 834
 Galvydis Jurgis 408, 1021, 1022, 1038
 Galvydis Justinas 408
 Galvydis Kazimieras 1022, 1038
 Galvydis Kiprijonas 407
 Galvydis Leonas 788, 789, 891
 Galvydis Liudvikas 786, 1021
 Galvydis P. 789
 Galvydis Petras 788, 789, 890, 891
 Galvydis Pranas 1069
 Galvydis Steponas 407
 Galvydis Tadas 429
 Galvydis Teodoras 407
 Galvydis Valentinas 805, 1962
 Galvydis Vincas 408
 Galvydis Vincentas 1021
 Galvydis Vytautas 1072
 Galvydis-Bykauskas 1975
 Galvydis-Bykauskas J. 1311, 1973–1981
 Galvydis-Bykauskas Jonas 13, 25, 369, 489, 825, 1168, 1308, 1423, 1905, 1970, 1971, 1981, 1982, 1994
 Galvydis-Bykauskas Kostas 489
 Galvydis-Bykauskas S. 1972
 Galvydytė Anglė 1145
 Galvydytė Bronė 1720
 Galvydytė Elena-Ramunė 559, 565
 Galvydytė Gema 804, 1968
 Galvydytė Genutė 834
 Galvydytė Janina 805
 Galvydytė Julita 804, 1968
 Galvydytė Marijona 429
 Galvydytė Milda 834
 Galvydytė Ona 407, 805, 1021, 1022, 1038
 Galvydytė Ona Anelė 804
 Galvydytė Valė 834
 Galvydytė Veronika 1022, 1038, 1063
 Galvydytė Verutė 805
 Galvydytė-Barzdienė Eleonora 407
 Galvydytė-Trepkuvienė Bronelė 1543
 Galvydžiai 1672, 1926
 Galvydžiai 254, 417, 800, 1026, 1061, 1150
 Ganeckis 399
 Gargasienė Elena 13, 25, 1168, 1169, 1983, 1987, 2021, 2304
 Garibaldis 397
 Garsienė E. 1987
 Garsonas Raimundas 1297
 Garsonienė Rima 1297, 1299
 Garūbiai 1061
 Garunkščiai 380–382, 574, 661, 826, 937, 1353, 1654
 Garunkštienė 740
 Garunkštienė (Dagytė) Marė 863
 Garunkštienė (Leikaitė) Julijona 863
 Garunkštienė (Mažliokaitė) Vilija 838
 Garunkštienė B. 862
 Garunkštienė Elžbieta 645
 Garunkštienė Nida 868, 898
 Garunkštienė Ona 838, 863
 Garunkštienė Stasė 1066
 Garunkštienė Veronika 838
 Garunkštis 385, 661, 710, 816, 827, 829, 944, 971, 1425
 Garunkštis (Garūnas) Albinas 853
 Garunkštis A. 767, 974
 Garunkštis Albinas 362
 Garunkštis Aleksandras 781
 Garunkštis Algis 836, 838
 Garunkštis Antanas 817, 864, 901
 Garunkštis Balys 362, 441, 495, 506, 507, 864, 989
 Garunkštis Benediktas 836
 Garunkštis Benius 836
 Garunkštis Gintaras 863
 Garunkštis J. 380
 Garunkštis Jonas 504, 817, 863, 864, 901
 Garunkštis Juozapas 901
 Garunkštis Juozas 498, 690, 706, 817, 828, 863–865, 1055
 Garunkštis Jurgis 899, 1359
 Garunkštis Kazys 375, 396, 516, 711, 945
 Garunkštis Liudvikas 690, 901
 Garunkštis Mykolas 818
 Garunkštis Motiejus 1069
 Garunkštis Naudis 863
 Garunkštis Nikodemus 863, 1359
 Garunkštis Pranas 901
 Garunkštis Ramūnas 1011
 Garunkštis Rimantas 1648, 1753
 Garunkštis Stasys 898, 901
 Garunkštis Vytautas 863, 865
 Garunkštis Vladas 836
 Garunkštytė Agota 864
 Garunkštytė Albina 1985, 1987
 Garunkštytė Aldona 765
 Garunkštytė Anelė 901
 Garunkštytė Birutė 958
 Garunkštytė Elena 817
 Garunkštytė Emilija 817
 Garunkštytė L. 1336
 Garunkštytė Miglė Loreta 863
 Garunkštytė Ona 817, 819, 864, 901, 1072, 1753
 Garunkštytė Roma 863
 Garunkštytė Rozalija 638
 Garunkštytė Stasė 863
 Garunkštytė Stefa 1015
 Garunkštytė Valė 863
 Garunkštytė Veronika 500, 817, 864
 Garunkštytė Viktorija 414, 817
 Garunkštytė Z. 1102
 Garunkštytė Zena 2181
 Garunkštytė-Pernavienė E. 853
 Garunkštytė-Pernavienė Elena 850, 853
 Garunkštytės 1077
 Gasiulis Izidorius 1067
 Gasiulis Jokūbas 1068
 Gasiūnienė Ona 2105
 Gasparas Romeikis 773
 Gasperaitis A. 783, 919
 Gaškaitė R. 1412
 Gaškaitė-Zemaitienė Nijolė 1791
 Gaučienė 816
 Gaučienė Apolonija 1667, 1745, 1747
 Gaučienė E.
 Gaučienė J. 827
 Gaučienė Ramutė 839
 Gaučienė Valė 648, 652
 Gaučiūtė Teresė 2237, 2241
 Gaučys 865, 1218
 Gaučys Aloyzas 830, 865
 Gaučys Bronius 830, 865
 Gaučys Dainius 830
 Gaučys Jonas 699
 Gaučys Julius 699
 Gaučys Juozas 830, 1026
 Gaučys Petras 690
 Gaučys Pranas 687, 690, 1076
 Gaučys Stasys 830, 865
 Gaučys Valdas 830
 Gaučys Vilius 830
 Gaučytė E. 1336
 Gaučytė Julijona 1025
 Gaučytė Kristina 830
 Gaučytė Ona 1075, 1547
 Gaučytė R. 1725
 Gaučytė Ramutė 1732
 Gaučytė Roma 1704, 1715
 Gaučytė V. 1043
 Gaučytė-Gudeliienė Emilija 414
 Gaudytė R. 1716
 Gaudukovas Laurynas 427
 Gaudzevičius Kazimieras 1222
 Gaulia Rimantas 1071
 Gauras F. 246
 Gaurilovaitė Violeta 934

Gaurilovas Mykolas 934
 Gaurilovienė Bronė 934
 Gavelis Vytautas 2245
 Gavėnaitė Julija 1105
 Gavėnienė Renata 1092, 1103, 1336
 Gavrilovienė Bronė 862
 Gečiauskai 1061
 Gečiūnas 2191
 Gedminas, kunigaikštis 392, 1308
 Gedminas Mykolas 1222
 Gedžius Antanas 2105
 Gedžius Jonas 2105
 Gedžius Pranas 2105
 Gedžiūtė Danutė 2105
 Gedžiuvienė Albina 2105
 Geigalas Jan 982
 Gelažėlis 216
 Gelaževičiai 1061
 Gelaževičius Jonas 1062
 Gelaževičiūtė-Gudeliene Agota 421
 Geležvičienė (Štarytė) Marė 1283
 Geležvičienė Danutė 742
 Geležvičienė Elena 1065
 Geležvičius 973, 1647
 Geležvičius Antanas 570, 624
 Geležvičius Balys 696
 Geležvičius Gasparas 624
 Geležvičius Jonas 489
 Geležvičius Juozas 1062
 Geležvičius Leonas 13, 25, 1168, 1988, 1990, 1992, 2304
 Geležvičius Petras 710, 1076
 Geležvičius Povilas 1989
 Geležvičius Rapolas 489
 Geležvičius Rimgaudas 1989, 1992
 Geležvičius Simonas 696
 Geležvičius Vilius 1062
 Gelgautienė N. 1191
 Gelinis J. 1926
 Gelžinis T. 2176
 Gelžinis Tautvydas 2172–2174
 Genovaitė Repšytė 1798
 Georgijus 1273, 1274
 Gercenas A. 2184
 Gerdaukaitė Eliza 1037
 Geringas H. 2260
 Germanas Š. 1257
 Gerulaitis Virginijus 4
 Gerulis G. 724
 Gervė 494, 988, 1672
 Gervė A. 638
 Gervė Antanas 635, 981, 983, 985, 986
 Gervienė Filomena 653, 1290, 1316, 1612
 Gervienė Ona 178
 Gervytė Anelė 986
 Gervytė Genovaitė 986
 Gervytė Gražina 1648
 Gervytė Valė 986
 Gėtė J. V. 755
 Giedra Vincas 2000
 Giedraitienė 748
 Giedraitienė Toma 1121
 Giedraitis 497, 1147
 Giedraitis B. 1971
 Giedraitis Balys 2003
 Giedraitis Bronius 691
 Giedraitis Povilas Šimkaitis 240
 Gildutaitė Nastė 1125
 Gimbutaitis Mikalojus 240
 Gimbutis 597
 Gimbutis Jonas-Rūkas 542
 Gimbutytė Stefanija 768
 Giniotienė Zosė 767
 Giniotytė-Garunkštienė O. 767
 Gipiškaitė Ona 935
 Gipiškiai 218, 826, 1054
 Gipiškienė (Štirvydaitė) Angelija 1734
 Gipiškienė (Študiavaitė) 1702
 Gipiškienė A. 1085
 Gipiškienė Ona 706
 Gipiškis 577, 746, 828, 1149
 Gipiškis Albinas 1060, 1661, 1749, 1750
 Gipiškis Antanas 1057
 Gipiškis J. 707
 Gipiškis Jonas 499, 691, 706, 707, 2096

Gipiškis Kastytis 1152
 Gipiškis Kazys 493, 1048, 1050
 Gipiškis Pranas 9, 21, 691, 1080, 1081, 1083, 1134, 1146, 1151–1153, 1321, 2005, 2133, 2304
 Gipiškis Vytautas 13, 25, 1134, 1152, 1168, 1987, 1993
 Gipiškytė Ona 1057, 1648, 1661, 1749, 1750
 Gipiškytė-Kišūnienė Verutė 1057
 Gipiškytė-Martišauskienė Irena 1057
 Gipiškytė-Mingėlienė Elena 1057
 Gipiškytė-Rapševičienė Veronika 1177
 Gipiškytė-Seibutienė Ona 1006
 Gipiškytė-Vilčinskienė Elvyra 1057
 Gira Liudas 918, 1971
 Girčys Antanas 2004
 Girčys Leonas 794, 796
 Girčys Silvestras 796
 Girčytė Marija 2004
 Girdvainis Juozas 13, 14, 25, 26, 1168, 1170, 1948, 1957–2166, 2304
 Girdzijauskas Vytautas 2282
 Girdziška Miroslavas 781, 782
 Girdziška Stanislovas 781
 Girėnas S. 1311
 Girininkienė Vida 4, 2364
 Girkontas Domininkas 1223
 Girmiai 792
 Girmius Jonas 791
 Girmius Juozas 792
 Gykis Vincentas 1815
 Gylienė (Mikšytė) Elena 1350
 Gylienė Elena 854
 Gylis Pranas 715
 Gladkinai 1429
 Gladkinas Dimitrijus 423
 Gladkinas Jefimas 415, 422
 Gladkinas Jonas 422
 Gladkovas 493
 Gladutaiytė Ursulė 405
 Gladutaitė Barbora 405
 Gladutienė Anastasija 405
 Gladutienė Judita 407
 Gladutienė Ona 418, 621, 622, 681, 704
 Gladutienė Rozalija 1184
 Gladutienė Teodora 785
 Gladutienė Teresė 418
 Gladutienė-Šutienė Marijona 407
 Gladutis 623, 866, 1146, 1360
 Gladutis Andrius 417, 419, 423, 486, 658
 Gladutis Antanas 1175
 Gladutis Baltazaras 1184
 Gladutis Bronius 1056
 Gladutis Domas 419, 423
 Gladutis Dominykas 418
 Gladutis J. 625
 Gladutis Jokūbas 489, 1184
 Gladutis Jonas 570, 621, 622, 625, 629
 Gladutis Jozef 982
 Gladutis Juozapas 418
 Gladutis Juozas 406
 Gladutis Jurgis 405, 419, 423
 Gladutis Justinas 405
 Gladutis Karolis 405
 Gladutis Leonas 658, 713
 Gladutis Petras 785
 Gladutis Pranas 13, 25, 418, 487, 489, 1168, 1184, 1185, 1994, 2168
 Gladutis Romualdas 419
 Gladutis Tomas 418
 Gladutis Vincas 405, 414, 418, 419, 422
 Gladutis Zigmantas 405
 Gladutytė Angelė 1280
 Gladutytė Kotryna 785
 Gladutytė Marijona 406
 Gladutytė O. 1074
 Gladutytė Ona 785, 1185
 Gladutytė Raketė 785
 Gladutytė Raketė (Rozalija) 418, 422
 Gladutytė-Aglinskienė Aldona 1184
 Glebavičienė Valdonė 1299
 Glinka M. 2254
 Glinskis Albinas 1413
 Gloveris 479
 Gobė Adolfas 658

Gobė Jonas 658
 Gobė Petras 658
 Gobienė Julija 1707
 Gobytė D. 1131
 Gobužienė Bronislava 8, 20, 970
 Godienė Marijona 812
 Gocentas V. 2364
 Gogelienė-Dagienė Ksaverija 889
 Gogelis 758
 Gogelis Jonas 808
 Gogelytė 808
 Golickis Gregorijus 1223
 Golinevičius Ustinas 1262, 1263
 Goraiskis Petras 241
 Gorbulskis B. 2168
 Gorkis M. 2288
 Gosmovičius Michaelis 996
 Govedaitė 1130
 Grabauskas Vilius 1809
 Grabinskis X. S. 1265
 Grabinskis S. 1194
 Gramnickas Zigmantas 2163
 Grauziniai 782
 Grauzinis P. 1087
 Gražiai 1413
 Gražienė 669, 1538, 1559
 Gražienė Ieva 899
 Gražienė M. 749
 Gražienė Marija 857
 Gražienė Nijolė 1536
 Gražienė Ona 2089
 Gražienė Veronika 1072
 Gražys 654, 664
 Gražys Alfonsas 1762
 Gražys Algis 695, 899
 Gražys Antanas 166, 624, 699, 864, 1112
 Gražys Audrius 1536
 Gražys B. 1088, 1102, 1538, 1540, 2089
 Gražys Bronius 1536–1540, 1586, 1804, 1987, 2089
 Gražys Jonas 899
 Gražys Juozapas 883
 Gražys Juozas 441, 899, 1002, 1004, 1072
 Gražys Leonas 624
 Gražys Mykolas 998
 Gražys Pranas 2089
 Gražys Rapolas 412
 Gražys T. 428
 Gražys Zenonas 1413
 Gražytė 392
 Gražytė Asta 1582
 Gražytė Elena 899
 Gražytė Ona 899
 Gražytė Regina 883
 Gražytė Veronika 882, 2238, 2241
 Gražulis R. 2172
 Gražulis Romualdas 2171, 2173
 Grėbliauskaitė-Tursienė Eglė 2233
 Greenwood S. 1515
 Grekovas 400
 Griauzdė K. 2253
 Gridžiūskienė Zofija 971
 Grigaitė Juzefa 1075, 1076, 1079
 Grigaitienė Stasė 1236
 Grigaliūnaitė-Šapokienė Teklė 256
 Grigaliūnas Vincas 2012
 Grigaliūnas-Glovackis 453, 1971
 Grigaliūnas-Glovackis V. 1971
 Grigaravičienė Aldona 1121
 Grigaravičius 1121, 1123
 Grigas 420
 Grigas Robertas 378
 Grigas Romualdas 4
 Grigelis A. 76, 77
 Grigėnas Jonas 1033, 1176, 1183
 Grigonaite Ona 823
 Grigorijus Kublickas 787
 Grikepelis Adomas 906
 Grikiniene Vlada 1120–1122
 Grikinis P. 1123
 Grinčelaitytė-Kuhn Vilma 1048, 1050
 Grinius J. 1407
 Grinius Jonas 1407
 Grinius Jurgis 1061
 Grinius K. 1183, 1184, 2141

Griniūtė Viktorija 954
 Grinkevičius Jonas 1221
 Grinvald A. 1784
 Grinvaldas 585
 Griška (Paršiukas) 1359, 1360
 Grivickas V. 2168
 Grižga Radionas 415
 Grižai 951
 Grižaitė Agota (Brigita) 954
 Grižaitė Aldona 898
 Grižaitė Emilija 420
 Grižaitė Eufrozina 410
 Grižaitė Julijona 419
 Grižaitė Karolina 420
 Grižaitė Karolina Barbora 419
 Grižaitė Uršulė 420
 Grižas 899
 Grižas Algis 899
 Grižas Antanas 404
 Grižas Ciprijonas 419–421
 Grižas Domas 420, 421
 Grižas Dominykas 419–421
 Grižas Genius 898
 Grižas Jonas 404, 419, 898, 899
 Grižas Juozas 404, 899
 Grižas Jurgis 404
 Grižas Norbertas 419, 420
 Grižas Petras 404, 419
 Grižas Tamošius 414, 419
 Grižas Tomas 421
 Grižienė (Paškonytė) Agnieška 786
 Grižienė Agnieška 405
 Grižienė Anelė 898
 Grižienė Katarina 419
 Grižienė Marija 11, 23, 1166, 1290, 1294, 1517, 1561
 Grižienė Marijona 1326
 Grižienė Rozalija 420
 Grižinauskas Linas 699
 Grižinauskas Vilius 699
 Grižinauskienė Kastutė 861, 715
 Grižys Antanas 786
 Grižys Jonas 786
 Grižys Juozas 786
 Grižys Jurgis 786
 Grižys Petras 786
 Grybas V. 1147
 Grybauskaitė Dalia 2033, 2034, 2188, 2215, 2233
 Grygas E. 2254, 2255
 Grodytė Cecilija 2235, 2240
 Grodzinskis Kazys 610
 Grotkovskaja Marija 1278
 Grotkovskis F. 245
 Grotkovskis Ferdinandas 1278
 Grotusas Teodoras 2270
 Grubinskis Silvestras 1223
 Grūdė Evaldas 767, 897, 899
 Grūdė Leonas 897
 Grūdė Nikodemus 897
 Grūdė Vilius 897
 Grūdienė Veronika 897
 Grudzinskai 808
 Grudzinskas Darius 1995, 1997
 Grudzinskas Gintaras 1997
 Grudzinskas Jonas 808, 885, 886, 1943, 1996
 Grudzinskas Leonardas 808, 1995, 1997, 1999–2001
 Grudzinskas Rapolas 808
 Grudzinskas Stasys 808
 Grumadaitė Rūta 1299
 Grumbinaitė 568
 Grumbinas 990
 Grumbinas Feliksas 990, 1006
 Grumbinas Juozas 624
 Grumbinas Petras 1068
 Gruodienė (Šatkutė) Genė 1004
 Gruodienė I. 2183
 Gruodienė Ona 915
 Gruodienė Petrė 915
 Gruodinskas 606
 Gruodinskas Kazimieras 511
 Gruodis Albinas 915

Gruodis Balys 380
 Gruodis Gintaras Eugenijus 782
 Gruodis J. 2051, 2226, 2254
 Gruodis Juozas 380, 2032
 Gruodis Petras 915
 Gruodis Stasys 915
 Gruodis Vincas 545
 Gruodys Gintaras 971
 Gruodytė Ona 915
 Gruodzinskaitė Eleonora 1023
 Gruodzinskaitė Veronika 1023
 Gruodzinskas Aleksas 624, 1047, 1054
 Gruodzinskas Kazimieras 624
 Gruodzinskas Kazys 1054
 Gruodžienė Dalia 971
 Grušas J. 855, 1539, 1932
 Gruzdienė (Šatkutė) Genovaitė 1006
 Gružinskai 1177
 Gružinskas J. 1176
 Gružinskas Jonas 1177
 Gružinskienė 1176
 Gružinskienė Anelija 1178
 Gružinskienė Gabija 32
 Gučas Alfonsas 2282
 Gučiūs Stasys 1998
 Gudai 782
 Gudaitė Anastazija 1023
 Gudaitis L. 628
 Gudaitis R. 678
 Gudaitis-Vabalas J. 2184
 Gudas Aurimas 1297
 Gudas Izidorius 422
 Gudas Mataušas 658
 Gudas Pranciškus 1359
 Gudas Simonas 422
 Gudavičius 1184
 Gudavičius J. 2254
 Gudavičius Julijonas 1223
 Gudelevičienė Jolita 892
 Gudelevičienė V. 1480, 1481
 Gudelevičienė Veronika 1510
 Gudeliai 496
 Gudeliene 1123
 Gudeliene Barbora 794
 Gudeliene D. 846, 848, 855, 856
 Gudeliene Danguolė 757, 857
 Gudeliene E. 1380
 Gudeliene Emilija Rūta 1063
 Gudeliene Valė 833
 Gudelis 494, 597, 968
 Gudelis Antanas 796
 Gudelis B. 599, 600
 Gudelis Baltramiejus 421
 Gudelis Bronius 510, 599, 833
 Gudelis Izidorius 421, 422
 Gudelis Jonas 415, 422, 496, 508, 796
 Gudelis Juozas 1266
 Gudelis Kazimieras 422, 704, 833
 Gudelis Kazys 422, 705, 814
 Gudelis Kostas 812
 Gudelis Lionginas 833
 Gudelis Liudas 854
 Gudelis Pranas 958
 Gudelis Simonas 421, 422
 Gudelytė Elvyra 833
 Gudelytė Janina 968
 Gudelytė Leonora 958
 Gudelytė Ona 958
 Gudelytė Palmira 2206
 Gudelytė Stanislava 1280
 Gudelytė-Vilutienė Adelė 961
 Gudienė Elena 789
 Gudimovič V. 421
 Gudkis 392
 Gudonienė (Mackonytė) Janina 838
 Gudonienė Viktorija 830
 Gudonis Albertas 830
 Gudonis Antanas 570, 611, 625
 Gudonis Evaldas 1065
 Gudonis Mataušas 830
 Gudonytė-Čepulienė Ona 830
 Gudukas 541
 Gulbinas 1184
 Gulbinskas A. 2137
 Gumbys Vytautas 854

Gumbrys Antanas 872, 874
 Gumowski M. 34
 Gun Šarlis 2014
 Gunas Š. 2254
 Guntulytė-Rutkauskienė Regina 1192
 Guobys A. 501
 Guobys Motiejus 1062
 Guobytė R. 77
 Guockai 364
 Gurekaitė Elena 2236, 2240
 Gurekaitė Kornelija 15, 27, 1171, 2233–2235, 2241
 Gurekaitė Ona 363
 Gurekaitė-Bakaitienė Ona 364
 Gureckas 1082
 Gureckas Feliksas 228, 257, 362, 363, 483, 484, 1214, 1237, 1238
 Gureckas J. 219, 582, 673, 1080
 Gureckas Jonas 363, 655, 664, 658, 1086, 1343
 Gureckas Leonas 363, 364, 586
 Gureckas Petras 1146
 Gureckas Stasys 363, 496
 Gureckienė Ona 374
 Gureckienė Vanda 748
 Gureckytė Kornelija 2304
 Gūros 496
 Gurskas Albertas 34
 Gusevas 544
 Gustaitis A. 2123
 Gutaravičienė Ina 1103
 Gutkinas Tomas 1003, 1004
 Guzovijienė R. 848
 Guzovijienė Rita 757, 848, 857
 Gužaitė Angelė 437
 Gužas 1971
 Gužas Zenonas 942
 Guželiene Elena 1066
 Guželis Afolfas 1066
 Guželis Vladas 1066
 Gužienė Stasė 942, 942
 Gvazdauskas S. 2178
 Gverčinas 1534

H

Haidnas Josefas 2014, 2255
 Halberštas Ch. 392
 Hardis Džeimsas 2201
 Hendelis G. H. 2254
 Herbarz J. 34
 Hitleris 394, 576
 Hiuhnermannas 1242
 Holcas 249
 Holzner'is 1242
 Hoponskis Pranciškus 1223

I, Y

Yčas M. 2039
 Igliukienė Onutė 1121
 Ignatavičius Eugenijus 1783
 Ignatavičius Izidorius 594
 Ignatavičius Stasys 1785
 Ignatavičiūtė Birutė 2292
 Ignatijus Barauskas 786
 Ignotas P. 698
 Ylaitė V. 855
 Ilčiukas A. 2252
 Ilčiukas Bronius 233, 504, 1672
 Ilčiukas Juozas 818
 Ilčiukas Mindaugas 5, 17, 111, 1336, 2072, 2299, 2304
 Ilčiukienė 1672
 Ilgarūbienė Valė 646
 Ilgarūbis 971
 Ilgarūbis Antanas 977
 Ilgarūbis Jonas 496, 624
 Ilgarūbytė 729
 Ilinickij Ivan Ivanovič 905
 Iljina A. 2257
 Imbrasas Juozas Gajus 950
 Inčurauskas A. 1697
 Indrašas Dominykas 954
 Indrašas Mykolas 954

- Indrašas Tamošius 954
 Indrašiai 788, 951, 1676
 Indrašienė 785
 Indrašienė A. 538, 852, 854, 860, 949
 Indrašienė Agnieška 954, 956
 Indrašienė Aldona 849, 851, 2190, 2194
 Indrašienė Alma 851
 Indrašienė Barbora 785, 787, 954
 Indrašienė Domicilė 1048, 1060
 Indrašienė Elena 892
 Indrašienė Elzė 1755
 Indrašienė Emilija 787
 Indrašienė Genovaitė 1069
 Indrašienė Grasilda 787
 Indrašienė Konstancija 540, 546, 548
 Indrašienė M. 494, 953
 Indrašienė Monika 1125
 Indrašienė Nijolė 1790
 Indrašienė Ona 705, 956, 1196, 1648, 1730, 2006
 Indrašienė Pranutė 833
 Indrašienė Sofija Birutė 1068
 Indrašienė Teofilė 949
 Indrašienė Uršulė 954, 956, 1071, 1378, 1718
 Indrašienė Veronika 415, 1394
 Indrašis Jonas 786
 Indrašis Juozas 786
 Indrašis Antanas 954, 956
 Indrašis Dominykas 956
 Indrašis Gasparas 956
 Indrašis Jonas (gal Jokūbas?) 956
 Indrašis Juozapas 954, 956
 Indrašis Kazimieras 954, 956
 Indrašis Mykolas 954, 956
 Indrašis Motiejus 787
 Indrašis Petras 956
 Indrašis Simonas 956
 Indrašis Tamošius 956
 Indrašius 367, 430, 494, 539, 590, 596, 738, 945
 Indrašius Aleksas 432, 691
 Indrašius (Andrašius) Dominykas 432
 Indrašius A. 1053
 Indrašius Albinas 1069
 Indrašius Aleksandras 407, 432, 951
 Indrašius Aleksas 1754
 Indrašius Algirdas 951
 Indrašius Algis 949
 Indrašius Aloyzas 952, 953, 954, 955, 1048, 1050, 1090, 2311
 Indrašius Antanas 788, 949, 1048, 1049, 1054, 1055, 1056, 1058, 1060
 Indrašius Arvydas 548
 Indrašius Balys 495, 510
 Indrašius Baltramiejus 415
 Indrašius Bronius 624, 559, 565, 951
 Indrašius Ciprijonas 1049, 1052
 Indrašius Dalius 864
 Indrašius Domininkas 431, 1069
 Indrašius Feliksas 658, 1048, 1049, 1055, 1060
 Indrašius Gasparas 404, 414–417, 504, 784–788, 889, 951, 1055, 2006
 Indrašius Gediminas 538
 Indrašius Giedrius 7, 19, 206, 745, 1056, 1088, 1102–1104, 1273, 1320, 1332, 1582, 1817, 2002, 2304
 Indrašius Gintautas 790, 1090, 1790
 Indrašius Gražvydas 790
 Indrašius Izidorius 489, 787
 Indrašius J. 545, 547, 1048, 1055, 1118
 Indrašius Jeržis (Jurgis) 951
 Indrašius Jokūbas 954
 Indrašius Jonas 416, 423, 424, 500, 506, 785, 790, 787, 834
 Indrašius Julius 1063
 Indrašius Juozas 404, 415–416, 424, 486, 538, 539, 542–548, 755, 756, 787, 952–954, 956
 Indrašius Juozas-Sakalas 542, 547
 Indrašius Jurgis 423, 424, 691, 703, 784, 785, 788
 Indrašius Justinas 415
 Indrašius K. 416, 538–549, 544, 547, 790, 951, 954, 956, 1063, 1068
 Indrašius Kostas 788
 Indrašius Leonas 790
 Indrašius Martynas 785, 954
 Indrašius Mykolas 784, 954, 954
 Indrašius Motiejus 415, 785
 Indrašius Narcizas 953
 Indrašius P. 784, 833, 834, 948, 951, 1053, 1069, 1648, 1651
 Indrašius Povilas 784, 1071
 Indrašius Pranas 415, 423, 489, 624, 790, 832, 834, 951, 1049
 Indrašius Ramūnas 188
 Indrašius Remigijus 548
 Indrašius Ričardas 788
 Indrašius S. 764
 Indrašius Simonas 785
 Indrašius Stasys 787, 1068
 Indrašius Tomas 423, 424, 954
 Indrašius V. 431, 477, 480, 747, 957, 1427, 1731
 Indrašius Vaižgantas 790
 Indrašius Valdemaras 790
 Indrašius Valentinas 705, 833
 Indrašius Vincas 415, 784, 785, 788, 790, 1071
 Indrašius Vytautas 6–8, 18–20, 402, 417, 478, 538, 623, 713, 784, 839, 853, 887, 951, 953, 954, 1799, 2002–2006, 2304
 Indrašius Vladas 1358
 Indrašiūtė Adelė 539, 541, 548
 Indrašiūtė Agnietė 432
 Indrašiūtė Barbora 415
 Indrašiūtė Eugenija 548
 Indrašiūtė Janina 417
 Indrašiūtė Juozapota 415
 Indrašiūtė Karolina 432
 Indrašiūtė Konstancija 423
 Indrašiūtė Liuda 546, 548
 Indrašiūtė Marytė 432, 546, 548
 Indrašiūtė Milda 546, 548, 550
 Indrašiūtė Morta 785
 Indrašiūtė Ona 423, 785
 Indrašiūtė Stanislava 1063
 Indrašiūtė Stefanija 1048
 Indrašiūtė Teodosija 785
 Indrašiūtė Veronika 423
 Indrašiūtė Vida 417
 Indrašiūtė-Dučmanienė Milda 549
 Indrašiūtė-Jakutienė Eugenija 550
 Indrašiūtė-Rėzienė Adelė 540, 541
 Indrašiūtė-Simkūnienė Marytė 550
 Indrašytė 1126
 Indrašytė Agota 954, 956
 Indrašytė Angelė 956
 Indrašytė Brigita 956
 Indrašytė Daiva 953
 Indrašytė G. 955, 953
 Indrašytė Janina 955
 Indrašytė Karolina 407, 425, 954, 956
 Indrašytė Katarina
 Indrašytė Liucija 954, 956
 Indrašytė Monika 954, 956, 2218
 Indrašytė Ona 851, 956, 1120
 Indrašytė Stasė 953, 1055, 1060
 Indrašytė Stefanija 1050, 1057
 Indrašytė Uršulė 956
 Indrašytė Valerija 1052, 1731
 Indrašytė Veronika 956
 Indrašytė Vilma 1649
 Indrašytė-Grinčelaitienė Veronika 1058
 Indrašytė-Patalauskienė Ona 1057
 Indrašytė-Ryliškienė Elena 949
 Indrašytė-Rudokienė Rakelė 411
 Indrašytė-Vanagienė Genovaitė 953
 Indrašytė-Zabielienė Stasė 952, 953
 Indrilionis 866
 Indrilionis Stasys 867
 Indrišūnaitė-Indrašienė Ona 953
 Indriūnaitė G. 748
 Indriūnaitė Ona 440
 Indriūnaitė Veronika 440
 Indriūnas 1943
 Indriūnas (Andriūnas) Mykolas 440
 Indriūnas Aleksas 1079
 Indriūnas Jonas 440, 885, 990
 Indriūnas Julius 990
 Indriūnas Juozas 440
 Indriūnas Mykolas 439
 Indriūnas Pranas 440
 Indriūnienė Ona 990
 Indriūnienė Paulina 440
 Indrulionienė Kostė 1657
 Indrulionienė Ona 641
 Indrulionis 654, 1069
 Indrulionis Alfonsas 1077
 Indrulionis J. 375, 670, 1069
 Ingaunaitė 1032, 1073
 Ingaunaitė Elžbieta 1073, 1078, 1079, 1125, 1342
 Ingaunienė Ona 798
 Ingaunienė Veronika 798
 Ingaunis 798, 909
 Ingaunis Juozas 658
 Ingaunis Petras 798
 Ingaunis Vitas 798
 Ingaunytė Aušra 798
 Ingaunytė Bronė 798
 Ingaunytė Regina 798
 Ingaunytė Marytė 954
 Inis L. 628
 Iršienė 232
 Isokai 1061
 Isokas Gediminas 807, 895, 1062, 1969
 Ivanas Kublickis 421
 Ivanauskaitė Alma 1649
 Ivanauskaitė D. 739, 740, 744, 781–783, 801, 805, 806, 1275, 1962, 1969
 Ivanauskaitė Daiva 7, 13, 19, 25, 738, 780, 800, 1168, 2305
 Ivanauskaitė Regina 2224
 Ivanauskas Aloyzas 912
 Ivanauskas J. 601
 Ivanauskas Tadas 2131
 Ivanauskienė Bronė 1065
 Ivanauskienė Diana 550
 Ivanauskienė K. 643
 Ivanickis 402
 Ivankovaitė Marija 1279
 Ivankovas Jonas 1279
 Ivankovienė 944
 Ivankovienė Adelija 711
 Ivanovas Mykolas 503, 514
 Ivanovienė 945
 Ivaška Jonas 1067
 Ivaškienė L. 1698
 Ivoniūtė Adelė 976
 Izidorius Indrašius 787

J

- Jablonskas J. 2116
 Jablonskienė Stefanija 780, 781
 Jablonskis 781
 Jablonskis Bogdanas 781
 Jablonskis Jonas 89, 792, 798, 2116, 2121, 2224, 2228, 2229
 Jablonskis K. 2114
 Jablonskis Konstantinas 2114, 2115
 Jablonskis Liucijus 780
 Jablonskis Osvaldas 1582
 Jablonskis Tadas 781
 Jablonskis Vytautas 781
 Jablonskytė-Račkauskienė Ona 781
 Jacevičius Vladas 552
 Jachrovskis Viktoras 1065
 Jaciunskas 2048
 Jackevičienė Jovita 719
 Jackevičius A. 979
 Jackevičius J. 1975
 Jagorova Natalija 365
 Jagorovas Kuzma 367
 Jakelis 392, 395, 497, 580, 668
 Jakilaitis Edmundas 1584
 Jakovičius Aleksandras 1223
 Jakovlevas 567
 Jakšienė Verutė 1429
 Jakšis P. 616
 Jakšys 494, 1063
 Jakšys Alfonsas 658
 Jakšys Antanas 817

- Jakšys F. 1192, 1537, 1538, 1540
 Jakšys Povilas 624
 Jakšytė Juozapota 818
 Jakštas 974
 Jakštavičius Simonas 1222
 Jakštonytė Aldona 1121
 Jakubčionis Algirdas 4
 Jakubėnas Alfonsas 2282
 Jakubėnas J. 2254
 Jakubėnas Kazys 2045
 Jakubėnas V. 2254
 Jakubonis Jonas 504
 Jakutienė Rasa 1066
 Jakutytė Diana 550
 Jakutytė Irena 550
 Jalionienė Sofija 26, 1170, 2305
 Janaudienė Laima 1103, 1105
 Janaudis A. 1105, 1110, 1218, 1274, 1297
 Janauskaitė Marytė 2159
 Janavičius Artūras 1958
 Jančius Konstantinas 442
 Jančys 2139
 Jančys Vytautas 2138
 Jančytė Salomėja 1015
 Janišius A. 784, 1676
 Jankauskai 782
 Jankauskai, R. ir A. 495
 Jankauskaitė Birutė 2084
 Jankauskaitė Ona 551
 Jankauskas 381, 654, 1149, 2045
 Jankauskas Florijonas 246, 745
 Jankauskas J. 381, 496, 574, 670
 Jankauskas Juozas 551
 Jankauskas Petras 551
 Jankauskas R. 196, 715
 Jankauskas V. 470, 1973
 Jankauskas Vaclovas 551
 Jankauskienė (Tursaitė) Ramunė 1013
 Jankauskienė Aldona 862
 Jankauskienė B. 494, 1215
 Jankevičius Pacifikas 1222
 Jankovskis Eustachijus 1222
 Jankus M. 1981
 Janoniai 2047
 Janonienė Ona 385, 2130, 2132
 Janonis 818, 1360
 Janonis Antanas 416
 Janonis Jonas 417, 2130
 Janonis Kaspars 2041
 Janonis Steponas 417
 Janonytė (Lelienė) Vera 2130
 Janonytė Emilutė 2130
 Janonytė Genutė 2130
 Janonytė Magdalena 417
 Janonytė Marytė 2130
 Jansevičius Bronius 1782, 1783
 Jansonas Egmontas 1537
 Janukaitė-Sirvydienė Nijolė 935
 Janukėnas Pranas 2169
 Janukėnienė Elena 1704, 1716
 Janukovas V. V. 197, 2200, 2202
 Janulienė Agnotė 2105
 Janulioniai 799, 1008, 1011, 1019
 Janulionienė (Galvydytė) Vitalija 789
 Janulionienė Emilija 1011, 1512, 1648
 Janulionienė Vitalija 1011, 1019
 Janulionis Albinas 705, 1011, 1018
 Janulionis Jonas 995, 1010
 Janulionis Juozas 489, 1011
 Janulionis Jurgis 489
 Janulionis Konstantinas 1010, 1023
 Janulionis Petras 784
 Janulionis Pranas 1010, 1011, 1018, 1019
 Janulionis T. 997
 Janulionis Vincentas 998
 Janulionytė Veronika 1000
 Janulis Jonas 2105
 Janulis Petras 2105
 Janulytė Adzė 2281
 Januškevičienė Barbora 416
 Januškevičius 2124
 Januškevičius Karolis 914
 Januškevičius V. 2178
 Januškienė Janina 1214
 Jarašiūnas E. 1790
 Jarašiūnas J. 1143, 1224
 Jaroševičius A. 1421
 Jaroševskis 1144
 Jasienskis Vaitiekus 240
 Jasinevičiūtė Birutė 1068
 Jasinskas Mečys 1952, 2163
 Jasinskis Jokūbas 397
 Jasiulevičius Matas 1223
 Jasiulionienė 901, 1006
 Jasiulionienė (Garunkštytė) Bronislava 898
 Jasiulionienė Barbora 1657
 Jasiulionienė Bronislava 895
 Jasiulionis 898, 1067
 Jasiulionis Dalius 898
 Jasiulionis Juozapas 1069
 Jasiulionytė Ona 408
 Jasiūnas K. 665
 Jasiūnas V. 1128–1130, 1131
 Jasiunevičius Vytautas 569
 Jaskelevičius Deivydas 2155
 Jastremskis Pranciškus 1224
 Jatutavičius Antanas 1222
 Jaugėla Julijanas 1278
 Jaugelienė Izabelė 1278
 Jauniškienė Rita 1069
 Jauniškis J. 2161, 2283
 Javaraitė Agota 2236, 2240
 Jelisejevas P. 677
 Jelskis Jonas 399
 Jenceltas 756
 Jernejevas S. 855
 Jodelė 1180
 Jodelė Julius 13, 25, 1169, 1308, 2007, 2008, 2064
 Jodelė Juozas 948
 Jodelė P. 13, 369, 370, 949, 1169, 1311, 1424, 2007, 2009, 2010
 Jodelis Jonas 1068
 Jodelis Martynas 1068
 Jodelytė Ona 2010
 Jokelis 733
 Jonaitytė Vilma 2229
 Jonas Paulius II, popiežius 1929
 Jončytė Liudvika 1072
 Jonynas Antanas 2000
 Jonušas Petras 4, 32, 2215, 2311, 2364
 Jonuškienė Rūta 13, 25, 856, 1168, 1294, 1995, 2305
 Josifas Sarokinas 1359
 Joškė 658
 Jovaraitė Eglė 2225
 Jovaraitė Gertrūda 2224
 Jovaraitė Irena 1984, 1986, 2211, 2222
 Jovaraitė Jolanta 2224
 Jovaraitė Neringa 1819, 2225
 Jovaras Algis 495, 2222
 Jovaras Antanas 1896, 2222, 2225
 Jovaras Dominykas 2240
 Jovaras Feliksas 2236, 2240
 Jovaras Gabrielius 2224
 Jovaras Gerardas 2222, 2224, 2311
 Jovaras Jonas 2222, 2224, 2240
 Jovaras Pranas 1359
 Jovaras Silvestras 2096
 Jovaras Simonas 2222
 Jovaras Ustovas 2096
 Jovarienė 743, 744
 Jovarienė Genovaitė 740, 742
 Jovarienė M. 1734, 2222, 2223, 2225
 Jovarienė Nijolė 2222
 Jovarienė Viktorija 4, 12, 24, 32, 714, 1665, 401, 635, 636, 653, 698, 1168, 1290, 1297, 1343, 1345, 1347, 1351, 1352, 1385, 1423, 21424, 1759, 1890–1893, 1895–1901, 1903, 1909, 1968, 2083, 2085, 2226. 2311
 Jucevičienė Palmira 1933
 Jucevičius L. 1239
 Jucevičius Simeonas 1224
 Jucytė U. 1926
 Jučienė Aldona 851
 Jučius Juozas 691, 1055
 Jučiuvienė A. 1056
 Judas Simonas 971
 Judikis 205, 207
 Judžentis Artūras 4
 Jugailienė Uršulė 2237, 2240
 Jugulas Kazimieras 2236
 Jukna A. 833, 1091, 1095–1100, 1317, 1384, 1401, 1551, 1552, 1581, 2037
 Juknaitė Konstancija 1037
 Juknevičienė Rasa 2180
 Juknevičius J. 1939
 Juknevičius Jonas 489, 907
 Juknevičius Juozas 489
 Juknevičius R. 1539
 Juknienė B. 748
 Juknienė N. 1101
 Juknienė Ona Danguolė 990
 Juknys A. 229, 248, 249, 443, 446, 713, 1116, 1584, 1892, 1895, 2016–2020
 Juknys V. 1584, 2054, 2083, 2085
 Juknys Zigmantas 2016
 Juknytė Agota 413
 Jukonienė Lina 15, 27, 1171, 2305
 Jumaševas I. 2158
 Jundila Vaitiekus Šimkaitis 240
 Jundzilas Stanislovas Bonifacas 1533
 Juodagalvis Jeržis 993
 Juodelė 362, 516, 1182, 1090, 2117
 Juodelė Albertas 1045
 Juodelė Antanas 489, 624, 1024, 1039, 1040
 Juodelė Balys 607, 624
 Juodelė Damijonas 1039, 1040
 Juodelė Eleonora 1024
 Juodelė Elžbieta 1024
 Juodelė Emilija 1024
 Juodelė Evaldas 1040
 Juodelė Grasilda 1024
 Juodelė Jonas 912, 1024, 1039, 1040, 1072
 Juodelė Juozas 504, 1015, 1024, 1039, 1066
 Juodelė Juozas-Barzda 605
 Juodelė Jurgis 703, 1024, 1028, 1031, 1039, 1040
 Juodelė Kazys 1023, 1024, 1027, 1039
 Juodelė Konstancija 1024
 Juodelė Konstantinas 1023, 1024, 1025, 1028, 1031, 1039, 1040, 1043, 1125
 Juodelė Liudvikas 1024
 Juodelė Ona 1024
 Juodelė Petras 872, 1044
 Juodelė Povilas 1040
 Juodelė Pranas 789, 825, 1024, 1187
 Juodelė Rimas 1040
 Juodelė Romualdas 872
 Juodelė Stasys 486, 503, 514, 688, 909, 1024, 1028, 1029, 1039, 1040
 Juodelė Svajūnas 1071
 Juodelė Vilhelmas 1040
 Juodelė Vincas 489
 Juodelė Vytautas 1031, 1040
 Juodeliai 870, 872, 1066
 Juodelienė Anelija 1024
 Juodelienė Emilija 969
 Juodelienė Ieva 872
 Juodelienė Karolina 1027
 Juodelienė Ona 1039
 Juodelienė Valerija 1068
 Juodelienė Veronika 990, 1015
 Juodelis 519
 Juodelis Albertas 1039
 Juodelis Antanas 519, 969, 1046
 Juodelis Balys 519
 Juodelis Jonas 969
 Juodelis Juozas 1046
 Juodelis Konstantinas 1046
 Juodelis Liudvikas 413
 Juodelis Petras 1039
 Juodelytė Anastazija 1024
 Juodelytė Danguolė 989
 Juodelytė Elžbieta 1024
 Juodelytė Emilija 412, 413
 Juodelytė Eugenija 1031, 1040
 Juodelytė Genovaitė 1015
 Juodelytė Giedrė 872
 Juodelytė Grasilda 413, 1024, 1026
 Juodelytė Julė 872, 1649
 Juodelytė Karolina 413, 1024
 Juodelytė Liudvika 1024

- Juodelytė Lucius 1015
 Juodelytė Natalija 1024, 1033, 1039, 1040, 1944
 Juodelytė Ona 413, 1015, 1024
 Juodelytė Veronika 413, 1024
 Juodelytė Viktorija 1023
 Juodelytė-Brogienė Gedrė 872
 Juodelytė-Kaniaviėnė Julė 872
 Juodytė Gražina 1539
 Juodka 598
 Juodka Jonas 489
 Juodka Petras 597
 Juodvalkienė Vanda 831
 Juodvalkis 831
 Juodvalkis Stasys 831
 Juodvalkis Vytautas 831
 Juodviršis 1033
 Juodzevičius B. 433, 436, 542, 2094, 2113, 2118
 Juosponis Jonas 380
 Juosponis Juozas 486
 Juozėnaitė Irena 2225
 Juozėnas Albertas 2163
 Juozėnas Kristupas 2225
 Juozėnas Liūonius 974
 Juozėnienė Elžbieta 2225
 Juozulynienė (Radžiūnaitė) Vanda 839
 Jurašas J. 1539
 Jurelė Antanas 1283
 Jurelevičiūtė-Grabauskienė Ona 774
 Jurelienė N. 749
 Jurelytė-Jonušienė Genė 738
 Jurelytė-Vėbrienė Julija 1610
 Jurenas A. 628
 Jurenas Vincas 1064
 Jurevičiūtė Janė 1282
 Jurevičiūtė Nijolė 1299
 Jurgaitienė Julė 1335
 Jurgaitis Robertas 4
 Jurgėlėnaitė Agota 2014, 2015
 Jurgėlėnaitė-Lukošiūnienė Zita 2015
 Jurgėlėnas Antanas 2011
 Jurgėlėnas Anupras 2013
 Jurgėlėnas Jonas 2011, 2012, 2015
 Jurgėlėnas Juozas 2011, 2012
 Jurgėlėnas P. 698, 2011,– 2012, 2013
 Jurgėlėnas Pranas 13, 25, 1169, 1218, 2011–2013, 2015
 Jurgėlėnienė Marcelė (Rožytė) 2011
 Jurginis Juozas 2047
 Jurgutavičius Jonas 1223
 Jurgutis V. 2285, 2286
 Jurka V. 252, 591, 694, 833, 1298, 1326, 1827, 1906, 1908, 1909, 1910, 2019
 Jurka Vidmantas 16, 28, 1172, 1907, 2305, 2354
 Jurka Vytautas 4–6, 10–12, 17, 18, 22–25, 32, 100, 368, 369, 371, 504, 610, 623, 694, 815, 947, 1054, 1115, 1165, 1166–1168, 1194, 1290, 1301, 1305, 1308, 1311, 1316, 1327, 1328, 1332, 1407, 1424, 1425, 1432, 1550, 1770, 1807, 1892, 1904, 1905, 1907, 1908, 1912, 1913, 2188, 2205, 2305, 2311
 Jurkaitė Onutė 1907
 Jurkaitė Virginija 1094, 1907
 Jurkaitienė Lina 1297
 Jurkaitis Arvydas 856
 Jurkevičienė Aldona 1288
 Jurkevičius 695
 Jurkevičius J. 1275
 Jurkienė Ona 1550, 1551, 1552, 1592
 Jurkštienė 748
 Jurkus Juozas 2179
 Jurkus Vytautas 722
 Jurskis A. 1955, 2157, 2158, 2286
 Jurskis Alfonsas 1955, 1958, 2159, 2162–2164
 Jursienė Edita 1106
 Jusius Antanas 441
 Jusius Jonas 2004
 Jusys Zenonas 15, 28, 1171, 2267, 2305
 Jusytė 1006
 Jusytė Adelaida 2004
 Jusytė-Grizienė Marija 1606
 Juška 395, 494, 577, 580, 1359
 Juška Edvardas 940
 Juška J. 853
 Juška Jeržis (Jurgis) 785
 Juška Jonas 496, 497, 498, 603, 785, 838, 1071
 Juška Juozas 818, 866, 1071
 Juška Kazys 940, 941
 Juška Linas 1005
 Juška Nikodemus 785
 Juška P. 653
 Juška Povilas 375, 638, 1060, 1076, 1217
 Juška Pranas 658, 1071
 Juška Stasys 1088, 1984
 Juška Vytautas 715
 Juška Žydrūnas 1105
 Juškai J. ir Z. 808
 Juškaitė Adelė 864
 Juškaitė Aurelija 1583
 Juškaitė Bronislava 1997
 Juškaitė E. 785, 1776
 Juškaitė Stasė Birutė 940
 Juškaitė Stefa 940
 Juškaitė Valerija 497
 Juškaitė-Baniūnienė Eleonora 860
 Juškaitė-Meiduvienė S. 2215
 Juškaitis Antanas 1783
 Juškėnienė Gita 1294
 Juškevičienė Aušra 1293
 Juškevičius Bohdanas 243
 Juškienė 808
 Juškienė (Balčiūnaitė) 1715
 Juškienė Genovaitė 1063
 Juškienė Kristina 785
 Juškienė Saulė 550
 Juškienė V. 1186, 1336
 Juškienė Valerija 940, 941
 Juškienė Veronika 1648
 Juškienė Vida 10, 22, 844, 846, 854, 855, 1054, 1056, 1108, 1165, 1186, 1187, 1288, 1293, 1336, 2305
 Juzėliūnas J. 2254
 Juzėlskis Juozapas 993
 Juzėnienė E. 2223
 Juzėlėnaitė Rima 7, 8, 12, 24, 19, 20, 799, 808, 916, 960, 991, 993, 1108, 1186, 1798, 2305
 Juzėlėnas Alfonsas 371, 1167, 1423, 1758, 1795, 1797, 1798, 1799, 1800, 1802, 1804, 1806, 1905, 1968, 1796, 1797, 1800, 1801, 1803, 1804, 1817, 1984, 2090, 2054
 Juzėlėnienė Genovaitė 1117, 1798, 1806
 Juzėlėnienė Marijona 1797
 Juzėlienė G. 1919
- K**
 Kačanauskas A. 2229
 Kačerauskienė Gražina 12, 13, 25, 370, 1168, 1169, 1904, 2021, 2022, 2271, 2305
 Kačinauskaitė Valė 1282
 Kačinskas J. 2254
 Kadziela L. 1535
 Kadziėnė Anelė 1062
 Kadzytė Gražina 13, 25, 370, 372, 406, 432, 435, 436, 825, 853, 1102, 1169, 1225, 1290, 1311, 1317, 1751–1753, 2023–2025, 2181
 Kairevičius 1090
 Kairiai S. ir O. 2284
 Kairienė B. 1120
 Kairienė O. 2283
 Kairys Anatolijus 2137
 Kairys Antanas 1224
 Kairys Jurgis 1323
 Kairys Petras 965
 Kairys Steponas 4, 385, 2129, 2130, 2131, 2278–2281, 2283–2285
 Kaladė J. 852
 Kaladė Ridas 801
 Kaladė Virgilijus 800, 801, 805–807, 1431, 1432
 Kaladinskis Juozas 2005
 Kaladytė Rūta 801
 Kalamajška-Saeed M. 1535
 Kalavinskienė I. 856, 857, 862
 Kalinauskas Gediminas 919
 Kalinauskas Gintautas 938
 Kalinauskas Juozas 938
 Kalinauskas Kostas 397
 Kalinauskas Romas 938
 Kalinauskas Stasys 938
 Kalinauskienė Rožė 938, 939
 Kalinskaitė Eleonora 1006
 Kalinskienė Ona 1067
 Kalyčius Bronius-Staubas 560, 562
 Kalytis B. 566
 Kalmanaitė Aleksandra 2115
 Kaluškevičius Benjaminas 950, 1181
 Kalvaitis Romas 2364
 Kamarauskaitė 1061
 Kamatiosovaitė Valentina 1280
 Kaminskas Antūprijus 439
 Kaminskas Dorofiejus 422
 Kaminskas Genadijus 1294
 Kaminskas Juozas 2130
 Kaminskas Petras 439
 Kaminskas Sebastijanas 439
 Kaminskas Simonas 439
 Kaminskas Vytautas 1809
 Kaminskas Vladas 514
 Kaminskienė Agota 439
 Kaminskis Aleksandras 437
 Kaminskis Andriejus 438
 Kaminskis Eugenijus 410
 Kaminskis Ivanas 410
 Kaminskis Petras 439
 Kaminskis Semionas 436, 437
 Kaminskis Sergejus 406, 407
 Kaminskis Sevastijonas 439
 Kaminskis Simonas 439
 Kanapeckas 516, 705
 Kanapeckas Antanas 864
 Kanapeckas Stasys-Erškėtis 559, 561, 565
 Kanapickas A. 241
 Kancleris V. 1539
 Kandziela Lukas 1533, 1535
 Kanonovas Ivanas 503, 514
 Kapčius Adomas 243
 Kapčiuvienė Gražina 1297
 Kapočius Antanas 2047
 Kapsukas 1144
 Kapsukas V. 2091
 Kapustinas 774, 776
 Kapušinskaitė Ona Nijolė 892
 Kapušinskas Aloyzas 1066
 Kapušinskas Balys 1066
 Kapušinskienė Ona 1066
 Karalienė Kostė 705
 Karaliūnas A. 758
 Karanauskas Stasys 397, 401, 1423, 1424, 1897, 1902, 2002
 Karatajus Vladas 11, 23, 1166, 1541, 1542, 1626
 Karčevskis Grigorijus Semionovičius 1124
 Karevičius P. 1325, 1973
 Karka M. 1798, 2252
 Karklas Stasys 696
 Karklienė Marytė 877
 Karnavičius J. 2254
 Karnegi D. 1906
 Karosas 597, 599, 600
 Karosas Gintaras 1008, 1009, 1628, 2311
 Karosas Juozas 1300
 Karosienė (Saladžiūtė) Vladislava Elena 1009, 1010
 Karpavičienė Valė 2017
 Karpavičius 656, 665, 1988
 Karpavičius F. 1086, 1088, 1931
 Karpis Petras 1222
 Karuzaitė Stasė 954
 Karvelytė Magdė 805
 Kasarskaitė 1074
 Kasarskaitė Justė 1074
 Kasarskaitė K. 1074, 1075, 1079
 Kasarskis Anupras 249
 Kasparavičienė Vida 4, 32
 Katarškis V. 2137
 Katiliškis Marius 2266
 Katilius Petras 2245
 Katinas 493
 Katinas Alvydas 4, 1317, 1902, 1909, 1912, 1916

- Katinas Kazys 1066
 Katinas Vytautas 6, 18, 571, 2305
 Katkevičienė Ona 894
 Katkevičienė Veronika 416
 Katkevičius Jokūbas 213
 Katkevičius Jonas 894
 Katkevičius P. 698
 Katkevičius Pranas 894
 Katkevičius Stasys (Vladas?) 624
 Katkevičius Vladas 894
 Katkevičiūtė Ona 894
 Katkevičiūtė Stasė 894
 Katkevičiūtė Valė 894
 Katkus Algirdas 1792
 Katuoka 1129
 Kaulinienė Irena 854, 856
 Kaulinienė Nijolė 1299
 Kaulinis Balys 1065
 Kaulinis Jonas 1064
 Kaulinis Juozas 1065
 Kaulinis Vydmandas 851, 854
 Kauneckas Jonas 1905
 Kauneliai 382
 Kaunelienė Aldona 1071
 Kaunelienė Konstancija 818
 Kaunelienė Zita 848, 852
 Kaunelis Antanas 493, 705, 709, 818, 816, 818, 957, 958, 1146,
 Kaunelis Feliksas 362, 1086
 Kaunelis Izidorius 957, 958
 Kaunelis Jonas 957, 958
 Kaunelis Juozas 818
 Kaunelis Liudvikas 957
 Kaunelis Pranciškus 428, 957, 958
 Kaunelis Stanislovas 957
 Kaunelis Steponas 957
 Kaunelis V. 2019
 Kaunelytė Anastazija 429
 Kaunelytė Elžbieta 405
 Kaunelytė Uršulė 429, 1023
 Kaunelytė Veronika 1180
 Kaunietis Romas 557
 Kaupinaitis Juozas 471
 Kaušakytė Marijona 418
 Kaušyla 234, 482
 Kaušyla Antanas-Margis 604
 Kaušyla Kazys 378, 658, 1181
 Kaušyla Mykolas 1998
 Kaušyla Stanislovas 1181
 Kaušylaitė-Repšienė 657
 Kauzonas Ferdinandas 2182
 Kauželis 1662
 Kavaliauskas J. 1069, 1538
 Kavaliauskas P. 105
 Kavaliauskas Vilius 6, 18, 464, 468, 470, 480
 Kavaliauskienė Lidija 88, 2305
 Kavaliukienė Adelė 1062
 Kaveckas Konradas 2254, 2252, 2256
 Kavolėlienė Elena 988
 Kavolėlienė Rima 976
 Kavolėlienė Valė 676, 677
 Kavolėlienė Zita 1062
 Kavolėlis 971, 988, 1672
 Kavolėlis Algis 988
 Kavolėlis Antanas 978
 Kavolėlis Bronius 978
 Kavolėlis Jonas 972
 Kavolėlis Karolis 972
 Kavolėlis Kazys 973, 974, 975, 976, 977, 977, 987
 Kavolėlis Leonardas 978
 Kavolėlis Petras 974
 Kavolėlis Povilas 977
 Kavolėlis Pranas 514
 Kavolėlis Stasys 978
 Kavolėlis Vladas 976
 Kavolėlytė Aldona 978
 Kavolėlytė Dangulė 978
 Kavolėlytė Elena 988
 Kavolėlytė Genovaitė 978
 Kavolėlytė Janina 978
 Kavolėlytė Sofija 1068
 Kavolėlytė Stasė 978
 Kavolis 1354
 Kavoliukas 712, 1055
 Kavoliukas Petras 691, 712, 975
 Kavoliūnienė Elena Irena 868
 Kavoliūtė F. 103
 Kazakevičienė Danutė 890
 Kazakevičius A. 561, 562, 604
 Kazakevičius Albinas 1002
 Kazakevičius Antanas 562, 1001, 1004
 Kazakevičius Antanas-Narsutis 559, 561, 565
 Kazakevičius Gasparas 998
 Kazakevičius Jonas 730, 891, 1003, 1004
 Kazakevičius Juozas 823
 Kazakevičius Pranciškus 990
 Kazakevičius Rimantas 891
 Kazakevičius V. 200, 891
 Kazakevičius Vincas 997, 1024
 Kazakevičiūtė Daiva 891
 Kazakevičiūtė-Varžgalienė Elena 1102
 Kazarauskaitė M. 1214
 Kazarauskaitė-Mikučionienė Marytė 981
 Kazarauskas Jonas 988
 Kazickaitė Bronė 1067
 Kazickas 587, 1067
 Kazickas Stasys 605
 Kazickienė 1730, 2042
 Kazickienė M. 1648, 1662, 1665, 1671
 Kazimieras, kunigaikštis 238
 Kazišnas P. 1429
 Kazlauskai 1008, 1019
 Kazlauskai, L. ir P. 845
 Kazlauskaitė Kristina 635
 Kazlauskaitė Onutė 1014, 2026
 Kazlauskas 559, 1032, 1220
 Kazlauskas Antanas 489, 1014, 1018, 2026
 Kazlauskas Balys-Bijūnas 557, 559, 560, 565
 Kazlauskas Bronius 624
 Kazlauskas J. 205, 206, 489, 992, 1014, 1019, 1063, 1324
 Kazlauskas Juozas 6, 13, 18, 26, 551, 1014, 1019, 1169, 2026, 2027, 2181, 2305
 Kazlauskas P. 1893
 Kazlauskas R. 111, 124, 125, 126, 128
 Kazlauskas Stasys 975
 Kazlauskas Vytautas 1014, 2026
 Kazlauskienė Julė 2027
 Kazlauskienė Marytė 1018
 Kazlauskienė Stasė 1014, 2026
 Kazlovas 439
 Kazragis 855
 Kazūkalovienė Žydrė 726
 Kazūkauskaitė 1079, 1125
 Kėblys 1359
 Kėblys Mečislovas 711
 Keilson Ana 2050, 2129
 Keilsonaitė Onutė 2129
 Keilsonas V. 2128
 Keirys Izidorius 2004
 Keirys Romualdas 2004
 Kemberis 1148
 Kemekliai 764, 766
 Kemeklienė A. 862
 Kemeklienė Barbora 865, 1353
 Kemeklienė Bronė 898
 Kemeklienė Elzė 767
 Kemeklis 392, 597, 669
 Kemeklis Antanas 363
 Kemeklis Č. 380
 Kemeklis Everistas 766, 895, 898, 899, 901
 Kemeklis J. 599, 561, 600, 604
 Kemeklis Jonas 766, 1033, 1076
 Kemeklis Juozas 599, 601, 624, 869, 1013
 Kemėklis Juozas-Rokas 543, 558, 604
 Kemeklis K. 766, 767, 895
 Kemeklis Osvaldas 898
 Kemeklis Pranas-Tėvas 555, 558, 604, 619, 624, 629, 850, 852, 865, 945, 951, 1431
 Kemeklis R.-Rokas 560, 883
 Kemeklis Ričardas 851
 Kemeklytė 375
 Kemeklytė Daiva 851
 Kemeklytė Elona 767
 Kemeklytė Genė 766
 Kemeklytė Kristina 865
 Kemeklytė Ksaverija 464
 Kemeklytė Laima 898
 Kemeklytė Ona 764-766, 865
 Kemeklytė Stasė 836, 936
 Kepalas 501
 Keraitis Kazimieras 716
 Keraitis Petras 1798
 Keraminai 697
 Keraminaitė Aldona 720
 Keraminaitė Dainora 2032
 Keraminaitė Kristina 2032
 Keraminaitė Marija 2224
 Keraminaitė R. 1336
 Keraminaitė-Bertašienė A. 721, 860
 Keraminaitė-Bučienė I. 722, 860
 Keraminaitė-Kubilūnienė Regina 722
 Keraminaitė-Paškoniene V. 853
 Keraminaitė-Petrauskienė Milda 1308
 Keraminaitė-Sirvydienė Ona 721
 Keraminas Jonas 697, 715, 846
 Keraminas Algimantas 838
 Keraminas Algirdas 378, 723
 Keraminas Antanas 690
 Keraminas Benas 2224
 Keraminas Deividas 2032
 Keraminas E. 717, 1915, 1920, 2032
 Keraminas Eugenijus 7, 13, 19, 26, 717, 721, 1114, 1169, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2224, 2305
 Keraminas Jonas 1351, 2305
 Keraminas Juozas 680, 690, 710
 Keraminas Justas 2224
 Keraminas Karolis 2224
 Keraminas Pijus 2224
 Keraminas Povilas 720
 Keraminas Simonas 2224
 Keraminas V. 721, 843, 845, 855, 847, 848, 861, 1311, 1648
 Keraminienė Emilija 837, 838
 Keraminienė G. 855, 856, 860
 Keraminienė J. 720, 721, 1101
 Keraminienė Jūratė 13, 26, 721, 1169, 2028, 2030, 2031, 2033, 2034
 Keraminienė L. 846, 860
 Kereminas Jonas 10, 22, 1165
 Kern Ana 2001
 Keršytė Marija 2228
 Keršulienė 748
 Keršulis Vytautas 1094
 Kerubins L. 2255
 Kesilytė Emilija 890, 892
 Kesylis P. 655, 664
 Kėstutis, kunigaikštis 1321
 Keturakis 855
 Keturakis R. 628
 Kežutis Vaclovas 688, 690
 Kiauleikis Petras 1063
 Kiaupa Z. 34
 Kibilda Algirdas 862, 1094
 Kibildienė Bronė 8, 20
 Kibirškis Borisas (Balys) 2004
 Kiečienė Daiva 723
 Kiečis Eugenijus 723
 Kikilis Kurtas 2107
 Kilas V. 714
 Kildišius 1006
 Kilienė A. 715, 712, 1432
 Kilienė R. 860
 Kilienė Veronika 1055
 Kilijonaitė P. 1214
 Kiliukas 517
 Kiliuliai 1934
 Kiliulis 607, 745, 884
 Kiliulis Antanas 965, 966
 Kiliulis Ivanas 963
 Kiliulis Juozas 965
 Kiliulis Liudvikas 963
 Kiliulis Steponas 965
 Kiliulis Tadeuš 774
 Kiliulis Vytautas 1067
 Kilius Albinas 495
 Kilius J. 1175, 1179, 1181, 1183
 Kiliūtė 987
 Kiliūtė Ona 418
 Kiliūtė Rožė 891

- Kily Vytautas 713
 Kilkus K. 89
 Kiprijonas Banys 1418
 Kirailytė Stanislova 2005
 Kirdeikienė Jūratė 1103, 1110
 Kirilauskas Laimutis 1297
 Kirilovas Juozas (Osipas) 416
 Kirilovas Osipas 414, 416
 Kirilovas Steponas 416
 Kirka Regina 1129
 Kirkora A. 1239, 1775
 Kirlys Jonas 800
 Kirlys Petras 800, 807
 Kirveliai, 2311
 Kirveliė (Veteikytė) Aldona 739, 740, 744
 Kirvelienė (Žvirnonaitė) Emilija 2130
 Kirvelienė A. 739, 742–744, 1290, 1907
 Kirvelienė Bronė 894
 Kirvelienė Emilija 894, 2046, 2132
 Kirvelis 216, 396, 486, 818, 1674, 2044, 2048
 Kirvelis A. 234
 Kirvelis Andrius 2042
 Kirvelis Antanas 1673, 2042, 2086
 Kirvelis Balys 692, 1751, 2042
 Kirvelis Baltrus 1062, 2041
 Kirvelis Dobilas 6, 14, 15, 18, 26, 28, 384, 387, 388, 397, 449, 1101, 1102, 1169, 1170, 1171, 1333, 1672, 1673, 2038, 2039, 2040, 2043, 2044, 2046, 2278, 2295, 2305
 Kirvelis Gasparas 894, 1648, 1667, 1740, 1741, 1742
 Kirvelis Gvidas 1673
 Kirvelis Jonas 14, 26, 389, 390, 1169, 1672, 1673, 2038, 2040, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2130
 Kirvelis Juozapas 1672, 1674
 Kirvelis Kazimieras 1062, 2041, 2042
 Kirvelis Michailas 2041
 Kirvelis Mykolas 1062
 Kirvelis Petras 1062, 2041
 Kirvelis Povilas 1143, 1674, 2042
 Kirvelis Pranas 500
 Kirvelis R. 894, 1090, 1102
 Kirvelis Ringis 1672, 2040
 Kirvelis Stasys 894
 Kirvelis Zigmas 1674
 Kirvelytė 1674
 Kirvelytė Eglė 1672, 2040
 Kirvelytė Elvyra 748, 1063
 Kirvelytė Genė 894
 Kirvelytė Jūra 894
 Kirvelis Juozapas 2042
 Kiškienė Elena 1065, 1297
 Kiškūnienė Ingrida 848
 Kišūnienė Anelė 1071
 Kiulkys D. 200
 Kiverienė 748
 Kizlaitienė Lilija 2222
 Kizlaitis Tomas 2222
 Kizlaitis Viktoras 2222
 Kizlaitytė Audra 2222
 Kizlaitytė Danutė 2222
 Kizvela 818
 Kybartas 884, 960, 1998
 Kybartas Antanas 624
 Kybartienė 799, 960
 Kymantienė Irena-Viktorija 470
 Klangevičius Andriejus 1194
 Klein Naomi 1822
 Kleinmichelis 400, 401
 Kleiza 1069, 1676
 Klevinskaitė K. 1336
 Kiaugaitė V. 196, 2199
 Klibas Ignas 557, 558, 565, 624
 Klimas Petras 2286, 2131
 Klimaševskis Jonas 244, 245, 1248, 1276
 Klimavičiūtė Elena 1214
 Klišys Juozas-Šeškas 557, 558, 565
 Kliučnikovas Michailas 409
 Klupka Julius 2219
 Klizneris 244
 Klova A. 1424
 Klovienė Aldona 1424
 Klumba Jonas 1071
 Klumbys Martynas 938, 1430
 Klumbytė Ona 938
 Klumra Martynas 1429
 Knabikas Aloyzas Pranas 4
 Knipavičius Pranciškus 1223
 Kobčinskis Jonas 1223
 Kodaly Z. 2255
 Kojutytė Teresė 1242
 Kolčiakas A. 2281
 Kolova A. 1427
 Kolovas 440
 Kolupaila S. 995, 2147, 2152
 Komajkovskis Mykolas 243
 Komaras Adomas 243
 Komovas 419
 Kondakovas 567
 Kondratovičius K. 1971
 Kononovas Ivanas 438, 440, 439
 Kononovas Maksimas 440
 Konovienė 812
 Kontrimas Česlovas 1412, 21417, 1582
 Kontuktas Juozas 471
 Kopūstienė Rozalija 954
 Korablikovas 1257
 Korgautas Michaelis 1195, 1222
 Korizna Antanas 2131
 Korodenskas Mykolas 214
 Korsakas A. 400
 Korsakas J. 417, 1238, 1239
 Korsakas Kalistas 1144
 Korsakas Povilas 417
 Korsakas Tadas 214
 Korsakovas (Korsakas) Ivanas 414
 Koršunas Jefimovas 419
 Koršunas Juozas 419
 Korzonaitė Edita 4, 32
 Kosakauskas Juozapas 1534
 Kosakauskienė Liudvika 1534
 Kosariov Vadim 1785
 Kosarskiai 249
 Kosarskis Anupras 244, 1251
 Kosciūška Tadas 397, 1532, 1534
 Kosminskis K. 255, 893, 1176, 1195, 1216, 1224, 1225
 Kotovičius Justinas 1223
 Kotovičius Stanislovas 1221
 Kovalenko Safronas 412
 Kovalenko Terentijus 412
 Kovalenkoviėnė M. 92, 298
 Kovaliovai 878, 881, 1951
 Kovaliovas Sopranas 877, 881
 Koverovas Georgijus 786
 Koverovas Kiprijonas 786
 Koverovas Matvejus 403, 404, 786
 Koverovas Michailas 786
 Koverovas Mykolas 404
 Koverovas Motiejus 787
 Kozakovskij 905
 Kozakovskis Steponas 243
 Koziela (Kazlas) 972
 Koziela-Poklevskis 972
 Kozlovas Fimonas 439
 Kozlovas Pimenas 438
 Kozlovskis Adomas 415, 422, 423
 Kozlovskis Vasilijus 422, 423
 Koženiauskienė Regina 2233
 Kraniauskas Jonas 1281
 Krasauskas 1032
 Krasauskas A. 997
 Krasauskas Jonas 1023
 Krasauskas Povilas 1004
 Krasnickas 395, 496, 577, 580, 581
 Kraujalytė Asta 860
 Kraujelis J. 1821
 Krėvė Vincas 2266
 Kriaučionytė Konstancija 1038
 Kriaunevičius V. 2252
 Krikščiuėnas Romualdas 1772
 Krikščiuėnienė Vida 1291
 Kringelienė Janė 1063
 Kringelis Romaldas 1063
 Kringelis Vidmantas 1063
 Krisnauskas 1074
 Kriščukaitis Kastytis 1767
 Kriščiuėnas Kėstutis 1809
 Krivicienė Gražina 2138
 Krivicienė Elena 1294
 Krivošejevas Semionas 409
 Križinauskas Vilius 1048, 1053
 Križinauskienė Genovaitė 1048, 1050, 1058, 1060
 Krylovas 384
 Kryževičius Kazimieras 1791
 Krodučis Jonas 996
 Kropaitė Renė 1826
 Kruopienė Ona 1062
 Kruopis Jonas 975
 Kruopis Julius 1062
 Krupavičienė 1214, 2143
 Krupeckas Stasys 1068
 Krutas 2050
 Krutikova D. 1077
 Krutikova Elvyra 740
 Krutikovas Jurijus 1072
 Krutikova-Tolvaišienė Edita 1616
 Kšanienė Elena 851
 Kšynda-Polkovskis Franciskas 1421
 Kubickienė C. 894
 Kubilienė R. 852
 Kubiliūnai 722, 828
 Kubiliūnaitė Bronė 822
 Kubiliūnaitė Emilija 822
 Kubiliūnaitė Valerija 822
 Kubiliūnas 816, 827, 1777
 Kubiliūnas Algimantas 5, 7, 11, 17, 19, 23, 35, 26, 822, 825, 1167, 1169, 1633, 1810, 2179, 2051, 2305
 Kubiliūnas Antanas 14, 506, 577, 605, 822, 827, 1778, 2052
 Kubiliūnas Arūnas 722, 1311
 Kubiliūnas Matas 822, 827
 Kubiliūnas Mykolas 1359
 Kubiliūnas P. 494, 822
 Kubiliūnas V. 710
 Kubiliūnienė Anastazija 504
 Kubiliūnienė Regina 1311
 Kubiliūnienė Vanda 1355
 Kubilius A. 852
 Kubilius J. 1970
 Kubilius V. 1790
 Kublickaitė Anastazija 441
 Kublickaitė Marija 441
 Kublickas 367, 424, 507, 588, 661, 944, 945
 Kublickas Aleksas 788
 Kublickas Danila 421
 Kublickas Grigas 404, 429, 430
 Kublickas Jefimas 415, 425
 Kublickas Jonas 2223
 Kublickas Justas 788, 1280
 Kublickas Mykolas 421, 425, 588, 777, 1279
 Kublickas Povilas 776, 777
 Kublickas Prakopas 906
 Kublickas S. 403, 404, 415, 422, 514, 893
 Kublickas Trofimas 414
 Kublickas Vasilijus 788
 Kublickas Viktoras 788
 Kublickas Zacharas 406, 407
 Kublickienė 441
 Kublickienė Anastazija 441
 Kublickienė Infruzina 430
 Kublickienė O. 677
 Kublickienė Tatjana 441
 Kublickis Fiodoras 441, 442
 Kublickis Ivanas 431
 Kublickis Jonas 430, 441
 Kublickis Juozapas 1223
 Kublickis M. 441, 774
 Kublickis Povilas 441
 Kublickis Sidoras 786
 Kublickis Trofimas 441, 442
 Kučienė 694
 Kučinskai 764, 768, 770
 Kučinskaitė A. 1077, 1079
 Kučinskaitė Nida 751
 Kučinskaitė Severija 770
 Kučinskaitė Zosė 770
 Kučinskas Albinas 658

- Kučinskas Antanas 770
 Kučinskas Jonas 658, 867, 911, 1354
 Kučinskas Jurgis 624, 770, 866
 Kučinskis 866
 Kudaba Česlovas 78, 279, 281, 89, 230, 995, 2213
 Kudabos 89
 Kudirka V. 1152, 2184, 2229, 2254, 2286
 Kugelaitė Stasė 1031, 1043
 Kugelevičius Alfonsas 1043
 Kugelevičiūtė Stasė 1043
 Kuitys Bronius 2169
 Kukanauzai 1934
 Kuklys 512, 606
 Kuklys Alfonsas 511, 605
 Kukučiai 538
 Kuskustelis Aleksandras 2041
 Kuketelis Jokūbas 2041
 Kuketelis Klimas 2041
 Kuketelis Stanislovas 2041
 Kuktiėnė Uršulė 538
 Kuktutis 216
 Kuktutis Vladas 538, 539
 Kuktutytė Adelė 538, 539
 Kulčickis B. 400
 Kulčickis Evstachijus 399
 Kuliakovas Michailas 513, 514
 Kulienė Viktorija 478
 Kuliešiai J. ir F. 2019
 Kuliešienė Vanda 5–28, 32, 73, 226, 254, 362, 365, 371, 374, 392, 482, 505, 603, 622, 650, 654, 662, 676, 685, 717, 745, 991, 993, 1073, 1075, 1076, 1078, 1102, 1117, 1124, 1132, 1165–1171, 1193, 1273, 1276, 1278, 1321, 1326, 1339, 1386, 1424, 1477, 1508, 1514, 1648, 1678, 1687, 1697–1711, 1720, 1729, 1736, 1737, 1748, 1758, 1924, 1947, 1968, 1969, 1993, 1994, 2009, 2024, 2025, 2053, 2058, 2062, 2063, 2123, 2168, 2184, 2189, 2196, 2220, 2242, 2244, 2265, 2266, 2305
 Kuliešius 1229, 1423
 Kuliešius Feliksas 1102, 1648, 2053, 2054, 2055, 2311
 Kuliešius Jonas 2019, 2020
 Kuliešius Kazimieras 580, 1131, 1217, 1326, 1678, 1683, 1799, 2020, 2053
 Kuliešytė Stasė 1094
 Kulikauskas P. 202
 Kulikovas 567
 Kulys Juozas 480
 Kulyš Mykolas 685
 Kulminskis Jonas 242
 Kulpinskis Kazimieras 1222
 Kulšickis Evstachijus 397
 Kumelienė Janina 979
 Kumelys 971
 Kumelys Antanas 977, 979
 Kuncevičius Ivanas 239
 Kuncienė Elvyra 11, 23, 1166, 1569, 2305
 Kuncytė Nijolė 2090
 Kundaričiūtė Danguolė 815
 Kundavičienė G. 646
 Kundavičienė Veronika 776
 Kundavičius 440
 Kundavičius Juozas 774
 Kundavičiūtė-Čeponienė Zosė 573
 Kundrotas Arūnas 1999
 Kungėliai 536
 Kuniga I. 199
 Kunigauskas Antanas 885
 Kunigėlytė Alma 1186
 Kunigėlytė Liuda 2092
 Kuodytė Dalia 1791
 Kuolaitė Antanina 1129
 Kuolas Vitas 1068
 Kuosa 699
 Kuosa Antanas 1359
 Kuosa Bronius 501
 Kuosa Dominykas 439
 Kuosa Juozas 435
 Kuosa Jurgis 1360
 Kuosa Justinas 439
 Kuosa Kazys 435, 436, 438–440, 630
 Kuosa Leonas 713
 Kuosa Pranas 439, 712, 715, 850, 862, 1424
 Kuosaitė Paulina 439, 440
 Kuosaitė-Tarvydienė A. 853
 Kuosienė A. 494
 Kuosienė Elena 713
 Kuosienė Rusina 951
 Kuosos 951
 Kuprevičius Nikalojus 1223
 Kupriūnas Klemensas 2181
 Kuprys Jonas Gediminas 1066
 Kuprys Petras 1012
 Kuras Ch. 392
 Kurčiūnaitė 816
 Kurčiūnas 816, 817
 Kurčiūnienė Ona 741, 742
 Kurila L. 196, 2199, 2202
 Kurlavičius P. 144
 Kurlavičiūtė A. 862
 Kurmavičius Jokūbas 1223
 Kurmis P. 2171, 2172, 2173, 2174
 Kurpis Antanas 798
 Kurpis Jonas 798
 Kurpis Justas 798
 Kurpis Nikodemus 519, 607
 Kurpytė Aldona 798
 Kurpytė Birutė 798
 Kurpytė Laimutė 798
 Kurpytė V. 1735
 Kusta 971
 Kusta A. 1101, 1181, 1808, 1819–1821, 1823, 1827, 1895
 Kusta Adolfa 7, 12, 15, 19, 24, 25, 27, 870, 875, 1078, 1125, 1174, 1180, 1167, 1168, 1171, 1308, 1311, 1802, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1816, 1818, 1819, 1820, 1823, 1826, 1828, 1904, 1987, 2022, 2072, 2169, 2243, 2305, 1825
 Kusta Albinas 369, 370, 371, 597, 631, 869, 872, 1125, 2311
 Kusta Antanas 872
 Kusta Baltramiejus 872, 1825
 Kusta Benediktas 597, 869, 871, 873, 875, 876, 1180, 2170
 Kusta Dalia 872
 Kusta Indrius 869, 870, 872
 Kusta Jonas 872
 Kusta Juozas 872, 1825
 Kusta Justinas 870, 871, 872, 1811, 1825
 Kusta Kazimieras 875
 Kusta Matas 870, 875
 Kusta Mečislovas 869, 872, 874, 1648, 1810, 1811, 1825
 Kusta Saulius 1826
 Kusta Sigitas 1826
 Kusta Vladas 872, 1810, 1811
 Kustaitė Apolonija 871, 875
 Kustaitė Bronė 872, 875, 1825
 Kustaitė Dalia 1811
 Kustaitė Juozapata 875
 Kustaitė Natalija 875
 Kustaitė Stefanija 872, 1825
 Kustaitė Uršulė 875
 Kustaitė-Remeikienė Bronė 875, 876, 1810, 1811
 Kustienė Angelė 872
 Kustienė Konstancija 1811
 Kustienė Kristina 876
 Kustienė Marijona 869, 872
 Kustienė-Remeikienė Marijona 872
 Kustos 870, 871, 1015, 1654
 Kustovas Leonas 431, 432
 Kutka 492, 385, 577
 Kutka Albinas 1065
 Kutka Antanas 493, 1064, 1065
 Kutka Jonas 705, 1065
 Kutka Juozas 504, 699, 707, 983
 Kutka Kazys 1064
 Kutka Liudvikas 1064
 Kutka Mykolas 1065
 Kutka Motiejus 410
 Kutka Petras 380, 799, 973, 1064
 Kutka Stasys 1072
 Kutka Valentinas 1064, 1065
 Kutkaitė Giedrė 864
 Kutkaitė Julė 851
 Kutkaitė Palmira 983
 Kutkaitė Stasė 983
 Kutkaitė Veronika 1072
 Kutkienė 492
 Kutkienė Eleonora 983
 Kutkienė Ona 1063
 Kutkienė Pranė 1497, 1509, 1511, 1513
 Kutkienė Veronika 1503, 1510, 1512
 Kutkos 389, 799
 Kutkus Aleksandras 2229
 Kuzma Jonas 958, 1280
 Kuzma Kazys 965
 Kuzma V. 474, 914, 999
 Kuzmickas 1220
 Kuzmickas D. 1786
 Kuzmickas Stanislovas 2004
 Kuzmina Anželika 1306
 Kuzminas 493, 507
 Kuzminas Eugenijus 503, 514
 Kuznecovas 507
 Kvedaraitė Evelina 2223
 Kvedaras Donatas 2223
 Kvedaras Gintautas 2223
 Kvedaras Marius 2223
 Kvedaravičienė Genovaitė 1293, 1299
 Kvedariėnė Aldona 2182
 Kvederienė Regina 1065
 Kvietkauskienė 710
 Kvikliai 1575
 Kviklys Bronius 13, 25, 89, 239, 241, 449, 809, 920, 1168, 1247, 1940, 2005, 2112, 2271, 2279, 2305
 Kviklys Vidmantas 14, 26, 1169, 2056, 2057
- L**
- Labeikiai 800, 805
 Labeikienė (Sirutytė) Milda 806
 Labeikienė Elžbieta 2237, 2241
 Labeikienė Karolina 2237, 2241
 Labeikienė Milda 806
 Labeikis 990
 Labeikis Algis 805, 806
 Labeikis Antanas 2237, 2241
 Labeikis Juozas 362
 Labeikis Justinas 2237, 2241
 Labeikis Kasparas 2237, 2241
 Labeikis Kęstutis 990
 Labeikis Linas 806
 Labeikis Petras 990
 Labeikis Stasys 806
 Labeikytė 990
 Labeikytė Grasilda 2237, 2241
 Labeikytė Karolina 2237, 2241
 Labeikytė Stasė 989
 Labeikytė Uršulė 2237, 2241
 Labeikytė Viktorija 2237, 2241
 Laboga Romualdas 591, 636, 676, 685, 694, 695, 697, 1799, 1894
 Lachmatovas 1779
 Lackai 1008
 Lackus Albinas 1017
 Lackus Jonas 1017, 1019
 Lackus Steponas 1017
 Lackus Vincas 1017
 Lackuvienė 1017
 Ladyga Alvydas 4
 Lakavičius Ferdinandas 1223
 Lakomkinas Stepanas 411
 Lampis Johanas Baptistas 1532, 1535, 1585
 Landsbergis V. 852, 1790, 1791
 Landsbergis V. V. 1188, 1192
 Lankauskaitė Lina 732
 Lankauskas 731, 2311
 Lankauskas Povilas 728, 730, 731
 Lankauskas Vaidas 732
 Lankauskienė Bronė 731
 Lapeikytė Elena 983, 985
 Lapėkas 599
 Lapienis A. 1041, 1127, 1129, 1130
 Lapienis Bronius 1041
 Lapienis J.

- Lapienis Jonas 504, 661, 686–690, 695, 1020, 1029, 1030, 1041
 Lapienis Jurgis 690, 1022, 1027, 1041, 1418
 Lapienis Petras 362, 1034, 1045
 Lapienytė Konstancija 1030
 Lapinskai 1066
 Lapinskaitė Aldona 519
 Lapinskaitė Barbora 2221
 Lapinskaitė Julija 519
 Lapinskaitė Pranutė 519
 Lapinskaitė Tamira 518, 607
 Lapinskas 518, 519
 Lapinskas Antanas 607
 Lapinskas Jonas Steponas 1025
 Lapinskas Juozas 518, 607, 624
 Lapinskas Petras 519, 1025
 Lapinskas Vytautas 518, 607
 Lapinskienė 519
 Lapinskienė (Vanagaitė) Onutė 510
 Lapinskienė G. 1917
 Lapinskienė Kostė 518, 607
 Lapinskienė L. 102
 Lasienė Konstancija 1068
 Lastienė Petronėlė 2128, 2129, 2131
 Lašas Juozas 1016, 1019, 1281–1284, 1288, 1289, 1291, 1293, 1316
 Lašas V. 2184
 Latonas Vytautas 1297
 Latvaitienė (Makuškaitė) Janina 838
 Latvėnai 587
 Latvėnaitė Ieva 1103, 1336
 Latvėnaitė Veronika 864
 Latvėnas 496, 1431
 Latvėnas Ignas 913
 Latvėnas Žydrūnas 795
 Latvėnienė Rita 743, 1105
 Laucevičienė O. 860
 Laučius D. 1986
 Laučiai 870
 Laučiūnas 506
 Laučiūnas Juozas 805
 Laučius 496, 866
 Laučius Albinas 598
 Laučius Antanas 679, 700, 872, 873, 877
 Laučius Bronius 873
 Laučius Dominykas 870, 872
 Laučius Donatas 1987
 Laučius Feliksas 602, 872
 Laučius Gedrutis 1000
 Laučius Jonas 873
 Laučius Julius 873
 Laučius Juozas 866, 873
 Laučius Kostas 1048, 1054
 Laučius Leonas 873
 Laučius Petras 873
 Laučius Povilas 873
 Laučius Pranas 873
 Laučius Stasys 873
 Laučius Vincas 602, 873
 Laučiūtė 902
 Laučiūtė Agota 872
 Laučiūtė Elena 602, 873
 Laučiūtė Kostė 873
 Laučiūtė L. 1336
 Laučiūtė Veronika 602, 872, 873
 Laučiuvienė 693, 1060
 Laučiuvienė Veronika 602, 873
 Laukaitytė R. 1258
 Laurelis 626
 Laurijaniėnė M. 406
 Laurinavičienė E. 626
 Laurinavičienė R. 860
 Laurinavičienė Vanda 1121, 1122
 Laurinavičius K. 1214
 Laurinavičius L. 626
 Laurinavičius Valdas 1297
 Laurinėnaitė Inga 1105
 Laurinėnas Algirdas 697
 Laurinėnas Jeronimas 697
 Laurinkus M. 1790
 Lautaršarkas Andrejus 207
 Laužadiėnė Elena 1041
 Laužadis Jonas 1041
 Laužikas J. 1122
 Lazerson Tamara 2128, 2129
 Lazersonas Vladimiras 2128
 Lebedaitė Liudmila 479
 Lebedaitė Liudvinė 478
 Lebedevas Michailas 1251
 Lebedinskis 1951
 Lebreń Elžbieta Vižė 1534
 Legavičius Adomas 763, 1078, 1193, 1195, 1222, 1259, 2118
 Leika 232, 494, 2118
 Leika A. 570, 603, 609, 612, 625, 839
 Leika Balys 608
 Leika Benas 1907
 Leika Bronius 877
 Leika Domas 489
 Leika J. 628, 635, 637, 676, 680, 905, 1053
 Leika Jonas 614, 624, 877, 906, 1048, 1054, 1057, 1060
 Leika Juozas 6, 8, 18, 20, 489, 498, 569, 578, 608, 609, 620, 877, 880, 904, 1000, 2305, 2311
 Leika Jurgis 1048
 Leika Matas 232, 490
 Leika Mykolas 608
 Leika P. 362, 490, 496
 Leika Tomas 149
 Leika Vincas 878, 894
 Leika Vytautas 614, 624, 877
 Leikai 877
 Leikaitė Anelė 638, 877, 880, 881
 Leikaitė Bronė 881
 Leikaitė Elžbieta 638, 877, 880, 881
 Leikaitė Kotryna 877
 Leikaitė Laimutė 1056
 Leikaitė Leonora 894
 Leikaitė Ona 894
 Leikaitė-Baukienė Veronika 765
 Leikauskienė I. 1191
 Leikienė 367, 710
 Leikienė Bronė 1048, 1050, 1060
 Leikienė Kostė 894
 Leikienė Ona 877, 880, 1405, 1484
 Leikienė Stasė 1217, 1907
 Leikienė Uršulė 609
 Leikys Matas 866
 Leikys V. 866
 Leikos 612, 1054, 1060
 Leipus V. 2276
 Leipuvienė Aldona 977
 Leipuvienė Alena 976, 977
 Leipuvienė V. 979
 Lekavičienė Egidija 8, 13, 20, 26, 1007, 1169, 2305
 Leketienė D. 2177
 Lekevičienė Egidija 2026
 Lekler Karolina 1278
 Leleikaitė 1120
 Leliūgienė Irena 1933
 Lemeškaitė Genovaitė 838
 Lenartavičius Andriejus 1222
 Leninas 536, 801, 876, 964, 1551, 1948, 2280
 Leonaitė-Kairienė Onutė 2131
 Leonavičienė Marina 478
 Leonavičius Julijonas 480
 Leonavičiūtė Viktorija 480
 Leonovas 545
 Leonovas Nikita 405, 786
 Leontjevas 1951
 Lermontovas 2115
 Lesčius V. 480
 Leščinskai 782
 Leškevičius 2133
 Levinaitė Chama 393, 1132
 Levinas 1269, 2004
 Levinas Šmuilas Šteimovičius 1268
 Levizorek Antonas 887
 Liaudanskas Juozas 507
 Liaudanskienė Janina 2006
 Liausas Petras 943
 Liškaitė Naimė 393, 1133
 Ligeikis 205, 207
 Limba Kazimieras 799
 Limba Vincas 799
 Linartas B. 229, 1219, 1220
 Lindbergas Ch. 2203
 Lingauskas 2098
 Lingevičius Antanas 1128, 1129, 1130
 Lingevičius J. 1130
 Lingienė Ona 937
 Lingys Vitas 2182
 Lingytė Ona 407
 Linkevičius V. 1084, 2364
 Liobytė A. 855
 Lipniūnas A. 1274
 Lipskis S. 628
 Lisauskas 754
 Lisauskienė 592
 Lisieckis M. 245
 Litvinas Rimas 1793
 Liubomirška Magdalena 1532
 Liudvikas Galvydis 786
 Liugailienė Ona 4, 32
 Liulevičius V. 14, 26, 1085, 1169, 1175, 1179, 2058
 Liutikienė Danguolė 1299
 Liutikovas Jefimas 410
 Liutkevičius Zenonas 1112, 1678, 1685, 1686
 Lochmatovas 507
 Lokominas Nerijus 800
 Lomakinaitė Ana 411
 Lomakinaitė Anastazija 411
 Lomakinaitė Liuba 411
 Lomakinaitė Nina 411
 Lomakinis Juozas 411
 Lomakinis Povilas 411
 Lomakinis Vasilijus 411
 Lomakinienė Marija 411
 Lomonosovas M. 939, 1987
 Lopaitė-Podklevskaitė Anastazija 1998
 Lopas Algimantas 2273
 Lopas-Podklevskis 1998
 Lopatienė Ona 2163
 Lopotnikovais 2115
 Lopšelis Jonas 909
 Losevas Juozas 514
 Louis East St. 401
 Lukaševičius Motiejus 1223
 Lukauskaitė-Jasaitienė Sofija 2130
 Lukauskas Bronius-Kurnis 558, 565
 Lukauskas Vincas 588, 589
 Lukauskienė Zina 642
 Lukinskas R. 2048
 Lukjanovas 948
 Lukjanovas Grigorijus 422
 Lukna 823
 Lukoševičienė R. 1326
 Lukoševičius 2120
 Lukoševičiūtė 758
 Lukoševičiūtė Felicija 2120
 Lukošienė Marija 879
 Lukošūnai 828
 Lukošūnaitė Anelija 1076
 Lukošūnaitė Genė 822
 Lukošūnas 399, 816, 823, 827
 Lukošūnas A. 399, 577, 607, 673
 Lukošūnas Antanas 496, 517, 577, 624, 629, 822, 1987
 Lukošūnas Benjaminas 822
 Lukošūnas Jonas 237, 496, 515, 518, 574, 822, 1652
 Lukošūnas K. 220, 397, 398–400, 402, 490, 673
 Lukošūnas P. 220, 490, 577
 Lukošūnienė Danguolė 822
 Lukošūnienė Veronika 374, 822
 Lukošūnienė Z. 1275
 Lukošytė Adelė 805
 Lukovskis Juozapas 1222
 Lukša 901
 Lukša Leonas 1771
 Lukšaitė Petronėlė 2105
 Lukšas Ignas 2105
 Lukšėnas Antanas 1585
 Lukštas Algirdas 1582
 Lukštienė Ona 2105
 Lungevičiai 1430
 Lungevičius 586, 945
 Lungevičius Jonas 501, 945, 1087

Lungevičius Nikodemus 493
Lungevičius Petras 575
Lungis 216

M

Maceika J. 656
Macekas 2130
Maceliai 1934
Macelienė (Kiliulytė) Janina 964, 966
Maciauskaitė B. 853
Maciauskas 1359
Macijauskas Darius 1067
Macijauskienė Marija 1067
Macijevskis Igoris 2274
Mackevič leva 2061
Mackevičienė 758
Mackevičienė Birutė 2008
Mackevičius (Mackovičius) Šimkus 240
Mackevičius Antanas 397, 398, 2191
Mackevičius Jonas 1970, 2091, 2092
Mackevičius Lukas 2008
Mačeika Jonas 665, 1085–1087
Mačeikytė Veronika 1026
Mačernis V. 2051
Mačiekus V. 1518, 2364
Mačiulis Bronius 1121–1123, 2119
Magyla 1174, 1175
Maironis 781, 918, 1152, 2000, 2168, 2180
Majeuskis E. 187
Makačinas T. 2254
Makaravičienė Rasa 839
Makarenka Antanas 1120
Makarevičienė Danutė 839
Makauskas Marijonas 416, 420
Makelis Edvardas 2004
Makelis Stasys 504, 1003
Maknavičienė A. 1336
Makuška Alfonsas 1016, 1017
Makuška Balys 1006
Makuška Donatas 1019, 2066
Makuška Egidijus 1016
Makuška Jonas 1016, 1017
Makuška Juozas 1016, 1017, 1018, 2066
Makuška Justinas 408
Makuška Kęstutis 2065
Makuška Motiejus 408
Makuška Petras 1001, 1004
Makuška Ričardas 14, 26, 1008, 1016, 1019, 1094, 1102, 1169, 2064–2065, 2066, 2070, 2071
Makuškaitė Adelė 1016
Makuškaitė Donata 1016
Makuškaitė Egidija 1017, 1019, 2066
Makuškaitė Genutė 1001
Makuškaitė Stasė 1016
Makuškienė (Niauraitė) Liucija 1283
Makuškienė Kostancija 1005
Makuškienė Kostė 1001, 1004
Makuškienė Liucija 1016, 1017, 1018, 1019, 1283, 1293, 2066
Makuškienė Sigutė 2065
Makuškienė Teresė 1016
Makuškos 1008, 1017, 1019
Makutėnas Kazimieras 1021
Maladauskienė (Varnaitė) Stasė 1747
Malaškievė Bronė 917
Malaškis Vilius 917
Malašinskas Eugenijus 1312
Malašinskienė Angelė 1313
Maldauskas Tomas 720
Maleckis Dominykas 397, 400, 402
Maleckis Kasparas 397, 398, 402
Maliauka 792, 962, 1182, 2099
Maliauka Juozas 791
Maliauka Jurgis 791
Maliauka Mataušas 1177–1179
Maliauka Motiejus 1182
Maliauka Petras 791, 1182
Maliauka Povilas 624, 791, 792
Maliaukaitė Monika 1177
Maliaukienė Amelija 1182
Malinauskaitė Elžbieta 423
Malinauskaitė Gražina 939
Malinauskaitė Marija 939

Malinauskaitė Valerija 939, 940
Malinauskaitė-Juškienė Valerija 940
Malinauskas 815, 939, 1132
Malinauskas Antanas 938
Malinauskas Benediktas 938, 939
Malinauskas Jeronimas 498, 938, 939, 940
Malinauskas Jonas 939
Malinauskas Kazys 938, 939
Malinauskas Konradas 938
Malinauskas Leopoldas 1284
Malinauskas Mykolas 938, 939
Malinauskas Stasys 939
Malinauskienė Eugenija 939
Malinauskienė Rožė 940
Malinauskienė Zofija 938
Malofejevas 493
Maluška Antanas 739, 740
Mameniškienė (Petkūnaitė) Nijolė 838
Mameniškis 499
Mameniškis Petras 437
Mameniškis Vaclovas Aloyzas 769, 770, 1065
Maminiškiai 768, 770, 1275
Maminiškienė Nijolė 769
Maminiškis 896
Maminiškis Balys 769
Maminiškis Pranas 769
Mamontovas Andrius 2084
Maniušis Remigijus 1110, 1336
Mantack Pilypas 795
Mantacky Borisaas 795
Mantacky Patrikas 795
Marcelis Juozas 1004
Marcelis Kazimieras 998
Marcelis Petras 731
Marcelytė Marijona 1004
Marcelytė Ona 1004
Marchertaitė Edita 2228
Marcinkevičienė Konstancija 1293
Marcinkevičius Algimantas 2200, 2201
Marcinkevičius Edvardas 1774, 1775
Marcinkevičius Justinas 634, 1999, 1901, 2051
Marcinkevičiūtė Marytė 2227
Marčiūlonis S. 1946
Marekaitė G. 855
Margalis 918
Marganavičienė 1150
Marganavičius 546
Marganavičius Bronius 1034
Marganavičius Stasys 380
Margiris 599, 601, 602, 951, 1013, 1014, 2114
Marijošius Bronius 2136
Markauskienė Ona 823
Markeliai 870
Markelienė Anelė 968
Markelis 870
Markelis Alfonsas 968
Markelytė Leonora 1012
Markelytė Teofilė 876
Markevičienė (Slapšytė) Ona 839
Markevičius Juozas 490
Markevičius Kazys 490, 885
Markevičius Pranas 658
Markevičiūtė Laima 1056
Markovskis Matvejus 774
Marksas Karlas 397, 631
Mamburgas Vigandas 2112
Marozaitė Aistė 2073
Marozaitė Gustė 2073
Marozaitė Vaiva 2073
Marozas Vitas 2072, 2073, 1094
Marozienė Ligita 2073
Martinėnas 493
Martinkutė J. 1275
Martišius Stanislovas 2091
Martynaitis M. 2224
Masalskis Ignotas Jokūbas 1534
Masilickis Teofilis 1221
Masilionis 1183
Masiliūnaitė Veronika 2236, 2240
Masionis Antanas 1997
Masiulevičius 1183
Masiulevičius Dominykas 1223

Masiulia Jokima 508
Masiuliai 218, 496, 826, 828, 890, 937
Masiulienė 603, 693, 812, 2117
Masiulienė Adelė 815, 983
Masiulienė Agnieška 785
Masiulienė Angelė 438
Masiulienė Grasilda 822, 1086
Masiulienė Ieva 1071
Masiulienė Janina 1129
Masiulienė Karolina 437, 440
Masiulienė Ona 812, 1023, 1072
Masiulienė P. 1735
Masiulienė Salomėja 958
Masiulienė Teresė 938
Masiuliokas Juozapas 517
Masiulis 216, 486, 494, 508, 509, 517, 568, 654, 664, 816, 822, 828, 829, 891
Masiulis Algirdas 438
Masiulis Aloyzas 1815
Masiulis Antanas 624, 982, 1025
Masiulis Balys 496, 675, 910
Masiulis Bronius 658
Masiulis Ciprijonas 436, 437, 438
Masiulis Feliksas 500, 822
Masiulis Gediminas 438
Masiulis Izidorius 437, 438, 1182
Masiulis J. 514, 610, 991
Masiulis Jokimas 508
Masiulis Jonas 380, 490, 502, 624, 696, 957, 1023
Masiulis Juozas 490, 624, 983, 1022, 1183
Masiulis Jurgis 490
Masiulis Kazys 957, 958
Masiulis Kęstutis Jonas 437, 438
Masiulis Liudvikas 2096
Masiulis Martynas 624
Masiulis Mataušas 436, 437, 438, 904
Masiulis Mykolas 982, 983
Masiulis Motiejus 1174
Masiulis Nikolajus 904
Masiulis P. 220, 673, 490, 890, 2158
Masiulis Pranas 506, 624, 1065
Masiulis Rapolas 658, 938, 938
Masiulis Tadeušas 785
Masiulis Tomas 822
Masiulis Vytautas 438, 911, 1004
Masiulis Vladas 624
Masiulytė Aleksandrina 438
Masiulytė Anelė 1393
Masiulytė Bronė 817
Masiulytė Elena 1044, 2127
Masiulytė Elvira 983
Masiulytė Genė 438, 938
Masiulytė Grasilija 437
Masiulytė Irena 938
Masiulytė M. 1120, 1130
Masiulytė Ona 958, 1042
Masiulytė Stepanija 438
Masiulytė Vanda 938
Masiulytė Veronika 404, 785, 958
Masiulytė-Paršūnienė Elžbieta 1044
Masiulytė-Žedienė Ona 938
Maskoliūnas Jonas 1048
Masonas Vytautas 1624
Masonienė Birutė 1105, 1108, 1110, 1112, 1336
Matarai 782
Mataraitė Anelė 810, 1013, 1064
Mataras Aleksas 776, 965
Mataras Antanas 775
Mataras Juozas 775, 964, 965
Mataras Leonas 965
Mataras Motiejus 965
Mataušas 1538, 2242
Materas Ivanas 963
Matiukas Antanas 2002
Matiukas Jonas 380
Matukaitė Janina 978
Matulaitis Stasys 2280
Matulevičienė (Niauraitės) Adelė 1283
Matulevičius A. 845
Matulevičius J. 1064, 1236
Matuliauskas Augustinas 1038
Matuliauskienė S. 601
Matulienė Adelė 2292

- Matulionis Balys 2049, 2280, 2296
 Matulionis J. 390
 Matulionytė Vida 2245
 Matulis Alfonsas 2036
 Matulis Juozas 2043, 2282, 2292
 Matulis S. 1088, 1984, 1986
 Matuzevičienė D. 1275
 Matvejenko Valentinas 206
 Maša 1670
 Mazgeliai 971
 Mazgelienė Danguolė 977
 Mazgelienė Elena 977
 Mazgelienė Zosė 977
 Mazgelis 971
 Mazgelis Alvydas 977
 Mazgelis Anicetas 977
 Mazgelis Ignotas 963
 Mazgelis Konstantinas 963
 Mazgelis Povilas 976
 Mazūra Juozas 1023
 Mazuras Davidas 1783
 Mazūrienė Laimutė 1299
 Mažeika 1183
 Mažeikienė Onutė 1998
 Mažeikis Baltramiejus 904
 Mažeikis Stanislovas 904
 Maželis 2107
 Mažylienė Julija 1997
 Mažylis Pranas 2130
 Mažliokaitė Gelmina 941
 Mažliokaitė Jūratė 941
 Mažliokaitė Rima 941
 Mažliokaitė Vida 941
 Mažliokaitė Zina 941
 Mažliokas Vytautas 941
 Mažliokienė Kastutė 941
 Mažukna Jonas 712
 Mažvila J. 110
 Mažvydas M. 1191, 2213
 Medelis V. 2182
 Medinis Jonas 490
 Medinskis Antanas 1222
 Medišauskienė Zita 4
 Medvedevaitė Jelena 438
 Medvedevaitė Jevdokija 438
 Medvedevas Borisas 438
 Medvedevas Isajus 790
 Medvedevas Jefimas 438
 Medvedevas Lukašas 439
 Medvedevas Pavelas 438
 Meidus Gintautas 868
 Meidus Jonas 630, 951
 Meidutė Audronė 1094
 Meidutė Emilija 1715, 1732
 Meidutė Giedrė 378
 Meiduvienė Banga 839
 Meiduvienė Rita 855
 Meiduvienė Stefa 8, 12–14, 20, 24–26, 917, 938, 1103, 1167–1169, 1943, 2020, 2056, 2059, 2089, 2305
 Meiduvienė Valentina 748, 940, 1278
 Meilūnaitė Violeta 981
 Meilūnas Jonas 501
 Meilus Algirdas 750
 Meiričkis 392, 393, 577, 668, 733, 735
 Meiškis 482
 Meižys Juozas 1952
 Mejer Druskovič 1132
 Melaikiai 443, 487, 483, 499, 816, 823, 826–828
 Melaikis Alfonsas 482, 823
 Melaikis Gediminas 824
 Melaikis J. 483, 494, 604
 Melaikis Juozas 498, 509, 604, 823, 1664
 Melaikis M. 1080
 Melaikis P. 219, 236, 362, 509, 638, 639, 656, 823, 824, 1086
 Melaikis Pranas 2220
 Melaikytė Irena 824
 Melaikytė Stasė 823, 824
 Melaikytė-Kuzmickienė Valė 363, 823, 824
 Meldaikis Pranas 1076
 Melnikovas Dovydas Andrejevičius 1124
 Memėnas Viktoras 1941
 Mendelienė 395, 582, 583
 Mendelis J. 392, 395, 396, 582, 583, 668, 733, 737
 Merkelienė Algytė 1299
 Merkėlis A. 2145, 2149
 Merkienė Apolonija 868
 Merkienė Eleonora Bronislava 868
 Merkienė Emilija 1511, 2079
 Merkienė Irena Regina 4
 Merkienė Marė 868
 Merkienė Ona 832, 2082
 Merkis Albinas 951, 966
 Merkis Jonas 889
 Merkis Justinas 785
 Merkis Pranas 908
 Merkys Albinas 557, 558, 565, 619, 624
 Merkys Antanas 778
 Merkys Arvydas 2082
 Merkys Balys 832
 Merkys G. 653
 Merkys Jonas 618, 624, 832, 867
 Merkys Juozas 832, 866, 1749
 Merkys Martynas 866, 867, 2079
 Merkys Povilas 1088
 Merkys Pranas 867, 868
 Merkys V. 7, 14, 19, 26, 832, 866, 1101, 1169, 2079–2082, 2305, 2311
 Merkytė Aldona 832, 1749
 Merkytė Alvida 1648
 Merkytė Konstancija 864
 Merkytė Marija 1039
 Merkytė Stasė 867
 Merkytė Vakarė 2082
 Meškauskaitė-Palubinskienė Ona 1576, 1622
 Meškauskas 1150
 Meškauskas J. 1942, 2140, 2141, 2091
 Meškauskas Kostas 906
 Meškuotienė Veronika 799
 Metelkinas 493
 Metlinas Petras 427, 415, 428
 Metlinas Vasilijus 428
 Micelica A. 658
 Micelienė M. 1480
 Micelienė Elena 1384
 Micevičius P. 1084
 Michalovskis Apolinaras 1222
 Michelbertas M. 196
 Michelis Klein 2118
 Mickevičius 1183
 Mickevičius Juozapas 1533
 Mickevičiūtė Danutė 2003
 Mickienė Sigita 839
 Mickytė Aldona 1648
 Mickūnaitis 1183
 Mičelytė Stasė 756
 Miecickis Kristoforas 1221
 Miečius Leonas 1331
 Miečiūtė Ramunė 1331
 Mielaikis 1146, 2096
 Mieliauskaitė Elžbieta 966
 Mieliulis Povilas 2138
 Mieliūnas Jeronimas 688
 Mierkienė 710, 748
 Mierkienė (Garunkštytė) Elena 838
 Mierkienė (Prievelytė) Monika 838
 Mierkienė Anelija 422
 Mierkienė Genovaitė 11, 23, 1166, 1562
 Mierkienė Ingrida 757
 Mierkienė Monika 839, 840, 1218
 Mierkienė Nijolė 965
 Mierkienė Rozalija 422
 Mierkienė Saliama 1648, 1737, 1738
 Mierkis 494, 606, 654, 670, 831, 945
 Mierkis A. 511, 610, 624, 691, 700, 711, 776, 839, 945, 965
 Mierkis J. 404, 405, 429, 547, 419, 422, 658, 691, 693, 705, 836, 1650, 2019
 Mierkis Kazys 624
 Mierkis Mykolas 415, 418, 419, 422, 423
 Mierkis Pranas 513, 514
 Mierkis Vincas 418, 422
 Mierkys 710
 Mierkys Antanas 711, 776
 Mierkys Jonas 906
 Mierkys Pranas 776
 Mierkytė Adelė 777
 Mierkytė Aldona 944, 1648
 Mierkytė Alvyda 839
 Mierkytė Anelė 412
 Mierkytė Elžbieta 1214, 1283
 Mierkytė Kotryna 1021
 Mierkytė Marijona 1021
 Mierkytė O. 1074
 Mierkytė Veronika 766
 Miežilienė B. 1120
 Miežilienė S. 1129
 Mieželis Jonas 729
 Mieželis Raimundas 2156
 Mieželis Vytautas 706, 1120–1122, 1129, 1130
 Miežinytė Z. 1129
 Mikalajūnienė J. 1274
 Mikalauskas V. 503, 513, 514, 1065
 Mikalauskienė Irena 2219
 Mikeliūnas 1220
 Mikeliūnas M. 228, 1201, 1219, 1224, 1229, 1266
 Mikelytė Vanda 1022, 1037
 Mikėnaitė-Savulionienė Sofija 853, 1101, 1336, 1543, 1545, 1546, 1588
 Mikėnas Balys 216, 656, 665, 849, 850, 1431
 Mikėnas Ferdinandas 516, 624
 Mikėnas Mykolas 691, 712, 860, 1055, 1776, 1778
 Mikėnas Vladas 2245
 Miklaševska 1533
 Mikna Jonas 1825
 Mikna Juozas 1825
 Mikna Jurgis 1811, 1825
 Mikna Vladas 1825, 1826
 Miknaitė Bronislava 1825
 Miknaitė Liuda 1825
 Miknaitė-Kustienė Bronislava 872
 Mikenienė Liudvisė 1811
 Mikolaitis V. 1942
 Mikonis 375, 810, 859
 Mikonis A. 1226, 1228
 Mikšiai 494, 1053
 Mikšys Albertas 415, 423, 424
 Mikšys Antanas 423
 Mikšys Baltrus 1069
 Mikšys D. 423, 436
 Mikšys Ignas 490
 Mikšys Izidorius 436, 437
 Mikšys Jonas 490
 Mikšys Juozas 423, 436
 Mikšys Jurgis 423
 Mikšys Kazimieras 423, 424, 1048
 Mikšys Klemensas 406, 408
 Mikšys Laurynas 887
 Mikšys Petras 423
 Mikšys Pranas 436, 437
 Mikšys Stasys 423
 Mikšys Steponas 406, 408
 Mikšys Vincas 823
 Mikšytė Birutė 823
 Mikšytė Grasilda 423
 Mikšytė Marijona 423
 Mikšytė Viktorija 408
 Mikšytė-Barzdienė Kotryna (Katrė) 437
 Mikšytė-Makuškienė Viktorija 408
 Mikštienė Zita 851
 Mikuckaitė Fausta 2192
 Mikuckis 2190
 Mikuckis Adomas 2191
 Mikuckis Juozapas 2191, 2192
 Mikučauskas (Mikučionis) Martynas 213
 Mikučionaitė-Sunklodienė 375
 Mikučioniai 235, 1008, 1123
 Mikučionienė Anelė 693
 Mikučionienė Birutė 7, 19, 812, 2305
 Mikučionienė Elena 933
 Mikučionienė Emilija 621
 Mikučionienė Irena 1018, 1130, 1131
 Mikučionienė Janina 2074, 2075
 Mikučionienė Marytė 707
 Mikučionienė Ona 692, 693, 812, 814, 1495

- Mikučionienė Uršulė 1010
 Mikučionis 216, 253, 1007, 1673, 2040
 Mikučionis Aleksandras 658
 Mikučionis Aloyzas 621, 812, 1401
 Mikučionis Antanas 1217
 Mikučionis Benjaminas 958
 Mikučionis Domas 504, 705, 906, 1010, 1012, 1400
 Mikučionis Dominykas 621, 1123
 Mikučionis Jonas 658, 693, 812–814, 988, 1010, 1123
 Mikučionis Kazys 658
 Mikučionis Petras 812, 1010
 Mikučionis Povilas 658
 Mikučionis Pranas 498, 504, 933, 1010, 1217
 Mikučionis Simanas 661, 695, 1010, 1071
 Mikučionis Vytautas 7, 14, 19, 26, 621, 832, 1010, 1018, 1169, 2074–2076, 2305, 2311
 Mikučionys 937
 Mikučionytė Aldona 621
 Mikučionytė Genutė 1010
 Mikučionytė Kastė 1010
 Mikučionytė Milda 621
 Mikučionytė Ona 1010
 Mikučionytė Pranė 1494, 1505, 1511
 Mikučionytė Rita 1649
 Mikučionytė Zosė 1010
 Mikulėnaitė Elena 1093
 Mikulėnas 233, 486
 Mikulėnienė Emilija 906
 Mikulionienė Janina 804
 Mikulionis 804
 Mikulionis Linas 804
 Mikulionytė Vida 804
 Mikulskienė Ona 1289–1291, 1293, 2135
 Mikulskis Alfonsas 1238, 1798, 2135
 Mikutis Antanas 2076
 Milašauskaitė Agota 440
 Milašauskas Pranas 957, 958
 Milaševičienė Genutė 1998
 Milaševičius Severinas 1997
 Mildaziš Antanas 1952, 2163
 Mileika Aleksandras 728
 Mileris Darius 2084
 Milienė B. 749
 Milienė Natalija 1086
 Milienė Ona 679, 1661, 1664, 1706, 1746
 Milis 494, 497
 Milis Bronius 1062
 Milius Juozas 405
 Milys 482
 Milys Liudas 1648, 1663, 1745
 Milys Petras 692
 Milytė Nijolė 1706
 Miljaševičius Vladas 436, 437
 Milkauskaitė Janutė 1242
 Mindaugas, karalius 1283
 Minickas Jonas 906
 Minickas Vladas 1063
 Minickienė Proška 906
 Minkevičienė 493, 661, 695, 866, 909
 Minkevičius Č. 674
 Minkevičius K. 1181
 Minutkienė Birutė 11–13, 23–25, 1166, 1167, 1169, 1288, 1298, 1549, 1559, 1560, 1562, 1570, 1571, 1575, 1576, 1582, 1584, 1761, 1921, 2016, 2083, 2084, 2085, 2153, 2305
 Mirkienė 733
 Misevičienė Regina 1072
 Misevičius Petras 1081
 Misevičius Stanislovas 883
 Misiūnaitė-Narūnienė Teresė 796, 797
 Misius K. 950, 1181, 1259, 21263
 Miškinaitė Ona 658
 Miškiniai 1011, 2087, 2311
 Miškiniai A. ir M. 1108, 1187
 Miškinienė 2042
 Miškinienė (Kirvelytė) Veronika 1673
 Miškinienė A. 853, 1777, 1778
 Miškinienė Karolina 414
 Miškinienė Matilda 1217
 Miškinienė Milda 1502
 Miškinienė Vanda 4, 1614, 2086, 2088
 Miškinis 523, 597, 1674
 Miškinis A. 203, 211, 239, 413, 494, 1077, 1245, 1247, 21262, 21268
 Miškinis Albinas 1034, 2262
 Miškinis Antanas 362, 1071, 1359, 1360, 2000, 2131
 Miškinis Bronislovas 1071
 Miškinis Feliksas 362
 Miškinis J. 219, 396, 496, 580, 581, 582, 592
 Miškinis Jaronimas 1360
 Miškinis Jonas 258, 375, 395, 414, 419, 495, 496, 576, 577, 579, 655, 664, 1076, 1077, 1359, 1360, 1425, 21426, 1648
 Miškinis Juozapas 730, 997, 999, 1002
 Miškinis Juozas 381, 414, 574
 Miškinis Kazimieras 7, 8, 19, 20, 727, 791, 914, 943, 948, 957, 994, 1005, 1006, 1126, 2305
 Miškinis Mykolas 414, 428
 Miškinis Napalys 362
 Miškinis Petras 894
 Miškinis Povilas 998
 Miškinis Pranas 4, 6, 18, 414, 419, 440, 521, 2086, 2087, 2088, 2305
 Miškinis Vilius 1005, 1237, 1240
 Miškinis Vincas 414, 419, 1239
 Miškinis, J. 577
 Miškinytė 958
 Miškinytė Anelija 428
 Miškinytė Elžbieta 1011
 Miškinytė Kazimiera 1126
 Miškinytė Konstancija 414
 Miškinytė Ona 958
 Miškinytė Regina 1004, 1214
 Miškinytė Stasė 1004
 Miškinytė Veronika 774, 1000
 Miškinytė Viktorija 428, 888
 Miškinytė-Kiauleikiėnė Genovaitė 853, 2035
 Mitalas Jonas 609
 Mykolaitienė J. 228, 229, 1552
 Mykolaitis-Putinas V. 1477
 Mykolas Indrašis 956
 Mykolas-Stacijanka 944
 Mocartas Wolfgangas Amadėjus 1915, 2014
 Mocikevič M. 905
 Mockus Vincas 2245
 Moišė 2098
 Moliėnė (Gražytė) Ona 2089–2092
 Molis Aidas 2089
 Moniuška S. 2255
 Monjė Zanas 1535
 Morkūnai 1061
 Morkūnaitė R. 5, 17, 73, 80, 2298, 2305
 Morkūnaitė Uršulė 627
 Morkūnas B. 516
 Morkūnas Julius 1066
 Morkūnas Kazys 1542
 Morkūnienė Valerija 7, 19, 712, 843, 856, 2305
 Morkus Eugenijus 15, 28, 1171, 2267
 Morozova K. 860
 Morozovas Erikas 1067
 Morozovienė Rita 1297
 Morosiejus Kiprijonas 1222
 Motiejūnaitė Anelė 1040
 Motiejūnaitė Jurga 4
 Motiejūnas 885
 Motiejūnas Stasys 1068
 Motiejūnas-Valevičius Jonas 2102, 2106
 Motiejūnienė Anelė 1499, 1500
 Motieka Kazimieras 1937
 Motoras Aleksandras 963
 Motoras Ignatas 963
 Motoras Ivanas 963
 Motoras Kazimieras 963
 Motoras Matvejus 963
 Motuza Regimantas 11, 23, 1166, 1549, 1600
 Motuzaitė Sigita 1103
 Motuzienė Asta 10–23, 833, 856, 857, 1054, 1057, 1165, 1167, 1274, 1281, 1289, 1298, 1336, 1299, 1301, 1302, 1306, 1316, 1336, 1549, 1633–1637, 1639, 1907, 2084, 2271, 2306
 Mozūrienė Laimutė 1316
 Mucininkas Antanas 1065
 Muruskas 378, 634
 Muravjovas Korikas 400, 1897, 2118
 Muravjovas M. 402
 Muravjovas N. 1257
 Muravliovas 2119
 Murelytė Gražina 1545
 Murnikovaitė Svetlana 720
 Murnikovas Ruslanas 720
 Murnikovas Vladas 4, 149, 150, 695, 717–720, 2311
 Musteikiėnė Irena 1214, 2223
 Musteikis 484
 Musteikis Antanas 1038
 Musteikis F. 1121
 Musteikis J. 582, 1061, 2223
 Musteikis K. 1982
 Musteikis Motiejus 1061
 Musteikytė Jūratė 721, 2223, 2225
 Musteikytė Kristina 1734, 2223, 2225
 Musteikytė Lilija 2223, 2225
 Musteikytė-Paberžienė Apolonija 774
- N**
 Nagelė Jonas 616, 624
 Nagelė Juozas 832
 Nagelė Kazys 570, 588
 Nagelė Pranas 832
 Nagelienė Aldona 832
 Naikeliėnė Lina 1293
 Naikutis Jonas 954
 Nakutis 597
 Namajuška 381, 447, 452, 453, 482, 495, 666, 1181
 Namajuška Antanas 403, 786
 Namajuška B. 1049
 Namajuška Baltramiejus 1048
 Namajuška Bronius 1058
 Namajuška Dominykas 403
 Namajuška J. 380
 Namajuška Jonas 495, 916
 Namajuška Juozapas 403, 636, 786
 Namajuška Jurgis 490, 998
 Namajuška Justinas 403, 404, 786, 787
 Namajuška Kazimieras 1391
 Namajuška M. 674
 Namajuška Petras 450, 452, 496
 Namajuška Vytautas 1058
 Namajuškaitė Agnieška 441
 Namajuškaitė Barbora 423, 426
 Namajuškaitė Karolina 221
 Namajuškaitė Paulina 434
 Namajuškaitė Rozalija 403, 404
 Namajuškaitė-Namikienė Karolina 2099
 Namajuškaitė-Remeikiėnė Paulina 404
 Namajuškiėnė Otilija 916
 Namajuškiėnė Uršulė 636, 647
 Namajuškiėnė Veronika 404, 786, 787
 Namajuškiėnė 1054
 Nameika Matas 2117
 Namikai 218, 2117
 Namikaitė Bronė 363
 Namikaitė Jūratė 2127
 Namikaitė Kastutė 2125
 Namikaitė Marija 2124
 Namikaitė Natalija 1033, 1578
 Namikaitė Nijolė Regina 2125
 Namikaitė Onutė 1033, 2125
 Namikaitė Veronika 745, 746, 1033, 2111, 2117, 2125
 Namikaitė Virginija 2127
 Namikaitė-Baliūnienė Veronika 626
 Namikaitė-Bičiūnienė N. 1578, 1579
 Namikaitė-Pilipavičienė Regina Nijolė 220, 626, 745, 2105, 2127, 1578, 1579
 Namikas 222, 498, 577–579, 1175
 Namikas A. 208, 209, 220, 254, 493, 859, 894, 916, 920, 991, 1102, 1653, 2103, 2110, 2113, 2115–2122, 2220

Namikas Aleksandras 2127
 Namikas Antanas 14, 26, 205, 208, 213, 220, 745, 981, 983, 1033, 1169, 1175, 1194, 1221, 1746, 2094, 2101, 2102, 2104, 2105, 2110, 2111, 2125, 2127, 2212
 Namikas Benjamins 2124
 Namikas Daumantas 2126, 2127
 Namikas Gediminas 2125, 2127
 Namikas Ignas 220, 893
 Namikas Jokūbas 1072
 Namikas Jonas 877, 881
 Namikas Juozas 14, 26, 363, 370, 486, 496, 613, 1033, 1086, 1170, 1187, 1311, 1322, 1323, 1905, 2123–2125, 2127
 Namikas Jurgis 220, 2106
 Namikas Motiejus 220, 221, 1033, 1175, 1225, 1341, 1578, 2099, 2125–2127
 Namikas Nikodemus 363, 2119
 Namikas P. 1142
 Namikas Rimantas 2127, 2104, 2111, 2127
 Namikas Rimvydas 220
 Namikas S. 482
 Namikas Vytautas 2125, 2127
 Namikienė Karolina 220, 753
 Namikienė Ona 2104, 2111
 Namikienė Sofija 2124, 2125
 Napoleonas, imperatorius 383, 2007, 2198
 Naraškevičius Petras 1861
 Narbutai 877
 Narbutaitė-Indrašienė Marytė 952
 Narbutas Jonas 490
 Narbūtas Juozas 599
 Narbutas Justas 490
 Narbutas Teodoras 801, 807, 186, 206, 801, 1283, 1308
 Narbutienė D. 642, 653
 Narbutienė Regina 15, 27, 1170, 2212, 2306, 2311
 Narbutienė Ulia 1086
 Narbutienė Zofija 809
 Narbutis 1427
 Narbutis 363, 881
 Narbutis Antanas 809, 877, 881
 Narbutis Juozas 2264
 Narbutis Petras 658
 Narbutytė Elena 12, 24, 1167, 1333, 1759
 Narijauskaitė N. 1538, 2089
 Narijauskaitė-Gražienė Nijolė 1536
 Narkevičius Bonaventūras 1223
 Nartkus Konstantinas 830
 Nartkutė 865
 Nartkutė Kotryna 830
 Nartkutė Roma 830
 Nartkutienė Teofilė 830
 Nartkutis Aloyzas 830
 Nartkutis Vilius 830
 Narūnas 661, 695
 Narūnas Adolfas 794, 796, 797
 Narūnas Anatolijus 798
 Narūnas Boleslovas 794, 796
 Narūnas Evaldas 797, 798
 Narūnas Justinas 796
 Narūnas Ovidijus 797, 798
 Narūnė-Pakštienė J. 2146
 Narūnienė Paulina 796
 Narūnienė T. 797, 798, 1126, 1127, 1129, 1130
 Narusevičienė Bronė 370
 Naruševičiai 904
 Naruševičiaus Mikalojaus 241
 Naruševičienė B. 1336
 Naruševičienė Ona (Hanna) 242
 Naruševičius A. 241–243
 Naruševičius Kristupas 242
 Naruševičius Mikalojus 209, 240, 1193
 Naruševičius Stanislovas 242
 Narušienė Angelina 1048, 1050
 Narušis Stasys 1048, 1058
 Narvaišis Ivanas 963
 Narvaišis Jonas 965
 Narvaišis Kazimieras 963–965
 Narvaišis Liudovikas 963
 Narvaišis Matas 965
 Narvaišis Matvejus 963
 Nastė Šilionkienė 906

Našlūnienė Genovaitė-Rasa 470
 Naujalis Juozas 1582, 2254
 Navarskaitė Evelina 1299
 Navickas 1075
 Navickas Romualdas 562, 566
 Navickas V. 11, 23, 1166, 1515, 1518, 1522–1524, 2306
 Navikas 1360
 Navikas A. 868, 1073
 Navikas Pranas 493, 894
 Navikienė N. 1274
 Navikienė Stasė 862
 Nekrašienė 1130
 Nemanis Jonas 2005
 Nenėnaitė Anelė 412
 Nenėnaitė Genovaitė 891
 Nenėnaitė Monika 412
 Nenėnaitė Teofilija 412
 Nenėnas Antanas 412
 Nenėnas Balys 413
 Nenėnas Boleslovas 412
 Nenėnas Juozas 412, 413
 Neniškienė Bronė 1282
 Neniškis Bronius 1282
 Neniškis Lionginas 2170
 Neniškytė Ona 1282
 Neniškytė-Liutkienė Aloyza 582
 Nėris Salomėja 579, 1034, 1932, 2245
 Neštaraitė B. 1926
 Neteckis Antanas 1176
 Netikša Juozas 976, 977
 Netikša Kazys 977
 Netikšaitė Danguolė 978
 Netikšaitė Irena 978, 1129
 Netikšos 971, 973
 Nezabitauskas A. 209
 Niauraitė Liucija 1016
 Nikiforovas Majoras 917
 Nikita Rutkovskis 787
 Nikitina Gitana 1065
 Nikolajus I, caras 1534
 Nikolajus II, caras 2106
 Nikondrovai 365, 501
 Niurka J. 860, 1226, 1227, 1228
 Nykštys 206
 Norkūnas Jonas 782
 Norkūnas Pranas 2199
 Norkūnienė Elena 782, 783
 Norkus Eugenijus 2306
 Norkus R. 628
 Norteikaitė 748
 Notkiažindžis 1143
 Novelskis Bronius 1217, 1224, 1229
 Novikienė Jolita 1299
 Novodvorskis A. 1933
 Novosiolovas 1147

O

Obelinskas 827
 Obstas Janas 636
 Ochmanskis J. 241, 1193
 Odnopalovas Semionas 438
 Oginskiai 904, 971, 1308, 1533
 Oginskienė Aleksandra 904
 Oginskis 759, 761
 Oginskis Bogdanas 241
 Oginskis Kazimieras Dominykas 243
 Oginskis Mykolas 210, 904, 1247, 1533
 Okulečas 451
 Okulevičius 482
 Onaitis A. 107
 Opanskis Dominykas 402
 Oradaitė Joana 1043
 Orlova Jevdokija 542
 Orlovai 866
 Orlovas 540–542, 544, 545, 588
 Orlovas Fiodoras 430
 Orlovas Gerasimas 406
 Orlovas Ivanas 431, 435
 Orlovas Jonas 430, 774, 776
 Orlovas Jurgis 412, 867, 1279
 Orlovas Michailas 414
 Orlovas Mitrofanas 405, 412, 542
 Orlovas Mykolas 503, 514, 777

Orlovas Nikolajus 405
 Orlovas Petras 501, 513, 538, 540–542
 Orlovas Povilas 1279
 Orlovas Samsonas 774, 775, 776, 777
 Orlovas Trofimas 407
 Orlovas Vasilijus 412, 774, 776
 Orlovas Z. 1090
 Orlovienė Marė 412
 Orvelas Dž. 2085
 Osipas Matvejus 773
 Ostaševičius Vytautas 1823
 Ostedė Andriano 1534
 Ostrovskis Juozapas 1222
 Oškinis 628
 Ozerovičius Gogelis 957
 Ozolas Romualdas 2364
 Ozolinis J. 2256
 Oželis 971
 Ožkinaitė Jadvyga 1550
 Ožkinis Liudas 1861, 1904

P

Pabarškienė Regina 851
 Pabedinskis Skirmantas 2182
 Paberalis 839
 Pabrėža Pranas 1001, 1005
 Pabrėža Stasys 1001
 Pabrėžienė Ona 1001
 Pacevičius Jonas 1223, 1278
 Pačkauskienė J. K. 1416
 Padalis Pranas 2285, 2286
 Pagarelovas 503, 507, 514
 Pajadaitė 764
 Pajarskas Adomas 1042
 Pajarskas Juozas 1229
 Pajaujūis Juozas 2282
 Pajeda 666, 693, 705, 860, 1034
 Pajeda A. 495, 674
 Pajeda Balys 1401
 Pajeda Jonas 362, 812, 1124
 Pajėda Juozas 812
 Pajėda Jurgis 624, 688
 Pajėda Kazys 1068
 Pajėda Povilas 494, 1071
 Pajėdaitė 234
 Pajėdaitė Bronė 14, 26, 605, 1170, 2128–2132
 Pajėdaitė Ieva 362, 873
 Pajėdaitė Kazimiera 710
 Pajėdaitė P. 693, 815
 Pajėdaitė Topylė 1071
 Pajėdaitė Valerija 362
 Pajėdaitė Veronika 890
 Pajėdaitė-Šliogerienė Roma 1092
 Pajėdienė Adelė 1652
 Pajėdos 667, 1071
 Pakalniėnis 651
 Pakalniėnis M. 1480, 1510, 1512
 Pakalniėnis Veronika 812
 Pakalnis 501
 Pakalnis Kostas 906
 Pakalnis Povilas 965
 Pakalnis Romas 631, 2039
 Pakalnis S. 495, 693, 812
 Pakalnytė O. 1129, 1130
 Pakalnytė Teresė 1063
 Pakrovskis F. V. 189
 Pakštaitė Kastutė 362
 Pakštaitė Viktorija 638
 Pakštas 253, 2135, 2139, 2144
 Pakštas Adomas 780, 2140
 Pakštas Balys 14, 26, 2133–2140
 Pakštas Kazys 258, 370, 451, 369, 378, 780, 825, 1101, 1153, 1154, 1311, 1323, 1424–2149, 2151, 1187, 1308, 1422, 2042, 2064, 2133, 2138, 2140–2147, 2149, 2150, 2152, Pakštas V. 2152
 Pakštienė Emilija 2139, 2140
 Pakštys Adomas 1025
 Pakštys Balys 1170
 Palabinskis Gintautas 1750
 Palagina G. 1274
 Palaiškis Tomas 32
 Paleckis Justas 828, 1579, 2249–2251

- Palioniai 581
 Paliukaitė Lina 1992
 Paliukas Karolis 1992
 Paliukas Kęstutis 1992
 Paliulionis Pranciškus 1224
 Palskiai 870, 871, 872, 873
 Palskienė Karolina 831
 Palskienė Ona 831
 Palskienė Pelagėja 873
 Palskienė Regina 601, 2169
 Palskis 495, 518
 Palskis Algimantas 869
 Palskis Algirdas 873
 Palskis Aloyzas 600, 830, 2169
 Palskis Augustas 831
 Palskis Balys 830, 831
 Palskis Bronius 830
 Palskis Feliksas 871, 873
 Palskis Jonas 873
 Palskis Juozapas 872, 873
 Palskis Juozas 1021
 Palskis Leonas 873
 Palskis Liudvikas 873
 Palskis Pranas 877, 1426
 Palskis Vytautas 830, 831
 Palskys 597, 945
 Palskys A. 602
 Palskys Albinas 874
 Palskys Aloyzas 6, 18, 597, 601, 869, 874, 1331, 1812, 1815, 2205, 2306
 Palskys Feliksas 597, 601, 874, 875
 Palskys Juozas 874
 Palskys Konstantinas 874
 Palskys Leonas 874
 Palskys P. 946, 597
 Palskytė Aldona 874
 Palskytė Anelija 1024
 Palskytė Danutė 874
 Palskytė Janina 830
 Palskytė Kristina 830
 Palskytė Lidija 874
 Palskytė Milda 874
 Palskytė Rasa 874
 Palskytė Regina 874, 2169
 Palskytė Rozalija 873
 Palskytė Stanislava 869, 874, 875
 Palskytė Stefanija 830, 1038
 Palskytė Vanda 831
 Palskytė Veronika 872, 874, 1023, 1043
 Palskytė-Adomaitienė Regina 869, 875
 Paltarokas Kazimieras 1149, 1227, 1237, 1325, 1771, 1772
 Palubinskaitė Anelija 425
 Palubinskaitė Emilija 425
 Palubinskaitė Julija 425
 Palubinskaitė Karolina 425
 Palubinskaitė Ona 425
 Palubinskaitė Veronika 425
 Palubinskas 568
 Palubinskas Antanas 425
 Palubinskas Dominykas 424
 Palubinskas Gintautas 1754
 Palubinskas Juozapas 425
 Palubinskas Justinas 425
 Palubinskas Liudvikas 425
 Palubinskas Petras 425
 Palubinskas Stanislovas 425
 Palubinskas Vikentijus 425
 Palubinskienė Karolina 425
 Palubinskienė Ona 12, 25, 716, 856, 1168, 1190, 1336, 1496, 1509, 1512, 1648, 1668, 1744, 1756, 1914, 1921, 2306
 Palubinskis Dominykas 415
 Pamakštys G. 1275
 Papuskaitė Uršulė 1675
 Paradauskienė 738
 Paradnikas Bonifacas 1064
 Paršiukai 1672
 Paršiukaitė Aldona 962
 Paršiukas Antanas 1024
 Paršiukas Dominykas 1021
 Paršiukas Jonas 961
 Paršiukas Juozapas 1174
 Paršiukas Kazimieras 962
 Paršiukas Pranas 495, 605, 1283
 Paršiukienė Elena 502
 Paršiukienė Valė 1395
 Paršiukienė Valerija 1391
 Paršiūnaitė Konstancija 1044
 Paršiūnaitė Ona 1044
 Paršiūnas Domininkas 1029, 1044
 Paršiūnas Jonas 1044
 Paršiūnas Juozas 1044
 Paršiūnas Mataušas 1044
 Paršiūnas Mykolas 1044
 Paršiūnas Napoleonas 1044
 Paršiūnas Pranas 484, 507, 513, 1044, 1124, 1344
 Paršiūnienė Elena 1501, 1502
 Paršonis Jonas 1283
 Partrikovskis Juozapas 791
 Pasevičienė Veronika 1072
 Pastalys Balys 977
 Pašilienė Elžbieta 943
 Pašilis Alfonsas 943
 Pašilis Feliksas 943
 Pašilis Juozas 943
 Pašilis Leonas 943
 Pašilis Mykolas 996
 Pašilis P. 964
 Pašilis Petras 943
 Pašilis Pranas 557, 562, 565, 569, 943
 Pašilis Steponas 1061
 Pašylis F. 506
 Pašylis Pranas 569, 570, 604, 729, 1000
 Pašilytė Ona 1075
 Paškanis V. 246
 Paškauskas 831
 Paškevič H. 2113
 Paškevičiai 951, 1934
 Paškevičienė Zina 2182
 Paškevičius 2114
 Paškevičius J. 961
 Paškevičius Jonas 712
 Paškevičius Juozas 729
 Paškevičius P. 496
 Paškevičius Petras 954
 Paškevičius Povilas 362
 Paškevičius Steponas 951
 Paškevičiūtė Regina 954
 Paškevičiūtė Veronika 873, 956
 Paškoniai 405, 764, 898
 Paškonienė 710, 770
 Paškonienė (Milčiukaitė) Paulina 1282
 Paškonienė Anelija 417
 Paškonienė Juzė 938
 Paškonienė Marijona 500, 700
 Paškonienė Marytė 711
 Paškonienė Ona 768
 Paškonienė S. 768, 1498
 Paškonienė Stasė-Klajinė 558, 559, 561, 562, 565
 Paškonienė Stefanija 687, 768, 1376, 1577
 Paškonienė Verona 1069
 Paškonis 705, 945, 1006
 Paškonis A. 767, 770
 Paškonis Adomas 943
 Paškonis Aleksandras 786
 Paškonis Alfonsas 895
 Paškonis Algis 765, 896, 899, 901, 1355
 Paškonis Antanas 1069
 Paškonis Dominykas 404
 Paškonis F. 769, 768, 1577
 Paškonis J. 964
 Paškonis Jonas 362, 768, 769
 Paškonis Juozapas 404
 Paškonis Juozas 439, 989
 Paškonis Jurgis 1069
 Paškonis Kazimieras 424
 Paškonis Matas-Don Kichotas 403, 404, 558-562, 565, 786, 787
 Paškonis Mykolas 1069
 Paškonis Motiejus 788
 Paškonis Pranas 1069
 Paškonis Simonas 1069
 Paškonis Steponas 404
 Paškonis V. 964
 Paškonis Vincas 404, 998
 Paškonis Vincentas 786
 Paškonytė A. 766, 767, 768, 769, 770, 901
 Paškonytė Alma 768, 1377
 Paškonytė Anelė 404
 Paškonytė Audronė 765, 768, 1799
 Paškonytė Barbora 404
 Paškonytė Jūta 815
 Paškonytė Karolina 902
 Paškonytė Regina 768, 769
 Paškonytė S. 992
 Paškonytė Zita 768, 769
 Paškonytė-Grizienė Agnieška 404
 Paškonytė-Stanikienė Audronė 895, 1113, 1375, 1577, 1620, 1800, 1899
 Paškorius Alfonsas 1067
 Patalauskas J. 1130
 Patalauskas V. 1131
 Patalauskienė J. 1130
 Patalokas Antanas 1222
 Patapovienė Solveiga 2057
 Patkočiūnai 1429
 Patronaitienė Ona 1291
 Patumsis 380
 Patumsis A. 656, 665, 1087
 Patumsis Julius 1984
 Paučinskis Simonas 1223
 Paukenytė Rozalija 2237, 2241
 Paukštė 493, 498, 499
 Paukštė Anupras 789
 Paukštis 742
 Paukštis Vilius 741, 742, 743
 Paulauskas 824
 Paulauskas A. 1821, 2260
 Paulauskas Petras (Pavlovskis) 405
 Paulienė 634, 1035
 Pauliukas Petras 624
 Pauliukonis Jonas 432
 Pauliukonytė Uršulė 432
 Paulius 1035
 Paulius Jonas 634, 1035, 1036
 Paulius Klemensas 634, 1035
 Pauksniai 794, 1008
 Pauksnienė 812, 1015
 Pauksnienė Bronislova 1063
 Pauksnienė Ona 1777, 1781
 Pauksnis Albinas 794
 Pauksnis Dominykas 1015
 Pauksnis Dzidasaras 1015
 Pauksnis Kazimieras 442, 1015
 Pauksnis Leonas 500
 Pauksnis Povilas 1015
 Pauksnis Pranciškus 1015
 Pauksnis Stasys 1777
 Pauksnis Vytautas 1072
 Pauksnytė (Butkienė) Ona 1015
 Pauksnytė (Regalienė) Liuda 1015
 Pauksnytė Bronė 1015
 Pauksnytė Genė 1119, 1120, 1121, 1122
 Pauksnytė Ona 794, 1013, 1015
 Pauksnytė Uršulė 1015
 Pauksnytė Veronika 890, 892
 Paunovic M. 2268
 Pauris Antanas 375, 378, 505
 Paurys 626
 Paurys A. 228, 255, 673, 894, 1199, 1201, 1226-1228, 1237, 1243, 1272, 1279
 Paurys Antanas 1204, 1206, 1224, 1225, 1266
 Paužuolienė Vida 723, 969
 Paužuolis Antanas 723, 969
 Paužuolytė Dovilė 969
 Paužuolytė Sandra 969
 Pavilionienė Jurgita 2182
 Pavilionis 591
 Pavilionis Gasparas 981
 Pavilionis Juozas 716, 851
 Pavilionis 529
 Pavilionis Antanas 894
 Pavilionis Kazys 894
 Pavilionis L. 1090
 Pavilionis Petras 894
 Pavilionis Stasys 894
 Pavilonytė Ona 894
 Pavlėnas Augustas 963
 Pavlėnas Mataušas 963
 Pavlėnas Michailas 963
 Pavlėnas Osipas 963

- Pavlovskis Foma 405
 Pavlovskis Juozapas 1222
 Pavlovskis Nikolajus 407
 Pavlovskis Sidoras 405, 406, 407
 Pečeliūnas Saulius 1792
 Pečiuraitė-Gargasienė Elena 1223
 Pečiūra Danielius 1005
 Pečiūra F. 1985, 1088, 1983, 1984
 Pečiūra Gintautas 1649
 Pečiūra Steponas 1054
 Pečiuraitė-Gargasienė Elena 1094, 1101, 1802, 1983, 1985–1987,
 Pečiūrienė Marijona 949
 Pečiūrienė S. 1983–1985
 Pečiūrienė Zinaida 857
 Pekeris J. 1926
 Peknaitė S. 1084
 Pelanienė A. 1917
 Pelenaitė Sofija 1081
 Pelianis Adomas 1023
 Penkaskas Albinas 2202
 Pepalis Jonas 661, 695
 Pepelis A. 1090
 Pernavaitė 564
 Pernavaitė Barbora 1013
 Pernavaitė Sigita 852, 1192
 Pernavaitė Veronika 561
 Pernavas 564, 588, 971, 1799
 Pernavas Aloyzas 699, 712, 854
 Pernavas Bronius 712, 715
 Pernavas Gasparas 630, 951
 Pernavas Jonas 514, 854, 949, 1000
 Pernavas Juozas 560, 561, 566, 588, 949
 Pernavas Kazimieras 785, 948
 Pernavas Konstantinas 1043
 Pernavas N. 853
 Pernavas Rimantas 949, 1005
 Pernavas Stasys 848
 Pernavas Vincentas 996
 Pernavas Vladas 853, 854
 Pernavienė (Miškinytė) Genovaitė 1006
 Pernavienė Elena 713, 742
 Pernavienė Emilija 1043
 Pernavienė Gitana 862
 Pernavienė Leonora 713
 Pernavienė Ona 715
 Pernavienė Viktorija 1499
 Peškaitis 501
 Petkauskaitė Elena 882
 Petkevičienė Rima 839
 Petkevičius 761
 Petkevičius Martynas 1223
 Petkevičius Rolandas 10, 22, 1165, 2302, 2306
 Petkevičius T. 2131, 2286
 Petkūnaitė Veronika 647, 1477, 2072
 Petkūnas Algimantas 1241, 1761, 1765, 1767, 1770, 1773
 Petkūnas Petras 498
 Petkūnienė Marė 838
 Petkūnienė Stasė 838, 1513
 Petkutė-Marcinkienė Jurgita 1299
 Petraitis Juozas 1952, 2163
 Petraitis V. 2180
 Petras Gabė 787
 Petras Prūsas 690
 Petrauskai 902
 Petrauskai K. ir M. 2051
 Petrauskaitė Dangira 877
 Petrauskaitė Elena 902
 Petrauskaitė Janė 902
 Petrauskaitė Lidija 1731
 Petrauskaitė Liudvisė 1825
 Petrauskaitė Stefutė 902
 Petrauskas Bronius 624, 902
 Petrauskas Feliksas 500
 Petrauskas Jonas 1067
 Petrauskas Juozas 490, 624, 902
 Petrauskas Kazimieras 490, 690, 902, 2051
 Petrauskas Kipras 940
 Petrauskas Liudvikas Mindaugas 1067
 Petrauskas Mykolas 493, 514, 624, 902
 Petrauskas Stasys 895, 902
 Petrauskas Steponas 958
 Petrauskas Valdas 1649, 2019
 Petrauskienė (Būgaitė) Julija 902, 903
 Petrauskienė (Kazickaitė) Julija 1726
 Petrauskienė (Keraminaitė) Milda 838, 842
 Petrauskienė Anelė 647
 Petrauskienė Bronė 1299
 Petrauskienė Julija 767, 895, 901–903
 Petrauskienė Lidija 1726
 Petrauskienė Milda 12, 24, 841, 1114, 1168, 1311, 1317, 1333, 1552, 1759, 1769, 1909, 1912, 1920, 1968, 2180, 2311
 Petravičius Antanas 1182
 Petravičius Vytautas 571
 Petrikovas Timofėjus 431
 Petrokaitė Karolina 409
 Petronienė B. 1901
 Petronis Antanas 1014
 Petronis Pranas 2003
 Petronys 1008
 Petronytė Alė 851
 Petronytė Danutė 605, 1014
 Petropša Dalė 862
 Petrovas 738
 Petrovna Jelena 421
 Petrovskis Mateušas 1223
 Petrulionis 216
 Petrusis 1079
 Petrusis Algirdas 1542
 Petrušis K. 2177
 Petuškinas 433, 782
 Petuškinas Andriėjus 412
 Petuškinas Archipas 1359
 Petuškinas Jegoras 432
 Petuškinas Mykolas 411, 412, 503, 514
 Pežas 1981
 Pežinskienė Stasė 758, 1336
 Pielikienė R. 860
 Piesliakas Jurgis 1068
 Pijus VI, popiežius 1324
 Pileckienė E. 1130
 Pileckij Silvestr 963
 Pilipavičienė Regina Nijolė 14, 26, 1170, 2124, 2306, 2311
 Pilipavičius Benediktas 2110, 2111, 2115, 2125
 Piliponis 864
 Piliponytė A. 1518
 Pilypas Jurgis 1183
 Pilkauskaitė Jolanta 1649
 Pilkauskas 501
 Pilsudskis Juzefas 2130
 Pimpienė (Česonytė) Aldona 1006
 Pimpienė Elena 991
 Pinkevičienė Genovaitė 1067
 Pinkevičienė M. 1727
 Pinkevičius R. 1727
 Pinkevičius Vidas 1539
 Piotrovičius Aleksandras 1221
 Piotrovskis Aloyzas 1223
 Pyragas Kazimieras 2060
 Plakevičius Tadeusas 1222
 Plechanovas G. 2283
 Plechavičius Povilas 586, 867, 1775, 1798, 1804, 2010, 2211, 2260
 Plevakas Jonas 1223
 Pliateris 761
 Plienas Juozas 2134
 Plistka Kondratas 412
 Plistkovas Kondratas 412
 Plistkovas Malafejus 412
 Pluškevičius A. 2177
 Pobjedinskis Laurencijus 1223
 Poderienė Audrutė 1103
 Poderytė Milda 1103
 Pokrovskis F. V. 189–209
 Pokštas Vytautas-Vaidotas 571
 Poliakovas A. 1538
 Politaitė J. 236
 Politas A. 235
 Pomarnackienė 759, 763
 Pomarnackis 186–760
 Poniatovskienė Magdalena 1533
 Poniatovskis Juozapas 244, 904, 1247, 1533, 1534
 Poniatovskis Stanislovas Augustas 213, 1533
 Pontijus 205
 Popeliučka Klemensas 1958
 Popovas A. S. 1950
 Pošiūnai 877, 878, 882
 Pošiūnas Antanas 991
 Pošiūnas Ričardas 804
 Pošiūnas Vytautas 882
 Pošiūnienė Palmira 877
 Pošiūnienė Viktorija 804
 Poškonis Gasparas 828, 829
 Potocka Pelagija 1534
 Potockis Stanislovas 1534
 Povilaitienė Anelė 2017
 Povilaitis Jonas 1771
 Povilaitytė Paulina 1771
 Povilaitytė Stasė 1771
 Povilanskis Tomas 1222
 Povilas I, caras 1534
 Povilas Remeikis 872
 Poviliūnienė A. 2171
 Povingienė Ramutė 1300
 Požėla 1978
 Požėla Vladas 2280
 Požėra Juozas 2000
 Pračkytė Paulina 478, 480
 Prakapavičius Steponas 501, 519, 676
 Prakopas A. 380
 Pranaitienė Violeta 1112
 Pranaitis A. 847, 1106
 Pranaitis Arūnas
 Pranckevičius Steponas 250, 1251
 Prancūkūnaitė 862
 Prancūkūnaitė Elena 638
 Prancūkūnaitė Emilija 1072
 Prancūkūnaitė Ona 2048
 Prancūkūnaitė Regina 856
 Prancūkūnaitė Veronika 774
 Prancūnas 363, 494, 498, 1677
 Prancūnas Albinas 2035
 Prancūnas Antanas 438
 Prancūnas J. 598
 Prancūnas Juozas 605, 904
 Prancūnas Jurgis 438
 Prancūnas Leonas 500, 853, 1785
 Prancūnas Povilas 519, 624, 871
 Prancūnas Pranas 438, 624, 625
 Prancūnas Vilius 1987
 Prancūnienė E. 1715
 Prancūnienė Ona 857
 Praneliūnas Motiejus 784
 Praniauskaitė Karolina 1932, 1998
 Pranskevičienė 377
 Pranskūnai 937
 Pranskūnaitė Anastasija 417
 Pranskūnaitė Genovaitė 1044
 Pranskūnaitė Konstancija 937
 Pranskūnaitė Leokadija 833
 Pranskūnaitė Leonora 705
 Pranskūnaitė Morta 417
 Pranskūnaitė-Kilienė Aldona 1424
 Pranskūnaitės, G. ir A. 590
 Pranskūnaitė-Skardžiuvienė A. 853
 Pranskūnaitė-Skreblienė Magdalena 417
 Pranskūnas 587, 866, 958, 1039, 1040, 1053, 1360
 Pranskūnas Dominykas 1359
 Pranskūnas Izidorius 417
 Pranskūnas J. 1753
 Pranskūnas Jonas 866
 Pranskūnas Juozas 914, 915
 Pranskūnas Jurgis 1086
 Pranskūnas Povilas 590
 Pranskūnas Pranas 1072
 Pranskūnas Tomas 417
 Pranskūnienė Emilija 833, 1752
 Pranskūnienė Konstancija 915
 Pranskūnītė Magdalena 417
 Prasevičienė S. 1130
 Prasevičius Liudas 689
 Prasevičius 1354
 Praspaliauskas Deivydas 2153–2156
 Pravadzevičius 2101, 2102
 Pravednas Eustachijus 948
 Pravednas Ivanas 430, 948
 Pravednas Jevstafijus 430

Pravednas Samsonas 430
 Preikšas Juozapas 1325, 1326
 Pretkelis 909
 Pretkelis Donatas 688
 Prevelis 785
 Prevelis Antanas 784
 Prevelis Jonas 785
 Prevelytė Barbora 785
 Priedokaitė Monika 937
 Priekarskis B. 2252
 Prieveliai 1008
 Prievielienė (Garunkštytė) Stefanija 838
 Prievielienė Elena 1061
 Prievielienė Elžbieta 899
 Prievielienė Stefa 1016, 1018
 Prievielienė Veronika 1015, 1016
 Prievelis 495, 596 810
 Prievelis Antanas 899, 990
 Prievelis Feliksas 1061
 Prievelis J. 494
 Prievelis Juozapas 899
 Prievelis Juozas 951
 Prievelis Jurgis 1025, 1039, 1061
 Prievelis Liudvikas 1015, 1016, 1019
 Prievelis Lucius 1016, 1018
 Prievelis Petras 899
 Prievelys 603, 1197
 Prievelys A. 687
 Prievelys Antanas 895, 897, 900, 901
 Prievelys Benediktas 900
 Prievelys Juozapas 692
 Prievelys Jurgis 690
 Prievelys Petras 899
 Prievelys Simonas 1015
 Prievylytė A. 897, 901
 Prievylytė Alvida 900, 1377
 Prievylytė Audronė 765, 900, 1376
 Prievylytė Elžbieta 956
 Prievylytė Genutė 1019
 Prievylytė-Ramanauskienė Audronė 1385, 1386
 Prievylytė-Umarienė Ona 601
 Prievyenienė A. 1376
 Prievyenytė Alvida 1376
 Primakovas Vasilijus 414, 415, 423, 424
 Pročkytė Sofija 863
 Prokapavičienė Joana 2029
 Pronckus Augustinas 2199
 Propakavičius 588
 Prošinskis Tadeušas 971
 Protazas 918
 Prudnikovas V. 2217
 Prūšas P. 504, 548, 675, 676, 690, 693, 694, 697, 709, 815
 Prušinskas Benediktas 972
 Prušinskienė 759, 760, 762, 763
 Prušinskienė Elžbieta 972
 Pšegalinskas J. 964
 Pšegalinskienė Liucija 781
 Pšesdeckis 1011
 Pšezdzeckiai 2056
 Pšezdzieckis Jonas Aleksandras 1532
 Ptasak J. 244, 246, 249, 745, 2098
 Pūdymaitienė Alma 1633
 Pugačiova Ala 2084
 Pūgžlienė (Velutytė) Aldona 838
 Puišūkiėnė V. 1379
 Pūkas Jonas 1086
 Pūlokai 1036
 Pūluikis 1188
 Pumpučiai 574, 1067
 Pumpūtienė 799
 Pumpūtienė Veronika 1104
 Pumpūtis Jonas 380
 Puodžiukas V. 2054
 Puodžiukienė Aldona 15, 27, 1170, 1090, 1103, 2065, 2210, 2306
 Puodžius 501
 Puodžius Dalius 2225
 Puodžius Jonas Rytis 15, 27, 1171, 2221, 2226–2228, 2311
 Puodžius Valensas 15, 27, 1090, 1171, 2221, 2226, 2227, 2228
 Puodžiuvienė Katrė 2223, 2225–2227
 Pupinis Edmundas 1331

Puplauskis Vidmantas 1995
 Puplauskis Vilmantas 2001
 Purėnas A. 2184, 2284, 2293
 Purėnienė L. 389, 390, 2131, 2284
 Pūrienė 1131
 Pūrienė Marija 839
 Pūrllys Antanas 1268
 Puskunigis Pranas 1281, 1289
 Pustelnikovas Vasilijus 434
 Pušinis 1219
 Puškinas A. 1998, 2288
 Puškinas Fiodoras 776
 Puškinas Jonas 776
 Puškinas Ladzius 776
 Puškinas Vladas 775, 776
 Puškinas Vladimiras 774
 Puteikiėnė Elena 916
 Pūteikis 207
 Puteikis Jonas 916
 Puteikis Juozas 999
 Puteikis Jurgis 996, 998
 Puteikis Kazimieras 996, 997
 Puteikis Povilas 999
 Puteikis V. 1094, 1102, 2181
 Puteikytytė Elena 1001
 Puteikytytė Marytė 1001
 Putinaitė V. 1716, 1730
 Putinas 1052
 Putinas G. 713
 Putinas Jonas 1050, 1053
 Putinas Juozas 1049, 1054, 1716, 1730
 Putinienė 1060
 Putinienė V. 647
 Putna Vytautas 2288
 Putrimai 1001
 Putrimaitė Anelija 823
 Putrimaitė Euzebija 1041
 Putrimaitė Marijona 875
 Putrimaitė Natalija 628, 1002
 Putrimaitė Ona 817
 Putrimas 506, 729, 865
 Putrimas Antanas 570, 625, 628, 1000, 1001
 Putrimas Balys 570, 625, 628, 729, 1000, 1001
 Putrimas Feliksas 570, 625, 628, 1000, 1001, 1002
 Putrimas J. 687
 Putrimas Jonas 570, 628, 999, 1000, 1002
 Putrimas Juozas 625, 1001, 1002
 Putrimas Romas 1002
 Putrimas Stasys 628
 Putrimas Teofilis 495
 Putrimienė 877, 880
 Putrimienė Emilija 1002
 Putrimienė Ona 1002
 Putrimienė R. 992
 Puzevičius Pranciškus 1222
 Puzinauskai (Puzinai) 971
 Puzinauskaitė-Girdžiūskienė Zofija 781
 Puzinauskas P. 780, 964
 Puzyna de Kozelok Michaelis 1222
 Pūžienė 895

R

Racėnas Rimvydas 1793
 Rachmaninovas S. 2255
 Račas Stanislovas 2181
 Račickas V. 1192
 Račiūnaitė R. 1519
 Račiūnas A. 2254
 Račkaitis V. 1649
 Račkauskas Kazimieras 2003
 Radvila 238, 239
 Radvila Astikaitis 209
 Radvila Jonas 239
 Radvila Jurgis 239, 240
 Radvila Mikalojus 208, 209, 238, 239
 Radvila Stanislovas 209, 239, 240
 Radvilaitė Barbora 1932
 Radvilos 1247, 1308, 1533, 1674, 2041
 Radvilos 449, 759–761, 763, 906, 971
 Radzevičius A. 566
 Radzevičius Bronius 949, 1997

Radziševskis S. 245
 Radžiūnaitė Domicelė 422
 Radžiūnas 523
 Radžiūnas Petras 14, 26, 1170, 1952, 2157–2166
 Radžiūnienė (Makuškaitė) Vanda 1006
 Radžiūnienė Anelė 1383
 Ragaišis 1176
 Ragauskaitė Vida 1649
 Ragauskas Aivas 4
 Ragauskas Rimantas 958, 1649
 Ragevičius M. 2044
 Ragevičius Teodoras 429
 Raguočiai 380, 574, 825, 826, 971, 1067
 Raguotis 492, 971
 Raguotis Algimantas 978
 Raguotis Antanas 386, 2048
 Raguotis Domas 970, 975
 Raguotis Gintautas 1064
 Raguotis Jonas 885
 Raguotis Juozas 380
 Raguotis S. 974
 Raguotis Vaclovas 1064
 Raguotytytė Bronė 978
 Raguotytytė Emilija 774
 Raguotytytė L. 1700, 2019
 Raguotytytė Nastutė 774
 Raibūžis Jonas 2138
 Raikauskas 758
 Raila Bronius 2282
 Rakauskai 983
 Rakauskaitė Gertrūda 410
 Rakauskaitė O. 1483, 1484, 1486–1488
 Rakauskas 901
 Rakauskas Juozapas 899
 Rakauskas Kazys 2292
 Rakauskas Petras 989
 Rakauskas R. 628
 Rakauskas Vincas 1086
 Rakauskienė Ona 2002
 Ralienė Elena 1306
 Ramanauskas 378, 951
 Ramanauskas Adolfo-Vanagas 606
 Ramanauskas Antanas 1782, 1783
 Ramanauskas Juozas-Šarūnas 558, 559, 560, 625, 565
 Ramanauskas Kazys 1782, 1783
 Ramanauskas R. 900
 Ramanauskienė (Prievylytė) Audronė 895, 899–901
 Ramanauskienė Levutė 951
 Ramanskis Juozapas 1193
 Rameikiai 779
 Rameikienė Irena Marija 778
 Rameikienė Konstancija 949
 Rameikienė Ona 776
 Rameikis 2119
 Rameikytytė Konstancija 949
 Rameikytytė Ona 949
 Rameliai 1062
 Ramelis 1228
 Ramelis Algimantas 1066
 Ramelis Antanas 730
 Ramelis Jurgis 1062
 Ramonas 519
 Ramonas Juozas 1280
 Ramoška Antanas 894
 Ramoška Bronius 894
 Ramoška Ignas 837
 Ramoška Jonas 894
 Ramoška Pranas 504, 837
 Ramoška S. 970
 Ramošienė Vytautas 894
 Ramoškaitė Anelė 837
 Ramoškaitė Vanda 1984
 Ramoškaitė-Kaladienė Danguolė 800
 Ramoškiai 800, 2038
 Ramoškienė 492, 1431
 Ramoškienė (Kirlytė) Ona 800
 Ramoškienė (Vilutytytė) Valerija 1073, 1074, 1075
 Ramoškienė Asta 1294
 Ramoškienė Elena 805
 Ramoškienė Ona 805, 1778, 1779, 1781
 Ramoškienė Salomėja 894

- Ramoškienė V. 483, 484, 644, 677, 698, 1393, 1394, 1477
 Ramoškienė Valė 698, 1511
 Ramoškienė Valerija 1650
 Ramoškienė Veronika 837
 Ramoškis 492, 494, 654, 661, 670, 1061
 Ramoškis A. 674, 577, 690, 800, 805, 964
 Ramoškis Benjaminas 985
 Ramoškis J. 494
 Ramoškis Jeronimas 2096
 Ramoškis Jonas 800, 1359, 2280
 Ramoškis Juozas 1061
 Ramoškis Kostas 812, 814
 Ramoškis Pranas 482, 493, 675, 677, 690, 698, 702
 Ramoškis Tadas 800, 801
 Ramoškis Vincas 800
 Ramoškis Vytautas 575, 800, 801
 Ramoškis Birutė 801
 Ramoškytė-Kaladienė Danguolė 800, 801
 Ramoškos 1431
 Randelaitė Emilija 1043
 Rapackas 754
 Rapackas Vladas 745
 Rapaliois Stanislavas 1299
 Rapolas Urbanavičius 787
 Rapolienė Ona 410
 Rapševičius Gasparas 1176
 Rapševičius Petras 1081
 Rasakevičiai 870–873, 875
 Rasakevičienė Rozalija 873, 875
 Rasakevičius 870, 1799, 1813
 Rasakevičius Algirdas 869, 874
 Rasakevičius Antanas 688, 870, 874
 Rasakevičius Bronius 699, 874, 1131, 2170
 Rasakevičiūtė Aldona 874
 Rasakevičiūtė Alma 874
 Rasakevičiūtė Elvyra 874, 2169
 Rasakevičiūtė Gražina 874, 2169
 Rastauskaitė Anelė 428
 Rastenienė Ona 1891
 Rastenis Justinas 1891
 Rastenytė Viktorija 1892, 1894, 1896, 2225
 Rasutis P. 1942
 Raščius Antanas 899
 Raščius Jonas 899
 Raščius Pranas 14, 26, 899, 1102, 1170, 2168
 Raščiuotė Julė 899
 Rašymaitė Ona 1031
 Rašomavičius V. 116, 7122, 7123, 7129, 7130, 7132, 7169
 Raštikis S. 1981, 2147
 Raudonikis Algimantas 758, 2256
 Raugaitė Marijona 410
 Raugaitė-Kuzmienė Emilija 411
 Raugas Aloyzas 1067
 Raugas Ignas 410, 411
 Raugas Ignatijus Prancūnas 410
 Raugas Jurgis 410
 Raugas Justinas 410
 Raugas Tadeušas 410
 Raugas Vincas 410
 Raugienė Audra 719
 Raulinaitis P. 2147, 2152
 Raupelis Justinas 958
 Ravko Juozapas 1224
 Razytė Marijona 2236, 2240
 Razmas Adomas 213, 423, 255, 893, 894, 1134, 1175, 2101, 2106, 1224, 1225
 Razumas Valdemaras 1823
 Reding Viviane 633
 Regalai 1062
 Regalas 208, 494, 658, 710
 Regalas Bronius 883
 Regalas Gasparas 571, 572, 625
 Regalas Jurgis 1066
 Regalas Martynas 1068
 Regalas Matas 1066
 Regalas Motiejus 1066
 Regalas Vladas 842
 Regalienė 710
 Regalienė (Pralagauskaitė) Leonora 838
 Regalienė Bronė 1065
 Regalienė Ona 838
 Reida Mitrofanas 2101, 2100, 2116
 Reikalai 496
 Reikalaitė Julija 434
 Reikalaitė Veronika 434, 1713
 Reikalaitė Virginija 1730
 Reikalaitė-Dalibagienė Marijona 434
 Reikalaitė-Vaškeliene V. 853
 Reikalas 494, 860, 1676, 1777
 Reikalas A. 698
 Reikalas Alfonsas 433, 434
 Reikalas Antanas 1776
 Reikalas Ignas 433, 434
 Reikalas J. 1716
 Reikalas Jonas 433, 434, 1071, 1359, 1360
 Reikalas Jurgis 899
 Reikalas K. 1716
 Reikalas S. 853, 859, 860, 1359
 Reikalas Zigmantas 431, 433, 951
 Reikalienė (Jonienė) 853
 Reikalienė A. 647, 1667
 Reikalienė Agnieška 434
 Reikalienė Apolionija 1509, 1510, 1511, 1648
 Reikalienė Marija 434
 Reikalienė Rita 757
 Reikalienė Veronika 434
 Reikalytė Ona 1234
 Reikalytė Uršulė 658
 Reinyš Mečislovas 1557
 Reisdalis Jakobas 1535
 Reisdalis Salomonas 1535
 Remeikiai Matas 775
 Remeikiai 779, 1934
 Remeikienė 436, 693, 870
 Remeikienė Anelė 693, 815, 834
 Remeikienė Apolionija 434
 Remeikienė Barbora 638, 1086
 Remeikienė Birutė 912
 Remeikienė Bronislava 869, 876
 Remeikienė Elena 834
 Remeikienė Elžbieta 435
 Remeikienė Emilija 435
 Remeikienė Julijona 464
 Remeikienė Kostė 949
 Remeikienė Ona 775, 776, 778, 1382
 Remeikienė Paulina 403, 786, 787
 Remeikienė Sasė 778
 Remeikienė Stepanida 435
 Remeikienė Veronika 1499
 Remeikis 494, 654, 664, 872
 Remeikis A. 992, 2177, 2179, 2180
 Remeikis Adolfas 7, 19, 597, 601, 869, 870, 875, 876, 1812, 2169–2171, 2174, 2178–2180, 2306
 Remeikis Algis 910
 Remeikis Antanas 464, 570, 812, 813
 Remeikis Audrius 2179
 Remeikis Balys 834
 Remeikis Benas 912
 Remeikis Domininkas 464, 491
 Remeikis Feliksas 434, 435, 436
 Remeikis Gasparas 654, 658, 670, 910, 1481–1483, 1648, 2179
 Remeikis Ignas 433, 435
 Remeikis Izidorius 834
 Remeikis Jonas 430, 434, 435, 948, 2292
 Remeikis Juozas 436, 500, 690, 692, 693, 698, 705, 812, 813, 814, 834, 909–911
 Remeikis Jurgis 464, 465, 748, 872, 873
 Remeikis Kazys 430, 494, 948
 Remeikis M. 1274
 Remeikis Matas 778, 949, 1174
 Remeikis Mindaugas 2179
 Remeikis Motiejus 435
 Remeikis Petras 435, 464, 465
 Remeikis Povilas 873
 Remeikis Pranas 693, 730, 776, 778, 1076
 Remeikis Simonas 431, 434, 435, 951
 Remeikis Tamošius 1182
 Remeikis Vincas 464, 465, 466, 486, 491, 690, 692
 Remeikis Vladas 870, 875, 876
 Remeikytė Antanina 435
 Remeikytė Apolionija 435
 Remeikytė Barbora 428
 Remeikytė Birutė 875
 Remeikytė Danguolė 834
 Remeikytė Elena 464, 465
 Remeikytė Eleonora 1022
 Remeikytė Emilija 432
 Remeikytė G. 1702, 1734
 Remeikytė Jadvyga 434
 Remeikytė Karolina 1021
 Remeikytė Konstancija 949, 1021
 Remeikytė Nijolė 834
 Remeikytė Ona 435
 Remeikytė Pranutė 796
 Remeikytė Valė 1002
 Remeikytė Vanda 875, 2169
 Remeikytė Veronika 745
 Remeikytė Viktorija 406
 Remeikytė Zita 875, 876
 Remeikytė-Sirvydienė Birutė 869, 876
 Remeikytė-Ziženė Vida 909, 912
 Repševičius Petras 1083, 1146
 Repšiai 496, 764, 766, 1011
 Repšienė Angelė 812
 Repšienė Elena 993
 Repšienė Emilija 898, 1299
 Repšienė Konstancija 889, 1429
 Repšienė Marijona 1429
 Repšienė Ona 1665
 Repšienė Petronėlė 409, 988
 Repšienė Rozalija 710
 Repšienė Veronika 766
 Repšys Zofija 1066
 Repšis P. 588
 Repšiukas P. 590
 Repšys 469, 487, 496, 517, 670, 694, 705, 831, 991, 995, 1038, 1146
 Repšys A. 2260
 Repšys Albinas 1030, 1034
 Repšys Aleksas 938, 941
 Repšys Almantas 1041
 Repšys Andrius 408, 409, 411, 434, 991
 Repšys Antanas 439, 467, 491, 504, 766, 898, 983, 1021
 Repšys B. 494
 Repšys Baura Gasparas Pranas 429
 Repšys Baura Jurgis 429, 430
 Repšys Bronius 1030, 1041
 Repšys Česlovas 495, 958
 Repšys D. 569
 Repšys Domas 611
 Repšys Dominykas 429, 569, 570, 625
 Repšys E. 2187
 Repšys Gasperas 439
 Repšys I. 989, 1080
 Repšys J. 2019
 Repšys Jokimas 998
 Repšys Jokūbas 1071
 Repšys Jonas 362, 993, 1024, 1071, 1101
 Repšys Juozas 406, 408, 430, 438, 440, 570, 587, 625, 1024
 Repšys Kazys 408, 409, 420, 440, 471
 Repšys Kostas 439, 491, 791
 Repšys Leonas 517, 588
 Repšys M. 469, 470
 Repšys Martynas 1071
 Repšys Mataušas 991
 Repšys Mikas 467, 468, 469, 470
 Repšys Mykolas 941
 Repšys Motiejus 439, 997
 Repšys Nikodemus 438
 Repšys P. 519, 588, 1676
 Repšys Petras 471
 Repšys Povilas 503, 507, 514, 516, 628, 909, 941, 941, 1021
 Repšys Pranas 812, 997, 1021, 1026
 Repšys Rapolas 1021
 Repšys S. 628
 Repšys Simonas 1071
 Repšys Stanislovas 1071
 Repšys Stepas (Stasys) 471
 Repšys Steponas 471
 Repšys Valdas 1041
 Repšys Vincentas 413
 Repšytė 694, 898
 Repšytė Alma 993
 Repšytė Apolionija 1031

- Repšytė Bronė Irena 740, 742, 1067
 Repšytė Danguolė 993
 Repšytė Domicelė 941
 Repšytė Eleonora 1021
 Repšytė Emilija 439
 Repšytė Marilė 409
 Repšytė Ona 409, 425, 438, 441, 1021
 Repšytė Paulina 409
 Repšytė Rozalija 935
 Repšytė Veronika 409, 1021, 1554
 Repšytė-Baranauskienė Emilija 439
 Repšytė-Dagienė Kostancija 729
 Repšytė-Kymantienė Irena 467, 468, 469
 Repšytė-Viliūnienė Ona 438
 Revizorekas Mateus 887
 Rėza 540, 544
 Rėza Gediminas 549, 550
 Rėza Jonas 730
 Rėza Stasys 538–541, 543–547, 550
 Rėza Vidmantas 550
 Rėzaitė Nijolė 550
 Rėzienė Adelė 539, 549, 550
 Rėžaitis 1143, 1144
 Riauba 1003, 1004
 Riauba Antanas 691
 Riauba Petras 691
 Riaubaitė Elžbieta 885
 Riaubaitė-Šlamienė Genė 1055
 Riaubiškienė Laima 2005
 Riaubytė Elžbieta 1087
 Riaubytė-Ribokienė 1067
 Ribakovas 676
 Ribokas 885
 Ribokas Dalius 188
 Ribokienė L. 845
 Ridelis 1132
 Ridikaitė Marytė 1034
 Ridikas 1050
 Ridikas Antanas 570, 611, 625
 Ridikas Juozas 625, 1055
 Ridikas Vytautas 14, 27, 1170, 2019, 2020,
 2181, 2182, 2306
 Rimaitė 748
 Rimas Antanas 713
 Rimas Julius 699
 Rimas Petras 699
 Rimeikis Ramutis 2091
 Rimelienė Livonija 839
 Rimgaudas 206
 Rimgaudas, kunigaikštis 1308
 Rimiškienė 1048, 1060
 Rimiškis 1360, 1555, 1558
 Rimiškis Pranas 11, 23, 187, 1051, 1166,
 1554, 1556, 1557, 1594, 2019
 Rimiškytė Bronė 1554
 Rimiškytė Konstancija 1554
 Rimiškytė Ona 1554
 Rimiškytė, O. ir K. 590
 Rimiškytė-Gližinauskienė Konstancija 187,
 590
 Rinkevičienė Nijolė 1915, 1916, 1919–
 1921, 2311
 Rinkevičienė Rima 12, 24, 1167
 Rimkienė Elžbieta 416
 Rimkus Juozas 416
 Rimkus Leonas 2163
 Rimkuviene Loretta 1300
 Rimskis-Korsakovas N. 1304, 1306
 Rimša Edmundas 5, 17, 33, 34, 2306, 2364
 Rimša Juozas 1025, 1102
 Rinkauskienė Regina 4, 32, 1641
 Rinkevičiai 1048
 Rinkevičienė Anelė 1062
 Rinkevičienė Nijolė 12, 25, 1168, 1190,
 1915
 Rinkevičienė R. 1186
 Rinkevičius 792, 962, 1982
 Rinkevičius Edmundas 371, 609, 856, 947,
 1054, 1199, 1224, 1230–1232, 1274, 1288,
 1326, 1332, 1333, 1335, 1759, 1770, 1905
 Rinkevičius Gediminas 834
 Rinkevičius Jonas 791, 792
 Rinkevičius Juozas 834
 Rinkevičius Stasys 834, 1048
 Rinkevičius Vytautas 834
 Rinkevičiūtė Genutė 834
 Riomeris Mykolas 2033
 Risovas Kirilas 414, 418
 Risovas Michailas 441, 442
 Risovas Prokapas 429, 430
 Rymas Antanas 400
 Ryliškienė Elena 949
 Ryliškis 948
 Ryliškis Povilas 949
 Ryliškis Vytautas 949
 Rysovas Jokūbas 414
 Rysovas Mykolas 414
 Rysovas Nikita 414
 Rysovas Sidoras 414
 Rysovas Trofimas 414
 Rysovienė Agafija 414
 Rogčinskis Matas 1222
 Rogovskis Tadeušas 1222
 Romanovas 507, 590
 Romanovas Aleksandras 503, 513, 514
 Romanskas Juozapas 2098
 Romas G. 2199
 Romaška Adomas 1222
 Romeikienė Anelija 773
 Romeikienė Jelizaveta 773
 Romeikis Gasparas 774
 Romeikis Ivanas 773
 Romeikis Josifas 773
 Romeikis Kazimieras 773, 951
 Romeikis Konstantina 773, 774
 Romeikis Liudvikas 773, 774
 Romeikis Motiejus 773, 774, 951
 Romeikis Osipas 773, 774
 Romeikis Petras 773
 Romeikis Povilas 773
 Romeikis Stanislovas 773
 Romeikis Vikentijus 773
 Romelis A. O. 2260
 Rosčelskovskas 469
 Rosenis Arnas 2090
 Rosolovskis Stanislovas 2198
 Roza Kazimieras 1061
 Rožanovskis Steponas 1222
 Roznekiene O. 2223
 Rozniekas Edgaras 2222
 Rozniekiene Ona 2222
 Rožė 606
 Rožė Albinas 561, 564, 568, 949
 Rožė Dominykas 948
 Rožė Jonas 867
 Rožė Juozas 949
 Rožė Jurgis 866
 Rožė Konstantinas 949
 Rožė Martynas 868
 Rožė Mykolas 878
 Rožė Napoleonas 868
 Rožė Norbertas 866, 867
 Rožė Pranas 867
 Rožienė Ona 1072
 Rožienė Vanda 740, 742, 743
 Rožytė Ona 868
 Rožytė Sofija 877, 883
 Rožytė Valerija 838, 1066
 Rubcovaitė Elena 411
 Rubcovaitė Pelagėja 411
 Rubcovas Simonas 411
 Rucevičius A. 1183
 Rudaminaitė Elena 1278
 Rudaminaitė Valė 1278
 Rudėnaitė Danutė 892
 Rudianskienė Ona 918
 Rudis Kęstutis 1291, 1293
 Rudis Mindaugas 1293
 Rudis Stanislovas 1281, 1289, 1291, 1293
 Rudis Žygimantas 1293
 Rudkienė Zofija 1068
 Rudmina 576, 588
 Rudmina Antanas 514, 1278
 Rudmina Balys 234, 503, 514, 515
 Rudminaitė Elena 1217
 Rudminaitė Valentina 1217
 Rudokai 1068
 Rudokaitė Aldona 567
 Rudokaitė Anastasija 411
 Rudokaitė Elžbieta 411
 Rudokas 499, 901, 1359
 Rudokas Antanas 494, 568
 Rudokas Balys 587, 625
 Rudokas Ignas 996
 Rudokas J. 403
 Rudokas Jokūbas 411, 412
 Rudokas Jonas 402, 411, 1068
 Rudokas Juozas 411, 428, 567
 Rudokas Jurgis 406, 411, 412
 Rudokas Kazys 514
 Rudokas Pranas 1068
 Rudokienė Nijolė 892
 Rudokienė Ona 1069
 Rudokienė Teklė 406
 Rudzikas Zenonas Rokas 1823
 Rudzakis E. 1535
 Ruginis J. 750, 1220
 Ruginavičius Paulius 1223
 Rukšėnai 1934
 Rukšys Juozapas 227
 Rukšys Pranas 227
 Rūkštelė Antanas 1407
 Rūkštelė Edvardas 748
 Rumbinas 1980, 1981
 Rupeika A. 1246, ?1251, ?1260, ?1264, ?1265
 Rupeikiene Marija 10, 22, 1165, 1245,
 1270, 2301, 2306
 Rupšys J. 1975
 Rupūzinskas 1141
 Rusakevičius Antanas 715, 853
 Rusakevičius Dainius 1094
 Ruseckai 937
 Ruseckaitė Alma 937
 Ruseckas Bronius 937
 Ruseckas Petras 241
 Ruseckas Vygantas 937
 Ruseckas Vytautas 937
 Ruseckienė Stasė 703, 937, 1926
 Ruso Petras 1061
 Rusteikiene I. 2225
 Rutkauskaitė Elena 699, 1280
 Rutkauskas 424
 Rutkauskas Aleksandras 408, 423, 424
 Rutkauskas Antanas 990, 1280
 Rutkauskas Anūrijus 439
 Rutkauskas Archipas 1279
 Rutkauskas Fiodoras 427
 Rutkauskas Jakimas 409
 Rutkauskas Jonas 418, 422
 Rutkauskas Kuzma 424
 Rutkauskas Mykolas 410, 436
 Rutkauskas Nikiforas 416
 Rutkauskas Petras 408, 410
 Rutkauskas Ramonas 1047
 Rutkauskas Timofiejus 409
 Rutkauskienė Anastasija 416
 Rutkauskienė Marija 416
 Rutkauskienė Ona 409
 Rutkauskienė Stasė 652
 Rutkevičius 417
 Rutkovska Darja 408
 Rutkovskaitė Jevdokija 421
 Rutkovskaja Aldona 1066
 Rutkovskaja Anastasija 414
 Rutkovskaja Jevdokija 421
 Rutkovskienė Natalija 424
 Rutkovskis Aleksandras 406, 409, 430
 Rutkovskis Aleksiejus 415, 427, 428, 429
 Rutkovskis Andriejus 409, 412, 413
 Rutkovskis Anufrijus 414, 419, 420, 421
 Rutkovskis Arsenijus 404, 405, 786
 Rutkovskis Feodoras 406, 407, 408, 415,
 426, 431, 435
 Rutkovskis Grigorijus 406, 408
 Rutkovskis Ignatijus 431, 435
 Rutkovskis Ivanas 406, 408, 409, 415
 Rutkovskis Jakovas 427
 Rutkovskis Jemeljanas 424
 Rutkovskis Kuzma 414, 415, 423, 424
 Rutkovskis Marcijanas 408
 Rutkovskis Michailas 436
 Rutkovskis Mitrofanas 441
 Rutkovskis Mykolas 409
 Rutkovskis Moisiejus 414, 418
 Rutkovskis Nikiforas 415, 416

Rutkovskis Nikita 404, 405, 786
 Rutkovskis Panteleimonas 408
 Rutkovskis Petras 409
 Rutkovskis Povilas 409
 Rutkovskis Romanas 434
 Rutkovskis Savelijus 438, 440
 Rutkovskis Trofimas 415, 416
 Rutkovskis Vasilijus 438
 Rutkovskis Zacharas 408
 Rutkovskytė Jevdokija 409
 Rutkovskytė Jevgenija 409
 Ruzgas Adomas 943
 Ruzgas Juozapas 1069
 Ruzgas Kazys 995
 Ruzgas Kostas 943
 Ruzgas Vincas 14, 27, 771, 1005, 1101, 1170, 2184
 Ruzgas Vladas-Dovydas 572
 Ruzgienė 1562
 Ruzgienė Monika 1516
 Ruzgienė Veronika 1006, 1117
 Ruzgys 822
 Ruzgys A. 964
 Ruzgys Gediminas 1562

S

Sabaliauskaitė Veronika 1922
 Sabaliauskas 1431
 Sabaliauskas Silvestras 1952, 2163
 Sabalienė Bernadeta 2026
 Sabalys Juozas 2026
 Sabalys Jurgis 837
 Sabalytė Stasė 1014
 Sabanskaitė Paulina 796
 Sabienė Nomedas 1826
 Sacevičius Eustachas 491
 Sacevičius Juozas 491
 Sačkova Marija 1279
 Sačkovas Andrejus 1279
 Sadauskas 497
 Sadauskas Antanas 493, 575
 Sadauskas Cezaris 1952, 2159, 2163
 Sadūnaitė Nijolė 1151
 Sadūnas Jonas 1151
 Sadzevičius Dominykas 1222
 Sagadinai 833
 Sagadinaitė Aldona 833
 Sagadinaitė Anelija 999
 Sagadinaitė Angelė 834
 Sagadinaitė Genė 833
 Sagadinaitė Grasilda 999
 Sagadinaitė Katrė 430
 Sagadinaitė Kotryna 431
 Sagadinaitė Milda 833
 Sagadinaitė Stasė 833
 Sagadinas 445 451, 482, 694
 Sagadinas Albinas 833
 Sagadinas Algirdas 833
 Sagadinas Aloyzas 833
 Sagadinas Antanas 834
 Sagadinas Bronius 833
 Sagadinas Dominykas 914
 Sagadinas Jonas 693, 997, 705, 833, 957, 958
 Sagadinas Jurgis 996, 997
 Sagadinas Karolis 430, 431
 Sagadinas Liudvikas 914
 Sagadinas Mykolas 997
 Sagadinas Motiejus 948, 1069
 Sagadinas P. 453, 705, 833, 1702, 1732
 Sagadinas Pranas 450, 948
 Sagadinas Stasys 833, 957
 Sagadinas Vladas 834
 Sagadinienė Elžbieta 833
 Sagadinienė Ona 832, 833, 915, 1122
 Saja K. 855, 1799, 1800
 Sakadolskienė Emilija, 2311
 Sakalaitė Ona 2049
 Sakalas 543
 Sakalas Aloyzas 750
 Sakalauskai 236, 1008, 1018
 Sakalauskaitė (Jakšienė) Donata 1015
 Sakalauskaitė (Palevičienė) Vanda 1015
 Sakalauskaitė Danutė 2185

Sakalauskaitė Jūratė 378
 Sakalauskaitė Laima 851
 Sakalauskaitė Verutė 232
 Sakalauskas 232, 412, 945, 1359
 Sakalauskas A. 232, 233, 514, 515, 575, 588, 658, 690, 1130
 Sakalauskas Augustinas 1071
 Sakalauskas Balys 1015
 Sakalauskas Benius 625
 Sakalauskas Benjaminas 370, 569, 2185, 2186, 2187, 2188, 2311
 Sakalauskas Feliksas 690, 708
 Sakalauskas Henrikas 658
 Sakalauskas Juozas 1179
 Sakalauskas Kazimieras 14, 27, 412, 853, 1094, 1170, 2064, 2079, 2189
 Sakalauskas N. 889
 Sakalauskas Petras 1015
 Sakalauskas Povilas 711, 945, 1072
 Sakalauskas Steponas 853, 2185
 Sakalauskienė 738, 1221
 Sakalauskienė (Repšytė) Aldona 839
 Sakalauskienė Aldona 862, 1131
 Sakalauskienė Irena 2186
 Sakalauskienė Jūratė 1186
 Sakalauskienė Kazimiera 2185
 Sakalauskienė Kostė 708
 Sakalauskienė Raimonda 1105, 1108, 1112, 1582, 1583
 Sakalnykas Juozas 1022
 Sakalnykienė 234, 235, 1425, 2047, 2049
 Sakas Aleksandras, 2311
 Saladžiai 234, 917, 1008
 Saladžienė Grasilda 1008, 1009, 1010
 Saladžienė Uršulė 937
 Saladžius 1007, 1150
 Saladžius Balys 427, 504, 937, 1055
 Saladžius Dominykas 425
 Saladžius Linas 934, 937
 Saladžius Matas 1069
 Saladžius P. 452
 Saladžius Povilas 937
 Saladžius Pranas 449, 451, 1008, 1009, 1010, 1018, 1019
 Saladžiūtė Ona 937, 1940
 Saladžiūtė-Sirvydienė Konstancija 774
 Saladžiuvienė Grasilda 1397
 Salagiris M. 380
 Salūga Romualdas 2213
 Samaitis P. 2274
 Samsonovaitė O. 1700
 Samsonovaitė Pelagėja 409
 Samsonovas Aleksandras 409
 Samsonovas Antanas 409
 Samsonovas Jefimas 431, 432
 Samsonovas Mykolas 432, 433
 Samsonovas Semionas 406, 409
 Samsonovas Vasilijus 408, 409, 410
 Samuliai 770
 Sapiega 244
 Sapiega Aleksandras 244
 Sapiega Aleksandras Mykolas 1532, 1533
 Sapiega E. 244, 906, 908, 1257
 Sapiega Eustachijus 244, 904, 1247
 Sapiega Eustachijus Kajetonas 1532, 1534, 1535
 Sapiega Eustachijus Severinas 1535
 Sapiega Jonas Povilas 1532
 Sapiega Kodenis 1535
 Sapiega P. 1247
 Sapiega Pranas 11, 23, 244, 904, 209, 1166, 1247, 1532, 1534, 1535, 1585, 2097
 Sapieigaitė Emilija 1533
 Sapieigaitė Hermancija 1532, 1535
 Sapieigaitė Karolina 1533
 Sapieigaitė Mariana Kotryna 1533
 Sapieigaitė (Naruševičienė) Ona 242
 Sapieigaitė Ona Teofilė 1533
 Sapieigienė 1533
 Sapieigienė Anelė 1535
 Sapieigienė Magdalena 1532
 Sapieigienė Pelagija 1534, 1535
 Sapiegos 217, 413, 905, 906, 1247, 1308, 1532
 Sapiha E. 1535

Saplinskienė R. 1338
 Sarachozinas Agišas 241
 Sartonas-Virbalis 473
 Sasnauskas Č. 2012, 2254
 Sasnauskas Jurgis 506, 605
 Sasnauskienė Regina 8, 13, 20, 25, 968, 1168, 1944, 2306
 Satkūnas J. 77
 Sauska Leonardas 1823
 Saulienė 710
 Saulienė (Tervydaitė) Elena 838
 Saulis Arvydas 101
 Sauliūtė Aldona 837
 Sauliuvienė (Velutytė) Danutė 838
 Saulys 710
 Savickaitė Elena 2128
 Savickas Juozas 2281
 Savickas Vytautas 1952, 2163
 Savičiūnaitė-Mikučionienė 758
 Savulionienė Sofija 1544, 1546
 Savulionienė Z. 1102, 2311
 Sedelskienė Elena 1061
 Sedelskienė Stanislava 1061
 Sedelskis E. 2107
 Seibučiai 363, 581, 1068
 Seibutienė Daiva 1294
 Seibutienė Eleonora 427
 Seibutienė Ona 778
 Seibutis 498, 758, 1146
 Seibutis Aleksandras 427
 Seibutis Alfonsas 625
 Seibutis Alvydas 778, 1294
 Seibutis Antanas 990, 1047
 Seibutis Dominykas 426
 Seibutis Eugenijus 1275
 Seibutis Gerardas 363
 Seibutis J. 236, 363, 755, 756, 758, 1080, 1214
 Seibutis Jonas 415
 Seibutis Juozas 375, 407, 426, 754, 1086, 1648, 1661
 Seibutis Jurgis 426, 427, 439, 491
 Seibutis Laurynas 426, 427
 Seibutis Leonas 363, 755, 756
 Seibutis Liudvikas 407, 426, 427
 Seibutis M. 491
 Seibutis Matas 491
 Seibutis Pranas(?) 625
 Seibutis Tadas 426
 Seibutis Zigmantas 426, 427
 Seibutytė Agnieška 407
 Seibutytė Eleonora 407
 Seibutytė Karolina 407
 Seibutytė Viktorija 426, 427
 Seibutytė-Lukošiūnienė Eleonora 427
 Seibutytė-Mierkienė Genovaitė 1562, 1608
 Seibutytė-Šeduikienė Viktorija 427
 Semėnas Evaldas 713
 Semėnas Jonas 408
 Semėnas Nikodemus 408
 Semėnas Pranas 408
 Semėnienė Emilija 408
 Semionovas Aleksas 1279
 Sent-Egziuperi Antuanas de 1919, 2085, 2154
 Senulienė Anelė 787
 Sereičkienė Uršulė 413
 Sereika Ignas 822
 Sereika Tomas 822
 Sereika Vaidotas 822
 Sereikai 1934
 Seržentaitė Domicelė 439
 Seržentaitė Juzė 436
 Seržentaitė Ona 436
 Seržentas Antanas 436
 Seržentas Jonas 436
 Seržentas Jurgis 436
 Seržentas Martynas 436, 437
 Seržentienė Agnietė 436
 Seržintai 1008
 Seržintaitė Alma 1012
 Seržintaitė Egida 1012
 Seržintaitė Elvyra 1012
 Seržintas Algis 1012
 Seržintas Antanas 1012

- Seržintas Jonas 1012, 1019
 Seržintas Kazimieras 1012
 Seržintas Petras 1012
 Seržintas Vyngandas 1012
 Seržintienė (Paunksnytė) Stefanija 1012, 1019
 Severkovas A. 2214
 Siaurusaitienė (Gabavičiūtė) Onutė 839
 Sidabras Pranas 1068
 Sidabras Raimundas 1068
 Sidoras Kublickis 787
 Sidoravičius Pranciškus Ksaveras 213
 Sierakauskas Zigmās 397, 398
 Sihvo Aris 1049, 1050
 Sihvo Jūratė 1050, 1057
 Silvestravičius Antanas 1222
 Simakovas 1578
 Simanavičienė Danutė 842
 Simniška Leonas 1323
 Simniškis R. 198, 2199
 Simniškytė Andra 5, 17, 185, 188, 2190, 2191, 2200, 2202, 2203, 2300, 2306
 Simniškytė-Strimaitienė A. 188
 Simonavičienė Virginija 1299
 Simonėlis 605
 Simoniokas-Suščenovas 945
 Sinevičius Mikalojus 1223
 Sinicienė (Butkytė) Vilija 839
 Sinicienė (Puteikytės) Elena 1004
 Sinkevič Jadvyga 1299
 Sinkevičienė 493, 746
 Sinkevičius 746
 Sinkevičius Jurgis 746
 Sinkevičius V. 1791
 Sinkevičiūtė 1074
 Sinkevičiūtė Dalia 746
 Sirjakai 2119
 Sirjaka Jurgis 2119
 Siručiai 971, 1058, 1062
 Sirutavičius V. 2281
 Sirutavičius Vladas 2280
 Sirutienė Agota 976
 Sirutienė Gvida Marijona 8, 20, 1047, 1050, 1053, 1057, 1058, 2306, 2311
 Sirutienė Grāsilda 963
 Sirutienė N. 1746
 Sirutienė Ona 1654, 1744
 Sirutis 625, 971
 Sirutis Julius 568, 625
 Sirutis A.-Eimutis 618
 Sirutis Aleksas 973
 Sirutis Antanas 965
 Sirutis Balyš-Granitas 559, 561, 562, 566
 Sirutis Bronislovas 729, 965, 1048
 Sirutis D. 102
 Sirutis Jonas 974, 975, 976, 977
 Sirutis Julius-Eimutis 559, 561, 566
 Sirutis Juozas 965
 Sirutis Jurgis 965, 977
 Sirutis Kazimieras 970, 1174, 1181, 1183
 Sirutis Kostas 965
 Sirutis Martynas 1174, 1181, 1182
 Sirutis Matviejus 963
 Sirutis Osipas 963
 Sirutis Petras 963
 Sirutis Simonas 1001
 Sirutis Steponas 976, 977
 Sirutis Vāclovas 990
 Sirutis Vikentijus 963
 Sirutis-Eimutis Julius 1426
 Sirutytė Milda 806
 Sirutkevičius 406
 Sirvydaitė Ona 822
 Sirvydaitė Palmira 640
 Sirvydaitė V. 1504, 1505
 Sirvydaitė Valerija 362
 Sirvydaitė Veronika 1502
 Sirvydas Albinas 1539
 Sirvydas Antanas 710
 Sirvydas Napalys 705
 Sirvydienė 494, 742
 Sirvydienė (Lungevičiūtė) Janina 838
 Sirvydienė (Mikuckaitė) Faustina 2190
 Sirvydienė Agota 773
 Sirvydienė Anelija 1040, 1043
 Sirvydienė Bronislova 1068
 Sirvydienė Elena 1065
 Sirvydienė Emilija 774, 775
 Sirvydienė Eugenija 2198
 Sirvydienė Faustina 14, 27, 640, 851, 853, 1170, 1365, 1374, 1861, 2190, 2191
 Sirvydienė Jekaterina 436
 Sirvydienė Magdalena 772
 Sirvydienė Morta 436
 Sirvydienė Ona 8, 11, 20, 23, 854, 860, 861, 849, 857, 860, 944, 1054, 1068, 1166, 1112, 1565, 2306
 Sirvydienė Pranė 1127, 1129, 1130, 1131, 1394
 Sirvydienė Valė 742, 743
 Sirvydienė Veronika 773
 Sirvydienė-Musteikytė Emilija 774, 775
 Sirvydis 1140
 Sirvydis Albinas 100
 Sirvydis Alfonsas 1778
 Sirvydis Algimantas Povilas 1809
 Sirvydis Algis 1043
 Sirvydis Anatolijus 1043
 Sirvydis Andrius 381, 436, 691, 1004, 1020, 1023, 1030, 1041, 1042, 1043, 1072, 1359, 1778
 Sirvydis Baltramiejus 1023
 Sirvydis Baltrus 414
 Sirvydis Boleslovas 1023, 1043
 Sirvydis Bronislovas 1068
 Sirvydis Bronius 1006
 Sirvydis Ernestas 602, 1042, 1102
 Sirvydis Gytis 1066, 1324
 Sirvydis Jonas 15, 27, 414, 436, 691, 831, 853, 1023, 1026, 1041, 1042, 1043, 1044, 1087, 1101, 1170, 1130, 1131, 1308, 1861, 1864, 2064, 2196
 Sirvydis Juozas 691, 1002, 1023, 1034, 1041, 1043, 998, 1240, 1355, 1360, 1778
 Sirvydis Jurgis 436, 795, 1020, 1023, 1031, 1041, 1042, 1063, 1127, 1128, 1129, 1425
 Sirvydis Justinas 431, 436, 772, 951
 Sirvydis Kazimieras 436, 1023, 1043, 1067, 1069
 Sirvydis Konstantinas 773, 774, 1359, 2197
 Sirvydis Leonas 1068
 Sirvydis Liudvikas 774, 1026, 1041
 Sirvydis M. 776
 Sirvydis Martynas 1425
 Sirvydis Matas 775
 Sirvydis Motiejus 774, 775, 776, 777, 915
 Sirvydis Napoleonas 1043, 1069, 1505
 Sirvydis Osipas 772, 774
 Sirvydis Ovidijus 1043
 Sirvydis Petras 2192
 Sirvydis Pranas 1042, 1043, 1065
 Sirvydis Rapolas 873, 1023, 1043
 Sirvydis Saulius 1068
 Sirvydis Simonas 853, 1776, 1777
 Sirvydis Stasys 775, 776, 777, 778, 1003, 1004, 1042
 Sirvydis Vincas 602, 691, 751, 1023, 1041, 1336, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203
 Sirvydis Vytautas 369, 1101, 1308, 1861, 1864, 2196, 2198
 Sirvydis Vytautas Jonas 15, 27, 873, 2197
 Sirvydis Vytautas Konstantinas 853, 1823, 2064, 2195
 Sirvydis Vladislavas 1023
 Sirvydytė 567, 774
 Sirvydytė Agota 1023
 Sirvydytė Alma 1043
 Sirvydytė Anelija 773
 Sirvydytė Angelė 1063
 Sirvydytė Antanina 1004
 Sirvydytė Benigna 772
 Sirvydytė Bronė 567
 Sirvydytė Veronika
 Sirvydytė Dangira 1042
 Sirvydytė Danutė 1030, 1041, 1042
 Sirvydytė Diana 2198
 Sirvydytė Donata Teofilė 1041
 Sirvydytė Elžbieta 1022
 Sirvydytė Emilija 1003, 1012, 1023
 Sirvydytė Gintė 2198
 Sirvydytė Jarūnė Julijona 937
 Sirvydytė Karolina 436, 1023, 1043
 Sirvydytė Liudgarda 431, 956
 Sirvydytė Milda 1042
 Sirvydytė Natalija 1023
 Sirvydytė Ona 802, 1041
 Sirvydytė Palmira 10–14, 22–24, 27, 712, 188, 833, 834, 849–854, 856–860, 945, 1042, 1102, 1121, 1123, 1165–1167, 1170, 1235, 1240, 1359, 1554, 1759, 1860, 1861, 1862, 1864, 2306, 2192
 Sirvydytė Ramunė 1649
 Sirvydytė Romualda 1042
 Sirvydytė Stasė 1043
 Sirvydytė Teofilė 773, 1041
 Sirvydytė Uljona 772
 Sirvydytė Uršulė 773
 Sirvydytė Varvara 773
 Sirvydytė Veronika 441, 1023, 1041, 1042, 1214
 Sirvydytė Viktorija 772
 Sirvydytė-Kundavičienė Veronika 774
 Sirvydžiai 1101, 2193, 2197
 Skardienė Akvilė 849
 Skardienė Vladislava 723
 Skardinskaitė Vaida 1336
 Skardyte Laima 723
 Skardyte Vida 723
 Skardžiai 494, 496, 654, 664, 862, 2192
 Skardžienė Gražina 1311, 2205
 Skardžius 1431
 Skardžius Bronius 723, 968, 969, 1336
 Skardžius Edgaras 2204, 2205
 Skardžius Gediminas 1311, 2204, 2205, 2206, 2208, 2209
 Skardžius Juozas 715, 849, 1431, 21432
 Skardžius Vladas 768, 1086, 1572, 2054
 Skardžiūtė Gražina 2204
 Skardžiūtė Virginija 1094
 Skardžiuvienė Akvilė 715, 850, 862
 Skardžiuvienė E. 1102, 1537, 1984, 1986, 2053, 2080
 Skardžiuvienė Elena 787
 Skardžiuvienė Elzė 1543
 Skardžiuvienė Gražina 2207, 2208
 Skardžiuvienė Vlada 969
 Skarelis Jonas 954
 Skarelis Juozas 954
 Skarelis Romas 954
 Skarelytė Emilija 954
 Skarga Petras 1284
 Skarina 540, 544, 545
 Skarina Andrius 416
 Skarina Jekaterina 542
 Skarina Josifas 538
 Skarina Julija 542
 Skarina Juozas 501, 540, 541, 542
 Skarina Maksimas 504, 542, 788, 1055
 Skarina Olga 542
 Skarina Vasilijus 417
 Skarina Vladimiras 542
 Skarinaitė Liuda 540
 Skarinienė 1186
 Skarinienė E. 677
 Skeirienė Asta 1297
 Skeldavičiūtė K. 1713
 Skeldavičiūtė M. 1706, 1732
 Skemundris Sigitas 1067
 Sketerskienė Liuda 748
 Skibicki S. 759
 Skirckus 577
 Skirgaila 210
 Skirius Juozas 4, 32
 Skirskus Feliksas 493, 504
 Skirskus Juozas 493, 1504
 Sklėrius Stanislovas 380
 Skorina Andriejus 417
 Skorina Josifas 541
 Skorina Vasilijus 414, 542
 Skrebė 363
 Skrebė Antanas 417
 Skrebė Julius 1065
 Skrebė Juozas 1068
 Skrebiėnė Magdalena 418

- Skrebiškis 971
 Skrebiškis Pranas 974
 Skrebiškis Vaclovas 976
 Skrebytė-Paškoniėnė Anelija 417
 Skripka Bronius 501
 Skrodenis Stasys 4
 Skruzdienė L. 1129
 Skubiejiėnė Toma 839
 Skubiejijs Sigitas 839
 Skuja Vladas 1306
 Skurkienė Anelė 788
 Skurkytė Ona 805
 Skvarčinskai 236
 Skvarčinskaitė A. 236
 Skvarčinskaitė V. 236
 Skvarčinskas 233, 378, 730
 Skvarčinskas Antanas 232, 659
 Skvarčinskienė 232
 Slibodžinskis Nikolajus 1222
 Slabšys Edvardas 1005
 Sladkevičius Vincentas 1071, 1768
 Slančiauskienė J. 1182
 Slančiūnienė (Slapšinskienė) Juozapota 1183
 Slapšiai 1066
 Slapšienė Emilija 1381, 1382, 1496, 1500, 1503, 1705, 1733, 1734
 Slapšinskaitė Konstancija 380
 Slapšinskas 2101
 Slapšinskienė 1177
 Slapšinskienė Juozapota 1176, 1179
 Slapšys 971
 Slapšys Ignas 638, 1079
 Slapšys Juozas 1069
 Slavėnaitė Vincenta 1106
 Slavėnas Pranas 1025
 Slavinas 592
 Slepovai 434
 Slepovas Kirjanas 431, 433
 Slepovas Makaras 431, 433, 434
 Slepovas Maksimas 434
 Slepovas Michailas 414
 Slepovas Mikolajus 434
 Slepovas Nikiforas 434
 Sleževičius Mykolas 2280
 Sližys B. 1958, 2158
 Sližys Saulius 1056
 Smalakis Antanas 787, 965
 Smalakis Ignotas 963
 Smalakis Matvejus 963
 Smalinskas Leonas 1782, 1783
 Smalskys 452
 Smalstys Jurgis 447, 449, 450, 451, 453, 482, 2279
 Smetona Antanas 224, 405, 506, 516, 581, 796, 881, 1050, 1071, 1147, 1308, 1322, 1776, 1957, 1973, 2045, 2109, 2144, 2145, 2146, 2149, 2294
 Smirnovas Ivanas 514
 Smolskis 447, 453
 Smolskis Jonas Tadas 1222
 Smolskis Pranas Saulius 1068
 Smolskytė Jurgita 449
 Smoryginas Jėpifanas 411, 412
 Sniadeckis Andrius 2198
 Sniečkus A. 2251, 2286, 2289, 2294
 Sniečkus Petras 1216
 Snukiškienė Stefa 917, 942
 Snukiškis Bronius 917
 Sočkovas Jonas 742
 Sodeika Stepas 2136
 Sokolovas 589
 Sokolovskis Michalas 904
 Sokratas 1915
 Solovjovas Vladimiras 2115
 Sondeckis Jackus 2130, 2131, 2280
 Sorokina Ona 1279
 Sorokinas A. 514, 590
 Sorokinas Aleksas 412, 588
 Sorokinas Josifas 412
 Sorokinas Juozas 514
 Sorokinas Maksimas 412
 Sorokinas Rapolas 412
 Sorokinas V. 412, 590, 588
 Sorokinienė Ulijona 405
 Sparrow Giles 2060
 Speičys Petras 1952, 1956, 2158, 2159, 2163
 Spencer Jonathan 1515
 Sprogis 2114
 Sriubaitė Dalė 935
 Sriubaitė E. 748
 Sruoga 216, 1266
 Sruoga A. 2158
 Sruoga Balys 586, 1932, 1933, 2266
 Sruoga Kazys 1086
 Sruogienė Marijona 1054
 Sruogos 1341
 Stachovskis Jonas 1221
 Stakėnienė R. 1917
 Stalinas 15, 391, 476, 494, 521, 577, 634, 828, 863, 866, 1171, 1340, 1538, 1551, 1674, 1675, 1783, 1944, 2004, 2010, 2051, 2110, 2111, 2120, 2211, 2271, 2272, 2278, 2293
 Stalnionienė Petronėlė 1072
 Stanaitis A. 779
 Stancevičius Antanas 1147
 Stanikienė Audronė 7, 8, 10, 11, 19, 20, 22, 23, 764, 1165, 1166, 1577, 2306
 Stanilauskaitė Brigita 2226
 Stanilauskaitė Rūta 2226
 Stanislauskas Eugenijus 2225
 Stanislauskas Raimundas 2225
 Stanislauskas Stasys 2225
 Stanislauskienė Irena 2225, 2311
 Stanislovas Augustas, karalius 904, 971
 Stanislavavičius Ipolitas 1223
 Stanislovėnai 1429
 Stanislovėnas Jonas 1063
 Stanislovėnas Vladislovas 1063
 Staniulis Gintaras 1299
 Stankevičienė R. 1120
 Stankevičienė Vanda 713, 714, 716, 852
 Stankevičius 738
 Stankevičius Aleksandras 1952, 1958, 2158, 2159, 2162, 2163
 Stankevičius Dominykas 1223
 Stankevičius L. 855
 Stankūnas 514, 588, 712, 1055
 Stankūnas Bronius 503, 514, 519
 Stankūnas Petras 691
 Stankūnas Tamošius 1174, 1175, 1176, 1178, 1183
 Starkai 1934
 Starkus 540, 541, 544, 545
 Starkus Antanas 538, 540, 541, 542
 Starkus Juozas 501
 Starkuvienė (Baltuskaitė) Julė 1283
 Starta Klemensas 822
 Stasiškaitė 375
 Stasiškaitė Agnieška 1078
 Stasiškiai 500, 558, 870, 871, 1062
 Stasiškienė (Rožytė) Milda 738
 Stasiškienė Danutė 1048
 Stasiškienė Emilija 1058, 1060, 1749, 1750
 Stasiškienė Irena 1793
 Stasiškienė Izabelė (Zabielija) 416
 Stasiškienė Janina 721
 Stasiškienė-Matuliauskaitė Janina 720
 Stasiškis Antanas Napoleonas 12, 24, 369, 370, 371, 500, 638, 673, 720, 843, 846, 853, 861, 1071, 1167, 1188, 1124, 1308, 1311, 1333, 1336, 1757, 1758, 1774, 1790, 1802, 1905, 1793, 1807, 1986, 1987, 2306, 2311
 Stasiškis Balys 625, 690, 1047, 1050
 Stasiškis Bronius 511, 625, 1054
 Stasiškis Bronius-Sūkuryjs 555, 556, 557, 558, 565
 Stasiškis Domininkas 1048, 1051, 1055, 1056, 1058, 1060
 Stasiškis Eugenijus 876
 Stasiškis Evaldas 876
 Stasiškis Feliksas 511, 625, 1054
 Stasiškis Feliksas-Smūgis 555, 557, 558, 561, 565, 604
 Stasiškis Gasparas 1048, 1059
 Stasiškis Jonas 658
 Stasiškis Juozapas 1050, 1359
 Stasiškis Juozas 850
 Stasiškis Kazys 1048, 1055, 1060
 Stasiškis Leonas 1648
 Stasiškis Pranas 688, 690, 703, 876, 1048
 Stasiškis Vaižgantas 876
 Stasiškis Vilius 876
 Stasiškytė Bronė 1054, 1058
 Stasiškytė Emilija 1047
 Stasiškytė Janina 720
 Stasiškytė Natalija 1011
 Stasiškytė Ona 1006, 1117, 1776
 Stasiškytė Paulina 876
 Stasiškytė Zita 869, 876
 Stasiškytė-Vaškėlienė Aldona 1057
 Stasiulytė Rozalija 438
 Stasiūnaitė 1076
 Stasys Bernotas 906
 Stašėvičius Petras 1194, 1195, 1209, 1222
 Stašinskis Jokūbas 1223
 Staškauskas P. 401, 1223
 Staškus Albertas 2105
 Staškus Jonas 2105
 Staškus Petras 2105
 Staškutė Genė 2105
 Staškutė Zita 2105
 Staškuvienė Paulina 2105
 Statkus V. 1975, 1978
 Statulevičius 2110
 Statulevičius Vytautas 990
 Staugaitis G. 110
 Staugaitis Justinas 1242
 Stauskas Norbertas 409
 Stauskienė Agnieška 409
 Steckaitė J. 1336
 Stenbergas Andrius 210
 Stepanionienė Julija 1066
 Stepanionienė (Šatkutė) Elena 1004
 Stepanonis Balys 1004
 Stepanonis Feliksas 998
 Stepanonis Jonas 999, 1004, 1069
 Stepanonis Juozapas 948, 1069
 Stepanonis Liudvikas 774
 Stepanonis Pranas 868
 Stepanonis Vikentijus 774
 Steponaitytė 1140
 Steponas 917, 918, 919
 Steponas, kunigaikštis 241
 Steponavičiai 1062
 Steponavičienė 654
 Steponavičienė Konstancija 495, 516, 518, 664
 Steponavičienė Marija 785
 Steponavičius 961, 962, 1360
 Steponavičius J. 517
 Steponavičius Petras 996, 997, 1069
 Steponavičius Stanislovas 785
 Steponėnas Kazys 949
 Stėbirienė 1176
 Stėpinas Vincas 997
 Stėpinas Vincentas 996
 Stėrmaitis Justinas 1303
 Stėraitė Zosė 2163
 Stėraitė-Staniškienė Zofija 2159
 Stėchovskis Kazimieras 1222
 Stėmas Jonas 805
 Stėnčius Darius 4
 Stėrporištis G. 1192
 Stėraižys 572
 Stravinskas Antanas 1407
 Strazdas 1998
 Strazdas Algis 821
 Strazdas Bronius 1228, 1229, 1244
 Strazdas Juozas 799
 Strazdas Jurgis 799
 Strazdelis 540, 542, 1947
 Strikas 406
 Strimaitis Justinas 1281
 Stėrolis Jonas 907
 Stėrolytė E. 2170
 Strutinskis Nikolajus 1222
 Stukai 800, 1178
 Stukaitė 969
 Stukaitė Aistė 1105
 Stukaitė Aurelija 1105
 Stukaitė Daiva 1649
 Stukaitė Elena 1756
 Stukaitė Gabrielė 1105

- Stukaitė Regina 1701
 Stukaitė-Skardžiuvienė Vladislava 969
 Stukas 494
 Stukas Aleksas 362
 Stukas Alvydas 725, 1105
 Stukas Antanas 362, 670, 910, 1071
 Stukas Balys 800, 804, 805
 Stukas Bronius 912, 913
 Stukas Domas 661, 695
 Stukas Dominykas 1071
 Stukas J. 494
 Stukas Jonas 1016
 Stukas Juozas 362, 695, 661, 913, 1431
 Stukas Jurgis 910
 Stukas Kazimieras 708, 743, 1071, 1105
 Stukas Ovidijus 1105
 Stukas Petras 491
 Stukas Povilas 491, 560, 566, 625
 Stukas Stasys 1071, 1739
 Stukienė A. 1379
 Stukienė Barbora 1493
 Stukienė Milda 1738
 Stukienė Ona 625, 740, 741, 742, 743
 Stukienė Ona Anelė 804
 Stukienė Ona-Motina 560, 566
 Stukienė V. 848
 Stukienė Virginija 1103, 1104, 1105, 1114
 Stukienė Zoja 9, 21, 743, 1073
 Stulginskis Aleksandras 872, 1151, 1826
 Stulginskis Mykolas 2072
 Stulienė Virginija 32
 Stundžia Mindaugas 919, 1943, 2181
 Subatavičienė 693
 Subatavičius Jonas 812
 Subatavičiūtė 693
 Sučila Antanas 2199
 Sudvajus 209
 Sugaunis Jonas 699
 Suliatickis Aleksandras 241
 Suliatickis Jurgis 241
 Sungailienė E. 1499, 1501
 Sunklodai 236, 1048
 Sunklodaidė Vida 2210
 Sunklodaitė Agnė 2210
 Sunklodaitė Agota 785
 Sunklodaitė Bronė 233
 Sunklodaitė Dalia 2210
 Sunklodaitė Domicelė 785
 Sunklodaitė Giedrė 1570, 1601
 Sunklodaitė Lilija 2223
 Sunklodaitė Marijona 785
 Sunklodaitė Onutė 788, 790
 Sunklodaitė Rozalija 785
 Sunklodaitė Valerija 1125
 Sunklodaitė Veronika 233
 Sunklodaitė-Tutinienė Viktorija 2236
 Sunkloda 234, 1059, 1144
 Sunkloda Antanas 787, 790, 1048, 2210
 Sunkloda Dominykas 785
 Sunkloda Evaristas 785
 Sunkloda Izidorius 785
 Sunkloda Jonas 15, 27, 233, 1170, 1411, 2064, 2079, 2210
 Sunkloda Jonas Kazys 2210
 Sunkloda Juozas 500, 785, 1050, 1648
 Sunkloda Leonas 575
 Sunkloda Pranas 788, 790, 908
 Sunkloda Sanislovas 785
 Sunklodienė 1075
 Sunklodienė Kristina 785
 Sunklodienė Monika 1411
 Suodikas 658
 Surankovičiai 436
 Sургailiai 964, 2212
 Sургailienė Emilija 1509, 1511
 Sургailienė S. 1693
 Sургailienė Uršulė 1067
 Sургailienė Vanda 1065
 Sургailienė Veronika 377
 Sургailis 380, 1067, 1779
 Sургailis B. 676
 Sургailis Gintautas 13, 25, 779, 1168, 1932
 Sургailis Jonas 779, 966, 1656
 Sургailis Kazys 965
 Sургailis Matas 965
 Surgailis Tomas 377, 496, 577, 2212
 Surgailis Zenonas 1987, 2212
 Sургailytė 1067
 Sургailytė Sofija 1065, 1651, 1656
 Sургailytė-Narbutienė Regina 370, 2212
 Surgeilis Antanas 963
 Surgeilis Matviejus 963
 Surgeilis Osipas 963
 Surkovas 544
 Survila 1150
 Survila Antanas 1151, 1214, 1241, 2116
 Survila Antanas
 Susčianovas 822
 Suščenovas Povilas 551, 553
 Suščenovas Simonas 503, 514
 Suščianovienė Ona 551, 553, 985
 Suščianovaitė Aleksandrina 1279
 Suščianovas 440, 516
 Suščianovas Aleksiejus 430
 Suščianovas G. 1699
 Suščianovas Ivanas 429, 430
 Suščianovas Jonas 430
 Suščianovas Kostas 430
 Suščianovas Povilas 496, 497, 502, 507, 658
 Suščianovas Simonas 430, 622
 Suščianovas Steponas 430, 496
 Suščianovas V. 507
 Sutkus Antanas 1550, 1904
 Sutkus Juozas 691, 2146
 Sviešnikovas A. 2255
 Svilai 205, 206, 410, 764, 1053, 766, 1054, 1062
 Svilaitė Aldona 789
 Svilaitė Aušra 767
 Svilaitė Bronislava 1014
 Svilaitė Emilija 1024
 Svilaitė Ona 467
 Svilaitė-Pajedienė Anelė 206
 Svilas 769, 971, 1243, 2120
 Svilas (Svyilas) Benediktas 472
 Svilas Albinas 789
 Svilas Alfonsas 562, 625
 Svilas Alfonsas-Streikus 559, 561, 562, 565
 Svilas Balys 474, 788, 789, 1059, 1072
 Svilas Benediktas 472–476, 789–891, 954
 Svilas Boleslovas 472, 1049
 Svilas Bronius 625
 Svilas Bronius-Aidas 559, 560, 565
 Svilas Eugenijus 475, 476
 Svilas Henrikas 476
 Svilas Jonas 767, 1062
 Svilas Jurgis 476, 477
 Svilas Mykolas 1071
 Svilas Nikodemus 767
 Svilas Povilas 745, 782
 Svilas Tomas 1063
 Svilas Vytautas 789
 Svilas Vladas 573, 575, 578, 767, 1559
 Svilienė 233
 Svilienė B. 767
 Svilienė Barbora 767
 Svilienė Bronė 767
 Svilienė Bronislava 476
 Svilienė Natalija 374, 754
 Svilienė Ona 410
 Svirskienė Dalia 364
 Svyilas Algirdas 955
 Svyilas Balys 491
 Svyilas Benediktas 491
- Š**
 Šabaldauskai 2012
 Šablinskaitė Jolanta 1093
 Šablinskis Antanas 1003
 Šablinskienė 1354
 Šadeika 243
 Šadzevičius Dominykas 1194
 Šakalienė Laimutė 11, 23, 1166, 1575
 Šakalienė R. 1917
 Šakalis Vilius 1071
 Šakarvis Vladas 1002, 1003, 1004
 Šakėnas P. 698, 1090
 Šakėnas Povilas 676
 Šaknys Ž. B. 1519
 Šaknys Žilvytis 4
 Šakūnas Ksaveras 836
 Šakūnas Vytautas 836
 Šakūnienė 710
 Šakūnienė O. 1483, 1485, 1486
 Šalkauskienė Julija 2245
 Šalkauskis Stasys 2147, 2245
 Šaltenis A. 1552, 2025
 Šaltenis S. 1790
 Šalugovskis (Šamarauskas) Aleksiejus 411
 Šalugovskis (Šamarauskas) Borisas 411
 Šalugovskis (Šamarauskas) Jokūbas 411
 Šapoka 810, 1907
 Šapoka
 Šapoka A. 453, 708, 904, 1297, 1488, 1551, 1555, 2032
 Šapoka Adolfas 608, 1927
 Šapoka Algis 708, 2054
 Šapoka Antanas 690, 707, 708, 1711, 1729, 1736
 Šapoka Hausas 2107
 Šapoka Juozas 609, 690
 Šapoka Kazys 1066
 Šapoka Pranas 708
 Šapokaitė Uršulė 608
 Šapokaitė V. 2211
 Šapokaitė Zosė 810, 1064
 Šapokienė Elena 2035
 Šapokienė Teklė 1481, 1483, 1484, 1486, 1487, 1495, 1505, 1513
 Šapokienė Valda 1005
 Šapokienė Veronika 708
 Šarakauskas 1427
 Šarakauskas Jonas 690
 Šarakauskas Juozas 1066
 Šarakauskas Martynas 690, 709
 Šarakauskienė (Vilutytė) Magiliona 838
 Šarakauskienė M. 1316
 Šarapovaitė Ana 411
 Šarapovaitė Liuba 411
 Šarapovas Aleksandras 411
 Šarapovas Arsenijus 411
 Šarapovas Jokūbas 411
 Šarapovas Vasilijus 411
 Šarapovas Vladimiras 411
 Šarapovienė Barbora 411
 Šarka Česlovas 1003, 1004
 Šarkanienė (Pranckūnaitė) Genė 519
 Šarkis Simonas 1071
 Šarkis Steponas 1071
 Šarkovas Grigorijus 431
 Šarkovskaja (Šarkauskaitė) Petronėlė 408
 Šatelenas 1951
 Šatkai 1423
 Šatkauskienė Genovaitė 1335
 Šatkus 995, 1066
 Šatkus Aleksas 991
 Šatkus Antanas Narimantas 991
 Šatkus Izidas 949
 Šatkus Jonas 94, 658, 1004
 Šatkus Kazys 691, 1001, 1004
 Šatkus Povilas 1001, 1002
 Šatkus Simonas 727, 998
 Šatkus Zigmantas 430, 948
 Šatkus Zigmantas Izidas 948
 Šatkutė 834
 Šatkutė Ona 705, 1006
 Šatkuvienė 606
 Šatkuvienė Emilija 1001
 Šatkuvytė Birutė 1001
 Šatkuvytė Verutė 1001
 Šauciūnas Juozas 1053, 1060, 1572
 Šauciūnas Kazimieras 1047
 Šauciūnas Vytautas 11, 23, 1166, 1572, 1573
 Šauciūnienė 1060
 Šauciūnienė Inga 1630
 Šaulevičius Benediktas 1223
 Šavalinskis Vaclovas 990
 Ščesnulevičienė M. 1577
 Ščiūris 857
 Šėduikaitė Aldona Veronika 1078
 Šėduikienė Ona Viktorija 426
 Šėduikienė Viktorija 427, 1274

- Šeduikis Juozapas 426, 427
 Šeduikis Motiejus 1063
 Šepka Lionginas 2056
 Šerienė 738
 Šerimukšnis P. 494
 Šerkšnovas 768, 902, 1673
 Šermukšnis 396
 Šermukšnis Vytautas 2170, 2171
 Šerstniovas Dmitrijus 689
 Šeržintas Petras 1066
 Šeržintas V. 715
 Šeškutė 1119, 1121
 Ševachovičiūtė Rimė 1133
 Ševčėnka Tarasas 2108
 Šiaučiukėnienė L. 1933
 Šiaučiūnas 1005
 Šiaučiūnas Viktoras 1998
 Šiaučiūnienė Inga 1580, 1581
 Šiaučiūnienė V. 749
 Šidlauskas P. 1235
 Šidlauskienė Angelė 809
 Šikšnienė (Kazakevičiūtė) Teofilė 1004
 Šikšnienė (Tranaitė) Kotryna 997
 Šikšnienė Anelija 914
 Šikšnys Antanas 915
 Šikšnys Dominykas 730, 773, 774, 914, 915
 Šikšnys Jonas 914, 915, 1002, 1004
 Šikšnys Justinas 914, 948
 Šikšnys Klemensas 948
 Šikšnys Kostantas 914
 Šikšnys Pranas 915
 Šikšnys Stanislovas 995
 Šikšnys Valdas 915
 Šilaika Mykolas 1223
 Šilas Feodoras 905
 Šilas Ivanas Ivanovas 905
 Šilas Mykolas 906
 Šileika Albinas 1192
 Šileika Pranas 584
 Šileikienė (Repšytė) Ona 839
 Šileikienė Genė 1064
 Šileikis Balys 973
 Šileikis Kestutis 839
 Šileikis Robertas 847
 Šileikis V. 1505
 Šileikytė R. 1336
 Šilienė Karolina 906
 Šilionka 588
 Šilionka Avakumas 906
 Šilionka Jakova 905
 Šilionka Jonas 503, 514, 906
 Šilionka Jurgis 413, 906
 Šilionka Mykolas 413, 1987
 Šilionkienė 367
 Šilionkienė Nadija 413
 Šilionkienė Ona 906
 Šilionok Avvakum 905
 Šilionok Jakov Vasiljevič 905
 Šilionok Michail Vasiljevič 905
 Šilova N. 691
 Šilova Natalija 504, 1186
 Šilovas A. 676, 708
 Šilovas Andrius 628, 700
 Šilovas Andrius 1219
 Šilovienė 2075
 Šimelytė 576
 Šimelytė-Rudminienė 581
 Šimkevičius Dominikas 1223
 Šimko Mackovič 209
 Šimkūnaitė Eugenija 752, 1581, 2013
 Šimkūnas 2043
 Šimkūnienė Kazimiera 823
 Šimkus 209
 Šimkus Antanas 2104
 Šimkus J. 1977
 Šimkus S. 2254
 Šimkutė Bronė 2104
 Šimkuvienė Ona 2104
 Šimonėlienė (Rimeikytė) Teresė Alva 1429, 21432
 Šimonėlienė Gražina 917
 Šimonėlienė Salomėja 1648, 1651
 Šimonėlienė Vanda 941, 942
 Šimonėlis 395, 580
 Šimonėlis Algis 941, 942
 Šimonėlis B.
 Šimonėlis Balys 693, 740
 Šimonėlis Jonas 570, 587, 625, 1067
 Šimonėlis Liudvikas 625
 Šimonėlis Petras 812
 Šimonėlis V. 917, 1216, 1231
 Šimonėlytė Inga 917
 Šimonėlytė Ramunė 941
 Šimonis K. 1421, 1540
 Šimukėnas Virginijus 1325
 Šimulaitis 237
 Šimutis L. 2150
 Šinkūnas 1132
 Šinkūnas R. 1259, 21263
 Šinkūnienė Eleonora 1072
 Šipkauskienė Lina 1012
 Širin Aleksandr 905
 Širinas Aleksandras 413
 Širinas Ivanas 905
 Širinas Timofiejus 413
 Širkuvienė 1429
 Širvydas J. O. 1182
 Širvys P. 1317
 Škladaras 395, 582, 972
 Šklederavičius Alteras 1087
 Šklėrius Kajetonas 2191
 Šlama A. 1151
 Šlamai 705, 1053, 1054
 Šlamaitė Agota 418
 Šlamaitė Konstancija 1825
 Šlamaitė Natalija 1055
 Šlamaitė-Aglinškieinė Danguolė 1057
 Šlamaitė-Kustienė Konstancija 872
 Šlamas 494
 Šlamas Boleslovas 1183
 Šlamas Jurgis 491
 Šlamas Kestutis 606
 Šlamas P. 1050
 Šlamas Pranas 1049
 Šlamelis Jeržis 951
 Šlamienė 1052, 1123
 Šlapšinskaitė Kornelija 1054
 Šlapšinskas Modestas 1047, 1050, 1057
 Šlepetienė Jūra 223, 232, 2218, 2219, 2306
 Šlepetys A. 1077
 Šlepetys Julijonas 15, 27, 1170, 1984, 2211
 Šlevis G. 1257
 Šležys Juozas 491
 Šležys Petras 491
 Šliaupa A. 75, 776, 777
 Šliogerienė Rena 1108, 1187, 1188, 1189, 1190, 1336
 Šliosbergaitė 1279
 Šliosbergaitė Reiškė 1278
 Šliosbergas Abelis 395, 580
 Šliūpas Jonas 2040, 2184
 Šlivinskienė M. 1333
 Šližauskas 552
 Šližys Saulius 1105, 1110, 1336
 Šmatavičius 781
 Šmatavičius Šarūnas 2225
 Šmatavičiūtė Šarūnė 2225
 Šmitas E. 197
 Šneidemanas Mendelsonas 402
 Šniukas Domas 2183, 2364
 Šnore R. 187
 Šnurova Genovaitė 8, 13, 20, 26, 970, 992, 1169, 2035, 2306
 Šocas 706
 Šopauskas J. 2035, 2036
 Šopenas Friderikas 2014
 Šopenhaueris A. 177
 Šostakienė Kristina 1066
 Šova 2118
 Špakauskas Vladislavas 778, 976, 979, 1004
 Špektoras Igoris 1793
 Šrederis Tadeusas 1222
 Šrin Ivan Ignatjevič 905
 Štaras 729, 730
 Štarka J. 2254
 Štatkus Simonas 1273
 Štirvydas 993
 Šuazelis 399
 Šubertas Francas 2014, 2254
 Šukevičius Augustinas 1222
 Šukiai 881
 Šukys 654, 670, 798
 Šukys A. 877
 Šukys Feleksas 877, 881
 Šukys Jonas 603
 Šukys Karolis 412
 Šukys Kazimieras 784
 Šukys Pranas 495, 506
 Šukys Pranas-Jurginas 605
 Šukys Valdas 877
 Šukytė Veronika 770
 Šulcas 11, 23, 1560
 Šulcas Antanas-Šilius 1955
 Šulcas Romas 1056, 1290, 1294, 1407, 1422, 21423, 1549, 1560, 1598
 Šuleikinas 1951
 Šulskienė (Abelinskaitė) Anelė 817
 Šulskis 816, 827
 Šulskis Albinas 491
 Šulskis Algimantas 817
 Šulskis Aloyzas 817
 Šulskis Juozas 491
 Šulskis Kazys 1427
 Šulskis Leonardas 817
 Šulskis Pranas 817, 1242, 2211, 1241
 Šulskis Valentinas 375, 817
 Šūmanas R. 2255
 Šūminas Jonas 1218
 Šumlinkis Eustachijus 241
 Šumskas Juozapas 1197, 1198, 1221, 1241, 1424
 Šumskas Tadas 2259
 Šumskis Juozas 230, 371, 849, 850, 1224, 1229, 1323, 1757, 1758, 1904, 1905, 1288, 1324, 1326, 1767, 1761, 1762, 1763, 1764, 1765, 1766, 1768, 1769, 1770, 1771, 1773, 1929
 Šuraitė M. 1074
 Šutaitė Eleonora 419, 420
 Šutaitė-Grižienė Rozalija 420
 Šutas Petras 691
 Šutas Povilas 504, 625
 Šutas Vaclovas 625
 Šutienė Marijona 407
 Šutinienė Irena 4
 Švatalis Juozapas 1222
 Švedas 2135
 Švedas Eugenijus 2109
 Švedas Jonas 1303, 2272, 2135, 2254, 2256
 Švežda 1180
 Šveikauskai 1062
 Šveikauskas Antanas 1062
 Šventožeckis Juozapas 1222
 Švetkausienė (Tursaitė) Laima 1014
 Švilpienė Daiva 550
 Švitra G. 129, 2130
 Švitrigaila 207, 208, 211, 251
 Švoba Jonas 2182

T

- Tabarienė Valerija 2056
 Tacas Josifas 726
 Talačka Albertas 1532
 Tallat Kelpša J. 2051, 2252, 2254
 Tamašauskas 1971
 Tamošaitis Anicetas 378
 Tamošiūnai 1417
 Tamošiūnaitė Juzefa 1041
 Tamošiūnaitė Palmira 936
 Tamošiūnaitė Viktorija 1025, 1039
 Tamošiūnaitė-Abukauskienė Regina 1424, 1425, 1431
 Tamošiūnaitė-Vanagienė 1025
 Tamošiūnas Akvilius 941
 Tamošiūnas Domas 654, 690
 Tamošiūnas Fabijonas 376
 Tamošiūnas Ignasius 941
 Tamošiūnas Pranas 376, 393, 654, 1321, 2058
 Tamošiūnas Romas 579, 941
 Tamošiūnas Tadas 581, 589
 Tamošiūnas V. 219, 220, 676
 Tamošiūnas Vytautas Antanas 1823

- Tamošiūnas Vladas 219, 236, 395, 655, 664, 675, 683, 690, 815
 Tamošiūnienė Ona 941, 1101
 Tamošiūnienė Uršulė 1196
 Tamošius 1184, 1185
 Tamošius Barauskas 787
 Tarandaitė Dalia 11, 23, 1166, 1532, 2306
 Tarasenska P. 187, 792
 Tarasevičienė E. 862
 Tarasevičius Petras 1799
 Tarnovskis Aleksandras 240
 Tartilas R. 749, 1336
 Tarulevičius Kazimieras 1223
 Tarulytė Barbora 1242
 Tarutis Griovys 1053
 Tarutytė Jadvyga 1242
 Tarvidavičius Ignacijus 1223
 Tarvydai 236, 1413, 1672, 2119
 Tarvydai, J. ir K. 494
 Tarvydaitė 2048
 Tarvydaitė Aldona 1986
 Tarvydaitė Birutė 236, 1985, 1987
 Tarvydaitė Danutė 891
 Tarvydaitė Eglutė 2217
 Tarvydaitė Eleonora 836
 Tarvydaitė Emilija 754
 Tarvydaitė I. 233, 236
 Tarvydaitė Jūra 233, 236
 Tarvydaitė Ona 836, 1043, 1083, 1146
 Tarvydaitė Pranciška 235, 362, 2218
 Tarvydaitė R. 1074
 Tarvydaitė Sandra 2230
 Tarvydaitė Severiutė 1077
 Tarvydaitė V. 236, 2225
 Tarvydaitė Valia 667
 Tarvydaitė Vanda 363, 375
 Tarvydaitė Veronika 221, 1043, 2095, 2223, 2227, 2229
 Tarvydaitė Verutė 836, 1902
 Tarvydaitė Viktorija 415
 Tarvydaitė-Garunkštienė Donata 375, 1217
 Tarvydaitė-Murnikovienė N. 860
 Tarvydaitė-Plaušymaitė Ona 1043
 Tarvydaitė-Puodžiūviene Katrė 493
 Tarvydaitė-Šlepetienė Jūra 1101, 2214
 Tarvydaitis Motiejus 785
 Tarvydaitis Vincentas 785
 Tarvydas 733, 734, 769, 971, 1043, 1076, 1134, 1143, 1656
 Tarvydas A. 225, 233, 234, 673, 2019
 Tarvydas Aloyzas 15, 27, 1102, 1170, 2215, 2216, 2217
 Tarvydas Anatanas 15, 27, 235, 486, 491, 510, 655, 664, 1043, 1086, 1648, 1676, 2214, 2218
 Tarvydas Balys 15, 27, 234, 769, 1081, 1143, 1170, 2113, 2220
 Tarvydas Dainius 2230
 Tarvydas Donatas 491, 897, 235, 1676, 2218
 Tarvydas Gediminas 766, 1214
 Tarvydas J. 220, 669, 2223, 2230
 Tarvydas Jonas 235, 376, 496, 510, 577, 625, 655, 658, 664, 1144, 1676, 2218, 2221, 2222, 2223, 2228, 2229
 Tarvydas Julius 233
 Tarvydas Juozapas 1676
 Tarvydas Juozas 235, 429, 1086, 2218
 Tarvydas Jurgis Sirjaka 2118
 Tarvydas Kazimieras 496, 674, 1676, 2221
 Tarvydas Marius 2217
 Tarvydas Martynas 2221
 Tarvydas Mykolas 2119
 Tarvydas P. 392, 669
 Tarvydas Paulius 2217
 Tarvydas Petras 696, 1676
 Tarvydas Povilas 766
 Tarvydas Pranas 1043, 1044
 Tarvydas R. 236, 2039, 2232
 Tarvydas Rimvydas 15, 27, 1171, 2231
 Tarvydas Romas 2229, 2230
 Tarvydas Silvestras 897, 1069
 Tarvydas Vytautas 233, 897, 2019
 Tarvydas-Lundžius Jonas 586
 Tarvydas-Tarvydavičius Jonas 15, 27, 1171, 2221
 Tarvydavičienė Genovaitė Ona 868
 Tarvydavičienė Kotryna 785
 Tarvydavičienė Teresė 785
 Tarvydavičius Dominykas 785
 Tarvydavičius J. 2221
 Tarvydavičius Jonas 2221
 Tarvydavičius Juozas 785
 Tarvydavičius Konstantinas 424
 Tarvydavičius Vidmantas 868
 Tarvydavičius Vincentas 785
 Tarvydavičiūtė Domicelė 785
 Tarvydavičiūtė Katrė 2221
 Tarvydavičiūtė Monika 785
 Tarvydavičiūtė Veronika 785, 2221
 Tarvydienė 705
 Tarvydienė Barbora 2221
 Tarvydienė Emilija 1043
 Tarvydienė G. 653
 Tarvydienė Irena 2230
 Tarvydienė Karolina 838
 Tarvydienė L. 684, 696, 844, 2311
 Tarvydienė Magdalena 2228
 Tarvydienė Milda 2230
 Tarvydienė Stasė 1067
 Tarvydienė Veronika 658, 1214, 2223
 Tarvydis Balys 430
 Tarvydovičiai 2119
 Tarvydovičius Juozas 1043
 Tarvyds Antanas 1170
 Taurinskas Algis 1539
 Tautavičius A. 187, 188, 190, 197
 Tavianskas Ignotas Gieraltas 214
 Tebelškis P. 86, 103
 Telksnys Juozas 789
 Telksnys V. 2168
 Telksnytė M. 1649
 Teresė Remeikytė 878
 Tervydavičius Pranas 889
 Tįjūnaitis Viktoras-Bijūnas 572
 Tilindienė 638
 Tilindienė Marija 884
 Tilindis 971, 1359
 Tilindis Antanas 492, 658
 Tilindis Bronislovas 7, 19, 884, 1101, 1102, 2306
 Tilindis Ignotas 492
 Tilindis Vytautas 625
 Tilvytis Teofilis 2043, 1104, 1951
 Tiškevičius Eustachijus 190, 191
 Tiškus Domantas 2226
 Tiškus Vladas 2226
 Tiškutė Ugnė 2226
 Tiutėvas Fiodoras 1864
 Tyla Antanas 4
 Tylaitė Z. 516
 Tyrilis Antanas 1224
 Tyzenhauzai 1011, 1532, 1998, 2056
 Toleikis P. 1922
 Tolstojus Levas 1998
 Tolvaišienė E. 1192
 Tomaševičius Andrejus 1221
 Tomaševičius Andrius 241
 Tompsonas Ernestas Setonas 1997
 Trainys Domininkas 822
 Trainys Jonas 822, 1497, 1706, 1730
 Trainys Juozas 1563
 Trainytė D. 1730
 Trainytė Daiva 1648
 Trainytė Dalia 1706
 Trainytė Valerija 822
 Trainytė-Uborevičienė Bronė 1563, 1564
 Trakaitė Zofija 890
 Trakas Juozas 715, 854
 Trakas Vilius 713, 715
 Trakienė D. 855, 856
 Trakienė L. 856
 Trakienė Rima 715
 Tranas 503, 516, 577, 729
 Tranas Antanas 513, 514
 Tranas Feliksas 380, 440
 Tranas Gasperas 440
 Tranas J. 513, 590
 Tranas Jonas 440, 493
 Tranas Jurgis 514, 588
 Tranas Povilas 513, 514
 Tranas Pranas 440
 Tranas Vytautas 1395
 Tranas Zigmantas 438
 Traniėnė 705, 2099
 Trapavičius Bonifilas 1222
 Trapnauskas Skirmantas 1104
 Trapulionytė Aušra 1299
 Traukalas (Janonis) 1359
 Trečiokaitė-Žebenkienė Irena 1542
 Tregeriai 2004
 Treinys Pranas 2035
 Trepkuvienė Bronė 1546, 1926
 Trepkuis Česlovas 1101
 Trėnkūnai 1297
 Trinkūnas Alvydas 966
 Trinkūnas Jonas 1297
 Trinkūnienė Inija 1297
 Triubilienė Emilija 649
 Trockiai 1676, 2283
 Trockis 964
 Trojanovskis 1144
 Tropkas Augustinas Juozas 1066
 Trubilienė E. 649
 Trukleckaitė Elvyra 1128
 Tūbelis 2145
 Tūbelis Juozas 812, 1299, 2146
 Tūbelis Petras 1053
 Tučačevskis Michailas 2288
 Tuma J. 1177
 Tumaitė 2140
 Tumaitė Angelė 890
 Tumas R. 2243
 Tumasonis 533
 Tumas-Vaižgantas Juozas 1152, 1176, 1178, 2133, 2140, 2191
 Tumėnaitė Genė 1040
 Tumėnaitė Irena 1040
 Tumėnaitė S. 626
 Tumėnas Antanas 1040
 Tumėnas Romualdas 235, 253, 626, 627, 628
 Tumėnas V. 626, 627
 Tumėnienė Anelė 1040
 Tumėnienė E. 626, 627
 Tumėnienė Marija 626
 Tumienė (Gikytė) Paulina 1282, 1283
 Tumonytė Janina 936
 Tūnaitis Juozas 1772
 Turas J. 187
 Turas Pilypas 1222
 Turauskas E. 2152, 2147
 Turauskis Fabijonas 1223
 Turbyla 2293
 Turgenavas 1998
 Tursa 899
 Tursa Adomas 2238
 Tursa Andrius 2241
 Tursa Antanas 1013, 1014, 1018, 2233, 2234, 2237, 2238, 2240, 2241
 Tursa Audrius 2233
 Tursa Audrius 1013, 1019
 Tursa Bartolomiejus 2236, 2240
 Tursa Benediktas 2235, 2238
 Tursa Dominykas 1013, 1014, 2235, 2236, 2237, 2240, 2241
 Tursa Feliksas 895, 898
 Tursa Gediminas Jonas 2233, 2234, 2236, 2238, 2241
 Tursa Gintautas 1014
 Tursa Ignotas 2235, 2240
 Tursa Jokūbas 2236, 2237, 2240, 2241
 Tursa Jonas 1013, 2235, 2236, 2237, 2238, 2240, 2241
 Tursa Juozas 1013, 1019, 2235, 2236, 2237, 2240, 2241
 Tursa Juozas Kazimieras 2236, 2240
 Tursa Juozas Tomas 2236, 2240
 Tursa Jurgis 1013
 Tursa Justinas 412, 877, 878, 882, 883, 2237, 2238, 2241
 Tursa Karolina 2241
 Tursa Karolis 2238
 Tursa Kaspars 2237, 2241

- Tursa Kazimieras 1013, 2235, 2236, 2237, 2240, 2241
 Tursa Konstantinas 2237, 2241
 Tursa Leonas 569, 629, 877, 883, 1218
 Tursa Leonas-Patrimpas 604
 Tursa Liudvikas 2235, 2237, 2241
 Tursa Mykolas 2235, 2240
 Tursa Morta Kotryna 2236
 Tursa Nikodemus 877, 878, 883
 Tursa Petras 2233, 2234
 Tursa Povilas 2237, 2241
 Tursa Pranas 504, 1013, 2236, 2237, 2238, 2240, 2241
 Tursa Rapolas 878, 882, 2238
 Tursa Rimantas 1014
 Tursa Simonas 2238, 2240
 Tursa Tadas 2235, 2240
 Tursa Tomas 2236, 2240
 Tursa V. 601
 Tursa Vincentas 2235, 2237, 2240
 Tursa Vitalis Jurgis 2236, 2240
 Tursa Vladas 661, 695, 882, 1007, 1013, 1017, 1019
 Tursai 764
 Tursaitė (Daugilienė) Veronika 1013
 Tursaitė (Mierkienė) Anelė 1013
 Tursaitė (Petrauskienė) Bronislava 1013
 Tursaitė (Stasiškienė) Elžbieta 1013
 Tursaitė (Venclovienė) Stefa 1013
 Tursaitė Agota 2233, 2234, 2235, 2236, 2240
 Tursaitė Agota Barbora 2236, 2240
 Tursaitė Agota Viktorija 2238, 2240
 Tursaitė Anelė 2240
 Tursaitė Barbora 883, 2236, 2240
 Tursaitė Dalia 1013, 1017
 Tursaitė Elžbieta 2236, 2237, 2238, 2240, 2241
 Tursaitė Genovaitė 877, 883
 Tursaitė Grasilda 2240
 Tursaitė Judita 2238, 2240
 Tursaitė Julijona 2236, 2240
 Tursaitė Juozapota 2236
 Tursaitė Karolina 2236, 2237, 2240
 Tursaitė Karolina Kotryna 2238
 Tursaitė Kotryna 2236
 Tursaitė Laima 1014
 Tursaitė Marijona 2235, 2240
 Tursaitė Monika 2236
 Tursaitė Morta 2235, 2236, 2240
 Tursaitė Ona 878, 2233, 2234, 2235, 2236, 2238, 2240
 Tursaitė Rachelė 2236
 Tursaitė Reda 2236, 2238
 Tursaitė Teodozija 2235, 2240
 Tursaitė Teresė 2235, 2240
 Tursaitė Uršulė 2236, 2240
 Tursaitė Valerija 2236, 2240
 Tursaitė Veronika 2235, 2236, 2237, 2238, 2240, 2241
 Tursaitė Viktorija 2236, 2240
 Tursas Nikodemus 516
 Tursevičius 2235
 Tursienė (Garunkštytė) Anelė 898
 Tursienė Anelė 1007, 1019, 1218
 Tursienė Bronė 1014, 1018
 Tursienė Domicelė 1013
 Tursienė Eglė 2234
 Tursienė Emilija 1013
 Tursienė Uršulė 2235, 2238
 Tursienė Veronika 883
 Tursos 1008, 1018, 2240
 Tuskenis A. 979
 Tuskenis Antanas 607
 Tuskenis Jonas 1038
 Tuskevičius Motiejus 1223
 Tušas Saulius 724, 726
 Tutinai 365, 501
 Tutinaitė Roma 1649
 Tutinas 494
 Tutinas Jonas 363, 495, 1217, 1336
 Tutinas Juozas 365, 501, 956
 Tutinas Pranas 430
 Tutinas Vytautas 1987
 Tutinas Vladas 625
 Tutinienė Anastazija 430
 Tutinienė Marytė 1496, 1503
 Tutinienė Viktorija 2240
 Tvarijonas Vytautas 2182
 Tvaronas 1975
 Tvaronas P. 1973
 U, Ū
 Ubarevičienė Bronė 1648, 1650, 1667, 2019
 Ubarevičius 864, 2119
 Ubarevičius Aloyzas 515
 Ubarevičius Feliksas 864
 Ubarevičius Jonas 1655, 1664, 1740
 Ubarevičius Pranas 864
 Ubarevičiūtė Janina 864
 Ubarevičiūtė Stasė 1649
 Ubavičienė Bronė 1062
 Ubeika Aleksandras 868
 Ubeika Gintaras 868
 Uborevičienė Bronė 11, 23, 638, 653, 894, 1166, 1503, 1604, 1742
 Uborevičius 745, 1029
 Uborevičius J. 220, 2288
 Uborevičius Jeronimas 2288
 Uborevičius Jonas 894, 1563
 Uborevičius Jurgis 496, 577, 655, 664, 676, 677
 Uborevičius Kazys 894
 Uborevičius Petras 497, 577, 603, 894
 Uborevičius Tamošius 1174
 Uborevičiūtė M. 1543
 Uborevičiūtė Ona 1564
 Udra Jonas 819, 820
 Udra Juozas 820
 Ūdra K. 1173, 1177, 1178
 Ūdra Kazimieras 1176
 Udra Leonas 819
 Udra Stasys 819
 Udrienė Jadvyga 820
 Ukrainas Napoleonas 782
 Ukrieniė Birutė 782, 783
 Umarai 792, 793, 882, 1360
 Umaraitė Anelija 878
 Umaraitė Danutė 1701, 1703, 1733
 Umaras 654, 664, 1360
 Umaras Gasparas 791
 Umaras Jeronimas 791
 Umaras Jonas 877, 878, 882
 Umaras Juozapas 791
 Umaras Juozas 500, 1015
 Umaras Jurgis 791
 Umaras Kazys 791
 Umaras Leonas 513, 514
 Umaras Napalys 1068
 Umaras Tadas 791
 Umarienė A. 1713
 Umarienė Anelė 1706
 Umarienė Angelė 1732
 Umarienė Angelija 791
 Umarienė Rasa 855
 Untanavičius 516
 Upeikytė Emilija 552
 Urba K. 694, 1118, 1119, 1121, 1122, 1123
 Urba Kazimieras 706, 1118, 1119, 1121
 Urba Kazys 693, 815, 832
 Urbanas 792
 Urbanavičienė (Galvydytė) Ona 1717
 Urbanavičienė E. 748
 Urbanavičienė Raketė 786
 Urbanavičius 233, 625, 663
 Urbanavičius Antanas 786, 866
 Urbanavičius B. 748
 Urbanavičius Bronius 897
 Urbanavičius Dominykas 786
 Urbanavičius Izidorius 786
 Urbanavičius Juozapas 786
 Urbanavičius Justinas 786
 Urbanavičius Laimis 897
 Urbanavičius Napalis 504, 897
 Urbanavičius Rapolas 786
 Urbanavičius S. 512, 866
 Urbanavičius Vincentas 786
 Urbanavičiūtė Julijona 786
 Urbanonas Jokūbas 866
 Urbanonas Simonas 866
 Urbanonis Jurgis 1062
 Urbanonis Kasparas 2041
 Urbonaitė B. 1121, 1128, 1129, 1130
 Urbonaitė Gvida 1048
 Urbonaitė Irena 794
 Urbonaitė Julija 794
 Urbonaitė Konstancija 794
 Urbonaitė Rima 794
 Urbonaitė Viktorija 794
 Urbonaitė-Sakalautskienė Raimonda 1582
 Urbonaitė-Sirutienė Gvida 1057
 Urbonas 1565
 Urbonas Aloyzas 2006
 Urbonas E. 1782, 1783
 Urbonas I. 2147
 Urbonas Jonas 15, 27, 705, 794, 1048, 1056, 1060, 1171, 1678, 1685, 1799, 2085, 2242
 Urbonas Klemensas 1176
 Urbonas Rimantas 15, 27, 369, 1171, 2064, 2243
 Urbonas Vilius 794
 Urbonas Vincas 794
 Urbonavičiai 866
 Urbonavičienė 1217
 Urbonavičienė Genovaitė Veronika 895
 Urbonavičius 597, 654, 770
 Urbonavičius Antanas 404, 405
 Urbonavičius B. 252
 Urbonavičius Boleslovas 412
 Urbonavičius Bronius 1559
 Urbonavičius Feliksas 498
 Urbonavičius Georgijus 1223
 Urbonavičius Juozapas 412
 Urbonavičius Juozas 1729
 Urbonavičius Kazimieras 412
 Urbonavičius Liudvikas 412
 Urbonavičius Rapolas 405
 Urbonavičius Tomas 412
 Urbonavičiūtė Tavadozija 1073
 Urbonavičiūtė Valerija 1073
 Urbonienė Ona 794
 Urbonienė V. 1489, 1739
 Urbonienė Veronika 1661
 Urniežiūtė Lina 1828
 Uršulė 785
 Urvakis Artūras 1065
 Urvelis Jonas 2015
 Urvelytė V. 1069
 Ušakovas Michailas 415
 Ušakovas Mikas 426
 Ušakovas Mykolas (Michailas) 425
 Ušakovas Petras 413, 425, 426, 906–908
 Ušakovas Stepas 426
 Ušakovas Vladas 426
 Ušakovas Zacharijus 425
 Ušakovienė P. 906
 Ušakovienė Paulina 906
 Ušpalevičius 2121
 Ušpalis 2121
 Utka 567
 Utkinas Elizavejus 514
 Utkinas Liudas 906
 Utkinas Liudvikas 413
 Utkinienė Anastasija 440
 Utkinienė Marė 776, 777
 Uzdilaitė Apolonija 1214, 1218
 Užkurnis Ipolitas 1423
 Užringis V. 1217
 V
 Vadišius 998
 Vagneris R. 2255
 Vagnorius G. 2171, 2172, 2173
 Vaicekauskas J. 1999
 Vaičiaus A. 1233
 Vaičionis 738
 Vaičiukėnaitė Genutė 1987
 Vaičiukėnas 497
 Vaičiulaitis A. 2143
 Vaičiulienė Valentina 747
 Vaičiulionis Jonas 1065

- Vaičiulis 627
 Vaičiulis Pranas 746, 747, 748
 Vaičiulis Stasys 1945
 Vaičiūnaitė N. 693
 Vaičiūnas 606
 Vaičiūnas A. 494
 Vaičiūnas Adomas 991
 Vaičiūnas Antanas 625, 812
 Vaičiūnas Balys 570, 625, 1429
 Vaičiūnas Jonas 696
 Vaičiūnas Juozas 812
 Vaičiūnas Mykolas 991
 Vaičiūnas Povilas 494, 673, 855, 991, 992, 1173, 1861
 Vaičiūnienė Veronika 705
 Vaičius Rolandas 1094
 Vaičiūtė-Šaučiūnienė Emilija 1572
 Vaidelis J. 1782
 Vaidelis Justas 1782, 1783
 Vaikulė Laima 2084
 Vaikutis Jurgis 417
 Vaikutis Kazys 1049, 1060
 Vaikutytė Jeronima 1049
 Vailokaitis Jonas 2146
 Vainilaitis Martynas 2000
 Vainiūnas Stasys 1299
 Vainius Z. 1127, 1129, 1130
 Vainoras 669
 Vaišūnaitė Nijolė 815
 Vaišnoraitė Emilija 1186
 Vaišvila Zigmas 631, 633
 Vaitas Brutenis 1333
 Vaitiekaitis A. 1772
 Vaitiekūnas Adolfas 487
 Vaitiekūnienė Asta 1293, 1299
 Vaitiekis Jasenskas 209
 Vaitkevičienė J. 75
 Vaitkevičienė P. 2012
 Vaitkevičius (Vaitkus) Vincas 2134
 Vaitkevičius Albinas 1222
 Vaitkevičius Jonas 1222
 Vaitkevičius Petras Paulius 1224
 Vaitkevičius V. 201, 2136, 2138
 Vaitkevičiūtė Danutė 2012
 Vaitkus Vincas 2135
 Vaitkutė E. 1130
 Vaitkutė Emilija 1128
 Vaitonienė Ona 374
 Vaitonis 1146
 Vaitonis J. 698, 1080, 1174
 Vaitonis Povilas 15, 27, 363, 1171, 2244
 Vaitontytė Ona 363
 Vaižgantas 2000, 2168
 Vajėga J. 1947, 2113
 Valadka Č. 2168
 Valančius 2145
 Valančius Grigas 2144
 Valančius M. 375, 853, 1087
 Valančius Motiejus 636
 Valančius V. 1225
 Valbasys (Velbasys) Adomas 418
 Valbasys Jonas 414
 Valeckas E. 1964
 Valeikis 378
 Valentinavičius 1119
 Valentukevičius Petras 1782, 1783
 Valevičius 1360
 Valevičius Bronius 713
 Valevičius J. 494, 1223
 Valickas Gintaras 1065
 Valienė Emilija 2104
 Valiulienė V. 494
 Valiulis Vladas 539
 Valiulytė Ona 411
 Valiūnaitė Eufrozina 425
 Valiūnas 216
 Vališius Vytautas 1294
 Valys Adolfas 2104
 Valys B. 2276
 Valys Kazys 2104
 Valytė Adelė 2104
 Valytė Angelė 2104
 Valytė Emilija 2104
 Valytė Irena 2104
 Valytė Janė 2104
 Valuckienė Virginija 1823
 Valuzevičius Andrionas 1223
 Valužis S. 1192
 Vanaga Stasys 1038
 Vanagai 782, 1431, 2117
 Vanagaitė A. 711
 Vanagaitė Aldona 1031, 1033, 1036, 1037
 Vanagaitė Angelė 1024, 1025, 1026, 1038, 1039
 Vanagaitė Apolionija 700, 711, 741, 1031, 1034, 1126, 2262
 Vanagaitė Balys 1038
 Vanagaitė Barbora 1039
 Vanagaitė Bronė 1022, 1038
 Vanagaitė Donata 1022, 1038
 Vanagaitė Elena 1038
 Vanagaitė Elžbieta 1022, 1025
 Vanagaitė Emilija 1025, 1026
 Vanagaitė Genovaitė 1020, 1031, 1034, 1037, 2262
 Vanagaitė Irena 1039
 Vanagaitė Janina 1039
 Vanagaitė Judita 822
 Vanagaitė Julija 901
 Vanagaitė Karolina 436, 1025, 1039
 Vanagaitė Konstancija 1025, 1032
 Vanagaitė Leonarija 1032
 Vanagaitė Marija 1031, 1033
 Vanagaitė Natalija 1025, 1039
 Vanagaitė Nijolė 1039
 Vanagaitė Ona 1023, 1024, 1025, 1026, 1039, 2140
 Vanagaitė Pranciška 1020, 1042, 1126, 1130
 Vanagaitė Pranė 1031
 Vanagaitė Regina 1031, 1033
 Vanagaitė Rozalija 1023
 Vanagaitė Stefa 1030, 1031
 Vanagaitė Stefanija 1031, 1037, 1038, 1126
 Vanagaitė Vaida 953
 Vanagaitė Valerija 1032
 Vanagaitė Veronika 1020, 1025, 1037, 1039
 Vanagaitė-Juodelienė Ona 1039
 Vanagaitė-Lapinskienė Ona-Pempė 605
 Vanagaitė-Putrimienė Genė 495, 605
 Vanagaitė-Sasnauskienė R. 1336
 Vanagaitė-Seibutienė Barbora 426
 Vanagaitė-Sirvydienė Pranciška 1033
 Vanagas 498, 499, 587, 822, 896, 945, 1672
 Vanagas A. 252, 688, 896, 968, 2038, 2245, 2276
 Vanagas Adomas 625
 Vanagas Albinas 15, 27, 899, 1031, 1034, 1037, 1171, 2245, 2246, 2311
 Vanagas Aleksandras 1672
 Vanagas Alfonsas 899
 Vanagas Alfredas 831
 Vanagas Algis 898
 Vanagas Aloyzas 898
 Vanagas Antanas 514–516, 605, 654, 659, 670, 698, 699, 705, 898, 909, 1022, 1025, 1026, 1037, 1038, 1044, 1069, 1088
 Vanagas Balys 1022, 1026, 1039
 Vanagas Baltramiejus 1025
 Vanagas Benjaminas 898
 Vanagas Boleslovas 1032
 Vanagas Bronius 1034, 1037, 1038, 1044, 1045
 Vanagas Ciprijonas 658
 Vanagas D. 1031
 Vanagas Domas 1020, 1025, 1026, 1030, 1034, 1037, 1045, 1344, 1944
 Vanagas Domininkas 492, 634, 1022, 1023, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1031, 1032, 1033, 1035, 1036, 1040, 1044, 1045, 2116
 Vanagas Egidijus 1034, 2246, 2247, 2311
 Vanagas Ernestas 1022, 1037
 Vanagas Evarestas 417, 424
 Vanagas Gasparas 1032
 Vanagas J. 1336, 2250, 2256, 2261, 2276
 Vanagas Jonas 654, 658, 670, 1020–1022, 1025, 1026, 1032, 1037–1039, 1987
 Vanagas Juozas 15, 27, 373, 711, 831, 899, 945, 946, 1021, 1022, 1023, 1026, 1030, 1031–1034, 1037–1039, 1045, 1126, 1171, 1316, 2249, 2251–2260, 2262
 Vanagas Juozas-Kavolis 1038
 Vanagas Jurgis 1022, 1025, 1038, 1039, 1040
 Vanagas Justinas 1025
 Vanagas Karolis 440
 Vanagas Kazimieras 899
 Vanagas Kazimieras (Kazys) 898
 Vanagas Kazys 492, 1026, 1038
 Vanagas Kęstutis 898, 1034, 2311
 Vanagas Kostas 625
 Vanagas Laurynas 2246, 2247
 Vanagas Matas 895
 Vanagas Matas (Motiejus) 898
 Vanagas Petras 990, 1025, 1038
 Vanagas Povilas 440, 1022, 1038
 Vanagas Pranas 492, 822, 1026, 1029, 1034, 1037, 1044, 1124
 Vanagas Pranas Gytis 1034
 Vanagas Pranciškus 1022, 1025, 1039
 Vanagas Rapolas 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1032, 2246, 2247
 Vanagas Rimas 1034
 Vanagas Stasys 625, 1031, 1032, 1034, 1037, 1044, 2262
 Vanagas Steponas 492
 Vanagas Ugnius 1034
 Vanagas V. 955
 Vanagas Vaidas 740, 953
 Vanagas Valentinas 1022, 1026, 1029, 1031, 1037, 1045
 Vanagas Vilius 822, 955
 Vanagas Vincas 415, 417, 420, 426, 1032
 Vanagas Vincentas-Vanagėlis 424
 Vanagas Vytautas 1031, 1033, 1035, 1036
 Vanagas Vytautas Česlovas 1034
 Vanagas-Kavolis Jurgis 1038
 Vanagenė (Gaucytė) Julijona 1039
 Vanagenė (Repšytė) Kostė 1283
 Vanagenė (Stukaitė) Irena 1431, 21432
 Vanagenė (Žemaitytė) Aldona 1283
 Vanagenė Aldona 1016, 1218, 1283, 1293
 Vanagenė Alma 1218
 Vanagenė Genovaitė 1036
 Vanagenė Irena 1428
 Vanagenė L. 649
 Vanagenė Laima 2247
 Vanagenė Laimutė 2246, 2247
 Vanagenė Marija 1034, 2262
 Vanagenė Natalija 634, 1033, 1035, 1036
 Vanagenė Ona 947
 Vanagenė Stefanija 831
 Vanagenė Teresė 895
 Vanagenė V. 1712
 Vanagenė Vanda 1022
 Vanagenė Veronika 1734
 Vanaginskas 712, 730, 1055
 Vanaginskas Antanas 691
 Vanaginskas Balys 691
 Vangas Pranas 1032
 Vangas Stanislovas 1034
 Varskevičius Zigmas 1783
 Varenbergienė Marija 1331
 Varkauskai 429
 Varkauskaitė Stefanija 424
 Varkauskas Antanas 429
 Varkauskas Jonas 429
 Varkauskas Petras 429
 Varkauskas Vincas 429
 Varnaitė Kostancija 549
 Varnaitė Liucija 947
 Varnaitė Sasė 836
 Varnaitė Teklė 1040
 Varnaitė Vanda 837
 Varnas 541, 746, 945, 1672
 Varnas A. 1421, 21424, 21425, 21426
 Varnas Adomas 2138
 Varnas Antanas 711, 945
 Varnas Jonas 15, 27, 658, 837, 1171, 2265
 Varnas Juozas 658, 711, 945, 946
 Varnas Jurgis 658
 Varnas M. 1085, 1086

- Varnas Napalys 658
 Varnas Povilas 500, 541, 711, 945, 1388
 Varnas Pranas 549, 711, 945
 Varnas Stasys 947
 Varnas Valentinas 836
 Varnienė Anastazija 641, 653, 946, 947, 1394, 1565, 1567, 1568, 1632
 Vartbėgė Hermanas 207, 210, 211, 9, 2120
 Vartburgietis Hermanas 2112
 Vasilenko Aleksandras 413
 Vasilenko Juozas 413
 Vasilevičienė Danutė 851
 Vasilevskis Teofilus 1224
 Vasiliauskaitė Onutė 1242
 Vasiliauskaitė Viktorija 2105
 Vasiliauskas Jonas 2104
 Vasiliauskienė (Gaidytė) Laima 839
 Vasiliauskienė A. 1929
 Vasiliauskienė Aldona 1324
 Vasiliauskienė Juzė 2104
 Vasiliauskienė Pelagėja 786
 Vasiliauskienė Veronika 1823
 Vasilionka 588
 Vasilionka Aleksandras 906
 Vasilionka Vladas 503, 514, 515, 661, 805
 Vasilionky Piotr Fedorovy 905
 Vasilionok Konstantin 905
 Vasilionok Petr 905
 Vasilionok Teodor 905
 Vasiljeva 748
 Vasiljevičius Maikas 240
 Vasilkevičius Kazimieras 1223
 Vasinauskas P. 1151
 Vasiukevičius Petras 1222
 Vasiulienė S. 740, 744
 Vasiulienė Stefanija 738, 739, 742, 743
 Vaškas Jonas Algimantas 1066
 Vaškeliai 236, 667, 1054, 1061, 1063, 1150, 1413, 1672, 1776
 Vaškelienė 374, 1187
 Vaškelienė (Bislytė) Ona 1283, 1497
 Vaškelienė (Klevinskaitė) Kristina 751
 Vaškelienė (Stasiškytė) Aldona 511
 Vaškelienė Aldona 518, 1053, 1060, 1217, 1770, 1217
 Vaškelienė Bronė 518, 607
 Vaškelienė Bronislava 495, 606
 Vaškelienė Danutė 1020
 Vaškelienė Elžbieta 1042
 Vaškelienė Emilija 986
 Vaškelienė Kristina 220, 751
 Vaškelienė Ona 740, 809, 1648, 1741
 Vaškelienė Rima 1056, 1336
 Vaškelienė Stasė 1061
 Vaškelienė Stefanija 1336
 Vaškelienė Teofilė 1150
 Vaškelienė V. 492
 Vaškelienė Valė 1217, 1275
 Vaškelienė Valerija 723, 725, 726, 1311, 2193
 Vaškelienė Vesta 720, 1275
 Vaškelienė Zofija 1061, 1340, 1516, 1522
 Vaškelienės (Bislytė) O. 1077
 Vaškėlis 216, 430, 494, 496, 1206, 1073
 Vaškėlis Juozapas 787
 Vaškėlis A. 234, 673, 2019
 Vaškėlis Albertas 1023, 1042, 1044
 Vaškėlis Aleksandras 705
 Vaškėlis Aleksys 1061
 Vaškėlis Algimantas 720, 1064, 1275
 Vaškėlis Algirdas 1101, 2193
 Vaškėlis Alvydas 723, 726, 1275, 1311
 Vaškėlis Andriejus 982
 Vaškėlis Antanas 691, 945, 965, 1023, 1042, 1057, 1243, 1359
 Vaškėlis Augustinas 1047, 1048, 1050, 1057
 Vaškėlis B. 853
 Vaškėlis Balys 691, 1023, 1042, 1360, 1778
 Vaškėlis Bronius 15, 28, 369, 1061, 1171, 1308, 1930, 2064, 2266
 Vaškėlis Domininkas 969, 1023, 1039, 1042, 1054
 Vaškėlis Feliksas 658, 1204, 1243, 1423
 Vaškėlis Gasparas 1411
 Vaškėlis Jeronimas 685, 690, 944, 1056, 1073, 1559
 Vaškėlis Jerzīs 983
 Vaškėlis Jonas 11, 23, 500, 705, 945, 1023, 1061, 1073, 1166, 1416, 1559, 1596, 1676
 Vaškėlis Juozas 569, 1050, 1061, 1064, 1069, 1754
 Vaškėlis Jurgis 914
 Vaškėlis Kazimieras 982
 Vaškėlis Kazys 983
 Vaškėlis Kostas 986, 987
 Vaškėlis Liudvikas 1023
 Vaškėlis Martynas 982
 Vaškėlis Mykolas 1063
 Vaškėlis Povilas Algirdas 15, 28, 232, 234, 944, 1021, 1086, 1171, 2064, 2267, 2268, 2269, 2270
 Vaškėlis Pranas 690, 945, 1023, 1042, 1045, 1125, 1676
 Vaškėlis Rapolas 705
 Vaškėlis Stanislovas 1024
 Vaškėlis Steponas 983, 1061
 Vaškėlis Tadas 720
 Vaškėlis Tautvydas 720
 Vaškėlis V. 712, 853
 Vaškėlis Valentinas 1023
 Vaškėlis Vytautas 712, 1055, 1058, 1778, 1781
 Vaškėlis Zigmantas 1023, 1026
 Vaškelytė 1354
 Vaškelytė Adelė 2219
 Vaškelytė Anelė 810
 Vaškelytė Anelija 1043
 Vaškelytė Cecilija 417
 Vaškelytė E. 236
 Vaškelytė Elvyra 234
 Vaškelytė Elžbieta 1023
 Vaškelytė Emilija 1023
 Vaškelytė Ieva 1186
 Vaškelytė Lina 1749, 1750
 Vaškelytė Marija 1054
 Vaškelytė Marytė 865, 1031
 Vaškelytė Nijolė 935
 Vaškelytė Ona 1042
 Vaškelytė P. 236
 Vaškelytė Palmira 234, 1094
 Vaškelytė Roma 1754
 Vaškelytė Rozalija 1025
 Vaškelytė Veronika 429, 789
 Vaškelytė Žemyna 720
 Vaškelytė-Balčiūnienė B. 1290, 1226, 1931
 Vaškelytė-Lisaušienė Ona 1058
 Vaškelytė-Sirvydienė Anelija 1043
 Vaškelytė-Vanagienė Rozalija 1026
 Vaštakaitė Genutė 836
 Vėbas Dominykas 405, 786
 Vėbas Jonas 1072
 Vėbas O. 428
 Vėbra Aleksas 935
 Vėbra Balys 889
 Vėbra Dominykas 888, 889
 Vėbra Jonas 1569
 Vėbra Pranas 968
 Vėbra R. 1180
 Vėbraičė Viktorija 875
 Vėbraičė Ona 416, 417
 Vėbraičė-Indrašienė Ona 889
 Vėgėlė 1150
 Vegėlienė (Šatkutė) Salomėja 1006
 Vegėlis Jonas 781
 Veikšrytė Mikalina 991
 Veinis Simonas 784
 Velaniškytė 874
 Velbasys J. 1727
 Velbasys Jurgis 416, 418
 Velbasys V. 1727
 Velėniškis 597
 Velėniškis Pranas 951
 Veleniškis Pranas-Demokratas 556, 558
 Velička 740, 741
 Velička Gasparas 2136, 2135, 2136
 Velička Jonas 1818
 Veličkaitė-Petronienė Bronė 1797
 Veličkienė Bronė 708
 Veličkienė Eugenija 707
 Velučiai 233, 496
 Velulytė L. 236
 Velutienė 748
 Velutienė Anastasija 410
 Velutienė Konstancija 1040
 Velutienė Ona 837
 Velutienė Stasė 626
 Velutienė Vytautė 1103
 Velutis 494, 710, 866, 1069
 Velutis A. 2019
 Velutis Antanas 419, 423, 638, 1086
 Velutis Bronius 573
 Velutis Feliksas 1069
 Velutis Ferdinandas 657, 1404
 Velutis Gasparas 860, 1069
 Velutis J. 494, 1031, 1237
 Velutis Jonas 423, 1031, 1039, 1040, 1045, 1066, 1069, 1242, 1243
 Velutis Mykolas 1066
 Velutis Motiejus 1242, 1243
 Velutis P. 237
 Velutis Petras 691, 836
 Velutis Pranas 423, 866, 2100
 Velutis Stasys 233
 Velutis Vladislavas 1280
 Velutytė Aldona 1186
 Velutytė Anelė 900
 Velutytė Danutė 1799
 Velutytė Emilija 1043
 Velutytė Gintarė 1094
 Velutytė Ona 699
 Vencevičaitė Jadvyga 2229
 Vencovičius Tomas 1223
 Venclauskis K. 2284
 Venclovas Antanas 493
 Venclovas B. 1013
 Vengėlienė Saulė 2060
 Venglikas Petras 471
 Veniksas Janas 1535
 Venskūnas J. 1547
 Venslavičienė Loreta 1299
 Venslovas P. 628
 Vepštienė Julija 2002
 Vercinkevičius Juozas 1861
 Verd Dž. 2255
 Verežinskis 920
 Veriovkina 386, 451
 Veriovkinas 450
 Vernė Klodas 1535
 Veronezė Paolo 1534
 Vėrpakovskytė Viktorija 2237, 2241
 Verslovienė Ona 1667
 Veršickas I. 75,776,777
 Veršila Juozas 891
 Veselis Zigmantas 1783
 Veteikis 511
 Veteikis Antanas 570
 Veteikis Jonas 506, 605
 Vėtienė Vaida 550
 Vežikovskis Paulius 1223
 Viburienė Filomena 550
 Vičėnaitė Laura 2224
 Vičėnaitė Rūra 2224
 Vičėnas Rimantas 2224
 Vidugiris Juozas 473
 Vienažindis Antanas 2000
 Vienažindytė B. 815
 Vienožinskis Justinas 1542
 Vienuolis-Žukauskas Antanas 2256
 Vigėlis Juozas 1066
 Vikaitė (Vitkaitė, Vitkevičiūtė) Ona 2238
 Vikaitė Ona 2241
 Vikonis 1132
 Vilčinskis 208
 Vilčinskis J. 2279
 Vilčinskis P. 189-191, 7200, 7201, 205
 Vildžiūnas Jonas 379, 380
 Vileišis Antanas 2234
 Vileišis Jonas 2234
 Vileišis Petras 2234
 Vileišytė Birutė 2238, 2241
 Vileišytė-Tursienė Birutė 2236
 Vilėniškis 378, 493, 577
 Vilėniškis J. 746
 Vilėniškis Jurgis 745, 746, 2117

- Vileniškis P.-Demokratas 619
 Vilimas Kostas 2159, 2163
 Vilimas Stasys 719
 Vilimienė Gražina 719
 Vilimienė Irena 1067
 Vilūnai 792, 793
 Vilūnaitė Agota 409
 Vilūnaitė Indrė 792
 Vilūnas 494
 Vilūnas B. 793
 Vilūnas Balys 791
 Vilūnas Boleslovas 791
 Vilūnas Dalius 792
 Vilūnas Giedrius 792
 Vilūnas Irmantas 792
 Vilūnas Juozapas 409
 Vilūnas Justinas 438
 Vilūnas Povilas 745, 791, 792
 Vilūnas Žydrius 792
 Vilūnienė 638
 Vilūnienė Grasilda 791
 Vilkelis 1656
 Vilsonas 2144
 Vilsonas E. 1328
 Vilučiai 1062
 Vilučis Juozas 496
 Vilumas Petras 1067
 Vilūnas 1067
 Vilūnas Vytautas 791
 Vilūnienė 1067
 Vilutienė Kotryna (Katrė) 430
 Vilutienė O. 1653
 Vilutienė V. 1659
 Vilutis 961, 1061, 1146, 1656
 Vilutis (Čiočinis) 1359
 Vilutis A. 234, 961
 Vilutis Alvydas 502, 1336
 Vilutis Anicetas 961, 962
 Vilutis Antanas 237, 419, 431, 501, 625, 962, 1025, 1676
 Vilutis B. 588, 590, 1099
 Vilutis Bronius 605, 625, 962, 1071
 Vilutis D. 234
 Vilutis Domininkas 658, 961, 962, 1025
 Vilutis Edvardas 962
 Vilutis Ferdinandas 1341
 Vilutis G. 1130
 Vilutis Ignas 1025
 Vilutis J. 693
 Vilutis Jonas 415, 420, 427, 428, 431, 625, 1022, 1025, 1041, 1071
 Vilutis Juozas 420, 431, 693, 694, 812, 1061, 1086
 Vilutis Jurgis 406, 427, 428, 1043
 Vilutis Kazimieras 422, 424, 961, 962
 Vilutis Kazys 415, 420, 426, 1412
 Vilutis Matas 866
 Vilutis Mykolas 1025, 1042
 Vilutis Petras 417, 962, 1041
 Vilutis Pranas 419, 431
 Vilutis Stasys 1071
 Vilutis Valentinas 1025
 Vilutis Vincas 1676
 Vilutis Vincentas 431, 1359
 Vilutis Vytautas 234, 496
 Vilutytė 1073
 Vilutytė Aldona 234
 Vilutytė Anelija 427, 428, 429
 Vilutytė Angelė 431
 Vilutytė Audronė 234
 Vilutytė Barbora 817
 Vilutytė Bronė 431
 Vilutytė Elena 1041
 Vilutytė Elžbieta 1026, 1041
 Vilutytė Grasilda 1042
 Vilutytė Judita 2238, 2240
 Vilutytė Karolina 1024, 1025, 1039
 Vilutytė Konstancija 1025, 1041
 Vilutytė Laima 234
 Vilutytė Marija 1041
 Vilutytė Pranciška 1025
 Vilutytė Rozalija 1025
 Vilutytė Skolastika 435
 Vilutytė V. 1074
 Vilutytė Valė 1073
 Vilutytė Valerija 431, 1342, 1344
 Vilutytė-Gineitienė Valerija 431
 Vilutytė-Kavolienė Adelė 962
 Vingelienė S. 2061
 Vingelys 523
 Vingilis Kazys 503, 514
 Vingilis Povilas 514
 Vingilyš 523
 Vinkšnelis Petras 1282
 Vinkšnelis Titas 1224
 Vinkšnelytė Bronė 1282
 Virbašius Egidijus 1294
 Virbickas Lionginas 1996
 Visockaitė 2119
 Visockaitė Genovaitė 1914
 Visockaitė Nijolė 1914
 Visockaitė Regina 1914
 Visockaitė Vanda 1914
 Visockaitė-Rimkevičienė Nijolė 1914
 Visockas 782
 Visockienė (Lipinskaitė) Genovaitė 781, 782, 783
 Visockienė G. 782, 1404
 Visockienė Genovaitė 1283, 1914
 Visockis A. 404
 Visockis Aleksandras 413
 Visockis Filipas 413
 Visockis Ignatijus 412, 413
 Visockis Ivanas 413
 Visockis Michailas 413
 Viščiakas J. 2189
 Vitaitė Rima 1297
 Vitkaitė Elžbieta 2016
 Vitkaitė-Juknienė Elžbieta 493
 Vitkauskas P. 2012
 Vitkauskas V. 1971
 Vitkelienė Rozalija 974
 Vitkelis Antanas 974
 Vitkelis Bronius 974
 Vitkelis Petras 974
 Vitkelytė Antanina 974
 Vitkelytė Emilija 974
 Vitkelytė Stefanija 974
 Vitkelytė Tamara 974
 Vitkūnas Artūras 1068
 Vitkūnas J. 1802, 1983
 Vitkūnas Jonas 1088, 1986
 Vitkūnienė Daiva 724, 725
 Vitkus Algirdas 1985, 1987
 Vitkus J. 429, 499, 1176
 Vitkus Kęstutis 751
 Vitkus Mykolas 1067
 Vitkus R. 1130
 Vitkutė Ona 1125
 Vitonis Jonas 1064
 Vitonis Juozas 493, 1064
 Vitonis Mykolas 1064
 Vivaldi A. 2254
 Vizbarienė Danutė 891
 Vizgirdas Sebastijonas, brolis 1222
 Vižė Lebrėn E. 1535
 Vižinienė Gelmina 941
 Vydušas 781
 Vygėlienė Stasė 1012, 1013, 1018, 1019
 Vygėlis Antanas 1013
 Vygėlis Bronius 519, 607, 625, 1013, 1648
 Vygėlis Jonas 625, 1012, 1013
 Vygėlis Kazimieras 1012, 1013
 Vygėlis Vaclovas 981, 982
 Vygėlis Vytautas 696
 Vygelytė 362
 Vygelytė Adelė 1013
 Vygelytė Janina 1013
 Vygelytė Ona 1013, 1026
 Vygelytė Uršulė 1013
 Vygelytė Veronika 1013
 Vysockis Vasilijus 438
 Vyšniauskas B. 1545
 Vytautas Didysis 251
 Vyžintaitė 2271
 Vyžintaitė Birutė 1006
 Vyžintaitė Gražina 1006
 Vyžintaitė Konstancija 1002
 Vyžintaitė-Kačerauskienė Gražina 1290, 1767
 Vyžintaitė-Zinkevičienė Birutė 990
 Vyžintas A. 82, 1291, 1305, 2202, 2273, 2274, 2275, 2276
 Vyžintas Aleksas 730, 1006
 Vyžintas Algirdas 15, 28, 373, 730, 1006, 1171, 1290, 1302–1304, 1308, 1316, 2064, 2271–2274, 2276, 2277, 2311
 Vyžintas Benediktas 2271
 Vyžintas Dominykas 728, 729, 730, 731, 999, 1001, 1005, 1006
 Vyžintas Gediminas 2275
 Vyžintas Jonas 2271
 Vyžintas Pranas 1006
 Vyžintas Žilvinas 2275
 Vyžintienė Ligija 2275
 Vyžintos 1001
 Voišvilienė J. 964
 Voldemaras A. 389, 2044
 Voldemaras Augustinas 390, 2045, 2282
 Volkovas Mykolas 430
 Volkvinas 206
 Vologdinas 1951
 Volskis Juozas 984
 Volungevičius J. 105
 Vonbauk 586
 Voruta Mindaugas 206
 Vosylius Juozas 1539
 Voskresenskis A. 421
 Vrubliauskai 236
 Vrubliauskaitė Irena 233
 Vrubliauskas Bronius 233
 Vrubliauskienė Marytė 741, 742
 Vulfstanas 205
 Vžesnevskis E. 400

Z

- Zabalevičienė Danutė 1335
 Zabalevičiūtė E. 1336
 Zabalevičiūtė Jurgita 1094
 Zabaraukas R. 2061
 Zabarauškienė (Kalinskaitė) Eleonora 1006
 Zbarskaitė T. 1120
 Zaberezinskis Jonas Jonaitis 239
 Zaberskas K. 2211
 Zabiela Gintautas 4, 187, 188–190, 1051
 Zabiela Vilius 952
 Zabiela Vytautas 2086
 Zabelaitė Gitana 953
 Zabelaitė Ona 1146
 Zabelaitė Vanda 2086, 2087
 Zabolockas Kaliosantas 214
 Zaborovskis Jegoras 412
 Zaborskaitė Vanda 1537
 Zaborskienė Janina 1005
 Zaborskytė Audronė 2229
 Zabukaitė-Velutienė Eleonora 573
 Zabukaitė-Vilutienė S. 853
 Zabukas 486, 590, 956, 1360
 Zabukas Antanas 395, 580, 1360, 1373, 1778
 Zabukas Vytautas 713
 Zabukonis 1064
 Zabulioniai 2056
 Zabulionienė E. 603
 Zabulionienė Karolina 809
 Zabulionis Aleksandras 809
 Zabulionis Antanas 973
 Zabulionis Juozas 514, 519, 1064, 1065
 Zabulionis P. 514, 1997
 Zabulionytė Atilija 2046
 Zabulionytė Ona 7, 809, 2306
 Zabulis 363
 Zabulis Juozas 588
 Zabulis K. 853
 Zabulis Pranas 496
 Zabulytė J. 80, 1407
 Zabulytė Jolanta 10, 22, 1165, 1407, 2302, 2306
 Zacharis Abraomas 393
 Zacharis Abromas Jorgelis 1133
 Zagreckas Povilas 1785
 Zairys Kazys 958
 Zakarevičius J. 453
 Zakarevičius Jonas 451

- Zakarka Juozas 1000, 1004
 Zakarka Klemensas 960
 Zakarka Pranas 500, 1000, 1003, 1004
 Zaknienė 1178
 Zakorskaitė-Vedrickienė 1056
 Zaleckas 219, 236, 655
 Zaleckis 375, 664
 Zaleskis Algimantas 480
 Zaleskis Antanas 1224
 Zaleskis Bronius 478, 479, 480
 Zaleskis Juozapas 1222
 Zaleskis Paulius 1221 A
 Zaleskis Tadas 2285
 Zamauskaitė 693
 Zamauskas Balys 1003
 Zamauskas Bronius-Kietis 558, 565
 Zamauskas Petras 958
 Zamparskas Ksaveras 481
 Zapolskienė Vida 1062
 Zaranka Domas 486
 Zaranka Jonas 492, 1076
 Zaranka Petras 1076
 Zaranka Povilas 492
 Zaranka Vincas 492
 Zarakaitė Eleonora 886
 Zavadskas Juozas 559, 561, 564, 565, 568
 Zborazskis Steponas 920
 Zdanavičienė Genė 986
 Zdanevičienė L. 749
 Zelmanas 393, 1374
 Zemčiūgovas 252
 Zenevič Piotr 905
 Zibėnas Stasys 605
 Ziberkas Alfonsas 493, 1064
 Ziberkas Jonas 1065, 1815
 Ziberkas Leonas 1094
 Zidas 1661
 Zienkavičius 1194
 Zigmantas III 241
 Zikaras 2295
 Zikaras Juozas 1902
 Zimanas G. 2294
 Zimanas Henrikas 386, 2047, 2293
 Zinkevičienė Birutė 7, 19, 727, 728, 1187, 2306
 Zinkevičius Z. 1647
 Žitkienė Elena 1131
 Žitkis I. E. 187
 Zizirskas 392
 Zlatkus Antanas 872
 Zovytė Aldona 1282
 Zruolia 483
 Zruolienė 483
 Zuokienė Agnė 1917, 1919
 Zurofas 592
- Ž**
- Žaibas 540, 542
 Žaibutė Virginija 935
 Žakavičius 2110
 Žakavičius Petras 2118
 Žaldokienė Eurelija 1066
 Žalimas Dainius 1792
 Žegūnaitė Indrė 2224
 Žegūnienė Paulina 1066
 Želigovskis 2042
 Žemaitė 853, 854, 1003, 1061, 1986, 2048
 Žemaitienė Ramunė 856, 1336
 Žemaitienė V. 653
 Žemaitienė Valė 1731, 1733
 Žemaitienė Vitalija 1218
 Žemaitis 577, 579
 Žemaitis A. 694, 815
 Žemaitis Kazys 497, 498, 603, 838
 Žemaitis V. 592
 Žemaitis Vladas 593
 Žemaitis Zigmantas 2082
 Žemaitis-Vytautas Jonas 1791
 Žemaitytė Bronė 1987
 Žemaitytė Regina 874
 Žemaitytė-Naruševičienė B. 1101
 Žibėnas Anicetas 572
 Žibėnas Stasys 570, 571, 572, 625
 Žičkus Ipolitas 765
- Žigaitis R. 2254
 Žigaitė Janė 1179
 Žilėnaitė Raminta 378
 Žilėnas Alfonsas 2091
 Žilėnas Algimantas 2003
 Žilėnas Anupras 986
 Žilėnas D. 220, 1907
 Žilėnienė Virginija 1907
 Žilevičius J. 2254, 2138
 Žiliai 599
 Žilienė (Urbonavičiūtė) A. 512
 Žilienė A. 1316
 Žilienė Aldona 638
 Žilienė Anelija 831
 Žilienė Antanina 969
 Žilienė Apolionija 831
 Žilienė Kazė 831
 Žilienė Marijona 969
 Žilinskaitė Kostė 837
 Žilinskaitė Ona 836, 837
 Žilinskas Antanas 1015
 Žilinskas G. 1192, 1583
 Žilinskas Kostas 658, 812
 Žilinskas Vladas 497, 911
 Žilinskienė (Prievelytė) Genovaitė 1016
 Žilinskienė Auksė 1105
 Žilinskis Petras 1065
 Žilis 518
 Žiliūtė V. 1179, 1180
 Žily Albinas 1021
 Žily Alfonsas 831
 Žily Antanas 1021
 Žily Bronius 495, 969, 1244
 Žily Edvardas 848, 1058, 1275
 Žily Faustas 831
 Žily Gintautas 969
 Žily Jonas 831
 Žily Juozas 831, 968, 969
 Žily Petras 229, 504, 969
 Žily Vytautas 969
 Žily Vladas 831
 Žilytė Elžbieta 1023, 1042
 Žilytė Emilija 1040
 Žilytė Marytė 831
 Žilytė Rasa 969
 Žilytė Vanda 969
 Žilytė Veronika 1182, 1183, 1214
 Žilytė-Juodelienė Emilija 1040
 Žilytė-Rimkienė Stasė 969
 Žilytė-Vaskelienė Elžbieta 968
 Žiugžda Juozas 1149
 Žiugžda Juozas 2293
 Žiugždos 2115
 Žiurlis A. 2282
 Žiusmanas 392, 668
 Žižienė Vida 8, 20, 2306
 Žygmantas 208, 210
 Žygmantas Augustas 239, 240, 241, 392
 Žygmantas II 1194
 Žygmantas Kęstutaitis 207, 211, 251
 Žygmantas Senasis 238, 239
 Žymantas S. 2285, 2286
 Žymantienė J. 781
 Žleja 572
 Žleja Petras 571, 572
 Žleja Petras-Užkurys 572
 Žleja Zigmantas 571
 Žmuidzinavičius A. 1539, 1540
 Žostautas 2124
 Žukaitė Dalia 2226
 Žukas A. 1977
 Žukas K. 480
 Žukauskaitė Emilija 406
 Žukauskaitė Karolina 406
 Žukauskaitė Marijona 406
 Žukauskaitė Viktorija 406
 Žukauskaitė-Sūtienė Marijona 407
 Žukauskas 597
 Žukauskas Antanas 406
 Žukauskas Balys-Žaibas 506, 538, 539, 540, 542, 545, 546, 547, 548, 558, 561, 599
 Žukauskas Jonas 406
 Žukauskas Jurgis 406
 Žukauskas S. 1976, 1977
 Žukauskas-Vienuoelis 580
- Žukauskienė Teofilija 407
 Žukovas G. 2288
 Žukovas Georgijus 2288
 Žulonienė (Leikaitė) Rima 839
 Žūrauskaitė Marija 1034
 Žūrauskas 1034
 Žūrauskienė 423
 Žūrkevičienė Geda 1300
 Žustkis 392
 Žvikas V. 955
 Žvinys 864
 Žvirblaitė Veronika 1040
 Žvirbliai 1054, 1060
 Žvirblienė (Vinkšnelytė) Elena 1282
 Žvirblienė Vida 1048
 Žvirblis A. 1053
 Žvirblis Algimantas 1048, 1050, 1057
 Žvirblis Juozas 1048, 1049
 Žvirblis Valentinas 1054
 Žvirblys Algimantas 1054
 Žvirblytė Regina 1282
 Žvirblytė-Indrašienė Domicelė 1057
 Žvirblytė-Miečienė Reda 1057
 Žvirblytė-Pangonienė Adelė 1057
 Žvirbonai 218, 381, 382, 389, 443, 446, 574, 825, 826, 945, 2038, 2132, 2280
 Žvirbonai A. ir V. 916
 Žvirbonaitė 603
 Žvirbonaitė Aurelija 1734
 Žvirbonaitė Emilija 818, 2046
 Žvirbonaitė Ona 818
 Žvirbonaitė Sigutė 2129, 2290, 2294
 Žvirbonaitė V. 657, 662
 Žvirbonaitė Valerija Ona 1068
 Žvirbonaitė Veronika 379, 390, 605, 667, 818, 2113, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2278, 2279
 Žvirbonaitė Vida 750
 Žvirbonaitė Zofija 823
 Žvirbonaitė-Kirvelienė Emilija 2038
 Žvirbonas Antanas 6, 15, 18, 28, 220, 222, 369, 370, 379, 384-386, 389, 395, 443, 449, 453, 482, 506, 661, 750, 784, 816, 818, 825-828, 1101, 1142, 1154, 1171, 1187, 1308, 1311, 1323, 1424, 2038, 2039, 2047, 2049, 2056, 2064, 2079, 2129, 2130, 2278-2290, 2292, 2293, 2306
 Žvirbonas Jonas 380, 381, 383, 384, 385, 386, 450, 514, 577, 580, 818, 2119, 2279, 2295
 Žvirbonas Juozas 379, 381, 383, 384, 386, 389, 390, 391, 1079
 Žvirbonas Juras 2296
 Žvirbonas Jurgis 492
 Žvirbonas Kazys 15, 28, 369, 828, 1171, 2295, 2296, 2297
 Žvirbonas Martynas 492
 Žvirbonas P. 494, 661, 673
 Žvirbonas Povilas 383, 384, 818, 2280, 2287
 Žvirbonas Pranas 657, 666, 818, 828, 1154, 2289
 Žvirbonas Raimondas 818
 Žvirbonas Rimas 2296
 Žvirbonas Ringis 390, 1154, 2038, 2289
 Žvirbonas Saulius 2296
 Žvirbonas Stasys 577, 629, 658
 Žvirbonas Vincas 658, 991
 Žvirbonienė 693, 828
 Žvirbonienė (Ramoškaitė) Uršulė 383
 Žvirbonienė A. 390
 Žvirbonienė Adelė 991
 Žvirbonienė Adolfina 2287, 2289
 Žvirbonienė Eugenija 2296
 Žvirbonienė J. 2131
 Žvirbonienė V. 666
 Žvirbonis Jonas 1071
 Žvyronaitė Agnieška 409
 Žvyronaitė Veronika 14, 26, 1170, 2229
 Žvyronas Juozapas 409
 Žvyronas Norbertas 409, 410
 Žvyronas Petras 406, 409
 Žvyronienė Petronėlė 409

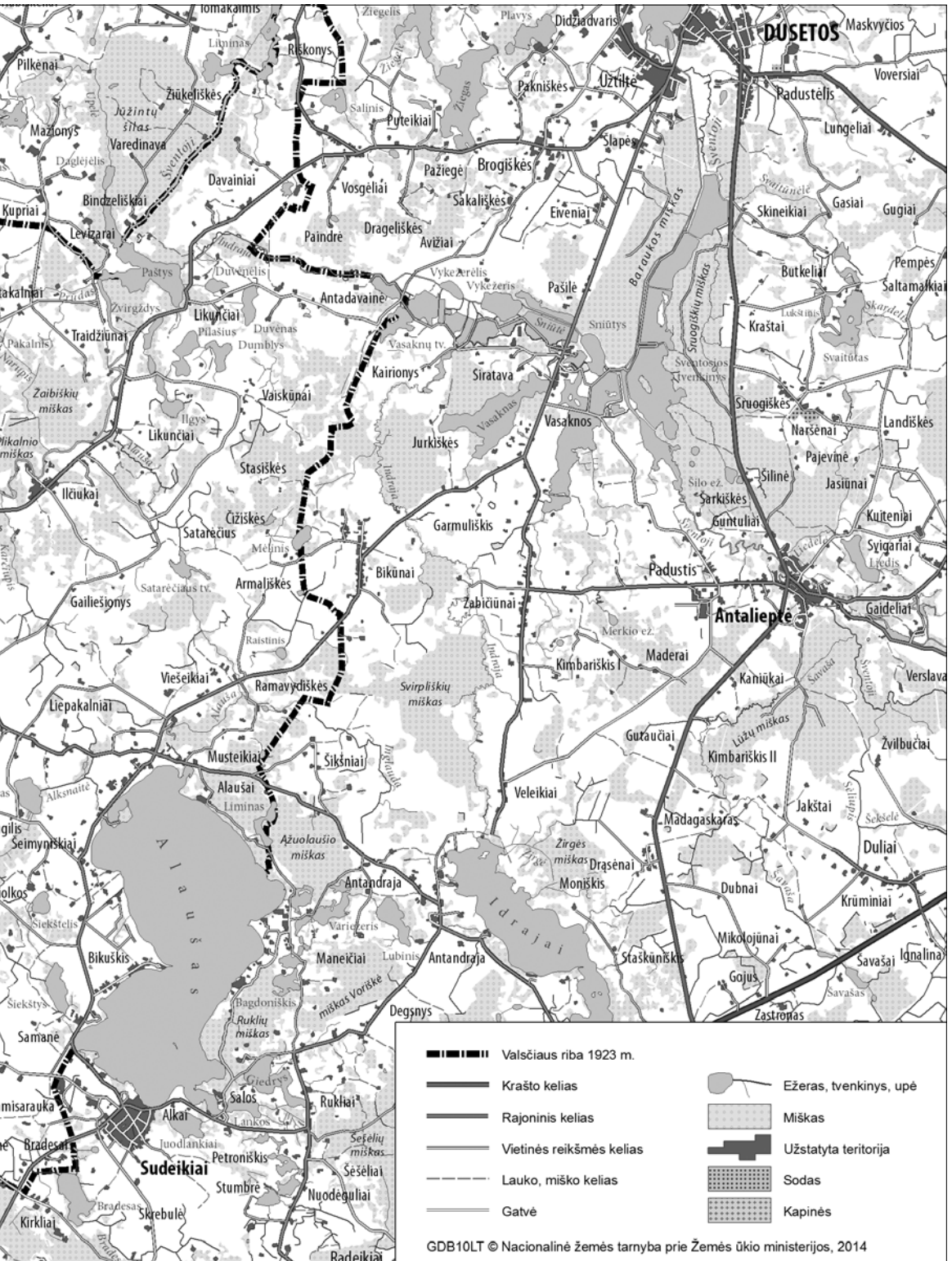
W

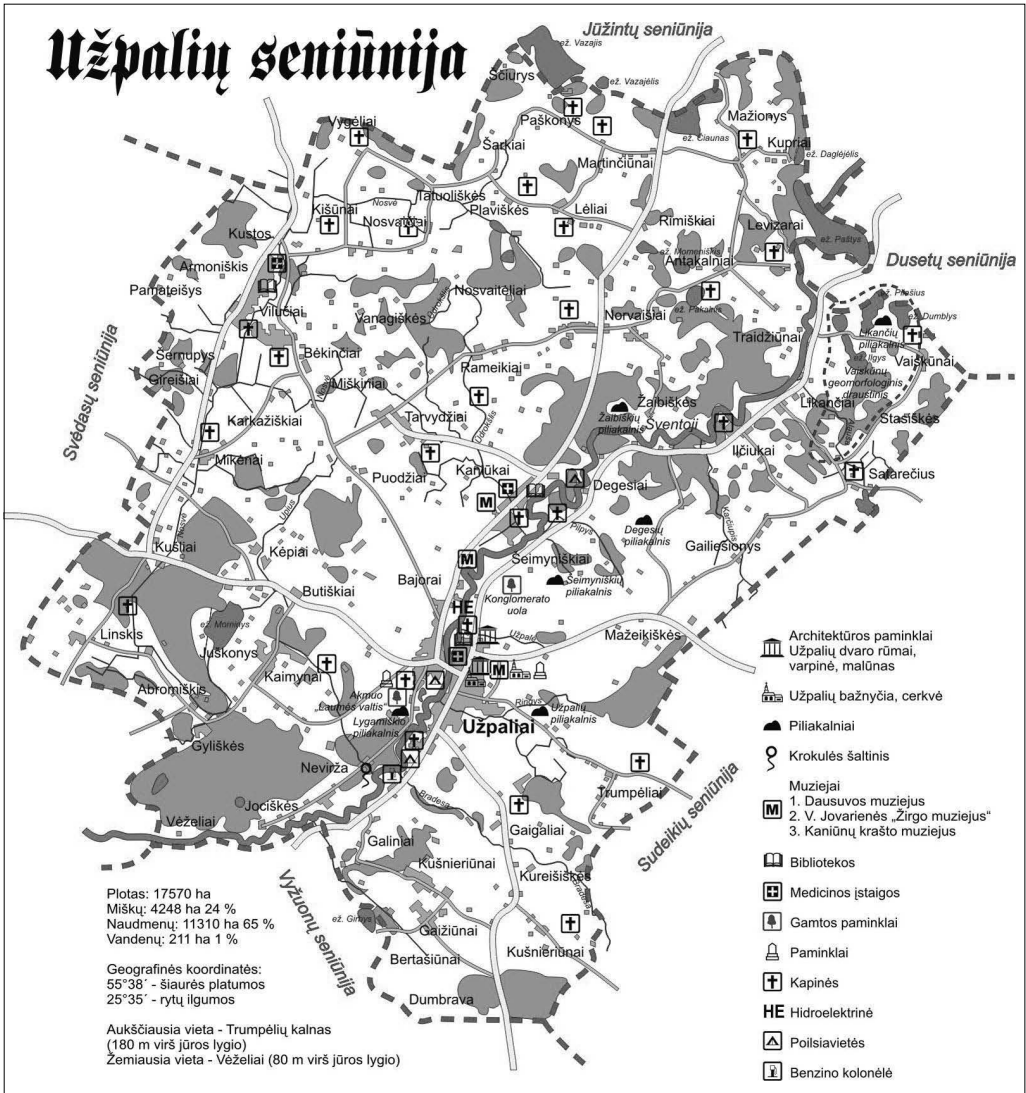
Waszkielis Andrzej 982
Waszkielis Antoni 982
Waszkielis Marcin 982
Wehner J. S. 1259, 1193
Weysenhoffas 761
Wenner J. S.
Willamas 1242
Willis R. 1515
Wirikovskis Arnolfas 241

Buvusio Užpalių valsčiaus demografinis žemėlapis.

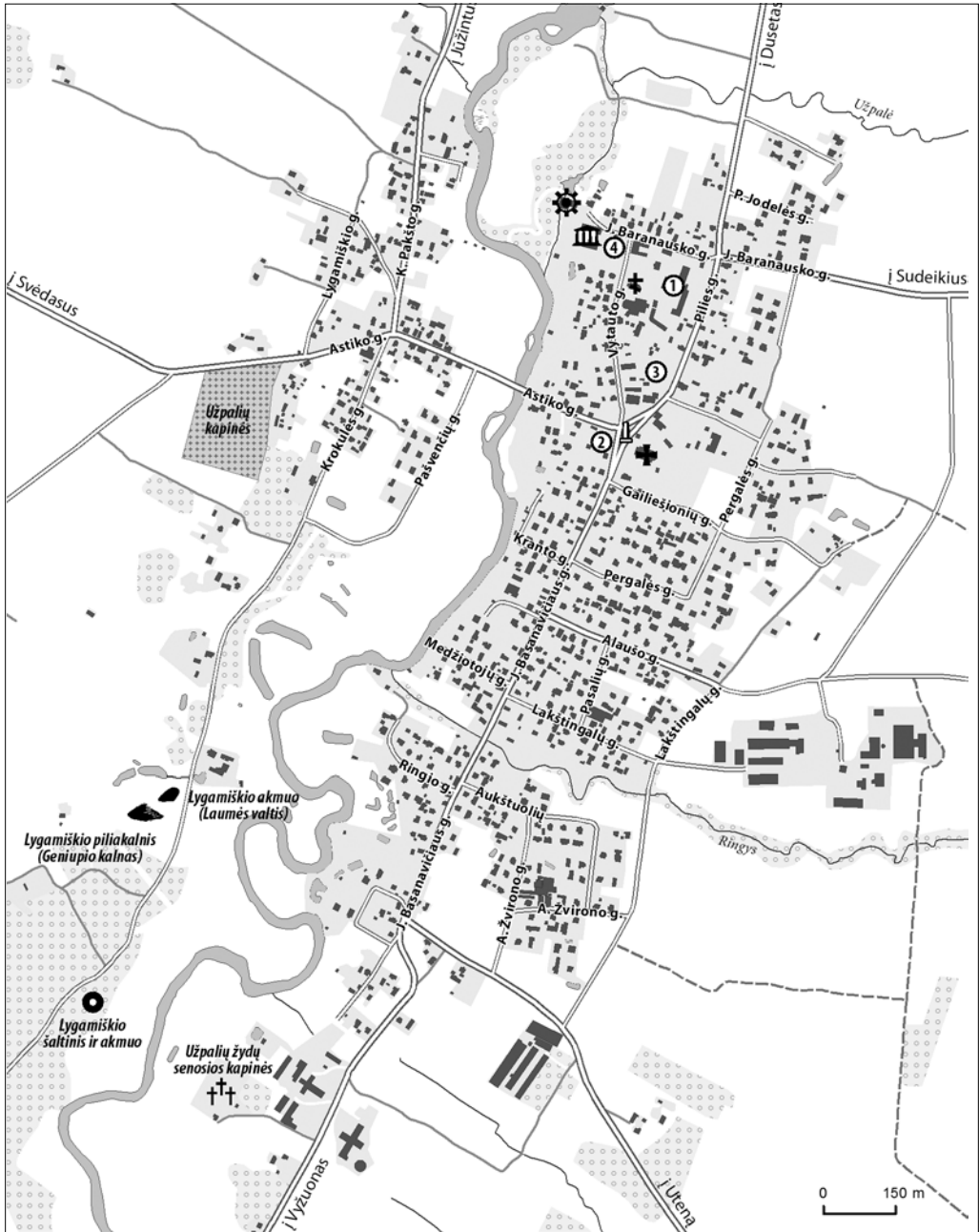
Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaitienė

Užpalių seniūnijos demografinis žemėlapis.

Sudarė Vidmantas Jurka

	Švč. Trejybės bažnyčia		Dvaro sodyba		Seniūnija
	Šv. Nikolajaus Stebukladario cerkvė		Vandens malūnas		Ambulatorija
	Paminklas Šv. Florijonui		Gimnazija, biblioteka, muziejus		Kultūros centras
	Tvenkinys, upė		Pastatai		Rajoninės reikšmės kelias
	Miškas		Kapinės		Vietinės reikšmės kelias
					Gatvė
					Gruntkeliai
					Lauko kelias

GDB10LT © Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, 2014

Užpalių miestelio žemėlapis. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė

*Buvusių Lietuvos
valsčių žemėlapis.
Tamsiai išskirtas
Užpalių valsčius.
Sudarė
UAB „Žemėlapių
artelė“ kartografe
Aira Dubikaitienė*

M 1 : 1 400 000

Buvusių Lietuvos valsčių abėcėlinis sąrašas

Adutiškis	Gelėžiai	Klėvainiai	Molėtai
Akmėnė	Gelgaudiškis	Krākės	Mósėdis
Alantà	Gėlvonai	Krāžiai	Mūsinkai
Aleksandravėlė	Giedraičiai	Krekenavà	Natkiškiai
Alytùs	Giřkalis	Kretingà	Naujamiestis
Álovė	Gižai	Kretingalė	Naujoji Vılnia
Alsėdziai	Graziškiai	Kriaunos	Nedzingė
Alvitas	Griņkiškis	Krinčinas	Nemajūnai
Andriōniškis	Griřkabūdis	Kriuukai	Nemakščiai
Anykščiai	Grūšlaukė	Kriūkai	Nemenčinė
Antalieptė	Gruzdžiai	Krókialaukis	Nemunaitis
Antanavas	Gudėliai	Krosnà	Nemunėlio Radviliškis
Antazavė	Gudžiūnai	Kruonis	Nevarėnai
Ariógala	Gulbinai	Kruopiai	Obėliai
Ařmintà	Igliškėliai	Kučiūnai	Ōnuškis
Aukštadvaris	Ignalinà	Kuktiškės	Pabaiřkas
Aukštōji Panemūnė	Ylakiai	Kudirkos Naūmiestis	Pabėržė
Aukštupėnai	Ilgiziai	Kuliai	Pabiržė
Bābtai	Ilguvà	Kūpiškis	Pabradė
Baisógala	Iմbradas	Kuprėliškis	Padovinys
Balbiėriškis	Iņturkė	Kurkliai	Padubysys
Bálninkai	Janāpolė	Kursėnai	Paežerėliai
Barstýčiai	Janavas	Kurtuvėnai	Paežeriai
Bařtninkai	Janka	Kvėdarna	Pagėgiai
Barzdai	Jařiūnai	Kvetkai	Pagiriai
Batakiai	Jiėznas	Kvietiškis	Pāgramantis
Baziliōnai	Jonavà	Laižuva	Pajejunys
Berčiūnai	Joniškėlis	Lankėliškiai	Pajūris
Betýgala	Jōniškis	Lāpės	Pakaļniai
Birřtonas	Jōniškis (<i>Molėtų r.</i>)	Laūksargiai	Pakapė
Biržai	Jósvainiai	Laūkuva	Pakruojis
Būblėliai	Juknaičiai	Lazdijai	Pakūonis
Būdvietis	Juodaičiai	Leckavà	Palangà
Butrimōny	Juodupė	Lėipalingis	Pandėlys
Ceikiniai	Jurbarkas	Lekėčiai	Panemunėlis
Čedasai	Jūzintai	Leliūnai	Panemunis
Čėkiškė	Kabėliai	Lenkimai	Panevėžys
Čypėnai	Kaiřiadorys	Leņtvaris	Panoteriai
Darbėnai	Kalesniņkai	Lyduōkiai	Papilė
Daūgai	Kaļtanėnai	Lýgumai	Papilys
Daūgailiai	Kaļtinėnai	Liņkmenys	Paróvejà
Daujėnai	Kalvarijà	Linkuvà	Pasvalys
Debeikiai	Kamajai	Lioliai	Pařiaušė
Degūčiai	Kāpčiamiestis	Liřkiavà	Pařušvys
Dėltuva	Karklėnai	Liubavas	Pařvitinys
Dievėniškės	Karmėlava	Liudvinavas	Paupinė
Dotnuvà	Karřena	Lukřiai	Pažaislis
Dovilai	Katýčiai	Luōkė	Perlojà
Drūskininkai	Kaūnas	Maiřiagala	Pėrnarava
Dūkřtas	Kaūpiškiai	Marcinkōny	Petrařiūnai
Dūsetos	Kavāřkas	Marijāmpolė	Piktupėnai
Eiřiškės	Kazlų Rūdà	Mažeikiai	Pilviškiai
Endriėjavas	Kėdainiai	Mėdiminkai	Piniavà
Eřžvilkas	Keļmė	Merkinė	Pivařiūnai
Gadūnavas	Ketūřvalakiai	Meřkuičiai	Plāteliai
Gaidėliai	Kybārtai	Meteliai	Plókščiai
Gargždai	Kiduliai	Mickūnai	Plūngė
Garliavà	Kietāviškės	Mielagėnai	Priekulė
Gasčiūnai	Kintai	Miežiškiai	Prėnai
Gaurė	Klebiškis	Mikalīškiai	Pūmpėnai
Gegužinė	Klýkoliai	Mirolāvas	Punià

Pušalotas	Smaliniškai	Truskavà	Žaiginys
Radviliškis	Smálvos	Trušėliai	Žalióji
Ragėliai	Smiġgiai	Turgėliai	Žarėnai
Raguvà	Stačiūnai	Turžėnai	Žasliai
Raitiniškai	Stákliskės	Tvėrai	Žeimėlis
Ramýgala	Stóniškaiai	Tverėcius	Žeimiai
Rasėiniai	Strúnaitis	Ūbiškė	Žėlva
Raudėnai	Stuñbriškis	Ūdrija	Žemačių Kalvarija
Raudėnis	Subáčius	Ukmergė	Žemačių Naúmiestis
Raudondvaris	Súostas	Upýna	Žemaítkiemis
Raudonė	Surdėgis	Utenà	Židikai
Riešė	Surviliškis	Užpaliai	Žiezmàriai
Rietavas	Svédasaí	Ūžventis	Žygáičiai
Rimšė	Šakiaí	Vabalniškas	Žvirgzdáičiai
Rókiškis	Šakýna	Vadókliai	
Rozalimas	Šaġčininkai	Váiguva	
Rudaminà (<i>Lazdijų r.</i>)	Šáukėnai	Vainútas	
Rudaminà (<i>Vilniaus r.</i>)	Šeduvà	Valkiniškai	
Rūdiškės	Šešuóliai	Vandžiógala	
Rūdnia	Šėta	Varėna	PASTABA. Šiame
Ruñšiškės	Šiaulėnai	Vaňniai	saraše neįrašyti už
Sálakas	Šiauliaí	Vaškaí	dabartinių Lietuvos
Salantaí	Šilalė	Vegėriai	sienu atsidurę
Saldutiškis	Šilavótas	Veisiejai	valsčiai (11):
Salóčiai	Šilutė	Veiveriaí	
Sangrūdà	Šiluva	Veiviržėnai	Aknystà (<i>Latvija</i>)
Sasnavà	Šimkáičiai	Veliuonà	Beržiniškai (<i>Lenkija</i>)
Saúgos	Šimónys	Velžys	Bùdbergis (<i>Latvija</i>)
Sedà	Širvintos	Vėpriei	Gervėčiai (<i>Baltarusija</i>)
Seirijai	Šùmskas	Vidėniškiai	Krasnàvas (<i>Lenkija</i>)
Semelškės	Šunskai	Vidùklė	Pùnskas (<i>Lenkija</i>)
Sėndvaris	Švėkšna	Viekšniaí	Rodūnià (<i>Baltarusija</i>)
Serėdžius	Švenčionėliai	Viešintos	Seinaí (<i>Lenkija</i>)
Sidabràvas	Švenčionys	Viešvilė	Subatė (<i>Latvija</i>)
Siesikai	Šveñtežeris	Vievis	Varanàvas (<i>Baltarusija</i>)
Simnas	Taujėnai	Vilkaviškis	Vížainis (<i>Lenkija</i>)
Sintautai	Tauragė	Vilkijà	
Skaistgirys	Tauragnai	Vilkyškiai	Taip pat šie valsčiai,
Skápiškis	Telšiaí	Virbális	neturėję centru (4):
Skaudvilė	Tirkšliaí	Višakio Rūdà	
Skiemónys	Týtuvėnai	Vištýtis	Alótų valsčius
Skìrsnemunė	Tráakai	Výžuonos	Añtnemunio valsčius
Skudutiškis	Traūpis	Zapyškis	Galsdonų valsčius
Skuódas	Trýškiai	Ziniūnai	Javaràvo valsčius
Slavikai	Troškúnai	Žagarė	
			Iš viso 408 valsčiai.

Buvusių Lietuvos valsčių teritorinis sąrašas

ALYTAUS apskr.	Lāpės	<i>Skuodo r.</i>	Gražiškiai
<i>Alytaus r.</i>	Pažaislis	Barstyčiai	Kaūpiškiai
Alytūs	Petrašiūnai (<i>Kauno m.</i>)	Ylakai	Keturvalakiai
Ālovė	Raudondvaris	Lenkimai	Kybartai
Butrimōnyis	Vandziōgala	Mōsėdis	Lankėliškiai
Daūgai	Vilkijā	Skuōdas	Paežeriai
Mirolāvas	Zapýškis		Pajejonys
Nemunāitis		<i>Šilutės r.</i>	Pilviškiai
Pivašiūnai	<i>Kėdainių r.</i>	Gaidėliai	Vilkaviškis
Puniā	Dotnuvā	Juknaičiai	Virbālis
Raitiniškai	Gudžiūnai	Katýčiai	Vištýtis
Šimnas	Jōsvainiai	Kintai	Žaliōji
Ūdrija	Kėdāiniai	Nātkiškiai	
	Krākės	Pagėgiai	PANEVĖŽIO apskr.
<i>Lazdijų r.</i>	Pagiriai	Piktupėnai	<i>Biržų r.</i>
Būdvietis	Pėrnarava	Saūgos	Biržai
Janāvas	Surviliškis	Stōniškiai	Čypėnai
Kāpčiamiestis	Šėta	Šilūtė	Gulbinaĩ
Krosnā	Truskavā	Švėkšna	Kvetkai
Kučiūnai		Vainūtas	Nemunėlio Radviliškis
Lazdijai	<i>Prienų r.</i>	Vilkyškiai	Pābiržė
Lėipalingis	Ašmintā	Žemaičių Naūmiestis	Papilys
Meteliai	Balbiėriškis		Parōvėja
Rudaminā	Birštonas	MARIJAMPOLĖS	Sūostas
Seirijai	Jiėznas	apskr.	Vabalniškai
Švenžezeris	Klebiškis	<i>Marijampolės r.</i>	
Veisiejai	Nemajūnai	Antanāvas	<i>Kupiškio r.</i>
	Pakūonis	Gudėliai	Aukštupėnai
<i>Varėnos r.</i>	Prienui	Igliškėliai	Kūpiškis
Drūskininkai	Stākliškės	Kalvarijā	Kuprėliškis
Kabėliai	Šilavōtas	Kazlų Rūdā	Skāpiškis
Liškiaivā	Veiveriai	Kvietiškis	Subāčius
Marcinkōnyis		Liubāvas	Šimōnyis
Merkinė	<i>Raseinių r.</i>	Liudvināvas	
Nedzingė	Ariōgala	Marijāmpolė	<i>Panevėžio r.</i>
Perlojā	Betýgala	Mikališkiai	Berčiūnai
Rūdnia	Giřkalis	Padovinys	Gelėžiai
Valkiniškai	Ilgiziai	Raudėnis	Krekenavā
Varėnā	Nemākščiai	Sangrūdā	Miežiškiai
	Rasėiniai	Sasnavā	Naujāmiestis
KAUNO apskr.	Šiluva	Šunskai	Panevėžys
<i>Jonavos r.</i>	Vidūklė	Višakio Rūdā	Piniavā
Jonavā	Žaiginys		Raguvā
Panoteriai		<i>Šakių r.</i>	Ramýgala
Turžėnai	KLAIPĖDOS apskr.	Barzdaĩ	Smilgiai
Žėimiai	<i>Klaipėdos r.</i>	Būblėliai	Stuñbriškis
	Dovilai	Gelgaudiškis	Vadōkliai
<i>Kaišiadorių r.</i>	Endriejāvas	Grīskabūdis	Velžys
Gegužinė	Gargždaĩ	Ilguvā	
Kaišiadōryis	Kretingālė	Jankaĩ	<i>Pasvalio r.</i>
Kietāviškės	Priekulė	Kiduliaĩ	Daujėnai
Krūonis	Sėndvaris	Lekėčiai	Joniškėlis
Ruñšiškės	Trušeļiai	Lukšiai	Krinčinas
Žāsliai	Veiviržėnai	Paežerėliai	Pasvalys
Žiezmāriai		Plōkščiai	Pūmpėnai
	<i>Kretingos r.</i>	Sintautai	Pūšalotas
<i>Kauno r.</i>	Darbėnai	Slavikāi	Salōčiai
Aukštōji Panemūnė	Grūšlaukė	Šakiai	Vaškai
Bābtai	Kārtena	Žvirgždaičiai	
Čėkiškė	Kretingā	<i>Vilkaviškio r.</i>	<i>Rokiškio r.</i>
Garliavā	Palangā	Alvitas	Aleksandravėlė
Karmėlava	Salantai	Baršninkai	Čedasaĩ
Kaūnas		Gižai	Jūodupė
			Jūžintai

Kamajai	TAURAGĖS apskr.	Skiemónys	Švenčionėliai
Kriaunos	<i>Jurbarko r.</i>	Surdėgis	Švenčionys
Obėliai	Eržvilkas	Svėdasai	<i>Trakų r.</i>
Pandėlys	Juodaičiai	Traupis	Aukštadvaris
Panemunėlis	Jurbarkas	Troškūnai	Leņtvaris
Panemunis	Raudonė	Viešintos	Onuškis
Ragėliai	Serėdžius	<i>Ignalinos r.</i>	Rūdiškės
Rokiškis	Skirsnemunė	Ceikiniai	Semeliskės
ŠIAULIŲ apskr.	Smaliniškai	Dūkštas	Trakai
<i>Akmenės r.</i>	Šimkaičiai	Ignalinė	Vievis
Akmėnė	Veliuonė	Liņkmenys	<i>Ukmergės r.</i>
Klykoliai	Viešvilė	Mielagėnai	Dėltuva
Kruopiai	<i>Šilalės r.</i>	Rimšė	Lyduokiai
Papilė	Kaļtinėnai	Tverėcius	Pabáiskas
Vegėriai	Kvėdarna	<i>Molėtų r.</i>	Šiesikai
Vieksniai	Laūkuva	Alantà	Šėsuoliai
<i>Joniškio r.</i>	Pajūris	Bálninkai	Taujėnai
Gasčiūnai	Šilalė	Giedraičiai	Ukmergė
Joniškis	Upyna	Iņturkė	Vėpriai
Kriukai	<i>Tauragės r.</i>	Jōniškis	Žėlva
Skaistgirys	Batakliai	Molėtai	Žemaĩtkiemis
Ziniūnai	Gaurė	Skudūtiškis	<i>Vilniaus r.</i>
Žagārė	Laūksargiai	Vidėniškiai	Máisiagala
<i>Kelmės r.</i>	Págramantis	<i>Utenos r.</i>	Mėdininkai
Karklėnai	Skaudvilė	Daūgailiai	Mickūnai
Kelmė	Tauragė	Kūktiškės	Naujōji Vilnia
Kražiai	Žygáiciai	Leliūnai	Nemenčinė
Lioliai	TELŠIŲ apskr.	Pakaļniai	Pabėržė
Pašiaušė	<i>Mazeikių r.</i>	Saldūtiškis	Riešė
Šaukėnai	Laižuva	Taurágnai	Rudaminà
Tytuvėnai	Leckavà	Utenà	Šumskas
Užventis	Mažeikiai	Užpáliai	BALTARUSIJA
Váiguva	Sedà	Výžuonas	Gervėčiai
<i>Pakruojo r.</i>	Tirkšliai	<i>Zarasų r.</i>	Rodūnià
Klówainiai	Židikai	Antálieptė	Varanàvas
Linkuvà	<i>Plungės r.</i>	Antázavė	LATVIJA
Lýgumai	Alsėdžiai	Degučiai	Aknystà
Pakrúojis	Kuliai	Dūsetos	Būdbergis
Pašvitinys	Plàteliai	Iմbradas	Subatė
Rozalimas	Plūngė	Paupinė	LENKIJA
Stačiūnai	Rietàvas	Sàlakas	Beržiniškai
Žeimėlis	Tvėrai	Smálvos	Krasnàvas
<i>Radviliškio r.</i>	Žemaĩčių Kalvarijà	VILNIAUS apskr.	Pūnskas
Baisógala	<i>Telšių r.</i>	<i>Šalčininkų r.</i>	Seinai
Griņkiškis	Gadūnàvas	Dievėniškės	Vížainis
Pašuvsys	Janàpolė	Eišiškės	
Radviliškis	Luokė	Jašiūnai	
Šidabràvas	Nevarėnai	Kalesniškai	
Šeduvà	Telšiai	Šalčininkai	
Šiaulėnai	Trýškiai	Turgėliai	
<i>Šiaulių r.</i>	Ūbiškė	<i>Širvintų r.</i>	
Baziliónai	Vaņniai	Gėlvonai	
Gruzdžiai	Žarėnai	Mūsninkai	
Kuršėnai	UTENOS apskr.	Širvintos	
Kúrtuvėnai	<i>Anykščių r.</i>	<i>Švenčionių r.</i>	
Meškūičiai	Andrióniškis	Adūtiškis	
Padubysys	Anykščiai	Kaļtanėnai	
Pakapė	Debeikiai	Pabradė	
Raudėnai	Kavárskas	Strúnaitis	
Šakýna	Kurkliai		
Šiauliai			

1) Sąrašas sudarytas pagal Lietuvos teritorinį suskirstymą, buvusį iki 1999 m. savivaldybių reformos.
2) Sąrašė neįrašyti šie valsčiai, neturėję centru: Alótų valsčius Aĩtnemunio valsčius Galsdonų valsčius Javaràvo valsčius

Iš viso 408 valsčiai.

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

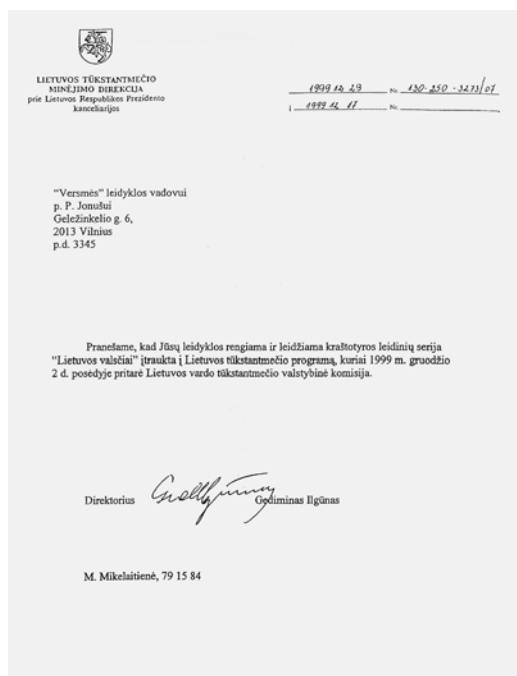
„Versmės“ leidykla nuo veiklos pradžios 1994-aisiais rengia ir leidžia lokaliųjų monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos tūkstantmečiui, minėtam 2009-aisiais, Lietuvos valstybės susikūrimo 750 metų jubiliejui (1253–2003) ir Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui, kurį minėsime 2018-aisiais. Kartu monografijos dedikuojamos ir kitoms reikšmingoms valstybės, jos miestų ir miestelių bei kitų šaliai svarbių istorinių įvykių sukaktims.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai – XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones, valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų bendruomenių ar šnektų ribas.

Remdamiesi žmonių atsiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą rašo dideli – iki 120 autorių kolektyvai: žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, tautosakininkai, kalbininkai, sociologai, geologai, geografai, biologai, kraštotyrininkai, kraštiečiai ir kiti autoriai. Iš viso serijai jau yra rašę per 2000 autorių, iš jų daugiau kaip 370 turi mokslo vardus (žr. www.versmė.lt).

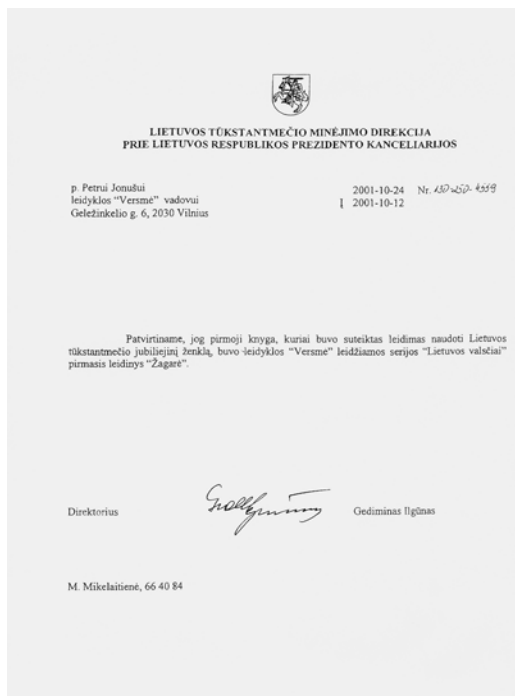
„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemius, apie jų ir jų apylinkių krašto vaizdžio raidą bei istoriją nuo seniausių priešistorinių laikų iki mūsų dienų, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, išymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt.

„Užpaliai“ – 27-oji „Lietuvos valsčių“ serijos dviejų dalių, 2 372 p. monografija (I dalis – 1 160 p., II dalis – 1 212 p.). Anksčiau išleistos: „Žagarė“ (1-oji serijos monografija; dedikuota Žagarės 800 metų jubiliejui, 912 p., 1998), „Obeliai. Kriaunos“ (2-oji; Obelių 480 m. sukakčiai, 864 p., 1998; 2-oji laida – Obelių ir Kriaunų 500 m. jubiliejui, 1 224 p., 2009), „Plateliai“ (3-oji; Platelių 550 m. jubiliejui, 800 p., 1999), „Žiobiškis“ (4-oji; Žiobiškio parapijos 200 m. jubiliejui, 1 024 p., 2000), „Širvintos“ (5-oji; Širvintų 525 m. sukakčiai, 776 p., 2000), „Lygumai. Stačiūnai“ (6-oji; Stačiūnų parapijos 90-me-

„Lietuvos valsčių“ serija buvo įtraukta į Lietuvos tūkstantmečio programą, kuriai 1999 m. gruodžio 2 d. pritarė Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija

čiui, 896 p., 2001), „Veliuona“ (7-oji; Magdeburgo teisių suteikimo Veliuonai 500 m. jubiliejui, 1176 p., 2001), „Raguva“ (8-oji; Raguvos 500 m. jubiliejui, 1128 p., 2001), „Seredžius“ (9-oji; Seredžiaus 710 m. sukakčiai, 1238 p., 2003), „Kvėdarna“ (10-oji; Kvėdarnos 675 m. sukakčiai, 1160 p., 2004), „Papilė“ (11-oji; Papilės 665 m. sukakčiai, I dalis – 1082 p., 2004, II, III dalys – 752 p., 2006), „Tauragnai“ (12-oji; Tauragnų 750 m. jubiliejui, 1364 p., 2005), „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ (13-oji; Musninkų 445 m., Kernavės 725 m., Čiobiškio 475 m. sukaktims, 1304 p., 2005), „Laukuva“ (14-oji; Laukuvos 750 m. jubiliejui, I dalis – 924 p., 2005, II dalis – 950 p., 2008), „Gelvonai“ (15-oji; Gelvonų 625 m. sukakčiai, 1384 p., 2009), „Baisogala“ (16-oji; Baisogalos 470 m. sukakčiai, 1056 p., 2009), „Gruzdžiai“ (17-oji; Gruzdžių 375 m. sukakčiai, I dalis – 1000 p., 2009, II dalis – 1304 p., 2010), „Endriejavas“ (18-oji, Endriejavo 230 m. sukakčiai, 1412 p., 2010), „Vepriai“ (19-oji, Veprių 625 m. sukakčiai, 1320 p., 2010), „Žeimelis“ (20-oji, Žeimelio 510 m.

1998 m. pasirodžiusi 1-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija „Žagarė“ kartu yra ir 1-asis leidinys Lietuvoje, išleistas su Lietuvos tūkstantmečio sukakties minėjimo jubiliejiniu ženklu

Prasmingiausių žagariečių dovaną – monografiją „Žagarė“ – garbingiausiam Žagarės 800 metų jubiliejaus iškilnių svečiui Lietuvos Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui įteikia viena knygos sudarytojų ir autorių žagarietė mokytoja Romualda Vaitkienė. Žagarė. 1998 m. birželio 27 d. Džojos Gundos Barysaitės nuotr.

Praėjus 12 metų po pirmosios pažinties su 1-ąja „Lietuvos valsčių“ serijos „Žagarės“ monografija, 11-ojoje tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje Prezidentui Valdui Adamkui (nuotr. centre) „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas (nuotr. dešinėje) pristatė jau 18-ąją serijos monografiją „Endrijevavas“, kurioje Prezidentą sudomino straipsnis, iliustruotas jo jaunystės nuotrauka. Savo nuostabos negalėjo nuslėpti ir kartu su Prezidentu leidyklos stendą aplankęs Parodų ir kongresų centro „LITEXPO“, kuriame vyko knygų mugė, generalinis direktorius Aloyzas Tarvydas, kilęs iš Užpalių, 2011 m. vasario 17 d. Stanislovo Balčiūno nuotr.

Pasibaigus 10-osios tarptautinės Vilniaus knygų mugės metu vykusiam „Lietuvos valsčių“ serijos 15 metų sukakties minėjimo ir naujausių 2009-aisiais išleistų monografijų pristatymo renginiui, skirtam, kaip ir pati serija, tais pačiais metais minėtam Lietuvos tūkstantmečiui, „Tautišką giesmę“ kartu su visa sale gieda renginio pranešėjai (iš kairės) „Gelvonų“ monografijos sudarytoja Vida Girininkienė, „Gruzdžių“ sud. Danijonas Šniukas, „Obelių. Kriaunų“ sud. Venantas Mačiekus, „Baisogalos“ sud. dr. Jonas Linkevičius, Lietuvos heraldikos komisijos narys, dailininkas Arvydas Každailis, Baisogalos seniūnas Romas Kalvaitis, „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas, sociologas prof. Romualdas Grigas, Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Leidinių komplektavimo skyriaus vedėjas Vytautas Gocentas, Kovo 11-osios Akto signataras Romualdas Ozolas, Lietuvos heraldikos komisijos pirmininkas dr. Edmundas Rimša. 2010 m. vasario 19 d. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

sukakčiai, I dalis – 888 p., II dalis – 908 p., 2010), „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ (21-oji, I dalis – 2000–2002 m. mokslo darbai, 1 082 p., 2011), „Panemunėlis“ (22-oji, Panemunėlio 240 metų sukakčiai, I dalis – 858 p., II dalis – 825 p., 2011), „Gelgaudiškis“ (23-ioji, Gelgaudiškio 500 metų jubiliejui, I dalis – 900 p., II dalis – 908 p., 2011), „Juodupė. Onuškis“ (24-oji, Onušio 510 m. sukakčiai bei Juodupės 100 m. jubiliejui, I d. – 912 p., II d. – 920 p., 2012), „Sintautai“ (26-oji, I d. – 1 448 p., II d. – 1 464 p., 2013). Išleidus paskutinę 2013 m. monografiją „Užpaliai“, „Lietuvos valsčių“ seriją kartu su serijoje nenumeruota, dar plonais viršeliais išleista išangine knyga „Sintautai. Žvirgždaičiai“ (430 p., 1996) sudarė 27 monografijos, kurių bendra apimtis 38 tomai, 38 968 puslapiai.

Prasminga Lietuvos pirmojo rašytinio paminėjimo istorijos šaltiniuose tūkstantmetį, Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį, kitas svarbiausias šalies istorijos sukaktis sieti su kiek kuklesniais jos miestų ir miestelių jubiliejais ir šias tradiciškai irgi su jų pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta daugiau kaip 400 valsčių, kurių vietoje įkurtų dabartinių seniūnijų yra apie tris šimtus. Vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, nuoširdžiai dėkojame savo kraštų serijos monografijas jau išleidusiems gimtines puoselėtojų ir maloniai kviečiame kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyriminkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius susikaupti ties dar neįveiktais darbais ir neatidėliojant telktis į Lietuvos istorijos ir tradicinės kultūros šimtatomes „Lietuvos valsčių“ serijos kūrėjų – autorių, rengėjų, leidėjų ir rėmėjų – būrį. Laukia ne viena dešimtmetį truksiantis didelis prasmingas darbas.

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
ISSN LIETUVOS AGENTŪRA

Tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerio (ISSN) suteikimo

PAŽYMĖJIMAS

2008 m. 11 mėn. 05 d. Nr. IS-218-(A.109-19)

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 1996, Nr. 71-1706; 2000, Nr. 75-2272; Nr. 102-3215, Nr. 113-3619; 2001, Nr. 93-3255; 2002, Nr. 68-2759, 2771; 2003, Nr. 38-1732, Nr. 117-5319; 2004, Nr. 73-2515, Nr. 120-4436; 2006, Nr. 86-3254) 36 straipsnio 1 dalimi:

Leidiniui LIETUVOS LOKALINIAI TYRIMAI
(antrašte)
(ONLINE)

suteikiamas Tarptautinis standartinis serialinio leidinio numeris

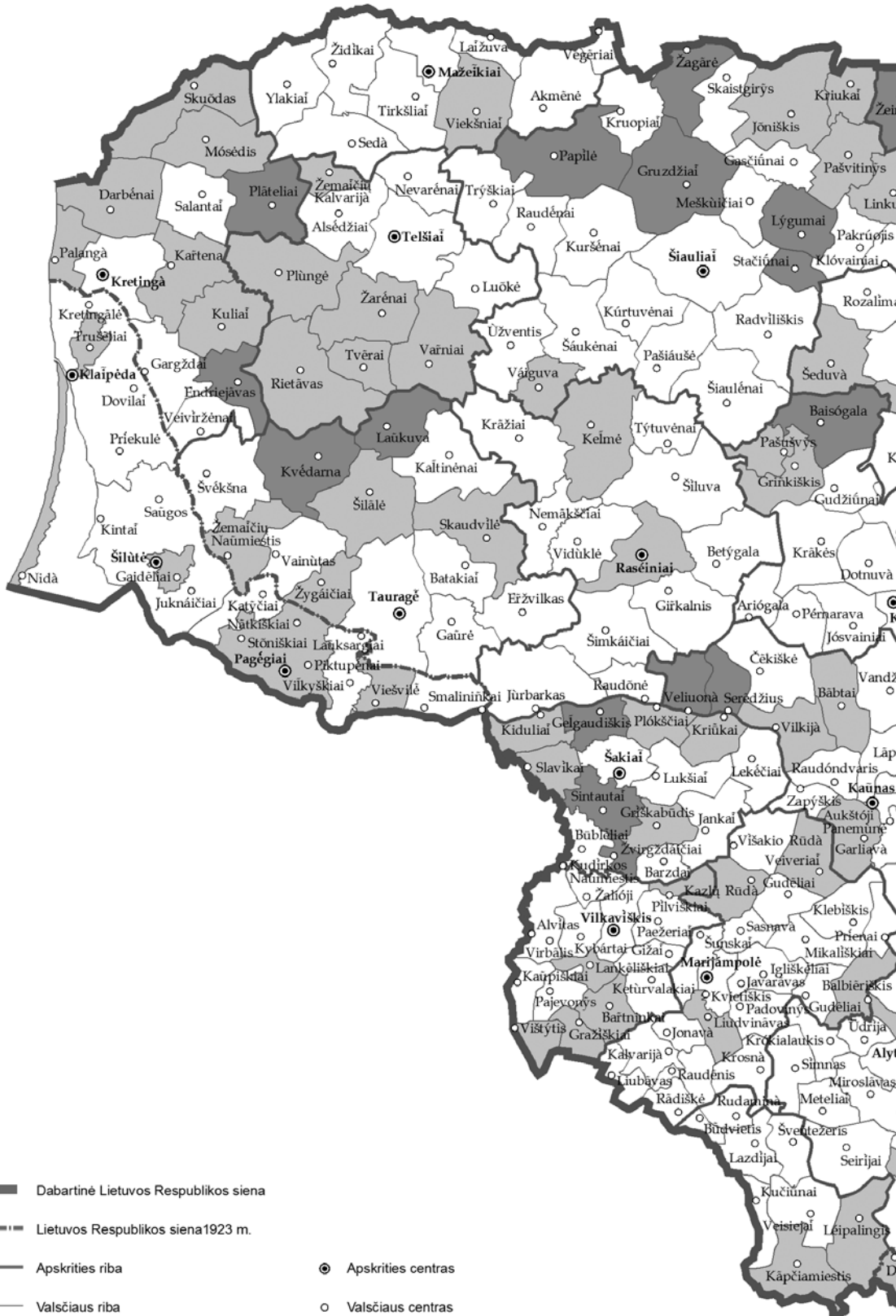
ISSN 2029-0799

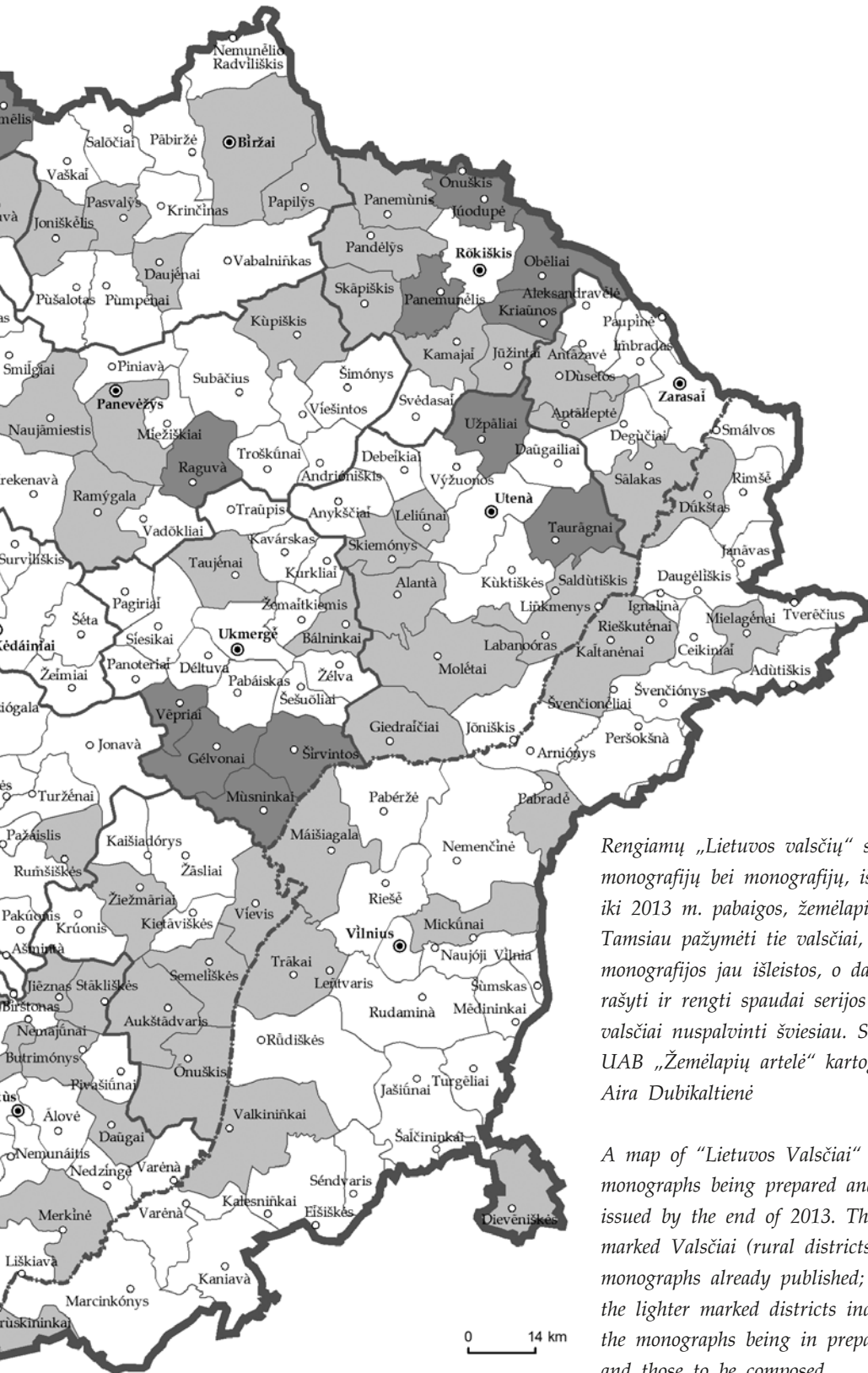
Leidėjas Viešojo įstaiga „Versmės“ leidykla

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos generalinio direktoriaus pavaduotojas, pavaduojantis generalinį direktorių
Algirdas Plioplys

ISSN Lietuvos agentūros vedėja
Danutė Petrauskienė

„Lietuvos valsčių“ serijai parašyti moksliniai straipsniai, įvertinti Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos, pirmiausia paskelbiami periodinio elektroninio serijinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799, interneto svetainėje www.llt.lt

Rengiamų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų bei monografijų, išleistų iki 2013 m. pabaigos, žemėlapis. Tamsiau pažymėti tie valsčiai, kurių monografijos jau išleistos, o dar nebaigtų rašyti ir rengti spaudai serijos monografijų valsčiai nuspalvinti šviesiau. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaitienė

A map of “Lietuvos Valsčiai” series monographs being prepared and those issued by the end of 2013. The darker marked Valsčiai (rural districts) show monographs already published; while the lighter marked districts indicate the monographs being in preparation and those to be composed

About the “Lietuvos Valsčiai” series

Established in 1994 the Versmė Publishing House, a serial book publisher, is dealing with preparation and publishing of monograph series only under the title of “Lietuvos Valsčiai” devoted for Lithuania’s Millennium celebrated in 2009, the 750th anniversary of the creation of the Lithuanian State (1253–2003) and starting from the 15th monograph of “Gelvonai” also for the Centenary of the Restoration of the Lithuanian State to be celebrated in 2018. The books published are also dedicated to other anniversaries of historical events important to the state, its towns and settlements.

Based on reminiscences of people, archive data, scientific studies, written sources and material, each serial book is being written by large teams consisting of up to 120 author teams: prominent Lithuanian historians, archaeologists, ethnologists, folklorists, linguists, sociologists, geologists, geographers, biologists, local lore investigators et al. Total number of authors is over 2 000 with more than 370 persons holding scientific degrees (see *www.versme.lt*).

The “Lietuvos Valsčiai” series is a multi-volume edition about Lithuania’s towns, townships, villages, homesteads, landscapes and their history from the olden times to the present days, about independence fights, traditional culture, trades, calendar and family traditions, custom laws, folk wisdom, churches, celebrities, features of dialects and local sub-dialects, folklore, ethnical minorities and their traditions etc.

“Užpaliai” – the 27th monograph in the “Lietuvos Valsčiai” series (Part I, 1 160 p., Part II, 1 212 p., 2013).

The following series have appeared before: “Žagarė” (dedicated to the 800th jubilee of Žagarė, 912 p. in 1998) that was the first book issued with the official logo of the Lithuanian Millennium Celebration; “Obeliai. Kriaunos” (2nd; 480th anniversary of Obeliai, 864 p., 1998, 2nd edition – 500th jubilee of Obeliai and Kriaunos, 1 224 p., 2009), “Plateliai” (3rd; 550th jubilee of Plateliai, 800 p., 1999), “Žiobiškis” (4th; 200th jubilee of Žiobiškis parish, 1 024 p., 2000), “Širvintos” (5th; 525th anniversary of Širvintos, 776 p., 2000), “Lygumai. Stačiūnai” (6th; 90th anniversary of Stačiūnai parish, 896 p., 2001), “Veliuona” (7th; 500th jubilee of the Magdeburg Law granting to Veliuona, 1 176 p., 2001), “Raguva” (8th; 500th jubilee of Raguva, 1 128 p., 2001), “Seredžius” (9th; 710th anniversary of Seredžius, 1 238 p., 2003), “Kvėdarna” (10th; 675th anniversary of Kvėdarna, 1 160 p., 2004), “Papilė” (11th; 665th anniversary of Papilė, Part I, 1 082 p., 2004; Parts II and III, 752 p., 2006), “Tauragnai” (12th; 750th jubilee of Tauragnai, 1 364 p., 2005), “Musninkai. Kernavė. Čiobiškis” (13th; 445 anniversary of Musninkai, 725 anniversary of Kernavė, 475 anniversary of Čiobiškis, 1 304 p., 2005), “Laukuva” (14th; 750th jubilee of Laukuva, Part I, 924 p., 2005; Part II, 950 p., 2008), “Gelvonai” (15th; 625th anniversary of Gelvonai, 1 384 p., 2009), “Baisogala” (16th; 470th anniversary of Baisogala, 1 056 p., 2009), “Gruzdžiai” (17th; 375th anniversary of Gruzdžiai, Part I, 1 000 p., 2009; Part II, 1 304 p., 2010), “Endriejavas” (18th; 230th anniversary of Endriejavas, 1 412 p., 2010), “Vepriai” (19th; 625th anniversary of Vepriai 1 320 p., 2010), “Žeimelis” (20th; 510 anniversary of Žeimelis, Part I, 888 p., Part I, 908 p., 2010), “Lithuanian Local

*Although the presentation of “Lietuvos Valsčiai” series at the traditional Vilnius Book Fair takes place yearly, the visitors and hubbub at the stand seem to be commonplace. February 19, 2010.
Photo by Jonas Kliučius*

*Prof. Vytautas Landsbergis, the herald of the Lithuanian Independence, the moving spirit and signatory of the March 11 Act, is met with a great pleasure by the publisher Petras Jonušas and his son 9-year old Danielius assisting his father at the Book Fair.
Photo by J. Kliučius, 21 February 2010*

Researches" is the 21th monograph (Part I: 2000–2002 scientific works, 1 082 p.), "Panemunėlis" (22nd, 240th anniversary of Panemunėlis, Part I, 858 p., Part II, 825 p., 2012), "Gelgaudiškis" (23rd, 500th jubilee of Gelgaudiškis, Part I, 900 p., Part II, 908 p., 2012), "Juodupė. Onuškis" (24th; 510th anniversary of Onuškis and 100th anniversary of Juodupė, Part I, 912 p., Part II, 920 p., 2012), „Sintautai“ (26rd, Part I, 1 448 p., Part II, 1 464 p., 2013).

Total number of pages of these monograph books published together with the maiden soft-cover book issued under the title "Sintautai. Žvirgždaičiai" (430 p., 1996) is 38 968 pages.

The celebration of the Millennium of the first reference to Lithuania in written historical sources is reasonable to relate with more modest jubilees of its towns and townships and give an implication to these anniversaries of their first written reference by a written word—a book.

In pre-war Lithuania there were more than 400 rural districts (*valsčiai*), which were later replaced by neighbourhoods (*seniūnijos*) numbering now about 300. With a hope that our capacities will enable us to publish books about the majority of them, we kindly invite culture institutions, district governments, neighbourhoods, local activists, local lore investigators, state men, culture activists, sponsors and all writers to join, without hesitation, the team preparing and publishing the hundred volumes of the "Lietuvos Valsčiai" series about Lithuanian history and traditional culture. A great work to last several decades is waiting for you.

Antrajame *Užpalių* monografijos tome sutelkiamas dėmesys tradicinei užpalėnų kultūrai, knygnešiams, užpalėnų tarmės savitumui, šio krašto vietovardžiams, padavimams, legendoms, čia puoselėjamai muzikinei kultūrai, tradicijoms, etnologijai, analizuojama švietimo raida Užpalių valsčiuje nuo daraktorinių mokyklų iki gimnazijos, plačiai pristatomi sakraliniai paminklai ir dvaro architektūra.

Monografijoje išsamiai apibūdinamos istorinės asmenybės, turėjusios įtakos ne tik Užpalių krašto, bet ir visos Lietuvos, o gal ir pasaulio mokslui, kultūrai, politikai, taip pat išskirtinis dėmesys sutelktas Užpalių garbės piliečių vardą pelnusiems, garsiems šio krašto praeities ir dabar gyvenantiems žymiausiems Užpalių bendruomenės idėjų, vilčių įkūnijimą puoselėjantiems kraštiečiams, gausiam būriui tautodailininkų ir jų darbams.

Straipsniai gausiai iliustruoti asmeniniuose archyvuose išsaugotomis praėjusio amžiaus fotografijomis bei pastarųjų dešimtmečių nuotraukomis.

Už35 **Užpaliai** / [sudarytojas Stanislovas Balčiūnas ; vyriausiasis redaktorius Stanislovas Balčiūnas]. – Vilnius : Versmė, 2013. – 2 d. : iliustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 27)

Lietuvos tūkstantmečiui, 1009-2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253-2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918-2018. Anticarinio 1863 metų sukilimo 150 metų sukakčiai, 1863-2013. Užpalių 780 metų sukakčiai, 1233-2013. Užpalių miesto Magdeburgo teisių suteikimo 220 metų sukakčiai, 1792-2012

ISBN 978-9955-589-86-0

D. 2. – 2013. – 1212 p. : iliustr., faks., portr., žml. – Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių r-klė: p. 2312-2350. – ISBN 978-9955-589-85-3

„Lietuvos valsčių“ serijos 27-osios monografijos „Užpaliai“ 2-ojoje dalyje dėmesys sutelkiamas tradicinei užpalėnų kultūrai, knygnešiams, sakraliniams paminklams ir dvaro architektūrai, atskleidžiami užpalėnų tarmės bruožai, apžvelgiami vietovardžiai, etninė kultūra. Monografijoje pateikiamos išsamios Lietuvos mokslui, kultūrai nusipelnusių užpalėnų biografijos, skaitytojams pristatomi tautodailininkų darbai.

UDK 908(474.5)+947.45+39(474.5)

*„Versmės“ leidykla rengia daugiau nei 100 skirtingų vietovių „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų, tad į gerą pusdienį trunkančius serijos redaktorių susirinkimus suguža gausus bendraminčių būrys, vos telpantis erdviame leidyklos vestibulyje.
2011 m. spalio 21 d.*

Formatas 70 × 80/24 (spaudos lanko, cm), puslapio 170 × 260 mm. Apimtis 1 212 p., 54,55 aut. l., 50,5 sp. l. Tiražas 1 000 egz.: pradinis (signalinis) 200 egz., galutinis (su klaidų taisymu) 800 egz.

Spaudai parengė viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla, kodas 122732630, adresas Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius, telefonai +3705 2130623, +370698 09077, leidyklos vadovo tel. +370698 20707, elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt, interneto svetainė www.versme.lt.

Spaudai rengta Microsoft® Office Word 2003 Part of Microsoft Office Standart Edition 2003 (tekstas), Adobe PhotoShop CS4 (ilustracijos), Coda Music Technology Finale 2000 (natos), Adobe InDesign CS4, Adobe PageMaker 6.5 (maketas) informacinių sistemų kompiuterių programomis.

Spausdino ir rišo UAB Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, Vilnius. Spausdinta Hostmann-Steinberg GmbH, Vokietija, poligrafijos dažais, kurių sudėtyje nėra mineralinių alyvų.

Viršelių šilkografinius užrašus spausdino UAB „Spalda“, Rytų g. 18, Kaunas. Popierius lankams kreidinis G-print, 90 g/m², gamintas Grycksbo Paper AB, Švedija; priešlapiams ofsetinis Maxi Offset, 190 g/m², UPM Kymmene, Suomija; blizgiu celofanu dengtiems viršelių aplankams kreidinis Multi Art Gloss, 250 g/m², Stora Enso, Suomija. Kartonas viršeliams Eskaboard, 2,4 mm, Eska Graphic Board, Nyderlandai. Viršeliai traukti medvilnės irišimo audiniu Natural Coloret Brown Laminated 624, BN International, Nyderlandai.

Po spausdinimo pastebėtų klaidų ir netikslumų taisymai*

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
4	11 iš virš.	Regina Rinkevičienė	Regina Rinkauskienė
6	17 iš ap.	Pasakoja	Pasakojo
7	17 iš virš.	Marjia	Marija
8	1 iš virš.	Pasčio	Paščio
9	12 iš virš.	Kureisiškės	Kureišiškės
13	7 iš ap.	Ekena	Elena
	21 iš ap.	Gintauas	Gintautas
	20 iš ap.	Kačenauskienė	Kačerauskienė
	2 iš ap.	Šniurova	Šnurova
14	16 iš ap.	Žvyronaitė	Žvironaitė
	13 iš virš.	Štepetienė	Šlepetienė
19	1 iš ap.	Pastis	Paštis
21	12 iš virš.	Kureisiškės	Kureišiškės
25	2 iš ap.	Ekena	Elena
	15 iš ap.	Kačenauskienė	Kačerauskienė
	16 iš ap.	Gintauas	Gintautas
26	5 iš virš.	Šniurova	Šnurova
	11 iš ap.	Žvyronaitė	Žvironaitė
27	20 iš ap.	Štepetienė	Šlepetienė
30	14 iš ap.	Išleista	išleistoje
31	19 iš virš.	Jaronimas	Jeronimas
	22 iš virš.	viri	virti
	20 iš ap.	Nešt	Net
	20 iš ap.	netik	ne tik
	9 iš ap.	Gailiešonių	Gailiešionių
	5 iš ap.	apmastyti	apmąstyti
32	14 iš ap.	Virginija Stulienė	Virginija Stukienė
33	10 iš ap.	miestų Įstatymas	Miestų įstatymas
34	8 iš ap.	Literatūra O [b s]	Literatūra. O [b s t]
	6 iš ap.	Ateneumwilenskie	<i>Ateneumwilenskie</i>
	1 iš ap.	Lituanistica	<i>Lituanistica</i>
45	Užraše po nuotr.	Seniau pro Užpalius plaukdavo sieliai, o dabar kultūros centro darbuotojai surengė parodomąjį sielių rišimą ir plukdymą.	Seniau pro Užpalius plaukdavo sieliai, o dabar užplėnai G. Indrašius, V. Tolvaiša, vadovaujami J. Šarakausko, surengė parodomąjį sielių rišimą ir plukdymą
74, 75	Žemėlapyje	Lenskis, Tvardžiūnai	Linskis, Traidžiūnai
149	Užraše po nuotr.	Vladas Abukauskas	Vytautas Abukauskas
216	5 iš ap.	„1965 m. Užpaliuose...“	„1965 m. Užpaliuose...“
381	5 iš virš.	Užpalių ⁵	Užpalių ¹¹
480	9 iš ap.	f. VIII	t. VIII
	10 iš ap.	f. XXXV	t. XXXV
645	Užraše po nuotr.	1795	1895
	2 iš virš.		
670	1 iš virš.	keturies	keturiese
692	1 iš virš.	atspindinti	atspindi
766	7 iš virš.	Karačinskoje	Karačinskijos
786	5 išnaša	LVIA	LCVA
815	Užraše po nuotr.	Danduolė Kundaričiūtė	Danguolė Kundaričiūtė
	1 iš virš.		
904	2 išnašoje	CVJA	CVIA
	3 išnašoje	GVJA	CVIA
	4 išnašoje	Archyvo Fondai	LVIA, f.

* **Užpaliai** / [sudarytojas Stanislovas Balčiūnas ; vyriausiasis redaktorius Stanislovas Balčiūnas]. – Vilnius : Versmė, 2013. – D. 1. – 1160 p. : iliustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 27). D. 2. – 1212 p. : iliustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 27).

(*tęsinys*)

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
906	17 iš ap.	Lietuvos Respublikos archyvas	LCVA,
		Oskaro Milašiaus gatvė, Vilnius,	
917	1 išnašoje	Archyvyneje materialy	Archyvyneje materialy
		Muraverskego	Muravjovskogo
920	5 išnašoje	Iš Kviklio Enciklopedijos.	Kviklys B. <i>Mūsų Lietuva</i> , 1991, t. 2.
938	6 iš ap.	Mintėje	Minčėje
	4 iš ap.	gyveno Šiaudiniuose	gyveno Šiauliuose
	25 iš ap.	Rožei Kalinauskienei	Rožei Malinauskienei
941	4 iš ap.	Gelmina Vižinienė	Gelmina Vičinionė
950	3 iš ap.	Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius.	Kaluškevičius B., Misius K.
952	Užraše prie nuotr. 2–4 iš ap.	Pažymėjimo. Aloyzas Indrašius Remeikių kaimas	pažymėjimo Aloyzas Indrašius Remeikių kaime.
964	3 išnašoje	antrinis	centrinis
969	11 iš virš.	Stasė Žilytė-Rimkienė (1921–1945) gyveno su tėvais ūkyje. Žuvo jauna.	Stasė Žilytė-Rimkienė (1919–2007) anksti išvažiavo į Žemaitiją, ten dirbo. Marytė Žilytė (1921–1945) gyveno su tėvais, žuvo jauna.
1030	Užraše po nuotr. 1 iš virš.	gyvenamas	gyvenamasis
1125	11 iš virš.	gyvendamas Voroneže, dirbo tenykštėje lietuvių gimnazijoje.	gyvendamas Rostove prie Dono, dirbo geležinkelio stoties viršininku.
1170	6 iš virš. 1 iš ap.	Žvyronaitė Štepetienė	Žvironaitė Šlepetienė
1376	Užraše prie nuotr.	Prievienienė	Prievelienė
1377	Užraše po 1 nuotr.	[...] Migle po pirmosios komunistų, bei sūnumi Nojumi	[...] Migle ir sūnumi Nojumi po Pirmosios Komunistų
1400	Užraše prie nuotr.	estuvės	vestuvės
1415	Užraše prie nuotr.	Saterečiaus	Satarečiaus
1420	23 išnašoje 2 iš ap.	Asmeninis archyvas	<i>Asmeninis archyvas</i>
1421	24 išnašoje 7 ir 9 iš ap.	NČDM	NČDM
1811	Užraše po nuotr.	Ne tas užrašas	Albinas Kusta ir Adolfas Remeikis po Pirmosios Komunistų
1884	Užraše po nuotr.	Su Sudeikių saviveiklininkais	Su Saldutiškio saviveiklininkais
1923	7 iš virš.	tarybos	tarybos
1926	6 iš ap.	priklausė jos dėdei Juozui Galvydžiui	priklausė jos seneliui Galvydžiui
1928	Užraše prie nuotr. 5 iš virš.	sugrižtus	sugrižus
1943	17 iš virš. 6 iš ap.	į Nelėnų pradinę Nelėnų kaime	į Nolėnų pradinę Nolėnų kaime
2013	19 iš ap.	Maliackažemyje	Maleckažemyje
2037	Užraše po nuotr.	Barsukalnis	Barsukalniui
2103	Užraše virš nuotr. 3 iš ap.	šv.	Švč.
2278	3–5 iš virš.	„Gamtos dėsnį pažinti kur kas maloniau, negu užkariauti Persiją“ Pagal Demokritą	„Gamtos dėsnį pažinti kur kas maloniau, negu užkariauti Persiją“ (Demokritas)
2283	22 iš ap.	[97].	.
2286	9 išnašoje	[9].	.
2294	17 išnašoje	[306].	.
2295	7 iš ap.	Pasčio	Paščio